3 1761 07825544 5

Purchased for the

LIBRARY *of the*

UNIVERSITY OF TORONTO

from the

KATHLEEN MADILL BEQUEST

ЕНЦИКЛОПЕДИЧЕСКИ
РѢЧНИКЪ.

ЕНЦИКЛОПЕДИЧЕСКИ

РѢЧНИКЪ

СЪ СЪДЪРЖАНИЕ:

1) СВѢДѢНИЯ ИСТОРИЧЕСКИ, БИОГРАФИЧЕСКИ, ГЕОГРАФИЧЕСКИ, НАУЧНИ, ЛИТЕРАТУРНИ, МИТОЛОГИЧЕСКИ, БИБЛЕЙСКИ И ДРУГИ, 2) ЧУЖДИ ДУМИ, УПОТРѢБИТЕЛНИ ВЪ КНИЖОВНИЯ НИ ЕЗИКЪ И 3) НАШИ СИ КНИЖОВНИ ДУМИ, КОИТО МЖЧНО СЕ РАЗБИРАТЪ.

ОТЪ

Л. КАСЖРОВЪ.

ВТОРА ЧАСТЬ,

Л—П.

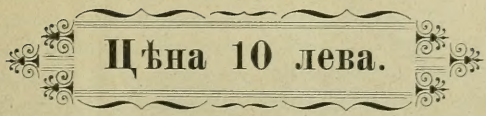

ПЛОВДИВЪ.

Издание и печатъ на Д. В. Манчовъ.

1905.

AE
60
B8K3
ch. 2

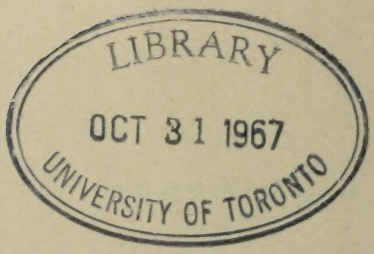

Л.

Л҃ въ церковнитѣ книги означава 30; виж. *Словѣнски цифри.* Въ римското броене L значи 50; виж. *Римски цифри.*

Ла (la). Шестата нота отъ гамата, инакъ А. Въ *хим.* La е формулата на метала лантанъ (lanthanum).

Лааландъ. Единъ отъ голѣмитѣ дански острови въ Балтийско море, на зап. отъ Фалстеръ и при южния входъ на Голѣми Белтъ; простр. 1,149 чет. килом.; насел. 67,650 жит. **Л.** заедно съ Фалстеръ образува окржгъ Марибо, съ гл. гр. *Марибо* въ **Л.**; пристанищенъ градецъ въ **Л.** е *Наксоръ,* на зап. Земята, забѣлѣжително равна и ниска, е много плодородна: **Л.** е житницата и овощницата на Дания. Елхови и джбови гори покриватъ пó-вече отъ 133 хектара. Една желѣзница, която върви отъ зап. къмъ ист. въ острова, е свързана чрѣзъ единъ мостъ съ фалстерската.

Лаахърсее. Прусско езеро, (рейнска область), 23 килом. на сѣв.-зап. отъ Кобленцъ, 2900 метра надлъжъ и 2633 м. наширъ, 70 м. дълбоко; никога не замръзва; водата има неприятенъ вкусъ.

Лаба. Словѣнското име на о. Елба.

Лабеати. Народъ отъ тракоилирийската челядь, който населявалъ Черна-гора до завзимането й отъ словѣнетѣ.

Лабиринтъ. Име, което означава у староврѣменнитѣ гръци и римляне една сграда, която захваща обширно пространство и състои отъ многобройни, подъ земята или надъ нея, зали, стаи, дворове и проходи, които иматъ съобщение помежду си и сж расположени по такъвъ сложенъ планъ, че незапознатий отблизу съ устройството на сградата може лесно да се побърка въ нея и да не намѣри исходъ. До скоро пó-вечето учени сж били на мнѣние, че думата л. происхожда отъ гръцка дума λαῦρα (улица, тѣсенъ проходъ), а сега нж зиматъ за прѣиначеното име на една отъ 4-тѣ постройки отъ тоя видъ, извѣстни въ старо врѣме, именно на «храма при входа въ езерото» (Лопе-роунтъ), издигнжтъ около 2100 прѣди Р. Хр. отъ фараона Аменеха III въ подножието на една пирамида съ неговото име, на брѣга на Меридово езеро, въ сегашната область Файюмъ, въ срѣдни Египетъ. Херодотъ, Диодоръ Сицилийски, Страбонъ и Плиний сж ни описали тоя египетски л., който е минувалъ за едно отъ 7-тѣ чудеса на свѣта. Херодотъ, който посѣтилъ тоя л., билъ очуденъ отъ дивното му великолѣпие и грамадностьта му. Ето що пише той за него: «На погледъ се прѣдставятъ 12 зали подъ единъ покривъ съ врата едни среща дру-

ги. Шестьтѣ отъ тия зали сѫ обърнѫти къмъ югъ, другитѣ шесть къмъ сѣверъ. Стаитѣ въ сградата на л. сѫ всичкитѣ двойни, еднитѣ надъ земята, другитѣ подъ земята; всичкитѣ сѫ 3000, по 1500 на всѣкой катъ. Ние минѫхме прѣзъ всичкитѣ, които сѫ надъ земята, а подземнитѣ не можахме да видимъ, защото ни казахѫ, че стражитѣ за никоя цѣна не ще ни пуснѫтъ тамъ. Расказвахѫ ни, че тамъ се намиратъ гробницитѣ на царетѣ, които построили лабиринта, па и гробницитѣ на свещенитѣ крокодили. Колкото за горнитѣ стаи, ние не сме виждали нищо отъ произведенията на човѣшкитѣ рѫцѣ пó-великолѣпно отъ тѣхъ; безконечното разнообразие на съобщенитѣ помежду си проходи, зали и стаи хиляди пѫти поразява съ изненада: посѣтителътъ прѣминува ту отъ зала въ стаи, ту отъ стаи въ колонади, ту изъ колонади въ други зали. Таванитѣ и стѣнитѣ сѫ вредъ каменни и на стѣнитѣ сѫ издълбани много фигури. Всѣка зала е обиколена съ редъ отъ колони, сложени отъ бѣлъ камень. На жгъла, дѣто се свръшва лабиринтътъ, издига се пирамида 240 крака (73.152 метра) висока, украсена съ фигури прѣвъсходно изработени. Тая пирамида има съобщение съ лабиринта чрѣзъ подземенъ ходъ. Отъ тоя л., който е билъ, както изглежда, пантеонътъ на египетскитѣ богове, сѫ уцѣлѣли до сега само жалки развалини.

Вторий л., прочутъ въ старо врѣме и който се намиралъ, по едно прѣдание, близу до Кносъ, на сѣверния брѣгъ на о-въ Критъ, се счита пó-вече като едно създание на народната фантазия, отколкото като сграда, която наистина е сѫществувала. Строението му се е приписвало на единъ легендаренъ ваятель и архитектъ, Дедалъ, който го направилъ по заповѣдь на царь Миноса, за да държѫтъ тамъ чудовището Минотавръ, родено отъ царица Пасифаея. Тамъ ужъ и извършилъ единъ отъ подвизитѣ си Тезей, като убилъ Минотавра и освободилъ чрѣзъ това атинянетѣ отъ позорната и тежка дань. Виж. *Минотавръ*.

Третий л., извѣстенъ въ старо врѣме, се намиралъ на о-въ Самосъ или Лемносъ, нъ отъ него не сѫ уцѣлѣли никакви дири.

Нáй-сетнѣ, четвъртий л., наричанъ и надгробенъ паметникъ на царь Порсена въ Клузиумъ (сегаш. *Кйози*) въ Италия, прѣдставя една огромна могила, 250 мет. околовръсть, пълна съ гробници и съ проходи изъ една въ друга.

Лабишъ *(Евгений)*. Французски водевилистъ, академикъ, род. въ Парижъ въ 1815, умр. въ 1888. Училъ се въ бурбонската колегия. Участвувалъ въ спис.: l' Essort, le Chérubin, la Revue de France и др. Написалъ около 100 пиеси, играни съ голѣма сполука на булварнитѣ сцени и въ Théâtre Français. Пó-вечето Л-ви водевили, комедии и фарси сѫ написани въ сътрудничество съ Ем. Оже и др.; пълното имъ събрание е издадено въ 1878—79. Общата отличителна черта на Л-витѣ пиеси е единъ вънкашенъ комизмъ на положенията, а не на характеритѣ и една неправдоподобность на сюжетитѣ, нъ заедно съ това и една голѣма живость на дѣйствието и забѣлѣжително остроумие на диалога. Нáй-извѣстната Л-ва пиеса, която не слиза до сега отъ репертоара на французския театръ, е Chapeau

de paille d' Italie. Много извѣстни сѫ още Voyage de M. Perrichon; Le plus heureux des trois Choix d' un gendre. Горещъ отечестволюбецъ, Л., прѣзъ французско-прусската война въ 1871, на свои срѣдства съставилъ единъ отрядъ волни стрѣлци.

Лабоеси *(Етиенъ де)*. Французски писатель, род. въ Сарла (Перигйо), 1530—1563. Съвѣтникъ въ бордоския парламентъ и тѣсенъ приятель на Монтеня, който събралъ и обнародвалъ литературнитѣ му произведения когато умрѣлъ. Въ на́й-забѣлѣжителното си съчин. *За своеволното робство* (български прѣводъ отъ Лаз. Иовч. въ цариград. спис. *Читалище*, 1871; отдѣлно, 2-о издание, София, 1898), написано на 18-годишна възрасть, той възстава доблестно среща злоупотрѣбенията на властьта, особено въ врѣмето на Хенриха II. Свободата, споредъ него, е правото на народитѣ, които понѣкога сами вървѭтъ въ робството по разни пѫтища, които авторътъ посочва. Тиранетѣ сѫ човѣци като другитѣ, нъ черпѭтъ дързостьта си отъ дълготърпѣнието на подданницитѣ си, които имъ сѫ рѫцѣтѣ, краката и очитѣ. Л-витѣ трудове сѫ обнародвани отъ L. Feugère, 1846 in-12, съ едно *Изучение* върху автора.

L*abor omnia vincit*, *лат.* Трудътъ на всичко надвива.

L*abor omnia vincit improbus*, *лат.* Упоритий трудъ на всичко надвива — приводъ изъ Виргилиевитѣ *Георгики* (пѣсень I, ст. 145—146).

L*abor non onus*, *sed beneficium*, *лат.* Трудътъ не е товаръ, а благодѣяние.

Лабораторня (лат. laborare, работѭ). Мѣсто, дѣто се правѭтъ химически или физически изслѣдвания. Въ такъво мѣсто се намиратъ и уредитѣ за тия дѣйствия. Л. се намиратъ въ главнитѣ училища, па и въ военнитѣ части, за опити или особени издирвания. Освѣнь това, много отъ голѣмитѣ индустриални заведения иматъ л., въ които се правятъ изслѣдвания или опити за улеснение на производството имъ.

L*abore peracto*, *quis jucunda*, *лат.* Слѣдъ извършена работа, почивката е приятна.

Лабрадоръ. Минералъ отъ семейството на полскитѣ шпати, срѣща се по брѣговетѣ на Лабрадоръ и въ Финландия; по́-вечето бива кристалически въ зърнести маси; ломътъ му е неравенъ и люспестъ, и прозраченъ въ краищата; има мазенъ блесъкъ, а на отцѣпени равнини стъкленъ; бива сивъ, червеникавъ, зеленикавъ и др., или показва хубава игра на шароветѣ, а понѣкога е безшаренъ. Употрѣбява се лъснѭтъ за камъчета на пръстени, за дребни украшения на столове, вази, колони, паметници, вѫтрѣшната облицовка на църкви и др.

Лабрадоръ (порт. *обработена земя)*. Име криво дадено отъ нѣкои португалски мореплаватели на американския брѣгъ близу при Нова Земя. Това име достигнѫло да означава единъ голѣмъ полуостровъ въ сѣверна Америка между Атлантически океанъ, Хъдсъновъ протокъ, залива на св. Лаврентия и Долна Канада, съ простр. около 1,300,000 чет. кил. Тая земя е токо-речи необитаема на сѣв. и на ист., дѣто земята е непроизводителна, подлежи на чести бури, и зимата трае деветь мѣсеца; нъ на югъ и зап. земята е плодородна и климатътъ здравъ,

ако и твърдѣ студенъ. Вжтрѣшностьта е малко позната, и прѣдполага се, че е едно плато отъ 600 до 700 метра, покрито съ пустини и гори и посѣяно съ езера. Отъ това плато се спущатъ чрѣзъ потоци и водопади, отъ езера въ езера, голѣми рѣки: Св. Троица, Петдесетница, Св. Маргарита, Св. Августинъ, Св. Павелъ и др. Морский брѣгъ, дѣто живѣжтъ туземци и бѣли люде, не е безъ стойностьта си. Морето тамъ не подлежи толкова на мъгли колкото при Нова Земя, и понеже се снабдява постоянно съ вода отъ полярния ледъ, температурата му е забѣлѣжително благоприятна и за количеството и за качеството на рибата му. Фауната на Л., много по́-обилна на сѣверъ, състои отъ животни, които се цѣнжтъ на́йвече за кожитѣ имъ: черната лисица, бѣлата лисица, обикновената лисица, бобрътъ, черната мечка, бѣлата мечка, сивата мечка и др. Ескимосцитѣ на крайбрѣжието иматъ за постояненъ другарь нюфаундляндското куче, впрѣгатно и товарно животно, твърдѣ яко, нъ диво и жестоко.

Цѣлото човѣшко население на Л. се въскачва на 11,000 индийци, ескимоси и бѣли (отъ бѣлитѣ люде около 3000 отъ французско происхождение [отъ Канада] и около 700 отъ английско происхождение). Ескимоситѣ сж покръстени отъ Моравскитѣ Братя и сж усвоили по́-вечето европейски обичаи. Това население е заселено покрай заливитѣ и ржкавитѣ на брѣга и токо-речи всички сж риболовци, понеже земедѣлието е въ началото си въ обитаемата земя. Много европейски заведения сж основани на брѣга, нѣкои отъ които, каквото моравскитѣ селища, смѣсватъ търговията съ мисионерскитѣ работи. Риболовството употрѣбява, прѣзъ врѣмето на ловидбата (отъ юния до срѣдата на октомврия) около 1000 парахода, една часть на английскитѣ области, главно Нова Земя (Нюфаундландия), и една часть на Съединенитѣ Държави. Освѣнь малко кожи и пера, износътъ състои отъ риба и рибено масло, за стойность годишно по́-вече отъ 40 милиона лева.

Л. е владѣние на Англия и е една часть подъ вѣдомството на Канада, а останжлата подъ вѣдомството на Нова Земя. — Прѣдполагатъ, че тая земя е била посѣтена отъ нормандци още въ IX-и вѣкъ; положително се знае, че тя е била открита отъ венецианския мореплавателъ Севастианъ Кабо въ 1496.

Лабрюйеръ *(Жанъ де)*. Французски прозаикъ, род. въ Парижъ, а не въ Дурданъ, вѣроятно въ 1645, умр. въ 1696; синъ на единъ секретарь на краля, станжлъ по прѣпоржката на Босюе, единъ отъ наставницитѣ на французския прѣстолонаслѣдникъ, кждѣ 1684. Животътъ му е малко извѣстенъ. Като моралистъ и като писатель, той ще остане, по оцѣнението на французскитѣ литературни критици, на първия чинъ въ французската литература. Трудътъ, на който почива славата му, е *Теофрастовитѣ характери, прѣведени отъ гръцки, съ характерить или нравить на тоя вѣкъ*, Парижъ, 1688, 2 т. in-12; Казватъ, че авторътъ далъ ржкописа си на книжаря Мишале, като прибавилъ: «Въ случай на сполука, печалата ще бжде за моята малка приятелка». Тая негова приятелка била едно любезно моми-

ченце, дъщеря на книжаря, която спечелила съ това двѣстѣ-триста хиляди лева. Още приживѣ на **Л.**, книгата му имала осемь издания. Слѣдъ смъртьта му холандскитѣ книжаре обнародвали нѣколко издания съ ключове и обяснения. Едно отъ напокошнитѣ нáй-подобрени издания на тая книга е Destailleur-овото(Парижъ,1855,2т.).

Лабуанъ. Островъ отъ Малайски архипелагъ (Китайско море), около 100 килом. отъ сѣв.-западния брѣгъ на Борнео; простр. 78 четв. килом.; насел. 5,000 жит. Важна станция за търговскитѣ сношения между Сингапуръ и Хонгъ-конгъ. Островътъ притежава добро пристанище, па и обширни рудници на прѣвъсходни каменни вжглища, които се разработватъ отъ една английска компания отъ 1862. **Л.** е английско владѣние отъ 1846, когато султанътъ на Борнео го отстжпилъ на Англия.

Лабуле *(Едуардъ).* Французски юрисконсултъ, литераторъ и политикъ, род. въ Парижъ (1811-1883). Билъ буквоѣецъ въ врѣмето, когато се училъ правото. На 28-годишна възрасть станжлъ извѣстенъ съ съчинението си *Историята на поземната собственость въ Европа отъ Константина до нашото врѣме* (8 тома, 1839). Въ 1842 обнародвалъ *Опитъ върху живота и ученията на Фридриха Карла Севини,* и станжлъ адвокатинъ при парижския кралевски сждъ. Въ 1843 се появило съчинението му *Издирвания върху гражданското и политическото състояние на женитѣ отъ врѣмето на Константина до сега.* Въ 1845 дошло съчинението му *Опитъ върху углавнитѣ закони на римлянетѣ относително отговорностьта на сждиитѣ.* Всѣко отъ тия съчинения било увѣнчано при появението си отъ археологическата академия, и сжщата година той билъ избранъ членъ на това учреждение. Всички тия съчинения привлѣкли вниманието на ученитѣ, и помогнжли да се възроди въ Франция изучването историята на правото. Ученость, па и самобитни възгледи, и голѣма простота и ясность въ изложението отличавали съчиненията му. Въ 1849 той станжлъ професоръ на сравнителното законодателство въ Collège de France; лекциитѣ му по правото били привлѣкателни дори и за ония, които нѣматъ интересъ въ изучването му. Той писалъ съ въсторгъ върху учрежденията на свободна Америка, за да накара съотечествениците си да усвоѭтъ напрѣдничавия духъ на американцитѣ. Въ 1863 обнародвалъ прочута политическа сатира, *Парижъ въ Америка* (български прѣводъ отъ Х. Генадиева), въ която юмористично употрѣбява една свърхестествена сила да прѣнесе единъ французинъ съ семейството му всрѣдъ американския семеенъ и обществен животъ. Чудноватостьта на положенията, чрѣзъ които осмива нѣкои отъ особеноститѣ на наполеоновското правление, като въ сжщото врѣме брани тия особености съ жаркостьта на французски патриотизмъ, е единъ отъ нáй-добритѣ образци отъ ирония, които сжществуватъ. Това съчинение, заедно съ **Л**-вата *Политическа история на Съединенитѣ Държави* (1855-1856, 3 т.), дава нáй-пълно прѣдставление за общата посока на **Л.** Той се явява горещъ партизанинъ на широката лична свобода, която

дава на́й-пълнъ просторъ на всичкитѣ способности на човѣшкия духъ и затова развива самодѣятелностьта, особено въ икономическата область. Ролята на държавата се свожда отъ него въ възможния минимумъ; главната, токоречи единствената нейна длъжность, споредъ Л., е да обезпечава личната, обществената и особено имотната безопасность. Всѣка намѣса отъ страна на държавата въ икономическо отношение, въ чиято полза и да става тя, Л. счита прѣстжпление. А като желае да прѣдпази отъ увлѣчението на самодържавния народъ, Л. стои за двукамарната парламентна система и ней приписва до голѣма степень напрѣдъка на Съединенитѣ Държави. Л-вата политическа сатира, приказката *Князъ Пале*, която се появила въ 1868 и имала много издания, доста помогнжла да се приготви пжтьтъ за падането на Наполеоновата династия. Нпе имаме единъ прѣводъ на тая книга отъ Жѣева (Руссе, 1897).

Въ 1871 Л. билъ избранъ прѣдставитель на народното събрание, а въ 1875—пожизненъ сенаторъ. Той отстоявалъ свободата на ученето, борилъ се среща притезанията на църквата и залѣгалъ да се облекчи, по законенъ пжть, положението на работницитѣ.

Освѣнь горѣспоменжтитѣ трудове, Л. е обнародвалъ много други, отъ които слѣднитѣ сж по́главнитѣ: *Съвръменни студии върху Германия и словѣнскитѣ страни* (1854, 12 т.), *Религиозната свобода* (1858), *Литературната собственость въ XVIII вѣкъ* (1859), *Нравствени и политически изучения* (1862), *Държавата и прѣдѣлитѣ ѝ* (1863), *Хронологическа таблица на дипломитѣ на французската история* (1863 — 1876, т. VII и VIII), *Тридесеть години прѣдаване въ* Collège de France, не издадени курсове, обнародвани посмъртно (1888).

Л. е и прѣвелъ отъ английски на французски Уолтжра *По сждопроизводството на римлянетѣ*, Чанинга *Върху робството въ Съединенитѣ Държави* и др., и Франклиновитѣ *Записки и кореспонденция*. Участието му въ французскитѣ списания, правни и политически, и въ парижскитѣ вѣстници е било значително и е имало голѣмо влияние.

За Л. не е имало мѣсто въ парижската академия; въ 1880 билъ кандидатъ за академията, когато билъ прѣдпочетенъ Максимъ де Канъ.

Лаванъ. Еврейски патриархъ, синъ Ватуиловъ, внукъ на Нахора, Авраамовия братъ, живѣлъ въ Харанъ въ Месопотамия и билъ заможенъ скотовъдецъ. Исаакъ се оженилъ за сестра му Ревека; Иаковъ намѣрилъ прибѣжище при него, главилъ се при него да му пасе овцетѣ, и се оженилъ за двѣтѣ му дъщери, Лия и Рахиль. Л. поискалъ да спре Иакова, когато си отивалъ, и го погонилъ да го върне, нъ по Божие повелѣние се помирилъ съ него въ мѣстото, което нарекли Галаадъ *(грамада на свидѣтелство)*; вѣроятно Иаковъ и Л. въздигнжли на това мѣсто нѣщо като паметникъ за споменъ на сговора си. Л. билъ лукавъ и го нѣмалъ за нищо да мами зетя си; той билъ и заразенъ съ идолопоклонство, което е явно отъ обстоятелството, че Рахиль откраднжла бащинитѣ си богове, спр. домашнитѣ идоли *(Библ.*, Бит.).

Лавеле (*Емилъ* де). Белгийски икономистъ, публицистъ и професоръ на държавнитѣ науки въ лиежския университетъ, род. въ Бруге въ 1822, умр. въ Дойанъ, близу до Намюръ, въ 1892. Свършилъ бѣ наукитѣ си въ Гандъ и въ Парижъ, а слѣдъ това бѣ пжтувалъ много, за да изучва политическитѣ, икономическитѣ и общественитѣ въпроси; всѣко явление въ народното стопанство или въ обществения животъ той е изучвалъ въ свръска съ всичкитѣ явления на мѣстото и врѣмето, съ нравитѣ, обичаитѣ, висотата на знанието, тѣлесната сила на населението и неговитѣ трудови навици, религиознитѣ вѣрвания, посоката на вънкашната и вжтрѣшната политика. Това се вижда на́й-ясно въ неговия учебникъ *Начала отъ политическа икономия* (български прѣводъ отъ Г. С. Писанова, Търново, 1891), еднакво забѣлѣжителенъ и по набитостьта и изяществото на изложението, и по богатството на съдържанието. Нѣкои отъ **Л**-витѣ съчинения се считатъ за несравнени; такъво е съчинението му, неговий на́й-крупенъ трудъ, *Собственостьта и нейнитѣ първобитни форми* (Парижъ, 1874 in-8°; 4-то изд. 1891). Авторътъ тамъ показва, чрѣзъ точно и подробно изучение на първобитнитѣ форми на собственостьта, че тя, първенъ тъмна между общественитѣ групи, отпослѣ се утвърдила само въ събирателната форма, и че тя станжла лична и наслѣдствена само по́-късно и споредъ колкото напрѣдъкътъ на обществото ставалъ по́-голѣмъ. Като тръгва отъ тоя фактъ, **Л**. гледа на собственостьта като на естествено право присжщо човѣку; и неговий идеалъ е, да могжтъ съврѣменнитѣ общества да обезпечжтъ всѣкому единъ дѣлъ земя или имотъ, въ градоветѣ нѣщо равностойно, орждие за работа и др.

Въ съчинението си *Съврѣменний социализмъ* (Парижъ, 1881 in-12, 9 пжти прѣиздаденъ), историко-юридическа книга, **Л**. иска коренни измѣнения въ обществения строй, нъ и къмъ всѣко опитване за насилственъ прѣвратъ се отнася съ на́й-строго порицание. Идеалътъ на обществения животъ се заключава за **Л**. не въ народозаключени държави, враждебно настроени една къмъ друга, а въ единъ миренъ съжзъ на свободни, самоуправляжщи се общини. Въ свърска съ тоя идеалъ **Л**. прѣдлага за отстранение мжчнотиитѣ, които възникватъ когато се срѣщне парламентаризмътъ съ демокрацията, това срѣдство: една широка децентрализация, която дохожда дори и до федерализмъ. Съ сжщата задача борави и **Л**-вото съчинение *Правителството въ демокрацията* (Парижъ, 1891, 2 т. in-8°). **Л**. горещо ратува среща Ж.-Батиста Се, който твърди, че благосъстоянието на народа съвсѣмъ не е свързано съ политическия строй на държавата.

Л-вото съчинение **Балкански полуостровъ,** *България, Румелия и Турция* (български прѣводъ отъ З. Бояджиева, Търново, 1890) е добрѣ извѣстно на всѣкой българинъ. Още по́-рано, **Л**., който е давалъ подкрѣпата на перото и словото си на всички благородни прѣдприятия и прави дѣла, заедно съ приятеля си Глядстона, помогнж много да расположи общественото мнѣние въ Европа въ полза на нашото освобождение слѣдъ *Априлското* възстание въ 1876. Въ знакъ на благодарность за тая

драгоцѣнна услуга софиянци нарекохж една отъ улицитѣ си по Л-то име, както и друга по Глядстоновото. Плодовитостьта на тоя писатель е твърдѣ голѣма: изброяватъ до 300 негови статии распръснжти въ белгийскитѣ, французскитѣ, англійскитѣ и др. списания. Освѣнъ горѣказанитѣ негови отдѣлни издания, той има и други, отъ които пó-забѣлѣжителнитѣ сж: *Народното образование* (1872), *Клерикалната партия въ Белгия* (1873), *Опитъ върху селско-стопанската икономия въ Белгия* (2-ро изд. 1875), *Протестантството и католичеството въ отношенията имъ съ свободата и благоденствието на народа* (1875, ново изд. 1876). На езика ни сж прѣведени, освѣнь двата горѣспоменжти трудове, и слѣднитѣ Л.-ви пó-кратки изучения: *Парламентарний образъ на управлението и Демократията*, прѣвелъ С. А. Карагеозовъ [студентъ], съ прѣдисловието на професора отъ ярославския юридич. лицей И. Тарасева (Киевъ, 1884) и *Раскошьтъ и неговото отношение къмъ морала, правото и политическата икономия*, прѣводъ отъ русски (Търново, 1889).

Лавиния. Латинова дъщеря и Енеева сжпржга. Виж. *Еней* и *Латинъ*.

Лавиранъ, на езика на моряцитѣ значи, когато има противенъ вѣтръ корабътъ да плува ту на една, ту на друга страна; въ *прѣнос. см.* тая дума значи да се постжпя съобразно съ обстоятелствата и да се чака сгоденъ случай: *Ц-въ лавира*.

Лавоазие *(Антоанъ)*. Французски ученъ, основательтъ на съврѣмената химия, род. въ Парижъ въ 1743, погинжлъ въ 1794 на ешафота. Синъ на богатъ търговецъ, Л. добилъ прѣвъсходно образование; изучилъ наукитѣ си при нáй-славни на врѣмето си учени, астрономията при Ла-Кайля, химията при Руеля и ботаниката при Жюсйо. Съчиненията му *Записка за нáй-добрия способъ да се освѣтляватъ улицитѣ на голѣмъ градъ* и *Бѣлѣжки за пластоветѣ на планинитѣ* му отворили вратата на академията на 25-годишна възрасть (1768). Отъ това врѣме у него захванжли да се събиратъ, веднжшъ въ седмицата, нáй-отличнитѣ учени, та той образувалъ единъ видъ академия въ Академията. Съ многобройни остроумни опити той направилъ много открития въ областьта на химията. Въсползуванъ отъ откритията на Бляка, Пристли и Кявендиша, той съ опититѣ си сполучилъ да покаже, че има една свърска между новооткритата въздухообразна стихия, *кислорода*, и явленията горене и окисляване; и въ 1783 доказалъ, че може да се образува вода когато се горѣтъ кислородъ и водородъ заедно, и че водата може да се разложи на сжщитѣ стихии. Той анализиралъ още въздуха и вжглекислотата и разложилъ разни тѣла. Съ всичко това, той съборилъ дотогавашното учение за флогистона (гръцки *флогистикосъ*, който гори). Дотогавашнитѣ химици, за да обясняватъ горенето, прѣдполагали, че въ пространството има една течность, която гори (флогистонъ). Забѣлѣжително е, че открительтъ на кислорода, Пристли, билъ послѣдний привърженикъ на теорията за флогистона, въ това врѣме когато откритата отъ него стихия била единъ отъ нáй-сил-

нитѣ доводи противъ тая теория въ Л-витѣ ржцѣ. Кявендишовото откритие, че водородътъ кога гори образу вавода доставило на Л. едно обяснение за растопяването на металитѣ въ кислоти. Той видѣлъ тутакси, че водата въ това дѣйствие се разлага, водородътъ се освобождава, а кислородътъ, другата стихия, се съединява съ останжлата стихия, та образува окисъ. Затова се и припознава, че химията длъжи на Л. научната си основа.

Л. е и създателтъ, въ сътрудничество съ съотечественика си Гюйтона де Морво, на химическата номенклатура, която е дала възможность на науката да направи толкова напрѣдъкъ. И физиката, па и физиологията, длъжжтъ на Л. много; той е изслѣдвалъ топлината и е обяснилъ явленията дишане и животна топлина. Нему длъжи и земедѣлието, въ което е въвелъ нѣкои подобрения. Той е писалъ много опити и записки, пъ нáй-главния му трудъ е *Начала отъ химия* (2 т., 8⁰, 1789). Разбира се, че химическитѣ му трудове сега сж интересни само като една точка въ историята на химията. Л-витѣ услуги на науката не могли да го спасжтъ отъ яростьта на тълпата противъ данъко-закупителетѣ (Л. билъ данъко-закупитель), та погинжлъ подъ гилотината. Той билъ жененъ за дъщерята на сътрудника си по държавното правителствено прѣдприятие. Въ жена си той намѣрилъ дѣятелна помощница въ научнитѣ си работи. Тя водила лабораторнитѣ му дневници, прѣвождала за него отъ английски научни статии, рисувала и гравирала чертежи за неговата химия. Слѣдъ Л-вата смърть тя се оженила вторично за знаменития физикъ Ръмфорда. Тя умрѣла на 79 години въ 1836.

Лаврентия (Св.). Нáй-важната рѣка въ сѣверна Америка, чрѣзъ която се истичатъ водитѣ на голѣмитѣ езера (Горно, Хъронъ, Мичиганъ, Ерие и Онтарио) въ Атлантически океанъ. Излиза изъ езеро Онтарио, при Кингстонъ, тече сѣверо-източно и съставя прѣдѣла между Ню-Йоркъ и Канада, и се влива въ заливъ Св. Лаврентия; длъга 1,200 килом. По широчината си, островитѣ си и хубостьта на брѣговетѣ си, е една отъ първитѣ рѣки на свѣта. Тя е 70 килом. широка при устието си, 11 килом. при Квебекъ, 7 килом. при исхода си изъ ез. Онтарио. Между езерото и Квебекъ, тя образува, като се разширява, езера Милъ-Илъ, Св. Франсоа и Св. Петръ, които сж 16 килом. на ширъ и 40 надлъжъ. Св. Л. е посѣяна съ много острови; главнитѣ сж Монтреалъ и Писусъ. Тая рѣка е корабоплавателна за нáй-голѣми кораби до Квебекъ, дѣто е още 40 метра дълбока, и за кораби съ вмѣстим. отъ 600 тона, до Монтреалъ. Между Кингстонъ и Монтреалъ на корабопл. прѣчжтъ бързеи; сега канали служжтъ да се заобикалятъ тия прѣчки. Рѣката прибира, отдѣсно: Ришлйо, Св. Франсоа и др.; отлѣво Отава, Св. Маврикия и др.; всички тия рѣки сж голѣми, дълбоки и брѣговетѣ имъ покрити съ гжсти гори. — Жакъ Картие открилъ Св. Л.; Ларокъ ѭ изслѣдвалъ въ 1540; Шампленъ ѝ изработилъ хартата и основалъ на брѣговетѣ ѝ градъ Квебекъ въ 1608.

Лаврентия (Св.). Малъкъ островъ въ сѣверната часть на Берингово море. Вжтрѣшностьта му

е планинска; растителностьта тръне и трѣва. Населенъ е съ ескимоси. Името на о-ва е дадено отъ Беринга, който го открилъ въ 1728. Макаръ о-въ Св. Л. да е по́близу до азиятския материкъ отколкото до американския, Русия го отстжпила на Съединенитѣ Държави.

Лаврентия (Заливъ Св.). Заливъ на Атлантически океанъ, между Лабрадоръ, Канада, Нови Брауншвейгъ и Нова Шотландия; дългъ 225 килом.

Лаврентия (Св.). Дяконъ, единъ отъ най-прочутитѣ мжченици на ранната църква и прѣдмѣтъ на много староврѣменни панегирики. Дяконувалъ въ Римъ, прѣзъ папуването на папа Сикста I (III в.); и въ това качество билъ натоваренъ особено съ грижата за бѣднитѣ, сирачетата и вдовицитѣ. Прѣзъ Валериановото гонение, правителството поискало отъ него, споредъ едно сказание, да му прѣдаде съкровищата на църквата, а той му прѣдставилъ бѣдницитѣ и болнитѣ, като казалъ, че «тѣ сж неговитѣ съкровища»; и като постоянствувалъ да отказва да принася жертва на езическитѣ богове, билъ осжденъ да бжде изгоренъ на скара (около 258). Паметьта му се споменува на 10 авг.

Лаврентия. Градъ въ Съединенитѣ Държави (Масачузетсъ), на двата брѣга на р. Меримякъ, 42 килом. отъ устието ѝ, и на сжщото разстояние на сѣв.-зап. отъ Бостонъ; на бостонъ-мейнската, лоуелъ-лаврентийската и манчестеръ-лаврентийската желѣзници; 45,000 жит. Фабрики за памучни и вълнени платове; мелници. Градътъ има по́-вече отъ 20 църкви, 2 народни и 3 спестовни банки, обществена библиотека съ 15,000 т. и др. Развитието на Л. отъ 1847, когато селението се обявило градъ, е било токо-речи безпримѣрно въ Нова Англия.

Лаврентия. Градъ въ Съединенитѣ Държави (Канзасъ), на р. Канзасъ, на желѣзницата Канзасъ-Тихи океанъ и др.; 12,000 жит. Държавний университетъ е въ Л. и е важно учреждение; самий градъ е основанъ въ 1854.

Лавровъ (Петръ Лавровичъ). Русски философъ и социалистъ, емигрантъ въ западна Европа, род. въ Мелехово, въ псковската губерния, въ 1823. Л. билъ артилерийски пълковникъ и професоръ на математиката въ с. петербургската артилерийска академия, когато станжло Каракозовото покушение възъ живота на императора Александра II. Подозиранъ отъ властьта, както и други русски писатели, Л. билъ арестуванъ прѣзъ май 1866, и на другата година интерниранъ въ вологденската губерния. Военний сждъ, прѣдъ който той се явилъ само за да чуе прѣсждата си, го припозналъ виновенъ: 1) че е съчинилъ четире стихотворения неуважителни къмъ императора и баща му Николая; 2) че е показалъ съчувствие съ човѣци познати по прѣстжпнитѣ си тежнения, особено съ русския икономистъ и публицистъ Чернишевски; 3) че е обнародвалъ врѣдителни идеи. Въ 1870 Л. сполучилъ да избѣгне отъ административното си заточение и отишелъ въ Парижъ; тоя градъ той е напущалъ само въ 1873—77, за да ржководи, първенъ въ Цюрихъ, послѣ въ Лондонъ, едно русско социалистическо списание, и прѣзъ нѣколко мѣсеца отъ 1882, когато е билъ изгоненъ. Той е отъ 1870

членъ на парижското антропологическо дружество, и е съставялъ часть отъ редакцията на Revue d' anthropologie, когато това списание се основало отъ Брока.

Ако и далечь отъ Русия, **Л.** не е прѣставалъ да зима дѣятелно участие въ литературното и политическо движение на отечеството си. Извѣстенъ, доста врѣме прѣди интернирането и избѣгването си, по много научни и философически работи, той обнародвалъ (1870) подъ псевдонима Миртовъ, своитѣ *Исторически Писма*, «които грѫмнѫхѫ», казва единъ русинъ, «като една гръмотевица»; тогава **Л.** станѫлъ всеизвѣстенъ въ Русия. Мѫчно е да се изброѭтъ всичкитѣ **Л**-ви трудове — книги, брошури, статии въ списанията и енциклопедиитѣ, бесѣди — по философията, педагогията, антропологията, историята, литературата, политическата икономия. По́-главнитѣ отъ **Л**-витѣ отдѣлно издадени трудове сѫ: *Очерки на въпроситѣ отъ практическата философия* (СПБ, 1860), *Три бесѣди за съвръменното значение на философията* (СПБ,1861), *Очеркъ изъ историята на физико-математическитѣ науки* (СПБ, 1866), споменѫтитѣ *Исторически Писма*, L' Ideé du progrès dans l' anthropologie (Парижъ, 1873), *Държавний елементъ въ бѫдѫщето общество* (Лондонъ, 1876), *Опити по историята на мисъльта на новото врѣме*, съчинение, чието обнародване се прѣкѫснѫло отъ русската цензура въ 1875, и което авторътъ е прѣработилъ съвсѣмъ въ единъ новъ трудъ, отъ който първитѣ два тома сѫ излѣзли въ Женева, въ 1894. Русский ученъ показа въ послѣдно врѣме единъ интересъ и къмъ нашия езикъ; извѣстенъ е неговий трудъ *Обзоръ звуковыхъ и формальныхъ особенностей Болгарскаго языка* (Москва, 1893). *Народность и Социализмъ*, едно **Л**-во кратко изучение, е прѣведено на езика ни (Пловдивъ, 1891, печатница Стара Планина).

Л-вата философска система, която **Л.** нарича *антропологизмъ* (човѣкословство), като за да покаже субективностьта на нашитѣ познания — е материализмътъ съединенъ съ Кантовитѣ и Файербаховитѣ идеи. Споредъ **Л.**, свѣтътъ е подчиненъ на дѣйствието на законитѣ на́ едно прѣдопрѣдѣление, което не исключава възможностьта за човѣка да си задава за постигане цѣли, да си избира срѣдства за да ги постига, като се покорява на понятията за на́йприятното, на́й-полезното и задлъжителното.

Лагиди. Египетска династия, която е имала за основатель единъ отъ генералитѣ на Александра Велики, Птоломея Лагоса, и е траяла отъ 323 до 30 прѣди Р. Хр. Виж. *Птоломей*.

Лаго-Маджоре, сир. *Голѣмо езеро*. Живописно езеро на южния склонъ на Алпитѣ, 212 метра надъ морското равнище, намира се по́вечето въ Италия (обл. Новара и Комо) и една часть ($^1/_5$ часть) въ Швейцария (кантонъ Тичино). Дължината на езерото е 64 кил. и широчината $12^1/_2$ килом.; пространството му 210 четв. килом. Прѣзъ езерото тече р. Тичино и по́-вече отъ 20 рѣки и рѣчици се вливатъ въ него; на́й-голѣмата му дълбочина е 353 метра. Езерото е заобиколено съ планини и брѣговетѣ на склоноветѣ имъ сѫ посѣяни съ хубави лѣтни жилища, монастире, църкви, села и гра-

довце. Риболовството е доста голѣмо. Параходно съобщение има между Локарно и Ароной и корабно между всичкитѣ брѣгови точки. По западния брѣгъ върви единъ желѣзенъ пжть, който се съединява съ Сентъ-Готардъ и мрѣжата италиянски желѣзници.

Лагорио *(Левъ Феликсовичъ)*. Русски живописецъ--пейзажистъ, синъ на италиянецъ, неаполитански консулъ въ Теодосия, роденъ въ тоя градъ въ 1826 и добилъ общо образование въ тамошната гимназия. Още въ гимназията показалъ рѣдка способность къмъ искусството и послѣ изучилъ живописството въ с. петербургската академия на хждоществата, като пенсионеръ на прѣдсѣдателя на дружеството за поощряване хждоществата. За картината му *Единъ изгледъ на с. Лагта, близу до С. Петербургъ,* академията го наградила съ голѣмъ златенъ медалъ. Тая награда, по обичая, давала на Л. правото да пжтува въ странство въ качеството пенсионеръ на академията. Въ 1852 той отишелъ въ Италия и слѣдъ 8 години се върнжлъ въ С. Петербургъ твърдѣ искусенъ майсторъ и за занесенитѣ съ себеси картини *Анибаловото кладенче, Понтинскитѣ блата* и др. добилъ, въ 1860, званието професоръ.

Л. постоянно живѣе и работи въ С. Петербургъ, като прѣдприема понѣкога пжтувания, съ цѣль да пише етюди, въ разни мѣста на Русия, на Черно море, въ Цариградъ и другадѣ. Въ 1885 русското правителство му възложи да испълни нѣколко картини по сюжети изъ русско-турската война въ 1877—78, и той посѣти театра на нейнитѣ дѣйствия въ Европа и Азия. Освѣнъ съ многобройни картини, написани съ маслени бои, даровитий хждожникъ си е съставилъ извѣстность и съ толкова много майсторски акварелни рисунки.

Лагосъ. Градъ въ южна Португалия, на Атлантически океанъ, 65 килом. на зап. отъ Фаро и 180 килом. на югъ отъ Лисабонъ: 11 хил. жит. Риболовство; пристанището сгодно само за малки кораби. — Въ Лагосски заливъ англійский адмиралъ Боскауенъ спечелилъ блескава побѣда надъ французската тулонска флота (6-и авг. 1759).

Лагосъ. Градъ въ Мексико, 155 килом. на ист. отъ Гвадалапера (Ялиско); съединителна точка на три желѣзници, които свързватъ града съ Мексико, Рио Гранде и Тихи океанъ; 30,000 ж. Сребърни рудници.

Лагосъ. Англійска колония въ Горна-Гвинея (западна Африка), на Робски брѣгъ; простр. 2768 чет. килом.; насел. 85,607 жит. негри отъ разни племена, въ това число около 200 бѣли люде. Главенъ градъ *Лагосъ,* крайморски градъ, на западния брѣгъ на единъ островъ, отдѣленъ отъ материка съ едно пространно блатисто езеро; 40,000 жит., по́-вече отъ една четвърта мохамедане, останжлитѣ по́-вечето идолопоклонци. Англичанетѣ сж търговци; има и нѣколко германски и бразилски търговци. Износътъ състои отъ палмово масло, слонова кость, копалъ и др. и се въскачва на 13,500,000 лева на годината. Срѣдното число кораби, които влизатъ въ пристанището, е отъ 200 до 250. — Името Лагосъ е отъ португалско происхождение; туземцитѣ даватъ на града името *Еко,* португалското име испорчено. Французетѣ, въ

врѣмето на Лудовика XIV, имали тамъ една крѣпость. Кралътъ на лагосската държавица отстжпилъ въ 1861 господарскитѣ си права на Англия, за да брани земята му отъ дахомейския краль, който нападалъ непрѣстанно тая земя, та заробвалъ жителетѣ ѝ и ги продавалъ на робнитѣ търговци.

Лагранжъ (*Иосифъ,* графъ). Единъ отъ нáй-великитѣ математици, род. въ Туринъ въ 1736; умр. въ Парижъ въ 1813. Много пжти се е възбуждалъ споръ за Л-вата народность, нъ понеже е отъ французско происхождение (Декартовъ внукъ), па е и писалъ само по французски, сега всички го припознаватъ за французинъ. Л. се занимавалъ въ туринския университетъ първенъ съ класицитѣ, а послѣ съ гръцкитѣ геометри. Когато билъ още момче, той разрѣшилъ Ейлеровата равноокржжна задача, и когато билъ на 19 години се назначилъ професоръ на математиката въ туринското артилерийско училище. Въ Actes de la societé priveé de Turin токоречи всичкитѣ статии принадлежали на Л. Въ 1759, по прѣдложението на Ейлера, Л. билъ избранъ членъ на берлинската академия, а въ 1766 прѣминжлъ въ Берлинъ, дѣто Фридрихъ Велики го назначилъ Ейлеровъ прѣемникъ, като прѣдсѣдатель на академията. Слѣдъ Фридриховата смърть, Неаполъ, Сардиния, Тоскана и Франция се борили за честьта да даджтъ на Л. пó-добро положение. Той приелъ поканата на Франция (1787). На другата година напечаталъ въ Парижъ знаменитата си *Аналитическа Механика,* която до сега служи като нáй-добро ржководство за изучването на механиката. Покрай чистата математика и аналитическата механика, Л. много се занимавалъ съ небесната механика, хартографията, теорията за прѣломлението на лучитѣ и др. Прѣзъ революцията Л. зелъ участие въ установението на метрическата система. Той билъ професоръ на политехническото и нормалното училища и др. Славата му била толкова голѣма, че когато окупирали французскитѣ войски Туринъ, Директорията възложила на гражданския комисарь Еймара да отдаде почитание на бащата на великия математикъ. Наполеонъ I много високо цѣнилъ Л., направилъ го сенаторъ, наградилъ го съ голѣмия кръстъ на *почетния легионъ,* произвелъ го графъ на империята и др. Л-вото тѣло се покои въ Пантеона. Съ спокоенъ и добродушенъ характеръ, Л. извиквалъ най-вътържено въсхищение у ония, които го познавали. Нѣкои отъ пó-главнитѣ Л-ви съчинения, освѣнь споменжтитѣ, сж: Записки «за движението на течноститѣ» и «распространението на слуха»; друга записка, която опровергава д' Алемберовитѣ възгледи по теорията за образуването на земята. Когато билъ само на 24 години, обнародвалъ своята *Нова Метода,* пó-сетнѣ извѣстна съ името *Смѣтане на Вариациитѣ,* съ което приложилъ ново и могжщо оржжие въ философския арсеналъ. Въ 1764 записката му «за люлѣянето на луната на осьта си» добила първата награда на академията. Слѣдъ това се явили работитѣ му по разрѣшението на «численитѣ» и «алгебрическитѣ» уравнения. Л. е направилъ много изслѣдвания и въ астрономията. Много негови мемоари сж разсѣяни въ запискитѣ

на туринската, берлинската и парижската академии. Едно пълно събрание на неговитѣ съчинения е обнародвано въ Парижъ въ 1866-76 въ 7 тома, съ портрета му.

Лада. Богинята на любовьта, веселието, съгласието и всѣко благополучие у словѣнетѣ *(баснос.)*.

Ладакъ или **Срѣдни Тибетъ**. Страна между голѣми Тибетъ на ист. и Мали Тибетъ на зап.; на югъ ѭ дѣлѫгъ отъ Кашемиръ Хималайскитѣ планини, а на сѣв. отъ китайски Тюркестанъ — Каракорумскитѣ планини. Простр. 45 хил. чет. килом. и населен. около 180,000 жит. ламайци и мохамедане. Земята състои отъ планини съ тѣсни долини помежду имъ и се намира главно въ порѣчието на Горни Индъ, ала въпрѣки голѣмата ѝ възвишеность температурата ѝ е много висока — явление, което обясняватъ донѣйдѣ съ мѫчната промѣнливость на атмосферата и донѣйдѣ съ сухотата на климата. Жителетѣ произвождатъ жито, ечмень и др. и сѫ прѣвъсходни орачи. Гл. градъ е *Лехъ*, 300 килом. на сѣв.-ист. отъ Кашемиръ, съ 10,000 жит. Страната, завоевана отъ Кашемиръ въ 1835, съставя сега часть отъ него.

Ладога *(Стара)*. Нáй-старий русски градъ, въ с.-петербургската губерния, на лѣвия брѣгъ на р. Волховъ, 15 килом. отъ Новая-Ладога. Прѣдполагатъ, че тя е била столица (862) на първия русски царь, Рюрика, и основана отъ него; стѣнитѣ отъ една крѣпость, въздигнѫта отъ него, и отъ два монастиря отъ XI-и вѣкъ още показватъ мѣстоположението ѝ. Прѣди въцаряването на Петра Велики, стара Л. била важенъ стратегически пунктъ за отбраната на Новгородъ. Петръ Велики съградилъ Новая Ладога (сега съ 4,500 жит.) близу до вливането на Волховъ въ Ладожско езеро, и сега на мѣстото на стария Рюриковъ градъ стои селце Устенское.

Ладожско езеро. Русско езеро (нáй-голѣмото въ Европа), между Финландия на сѣв. и на зап., с.-петербургската губерния на югъ и олонецката губерния на ист.; простр. 18,120 чет. килом. Прибира водитѣ на езера Онега, Саимъ и Илменъ и на 70 рѣки, отъ които главнитѣ сѫ Волховъ, Сясь и Свиръ. На срѣдата на езерото има два главни о-ва, Валаамъ и Коневецъ, съ монастире, които привличатъ многобройни поклонници. Дълбочината на езерото е отъ 4 ½ до 450 метра, нъ корабоплаването по него е твърдѣ опасно, по причина на силнитѣ бури и вѣтрове и многото скали и подмоли; вѣтърътъ понѣкога подига бури като по морето. **Л. е.** се съобщава съ Балтийско море чрѣзъ Нѣва, и за да се прѣмахнѫтъ мѫчнотитѣ по корабоплуването, построени сѫ канали покрай южния и юго-източния му брѣгове, отъ които главний е *Ладожски каналъ*, 111 километра дългъ, който съединява р. Волховъ съ Нѣва, и се простира между градове Новая-Ладога и Шлисербургъ. Други два канала съединяватъ устията на рѣки Сясь и Свиръ съ Ладожски каналъ. Каналната система дава възможность да се върти обширна търговия между Волга и Балтийско море. Съобщение по вода има и между **Л. е.** и Бѣло море, както и Каспийско. Отъ много години срѣдата на **Л. е.** не е замръзвала. Риболовството по езерото е доста дѣятелно; ловѭтъ много остери, лакерди, щуки, окуни и нáй-вече

рянушки (salmo albula). Единъ видъ тюленъ живѣе въ това езеро, както и въ Онежско езеро; тюленитѣ се показватъ зимѣ по леда, като плуватъ; тогава ги и ловѭтъ; тлъстината имъ топѭтъ, а съ кожата покриватъ вулгии, дисаги и др. п. На южния брѣгъ на езерото сѫ намѣрени остатки отъ растения, които сѫ вирѣли въ умѣренитѣ страни прѣзъ неолитическия периодъ; това показва, че прѣзъ слѣдъ-ледната епоха климатътъ въ тая страна е билъ много по́-мекъ отколкото е сега.

Лазаревъ *(Мих. Петр.)*. Русски адмиралъ, род. въ 1788, умр. въ 1851. Въ младостьта си постѫпилъ въ кадетското тѣло на военно-морската служба, а послѣ, за да се усъвършенствува, служилъ нѣколко врѣме въ английската флота. Участвувалъ въ шведската война въ 1808. Въ 1813 прѣдприелъ едно 3-годишно плуване около свѣта; въ 1819, въ научния походъ около свѣта, подъ началството на Белингсхаузена, командувалъ шлюпа *Мирний*; отъ 1822 до 1825 командувалъ фрегата *Крейсеръ*, участвувалъ въ трето кръгосвѣтно плуване; отъ 1827 до 1830 командувалъ фрегата *Азовъ*, и въ 1828, въ турската война, се отличилъ особено при Наварино. Слѣдъ това билъ произведенъ адмиралъ и командувалъ русската черноморска флота и пристанища; нему тая флота била задлъжена за блескавото състояние, въ което се намирала до Кръмската война. **Л**. билъ членъ на много учени дружества.

Лазаревъ. Отлично арменско семейство въ Русия; длъжи името си на нѣкой арменецъ *Лазарь*, който се прѣселилъ въ Русия въ първата половина на XVIII-и в., търгувалъ въ Москва съ драгоцѣнни камене и основалъ близу до тоя градъ една копринена и памучна фабрика. Синъ му *Иванъ*, който се поминѫлъ въ С.-Петербургъ въ 1801, билъ единъ отъ на́й-богатитѣ търговци въ Русия; той построилъ болници въ нѣколко града, четире арменски църкви (двѣ въ С. Петербургъ), и заедно съ брата си *Иоакима*, основалъ *Лазаревския институтъ* въ Москва, първенъ за образованието на арменската младежь, а отъ 1848 посветенъ особено на изучването источнитѣ езици; тамъ се прѣдаватъ арменски, арабски, персидски, турски, татарски, георгийски, русската литература и источната калиграфия. Една 7-класна гимназия е свързана съ института.

Лазаретъ. 1) Малка военна болница: наречена е така по името на св. Лазаря, комуто билъ посветенъ въ Иерусалимъ единъ домъ, назначенъ за болни странници. 2) Мѣсто, дѣто пазѭтъ карантина, на́й-вече въ пристанищата на Срѣдиземно море, корабитѣ които идѫтъ отъ страни заразени съ прихватливи болести.

Лазаристи. Римокатолическо калугерско братство, основано въ 1625 съ цѣль да доставя мисиопере. **Л**. и сега продължаватъ да проповѣдватъ въ чуждитѣ страни; тѣ ръководѭтъ и семинариитѣ въ разнитѣ епархии.

Лазарони. Име на единъ разредъ бѣдни въ Неаполъ, което значи *лазарища* или *голѣми лазаровци*. **Л**. носѭтъ името на покровителя си евангелския Лазарь, типъ на нищетата и сиромашията. Едно врѣме тѣ били забѣлѣжителни по лѣностьта си, токоречи голи, работили само колкото

да не мржтъ отгладѣ и нощѣ спали въ голѣми кошове по улицитѣ. Кждѣ края на XVIII-и вѣкъ, тѣ образували едно население отъ 40,000 души. Сега л. не ходѫтъ вече полуголи и сѫ трудолюбиви хорица, настанени въ жилища.

Лазарь отъ Витания. Братъ на Марта и Мария Магдалина, приятель на Иисуса Христа, когото приималъ често въ жилището си, и отъ когото билъ въскръсенъ въ 4-ия день слѣдъ смъртьта си. Споредъ едно сказание, 10 години подиръ Христовото възнесение, Л., хвърленъ отъ еврейтѣ въ една слаба ладия, безъ платна и безъ гребла, съ сестритѣ си Марта и Мария Магдалина, и съ други християне, излѣзлъ на сухо честито въ сегашна Франция, дѣто станѫлъ марсилски епископъ, и прѣтърпѣлъ мѫченичество, слѣдъ 30-годишно апостолство. Л. е светията-покровитель на Марсилия и други французски градове. Католицитѣ празднуватъ паметьта му на 17-и юлия и 5-и декемврия.

Лазарь и богатий (лошій богатъ). Притча, която се расказва въ Евангелието отъ Лука (гл. XVI). Споредъ Евангелиста, Иисусъ казалъ на ученицитѣ си: «Имаше единъ богатъ човѣкъ, и обличаше се въ багрѣница и висонъ, и веселеше се всѣкой день съ великолѣпни пирове. Имаше и единъ спромахъ, на име Лазарь, който, покритъ съ струпеи, лежеше прѣдъ вратата му. А Лазарь желаеше да се насити отъ трошицитѣ, които падахѫ отъ трапезата на богатия, нъ никой му ги не даваше; само псетата дохождахѫ, та ближехѫ раницитѣ му. Лазарь умрѣ и ангелитѣ занесохѫ душата му въ лоното Авраамово; умрѣ и богатий и отиде въ пъкъла. Богатий, когато бѣше на мѫки, дига очитѣ си и вижда на далечь Авраама, и Лазаря въ неговитѣ обятия, и извика: Отче Аврааме, помилуй ме и проводи Лазаря да намокри крайчеца на пръста си въ вода, и да расхлади езика ми, защото се мѫча ужасно». А Авраамъ му отговорилъ, че понеже е блаженствувалъ, когато Лазарь е страдалъ, справедливо е той да тегли, когато Лазарь добрува.

Нѣкои церковни писатели сѫ виждали въ Лазаря, измисленото лице въ тая притча, една истинска личность; и споредъ едно простонародно прѣдание, тоя Лазарь е покровитель на прокаженитѣ. Други библейски писатели мислѭтъ, че Иисусъ Христосъ учи въ тая притча, какво и оправданитѣ и осѫденитѣ отъ Бога знаѭтъ отсѫжданията си и захващатъ да блаженствуватъ и да се мѫчѫтъ веднага слѣдъ смъртьта си, и че и въ двата случая отсѫжданията сѫ вѣчни.

Лазарь. Сръбски краль, умр. въ 1389. Сръбското царство като се расчленило слѣдъ Душановата смърть (виж. *Душанъ*), незаконнородений Душановъ синъ Л. завладѣлъ сѣверо-западната часть или Сирмия (часть отъ Славония), а Вукашинъ станѫлъ господарь на останѫлата часть. Слѣдъ смъртьта на Вукашина, убитъ въ бой съ турцитѣ, Л. избѣгнѫлъ сѫщата участь, като сключилъ миръ съ турцитѣ, съединилъ подъ властьта си токо-речи цѣла Сърбия (1377) и царувалъ мирно 10 години. Въ 1387, за да се освободи отъ данъта, що плащалъ Мураду, свързалъ съѭзъ съ българетѣ, разбилъ турцитѣ въ нѣколко срещи, нъ на Косово поле билъ съвсѣмъ съси-

панъ отъ турцитѣ, подъ прѣдводителството на самия султанъ Мурада (1389). Въ тая битва, въ която Мурадъ изгубилъ живота си (виж. *Косово* поле) и Л. погинжлъ; споредъ едни, паднжлъ убитъ въ боя, споредъ други, билъ заробенъ и закланъ, по заповѣдь на султана въ прѣдсмъртнитѣ му минути.

Лазарь *(Георги)*. Румжнски книжовникъ, двигатель на румжнското възраждане, род. въАврингъ (Трансилвания) въ 1779, умр. въ 1823. Училъ се въ Вѣна и слѣдъ една несполука да стане епископъ въ отечеството си, прѣминжлъ въ Влахия, дѣто, въ училище *Св. Сава,* почнжлъ да прѣдава граматика, география, аритметика на румжнски езикъ (тогава училищний езикъ въ Румжния билъ гръцкий). Той учителствувалъ отъ 1816 до 1821, когато училището се затворило поради хетеристическото движение и заплитанията, които то докарало. Трудоветѣ му сж една румжнска азбука (1816), една аритметика (ржкоп.), слова и други учебници (ржкописи, пóвечето изгубени). На Георги Л. е въздигнжта въ Букурещъ една статуя.

Лазарь Новчевъ. Виж. *Иосифъ I.*

Лазистанъ, Лазове (старовр. *Лазика* или *Колхида*). Страна на юго-източното приморие на Черно море, между Трапизондъ и Гурия; обгръща, въ Турция, източната часть на трапизондската область, и въ Русия пó-голѣмата часть отъ батумската околия; простр. 3500 чет. килом.; жит. (лазове и гръци) 138,400; общото число на лазоветѣ е 68,000; само въ батумско до 1800 души. Турски Лазистанъ има особенъ управитель (мюселимъ), който прѣбивава въ Хопа, на брѣга, близу до русския прѣдѣлъ. Лазоветѣ сж родствени съ грузинитѣ, и говоржтъ мингрелски езикъ смѣсенъ съ гръцки и турски думи. Прѣди три вѣка сж били християне, нъ сж били принудени за форма да пригърнжтъ мохамеданството; въ сжщность тѣ не исповѣдватъ никакво вѣроисповѣдание. Тѣ сж мирни, трудолюбиви земедѣлци, прѣдприимчиви мореходци и търговци. Нѣкога сж били воинствени; и сега Лагистанъ доставя на турската флота нáй-добритѣ моряци. Извънъ градоветѣ лазоветѣ припознаватъ властьта токо-речи само на малки главатаре, на които турското правителство дава чинъ съ титлата *аяне.* — Първитѣ извѣстия за Лазика се отнасятъ на 65 прѣди Р. Х. Въ 528 се захваща една борба между Византия и Персия за кой да завладѣе Лазика; самитѣ лазове, управлявани отъ свои си царе, сж клонили въ тая борба пó-вечето къмъ Византия, отдѣто и добили християнството. Въ 1461 Лазика завладѣли турцитѣ.

Лазулевъ камень (лат. lapis lazuli). Минералъ съ хубавъ ултрамаринен или небесно-синь шаръ, състои главно отъ кремноземъ и глина, съ малко сумпурна кислота, сода и варь. Шарътъ бива различенъ по степень на яркостьта. Л. к. е често напъстренъ съ бѣли петна и рѣзки. Обикновено се намира масивенъ, лъскавъ въ краищата, съ неравенъ зърнестъ ломъ, нъ понѣкога е кристализиранъ въ ромбически додекаедри. Срѣща се въ Бухара, Тибетъ, Китай, Чили и другадѣ. Нáй-хубавитѣ образци се срѣщатъ въ Бухара. Гръцитѣ и римлянетѣ сж го наричали *сапфиръ.* Тѣ сж го цѣнили много пó-

високо за украшения, отколкото се цѣни сега. Той лесно се работи и лъсква. Едно врѣме отъ него сж правили синята бояултрамаринъ, нъ сега тя се произвожда искуствено.

Лазуритъ или **азуритъ**. Минералъ, който много врѣме сж зимали за лазулевия камень, нъ който различа отъ него по съставъ, ако и да прилича нѣкакъ си на него по шаръ. Вж. *Азуритъ*.

Лазуръ. Синйо небе: вишине.

Лайбахъ. Вж. *Любляна*.

Лайбницъ (*Готфридъ*, баронъ). Германски философъ, единъ отъ нáй-великитѣ мжже на XVII в. и забѣлѣжителенъ толкова по всестранната си ученость, колкото и по ранното развитие на гения си: род. въ Лайпцигъ въ 1646, умр. въ Хановеръ въ 1716. **Л.**, синъ на професоръ на лайпцигския университетъ, свършилъ наукитѣ си въ Лайпцигъ и Йена. Още на 12-годишна възрастъ той билъ запознатъ съ много латински писатели, па и челъ критически Бейкъна и Декарта въ сравнение съ Аристотеля и Платона. Съчинението му De Principio Individue, което написалъ кога да стане бакалавръ на философията на 17-годишна възрастъ, е нáй-чудесний познатъ примѣръ за ранна ученость и силно мишление. Когато **Л.** поискалъ да земе докторската титла по правото, лайпцигский университетъ го отблъснжлъ, на основание че билъ още твърдѣ младъ, нъ нáй-сетнѣ [на 20-годишната си възрастъ], въ 1666, той добилъ съ похвала тая титла въ Алтдорфъ. Отказътъ на лайпцигския университетъ, мотивиранъ съ младостьта на **Л.**, билъ, споредъ нѣкои, само явната причина; истинската причина се крияла въ зложелателство къмъ него, и това го накарало да напусне родния си градъ за всегда. Макаръ Алтдорфъ и да му прѣдложилъ професорство, младий ученъ прѣдпочелъ секретарство и учителство въ семейството на баронъ фонъ Бойнбурга, който го завелъ въ Франкфортъ, дѣто той съчинилъ въ 1667 една забѣлѣжителна книга Nova methodus discendae docendaeque jurisprudentiae и пó-сетнѣ съчин. Corporis juris reconcinnandi Ratio. Въ сжщото врѣме той се занимавалъ съ математиката и обнародвалъ Ars combinatoria. За да подкрѣпи притезанията на найбургския князъ на полския прѣстолъ, съчинилъ Specimen demonstrationum politicarum pro eligendo rege Polonorum (1669), опиталъ се да примири Аристотеля съ Платона и се заявилъ като богословъ въ Sacrosancta Trinitas par nova argumenta logica defensa (1671): въ сжщото врѣме отправилъ двѣ записки, едната на парижската академия на наукитѣ, *По теорията на абстрактното движение*, другата на лондонското кралевско дружество, *По една теория за конкретното движение;* все по това врѣме влѣзлъ въ сношение съ Спиноза по единъ въпросъ отъ оптиката и свързалъ приятелски свръски съ още много учени, като Хюйгенса и др. Въ 1672 той придружилъ Бойнбурговитѣ синове въ Парижъ, дѣто, между друго, прѣдставилъ на Лудовика XIV една подробна записка, Consilium Aegiptiacum, която съдържала единъ планъ за завоеванието на Египетъ; и нѣкои прѣдполагатъ, че тая записка докарала Бонапартовия египетски походъ въ 1798. Въ 1673 **Л.** посѣтилъ Англия,

дѣто се запозналъ съ Нютона, и билъ назначенъ членъ на лондонското кралевско дружество. Отъ 1676 Л. станжлъ частенъ съвѣтникъ и библиотекарь на брауншвейгския херцогъ и отъ тогава живѣлъ постоянно въ Хановеръ. Литературнитѣ му услуги на тоя дворъ били много разнообразни; една отъ тѣхъ е *История на Брауншвейгския домъ* въ 7 т., допълнена прѣзъ тоя вѣкъ съ 2 т. отъ д-ръ Перца, Annales Imperii Occidentis Brunswicensis (1843—45). Въ 1677 основалъ Acta eruditorum, и въ тая сбирка, както и въ много други списания, обнародвалъ много статии по всички науки по математиката, физиката, богословието, филологията, философията. Въ съч. си Protogae (французски прѣводъ, въ 1859, подъ заглавието Protogée или *За образуването и прѣвратитѣ на земното кжжбо*) той положилъ основитѣ на нововрѣменната геология. Той билъ и основателтъ, па и първий прѣдсѣдатель на берлинската академия; и нему Петръ Велики, който го поканилъ на една срѣща въ Торгау, и го наградилъ съ една пенсия отъ 1000 рубли и съ титлата частенъ съвѣтникъ, билъ задлъженъ за плана на с. петербургската академия. Л-овата ученость по разнообразието си е вѣроятно безпримѣрна. Той билъ отличенъ въ езиковѣдѣнието, историята, богословието, философията, политическитѣ науки, опитнитѣ науки, механиката, па дори и въ словесностьта. Нъ той живѣе въ историята главно чрѣзъ философската си слава. Въ 1710 той обнародвалъ на французски своята *Теодисея* или *Оправдание на Бога въ дѣлата му*. Тамъ, както и въ неговата *Монадология* (Монадологията е прѣведена на езика ни отъ франц. отъ А. Геронова, Разградъ, 1898) се заключаватъ отличителнитѣ чърти на неговата философия; тамъ констатира той великия *законъ на непрѣкжснатостьта*, когато твърди, че природата не прави никога скокове; той приспособилъ тоя законъ на философията и извлѣклъ отъ това една нова психологическа метода; на математиката, и това го довело до изобрѣтението на диференциалното смѣтане; на пространството, и това му дало възможность да отхвърли всѣка идея за празнота. За да обясни съединението на душата съ тѣлото Л. въобразилъ остроумната хипотеза за «прѣдопрѣдѣлената хармония». Декартъ обяснявалъ задружното дѣйствуване на ума и тѣлото съ теорията, че всѣко дѣйствие става чрѣзъ едно непосрѣдствено съдѣйствие отъ Бога. Л. прѣдполагалъ, че умътъ и тѣлото сж двѣ отдѣлни и независими машини, отъ които всѣка работи независимо, ако и сжщеврѣменно; нъ работата на едната отговаря точно на работата на другата, защото тия машини работѭтъ по една хармония, прѣдопрѣдѣлена отъ Бога. Изобщо, по Л., съставнитѣ части и духовнитѣ сили на всички сложни прѣдмѣти сж монади, а Богъ е монада надъ монадитѣ, отъ която въ видъ на отблесъци происхождатъ всички сжщества, които различатъ едно отъ друго по количество и качество. Всѣка монада е едно отражение на вселенната, която първоначално така е устроена отъ Бога, че всичко, що сжществува, се намира въ прѣдопрѣдѣлена хармония.

Л-витѣ послѣдни години били смѫтени отъ една прочута прѣпирня, която раздѣлила учения свѣтъ; касаяло се да се знае кой прѣвъ, той ли или Нютонъ, билъ открилъ диференциалното смѣтане. Сега се вижда добрѣ доказано, че Л-вото изобрѣтение е било независимо отъ Нютоновото, па било и обнародвано по-напрѣдъ. Л. билъ изобрѣтателятъ на една смѣтачка (аритметич. машина), единъ образецъ отъ която още се пази въ Гетингенъ. Л-витѣ трудове се намиратъ распръснѫти въ европейскитѣ библиотеки: нѣкои сѫ още неиздадени; между непълнитѣ издания най-пълно е Дютенсовото (Женева, 1768, 6 т.); най-доброто издание на философскитѣ му трудове е Ердмановото (1840); и най-доброто животоописание на Л. е отъ Guhrauer, Leibnitz, Eine Biographie, 2 т. 8° (Бреславль, 1842).

Лайденъ. Холандски градъ, 16 килом. на сѣв.-ист. отъ Хага, 40 килом. на юго-зап. отъ Амстердамъ, на Стари-Рейнъ, 10 килом. отъ морето, на мѣстото, дѣто се срѣщатъ нѣколко канализирани рѣки; съобщава се по канали съ Хаарламъ и Хага; станция на желѣзницата отъ Амстердамъ за Ротердамъ, съ клонъ за Утрехтъ; 44,650 жит. Л. е най-старий градъ въ Холандия и има пространство за три пѫти по-вече отъ сегашното си население. Въ 1640 тоя градъ е ималъ 100,000 души; въ 1750 това число било спаднѫло на 70,000, а въ началото на тоя вѣкъ на 30,000. Отъ 1830 търговията почнѫла изново да цъвти и населението да се увеличава. Улицитѣ сѫ широки, и общественитѣ сгради хубави. Въ града има развалини отъ старъ замъкъ, който се прѣдполага да е правенъ отъ римлянетѣ прѣди Р. Х. Главнитѣ фабрични произведения сѫ асета и вълнени платове, нъ въ много малъкъ размѣръ сравнително съ прѣдишнитѣ врѣмена; голѣмо е числото на печатницитѣ, които въ XVI-и и XVII-и вѣкъ сѫ били най-прочутитѣ въ Европа; градътъ е важно тържище на сирене и масло. Нъ главното украшение и слава на града е университетътъ, който е билъ най-първий въ Европа. Интересно е происхождението на тоя университетъ. Въ 1574, когато Холандия се борила да охвърли игото на Испания, Л. билъ обсаденъ отъ испанцитѣ и истеглилъ всичкитѣ ужаси на глада. Седемь седмици жителетѣ нѣмали хлѣбъ да яджтъ, и множества гинѫли отгладѣ. Геройский кметъ, Пиетеръ Фанъ деръ Верфъ, дори и прѣдложилъ тѣлото си за храна на нѣкои, които му се молили да прѣдаде града. Най-сетнѣ оранжский князъ развалилъ каналитѣ, наводнилъ страната, издавилъ много испанци и освободилъ лайденци. Тоя князъ сега прѣдложилъ на лайденци, като възнаграждение за безподобнитѣ имъ патила, или да опрости нѣкои данъци или да основе единъ университетъ въ града. Лайденци благородно избрали послѣдното, и университетътъ се основилъ въ 1575. Много знаменити учени отъ всички европейски страни сѫ били свързани съ него, като професори или студенти. Да споменемъ само Гроциуса, Декарта, Голдсмита. Л. е и родното мѣсто на Мушенбрека, изобрѣтателятъ на лайденската стъклеица (виж. *Електричество*). Университетътъ притежава цѣнна библиотека съ много рѣдки ржкописи; великолѣпна сбирка по ме-

дицината; ботаническа градина, цѣнна по тропическитѣ си растения, и естествено-историч. музей, единъ отъ на́й-богатитѣ въ Европа. Археологический музей и той е прѣвъсходенъ.

Лайелъ (сжръ *Чарлзъ*). Английски геологъ, род. въ Кинорди (фонфарска обл. въ Шотландия), 1797 — 1875. Синъ на отличенъ ботаникъ, той добилъ учена степень отъ оксфордския университетъ, слушалъ Бъкляндовитѣ лекции по естественитѣ науки и рано се посветилъ на изучване геологията. За да расшири познанията си въ тая область, той направилъ геологически обиколки въ 1824, и пакъ въ 1828 — 30, въ разни части на Европа, и обнародвалъ издирванията си въ *Запискитѣ на Лондонското Географическо дружество* и другадѣ. Въ 1830—33 обнародвалъ своитѣ Principles of Geology, 3 тома, които съставятъ епоха въ науката; освѣнъ това, забѣлѣжителни сж неговитѣ Elements of Geology (1838), *Първо и второ посѣщение на Сѣверна Америка, Канада, Нова Шотландия и др., съ Геологически наблюдения*, въ 4 т., и *Геологически доказателства за древностьта на човѣка* (1863). Л. е билъ достойно почетенъ и възнаграденъ: кралицата го произвела баронъ, лон. Геологическо дружество го избрало прѣдсѣдатель и Французский Институтъ — членъ кореспондентъ.

Лайпцигъ или **Липиска**, отъ словѣн. *липа*. Германски градъ, въ кралство Саксония, 107 килом. на сѣв.-зап. отъ Дрезденъ, близу до прусския прѣдѣлъ, въ голѣмо плодородно поле, при рѣки Елстеръ, Плейсе и Парте; центръ на желѣзници за Дрезденъ, Торгау, Берлинъ, Хале, Ерфуртъ, Алтенбургъ и Шемницъ; 355,485 жит. Прочутъ университетъ, основанъ въ 1409, съ богата библиотека, (300 хил. тома и 2500 ржкописа), обсерватория и др.; има по́-вече отъ 100 професори и др. и близу 3 хил. студенти, по́-вече отколкото кой-да-е другъ германски университетъ, и владѣе прѣкрасни сгради. Градската библиотека има 100 хил. тома и 2000 ржкописа. Кралевска академия на живописството и рисуванието. Л. е важно срѣдоточие на книжарството, не само въ Германия, а и въ свѣта; въ това отношение той върви непосрѣдствено слѣдъ Лондонъ и Парижъ. По́-вече отъ 300 книгопродавници въртѣжтъ търговия съ книги и хждожествени издѣлия. Музикални, математически, физически и хирургически инструменти, искуствени цвѣтя, модни стоки, игрални карти и др. сж главнитѣ прѣдмѣти на фабричната промишленость. Л. е станжлъ центръ на букволѣянето въ цѣла Германия. Между другитѣ му произведения сж пиана, мушами, химически вещи, благовонни нѣща и др. Три годишни панаири се държжтъ въ Л. отъ 600 години насамъ и по́-вече; зимания-даванията, които ставатъ на велигденския, се прѣсмѣтатъ на 250,000,000 лева.

Лакедемонъ. Едно отъ двѣтѣ имена, които носилъ безразлично градъ Спарта. Ала името лакедемоняне се употрѣбявало по́-особено за жителетѣ на спартанската държава, а *спартанци* — за жителетѣ на самия градъ. Виж. *Спарта*.

Лакедивски о-ви. Купъ острови въ Омански заливъ; на Англия; 14,000 жит., отъ арабско происхождение. Открити отъ Васко

де Гама въ 1499. Минжли подъ англійското владичество съ Майсуръ.

Лакенъ. Белгийски градъ, прѣдградие на Брюкселъ, на Сенъ и Брюкселски каналъ за Вилебрекъ; станции на желѣзници отъ Брюкселъ за Остенде, и отъ Брюкселъ за Хюмбекъ; 26,000 жителе. **Л.** е лѣтна резиденция на кралското семейство; има картинна галерия, хубави паркове и единъ кралевски замъкъ, съграденъ въ 1782 отъ австрийската княгиня Мария Христина.

Лакмусъ, *герм.* Хубава синя боя, която се прави отъ лишея Recanora tartarea, който расте въ Швеция.

Лакно или *Лукновъ*. Градъ въ англійска Индия, въ Сѣверо-Западни Области (сѣвер. Индия), ц. на едноименна область, бивша стол. на бившо кралство Удъ, 280 кил. на сѣв.-зап. отъ Бенаресъ, 906 килом. на сѣв.-зап. отъ Калкута, на р. Гумти, корабоплават. лѣвъ притокъ на Гангъ; срѣдоточ. на желѣзници за Агра, Дели и Бенаресъ; 280,000 жит. **Л.** по население е 4-ти градъ на Индия, слѣдъ Калкута, Мадрасъ и Бомбай. Тоя градъ, нововрѣмененъ, е доста правилно построенъ, съ булевари, паркове и градини. Той е важно търговско срѣдоточие и голѣмо стоварище на произведенията на богатата страна Удъ: жито, захаръ, тютюнъ, масло и лой. Между индустриитѣ му, забѣлѣжителни сж фабрикитѣ му за муселини, кадифета и златошити и среброшити платове. **Л.**, построенъ въ XVI-и вѣкъ на мѣстото на единъ отъ нáй-старитѣ индийски градове, отъ който не е останжла никаква диря, е добилъ важность само въ 1753, когато станжлъ столица на Удъ. Господаретѣ му го украсили въ половинъ вѣкъ съ пó-вече дворци, джамии и паметници отколкото ималъ имперский градъ Дели. Въ 1856 **Л.** билъ присъединенъ, заедно съ цѣлото кралство, на англійското прѣдсѣдателство Калкута. Обл. **Л.** има простр. 11,502 четв. килом. и насел. 3,100,000 жит.

Лаконизмъ. *гр.* Изражение на една обширна мисъль съ малко думи; примѣръ Цѣзаровото veni, vidi, vici *(дойдохъ, видѣлъ, побѣдихъ)*.—**Лаконикъ**. Оня, който изражава мислитѣ си съ твърдѣ малко думи. — **Лаконически**. Кратъкъ и изразителенъ. — Способностьта да изражаватъ мислитѣ си съ малко думи притежавали до голѣма степень спартанцитѣ или лакедемонянетѣ, чиято земя се наричала Лакония, отъ дѣто и произлѣзла думата *лаконически*.

Лакония. Страна на староврѣменна Гръция въ юго-източни Пелопонезъ, съ столица Спарта (виж. *Спарта*). Сега область отъ Пелопонезъ; 121,200 жит.; гл. гр. Спарта.

Лакордеръ *(Жанъ Батистъ)*. Французски доминиканецъ, единъ отъ нáй-блескавитѣ оратори на XIX-и вѣкъ (1802—1861). **Л.**, роденъ въ Реси-сюръ-Урсъ (котъдорски департ.), свършилъ правото въ Дижонъ и станжлъ адвокатинъ въ Парижъ; подирь малко, за чудо на приятелетѣ му, на които билъ познатъ като дълбоко заразенъ съ невѣрието, постжпилъ въ колежа *Сенъ-Сюлписъ* и въ 1827 се покалугерилъ. Скоро той се отличилъ като проповѣдникъ. Въ 1830 почнжлъ, заедно съ Ламене, да обнародва списание Avenir (Бѫджще), органъ съ нáй-високи церковни начала и съ

краенъ радикализмъ. За статиитѣ, обнародвани въ това списание, особено за статията, въ която се утвърдявала свободата на образованието, Л. билъ даденъ въ сждъ; и когато самъ Avenir билъ осжденъ отъ папа Григория XVI-и, Л. формално се оттеглилъ отъ обществениитѣ работи, и се посветилъ исключително на амвона. Блескавото му краснорѣчие и новитѣ му възгледи възбуждали бесподобенъ интересъ и беспрѣдѣлно удивление. Проповѣдитѣ му въ пръквата на Парижската Богоматерь (Notre Dame), привличали грамадни навалици, каквито никога не се били виждали, и правили дълбоко впечатление дори и на нерелигиозния свѣтъ. Тогава той прѣдприелъ да проповѣдва въ разни части на Франция. Въ 1848, въ първитѣ избори, които станжли слѣдъ революцията, билъ избранъ прѣдставитель отъ Марсилия, и зелъ участие въ нѣкои отъ разискванията на събранието; нъ скоро си далъ оставката отъ депутатството, и съвсѣмъ се оттеглилъ отъ обществения животъ. Слѣдъ това, той пакъ се прѣдалъ на проповѣдничеството, отъ което се оттеглилъ въ 1854, по причина на слабо здраве. Въ 1860 билъ избранъ членъ на академията, на мѣстото опразнено отъ Токвила; и на другата година починжлъ. Проповѣдитѣ му, Conférences de Notre Dame de Paris, 1835—50, съставятъ 3 тома. Едно пълно издание на трудоветѣ му е излѣзло въ Парижъ въ 1872.

Лакрима-кристи, *лат.* (соб. знач. *сълза Христова*). Вино, което се добива отъ лозята, обработвани по политѣ на Везувий.

Лакримарий (лат. *лакрима*, сълза). Сждъ за сълзи; такъвъ сждъ употрѣбявали въ старо врѣме, когато погребвали римлянетѣ. Тия сждове раскопаватъ сега въ староримскитѣ гробове.

La critique est facile, et l'art est difficile. Франц. поговорка: критиката е лесна, а искусството е мжчно.

Лактаринъ (лат. *лакъ*, *лактисъ*, млѣко). Вещество, което се добива отъ млѣкото и се употрѣбява кога се удря боя на платъ. — **Лактати.** Млѣчно-кисленитѣ соли. — **Лактеинъ.** Началото или сжщината на млѣкото, млѣчна захарь. — **Лактомэтръ** (лат. *лакъ*, *лактисъ*, млѣко; гр. *метронъ*, мѣрка). Уредъ за опрѣдѣляне плътностьта, а слѣдователно и качеството на млѣкото.

Лактукъ, *лат.* Растение отъ семейството на сложноцвѣтнитѣ, което съдържа наркотически сокъ. Отъ стеблото му се добива *лактукарий*, лѣчебно вещество, което дѣйствува като опиумътъ, и се употрѣбява като успокоителенъ лѣкъ.

Лакъ. Смола, която капе отъ нѣкои дървеса въ Азия. Употрѣбява се въ растворъ за лъскване дървени и металически издѣлия.

Лаландъ *(Иосифъ* де*).* Французски астрономъ, род. въ Бургъ (1732—1807). Посветилъ се съ такъва сполука на математиката и астрономията, че французската академия го испратила въ Берлинъ, въ 1751, да опрѣдѣли паралакса на луната, въ сжщото врѣме когато Лакайль билъ испратенъ на носъ Добра Надежда. На другата година се върнжлъ, и билъ назначенъ единъ отъ кралевскитѣ астрономи; а въ 1761 наслѣдилъ Лемоние въ професорството на астрономията въ Collége de France. Лекциитѣ му имали

рѣдка привлѣкателность; въ това врѣме той обнародвалъ нѣколко народодостжпни астрономически съчинения, както и трудове съ дълбока наука. По-сетнѣ **Л.** занимавалъ поста директоръ на парижската обсерватория. По характеръ, той се отличавалъ съ крайно тщеславие: нъ никой никога не е билъ равенъ нему като лекторъ по астрономията, и малцина сж съдѣйствували по-вече за общия напрѣдъкъ на астрономическата наука. Главний неговъ трудъ е Traité d' Astronomie (2 т., Парижъ, 1764—ново и увеличено издание въ 4 т., Парижъ, 1771 — 1781). Той е обнародвалъ и други по-малки трудове по астрономията, мореплаването и др.; по-забѣлѣжителнитѣ отъ тѣхъ сж: Bibliographie astronomique; Des canaux de navigation et specialement du canal de Languedoc, дѣто се намира една обща история на каналитѣ; Abregé de navigation historique, théoretique et pratique, и едно описание на пжтуванията му въ Италия прѣзъ 1765 — 66 (9 т., Парижъ, 1786).—**Л**-вий племенникъ, *Мишелъ Жанъ* **Л.**, род. въ 1766 въ Парижъ, умр. въ 1839, и той билъ астрономъ.

Лала-Шахинъ. Знаменитъ пълководецъ на султанъ Мурада I, прѣзелъ Одринъ (1360), който станжлъ първа турска столица въ Европа, а послѣ Верея (Стара-Загора) и Пловдивъ (1364), дѣто се заселилъ като пръвъ турски *беглеръ-бегъ*, сир. като пръвъ намѣстникъ на султана въ Тракия (виж. *Аянс*). Слѣдъ това **Л.-Ш**-тѣ генерали прѣзели отъ българетѣ крѣпостьта Раковица надъ Голѣмо Бѣлево и крѣпоститѣ на Родопитѣ. Обсаждането се продължило нѣколко мѣсеца. Слѣдъ дълги борби въ планинитѣ **Л. Ш.** прѣзелъ Пхтиманъ и Самоковъ. **Л. Ш.** увѣнчалъ сполукитѣ си съ *чирменското* поражение (1371), когато генералътъ му Хаджи Илбеки, съ 4 хил. конница, поразилъ 60,000 сръбска войска при моста на р. Марица до Чирменъ. Сърбетѣ, подъ началството на краля си Вълкашина, били нападнжти ненадѣйно въ една тъмна нощь и изплашени потъжли по-вечето въ вълнитѣ на Марица. Тая турска побѣда дала възможность на турцитѣ да турѭтъ по-скоро ржка на южна, сѣверна и западна Македония. Казватъ, че слѣдъ тая побѣда **Л. Ш.** отровилъ Хаджи Илбеки.

Лалита-Патамъ. Индийски градъ (Нипалъ), 3 килом. на югъ отъ Катманду; 30,000 жит. Памучни платове, мѣдни и тучени издѣлия.

Лалушъ воевода. Славенъ борецъ среща турската тирания, сестрипецъ на не по-малко прочутия Чавдарь воевода и първенъ неговъ байряктарь. **Л.**, както и вуйка му, билъ отъ Лжкавичкитѣ села въ околностьта на Щипъ, Македония. Въ ония врѣмена Щипъ съ околностьта си зависялъ административно отъ София. Чавдарь работилъ, на чело на 300 юнака, въ планината Кожухъ. Кожухъ е задъ Лжкавечко, надъ Демиръ Капия и на югъ отъ Кожухъ се намира Конечката (Конче) планина. Кожухъ е планина висока и голѣма, ниско гориста, а къмъ връха гола; а Конечката планина е малка, нъ гориста. Въ политѣ на Кожухъ сж заселени Гевгелии и Гуменджа. Расказватъ, че софийский паша пращалъ среща Чавдаря потери 5—6 пжти, нъ тѣ не сполучили да го разбинжтъ

а пó-вече го прославили. Тогава пашата употрѣбилъ хитрость, като убѣдилъ Чавдаря съ съблазнителни обѣщания да му се прѣдаде. Л. подозиралъ измама, та много се мжчилъ да отвърне вуйка си отъ намѣрението му, нъ не било възможно. Затова Л. прѣдложилъ на вуйка си да се прѣдаде на пашата съ половината *нáй-отборъ* юнаци отъ четата, а него съ останжлитѣ юнаци да остави на волята имъ. Въ пашовския дворъ Чавдарь и другаретѣ му сложили оржжието, нъ скоро се намѣрили въ тъмницата. Л. заплашвалъ пашата, че ще обърне София на пепелъ, ако не освободи вуйка му; и за доказателство на това, разорилъ пашовитѣ чифлици въ околностьта на София. Една народна пѣсень, *Чавдарь воевода и Лалушъ,* още казва, че Л. съ четата си разбилъ софийската тъмница, та извадилъ изъ нея Чавдаря съ юнацитѣ му; пѣсеньта прилага:

Тога си Лалчо отиде
На пашовитѣ конаци,
Разби си Лалчо хареми,
Та си пашата искара,
Та кжсъ по кжсъ го рѣжеше,
Рѣжеше и го питаше:
«Пашо ле, курво кахпио,
Ще ли да лъжешъ юнаци,
Съ измама да ги затривашъ?»
Па му главата отрѣза,
И на миждрака натъкнж,
Та си юнаци поведе,
И съ свирката си свиреше.
Като прѣзъ София вървеше,
Еще си викомъ викаше:
«Яллате, месо пашово,
Сѣкиму не е дадено,
Да ходи да го продава,
Салтъ на Лалча е дадено,
Да може да ги продава;
На Лалча байректаря,
Що води изметъ юнаци,
Та вършатъ таква работа,
Щото и отборъ не вършатъ.

Извѣстно е, че проф. Иречекъ въ своята *История на българетѣ* говори, че въ търновското възстание въ 1595 «едноврѣменно 2,000 хайдуци съ отрядъ сърбе нападнжли внезапно на главния румелийски градъ София и го разграбили». Покойний П. Р. Славейковъ, който обнародва цѣла горѣспоменжтата пѣсень заедно съ статията си *Бѣлѣжки за нѣколко стари воеводи* въ министер. *Сборникъ* (кн. II), внушава, че може Чавдарь или Л. да е съставялъ часть отъ дружината, за която говори пó-горѣ учений историкъ.

Лама (Auchenia lama). Бозайникъ отъ двоекопитнитѣ съ малка камилска глава и малко пó-голѣмъ отъ сърната, нѣма нито рогове, нито гръбица. Мупуната му е остра, ушитѣ прави, и козината му по цѣлото тѣло е еднакво дълга, мека и червеникава. На стжпалата си има дебела кожа. Л. живѣе по нáй-високитѣ гори на Андитѣ въ южна Америка. Перуанцитѣ ѭ държатъ по кжщята си като домашно животно, прѣнася имъ товари до 50 килогр. тежки. Месото и млѣкото ѝ се яджтъ, а кожата и козината ѝ се употрѣбяватъ за други работи.

Л. по топлитѣ и ниски мѣста мре лесно. Двѣ-три разновидности л. живѣѭтъ въ диво състояние по нáй-високитѣ върхове на Андитѣ.

Лама. Име на духовнитѣ лица у тибетскитѣ и монголскитѣ ламайци. Единъ *Далайлама* или Велики-лама упражнява духовната и свѣтската власть въ Тибетъ, подъ сюзеренството на Китай и се счита като въплощение на божеството на земята; той прѣбивава въ Ласа, токо-речи невидимъ въ единъ храмъ, дѣто му се отдаватъ божески почести.

Ламайство или **Ламанизмъ**. *инд.* Вѣроисповѣдане на тибетцитѣ и монголитѣ, което е произлѣзло както будайството отъ браманството. И ламайцитѣ държжтъ едно вѣроисповѣдане за тройца; и тѣ, както будайцитѣ, вѣрватъ въ прѣселването на душитѣ, спр. въ прѣминуването на човѣшката душа въ други живи сжщества, като въ крава, свиня, бълха и т. н. Душата на добръ човѣкъ, по тѣхнитѣ убѣждения, минува въ чисто животно, а душата на лошъ човѣкъ—въ нечисто, запр. у свиня. Прѣселването става за искупване грѣхове. Ламайството знае особено три главни праздника. Празникътъ на Нова Година прѣзъ февруария отбѣлѣжва началото на пролѣтьта, или побѣдата на свѣтлината и топлината надъ тъмнината и студа. Той трае 15 деня. Втори праздникъ се празднува въ паметь на зачатието или въплощението на Буда и отбѣлѣжва началото на лѣтото. Третий е *водний праздникъ* прѣзъ августа и отбѣлѣжва началото на есеньта. Бракътъ у ламайцитѣ не е религиозно, а гражданско дѣло; ала пакъ единъ лама съобщава на младоженцитѣ кой день той счита *хаирлия* за оженването имъ. Отличнитѣ по чинъ, знание или благочестие ламайци изгарятъ слѣдъ смъртьта имъ; нъ мъртвитѣ тѣла на народа изобщо се прѣмахватъ като ги оставятъ на отворенъ въздухъ, за да ги испояждатъ птицитѣ и хищнитѣ звѣрове; ала пакъ единъ лама трѣбва да присжтствува кога умира човѣкъ, за да надзирава свѣстното отдѣляне на тѣлото отъ душата и да упжтва душата за пакирождението ѝ въ честито състояние.

Ламанский (профес. *Владим. Ив.*). Русски ученъ, род. въ 1833, училъ се въ с. петербургската гимназия и с. петербургския университетъ по историко-филологическия факултетъ. Учената и публицистическата дѣятелность на профес. **Л.** е твърдѣ разнообразна. Много любопитни нѣща за русската история на XVIII-и и XIX-и вѣкъ сж извлѣчени отъ **Л.** изъ архивата на русското министерство на външнитѣ дѣла. Още рано той зималъ участие въ трудоветѣ на етнографич. отдѣление на русското географическо дружество. Въ 1859 **Л.** напечаталъ магистерска дисертация: *За словѣнетѣ въ Мала-Азия, Африка и Испания.* Въ 1862—64 извършилъ едно пжтуване по словѣнскитѣ земи и далъ единъ редъ очерки *(Сърбия и юго-словѣнскитѣ области на Австрия, Италиянската и словѣнската народности въ политическо и културно отношения* въ **Отечеств. Зап.**, 1864), въ които развива словѣнофилски идеи за отличителнитѣ особености на словѣнското племе и просвѣщение, отбѣлѣжва задачата на словѣнското обединение чрѣзъ русския езикъ, като общъ литературенъ езикъ на цѣлото словѣнство. Прѣзъ това прѣбивание въ странство **Л.** събралъ богатъ ржкописенъ материалъ, изданенъ отъ него въ съчинението *За нѣкои словѣнски ржкописи въ Бѣлградъ, Загребъ и Вѣна,* съ филологически и исторически бѣлѣжки (СПБ., 1864). Въ 1865 г. **Л.** добилъ катедра въ с. петербургския университетъ. Въ 1869 **Л.**, въ *Журналъ М. Народ. Просвѣщ.*, въ единъ редъ статии подъ заглавие *Непорѣшенный вопросъ* разглежда, между друго, българското нарѣчие и писменность въ XVI-и

и XVII-и вѣкъ и българската словесность въ XVIII-и вѣкъ. Въ 1870 излѣзе докторската дисертация на **Л.**: *За историческото изучение на гръко-словѣнския свѣтъ въ Европа*, дѣто се критикуватъ мнѣнията за словѣнското племе, които сѫществуватъ въ западно-европейската наука, и се установява една теория за два различни по религиозенъ, граждански и нравственъ характеръ свѣта—гръко-словѣнски и романо-германски. Въ 1883 **Л.** напечата Les «Secrets d' état de Venise et les relations de la république à la fin du XV et au XVI siécle avec les Grecs, les Slave et les Grecs, les Slaves et les Turcs. Освѣнъ нѣкои недовършени работи, като статиитѣ за *Найновитѣ паметници на старочешкия езикъ* въ *Журналъ М. Нар. Просвѣщ.* (1879), **Л.** е обнародвалъ много статии по словѣнски въпроси въ спис. *Извѣстія* на словѣн. благотв. дружество (1883—1889). Отъ 1890 **Л.** редактира изданието на русското географическо дружество *Русская Старина*, дѣто обнародва много бѣлѣжки по словѣнската и русска етнография. Той е образувалъ цѣла школа слависти, които сега занимаватъ катедри въ разнитѣ русски университети и духовни академии. Единъ списъкъ на **Л**-витѣ съчинения и издания (по́-вече отъ 163) е приложенъ въ *Сборникъ статей по Славяновѣдѣнію*, съставенъ и издаденъ отъ **Л**-витѣ ученици по случай на 25-годишнината на неговата учена и професорска дѣятелность (СПБ., 1883).

Ла-Маншъ (на англ. British Channel или *Британски Каналъ*). Морски ржкавъ, който отдѣля Франция отъ Англия и съединява Атлантически океанъ съ Сѣверно море; въ на́й-тѣсното мѣсто, при Па-де-Кале, 34 килом. широкъ; простр. 810 чет. миріаметра. На́й-голѣмата рѣка, която се влива въ него е Сена. **Л.** образува много заливи и на английския и на французския брѣгъ, нъ по́-голѣмитѣ сж на французския, а на́й-добритѣ пристанища сж на английския. Голѣмитѣ французски пристанища на **Л.** сж: Хавръ, Шербургъ, Булония, Диепъ, Хонфлйоръ, Гранвилъ, Сенъ-Мало; голѣмитѣ английски пристанища: Судамптонъ, Портсмутъ Нюхейвжнъ, Плимутъ, Фалмутъ. Островитѣ на **Л.**, до английскитѣ брѣгове, сж Сордингитѣ и островъ Хуайтъ. Среща сѣверо-зап. французски брѣгъ, около 16 килом., въ **Л.** се намиратъ Нормандскитѣ острови (на́й-голѣмитѣ *Джерси, Гернисей)*, които принадлежжтъ на Англия. Нѣкога Англия владѣяла, заедно съ тия о-ви, и Нормандия, която английский краль Иванъ изгубилъ въ 1204; тая область образува сега петь французски департамента, единъ отъ които носи името Ла-Маншъ, защото се мие отъ едноименното малко море. Департаментъ **Л.** има 513,815 жит. Гл. гр. на департамента е *Сенъ-Ло*; други по́главни гр. сж Шербургъ, Мортенъ и др.

Ламаркъ *(Жанъ--Батистъ)*. Твърдѣ отличенъ французски естествоиспитатель, основатель на биологическата философия, род. въ Базантенъ (Пикардия) въ 1744, умр. въ Парижъ въ 1829. Въ младостьта си постжпилъ на военна служба, отъ която се оттеглилъ слѣдъ едно прѣмеждие; послѣ изучвалъ медицината. Въ 1778 обнародвалъ, на правителствени разноски, съчин. си *Французската*

Флора (3 т.), и скоро, подъ Бюфоновото покровителство, влѣзлъ въ Академията на наукитѣ (ботанический отдѣлъ). Слѣдъ това билъ назначенъ ботаникъ на краля, и наставникъ на Бюфоновия синъ, съ когото посѣтилъ нѣкои чужди страни, и изучилъ тѣхнитѣ ботанически сбирки. Откакъ прѣкаралъ голѣма часть отъ живота си въ серпозно изучване на ботаниката, Л. се посветилъ на зоологията, и въ 1793 билъ назначенъ професоръ на долнитѣ разреди животни въ Jardin des Plantes. На тоя клонъ отъ науката той направилъ твърдѣ важни услуги, раздѣлилъ животното царство на два отдѣла — гръбначни и безгръбначни; изслѣдвалъ ископаемитѣ раковини; изучилъ безгръбначнитѣ животни, молюски, раковидни, морски лилии; пръвъ посочилъ разликата въ формата и устройството имъ; отдѣлилъ раковиднитѣ отъ насѣкомитѣ; установилъ родове паяци; опрѣдѣлилъ класа, нареченъ отъ него анелиди (пръстеновидни черве); различилъ инфузориитѣ отъ полипитѣ; майсторски описалъ ископаемитѣ раковини въ тебеширитѣ пластове въ Парижъ. Нáй-великото Л-во съчинение е *Историята на безгръбначнитѣ животни* (Парижъ, 1815—1822, 7 т.; 2-ро изд. отъ Деше 1835, и др.). Въ съчинението си *Зоологическа Философия* (Парижъ, 1809, 2 т.), Л. се явява истински прѣдтеча на Даруина; въ тоя трудъ, покрай нѣкои крайно умозрително възгледи, той поставя научно задачата за «измѣняемостьта на видоветѣ», възстава среща собственото сѫществуване на вида, посочва тежението на живитѣ сѫщества къмъ усъвършенствуване и др. Л. ослѣпѣлъ отъ сипаница, и починѫлъ слѣдъ 17-годишна слѣпота.

Ламартинъ *(Алфонсъ)*. Единъ отъ нáй-великитѣ французски поети и отличенъ политикъ, род. въ Маконъ въ 1790, умр. въ Парижъ въ 1869. Билъ първото чадо на единъ французски благородникъ, който слѣдъ него ималъ 6 дъщери. Майка му била първата му учителка и го научила да чете по една илюстрована Библия. Откакъ свършилъ наукитѣ си въ калугерската класическа колегия въ Бели (градецъ съ 6500 жит., 74 килом. на юго-ист. отъ Бургъ), пѫтувалъ въ Италия, а послѣ се върнѫлъ въ Парижъ. Слѣдъ Наполеоновото падане, постѫпилъ въ войската, нъ скоро напуснѫлъ военната служба и втори пѫть посѣтилъ Италия въ 1818. Въ 1820 се появили неговитѣ *Поетически и религиозни съзерцания*. Сполуката на тая сбирка стихотворения надминѫла всѣка надежда на автора: книгата се распродала до 45,000 екземпляра въ 4 години. И тая сполука помогнѫла на Л. да стѫпи на дипломатическото поприще. Той билъ назначенъ *аташе* на французското посолство въ Неаполъ, и на пѫтя си за тоя градъ се оженилъ, въ Шамбери, за една млада англичанка, г-ца Бърчъ, съ която се билъ срещнѫлъ прѣдишната година въ Савойскитѣ долини. Въ 1823 се появили неговитѣ *Нови съзерцания*, и въ 1824 станѫлъ секретарь на посолството въ Флоренция. Едно нещастно изражение, което Л. билъ употрѣбилъ за италиянцитѣ, въ своята *Послѣдня пѣсень на Чайлдъ Харолда* (1825) му докарало единъ дуелъ съ пълковникъ Пепе, който подигнѫлъ ржкавицата въ името

на съотечественицитѣ си и го наранилъ опасно. Сѫщата година единъ и сѫщи указъ на Карла X наградилъ съ кръста на *почетния легионъ* Виктора Хюго и Л., които слагали стихове единъ мѣсецъ по-сетнѣ, единътъ една *Ода*, другий една поема въ честь на коронясването на стария краль. Въ 1829, Л. билъ избранъ членъ на французската академия. Той едвамъ билъ завзелъ мѣстото си въ нея когато обнародвалъ своитѣ *Поетически и религиозни хармонии* (1830, 2 т.), дѣто поезията му достига до най-голѣмата възвишеность. Малко слѣдъ това той отказалъ да приеме поста французски посланикъ въ Гръция. Слѣдъ революцията въ 1830, като несполучилъ да прокара кандидатурата си за камарата на прѣдставителетѣ, тръгнѫлъ въ 1832 да пѫтува въ Истокъ. Корабътъ, на който отплувалъ, билъ наетъ особено за него, придруженъ отъ сѫпрѫгата си и отъ едничката си дъщеря, Юлия, хубаво 12-годишно момиче, което умрѣло въ Бейрутъ. Тая 16-мѣсечна расходка поетътъ расказалъ въ първата си книга въ проза **Пѫтуване въ Истокъ**, *спомени, впечатления, мисли и пейзати* (1835, 4 т.), на която съдържанието напълно оправдава подзаглавието съ разнообразието, блесъка, дълбочината на мислитѣ, които ѭ съставятъ.

Избранъ въ отсѫтствието си народенъ прѣдставитель въ двѣ избирателни колегии, Л. прѣдпочелъ избора отъ родното си мѣсто, което и прѣдставлявалъ постоянно отъ 1837 до 1848. Щомъ зелъ думата и станѫло явно, че е ораторъ. Многобройни сѫ словата му, които е произнесълъ въ разни обстоятелства, кога по общи прѣдмѣти (унищожението на смъртното наказание, Източний въпросъ), кога по съвсѣмъ технически, като захарната индустрия, дѣто показалъ специални познания, съвсѣмъ нечакани; нъ въ това врѣме той не билъ казалъ сбогомъ на книжнината. Неговата *История на Жирондиститѣ* (1847, 8 т.), нанесла послѣденъ ударъ на монархията. Въ 1848, когато се прогласила републиката, Л-вото краснорѣчие обуздало партиитѣ или заблуденитѣ, които заплашвали обществения миръ. Л., избранъ членъ на привръменото правителство и министръ на външнитѣ дѣла, въ едно окрѫжно до европейскитѣ сили, изложилъ една обща програма, която много пѫти билъ развивалъ прѣдъ събранията, понѣкога съ опасность на живота си; тогава той билъ въ апогеята на популярностьта си: 10 департамента го испратили сѫщеврѣменно въ учредителното събрание. Въодушевеното и патриотическото му поведение, когато потѫпкалъ просто анархическитѣ буни на 4-и априлъ и 3-и май, прѣдпазило отечеството му отъ голѣми злини. Нъ тая била и една отъ главнитѣ причини на падането му; тълпата се разярила, събранието станѫло враждебно и върховната власть минѫла за малко врѣме въ Кавеняковитѣ рѫцѣ. Макаръ Л-вата кандидатура да била положена за прѣдсѣдателството, малко гласове се явили въ негова полза; и декемврийский прѣвратъ въ 1851 го испратилъ пакъ въ частния животъ. Отъ това врѣме той се прѣдалъ всецѣло на литературни занятия.

Въ течението на много години, съ традиционната безгрижность на голѣмецъ и хѫдожникъ, Л.

билъ израсходвалъ доста голѣмия имотъ, който му донесла жена му, както и доходитѣ отъ проданьта на книгитѣ си и др., та не можалъ да стои на среща на финансовитѣ си мжчнотии дори и като продалъ обширнитѣ земи, които му билъ подариль султанътъ, и имѣнията си въ околностьта на Парижъ. Макаръ нѣкога и да билъ казалъ (въ прѣдисловието на Recueillements) съ тщеславието на генния: «Пишж въ стихове, когато нѣмамъ врѣме да пишж въ проза», той отъ прозата поискалъ срѣдства, когато драмитѣ му не били вече толкова достойни за поезията на младостьта му. Много и обемисти сж прозаическитѣ му произведения, които критиката не сжди така благоприятно както поемитѣ му: *Три мѣсеца на власть* (1848), *Историята на революцията отъ 1848* (1849), *Историята на възстановението на монархията въ Франция* (1852), *Историята на Турция* (1854), *Историята на Русия* [1855; едно извлѣчение изъ тая история, на езика ни, е книгата на Д-ръ Г. В. Мирковича *Петръ Велики, Екатерина I и Менчиковъ* (Сливенъ, 1880)]. Той участвувалъ въ разни списания. Въ 1860 прѣдприелъ обнародването на едно пълно издание на трудоветѣ си. Прѣдприятие се свършило въ 1866. Изданието състои отъ 41 тома. При тѣхъ прилагатъ и *Неиздаденитѣ записки* (1870), *Л-вата корреспонденция* (1873—1875, 6 т.; 2-о изд. 4 т.), *Неиздадени поезии* (1873). Отъ Л-витѣ съчинения на езика ни сж прѣведени, освѣнъ прѣдномежжтото, *Животътъ на г-жа Севине* отъ Б. Горанова (Русе, 1871), трагедия *Саулъ*, прѣв. отъ М. Басана и П. Генкова (Варна, 1896) и *Грациела*, расказъ (Казанлжкъ). Л. починжлъ въ обятията на внука си и на нѣколко вѣрни приятели. Империята поискала да му даде държавно погребение, нъ, съгласно съ многажди исказаната воля на поета, останкитѣ му били прѣнесени въ Сенъ-Поанъ, безъ никакво тържество. Една бронзова статуя на поета е въздигнжта въ Маконъ (1873); слѣдъ това въ Паси се въздигнж друга по́-хубава статуя. Л-та стогодишнина се отпразднува въ 1890 въ Маконъ: г-да Жюлъ Симонъ и Франсоа Копе произнесохж слова.

Французетѣ поставятъ Л-вото име до Викторъ Хюговото. Л. е, казва единъ французски критикъ, самото въплощение на поезията; удивителното излияние на стиховетѣ му, толкова обилно, толкова мелодично, се вижда токо-речи неволно: тѣ сж хубави, защото отражаватъ на́й-високитѣ чувства, на́й-деликатнитѣ мисли; поетъ пѣе само когато вдъхновението го натиска; него бленътъ го владѣе. Въ неговитѣ стихове не се намира никое риторическо или езиково усилие, а Хюго прѣдставлява на́й-гениалния творецъ на думи и стихове отъ нашия вѣкъ и можеби отъ всички вѣкове.

Ламба, *гр.* Свѣтилникъ за освѣтляване съ газъ или другъ видъ масло. — **Ламбада**. Голѣма восъчна свѣщь.

Ламбацизмъ. Неправиленъ изговоръ на буква *л*. (гр. λ), намѣсто Р (гр. ρ).

Ламбертъ *(Жанъ)*. Французски философъ и математикъ, на́й-великий аналистъ въ математиката, логиката и метафизиката на XVIII-и вѣкъ, род. въ Мюлхаузенъ въ горни Алзасъ въ 1728, умр. въ Бер-

линъ въ 1777. Синъ на бѣденъ шивачъ, **Л.** съ дарбата си и прилежанието си въ наукитѣ се сдобилъ съ много приятеле, които му помогнжли да добие добро образование. Той пръвъ положилъ научна основа за измѣрване яркостьта на свѣтлината, въ своята *Фотометрия* (1760), и открилъ теорията на говорливата тржба. Въ 1764 Фридрихъ Велики го повикалъ въ Берлинъ и го направилъ членъ на архитектурния съвѣтъ и такъвъ на академията на наукитѣ. **Л.** издалъ много съчинения по философията и аналитическата логика, Novum organum и др. Отъ другитѣ му трудове, нáй-забѣлѣжителни сж неговитѣ *Космологически писма за устройството на вселенната* и прѣписката му съ Канта.

Ламене *(Хюъ* де). Французски политико-религиозенъ писатель, род. въ Сенъ-Мало въ 1782, умр. въ Парижъ въ 1854. Билъ пóвечето самоукъ и първенъ учитель по математиката въ родното си мѣсто. Първото му съчинение, *За състоянието на Църквата въ Франция прѣзъ XIX-и вѣкъ (1808),* било насочено срещу матеарилистическата философия и откривало у автора силно религиозно настроение. Слѣдъ нѣколко години, откакъ се училъ въ семинарията на Сенъ-Сюписъ и станжлъ свещеникъ, той обнародвалъ нáй-прочутото си съчинение, *Опитъ върху равнодушието въ религията* (1816), въ което съ обширна ученость поддържалъ необходимостьта отъ безпрѣкословно подчинение на авторитетитѣ въ религиознитѣ работи. Въсхитенъ отъ това съчинение, папа Лъвъ XII кроилъ да произведе **Л.** кардиналъ. Ала тоя кроежъ отпослѣ билъ изоставенъ. **Л**-тѣ политически възгледи, изказвани печатно, били много либерални. Слѣдъ революцията въ 1830, **Л.** основалъ вѣст. Г'Avenir (Бждщето) и защищавалъ върховната власть на народа, ако и да продължавалъ да се числи къмъ церковната партия. Учениятa на тоя вѣстникъ върху раздѣлението на пръквата и държавата и други обществени въпроси обидили много церковнитѣ власти. Папа Григорий XVI осждилъ тия идеи, въ 1832; и **Л.**, отъ покорность къмъ папското осждение, спрѣлъ вѣстника си; нъ отъ тая дата мнѣнията му прѣтърпѣли едно бързо промѣнение, и въ едно съчинение, което обнародвалъ въ 1834, и което добило тутакси беспримѣрна популярность въ Франция, *Думи на единъ въружщъ* (Paroles d'un Croyant), прогласилъ пълния и непримиримия си разривъ съ пръквата, на която отдавна билъ поборникътъ. Книгата тутакси се осждила въ Римъ; нъ тя минжла въ Франция прѣзъ нѣколко издания, и се прѣвела токо-речи на всичкитѣ европейски езици; и отговорътъ на автора ѝ на папското осждение билъ още пó-силно настжпателенъ въ съчинението *Римски работи* (Affaires de Rome). Съ характеристичната си буйность **Л.** сега се хвърлилъ въ обятията на противната партия. Пó-пататъшнитѣ му трудове, *Книгата на Народа* (1837), *По религията* (1841), *Пжтеводительтъ* (1844), *Гласъ отъ Затвора* (1846) били нови проповѣди на нáй-крайни демократически учения. Прѣвратътъ въ религиознитѣ му чувства билъ еднакво рѣшителенъ и пълнъ; той не само прѣстанжлъ да е римокатоликъ, а дори и вѣ-

ружщъ. По завещанието му, погребението му станжло безъ никаква религиозна церемония. Най-обработеното му съчинение отъ напокошния периодъ е *Очеркъ на една Философия* (Esquisse d'une Philosophie, 4 т., 1840—1846). Л. има и *Посмъртни трудове,* обнародвани въ 1855—1859.

Ламехъ. Каиновъ потомецъ, първий извѣстенъ многоженецъ; оженилъ се за двѣ жени: Ада и Села *(Библ.).*

Ламехъ. Матусаловъ синъ и Ноевъ баща; Ное му се добилъ въ 182-а година отъ 777-годишния му животъ *(Библ.).*

Лами. Знаменитъ турски поетъ въ царуването на Сюлеймана Велики; умр. въ 1531. Освѣнь много прозаически съчинения, написалъ е четире голѣми епически поеми, съдържанието на които е зелъ изъ персидскитѣ прѣдания: *Вамикъ и Афра, Мждрецъ и Раминъ, Абсалъ и Селманъ* и *Ферхаднаме.*

Ламия. Градъ въ срѣдна Гръция, 152 килом. на сѣв.-зап. отъ Атина, при южнитѣ поли на Отрисъ, 8 килом. отъ дъното на *Ламийски заливъ* (на Егейско море); 5,500 жит.—До присъединението на Тесалия на Гръция (1878), Л. бѣше едно отъ главнитѣ укрѣпени мѣста на прѣдѣла съ Турция. Гарнизонътъ въ Л. е всѣкога доста голѣмъ, по причина на разбойничеството, което върлува въ оная часть на страната.

Лампасъ. Широка нашивка на външната страна на панталони по шива имъ.

Лампонгъ. Страна васална на холандцитѣ въ юго-източната часть на о-въ Суматра, населена съ едно племе отъ малайско происхождение, смѣсено съ коренни суматренци. Простр. 29,458 чет. килом.; насел. 129,418 жит., отъ които 255 китайци, 70 европейци и 154 арабе. Нѣкога тая страна е била подчинена на явенскитѣ султани; тя е една отъ най-рѣдко населенитѣ части на Малезия; нѣма никакъ градове, па и селата ѝ, распръснати изъ горитѣ, иматъ повечето изгледа на разсѣяни колиби. Земята е на сѣв. планинска, останжлата часть еднообразна равнина.

Лампридъ. Латински историкъ, единъ отъ авторитѣ на *История Августа,* единъ редъ монографии на римскитѣ императори, отъ Адриана до Проба; живѣлъ кждѣ 300. Отъ него има още животоописания на Комода, Антонина Диадумена, Хелиогабала и Александра Севера.

Лампсакъ. Староврѣмененъ градъ въ Мала-Азия (Мизия), на Мраморно море, при входа на Дарданелски протокъ. Сегашното село *Лампсаки* е близу до старовр. Л., на чието мѣсто стои село Чаръ-дагъ. — Л., първенъ ионийско селище, ималъ прѣвъсходно пристанище и станжлъ важенъ търгоски градъ; минувалъ подъ властьта на персянетѣ, македонцитѣ и римлянетѣ. Въ нашата история Л. е забѣлѣжителенъ по това, че тамъ българский царь Ив. Асѣнь II, най-великий отъ Асѣновци, и никейский гръцки императоръ Иоанъ II Ватацесъ, съжзници противъ цариградскитѣ латини, отпразднували годѣвката на 13-годишния Теодора, Ватацесовия синъ, съ 10-годишната Асѣнова дъщеря Елена (впж. *Ласкарь).* Тамъ така сжщо се припознала независимостьта на българската църква отъ византийския патриархъ Германа, съ съгласието на патриарситѣ иерусалимски, ан-

тиохийски и александрийски, и *Йоакимъ,* търновский архиепископъ, въ присжтствието на много гръцки и български епископи, билъ тържествено произведенъ патриархъ (1235). Извѣстно е, че въ врѣмето на Ив. Асѣна II България втори пжть слѣдъ Самуилово врѣме се простирала до тритѣ морета — Черно, Бѣло и Адриатическо.

L' *amour et la fumée ne peuvent se cacher.* Французска пословица: любовьта и димътъ не могжтъ да се скриватъ.

Ламушъ *(Леонъ).* Французски инжинеръ, капитанинъ въ французската войска, роденъ въ 1860. **Л.** е авторъ на *България въ минжлото и въ настоящето,* книга написана въ 1892 (годината прѣзъ която пжтувá въ България) и на много статии за войскитѣ на балканскитѣ държави. Неговъ е и прѣводътъ на французски на г-нъ Вазовия разказъ *Иде ли?* и др.

Ламя, *лат.* По *баснсл.,* чудовище съ женска глава и змийска опашка, което ужъ яде дѣца; името му е служило, па и сега понѣйдѣ служи, като плашило за дѣцата.

Лангенбилау. Прусски градъ или пó-право купъ отъ 9 слѣпени села (Силезия), 75 килом. на юго-западъ отъ Бреславль и 6 килом. на югъ отъ Райхенбахъ; 13,000 жит., които работятъ ленени, памучни и други ржкодѣлия, рафиниране захарь и вапсарство.

Ландграфъ-иня, *герм.* Титла на нѣкои германски князове и княгини: *хесенски ландграфъ.* — **Ландграфство.** Звание или владѣние на ландграфъ.

Ландо, *герм.* Колесница съ покриви и отпрѣдъ и отзадъ, които се растварятъ по угода.

Ландсбергъ. Баварски градъ, 51 килом. на юго-зап. отъ Мюнхенъ; 5,500 жит. Побѣда на французетѣ надъ австрийцитѣ, 17 ноем. 1805.

Ландсбергъ. Прусски градъ, въ брандебургската область, 63 килом. на сѣв.-ист. отъ Франкфуртъ-на-Одеръ, на Варта (дѣсенъ притокъ на Одеръ); станция на желѣзницата отъ Берлинъ за Кенигсберъ; 23,610 жит. Важна търговия съ жито и вълна; фабрики за бира; фабрики за машини и котли; парни бичкийници.

Ландскрона. Шведски укрѣпенъ градъ, на Зундъ, 30 килом. на сѣв.-ист. отъ Копенхагенъ; станция на желѣзницата отъ Хелсингборгъ за Малмо; 10,000 жит. Широки улици. — Важни фабрики за ржкавици. Пристанището е много добро. Износъ: жито, риба, катранъ, смола, градиво и стипца. Корабостроителница. — Подъ стѣнитѣ на **Л.** шведитѣ побѣдили данцитѣ въ 1677.

Ландтагъ, *герм.* Областно прѣдставителско събрание въ нѣкои австрийски и германски области.

Ландшафтъ, *герм.* Видъ, изгледъ отъ природата. Оттука **ландшафтенъ живописецъ**—пейзажистъ; живописецъ, който рисува изгледи отъ природата и **ландшафтна живопись**, пейзажъ.

Ландшютъ. Баварски градъ, 60 килом. на сѣв.-ист. отъ Мюнхенъ, на р. Изаръ; станция на желѣзницата отъ Мюнхенъ за Ратисбонъ; 17,609 жит. Старъ и живописенъ германски градъ съ много кули; кулата на църква св. Мартинъ (готическа сграда отъ 1450) е 160 метра висока. — Побѣда на французетѣ надъ австрийцитѣ въ 1809.

Ланкастерски способъ за прѣдаване. Метода на взаимно учение, наречена така по името на изобрѣтателя си Ланкастера. Виж. *Взаименъ; Ланкастеръ* (Йосифъ).

Ланкастеръ. Английски градъ, ц. на управл. на Ланкаширъ, 73 килом. на сѣв.-зап. отъ Манчестеръ, 70 килом. на сѣв.-ист. отъ Ливерпулъ, 335 килом. на сѣв.-зап. отъ Лондонъ, на р. Луна, при устието ѝ въ Ирландско море; станция на желѣзницата отъ Престонъ за Карлайлъ; 20,665 жит. Фабрики за вагони, памучни и копринени платове и др.; фабрика за мушами. Малкитѣ кораби стигатъ до града, нъ голѣмитѣ се растоварятъ въ Гласонъ, 8 килом. пóдолу отъ **Л.**; службата имъ е повечето крайбрѣжна. — Областъ **Л.** е една отъ нáй-населенитѣ въ Англия; простр. 4,860 чет. килом. и насел. 3,454,440 жит. Тая областъ е главното срѣдоточие на памучнитѣ фабрики, не само въ Англия, а въ цѣлъ свѣтъ; тя притежава пó-вече отъ 2,000 фабрики на памучната индустрия, на които работѣтъ не пó-малко отъ 470,000, работници. Фабрикитѣ се съсрѣдоточаватъ нáй-вече въ Манчестеръ. Пристанищата сѫ Ливерпулъ, второто пристанище въ Англия [първото е Лондонъ]. Бяроу, Ланкастеръ, Престонъ и др.

Ланкастеръ. Градъ въ Съединенитѣ Държави (Пенсилвания), 55 килом. на юго-ист. отъ Хярисбургъ, въ долината на Конестога; срѣдоточие на шесть желѣзници; 39,090 жит. Фабрики за пушки, брадви, коля, паровози; много канали. — **Л.** е основанъ въ 1730 отъ германци, които и сега образуватъ болшинството отъ населението.

Ланкастеръ *(Йосифъ).* Английски педагогъ, пръвъ прѣдаватель по способа, който носи името му, род. въ Лондонъ въ 1771, умр. въ Ню-Йоркъ въ 1838. Пръвъ пѫть той отворилъ въ едно лондонско прѣдградие взаимно (виж. *Взаименъ)* училище въ 1798; въ 1811 въ Лондонъ имало вече 95 училища по *Ланкастерската* система съ 30,000 ученици. Нъ **Л.** срещнѫлъ несполука, когато поискалъ да приспособи системата си на пó-горното учение. Въ 1816 той се прѣселилъ въ Америка, дѣто продължавалъ да приспособява системата си. **Л.** е описалъ прѣдавателния си способъ въ двѣ съчинения: Improvement in education (Подобрение въ образованието) [1805] и The British system of education (Английската образователна система) [1810].

Лансие, *фр.* Дансъ, приличенъ на кадрила.

Лантанъ (лат. L*anthanum*, или L*anthanium*, отъ гръцка дума, която значи *скритъ*). Просто тѣло, металъ, откритъ въ 1841 отъ шведа Мосандера въ церита; окисътъ му има бѣлъ шаръ, а солитѣ му сѫ безшарни. Тоя металъ нѣма практическа стойность. До сравнително скоро, тритѣ метала церий, лантанъ и дидимъ всичкитѣ минували подъ името церий.

Ланцетъ, *герм.* Нищерь; островрѣхъ, много тънъкъ и отъ двѣтѣ страни остръ хирургически инструментъ; употрѣбява се за пущане кръвь, пробождане цирей и др.

Ланъ-чеу. Градъ въ западни Китай, ц. на обл. Канъ-су, 1200 килом. на юго-зап. отъ Пекинъ, на дѣсния брѣгъ на Хоангхо, при политѣ на планинското бърдо Махашанъ; 500,000 жит. Макаръ **Л.** и да е официално сѣдалище

на управл. на Канъ-Су, вице-кралътъ ходи всѣкои шесть години да прѣбивава три години въ градъ Су-чеу. Срѣдоточие на голѣма търговия съ Монголия. При всичко, че е толкова далечъ отъ приморието и търговскитѣ пристанища отворени за европейцитѣ, Л. е единъ отъ китайскитѣ градове, които на́й-много сѫ се опитали да подражаватъ европейскитѣ индустрии. На първо мѣсто стои една фабрика за топове и друга за сукна за войската; послѣ идѫтъ нѣколко фабрики за прости платове отъ вълна и камилски косми. Други отъ главнитѣ търговски стоки сѫ: копринени платове, каменни и дървени извайки, сребърни и други украшения, желѣзни и тучени сѣчива, овощия и всѣкакви зеленчуци, тютюнъ, чай. Л. има вече парни машини, които употрѣбяватъ ископаемитѣ вѫглища отъ околностьта. Жителетѣ сѫ токо-речи исключително китайци, нъ се срѣщатъ и монголи и тангути; 80 християне се намиратъ въ града и 200 въ околностьта. — Л. е расположенъ въ едно широко и плодородно поле, дѣто обработватъ на́й-вече тютюна. Градътъ, заобиколенъ съ назѫбени стѣни и съ високи кули, е малъкъ; ала прѣдградпята му, които сѫщо сѫ заобиколени съ стѣни, сѫ доста голѣми. Той нѣма забѣлѣжителни сгради, и неговитѣ 40,000 кѫщи сѫ токо-речи сбутани дървени здания; улицитѣ, послани съ мраморъ и съ гранитъ, сѫ много чисти: малко китайски градове иматъ по́-приятенъ изгледъ.

Лаодика. Приамова и Хекубина дъщеря, Хеликаонова сѫпрѫга; слѣдъ разорението на Троя, въ врѣме на бѣгството на жителетѣ и́, Л. била погълнѫта отъ земята; по друго сказание, тя сама се хвърлила отъ една канара въ отчаянието си за загубата на сина си Мунитоса.

Лаодикия. 1) Староврѣмененъ градъ въ Мала Азия (Фригия), дѣто се основала една християнска църква още въ врѣмето на апостола Павла. Около 65 г. слѣдъ Р. Х., тоя градъ, заедно съ Иерополъ и Колоса, билъ съсипанъ отъ едно земетресение, ала скоро се въздигнѫлъ пакъ отъ Марка Аврелия. Л. е забѣлѣжителна по два помѣстни събора, които носѭтъ името и́. Първий *лаодикийски* съборъ, държанъ въ 364 или 368 г., съставилъ 58 правила за разни случаи въ церковната практика; вторий *лаодикийски* съборъ отсѫдилъ, въ 476, Евтихия. На развалинитѣ на Л. се намира сегашний градъ *Ески-Шехиръ*. 2) Староврѣмененъ градъ на крайбрѣжието на Сирия, сега *Латакия,* основанъ отъ Селевка Никатора и наименуванъ по майчиното му име; служилъ за пристанище на Антиохия. Развалинитѣ на акведука, съграденъ отъ Ирода Велики, още сѫществуватъ.

Лаокоонъ. Аполоновъ жрецъ въ Троя, който напразно увѣщавалъ троянцитѣ да се пазѭтъ отъ дървения конь, съ помощьта на който гръцитѣ зели Троя. Разгнѣвена Юнона изпратила двѣ огромни змии, които удушили Л. съ двамата му синове. Прѣдсмъртнитѣ мѫки на Л. и синоветѣ му въ борбата имъ съ змиитѣ сѫ прѣвъсходно изображени въ една мраморна група, която се пази въ ватиканския музей въ Римъ. Тая група е намѣрена въ 1506 близу до Сете-Сала, въ околностьта на Римъ. Споредъ Плиний, тя е про-

изведение на 3-ма гръцки ваятеле отъ Родосъ: Агезандръ, Полидоръ и Атенодоръ; нъ това е съмнително. Копия отъ нея се намиратъ въ всѣкой отъ пó-главнитѣ европейски музеи. Едно естетическо изложение на това прочуто староврѣменно произведение е Лесинговото съчин. Laocoon, oder über die Grenzen der Poesie und Malerei, прѣведено, между другитѣ езици, и на русски.

Лаомедонъ. Троянски царь и Приамовъ баща, който измамилъ Аполона и Нептуна когато имъ плащалъ за построението на стѣнитѣ на Троя. За наказание, боговетѣ му испратили едно морско чудовище, на което трѣбвало да прѣдаде дъщеря си Хезиона; ала Хезиона спасилъ Херкулесъ, който послѣ убилъ Л., когато той пакъ не устоялъ на думата си *(баснсл.)*.

Лаосъ. Една планинска страна въ Индо-Китай, между Бирмания на сѣв., Мунипуръ на зап., Юнанъ на ист., Сиамъ и Камбоджия на югъ. Въ нея имало нѣколко държавици, които сега сж раздѣлени между бирманцитѣ, сиамцитѣ, анамцитѣ и китайцитѣ. Лаосцитѣ сж будайци. Само въ Сиамъ има около 1 милионъ лаосци. Сѣвернитѣ лаосци се татуиратъ, та затова се наричатъ *черно-коремни*, а южнитѣ, сиамскитѣ, не се татуиратъ, та се наричатъ *бѣло-коремни*. Лаосцитѣ сж кротки и суевѣрни. Поминъкътъ имъ е земедѣлието; и главнитѣ имъ произведения сж оризъ, царевица и разни овощия.

Лао-це. Знаменитъ китайски философъ, Конфуциевъ съврѣменникъ и основатель като него на тауското вѣроисповѣдане (виж. *Китай*). Той е авторъ на *Книгата на пжтя и живота*, отъ която има едно французско издание, Taote-King, отъ Жулиана (Парижъ, 1842). Други съчинения за Л-та вѣра сж издадени отъ Неймана, Lehrsaal des Mittelreichs (Мюнхенъ, 1836).

Лаперузовъ пророкъ дѣли о-ви Сахалинъ и Мастмай, съдинява Охотско море съ Японско. Длъжина пó-вече отъ 100 килом., широчина измѣнлива. Л. *п.* носи името на открителя си, Лаперуза.

Лаперузъ *(Жанъ)*. Французски мореплаватель, капитанъ въ французската флота, род. въ Албп (тарнски департ.) въ 1741. Въ американската война се отличилъ съ подвизитѣ си, нáй-вече като унищожилъ английскитѣ крѣпости въ Хъдсъновъ заливъ (1782), съ толкова храбрость, колкото и човѣколюбие. Въ 1785 Лудовикъ XVI му възложилъ да продължи Куковитѣ открития, и самъ начърталъ плана на пжтуването му. Л. тръгнжлъ отъ Брестъ въ 1785 съ двѣ фрегати, *Бусолъ* и *Астролабъ*, посѣтилъ сѣв.-западния брѣгъ на Америка, изслѣдвалъ сѣв.-източнитѣ брѣгове на Азия, открилъ *Лаперузовъ* протокъ и протокъ *Бусолъ*, и испратилъ М. де Лесепса да занесе въ Парижъ дневницитѣ му, хартитѣ му и плановетѣ му. Прѣзъ септемврия 1787 той пристигнжлъ въ Ботанически заливъ, подирь което всѣка диря отъ него исчезнжла. Французското правителство прѣдложило награда 10,000 лева за какво-годѣ извѣстие за сждбата му, и въ 1791 испратило единъ походъ да го дири, нъ безъ сполука. Въ 1826, единъ английски капитанинъ, Дилонъ, намѣрилъ на о-въ Тюкопия нѣколко нѣща отъ Л-витѣ кораби, които били добити отъ жителетѣ на о-въ Моликоло, единъ отъ Хебридскитѣ о-ви. Ан-

глийската Източно-индийска компания испратила капитанъ Дилона, а французското правителство испратило единъ походъ подъ началството на Дюмонъ Дюрвила да издирѭтъ всичкитѣ дири отъ Л. и другаретѣ му. Намѣри ли се очевидци на разрушението на двата французски кораба; напълно се установило, че и двата Л-ви кораба били разбити въ една буря среща о-въ Маликоло, и че всички въ корабитѣ погинѫли. Въ 1828, капитанъ Дюмонъ Дюрвилъ въздигнѫлъ на брѣга на острова паметникъ на Л и другаретѣ му. Едно описание на Л-вото пѫтуване, съставено по дневницитѣ му, е обнародвано подъ заглавие Voyage autour du monde (4 т., Парижъ, 1797, съ атласъ).

Лапись (лат. знач. *камень*). Л., по́-право *Лапись инфернализъ*, е онова, което се нарича адски камень или *джендемъ ташъ;* въ сѫщность азотно-кислено сребро. Употрѣбява се въ лѣкарството за пригаряне. — Lapis causticus, *лат.* Горливъ камень, въ сѫщность хидро-кислена основа. Употрѣбява се въ лѣкарството за горѣне рани и др. — Lapis lazuli, *лат.* Виж. *Лазулевъ камень.*

Лапитъ. Синъ Аполоновъ и Стилвинъ, баснословенъ родоначалникъ на *лапитянетѣ,* диво племе въ Тесалия, което било въ постоянна вражда съ кентавритѣ.

Лапландия *(земя на лапитѣ).* Страна въ на́й-сѣверната часть на Европа, допира до Ледовити океанъ, Швеция, Норвегия и Финландия; дѣли се на норвежска (на́й-сѣверната часть), шведска (южната) и русска (юго-източната). Норвежска Л. захваща едно пространство отъ 78,000 чет., килом. съ 13,000 лапландци; шведска Л.— едно пространство отъ 150,000 чет. килом. съ 5,000 лапландци; и русска Л. — едно пространство отъ 33,000 чет. килом., съ 10,000 лапландци, та сборътъ на лапландцитѣ достига до 28,000. Освѣнь това, въ разни части на Л. сѫ се заселили фини, шведи, норвежци и руси, та по численость населението на Л. се распрѣдѣля така: — норвежка Л. съ 50,000 жит., шведска Л. съ 14,000 жит. и русска Л. съ 60,000 жит.; ала прѣдѣлитѣ на тия раздѣления не сѫ опрѣдѣлени точно, та и пространствата и населенията имъ се прѣсмѣтатъ различно отъ разнитѣ списателе. Климатътъ на Л. е много лютъ деветь мѣсеца прѣзъ годината; а пъкъ жегата прѣзъ юлия и августа, когато въ на́й-сѣвернитѣ части слънцето не захожда нѣколко седмици, дѣлѫтъ отъ зимата една пролѣть, и една есень само отъ по двѣ седмици. Голѣма часть отъ земята е покрита съ гори и съ мъхове, и тѣ доставятъ обилна храна за стадата сѣверни елени, които съставятъ главния изворъ на богатство за жителетѣ; ала и много отъ по́високитѣ пространства сѫ съвсѣмъ лишени отъ растителность и необитаеми.

Етнологически, лапландцитѣ се числѭтъ къмъ сѫщата челядь народи, отъ която сѫ финландцитѣ, естонцитѣ и ливонцитѣ. Едно врѣме тѣ всички живѣли въ номандско състояние; нъ сега нѣкои лапландски племена сѫ се заселили близу до голѣмитѣ рѣки и езера и се поминуватъ съ риболовство и ловъ; тѣ снабдяватъ тържищата съ дивячь и кожи. Лапландцитѣ сѫ физически неразвити и дребни, съ малки очи, ниско чело, високи челюсти и рѣдка брада; тѣ сѫ добродушни,

нъ упорити и груби. па сж и наклонни да мамижтъ. Ако и да сж суевѣрни и лековѣрни, не сж лишени отъ религиозно чувство; тѣ сж вече и християне — норвежскитѣ лапландци протестанти, а русскитѣ православни. Библията е прѣведена на езика имъ, който се дѣли на нѣколко нарѣчия, които сж привлѣкли вниманието на мнозина сѣверни филолози. Пó-вечето храна и облѣкло добиватъ отъ елена, тѣхното единствено домашно животно. Жилищата имъ състоижтъ или отъ конусообразни калени колиби, или отъ коженопокрити шатри. Градове и села тѣ нѣматъ. Прѣзрѣнието, съ което гледатъ на тѣхъ високитѣ и снажни норвежски селяне, бръка да се смѣсватъ съ други племена; отъ друга страна, тѣ сами държатъ здраво обичаитѣ си, та и това клони да ги осамотява отъ другитѣ народи.

Лапласъ (*Пиеръ*, маркизъ де). Французски математикъ и астрономъ, единъ отъ нáй-великитѣ изслѣдователе въ математическата астрономия, непосрѣдствено пръвъ слѣдъ Нютона въ тоя клонъ отъ науката. **Л.**, род. въ Бомонъ (калвадосски департ.) въ 1749, умр. въ Парижъ въ 1827. Синъ на единъ бѣденъ земедѣлецъ и професоръ на математиката на 19-годишна възрасть въ бомонското военно училище, **Л.** отпослѣ отишелъ въ Парижъ, дѣто привлѣклъ вниманието на д' Алембера и чрѣзъ неговото влияние билъ назначенъ професоръ въ париж. военно училище и приетъ членъ въ академията на наукитѣ (1783). По това врѣме той билъ разрѣшилъ нѣколко задачи въ математиката, които отдавна осуетявали усилията на геометритѣ; сега му хрумижло на ума да посвети математическитѣ си познания и способности на астрономията, та почнжлъ да крои плана на съчин. си *Небесна Механика*,—неговий безсмъртенъ шедевръ—отъ което петътѣ тома се появили отъ 1799 до 1825; въ тоя свой трудъ той по законитѣ на механиката доказалъ устойчивостьта на слънчевата система, въпрѣки видимитѣ неправилности и смижщения; тоя трудъ е изряденъ по дълбочината на идентѣ, свръската на доказателствата, реда и ясностьта на изложението. **Л**-вото съчинение *Системата на свѣта* (2 т., Парижъ, 1796; 6-о изд. 1824) «е *Небесната Механика* безъ опая върволица аналитически формули, по която трѣбва да върви всѣкой астрономъ, който, по Платоновото изражение, желае да знае *кои числа* управляватъ веществената вселенна»; тая книга е назначена за ония, които не могжтъ да слѣдижтъ мжчнитѣ доказателства и исчисления въ великото му съчинение; тамъ **Л.** е изложилъ общедостижно прочутата си теория за какъ се е образувала нашата планетна система; нáй-напрѣдъ планетитѣ се откжсижли отъ слънчовата атмосфера въ видъ на пръстени отъ газаообразно свѣтло вещество, по причина че слънцето постепенно се сгжстявало и омалѣвало, па и въртението му се увеличавало; послѣ чрѣзъ истиване откжсижтитѣ пръстени се сгжстявали въ течни и твърди тѣла (планети), които продължавали да се въртижтъ около слънцето по сжщитѣ орбити, по които тѣ се въртѣли напрѣдъ подъ видъ на газъ или пара. Тия нáй-важни Л-ви изслѣдвания, направени възъ основа на закона за всемирното притяжение, увѣнчали Нютоновото здание. Едно генално Л-во тво-

рение е и *Аналитическата теория на вѣроятностить* (1812), което възвело тая теория до високо съвършенство; а теорията на вѣроятноститѣ безъ помощьта на аналитически формули се заключава въ *Философски опитъ върху вѣроятностить* (Essai philosophique sur les probabilités). **Л.** е правилъ съ Лавоазие единъ редъ опити върху топлината, посочилъ е свойството на статистическото елекричество и е направилъ много и цѣнни наблюдения надъ прѣломяването на лучитѣ, капилярностьта и барометрическитѣ измѣрения.

За зла честь, **Л.** не можалъ да се задоволи съ научната си слава. Великий ученъ, увлѣченъ отъ едно необяснимо самолюбие, искалъ да бжде и политикъ; нъ въ политическия животъ той прѣдставя една печална картина. Бонапартъ го назначилъ министръ на вжтрѣшнитѣ дѣла, нъ, слѣдъ шесть седмици, го уволнилъ по неспособность; ала пакъ Бонапартъ го направилъ графъ. Въ 1814 той гласувалъ за Бонапартовото сваляне отъ прѣстола, и възстановението на бурбонитѣ. Слѣдъ второто династическо възстановение, Лудовикъ XVIII-и го направилъ перъ и маркизъ. Въ камарата на пероветѣ той показалъ, както билъ показалъ въ врѣме на революционното управление, на́й-голѣма некаджрность за политическитѣ работи и на́й-голѣмо раболѣпство.

Лапония и **лапонци.** Сжщото, каквото е Лапландия и лапландци.

Лаплата. Сжщото, каквото е република *Аржентина.*

Лаплата *(рио де)*. Много широка рѣка или морски ржкавъ (широчина 220 килом. при устието) въ южна Америка, образува се отъ Парагвай, Уругвай и Парана, мие Буеносъ-Айресъ и Монтевидео; 300 килом. Поради силнитѣ и нередовни бързеи и внезапнитѣ бури, корабоплаването по **Л.** е крайно опасно; ала прѣзъ това рѣчно-морско устие се изнасятъ на тържището около една четвърта отъ произведенията на южна Америка.

Лаплата. Градъ въ република Аржентина, 50 килом. отъ Буеносъ-Айресъ; 65,575 жит. заедно съ Енсенада, която служи за пристанище на **Л.**, и прѣдградие Толоза. Музей, библиотека, 3 банки, 2 театра, 30 училища. Пристанище Енсенада е съединено съ **Л.** съ каналъ. — **Л.** е основанъ въ 1882.

Лаплата. Друго име на Чукуисака.

L'*appetit vient en mangeant.* Франц. пословица: охотата се възбужда съ ядене; отговаря на нашата: уста сж, куме, кучешки.

L*apsus calami*, *лат.* Погрѣшка на перото, сир. нѣщо написано погрѣшно отъ бързина или отъ криво-съобщени свѣдѣния.

L*apsus linguae*, *лат.* Погрѣшка на езика, сир. нѣщо изговорено погрѣшно.

Лара *(Мариано Ж.* де—*)*. Знаменитъ испански сатирикъ (1809—1837), синъ на прочутъ лѣкарь-литераторъ, който придружилъ краль Иосифа въ Франция, отъ дѣто се върнжлъ въ Испания въ 1817. Още на 14 години М. Ж. де **Л.** прѣвелъ отъ французски цѣлата *Илиада* и съставилъ испанска граматика съ синоптическа харта. Въ 1832, почнжлъ да обнародва сатирически очерки въ списание *Клети Бърборко,* което властьта спрѣла съ 14-и брой. Въ врѣме на Христининото регент-

ство далъ още единъ редъ гениални очерки. Нѣкои негови очерки, подъ заглавие *Лара* или *Съвръменната испанска сатира*, сж прѣведени и обнародвани отъ Д. К. Попова въ спис. *Наука*, год. I, кн. IV и V. Л. е написалъ и една драма, една комедия и една нувела, всичкитѣ исторически; нъ ни въ едно отъ тия съчинения не е упазена историческата истина. Блескавий сатирикъ се самоубилъ отъ любовно отчаяние. Цѣлъ Мадридъ го испроводилъ до гроба му. *Съчиненията* му сж напечатани въ Мадридъ, 1843, 4 т.; въ Парижъ, 1848, in-8°.

Ларва, *лат.* Личинка; името на животни, като запр. гжсеницата, които си мѣнуватъ формата, въ онова състояние, въ което сжществуватъ откакъ излѣзжтъ изъ яйцето. До скоро ларвеното състояние е било извѣстно само за насѣкомитѣ; нъ сега е доказано, че много морски животни прѣкарватъ доста голѣма часть отъ живота си въ такъво състояние, па е и забѣлѣжително, че нѣкои отъ тѣхъ, като циродитѣ (cirrhopods), които плуватъ свободно въ ларвено състояние и сж надарени съ очи въ това състояние, ослѣпяватъ когато достигнжтъ до пълното си развитие, като и засѣдватъ на едно мѣсто и прѣставатъ вече да се мѣстятъ. Л. на много насѣкоми, между които е и гжсеницата, набиратъ у себе си много масъ, която имъ служи въ напокошното състояние, въ което не яджтъ.

L*argetto*, *итал.* Музикаленъ терминъ: доста полека.

L*argo*, *итал.* Музикаленъ терминъ: широко.

Лари, Мани и Пенати. Покровителни духове или божества у римлянетѣ. Происхождението на тия имена не е навѣрно познато, нъ изобщо се прѣдполага, че л. е множественото число на *ларъ*, етруска дума, която значи «господарь», или «герой»; мани се прѣдполага да значи «добри или благотворни»; а понятието пенати е свързано съ penus, «нáй-вжтрѣшната часть на единъ домъ или свѣтилище». Л., мани и пенати не изглежда да сж минували за съвсѣмъ различни сжщества, защото тия имена често се употрѣбяватъ едно за друго; ала нѣкои съзиратъ помежду имъ едно различие и мислжтъ, че л. сж били земни, манитѣ адски и пенатитѣ небесни покровителе; и това се вижда вѣроятно, защото между пенатитѣ сж се включвали и такъви божества като Юпитеръ, Юнона, Веста и др. Отъ това и нѣкои заключаватъ, че манитѣ сж били духоветѣ на нѣкои л. въ ада, а въ числото на пенатитѣ сж влизали не само ларитѣ, а и всички духове, демони или божества, които сж упражнявали «особено провидѣние» надъ семействата, градоветѣ и др. За манитѣ не се знае токо-речи нищо ясно. Единъ годишенъ праздникъ се е празднувалъ въ тѣхна честь на 7-и февруария, който се е наричалъ Feralia или Parentalia; за пенатитѣ и за тѣхъ ние сме токо-речи въ еднакво невѣжество; нъ за л. имаме доста видѣлина. Тѣ сж се дѣлили, както пенатитѣ, на два разреда — *домашни* л. (Lares clementici) и *публични* л. Lares pullici). Домашнитѣ л. сж били душитѣ на добродѣтелни праотци, пустнжти изъ царството на сѣнкитѣ, и възвишени на чина покровителе на потомцитѣ си. Тѣ сж били, съ една дума, домашни богове, и тѣмъ сж се кланяли като на праотци.

Първий отъ л. по почеститѣ е билъ Lar familiaris, семейний ларъ, основательтъ на дома, който придружавалъ семейството въ всичкитѣ негови жилища. Публичнитѣ л. имали по-широкъ кржгъ на влияние, и добивали особени имена отъ мѣстата, надъ които господствували. Така е имало Lares compitales (кръстопжтни л.), Lares vicorum (улични л.), Lares rurales (селски л.), Lares viales (друмски л.), Lares permarini (морски л.), и Lares cubiculi (л. на спалнитѣ). Образитѣ на тия духове-хранители или божества сж се туряли въ едно долапче, което се е наричало lararium; тия образи сж били направени отъ восъкъ по селата, а отъ камень или металъ въ Римъ, и сж имали изобщо запрѣтнжта тога (римска горна дреха), рогове, и въ ржката чаша или стомна. На л. римлянетѣ се кланяли всѣкидневно: колчимъ едно римско семейство сѣдало да яде, единъ дѣлъ отъ храната се поднасялъ и тѣмъ; нъ особени почести се отдавали тѣмъ на календитѣ и идитѣ на всѣкой мѣсецъ (виж. *Календи* и *Иди);* и на празднични тържества, лареритѣ се растваряли, и образитѣ на л. се украсявали съ вѣнци.

Лари. Градъ въ южна Италия, 23 килом. на юго-ист. отъ Пиза; 11,000 жит. Въ околностьта се обработва жито, вино, оризъ, маслини и кестене; кестенетѣ често замѣстватъ хлѣба. Наблизу има солени извори и богати мѣдни рудници. Въ града има старъ замъкъ и стари укрѣпления още въ добро състояние.

Ларингизмъ, отъ *ларинксъ.* Задушване у дѣца. — **Ларингитъ.** Въспаление на ларинкса или дихателното гърло. — **Ларингорагия.** Кръвотечение изъ дихателното гърло. — **Ларингоскопъ.** Огледалце за прѣгледване ларинкса, изнамѣрено отъ Д-ръ Георги Лавино въ Берлинъ. — **Ларингоскопически.** Който се отнася до ларингоскопа. — **Ларинготомия.** Въ *хир.* разрѣзване на ларинкса. — **Ларинксъ,** *гр.* Дихателното гърло; малка празнина въ задната часть на устата, дѣто се свършва гръкланътъ. Гласътъ се образува въ ларинкса, когато говоримъ.

Лариса. Гръцки градъ въ Тесалия, на Саламбрия; 15,860 жит. Отстжпи се на Гръция по Берлинския договоръ; турцитѣ го прѣзехж изново въ турско-гръцката война прѣзъ 1877, нъ по мирния договоръ пакъ го върнжхж на Гръция. Въ старо врѣме Л. е билъ резиденция на Филипа Македонски, Александровъ баща.

Ларистанъ. Приморска область въ южна Персия, съпрѣдѣлна съ Фаристанъ; простр. 60,000 чет. килом., съ само 100,000 жит. (кюрди, таджици и, по приморието, арабе грабителе и пирати). Л. образувалъ отъ XI-и вѣкъ до 1601 независимо кралство. Виж. *Ларъ.*

Ларнака. Пристанищенъ градъ на юго-източния брѣгъ на о-въ Кипръ, 30 килом. отъ Никозия; 10,000 жит. Л. е главното срѣдище на търговията на о-ва; има редовно параходно съобщение съ Цариградъ, Смирна, Александрия, Марсилия и наврѣменѣ съ Англия. Една телеграфна линия отива отъ Л. по сушата до носъ Св. Андрея, и отъ тамъ по подморска ортома до Латакия, въ Сирия. Въ околностьта на Л. има солени езера, които докарватъ на правителството 1,000,000 лева годишенъ доходъ.

Ларошфуко *(Франсоа,* дюкъ де). Французски политикъ и пи-

сатель (1613 — 1680), потомецъ на славенъ родоначалникъ *Фуко*, който живѣлъ въ 1026 и за когото въ една грамота се говори като за vir nobilissimus Fulcaudus. Л. участвувалъ въ интригитѣ противъ Ришлйо и въ безредията на Фрондата, и направилъ дома си сборно мѣсто на всички литературни знаменитости на епохата си (на Боало, Расина, Молиера и др.). Той е авторъ на прочути *Записки* (Келнъ, 1662; Амстердамъ, 1723, и др.), въ които дава просто нъ майсторско описание на съвръменнитѣ нему политически събития. Въ 1665 той обнародвалъ *Размишления и Нравствени правила* (ново изд. на Мартона, Парижъ 1822), книга, която съдържа 360 отдѣлни мисли, отъ които може-би нáй-обширно извѣстната е неговото опрѣдѣление на лицемѣрието, именно, че «лицемѣрието е почитъ, който порокътъ отдава на добродѣтельта». Л-витѣ Oeuvres Complètes сж издадени отъ Депинга (Парижъ, 1818).

Ларусъ *(Пиеръ)*. Французски лексикографъ и педагогъ, род. въ Туси (ионски департ.), въ 1817, умр. въ Парижъ въ 1875. Училъ се въ началното училище на родното си село, свършилъ версайлската колегия и послѣ билъ свободенъ професоръ въ Парижъ. Въ 1851 основалъ една книжарница и, заедно съ съдружника си Боае, написалъ нѣколко учебника по франц. езикъ, назначени да замѣстѭтъ старитѣ учебници по «папагалския планъ». Тия учебници се въвели, па и сега се употрѣбяватъ въ французскитѣ училища. Нъ нáй-капиталното Л-во издание е неговий рѣчникъ, Grand Dictionnaire universel de XIX siècle (1864 — 1876, 15 т., съ 2 допълнителни, послѣдний отъ 1890). Тоя рѣчникъ е една отъ нáй-обширнитѣ енциклопедии, нáй-богатата въ историко-биографическата часть на французски езикъ. Въ видъ на едно продължение къмъ него отъ 1891 се издава Revue Encyclopédique (2 книж. на мѣсецъ). Л-вий Dictionnaire complet illustré, малъкъ енциклопедически рѣчникъ, е издържалъ до сега около 80 издания.

Ларъ. Важенъ персидски градъ, гл. гр. на обл. Ларистанъ, 70 килом. отъ Персидски заливъ; 15,000 жит. Ларската чаршия казватъ да е нáй-хубавата въ Персия; правѭтъ се: саби, пушки и памучни платове. — Л. билъ едно врѣме столица на арабско кралство, съсипано отъ Шахъ-Абаса, персидски краль; кралството се простирало отъ Бахрейнскитѣ о-ви до о-въ Ормузъ.

Ласа или **Хласа.** Главний градъ на Тибетъ, сѣдалище на китайския подкраль на страната и на Далай-Лама; 2,400 килом. на юго-зап. отъ Пекинъ; 50,000 жит. Л. е срѣдоточие на търговията на Тибетъ, която става чрѣзъ кервани; въ тоя градъ има до 5,000 китайски и индийски търговци, ала той е малко познатъ на европейцитѣ, защото влизането въ него на другоземци отъ къмъ югъ е запрѣтено. Л. е на будайството каквото е Римъ на католичеството; отъ тамъ Далай-Лама упражнява духовната си власть надъ цѣла Монголия, както и Тибетъ. Въ Л. и околностьта ѝ има много храмове; въ единъ отъ тѣхъ живѣѭтъ до 5,000 лами; храмоветѣ на гора Ботала сиѭтъ съ злато и драгоцѣнни камене; единъ китайски гарнизонъ варди тоя планински връхъ.

Ласалъ *(Фердинадъ)*. Германски социалистъ, род. въ Бреславль въ 1825, умр. въ 1864. Синъ на богатъ търговецъ евреинъ, Л. се училъ както въ бреславлския, така и въ берлинския университетъ, философията, филологията и археологията, а послѣ изучилъ правнитѣ науки. Съ блескавия си умъ той отрано привлѣклъ на себе си вниманието както на учителетѣ си, така и на германски учени като Хумболта, Хайне и др. Въ адвокатското си поприще той станжлъ извѣстенъ съ искусното водене много процеси, въ това число и процеса на графиня Хацфелдъ, въ който излѣзлъ побѣдитель слѣдъ 10-годишна борба; въ 1851 разводътъ билъ произнесенъ противъ графа и това много шумно на врѣмето си дѣло се свършило. Слѣдъ свършването на тоя процесъ Л. се прѣдалъ на политиката, и захванжлъ мѣсто между водителетѣ на социалната демокрация, до Фрайлиграта и Маркса. За устното и печатното си участие въ социално-демократическитѣ движения, Л. билъ нѣколко пжти тегленъ на сждъ; въ единъ случай сждътъ го оневинилъ, слѣдъ като излежалъ 6-мѣсеченъ прѣдварителенъ затворъ, а въ другъ — поправителний сждъ го осждилъ на 6-мѣсеченъ затворъ, който пакъ излежалъ. Слѣдъ тия патила Л. обнародвалъ двѣ съчинения, които го прославили въ научния свѣтъ: едно съчинение по историята на философията: Die philosophie Herakleïtos des Dunkeln von Ephesos (Берлинъ, 1858, 2 т.) и едно съчинение по историята на правото: Das System der erworbenen Rechte, eine Versaehnung der positiven Rechts und der Rechtsphilosophie (Лайпцигъ, 1860, 2 т.; 2 изд., 1880). Въ втория си трудъ той брани политическитѣ си теории. Въ 1862, Л. се помжчилъ да подстори прогресиститѣ (Fortschrittspartei) въ камарата да въздѣйствуватъ пасивно като сложжтъ вкупомъ мандатитѣ си, нъ не сполучилъ. Въ сжщото врѣме той изложилъ програмата си за разрѣшението на социалния въпросъ въ едно публично събрание, вслѣдствие на което билъ арестуванъ за дѣто смжщавалъ обществения миръ като побуждалъ членоветѣ на държавата на омраза едни къмъ други. Осжденъ на 4-мѣсеченъ затворъ, той билъ оневиненъ въ втората инстанция. Въ 1863, по Л-вия съвѣтъ, въ Лайпцигъ се съставило *Общо дружество на германскитѣ работници*, отъ нѣколко стотини души, подъ Л-вото прѣдсѣдателство. Противъ Л., за възбудителнитѣ му слова, били заведени нѣколко дѣла, въ нѣкои отъ които билъ оневиненъ, а въ други осжденъ. Въ 1864, Л. критикувалъ манчестерската икономическа школа и изложилъ научнитѣ теории, които служили за основа на неговия социализмъ, въ съчин. си *Капиталъ и Трудъ или г-нъ Бастиатъ Шулцъ* (Берлинъ; франц. изд. отъ B. Malot, Paris, 1881). Слѣдъ едно триумфално пжтуване въ работническитѣ окржзи на Рейнската область, Л. уморенъ отъ дѣятелностьта, която развилъ въ агитаторската си роля, отишелъ въ Швейцария на отдихъ, нъ въ Женева срѣщнжлъ трагическа смърть — билъ убитъ въ единъ дуелъ. Доста подробности върху живота, научнитѣ трудове и обществената дѣятелность на тоя отличенъ мжжъ въ историята на съврѣменна Европа съдържа био-

графията *Ф. Ласалъ* отъ В. Класена, прѣв. Ив. Тодоровъ (Казанлжкъ, 1897). Отъ Л-витѣ трудове на езика ни сж прѣведени: *Фердинандъ Ласалъ за сжщностьта на конституцията*, слово казано въ едно берлин. търговско окржжно събрание (Русе, 1891) и *Програмата на работницитѣ*, лекция четена на 12-и апр. 1862 въ берлин. работн. съюзъ (Севлиево, 1892).

Ласей. Староврѣмененъ градъ въ южната часть на о-въ Критъ *(Библ.)*.

Ласказесъ *(Еманюелъ*, графъ). Французски историкъ, Наполеоновъ другарь въ Св. Елена и неговъ историографъ, род. въ замъкъ Ласказесъ. близу до Ревелъ въ 1766, умр. въ Паси-на-Сена въ 1842. Училъ се въ Парижъ въ военното училище. До революцията (1790) служилъ въ флотата; тогава побѣгнжлъ отъ Франция, служилъ въ князъ Кондевата армия. и прѣкаралъ нѣколко врѣме въ Англия, дѣто се поддържалъ съ частно учителство. Слѣдъ Наполеоновия държавенъ прѣвратъ въ 1799 се върнжлъ въ Франция, станжлъ книжарь и работилъ по приготвянето на прѣвъсходния си *Исторически Атласъ*, който обнародвалъ подъ псевдонима Ле-Сажъ (Парижъ, 1803—4; послѣдно изд. 1823—28). Тоя трудъ привлѣклъ Наполеоновото внимание, който далъ на Л. държавна служба, произвелъ го баронъ и му възлагалъ важни граждански и военни послания, които Л. испълнявалъ съ сполука. Слѣдъ Ватерлоо Л. пожелалъ да придружи Наполеона въ заточението му, заедно съ найголѣмия си синъ Еманюела; и въ Св. Елена, той всѣка вечерь записвалъ разговоритѣ, които ималъ съ бившия императоръ. Въ това врѣме, той посветилъ на служенето на господаря си около 4,000 англ. лири, които били вложени въ английски фондове и съставяли всичкия му имотъ. Нъ на 15-и ноем. 1816, Л., вслѣдствие на едно писмо, което билъ съумѣлъ да испрати на Луциана Бонапарта, за да се оплаче отъ лошата обхода на Хъдсъна Лоу, Наполеоновий вардачъ въ Св. Елена, съ Наполеона, билъ прѣнесенъ на носъ Добра Надежда съ сина си; послѣ, слѣдъ 8 мѣсеца, билъ върнжтъ назадъ въ Европа, дѣто му се отредило да прѣбивава въ Франкфуртъ-на-Майнъ. Опитванията му да добие отъ събранитѣ въ Ахенъ монарси едно облекчение на Наполеоновата сждба не сполучили. Пóсетнѣ той издѣйствувалъ за себе си едно разрѣшение да прѣбивава въ Белгия. Въ Франция можалъ да се върне само слѣдъ Наполеоновата смърть и тутакси почнжлъ обнародването на прочутия мемориалъ, Mémorial de Saint Hélène, или *Дневникъ, дѣто се намира записано, изъ день въ день, казаното и стореното отъ Наполеона въ течението на 18 мѣсеца* (Парижъ, 8 т., 1823, често прѣпечатвано изд.; друго илюстровано изд. отъ Шарле въ 1843, 2 т., 4-о). Прѣсмѣтатъ на 2 милиона лева печалата отъ продажбата на мемориала. Припознава се, че Л-вий мемориалъ е не само единъ сборникъ на истинскитѣ Наполеонови мисли, а и на мнѣнията, които авторътъ е искалъ да прокара за такъви. Слѣдъ революцията въ 1830, Л. нѣколко врѣме билъ народенъ прѣдставитель отъ крайната лѣвица.

Л-вий синъ, *Еманюелъ* (1800—1854), билъ на Св. Елена Наполеоновъ секретарь, раздѣлилъ, както се каза, съ баща си ограничението на носъ Добра Надежда, и, като се върнжлъ въ Европа, отишелъ въ Лондонъ та ударилъ нѣколко плѣсници на Хъдсъна Лоу, който отказалъ да се бие на дуелъ; нъ на 30-и ноем. 1825, върху живота му се извършило едно покушение за убийство и обвинили, безъ доказателства, Хъдсъна Лоу, тогава въ Парижъ, че искалъ да си отмъсти. Той зелъ участие въ революцията отъ 1830, билъ членъ въ камарата на прѣдставителетѣ отъ 1830 до 1848; придружилъ до Св. Елена въ 1840 Жоанвилския князъ, натоваренъ да прѣнесе въ Франция Наполеоновитѣ остатки, обнародвалъ въ 1841 *Дневникъ, написанъ на фрегатата* la Belle-Poule, и билъ назначенъ сенаторъ въ 1852.

Ласкарь. Отлично византийско семейство въ края на XII-и вѣкъ, на което родоначалникътъ билъ Теодоръ **Л.**, зеть на византийския императоръ Алексия III Ангела. Когато кръстоносцитѣ завладѣли Цариградъ, Теодоръ основалъ нова империя, съ столица Никея, която траяла до изгонването на латинитѣ отъ Цариградъ въ 1260. Теодоръ се оженилъ повторно за една дъщеря на Пиера Куртне, цариградски латински императоръ, и оставилъ само една дъщеря, Ирина **Л.**, оженена за Иоана II Ватацеса или Дукаса (виж. *Дукасъ*), никейски императоръ, който се оженилъ повторно за Ана, дъщеря на германския императоръ Фридриха II. Иоанъ Дукасъ, който починжлъ въ 1255, оставилъ единъ синъ, Теодоръ II, който зелъ изново прѣзимето Ласкарь, и наслѣдилъ баща си на никейския прѣстолъ. Теодоръ II, ожененъ за Елена, дъщеря на българския царь Асѣня II, ималъ само единъ синъ, който билъ лишенъ отъ прѣстола отъ Михаила Палеолога въ 1261, и петь дъщери. Една отъ тѣхъ, Евдокия, се оженила, кждѣ 1263, за Вилима-Пиера, вентимилски графъ, чиито потомци зели прѣзимето Ласкарь, което се е увѣковѣчило до нашото врѣме у ницския графъ. Виж. *Лампсакъ*.

Ласкарь (*Теодоръ I*). Никейски гръцки императоръ, род. кждѣ 1170, умрѣлъ въ 1222. Билъ зеть на византийския императоръ Алексия III Ангела, който свалилъ отъ прѣстола брата си Исаака Ангела. Повикани отъ Исаака, кръстоносцитѣ обсадили Цариградъ и го завладѣли (виж. *Балдуинъ* и *Кръстоносни походи*), благодарение на подлостьта на Алексия III, когато **Л.** не можалъ да рѣши да брани тоя градъ. Исаакъ билъ тогава поставенъ пакъ на прѣстола и царувалъ нѣколко мѣсеца съ сина си Алексия IV; нъ тѣ били скоро убити, и кръстоносцитѣ завладѣли изново Цариградъ, въпрѣки **Л**-вото съпротивление. **Л.** първенъ съумѣлъ да прѣдстави себеси претендентъ на прѣстола, на който билъ и избранъ; въ това врѣме той отказалъ да земе титлата императоръ, а зелъ титлата деспотъ. Нъ усилията му да ободри гръцитѣ не сполучили, и той се видѣлъ принуденъ да напусне Цариградъ и да потърси прибѣжище въ Азия. Тамъ той сполучилъ да събере нѣколко отряда войска, завладѣлъ Никея, и една часть отъ Витиния, и се коронясалъ императоръ и самодържецъ на римлянетѣ: ала нему прѣдстояло да се бори среща латинитѣ,

подъ прѣдводит. на Балдуина и на брата му Хенриха, единъ слѣдъ другъ цариградски императори, и среща Алексия Комнена, който се билъ прогласилъ трапизондски императоръ. Освѣнъ това, тесть му Алексий, който избѣгнжлъ отъ затвора, дѣто го държалъ монферратский маркизъ, дошелъ въ 1210 да отнеме прѣстола, съ помощьта на коненския султанъ; нъ Теодоръ побѣдилъ и саморжчно убилъ султана, на и заробилъ тестя си, когото заточилъ въ единъ монастирь. Послѣднитѣ 10 години отъ царуването му прѣмнижли мирно. Той умрѣлъ слѣдъ 18-годишно царуване, като оставилъ доброто име на неустрашимъ воитель, искусенъ политикъ и великодушенъ и просвѣтенъ господарь. Наслѣдникътъ му билъ зеть му, Иоанъ II Ватацесъ или Дукасъ. (Виж. *Дукасъ*).

Ласкарь *(Теодоръ II), Млади.* Никейски гръцки императоръ, внукъ на Теодора I **Л.**, род. въ 1222, умр. въ 1259; наслѣдилъ баща си Иоана Ватацеса въ 1255. Щомъ се въцарилъ, българетѣ нахлули въ Тракия и, за да ги отблъсне, той сключилъ съюзъ съ коненския султанъ; слѣдъ три похода, сполучилъ да ги склони на миръ. Тоя краль страдалъ отъ епилепсия, която приписвалъ на магия, и тая болесть го направила подозрителенъ и жестокъ. Него го наслѣдилъ синъ му Иоанъ IV, на 9-годишна възрасть, който царувалъ подъ опеката на патриарха Арсения (виж. това име) и на царедвореца Георги Муцалона. Муцалонъ като билъ убитъ малко по-сетнѣ въ едно смжщение, Михаилъ Палеологъ се прогласилъ императоръ и царувалъ първенъ заедно съ Иоана; нъ той отстранилъ Иоана отъ прѣстола слѣдъ прѣзимането на Цариградъ (1260), като накаралъ да го ослѣпнжтъ и като го испратилъ надалечъ въ заточение. Не се знае кога е умрѣлъ тоя нещастникъ.

Ласкарь *(Константинъ).* Гръцки ученъ, побѣгнжлъ слѣдъ прѣзимането на Цариградъ отъ турцитѣ въ Италия, дѣто училъ гръцки езикъ въ Римъ, Неаполъ и Месина, и ржководилъ гръцки училища въ Римъ и Парижъ; умр. въ 1493. Забѣлѣжителна е неговата гръцка граматика: Erotemata (Миланъ, 1479), първата извѣстна печатна книга на тоя езикъ. — *Иоанъ Андреа* **Л.**, гръцки ученъ отъ сжщото семейство, и той бѣжанецъ въ западна Европа, помогнжлъ много за литературкото ѝ възраждане; той живѣлъ въ Флоренция, Парижъ и Римъ, дѣто и умрѣлъ въ 1535. Освѣнъ много граматически и поетически трудове, той издалъ много коментарии и издирвания по гръцкитѣ класици. Виж. Вилменъ, Lascaris, ou les Grecs du XV siècle (Парижъ, 1825).

Ластикъ. Сжщото, каквото е гуми-еластика, каучукъ.

Латакия (стар. *Лаодикия* сирийска). Градъ въ азиятска Турция (Сирия), пристанище на Срѣдиземно море, въ триполската область, 105 килом. на сѣв. отъ Триполи и 85 килом. на юго-зап. отъ Антиохия; 8,000 жит. Виж. *Лаодикия.*

Латамъ *(Робертъ Гордонъ).* Английски лингвистъ и етнологъ, професоръ на англ. ез. и литература въ лондонска университетска колегия, авторъ на *Описателна етнография, Народноститѣ на Европа, Начала отъ сравнителна филология, Естестве-*

ната история на човѣшкитѣ племена, Човѣкътъ и прѣселенията му и др. Л., роденъ въ Билингбъро (линколнска обл.), свършилъ медицината въ Кямбриджъ, нъ слѣдъ една обиколка въ Дания и Норвегия, вниманието му се обърнжло особено на изучването скандинавскитѣ езици; така станжлъ отличенъ лингвистъ.

Латераленъ, *лат.* Който е отъ страна, постраненъ.

L*atet anguis.* Латинска пословица: змия се крие [въ трѣвата], сир. тука има опасность.

Латини. Люде, които въ прѣдисторическитѣ врѣмена се заселили въ Италия, по долната часть на Тибръ и Анио, между морето и нáй-ближнитѣ клонове отъ Апенинскитѣ планини. Прѣдѣлитѣ на земята имъ (Лациумъ) не могжтъ точно да се опрѣдѣлжтъ. Латинитѣ имали за съсѣди волсцитѣ на югъ, еквитѣ и херникитѣ на ист. и сабинянетѣ на сѣв.; нъ слѣдъ покорението на тия племена отъ римлянетѣ, името Лациумъ се давало на всичкитѣ завоевани земи заедно. Сжщия и етнологически Лациумъ Плиний нарича Latium Antiquum (*Стари Лациумъ)*, а пó-новитѣ и приложени части Latium Adjectum *(Приложений Лациумъ)*. Сказанието, което съставя прѣдмѣта на *Енеидата* (виж. *Енеида* и *Еней)*, великата народна епическа поема на римлянетѣ, и която описва заселването въ Италия на трета или *троянска* чуждица въ лицата на Енея и другаретѣ му, не притежава историческа стойность. Главнитѣ градове на латинитѣ били Лаврентумъ, Лавениумъ, и Алба-Лонга, отъ дѣто, споредъ едно сказание, били основателетѣ на Римъ. Слѣдъ нѣколко войни среща латинитѣ, римлянетѣ ги покорили окончателно въ IV-и вѣкъ прѣди Р. Х. (338). Лациумъ добилъ свое особно право, Jus Latii, отлично отъ правата на съжзницитѣ (Socii) и другоземцитѣ (Peregrini). Слѣдъ врѣме думитѣ *латини* и *латински* станжли еднакви по значение съ *римляне* и *римски.*

Латинизиралъ, *лат.* Давамъ на една дума латинско окончание. — **Латинизмъ.** Изражение свойствено на латински езикъ. — **Латинистъ.** Зналецъ на латински езикъ.

Латинска империя. Името, което даватъ на империята, основана отъ части отъ Византийската империя, заграбени отъ кръстоносцитѣ отъ 4-я кръстоносенъ походъ, люде отъ *латинското* племе (французе и венециянци). Кръстоносцитѣ (виж. *Кръстоносци, Балдуинъ)* прѣзели Цариградъ на 1-и апр. 1204 и го подложили на безпощадно разорение. Прѣдводителетѣ на похода, когато сполучили да възстановжтъ донѣйдѣ реда, пристжпили къмъ раздѣлата и устройството на покорената страна. По единъ договоръ, сключенъ прѣди завоеванието между венециянския дожъ Енрика Дандоло, графа Балдуина Фландрски, Маркиза Бонифация Монфератски и другитѣ прѣдводителе на кръстоносцитѣ, било установено, че отъ владѣнията на византийската империя ще се образува феодална държава, на чело на която ще се постави избранъ императоръ; нему ще се даде една часть отъ Цариградъ и една четвъртъ отъ всичкитѣ земи на империята, а останжлитѣ три четвърти ще се раздѣлжтъ на половини между венециянцитѣ и кръстоносцитѣ; църквата Св. София и избора на па-

трнарха ще се прѣдостави на духовенството на оная отъ странитѣ участници въ договора, отъ която нѣма да се избере императорътъ.

По испълнение на тоя договоръ, на 27-и апр. 1204 една особена колегия (въ чийто съставъ влизали наравно венецияни и кръстоносци) избрала за императоръ графа Балдуина, надъ когото се извършило въ църквата Св. София миропомазание и коронясване по церемониала на Византийската империя; за патриархъ билъ избранъ исключително отъ венецианското духовенство (въпрѣки възражението противъ тоя редъ отъ страна на папа Инокентия III) венецианецъ Тома Морозини. Раздѣлата на земитѣ (която не станжла изведнжшъ) докарала нáй-сетнѣ слѣдното распрѣдѣление на византийскитѣ земи. Балдуинъ, освѣнъ една часть отъ Цариградъ, добилъ една часть отъ Тракия и о-ви Самотраки, Лесбосъ, Хиосъ, Самосъ и Косъ; Македония заедно съ Тесалия, съ столица Солунъ и съ името кралство добилъ единъ отъ нáй-виднитѣ участници въ похода и претендентъ на императорския прѣстолъ, Бонифаций Монфератски. Венецианцитѣ добили една часть отъ Цариградъ, Критъ, Евбея, Ионическитѣ о-ви, голѣма часть отъ Цикладскитѣ о-ви и нѣкои отъ Спорадскитѣ, една часть отъ Тракия отъ Одринъ до брѣговетѣ на Мраморно море, и една часть отъ прибрѣжието на Ионическо и Адриатическо моря отъ Етолия до Дурацо. На останжлитѣ прѣводители на кръстоносцитѣ, въ качеството на васали, нѣкои на императора, други на солунския краль, който самъ минувалъ за васалъ на императора, били раздадени разни градове и области въ европейската часть на империята и въ Мала-Азия; така се образували нѣколко херцогства, графства и др. въ Атина, Пловдивъ и други мѣста за французски рицаре. Нѣкои отъ тия земи се покорили отпослѣ, и кръстоносцитѣ само постепенно се утвърдили въ тѣхъ; а нѣкои гръцки князове, и на сушата и въ островитѣ, упазили, като васали на новосъзданата империя, независимостьта си. Въ Мала-Азия възникнжли двѣ сравнително крупни държави, Никейската и Трапизондската; въ Никея се утвърдилъ Теодоръ Ласкарь (виж. *Ласкарь*), зетьтъ на императора Алексия III, който билъ избранъ за цариградски императоръ; а Трапизондъ станжлъ столица на потомството на императора Андроника Комнена; тамъ се утвърдилъ Алексий Комненъ, управительтъ на обл. Колхида, и единъ отъ неговитѣ прѣемници, Иоанъ Комненъ, дори и зелъ титлата императоръ. Въ Епиръ се утвърдилъ, като самостоятеленъ «деспотъ» Михаилъ Ангелъ Комненъ. На сѣв. отъ Латинската империя се намиралъ единъ страшенъ съсѣдъ въ лицето на българския царь Калояна (виж. *Калоянъ*).

Въ врѣме на самото прѣзимане на Цариградъ отъ кръстоносцитѣ, въ сама Тракия още се държали самостоятелно бившитѣ императори Алексий Мурцуфлъ и Алексий Ангелъ. И двамата тия Алексиевци отстжпили прѣдъ Балдуиновия натискъ; нъ Балдуинъ дошелъ въ стълкновение съ Бонифация, поддържанъ отъ гръцитѣ [тѣ били расположени къмъ него, като мжжъ на императрица Ирина, вдовицата на императора Исаака Ангела, и отчовъ на сина му, Мануила].

Само съединенитѣ усилия на Дандоло и французскитѣ прѣдводителе Лудовика Блоасски и Вилхардуена*) сполучили да примирѭтъ противницитѣ, слѣдъ което Бонифаций, заедно съ завареника си Михаила, побѣдилъ Лъва Сгура и завладѣлъ Тесалия, Виотия и Атика. Графове Хенрихъ Фландрски (Балдуиновъ братъ) и Лудовикъ Блоасски извършили единъ сполучливъ походъ въ Мала Азия.

Между това, въ началото на 1205 избухнѫло едно възстание въ Димотика, дѣто билъ избитъ гарнизонътъ на кръстоносцитѣ; слѣдъ това латинитѣ били изгонени изъ Одринъ. Среща тѣхъ потеглилъ и българский царь Калоянъ. Балдуинъ, безъ да чака Бонифация и брата си Хенриха, обсадилъ тоя градъ и на 2 априлъ 1205 прѣтърпѣлъ подъ стѣнитѣ му едно страшно поражение отъ Калояновата армия, съставена отъ българе, власи, кумане и гръци; Лудовикъ Блоасски, Стефанъ де Першъ и много други паднѫли въ битвата. Самъ Балдуинъ билъ заробенъ; за по́-нататъшната му сѫдба сѫ се упазили разни разкази; на́й-вѣроятно се има, че умрѣлъ въ тъмница (виж. *Балдуинъ*).

На чело на държавата застанѫлъ сега — първенъ като регентъ, а отъ 1206 като императоръ — Балдуиновий братъ графъ *Хенрихъ* Фландрски (1206—1216), който всѣкояче залѣгалъ да примири противорѣчивитѣ интереси въ държавата му. Той съумѣлъ да привлѣче на своя страна одринскитѣ и димотишкитѣ гръци, които сега не били благодарни отъ Калояна и се съгласили да се подчинѭтъ Хенриху, съ условие да се прѣдадѫтъ тѣхнитѣ градове въ ленъ на Теодора Врана, жененъ за Агнеса, вдовицата на императора Андроника Комнена. Слѣдъ това Хенрихъ, откакъ отбилъ едно нападение отъ страна на българетѣ, сближилъ се съ Бонифация, оженилъ се за дъщеря му и готвилъ се заедно съ него да прѣдприеме една война среща Калояна; нъ въ 1207 Бонифаций, който неочаквано се срещнѫлъ съ единъ отрядъ българе, билъ убитъ отъ тѣхъ. Калояновата смърть и испадането на неговото царство освободили Хенриха отъ опасностьта отъ страна на българетѣ и му позволили да се занимае съ работитѣ на Солунското кралство, регентътъ на което ломбардецъ Оберто Биандрате успорявалъ короната на Бонифациевия синъ отъ Ирина, Димитрия, и искалъ да ѭ прѣдаде на по́-стария Бонифациевъ синъ, Вилхелма Монфератски. Хенрихъ съ въоржжена ржка накаралъ Оберта да припознае Димитриевитѣ права. Слѣдъ това Хенрихъ се погрижилъ, между друго, да уреди церковнитѣ отношения и примири интереситѣ на православното население и духовенството съ интереситѣ на латинското духовенство. Атонскитѣ монастире, изложени на грабежитѣ на солунскитѣ

*) *Жофроа* **Вилхардуенъ**, франц. воитель и държавникъ и великъ канцлерь на Шампанското графство, който участвувалъ въ 4-я кръстоносенъ походъ и въ завоеванието на Цариградъ отъ кръстоносцитѣ (умр. въ Масинополь, въ 1213), е оставилъ слѣдъ себеси единъ забѣлѣжителенъ трудъ: De la conquête de Constantinople *(За завоеванието на Цариградъ)*, издаденъ пръвъ пѫть въ Парижъ въ 1585. На́й-новото, твърдѣ грижливо, издание, е De-Willy-вото (Парижъ, 1872). Самъ Ж. Вилхардуенъ билъ неграмотенъ и продиктувалъ на своя капеланъ (домашенъ свещеникъ) цѣлата книга, която е първото на французски езикъ историческо съчинение въ проза.

барони, станжли непосрѣдствени васали на императора. Въ 1213 добритѣ намѣрения на императора едва ли не били унищожени чрѣзъ едно насилствено въведение на унията, което прѣдприелъ кардиналъ Пелагий; нъ Хенрихъ се застжпилъ за православнитѣ, което много увеличило популярностьта му. По това врѣме, Стреза Просекски билъ разбитъ въ Пелагония; Ласкарь прѣдложилъ миръ, по който Хенрихъ задържалъ витинския полуостровъ и областьта отъ Хелеспонтъ до Камина и Каланъ; съ българетѣ Хенрихъ се примирилъ, като се оженилъ за българска царска княгиня Мария. Въ 1216 Хенрихъ ненадѣйно умрѣлъ; той още не билъ на 40 години; дори и гръцитѣ го прославили като втори Ареса. Неговата смърть била на́й-голѣмо нещастие за латинската или франкска империя.

За Хенриховъ прѣемникъ билъ избранъ мжжътъ на сестра му Иоланта, *Петръ Куртене*, внукъ на Лудовика Тлъсти французски, който добилъ отъ ржцѣтѣ на папа Григория III императорска корона (1217), нъ скоро починжлъ въ робство у Теодора Епирски. Регентка станжла Иоланта, която поддържала мирни отношения съ Никейската империя и оженила дъщеря си Мария за Ласкаря. Въ 1220 за императоръ билъ избранъ по́-старий Петровъ синъ маркграфъ *Филипъ* Намхорски, нъ той се отказалъ и титлата зелъ братъ му *Робертъ*, необразованъ и грубъ, страстенъ и малодушенъ. Съ Никейския дворъ отношенията слѣдъ смъртьта на Теодора Ласкаря станжли враждебни, особено когато на никейския прѣстолъ дошелъ Иоанъ Дукасъ Ватацесъ, ожесточенъ врагъ на латинитѣ. Солунското кралство, дѣто постоянно ставали прѣпирни между Димитрия и Вилхелма, въ 1222 било завзето отъ Теодора Ангела. Латинската империя продължавала да сжществува само благодарение на прѣпирнитѣ между двамата гръцки императори. Увлѣченъ отъ дъщерята на рицаря Балдуина Нефвиля, за която тайно се оженилъ, Робертъ забравилъ съвсѣмъ работитѣ на управлението; възмутенитѣ отъ това барони уловили жена му и тъщя му и послѣдната удавили, а на жена му отрѣзали носа и клѣпкитѣ. Робертъ побѣгнжлъ отъ Цариградъ, съ помощьта на папата се върнжлъ, нъ дошелъ само въ Ахаия, дѣто въ 1228 умрѣлъ, отъ всички прѣзиранъ.

Новий императоръ, *Балдуинъ II*, Робертовъ братъ, билъ само на 11 години; него обручили съ дъщерята на българския царь Ивана Асѣна, роднина на Куртеневия домъ и който се обѣщалъ да отнеме отъ Теодора Ангела завоеванитѣ отъ него земи. Ала съжзътъ съ България не билъ по желанието на духовенството, което се рѣшило да привлѣче на страната на империята Иоана Бриенски, бивши иерусалимски краль; Мария, дъщеря му, трѣбвало да стане Балдуинова жена, а самъ той да земе титлата императоръ и длъжностьта регентъ. Въ 1231 всичкитѣ васали положили клетва *Иоану*. Въ 1235 Ватацесъ разорилъ венециянския Калиполъ.

Слѣдъ смъртьта на Иоана Бриенски, властьта прѣминжла въ ржцѣтѣ на Балдуина II, който, лишенъ отъ всѣкакви срѣдства, игралъ една жалка роля: ходилъ да продава драгоцѣнния Спасителевъ вѣнецъ

по европейскитѣ дворове и да проси отъ тѣхъ помощь; Ватацесъ и прѣемницитѣ му все по́-близу и по́-близу се доближавали до столицата му, па и прѣхвълили войскитѣ си въ Европа: една рѣшителна стжпка не прѣдприимали само отъ страхъ отъ монголитѣ. Балдуинъ билъ принуденъ да заложи на венециянски търговци сина си за да добие отъ тѣхъ пари; само въ 1259 го откупилъ французский краль. Въ 1260 Цариградъ се държалъ само съ помощьта на венециянцитѣ, незначителна помощь, защото венециянцитѣ тогава били въ вражда съ Генуа; въ сжщата година никейский домъ въстържествувалъ надъ епирския и неговитѣ франкски съюзници и влѣзълъ въ съюзъ съ генуезцитѣ. На 13 юлия 1261, прѣзъ отсжтствието на венециянския отрядъ, Цариградъ паднжлъ въ ржцѣтѣ на гръцитѣ; на 3 авг. императоръ Михаилъ Палеологъ влѣзълъ тържествено въ старата столица. Балдуинъ съ латинския патриархъ Джустиниянъ побѣгнжлъ въ Франция, дѣто напразно търсилъ помощь. Въ 1273 Балдуинъ умрѣлъ.

Палеологовци не възстановили цѣла Византийската империя. Ахаия, слѣдъ разни сждбини, се подчинила само на морейския деспотъ, Теодора I Палеолога, и то въ 1383; атинскитѣ херцози просжществували дори до 1460, когато Атина паднжла въ ржцѣтѣ на турцитѣ; въ Епиръ франкитѣ, утвърдени нѣкога въ Дурацо, били принудени да отстжпнжтъ на албанцитѣ и сърбетѣ; въ Кефалония и Занте се държали пфалцграфитѣ до 1429. Въ втората половина на XVI-и вѣкъ изчезнжли и послѣднитѣ остатки отъ латинската «Нова Франция».

Латински езикъ и литература. — *Езикъ.* — Латински езикъ е членъ отъ голѣмото семейство езици, които се наричатъ арийски, индо-германски, или индоевропейски (виж. *Арийско племе)*. Затова той е сроденъ съ европейскитѣ езици словѣнски, гръцки, германски, келтски и др. и съ азиятскитѣ — персидски, афгански, арменски, сѣверо-индийски, както показватъ това еднаквитѣ корене на думитѣ въ тия езици. Първенъ той се развилъ у латинитѣ (виж. *Латини);* и макаръ градъ Римъ да запечаталъ името си върху политическитѣ учреждения на Римската империя, пакъ образцовий езикъ на Италия продължавалъ да се нарича *латински* езикъ, *не* римски. Съ распространението на римскитѣ завоевания се распространявалъ и латинский езикъ надъ завоеванитѣ земи, и изобщо се употрѣбявалъ отъ образованитѣ разреди въ по́-голѣмата часть на Италия, въ Франция, Испания, Португалия, Германия и други римски области. Нъ дори и въ сама Италия, па и въ Лациумъ, тоя езикъ се вижда да е ималъ двѣ форми, които доста различали една отъ друга — политически и селски езикъ — книжовенъ езикъ и езикътъ на образованитѣ разреди, и простолюденъ езикъ или езикътъ на всѣкидневния животъ у простолюдието, необразованитѣ люде. Обработений езикъ стигнжлъ до на́й-високата точка на съвършенството си прѣзъ послѣднитѣ години на републиката и първитѣ на империята въ съчиненията на Цицерона, Хорация, Виргилия и др. Съ нахлуването на другоземцитѣ, съ постепенното испадане

на римскитѣ чувства и римския духъ, и съ смѣшението на класическитѣ форми съ областнитѣ диалекти, той се испорчилъ два пѫти по́-бърже отколкото се образувалъ слѣдъ разчленението на Римската империя въ V-и вѣкъ. Така се образували новитѣ езици французски, испански, италиянски и португалски. И английски езикъ длъжи много на латинския, и прѣко по ползуване отъ класическитѣ форми, и отъ втора ржка чрѣзъ нормандско-французския езикъ. Латински езикъ продължавалъ да е дипломатический езикъ на Европа до сравнително скоро. Той е още официалний езикъ на Римо-католическата църква. За едно разискване върху происхождението и изворитѣ на латинския езикъ, виж. Доналдсоновия Varronianus.

Литература. — Римската република била токо-речи извървѣла пѫтя си и още не притежавала единъ писатель или една литература достойна за името римска или латинска. Единъ видъ груба поезия се обработвала отъ на́й-раннитѣ врѣмена, и се употрѣбявала въ такъви съчинения като Химнята на Fratres Arvales (ископана въ Римъ въ 1778, и при първото избухване на въсторга възбуденъ отъ откритието ѝ, приписана на Ромуловия вѣкъ), въ свещенитѣ пѣсни на божествата, въ триумфалнитѣ поеми и балади и въ други прости опити да се забавлява едно безкнижно простолюдие. И дори и когато, по́-сетнѣ, римлянетѣ поизострили вкуса си за литературата, яростьта да се подражаватъ гръцкитѣ образци прѣчила на всѣко усилие за самобитна мисъль. Имало се за на́й-похвално да се подражава или прѣвожда гръцки писатель; и, наопаки, имало се за непочтенно да се слѣдва латински писатель. Затова латинската литература си остава все подражателна въ на́й-пълния смисъль на думата. Първий периодъ на лат. л. се продължава до смъртьта на Сула (78 прѣди Р. Х.). Въ епическата поезия се отличава Енний, въ драматическата Ливий Адроникъ, Невий и Пакувий. Комицитѣ Плавтъ и Теренций се явяватъ подражателе на гръцката комедия, особено на Менандра. Вторий периодъ е отъ смъртьта на Сула до смъртьта на Августа (14 слѣдъ Р. Х.): тоя периодъ наричатъ златний вѣкъ на лат. л.; прѣдставителетѣ му сж Варгилий, Овидий, Хораций, Тибулъ, Катулъ, Проперций. Третий, или сребърний периодъ, се простира до Адрановата смъртъ (138 слѣдъ Р. Х.). Прѣзъ тоя периодъ се въдворява все повече искуственостьта, която достига до на́й-крайна степень въ слѣдния и послѣденъ периодъ, който се продължава до падането на Западно-римската империя въ 476 слѣдъ Р. Х. Самобитна се развила въ римската поезия само сатирата, прѣдставителе на която сж: Луцилий, Хораций, Персий, Ювеналъ. Драмата си оставала подражание на гръцката; отъ драматурзитѣ сж забѣлѣжителни: Ливий Андроникъ, Асиний Полио, Варий и Сенека. Сѫщото трѣбва да се каже и за Плавтовитѣ и Теренциевитѣ комедии. Отъ писалитѣ епиграми сж забѣлѣж.: Марциалъ; идилии — Виргилий, Калпурний, Немесианъ и Авсоний; отъ баснописцитѣ — Федръ. Прозата стояла у римлянетѣ по́високо отъ поезията; на́й-вече се разработвали историята, краснорѣчието, философията и юриспру-

денцията. Слѣдъ лѣтописцитѣ, Цинций Алиментъ, Катонъ Ценсоринъ, слѣдвали историци: Цезарь, Салюстий, Ливий, Тацитъ, Велей Патеркулъ, Флоръ, Евтропий, Юстинъ, Амиянсъ, Марцелинъ; биографи — Непотъ, Светоний, Аврелий Викторъ и Scriptores historiae Augustae. Ораторското искусство достигнжло до цвѣтжще състояние; отъ ораторитѣ сж забѣлѣж.: Антоний, Красъ, Хортензий и особено Цицеронъ; въ врѣме на империята ораторското искусство испаднжло. Въ философията римлянетѣ слѣдвали грънцитѣ системи; въ нейното изучване на́ймного заслужили: Цицеронъ, Сенека и Маркъ Аврелий, и на́йсетнѣ Боеций въ V-и вѣкъ. Отъ естествоиспитателетѣ сж забѣлѣж.: Плиний; по строителното искусство — Витрувий; по географията — Помпоний Мела; по военното искусство — Вегеций; по медицината — Целзий; по земедѣлието — Катонъ, Варонъ и Калумела; отъ граматицитѣ — Варонъ, Донатъ, Присцианъ.

Распространението на християнството произвело срѣдновѣковата церковна поезия, която се отстранила отъ класическитѣ образци, и си създала нови. Тя немарила за количественитѣ и размѣрнитѣ ограничения, и установила акцента и ритмата за ржководителни правила на формата си. На́й-отличното име въ първия периодъ е Пруденциевото, подирь което вървѣтъ имената Седулий, Св. Хилари, Св. Амбросий и Св. Григорий Велики; и въ напокошния периодъ, Фортунатъ; императоръ Карлъ Велики, авторъ на Veni Creator, Беде, Тома Целански, авторъ на прочутитѣ Dies Irae; Яковъ Бенедиктински, авторъ на еднакво прочутата Stabat Mater; и Св. Тома Аквинасъ. — Виж. историитѣ на латинската литература отъ Берхарда, Мунка (2-о изд. 1877) и Теуфела.

Латински кръстъ. Кръстъ съ долната часть доста по́-голѣма отъ другитѣ три.

Латинско съединение. По монетния парижски договоръ отъ 11 декем. 1865, Франция, Белгия, Швейцария и Италия се съгласили помежду си относително монетната система, която влѣзла въ сила на 20 юл. (1 авг. н. к.) 1866. Това съдружие на държавитѣ се нарича латинско съединение. Гръция и Румжния влѣзли въ него прѣзъ априлъ 1867, а княжество България, безъ да влѣзе въ него, усвои изобщо началата на системата му отъ самото начало на сжществуването си. Договорътъ урежда тежината, името, формата и обращението на златнитѣ и сребърни монети съ нѣкои други подробности.

Латинъ *(Луций Силвий).* По сказанията, синъ на Цирцея и Улиса или на Фавна и нимфа Марика; покорилъ съ брата си Агрия Лациумъ. Неговий наслѣдникъ на прѣстола билъ Еней, който се оженилъ за дъщеря му Лавиния.

Латиши или *лети.* Народъ, който съставя главната маса отъ земедѣлческото население на курландската губерния въ Русия и живѣе и въ южната часть на Лифландия. Въ състава му сж влѣзли нѣколко народи отъ литовското племе: зелитѣ, семигалитѣ, куритѣ, вендитѣ. Смѣтатъ го близу до 1 милионъ. *Латишский* или *летский* езикъ има нѣколко нарѣчия; въ писмото му се употрѣбяватъ така наричанитѣ нѣмски букви; доста богата е на-

родната му поезия; отъ врѣмето на реформацията има си своя литература. Виж. *Литва.*

Латона. По *грѫц. баснос.*, богиня на нощьта и на всичко скрито, майка на Аполона и Диана отъ Зевса; много испатила отъ ревнива Юнона, отъ която на́й-сетнѣ намѣрила прибѣжище на о-въ Делосъ. До тогава тоя о-въ плувалъ по морето, нъ заради Л. Нептунъ заповѣдалъ да стои на едно мѣсто. Л. не е имала храмове, нъ и́ сѫ се кланяли само покрай чадата и́.

Латуръ Овернски (d' Auvergne). Знаменитъ французски воитель въ войнитѣ на революцията, нареченъ *пръвъ гренадеръ на републиката*, защото неговата армия отъ гренадери, наречена *адска колона*, докарвала ужасъ. Л. паднѫлъ на бойното поле при Найбургъ въ Бавария на 27 юн. 1800.

Лаубанъ. Прусски градъ (Силезия), 62 килом. на юго-зап. отъ Лигницъ; клонъ отъ желѣзницата отъ Колфуртъ за Глацъ; 12,000 жит. Фабрики за вълнени, ленени и памучни платове и заводи за камбани, звънци и други желѣзни издѣлия.

Лауданумъ или **лаудано,** *лат.* Цѣрь, направенъ отъ сѫщината на афиона: *лауданото трѣбва да се употрѣбява осторожно, то е силна отрова.*

Лауенбургъ *(херцогство).* Бивша държавица отъ Германската конфедерация (Шлезвигъ-Холщайнъ), на дѣсния брѣгъ на Елба; 50,000 жит. Гл. гр. *Лауенбургъ,* 45 килом. на юго-ист. отъ Хамбургъ; 4,800 жит. До 1865 това херцогство е принадлежало на Дания; по гащайнския договоръ отъ споменѫтата година биде присъединено на Прусия.

Лаунсестонъ. Втори градъ въ Тасмания или Ванъ-Дамиенова земя, на Тамеръ; 10,668 жит. Свободно пристанище отъ 1845. Колегия. Търговия съ Сидни и Хобартъ-таунъ. Вносъ: фабрични стоки, чай, захарь и др.; износъ: вълна, жито, градиво, коне, овощия.

Лафайетъ (маркизъ *Мари Жанъ Полъ).* Французски генералъ и политикъ, род. въ Шаванйакъ (Овернйонь), умр. въ Парижъ (1757 — 1834). Л. рано постѫпилъ, на военна служба, и, ревнитель на американската свобода, въ 1777 приготвилъ единъ корабъ на свои разноски и отишелъ въ Америка да помага на сѣв.-американскитѣ колонии (сегаш. *Съединени Държави)* въ борбата имъ съ Англия за независимостьта си. Когато се върнѫлъ въ Франция, билъ приетъ съ почести отъ двора и съ въсторгъ отъ народа. Скоро отишелъ пакъ въ Америка (1780), дѣто конгресътъ му повѣрилъ отбраната на Виргиния; и тамъ принеслъ на американското дѣло важни услуги. Той се върнѫлъ още веднѫшъ въ Франция за нови подкрѣпления, и убѣдилъ Испания да се намѣси въ полза на Америка, нъ мирътъ билъ подписанъ когато щѣлъ да тръгне съ графъ Есенга и една сила отъ 9,000 души.

Напоенъ съ либерални начала, Л. искалъ коренни прѣобразования въ оечеството си; Вашингтоновото приятелство било повлияло много на ума му. Избранъ въ събранието на знатнитѣ въ 1787, той зелъ участие въ движенията, които прѣобърнѫли царското събрание на народно въ 1789. Назначенъ отъ това събрание началникъ на народната гвардия, той спасилъ въ Версайлъ

кралевското семейство; и въ първия периодъ на революцията изглеждало като че той има сждбинитѣ на Франция въ ржцѣтѣ си. Нъ скоро станжло явно, че той не може да обюздава възбуденитѣ страсти. Крайнитѣ републиканци го намразили, защото искалъ конституционно кралство; и дворътъ, особено кралицата, го възненавидѣли, за ревностьта му да въведе новъ редъ на работитѣ. Слѣдъ гласуването на конституцията въ 1790, той се оттеглилъ въ частенъ животъ, до когато добилъ началството на арденската армия, съ която спечелилъ първитѣ побѣди при Филипвилъ и Флоранъ. Сждень, по якобински клевети, за държавна измѣна и оневиненъ, той отишелъ въ Фландрия. Нъ въ Рошфоръ го уловили австрийцитѣ и испратили въ Олмюцъ до 1797, когато Бонапартъ добилъ освобождението му. Нъ той не съчувствувалъ съ политиката на освободителя си и до падането му живѣлъ далечъ отъ държавнитѣ работи. Той засѣдавалъ въ камарата на прѣдставителетѣ, като членъ отъ крайната лѣвица, отъ 1818 до 1824, и отъ 1825 до 1830 билъ пакъ водитель на опозицията. Въ 1830, зелъ дѣятелно участие въ революцията, и командувалъ народната гвардия. Въ 1824 той посѣтилъ пакъ Америка, по покана на конгреса на Съединенитѣ Държави, който му гласувалъ даръ отъ 1,000,000 лева и една земя; това пжтуване изъ Съед. Държави, което траяло една година, било единъ редъ отъ овации и тържества; американцитѣ се трупали около него въ многобройни множества да му засвидѣтелствуватъ признателностьта и любовьта си. Въ Америка не могло да се забрави, че нѣкога Лафайетовата рицарска прѣданость на американското дѣло на свободата била създала романтическо съчувствие съ американцитѣ у благороднитѣ французски разреди, та въ 1778 американскитѣ пратеници въ Парижъ, Франклинъ, Динъ и Ли, не само добили припознаването независимостьта на Съединенитѣ Държави, а и съжза на Франция. Прѣзъ Луи-Филиповото царуване Л. влѣзълъ въ ролята си на все недоволенъ и измаменъ опозиционеръ; него го считали прѣдводитель на партията на движението. Той билъ една отъ нáй-благороднитѣ политически личности на Франция. Виж. Mémoires, correspondance et manuscrits du général Lafayette (Парижъ, 1836—1837).

Лафайетъ. Градъ въ Съединенитѣ Държави (Индиана), въ обл. Типокано, на канала отъ Уабашъ за езеро Ерие; 16,407 жит. Голѣма търговия по Уабашъ и по желѣзницитѣ; градътъ е на кръстопжтя на 5 желѣзници. Фабрика за хартия. Голѣми заведения за приготвяне консервирани меса, които се изнасятъ въ югъ; житни складове. Артезиански кладенци въ срѣдъ града, 70 метра дълбоки, които даватъ лѣковита солена симпурна вода. Градътъ е основанъ въ 1825. — *Лафайетъ* е още името на 6 американски околии, по една въ Аркансасъ, Флорида, Луизиана, Мисисипи, Мисури и Висконсинъ.

Лафаргъ *(Полъ)*. Французски икономистъ и политически дѣецъ отъ социалъ-демократическата партия, род. въ 1842. За участие въ една студенческа демонстрация противъ 2-та империя билъ исключенъ отъ парижското медицинско училище, та довършилъ медицинското си учение въ Лондонъ,

дѣто се запозналъ съ Маркса и се обърнжлъ отъ прудонистъ въ марксистъ. Въ 1870 се оженилъ за Марксова дъщеря, и се върнжлъ въ Парижъ. Замѣсенъ въ комуната, билъ принуденъ да бѣга въ Испания, отъ дѣто се върнжлъ слѣдъ амнистията. Въ 1891 Л. биде избранъ отъ работницитѣ въ Лилъ за народенъ прѣдставитель. Отъ тогава се е борилъ смѣло за правата на работницитѣ въ Франция. Той е писалъ много въ французскитѣ, английскитѣ и нѣмскитѣ вѣстници. Отъ книгитѣ и брошуритѣ му пó-извѣстни сж: *Правото за мързела; Религията на капитала* (български прѣводъ на Г. Бакалова, Шуменъ, 1892); *Еволюцията на собственостьта; Икономический материализмъ на Карла Маркса; Августъ Бабелъ* (български прѣводъ на Н. Хр. Габровски, Шуменъ, 1892). На езика ни има и *Полъ Лафаргъ*, кратка биографийка отъ Осипа Цепкина, прѣвелъ С. С. Н. (Севлиево, —).

Лафетъ, *герм.* Задната часть на кола, върху която лежи топъ.

Лафитъ *(Жакъ).* Французски банкеринъ и държавникъ, род. отъ бѣдни родителе въ Байона, въ 1767; умр. въ Парижъ въ 1844. Отъ писарь на богатия банкеринъ Перго въ Парижъ, той достигнжлъ да наслѣди работата му (1809). Скоро Л. се обогатилъ толкова, че добилъ европейска извѣстность. Когато Наполеонъ се върнжлъ отъ Елба, Лудовикъ XVIII-и оставилъ на съхранение у него една голѣма сума; и слѣдъ ватерлооската битва Наполеонъ му повѣрилъ 5,000,000 лева, които той укрилъ, макаръ правителството да се опитало да тури на тѣхъ ржка. Отпослѣ, той билъ народенъ прѣдставитель и се радвалъ на нáйголѣма популярность въ Парижъ. Когато избухнжла революцията въ 1830, той писалъ на орлеанския дукъ: «Вамъ прѣдстои да си изберете едно отъ двѣтѣ: короната или паспорта». И той доставилъ щедро изискуемитѣ отъ случая срѣдства. Новий краль му възложилъ да образува кабинетъ, консервативний характеръ на който повредилъ популярностьта му. Между това, и банковитѣ му работи се побъркали, та билъ принуденъ да продаде цѣлия си имотъ за да исплати дълговетѣ си. Една народна подписка му упазила дворецa му въ Парижъ. Избранъ прѣдставитель отъ Парижъ, Л. станжлъ водитель на опозицията и все пó-дѣятеленъ колкото пóвече правителството напущало началата на революцията отъ 1830. Въ 1843, за голѣмо неудоволствие на двора, той билъ избранъ прѣдсѣдатель на камарата; нъ слѣдъ нѣколко мѣсеца починжлъ.

Лафонтенъ *(Жанъ де).* Нáйотличний французски поетъ-баснописецъ, род. въ Шато-Тиери въ Шампания, умр. въ Парижъ (1621 — 1695). Въ младитѣ си години не се научилъ токо-речи нищо, и на 20-годишна възрасть билъ испратенъ отъ баща си да се учи въ реймското богословско училище. Никога никой пó-странно не се е мамилъ за естеството на прѣдназначението си колкото когато Л. почнжлъ да се готви за духовно звание. Слѣдъ година-двѣ, Л. напуснжлъ богословското училище и, както Боало, Молиеръ и др., училъ правото. Още въ богословското училище той проявилъ вкусъ къмъ класицитѣ и поезията. Разсѣянъ, мечтатель, мързеливъ, пороченъ до послѣд-

ната степень, той притежавалъ и едно дѣтско благодушие, което никога не го лишавало отъ приятеле. Баща му го задомилъ въ родното му мѣсто, нъ той съ леко сърдце оставилъ сжпржгата си и сина си и вихритѣ го завѣяли въ Парижъ. Тамъ той живѣлъ, както съврѣменницитѣ си литератори, на срѣдства на голѣмцитѣ; защото въ Парижъ той се заявилъ като литераторъ: бжджщий авторъ на *Приказкитѣ* и *Баснитѣ*, почнжлъ да съчинява послания, балади, леки поезии и романи, много пó-долни отъ гения му. Наистина, неговитѣ нáй-добри, па и безсмъртни произведения сж *Приказкитѣ и Нувелитѣ въ стихове* (Парижъ, 1665—1671 въ 3 части) и *Отбрани басни въ стихове* (и тѣ въ 3 части, 1668 — 1693). Изданията на Баснитѣ сж били безбройни, и нѣкои отъ тѣхъ прѣкрасно илустровани. Л. едно по друго прѣзъ живота си намиралъ покровителство у Буйонската дукиня, у Мадамъ де Саблиеръ и др., и се радвалъ на приятелството на Боало, Молиера и други съврѣменни нему знаменитости; па дори и светохарактерний Фенелонъ оплакалъ смъртьта му. Кждѣ края на живота си, слѣдъ една опасна болесть (1693), Л. привелъ въ испълнение онова, което единъ французски критикъ характеристично нарича *проектъ на покаяние:* раскаялъ се за скандалитѣ, които твърдѣ леката му муза често причинявала, и кога умрѣлъ занимавалъ се да прѣвожда въ стихове една часть отъ светитѣ книги. Нáй-доброто издание на Л-витѣ съчинения е Валкернаеровото (Парижъ, 2-о изд. 6 тома, 1822—23). Забѣлѣжително е Теновото съч. Essai sur les Fables de La Fontaine (1860). Виж. и *Биография на Лафонтенъ* отъ Делетръ, прѣв. Д. В. Храновъ (Пловдивъ, 1894).

Лахарпъ *(Жанъ Ф.* де*)*. Французски литераторъ и критикъ, род. въ Парижъ (1739—1803); почнжлъ литературния си животъ още момъкъ съ сатирически стихове, които му навлѣкли голѣма строгость отъ страна на цензурата. Слѣдъ това писалъ драми, нъ ако и да ималъ сполука, тя по неговото мнѣние била несъразмѣрна съ достоинството на творенията му, та той се обезсърдчилъ. Въ 1766 посѣтилъ Волтера въ Ферне, и му останжлъ гостъ прѣзъ слѣднитѣ двѣ години. Като се върнжлъ въ Парижъ, посветилъ се на критиката, писалъ редовно въ Mercure de France, и станжлъ извѣстенъ по голѣмата строгость на критикитѣ си, — строгость, която му не побъркала да добие нѣколко награди отъ академията. Нъ любопитното е, че главната му награда била, не за критическо съчинение, а за *Мелания, или Калугерката,* драматическо произведение, което му и отворило вратата на академията. Едно забѣлѣжително съвпадение е, че въ сжщото врѣме, когато швейцарский държавникъ Лахарпъ служилъ за учитель на двамата синове на русския великъ дукъ Павла, французский критикъ Лахарпъ билъ въ прѣписка съ самия великъ дукъ, — прѣписка, която отпослѣ се обнародвала. Лахарпъ, както и едноименикътъ му, билъ горецъ републиканецъ и Робеспиеровъ привърженикъ; нъ нерѣшителенъ въ мнѣнията си, той билъ хвърленъ въ затворъ въ врѣме на директорията, — нѣщо, което имало за сетнина да иско-

рени у него всичкитѣ му прѣдишни Волтеровски идеи, и да го наклони къмъ положителни религиозни възгледи. Л-вото главно съчинение е било Lycée, ou Cours de Littérature Ancienne et Moderne, 12 тома, Парижъ, 1799—1805.

Лахарпъ *(Фридрихъ К.* де). Швейцарски държавникъ (1754 — 1833). Напоенъ съ силни републикански идеи, въ младостьта си билъ недоволенъ отъ политическото състояние на отечеството си, и дори мѣрилъ да се прѣсели въ Америка, да помага на сѣвернитѣ американци въ борбата имъ съ Англия за независимость. Въ това врѣме се случило, та станжлъ учитель въ семейството на единъ русски благородникъ, и сполуката му въ това положение като станжла извѣстна на императрица Екатерина II, тя го назначила учитель на Александра и Константина, двамата царевичеви синове. Освѣнъ тая честь Л. добилъ и назначението пълковникъ въ русската армия. Нъ понеже републиканскитѣ му теории го накарали да поддържа французската революция съ перото си, Екатерина го уволнила, като и постановила да се пенсионира пожизнено за дотогавашната му служба. Сега той се подпрѣтнжлъ распалено да одѣлотвори плановетѣ си за възраждането на Швейцария — планове които, чрѣзъ намѣсата на Франция, той можалъ да докара до благополученъ край. Присжтствието на французскитѣ войски въ Бернъ помогнжло да се установи републиката отъ 1798, и Л. станжлъ силенъ и дѣятеленъ членъ на новото правителство. Нъ това състояние на работитѣ било кратковрѣменно. Наполеонъ възстановилъ приврѣменно старата кантонна система, и Л. билъ принуденъ да се оттегли въ Франция, дѣто продължавалъ да живѣе до слѣдъ Вѣнския конгресъ и установението на швейцарската независимость, когато се настанилъ въ Лозана. Напокошната часть отъ живота му била посветена на обнародването на неговитѣ либерални политически теории.

Лахисъ. Градъ въ юго-западна Иудея *(Библ.)*.

Лахоръ. Градъ въ английска Индия, 370 килом. на сѣв.-ист. отъ Дели, на Рави (притокъ на Индъ), сѣдалище на управл. въ Пжнджабъ и гл. гр. на область Лахоръ; 176,369 жит. Университетъ, медицинско училище, музей и др. Градътъ е ограденъ съ керпичена стѣна, едно врѣме 10-на метра висока. Той е билъ нѣкога столица на газневидитѣ. Отъ 1849, врѣмето на английското завоевание на Пжнджабъ, Л. е напрѣднжлъ много въ търговията, както въ образованието. Той е свързанъ по желѣзница съ Амритсиръ и съ Мултанъ.

Лациумъ. Староврѣменна страна въ Италия, на югъ отъ Тибръ. Виж. *Латини.*

Леавими. Староврѣмененъ народъ въ Ливия, войнствено племе, което помогнжло на Сисака, египетския краль, и на етиопянетѣ въ войнитѣ имъ съ Иудея; Л. влизали въ съжзъ и съ Тиви *(Библ.)*.

Леандръ. По *гръцкото баснословие,* Херо, Венерината жрица въ Сестъ (градъ на тракийския брѣгъ на Хелеспонтъ) любила Леандра, който живѣлъ въ Абидосъ (на азиятския брѣгъ на протока) и прѣплувалъ при неж всѣка нощь, като се оправялъ отъ свѣтлината на фенера, който Херо па-

лила въ кулата си. Прѣзъ една бурна нощь свѣтлината изгаснжла и Леандръ погинжлъ въ вълнитѣ. Когато на другия день Херо видѣла трупа му, истласканъ до брѣга, тя, въ отчаяние, се хвърлила въ морето. Сждбата ѝ е въспѣта отъ Музея и много пжти е служила за тема на нововрѣменнитѣ поети.

Лебйофъ *(Едмонъ)*. Франц. маршалъ, род. въ Парижъ въ 1809. Свършилъ наукитѣ си въ парижското политехническо и въ мецското артилерийско училище. Въ 1854, като бригаденъ генералъ, билъ натоваренъ да ржководи отъ французска страна работитѣ по обсадата на Севастополъ; въ 1858 билъ произведенъ дивизионенъ генералъ, и на другата година, като главнокомандуѭщъ по артилерията, помогнжлъ за побѣдата при Солферино. Прѣзъ авг. 1869 станжлъ воененъ министръ; прѣзъ декем. сжщата година си далъ оставката заедно съ събратята си; прѣзъ ян. 1870 билъ произведенъ маршалъ. Прѣзъ априлъ 1870 билъ повиканъ прѣдъ единъ комитетъ отъ франц. законодателно събрание да прѣдстави състоянието на франц. армия, когато казалъ: «Ние сме готови: толкова готови, че войната може да трае двѣ години безъ да имаме нужда да купимъ и копча». Когато почнжла войната съ Пруссия прѣзъ юлия, Л. билъ назначенъ майоръ-генералъ на рейнската армия. Злочестинитѣ на французетѣ въ началото на войната докарали едно въздѣйствие среща него, и той билъ поставенъ подъ Базеновитѣ заповѣди. На чело на едно военно тѣло, той се сражавалъ съ пóвече отчаяние отколкото искусство, до когато Базенъ се прѣдалъ съ цѣлата си армия. Повиканъ, въ 1871, прѣдъ комитета назначенъ да изслѣдва воденето на войната, той повторилъ вѣрването си въ доброто състояние на армията въ началото, и далъ нáй-компрометируѭщи показания за Базеновото поведение.

Лебокъ. Сжщото, каквото е Лъбокъ.

Лебонъ. Французски инжинеръ, род. въ Брюше (горно-марнск. департ.), изобрѣтатель на освѣтляването съ въздушенъ газъ. Отритнжтъ отъ Франция, Л. занесълъ изобрѣтението си въ Англия (1769 — 1815).

Лебрйонъ *(Шарлъ)*. Франц. живописецъ, род. въ 1619 въ Парижъ, умр. тамъ въ 1690, въ званието прѣдсѣдатель на Академията. Покровителствуванъ отъ Колберта, той упражнилъ върху искусствата на онова врѣме доста голѣмо влияние. Композициитѣ му сж много разнообразни и блещѭтъ съ наука и богато въображение, нъ поражаватъ съ стремление къмъ театралность и ефектъ. Него броѭтъ за родоначалникъ на школата на ефектиститѣ, която е продължавала до Наполеона I. Редицата *Александрови битви* въ Лувръ образува главната часть отъ дѣлото му.

Лебрйонъ *(Шарлъ)*. Франц. политикъ, консулъ заедно съ Наполеона, и, въ врѣме на първата империя, министръ на финанситѣ; род. въ Санъ-Совйоръ (ламаншск. департ.) въ 1739, умр. въ 1824. Прѣдсѣдатель на парламента и послѣ инспекторъ на короннитѣ земи, той билъ на дѣло, ако не по име, първъ министръ на Лудовика XV до падането на Мопувото министерство. Въ прѣдвечерието на франц. революция обнародвалъ една брошура съ рѣдка

мждрость: *Гласътъ на Гражданина*, която направила голѣмъ шумъ; билъ избранъ прѣдсѣдатель на 500-я съвѣтъ и назначенъ отъ Наполеона слѣдъ държавния прѣвратъ, когато съборилъ директорията (9 ноем. н. к. 1799), 3-и консулъ. Въ врѣме на империята, откакъ билъ министръ на финансить, испълнявалъ разни служби. Французскитѣ му животописатели го описватъ като забѣлѣжителенъ примѣръ за дълга обществена дѣятелность неопетнена съ раболѣпие, славолюбие или интригантство. Той исказвалъ мнѣнията си мжжествено, вѣрно подържалъ установенитѣ вече закони и учреждения, и откровено посочвалъ погрѣшкитѣ имъ.

Левайанъ *(Франсоа)*. Французски пжтешественикъ и естествоиспитатель по Африка, род. въ Парамарибо (Гвиана) отъ франц. родителе (1753—1824). Опиталъ се, безъ да сполучи, да мине прѣзъ Африка отъ югъ къмъ сѣв. Извършилъ двѣ пжтувания въ Кафрерия, които описва въ *Пжтуване въ вжтрѣшна Африка* (1790, 2 т.); *Второ пжтуване* (1796, 5 т.). Тия описания на врѣмето си сж били прѣведени токо-речи на всички европейски езици. Лвитѣ сбирки обогатили парижския естеств.-истор. кабинетъ. Л. е авторъ на *Естествена История на африканскитѣ птици* (6 т.); — *За папагалитѣ* (2 т.); *За райскитѣ птици* (2 т.) и др. и др.

Левантинецъ. Виж. *Левантъ*.

Леванто. Благоуханна вода, приготвяна отъ растението lavandula vera.

Левантъ (отъ итал. Il Levante, Истокъ, дѣто слънцето на небосклона се вижда да *става*, истича, изгрѣва). Общо име на земитѣ, които заобикалятъ Срѣдиземно море откъмъ истокъ (Египетъ, Сирия, Мала Азия, Гръция, Македония). — **Левантинци**. Име, което се дава на европейцитѣ, токо-речи всички католици, въ Левантъ. Повечето сж отъ смѣсено племе (европеецъ отъ западна Европа жененъ за гръкиня, арменка и др. или тѣхнитѣ рожби). Много отъ тѣхъ дори и съвсѣмъ сж забравили езика на мѣстопроисхождението си; нъ всѣкога, особено въ Турция, тѣ се ползуватъ съ покровителството на другоземнитѣ консули, на които сж и подждни. Нáй-често консулитѣ си служжтъ съ тѣхъ за драгомани и др.

Левга. Пжтна мѣрка, която е била въ употрѣбение у много народи, у нѣкои отъ които и сега още се срѣща. Въ Франция, поземната л. е 4,444 метра; километрическата л. — 4 килом.; морската или географическата л. — 5,556 метра. Въ Англия морската л. е 5,558 метра; въ Дания и Норвегия — 7,532 метра.

Leve fut onis, quod bene fertur, лат. Лекъ става товарътъ, който добрѣ се носи.

Левей. Друго име на апостола Иуда, писателя на едно *Послание* въ Нови Завѣтъ. Виж. *Иуда*.

Левентъ Корчо. Български хайдутинъ-воевода отъ Малешево,*) въ Струмичко, който е защищавалъ братята си отъ турскитѣ произволи и е отмъщавалъ на

*) Малешево е една планинска околия; състои отъ 15 села и единъ чифликъ, оградени отъ всждѣ съ високи и непроходими рътлини. Най-голѣмитѣ села сж *Берово*, главно село на околията, съ около 500 кжщи българе православни и 40 българо-мохамедане (помаци) и *Песчево*, съ около 500 кжщи българомохамедане и до 150 кжщи българе православни.

турцитѣ за тѣхъ. Попрището му е било въ Мегленско и Воденско по планинитѣ и, до колкото може да се съобрази, е хайдутувалъ въ края на минжлия вѣкъ и въ началото на сегашния.

Расказватъ, че за да ограничи Л. К-то върлуване, Дестанъ бей, аенинъ въ Струмица, пратилъ въ Малешово да хванжтъ баща му, стария Корчо, и заповѣдалъ да го арестуватъ. Л. К. навлѣзълъ една нощь съ юнацитѣ си въ Струмица, освободилъ баща си отъ затвора и, понеже го намѣрилъ боленъ, носилъ го нагрѣбѣ; въ сжщото врѣме той откаралъ съ себеси и Достанъ бея. Откакъ се нагостилъ съ другаретѣ си въ Достанъ беевия чифликъ на $^1/_2$ часъ разстояние отъ Струмица, Л. К. заплатилъ за всичко на бея, въпрѣки отказитѣ му да приеме плата. Слѣдъ това воеводата продължилъ: «Ние ти платихме,» рекълъ, «що сме ти зели, сега иде редъ да платишъ и ти що си зелъ отъ насъ, и като му направя една умѣрена смѣтка за всичко, що изялъ отъ сиромаситѣ, прѣсмѣтнжлъ му, че всичкия му имотъ да земе, пакъ ще остане длъженъ и рекълъ: «Азъ на сиромаситѣ хакътъ не щж да зимамъ, нека се расправятъ съ рода ти за това, що си изялъ ти отъ тѣхъ, а пъкъ азъ ще се расправыж съ тебе за кръвьта, що си пролѣлъ.» Направя му една смѣтка колко души е погубилъ и му казва: «Чюнкимъ човѣшки животъ цѣна нѣма, и съ пари се не купува, други колай нѣма да се расплатишъ освѣнь да те насѣчемъ на толкова парчета, колкото души си погубилъ, и го посѣкли живъ на двѣстѣ парчета». Слѣдъ това Л. К. испратилъ баща си въ Малешевията (Малешево), а той отишелъ пакъ по Мегленско и по Воденско.

Источникътъ на тия свѣдѣния за тоя защитникъ на раята сж П. Р. Славейковитѣ статии *Левентъ Корчо* въ *Периодическото Списание* (София, 1885, кн. XV) и *Бѣлѣжки за нѣколко стари воеводи* въ министерския *Сборникъ*, кн. II.

Леверие *(Урбенъ)*. Французски астрономъ, род. въ Сенъ-Ло (Маншъ), умр. въ Парижъ, 1811 — 1877. Училъ се въ париж. Политехническо училище, постжпилъ въ управлението на тютюна, нъ се прѣдалъ на научна работа; занимавалъ се особено съ дескриптивната геометрия и съ бесконечно малкия (infinitesimal) анализъ. Надаренъ съ голѣма сила да разсжждава отвлѣчено, той се заловилъ да рѣшава най-високитѣ задачи въ теоретическата астрономия и обнародвалъ *Записки*, които почнжли да привличатъ вниманието на учения свѣтъ. Араго му внушилъ да опрѣдѣли орбитата на Меркурия; той сполучилъ. Теорията му (1844) за периодическата комета отъ 1770 и една записка върху кометата отъ 1843 му отворили вратата на академията на наукитѣ.

Като изучвалъ смжщенията въ движението на Уранъ, той позналъ, че сжществува една планета, още неизвѣстна, и ѝ опрѣдѣлилъ масата, орбитата и положението; слѣдствието на прѣсмѣтанията си съобщилъ на Академията на 1 (н. к.) юния 1846. На $^{11}/_{23}$ септ., единъ германски астрономъ, г-нъ Гале, открилъ тая планета въ оная часть на небето, дѣто Л билъ показалъ мѣстото ѝ; тя е планетата *Нептунъ*. За това

откритие Л. билъ обсипанъ съ поздрави, почести и награди; между друго, той добилъ професорството на астрономията въ парижския факултетъ на наукитѣ. По едно забѣлѣжително съвпадение, тая планета била открита около сѫщото врѣме, независимо, и отъ английския астрономъ Адамса.

Когато избухнѫла революцията въ 1848, Л. зелъ страната на революционеретѣ; нъ като прѣдставитель въ законодат. събрание въ 1849, се явилъ контра-революционерь: по-сетнѣ се доближилъ до Наполеона, който го и направилъ сенаторъ. Въ 1854 Л. билъ назначенъ директоръ на париж. обсерватория, която служба занимавалъ, съ една тригодишна прѣсѣкулка (1870—73) до смъртьта си.

Леви *(Алваресъ).* Французски писатель и професоръ на педагогията, род. въ Бордо въ 1794, умр. въ 1870, основатель на една метода, коятъ носи името му. Отъ съчин. му сѫ забѣлѣжителни: Mnémosyne classique, Nouveaux éléments d' histoire générale. La mère institutrice, Manuel historique des peuples anciens, и др.

Левиатанъ. Чудовище, за което се говори въ Библията (Псал. 74, Иса. 27, Иез. 29), вѣроятно крокодилътъ. Споредъ равинитѣ, Л. е духъ, който прѣдсѣдателствува на една отъ четиретѣ части на свѣта, на югъ. Въ *прѣнос. см.* Л. е образътъ на сатана.

Левий. Еврейски патриархъ, 3-и Иаковов и Лиинъ синъ, род. въ Месопотамия; и баща на трима синове и на Иохаведа, Моисеевата майка. Забѣлѣжителенъ е наймного по участието, което зелъ съ Симеона въ сѣча на сихемскитѣ жители, заедно съ тѣхнитѣ князове, Емора и Сихема, въ беззащитно състояние, за отмъщение на оскърблението направено на сестра имъ Дина. Иаковъ много съжалилъ за вѣроломната и безчовѣчна работа на синоветѣ си и прѣдказалъ, кога да умре, че Л-вото племе ще бѫде распръснѫто. Това се испълнило, защото Л-витѣ потомци, левититѣ, нѣмали дѣлъ отъ Обѣщаната Земя, а били разсѣяни, като свещеннослужители, между другитѣ израилски племена *(Библ.).*

Левий. Друго име на апостола Матея.

Левирамъ *протестъ.* Протестирамъ мѣнителница чрѣзъ нотариуса.

Левити. Левиевитѣ потомци, отредени да служѫтъ на светилището. Службата имъ била да поставятъ, мѣстѫтъ, и носѫтъ скинията и принадлежноститѣ ѝ прѣзъ странствуването на израилянетѣ въ пустинята. Когато светилището се установило на едно мѣсто, тѣ служили като негови слуги и вардачи, помагали на свещеницитѣ въ светитѣ имъ служби и въ лѣкарското имъ качество между народа, па били и пѣвцитѣ и музикантитѣ на храма.. Посвещението имъ не е ставало обрядно. За прѣхраната имъ е било опрѣдѣлено да имъ се дава десетъкътъ на житото, овощията и добитъка; нъ тѣ отдѣляли и давали на свещеницитѣ 10-та часть отъ тоя десетъкъ. Тая дань е била, вижда се, доброволна, защото въ *Второзаконие* (гл. 12) на евреитѣ се заповѣдва да внимаватъ да не забравятъ своитѣ братя Л. Прѣдполага се, че тѣ сѫ искарвали прѣхраната си когато се размножили, донѣйдѣ както сънародницитѣ си отъ другитѣ племена, донѣйдѣ

чрѣзъ учителство, писарство и др. т. Въ Давидово врѣме имало 14,000 мѫже л., раздѣлени на четире разреда. Сѫществува прѣдположението, че пóвечето «книжници» и «законоучителе» сѫ били отъ това племе.

Левитъ. Името на една отъ книгитѣ на Петокнижието въ Библията, или третата Мойсеева книга, така наречена защото съдържа правилата за *левитить*, свещеницитѣ и народа въ тѣхнитѣ отношения къмъ Бога. Тия правила и законоположения се отнасятъ до човѣшкитѣ грѣхове; до жрътвитѣ, които народътъ трѣбва да принася за искупление на грѣховетѣ си; и до свещенослужителетѣ, които трѣбва да принасятъ жрътвитѣ въ името на народа.

Левицкий *(Дмитрий Гр.)*. Нáй-добрий Русски портретистъ отъ екатериненското врѣме. Отличавалъ се съ удивително искусство да изображава тканитѣ. Нѣжность, живъ и приятенъ колоритъ сѫ отличителнитѣ чърти на работата му. Въ русската академия на хѫдожествата се намиратъ неговитѣ: *Имератрица Екатерина II законодателка, Портретъ на императора Павла I* и други.

Левицкий *(Ив. Семен.)*. Единъ отъ нáй-даровититѣ малорусски писателе, пóвече извѣстенъ подъ псевдонима *Нечуй;* свещенически синъ, учитель въ киевската семинария и гимназия, род. въ 1838. Основното стремление на **Л.** е нравственото обединение на всичкитѣ разреди отъ украинското народонаселение на народни начала. **Л.**-тѣ нáй-важни съчинения, издавани въ Русия и въ Лъвовъ, сѫ повѣсти, драми и исторически статии. Една отъ нáй-добритѣ му повѣсти е *Рибалка Панасъ Крутъ*; отъ драмитѣ *Маруся Богуславка*.

Левицкий *(Иосифъ)*. Галицко-русски писатель, свещеникъ (1801 — 1860). Издалъ е първата галицко-русска граматика Grammatika jezyka ruskiego (Пршемисъль, 1843) и съчин. *Сѫдбата на галицко-русския езикъ и литература*, прѣвелъ е Шилеровитѣ балади и други. Оргиналнитѣ му стихотворения сѫ написани на езикъ, който е смѣсь отъ церковнословѣнски и малорусски езици.

Левкозия. Виж. *Никозия*.

Левктра. Староврѣмененъ градъ въ Виотия, на югъ отъ Тиви и на сѣв.-ист. отъ Коринтъ. Сега развалини близу до Еремо-Кастро. **Л.** е забѣлѣжителенъ въ историята по побѣдата на Епаминонда, надъ спартанцитѣ, въ 371 прѣди Р. Х. Спартанцитѣ, подъ началството на Клеомврота, били 13,600 войници; а тивянетѣ, подъ начал. на Епаминонда, 8,000. Между 4,000 убити, които останѫли на бойното поле, имало (по думитѣ на Ксенофонта) 1,000 лакедемонци, а отъ 700 спартанци, които зели участие въ сражението, паднѫли 400. Сетнината отъ тая битва била унищожението владичеството на спартанцитѣ въ цѣла Гръция. Пóвечето гръцки държави минѫли на страната на побѣдителетѣ. 70,000 съѭзници, подъ прѣдводителството на Епаминонда, нахлули въ Лакония и опустошили цѣлата страна до р. Еврота. Виж. *Епаминонда*.

Левски *(Василъ)* или **Дяконъ Левски**. Нáй-великий и нáй-неустрашимий апостолъ на българската свобода въ турско врѣме, устроителтъ на българскитѣ бунтовни комитети въ нѣкогашнитѣ турски вилаети, които днесь но-

сжтъ името *свободна България*, — оня горещъ отечестволюбецъ и неуморимъ народенъ дѣецъ, когото поетътъ въспѣва въ слѣднитѣ добрѣ-познати редове:

«Десеть годинъ той
Свита себе домоенъ, безъ сънъ, безъ покой,
Подъ вънкашность чужда и подъ име ново,
И съ сърдце порасло и на все готово,
На робитѣ слѣпи въ робската страна
Той носи съзнание, крѣпость, свѣтлина.
Думитѣ му бѣхж и прости, и кратки,
Пълни съ упование и надежди сладки.
Говореше често за бунтъ, за борба
Кат' за една ближна, обща веселба,
Часътъ на която бѣше неизвѣстенъ.
Испитваше, кой е сърдцатъ, сир. честенъ
Участникъ да стане въ подвига светъ,
Всѣкъ единъ слушатель, му бѣше братъ
Въ бждещето тъмно той гледаше ясно.
Той любеше свойто отечество красно».

Л. билъ роденъ въ Карлово въ 1837. Синъ на бѣдни родители, Пв. Кунчевъ и Гина Караиванова, Василъ, заедно съ братчетата си Христо и Петръ, останжлъ рано сираче и на 7—8-годишна възрасть билъ принуденъ да ходи съ майка си на дърва въ гората. Откакъ се поучилъ въ карловското училище на тогавашното церковно учение, вуйчо му, архимандритъ Хаджи Василъ, го зелъ при себе си въ Стара-Загора и го пращалъ въ тамошното българско училище. Слѣдъ 3 години, когато билъ на 14—15-годишна възрасть, Василъ станжлъ чиракъ на единъ абаджия, въ Карлово, а послѣ се цѣнилъ у Никола Пулевъ съ условие да ходи на училището; нъ понеже условието не се испълнило, той се върнжлъ при първия си майсторъ, отъ когото вуйчо му го зелъ и го покалугерилъ въ сопотския монастирь, когато билъ на 20-годишна възрасть. *Игнатий* — това било духовното му имъ — зимѣ се училъ въ карловското училище, а лѣтѣ ходилъ по просия съ вуйча си. Тая послѣдната работа не му се нравила, ала нѣмало що да стори. Въ 1860 Хаджи Василъ отишелъ на Божи Гробъ втори пжтъ и оставилъ младото дяконче безъ прѣбита пара, па още и коня му да храни, като му казалъ (по тогавашното, па дори още и сегашното понятие на нѣкои калугере) да не носи напразно расото, а да стане и ходи, та да събира *Христа ради*.

Прѣдпочтително отъ калугурската просия, дяконътъ се прибралъ при майка си, която храняла и него съ преденето си. Въ това врѣме той се спрятелилъ съ нѣкои младежи, съ които пѣяли патриотически пѣсни и мечтаяли за освобождението на България; тогава и ималъ той случай да се запознае съ Раковски въ едно посѣщение на Карлово отъ великия патриотъ. На другата година Хаджи Василъ се завърнжлъ и тутакси повикалъ пакъ дякона си да излѣзжтъ по просия; ала дяконътъ посрѣщнжлъ поканата съ категорически отказъ. Той останжлъ при майка си до пролѣтьта на 1862, когато по съвѣтитѣ на нѣкого си *Ив. Караиванова* намислилъ да отиде въ Сърбия или въ Влашко.

Речено и сторено. Единъ день Л. дръпва вуйчовия си конь [отъ вуйча си нашиий приятель не билъ добилъ до тогава никакво възнаграждение за услугитѣ си] и прѣзъ Пловдивъ и Т.-Пазарджикъ се озовава на́й-сетнѣ въ Нишъ. Тамъ продава коня, раскалугерва се, та си става пакъ Василъ Ивановъ и слѣдъ малко врѣме е въ Бѣлградъ. Въ сръбската столица Василъ пристигнжлъ тъкмо на врѣме да земе участие въ сръб-

ското движение по испжждането на турския гарнизонъ въ 1862. Като се възстановила тишината, той станжлъ абаджийски калфа. Въ това врѣме той грѫмнжлъ възъ Раковски, за дѣто не явилъ на сърбския князъ, че българскитѣ момци желаѭтъ да имъ се помогне съ оржжие, та да навлѣзжтъ въ Турция и прѣдизвикатъ възстание въ Българско. За тая постжпка той прѣтърпѣлъ 6-дневенъ затворъ. Слѣдъ освобождението си той, както и другитѣ български емигранти, прѣминжлъ въ Влашко; ала разочарованъ отъ букурещскитѣ българе, рѣшилъ пакъ да се върне при карловскитѣ си приятели, много пó-будни и пóродолюбиви. Прѣди да пристигне въ родното си мѣсто, бившиѝ дяконъ испратилъ вѣсть майци си да му приготви калугерскитѣ дрѣхи; прѣзъ есеньта въ 1863 той си се прибралъ въ Карлово пакъ като дяконъ Игнатий и пѣялъ въ църква. Нъ понеже захванжли да се пущатъ лоши думи за него, той на връхъ Великдень се облѣкълъ съ мирско облѣкло, та свършилъ за послѣденъ пжть съ калугерствуването си. Слѣдъ това, той учителствувалъ година врѣме въ карловското село Войнягово, на другата година въ тулчанското село Ени-кюй, дѣто въ една игра, отъ голѣмото си надскачване, добилъ прѣкора *Левски;* и пó-сетнѣ, 3-4 мѣсеца — въ село Конгасъ, пакъ тулчанско село. Въ 1866 Л. дошелъ въ Карлово, нъ скоро билъ принуденъ да бѣга, защото турското правителство не било забравило работитѣ му въ с. Войнягово и го гонило. Той побѣгнжлъ въ Влашко, дѣто българетѣ се били посвѣстили, и влѣзълъ за знаменосецъ въ Панайотъ Хитовата дружина, която въ 1867 прѣминж Дунавъ и биде распръснжта отъ турцитѣ въ Троянската планина. Л. сполучилъ да избѣгне въ Сърбия и сжщата година се зачислилъ въ българската легия. Слѣдъ това, той пакъ се намѣрилъ въ Влашко, нъ не зелъ участие въ четата на Караджата и Хаджи Димитра въ 1868, едно, защото страдалъ отъ стомашна болесть, и друго, защото имало разубѣдяване отъ Пан. Хитова, че не му било врѣмето да се напада Турция, понеже Наполеоновата политика била съвсѣмъ друга.

Когато Любенъ Каравеловъ захванж да проповѣдва идеята, че освобождението на България е възможно само чрѣзъ едно всенародно възстание въ самата страна, Л. се нагръби съ исполинската задача да приготви почвата на това възстание като покрие България съ една мрѣжа отъ съзаклетнически комитети (дружества) и тръгнж да снове изъ Българско като главенъ агентъ на тайния бунтовенъ комитетъ въ Влашко (вж. *Комитетъ* и *Каравеловъ Л.*). Прѣдрѣшенъ подъ нáй-разновидни форми: ту въ расото на селски попъ, ту въ беневрецитѣ на шопъ, ту въ дрипитѣ на просякъ или въ дрѣхитѣ на учитель или търговецъ, ту въ костюма на турчинъ или французинъ, ту облѣченъ като селянинъ и води конь, та продава кюмюръ, — съ една смѣлость, която граничи до баснословность, обикаля той градоветѣ и селата и съ распаленото си слово събужда патриотическото чувство на младата българска интелигенция и всждѣ основава тайни бунтовни комитети, доклѣ нáй-сетнѣ, слѣдъ 10-годишна чудесна дѣятелность, не паднж, издаденъ

отъ единъ попъ,*) въ турски ржцѣ. Една нощь турцитѣ нападнжхж Л. въ единъ ханъ край село Какрина (ловчанско) и когато Л. искаше да побѣгне, тѣ го ранихж. Раненъ го докарахж въ София и го осждихж на смърть. Той биде обѣсенъ на 6 февр. 1873. Днесь на позорното тогава мѣсто въ София се издига великолѣпенъ паметникъ на Л., откритъ тържествено на 22 окт. 1895; и на 6 февр. 1898 — тъкмо слѣдъ 25 години отъ смъртьта на народния мжченикъ въ цѣла България се устроихж празденства въ негова паметъ.

Нáдали е възможно да се посочи на другъ българинъ, умрѣлъ за свободата на България, който е билъ така прѣдаденъ на светото българско дѣло като Л. Така напълно разбиралъ той важностьта на задачата си, че вино и ракия не вкусвалъ, нито давалъ да му се продума за суетни щастия. Всѣкидневнитѣ, ей, всѣкиминутнитѣ опасности, въ които съ години се намиралъ, просто научили дякона да черпи въ тѣхъ бодрость и самоувѣреность. До колко билъ безстрашливъ Л. показватъ много анекдоти изъ живота му. Веднжшъ въ Сопотъ, въ стаята на учителя, имало комитетско тайно събрание. Непадѣйно се озовава единъ гостъ, познатъ като турски шпионинъ, и сѣда. Всички мълчжтъ, нъ гостътъ не си отива. Л. кипи, става и залѣпя плѣсница на тоя натурникъ, като му подвиква:

— «Навънъ, подлецъ»!

— «Какъ, съ какво право удряшъ»? попиталъ господство му.

— «Навънъ! Иди ни прѣдай на турцитѣ. Азъ съмъ Левски».

Цѣлото събрание потреперяло отъ ужасъ при тия думи.

— «Не бойте се», казалъ Л. спокойно, когато гостътъ си излѣзълъ, — «азъ съмъ увѣренъ, че тоя мазникъ нищо не ще смѣе да направи».

И събранието продължило разисквания си. Никой не дошелъ да го безпокои.

Другъ пжть, когато властьта търсѣла Л. подъ камъкъ, жандаритѣ сновѣли обржжени изъ улицитѣ, Л., прѣдрѣшенъ като селянинъ, съ една лисича кожа, провиснжта възъ лѣвото око, зѣпалъ простодушно прѣдъ самата полиция и питалъ минувачитѣ: «Дѣка стои хекиминътъ»?

Доста забѣлѣжителенъ е и тоя случай, който нáй-добрѣ характеризира Л. като идеаленъ апостолъ на свободата, който е мразилъ всѣка тирания. Попитали го веднжшъ селянетѣ въ Софийско, дѣто той устроявалъ трескаво комитети:

— «Бай Василе, когато се освободи България, кого ще си туримъ царь?»

— «Ако се биемъ съ турцитѣ само за царь, то сме глупци. И сега си имаме султанъ. Намъ трѣбва не господарь, а свобода и човѣшко равенство», отговаря Л. навжсено.

— «Ами ти каква служба ще земешъ тогава? Зеръ, пада ти се нáй-първа служба».

— «Никаква. Ще идж у други поробени народи да правнж това, което правнж тука сега».

Такъвъ е билъ тоя чутовенъ проповѣдникъ на нашата свобода. Съ неговото загинване българ-

*) Изобщо се вѣрва, че прѣдателътъ на Л. е билъ попъ Кръстйо отъ Ловечъ, прѣдсѣдатель на ловчанския бунтовенъ комитетъ, и че той издалъ Л. за да усвои комитетскитѣ пари, що се намирали у него.

ското движение за освобождението ни отъ турското иго спрѣло, нъ за малко врѣме. Впж. *Заарско движение, Априлско възстание.* Обширни свѣдѣния за Л. и неговата дѣятелность има у Ст. Заимова, *Василъ Левски Дяконътъ* (София, 1895) и въ Зах. Стояновитѣ *Записки по българскитѣ възстания.* Една важна статия върху Л. е *Великиятъ Апостолъ* [В. Левски] у Д-ръ Кръстева (спис. *Мисъль,* год. VII); и друга *Иеродяконъ Игнати или Василъ Левски безбожникъ ли е?* въ софийското спис. *Религиозни Разкази* (год. III [1898], кн. 1 и 2). Виж. и *23 писма и бѣлѣжки на Василъ Левски по неговата апостолска дѣйность въ България прѣзъ годинитѣ 1871 и 1872* въ министерския *Сборникъ,* кн. XVI и XVII (1900); *Мжченици на Освобождението ни,* събралъ и наредилъ Вл. Р. Блъсковъ (Шуменъ,—).

Легаленъ (лат. *лексъ, легисъ,* законъ). Законенъ, който е споредъ закона: *опозицията се бори съ легални срѣдства.* — **Легализирамъ.** Узаконявамъ, подтвърдявамъ по законенъ редъ, завѣрявамъ истинностьта на подписъ, давамъ законна сила на документъ (говори се за узаконяв. отъ власть); *легализация,* узаконяване. — **Легалность.** Законность, поведение съгласно съ закона.

Легатъ (лат. *легатусъ,* пратенъ). Папски пратеникъ. — **Легация.** 1) Посланието на легатъ. 2) Личний съставъ на посолство; сградата на посолство.

Легенда (лат. *легенда,* онова, което е за четене). У латинскитѣ народи тая дума значи първоначално житие на светия; у насъ се употрѣбява, първо, въ значението на *сказание,* сир. всѣко народно прѣдание или простонароденъ расказъ непровѣренъ отъ критиката: *началото на историята на всякой народъ е пълно съ легенди;* и второ, въ значението на *надписъ* около или на монета. — **Легендаренъ.** Отъ естеството на легендитѣ, баснословенъ: *минжлото на всички народи има една легендарна епоха.* **Легендарна личность,** личность, на която животътъ е породилъ легенди; на́й-прочута такъва личность у насъ е Крали-Марко.

Легеонъ, *лат.* 1) Часть войска у староврѣменнитѣ римляне: *въ врѣме на императоритѣ легеонътъ е билъ около 6,600 души* 2) Значително множество: *легеонъ ангели.*

Légion d' honneur, фр. (соб. знач. *почетенъ легионъ).* Французски орденъ, учреденъ въ 1802 отъ Бонопарта за възнаграждаване военни и граждански заслуги. Тоя орденъ, който състои отъ петь степеня, е даденъ до сега всичко на 5,000 и нѣколко стотини души. Всѣко опозорително наказание влѣче по себе си лишението отъ него. Сжществуватъ въ Франция нѣколко образователни заведения, въ които се учатъ даромъ дъщеритѣ на неимотнитѣ лица наградени съ тоя орденъ.

Легистъ (лат. *лексъ, легисъ,* законъ). Законовѣдецъ, юрисконсултъ. — **Легитимирамъ.** Удостовѣрявамъ личностьта или званието на нѣкого чрѣзъ документи (свидѣтелства).

Легия. Това име сж носяли два отряда отъ нѣколко стотини български доброволци въ Бѣлградъ, подъ командата на Илйо воевода и Раковски, които зели дѣятелно участие при изгонването на турцитѣ изъ Бѣлградъ и при защитата на тоя градъ, когато

турцитѣ захванжли да го бомбардиратъ отъ крѣпостьта (1862). Л. била съставена уврѣме съ знанието на сърбското правителство и съ цѣль да помогне на сърбетѣ доклѣ изгонижтъ турцитѣ, та послѣ заедно съ сърбетѣ да навлѣзе въ турскитѣ вилиети, които тогава съставяли България, и да ги освободи. Въ онова врѣме турский гарнизонъ въ бѣлградската крѣпость е билъ доста голѣмъ (цѣло военно тѣло въ мирно врѣме), подъ командата на единъ *мюширъ паша* (пьленъ генералъ). Борбата на сърбетѣ съ турцитѣ като се свършила и Сърбия и Турция се помирили, л. се растурила. Казватъ, че сърбското правителство още тогава проявило шовинистическитѣ си притезания на Македония. Раковски обидилъ сърбскитѣ държавници, когато чулъ, че българетѣ трѣбва да се откажжтъ отъ Македония. За това билъ испжденъ. Тогава почнжлъ политическата си агитация въ Букурещъ.

Легуве *(Габриелъ)*. Французски поетъ, род. въ Парижъ (1764 — 1812); съ стихотворението си Le merite des femmes (Парижъ, 1801) станжлъ любимецъ на женитѣ. Отъ трудоветѣ му (събрани отъ Були и Мало), забѣлѣжителни сж трагедиитѣ: La mort d' Abel, Epicharis и особ. La mort de Henri IV. — Синъ му, *Ернестъ* Л., род. въ 1807, академикъ, е любимъ франц. драматургъ и писатель. Първата му драма, Louise de Lignerolles, съчинена съ сътруднич. на Просперъ Дино, и сега се намира въ репертоара на Театръ Франсе; Други отъ пó-главнитѣ му драми сж *Битвата на дамитѣ*, *Медея* и др. Освѣнъ драматич. си съчинения, Л. е писалъ много романи, статии по всѣкакви дневни въпроси, особено по прѣдмѣта за женитѣ и тѣхната роля въ обществото. L' Art de la lecture е единъ изриденъ неговъ трудъ. Една отъ нáй-приятнитѣ и привлѣкателнитѣ му книги е Soixante ans de souvenirs (1886—87, 2 т. и 1888, 4 т.). Други отъ съчин. му сж: la Femme en France au XIX siècle (1864), les Pères et les Enfants au XIX siècle (1877—1879, 2 т.), la Question des femmes (1881), Histoire de ma maison (1890) и др. Л. не е искалъ никога да се занимава съ политически работи; той отказалъ въ 1876 да си положи кандидатурата за сената.

Леда. По *грѫц. баснол.*, сжпрѫга на спартанския царь Тиндара и дъщеря на етолския царь Тестия, извѣстна по любовнитѣ си сношения съ Зевса, който ѭ посѣщавалъ подъ видъ на лебедъ. Отъ Зевса Л. добила Кастора, Полукса, Клитемнистра и Елена. — Л., астероида, открита отъ Шакорнака въ Парижъ въ 1856.

Ледникъ. Виж. *Глечеръ*.

Ледовити океанъ или *Ледовито море*. Име, което даватъ на морето, покрито донѣйдѣ съ ледъ, което се простира отъ сѣверния полюсъ до сѣверния поляренъ кржгъ, както и на морето около южния полюсъ, което захваща едно подобно положение до южния поляренъ кржгъ: *сѣверни Ледовити океанъ*, *южни Ледовити океанъ*. Първий мие сѣверна Европа, Азия и Америка и се съединява съ Атлантически океанъ чрѣзъ Дейвисовъ, а съ Тихи чрѣзъ Беринговъ протокъ. Южни Л. океанъ се съединява съ Атлантически океанъ и Индийско море. — Много малко се знае до сега, понѣ точно, за тия морета, за откриването и изслѣдването на които

е употрѣбено повече искусство и геройство отколкото може-би за изслѣдването и откриването на цѣлия останжлъ свѣтъ отъ Колумбово врѣме насамъ. Корабоплаването по тѣхъ е съпрежено токоречи съ всѣкакви мжчнотии и опасности. Освѣнь опасноститѣ отъ ледоветѣ въ всѣко възможно състояние, на корабоплавателя, често ослѣпяванъ отъ мжгли и снѣгове, прѣдстои да се бори, безъ пжтеводитель, съ буритѣ, приливитѣ и теченията на сравнително неизвѣстни води. И това бива прѣзъ лѣтото, което трае три мѣсеца, а какво трѣбва да бжде прѣзъ деветьтѣ зимни мѣсеца! Отъ двата околополюсни океана, сѣверний **Л.** океанъ е възбуждалъ пó-вече интересъ отъ южния: походитѣ испращани отъ Англия, Русия, Германия, Франция, Швеция, Америка, Австрия и Дания сж се упжтвали главно къмъ сѣверния полюсъ.

Главното произведение на сѣверни **Л.** океанъ е китътъ. Китоловството на западния брѣгъ на Спицбергъ, и на двѣтѣ страни на Гринландия е твърдѣ голѣмо. Само американцитѣ само отъ Беринговъ протокъ, въ двѣ години, сж извлѣкли отъ китоловство пó-вече отъ 40 милиона лева.

Ледъ. Ледътъ се срѣща на земното клжбо въ голѣми количества и разни видове. По способа на происхождението различаватъ главно два типа **л.**: 1) който е станжлъ отъ замръзнуването на вода — морета, езера, рѣки; 2) който е станжлъ отъ снѣгъ, подъ натискъ и чрѣзъ много таяния и замръзнувания, ставали едно по друго. Вторий типъ **л.** се прѣдставлява въ голѣми размѣри отъ ледницитѣ или глечеритѣ (виж. тая дума).

Л. се образува на повръхностьта на тихитѣ и застоени води, и плува на тѣхъ защото плътностьта му е пó-малка отъ плътностьта на водата; той тежи около 930 килогр. кубический метръ. Водата се разширява кога минува въ твърдо състояние, и частицитѣ ѝ упражняватъ тогава доста голѣма пржгавина, способна да троши нáйякитѣ обвивки.

Допуща се, че **л.** на една рѣка, кога достигне 0.27 метра дебелина, може да удържа натоварени кола безопасно; че кога е 0.10 метра дебелъ, по него могжтъ да минуватъ единъ по единъ човѣци на коне и дори на леки кола, стига само да нѣма празнина между леда и водата. Въ военното искусство допущатъ, че 0.08 метра дебелина е доста да се прѣкарва пѣхота на редове, и че 0.12 метра стигатъ за кавалерията и полската артилерия, като се избиратъ за прѣминуване мѣстата, дѣто течението на рѣката е нáй-малко бързо.

Търговия съ л. и искусственъ л. Търговията съ **л.** е сега отъ голѣма важность. **Л.** всѣкога се е цѣнилъ като прѣдмѣтъ на раскошъ прѣзъ лѣтната жега; затова и още отъ старо врѣме сж го събирали зимѣ за лѣтно употрѣбение. Гръцитѣ, и послѣ римлянетѣ, първенъ си служили съ снѣгъ, събиранъ подъ натискъ въ дълбоки подземни зимници. Неронъ, пó-сетнѣ, построилъ ледни складове въ Римъ, подобни на употрѣбяванитѣ въ пóвечето европейски страни до нашето врѣме. Нъ въ тоя вѣкъ, именно отъ 1820, американцитѣ отъ Съединенитѣ Държави подкачили да въртжтъ голѣма търговия съ **л.** отъ езерата си; и сега тѣ испращатъ грамадни количества **л.** въ Индия (Калкута,

Мадрасъ и Бомбай), на дори и и въ Хонгъ-Конгъ и Батавия. Тая търговия се е распространила и въ Европа (Норвегия, Швеция, Русия); и прѣди нѣколко години сборътъ по стойность въ двата материка на търговията съ естественъ л. се е въскачвалъ на 40 или 50 милиона лева.

Нуждата да се доставя л. мѣстно, ако е възможно, накарала да търсѭтъ способъ за добиване искуственъ л. Въпросътъ за искуственъ л. отдавна занимавалъ изобрѣтателетѣ, нъ е рѣшенъ напълно удовлетворително само прѣзъ послѣднитѣ 40 години. Неговата сѫдба е стояла въ тѣсна свръска съ развитието на механическата теория за топлината и на машиностроителната техника (особено парнитѣ машини и котли). На практика, главно се ползуватъ отъ слѣднитѣ явления, които се придружаватъ отъ спадане на температурата: растопяването на солитѣ, разширяването на въздуха и изпаряването на лѣтливитѣ мокроти; въ всички тия случаи се отнима топлината на тѣлото, що се изстудява. Има ледни машини, които могѫтъ да произвождатъ по 10,000 и пó-вече килогр. л. на день, и една такьва машина сега искарва голѣми количества л. близу подъ екватора въ Перу, дѣто напрѣдъ л. никога не се е виждалъ; па още искуственият л. по прозрачностьта и чистотата си стои много пó-високо отъ естествения, понеже се приготвя отъ стерелизувана и често дори отъ дистилирана вода. Фабрикитѣ за искуственъ л. въ нашето врѣме станѫхѫ обикновени въ главнитѣ градове.

Лееръ, *морск.* Обтегнѫта връвь въ полегато или хоризонтално положение.

Лежанъ (Гиломъ Lejean) французски пѫтешественикъ (1828 — 1876); съставилъ, по поржка на французското правителство, 20 обширни харти на Балкански полуостровъ. Въ Петермановскитѣ Mitteilungen Л. напечаталъ Ethnogrphie der europ. Türkei (1861, прѣводъ на русски, 1868). Въ 1860 Л. пѫтувалъ по Бѣли Нилъ, съставилъ първата добра харта на Баръ-елъ-Газалъ и издалъ Voyages aux deux Nils (1863-65). Въ 1862-63 билъ французски консулъ въ Абисиния, за която е написалъ: Théodore II, le nouvel empire d' Abyssinie et les intérêts français (1865). Въ 1865-67 извършилъ едно пѫтуване по Мала Азия, Месопотамия и Индия до Кашмиръ. Виж. Cortamber, G. Lejean et ses voyages (1872).

Леже (Проф. *Луи*). Французски славистъ, единъ отъ малцината западно-европейски писатели, които сѫ се посветили на славистиката и пишѫтъ за словѣнетѣ безъ прѣзета мисъль; създатель на курсъ на словѣнскитѣ езици (русски, словенски, сърбски и български) въ парижското Училище за Источнитѣ езици (1880); българофилъ, който е държалъ въ Франция, Белгия, Холандия бесѣди върху българетѣ, па е и обнародвалъ *Непозната България* (1885), съчинение написано твърдѣ съчувствено за българския народъ и за неговото съединение въ 1885. Л., роденъ въ Тулуза въ 1843, откакъ свършилъ блескаво наукитѣ си въ лицея Louis-le-Grand, се заловилъ въ 1863 да изучи, подъ ржководството на Шодцко, полския езикъ и литература. Приятелството на Иосифа Фрича, тогава изгоненъ, въ Парижъ, обърнѫло вниманието му върху другъ сло-

вѣнски народъ, чехитѣ, и му открило голѣмото семейство словѣнски народъ въ цѣлостьта му. Неговото първо научно пѫтуване, въ 1864, имало за цѣль Чехия, която и станѫла прѣдмѣтътъ на първитѣ му двѣ съчинения. Извѣстний хърватски епископъ Щросмайеръ като отишелъ въ Парижъ по врѣме на изложението въ 1867, г-нъ **Л.** се запозналъ лично съ него, билъ поканенъ на освещението на Загребската Академия, и сѫщата година извършилъ едно научно пѫтуване у южнитѣ словѣне. Неговитѣ тези за докторатъ, въ 1868, имали за прѣдмѣтъ, едната *Обръщането на словѣнетѣ въ християнството*, другата *Лѣтописътъ на калугеря Нестора*. Сѫщата година започнѫло и професорството му при Сорбоната, дѣто прѣдавалъ русската граматика и литературната история на нѣкои словѣнски народи. Въ 1872 и 1874 билъ натоваренъ отъ франц. правителство съ двѣ научни послания въ Русия. Въ 1880 биде испратенъ въ Москва да прѣдставлява Франция на откритието паметника поету Пушкину. Въ 1882 посѣти изново южнитѣ словѣне и България.

Главнитѣ г-нъ **Л**-ви съчинения сѫ: De Nestore, rerum Russicarim scriptore (1868); *Кирилъ и Методий* (1868); *Словѣнский свѣтъ* (1873); *Нови словѣнски студии* (1880 и 1886, 2 т.); *Кратъкъ очеркъ на словѣнската митология* (1882); *Сборникъ на словѣнски простонародни прикаски* (1882); *Словѣнский свѣтъ въ XIX-и вѣкъ* (1885); *Юнашки и простонародни пѣсни у чешкитѣ словѣне* (1866); *Австрийската държава, Чехия, Унгария, Хабсбургъ* (1866); *Историческа, живописна и литературна Чехия* (1867), съ сътруднич. на Фрича; *История на Австро-Унгария* (4-о изд. 1895; едно английско издание е обнародвало въ Лондонъ въ 1889 съ прѣдговоръ отъ покойния англ. историкъ Фримяна); **Сава, Дунавъ и Балканътъ**, *пѫтуване у словенцитѣ, хърватетѣ, сърбетѣ и българетѣ* (1884); *Непозната България* (1885); *Нарицаемий Несторовъ ржкописъ*, прѣводъ съ въведение и *критически коментаръ* (1884); *Руси и Словѣне*, политически и литературни студии (1890); *Русската литература*, и др. Г-нъ **Л.**, единъ отъ главнитѣ сътрудници на Grande Encyclopédie, е зималъ участие и въ спис. Revue des Deux Mondes, Revue critique и др. Той е членъ на с. петербургската, бѣлградската, загребската, букурещската академии, на пражското кралевско научно дружество и др.

L*e jeu n'en vaut pas la chandelle*. Франц. пословица: Играта не струва колкото свѣщьта, сир. прѣдмѣтътъ не заслужава труда.

Лезгини. Люде, които живѣѭтъ въ планинитѣ на западни Дагестанъ въ Кавказъ (азиятска Русия). Тѣ се дѣлѭтъ на много племена и говорѭтъ особенъ езикъ, който състои отъ нѣколко нарѣчия. Прѣсмѣтатъ ги отъ 300,000 до 400,000 души; всички мохамедане. Л. много врѣме сѫ противостояли юнашки на русското настѫпателство, нъ отъ 1859 припознаватъ властьта на Русия.

L*es extrêmes se touchent*. Франц. поговорка: крайноститѣ или противоположноститѣ се срѣщатъ.

L*èse-majesté* (фр. отъ лат. laesus, нараненъ; фр. majesté, величество). Прѣстѫпление противъ държавния

глава. — Lèse-humanité. Прѣстжпление противъ човѣщината.

Лейардъ *(Остинъ Х.)*. Англійски пжтешественикъ и политикъ, род. въ Парижъ въ 1817. Свършилъ правото, нъ сърдцето му не теглило за адвокатството. Посѣтилъ Мала-Азия, Сирия, Мосулъ, брѣговетѣ на Тигръ. Открилъ заедно съ Бота, французски консулъ въ Мосулъ, въ околностьта на Нимрудъ — село близу до Тигръ — развалинитѣ на Ниневия; раскопкитѣ си направилъ отъ 1845 до 1847, първенъ на свои разноски, послѣ съ щедрата помощь на Стрятфордъ де Редклифа, тогава англ. посланникъ въ Цариградъ; и на́й-послѣ, когато важностьта на откритието се доказала, съ сумата (3,000 англ. лири), която му гласувалъ англійскій парламентъ. Открили се основитѣ на четире отдѣлни дворцови сгради. Стѣнитѣ имъ били покрити съ голѣми гипсови или алавастрови плочи, испълнени съ барелйефи и надписи съ клинообразно писмо. Много отъ тия плочи, заедно съ исполинско-крилати човѣко-глави бикове и лъвове и орло-глави божества се испратили въ Британски Музей въ Лондонъ и образували една сбирка подобна на сбирката, която Луврскій музей въ Парижъ длъжи на Бота. Като се върнжлъ въ Англия, **Л.** обнародвалъ расказа на издирванията си въ двѣ съчинения: Nineveh and its Remains *(Ниневия и развалинитѣ ѝ)* и Monuments of Nineveh *(Паметницитѣ на Ниневия)*. **Л.**, нѣколко години народенъ прѣдставитель, отъ 1869 бѣше англійски посланикъ въ Испания; а въ 1877 биде испратенъ такъвъ въ Цариградъ. Туркофилското му съчувствие прѣзъ русско-пруската война и подирь неж прѣдизвикваше критики въ Англия. По́-сетнѣ играта на турцитѣ по въпроса на о-въ Кипръ го озлоби среща тѣхъ и той съ удоволствие напуснж турската столица. **Л.** е кореспондентъ на парижската археологическа академия (1854).

Лейбъ (герм. знач. *тѣло)*; употрѣбява се всѣкога въ съединение съ друга дума, запр. *лейбъ-медикъ*. У насъ думата **л.** се срѣща кога се говори за нѣкои длъжности или звания при чужди дворове; такъви длъжности сж: *лейбъ-гвардия*, гвардия, която пази особата на императоръ; *лейбъ-медикъ*, придворенъ лѣкарь; *лейбъ-хирургъ*, придворенъ хирургъ.

Лейденъ. Сжщото, каквото е Лайденъ.

Лейди, *англ.* Титла за благородство, която принадлежи по право въ Англия на женитѣ на лордоветѣ и на дъщеритѣ на дуковетѣ и на графоветѣ, и която се дава отъ вѣжливость на всички жени отъ доброто, благовъспитаното общество.

Лейтенантъ, *фр.* (соб. знач. *който държи мѣсто, намѣстникъ;* лице, което занимава мѣстото на началника си, когато отсжтствува). Въ Франция се употрѣбява за нѣколко длъжности; у насъ—само за длъжностьта *лейтенантъ-генералъ*, офицеръ съ чинъ, който непосрѣдствено върви подирь чина генералъ (пъленъ или съвършенъ генералъ).

Лекенъ *(Анри)*. На́й-великій трагикъ на французската сцена; до постжпването си на сцената билъ златарь. Волтеръ е припознавалъ **Л.** за единствения трагически актйоръ въ широкия смисъль на тая дума. Той пръвъ отъ

французскитѣ актйори оставилъ надутата декламация, заговорилъ съ простъ езикъ, обърнжлъ надлежното внимание на костюма и жеста. Л-вата физиономия била отъ нáй-обикновенитѣ и растътъ му малъкъ; нъ всичко това се забравяло, благодарение на удивителната му игра. Той съумѣлъ да направи не доста гжвкавия си отъ природата гласъ способенъ за нáй-разнообразнитѣ изражения на страстьта и чувството. Л-витѣ Mémoires сж обнародвани (Парижъ 1801 и 1874) отъ сина му. Виж. Талма, Réflexions sur Lekain (Брюкселъ, 1827).

Леки *(Уилямъ Едужрдъ)*. Английски историкъ, род. въ 1838 въ Дублинъ, дѣто и свършилъ наукитѣ си въ Trinity College. Добилъ голѣма извѣстность съ съчинението си History of the rise and influence of the spirit of rationalism in Europe *(История на появлението и влиянието на духа на рационализма въ Европа)* [1865, 5 изд. 1872]. Въ тоя трудъ Л. исказва мисъльта, че до кръстоносните походи християнството е било едно чисто благодѣяние, безъ всѣкой примѣсъ: ако рационализмътъ далъ на свѣта умствената свобода, християнството му принесло нравствения законъ. За да докаже второто положение Л. е написалъ своята History of European Morals from Augustus to Charlemagne (История на Европейската нравственость отъ Августа до Карла Велики) [1869, 3 изд. 1877]. Въ това съчинение Л. дава единъ разборъ на разнитѣ системи нравственость; и тия системи той свожда въ двѣ школи, които се борѣжтъ и въ съврѣменна Англия: идеалистическа и утилитарна. Самъ Л. е привърженикъ на първата школа, която нарича и интуитивна. Въ *Историята на Нравствеността* Л. прави едно сравнение между двѣтѣ системи, въ оня видъ, въ който се развили въ послѣдния периодъ на езическата цивилизация и въ първитѣ вѣкове на християнската култура, и заедно съ това излага причинитѣ, които сж докарали до тържеството на християнството въ Европа. History of England of the XVIII-th century *(Историята на Англия въ XVIII-и вѣкъ)* [Лондонъ, 1878—1890] прѣдставлява първия по врѣме опитъ на философската история на тая страна за оня периодъ врѣме, когато се създала аристократическа и свободна Англия. Други Л-ви съчин. сж Poems (Лонд. 1891), A History of Ireland of the XVIII-th century (Лонд., 1892). Главнитѣ Л-ви съчинения сж прѣведени на германски езикъ; русский прѣводъ (отъ А. Н. Пипина) на *Историята на рационализма* (т. I, СПБ. 1871) се спрѣлъ на тоя томъ, по причина на едно недоразумѣние между прѣводача и духовната цензура.

Лековѣрие-ность. Готовность или наклонность да се вѣрва на всичко безъ разборъ. — **Лековѣренъ**. Който вѣрва лесно и безъ испитване на всичко.

Лекокъ *(Шарлъ)*. Французски композиторъ на лека и блескава музика, род. въ 1832. Въ 1852 добилъ втората награда отъ Консерваторията, а въ 1857 станжлъ обширно извѣстенъ като композиторъ. Между пó-главнитѣ отъ композициитѣ му сж слѣднитѣ: Ondines au Champagne; Mysotis; Cabaret de Ramponneau; Girofle-Girofla; l' Amour et son Carquois; Fleur de Thé; Jumeau de Bergaume; la Petit duc; Fille de Madame An-

got; Ali-Baba; le Coeur et la Main; l' Egyptienne и др.

Лекоумие - мисленость. Безразсждность. — **Лекоуменъ-мисленъ.** Безразсжденъ.

Лексикология, *гр.* Словопроизводство, учение за производството и значението на думитѣ.

Лексиконъ, *гр.* Рѣчникъ на λεξεις, сир. рѣдки, мжчни или специални думи.

Лексингтонъ. Градъ въ Съединенитѣ Държави (Кентжки), 38 килом. на юго-ист. отъ Франкфуртъ, на Елкхорнъ (подпритокъ чрѣзъ Кентжки на Охио); срѣдоточие на 5 желѣзници: къмъ Луисвилъ, Ковингтонъ и др.; 17,500 жит. **Л.** е по населението, фабричната и металургическа индустрия и търговията 4-и градъ на държавата; той се отличава и по научнитѣ и човѣколюбивитѣ си заведения. Университетъ Transylvania, който минува за нáй-добрий на вжтрѣшнитѣ държави. Градътъ, основанъ въ 1776, е билъ до 1792 столица на държавата; и въ плана си, широтата на улицитѣ си, и архитектурата на сградитѣ си, е упазилъ характера си на столица.

L*ex loci*, *лат.* Мѣстенъ законъ, или обичай.

L*ex non scripta*, *лат.* Ненаписанъ законъ, обичайното право.

L*ex scripta*, *лат.* Написанъ, сир. формално постановенъ, законъ.

L*ex talionis*, *лат.* Виж. *Талионова система.*

L*ex terrae*, *лат.* Законътъ на страната, особений законъ на една страна.

Лекторъ-триса (лат. знач. *четецъ, чтица)*. Учитель на новитѣ езици въ висши учебни заведения; лице, което държи скаска.

Лекция, *грьц.* 1) Чтение на професоръ; онова, което единъ професоръ чете отъ катедрата въ единъ приемъ. Тоя видъ **л.** се наричатъ *университетски*, защото се четжтъ въ университетитѣ или висшитѣ училища. Прѣдъ видъ на това, че тия **л.** сж назначени за студентитѣ, лица запознати съ прѣдмѣта, съ който бурави лекцията, професорътъ често не се стѣснява да употрѣбява научни термини, специални подробности и др. т. 2) *Публична* **л.** или скаска е едно чтение, въ което единъ ученъ излага прѣдъ едно събрание една цѣла наука или само една отдѣлна часть или въпросъ отъ неѭ. Понеже публичнитѣ **л.** се четжтъ прѣдъ публика обикновено малко запозната съ прѣдмѣта или и съвсѣмъ незапозната съ него, тѣ се даватъ въ простъ, сир. не наученъ езикъ, каквото да може да ги разбира всѣкой. Тѣ иматъ за цѣль да распространяватъ у народа знание и да възбуждатъ у него интересъ къмъ науката.

Леминкъ, *норв.* Родъ бозайници гризачи, отъ семейството на полскитѣ мишки: много кжса опашка; прѣднитѣ крака обржжени съ яки закривени нокте; козина кестеновожълта съ черни петна. **Л.** живѣѭтъ въ горещитѣ страни на Швеция и Норвегия. Прѣди да настане студътъ, тѣ се прѣселватъ на стада пó-къмъ югъ; нъ въ прѣселението си числото имъ страшно омалѣва, защото по пжтя ги яджтъ мечкитѣ, лисицитѣ, невѣстулкитѣ и грабливитѣ птици, а понѣкога и людетѣ излизатъ та ги трепжтъ. Една видоизмѣненость **л.** живѣе въ Азия и сѣверна Америка.

Лемносъ (сегашното му име *Сталимне)*. О-въ въ Егейско море, на едно разстояние отъ южния входъ на Дарданелски протокъ,

токо-речи на половина-пжть между Азиятския брѣгъ и Атосъ; простр. 477 чет. килом.; насел. 22,000 жит. (гръци и малко турци). Гл. градъ, **Л.** или *Кастро*, е на западния брѣгъ. **Л.** (на Турция) образува съ Имбросъ и Самотраки каймакамлъкъ отъ обл. Джезаири Бахри Сефидъ или Бѣломорски о-ви. Тоя е на́й-безлѣсний отъ тракийскитѣ о-ви, и въ него нѣма маслини; нъ земята е плодородна и произвожда грозде, смокви, зеленчуци. Пасбищата хранѭтъ повече отъ 40,000 овце. — Въ XII-и вѣкъ прѣди християнската ера, **Л.** билъ населенъ отъ пелазги; атинянетѣ сполучили да турѭтъ ржка на него слѣдъ Маратонъ и Саламинъ; въ срѣднитѣ вѣкове той принадлежалъ на венецияндитѣ, генуезцитѣ и пакъ на венецияндитѣ; турцитѣ напразно го обсаждали въ 1475, нъ венецияндитѣ го отстжпили на Мохамеда II по миренъ договоръ въ 1478. Венецияндитѣ още веднжшъ го завоевали въ 1656, нъ турцитѣ имъ го зели назадъ на другата година. Една русска ескадра го обсаждала безъ сполука въ 1768 и 1774.

Лемуилъ. Писатель на 31-а глава отъ Притчитѣ. Прѣдполагатъ, че това е друго име на Соломона *(Библ.)*.

Лена. Голѣма рѣка въ източни Сибиръ, една отъ на́й-важнитѣ на земята, повече отъ 4,500 килом. длъга; извира 330 килом. на сѣв.-ист. отъ Иркутскъ и само 30 килом. на сѣв.-зап. отъ езеро Байкалъ въ Березовая-Гора, всрѣдъ Байкалски или Верхоленски планини, които не сж по́вече отъ 900 до 1200 метра високи. **Л.** тече първо по сѣверо-източна посока до Якутскъ, послѣ къмъ сѣверъ до Сѣверни Ледовити океанъ; сто километра отъ морето, тя се дѣли на 7 главни устия и на петдесетина малки; въ тая делта има не по́-малко отъ 1000 острова и островчета; многобройни сж островитѣ и въ коритото на рѣката. **Л.** е много широка, особено между Якутскъ и Шиганскъ, дѣто е отъ 7 до 15 килом. широка и отъ 16 до 22 метра дълбока; при Булонъ, прѣди да настане делтата, тя е само 2,500 метра широка и отъ 10 до 16 метра дълбока. Горното течение е много бързо между живописни планини и долини. Рѣката замръзва прѣзъ октомврия, а отъ вливането на Алданъ надолу въ началото на септемврия; ржкавитѣ на делтата се размразяватъ само прѣзъ юния, понѣкога прѣзъ юлия, а понѣкога и съвсѣмъ не се размразяватъ. Главнитѣ притоци на **Л.** [притоцитѣ изброяватъ до 325] сж Киренга (дѣс., 500 килом.), Витимъ (дѣс., 2150 килом.), Олекма (дѣс., 1120 килом.), Алданъ (дѣс., 1860 килом.) и Вилюй (лѣв., 2140 килом.). Всички заедно образуватъ една корабоплавателна мрѣжа по́вече отъ 10,000 килом., по която ставатъ главно търговскитѣ сношения въ източни Сибиръ. Русскитѣ и китайскитѣ стоки, както и сибирскитѣ кожи, се изнасятъ по **Л.** Главнитѣ пристанища на рѣката сж: Олекминскъ, Якутскъ и Кашюгскъ. Параходното корабоплаване по **Л.** е почнжло въ 1862, когато търговецъ Хаминовъ построилъ първия параходъ. Въ 1894 сж дѣйствували на **Л.** шесть параходни компании, които сж имали всичко 14 парахода.

Тая голѣма рѣка е много богата съ риба: осетри, селди, щуки и др. Осетритѣ особено въ неѭ сж огромни: често се срѣщатъ

осетри пó-вече отъ 80 килогр. тежки. Нъ риболовството е малко, по нѣмане риболовци: порѣчието е около 2 милиона чет. килом., само съ 300,000 жит.

Ленорманъ *(Карлъ)*. Французски египтологъ, род. въ Парижъ (1802—1859), билъ инспекторъ на изящнитѣ искусства, посѣтилъ Египетъ съ Шамполйона въ 1828, замѣстилъ Гизо въ Сорбоната отъ 1835 и станжлъ професоръ на египтологията въ Collége de France въ 1849. Съчиненията му сж главно слѣднитѣ: *За съвръменнитѣ хждожници* (1833, 2 т.); *Нумизматическо и глиптическо съкровище* (1836—1850, 5 т. in-fol.); *Въведение въ източната история* (1838); *Музей нá египетскитѣ старини* (1842, in-fol.); *Отборъ грънчарски паметници* (1844—1857, 3 т.); *Исторически въпроси* (1845, 2 т.). Освѣнь това, **Л.** е обнародвалъ много учени записки и редактиралъ le Correspondant до 1855.

Лента, *холанд.* Ширитъ, кордела. *Lento, итал.* Музикаленъ терминъ: бавно.

Ленъ (Linum). Едногодишно растение отъ семейството на леновитѣ (Lineae). Сѣжтъ го за якитѣ влакна на стеблцето му, отъ които правжтъ прежда, и за сѣмето му. Стеблцето му става отъ 30 до 60 сантим. високо и е само горѣ расклонено. Плодътъ е валчеста корубка съ кахвяви гладки сѣмена, наречени *ленено сѣме*. Франция, Белгия и Холандия нáймного се славжтъ съ лененатa си промишленость; французското ленено платно е безподобно. Англия (главно Ирландия и Шотландия) изнася на годината ленени манифактури и прежда за 180 милиона лева; и лененото ѝ производство за домашно потрѣбение се прѣсмѣта на 250 милиона лева. **Л.** у насъ сѣжтъ по планинскитѣ мѣста въ добрѣ прѣорани ниви. Лененото масло има доста голѣмо употрѣбение, както въ лѣкарството, така и въ индустрията; въ лѣкарството се употрѣбява и брашно отъ ленено сѣме. **Л.** е прѣнесенъ въ Европа отъ Мала Азия. Нáй-староврѣменнитѣ египетски мумии показватъ, че лененото платно е било твърдѣ рано въ употрѣбение у египтянетѣ.

Лео *(Леонардо)*. Единъ отъ забѣлѣжителнитѣ дѣятеле въ историята на музиката, род. въ Неаполъ (1694—1742). Училъ се при знаменития Александра Скарлати, и станжлъ основатель на нова неаполитанска школа, която имала грамадно влияние на пó-нататъшното развитие на музиката не само въ Италия, а и въ цѣла Европа. **Л.** билъ професоръ въ консерваторията на св. Онуфрия въ Неаполъ, и композиторъ при кралевската капела. Оставилъ е много съчин., отъ които забѣлѣжителни сж оперитѣ: Sophonisba (1718), Demonfonte, Olimpiada, Cajo Gracco (1720), Tamerlano (1722), комическа опера: Contecta dell'amore e della virtu, прочуто осмогласно Miserere alla capella. Характерътъ на **Л**-та музика състави едно слияние на високия, строгия и грандиозния контрапунктенъ стилъ съ новия стилъ, пó-вече воленъ, изященъ и одушевенъ.

Лео *(Хенрихъ* фонъ*)*. Германски историкъ (1799—1878), който е билъ професоръ въ Хале отъ 1830. Въ първитѣ си самостоятелни трудове, страстни и субективни, жлъчно критикувалъ великия отпослѣ Ранке. Отъ всичкитѣ **Л**-ви съчинения не е из-

губила значението си само *Историята на италиянскить държави* (1829—34). Това съчинение е цѣнно по многото материалъ, събранъ въ него, и по въодушевението, съ което е написано. Въ 1880 излѣзе Л-та автобиография: H. Leo, «Meine Jugendzeit».

Леонардо де Винчи. Виж. *Винчи*.

Леонида. Спартански царь, Анаксандридовъ синъ, наслѣдилъ прѣстола слѣдъ брата си Клеомена, царувалъ отъ 493 до 486 прѣди Р. Х. Съврѣменнитѣ нему гръцки историци не расказватъ за неговитѣ държавни работи въ продължение на 8-годишното му царуване. Когато Ксерксъ потеглилъ съ огромна сила среща Гръция, на Л. било отредено да завземе тѣсния Термопилски протокъ — единствения достжпъ въ Гръция. Л. ималъ въ началото нѣколко хиляди войска. Персянетѣ се опитали напразно да го добижтъ на страната си съ обѣщанието да го направижтъ царь на цѣла Гръция; и когато Ксерксъ испратилъ скороходецъ до гръцитѣ да сложжтъ оржжието си, Л. отговорилъ: «Дойди, та го земи». Нъ нѣкой си прѣдатель Етиалтъ показалъ на неприятеля една пжтечка прѣзъ планина Ида въ тила на гръцитѣ; и Л., когато видѣлъ, че е невъзможно вече да се затваря пжтя на неприятеля, распуснжлъ пó-голѣмата часть отъ войската си, а самъ съ 300 спартанци и 700 теспийци, когато настанжла нощьта, се хвърлилъ съ отчаяно въодушевение на многобройния неприятель, и намѣрилъ юнашка смърть. Послѣ, по едно прѣдложение на Павзания, побѣдителя при Платея, Л-витѣ остатки се прѣнесли въ Спарта. Благодарното отечество въздигнжло на полето на битвата великолѣпенъ паметникъ на паднжлия монархъ. Освѣнь това, Спарта установила въ честь на Л. всѣкигодишни празденства, наречени «Леонидеани», на които се изговаряли похвални слова Л-у и ставали военни игри; на тия игри могли да зиматъ участие само лакедемонянетѣ.

Леонически стихъ. По името на срѣдновѣковни поетъ *Леона*, който е писалъ на латински шестостжпни стихове, въ които срѣдата се ритмува съ края.

Леонтий. Гръцки ученъ, родомъ отъ Солунъ или Калабрия; отишелъ въ Флоренция въ 1360, дѣто по прѣпоржката на Бокачио билъ назначенъ учитель на гръцки. Той направилъ първия прѣводъ на Омира на латински, и пръвъ държалъ публични скаски върху великия поетъ въ западна Европа. Л. отишелъ въ Венеция, дѣто се срѣщнжлъ съ Петрарка, Барлаамовъ ученикъ. Отъ Венеция тръгнжлъ за Цариградъ, нъ умрѣлъ на пжтя по Адриатическо море.

Леонфорте. Градъ въ Сицилия, въ планинска страна, на Срѣдиземно море, 65 килом. на зап. отъ Катания; 13,000 жит. Търговия съ маслинено масло, вино и жито.

Леонъ. Едно врѣме кралство въ сѣв.-западна Испания, което имало за прѣдѣли на сѣв. Астурия, на зап. Галиция и Португалия, на югъ Естрамадура, на ист. Стара-Кастилия. Простр. около 45,000 чет. килом. съ насел. 900,000 жит. Сегашната испанска область съ това име е съставена отъ сѣверната часть на нѣкогашното кралство и има простр. 15,971 чет. килом. и насел. 350,210 жит. Земята на стари Л. е планинска на сѣв. и на югъ. На зап.

по двата брѣга на Дуро има хубави полета и богати пасбища. Тая земя, населявана отъ вети, била завоевана едно по друго отъ римлянетѣ, вестготитѣ и мавритѣ. Кралство Л. се въздигнжло въ 746 отъ Алфонсо Католика изъ областитѣ искубнжти отъ мавритѣ и пó-старото кралство Астурия. Въ 1037 Фердинандъ I, кастилски краль, побѣдитель на Бермуда III, леонски краль, присъединилъ Л. на кралството си.

Леонъ. Гл. градъ на едноименна обл. въ Испания, на рѣки Бернеса и Торио, 285 килом. на сѣв.-зап. отъ Мадридъ; 11,515 жит. Срѣдоточие на испанската платнена промишленость: градиво, жито, вълна. Л. се слави съ готитеската си съборна църква, нáй-хубавата въ Испания и която е чудо на деликатность и лекость. Тая църква съдържа гробоветѣ на много леонски крале, светии и мжченици. — Обл. Л. има 370,388 жит.

Леонъ. Градъ въ срѣдно Мексико (обл. Гванаюато), на р. Торбие, 160 килом. на сѣв.-зап. отъ гр. Мексико; на желѣзницата отъ Гвадалаяра за гр. Мексико; 80,075 жит. Л. е слѣдъ гр. Мексико първий градъ въ Мексико, както по населението така и по търговията (жито и земедѣлчески произведения) и индустрията си (фабрики за вълнени и памучни платове и др.). Градътъ е основанъ въ 1576, нъ търговската му важность брои годинитѣ си само отъ 1836. Околностьта е една отъ нáй-хубавитѣ и нáй-богатитѣ въ Мексико. Климатътъ е една вѣчна пролѣть.

Леонъ. Градъ въ срѣдна Америка (републ. *Никарагуа*), около 20 килом. отъ Тихи океанъ; 25,000 до 30,000 жит. (заедно съ индийското прѣдградие *Сюбтиаба*). Тоя градъ, основанъ въ 1523 отъ испанци, е билъ много врѣме сѣдалището на управл. на републиката, на която все е главний градъ; нѣкога е ималъ до 60,000 жит., нъ е съсипанъ отъ междуособнитѣ войни. Една трета отъ сегашнитѣ жители сж чисти индийци, отъ толтекското племе, нáй-умнитѣ и нáй-трудолюбивитѣ въ страната; пóвече отъ половината сж смѣсь; бѣлитѣ люде сж около 1,500. Градътъ е обширенъ и сградитѣ му сж между нáй-хубавитѣ въ срѣдна Америка. Съборната църква (1746) е грамадна сграда, която е противостояла на пожаритѣ, обсадитѣ и земетресенията.

Леонъ. Градъ въ Филипинскитѣ о-ви, въ о-въ Пане; 9,865 жит.

Леонъ. Малъкъ скалистъ о-въ въ Атлантически океанъ, на юго-западния брѣгъ на Испания, съединенъ съ сушата чрѣзъ мостъ; длъжината му заедно съ носа, на юго-западния край на който е гр. Кадиксъ, е 5 килом. Революцията въ 1820 избухнжла между войскитѣ расположени въ тоя о-въ; въ него потърсили прибѣжище и кортеситѣ, заедно съ Фердинанда VII, въ 1823.

Леопарди (графъ *Джиакомо*). Единъ отъ нáй-славнитѣ италиянски поети, род. въ 1798 въ с. Реканати близу до Анкона, умр. въ 1837 въ Неаполъ. По много чърти на унилото си мировъззрѣние, Л. наумѣва не само Шопенхауера, а и Байрона. Безпощаденъ отрицатель, той стенжлъ за положението на отечеството си, което му се виждало безисходно, и за състоянието на цѣла Европа. Че неговото отчаяние е било истинско чувство, а не прѣстореность,

показватъ нáй-ясно такъви негови поетически произведения като *Тишина слѣдъ буря* (Quiete dopo la tempesta), *Нощна пѣсень* (Canto notturno), *Въспоминания* (Ricordanze) и др. или неговий *Филипъ Отониери*, подъ когото Л. подразбира самъ себеси. Л. е билъ единъ отъ нáй-любимитѣ поети на «Млада Италия». Той обичалъ да пише съ бѣли стихове, съ които е написана и извѣстната му пиеса *Къмъ Италия* (All' Italia), дѣто той открито излива оная патриотическа скърбь, която е помрачавала сѫществуването му и е била причината, дѣто токо-речи всичкитѣ му стихотворения сѫ запечатани съ тона на безграничната печаль. Л. е далъ, между друго, на италиянски, едно издание на Петрарковитѣ стихотворения, съ коментарии, и е написалъ *Издирване за народнитѣ заблуждения на староврѣменнитѣ*, дѣто се разглеждатъ прѣдразсѫдъцитѣ на гръцитѣ и римлянетѣ относително оракулитѣ, магесничеството, суевѣрията и др. т. Въ 1879 на Л. се въздигнѫ паметникъ въ мѣсторождението му.

Леопардъ или **пантера**. Грабливо животно, едръ видъ отъ рода на котката, прилича на тигра, съ кожа жлъточервена и нашарена съ черни капки. Дължината му е отъ 180 до 240 сантиметра, отъ които на опашката се падатъ 60 — 96 сантим. Името л. се употрѣбява особено за африканската форма, която изобщо е пó-малка (170 — 200 сантим.), а пантера наричатъ азиятската форма, пó-едра (200 — 240 сантим.) и съ пó-малко тъмни петна. Нѣкои зоолози считатъ л. и пантерата за различни видове. За особни видове се иматъ отъ нѣкои и други мѣстни разновидности; една такъва разновидность е сѣвернокитайската, съ дълга мека вълна, кѫса морда и нѣкои особености въ шара на кожата. Друга разновидность е дългоопашатата пантера въ Суматра и Ява. Изобщо л. е распространенъ въ Африка и западна и южна Азия. Л. се катери твърдѣ добрѣ по дръветата и скалитѣ, плува добрѣ, живѣе особено въ горитѣ, нъ и въ степитѣ. Въ много страни е пó-врѣдителенъ и пó-опасенъ дори и отъ тигра. Обикновено се храни съ антилопи, диви кози, дребни скотове и птици, шакали, маймуни и т. н., нъ понѣкога напада и на едри скотове. Обикновено кога се срѣщне съ човѣка удря на бѣгъ, нъ понѣйдѣ често напада и на люде, особено на дѣца. Въ десетилѣтието до 1886, въ Индия, по официални данни, погинѫли отъ пантери 2368 души; всѣка година убивали въ това врѣме отъ 3047 до 5466 пантери. Тегобата се продължава около 90 дни, числото на леопардчетата 3 — 5; раждатъ се слѣпи и отварятъ си очитѣ на 10-я день. У римлянетѣ л. често се употрѣбявали за боеветѣ въ цирка. Помпей испратилъ отъ Азия 410, Августъ 420 пантери. — Ископаеми остатки отъ л. сѫ намѣрени въ южна Европа.

Леополдъ I, *Велики*. Германски императоръ, род. въ 1640 въ Вѣна, втори синъ на Фердинанда III, първенъ тъкменъ за церковникъ, билъ въспитанъ отъ иезуитинъ Найдхарта. Слѣдъ смъртьта на голѣмия си братъ и слѣдъ бащината си смърть, въцарилъ се въ 1658, подирь едно 16-мѣсечно междуцарствие, въпрѣки интригитѣ на Мазарина, който се опиталъ да възведе Лудовика XIV

на германския прѣстолъ. Л. билъ принуденъ да подпише единъ 45-члененъ договоръ, когато се образувалъ *Рейнски Съюзъ* да ограничава властьта му и да наблюдава дѣлата му. Той поддържалъ Полша среща шведския краль, Карла Густава, и докаралъ оливския миръ въ 1660. Нему прѣдстояло да се бори среща турцитѣ, въ Трансилвания и въ Унгария; великий везиръ, Кюпрюлю, нахлулъ въ австрийскитѣ области и заплашвалъ Германия. Л. можалъ да вдигне една голѣма армия и генералътъ му, Монтекукули, съ помощьта на една французска войска, съсипалъ турцитѣ въ битвата при Сенъ-Готаръ (20 юл. 1664). Десеть години по-сетнѣ, Л. забравилъ помощьта, която му заела Франция, и се обърнжлъ среща неѭ въ холандската война. Войскитѣ му испърво разбити отъ Тюрена на нѣколко мѣста (1675), нахлули въ Алзасъ слѣдъ Тюреновата смърть; нъ най-сетнѣ Лудовикъ XIV въстържествувалъ надъ неприятелетѣ си, и Л. билъ принуденъ да склони на нимегския миръ (1679). Въ това врѣме унгарцитѣ, поддържани съ французски пари, били възстанжли (1676) подъ прѣдводителството на унгарския магнатъ Текели за да бранѭтъ или извоюватъ правата си, и много врѣме противостояли на имперскитѣ войски; турцитѣ дошли на помощь на унгарцитѣ, припознали Текели за унгарски краль (1682), султанътъ обявилъ война на Австрия, и великий везиръ, Кара-Мустафа, обсадилъ Вѣна съ 200,000 души (30 юн. 1683). Л. I и Австрия били спасени отъ поляцитѣ, подъ началството на краля си Собѣски; турцитѣ били разбити, и имперскитѣ войски зели изново нападателното положение, изгонили турцитѣ токо-речи изъ цѣла Унгария, и принудили трансилванеца Апафи да се покори; голѣми жестокости ознаменували Л-вата побѣда, и правата на унгарцитѣ били стѣснени въ пресбургската диета (1687). Още въ 1686, Л. I влѣзълъ въ аугсбургския съюзъ — съюзъ токо-речи на цѣла Европа среща гордата политика на французския краль Лудовика XIV—; и войната се обявила въ 1688. Л. билъ принуденъ, слѣдъ 9-годишна война, да склони на Рисвикския договоръ (1697). Прѣзъ това врѣме войната била продължавала среща турцитѣ; Лудовикъ Баденски, Лоренский дукъ Карлъ, князъ Евгений били побѣдоносни, особено при Саланкеменъ (1691) и при Цента (1696). Султанътъ билъ принуденъ, по Карловицския договоръ (януар. 1699) да напусне Трансилвания, Унгария, голѣма часть отъ Кроация. Л., заслѣпенъ отъ тия сполуки, отказалъ да приеме двата договора, които дѣлили испанското наслѣдство надвѣ; той искалъ цѣлото наслѣдство отъ Карла II за втория си синъ, архидука Карла. Като отказалъ да припознае Филипа V, той захванжлъ войната въ Италия отъ 1701; затова ималъ и поддръжката на хановерския князъ и на брандебургския князъ, комуто далъ титлата *прусски краль;* единъ новъ съюзъ се образувалъ среща Франция, съ Англия и Холандия. Л. не видѣлъ края на тая война, нъ можалъ да види първитѣ сполуки на съюзницитѣ; отъ друга страна, унгарскитѣ отечестволюбци пакъ били възстанжли подъ прѣдводителството на Ракокчи. Той умрѣлъ въ 1705. Л. билъ надаренъ съ частни добродѣтели, поо-

щрявалъ науката, основалъ бреславлския и инспрукския университети, и лично давалъ примѣръ за умствено занимание.

Леополдъ II. Германски императоръ, втори синъ на Франца I и на Мария Терезия, род. въ 1747, наслѣдилъ баща си като тоскански великъ дукъ въ 1765, и въвелъ мѫдри прѣобразования въ Тоскана; подобрилъ законитѣ, покровителствувалъ търговията, промишлеността, земедѣлието, унищожилъ ангарията, основалъ училища, увеличилъ доходитѣ и намалилъ дълга безъ да увеличи данъцитѣ, съ една дума билъ просвѣтенъ господарь и човѣколюбецъ. Нъ той искалъ да уреди и религиознитѣ работи; съ това повдигнѫлъ буни. Въ 1790 той наслѣдилъ брата си Иосифа II на австрийския прѣстолъ и билъ избранъ императоръ. Слѣдъ това той се доближилъ до прусския краль Фридриха-Вилхелма, съ когото подписалъ Райхенбахския договоръ (21 юл. 1790), — до Турция, съ която подписалъ Свищовския договоръ (23 юл. 1791), билъ благоприятенъ на поляцитѣ да станѫтъ силна държава, та да противостоѭтъ на Русия (полската конституция отъ 21 апр. 1791), трудилъ се да възстанови въ държавата си реда смутенъ чрѣзъ неблагоразумнитѣ нововъведения на Иосифа II, зелъ горещо страната на сестра си Мария-Антоанета (виж. това име), и се мѫчилъ всевъзможно да устрои една всеобща коалиция среща революционна Франция. Нáй-сетнѣ на Пилницкия конгресъ сполучилъ да се споразумѣе съ прусския краль Фридриха-Вилхелма II за прочутия пилницки манифестъ (15 авг. 1792), чрѣзъ който европейскитѣ монарси обявявали волята си да възвърнѫтъ реда въ Франция. На 26 марта 1793 се сключилъ съѭзътъ съ Прусия; нъ слѣдъ три седмици Л. починѫлъ. — Той се оженилъ въ 1765 за испанската инфанта Мария-Луиза, отъ която ималъ 16 чеда. Единъ отъ синоветѣ му билъ императоръ Францъ II, наслѣдникътъ му.

Леополдъ I. Белгийски краль отъ 1831, род. въ 1790 въ Кобургъ, 3-и синъ на саксъ-кобургския дукъ Франца, добилъ прѣвъсходно литературно и научно образование и се славилъ като единъ отъ нáй-просвѣтенитѣ европейски князове. Слѣдъ оженването на царевича Константина Павловича за сестра му Юлиана, станѫлъ русски генералъ и придружилъ императора Александра въ Ерфуртъ (1808); нъ Наполеоновитѣ заплашвания го принудили, въ 1810, да си даде оставката отъ русската служба. Ала пó-сетнѣ, той пакъ влѣзълъ въ русската армия, и участвувалъ въ битвитѣ при Люценъ, Бауценъ, Лайпцигъ и Кулмъ. Въ 1815 той посѣтилъ Англия, дѣто плѣнилъ сърдцето на княгиня Шарлота, наслѣдницата на прѣстола, и съ единъ актъ на парламента добилъ английско гражданство, 50,000 англ. лири годишна поддържка и титлата кендалски дукъ. Женитбата станѫла прѣзъ май 1816; нъ княгинята починѫла въ рожба прѣзъ ноем. 1817, и дѣтето ѝ не прѣживѣло. Князъ Л. сега живѣлъ въ пълно уединение, понѣкога въ Лондонъ, понѣкога въ резиденцията си въ Кларентъ, 17 килом. отъ Лондонъ. Въ 1830 му се прѣдложила грѫцката корона; и първенъ приелъ благоприятно

прѣдложението, а послѣ го отхвърлилъ, поради незадоволството на гръцитѣ отъ распоредбитѣ на великитѣ сили. Въ 1831 билъ избранъ отъ белгийцитѣ, отдѣлени отъ Холандия, за белгийски краль; и сѫщата година се въскачилъ на белгийския прѣстолъ, отъ който се билъ отказалъ немюрский дукъ. Въ 1832 се оженилъ за княгиня Луиза, дъщеря на франц. краль Луи Филипа, и французскитѣ войски прѣзели за него Анверсъ, който холандцитѣ упорствували да държѫтъ. Княгиня Луиза умрѣла въ 1850. Отъ неѭ ималъ князъ *Леополда*, брабантски дукъ, който го наслѣдилъ, фландрския князъ Филипа, и една дъщеря, княгиня Шарлота, която се оженила въ 1857 за австрийския архидукъ Максимилиана, мексикански императоръ.

Леополдъ II. Белгийски краль, синъ на Леополда I, род. въ Брюкселъ въ 1835. Брабантски дукъ прѣзъ бащиното си царуване, лейтенантъ-генералъ, посѣтилъ цѣла Европа, Истокъ, Египетъ, Индия и Китай. Наслѣдилъ баща си въ 1865. Началото на царуването му било съпрежено съ много мѫчнотии. Наполеонъ III, въ сѫщото врѣме като показвалъ голѣмо съчувствие съ младия краль, водилъ тайно прѣговори съ Германия съ цѣль да си присъедини Белгия. Когато избухнѫ французско-германската война, която имаше за театръ една страна съсѣдна на Белгия, Л. II турнѫ войската си на военна нога и пази́ на́й-строга неутралность; затова и двѣтѣ воюѭщи страни уважихѫ белгийската земя. Отпослѣ белгийската промишленость и търговия се развихѫ чудесно, и сѫщата дѣятелность се прояви въ литературнитѣ и научнитѣ сфери. Въ 1874 кралътъ основа отъ частната си кисия една годишна награда отъ 25,000 лева за на́й-доброто съчинение обнародвано върху нѣкой прѣдмѣтъ отъ белгийски интересъ. Въ 1876 той зе почина на едно велико прѣдприятие. Л. всѣкога билъ прѣдзанятъ да намѣри нови тържища за белгийската търговия. Отъ друга страна, той билъ трогнѫтъ, по врѣме на африканскитѣ си пѫтувания, като виждалъ голѣмо число злочести негри да ги каратъ на робнитѣ тържища. Това го побудило да създаде съ Стянли свободната държава Конго (виж. *Конго*). — Л. II се оженилъ въ 1863 за *Мария Хенриета*, дъщеря на австрийския архидукъ Иосифа.

Лепанто (стар. *Навпакта*), *Епакто* у сегашнитѣ гръци. Градецъ, ц. на една гръцка околия, на сѣверната страна на едноименен заливъ, 15 килом. на ист. отъ Мисолонги; 3,000 жит. Прѣвъсходно пристанище.

Лепантски или *Коринтски* заливъ. Гръцки заливъ, образуванъ отъ Ионическо море, 125 килом. длъгъ и 35 килом. въ на́й-голѣмата му ширина. Въ водитѣ на тоя заливъ станѫла въ 1571 (25 ноемвр.) една голѣма морска битва, въ която съединенитѣ флоти на Испания, Венеция, Генуа, Малта и Папската държава, подъ началството на Донъ Жуана Австрийски, разбили турската флота, подъ началството на Али паша. Християнетѣ имали 210, а турцитѣ 300 кораба. Отъ християнетѣ имало по́-вече отъ 3,000 убити. Турцитѣ изгубили 30,000 души убити и ранени, и 107 кораба имъ били зети, освѣнь голѣмо число потопени. Хиляди християне робе по

корабитѣ имъ били освободени чрѣзъ тая побѣда.

Лепидинъ. Вещество, което се добива чрѣзъ дистилиране на хининъ и цинхонинъ съ Kali causticum.

Лепидъ. Забѣлѣжителенъ Цѣзаревъ привърженикъ въ междуособната война; билъ префектъ на Римъ и преторъ, когато се обявилъ за Цѣзаря; той прѣдложилъ да му се даде диктатурата. Затова Цѣзарь му далъ управлението на Испания, когато се върнжлъ му устроилъ незаслуженъ триумфъ, избралъ го въ 46 прѣди Р. Х. свой съконсулъ, а въ 45 го назначилъ свой Magister equitum. Така станжлъ той знаменита личность, въпрѣки алчностьта и нищожеството си. Слѣдъ Цѣзаревата смърть, той приелъ въ областьта си Антония, разбитъ при Модена, и билъ обявенъ общественъ неприятель; и чрѣзъ Антония станжлъ римски първосвещеникъ (Pontifix-maximus) и прѣдводитель на войскитѣ въ Галия. Антоний и Октавианъ въ 44 го приели въ триумвирата, и когато по едно съглашение въ сила за петь години си раздѣлили областитѣ на Републиката, Л. добилъ Африка. Въ войната на Октавиана съ Антония, Л. помагалъ въ Сицилия Октавиану, и отъ това още по́-вече се усилилъ; нъ Октавианъ прѣзиралъ Л. и въ 35 му отнелъ безъ кръвопролитие войската. Октавианъ му оставилъ имота и титлата първосвещеникъ, нъ го заточилъ въ Цирцеи. Прѣзрѣнъ отъ цѣлъ свѣтъ, Л., *на́й-лоший гражданинъ който е имало въ републиката,* както казва Монтескйо, умрѣлъ въ 13 прѣди Р. Х.

Лепта. Бронзова грѫцка монета, равна на 1 наша стотинка; влѣзла въ употрѣбение въ Грѫция слѣдъ Александра Велики. Л. се споменува въ Библията, Марко 12; 42. Въ *прѣнос. см.* л. значи помощь, която нѣкой може да даде по силата си, или както обикновено казваме, колкото му стига ржка.

Лерида. Испански градъ, ц. на едноименна область, 200 килом. на зап. отъ Барцелона; 17,672 жит. — Цѣзарь разбилъ тамъ Помпеевитѣ пълководци (49 прѣди Р. Х.). — Областьта има 291,624 жит.; въ сѣв.-западната и́ часть сж връховетѣ Маладета и Пи-Нету, които се възвишаватъ до 4288 метра, на́й-голѣмата височина въ Пиринейскитѣ планини.

Лерински о-ви. Купъ малки о-ви въ Срѣдиземно море, до брѣговетѣ на Провансъ, среща Канъ; числѭтъ се въ французския департаментъ Приморски Алпи. На́й-голѣмий и на́й-ближний до материка е о-въ *Св. Маргарита,* 7 килом. околовръстъ. — Англо-австрийцитѣ окупирали тия о-ви прѣзъ Тридесетгодишната война (1618—1648).

Леринъ. Главенъ градъ на леринска или флиринска каза, битолски виляетъ, на югъ отъ Битоля, на южния край на Битолското или Пелагонийското поле, при политѣ на Вичъ-планина, на устието на прохода за Костурско; станция на желѣзницата Солунъ-Битоля; 12,000 жит., отъ които българе 4,000, останжлитѣ турци. Винодѣлие, желѣзарство, керемидарство. Жителетѣ обработватъ по́вечето чужда земя подъ *юджеретъ,* сир. дѣлѭтъ си послѣ придобитото съ стопанина на земята на половина. Околностьта е богата. Забѣлѣжителна е *Руднишката нахия,* между Пелагонийското поле и Островската котловина. Въ тая нахия,

украсена съ три езера, излиза хубаво вино.

Лермонтовъ *(Мих. Юревичъ)*. Гениаленъ русски поетъ, род. въ Москва въ 1814, погинжлъ на дуелъ въ Кавказъ въ 1841. По баща си происхождалъ отъ старо шотландско семейство на графове Leirmont. Баща му, капитанинъ, напуснжлъ военната служба въ 1811 и скоро се оженилъ. Майка му, отъ благородно семейство, била Мария Мих. Арсениева. Той, единствено чедо на родителетѣ си, се добилъ въ Москва, въ бабината си кжща и, слѣдъ майчината му смърть (1817), баба му се натоварила съ въспитанието му; завела го на имѣнието си въ с. Тарханъ (пензенска губер.), и не прѣнебрѣгнжла нищо да го въспита блескаво. Въ 1825, здравието на внука ѝ като не било задоволително, тя го завела въ Кавказъ, дѣто величествената и дива природа му направила дълбоко впечатление. Той ималъ за наставникъ единъ бившъ пълковникъ отъ Наполеоновата гвардия, Жандро, който останжлъ въ Русия слѣдъ злочестината на грамадната армия. Въ 1826 се върнжлъ въ Москва и билъ настаненъ въ Университетския благороденъ пансионъ; тамъ стоялъ четире години и се отличилъ съ чудноватия си характеръ и гордата си откровеность.

Въ 1832, вслѣдствие на една студентческа история, Л. билъ принуденъ да напусне московския университетъ и тръгнжлъ за С.-Петербургъ, дѣто постжпилъ въ училището на гвардейскитѣ подпрапорщици; слѣдъ двѣ години станжлъ офицеринъ въ лейбъ-гвардейския хусарски пълкъ; той билъ въ това врѣме вече извѣстенъ съ нѣколко «грапави» пиеси, когато една ненадѣйна сполука го упжтила съвсѣмъ на литературното поприще. Единъ отъ съученицитѣ му зелъ скришомъ ржкописа му на *Хаджи Абрекъ* и го напечаталъ съ името на автора. Л., насърдченъ, влѣзълъ въ сношение съ литераторитѣ и написалъ тогава нѣколко забѣлѣжителни съчинения, като *Молитвата на пжтника* и др.

Пушкиновата трагическа смърть дала нова посока на Л-вата литературна дѣятелность. Между с.-петербургското общество имало много лица, които обвинявали великия поетъ, а нѣкои дори и оправдавали неговия убийца Дантеса; Л. билъ дълбоко обиденъ, и съчинилъ първата часть отъ поемата си върху Пушкиновата смърть, която скоро се разнесла изъ С.-Петербургъ и стигнжла до императора Николая I; послѣ, подъ влиянието на присмѣха отъ страна на нѣкои членове отъ императорското семейство въ единъ балъ-маске, поетътъ написалъ едно стихотворение съ нападки на двора; тогава го арестували и испратили въ Кавказъ, въ единъ драгунски пълкъ. Това стихотворение, което много врѣме се чело въ ржкописъ изъ Русия, се напечатало пръвъ пжть въ 1856 въ *Полярная Звѣзда*, русско списание, което се издавало въ Лондонъ. Въ Кавказъ великий поетъ произвелъ хубавитѣ си поеми *Демонъ*, *Мцири*, *Бѣглецъ* и написалъ въ проза романа си *Герой на нашото врѣме*; нъ не можалъ комахай нищо да обнародва. Неговата *Пѣсень на търговеца Калашникова* се напечатала само благодарение на Жуковски и безъ името на автора.

Въ 1838, поетътъ, слѣдъ многобройни бабини му постжпки, се възстановилъ въ гвардията, въ Гродно; нъ въ началото на 1840, вслѣдствие на единъ дуелъ съ сина на французския посланикъ Баранта, билъ испратенъ втори пжть въ Кавказъ, дѣто, въ похода среща чеченцитѣ, участвувалъ въ една битва, на която дава описанието въ *Валерикъ*. Въ 1840 му се позволило да се върне за нѣколко мѣсеца въ С.-Петербургъ. Въпрѣки бабинитѣ му постжпки и молби, той билъ принуденъ да тръгне пакъ за Кавказъ въ 1841. На пжтя билъ убитъ въ Пятигорскъ на дуелъ отъ майора Печорина, офицеръ отъ кавказската армия, който се мислилъ описанъ въ романа *Герой на нашото врѣме*. Така **Л.**, когато му се прѣкратилъ животътъ, билъ на възрасть само 27 години.

Слѣдъ Пушкина, **Л.** се има за нáй-отличенъ русски поетъ отъ Байроновската школа: той е прѣнеслъ въ русската литература идеитѣ на английския поетъ, чието влияние силно се отражава въ произведенията му.

Л-витѣ съчинения сж се прѣвождали нѣколко пжти на французски, нѣмски и др. европ. езици, особено *Герой на нашото врѣме*. Това съчин. е прѣведено и на езика ни отъ Т. Странски (Пловдивъ, 1887). Прѣведени сж още, въ стихове и високохждожествено, *Демонъ*, източна повѣсть, *Бѣглецъ*, горска легенда и *Мцири*, поема — първитѣ двѣ отъ Алеко Константинова и П. П. Славейкова, а *Мцири* отъ Д. К. Попова; и тритѣ съставятъ една книжка отъ *Библиотека за Мало и Голѣмо* (София, ново изд. 1895). Прѣведени сж и *Болеринъ Орша*, трагедия *Човѣцитѣ и Страститѣ* и много дребни стихотворения. Виж. М. Ю. *Лермонтовъ*, неговий животъ и литературната му дѣятелность отъ А. И. Скабичевский, прѣв. М. Московъ (Търново, 1894); *Животътъ на М. Ю. Лермонтовъ* въ *Народна Библиотека* на Дим. Х. Ивановъ и З. Паламидовъ (Пловдивъ, 1889); *История на новата русска литература* отъ М. Московъ (Търново, 1895), и *Двадесетъ биографии на образцови русски писатели съ портрети*, прѣвелъ на българ. отъ рус. Д. Велковъ (Шуменъ, 1896). **Л**-витѣ съчин. сж издавани на русски много пжти; нáй-доброто издание е Висковатовото (Москва, 1891, 6 т. in-12°, съ бѣлѣжки и библиографическо изучение).

Лесажъ *(Аленъ Рене)*. Французски романистъ, род. въ 1668 въ Сарзо (морбихански департ.), умр. въ 1747 въ Парижъ. Изучилъ правото, нъ се отказалъ отъ адвокатството за да се посвети на литературата, и живѣлъ съвсѣмъ отъ литературнитѣ си трудове. Придобилъ нáй-голѣма извѣстность съ комическитѣ си романи, които се считатъ за неподражаеми; *Приключения на Жилъ Бла де Сантийанъ* (прѣв. на българ. отъ Н. П. Н., Търново, 1882) изобщо се има за неговия шедевръ. Други прочути негови романи отъ тоя видъ сж *Хромий Дяволъ* (прѣв. на български, часть I, отъ А. П. Попова, Цариградъ, 1876) и *Приключенията на Гюзмана Алфарашски* (съкратенъ прѣводъ на франц. отъ испански). Нѣкои отъ комедиитѣ му достигнжли голѣма популярность; и въ 1709 му прѣдлагали 100,000 лева да унищожи една отъ тѣхъ, *Тюркаре*, горчива сатира върху тогавашнитѣ финан-

систи, нъ той отблъснжлъ прѣдложението.

Лесбосъ. Староврѣменното име на сегашния о-въ Митилинъ, въ Егейско море. Въ старо врѣме тоя о-въ е билъ прочутъ по хубостьта на женитѣ си и по разврата между жени и жени, та тоя видъ развратъ е извѣстенъ съ името *лесбосска любовь*. Виж. *Митилинъ*.

Лесепсъ (*Фердинандъ* де). Французски политикъ, прокопательтъ на Суезския каналъ и начинательтъ на Панамския, членъ на французската академия (1805—1894). Л., род. въ Версайлъ, билъ синъ на франц. консулъ въ разни държави; майка му била сестра на баба ѝ на императрица Евгения (сжпржгата на Наполеона III). Л. се училъ въ Парижъ; на 20-годишна възрасть билъ *аташе* на франц. генераленъ консулъ въ Лисабонъ; отъ 1831 билъ франц. консулъ въ Александрия, Ротердамъ, Малага, Барцелона; отъ 1848 до 1849 —франц. посланикъ въ Мадридъ, и послѣ такъвъ въ Швейцария. Нъ прѣзъ пролѣтьта въ 1849, когато избухнжла война въ Римъ между французъ. войска подъ начал. на Удино и италиянцитѣ подъ начал. на Гарибалди, той билъ натоваренъ отъ правителството си съ деликатното послание въ Римъ да обуздава французетѣ отъ твърдѣ военнолюбивото имъ настроение среща италиянцитѣ, като гледа въ сжщото врѣме да задържи французетѣ въ Римъ. Л. откровено увѣдомилъ правителството си за лошитѣ сетнини, които щѣли да произлѣзжтъ отъ насилствената окупация на града, за непопулярностьта на папската власть, и за истинностьта на съпротивлението на римскитѣ жители; той смѣло исповѣдвалъ вѣрването си въ Мациновитѣ благородни стремления. Французското правителство, което вече било станжло реакционерно чрѣзъ Луи Наполеоновото споразумѣние съ духовенството, повикало назадъ Л. и пуснжло франц. войска среща римското население. Л. обнародвалъ въ 1849 една брошура, подъ заглавие *Моето послание въ Римъ*, въ която бранилъ поведението си и исповѣдвалъ съчувствието си съ италиянцитѣ въ борбата имъ подъ Гарибалдивото и Мацинивото водителство. Къмъ Мацини, тогава разбитъ и пропжденъ отъ франц. войска въ Римъ, той ималъ смѣлостьта да искаже на́й-горещото удивление на добродѣтелитѣ и дарбитѣ му. Французский министръ възложилъ на държавния съвѣтъ да сжди М. де Л. за поведението му въ Римъ; нъ понеже нѣмало обособени обвинения, Л. отказалъ да дава обяснения прѣдъ съвѣта, а обнародвалъ защитата си въ двѣ книги, Mémoire au Conseil d' Etat, и Une réponse à l' Examen des Actes du Conseil d' Etat.

Лишенъ отъ правител. служба, М. de Л. отишелъ въ Египетъ въ 1854, и като си обеспечилъ съдѣйствието на подкраля Мохамедъ-Саидъ-Паша, заловилъ се да крои построението на Суезския каналъ. Въ 1856 обнародвалъ плановетѣ си подъ заглав. Percement de l' isthme de Suez, exposé et documents officiels. Испрѣчили се много мжчнотии на прѣдприятието. Турското правителство, подсторено отъ англійското, отказало разрѣшението си. Египетский държавенъ инжинеръ осждилъ проекта като химерически. Прѣдъ тия прѣчки, и съ нуждата отъ грамадни суми пари за направата на канала, М.

де **Л.** се посветилъ на дѣлото и, надаренъ съ умѣние и непобѣдима енергия, чрѣзъ публични скаски, лични свиждания съ държавници, капиталисти и вѣстникаре, привлѣклъ общественото съчувствие и довѣрие, и съ подписка събралъ 200,000,000 лева. Строението на канала се почнжло въ 1859. На 8 ноем. 1869, каналътъ се отворилъ съ величествена церемония.

Освѣнъ много брошури по прѣдмѣта на Суезския каналъ, М. де **Л.** е авторъ на Mémoire à l' Académie des Sciences sur le Nil blanc et le Soudan; и Principaux faits de l' histoire de l' Abyssinie.

Л-вата злочестина като начинатель на строението на Панамския каналъ се помни отъ всички. Доклѣ продължавахж работитѣ по направата на тоя каналъ, открихж се голѣми злоупотрѣбения, извършени отъ **Л**-витѣ другаре, и **Л.** отчаянъ и съ съкрушено сърдце слѣзе въ гроба.

Лесина. Островъ въ Адриатическо море, близу до брѣга на Далмация; 100 килом. надлъжъ и 8 килом. наширъ; 15,000 жит. Гл. градъ *Лесина* (3,000 жит.), съ добро пристанище на юго-западния брѣгъ. Риболовство.

Лесингъ *(Готхолдъ Ефраимъ).* Германски драматургъ и критикъ, великъ прѣобразователь на германската литература, род. въ 1729 въ Каменцъ, въ саксонска Горна Лузация, умр. въ 1781 въ Брауншвейгъ. Името **Л.** е просто прѣработено отъ лужицкото име Лѣсникъ. Това словѣнско име е понѣмчено, както е понѣмчено и нѣкогашното словѣнско име Каменецъ, та е станжло Каменцъ. **Л**-витѣ лужицки прадѣди се понѣмчили още въ началото на XV-и вѣкъ. **Л**-въ баща, лютерански пастиръ, се отличавалъ съ писателска дарба; единъ отъ прадѣдитѣ му билъ доста извѣстенъ богословъ, дѣдо му билъ извѣстенъ педагогъ, а самъ баща му билъ авторъ на 14 богословски съчинения. И **Л.** билъ испратенъ въ лайпцигския университетъ да учи богословието, нъ сърдцето му теглило къмъ театра, та той се посветилъ на изучване литературата; още студентъ той написалъ много анакреонтически стихотворения и малки драми. Отъ 1750 живѣлъ въ Берлинъ, занимавалъ се съ критика, като писалъ Kleine Schriften и Theatral. Bibliothek; въ 1755 свършилъ трагедията си *Мисъ Сара Сампсонъ,* съ която открилъ за драмата новъ пжть въ Германия. Въ 1757, заедно съ Николая и Моисея Менделсона, почнжлъ изданието на Bibliothek der Schönen Wissenshaften, нáй-доброто литературно списание на врѣмето си, и още цѣнно по ясната си естествена критика; освѣнъ това, писалъ своитѣ *Басни* и разни статии по литературата и естетиката. Отъ 1760 билъ членъ на берлинската академия на наукитѣ; отъ това врѣме до 1765 билъ секретарь на ген. Тауенциана, управитель на Силезия. Слѣдъ завръщането си въ Берлинъ издалъ шедевра си *Лаокоонъ,* може-би нáй-хубовото и нáй-класическото съчинение по естетическата критика на германски или кой-да-е другъ езикъ. Това критическо произведение е имало голѣмо влияние на Гете и Шилера. Въ 1767 се появила Minna von Barnhelm, народна драма, едва ли пó-малко знаменита отъ *Лаокоонъ;* и въ 1768 **Л**-вата *Драматургия,* съчинение което упражнило силно влияние върху спора между фран-

цузския и английския стилове въ драматическото искусство, — сир., между искусственото и естественото, между плитката и надута риторика и истинското човѣшко чувство. Въ 1770 Л. билъ назначенъ библиотекарь въ Волфенбютелъ. Слѣдъ двѣ години се появила неговата прѣкрасна трагедия *Емилия Галоти;* а отъ 1774 до 1778. прочутитѣ Wolfenbüttler Fragmente eines Ungenannten. Тия волфенбютелски откжслеци докарали горчиви нападки на Л., нъ отпослѣ се разбрало, че авторътъ имъ билъ Реймарусъ. Слѣдъ това Л. влѣзълъ въ богословски прѣпирни, и издалъ *Анти-Гецe;* тука се отнася и неговий *Натанъ Мждрецътъ,* драматическа поема, съ която той е увѣнчалъ дѣятелностьта си не само като драматургъ, а и като естетикъ и философъ. Вджхновителната идея на тая драма е вѣротърпимостьта. Л. е оставилъ и нѣколко опита върху философски прѣдмѣти: *За сношенията на Лайбница съ Спиноза; За сжщностьта на прѣдмѣтитѣ извънъ божеството; Въспитанието на човѣшкия родъ* и др. Той се отличавалъ съ голѣма ученость и изряденъ здравъ разумъ. Стилътъ му е чистъ, точенъ и блескавъ. Като драматургъ Л. сж сравнявали съ Дидро, само че той е пó-простъ и пó-истиненъ; ала той захваща първо мѣсто като критикъ, и, ако е създалъ, както се припознава, германския театръ, то е било още пó-вече съ съвѣтитѣ и съ прѣвъсходнитѣ си уроци, отколкото съ образцитѣ, които е далъ.

Нáй-пълното издание на Лвитѣ трудове е Лашмановото (Берлинъ, 1838 — 1840, 13 т. 8-о). Нѣкои отъ съчиненията му сж прѣведени на езика ни; такъви сж: *Емилия Галоти* (прѣводъ отъ П. Семерджиева, Загребъ, 1873; и новъ прѣводъ отъ Д-ръ К. Кръстева, София, 1900) и *Мисъ Сара Сампсонъ,* прѣведена отъ русски отъ Г. Бъчварова (Шуменъ, 1895). Виж. и съчин. на М. М. Филипова **Лесикгъ**, *неговий животъ и литературната му дѣятелность,* прѣведено отъ рус. отъ Ж. Димитрова (Варна, 1898).

Лескинъ (Августъ Leskien). Единъ отъ нáй-виднитѣ съврѣменни слависти и отличенъ лингвистъ, професоръ на словѣнскитѣ езици въ Лайпцигъ, род. въ Килъ въ 1840. Нáй-важнитѣ му трудове сж: Handbuch der altbulgarischen Sprache (Ржководство по старобългарския езикъ; Ваймаръ, 1871; 2-о изд. прѣработено на нови основи, 1886; русски прѣводъ съ допълнение отъ А. Шахматова, Москва, 1890); Die Declination im Slavisch-Litauischen und Germanischen (Склонение въ словѣнско-литовски и германски; Лайпцигъ, 1876) — трудъ, който е положилъ началото на така-наречената «новограматическа» школа въ Германия; Der Ablaut der Wurzelsilben im Litauischen (Измѣнение на кореннитѣ срички въ литовския езикъ; Лайпцигъ, 1884) — много цѣнно издирване въ областьта на литовския вокализмъ; Untersuchungen über Quantität und Betonung in den slawischen Sprachen (Изслѣдвания върху квантитета и ударението въ словѣнскитѣ езици; Лайпцигъ, 1885 и 1893), посветени на изучването на сърбското ударение; Die Bildung der Nomina im Litauischen (Образуване на имената въ литовски езикъ; Лайпцигъ, 1891) — фундаменталенъ трудъ. Освѣнь това, Л. е напечаталъ

редъ цѣнни статии въ разни научни списания и заедно съ Шмита е издалъ 4-о изд. отъ *Компендията* на Шлайхеровата *сравнителна граматика* (Ваймаръ, 1876), съ Ебела, Шлайхера и И. Шмита — Indogermanische Chrestomatie (Индогерманска христоматия; Ваймаръ, 1869), съ Брумана — Litauische Volkslieder und Märchen (Литовски народни пѣсни и прикаски; Страсбургъ, 1882). Отличителнитѣ чърти на Л-тѣ работи сж дарбата му да комбинира и отсжтствието на прѣдзети възгледи. Въ числото на Л-тѣ ученици се намиратъ нáй-виднитѣ прѣдставители на съврѣменното езикознание — Брухманъ, Паулъ и др. Възъ основата на Л-вата старобългарска граматика сж изработени у насъ Л. Милетичовата и А. Теодоровата старобългарски граматики (виж. спис. *Училищенъ Прѣгледъ*, год. III [1898], кн. 4). Па освѣнь съ ржководството си по старобългарски езикъ, Л. има и съ друго важна заслуга за насъ българетѣ: той пръвъ изучи срѣднобългарскитѣ паметници и съ свойствената си прозорливость отгатнж различнитѣ звукови промѣни, на които е билъ изложенъ до тогава езикътъ ни. До него срѣднобългарскитѣ паметници се считахж *хаосъ*. Тая Л-ва студия, напечатана въ Ягичевия Archiv für Slav. Philologie, е едничкото помагало на всички, които, като изучватъ историческото развитие на българския езикъ, искатъ да изучжтъ и срѣднобългарската му епоха. 25-годишний юбилей на Л-та научна дѣятелность се ознаменува съ излизането на свѣтъ на IV т. отъ списанието Indogermanische Forschungen, който състои отъ статии на Л-тѣ ученици и приятеле. Добра оцѣнка на Л-та научна дѣятелность дава Delbrück въ Einleitung in das Sprachstudium (3 изд., Лайпцигъ, 1893).

Лесли (сжръ *Джонъ*). Английски физикъ и математикъ, шотландецъ (1766—1832), професоръ на физиката въ Единбургъ. Много работилъ надъ явленията на отражението, распространението и поглъщането на топлината; изнамѣрилъ диференциаленъ термометръ, хигрометръ, фотометръ и способъ за правене ледъ чрѣзъ бързото испарение. Негови съчин:. *Опити и издирвания за естеството и распространението на топлината*, съчинение което съставя една ера въ историята на тоя клонъ отъ физиката; *Курсъ по математиката; Напрѣдъкътъ на математиката и физическата наука прѣзъ осемнадесети вѣкъ*. Това послѣдното важно съчин. влиза въ първия томъ отъ Encyclopaedia Britannica, 7-о и 8-о издания.

Лесли *(Джонъ)*. Шотландски историкъ, римокатолич. свещеникъ, извѣстенъ по дѣятелностьта си за Мария Стюартъ, въ чиято полза, между друго, писалъ много. Въ 1578 обнародвалъ въ Римъ *История на Шотландия*, въ 10 т., 7 на латински и 3 на шотландското нарѣчие (1527—1596).

Лесли *(Чарлзъ Робертъ)*. Историч. живописецъ и жанристъ, род. отъ американски родителе въ 1794 въ Лондонъ, дѣто и починжлъ въ 1859. Първитѣ години отъ живота си прѣкаралъ въ Америка. Сюжетитѣ на много отъ високоцѣнимитѣ му картини сж заети отъ Шекспира, Сервантеса, Лесажа, Молиера, Адисжна, Стжрна, Уолтжра Скота, Жрвинга и др. И тия трудове, макаръ и въспро-

изведения — което имъ намалява стойностьта — сж имали грамадно влияние на английската школа. Голѣма изразителность и деликатно съзерцание на женската хубость сж главнитѣ чърти въ Л-витѣ картини. Л-тѣ лекции сж обнародвани въ 1845 подъ заглавието A Handbook for Young Painters — твърдѣ полезно съчин. върху живоп. искусство. Книгата Autobiographical Recollections of Lesle, издадена отъ Tom Taylor (1860), е много интересна.

Лестенъ, *рус.* (старобълг. льстьнъ). Ласкателенъ; въ *прѣн. см.* хубавъ: *лестенъ отзивъ.*

Лета (гръц. знач. *забвение).* Въ гръцкото баснословие, рѣка на забвението въ ада, отъ която душитѣ на умрѣлитѣ *(сѣнкитѣ)*, прѣди влизането си въ Елисейскитѣ полета, пили вода за да забравятъ минжлото. Въ нашо врѣме казватъ *Потънжло въ Лета,* сир. забравено за всегда, погинжло безвъзвратно.

Летаргия (гр. *лете,* забвение; *аргосъ,* недѣятеленъ). Болезнено състояние, въ което болний се вижда дълбоко заспалъ или дори изглежда мъртвъ, когато го събуждатъ отговаря правилно на зададенитѣ нему въпроси, нъ тутакси пакъ изведнжшъ заспива. Знае се, че човѣци паднжли въ летаргия сж се закопавали като мъртви; затова се прѣпоржчва, особено въ случай на ненадѣйна смърть, да се провѣрява състоянието на «покойника». У човѣкъ испаднжлъ въ л., сърдцето продължава да бие, ако и слабо, и биянията му могжтъ да се чуватъ, па и тѣлото не става студено като камень. — Въ *прѣн.* см. **л.** се нарича състояние на умствена неподвижность. — **Летаргически.** Който се отнася до летаргията: *летаргически сънъ.*

Летони или **Лети.** Сжщото, каквото е Латиши.

Летронъ *(Жанъ).* Французски археологъ и географъ, род. въ Парижъ (1787—1848) отъ бѣдно семейство, принуденъ на 16-годишна възрасть да издържа майка си и пó-малъкъ братъ, привлѣклъ вниманието на географа Ментела, който го направилъ свой сътрудникъ по издаването на *Географически Рѣчникъ* и др., и го снабдилъ съ срѣдства да продължава наукитѣ си, и да стане отличенъ ученъ членъ на Института, професоръ въ Collége de France и др. Главний му литературенъ трудъ е *Сборникъ на гръцкитѣ и латинскитѣ надписи въ Египетъ* въ подлинника и франц. прѣводъ, съчин. недовършено, отъ което 2 т. in-4-о се обнародвали въ Парижъ въ 1842—48; други отъ пó-главнитѣ му трудове сж: *Общъ прѣгледъ върху оцѣнението на гръцкитѣ и латинскитѣ монети и върху цѣната на златото и сребротo прѣди откритието на Америка; Издирвания относително историята на Египетъ въ врѣме на гръцкото и римското владичество, извлѣчени изъ гръцки и латински надписи.* **Л.** е писалъ въ Revue archéologique и други списания, и е съдѣйствувалъ за разяснението на много съврѣменни нему научни въпроси.

Лефевръ *(Франсоа).* Франц. маршалъ, род. въ 1755 въ Руфа (Горнорейнски департ.), умр. въ 1820 въ Парижъ. Воденчарски синъ, той постжпилъ въ 1773 въ франц. гвардия и въ 1794 достигнжлъ да бжде дивизионенъ генералъ. Въ 1799 принеслъ важни услуги Бонапарту въ прѣврата

му. Въ 1804 билъ произведенъ маршалъ. Зелъ участие въ войната среща Прусия, билъ натоваренъ съ обсадата на Данцигъ, показалъ голѣма смѣлость, и, слѣдъ прѣзимането на града (1807), заслужилъ титлата *данцигски дукъ*. Придружилъ Наполеона въ Испания, въ 1808, въ Германия, въ 1809; командувалъ императорската гвардия въ похода въ Русия, а въ 1814 лѣвото крило отъ армията, което противостояло на напрѣдването на съюзницитѣ въ Франция. Подчинилъ се на Бурбонитѣ слѣдъ Наполеоновата оставка, и билъ произведенъ перъ. Съ обмислена смѣлость и голѣма опитность, **Л.** умѣялъ да увлича войницитѣ и да поддържа строга дисциплина.

Лефевръ - Депуетъ (графъ *Шарлъ*). Французски генералъ, род. въ Парижъ (1773—1822); Наполеоновъ адютантъ при Маренго; отличилъ се въ испанската война; въ обсадата на Сарагоса билъ заробенъ отъ англичанетѣ нъ избѣгнжлъ отъ Англия и зелъ участие въ австрийския, русския и германския походи; билъ се на Флйорусъ и Ватерлоо. Осжъенъ на смърть отъ роялиститѣ побѣгнжлъ въ Съединенитѣ Държави. Влѣзълъ въ прѣписка съ Наполеона въ Св. Елена, съ цѣль да го избави отъ заточението му, и за услугитѣ му Наполеонъ му завѣщалъ 150,000 лева. Когато се връщалъ въ Франция погинжлъ отъ корабокрушение близу до Ирландския брѣгъ.

Лече. Градъ въ южна Италия, 12 килом. отъ Адриатическо море и 37 килом. на юго-ист. отъ Бриндизи; станция на желѣзницата отъ Болония за Отранте; 25,935 жит. Голѣма търгвия съ маслинено масло и вино; каменоломници; ленени и памучни прѣдачници; фабрики за тантели и искусствени цвѣтя. Великолѣпни църкви и обществени сгради направени отъ хубавъ бѣлъ камень, който изобилва въ околностьта и може да се работи на тънко, **Л.** е упазилъ отъ прѣдишитѣ си укрѣпления отъ XVI-и вѣкъ, съборени въ XVIII-и вѣкъ, нѣколко порти и едни триуфални врата, издигнжти за влизането на Карла V. Подъ земята на тоя градъ се намиратъ градежи, за които се вѣрва, че сж отъ XV-и вѣкъ прѣди нашата ера. Името му, Licea, се споменува въ VI-и вѣкъ.

Лешно или *Полска Лиса*. Градъ въ познанската область (източна Прусия), 18 килом. на сѣв.-ист. отъ Фраущатъ, въ едно поле; станция на желѣзницата отъ Бреславль за Познанъ, съ клонъ за Глогау; 11,760 жит. Фабр. за сукна. платове, машини, кибритъ. — **Л.** е важенъ градъ въ историята на Полша и люлката на семейството Лещински. Рафаилъ Лещински пръвъ билъ възведенъ отъ императ. Фридриха III, въ 1476, на чина графъ на Лешно. **Л.** тогава билъ село. Сигизмундъ I съ една привилегия го направилъ градъ въ 1548, нъ той се въздигнжлъ особено въ 1620, когато станжлъ главно мѣстопрѣбивание въ Полша на Моравскитѣ Братя, испждени изъ Чехия. Въ 1626 тамъ се основала гимназия, ректори на която били на́й-учени полски мжже: Янъ Робински, Янъ Коменски и др. Въ 1633 тамъ се основала книгопечатница, която до сега сжществува. Прѣзъ шведската война градътъ се прѣдалъ на шведитѣ, нъ въ 1656 билъ зетъ отъ поляцитѣ и наказанъ за измѣна. По́сетнѣ, при нахлуването на Карла

XII, градътъ, защото се намиралъ на страната на благодѣтелетѣ си Лещински, много истеглилъ отъ шведитѣ. Отъ Л. Карлъ Лещински распратилъ манифести въ 1707 да иска покорность отъ цѣла Полша. Въ сѫщата година пълковникъ Шулцъ съ една сбирщина отъ нѣмци и други нападнѫлъ града, обралъ го и го запалилъ. Въ 1733, слѣдъ смъртьта на Августа II, пристигнѫлъ тутакси тамъ тайно отъ Франция краль Станиславъ, заедно съ единъ французинъ Дандло. Тамъ го чакалъ младий маркграфъ Монти и неговий учитель, и така всички прѣдрѣшени тръгнѫли за Варшава. Въ Л., въ царуването на Сигизмунда III и Владислава IV живѣлъ полский жена-поетъ Ана Мемората, родомъ отъ Чехия. Тя оставила много стихотворения на латински езикъ, и подписвала се всѣкога Anna Memorata, virgo Polona.

Лещински *(Станиславъ)*. Полски краль, роденъ въ Лъвовъ, въ 1662 год., синъ на *Рафаила* Л., бѣлцки воевода и великъ съкровищникъ на кралството. Л. въ младостьта си занимавалъ много важни длъжности; на 25-годишна възрасть билъ посланникъ въ Цариградъ, а на 27-годишна възрасть познански воевода. Когато избухнѫла войната между Карла XII, шведски краль, и Полша, той билъ испратенъ отъ Варшавското събрание съ послание при Карла, и се аресалъ на тоя монархъ. Карлъ като съборилъ полския краль Августа отъ прѣстола, полското събрание избрало по неговото желание за краль Л. (1704). Управлението на новия краль отивало добрѣ, когато Л. се увлѣклъ въ Карловитѣ бѣдствия въ Русия; Августъ II се завърнѫлъ отъ Саксония; и Л. добилъ въ Швеция управлението на една область, което билъ принуденъ да остави въ 1719 слѣдъ Карловата смърть. Лишенъ отъ наслѣдственитѣ си имоти, той поискалъ прибѣжище въ Франция отъ Регента, който му позволилъ да прѣбивава въ Алзасъ и му отредилъ една пенсия. Л. се настанилъ да живѣе въ Висембургъ. Въ 1725, дъщеря му, Мария Л., се оженила за Луи XV, французски краль. Августъ II като умрѣлъ въ 1733, Л. билъ повиканъ пакъ на прѣстола отъ една полска партия; ала Русия се въспротивила на избора му и отправила една войска среща Варшава; Л. се оттеглилъ въ Данцигъ, одържалъ една обсада среща руситѣ, и принудилъ се да се върне въ Франция. По Вѣнския договоръ, 1738, той се отказалъ отъ Полша, като сѫщеврѣменно задържалъ титлата краль, и добилъ отъ Австрия върховната власть до животъ на барското и лоренското дукства, които, слѣдъ смъртьта му, трѣбало да минѫтъ въ владѣние на Франция. Л. залѣгалъ за благоденствието на новитѣ си подданници, украсилъ Нанси и Люневилъ, основалъ училища, болници, една библиотека, едно кралско дружество на наукитѣ и на книжнината, съ академически конкурси. Това дружество му дало прѣзиме *Благотворителенъ*, което Европа му подтвърдила. Отъ Л. има разни кратки съчинения по философията, политиката и нравственостьта; послѣдното французско издание отъ тѣхъ е отъ 1825, подъ заглавие Oeuvres choisies de Stanislas, roi de Pologne, duc de Lorraine et de Bar.

Li. Химически знакъ на метала литий (lithium).

Лиао. Китайска рѣка (въ Манджурия), извира въ Монголскитѣ планини и се влива въ Печелиски заливъ; 850 килом.

Лиасъ, *фр.* Единъ видъ твърдъ варовитъ камень, който, въ *геол.*, е далъ името си на лиасската формация, или долнитѣ земни пластове въ юрския периодъ (виж. *Юрски периодъ).* Каменетѣ отъ тоя видъ сж тъмносѣрни и плътни, ситнозърнести или слоисти и отъ много видоизмѣнения. Въ лиасската формация се срѣщатъ изобилно вкаменени животни добрѣ уцѣлѣли; рибитѣ често прѣдставятъ пълната форма на животното, съ опашката и люспитѣ въ естественото имъ положение. Лиасската формация нѣкои наричатъ *грифитска,* отъ голѣмитѣ количества gryphea incurvata, единъ видъ стрида, които се намиратъ въ неж. Лиасскитѣ скали се срѣщатъ често на Везеръ, въ Юрски планини, въ Франция, Англия и Ирландия.

Либава. Пристанищенъ градъ на Курландия (Русия) между Либавско езеро [езеро 20 килом. надлъжъ и 2½ наширъ] и Балтийско море, 170 килом. на югозап. отъ Митава; крайна станция на желѣзница, която се расклонява до Рига, Дюнабургъ и Вилно; 27,400 жит., отъ които 2000 евреи, толкова латиши, 500 руси и поляци, останжлитѣ нѣмци. Пристанището е отворено токо-речи цѣлата година; то замръзва само въ врѣме на голѣми и продължителни мразове, нъ водата му е плитка. Либавци сж корабостроителе и снабдяватъ съ търговски кораби С.-Петербургъ, Рига и Ревѐль. Въ либавското пристанище влизатъ на година пóвече отъ 200 кораба. Вносътъ, за стойность пóвече отъ 1,500,000 рубли годишно, състои отъ солена риба, вино, овощия и колониални произведения; износътъ, за около 5,000,000 рубли, състои отъ жито, кожи, ленъ, гориво и др.

Либация, *лат.* Възливане вино на жъртвеникъ у старовръменнитѣ. Въ *прѣнос. см.* пиянство, пиянствуване.

Либераленъ (лат. *либеръ,* свободенъ). Свободолюбивъ, който иска свободно правление или свободата за всички: *либерални начала, либерални мнѣния.* За появлението, раздѣленията и подраздѣленията на *либералната партия въ България* — партията, която минува за благоприятна на гражданската и политическата свобода — виж. статиитѣ *Консерватори въ България, Цанковисти, Каравелисти, Стамболовисти* (Народно либерална партия) и *Радослависти* (Либерална партия); виж. още *Съединисти* и *Казионна партия.* — **Либерализмъ.** Свободолюбие, съвокупность на политическитѣ начала на либералитѣ; широта на чувствата, на идеитѣ: *Румжния приимаше нашитѣ емигранти и политически бѣжанци доклѣ се намирахме подъ турския деспотизмъ съ нáй-голѣмия възможенъ либерализмъ.* — **Либералничж.** Казвамъ се либералъ, искамъ да минувамъ за либералъ. — **Либералность.** Либерализмъ; щедрость, великодушие, благородство. — **Либералъ.** Който исповѣдва либерални начала, членъ отъ либерална партия (виж. пó-горѣ *Либерална партия).*

Либерий. Папа отъ 352 до 366; римски гражданинъ, дошелъ на папския прѣстолъ слѣдъ смърть-

та на Юлия I. Папството му съвпада съ нáй-бурния периодъ на семи-аринската прѣпирня (виж. *Евсевий Никомидийски).* Императоръ Констанций поддържалъ семи-арианската партия съ всичката си власть; Либерий, противникъ на арианството, билъ изгоненъ въ Берея, въ сѫщото врѣме, когато пострадали Св. Атанасъ (виж. това име) и др. **Л.** билъ възвърнѫтъ на прѣстола си въ 358, нъ много се е спорило за условията, по които е билъ повиканъ назадъ. Той починѫлъ прочутъ по светостьта си въ Римъ, въ 366. Нѣколко **Л**-ви писма сѫ се упазили и намиратъ въ Epistolae Romanorum Pontificum.

Либерия. Негрска република по крайбрѣжието на Горна Гвинея (западна Африка), отъ Монтески носъ до Палмски носъ; простр. 37,200 чет. килом. и насел. 767,500 жит. Богата и добрѣ обработвана земя, която дава всичкитѣ произведения на гвинейскитѣ брѣгове: захарна тръстика, кафе, какао, арарутъ, златенъ пѣсъкъ. Климатъ изобщо здравъ. Стол. *Монровия,* съ 3,500 жит. Началото на тая държава е положено въ 1816 въ Вашингтонъ отъ едно американско дружество, на което цѣльта е била да основе една колония отъ освободени отъ робство негри. Първенъ се купила земя отъ мѣстнитѣ негрски владѣтели и се основали нѣколко селища; пó-сетнѣ въ колонията влѣзли самоволно мнозина отъ мѣстнитѣ главатаре, а други били принудени да се подчинѭтъ. Въ 1843, **Л.** била обявена независима република, и властьта се прѣдоставила на единъ прѣдсѣдатель, единъ сенатъ и една камара на прѣдставителе. Английското правителство подарило на новата държава единъ военененъ параходъ съ 4 топа. Числото на либерци лека-полека расте отъ околнитѣ племена. До скоро на бѣлитѣ люде е било запрѣтено да придобиватъ въ **Л.** права на гражданство. Въ 1860, републиката си присъединила републичицата Мейриляндъ, основана близу до Палмски носъ, въ 1835, отъ едно дружество въ Балтимора. Политическитѣ работи сѫ въ плачевно състояние. Опитътъ за самоуправление, направенъ съ негритѣ, не изглежда да е сполучилъ, и злочестата република е токо-речи станѫла свърталище на разбойници.

Либитина. Богиня на погребенията и мъртвитѣ у гръцитѣ и римлянетѣ. Въ амфитеатритѣ наричали *либитински врата* вратата, прѣзъ които изнасяли убититѣ или раненитѣ гладиатори.

Libitum. Виж. Ad libitum.

Либихъ *(Юстусъ* фонъ). Единъ отъ нáй-великитѣ химици на XIX-и вѣкъ, род. въ Дармщатъ (1803—1873). Училъ се въ бонския университетъ и въ Парижъ, и билъ професоръ въ Гисенъ и Мюнхенъ. Въ Гисенъ основалъ аналитическа лаборатория, която привличала ученици отъ всички части на свѣта. **Л.** работилъ съ нáй-голѣма сполука по органическата химия, въ която направилъ много открития, като и усъвършенствувалъ аналитич. и химич. уреди. Той приспособилъ химията въ физиологията, патологията и земедѣлието. Благодарение нему, земедѣлческата химия станѫла нова наука и принесла голѣма полза на Европа и Америка. Съчиненията му сѫ: *Рѫководство по химията, Рѫководство по фармацията, Химията въ приспособението ѝ на земе-*

дѣлието и др. Много популярни сж били неговитѣ **Писма за химията** *и нейнитѣ отношения къмъ търговията, физиологията и земедѣлието* (прѣведени на разни езици, между които и русски).

Либрето (итал. *книжка).* 1) Книжка, която обяснява съдържанието на опера. 2) Думи написани на музика за пѣяне.

Либра, *англ.* Английско тегло равно на 140 драма. 112 английски либри сж равни на единъ английски кантаръ, на 50 килограма и на 39 оки. **Л.** се употрѣбява у насъ, въ вънкашната търговия, за теглене жито.

Либурния. Въ старо врѣме и срѣднитѣ вѣкове область въ Илирия, между Истрия и Далмация, до Адриатическо море, което и наричатъ тамъ **Либурнско** *море;* обгръщала западната часть на сегашна Кроация, сѣверна Далмация и нѣкои малки прибѣжни о-ви.

Либурнъ. Франц. градъ, въ департам. на Жиронда, при устието на Иль въ Дордона, 27 килом. на сѣв.-ист. отъ Бордо; 17,867 жит. Лозарство.

Либяхово. Българско село въ Неврокопската каза; 3,000 жит.

Ливадия. Имѣние съ русски царски дворци въ таврическата губер. (южна Русия), 5 килом. на юго-зап. отъ Ялта, на южния брѣгъ на Кръмски полуостровъ; 200 жит. Това имѣние принадлежи на руската царица и служеше, до смъртьта на импер. Александра II, за резиденция на русския дворъ. **Л.** се дѣли отъ голѣмия ялтенски пжть на двѣ части: *Горна* и *Долна.* Горна **Л.** съдържа дворецъ съ много сгради и голѣма градина, насадена съ екзотически дървеса на една живописна планинска стръмнина; въ Долна **Л.** и въ неж има дворецъ съ обширенъ английски паркъ, украсенъ съ статуи и водоскокъ. Голѣми лозя заобикалятъ **Л.**

Ливадия (стар. Lebadia). Гръцки градъ въ обл. Атика-и-Беотия, 90 килом. на сѣв.-зап. отъ Атина и 20 килом. отъ Коринтски заливъ; 5,200 жит. Отъ това мѣсто сѣверната часть на Гръция въ турско врѣме се е наричала *Ливадия.*

Ливаний. Единъ отъ на́й-знаменититѣ гръцки софисти и ритори, род. въ Антиохия въ Сирия въ 315. Училъ се въ Атина при разни учители, и пръвъ пжть отворилъ училище въ Цариградъ, дѣто лекциитѣ му били толкова привлѣкателни, че испразнилъ училищата на другитѣ учители-риторици, които го и обвинили прѣдъ градоначалника въ «магесничество», за което билъ испжденъ. Тогава отворилъ училище въ Никомидия; нъ слѣдъ 5 години билъ принуденъ, пакъ по интриги, да затвори и него. Слѣдъ разни патила, **Л.** съ съкрушено сърдце починжлъ въ Антиохия, въ 393. **Л.** билъ учитель на св. Ив. Златоуста и св. Василия, които всѣкога му останжли приятеле, макаръ самъ **Л.** да билъ езичникъ. По́вечето отъ **Л**-тѣ съчинения сж уцѣлѣли, и състоятъ отъ слова, декламации, повѣсти, писма и др. На́й-пълното издание на словата и декламациитѣ е Рейскевото (4 том., Алтенбургъ и Лайпцигъ, 1791—97), а на писмата — Волфовото (Амстердамъ, 1738).

Ливанъ. Западното и по́-високото отъ двѣтѣ планински бърда, които се простиратъ прѣзъ Сирия отъ сѣв. къмъ югъ, по крайбрѣжието на Срѣдиземно море. Тая планина е 130 килом. длъга и 25 килом. широка; на́й-високитѣ

ѝ върхове надминуватъ 3,000 метра: срѣдната ѝ височина е около 2,000 метра. Шестъ мѣсеца прѣзъ годината планината е покрита съ снѣгъ. Растителностьта ѝ е изобщо скудна; самъ-тамъ се виждатъ гори; ала въ по́-ниситѣ ѝ мѣста, добрѣ напоявани и обработени, често се срѣщатъ овощници, лозя, маслинаци и ниви. Отъ прочутитѣ ливански кедри, които въ старо врѣме доставили градиво за Соломоновия храмъ, е останжла една джбрава отъ около 40 дървеса; нѣкои отъ тѣхъ сж на възрасть отъ 400 до 800 години; а други, до 12, много надминуватъ тая възрасть. По́вечето обитаеми мѣста на **Л.** сж населени отъ войнственнитѣ и токоречи независимитѣ племена маронититѣ (виж. тая дума) и друзитѣ (виж. тая дума). — Другото планинско бърдо, *Антиливанъ*, лежи на ист. отъ **Л.** и е паралелно съ него; то е по́-ниско и се свършва на югъ съ върхъ Ермонъ, на́й-високий му върхъ, който достига до 2,300 метра. На това бърдо нѣма кедри, нъ странитѣ му сж покрити съ зелени тополи. — Голѣмото поле между двѣтѣ планински бърда въ старо врѣме е било извѣстно съ името Селесирия (долини на Сирия).

Ливерпулъ. Английски градъ (ланкастерска обл.), 59 килом. на зап. отъ Манчестеръ, 65 килом. на югъ отъ Ланкастеръ и 280 килом. на сѣв.-зап. отъ Лондонъ, на р. Мерси, 6 килом. отъ устието ѝ въ Ирландско море; 579,724 жит. Второ търговско пристанище на свѣта [1-то е Лондонъ] и по търговията съ памукъ и памучни стоки първо всемирно тържище. Важностьта си **Л.** длъжи на мѣстоположението си: той е не само пристанището на съсѣднитѣ промишлени окржзи, на́й-вече на Манчестеръ, а и главното срѣдоточие на търговията съ Америка. По желѣзница той е на единъ часъ разстояние отъ Манчестеръ, петь часа отъ Лондонъ, шесть часа отъ Единбургъ, и осемь часа съ параходъ отъ Дублинъ. Прѣзъ ливерпулското пристанище влиза въ Англия всичкий памукъ отъ Индия, отъ Египетъ, отъ Китай, отъ Турция, отъ Бразилия и отъ Съединенитѣ Държави. Отъ тамъ се изнасятъ произведенията на манчестерската промишленость и на ланкастерската область, па и тръгватъ за Америка по́-вечето английски, ирландски и германски прѣселенци. Годишната цифра на вноса и износа надминува 3 милярда. Ливерпулското пристанище притежава 2,561 кораба, съ 1,746,348 тона вмѣстимость, отъ които 801 парахода (съ вмѣст. 746,881 тона), и прѣзъ една отъ послѣднитѣ години въ пристанището сж влѣзли и излѣзли 33,970 кораба, съ вмѣст. 16,150,598 тона: сирѣчь, всѣкой день прѣзъ годината едно на друго 93 кораба съ вмѣст. 44,522 тона пристигатъ въ пристанището или тръгватъ отъ него. Риболовнитѣ кораби не влизатъ въ тия цифри. Английското знаме се прѣдставлява въ тоя сборъ съ 30,933 кораба и 14,052,763 тона. **Л.** не е само стоварище, а и грамадна работилница: тамъ има фабрики за парни машини, желѣзоливници, ковачници, захаропрѣчистителни фабрики и твърдѣ важни сапунени фабрики. Всичката тая исполинска търговия е създала една система великолѣпни докове, които се простиратъ покрай рѣката на разстояние около 8 килом. Тия искусствени при-

станища съставятъ връха на съвършенството на хидравлическото искусство. Л. има много учреждения за наукитѣ и искусствата: лѣкарско философско дружество, естествено-историческо дружество, музей на египетски старини, колегия съ богата библиотека и др. — Прѣди XVI-и вѣкъ Л. е билъ само едно село. Въ 1700 е ималъ само 5,000 жит.; въ 1800 е ималъ вече 75,000 жит. Въ 1842 е билъ съсипанъ донѣйдѣ отъ пожаръ.

Ливертинци (лат. *либертинусъ*, освободенъ, отпущеникъ). Прѣдполага се, че л. сѫ били по происхождение или отъ нѣкой африкански градъ, на име Либертумъ, или евреи заробени отъ римлянетѣ и освободени. Второто прѣдположение се има за пó-вѣроятно *(Библ., Дѣян.)*.

Ливий. Виж. *Титъ Ливий.*

Ливийска пустиня. Изобщо цѣлата сѣверна пустиня въ Африка (Сахара); пó-особено сѣвероисточната ѝ часть.

Ливингстонъ *(Давидъ)*. Английски мисионеринъ, шотландецъ, знаменитъ по откритията си въ Африка, род. въ 1817 въ Бланти́ра, близу до Гласговъ. Баща му билъ бѣденъ земедѣлецъ. Момчето още рано се запознало съ мѫчнотиитѣ на живота. На 10 години захванѫли да го пращатъ да работи на една фабрика. Всѣкой день отъ 8 часа утриньта до 8 часа вечерьта работило, съ една малка прѣсѣкулка, въ фабриката. На 8 часа вечерьта ходило въ вечерно училище, дѣто оставало до 10 часа. Като се връщало у дома си, то се занимавало съ учебнитѣ си книги до срѣдъ-нощь, та понѣкога майка му се принуждавала да му земе книгата. Когато билъ още на 19 години, Л. станѫлъ майсторъ и добивалъ отъ фабриката добро възнаграждение, та ималъ възможность да живѣе зимѣ въ Гласговъ, дѣто нáй-сетнѣ свършилъ богословието и медицината. Прѣзъ лѣтото въ 1840 той отишелъ лѣкарь-мисионеринъ въ южна Африка.

Африка прѣдставя обширно поприще за дѣятелностьта както на мисионерина, така и на учения. Брѣговетѣ ѝ, особено сѣвернитѣ, сѫ били извѣстни отъ дълбока древность. Въ Египетъ е цъвтѣла една цивилизация, която отпослѣ заели отъ него староврѣменнитѣ гръци, а отъ тѣхъ римлянетѣ. Освѣнь египтянетѣ, на сѣвернитѣ брѣгове е живѣлъ цивилизований народъ картагенянетѣ, които сѫ въртѣли търговия съ други африкански народи. Староврѣменнитѣ сѫ имали на брѣговетѣ на Африка колонии. Нъ вѫтрѣшнитѣ области сѫ били съвсѣмъ неизвѣстни както на старитѣ, така и на нáй-новитѣ народи. Причинитѣ на това сѫ били много. Африканскитѣ брѣгове сѫ неразвити, сир. нѣматъ дълбоки заливи и рѫкави, да могѫтъ да се спиратъ въ тѣхъ кораби. Освѣнь това, силнитѣ морски течения правѭтъ много опасно приближението до тѣхъ. Вѫтрѣшни морета нѣма и голѣмитѣ рѣки не сѫ всѣкога и всѫдѣ сгодни за корабоплаване. Пѫтища по сушата токо-речи нѣма, освѣнь малки пѫтечки отъ едно село въ друго. При това още, въ много страни на Африка се въди мухата цеце, отъ ухапването на която се пукатъ конетѣ, ослитѣ и други домашни животни. Климатътъ на Африка е прѣмного врѣдителенъ за европейцитѣ. Нáй-сетнѣ, въ неѭ има много безводни и задушителни пустини, отровни насѣ-

коми и гадове, а полудивитѣ племена, които ѭ населяватъ, срѣщатъ другоземцитѣ пó-вечето враждебно, отколкото приятелски.

Поради всички тия неблагоприятни условия, пѫтешествениците не сѫ се опитвали да проникнѫтъ въ областитѣ на Срѣдна Африка, и тия страни сѫ били извѣстни само по расказитѣ на арабетѣ, които въ VII-и вѣкъ покорили голѣма часть отъ Африка и основали въ неѭ нѣколко държави.

А когато португалецъ Васко де Гама (1497—1498) заобиколилъ носъ Добра Надежда, та така намѣрилъ пѫть за Индия, на африканскитѣ брѣгове покрай тоя пѫть захванѫли да се заселватъ европейци за да иматъ приморски становища за корабитѣ, които ходили въ Индия. Португалцитѣ дори се и опитали два пѫти да испратѭтъ походи въ Срѣдна Африка, да дирѭтъ страната Офиръ, отъ дѣто, по думитѣ на Библията, царь Соломонъ добивалъ слонова кость и злато; нъ опититѣ имъ не се увѣнчали съ сполука и тая земя си оставала както напрѣдъ неизвѣстна. На старитѣ харти вѫтрѣшна Африка се означавала съ огромно бѣло пространство съ надписъ: голѣма, висока пустиня.

За тия непознати и негостоприемни земи Л. тръгнѫлъ и въ тѣхъ прѣкаралъ токо-речи цѣлия си животъ. Когато чете човѣкъ описанията на пѫтуванията му, не знае на що пó-вече да се чуди: на самоотвержението на мисионерина ли, съ което извървѣва хиляди километра, като търпи всевъзможни лишения, непоносима жега или студъ, или на настойчивостьта на учения, за когото не сѫществуватъ прѣчки въ достигането на прѣдположената цѣль. Въ южна Африка Л. се запозналъ съ мисионерина Мофата, за чиято дъщеря пó-сетнѣ се и оженилъ, и въ която намѣрилъ достойна сътрудница. Въ течението на 16 години той се подвизавалъ между африканскитѣ племена като ревностенъ апостолъ и истински изслѣдователь. Двѣтѣ нáй-важни негови научни дѣла прѣзъ тоя периодъ били откритието на огромното езеро Нгами, до което не билъ достигнѫлъ до тогава ни единъ пѫтешественикъ (1 авг. н. к. 1849), и прѣминуването му прѣзъ южна Африка, отъ Замбеза до Конго, и отъ тамъ до Лоандо, столица на Ангола, което се извършило въ 18 мѣсеца. Прѣзъ това пѫтуване той открилъ езеро Дилоло, което се намира на нáй-високата точка въ Срѣдна Африка. Отъ 1854 до 1856 Л. пѫтувалъ отъ Лоандо до Килимане, на Индийски океанъ; и въ това пѫтуване открилъ великолѣпнитѣ водопади на Замбеза, които, въ честь на английската кралица, нарекълъ *Викторини* водопади. Отъ Килимане Л. отплувалъ за Англия. Въ 1857 великий изслѣдователь обнародвалъ своитѣ Missionary Travels and Researches in South Africa, цѣнно и твърдѣ интересно съчинение. Тия Л-ви пѫтувания доказали, че географитѣ погрѣшно считали Срѣдна Африка за безводна и ненаселена пустиня: въ неѭ има много рѣки и долини, покрити съ растителность, а племето маколо, което ѭ обитава, е смисленъ и трудолюбивъ народъ.

Знаменитий пѫтешественикъ не сѣдѣлъ много въ Англия. Въ 1858 той вече прѣдприелъ второ голѣмо пѫтуване по Африка съ цѣль

да изслѣдва р. Замбеза и притоцитѣ ѝ. Въ тоя походъ били открити р. Шире, езеро Ширва, Мърчинсонови водопади, езеро Памаломбе и езеро Ниаса. Единъ расказъ на тия открития се обнародвалъ прѣзъ едно **Л**-во посѣщение на Англия въ 1864—65. Епископъ Макензи и **Л**-вата жена, които зели участие въ това пѫтуване, станѫли жрътва на африканския климатъ.

Между това, Снекъ и Бейкѫръ открили езера Танганика, Виктория Нианза и Албертъ Нианза, нъ истинската глава на Нилъ била още една задача. За разрѣшението на тая задача **Л.**, въ 1866, прѣдприелъ едно пѫтуване въ вѫтрѣшна Африка; цѣли двѣ години отъ него нѣмало никаква вѣсть; чулъ се по едно врѣме, и послѣ пакъ се изгубилъ. Когато нищо вѣрно не се знаяло за него, Стянли, отъ страна на американския вѣстникъ *Ню-Йоркъ Хералдъ*, отишелъ дързостно да го дири; и намѣрилъ го въ Ужижи, въ 1871, въ голѣмо лишение. Слѣдъ раздѣлата си съ Стянли (виж. това име), **Л.** тръгнѫлъ да изслѣдва езерната рѣка Луалаба, съ убѣждението, че тя е Ниловата глава. Ала въ 1873, прѣзъ маия, умрѣлъ въ Илала, отвѫдъ езеро Бемба, безъ да докара до край изслѣдванията си. Тѣлото му се прѣнесло въ Англия, въ 1874, и се погребло въ Уестмитестъръ-Аби. **Л**-витѣ Last Journals *(Послѣдни Дневници)* уцѣлѣли, и се обнародвали въ 1874. Виж. книж. **Давидъ Ливингстонъ**, *мисионеринъ и изслѣдователь*, издание на американскитѣ мисионере (Цариградъ, 1887).

Ливиса. Староврѣмененъ градъ въ Мала-Азия (Витиния), на Мраморно море; тамъ умрѣлъ Анибалъ. На мѣстото на **Л.** се намира сегашното село *Гебезе*.

Ливия. Староврѣменно име на Африка, особено на оная часть отъ нея, която се намира между Египетъ и Атлантически океанъ.

Ливна. Укрѣпенъ градъ въ западната часть на Иудея *(Библ.)*.

Ливония. Русска прибалтийска страна, по́-голѣмата часть отъ която съставя сегашнитѣ русски губернии: лифландска, курландска и естландска. Населението ѝ, до 1,150,000 жит., е отъ финско или летско происхождение; а жителетѣ въ градоветѣ сѫ главно нѣмци, съ малко руси, поляци и евреи. Господствуѫщето вѣроисповѣдане е протестанството. Климатътъ не е толкова остръ колкото въ С. Петербугъ; ала зимата е дълга и мъглива. Земята е умѣрено плодородна; нъ пакъ земедѣлието и скотовъдството сѫ много развити.

Ливънуѫртъ (Leavenworth). Градъ въ Съединенитѣ Държави (Канзасъ), 70 килом. на сѣв.-ист. отъ Топека, на дѣсния брѣгъ на Мисури; станц. на желѣзн. отъ Атчисънъ за Канзасъ-Сити и др.; 22,000 жит. Търговско стоварище на държавата за Западъ. Мелници. — Градътъ е основанъ въ 1854.

Лидия. Староврѣменна страна въ Мала Азия, между Иония на зап., Кария на югъ, Фригия на ист., и Мизия на сѣв. Казватъ, че първитѣ ѝ жители били меонийци [съврѣменнитѣ етнографи не сѫ съгласни, да ли тия люде сѫ били отъ симитическо или индо-пелазгско происхождение], които били покорени или изгонени отъ лидянетѣ, едно карийско племе. Земята била планинска на югъ и западъ, и се славила съ златнитѣ си рудници и богатството на жителетѣ си; ала била безславна поради без-

нравственостьта на населението си, особено въ Сарда, столицата. Въ **Л.** царувала митическата династия на хераклидитѣ, нъ тя достигнжла до нáй-високо благоденствие въ царуването на династията на мерманидитѣ (700 — 548 прѣди Р. Х). Първий отъ тая династия билъ полумитический Гибесъ, а послѣдний знаменитий Крезъ (виж. това име), прочутъ по безсмѣтното си богатство. Напокошната история на **Л.** е маловажна. Старинитѣ ѝ още не сж добрѣ изслѣдвани. Казватъ, че лидянетѣ направили много полезни изобрѣтения, каквото искусството да се багри вълната, да се плави рудата и др. т.; тѣ открили и *лидийския камень*, пробния камень или механкъ-ташъ, единъ видъ кремиченъ камень, който изгладенъ се употрѣбява да се опитва чистотата на златото и среброто чрѣзъ сравнение на шароветѣ.

Лидо. Купъ отъ 7 острова, раздѣлени съ тѣсни канали, на югъ отъ Венеция; нáй-голѣмий, *Лидо-ди-Маламоко*, около 15 километра на-дължъ и нáй-много 1 килом. на-ширъ, е покритъ съ градини и лѣтни кжщи. Морски бани.

Лидсъ. Английски градъ, 37 килом. на юго-зап. отъ Йоркъ и 300 килом. на сѣв. отъ Лондонъ, на Ееръ, дѣсенъ притокъ на Уза; срѣдоточие на желѣзници отъ Йоркъ, Уейкфилдъ, Брядфордъ, Отли; съобщава се съ Ливерпулъ по Лидско-Ливерпулски каналъ, съ Хялифаксъ по Ееръ и Калджръ, съ Хжлъ по Ееръ, Уза и Хъмбжръ; 375,000 жит. **Л.** е слѣдоточието на сукненатa промишленость въ Англия; желѣзнитѣ пжтища и каналитѣ му даватъ възможность да изнася лесно произведенията си и да приема суровитѣ вещества за тѣхъ. Тоя градъ се намира въ срѣдата на една околия, въ която има желѣзни и каменновжглищни рудници; затова въ него е важна и металургическата промишленость, която произвожда парни машини, парни орала, механически орждия и др. Градътъ притежава и нáй-голѣмитѣ фабрики за евтини обуща въ Англия. **Л.** има отъ 1875 едно специално училище, назначено да образува фабриканти, инжинери, земедѣлци и др. — Градътъ е добилъ името си отъ нѣкой си старовръмененъ британски главатарь *Леодъ*. Намѣрени сж подъ земята римски и англо-саксонски старини. Близу до града се родилъ знаменитий физикъ Пристли.

Лиежъ, нѣмск. *Лютихъ*. Белгийски градъ, при сливането на Мааса и Урта, 90 килом. на юго-ист. отъ Брюкселъ; срѣдоточие на желѣзници за Лувенъ, Намюръ, Арлонъ, Вервие, Маестрихтъ и Хаселъ; 129,200 жит. Нáй-важни въ промишлено отношение сж оржжейнитѣ фабрики, въ които работѣжтъ около 30,000 души, пó-вечето въ малки работилници; въ 1878 се искарали 183,806 прости ловджийски пушки, 113,121 двойни пушки, 403,649 револвера, 85,000 военни пушки и др. Правѣжтъ се и парни машини, топове, желѣзни, стоманени и цинкови издѣлия (пили, ножове, писалки и др.). Други важни произведения сж: сукна, вълнени и памучни платове, шоколата, маслинено масло, ржкавици, хартия, сапунъ. Въ околностьта има каменновжглищни и желѣзни рудници. **Л.** има университетъ съ клонъ по рударството, обсерватория, академия на хждожествата, много пръкви и хубави сгради. Ала изобщо градътъ извжтрѣ не е никакъ приятенъ;

всичко е почернѣло отъ дима на фабрикитѣ; всждѣ се чуе чукътъ; безбройни ковачници пущатъ внезапни искри, и улицитѣ блещжтъ съ отражението на огнйове. — **Л.** е сжществувалъ като епископски градъ още въ VIII-и вѣкъ.

Лиенъ-Чеу-фу. Крайморски градъ въ обл. Куангъ-тунгъ (южни Китай), ц. на департаментъ, 450 килом. на юго-зап. отъ Кантонъ, при устието на Си-менъ-киангъ въ Тонкински заливъ; 12,000 жит. Поради близостьта си до Пакхой, пристанище отворено за европейската търговия, **Л.** има голѣма търговска важность.

Лиеръ. Белгийски градъ, 15 килом. на юго-ист. отъ Анверсъ, при сливането на Голѣма и Мала Нета; кръстопжть на желѣзнитѣ пжтища Анверсъ-Аершо и Контихъ-Херенталъ; 17,525 жит. Фабрики за копринени и памучни платове, шивици, тантели; мѣдни музикални орждия. Понеже приливътъ на Шелда се усѣща до **Л.**, тоя градъ е достжпенъ за доста голѣми кораби.

Лизандръ. Спартански пълководецъ и отличенъ дипломатъ. Една часть отъ младостьта си прѣкаралъ въ двора на Кира Млади, и въ 407 прѣди Р. Х. му се повѣрило началството на спартанската флота, когато рѣшилъ да унижи Атина, за да се възвиши Спарта. Въ 405, одържалъ при Егосъ Потамосъ, среща Лампсакъ, блескава побѣда надъ една грамадна атинска флота. Флотата състояла отъ 180 кораба, отъ които 171 паднжли въ ржцѣтѣ му. Ударътъ за Атина билъ страшенъ. Всждѣ нейнитѣ колониялни гарнизони били принудени да се прѣдаджтъ. На другата година прѣзелъ и сама Атина. Той сега станжлъ толкова популяренъ, особено въ мало-азиятскитѣ градове, че спартанцитѣ, като знаяли славолюбието му, захванжли да се боѭтъ отъ него. Народнитѣ имъ застжпници при краля и сената (ефоритѣ) осуетявали замислитѣ му, доклѣ на́й-сетнѣ паднжлъ убитъ въ Беотийската война (395 пр. Р. Х.).

Лизий. Атински ораторъ, род. въ Атина въ 459 прѣди Р. Х., умр. въ 378. Билъ съврѣменникъ на Тукидида, Ксенофона, Еврипида и Софокла. Отъ словата му само 35, и то не цѣли, сж достигнжли до насъ. Тѣ сж издадени отъ Шайбе (Лайпцигъ, 1852), отъ Вестермана (Лайпц., 1854), отъ Кобета (Амстердамъ, 1863). Дионисий Халикарнасски, въ критиката си на съчиненията и стила му, казва: «той на́й-вече се е отличавалъ по простота и точность, както и по вѣрностьта, съ която е описвалъ нравитѣ на вѣка».

Лизимахъ. Пълководецъ на Александра Велики, род. въ Пела и възпитанъ отъ философа Калистена. Още момче се отличавалъ по юначеството и тѣлесната си сила. Слѣдъ Александровата смърть, добилъ македонска Тракия, въ 301 пр. Р. Х. завладѣлъ цѣла прѣдна Азия отсамъ Тавръ. Билъ убитъ въ 282 при Кирупедионъ въ Фригия, въ една война, която му обявилъ Селевкъ Никаторъ.

Лизипъ. Знаменитъ гръцки ваятель, род. въ Сикиосъ въ Пелопонезъ около срѣдата на IV-и вѣкъ прѣди Р. Х. Лѣялъ на́й-искусно бронзови статуи на герои, а особено на Херкулеса, чийто типъ установилъ. Прославилъ се съ статуи на Александра Велики въ разни периоди на живота му и въ разни стойки и съ една

група на негови пълководци и войници. Едно нѣщо, което възбуждало особено удивление, билъ начинътъ, по който извайвалъ косата. На Л. приписватъ едни прочути коне, които били нѣкога въ Цариградъ, послѣ въ Венеция, отъ 1796 до 1815 въ Парижъ, а послѣ пакъ въ Венеция, дѣто украшаватъ лицето на църква Св. Марко.

Лийкъ. Английски градъ, 32 килом. на сѣв. отъ Стяфордъ, станция на желѣзницата отъ Дерби за Манчестеръ; 12,305 жит. Фабрики за копринени кордели и копчи.

Ликантропия. (гръц. *ликосъ*, вълкъ; *антропосъ*, човѣкъ). Болесть, въ която болний мисли, че е прѣвърнжтъ въ вълкъ, въ звѣръ.

Ликаония. Въ старо врѣме, область въ Мала Азия, между Кападокия, Галатия, Пизидия, Фригия и Киликия; добила името си, споредъ едно прѣдание, отъ името на аркадския царь Ликаона (виж. това име). Едни прѣдполагатъ, че езикътъ на ликаонцитѣ е билъ гръцки, други — асирийски, трети — гръцки смѣсенъ съ асирийски. Тая страна била безплодна, планинска и сгодна за овцевъдство; тя всѣкога била раздѣлена на разни владѣния и се присъединявала на разни области; особена область тя била само въ IV-и вѣкъ слѣдъ Р. Х. Главний градъ на областьта е билъ *Икониумъ*, сегашна Коня. Виж. *Коня*.

Ликаонъ. Аркадски царь, синъ Пелазговъ и Мелибеинъ; той и 50-тѣ негови синове били прѣобърнати на вълци за това, че той гостилъ Зевса съ ястия отъ човѣшко месо. На безнравственостьта на неговитѣ потомци — *ликаонидитѣ*, приписватъ причината на Девкалионовия потопъ. Виж. *Девкалионъ*.

Ликвидирамъ, *лат*. Распродавамъ стоката си и расплащамъ се когато затварямъ заведението си; изобщо расчиствамъ смѣткитѣ си съ всички, съ които имамъ зимане-даване. — **Ликвидаторъ**. Лице, което ликвидира. — **Ликвидация**. Распродажба и расплата, когато се затваря търговско или промишлено заведение.

Ликейски о-ви. Виж. *Лиу-Киу*.

Ликия (вълча земя, отъ гръц. *ликосъ*, *вълкъ*). Въ старо врѣме, страна на югъ въ Мала Азия, между Памфилия, Писидия, Фригия, Кария и Срѣдиземно море. Плодоносна земя, прѣзъ която минувала планина Тавръ. Първитѣ ѝ жители изглежда да сж били отъ симетическото племе; тѣ били прогонени отъ крайбрѣжието въ планинитѣ отъ една дружина критяне, които първи дали на земята името Ликия; до тогава тя се наричала Милия. Отъ кое племе били натурницитѣ, не е вѣрно; ала тѣ не били отъ елинско происхождение. Въ Л. дѣцата се именували не по бащата, а по майката. Откакъ имали свои си царе, заприм. Чобата, 130 год. прѣди разрушението на Троя, ликянетѣ станжли подвластни на Кира, комуто царетѣ имъ станжли сатрапи. Слѣдъ това Л. минувала подъ тракийско, сирийско и египетско владичество. Нáй-послѣ въ 121 слѣдъ Р. Х. Римлянетѣ ѭ подарили на о-въ Родосъ. А когато островътъ отхвърлилъ римската върховна власть, римлянетѣ обявили Л. независима и тя образувала една република отъ 23 съжзни града. Нáй-главнитѣ градове били Ксантъ, Патара, Пинара, Олимпъ, Мора и Тлосъ. Въ царуването на импер.

Клавдия **Л.** била обърнжта на римска область. Много паметници и развалини отъ сгради (храмове, гробове, театри), изящни извайки, монети и други старини свидѣтелствуватъ, че въ цивилизацията ликянетѣ сж съперничали съ самитѣ гръци.

Ликйоръ, *лат.* Питие, на което основата е спиртъ.

Ликофронъ. Гръцки трагикъ, род. около 270 прѣди Р. Х. въ Халкида на о-въ Евбея, живѣлъ повечето при Птоломеевия дворъ въ Александрия. Драмата му Kassandra или Alexandra, съ гръц. коментария на Исаака и Иоана Тцецеса, е издадена нáй-добрѣ отъ Мюлера (Лайпцигъ, 1811), отъ Бахмана (Лайпц., 1830) и отъ Дехека (Парижъ, 1853).

Ликоядци (Bostrychidae). Малки тъмнокафяви бръмбари, съ обло тѣло и топчести пипала, едни отъ нáй-врѣдителнитѣ горски насѣкоми. Роѭтъ се прѣзъ мѣсецъ май и послѣ се завиратъ въ коритѣ на дървесата, дори до ликата (тънкия пластъ подъ кората на дървото), дѣто си издълбватъ равни дълги пѫтеки, наречени *майчини проходи;* въ тѣхъ женскитѣ снасятъ яйцата си; излупенитѣ мънички сж бѣли, прилични на червеи и безноги гжсеници, отъ които всѣка прояжда за себеси една лжкатушна пѫтечка, колкото надалечь, толкова пó-широка; като пораснжтъ и се прѣобърнжтъ на кожурци и съвършени бръмбари, тѣ прояждатъ кората, та излизатъ навънъ. Когато има много ликоядечни пѫтеки, дървото непрѣменно изсъхва, защото се прѣсича течението на хранителнитѣ сокове, които се издигатъ прѣзъ кората та хранятъ растенията. Цѣли гори сж се повреждали отъ **л.** Дърво, въ което сж се вмъкнжли тия бръмбари, се познава по това, че клоноветѣ му почватъ да съхнжтъ отъ връха.

Едно срѣдство противъ развъждането на **л.** е да се отсѣкжтъ всички заразени дървета и скоро да се изнесжтъ изъ гората. **Л.** обичатъ да живѣѭтъ нáй-много въ стари и изгнили дървета; затова понѣкога, за да ги примамѭтъ, нарочно насичатъ тукъ-тамъ изъ гората по нѣколко дървета и щомъ **л.** се насъбержтъ въ тѣхъ, изгарятъ ги.

Ликувамъ, *старобълг.* Тържествувамъ, празднувамъ шумно, веселѭ се гласно, оглушавамъ въздуха съ радостни викове. Оттука *ликуване, ликуватель.*

Ликургъ. Прочутъ спартански законодатель, който живѣлъ въ IX-и вѣкъ (880) прѣди Р. Х., споредъ едни; въ XI-и вѣкъ (1100) прѣди Р. Х., споредъ други. Животътъ му, както го расказва Плутархъ, съдържа много сказания, и законитѣ, които носѭтъ неговото име, не сж били дѣло само на единъ човѣлъ; съврѣменнитѣ критици вѣрватъ, че тѣ сж били произведение на дорийското племе. — **Л.**, синъ на спарт. царь Евнома, билъ братъ на царь Полидекта. Братъ му като се поминжлъ, оставилъ трудна вдовица. Тая славолюбива жена прѣдлагала на **Л.** да се ожени за неѭ, па да погубѭтъ отрочето. **Л.** се прѣструвалъ, че скланя; нъ, когато се добилъ Полидектовий синъ, той го прѣдставилъ на народа подъ името Харилай, и управлявалъ държавата прѣзъ малолѣтието му. Слѣдъ това **Л.** пѫтувалъ въ Критъ, въ Мала Азия, Индия, Египетъ, Ливия и Иберия; въ Критъ изучилъ Миносовитѣ закони и законитѣ на

дорийцитѣ, въ Мала Азия събралъ Омировитѣ поеми. Когато се върнжлъ, съотечественицитѣ му, жрътва на раздори, поискали отъ него да имъ даде закони. За да утвърди законитѣ си, той ги изработилъ по вслята на делфийския оракулъ, който го обявилъ нáй-мждрия отъ човѣцитѣ. Послѣ той накаралъ съгражданетѣ си да се закълнжтъ, че нѣма да промѣнѭтъ нищо въ законитѣ му доклѣ не се върне, и напуснжлъ Спарта за всегда; не се знае дѣ и кога умрѣлъ. Спартанцитѣ въ негова честь учредили годишни празденства, които се наричали *Ликургиади.* Всичкитѣ Л-ви закони се стремили да направѭтъ Лакедемонъ войнствена държава; отъ друга страна, на лакедемонцитѣ се прѣдписвало да се ограничаватъ въ отбраната на своитѣ си прѣдѣли, а не да търсѭтъ завоевания. Като желаялъ да внуши на съотечественицитѣ си любовь къмъ мжжеството, войната и войнската подчиненость, законодательтъ въдворилъ въ Спарта равенство на състоянията, та тя съставила едно велико домочадие и самитѣ дѣца принадлежали на обществото. Немощнитѣ или неджгавитѣ дѣца се прѣдавали беспощадно на смърть, а другитѣ отъ 8-годишна възрасть добивали обществено въспитание. Тѣхъ приучвали на твърдѣ умѣренъ животъ, на проста храна, на прѣзиране опасноститѣ, мжчнотиитѣ и болеститѣ; карали ги да се занимаватъ съ гимнастически упражнения, съ ловъ, съ войнишки игри и хитрости; учили ги на уважение къмъ старцитѣ и беспрѣкословна покорность на закона и на началницитѣ. Тѣмъ непрѣстанно внушавали, че войната е нáй-благородното занятие на човѣка, смъртьта на бойното поле — нáй-високото благо, а малодушието — нáй-срамотното прѣстжпление. Сътия учреждения, спартанцитѣ надминжли всичкитѣ гръци въ мжжество, любовь къмъ отечеството, въздържание и войнишки редъ. Нъ, отъ друга страна, въ самитѣ тия Л-ви закони се крияла и причината на идѣлото падане на Спарта. Като запрѣтилъ на съотечественицитѣ си да правѭтъ завоевания, Л. не можалъ да искорени у тѣхъ чувството да търсѭтъ слава и първенство между другитѣ гръцки народи. Отъ това ставали чести войни и една загуба отъ граждане, която не могла да се наваксва поради малобройностьта на населението, па и поради тежкото иго, на което били подчинени кореннитѣ жители на Лакония, отпуснжтитѣ робе и робетѣ. Като прѣдпочитали отъ всичко личната храбрость и прѣзирали науката и искусствата, спартанцитѣ не могли да се усъвършенствуватъ както другитѣ гръцки народи дори и въ военното искусство. При това, запрѣщението да иматъ флота и крѣпости, да воюватъ често съ единъ и сжщи народъ, да прислѣдватъ единъ побѣденъ неприятель, и други подобни законоположения лишавали лакедемонцитѣ отъ плодоветѣ на одържанитѣ побѣди и доставяли голѣми прѣимущества на противницитѣ имъ. Отпослѣ, принудени да иматъ флота и да распространяватъ владѣнията си, тѣ придобили и съкровища; нъ въ сжщото врѣме богатството и раскошътъ ослабили истинската сила на Спарта, — простотата на нравитѣ, войнишкия духъ и редътъ. Лакедемонъ паднжлъ подъ ударитѣ на вънкашни и вжтрѣшни неприятеле.

Ликургъ. Атически ораторъ и държавникъ, който принадлежалъ, както Демостенъ, на персидската партия и изобщо на неприятелетѣ на македонскитѣ царе; принеслъ на отечеството си важна услуга съ спестовностьта и увеличението на държавнитѣ доходи; род. около 408 прѣди Р. Х. въ Атина, умр. въ 323. Отъ словата му е уцѣлѣло само едно среща Леократа, издадено отдѣлно между другитѣ отъ Шайбе (Лайпцигъ, 1853).

Ликъ. Образъ, портретъ; множество, народъ. — Христянското богослужение въ първитѣ христянски врѣмена състояло, отъ една страна отъ възгласи и молитви на свещенослужителетѣ, отъ друга — отъ отвѣтни на тия възгласи пѣния на събрания въ храма народъ. Името ликъ (сир. народъ) се е упазило до сега въ богослужебнитѣ книги, макаръ отвѣтнитѣ на свещениковитѣ и диаконовитѣ възгласи пѣснопѣния и да се пѣѭтъ вече не отъ всички събрани въ храма христяне, а само отъ избрани пѣвци, които образуватъ хоръ или клиросъ.

Ликъ (Уилйамъ Мартинъ Leake). Знаменитъ английски елинистъ и археологъ, род. въ 1777, умр. въ 1860. Подпълковникъ въ английската войска, той посѣтилъ Гръция въ 1804 — 1809 и вторично много години по-сетнѣ и описалъ най-вѣрно и точно староврѣмената и сегашната гръцка география, състоянието на Гръция въ новитѣ врѣмена и старинитѣ ѝ. Главнитѣ му съчинения сѫ: Researches in Greece (1814), The Topography of Athens (1821), Journal of a Tour in Asia Minor, with Comparative Remarks on the Ancient and Modern Geography of that Country (1824), Travels in the Morea (3 т. 1830), Travels in Northern Greece (= *Пѫтувания въ Сѣверна Гръция*, 4 т., 1841), трудъ особено интересенъ и за насъ, и Numismatica Hellenica (1854—1859).

Лилацинъ, *лат.* Вещество, което се добива отъ люляка.

Лилиеви или *Кремови* (Liliaceae). Трѣвисти растения, съ корень луковица, гулия, коренище, съ хубаво вапсанъ околоцвѣтникъ, който състои отъ шесть листца, расположени въ два кржга; тичинки 6; завръска горна, тригнѣздна; плодъ кутийка или ягода. Отгледватъ се най-много за хубостьта имъ. По-важни родове и видове сѫ: кремътъ (Lilium), зюмбюлътъ (Hyacinthus orientalis), лалето (Tulipa), есенний минзухаръ (Colchicum), моминската сълза (Convallaria). Като зеленчуци, за храна, се отгледватъ лукътъ (Allium) отъ разнитѣ видове, чесънътъ и празътъ; въ нѣкои страни отглеждатъ и спаргелътъ (Asparagus), чиито млади сочни изданки на коренището доставятъ едно твърдѣ вкусно ястие. Най-важни отъ другоземнитѣ растения отъ това семейство сѫ африканското алое (Aloe soccotrina), което дава горчивия лѣкъ *алое*, нѣкои видове сарсапарилъ (Smilax), които доставятъ лѣчебни корене и ново-зеландский ленъ (Phormium tenax), отъ чиито листа се правѭтъ трайни ткани.

Л. сѫ распространени много по земята; тѣ не вирѣѭтъ само въ студенитѣ страни.

Лилипути, лилипутци. Име на джуджета, заето отъ Суифтовото юмористическо съчинение *Гъливерово Пѫтуване,* дѣто се описватъ дребнитѣ, единъ пръстъ високи жители на измислената страна Лилипутъ. Това име се е

обърнжло въ сатирическа метафора на въображаемо голѣмство.

Лилъ. Франц. градъ (сѣверна Франция), ц. на департамента Нордъ, въ една равнина на р. Дйоль, 205 килом. (250 по желѣз.) на сѣв.-ист. отъ Парижъ; срѣдоточие на 7 желѣзници; 201,200 жит. Първокласна крѣпость. Твърдѣ дѣятелна промишленость; особената индустрия на града и прѣдградията му е производството на ленени конци и платове; въ фабрикитѣ на тая индустрия работѭтъ близу 6,000 жени работници. **Л.** е останжлъ пръвъ въ Франция и въ памучната индустрия; само манчестерскитѣ предачници могжтъ да се борѭтъ съ неговитѣ, които сж на брой до 60, съ пó-вече отъ 400,000 въртена. Търговията на града се въскачва на пó-вече отъ 40 милиона лева. — **Л.** е теглилъ често отъ обсади, отъ които нáй-отскорошнитѣ, па може-би и нáй-тежкитѣ, станжли въ 1708 и 1792. Въ първия случай, прѣзъ войната за испанското прѣстолонаслѣдство, гарнизонътъ капитулиралъ прѣдъ съѭзницитѣ, слѣдъ 120-дневна бомбардировка; въ втория случай, австрийцитѣ, слѣдъ ужасна бомбардировка, били принудени да дигнжтъ обсадата.

Лима. Столица на република Перу, на р. Римакъ, 10 килом. отъ Тихи океанъ; 100,000 жит., отъ които около 40,000 смѣсь отъ европейци и индийци, 20,000 индийци, 10,000 негри и 30,000 другоземци. Крѣпость и ограда съ бастиони, арсеналъ; университетъ; архиепископия. Градътъ е построенъ правилно; кжщитѣ сж изобщо едноетажни, по причина на земетресенията. Църквитѣ, многобройни, и отъ които нáй-забѣлѣжителна е съборната, сж извънъ прости нагледъ, нъ извжтрѣ лъщѭтъ отъ злато, сребро и диаманти. Главната промишленость на жителетѣ е работенето драгоцѣннитѣ метали. Вънкашната търговия — съ Съединенитѣ Държави, Китай и Европа — е главно въ ржцѣтѣ на чужденцитѣ. Климатътъ е мекъ и буритѣ сж неизвѣстни, ала земетресенията сж чести. Земетресението въ 1746 разорило 3,000 кжщи; земетресението въ 1828 погубило пó-вече отъ 1,000 души. Търговията на **Л.** е омалѣла отъ когато се е въздигнжлъ градъ Валпарезо. — **Л.** е основана отъ славния Пизара, въ 1535, и е била столица на вицекралство Перу; генералъ Сенъ-Мартенъ прогласилъ тамъ независимостьта на Перу на 16 юл. 1821. Двѣ желѣзници турятъ въ съобщение града съ Каляо и Хорилосъ въ департамента **Л.**

Лимерикъ. Ирландски пристанищенъ градъ, ц. на мюнстерска обл., въ единъ о-въ на р. Шанонъ, 174 килом. на юго-зап. отъ Дублинъ, 80 килом. отъ Атлантически океанъ; ц. на желѣзници за Тюамъ, Дублинъ, Уотърфордъ, Коркъ и Тряли; 39,670 жит. Фабрики за ленени платна, тантели, ржкавици; риболовство; корабостроителство. Пристанището е достжпно за кораби съ вмѣстим. отъ 1,500 тона.

Лиможъ. Гл. градъ на французъ. департ. Горна-Виена, на р. Виена, 345 килом. (400 килом. по желѣз.) на юго-зап. отъ Парижъ; 72,700 жит. Фабрики за сукна, казмиръ, стъкло и фарфоръ; главно стоварище на търговията между Парижъ и Тулуза, Лионъ и Бордо. Приготвянето, подъ името Emaux de L. или *лимозена*, на много

хубави емалеви работи, съвсѣмъ се е прѣкратило. — **Л.** е староврѣмененъ градъ. Има съборна църква, почнжта въ XIII-и вѣкъ, нъ още недовършена. Римскитѣ му имена сж били *Августорикумъ*, а пó-сетнѣ *Лемовика*, отдѣто иде сегашното му име.

Лимонада. Питие, направено съ лимоновъ сокъ въ вода, подсладена съ захарь. — *Limonade gazeuse*, *фр.* Расхладително шумливо питие, което испуща вжглекислота, у народа извѣстно съ името *сода*. — **Лимонинъ**, *лат.* Горчилката въ лимоновитѣ зърна.

Лимонитъ, *лат.* Минералъ, една отъ така-нареченитѣ *желѣзни руди*, защото съдържа желѣзо (59.9—62.9%). Въ кристали не се срѣща, а само въ набити, влакнести маси. Шарътъ му е тъмножълтъ; такъва е и чъртата му. Растваря се въ солна кислота. Л. е нáй-распространената желѣзна руда; жълтий шаръ на глината зависи отъ присжтствието на л. Когато се опекжтъ глинени прѣдмѣти, керемиди и др. почервеняватъ, понеже водата, която влиза въ състава на л., се отдѣля, та остава само желѣзенъ окисъ. Въ България л. е много распространенъ около Елена, въ Етрополския балканъ и др. Тая руда е една отъ нáй-важнитѣ, отъ които се добива желѣзото. Когато е смѣсена съ глина, образува една жълта боя, наречена *окъръ*.

Лимонъ. Плодътъ на лимоновото дърво (Citrus limonum), родомъ отъ сѣверна Индия, което сега се обработва въ цѣла южна Европа. Лимонитѣ даватъ, освѣнъ естествения си киселъ приятенъ сокъ, едно масло и една кислота. *Лимоненото масло* се добива отъ коритѣ на л. и е свѣтло-жълто, подвижно, ефирно, и лесно се растваря въ спиртъ; употрѣбява се за ликйори, въ парфюмерията и рѣдко въ медицината. *Лимонената кислота* се добива отъ сока на вжтрѣшната мека часть на л. и се употрѣбява въ медицината и вапсарството. Лимоненитѣ кори сж добро срѣдство среща лошо пищеварение и др., па иматъ и разни употрѣбения за миризмата имъ. Произведението на лимоненитѣ джбрави въ Италия, Тиролъ, Испания, Португалия, южна Франция и други земи покрай Срѣдиземно море, се изнася много въ пó-сѣвернитѣ страни. Само Сицилия изнася всѣка година 30,000 ковчега, съ по 440 лимона. — Прѣдполага се, че л. е внесенъ въ Европа прѣзъ кръстоноснитѣ походи. Той е прѣнесенъ и вирѣе толкова въ нѣкои части на южна Бразилия (Америка), че месото на говедата, които пасжтъ въ горитѣ, добива силна лимонена миризма, понеже говедата много обичатъ паднжлитѣ лимони.

Лимфа (гр. *лимфа*, вода). Бѣлезникава, блѣда или жлътникава течность въ тѣлото на животнитѣ, която има токо-речи състава на кръвьта, само че не съдържа кръвнитѣ червени кльбца; прѣдставлява главно останжлата часть отъ кръвната плазма, която е послужила вече да храни тѣлеснитѣ части, и исхабени органически вещества; тя е пó-бѣдна отъ плазмата съ бѣлтачни вещества, потребени вече отъ тѣлото, и пó-богата съ вода и соли. Кучешката и конската л. съдържа отъ 95 до 96% вода и отъ 4% до 5% твърди вещества, отъ които 3½% бѣлтачни. Въ човѣшката л., водата е 98%. **Л.** тече въ животното тѣло прѣзъ прозрачни

власообразни сждовце, които образуватъ около голѣмитѣ кръвни сждове мрѣжи. Тия сждовце се наричатъ *лимфатически*. Лимфатическитѣ сждове се расклоняватъ въ едни валчести тѣла съ бобовидна форма, наречени *лимфатически жлѣзи*. Въ жлѣзитѣ се образуватъ бѣлитѣ клѫбца на лимфата. По-голѣмата часть отъ лимфатическитѣ клонове изливатъ течностьта си въ една тржба, която е на голѣмина колкото едно вранено перо, намира се прѣдъ грѫбнака и се нарича *гржда тржба*. Лимфатическитѣ сждове сж, така да се каже, една часть отъ венната система; лимфата прѣзъ тѣхъ отива въ венитѣ. Като влѣзе въ кръвьта, исхабенитѣ вещества се исхвърлятъ отъ кожата, бѣлитѣ дробове и бубрецитѣ; а здравата часть доставя ново вещество за да се образува кръвь. Лимфата е распространена по всичкото тѣло и съставя близу $^1/_4$ отъ неговото тегло. — **Лимфангитъ**. Въспаление на лимфатическитѣ сждове и жлѣзи. — **Лимфатически темпераментъ**. Темпераментъ свойственъ на човѣци съ тънка и бѣла кожа, и които лесно се потнѫтъ; тѣхнитѣ тѣлесни ткани сж меки, и лимфатическитѣ имъ жлѣзи сж по-развити; косата имъ е мека, и изобщо блѣда; тѣлесната имъ сила е умѣрена; умътъ имъ е раздражимъ, веселъ и непостояненъ.

Лингардъ *(Джонъ)*. Английски историкъ, католически свещеникъ, род. въ Винчестеръ въ 1796, умр. въ Ланкастеръ въ 1851, много години до смъртьта си простъ свещеникъ въ Хорнби близу до Ланкастеръ. Най-важнитѣ Л-ви съчинения сж: *Старостьта на англо-саксонската църква* (1806) и *История на Англия*, обнародвана на дѣлове, 1819—1825. *Историята*, прѣди смъртьта на автора, била минжла прѣзъ 6 издания, послѣдното отъ които (10 т. въ 8°) се появило въ 1854—1855. Авторътъ на тая история билъ обсипанъ съ почести, и пенсиониранъ отъ короната съ 300 англ. лири.

Лингартъ *(Антонъ)*. Словенски писатель (1758—1795), който въ младостьта си писалъ нѣмски стихове, а послѣ—на крайнското нарѣчие. Л. е прѣработилъ въ народния духъ нѣмската комедия Feldmühle (Shupanova mizka) и Бомаршевата Mariage de Figaro (Ta vesseli dan). Сериозно значение има трудътъ му: Versuch einer Geschichte v. Krain u. den übrigen südslavischen Völkern Oesterreichs (Любляна, 1788—1791).

Лингвистика (лат. *лингуа*, езикъ). Езиковѣдѣние, езикознание; наука за езика, особено за разнитѣ езици, сравнявани едни съ други относително етимологическитѣ и синтактическитѣ форми, както и относително значението на думитѣ; служи за помагало на историческата наука и води къмъ много открития относително происхождението и робството на народитѣ помежду имъ. Въ послѣдното значение л. се нарича и «сравнителна филология». Тая наука е още нова, създадена съ изслѣдванията на Грима, Вилх. Хумболта и др. — **Лингвистически**. Който се отнася до лингвистиката. — **Лингвистъ**. Филологъ, езиковѣдецъ, знаецъ на езици.

Линдъ *(Жени)*. Знаменита шведска пѣвица, род. въ 1821 въ Стокхолмъ отъ бѣдни родители, била приета поради хубавия си гласъ на 9-годишна възрасть въ

тамошната консерватория, а послѣ продължила музик. си образование въ Парижъ при Гарсий. Въ 1844 дебютирала съ грамадна сполука въ Берлинъ въ *Норма*, и отъ тогава постоянно възбуждала всеобщъ въсторгъ токо-речи въ всичкитѣ главни градове на Европа и сѣверна Америка. Въ Лондонъ (1849) царското семейство и дворътъ присѫтствували токо-речи на всѣко прѣдставление, и печалбата била често повече отъ 2,000 англ. лири. Обиколката въ Съединенитѣ Държави, Мексико и английскитѣ владѣния докарала 3,050,000 лева, отъ които Л. добила 1,560,000 лева. Въ Америка Л. се оженила за Ото Голдшмита, хамбургецъ, който ѭ придружавалъ като пианистъ. Тѣ се върнѫли въ Европа въ 1852, и се настанили да живѣѭтъ въ Дрезденъ, откакъ тя посѣтила Стокхолмъ, и посветила 1 милионъ лева за училищата въ отечеството си. Отъ тогава г-жа Голдшмитъ рѣдко е пѣла въ концерти. Отъ 1874 г-нъ и г-жа Голдшмитъ станѫли професори въ висбаденската академия на музиката. Л. починѫ въ 1887.

Линеенъ. Виж. *Линия*.

Линей *(Карлъ)*. Единъ отъ нáй-великитѣ естествоиспитатели, род. въ 1707 въ Рагултъ въ Швеция, умр. въ 1777 въ Упсала. Синъ на бѣденъ свещеникъ, Л. изучилъ медицината и естественитѣ науки въ Лундъ и Упсала всрѣдъ голѣми лишения, живѣлъ слѣдъ това много врѣме въ Холандия, върнѫлъ се въ Швеция и отъ 1741 билъ въ Упсала професоръ на ботаниката. Послѣднитѣ години отъ живота си прѣкаралъ свободно въ писателство. Гл. му съчин. сѫ Systema Naturae (Leid., 1735) и Species Plantarum (Stoch., 1753). Л. билъ естествоиспитатель не само съ нáй-точна наблюдателность, а и съ философски умъ, и отъ това зависяло много токо-речи бесподобното влияние, което упражнилъ върху напрѣдъка на всѣкой клонъ отъ естествената история. Една отъ Л-витѣ важни услуги на науката била въведението на една опрѣдѣлена номенклатура на органическитѣ сѫщества; това облекчило изучването на огромния естествено-исторически материалъ. Л. открилъ въ растенията явления отъ плодотворение; ботаническата система, която въвелъ, била искусствена; нъ той ѭ прѣпоржчилъ за привремѣнно употрѣбение, доклѣ знанието за растенията толкова напрѣдне, че тая система може да се замѣсти съ една естествена наредба. Л-вий огроменъ хербарий принадлежи сега на лондонското «Линеево Дружество». Л-вото опрѣдѣление на органическия и неорганическия миръ, прочуто по вѣрностьта и изяществото си, е: «каменетѣ растѫтъ, растенията растѫтъ и живѣѭтъ, животнитѣ растѫтъ, живѣѭтъ и чувствуватъ».

Линия (лат. *линеа*). 1) Въ *матем.* протяжение, което има само едно измѣрение (дължина); чърта. 2) Въ *воен. иск.* а) строй; сухопѫтна войска или флота, расположена по една права чърта, б) редъ укрѣпления, расположени по права чърта. 3) Въ *астр.* равноденственна л. Сѫщото, каквото е екваторъ. — **Линенъ**. Който има измѣрение само на дължина. — **Линеенъ корабъ**. Корабъ отъ нáй-голѣмитѣ военни кораби, съ извитъ носъ; носи отъ 50 до 100 топа. — **Линейна войска**. Строева, редовна войска.

Линколнъ, англ. произн. *Линкънъ (Авраамъ)*. Прѣдсѣдатель на

Съединенитѣ Държави, чието име е свързано съ една отъ нáй-славнитѣ епохи въ американската история — освобождението на робетѣ. Билъ синъ на простъ земедѣлецъ и род. въ държавица Кентжки въ 1809. Баща му се прѣселилъ съ челядьта си въ държава Индиана. Тамъ малкий **Л.** ходилъ на училище пó-малко отъ една година; въ това врѣме се научилъ да прочита и да смѣта, а съ помощьта на единъ приятель и да пише. Слѣдъ това билъ принуденъ да работи при баща си; нъ горещото му желание за наука не го оставило на-мира. Затова денѣ вършилъ земедѣлческа работа, а нощѣ, при свѣтлината на голѣмъ огънь отъ пъне, училъ каквито книги моглъ да заеме отъ съсѣдитѣ си. Когато билъ на 18 години, библиотеката му състояла отъ 6 книги. Въ 1830, домашнитѣ му се прѣселили въ Илиноиполъ. Тамъ **Л.** станжлъ писарь въ една магазия, и, като се поддържалъ съ работа, изучилъ правото и станжлъ адвокатинъ. Въ 1834 билъ избранъ народенъ прѣдставитель въ илиноисското събрание, на който постъ билъ прѣизбиранъ три пжти; въ 1848 билъ избранъ членъ на конгреса въ Вашингтонъ, дѣто гласоподавалъ противъ робството и държането робе; нáй-сетнѣ, прѣзъ ноемврия 1860, билъ избранъ отъ републиканската и противоробната партия за прѣдсѣдатель на републиката.

Тоя изборъ билъ сигналътъ на междуособната война. Слѣдъ нѣколко деня (началото на декемврия) Каролина се оттеглила отъ Съединенитѣ Държави и примѣра ѝ послѣдвали южнитѣ Държави, които въ края на януария 1861 образували независима конфедерация. Още когато поелъ прѣдсѣдателството **Л.**, прѣдъ видъ на това, че южнитѣ били направили грамадни военни приготовления за да се отцѣпжтъ отъ Съедин. Държави, та да поддържатъ робството, обявилъ че той е положилъ клетва да пази съединението на Съедин. Държави, и ще го пази. Той казалъ, че мжжъ и жена могжтъ да се разведжтъ и да се не виджтъ вече; нъ разнитѣ части, отъ които състоѭжтъ Съедин. Държави, не могжтъ да бжджтъ така. Тѣ ще си останжтъ лице съ лице, и ще продължаватъ да бжджтъ или приятелки или неприятелки.

Когато южнитѣ държави почнжли военни дѣйствия, сѣвернитѣ се уловили и тѣ за оржжие. Въ края на сѫщата година (1861) сѣвернитѣ имали на кракъ 600,000 войници, а въ края на другата година (1862) тѣ повикали на оржжие 2 милиона души; флотата имъ имала 589 кораба, съ 70,000 моряци. На 10 септ. 1862, прѣдсѣдательтъ прогласява освобождението на всичкитѣ негри въ побуненитѣ държави, и имъ отваря тутакси редоветѣ на войската. «Като даваме свободата на роба» казалъ **Л.**, «ние обеспечаваме свободата на свободнитѣ». Слѣдъ много промѣни на щастието на войната, тя се свършила съ Грантовитѣ (виж. *Грантъ*) побѣди при Питжрсбургъ и при Ричмондъ и съ Ливото капитулиране. Прѣди войната общественій дългъ не сѫществувалъ, а слѣдъ свършването ѝ той се въскачвалъ на 13,786,266,375 лева. На 6-я день отъ свършването ѝ, 2 апр. 1865, **Л.** присѫтствувалъ на едно театрално прѣдставление въ Вашингтонъ. Единъ окаянникъ, Уилкесъ Бутъ, бивши актйоръ, фанати-

чески партизанинъ на робостяжателната партия, го убилъ съ револверъ. «Аврамъ Линколнъ», казва Емерсонъ, «бѣше човѣкъ безъ порокъ; той имаше яка воля за испълнението на длъжностьта». «Името на Л.,» казва D. Aubigné, «ще стои като едно отъ нáй-великитѣ, което историята е записала въ лѣтописитѣ си.» Доста обширенъ очеркъ на Л-вия животъ и обществената му дѣятелность е книж. **А. Линколнъ**, *освободителятъ на робетѣ въ Америка*, отъ А. В. Каменски, прѣв. М. Московъ (Търново, 1898).

Линколнъ. Градъ въ източ. Англия, ц. на едноименна область, 192 килом. на сѣв. отъ Лондонъ, на Уитямъ (притокъ на Уошъ) и на желѣзници за Лондонъ, Хжлъ и Нотингхямъ; 37,315 жит. Земедѣлчески произведения; търговията мѣстна. Съборна църква, една отъ нáй-хубавитѣ въ Англия, отъ старо-англійска направа. — Областьта, съ 470,000 жит., е много плодородна и съ богати паши. Никоя друга область въ Англия нѣма пó-добри породи волове, коне и овце. Французски, германски, русски и лондонски търговци често посѣщаватъ линколнскитѣ говежди панаири да купуватъ коне.

Линколнъ. Градъ въ Съединенитѣ Държави, сѣдалище на управл. на държава Небраска, 91 килом. (по желѣзн.) отъ Омаха, 1,730 килом. на сѣв.-зап. отъ Вашингтонъ, на Солтъ Крикъ (притокъ на Мисури), ц. на осемь желѣзници; 16,000 жит. До 1867 Небраска е сжществувала като територия и е имала за сѣдалище на управл. Омаха, голѣмъ търговски градъ на дѣс. бр. на Мисури; есеньта сжщата година Л. станжлъ сѣдалище на управл. и почнжлъ да се развива бързо. Градътъ е правилно построенъ, има държавна библиотека, опера, държавенъ университетъ и земедѣлческа колегия (и за двата пола). Въ околностьта обилни солени извори, отъ които се добиватъ голѣми количества соль.

Лино, *фр.* Твърдѣ тънко лено платно.

Линъ. Градъ въ Съединенитѣ Държави (Масачузетсъ), на Атлантически океанъ, 16 килом. на сѣв.-ист. отъ Бостонъ; станция на желѣзницата отъ Бостонъ за Салемъ и Еверетъ; 38,285 жит. Кожарство и обущарство; пó-вече отъ 200 работилници, въ които работѣтъ пó-вече отъ 20,000 души (половината жени) искарватъ годишно отъ 13 до 15 милиона чифта обуща, за срѣдна стойность 100 милиона лева.

Линъ. Англійски пристанищенъ градъ на Сѣверно море, 61 килом. на сѣв.-зап. отъ Норуичъ; ц. на желѣзници за Лондонъ, Бирмингамъ, Уелсъ и Норуичъ; 18,540 жит. Земедѣлчески орждия; корабостроителници.

Линъ-Линтонъ (Елисавета). Англійска романистка, отлична както по тънката наблюдателность и анализа на характеритѣ, така и по мисълта (1822 — 1892). Единъ отъ нáй-добритѣ ѝ романи е *Истинската история на Дж. Дейвидсъна.* Въ тоя романъ Л. разказва историята на единъ човѣкъ, който пораслъ въ идеалитѣ на християнското учение и, като влѣзлъ въ живота, вижда на всѣка стжпка — каква лъжа прѣдъ това божествено учение се показва цивилизацията, която се прикрива съ името християнска. За опитването си да въскръси

смисъла на Христовото учение, геройтъ на романа става прѣдмѣтъ на страшно гонение: гонѭтъ го като врагъ на общественото спокойствие, като разрушитель на всички основи, макаръ и всѣка разрушителна идея да му била чужда и той искалъ въ живота само едно — справедливостьта. Отъ Л. има и единъ редъ очерки по женския въпросъ — по въпроситѣ на въспитанието, брака, развода, женската еманципация — събрани въ една книга подъ заглавие Ourselves (Ние си). Л. е сътрудничила много врѣме въ извѣстното английско списание The Graphic, а по́-рано въ Saturday Review. Тя дължала за образуванието си главно на себе си, и Линтонъ е прѣзимето на мѫжа ѝ, за когото се женила въ 1858.

Линцъ. Австрийски градъ, ц. на обл. Горна Австрия, 150 килом. на сѣв.-зап. отъ Вѣна (188 по желѣзница), на дѣсн. бр. на Дунавъ; 36,115 жит. (41,685 съ гарнизона и прѣдградията). Богата промишленость и търговия; фабрики за килими, фесове за въ Турция и други вълнени стоки. Корабостроителници. Всѣкидневни параходни съобщения на горѣ по рѣката съ Ратисбонъ и на долу съ Вѣна. Училище за глухо-нѣми, библиотека (34,000 тома). Линцовкитѣ сѫ прочути по хубостьта си. — Л. е Lentia у римлянетѣ. Карль Велики далъ града на пасауския епископъ. Леополдъ V австрийски го прѣзелъ въ 1190.

Линчбѫргъ. Градъ въ Съединенитѣ Държави (Виргиния), 160 килом. на юго-зап. отъ Ричмондъ, на р. Джеймсъ; ц. на шесть желѣзници; 16,960 жит., отъ които половината негри. Тютюнъ. Като едно отъ на́й-стратегическитѣ мѣста на робоискателетѣ, градътъ испатилъ много прѣзъ междуособната война.

Линчирамъ, отъ дума *линчъ*. Наказвамъ безъ сѫдъ, произволно, по линчъ. — **Линчъ**, *англ.* Народенъ сѫдъ, самоволна расправа въ Съединенитѣ Държави на народа съ прѣстѫпникъ, когото улавя въ заварено прѣстѫпление. Тоя сѫдъ се придружава обикновено съ насилие и жестокость. Народътъ прибѣгва до тоя видъ сѫдъ или защото, по неговото мнѣние, законътъ е много слабъ, или защото не може да се одържи отъ негодованието, що му причинява прѣстѫплението.

Линь (князъ *Карлъ Иос.*). Знаменитъ пълководецъ, белгиецъ, род. въ Брюкселъ, 1735 –1814; постѫпилъ въ австрийската войска въ 1752, въ която служилъ съ отличие прѣзъ 7-годишната война. Въ 1762 билъ австр. посланикъ при Екатерина II. Въ царуването на Леополда паднѫлъ въ немилость, поради участието на сина му въ белгийското възстание въ 1790, слѣдъ което събитие живѣлъ въ частенъ животъ въ Вѣна, занятъ съ литературна работа. Отъ разнообразнитѣ съчинения, 35 на брой, Малте Брйонъ е пробралъ нѣколко въ 2 тома. Запискитѣ и писмата му иматъ доста голѣма историческа важность.

Лионъ. Французски градъ при сливането на Рона и Сона, 390 килом. на юго-ист. отъ Парижъ (512 килом. по желѣзница); 7 станции на 7 желѣзни пѫтища; главната станция приима влаковетѣ на голѣмата желѣзнопѫтна линия отъ Парижъ за Марсилия, па и служи за исходна

точка на Сенъ-етиенската линия на юго-зап., гренобл̀ската на юго-ист. и женевската на сѣв. ист.; 438,100 жит. **Л.** е пръвъ въ Франция слѣдъ Парижъ по населението, търговията и индустрията; копринената промишленость на **Л.** захваща първото мѣсто въ цѣлъ свѣтъ. Прочуто е и производството на химически произведения, искусствени цвѣтя, капели и др. Университетъ, протестантска и израилска консерватории, народно ветеринарно училище, учил. на изящнитѣ искусства, музеи и библиотеки, зоологич. и ботанич. градини. Академия на наукитѣ, словесностьта и искусствата, основана въ 1700. Годишний бюджетъ на града надминува 16 милиона лева. — **Л.** още въ врѣмето на галитѣ билъ доста голѣмъ градъ. Въ римско врѣме се наричалъ Lugdunum и ималъ великолѣпенъ дворецъ. Тамъ била основана първата християнска църква въ Галия.

Липа (Tilia). Дърво отъ семейството на липовитѣ (Tiliaceae), съ съвършени цвѣтове; въ всѣкой цвѣтъ има 5 чашечни листца, 5 бѣлезникави вѣнечни листца, 20-30 тичинки и единъ плодникъ, отъ сѣменика на който узрѣва валчеста и твърдѣ луспата едносѣменна голенка. **Л.** расте въ Европа, Азия и Америка; у насъ се въди изъ горитѣ, па ѭ садѭтъ и въ градинитѣ; доживѣва много години; дървото ѝ е леко, меко и бѣло, и много сгодно за рѣзба (марангозски издѣлия). Липовий цвѣтъ съдържа етерическо масло, употрѣбява се за настинка като чай, па и служи за храна на пчелитѣ. **Л.** цъвти прѣзъ май и юния.

Липарски о-ви (стар. *Еолийски о-ви*). Купъ острови на сѣв. отъ Сицилия, 12 на брой, съ сборно население до 15,000 души. Главний е о-въ Липари, съ 7,700 жит.; гл. гр. на тоя о-въ е Липари, съ 4,100 жит. Други отъ по́-главнитѣ о-ви сѫ Вулкано и Стромболи, въ които има дѣйствуѭщи волкани. Гл. произведения: вино, смокви, маслини и др.

Липе. Дѣсенъ притокъ на Рейнъ, истича изъ Липски лѣсъ, минува покрай Падерборнъ, прѣзъ Липщатъ, Халсъ и Везелъ; 170 килом. по права линия и 255 съ лѫкатушкитѣ.

Липе-Детмолдъ. Германско княжество, съставя часть отъ Германската империя; допира на ист. до княжество Валдекъ, и е заобиколено отвредъ другадѣ отъ Прусия. Простр. 1,222 чет. килом.; насел. 128,500 жит., токо-речи всички протестанти и добрѣ образовани. Въ юго-зап. часть се простиратъ планини: Липски лѣсъ. Пои се отъ рѣки Липе и Вера. Жителетѣ се занимаватъ съ земедѣлие, скотовъдство и ленено тъкачество; търговия съ градиво и коне. Между минералнитѣ произведения сѫ мраморъ, желѣзо, варь и соль. Сегашната конституция е отъ 1853; столица *Детмолдъ* (на р. Вера, притокъ на Везеръ; 8,913 жит.); други градове Лемго и Хорнъ. — Липескитѣ князове сѫ едно отъ на́й-старитѣ господарски семейства въ Германия; тѣ сѫ господарували още въ XII-и вѣкъ. Семейството се раздѣлило на три клона въ 1613 — *Липе-Детмолдъ*, *Липе-Браке* и *Липе-Шаумбургъ*. Когато изчезнѫлъ бракеский клонъ въ 1705, владѣнията му се подѣлили между двата други.

Липе-Шаумбургъ или *Шаумбургъ-Липе*. Княжество, въ сѣверна Германия, допира до Прусия и

до Липе-Детмолдъ. Простр. 339 чет. килом.; 39,204 жит. Стол. *Букебургъ* (11 килом. на ист. отъ Минденъ; 5,206 жит.). Земедѣлие и скотовъдство.

Липецкъ. Русски градъ въ тамбовск. губ., 157 килом. на юго-зап. отъ Тамбовъ, на р. Ворона; станция на желѣзницата отъ Орловъ за Царицинъ; 14,215 жит. Захарни фабрики и желѣзни заводи. Минерални води, открити отъ Петра Велики; посѣщаватъ се много.

Липиска. Виж. *Лайпцигъ.*

Липманъ *(Габриелъ).* Французски физикъ, професоръ въ парижската Сорбона, прѣдстави въ 1891 прѣдъ парижската академия на наукитѣ резултата отъ издирванията си по фотографирането на прѣдмѣтитѣ съ естественитѣ имъ шарове. Род. въ 1845.

Липщатъ. Градъ въ прусска Вестфалия, на лѣв. бр. на Липе, 108 килом. на сѣв.-ист. отъ Келнъ; 10,500 жит. Доста голѣма житна търговия. Тоя градъ е принадлежалъ до 1851 на Липе-Детмолдъ.

Лира. Нáй-старий струненъ инструментъ у староврѣменнитѣ египтяне и гръци; приличалъ на гитарата, и на него свирили, когато пѣли. Изобрѣтението на л. се приписва Аполону, Меркурию, Орфею и др.

Лира. Съзвѣздие въ сѣверното полуклѫбо, въ което има 21 звѣзда; отъ тѣхъ една звѣзда е отъ първа величина (виж. *Величина)* — Вега.

Лира (лат. *либра,* франц. *ливръ,* итал. *лира).* Името на монета у различни народи съ различна стойность, споредъ народитѣ, па и споредъ врѣмето. Тосканската лира е била равна на 80 стотинки. Сегашната италиянска лира е равна на левъ, и се дѣли на 100 стотинки. Турската лира е равна, по номиналната цѣна, на 22.88 златни лева, а английската на 25 златни лева.

Лиризмъ. Възхитенъ езикъ; такъво настроение на духа, въ което човѣкъ е расположенъ къмъ излияние на чувствата: *расказва съ лиризмъ.* — **Лирика** или *лирическа поезия.* Единъ видъ поезия, на която задачата е непосрѣдственото изражение на чувствуванията. Името происхожда отъ инструмента на староврѣменнитѣ — лирата, подъ чийто акомпаниментъ обикновено се произнасяли тия произведения. **Л.** се развила (исторически) слѣдъ епоса; лирическитѣ произведения относително сѫ пó-кратки отъ епопеитѣ и драмитѣ. Възвишенъ характеръ, по съдържанието и формата, **л.** има въ химнитѣ, одитѣ и дитирамбитѣ; пó-спокоенъ въ елегиитѣ и въ духовнитѣ и свѣтскитѣ пѣсни. Виж. *Епическа поезия.* — **Лирикъ.** Поетъ, който пише лирически стихове, — стихове, въ които прѣобладава чувството. — **Лирически,** чувствителенъ, сърдеченъ; *лирическо въодушевение,* сѫщото, каквото е патосъ; *лирическо настроение,* сѫщото, каквото е лиризмъ.

Lis sub judice, лат. Още неразрѣшенъ случай.

Лиса. Островъ въ Адриатическо море, на зап. отъ о-въ Лесина и, като него, на Далмация; простр. 128 чет. килом.; 7,900 жит. Гл. гр. *Лиса* или *Санъ-Джорджио,* пристанище на сѣв.-източния брѣгъ, съ 2,800 жит. Земята не е плодородна; главнитѣ произведения сѫ вино, маслинено масло, бадеми. **Л.** има голѣма стратегическа важность. Въ римско врѣме е била становище на

римскитѣ кораби въ войнитѣ имъ съ македонскитѣ крале. Въ новитѣ врѣмена е забѣлѣжителна по двѣ побѣди: побѣда, одържана отъ англичанетѣ надъ французетѣ въ 1811, и побѣда на австрийцитѣ, подъ началството на генер. Тегетова, надъ италиянцитѣ, подъ началството на адмирала Персано, въ 1866. Двѣтѣ пристанища на **Л.** сж яко укрѣпени.

Лиса. Виж. *Лешно.*

Лиса или **Лютенъ.** Прусско село (Силезия), 7 килом. на зап. отъ Бреславль; 500 жит. Побѣда на Фридриха II, прусски краль, надъ австрийцитѣ, въ 1757.

Лисабонъ. Столица на Португалия, при устието на Таго въ Атлантически океанъ, 500 килом. на юго-зап. отъ Мадридъ и 2,110 килом. на юго-зап. отъ Парижъ; 243,010 жит. **Л.** е построенъ на хълмисто мѣсто амфитеатрално и изгледътъ му е живописенъ; често сж забѣлѣжвали, че по мѣстоположението си прилича на Цариградъ, ако и на другия край на Европа. Пристанището му, на завѣтъ и обширно, има яки твърдини. Съборната пръква е упазила отъ готическитѣ си постройки само фасадътъ и нѣколко параклиса. Градътъ е богатъ съ многобройни учреждения, които служжтъ на просвѣщението и на промишлеността; между пó-главнитѣ сж: народна библиотека съ 150,000 тома, 10,000, ржкописа и 24,000 медала; академия на наукитѣ, академия на изящнитѣ искусства, училище на военната архитектура, консерватория, обсерватория, географическо дружество и др. — Лисабонската индустрия е доста дѣятелна; има фабрики за памучни, вълнени, копринени платове, капели, ржкавици и др. за потребение въ Португалия. Търговията е още важна, при всичко че **Л.** не е вече първото търговско пристанище въ Европа; особено сж голѣми търговскитѣ сношения съ Африка. Въ лисабонското пристанище влизатъ на годината около 1,400 другоземни и 1,100 португалски кораби. Главнитѣ износни стоки сж портокали, лимони, вълна, маслинено масло и кожи; годишний вносъ е за около 72,000,000 лева, а годишний износъ — за 46,000,000 лева. — **Л.** е родното мѣсто на *Камоенса.*

Л. е билъ основанъ, казватъ, отъ финикиянетѣ. Той билъ главенъ градъ, нъ маловаженъ, на Лузитания въ римско врѣме; ала добилъ значение подъ владичеството на арабетѣ, когато станжлъ столица на особна държава (716 — 1147). Алфонсъ I го отнелъ на арабетѣ. Въ 1279 градътъ се сдобилъ съ университетъ, прѣнесенъ въ 1308 въ Коимбра. Въ 1640, испанцитѣ били изгонени, а въ 1668 тамъ се подписалъ договоръ, по който Испания припознала независимостьта на Португалия. Въ 1755, едно земетресение съсипало голѣма часть отъ града и погубило 30,000 души. Французетѣ прѣзели **Л.** въ 1807, ала англичанетѣ ги принудили да го испразнжтъ въ 1808.

Лисансие, *фр.* Лице, което е добило степень, която му дава право да упражнява нѣкое учено звание (по правото, по богословието и др.). Степеньта л. е посрѣдна между бакалаврската и докторската.

Лисица. Бозайникъ отъ кучешкия родъ, прилича на куче, расте до 70 сантим. дължина, има твърдѣ изострена муцуна и рунтава опашка, която влѣче по

земята; зѣницата на окото е дългнеста, козината — жлътникава. — **Л.** живѣе изъ горитѣ по цѣла Европа, Азия и сѣверна Америка въ дупка въ земята, направена съ много исходи. Храни се съ дребни животни и птици, въ домашнитѣ курници яде кокошкитѣ. Зимѣ кожата ѝ е много добра за кожуси. Отъ малка уловена може да се опитоми.

Листеръ (буквал. *Личестеръ*). Английски градъ, 145 килом. на сѣв.-зап. отъ Лондонъ, 43 килом. на югъ отъ Нотингхямъ, на р. Соаръ (притокъ на Трентъ); станция на желѣзн. отъ Лондонъ за Лидсъ и за Ливерпулъ; 136,147 жит. Главната индустрия е плетени стоки, особено вълнени; градътъ има още желѣзотопилници, фабрики за обуща, платове и др. — **Л.** има добри сгради и правилни и широки улици. Нѣколко църкви сж забѣлѣжителни: *Св. Мария* (XII-и вѣкъ), *Св. Никола*, сграда отъ първата нормандска епоха. **Л.** стои на мѣстото на римски градъ Ratae. Хенрихъ V и Хенрихъ VI тамъ сж прѣдсѣдателствували на парламента; Ричардъ III е билъ погребенъ тамъ въ стария францискански монастирь.

Листра. Градъ въ Ликаония, близу до Иконий, забѣлѣжителенъ въ свещената история като мѣсто, дѣто първенъ отдали божески почести на апостола Павла, а послѣ го били съ камене; билъ и родното мѣсто на Павловия другарь и сътрудникъ Тимотея. Нѣкои уедничаватъ тоя градъ съ сегашнитѣ развалини *Бинъ-бинъ-клисе (Библ.)*.

Листъ *(Францъ)*. Знаменитъ унгарски пианистъ, композиторъ и поетъ, когото сж нарекли *Паганини на пианото;* род. въ 1811 въ Рединръ, умр. въ 1886. Училъ се въ Вѣна при Черни, а въ 1823 отишелъ въ Парижъ и въ въ Англия, дѣто давалъ концерти съ голѣма сполука. Въ 1825 написалъ операта *Донъ Санхо* или *Замъкътъ на любовьта*. Нѣколко врѣме пжтувалъ съ г-жа Дюдеванъ (Жоржъ Зандъ). Въ 1837 пристигнжлъ въ Италия и отъ тогава обходилъ токо-речи всичкитѣ главни градове на Европа, като давалъ концерти съ постоянна грамадна сполука. Съ съчиненията си е ималъ доста голѣмо влияние на драматическата музика въ Германия. Написалъ е: Lohengrin et Tanhäuser de Rich. Wagner, Chopien и др. Музикалнитѣ му съчинения сж: двѣ голѣми симфонии *Данте* и *Фаустъ*, освѣнь това 9 други, кантати, пѣсни и пр. Една сбирка на съчин. му е издадена въ Каселъ.

Листъ *(Фридрихъ)*. Германски икономистъ, главенъ виновникъ на zollverein (герм. митнически съжзъ), защитникъ на покровителната система, род. въ 1789, застрѣлилъ се въ Кувщайнъ въ 1846. Първенъ билъ професоръ въ Тюбингенъ; въ 1825 отишелъ въ Америка, дѣто добилъ извѣстность съ съчинението си Outlines of a neu System of political econmy (Филаделф., 1827); грижилъ се за направата на желѣзни пжтища, както въ Америка, така и въ Европа, дѣто се върнжлъ въ началото на 1840; слѣдъ това основалъ въ Аугсбургъ вѣст. Zollvereinsblatt, въ който продължавалъ да развива идеитѣ си за държавното домакинство, изложени още по́напрѣдъ въ неговата System der Nationaloeconomie. Едно събран. на съчин. му, съ биографията му, е издадено отъ Хайзера (Щутгартъ, 1850).

Литавръ, *араб.* Единъ видъ музикаленъ инструментъ.

Литания *гр.* Молитви, въ които християнетѣ се молѭтъ Богу да испълни молбитѣ имъ по застѫпничеството на Прѣсветая Дѣва и светиитѣ.

Литва. Нѣкогашно велико дукство въ страната на сѣв.-ист. отъ Балтийско море. Първенъ **Л.** била подчинена на руситѣ, нъ отърсила игото въ XII-и вѣкъ и станѫла независима държава. Литвенский великъ дукъ, Ягелонъ, билъ избранъ въ 1396 полски краль, и издалъ указъ за лично съединение на двѣтѣ страни, а въ 1569 **Л.** била съвсѣмъ присъединена на Полша. Когато Русия, Прусия и Австрия си подѣлили Полша, пó-голѣмата часть отъ **Л.** се паднѫла Русий: сегашнитѣ русски губернии виленска, гродненска, мохилевска, витебска, минска и гумбиненската область въ источна Прусия сѫ съставени отъ прѣдишна **Л.** До 5,400,000 литовци живѣѭтъ въ Русия, и до 420,000 — въ Прусия. Литовцитѣ, племе на което принадлежѫтъ латишитѣ или летитѣ, курландцитѣ и старитѣ жители на источна Прусия, сѫ вѣроятно словѣне, които въ течение на врѣмето много сѫ се измѣнили чрѣзъ смѣшение съ други племена. Споредъ Латама, литовски езикъ е пó-близу до санскритски отъ кой-да е другъ отъ арийскитѣ езици.

Litem lite resolvere, лат. Да се разрѣшава прѣпирня чрѣзъ прѣпирня, сир. да се отмахва една мѫчнотия, като се внесе друга.

Литераторъ. Който се занимава и живѣе съ литературнитѣ си трудове; книжовникъ, списатель. — **Литература** (лат. *литере,* словесность), книжнина; въ обшир. смисълъ, съвокупность на всички писменни паметници; а въ тѣсн. смисълъ, съвокупность на такъви писменни паметници, въ които пó-вече или пó-малко непосрѣдствено сѫ се изразили разнитѣ страни на характера и нравственитѣ свойства на единъ народъ или едно племе. Въ това послѣдното значение, **л.** съдържа особено произведенията на така наречената изящна и народна словесность, макаръ и да не исключава съвсѣмъ и съчиненията, въ които прѣобладаватъ научнитѣ или практическитѣ цѣли, и бива у всѣкой народъ своя. Затова и думата **л.** едни зиматъ за понятие равно по значение съ словесность, а други за понятие пó-малко обширно. Думата **л.** може да се отнася и на нѣкой наученъ прѣдметъ или клонъ отъ науката: тогава съ **л.** разбиратъ съвокупностьта на съчиненията по тоя прѣдмѣтъ. Така, напр., казватъ: **л.** на географията, **л.** на химията и т. н. — *Историята на* **л.** изображава хода на развитието на изящната писменость у нѣкой народъ или у всички народи, по мѣрата на развитието на живота на тия народи. Поради това тя се дѣли на *частна* и *всеобща.* Както едната, така и другата се основаватъ на **литературната** *критика,* която има за задача да оцѣнява отдѣлнитѣ явления на **л.** По **л.** ние имаме К. Величковия учебникъ *Всеобща История на Литературата* (Т.-Пазарджикъ, 1892), Г. Д. Поповия учебникъ *Кратъкъ Исторически Прѣгледъ на Българската Литература* по Пипина и Спасовича (Пловдивъ, 1886), Д. Мариновия учебникъ *История на Българската Литература* (Пловдивъ, 1887), А. Теодоровото рѫководство

Българска Литература (Пловдивъ, 1896), М. Москвия учебникъ, по́-кратъкъ отъ Д. Маринови, *История на Българската Литература* (Търново, 1895) и *Всеобща История на Литературата*, учебникъ за срѣдни училища и наржчно помагало за любителе на литературата, отъ К. Карагюлева, Йор. Иванова и С. Ив. Барутчийски (Пловдивъ, 1900). По л. ние имаме още Джебовата *Гръцка Литература* (прѣводъ на г-жа Ек. Каравелова) и М. Московата *История на Новата Русска Литература* (Търново, 1895). Виж. и *Епическа поезия, Лирика, Драма.* — **Литературна** *собственость.* Така се нарича правото, което има единъ авторъ на съчинението си и което той, като собственость или свой имотъ, може да прѣдава и на други лица. Това право особено се отнася до печатането на съчин.; оттука истича изобщо правото на издание. Правото на л. *собств.* принадлежи, слѣдъ смъртьта на автора, на наслѣдницитѣ му или на лицата, на които авторътъ го е прѣдалъ приживѣ.

Литий (отъ гр. *литосъ*, камень). Просто тѣло, металъ отъ рѣдкитѣ; намира се въ нѣкои минерали (лепидолитъ, петалитъ, турмалинъ и др.). Въ по́-малко количество се намира въ минералнитѣ води, въ морската вода, въ соленитѣ езера и въ млѣкото на трѣвоядцитѣ. Тоя металъ има сребърно-бѣлъ шаръ, и е по́-твърдъ отъ калия и натрия, нъ по́-мекъ отъ оловото. По свойствата си прилича много на калия и натрия. Той е на́й-лекий отъ всичкитѣ познати метали. Съединенията му почервеняватъ пламена. Всичкитѣ му соли сж растворими въ водата. — Л. е билъ откритъ въ 1817 отъ Арфведсона, шведски химикъ; нъ малко се знаяло за него до 1855, когато Бунзенъ и Матиесенъ открили сегашния способъ за придобиването му, и внимателно изслѣдвали физическитѣ и химическитѣ му свойства.

Литинъ, *лат.* Литиевъ окисъ.

Лития, *гр.* Въ правосл. църква, усърдно молене, което се произнася съ особена ревность на духа. Л. състои отъ кратки, нъ протакани молби, на които хорътъ извиква: «Господи помилуй» не три пжти, а многократно. Л. се извършва обикновено въ притвора на храма.

Литке (графъ *Теодоръ Петр.*). Русски ученъ мореплаватель-изслѣдователь, обиколилъ земята на шлюпа *Сенявинъ* въ 1826—1829, посѣтилъ четире пжти брѣговетѣ на Лапландия и Нова Земя, и по́-сетнѣ отплувалъ въ Исландия въ полза на науката. Изслѣдванията му, обнародвани въ нѣколко тома, му придобили общоевропейска извѣстность; токо-речи всички учени дружества въ Европа го считали за свой почетенъ членъ и кореспондентъ. Отъ 1847 билъ подпрѣдсѣдатель на Русск. Географич. Общество; отъ 1864 — прѣдсѣдатель на спб. академия на наукитѣ (1797—1866).

Литлъ-Рокъ. Градъ въ Съединенитѣ Държави, сѣдалище на управл. на Аркансасъ, 1738 килом. на юго-зап. отъ Вашингтонъ, 210 килом. на юго-зап. отъ Мемфисъ, на дѣсн. брѣгъ на Аркансасъ, 150 килом. на сѣв.-зап. отъ вливането й въ Мисисипи; 13,185 жит., отъ които 4,510 черни. Л. е главното търговско срѣдоточие на държавата; той е ц. на три желѣзници за Мисисипи, на една

за Тексасъ и на една за Индийската Територия. Освѣнь това, той има редовно параходно съобщение по Аркансасъ и Мисисипи съ Мемфисъ, Нови-Орлеанъ и др. Тоя градъ е основанъ въ 1820.

Литографирамъ (гр. *литосъ*, камень; *графо*, пишж). Каменопечатамъ, печатамъ чрѣзъ литографията. — **Литографически**. Който се отнася до литографията. — **Литография**. Каменопечатане; искусство да се печата, на хартия, платно и др., нѣщо написано или изрисувано на камень. Написанитѣ или изрисуванитѣ изображения се правѭтъ на каменя или испъкнѫли или вдлѫбнѫти. — Литографическото искусство е изнамѣрено отъ баварски придворенъ свещеникъ Симона Шмита въ 1788; нъ понеже той не обнародвалъ изнамѣрването си, то по́често се приписва Алоизу Зенефелдеру въ Мюнхенъ. Сегашното си съвършенство литографията длъжи на французетѣ. — **Литографъ**. Каменопечатарь, печатарь по способитѣ на литографията.

Литолатрия, *гр.* Кланяне на каменетѣ, единъ отъ многото видове фетишизмъ. — **Литология**. Въ *естест. истор.* учение за каменетѣ. — **Литомантия**. Гадание по каменетѣ.

Литотомия (гр. *литосъ*, камень; *томе*, сѣкж). Разрѣзване пикоченъ мѣхуръ за искарване камень. — **Литотомъ**. Хирург. инструментъ за раздробяване каменя въ операцията литотомия. — **Литотрипсия** или **литотрития**. Каменодробене въ пикочния мѣхуръ, безъ разрѣзването му. — **Литотриптъ**. Уредъ за раздробяване камень въ пикочния мѣхуръ.

Литохромия, *гр.* Сѫщото, каквото е хромолитография.

Литра. Сѫщото, каквото е мнаса *(Библ.)*.

Литре *(Полъ Емилъ)*. Французски филологъ и философъ отъ Контовата школа, академикъ, род. въ Парижъ въ 1801; умр. въ 1881. Билъ единъ отъ на́й-ученитѣ на врѣмето си, и е авторъ на Dictionnaire de la langue française, главний му трудъ. Тоя рѣчникъ на франц. езикъ съдържа, освѣнь обикновенитѣ свѣдѣния въ франц. рѣчници, примѣри за разнитѣ значения на думитѣ, съ точна прѣпратка до класическитѣ съчинения, отъ които сѫ зети, па и историята на употрѣбението на всѣка дума въ документи отъ прѣди XVII-и вѣкъ. Не само всички граматически въпроси (включително етимологията — прѣдмѣтъ, по който франц. рѣчници до тогава били странно недостатъчни) се разискватъ напълно, нъ се обясняватъ исторически загатки, които наврѣменѣ се срѣщатъ въ книжнината, и се даватъ много подробности отъ искусствата и наукитѣ. **Л.** е билъ и единъ отъ редакторитѣ на Journal des Savants. Той е и обнародвалъ единъ изряденъ франц. прѣводъ на Страусовото съч. *Животътъ на Исуса*. (2 изд. 1855). Може още да се забѣлѣжѫтъ отъ неговото перо — Histoire de la Langue Française (1862, 2 т.), Parole de Philosophie Positive (1859), Auguste Comte et la Philosophie Positive (1863) и Auguste Comte et Stuart Mill (1866).

Литръ. Единица на мѣркитѣ за течни тѣла въ метрическата система (виж. *Метръ*). **Л.** е равенъ на обема на единъ кубически дециметръ или на една хилядна отъ единъ кубически метръ. Отъ **л.**, като основна единица, происхождатъ производнитѣ еди-

ници: декалитръ = 10 литра, хектолитръ = 100 литра, килолитръ = 1000 литра (единъ кубически метръ), пó-голѣми отъ основната, и децилитръ = $\frac{1}{10}$ отъ л., сантилитръ = $\frac{1}{100}$ отъ л. и милилитръ = $\frac{1}{1000}$ отъ л. (единъ кубически сантиметръ), пó-малки отъ основната. Теглото на единъ л. вода, при 4° Ц., е равно на единъ килограмъ, или 312½ драма.

Littera scripta manet. Латинска поговорка: писаното си остава, сир. съ думи не се заличава.

Литургика, *гр.* Учение за реда на богослужението и церковнитѣ обряди. — **Литургия** (гръц. знач. *обществено служение).* Нáй-важното Богослужение въ християнската Църква, въ което се извършва таинството на св. Причащение. Това Богослужение се нарича л., сир. обществено служение, защото при него сж длъжни да присжтствуватъ всички вѣрни. То се нарича и *евхаристия* (благодарность), защото се извършва за благодаренъ споменъ на Христовитѣ заслуги.

Литъ (Leith). Шотландски градъ, 2 килом. на сѣв. отъ Единбургъ, на който служи за пристанище; 61,200 жит. Нѣколко желѣзнопжтни клонове свързватъ Л. съ желѣзницитѣ, съсрѣдоточени въ Единбургъ. Търговията е главно съ колониални и другоземни произведения. Жито, градиво, вино сж главнитѣ отъ вноснитѣ стоки. Фабрики за машини и корабостроителници. Ако и не безъ много хубави сгради, градътъ исцѣло е неправилно съграденъ и мраченъ.

Лиу-Киу, Лиу-Чу или **Ликейски о-ви.** Купъ японски острови, на брой около 90, въ Велики океанъ, между Япония и Формоза. Простр. 3,688 килом. и насел. около 358, 880 жит. Планински о-ви отъ волканическо происхождение. Гл. произв.: оризъ, просо, захарь, памукъ, тютюнъ, синило. Захарь и единъ ликйоръ, нареченъ *саки* и който се добива отъ ориза, се изнасятъ въ Япония. Нáй-голѣмий търговски градъ е Нафа, на югозападния край на Окинава-Шима, съ 42,250 жит.

Лихвоимство. Зимане лихва пó-горѣ отъ опрѣдѣлената отъ закона; **лихвоимецъ,** оня, който зима такъва лихва.

Лихенинъ, *лат.* Вещество, което се добива отъ исландски мъхъ.

Лихтенщайнъ. Княжествице въ южна Германия, на Рейнъ, между Швейцария и Тиролъ; простр. 159 чет. килом. и насел. 9,100 жит. Стол. *Вадюцъ* (1,000 жит.), на Рейнъ. Л. е съвсѣмъ самостоятелна държавица и не влиза въ състава нито на германската империя, нито на австрийската, макаръ и по сждебнитѣ работи послѣдната инстанция на жителетѣ му да е инсбрюкский сждъ. Лихтенщайнский князъ прѣбивава въ Вѣна и е много богатъ; той има поземни имоти, въ Австрия и въ Прусия, които се прѣсмѣтатъ на 5,800 чет. килом. съ едно насел. на тѣхъ отъ 600,000 жит. Лихтенщайнский княжески родъ е единъ отъ нáй-старитѣ въ Австрия и Германия.

Лицеистъ. Въспитаникъ, ученикъ на лицей. — **Лицей.** Въ западна Европа и въ Русия, понѣйдѣ срѣдно, а понѣйдѣ пó-горно учебно заведение. Въ старо врѣме, съ това име *(ликеонъ)* се наричало едно мѣсто близу до Атина, а пó-сетнѣ Аристотеловото философско училище, което се намирало на това мѣсто.

Лицемѣренъ, лицемѣрецъ. Който се приструва, неискренъ човѣкъ. — **Лицемѣрие-ство.** Притворство, прѣструване, неискреность. — **Лицемѣрствувамъ.** Прѣструвамъ се, прѣправямъ се. — **Лицеприятие.** Прѣдпочитане едно лице отъ друго не по достоинство, а по лични отношения; човѣкоугодие, пристрастие.

Лициний. Римски императоръ, родомъ отъ Дакия, отъ ниско происхождение, бързо се възвисилъ въ военната служба. Галерий го назначилъ въ 307 слѣдъ Р. Х. августъ, а Константинъ Велики оженилъ сестра си за него; отпослѣ Л. билъ побѣденъ, въ една война, отъ Константина и убитъ (324). Виж. *Константинъ Велики.*

Личенъ 1) Който се отнася до лице, особа, човѣкъ. 2) Виденъ. 3) Приличенъ, хубавъ на гледъ. — **Лична отговорность,** когато нѣкой самъ, съ себе си отговаря за нѣщо. — **Лично.** Самъ, съ своя особа, непосрѣдствено. — **Личность.** Лице, самостоятелно сѫщество. — **Личенъ глаголъ,** въ *грам.* който се спрѣга по всички три лица; а **безличенъ,** който се употрѣбява само въ трето лице. — **Лично мѣстоимение,** което замѣнява името на лице съ *азъ, ти, той* (или *тя*), *ние, вие, тѣ.*

Личестеръ. Виж. *Листеръ.*

Лишеи (Lichenes). Семейство тайнобрачни растения съ клѣтчато строение, безцвѣтни и безлистни. Растѫтъ само въ влажна атмосфера; въ сухъ въздухъ се спардушватъ, а намокрени оживѣватъ изново. Приматъ храната си изъ въздуха, та токо-речи не употрѣбяватъ минерална храна: затова и растѫтъ всѫдѣ — покриватъ въ видъ на кора скалитѣ и камънацитѣ, стѣнитѣ, стеблата на дървесата, понѣкога и земята, или иматъ видъ на листца, различно изрѣзани, или на дървесца. Нáй-изобилно тѣ растѫтъ въ сѣвернитѣ страни и планини, дѣто покриватъ земята; пó-горѣ отъ снѣжната линия тѣ прѣдставляватъ послѣднитѣ дири отъ растителность; въ други страни, тѣ се появяватъ първи дори въ нáй-бесплодната земя и като се разлагатъ, приготвятъ почвата за пó-сложни растения. Нѣкои видове л. съдържатъ вапсилно вещество, отъ което се прави хубавата синя боя лакмусъ.

Лия. Лаванова дъщеря, оженила се за Иакова, който билъ поискалъ Рахиль, пó-млада нейна сестра. Баща ѝ съ измама ѭ натурилъ Иакову. Л. добила шесть сина и една дъщеря, Дина. Виж. *Иаковъ.*

Ло. Французска рѣка, дѣсенъ притокъ на Гарона, извира въ лозерски департаментъ, мие Мандъ, гл. градъ на департамента, Каоръ и др.; дава името си на единъ департаментъ; 481 килом.

Лоанго. Негрско кралство въ юго-западна Африка, простира се между Моамба на сѣв. и Конгоска държава на югъ, отъ носъ Лопецъ до рѣка Конго; простр. 340 килом. на-длъжъ и 30 на-ширъ; насел. около 700,000 жит. Земята е планинска къмъ юго-истокъ, и голѣма часть гориста. По крайбрѣжието повръхностьта е равна и плодородна. Произведения: маниокъ, царевица, грахъ. Нѣма другъ добитъкъ освѣнь китайската свиня. Климатъ горещъ. Напрѣдъ главната търговия е била съ робе; слонова кость и восъкъ сѫ сега главната износна стока. Жителетѣ сѫ искусни да правѭтъ кошници, пъстри рогоски, платове отъ трѣва,

дървени лжжици и др. Въ Кабинда, градъ близу до Конго (насел. отъ 10,000 до 18,000), правжтъ много добри кораби. Търговията е свободна за всички народи. Кралътъ се счита за божество. Многоженството прѣобладава, и женитѣ на единъ мжжъ се наслѣдватъ. както и останжлата часть отъ имота му. Вѣроисповѣдането е идолопоклонство. Столицата е *Лоанго*, 2 килом. отъ Атлантически океанъ, на който има пристанище въ Лоангоски заливъ; 20,000 жит., заедно съ съсѣднитѣ села.

Лоара. Нáй-дългата рѣка въ Франция; зима началото си въ Севенски планини, на върхъ Жербие-де-Жонъ; тече прѣзъ срѣдата на Франция, точно прѣзъ 12 департамента (ардешски, горно-лоарски, лоарски, саоно-лоарски, алиерски, ниеврски, шерски, лоаретски, лоаро-шерски, ендръ-лоарски, менъ-лоарски и долно-лоарски) и се влива въ Атлантически океанъ подъ Нантъ и Пембйофъ; 1,000 килом. Л. става корабоплавателна малко надъ Роанъ, на разстояние около 730 килом. отъ устието ѝ. Лѣтѣ водитѣ ѝ спадатъ много. Течението ѝ е бързо, и приидването на водитѣ ѝ причинява чести наводнения, въпрѣки направенитѣ градежи противъ това зло. Канали съединяватъ Л. съ Рона и Рейнъ. Л. прибира около 40 притока, отъ които главнитѣ сж: Лоаръ, отдѣсно; и Алие, Шеръ, Ендръ и Виена, отлѣво.

Лобановъ *(Михаилъ)*. Русски писатель, род. въ 1787, умр. въ 1845 въ Петербургъ, писалъ елегии и нѣколко лирич. стихотворения, прѣвелъ Расиновитѣ *Ифигения* и *Федръ*.—*Александръ*, князъ Л.-*Ростовски*, адютантъ на Александра I, единъ отъ подписалитѣ Тилзитския миръ, обичалъ да се занимава съ наукитѣ и искусствата, много врѣме живѣлъ въ Парижъ, извѣстенъ съ една богата сбирка отъ географически харти (Catalogue des cartes *etc.* de la Bibliothèque du prince Lobanow, Paris 1823), написалъ Recueil des pièces historiques sur la reine Agnès (Par. 1826). Сжщий е събралъ писмата на Мария Стюартъ и историческитѣ записки, които се отнасятъ до нежж. — *Алексий*, князъ Л.-*Ростовски*. Русски дипломатъ, род. въ 1825, починж отъ скоропостижна смърть на 18 авг. 1896 въ единъ влакъ отъ Вѣна за Киевъ, въ който придружаваше императ. Николая II. Той подкачилъ дипломатическото си поприще въ 1850 като секретарь при русското посолство въ Берлинъ. Отъ 1856 до 1863 билъ посланикъ въ Цариградъ, а отъ 1863 до 1866 се оттеглилъ въ частенъ животъ въ Ница (Франция). Въ 1867 билъ назначенъ губернаторъ въ Орелъ, въ 1868 за другарь на министра на вънк. работи, въ 1878 за посланикъ въ Цариградъ, въ 1879 за такъвъ въ Лондонъ, и въ 1882 на сжщата длъжность въ Вѣна. Биде повиканъ да поеме държавното канцлерство и минист. на вънк. работи слѣдъ Гирсовата смърть. Л., прѣзъ 13-годишното си посланичество въ Вѣна, много е помогнжлъ, както се вѣрва, за поддържането на мира между Русия и Австрия. Прѣзъ кратковрѣменното си канцлерство той доби въ Китай едно влияние, което въ бжджщето ще се утвърди въ полза на азиятското господство на Русия. Прѣзъ неговото канцлерство още Русия припозна князъ Фердинанда за български князъ, та станж примирението между русското и бъл-

гарското правителства. Виж. *Каулбарсъ, Фердинандъ I.*

Лобау. Островъ въ Дунавъ, 10 килом. на юго-ист. отъ Вѣна, извѣстенъ въ историята по завзимането му отъ французетѣ и прѣминуването имъ прѣзъ Дунавъ въ 1809.

Лобъ, лъбъ. Черепъ, — кратуната на главата, дѣто е мозъкътъ.

Ловеласъ. Криво произношение на *Лжвлеисъ,* което виж.

Ловечъ. Окржженъ градъ, съ живописно мѣстоположение въ една тѣснина на Осмъ между стръмни канари, 168 килом. на сѣв.-ист. отъ София, 35 килом. на сѣв. отъ Троянъ, 38 килом. на югъ отъ Плѣвенъ и 36 килом. на сѣв.-зап. отъ Севлиево; 7,656 жит. Кожарство и кошничарство; винодѣлие; скотовъдство въ околностьта. **Л.** е на голѣмия пжть, който върви отъ София — Плѣвенъ за Русе. Къмъ сѣв.-ист. до града стърчжтъ два паметника, издигнжти отъ руситѣ за споменъ на паднжлитѣ войници при прѣзимането на Л. (1877). Въ римско врѣме **Л.** се наричалъ *Мелта* и билъ силно укрѣпенъ. Остатки отъ една стара крѣпость и днесь личжтъ. Прѣзъ 1188 въ тая крѣпость се бранилъ царь Асѣнь I среща гръцки войски. Градътъ е билъ прѣзиманъ отъ руситѣ въ войнитѣ имъ съ турцитѣ въ 1810 (17 окт.) и 1811 (31 ян.). Въ русско-турската война въ 1877-78, **Л.** още въ началото на юлия биде окупиранъ отъ единъ малъкъ русски коненъ отрядъ, който слѣдъ нѣколко деня биде измѣстенъ отъ тамъ отъ Рифатъ паша, испратенъ отъ Плѣвенъ отъ Османъ паша. Османъ паша даваше на **Л.** голѣмо значение, защото чрѣзъ него обеспечаваше пжтя отъ Плѣвенъ за София. Рифатъ паша огради **Л.** отъ къмъ сѣв. и ист. съ многобройни укрѣпления, искусно приспособени на мѣстностьта. Около срѣдата на августа въ 1877, руситѣ, слѣдъ като имъ пристигнжж доста голѣми подкрѣпления и слѣдъ като отблъснжж Сюлейманъ-пашовитѣ нападения на Шипченски проходъ, прѣдприехж едно настжпление среща Плѣвенъ, като почнжха дѣйствието съ едно нападение на **Л.** Генералъ-м. князъ Имеритински, съ единъ отрядъ отъ 25 баталиона, 14 казашки сотни, 92 топа, раздѣлени на двѣ колони, нападнж **Л.** на 22 авг. Слѣдъ единъ ожесточенъ бой руситѣ прогонихж турцитѣ. Между това, Османъ паша, извѣстенъ отъ Рифатъ паша около пладнѣ на 22 авг. за мжчното му положение, самъ потегли да му отиде на помощь, съ единъ отрядъ отъ 20 баталиона и 3 батерии. Ала като приближи утриньта на 23-и до **Л.** и се убѣди, че градътъ е вече окупиранъ отъ доста голѣми русски сили, не се рѣши да нападне и се върнж въ Плѣвенъ.

Логаедийски *стихове,* такъви, въ които пѣвецътъ отъ дактилийски ритми минува въ по́-слабъ и спокоенъ трохей.

Логаритмъ, *гр.* Число, което изражава степеньта, въ която трѣбва да се повиши нѣкое число, зето за основание (напр. 10), за да се добие едно дадено число. Като се земе 10 за основание, л. на 10 ще бжде 1 (понеже $10^1 = 10$), л. на 100 ще бжде 2 ($10^2 = 100$) и т. н. **Л.** на $1 = 0$ понеже $10^0 = 1$; л. на числата отъ 1 до 10 ще бждтъ правилни дроби; л. на числата отъ 10 до 100 се намиратъ между 1 и 2 и т. н. Когато л. сж изражени въ десетични части, цѣлата часть се

нарича характеристика, а дробната часть — мантиса. Числото на единицитѣ, което се съдържа въ характеристиката, е съ единица по́малко отъ числото на цѣлитѣ на даденото число. Л., на които основанието е 10, се наричатъ обикновени или четни, за отличие отъ нечетнитѣ л. или естественитѣ, основанието на които съставя числото $2,_{71828}\ldots$, което често се срѣща въ на́й-високия анализъ и се означава съ буква *е*. За да се прѣобърнѫтъ логаритми отъ една система въ логаритми отъ другата, потрѣбно е само да се умножѫтъ на модула на тая система; така за прѣобръщане естествени л. въ обикновени, потрѣбно е първитѣ да се умножѫтъ на $0,_{43429}$ а за прѣобръщане обикновени въ естествени, потрѣбно е да се умножи обикн. л. на $\frac{1}{0,43429}$ или на $2,_{30258}$.

Съ употрѣбението на л. много аритметически дѣйствия ставатъ сравнително лесни. Идеята да се употрѣбяватъ л. изглежда да е била извѣстна Архимеду и Евклиду, ала безъ да даде практическо слѣдствие; нъ въ края на XVI-и вѣкъ тригонометрическитѣ дѣйствия станѫли толкова сплетени, че нѣколко математици напрегнѫли умоветѣ си да измислѭтъ едно срѣдство за скѫсяването имъ. Истинското изнамѣрване на л. всеобщо се приписва на шотландския математикъ *Джона Нейпиѫра*, който въ 1614 напечаталъ своя Canon Mirabilis Logarithmorum.

Логика (отъ гр. *логосъ*, слово, мисъль). Наука, която излага законитѣ на правилното мислене изобщо, сир. мисленето, което състои въ образуването понятия, сѫждения и умозаключения; отъ една страна тая наука граничи съ психологията, понеже разглежда какъ човѣшкий умъ достига прѣдставленията, които въ нашия умъ тутакси минуватъ въ понятия; а отъ друга влиза въ областьта на метафизиката, понеже разглежданитѣ отъ л. закони на мисленето отговарятъ на общитѣ закони, на които е подчиненъ опитний свѣтъ. Основателятъ на л. е Аристотель. Кантъ ѭ въвожда по́-вече въ областьта на психологията, а Хегель съвсѣмъ ѭ прѣнася въ метафизиката. Въ на́й-ново врѣме въ духа на Аристотеля сѫ обработвали л. Фрисъ, Бенеке, Лотце; а въ духа на Хегеля Краузе, Вагнеръ, Улрици. Много е забѣлѣж. и л. на английския писатель Дж. Ст. Мила. — **Логикъ**. Който владѣе добрѣ логиката. — **Логически** или **логиченъ**: Съгласенъ съ законитѣ на логиката.

Логогрифъ (гр. *логосъ*, дума; *грифосъ*, гатанка). Единъ видъ гатанка, на която думата е такъва, че буквитѣ, които ѭ съставятъ, могѫтъ да доставѭтъ нѣколко други думи. Въ л. не се задоволяватъ да дѣлѭтъ думата на нѣколко части, отъ които всѣка образува дума, както въ шарадата (коравина = кора, вина); нъ отъ неѭ правѭтъ нови думи, като съединяватъ размѣсено буквитѣ ѝ (отъ коравина искарватъ кора, вина, вика рано, корана ви, и др.).

Логодиария, *гр.* Порой думи, многоглаголане, празнословие.

Логъ. Еврейска мѣрка за течности, която била около $^1/_3$ отъ литра *(Библ.)*.

Ло-даваръ. Градъ на ист. отъ Порданъ, на Гадовото племе *(Библ.)*.

Лодзъ. Полски градъ, пиотрковска губерн., 45 килом. на сѣв.-зап. отъ Пиотрковъ, на Лудка (притокъ на Неръ), на желѣзница (130 килом.) за Варшава; 57,000 жит., отъ които много нѣмци. Най-голѣмото срѣдоточие на фабричната промишленость въ Полша: памучни предачници, сукнени фабрики, вапсарници и други индустриални заведения, на брой нѣколко стотини. Висше техническо училище. **Л.** е билъ въ 1821 село съ 800 жит: сега е по население втори градъ на Полша.

Лоди. Италиянски градъ, 30 килом. на юго-ист. отъ Миланъ, на Ада (лѣвъ притокъ на По); станция на желѣзницата отъ Миланъ за Пиаченца; 25,900 жит. Фабрики за фиансови издѣлия и др. Въ околностьта му се прави изрядното сирене, криво познато подъ името *пармезанско.* Съборна църква отъ XII-и вѣкъ. Бонапартова блескава побѣда надъ австрийцитѣ въ 1796. — Въ XI-и вѣкъ **Л.** е билъ най-могжщий градъ въ Италия слѣдъ Миланъ. Той принадлежалъ едно по друго на графове Висконти, на венециянцитѣ, на испанцитѣ, на французетѣ.

Лодиана. Укрѣпенъ градъ въ английска Индия (Пжнджабъ), въ прѣдсѣдат. Калкута, 200 килом. на сѣв.-зап. отъ Дели; 39,983 жит. афганци и кашемирци. Фабрики за обикновени кашемирски шалове и платна. **Л.** е на главния пжть между порѣчията на Гангъ и Индъ.

Лодъ. Еврейско име на Лида *(Библ.).*

Ложа, или *лоджа, фр., итал.* Отворена отпрѣдъ стаица за нѣколко зрителе въ театръ и други такъви.

Ложе (Thallus). Тѣлото на растение, у което не се забѣлѣжва разлика между стеблото и листата. — **Ложни растения** (Thallophyta) е името на една отъ главнитѣ групи, на които се дѣлжтъ растенията; другитѣ групи сж: мъхови, тайнообрачни цѣвни, и явнобрачни. Отъ тая група сж най-проститѣ растения. У найнискитѣ въ неж цѣлото растение състои отъ *една клѣтка,* която извършва всичкитѣ жизнени дѣйствия. Корене, стебла и листа обикновено тука не може да се различжтъ. Развъждането у найнискитѣ форми бива *бесполовно.* Ложнитѣ растения се дѣлжтъ на два класа: *водорасли* (Algae), които иматъ хлорофилъ (листна зеленина) и могжтъ сами да си приготвятъ храна, и *гжби* (Fungi), които нѣматъ хлорофилъ и се хранжтъ или отъ живи растения (тунеядни — паразитни гжби) или отъ органически мрътви вещества (сапрофитически гжби).

Ложементъ, *фр.* Ровъ или яма, прикрита отъ неприятелскитѣ стрѣли, за скриване задъ неж на стрѣлци.

Лоза. Добрѣ-познато растение отъ семейството *Лозинови* (Ampelideae) — дървета или пълзеливи лозини съ съвършени малки зелени цвѣтовце, расположени въ форма на гроздъ. Коронката отъ 4—5 части и толкова тичинки; плодътъ зърно, вжтрѣ съ 2—4 твърди сѣмки.

Лозата е едно отъ на́й-цѣннитѣ растения. Отъ плода ѝ, *гроздето,* се прави, както е извѣстно, виното, па и ракия, оцетъ и тиргиена кислота; освѣнь това, гроздето въ прѣсно и сухо състояние, съставя една часть отъ храната на жителетѣ въ много страни;

на́й-сетнѣ, въ нѣкои страни, отъ стеблото на л., доста дебело, кораво и трайно, правѭтъ покѫщнини, или го изгарятъ, та искарватъ отъ него печатарско мастило.

По́-вече отъ 1500 видоизмѣнености на л. се описватъ по *ампелографията* (гръц. *ампелосъ*, лоза), която нѣкои писатели въ на́й-новитѣ врѣмена сѫ възвисили до степеньта наука. Макаръ нашитѣ гроздя и да сѫ отъ добритѣ, нъ вината ни, по причина на староврѣменния способъ, по който се правѭтъ, не сѫ трайни; и тая е една отъ причинитѣ, по които търговията ни съ вино е слаба. Всички припознаватъ, че едно усъвършенствуване на винодѣлието у насъ е необходимо. По тоя прѣдмѣтъ ние вече имаме и нѣколко рѫководства.

Вѣрва се, че отечеството на л. е Кавказъ, дѣто тя расте изобилно и раскошно, катери се до върховетѣ на на́й-високитѣ дървеса, и произвожда изрядно грозде. Кога е прѣнесена въ Европа, не е извѣстно; знае се само, че тя отъ памтивѣка се обработва по европейскитѣ крайбрѣжия на Срѣдиземно море. Колкото се отнася до самото обработване на л. и винодѣлието, тѣ сѫ много стари, както е явно отъ библейската история за Ное, и отъ митологическитѣ басни за Бахуса. Въ римско врѣме, л. се е обработвала обширно въ Испания, южна Франция и южна Германия. По́-късно, извѣстенъ е у насъ Крумовий законъ за лозята.

Въ Европа винодѣлието е сега важенъ клонъ отъ поминъка, отъ Срѣдиземно море къмъ сѣверъ до Кобленцъ на Рейнъ; нъ въ нѣкои страни, особено въ Гръция и Йоническитѣ о-ви, сухото грозде съставя главната часть отъ произведението на лозята.

Лозарството е било въведено рано отъ испанцитѣ и португалцитѣ въ Азовскитѣ о-ви, Мадейра и Канарскитѣ о-ви, и Америка. То е било въведено и въ Австралия въ нашото врѣме. Ала на н. Добра Надежда, въ Америка и въ Австралия вино до сега се е произвождало въ малъкъ размѣръ.

Л. има много врагове: отъ растенията много ѭ поврѣждатъ *плѣсенитѣ*, отъ животнитѣ *човкоглавцитѣ*, а въ на́й-ново врѣме опропастителната лозна мушица, наречена *филоксера*.

Лозана. Швейцарски градъ, сѣдалище на управл. на вадски кантонъ, 50 килом. на сѣв.-ист. отъ Женева (61 по желѣзница), 80 килом. на юго-зап. отъ Бернъ (98 по желѣзница), въ живописно мѣстоположение при южнитѣ поли на Юра и 2 килом. отъ сѣверния брѣгъ на Женевско езеро; ц. на желѣзници за Женева, Невшателъ, Бернъ и др.; 35,600 жит. Академия, която състои отъ 4 факултета (на литературата и на наукитѣ, на правото и на богословието), едно аптекарско училище, едно приготовително лѣкарско училище, образцови учебни заведения и много общополезни учреждения; една съборна църква, готическа направа, подкачена въ X-и вѣкъ и свършена въ XIII-и, е на́й-голѣмото украшение на града. Л. е отъ 1874 сѣдалище на швейцарското федерално сѫдилище.

Лозенградъ (тур. *Кръкъ-клисе* = 40 църкви). Градъ въ одрински вилиетъ, 53 килом. на ист. отъ Одринъ, до политѣ на Странджа-планина, при Голѣма-Рѣка, (притокъ на Еркене); отъ 14,000 до 16,000 жит. (на́й-много бъл-

гаре, послѣ гръци, турци, арменци и евреи). Градътъ, расположенъ амфитеатрално на два хълма и въ долината, която ги дѣли, е укрѣпенъ; улицитѣ му сж тѣсни и кжщитѣ дървени. Нѣколко църкви (три български) и джамии. Доста важна търговия съ вино, ракия, масло и сирене съ Цариградъ. **Л.** е ц. на мютесарифликъ; въ околностьта му, дѣто е развито много лозарството, се намиратъ *Малко-Търново,* чисто български градецъ, съ около 1000 кжщи; *Малко-Самоково,* съ рудници за желѣзо; и *Луле-Бургасъ* (виж. това име) и *Баба-Ески,* градовце, станции на желѣзницата. — Мурадъ II прѣзелъ укрѣпения замъкъ на **Л.** въ 1436.

Лозинка или **Лозунгъ,** *герм.* 1) Условна дума за отговоръ на извикването на часовиитѣ, както въ военно, така и въ мирно врѣме. 2) Девиза.

Лозъ (герм. *лознъ,* щастие, късметъ). Лотариенъ билетъ.

Лоизъ, *фр.* Искривена дума отъ *Луизъ.* Сжщото, каквото е наполеонъ (монета).

Лойола *(Игнатий),* сжщото му име *Иниго Лопесъ де Рекалде.* Основателтъ на ордена на иезуититѣ, род. въ 1491 въ прадѣдовия си замъкъ *Лойола* въ Баскскитѣ области. Съ скждно образование първенъ, той станжлъ пажъ, послѣ испански офицеръ, а слѣдъ това много религиозенъ, когато рѣшилъ да отиде въ Иерусалимъ. Отъ Монтсератския монастирь, дѣто се подвизавалъ, той отишелъ пѣшъ въ Римъ, отъ дѣто, слѣдъ като добилъ папската благословия на Адриана VI, продължилъ пжтя си, съ просия, до Венеция, и отъ тамъ отплувалъ въ единъ корабъ за Кипръ и Светата Земя. Слѣдъ една несполука да проповѣдва евангелието на невѣрнитѣ, **Л.** се върнжлъ въ Европа, твърдо рѣшенъ да добие университетско образование. Съ тая цѣль той се училъ, вече на 35-годишна възрасть, въ университетитѣ у Алкала, Саламанка и Парижъ, като се издържалъ отъ милостинята на вѣрнитѣ. Когато така се занимавалъ съ наукитѣ си той съставилъ, между другаретѣ си, онова благочестиво калугерско братство, което отпослѣ се развило въ оня влиятеленъ орденъ, който носи името *иезуитски* (виж. *Иезуити),* и който приврѣменно билъ утвърденъ отъ папа Павла III въ 1530. **Л.,** назначенъ пръвъ генералъ на ордена, ревностно се посветилъ на дѣлото да обръща протестантитѣ и други въ католичеството. Той прѣбивавалъ, като генералъ на ордена, въ Римъ, дѣто починжлъ въ 1556, причисленъ между светиитѣ отъ папа Григория XV. Живота му сж описвали Рибаданейра, Мафеи, Бартоли и Бухуръ.

Локаленъ, *фр., англ.* и др. (лат. *локусъ,* мѣсто), Мѣстенъ. — **Локализирамъ.** — Ограничавамъ въ мѣсто. — **Локалъ.** Помѣщение, стая, сграда.

Локанта, *итал.* Гостилница.

Локеренъ. Белгийски градъ (източна Фландрия), на Дюрмъ (лѣвъ притокъ на Шелда), 23 килом. на сѣв.-ист. отъ Гандъ; кръстопжть на желѣзницитѣ отъ Гандъ за Анверсъ и отъ Термондъ за Сасъ-де-Гандъ; 18,215 жит. Фабрики за ленени, памучни и вълнени стоки, и за химически произведения; търговия съ добитъкъ, жито, ленени платна. — **Л.** е билъ ограбенъ отъ нормандцитѣ въ 886. Въ околностьта му сж намирали

римски медали. Испанцитѣ го прѣзели въ 1605.

Локомотивъ, *лат.-фр.* Паровозъ; парна машина, за която закачатъ вагонитѣ на желѣзнопжтенъ влакъ.

Локомоторенъ, *лат.-фр.* Мѣстимъ, който може да се мѣсти отъ едно мѣсто на друго.

Локсокосмосъ, *гр.* Уредъ, който прѣдставлява въртенето на земята около слънцето и около осьта си.

L*ocum tenens*, *лат.* Замѣстникъ.

L*ocus in que*, *лат.* Мѣстото, дѣто.

L*ocus criminis*, *лат.* Мѣстото на прѣстжплението.

L*ocus standi*, *лат.* Мѣсто за опора, сир. право за намѣса.

Локъ *(Джонъ).* Знаменитъ английски философъ, род. въ 1632 въ Рингтонъ близу до Бристолъ, училъ се въ Оксфордъ, и прѣдпочиталъ Бейкъна и Декарта отъ Аристотеля. Учитель и възпитатель въ семейството на лордъ Шяфтсбери, Л. раздѣлилъ неговата участь: добилъ висока служба, когато лордътъ станжлъ министръ на финансите (1672) и заедно съ покровителя си, гоненъ за държавна измѣна, побѣгналъ въ Холандия (1682). Въ 1688, годината на революцията, Л. се върнжлъ въ отечеството си, добилъ изново служба и писалъ нѣколко статии върху вѣротърпимостьта. Отпослѣ живѣлъ пó-вечето въ село, дѣто и умр. въ 1704. Въ 1690 се напечатало неговото знаменито съчинение, надъ което работилъ 17 години, *Опитъ върху човѣшкото разбиране* (Essay concerning human understanding, прѣведено и много пжти прѣпечатвано на французски, нѣмски и др. езици), което отбѣлѣжва една епоха въ историята на философията. Въ първата книга отъ това съчинение, Л. отхвърля сжществуването на врождени идеи у човѣка. Въ втората книга показва, че изворътъ на нашитѣ идеи е опитътъ; и понеже нашиятъ опитъ е двоякъ, вънкашенъ и вжтрѣшенъ, ние имаме два класа идеи — чувствени и мислени. Нъ много отъ тия понятия сж се успорявали, особено понятията за пространство, врѣме, бесконечность, сила, причина, добро и зло; и Л. разисква тия понятия обширно за да ги прослѣди до извора имъ. Третата книга е за езика, гледанъ като орждие на истината, и съдържа много цѣнни свѣдѣния. Четвъртата книга бурави съ естеството, прѣдѣлитѣ и истинностьта на нашето знание, включително областитѣ на вѣрата и разума.

Ломбарди. Германски народъ отъ севското племе, заселенъ между Елба и Одеръ, който нахлулъ въ Италия въ VI-и вѣкъ (568 — 569) и основалъ тамъ едно силно кралство, съсипано отъ Карла Велики въ 774. Самитѣ ломбарди били малобройни, ако и храбри, когато завоевали горна Италия, ала числото имъ много порасжло отъ прихождането на пришелци — българе, сармати, панонци, гепиди, саксонци и др. Въ новото си кралство л. играли важна роля. Още въ IV-и вѣкъ, тѣ били приели християнството съ арианската ересь; сега между тѣхъ се распространило католичеството и, заедно съ него, и римскитѣ закони и учреждения на подчиненитѣ отъ тѣхъ градове. Въ царуването на Ротара се обнародвало на латински езикъ (643) подъ заглавие «Edictum» **Ломбардското** *народно право*, което е служило въ срѣд-

нитѣ вѣкове за основа при изучването правнитѣ науки. Въ царуването на краля Лиутпранда (713 — 744) ломбардското кралство достигнжло до най-високата степень на могжществото и благоденствието си. Лиутпрандъ далъ послѣдния ударъ на Равененския екзархатъ, и стремилъ се да расшири ломбардското владичество надъ цѣла Италия. Нъ макиавелическата политика на папитѣ да противопоставятъ единъ на другъ интереситѣ на царетѣ, та да извличатъ за себе си полза, както и прѣпирнитѣ за наслѣдството на ломбардския прѣстолъ, докарали падането на ломбардското кралство скоро слѣдъ като било стигнжло до най-голѣмото си величие: Слѣдъ покорението на Ломбардия отъ франкитѣ, л. бързо зели да се сливатъ съ римлянетѣ; въ X-и вѣкъ, германский имъ езикъ билъ съвсѣмъ истиканъ отъ латинския. Нищо, освѣнъ нѣколко думи и имена, не е уцѣлѣло отъ тѣхния народенъ езикъ; дори самитѣ балади, които расказватъ подвизитѣ на ломбардскитѣ герои, сж достигнжли до насъ въ латински стихове.

Ломбардия. Сѣверната часть на Италия, която образувала ядката на ломбардското кралство (виж. *Ломбарди; Ломбардо-Венециянско кралство)*, съ гл. гр. *Миланъ;* сега една отъ италиянскитѣ области; 3,892,792 жит. *(ломбардци)*.

Ломбардо-Венециянско *кралство.* Слѣдъ падането на ломбардското кралство (774), Ломбардия влѣзла въ състава на Карловинската или Франкската монархия. Въ 843 отъ Ламбардия се създало едно кралство, което не било съвсѣмъ отдѣлено отъ франската монархия до 888. Отъ това врѣме то се управлявало отъ свои си крале до 961, когато се присъединило на Германската империя. По-сетнѣ въ Ломбардия се образували независими дукства, още по-сетнѣ прѣобърнжти на републики — Миланска, Мантуаска, Пиемонтска и др. Въ 1167, тия държавици, заедно съ републикитѣ Венеция и Генуа, свързали «пръвъ ломбардски съюзъ» да бранютъ свободата си отъ Филипа Барбароса, когото тежко разбили въ 1176. Въ 1225 тѣ били принудени да образуватъ «втори ломбардски съюзъ» среща Фридриха II и съ подобна сполука. Около това врѣме, въ пó-вечето отъ тия държавици управлението станжло тираническо, и страната се раздирала отъ вжтрѣшни раздори, които грижливо се потикали отъ Франция и Германия. Тия велики сили и Испания се борили коя да тури ржка на Ломбардия. Нáй-сетнѣ Испания сполучила да ю завладѣе въ 1540 и ю държала до 1706, когато прѣминжла въ ржцѣтѣ на Австрия. Въ 1796, тя влѣзла въ състава на Цизалпийската република, нъ въ 1815 била върнжта на Австрия и присъединена административно на новопридобитата Венециянска область подъ името *Ломбардо-Вениционско кралство.* Това съединение се развалило въ 1859 отъ италиянската война; Ломбардия се прѣдала на новото кралство Италия, а Австрия задържала Венециянската область, която сжщо изгубила въ 1866.

Ломбокъ. Единъ отъ Зондскитѣ о-ви, на ист. отъ Ява; простр. 5960 чет. килом. и насел. 380,000 мохамедане и до 5,000 браманци. Планинска, гориста, плодородна земя. Гл. произведения оризъ и

памукъ; около 20,000 тона памукъ се изнасятъ годишно. Столицата е *Матаранъ;* гл. пристанище Ампананъ. Л. се управлява отъ единъ раджа, полуподчиненъ на Холандия. Вж. *Зондски о-ви.*

Ломброзо *(Цезарь).* Знаменитъ психиатръ и криминалистъ, род. въ 1836 въ Венеция. Училъ се вѣрѣдъ крайни лишения. Затварянъ въ крѣпость по подозрѣние за участие въ заговоръ; участвувалъ въ войната въ 1859—60. Отъ 1855 захванжли да се появяватъ въ списанията статиитѣ му по психиатрията. Занимавалъ катедрата по психиатрията въ павийския университетъ отъ 1862; сега е професоръ на туринския университетъ.

Изслѣдванията на патологическата анатомия, физиология и психология на прѣстжпницитѣ дали на Л. единъ редъ признаци, които отличаватъ, по неговото мнѣние, наслѣдствено-родения прѣстжпникъ отъ нормалния човѣкъ. Като се ржководилъ отъ тия признаци, Л. намѣрилъ за възможно не само да установи типа на прѣстжпния човѣкъ изобщо, а дори и да забѣлѣжи чърти, присжщи на отдѣлни категории прѣстжпници, както, запр., на крадцитѣ, убийцитѣ, изнасилницитѣ и др. Черепътъ, мозъкътъ, носътъ, ушитѣ, шарътъ на косата, татуировката, почеркътъ, чувствителностьта на кожата, психическитѣ свойства на прѣстжпницитѣ сж били наблюдавани и измѣрвани отъ Л. и ученицитѣ му; и тия изучения имъ сж послужили за основа на едно общо заключение, че въ прѣстжпния човѣкъ живѣятъ, по силата на закона на наслѣдственостьта, психофизиологическитѣ особености на отдалеченитѣ прадѣди. Л. е ималъ много противници, които успоряватъ заключенията му.

По́-главни отъ Л-тѣ съчинения сж: За прѣстжпния човѣкъ (L'uomo deliquente, 1876); За прѣстжпната жена (La donna deliquente, 1893); *Гениалностьта и умопобъркването* (1892), *Нáй-новий напрѣдъкъ въ науката за прѣстжпника* (1892), За политическитѣ прѣстжпления и революциитѣ: Il delitto politico e le revoluzioni. Едно Л-во съчин., *Любовьта у лудитѣ,* за доктори и юристи, е прѣвелъ на езика ни отъ рус. П. Странджевъ (Шуменъ, 1894).

L' Homme propose, et Dieu dispose. Французска пословица: човѣкъ прѣдполага, а Богъ располага.

Ломоносовъ (*Михайло-Васил.*). Русски филологъ, поетъ и ученъ, когото сж нарекли «бащата на нововрѣменната русска литература», защото е извършилъ единъ истински прѣвратъ въ русския езикъ, като въ сжщото врѣме го изгладилъ и доста обогатилъ. Л. билъ роденъ въ с. Денисовское, близу до Холмогори (архангелска губ.) въ 1711, умр. въ Петербургъ въ 1765. Синъ на единъ простъ рибарь, Л. показалъ такъва жажда за знание и наклонность къмъ поезията, че възбудилъ приятелството на единъ свещеникъ, който го настанилъ въ едно московско училище, отъ дѣто постжпилъ въ петербур. академич. гимназия. Слѣдъ свършването курса, академията го испратила да продължи наукитѣ си въ Германия (1737), дѣто се усъвършенствувалъ въ математиката, химията и рударството. Отъ 1741 той билъ въ Петербургъ директоръ на минералог. кабинетъ на академията и професоръ на химията, членъ на академията (1751),

държавенъ съвѣтникъ (1764) и др. Славата му като ученъ била голѣма: Ейлеръ говори съ възтържени думи за работитѣ му по физиката, химията, минералогията и металургията. Нъ той билъ още по́-славенъ като писатель. Прочутитѣ му поетич. произведения съдържатъ: два тома оди, между които на́й-забѣлѣжит. сж неговитѣ *Вечерни и утрѣнни размишления върху величието на Бога*, една епическа поема отъ двѣ пѣсни върху Петра Велики, *Петриада*, двѣ трагедии, пѣсни и др., въ които дава на русската литература новоевропейска литературна посока. Освѣнь това, нему се длъжжтъ една русска история, лѣтописи на русскитѣ господаре, и една граматика, за която казватъ, че е «начъртала плана на русския езикъ». На́й-сетнѣ, Л. билъ и ревностенъ поборникъ на мисъльта за уреждането въ Русия на първия университетъ. Екатерина II му дала славно погребение. Тѣлото му се покои въ църквата Св. Александръ Невски, дѣто Воронзовъ му е построилъ великолѣпна гробница. Другъ паметникъ му е въздигнжтъ въ Архангелскъ (1838). **Л**-витѣ съчин. сж имали много издания; едно отъ на́й-добритѣ е изданието на Перевлѣсски (Москва, 1846); въ него сж приведени всички статии напечатани до 1846 за **Л**. Въ 1891 с.-петербургската академия на науки́тѣ прѣдприе едно пълно научно и критическо издание на **Л**-тѣ съчинения, съ обяснителни бѣлѣжки на академика Сухомлинона; отъ това издание до сега сж излѣзли два тома. Нѣколко биогр. бѣлѣжки за **Л**. има въ книж. *Двадесеть биографии на образцови рус. писатели* отъ В. О., прѣводъ на Д. Велковъ (Шуменъ, 1896).

Ломъ или *Ломъ-Паланка*. Български окржженъ градъ на Дунавъ и при устието на р. Ломъ, 88½ килом. на ист. отъ Видинъ и 154½ килом. на сѣв. отъ София; 9,058 жит. Доста добро пристанище, дѣто се внасятъ стоки за София и изнасятъ храни. Красивъ градецъ съ хубави улици и педагогическо училище. Околностьта на града е укичена съ лозя. Единъ шосеенъ пжтъ води отъ София до Л., на́й-ближното пристанище на Дунавъ. Прѣдполага се, че Л. е билъ основанъ още прѣди Р. Х., вѣроятно отъ *мизитѣ*, чиито могилни гробове и до днесь личжтъ на западъ, по пжтя за Видинъ. Въ римско врѣме градътъ се наричалъ *Алмусъ*, — име, което има свръска съ днешното. Както въ врѣмето на римлянетѣ и византийцитѣ, така и въ врѣмето на българетѣ **Л**. е билъ важно мѣсто въ търговско и военно отношение. Около източната махала, *Кале*, и днесь стърчжтъ останки отъ крѣпости. Слѣдъ падането на българското царство, градътъ е билъ разоренъ, и отпослѣ населенъ исключително отъ турци и евреи, а едвамъ въ началото на XIX-и вѣкъ подкачилъ да се населява отъ българе. **Л**. е родината на *Първанова, Пишурка, Берковски, Дим. Ангелова* и др.

Ломъ. Име на двѣ рѣки въ България, и двѣтѣ притоци на Дунавъ. По́-важната е **Русенски Л**.; съставя се главно отъ *Бѣли* и *Черни Ломъ*, които извиратъ единътъ на сѣверъ, а другий на западъ отъ Ески-Джумая; дължината му е около 100 килом. и устието му е при самия градъ

Русе. При устието му се намира арсеналътъ и квартирува българската флотилия. — Другий **Л.** се образува отъ три рѣки, чиитѣ глави се намиратъ въ планинитѣ, които дѣлѫтъ България отъ Сърбия: една отъ тия рѣки извира надъ с. Горни-Ломъ, друга — Чупренска рѣка, иде отъ планина Св. Никола, а третята извира въ Заглавичска планина надъ с. Стайковци. Устието на тоя **Л.** е при градъ Ломъ.

Ломъ (Долни и Горни). Двѣ села въ Бѣлоградчишката околия, при изворитѣ на р. Ломъ.

Лонгинъ *(Дионисий Касий)*. Гръцки философъ и риторъ отъ Атина или Емеза, живѣлъ въ III-и вѣкъ (213-273) слѣдъ Р. Х., Оригеновъ ученикъ въ Александрия, учитель на дѣцата на палмирската царица Зиновия, а отпослѣ нейнъ пръвъ министръ; диктувалъ гордия отговоръ на господарката си на прѣдложението, направено ней отъ имп. Аврелиана да се прѣдаде, за което и билъ обезглавенъ като измѣнникъ, по заповѣдь на императора, когато римлянетѣ сполучили да прѣземѫтъ памирската крѣпость. Л-та ученость била прочута: наричали го «жива библиотека», па и критическото му остроумие не било пó-малко удивително. Той минува за единъ отъ нáй-добритѣ критици въ старо врѣме. Въ единъ вѣкъ, когато платонизмътъ отстѫпялъ на полуисточния мистицизмъ и на сънищата на неоплатонизма, **Л.** личи като истински Платоновъ послѣдователь. Той билъ езичникъ, нъ великодушенъ и вѣротърпимъ езичникъ. Отъ творенията му, едничкото, което е уцѣлѣло (па дори и то нецѣло) е съчин. *За възвишното.* Това негово съчин. има много издания, отъ които нáй-добритѣ сѫ Тупиевото (Оксфордъ, 3-о изд. 1806), Вейскевото (Лайпц., 1809) и Егеровото (Парижъ, 1837); на французски Traité du sublime, прѣводъ отъ Боало, на русски *О высокомъ*, прѣводъ отъ гръц. на Ив. Мартынова. Виж. и Рюнкеновата Dissertatio de Vita et Scriptis Longini.

Лонгфело. (*Хенри Уадсуѫртъ*). Знаменитъ американски поетъ и белетристъ, нáй-народний отъ американскитѣ поети; нъ който, споредъ нѣкои критици, отстѫпя, като народенъ поетъ, на По. **Л.**, синъ на отличенъ адвокатинъ, билъ род. въ Портляндъ (държ. Мейнъ), въ 1807, а починѫ въ 1882. Още ученикъ въ Боудоиновата колегия, той написалъ нѣкои отъ нáй-извѣстнитѣ си ранни стихотворения. Откакъ слѣдвалъ донѣйдѣ правото, билъ назначенъ учитель на новитѣ езици въ сѫщата колегия, въ която свършилъ; и прѣди да почне курсоветѣ си, прѣкаралъ три години въ Европа, за да изучи народитѣ, чиито езици и литератури щѣлъ да прѣдава 1826 — 1829). Въ 1835, годината, въ която се явило първото му важно съчинение, Outre Mer, юмористически раскази на пѫтувания, билъ назначенъ професоръ по катедрата на новитѣ литератури въ Харвардовия университетъ (въ Кямбриджъ, Масачузетсъ), — катедра, която занимавалъ 17 години. Въ 1854 напусналъ университета за да се посвети съвсѣмъ на литературата. Той още два пѫти посѣтилъ Европа, въ 1842 и 1868-69; въ послѣдното посѣщение всѫдѣ му се отдали високи почести, особено въ Англия, дѣто писанията му сѫ много популярни.

Отъ Л-тѣ произведения съ нáй-голѣма извѣстность се ползуватъ *Хайаута*, епопея изъ бита на сѣверо-американскитѣ индийци; *Евангелина*, поема, едно приближение до народния епосъ; *Хиперионъ*, хѫдожественъ романъ, написанъ подъ влиянието на едно продължително прѣбивание на поета въ Германия; *Златната легенда*, която, въ нѣкои отношения, дори сравняватъ съ Гетевия *Фаустъ*; *Нощни гласове* (Voices of the Night); балади и други поеми; *Испанский студентъ*; *Пѣсни за робството*. Л-та поезия се лишава отъ сила, нъ е пълна съ картинность. Въ всичкитѣ Л-ви произведения личи свѣтлъ умъ, дълбоко християнско чувство и любовь къмъ човечеството.

Лонгъ (Д-ръ *Албертъ Л.*). Професоръ въ Робертъ Колежъ (виж. това име), американецъ, добрѣ-познатъ българофилъ. Д-ръ Л., род. въ 1832 въ Вашингтонъ (Пенсилвания, Съед. Държ.), се училъ въ пенсилванския Западни Университетъ, свършилъ наукитѣ на алегениската колегия (Мидвилъ) и богословието въ бостонския университетъ. Назначенъ мисионеринъ за България, той пристигнѫлъ въ 1857 въ Шуменъ, придруженъ отъ Д-ръ Притимана; тѣ били първитѣ протестантски мисионере въ България. Откакъ прѣкаралъ 1½ год. въ Шуменъ и послѣ 5 год. въ Търново, и изучилъ българския народъ — езика му, нравитѣ и обичаитѣ му, и нуждитѣ му, Д-ръ Л. се прѣмѣстилъ въ Цариградъ (1863) и почнѫлъ издаването на духовно-поучителенъ вѣстникъ, мѣсечна *Зорница*, който ималъ твърдѣ добъръ приемъ изъ България; тоя вѣстникъ, първото може-би илюстровано списание на езика ни, излизалъ, съ едногодишна прѣсѣкулка, отъ 1864 до 1871 и доста помогнѫлъ за събуждането на българщината. Прѣзъ тоя периодъ Д-ръ Л., заедно съ Д-ръ Ригса, П. Р. Славейкова и Христодулъ Костовича, работилъ главно по прѣвода на *българската Библия*, който е станѫлъ класически и може и днесь, слѣдъ пó-вече отъ 30-годишна разнообразна дѣятелность на много дѣйци въ литературното ни поле, да служи като образецъ за чистъ български езикъ и гладъкъ слогъ комахай на всички съврѣменни наши писатели, заразени отъ всѣкакви чуждици, галицизми, русизми и др. Прѣзъ това врѣме, а именно въ 1867, Д-ръ Л. ходилъ въ Ню-Йоркъ да надзирава електротипирането на българския и словѣнския *Нови Завѣтъ* въ паралелни страници. Все по това врѣме учений американецъ издалъ и нѣколко поучителни брошурки и прѣвелъ на езика ни прочутия Бѫнияновъ (виж. това име) *Пѫтешественикъ*. Отъ него имаме, въ български прѣводъ, и единъ неговъ исторически расказъ, *Словѣнетѣ и Българетѣ* (Цариградъ, 1871), четенъ въ видъ на скаска прѣдъ англо-американската колония въ Цариградъ.

Д-ръ Л. прие професорство въ Робертъ Колежъ въ 1872. Ала покрай служебнитѣ си длъжности, никога не е прѣставалъ да се интересува отъ напрѣдъка на народа ни и всѣкога се е отнасялъ съ горещо съчувствие къмъ българскитѣ въспитаници на колегията. Съ благодушенъ характеръ и весело духорасположение, той притежава нáй-широката общочовѣшка природа. Той е награденъ отъ

князъ Александра съ ордена *Св. Александръ* и отъ князъ Фердинанда съ ордена за *гражданска заслуга*. Овѣнъ това, първото народно събрание — учредителното — му гласува благодарность за принесенитѣ отъ него услуги на народа ни. Д-ръ **Л.** е избранъ членъ на Българското Книжовно Дружество, на Американското Източно Дружество, филаделфийското Нумизматическо Дружество, лондонското Елинско Дружество, цариградския гръцки Книжовенъ Силогосъ, лондонското Библейско Археологическо Дружество и други учени дружества.

Лонгъ *(Джорджъ Ваш.* де*)*. Американски пѫтешественикъ къмъ сѣверния полюсъ, морякъ (1844 — 1881). Въ 1879 командуваше натъкмения отъ Дж. *Бенета* (виж. това име) походъ на *Жанета*, прѣзъ Беринговъ протокъ, испратенъ да срѣщне Норденшелда, намѣрилъ зимовището на *Вега*, парахода на тоя пѫтешественикъ, и пръвъ се научилъ за сполучливия исходъ на пѫтуването около сѣверна Азия. Отъ тамъ *Жанета* тръгнѫла къмъ Врангелова земя, испаднѫла всрѣдъ ледове и 21 мѣсеца се носила къмъ сѣв.-зап. На 30 юн. 1881 корабътъ, притиснѫтъ отъ ледоветѣ, погинѫлъ; нъ корабницитѣ съ нѣколко лодки и храна сполучили да се спаснѫтъ на леда. Корабницитѣ се мѫчили да дойдѫтъ до брѣговетѣ на Сибиръ. Едвамъ на 12 септ. **Л.**, заедно съ 11 души отъ похода, достигнѫлъ до едно устие на Лена, нъ умрѣлъ отъ гладъ и истощение; само Мелвиловата дружинка биде спасена отъ тунгузетѣ. Виж. The voyage of Jeanette — The ship and ice Journals of G. W. de Long (Бостонъ, 1883); *Melville*, In the Lena delta (1884), *Gilder*, In Eis und Schnee (Лайпц., 1884).

Лонгъ *(Шеле)*. Американски пѫтешественикъ по Африка, род. въ 1843; въ 1870, въ качеството подпълковникъ отъ генералния щабъ, постѫпилъ въ египетска служба. Участникъ въ Гордоновия походъ въ 1874, той билъ испратенъ отъ Гордона при царь Мтеза въ Уганда, стигнѫлъ до Укеревеке, открилъ по пѫтя езеро *Лонгъ* (или Ибрахимъ пашово), между исхода на Нилъ изъ Укеревеке и Магунго. **Л.** е написалъ Central Africa, naked truths of naked people (1876); Egypt, Africa and Africans (1878) и Three prophets: Chinese Gordon, Mohammed Ahmed, Arabi Pasha (1884).

Лонгъ-Айляндъ (Дългъ о-въ). Островъ въ Атлантически океанъ, среща Ню-Йоркъ, отъ който го дѣли единъ морски ржкавъ, нареченъ Източна рѣка, 1 килом. широкъ; прост. 150 килом. надлъжъ и отъ 15 до 30 на-ширъ; 664,000 жит. Гл. градъ *Бруклинъ*. Една желѣзница минува прѣзъ о-ва отъ ист. къмъ зап. и единъ чудесенъ мостъ, съ желѣзница на него, съединява Ню-Йоркъ съ Бруклинъ. Едно врѣме тоя о-въ билъ населенъ отъ 13 индийски племена.

Лондонски конференции. Първото дипломатическо събрание съ това име станѫло въ 1826-27, да уреди работитѣ на Гръция; второто се държало въ 1830, да спогоди или да раздѣли Белгия и Холандия. Понеже Холандия отхвърлила прѣдложенитѣ условия и се уловила за оржжие, Франция и Англия се намѣсили; французетѣ прѣзели Анверсъ и англо-французската флота блокирала холандското крайбрѣжие, и това

накарало холандцитѣ да склонѭтъ на единъ договоръ, който отдѣлилъ окончателно Белгия отъ Холандия (11 май, 1833). Трета конференция се държала въ 1840, по турско-египетския въпросъ, въ която Франция отказала да земе участие. Въ 1851 прѣдставителетѣ на всичкитѣ велики сили подписали въ Л. единъ протоколъ, който обявявалъ недѣлимостьта на данската монархия (включително Шлезвигъ и Холщайнъ). Конференции въ 1863, за избирането гръцки краль; въ 1864, по поводъ на данската война; въ края на година 1870, въ врѣме на обсадата на Парижъ, когато се измѣни парижский договоръ отъ 1856 въ полза на Русия, като се отмѣни запрѣщението за тая сила да държи флота въ Черно море.

Лондонски протоколъ. Това име носи една дипломатическа нота, подписана на 19 марта 1877, съ която силитѣ, по прѣдложението на Русия, поискахѫ отъ Турция, слѣдъ като отхвърли рѣшенията на Цариградската конференция (виж. *Цариградска* конференция), да се задължи да направи прѣобразования и да прѣкрати теглилата на християнетѣ. Отказътъ на турското правителство да приеме тоя протоколъ развърза рѫцѣтѣ на Русия и ѝ даде възможность да обяви войната въ 1877, за да добие освобождението на България въ прѣдѣлитѣ на Санъ-стефанския договоръ. Виж. *Протоколитѣ на Цариградската конференция съ Лондонский протоколъ*, прѣвелъ отъ франц. Т. Икономовъ (Варна, 1885) и *Русско-турска война*, историко-дипломатически етюдъ, съчин. на Гленера, прѣв. Конст. Тинтеровъ (Стара-Загора, 1887).

Лондонъ. Столицата на Англия и на Британската империя, въ юго-източна Англия, на Темза (на мѣстото, дѣто спира морското корабоплаване), 88 килом. на зап. отъ Сѣверно море, 712 килом. на юго-ист. отъ Единбургъ, 110 килом. на юго-зап. отъ Довѫръ, 420 килом. на сѣв.-зап. отъ Парижъ; 4,282,000 жит. Нáй-многолюдний, нáй-богатий, нáй-търговский градъ на земята; по многобройностьта на жителетѣ му вѣроятно никой градъ въ историята на свѣта не е билъ равенъ нему. Нито Вавилонъ, нито Мемфисъ, нито нѣкой градъ въ коя-да-е епоха на Китай не е съдържалъ подобни множества, и ако Римъ и Византия, двѣтѣ столици на стария свѣтъ, можахѫ, въ епохата на благоденствието си, да се слѣѭтъ само въ единъ градъ, тѣ пакъ биха имали едно население пó-малобройно въ сравнение съ столицата на Англия.

Темза, която въ Л. е отъ 270 до 370 метра широка, дѣли града на двѣ части: сѣверна и южна. Л. е на-длъжъ, отъ ист. къмъ зап., 16 килом., а на-ширъ — 12. Нáй-старитѣ квартали на града сѫ Сити (градъ) и Уестминстѫръ, на лѣвия брѣгъ на рѣката. Другитѣ квартали, които сѫ се наградили около двата първоначални, сѫ многобройни. Архитектурата на кѫщитѣ, въ които живѣѭтъ богатитѣ класове, е често монументална, нъ по стилъ много размѣсена; никога човѣкъ не е виждалъ толкова колони и толкова фронтони, дори и въ единъ стариненъ градъ. Вие просто ходите между два реда Партенони. Вие виждате само Вести и Юпитеровци; и илюзията би била пълна, ако между

колонитѣ вие не чententе понѣкога надписи като тия: *Газева Компания. — Застрахуване животъ.* Едно нѣщо, което дава на Л. единъ съвсѣмъ особенъ изгледъ, освѣнъ широчината на улицитѣ и тротоаритѣ му и малката височина на кжщитѣ му, е еднообразний черенъ шаръ, който носжтъ всички прѣдмѣти. Единъ неосезаемъ прахъ се е налѣпилъ о всичко, прониква всждѣ, и отъ него никой и нищо не може да се брани. Грамадното количество ископаеми вжглища, които потрѣбяватъ въ Л. — въ фабрикитѣ и и кжщитѣ — причинява тоя всеобщъ трауръ на сградитѣ.

Сити е ядката на Л., срѣдоточието на всемирната търговия и на паричнитѣ обращения на всички народи. Той самъ образува единъ особенъ градъ съ едно особно и своеобразно управление, съставено отъ единъ лордъ-меръ (лордъ-кметъ), отъ 30 помощници и сждии [това кметство раздава и правосждие и упражнява полицейска власть] и отъ 209 градски съвѣтници. Тоя кварталъ има 180,000 жит. и избира 4-ма прѣдставители за парламента. Уестминстжръ има пó-вече отъ 400,000 души, а избира само 2-ма прѣдставители за парламента, както всѣка отъ 5-тѣ градски части, които обематъ всичкитѣ други квартали. Въ Сити влизатъ и излизатъ по работа отъ другитѣ части на града 700,000 души всѣкой день.

Уестминстжръ е главно мѣстото на правителственитѣ учреждения.

Саутуаркъ, трета и нáй-обширната частъ на Л., е срѣдището на *промишлената дѣятелность.* Л. не занимава въ Британскитѣ о-ви първото мѣсто като промишленъ центръ; той не може да се мѣри съ Манчестеръ, съ Бирмингамъ, съ Шефилдъ, съ Лидсъ и съ Гласговъ по тая или оная индустрия; нъ по сбора на индустриалнитѣ си произведения той е несъмнѣнно първий градъ на Англия. Наистина, неговата промишленость е нáй-разнообразна: фабрики за копринени платове, машиностроителници, корабостроителници, ножарски, коларски, пивоварни и други фабрики, производство на химически вещи, миловарници, кожарници, златарници, часовникарници и др. Бирата е главното произведение. Само една бирена фабрика захваща 6 хектара и употрѣбява 400,000 хектолитра ячемикъ на година. Една отъ тия бирени фабрики, за да си достави потрѣбната вода, е провъртѣла прѣзъ геологическитѣ пластове на земята 311 метра дълбоко. Огромно е и *храненето* на Л. Тоя градъ поглъща, едно на друго, всѣка година 345,000 говеда, 1,525,000 овце, 25,000 свине, 8 милиона птици и глави дивечъ; пó-вече отъ 3 милиона лакерди се испращатъ всѣка година отъ Шотландия, Ирландия и Скандинавия. Хиляди ладии натоварени само съ раци и други раковидни животни спиратъ всѣка година близу до кетата на Билингсгейтското тържище. Млѣкото въ потребение е 10 милиона хектолитра, а яйцата пó-вече отъ 200 милиона на годината и идждтъ главно отъ Франция. Зеленчуцитѣ по тежина надминуватъ 450,000 тона на годината; овощията се въскачватъ на 50,000 тона. Градинитѣ въ околностьта на Л., въ които се обработватъ зеленчуцитѣ, сж близу половината отъ градинитѣ на цѣла Англия; нъ пакъ тия градини не могжтъ да се сравняватъ съ парижскитѣ. Потре-

бението на ликйоритѣ надминува 200 милиона литра; виното е рѣдкость сравнително съ бирата и го пиѭтъ само богатитѣ. Бройтъ на всичкитѣ отдѣлни занятия и звания въ Л. е около 2,000.

Лондонската *търговия* е нѣщо чудесно. Около 100 парахода влизатъ въ лондонското пристанище *всѣкой день*, четири-пети английски, останѫлитѣ другоземни. Половината отъ голѣмитѣ английски параходи принадлежѫтъ на Л., който притежава всичко пó-вече отъ 2,700 кораба съ вмѣстим. пó-вече отъ 1,100,000 тона. И трѣбва човѣкъ да види съ очитѣ си нескончаемитѣ редове кораби съ всѣкакви размѣри и товаренията и растоваряниятa имъ, за да може да си състави едно понятие за лондонското пристанище. Л. се съобщава съ всичкитѣ части на Великобритания чрѣзъ слѣднитѣ желѣзници: *Източната*, къмъ Ярмутъ; *Юго-източната*, къмъ Довѫръ; *Южната*, къмъ Брайтонъ; *Юго-западната*, къмъ Плаймутъ, прѣзъ Бристолъ; *Сѣверозападната*, къмъ Гласговъ, прѣзъ Бирмингамъ и Ланкастеръ; *Сѣверната*, къмъ Инвернесъ, прѣзъ Кямбриджъ, Йоркъ, Джрхямъ, Нюкяслъ, Единбургъ; *Срѣдоточната*, къмъ Лидсъ. Около 500 влака тръгватъ отъ станциитѣ на Л. и околностьта му на день. При това, съобщителнитѣ срѣдства въ самия градъ сѫ много; освѣнь общественитѣ кола и колесници, на брой около 10,000, омнибуситѣ, параходитѣ, които шарѭтъ по Темза непрѣстанно, прѣзъ Л. минуватъ много желѣзни пѫтища, които вървѭтъ надъ кѫщитѣ, по сводове, или подъ сградитѣ, прѣзъ подземни проходи. Както по Темза и изъ улицитѣ на Сити, по тия желѣзници пѫтуватъ всѣкой день стотини хиляди души; прѣсмѣта се нáй-малко на сто милиона души годишното движение на пѫтницитѣ въ лондонскитѣ станции. Двѣ желѣзнопѫтни линии опасватъ Л., едната сѫщи Л., другата — цѣлия градъ; първата е токо-речи всѫдѣ подземна, нъ гаритѣ сѫ надъ земята. Голѣмо число желѣзнопѫтни клонове съобщаватъ тия двѣ линии помежду имъ. Пó-вече отъ 150 станции, голѣми и малки, турятъ въ съобщение едни съ други всичкитѣ квартали на столицата и главнитѣ желѣзници, които отиватъ къмъ областитѣ. Освѣнь нѣколко кѫси пѫтувания, пѫтуванията въ Л. ставатъ сега чрѣзъ пáрата.

Вносътъ на Л. е много пó-голѣмъ отколкото износътъ: макаръ търговията му да надминува ливерпулската само съ 70 милиона лева, вносътъ му е съ 850 милиона лева пó-голѣмъ; напротивъ ливерпулский износъ надминува лондонския съ 775 милиона лева. Прѣзъ една отъ послѣднитѣ години, вносътъ на Л. е билъ за 1,315,023,225 лева, износътъ за 3,536,072,675 лева. Вносътъ на жито, брашно, памукъ е много пó-голѣмъ въ Ливерпулъ отколкото въ Лондонъ; нъ Л. е пръвъ по вноса на колониални стоки (чай, кафе, синило, захарь, какао, ромъ) вино и спиртъ. Зимания-даванията на едро сѫ дивни по характеръ. Само вѫглища Л. потребява пó-вече отъ 6,000,000 тона годишно. Пó-голѣмата часть отъ лондонския вносъ става прѣзъ ню-хейвънското, довѫрското, фолкстонското и судамптонското пристанища. Нáй-сетнѣ, като тържище на капитали, Л. е пръвъ на свѣта; той има може-би толкова капитали

на расположение колкото всички други тържища заедно. По́-вечето правителства имать. освѣнь официалнитѣ си пратеници, прѣдставителе при лондонскитѣ банки. Рудницитѣ въ южна Америка се експлоатиратъ косвенно отъ тия банки.

Отъ сградитѣ забѣлѣжителни сж: Букингамски дворецъ, мѣсто-прѣбивалището на кралица Виктория; Сентъ-Джеймски дворецъ; Хуайтъ-Холъ, прѣдъ който е билъ обезглавенъ Карлъ I; Кенсингтонски дворецъ. Отъ 500-тѣ църкви и капели съ колосалностьта си особено поражава съборната църква Св. Павелъ, дѣто сж гробоветѣ на Нелсъна и Уелингтона, и Уестминстерското абатство, съ статуята на Шекспира; гробницитѣ на Шеридана, Милтона, Адисъна, Драйдъна, Чатама, Пита, Фокса, Канинга и много други знаменити англичане, и съ стара църква, въ която сж се коронясвали английскитѣ царе и царици отъ Едуарда Исповѣдника до царица Виктория и дѣто мнозина отъ тѣхъ сж погребени. Църквата Св. Павелъ, токо-речи въ срѣдата на града, основана въ 610 слѣдъ Р. Х., се разрушила отъ голѣмия пожаръ въ 1666; сегашната църква е съградена отъ 1675 до 1710. Уестминстерското абатство брои годинитѣ си отъ VII-и вѣкъ, и е било прѣсъграждано въ течение на вѣковетѣ; вжтрѣшностьта му е чудесна по богатството на украшенията, блесъка на сводоветѣ и великолѣпието на извайкитѣ. Между другитѣ сгради, на́й-забѣлѣжителни сж новий Парламентски дворецъ, съграденъ по готически стилъ на двата брѣга на Темза, може-би на́й-хубавото, и навѣрно на́й-голѣмото здание на свѣта отредено за граждански работи; *Гилдхолъ*, градский домъ на Сити, основанъ въ 1411: *Мяншънъ-хаусъ*, резиденция на лордъ-мера, въ самото сърдце на Сити и др.

Парламентский дворецъ се намира среща Уестминстерското абатство и е построенъ на мѣстото на единъ бивши дворецъ, съсипанъ отъ пожаръ въ 1835. Захванжтъ въ 1837, той още не е довършенъ. Той покрива едно пространство отъ 3 хектара и 20 ара, и съдържа по́-вече отъ 500 салона и стаи и 11 двора. Главний фасадъ на Темза е 287 метра дългъ и се свръшва на двата края съ двѣ издадени крила; безбройнитѣ му готически прозорци сж украсени съ гербове, арабески, извайки; отворки въ зидоветѣ съдържатъ статуитѣ на всичкитѣ английски господаре отъ Вилхелма Завоевателя до кралица Виктория. На сѣверния жгълъ се издига Часовната Кула (Clock Tower), 98 метра висока и на която камбаната е на́й-голѣмата въ Англия. На югозападния жгълъ на южния фасадъ се издига *Кула Виктория*, висока 104 метра, на́й-високата четвъртита кула на свѣта. Срѣдната кула се издига само 92 метра.

Между лондонскитѣ голѣми сгради на́й-стара е Кулата (Tower), на която сказанието приписва първото основание Юлию Цѣзарю, и която донѣйдѣ е била построена отъ Вилхелма Завоевателя, а отпослѣ доста увеличена отъ нѣколко царе. Тая кула, която и днесь минува за твърдѣлътъ на столицата, захваща едно пространство отъ 5 хектара и 25 ара, заобиколено съ единъ окопъ. Съ стотини исторически личности сж били затваряни въ тая крѣпость и обезглавени въ Голѣмия й дворъ;

въ една отъ кулитѣ ѝ, *Кръвавата Кула*, сж били убити дѣцата на Едуарда IV. Частнитѣ дворци и домоветѣ за клубоветѣ всѣка година се увеличаватъ. Клубоветѣ играѭтъ голѣма роля въ **Л.**, дѣто сж много богати и настанени въ великолѣпни палати; естествено тѣхнитѣ палати се намиратъ на прѣдѣлитѣ на аристократическия, парламентския и търговския квартали. Много публични градини и мѣста сж украсени съ паметници: Фишстритъ-Хилъ съ една грамадна дорическа колона, 61 метра висока, колоната на Нелсъна въ Трафалгарски площадъ, 44 метра висока, съ Нелсъновата статуя на връха ѝ и заобиколена въ основата отъ четире бронзови лъва, и мн. др.; ала **Л.** има пó-малко паметници отколкото се стои на голѣмината му.

Л. има 3 опери и около 30 театра, голѣмо число музикални и концертни зали, множество салони за всѣкакви хждожествени изложби, не пó-малко отъ 2,000 училища и около 600 учени, учебни, благотворителни и възпитателни учреждения.

Л. нѣма сжщи университетъ като Оксфордъ и Кямбриджъ. Учреждението, основано въ 1836 и наречено лондонски университетъ, не раздава самó висшето образование. То е една испитателска колегия, която дава дипломи на ученици свършили въ лондонскитѣ, областнитѣ или колониалнитѣ «високи училища», безъ условието за задруженъ животъ, нравствена и религиозна дисциплина. Ала лондонскитѣ «високи училища» сж твърдѣ добри; опитнитѣ науки въ тѣхъ захващатъ пó-вече мѣсто, и учението тамъ отговаря пóдобрѣ отколкото въ старитѣ английски университети на изискванията на нововрѣменното знание. Медицината се изучва не само въ единадесетьтѣ училища при болницитѣ, а и въ двѣ колегии наречени Университетска (University College) и Кралевска (King's College); по една клиническа болница има при двѣтѣ тия учреждения. Ако **Л.** въпрѣки голѣмитѣ си училища не е университетский центръ на Британскитѣ о-ви, и трѣбва още да припознава прѣдимствата на Оксфордъ и Кямбриджъ, той е понѣ безспорно научний, литературний, хждожественний центръ на всичкитѣ английски страни: тамъ се обнародватъ пó-вечето съчинения, тамъ се събиратъ нáй-важнитѣ научни дружества, се отварятъ голѣмитѣ изложби по живописството и се прославятъ актйоритѣ. Тамъ сжщо се обнародватъ нáй-цѣнимитѣ списания и нáй-влиятелнитѣ вѣстници, които не само сж една сила въ държавата, а и съдѣйствуватъ за образуването на общественото мнѣние въ всички просвѣтени страни. Печатницитѣ, дѣто се печататъ тия книги и вѣстници, сж между нáй-забѣлѣжителнитѣ лондонски промишлени заведения.

Въ **Л.** има 18 публични библиотеки и много музеи, отъ които първий е *Британски музей*. Тоя музей е билъ основанъ въ 1753, по послѣдната воля на единъ прочутъ лѣкарь, сжръ Хянсъ Слоонъ, който завѣщалъ на народа книгитѣ си, ржкописитѣ си и всичкитѣ си естествено-исторически и хждожествени прѣдмѣти. Тия сбирки се обогатили грамадно, и кждѣ 1823 се захванжло строението на една окончателна сграда, която се свършила само въ 1857. Богатството (произведенията на

природата и шедеври на искусството), което съдържа тоя обширенъ дворецъ, го прави въ много отношения нáй-драгоцѣния музей на цѣлъ свѣтъ. Залитѣ на извайкитѣ и старинитѣ съдържатъ нáй-чудеснитѣ и нáй-любопитнитѣ паметници на Асирия, Египетъ, Армения, Мала-Азия, Гръция, Етрурия; тамъ любителетѣ на изящното ходѫтъ да погледатъ съ благоговѣние ликийскитѣ гробници, остаткитѣ отъ Мавзолея, колонитѣ на храма на Диана Ефесска, извайкитѣ на Партенона. Отъ когато лордъ Елджинъ, въ 1816, прѣнеслъ отъ Атина тия драгоцѣнни мрамори, въ Лондонъ не пó-малко отколкото въ сама Елада, трѣбва да отиде оня, който иска да изучва гения на Гръция. Тамъ се намиратъ и прочутий «Розетски камень», който Ѭнгъ захванѫлъ да дешифрира и който нáй-сетнѣ далъ възможность Шамполйону да открие ключа на иероглифическитѣ писмена на Египетъ; папируси, три-четире, можеби петь хиляди години стари, и плочитѣ, които сѫ съставяли библиотеката на Ниневийския дворецъ. Прѣзъ 160-годишното си сѫществуване Британски музей е легнѫлъ на английския народъ не пó-малко отъ 140 милиона лева. Отъ другитѣ музеи, нáй-забѣлѣжителенъ е *Саутъ-Кенсингтонски музей*, нареденъ отъ 1851 насамъ, въ който притежава, между друго, извайки отъ италиянското възраждане, на които би могла да позавиди дори и сама Флоренция; той има нáй-вече 7-тѣ чудесни Рафаилови картони, истински картини. Въ сбиркитѣ отъ научни образци човѣкъ вижда и нѣкои отъ прѣдмѣтитѣ, които механицитѣ ходѫтъ да изучватъ съ благоговѣние, нáй-старитѣ Аркрайтови, Уатови и Стефансонови машини. До Саутъ-Кенсингтонски музей се издига *Източно-Индийски музей*. Тамъ сѫ събрани всичкитѣ минерали, всичкитѣ сурови произведения на Индия и нáй-забѣлѣжителни прѣдмѣти на индийското искусство. Л. притежава и специални музеи: такъви сѫ геологически музей, основанъ отъ Бича; анатомически музей, отъ Джона Хънтера и др. Отъ библиотекитѣ първа е Библиотеката на Брит. музей, която ако и да притежава около 1,250,000 книги и ржкописи, не е толкова богата колкото парижката Народна Библиотека; въ читалнята на тая библиотека единъ катологъ по име на автори отъ около 1,000 тома и 20,000 съчинения за постоянно употрѣбение, енциклопедии и рѣчници, исторически сбирки сѫ на свободното разположение на читателетѣ, на които се даватъ и книгитѣ, които поискатъ. — Народната Галерия (National Gallery), която се намира въ Трафалгарски площадъ, расте бързо; прѣзъ една отъ послѣднитѣ години, тя се обогатила съ 77 нови трудове, които легнѫли 1, 875,000 лева. Тя съдържа сега пó-вече отъ 1000 картини. Италиянската, холандската, фламандската школи тамъ сѫ блескаво прѣдставени.

Токо-речи всичкитѣ учени дружества въ Л. притежаватъ богати сбирки и специали библиотеки отъ неоцѣнима стойность. Кралевското Дружество, Геологическото Дружество, Химическото Дружество, Антропологическото Дружество, Линеевското Дружество, Астрономическото Дружество, Азиятското Дружество, най-сетнѣ

Географическото Дружество, основано въ 1830, което е зело почина на толкова пѫтувания и изслѣдвания, сѫ всички въ благоденствено положение и располагатъ съ значителни капитали. Зоологическото Дружество е основало въ 1826 въ Regent's Park Зоологическата Градина, най-богатата сбирка отъ животни, която сѫществува на свѣта. Градинарското Дружество има много хубави градини, нъ въ Кю, на зап. отъ **Л.**, се намира Ботаническата Градина, най-богатата и най-добрѣ редената въ Европа; тя принадлежи на правителството. — Отлични между ученитѣ дружества сѫ и Дружеството на Старинаретѣ, Кралевската Академия на Хѫдожествата, Британски Институтъ и др.

Благотворителни заведения въ **Л.** броѭтъ до 1024. Между тия заведения сѫ 181 болници, отъ които 22 общи, 49 специални, 3 лудници, 6 родилници, 324 заведения за образованието на бѣднитѣ разреди. Отъ религиознитѣ дружества, забѣлѣжително е Библейското, което сѣе по цѣлъ свѣтъ безбройни екземпляри отъ Библията на 140 езика. Правителството се бръка само на заведенията, които то издържа; другитѣ, и тѣ сѫ много повечето, сѫ създадени и се издържатъ отъ частната благотворителность. Нѣкои сѫ много стари и се издържатъ съ своитѣ си доходи. Отъ *расходкитѣ*, най-важни сѫ парковетѣ или, както ги наричатъ «бѣлитѣ дробове» на **Л.**; и отъ тия обширни градини най-забѣлѣжителна е Хайдъ-паркъ.

Л. нѣма, за зла честь, доста чиста *вода;* нѣколко квартали добиватъ само една течность пълна съ органически вещества въ разложение, та смъртностьта тамъ е два пѫти или три пѫти по-голѣма отколкото въ кварталитѣ, на които жителитѣ пиѭтъ здрава вода. Повечето вода за пияне на лондонци доставя Темза; а тая рѣка въ долното си течение е отъ най-нечиститѣ. Ала въ сравнение съ онова, което е било до скоро, когато геризитѣ на града сѫ се изливали въ неѭ подобрението е голѣмо. — Температурата на **Л.** е доста равна: тя е едно на друго 9°. 45; прѣзъ най-студения мѣсецъ тя слиза на + 3° и прѣзъ юлия се въскачва на 17°. 48. Нъ годинитѣ различатъ много помежду си: нѣкои зими минуватъ безъ снѣгъ, а други сѫ твърдѣ люти. Ала прѣзъ тоя вѣкъ зимитѣ сѫ били меки и Темза рѣдко е замръзвала. Въ сравнение съ климата на повечето европейски градове, лондонский климатъ е здравъ.

Л. е родината на поети Чосера, Милтона, Попа, Шафтсбери и др.; на държавници Честерфилда, Франциса Бейкъна, Пита, Фокса и др.; на астронома Хяли; на живописци Райта и Хогарта.

Най-сетнѣ, **Л.** е градътъ на противоположноститѣ; до само́, дори всрѣдъ едно богатство и едно самодоволство, съ които нищо не може да се сравнява, се срѣща една сиромашия и едно окаянство бесподобни на свѣта. Леонъ Фоше казва, че столицата на Великобритания е единъ хубавъ медалъ, върху който се познава лесно мощната аристокрация, която владѣе моретата; нъ на опакото на тая паметна плака се чете *Хуайтъ-Чепелъ* и *Сентъ-Гилсъ,* позорътъ на Англия.

История — Кога е основанъ Л., не е извѣстно; знае се само, че въ римско врѣме е билъ становище на римска флота и важенъ търговски центръ. Направата на докове или искусствени пристанища въ 1802 дала силенъ потикъ на неговата търговия, която още повече се увеличила съ употрѣбението на па́рата като двигатель. Слѣдъ това Л. се е распространявалъ върху околнитѣ села и градове и е раслъ исполински: лондонското население е било въ 1350 — 90,000 жит.; въ 1600 — 180,000; въ 1650 — 350,000; въ 1700 — 550,000; въ 1750 — 600,000; въ 1801, дата на първото прѣброяване на населението, 864,035; въ 1821 — 1,227,590; въ 1841 — 1,872,365; въ 1861 — 2,803,989; въ 1881 — 3,814,570.

Лондонъ. Градъ въ Канада, 175 килом. на юго-зап. отъ Торонто, на кръстопѫтя на нѣколко желѣзници; 19,745 жит. Развита индустрия; желѣзотопилища, машини, химически произведения, мелници. Правилни улици, хубави кѫщи, много учебни, благотворителни и общополезни заведения.

Лоно, *старобълг.* Обятия, пазуха.

Лопе-де-Вега. Знаменитъ испански поетъ, род. въ Мадридъ въ 1562, умр. въ 1635. На младо врѣме не билъ повече образецъ на благоприличие отъ нѣкои други велики поети, чиито имена не е потрѣбно да се споменуватъ; на старо врѣме се покалугерилъ, безъ да прѣстане да наводнява испанската литература съ поеми и драми, не все отъ духовно или прилично естество. Л. билъ идолътъ на съврѣменницитѣ си; и отъ плодоветѣ на труда си живѣлъ въ Мадридъ блескаво, когато много по́-великий отъ него Сервантесъ умиралъ въ сѫщата улица отгладѣ. До толкова народътъ му се удивлявалъ, че самото му име станѫло синонимъ на прѣвъсходство; и говорили за *Лопе брилянтъ*, *Лопе поема*, и други такъви, като за нѣща съвършени. Много врѣме на испанската сцена не се чувало друго освѣнъ Л. де Вега; и славата му въ странство (особено, разбира се, въ Италия и въ Франция) била токо-речи толкова забѣлѣжителна. Въ едно качество, понѣ, Л. се приима, че е надминѫлъ всички други поети — неговата производителность била нѣщо дивно и бесподобно. Като се оставѭтъ на страна другитѣ многоразлични литературни произведения, само драмитѣ му, на които почива популярностьта му, и които сѫ увѣковѣчили името му, сѫ се прѣсмѣтали да стигатъ на брой не по́малко отъ 1800. Той самъ, въ единъ отъ на́й-послѣднитѣ си трудове, по́-скромно ги прѣсмѣта на по́вече отъ 1500, и ни увѣрява, че да напише една цѣла драма въ единъ день не било за него необикновенъ подвигъ. Дори и ако прѣдположимъ, че въ това има нѣщо отъ баснословното, пакъ оставатъ напечатани между петстотинъ и шестстотинъ отъ тия пиеси, които свидѣтелствуватъ за неговата огромна плодовитость. Л., ако и несравненъ по плодовита изобрѣтателность и по способностьта да слага стихове на езика, на който е писалъ, е скѫденъ отъ сериозни качества, та сега се поставя на по́ниско стѫпало отъ Калдерона, прѣемникътъ и донѣйдѣ съврѣменникътъ му. Ала пакъ той е главното украшение на испанската сцена, и доста голѣма фигура

въ драматическата литература на свѣта.

Лопецъ. Носъ на западния брѣгъ на южна Африка, прѣдѣлъ между Долна и Горна Гвинея.

Лордъ, *англ.* (собств. знач. господарь) Наслѣдствена титла на благородство, давана въ Англия; прѣдава се отъ бащата само на на́й-стария синъ. — **Лордъ-меръ.** Лондонски кметъ.

Лоренъ или **Лотарингия.** Нѣкогашно германско херцогство, раздѣлено по едно врѣме на Горни и Долни **Л.** Горни **Л.** принадлежалъ по́-сетнѣ на Станислава Лещински (виж. това име), слѣдъ чията смърть билъ присъединенъ на Франция (1766). Главнитѣ градове на тая франц. область били *Нанси* и *Люневилъ;* отъ нѣж били съставени департам. на Мааса, Мозель, Мйорта и Вогезитѣ. Една часть отъ мозелския и мйортенския департаменти Германия отнѣ Франций въ 1871. Виж. *Алзасъ.*

Лорисъ-Моликовъ. Русски генералъ, синъ на арменски благородникъ, род. въ Лори, градецъ въ Кавказъ, въ 1826; умр. въ Ница въ 1888. **Л.-М.** зелъ участие въ кръмската война въ прѣзимането на Карсъ; слѣдъ обявлението на войната съ Турция въ 1877, командуваше едно военно тѣло въ Мала-Азия и слѣдъ една несполука, разби неприятеля при Аладжадагъ и прѣсѣче съобщенията на Мухтаръ паша съ крѣпостьта на Карсъ, която прѣзе на 6 ноем. 1877. Тая война му придоби титлата графъ. Той станж на́й-извѣстенъ въ странство, когато слѣдъ едно трето покушение върху живота на имп. Александра II, покушението на 5 февр. 1880, биде назначенъ прѣдсѣдатель на една върховна комисия съ диктаторска власть, — власть обявена беспрѣдѣлна и която се прострѣ по цѣлата империя, нѣщо безъ прецедентъ дори и въ Русия. Генералътъ едвамъ бѣше постжпилъ на новата си длъжность и биде прѣдмѣтъ на едно посѣгателство (20 февр. 1880): тегли́ револверенъ коршумъ възъ него пръвъ Молодецки, когото той самъ арестува и който на третия день биде наказанъ смъртно. Това го направи още по́-популяренъ. Той биде назначенъ министръ на вжтрѣш. дѣла (авг. 1880) и рѣши имп. Александра да свика едно прѣдставително събрание; нъ между това царьтъ биде убитъ (1 марта 1881). Тогава прѣодолѣ консервативната политика на московската партия и **Л.-М.** биде принуденъ да се оттегли въ частенъ животъ.

Лорнетъ, *фр.* Бусолка, телескопче.

Лоржнсъ. Градъ въ Съединенитѣ Държави (Масачузетсъ), на двата брѣга на Меримякъ, 42 килом. отъ устието и́ и на сжщото разстояние на сѣв. отъ Бостонъ; на бостонъ-мейнската и др. желѣзници; 45,000 жит. Фабрики за памучни и вълнени стоки и мелници. — **Л.** е билъ обявенъ градъ въ 1847.

Лоржнсъ. Градъ въ Съединенитѣ Държави (Канзасъ), 40 килом. на сѣв.-ист. отъ Топека, на дѣсния брѣгъ на Канзасъ, на кръстопжтя на желѣзници отъ Канзасъ-сити за Тихи океанъ прѣзъ Топека и отъ Ливжнужртъ-сити за Ню-Шикаго; 12,400 жит. Хубавъ градъ; голѣма търговия. Сѣдалище на държавния университетъ. — **Л.** е билъ обявенъ градъ въ 1854.

Лоржнсъ (Сжръ *Томасъ*). Знаменитъ английски живописецъ-

портретистъ, род. въ Бристолъ, 1769—1830, гостилничарски синъ, Рейнолдсовъ ученикъ, придворенъ живописецъ, прѣдсѣдатель на Кралевската Академия на живописството. Портретитѣ му истъщени въ други отношения, често сж неточни въ рисованието.

Лотарингия. Виж. *Лоренъ*.

Лотария (отъ фламандска дума *лотъ*, жребие, сждба). Единъ видъ игра по жребие, въ която човѣкъ добива, въ замѣна на опрѣдѣленъ вносъ пари, нумериранъ билетъ. Отъ тия билети, които сж обикновено многобройни, само нѣколко печелѣтъ; останжлитѣ (сир. притежателетѣ имъ) губѣтъ. Лотариитѣ у насъ сж запрѣтени, освѣнъ нѣкои. — У римлянетѣ л. била едно забавление, за да се развеселяватъ гоститѣ на пироветѣ. Лотарийни печалителни билети се туряли въ една паница: единъ робъ носилъ паницата наоколо и всѣкой гостъ си зималъ по единъ билетъ, който му докарвалъ нѣщо важно или прѣдмѣтъ съ нищожна, смѣшна стойностъ. Л. на пироветѣ давалъ домакинътъ. Агрипа далъ на л. публично употрѣбение: слѣдъ свършъка на една театрална игра слѣдвала л. Л. станжла игра за печалене пари, каквато е сега, въ по́-новитѣ врѣмена, и на́й-напрѣдъ въ Холандия, дѣто се прослѣдва до началото на XV-и вѣкъ, послѣ въ Италия, отъ дѣто се прѣнесла въ Франция въ царуването на Франсоа I, въ 1539.

Лотарь I. Внукъ на Карла Велики, императоръ на Западно-римската империя, отъ 843 до 855. Билъ синъ на Лудовика Благочестиви и род. въ 795. Отъ 820 билъ съуправитель на империята; слѣдъ бащината си смърть се стремилъ къмъ самодържавие, ала билъ разбитъ отъ брата си при Фонтене. Въ 843 добилъ императорския чинъ, Италия, и тѣсната ивица земя между Германия и Франция, наречена по името му Лотарингия. Раздѣлилъ владѣнията си между тримата си синове и се отдалечилъ въ монастирь. — Л. II., синъ на Л. I, лотарингски краль, умр. въ 869.

Лотарь. Франц. краль, синъ на Лудовика VI Заморски, царув. отъ 954 до 986.

Лотарь. Саксонски дукъ, германски императоръ отъ 1125 до 1137. Въ неговото царуване подкачила борбата на гелфитѣ съ гибелинитѣ.

Лоти *(Пиеръ)*, псевдонимъ на извѣстенъ французски романистъ Жюлиена Вио, род. въ 1850 въ Рошфоръ. Въ романитѣ си Rarahu, полинезийска идилия или Mariage de Loti (1880), le Roman d' un spahi (1881), Fantomes d' Orient и др. Л. рисува екзотически нрави. Въ повѣсти Mon frère Yves, Pêcheur d' Island, Matelot той описва много поетично живота на рибаретѣ. Едно отъ Л-тѣ послѣдни съчинения е Jérusalem—описание на пжтуванията му въ светитѣ мѣста. Много Л-ви съчинения сж прѣведени на русски.

Лото, *итал.* Единъ видъ игра на щастие, въ която се играе чрѣзъ топки или карти съ означени на тѣхъ нумера.

Лотъ. Синъ Арановъ, внукъ Таринъ, братанецъ Авраамовъ, живѣлъ въ содомското поле; а слѣдъ истрѣблението на Содомъ отъ небесенъ огънь, прѣселилъ се въ планината, дѣто му се добили двама синове, *Моавъ* и *Амонъ*, родоначалници на народитѣ моавитяне и амоняне (*Библ.*, *Бит.* гл. 19).

Лоуелъ. Градъ въ Съединенитѣ Държави (Масачузетсъ), 38 килом. на сѣв.-зап. отъ Бостонъ; вжзелъ на желѣзници, които въ единъ районъ отъ 10 килом. тръгватъ по 9 различни посоки; 59,485 жит. Огромна памучна промишленость. Едни водопади на р. Меримякъ, 10 метра високи, доставятъ водната сила за фабрикитѣ, които сж дали на тоя градъ името «американски Манчестеръ». Тия фабрики потребяватъ 20,000,000 килогр. памукъ на година. Градътъ има хубави площади, около 30 църкви и грамадни учебни заведения.

Лоуестофтъ. Английски градъ, укрѣпено пристанище на Сѣверно море, 64 килом. на сѣв.-ист. отъ Ипсуичъ; двѣ желѣзници го свързватъ съ Норуичъ и съ Лондонъ прѣзъ Ипсуичъ; 16,755 жит. Фабрики за корабни ортоми и платна, корабостроителници.

Лоцманъ, *герм.* Водачъ на кораби прѣзъ опасни мѣста въ пристанища и други; оттука *лоцманство, лоцмански.*

Лояленъ (фр. *лоа*, законъ). Вѣренъ, вѣрноподданъ; прямодушенъ, честенъ. — **Лоялность.** Вѣрность, вѣрноподданически чувства; честность.

Луалаба. Име дадено на горното течение (около 2000 килом.) на р. Конго. Извира въ сѣверния склонъ на планинитѣ, които съставятъ водораздѣла между Конго и Замбеза. Минува прѣзъ езеро Касали (езеро Линколнъ у Ливингстона), образува единъ редъ езера извѣстни подъ общото име *Камоландо*, послѣ се слива съ Лувона или Срѣдна Луалаба; тѣ се вливатъ въ езеро Ланджи и излизатъ отъ него, та образуватъ Конго. *Стянли* разрѣши задачата, че двѣтѣ *Луалаби* сж горното течение на Конго (1877 г.).

Луапула. Единъ отъ голѣмитѣ притоци (около 2,000 килом.) на Конго, извира на юго-ист. отъ езеро Танганика въ планини Чингамбо, носи името Чамбези до езеро Бангуело, минува прѣзъ това езеро и прѣзъ езеро Моеро, слиза отъ водопадъ на водопадъ прѣзъ планини Митумба и Вяно и се влива въ Луалаба, близо до езеро Ланджи. Много врѣме се е вѣрвало, че Луапула е начинателната рѣка на Конго. По́-новитѣ изслѣдвания открихж, че Луапула трѣбва да остави тая роля на Луалаба. Д-ръ Райхардъ дава въстърженно описание на земята, прѣзъ която минува Луапула. Тя е «райска земя, която никое перо не може да опише» и «мрачнитѣ, нъ бистри води на рѣката текжтъ между брѣгове покрити съ дѣвствени гори отъ финикови дървеса» и др.

Лувенъ. Белгийски градъ, 24 килом. на сѣв.-ист. отъ Брюкселъ, на р. Дила; ц. на желѣзници за Брюкселъ, Лиежъ, Намюръ, Монсъ; 37,843 жит. Фабрики за бира, химически произведения, ко́ла и др. — *Лувенски каналъ* чрѣзъ Рюпелъ [Дила и Голѣма Нета съединени образуватъ р. Рюпелъ, 10 килом. длъга, която се влива въ Шелда] туря тоя градъ въ съобщение съ Шелда и съ Анверсъ. Старъ и прочутъ университетъ съ голѣма библиотека и ботанич. градина. — **Л.** Пръвъ пжть се споменува въ историята по поводъ на една побѣда при него на германския императоръ Арнула надъ нормандцитѣ въ 892; тая голѣма битва се свършила съ такъво клане на варваретѣ, че сто хиляди отъ

тѣхъ останжли. казватъ, на́ бойното поле.

Лувръ. Една отъ на́й-хубавитѣ обширни сгради въ Парижъ, на дѣсния брѣгъ на Сена, нѣкогашенъ царски дворецъ, сега отреденъ за музей. Л. първенъ билъ само една кула, построена въ 1204 отъ Филипа Августа да затварятъ въ неж държавни прѣстжпници; а сега е достигнжлъ да е на́й-богатий музей на свѣта. Токо-речи всичкото си величие е добилъ прѣзъ XIX-и вѣкъ. Въ 1798 е билъ обогатенъ съ Наполеоновитѣ обири въ Италия. Отъ тогава всѣко ново французско правителство е залѣгало да разшири и усъвършенствува всичкитѣ отдѣления на музея. Никога не е сжществувалъ музей който може да се сравнява по обширность и по съвършенство на наредбата съ луврския.

Лугано. Швейцарски градъ, на едноименното езеро, единъ отъ тритѣ гл. града на кантонъ Тесенъ, 52 килом. на сѣв.-зап. отъ Миланъ; станция на Сенъ-Готарската желѣзница, отъ Люцернъ за Миланъ; 6,130 жит. Едно отъ на́й-живописнитѣ мѣста на кантона.

Луганско езеро между Швейцария (кантонъ Тесинъ) и Италия (Ломбардия); 24 килом. на-длъжъ и 2 на-ширъ; простр. 4,860 хектара. Срѣдна дълбочина 150 метра и на́й-голѣма дълбочина 274 метра. Изобилва съ риба. Има много привлѣкателенъ изгледъ.

Луганскъ. Градъ въ европ. Русия (екатеринославска губ.), 279 килом. на ист. отъ Екатеринославъ и 26 килом. на юго-ист. отъ Славяносербскъ; станция на клонъ отъ желѣзницата Краматорофка-Звѣрево; 14,970 жит. Търговия съ жито и добитъкъ. Въ околностьта рудници.

Луго. Испански градъ, 430 килом. на сѣв.-зап. отъ Мадридъ, на р. Минио и на желѣзницата отъ Короня за Мадридъ; 18,900 жит. Търговия съ добитъкъ. Фабрики за капели. Топли минерални води, извѣстни още въ римско врѣме.

Луго. Итал. градъ, 25 килом. на зап. отъ Равена, на желѣзницата отъ Болония за Равена; 8,670 жит. Л. е прочутъ по хубостьта на женитѣ си.

Луда Яна. Лѣвъ притокъ на Марица, извира въ Срѣдна-гора надъ Панагюрище между връхове Буная и Братя, прибира отлѣво *Стрѣлешка рѣка* и се влива въ Марица до с. Адакиой, близу при Пловдивъ. На́й-сгодний коларски пжть прѣзъ Срѣдна-гора е шосето отъ Панагюрище за Пазарджикъ по течението на Л.-Я.

Лудими. Мицраимови потомци, за които се вѣрва, че живѣли въ една африканска страна близу до Етиопия *(Библ.)*.

Лудовикъ. Виж. *Луи.*

Лудовикъ I, *Велики.* Унгарски и полски краль, род. въ 1326, умр. въ 1382, наслѣдилъ баща си Шароберта на унгарския прѣстолъ, испждилъ евреитѣ изъ държавата си, покорилъ побуненитѣ трансвалци, помогнжлъ въ 1344 на вуйка си Казимира III, полски краль, среща Ивана Слѣпи, чешски краль, отблъснжлъ едно нахлуване на турцитѣ въ Трансилвания, наказалъ побуненитѣ кроати и власи. Венециянцитѣ му отнели Зара, която той въ една втора война завоевалъ съ цѣла Далмация (1348). Избранъ полски краль въ 1370. — **Л. II**, унгарски и чешски краль, род. въ 1506,

умр. въ 1526, наслѣдилъ баща си Владислава VI въ 1515, изгубилъ среща султанъ Сюлеймана II битвата при Мохачъ (1526) и се удавилъ въ едно блато, когато бѣгалъ.

Лудовикъ I. Германски императоръ отъ 814 до 840, сжщий Луи I, синътъ на Карла Велики, французски краль (виж. *Луи*). — **Л. II**, *Млади*, германски императоръ, отъ 855 до 875, синъ на Лотаря I. Коронясанъ отъ папа Сергия за ломбардски краль. Разбилъ въ 848 сарацинитѣ при Беневентъ въ Италия. Слѣдъ смъртьта на бездѣтния си братъ Карла (863), добилъ половината отъ държавата му; а кога умр. братъ му Лотарь, Карлъ Плѣшиви и **Л. II** завладѣли Лотарингия. — **Л. III**, *Слѣпи*, германски императоръ отъ 900 до 903, внукъ на **Л. II**. — **Л. IV**, *Дѣтето*, германски императоръ отъ 908 до 911. Въ неговото царуване цѣла Лотарингия се присъединила на Германия; ала анархията въ държавата му дала възможность на унгаретѣ да му наложжтъ да имъ плаща годишна данъ. Той билъ послѣдний карловингски императоръ. — **Л. V**, *Баварски*, германски императоръ отъ 1314 до 1347, род. въ 1286, синъ на Л. Строги, баварски дукъ. Билъ избранъ за герм. императоръ отъ едно болшинство, ала меншеството прогласило за императоръ братовчеда му, Фридриха Хубави австрийски. **Л.**, слѣдъ 8-годишна борба, побѣдилъ противника си, заробилъ го и го накаралъ да се отрѣче отъ всѣко притезание на прѣстолонаслѣдството. Л. поддържалъ въ Италия Висконтитѣ среща папата, за което въ 1324 билъ отлжченъ отъ църквата, и въ сжщото врѣме папата (Иоанъ XXII) му заповѣдалъ да се яви прѣдъ него; нъ той се отнеслъ до единъ всеобщъ съборъ, и ратисбонската диета обявила папската заповѣдь за неоснователна и безсилна. Въ 1327, **Л.** обявилъ папата еретикъ, прѣдприелъ единъ походъ въ Италия, коронясалъ се въ Миланъ краль, а въ Римъ императоръ. Чрѣзъ неговото влияние папа Иоанъ билъ сваленъ отъ папския прѣстолъ и Петръ Корбиерски, подъ името Николай V, направенъ антипапа. **Л.** подкачилъ война съ Флоренция и съ Неаполъ, завладѣлъ Долна-Бавария, стремилъ се да добие Тиролъ, и наслѣдилъ по жена си, Маргарита холандска, земитѣ: Холандия, Зеландия, Фрисландия и др. Германскитѣ князове, отъ страхъ, че моществото му ставало все по́-голѣмо и по насжскването на папа Иоана XXII и на Франция, избрали намѣсто него за императоръ Карла IV. **Л.** умрѣлъ скоропостижно близу до Мюнхенъ, когато се готвилъ за походъ среща Римъ.

Лудъ. Симовъ синъ, който минува за родоначалникъ на лидянетѣ въ Мала-Азия *(Библ.)*.

Лижичане. Народъ отъ словѣнското племе, който нѣкога населявалъ цѣла Лузация (виж. *Лузация)* и въ XIII-и вѣкъ господствувалъ въ много области на сѣверна Германия. Сега л. захващатъ само хълмистата, плодородна равнина между Бреславль и Дрезденъ. По Шафарика, тѣ сж по́-малко отъ 150,000. Говоржтъ едно особено словѣнско нарѣчие, *лужицки*, и иматъ своя литература. Отличаватъ се по промишлената си дѣятелность.

Лузация, по герм. *Лаузицъ*. Страна въ сѣверна Германия, която принадлежи една часть на Пру-

сия и една часть на кралство Саксония. Образувала нѣкога двѣ независими маргграфства, Горна-Лузация и Долна-Лузация; простр. 5,940 чет. килом.; население, 500,000 жит. Л. била цѣла населена отъ лужичане, венеди и други народи отъ словѣнското племе, отъ които до сега сж уцѣлѣли отъ понѣмчване само една малка часть отъ лужичанетѣ (виж. това име). Въ 928, тя станжла подвластна на германския краль Хенриха I; въ врѣмето на Отона I (968) жителитѣ ѝ се покръстили. Маргграфитѣ добили истинска власть само въ 1031, и то само въ Долна-Лузиция, а Горна Л. се подчинила на сюзеренството на Полша. Въ началото на XIII-и вѣкъ Горна Л. подпаднжла подъ властьта на Брандебургския домъ, а въ началото на XIV-и вѣкъ Долна Л. се подчинила на Чехия. Слѣдъ това, Л. подпаднжла подъ властьта на Унгария (1467), и на Австрия сжщеврѣменно съ Чехия (1526). Въ 1635, тя била отстжпена отъ Фердинанда II австрийски на Саксония и отъ тогава дѣлила сждбинитѣ на тая страна. Въ 1815, Долна Л., заедно съ източната и сѣверната части на Горна Л., влѣзла въ състава на Прусия.

Лузинянъ. Франц. болѣрско семейство отъ рода на капетинитѣ (виж. това име), което дало крале на Иерусалимъ, Кипръ и Армения. Нáй-забѣлѣжителний отъ тия крале е *Гюй де* Л., яфенски графъ, който станжлъ иерусалимски краль, въ 1186, чрѣзъ женитбата си за Сибила, дъщеря на краль Амори I. Побѣденъ и заробенъ отъ Саладина, въ битвата при Тивериада (1187), той се отказалъ отъ иерусалимския прѣстолъ за да добие свободата си, и купилъ о-въ Кипръ отъ Ричарда Лъвово-сърдце; той умрѣлъ въ 1194. Лузиняновци владѣли о-въ Кипръ до XV-и вѣкъ (1489), когато го отстжпили на венециянцитѣ, отъ които го зели турцитѣ въ 1571.

Луи или **Лудовикъ.** Име на слѣднитѣ французски крале: —

Л. I, *Благочестиви.* Синъ на Карла Велики, род. въ 778, императоръ на подновената отъ баща му Западна империя и французски краль отъ 814 до 840. Потжпкалъ една буна на внука си Бернарда, италиянски краль (818), оженилъ се за Юдита, баварска княгиня (819) и, прѣзъ царуването си, се борилъ за прѣстола съ синоветѣ си, които сполучили веднжшъ за малко врѣме да го свалѭтъ. Прѣемникътъ му на империята билъ Лотеръ, а прѣемникътъ му въ Франция — Карлъ Плѣшиви.

Л. II, *Заекливи.* Синъ на Карла Плѣшиви, род. въ 846, франц. краль отъ 877 до 879. Умр. внезапно. Побудилъ съ слабостьта си васалитѣ къмъ непокорство.

Л. III. Синъ на **Л. II,** род. въ 863, франц. краль отъ 879 до 882. Билъ принуденъ да изостави една часть отъ Лоренъ на Лудовика Германски, който му успорявалъ прѣстола; зелъ за другарь въ царуването брата си Карломана, па и билъ принуденъ да припознае Карломановия тестъ Бозона за арски и провансски краль; въ 881 одържалъ блескава побѣда надъ нормандцитѣ. Умр. бездѣтенъ, и го наслѣдилъ братъ му Каломанъ.

Л. IV, *Задморски* (понеже билъ въспитанъ въ Англия). Синъ на Карла III, род. въ 921, франц. краль отъ 936 до 954. Борилъ се смѣло срещу унгарцитѣ, които нахлули въ държавата му (937) и

среща нормандцитѣ, които го заробили и задържали нѣколко врѣме Лаонъ и Нимъ. Добилъ освобождението си, благодарение на намѣсата на германския императоръ Отона Велики.

Л. V, *Лѣниви.* Синъ на Лотаря II, род. въ 966, краль отъ 986 до 987. Умрѣлъ отровенъ, и съ него изгаснжла династията на карловингитѣ въ Франция.

Л. VI, *Кравени.* Синъ на Филипа I, род. въ 1081, краль отъ 1108 до 1137. Тоя монархъ прѣдприелъ среща голѣмитѣ васали, съ подкрѣпата на духовенството и градоветѣ, борбата, която нáй-сетнѣ се свършила съ административната и монархическата централизация. Той още се борилъ съ Хенриха I, англ. краль, който владѣялъ Нормандия. Установението въ Франция на първитѣ общини брои годинитѣ си отъ врѣмето на тоя краль.

Л. VII. Синъ на **Л. VI.**, род. въ 1120, краль отъ 1137 до 1180. За да си отмъсти на шампанския графъ, тоя краль изгорилъ въ една църква 1200 души, за което билъ отлжченъ отъ църквата и пó-сетнѣ простенъ. Като за искупление на грѣха си, **Л. VII** прѣдприелъ нещастния втори кръстоносенъ походъ съ Конрада III, герм. императоръ. Когато се върнжлъ, развелъ се съ жена си, Елеонора аквитанска, която се оженила за Хенриха II, англ. краль, и му доставила съ това Аквитания, което положило началото на английското мощество на франц. земя.

Л. VIII, *Лъвътъ.* Синъ на Филипа-Августа, род. въ 1187, краль отъ 1223 до 1226. Повиканъ въ Англия отъ баронитѣ, побунени среща Ивана Безземни, билъ коронясанъ въ Лондонъ (1216), нъ побѣденъ при Линколнъ (1217), билъ принуденъ да мине пакъ протока. Като франц. краль, отнелъ на англичанетѣ нѣколко града и дигнжлъ кръстоносенъ походъ среща албигойцитѣ.

Л. IX или *Свети* **Л.** Синъ на **Л. VIII**, род. въ 1215, краль отъ 1226 до 1270. Царувалъ първенъ подъ опеката на майка си Бланка кастилска, която свършила войната среща албигойцитѣ. Въ 1248 прѣдприелъ единъ кръстоносенъ походъ; въ 1249 завоевалъ Дамиета, нъ на другата година билъ заробенъ. Като откупилъ освобождението си, останжлъ въ Палестина отъ 1250 до 1254, а послѣ се върнжлъ въ Франция, дѣто въвелъ важни прѣобразования. Въ 1270 прѣдприелъ новъ кръстоносенъ походъ и отплувалъ къмъ Тунисъ, съ надежда да обърне тунисския краль въ християнството, нъ умрѣлъ отъ чумата при обсадата на Тунисъ.

Л. X. Синъ на Филипа Хубави, род. въ 1289, краль отъ 1314 до 1316. Накаралъ да удушатъ жена му, Маргарита бургундска.

Л. XI. Синъ на Карла XII, род. въ 1423, краль отъ 1461 до 1483. Като прѣстолонаслѣдникъ, участвувалъ въ заговоритѣ среща баща му. Отъ когато се въцарилъ, заловилъ се да гони знатнитѣ и привилегиитѣ имъ, лишилъ бургундския дукъ отъ владѣнията му, обхождалъ се жестоко съ членоветѣ на семейството си, изобщо възстановилъ моществото на Франция, макаръ и съ бесчовѣчни мѣрки; той билъ единъ отъ нáй-добритѣ политици на врѣмето си.

Л. XII, *Бащата на народа*, прѣзиме, което заслужилъ съ кроткото и справедливото си правле-

ние. Билъ отъ орлеанския домъ и прѣвнукъ на Карла V. род. въ 1462. цар. отъ 1498 до 1515. Като внукъ на Валентина Висконти, заявилъ притезание на Маланъ и го завладѣлъ въ 1499, съединилъ се съ Фердинанда арагонски за завоеванието на Неаполъ, нъ послѣ оставилъ Неаполъ въ ржцѣтѣ на испанцитѣ. Влѣзълъ въ Камбреския съюзъ среща Венеция: нъ послѣ, като ималъ за противници Свещения съюзъ, изново изгубилъ Миланъ. Кждѣ края на царуването му, нахлули въ Франция англичанетѣ и одържали побѣда при Гинегатъ, а швейцарцитѣ и нѣмцитѣ обсадили Дижонъ: нъ дохождането на папския прѣстолъ на Лъва X помогнжло на Л. XII да сключи миръ.

Л. XIII. Синъ на Хенриха IV и Мария Медичи, род. въ 1601, въцарилъ се въ 1610 подъ майчиното си настойничество. До 1624 министритѣ му не направили токо-речи нищо за Франция; нъ не било така, когато пръвъ министръ станжлъ Ришлйо. Великий кардиналъ гонилъ трояка цѣль: 1) да унижи благородницитѣ, 2) да съсипе протестантитѣ като политическа партия и 3) да унижи австрийския домъ (виж. *Ришлйо*). Колкото за Л. XIII, той слѣдвалъ по́-вече или по́-малко кротко съвѣтитѣ на кардинала. Умр. въ 1643.

Л. XIV. Синъ на Л. XIII, род. въ 1638, царувалъ отъ 1643 до 1715. Не билъ още на петъ години, когато наслѣдилъ баща си подъ настойничеството на майка си, Мария австрийска. Благодарение на Мазарина, царицата съ голѣма мжка одържала връхъ въ фрондата — междуособната война на парламента съ дворцовата партия. Прѣзъ малолѣтието на младия краль, Франция добила чрѣзъ вестфалския миръ голѣма часть отъ Елзасъ, а чрѣзъ пиринейския Русилйонъ и Конфланъ отъ Испания; по пиринейския договоръ Л. XIV се и оженилъ за инфанта Мария Терезия (1659). Отъ 1661, слѣдъ Мазариновата смърть, Л. XIV захванжлъ да царува самостоятелно и доставилъ на Франция въ всички отношения първото мѣсто между европейскитѣ държави. Прочутитѣ му думи: L'Etat, c'est moi (азъ съмъ държавата) показватъ ясно ржководителното начало на политиката му. Първото му дѣло било да отстрани Фуке, чието разсипничество изпразнило франц. съкровище. Колберъ уредилъ финанситѣ, съживилъ промишлеността, търговията и литературата. Лувоа създалъ военната сила. Въ 1667 Л. XIV отнелъ на Испания Артоа и една часть отъ Фландрия, въ 1670 завоевалъ Лоренъ и нахлулъ прѣзъ майя 1672 въ Холандия; чрѣзъ това влѣзлъ въ война съ Испания и Германия, ала по мира въ Нимвехенъ въ 1678 одържалъ за себе си холанд. погранични мѣста, Франшконте, Фрейбургъ и Брейзахъ на десн. бр. на Рейнъ. Съ политиката си отпослѣ той придобилъ още нѣколко мѣста въ Елзасъ и Нидерландитѣ, а въ 1681 завладѣлъ и Стразбургъ. Дворътъ му въ това врѣме билъ на́й-блескавий, образецъ на подражание въ Европа, въ която захванжли да господствуватъ франц. езикъ, литература и моди. Като прѣдставитель на Бога на земята, който «участвува въ знанието му, както въ властьта му», Л. XIV, откакъ докаралъ голѣмцитѣ до единъ видъ

блескаво състояние на слуги, захванжлъ и да приписва на себе си заслугитѣ на министритѣ, които му служили. Затова и билъ наистина самъ държавата, и всичко се прѣвивало прѣдъ него, благородници, парламентъ, граждане, дори и духовенство. Деспотизмътъ му го тласнжлъ на старо врѣме да гони хюгенотитѣ; затова и отмѣнилъ Нантския указъ въ 1685. Отъ друга страна, той бранилъ отъ папитѣ самостоятелностьта на франц. пръква. Поради притезанията му на Пфалцъ и келнския курфирски изборъ, избухнжла (1688) една война съ Германия, морскитѣ държави, Испания и Савойя, която се свършила съ Рисвикския миръ въ 1697. Въ 1700 **Л.** постигнжлъ цѣльта си: внукъ му Филипъ V билъ припознатъ за наслѣдникъ на испанската корона отъ Карла II, което причинило *войната за испанското наслѣдство,* въ която се съединили среща **Л.** Нѣмската империя, Савойя, Англия, Холандия и Португалия. Ала доклѣ траяла войната, съюзътъ се развалилъ, и **Л.** сключилъ утрехтския (1713), ращадския и баденския договори (1714). **Л.** умрѣлъ въ 1715. Дѣцата му умрѣли пó-рано, та го наслѣдилъ внукъ му **Л.** XV. Въ това царуване французската книжнина и искусства се довели до висока степень съвършенство отъ една плеяда блескави прозаици, поети и артисти. *Корнейль, Расинъ, Молиеръ* въ театра, *Лафонтенъ* и *Боало* въ поезията, *Босюе, Фенелонъ* въ краснорѣчието, *Лабрюйеръ* и *Ларошфуколъ* въ нравствената критика, *Паскалъ* въ философията, дукъ *Сенъ-Симонъ* и *Рецъ* въ историята, *Пусенъ, Мансаръ, Пюже* въ искусствата сж били главнитѣ прѣдставители на *вѣка* на **Л.** XIV. Виж. Волтеръ, Siècle de Louis XIV; Лемоне, Essais sur l'établissement monarchique de Louis XIV (Пар. 1818); С.-Симонъ, Mémoires complètes et authentiques sur le siècle de Louis XIV (Пар. 1829); Мишле, Louis XIV et la révocation de l'Edit de Nantes (Пар. 1860); виж. и русския прѣводъ на съч. на Дюма: *Людовикъ XIV и его вѣкъ.*

Л. XV. внукъ на **Л.** XIV, синъ на прѣстолонаслѣд. Луи, род. въ 1710, царув. отъ 1715 до 1774 първенъ подъ регентството на орлеан. дукъ, когото замѣстилъ въ 1723 бурбонский дукъ, който оженилъ краля въ 1725 за Мария Лещинска, а него смѣнилъ въ 1726 кардиналъ Флйори. Слѣдъ смъртьта на кардинала, краля ржководили любовницитѣ му. Помпадуръ склонила **Л.** на съюзъ съ Австрия, та Франция се намѣсила въ Седемгодишната война. Отъ 1758 властьта е въ ржцѣтѣ на дукъ Шоазйола, и въ това врѣме французската корона пакъ пада въ кальта, царуватъ любовницитѣ. Изобщо въ всичкото врѣме на правлението си **Л.** се намиралъ подъ влиянието на други. Той умрѣлъ въ всеобщо прѣзрѣние. Възмутени отъ развалата, която се прострѣла по самитѣ стжпала на прѣстола, философитѣ и икономиститѣ отъ XVIII вѣкъ, въздѣйствували съ писанията си среща злоупотрѣбенията: *Волтеръ, Монтескйо, Русо, енциклепедиститѣ* и *физиократитѣ* създали едно силно течение въ общественото мнѣние, въ сжщото врѣме, когато *Франклинъ, Галвани, Лавоазие, Линей, Бюфонъ, Жюсйо* упжтили наукитѣ по нови пжтеки.

Л. XVI. Синъ на франц. прѣстолонаслѣдникъ Луи и внукъ на Л. XV, род. въ 1754, царув. отъ 1774, погинжлъ на ешафота въ 1793. Всрѣдъ единъ отъ нáй-развратнитѣ дворове, порасълъ умѣренъ, честенъ и нравственъ, нъ билъ слабъ по характеръ. Още въ 1770 се оженилъ за Мария Антоанета австрийска и подпаднжлъ подъ нейното влияние и подъ влиянието на царедворцитѣ. Когато се въскачилъ на прѣстола, всждѣ въ Франция прѣобладавали нѣмотия и недоволство. Въ началото на правлението му, Тюрго и Малеръ влѣзли въ пжтя на реформитѣ; нъ реформаторитѣ били съборени отъ аристокрацията. Сжщата участь постигнжла и Некера, който желалъ да се облагатъ съ данъци и привилегируванитѣ до тогава класове. Колона намѣрилъ за нѣколко врѣме пари чрѣзъ заеми; нъ народното негодование расло. Свикването на едно народно събрание (въ което да засѣдаватъ прѣдставителе отъ духовенството, отъ благородницитѣ и отъ народа) захванжло да се иска отъ всѣкой кжтъ на Франция; нъ намѣсто това, кралътъ растурилъ и парламента (събранието на знатнитѣ), който разисквалъ неспособноститѣ на Бриеновото правителство и разблудната расточителность на двора. Работитѣ станжли още пó-лоши, когато единъ кралевски указъ заповѣдалъ да прѣстане съкровището да плаща въ брой освѣнь на войскитѣ. Некеръ билъ повиканъ пакъ на властьта. Рѣшило се да се свика народно събрание; и, по Некеровия съвѣтъ, съ цѣль да се добие единъ прѣвѣсъ на влиянието на благородницитѣ, духовенството и двора, прѣдставителетѣ на народа били въ двойно число. Народното събрание поискало ограничение на кралевската власть. Въ 1790 кралътъ се заклѣлъ въ една конституция. Нъ недовѣрчивостьта къмъ него се увеличила. Прѣзъ юн. 1791 той се опиталъ напразно да бѣга, както били избѣгнжли нѣкои князове и много благородници. Бѣгството, тайното му поддържане емигрантитѣ и прѣговоритѣ му съ чужди държави го докарали да изгуби съвсѣмъ популярностьта си. Конвентътъ (революционно народно събрание), който на 11 септ. 1792 прогласилъ републиката, осждилъ на 7 ян. 1793 съ 383 гласа противъ 310 **Л. XVI**, като «виновенъ за съзаклетие среща свободата на народа и посѣгателство на всеобщата беспечность на държавата» на смъртно наказание. Присждата се привела въ испълнение на 9 ян. сжщата година. Виж. *Франция*, подъ заглавие *История*, и *Мирабо*. Виж. и *Послѣднитѣ дни на Лудовика XVI*, отъ Вилх. Рулмона, прѣвелъ отъ нѣмски В. Вебершевичъ (Русе, 1893); Сулави, Mémoires historiques et politiques du règne de Louis XVI, и Бариеръ, La cour et la ville sous Louis XIV, XV et XVI.

Л. XVII. Втори синъ на Л. XVI и на Мария Антоанета австр., род. въ 1785, а слѣдъ братовата си смъртъ въ 1789 прѣстолонаслѣдникъ. Ако и затворенъ, князоветѣ емигранти го прогласили слѣдъ бащината му смъртъ франц. краль. Изглежда установено, че той умрѣлъ въ затвора въ 1795, нъ нѣкои писатели притезаватъ, че му се дало възможность да избѣгне, като на мѣстото му се оставило едно болно дѣте. Слухътъ, че той не умрѣлъ, а побѣгнжлъ, далъ поводъ за появението на много самозванци, отъ които нáй-

извѣстнитѣ сж *Наундорфъ* и *Бруно*, които се опитали, слѣдъ Наполеоновото падане, да прокаратъ себе си за прѣстолонаслѣдника. Наундорфъ, нѣмецъ, ималъ много привърженици; нъ като срѣщнжлъ несполука отъ страна на французетѣ, отдалечилъ се въ Лондонъ и умр. въ Делфорстъ. Неговитѣ синове и привърженици продължили дѣлото му. И единъ мисионеринъ въ Америка издавалъ себе си за **Л. XVII**.

Л. XVIII *(Станиславъ-Ксавие)*. По́-младъ братъ на **Л. XVI**, род. въ 1755, жененъ въ 1771 за Мария Жосефина, сардинска княгиня; царув. отъ 1814 до 1824. Въ началото на революцията се спасилъ въ Брюкселъ; слѣдъ братовото си загинване, обявилъ себе си регентъ, а слѣдъ смъртьта на **Л. XVII** — краль. Живѣлъ въ Верона, Варшава, Митава; въ 1809 купилъ въ Англия замъкъ Хартуелъ, дѣто останжлъ доклѣ Наполеоновото падане му отворило пжть за французския прѣстолъ. На 20 януар. 1814 издалъ прокламация до французетѣ и билъ повиканъ отъ сената: на 14 апр. стжпилъ въ Кале и влѣзлъ въ Парижъ, слѣдъ 24-годишно изгнание, на 21 апр.; и народътъ приелъ конституцията отъ ржцѣтѣ му на 23 май. Слѣдъ Наполеоновото завръщане, побѣгнжлъ въ Гандъ, а слѣдъ битвата при Ватерлоо се върнжлъ въ Парижъ подъ закрилята на дукъ Уелингтона. Испанската война (1823) въ полза на абсолютизма било послѣдното важно събитие въ царуването на **Л. XVIII**, който умрѣлъ въ 1824.

Луи Филипъ. Французски краль отъ юлската революция въ 1830 до февруарската въ 1848, род. въ 1773 въ Парижъ, на́й-старий синъ на Орлеанския дукъ Луи Филипа Иосифа. Добилъ грижливо образование, влѣзлъ въ народната гвардия, и станжлъ членъ въ клуба на приятелетѣ на конституцията, отпослѣ клубътъ на якобинцитѣ. Заедно съ баща си, отреклъ се отъ титлитѣ си, и зелъ прѣзимето *Равенството*. Участвувалъ съ отличие въ битвитѣ при Валми и Жемапъ среща пруситѣ; нъ положението му станжло опасно слѣдъ несполуката при Неарвинденъ, когато командувалъ центра. За да не бжде и той арестуванъ заедно съ генералъ Дюмурие, избѣгнжлъ заедно съ него на чужбина. Нѣколко врѣме живѣлъ въ Швейцария въ бѣдность подъ чуждо име, и прѣзъ това врѣме билъ осемь мѣсеца учитель въ Райхенау; въ 1796 отишелъ въ сѣверна Америка, когато Директорията рѣшила да даде свобода на майка му и по́-младия му братъ, съ условие **Л.** да напусне Европа. Отъ 1808 живѣлъ въ Англия; въ 1809 се оженилъ въ Палермо за княгиня Мария Амалия, дъщеря на краль Фердинанда IV. Слѣдъ Наполеоновото падане, прибралъ се въ Парижъ, дѣто билъ приетъ съ недовѣрие отъ Луи XVIII, та скоро се принудилъ да бѣга пакъ въ Англия. Слѣдъ втората реставрация, секвестиранитѣ му голѣми имѣния му се повърнжли, и той пакъ се настанилъ въ Франция (1817). Ненавижданъ отъ двора, той билъ много популяренъ въ Парижъ. Ала той стоялъ на страна отъ политическитѣ интриги; и тритѣ кръвопролитни дни на революцията отъ 1830 били токоречи изминжли, когато банкеринътъ Лафитъ прѣдложилъ на привръменния комитетъ назначе-

нието му за регентъ. Слѣдъ нѣколко деня той билъ провъзгласенъ краль на една конституционна монархия (28 юл. 1830). Поставенъ между крайности, той залѣгалъ да управлява умѣрено и да пази равновѣсие между всичкитѣ партии, та политиката му станжла извѣстна съ името срѣдна (juste milieu). Крайнитѣ демократи го мразили, и нѣколко покушения на живота му били направени. Прѣзъ неговото царуване били прѣдприети или съвсѣмъ свършени много общополезни работи; Франция се покрила съ добри пжтища и канали; единъ законъ отъ 1842 прѣдвиждалъ направата на голѣми линии желѣзни пжтища; Парижъ, Лионъ, Греноблъ били оградени съ укрѣпления; Варсайлский дворецъ билъ обърнжтъ въ прѣвъсходенъ исторически музей. На чужбина, Франция помогнжла на Белгия да се отдѣли отъ Холандия, па и женитбата на дъщерята на франц. краль княгиня Луиза съ белгийския краль свързала съ тѣсни връски Белгия съ Франция (1832); сключилъ се *четворенъ съюзъ* между Франция, Англия, Германия и Португалия за обеспечение мира въ Пиринейски полуостровъ (1834); Франция помогнжла на египетския паша Мехмедъ Али въ войната му съ султана, което насмалко щѣло да постави французетѣ въ борба среща цѣла Европа (1840), да не било **Л.** Филиповото миролюбие. На́й-сетнѣ, името на **Л. Ф.** е свързано и съ историята на нашото освобождение отъ турското иго. По инициативата на тоя краль, както и по съвѣтитѣ на сина му, немюрския дукъ, и на тогавашния министръ на вънкашнитѣ работи, Гизо, прѣзъ 1841 се испратилъ Бланки (виж. *Бланки, Екзархъ*) въ България да изучи на самото мѣсто ужасното положение на народа ни, което настанжло съ българското възстание въ Пиротско, Нишко и Лѣсковско. Слѣдствието отъ тая французска мисия било, че Франция, чрѣзъ цариградския си посланикъ графъ де Понтоа, съ първа по рода си нота, отъ 1841, протестирала прѣдъ султана противъ звѣрствата извършени надъ българетѣ.

Изобщо, **Л.** Ф-вото царуване било твърдѣ задоволително за Франция; нъ то се свършило нещастно: нѣкои партии отдавна искали едно прѣобразование на избирателната система, и понеже не добили тая реформа, избухнжла февруарската революция въ 1848. Тогава **Л. Ф.**, като видѣлъ, че не може да се ослони на народната гвардия, си далъ оставката въ полза на внука си, парижския графъ. Това не помогнжло, защото камарата на прѣдставителетѣ отказала да припознае момчето за краль. Прогласила се република. Между това **Л. Ф.** се намѣрилъ въ необходимостьта да побѣгне съ семейството си послѣденъ пжть въ Англия. Той умрѣлъ въ Клермонъ въ 1850.

Л. Ф. е ималъ 8 чада: петима синове (орлеанский дукъ, немюрский дукъ, жоанвилский князъ, омалский дукъ и монпансиерский дукъ) и три дъщери (княгиня Луиза, отпослѣ белгийска кралица; княг. Мария, отпослѣ вюртембергска дукиня; и княг. Клементина, отпослѣ саксъ-кобургъ-готска княгиня, августейшата майка на Н. Ц. В. българския князъ Фердинанда I).

Лунзиада. Купъ о-ви въ Меланезия, на юго-източния край на

Нова-Гвинея, отъ която съставя едно продължение. Състои отъ три голѣми о-ва и много малки островчета; простр. 2,200 чет. килом. Жителетѣ, папуаси, ходѭтъ голи, и сѫ диви и много войнствени. **Л.** е открита отъ Бугенвила въ 1768. По една спогодба отъ 1885 между Англия и Германия, тя съставя часть отъ англійскитѣ владѣния въ Нова Гвинея.

Луизиана. Една отъ Съединенитѣ Държави, на юго-западъ, на сѣверния брѣгъ на Мексикански заливъ, между държава Тексасъ на зап. и държава Аркансасъ на сѣв. Простр. 117,633 чет. килом. и насел. 1,150,000 жит., отъ които по́-вече отъ $^1/_4$ негри. Земята е една равнина по двата брѣга на Мисисипи и много плодородна. Климатътъ е изобщо здравъ. Главнитѣ произведения се захарь, оризъ и памукъ. По производството на захарьта никоя друга отъ Съединенитѣ Държави не може да се сравнява съ неѭ нито отъ далечь. **Л.** произвожда на година около 170 милиона килогр. захарь и 500 милиона килогр. петмесъ, по́-вече отъ 10 милиона килогр. оризъ и около 500,000 бали памукъ. Слѣдъ тия три главни произведения върви царевицата. Лозата вирѣе, нъ се произвожда грамадно количество грозде, а не и вино.— **Л.** още принадлежи на на́й-гориститѣ страни. Черната мечка, вълкътъ и пантерата се срѣщатъ още много рѣдко; нъ има много диви котки, видри, верверици и на́й-вече кърти́ци, америк. крокодили, костенурки, диви патки и всѫдѣ дребни птици. — Надарена отъ природата съ корабоплавателни пѫтища (около 3,000 килом.), **Л.** е имала нужда отъ малко желѣзници; сега притежава една мрѣжа отъ 1,000 килом., на която центрътъ е *Нови Орлеанъ*, сѣдалище на главното управление. Други гл. градове сѫ Батонъ-Ружъ, Начиточесъ, Мядисънвилъ, Джаксънъ, Поанъ-Купе и др. Въ **Л.** има 6 колегии, по́вече отъ 1000 училища и много публични библиотеки. На дѣцата на негритѣ не е позволено да се учѫтъ въ сѫщитѣ училища съ бѣлитѣ дѣца. — **Л.** е наречена така въ честь на франц. краль Луи XIV отъ французетѣ, които пръви, въ края на XVII-и вѣкъ, колонизирали тая страна. Колонията принадлежала до 1762 на Франция, послѣ на Испания, отъ 1800 пакъ на Франция, а въ 1803 била отстѫпена на Съединенитѣ Държави за 75,000,000 лева. Въ началото на междуособната война въ 1862 **Л.** се присъединила къмъ сепаратиститѣ, и тя може-би на́й-много пострадала отъ тая война и отъ унищожението на робството.

Луисбургъ. Градъ въ Нова Шкония, пристанище на юго-източния брѣгъ на о-въ Капъ-Бретонъ; край на желѣзница отъ Сидни; 10,000 жит. Голѣмо риболовство (моруни). Морска битва между французетѣ и англичанетѣ, съ блескава побѣда на послѣднитѣ, въ 1758.

Луисвилъ. Градъ въ Съединенитѣ Държави (Кентѫки), на лѣв. бр. на Охио при водопадитѣ му, свързанъ чрѣзъ желѣзници съ сѣвернитѣ и източнитѣ държави; 200,000 жит. Градътъ, въ една равнина, е построенъ правилно, съ широки улици и площади. Два моста го съединяватъ съ Ню-Албани и Джеферсънвилъ, който се намира въ държава Индиана; единъ отъ тия мостове, камененъ и желѣзенъ, 1589 метра дългъ, е лег-

нжлъ около 10 милиона лева. Канализация и водопроводъ прѣвъсходни, освѣтление електрическо и електрически трамваи. Л. е митно пристанище, съ водно съобщение на р. Охио. Търговскитѣ му обращения надминуватъ 700 милиона лева на годината; само тютюнъ тоя градъ продава за 75 милиона лева — изнася грамадни количества въ Франция, Германия, Англия, Канада. Коли и продава на годината пó-вече отъ 200,000 свине. Произвожда плугове, газеви тржби, топорища и др. Всичко 2073 фабрики и работилници, съ 29,000 работници. Отъ 53 периодически издания, 8 сж всѣкидневни вѣстници. — Градътъ е наименуванъ Л. (1780) въ честь на Луи XVI, франц. краль, чиито войски тогава помагали на американцитѣ въ войната за независимость.

Луитпрандъ. Нѣмски историкъ, епископъ кремонски, род. въ 922, билъ посланникъ на императора Отона I въ Цариградъ, умр. около 971. Гл. му съчинения сж: Antapodosis, което обгръща врѣмето отъ 886 до 948, De rebus gestes Ottonis Magni и Delegatione Constantinopolitana, издадени отъ Перца въ Monumenta Germaniae historica (Хановеръ, 1839).

Лука. Единъ отъ четирмата евангелисти, родомъ, споредъ светитѣ отци, отъ Антиохия Сирийска. Вѣрва се да е билъ елинистъ-евреинъ; знаялъ и медицината: апостолъ Павелъ го нарича, *въ Посл. къ Колос.* (4; 14) «възлюблений лѣкарь»; вѣроятно е, че е билъ и живописецъ, защото още въ първитѣ вѣкове християнетѣ приписвали нему изображението ликоветѣ на Спасителя и Богородица. Л. ще е билъ ученикъ на апостола Павла, когото придружавалъ въ проповѣдническото му пжтуване въ Троада, въ Македония и въ Римъ. Слѣдъ Павловата мжченическа смърть, той проповѣдвалъ християнството, казватъ, въ Далмация, въ Галия, па дори и въ Египетъ и въ Ливия; а умрѣлъ мжченически, споредъ едни, мирно въ Патрасъ, споредъ други. Паметьта му се слави на 18 окт. — Л-то *Евангелие*, написано на гръцки езикъ, въ Ахаия, е, като исторически расказъ, пó-пълно отъ другитѣ. Това евангелие, отправено до нѣкой си Теофилъ, е било написано, както изобщо се вѣрва, прѣди разорението на Иерусалимъ. Л. е писательтъ на *Дѣянията на Апостолитѣ*, които съдържатъ историята на проповѣдването на евангелието, отъ Христовото възнесение до 4-та година отъ Нероновото царуване. Освѣнъ това, нѣкои тълкователе на Св. Писание приписватъ нему *Посланието къ Евреемъ*.

Лука *Лейденски*. Единъ отъ забѣлѣжителнитѣ живописци на нидерландската школа, род. въ 1494 въ Лейденъ, умр. въ 1533. У него пó-рано отколкото у другитѣ се явява въздушната перспектива и въ гравюрата, и въ картината. Негови картини, изобщо рѣдки, има въ с. петерб. ермитажъ. Той пръвъ се е занимавалъ съ жанра, съ съзнание важностьта на тоя клонъ отъ живописството.

Лука *(Полъ)*. Франц. пжтешественикъ по Истокъ; род. въ Руанъ въ 1664, умр. въ Мадридъ въ 1737. Описанията на пжтуванията му сж издадени подъ тия загл.: Voyage au Levant (Paris, 1704), Voyage dans la Grèce, l' Asie Mineure, l' Afrique (1710), Voyage dans la Turquie, l' Asie etc. (1719).

Лука. Италиянски градъ (Тоскана), 65 килом. на сѣв.-зап. отъ Флоренция и 18 килом. на сѣв.-ист. отъ Пиза, между живописни хълмове; на желѣзницата отъ Пиза за Болония и Флоренция; 20,420 жит. Университетъ, замъкъ, забѣлѣжителна пръква *Санъ Фредиано,* стара съборна пръква *Св. Мартинъ* и други 40 пръкви. Голѣма търговия съ маслинено масло и съ коприна.

Лукавъ. Хитръ, лицемѣренъ, дяволитъ; въ *старобълг.* дяволъ. — **Лукавство.** Хитрость.

Лукайски о-ви. Сѫщото, каквото е Бахамски о-ви.

Лукания. Старото име на страната Калабръ, въ Италия.

Луканъ. Римски поетъ, слѣдъ Виргилия на́й-значителенъ римски епикъ, род. въ 38 слѣдъ Р. Х. въ Кордова, въ Испания, братанецъ на философа Сенека. Добилъ прѣвъсходно образование и билъ приятель на императора Нерона. Станѫлъ квесторъ и августъ; нъ изгубилъ Нероновото приятелство, когато Неронъ забѣлѣжилъ неговата голѣма поетическа дарба. Подъ жилото на досадата си, **Л.** зелъ участие въ заговора противъ Нероновия животъ въ 65. Когато се открилъ заговорътъ, **Л.**, за да избѣгне смъртното наказание, отворилъ венитѣ си и, съ славолюбиво спокойствие духа, умрѣлъ на 27-годишна възрасть. Отъ **Л**-витѣ съчин., едничкото, което е достигнѫло до насъ, е *Фарсалия,* епическа поема, въ 10 книги. Съдържанието ѝ е борбата между Цѣзаря и Помпея, която се въспѣва отъ поета въ строга хронологическа послѣдователность, та поемата има цѣнность и като исторически источникъ.

Лукау. Прусски градецъ (Брандебургъ), 80 килом. на юго-зап. отъ Франкфуртъ; 5,000 жит. Пруситѣ разбили тамъ французетѣ въ 1813.

Лукенвалде. Прусски градъ (Брандебургъ); 36 килом. на юго-ист. отъ Потсдамъ; на желѣзницата отъ Берлинъ за Хале; 14,705 жит. Голѣма вълнена предачница; сукнени и др. фабрики; парни бичкийници.

Лукианъ. На́й-великий отъ гръцкитѣ софисти, «Волтеръ на старитѣ врѣмена», род. въ Самосатъ около 125 слѣдъ Р. Х. отъ бѣдни родители (сирийци). Откакъ изучилъ гръцки, станѫлъ сѫдебенъ ораторъ въ Антиохия; послѣ живѣлъ много години, като учитель на риториката, въ Мала Азия, Гръция, Македония, Италия, Галия, дѣто произнасялъ прочути слова въ тържествени случаи. Послѣдното нѣщо, което знаемъ за него, е, че императоръ Комодъ го направилъ прокураторъ на Египетъ. Сюидасовото твърдение, че **Л.** билъ раскѫсанъ отъ бѣсни кучета за нечестието му, не намира вѣра у нововрѣменнитѣ учени, които сѫщо отхвърлятъ Волатерановото твърдение, че той билъ отстѫпникъ отъ християнството. Въ философията, както и въ религията, той не припознавалъ никакъвъ авторитетъ, и осмивалъ всичко. Отъ многобройнитѣ му съчинения, съ повѣствователно, риторическо и сатирическо съдържание, на́й-прочути сѫ диалозитѣ му, отъ които главни сѫ: *Продажбата на животи; Диалози на Боговетѣ; Рибарътъ,* или *Съживений; Пирътъ; Тимонъ Човѣконенавистникътъ; Диалози на Мъртвитѣ;* и *Икаръ-Менипъ,* или *Надъ облацитѣ.* На́й-доброто

издание на Л-тѣ съчин. е Бекеровото (Лайпцигъ, 1852) и Якобицовото (Лайпц., 1852-54). Л. е прѣвожданъ на пó-вечето европейски езици.

Лукианъ. Християнски ученъ (220 — 311), синъ на богати родители, род. въ Самосатъ. Добилъ добро свѣтско образование. Слѣдъ смъртьта на родителетѣ си, отишелъ въ Едеса, дѣто се покръстилъ и изучилъ Св. Писание, подъ ржководителството на прочутъ библейски учитель, Макарий. Слѣдъ това станжлъ пресвитеръ въ Антиохия, дѣто основалъ християнско училище, отъ което се развила прочута *антиохийска школа* на християнски богослови. Въ врѣме на Максимиановото гонение, Л. билъ закаранъ въ Никомидия, прѣдъ сжда на императора, дѣто и прѣдставилъ една писменна апология на християнството (откжлеци отъ която сж се упазили въ Руфиновата *Церковна История);* въ Никомидия той умрѣлъ мжченически въ затвора. Л. е авторътъ на символа на вѣрата, приетъ отъ антиохийския съборъ въ 341; той още исправилъ гръцкия текстъ на Библията по еврейската Библия. Въ 326 царица Елена въздигнжла надъ мощитѣ му великолѣпенъ храмъ. До насъ е достигнжла една Златоустова панегирика на Л. Между богословитѣ е имало споръ относително Л-тѣ възгледи за Троица; нѣкои дори сж поддържали че Арий заелъ отъ него учението си за арианизма. Знае се, че Л. е билъ отлжченъ отъ църквата за ересь, но послѣ възстановенъ и дълбоко почитанъ за знанието и благочестието му.

Лукновъ. Вж. *Лакновъ.*

Луковитъ. Село, окол. ц., плѣвенски окр., на бистроводната рѣка Панега (притокъ на Искъръ), 14 килом. отъ желѣзницата София-Плѣвенъ, 52 килом. на югозап. отъ Плѣвенъ и 130 килом. на сѣв.-ист. отъ София; 3,523 жит. Земедѣлие. Споредъ едно прѣдание, Л. е заселенъ прѣди 150 години. Слѣдъ освобождението, голѣма часть отъ жителетѣ, пó-вечето отъ които били помаци, се изселили. Въ околностьта на Л. се намиратъ развалинитѣ на три крѣпости и два срутени монастиря.

Лукративенъ, *лат.* Който докарва печала, доходенъ.

Лукреций *(Титъ Каръ).* Римски поетъ, апостолъ на материализма, род. въ Римъ около 99 прѣди Р. Х., лишилъ се отъ живота си на 44-годишна възрасть. За личната му история не се знае токо-речи нищо положително. Съчинението му, което го е обезсмъртило, е една философска дидактическа поема, De Rerum Natura *(За естеството на нѣщата)*, въ шесть книги. Въ това съчинение Л., послѣдователь на Епикура (виж. това име) прокарва Левкиповата атомическа теория, че свѣтътъ състои отъ стихийни частици, които сжществуватъ отъ вѣчность, и се управляватъ отъ непрѣложни закони; че не е потрѣбно да се прѣдполага намѣсата на нѣкое божество, за да се обяснява чудесното и анормалното въ природата; че каквото *изглежда* чудесно, наистина не е такъво, а просто е станжло отъ дѣйствието на закони, които дѣйствуватъ съ беспогрѣшна точность и по естественъ редъ. Главната цѣль на поета е била да освободи съотечествениците си отъ прим-

китѣ на тогавашното суевѣрие. Гледано само като литературенъ трудъ, Л-то съчинение се има за бесподобно между дидактическитѣ поеми, нáй-хѫдожественото отъ тоя видъ, което ни е завѣщало старото врѣме. Нáй-добритѣ издания на Л-та поема сѫ Лахмановото (3 изд., Берлинъ, 1860) и проф. Мунровото (3 изд., 1870). Поемата се е прѣвождала, въ поезия и въ проза, на нѣкои отъ европейскитѣ езици.

Лукреция. Спурий Лукрециева дъщеря, жена на Лиция Тарквиния Колатина. Извѣстенъ е расказътъ, за какъ тя прѣтърпѣла бесчестие отъ страна на Секста, синъ на Тарквиния Горди, и послѣ откакъ накарала баща си и мѫжа си да се закълнѫтъ, че ще отмъстѭтъ на прѣстѫпника, се самоубила прѣдъ очитѣ имъ. Сетнината отъ това събитие било падането на Тарквиниевци съ царската власть и основаването на римската република, въ 510 прѣди Р. Х.

Lucri causa, лат. Ради печала, за хатъра на печалата.

Луксозенъ. Виж. *Луксъ*.

Луксоръ. Село въ Горни-Египетъ, на дѣсния брѣгъ на Нилъ; 2,000 жит. Захваща, заедно съ нѣколко ближни села, мѣстоположението, още покрито съ развалини, на прочутия староврѣмененъ градъ *Тиви;* отъ тамъ е занесенъ въ Парижъ, въ 1836, и поставенъ на площада Place de la Concorde единъ обелискъ отъ врѣмето на Рамсеса II.

Луксъ, *лат.* Раскошъ, пишность, излишество; **луксозенъ**, раскошенъ, пишенъ.

Лукъ. Виж. *Лилиеви*.

Луле-Бургасъ. Градецъ въ одрински виляетъ, 48 килом. на сѣв.-зап. отъ Родосто, на р. Карагачъ (притокъ на Еркене), станция (10 килом. на сѣв.-зап.) на желѣзницата отъ Одринъ за Цариградъ; 5,000 жит. — **Л.-Б.** е на мѣстото на староврѣмененъ гр. *Аркадиополъ;* сегашното му име му е дошло донѣйдѣ отъ това, че тамъ сѫ се правили много лули за чобуци. — Въ нашата история тоя градецъ е забѣлѣжителенъ по една блескава побѣда близу при него на българетѣ, въ царуването на Асѣна I, надъ войскитѣ отъ источнитѣ и западнитѣ области на византийската империя, въ царуването на Исака II (есеньта въ 1194).

Лукулъ *(Луций Лициний)*. Римски пълководецъ, който воювалъ честито среща Митридата, понтски краль, и Тиграна, арменски краль. Когато Митридатъ, съ 150,000 войска, обсадилъ римлянетѣ въ Халкидонъ, **Л.** съ 35,000 войници се притеклъ на помощь отъ Киликия, принудилъ Митридата да дигне обсадата, и токоречи унищожилъ войската му, доклѣ се оттегляла. Слѣдъ 4-5 години (69 прѣди Р. Х.), **Л.** навлѣзлъ въ Армения, съ една сила отъ 12,000 пѣхота и 3,000 конница, и одържалъ пълна побѣда надъ Тиграна, на чело на една войска отъ 220,000 войници. На другата година, **Л.** спечелилъ на р. Арсаниа друга голѣма побѣда надъ Митридата и Тиграна съединени. Нъ недоволството на римскитѣ легиони, въпрѣки тия блескави побѣди, постоянно расло. **Л.** сега искалъ да обсади Артаксата, столицата на Армения, ала войницитѣ отказали да вървѭтъ нататъкъ, толкова били недоволни отъ строгата дисциплина на генерала си. Нáй-сетнѣ, **Л.** билъ замѣстенъ въ Азия отъ Помпея. Въ Римъ **Л.**,

който ималъ грамадно богатство (добито съ честни срѣдства), живѣлъ, заобиколенъ отъ артисти, поети и философи, толкова раскошно, че обѣдитѣ му станжли пословични. Само единъ обѣдъ — въ тържествени случаи — му лѣгалъ 50,000 пенязи (44,250 лева). Веднжшъ, когато вечерялъ самъ у дома си, и настойникътъ му не му сложилъ, както обикновено, раскошни ястия, той му казалъ гордо: «*Не знаеше ли, че Лукулъ щѣше да вечеря тая вечеръ у Лукула*»? Л. притежавалъ извънредна военна способность, човѣколюбие, щедрость и справедливость. Нему сме задължени за черешитѣ, които прѣнеслъ въ Европа отъ Амасия. Л. умрѣлъ въ 57 прѣди Р. Х. на 55-годишна възрасть.

Луна (лат. luna) или **Мѣсечина**. Планета спжтница на земята, около която се върти, и която освѣтлява нощѣ. Истинскитѣ диаметри на л. и на земята сж помежду си въ отношението на числата 1868,2 6845,4; та диаметрътъ на л. е малко пó-голѣмъ отъ $^{3}/_{11}$ отъ диаметра на земята; той е, въ точна дробь, 0.272957, или 1,741 килом. Повръхностьта на л., 38,000,000 чет. килом., е близу четире пжти пó-голѣма отъ повръхностьта на Европа, или колкото повръхностьта на Америка. Обемътъ ѝ, 22,105, 740,000 куб. килом., е $^{1}/_{50}$ отъ обема на земята; сир. л. е 50 пжти пó-малка отъ земята. Масата ѝ е $^{1}/_{80}$ отъ масата на земята; и срѣдната ѝ плътность около $^{3}/_{5}$ отъ плътностьта на земята. Срѣдното ѝ разстояние отъ земята е 384,454 килом.; това разстояние звукътъ (виж. *звукъ*) би моглъ да извърви (като се прѣдположи пжтьтъ отъ л. до земята пъленъ съ въздухъ при 0°) въ близу 14 деня. Едно топовно гюлле, ако върви постоянно съ скорость 500 метра на секунда, би пристигнжло на Л. въ 8 деня. Колкото за свѣтлината, която пжтува нáй-скоро отъ всички тѣла, тя би пристигнжла до нашия спжтникъ въ около една секунда и четвъртъ.

Астрономитѣ сж открили на л., въ наблюденията си, долини, планини и волкани; нъ л. нѣма атмосфера, защото на неж не се забѣлѣжва никакъвъ облакъ, па и лучитѣ отъ свѣтлината, що иде отъ слънцето, не прѣтърпѣватъ около неж никакво прѣломление; затова и л. е необитаема, понѣ за сжщества отъ сжщото естество като насъ. Л. се завъртѣва около земята въ 29 деня и половина; и това се нарича луненъ мѣсецъ. Относително повръхностьта на л., забѣлѣжително е, че всѣкога само една и сжщата ѝ половина е обърнжта къмъ насъ, та другата ѝ половина ни е непозната. Това обясняватъ съ обстоятелството, че л., доклѣ се завърти около земята, само веднжшъ се завъртява около осьта си, — обстоятелство забѣлѣжено у всички планети-спжтници. Ала видимата и невидимата половини на л. не сж отдѣлени една отъ друга съ нѣкоя постоянна или неподвижна чърта; напротивъ, тая чърта постоянно измѣнява положението си (което се нарича колебание или вибрация на л.), та невидимата половина на л. ни се показва по части, ту една часть, ту друга, на другата половина. Прѣсмѣта се, че $^{3}/_{7}$ отъ повръхностьта на л. сж всѣкога видими, а $^{3}/_{7}$ всѣкога скрити отъ очитѣ ни; а колкото се отнася до останжлата часть, тя е постоянно половината видима и половината невидима.

Ние всѣкога не виждаме л. еднакво. Когато никакъ не се вижда, казваме, че имаме *новолуние (нова мѣсечина)*. Слѣдъ нѣколко деня виждаме л. като сръпъ. Всѣки день сръпътъ става пó-дебелъ, и когато стане половинъ кржгъ, казваме го *първа четвърть*. Слѣдъ 7 деня, л. се напълня, та ѭ виждаме като цѣлъ кржгъ; и това наричаме *пълнолуние (пълна мѣсечина)*. Слѣдъ пълнолунието, цѣлий кржгъ отъ едната страна захваща да омалява (да се нащръбява), и слѣдъ 7 деня става пакъ половинъ кржгъ. Тогава казваме, че имаме *послѣдна четвърть*. Тия четире измѣнения на л. въ единъ мѣсецъ наричатъ нейни *мѣни* или *фази*. Тѣ ставатъ отъ освѣтляването ѝ отъ слънцето и отъ относителното ѝ положение къмъ слънцето и земята.

Затмѣние на л. Когато л., земята и слънцето дойджтъ въ права линия, нъ земята се намира въ срѣдата, л. остава въ сѣнката, що отхвърля земята, и не може да добива свѣтлина отъ слънцето, та потъмнява. Това се нарича лунно затмѣние. Виж. *Затмѣние*.

Л. съ притяжението си върху водата на земната повръхность, съединено съ притяжението на слънцето, произвожда приливитѣ и отливитѣ.

Много врѣме суевѣрието е приписвало на л. грамадно влияние върху растителностьта, върху здравието, върху врѣмето; тия прѣдразсждъци отъ день на день изчезватъ. Промѣнитѣ на температурата и луннитѣ мѣни може да съвпадатъ, нъ тѣ нѣматъ никаква свръска помежду си. Свѣтлината, която ни се отражава отъ л., дава една топлина, която откриватъ само нáй-тънкитѣ физически инструменти.

Луна. Римското име на гръцката богиня Селена.

Лунарий, *лат.* Уредъ за нагледно обяснение въртенията на луната около земята. — **Лунатикъ.** Думата се употрѣбява въ *Библ.* за боленъ умствено или тѣлесно, за когото се вѣрвало, че се мжчи нáй-много прѣзъ пълнолуние. За л. се говори нѣкога като за бѣснуеми, а нѣкога като свободни отъ бѣснуемость (виж. тая дума), защото се споменуватъ отдѣлно отъ бѣснуемитѣ (мат. 4; 24 и 17; 15). — **Луненъ кржгъ** или *Златно число* е врѣмето отъ 19 години, които като се навършжтъ, луннитѣ фази се падатъ пакъ въ сжщитѣ дни на мѣсеца. **Л. к.** се е захващалъ отъ 1 год. прѣди Р. Х. Нарекли го златно число, защото всѣка една година отъ тоя кржгъ записвали съ златни букви по стѣнитѣ на Минервиния храмъ въ Атина. Това служило да броѭтъ годинитѣ. Златното число въ календаретѣ ни показва текущата година отъ лунния кржгъ.

Луници. Единъ видъ огърлие *(Библ.)*.

Лупа, *фр.* Испъкнжло отъ двѣтѣ страни стъкло, което се употрѣбява да увеличава малки прѣдмѣти. **Л.** увеличава толкова пó-вече колкото пó-вече прѣломява свѣтлината и колкото е пóголѣма испъкнжлостьта. *Дихроскопическата* л. има прѣдъ себеси металическа пластинка съ малка дупчица, задъ която (между дупчицата и окото) се намира едно кжсче шпатъ, който има свойството двойно да прѣломява свѣтлитѣ лучи, поради което сж видими двѣ изображения на дупчицата. Ако прѣдъ дупчицата се

постави единъ вапсанъ кристалъ, тогава изображенията и на двѣтѣ дупчици ще бѫджтъ различно вапсани, а ако и кристалътъ е съ двойно прѣломление, той ще поглъща до различна степень лучитѣ на свѣтлината.

Луперкалии. Вълчи праздници; празднували се отъ римлянетѣ въ честь на богъ Луперка, бранителя отъ вълцитѣ.

Луристанъ. Планинска страна въ юго-западна Персия; дѣли се на *Мали* **Л.**, населенъ отъ едно малко познато диво разбойническо племе *лури* и *Голѣми* **Л.**, населенъ отъ едно племе, сродно съ староврѣменнитѣ бактриане.

Лустринъ, *лат.* Лъскава изработена кожа. — **Лустръ, лустра, лустро.** Лъскавина; оттука и **лустросвамъ,** лъскамъ.

Lusus naturae, лат. Игра или каприция на природата.

Луций или **Лукий.** Киринеецъ, може-би роднина на апост. Павла, проповѣдникъ на християнската църква въ Антиохия *(Библ.)*.

Луциферъ (лат. *Луциферъ,* Денница, отъ *луксъ,* свѣтлина и *фере,* носѫ). У староврѣменнитѣ езичници, Денница или Зорница, сир. Венера, когато е утрѣнна звѣзда. Въ Исаиевитѣ пророчества, **Л.** или Денница заплашва Вавилонъ съ скорошно падане и желае на краля му да падне въ пъкъла; той го закарва тамъ, и дяволитѣ, като го виждатъ, питатъ го: «Какъ си падѫлъ отъ небето ти, сине на зората, Денице»! (Иса. 14; 12), като мислѫтъ, че **Л.** е вече отъ падѫлитѣ ангели. Тертулианъ и други погрѣшно разбрали това мѣсто отъ Писанията да се отнася на падането на Сатана; та **л.** сега е името, което се дава на Сатана, царя на тъмнината. Милтонъ, Шекспиръ и други поети и писателе често даватъ името **л.** на грѣхопаднѫлия архангелъ.

Луцкъ. Градъ въ юго-западна Русия (Волхиния), 245 килом. на сѣв.-зап. отъ Житомиръ, на р. Стири (дѣсенъ притокъ на Припетъ); 13,950 жит. (евреи и поляци). Фабрики за сукна, усмарници, и др. — **Л.** е споменѫтъ още въ XI-и вѣкъ; билъ присъединенъ на Полша въ 1452.

Луча. Заря; линия свѣтлина, що излиза отъ едно свѣтило. — *Слънчева* **л.**, която излиза отъ слънцето. — **Лучезаренъ.** Който испуща ярка, блескава свѣтлина; въ *прѣнос. см.* веселъ, ясенъ. — **Лучемѣръ,** *радиометръ;* инструментъ за измѣрване сравнителната яркость на лучитѣ, изнамѣренъ отъ Уилиама Крукса въ Лондонъ. — **Лучистъ.** Окрѫженъ съ лучи; който, като едно срѣдоточие, испуща лучи по всички посоки.

Лучичъ *(Ханибалъ).* Начинатель съ Марулича на далмато-дубровнишката драма (1480—1540).

Лъвовъ, нѣмск. *Лембергъ.* Гл. градъ на Галиция, 280 килом. (342 по желѣзн.) на ист. отъ Краковъ и 565 килом. (755 по желѣзн.) на сѣв.-ист. отъ Вѣна, на р. Пелтевъ (притокъ на Бугъ); центръ на желѣзници за Краковъ, Киевъ, Одеса и Пеща; 109,746 жит., отъ които пó-вече отъ $^1/_4$ евреи. Стоварище на търговията между русскитѣ черноморски пристанища и Вѣна и вѫтрѣшна Германия. Университетъ, основанъ въ 1784; университ. библиотека съ 60,000 т. и 300 ржкописа. Институтъ, устроенъ отъ Осолински, съ прѣвъсходна библиотека (75,000 т. и 1,200 ржкописа,

главно отъ полската литература). Сѣдалище на римокатолически, православно-униатски и арменски архиепископи, съ 29 (едно врѣме 50) пръкви. — **Л.** е основанъ отъ галицкия князъ Лъва Даниловича въ 1259; много врѣме принадлежалъ на Полша; въ 1704 билъ прѣзетъ отъ Карла XII, който поставилъ на полския прѣстолъ Станислава Лещински (виж. *Лещински);* въ 1772, при първото дѣлене на Полша, билъ присъединенъ на Австрия.

Лъвъ. Виж. Левъ.

Лъвъ. Име на 6 византийски императори; **Л I**, *Стари* или *Велики* (457 — 474), тракиецъ отъ ниско происхождение, въскаченъ на прѣстола, слѣдъ мирната смърть на Марциана, отъ Аспара, готски военачалникъ, който мѣрилъ да си го направи една креатура. Лъвъ, уморенъ отъ неговитѣ взискания, накаралъ да го убиѭтъ прѣдъ очитѣ му въ 471. Той билъ ревностенъ за православието, исключвалъ отъ служба всѣкого, който не го исповѣдвалъ, и като Марциана гонилъ евтихианетѣ. Прѣзъ неговото царуване византийцитѣ разбили хунитѣ въ една битва въ Дакия, въ която билъ убитъ единъ синъ на Атила, и една византийска флота отнела отъ вандалетѣ, тогава владѣтеле на Африка, о-въ Сардиния, Триполисъ и други градове въ Ливия; нъ една нощь, кога да напусне Картагенъ, тая флота била запалена и прѣдприятието ѝ осуетено. — **Л. II**, *Млади*, внукъ на Л. Стари отъ майка си Ариадна, жена на Зенона Исаврянина; наслѣдилъ вуйка си (474) на 4-годишна възрасть, съ Зенона за ржководитель; нъ живѣлъ само 10 мѣсеца. — **Л. III**, *Исаврянинъ* (717—741), билъ роденъ въ Исаврия (область въ южната часть на Мала-Азия, между Пизидия и Киликия) и, както пó-вечето византийски императори, първенъ билъ войникъ; той достигнжлъ до високо положение въ войската въ врѣмето на Анастасия II, който го назначилъ да варди азиятската часть на империята отъ опустошенията на арабетѣ. Анастасий II като билъ сваленъ отъ прѣстола отъ Теодосия III, Л. съборилъ похитителя и зелъ короната. Той едвамъ билъ сѣднжлъ на имперския прѣстолъ, когато халифъ Сюлейманъ обсадилъ Цариградъ по сухо и по море; тая, третята обсада на Цариградъ отъ арабетѣ, траяла двѣ години, ала нáй-сетнѣ била дигнжта чрѣзъ енергията на новия императоръ. Между това, управителетѣ на нѣколко области се били побунили, и Л. нѣколко години воювалъ доклѣ да въдвори миръ въ империята. Л. сега издалъ единъ указъ, съ който осжждалъ иконопочитането въ пръквитѣ изъ империята. Указътъ произвелъ поразително слѣдствие; всждѣ се появили изново буни и Равена, Римъ и други гръцки владѣния въ Италия нáй-сетнѣ се отцѣпили отъ империята. Л., разяренъ, рѣшилъ да си отмъсти на твореца на това зло, папата, та затова оттеглилъ Гръция, Илирия и Македония отъ неговото духовно вѣдомство и подчинилъ ги на цариградския патриархъ, и така създалъ единъ всѣгдашенъ проломъ между Западната и Източната пръкви (734). Прѣзъ остатъка отъ неговото царуване пó-важни събития сж една нерѣшителна война съ арабетѣ и едно голѣмо земетресение (октом. 740), което докарало голѣми бѣди на империята. — **Л IV**, *Хазаринътъ* (775—780).

Това име ималъ отъ майчина си страна; майка му била дъщеря на единъ хазарски ханъ. Той наслѣдилъ баща си Константина Копронима, оженилъ се за прочутата Ирина, и умрѣлъ когато щѣлъ да подкачи изново борбата среща партизанетѣ на иконопочитането. — **Л. V,** *Арменецътъ* (813—820), така наричанъ, защото билъ роденъ въ Армения; възвишилъ се на генералски чинъ, нъ билъ обвиненъ въ държавна измѣна и затворенъ отъ императора Никифора въ единъ монастирь, до възцарението на Михаила Рангабе (811), който го освободилъ и му повърнжлъ чина и службата. Въ 813, слѣдъ една сполучлива война съ сарацинитѣ, той прѣдприелъ единъ походъ среща българетѣ, подъ главната команда на самъ Михаила, нъ оставилъ византийската войска да прѣтърпи поражение при Одринъ; слѣдъ това, подклалъ една буна, въ останжлата часть отъ войската, среща прѣдишния си благодѣтель, и билъ избранъ императоръ на негово мѣсто. Свалений монархъ самъ съ своята си ржка му испратилъ императорския скиптръ, а той се оттеглилъ въ монастирь. Л. билъ коронясанъ въ Св. София отъ патриарха Никифора. Въ 814 разбилъ българетѣ при Месемврия. Нъ той билъ страшенъ иконоборецъ и наказвалъ всички, които постоянствували да се кланятъ на иконитѣ; по тая причина заточилъ и патриарха Никифора. Общественото чувство било противъ него; и, защото често мѣнявалъ религиозното си вѣрване, прѣкаряли го Хамелеонътъ. Понеже подозиралъ Михаила въ измѣна, осждилъ го на смъртъ; нъ заранья на Коледа въ 820, когато се кланялъ въ параклиса на палата си, билъ убитъ отъ Михаилови привърженици прѣдрѣшени на духовни лица. Патриархъ Никифоръ въ заточението си, като се извѣстилъ за смъртьта му, казалъ; «Църквата се освободи отъ едиинъ неприятель, ала държавата изгуби единъ достоенъ господарь». Неговото цацуване е главно забѣлѣжително по строгия редъ въ гражданското управление. — **Л. VI,** *Философътъ* (886 — 912), чието царуване е единъ редъ отъ грѣшки и глупости. Той наслѣдилъ, на 19-годишна възрасть, баща си Василия I; свалилъ отъ патриаршеския прѣстолъ втори пжть Фотия; подигнжлъ среща себеси оржжията на българския царь Симеона, прѣтърпѣлъ кръвави несполуки (889), и подкустрилъ маджаретѣ да нападнжтъ България, ала безъ слѣдствие. Въ неговото царуване руситѣ се появили пръвъ пжть прѣдъ Цариградъ (906 — 911). Той не можалъ да стои насреща на азиятскитѣ и африканскитѣ сарацини, които дошли та ограбили Солунъ въ 904. Л. продължилъ *Базиликитѣ* (виж. тая дума), подкачени отъ баща му. Той е оставилъ и нѣколко съчинения, отъ които нáй-важното е *по тактиката.* То е съставено главно отъ извлѣчения отъ други писатели. Много издания отъ това съчинение сжществуватъ, и между тѣхъ едно на французски отъ Жоли де Мезере (1774). Л. билъ отлжченъ отъ пръквата за 4-и бракъ, отъ който добилъ Константина VII (905).

Лъвъ. Име на 6 арменски крале: — **Л. I,** князъ отъ династията на Рупеновци (1123—1144), наслѣдилъ брата си Теодосия I, и

воювалъ сполучливо среща гръцитѣ. Балдуинъ, антиохийски графъ, заплатилъ скжпо за вѣроломството, което показалъ като го арестувалъ въ единъ пиръ; Л. му отнелъ много градове, доклѣ латинитѣ не се уплашили и го умирили съ дарове. Гръцкий императоръ Иоанъ II Комненъ нахлулъ въ Армения съ войскитѣ си, уловилъ Л. чрѣзъ измѣна и го завелъ въ Цариградъ, съ двамата му синове, Рупена и Тороза (1137). — **Л. II**, *Велики.* Първий арменски краль отъ династията на Рупеновци (1185 — 1219), наслѣдилъ брата си Рупена II, ходилъ на помощь на Фридриха Барбаруса при завоеванието на Светата Земя и, съ съгласието на Хенриха VI, прѣемникъ на Барбаруса, и на папа Целестина III, билъ коронясанъ краль на цѣла Армения (1198). Багдатский халифъ и византийский императоръ Алексий Ангелъ му честитили царството съ богати дарове. Л. се оженилъ за дъщеря на Гюй де Лузиняна, кипрски краль. — **Л. III** (1269 — 1289). Установилъ резиденцията си въ Тарсъ, и го украсилъ; съградилъ църкви, училища, болници, поправилъ пакоститѣ причинени отъ сарацинитѣ, които разбилъ и съвсѣмъ изгонилъ. — **Л. IV** (1305 —1308), убитъ въ бой отъ монголитѣ. — **Л. V** (1320 — 1342). Въ неговото царуване Армения пострадала много отъ нахлувания на мамелюкитѣ, на татаретѣ и на тюркменетѣ. — **Л. VI** *де Лузинянъ* (1365 — 1393), роденъ отъ майка арменка и отъ единъ ближенъ сродникъ на Петра, Кипрски краль. Въ неговото царуване мамелюкитѣ два пжти опустошили Армения; вторий пжть, тѣ го принудили да се затвори въ крѣпостьта Габанъ, дѣто, слѣдъ 9-мѣсеченъ отпоръ, паднжлъ въ ржцѣтѣ имъ (1375). Въпрѣки спогодбата, неприятельтъ го обковалъ въ вериги съ всичкото му семейство и испратилъ въ Кайро. Той писалъ отъ затвора на папата и на Ивана I, кастилски краль, който нáй-сетнѣ издѣйствувалъ избавлението му (1382). Л. ходилъ послѣ въ Римъ и умрѣлъ въ Парижъ. Той билъ погребенъ въ църквата на целестинцитѣ, дѣто още стои гробътъ му. Бюстътъ му е въ Версайлский Музей. Съ него изчезнжла династията на Рупеновци.

Лъвъ. Име на 12 папи: **Л. I** или *Велики* (440 — 461), пръвъ исказалъ мисльта за първенство на римския епископъ въ християнската църква; неговото писмо относително прѣпирнята за сжществото на Христа имало рѣшително влияние на халкидонския съборъ; въ 451, той испросилъ пощадата на Атила за Римъ, а въ 455 спасилъ «Вѣчния градъ» отъ опустошението на Гензериха. Умрѣлъ въ 461. Оставилъ е разни съчинения (проповѣди, писма, разсждения). Римо - католическата църква го има за светецъ, и той е единъ отъ нáй-отличнитѣ латински церковни отци. За ранния му животъ, малко е извѣстно; знае се само, че той е билъ роденъ отъ едно отлично етрурско семейство въ Римъ, около края на IV-и вѣкъ. — **Л. II** (682 — 683), светецъ въ Римо-католическата църква, подобрилъ григорианския напѣвъ и съградилъ църква на Св. Павла; казватъ, че той въвелъ обичая да се ръси съ светена вода. Той билъ родомъ отъ Сицилия.—**Л. III** (795 — 816), коронясалъ въ Римъ тържествено

на 25 декем. 800 Карла Велики императоръ, та съдѣйствувалъ въ установението на Западната империя. Той билъ родомъ отъ Римъ, и билъ избранъ папа слѣдъ смъртьта на Адриана I, въ 795. Прѣзъ пó-голѣмата часть отъ VIII-и вѣкъ папитѣ, въсползувани отъ оттеглюването на византийскитѣ императори, били упражнявали свѣтско върховенство въ Римъ, подъ подразбираемото покровителство на франкскитѣ крале; съ присѫтствието на Карла Велики въ Римъ, коронясанъ и поздравенъ отъ папата, се установило формално сюзеренството на императора надъ папската държава. — **Л. IV** (847 — 855), билъ прѣемникъ на Сергия II. Съградилъ едно ново прѣдградие въ Римъ, наречено въ негова честь Civitas Leonina; подновилъ Порта, градъ близу до устието на Тибръ, дѣто заселилъ нѣколко хиляди корсиканци, които били изгонени отъ отечествената си земя отъ сарацинитѣ. Той основалъ и единъ новъ градъ, нареченъ Леополдъ, отпослѣ съсипанъ. Баснословната*) папица Иоана е вмъкнѫта отъ нѣкои писатели между тоя папа и Бенедикта III, който го наслѣдилъ на папския прѣстолъ. — **Л. V** (907 год.), папувалъ 40 дни; билъ принуденъ да си даде оставката. — **Л. VI** (928—929), роденъ въ Римъ, прѣемникъ на Иоана X; казватъ, че билъ умъртвенъ. — **Л. VII** (936 — 939), и той отъ Римъ; папувалъ до смъртьта си; ала за живота му токо-речи нищо не се знае. — **Л. VIII** (963—965). Той, настаненъ на папския прѣстолъ отъ Отона I, обявилъ, че императорътъ има право да избира папитѣ и да удобрява епископитѣ. — **Л. IX** (1049 — 1054), родомъ отъ Алзасъ и тулски епископъ; билъ съ голѣма ученость, и прѣобразувалъ дисциплината и нравственостьта на духовенството; паднѫлъ робъ въ 1053 у нормандцитѣ, които го държали ограниченъ пó-вече отъ една година, ако и да се обхождали съ него уважително. — **Л. X** (1513—1521), род. въ Флоренция въ 1475, 2-и синъ на Лоренцо Медичи. Билъ любитель и покровитель на наукитѣ и искусствата, ала за построението храма на Св. Петра и за да си поправи финанситѣ заповѣдалъ да се продаватъ индулгенции, особено въ Швейцария и Германия, което докарало Реформацията. Залѣганията му да възбуди новъ кръстоносенъ походъ не сполучили; нъ той сполучливо противодѣйствувалъ на владичеството на французетѣ въ Италия, за което и сключилъ въ 1521 съюзъ съ Карла V. Виж. Роско: Life and Pontificate of L. X (Ливерпулъ, 1805).—**Л. XI** (1605), род. въ Флоренция, отъ рода на Медичитѣ, живѣлъ слѣдъ въскачването си на папския прѣстолъ само 26 деня. —**Л. XII** (1823 — 1829), род. въ 1760 въ Генуа,

---

*) По едно прѣдание, на папския прѣстолъ сѣдѣла веднѫжъ една жена, подъ име Иоанъ VIII, въ междината между управлението на Лъва IV и Бенедикта III, поради което и папа Иоанъ XX (1276) се именувалъ Иоанъ XXI. Казватъ, че Иоана била родомъ отъ Майнцъ; прѣоблѣчена въ мѫжски дрѣхи, тя се учила въ Атина, послѣ отишла въ Римъ, дѣто била папа 2½ години. Освобождението ѝ отъ тегоба въ врѣме на една церковна процесия открило пола ѝ. Ала старитѣ актове доказватъ, че слѣдъ Лъва IV веднага стѫпилъ на папския прѣстолъ Бенедиктъ III. Виж. Bianchi Giovani: *Esame critico degli atti e documenti della papessa Giovanna* (Миланъ 1845).

проклелъ при въскачването си на папския прѣстолъ масонското и другитѣ тайни дружества, както и библейскитѣ дружества. Неговъ прѣемникъ билъ папа Пиа VIII.

Лъжедимитровци. Виж. *Димитрий* (русски владѣтеле).

Лънделъ *(И. А.)*. Шведски филологъ и етнографъ, професоръ въ упсалския университетъ, който се занимава, покрай скандинавската, и съ словѣнската филология, па е и челъ, между друго, курсъ по новобългарския езикъ. Професоръ **Л.**, испратенъ отъ правителството си, посѣти въ 1894 София, дѣто прѣстоя 4 мѣсеца, и послѣ Македония, дѣто турскитѣ власти злоупотрѣбихѫ съ честьта и свободата му, като го арестувахѫ за нѣколко врѣме, както прѣди него бѣхѫ арестували и други учени пѫтници съ чисто научна цѣль (Облакъ, Калина и др.). **Л.** редактира отъ много години шведско филологическо-етнографическо списание *Нови приноси за изучване шведскитѣ нарѣчия и шведския животъ*, въ което участвуватъ на́й-виднитѣ шведски етнографи и филолози въ Упсала, Стокхолмъ и Лъндъ.

Лъндъ. Градъ въ южна Швеция, 48 килом. на юго-ист. отъ Хелсингборгъ; 10 килом. отъ Зундски протокъ; на желѣзн. отъ Малмо за Стокхолмъ; 14,000 жит. Платове, тютюнъ, кожи. Университетъ, основанъ въ 1668; библиотека съ 100,000 тома и нѣколко хиляди рѫкописи; прѣвъсходенъ зоологически музей и ботанич. градина. Съборна църква отъ XII-и вѣкъ. **Л.**, до присъединението му на Швеция (1533), билъ дански градъ, сѣдалище на архиепископия на цѣла Дания, Швеция и Норвегия, и често резиденция на данскитѣ крале.

Лѣсковецъ. Градецъ, горно-орѣховска окол., търновски окр., 3 килом. на юго-ист. отъ Горна-Орѣховица и 10 килом. на ист. отъ Търново; 7,309 жит. Хубави градини и лозя; хранене буби. Лѣсковчане сѫ прочути грдинаре, които ходѭтъ да работѭтъ и въ странство. — **Л.** е сѫществувалъ още въ врѣмето на българското царство подъ сегашното си име. Надъ самия градъ е монастирь *Св. Петръ и Павелъ*, построенъ още въ старитѣ български врѣмена. Тамъ бѣше прѣди нѣколко години Петро-Павловската духовна семенария.

Лѣсковецъ. Български градъ подъ властьта на Сърбия, 35 килом. на югъ отъ Нишъ, въ долината на Българска Морава, на желѣзницата отъ Бѣлградъ за Царибродъ; 12,132 жит., между които и много мохамедане. Фабрики за вѫжя; добро вино. Л., както и Пиротъ, Нишъ и Враня, съ околноститѣ имъ, по Санъ-Стефанския договоръ влизахѫ въ прѣдѣлитѣ на княжество България. Берлинский конгресъ отстѫпи тия български земи на Сърбия.

Лѣсоводство. Наука за лѣсоветѣ, или горитѣ, за пазението имъ, и др. т.

Лѣствица, лѣстница (рус. дума; староб. *лѣсть*, катерѭ се, възлизамъ) Степенна стълба: *лѣствица на наказанията*, скара съ постепенното имъ означение, отъ на́й-лекото до на́й-тежкото.

Лѣто 1) Година. 2) На́й-горещото отъ 4-тѣ годишни врѣмена. — **Лѣтописъ**. Описание на съврѣменнитѣ на писателя събития отъ година въ година, съ показване врѣмето на всѣко. Оттука *лѣто-*

писенъ и *лѣтописецъ*. — **Лѣтоструй**. Календарь. — **Лѣточисление**. Хронология, система на броене годинитѣ, спр. редътъ, по който се броятъ и основанието, на което е установено броенето имъ: *Юлианско лѣточисление, Григорианско лѣточисление* и др. Оттука **лѣточислителенъ**, **лѣточислитель**.

Лѣтовници Двѣ исторически книги на Ветхи Завѣтъ. Писательтъ имъ е неизвѣстенъ. Първата отъ тия книги съдържа едно родословно съкращение на свещената история до Давида, втората — само историята на иудейскитѣ царѣ, отъ Соломона до връщането отъ Вавилонското плѣнение.

Любезничѫ. Залѣгамъ да съмъ любезенъ или обиченъ, искамъ да се показвамъ такъвъ.

Любекъ. Единъ отъ тритѣ останѫли свободни градове въ Германия [другитѣ Бременъ и Хамбургъ], сѣдалище на управл. на едноименна републичица, 12 килом. отъ Балтийско море, на р. Трава, 60 килом. на сѣв.-ист. отъ Хамбургъ, съ който го съединяватъ единъ каналъ и една желѣзница; 55,399 жит. Доста голѣма промишленость (тютюнъ, сапунъ, кожи, корабни платна), нъ главното занятие е търговията и корабоплаването. Параходни съобщения съ Копенхагенъ, Християния, Стокхоломъ, С. Петербургъ и Рига. Около 2300 кораба, съ вмѣст. пó-вече отъ 300,000 тона, влизатъ въ любленското пристанище и излизатъ отъ него на годината. Градътъ има съборна църква отъ XII-и вѣкъ, борса, банки, библиотека съ 50,000 т. и съ архивитѣ на хансеатическия съюзъ. — Републичица Л. има простр. 299 чет. килом. и насел. 76,000 жит. Властьта се повѣрява на единъ сенатъ отъ 14 души, които въ законодателната си служба се подпомагатъ отъ едно гражданско събрание отъ 120 души. Градъ Л. е билъ обявенъ свободенъ градъ на империята въ 1226, и отъ тогава, съ малки прѣсѣкулки, е поддържалъ независимостьта си. До 1879 Л. е билъ сѣдалището на апелативния сѫдъ за всичкитѣ германски свободни градове; и *любекското* право (Lübisches Recht) се припознава авторитетно въ много въпроси. Сега въ сѫдебнитѣ работи за послѣдна инстанция Л. зависи отъ върховния сѫдъ въ Хамбургъ.

Любекъ. Княжество въ сѣв.-западна Германия, което принадлежи на великото дукство Олденбургъ, между Холщайнъ, земята на свободния градъ Любекъ и Балтийско море. Простр. 535 чет. килом. и насел. около 40,000 жит. Стол. *Евтинъ* (3,000 жит.).

Любеновъ (Д-ръ *И. П.*). Български лѣкарь-списатель, единъ отъ малцината наши лѣкаре, които се занимаватъ съ популяризацията на лѣкарството. Нáй-много е извѣстенъ съ обширно распространената си общодостѫпна книга **Лѣкарь** *за човѣческитѣ болки и лѣкуването имъ* (Сливенъ, 1892; второто издание прѣработено и съ картини). Други негови отдѣлни издания сѫ: **Сифилисъ** и *въобще венерическитѣ болести* (София, 1881); *Моето въспоминание отъ Еменъ* (София, 1890); *Отъ що се явяватъ заразителнитѣ болести и мѣрки за прѣдпазване отъ тѣхъ* (София, 1894); *Какъ да се запази животътъ и здравието на дѣцата* отъ Ерн. Брюкке, прѣводъ, направенъ заедно съ Д-ръ Т. Копа (София, 1893); *Пѫтни бѣлѣжки и впечатления отъ XII медицински междуна-*

роденъ конгресъ въ Москва (София, 1898); *Ржководство за носачитѣ въ войската* (прѣводъ); *Хиляди смѣхории.* Освѣнь това, Д-ръ Л. е писалъ въ турско врѣме статии въ вѣстницитѣ *Македония* и *Турция* и сега пише отъ врѣме на врѣме въ медицинскитѣ вѣстници. Той е родомъ отъ Кюстендилъ; сега (1900) е на 50-годишна възрасть; свършилъ е въ цариградското военно медицинско училище прѣзъ 1877; билъ е на турска служба въ Босна и Херцеговина, а слѣдъ това въ Еменъ, отъ дѣто се завърнжлъ въ България въ 1880. Отъ тогава служилъ като градски лѣкарь близу 2 години въ родното си мѣсто, а послѣ постжпилъ на военна служба. Сега е дивизионенъ лѣкарь въ 6-а Бдинска дивизия въ Вратца.

Любенъ. Кръстното име на *Каравелова* (Л.). Нашитѣ писатели често го употрѣбяватъ безъ фамилното име.

Любитель-ка. 1) Който обича нѣщо, който има вкусъ или наклонность къмъ нѣщо: *любитель на цвѣтя.* 2) Който обича нѣкое искусство, безъ да бурави съ него като съ свое звание: *аматйоръ* (виж. тая дума).

Любке *(Вилхелмъ).* Единъ отъ нáй-отличнитѣ германски знатци на срѣдновѣковната археология и искусство, род. въ Дортмундъ въ 1826; професоръ на архитектурата въ Берлинъ, на археологията въ Цюрихъ, и отъ 1866 на историята на искусството въ Щутгартъ. Отъ многобройнитѣ му специални изслѣдвания особено сж важни: *Въведение въ историята на срѣдновѣковното церковно искусство въ Германия,* и *Срѣдновѣковното искусство въ Вестфалия.* Отъ общитѣ му съчинения се ползуватъ съ извѣстность: *Очеркъ на историята на искусството, История на пластиката, История на възраждането въ Франция и Германия* и *История на италиянското живописство.* Л-тѣ съчинения сж прѣведени на русски и други европейски езици.

Люблинъ. Градъ въ русска Полша, ц. на едноименна губерния, 165 килом. на юго-ист. отъ Варшава, на р. Бистрица, на желѣзницата отъ Варшава за Ковель; 36,800 жит. Търговия съ жито и унгарско вино. Три годишни панаири, които траждтъ по мѣсецъ. Прѣди развитието на градъ Лодзъ, което е станжло много бърже, Л. е билъ втори градъ на Полша. Отъ старитѣ му укрѣпления сж останжли живописни останки. Като крѣпость е замѣстенъ отъ Замосцъ, пó-ближенъ до австрийския прѣдѣлъ. Остатки отъ замъка на Казимира Велики, двореца на Собѣски и др. Бивший дворецъ Рацивилъ сега е военна казарма. Гимназия и семинария, църква *Св. Никола* (основана въ 986), синагога нáй-голѣмата въ Полша. Л. е прочутъ по бурната диета отъ 1568 до 1569, която рѣшила съединението на Полша съ Литва. Единъ паметникъ увѣковѣчава спомена на това събитие. — Губернията има 16,831 чет. килом. и 842,000 жит. Умѣренъ климатъ. Много гори и обширни блата. Дървена промишленость много развита. Добитъкъ отъ добра порода и пчеловъдство. Фабрики за вълнени и памучни платове, усмарници и др.

Любляна или *Люблянъ,* нѣмск. *Лайбахъ.* Гл. градъ на Крайна и на цѣла Илирия, на р. Люблянница (която извира 60 килом. на сѣв.-

зап. отъ града и чиято послѣдна часть е доста голѣма за да стане корабоплавателна), 10 килом. отъ вливането на тая рѣка въ Сава, 274 килом. на юго-зап. отъ Вѣна (448 килом. съ триестската желѣзница), 76 килом. на сѣв.-ист. отъ Триестъ, 63 килом. на юго-ист. отъ Клагенфуртъ; центръ на желѣзници за Загребъ, Фиуме, Триестъ, Грацъ и Вѣна; 30,506 жит. Фабрики за сукна, хартия, фарфорови сѫдове, захарни фабрики, камбаноливници. Съборна пръква съ хѫдожествени украшения и фрески; старъ замъкъ; театръ; крѣпостьта сега служи за затворъ. Бронзовъ паметникъ — бюстъ на Радецки. Гимназия, словенска прогимназия, ветеринарно училище. Областенъ музей, съ богати естествено - исторически и други сбирки. Земедѣлческа градина. Езикътъ на населението е вендски, словѣнско нарѣчие смѣсено съ много нѣмски и италиянски думи. Въ люблянската гимназиална, а въ сѫщото врѣме и публична библиотека, се пази единъ *български кириловски ржкописъ* отъ XVII-и вѣкъ, много важенъ както отъ езикова, така и отъ историко-литературна страна. Тоя паметникъ на българската писменость съдържа 6 религиозни слова, прѣводъ отъ гръцки. Той билъ извѣстенъ на Миклошича и В. И. Григоровича, нъ тѣ не го удостоили съ надлежното внимание. Пръвъ проф. Ламанский, въ 1869, разбралъ важностьта му; нъ той го изучилъ набърже. Тоя ржкописъ се разглежда пó-обстоятелствено отъ С. Аргирова въ министерския *Сборникъ*, кн. XII и XVI+XVII. — Макаръ градътъ и да стои на мѣстото на римския градъ Емона (Aemona), въ него нѣма забѣлѣжителни паметници отъ старо врѣме.

Любознателенъ. Който има любознание, обича знанието. — **Любознателность, любознание.** Любовь къмъ наукитѣ, къмъ знанието, желание за учение. — **Любопитенъ.** Който обича да се научи всичко, не необходимо отъ нужда или за полза; оттука *любопитность-ство.* — **Любопитствувамъ.** Желаѭ да научѫ или да видѭ нѣщо. — **Любостежание.** Страсть, петимность за богатство; стремление за обогатяване. — **Любостежатель.** Петименъ за имотъ. — **Любувамъ се.** Радвамъ се, наслаждавамъ се на нѣщо.

Люботрънъ. Нáй-високий връхъ на Шаръ-планина. До скоро се знаеше, че тоя връхъ е 3005 метра високъ надъ морското равнище, та се имаше за нáй-високъ връхъ слѣдъ Олимпъ на Балкански п-въ. Ала изслѣдванията на професоръ Цвинча въ 1890 породихѫ съмнѣние. Отъ допълнителнитѣ научни издирвания на нѣколцина австрийски научни мѫже излѣзе, че Л. по никой начинъ не е пó-високъ отъ 2550 метра. Едно прѣглеждане протоколитѣ на Географическото Дружество въ Вѣна показа, че даннитѣ до 1876 сѫщо поставятъ височината правилно на около 2540 метра. Така новото изслѣдване имá за сетнина да освободи науката отъ едно заблуждение.

Людвигсбургъ. Укрѣпенъ градъ въ Вюртембергъ, 14 килом. на сѣв. отъ Щутгардъ, на Некаръ (дѣс. притокъ на Рейнъ), на желѣзн. отъ Щутгардъ за Хайлбронъ; 16,000 жит. Фабрики за топове. Втора резиденция на краля. Прѣкрасенъ кралевски замъкъ. Арсеналъ. Военна академия. Родно

мѣсто на Щрауса, автора на *Живота Иисусовъ*.

Людвигсхафенъ. Баварски градъ на Рейнъ, среща Манхеймъ; 21,037 жит. Желѣзенъ мостъ на рѣката; желѣзница за Парижъ, Майнцъ и Страсбургъ. Доста голѣма търговия.

Людскановъ *(Александръ)*. Български публицистъ, единъ отъ нáй-виднитѣ членове на прогресивно-либералната партия, адвокатъ въ София. Участвувалъ е въ редактирането на всички органи на тая (прѣдишната цанковистска) партия и сега е единъ отъ редакторитѣ на органа ѝ вѣст. *България*. Освѣнъ това, писалъ е понѣкога и въ нашитѣ списания, както, напр., статиитѣ *Генералъ Скобелевъ* (въ *Периодич. Спис.*, 1883, кн. V), *Дунавский въпросъ* и *Капитулациитѣ* (въ сѫщото спис., 1885, кн. 13). Неговъ е и прѣводътъ, отдѣлно издание, на *Размишления върху прѣдставителното управление* отъ Джонъ Стюартъ Миля (София, 1885).

Л., родомъ отъ Търново, свърши курса на Робертъ Колежъ въ Цариградъ въ 1875. Прѣзъ освободителната война бѣ драгоманинъ на русския генераленъ щабъ, отреденъ да слѣдва генералъ Скобелева. За заслугитѣ му прѣзъ войната е награденъ съ русски орденъ *Св. Ана, Св. Станиславъ*, рус. сребъренъ медалъ, българ. сребъренъ кръстъ и румѫнски медалъ. Слѣдъ войната бѣ секретарь на бълг. дипломатическо агенство въ Цариградъ, а послѣ подсекретарь въ министерството на вън. дѣла. Той напуснѫ държавната служба, и свърши въ Парижъ правото и по дипломатическия отдѣлъ въ Училището на Политическитѣ Науки. Слѣдъ *9-и августъ* емигрира въ Русия и можа да се върне само когато прѣдѣлитѣ на България се отворихѫ за тестя му Д. Цанкова. Слѣдъ завръщането си биде избранъ прѣдставитель въ X-о обик. народно събрание.

Люисъ. Нáй-голѣмий и нáй-сѣверний отъ Хебридски о-ви, отдѣленъ отъ Шотландия съ протокъ Голѣми Минчъ; простр. 1969 чет. килом. (2158, споредъ Стрѣлбицки); 18,000 жит. Планинска земя, малко производителна. Важно риболовство; въ гр. Сторнуей, на източ. брѣгъ, пóвече отъ 1,000 кораба и 4,000 души ходѭтъ на риба всѣка година.

Люисъ (сѫръ *Джонъ Корнуолъ*). Английски държавникъ и писатель, — елинистъ, юристъ, историкъ, философъ, може-би нáй-учений англичанинъ на врѣмето си. Род. въ Лондонъ въ 1806, умр. въ 1863. Училъ се въ Етонъ и въ прочутото училище Christ Church въ Оксфордъ. Прѣзъ Памерстъновото управление билъ министръ на финанситѣ, на вѫтрѣш. дѣла и на войната*) (1855—1863). Между пó-главнитѣ му съчинения сѫ: *Романскитѣ езици; Употрѣбението и злоупотрѣбението на политическитѣ термини; Влиянието на авторитета въ съставянето мнѣние; До колко трѣбва да се вѣрватъ първитѣ вѣкове отъ римската империя? Астрономията на староврѣменнитѣ.* Нáй-послѣдното му съчинение, обнародвано нѣколко деня прѣди смъртьта му, е било, *Кое е нáй-доброто управление?* (диалогъ). Това

*) Въ Англия военното министерство се дава и на гражданско лице, което има администрацията на министерството, а военната часть се води отъ военни лица.

съчин. е прѣведено на езика ни отъ Хр. Тодорова (Шуменъ, 1887). Въ него авторътъ разглежда главнитѣ аргументи *за* и *противъ* разнитѣ видове управление и посочва — нему приписватъ мнѣнията на Критона, едно отъ лицата въ диалога — че нѣма едно на́й-добро управление на свѣта, което да може да се приложи у всѣкой народъ, безъ разлика на врѣме и на мѣсто; и че прѣдставителната форма управление е която на́й-прилѣга на образованитѣ народи. Критонъ е врагъ на революциитѣ; той вѣрва, че не чрѣзъ революция, а чрѣзъ еволюция въ идеитѣ, въ убѣжденията, въ учрежденията се достига трайно и на́й-добро управление; па е и на мнѣние, че едно управление, на което администрацията може да се търпи, не е управление което не може да се подобри.

Люксембургъ. Столица на велико дукство Люксембургъ, 55 килом. на сѣв.-зап. отъ Мецъ, 23 килом. на сѣв.-ист. отъ Арлонъ; ц. на желѣзници за Ахенъ, Мецъ, Намюръ и Лиежъ; 17,964 жит. — Великото дукство, между прѣдѣли: белгийската обл. Люксембургъ на зап., Прусия на ист., Франция на югъ и Алзасъ-Лоренъ, има простр. 2,587 чет. килом. и насел. 213,283 жит. Холандский краль е великъ дукъ на дукството, и може да се замѣства отъ нѣкой холандски князъ. Жителетѣ, католици, сж валонци и нѣмци; официалний езикъ е французский езикъ. Законодателната власть принадлежи на една камара отъ народни прѣдставители. До 1866 Л. е влизалъ въ Германската конфедерация; столицата е била 1-класна крѣпость, та затова е държала прусски гарнизонъ. Нъ въ 1867, слѣдъ растурянето на конфедерацията, великитѣ сили отнели на Прусия правото да държи гарнизонъ, като въ сжщото врѣме обявили дукството, подъ своя отговорность, неутрално, както Белгия, па и накарали да се изравни люксембургската крѣпость съ земята. Прусия има правото да прѣдставя директора и главния контролйоръ на митницитѣ, които до сега сж били все прусски поддани. Л. състои отъ села; на́й-голѣмий му градъ слѣдъ гр. Л. е Айхъ (5,595 жит.). — *Белгийски* Л. е една область въ Белгия, съпрѣдѣлна съ вел. дукство Л., съ пространство 4418 чет. килом. и насел. 214,760 жит., съ гл. градъ Армонъ. По́-вечето отъ жителетѣ сж католици и говорѣтъ валонско нарѣчие (франц. езикъ), другитѣ — долно-нѣмско. — Белгия добила своята часть отъ Л. слѣдъ раздѣлата си отъ Холандия въ 1830. Л. билъ въздигнжтъ въ графство отъ императора Карла IV за брата си Венцеслава, въ XIV-и вѣкъ. Люксембургский домъ е далъ нѣколко императори на Германия, крале на Чехия и рицаре на Франция.

Люлинъ-планина. Планинско бърдо между софийското поле и брѣзнишкото отъ една страна и валдайската тѣснина до линията Драгоманъ-Врабча отъ друга, което се явява като сѣверо-западно продължение на Витоша. Дължина Л.-п. има 45 килом.; средна широчина между Сливница-Брѣзникъ и Мошино-Филиповци — 15 килом.; срѣдна височина — 960 метра надъ морското равнище и отъ 400 до 450 надъ полето. На́й-високитѣ ѝ точки се намиратъ кждѣ двата ѝ краища, именно връхътъ при *Св. Краль* (1231 м. надъ морското

равнище) и връхътъ *Бука* (1140 м.). Срѣдната ѝ часть е приблизително 150 м. по́-ниска отъ крайнитѣ ѝ части. Сѣвернитѣ ѝ склонове сѫ покрити съ гора, а южнитѣ — сѫ голи; тя е оголѣла главно защото е заселена отъ 30 села, колиби и кошари. Обикновени селски пѫтища кръстосватъ планината по всички посоки. Единственото шосе минува по владайската тѣснина и съединява София съ Брѣзникъ, Радомиръ и Дупница. Длъжината на прохода по тѣснината е около 12½ килом. Прѣзъ тоя проходъ е проектирана желѣзнопѫтната линия, която ще свърже София съ Кюстендилъ. По билото на **Л.-п.** се намиратъ многобройни окопи отъ врѣмето на сръбско - българската война въ 1885. Лѣтѣ слизатъ въ **Л.-п.** мечки отъ Витоша.

Люлякъ (Syringa vulgaris) Шубръкъ за украшение отъ семейството на маслинеитѣ, сади се по градинитѣ и двороветѣ за хубавитѣ му бѣли и червеникави цвѣтове, намѣстени на края на клоноветѣ въ гѫсти кичори; цъвти прѣзъ априлъ. Отечеството на л. е Персия.

Люнебургъ. Прусски укрѣпенъ градъ (Хановеръ), на Илменау (лѣв. притокъ на Елба), която е тамъ корабоплавателна; 108 килом. на сѣв.-ист. отъ Хамбургъ; съединит. точка на желѣзн. отъ Хамбургъ за Любекъ, Хановеръ, Бременъ и Берлинъ; 19,035 жит. Каменоломници на варовити камене. Доста важна търговия по Илменау. — Тоя градъ е билъ нѣкога столица на едноименно княжество, сега область, въ източната часть на която има много словѣне.

Люневилъ. Французски градъ на Мйорта, 26 килом. на юго-ист. отъ Нанси, на желѣзницата отъ Парижъ за Страсбургъ; 21,542 жит. Фабрики за памучни и др. платове; грънчарство. **Л.** е едно отъ на́й-голѣмитѣ кавалерийски становища въ Франция. Тоя градъ е исторически забѣлѣжителенъ по **Люневилския** *миръ*, сключенъ на 28 януар. 1801, между Германската империя и Французската република, възъ основата на Кампоформенския миръ. Виж. *Кампоформио.*

Люсонъ. На́й-голѣмий отъ Филипинскитѣ о-ви, на сѣв. отъ Малезия; простр. 112,000 чет. килом. и насел. 2,300,000 жит. Планинска, гориста зема, съ дѣйствуѭщи волкани. Често разорявана отъ земетресения и урагани. Гл. произведения: оризъ, захарна тръстика, тютюнъ, какао, синило, кафе, памукъ, портокали. Домашни животни: биволътъ, коньтъ отъ испанско происхождение, свинята, козата и овцата. Гл. градъ *Манила.* Климатъ топлъ, въздухъ много чистъ. — **Л.** е билъ откритъ отъ Магелана въ 1521, а окупиранъ отъ испанцитѣ въ 1571. До американско-испанската война въ 1898 испанцитѣ владѣехѫ една часть отъ острова. Виж. *Филипински о-ви.*

Люсъ. английски градъ, на желѣзн. отъ Нюхейвънъ за Лондонъ и отъ Брайтонъ за Рочестеръ; 11,800 жит. Стари църкви. Топливници. Фабрики за земедѣлч. орѫдия. — Битва въ 1264, въ която Симонъ Монтфортски, листерски графъ, заробилъ краль Хенриха III.

Лютеране. Име на протестантитѣ, които исповѣдватъ лютеранството.

Лютеранство. Едно отъ главнитѣ християнски вѣроисповѣда-

ния, основано отъ Лютера. Въ течение на 400-годишното си сѫществуване л. се е видоизмѣнило доста въ учението и устройството си, и отъ него сѫ излѣзли много отдѣлни секти. За исходна точка на цѣлата Лютерова система служи Лютеровото учение за Св. Писание, като *единственъ* законъ и напълно достатъченъ изворъ на вѣроучение, и това, че всѣкой християнинъ може да тълкува Св. Писание по личното си разбиране, безъ никакъвъ вънкашенъ критерий, само като призове на помощь, чрѣзъ молитва, съдѣйствието на Св. Духъ. Това Лютерово «формално начало» е било единъ противовѣсъ на католичеството, което е припознавало правото да се тълкува Св. Писание само за иерархията.

Като припознаватъ Св. Писание за единственъ изворъ на вѣроучение, лютеранетѣ даватъ на свещено прѣдание значението само на едно *историческо свидѣтелство* за състоянието на вѣроучението въ тая или оная епоха на историята на църквата. Въ случаитѣ на недоумѣние, кога се тълкува нѣкое мѣсто отъ Св. Писание, истинский смисъль на това мѣсто трѣбва да се опрѣдѣли като се съпостави съ паралелни мѣста отъ Библията.

За второ основно начало на лютеранското вѣроучение, «материалното начало», служи учението за *оправданието само съ вѣра* (justificatio sola fide), безъ добри дѣла, безъ никакво дѣятелно участие на човѣка въ дѣлото на спасението си. По причина на грѣхопадението, човѣкътъ е изгубилъ самата способность къмъ доброто. Богу е било угодно да го спаси чрѣзъ И. Христа, вѣрата въ когото е доста за да добие плода на кръстното му страдание.

Църквата, по лютеранското учение, не е едно видимо общество отъ вѣрующи въ И. Христа, а едно *невидимо* общество отъ светии, оправдани и възродени. Въ вънкашното общество на църквата се намиратъ и лоши люде, нъ въ сѫщность тѣ не принадлежѫтъ на църквата. Въ свръска съ това понятие за църквата се намира и *отричането церковната иерархия* и таинството свещенство. Всичкитѣ християне сѫ кръстени съ еднакво кръщение, та всички иматъ еднакви права въ църквата; затова не трѣбва да се допуща, че само едно особено съсловие люде има правото да учи другитѣ въ Христовата истина. Л. припознавалъ на християнетѣ правото и длъжностьта на двояко сѫдене: *вѫтрѣшно сѫдене* въ дѣлото на вѣрата, когато християнинътъ, просвѣтяванъ отъ Св. Духъ, независимо обсѫжда догмитѣ; *вънкашно публично сѫдене* за догмитѣ, което принадлежи не на всички, а само на лица, които иматъ извѣстенъ богословско-образователенъ цензъ. Затова, Лютеръ допусналъ да се установи единъ особенъ класъ, който да се ползува се правата на свещенство, що принадлежѫтъ на всички християне. Лицата отъ тоя класъ иматъ длъжностьта да свещенодѣйствуватъ, учѫтъ и управляватъ; нъ тѣ могѫтъ и да не бѫдѫтъ, и свещенствуватъ не по силата на нѣкое особено таинство, а по избиране и упълномощение отъ самитѣ вѣрующи.

Въ учението за таинствата, л. се отличава отъ католичеството и православието по това, че не припознава таинствата за проводници на благодатьта, която съоб-

щава човѣку сила за духовно-нравственъ животъ, а само за *вънкашни бѣлѣзи* на общение съ Христа. Отъ всичкитѣ таинства лютеранетѣ припознаватъ само двѣ: кръщението и причащението, като поддържатъ, че само тѣ сѫ установени отъ самаго И. Христа. Покаянието Л. първенъ припознавалъ за таинство, нъ отпослѣ се отказалъ отъ тоя възгледъ. Въ учението за причащението Л., противно на католичеството и православието, отрича *прѣсѫществението* на хлѣба и виното въ тѣло и кръвь Христови и учението за евхаристията, като безкръвна жертва за живитѣ и умрѣлитѣ. Понеже, по Лютеровото учение, оправданието или спасението се достига само чрѣзъ лично, непосрѣдствено общение съ Спасителя чрѣзъ вѣра въ него, безъ никакво вънкашно посрѣдство, лютеранетѣ вѣрватъ, че каквото и да било ходатайство прѣдъ Бога отъ страна на светиитѣ за човѣцитѣ на земята е излишно.

Богослужение у лютеранетѣ. Християнското общество, споредъ Лютера, състои не въ едно общение по вънкашни бѣлѣзи, а въ едно вѫтрѣшно общение въ благата, дарявани отъ Св. Духъ. Ала пакъ Л. допусналъ сѫществуването на храмове и установилъ извършването въ тѣхъ богослужение и нънкашни обряди, не затова, че тѣ се искатъ отъ сѫщностьта на християнството, «а за простия, необразования народъ», комуто сѫ непонятни възвишенитѣ идеи на християнското богословие и за когото «вънкашното покланяне е необходимо като въспитателно срѣдство».

Распространението на л. При живота на Лютера, л. се распространило прѣди всичко въ прѣдѣлитѣ на Саксония. Въ малко години то завладѣло и Хесенъ, Брауншвейгъ-Люнебургъ, Мекленбургъ, Прусия, Дания и Швеция. Лютеране има сега и въ Съединенитѣ Държави у Америка (между прѣселенитѣ тамъ нѣмци) 1,231,000; въ Финландия, 2,334,000; въ Русия, 2,605,000. — Русский царь е на́й-висший блюститель на реда и дисциплината въ вѫтрѣшнитѣ работи на евангелско-лютеранската църква въ Русия. На неговото *усмотрѣние* се прѣдставѭтъ всички постановления на лютеранския синодъ. На неговото *утвърдяване* се въскачватъ прѣсѫдитѣ за снимане сана отъ пастиретѣ. Пастиретѣ и членоветѣ на консисторията, когато постѫпятъ на длъжность, полагатъ клетва за вѣрность на царя. Богослужението и проповѣдването се уреждатъ съ правила, утвърдени отъ правителството.

Лютеръ *(Мартинъ)*. На́й-великий отъ водителетѣ на Реформацията въ XVI-и вѣкъ, род. въ 1483 въ Ейслебенъ, синъ на единъ рударь. Въ голѣма бѣдность се училъ въ Магдебургъ, Ейзенахъ и Ерфуртъ; и въ 1505, когато билъ на 21-годишна възрасть, добилъ степеньта докторъ на философията. Слѣдъ двѣ години, вслѣдствие на внезапната смърть на приятеля си Алексия се покалугерилъ (стѫпилъ въ августинския орденъ); въ 1508 станѫлъ професоръ на философията въ Витенбергъ, германски градъ, на който било сѫдено да се прочуе отъ неговото име.

Въ 1510 или 1511 Л. билъ испратенъ като «на́й-прѣданъ папистъ» съ послание въ Римъ. Тамъ той видѣлъ на́й-добрѣ развалата на нравитѣ

на духовенството и злоупотрѣбенията на църквата. Като се върнжлъ отъ Римъ, станжлъ докторъ на богословието и отъ това врѣме подкачило попрището му като реформаторъ. Системата на индулгенциитѣ била зела скандалйозенъ характеръ. Идеята, че папата има власть да прощава настоящи, па и бжджщи грѣхове, вече се распространявала обширно между народа. На Римъ трѣбвали пари да се поддържатъ раскошествата на папския дворъ; и неговитѣ многобройни пратеници залѣгали да продаватъ колкото може пóвече прощални писма на многогрѣшното човѣчество: главний отъ тия агенти билъ Иоанъ Тацелъ, доминикански калугерь, който се билъ настанилъ въ Ютербохъ, на прѣдѣлитѣ на Саксония. Лютеровото негодование при безсрамната търговия, която въртѣлъ тоя монахъ, нáй-сетнѣ (1517) станжло неодържимо: «Ако ще Богъ» извикалъ той, «азъ ще продупчж тъпана му». Той съчинилъ 95 точки върху учението за индулгенциитѣ, които заковалъ на вратата на витенбергската църква, и които прѣдлагалъ да поддържа въ университета среща всички противници. Общото съдържание на тия точки било, че папата нѣма правото да прощава грѣхове. «Ако грѣшний наистина се е покаялъ», той чрѣзъ самото си покаяние добивалъ прощение. Папското освобождение отъ грѣхъ само по себе нѣмало стойность.

Л. билъ повиканъ да се яви въ Римъ и да отговаря за учението си. Още веднжшъ въ Римъ, и той нáдали щѣлъ вече да се върне. Университетътъ и князътъ се намѣсили, и въ Германия се испратилъ единъ легатъ да се срѣщне съ Л. Напразно кардиналъ Каетанъ [това било името на легата] го убѣждавалъ (1518) да се отрече отъ учението си. Въ прѣнията си съ Д-ръ Ека и други, Л. подкачилъ да напада папската система като едно цѣло пó-смѣло и намиралъ пълно съчувствие у народа.

Въ 1520 обнародвалъ прочутия си адресъ до «християнскитѣ благородници въ Германия». Прѣзъ сжщата година излѣзла книгата му «*Вавилонското робство на църквата*». Въ тия съчинения той нападнжлъ не само злоупотрѣбенията на папството, а и вѣроучителната система на Римската църква. «Тия съчинения», казва Ранке, «съдържатъ ядката на цѣлата реформация». Издала се среща него папска була, която го отлжчавала отъ църквата; нъ той формално се отреклъ отъ папата, като изгорилъ булата му въ присжтствието на голѣмо множество доктори, студенти и граждане прѣдъ Елстерскитѣ врата на Витенбергъ. Германия цѣла закипѣла. Екъ (който нáй-много работилъ за издаването на булата) бѣгалъ отъ мѣсто на мѣсто да спасява живота си, а Л. билъ вездѣ геройтъ на деня.

Между това, за императоръ на Германската империя билъ избранъ Карлъ V, който залѣгалъ всѣкояче да спре реформацията. Той свикалъ съборъ отъ германскитѣ князове въ Вормсъ (1521). Издала се заповѣдь да се унищожжтъ Лютеровитѣ книги, и самъ той да се яви прѣдъ събора. Л. рѣшилъ да отиде да каже истината прѣдъ силнитѣ, па да се чини що ще. Цѣла Германия се трогнжла отъ геройството му. Пжтуването му било едно тържество; заплашванията на неприятеле и беспо-

койствията на приятеле еднакво не сполучватъ да го поколебаютъ. Прѣдъ събора той застава като канара, и твърдостьта му прѣдставлява една поразителна картина. «Доклѣ не се убѣдѭ», казалъ, «чрѣзъ Писанията и разума, азъ нито могѫ, нито смѣѭ да оттеглѭ нѣщо [отъ религиознитѣ си учения], защото съвѣстьта ми е робъ на словото Божие, и нито е безопасно, нито е право да се върви среща съвѣстьта».

На връщане, Л. билъ уловенъ и затворенъ въ Вартбургъ. Саксонский князъ Фридрихъ Мѫдри наредилъ да го затворѭтъ, та така да го отърве отъ гоненията на събора. Въ затвора, който траялъ 10 мѣсеца, Л. прѣвождалъ Библията на езика си.

Въ 1822, той отишелъ пакъ въ Витенбергъ; тамъ се мѫчилъ да умѣрява излишествата на нѣкои фанатици привърженици; ала и самъ показалъ несвободолюбие спрямо вѣроучителнитѣ мнѣния на такъви учени като Еразма Готердамски и други.

Въ 1524 Л. се отказалъ отъ калугерското звание и се оженилъ за Катерина фонъ Бора, бивша калугерка, която, подъ влиянието на неговото учение, се отрекла отъ обрека си.

Въ 1529 единъ съборъ въ Аугсбургъ изработилъ протестантски символъ на вѣрата и това било върхътъ на германската реформация. Въвождането на новия церковенъ редъ се повѣрило на Меланхтона, и Лютеровий животъ отъ тогава прѣдставлява малко интересъ.

Лютеровото въображение се възбуждало болезнено,—често кога билъ занятъ да пише му се струвало, че дяволътъ се подиграва съ него; веднѫшъ захвърлилъ мастилницата си възъ него, и той се оттеглилъ. Л. умрѣлъ въ 1546. Двѣ важни съчинения на езика ни върху Л. и Реформацията сѫ: **Мартинъ Лютеръ и дѣлото на реформацията:** съ притурка *Животоописание на Д-ръ Бугенхагена* (Цариградъ, 1887, издание на американскитѣ мисионерѐ) и **История на реформацията** отъ Haüsser, прѣв. отъ рус. М. Московъ (Търново, 1899).

Лютикови (Ranunculaceae). Семейство растения (бурене или храсте) отъ многоплоднитѣ, съ многобройни тичинки, прикрѣпени, както и останѫлитѣ части на цвѣта, на цвѣтното дъно; завръската горна, едногнѣздна, съ една или нѣколко сѣмепѫпки; плодътъ сѣмка, или мѣхурче, твърдѣ нарѣдко бобонка; растѫтъ главно въ умѣренитѣ и студенитѣ пояси.

Отъ това семейство сѫ много наши растения съ красиви цвѣтове: *бѣлата съсънка* (Anemone nemorose), съ бѣли цвѣтове, и *жълтата съсънка* (A. ranunculoides), съ жълти цвѣтове, растѫтъ по влажнитѣ мѣста рано прѣзъ пролѣтьта; *потайничето* или *овчото руно* (A. hepatica), съ сини, червени, или бѣли цвѣтове; *съселъкотката* или *ливадната чашка* (A. pulsatilla), съ голѣми морави цвѣтове и съ дълги сѣмки, завършени съ переста опашчица; остролистното *лютиче* (Ranunculus acer); грждестото *лютиче* (R. bulbosus); отровното *лютиче* (R. sceleratus). Тука принадлежѫтъ и *кукуряковитѣ:* зелений кукурякъ (Helleborus viridis), расте дивъ изъ горитѣ, понѣйдѣ заедно съ черния, и черний кукурякъ (H. niger), сади се и изъ градинитѣ; *бужурътъ* (Paeonia), съ петолистна чашка и съ червено вѣнче; *повитътъ* (Cle-

matis), увивливо растение съ вѣнчевидна чашка, нъ безъ вѣнче; *кандилкитѣ* (Aquilegia vulgaris), градинско цвѣте, съ цвѣтове свити въ форма на кандило; *синйото цвѣте* (Aconitum), петлистна чашка и съ горния листъ въ видъ на шлемъ.

Коренището на Aconitum и Helleborus, листата на Anemone heratica и A. pulsatilla се употрѣбяватъ въ лѣкарството.

Лютихъ. Виж. *Лиежъ*.

Люценъ. Градецъ въ прусска Саксония, въ херцогство Мерзебургъ, прочутъ по двѣ голѣми битви, които станжли въ околностьта му, едната въ 1632, когато билъ убитъ Густавъ Адолфъ; другата въ 1813, когато Наполеонъ разбилъ руситѣ и пруситѣ; 3,135 жит.

Люцернско езеро. Виж. *Четверокантонно езеро*.

Люцернъ. Швейцарски градъ, ц. на едноименен кантонъ въ срѣдата на Швейцария, на Люцернско или Четверокантонно езеро, при истичането на р. Рейсъ отъ езерото, 65 килом. на сѣв.-ист. отъ Бернъ и 40 килом. на юго-зап. отъ Цюрихъ (95 и 65 по желѣзн.); ц. на желѣзници за Базелъ, Бернъ, Цюрихъ и Италия прѣзъ Сенъ-Готардъ; 20,308 жит. Индустрията е малко развита, нъ разнообразна: изработватъ плетени и ткани копринени, памучни, ленени, работи и ржкавици и др. **Л**. длъжи важностьта си донѣйдѣ на движението на пжтницитѣ. Кантонна библиотека, найголѣмата въ цѣла Швейцария (80,000 т.); естественоисторически кабинетъ, съ по-вече отъ 16,000 минералогич. образци, съ медали; хждожественъ музей; частни сбирки, нъ достжпни за публиката. Забѣлѣжителни въ града сж четиретѣ моста, отъ които двата сж покрити и украсени съ живопись. — Кантонъ **Л**. има простр. 1501 чет. килом. и насел. 134,900 жит. Близу цѣлото население католич. и по езикъ нѣмско. Южната часть на кантона планинска. Скотовъдство.

Лучера. Италиянски градъ (неаполит. обл. Капитанатъ), 16 килом. на сѣв.-зап. отъ Фоджия; 13,500 жит. Търговия съ сирене и добитъкъ. Съборна църква, музей, прѣкрасенъ епископски дворецъ. Ископавани сж много надписи и староврѣменни извайки.

Ляховский о-въ. Островъ въ сѣверни Ледовити океанъ, до брѣга на източни Сибиръ, принадлежи на Якутската область. Окржжностьта му се прѣсмѣта на около 250 килом. Необитаемъ.

Лжбокъ (*сжръ Джонъ*). Английски естествоиспитатель, археологъ и политически дѣецъ, род. въ 1834 въ Лондонъ. Въ началото на попрището си зималъ участие въ бащинитѣ си банкови работи, като въ сжщото врѣме се занимавалъ съ науката. Отъ 1870 е прѣдставитель въ парламента отъ либералната партия, въ който е прокаралъ важни мѣрки по упражнението на медицината, по историческитѣ паметници и др. Главната му заслуга е въ това, че е допълнилъ знанието ни за пчелитѣ и мравитѣ съ чудни подробности. Съ каква прѣданость, търпѣние и искусство е изучвалъ той нагонитѣ, нравитѣ, редовностьта на тия дребни насѣкоми, ще се разбере доста, когато се знае, че той цѣли 14 години е правилъ наблюдения само надъ една пчела-царица! **Л**., единъ отъ виднитѣ дарвинисти,

е и единъ отъ по́-личнитѣ популяризатори. Освѣнъ запискитѣ, бѣлѣжкитѣ и статиитѣ, распръснѫти въ сборницитѣ или списанията на разни учени дружества, той е издалъ отдѣлно разни съчинения, като *Прѣдисторическитѣ врѣмена; Началото на цивилизацията; Първобитното състояние на човѣка; Происхождението и метаморфозитѣ на насѣкомитѣ; Мрави, пчели и оси; Чувствата, нагонитѣ и разумностьта на животнитѣ; Успѣхитѣ и радоститѣ въ живота* (българ. прѣводъ отъ рус. езикъ, отъ З. Бояджиева, Търново, 1891); *Какъ трѣбва да се живѣе* (българ. прѣводъ отъ рус., Стара-Загора, 1898). Л. е прѣвожданъ на франц., русски и др. европ. езици.

Лѫвлейсъ (личность въ Ричардсъновия английски романъ *Кларисъ Хярлоо)*. Способенъ искуситель или съблазнитель на женския полъ.

Лѫгадинско езеро. Виж. *Бешикъ.*

Лѫкатушѫ. Криволичѫ.

Лѫкъ. Орѫдие, съ което се стрѣлятъ стрѣли; състои отъ единъ пръгавъ дръвенъ или стоманенъ прѫтъ, прѣвитъ на дѫга и стегнѫтъ съ тетива; на́й-старото металическо орѫжие. Всичкитѣ първобитни народи сѫ употрѣбявали л. Китайцитѣ приписватъ изобрѣтението на л. Хорию, който живѣлъ нѣколко хиляди години прѣди Р. Х., Плиний на скититѣ, Диодоръ Сицилийски — на курститѣ, на́й-старитѣ жители на Критъ. За на́й-добри стрѣлци съ л. минували въ старо врѣме критянетѣ, тракийцитѣ и жителетѣ на Балеарскитѣ острови; въ срѣднитѣ вѣкове се отличавали съ това искусство арабетѣ, турцитѣ, татаретѣ, финитѣ и нормандцитѣ, отъ които употрѣбението на л. минѫло у англичанетѣ. Въ нашо врѣме л. се употрѣбява само у ония народи въ сѣверна и източна Азия, южна Африка, Америка и Австралия, които още не сѫ сполучили да се запознаѭтъ съ огнестрѣлното орѫжие, или на които бѣдностьта прѣчи да се снабдѭтъ изведнѫшъ съ него.

М.

М. 1) Съкращение на misce (смѣси) въ рецентитѣ. 2) Въ церковнитѣ книги м҃ означава 40. Виж. *Словѣнски цифри.*

Ма. Египетска богиня, имала на главата страусови пера – символъ на справедливостьта и истината, дъщеря на бога на слънцето, Ра или Фта; обикновено придружавала Тота (Хермеса); тя водила до прѣстола на Озириса умрѣлитѣ, за да тегли дѣянията имъ.

Маастрихтъ. Холандски градъ (Лимбургъ), на лѣвия брѣгъ на Маасъ, 185 килом. на юго-ист. отъ Амстердамъ, ц. на желѣзници за Венлоо, Хаселъ, Лиежъ и Ахенъ; 33,000 жит. Фабрики за бира, цвѣклена захарь, сукно и др. Важна крѣпость; одържала нѣколко обсади и нѣколко пѫти минувала въ рѫцѣтѣ на французетѣ. Въ 1815 М. окончателно билъ върнѫтъ на Холандия.

Маасъ. Рѣка, която извира въ Франция (Горни-Марнъ), пои Франция, Белгия, и Холандия; тече прѣзъ Намюръ и Лиежъ въ Белгия, Маастрихтъ и Ротердамъ въ Холандия, и се влива въ Сѣверно море чрѣзъ нѣколко устия; 925 килом. Корабопл. по 735 килом. отъ Вердюнъ въ Франция.

Мавзолей. Гробница, построена отъ карийската царица Артемиза на сѫпрѫга ѝ *Мавзола* въ Халикарнасъ (351 прѣди Р. Х.); по великолѣпието си минувала за едно отъ чудесата на свѣта. Сега изобщо м. се нарича всѣкой раскошенъ надгробенъ паметникъ.

Маври. Народъ отъ берберийското племе, който живѣлъ нѣкога въ староврѣменна Мавритания и който, слѣдъ покорението на тая страна отъ арабетѣ въ VII-и вѣкъ, се смѣсилъ съ тѣхъ. Тия люде, съ тъменъ или маслиненъ шаръ на кожата, съ сухо тѣлосложение и мохамедане, говорѭтъ едно нарѣчие отъ арабски езикъ и съставятъ по́-голѣмата часть отъ населението на варварийскитѣ страни (Мароко, Алжирия, Тунисъ и Триполи). Живѣѭтъ по́-вечето въ градоветѣ. По характеръ сѫ ревниви, подозрителни, потайни, лѣниви и не показватъ никакви признаци отъ духовенъ животъ. Въ пустиня Сахара тѣ живѣѭтъ номадски животъ и патриархално. Името м. захванѫло да се дава и на арабетѣ или сарацинитѣ въ варварийскитѣ страни, които покорили Испания. Тѣ нахлули въ тая европейска страна въ 711 слѣдъ Р. Х. и покорили цѣлата страна до Пиринеитѣ въ по́-малко отъ 5 години. Тѣ се опитали да распространѭтъ властьта си и задъ Пиринеитѣ, нъ поражението при Поату въ 737 за всѣкога ги изгонило изъ Франция. Поради междуособни войни, маврската държава въ Испания се распокѫсала на малки отдѣлни държави: Валенция, Сарагоса, Толедо, Мурция и др., дѣто се развилъ въ продължение на шесть вѣка арабски народенъ животъ, богата поезия и на́й-хубавитѣ плодове на искусствата и наукитѣ. Маврскитѣ университети служили като образецъ за подобни заведения въ християнскитѣ земи; европейскитѣ рицаре зимали примѣръ отъ маврското рицарство. Европейцитѣ съ въсторгъ гледали на богатата, пълна съ фантазия маврска архитектура, и почерпили изъ маврския животъ и духъ всичко хубаво, съ което се украшавали отпослѣ. Между това, изгоненитѣ въ планинитѣ християне непрѣстанно беспокоили м. като врагове на тѣхното вѣроисповѣдане и властителе на страната имъ, прѣзимали укрѣпени мѣста и ги расширявали въ малки държави. Така се наченѫла отъ XI-и вѣкъ една война за страната, която се свършила съ падането на м. Мулей-Хусейнъ, послѣдний султанъ на послѣдното маврско кралство, Гранада, побѣгнѫлъ въ 1491, съ голѣмо число м. въ Африка. Други м. вънкашно приели християнската вѣра и се отличавали съ трудолюбие и миренъ животъ. Тѣ се наричали *мориски*. Подъ гнета на тежкото иго, тѣ възстанѫли въ 1571 и 100,000 били изгонени. Скоро Филипъ III готвялъ на останѫлитѣ 600,000 по́-лоша участь, нъ тѣ побѣгнѫли въ прѣдишното си отечество. Отъ тогава погинѫло благосъстоянието на Испания. Виж. *Арабия, Испания.*

Маврикий. Единъ отъ на́й-великитѣ византийски императори, происхождалъ отъ едно старо рим-

ско семейство, и билъ роденъ въ Арабисъ, Кападокия, около 539. Длъжалъ короната на Тиверия II, който го направилъ зеть. Въ 582 нанеслъ едно поражение на персянетѣ, нáй-опасния неприятель на Византийската империя, и придобилъ рѣдката честь да влѣзе триумфално въ Цариградъ. Въ 593 възстановилъ на персидския прѣстолъ Хосрева II, персидски краль, изгоненъ отъ поданницитѣ си. Въ знакъ на признателность Хосревъ му далъ крѣпоститѣ на Дара и Мартирополисъ, твърдѣлитѣ на Месопотамия. Нѣколко врѣме слѣдъ тия събития избухнжла една война съ аваретѣ; и слѣдъ 2-годишна борба византийцитѣ били разбити и 12,000 заробени. **М.** отказалъ да ги откупи, та тѣ били избити. Това възбудило дълбоко недоволство между народа и войската, когато **М.** билъ убитъ отъ Фока въ 602. Историкъ Гибонъ обяснява задоволително **М**-вото поведение по отказа му да откупи заробенитѣ.

Маврикий (о-въ), бивш. **Илъ-де-Франсъ.** Островъ въ Индийски океанъ, 880 килом. на ист. отъ Мадагаскаръ; простр. 1914 чет. килом. и насел. 360,360 жит. (негри, французски креоли, индийци, китайци). Гл. гр. *Портъ-Луи*, на зап. брѣгъ. Произвожда въ изобилие всички тропически растения, особено захарната тръстика. — Островътъ билъ откритъ отъ португалцитѣ въ 1505, отъ 1598 принадлежалъ на холандцитѣ, а отъ 1713 на французетѣ, отъ които го завладѣли англичанетѣ въ 1810. **М.** има стойность за Англия, защото е на пжтя за Индия.

Маврикий (св.) Началникъ на единъ тивски [въ Египетъ] легионъ, билъ посѣченъ съ войницитѣ си по заповѣдь на Максимиана Херкула, за дѣто отказалъ да жъртвува на боговетѣ (286).

Мавритания. Старото име на сегашнитѣ страни Тунисъ, Алжирия и Мароко. Земята добила това име отъ мавритѣ, които нѫ населявали (виж. *Маври*); тя станжла извѣстна на римлянетѣ въ врѣме на войната съ Югурта (106 пр. Р. Х.). Августъ далъ **М.** на Юба II, който нѫ присъединилъ на наслѣдственото си владѣние Нумидия. Цѣлата страна станжла римска область въ врѣмето на Клавдия, който нѫ раздѣлилъ на двѣ части: източна **М.** съ гл. гр. *Цезарея* (Шершелъ) и западна **М.** съ гл. гр. *Тингисъ* (Танжеръ). Въ VII-и вѣкъ **М.** била покорена отъ арабетѣ, които отъ тамъ завоевали вестготска Испания.

Мавритански стилъ. Виж. *Готическа архитектура.*

Маврокордато. Знатна гръцка челядь отъ фанариотитѣ. Забѣлѣж.: *Александръ* **М.**, първенъ професоръ на медицината и философията въ Падуа, и отъ 1681 драгоманинъ или тълкователь при Високата Порта. Въ 1699 показалъ голѣма дипломатическа способность като пълномощникъ на Портата въ прѣговоритѣ за миръ въ Карловицъ. — Неговий синъ, *Николай* **М.**, билъ първий гръкъ господарь на Влашко и Молдова (виж. Влахия, *история*). — *Константинъ*, братъ Николаевъ, който станжлъ господарь на Влахия въ 1735, унищожилъ въ тая страна робството, и въвелъ обработването на царевицата. — Неговий внукъ, *Александръ* (князъ **М.**), роденъ въ Цариградъ въ 1787, зелъ дѣятелно участие въ гръцката борба за независимостьта, приготвилъ обявлението на независимостьта и

плана на едно привръменно правителство, билъ избранъ прѣдсѣдатель на испълнителната власть; и, назначенъ главнокомандующъ, прѣдприелъ, въ 1822, единъ походъ въ Епиръ, който се свършилъ съ несполучливата битва при Пеша; нъ той избавилъ Пелопонесъ съ дързската и рѣшителната си отбрана на Мисолонги (1823). Въпрѣки опозицията отъ страна на Колокотронисовата и Ипсилантивата партия, той можалъ отпослѣ да направи важни услуги на отечеството си — както, запр. съ геройската защита на Наварино и Сфактерия; нъ много се увлѣклъ въ вжтрѣшнитѣ политически борби. Поклонникъ на англійскитѣ учреждения, той билъ водитель на «англійската» партия въ Гръция и върлъ противникъ на Каподистриевото «русско» управление. Слѣдъ въцарението на краль Отона, той билъ въ разни врѣмена министръ и посланикъ при разни дворове. Отличителната чърта на неговата политика — да залѣга да прокарва англійското влияние — го правила наврѣменѣ необиченъ между съотечественицитѣ му. Нъ пакъ, кога избухнжла кръмската война, усѣтила се нужда да се постави още веднжшъ на чело на правителството. Той се интересувалъ много отъ народното образование, и дори до 1861 билъ министръ на просвѣщението. Умр. въ 1865.

Мавромихалисъ. Гръцка майнотска челядь: *Георги* **М.** билъ прѣдводитель на майнотитѣ въ възстанието прѣзъ 1770. — *Петръ* **М.**, извѣстенъ подъ името *Петробей*, отъ 1816 билъ бей на майнотитѣ, въ врѣме на войната за гръцката независимость (1821) билъ членъ въ месенско-морейския сенатъ, и въ 1823 прѣдсѣдатель на народното събрание въ Астросъ. Вслѣдствие на опозицията си противъ Колокотрони и прѣдсѣдателя Каподистрия, билъ затворенъ въ Навплия. — Синоветѣ му, *Георги* и *Константинъ* **М.**, убили въ 1831 Каподистрия и били наказани смъртно. По-сетнѣ Петръ билъ вѣренъ привърженикъ на краль Отона. Умр. въ 1848.

Маврудъ, *гр.* Черно грозде.

Магадоксо. Кралство въ източна Африка, между Самолиското крайбрѣжие, кралство Юба и Индийски океанъ; 400 килом. надлъжъ. Малко позната страна. Португалцитѣ ѭ вписватъ въ списъка на владѣнията си, ала тя зависи отъ Оманския имамъ. Гл. градъ *Магадоксо;* 5,000 жит. заедно съ робетѣ. Градътъ е основанъ отъ арабетѣ въ 924.

Магазинажъ (фр. отъ араб. дума, която значи *складъ).* Прѣбивание, сѣдене (на стоки) въ складъ. 2) Платка за прѣбивание на стоки въ складъ. — **Магазинеръ.** Складникъ, вардачъ на складъ. — **Магазинъ.** Продавница, дюкянъ.

Магарево. Градецъ въ битолската каза, съ 3,000 цънцаре и 150 българе.

Магдала. Сжщото, каквото е Мигдалилъ.

Магдала. Абисински укрѣпенъ градецъ (3,000 жит.), 260 килом. на юго-ист. отъ Гондаръ, на р. Бахило (притокъ на Сини-Нилъ), планинско мѣсто, едно отъ наймжчно-достжпнитѣ. Въ това мѣсто абис. царь Теодоръ държалъ двѣ години англійскитѣ си плѣнници, които една англо-индийска войска освободила въ 1868. Теодоръ уповавалъ на естествената крѣпость, нъ европейскитѣ оржжия

надвили. Тогава Теодоръ се самоубилъ.

Магдалина. Виж. Мария М.

Магдалина. Рѣка въ Колумбия или Нова Гранада (южна Америка), главната артерия въ страната, извира отъ плато Алмагеръ, тече отъ югъ къмъ сѣверъ, става корабоплавателна при Хонда, и се влива въ Антилско море чрѣзъ нѣколко устия; 1,700 килом.

Магдебургски полуклѫба. Въ *физик.* единъ уредъ, който състои отъ двѣ мѣдни полуклѫба. Името си тѣ добили отъ градъ Магдебургъ, дѣто били изобрѣтени отъ Отона Герике, за доказателство на това, че налѣганието на атмосферния въздухъ върху тѣлата става по всички точки.

Магдебургъ. Прусски градъ, на Елба, ц. на обл. Саксония, 112 килом. на юго-зап. отъ Берлинъ; 122,000 жит. Много старъ градъ, единъ отъ на́й-укрѣпенитѣ градове въ Германия; срѣдоточие на нѣколко отъ главнитѣ германски желѣзници за Берлинъ, Хамбургъ, Хановеръ, Хале и Лайпцигъ. Стоварище на жито и цвѣкло; захарни фабрики; металургически заводи. М. е главното тържище въ Германия за захарьта. Още въ 805 тоя градъ е билъ голѣмо търговско срѣдоточие. Той е родното мѣсто на *Отона Герике.* Градътъ не е построенъ красиво. Отъ сградитѣ е забѣлѣжителна съборната църква, съ 2 каменни кули, високи по 102 метра, съ мѣденъ паметникъ на архиепископа Ернеста и съ гробница на импер. Отона Велики. Тоя императоръ основалъ тамъ въ 937 бенедиктински монастирь, който въ 967 билъ прѣобърнѫтъ въ архиепископство, което добило приматството въ Германия отъ папа Иоана XIII. Въ срѣднитѣ вѣкове *магдебургското право* имало широкъ кржгъ на дѣйствие. Въ XVI вѣкъ М. билъ обсаденъ и зетъ отъ курф. Морица саксонски (1551). Въ 30-годишната война М. билъ изгоренъ отъ императ. войска подъ началст. на Тили, прѣзъ майя 1631, когато погинжли по́-вече отъ 30,000 души. По Вестфалския миръ, М-ското архиеп., като свѣтско владѣние, се присъединило на владѣнията на Брандебургския домъ.

Магедонъ. Манасиинъ градъ, ала въ прѣдѣлитѣ на Исахаръ, на юго-източния прѣдѣлъ на Иезраилско поле, близу до Кисонъ *(Библ.).*

Магелановъ протокъ, отдѣля южния край на Америка отъ Огнена Земя и съединява Атлантически океанъ съ Тихи. Виж. *Магеланъ.*

Магеланъ *(Фердинандо).* Португалски мореплаватель, роденъ кждѣ 1470 въ Опорто. Първенъ служилъ съ отличие на отечеството си въ Индия и Африка; нъ неблагодаренъ отъ португалския дворъ, отишелъ въ 1517 въ Испания, и влѣзлъ въ служба на императора Карла V, комуто прѣдложилъ единъ планъ да открие новъ пжть за Молукскитѣ о-ви. Въ 1519 потеглилъ отъ Испания съ 5 кораба и 236 души. Слѣдъ една година достигнжлъ протока между *на́й-южния* край на Америка и о-въ Огнена Земя и го нареклъ по името си *Магелановъ протокъ;* послѣ открилъ южната часть на *Тихи океанъ,* на който далъ това име поради хубавото врѣме, което владѣяло тамъ; на́йсетнѣ открилъ *Филипинскитѣ о-ви,* дѣто въ една битва съ дива-

цитѣ паднжлъ убитъ (1521). Другаретѣ му, подъ прѣдводителството на Севастиана делъ Кано, продължили пжтуването прѣзъ Индийски океанъ, заобиколили южна Африка и се завърнжли въ Испания въ 1522. Това било *първото пжтуване около свѣта. То траяло 3 години и 28 деня.*

Магесникъ, отъ *магия.* Чародей, вълшебникъ, — шарлатанинъ, който прави фокуси, които невѣжеството приписва на сатана.

Маги. Въ старо врѣме, въ Персия и Мидия наричали така жръцитѣ, които знаяли астрологията *(виж. звѣздобройство)* и испълнявали религиознитѣ обряди. Учението имъ се наричало *магизмъ.* Такъви жръци-звѣздобройци имало и у халдеитѣ. Друго име на магитѣ е вълхви.

Магистрална линия, *лат.* Начална стрѣла *(на планъ).*

Магистратура, *лат.* Сждийска длъжность. — **Магистратъ.** Сждия, чиновникъ облѣченъ съ сждийска власть. — **Магистръ.** Учена степень, по долна отъ докторъ и по́горна отъ лисансие, която се дава отъ университетитѣ. Оттука *магистрски,* който принадлежи на магистри, свойственъ на магистри и *магистерство,* степень на магистръ.

Магически, *гр.* Вълшебенъ. — **Магически фенеръ.** Оптически уредъ, назначенъ да мѣта на заслонъ увеличени образитѣ на прѣдмѣти, поставени прѣдъ една свѣтлина. — **Магия.** Мнимо искуство да се произвождатъ чрѣзъ свърхестествени срѣдства чудесни слѣдствия. Слѣди отъ **м.** се срѣщатъ токо-речи у всички народи на земното кжбо въ периода на невѣжеството имъ. Въ срѣднитѣ вѣкове **м.** дѣлили на *бѣла* и черна **м.**, споредъ това, принасяла ли тя щастие или нещастие. Суевѣрието считало магесницитѣ за люде, които се намиратъ въ сношения съ дяволи, та такъви люде били изложени на жестоки гонения. Вѣрата на людетѣ въ **м.** изчезва, споредъ колкото се запознаватъ съ законитѣ на природата.

Magna est veritas, et prevalebit, лат. Истината е могжща и ще прѣодолѣе.

Magnae spes altera Romae, лат. Друга надежда на велики Римъ.

Магнатъ (лат. *магнусъ,* великъ). Велможа (въ Унгария и Полша).

Магнезий сжщото, каквото е магний. — **Магнезитъ.** Единъ видъ глина, която съдържа магния. — **Магнезия.** Химическо произведение, окисъ на метала магний. Употрѣбява се въ лѣкарството.

Магнезия 1) Старогръцка страна (Тесалия). 2) Име на два староврѣменни града въ Мала Азия. Първий е билъ въ сѣверна Лидия. Той станжлъ извѣстенъ по побѣдата на римлянетѣ, подъ прѣдводителството на Сципиона, надъ Антиоха Велики, въ 187 прѣди Р. Х. Тая **М.** е била единъ отъ 12-тѣ града съсипани отъ едно земетресение въ врѣмето на Тиберия, който той скоро възобновилъ. Тя е сега Маница. Втората **М.** е била въ Кария, въ долината на Меандеръ, 25 килом. отъ Ефесъ. Тя е имала прочутъ храмъ на Диана, остатки отъ който сж били открити отъ Хямилтона.

Магнетизирамъ, *лат.* 1) Съобщавамъ магнитна сила, като натръквамъ съ естественъ магнитъ. 2) Подлагамъ нѣщо на дѣйствието на животенъ магнетизмъ. Виж. *Биомагнетизмъ.* — **Магнетизмъ.** Магнитна сила; свойството, което има магнитътъ да

привлича.—**Животенъ магнетизмъ** е сѫщото, каквото е биомагнетизмъ. — **Магнетизйоръ**. Който магнетизира другиго. — **Магнетически**. Който има магнитна привлѣкателна сила. — **Магнетически сънъ**. Сънъ подъ влиянието на магнетизма. — Думата *магнетизмъ* иде отъ прочутия въ старо врѣме градъ *Магнезия на Меандръ* (виж. *Магнезия*), дѣто въ каменетѣ се намирали жили отъ магнитъ.

Magni nominis umbra, *лат.* Сѣнката на велико име.

Магний, *лат.* Просто тѣло, бѣлъ металъ много распространенъ въ природата, нъ само съединенъ съ други вещества. Има шара и блесъка на сребротo и е ковъкъ, на въздуха и въ водата бавно се окислява. Когато се запали въ сухъ въздухъ, или въ кислородъ, гори съ извънреденъ блесъкъ и се окислява на магнезия (виж. това име). Кога се загрѣе до почервеняване, гори съ силна свѣтлина, която има такъво химическо--фотографическо дѣйствие, че се употрѣбява за снимане фотографически образи въ мѣста, въ които дневната свѣтлина не може да проникне, като напр. въ пирамидитѣ, катакомбитѣ, пещеритѣ и др. При всичко, че откритието на тоя металъ е било направено отъ сѫръ х. Дейви въ 1808, на него сѫ гледали малко пó-вече отколкото на единъ химически куриозъ пó-вече отъ половинъ вѣкъ. Пръвъ пѫть единъ портретъ е билъ снетъ съ магниева свѣтлина въ Манчестеръ въ 1864 отъ д-ръ Роско. Приспособението на магниевата свѣтлина за освѣтляване сгради има нѣкои несгоди въ сравнение съ другитѣ видове искуствена свѣтлина (отъ масла, свѣщи, газъ), ала има това прѣимущество надъ тѣхъ, че шарътъ ѝ нáй-много приближава дневната свѣтлина. Отъ друга страна, нѣма много надежда, че магниевата свѣтлина ще може сполучливо да конкурира електрическата за освѣтляването голѣми сгради, улици, или дори океански параходи.

Магнитенъ. Сѫщото, каквото е магнетически.—**Магнитенъ екваторъ**. Линия, която съединява точкитѣ, на които нѣма отклонение на магнитната стрѣла.—**Магнитенъ колчеданъ**. Минералъ, въ състава на който влиза сѣрното желѣзо. —**Магнитенъ меридианъ**. Отвѣсна равнина, прокарана по посоката на магнитната стрѣла прѣзъ магнитнитѣ полюси. — **Магнитна обсерватория**. Сграда за наблюдаване магнитнитѣ отклонения, сир. измѣнението въ положението на магнитната стрѣлица, или съ други думи, дѣйствието на земния магнетизмъ. Александръ Хумболтъ пръвъ прѣдложилъ устроението на магнитната обсерватория. — **Магнитни полюси**. Двата края на единъ магнитъ, които привличатъ желѣзото пó-силно отъ срѣдата. — **Магнитна система**. Съединение на нѣколко тънки намагнетизирани стоманени пръчици за съставлението силенъ магнитъ. — **Магнитна стрѣла**. Стрѣлица, направена отъ стомана и натъркана съ магнитъ, поради което всѣкога сочи къмъ сѣверъ; употрѣбява се въ компаситѣ, необходими на мореплавателетѣ.—**Магнитомѣръ**. Инструментъ за измѣрване привлѣкателната сила на магнитъ. — **Магнитъ**. Черенъ минералъ (единъ видъ желѣзна руда), който има свойството да привлича къмъ себе си желѣзото и, когато се постави на пико, съ единия си край е по-

стоянно обърнжтъ къмъ сѣверъ. Има два вида магнитъ: *естественъ* магнитъ, който е една желѣзна окисъ и *искуственъ* магнитъ, който е стоманена пржчка, натъркана съ другъ магнитъ. Въ *прѣн. см.* магнитъ значи нѣщо, което привлича, очарована, омайва.

Магнолийни растения. Едно семейство растения, които иматъ за свой типъ магнолията, и растжтъ въ южнитѣ части на сѣверна Африка, Китай и Япония. — **Магнолия**. Едно хубаво дърво, съ чудесенъ миризливъ цвѣтъ и голѣми листа. Дръвесината на нѣкои видове **м.** се прѣнася отъ южнитѣ държави на сѣв. Америка въ Европа и доставя едно много твърдо дърво, което се употрѣбява за разни столарски украшения.

Магнусенъ *(Финъ)*. Отличенъ исландски археологъ (1781-1847), билъ професоръ въ копенхагенския университетъ, тълкувалъ вѣщо старата литература и митология на сѣвернитѣ страни. Между на́й-важнитѣ му трудове сж приноситѣ му за първото отечество и на́й-важнитѣ прѣселения на народитѣ отъ кавказското племе; прѣводи и тълкования на *Едитъ;* съчин. Runamo og Runerne (Копенх., 1841), съ което хвърля голѣма свѣтлина върху руническитѣ писмена въ сѣверна Америка и староврѣменни остатки въ сѣверна Европа. Заедно съ Рафна, **М.** е разяснилъ историята и старинитѣ на Гринландия (Grönland's Historiske Mindesmerker; Копенхаг., 1838—42); направилъ е и единъ подобенъ опитъ за Русия въ Antiq uités Russes (Копенх., 1850-52). **М.** е оставилъ и много монографи по интересни археологич. и истор. прѣдмѣти.

Магнусъ I. Шведски краль, род. въ 1240, умр. въ 1290. — **М. II**, по прѣкоръ *Смекъ* (измаменъ), шведски краль, синъ на херц. Ерика, род. въ 1316, въцарилъ се въ 1319; въ 1363 билъ сваленъ отъ прѣстола отъ херц. Алберта мекленбургски; умр. въ 1374 — **М.** *Добри*, норвежски и дански краль, 1036-1047. Слѣдъ него имало още 5 норвежски крале, които носили това име. — **М.** *(X.)*. Германски физикъ и химикъ (1802-70) билъ професоръ на физиката въ берлинския университетъ, направилъ нѣкои открития въ химията и важни опити по прѣдаването на топлината прѣзъ въздухообразнитѣ тѣла (газоветѣ), обнародвани въ 1860.

Магогъ Виж. *Гогъ*.

Маготъ или *шебекъ*. Безопашна маймуна. Става едра колкото котка. Лицето, ушитѣ дланитѣ ѝ на четиретѣ краища сж голи, а останжлитѣ части на тѣлото ѝ сж покрити съ жълто-червена козина. Както прѣднитѣ, така и заднитѣ ѝ крака сж ржцѣ, сир. иматъ по петь пръста, и палецътъ ѝ е обърнжтъ среща другитѣ четире пръста, сжщо както на човѣшкитѣ ржцѣ; затова може да хваща съ четиретѣ си краища. Бузитѣ ѝ отвжтрѣ въ устата иматъ по една торбичка, въ която си крие храна. Храни се съ овощия, листа, корене, ала яде черве и насѣкоми. **М.** е пъргавъ и доста уменъ; лесно се опитомява и научва на разни нѣща и игри. Въди се, както другитѣ маймуни, въ топлитѣ страни; ала го донасятъ и у насъ. Виж. *Маймуни*.

Маграфъ. Европейски музикаленъ инструментъ въ видъ на камбана.

Магъ. Вълхва, жрецъ на огнепоклонници въ стара Персия. Виж. *Маги*.

Мадагаскаръ. Голѣмъ островъ въ Индийски океанъ, близо до източния брѣгъ на Африка, отъ която го отдѣля Мозамбикски протокъ, морски ржкавъ, който въ нáй-тѣсната си часть е широкъ 390 килом. По размѣритѣ си тоя о-въ е третий на земното кльбо; той върви слѣдъ Нова-Гвинея и Борнео. Формата му е единъ много продълговатъ овалъ. Островътъ е на-длъжъ 1515 килом. отъ сѣв. къмъ югъ, и на-ширъ (нáй-голѣмата му широчина) 600 килом. отъ ист. къмъ зап. Пространството му се прѣсмѣта на 590,000 чет. килом., та надминува пространството на Франция, господарката му, което е 528,572 чет. килом. По цѣлата длъжина островътъ е прорѣзанъ съ планини. Климатътъ и произведенията сж тропически: растжтъ саговата палма, кафеното дърво, памукътъ, пиперътъ, оризътъ, лозата и др. Оризътъ е нáй-важното произведение на о-ва и, заедно съ говедата, съставя основната храна на туземцитѣ. Търговията съ говеда е доста голѣма. Планинитѣ крижтъ олово, мѣдь, желѣзо, ископаеми вжглища и др. Има и каменна соль и топли минерални води. Езера нѣма много и сж малки. Освѣнь земедѣлието и скотовъдството, важни занятия сж още ловътъ и риболовството; промишлеността сжществува само между обитателетѣ на неплодороднитѣ области. Населението, което е отъ 4 до 5 милиона жители, се дѣли главно на три племена: 1) *малгаши*, отъ малайското племе, които живѣижтъ на източния брѣгъ и минуватъ за нáй-старитѣ поселенци на о-ва; 2) *секлави*, които происхождатъ отъ африкански негри и малгаши, и живѣижтъ на западния брѣгъ на о-ва; 3) *ховайци*, които происхождатъ отъ арабе, заселени въ срѣдата на о-ва. Нáй-могжщото племе сж ховайцитѣ. Това племе съединило въ 1813 другитѣ племена подъ властьта си и установило едно доста уредено царство, което съсипахж въ нашо врѣме французетѣ. Гл. гр. е Танаривъ или Тана-Наривъ; гл. търговско мѣсто Таматава, на източния брѣгъ. **М**. е доста цивилизуванъ. Вѣрата на жителетѣ е смѣсь отъ мохамеданство и юдейство, които все пó-вече отстжпятъ на християнството, насадено отъ американски мисионере.

Положението на **М**. му дава доста голѣма важность, отъ двойното политическо и икономическо гледище, едно защото се намира на стария пжть отъ носъ Добра Надежда за Индия, близу до източния брѣгъ на Африка и пó-особено до португалскитѣ заведения въ Мозамбикъ и Софала, и друго, защото е близу до пжтя отъ Аденъ за Персидски заливъ, Индия, Бенгалски заливъ, Зондскитѣ о-ви, Крайни Истокъ и дори Австралия.

История — **М**., посѣщаванъ отъ арабе много врѣме прѣди Мохамеда, е билъ ясно посоченъ въ XIII-вѣкъ отъ Марко Поло, нъ станжлъ извѣстенъ на европейцитѣ само въ 1506 чрѣзъ португалецъ Алмейда. Англичанетѣ, французетѣ и холандцитѣ напразно се опитвали да основжтъ тамъ селища: тѣ постоянно срѣщали мжчнотии отъ страна на ховайцитѣ. Едно силно ховайско царство било основано отъ царь Радама, който наредилъ войска по европейски образецъ,

унищожилъ робната търговия и човѣшкитѣ жертвоприношения, и пуснжлъ въ страната християнски мисионере. Той умрѣлъ въ 1828, и слѣдъ него исчезнжла новата цивилизация. Жена му, Ранавалона, управлявала деспотически, испждила европейцитѣ и мисионеретѣ и гонила християнетѣ. Въ 1845 английска и французска войски нападнжли Таматава, нъ безъ затоволително слѣдствие. Въ 1862 се въцарилъ Радамъ II, който отстжпилъ земя на Франция; ала за това билъ удушенъ (1863). Голѣмо благоволение къмъ европейцитѣ и християнството показала нововъцарената царица Ранавалона II, която и сама, заедно съ първия си министеръ и много благородници, се покръстила въ 1869. Прѣзъ 1885 французетѣ ѝ наложихж по договоръ покровителството си. Мадагаскарци всѣкога бѣхж недоволни отъ Франция. Въ 1896 французетѣ намѣрихж прѣдлогъ да окупиратъ Мадагаскаръ. Генералъ Галиена, съ силна флота и голѣма войска, сполучи да покори окончателно острова, завзе управлението му и заточи царицата въ единъ отдалеченъ островъ. Въ 1899 царицата биде доведена въ Франция, дѣто ѝ опрѣдѣлиха една вила на Срѣдиземно море, и Мадагаскаръ биде обърнжтъ на французска колония. Въ Англия, а нáй-вече въ Съединенитѣ Държави, се възмутихж отъ това поведение на французетѣ спрямо единъ похристяненъ и напрѣдничавъ народъ.

Мадай. Третий Иафетовъ синъ, който минува за родоначалникъ на мидянитѣ и др. *(Библ.)*.

Мадама, *фр.* Госпожа.

Маданъ. Аврамовъ и Хетуринъ синъ, за когото библейскитѣ тълкователе вѣрватъ, че се заселилъ и той, като брата си Мадиама, въ Арабия *(Библ.)*.

Мадаполамъ [отъ името на единъ градъ съ сжщото име въ английска Индия (Мадрасъ)]. Единъ видъ яко асе.

Мадера. 1) О-въ въ Атлантически океанъ, на сѣв.-зап. отъ Африка, съ ближнитѣ малки острови, Порто-Санто, Фалконъ Бахо, Селвахемъ и други три островчета образува купа *Мадерски* о-ви, съ простр. 815 чет. килом. и нас. 133,000 жит. отъ португалско происхождение. Островитѣ се управляватъ направо отъ Португалия, безъ посрѣдството на управитель. Земята на о-въ М. отъ всички брѣгове се издига къмъ едно планинско бърдо, на което връхътъ (1800 метра вис.) е нѣкогашенъ кратеръ. Климатътъ е много мекъ и приятенъ, и забѣлѣжително еднакъвъ, та е много благоприятенъ за гржднитѣ болести. Въ Фуншалъ, гл. градъ, съ 20,000 ж., има всѣкога на лѣчение много болни, особено англичане и германци. Главното произведение е вино, което носи името *мадера* и е прочуто. Островътъ е откритъ въ 1419 отъ португалцитѣ. Лозата е прѣнесена въ 1445 отъ Критъ.

Маджаре. Сжщото, каквото е унгарци.

Маджаровъ *(Мих. Ив.)*. Български публицистъ и политикъ, род. въ Копривщица въ 1852. Учи се въ родното си мѣсто и, слѣдъ една прѣсѣкулка отъ 1½ год., когато се занимаваше съ абаджилъкъ, пакъ се върнж на учението (1869). Отъ тогава до 1877 свърши курса на пловдивското 5-класно българско училище и на Робертъ Колежъ въ Ца-

риградъ. Прѣзъ окупацията бѣше главенъ учитель въ Т.-Пазарджикъ (1878-79). Въ началото на румелийското управление станж префектуренъ съвѣтникъ въ сжщия градъ; нъ скоро се оттегли отъ тая служба и, избранъ за депутатъ на областното събрание (1879), постжпи въ редакцията не в. *Марица*, на който бѣше непрѣкжснжто сътрудникъ до съединението. Прѣзъ тия 6 години той бѣше въ разни врѣмена членъ на постоянния комитетъ, такъвъ на върховното сждилище въ Пловдивъ, главенъ контролйоръ на финансить и директоръ на финансить. Съединението го намѣри на директорския постъ. Отъ 6-и септемврий 1885 до 1-и априлъ 1886 бѣше заточенъ въ София и Елена. Откакъ се завърнж въ Пловдивъ, зимаше участие въ редактирането на в. *Съединение*, и послѣ захванж, заедно съ С. Бобчева, издаването на в. *Новини*, който се прѣкрати слѣдъ 9 броя, отъ прѣврата на *9-и августъ*. Слѣдъ тоя прѣвратъ той се принуди да емигрира въ Цариградъ и послѣ въ Русия. Слѣдъ завръщането си въ Пловдивъ (1889), издържа испитъ по правнитѣ науки и се посвети на адвокатството. Прѣзъ това врѣме основа съ С. Бобчева *Юридически Прѣгледъ* и *Българска Сбирка*, отъ редактирането на които се оттегли въ 1894, когато, избранъ за депутатъ въ народното събрание, влѣзе като министръ на общитѣ сгради въ К. Стоиловия кабинетъ. Заедно съ цѣлия кабинетъ М. се оттегли отъ властьта въ 1898. Отъ тая дата, като членъ отъ народната партия, е единъ отъ редакторитѣ на соф. вѣст. *Миръ*. М. е писалъ, съ подписъ М-въ, и въ други периодически издания: въ в. *Денъ* и спис. *Наука*; неговъ е още българский прѣводъ на *Война и Миръ*, капиталното съчинение на графа Толстоя.

Маджарски, Маджарско. Сжщото, каквото е унгарски, Унгария.

Маджента. Италиянски градецъ на главния пжть отъ Новара за Миланъ, 18 килом. отъ Миланъ, съ 6,000 жит. Рѣшителна побѣда на французетѣ и сардинцитѣ надъ австрийцитѣ, 23 май 1859.

Мадиамци. Староврѣменно арабско племе въ южна Палестина. М. били мадиамови потомци и столицата имъ се е наричала Мадиамъ. Тѣ били силни, та често подчинявали израилянетѣ и ги въвождали въ идолопоклонството си *(Библ.)*.

Мадиамъ *(евр. борба, сждъ)*. Четвъртий синъ Аврамовъ и Хетуринъ.

Мадмана. Градъ близу до Газа, опрѣдѣленъ първенъ за Иудиното племе, а послѣ за Симеоновото *(Библ.)*.

Мадменъ. Неизвѣстно мѣсто въ Моавската земя *(Библ.)*.

Мадмиана. Градъ близу до Иерусалимъ, съ неизвѣстно мѣстоположение *(Библ.)*.

Мадмоазела (mademoiselle), *фр.* Госпожица.

Мадона, *итал. (соб. госпожа)*. Изображение или извайка, която прѣдставлява Св. Дѣва Мария.

Мадрасъ. Приморски градъ въ юго-източна Индия, на Бенгалски заливъ, Короманделски брѣгъ, сѣдалище на управл. на едноименното прѣдсѣдателство, 1378 килом. на юго-зап. отъ Калкута и 1049 килом. на юго-ист. отъ Бомбай. Трети градъ въ англо-индийската империя по числото на жителетѣ; 452,000 жит., отъ които пó-вече

отъ 20,000 европейци. Много фабрики и заводи и обширна търговия; износъ: памукъ, синило, мѣдь, оризъ, кожи и особено кафе. Тоя градъ е скаченъ по телеграфъ съ Англия и съ Хонгъ-Конгъ, и както по телеграфи, така и по желѣзници съ Бомбай, Калкута, и слѣдователно съ главната система на индийскитѣ линии. **М.** се дѣли на *Бѣли градъ*, мѣстопрѣбивалище на управлението и на европейцитѣ, защитено съ силно укрѣпенъ твърдѣлъ Св. Георги, и на *Черни градъ*, дѣто живѣятъ туземцитѣ, по́-вечето хиндуси. Въздухътъ е здравъ, въпрѣки високата температура. Има ботаническа градина, университетъ, основанъ въ 1833, съ европейски професори и туземни учителе, музей и др. Пагодитѣ, джамиитѣ, храмоветѣ и християнскитѣ църкви изброяватъ до 1000. — Тоя градъ дължи началото си на едно селище, основано отъ англичанетѣ въ 1639. Тамъ било прѣнесено първото английско селище, заселено на тоя брѣгъ въ Армагонъ, когато единъ индийски князъ подарилъ мѣстото на сегашни М. на английскитѣ си приятели.

Мадрасъ *(Прѣдсѣдателство)*. Едно отъ тритѣ голѣми административни раздѣления на английска Индия, захваща южната часть на полуострова, съ исключение на държави Майсуръ и Кургъ и на четиретѣ французски владѣния Янаонъ, Пондишери и Карикалъ на короманделски брѣгъ, и Махена, на Малабарски брѣгъ. Обгръща 7 прѣко подчинени области и 6 косвено подчинени държави. Простр. 371, 247 чет. килом. и насел. 35,588,850 жит. Климатъ изобщо горещъ и здравъ. Планинска земя, прорѣзана отъ западнитѣ и източнитѣ Гати и Нилгеритѣ, поена отъ Годавери, Кавери и Кришна. Гл. произведения: оризъ, тютюнъ, какао, памукъ, захарь, синило, пиперъ. Изработване перкали, муселини, копринени платове, губери. Сѣдал. на управл. гр. *Мадрасъ*. Гл. градове: Тючино-палъ, Мазулипатамъ, Танджауръ, Тинвели, Мангалоръ. Испълнителната власть е въ ржцѣтѣ на единъ управитель, подпомаганъ отъ 3-члененъ съвѣтъ, който състои отъ главния военачалникъ, и двама висши граждански чиновници. Законитѣ се изработватъ отъ тоя съвѣтъ, допълненъ съ още отъ 4 до 8 члена, назначени отъ управителя.

Мадрепора, *гр.* Единъ видъ полипъ *(Ест. История): Нѣкои острови на Океания сж станжли отъ непрѣстанното образуване на нови мадрепори.* — **Мадрепоритъ**. Вкаменена мадрепора.

Мадригалъ, *гр.* Кжсичко стихотворение, което съдържа остроумна мисъль — похвала, острота или тънка присмивка. **М.** обикновено състои отъ три куплета. Въ обширенъ смисълъ, **м.** наричатъ всѣко кратичко любовно-шеговито стихотворение.

Мадридъ. Столица на Испания, токо-речи въ срѣдата на страната, на Мансаресъ (малъкъ подпритокъ на Таго), въ неравно и пѣсъчливо поле. 1060 килом. на юго-зап. отъ Парижъ (1462 килом. по желѣзница); 470,300 жит. Мѣстоположението на града е хълмисто и недостатъчно напоявано, 630 метра надъ морското равнище. Зимѣ температурата понѣкога спада до 18°. Лѣтѣ, между едно мѣсто на слънце и едно мѣсто на сѣнка въ сжщата улица разликата понѣкога бива 20°. Затова и една испанска пословица казва за ма-

дридския климатъ: *три мѣсеца зима и деветь пъкълъ.* Смъртностьта е 1 на 30 до 34. Градътъ е околчестъ, и заобиколенъ съ ниски стѣни, въ които има 16 порти. Между обществените сгради, забѣлѣжителни сж новий кралски дворецъ, 32 църкви, 14 казарми, 18 общ. библиотеки (отъ които кралевската съ 230,000 тома), 4 сиропиталища, нѣколко академии, единъ университетъ, една ботаническа градина, една обсерватория, единъ музей нáй-богатий въ Европа (2205 картини), съ нáй-хубавитѣ картини на свѣта (много Рафаелови, Кореджиови, Леонардо да Винчиви, Рюбенсови, Ванъ-Дикови и др. шедеври). **М.** има изгледа на новъ градъ, съ хубави кжщи, улици и площади. На площадитѣ сж издигнжти многобройни статуи — статуя на Филипа IV, на Сервантеса и др. Църквитѣ, отъ които никоя не е съборна, не се отличаватъ нито по хубостьта, нито по величието си; тѣ всичкитѣ си приличатъ. Търговията и промишлеността сж незначителни; търговцитѣ и промишленицитѣ се поддържатъ отъ двора, благородницитѣ, чиновницитѣ и служботръсителетѣ. Мадридский климатъ е опасенъ за другоземци, поради сухотата на въздуха.

М. билъ важно мѣсто въ старо врѣме; арабетѣ го завладѣли, и построили тамъ крѣпость. Алфонсо VI-и Кастилски го завоевалъ въ 1083. Той станжлъ по-важенъ въ началото на XVI-и вѣкъ, когато Карлъ I (пó-сетнѣ императоръ Карлъ V) прѣмѣстилъ двора си тамъ. Въ 1560 Филипъ II го направилъ столица на кралството, като лишилъ Толедо отъ тая титла. Отъ 1809 до 1812 **М.** билъ въ ржцѣтѣ на французетѣ; нъ въ тая послѣдната година, дукъ Уелингтонъ истикалъ французетѣ отъ **М.** и повърнжлъ го на законнитѣ му владѣтеле. **М.**, всѣкога противенъ на карлиститѣ прѣзъ неотдавнашната междуособица въ Испания, пригърнжлъ дѣлото на краль Алфонсо въ 1874. Въ **М.** сж се сключвали нѣколко договори, отъ които послѣдний между Испания и Португалия въ 1800.

Мадура. Градъ въ Англ. Индия, въ прѣдсѣдател. Мадрасъ, 420 килом. на юго-зап. отъ Мадрасъ, на Южно-индийска желѣзница; 40,000 жит. Нѣкога столица на едноименно кралство; великолѣпни паметници (пагода, дворецъ) отъ индийска архитектура. — **М.**, основана въ III-и вѣкъ прѣди Р. Х., пращала посланици въ Римъ, била подчинена 50 години на мохамеданетѣ въ XIV-и вѣкъ, и минжла подъ английска власть въ 1762.

Мадура. Островъ въ холандска Малезия (Зундски архипелагъ); простр. 4,400 чет. килом.; простр. на областьта, въ която влизатъ и съсѣднитѣ о-ви, 5,286 чет. килом. Населението на областьта 789,300 жит., отъ които 4,000 китайци, 1500 арабе, 400 европейци, а останжлитѣ туземци отъ малайското племе, сродни съ явенцитѣ. Жителетѣ, пó-вечето мохамедане, сж трудолюбиви, честни и мъстителни. Гл. гр. *Памеказанъ.* Островътъ състои отъ три кралства: — Мадура, на зап.; Памеказанъ, въ срѣдата; и Суманапъ, на ист. Кралетѣ сж васали на холандцитѣ, нъ Памеказанъ е подъ прѣката имъ власть; и кралътъ на това кралство, който е пълковникъ, има малка дѣйствуѭща войска, обучена отъ европейски офицери, и поддържана отъ холандцитѣ. Произведения: оризъ, царевица, па-

мукъ, тютюнъ, сипило, ядоми гнѣзда, едръ добитъкъ. Въ нѣкои мѣста газъ извира изъ земята, и се гори въ ламби. — Протокътъ, който дѣли М. отъ Ява, се нарича *Мадуренски протокъ*, и е широкъ отъ 3 до 8 километра. Малайски ржкописи констатиратъ, че М. нѣкога е съставяла часть отъ главния островъ, отъ който го отдѣлили голѣми сътресения на земята.

Маевъ (генералъ-м. *Николай Алекс.*). Русски писатель, изслѣдователь на Срѣдна Азия (1835 — 1896). Неговитѣ трудове му сж съставили извѣстность въ учения свѣтъ. Главнитѣ му съчинения сж: *Орография на Европейска Русия* и *Туркестанский Сборникъ*, въ който сж напечатани цѣнни работи по етнографията, производителностьта, статистиката, ботаниката и др. на Туркестанъ. Отчетитѣ на изслѣдванията му на Бухара и брѣговетѣ на Аму-Даря сж обнародвани въ *Извѣстія Географическаго Общества* за 1876, 1878, 1879 и 1881.

Маестро, *итал.* (соб. значи *господарь*). Титла, която се дава на отличенъ композиторъ или капелмейсторъ.

Мажанди (*Франсоа*). Французски лѣкарь-физиологъ, род. въ 1782 въ Бордо, отъ 1831 до смъртьта си въ 1855 занимавалъ мѣстото професоръ на физиологията въ Collège de France. Заслугитѣ му по опитната физиология сж обширни. Отъ многобройнитѣ му съчин. забѣлѣжит. сж: Formulaire pour l'emploi et la préparation de plusieurs nouveaux médicaments; Leçons sur les phénomènes de la vie; Leçons sur les fonctins et les maladies du système nerveux.

Мажоръ, *фр.* Въ *музик.* Твърдъ тонъ.

Мажураничъ (*Антонъ*). Хърватски отечестволюбецъ, по-старъ братъ на поета Ив. М. (1805 — 1888). М., учитель на латински езикъ въ загребската гимназия, заедно съ *Гаия* (виж. това име) и Бабукина работилъ за подигането на хърватската народность. Той зималъ дѣятелно участие въ *Новине* и *Даница*, издалъ винодолския законникъ, единъ очеркъ на хърватската литература и др., и готвилъ (съ Бабукича) едно издание на дубровничкитѣ писателе.

Мажураничъ (*Ив.*). Хърватски поетъ, юристъ, единъ отъ най-ревностнитѣ поборници на илиризма (1814 — 1890). Слѣдъ тържеството на дуализма въ Австрия, отказалъ се отъ службата си въ Вѣна; отъ 1873 до 1880 билъ хърватски банъ. За най-добъръ бисеръ на М-то поетическо творчество минува поемата Smrt Smail-age (прѣведена на много езици); отъ нѣколко русски прѣводи за най-добъръ се има прѣводътъ на М. П. Петровскій въ Гербеловия сборникъ *Поезія Славянъ* (С.П.Б., 1881). Тая поема прѣдставя една хждожествена и цѣлна картина изъ историята на геройската борба на черногорцитѣ съ турцитѣ въ 1840. Въ 1848 М. издалъ брошура Hrvati Magjarom, въ която исказвалъ съчувствие съ събитията, що ставали тогава въ Франция, искалъ за хърватетѣ равенство на вѣроисповѣдането и пълна вжтрѣшна самостоятелность, сочилъ Швейцария като образецъ за политическото устройство на Австро-Унгария, и прѣдказвалъ възстановението на Полша. Отъ 1858 до 1872 М. билъ

прѣдсѣдатель на *Илирийската Матица*. Виж. Кулаковскій, *Илиризмъ* (Варшава, 1894).

Мазаренъ (итал. *Джюлио Мазарини*). Кардиналъ и французски пръвъ министръ прѣзъ непълнолѣтието на Луи XIV, италианецъ, род. въ 1602 въ Писчия (Абрузия). Отъ 1622 билъ въ папска военна, а послѣ гражданска служба и, съ влиянието на Ришлйо, станжлъ въ 1641 кардиналъ. Ришлйо, кога умиралъ, го прѣпоржчилъ на Луи XIII за свой прѣемникъ и М. упазилъ високото си положение и слѣдъ смъртьта на тоя царь, благодарение на тѣснитѣ му свръски съ Ана австрийска, отъ една страна, и на дипломатическитѣ му способности, стъ друга. Той свършилъ славно Тридесетгодишната война чрѣзъ Вестфалски миръ (1648), въстържествувалъ, ако и съ голѣми мжчнотии, надъ Фрондата [Фронда (пращка) е било името на парламента, който отворилъ война на дворцовата партия] и наложилъ на Испания Пиринейския договоръ (1659). Той управлявалъ въ духа на Ришлйо, само по́-малко жестоко, и установилъ ония деспотически начала, по които постжпялъ по́-сетнѣ Луи XIV. Той умрѣлъ въ Венсенъ, въ 1661, и оставилъ огромно богатство, придобито съ честни и безчестни срѣдства. Скжперничеството и користолюбието му били главна причина да стане ненародообиченъ. Върху М. сжществува цѣла книжнина: 1) многобройни пасквили (Choix des Mazarinades, Paris, 1853; 2) Histoire de la France sous le ministère du cardinal Mazarin, отъ Базена; Siècle du Louis XIV, отъ Волтера; Mme de Longueville, отъ Виктора Кузена; Les Nièces de Mazarin, отъ А. Рене; и др.

Мазепа *(Иванъ)*. Прочутъ малорусски или казашки хетманъ. М., роденъ въ Подолия, кждѣ 1644, отъ едно благородно, нъ бѣдно семейство, билъ въспитанъ у иезуититѣ; испърво служилъ като пажъ, а послѣ въ гвардията на полския краль Ивана Казимира. Единъ полски благородникъ като го заварилъ въ прѣстжпни сношения съ жена си, накаралъ да го съблѣкжтъ голъ и да го вржжтъ гърбомъ на лудъ конь, съ главата къмъ опашката му, и пуснжлъ коня, като оставилъ М. на сждбата му. Конътъ го отнеслъ въ пасбището си—не въ Украйна, както сж казвали нѣкои; нъ М., отъ срамъ, побѣгнжлъ въ Украйна, заселилъ се тамъ и съ юначеството и смѣлостьта си достигнжлъ до високо отличие между казацитѣ, и въ 1687 билъ избранъ тѣхнъ хетманъ. Той спечелилъ довѣрието на Петра Велики, който го обсипалъ съ почести и дори възвишилъ на княжески чинъ; нъ Русия като стѣснила свободата на казацитѣ, М. намислилъ да отхвърли русската власть, и съ тая цѣль влѣзлъ въ прѣговори съ Карла XII, шведски краль. Слѣдъ полтавската битва, той побѣгнжлъ въ 1709 въ Бендеръ, и тамъ умрѣлъ сжщата година. М. е станжлъ прѣдмѣтъ на една поема отъ Байрона, на една нувела отъ Булгарина, на двѣ прочути картини отъ Верне и Буланже.

Мазолъ, *полск.* Единъ видъ дансъ.

Мазулипатамъ. Инд. градъ, прѣдсѣдат. Мадрасъ, 350 килом. на сѣв.-ист. отъ Мадрасъ; при устието на сѣв. ржкавъ на Кришна въ Бенгалски заливъ; 37,000

жит. Добро пристанище. Едно врѣме прочути памучни платове. Центръ на християнскитѣ мисии въ страната на телугцитѣ. **М.** е билъ отнетъ на Франция отъ англичанетѣ въ 1759.

Май [лат. Maius, съкратено отъ Magius, е отъ корень mag, или (санскритски) *ма*, растж; та май е врѣмето на растенето], петий мѣсецъ отъ годината въ нашия календарь, състой отъ 31 деня. Обикновеното понятие, че той е нареченъ м. отъ римлянетѣ въ честь на богиня *Мая*, Меркуриева майка, е погрѣшно; защото е доказано вече, че това име на мѣсеца е било въ употрѣбение у римлянетѣ много врѣме прѣди да сж знаяли нѣщо било за Меркурия било за майка му. Прѣзъ тоя мѣсецъ римлянетѣ и други староврѣменни народи сж празднували праздницитѣ на цвѣтята; римлянетѣ сж имали цвѣтни игри (floralea). Затова **м.** е билъ мѣсецътъ на цвѣтята и на любовьта.

Майковъ *(Аполон. Никол.)*. Единъ отъ главнитѣ русски поети отъ слѣдъ-пушкинския периодъ, род. въ Москва въ 1821, умр. въ 1897. **М.**, синъ на русски майоръ въ оставка, прѣкаралъ дѣтинството си съ родителетѣ си въ бащиното си имѣние, въ едно село близу до Москва «въ лоното на природата». За началното си развитие билъ задълженъ на И. А. *Гончарова*, който му прѣдавалъ русската литература. Послѣ свършилъ наукитѣ си въ Петербургъ, въ гимназията и въ университета по юридическия факултетъ. Слѣдъ като свършилъ университета, **М.** слушалъ двѣ години лекции въ Парижъ, въ Collège de France и въ Сорбоната и изучвалъ паметницитѣ на искусството и всевъзможнитѣ хждожествени съкровища. Въ младостьта си **М.** много врѣме се колебаялъ въ избора между живописството и поезията. Отъ 1842 той посветилъ всичкитѣ си сили на литературата. Когато въ 1842 излѣзла първата сбирка отъ **М**-тѣ стихотворения, Бѣлински ѝ посветилъ една въстърженна статия. Между всичкитѣ **М**-ви съчинения съ нáй-ярка свѣтлина блещи поемата *Два свѣта* (Римъ и християнството), трагедия, която отражава борбата на двѣ миросъзерцания. Това произведение се явило въ окончателния си видъ въ 1881, 36 години слѣдъ първоначалния му кроежъ. Друго, отъ нáй-забѣлѣжителнитѣ голѣми **М**-ви произведения, е поемата *Странникъ. Очерки на Римъ*, плодъ на едно прѣбивание въ Италия, по изящество, сила, образность и хармония на стила сж едно дивно произведение, каквото и нѣма, и и не е имало въ Русия отъ Пушкиново врѣме. **М.** е писалъ и прозаически раскази, критически статии по искусството и др.; той е билъ и прѣкрасенъ прѣводитель, напр. отъ Хайне; нему принадлежжтъ и нѣколко блескави прѣводи на нáй-добритѣ произведения на гръцката поезия. Едно пълно събрание на съчиненията на поета, прѣдприето отъ Маркса, е излѣзло отъ 1884 до 1893. — **М.** билъ библиотекарь на Румянцевия музей до прѣнесението му въ Москва, служилъ въ комитета на иностранната цензура, и отъ 1888 билъ таенъ съвѣтникъ и членъ-кореспондентъ на Императорската академия на наукитѣ.

Маймуни (Simiadae, у Линея разредъ primates, у Кювие разредъ quadrumana). Разредъ бозайници, по физиономията и направата на

тѣлото отъ всички животни на́й-много приличатъ на човѣка. Мозъкътъ, особно у нѣкои, поразително прилича на човѣшкия, макаръ и да прѣдставя по́-малко извивки на повръхностьта; цѣлата физиономия има и тя очъртанието на човѣшкото лице: очитѣ имъ се намиратъ отпрѣдъ на главата, а не отъ странитѣ; органитѣ на слуха, обонянието и вкуса прѣдставятъ голѣма прилика съ съотвѣтнитѣ органи на човѣка; подкожнитѣ мишци на лицето сѫ твърдѣ подвижни. На четиретѣ крайници по́-вечето видове м. иматъ по петь пръста, палецътъ имъ не стои среща другитѣ пръсти, както у човѣка, а наредъ съ другитѣ; нъ може да се обръща и поставя среща всѣкой отъ тѣхъ. Въ това именно състои главната отличителна чърта на *рѫката*, та затова м. наричатъ *четирерѫчни* (Quadrumana); ала м. не могѫтъ да движѫтъ всѣкой пръстъ отдѣлно, а хващатъ прѣдмѣтитѣ съ всичкитѣ пръсти изведнѫшъ. На м. никакъ не прилѣга да ходѭтъ прави; когато се опита да ходи права, м. стѫпя, не на ходилата, а на странитѣ на краката си, които сѫ обърнѫти навѫтрѣ, и мишцитѣ на пищѣлитѣ не и́ даватъ възможность да стои права много врѣме и лесно. Зѫбната система на м. е токо-речи сѫщата, каквато е у човѣка; и тѣ иматъ и тритѣ вида зѫби, сир. рѣзци, кучешки и кѫтни. Тѣлото имъ е покрито съ длъга и мека козина, освѣнь дланитѣ, ушитѣ и части отъ лицето. М. на́й-много се приближаватъ до човѣка и по умственитѣ способности, които проявяватъ, за да си добиватъ храна, да се бранѭтъ и да нападатъ други животни. Нъ тѣ не могѫтъ да се развиватъ и усъвършенствуватъ; тѣ нѣматъ членораздѣлното слово, а само крѣскатъ и могѫтъ да се опитомяватъ само доклѣ сѫ още малки. Тѣ иматъ голѣма дарба да подражаватъ и бързо се научватъ на разни работи; и това, съ тѣхната прѣголѣма пъргавина, и съ голѣмата имъ наклонность да хитруватъ или пакостѭтъ, ги прави твърдѣ забавителни. Много отъ прикаскитѣ за м. показватъ, че тѣ стоѭтъ доста високо въ умствено отношение, макаръ и да е съмнително дали нѣкой видъ м. сѫ по́-умни отъ кучето или слона. Нъ въ нравствено отношение м. стоѭтъ много ниско; тѣ често сѫ коварни, злобни и неукротими въ страститѣ си.

М. се въдѭтъ по топлитѣ страни на Азия, Африка и южна Америка, живѣѭтъ по́-вечето задружно изъ горитѣ по дърветата; нѣкои прѣдпочитатъ скалитѣ. Въ Европа, именно на Гибралтаръ, се намира само единъ видъ м., шебекътъ или маготътъ. Когато прѣнасятъ м. въ студени страни, тѣ, слѣдъ нѣколко години, погинватъ, като ставатъ жрътва на бѣлодробната охтика. М. се хранѭтъ съ растителни меснати плодове; нъ по́-вечето отъ тѣхъ при това ловѭтъ и яджтъ насѣкоми, и дори птици, чиито яйца сѫщо много обичатъ. Въ плѣнъ, тѣ се научватъ да яджтъ и пиѭтъ токо-речи всичко, що употрѣбява човѣкъ, и много имъ се харесватъ сладкитѣ нѣща и спиртнитѣ пития. Тѣ се катерѭтъ и скачатъ твърдѣ добрѣ. Раждатъ по едно малко, а нѣкога по двѣ; и отглеждатъ ги съ голѣма любовь: прѣжалватъ си дори живота за тѣхъ, а понѣкога отъ милване ги удушватъ.

М. се дѣлятъ на м. *отъ стария свѣтъ* и м. *отъ новия свѣтъ*, или *тѣсноноси* м. и *плосконоси* м. Старосвѣтскитѣ м. сж нѣкои съ опашки, нѣкои безъ опашки; нъ опашатитѣ не могжтъ, както новосвѣтскитѣ м., да се залавятъ съ опашката за дърветата. Нѣкои иматъ торбици въ бузитѣ, въ които животното набира много плодове. Най-забѣлѣжителни видове отъ старосвѣтскитѣ м. сж *горилата, шампанзето, орангутанътъ, маготътъ, мандрилътъ* и *гибонътъ*. Отъ новосвѣтскитѣ м. по́-вечето иматъ дълги опашки, които имъ помагатъ да се залавятъ и държжтъ за клоноветѣ. Най-забѣлѣжителни видове отъ тѣхъ сж: *червений ревунъ* или *червената кръслива* м., *черникавата малпа* и др.

Безопашнитѣ м. понѣкога се наричатъ и *човѣкоподобни* (Anthropomorphae), защото по направата на тѣлото тѣ се приближаватъ до човѣка по́-вече отъ опашатитѣ м. Тука принадлежжтъ гибонътъ, орангутанътъ, шампазето, горилата.

На о-въ Мадагаскаръ, дѣто нѣма сжщи м., се въдѣжтъ едни животни, прилични на м., наречени *полумаймуни* и всичкитѣ сж нощни животни. Отъ тѣхъ сж *Маки* (Lemur catta) и *Лори* (Stenops tardigradus).

Ископаеми м. сж извѣстни до сега 10 вида: 2 въ южна Америка, 3 въ Азия, и 5 въ Европа; остаткитѣ имъ сж много несъвършени и рѣдки. Разликата между м. на Стария и Новия свѣтъ е сжществувала още въ третичната епоха. Виж. Audebert, Histoire naturelle des singes et des makis (Парижъ, 1810.)

Майнъ-Ридъ (капитанъ). Англо-американски романистъ, ирландецъ, роденъ въ сѣверна Ирландия, умр. въ американското си имение Фрогмотонъ Хаузъ, дѣто живѣлъ на́й-много (1818—1883). Синъ на пресвитериански пастирь, М.-Р. напусжлъ богословскитѣ науки, за да ходи по свѣта и търси приключения: обходилъ Мексико, Съединенитѣ Държави, двѣ години живѣлъ по брѣговетѣ на Червена рѣка въ близосѣдство съ дивитѣ индийци, пжтувалъ въ южна Африка и другадѣ. Отпослѣ станжлъ вѣстникарь въ Филаделфия, постжпилъ съ чина капитанъ подъ знамето на Съединенитѣ Държави въ войната имъ среща Мексико, зелъ участие въ по́-вечето битви и упазилъ отъ тая война капитанската титла. Въ 1849 приготвилъ единъ отрядъ доброволци да отиде на помощь на унгарцитѣ, нъ въ Парижъ се научилъ че тѣ капитулирали. Тогава той се оттеглилъ въ Лондонъ, послѣ въ Америка и се посветилъ съвсѣмъ на литературни работи. Още съ първитѣ си съчинения той се прочулъ като повѣствователь, който описва въ лека и достжпна форма далечни, непознати страни, съ тѣхната природа, жителе, особенъ битъ. Неговитѣ романи, богати съ научни свѣдѣния, па и съвсѣмъ нравствени, се четжтъ съ увлѣчение и сж назначени особено за младитѣ, между които сж и намѣрили на́й-голѣмия кржгъ читателе. Забѣлѣжителна е М.-Р-та способность да създава драматически положения, които иматъ свойството да омайватъ читателя. Забѣлѣжително е и това, че М.-Р. не е писалъ по разкази, а всичко, което е писалъ, го е видѣлъ или наблюдавалъ самъ.

Повечето отъ **М.-Р**-тѣ романи и раскази, прѣведени на другитѣ европейски езици, сѫ прѣведени, токо-речи всичкитѣ отъ русски, и на езика ни; и никой романистъ не е прѣвожданъ у насъ толкова, колкото **М.-Р.** Ние вече притежаваме слѣднитѣ негови произведения: *Квартиронка*, прѣвели Г. Гърличковъ & (Търново, 1884); *Оцеола* (Вратца, 1895) и *Златната гривна* (Търново, 1899), прѣведени отъ Ив. Андрейчина; *Загубената гора*, прѣв. Т. Трифоновъ (Русе, 1896); *Дяволски островъ*, прѣв. Г. Б. (Варна, 1897); *Горски заточеници*, прѣв. Д. Клисаровъ (София, 1897); *Загубената сестра*, прѣв. Т. Ц. Т. (Търново, 1898); *Животътъ на индийцитѣ* (Търново, 1898), *Повѣсти и Раскази* (Търново, 1898), *Мексиканскитѣ разбойници* (Варна, 1899), прѣв. отъ И. Михаилова; *Горскитѣ Дѣца*, — *Водната пустиня и Пѫтуване по вода прѣзъ горитѣ*, — *Пълзачитѣ по скалитѣ*, — *Жилище въ пустинята* — *Боерската расходка*, прѣведени отъ Д. П. (Търново, 1898); *Сбѫдѫщтий сънъ*, прѣв. П. Б. (Вратца, 1898); *Сѣвернитѣ момчета*, — и *Младитѣ робе*, прѣв. Д. Дабковъ (Търново, 1898); *Островъ Борнео*, прѣв. Б. Р. (Търново, 1898); *Стрѣлцитѣ въ Мексика*, прѣв. Г. И. (Търново, 1898); *Бѣла рѫкавица*, прѣв. Р. Дѣловъ (Варна, 1899); *Огнена земя* (Варна, 1898); *Квартиронка*, 2-и прѣв. отъ Ив. Кепова (Търново, 1899); *Ямайски марони*, прѣв. Р. Д. (Търново, 1899); *Любители на Черепи*, прѣв. Д. Д. (Търново, 1899); *Гверилянски воевода*, — *Трансвалски прѣселенци*, прѣв. отъ Ив. Моллова (Търново, 1899); *Приключенията на Юнга Вилиама*, — и *Морски влъкъ*, прѣв. отъ В. Кирчева (Търново, 1899 и 1900); *Ловци за бобри*, прѣв. Д. Дабковъ (Търново, 1900).

Майнцъ. Градъ въ велико дукство Хесе-Дармщатъ, на лѣв. бр. на Рейнъ, среща устието на Майнъ, 32 килом. на сѣв.-зап. отъ Дармщатъ; 66,701 жит. Великолѣпна съборна цръква византийски стилъ отъ IX вѣкъ. Дѣятелна индустрия (всѣкакви консерви). Тоя градъ, като центръ за приготвяне консерви за войскитѣ въ военно врѣме, има грамадно заведение за консерви, което би могло да храни по 500,000 души на день. Отечеството на Гутенберга, Бопа. **М.**, единъ отъ на́й-старитѣ градове на Германия, е на́й-силно укрѣпений градъ въ Германската империя. Укрѣпленията, които се простиратъ по́вече отъ 12 килом., състоѭтъ отъ 14 главни и много по́-малки бастиона, освѣнъ 4-тѣ твърдини въ Кастелъ, Марсъ, Монтебело и Петерсауе.

Майнъ. Германска рѣка, образува се отъ *Бѣли* и *Червени* **М.** въ Бавария, на́й-голѣмий отъ дѣснитѣ притоци на Рейнъ, въ който се влива при Майнцъ; 600 килом. Корабопл. **М.** се съединява съ Дунавъ чрѣзъ Людвилски каналъ.

Майонеза *фр.* Единъ видъ студено ястие отъ риба или дивечъ, облѣно съ салца, която състои отъ маслинено масло, оцетъ, мутарда, яйца, соль и пиперъ.

Майоратъ, *лат.* Право на първородство въ нѣкои страни, по което на́й-старий въ единъ родъ наслѣдва всичкия недвижимъ имотъ слѣдъ смъртьта на ближенъ роднина. 2) Самото имение.

Майорка. На́й-голѣмий отъ Балеарскитѣ о-ви; простр. 3,394 чет.

килом. и насел. 230,396 жит., — които, както въ Минорка и останжлитѣ Балеарски о-ви, говорѫтъ едно каталанско нарѣчие отъ испански езикъ. Климатътъ, всѣкога умѣренъ, е много здравъ: земята, изобщо равнина, е плодородна, и произвожда много вино, маслинено масло, овощия, портокали, лимони, зеленчукъ и др. Маслото се изнася на́й-вече въ Англия и въ Холандия, зеленчукътъ въ Барцелона; другий имъ добитъкъ състои отъ овце, мулета и осли. Занимаватъ се и съ пчеларство и копринарство. По брѣговетѣ ловѭтъ корайлъ. Изработватъ дебели вълнени платове, прости капели и др. Търговията става на́й-много въ *Палма*, гл. градъ на о-ва, на юго-западния брѣгъ. Други по́-важни градовце сж Алкудия и Поленция. **М.**, 160 килом. отъ Барцелона, административно съставя часть отъ областьта Балеарски о-ви.

Майорски. Който принадлежи на майоръ. — **Майорство**. Чинъ, служба на майоръ. — **Майоръ**, Първий щабъ-офицерски чинъ.

Майота. Островъ въ Индийско море, единъ отъ Коморскитѣ (виж. това име); 10,000 жит. Гл. гр. *Цауци*.

Майсуръ. Кралство въ южна Индия, заобиколено отвредъ, освѣнь на сѣверъ, отъ области на прѣдсѣдателство Мадрасъ и подъ покровителството на Англия; простр. 75,949 чет. килом. и насел. 4,186,190 жит., по вѣра брахмане, 200,000 мохамедане и 26,000 християне. Планинско и гористо плато. Гл. произв. оризъ, памукъ, коприна, захарна тръстика. **М.** слѣдъ Бенгалъ е индийска страна, дѣто каститѣ сж на́й-много (413); всѣкой занаятъ е станжлъ съвсѣмъ отдѣлна каста, и има касти само отъ по двама души! Земедѣлието съ единъ впрѣгатенъ волъ е много на почитъ. Столицата на кралството, прѣнесена отъ Майсуръ, е *Бангалоръ*. Тамъ прѣбивава махараджата и английский комисаръ. — Майсурскитѣ крале били упорити врагове на английското владичество. Въ 1799 англичанетѣ разбили майсурския краль Типо Сайба, и поставили на прѣстола другъ князъ, когото направили и васаленъ.

Майсуръ. Градъ въ Майсуръ, до прѣди нѣколко години столица на Майсуръ, 122 килом. на юго-зап. отъ Бангалоръ, съ клонъ отъ желѣзницата Мадрасъ – Калкута; 60,000 жит. Доста хубавъ градъ съ много двоетажни и триетажни богати кжщи. Търговия съ жито, захарна тръстика, тютюнъ, коприна.

Майя. Атласова дъщеря и Меркуриева майка, една отъ 7-тѣ Плеяди.

Макавеи. Прѣкоръ на 7 братя, които, заедно съ майка си Соломония, прѣтърпѣли мжченичество въ врѣме на Антиоха Епифана (168 прѣди Р. Х.). Църквата слави паметьта имъ на 1-и августъ.

Макавей. Прѣкоръ на една челядь еврея, подвижници за вѣрата и свободата на отечеството си, въ врѣме на гоненията на еврейския народъ и еврейското вѣроисповѣдане отъ сирийския краль Антиоха Епифана. *Матария Макавей*, заедно съ петимата си синове, подигнжлъ буна среща народния врагъ, като съ ржката си убилъ първия вѣроотстжпникъ евреинъ, който билъ приелъ идолопоклонството. Синоветѣ му съ една шепа вѣрни сънародници затрили всѣка диря отъ езическата вѣра и възстановили вждѣ старата вѣра

въ Иеова. Слѣдъ смъртьта на Мататия (166 прѣди Р. Х.), основательтъ на Макавейската династия, синъ му Иуда **М.** разбилъ сирийцитѣ въ нѣколко битви, прѣзелъ изново Иерусалимъ, очистилъ храма (164 прѣди Р. Х.) и свързалъ съюзъ съ римлянетѣ, ала погинжлъ въ една битва среща Димитрия Сотера (161 прѣди Р. Х.); — *Ионатанъ* **М.**, братъ му, еврейски първосвещеникъ и неговъ прѣемникъ, билъ убитъ въ 144 прѣди Р. Х. — *Симонъ* **М.**, братъ на първитѣ двама, билъ и той убитъ отъ зетя си въ 135 прѣди Р. Х. (виж. *Евреи*). Животътъ на **М.** и историята на евреитѣ въ тѣхно врѣме се описватъ въ *Книги на Макавеитѣ*, 3 книги отъ Ветхи Завѣтъ, които не сж канонически.

Макадамъ. 1) Калдаръмъ, направенъ отъ дребни и яко притиснжти камъчета, изнамѣренъ отъ шотландския инжинеръ *Макъ-Адама* (1756—1830). 2) Самитѣ камъчета.

Маказъ, *тур.* Единъ уредъ, който се употрѣбява на желѣзнопжтнитѣ станции.

Макако. Опашата полумаймуна отъ семейството на тѣсноноситѣ. Виж. *Маки.*

Макао. Португалски градъ въ Китай, пристанище на Кантонски заливъ; 60,000 жит., отъ които 10,000 португалци и други другоземци. **М.** принадлежи на португалцитѣ отъ 1567, когато добили позволение отъ китайското правителство да се заселватъ тамъ, за дѣто помогнжли на китайскитѣ власти да уловжтъ единъ пиратски главатарь. Португалия добила пълна власть надъ М. само по Нанкинския договоръ на Англия съ Китай (1842). Нѣкога М. е билъ срѣдоточие на европейската търговия, която сега е съсрѣдоточена въ Кантонъ. М. е изгубилъ прѣдишното си значение, отъ когато англичанетѣ завладѣли о-въ Хонгъ-Конгъ. Градътъ има 3 твърдини, 5 християнски църкви и много пагоди.

Макара. 1) Сжщото, каквото е блокъ. 2) Дървенъ прѣшленъ, на който сж навити конци.

Макарико. Градъ въ европ. Русия, 94 килом. на юго-ист. отъ Нижни-Новгородъ, на лѣвия брѣгъ на Волга; 12,000 жит. Голѣмъ панаиръ по Петровдень.

Макарони, *итал.* Искусствено изсушени тестени тржбици, които се готвжтъ съ масло и сирене; народното ястие на италиянцитѣ. Оттука *макароненъ.*

Макартъ *(Хансъ).* Отличенъ австрийски живописецъ, род. въ Салцбургъ, въ 1840, умр. въ Вѣна въ 1884. Между нáй-добритѣ му произведения сж: *Леда при лебеда, Чумата въ Флоренция, Седемьтѣ смъртни грѣхове, Ловътъ на Диана, Венера като задържа Танхаузера, Двама калугери въ една килия, Клеопатра, Петьтѣ чувства* и др.

Макасарско масло. Растително масло, което се произвожда въ Макасаръ.

Макасаръ. Нáй-южната часть на о-въ Целебесъ (виж. тая дума). **М.** е биль нѣкога по море нáй-силната между малайскитѣ държави. Сега пó-вечето владѣния на тая държава сж подъ прѣката власть на холандцитѣ, а сжщи **М.** се управлява отъ туземенъ краль подданенъ на Холандия. Макасарци, главно мохамедане, сж между нáй-просвѣтенитѣ и прѣдприимчивитѣ отъ малайското племе. Въртжтъ доста голѣма търговия

съ черупки отъ костенурки и ядоми гнѣзда, произвождатъ много оризъ и сж добри скотовъдци и риболовци. Макасарци сж военолюбиви и отмъстителни.

Макасаръ. Гл. градъ въ Макасаръ, на Макасарски протокъ, който дѣли о-въ Целебесъ отъ Борнео, сѣдалище на холандския главенъ управитель; 15,000 жит. Крѣпость Ротердамъ и каменна стѣна около града. Здравъ климатъ. Износъ: оризъ, абаносъ, черупки отъ костенурки, ядоми гнѣзда, злато, кафе, захарь, кокосови орѣхи, тютюнъ, афионъ, соль и др. Вносъ: отъ Китай, копринени стоки и порцеланови издѣлия; отъ Холандия, памучни и ленени стоки, оржжия, спиртъ и др. Голѣма часть отъ търговията става съ Сингапуръ и Ява. Годишний вносъ се въскачва до 10,000,000 лева, и годишний износъ — до сжщата стойность. М. е свободно пристанище.

Македоний. Цариградски патриархъ (341—360). М., привърженикъ на арийската партия, съдѣйствувалъ за свалянето отъ патриаршеския прѣстолъ на патриарха Павла, и добилъ неговото мѣсто. Въ 347, Павелъ станжлъ пакъ патриархъ, и М. добилъ изново патриаршеския прѣстолъ само слѣдъ едно ново заточение на Павла (350). По-сетнѣ, чисто арийската партия намразила М. за полуарианството му: той отхвърлялъ божеството на Св. Духъ. Затова той билъ и заточенъ (360). Неговото учение и неговитѣ послѣдователе *(духоборцитѣ)* били осждени на 2-я вселенски цариградски съборъ. Ала той ималъ доста голѣма партия: не по-малко отъ 36 владици се явили на събора защитници на неговото учение.

Македония. Българска страна въ европейска Турция до скоро съ не добрѣ опрѣдѣлени прѣдѣли у европейскитѣ пжтешественици, географи и етнографи, които сж писали за неж. «Подъ името М.» — казва ни добрѣ-познатий нашъ зналецъ на М., г-нъ В. Кжнчовъ*), който е изучвалъ прѣзъ послѣднитѣ години тоя край прѣко на мѣстото — «сега се означава цѣлата страна, която спада въ коритата на бѣломорски притоци Места, Струма, Вардаръ и Бистрица, съ горното течение на рѣка Чърни-Дримъ, а безъ горното течение на рѣка Струмица». — Географическитѣ прѣдѣли на тая страна г-нъ Кжнчовъ опрѣдѣля така: «България, Тракия, Сърбия, Стара Сърбия, Албания, Тесалия и Егейско море».

«Тая область съставя географически една доста добрѣ опрѣдѣлена цѣлина, оградена съ високи планини откъмъ сушата и, съ малки исключения, наведена къмъ Бѣло море. Отъ източна страна главний гребенъ на *Родопитѣ* отдѣля М. отъ Тракия, безъ ни едничъкъ що-годѣ добъръ проходъ. Отъ къмъ сѣверна страна М. се загражда съ редъ високи планини, които съставятъ срѣдната часть отъ Срѣдно-балканската испъкнжлость; това сж *Рила, Осогов, Ключъ-Руянъ - Прѣшовска сѣдловина* (еднички по-ниски мѣста въ границата на М.), *Чърна-гора* и

*) Виж. книгитѣ му **Македония**, *етнография и статистика*, съ 11 етнографически харти на разни изслѣдователе, послѣдната изработена отъ самаго него възъ основа на многогодишно изучване на страната и на нейното население (София, 1900) и **Пжтни Съобщения въ Македония** (София, 1898).

Шаръ. Тая часть има 4 добри проходи, които ѭ съединяватъ съ другитѣ области, що лежѫтъ на сѣв. отъ неѭ. Тѣ сѫ: *Струмский* и *Деве-Баиръ* за централна България, Прѣшовската *сѣдловина* за Сърбия и *Качаникский проходъ* за Косово поле. На́й-западнитѣ краища на главната Шарска верига, като опиратъ до р. Чърни-Дримъ надъ Дебъръ, опрѣдѣлятъ и на́й-западната точка на **М**. Отъ къмъ зап., **М**. добрѣ се ограничава съ *Малисийскитѣ планини* (покрай Дримъ), съ *Мокра планина* (покрай Охридско езеро), съ *Гора планина* (покрай Прѣспанско езеро), съ *водораздѣла на Биглища* и послѣ съ *Пиндската верига* дори до прочутия *Зигосъ*, който стои между **М**., Тесалия и Епиръ. Тука има сѫщо така твърдѣ малко удобни проходи, които да улесняватъ сношенията между **М**. и Албания съ Епиръ. На́й-добритѣ сѫ: *Дримската долина* за сѣверъ, *Мокренский проходъ* за Елбасанъ, проходътъ *Звѣзда* за Корча, проходътъ *Биглища* тоже за Корча и по́-нататъкъ за Албания и Епиръ. Отъ Зигосъ се начева южната граница, която върви по гребена на планинска верига, извѣстна въ старо врѣме съ името *Камбуница*, дори до Солунския заливъ съ едничъкъ по́-удобенъ проходъ *Мелунский*, който станѫ доста извѣстенъ отъ послѣдната гръцко-турска война. По́-нататъкъ южнитѣ брѣгове на **М**. се минѫтъ отъ Бѣло море дори до устието на р. Места.

М. е планинска страна. Малко сѫ въ неѭ по́-голѣми равни пространства. По характера на планинитѣ, които ѭ кръстосватъ отъ единия до другия край, можемъ да ѭ раздѣлимъ на три дѣла доста добрѣ отбѣлѣжени: западенъ, срѣденъ и източенъ.

Западний дѣлъ се простира до р. Вардаръ . . .; *срѣдний* захваща тѣсна дълга ивица между голѣмата долина на Вардаръ, наречена още *Срѣдно-македонска низина*, и долината на Струма . . .; *източний дѣлъ* захваща на́й-източната часть на **М**., отъ долината на р. Струма до Родопитѣ».

М. въ горѣ-означенитѣ прѣдѣли захваща, споредъ г. Кѫнчова, пространство около 60,000 чет. килом. и има население 2,258,224 жит. Това население е распрѣдѣлено у него както слѣдва:

	Християне	Мохамедане	Юдеи	Всичко
Българе	1,032,533	148,803	—	1,181,336
Турци	4,240	494,964	—	499,204
Гръци	214,329	14,373	—	228,702
Арнауте	9,510	119,201	—	128,711
Власи	77,267	3,500	—	80,767
Евреи	—	—	67,840	67,840
Цигане*) . . .	19,500	35,057	—	54,557
Руси	4,000	—	—	4,000
Черкезе	—	2,837	—	2,837
Сърбе	400	300	—	700

*) Распрѣдѣлението по вѣра на циганетѣ не се основава на точни данни, а на приблизителни прѣсмѣтания.

	Християне	Мохамедане	Юдеи	Всичко
Арменци. . . .	300	—	—	300
Негри	—	200	—	200
Грузини	60	—	—	60
Разни западно-европейци и левантинци . .	8,810	—	200	9,010
	1,370,949	819,235	68,040	2,258,224**)

Професоръ Вайгандъ, извѣстний лайпцигски професоръ и сѫщо авторитетенъ знаецъ на **М.**, който нѫ е изучвалъ двѣ години на мѣстото, и той смѣта, че всичкото население на **М.** се въскачва на 2,275,000 души, отъ които 1,200,000 българе. Отъ това число вади 100,000 българо - мохамедане и 300,000 българе, които припознаватъ гръцкия патриархъ. «Тѣ се числѭтъ къмъ гръцката партия» — пише — «а може нѣкои отъ тѣхъ да иматъ симпатии къмъ сърбетѣ».

Распрѣдѣлението на македонското население по народности и вѣри, както е прѣдставено у капитанъ Бендерева (въ съчин. му *Военная Географія и статистика Македоніи*, С. - Петерб., 1893), и до което сѫ насочени нѣколко отпратки въ I-ва часть отъ *Енц. Рѣчникъ*, се изостави тука като по́-малко точно въ сравнение съ направеното отъ г-на Кѫнчова. Когато се печаташе I-ва часть отъ Рѣчника, не бѣхѫ се още появили г-нъ Кѫнчовитѣ трудове за Македония, на́й-сериознитѣ, които сега имаме по прѣдмѣта.

Относително распрѣдѣлението на македонското население по кази (околии), г-нъ Кѫнчовъ ни казва, че българетѣ завзиматъ важно мѣсто въ всичкитѣ кази на областьта, съ исключение на крайнитѣ крайморски кази и на ония въ юго-западния жгълъ на Македония. Гѫсто е българското население въ всичкитѣ сѣверо-источни кази и въ всичкитѣ западни кази. Разрѣдява се въ срѣдата по долината на Вардаръ. Така, то е раздѣлено на два голѣми дѣла: *сѣверо-источенъ* съ центрове Куманово, Щипъ, Струмица, Неврокопъ и *юго-западенъ* съ центрове Дебъръ, Охридъ, Битоля, Прилѣпъ, Костуръ и Воденъ-Енидже. При Скопие двата дѣла се сливатъ отъ къмъ сѣверъ, а по-на югъ на много мѣста, каквото е напр. между Сѣръ и Солунъ, тѣ много се приближаватъ и не ще е далечъ врѣмето, когато ще се слѣѭтъ. — Мохамеданетѣ българе сѫ се потурчили въ разни врѣмена. Турченето на българетѣ е почнѫло на́й-рано въ Родопитѣ, споредъ Захариева въ 1495. То е продължавало до на́й-ново врѣме. Нѣкои села въ Македония сѫ потурчени кѫдѣ края на XVIII-и вѣкъ, а нѣкои дори въ началото на XIX-и.

**) Г-нъ Кѫнчовъ забѣлѣжва, че точна статистика за жителетѣ въ Турция не може да се направи, защото въ тая държава не става прѣброяване на населението както въ другитѣ държави. Турското правителство се грижи да държи смѣтка само за мѫжското население. Г-нъ К. е прибѣгвалъ къмъ прѣсмѣтване споредъ кѫщитѣ и споредъ домакинствата, различни за разнитѣ народности, па е и сравнявалъ свѣдѣнията си съ статистикитѣ, обнародвани въ официалнитѣ турски календаре и други.

Турското население е разнесено по всичкитѣ кази. По́-гжсто е въ крайнитѣ юго-източни, срѣдномакедонскитѣ крайвардарски и нѣкои юго-западни кази. Навсждѣ поградоветѣ турското население прѣдставя смѣсь отъ азиятски турци и мѣстни потурчени елементи. Въ Македония е потурчено много население. Сега потурняцитѣ правѭтъ тамъ десета часть отъ всичкитѣ български жители. Родопскитѣ потурняци се наричатъ *помаци,* както и потурняцитѣ въ княжество България. Шарскитѣ потурняци се наричатъ *торбеши,* и др. За турцитѣ г-нъ К. забѣлѣжва още, заедно съ Ами-Буе, данския пѫтешественикъ Ussing и Иречека, че числото имъ омалѣва, по три причини: слабо расплодване, голѣма смъртность въ врѣме на епидемии и войнитѣ; ала, отъ друга страна, тая загуба до нѣйдѣ се е попълняла отъ изселенци отъ изгубенитѣ области на държавата, Гръция, Сърбия и България. Забѣлѣжва се и това, че макаръ турцитѣ по множество и да държѫтъ още видно мѣсто въ Македония, като културна сила стоѭтъ на задно мѣсто.

Гръцкото население се ограничава само въ нѣколко южни кази.

Арнаутитѣ се намиратъ въ по́значително количество въ 13 сѣверо-западни кази; въ останѫлитѣ 33 сѣв.-западни кази на Македония нѣма арнаутско население.

Влашкото население завзима послѣдно мѣсто и по число и по значение. Власитѣ сѫ пръснѫти на отдѣлни островчета между българското население въ юго-западния дѣлъ на Македония. На́ймного ги има въ близката околность на Битоля, дѣто населяватъ голѣми села, каквито сѫ напр. Търново, Магарево, Цирополе, Гопешъ и Маловища. До Леринъ е Невѣска. Въ Костуръ е градецътъ Клисура. Една група населяватъ нѣколко села въ планинската часть на Мегленъ, западно отъ Гевгелий. Между тѣхъ на́й-голѣмото, *Пѫте,* е потурчено. Малки купчинки власи има около Сѣръ.

За вѣрата на македонцитѣ, г-нъ Кѫнчовъ ни казва, че християнското население, съ малки исключения, е отъ *православно вѣроисповѣдане.* Западно-европейцитѣ и всички левантинци сѫ католици. Отъ туземното население католици сѫ само 150-тѣ души арнауте въ градъ Скопие. Въ нѣколко солунски градовце и села има до 3,600 жит. *униате.* Униатството по едно врѣме е напрѣдвало въ южна Македония между българското население, което го е приемало само и само да се отърве отъ патриаршеското вѣдомство. *Протестанти* сѫ по́-малката часть отъ западно-европейцитѣ. Отъ мѣстното население българе протестанти изъ Македония има всичко около 270 кѫщи съ около 1850 жители. Освѣнъ това, въ Солунъ има десетина гръцки протестантски кѫщи и четире такъви въ Сѣръ. Арменцитѣ сѫ отъ *григорианско вѣроисповѣдане.*

Да се обърнемъ сега къмъ доскорошното минѫло на Македония. Въ слѣпитѣ врѣмена, благодарение на гръцкото религиозно владичество надъ българскитѣ земи, гръцитѣ сѫ прѣдставлявали, па дори и сега продължаватъ да правѭтъ това, **М.** страна населена съ гръци. Ала българщината въ тоя български край никога не е била съвсѣмъ удушена и достозабѣлѣжителенъ фактъ, констати-

ранъ отъ съврѣменницитѣ ни, е, че съживяването на българската народность е подкачило въ Македония дори по́-напрѣдъ отколкото въ тракийска и мизийска България. Токо-речи първитѣ печатани на български езикъ книги сѫ писани отъ македонци, като *Кирила Пейчиновича* отъ Тетовско и *Хаджи Теодосия* отъ Полянинъ. Въ Скопие е имало българско училище, основано съ султански ферманъ, още въ XVIII-и вѣкъ. Тамъ въ много мѣста се учило по български, когато въ сегашна България се е учило гръцки, не само въ Свищовъ и въ Търново, а и въ Котелъ и въ Горна-Орѣховица. Ако по́-подирь българетѣ по Вардаръ и Струма останѫхѫ назадъ отъ сѣвернитѣ си братя, то се длъжи на много причини: тамъ борбата съ гръцитѣ бѣше много по́-тежка и имотностьта на населението по́-слаба. Нъ пакъ, токо-речи всички македонски мѣстности се прѣдставляваха въ цариградския български съборъ, който изработи Екзархийския уставъ, основния законъ на българската пръква. Султанъ Азисовий ферманъ, който учреждаваше Екзархията, не исключваше **М.**; нъ, отъ друга страна, той нѫ подчиняваше на едно митарство: за нѣкои епархии прѣдвиждаше български владици, а за другитѣ постановяваше да се назначѫтъ такъви тамъ, дѣто се докаже че двѣ трети отъ населението е българско. Направенитѣ отъ самото турско правителство *истиляме* (народопрѣброявания) показахѫ ясно, че българетѣ съставятъ болшинство въ *М.* Ако македонскитѣ българе не се снабдиха всѫдѣ своеврѣменно съ своеродни духовни началници, причината бѣхѫ старитѣ интриги на Фенеръ и чуждитѣ политически влияния въ Турция. Цариградската конференция (виж. *Априлско* възстание), събрана да изработи автономни реформи за българетѣ, подтвърди българщината на *М.* Санъ-Стефанский договоръ туряше токо-рѣчи цѣла *М.* въ прѣдѣлитѣ на княжество България. Берлински договоръ нѫ постави изново подъ прѣката власть на султана, не защото нѣкой отъ творцитѣ му отричаше, че населението на тая земя е българско, а просто защото не имъ идеше на смѣтка да ослабватъ толкова Турция. Тоя послѣденъ договоръ постанови, въ 23-я си членъ, въ полза на тая область, както на другитѣ части отъ европейска Турция, административни реформи по образеца на реформитѣ, които по́-напрѣдъ бѣхѫ въведени въ Критъ. Тоя членъ си останѫ мрътва буква.

Българщината на македонцитѣ сѫ констатирали всички пѫтници и етнографи, между които и сръбски учени изслѣдователе, като Верковича и др.; ала, отъ освобождението ни насамъ, сърбетѣ, по явни причини, зехѫ да притезаватъ сънародничество съ македонцитѣ и да увѣряватъ свѣта, че **М.** е населена отъ край до край съ сърбе. Купове съображения отъ историческо и етнографическо естество, — самото македонско нарѣчие, което прѣдставлява на́й-характеристичнитѣ особености отъ български езикъ, и други — за тѣхъ и на́й-малко не важѫтъ; и никога не е била по́-умѣстна поговорката, че нѣма по́истински слѣпецъ отъ оня, който *не иска* да вижда. Слѣдъ едновѣковенъ свободенъ животъ сърбетѣ едвамъ сега подкачатъ да

просвѣщаватъ своитѣ мними сънародници въ **М.** и иматъ го за голѣма сполука, че сѫ отворили нѣколко сръбски училища въ страната, когато въ неѭ вече се броѭтъ 718 български (виж. *Статистика на българскитѣ училища въ европейска Турция* (*Македония и Одринско*) *за учебната 1897-98 г.* Шуменъ, 1899). Нъ на́й странното отъ всичко е, че на помощь на сръбската пропаганда се явихѫ наши взаимни братя — руси, високо просвѣтени мѫже — които и хартитѣ си промѣнихѫ за да скриѭтъ българската народность. Науката станѫ партизанска. Виж. Кѫнчовъ, **Македония**, *етнография и статистика*, стр. 130-131, пасажа за *двѣтѣ* русски харти въ 1890.

По прѣпирнята ни съ сърбетѣ за **М.** ние вече имаме цѣла литература; пръвъ по врѣме твърдѣ цѣненъ трудъ, който освѣтлява въпроса съ ярка свѣтлина е Офейковото съчинение La Macédoine au point de vue ethnographique, historique et philologique (Пловдивъ 1888). Доказателствата, че **М.** е българска, а не сръбска страна, изложени въ тая книга, сѫ много; ние споменуваме само нѣколко. Самитѣ македонци се казватъ *българе* и нийдѣ македонецъ не се казва сърбинъ. Въ многогодишната борба за церковно-училищни правдини съ Фенеръ македонцитѣ сѫ вървѣли рѫка за рѫка съ българскитѣ си сънародници и въ прошенията и адреситѣ си до Високата Порта сѫ наричали себе си българе. Въ патриаршеското събрание въ 1858 сърбетѣ отъ Босна и Херцеговина се наричали сърбе, а македонскитѣ прѣдставителе говорили за сърбетѣ *отвѫдъ Шаръ-планина.* Самъ вселенский патриархъ е показалъ официално, че сѣвернитѣ македонски епархии: скопската, велесската и охридската сѫ чисто български. Прѣзъ българскитѣ възстания до врѣмето на освобождението, па и сега, българетѣ въ **М.** сѫ се испращали и се испращатъ на заточение въ Азия за участието си въ българския общественъ и политически животъ и за съчувствие съ българскитѣ движения, а въ интереса на македонцитѣ е да се наричатъ гръци и сърбе. На сѣв. отъ Шаръ-планина, сир. въ истинска Стара-Сърбия, нѣма ни единъ заточенъ, затворенъ или наказанъ за служене на идеята на сърбската си народность. Прѣзъ сърбско-турската война, въ 1876, въ Сърбия се сформирувахѫ чети отъ македонски доброволци; нъ тѣ не наричахѫ себе си сърбе, нито старосърбиянци, а българе. Пита се: защо сърбетѣ никога напрѣдъ не сѫ се интересували съ злочестинитѣ, злодѣянията и ужаситѣ, на които е било подложено населението на **М.**? Защо самитѣ македонци не сѫ се обръщали за помощь къмъ Сърбия, не сѫ бѣгали тамъ, а въ България? Пита се още, какво е направило до сега сърбското правителство да помогне на македонцитѣ? Въ 1884 цѣла България се подигнѫ като единъ човѣкъ и поиска въ митинги, въ адреси помощь за **М.**, налѣгаше за испълнението на 23-и чл. отъ Берлински договоръ; а какво направихѫ въ това врѣме сърбетѣ? Сърбскитѣ патриоти направихѫ митингъ, който само заяви, че българетѣ нѣматъ право на **М.** и толкова. Прѣзъ послѣдната сърбско-българска война цѣли дружини македонци потеглихѫ отъ Пловдивъ и София среща сър-

бетѣ, а нищо подобно не станж въ Сърбия. — По-нататъкъ авторътъ съ цѣлъ редъ доказателства показва, че македонцитѣ отъ вѣкове сж били българе. Той привожда житието на Св. Климента*) охридский архиепископъ (умр. 916 год.), събранитѣ отъ сърбина Верковича *Народни пѣсни на македонскитѣ българе*, печатани въ Бѣлградъ още въ 1860 и др. Слѣдъ това, той прѣдставя свидѣтелството — изученията на пжтницитѣ англичанки Макензи и Жрби, на русския ученъ Викт. Григоровича, на Конст. Иречека, етнографическитѣ карти и трудове на Лежана, Ами Буе, Киперта и др., както и статистикитѣ на М. В. Теплова, Синве и др. Само за това, че нѣкога сърбский краль Стефанъ Душанъ сполучилъ да завладѣе една часть отъ М., не бива да се заключава за историческото право на сърбетѣ на тая страна, защото на това основание, ние можемъ да искаме за българетѣ цѣла Сърбия, а за турцитѣ — половината отъ южна и сѣверна Европа. Най-интересното въ тая сърбска шамата, което особено прави сърбскитѣ шовинисти смѣшни, е, че самъ Душанъ е считалъ подвластната нему М. за българска (виж. *Душанъ*). Ала заслужва може-би похвала сърбский патриотизмъ, който не се спира прѣдъ никакви прѣдѣли или исторически и етнографически спънки. Лошо е само, че и изобличението, което науката дава на такъви «патриоти» бива добрѣ заслужено. Да посочимъ единъ отскорошенъ примѣръ за това. Единъ сърбинъ, *Гопчевичъ*, издаде свои пространни изслѣдвания по Македония, въ които ужъ доказваше, че езикътъ на македонцитѣ е сърбски. Това професоръ *Вайгандъ* нарече цѣла фалшификация, като приложи, че авторътъ на тая книга е вече мъртъвъ за науката. Д-ръ Вайгандъ констатира по тоя случай, че между славиститѣ не сжществува ни най-малко съмнѣние какво езикътъ на македонското население е съвсѣмъ български и забѣлѣжва, че въ Македония може да има сърбска партия, както има гръцка, която всѣки день омалѣва, въ полза на българетѣ; а нѣма сърбе, както нѣма гръци въ Битоля и Корча, дѣто има гръцки гимназии. Сърбската пропаганда въ Македония той припознава за една безочлива шарлатания, която ставала отъ завистъ къмъ напрѣдъка на българетѣ. И забѣлѣжва още лайпцигский професоръ, че е безразлично какво ще кажжтъ историцитѣ за Македония, като днесь се пита, каква е *сега* Македония, а не каква е била (виж. *Националнитѣ стремления на балканскитѣ народи*, отъ проф. Вайганда, прѣв. отъ нѣмски А. Б. (Пловдивъ, 1898).

Най-новъ изобличитель на сърбския шовинизмъ е нашиятъ етнографъ г-нъ Кжичовъ. Въ книгата си *Македония* той очъртава сърбскитѣ домогвания въ Македония така: —

«Слѣдъ Берлинския договоръ излѣзохж на явѣ и сърбски претенции върху Македония, енергично ржководени отъ сърбското правителство. Сърбетѣ мислехж, че съ Македония могжтъ да възнаградѣтъ загубитѣ си въ Босна.

*) Между доказателствата отъ историческо естество ние отбѣлѣжваме и факта, почерпенъ отъ византийски источникъ, че македонецъ св. Ив. Кукузель сплѣлъ пѣсень майци си — «На Българката» (виж. *Иоанъ* Кукузель).

Плодъ на тия претенции е една голѣма книга за Македония, написана на нѣмски отъ *Спиридонъ Гопчевичъ*, заедно съ една сѫщо тъй голѣма етнографска карта. Въ книгата, написана въ видъ на пѫтни бѣлѣжки, се обяснява на дълго и на широко, какъ словѣнското население на Македония по езикъ, облѣкло и нърави било сърбско, нъ жителетѣ се казвали «българе» главно отъ страхъ прѣдъ турцитѣ, които прѣслѣдвали злѣ сърбетѣ. Етнографската харта, приложена къмъ книгата, не е оригиналенъ трудъ на автора. Възъ основа на голѣмата топографска харта, издадена отъ австрийския генераленъ щабъ (1 : 300000) Гопчевичъ е нанасялъ бои, като се е рѫководилъ буквално отъ едно статистическо описание на населението въ Македония, издадено на френски отъ нѣкои македонски патриоти (Ethnographe de la Macédoine, Philippopoli, 1881), само че Гопчевичъ е видоизмѣнилъ името българе на сърбе. Освѣнъ това, за да се спечели пó-голѣмъ просторъ за сърбското племе, Гопчевичъ е означилъ арнаутското население около скопска Църна Гора, около Шаръ-планина въ Дебъръ, Кичево и Корченско съ двѣ особени бои, едни като потурчени сърбе, а други «арнауте отъ сърбско потекло». Арнаутетѣ сѫ испѫдени окончателно изъ Стара Сърбия. Дори и гръцкото население въ коритото на Бистрица е прѣдставено съ особена боя, подъ име «гръци отъ сърбско потекло». — Пó-късно сърбската великошколска младежь издаде етнографска харта на сърбскитѣ земи, въ която съ сърбска боя сѫ покрити не само цѣла Македония, но още половината отъ сѣверна България, голѣма часть отъ Албания и голѣма часть отъ южна Австрия».

Естествени произведения и поминъкъ. Нѣкога македонскитѣ планини сѫ били покрити съ гѫсти гори, истрѣбени прѣзъ турското господство; ала пакъ сѫществуватъ въ Бѣласица и въ по-недостѫпнитѣ части на Пиринъ-планина и на Родопитѣ нѣколко хубави гори, дѣто прѣобладава дѫбътъ и букътъ. Главний поминътъ е земедѣлието. Слѣдъ него иде скотовъдството, занаятитѣ и търговията. Земята е еднакво сгодна да произвожда плодоветѣ на умѣренитѣ и на топлитѣ земи. Най-много се обработва житото, ячемикътъ, рѫжьта, царевицата и просото. Сѣрското, скопското и солунското полета сѫ главнитѣ мѣста, дѣто се произвождатъ тия произведения. Планинскитѣ жители на Шаръ-планина и други купуватъ храна отъ равнинитѣ. *Лозарството* е доста развито. Найдобритѣ лозя сѫ около Ниджепланина и нейнитѣ расклонения. Тамъ се произвождатъ доста вина, подъ името *македонски вина*, които се продаватъ изъ страната, па се и изнасятъ навънъ. Въ южнитѣ македонски равнини се произвождатъ *сусамъ* и *памукъ*. Отъ сусама се искарва сусамово масло; памукътъ се обработва въ страната или се изнася на вънъ. *Тютюнътъ* се обработва токоречи всѫдѣ: най-много се цѣни ениджеский, който се произвожда въ скеченската каза. Друго произведение на Ѵ. е *афионътъ;* прѣзъ една отъ послѣднитѣ години прѣзъ солунското пристанище сѫ искарани 88,000 килогр. отъ това вещество, по 32 до 34 лева ки-

лограмътъ. По-вечето македонски афионъ се испраща въ Лондонъ и Америка. Единъ килогр. афионъ се добива отъ 35 до 48 килогр. маково сѣме. Макътъ се сѣе най-много въ срѣдна **М.**, въ долината на Вардаръ, дѣто съставя главния поминъкъ на населението. *Оризътъ* става на много мѣста, нъ най-много се произвожда около р. Струмица. *Овощарството* не е развито, макаръ въ **М.** да ставатъ добри овощия: тетовскитѣ ябълки сѫ прочути. Черницата вирѣе токо-речи всѫдѣ, нъ *бубарството* не е могло да се распространи; то е най-много развито въ Воденъ и въ околностьта на Солунъ. Народний трудъ въ **М.** безбожно се експлоатира отъ така-нареченитѣ *чифликчии*, въ чиито ржцѣ се намира по́голѣмата часть отъ земята. Чокоитѣ тамъ притежаватъ цѣли села.

Скотовъдството е най-много развито въ политѣ на Осоговъ и Шаръ-планина, дѣто е главний поминъкъ на населението. Годишното производство на вълната въ **М.** е около 3,200,000 килограма.

Занаятитѣ сѫ много испаднѫли и *промишлеността* е първобитна, като се исключѫтъ нѣколко парни мелници и фабрики въ Солунъ и околностьта му. Жителетѣ на Горна **М.** сѫ прочути златаре. Дюлгерството е важенъ занаятъ, и македонцитѣ сѫ първи въ това отношение не само въ **М.**, а и въ свободна България. Отъ много мѣста македонското население ходи на печала въ Цариградъ, България, Румѫния и другадѣ. Тия, които излизатъ изъ **М.** на печала, сѫ главно градинаре, млѣкаре, хлѣбаре, дюлгере, халваджии и бозаджии. Много македонци сѫ се настанили окончателно въ България, и много сѫ на правителствена служба; прѣсмѣта се, че числото на прѣселенцитѣ изъ Македония въ княжеството наближава до сега 50, 000 души, и че $^{1}/_{20}$ (около 1000 души) отъ чиновницитѣ въ княжеството сѫ македонци, отъ които около 150 офицери.

Рударство. **М.** е била прочута въ старо врѣме по златнитѣ и сребърнитѣ си рудници; и сега въ планинитѣ ѝ намиратъ металоносни руди (мѣдни, оловни, манганезни, желѣзни и арсенични), които не се експлоатиратъ по нѣмане капитали и беспечность на имота.

Търговията въ **М.** е слабо развита. Главенъ търговски градъ е Солунъ, който е стоварище на стокитѣ, които иджтъ отъ вънъ и които се изнасятъ. Други търговски градове сѫ Скопие и Битоля. Прѣзъ послѣднитѣ 20 години търговията е омалѣвала, намѣсто да се увеличава. Въ 1870-74, по даннитѣ на французското консулство въ Солунъ, годишний вносъ и износъ сѫ достигали до 56 милиона лева, а сега сѫ спаднѫли до 50 милиона. Освѣнъ морский пѫть, на търговията служѫтъ и нѣколко желѣзници, на които главенъ центръ е Солунъ. Една желѣзница отива до Одринъ, дѣто се свързва съ одринско-цариградската, друга на сѣверъ край Вардаръ отива за Сърбия, друга за Битоля. Важна станция слѣдъ Солунъ е гр. Скопие, който сега е сѣверний ключъ на **М.** Шосетата и другитѣ пѫтища въ **М.** не прѣдставятъ за пѫтницитѣ никаква сигурность.

История. Въ старо врѣме *М.* било името на една малка земя

на сѣверъ отъ Тесалия, която захващала область Ематия. Тая земя постепенно се распростирала, доклѣ, въ врѣмето на Филипа, Александровъ баща, добила близу сегашнитѣ си прѣдѣли, па включвала дори и часть отъ Стара планина. Происхождението на староврѣменнитѣ македонци, както происхождението на по́-вечето на́й-стари племена, е покрито съ мракъ. Историцитѣ не сѫ могли да разгонѭтъ мъглитѣ на тоя хаосъ. Казватъ, че македонцитѣ сѫ били люде отъ трако-илирийската челядь народи, именно отъ тракийското племе; има и прѣдположение, че тѣ сѫ били сродни съ старитѣ пеласги.

Първенъ *М.* била наслѣдствено кралство, което толкова малко зачитали, че Демостенъ казвалъ за него: «нищо и никакъвъ кѫтъ отъ свѣта, който дори не е произвелъ единъ добъръ робъ». Нѣколко крале, отъ *Карана,* не били сполучили да искаратъ това кралство отъ тъмнината му. Вѫтрѣшни раздори, напротивъ, го били направили по́-некаджрно да излѣзе на видѣло когато умрѣлъ Пердика, единъ отъ кралетѣ му, като оставилъ за прѣемникъ сина си Аминта, още дѣте. **М.** станѫла тогава театръ на домашни смутове; всѣкой притезавалъ за прѣстола; *Павзаний* и *Аргей* се въоржжили единъ среща другъ; неприятелетѣ, въсползувани отъ междуособието, се вмъкнѫли въ сърдцето на страната; нъ всѣко безредие спрѣло съ пристигането на *Филипа,* синъ на *Аминта II* и на кралица *Евридика.* Филипъ, даденъ заложникъ въ Тиви, билъ въ сѫщото врѣме приятель и въспитаникъ на Пелопида, на Полимния, Епаминондовъ баща, и на самъ Епаминонда, при когото се научилъ великото искусство да управлява. Щомъ се извѣстява за смъртьта на Пердика, той се измъква отъ Тиви, пристига въ **М.**, прогласява се настойникъ на внука си, и на́й-сетнѣ заграбва македонския прѣстолъ. Атинянетѣ, колкото надмѣнни и разглезени, па и испаднѫли въ безредици, не виждатъ безъ страхъ въцарението на Филипа, надаренъ съ всичкитѣ качества на великъ държавникъ, ако и само на 24-годишна възрасть; тѣ тутакси зиматъ Аргеевата страна. Новий македонски краль потеглюва среща съперника си, и сключва съ атинянетѣ измамливъ миръ, защото, малко врѣме по́-сетнѣ, той завладѣва *Амфиполъ,* макаръ тоя градъ и да билъ атинска колония, и, за да не даде поводъ на бившитѣ си учителе да се оплакватъ, обявява го свободенъ градъ. Столицата на кралството била Едеса до негово врѣме; той избралъ Пела, градъ по́-близу до морето. Едно главно срѣдство употрѣбявалъ тоя монархъ, на́й-великий дипломатъ на вѣка си, за да постига цѣлитѣ си спрямо Гръция; то било да печели приятеле въ всичкитѣ гръцки републики, като и подкупува съ съкровищата на **М.** гръцкитѣ водителе и началници. Не токо-тъй се хвалилъ той, че прѣзелъ по́-вече гръцки градове съ злато (подкупъ) отколкото съ желѣзо (оржжие). На́й-напрѣдъ той склонилъ амфиктионцитѣ да упълномощѭтъ него, който и на́й-малко немарилъ за гръцката вѣра, да отмъсти за обидитѣ, сторени на Делфиския храмъ отъ фокидцитѣ, които разбилъ и които замѣстилъ въ съвѣта. Тая побѣда турила край на свещената

война, която била траяла десеть години, и отворила Филипу входа въ Гръция, която мѣрилъ да завладѣе. Онова, което още спирало тоя монархъ, били ораторитѣ, които имали голѣмо влияние надъ атинянетѣ. Нъ и за тѣхъ той прибѣгнжлъ до богатствата си, рѣшенъ да купува краснорѣчието имъ. *Есхинъ, Дамадъ* и други не могли да противостоѭтъ на това прѣлъстително срѣдство. *Фокионъ*, тоя славенъ генералъ, за когото Демостенъ казвалъ, че е *топорътъ на неговитѣ рѣчи*, и който билъ побѣдилъ Филипа на о-въ Евбея, билъ неподкупимъ; ала неговитѣ възгледи били миролюбиви, та не беспокоили краля. Нъ голѣмий неприятель на македонския хитрецъ, оня който умѣло подигалъ булото на неговата политика, и който се качвалъ на трибуната само за да прѣдосторожава атинянетѣ отъ примкитѣ му, билъ оня сѫщи *Демостенъ* (виж. това име), тоя славенъ ораторъ, чиито *филипики* сѫ единъ образецъ на краснорѣчие и на патриотизмъ. Напразно Филипъ покривалъ всичкитѣ си кроежи съ една тайнственость; напразно купувалъ съ пари отговоритѣ на делфийската пророчица; Демостенъ догаждалъ всичко, бъркалъ на всичкитѣ му прѣдприятия, и казвалъ на атинянетѣ, че *питията филипизира*.

Нъ пакъ Филиповата политика излѣзла побѣдоносна изъ тая борба. Македонский краль туря ржка на Метонъ и на Олинтъ, влиза послѣ изново въ Гръция, подъ прѣдлогъ да присѫтствува въ събранието на амфиктионцитѣ, напада ненадѣйно Елатея, която прѣзима, и испълва цѣла Гръция съ очудване и съ ужасъ. Слѣдъ малко, той разбива и атинянетѣ и тивянетѣ при Херонея (338). Сполуката на тая битва той дължалъ на сина си, тогава на 19-годишна възрасть, и на юначеството на македонската фаланга, толкова прочута въ историята.

Слѣдъ тая побѣда, Филипъ става господарь на Гръция. Той се примирилъ съ атинянетѣ, и се готвилъ да прѣнесе съ тѣхъ войната въ Азия, когато Павзаний, младъ македонецъ, го убилъ. Щомъ се научили атинянетѣ за Филиповата смърть, прѣдали се на нáй-неумѣрената радость, и Демостенъ се накитилъ съ корона отъ цвѣтя, макаръ дъщеря му и да била скоро умрѣла. *Александръ*, синъ и прѣемникъ Филиповъ, ги накаралъ да заплатѭтъ скѫпо за това свое поведение недостойно за единъ народъ, който ламтѣлъ за честьта да го считатъ нáй-просвѣтения на земята.

Филиповата смърть сѣкашъ че събудила всичкитѣ страсти; всичко треперяло прѣдъ тоя монархъ, всичко се опълчило среща прѣемника му, когото мислили неспособенъ да управлява. Демостенъ съживявалъ въ Гръция надеждитѣ на атинянетѣ; подвластнитѣ градове въ М. се помжчили да отърсѭтъ игото; Аминта и Аталъ се домогвали да заграбѭтъ короната; съ една рѣчь, кралството, заплашвано отъ страшни съсѣди, имало въпиѭща нужда отъ мжжъ вѣщъ въ искусството да се управлява. Александръ, когото видѣхме вече въ херонейската битва, се прѣдставя да наслѣди баща си Филипа: само на 21-годишна възрасть, той съединявалъ вече съ голѣми естествени способности едно прѣвъсходно въспитание.

Александръ не слуша боязливитѣ съвѣти на приятелетѣ си,

които му прѣдлагали да напусне Гръция, а се подпрѣтва да умири държавата си. Накарва да убиѭтъ Аминта, покорява съ силата на оржжието варварскитѣ народи, които били възстанжли. Демостеновото краснорѣчие било накарало тивянетѣ да се побунѭтъ, и атинянинетѣ били влѣзли въ съѭзъ съ тѣхъ. Александръ върви съ усиленъ маршъ къмъ Гръция, навлизва въ неѭ, обсажда Тиви, зима ѭ съ пристжпъ, прѣдава ѭ на грабежъ и ѭ изгаря съвсѣмъ и М. скоро става пакъ господарка на Гръция (336). Послѣ Александръ се приготвя за войната си съ Персия и ние го виждаме да прѣминува въ Азия като побѣдитель, да завладѣва Египетъ, Индия и да стане господарь на половината отъ познатия тогава свѣтъ (331). Виж. *Александръ Велики.*

Слѣдъ Александровата смърть, македонската империя се распокжсала; въ М. за негови прѣемници се обявили братъ му Филипъ и посмъртний му синъ Александръ, подъ настойничеството първень на Антипатера, послѣ на Полисперхона. Нъ Касандръ, Антипатеровъ синъ, истръгнжлъ *М.* отъ Полисперхона, убилъ Александра и заграбилъ прѣстола. Прѣзъ смутоветѣ, които настанжли слѣдъ неговата смърть, *М.* минжла едно по друго подъ игото на единъ епирски краль, Пира, на единъ тракийски кралъ, Лизимаха, на единъ лагидски князъ, Птоломея Церкауна, и на нѣколко военачалници, доклѣ нáй-сетнѣ Антигонъ Гонатасъ не заграбилъ короната, въ 278, която семейството му упазило до римското завоевание. Римлянетѣ подкачили войната среща *М.* въ 200; Фламиний побѣдилъ Филипа V при Кинокефали въ Тесалия, въ 197. Пó-сетнѣ Павелъ Емилъ разбилъ Персия при Пидна (старомакед. градъ на Солунски заливъ, сегаш. *Китро)*, въ 168; и тогава македонското кралство се поставило въ зависимость отъ римската империя. Андрискъ се опиталъ да отхвърли чуждото иго. Това докарало нова война и Метелъ, побѣдоносенъ въ втората битва при Пидна, обявилъ М. римска область (148).

Отъ това врѣме *М.* сподѣлила сждбинитѣ на римската империя и, слѣдъ нейното раздѣление, влѣзла въ състава на Източната империя. Още отъ врѣмето на Константина Велики словѣнетѣ зели да се заселватъ въ М., както и въ другитѣ части на полуострова (виж. *Балкански п-въ*) и въ VII-и вѣкъ старитѣ македонци били изчезнжли; вече въ IX-и вѣкъ въ царуването на българския царь Бориса, юго-западний прѣдѣлъ на България, поради племенно и религиозно съчувствие се прѣмѣстилъ задъ Охридско езеро и сѣверний — до земята на хърватетѣ и франкитѣ. Въ X-и вѣкъ, *М.* станжла ядката на българското царство. Слѣдъ борбитѣ на българетѣ съ гръцитѣ, които се свършили съ падането на България, византийскитѣ императори заселили въ *М.*, дѣто населението било много омалѣло, нови селища отъ кумане, турци и печенеги. Когато латинитѣ, прѣзъ 4-та кръстоносна война, прѣзели Цариградъ и си раздѣлили византийската империя (1204), М. се паднжла на Бонифация, Монтфератски маркизъ, който зелъ титлата Солунски краль. По това врѣме (1207) българский царь Калоянъ погинжлъ подъ стѣнитѣ на Солунъ, когато го обсаждалъ.

Солунското кралство било съборено въ 1224 отъ Тодора I, епирски деспотъ. По-сетнѣ, южна **М.** се върнжла въ византийската империя слѣдъ нейното възстановение съ прѣзимането изново на Царградъ отъ Михаила Палеолога, а сѣверна *М.* влѣзла въ състава на новото българско царство. Въ XIV-и вѣкъ, въ царуването на сърбския царь Душана, по-голѣмата часть отъ *М.* станжла подвластна на сърбетѣ, и съ падането на Сърбия подъ турското иго слѣдъ Косовската битва (1389) и тя минжла въ турски ржцѣ.

Библиография. — Съчиненията, които се отнасятъ до **М.**, сж многобройни и тоя списъкъ никакъ не притезава да исчерпва числото имъ. Освѣнь споменжтитѣ вече книги по прѣдмѣта и нашитѣ Истории, могжтъ да се посочжтъ слѣднитѣ: Pouqueville, Voyage de la Grèce (Парижъ, 1820-21); Leake, Travels in Northern Greece (Лондонъ, 1835-41); Верковичъ, *Народне писме македонски бугара* (Бѣлградъ, 1860); сжщий, *Описание битъть на македонскитъ българе*, прѣв. отъ русски Г. Клушский (Кюстендилъ, —); сжщий, *Топографическо-етнографическій очеркъ Македоній* (1890); G. Lejean, Ethnographie de la Turquie d' Europe (1861, напечатана въ *Mittheilungen* у Zustus Perthes); Братя Миладинови, *Български народни пѣсни* (Загребъ, 1861, 1-о изд.; София, 1891, 2-о изд.); Desdevizes du Désert, Géographie ancienne de la Macédoine (Парижъ, 1863); A. Dozon, Rapport sur une mission littéraire en Macédoine (Парижъ); В. Макушевъ, *Задунайскіе и Адріатическіе Славяне* (С. Петерб., 1867); М. Дриновъ, *Исторически прѣгледъ на българската иръква отъ самото ѝ начало и до днесь* (Вѣна, 1869); сжщий, *Заселеніе Балканскаго полуострова славянами* (С. Петерб., 1873); сжщий, *Нѣсколько словъ объ языкѣ, народныхъ пѣсняхъ и обычаяхъ Дебарскихъ Славянъ* (С. Петерб., 1888); сжщий, *Нѣколко думи за титлитѣ на костурский митрополитъ и на нѣкои други грѣцки владици въ Македония* (въ *Периодич. Спис.*, год. VI, 1888, кн. 27; тая статия исправя една бѣлѣжка на К. Н. въ статията му *Южна Македония въ началото на настоящето столѣтие по Пуквиля*, напечатана въ сжщото списание, сжщата година, кн. 25 и 26); сжщий, — за други негови трудове виж. **Сборниче** *за юбилея му* (София, 1900); H. Kiepert, Ethnographische Uebersichtkarte des europaeischen Orients; — (Киепертовата и Лежановата етногр. харти на **М.** се намиратъ у В. Кжнчова, *Македония*); Hahn, Reise von Belgrade nach Salonik (Вѣна, 1868); Δημιτσας, Ἀρχ. γεογραφια της Μακεδονιας (Атина, 1870-74); Голубинскій, *Краткій очеркъ исторіи Прав. Церк. Болгарской, Сербской и Румынской* (Москва, 1871); Heuzey, Mission archéologique de Macédoine (Парижъ, 1876); Викт. Григоровичъ, *Очеркъ путешествія по Европейской Турціи* (Москва, 1877); Макензи и Эрби (рус. прѣводъ), *Путешествие по славянскимъ областямъ европейской Турціи* съ предисловіемъ Гладстона (С. Петерб., 1878, 2 т.); Ethnographie de la Macédoine (Philippopoli, 1881); Флоринскій, Южные славяне и Византія въ второй четверти XIV в. (С. Петерб., 1882); Офейковъ (Ат. III-въ) *Македония въ врѣме на хилядогодишнината на св. Методия* (Пловдивъ, 1885); сжщий, *Материали*

за българското възраждане въ Македония (въ *Периодич. Спис.*, 1885, кн. 18); сжщий и Г. Стрезовъ, *Кодексъ на охридската патриаршия* (министер. *Сборникъ*, X); сжщий, *Народностьта и езикътъ на македонцитѣ* (Пловдивъ, 1888); сжщий, *Изъ живота и положението на българетѣ въ вилаетитѣ* (Пловдивъ, 1894); сжщий, *Изъ новата история на българетѣ въ Турция* (Пловдивъ, 1895); сжщий, *Сърбскитѣ претенции и скопската епархия* (вѣст. *Знаме*, год. II, бр. 81, 83) и Les Prétentions serbes et l' éparchie d' Uskub (Парижъ, 1897); Schäfer, Demosthenes und seine Zeit (Лайпц., 1885-87); Спиро Гулабчевъ, *Огледъ по етнографията на Македония* (Габрово, 1887); С. Бобчевъ, *Писма о Македоніи и македонскомъ вопросѣ* (С. Петерб., 1889); Плутархъ, *Животъ на Александра Велики, македонский царь*, прѣв. Ник. Лица (Пловдивъ, 1890); Döll, Studien zur Geographie des Alten Macedoniens (Регенсб., 1891); L. Lamouche, la Bulgarie dans le passé et le présent (Парижъ, 1892); Д. Матовъ, *Сърбско-българската етнографическа прѣпирня прѣдъ науката* (София, 1893); сжщий, *Книгопись по етнографията на Македония* (спис. *Български Прѣгледъ*, год. IV, 1897, кн. 5—6); С. Юриничъ, *Македонското нарѣчие е българско, а не сърбско* (София, 1894); Holm, Die Griechisch-Makedonische Zeit (Берлинъ, 1894); Ив. Ивановъ, *Положението на българетѣ въ Македония* (София, 1895); — *Материали по изучването на Македония* (София, 1896); *Политиката на турското правителство спроти българетѣ въ Македония* (Лайпцигъ, 1896); Д. Мариновъ, *Македония сърбска ли е или е българска страна?* (София, 1898); П. Милюковъ, *Европейската дипломация и македонский въпросъ*, прѣв. отъ рус. Л. Вишинъ (София, 1899); сжщий, *Сърбско-българскитѣ отношения по македонския въпросъ* (спис. *Българ. Прѣгледъ*, год. V, кн. 9-10); Вайгандъ, *Аромжне*, прѣв. Д-ръ Ср. Дановъ (Варна, 1899); Г. Баласчевъ, *Изданията, прѣписитѣ и значението на кодекса отъ Охридската архиепископия за нейната история (Период. Спис.*, кн. XV и XVI), *Новонайденій найстаръ словѣнски паметникъ въ Македония* (спис. *Мисъль*, год. IX, 1899, кн. 5) и *Битолско, Прѣспанско и Охридско* (министер. *Сборникъ*, кн. IV). Много книги и статии за Македония не споменжти тука сж посочени у В. Кжнчова, въ книгата му *Македония*.

Македонска Дружина. Комитетъ на българското друж. Читалище (виж. тая дума) въ Цариградъ въ епохата прѣди освобождението на сѣверна и южна България, на който прѣдмѣтътъ на всичкитѣ грижи и внимание бѣше Македония — събуждането ѝ отъ летаргическия сънъ и искарването ѝ отъ невѣжеството, въ което бѣ испаднжла. Срѣдството, съ което си служеше тая дружина, бѣше показването на македонскитѣ българе *«свѣтлата зора на народното учение.»* Прѣдприятието бѣше отъ наймжчнитѣ, защото въ пробуждането си македонскитѣ българе се намирахж обиколени отъ многобройни елински пропагандисти, които туряхж хиляди спънки на пжтя имъ къмъ науката и народното учение; и най-лошото бѣше, че покровителетѣ на тия пропагандисти бѣхж гръцкитѣ владици [въ Македония тогава имаше само гръцки вла-

дици, които чувахж съ отвращение българското име], нáй-ревностнитѣ синове на «Великата Идея» [съ думитѣ велика идея *(мегáли идеа)* гръцитѣ означаватъ блена си за възстановение на Византийската империя] и могжществени прѣдъ турскитѣ власти. Нъ въпрѣки това, дружината сполучи да хвърли нѣколко сѣмена въ разни мѣста на Македония, прѣдпочтително въ пó-заглъхнжлитѣ, дѣто съ малко разработка израстохж скоро хубави младочки, които и дадохж въ малко врѣме голѣмъ плодъ. Благодарение на сътрудничеството на нѣкои свѣстени вече македонски българе и на нѣкои учителе, на много мѣста само едно поканване бѣше доста да вразуми заплашванитѣ отъ елинизма села; на други мѣста стигахж и нѣколко книжки и учебници; на трети — само насърдчения и нравствени спомагания; а на други, сполуката на дѣлото искаше голѣми жрътви. Нáй-голѣмитѣ грижи бѣхж обърнжти на Солунъ, Сѣръ, Воденъ, Враня и др. съ околноститѣ имъ. Бюджетътъ на дружината въ това високо патриотическо прѣдприятие се подпомагаше отъ помощьта на ученолюбивитѣ дружини, читалища и женски дружества изъ България, както и отъ помощитѣ на пó-лични българе, мирски и духовни. Животътъ на **М. Д.** се прѣкрати съ живота на родителя ѝ — царигр. Читалище; нъ никога нѣма да се забрави колко се дължи ней за пробуждането на народното съзнание въ Македония.

Македонски *(Дим. В.)*. Български учитель, адвокатъ и публицистъ, род. въ с. Емборе, битолски виляетъ въ 1847, умрѣ, застрѣленъ съ револверъ въ кжщата си въ Пера (Цариградъ), отъ единъ македонецъ, на 21 февр. 1898. **М.**, синъ на градинарь, който вършеше занятието си въ Цариградъ, бѣ се училъ въ гръцко, българско и французско училища въ турската столица и слѣдъ това бѣ учителствувалъ нѣколко години въ Македония и Цариградъ, като бѣ зималъ живо участие въ борбата по церковния въпросъ. Слѣдъ освобождението той се установи като адвокатъ въ София, като не прѣставаше при това да зима участие въ политическата борба. Той бѣ редакторъ въ разни врѣмена на нѣколко политически вѣстници, отъ които послѣдний бѣ вѣст. *Съгласие*, цанковистски органъ. Нѣколко мѣсеца прѣди убиването му той бѣ отишелъ въ Цариградъ да редактира вѣст. *Новини*, екзархийски вѣстникъ и тогавашенъ органъ на македонско-българскитѣ интереси въ столицата на Турция. Убийцата му уловенъ, обяви, че нему се паднжло жребието да испълни рѣшението на единъ македонски комитетъ да убие **М.**, защото въ вѣстника си не прѣдставлявалъ положението на македонцитѣ въ истинската му свѣтлина.

Въпрѣки многобройнитѣ си занятия, **М.** намираше врѣме да се посветява и на чистата литература. Той е прѣвелъ *Турското наслѣдствено право* (София, 1884), Джонъ Ст. Миловото съчинение *Свободата* (София, 1887), и бѣ прѣдприелъ въ послѣдно врѣме прѣвода отъ гръцки на Каролидивото капитално съчин. *Историята на XIX-и векъ*, която, за жалость, останж недовършена.

Макензи. Рѣка въ Канада, образува се отъ нѣколко рѣки, особено отъ *Атабаска*, която иде

отъ Скалисти планини, минува прѣзъ езеро Атабаска, отъ което излиза подъ името *Робска рѣка*, послѣ прѣзъ Голѣмо Робско езеро, и тогава се нарича Макензи; носи водитѣ на Голѣмо Рорбско Езеро въ сѣверни Ледовити океанъ, въ който се влива прѣзъ заливъ Макензи; 4,000 килом.; замръзнува прѣзъ 9 мѣсеца отъ годината. Корабоплавателна по пó-голѣмата часть отъ течението ѝ отъ Голѣмо Робско езеро. — Добила е името си отъ шотландски пѫтешественикъ *Александръ Макензи*, който ѭ открилъ, или пó-право изслѣдвалъ, и пръвъ описалъ въ 1789, сир. въ едно врѣме, когато имало вече франко-канадски обитателе по брѣговетѣ ѝ.

Макензи и Ѫрби. Двѣ англичанки, които сѫ пѫтували въ Македония и Стара Сърбия въ 1863 и написали твърдѣ сѫчувствени пѫтни бѣлѣжки за поробенитѣ българе и сърбе въ турскитѣ владѣния. Тия бѣлѣжки, съ едно прѣдисловие отъ *Глядстона*, сѫ били обнародвани на английски въ една книга, прѣведена на руски (*Путешествіе по славянскимъ областямъ Европейской Турции* Макензи и Эрби, СПБ., 1878) и други езици. Тая книга, посрѣщнѫта добрѣ отъ английския свѣтъ, послужила много за опознаване народитѣ въ Македония. Като отбѣлѣжва тоя фактъ, наший етнографъ на Македония, г-нъ Кѫнчовъ (виж. съч. му *Македония*, стр. 127) прави слѣднитѣ важни бѣлѣжки: — «При книгата [на англ. пѫтувачки] има етнографска харта, която не се отличава много отъ Лежановата. Пó-точна е само арнаутско-българската граница на западъ. — Интересенъ е за отношенията между сърбетѣ и българетѣ сърбский прѣводъ на тая книга (Г. Мјур Макензи и А. П. Ирби, *Путованье по словенским земльама турске у Европи*, Београд, 1868), направенъ отъ извѣстния сърбски ученъ Миятовичъ и напечатанъ съ иждивението на сърбския князъ Михаила. Въ прѣдговора прѣводачътъ хвали авторитѣ като отлични изслѣдователе на българскитѣ и сърбски земи и ни диря нѣма отъ неудоволствие за това, че тѣ считатъ населението отъ Солунъ до Охридъ, Скопие и Нишъ като българско и областьта Македония именуватъ „Южна България*)“.» Г-нъ Кѫнчовъ е приложилъ въ книгата си *Македония*, при другитѣ етногр. харти, и изводъ отъ македонската часть на Мак.-Ѫрбиевата етногр. харта, земена отъ сърбския прѣводъ; и забѣлѣжва, че тая харта е важна още за това, че сѣвернитѣ части отъ неѭ сѫ направени отъ пълковникъ Захъ, който е билъ пѫтувалъ изъ тия мѣста заедно съ Хана и ги е познавалъ много добрѣ.

Маки или *лемури*. Полумаймуни (Prosimiae) отъ семейството на лемуровитѣ (Lemuridae). **М.** се отличава по свободни пръсте и длъга опашка; вѫди се въ Мадагаскаръ и съсѣднитѣ острови. Прѣвъсходно се катери и скача по дървесата, храни се съ овощия, па и съ насѣкоми и дребни птици. **М.** живѣѭтъ нощенъ животъ и издаватъ нощѣ громки викове,

*) Отъ това врѣме на братско живѣне между сърбе и българе е и договорътъ между българскитѣ първенци въ Букурещъ и сърбското правителство, който се обнародва въ списанието *Българска Сбирка* (кн. I, 1900, стр. 52-54). Споредъ тоя договоръ, Македония се туря между българскитѣ области.

които съвсѣмъ не отговарятъ на голѣмината на животнитѣ. М. много лесно привикватъ на неволята и безъ особени затруднения живѣятъ и се размножаватъ въ зоологическитѣ градини. Животнитѣ *ката* и *макако* сж полумаймуни близни на м.

Макиавели (*Никола*). Италиянски дипломатъ и публицистъ, род. и умр. въ Флоренция (1469 — 1527). М. билъ въ продължение на 14 години канцлеръ и послѣ секретарь на флорентинската република (1498 — 1512); въ това врѣме испълнилъ искусно 23 дипломатически мисии, било при италиянскитѣ държави, било при франц. краль Луи XII (1500 — 1504,1510, 1511). Слѣдъ възстановението на Медичитѣ, подозрѣнъ въ участие въ заговоръ, билъ лишенъ отъ службата си (1512) и подлаганъ на мжки. Подирь това, той се оттеглилъ отъ обществения животъ за нѣколко години, живѣлъ въ село, и прѣдалъ се на литературни занятия. Въ това врѣме написалъ прочутото си съчинение *Князътъ* (1514; българ. прѣводъ отъ Хр. Ваклидовъ, Пловдивъ, 1889). Това съчинение М. написалъ не за обнародване [то се обнародвало слѣдъ смъртьта му, въ Римъ, въ 1532], а за прочитане отъ Лаврентия Медичи, комуто М. искалъ да се прѣпоржчи като вѣщъ въ искусството да се управлява държава. Главний въпросъ, който се разисква въ тая книга, е: «Какъ може да се управляватъ и поддържатъ княжества». М. разрѣшава тоя въпросъ, като прѣдполага разни случаи, за всѣкой отъ които дава сгодни правила, принципи и внушения, пояснени съ примѣри съврѣменни и исторически, които показватъ обширно знание на историята. Общото съдържание на книгата е всждѣ сжщото, именно, че, за да се установи и поддържа власть, може да се прибѣгва до всѣкакви срѣдства; и че нáй-лошитѣ и нáй-измѣнническитѣ дѣла на господаря, колкото и незаконни сами по себеси, се оправдаватъ съ лошото поведение на поданницитѣ. Относително поведението на единъ искусенъ дипломатъ, въ сношенията му съ другитѣ държави, М. е поддържалъ, че то трѣбва да е основано на измама и всѣване между противницитѣ раздоръ. Ето защо сега наричатъ *макиавелизмъ* всѣка политика или политически постжпки, основани на измама и коварство; *макиавелистъ* — послѣдователь на М-то учение; *макиавелически* — коваренъ. Отъ многото критики, на които *Князътъ* е далъ поводъ, нáй-забѣлѣжителна е критиката на Фридриха Велики, прусски краль, *Анти-Макиавели* (1740). Може да се каже още, че *Князътъ* е билъ осжденъ отъ папа Климента VIII. М. е писалъ и други съчинения, *Флорентинска Исторня, Бесѣди върху първото десетилѣтие на Тита Ливия, Седемь книги върху военното искусство,* съчинение на което сж се удивлявали вѣщитѣ въ военното искусство, и др. Едно пълно издание на М-тѣ съчин. е обнародвано въ Флоренция (1783; 6 т. in-4 или 10 in-8°) Отъ 1519 до смъртьта си М. добилъ пакъ благоволение, поелъ старата си служба, и испълнявалъ разни дипломатически послания.

Маклеръ, *герм.* Сжщото, каквото е меситинъ; оттука *маклерство.*

Макбетъ. Шотландски царь, убилъ брата си Дънкана I, за да се испълни прѣдсказването на

нѣкои гадателки, че ще стане царь и завладѣлъ прѣстола, нъ и той билъ убитъ отъ единъ Дънкановъ синъ (XI-и вѣкъ). Това събитие е послужило за сюжетъ на една отъ нáй-хубавитѣ Шекспирови трагедии

Мако. Градъ въ срѣдна Унгария, ц. на комитатъ Чанадъ, 176 килом. на юго-ист. отъ Буда, на р. Марошъ (лѣв. притокъ на Тиса), на желѣзницата отъ Сегединъ за Арадъ; 30,063 жит., отъ които много евреи. Многобройни маслени мелници, фабрика за земедѣлчески орждия и една порода волове необикновено голѣми. Земедѣлие и скотовъдство. Въ сжщность М. е едно голѣмо село.

Маковски *(Конст. Егор.)*. Русски живописецъ, единъ отъ нáйдаровититѣ прѣдставители на съврѣменното русско жтвописство, род. въ Москва въ 1839. Синъ на живописецъ, М. почнжлъ да се учи живописство на 12 години. Въ 1867 за картинитѣ *Бѣдни дѣца* и *Рибарка* и за три портрета билъ произведенъ академикъ, а слѣдъ една година, за колосалната и сложна картина *Карнавалътъ въ С. Петербургъ*, билъ възвисенъ на чина професоръ. Въ 1876 М. пжтува по Балкански полуостровъ и въ Египетъ. Многобройни сж отличнитѣ му произведения: портрети и картини, съ историческо битово, чисто жанрово и донѣйдѣ фантастическо съдържание. Нѣкои отъ главнитѣ му картини, освѣнъ горѣспоменжтитѣ, сж: *Завръщането на свещения губеръ отъ Мека въ Кайро*, *Българскитѣ мжченици* (1878), *Смъртьта на Ив. Грозни* (1888), *Подъ вѣнецъ* (1890).

Маколей *(Томасъ Бабингтонъ)*. Знаменитъ английски историкъ, род. въ Ротли Темплъ (въ обл. Личестеръ), умр. въ Лондонъ (1800—1859). Синъ на Захария М., богатъ търговецъ въ Индия и отличенъ човѣколюбецъ, М. свършилъ съ отличие наукитѣ си въ *Тринити коледжъ*, Кямбриджъ. Отъ 1826 станжлъ адвокатинъ въ Лондонъ. Въ литературата и парламента (отъ 1830 до 1848) дѣйствувалъ въ либераленъ смисъль; той вѣрвалъ въ либерализма съ дълбока искреность; и билъ способенъ да прѣдстави основанията на това свое вѣрване така силно и привлѣкателно, че самитѣ му противници бивали очаровани, и токо-речи убѣдени. Отъ 1833 до 1838 отишелъ въ Индия като членъ на върховния съвѣтъ. Въ това врѣме изработилъ новъ индийски углавенъ законъ. Отличителната чърта на тоя законъ била чевѣколюбивата му страна въ полза на индийцитѣ. Като се върнжлъ въ Англия, М. подзелъ политическото си поприще, като билъ единъ отъ нáй-смѣлитѣ защитници на религиозната свобода; и понеже се произнеслъ въ нѣкои случаи въ полза на католичеството, кандидатурата му пропаднжла въ Единбургъ, въ общитѣ избори въ 1847. Слѣдъ 5 години (1852) Единбургъ му далъ удовлетворение, като го прѣизбралъ безъ никаква постжпка отъ негова страна да бжде избранъ. Въ 1848 се появили първитѣ два тома отъ неговата *История на Англия отъ въцарението на Якова II*, на чиято популярность завидѣли и нáй-сполучливитѣ романисти; на другата година той билъ избранъ лордъ-ректоръ на гласговския университетъ. Когато третий и четвъртий томове отъ неговата *История* се обнародвали въ 1855,

тѣ причинили невиденъ до тогава фуроръ между книгоиздателетѣ и читателетѣ. Въ 1857 французската академия на нравственитѣ и политическитѣ науки го избрала членъ-кореспондентъ; и прѣзъ сѫщата година билъ произведенъ отъ кралица Виктория *Ротлиски* лордъ. **М.** билъ безспорно човѣкъ съ блескави дарби. Неговата класическа ученость била нѣщо чудесно; знанието му на нововрѣменната европейска, а особено английска история, отъ врѣмето на Хенриха VIII, минува за бесподобно; въ висша степень сѫ забѣлѣжителни и неговата прозорливость и способностьта му да методизира безбройнитѣ си факти. Много сѫ се удивлявали и на стила му, чистъ, силенъ, лекъ и гладъкъ. **М.** е авторъ и на много критически и др. статии, обнародвани въ *Единбургъ Ривю; Народни пѣсни на стари Римъ* и др. *Историята* му е прѣведена на разни европ. езици; на французски сѫ прѣведени и статиитѣ му, подъ заглавие Essais, отъ A. Pichot, 2 т.

Макринъ *(М. Опилий)*. Римски императоръ, родомъ отъ Мавритания, род. въ 164; станѫлъ военачалникъ на преторианцитѣ въ врѣмето на Каракала, когото убилъ въ единъ походъ среща Партия въ 217. Войската тутакси го избрала императоръ, и сенатътъ утвърдилъ избора. Воювалъ среща партянетѣ безъ да спечали рѣшителна побѣда нито едната, нито другата страна; сключилъ миръ съ тѣхъ и се върнѫлъ въ Антиохия. Строгата му дисциплина възбудила яда на войницитѣ му, отъ което се въсползували Карикаловитѣ роднини, та го убили въ Халкидонъ и на прѣстола дошелъ Хелиогабалъ.

Максенций. Римски императоръ, синъ на Максимиана Херкула, избранъ императоръ отъ преторианцитѣ въ 303; жестокъ и расточителенъ; обявилъ война на Константина Велики, нъ закъснѣлъ да върви напрѣдъ уврѣме, билъ разбитъ въ битвата при Понсъ-Милвий, въ 312, и се удавилъ въ бѣгството си въ Тибръ. Виж. *Константинъ Велики.*

Максималенъ, лат. На́й-голѣмъ. Виж. *Максимумъ.*

Максимианъ-Херкулъ. Римски императоръ, роденъ близо до Сирмий, отъ простъ войникъ скоро се възвисилъ, направенъ отъ Диоклетиана въ 285 пѣзарь, а слѣдъ една година, за военнитѣ му подвиги, императоръ. При раздѣлата на държавата между него и Диоклетиана, **М.** добилъ Африка и Италия, и живѣлъ въ Миланъ. Послѣ билъ принуденъ (виж. *Диоклетианъ)* да се откаже отъ императорското звание; нъ въ 306, заедно съ сина си Максенция, изново зелъ тая титла, билъ принуденъ да бѣга отъ сина си въ Галия, дѣто Константинъ Велики го накаралъ да се оттегли отъ царството. Той погинѫлъ въ единъ заговоръ среща Константина въ 310.

Максимианъ II или *Галерий* **М.** Виж. *Галерий* и *Константинъ Велики.*

Максимилианъ I. Германски императоръ отъ 1493 до 1519, род. въ 1459, синъ на импер. Фридриха III, билъ единъ отъ на́й-отличнитѣ германски императори. На 19-годишна възрасть се женилъ пръвъ пѫть за Мария Бургундска, наслѣдницата на бургундския дукъ (умр. въ 1482), нъ

билъ принуденъ, слѣдъ една война съ Лудовика XI, франц. краль, да годи дъщеря си, 4-годишна, за наслѣдника на франц. прѣстолъ, по́-сетнѣ Карлъ VIII, и да даде Артоа, Фландрия и Бургундия вѣно. Слѣдъ това му прѣдстояло да потуши едно възстание въ Нидерландия, насърдчено и поддържано отъ Франция, и пакъ да воюва съ Лудовика XI. Послѣ отблъснжлъ унгарцитѣ, които били окупирали много австрийски земи на Дунавъ; и турцитѣ, които въ 1492 нахлули въ Каринтия, Карниола и Щайермаркъ. Той пакъ се уловилъ за оржжие среща Франция, защото Карлъ VIII напуснжлъ дъщеря му, и накаралъ Карла да върне вѣното. Слѣдъ бащината си смърть, въ 1493, станжлъ императоръ, и отпослѣ се оженилъ за Бианка Сфорца, дъщеря на миланския дукъ: той се заловилъ да въвожда прѣобразования въ държавата си, и покровителствувалъ наукитѣ и искусствата; нъ скоро пакъ се заплѣлъ въ война среща швейцарцитѣ, венециянцитѣ и французетѣ. Слѣдъ многогодишна война, билъ принуденъ да даде Миланъ на Франция и Верона на венециянцитѣ. Па и швейцарцитѣ сполучили да се отдѣлжтъ съвсѣмъ отъ германската империя (1499). Ала М. приготвилъ чрѣзъ женитби на сина си, дъщеря си, внуцитѣ си присъединението къмъ хаугсбургския домъ на Испания, Унгария и Чехия. М. умрѣлъ въ Велсъ, въ Горна Австрия, въ 1519. Той билъ съ рицарски характеръ. Написалъ е и нѣколко съчин. върху военното искусство, градннарството, лова и архитектурата, нѣколко поеми, и една чудесна автобиография.

Максимианъ I. Баварски курфирстъ отъ 1597 до 1651, род. въ 1573. Завладѣлъ имперския градъ Донаувертъ, станжлъ причина да се образува протестантски съжзъ; отъ своя страна, той се поставилъ на чело на католическата лига. Въ началото на тридесетгодишната война побѣдоносно се сражавалъ противъ протестантитѣ. По вестфалския миръ добилъ курфир. чинъ., Горни — Пфалцъ и графство Хамъ. Умр. въ 1651. — **М. II.** Баварски курф. отъ 1679 до 1726, род. въ 1662: сражавалъ се въ 1683 подъ Вѣна и Бѣлградъ среща турцитѣ, на Рейнъ среща французетѣ, въ Унгария среща унгарцитѣ. Въ 1685 се оженилъ за дъщеря на императора Леополда I. Въ началото на войната за испанското наслѣдство зелъ страната на Франция; слѣдъ хохщетската битва въ 1704 билъ изгоненъ отъ владѣнията си, на които турила ржка Австрия. Баденский миръ му възвърнжлъ владѣнията въ 1714. **М.** билъ жененъ втори пжть за дъщеря на полския краль Иоана III Собѣски. Умр. въ 1726. — **М. III** *Иосифъ*. Баварски курф. отъ 1745 до 1777. Наслѣдилъ го Карлъ Теодоръ отъ пфалцграфски домъ Зулцбахъ. — **М.** *Иосифъ*. Баварски курф. Въ 1805 влѣзлъ въ Рейнския съжзъ, зелъ титлата краль на Бавария, оженилъ дъщеря си за италиянския вице-краль Евгения и доста расширилъ прѣдѣлитѣ на държавата си; въ 1813 зелъ страната на съжзницитѣ. Умр. въ 1825 Наслѣдилъ го синъ му Лудовикъ I **М. II** *Иосифъ*. Баварски краль, синъ на Лудовика I, род. въ 1811, покровитель на наукитѣ и искусствата, наслѣдилъ баща си слѣдъ отричането му отъ прѣстола

въ 1842. Слѣдъ смъртьта му въ 1854 го наслѣдилъ синъ му Лудовикъ II.

Максимилианъ II. Германски императоръ отъ 1564 до 1576, род. въ 1527, синъ на имп. Фердинанда I, въ течението на 3 години билъ вице-краль на Испания (1548-51); отъ 1562 билъ римски, чешки и унгарски краль; а отъ 1564 императоръ. М. показалъ едно расположение къмъ протестантитѣ, Умр. въ 1576.

Максимилианъ. Императоръ на Мексико, инакъ *австрийски архидукъ*, пó-младъ братъ на императора Франца Иосифа I, който билъ род. въ 1832. М., благовъспитанъ и съ добро образование, билъ много популяренъ като управитель на ломбардо-венецианското кралство. Въ 1862 французетѣ се намѣсили въ работитѣ на Мексико и въ 1863 свикали едно събрание отъ първенцитѣ. Това събрание се произнесло въ полза на монархията; и една депутация се испратила да поднесе мексиканската корона Максимилиану. М. приелъ короната, и прѣзъ юния 1864 влѣзлъ въ Мексико. Духовенството и войската го посрѣщнжли горещо; ала той скоро намѣрилъ, че тѣ чакали отъ него да удобри злоупотрѣбения, които длъжностьта му налагала да осжди; и той постжпилъ съвѣстно. За нѣколко врѣме работитѣ вървѣли добрѣ; нъ той напразно се мжчилъ да помири мексиканскитѣ партии, които нѣмали друга цѣль освѣнь властьта и службитѣ. Едно проглашение, което билъ придуманъ да направи прѣзъ октомвр. 1865, заплашвало съ смъртъ по военнитѣ закони всички, които се въспротивели на правителството въ залѣганието му да потуши разбойничеството. Империалиститѣ и французскитѣ коменданти така употрѣбили тая власть, че много почтенни либерали били застрѣлени жестоко като разбойници. Жюарезъ и послѣдователетѣ му пакъ дигнжли републиканското знаме. Въ сжщото врѣме Наполеонъ III, заплашенъ отъ Съединенитѣ Държави, билъ принуденъ да повика назадъ войската си отъ Мексико. Напразно мексиканската императрица, дъщеря на Леополда I белгийски, тръгнжла по Европа да търси поддържка за мжжа си; отъ постоянната тжга и тревога ѝ се побъркалъ умътъ. Французетѣ прѣдлагали на М. да се оттегли съ войската имъ; нъ честьта го задължавала да стои, и да сподѣли сждбата на послѣдователетѣ си. На чело на 10,000 души, той храбро защищавалъ Керетаро среща една либерална войска подъ начал. на Ескебедо. Прѣзъ нощьта на 2-и май 1867 генералъ Лопецъ му измѣнилъ. Либералний военен министръ прѣдалъ М. и генерали Мирамона и Мея на военен сждъ; и напразно европейскитѣ посланици протестирали противъ това нарушение на законитѣ на цивилизованото воюване. Сждбата била просто една комедия, и обвиненията главно почивали на горѣспоменжтото проглашение и послѣдвалитѣ смъртни наказания. На 7-и юния трината осждени били застрѣлени. М.-то тѣло било прѣдадено на роднинитѣ му, и се прѣнесло въ Европа въ една австрийска фрегата. М. е оставилъ нѣкои съчинения, обнародвани слѣдъ смъртьта му подъ заглавие Aus Meinen Leben; Reiseskizzen, Apporismen, Gedichte, etc. (7 тома 1867).

Максиминъ *(Юл. Вер.)*. Римски императоръ отъ 235 до 238

слѣдъ Р. Х., роденъ тракийски овчарь; привлѣклъ вниманието на Септима Севера съ снажностьта и ловкостьта въ движението си; съ храбростьта си достигнжлъ отъ простъ войникъ до нáй-високитѣ военни чинове; билъ избранъ императоръ отъ войската слѣдъ умъртвяването на Алекс. Севера. **М.** щастливо воювалъ съ германцитѣ, нъ съ жестокостьта си подигнжлъ противъ себе си на възстание Италия, и билъ убитъ отъ войницитѣ си при обсадата на Павия, въ 238, заедно съ сина си Луция **М.**, когото билъ произвелъ цѣзарь.

Максиминъ *(Гай Валерий).* Римски императоръ, родомъ отъ Илирия, билъ избранъ за цѣзарь въ 305; управлявалъ самовластно, жестоко гонилъ християнетѣ; отъ 307 зелъ императорската титла. **М.** отворилъ война на Лициния, билъ разбитъ подъ Одринъ, и се самоубилъ въ врѣме на бѣгството си въ Тарсъ (314). Виж. *Константинъ Велики.*

Максимовичъ *(Мих. Алекс.).* Русски ученъ (1804—1873), професоръ на ботаниката въ московския университетъ (1833), а послѣ ректоръ на киевския университетъ, въ който занимавалъ катедрата на словесностьта. Скоро се оттеглилъ по здравословни причини. **М.** обнародвалъ, между друго, *Малороссійскія пѣсни; Украинскія народныя пѣсни,* и билъ горещъ защитникъ на сжществуването на *южно-русския* езикъ и противникъ на мнѣнието на «сѣверния» си приятель М. П. Погодина; така възникнжлъ единъ споръ между «южнитѣ» и «сѣвернитѣ» за старостьта на малорусския езикъ, който не се е свършилъ още и сега. За работи по старо-русската и южно-русската история изобщо **М.** е припознатъ за патриархъ на южно-русската историография. Пушкинъ и Гоголь били въ въсторгъ отъ **М**-тѣ малорусски пѣсни.

Максимумъ, *лат.* Нáй-много, нáй-голѣмо число, нáй-голѣмъ прѣдѣлъ. Въ *матем.* **м.** е нáй-голѣмата стойность на едно измѣняемо количество или величина, въ противоположность на *минимумъ,* нáй-малката. Пó-точно единъ максимумъ е такъва величина, която е пó-голѣма отъ ония, които непосрѣдствено вървжтъ прѣди и слѣдъ неж въ една редица; и единъ минимумъ е величина пó-малка отъ ония, които непосрѣдствено вървжтъ прѣди и слѣдъ неж въ една редица, та една функция може да има много максими и миними неравни помежду си. **М.** намиратъ нáй-лесно съ помощьта на диференциалното смѣтане. Дири отъ учението за **м.** се намиратъ още въ Аполониевитѣ съчинения. Нъ много сж се отличили въ тоя отдѣлъ на математиката братя Барнуили, Нютонъ, Ейлеръ и Лагранжъ.

Максимъ. Пословица, поговорка, правило. Въ *правовѣд.* **м.** означава едно кжсо и набито изречение, въ което се исказва нѣкое основно начало отъ правото. Бувие въ своя *Юридически рѣчникъ* дава близу двѣ хиляди такъви **м.** Ето, запр., нѣколко отъ тѣхъ: Caveat emptor — нека купувачътъ внимава — твърдѣ важно начало въ закона за контрактитѣ, нъ което не трѣбва да се тълкува твърдѣ строго; Qui facet per alium, facit per se — който дѣйствува чрѣзъ другиго, дѣйствува самъ — въ което се заключава главното начало на закона за комисионерството; Ignorantia legis neminem excusat — незнаянето закона не из-

винява никого. Отдѣлнитѣ народи иматъ и свои си, освѣнъ латинскитѣ м.: запр. франц. A l' impossible nul n' est tenu — никой не е длъженъ да направи невъзможното; англ. Acts indicate the intention — дѣлата показватъ намѣрението и т. н.

Максъ *(Габриелъ)*. Единъ отъ нáй-отличнитѣ германски живописци на нашото врѣме, род. въ 1840, работилъ при баща си, пражски ваятель, и посѣщавалъ академията на родния си градъ до 1858; а слѣдъ това се училъ въ вѣнската академия и при Пилоти въ Мюнхенъ до 1869, когато станжлъ професоръ въ мюнхенската академия. Сюжетитѣ му сж идеализации отъ поетитѣ, духовити до нáй-високата степень, и по изпълнение прости и благородни. Между нáй-главнитѣ му картини сж *Лъвовата невѣста; Християнската мжченица* — момиче, оставено на арената въ Колизеума, между лъвове и тигри; *Калугерка въ една градина*; *Вдовица*; *Въскръсението на Иаировата дъщеря*.

Макферсжнъ *(Джеймсъ)*. Шотландски поетъ, род. въ 1738 въ Рютвенъ, умр. въ 1796 въ имението, което си купилъ въ Инвернесъ. Свършилъ наукитѣ си въ *Кингсъ-Коледжъ*, Абжрдинъ, и се посветилъ на учителството; послѣ билъ чиновникъ, и още пó-сетнѣ 10 години прѣдставитель въ парламента. Той добилъ нáй-голѣма извѣстность съ прѣвода си Fragments of ancient poetry (1761) отъ гаелски езикъ, и Fingal (1762) и Tempora (1763), произведения на келтския бардъ отъ III-и вѣкъ слѣдъ Р. Х. Осиана. Една буря прѣния скоро се подигнжла относително подлинностьта на тия поеми, която едва ли е още утихнжла. Нъ изобщо може да се каже, че прѣсждата е неблагоприятна на **М.**: никой не знае дѣ е открилъ той староврѣменнитѣ ржкописи, които е прѣвождалъ.

Макъ *(градински, обикновенъ,* или *сънотворенъ —)*. Добрѣ познато трѣвисто растение, образецъ на семейството *макови* (Papaveraceae), зеленчуци съ млѣчнати или водни вещества, съ съвършени правилни или неправилни цвѣтове, чашката отъ 2 части, а коронката отъ 3 пжти толкова листца; много тичинки, а понѣкога двоебратски; плодътъ главица или кисийка. Нáй-много отъ тѣхъ растжтъ по Европа и Сѣверна Америка, и нѣкои се употрѣбяватъ въ лѣкарството. Градинский **м.** е едногодишно растение. Стеблото му, гладко сивозелено, право, става до единъ метръ високо и пуща само горѣ нѣколко клончета. Листата сж едри, околоврътъ едро назжбени и безопашати. Както листата, така и стеблото сж пълни съ бѣлъ млѣчнатъ и упоителенъ сокъ, който докарва сънъ. Чашката състои отъ двѣ зеленикави лисчета, прилични на корабче; тя пада, щомъ се разцъвти плодътъ. Отъ плодътъ (главица, *маковица)*, на който съ ножъ сж направени много плитки рѣзки, истича млѣчний сокъ. Втвърденъ на въздуха, тоя сокъ е *афионътъ*, който се употрѣбява въ лѣкарството, па и за упояване на народитѣ по далечни Истокъ. Афионътъ, когато се изяде пó-вече, трови, защото съдържа прочутата отрова *морфинъ*. Отъ сѣмената на **м.** правжтъ *маково масло*, което употрѣбяватъ за ядене и горене. **М.** обича силна, дълбока и добрѣ обработена земя. Сѣе се много за

афионъ въ срѣдна Македония, въ долината на Вардаръ, дѣто съставя главния поминъкъ на населението. Отечеството му е Индия, дѣто и до сега го сѣжтъ много. Полский м. зарань цъвти по ливадитѣ и вечерь опада.

Макъ-Гяханъ *(Януарий Ал.).* Знаменитъ кореспондентъ, родомъ отъ сѣверна Америка (Охио; отъ ирландско-американски родителе; род. въ 1844), който игра голѣма роля въ освобождението на България. Прѣзъ французско-прусската война и особено въ врѣме на комуната той обърнжлъ на себеси всеобщото внимание съ кореспонденциитѣ си въ америк. вѣст. New-York Herald, пълни съ интересъ. **М.-Г.** пръвъ въвелъ въ Европа така-нареченото *интервюиране,* като прѣдавалъ подробно въ печата разговоритѣ си съ Гамбета и много други политически дѣйци. Въ 1872 той пристигнжлъ въ Русия и скоро се оженилъ за русскиня Варвара Николаевна, извѣстна кореспондентка на русски и американски вѣстници. Слѣдъ това **М.-Г.** служилъ кореспондентъ на споменжтия американски вѣстникъ при русския хивенски походъ. Между него и генералъ Скобелева се свързало тѣсно приятелство. Като се върнжлъ, **М.-Г.** издалъ едно описание на похода подъ заглавие Campaigning on the Oxus and the Fall of Khiva (Лондонъ, 1874). Въ 1874 той ходилъ въ Пиринейскитѣ планини на театра на военнитѣ дѣйствия на карлиститѣ. Въ 1875, **М.-Г.** отпжтувалъ на английския корабъ *Пандора* въ полярнитѣ страни и е описалъ това пжтуване въ книгата Under the Northern Lights (Лондонъ, 1876).

Въ 1876, издателтъ на Daily News покани **М.-Г.** да отиде въ България да изслѣдва ужаситѣ, извършени отъ башибозуцитѣ надъ българетѣ. Придруженъ отъ Скайлера (виж. *Априлско възстание),* **М.-Г.** споходи всичкитѣ разорени отъ турцитѣ български села и градове, распита останжлитѣ живи, и съ ярки шарове описа бѣдственото положение на народа ни. Кореспонденциитѣ му се появихж въ отдѣлна брошура: Turkish atrocities in Bulgaria (русски прѣводъ въ 1877, и български отъ Ст. Стамболова — *Турскитѣ Звѣрства въ България,* София, 1880). Прѣдъ фактитѣ, събрани отъ истинолюбивия кореспондентъ, млъкнж турскофилската политика на английското правителство среща въоржжената намѣса на Русия въ сждбата на народа ни. Не е много да се каже, че тоя младъ американецъ промѣни лицето на източна Европа. Твърди се, че при раздѣлата си отъ злочеститѣ българе, **М.-Г.** имъ казалъ: «Нѣма да се мине година и вие ще ме видите тука съ войската на царя.» Събитията подтвърдихж това увѣрение. Прѣзъ 1877—1878 **М.-Г.** придружаваше русската армия, прѣминж съ руситѣ Дунавъ и присжтствува при тѣхното първо сражение съ турцитѣ; ако и съ счупенъ кракъ, той се домъкнж до отряда на ген. Гурко, вървѣ напрѣдъ съ ген. Скобелева, нѣколко пжти лежа въ траншеитѣ боленъ отъ треска. Въ кореспонденциитѣ му отъ това врѣме сж описани подробно дѣйствията на русската армия съ българското опълчение, като се почне отъ боя подъ Шипка до прѣзимането на Плѣвенъ. Въ врѣме на прѣговоритѣ за мира

М.-Г. умрѣ отъ тифъ въ Парижградъ. Той притежаваше до забѣлѣжителна степень дарбата да расказва живо и увлѣкателно, разбираше широко и ясно военнитѣ и политическитѣ цѣли, и бѣше пъленъ съ енергия и рѣшителность. Неговото безстрашие му даваше възможность да наблюдава перипетиитѣ на войната прѣко на мѣстото, поради което и описанията му се отличаватъ съ строга точность. М.-Г. бѣше типъ на единъ класъ вѣстникарски кореспонденти, чиито имена се броятъ на пръсте: Ръселъ, Сала, Стянли, Форбсъ, М.-Г. и др., и чрѣзъ чиито трудове вѣстникарското кореспонденство се е припознало за едно искусство и се уважава като едно отъ най-възвишенитѣ звания.

Макъ-Махонъ *(Мари)*. Французски маршалъ, род. въ 1808 въ Сюли, умр. въ 1893. Като постжпилъ на военно поприще, отличилъ се въ Алжирия; командувалъ дивизията, която прѣзела съ приступъ Малакофа въ Севастополъ въ 1855; зелъ голѣмо участие въ италиянската война въ 1859, за сполуката си въ битвата при Магента билъ произведенъ магентски дукъ и добилъ маршалския жезлъ. Въ французско-прусската война въ 1870-71 командуваше първото военно тѣло, биде разбитъ въ Вортъ, и падне робъ, нараненъ, въ Седанъ. Въ 1871, слѣдъ войната, биде назначенъ главно-командующъ на французската войска и въ 1873 биде избранъ прѣдсѣдатель на републиката за 7 години. Той съчувствуваше съ консерваторитѣ, и наврѣменѣ изглеждаше реакционеръ; често го подозираха, че мѣри да направи държавенъ прѣвратъ, особено въ 1877. Отказътъ му да удобри уволнението на нѣколцина генерали, извѣстни за враждебни на републиката, докара оставката му въ началото на 1879.

Малабарско крайбрѣжие. Тѣсна ивица земя, между Гатски планини и морето, въ западни Деканъ; около 300 килом. дължина покрай брѣга и 60 килом. срѣдна широчина. Англия присъединила М.-к. на Мадрасската область въ 1803. Християнството е направило голѣмъ напрѣдъкъ въ тая часть на Индия. Между малабарското население (1,600,000 жит.) има до 200,000 християне, заедно съ несториянетѣ и сирийцитѣ. Несториянетѣ основали църкви въ тая страна още въ V-и или въ VI-и вѣкъ. Има и около 30,000 евреи. Важна търговия съ черъ пиперъ съ Европа, Китай, пристанищата на Арабия и др. Една желѣзница скача Каликутъ гл. градъ, съ Мадрасъ.

Малага. Испански градъ на Срѣдиземно море (Андалузия), 112 килом. на сѣв.-ист. отъ Гибралтаръ и 415 килом. на юго-зап. отъ Мадридъ (633 по желѣзница); съединенъ чрѣзъ желѣзници съ Кордова, Гранада и Севила; 134,000 жит. Вино, маслинено масло, смокви, мелници, захарни фабрики и др. Живописна мѣстность, заобиколена отъ сушата съ плодородно поле. Климатъ умѣренъ и благорастворенъ, небе постоянно хубаво и чисто. — М. е основана отъ финикиянетѣ, и е сжществувала като търговско срѣдоточие около 3,000 години. Отъ гръцката и римската епоха е упазила само една кула; отъ арабската е останжла една крѣпость. — Область М., съпрѣдѣлна на югъ съ Срѣди-

земно море, има простр. 7,313 чет. килом. и насел. 520,000 жит.

Малага. Прочуто вино, което се произвожда въ градъ Малага и околностьта му.

Малайско племе. Едно отъ петьтѣ човѣшки племена. Населява островитѣ на Индийски океанъ, южната часть на полуостровъ Малака (който е билъ, както се прѣдполага, на́й-старата му родина) и островитѣ распръснжти въ Велики океанъ, дѣто малайцитѣ се наричатъ *полинезийци*. Особенъ клонъ съставятъ мадагаситѣ, сир. малайцитѣ въ о-въ Мадагаскаръ, които донѣйдѣ сж се смѣсили съ негроидското население на тоя о-въ. Изобщо може да се каже, че малайцитѣ се отличаватъ съ срѣденъ растъ, тъмножълтеникавъ шаръ на кожата, широкъ и донѣйдѣ сплоснжтъ носъ, плосковато лице съ нисъкъ лобъ, доста широки мишци, възтѣсни очи отъ монголския типъ и често съ издадени челюсти.

Характеръть на малайцитѣ е изобщо сдържанъ, скритъ; тѣ сж сравнително тихи, мълчаливи люде, наклонни къмъ пасивно подчинение, добродушни, нъ способни понѣкога и къмъ страстно възбуждение, кръваво отмъщение, крайна жестокость. Смѣлостьта имъ се доказва, между друго, отъ морската имъ прѣдприимчивость; въпрѣки несъвършенството на ладиитѣ имъ, тѣ сж искусни моряци, рибаре, търговци и пирати. Тѣ сж искусни и въ обработването на дървото, металитѣ, кожата, въ ножарството, златарството (златнитѣ украшения), тъкачеството и др. Домашни животни малайцитѣ отъ на́й-старитѣ врѣмена сж имали кучета, свине, биволи, а сега се развъжда и рогатий добитъкъ, коне и др. Земедѣлието е распространено, понѣйдѣ дори стои доста високо; произвождатъ оризъ, саго, царевица, банани, барабой, тютюнъ, захарна тръстика и т. н. Главната храна е варенъ оризъ, саго, риба, овощия, рѣдко месо. Спиртнитѣ пития сж малко распространени; за възбудителни служжтъ бетельтъ, тютюнътъ и афионътъ. Облѣклото у разнитѣ племена е различно: по́-малко културнитѣ племена се задоволяватъ съ пояси отъ кора и съ рокли отъ растителни влакна. По́-цивилизованитѣ носжтъ единъ видъ тѣсни рокли (у женитѣ — до стжпалата), кжси панталони, жилетки, сандалии, шалчета (като чалми на главата). Косата се сплита на плетеници задъ тила или се спуща свободно по гръба. За оржжие у некултурнитѣ племена служжтъ лжкътъ, стрѣлитѣ, намѣста отровни, ножътъ, по́рѣдко — копието; у по́-културнитѣ крисътъ (малайски ятаганъ, исключителното оржжие за клане) и пушката. Понѣйдѣ употрѣбяватъ и дървени или плетени щитове, а понѣкога и металически брони и шлемове. Типичнитѣ малайски жилища сж сгради на колове, понѣйдѣ въ водата, близу до брѣга, а често и на сушата — за по́-голѣма безопасность отъ блага, звѣрове, неприятеле, понѣкога на височина нѣколко метра надъ земята. Тоя видъ жилища отдавна сж исчезнжли. Като главно градиво за постройкитѣ служи бамбукътъ, рѣдко дъски или камене. Относително вѣрата, главно господствува почитането на прадѣдитѣ; яванцитѣ, по́-напрѣднжли, сж усвоили мохамеданството. Наставането на половата зрѣлость се съединява обикновено съ разни

обряди и обезобразявания (като татуиране, подтриване зжбитѣ и др.).

Малака (полуостровъ-), въ старо врѣме *Златни Херсонесъ*. Полуостровъ на югъ отъ Индо-Китай, съ който го съединява провлакъ Крахъ; намира се между бенгалски заливъ на зап., Сиамски заливъ на ист. и Малакски протокъ на югъ. Тоя п-въ е много тѣсенъ: той е 1040 килом. на-длъжъ съ 265 килом. на́й-голѣма широчина. Вжтрѣшностьта на полуострова, малко позната, има непроходими, дѣвствени гори, въ които се въдѭтъ слонове, тигри и други диви звѣрове. Крайбрѣжията произвождатъ пиперъ, гома, овощия. Планинитѣ съдържатъ злато, сребро и олово; нъ оловото е металътъ, който се изнася отъ страната. Населението, малайци и негри, е около 400,000 души. П-тъ се дѣли на 1) *Англійска* М. (Уейлски о-въ, Сингапуръ и Пуло-Пинангъ); 2) *Сиамска* М. (нѣколко области) и 3) *независима* М. на югъ, състои отъ петь кралства. Въ вжтрѣшнитѣ гористи части живѣѭтъ диви и свирѣпи негрски племена.

Малака. Градъ въ англійска Малака, 210 килом. на сѣв.-зап. отъ Сингапуръ, на западния брѣгъ на полуострова; 20,000 жит. (малайци, китайци, португалци, потомци на нѣкогашни португалски поселенци, арабе, индийци). — М. е на́й-старий градъ на полуострова, на който е далъ името си. Португалцитѣ го завладѣли въ 1511, холандцитѣ — въ 1641 и англичанетѣ въ 1824. — Колония М. има простр. 1,657 чет. килом. и насел. 95,000 жит. Климатъ здравъ, нъ горещъ. Произведения: оризъ, черъ пиперъ, саго и др.

Малакски протокъ между п-въ Малака и о-въ Суматра, длъжина 778 килом.; на́й-голѣма широчина, къмъ сѣв., 297 килом., на́й-малка —55 килом.

Малакодерми, *гр.* Мекокожи животни.

Малакозоа, *гр.* Мекотѣлесни животни.

Малакия, *гр.* Сжщото, каквото е онанизмъ.

Малаколитъ, *гр.* Минералъ, видоизмѣненость отъ пироксена, съ зеленъ шаръ, по́-вечето въ люспести маси.

Малакофъ. 1) Страшенъ бастионъ близо до Севастополъ (Кръмъ), прѣзетъ съ пристжпъ отъ французетѣ на 2 авг. 1855. Виж. *Кръмска война*, *Макъ-Махонъ*. 2) Фуста, расширена съ обржчи.

Малария (итал. Malaria, лошъ въздухъ). Нездравъ, блатистъ въздухъ и блатиста треска, която происхожда отъ него; врѣдително испарение; заразенъ въздухъ.

Малахитъ. Минералъ сжществено отъ мѣденъ карбонатъ, съ шаръ зеленъ като трѣва, полупрозраченъ или непрозраченъ, съ изломъ неравенъ и относително тегло 3.8. Срѣща се кристализиранъ въ полегати четире-странни призми, или въ голѣми набити маси. Употрѣбява се за вази, кутийки, брошове, свѣщници и статуйки, плочи, за маси и др.; хубавитѣ кжсове м. се цѣнѭтъ много. Отъ м. се добива прѣвъсходна трайна зелена боя, па и мѣдь. Много хубави м-ви плочи се добиватъ главно отъ сибирскитѣ рудници. Въ 1835 една маса м. се ископала изъ Уралскитѣ планини, тежка 25,000 килогр. У насъ м. е намѣренъ въ малко количество въ Етрополския балканъ, въ Плакалница (Врачанско), Ли-

линъ планина, при Кюстендилъ и другадѣ.

Малахия. Послѣдний отъ 12-тѣ малки еврейски пророци и отъ всичкитѣ ветхо-завѣтни писателе, отъ Завулоновото племе, пророкувалъ около 420 години прѣди Р. Х., прѣзъ Неемиевото управление. Въ пророчествата си той възвѣстява идването на Иоана Кръстителя по Илиевия духъ, и възстава противъ грѣшницитѣ. Достовѣрностьта на книгата му никога не се е успорявала и ясно се подтвърдява отъ нѣколко привода въ Нови Завѣтъ.

Малебраншъ *(Никола)*. Французски философъ и богословъ, Декартовъ ученикъ, род. въ Парижъ въ 1638, умр. въ 1715. Прочутото му съчинение De la Recherche da la Verité (3 тома, Парижъ, 1674, и други издания) се отличава по дълбокомислие и самобитни мисли, и има за цѣль психологическото издирване причинитѣ на грѣшкитѣ, на които подлежи човѣшкий умъ, естеството на истината и какъ да се достига. Той поддържа, че ние виждаме всичко въ Бога (неговото прочуто Vision en Dieu); че всички сѫщества и мисли сѫществуватъ въ Бога (Dieu est le lieu des esprits, comme l' espace est le lieu des corps); и че Богъ е първата причина на всички промѣнения, които ставатъ въ тѣлата и душитѣ. Неговата система е единъ видъ мистически идеализмъ. Противъ неѭ възстанѫли тутакси Анг. Арнолдъ, Босюе и други, а Локъ и Лайбницъ ѭ подложили на строга критика. М. е авторъ, между друго, на *Християнски метафизически Разговори*, въ които се мѫчи да покаже съгласието на философскитѣ му възгледи съ християнството.

Малезия. Едно отъ тритѣ голѣми раздѣления на Океания. Простира се между брѣговетѣ на Китайската империя и Индо-Китай на сѣв.-зап., Меланезия на югъ, и Микронезия на ист. Обгръща о-ви Суматра, Ява, Борнео, Сулу, Целебесъ, Тиморъ, Филипинскитѣ о-ви, Молукскитѣ о-ви и др. Пространството, което захваща е около 2 милиона чет. килом.; население 25 милиона жит. отъ малайско племе. Едно врѣме М. наричали Нотазия, и понѣкога ѭ означаватъ още съ името *Голѣми Азиятски Архипелагъ.* — Всички тия о-ви сѫ волканически, планински, набрѣзнени съ плодородни долини; брѣговетѣ сѫ ниски, блатисти и нездрави. Свѣдѣния за тия о-ви има подъ имената имъ.

Малефранца, *фр.* (mal français). Сѫщото, каквото е *венерическа* болесть.

Малешево. Каза (околия) въ Скопския виляетъ, планинска мѣстность, захваща нáй-долното течение на р. Брѣгалница. Населението се поминува съ скотовъдство (дребенъ добитъкъ) и по малко земедѣлие (главно бобъ, сливи). Центръ на околията до прѣди нѣколко години бѣше с. Берово: сега е Пехчево, село съ 4,070 жит., отъ които 700 българе християне, 3,300 българе мохамедане и 70 цигане. Малешевската каза има 29,266 жит., отъ които 19,751 българе християне, 8,605 бълг. мохам., 465 турци и 485 цигане *(Кѫнчовъ)*. Малешевци съ голѣми мѫчнотии и теглила сѫ сполучили да се отървѫтъ отъ яростьта на струмишкия гръцки владика и да минѫтъ въ лоното на Екзархията. Околията имъ влиза въ струмишката българска

епархия. **М.** е родната страна на нашитѣ славни борци срѣща турското иго *Илйо Войвода* и *Левентъ Кърчо* (вик. тия имена).

Малешевска планина. Една отъ тритѣ успоредни планински вериги между Струма и Вардаръ; другитѣ сж *Осогъ планина* и *Бѣласица*.

Малибранъ *(Мария Фелиста)*. Една отъ нáй-прочутитѣ меца-сопрано пѣвици въ новитѣ врѣмена, дъщеря на испанецъ Гарция, пѣвецъ, род. въ Парижъ въ 1808. Приемала се съ голѣмъ въсторгъ въ Европа и Америка. Оженила се въ Ню-Йоркъ за французинъ-банкерпнъ **М.**, който скоро испаднжлъ, та пакъ се явила на сцепата. Въ 1836 влѣзла въ втори бракъ съ французинъ Берио, цигуларь, и сжщата година починжла въ Манчестеръ. **М.** била съ благородно сърдце и високъ умъ и иждивявала за благотворителни цѣли голѣмитѣ суми, които печелила.

Малка планина. Южна прѣдпланина на западна Стара-планина; дѣли се на три клона: *сѣверенъ клонъ*, съ нáй-високъ връхъ *Сербница* (Зимовица, 1484 мет. надъ морското равнище); *срѣденъ клонъ*, съ връхъ *Петровъ кръстъ* (—1207 мет. н. м. р.), до само с. Драгоманъ; и *южeнъ клонъ*, който е нáй-ниский (съ срѣдна височина около 800 метра н. м. р.) съ връха *Три-Уши*, на юго-ист. отъ с. Драгоманъ,—връхъ увѣнчанъ съ слава отъ българското оржжие въ сърбско-българската война (1885 год.).

Малки балканъ (турски *Кючюкъ балканъ*). Общо име на прѣдпланинитѣ, които се образуватъ отъ постепенното снижение на Стара-планина къмъ Дунавъ. **М.-б.** върви успоредно съ Стара-планина отъ Кадибоазската планина до самитѣ брѣгове на Черно море и, както Стара-планина, се дѣли на три части: *западна, срѣдна* и *източна*. Западнитѣ прѣдпланини иматъ срѣдна височина 500 метра, та сж 1,200 м. пó-ниски отъ запад. Стара-планина; срѣднитѣ прѣдпланини иматъ 460 м. срѣдна височина, та сж 1,450 м. пó-ниски отъ Старопланинското централно бíло; източнитѣ прѣдпланини иматъ срѣдна височина 340 м. Отъ имената на тия расклонения по забѣлѣжителни сж *Бѣлоградчишкитѣ скали*, *Широка планина* на сѣв. отъ Чипровската, *Пастрина-планина* на ист. отъ р. Огоста, *Стреница-планина* на сѣв.-ист. отъ Вратчанската, *Драгалица* на сѣв.-ист. отъ Тетевенъ, *Ловченската*, *Севлиевската*, *Търновската* и *Делиорманската* планини.

Малме. Крайморски градъ въ южна Швеция, ц. на едноименна обл. на Зундски протокъ, токо-речи срещa Копенхагенъ и 27 килом. на юго-ист. отъ него; 520 килом. на юго-зап. отъ Стокхолмъ; 38,055 жит. Корабостроителници. Фабрики за сукна, ржкавици, капели, тютюнъ. **М.** е край на голѣмата желѣзнопжтна линия, която отива въ Стокхолмъ, и е въ дѣятелно параходно и корабно съобщение съ Копенхагенъ, Любекъ, Килъ, Щетинъ, Стокхолмъ и др. Той е третото пристанище на Швеция. До XVI-и в. е билъ първото пристанище на Зундски протокъ, нъ тогава първенството му отнелъ Копенхагенъ. Отъ старитѣ укрѣпления е останжлъ само единъ замъкъ. Въ 1523 въ **М.** се подписалъ между данцитѣ и Густава Ваза миренъ договоръ, който отдѣлилъ Швеция отъ Дания. Въ

М. се сключило още, въ 1848, 7-мѣсечно прѣмирие между Дания и Прусия.

Маловаженъ, малозначителенъ. Неваженъ, незначителенъ, нищоженъ, който не заслужава внимание; оттука *маловажность.*

Маловѣренъ. Не твърдъ въ вѣрата си, който се съмнѣва; оттука *маловѣрие.*

Малодушенъ. Слабодушенъ, безъ твърдость, нерѣшителенъ, страшливъ. — **Малодушие.** Отпаднжлость на духа, нерѣшителность, страхливость.

Малокръвие, *анемия* (anaemia, oligämia). Болезнено състояние на тѣлото или на единъ неговъ органъ, въ което кръвьта е омалѣла по количество, или въ нѣкоя отъ на́й-важнитѣ и́ части. Това състояние може да бжде маловрѣменно или продължително, токо-речи общо или мѣстно, самостоятелно или като признакъ на друга болесть. Всичкитѣ тия различия сж важни за лѣкаря. Причина на **м.** биватъ: доста голѣми наранения съ голѣма загуба кръвь, недостатъчно хранене, значително кръвотечение въ врѣме на рожба или на тегоба, изгубване други важни за организма сокове и др. Отличителни чърти на **м.** сж блѣдность, слабость на силитѣ и др. Лѣкуването състои въ отстранение причинитѣ, правилно живѣяне, хранене съ хранителна лека храна и ползуване съ нѣкои лѣкове, като желѣзо, хининъ и др. — **Малокръвенъ.** Който страда отъ малокръвие.

Малолѣтие. Първитѣ години отъ човѣшкия животъ, дѣтската възрасть. **М.** се брои до навръшването на 10-годишната възрасть; *непълнолѣтието* се брои отъ началото на 11-та година до навръшването на 17-та година. Законитѣ ограничаватъ малолѣтието и непълнолѣтието въ гражданската правоспособность и въ отговорностьта за углавнитѣ прѣстжпления. Отъ 18-та година до *пълнолѣтието* (21-годишна възрасть навършена) ограничението на гражданската правоспособность става по́-малко, а ограничението въ отговорностьта за углавни прѣстжпления съвсѣмъ исчезва. — Подъ дума *невъзрастность* се разбиратъ всичкитѣ възрасти до навръшването на 21 година. Отъ 65 години нагорѣ възрастьта носи името *прѣстарѣлость.*

Маломѣренъ. По́-малъкъ отколкото трѣбва, отколкото позволява законътъ; оттука *маломѣрность.*

Малоруси или **Южноруси.** Една отъ тритѣ русски народности, която надминува по численость 4 пжти бѣлоруситѣ и отстжпя 2 1/3 пжти на великоруситѣ. Тоя клонъ отъ словѣнското племе захваща сега източната часть отъ австрийска Галиция, сѣв.-източната часть отъ Унгария, русскитѣ губернии: подолска, волхинска, киевска, южната часть отъ гродненската и минската, полтавската, черниговската, харковската, екатеринославската, южната половина отъ воронежската, часть отъ курската, черномор. обл., и има доста голѣмо население въ земята на Донската Войска, и губернитѣ: херсонска, саратовска, самарска, астраханска и оренбургска. Не подлежи на съмнѣние, че малоруситѣ сж приели въ себе си доста кръвь отъ староврѣменнитѣ тюркменски народи на Южна Русия — понѣ по́-вече отколкото велико-руситѣ, които пъкъ сж прѣтопили много фински народности. **М.** иматъ своеобразенъ битъ, отличенъ отъ великорусския, и говоржтъ свой си

езикъ: тѣхнитѣ пѣсни, пословици, прикаски сѫ проникнѫти отъ други чувства, мисли и въспоминания. Ала всеобщата войнска повинность училището и други изглаждатъ постепенно тия самобитни чърти на м. и ги приравняватъ съ другитѣ руси. Малорусския езикъ нѣкои учени считатъ за самостоятеленъ словѣнски езикъ. Съ исключение на Миклошича, подобенъ възгледъ се срѣща обикновено у малорусскитѣ писателе. А русскитѣ писателе показватъ, че въ това врѣме, когато словото (рѣчьта) на поляка, чеха, българина, сърбина и др. прѣдставя въ нѣкои отношения по́-голѣми или по́-малки отличия отъ русското слово, словото на великорусина, малорусина и бѣлорусина нѣма тия отличия, сир. прѣдставя единъ русски езикъ. Споредъ русскитѣ писателе, всичкитѣ фонетически особености, които отличаватъ въ сегашно врѣме малорусското нарѣчие отъ другитѣ русски нарѣчия сѫ възникнѫли слѣдъ отдѣлението на общорусския езикъ отъ прасловѣнския, та се явяватъ като признаци на езикова разновидность отъ по́-ново происхождение, която обикновено се нарича нарѣчие. За на́й-обстоятелственъ и пъленъ прѣгледъ на особеноститѣ на малорусското нарѣчие се припознава прѣгледътъ на професоръ Соболевски: *Очеркъ русской діалектологіи.* III. Мал. *нарѣчие* (*«Живая Старина,»* 1892, кн. 4).

Малоруситѣ иматъ и литературенъ езикъ, съ своя си история. Едно врѣме, когато тѣ сѫ били съединени съ Литва и Полша, у тѣхъ се образувалъ писменъ езикъ, който ималъ доста богата по количеството на произведенията литература, на́й-вече съ богословско съдържание. На тоя езикъ се писали и много актове и официални книжа. Въ XVIII-и вѣкъ тоя езикъ токо-речи исчезнѫлъ и сторилъ мѣсто на русския отъ лѣвата страна, и на полския отъ дѣсната страна на Днѣпръ. Въ нашия вѣкъ, когато идеята на народностьта захванѫла да господствува въ литературата, възникнѫло едно стремление къмъ литературно обработване на малорусското живо народно слово. Пръвъ опитъ въ това отношение билъ направенъ отъ Котляревски (*Енеидата, Наталка-Полтавка* и др.). Слѣдъ него се явилъ цѣлъ редъ писателе на малорусския езикъ, които изображавали народния битъ и нрави. На́й-забѣлѣжителнитѣ отъ тѣхъ сѫ: Артемовский Гулакъ (*Панъ та Сабака*, прѣводи отъ Хорация, Гете и др.); Квитка, който писалъ подъ името Основяненко повѣсти и драми; поетъ Шевченко (*Кобзарь, Гайдамаки*) по силата на дарбата и народното творчество безспорно единъ отъ първокласнитѣ поети на словѣнския свѣтъ; Кулишъ (*Черная Рада* и др.); Марко Вовчокъ (*Народни оповидання*); Стороженко (*Украински оповидання*) и др.

История. — Въ старо врѣме, малоруситѣ състояли отъ много племена. Когато ослабнѫло татарското владичество, западната часть отъ Мала Русия се отдѣлила, и владѣтельтъ ѝ, Даниилъ, основалъ независимо, галицко-русско кралство, което въ 1359, когато се свършилъ Даниловий родъ, се съединило съ полското кралство. При това съединение било обявено, че русский народъ се съединява съ полския, като равенъ и свободенъ. Тогава се учредили

и три хетмана, короненъ полски, литовски и русски, сир. малорусски. Малорусский хетманъ прѣбивавалъ въ гр. Черкасъ на Днѣпръ; а за главенъ градъ на цѣла Мала Русия минувалъ гр. Киевъ. До смъртьта на Стефана Батория, всичкитѣ права на Мала Русия се пазили, нъ слѣдъ неговата смърть, въ царуването на Сигизмунда III, се наченжло едно угнетение на православната вѣра и въвождане на унията, която послужила за начало на казашкитѣ войни, и накарала Мала Русия да се съедини съ Московската държава. Богданъ Хмѣлницкий, провъзгласенъ хетманъ въ 1647, освободилъ **М.-Р.** отъ Полша, и по Переяславския договоръ (8 ян. 1654) ѭ съединилъ съ Велика Русия. По Андрусовския договоръ (3 ян. 1661), една часть отъ **М.-Р.** била отстжпена на поляцитѣ, отъ които послѣ една часть отнели турцитѣ. Това раздѣление и опитването на Мазепа изново да подчини **М.-Р.** на Полша побудили русското правителство да земе мѣрки за пълното съединение на **М.-Р.** съ Русия. Въ врѣмето на Петра Велики се почнжло уравнението на правата на **М.-Р.** съ правата на Москва; въ врѣмето на неговитѣ наслѣдници тя съвсѣмъ се слѣла съ Русия. Виж. Бантышъ Каменскій, *Исторія Малороссіи* (1830), Эркертъ, *О малороссахъ Харьковской губ.* («Изв. Кавк. отд. И. Р. Геогр. общества,» VII, 1882-83); *Kopernicki*, Characterystyca fizyczna Goraliv-ruskich (Краковъ, 1889); Н. Гильченко, *Кубанскіе казаки* («Труды Антрополог. отдѣл. общества Любителей Естеств.,» т. XVIII, вып. 2, Москва 1895).

Малоярославецъ. Русски градъ въ калужската губерния, 58 килом. на сѣв.-ист. отъ Калуга, на дѣсния брѣгъ на Лужа; 5,173 жит. **М.** е исторически забѣлѣжителенъ по едно сражение на руситѣ съ французетѣ на 12 окт. 1812.

Малта. Островъ въ Срѣдиземно море, между Сицилия и Африка, 100 килом. на юго-ист. отъ Сицилия и 250 килом. отъ Африка, 28 килом. на-дължъ и 16 килом. на-ширъ; английско владѣние; 165, 675 жит. Малтезетѣ сж произлѣзли отъ разни народи; ала вижда се, че арабската кръвь прѣобладава у тѣхъ. Тѣ говорѭтъ едно арабско нарѣчие; по вѣроисповѣдане сж католици; вѣстницитѣ имъ се пишжтъ на италиянски, който е езикътъ и на сждилищата имъ, освѣнь на върховното сждилище, което издава прѣсждитѣ си на английски. **М.** притежава едно отъ на́й-хубавитѣ пристанища на свѣта, и има огромна стойность въ стратегическо отношение за англичанетѣ. Тоя островъ, прѣобърнжтъ на непристжпна крѣпость, дава възможность на Англия да господствува надъ Срѣдиземно море; една английска флота, съсрѣдоточена въ него, може на́йсполучливо да брани пжтя за Египетъ и Индия. **М.**, въ чиито ржцѣ и да е била, всѣкога се е цѣнила високо като военно-морско становище. Въ старо врѣме (около 1,400 г. прѣди Р. Х.) тя е била тиро-финикийско селище. Гръцитѣ ѭ завладѣли около 700 г. прѣди Р. Х.; тѣ били изгонени отъ картагенянетѣ слѣдъ 300 години; рамлянетѣ турили ржка на острова слѣдъ 2-та пуническа война. Въ 454 слѣдъ Р. Х. го завладѣли вандалетѣ, въ 494 готитѣ, въ 533 византийцитѣ, а въ 870 арабетѣ.

Отъ 1090 М. била присъединена на Сицилия: по́-сетнѣ принадлежала на Арагония: и още по́-сетнѣ на Карла V, германски императоръ. Той ѭ далъ на Иоанитския (прусалимски рицарски) орденъ, който зелъ да се нарича *Малтийски* (1530). Бонапартъ ѭ отнелъ на ордена въ 1798; ала, слѣдъ двѣгодишна блокада, французский гарнизонъ се прѣдалъ на англичанетѣ и Англия завладѣла острова. Тя го задържала и слѣдъ амиенския договоръ, който формално постановявалъ испразднуването му отъ неѭ. Владѣянето и́ се подтвърдило отъ Вѣнския договоръ въ 1815.

Малтретиранъ, *лат.* Истезавамъ, биѭ, мѫчѫ; изобщо постѫпямъ съ нѣкого сураво, дебелашки.

Малтусъ. Английски политико-икономистъ, род. въ Сърейска околия въ 1766, свършилъ курсъ съ отличие въ Кямбриджъ, първенъ билъ церковенъ пастирь, а отъ 1805 до смъртьта си въ 1836 —професоръ на историята и политическата икономия въ Хейлибери. М. е прочутъ по теорията си за отношението между народонаселението на земното кѫлбо и срѣдствата за сѫществуването му. Въ съчинението си Essay on the Principles of Population as it affects the Future Improvement of Society, което прѣзъ живота на автора имало много издания, едно отъ друго все по́-расширено и по́-обогатено, М. излага заключението на изучванията си, което носи името *Малтусовъ законъ.* Тоя законъ е, че 1) народонаселението клони да се размножава въ геометрическа пропорция (1. 2. 4. 8. 16. 32.....) а, напротивъ, срѣдствата за сѫществуване при на́й-благоприятни обстоятелства могѫтъ да се размножаватъ само въ аритметическа пропорция (1. 2. 3. 4. 5. 6...). Затова, за да бѫдѫтъ двѣтѣ тия прогресии въ равновѣсие, увеличението на населението да не надминува увеличението на срѣдствата за сѫществуване, необходимо е увеличението на населението нѣкакъ да се спира. М. посочва двѣ прѣчки, които дѣйствуватъ вече противъ извънредното увеличение на населението— бѣдностьта и порокътъ. Бѣдностьта и порокътъ сѫ причина на прѣсиленъ трудъ, нездраво живѣяне, омаломощение или унищожение на естествената плодовитость. Съ тѣхъ вървѭтъ още гладътъ и епидемическитѣ болести. Ала човѣчеството, споредъ М., трѣбва да зима и други прѣдпазителни мѣрки противъ извънредното си увеличение; и той прѣпоржчва нравственото обуздание. Нравственото обуздание състои въ това, че като разумно сѫщество, човѣкъ, кога нѣма срѣдства да поддържа семейство, може и трѣбва доброволно да се въздържа отъ женене.

М. е ималъ много поддържатели и много противници. Изобщо се приима, че М-та мисъль за постоянното клонене на народонаселението да расте по́-бързо отъ срѣдствата за сѫществуване е права. Нъ на́й-новитѣ негови послѣдователе, като тръгватъ отъ положението, че въздържането отъ женене обикновено само поощрява разврата и проституцията, прѣпоржчватъ, намѣсто въздържането отъ женене, едно по́-благоразумно поведение на сѫпржзитѣ. Необходимо е, споредъ тѣхъ, само да се распространи между масата на населението убѣждението, че нравствената длъжность на човѣка

иска ограничението числото на дѣцата въ такъво количество, което той може да издържа, и че за тая цѣль човѣкъ има нравствено право да прибѣгва къмъ употрѣбението на прѣдпазителни срѣдства противъ зачатието. Ала Спенсъровото мнѣние е, че способносьта на организмитѣ къмъ размножение се намира въ обратно отношение съ тѣхното индивидуално развитие; съ други думи, колкото е пó-развитъ единъ даденъ организмъ, толкова пó-малко е способенъ къмъ размножение. За това по мѣрата на развитието на цивилизацията, способностьта на човѣчеството къмъ размножение отпада и въ бѫдѫщето може да се установи пълно равновѣсие между увеличението на населението и на срѣдствата за сѫществуване.

Малтебрйонъ *(Конрадъ)*. Отличенъ географъ, род. въ 1775 въ Тистедъ, въ Ютландия, училъ се въ Копенхагенъ, и при избухването на французската революция пригърнѫлъ жарко либералното дѣло, билъ два пѫти прислѣдванъ сѫдебно за обнародванитѣ си политически идеи и два пѫти принуденъ да бѣга отъ Дания, и нáй-сетнѣ, въ 1800, билъ осѫденъ на изгнание до животъ отъ отечеството си. Той намѣрилъ прибѣжище въ Парижъ, дѣто се поддържалъ съ учителство и литературни трудове. Въ 1800 почнѫлъ Annales des Voyages (24 тома), които сключилъ въ 1814. Главното му съчин. е P*récis de la* Géographie Universelle (8 т., Парижъ 1824-28, съ атласъ). Зелъ участие и въ Dictionnaire Géographique Universel (8 т., Парижъ, 1821) Умр. въ 1826. — Синъ му, *Викторъ Адолфъ* **М.** (род. въ 1816 и умр. въ 1889), и той отличенъ франц. географъ, е авторъ на нова обработка на бащиния си трудъ Précis и на La France illustrée, L' Allemagne illustrée и др.

Малуински о-ви или *Фалкландъ*. Архипелагъ въ Атлантически океанъ, 450 килом. на ист. отъ Магелановъ протокъ. Състои отъ два голѣми о-ва, *Фалкландъ* и *Соледадъ* и отъ много малки о-ви, съ простр. всичко 12,280 чет. килом. Ниска и влажна земя съ нездравъ климатъ, и съ не пó-вече отъ 1,100 жит. Богати пасбища хранѭтъ много ергелета, говеда и коне. — **М.** *о-ви*, открити въ XVI-и вѣкъ и едно врѣме испанско владѣние, отъ 1833 сѫ въ рѫцѣтѣ на англичанетѣ, които сѫ отворили пристанище *Стянли* за всички народи.

Малфилатръ *(Жакъ)*. Франц. поетъ, род. въ 1733 въ Конъ, умр. въ 1767 въ Парижъ; авторъ на поемата Narcisse dans l' île de Venus; прѣвелъ Виргилиевитѣ *Георгики* и Овидиевитѣ *Метаморфози*. Неговитѣ Oeuvres Choisies сѫ издадени въ Парижъ отъ Ожера.

Мамарчовъ, *Буюклията* (капитанъ *Георги С.*). Български родолюбецъ, устроитель на възстание среща Турция, род. въ Котелъ въ 1786, починѫлъ въ заточение на о-въ Самосъ въ 1846. Честитѣ войни на Русия съ Турция давали поводъ на много българе въ врѣме на робството ни да се притичатъ на помощь на русскитѣ войски или да се прѣхвърлятъ въ Русия, за да изучватъ военното искусство, съ цѣль да освободѭтъ България. Така и **М.** *(Георги Стойковъ Буюклията)* отишелъ младъ въ Русия и достигнѫлъ да стане русски капитанъ. Още въ 1810, той се отличилъ като прѣдводитель

на едно отдѣление войска отъ български доброволци и за храбростьта си билъ награденъ съ Георгиевски кръстъ. Прѣзъ русско-турската война въ 1828-29 той пакъ билъ прѣдводитель на едно отдѣление български доброволци и принеслъ на руситѣ въ обсадата на Силистра такъва услуга, че импер. Николай I го наградилъ още доклѣ слѣдвала войната съ орденъ *Св. Ана* и съ скжпоцѣнна сабя.

Когато Дибичъ Забалкански прѣминжлъ Стара-планина на пжть за Одринъ, М. си помислилъ, че е тъкмо врѣме да се въсползува отъ русскитѣ побѣди. Той се явилъ въ Котелъ съ 500 войници българе, съ намѣрение да подигне сливенската околность и послѣ да отиде въ Търново, та отъ тамъ да провъзгласи тържествено освобождението на България. За да покаже на Русия, че се оттегля, като доброволецъ, отъ русска служба, той се и оженилъ въ Сливенъ. Народътъ съ въсторгъ посрѣщалъ М. като освободитель. Нъ доклѣ М. билъ въ Сливенъ, тамъ пристигнжло едно отдѣление отъ 200 казака, което заграбило М.; и Дибичъ го испратилъ подъ стража при Киселева въ Букурещъ, за да бжде сжденъ за измѣническата му, отъ русската гледна точка, постжпка. Сливенци и котленци, уплашени отъ несполуката на плана си, проводили при Дибича депутация съ писмо, въ което описвали страданията на единоплеменния и единовѣрния на руситѣ български народъ и ходатайствували за освобождението на М. и за позволение да се боржтъ съ турцитѣ съ собственитѣ си сили.

Доклѣ да пристигне българската депутация, миръть съ Турция билъ сключенъ (2 септ. 1829). Руситѣ бързали да прѣкратжтъ войната, доклѣ турцитѣ не сж събрали нови сили. Дибичъ ималъ въ Одринъ само 20,000 души, а въ Пловдивъ шкодренский паша стоялъ съ голѣма войска арнауте; па и въ русската армия се появили опасни болести. Дибичъ приелъ приятелски българската депутация; ала съжалявалъ, че не може съ нищо да помогне, и заповѣдалъ да си сѣджтъ българетѣ мирно. Въ сключения договоръ, казалъ той, се оздравява, свободата на сърбетѣ и румжнетѣ; а пó-нататъкъ ще дойде врѣме и за българетѣ. Той добавилъ и да каже, че по § 13 на договора, на турскитѣ подданници се позволява въ течение на 18 мѣсеца да продаджтъ имота си и да се прѣселжтъ въ Русия.

Отчаянието между българетѣ било голѣмо. Подкачило се второ прѣселение въ Бесарабия; първото извѣстно станжло въ 1792. Сливенъ, Провадия и Шуменъ изгубили тогава близу половината отъ населението си. Много българе отъ крайдунавскитѣ мѣста и тѣ потърсили прибѣжище въ Влашко и Молдова и се заселили въ Браила, Галацъ, Букурещъ, Крайово, Плоещъ и др. Новий румжнски градъ Александрия, на сѣв. отъ Зимничъ, се заселилъ главно отъ свищовски бѣжанци.

Капитанъ М. се оправдалъ прѣдъ руситѣ, и не се отказалъ отъ намѣрението си да събуди отдавна заспалия български левъ. Извѣстно е, че руситѣ, слѣдъ оттеглюването си отъ Турция, държали крѣпостьта Силистра до исплащането на военното обезщетение (авг.

1836). Капитанъ **М.** станжлъ силистренски кметъ и продължавалъ тайно бунтовнитѣ си планове; въ това врѣме той се споразумѣлъ съ нѣкои български първенци да повдигнжтъ едно възстание. Слѣдъ отиването на руситѣ отъ Силистра, той отишелъ тайно въ Капиновския монастирь св. Никола, между Търново и Елена, дѣто всичко било приготвено за възстанието. Нъ скоро измѣната развалила всичко. Единъ издадникъ издалъ работата на търновския митрополитъ Илариона, а грькътъ на турския военен комендантъ. Турцитѣ изловили бунтовнитѣ дѣйци, пó-вечето първенци, и ги избѣсили въ Търново.*)

Капитанъ **М.**, който носялъ още русския мудиръ, билъ испратенъ въ Цариградъ, и отъ тамъ заточенъ въ Коня, дѣто му се опрѣдѣлило жилище прилично на чина му, съ мѣсечна плата 1500 гроша. Въ заточението си той си носилъ сабята, военното облѣкло и свободно се расхождалъ на конь. Благородната му сжпржга съ едно женско чедо го послѣдила въ мѣстозаточението му. Слѣдъ нѣколко години, когато се позабравила вината му, тя сполучила и да му издѣйствува амнистия; позволили му да отиде кждѣто иска, освѣнь въ България. Той искалъ да отиде въ Влашко; нъ вслѣдствие интригитѣ на фенерската патриаршия, която слѣдила съ злобно око всичкитѣ български работи, билъ испратенъ пакъ като заточенъ въ о-въ Самосъ, подъ надзора на тогавашния управитель на о-ва Ст. Богориди. Споредъ нѣкои, на новото си мѣстозаточение българский отечестволюбецъ прѣтърпѣлъ много пакости и озлобения отъ българе, именно отъ Г. Кръстевича, намѣстника на Ст. Богориди; Кръстевичъ дори го и лишилъ отъ поддържката, що му отпущало турското правителство, та той се принудилъ да испрати семейството си [тогава ималъ 4-5 дѣца] въ Котелъ при сестритѣ си, а той самъ да се бори доклѣ може съ бѣдностьта.

Много гръцки морски капитане прѣдлагали **М.**-ву да му доставжтъ срѣдство да избѣгне въ свободна Гръция; нъ той не приелъ, защото се надѣялъ, че Русия ще го освободи единъ день, понеже ималъ прѣписка съ нѣкои българе въ Одеса, на които билъ испратилъ списъкъ съ доказателства на всичкитѣ си подвизи въ войнитѣ на Русия съ Турция. Нъ останжлъ си клетникътъ съ надеждата. Като сжщи мжченикъ, той починжлъ на 60-годишна възрасть. Нъ посѣтото отъ него сѣме прозѣбнжло, и отъ плода му ние всички се ползуваме днесь. Подробности за **М.** има въ *Горский Пжтникъ* на Раковски, въ К. Иричековата *История на Българетѣ*, въ *Сборецъ изъ живота на български пó-отлични мжже* отъ Г. Русески (Ст. Загора, 1887) и др.

Мамврий. 1) Аморейски князъ, съединилъ силитѣ си съ силитѣ на братята си Есхала и Анера, та помогнжлъ Авраму да отърве Лота (Бит. гл. 14). 2) Името на града, въ който живѣлъ князъ **М.**; билъ нареченъ така по **М**-вото име, а пó-сетнѣ се нареклъ Хевронъ.

---

*) Между тѣхъ споменуватъ Хаджи Йорданъ отъ Елена, Хаджи Велчо отъ Габрово, Георги Станчовъ отъ Трѣвна, Иваница отъ Търново, Иванаки отъ София и др. Игуменъ Сергий умрѣлъ въ нáй-страшни мжки.

Мамелюки (отъ една арабска дума, която значи *робъ*). Когато Ченгисъ ханъ разорилъ голѣма часть отъ Азия въ XIII-и вѣкъ, откаралъ хиляди отъ жителетѣ на опустошенитѣ земи въ робство. Египетский султанъ Ноджмадинъ, единъ отъ Саладиновитѣ прѣемници (виж. Саладинъ), купилъ, 12,000 отъ тия робе, нѣкои мингрелци и черкезе, по́-вечето турци, и съставилъ отъ тѣхъ едно тѣло войска, което служило като дворцова гвардия и като гарнизонъ по главнитѣ градове на страната. Скоро тая войска, или, както ѭ наричали, *мамелюкитѣ*, добила такъва голѣма сила, че въ 1254 тя качила на египетския прѣстолъ генерала си, Нуредина-Али, който основалъ първата мамелюкска династия, династията на *бахрититѣ* или моряцитѣ (1254—1382), така наречени защото происхождали отъ **м.**, които съставяли гарнизонитѣ по крайморскитѣ градове на Египетъ. Слѣдъ тая династия, на прѣстола дошла втора мамелюкска династия, *боржититѣ* (1382—1517), така наречени защото били отъ **м.**, които съставяли гарнизонитѣ на главнитѣ крѣпости (*борджъ*). Черкезската народность прѣобладавала въ първата династия, татарската народность въ втората. Изобщо тия династии дали способни и енергични царе и Египетъ подъ тѣхното господство достигнѫлъ до такъва степень благоденствие и сила, каквато не билъ виждалъ отъ врѣмето на Сезостриса. Селимъ I, турски султанъ, съсипалъ царството им; той побѣдилъ Тумамъ-бея, послѣдния египетски султанъ, и накаралъ да го обѣсѭтъ, а Египетъ прѣобърнѫлъ на турска область. Ала управлението оставилъ на единъ диванъ (съвѣтъ), съставенъ отъ **м.**; и 24 мамелюкски бееве управлявали областитѣ. Султанътъ се прѣдставлявалъ отъ единъ паша, който съобщавалъ заповѣдитѣ му и прибиралъ данъка. Диванътъ ималъ правото да отхвърля заповѣдитѣ на пашата, като мотивира отказа си; той моглъ дори да го уволнява. Властьта на Портата отъ день на день по́-вече се стѣснявала. Въ 1766, Али-бей (виж. това име), единъ отъ мамелюкскитѣ бееве, спрѣлъ плащането на данъка, испѫдилъ пашата, разбилъ турскитѣ войски, и се прогласилъ египетски султанъ; прѣдателството турило край на неговата буна; нъ тя била подкопала дълбоко властьта на турцитѣ. **М.** на дѣло станали независими. Тѣ имали за главатаре Мурадъ-бея и Ибрахимъ-бея, когато Бонапартъ нахлулъ въ Египетъ (1798). Побѣдитѣ на французетѣ съсипали влиянието на **М.** По причина на вѫтрѣшни раздори, тѣ не могли да въздигнѫтъ изново моществото си слѣдъ оттеглюването на французската войска. Прѣзъ войната на Египетъ съ вахабититѣ (виж. тая дума) тѣ правили заговоръ да съборѭтъ Мехмедъ-Али. Подкралътъ, като се видѣлъ заплашенъ, ги поканилъ, на 17 февр. 1811, да присѫтствуватъ въ каирската крѣпость, на една церемония по производството въ по́-високъ санъ на Тюсунъ-паша, комуто се повѣрявало началството на единъ походъ срещу вахабититѣ; щомъ пристигнѫли, портитѣ се затворили, и подучени войници ги испушкали прѣдъ очитѣ на Мехмедъ-Али. Това като се расчуло въ областитѣ, и тамъ по́-вечето **м.** били избити.

Мамертинци. Кампански самнитяне, заселени въ Сицилия, наречени така по името на *Мамерса*, оскско и сабинско име на Марса. **М.** ставали наемни войници на Агатокла Сицилийски; около 289 завладѣли градъ Меланея. Когато Хиеронъ II Сицилийски захванжлъ силно да ги притѣснява, тѣ се обърнжли за помощь, една часть къмъ картагенянетѣ, а друга въ 864 къмъ римлянетѣ, което и дало поводъ за начеването на 2-та пуническа война.

Мамонтъ, *тат.* Исполинско животно, сходно съ слона, на което видътъ е прѣстанжлъ да сжществува: *костници на мамонта намиратъ въ всичкитѣ рѣки отъ Донъ до Ледовити океанъ; особено ги има въ Сибиръ.* — **Мамонтова** *пещера,* въ американската държава Тенеси, открита въ 1809, е на́й-голѣмата пещера на свѣта. Състои отъ единъ редъ пещери; пространството ѝ е 250 чет. килом. Въ неж царува пълна тъмнина. Рибитѣ и рацитѣ, които се въдѭтъ въ рѣка Ехо, която тече прѣзъ срѣдъ пещерата, нѣматъ органи на зрѣнието. Стѣнитѣ на пещерата прѣдставятъ на́й-разнообразни сталактитови и сталагмотитови форми. Геолозитѣ мислѭтъ, че тоя редъ пещери се образувалъ въ течението на милиони години.

Мамонъ (сир. *богатство).* У староврѣменнитѣ сирийци тая дума е значила богатство и всички житейски облаги; сега значи земно богатство или съкровище, или богъ на богатството, понеже богатството е като единъ идолъ за ония, които му служжтъ отъ все сърдце: «Не можете да служите Богу и мамону», мат. 6; 24; *поклоникъ* на **М.**

Мана, *евр.* (соб. зн. *даръ).* 1) Храна, която Богъ испращалъ отъ небето на израилянетѣ въ пустинята *(Библ.).* 2) Сокъ отъ ясена, който се употрѣбява въ лѣкарството като слабително.

Манаимъ. Израилски царь (771-761) прѣди Р. Х., бивши пълководецъ, убилъ похитителя на прѣстола Селума, нъ билъ принуденъ да плаща данъ на Фула, асирийски краль *(Библ.).*

Манасия. Еврейски патриархъ, на́й-старий Иосифовъ и Асенетинъ синъ, далъ името си на едно израилско племе, раздѣлено въ обѣщаната земя на двѣ полуплемена: 1) *Земя на западнитѣ Манасиевци* (гл. градове: Магедонъ, Самария и др.); 2) *Земя на източнитѣ Манасиевци* (гл. градове: Гесуръ, Гадара, Астаротъ и др.).

Манасия. Иудинъ царь, наслѣдилъ на прѣстола баща си на 12-годишна възрасть, въ 697. Установилъ на сила идолопоклонството, и може-би накаралъ да прѣтрижтъ на-двѣ съ трионъ пророка Исаия. Отведенъ въ плѣнъ въ Вавилонъ, въ 675, той се покаялъ. Като се върнжлъ въ Иерусалимъ слѣдъ три години, поставенъ изново на прѣстола отъ асирийцитѣ като тѣмъ подданенъ, той въздигнжлъ храмоветѣ на истиннаго Бога, и умр. въ 642, слѣдъ едно царуване по́-дълго отъ царуването на кой-да-е другъ Иудинъ царь (*Библ.*).

Манасия *(Константинъ).* Византийски писатель отъ XII-и вѣкъ; написалъ е въ стихове една хроника отъ сътворението на свѣта до 1081 слѣдъ Р. Х., издадена отъ Мерсиуса (Лейденъ, 1616) и въ латински прѣводъ отъ Бекера (Бонъ, 1837). Отъ него има и откжслеци отъ романъ *Любовьта*

на Аристандра и Калистея, обнародвана отъ Боасонада, въ 1819.

Манастирица. Нáй-високий връхъ на Планска-планина, 1339 метра надъ морското равнище.

Манастирска планина. Волканически вжзелъ въ каваклийската околия; въ старо врѣме отъ тая планина сж добивали желѣзо.

Мангалия. Градецъ въ подрумжнска Добруджа, на Черно море, 40 килом. на юго-зап. отъ Кюстенджа, близу до едно малко солено езеро и при устието на Мангалия въ Черно море; 4,000 жит. Пристанище, изложено на вѣтрове. Житна търговия. — Русско-турската война въ 1828 оставила града въ развалини.

Мангалоръ. Укрѣпенъ градъ въ английска Индия (Мадрасска обл.), 600 килом. на юго-зап. отъ Мадрасъ, на Малебарски брѣгъ; 29,700 жит. Търговско пристанище на Оманско море. Индийскитѣ християне, католици и протестанти, тамъ сж сравнително пó-вече отколкото другадѣ въ Индия, съ нѣколко пръкви и единъ монастирь. — **М.** е билъ нѣколко пжти ограбванъ отъ португалцитѣ въ XVI-и вѣкъ. Англичанетѣ го окупирали въ 1768, нъ въ 1783 били принудени отъ Типу Саиба да го изпразнжтъ. Въ 1799, слѣдъ падането на майсурския краль, градътъ окончателно паднжлъ въ английски ржцѣ.

Манганъ (химически знакъ Mn=Manganium). Просто, спр. химически неразложимо тѣло, единъ отъ тежкитѣ метали, на които като прѣдставитель може да се земе желѣзото. Тоя металъ е бѣлезникаво-сивъ (има изгледа на стоманата), съ метали́чески блесъкъ, способенъ много да се лъсва, толкова твърдъ, че може да прави драски на стъкло и стомана, топи се само кога се нажеже до бѣло разсвѣтляване, и разлага водата при температура отъ 100°. Намира се въ природата само въ съединено състояние — окисленъ; и понеже се окислява бързо като се изложи на атмосферата, държатъ го, за да го упазжтъ, въ нефтъ. Съединенията му сж много распространени въ природата, нъ обикновено въ малки количества; срѣща се и въ организма на животнитѣ и растенията. Богати съ **м.** руди сж слѣднитѣ: пиролузитътъ, браунитътъ, псиломеланътъ, хаусманитътъ, манганитътъ, мангановий шпатъ. Нáй-главната му руда е пиролузитътъ, който е единъ мангановъ окисъ ($Mn\ O^2$). **М.** се добива отъ тая руда като пж загряватъ силно съ вжглища. Още въ старо врѣме знаели за сжществуването на тая руда; пиролузита употрѣбявали когато приготвяли стъкло *(Плиний Стари).* Шееле, въ 1774, въ статията си De magnesia nigra, позналъ тоя металъ и положилъ началото за изучването му, а заедно съ това и на хлора, кислорода и бария. Сжщата година и самий металъ се добилъ отъ шведски естествоиспитатель Гана. Съединенъ съ кислотитѣ, **м.** дава разни соли, които малко различатъ отъ желѣзнитѣ. — **М.** се употрѣбява въ разни лѣкове въ лѣкарството. Неговата симпурна соль произвожда чистителни слѣдствия, и се прѣдполага, че увеличава отлжчителната способность на жлъчката. Тая соль и вжглекислената му соль сж се давали за подобрение състоянието на кръвьта въ случаи на анемия. Мангановата кислота разслабена се употрѣбява много за мияне зловонни рани.

Мандавия. Индийски приморски градъ, въ княжество Качъ (Бомбай, зап. Индия), 56 килом. на юго-зап. отъ Буджъ, при сѣверния входъ на Качски заливъ; 36,000 жит. Главното пристанище на княжеството и нáй-оживленото на брѣга между Корачи и Бомбай. Корабницитѣ му, хиндуси и мохамедане, твърдѣ искусни, притежаватъ пó-вече отъ 200 кораба съ вмѣст. 10,000 тона. Търговия съ Арабия и Занзибаръ.

Мандале. Гл. градъ на Горна Бирмания, нѣкогашна столица на независима [сега английска] Бирмания, 582 килом. на сѣв. отъ Рангунъ (главното морско пристанище на цѣла Бирмания) 820 килом. на юго-ист. отъ Калкута, 4 килом. отъ лѣв. бр. на Иравади 15 килом. на сѣв. отъ Амарапура, въ обширно поле, при политѣ на една осамотена могила; около 90,000 жит. До **М.** се ходи по рѣката съ параходи. Крѣпость. Градътъ, построенъ по плана на китайскитѣ градове, е ограденъ съ първобитна стѣна, укрѣпена съ дървени кули, покривитѣ имъ украсени съ златни стрѣхи. Пагода, заобиколена съ 700 храмчета, на всѣко отъ които е закачена таблица съ стихове отъ *Питагата* или будайското евангелие; нѣколко статуи и др. Между занаятитѣ, пó-главни сж; лѣяне камбани, изработване копринени платове, златни и сребърни украшения, издѣлия отъ слонова кость и др. Другоземцитѣ — арменци, французе, гръци, италиянци — сж многобройни. Нѣкога арменцитѣ имали доста голѣмо влияние въ тая часть отъ Индия.

Мандаринъ. Китайски сановникъ. **М.** има отъ 9 разреда, които се отличаватъ по шара на едно валяче или петелка на връха на шапката, пъстро украсенъ гербъ на грждитѣ, и единъ особенъ поясъ. **М.** добиватъ чиноветѣ си по испитенъ конкурсъ. Единъ **м.** никога не може да служи въ своята си область или да има роднина подвѣдомственъ чиновникъ; нему се не позволява да се ожени въ подвѣдомствената си область, и рѣдко се държи на служба пó-вече отъ 3 години въ своята си область — шпионска система, назначена да усилва правителствената власть. Когато сж виновни, отъ **м.** се иска сами да се обвиняватъ и да молѭтъ за наказанието си.

Мандаторъ *лат.* Който има *мандатъ,* сир. пълномощие *(дипломатически и политически терминъ).*

Мандатъ, *лат.* Дадена поржка, пълномощие.

Манджурия. Обширна страна въ източна Азия, съ прѣдѣли: Сибиръ на сѣв., Сибиръ и Монголия на зап., Жълто море и Корея на югъ, Японско море на ист. До нахлуванията на руситѣ откъмъ сѣверъ пространството на тая земя е било около 3,400,000 чет. килом.; то е сега около 1,890,000 чет. килом. подъ властьта на Китай; всичката часть на сѣв. отъ Амуръ и на ист. отъ Усури принадлежи днесь, по единъ договоръ сключенъ между Русия и Китай на 2 ноем. 1860, на руситѣ. Населението се прѣсмѣта различно, отъ 3 или 4 до 12 милиона. Китайска **М.** състои отъ три области: Шингъ-Кингъ, съ главенъ градъ Шингъ-янгъ или Мукденъ; Киринъ, съ гл. градъ Киринъ; и Сахалинъ-уло, съ гл. градъ Сахалинъ-ула-Котонъ. Земята е планинска, съ гжсти гори на югъ и съ пространни пасбища на сѣверъ.

Поп се отъ много рѣки, главнитѣ Амуръ, Усури и Сунгари, и е плодородна въ долнитѣ. Произведения: овесъ, просо, тютюнъ и ячемикъ. Други клонове отъ поминъка сж скотовъдството, ловътъ и риболовството. Климатътъ е студенъ.

Манджуритѣ сж народъ отъ монголското племе, отъ едно происхождение съ тунгуситѣ, и сж будайци. Тѣ иматъ срѣденъ растъ, жълтникъвъ шаръ на кожата, малки очи и плосъкъ носъ и лицето имъ изглежда пó-интелигентно отъ китайското.

Въ X-и вѣкъ манджуритѣ били поддании на околнитѣ народи. Въ 1114, подъ прѣдводителството на Окота, станжли независими. Въ 1118, тѣ основали въ Китай династия, която била унищожена въ 1230. Въ XVI-и вѣкъ, тѣ изново се явяватъ въ Китай, и постепенно подчиняватъ страната; въ XVII-и вѣкъ (1644) основаватъ втора китайска династия, която и сега царува въ Китай. Въ течението на два вѣка езикътъ имъ е станжлъ придворенъ езикъ на Китай; литературата имъ, която води началото си отъ прѣди 2-3 вѣка, състои пó-вечето отъ прѣводи отъ китайски. Тѣ се прѣдаватъ на литературни занятия пó-охотно отъ другитѣ монголски народи и сж пó-малко подъ влиянието на духовенството. Тѣ се считатъ за нáй-напрѣдничавото племе въ срѣдна Азия, ако не въ цѣла Азия.

Мандинги. Негрско племе въ западна Африка, което населява земитѣ между крайбрѣжията и изворитѣ на Сенегалъ и Нигеръ. М. се дѣлжтъ на много племена: *малинкеи*, *бабари*, *сонинкеи* и др., на които сборътъ се прѣсмѣта отъ 6,000,000 до 8,000,000. Тѣ се отличаватъ съ хубаво тѣлосложение; пó-вечето отъ тѣхъ сж мохамедане и ревностни распространители на вѣрата си; забѣлѣжителни сж по трудолюбието, прѣдприимчивостьта и търговския си духъ. Пó-главни мандингски държави, донѣйдѣ монархически, донѣйдѣ републикански, сж Бамбара, Мандинго, Каарта, Бамбукъ, Вули Ени и Бара.

Мандолина, *фр.* Струненъ музикаленъ инструментъ, на който се свири съ перо.

Мандрагора, *лат.* Кореньтъ на наркотическото растение адамова ябълка, който има видъ на човѣкъ. Растението вирѣе въ южна Европа, и отровнитѣ му свойства били извѣстни още въ старо врѣме. Въ срѣднитѣ вѣкове приписвали вълшебна сила на кореня, плода и цѣлото растение, които и употрѣбявали въ гаданията и заклинанията. Жана Даркъ била обвинена въ магесничество съ човѣкъ отъ м.

Мандрилъ (Cynocephalus mormon). Нáй-грозната и нáй-лошата маймуна. Има кжса опашка, червенъ носъ и тъмно-сино лице. Зжбитѣ ѝ се показватъ изъ устата, та изглежда твърдѣ диво и свирѣпо животно. Въ бузитѣ има толкова голѣми торбици, че всѣка може да побере нѣколко яйца. Отечеството на м. е Гвинея въ Африка; живѣе пó-вече по скалитѣ, отколкото по дървесата. Посѣтителятъ на една менажерия въ европейскитѣ страни изведнжшъ забѣлѣжва, че нѣма пó-лукава, пó-свирѣпа и пó-безсрамна маймуна отъ м.

Маневри, *фр.* Движения и занятия на войски въ мирно врѣме, въ които тѣ, за да навикнжтъ да воюватъ, влизатъ въ присторени сражения, нападатъ и зиматъ съ

пристжпъ искуствени крѣпости, упражняватъ се въ стрѣлба, въ ѣздене и други военни дѣйствия. — **Маневрирамъ**, *фр.* правѭ маневри.

Манежъ, *итал.* Обучаване коне; мѣстото, дѣто ги обучаватъ.

Манера, *Манеристъ.* Виж. *Маниера.*

Манесъ или **Манихей.** Основательтъ на манихейството (виж. *Манихеи*), който живѣлъ въ III-и вѣкъ слѣдъ Р. Х. Малко се знае за ранната му история. Той билъ роденъ въ Вавилония отъ персидски родители около 240. Споредъ едни, нѣкоя вавилонска болярка го купила робъ, на седемь години, дала му добро образование, и кога да умре му завѣщала всичкия си имотъ. **М.** се прѣселилъ въ Персия, дѣто си промѣнилъ името, каквото да затрие всѣка диря отъ происхождението и прѣдишното си състояние. Тамъ се и запозналъ съ Нови Завѣтъ, и намислилъ да изработи отъ Зороастровото учение, християнството и будайството една нова вѣра. За да прокара плана си по́-лесно, той се казвалъ, че е обѣщаний отъ Христа. Споредъ други, **М.** билъ философъ, математикъ, живописецъ, пригърнжлъ християнството въ ранна възрасть, станжлъ дяконъ въ една църква въ Персия и казвалъ се апостолъ Иисусъ Христовъ. Гоненъ отъ персидския царь Сапора, той потърсилъ прибѣжище на чужбина, ходилъ въ Индия, Китай и Тюркестанъ, и тамъ живѣлъ въ една пещера една година, прѣзъ което врѣме казвали, че билъ на небето. Слѣдъ смъртьта на Сапора, той се върнжлъ въ Персия и новий краль го приелъ съ голѣми почести; ала неговий прѣемникъ, Бахрамъ, го распнжлъ въ 274 г.

Манетонъ. Прочутъ египетски историкъ, жрецъ-първосвещеникъ, който живѣлъ въ врѣмето на Птоломея I, споредъ едни въ Илиополъ, споредъ други въ Александрия. Токо-речи нищо не се знае за личната му история. Славата му състои въ това, че знаялъ гръцки езикъ, та моглъ да съобщава отъ египетски источници по́-точно знание изъ отечествената си история отъ гръцкитѣ си прѣдшественици. Отъ тая история сж достигнжли до насъ само изводи, дадени отъ Иосифа въ съчинението му противъ Апиона, и едно съкращение отъ Евсевия и други церковни писатели. **М**-вото съчинение било раздѣлено на три книги; първата почвала съ митическитѣ царувания на богове и царе, и свършвала съ 11-та династия отъ смъртнитѣ; втората книга продължавала историята отъ 12 до 19 династия; и третата отъ 20 до 30 династия, когато паднжлъ Египетъ подъ властьта на Александра Велики. Царуванията на боговетѣ се простиратъ по единъ периодъ отъ 24,900 години, а епохата на Менеса, основательтъ на монархията, започнжла 3,555 години прѣди Александра Велики (332 пр. Р. Х.). Мжчнотиитѣ да се примири това лѣточисление съ сжщоврѣменната история на евреитѣ, гръцитѣ и други народи сж породили нѣколко хронологически системи отъ възраждането на науката насамъ. Така нареченото *дльго лѣточисление,* което прѣдполага, съ Скалигера и Боха, че 30-тѣ династии сж вървели наредъ една слѣдъ друга, е поставило Менесовата ера 5702 години

прѣди Р. Х. *Кжсото лѣточисление*, или онова, което има за задача да спосрѣщне Манетовитѣ дати съ еврейското лѣточисление, или 4004 год. прѣди Р. Х. отъ сътворението на свѣта, напротивъ, полага, че нѣколко отъ династиитѣ сж били съврѣменни. По́-новитѣ и по́-добритѣ свѣдѣния, добити отъ първообразнитѣ источници — египетски паметници, папируси и други документи, доста сж подигнжли общата стойность на М-вата история, на която по́-напрѣдъ сж били прѣстанжли да даватъ вѣра. Освѣнъ историята, М. написалъ и Tôn Physikôn Epitome (съкращение на физиката), въ което е буравилъ съ происхождението на боговетѣ и свѣта, и законитѣ на нравственостьта.

Маниера, *фр.* Обноска; начинъ на дѣйствие; способъ; приемъ; ония свойства на хждожествено произведение, които проистичатъ отъ личния навикъ на хждожника или отъ рабско подражание. — **Маниеристъ,** *гер.* Хждожникъ или писатель, който се е отдалечилъ отъ истинското, естественото.

Маника. Кралствице въ югоисточна Африка, 200 килом. на сѣв.-зап. отъ Софала, 270 килом. на сѣв.-зап. отъ Сана, съ стол. *Маника.* Съставя по име часть отъ португалскитѣ владѣния въ Мозамбикъ. Земята, планинска, произвожда злато и мѣдь, които, съ слонова кость, сж главнитѣ износни стоки, и се размѣняватъ съ португалцитѣ за коприна, ленъ и желѣзо. Пасбища и скотовъдство. Жителетѣ, негри, живѣжтъ въ колиби, па и царьтъ имъ живѣе така.

Манила. Гл. градъ на о-въ Люсонъ и на всичкитѣ Филипински о-ви, на источния брѣгъ въ едно поле, прѣзъ което тече р. Пасигъ; 240,000 жит., отъ които 10,000 европейци, останжлитѣ китайци и тагали. М. върти голѣма търговия съ Съединенитѣ Държави, Англия, Китай и Австралия. Гл. износъ: захарь, конопль, пури и тютюнъ на листа, кафе, оризъ; фабриката за пури, въ която работжтъ 9000 жени, изработва на година 700,000,000 пури. Вносъ: тъкани отъ Манчестеръ и Гласговъ, коприна и нанкини отъ Китай и др. Сжща М., сир. градътъ безъ прѣдградията, съ 20,000 жит., състои отъ 17 широки улици, които се прѣсичатъ на прави жгли; притежава университетъ (основанъ въ 1645), съборна църква, епископски дворецъ, 11 църкви, 3 монастиря, казарми и др. Бинондо, главното прѣдградие, е по́-голѣмъ и по́-оживленъ, ала улицитѣ му не сж толкова правилни. Много канали прорѣзватъ тая часть, въ която живѣжтъ голѣмитѣ търговци. Укрепленията се простиратъ по 3,500 метра. — М. е била основана въ 1571 отъ испанцитѣ, на които принадлежеше до американско-испанската война въ 1897, когато прѣминж подъ владичеството на Съединенитѣ Държави. Тя е била окупирана нѣколко пжти отъ китайцитѣ, и въ 1762 ограбена отъ англичанетѣ. Тя е испащала много и отъ земетресения и други бѣди; земетресението въ 1863 погубило по́-вече отъ 2,000 души, а единъ ураганъ въ 1875 затрилъ 250 души и разорилъ 3,800 кжщи

Манинъ *(Даниело)* Италиянски отечестволюбецъ, род. въ 1804 въ Венеция, умр. въ 1857 въ Парижъ. Синъ на отличенъ правовѣдецъ и самъ правовѣдецъ, отъ падуаския университетъ, М. се

посветилъ на адвокатството въ родното си мѣсто, дѣто приготвялъ съ законни срѣдства освобождението на отечеството си и станжлъ много популяренъ; въ 1847, поискалъ въ една духовита публична рѣчь отъ Австрия автономията на Ломбардо-венецианското кралство, подъ единъ вице-краль. Затова билъ арестуванъ (ян. 1848); нъ народътъ накаралъ да го пуснжтъ отъ затвора (марта), когато пристигнжла новината, че въ Парижъ, Неаполъ и Тоскана избухнжла революцията. **М.** устроилъ една народна гвардия, турилъ ржка на арсенала, и, слѣдъ оттеглянето на австрийцитѣ, станжлъ прѣдсѣдатель на едно привремѣнно правителство (11 марта).

Скоро Ломбардо-венецианското кралство се присъединило на Пиемонтъ и **М.** се оттеглилъ въ частенъ животъ; ала присъединението траяло малко (22 юн. — 30 юл. 1848). Слѣдъ разбитието на сардинската войска отъ австрийцитѣ, **М.** поелъ пакъ диктатурата и билъ душата на съотечественицитѣ си въ геройската отбрана прѣзъ 4-мѣсечната обсада на Венеция отъ австрийцитѣ. Когато Венеция била принудена да капитулира, той се оттеглилъ въ Парижъ. Отъ тамъ прогласилъ желанието си, републиканската система да отстжпи въ Италия на сардинската монархия, или кое-да-е друго правление, което клони да освободи страната отъ австрийцитѣ.

М. съединявалъ въ себе си найвъзвишени качества, ентусиазма, ржководенъ отъ голѣма политическа прозорливость; крайно смирение съ пълно съзнание на длъжностьта; енергия и огнена дѣятелность съ стоическо спокойствие слѣдъ несполука.

Маниока. Единъ видъ брашно което се приготвя отъ дебелитѣ, длъги и месисти корене на растението **м.** (Manihot utilissima, старото му име jatropha manihot). Това дръвце, около 2 метра високо, отъ семейството на млѣчнатитѣ, е свойствено на тропическа Америка. Коренетѣ му съдържатъ единъ остръ млѣченъ сокъ и голѣмо количество скърбѣла; сокътъ може да се отдѣля чрѣзъ изстискване на счуканитѣ корене, та **м.** съ плодородието и хранителностьта си съставя едно отъ найважнитѣ хранителни вещества въ тропическа Америка. Стрититѣ корене сушатъ на нажежени тави, когато се добива зърнесто брашно, което се нарича тапиока; ако ли ги пушжтъ на димъ, а послѣ мелжтъ, излиза **м.**; има и други произвения отъ коренетѣ. Всичкитѣ тия видове брашно съставятъ прѣдмѣтъ на доста голѣма търговия въ Америка и се искарватъ особено отъ Рио-Жанейро. Тѣ даватъ много здравъ, хранителенъ хлѣбъ, много сгоденъ въ пжтуванията, защото много врѣме не се разваля и токо-речи не подлежи на нападения отъ насѣкоми.

Манипулирамъ, *лат.* Работжржчно *(химически, телеграфни* и др. п. работи). — **Манипулация.** Похватность, искусно баране въ работа, обучено работене съ ржка *(химическо, телеграфно).*

Маниту. Име, съ което по́-вечето индийски племена въ Америка означаватъ всѣкой прѣдмѣтъ на суевѣренъ страхъ, или всѣко нѣщо, на което отдаватъ божеска или демонска сила; тая дума отговаря точно на дума *фетишъ* у африканскитѣ племена.

Манитъ, *лат.* Алколоидъ, който се добива отъ маната.

Манифактура, *лат.* (соб. зн. *ржкодѣлие, ржчно издѣлие).* Издѣлия, стоки, изработени било ржчно, било машинно. У насъ наричатъ така само фабричнитѣ произведения. — **Манифактуренъ.** Изработенъ било ржчно, било съ машина. — **Манифактурна промишленость.** Промишленость, която обръща суровъ материалъ на стоки безъ да имъ измѣнява състава.

Манифестантъ, *лат.* Участникъ въ манифестация. — **Манифестация.** Всенародно обявяване каквото и да било нѣщо; по́-особно м. значи такъво съвокупно дѣйствие на една или нѣколко групи люде, чрѣзъ което исказватъ недоволството си отъ нѣкои постжпки или мѣрки на властьта. — **Манифестирамъ.** Изражавамъ чувство или мисъль всенародно, по́вечето, когато неудобрявамъ. — **Манифестъ.** Всенародно, публично обявяване на нѣкое важно събитие.

Манихеи. Послѣдователетѣ на едно вѣроисповѣдане, основано отъ Манеса или Манихея (виж. *Манесъ).* Това вѣроисповѣдане се е считало за християнска ересь, макаръ самитѣ м. и да не сж се казвали християне. Манихейството е било едно смѣшение отъ Иисусъ Христовитѣ учения съ Зороастровитѣ и съ будайството. **М.** приемали двѣ главни начала: Добро, свѣтлина или Богъ и Зло, тъмнина или вещество. Двѣтѣ начала обитавали въ двѣ отдѣлни области и били съвсѣмъ независими едно отъ друго. Водительтъ на тъмнината се мжчи да осуети дѣлото на водителя на свѣтлината. Душата на човѣка е земена отъ областьта на свѣтлината, а тѣлото му — отъ областьта на тъмнината. Силитѣ на тъмнината, демонитѣ, породили човѣка и го направили смъртенъ; свѣтлината се бори да го отнеме. Веднжшъ свѣтлината или Христосъ, който происхожда отъ слънцето, дошелъ да спаси свѣтлината, затворена у човѣка; ала дяволитѣ сполучили да побъркатъ на спасителното дѣло като измамили човѣка да распне спасителя си. **М.** се дѣлили на избрани и слушатели. Избранитѣ били длъжни да се въздържатъ отъ говорене скверно, отъ ядене месо, яйца, млѣко, риба, вино, отъ женене, отъ владѣяне имотъ, отъ показване милость къмъ кого-да-е, който не е отъ манихейската вѣра. Неизбранитѣ трѣбвало да се стремжтъ да стигнжтъ до състоянието на избранитѣ. Въ молитвенитѣ домове на м. нѣмало олтарь, нито тѣ въздигали раскошни храмове. **М.** благоговѣяли прѣдъ видимитѣ прѣдставителе на свѣтлината (слънцето и луната), нъ само като прѣдъ символи на идеалното, на доброто или на Бога. Тѣ служили на божеството съ пости, молитви, наврѣменѣ съ прочитане прѣдполагани Манесови писания, главно нѣкое си *Основно послание.* Ветхия Завѣтъ тѣ отхвърляли безусловно: отъ Новия Завѣтъ задържали нѣкои части, прѣработени отъ Манеса. Недѣлний день тѣ празднували и вѣрвали, че въ тоя день видимий свѣтъ ще се изгори съ огънь; затова и тоя день билъ посветенъ на слънцето. На́й-голѣмий имъ праздникъ ставалъ въ паметь на смъртъта Манесова. Кръщението и Господнята вечеря били приети у тѣхъ като тайнства на избранитѣ.

Историята на м. е история на непрѣкжснжто гонение. Деоклетианъ, още въ 296 год. слѣдъ Р. Х., издалъ строги закони противъ тѣхъ, които Валентинианъ, Тео-

досий I и нѣколко монарси слѣдъ тѣхъ приповторили. Но въпрѣки заточенията, изгнанията, и смъртнитѣ наказания, прилагани обширно въ течението на 600 години, тѣ се распространили въ Персия, Индия, Египетъ, Византийската империя и западна Европа: благочестието на гръцката императрица Теодора иска разрушението имъ; нейната ревность жрътвува пó-вече отъ 100,000 м. Тѣ не исчезватъ, а се явяватъ, прѣобразувани, подъ името павликяне, и се распръскватъ въ много източни страни, между които и въ България. Италия, южна Франция, Испания и Германия сж били едно по друго срѣдища на привърженицитѣ на това вѣроисповѣдане. Богомилитѣ въ България, множеството секти въ Франция, като албигойцитѣ и други, въ XII-и и XIII-и вѣкъ, които сж се стремили да прѣобразуватъ пръквата, се били развили отъ манихейството; и тия секти не исчезнжли съвсѣмъ въ Балкански полуостровъ до завоеванието му отъ турцитѣ и въ западна Европа до реформацията.

Манихейство, отъ *соб. им.* Учение на Манеса и послѣдователетѣ му. Виж. *Манихеи.*

Маница (стар. *Магнезия*). Градъ въ азиятска Турция, айджнски вилаетъ, 34 килом. на сѣв.-ист. отъ Смирна, на р. Сарабатъ (Хермусъ); станц. на желѣзницата отъ Смирна за Алашехиръ; 40,000 жит. Ржкодѣленъ градъ на копринени и памучни стоки. Хубави обществени сгради. **М.** се намира на мѣстото на староврѣменния лидийски градъ Магнезия, прочутъ по побѣдата на римлянетѣ, подъ прѣдводителството на Сципиона, надъ сирийския краль Антиоха III въ 190 г. прѣди Р. Х. — Въ старо врѣме е имало другъ градъ **М.**, въ Кария, сега Гюзелхисаръ; другъ градъ **М.** е билъ гл. градъ на едноименна область въ Тесалия.

Маничъ. Русска рѣка, извира въ астраханската губерния и се влива въ Донъ; течение има само при устието; състои отъ непрѣкжснжто съединение на солени езера; образува хубави пристаница; 500 килом.

Мания, *гр.* Непрѣодолима страсть къмъ нѣщо, напр. *библиомания*, страсть къмъ книгитѣ; всѣка страсть, която докарва до полуда; прѣголѣмо пристрастие, едностранчивость. — **Маниякъ.** Безуменъ, обзетъ отъ една или нѣколко мании.

Манко-Капакъ. Основатель на империята на инкитѣ въ Перу, въ XI-и вѣкъ (кждѣ 1025). **М.-К.**, главатарь на инкитѣ (виж. това име), по едно туземно прѣдание, билъ синъ на слънцето. Той съединилъ дивитѣ племена по брѣговетѣ на езеро Куско, просвѣтилъ ги и основалъ градъ Куско.

Манлий. Римски родъ патриции, отъ който нáй-забѣлѣжителни прѣдставителе сж: 1) *Маркъ* **М.** *Капитолинъ*, консулъ въ 392 прѣди Р. Х.; добилъ прѣкора си защото избавилъ Капитолий отъ нападенията на галитѣ; за да расположи къмъ себе си плебеитѣ, зелъ тѣхната страна въ борбата имъ съ патрициитѣ, които ги угнетявали; въ 381, обвиненъ въ омисъль да заграби върховната власть, билъ хвърленъ отъ Тарпийската канара. Отъ тогава никой отъ Манлиеви не носилъ вече името Маркъ, като позорно име, име на измѣнникъ на рода си и на отечеството. 2) Лиций **М.** *Имперіосъ*, диктаторъ въ 361 прѣди Р. Х. 3) Титъ **М.** *Торкватъ*, Ли-

цневъ синъ, военен трибунъ въ 359 прѣди Р. Х., два пжти диктаторъ и три пжти консулъ; добилъ прѣкора си отъ обстоятелството, че убилъ въ единоборство въ една война среща галитѣ единъ великанъ галъ, и му зелъ златното огърлие (torques). Прѣзъ послѣдното си консулство, въ врѣме на една война съ латинитѣ, когато синъ му, въпрѣки заповѣдьта му, влѣзлъ въ единоборство съ единъ латинецъ и го побѣдилъ, **М.** заповѣдалъ да убиѭтъ сина му; отъ тогава изражението **М.**-*ва заповѣдь* захванжло да значи строга заповѣдь.

Мансардъ *(Франсоа)*. Французски архитектъ, род. и умр. въ Парижъ (1598—1666), изнамѣрилъ *мансардитѣ*, единъ особенъ видъ покриви, връхътъ на които е токоречи равенъ, а странитѣ токо-речи отвѣсни. — **М.** *(Жюлъ Хардуенъ)*. Първий архитектъ и началникъ на строителнитѣ работи на Луи XIV, род. въ Парижъ въ 1645; умр. въ 1708; синъ на Фр. Мансардова дъщеря. Той е построилъ дворцитѣ: Клуни, Марли и Трианонъ, църквата на инвалидитѣ и др.

Мансъ. Французски градъ, 184 килом. (211 по желѣзн.) на югозап. отъ Парижъ, на Сарта; важна станц. на желѣзницата отъ Парижъ за Ренъ и Брестъ; 57,400 жит. Фабрики за шивни машини, искуствени цвѣтя, тютюноработилници и др. Кокошарство, което снабдява Парижъ съ кокошки, археологически музей, библиотека (55,000 т.) и др. Забѣлѣжит. сграда е съборната църква, въ която е гробътъ на Беренгария сицилийска, сжпржга на Ричарда Лъвово сърдце. — **М.** дава името си на една битва въ франц.-прусската война въ 1870-71, въ която французетѣ бидохж разбити съ загуба 20,000 плѣници.

Мантегаца *(Паоло)*. Италиянски лѣкарь и хигиенистъ, род. въ 1831 въ Монза; отъ 1860 билъ професоръ на патологията въ Павия, а отъ 1870 минжлъ на катедрата въ Флоренция, която занимава и до сега. Освѣнъ нѣкои специални научни изслѣдвания по медицината, написалъ е цѣлъ редъ книги съ популяренъ характеръ, прѣведени на много европейски езици, въ това число и нашия. Нашитѣ прѣводи сж нѣколко на Ж. Димитрова: *Нервний вѣкъ* (Русе, 1890); *Искусство да се живѣе дълго* (Русе, 1891); *Искусство да бждемъ щастливи* (Русе, 1893); *Лицемѣрний вѣкъ* (Русе, 1894); — други, *Физиология на любовьта*, прѣводъ на Н. Ионк.-Владикина (София, 1891); *Болна любовь*, прѣводъ отъ русски (Ст.-Загора, 1897); *Щастие и Трудъ*, прѣв. на капитанъ Е. Моллова (Чирпанъ, 1898); *Бждщето човѣчество*, прѣв. на Новоселски (Варна, 1899). Освѣнъ това, **М.** е пжтувалъ много по южна Америка, Лапландия и Индия, и е написалъ очерки на тия страни възъ основа на личнитѣ си впечатления. Всичкитѣ му съчинения се отличаватъ съ блескаво изложение, а заедно съ това и съ многословие.

Мантилъ, *фр.* Дамска тънка горна дрѣха отъ копринен платъ или отъ тантела.

Мантия, *гр.* Тържествена безржкавна горна дрѣха, която си намѣтатъ царствуѭщи особи.

Манто, *фр.* Широка и безржкавна горна дрѣха, която госпожитѣ носѭтъ зимѣ.

Мантуа. Италиянски градъ (Ломбардия), на р. Минчио, 130 килом.

на юго-ист. отъ Миланъ, 12 килом. на сѣв. отъ лѣвия брѣгъ на По; станц. на желѣзницата отъ Модена за Веронъ, съ клонъ за Кремона; 28,048 жит. (отъ които 3,000 евреи). **М.** е едничкий италиянски градъ, който има значителна пропорция евреи между населението си. Тоя градъ по укрѣпленията си е една отъ нáй-силнитѣ крѣпости въ Европа; нъ блатата му, горитѣ му, укрѣпенитѣ му канали покварятъ въздуха му, та отдалечаватъ отъ него населението. **М.** е билъ нѣкога столица на херцогство, на което послѣдний херцогъ отъ дома на Гонзагитѣ умрѣлъ бездѣтенъ въ 1708, когато херцогството паднжло въ австрийски ржцѣ. Австрия го отстжпила съ други италиянски владѣния въ 1866.

Ману, *инд.* Въ индийското прѣдание, родоначалникътъ въ човѣшкия родъ.

Manu militari, (лат., соб. знач. съ *военна ржка*). Съ военна сила, насилствено.

Manu forti, *лат.* Съ силна ржка.

Манхаймъ. Градъ въ велико дукство Баденъ, 65 килом. на сѣв. отъ Карлсруе, при вливането на Некеръ въ Рейнъ, слѣдъ Келнъ и Кобленцъ нáй-важний градъ на Рейнъ; 61,210 жит. Градъ правилно и добрѣ построенъ; важно търговско срѣдоточие на Баденъ.

Манцони *(Александро).* Славенъ италиянски поетъ, роденъ въ 1784 въ Миланъ отъ благородно семейство; баща му билъ графъ Манцони, а майка му даровита дъщеря на забѣлѣжителния ученъ маркизъ Бекария. Първитѣ му лирически стихотворения се посрѣщнжли съ всеобщо удивление (1806-10). Единъ отъ нáй-горещитѣ поклонници на трагедиитѣ му въ странство билъ Гете; и отъ тия трагедии нáй-знаменитата е Il conte di Carmagnola (Миланъ, 1820). Ала главний **М**-въ трудъ е историческата му нувела I promessi sposi (Миланъ, 1827, 3 т.), прѣведена на французски, нѣмски, английски и др. езици, — която отворила нова ера за италиянския романъ. Тая нувела изобилва съ интересни очерки на народни и мѣстни италиянски обичаи, и на исторически събития. **М**-вата ода Наполеону (1823) е благородна по мисъль и дикция. Напокошнитѣ години отъ живота си поетътъ прѣкаралъ въ пълно осамотение. Едно пълно издание на **М**-тѣ трудове, 5 т., е обнародвано отъ Ник. Томазео (Флоренция, 1828-29). **М.** умр. въ 1873.

Манчестеръ. Първий фабриченъ градъ на Англия, срѣдоточие на памучната промишленость, на р. Ируелъ (притокъ на Мерсей), 265 килом. на сѣв.-зап. отъ Лондонъ и 48 килом. на сѣв.-ист. отъ Ливерпулъ, въ центра на канали [прочутий Бриджуотжрски каналъ скача **М.** съ Ливерпулъ] и на една мрѣжа желѣзни пжтища за Ливерпулъ, Лондонъ, Хжлъ, Лидсъ, Шефилдъ и др.); 511,000 жит. съ градъ Салфордъ, който е долѣпенъ до **М.** Въ памучнитѣ фабрики, нѣколко стотини, работнжтъ 60,000 души, на които заплатитѣ на седмица прѣсмѣтатъ на 750,000 лева; тия фабрики изработватъ $^3/_5$ отъ памучнитѣ платове на Великобритания. Около 7,000 искусни механици, на които помагатъ около 1,500 работници, постоянно работнжтъ да произвождатъ парни машини, станове и други машинни оржди́я. Важни

сж и фабрикитѣ за копринени стоки, хартия, химически вещи и др. Силното развитие на индустриалния си животъ М. дължи на парната машина, изнамѣрена тамъ въ 1789, и на близостьта на каменновжглищнитѣ рудници. Чрѣзъ ливерпулското пристанище, желѣзницитѣ и каналитѣ М. е, така да се каже, въ търговски сношения съ всички точки на земното кжбо. Стойностьта на манчестерската търговия се е прѣсмѣтала на 8 милярда лева. — Малко е извѣстно за старата история на М.; той е билъ може-би Mancunium у римлянетѣ, а забѣлѣжително мѣсто станжлъ въ XI-и вѣкъ. — **Манчестерска школа** е името, което даватъ на една силна партия въ Англия, която е противъ всѣка намѣса на държавата въ икономическата область и която прѣпоржчва свободната конкуренция, неутралностьта, миръ̀тъ à fout prix, каквото другоземнитѣ тържища да оставатъ постоянно отворени за английскитѣ индустриални произведения.

Манчова буна. Виж. *Берковски възстания.*

Манчовъ *(Д. В.).* Единъ отъ двамата наши книгоиздатели и книжовници (виж. *Дановъ),* които сж направили драгоцѣнни услуги на новобългарската книжнина и възраждане, па и сега сж главнитѣ прѣдставители на книжовната промишленость у насъ.

М. е роденъ въ Батакъ въ 1834 г. отъ първа ржка родители. Въ ранитѣ си години, до 13-14-годишна възрасть, се училъ въ родното си мѣсто на́й-напрѣдъ при прочутъ на тогавашното учение учитель, *Хаджи Найденъ Татаръ-Пазарджиченинъ,* а послѣ при други негови прѣемници въ баташкото училище. Тия учителе за врѣмето си били нѣщо като слависти и М. при тѣхъ се училъ по́-вечето церковно-словѣнски езикъ съ граматика отъ Мразовича (печатана въ Будинъ). Шестнадесетгодишенъ, той станжлъ *подидаскалъ* (подъучитель) въ Т. Пазарджикъ, дѣто училъ дѣцата по ланкастерската метода, и сжщоврѣменно зималъ уроци по нѣкои прѣдмѣти отъ тогавашния главенъ учитель *Юрданъ Неновъ.* Прѣзъ това врѣме той се ровилъ цѣли нощи въ училищната библиотека, която била богата съ русски книги; и на тая библиотека дължи той главно самообразованието си.

Двадесетгодишенъ, той става самостоятеленъ учитель и едно по друго учителствува нѣколко години въ Радилово, Т. Пазарджикъ, Батакъ, Перущица и Пловдивъ. На 20-годишната му възрасть подкача и книжовната му дѣятелность, когато издава първа книга *Церковно пѣснопѣние* (псалтикия). Прѣзъ учителствуването си той видѣлъ на опитъ, че ланкастерската метода въ педагогическо отношение не постига цѣльта, която се гони въ началното учение, и у него се породила мисъль да направи едно прѣобразование въ това учение, та се заловилъ да напише пръвъ букварь по *гласната метода,* наричана и *звучна.* Скоро слѣдъ това той изработилъ по сжщата метода и читанки, на които далъ име *Бащинъ Езикъ.*

Въ 1862 М. напуща учителството и се залавя за книжарство, като отваря втора книжарница въ Пловдивъ. Първитѣ си изработени книги той печаталъ въ Цариградъ, дѣто по необходимость ходилъ самъ. Една година той закъснѣлъ да приготви книгитѣ си за узун-

джовския панаиръ, та билъ принуденъ, за да пристигне панаира, да земе отъ печатницата книгитѣ си на кóли и да ги подвръзва самъ денѣ въ талигата по пѫтя за Узунджово и нощѣ въ ханищата. Тоя епизодъ изъ М-вия животъ е единъ отъ стотинитѣ, които пояснятъ мѫчнотиитѣ на тогавашното книжарство. Картината би била пó-пълна, ако се прѣнесемъ мисленно въ онова врѣме и си прѣдставимъ М. на кираджиски конъ съ човали пълни съ книги, че кръстосва нáдлъжъ и нá-ширъ тогавашнитѣ български виляети въ Турция, ходи отъ градъ на градъ и отъ село на село, подканя сънародницитѣ си да си отварятъ училища, читалища или ученолюбиви дружества, учи учителетѣ какъ да прѣдаватъ по гласната метода, и за всичко това метé праха на всѣкой ханъ.

Когато М.-вата пловдивска книжарница понапрѣднѫла, той отворилъ една подобна въ Свищовъ и друга, *първа* книжарница въ Солунъ, която помогнѫла много за распространението на просвѣщението въ Македония. Интересно е, че надписътъ на солунската книжарница: *книжарница на Д. В. Манчовъ въ Пловдивъ, Свѣщовъ и Солунъ* билъ изработенъ въ Вѣна съ златни букви. Единъ такъвъ надписъ не могло да не вдъхнува патриотическа идея не само на солунскитѣ българе, а и на всички ония изъ областьта, които по работа посѣщавали града. Нъ отъ друга страна, тоя надписъ билъ трънъ въ очитѣ на гръцитѣ, които и така гледали всѣкога да пакостѭтъ на българскитѣ книжарници, тогава срѣдищата на книжовницитѣ у насъ изобщо и заведенията, отъ които се распространявали вредъ изъ страната български учебници и книги за прочитъ, рѫководства, харти и др.

Отъ 1865 М. почва да печата книгитѣ си въ Браила и въ Вѣна. Въ австрийската столица неговата любознателность го накарала да се запознае съ учения славистъ *Миклошича*, отъ когото и почерпилъ много полезни вдъхновения. Слѣдъ срещитѣ си съ тоя филологъ почнѫлъ той да употрѣбява едно правописание въ книгитѣ си, различно отъ тогавашното, нъ такъво каквото министерството на просвѣщението сега залѣга да въведе. Така, напр., той пръвъ замѣнилъ ы съ *и*, ѧ съ *е*, і съ *и*, и т. н.

Въ Пловдивъ М. билъ ревностенъ проповѣдникъ на българщината, за което пловдивскитѣ гръкомане особено го ненавиждали, и го клеветили прѣдъ турцитѣ. Въ 1875, въ врѣме на *Заарското* (виж. това име) възстание, той билъ подозрѣнъ отъ турскитѣ власти за участникъ въ движението, та билъ грабнѫтъ и откаранъ въ вериги въ Стара-Загора прѣдъ испратената отъ Цариградъ по испититѣ на бунтовницитѣ комисия. Отъ тамъ той билъ закаранъ подъ стража въ Одринъ, дѣто излѣжалъ два мѣсеца уединенъ въ влаженъ каушъ. Освободенъ, той се завръща въ Пловдивъ; нъ за да избѣгне пó-нататъшната опасность, забѣгва въ Букурещъ.

И тамъ той не сѣдѣлъ миренъ. Събралъ се съ тамошнитѣ емигранти и подъ име *Д. Веселиновъ* подкачилъ да издава вѣст. *Стара Планина.* Въ сръбско-турската война той билъ единъ отъ дѣйцитѣ по прѣпращането на нашитѣ доброволци, които воюваха въ Сръбия среща турцитѣ. Въ Букурещъ той издалъ въ това врѣме първата

книга стихотворения на поета Вазова. *Прѣторецъ и Гусла.*

Когато руситѣ, въ 1877, прѣминжхж Дунавъ, М. се завърнж въ България и подкачи изново книжовната си дѣятелность. Въ това врѣме, слѣдъ раздѣлата на Източна Румелия отъ Княжеството, създаде той въ Пловдивъ вѣст. *Народенъ Гласъ*, съ програма да крѣпи тежненията на народа къмъ обединение. Тоя вѣстникъ трая прѣзъ цѣлия седемгодишенъ периодъ на румелийското управление.

Прѣзъ 40-годишното си книжарство М. е издалъ голѣмо число книги, много отъ които сж написани, стъкмени или прѣведени отъ самаго него. Само изработенитѣ отъ него книги, на които бройтъ е толкова голѣмъ, че той вече го не помни, биха съставили една библиотека. Ала той всѣкога е билъ, па и сега е нáй-много извѣстенъ съ своя *Бащинъ Езикъ*, букварь и редъ читанки за дѣцата, които сж издържали вече до сега 36 издания и сж познати и на мало и на голѣмо. Кой въ дѣтинството си не се е училъ по *Бащинъ Езикъ*, кой не знае тоя редъ книжки, написани въ лека форма на чистъ български езикъ и съ гладъкъ слогъ, книжки, на които расте вече поколѣние слѣдъ поколѣние? Наистина, самото нѣщо, че тоя учебникъ е извикалъ толкова си подражания и поддѣлки, показва нáй-ясно колко широко е неговото распространение въ отечеството ни и съ каква огромна популярность се ползува; и нáй-забѣлѣжителното е, че на единъ самоукъ, въ слѣпитѣ врѣмена у насъ, хрумнжло на умъ да напише такъвъ букварь по нова метода, който е станжлъ токо-речи незамѣнимъ, — който и сега, слѣдъ 30-годишенъ животъ, оставя далеко задъ себе си букваретѣ на учени, педагози, университанти и други. Причината на М.-та сполука се крие въ това, че той всѣкога е умѣлъ да върви съ врѣмето си, владѣлъ е езика си пó-добрѣ отъ съврѣменнитѣ нему многобройни подражатели и съревнователе, избиралъ е сюжетитѣ си изъ народния животъ, па и чуждото е обличалъ въ чисто българска прѣмѣна. Историята на М-вия прочутъ букварь, както нж излага критикътъ на досегашнитѣ наши букваре, нашиятъ педагогъ Ст. Заимовъ, въ съчинението си *Методика на български езикъ* (Пловдивъ, 1898, 2-ро изд., ч. I), е много интересна. Въ свръска съ тая история, г-нъ Заимовъ прави една бѣлѣжчица и твърдѣ забавна, и високо поучителна за многоученитѣ мжже. Всѣкой ще оцѣни тая бѣлѣжка, когато знае, че нашиятъ книжовникъ Момчиловъ, за когото е дума въ неж, е билъ ученъ българинъ съ русско образование. Ето самата бѣлѣжка:

«Букварьтъ на Момчилова и букварьтъ *Бащинъ Езикъ* на Д. В. Манчова сж печатани [въ Вѣна] въ една и сжща печатница (Л. Соммеръ) и въ една и сжща година (1869). По расказитѣ на Д. В. Манчова, Момчиловъ и Манчовъ, когато се печатали букваретѣ, живѣли въ едно жилище, хранили се на една трапеза, печатали въ една и сжща печатница и по цѣли дни се прѣпирали за педагогическото достойнство на букваретѣ си. Момчиловъ се присмивалъ Манчову, че редялъ «шаренъ букварь,» какъвто имали нѣмцитѣ и глупавитѣ хървате и съ нѣкаква си педагогическа надутость турялъ високо своя букварь надъ всичкитѣ букваре на свѣта. Момчиловъ не могълъ да разбере, какъ така може въ букваря да се турятъ и ржкописни думи? И какъ така обучението на четене да се свързва съ обучението на писане? Манчовъ се досѣщалъ, че наредбата, по която е редилъ букваря си Момчиловъ, е много пó-стара

и отъ Ланкастеровата метода, присмивалъ се Момчилову и наричалъ букваря му «дѣдо адамовски.» Разликата между букваря *Бащинъ Языкъ* на Манчова и букваря на *Момчилова* е такъва, каквато е разликата между *рибения букварь* на Берона и букваря на Неновича, сир. Манчовъ е вървѣлъ по стжпкитѣ на съврѣменницитѣ си, а Момчиловъ се е вънжлъ 250 години назадъ отъ епохата си.»

И до сега **М.**, ако и въ напрѣднжла възрасть, е единъ отъ неуморимитѣ работници въ нашото книжовно поле. Въ 1894 той стъкми и издаде *Учебенъ Исторически Атласъ* съ изображения на паметници отъ искусството и бита на старитѣ и новитѣ народи. Съ тоя си трудъ той удовлетвори една чувствителна нужда въ нашитѣ училища, които се лишаваха отъ пособие за изучване всеобщата и българската истории. Слѣдъ него той даде на книжнината ни нѣколко други книги за отдѣленията и класоветѣ. **М.** е изработилъ въ послѣдно врѣме пъленъ *Исторически Атласъ*, гравиранъ и готовъ за печатъ, и сега работи *Рѣчникъ на старо-български езикъ.*

И тоя толкова трудолюбивъ нашъ книжовникъ, който така патриотически е испълнилъ длъжностьта си и въ литературно и въ политическо отношение, па и съ скромностьта си е примѣръ за подражание, насмалко щѣше да стане жрътва на неразборията на нашитѣ политикани. Прѣзъ терора, който настанж въ България слѣдъ *9-и августъ* (виж. *Августъ, 9-и)*, когато агентитѣ на властьта отидохж до крайностьта да търсѭтъ и искореняватъ изъ душата на хората убѣжденията имъ, той биде принуденъ да земе закона въ ржцѣтѣ си и единъ може-би отъ всички български граждане запрегнж пушката си и защити гражданскитѣ си права, на́й-светото отъ тѣхъ, неприкосновеностьта на дома. Съ перспективата прѣдъ себе си да бжде влѣченъ по участъцитѣ и поруганъ както толкова наши видни сънародници въ онова врѣме, той прѣдпочете да умре и благодарение на пъргавината и сърдчеността си не остави една възвилнѣла полиция да се подиграе съ честьта му. Dura lex sed lex (законътъ е строгъ, нъ е законъ) и беспрѣкословното подчинение, което това правило изисква, си е на мѣстото, когато властьта испълнява законнитѣ си права и длъжности; нъ всѣкой гражданинъ има право съ оржжие въ ржка да се противи на агенти на властьта, когато тѣ вършжтъ надъ него беззаконие.

Справедливостьта изисква да се каже, че **М.** е ималъ въ сжпржгата си, г-жа *Злата,* достойна помощница въ книжарството. Тя е дѣлила неговата сждбина въ тежкитѣ врѣмена, дори и забѣгнжла съ него въ Румжния. Ала, за жалость, тя е испатила отъ сънародници, каквото не е прѣтърпѣла отъ ржцѣтѣ на турцитѣ: за да отърве мжжа си, въ врѣме на нападението на дома имъ, за което е дума по́-горѣ, тя е била бита до смърть; кръвь е текла отъ устата и́. Нещастната всѣкога сълзи рони, кога расказва това си патило, което се е отразило пагубно на здравието и́.

Манчу. Връхъ въ Рила-планина, въ съединението и́ съ Родопитѣ; 2,157 метра надъ морското равнище. Въ тоя връхъ сж изворитѣ на Марица.

Маншонъ, *фр.* Коженъ валякъ, въ който госпожа или госпожица си муши зимѣ, кога излиза вънъ, ржцѣтѣ.

Маонъ (сегашното му име *Майнъ*). Староврѣмененъ градъ въ Иудея, 11 килом. на юго-ист. отъ Хевронъ. — **Маоняне, маонци**. Едно арабско племе, побѣдено отъ Озия; прѣдполагатъ, че е обитавало Маонъ и околностьта му *(Библ.)*.

Мара, Марга, Мариго (Мария). Име на три княгини, гръцка, българска и сръбска, на които сждбата е била еднаква, именно *Мариго Кантакузинова*, *Мара* или *Марга Шишманова* и *Мара Бранковичъ*. Първата била дъщеря на гръцкия императоръ и писатель Иоана Кантакузина, оженена за брусенския султанъ *Орхана*, отъ която се добилъ *Мурадъ I*; втората била сестра на българския царь Ивана Шишмана, оженена за *Мурада I*; отъ тоя бракъ се добилъ *Баязидъ I*. Третата била дъщеря на сърбския князъ Юрия Бранковича, който ѭ оженилъ за *Мурада II*, и чийто синъ билъ Мохамедъ II, завоевательтъ на Цариградъ. Името Марга, Мара, Мария се е упазило като много популярно въ народната поезия на българетѣ, сърбетѣ и гръцитѣ; и историческитѣ изслѣдователе се затрудняватъ да опрѣдѣлѭтъ коя отъ тѣхъ се има прѣдъ видъ въ пѣснитѣ на тоя циклъ, понеже сждбата имъ въ нищо не е различала: тѣ всичкитѣ били на сила оженени отъ бащитѣ или братята си за турски султани, ала пакъ, съгласно съ историята, и съ народната поезия, тѣ продължавали до края на живота си да пазѭтъ свето народната си вѣра, па и да бержтъ грижа прѣдъ мощнитѣ си сжпржзи или въцарени синове мохамедане за едноплеменния и едновѣрния си народъ; освѣнь това, явно е, че тѣ сж се застжпяли за всички православни християне въ новото царство: вдовицата отъ султана Мурада II, сърбска **М.**, която се ползувала съ искренно синовно почитание отъ страна на Мохамеда II, исходатайствувала неговото позволение за монаситѣ да прѣнесжтъ отъ Търново въ опустошения Рилски монастирь мощитѣ на св. Ивана Рилски. Любопитни грамоти на сърбска **М.** се намиратъ у Ф. Миклошича: Monumenta serbica, *etc*. Колкото за Мара, българската княгиня, султанъ Мурадова сжпржга, за да разберемъ ревностьта и грижитѣ ѝ за християнскитѣ народи, подвластни на турцитѣ, доста е да припомнимъ султанъ Мурадовото прѣдложение въ народната пѣсень

Царь Мурадъ Мари думаше:
«Хайде се, Маро, потурчи,
Бѣла каджна да станешъ,
На високъ чардакъ да сѣдишъ,
Жълти жълтици да бросишъ»

и Мариний отговоръ, че прѣди да приеме султанското прѣдложение, султанътъ трѣбва *да освободи раята*.

Марабу, *араб.* Голѣма птица съ хубави пера, въди се въ Сенегалъ. Перата на тая птица се употрѣбяватъ за украшения на женски накити, особено на капели, и тѣ се наричатъ *Марабу*.

Марага. Персидски укрѣпенъ градъ, 80 килом. на югъ отъ Таврисъ; 15,000 жит. Тоя градъ е билъ столица на монголски ханъ Хулаку, Ченгисъ-хановъ внукъ, въ XIII-и вѣкъ. Тамъ живѣлъ и прочутъ астрономъ Насжръ—Единъ, комуто Хулаку съградилъ обсерватория. Остатки отъ тая обсерватория сж се упазили и до сега. Въ околностьта на **М.** се вади мраморъ, който на тънки просвѣтливи плочи се употрѣбява въ цѣла Персия.

Мара-Гидия. Единъ отъ тритѣ на́й-високи върхове на Стара-планина [другитѣ *Фердинандовъ връхъ* и *Кадемлий*], при Карлово; 2150 метра надъ морското равнище.

Маражо. Голѣмъ о-въ при сѣв.-източния брѣгъ на Бразилия, между устията на Амазонъ и Пара; простр. 52,800 чет. килом. и насел. 20,000 жит. Тоя о-въ е на́й-голѣмий на Бразилия и на южна Америка, безъ исключение дори и на Огнена Земя. Земята, равна, е едвамъ 30 сантим. по́-горѣ отъ равнището на високитѣ блата. Въ сѣв.-източната часть се хранѭтъ много стада добитъкъ.

Маразмъ, *гр.* Въ *медиц.* изнурение, истощение на жизненитѣ сили, дрѣхлость.

Маракаибо. Укрѣпенъ приморски градъ въ Венезуела, на протока, който съединява езеро Маракаибо съ Маракаибски заливъ, 32,000 жит. Търговия съ кафе, сурови кожи, кокосови орѣхи. — 150 килом. надлъжъ и 100 наширъ. — Заливътъ е часть отъ Антилско море, която се вдава въ матирека 190 килом.

Маранхао или *Санъ-Луи де* **М**. Укрѣпенъ градъ въ сѣверна Бразилия, гл. градъ на едноименен о-въ и на едноименна область, която се прѣдѣля на сѣверъ съ Атлантически океанъ; 2,200 килом. на сѣв. отъ Рио-де-Жанейро; 35,000 жит. **М**. е на́й-добрѣ построений градъ въ Бразилия. Прѣзъ него се изнасятъ памукъ, кожи, оризъ, тапиока, какао, захарь, салсепарила и др. Тоя градъ е основанъ въ 1612 отъ французетѣ. — Обл. **М**., 1000 килом. надлъжъ и 700 килом. на-ширъ, има 360,000 жит. — О-въ **М**. има 160 килом. околовръстъ.

Маранъ-ата. Двѣ сирийски думи, които значатъ «Господь нашъ иде». Прилагали сѫ се при проклинане, за да се покаже, че проклетията непрѣменно ще постигне оногова, който е подъ неѭ *(Библ.)*.

Маратонъ. Въ старо врѣме, едно село на източното крайбрѣжие на Атика, 31 килом. на сѣв.-ист. отъ Атина, сега наричано *Врана;* въ полето, на което това село дало името си, атинянетѣ, подъ началството на Милтиада, одържали надъ персянетѣ въ 490 прѣди Р. Х. една отъ на́й-славнитѣ побѣди въ историята. — Маратонско поле е около 9 килом. на-дължъ и 5 килом. на-ширъ, съ планина на зап., блата на сѣв. и на югъ; само откъмъ истокъ е отворено къмъ морето. Староврѣменнитѣ писатели различатъ много въ прѣсмѣтането численностьта на нападателетѣ. Платонъ казва, че персянетѣ били до 500,000; Трогъ Помпей — до 600,000, а Корнелий Непосъ казва, че тѣ били 100,000, съ 10,000 конница. Това послѣдното прѣсмѣтане е вѣроятно близу до истината, понеже е съгласно съ Херодотовото казване, че цѣлата персидска войска се прѣнесла на 600 кораба, отъ които всѣкой носелъ по 200 души. Всичкитѣ писатели сѫ съгласни, че гръцитѣ били 10,000; ала на гръцитѣ помагали доста робетѣ имъ, които не влизатъ въ 10-тѣ хиляди. Сполуката на гръцитѣ се длъжала на тѣхната строга дисциплина и на Милтиадовия военен гений; въ сравнение съ гръцката сила персянетѣ били една необуздана тълпа. Персянетѣ изгубили около 6,400 души; а атинянетѣ само 192, между които двама генерали и нѣколко висши офицери.

Маратъ *(Жанъ)*. Единъ отъ нáйбезчестнитѣ характери на французската революция, род. въ 1744 отъ протестантски родители, въ Бодри, въ Невшателъ (Швейцария). **М.**, лѣкарски синъ, добилъ добро образование въ бащиния си домъ; прѣкаралъ пó-вече отъ 10 години въ Англия и Холандия; заявилъ се тамъ съ единъ редъ книги и брошури, които изведнжшъ му създали многобройни неприятели чрѣзъ страстностьта на тона и рѣзкитѣ нападки на авторитетитѣ. Въ 1773 издалъ книгата: De l' homme (Амстердамъ), която го увлѣкла въ една полемика съ Волтера; подирь неж дошла революционна брошура: The chains of slavery *(Вериитѣ на робството*, Лондонъ, 1774; франц. издание Les chaînes de l' esclavage, Парижъ, 1792 и отпослѣ). На това врѣме се отнасятъ нѣкои негови трудове по естественитѣ науки, оцѣнени отъ парижската академия. Въ 1780 той прѣдставилъ на конкурсъ своя Plan de législation criminelle, въ който се доближава до школата на криминалиститѣ човѣколюбци; въ тая книга напада смъртното наказание. Като се изказва въ духа на просвѣтителната епоха за правата на долнитѣ класове, той прокарва, между друго, мисъльта, че никой не трѣбва да притежава по право излишенъ имотъ, доклѣ има люде, които се нуждаютъ отъ насущния. Влиянието му надъ долнитѣ класове станжло твърдѣ голѣмо.

Въ 1789 **М.** почнжлъ да издава вѣст. Ami du Peuple (Приятель на Народа), който излизалъ до самата му смърть подъ разни имена. *Приятельтъ на Народа* шибалъ еднакво и кралевското семейство, и министритѣ, и депутатитѣ, и много помогнжлъ за распространението между народа, особено въ Парижъ, на крайно революционния фанатизмъ; народътъ се трупалъ на навалици да го чете. Съдържанието и ожесточений тонъ на вѣстника извикали противъ **М.** сждебни прѣслѣдвания. **М.** се крилъ изъ зимницитѣ, дори и побѣгнжлъ въ Англия. Ала тия гонения му дали само още пó-голѣма енергия и го направили пóсвирѣпъ: назначенъ членъ въ надзирателния комитетъ на Комуната, той приготвилъ септемврийския сѣчъ, всрѣдъ който билъ избранъ членъ на народното събрание; нъ когато се явилъ въ събранието билъ приетъ токо-речи съ всеобщи изрази на отвращение. Никой не желаялъ да сѣди до него и колчимъ ставалъ да говори, все се дигалъ шумъ. Въ вѣстника си, сега Journal de la République, той настоявалъ върху необходимостьта да се обнови обществото съ принасянето въ жертва 270,000 глави на измѣнницитѣ (привърженицитѣ на стария режимъ). Това искалъ той и въ народното събрание, което осждило Лудовика XVI, като заявявалъ, че ако това не се приеме, той ще иска пó-вече. Сега той обърнжлъ всичката си дѣятелность къмъ унищожението на жирондиститѣ (виж. това име), които непрѣстанно клеветилъ. Прѣзъ априлъ, 1793, **М.** прокаралъ страшния законъ срѣща подозрѣнитѣ, по силата на който 400,000 души били хвърлени въ затворитѣ.

Робеспиеръ, Дантонъ и **М.** били сега триумвиратътъ, който държалъ въ ржцѣ Франция. Нъ на 1 юл., 1793, **М.** билъ прободенъ у дома си отъ Шарлота Корде (виж. това име), млада французойка, която

съчувствувала съ гоненитѣ жирондисти, и се ужасавала отъ чудовищностите на якобинцитѣ. Слѣдъ това събитие се извършили нѣкои отъ на́й-лошитѣ звѣрства въ царуването на терора; потоци кръвь потекли, както казвали, до душата на М., чийто ликъ, съ зинжли рани, исписанъ отъ Давида, се извадилъ на показъ въ Лувръ, и послѣ закачилъ, въ народното събрание; въ сжщото врѣме се постановило да се поддържа на счетъ на държавата М-та хазайка, за която М. се билъ вѣнчалъ «единъ прѣкрасенъ день, въ присжтствието на слънцето.» М-тѣ смъртни останки, прѣнесени въ Пантеона, били изгонени отъ тамъ на другата година, и портретътъ му махнжтъ отъ народното събрание. Изводи изъ М-тѣ съчинения сж напечатани отъ *Vermorel* (Oeuvres de Marat, 1869), а една подробна биография е написана отъ Alfred Bougeart (*Marat*, 1865).

Марашъ (Germanica Caesarea). Градъ въ азиятска Турция, въ халеп. вил., 154 килом. на сѣв.-зап. отъ Халепъ и 100 килом. на зап. отъ Евфратъ; 20,000 жит. (отъ които половината арменци). М. е гл. градъ на едноименен санджакъ, който отговаря на една часть отъ Мала-Армения. Домашно тъкачество (вълнени и памучни платове) и златошити и среброшити работи, изработвани отъ женитѣ. Около 20 джамии и 10 пръкви. Католич. и армерико-протестантски мисии.

Марбургъ. Австрийски градъ (Щирия), 60 килом. на юго-ист. отъ Грацъ, на Драва; станц. на желѣзницата отъ Грацъ за Щайнбрюкъ, съ клонъ за Клагенфуртъ; 17,700 жит. Търговия съ жито и вино, произвождани въ окржга. Съборна църква, съ хубава висока кула и старъ замъкъ.

Марбургъ. Прусски градъ (Хесенъ-Каселъ), на Ланъ (притокъ на Рейнъ), на желѣзницата отъ Каселъ за Гисенъ; 11,225 жит. Фабрики за дребни желѣзни и оловени издѣлия. Прочута *Елисаветина църква,* шедевръ отъ готическа архитектура, въздигнжта отъ 1235 до 1285. Университетъ, първий германски университетъ основанъ отъ протестанти въ 1527; притежава библиотека съ 120,000 т. — Въ 1529 реформаторитѣ Лютеръ и Цвингли държали въ М. прочутъ съборъ върху прѣсжществението.

Марганецъ, *лат.* Минералъ, който съдържа метала манганъ; употрѣбява се за разни производства, особенно за добиване кислорода.

Маргаринъ, *лат.* Твърдо, масловидно вещество, което се намира въ лойта, маслото и др. Често въ странство маслото прѣправятъ съ м Тая измама се познава като се растопи съмнителното масло. Маслото се топи на 35 градуса, м. само на 70, сир. много по́-бавно.

Маргарита *Валдемарова,* род. въ Копенхагенъ въ 1353, оженила се въ 1363 за норвежския краль Хакена VIII. Управлявала Дания, слѣдъ смъртьта на баща си, Валдемара III (1376), и Норвегия, слѣдъ смъртьта на мжжа си (1380), като регентка за Олафа, сина си, послѣ за Ерика Померански, внука си. Повикана отъ шведитѣ, тя разбила и заробила, въ Фалкепингъ, Алберта Мекленбургски (1388). Тогава се осжществила федерацията на тритѣ скандинавски държави, благодарение ней, осветена съ Калмарското съ-

единение (1397), което пó-сетнѣ развалила ревностьта на сънъзенитѣ народи. М. умрѣли въ 1412.

Маргиланъ. Градъ въ русски Тюркестанъ (срѣдна Азия), 237 килом. на юго-ист. отъ Ташкентъ, 65 килом. на юго-ист. отъ Хокандъ, на р. Шахъ-и-Марданъ; 26,000 жит., пó-вечето сарти: има и русски таджици и евреи. Платове отъ камилска козина. Доста голѣма търговия съ чай и фарфоръ. М. е избранъ отъ русскитѣ власти за гл. градъ на Фергана, поради здравостьта на климата му и срѣдоточното му положение; ала русский градъ, подъ име *Ново-Маргиланъ*, се строи 16 килом. на югъ отъ стария М.

Мардинъ. Градъ въ диарбек. вилаетъ, 90 килом. на юго-ист. отъ Диарбекиръ, на южния склонъ на Караджадагъ; 15,000 жит., пóвече отъ половината християне отъ разни секти (халдейци, сирийци, яковити, арменци, протестанти, католици), останжлитѣ кюрди мохамедане. Евреитѣ иматъ синагога. Яковитский патриархъ живѣе въ ближния монастирь Сафранъ. Мардинки сж прочути по хубостьта си. М., мжчно достжпенъ градъ, е важенъ стратегически по близостьта на прохода, който съобщава Диарбекиръ съ Месопотамия.

Мардоний. Персидски генералъ, зетъ на персидския царь Дария, прѣдвождалъ Ксерксовитѣ войски въ Гръция въ 496 прѣди Р. Х., покорилъ Тракия и Македония, но билъ разбитъ при Термопили и Саламинъ, а слѣдъ това въ една битва при Платея потърпѣлъ пълно поражение и билъ убитъ (479).

Мардохей. Прочутъ еврейнъ, чиято внука Естирь се оженила за персидския царь Асуира (виж. *Естирь*). М., за откриването си единъ заговоръ среща царя, билъ направенъ неговъ пръвъ министръ (V-и вѣкъ прѣди Р. Х.).

Маренго. Село (съ 2000 жит.) въ сѣверна Италия, въ александрийската пиемонтска область, между Александрия и Тортонъ, расположено всрѣдъ обширни гори. М. е било сцена на една паметна битва, въ която една французска войска, подъ начал. на консула Бонапарта, и малко пó-вече отъ 20,000, поразила 32,000 австрийци, подъ начал. на генер. Меласа, на 2 юн. 1800, вслѣдствие на което французетѣ се утвърдили въ цѣла горна Италия.

Мариански о-ви или *Ладрони*. Нáй-сѣверний купъ о-ви, въ Австралия, на ист. отъ Филипинскитѣ; простр. 1145 чет. килом. и насел. 8,665 жит. Главнитѣ о-ви сж Гуамъ и Санта Ана. Гл. произведения: оризъ, царевица, памукъ и синило. М. о-ви били открити въ 1521 отъ Магелана; сегашното си име добили въ честь на кралица Мария Ана австрийска, жена на Филипа IV, испански краль, който испратилъ тамъ мисионере въ XVII вѣкъ. *Аганя*, въ о-въ Гуамъ, е гл. градъ на тоя архипелагъ, който е владѣние на Испания.

Марий. Прочутъ римски генералъ, синъ на простъ земедѣлецъ, роденъ въ с. Цереате, близу до латинския градъ Арпинумъ, въ 157 прѣди Р. Х. Служилъ съ голѣмо отличие подъ Сципиона Африкански Млади, който за храбростьта му дори го сочилъ за свой прѣемникъ. Въ 119 билъ избранъ трибунъ на народа, чиито права отстоявалъ доблестно среща посѣгателствата на благородницитѣ. Пó-сетнѣ се оженилъ за Юл. Цѣзарева леля, и въ 109

придружилъ Метела въ Африка. Подирь 2 години билъ избранъ консулъ, и натоваренъ да води войната среща Югурта, надъ когото одържалъ окончателна побѣда въ 106 пр. Р. Х. Отъ това врѣме зима началото си враждата между него и Л. Сула, тогава неговъ квесторъ, която по́-сетнѣ докарала толкова ужаси. Между това, една грамадна орда кимври, тевтонци и други сѣверни варваре била нахлула въ Галия, и нѣколко пѫти разбила римскитѣ сили съ голѣмъ сѣчъ. М. пакъ билъ повиканъ на консулския постъ въ 104 пр. Р. Х., и 3-и, 4-и и 5-и пѫть въ слѣднитѣ години (103—101), защото се вѣрвало, че само той може да спаси републиката. Войната среща тевтонцитѣ въ задалпийска Галия го занимавала двѣ години; нъ на́й-сетнѣ ги унищожилъ въ една двоедневна битва при Aquae Sextiae, сега Ексъ, въ Провансъ, дѣто 200,000—споредъ други 100,000 — тевтонци били избити. Слѣдъ това, той поелъ началството на войскитѣ въ сѣверна Италия среща кимвритѣ, които сѫщо съсипалъ близу до Vecellae на зап. отъ Миланъ, съ подобно поражение (101 пр. Р. Х.). Въ Римъ не знаяли прѣдѣли на радостьта си. М. билъ обявенъ спаситель на държавата, трети основатель на Римъ, и името му се споменувало на́редъ съ имената на боговетѣ на пироветѣ. Той билъ избранъ консулъ шести пѫть въ 100 пр. Р. Х. Често сѫ забѣлѣжвали, че да билъ умрѣлъ въ това врѣме, щѣлъ да остави едно отъ на́й-великитѣ имена на римската история. Когато на патриция Сула, като консулъ, се повѣрило воденето на войната среща Митридата, М., който отдавна проявявалъ луда завистъ къмъ съперника си, се опиталъ да го лиши отъ водителството, и пламнѫла една междуособна война (88 пр. Р. Х.). М. скоро билъ принуденъ да бѣга отъ Римъ; тогава започнѫли за тоя знаменитъ римлянинъ, вече остарѣлъ и нещоменъ, нъ все жъденъ за слава, оня редъ злочестини, прочути въ историята. Откритъ всрѣдъ ментурнскитѣ блата и заведенъ въ Ментурна като прѣстѫпникъ, той билъ осѫденъ на смъртъ и затворенъ въ тъмница, дѣто прѣдъ него се явилъ, съ мечъ въ рѫка, единъ кимврски робъ, да испълни прѣсѫдата. *Нима́ ти смѣешъ да убиешъ Каия Мария?* му извикалъ гордо славний затворникъ. При тия думи робътъ, уплашенъ, захвърлилъ меча и търтилъ да бѣга. Скоро милостьта на ментурненци доставила на М. срѣдството да избѣга въ Африка. На африканския брѣгъ той излѣзлъ на самото мѣсто, дѣто билъ нѣкога могѫщий Картагенъ; нъ едвамъ билъ излѣзлъ на брѣга и Секстилий, управительтъ на Ливия, му испратилъ заповѣдь да напусне тая область. «Кажи на управителя,» отговорилъ М. *«че си видѣлъ Мария бѣжанецъ, сѣднѫлъ на развалинитѣ на Картагенъ.*

На́й-сетнѣ М-тѣ приятеле, съ Цина на чело, подигнѫли възстание и М. побързалъ, та се върнѫлъ въ Италия. Заедно съ Цина той завладѣлъ Римъ, и жестоко си отмъстилъ на аристокрацията; 4,000 робе 5 дни и 5 нощи трепали и грабили аристократитѣ, Сулинитѣ партизане. М., заедно съ Цина, билъ избранъ 7-и пѫть консулъ, нъ умрѣлъ скоро, слѣдъ 17 деня (86 пр. Р. Х.). — Синъ му, Кай М., билъ въ 82 пр. Р. Х.

консулъ; побѣденъ отъ Сула, той се самоубилъ.

Мари - Галантъ. Единъ отъ малкитѣ Антили (на Франция), подъ вѣдомството на Гваделупа, 28 килом. на юго-ист. отъ Гваделупа; простр. 149 чет. килом. и насел. 17,000 жит. Гл. гр. *Гранъ-Бургъ* или *Марго*. Захарна тръстика, кафе, памукъ. М.-Г. е нареченъ така по името на кораба, въ който билъ Колумбъ, кога открилъ о-ва въ 1493.

Мариенбадъ. Градецъ въ Чехия, 52 килом. на сѣв.-зап. отъ Пилзенъ и 12 килом. на зап. отъ Теплъ, на желѣзницата отъ Ерлау за Пизенъ; 2,010 жит. М. е прочутъ по топлитѣ си минерални води, които всѣко лѣто се посѣщаватъ отъ по́-вече отъ 10,000 посѣтители. Въ околностьта има голѣми гори.

Мариенбургско езеро. Езеро въ Ливония (лифланд. губер.), 75 килом. на юго-ист. отъ Валкъ; простр. 15 чет. килом. Островче съ развалинитѣ на старъ рицарски замъкъ.

Мариенбургъ, полск. *Малборъ*. Градъ въ сѣв.-ист. Прусия, 45 килом. на юго-ист. отъ Данцигъ, на десн. бр. на Ногатъ, на желѣзн. отъ Данцигъ за Кенигсбергъ; 11,000 жит. Фабрики за машини. Житна търговия.

Марина, *лат.* Морско дѣло, мореходство; морска сила (търговска флота); военно-морска сила (военна флота; войска, особено обучена за служба на кораби). — **Маринеръ.** Морякъ, матросъ, корабникъ, морски войникъ.

Маринада, *лат.* Готвена риба, подправена съ оцетъ и меризми. — **Маринирамъ.** Подправямъ съ оцетъ и меризми ястие.

Маринеръ. Виж. *Марина*.

Маринирамъ. Виж. *Маринада*.

Мариновъ *(Дим.)*. Български писатель, род. въ Ломъ въ 1848. Училъ се въ родното си мѣсто, подирь което учителствувалъ три години; продължилъ учението си въ цариградското медицинско училище, дѣто се училъ само двѣ години (1868 — 1870), свършилъ класическата гимназия въ Бѣлградъ (1873) и слѣдвалъ въ бѣлградската Велика Школа, въ философския факултетъ (1875). Учитель въ Ломъ, той билъ арестуванъ въ 1876 отъ турската власть като скриватель на бунтовници. Пуснѫтъ отъ затвора слѣдъ освобождението на България (1877), той билъ едно по друго сѫдия, учитель, администраторъ въ Ломъ, Русе и другадѣ, доклѣ не се установилъ да живѣе въ София. М. е на́й-много извѣстенъ съ своята *История на българската литература* (Пловдивъ, 1887), както и съ своята *Жива Старина*, етнографическо (фолклорно) изучване на Видинско, Кулско, Бѣлградчишко, Ломско, Берковско, Орѣховско и Врачанско (Русе, отъ 1891). Отдѣлни негови издания сѫ още: *Какъ е създадена Българската Екзархия* (София, 1898). *Македония сърбска ли е или е българска страна?* (София, 1898) и *Евтимий* (послѣдний търновски патриархъ), животьтъ и духовно-обществ. мудѣятелность (Русе, 1900). Той е редактиралъ мѣсеч. спис. *Религиозни разкази* (София, 1897 —), на е и писалъ въ нашитѣ вѣстници и списания много статии. Още когато е билъ въ Цариградъ е обнародвалъ статии въ вѣст. *Македония*, а слѣдъ освобождението въ вѣст. *Цѣлокупна България* (1879), *Търновска Консти-*

туция (1884) и *Свобода* (1887). Въ спис. *Трудъ*, между друго, е и прѣведената отъ руски статия на Маринъ Дриновъ: *Нѣколко думи за езикътъ, народнитѣ пѣсни и обичаи на дебърскитѣ словѣне*, въ министерския *Сборникъ* (кн. II) *Политически движения и възстания въ западна България*, а въ спис. *Български Прѣгледъ* (год. III, 1896, кн. 7 и 8, 9 и 10) *Отъ София до Скопие*, пѫтни бѣлѣжки.

Мариновъ (флигелъ-адютантъ капитанъ *М. Я.*). Единъ отъ нашитѣ сливнишки герои, командиръ на 3-и Пѣхотенъ Бдински Пълкъ, загинѫ на 11 дек. 1885 отъ рана въ грѫдитѣ, добита на 7 ноемврия сѫщата година подъ Сливница. На 5-и, 6-и и 7-и ноемврия к-нъ **М.** съ пълка си е дѣйствувалъ на дѣсното крило, което първо захванѫ да измѣства неприятеля и да зима връхъ надъ него. К-нъ **М.**, роденъ въ Русе въ 1857, бѣ свършилъ курса на Робертъ Колежъ въ Цариградъ и военнитѣ науки въ софийското военно училище и въ с. петербургската воен. академия. Свѣдѣния за участието на пълка му въ войната се намиратъ въ посветената на неговата паметь книжка *Материали за историята на 3-и Пѣхотенъ Бдински пълкъ* отъ майоръ Дикова (София, 1899).

Марионетка, *фр.* (отъ името на италиянецъ Мариони, който пръвъ пѫть занеслъ въ Франция, въ врѣмето на Карла IX, единъ театръ съ кукли, докарвани въ движение чрѣзъ единъ особенъ механизмъ). Кукла, що се движи. Въ *прѣнос. см.* безхарактеренъ човѣкъ. — **Марионетенъ** *театръ*. Театръ, дѣто се прѣдставлява съ кукли.

Мариотовъ законъ. Законъ, нареченъ така по името на физика Мариота, който го открилъ. Сѣстоп въ това, че, *при еднаква температура, пространството, което захваща единъ газъ* (въздухообразно вещество) *е обратно съразмѣрно съ натискането.* Тоя законъ е правъ за доста голѣмъ натискъ. Ала е доказано, че атмосферний въздухъ и пó-вечето други газове, особено подъ твърдѣ голѣми налѣгания, се нагнетаватъ пó-вече отколкото ако слѣдвахѫ закона. Това отклонение се забѣлѣжва нáй-вече за газоветѣ способни да се обръщатъ въ течни тѣла, когато наближаватъ да се обърнѫтъ въ течното състояние.

Мариотъ *(Едмъ)*. Французски математикъ и физикъ, род. въ Бургундия прѣзъ първата половина на XVII-и вѣкъ, умр. въ 1684. Билъ игуменъ на монастиря St. Martin-sous-Beaume, когато Академията на наукитѣ го приела за свой членъ въ 1666. Животътъ му е лишенъ отъ особенъ интересъ, защото го прѣкаралъ съвсѣмъ въ кабинета си, между книгитѣ и инструментитѣ си. Главната му заслуга е, че развилъ теорията за течноститѣ и газообразнитѣ тѣла, и обогатилъ хидравликата съ много открития. Виж. *Мариотовъ законъ*.

Мариуполь. Русски приморски градъ въ екатеринославската губерния, на сѣвер. бр. на Азовско море, 104 килом. на юго-зап. отъ Таганрогъ; единъ желѣзн. клонъ го свързва съ желѣзницата Харковъ-Таганрогъ; 14,980 жит. Износна търговия: жито, ленено сѣме, вълна, кожи отъ ближнитѣ области. — Градътъ е билъ основанъ въ 1779 отъ гръци, прѣселени отъ Кръмъ; билъ бомбардиранъ отъ

една англо-французска флота въ 1855.

Марица. На́й-голѣмата тракийска рѣка, образува се между Рила-планина и Родопитѣ отъ три потока, отъ които на́й-западний, Сливница, истича отъ Жълто езеро (Сарж-гьолъ): срѣдний и на́й-голѣмий извира около 35 килом. на югъ отъ село Радоилъ отъ едно високо положено търсище, което се прѣдполага да е било дъно на едноврѣмешно езеро; и третий потокъ, на́й-източний, е р. Иберъ. При Бѣлево се появява въ тракийската равнина, на която тече прѣзъ срѣдата като минува покрай Т. Пазарджикъ, Пловдивъ, Одринъ и се влива при Енесъ, въ Бѣло (Егейско) море прѣзъ два ржкава, които образуватъ една блатиста делта, токо-речи среща о-въ Самотраки. До Одринъ тя е по́-маловодна и тече доста силно, та затова не е и корабоплавателна, а спущатъ по неж само салове; при тоя градъ, тя приема двата си на́й-голѣми притока, Тунджа и Арда — Тунджа токо подъ града, а Арда въ него. Около прѣди 40 години сж станжли опити да се направи **М.** корабоплавателна отъ Одринъ до Енесъ; ала това не се постигнжло, защото рѣката се насипвала. **М.** напуща България, та тече прѣзъ Турско, близу до Харманлий, дѣто минува прѣзъ едно хълмисто мѣсто, между послѣднитѣ краища на източнитѣ Родопи и Сакаръ-планина. Дѣснитѣ ѝ притоци сж: *Костенецка рѣка* или *Ели-дере*, *Кричимска рѣка*, *Чепларска рѣка*, *Улу-дере* и *Арда*, които си водѫтъ началото отъ Родопскитѣ планини; а лѣвитѣ ѝ притоци сж: *Тополка*, *Луда-Яна*, *Стрѣма*, *Сазлийка*, *Тунджа* и *Еркене*. *М.* има дължина около 445 километра. Горното ѝ течение, отъ изворитѣ до Т. Пазарджикъ, е около 79 килом.; срѣдното ѝ течение отъ Т. Пазарджикъ до Одринъ, — около 212 килом.; и долното ѝ течение, между Одринъ и морето, — около 154 килом. Стръмнината на долното течение е толкова малка, че водитѣ тамъ сж токо-речи застояли и цѣлата долина е една блатиста мѣстность. Като оплодотворителенъ двигатель, **М.** добива всичката си важность въ срѣдното си течение, а на́й-вече въ Пловдивско поле, близу 100 килом. надлъжъ, и 15 килом. едно-на-друго на-ширъ. Това нѣкогашно езеро, испълнено съ рѣчни наноси, е чудесно плодородно. То е срѣдището на староврѣменна Тракия, въспѣвана отъ античнитѣ поети. Многобройнитѣ могили (tumuli), токо-речи всички неизслѣдвани, които още се срѣщатъ тамъ, свидѣтелствуватъ за важностьта, която тая страна е имала въ живота на първобитнитѣ народи. — Порѣчието на **М.**, което захваща едно пространство отъ 53,846 чет. килом. и е правилно на югъ, е раздѣлено на сѣв. отъ рѣката на двѣ второстепенни порѣчия, които сж Карловското на зап., Казанлжшкото (Туловско поле) на ист., и се съобщаватъ помежду си чрѣзъ Калоферски проходъ. Въ Карловското порѣчие тече Стрѣма, която се влива въ **М.** подъ Пловдивъ; въ Казанлжшкото Тунджа. Желѣзната линия отъ Бѣлево до Одринъ върви все покрай **М.**; единъ клонъ отъ тая желѣзница отива отъ Търново-Сейменъ по лѣвия ѝ брѣгъ прѣзъ Нова-Загора въ Ямболъ. Друга желѣзна линия върви по цѣлото долно течение на **М.** отъ Деде-Агачъ до Кулели-

Бургасъ, дѣто се съединява съ паригрaдската линия, която минува прѣзъ долината на Еркене. Староврѣменний градъ Енесъ, на ист. отъ устието на **М.**, изгуби токо-речи всичката си търговска важность отъ когато се направи желѣзницата до новия градъ Деде-Агачъ на зап. и искуственото пристанище на тоя градъ. — Забѣлѣжително е, че покрай течението на **М.** по брѣговетѣ ѝ се срѣщатъ само села; голѣмитѣ градове сѫ рѣдки: Одринъ, Пловдивъ и Т. Пазарджикъ. И мостоветѣ на **М.** сѫ малко: единъ мостъ на желѣзницата при Кулели-Бургасъ, одринский, мустафа-пашаский, пловдивский и т. пазарджишский мостове. Тукъ-тамъ, дѣто е възможно, си служатъ съ канци или варки, ала за кѫси разстояния.

Мария *(св. Дѣва)*. Майката на Господа Исуса Христа, която наричаме и *св. Богородица*, Анина и Иоакимова дъщеря; била сгодена за Иосифа, който билъ, както и тя, отъ Давидовото потекло. Годеникътъ и годеницата живѣли въ Назаретъ; нъ прѣди да се оженѫтъ, ангелъ Гавриилъ, испратенъ въ Назаретъ, съобщилъ на **М.**, че по силата на св. Духъ, тя ще стане майка на Синъ Божи, когото ще именува Исусъ, и който, въздигнѫтъ на праотеческия си Давидовъ прѣстолъ, ще царува на него вѣчно. Иосифъ, увѣдоменъ и той божествено за сѫщата истина, приелъ **М.** като своя сѫпрѫга, и като такъва тя си останѫла дѣва до рождението Исусово, което станѫло въ Витлеемъ, дѣто Иосифъ и **М.** били отишли да се запишѫтъ за едно народопрѣброяване, заповѣдано отъ Августа (виж. *Иосифъ*). Слѣдъ като прѣдставила дѣтето въ иерусалимския храмъ, въ деня на *Очищението (Срѣтение Господне)*, **М.** побѣгнѫла съ дѣтето въ Египетъ, отъ дѣто се върнѫла само слѣдъ смъртьта на Ирода Велики (виж. това име). Евангелието споменува св. Дѣва въ храма, когато Иисусъ, 12-годишенъ, се намира между богословцитѣ, на свадбата въ Кана, въ Капернаумъ, на Голгота, и послѣденъ пѫтъ, когато била между ученицитѣ слѣдъ Христовото възнесение. Прѣпорѫчена отъ Спасителя, кога умиралъ, на възлюбления си ученикъ (Иоана), тя живѣла останѫлата часть отъ живота си, както изобщо се вѣрва, въ неговия домъ. Пóвече за нейната история не се знае. Събитията въ свръска съ Христовото рождение сѫ описани въ първитѣ двѣ глави на Евангелията отъ Матея и Лука. Спасителевото родословие чрѣзъ **М.** е описано въ Евангелието отъ Лука, гл. 3., дѣто е изложено какъ Спасителятъ се родилъ по плътъ съгласно съ староврѣменнитѣ пророчества. Високото религиозно почитане на християнетѣ за Дѣва **М.** се увеличило, когато църквата, като осѫдила Несториевото мнѣние (виж. *Несторий*) ѭ нарекла *Богородица, Богоматерь*. Въ VI-и и VII-и вѣкове се установили празднитѣ въ нейна честь Рождение, Успение и др. Християнетѣ отъ всички църкви, освѣнъ протестантската, призиваватъ ходатайството на Дѣва **М.** съ пó-твърдо убѣждение отколкото ходатайството на другитѣ светци и светици. Много богословски въпроси относително Прѣсветая Дѣва сѫ се подигали между християнетѣ отъ разнитѣ църкви. Въ 1855, папа Пия IX прогласи догмата за безгрѣшното ѝ зачатие, по която е

имало прѣзъ вѣковетѣ много спорове въ католическата пръква, нъ учението за която още отъ рано се е отхвърлило въ православната пръква.

Мария Магдалина, родомъ отъ *Магдала*, градъ въ Галилея, близу до Галилейско море. Избавена отъ седемь бѣса отъ Исуса, тя му станала много прѣданна. Намираме ѭ при подножието на кръста, послѣ на гроба Спасителеви. Христосъ се показалъ първо на М. М. слѣдъ въскресението си. Споредъ нѣкои гръцки автори, тя умрѣла въ 90 въ Ефесъ, дѣто придружила св. Богородица и св. Иоана. Паметьта ѝ е на 22 юлия.

Мария отъ Витиния (св.). Лазарова и Мартина сестра, приимала често Исуса Христа у дома имъ. По нейната молитва, той въскръсилъ Лазаря. Когато вечерялъ съ Симона Прокажени, шесть деня прѣди Пасхата, М. възлѣла възъ него една литра драгоцѣнно миро. Тя придружила Христа на гроба. Паметьта ѝ е на 17 декемврия.

Мария Египетска (св.). Отъ блудница, станжла велика подвижница, която прѣкарала 47 години въ задйорданската пустиня, разказала живота си на св. Засима и била погребена отъ него въ 521; паметьта ѝ е на 1 апр.

Мария. Българска царица, внука на византийския императоръ Романа Лакапина, оженена за царь Петра. Свадбата станжла въ Цариградъ и вѣнчанието се извършило отъ патриарха, въ присжтствието на императора, въ църквата при «Изворитѣ» (сегаш. *Балжклий)* въ 927 прѣзъ октомврия, спр. 4 мѣсеца слѣдъ Симеоновата смърть. Съ Петровото оженване за гръцката княгиня се укрѣпилъ мирътъ между България и Византийската империя, който турилъ край на 30-годишнитѣ токо-речи непрѣкжснжти войни, почнжти отъ царь Симеона. По мирния договоръ гръцитѣ формално отстжпили пó-вечето отъ завоеванитѣ отъ Симеона земи (между които и Пловдивъ), припознали самостоятелността на българската пръква [български иерархъ тогава билъ Дамианъ, съ прѣбивание въ гр. Доростолъ (Драстра, Силисра)] и Византия се задължила да счита българския царь пó-високо отъ всички европейски крале, дори и отъ нѣмския императоръ. Ала тая женитба имала лоши сетнини за България: Симеоновитѣ велики замисли и кроежи не се постигнжли; въ българския дворъ се вмъкнжло византийското влияние съ византийскитѣ интриги; боляретѣ, въспитани въ Симеоновия духъ, не били доволни отъ това положение на работитѣ. Захванжли се заговори и възстания, въ полза на царь Петровитѣ братя Ивана и Михаила, доклѣ нáй-сетнѣ българското царство се раздѣлило на *Западно* и *Източно* и България станжла подвластна на гръцитѣ (1018). Виж. *Българско царство* (западно и източно).

Мария. Българска царица, сжпржга на Ивана Владислава, отъ гръкофилската партия, която имала на чело патриарха Давида, пълководеца Богдана и др. Слѣдъ Владиславовото убийство (1018), М. поздравила писменно гръцкия императоръ Василия Българоубиеца още прѣди да пристигне въ Охрида, макаръ синъ ѝ Фружинъ, воеводи Николица, Иваница и други главатаре на народната партия да били рѣшени да противостѭтъ до край. Когато Бъл-

гароубиецътъ ликувалъ, че сполучилъ, макаръ на старость и слѣдъ 28-годишна борба, да покори България, и тържествено влѣзлъ въ Цариградъ, М. вървѣла прѣдъ него (прѣзъ пролѣтьта въ 1019). Тя и Самуиловата дъщеря Екатерина украшавали като щатсдами византийския дворъ. Слѣдъ Самуиловата смърть, М. и синъ ѝ Фружинъ за участие въ тогавашнитѣ придворни интриги били заключени въ монастирь; при това Фружинъ билъ и ослѣпенъ. Виж. *Владиславъ, Давидъ.*

Мария. Българска царица, сѫпрѫга на Константина Нѣманича и внука на византийския императоръ Михаила VIII Палеолога; играла доста голѣма роля въ България. Когато мѫжъ ѝ си счупилъ крака, тя съ малолѣтния си синъ Михаила управлявала царството намѣсто него, и съ интригитѣ си изложила България на голѣми бѣдствия. Много боляре станѫли жрътва на лукавата царица. Въ това врѣме, въ България се вмъкнѫли татаретѣ и опустошавали источнитѣ ѝ крайнини. Тогава на сцената се явилъ прочутий овчарь Ивайло (виж. това име), около когото се събрала голѣма войска. Слѣдъ Ивайловитѣ сполуки среща татаретѣ и Константиновата войска, властолюбивата изнѣжена гръкиня безъ срамъ дала рѫка на грубия овчарь, убийцата на мѫжа ѝ. Свадбата и коронацията се извършили въ Търново прѣзъ пролѣтьта въ 1278. Когато се распръснѫлъ слухъ, че Ивайло паднѫлъ убитъ въ бой среща татаретѣ и Търново отворило вратата си на *Ивана Асѣна* III, М., трудна отъ Ивайла, заедно съ сина си, била испратена въ Одринъ като на заточение.

Мария - Амалия. Французска кралица, род. въ Неаполъ, въ 1792, дъщеря на Фердинанда I, краль на Двѣтѣ Сицилии, оженила се за Луи-Филипа Орлеански, въ 1809. Орлеанска дукиня, французска кралица (виж. *Луи* Филипъ), тя била образецъ на всѣка добродѣтель. Придружила мѫжа си въ бѣгството му въ Англия, и починѫла въ Клермонтъ, въ 1866. Виж. княгиня *Клементина.*

Мария-Антоанета Австрийска. Французска кралица, по́млада дъщеря на императора Франца II и Мария Терезия, род. въ Вѣна въ 1755. Оженила се въ 1770 за франц. прѣстолонаслѣдникъ, внукъ на Луи XV, който, въ 1744, се въцарилъ подъ името Луи XVI. Прѣкрасна, умна и енергична, тя прѣзирала празнитѣ етикети и се отвращавала отъ разваленитѣ нрави на царедворцитѣ, за което била унижена чрѣзъ печата въ народното мнѣние. Укорявали ѭ още, че упражнявала твърдѣ голѣмо влияние на краля. Отхранена въ една абсолютна монархия, М.-А. не разбрала революционното движение, което станѫло въ 1789. Тя придружила мѫжа си въ бѣгството му, което не сполучило, въ 1791. Отдѣлена по́-сетнѣ отъ краля и отъ сина ѝ, затворена въ Консиержерията (прѣдварителенъ затворъ), тя била извадена прѣдъ революционния сѫдъ: Хеберъ нѣмалъ срамъ да искаже противъ неѭ на́й-безчестнитѣ клевети. Осѫдена на смърть, тя погинѫла смѣло на ешафота (4 окт. 1893).

Мария Лещинска. Французска кралица, дъщеря на полския краль Станислава Лещински, род. въ 1702. Въ 1709, когато баща ѝ билъ лишенъ отъ полския

прѣстолъ, прѣселила се съ родителетѣ си въ Вейсенбургъ, въ Елзасъ. Оженена за франц. краль Луи XV въ 1725, тя била пожъртвувана отъ него на любимки. Умр. въ 1768.

Мария Лоренска. Шотландска кралица, дъщеря на лоренски дукъ, род. въ 1515. Оженила се за шотландския краль Якова V въ 1538, откакъ овдовѣла отъ Лудовика Лонгвилски на 20-годишна възрасть. Слѣдъ Яковата смърть управлявала царството като регентка, първень заедно съ кардинала Битона, а послѣ сама, въ името на дъщеря си, Мария Стюартъ (виж. това име). По съвѣта на лоренскитѣ дукове, тя се опитала да спре напрѣдъка на протестантството. Суровитѣ мѣрки докарали междуособна война, всрѣдъ която М. умрѣла въ 1560.

Мария Луиза. Французска императрица, послѣ пармска дукиня, дъщеря на Франца I, австрийски императоръ, родена въ Вѣна въ 1791. Оженила се за Наполеона I, когато стжпилъ въ втори бракъ, въ 1810. Майка на синъ, Напалеонъ II, нареченъ *Римски кралъ*, тя управлявала като регентка Франция прѣзъ войнитѣ въ 1813 и 1814. Слѣдъ Наполеоновото заточение на о-въ Елба, тя съ сина си се отдалечила въ Шенбрунъ (Вѣна), дѣто си останжла и слѣдъ връщането му отъ заточението. Въ 1816 ѝ се повѣрило управлението на Парма, Пиаченца и Гвастала, като ѝ се упазила титлата Импер. Величество. Отъ 1822, тя била въ таенъ бракъ съ графа Адама Найперга. Умр. въ Вѣна, 1847.

Мария Луиза. Първата княгиня на княжество България и основателката на българската династия, род. въ Римъ на 5/17 ян. 1870, починж въ София на 19/31 ян. 1899. Нейно Ц. В., първа дъщеря на Роберта Бурбонски, бивши владѣтеленъ князъ на Парма и Пияченца, и на първата му сжпржга Мария Бурбонска (дъщеря на покойния Фердинанда II, краль на Двѣтѣ Сицилии, починжла въ 1882) станж българска княгиня на 8 апр. 1893, — день, въ който се извърши вѣнчанието ѝ съ Н. Ц. В. князъ Фердинанда въ двореца на Роберта Бурбонски въ Пионоре. Пристигането на високайшитѣ младоженци въ България и пжтуването имъ отъ Свищовъ до Търново и София бѣше едно триумфално шествие. За пръвъ пжть слѣдъ 500-годишно робство българский народъ срѣщаше своята си княгиня. На другата година, именно на 18 ян. 1894, Нейно Ц. В. ощастливи България съ прѣстолонаслѣдника, Н. Ц. В. князъ Борисъ Търновски, и се създаде народна династия. Въ продължение на шесть години, Нейно Ц. В. надари отечеството ни съ двама князове и двѣ княгини. На 18 ян. 1899 българский народъ се извѣсти за рождението на четвъртата княжеска рожба, княгиня Надежда. Слѣдъ тая радостна вѣсть, на другия день, 19-и ян., народътъ биде като съ молния гръмнжтъ отъ потресанжщата и ужасна вѣсть, че Нейно Ц. В., нашата първа княгиня, се поминжла. Тая грозна вѣсть облѣче въ трауръ цѣлата страна и потопи въ сълзи и мало и голѣмо. Причината на смъртьта бѣ слѣдната. На 9 ян. Нейно Ц. В. се разболѣла отъ лека инфлуеза. На 18, слѣдъ добивката, станало влошаване на болестьта. Сжщий день прѣди обѣдъ Нейно Ц. В. приела

св. причастие. На 19-и въ 11 часа и 10 минути Нейно Ц. В. прѣдала Богу духъ.

Доклѣ да се построи въ София княжеска гробница, едно приврѣменно погребение на останкитѣ на Нейно Ц. В. се извърши въ Пловдивъ, въ католическата цръква Св. Лудовикъ. Погребението станѫ на 27-и ян. въ присѫтствието на княза и народни депутации, на прѣдставителе на чуждитѣ държави, висшитѣ офицери и чиновници съ всичкитѣ длъжими почести.

Августѣйшата покойница бѣше спечелила любовьта и съчувствието на цѣлия народъ. Отлична въспитателка на чедата си, прозорлива упѫтителка на сѫпрѫга си, състрадателка съ болнитѣ и нещастнитѣ, щедра благодѣтелка, прѣлюбезна, извънредно добродушна, твърдѣ интелигентна, много набожна и образецъ на нáй-голѣма скромность — по облѣкло напр. пó-скромна отъ много обикновени български дами — тя популяризира династията. Послѣднитѣ ѝ думи, произнесени на смъртното лѣгло, сѫ нáй-вѣрното доказателство на всичкитѣ ѝ добродѣтели и качества: «Азъ умирамъ вече, нъ винаги ще бѫдѫ съ тебе, и тамъ отъ горѣ, отъ небето, ще бдѭ за България, за тебе, за дѣцата и за българското дѣло,» е казала незабравимата наша княгиня съ умиранѫщъ гласъ на княза. «Когато единъ день и ти бѫдешъ повиканъ да царувашъ, гледай да бѫдешъ единъ примѣренъ господарь,» сѫ били послѣднитѣ нейни произнесени думи къмъ прѣстолонаслѣдника князъ Бориса.

Нейно Ц. В. княгиня **М. Л.** бѣше шефъ на 8-и пѣхотенъ Приморски и 2-и конни пълкове.

Подробни свѣдѣния за приснопаметната княгиня се намиратъ у Д-ръ Алфредъ Рудолфа, **Мария-Луиза**, *първа българска княгиня, графиня свищовска*, биографически очерки (Пловдивъ, 1900); М. Н. П., *Споменъ за Първата Българска княгиня* **Мария-Луиза** (София, 1899); Т. Х. Томевъ, *Животописанието на Първата Българска княгиня* **Мария-Луиза**. Виж. и спис. *Училищенъ Прѣгледъ*, януарска и февруарска книжки отъ 1899; *Периодическо Списание*, кн. LXI (за мѣс. марта, 1900).

Мария Медичи. Французска кралица, дъщеря на Франца III, тоскански вел. херцогъ, род. въ Флоренция въ 1573. Въ 1600 се оженила за Хенриха IV, французски краль, който въ деня на коронацията билъ убитъ, въ 1610. **М.** станѫла регентка за малолѣтния си синъ Луи XIII; показала се много искусна въ интригитѣ, нъ неспособна да управлява Франция; причинила нови смутове и междуособици въ Франция. **М.** сполучила да упази властьта си надъ сина си Луи XIII, нъ нáй-послѣ била изгонена изъ Франция отъ въздигнѫтия отъ неѭ кардиналъ Ришлйо, когото искала да замѣсти за непослушность съ Люйна. **М.** живѣла въ изгнание въ Брюкселъ, отъ 1638 въ Англия при дъщеря си, сѫпрѫгата на Карла I, а послѣ въ Келнъ, дѣто и умрѣла въ 1642. **М.** се отличавала по вкуса си къмъ искусствата, наслѣдственъ у Медичи; Парижъ ѝ длъжи Cours-la-Reine, Люксембургский дворецъ, започнѫтъ отъ неѭ въ 1616 и др.

Мария Стюартъ. Шотландска кралица отъ 1542 до 1568, род. въ 1542, слѣдъ смъртьта на баща си Якова V; 8-дневно отроче, тя била вече кралица подъ регент-

ството на майка си Мария Лоренска. М., която се славила като първа хубавица въ Европа, се въспитала въ французския царски дворъ, и въ 1558 се оженила за французския прѣстолонаслѣдникъ, а по-сетнѣ краль Франсоа II. Слѣдъ смъртьта му (1560), тя се върнжла въ Шотландия, дѣто въ онова врѣме боляретѣ и привърженицитѣ на реформатора Нокса държали връхъ надъ правителството. М., ревностна католикиня, се запрѣтнжла да ги гони. Положението ѝ станжло незавидно; при това се прибавила и враждата на английската кралица Елисавета, понеже М., като внучка на една сестра на Хенриха VIII, имала право на английския прѣстолъ и минувала за законна кралица на английскитѣ католици. Въ 1865, М. се оженила за лордъ Дарнлея, отъ когото и добила синъ, Яковъ I, краль на Великобритания. Дарнлей починжлъ въ 1567 въ Единбургъ; сжщата година М. намислила да се ожени за Ботуела, когото обвинявали въ убийството на Дарнлея; народътъ видѣлъ въ тая постжпка М-ната виновность въ убийството на мжжа ѝ. Шотландцитѣ възстанжли, прогонили Ботуела, М. затворили въ замъка, въ о-въ Лочъ Левънъ, а за краль провъзгласили сина ѝ. Въ 1568 М., съ помощьта на Георги Дугласа, избѣгнжла отъ острова; ощеведнжшъ се събрала около неѭ католическата партия, която била побѣдена при Лянгсайдъ, подирь което М. била принудена да бѣга въ Англия. Тамъ братовчедка ѝ Елисавета ѭ затворила и 18 години ѭ прѣвождали отъ единъ замъкъ въ другъ, а понеже заговоритѣ и опитванията за освобождението ѝ не прѣставили да вълнуватъ Англия, една комисия ѭ осждила на смърть, и тя била обезглавена въ замъка въ Фодъринг хей въ 1587. Виж. *Whitaker*, Marie queen of Scotland vindicated (Лондонъ, 1787), *Mignet*, Histoire de Marie Stuart (1852); *Teulet*, Lettres de Marie Stuart (1859); *Chantelauze*, Marie Stuart: son procès et son exécution, d' après le journal inédit de Bourgoing (1876).

Мария Тереза. Французска кралица, дъщеря на Филипа IV, испански краль, род. въ 1638. Оженена въ 1660 за Лудовика XIV, тя починжла въ 1683 отъ тжгата, която ѝ причинявала сжпржжеската невѣрность на краля. Надгробнитѣ ѝ слова произнесли Босюе и Флешие.

Мария Терезия Австрийска. Нѣмска императрица и кралица на Унгария и Чехия, родена въ 1717 въ Вѣна, дъщеря на Карла VI, оженена въ 1736 за Франца, лоренски херцогъ, а послѣ тоскански херцогъ. Назначена императрица по прагматическа санкция*) отъ баща си, тя го наслѣдила въ въ 1740. Щомъ се въцарила, Прусия, Франция, Испания, Бавария, Саксония и др., които ѭ не припознали, ѝ обявили война. Фридрихъ II нахълталъ тутакси въ Силезия, прѣзелъ Линцъ и стигнжлъ до Прага; нъ М. Т. не се отчаяла. Тя се явила съ малкото си дѣте на ржцѣ и прѣмѣнена въ черна унгарска прѣмѣна

*) *Прагматическа санкция*, терминъ заетъ отъ Теодосиевия кодиксъ и който значи *законъ по работитѣ*. Употрѣбенъ нѣколко пжти въ европейскитѣ държави, въ Австрия е приспособенъ, когато Карлъ VI, който нѣмалъ синъ, за да исключи отъ наслѣдството на прѣстола дъщеритѣ на Иосифа I, брата си, назначилъ за своя наслѣдница на прѣстола дъщеря си Мария.

въ унгарското събрание въ Пресбургъ и съ рѣчьта си распалила унгарскитѣ боляре, които се заклели да измржтъ за кралицата си. Благодарение на въсторга на унгарцитѣ и на съѭза съ Англия, тя скоро изгонила неприятелетѣ изъ Австрия, и окупирала Бавария; нъ се принудила да отстѫпи на Прусия Силезия. Въ 1745, слѣдъ побѣдата си надъ Франция и Бавария, тя накарала да изберѫтъ мѫжа ѝ подъ името Францъ I императоръ. М. Т. не могла да прѣжали Силезия. Съ посрѣдството на Кауница (виж. това име), тя влѣзла въ съѭзъ съ Франция, като въ сѫщото врѣме се съѭзила съ Швеция, Полша и Русия, за да прѣземѫтъ Прусия и да си ѭ раздѣлѭтъ. Ала тоя планъ не сполучилъ. Фридрихъ II, прусский краль, подпомаганъ отъ англичанетѣ, прѣдварилъ неприятелитѣ си. Той се впуснѫлъ като молния въ Саксония и разбилъ австрийцитѣ. Седемъ години (1756—1763) се борилъ той среща 10 пѫти по́-силенъ неприятель, доклѣ на́йсетнѣ борцитѣ се уморили и свързали Хюбертсбургския миръ, по който Прусия задържала Силезия, а Англия отнела на Франция Канада, и на Испания — Флорида. Въ послѣдната часть отъ царуването си М. Т. накарала да даджтъ императорската корона на сина ѝ, Иосифа II (1765), зела участие въ първото дѣлене на Полша (1772) и принудила Турция да ѝ отстѫпи Буковина (1777). Тя умрѣла въ 1780 (виж. *Иосифъ II),* като въздигнѫла Австрия до висока степень могѫщество. Тя имала четирма синове, Иосифъ II, Леополдъ, тоскански великъ дукъ, послѣ императоръ, Фердинадъ, моденски дукъ, Максимианъ, келнски курфирстъ; и шесть дъщери, Мария Антоанета, франц. кралица, и др.

Мария I Тюдоръ. Английска кралица, дъщеря на Хенриха VIII и на Екатерина Арагонска, род. въ 1516, наслѣдила въ 1553 брата си Едуарда VI, слѣдъ като въстържествувала надъ Иванка Грей*). Ревностна католкиня, тя добила отъ парламента възстановението на римо-католическото исповѣдане въ царството си: ала това възстановение се послѣдило отъ четирегодишно гонение (1555—1558), за което протестантитѣ ѝ дали прѣкора *Кървавата* царица. По желанието на Филипа, синъ на Карла V, за когото се оженила въ 1554, М. обявила война на Франция: като сетнина отъ тая война Англия изгубила Кале (1558). М. умр. сѫщата година отъ отдавнашна болестъ, при която се приложила и тѫгата за несполуката на войната.

Мария II. Английска кралица, дъщеря на Якова II и на Ана Хайдъ, род. въ Лондонъ, въ 1662. Оженена за братовчеда си Оранжския князъ, който царувалъ отпослѣ въ Англия подъ името Уилиямъ III, тя показала по́-вече прѣданость къмъ мѫжа си отколкото къмъ баща си. Слѣдъ революцията въ 1688, парламентътъ

*) *Ив. Грей,* внука на Хенриха VII, женена за Г. Джди, 4-и синъ на дукъ Нортѫмберлянда, съ елинско образование и благороденъ характеръ, била припозната отъ Едуарда VI, по интригитѣ на дука, за прѣстолонаслѣдница. Тя се въцарила изненадано и противъ волята си, и народътъ посрѣщнѫлъ въцарението ѝ студено. Мария Тюдоръ лесно ѭ съборила отъ прѣстола и първенъ пощадила живота ѝ, та само ѭ затворила въ Кулата, ала послѣ отстѫпила да бѫде обезглавена.

назначилъ **М.** и Уилиама за господаре, нъ като прѣдоставилъ управлението на послѣдния. **М.** умр. въ 1694.

Мария Христина. Испанска кралица, дъщеря на ерцхерцога Карла Фернанда австрийски, род. въ 1858, въ 1879 се ожени за испанския краль Алфонса XII. Отъ тоя бракъ се добихж двѣ княгини: Мерседесъ въ 1880, и Мария-Терезия — въ 1882. Слѣдъ смъртьта на Карла Алфонса (15 ноем, 1885) **М.** Христина станж регентка; въ 1886, 5 май, й се доби синъ, който биде провъзгласенъ краль подъ името Алфонсъ XIII; въ негово име тя и управлява Испания съ голѣмъ тактъ и благоразумие.

Марка, *герм.* 1) Бѣлѣгъ, отличителенъ знакъ на товаръ. 2) Знакъ за приемането на нѣщо. 3) Германска монета, равна на 1 левъ 25 ст.

Марказитъ (араб. знач. *подобенъ на пирита*). Минералъ, който има химическия съставъ на пирита, сир. състои отъ желѣзо и сѣра, и като него се употрѣбява за добиване сѣра, сѣрна кислота и зеленъ камень. Може и да се изглажда и лъсква, та се употрѣбява за галантерийски вещи. Срѣща се и кристализиранъ, и въ маси. Шаръ има сиво пиринченъ жълтъ, често зеленикаво жълтъ; чърта тъмнозеленикаво сива. Непрозраченъ и съ метически блесъкъ. Твърд. 6 — 6.5; отн. тег. 4.65—4.88. У насъ се намира размѣсенъ съ пирита, въ Брѣзникъ, Мошино и др.

Маркграфъ-иня, *герм.* Маркграфъ се наричалъ отъ врѣмето на Карла Велики управитель на *марка*, область на прѣдѣлитѣ на империята. Въ XII-и вѣкъ, когато маркграфството станжло наслѣдствено, **м.** била титлата на владѣтель, по́-горна отъ графската и по́-долна отъ херцогската. — **Маркграфски.** Който принадлежи, или е свойственъ, на **м.** — **Маркграфство.** Владѣние, или титла на **м.**

Маркизски о-ви. Купъ острови въ източната часть на Полинезия (Океания), въ Тихи океанъ, на сѣв. отъ о-ви Помоту, около 1500 килом. на сѣв.-ист. отъ Таити. Дѣлжтъ се на два купа: 1) сѣв.-западенъ съ 7 острова; 2) югоисточенъ съ петь. Простр. 1274 чет. килом. и насел. 6,600 жит. Въ тия о-ви, както изобщо въ Полинезия, туземното население омалѣва бърже. Прѣди 100 години жителетѣ на Маркизскитѣ о-ви сж били 50,000. Маркизцитѣ сж отъ полинезийското племе, сродни съ таитянетѣ. Татуиратъ се. Кожата имъ е тъмночервена. Женитѣ сж доста хубави. Храната е главно растителна. Токо-речи всичкитѣ маркизци сж покръстени отъ католишки мисионере. — **М.** *о-ви*, открити въ 1594 отъ испански мореплаватель Мендана, сж окупирани въ 1842 отъ Франция.

Маркизъ-за, *герм.* Титла за благородство, по́-горна отъ контъ (графъ) и по́-долна отъ дукъ (херцогъ).

Марко (св.). Евангелистътъ, сир. писателътъ на едно отъ 4-тѣ евангелия, наричанъ «Иоанъ нарицаемий Марко» и просто «Иоанъ» въ първитѣ части на Дѣянията, а въ напокошнитѣ и въ посланията само «Марко»; билъ, прѣдполага се, родомъ отъ Иерусалимъ, понеже майка му Мария живѣла тамъ прѣзъ първитѣ врѣмена на църквата; вѣроятно билъ обърнжтъ въ христянската вѣра отъ Петра, понеже Петръ го нарича

свой «синъ»; придружилъ апост. Павла и сродника си Варвара въ Антиохия, Кипръ и Перга памфилийска, вънижлъ се въ Иерусалимъ, и отишелъ пó-сетнѣ въ Кипръ, и оттамъ въ Римъ (виж. Дѣян. 13, Кол. 4; 10 и 2 тим. 4; 11). Споредъ церковното прѣдание, **М.** отишелъ пó-сетнѣ да проповѣдва християнството въ Египетъ и западна Африка и прѣтърпѣлъ мжченичество около 62 или 66 г. Коптската църква го счита за основатель на нейното първо епископство. Друго прѣдание говори, че мрътвото тѣло на **М.** се прѣнесло въ Венеция, който градъ го е избралъ за свой покровитель-святия. *Евангелието*, което минува съ неговото име, изобщо се вѣрва, че е било написано отъ него, макаръ той и да не е билъ апостолъ, по желанието и съ помощьта на апост. Петра; и отъ съдържанието му — разясненията на иудейскитѣ обичаи и др. — се заключава, че то е било назначено главно за езичницитѣ.

Маркомани (по нѣмски, *прѣдѣлни, погранични люде*). Народъ отъ германското племе, който обитавалъ въ началото страната между Рейнъ, Майнъ и Дунавъ. Побѣдени отъ римския пълководецъ Друса, м. прѣминжли около X-и в. прѣди Р. Х. въ сегашна Чехия. Отпослѣ тѣ распространили господството си до Дунавъ, отдѣто, въ втората половина на II-и вѣкъ, притискани отъ други племена, се опитали да нахлуѭтъ въ Римската империя. Това било причината на една 15-годишна *маркоманска война* (отъ 166 до 180 слѣдъ Р. Х.), която костувала огромни усилия на императора Маркъ-Аврелия. Въ 270 тѣ изново нахлули въ римскитѣ прѣдѣли, нъ Аврелианъ ги принудилъ на миръ. Отъ IV-и вѣкъ името имъ исчезва въ историята.

Марко-Поло. Прочутъ италиянски пѫтникъ, комуто Европа длъжи първитѣ си познания за срѣдна и източна Азия. Той билъ роденъ въ Венеция, кждѣ 1250. Баща му и чича му, голѣми търговци, били тръгнжли, още прѣди неговото рождение, по търговия въ Азия; тѣ пѫтували прѣзъ Цариградъ, Солдая (на Черно море) и Българъ (на Волга), тогава столица на Баркая, кипчакски ханъ. Отъ тамъ тѣ отпѫтували прѣзъ страната на сѣв. отъ Каспийско море въ Бухара, дѣто прѣсѣдѣли три години, прѣзъ което врѣме се учили монголски и търгували; нъ въ 1261, нѣкои посланици отъ персидско-монголския ханъ до Кублая (виж. това име), великия монголски ханъ, като се случило да минѫтъ прѣзъ Бухара, братята Поло рѣшили да ги придружѫтъ до Кеменфу, лѣтната резиденция на хана. Тѣ били приети добрѣ отъ Кублая, който ги распитвалъ много за народитѣ въ Европа и управлението имъ, и ги испратилъ да носѭтъ една писмена молба на папата да испрати 100 европейци, вѣщи въ наукитѣ и искусства, за учителе на монголетѣ. Тѣ стигнжли Венеция въ 1269; нъ като намѣрили невъзможно да испълнѭтъ посланието си, тръгнжли да се върнѫтъ въ 1271, като зели съ себе си младия Марко, и пристигнжли пакъ при двора на Кублай хана въ 1275. Вторий приемъ билъ още пó-радушенъ отъ първия. Марко бързо научилъ езика и обичаитѣ на монголитѣ. Ханътъ го държалъ 17 години въ своя служба и го испра-

щалъ по далечни послания, които той испълнявалъ толкова мждро колкото и вѣрно. Първото му послание било при анамския или тонкинския дворъ (1277), и прѣзъ прѣбиванието си тамъ, той добилъ много свѣдѣния и отъ лично наблюдение и отъ раскази, за Тибетъ, Юнанъ, Бенгалъ, Миенъ или Пегу и южни Китай; по едно врѣме билъ назначенъ управитель на градъ Янгъ-чоу, въ область Киангъ-си, въ източни Китай, служба която испълнявалъ три години; по́-сетнѣ билъ посланикъ въ Тсиампа въ южна Кохинхина и др. Откакъ посѣтилъ главнитѣ страни и градове въ източна Азия, пжтувалъ прѣзъ царства (като Китай), които никой европеецъ не билъ видѣлъ до тогава, и се научилъ много работи за други царства (като Япония, наричана отъ Поло *Запангу)*, сжществуването на които дори не се подозирало, *М.-П.* сполучилъ да добие позволение да се присъедини къмъ спжтството на една монголска княгиня, която пжтувала за персидския дворъ.

Тримата Половци потеглили въ 1291, пжтували прѣзъ Китай, и отъ тамъ, като отплували прѣзъ Китайско море и Индийски океанъ, пристигнжли на́й-сетнѣ въ Техеранъ, дѣто прѣсѣдѣли нѣколко врѣме; нъ като се научили че Кублай ханъ умрѣлъ, продължили пжтуването си, и пристигнжли въ Венеция въ 1295, като носили съ себеси много имотъ и драгоцѣнни прѣдмѣти, плодъ на търговията си. Марко, на другата година, зелъ участие на своя си корабъ въ голѣмата морска битва прѣдъ Курцола, въ която венецияницитѣ били разбити отъ генуесцитѣ, и билъ заробенъ и затворенъ въ темница въ Генуа. Тамъ той диктувалъ едно описание на пжтуванията си, което било посрѣщнжто съ недовѣрие отъ неговитѣ съврѣменници. Слѣдъ освобождението си, той се върнжлъ въ Венеция, дѣто билъ назначенъ членъ на държавния съвѣтъ, и умрѣлъ въ 1323, единадесеть години слѣдъ бащината си смърть. Съчинението било безцѣнно: то произвело дълбоко впечатление въ учения свѣтъ и дало потикъ на обширни географически изслѣдвания. То насърдчило португалцитѣ да намѣрѫтъ пжтя за Индия покрай носъ Добра Надежда и възбудило страстьта въ гждитѣ на Колумба, та докарало двѣтѣ на́й-велики нововрѣменни открития въ областьта на географията. Половитѣ *Пжтувания* сж били напечатани пръвъ пжть въ Венеция (1550 — 1559). Слѣдъ това, тѣ сж имали латински, английски, германски, французски и др. прѣводи.

Марксъ (Карлъ). Прочутъ германски социалистъ, род. въ Тревъ (Рейнска Прусия) въ 1818, умр. въ Лондонъ, въ 1883. Синъ на адвокатинъ по происхождение евреинъ, **М.** се училъ въ Бонъ и Берлинъ правото, философията, историята, и билъ редакторъ една година на «*Рейнски Вѣстникъ*» (Rheinische Zeitung), запрѣтенъ въ 1842 за радикалнитѣ му мнѣния. Слѣдъ това, той живѣлъ въ Парижъ, дѣто обнародвалъ «Французско-германски Лѣтописи» (Deutsch-franzoezische Fahrbücher) и, отъ 1 ян. 1844, социалистически вѣстникъ Vorwoerts. Изгоненъ отъ Франция, по искането на прусското правителство, той се прѣмѣстилъ въ Брюкселъ, съ Фр. Енгелса (виж. това име), и влѣзлъ

въ свръска съ едно тайно комунистическо дружество. Въ 1847 обнародвалъ: *Бесѣда върху свободната търговия* и *Нищета на философията* (български прѣводъ отъ Г. Бакалова, Варна, 1898), оттоворъ на Прудоновата *Философия на нищетата*. Въ 1848 той издалъ съ Енгелса прочутъ *Комунистически Манифестъ* (българ. прѣводъ отъ Г. Бакалова, Варна, 1900), дѣто формулиралъ материалистическата си теория на историята и социалистическата си програма. Слѣдъ революцията въ Франция въ 1848, за да го не оставѭтъ да отиде въ Парижъ, затворили го и го изгонили въ Германия. Тамъ той устроилъ едно революционно движение, на което станѫлъ водитель въ Рейнската область; той издавалъ въ Келнъ Neue Rheinische Zeitung. Изгоненъ на 4 май 1849, той намѣрилъ прибѣжище въ дукство Баденъ, послѣ въ Парижъ; испѫденъ пакъ отъ Франция, той се установилъ окончателно въ Лондонъ, дѣто поддържалъ сношение съ всички политически бѣжанци отъ разни народности, и писалъ много, особено въ американскитѣ списания. М. излѣзлъ нáй-много на лице съ основаването на Международното Дружество на Работницитѣ, което рѫководилъ отъ 1866 до 1872. Той залѣгалъ да устрои въ Германия революционна социалистическа партия, противоставена на Ласаловата (виж. *Ласалъ*). Ученикътъ му В. Либкнехтъ сполучилъ въ това въ 1869; шесть години пó-сетнѣ тая партия се слѣла съ Ласаловата, и образувала работническата или социалъ-демократическата партия въ Германия.

М-вий шедевръ е съчинението му *Капиталътъ*, критика на политическата икономия (1867, т. I; два други тома излѣзли подъ редакцията на Енгелса: т. II, 1885; т. III, 1894). Тоя трудъ, по многобройностьта на фактитѣ, главно заети отъ английското общество, и систематизацията, е нáй-важний въ социалистическата литература. Благодарение на тоя свой трудъ, М. е добилъ много привърженици и послѣдователе, които образуватъ въ всички държави социалъ-демократически партии. Споредъ марксистската доктрина, въ срѣдата на съврѣменното общество се развиватъ тия явления: голѣмитѣ капиталисти конкурирать на малкитѣ за да ги унищожѫтъ и да ги хвърлѭтъ въ редоветѣ на малката буржоазия, или въ пролетариата. Малката буржоазия и тя се унищожава постепенно, понеже е поставена между голѣмитѣ капиталисти и пролетариата, като между два воденични камене, а голѣмитѣ капиталисти страдатъ отъ кризи все пó-голѣми и пó-голѣми, по причина на извънмѣрната и безсмѣтната имъ производителность. Числото на голѣмитѣ капиталисти омалѣва отъ день на день, богатствата минуватъ и се трупатъ въ рѫцѣтѣ на единъ тѣсенъ крѫгъ люде, които съставятъ богатия охоленъ класъ, а пролетариатътъ, като се вижда притиснѫтъ и експлоатиранъ отъ богатитѣ, зима мѣрки за тѣхното омаломощяване. Една борба се води отдавна между привърженицитѣ на марксизма и противницитѣ му. Послѣднитѣ поддържатъ, че окаянното положение на пролетариата не се увеличава; наопаки, материалното положение на работническия класъ се подобрява значително; па и буржоазията не се унищожава и исчезва, а напро-

тивъ, съществува и дори намѣста се увеличава; и капитализмътъ, съ новитѣ тържища, които се откриватъ ежегодно на индустрията, се движи, не по Марксъ-Енгелсовитѣ закони, а много ползотворно и за много далечно бѫдѫще нѣма да оправдае Марксъ-Енгелсовитѣ теории.

Марксизмътъ има обширна литература. Виж. *Марксовийтъ Капиталъ*, съкратено изложение отъ Габриела Девиля, прѣв. отъ франц. Г. Бакаловъ (Варна, 1901); *Наемнъ трудъ и Капиталъ* отъ К. Маркса, съ едно въведение отъ Фр. Енгелса, прѣв. отъ рус. Г. Бак. (Казанлѫкъ, 1895); *Еволюцията на капитала*, популярно изложение на историч. и економич. възгледи на К. Маркса, отъ Габр. Девиля, прѣводъ отъ франц. (Севлиево, 1892); *Економическитѣ учения на К. Маркса* въ популярно изложение отъ К. Кауцки, прѣв. Г. Бак. (Казанлѫкъ, 1896); *Философско-историческитѣ учения на Карла Маркса*, отговоръ на Михаиловски, Карѣевъ и С-ие отъ Н. Белтовъ, прѣв. Г. Бак. (Сливенъ, 1896); *Економическата система на Карла Маркса отъ научна страна*, популяренъ очеркъ отъ Гроса, прѣв. отъ рус. Н. Михаиловъ (Варна, 1896); *Народничество и Марксизмъ* отъ П. Струве и А. Волгинъ, прѣв. отъ рус. Г. Бак. (Варна, 1897); *Въведение къмъ критиката на философията на правото отъ Хегеля*, отъ К. Маркса (София, 1892); *Осемнадесетий брюмеръ на Луи Бонапарта* отъ К. Маркса, прѣв. Г. Бак. (Варна); *Гражданската война въ Франция (1870—1871)* отъ К. Маркса, прѣв. отъ рус. Д. Благоевъ (Търново, 1894); *Интелигенция и Марксизмъ* и *Български клонъ отъ нѣмската социалъ-демокрация* отъ Б. Менцеса въ спис. *Български Прѣгледъ*, год. II (1895), кн. 4 и год. III (1896), кн. 1; *Критика върху економическата теория на К. Маркса* отъ Л. Слонимски (Ст.-Загора, 1897) и, на нѣмск., Д-ръ Павелъ Вайсенгрюновото съчинение противъ марксизма Das Ende des Marxismus (Лайпцигъ, изд. на O. Wizand, 1899); *Карлъ Марксъ*, биография и спомени отъ В. Либкнехта, прѣв. отъ нѣмск. Гавр. Георгиевъ (Варна, 1900); *Карлъ Марксъ*, лични въспоминания, отъ Лафарга, М-въ зеть, въ спис. *Денъ*, год. II, кн. 1, 2, 3,

Маркъ-Аврелий. На́й-добродѣтелний отъ римскитѣ императори, род. въ Римъ въ 121, усиновенъ отъ императора Антонина, който го оженилъ за дъщеря си Фаустина; съ него на римския прѣстолъ се въскачила стоическата философия. Щомъ се въцарилъ, въ 161 сл. Р. Х., **М.-А.** очудилъ свѣта съ великодушието си, като доброволно раздѣлилъ царуването съ другъ усиновенъ Антониновъ синъ, Луция Вера. Луций билъ испратенъ среща партянетѣ, надъ които, благодарение на пълководцитѣ си, въстържествувалъ. Двамата императори по́-сетнѣ били принудени да воюватъ среща варваретѣ — маркоманитѣ, язигитѣ и др., — които заплашвали империята отъ сѣверъ. Луций умрѣлъ непадѣйно въ 169. Главната квартира на **М.-А.** била въ Панония, изъ която изгонилъ маркоманитѣ, които по́-сетнѣ страшно съсипалъ задъ Дунавъ. Нъ на́й-прочутата и на́й-извънредната отъ всичкитѣ му побѣди била побѣдата му надъ германското племе квадитѣ, които обитавали сегашна Моравия и

западната часть отъ Унгария (174). Когато войницитѣ му, загръчени отвредъ отъ квадитѣ, умирали отъ жажда, завалѣло дъждъ, който имъ доставилъ вода, а надъ неприятеля се разразила една буря, смѣсена съ молнии и градъ, и той билъ поразенъ. Въ сѫщото врѣме римский пълководецъ Авидий Касий възстанѫлъ въ Мала-Азия. Убитъ отъ единъ стотникъ, М.-А. много се нажалилъ, когато се научилъ за смъртьта му. Като Цезаря въ подобни обстоятелства, нъ движимъ отъ по́-чисто човѣколюбивъ духъ, той се стѫписалъ съ отвращение отъ убийцитѣ, когато му поднесли главата на противника му. И когато пристигнѫлъ въ Мала-Азия, той изгорилъ Касиевитѣ книжа, безъ да ги прочете, за да не би да подозре нѣкого въ измѣна. На пѫтя си за Римъ, той посѣтилъ Египетъ и Гръция, и всѫдѣ показвалъ на́й-благородно усърдие за благосъстоянието на пространната си империя. Въ Атина, прѣдъ която тоя езически императоръ-философъ трѣбва да е благоговѣялъ, както единъ благочестивъ евреинъ благоговѣе прѣдъ Иерусалимъ, той основалъ философски катедри за всѣка отъ четиретѣ главни философски секти — платоническата, стоическата, перипатетическата и епикурейската. Ученитѣ били на́й-тѣснитѣ му приятели, които обсипвалъ съ почести и приживѣ, и слѣдъ смъртьта имъ: неговото ученолюбие било безпримѣрно, и той самъ билъ цвѣтето на стоическата школа. Затова е и токо-речи необяснимо, какъ въспитаникътъ на суровата философия е билъ най-чистий и нѣжний примѣръ отъ човѣколюбие, който може да покаже езическата, па дори и християнската история. До края на благородния си животъ М.-А. поддържалъ философскитѣ и човѣколюбивитѣ си стремежи. Слѣдъ смъртьта му, която се счела за една народна бѣда, всѣкой римлянинъ се снабдилъ съ изображението му или съ изваяния му образъ, който повече отъ сто години по́-сетнѣ още се намиралъ между домашнитѣ имъ богове. Токо-речи го обожавали, и вѣрвали, че се явява насънѣ, както светиитѣ въ напокошнитѣ християнски вѣкове.

Ала има една чърта въ М.-Аврелиевия характеръ, която е печална — враждебностьта му къмъ новата тогава вѣра, християнството. Той гонилъ тая вѣра, и доказано е, че не е билъ безъ извѣстие понѣ донѣйдѣ за свирѣпствата, извършвани надъ послѣдователетѣ ѝ. Поведението му въ тая работа обясняватъ съ обстоятелствата, че той ще е билъ заобиколенъ отъ лоши съвѣтници, и че е билъ отъ все сърдце прѣдаденъ на праотеческата вѣра. Той вѣрвалъ, че тая стара вѣра е латинска, и че тя е родителката на славнитѣ философии: виждалъ, че една нова вѣра, която постоянно, може би несъзнателно. му прѣдставлявали като едно безнравствено суевѣрие и единъ мистериозенъ политически заговоръ, тайно се распространява изъ империята, и че тая вѣра не иска да има нищо общо съ старата вѣра, а ѭ осѫжда, и изобщо на́й-строго. Затова и било сравнително лесно, дори и за такъвъ човѣколюбивъ господарь, да си въобрази, че му е длъжность да искорени тая враждебна секта. Джонъ Стюартъ Милъ намира въ тая трагическа грѣшка на великия императоръ единъ важенъ примѣръ за опасностьта да се

мѣсимъ въ свободата на мисъльта.

М.-А., който отъ душа обичалъ мира, умрѣлъ или въ Вѣна или въ Сирмиумъ, дѣто се намиралъ за да спре нови варварски нахлувания прѣзъ Дунавъ (180). **М.-А** е оставилъ едно съчинение, подъ заглавие: *Мѣнѣ си* или *Маркъ-Аврелиеви мисли:* тая книга, съ чиста и възвишена нравственость, е прѣведена на французски отъ Joly (1778); прѣведена е на франц. отъ Cassan и *прѣписката му съ Фронтона* (1830, 2 т.). Интересно е Е. Ренановото съч. *Маркъ Аврелий и краятъ на древния миръ*, прѣв. Кир. Христовъ (Пловдивъ, 1898, ц. 1 лв.), както и изучението *Маркъ Аврелий* отъ Д. С. Мережковский, прѣведено отъ русски отъ **Р.** и обнародвано въ сп. *Мисъль*, год. I, кн. IX и X. Виж и E. Renan-овото пространно съчинение Marc-Aurèle et la fin du monde antique (Парижъ, 1882, 4-о изд., стр. 645).

Маркъ Антоний. Римски триумвиръ и генералъ, роденъ въ 83 г. прѣди Р. Х. и сродникъ, отъ майчина си страна, на Юлия Цезаря. Въ битвата при Фарсала командувалъ лѣвото крило на Цезаревата армия. Въ 47 г. Цезарь го оставилъ да управлява Италия прѣзъ отсѫтствието си въ Африка. Антоний, както и по-напрѣдъ, живѣлъ распуснѫтъ животъ и си навлѣкълъ укоритѣ на народа. Въ 44 г. станѫлъ консулъ и напразно се опиталъ да накара римлянетѣ да припознаѭтъ Цезаря за императоръ. Слѣдъ Цезаревото убийство, той игралъ ролята, която е описана толкова добрѣ отъ Шекспира: съ надгробната си рѣчь и съ показа на Цезаревата кървава дреха така распалилъ народа, че съзаклетницитѣ били принудени да избѣгатъ отъ Римъ и за нѣколко врѣме сполучливий ораторъ станѫлъ комахай самовластенъ господарь. Слѣдъ това, ние го намираме на съвѣщание съ Октава и Лепида, когато се рѣшава тия триумвири да си подѣлѭтъ римския свѣтъ. А. и Октавъ водѭтъ войскитѣ си въ Македония среща Брута и Касия, и при Филипи разбиватъ републиканскитѣ сили (42). Но А., тоя генералъ, който бѣше надвилъ на Брута и Касия, сега става своеволенъ робъ на египетската царица Клеопатра, — плѣнява се отъ нейната хубость и хитрость. Най-сетнѣ работата дошла до война между Октава и **А.** или между Римъ и Египетъ. **А.** билъ побѣденъ въ морската битва при Акциумъ (виж. *Азио*), и на другата година изоставенъ отъ египетската флота, както и отъ своята си войска, и като подозиралъ че и Клеопатра съзаклетничествува противъ него, се самоубилъ като се надѣнѫлъ на сабята си (30 пр. Р. Христово).

Маркъ Твенъ. Псевдонимъ на най-отличния американски юмористъ Клеменса. **М. Т.** е роденъ въ Флорида въ държ. Мисури (1835 — 1900). Отъ малъкъ останѫлъ сирасе и въ младостьта си билъ на морска служба; по-сетнѣ станѫлъ частенъ секретарь на брата си, държавенъ секретарь въ Невада и почнѫлъ да сътрудничи въ разни вѣстници. Въ 1867 г. зелъ участие въ едно пѫтуване на нѣколко стотини американци въ Европа, по брѣговетѣ на Срѣдиземно море, и посѣтилъ Палестина и други земи. Сѫщата година той описалъ пѫтуването си въ съчинението си *The Innocents abroad* (Невинитѣ на чужбина), което въ три години се распродало въ 125,000 екземпляра. Други отъ най-извѣст-

нитѣ му произведения сж: *The Jumping Frog* (Скокливата жаба); *The Prince and the Pauper* (Князътъ и просякътъ); *Life on the Mississipi* (Животътъ по Мисисипи); *Adventures of Tom Sawyer* (Приключенията на Томъ Соуера). Нѣкои отъ юмористичнитѣ му раскази сж прѣведени и на езика ни, каквито сж: *Живъ или умрѣлъ*, прѣв. Д. Г. Туйковъ (София, 1897) и въ спис. *Български Прѣгледъ* (год. III) *Какъ прѣстанжхъ да бждж секретарь у единъ сенаторъ* и *Патилата на семейство Mc. Williams съ дифтерита.* **М. Т-вий** юморъ е чисто американски, по своя здравъ жизненъ оптимизмъ. Героитѣ на неговитѣ раскази, било момчета, било възрастни, се явяватъ практически люде, които залѣгатъ да земжтъ отъ живота всичко, що могжтъ да доставжтъ умътъ и силата. **М. Т.** често се присмива на «невиннитѣ», които не умѣжтъ да се справятъ съ живота. Изобщо въ **М. Т**-тѣ юмористически раскази, повече отъ всичко сж забѣлѣжителни неисчерпаемостьта на фантазията на автора въ измислюването комически положения, ала се срѣщатъ и обобщителни бѣлѣжки, които показватъ въ блескавия расказвачъ единъ тънъкъ наблюдатель на човѣшката природа.

Марлбжро *(Дукъ Джонъ Чжрчилъ).* Великъ английски пълководецъ, въ войната за наслѣдството на испанския прѣстолъ изгонилъ французетѣ изъ Германия, чрѣзъ побѣдата си, въ 1704 г., при Хохщедъ (село на Дунавъ, Германия) и изъ Нидерландия, чрѣзъ побѣдата си, въ 1706 г., при Рамили (село въ Белгия, близу до Лувенъ) и Малплакъ (село въ Сѣверни департ., Франция). Въ началото на попрището си, **М.** се ползувалъ съ благоволението на иоркския дукъ, послѣ Яковъ II. По-сетнѣ, като мислилъ, че не е достатъчно възнаграденъ за заслугитѣ си, обърнжлъ се къмъ Вилхелма Оранжски и за измѣната добилъ благородническитѣ си тигли, графъ Марлбжро, лордъ Чамбеланъ и др. Още по-сетнѣ, уловенъ въ прѣстжпни прѣговори съ Якова, паднжлъ въ немилость. Въ царуването на Ана Стюартъ билъ всемогжщъ. Въ началото бѣденъ, кога умрѣлъ оставилъ 75 милиона лева (1650 — 1722). W. Cox е обнародвалъ *Мемоаритъ* му, 3 *т. in—4*, 1818 г.

Марло *(Христофоръ).* Най-добрий английски драматически поетъ прѣди Шекспира, род. въ 1563 (?) и умрѣлъ въ 1593 год. Много малко се знае за живота му. Билъ обущарски синъ и се училъ въ кямбриджския университетъ. Найдоброто му съчинение е драмата *Faustus.* Въ тая драма е прѣдставенъ Фаустусовий 24-годишенъ сладострастенъ животъ и погинването му. Трагедията *Jew of Malta* прѣдставя типъ отъ еврейския характеръ. Трагедията *Едуардъ II* показва, че да е живѣлъ повече авторътъ ѝ, могло е да стане сериозенъ съперникъ на самия Шекспиръ. **М.** наричатъ зорницата, която възвѣстила изгрѣването на великото драматическо слънце.

Мармоза, *исп.* Американско мишкообразно животно.

Мармолитъ. Благороденъ серпентинъ.

Мармонтелъ *(Жанъ Франсоа).* Французски писатель, род. въ Боръ у Лимузенъ въ 1723 год., умрѣлъ въ с. Абовилъ, близу до Еврйо, въ 1799 год. Училъ се за духовно звание, нъ се посветилъ на литературата, и откакъ добилъ извѣстность въ Тулуза като поетъ, оти-

шелъ въ Парижъ по Волтерова покана въ 1746 год. Тамъ писалъ трагедии и опери безъ голѣма сполука, ала билъ щастливъ да добие секретарство въ Версайлъ чрѣзъ влиянието на Мадамъ Помпадуръ, въ 1753 г., и по-сетнѣ — редакторството на дворцовото спис. *Mercure*. Въ това списание и обнародвалъ нѣкои отъ приказкитѣ си, издадени отпослѣ въ забѣлѣжителното му съчинение *Contes Moraux* (2 т., Парижъ, 1761 г.), прѣведено на разни езици. М. е писалъ и други съчинения, най-прочутото отъ които е *Велизарий* (Пар., 1767 г.), политически романъ, който съдържа една глава върху *вѣротърпимостьта*, която възбудила най-яростната вражда на богословитѣ на Сорбоната. Книгата се осждила като «еретическа и богохулна». Духовенството декламирало противъ нея отъ амвонитѣ; градътъ билъ въ кипежъ; дори и мждрий Тюрго билъ завлѣченъ отъ пороя. Брошури, епиграми, карикатури се сипели. Философитѣ и волномислителетѣ, отъ една страна, и богословцитѣ, отъ друга, се укрѣпили въ два лагера; но послѣднитѣ били разбити и М. билъ назначенъ историографъ на Франция. Въ 1787 г. се появили неговитѣ *Eléments de Littérature*, които състоѭтъ отъ приноситѣ му на *Енциклопедията*, въ която ималъ отдѣлитѣ по поезията и общата литература. Тоя неговъ трудъ е най-добрата му книга. Слѣдъ революцията, М. се оттеглилъ въ с. Абловилъ. Едно издание на неговитѣ *Oeuvres Complètes* е било обнародвано отъ самаго него въ 17 тома.

Марна. Французка рѣка, най-голѣмия притокъ на р. Сена (дѣсенъ брѣгъ), зима началото си въ плато Лангръ въ департ. Горна-Марна; тече покрай Шомонъ, Шалонъ и Мо; влива се въ Сена около 6 килом. надъ Парижъ; 500 килом., отъ които повече отъ половината корабоплав. Търговията по тая рѣка е распространена чрѣзъ канали, отъ които най-важний ѭ съединява съ Рейнъ.

Маро *(Климентъ)*. Французски поетъ, род. въ Кахоръ, 1495, умр. въ Туринъ въ 1544. Синъ на дворцовъ поетъ Жанъ М., *К.* М. привлѣкълъ вниманието на Франсоа I, комуто станѫлъ камериеръ. Въ битвата при Павия, въ Италия, билъ заробенъ съ Франсоа. Като се върнѫлъ въ Франция, билъ затворенъ за прѣдполагаемо съчувствие съ протестантитѣ, внушено отъ поемата му L' Enfer. Освободенъ по ходатайството на приятеля си, шартрския епископъ; перото му станѫло по-остро, както може да се види отъ слѣдния стихъ въ *L' Epître aux Dames de Paris*:

L' oisiveté des moines et cagots,
Je la dirais, mais je crains les fagots;
Et des abus dont l'église est fourée,
J'en parlerais, mais garde la bourée.

Пакъ го затворили (1530), нъ добилъ благоволението на краля съ една поема, та пакъ го пустнѫли. Отъ страхъ да не испати повече, подирилъ и намѣрилъ прибѣжище (1535) въ двора на наварската кралица. Въ 1536 го намираме въ Фераре, въ двора на херцогиня Рене, дѣто се спрятелилъ съ Калвина. Папа Павелъ III заповѣдалъ на херцогинята да не дава гостоприемство на тия „чумави“ люде. Тѣ отишли заедно въ Венеция. М. се появилъ изново въ французския дворъ между 1538 и 1545, нъ го гледали като опасенъ еретикъ; ала при все това му възложили да прѣведе Давидовитѣ Псалми отъ еврейски на

французски въ стихове. Църквата осждила прѣвода и кралтъ запрѣтилъ обнародването му; нъ той се распространилъ въ ржкописъ и станжлъ една отъ любимитѣ книги на жансениститѣ и калвиниститѣ. **М.** се усѣщалъ въ опасность въ Парижъ, та отишелъ при Калвина въ Женева. Калвиновий строгъ животъ като не му се понравилъ, той отишелъ въ Туринъ, дѣто умрѣлъ бѣденъ на 50-годишна възрасть. Лахарпъ казва за него: «Марово то име отбѣлѣжва първата наистина забѣлѣжителна епоха въ историята на нашата поезия». Съчиненията му, много разнообразни (балади, писма, прикаски, мадригали, епиграми, епитафи) сж леки наивновесели стихотворения, които сж породили името *Style marotique;* и сж издадени, между другитѣ, отъ Лакроа (Парижъ, 1824). Писмата му, *Epîtres*, минуватъ за най-изящни отъ съчиненията му.

Мародеръ. гр. Войникъ - грабитель; войникъ, който се е отлжчилъ самоволно отъ войската за грабежъ. — **Мародерство**. Грабежъ, направенъ отъ мародеръ или мародери. — **Мародирамъ**. Оставамъ назадъ отъ войска за да обирамъ, грабя населението.

Марокинъ (отъ Мароко, африкански градъ). Изработена козя кожа.

Мароко, наричано отъ туземцитѣ *Магрибъ-елъ-Акса* (крайни западъ). Кралство или султанство въ сѣв.-западна Африка, съ прѣдѣли на сѣв. Срѣдиземно море и Гибралтарски протокъ, на зап. Атлантически океанъ, на югъ и на юго-ист. пустиня Сахара, на сѣв.-ист. Алжирия; простр. 812,300 чет. килом.; население 10,000,000 жит. Отъ жителитѣ повече отъ двѣ трети сж отъ племето обикновено наричано маври, останжлата третиня състои отъ бербери, арабе, негри и евреи. Евреитѣ прѣсмѣтатъ на 340,000. Много малко европейци прѣбиваватъ въ **М.** Образованостьта е на ниска степень. Южната часть на страната е населена отъ номадски, арабски и берберски племена, които само по име признаватъ властьта на султана и дори не плащатъ данъкъ. Освѣнь евреитѣ и малцината европейци, цѣлото население е мохамеданско. Негритѣ се внасятъ въ страната като робе отъ Суданъ.

Земята изобщо е планинска. Атласъ (най-високий му връхъ *Милцинъ* е 3,475 метра високъ) минува прѣзъ нея, отъ юго-западъ къмъ сѣв.-истокъ., като се расклонява и къмъ крайбрѣжието и къмъ пустинята. Отъ главнитѣ рѣки, Мулуя (около 300 килом.) се влива въ Срѣдиземно море; други нѣколко се вливатъ въ Атлантически океанъ. Въ нѣкои области климатътъ е умѣренъ; нъ въ юго-западнитѣ прѣобладава крайна жега и студъ.

Между главнитѣ произведения на земята сж житото, ячемикътъ, оризътъ, царевицата, захарната тръстика; между овощията—смоквата, наръ тъ, лимонътъ, протокалътъ; произвожда се и памукъ, тютюнъ, кълчища. Търговията става и по море и съ кервани, и двѣ трети отъ нея е въ ржцѣтѣ на англичане. Товарний добитъкъ състои отъ мулета, коне и камили. Скотовъдството (овце, кози, камили, мулета, осли) е важенъ клонъ отъ народната промишленность. Дивитѣ звѣрове (лъвове, пантери, хиени, мечки) изобилватъ въ нѣкои мѣстности. Въ изработването на марокина и други кожи мавритѣ много надминуватъ европейцитѣ и

могжтъ да направжтъ каква и да е кожа мека и бѣла съ употрѣбението, казватъ, на два вида растения неизвѣстни на европейцитѣ. Горитѣ състоѫтъ отъ джбове, акации, кедри, финици и др. Рудници има желѣзни, мѣдни и антимонни. Мароко, раздѣлено на 15 области, има за стол. *Мароко* и *Фецъ;* гл. гр. Мекинецъ, Тетуанъ, Танжеръ, Могадоръ.

Въ старо врѣме М. съставяло часть отъ Мавритания и Гетулия. Слѣдъ това, то било едно по друго подъ властьта на Римъ, на вандалетѣ и на Византия. Най-сетнѣ, въ него нахлули арабетѣ. Въ царуването на Харунъ-алъ-Рашида, едрисититѣ се отдѣлили отъ багдатския халифатъ; слѣдъ тѣхъ царували нѣколко арабски династии. Въ 1550, единъ *шерифъ* или потомъкъ Мохамедовъ основалъ династията, която царува още. М. е имало нѣколко пжти стълкновения съ Португалия и Франция; въ 1844, то зело участие въ войната на Абдулъ-Кадира (виж. това име) среща французетѣ, прѣзъ която Танжеръ билъ бомбардиранъ и Могадоръ окупиранъ. Въ 1851 и 1856 нѣколко французски кораби били ограбени отъ марокски пирати и марокский султанъ билъ принуденъ да даде обезщетение на Франция. Въ 1859 (окт.) Испания, като не добила удовлетворение за нѣколко подобни насилия, обявила на М. война. Слѣдъ нѣколко побѣди на испанцитѣ, марокский султанъ по договоръ (апр. 1860) отстжпилъ на Испания нѣкои части отъ земята си, заплатилъ 20,000,000 гроша военно обезщетение и далъ нѣколко търговски привилегии на испански търговци.

Отъ когато Англия бѣ стжпила въ Гибралтаръ (1704 год.), М. бѣ подъ нейното влияние. По англо-французската спогодба отъ 1904 М. останж въ сферата на французското влияние.

Мароко. Една отъ двѣтѣ столици на Мароко, въ юго-западната часть на кралството, 6 килом. на югъ отъ р. Тенсиортъ и на сѣверния край на едно обширно плодородно поле; 45,000 жит., отъ които 6,000 евреи. Нѣколко хубави джамии; градска стѣна. Градътъ, основанъ въ 1072 год., стигнжлъ до върха на благоденствието си въ XIII-и вѣкъ, когато ималъ по-вече отъ 700.000 жит.

Маронити. Християнско племе въ Сирия (азиатска Турция), живѣе въ планинитѣ на Ливанъ, на западния склонъ отъ гребена на планинската верига до морето, между Нахръ-елъ-Келбъ, който се влива въ морето на сѣверъ отъ Бейрутъ, и Нахръ-елъ-Баридъ, на който устието е на сѣв. отъ Триполи. Нѣкои купчини или общини живѣѭтъ и въ градоветѣ по полето; други, остатки отъ староврѣменни селища, оставатъ още въ о. Кипръ. Числото имъ прѣсмѣтатъ въ Ливанъ на около 220,000.

М. не различатъ племенно отъ другитѣ населения на Сирия, нъ въ тѣхъ сж се смѣсили малко западно-европейци. Едно врѣме погрѣшно сж считали м. за бѣжанци монотелити, които намѣрили прибѣжище въ Ливанъ въ VII-и вѣкъ; най-новитѣ издирвания показватъ, че тѣ приели християнството като туземци отъ нѣкой си калугеръ Марона. Естествени съѭзници на християнетѣ прѣзъ кръстоносницитѣ войни, тѣ се приближили малко по малко до католицитѣ и припознали, въ 1215, властьта на папата, ако и религиознитѣ имъ церемонии да сж по-ближни до обря-

дитѣ на православната Църква. Между друго, тѣ сѫ упазили женето на свещеницитѣ. Духовенството е могѫщо у тѣхъ; и повече отъ четвъртина отъ земята принадлежи на Църквата. Наброяватъ не по-малко отъ 200 монастиря, мѫжки и женски, съ отъ 20,000 до 25,000 калугери и калугерки. Правилото имъ е св. Антоновото, и пазѭтъ го много строго. Духовний началникъ на м. носи титлата Антиохийски патриархъ, ако и да прѣбивава въ Дайръ-Канобинъ, на западния склонъ на Ливанъ, 22 килом. на юго-ист. отъ Трополи. Изборътъ му подлежи на удобрението на папата. Епископскитѣ епархии иматъ за срѣдоточия Халепъ, Баалбекъ, Джебейлъ, Трополи, Ехденъ, Дамаскъ, Бейрутъ, Тиръ и Кипръ. Богослужението се изъръшва на сирийски езикъ, който свещеницитѣ и народътъ еднакво не знаѭтъ, понеже народний езикъ е чисто и просто арабский Както арабетѣ, м. държѫтъ вендетата или кръвната мъсть: роднинитѣ на убитъ маронитъ сѫ длъжни да отмъстѭтъ за смъртьта му. Поминъкътъ на м. е земедѣлието, лозарството и градинарството. Нѣкои се отличаватъ въ златарството и въ копринено-то тъкачество. Търговията е дребна. М. не зиматъ инициатива въ нищо ново. Нѣкои отъ тѣхъ научватъ французски, безъ да изучватъ литературата; и всичкото имъ славолюбие се ограничава въ това, да станѭтъ драгомане или писаре. М. минуватъ като подъ покровителството на Франция, както съсѣдитѣ имъ, друзитѣ, подъ покровителството на Англия. Отдавна въ враждебни отношения съ друзитѣ, тѣстанѫли жрътва на едно клане отъстрана на друзитѣ, подпомагани отъ турска войска въ 1860 год. Това извикало военната намѣса на Франция съ добри послѣдствия за м. Виж. *Друзи.*

Мароня. Градецъ, населенъ съ гръци, на юго-ист. отъ Гюмюрджина, подъ политѣ на едно отъ най-южнитѣ родопски бърда, близу до бѣломорския брѣгъ. — Въ 1878, доклѣ турцитѣ се бияхѫ съ руситѣ по старопланинскитѣ проходи, Петко воевода съ дружината си окупира М. съ околнитѣ гръцки и български села. Въ това врѣме той зароби едно отдѣление турска войска съ трима офицери, които обезорѫжи и въорѫжи християнетѣ. Понеже руситѣ не се явихѫ да завземѫтъ мѣстностьта, Петко воевода, слѣдъ една битва въ М. на 7 марта и слѣдъ организирането на турското родопско възстание отъ Сенъ-Клера (англичанинъ), заминѫ за Деде-Агачъ и Димотишко, тогава окупирани отъ руситѣ. Виж. **Петко Воевода**; виж. и брошура **Петко Воевода**, *бранитель на родопскитѣ българе до 1879 год.*, чърти отъ живота и подвизитѣ му, отъ Хр. П. Константиновъ (Пловдивъ, 1888, п-ца Хр. Г. Дановъ).

Марошъ. Лѣвъ притокъ на Тиса, извира въ трансилванскитѣ Карпати, тече юго-западно прѣзъ Трансилвания, послѣ влиза въ Унгария, дѣто образува сѣверния прѣдѣлъ на Банатъ; 650 килом. корабоплавателна до Карлсбургъ, който е главний градъ на брѣговетѣ ѝ,

Марсала. Укрѣпенъ градъ на западния брѣгъ на Сицилия, 30 килом. на западъ отъ Трапани, на желѣзницата отъ Палермо за Трапани; 40,300 жит. Търговия съ вино, соль, маслинено масло и жито. Градътъ е билъ основанъ отъ Сарацинитѣ на мѣстото на Лилибе, нѣкогашенъ гл. градъ на карта-

генски селища въ Сицилия. Тамъ излѣзълъ на сухо Гарибалди съ доброволцитѣ си прѣзъ прочутия си походъ въ Сицилия и разбилъ неаполитанцитѣ въ 1860 год.

Марсейлеза *фр.* Името, съ което е извѣстна величавата пѣсень на първата французска революция. Обстоятелствата, които дали поводъ за съчинението ѝ, сж слѣднитѣ: Въ началото на 1792 год., когато едно отдѣление доброволци щѣло да тръгне отъ Страсбургъ, кметътъ, който далъ угощение по случая, поканилъ единъ артилерийски офицеръ, на име Руже-де-Лилъ, да съчини една пѣсень въ тѣхна честь. Молбата му се изпълнила, и плодътъ билъ *Марсейлезата*, на която и стиховетѣ и музиката се изработили само въ една нощь. Де-Лилъ озаглавилъ пиесата *Chant de guerre de l'armée de Rhin*. На другия день тя се пѣла съ оня възхитителенъ въсторгъ, за който само французетѣ сж способни и намѣсто 600 доброволци, 1000 потеглили отъ Страсбургъ. Скоро отъ цѣлата сѣверна армия отекнжли огненитѣ думи *aux armes, aux armes;* при все това пѣсеньта още била неизвѣстна въ Парижъ, и пръвъ пжть била въведена тамъ, когато Барбару повикалъ марсилскитѣ младежи въ столицата, прѣзъ юлий 1792 г. Парижанетѣ ѭ приели съ възхищение, и, като не знаяли истинското ѝ авторство, нарекли ѭ *Hymne des Marseillais*, което име за всѣкога е носила до сега.

Марселинъ, *фр.* Единъ видъ лекъ копринен платъ.

Марселъ. Име на 2 папи (308—310; 1555), отъ които вторий е забѣлѣжителенъ по голѣмото участие, което зелъ, като кардиналъ и легатъ на Юлия III, въ трентския съборъ, на който и прѣдсѣдателствувалъ. Тоя папа е забѣлѣжителенъ и по едно дребно, но любопитно обстоятелство, именно дѣто, въпрѣки стария обичай, отказалъ да си промѣни името, когато дошелъ на папския прѣстолъ. Избранъ папа на 25 февр. 1555 г., той живѣлъ като папа само 22 деня.

Марсиасъ. 1) Синъ на Олимпъ, славилъ се като свирецъ на кавалъ; повикалъ Аполона на състезание, нъ Аполонъ го надсвирилъ, и за дързостьта му да се мѣри съ него го одралъ живъ. 2) Двама историци, единътъ отъ Пела въ Македония, съврѣменникъ на Александра Македонски, авторъ на македонска история въ 10 книги. Врѣмето на другия е неизвѣстно. Откжслеци отъ съчиненията на едина и на другия се намиратъ у Мюлера (Fragmenta historica).

Марсиванъ. Градъ въ сивасски вилаетъ (Анатолия), 37 килом. на сѣв.-зап. отъ Амасия и въ нейния окржгъ, на единъ притокъ на Тосанлису (коритото на Иешилъ Ирмакъ); 10,000 жит., турци и арменци.

Марсилия. Французски градъ, 600 килом. на юго-ист. отъ Парижъ (863 по желѣзница) ц. на департ. Бушъ-дю-Ронъ, на Средиземно море, първо французко пристанище, а пето на свѣта (слѣдъ Лондонъ, Ливерпулъ, Ню-Йоркъ и Хамбургъ); 403,000 жит. М., съ разнообразна промишленость, произвожда главно сапунъ и маслинено масло. Тя има 87 фабрики за сапунъ, които искарватъ сапунъ годишно за повече отъ 86 милиона лева, и 42 маслярници, които искарватъ отъ 3,000 до 20,000 килогр. маслинено масло на день; 100 парни мелници, които мелжтъ около 4 милиона м̆трич. кантара брашно; 2 захарни фабрики, на

които годишното производство е около 80 милиона килогр. захарь; 85 фабрики за тѣстяна храна, които произвождатъ на годината 8 милиона килогр. всѣкакви тѣстяни работи; 3 фабрики за свѣщи ($3^1/_2$ милиона килогр. свѣщи); нѣколко рудотопилници, които прѣвръщатъ 80 милиона килогр. руда въ 30 милиона килогр. металъ и др. Споредъ това, голѣма е и търговията; износътъ прѣзъ пристанището и желѣзницитѣ е, една отъ послѣднитѣ години, за стойность отъ 882 милиона лева; а вносътъ за 1,298,397, 759 лева. Марсилийскитѣ гари сж приели или испратили, прѣзъ сжщата година, 1,240, 000 тона стоки. Числото на пжтницитѣ е било 1,045,000. Прѣзъ сжщата година, въ пристанището влѣзли 8987 кораба (4261 платнени, 4726 параходни, 5882 французски и 3105 другоземни), съ сборна вмѣст. 3,842,719 тона, а излѣзли 9205 кораба, съ вмѣст. 3,923,437 тона. Странитѣ, съ които марсил. пристанище има наймного сношения, сж по редъ на важностьта: за вноса, Алжирия, Тунисъ и Мароко, Италия, Черноморскитѣ брѣгове, Египетъ, Турция, Испания, Китай, Аржантина, Англия, Съединенитѣ Държави и др.; за износа, Алжирия, Италия, Египетъ, Турция, Черноморскитѣ брѣгове, Англия, Испания и др. Градътъ има много великолѣпни сгради; по-главнитѣ сж Градский Домъ, Музейть, Публичната Библиотека съ 80,000 т. и борсата. Кафенетата и магазинитѣ съперничествуватъ съ парижкитѣ по блескъкъ. Съборната църква е найстарата въ Галия. Прѣкрасенъ климатъ и хубави морски бани.

М., основана въ 546 прѣди Р. Х. отъ фокейци отъ Мала-Азия, съставяла нѣкога една аристократическа република, която въртѣла обширна търговия. Старото име на тоя градъ било *Масалия*, а римското *Масилия*. Масалийцитѣ били много врѣме въ съюзъ съ римлянетѣ; нъ градътъ билъ найсетнѣ прѣзетъ отъ Юлия Цезаря. Въ VIII-и вѣкъ билъ разоренъ отъ арабетѣ; присъединилъ се съ цѣлата обл. Провансъ на Франция въ царуването на Карла VIII.

Марсъ, у гръцитѣ *Арсъ*. Въ митологията на староврѣменнитѣ, богъ на войната, синъ Юпитеровъ и Юнонинъ, или само Юнонинъ. Въспитанието му било повѣрено на титана Приапа. Любовнитѣ му похождения съ Венера го прославили. М. покровителствувалъ троянцитѣ прѣзъ обсадата на Троя. У гръцитѣ той билъ най-кръвопролитното божество, което се въсхищавало отъ войнитѣ. Прѣди него въ бой върви сестра му *Ерида* (Прѣпирня), заедно съ него сж синоветѣ и другаретѣ му, *Димосъ* (Ужасъ) и *Фовосъ* (Страхъ). Той не е всѣкога побѣдоносенъ. Диомедъ го наранилъ, и кога паднжлъ, казва Омиръ, «изревалъ като деветь или десеть хиляди войници заедно». Едно такъво прѣдставление би се счело за богохулно у римлянетѣ, напоени, както евреитѣ, съ благоговѣние къмъ боговетѣ си. Почитанието на Ареса никога не било много распространено въ Гръция; вѣрва се, че то е било въведено у гръцитѣ отъ Тракия. Тамъ, и въ Скития най-много почитали Ареса, дѣто и билъ, както вѣрвали, главний му домъ. Ала пакъ тоя богъ ималъ храмове или олтари въ Атина, Спарта, Олимпия и други мѣста.

У римлянетѣ М. билъ едно съвършено олицетворение на суро-

вата и беспощадна храбрость на старитѣ римляне, и се ползувалъ съ най-високо почитание. Той стоялъ на редъ слѣдъ Юпитера; и като него носилъ титлата *отецъ*, *баща* (Mars-piter); той билъ едно отъ тритѣ покровителни божества на Римъ: най-сетнѣ, той минувалъ за баща на Ромула (чрѣзъ Реа Силвия, Вестината жрица) и слѣдователно, родоначалникъ на римския народъ. Той ималъ едно светилище на *Квириналъ;* и тоя хълмъ добилъ името си отъ неговия прѣкоръ Quirinus, най-вѣроятното значение на което е *копие-обржженъ*. Подъ това име му се поднасяли молитвитѣ като покровитель на Quirites (гражданетѣ) — съ други думи, на държавата. Той ималъ много храмове въ Римъ. По неговото име е било перечено мѣстото (Campus Martius), дѣто римлянетѣ се обучавали на юнашки и военни игри; неговото име носилъ и първий мѣсецъ отъ римската година, марта (Martius). Ludi Martiales (игри въ негова честь) се празднували всѣка година. По статуитѣ и релиефитѣ, М. сж прѣдставлявали като мжжъ съ голѣма мускулярна сила, или голъ или облѣченъ съ хламида.

Марсъ. Една отъ голѣмитѣ планети на слънчевата система, четвъртата по редъ отъ слънцето, извѣстна още въ старо врѣме; червеникавий ѝ шаръ отдавна привличалъ вниманието на наблюдателетѣ и тя добила името на бога на войната. Диаметрътъ ѝ е равенъ на 0.53 отъ диаметра на земята, сир. около 6,600 килом. Масата ѝ съставя само 0.105 отъ масата на земята, та и плътностьта ѝ е равна само на 0.71 отъ плътность та на земята, или 3.91 пжти повече отъ плътностьта на водата. Доклѣ изучвалъ движението на М. Каплеръ открилъ законитѣ на движението на планетитѣ около слънцето. Изобщо физическитѣ условия на М. сж много ближни съ условията, въ които се намира неговата съсѣдка земята: годината на М. е равна на 686 деня, 23 часа, 30 минути; а денонощието му е 24 часа, 39 минути, 21.3 секунди. Най-голѣмото разстояние на М. отъ слънцето е 280,000,000 килом., а най-малкото 245,000,000; отъ земята се отдалечава 400,000,000 килом., а се приближава 56 милиона килом. При всичко, че тая планета е най-ближната до насъ по отношение къмъ слънцето, нейното движение така се докарва споредъ движението на земята, че ние я виждаме на двѣ години веднжшъ. Нѣкои астрономи приписватъ червенината на М. на шара на земята му; други нж приписватъ на гжсти пари, които пълнжтъ атмосферата му. Най-сетнѣ, други нж приписватъ на растителностьта му. М. прѣдставя въ странитѣ ближни до полюситѣ му бѣли пятна, които омаляватъ или се увеличаватъ, споредъ това: изложени ли сж на дѣйствието на слънцето или не сж. Тия пятна сж вѣроятно ледни грамади, подобни на ледоветѣ, които покриватъ земята при полюситѣ, и които се изгубватъ донѣйдѣ лѣтѣ, а зимѣ се образуватъ изново. Забѣлѣжватъ се на М. и тъмни пятна по зеленикави пространства, наречени морета. Друго още по-забѣлѣжително нѣщо за М. сж така наречениятѣ негови канали. Въ 1882 г. Скиапарели, директоръ на миланската обсерватория, откри въ повръхнината на М. много праволинейни канали, отъ 100 до 5000 килом. дълги и 100 килом. широки. Освѣнь това, прѣзъ извѣстно

врѣме много отъ тия канали ставатъ двойни — явление, което нѣма на земята нищо подобно на себе си и което безъ съмнѣние зависи отъ смѣняване на годишнитѣ врѣмена върху М. Отъ дѣ произлизатъ тия канали? Исказва се една хипотеза, че тѣ сж дѣло на човѣшка ржка. Тия прави или малко закривени линии — казва Фламарионъ — като че ли сж назначени да съединяватъ помежду имъ разнитѣ части на планетата; нъ защо тия канали сж толкова широки? — Отговорътъ е, че понеже свѣтътъ на М. е по-старъ отъ нашия, и човѣчеството тамъ трѣбва да е много по-развито. Прокопаването на Алпитѣ или на Суезски и Панамски провлаци ни се вижда да е като нѣкаква гигантска работа, когато за въ бждще това ще се смѣта просто за дѣтински играчки. Годишнитѣ врѣмена на М. отговарятъ на годишнитѣ врѣмена на земята, само сж подълги, понеже неговата година е близу два пжти по-голѣма отъ нашата. До неотдавна се е мислило, че М. е лишенъ отъ спжтници. Нъ г-нъ Холъ откри въ 1877 г. въ вашингтонската обсерватория два М-ви спжтника. Едно подробно изложение на най-новитѣ открития и хипотези относително М. се намира въ съчиненията на Скиапарели, Проктора и Фламариона; виж. Elammarion, *La planète Mars et ses conditions d'habitabilité* (Парижъ, 1892).

Марсъ (госпожица *Ана*). Една отъ най-славнитѣ французски актриси, дъщеря на прѣвъсходенъ актйоръ, на име Манвелъ, и на актриса Марсъ-Бута, и бащата и майката парижане. М., родена въ 1779 въ Парижъ, се явила на сцената на 14-годишна възрасть, въ началото играла незначителни роли въ дѣтски комедии и се прославила само когато почнжла, на 24-годишна възрасть, да зима важни роли въ комедиитѣ, а по-сетнѣ и въ трагедиитѣ. Отъ това врѣме тя продължавала близу 40 години да играе въ всѣка нова роля еднакво сполучливо. Хубавица, импонентна, съ изящни маниери, съ вкусно облѣкло, съ гласъ, който мелодично кършила по волята си, за да отговаря на всѣко душевно вълнение, тя била на гледъ идеалната актриса. Тя не стжпила въ бракъ, но имала свръски съ императора Наполеона и др. Ако и да била щедра дарителка, тя оставила слѣдъ смъртьта си имотъ за 800,000 лева.

Марта. Лазарева и Мариина сестра, която Спасителятъ обичалъ за любовьта и усърдието ѝ къмъ него (Лука 10, Иоан. 11). По нейната и Мариината молба, Иисусъ въскресилъ Лазаря (Библ.).

Марта. Третий мѣсецъ въ годината, нареченъ така отъ римлянетѣ въ честь на бога Марса.

Мартелъ. Виж. *Карлъ Мартелъ.*

Мартенсъ *(Теодоръ Т.)*. Русски юристъ, авторитетенъ по международното право, род. въ Перновъ (лифляндска губ.) въ 1845 година. Училъ се въ с.-петербургския университетъ, и довършилъ образованието си като слушалъ лекции на знаменити юристи въ университетитѣ лайпцигски, вѣнски и хайделбергски, отъ 1867 до 1869 г. Отъ 1870 г. занимава катедрата на международното право въ с.-петербургския университетъ, и отъ много години е членъ отъ съвѣта въ министерството на външнитѣ дѣла. По-главнитѣ му трудове сж: *За консулитѣ и консулската юрисдикция въ Истокъ* (СПБ.,

1873); *Съвременното международно право на цивилизованитѣ народи* (СПБ. 1882-1883, томъ I, изд. 3, 1895; прѣводъ на франц., нѣмски и испански); *Събрание на договоритѣ и спогодбитѣ, сключени отъ Русия съ чуждитѣ държави* (СПБ., отъ 1874, 11 обемисти тома, всѣкой придруженъ съ коментарии, които разясняватъ отношенията на Русия съ всѣка европейска държава и съдържатъ много важни открития въ областьта на дипломатическата история на европейскитѣ държави за послѣднитѣ два вѣка). Публицистически характеръ носятъ неговитѣ работи: *Източната война и брюкселската конференция въ 1874 год.* (СПБ, 1879); *La Russie et l'Angleterre dans l'Asie centrale* (1879; прѣводъ на рус., англ. и нѣмски езици) и др. Много статии по разни въпроси отъ международното право и политиката сж напечатани отъ М. въ *Сборн. Госуд. Знаній, Журналъ Министер. Н. Просв.*, *Revue de droit international* и др. М. е билъ прѣдставитель на русското правителство на много международни конференции, между които на брюкселскитѣ, 1874 год. (за кодификацията на военното право) и 1889—90 год. (за борбата съ робната търговия). Прѣди нѣколко години Гръция и Ромжния прѣдоставихж нему да рѣши спорния международенъ въпросъ въ прѣпирнята си за наслѣдството на Запа. Високото безпристрастие на русския професоръ рѣши тоя въпросъ въ полза на Гръция.

Мартиника. Единъ отъ французскитѣ Малки Антили, 130 килом. на юго-ист. отъ Гваделупа; простр. 988 чет. килом., отъ които близу половината обработвани; насел., до бѣдата, която постигнж о-ва въ нашето врѣме, 175,000 жит., отъ които само 10,000 бѣли; останжлитѣ негри и мулати (мелези). Произведения: захарна тръстика (главното производство), кафе, какао, тютюнъ. Износътъ за около 34 милиона лева, вносътъ за около 29 милиона. Гл. градъ *Форъ-де-Франсъ*, на западния брѣгъ; тоя градъ бѣ свързанъ чрѣзъ желѣзница и телеграфъ съ злочестия градъ Сенъ-Пиеръ. Прѣзъ срѣдата на острова се простиратъ високи планини, между които се издигатъ 6 волкана, най-високий Монъ-Пеле, 1350 м. високъ. По причина на волканическото си происхождение, М. често е била излагана на силни земетресения. Така, на 17 ян. 1839 пристанищний гр. Форъ-де-Франсъ, съ 15,000 жит., е билъ буквално разрушенъ. Прѣзъ 1851 год. на волканъ Монъ-Пеле се образували два кратера, изъ които нѣколко врѣме се изхвърляла наженена лава и пепелъ. Ала слѣдъ тая дата волканическитѣ явления исчезнжли и населението вече вѣрвало, че волканитѣ сж окончателно угаснали. Цѣлото население на острова живѣяло честито всрѣдъ богатата растителность и други природни блага. Волканъ Монъ-Пеле бѣ съсѣденъ съ гр. Сенъ-Пиеръ, и едно хубаво езеро до главния кратеръ на тоя волканъ бѣ избраний край за расходки и приятни семейни развлѣчения за сенъ-пиерци. Слѣдъ нѣколко прѣдварителни бѣлѣзи, които не обеспокоили токорѣчи никого, на 25 априлъ 1902 единъ огненъ ураганъ се изригнжлъ и се спуснжлъ врѣзъ града и пристанището му. Волканътъ изригвалъ горещa лава, врѣла вода, огнени камене и други растопени вещества. Отъ 8 часа утринята до

8 часа вечерьта Сенъ-Пиеръ горѣлъ цѣлъ; всѣко живо сѫщество изгорѣло или се задушило. Подъ огнения дъждъ на лавата корабитѣ и параходитѣ посрѣдъ морето веднага пламнѫли и само 2-3 парахода бѣха могли да се спасѭтъ полуразрушени. Числото на загинѫлитѣ човѣшки жертви надминуваше 30,000. Поразията наумѣва само сѫдбата на римскитѣ градове Херкуланъ и Помпея. Това голѣмо и ненадѣйно нещастие произведе потръсно впечатление въ всички цивилизовани страни и отъ всѫдѣ исказахѫ съболезнования на Франция и ѝ испратихѫ помощи за подкрѣпа на пострадалитѣ. — О-въ М., откритъ отъ Колумба въ 1493 на св. Мартенъ, билъ изоставенъ отъ испанцитѣ. Островътъ добилъ французски поселенци и станѫлъ французска колония въ 1631 год.

Мартинъ. Светецъ въ католическата църква, род. въ Сабария (Панония), кѫдѣ 316 г. Покръстилъ се, когато билъ войникъ, на 18 години; тогава раздралъ дрехата си на двѣ, та далъ половината на единъ просякъ. Напуснѫлъ военната служба, и основалъ първия монастиръ въ Галия. Слѣдъ врѣме, откакъ истърпѣлъ мѫчения отъ арианетѣ, станѫлъ епископъ на гр. Туръ (371). Съ простотата, М. съединявалъ голѣма смѣлость; той се застѫпилъ енергично прѣдъ тирана Максима да иска милость за ересиарха Присцилиана. Починѫлъ въ 396 или 400. Има се за покровитель на Галия.

Мартинъ. Име на нѣколко папи. — М. I, папа въ 649. Осѫдилъ въ единъ съборъ ересьта на монотелититѣ. Гоненъ, отъ тогава, отъ Костанта II, билъ заточенъ въ Херсонесъ, дѣто починѫлъ въ 655. Паметьта му, въ катол. църква, е на 12 ноемвр. (н. к.) — **Мартинъ II** или **Мартинъ I** (папа 882 — 884), афоресалъ Фотия. — **Мартинъ II** или **III** (папа 943 — 946), прѣобразувалъ дисциплината. — **Мартинъ IV** (папа 1281 — 1285), род. въ околностьта на Туринъ, избранъ по влиянието на Карла Анжуйски. Той назначилъ Карла римски сенаторъ, и му помогнѫлъ, нъ безъ сполука среща гибелинитѣ въ Романя. По негово подстрѣкателство, той отлѫчилъ отъ църквата Михаила Палеолога (1281), палермосци слѣдъ Сицилийскитѣ вечерни (1282), най-сетнѣ Петра III Арагонски. — **Мартинъ V** (папа, 1417 — 1431), род. въ Римъ въ 1365. Билъ избранъ отъ констанцския съборъ, на мѣстото на Григория XII. Издалъ була среща хусититѣ, нъ не припознавалъ върховната власть на съборитѣ надъ папитѣ. Климентъ VIII припозналъ властьта му, и съ това се свършило расцѣплението въ Западната църква.

Мартирологъ, *гр.* Събрание на сказанията за светитѣ мѫченици на християнската църква.

Маруличъ (Маркъ). Най-старий отъ хърватскитѣ писатели и поетъ (род. въ 1450, умр. въ 1524), писалъ по латински, по хърватски и по италиянски; занимавалъ се съ история, археология, етика и др. Главнитѣ му изслѣдвания сѫ: *Regum Dalmatiae et Croatiae gesta latinate donata* (1666), *De ratione bene pieque vivendi* (1601), *Historia sw udowice Sudite* (1521; нѣколко издания), и *Razum a Pjesme po mudrich czrekach Katonovich.*

Марцианъ. Гръцки императоръ (450—457). Тракиецъ по происхождение и генералъ, той билъ на 58 години, когато се оженилъ за императрица Пулхерия (виж. това име). На Атила, който поискалъ

отъ него да му плаща дань, той отговорилъ: „злато имамъ азъ за приятелетѣ си, а желѣзо — за неприятелетѣ си". Той събралъ халкидоския вселенски съборъ противъ Евтихия, въ 451.

Маршалъ (отъ *тевтонски думи*, които значѫтъ *служитель на конь*). 1) Въ Франция най-високий чинъ въ армията. 2) Началникъ на церемония. — **Маршалски жезълъ.** Жезълъ, който се дава на маршалъ като символъ на маршалския чинъ. **Маршалство.** Званието на маршалъ.

Маршъ, фр. 1) Ходъ на войници, походъ. 2) Въ *музиката* пѣсень, която се свири за придружаване или урѣждане хода на войска: *засвири се турски маршъ.* 3) Напрѣдъ! (*военна команда*). — **Маршировамъ.** Ходѭ съ мѣрни стѫпки. — **Маршировка.** Мѣренъ по команда ходъ на войницитѣ въ строя. — **Маршрутъ.** Пѫтьтъ, по който е опрѣдѣлено да се пѫтува.

Маршъ *(Джеймсъ)* Английски химикъ (род. въ 1790, умр. въ 1846 въ Лондонъ) изобрѣтатель на единъ уредъ за откриване присѫтствието и на най-малката слѣда мишякъ въ нѣщо. Уредътъ се употрѣбява при химически и сѫдебни изслѣдвания.

Маршъ (Othniel Ch. *Marsh*, род. въ 1831). Английски ученъ, единъ отъ най-виднитѣ палеонтолози, професоръ въ *Yale-коледжъ* въ 1866, въ 1868 почнѫлъ сполучливи дирения въ Скалиститѣ планини, въ Америка. Много години продължилъ похода си тамъ и донесълъ съ себе си голѣми сбирки нови ископаеми, които били изложени въ музеи Пибоди въ *Yale-коледжъ;* той описалъ по-вече отъ 400 нови ископаеми животни. Най-главнитѣ му работи се отнасятъ до ископаемитѣ маймуни въ еоцена (1872), исполинскитѣ ископаеми диноцерати (1873), зѫбеститѣ птици (*Odontornithes*, 1873), ископаемитѣ еднокопитни въ третичната епоха (1874), *Tillodontia* (1875), динозавритѣ (1878) и др. Трудоветѣ му сѫ: *Description of a new Enialiosaurian* (1862), *Contributions to the mineralogy of Nova Scotia* (1867), *New fossil birds from the Cretaceus and Tertiary of the United States* (1870), *American jurassic Dinosaurs* (1880), *Odontornithes or birds with teeth* (1880), *Dinocerata* (1884) и др.

Маса, *лат.* Купъ, голѣмо количество отъ нѣщо на едно мѣсто. Оттука *масивенъ*, плътенъ, дебелъ и набитъ, тежъкъ и голѣмъ: *масивно украшение;* оттука и *масивность*, грамадность въ дебели размѣри.

Маса. Исмаиловъ синъ, който минува за родоначалникъ на масанцитѣ, които населявали сѣвероисточната часть на Арабия. *(Библ.).*

Масава или **Масуа.** Приморски градъ на единъ малъкъ островъ при входа за Аркикенски или Масавенски заливъ въ западното крайбрѣжие на Червено море (източна Африка): 5,000 ж. (арабе, нубийци, данкали, абисинци, индийци, гръци). М. нѣма вѫтрѣшна търговия, нъ е транзитна точка и размѣнно мѣсто на произведенията на Абисиния и Суданъ, отъ една страна, и на стокитѣ на Европа и Индия, отъ друга. М. е едно отъ най-горещитѣ мѣста на земното кѫлбо. Срѣдната ѝ температура прѣзъ годината е 39°, 4; срѣдната температура на най-студения мѣсецъ (януария) 25°, 5; срѣдната температура на най-топлия (юния) 36°, 9. Съ тоя климатъ дисентерията и трескитѣ зиматъ много жъртви.

М. е владѣние на Италия; тя бѣше подвластна на Египетъ, когато италиянцитѣ ѭ окупирахѫ единъ день (1885), въпрѣки протеститѣ на Турция, сюзеренката на Египетъ. М. станѫ по-сетнѣ много солена на Италия, като породи италиянско-абисинската война съ извѣстнитѣ ѝ слѣдствия. М. има голѣма важность за Абисиния, защото е едничкий излѣзъ на тая страна за Червено море.

Масагети. Люде отъ скитското племе, които живѣели въ сѣверо-източното приморие на Каспийско море. Киръ не можалъ да ги подчини; той билъ разбитъ и убитъ въ единъ походъ среща тѣхъ. Тѣ убивали, казватъ, старцитѣ си, за да се хранѭтъ съ месото имъ.

Масажъ, *фр.* Въ *медиц.* растриване. Това искусство, извѣстно на нашитѣ баби, лѣкарската наука е поставила на научни начала и сега има лѣкари, които се занимаватъ исключително съ него.

Масачузетсъ. Една отъ Съединенитѣ Държави въ Америка, на сѣв.-ист., между Атлантически океанъ на ист., Ню-Хямпшайръ и Вермонъ на сѣв., Ню-Иоркъ на зап. и Конектикѫтъ и Родъ-Айляндъ на югъ. Простр., включително островитѣ, 20,904 чет. килом. съ насел. 2,240,000 жит. Сѣдалище на управл. и гл. градъ е Бостонъ (виж. това име), който по населението си е 5-и въ държавитѣ. М. има 31 града съ повече отъ 10,000 жит. (Лоуелъ, Лоржнсъ, Салемъ, Ни-Беджордъ, Фолъ-Ривѫръ, Линъ, Спрингфилдъ, Кямбриджъ, Ворчестеръ). Земята е хълмиста, и повечето отъ нея бесплодна, нъ долинитѣ на рѣкитѣ сѫ плодородни. Гл. рѣки Конектикѫтъ, Меримякъ и Хаусатаникъ. Климатътъ е студенъ, нъ здравъ. Царевица, ябълки, круши и сѣно сѫ главнитѣ земедѣлчески произведения; нъ индустриалнитѣ произведения сѫ много и разнообразни. Въ индустриално отношение тая държава е 3-а между Съединенитѣ Държави, като върви слѣдъ двѣтѣ голѣми държави Ню-Иоркъ и Пенсилвания; нъ тя е безспорно първата сравнително пространството и населението ѝ. Тя сама произвожда $^1/_8$ отъ произведенията на всичкитѣ държави вкупно. Цифрата на производството ѝ се е въскачвала за една отъ послѣднитѣ години на 3,135 милиона лева. Въ тая държава се изработватъ всички издѣлия. Двѣ индустрии заслужватъ особенъ споменъ: обущарството, което се въскачва на цифрата 530 милиона лева, и, ако се приложи и цифрата на приготвенитѣ кожи, на 750 милиона лева; и тъкачеството на памучни, вълнени и копринени платове и други (лененитѣ фигуриратъ твърдѣ слабо), чиито сборни произведения се въскачватъ на цифрата 775 милиона лева, отъ които 375 милиона само за памучнигѣ.

Държавата М. сѫ нарекли *майката иниициаторка* на всичко. Съ мѫчно корабоплавателни рѣки, тя отдавна е създала най-пълната мрѣжа желѣзни пѫтища. Тая мрѣжа достига близу до 5 000 килом. и токо-речи не може да се увеличи освѣнъ съ индустриални клонове, та минува за сравнително най-първата въ Съединенитѣ Държави. М. не притежава скѫпоцѣнни метали, нито ископаеми вѫглища; но експлоатира желѣзни и малко мѣдни руди. Куинскитѣ сиви гранити сѫ прочути въ всичкитѣ Съед. Държави; тия мрамори се испращатъ въ всички части на държавитѣ.

Важна промишленость е и риболовството.

Тая държава е имала прѣди нѣколко години повече отъ 200 народни банки и около 180 спестовни банки: 6000 училища, 1 университетъ и 7 колегии: 341 вѣстници и списания, отъ които 26 дневни, 225 седмични, и др.; 3169 библиотеки, отъ които 1544 публични. Публичнитѣ библиотеки съдържатъ 2.010,609 тома, а частнитѣ 1,007,204.

М. е билъ първата колония основана въ Америка отъ англичанетѣ; тя дължи происхождението си на пуританетѣ, които се заселили тамъ въ 1620, и отъ тамъ се распръснили въ съсѣднитѣ земи. Бостонъ далъ, въ 1773, сигналътъ на освобождението отъ Англия, та тая държава е най-първата отъ 13-тѣ държави, които образували първоначално Съединенитѣ Държави. Държавата се управлява отъ единъ управитель, избранъ за една година, съ годишна заплата 25,000 л., и законодателното тѣло състои отъ сенатъ (50 члена) и депутатска камара (240 члена), избирани всѣка година.

Масена *(Андрей)*, Дукъ Риволи, князъ Еслингъ. Единъ отъ найславнитѣ французски маршали, род. въ 1758. Прѣзъ французската революция влѣзълъ въ редоветѣ на французската войска като доброволецъ, а въ 1793 билъ вече дивизионенъ генералъ Прославилъ се при Риволи (итал. село, 1797, побѣда на французетѣ надъ австрийцитѣ): при Цюрихъ (1799), когато съ побѣдата си надъ руситѣ освободилъ Кроация отъ опасностьта на нахлуване: въ обсадата на Генуа (1800); при Ваграмъ (1809). Въ 1810 добилъ главното началство на войскитѣ въ Испания, което сложилъ въ 1811. Наполеонъ го наричалъ *любимото чедо на побѣдата*. Въ 1814 билъ направенъ отъ Лудовика XVIII перъ. Умрѣлъ въ Парижъ въ 1817. М. билъ голѣмъ користолюбецъ и грабитель. Наполенъ го наричалъ обирачъ, и казватъ, че му прѣдлагалъ 1,000,000 лева да прѣстане да злоупотрѣбява потулено държавното съкровище.

Масивенъ, *масивность*. Виж. *Маса*.

Масилонъ *(Жанъ Батистъ)*. Единъ отъ най-великитѣ французски проповѣдници, съперникъ на Босюе и на Бурдалу; най-много сж забѣлѣжителни неговитѣ проповѣди, говорени прѣзъ пости прѣдъ Лудовика XV. Казватъ, че Волтеръ ги ималъ постоянно прѣдъ себе си и ги считалъ за единъ отъ най-добритѣ образци на краснорѣчието. Между другитѣ езици тѣ сж прѣведени и на руски (1663 — 1774).

Масина. Държава въ западни Суданъ, подчинена на Филлатитѣ, на юго-ист. отъ Томбукту, на дѣсния брѣгъ на Нигеръ; простр. 166,840 чет. килом., насел. около 4,500,000 жит. Стол. *Масина*. Както токо-речи всичкитѣ кралства въ Суданъ, М. е малко позната. Населението състои отъ фулахи, сонгайци и бамбари: поминъкътъ: земедѣлие и скотовъдство: оризъ, медъ, царевица, памукъ, коне, кози, овце. Гл. градове: Басикупу, Фарабугу, Джене, Фененку. М. е била посѣтена отъ Барта и Ленца.

Масиране артилерия (фр. *Масирамъ*, трупамъ). Съединение въ врѣме на бой въ една позиция голѣмо число артилерийски орждия. Прѣдѣлътъ, до който може да се докара м. се опрѣдѣля въ всѣкой частенъ случай отъ характера на позицията и отъ други мѣстни условия. Крайната норма

е съединението на такъво число батареи, което въ една дадена мѣстность може да се управлява отъ едно лице.

Маска, *итал.* Лъжовно лице, направено отъ хартия, платъ и др., което човѣкъ си туря на образа за да го не познаватъ; притворство, лицемѣрие: *маската паднж* (притворството се откри).—**Маскара.** 1) Човѣкъ съ маска на лицето. 2) Безсраменъ. — **Маскарадъ.** Нѣколко души заедно прѣдрѣшени и съ маски на лицето; оттука *маскараденъ,* който се отнася до маскарадъ.

Маскара. Много старъ алжирски градъ, въ обл. Оранъ, 96 килом. на юго-ист. отъ гр. Оранъ при политѣ на Атласъ; 14,320 жит. (отъ които 6,303 туземци и 2,722 другоземци; останжлитѣ французе). Тоя градъ, нѣкогашна любима резиденция на Абдулъ-Кадира, билъ прѣвзетъ отъ французетѣ въ 1835 и 1841 год.

Маскарински о-ви. Името на 3 о-ва въ Индийски океанъ: *Бурбонъ, Маврикий* (бивши *Илъ-де Франсъ)* и *Родригезъ.* Първий отъ тия о-ви принадлежи на Франция; другитѣ два, които сж били нѣкога французски владѣния, Англия отнела на Франция по договоритѣ отъ 1814. М. о-ви се простиратъ, на ист. отъ Мадагаскаръ, по една дължина отъ 900 килом. отъ зап. къмъ ист. Цѣлото пространство се прѣсмѣта на 3,893 чет. килом. и населението имъ на 534,000 жит. Тия острови дължжтъ името си на португалецъ Маскаренасъ, който открилъ Бурбонъ въ 1545.

Маскатъ. Столица на Оманъ, на единъ ржкавъ отъ Персидски заливъ, укрѣпенъ градъ, заобиколенъ съ градини и финикови дървеса; отъ 30,000 до 40,000 жит., повечето арабе; останжлитѣ индийци, персяне, абисинци, сомали и негри отъ цѣлия африкански брѣгъ. М. е важно търговско пристанище между Индия, Арабия и Персия въ Индийски океанъ, дѣто се размѣняватъ произведенията на Европа, Африка и Истокъ. Износъ: сушена риба, фурми и др. (за 10 милиона лева); вносъ: оризъ, захарь, маслинено масло, памучни платове, метали и др. (за 30 мил. лева). Климатътъ е гибеленъ за европейцитѣ. — Въ 1507 португалский генералъ Албукеркъ турилъ ржка на М., нъ арабетѣ си го зели назадъ въ 1648. Англо-индийското правителство, което помага съ 150,000 лева за поддържането на оманския султанъ, е сега на дѣло господарьтъ на М.

Маскирамъ, *фр.* 1) Турямъ нѣкому маска. 2) Скривамъ (дѣйствия, движения).

Маслено дърво. Библейското име на бора.

Маслина. Името на единъ добрѣ-познатъ плодъ у насъ и на дървото, което го произвожда. Дървото е умѣрено високо, съ срѣщоположни клонове и листа; листата сж сивозелени и донѣйдѣ приличатъ на върбовитѣ. Цвѣтоветѣ сж дребнички и намѣстени въ листнитѣ пазухки на гроздове; тѣ иматъ бѣло срастлолистно четирецѣпнжто вѣнче, двѣ тичинки и само единъ плодникъ, отъ сѣмената на който узрѣва дългнестовалчеста и тъмнозелена костилка—*маслина.* Месината на маслината е пълна съ масло, което истискватъ и продаватъ подъ името *дървено масло* (зехтинъ). Съ по-добритѣ видове маслинено масло готвжтъ, а подолнитѣ употрѣбяватъ за свѣтене. Маслинитѣ яджтъ прѣсни и насо-

лени. Маслиненото дърво може да се изглажда, има черни облачни петна, и се употрѣбява за направата на малки украшения, кутийки за емфие и др. — У староврѣменнитѣ гръци, маслината е била посветена на Палада-Атина (Минерва), която ѭ давала. Вѣнецъ отъ маслинени клончета е било най-високото отличие за единъ гражданинъ заслужилъ на отечеството си, и най-високата награда за побѣдителя въ Олимпийскитѣ игри. Маслиненъ клонъ е билъ още символътъ на миръ; и побѣденитѣ, кога отивали да искатъ миръ, носили въ ржцѣ маслинени клонове. Маслината се е обработвала въ Сирия, въ Палестина и въ всички страни около Срѣдиземно море още отъ старо врѣме. Обработването ѝ се простира на югъ дори до Кайро и на сѣверъ до срѣдна Франция. Климатътъ на България е твърдѣ студенъ за маслината.

Масонъ. Виж. *Фрамасонъ.*

Мастика, *гр.* (собств. за дъвка). Ракия съ дъвка.

Мастодонъ, *гр.* Единъ измрѣлъ родъ хоботни животни, твърдѣ сходни съ слона. Ископаватъ ги вкаменени въ миоценовскитѣ, плиоценовскитѣ и плистоценовскитѣ пластове въ Европа, Азия и Америка. Единадесетъ или дванадесетъ вида отъ тоя родъ сѫ описани до сега.

Масторъ, *англ. и хол.* Човѣкъ искусенъ въ занаятъ или друго нѣщо. **Масторски,** искусенъ; хитръ.

Мастрихтъ. Сѫщото, каквото и Маастрихтъ.

Масуа. Виж. *Масава.*

Масудъ. (Гаядъ-Единъ). Коненски селджукски султанъ (1117—56), 2-и синъ на Калъчъ-Арслана, водилъ 26-годишна война среща гръцкия императоръ Иоана Комнена, прѣдприелъ единъ безплоденъ походъ среща Жоселина I, едесенски графъ, и се съединилъ съ Мануила Комнена да осуетѭтъ кръстоносната война на императора Конрада III и на французския краль Лудовика VII. — **Масудъ II.** Послѣденъ селджукски султанъ на Коня (1283—1294), воювалъ съ Амеръ-хана, турски емиръ, накаралъ да го удушѭтъ и погинѫлъ и той въ една битка съ сина на Амера. Слѣдъ това държавата му паднѫла подъ властьта на турцитѣ.

Масфа. 1) Градъ въ Галаадъ. 2) Вениаминовъ градъ близу при Рама. 3) Иудинъ градъ. 4) Моавски градъ. 5) Една долина при ермонъ (Библ.).

Масхилъ. Дума въ Псалмитѣ, която се прѣдполага да значи наставникъ (Библ.).

Матадоръ, *испан.* Боецъ, който, въ Испания, свършва бой съ бикъ като му нанесе смъртенъ ударъ. Въ *прѣносенъ см.* важна личность: нашитѣ матадори (министритѣ).

Матаморасъ. Мексикански градъ, въ департам. Тамолипасъ, пристанище на Рио-Гранде, около 50 килом. отъ устието на рѣката въ Мексикански заливъ; 20,000 жит. Главний износъ: кожи, вълна, коне; гл. вносъ фабрични произведения отъ Англия и Съедин. Държави. — Побѣда на войската на Съедин. Държави надъ мексиканцитѣ, 25 апр. 1846 год.

Матанзасъ. Градъ на сѣверния брѣгъ на о-въ Куба, при устието на р. Санъ-Жуанъ, 70 килом. на ист. отъ Хавана, и съ която е свързанъ чрѣзъ желѣзница; 38,102 жит. Слѣдъ Хавана, най-важното търговско пристанище на острова. Голѣмъ износъ на захарь и кафе. Морска побѣда на холандцитѣ надъ португалцитѣ въ 1627.

Матапанъ. Най-южний носъ на Гръция и на Европа. Старото му име Taenarium promontorium (Тенаронъ).

Матаро. Испански градъ на Срѣдиземно море, 31 килом. на сѣв.-ист. отъ Барцелона, съ която е свързанъ чрѣзъ желѣзница; 18,000 жит. Парни памучни прѣдачници, копринарство, корабостроителство, вино и др.

Мататия. Иудейски свещеникъ отъ Иаировото племе, родоначалникъ на макавеитѣ, който подигнжлъ сънародницитѣ си за защита на вѣрата и свободата имъ въ врѣме на гонението на Антиоха, сирийски царь (168 пр. Р. Х.). Дѣлото му продължили петимата му синове: Иоанъ, Симонъ, Иуда, Елеазаръ и Ионатанъ. Виж. *Евреи;* 4-и периодъ.

Матевски (Димитръ). Забѣлѣжителенъ български патриотъ, родомъ отъ село Меричлери, чирпанска околия, по причина на скромностьта си останжлъ и слѣдъ смъртьта си малко извѣстенъ. М. се училъ въ родното си мѣсто и въ Пловдивъ и до освободителната война билъ учитель и общественъ дѣецъ (около 12 години). Русската окупация го намѣрила учитель въ пловдивското Св. Троическо училище. М. пръвъ далъ идеята и зелъ инициативата да се основжтъ въ всички градове и села на Южна България гимнастическитѣ дружества—дружествата, на които назначението бѣше да снабдѫтъ населението съ оржжие и да се обучаватъ членоветѣ имъ на военно учение, прѣдъ неизвѣстностьта, която щѣше да настане въ Източна Румелия слѣдъ оттеглянето на руситѣ. М. е билъ душата на пловдивското гимнастическо дружество, първото основано въ Румелия. Прѣдъ убѣдителнитѣ рѣчи на М. селянетѣ въ Пловдивско съ въсторгъ се въоржжавахж. М. събиралъ селянетѣ — двигателетѣ — у дома си подъ булото на прошенописецъ. Настроението на гимнастическитѣ дружества бѣ, може би, една отъ причинитѣ да се откаже Турция отъ да упражни правото, което ѝ даде Берлинский договоръ, да окупира Балканитѣ. Народний кипежъ, възбуденъ отъ тия дружества, станж причина да се накара първий главенъ управитель, при идването си на първата погранична станция, да хвърли феса и да наложи българския калпакъ. Алеко паша запрѣти тия дружества. М. починжлъ въ 1882 въ Пловдивъ, чиновникъ въ отдѣла за владалата и Заимовъ въ **Минжлото** си, *Етюди върху запискитѣ на Захария Стояновъ* (София, 1895), бѣлѣжи, че «другарьтъ на Левски, организаторътъ на гимнастическитѣ дружества, комуто се дължи сжществуването на Южна България» билъ погребенъ безъ да се обърне на неговата смъртъ надлежното народно внимание.

Матей, *(св.)* или *Леви.* Апостолъ и евангелистъ, род. близу до Капернаумъ, билъ римски митарь (митнически чиновникъ), когато Иисусъ му казалъ: «Дойди слѣдъ мене». Споредъ едно прѣдание, той проповѣдвалъ въ Палестина, а послѣ въ Етиопия, Мидия, Партия, Арабия и други страни на Азия, и пострадалъ (около 62 г.) въ етиопийската планина Бешберъ. Паметьта му се споменува на 16 ноем. и 30 юн. — *Евангелието* отъ М. има за цѣль да покаже съгласието между Христовия животъ и староврѣменнитѣ пророчества. Грѫцкий текстъ, който имаме, се прослѣдва

до края на първия вѣкъ. Вж. *Евангелие.*

Матей. Нѣмски императоръ отъ 1612 до 1619, род. въ 1557, 4-и синъ на Максимилиана II. Въ 1608 принудилъ брата си Рудолфа II да му отстжпи Моравия, Австрия и Унгария, а отъ 1611 и Чехия, Силезия и Лузация; а слѣдъ братовата си смъртъ станжлъ императоръ. Поддържали го протестантитѣ. М. сключилъ съ турцитѣ неизносенъ за себе си миръ; сжщо несполучливи били и дѣйствията му среща ония движения въ австрийскитѣ земи, които приготвили 30—годишната война.

Матейко *(Янъ).* Най-знаменитий полски живописецъ, род. въ Краковъ, дѣто и починж директоръ на краковската академия на искуствата (1838—1893). М. произхождалъ отъ едно чешско семейство, отдавна прѣселено въ Полша. Слѣдъ като изучилъ живописството въ академията на родния си градъ, усъвършенствувалъ се въ Мюнхенъ подъ ржководителството на *Пилоти.* Най-прочутитѣ му произведения сж: *Полскитѣ носии отъ 1232 до 1795, Собѣски при Вѣна, Стефанъ Батори прѣдъ Псковъ, Битвата при Грюнвалдъ, Жанъ Даркъ, Костюшко, Прусский херцогъ Албертъ (васалъ на Полша) като полага клетва за вѣрность на краля Сигизмунда, Конституцията отъ Змай* и др. Нѣкои отъ М-тѣ картини се продали по за стотини хиляди лева,—суми, които М. употрѣбявалъ за общополезни и благотворителни дѣла.

Математика *(*гръц. *матима, учение).* Науката, която има за прѣдмѣтъ свойствата на величината и числото. Обикновено жж дѣлжтъ на *чиста* и *смѣсена* или *приспособена;* чистата м. обгръща всички заключения, които се добиватъ за законитѣ на пространството и врѣмето сами по себе, независимо отъ опита, като се основаваме само на абсолютнитѣ закони на човѣшкото мислене; а смѣсената или приспособената м. обгръща слѣдствията, до които се достига, когато се приспособяватъ така установенитѣ начала на нѣкои отношения, които опитътъ или наблюдението показва, че сжществуватъ между явленията на природата. Когато разглеждаме отношенията на величинитѣ помежду имъ, добиваме понятие за число: науката за числата, *числителницата* или *аритметиката,* и *алгебрата,* или науката за числата въ най-общата ѝ форма; когато разглеждаме пространството, добиваме науката за протяженията: *геометрията.* Математическитѣ приеми или методи за доказване или издирване каквото и да било, биватъ различни: на основание на тая разлика и м. се дѣли на нѣколко клона: Аритметика, Аналитическа Геометрия, Начъртателна Геометрия, Тригонометрия, Диференциално смѣтане, Интегрално смѣтане, Вариационно смѣтане и Теория на числата или сравненията. Колкото се касае до приспособенитѣ математически науки, тѣ могжтъ да бждждтъ толкова, колкото сж отдѣлнитѣ клонове отъ човѣшкото звание; ала обикновено приспособ. мат. науки включватъ физиката, астрономията, механиката, а исключватъ химията, геологията, политическата икономия и други клонове отъ науката, които сжщо добиватъ повече или по-малко помощь отъ математиката. М. приспособена въ изслѣдване явленията на природата, носи общо име *Физико-математически* науки.

Мжчно е да се изброжтъ всичкитѣ приспособения на м. въ практическия животъ: Архитектурата, Мореплаването, Фортификацията, Балистиката, Геодезията, Хронологията, Теорията на вѣроятноститѣ и др. Освѣнъ това, м. се дѣли още на *по-ниска* и *по-висока*. Първата обгръща: Аритметиката, Началната алгебра, Елементарната геометрия, Тригонометрията, по-ниската Геодезия или снимането планове и приспособяването алгебрата въ геометрията; останжлитѣ науки принадлежжтъ на по-високата м.

Началото на м. се прослѣдва въ най-старитѣ врѣмена; най-старий клонъ отъ чистата м. е, безъ сжмнѣние, Аритметиката; нѣйното начало съвпада, вѣроятно, съ врѣмето, когато пръвъ пжть човѣцитѣ се съединили въ общество. Слѣдъ нея върви Геометрията, която вѣроятно се е появила като земемѣрно искуство отъ врѣмето на появяването на поземелния имотъ, а първото научно значение ѝ дали гръцитѣ: Талесъ, Питагоръ и др. Алгебрата първенъ е била единъ видъ всеобща Аритметика, въ която едни общи символи сж зимали мѣстото на числата; съ нея, отъ арабски, европейцитѣ запознали Леонардо Фибоначи въ началото на XIII-и вѣкъ; нъ нейното извънредно развитие прѣзъ послѣднитѣ два вѣка ѝ е установило правото да минува за отдѣлна наука, *науката на дѣйствията*. Аналитическата геометрия основалъ Декартъ; Нютонъ и Лайбницъ изнамѣрили Диференциалното, а заедно съ него и Интегралното смѣтане въ края на XVII-и вѣкъ. На начъртателната геометрия положилъ основата знаменитий Монжъ; много ползи принесло на м. откритието отъ Нейпиера на логаритмитѣ. Отъ приспособенитѣ математически науки най-стара е Астрономията; вече стара Гръция имала много знаменити астрономи: Ипарха, Птоломея и др. Механиката и тя е сжществувала въ врѣмето на старогръцитѣ: Архимедъ съ машинитѣ си потопявалъ и палилъ римскитѣ кораби. Съ Физиката се занимавали: халдеитѣ, египтянетѣ, гръцитѣ, арабетѣ; ала сегашното ѝ развитие захваща само отъ врѣмето на Галилея, Торичели и др. физици отъ XVII-и вѣкъ. Най-знаменити математици въ старо врѣле били: Питагоръ, Платонъ, Ипократъ, Евклидъ, Аполоний, Посидоний, Птоломей, Диофантъ, Ипархъ и др.; послѣ м. процъвтѣла у арабетѣ и отъ тѣхъ прѣминжла въ Европа, дѣто достигнжла до висока стъпень съвършенство. Нѣкои отъ по-личнитѣ нововрѣменни математици сж: Тихо-Брахе, Коперникъ, Кеплеръ, Галилей, Торичели, Паскалъ, Декартъ, Хюйгенсъ.

Математикъ. Зналецъ на математиката.

Математическа География. Виж. *География*.

Математическа метода. Метода, която тръгва отъ една точно опрѣдѣлена аксиома, достига до резултати по чисто логически пжть, безъ да приспособява нито аналогия, нито индукция и други подобни способи за доказване, които се употрѣбяватъ въ другитѣ науки.

Математически. 1) Който се отнася до математиката: *математическо исчисление*. 2) Строго точенъ: *математическа точность*.

Математически. По правилата на математиката: *доказва се математически*.

Матера. Италиянски градъ, 60 килом. на сѣв.-зап. отъ Таранто и

68 килом. на сѣв.-ист. отъ Потенца, на дѣсния брѣгъ на Гравина; 14,268 жит. Кожарство и земедѣлие. Долнитѣ разреди отъ населението се иматъ за най-нецивилизуванитѣ въ южна Италия: тѣ живѣѭтъ главно въ староврѣменни пещери, ископани въ страната на една дълбока долина, която заобикаля града, и между тѣхъ се раждатъ много кретини.

Materia medica, *латин.* Лѣкарски вещества.

Материаленъ, *лат.* Веществен, чувствен, земен; въ противоположность на *умствен, духовен.*

Материализмъ (отъ думата *материя,* вещество). Философска система, която приема, че всичко е вещество, и отрича всѣка самостоятелность въ духовнитѣ и умствени явления. Противната ней система е *спиритуализмътъ,* — системата, по която душата, духътъ, умътъ, ако и съединени съ тѣлото, не сѫ сѫществено зависими отъ тѣлеснитѣ органи, а могѫтъ да сѫществуватъ отдѣлно.

М. нѣма история, защото историята прѣдполага развитие на единъ и сѫщъ принципъ, а м. токо-речи нѣма развитие. Материалистическитѣ принципи, искарани на-явѣ прѣди повече отъ 2,000 години, се повтарятъ и отъ съврѣменнитѣ материалисти, безъ сѫществено измѣнение. М., въ тоя смисълъ, е най-трайната система; тая чърта особено поражава, ако се сравни м. съ твърдѣ разнообразнитѣ идеалистически системи. За родоначалникъ на м. въ Гръция считатъ Левкипа и ученика му Демокрита (Виж. *Демокритъ),* който съ пълна ясность изразилъ принципа на м., сир. реалностьта на чувственитѣ познания. Отъ чувствени понятия се извличатъ всички общи понятия. За прѣдставитель на чистия м. въ римскитѣ врѣмена считатъ Лукреция (виж. *това име),* въ поемата му De rerum natura. За материалистъ считатъ нѣкои, очевидно погрѣшно, и Тертулиана, който е спорилъ, че Св. Писание доказва, противно на Платона, че душата има начало, и е тѣлесна. Въ срѣднитѣ вѣкове господството на християнската вѣра прѣчило на распространението на м. Въ поновитѣ врѣмена, прѣдставителе на м. се явяватъ Хобсъ, Гасенди и др. Споредъ Хобса, нищо не сѫществува освѣнъ веществото; душата е вещественa, както всички други нѣща; всичкитѣ наши идеи идѫтъ отъ чувствуването. Правото и кривото не сѫществуватъ; никой нѣма друго правило за правото и кривото освѣнъ интереса и страстьта си. Въ XVIII вѣкъ срѣщаме прѣдставителе на истинския м. въ лицето на Пристли, въ съчинението му Disquisitions of matter and spirit, и на Холбаха, чието съчинение *Système de la nature* (1770) минува за Евангелието на м. Въ най-грубата форма м. се изразилъ у Ламетри, въ неговия *L' homme machine* (1748). Най-сетнѣ, въ първата половина на XIX вѣкъ се появяватъ, слѣдъ развитието на естественитѣ науки, прѣдставителе на м. Бюхнеръ, Фохтъ, Молошотъ, Чолбе и Ноакъ, които твърдѭтъ, че м. е едничката философска система, съгласна съ научнитѣ данни и построена на научна почва. Нъ противъ тѣхнитѣ възгледи възстанѫхѫ мнозина прѣдставителе на частнитѣ науки: прочутий физиологъ Дюбоа Реймонъ, напр., въ брошуритѣ си *За прѣдѣлитѣ на познанието на природата* и *Седемь загадки на свѣта,* поддър-

жа, че нѣкои въпроси, които се показватъ на м. извънредно прости, сж неразрѣшими (напр. въпросътъ за появяването на съзнанието).

М. още никога не е игралъ голѣма роля въ историята на философията.

По-важни съчинения по историята на м. сж: *Lange, Geschichte des Meterialismus* (1876; сжществува руски прѣводъ); Plechanou, *Beiträge zur Geschichte des Materialismus* (Лайпц., 1896); Janet, *Le cerveau et la pensée* (Парижъ,1867); Caro, *Le matérialisme et la science* (Пар. 1868); Паульсонъ, *Введеніе въ философію* (Москва, 1896); Страховъ, *Міръ какъ цѣлое* (С. П. Б., 1890). По м. на езика ни е прѣведено Бюхнеровото съчинение *Сила* и *Материя*, прѣводъ отъ 18-то нѣмско издание (Разградъ—София, 1897) и Жаневото критическо изслѣдване на тая книга *Съврѣменний материализмъ*,, прѣв. Н. Юрдановъ (Търново, 1898).

Материалистъ, *лат.* Вещественикъ, привърженикъ на материализма.

Материалъ, *лат.* Градиво, вещество, отъ което се прави нѣщо.

Материя, *лат.* 1) Вещество, всичко, което можемъ да знаемъ чрѣзъ чувствата си. 2) Вещество, отъ което е направено нѣщо. 3) Въ медицината гной.

Матико. Цѣръ, добива се отъ едно перувианско растение, което принадлежи на семейството на черно-пипернитѣ.

Матифу. Носъ въ Сѣв. Америка (Алжирия), 14 килом. на истокъ отъ Алжиръ. Крѣпость. Тамъ излѣзлъ на брѣга Карлъ V въ похода си среща Алжиръ.

Матия. Единъ отъ ученицитѣ на Иисуса Христа, който слѣдъ въскресението му билъ причисленъ по жребие на мѣстото на Иуда въ числото на 12-тѣ апостоли (Дѣян. гл. 1). По едно прѣдание тоя апостолъ проповѣдвалъ по Иудея и Етиопия, а по-сетнѣ въ Кападокия и по брѣговетѣ на Каспийско море, и пострадалъ въ Колхида. Паметьта му е на 30 Юния и 9 Августъ.

Матово стъкло, *герм.* Непрозрачно стъкло.

Матовъ *(Димитъръ).* Български славистъ съ кратковрѣменна, нъ твърдѣ плодовита дѣятелность; род. въ Велесъ, починж въ Дрезденъ (1864—1896); свършилъ 3-класно учение въ училището на родния си градъ, послѣ се училъ въ Русия, дѣто свършилъ курсъ въ харковския университетъ, по историко-филологическия факултетъ (1888); билъ двѣ години учитель по български езикъ въ солунската българска гимназия, извършилъ двѣ пжтувания по Македония и събралъ материали по мѣстната диалектология и етнография; слѣдъ това билъ двѣ години на учение въ Вѣна и Лайпцигъ, дѣто слушалъ лекциитѣ на профес. Ягича и Лескина, като сжщоврѣменно работилъ въ библиотекитѣ; най-сетнѣ бѣше учитель на софийската гимназия, професоръ на етнографията въ висшето училище и единъ отъ редакторитѣ на министерския *Сборникъ за народни умотворения.* Още студентъ въ Харковъ, М. прѣведе, съ помощьта на Дринова, отъ грѣцки на български, пространното житие *) на св. Климента (виж. *св. Климентъ).*

*) Това житие, съ голѣма историческа стойность, бѣ прѣведено първенъ въ 1859 отъ покойния епископъ Партения Зографски; нъ тоя прѣводъ, направенъ на дебърското нарѣчие и непъленъ, бѣ станжлъ библиографическа рѣдкость.

Въ Солунъ, съ М-то дѣятелно участие, биде основано списанието *Книжици за прочитъ*, въ което той напечата, между друго, *Образци* отъ разни македонски говори, и български прикаски за *навитъ*. Една отъ М-тѣ статии е *Епосътъ ми е най-старий родъ поезия* (спис. *Български Прѣгледъ*, 1895, кн. III). Въ книга VI отъ министерския *Сборникъ* М. напечата една статия за издаденитѣ отъ Миклошича въ 1856 дакословѣнски текстове, важни за историята на езика ни, въ VI и VII кн. — *Къмъ българския рѣчникъ*, единъ словарь отъ 40 страници, който съставя като допълнение на Дюверноавия рѣчникъ. Още по-цѣнна е статията *Гръцко-български студии* въ кн. IX отъ *Сборника*; тука сж приведени доста интересни данни за влиянието на българския езикъ на ново-гръцкия. Въ X кн. отъ *Сборника* е напечатана една статия за нашата народна словесность и едно обширно изслѣдване на пѣсеньта за женидбата на слънцето. Въ *Български Прѣгледъ* (1895, кн. IX—X) е напечатано едно цѣнно М-во изслѣдване: *Верзиуловото коло и навитъ*. Въ вѣстн. *Юго-Западна България* (1893) М. напечата редъ статии подъ заглавие: *Сърбско-българската етнографическа прѣпирня прѣдъ науката*, въ които разглежда и опровергава сърбскитѣ притезания на Македония. Въ *Български Прѣгледъ* (1895, кн. XII) М. вмѣсти статията *Македония споредъ най-новитѣ книжовни вѣсти*, въ сжщата антисърбска посока. М. починж толкова младъ въ Дрезденъ, дѣто бѣ отишелъ на лѣкуване. Доста обширни свѣдѣния даватъ за него въ *Български Прѣгледъ* (год. 1896, кн. IX—X и XI) събратята му отъ висшето училище Ив. Шишмановъ и Л. Милетичъ; първий високо хвали характера му и се удивлява на «успоредицата на умствената и нравствената личность» у човѣкъ на М-тѣ години, а вторий дава въ хронологически редъ единъ списъкъ на съчиненията му, като отбѣлѣжва грамадната и неоцѣнима загуба отъ смъртьта му за нашата наука.

Матрикуляренъ (лат. *матриксъ*, матка, источникъ). Що се отнася до расписъ, имененъ списъкъ.—**Матрикулярна книга**. Книга, която съдържа расписъ, имененъ списъкъ.—**Матрикулярно свидѣтелство**. Удостовѣрение, листъ издаденъ на ученикъ възъ основа на матрикулярната книга.

Матрона, *лат.* Знатна римлянка. Сега изобщо: 1) благородна жена; 2) настойница на дѣца въ пансионъ.

Матросъ, *герм.* Войникъ въ флота.

Матура (лат. *зрѣлость*). Зрѣлостенъ испитъ; послѣдний испитъ, който полагатъ ученицитѣ отъ найгорния класъ въ една гимназия, за да се провѣри *узрѣли* ли сж, сир. усвоили ли сж основнитѣ, сжществениитѣ начала на наукитѣ, които съставятъ гимназиалния курсъ.

Матура (*Matura*). Пристанищенъ градъ въ Цейлонъ, на югъ, при устието на Нилвела Ханга; около 20,000 жит. Яка крѣпость. Въ околностьта кокосови палми, канела и драгоцѣнни камене.

Матуритетенъ изпитъ. Сжщото, каквото е матура.

Матусалъ. Допотопенъ патриархъ, Еноховъ синъ, Ламеховъ баща (билъ на 187 години, когато му се добилъ Ламехъ), Ноевъ дѣдо; живѣлъ 969 години, сир. тол-

кова, колкото не е живѣлъ никой другъ отъ смъртнитѣ. Оттука *Матусаловъ вѣкъ* или *животъ* е влѣзло въ поговорка за исказване дълголѣтие *(Библ.)*.

Мауна. Име на единъ видъ корабъ въ Турция.

Мафей *(Франческо Сципионъ)*, Италиянски драматургъ, маркизъ, род. въ Верона въ 1675; умр. въ 1755. Трагедията му *Мерона* (1713) произвела епоха въ италиянската литература и имала 70 издания при живота му; забѣлѣжит. е и комедията му *La ceremonia*. Освѣнь това, той написалъ: *Историята на Верона* (8 т.), *Веронский музей* и др. Историч. му заслуга е, че изучилъ много староврѣменни ржкописи. Съчиненията му сж издадени въ Венеция, въ 1790, въ 21 т.

Мафумо. Африканска рѣка въ Кафрария, на источния, брѣгъ на Африка; 700 килом.

Махабхарата. Старо-индийска епопея, написана на санскритски отъ поета Виаса, която съдържа повече отъ 100,000 стиха. Тая поема въспѣва войнитѣ на кораваитѣ и пандаваитѣ, както и подвизитѣ на Кришна (XV или XVI вѣкъ прѣди Р. Х.). Това съчинение въ пълния си санскритски текстъ е било напечатано въ Калкута въ 1834 и прѣведено отъ Азиятското Дружество на тоя градъ. Най-добритѣ изслѣдвания върху М. сж Ласеновитѣ, въ неговитѣ *Zedschrift für die kunde des Morgenlandes* (1837); и въ неговитѣ *Indische Alterthums kumde*. Единъ видъ анализъ на главната повѣсть на М. (не на епизодитѣ) е даденъ въ *Eichhoff*—вата *Poésie Héroique des Indiens* (Paris, 1860) и отъ проф. М. Уилиамса *(Indian Epic. Poetry* (Лондонъ, 1863).

Махагони, *англ.* Кораво, червено дърво, добива се отъ Западноиндийскитѣ острови и отъ Южна Америка; много хубаво се изглажда и е доста цѣнно; съставя важна износна стока въ Европа.

Махалатъ. Дума въ нѣкои отъ псалмитѣ, която мислѣжтъ, че се отнася до способа, по които сж се свирили *(Библ.)*.

Маханади. Индийска рѣка (Непалъ), притокъ на Гангъ; 400 килом. Корабоплавателна. — М. Рѣка въ Англійска Индия, зима началото си въ юго-западния прѣдѣлъ на Бенгалъ, тече прѣзъ Бераръ и Ориса и се влива въ Бенгалски заливъ; 1,100 килом.

Маханаимъ. Левитски градъ на Гадовото племе *(Библ.)*.

Махмудъ I. Турски султанъ, род. 1696, цар. 1730—1754, синъ на Мустафа II, въскаченъ на прѣстола отъ еничаретѣ, които свалили стрика му Ахмеда III. Ако и да дължелъ короната на еничаретѣ, той скоро се принудилъ да се обърне среща тѣхъ, и да накаже всички ония, които възбуждали размирия въ войската и градоветѣ. Въ неговото царуване турцитѣ воювали съ Персия, съ руситѣ и съ Австрия. Войната съ Персия се свършила бесполезно (1636) и Русия отнела на Турция Очаковъ и Кжлбурну (1734); надъ австрийцитѣ турцитѣ спечелили нѣколко побѣди при Банялука, при Валиева и при Кроска, слѣдъ като ги изгонили отъ Нишъ, Крайово, Семендрия, Мехадия и Оршова. Тогава австрийцитѣ поискали миръ и по сключения *Бѣлградски* договоръ (1739), Австрия повърнжла на Турция Сърбия до Сава съ Бѣлградъ и Влашко до Оршова. Въ това врѣме, Русия добила правото да търгува по Черно и Азов.

ско море. М. I малко се занимавалъ съ държавни работи, и, затворенъ въ палата, тънжлъ въ разврать.

Махмудъ II. Турски султанъ, род. 1785, цар. 1808—1839, въскаченъ на прѣстола слѣдъ свалянето на брата му Мустафа IV отъ Байряктаря (виж. *това име).* Прѣди всичко, М. II заповѣдалъ да удушжтъ братовия му синъ и да хвърлжтъ въ Босфора трудната му жена. Неговитѣ войни били гибелни за Турция: руситѣ, слѣдъ 3-годишна война, която омаломощила много Турция, му отнели Бесарабия по *Букурещски* договоръ (1812); Сърбия, Молдова и Влашко били изоставени (1812—1817), както и Ионическитѣ о-ви (1819); Гръция станжла независима, съ помощьта на Русия, Франция и Англия (1820—1830); Али паша Яненски стоялъ насреща на господаря си (виж. *Али п. я.)*; руситѣ, чиито войски достигнжли въ Европа до Одринъ и въ Азия прѣзели Ерзерумъ, заплашвали Цариградъ, и истръгнжли отъ турцитѣ *Одринския* миръ (1829); Мехмедъ-Али египетски воювалъ и той побѣдоносно среща Турция (виж. *Мехмедъ-Али)*, та руситѣ се въспользували да придобиждтъ *Хюнкяръ-скелеския* договоръ (1833; (виж. *Хункяръ-скелески* договоръ). Нъ М. II билъ единъ уменъ прѣобразователь, рѣшенъ да възроди царството си; съ желѣзна ржка въвождалъ той прѣобразованията, които считалъ сжществени за трайностьта на управлението. Найважното му дѣло е било унищожението на еничаретѣ (виж. *тая дума)* и въвеждането на войска обучена по европейски. Въ 1837 тоя султанъ пжтувалъ изъ европейскитѣ области на държавата си и вждѣ казвалъ, че еднакво гледа на всичкитѣ си поданници, безъ разлика на вѣра и народность, и че еднакво се грижи и милѣе за тѣхъ. Хатишерифътъ и ферманитѣ му въ полза на християнскитѣ му подданници, ако и да не се приспособили напълно, все докарали едно облекчение въ състоянието имъ; той приготвилъ почвата за сина си Абдулъ-Меджида, въспитанъ въ прѣобразователни начала. М. II въвелъ употрѣбението на феса.

Махмудъ Недимъ паша (1810—1883). Великъ везирь въ Турция отъ 1871. Любимецъ на Рашидъ паша, той билъ по-рано главенъ управитель на Сирия и морски министръ. Като великъ везирь, той поддържалъ Абдулъ Азиса въ намѣрението му да измѣни реда на прѣстолонаслѣдието въ полза на сина си Юсуфа. Въ 1872, слѣдъ привремѣнното заточение на българскитѣ владици въ Изникъ, многохилядната българска демонстрация прѣдъ Високата Порта и отказътъ на гръцката патриаршия да припознае фермана, който учреждаваше българската екзархия, М. Н. паша върнж владицитѣ отъ заточението имъ и съобщи на българскитѣ първенци въ Ортакюй, че българский народъ може вече свободно да си урежда църквата. Тогава се и приведе въ испълнение ферманътъ, като се избра за български екзархъ Иларионъ Ловчански на 11 Февруария и Антимъ Видински на 16. На 17 Марта първий български екзархъ Антимъ пристигнж въ Цариградъ и великий везирь го поздрави найнасърдчително за българското дѣло. М. Н. паша, който се намираше подъ силното влияние на русския посланникъ Игнатиева, спрѣ, въ

1875, плащането на лихвитѣ по турскитѣ държавни дългове. Недоволството на турцитѣ, усилено отъ вълненията въ областитѣ (херцеговинското възстание и нашото априлско възстание), растеше и бѣше насочено особено среща М. Н. Една буна на софтитѣ, прѣзъ Май 1876, го свали отъ везирството. Слѣдъ това той биде испратенъ въ Митилинъ, а отъ 1879 до смъртьта си изново бѣше министръ (на вжтрѣшнитѣ дѣла).

Махъ *(Карлъ)*. Чешски поетъ, прѣдтеча и родоначалникъ на чешския новоромантизмъ, на байронизма въ чешката словестность, сир. на оная литературна посока, която, за различие отъ староромантическата (или чисто патриотическата), наричатъ и космополитическа, отличителната чърта на която е всесвѣтската скърбь. М-то най-важно произведение е лирико-епическата поема *Май* (Maj), едно ново издание на която е илустровано. Тоя крайно даровитъ поетъ е умрѣлъ много рано, на 26 години (1810 — 1836). Прѣводитѣ му на Шилеровитѣ и Волтеръ Скотовитѣ балади и самостоятелнитѣ му повѣсти, придружени съ една биография на поета, сж събрани отъ поета Сабина въ *Spisy Karla Hynka Machy*, въ два тома.

Мацини *(Джузепа)*. Знаменитъ италиянски революционеръ, синъ на отличенъ лѣкарь, род. въ Генуа, умрѣлъ въ Пиза (1808 — 1872). М. слѣдъ като свършилъ наукитѣ си въ генуезския университетъ, се занимавалъ въ Генуа, послѣ въ Ливорно съ литературна работа. Още дома си въспитанъ въ демократички идеи, той станжлъ членъ на тайното дружество на *карбонаритѣ*. Впримченъ и издаденъ отъ единъ пиемонтски шпионинъ, той билъ арестуванъ (1830), задържанъ 6 мѣсеца въ крѣпостьта на Савона, и най-сетнѣ освободенъ, нъ изгоненъ изъ Италия. Отъ тогава се наченжлъ скитнический му животъ, ту въ Франция, ту въ Швейцария, ту (и най-много) въ Англия. Лишенъ отъ всѣкакви срѣдства, той се поминувалъ съ литературенъ трудъ и всичкото врѣме страшно се нуждаялъ, нъ не падалъ духомъ, учреждавалъ тайни и явни дружества, събиралъ пари, стъкмявалъ походи съ цѣль за освобождението на Италия отъ игото на австрийцитѣ и бурбонитѣ и обединението ѝ въ една голѣма държава. «Най-великото, най-светото, което Божеството е дало на човѣчеството,» казва той, «*е стремлението къмъ свободата;* да се бори човѣкъ за нея, значи да осжществява въ живота волята на Божеството и да слѣдва нравствения законъ». Като тръгвалъ отъ тая идея, М. билъ безусловно републиканецъ; ала пакъ се съгласявалъ на монархията, ако ѭ пожелае народътъ, и ако бжде демократическа. *Богъ и народътъ (Dio e il popolo)* било М-то мото. Като основа за разграничение на държавитѣ трѣбва да се положи, споредъ М., *началото на народностьта*. Между държавитѣ, устроени по това начало, трѣбва да сжществува федеративна връска. *Европейски Съединени Държави* — тоя билъ крайний политически идеалъ, за който мечтаялъ М. Въ икономическата область, той билъ противникъ на социализма, който му се виждалъ опасенъ за личната свобода и много сухъ, материалистически. Съ тия идеи М. наченжлъ общественото си поприще, за тѣхъ се борилъ и страдалъ прѣзъ цѣлия си животъ, и съ тѣхъ

умрѣлъ. Когато Карлъ Албертъ се въскачилъ на прѣстола (1831), М. му написалъ прочутото си отворено писмо, въ което сочилъ на краля два пжтя — пжтя на реакционния теror и пжтя на либералнитѣ отстжпки. Официалний органъ на пиемонтското правителство отговорилъ, че „силнитѣ господарѣ се не божтъ отъ книги"; нъ въ сжщото врѣме надъ смѣлия младъ писатель се произнесла присжда на вѣчно изгнание. Въ сжщата година М. основалъ дружество *Млада Италия*, въ което влѣзли, освѣнъ по-енергичнитѣ елементи, много нови сили, въ това число и Гарибалди. Това дружество изиграло главната роля на обединителното движение на Италия, като изработило една опрѣдѣлена политическа програма съ планъ на дѣйствията и като съединило всичкитѣ революционни сили на полуострова. Италиянскитѣ правителства се опитвали да спржтъ движението съ процеси и сурови присжди; самъ М., като глава на съзаклетието, билъ задочно осжденъ въ Пиемонтъ на смъртно наказание (1833). Тая присжда тежала надъ М. дори слѣдъ обединението на Италия, до 1866. Въ 1833 М. билъ главенъ организаторъ на нахлуването въ Пиемонтъ, извършено отъ Швейцария, подъ началството на Роморино; самъ зелъ живо участие въ похода. Походътъ се свършилъ съ фиаско и М. едвамъ сполучилъ да побѣгне задъ граница. Въ 1844 той поддържалъ похода на братя Бандиера. Въ 1848, когато въ Италия почнжла вредъ революцията, М. тутакси се отзовалъ въ Миланъ, дѣто основалъ вѣстн. *L' Jtalia del popolo* и друж. *Assossiazione nationale*, които имали за цѣль борба за присъединението Ломбардия на Пиемонтъ. Прѣдъ падането на Миланъ въ ржцѣтѣ на австрийцитѣ М. влѣзлъ въ отряда на Гарибалди; слѣдъ това билъ душата на триумвирата въ Римъ, дѣто упражнявалъ върховната власть съ такъва мждрость, умѣреность и сполука, че извикалъ публично удобрение отъ лордъ Палмерстона. Когато градътъ билъ принуденъ да се прѣдаде на французетѣ, М. отишелъ въ Лозана. Поведението на французетѣ той горчиво нападалъ въ публични писма до Токвиля и други. Послѣ се върнжлъ въ Лондонъ (1849). Тамъ, като прѣдсѣдатель на италиянския народенъ комитетъ и единъ отъ водителетѣ, съ Кошута и Ролина, на международния революционенъ комитетъ, направилъ прочутъ заемъ, устроилъ едно несполучливо възстание въ Миланъ, което австрийцитѣ потжпкали (1853), и буни въ Генуа, въ Ливорно (1857). Сицилийский походъ въ 1860 се дължалъ толкова на М-вото организаторство, колкото на Гарибалдивата (виж. *Гарибалди)* геройска команда. Въ 1864, той билъ изгоненъ отъ Швейцария, и се върнжлъ пакъ въ Англия. Зетитѣ противъ Гарибалди мѣрки въ 1867 докарали М. до убѣждението, че съюзъ съ Виктора Емануила за демокрацията е невъзможенъ; той почнжлъ усилена агитация противъ правителството и за републиката. Въ 1870, въ Сицилия се наченжло едно републиканско движение. Самъ М. не вѣрвалъ въ сполуката му, нъ тръгнжлъ за острова. Уловенъ на открито море по пжтя, той билъ откаранъ въ Гаета; нъ подиръ два мѣсеца, слѣдъ като италиянската войска зела Римъ, билъ освободенъ, и вече събитията му позволявали

да остане въ отечеството си. Въ 1866, той не пожелалъ да се въсползува отъ амнистията, макаръ и да билъ много пжти избиранъ въ италиянския парламентъ. Той осждилъ, въ 1871, парижската комуна. Кога умрѣлъ, италиянското правителство го почело съ публично погребение; въ много италиянски градове всичкитѣ партии, безъ всички да сподѣлятъ идеитѣ му, се съединили да отдаджтъ почитъ на искренитѣ убѣждения на единъ великъ отечестволюбецъ. М-тѣ съчинения сж издадени въ Миланъ и Римъ, отъ 1861 до 1886, подъ заглавие *Scritti editi ed inediti*; извлѣчение на английски, издадено въ Лондонъ (1864—1868), и на нѣмски въ Хамбургъ (1868). Виж. и *Corrispondenza inedita* (Миланъ, 1875), *Littere inedite* (Римъ 1885), *Duecento lettere inedite* (Туринъ, 1888).

Мачерата. Италиянски градъ, ц. на едноименна область, 38 килом. на югъ отъ Анкона и 176 килом. на сѣв.-ист. отъ Римъ; 20,250жит. Университетъ, основанъ отъ папа Николая IV въ 1290.— Областьта има 2777 чет. килом. и 239,675 жит.; прѣдѣля се на ист. съ Адриатическо море. Земедѣлие, лозарство, овцевъдство.

Мачери. Индо-английска държавица, въ обл. Радшпутана, въ Бенгалското прѣдсѣдателство. Простр. 7382 чет. килом. и населен. 778,596 жит., които се наричатъ мевати и сж полудиви и грабители. Раджата имъ има доста голѣма независимость. Стол. *Алваръ*, малъкъ градецъ. Военната сила на държавицата се въскачва на 3,000 пѣхота и 4,000 конница.

Мачинъ. Градъ въ подрумжнска Добруджа, на Дунавъ, токо-речи среща Браила (15 килом. отъ тоя градъ), 55 килом. на сѣв.-ист. отъ Хърсово; 4,000 жит. Важни каменоломници въ околностьта. Стара крѣпость. Въ 1791 при М. станжло едно сражение между руситѣ подъ прѣдвод. на Репнина и Турцитѣ. Въ 1854 руситѣ, като прѣминжли Дунавъ, завзели тоя градъ, напуснжтъ отъ турския гарнизонъ. Въ 1877 М. биде завзетъ отъ единъ отрядъ отъ ген. Цимермановия корпусъ. М. е билъ староврѣменна крѣпость; оградата му е била разорена отъ руситѣ въ 1829, и отъ нея не остава вече ни диря. Наблизу сж развалинитѣ на старинна крѣпость *Troesmis*, въздигнжта отъ римлянетѣ, за да не оставятъ прѣминуването прѣзъ Дунавъ.

Машала, *тур.* Върлина за запалване.

Машина, *лат.* Сложно орждие или уредъ, който служи да съобщава движение — тегли, влѣче, тласка, дига нѣщо, спр. кара да работи нѣкой двигатель като: огъня, водата, електричеството и др.: *парна машина, електрическа машина.* Машинитѣ се правжтъ съ цѣль да се печели или отъ врѣмето, необходимо да се върши една работа, или отъ силата, що се изисква за тая работа. Въ *прѣнос. см.* м. значи човѣкъ безъ умъ, безъ воля: *той е една машина.* Оттука и *машиналность,* безсъзнателность; *машинално,* безсъзнателно: *отворихъ книгата машинално.* — **Машинация.** Злоумишлени постжпки, ковове, козни, интриги. — **Машиненъ.** Направенъ съ машина; *машинена работа.* — **Машинизмъ.** Система да се работи съ машини: *машинизмътъ се развинай-много въ нашия вѣкъ.* — **Машинистъ.** Машиностроитель, или управитель на заведение, въ което се работи съ машини; механикъ.

Маща, *герм.* Дърво, което стои отвѣсно въ срѣдата на корабъ, за да носи платната.

Мащабъ, *герм.* Мѣрило, размѣрникъ; уредъ, който служи да се умаляватъ твърдѣ голѣмитѣ дължини и широчини кога се чъртае планъ.

Mg. Химически знакъ на магнезий (Magnesium).

Мглинъ. Руски градъ, въ черниговската губерния, 239 килом. отъ губернския градъ; 11,072 жит. Жито, коноплъ и коноплени сѣмена.

Меандрически, *гр.* (отъ *Меандра* — лжкатушна малоазиятска рѣка). Лжкатушенъ.

Мебарецъ. Градъ въ турската областъ Елъ-Хаса (източна Арабия), въ единъ отъ най-голѣмитѣ оазиси въ областьта; 16,000 жит. Крѣпость. Хубави кжщи и окаянни колиби. Повече земедѣлие отколкото търговия. Много топли минерални води около града.

Мебелъ, Мебли, Меблирамъ, Меблировка. Виж. *Мобилъ, Мобили, Мобилирамъ.* — **Мебеленъ.** Който се отнася до мебелъ.

Мегаломания, *гр.* Сжщото, каквото е грандомания.

Мегара. Херкулесова жена, убита съ всичкитѣ си дѣца отъ мжжа си въ една минута на едно негово изстжпление.

Мегара. Гръцки градъ, на мѣстото на староврѣменна М., 1½ килом. отъ брѣга на Саронически заливъ; 6,000 жители, които се гордѣжтъ съ чисто гръцкото си происхождение, между околното албанско население. — Староврѣменна М., въ юго-източна Мегарида, имала два акропола, отъ стѣнитѣ на които сж видни още малки остатки. Споредъ сказанията, основательтъ на тоя градъ билъ Мегаръ, беотиецъ, Аполоновъ синъ. Слѣдъ дорийското нахлуване отъ Пелопонезъ, цѣлата страна подпаднжла подъ властьта на Коринтъ. Въ VIII-и вѣкъ прѣди Р. Х. дорянетѣ на М. се отдѣлятъ отъ Коринтъ, и съставятъ самостоятелна държава съ олигархическо управление. VIII и VII вѣкове сж врѣмето на процъвтението на М. Съперница на Коринтъ въ търговията, тя основала цѣлъ редъ колонии: Халкидонъ и Византия на Босфора, Хераклия Понтийска на сѣверния брѣгъ на Мала-Азия, сицилийска М. и др. Съперница на Атина като морска сила, тя много врѣме държала Саламинъ, въпрѣки непрѣкжснжтитѣ усилия на атинянетѣ да го завладѣжтъ изново. Въ края на VII вѣкъ Теогонъ, облегнжтъ на народната партия, съборилъ олигархията и станжлъ самодържавецъ; той украсилъ града съ раскошни сгради и построилъ водопроводи, отъ които още има дири. Теогонъ билъ изгоненъ и атинянетѣ, въ борбата си съ М. за Саламинъ, й нанесли чувствителенъ ударъ (598). Ала пакъ въ персидската война, между гръцкитѣ флоти, мегарската отъ 20 кораба държала трето мѣсто. Въ битвата при Платея мегарянетѣ извадили 3,000 хоплити (тежко обржжени пѣхотинци). Отпослѣ, мегарянетѣ се присъединявали ту къмъ Атина, ту къмъ пелопонезския съжзъ. Една измѣна къмъ атинянетѣ докарала запрѣщението на мегарянетѣ да търгуватъ въ Атика и подвластнитѣ й земи, а това послужило за една отъ причинитѣ на пелопонезската война. Отъ това врѣме за М. малко се чува въ историята. Отъ 357 тя пакъ имала демократическо управление; слѣдъ Александровата смърть, тя се намирала подъ властьта на нѣкои отъ приемницитѣ

му; тя съставяла часть отъ ахейския съюзъ, когато се подчинила на римлянетѣ подъ началството на Метела. Въ IV вѣкъ тя била разорена отъ Аларика, а венецианцитѣ (1687) и турцитѣ довършили разрушението. М. е била родината на комедията, прѣнесена отъ тамъ отъ Сусариона въ VI вѣкъ пр. Р. Х. въ Атика; отъ гражданетѣ ѝ сж извѣстни още елегический поетъ Теогнидъ (2-та половина на VI-и вѣкъ пр. Р. Х.), въ чиито поеми е описана борбата на демократическата и аристократическата партии, и философъ Евклидъ, основательтъ (около 400 пр. Р. Х.) на *мегарската* школа — школата, която поддържала, че въ свѣта има само едно нѣщо, което всждѣ сжществува; то е *доброто*, което носи различни имена, споредъ особенитѣ си проявления. Тая школа се занимавала особено съ диалектиката и етиката. Нейни прѣдставители сж били Евбулидъ, Филонъ и Стилпонъ. Виж. Ритеръ, *Ueber die Philosophie der Megar. Schule.*

Мегарида. Въ старо врѣме, малка планинска страна въ Елада, или сжща Гръция, между Атика, Коринтъ и морето; захващала сѣверо-източната часть на Коринтски провлакъ. Столицата била *Мегара* (виж. това име). Въ сегашното гръцко кралство образува область М. въ номархия Атина.

Мегаскопъ, гр. Въ *Физиката* оптически уредъ за разглеждане голѣми прѣдмети.

Мегатерий, *гр.* Животно съ исполински размѣри, сродно съ лѣнивеца; сега не сжществува; ископаватъ го вкаменено изъ земята въ Южна Америка.

Мегера. Една отъ тритѣ фурии (съ Алекто и Тизифона). Въ *прѣнос. см.* зла и ядослива жена. Виж. *Евменида.* —

Медалионъ, *фр.* 1) Голѣмъ медалъ; 2) Плоска кутийка, въ която се туря портретецъ или каквото и да било друго нѣщо, което принадлежи на едно любимо лице, и се носи на шията. Въ *архитек.* продълговато-кржгли, испъкнжли, врѣзани или залѣпени украшения.

Медалъ, *фр.* Металическо кжче, съ надписъ на него, отсѣчено отъ правителството или отъ частно учреждение, въ паметъ на нѣкое важно събитие или въ честь на нѣкоя знаменита личность. По форма бива обикновено кржгло, рѣдко овално или квадратно. М. се даватъ на лица, чиито услуги иматъ нѣкаква свръзка съ събитието, на което сж назначени да служжтъ за споменъ. *Опъкото на медала* значи неблагоприятната, лошата страна на една работа.

Медвѣдица. Русска рѣка, лѣвъ притокъ на Донъ, зима началото си въ саратовската губерния, пои тая губерния и земята на Донскитѣ казаци; 683 килом., корабоплавателна на малко разстояние. Повече отъ всичко по нея пущатъ дърва. — М., лѣвъ притокъ на Волга, който извира въ тверска губер.; 252 килом.

Медева. Градъ на ист. отъ Иорданъ, на Рувимото племе (*Библ.*)

Меделинъ. Градъ въ Колумбия (Южна Америка), между срѣднитѣ и западнитѣ Кордилери, 237 килом. на сѣв.-западъ отъ Богота; 20,000 жит. Втори градъ на държавата. Дѣятелна търговия съ Европа, на която испраща сребро и злато, които се добиватъ въ рудницитѣ на държавата. М. е свързанъ по желѣзница съ Магдалина (200 килом.). Университетъ, театръ и др. — М., испански градецъ (3,000 жит.), на

Гвадиана, извѣстенъ по една побѣда на французетѣ, подъ начал. на Маршалъ Виктора, надъ испанцитѣ, въ 1809.

Медея, *гр.* По *баснол.* дъщеря на колхидския царь Етея, магесница, прочута по хубостьта си и жестокостьта си. М. помогнжла на Язона да завладѣе Златното руно и се оженила за него. Когато той, слѣдъ 10 години, залюбилъ Креуза, М. ѝ испратила едно отровено облѣкло и диадема. Заедно съ Креуза умрѣлъ и бащаѝ Креонъ. Слѣдъ това М. убилэ дѣцата си отъ Язона, и побѣгнжла на една въздушна колесница въ Атина.

Мерджево. Връхъ въ Светиниколовската планина (западна Стара-планина); 1970 метра надъ морското равнище.

Меджерликъ планина. Клонъ отъ Стара-планина, успореденъ съ Твърдишка планина, отъ която е отдѣленъ съ Твърдишко поле. По южното му продължение тече р. Тунджа. Издига се на 563 метр. височина.

Меджидие. Градъ въ подрумжнска Добруджа, 33 килом. на сѣр.-зап. отъ Кюстенджа и 20 килом. отъ Дунава; въ блатисто и нездраво мѣсто въ долината на р. Черна-вода; станция на желѣзницата отъ Кюстенджа за Черна-вода; отъ 10—12 хиляди жит. Земедѣлие. Два пжти въ годината доста важенъ панаиръ. — Тоя градъ е основанъ въ 1855, прѣзъ Кръмската война, на мѣстото на бившо село *Карасу*, и е нареченъ по името на султанъ Абдулъ Меджида. М. билъ първенъ населенъ отъ кръмски татаре. Построението на желѣзницата му дало доста голѣма търговска важность, та населението му се увеличило до 25,000 ж. Нъ въ 1875 трескави епидемии изморили много свѣтъ и въ двѣ-три години населението много омалѣло.

Меджидие-табия. Българско укрѣпление надъ Силистра, едно отъ тритѣ главни укрѣпления (виж. *Арабъ-Табия* и *Орду-Табия*), расположени по височинитѣ на югоисточната страна на силистренската крѣпость. М.-т. се издига между пжтищата за Добричъ и за Шуменъ, и владѣе всичкитѣ околни височини. Турцитѣ почнжли строението на това укрѣпление въ 1869 и го свършилъ въ 1877. То е 16 метра по-високо отъ Арабъ-Табия и —49 отъ Орду-Табия.

Меджидъ. Виж. *Абдулъ-Меджидъ*.

Медикаменти, *лат.* Цѣрове, лѣкове.

Медико-хирургъ, *лат.-гр.* Лѣкарь, който освѣнь дѣто лѣкува болѣститѣ, прави и операции.

Медикъ, *лат.* Лѣкарь.

Медине. Градъ въ западна Арабия (Хеджасъ), 432 килом. на сѣв.-зап. отъ Мека и 210 килом. отъ Червено море (пристанище *Ямбо*), на прѣдѣла на голѣмата Аравийска пустиня, всрѣдъ плодородни, добрѣ напоявани равнини; 20,000 жит. М. е вторий гл. гр. на Хеджасъ и най-свещений градъ на мохамеданството слѣдъ Мека; тамъ побѣгнжлъ и тамъ умрѣлъ Мохамедъ; тамъ е и гробътъ му въ една богата джамия. М. е заобиколенъ съ яка стѣна, въ която има 30 кули. Голѣмо движение на богомолци; богати подаяния се стичатъ отъ цѣлия мохамедански свѣтъ. Както Мека, М. е недостжпна за немохамедане: ала нѣкои европейци въ мохамеданско облѣкло сж проникнжли въ тоя свещенъ градъ и сж го описали — напр. Бъртонъ (1852) и Буркхартъ (1811).

Медитрина, *лат.* Богиня на лѣкарството, която исцѣрявала болнитѣ, по *баснол.*

Медиумъ, *лат.* Посрѣдникъ между запитвачъ и духъ въ спиритизма, който притезава, че е въ съобщение съ невидимия духъ.

Медицина, (*Ars medica*). Лѣкарство, лѣкарска наука; въ простонароденъ смисълъ, искуство да се лѣкуватъ болни, въ най-високия смисълъ — събрание отъ всичкитѣ познания, по които ученитѣ се ржководятъ, когато разглеждатъ началото и развитието на живота, въ здраво и болезнено състояние, и посочватъ срѣдствата да се пази и възстановява здравието.

Началото на м. отнасятъ въ най-старитѣ врѣмена. Всѣкой народъ си е ималъ нѣкои прости медицински познания много прѣди да намисли да ги събере, тури въ редъ и прѣдаде на потомството. До колко сж били разсѣяни тия познания е явно отъ обичая на вавилонянетѣ, египтянетѣ и гръцитѣ да изнасятъ болнитѣ на главнитѣ пжтища и да питатъ, които минуватъ, какъ да ги лѣкуватъ. По-сетнѣ болнитѣ носили въ храмоветѣ, дѣто жрецитѣ, като слушали наставленията, давани прѣдъ тѣхъ на болнитѣ, запомняли ги и сами се ползували отъ тѣхъ въ случай на нужда. Така жрецитѣ малко по малко заели отъ народа неговитѣ опити, и болнитѣ захванжли да прѣдпочитатъ храмоветѣ отъ пжтищата. Въ Египетъ Хермесовий храмъ, а въ Гръция Ескулаповий, особено се посѣщавали отъ болнитѣ; на двѣтѣ божества, Хермеса и Ескулапа, се приписва и самото изнамѣрване на м. Не е за чудо, че болнитѣ често добивали въ храмоветѣ изцѣление; освѣнъ нравственото дѣйствие на вѣрата, на здравието дѣйствували благоприятно и пжтуванията по прѣдписание на жрецитѣ, въздържний животъ, прѣпоржчваната чистота, кжпането, разтриването съ мазни вещества и разнитѣ обряди. Историитѣ на излѣкуванитѣ болести и цѣлебнитѣ срѣдства се написвали на поклаяни на храмоветѣ таблици, които се окачвали на стѣнитѣ на храма. Тия таблици съдържали първитѣ медицински наблюдения. Игрищата (гимназиитѣ) на гръцитѣ и тѣ често доставяли случаи за лѣкуване рани, натжртеници, счупени кости и др. Така, въ храмоветѣ и игрищата медицинскитѣ познания привлѣкли вниманието на най-образованитѣ на врѣмето си, философитѣ, които сами не правили медицински изслѣдвания, а всѣкой си съставялъ по нѣкоя теория. Питагоровата, Епидокловата, Анаксагоровата и други теории дали поводъ да се подложатъ на критически анализъ лъжовнитѣ мнѣния. Най-сетнѣ въ V-й вѣкъ прѣди Р. Х. се явилъ въ Гръция единъ човѣкъ съ свѣтлъ умъ, който посочилъ на м. истинската ѝ посока — *да се ржководи по точното наблюдаване природата.* Тоя човѣкъ билъ **Ипократъ.** Него справедливо почитатъ като основатель на м: той далъ най-добъръ примѣръ какъ да се описватъ болеститѣ и какъ да се лѣкуватъ като се ползотворява дѣйствието на природата и искуството. Той съвѣтвалъ да се помага на природата да лѣкува, като се прѣдписва на болнитѣ да живѣятъ правилно, да пазжтъ потрѣбната диета и др. За зла честь Ипократовитѣ послѣдователи мислили, че м. е доведена отъ него до най-високата степень на съвършенството, и че остава само да се изпълняватъ слѣпо неговитѣ правила. Затова

и съ вѣкове Ипократовитѣ възгледи и учения се обърнжли въ догма, и никакъвъ опитъ не се направилъ за подобрението имъ. Ала между привърженицитѣ на догматическата школа всѣкога имало люде, които прѣдпочитали опита на философскитѣ умозрѣния: тѣ се наричали (250 пр. Р. Х.) емпирици. У тѣхъ опитьтъ ималъ голѣма цѣна, макаръ и у тѣхъ умозрѣнията да не се избѣгвали. Между догматизма, който много се разпространилъ, и емпиризма, който испаднжлъ около Р. Х., появила се една нова, методическата школа, и образувала прѣвъзходни наблюдателе, Темисона, и особено Целия Аврелиана. Като прѣдполагали, че само храната дѣйствува на живото тѣло, методиститѣ, за лѣкуване болеститѣ, прѣдлагали, като най-главно срѣдство, диетата. Тѣ подкопали довѣрието въ силнитѣ лѣкове на емпирицитѣ и въ нелѣпитѣ състави на догматицитѣ, и въ течението на два вѣка имали надмощието. Въ епохата на противорѣчивитѣ системи, въ II-и вѣкъ слѣдъ Р. Х., се явилъ единъ човѣкъ съ необикновена дарба и обширни познания, **Галенъ**. Галенъ видѣлъ въ Ипократовото учение истинскитѣ основни начала на медицинската наука, и се ржководилъ по него постоянно, като и вѣщо го обяснявалъ. Нъ и той, по духа на вѣка си, се увлѣклъ да съчинява теореми въ м., толкова далечни отъ истината, колкото и теоремитѣ на всичкитѣ други медицински секти. Въ всѣкой случай Галенъ билъ авторитетътъ въ м. въ течението на дванадесеть вѣка, доклѣ *Парацелсъ* въ XVI-и вѣкъ не разклатилъ цѣлата система на медицинската наука. Между това, Ипократовитѣ и Галеновитѣ съчинения, заедно съ Аристотеловитѣ, Платоновитѣ и Евклидовитѣ били прѣведени на арабски въ IX-и вѣкъ и съставили основата на арабското лѣкарско знание; и арабскитѣ лѣкаре принесли добра услуга на м. като въвели нови лѣкове отъ Истокъ въ европейската *materia medica*, — както напр., ревенътъ, касията, камфората — и като съобщили първитѣ познания отъ фармацептическата химия, каквото за дистилацията и за какъ се добиватъ разнитѣ металически окиси и соли. Парацелсъ се подпрѣтнжлъ да брани прѣвъзходството на наблюденията, доказвалъ, че въ м. е позволено да се храни сжмнѣние въ правотата на нѣкои положения, макаръ тѣ въ продължението на хиляди години да сж се имали за добрѣ основани. Настанжло силно вълнение въ умоветѣ, почнжли се издирвания, независими отъ дотогавашнитѣ теореми; лѣкаритѣ открили недостатъци въ лѣкарската наука и залѣгали да ги исправжтъ. Парацелсъ съ химическитѣ си опити открилъ единъ богатъ запасъ отъ най-силни лѣкове. Нъ най-голѣмата му заслуга състои въ това, че изново посочилъ на лѣкаритѣ да вървжтъ слѣдъ природата. Между това, понеже едни възставали среща Парацелсовото учение, а други излизали извънъ неговитѣ прѣдѣли, появили се разни системи, Хелмонтова, Силвиева и др.

Въ всичкитѣ споменжти системи липсвала сжществената основа — знанието на анатомията. Най-сетнѣ *Хярви* съ откритието кржгообращението на кръвьта произвелъ прѣвратъ въ м., и възбудилъ силно стремление къмъ анатомически и физиологически изслѣдвания. Сполукитѣ на естествоиспитателетѣ въ XVIII-и вѣкъ по Класификацията

на растенията, дали поводъ на нѣкои да разположжтъ всичкитѣ болезнени явления по класове и разреди. Огромний напрѣдъкъ на химията побудилъ лѣкаретѣ да приспособяватъ най-новитѣ химически открития въ м ; така се образувала една химическа система, която полагала, че въ кръвьта ставатъ нѣкакви шупнувания (ферментации) и че нѣкои тѣлесни сокове сж алкалически. Слѣдъ врѣме тая система била отхвърлена. Послѣдната система въ м. била *брауновската*, основана въ XVIII-и вѣкъ отъ шотландския лѣкарь Джона Брауна. Тя имала за основа разнитѣ степени на възбуждаемость на организма и влиянието върху него на вънкашнитѣ прѣдмети (възбудителе). Съ това, че обърнжлъ вниманието на лѣкаретѣ на прѣдрасположението къмъ болеститѣ и на начина на дѣйствието на вънкашнитѣ влияния Браунъ принесълъ важна услуга на м., която, отъ друга страна, много изгубила отъ занемарването на анатомията и физиологията.

Въ XVII-и и XVIII-и вѣкъ, лѣкаретѣ направили въ *лѣкуването* на болеститѣ голѣмъ напрѣдъкъ. Сифилиса захванжли да лѣкуватъ по-правилно ; разпространило се приспособението на хината при трескитѣ ; противъ сипаницата се прѣдложило сипаничното присаждане (виж. *Дженеръ)*; изучили се свойствата на разни болести, аконита и др.; противъ болежитѣ се прѣдложилъ опиумътъ. Много други лѣкове били испитани надъ животнитѣ и слѣдъ това приспособени на болеститѣ у човѣка. Чейнъ обяснилъ значението на млѣкото и на растителната храна за ония, които желажтъ да достигнжтъ прѣклонни години. Захванжли да се зиматъ мѣрки за подобрение общественото здраве. Въ Марсилия, и послѣ въ други градове, се наредили карантини за отбрана отъ заразителнитѣ болести. Благодарение на Хауарда, направили се подобрения въ болницитѣ и затворитѣ. Пинелъ измѣнилъ обходата съ умопобърканитѣ и изгонилъ изъ употрѣбление въ просвѣтенитѣ земи всичкитѣ варварски срѣдства : веригитѣ, телеснитѣ наказания и д. т. Честитѣ войни въ края на XVIII-и и въ началото на XIX-и вѣкъ прѣдставили случаи да се усъвършенствува хирургията. Знанието, добито по хирургията, естествено се съобщавало и на другитѣ клониве отъ м. Въ началото на XIX-и вѣкъ Хенеманъ, на основание на правилото similia similibus, основалъ хомеопатическата система, която по причина на простотата си намѣрила много послѣдователе и на която заслугата състои въ това, че ускорила прѣобразованието на терапията.

Въ сегашния вѣкъ, ние притежаваме много положителни свѣдения, непознати на м. въ минжлитѣ вѣкове. Въ тоя вѣкъ изслѣдователетѣ сж обърнжли усилията си да изучатъ *анатомията*, на тканитѣ, и въ микроскопическата техника сж се достигнжли важни слѣдствия. Патологическата анатомия е извлѣкла голѣма полза отъ хистологията. *Физиологията*, като е приспособила опитната метода, обогатила се е съ множество неочаквани открития : разяснило се е значението на отдѣлнитѣ части на мозъка, на разнитѣ нервни стебла; изучилъ се е механизмътъ на органитѣ на чувствата; изслѣдвали сж се отдѣлнитѣ части на пищеварението ; изучили сж се грижливо кръвообращението, дишането, от-

лжчането и т. и. *Фармакологията* е събрала толкова обиленъ материалъ, че се е обособила въ отдѣлна наука. *Патологията* не само е разяснила значението на отдѣлнитѣ условия, които извикватъ една болесть, а се е стремила и да опрѣдѣли, чрѣзъ наблюдение и опитъ, механизма на разстройствата: искаралъ се е на видѣло и се е изслѣдвалъ единъ цѣлъ свѣтъ гжбици, който извиква болеститѣ, и сж се открили въ много случаи основитѣ на борбата съ тия врѣдни дѣятеле. *Практическата* **м.** е намѣрила много приеми, които позволяватъ да се прави точно разпознаване на болеститѣ, а сжщо е изработила способи за лѣкуване много разстройства, остри или хронически. Въ *хирургията* е станжлъ единъ благодѣтеленъ прѣвратъ, благодарение на който раниитѣ се лѣкуватъ бързо, и много операции, които напрѣдъ сж давали неблагоприятни резултати, сж станжли приспособими съ надежда за сполука. *Очнитѣ*, *женскитѣ*, *гърленитѣ* и *ушнитѣ* болести сж се разработили отъ голѣмо число специалисти, които сж достигнали доста щастливи резултати. *Хигиената* поражава съ развитието си, благодарение ней въ просвѣтенитѣ държави сж исчезнжли много заразителни болести или намалението имъ е станжло до крайно нищожни размѣри; срѣдната продължителность на живота на гражданетѣ е порасла, общата болезненость рѣзко е ослабнжла. Нѣма сжмнѣние, че съврѣменната посока на **м.** ще даде на човѣчеството още по-важни резултати, благодарение на които сжществуването на човѣцитѣ ще бжде по-щастливо и по-продължително.

Медицина сждебна е искуство за растваряне и изслѣдване, за сждебни цѣли, тѣлата на мъртви люде.

Медицинска теглилка. Теглилка, която се употрѣбява въ аптекитѣ.

Медицински, *лат.* Лѣкарски, който принадлежи на лѣкарството.

Медичи. Италиянско семейство, което се прославило въ Флоренция, дѣто играло нѣколко вѣка най-важна роля. Още прѣзъ XIII-и вѣкъ **М.** чрѣзъ търговията се обогатили и добили значение; прѣзъ тоя вѣкъ тѣ зимали участие въ всичкитѣ обществени работи въ Флоренция; по-сетнѣ занимавали най-високитѣ държавни длъжности. *Козма I* **М.** (род. въ 1389) билъ прѣдсѣдатель на флорентинската република; употрѣбилъ богатството си за общополезни учреждения и за покровителство на хждожницитѣ и ученитѣ. Той умрѣлъ въ 1464. — Синъ му *Петро* **М.** (1414—1469) възвисилъ могжществото на семейството си. — Отъ неговитѣ синове, *Джуляно* билъ убитъ отъ съзаклетници (1478), а *Лоренцо* (род. въ 1448) станжлъ прѣдсѣдатель на републиката въ 1469; той съ умната си политика установилъ равновѣсие между италиянскитѣ държави и обезпечилъ за Флоренция миръ; събралъ въ Флоренция най-даровититѣ люде на врѣмето си, украсилъ града съ много великолѣпни сгради, обогатилъ **Медическата библиотека,** основана отъ Козма, и основалъ училище на живописството. Той е билъ нареченъ *il magnifico*, сир. Великолѣпни. — Неговитѣ *Opere* сж издадени въ Флоренция въ 1826. — Най-старий неговъ синъ *Петро* **М.** (род. въ 1471), станжлъ прѣдсѣдатель на републиката, нъ билъ изгоненъ и погинжлъ въ битва, когата се сражавалъ въ Италия на страната на

французетѣ (1503). — Петровий братъ *Джиовани* билъ изново приетъ въ Флоренция въ 1513; той станжлъ папа подъ името Лъвъ X, и възвърналъ на народа си прѣдишния блесъкъ. — *Лоренцо II*, внукъ на Лоренцо I (род. въ 1492, умр. въ 1519) и *Алесандро* управлявали държавата токо-речи съ неограничена власть; едно възстание изгонило Алесандро, ала въ 1531 Карлъ V го възстановилъ въ Флоренция, като флорентински херцогъ. Алесандро билъ убитъ въ 1537, когато Флорентинцитѣ се опитали още веднжшъ да възстановжтъ републиката; нъ Карлъ V назначилъ херцогъ *Козма I* или *Велики*, далеченъ роднина на **М.** (род. въ 1519), който разширилъ владѣнията си, покровителствувалъ наукитѣ и искуствата и, слѣдъ смъртьта си, оставилъ управлението на сина си, *Франца I* (род. въ 1541). Францъ I утвърдилъ за себе си титлата тоскански великъ херцогъ.—Неговъ наслѣдникъ билъ братъ му, *Фердинандъ I* (род. въ 1549), когото наслѣдилъ въ 1648 синъ му *Козма II*, род. въ 1590. Прѣзъ тѣхното управление, благодарение на щастливата имъ политика, наукитѣ и искуствата процъвтѣли. — *Фердинандъ II*, синъ на Козма II, подъ влиянието на папата, напуснжлъ бащината и дѣдовата си политика и държалъ страната на Испания и Австрия. Той умрѣлъ въ 1670, като оставилъ държавата съ разстроени финанси на неспособния си синъ *Козма III* (род. въ 1642, умр. въ 1723), въ чието царство благосъстоянието на народа испаднало съвсѣмъ. Слѣдъ смъртьта на неговия синъ *Джиовани Гастона* (род. въ 1671, умр. въ 1737) великото херцогство Тоскана минжло, по едно постановление на Венския миръ, на лоренския домъ.

Медни мѣсецъ. Първий мѣсецъ на сжпржеството.

Медокъ, *фр.* Прочуто вино, което носи името на мѣстопроизхождението си въ Франция. Страната *Медокъ*, съ простр. около 1000 чет. килом., се намира въ департамента на Жиронда и произвожда годишно 100.000 хектолитра вино.

Медресе, *араб.* Турско училище.

Медуза, *гр.* Една отъ тритѣ горгони; хубовица, съперница на богиня Менерва, която отъ завистьта ѝ прѣвърнала косата ѝ на змии. Отъ това тя станжла толкова страшна на гледъ, че всѣкой, който ѭ погледвалъ, се вкаменявалъ. **М.** побѣдилъ *Персей*, баснословенъ гръцки герой, който ѝ отсѣкълъ главата и ѭ подарилъ на Минерва, а тя вмѣстила тая глава въ щита си. Разни обяснения сж се давали на тая басня, нъ никое не може да се каже, че е задоволително. Виж. Levezow, *Hebre die Entwickelung des Gorgoneideals inder Poesi e und bildenden Kunst der Alten* (Берлинъ, 1833).

Медулинъ, *лат.* Бѣло, сипкаво вещество, което се добива отъ мушека на разни растения.

Мейнингенъ. Германски градъ, столица на херцогство Саксенъ-Мейнингенъ-Хилдбургхаузенъ, на р. Вера; 11.450 жит. Херцогский замъкъ, съграденъ въ 1681, съдържа хубава библиотека и нѣколко хждожествени сбирки. „Английската градина“ на замъка е една отъ най-хубавитѣ въ Германия.

Мезень. Рѣка на сѣв. въ европейска Русия, извира въ сѣверната часть на Вологденска губерния, тече сѣв.-зап. и се влива въ Бѣло море; 799 килом. — **М.**, окр. градъ въ

Архангел. губер. (2.500 жит.), 26 килом. отъ устието на едноим. рѣка, забѣлѣжителенъ по риболовството, което снабдява С.-Петербургъ съ замръзнала риба зимѣ.

Мейнляндъ. Шотландски о-въ, най-голѣмий отъ Сешелскитѣ; 80 килом. на дължъ и отъ 8 до 20 на ширъ. Планински и малко плодороденъ о-въ; 16.000 жит. Гл. гр. *Лервигъ.*

Мейнъ. Една отъ Съединенитѣ Държави, на сѣв.-истокъ, съ прѣдѣли на сѣв. Канада, на истокъ Нови-Брауншвейгъ, на югъ Атлантический океанъ и на зап. Нови-Хямпшайръ. Простр. 77.700 чет. килом. и насел. 1,122·000 жит., отъ които черни и индийци само 3.000. На сѣв. и на зап. земята е едно високо плато, а въ срѣдата прѣдставя долини, полета и езера. Пои се отъ рѣки Пенобскотъ, Сенъ-Жанъ, Сентъ-Кроа, Кенебекъ и Сако; Пенобскотъ е корабоплавателна 80 килом. отъ устието ѝ. Въ страната има желѣзни, антимонени и други рудници, ала малко се разработватъ. Само $^1/_3$ отъ земита е сгодна за земедѣлие, и отъ нея само половината се обработва; земедѣлчески произведения и добитъкъ се изкарватъ на годината за 110 милиона лева. **М.** е индустриална страна; индустриалнитѣ произведения на годината сж за 400 милиона лева. Отъ тая цифра 165 милиона сж за памучното, вълненото и копринено прѣдене, вапсарството и усмарството, които сж главнитѣ индустрии. Послѣ иджтъ обущарството (29 милиона), брашнарството (20 милиона), книгопроизводството (19 милиона), металургията (16 милиона), хранителнитѣ консерви (12 милиона) и др. Слѣдъ тѣхъ вървятъ дърварството (прѣтрити и други дърва за стойность 42 милиона лева), рибарството, което употрѣбява 5920 прибрѣжни кораба и искарва риба за повече отъ 16 милиона лева, захарната индустрия (за повече отъ 7 милиона лева) и корабостроителството (за повече отъ 14 милиона лева). Желѣзнопжтната мрѣжа е около 2,000 килом. и не изисква по-голѣмо развитие. Гл. градове сж: *Августа*, сѣдал. на главното управление, Портляндъ, Бангоръ, Батъ, Хялоцелъ и др. — **М.** е билъ колонизиранъ отъ французетѣ въ 1638, когато добилъ името си въ честь на Кралица Хариета, мейнска (de Maine) дукиня. Още въ 1652 страната била присъединена на Масачузетсъ, а самостоятелна държава тя станжла само въ 1820. Правителството състои отъ единъ главенъ управитель, единъ сенатъ и една камара отъ прѣдставители, избрани за една година.

Мейонитъ, *гр.*. Бѣлъ хиацинтъ.

Мейриляндъ. Една отъ Съединенитѣ Държави, на ист., съ прѣдѣли на сѣв. Пенсилвания, на зап. р. Потомакъ, която ѭ дѣли отъ Виргиния, и на ист. Делауеръ и Атлантически океанъ, който ѭ мие на югъ. Простр. 31.623 чет. килом. и насел. 1,043.000 жит. **М.**, блатиста близу до заливъ Чезапикъ, е набразднена на зап. отъ нѣколко планински бърда успоредни на Алеганитѣ. Земята, която се пои отъ много рѣки, Сускуехана, Потомакъ и др., е плодородна. Климатътъ е мекъ на зап. нъ горещъ и нездравъ на крайбрѣжието. **М.** произвожда жито, царевица, тютюнъ, памукъ, ябълки, сливи, праскви, грозде, зеленчукъ на годината за 830 милиона лева; мейриляндското жито и мейрил. тютюнъ сж прочути. Въ цифрата на земедѣлческото производство добитъкътъ

260.000 говеда, 130.000 коне и мулета, 170.000 овце и 335.000 свине) личи за сумата 80 милиона лева. Главнитѣ жътви сж царевицата (близу 6 милиона хектол. на годината), пшеницата (близу 3 милиона хектол. на год.) и тютюнъ (повече отъ 100.000 кантара). Зеленчукътъ и овощията достигатъ цифрата 8 милиона лева. Важна е и индустриалната дѣятелность; нъ тя е особено забѣлѣжителна въ Балтимора, която е населена отъ токо-речи половината отъ цѣлото население на държавата, и произвежда двѣ трети отъ фабричнитѣ произведения. Отъ цѣлото индустриално производство, 535 милиона лева, на Балтимора се падатъ 390 милиона лева. Гл. индустрии: металургия, консерви, облѣкло, брашнарство, химически произведения, искуствени торове, памучни платове, захарь, риба. Рудницитѣ доставятъ желѣзо, каменни вжглища и др. Желѣзната мрѣжа, съ двѣ главни срѣдоточия, Балтимора и Вашингтонъ, е 1700 килом. Сѣдалището на глав. управл. е *Анаполисъ*, до кждѣто отива само една желѣзнопжтна линия; гл. градове сж: Балтимора, Фридериктаунъ, Кжмберляндъ. Другоземната търговия на държавата е ограничена токо-речи исключително въ Балтимора. Държавата се управлява отъ единъ главенъ управитель, избранъ за 4 години, съ годишна заплата 18.000 лева. Законодателното тѣло състои отъ сенатъ (26 сенатори, избирани за 4 години) и камара на прѣдставителе (85 прѣдставителе, избирани за 2 години). Веднжшъ въ 20 години народътъ трѣбва да гласува по въпроса да се прѣгледа ли Конституцията — **М.** е била наречена така въ честь на английската кралица Ханриета — Мария въ 1633, когато англ. краль Карлъ I отстжпилъ тая земя на лордъ Балтимора. **М.** дала примѣра да се купуватъ земи отъ индийцитѣ. Повечето жителе сж католици. **М.** била една отъ 13-тѣ държави, които основали съюза на Съедин. Държави. Прѣзъ междуособната война, положението на тая държава било отъ най-мжчнитѣ. Тя била робостежателна държава, та съчувствувала съ югъ; нъ близостьта ѝ до сѣверъ ѭ принудила да измѣни чувствата си и да се въздържи отъ да се присъедини къмъ югъ. Отпослѣ била принудена и да помогне на сѣверъ.

Мейсенъ. Единъ отъ най-старитѣ градове въ кралство Саксония, на Елба, 23 килом. на сѣв.-зап. отъ Дрезденъ; 14.200 жителе. Фарфоровитѣ издѣлия, желѣзарство, машинарство, грънчарство, лозарство и овощарство. Съборна църква отъ XIII-и вѣкъ, библиотека, музей на искуствата. Въ 1704 тамъ се основала първата въ Европа фарфорова фабрика. **М.** е родина на Шлегеля и на д-ръ Ханемана (виж. това име), начинательтъ на хомеопатическата медицина.

Мейснеръ, *(Августъ)*. Германски литераторъ, род. въ Силезия, умр. въ Фулда (1753—1807); билъ хранитель на дрезденскитѣ архиви, а отъ 1785 добилъ катедрата на класическата литература и естетика въ пражския университетъ. Найпопулярний му трудъ сж неговитѣ *очерки*, 14 поредици отъ които се обнародвали между 1778 и 1796. Тѣ състоѭтъ отъ разни повѣсти, приказки, диалози и анектоди, и сж били прѣвождани и подражавани на други езици. Освѣнь тѣхъ **М.** е написалъ нѣколко романи и исторически новели, *Алкивиадъ*, *Спартикъ* и др.

Мейснеръ, *(Алфредъ)*. Германски и чешки поетъ, внукъ на Авг. Мейснера, род. въ Теплицъ (Чехия) въ 1822, училъ се първенъ медицината въ Прага, нъ скоро ѭ напустнѫлъ и се посветилъ исключително на литературата. Живѣлъ въ Лаипцигъ, Парижъ, Франкфуртъ и умрѣлъ въ 1885 въ Брегенцъ, при Боденското езеро. **М.** е авторъ на прѣмного извѣстната въ Германия и Австрия културно-историческа поема *Жишка*, на романи *Сансара*, *Вавилонъ*, *Между монарха и народа*, *Черно-жълто знаме* и др. Една негова сбирка отъ дребни стихотворения е издържала 15 издания. **М.** е захващалъ лично мѣсто между поетитѣ отъ нѣмско-чешката школа (*Хартманъ*, *Ебертъ* и др.) пламенни барди на правата и свободата на чешския народъ.

Мейсоние, *(Жанъ)*. Французски живописецъ, род. въ Лионъ, умр. въ Парижъ (1815—1891). Момъкъ на 19-годишна възрасть, бѣденъ и съ скромни, нъ отлични познания отъ живописството се озовалъ той въ Парижъ, и билъ щастливъ да стане ученикъ на *Leon Cogniet*. При новия си учитель той показалъ наклонностьта си да рисува малки картини съ изрядна точность, и съ вѣщината си дава чудесна релефность на малки фигури, и скоро станѫлъ водитель на особна школа. Първитѣ му публични изложби били въ 1836, *Шахматнитѣ играчи* и *Вѣстителчето*. Отъ това врѣме славата му постоянно продължавала да расте. И най-малкитѣ неодушевени прѣдмѣти добивали животъ и значение подъ неговата кистца: той прѣдставялъ токо-речи микроскопически подробности безъ да жертвува общитѣ ефекти. **М.** добилъ всичкитѣ почести на изкуството си въ парижскитѣ салони и изложби, билъ прѣдсѣдатель на академията на изящнитѣ науки и др. Никога произведенията на художницитѣ не сѫ достигали при живота имъ до такъви грамадни цѣни, за каквито се продавали **М**-тѣ картини. За *Наполеонъ III* при *Солферино* **М.** взелъ 200.000 лева; единъ американецъ отъ Цинцинати, г-нъ Пробаско, е купилъ картината му *Едно кавалерийско нападение* за 150.000 лева. Други отъ най-добритѣ му картини сѫ: *Живописецъ въ работилницата си*, *Игра на пикетъ*, *Любитель на картини*, *Наполеонъ въ походъ въ 1814* и др. **М.** е сполучилъ и въ портретитѣ, ако и не толкова забѣлѣжително колкото въ характеристичната му работа.

Мейсуръ. Сѫщото, каквото и Майсуръ.

Мека. Най-прочутий и най-важний градъ въ Арабия (Хеджасъ), 90 кихом. на юго-ист. отъ Джеда, добрѣ извѣстното пристанище на Червено море; 50,000 жит. Родното мѣсто на Мохамеда, дѣто ходѭтъ на пъклонение мохамеданетѣ, отъ 100,000 до 150,000 на година. Прочута джамия, която побира до 35,000 души и съдържа *кяабето*, една четвъртита сградица, къмъ която мохамеданетѣ сѫ длъжни да се обръщатъ кога се молѭтъ. До тая джамия *(Бейтъ-Уллахъ*, сир. Домъ Божи, или *Елъ-Харамъ*, сир. Ненаранимата) не смѣѭтъ да се приближаватъ нито християне, нито евреи. Главна промишленость броеници за поклонницитѣ (хаджиитѣ). Поклонницитѣ тръгватъ за **М.** все повече и повече не по керванскипѫть, а по море, особено отъ английска Индия и холандския Малайски архипелагъ, а сѫщо и отъ рускитѣ владѣния. Ала сега нѣма

прѣдишнитѣ богати приноси на **М.**; многобройнитѣ училища и благотворителни заведения сж въ упадъкъ. — Въ врѣме на Птоломеевцитѣ, **М.** се наричала *Макарабай;* въ Мохамедово врѣме принадлежала на корайшититѣ, а слѣдъ Мохамеда на неговитѣ потомци, и много врѣме отстоявала независимостьта си отъ халифитѣ. По-напокошнитѣ турски султани зели титлата хранителе на свещеннитѣ градове **М.** и Медине, нъ влиянието имъ било ограничено. **М.** се брани отъ кули и двѣ крѣпости; нъ въ 1803 била прѣзета и разграбена отъ вахабититѣ (виж. това име); по-късно ѭ подчинилъ подъ властьта си Мехмедъ-Али, който ѭ и върнжлъ на Турцитѣ въ 1840. Въ XVI-и вѣкъ италиянецътъ Л. Бартемъ, прѣоблѣченъ въ арабски дрѣхи, сполучилъ да посѣти **М.** Напокошнитѣ посѣтители сж и описали **М.**: Burton, Personal narrative of a pilgrimage to El Medina and Mecca (3 изд. 1879), Буркхартъ (1811) и др.

Мекленбургъ. Страна въ сѣверна Германия, обгръща двѣтѣ голѣми дукства Мекленбургъ-Стрелицъ и Мекленбургъ-Шверинъ, и има за прѣдѣли на сѣв. Балтийско море. на ист. Померания, на югъ Брандебургъ, на юго-зап. Хановеръ и на зап. Лауенбургъ и Любекъ. Постр. 16,234 чет. килом. и насел. 677,040 жит. **М.** е равна, влажна и блатиста земя, богата съ гори и пасбища. Главний поминъкъ на жителетѣ е скотовъдството, особено коневъдството. Земята се пои отъ Елда, Варновъ, и отъ повече отъ 60 езера, между които Мюрицкото. Вѣроисповѣдането е протестанството; двѣтѣ велики дукства иматъ общо единъ университетъ и едно апелативно сждилище въ Ростокъ, и една диета, която засѣдава едно по друго въ Малхинъ, и въ Щернбергъ. Всѣко велико дукство се управлява отъ своя си отдѣлна династия. Населението и въ двѣтѣ велики дукства е повечето отъ словѣнско происхождение, но смѣсено съ съсѣднитѣ саксонци доста се е понѣмчило.

Мекленбургъ-Стрелицъ. (Велико дукство), състои отъ двѣ отдѣлни части, дукство Стрелицъ, на юго-ист. отъ Мекленбургъ Шверинъ, и княжество Рацебургъ, на зап. отъ това велико дукство. Простр. 2,930 чет. килом. и насел. 100,000 жит. Гл. гр. *Ней-Стрелицъ,* столицата, Алтъ-Стрелицъ, Шоенбергъ и др.

Мекленбургъ-Шверинъ. (Велико дукство), захваща страната Мекленбургъ въ описанитѣ ѝ прѣдѣли, като се исключи Мекленбургъ-Стрелицъ; прост. 13,304 чет. килом. и 557,600 жит. Градоветѣ сж: Шверинъ столицата, Ростокъ, Висмаръ, Гюстровъ, Людвигерюстъ. Вѣроисповѣдането е лютеранството; римокатолици и други има около 1100, и повече отъ 3,000 евреи.

История. Въ старо врѣме, мекленбурската земя била населена отъ херули и вандали, а отпослѣ отъ разни словѣнски племена: оботрити и други. Въ XI-и вѣкъ словѣнетѣ основали кралство Словѣния, на което столицата *Миклинбуръ* (сега селце отъ 500 жит., 6 килом. на югъ отъ Висмаръ) дала отпослѣ името си на страната. Въ XII-и вѣкъ саксонския дукъ Хенрихъ Лъвътъ завоевалъ **М.** и откакъ наложилъ на населението му християнството, върнжлъ по-голѣмата часть отъ земята на Буровина, наслѣдникътъ на убития словѣнски князъ Никлота, като го и оженилъ за дъщерята си. Въ 1349 импера-

торъ Карлъ IV възвисилъ М. въ дукство. Дукъ Иоханъ Албрехтъ въвелъ протестанството въ 1550. Внуцитѣ му Волфъ Фридрихъ и Иоханъ Албрехтъ основали мекленбургъ шверинския и мекленбургъ-гюстровския клонове отъ старата династия: ала били лишени отъ дукската титла въ 1627, за дѣто въ началото на 30-годишната война зели страната на Фридриха V (на протестантитѣ). Генералъ Валенщайнъ билъ прогласенъ дукъ на цѣлата страна М. Нъ въ 1632 Густавъ Адолфъ възвърнжлъ на двамата князове владѣнията имъ. Въ 1648 тѣ отстжпили, среща обезщетение, Висмаръ на Швеция, който се върнжлъ на Мекленбургъ-Шверинъ въ 1803. Слѣдъ разни подраздѣления на дукския родъ на шверински, стрелицски и други клонове, и слѣдъ исчезванието на нѣкои отъ тѣхъ, една императорска комисия въ Хамбургъ рѣшила Шверинъ и Гюстровъ да образуватъ едно дукство, а Стрелицъ съ Рацебургъ и Старгардъ, Мировъ и Немровъ, друго дукство. Двѣтѣ страни, които зели въ 1815 титлата велики дукства, влѣзли въ състава на германската конфедерация; а отъ 1871 тѣ съставятъ часть отъ германската империя.

Меконгъ, *Мекиангъ* или *Камбоджа.* Голѣма рѣка въ юго-източна Азия; извира въ платото на Тибетъ, тече прѣзъ тибетскитѣ области Хичи и Хамъ, послѣ прѣзъ китайскитѣ области Се-чуанъ и Юнанъ, Лаосъ, Сиамъ Камбоджия и Долна-Кохинхина, и се влива въ Китайско море. Горното течение на рѣката още не е изслѣдвано, нъ прѣсмѣтатъ приблизително цѣлата дължина на М. на 4200 килом. Той е широкъ, дълбокъ и подлежи на периодически придохаждания (августъ и ноемврий). За голѣми кораби е корабоплав. на малко разстояние. Главно служи да оплодотворява страната, прѣзъ която тече. Въпросътъ за главата на М. още не е разясненъ.

Мекопинъ, *лат.* Вещество, което се добива отъ афиона.

Меконий, *лат.* Маковъ сокъ.

Меконова кислота, *лат.* Вещество, което се намира въ афиона.

Мексикански заливъ. Заливъ образуванъ отъ Атлантически океанъ въ юго-източна Америка, между Съединенитѣ Държави (Тексасъ, Луизиана, Мисисипи, Алабама, Флорида), Мексико и Антилскитѣ острови. На юго-ист. отъ къмъ Антилскитѣ о-ви прѣдставя едно широко отверстие, което о-въ Куба дѣли на Флоридски протокъ отъ една страна (широкъ 200 килом.) и Юкатански протокъ отъ друга (широкъ и той 200 килом.). Брѣговетѣ сж ниски и блатисти. Най-важнитѣ рѣки, които се вливатъ въ М. з. сж Мисисипи и Рио-делъ-Норте.

Мексико. Федеративна република въ Сѣверна Америка, която захваща юго-западния ѝ край и има за прѣдѣли: на сѣв, Съединенитѣ Държави, на зап. и юго-зап. Тихи океанъ, на ист. Рио-делъ-Норте и Мексикански заливъ, на юго-ист. държавитѣ на Срѣдна Америка; простр. 1,946.292 чет. килом. и насел. 11,450.000 жит., отъ които 5,000.000 индийци, останжлитѣ отъ испанското племе или смѣсени; и 6.500 негр. М. състои главно отъ едно високо плато, образувано отъ едно разширение на срѣдно-американскитѣ Кордилери, отъ което склоноветѣ въ видъ на тераси повече или по-малко бързо наклонени слизатъ къмъ Атлантически океанъ на ист.

и Тихи океанъ на зап. Най-важнитѣ рѣки сж Рио-делъ-Норте и Колорадо. Климатътъ и произведенията сж разнообразни. Въ жаркитѣ мѣста вирѣютъ тропическитѣ растения, въ умѣренитѣ европейскитѣ: палмовото дърво, захарната тръстика, памукътъ, синилото, какаото, бананата, маниоката, европейскитѣ зърнени произведения, медицински растения и др. Размножени сж много европейскитѣ домашни животни (говедата, конетѣ, ослитѣ, мулетата, овцетѣ); дивитѣ видове сж ягуарътъ (америк. тигръ), американский рисъ, тапирътъ, нѣмото куче и др. Главнитѣ занятия на жителетѣ сж земедѣлието и скотовъдството. Търговията и индустрията сж незначителни. **М.** притежава прочути златни и сребърни, па и желѣзни, мѣдни, живачни и други рудници; ала тия извори на богатство не сж разработени доста, по причина на междуособнитѣ войни, които много врѣме сж спирали всѣкой напрѣдъкъ. Главното вѣроисповѣдане на жителетѣ е римо-католичеството.

Мексиканската република състои отъ 29 държави или области, отъ които всѣка си има свое управление; тѣ сж:

Сѣверни държави

	Простр. въ четв. килом.	*Насел.*
Сонора	208,845	143,924
Чихуахуа	231,267	225,251
Коахуила	153,600	144,594
Нови-Леонъ	65,000	201,732

Държ. на Мексикан. заливъ.

Тамаулипасъ	76,000	140,137
Вера-Круцъ	62,820	582,441
Табаско	25,500	104,747
Кампешъ	54,000	90,413
Юкатанъ	73,000	302,315

Държави на Тихи океанъ.

Синалоа	93,730	201,918
Халиско	100,625	983,484
Колима	7,004	79,591
Михоаканъ	60.000	784,108
Гвереро	59,231	353,193
Оахака	74,546	761,274
Хаипасъ	77,000	242,029

Срѣдни държави.

Дуранго	110,170	196,851
Закатекасъ	65,354	422,506
Агуасъ-Калиент.	7,500	140,430
С.-Луи-Потози	67,324	516,486
Гванахуато	32,500	968,113
Кверетаро	10,200	203,250
Хидалго	20,039	434,096
Мексико	21,460	710,579
Морелосъ	4,274	141,565
Пуебла	33,000	784,466
Тласкала	3,902	138,478
Федерал. область	1,200	426,804
Долна Калиф.	155,200	30,198
Сборъ	1,946,292	10,447,974

Въ горната таблица има да се прибави, относително населението, разликата между прѣдпослѣдното (10,447,974 жит.) и послѣдното (11,450,000 жит.) народопрѣброяване. Управлението на републиката е повѣрено на единъ прѣдсѣдатель, който се избира, съ всеобщо гласуване, за 6 години. Законодателната власть се упражнява отъ единъ конгресъ, който състои отъ сенатъ (по двама сенатори отъ всѣка държава) и отъ камара на прѣдставителе (по единъ прѣдставитель на 80,000 жит.).

История. — Историята на староврѣменно **М.** прѣдставя два отдѣлни и съвсѣмъ различни периода, — периодътъ въ който страната била населена отъ толтекитѣ и който изглежда да е почнжлъ отъ VII-и и да се е свършилъ съ XII-и вѣкъ; и периодътъ на аз-

текитѣ, който почнжлъ въ 1200, и се свършилъ съ завоеванието на страната отъ Кортеза (виж. това име) въ 1519. Произхождението и първата родина на толтекитѣ се крие въ мракъ; знае се само, че тѣ дошли отъ сѣверъ, отъ нѣкоя си страна, която тѣ наричали Туланъ, отъ дѣто и донесли въ долината на М. първитѣ начатъци отъ цивилизация. Тѣхнитѣ закони и обичаи показватъ, че тѣ сж били кротки, трудолюбиви и прѣдприимчиви люде, тѣ обработвали земята, въвели царевицата и памука, направили пжтища, въздигнжли паметници съ огромни размѣри, и съградили градове и храмове, чиито развалини въ разни части на земята още свидѣтелствуватъ за искуството имъ въ архитектурата. Тѣ умѣяли да топжтъ металитѣ, да сѣкатъ и гладжтъ най-твърдитѣ камени, да правжтъ грънци и да тъчжтъ разни платове: тѣ употрѣбявали иероглифи, за да записватъ събитията си, знаяли причинитѣ на затменията, правили слънчеви часовници, мѣрили врѣмето съ слънчевата година, която смѣтали отъ 20 мѣсеца отъ по 20 деня, па прибавяли 5 допълнителни деня за да станжтъ 365, и $12^1/_2$ деня на края на всѣкои 52 години, та така достигали безъ една слаба дробь дължината на тропическата година, както е установена отъ най-точнитѣ наблюдения. Тия и други искуства, съ една мека религия, толтекитѣ оставили въ наслѣдство на азтекитѣ, които присадили въ цивилизацията на прѣдшественицитѣ си много свирѣпи и кръвопролитни обичаи въ религиозния, и много дѣтински обичаи въ обществения си животъ. Нищо не е извѣстно за точното врѣме, въ което толтекитѣ напуснжли М., нито за причинитѣ, по които се изселили изъ тая страна: прѣдполагало се е само, че тѣ отишли по-къмъ югъ, и че колосалнитѣ архитектурни развалини на градоветѣ Паленкуа, Милта и други въ Срѣдна Америка сж дѣло на тѣхнитѣ ржцѣ. Както толтекитѣ, азтекитѣ дошли отъ сѣверъ, и слѣдъ като се скитали отъ мѣсто на мѣсто, основали въ 1325 градъ Тенохтитанъ, или Мексико. Империята имъ се простирала отъ океанъ до океанъ, отъ Атлантически до Тихи океанъ. Управлението имъ било избирателна монархия: новий монархъ се избиралъ измежду братята на умрѣлия монархъ, или когато братята му били и тѣ умрѣли, измежду братанцитѣ му. Цивилизацията на азтекитѣ очудила испанцитѣ, когато пристигнжли въ М. (виж. *Индиецъ*). И въ религиозно отношение азтекитѣ били много напрѣднжли. Тѣ вѣрвали въ едно върховно невидимо сжщество, творецътъ на всичко, управителятъ на вселенната. Подъ това върховно божество стояли 13 главни и 200 по-долни божества, всѣко отъ които си имало нему посвѣтенъ день. На чело на тия богове се намиралъ покровителятъ на азтекитѣ, страшний Хюицилопохтли, мексиканский богъ *Марсъ*. Неговитѣ храмове били най-великолѣпни и величествени; нъ въ тѣхъ се принасяли човѣшки жертви. Монтезума, послѣдний азтекски императоръ, позволилъ на Кортеза и другаретѣ му да влѣзжтъ въ градъ М. и да видижтъ самия богъ. „Той ималъ широко лице, широки уста и страшни очи. Покритъ билъ съ злато, бисери и драгоцѣнни камене; и билъ опасанъ съ златни змии. На шията му, едно доста хубаво украшение, били изработени отъ

сребро човѣшки лица съ златни сърдца. Наблизу имало огнища съ темянъ, и на огнищата 3 истински сърдца на човѣци, принесени жертва сѫщия день (Helps *Spanish Conquest in America*, т. II, книга 10, гл. 4). Жертвитѣ — мѫже, жени и дѣца — се доставяли отъ побѣденитѣ племена. На божествата се принасяли и цвѣтя, овощия и благоуханни вещи. Жертвоприношенията ставали при звуковетѣ на музика и верѣдъ радосни пѣсни и хора.

Азтекский императоръ Монтезума напраздно се опиталъ да примири Кортеза, като му изпратилъ дарове още когато се появилъ на прѣдѣлитѣ на царството му. Това само отворило пѫтя за по-лесното завоевание на царството му. Коварний Кортезъ съ нищожни срѣдства покорилъ цѣло **М.**, което подъ името Нова Испания, се подчинило на испанското владичество и се управлявало отъ вице крале. Католическата невѣротърпимость затрила токо-речи всѣка диря отъ нѣкогашната азтекска народность и цивилизация. Всичката грижа на испанскитѣ господаре била да извличатъ драгоцѣннитѣ метали отъ мексиканското си подкралство. Властьта се повѣрявала само въ рѫцѣтѣ на европейски испанци. Креолитѣ и още повече туземцитѣ били отстранени отъ управлението. Освобождението на Съединенитѣ държави събудило у креолитѣ и у туземцитѣ мисъльта за независимость, която се и привела въ испълнение, когато Испания воювала съ Наполеона. Единъ селски попъ, Хидалго, дигнѫлъ знамето на свободата въ 1810. На другата година възстанницитѣ били разбити и водительтъ имъ заплатилъ дързостьта си съ живота си. Но испанский генералъ Итюрбидъ билъ по-честитъ: той дори се прогласилъ императоръ подъ името Августъ I, въ 1822. Тоя монархически опитъ не сполучилъ благодарение на Итюрбидовата тирания. Въ 1824 мексиканцитѣ се учредили въ република, припозната скоро отъ всички държави, освѣнъ Испания, която ѭ припознала само въ 1836. Въ течението на 40 години **М.** испаднѫло въ анархия, ознаменувана, вѫтрѣшно, съ безбройни революции или прѣврати, и вънкашно, съ токоречи всѣкога оправдаваната чуждестранна намѣса. Въ 1838, французетѣ бомбардирали Санъ-Жюанъ д'Илоа. Въ 1846 — 1847, Съединенитѣ Държави окупирали нѣколко области, дори и града Мексико. Тѣ се оттеглили само слѣдъ като имъ се отстѫпили, по Гваделупенския договоръ (1848), Нова-Калифорния, Ново-Мексико и Тексасъ. Въ 1861. насилията на прѣдсѣдатель Жюареса спрѣмо европейцитѣ докарали една война на Испания, Англия и Франция съ **М.**; прѣзъ Януарий 1862, съѫзнитѣ войски излѣзли на сухо въ Вера-Круцъ; испанский генералъ Примъ сключилъ прѣзъ Февруария 1862 съ мексиканцитѣ една спогодба въ Соледадъ, която Франция не припознала; прѣзъ Априлъ испанцитѣ и англичанетѣ напуснѫли **М.**, а французетѣ вървѣли напрѣдъ, като срѣщали мѫжественъ отпоръ отъ страна на мексиканцитѣ. Найсетнѣ французский генералъ Форей сполучилъ прѣзъ Юния 1863 да влѣзе въ града Мексико, отъ дѣто Жюаресовото правителство се отстранило въ Санъ-Луи. Привременното правителство въ **М.** свикало едно «събрание на знатнитѣ» да се произнесе върху формата на бѫдѫщето правление. Събранието

удобрило наслѣдствената монархия. Републиканското събрание въ Санъ-Луи протестирало противъ рѣшението на мексиканското събрание. Въ борбата, която се продължила прѣзъ зимата, империалиститѣ турили ржка на цѣлата страна, съ исключение на четире сѣверни области. До есеньта въ 1863 империалиститѣ възтържествували вождѣ и Жюаресъ побѣгнжлъ въ Съединенитѣ Държави. Имперската корона на **М.** се поднесла на австрийския архидукъ Максимилиана (виж. това име), който и почнжлъ да царува въ 1864. Понеже нѣкои републикански чети още продължавали да водятъ единъ видъ герила или партизанска война въ разни области, Мексимилианъ издалъ въ 1865 едно проглашение, чрѣзъ което заплашвалъ съ смърть всички, които съ оржжие противодѣйствуватъ на правителството му; републиката била прѣстанжла, не само по изричното желание на народа, а и чрѣзъ истичането срокътъ на Жюаресовия прѣдсѣдателски мандатъ. Съгласно съ това проглашение, генерали Артеага и Салацаръ, разбити и заробени, и съ стотини други републиканци били застрѣлени.

Борбата въ **М.** отъ самото начало възбудила най-живъ интересъ въ Съединенитѣ Държави; нъ междуособната война, която вълрува и тамъ, имъ попрѣчила да се намѣсжтъ въ работитѣ на съсѣда си. Сжществувало едно общо впечатление, че Франция се възползувала отъ смутоветѣ на Съединенитѣ Държави да си утвърди властьта на американския материкъ: и това вѣрване, заедно съ нарушението на «Мънровата доктрина» чрѣзъ установението на империализма въ **М.**, накарало Съединенитѣ Държави да даджтъ всичкото си съчувствие Жюаресу. На 25 окт. 1865, тѣхния министръ на вънкашнитѣ дѣла Сюардъ испратилъ една депеша въ Парижъ, която гласила, че присжтствието на французката войска въ **М.** е изворъ на «сериозно размишление» за правителството на Съединенитѣ Държави, и че Съединенитѣ Държави не могжтъ по никой начинъ да позволжтъ установението на едно имперско правителство, облегнжто на чуждестранна помощь въ **М.**, или да припознажтъ въ тая страна други освѣнъ републикански учреждения. Тая депеша докарала една размѣна на дипломатически ноти, която траяла шестъ мѣсеца; американцитѣ държали твърдо първитѣ си обявления, и дори внушавали вѣроятностьта на една въоржжена намѣса въ Жюаресова полза; доклѣ французский императоръ, уморенъ отъ една борба толкова скжпа и, макаръ и сполучлива, толкова ялова отъ трайни плодове, склонилъ най-послѣ, прѣзъ лѣтото въ 1866 да оттегли войската си отъ **М.** Оттеглюването на французскитѣ войски било сигналътъ на едно ново възстание отъ страна на Жюариститѣ или републиканцитѣ. Въ борбата съ тѣхъ Максимилианъ билъ заробенъ въ Кверетаро, осжденъ на смърть и застрѣлянъ на 7 юний 1867: възстановило се републиканското правление съ Жюареса.

Мексико. Столица на република Мексико, 220 килом. отъ Мексикански заливъ, 260 килом. отъ Тихи океанъ и 330 килом. (240 по желѣзница) на сѣв.-зап. отъ Вера-Круцъ, въ срѣдата на едно високо и кржгло плато, извѣстно съ името *Мексиканска Долина*, 2290 метра надъ морското равнище въ срѣдоточието на мексиканскитѣ же-

лѣзници за Вера-Крупъ, Акапулко, Санъ-Бласъ, Ларедо; около 350.000 жит., най-вече креоли, метиси и индийци; много малко сѣверо-американци и европейци. — **М.** разположенъ близу до западния брѣгъ на голѣмото езеро Тецкуко, е най-хуаавий градъ, който испанцитѣ сж съградили въ Америка. Главнитѣ улици сж прави и твърдѣ дълги. Отъ сградитѣ, народний дворецъ, не по-малко отъ единъ километръ околовръстъ, е една отъ най-обширнитѣ сгради на свѣта. Въ тая сграда, въ която прѣбивава прѣдсѣдательтъ на републиката, сж настанени всичкитѣ правителствени учреждения, обсерваторията, народний музей и други. **М.** има много църкви, университетъ, библиотека, театри и разни научни литературни заведения. Тоя градъ стоварище на търговията между двата океана, е доста голѣмо търговско срѣдоточение (фабрики за памучни платове, търговия съ драгоцѣнни камене, сребърни и златни работи и др.). — **М.**, е основанъ въ 1325, подъ името Тенохтитланъ, отъ азтекитѣ, паднжлъ въ 1521 подъ властьта на Фердинанда Кортеза. Резиденция на испанскитѣ вице-крале до 1822, тоя градъ отъ тогава е билъ театрътъ на множество революции. Въ съврѣменната история на мексиканската столица има само двѣ важни дати: прѣдаването на града на войскитѣ на Съединенитѣ Държави, (1 септемв. 1847) и Максимилиановото влизане въ **М.**, който станжлъ столицата на една ефимерна империя (18 апр. 1864).

Мела, *(Помпоний)*. Римски географъ, живѣлъ прѣзъ срѣдата на I-и вѣкъ слѣдъ Р. Х.; написалъ е едно разсждение за географията, въ 3 книги: *De situ orbis*. Най-доброто издание е Чукевото (Лайпцигъ 1807).

Меламъ, *лат.* Вещество съ силпурно-бѣлъ шаръ, което се добива отъ амония. — **Меламинъ**-Кристалическо вещество съ симпурно-бѣлъ шаръ, което се добива отъ меламъ когатоври съ рѣдъкъ растворъ отъ калия.

Меланезия *(грьц. черни острови)*. Часть отъ Океания, на юго-зап., между Малезия и Микронезия на сѣв.. Полинезия на ист., Индийско море на зап. Главнитѣ купове острови, които обгръща тая часть сж: Австралия, Тасмания, Нова-Гвинея, Нова-Ирландия Соломонови О-ви. Нова Британия, Луизиада, Санта Крупъ, Ново-Хебридскитѣ О-ви, Нова Каледония. Тѣ сж населени отъ люде отъ черното племе; и оттамъ и името имъ. Всѣка отъ тия островски групи е описана подъ името ѝ.

Меланинъ, *лат.* Черната вапсилка, която покрива съсждестата обвивка на окото.

Меланитъ (фр. отъ гр. *мéласъ, меланъ*-черенъ). Черенъ не прозраченъ гранитъ. Намира се въ Фраскатъ, близу до Римъ; въ Финландия, въ Питкерандъ и Хелсингъ; на Уралъ въ златоустовски окр. и другадѣ.

Меланхтонъ. Приятель на Лютера и единъ отъ най-влиятелнитѣ негови сътдудници въ реформацията, роденъ въ Бретенъ, въ рейнското палатинство, сега въ велико дукство Баденско, въ 1497. Свършилъ философията въ хайделбергския университетъ и богословието въ тюбингенския, и въ 1518 станжлъ професоръ на грьц. ез. и литература въ Витенбергъ. Въ 1521 обнародвалъ първата протестанска догматика, която прѣзъ живота му видѣла повече отъ 50 из-

дания. Въ 1530 той съчинилъ аугсбургския символъ на вѣрата и написалъ апологията му. Неговата ученость му придобила името praeceptor Germaniae (учитель на Германия). Той умр. въ 1560 въ Витенбергъ.

Маланхоликъ, *гр.* Който има меланхолия.

Меланхолия, *гр.* Замисловата тжга; постоянно уныние безъ основателна причина. Оттука и *меланхолически* — постоянно расположенъ къмъ тжга, печаленъ.

Меласъ. *(Баронъ).* Австрийски фелдмаршалъ, воювалъ заедно съ Суварова срещу французетѣ, на които нанесълъ побѣди при Касано и Нова (Италия, 1799); ала билъ по-сетнѣ (1800) побѣденъ отъ генералъ Бонапарта при Маренго (Италия) Род. въ Моравия (1730), умр. въ Прага (1807).

Мелацо. Сицилийски пристанищенъ градъ, 35 килом. на зап. отъ Месина, на Тосканско море; 10,000 жит. Вино, маслинено масло. Побѣда на Гарибалди въ 1860.

Мелбурнъ. Пристанищенъ градъ, сѣдалище на управлението на англійската колония Виктория (южна Австралия), около 700 килом. на юго-зап. отъ Сидни, при устието на Яра-Яра въ заливъ Портъ-Филипъ; центръ на нѣколко желѣзници, отъ които една го свързва съ Сидни; повече отъ 500,000 жит. Населението на тоя градъ порасижло чудесно чрѣзъ европейскитѣ прѣселения: въ 1846 то било 10,956 жит.; въ 1852—21,000; въ 1853—80,000; въ 1879—247,698; въ 1892—401,000. Голѣма морска търговия. Износъ: злато, сребро, вълна, кожи, добитъкъ, на годината за повече отъ 390 милиона лева; вносъ (фабрични издѣлия, каменни въглища, градиво, вино, покжщнини) за повече отъ 360 милиона лева на годината. — М. е основанъ въ 1837. Прѣселенцитѣ, които се заселили въ него, били привлечени отъ златнитѣ рудници въ околностьта. Градътъ е нареченъ така въ честь на англійски пръвъ министръ, лордъ Мелбурнъ. Сега тоя градъ, построенъ правилно на обширно пространство, съ величествени сгради, съ прави, широки и каменопослани улици, и съ много публични градини и паркове, притежава университетъ, народенъ музей, ботаническа градина, обсерватория, чийто телескопъ за нѣколко врѣме е билъ най-голѣмий на свѣта, двѣ великолѣпни съборни църкви, една католическа, другата англиканска, и единъ монетенъ домъ, който въ 15 години е отсѣклъ 6 милиона англійски лири. Климатътъ на М. е твърдѣ хубавъ, въздухътъ сухъ и мекъ; снѣгътъ тамъ е токо-речи непознатъ: срѣдната температура е като марсилската въ Европа.

Меленъ. Кристалъ, който се добива отъ сухото дистилиране на мирицина.

Мелетий *(митрополитъ).* Български списатель и първий софийски митрополитъ, род. въ Струмица, поч. въ Кайро въ Египетъ (1833—1891); въ монашеството билъ постриженъ въ 1851 у светогорския Зографски монастирь; въ монастиря училъ, подъ ржководството на чича си, монаха Антима, гръцки езикъ и скоро отишелъ въ Атина, дѣто постжпилъ въ тамошната семинария съ чинъ дяконъ; въ сжщото врѣме, като запознатъ съ словѣнский езикъ, служилъ въ руската посолска църква. Слѣдъ свършването семинарията, постжпилъ въ университета, нъ го напустижлъ отъ 2-ия курсъ, и се

прибралъ въ Зографъ. Слѣдъ малко, прѣзъ Вѣна и Берлинъ, заминжлъ за Петербургъ и постжпилъ тамъ, като степендиантъ, въ Духовната академия. На 2-ия или 3-ия курсъ, прѣзъ 1865 или 1866, по болесть, билъ принуденъ да напусне Петербургъ и отишелъ въ Киприановския монастирь, подвѣдомственъ на Зографската св. Обитель. Тамъ прѣвелъ отъ руски на български Антониевото *Догматическо Богословие*, издадено съ иждивението на Зограф. монаст. (Кишиневъ, 1869). Прѣзъ 1867 билъ произведенъ въ чинъ иеромонахъ.

Подирь нѣкое врѣме иером. **М.** отива въ Цариградъ и тамъ попада въ най-голѣмия разгаръ на българския церковенъ въпросъ. Прѣзъ 1872 биде произведенъ въ архиепископски чинъ и прогласенъ за кириархъ на софийската епархия. По врѣме на пълномощенския прѣвратъ въ 1882 биде отстраненъ отъ поста си. Въ 1891 се поминж въ Кайро, дѣто бѣше отишелъ на лѣкуване.

Покойний митрополитъ остави съ завѣщание подъ расположението на Св. Синодъ близу 70,000 лева, съ лихвитѣ на които се издаватъ книги съ религиозно и нравствено съдържание.

Освѣнъ Антониевото *Догматическо Богословие*, покойний е списалъ, прѣвелъ и издалъ много и разни книги, отъ които по-важни сж: *Българската правда и гръцката кривда* (Цариградъ, 1872); *Отговори на най-главнитѣ възражения противъ истинната вѣра* (София, 1880); **Анти-енсиклика** *или братско слово отъ единъ православенъ словѣнинъ къмъ католицитѣ словѣне по поводъ издадената отъ папа Лъвъ XIII була за празднуването паметьта на св. Кирилъ и Методий* (София, 1884); проповѣди и други, печатани въ разни вѣстници и списания; *Дължностить и правата на свещенницить*, посмъртно издание (София, 1897, стр. 623, печатн. Ив. Г. Говедаровъ).

Мелникъ. Градъ, ц. на мелнишка каза, солунски вил., 110 килом. на сѣв.-ист. отъ Солунъ, на Бистрица (малъкъ притокъ на Струма), въ една долина на западния склонъ на Пиринъ-планина; 4,330 жит., отъ които 500 българе християне, 950 турци, 2,650 гръци християне. 30 власи, 200 цигане *(Кжнчовъ)*. **М.** произвожда и търгува съ хубаво вино, сушено свинско месо, жито, сусамъ и др. Той е на шосето, което върви отъ Сѣресъ на сѣв. по долината на Струма и прѣзъ Кюстендилъ отива въ София. Градътъ е заобиколенъ отъ всички страни съ високи канари, та въ него се влиза само отъ двѣ страни. Така естествено укрѣпенъ, той е единъ отъ историческитѣ градове въ нашата история. Мелнишката каза има 28,271 жит., отъ които 16,998 българе християне, 700 българе мохамедане, 5,551 турци, 2,650 гръци християне, 1,150 власи, 1,222 цигане *(Кжнчовъ)*.

Мелография, *гр.* Писане ноти.— **Мелографъ.** 1) Прѣписвачъ на ноти; 2) Машина за писане ноти.— **Мелодика.** 1) Органъ, построенъ въ 1770 отъ И. Щайна, който има формата на мѫлъкъ роялъ; 2) Учение за мелодията, сир. послѣдователностьта на звуковетѣ. — **Мелодионъ.** Клавишенъ музикаленъ инструментъ, изобрѣтенъ отъ Дитца, въ 1806; изъ него звуковетѣ се извличатъ, като вжтрѣшната му наредба се туря въ движение чрѣзъ педаль, по-лесно отколкото изъ хармониката; обемътъ на кла-

впатурата му е 6 октави. — **Мелодистъ**. Съчинитель, или испълнитель на мелодия. — **Мелодиченъ, мелодически**. Благозвученъ, сладкозвученъ, приятенъ за слуха. — **Мелодия**. Послѣдователната съгласность на звуковетѣ на една музика, вслѣдствие на която музиката добива единство и цѣлость, и изражава въ една дадена пиеса опрѣдѣлени мисъль, чувство, страсть. **М.** е приспособение на общитѣ закони на хармонията въ една дадена музикална мисъль; затова и **м.** дава на пиесата нейната особеность, характеръ, и безъ **м.**, колко то и да би била хармонична една пиеса, тя ще бжде безжизнена, блѣдна, суха. — **Мелодрама** (гр. *мелосъ*, пѣсень; *драма*, дѣйствие). Единъ родъ драма, обикновено трагедия съ ужасно съдържание, въ която декламаторната часть се придружава или прѣкжсва отъ инструментална музика. — **Меломания**. Страсть къмъ музиката; **меломанъ**, страстенъ любитель на музиката.

Мелосъ (виж. *Мило*).

Мелпомена (гр. пѣвицата). Една отъ 9-тѣ музи, покровителка на трагедията. Прѣдставлявали ѭ въ видъ на млада жена съ мантия. Атрибутитѣ ѝ били: жезлъ, скиптръ, мечъ, корона и трагическа маска.— **М.**, астероида, открита на 24 юния 1852 отъ Хинда въ Лондонъ.

Мелфи. Италиянски градъ, 41 килом. на сѣв.-зап. отъ Потенца; 12,000 жит.

Мелхиседекъ *(царь на правдата)*. Селимски (въ ханаанската земя) царь и свещеникъ на Всевишняго Бога, който, като свещеникъ, благословилъ Авраама и обърнжлъ въ бѣгство Ходологомора и съѭзницитѣ му. По апост. Павловото обяснение, той е билъ прообразователь на Иисуса Христа (Евр. 7; 1—7). Библейскитѣ тълкователе сѫ раздѣлени по въпроса, кой е билъ **М.** Едни сѫ го зимали за Св. Духъ или за ангелъ; а други за миролюбивъ царь, служитель на истиннаго Бога и Авраамовъ приятель (Библ.).

Мелхомъ. Друго име на Молоха.

Мембрана, *лат.* Въ *анатом.* ципа.

Memento (Мементо), *лат.* Напомнюване; бѣлѣжка, назначена да наумѣва, че трѣбва да се обърне внимание на нѣщо.

Memento mori (лат. *помни смъртьта)*. Поздравъ у капуцинитѣ; съ тия думи капуцинскитѣ калугери поздравяватъ, когато срѣщнжтъ нѣкого, намѣсто съ «добъръ день».

Мемнонъ. Египетски царь, чиято история е написана баснословно. Расказвало се, че *Мемноновий колосъ*, грамадна статуя съ необикновено голѣма глава, въздигнжта на тоя царь близу до египетска Тива, издавалъ звукове кога изгрѣвало и кога захождало слънцето; па нѣкои сѫ и обяснявали това съ обстоятелството, че колосътъ, за който е дума, състоялъ отъ твърдъ и крѣхъкъ камень, и че отъ промѣнението на температурата сутрина и вечерь отъ каменя се откръвтали малки кѫсчета, отъ което и ставалъ звукъ.

Мемоаръ, *фр.* 1) Записка, въ която се излага единъ въпросъ: *съчинявамъ мемоаръ*, 2) **Мемоари**. Паметни записки: единъ видъ историческо съчинение, въ което авторътъ излага въспоминанията си за нѣкои събития, като очевидецъ или като участникъ въ тѣхъ. Виж. *Записки*.

Меморандумъ (лат. значи нѣщо, което трѣбва да се помни). Записка, дипломатическа нота, съ

която едно правителство излага ясно състоянието на единъ въпросъ и своитѣ възгледи върху него.

Мемфисъ. Прочутъ египетски градъ въ старо врѣме, столица на Египетъ, по едно прѣдание основанъ отъ първия египетски царь Менеса; въ врѣмето на 12-та династия тоя градъ като столица билъ замѣненъ съ Тиви; отъ 21-та династия той изново станжлъ столица на египетскитѣ царе до Птоломеевцитѣ. Развалинитѣ на града съ пирамидитѣ му и многото му гробници, които доказватъ нѣкогашното му величие, се намиратъ на лѣвия брѣгъ на Нилъ при градеца Митъ-Рамине (съ 3200 жит., близу до Каиро).

Мемфисъ. Пристанищенъ градъ въ Съединенитѣ Държави (Тенеси) 317 килом. на юго-зап. отъ Няшвилъ, на дѣсния брѣгъ на Мисисипи, начинателна станция на 8 желѣзници, чрѣзъ които е свързанъ съ Нови-Орлеанъ, Чарлстонъ, Лисвилъ и др.; 35.000 жит. Стоварище на памукъ, жито, тютюнъ, желѣзо; въ една отъ послѣднитѣ години въ **М.** влѣзли 429.327 бали. Търговията едно на друго се въскачва на 375 милиона лева на годината. — Въ 1870 **М.**, тогава съ повече отъ 40.000 жит., билъ първий градъ въ Тенеси, а Няшвилъ ималъ 25.000 жит., Нъ двѣ епидемии на жълтата треска, въ 1878 и 1879, завлѣкли голѣма частъ отъ населението му; Няшвилъ, напротивъ, близу се е удвоилъ по население и **М.**, въпрѣки всичкитѣ си търговски прѣимущества, е вече 2-й градъ на държавата.

Менади, *гр.* Друго име за вакханкитѣ, жрици на богъ Бахуса.

Менажерия, *фр.* Звѣрилница; мѣстото, дѣто сж събрани другоземни и рѣдки животни.

Менажирамъ, *фр.* Постжпямъ уважително, внимателно, безъ да докачамъ.

Менандръ. Най-прочутий гръцки поетъ на новата комедия, род. въ Атина въ 342 пр. Р. Х. Вуйка му билъ комический поетъ Алексисъ; ималъ за учитель Теофраста, а за приятель Епикура; и забѣлѣжва се влиянието и на тримата въ мислитѣ и чувствата му. **М.** билъ красивъ и лекосърдеченъ гръкъ, донѣйдѣ раскошенъ, нъ чистъ въ нравитѣ си. Той се удавилъ, кога се кжпелъ въ пристанището на Пирея въ 290 пр. Р. Х. Той е съчинилъ повече отъ 100 комедии, откжслеци отъ които сж събрани отъ Мейнеке въ *Fragmenta comicorum Graecorum* (Берлинъ, 1839). Виж. Бенуа, *Essai historique et littéraire sur la comédie de Ménandre* (Парижъ, 1854).

Менамъ или **Мейнамъ.** Най-важната рѣка въ Сиамъ, извира въ Китай, тече прѣзъ кралство Сиамъ отъ сѣв. къмъ югъ, мие градове Сиамъ и Банкокъ, и се влива въ Сиамски заливъ на югъ отъ Банкокъ; 800 килом., отъ които 600 корабоплавателни.

Менделсонъ-Бартолди *(Феликсъ).* Знаменитъ германски композиторъ и пианистъ, внукъ на философа Менделсона, род. въ Хамбургъ, умр. въ Лайпцигъ (1809—1847). Баща му, еврейнъ-банкеринъ, се покръстилъ, и младий Феликсъ се въспиталъ въ лютеранската вѣра. Ученикъ на Целтера и на Бергера, Феликсъ **М.** билъ на 9 години, когато далъ първия си публиченъ концертъ въ Берлинъ, на другата година свирилъ въ Парижъ. Отъ това врѣме той за-

почнжлъ да пише всѣкакви композиции, нѣкои отъ тѣхъ отъ твърдѣ мжченъ характеръ. Откакъ пжтувалъ три години въ Англия, Шотландия, Франция и Италия, билъ директоръ на музиката въ Лайпцигъ, а послѣ въ Берлинъ; въ 1843, пакъ се върнжлъ въ Лайпцигъ, дѣто съдѣйствувалъ да се основе една консерватория. **М.** писалъ повечето за класическата музика. За най-главни негови произведения минуватъ ораториитѣ *Св. Павелъ* и *Илия* и увертуритѣ му *Срѣдлѣтенъ нощенъ сънъ* и *Фингаловата пещера.* **М**-вий характеръ, който е билъ дори по-изряденъ отъ неговия гений, е прѣлестно очъртанъ въ неговитѣ пжтни *писма*, издадени въ Лайпцигъ въ 1861. Тия писма сж прѣведени на английски отъ Лейди Уолесъ (Лондонъ, 1862).

Менделсонъ *(Моисей)*. Германски философъ, синъ на евреинъ учитель, род. въ Десау, умр. въ Берлинъ (1729—1786). Първото си образование добилъ отъ баща си; а на 13 години отишелъ въ Берлинъ, дѣто се училъ всрѣдъ голѣми лишения. Тѣсното му приятелство съ Лесинга, Сулцера и др. помогнжло за искоренението на грубитѣ прѣдразсждъци противъ евреитѣ, и позорнитѣ закони спрѣмо тѣхъ. Отъ друга страна, той дѣйствувалъ благотворно надъ едновѣрцитѣ си, и бичувалъ беспощадно тѣхнитѣ религиозни и други прѣдразсждъци. По причина на огромното му влияние надъ тѣхъ, наричали го другъ Моисей. Най-добритѣ му съчинения сж *Phaedon, oder über die Unsterblichkeit der Seele* (Берлинъ, 1767); *Ierusalem, oder über religiöse Macht des Iudenthum* (Берл. 1783); *Moses Mendelsohn an die Freunde Lessing's; Ueber die Lehre des Spinoza.* **М**-тѣ съчинения се отличаватъ съ дълбока мисъль и понятна форма, въ която сж обработени най-мжчни прѣдмети по философията. Виж. Кайзерлингъ, *Moses M's philos und religiöse Grundsälze* (Лайпц. 1856).

Менелай. Въ старогръцкитѣ сказания, царь на Лакедемонъ, помладий братъ на Агамемнона, и сжпржгътъ на прочутата Елена. Открадването на сжпржгата му отъ Париса се прѣдставлява като причина на троянската война, прѣзъ която той билъ единъ отъ найдѣятелнитѣ гръцки герои. Слѣдъ падането на Троя **М.** отплувалъ съ Елена за отечеството си; нъ една буря распръснжла флотата му и той се скиталъ осемь години около брѣговетѣ на Кипръ, Финикия, Етиопия, Египетъ и Ливия. Слѣдъ завръщането си, той живѣлъ въ Спарта съ Елена пишно и честито.

Мененъ. Белгийски градъ (зап. Фландрия), на р. Лисъ, която го дѣли отъ Франция, 11 килом. на юго-зап. отъ Куртре; станц. на желѣзницата отъ Куртре за Армантиеръ (Франция); 12,515 жит. Фабрики за платна.

Менесъ. Първий египетски царь отъ първата египетска династия, Който основалъ Мемфисъ, покорилъ чужди земи и въвелъ раскошность, а отпослѣ билъ изяденъ отъ единъ рѣченъ конь. Името му отбѣлѣжва една голѣма хронологическа епоха, понеже хронолозитѣ поставятъ царуването му 3643, други 3892, а нѣкои дори 5702 години прѣди Р. Х. Споредъ построги хронолози, той се въцарилъ 2717 прѣди Р. Х. Това име се е намѣрило въ надписи, нъ никой съврѣмененъ на тоя царь паметникъ не е извѣстенъ.

Мене, текелъ, фарсинъ (собств. знач. *прѣмѣрено е, прѣтеглено е, дѣлжтъ)*. Таинствени думи, които една ржка написала свърхестествено на стѣната на царския дворецъ една вечерь, когато пирувалъ Валтесаръ, вавилонски царь, за да му се извѣсти, че царството му е осждено отъ Бога на погинване. Още прѣзъ нощьта тия думи се испълнили (*Библ.* Дан. 5).

Менилитъ. Единъ видъ опалъ, съ жлътникавъ или съ кестаневъ шаръ; намира се въ Менилмонтань, юго-ист. прѣдградие на Парижъ.

Менингитъ, *гр.* Въспаление на тритѣ ципи, които обвиватъ мозъка.

Менипъ. Единъ отъ най-забѣлѣжителнитѣ кинически философи, Диогеновъ ученикъ, род. въ Гадара у Сирия, живѣлъ въ Тиви въ III-и вѣкъ прѣди Р. Х. Първенъ билъ робъ; отпослѣ се обогатилъ чрѣзъ лихвоимство; изгубилъ имота си, и въ ограничението си се удушилъ. Той осмивалъ съвръменнитѣ нему философи въ такъви люти сатири, че най-язвителнитѣ сатири отпослѣ наричали менипски. Лукианъ казва, че той билъ „най-злото и най-хапливото отъ всичкитѣ стари кучета“ (киницитѣ). Съчиненията му, 13 книги сатири, сж изгубени. Подражатель на **М.** е билъ Варонъ въ своитѣ *Менипеи (Satirae Menippeae.* Виж. Гастонъ Боасие, *La vie et les oeuvres d e Varron* (Парижъ, 1863).

Мениспермнинъ, *лат.* Кристалическо вещество, което се добива отъ сѣмето на растението *menispermum.*

Mens sana in corpore sano. Латинска пословица: здравъ умъ въ здраво тѣло.

Менструация, *лат.* Мѣсечно очищение у женския полъ. — **Менструаленъ.** Който се отнася до менструация.

Мента. Растение отъ семейството на брънеобразнитѣ; употрѣбява се въ лѣкарството.

Менторъ. По *баснсл.* Одисеевъ приятель, който поелъ въспитанието на сина му Телемаха. Въ *прѣнос. см.* ржководитель, наставникъ, надзиратель.

Менцель *(Адолфъ).* Знаменитъ германски исторически и жанровъ живописецъ, род. въ 1815, посѣщавалъ за малко врѣме класоветѣ на академията на хждожествата въ Берлинъ и се образувалъ токо-речи като самоукъ. **М.** се прославилъ най-много съ картинитѣ си върху теми, зети изъ епохата на Фридриха Велики. Тия картини сж: *Кржлата трапеза на Фридриха Велики, Фридрихъ Велики на пжть, Фридрихъ Велики полага клетва въ Бреславъ, свиждането на Фридриха Велики съ Иосифа II въ Найсъ* и др. Най-забѣлѣжителната отъ всичкитѣ картини на хждожника е картината *Най-новитѣ циклопи,* която изображава вжтрѣшностьта на единъ желѣзопроизводителенъ заводъ въ врѣме на работитѣ въ него. Отъ 1856 **М.** е професоръ и членъ на берлинската академия на хждожествата.

Менцель *(Волфганъ).* Германски писатель, род. въ Валденбургъ (Силезия) въ 1798, умр. въ 1873; училъ се въ Иена и Бонъ и живѣлъ като учитель въ Швейцария, послѣ — въ Германия. Пръвъ пжть станжлъ извѣстенъ на литературния свѣтъ съ *Streckverse* (Хайделбергъ, 1823); послѣ се прочулъ, като критикъ, съ нападенията си на млада Германия, на Гете и не-

говата школа; на Гете особено въ съч. *Die deutsche Literatur* (Щутгартъ; нѣколко издания) и въ издаваното отъ него списание *Literaturblatt* (отъ 1825 до 1848 и отъ 1852). Отъ другитѣ му съчинения забѣлѣжителни сж романътъ *Furore* (Лайпц., 1851), лирическата сбирка *Gesänge der Voeker* (1851), и *Geschichte der Deutschen* (3 т. Цюрихъ, 1824—1825).

Менчетичъ (*Ш.*) Родоначалникъ на дубровнишкитѣ поети (1457—1501). **Менчетичъ** (Владиславъ). Дубровнишки писатель и поетъ (умр. въ 1666). Виж. *Дубровникъ.*

Меншество, *рус.* По-малко число, по-малка часть, *малцинство*; противоположното е *болшинство*, повечето или *мнозинство.*

Меншиковъ (князъ *Александръ Даниловичъ).* Руски фелдмаршалъ и министръ, род. въ околностьта на Москва въ 1672; билъ фурнаджиски чиракъ, когато умний му изгледъ привлѣклъ вниманието на ген. Лефорта, чрѣзъ чието покровителство постжпилъ на служба у Петра Велики. Той билъ честитъ да открие единъ заговоръ между царската гвардия, и това оздравило бързото му повишение. Придружилъ Петра въ пжтуванията му въ Холандия и Англия, и слѣдъ смъртьта на Лефорта билъ назначенъ главенъ съвѣтникъ на царя. **М.** билъ единъ отъ най-великитѣ мжже на врѣмето си, прѣвъсходенъ и като генералъ и като дипломатъ; ако и съвсѣмъ необразуванъ, той далъ голѣмъ потикъ на народното образование, и билъ щедръ покровитель на наукитѣ и искуствата. Въ 1706, той разбилъ шведитѣ при Калишъ; съдѣйствувалъ за нѣкои отъ другитѣ руски побѣди; билъ произведенъ фелдмаршалъ на бойното поле при Полтава като единъ отъ главнитѣ виновници на руската побѣда при тоя градъ; и принудилъ Ловенхаупта да се прѣдаде съ голѣма часть отъ шведската армия. Въ 1710 прѣвзелъ Рига; въ 1713 зелъ Щетинъ, ала го върнжлъ на Прусия. За користолюбието си **М.** билъ осжденъ отъ военен сждъ и изгубилъ благоволението на господаря си. Прѣзъ царуването на Екатерина I, той добилъ изново влияние въ двора, и, слѣдъ нейната смърть управлявалъ Русия токо-речи самовластно въ името на Петра II, комуто тъкмо щѣлъ да стане тесть, когато билъ съборенъ отъ Долгоруки, и заточенъ въ Сибиръ (септ. 1727). Грамаднитѣ му имения и съкровища били конфискувани. Той умрѣлъ слѣдъ двѣ години. Неговий правнукъ, князъ **Александръ Сергиевичъ М.**, синъ на Серг. Алекс., дѣйств. таенъ съвѣтникъ, род. въ 1789, билъ членъ на държавния съвѣтъ и адмиралъ; слѣдъ това билъ посланникъ въ Техеранъ; въ руско-турската война въ 1828 зелъ Анапа (черноморско пристанище и крѣпость въ Черкезия) слѣдъ кратковрѣменна обсада, та прѣсѣклъ всѣко съобщение между турцитѣ и черкезетѣ, ала прѣдъ Варна билъ нараненъ и прунуденъ да се оттегли; въ 1836 билъ военно-морски министръ и въвелъ голѣми подобрения въ флотата. Прѣзъ марта, 1853, билъ испратенъ посланникъ въ Цариградъ, дѣто надмѣнната му обхода произвела бърже прѣкжсване на сношенията между Русия и Турция, и докарала кръмската война. Въ тая война той билъ главнокомандужщъ на морскитѣ и сухопжтнитѣ сили на Русия, и развилъ прѣголѣма енергия за отбраната на Севастополъ. **М.** билъ до смъртьта

си въ 1869 единъ отъ най-виднитѣ членове на староруската партия.

Меню, *фр.* Списъкъ на ястия: *менюто на банкета.*

Меранъ. Австрийски градецъ, инсбрукски окр. (Тиролъ), 72 килом. на юго-зап. отъ Инсбрукъ, при политѣ на планина Кухелбергъ; 4,229 жит.; по причина на чистия си въздухъ и на мекия и непромѣнливия си климатъ зимѣ, **М.** е едно отъ санитарнитѣ становища въ Тиролъ, въ които най-много ходѫтъ слабогрѫднитѣ и други болни. Хубава църква, на която камбанарията е най-високата въ Тиролъ. Въ околностьта минерални извори, старъ замъкъ и много развалини. **М.** е билъ въ срѣднитѣ вѣкове столица на херцогство Мерания.

Мерариеви потомци. Потомци на Мерария, най-младий отъ Левиевитѣ синове *(Библ.).*

Мератаимъ. Библейско име на Вавилонъ.

Мервски оазисъ. Виж. *Мервъ.*

Мервъ (Стари) или *Мервски оазисъ.* Съ това име е била извѣстна въ най-старо врѣме една страна, която захващала долното порѣчие на р. Мургабъ въ Срѣдна Азия (бивши независимъ Тюркестанъ), 450 килом. на юго-ист. отъ Хива, 320 килом. на юго-зап. отъ Бухара, 350 килом. на сѣв. отъ Хератъ и 835 килом. на юго-ист. отъ Красноводскъ; отпослѣ сѫщото име се давало на единъ отъ главнитѣ градове на тая страна, въ 1790 разрушенъ отъ бухарцитѣ, при което запустѣла и доста голѣма часть отъ Мервския оазисъ, чрѣзъ унищожението на яза на р. Мургабъ, която до тогава поила страната чрѣзъ канали. Отъ прѣдишното величие на **М.** сѫ останѫли само дири отъ поителнитѣ канали въ източната, пустинната сега часть на Мервския оазисъ, и развалинитѣ на домове, джамии, стѣни, укрѣпления, мавзолеи, гробници и др., които покриватъ десетки квадратни километра въ околноститѣ на Байрамъ-Али на Закаспийската желѣзница. Населението на **М.**, омаломощено въ борбата съ недостатъка на вода, една часть се распръснѫло въ разни страни, а друга захванѫла да се събира (прѣзъ първата четвърть отъ тоя вѣкъ) въ западната часть на Мервския оазисъ, дѣто се появилъ новъ **М.** Расположенъ между Иранъ и Туранъ, страни разноплеменни и които постоянно враждували помежду си. **М.**, прѣзъ многото вѣкове на сѫществуването си, ту достигалъ до значително благоденствие и доста висока култура, ту подпадалъ на страшни опустошения и ставалъ обиталище на полудиви разбойнически племена, които вселявали ужасъ въ съсѣднитѣ страни. Въ послѣдната фаза **М.** билъ присъединенъ въ 1884 на Русия. Най-старата история на **М.** до първитѣ вѣкове на християнството е неизвѣстна и съставя само прѣдмѣтъ на догатки. Въ началото на IV-и вѣкъ несторианетѣ имали въ **М.** епископи. Въ VII-и вѣкъ християнството захванѫло тамъ да исчезва подъ влиянието на мохамеданството, което се въдворило тамъ окончателно въ X-и вѣкъ подъ владичеството на арабетѣ. Въ началото на XI-и вѣкъ старий градъ **М.** станѫлъ столица на селджукитѣ, отъ които особено е забѣлѣжителенъ султанъ Санджаръ (умр. въ 1157), който много украсилъ града и построилъ прочутъ язъ на Мургабъ. Развалинитѣ на мавзолея на тоя султанъ сѫ едни отъ най-грандиознитѣ и интереснитѣ въ стари **М.** и до сега. Въ

началото на Ш-и вѣкъ славний и търговски градъ **М.** билъ прѣвзетъ и разоренъ отъ сина на Чингизъ хана, Тули-хана; по едно прѣдание, при това разорение погинжли до 1,300,000 жит. Слѣдъ тая страшна поразия, гр. **М.** се възродилъ само слѣдъ 200 години, когато единъ Тамерлановъ синъ, Шахрохъ, билъ назначенъ управитель на Хорасанъ (1396). Въ края на XV-и вѣкъ **М.** завладѣли узбекитѣ, които малко по-сетнѣ (1510) били замѣстени отъ перситѣ. Въ течението на токо-речи три вѣка, до поразията въ 1790, **М.**, донѣйдѣ заедно съ Хорасанъ, ту се намиралъ едно по друго подъ властьта на Персия, Бухара, Хива и Авганистанъ, ту се ползувалъ съ самостоятелность. — **Меръ** (Нови). Градъ въ закаспийската область и станция на закаспийската желѣзница, 823 килом. отъ Узунъ-Ада и 614 килом. отъ Самаркандъ, на двата брѣга на долното течение на Мургабъ, въ една равна степна мѣстность; 6,397 жит. (1895 г.) руси, арменци, персяне, евреи, туземци и др. Тоя градъ се е появилъ заедно съ присъединението на Мервския оазисъ на Русия (1884). Поради срѣдоточното положение на **М.** между Хива, Бухара, Персия и Авганистанъ, търговията е доста голѣма: испращане жито, кожи, вълна и др. (главно по желѣзницата).—*Мервский окржгъ* отъ закаспийската область захваща юго-източната часть на тая область и допира на ист. до Бухара, на югъ до Авганистанъ, на сѣв. до Хиванскитѣ владѣния; простр. 110.795 четв. килом., населен. 144.386 ж. туркменци и саръци, мохамедане сюннити, които живѣжтъ въ *кибитки* (шатри). Много степи. Гори нѣма. Земедѣлието е възможно само по р. Мургабъ. Твърдѣ важно е скотовъдството. Въ 1894 изброявали овци и кози 785,989, коне 16,469, камили 15,280, едъръ рогатъ добитъкъ 25,894, осли 10,492. Суровата зима се отзовава крайно тежко на скотовъдството. Като се исключи закаспийската желѣзница, движението става чрѣзъ кервани.

Мерджанъ. Сжщото, каквото е коралъ.

Мерзебургъ. Градъ въ пруска Саксония, 90 килом. на юго-ист. отъ Магдебургъ, на Заала; 15,000 жит. Съборна църква — великолѣпенъ паметникъ на срѣдневѣковното искуство. Памучни и вълнени стоки. Мерзебургската бира е прочута.

Мерзостенъ. Скверенъ, гнусенъ, беззаконенъ; *мерзость*, гнусота, беззаконие; *мерзавецъ*, отвратителенъ по безнравственостьта си човѣкъ, подлецъ, развратникъ.

Мерида. Градъ въ Мексико, сѣдалище на управл. на държава Юкатанъ, 980 килом. на сѣв.-ист. отъ Мексико и 33 килом. отъ Мексикански заливъ; 46,000 жит., токо-речи всичкитѣ индийци и смѣсени. Пристанището му е Сизалъ, съ което се съобщава по добъръ пжть. Градътъ е основанъ на мѣстото на единъ прѣдишенъ индийски градъ отъ испанцитѣ въ 1542. Съборна църква отъ XVI-и вѣкъ. Университетъ, библиотека, театръ, разни периодически издания. Фабрики за памучни платове, захаръ, ромъ.

Мерида. Градъ въ Венезуела, 540 килом. на юго-зап. отъ Каракасъ; 10,745 жит. испански креоли или смѣсь отъ креоли и негри.

Мерида. Испански градъ, 55 килом. на сѣв.-ист. отъ Бадайозъ, 280 килом. на юго-зап. отъ Мад-

ридъ, на Гвадиана и на желѣзницата отъ Лисабонъ за Циудалъ—Реалъ; 7,400 жит. Въ римско врѣме е ималъ градска стѣна съ 3,600 кули, 84 порти, 5 крѣпости и единъ гарнизонъ отъ 80,000 пѣхота и 10,000 конница. Много остатки има отъ стари паметници (Траянова триумфална врата, Дианинъ и Марсовъ храмове, амфитеатръ и др.). „Никой на свѣта не може да прѣброи чудесата на Мерида“ се сложило въ испанска пословица.—**М.** е била прѣвзета въ 714 отъ арабетѣ, които ѭ владѣяли до завоеванието ѝ въ 1230 отъ Алфонса.

Меридианенъ. Който се отнася до меридиана.

Меридианъ (лат. *меридиосъ*, полудень, пладнѣ). Полуденникъ; въображаемъ кржгъ, чиято равнина минува прѣзъ полюситѣ на земята и ѭ дѣли на 2 полукжлба.—Земеописателетѣ броѭтъ 360 меридиана: 180 на истокъ и 180 на западъ отъ единъ меридианъ. който зиматъ за исходна линия и който наричатъ *пръвъ меридианъ*. По нещастие, земеописателетѣ не сѫ още съгласни кой меридианъ да имаме за пръвъ меридианъ; французскитѣ земеописателе сѫ приели меридиана, който минува прѣзъ парижската обсерватория; англичанетѣ приматъ меридиана, който минува прѣзъ гринвичската обсерватория; другитѣ считатъ за пръвъ меридианъ меридиана, който минува прѣзъ островъ Феро и др. — Когато е пладнѣ на една точка въ единъ меридианъ, въ сѫщия мигъ е пладнѣ и по всичкитѣ точки на меридиана отъ едина полюсъ до другия.

Меридионаленъ, *лат.* Южeнъ.

Меридъ. Египетски царь около XV-и или XVI-и вѣкъ прѣди Р. Х.; накаралъ да ископаѭтъ грамадно езеро за да се събира въ него водата на Нилъ, кога прѣлива брѣговетѣ си. Това езеро, извѣстно въ историята подъ името *Меридово*, се е намирало на западъ отъ срѣднеегипетската долина на Нилъ, въ обл. Арсиное, въ страната, която сега се нарича Фаюмъ. То е служило да пои и оплодотворява постоянно земята. Сега това езеро, вече токо-речи съвсѣмъ изсъхнжло, е извѣстно подъ името Биркетъ-елъ-Керунъ.

Мериносъ. Испанска овца, съ тънка и мека вълна, отъ която се прави платъ, който сѫщо се нарича мериносъ. Сега тия овце, по причина на отличното качество на вълната имъ, развъждатъ и въ други страни на Европа; тѣ съставятъ главната часть отъ богатството на Австралия.

Меричлери. Село въ чирпанска околия, 15 километри на югоист. отъ Чирпанъ и на сѣв. отъ което минува желѣзната линия, която съединява Чирпанъ съ Нова-Загора. Това село се прочу неотдавна по *минералния си изворъ*, който извира въ тѣсната долина на рѣката му, около 50 метра отъ лѣглото ѝ, и стои въ реда на другитѣ извѣстни по лѣковитостьта си минерални извори въ Европа.—Историята на меричлерския изворъ е и стара и нова. Когато въ 1892 А. Найденовичъ, правителственъ химикъ, расчистилъ отъ тиня и др. мѣстото на извора, намѣрило се, на една дълбочина отъ 2 метра, една изгнила дървена рѣшетка, която свидѣтелствува, че изворътъ е билъ извѣстенъ още отъ старо врѣме. Водата на извора се анализира отъ споменѫтия химикъ, по-късно отъ другъ нашъ химикъ, Д-ръ Червенъ-Ивановъ, а още посетнѣ, въ 1898, въ химическата ла-

боратория на Д-ръ Френзениусъ въ Визбаденъ отъ професора *Д-ръ Ernst Hintz*, директоръ на тая лаборатория. Анализътъ показалъ, че водата отъ меричл. изворъ по химическия си съставъ е най-ближна до водата на карлсбадскитѣ извори.

Тая нашенска вода, по количеството на *натриевъ сулфатъ*, що съдържа, захваща мѣсто веднага слѣдъ карлсбадскитѣ извори (2.4 карлсбадска къмъ 2.25 меричлерска); по количеството на *натриевъ карбонатъ*, тя стои прѣдъ карлсбадскитѣ (2.23 меричлерска къмъ 1.83 карлсбадска). Сѫщо меричлерската вода стои прѣдъ карлсбадската и по отношение съдържанието на *натриевъ хлоридъ* (1.12 меричлерска къмъ 1.04 карлсбадска). Нашиятъ Върховенъ Санитаренъ Съвѣтъ, въ дневника си отъ 21 ян. 1900, отбѣлѣжва «тая щастлива комбинация на тия три твърдѣ важни соли» и обстоятелството, че не много високата, нъ не и ниската температура на водата (22.7° С.) ѭ прави способна да се пие веднага слѣдъ наточването ѝ при самия изворъ, което отъ своя страна има особено терапевтическо значение. Съвѣтътъ прѣпоръчва меричл. вода за разни болести въ стомаха, чървата, черния дробъ, мочния мѣхуръ и бъбрецитѣ, и прилага, че за пиене вода, тя трѣбва да се употрѣбява както водата отъ карлсбад. *Mühlbrunen*. Водата на меричл. изворъ е хванѫта вече. Изворътъ дава около 60 литри на минута. Водата се продава по градоветѣ въ бутилки. Виж. книжка: *Химическо изслѣдване на Меричлерския изворъ*, извършено отъ проф. *Д-ръ Ernst Hintz* (София, 1900, Държавна п-ца).

Меркантиленъ (лат. *меркари*, търгувамъ). Чисто търговски, който гони да пастигне само търговски облаги.—**Меркантилизмъ**. Чисто търговски духъ; диряне въ всѣко прѣдприятие само търговски материални облаги. **М.** или **меркантилна система** се нарича още една политическо-икономическа система, прѣдложена отъ Колберта въ Англия, която се стреми по всѣкой начинъ да увеличи износа и да намали вноса, като полага, че богатството на една страна състои въ обилието на златото и сребротo. Всичкитѣ нови учения отхвърлятъ тая система, опровергана отъ Адама Смита.

Меркуриална болесть, *лат.* Постепенно отравяне отъ употрѣбението на живачни цѣрове.

Меркурий, *Хермесъ* у гръцитѣ. Богъ на промишлеността (изобрѣтенията и откритията), търговията и крадцитѣ по староврѣменното понятие за търговията, тя само тогава обогатява, когато върви ржка за ржка съ хитростьта и измамата, па дори и съ кражбата и лъжовната клетва, стига само всичко това да се отличава съ нѣкаква благовидность, съ нѣкакви грации както и на краснорѣчието и гимнастиката у римлянетѣ и гръцитѣ, когото по-рано египтянетѣ почитали подъ името *Тотъ*, а финикиянетѣ подъ името *Таутъ*, дума, която произлизала отъ дума слово. У египтянетѣ, финикиянетѣ и други тѣмъ съврѣменни народи тоя богъ билъ изобрѣтатель на писмото и науката. По гръко-римската митология, **М.** билъ синъ на Юпитера и Маия, роденъ въ Аркадия; отъ самото си дѣтинство се прочулъ по кражбитѣ си: Нептуну откраднѫлъ тризѫбеца, Марсу — меча, Венери — пояса; затова билъ заточенъ на земята; тамъ откраднѫлъ 500 крави отъ едно стадо, което паслъ Аполонъ, който сѫщо

билъ заточенъ; наказвалъ ония, които не испълнявали прищѣвкитѣ му или откривали измамитѣ му, като ги обръщалъ въ камене или въ животни; станжлъ отпослѣ, слѣдъ като добилъ изново благоволение, посланникъ на боговетѣ и водачъ на душитѣ на мъртвитѣ; помогнжлъ Юпитеру да избави Ио като убилъ съ откраднжтото отъ Аполона оржжие вѣрния Аргуса; изнамѣрилъ лирата и др. М. прѣдставлявали голъ въ видъ на красивъ момъкъ, съ кржгла шапчица на главата, често крилатъ съ крилца на краката и съ жезълъ въ ржка. Въ най-старо врѣме му се кланяли въ Аркадия, отъ дѣто поклонението му се распространило по цѣла Гръция. Праздненствата му се наричали *хермеи*; въ Римъ, дѣто ималъ много храмове, тѣ се извършвали на 15 май. Въ Гръция на улицитѣ, на площадитѣ и при входа въ гимнастиката, стояли **М**-тѣ изображения, които имали видъ на стълпове съ **М**-та глава и се наричали *херми* или *Хермесови стълпове*.

Меркурий. Една отъ планетитѣ, най-ближната до слънцето. Разстояние отъ слънцето около 58 милиона килом.; диаметръ: 4,978,530 метра; повръхность 779,250,850 чет. мириаметра; обемъ: 64,851,800 куб. мириаметра; периодъ на въртене на осьта си: 24 часа, 5 минути, 28 сек.; периодъ на въртене около слънцето: 87 деня, 34 часа, 14 минути. Обемътъ на М. е 17 пжти по-малъкъ отъ обема на земята; масата му, която по плътность токо-речи прилича на златото и платината, е 6 пжти по-малка отъ масата на земята; годишнитѣ му врѣмена сж отъ по 22 деня. М. блещи като звѣзда отъ четвърта величина; но рѣдко е видимъ безъ помощьта на телескопъ. Той е заобиколенъ съ атмосфера, която умѣрява горещината, и подлежи на огромно испарение, което го пази отъ слънчевитѣ пекове. Нютонъ е прѣсмѣтнжлъ, че топлината и свѣтлината сж 7 пжти по-голѣми на повръхностьта на **М**. отколкото на земята. Шретеръ е открилъ на повръхностьта му планини. Леверие е намѣрилъ, че продълговатата му орбита се мѣсти твърдѣ чувствително отъ година на година. Неговитѣ прѣсмѣтания, които подтвърдяватъ една хипотеза, сж отъ найхубавитѣ въ науката.

Меркурий. Сжщото, каквото е живакъ.

Мерлонъ *фр.* Часть отъ брустверъ, насипъ или стѣна, между двѣ амбразури.

Меровигъ. Главатарь на франкитѣ (448—457), единъ отъ побѣдителетѣ на Атила при Шалонъ, който далъ името си на първия царски родъ въ Франция. Виж. *Меровинги.*

Меровинги. Първата династия франкски крале въ Галия, която произлѣзла отъ Меровига (виж. това име), или Меровя, който съединилъ нѣколко племена подъ властьта си. Синъ му *Хилдерихъ* обърнжлъ тия племена въ християнството. Внукъ му, *Хлодвигъ* или Кловисъ, много распространилъ владѣнията си, и при смъртьта си раздѣлилъ царството си между четирмата си синове; отъ това врѣме започва различието между източна (Австразия) и западна (Нейстрия) часть. Държавата се расширила съ побѣдитѣ надъ бургундцитѣ, тюрингитѣ и по-късно надъ баварцитѣ. *Клотаръ I* съединилъ подъ властьта си цѣлото царство за малко врѣме (558—561); слѣдъ неговата смърть, синоветѣ му пакъ

раздѣлили царството на четире части — Аквитания, Бургундия, Нейстрия и Австразия. Неговий внукъ *Клотаръ II* пакъ съединилъ тия части въ една държава (613); нъ слѣдъ Клотаровата смърть, въ 628, образували се двѣ царства, Нейстрия и Австразия, въ които меровингскитѣ крале царували само по име, като върховната власть била въ ржцѣтѣ на дворцовитѣ управителе. Династията на Меровингитѣ се прѣкратила съ *Хилдериха IV*, въ 752, и сторила мѣсто на карловингитѣ, на които родоначалникътъ билъ австразийски дворцовъ управитель, *Пипинъ Кжси*, бащата на Карла Велики. Виж. Thierry, *Récits Merovingiens* (Парижъ, 1839; руски прѣводъ *Разказъ о Меровинг.*); Лебель, *Gregor von Tours* (Лайпц., 1839); Перцъ, *Geschichte der Merov.* (Лайпц., 1819).

Меродахъ. Име на вавилонски идолъ, съ което сж били сложни имената на нѣкои вавилонски царе; така *Меродахъ-валаденъ* испратилъ посланници при Езекия *(Библ.)*

Мерое. Староврѣменно негрско кралство въ сѣверо-източна Африка (Горна Нубия), което се е мияло на зап. отъ Нилъ, или инакъ Баръ-елъ-Абиадъ, и на ист. отъ Астаборасъ, или Атбора-Такасе. Столицата на това кралство, която сжщо носила името Мерое, се намирала 45 килом. на сѣв.-ист. отъ сегашния градъ Шенди, за доказателство на което служжтъ развалинитѣ ѝ: пилони, храмове, колонади, статуи и др. Пирамидитѣ, всичкитѣ накърнени, около 80 въ околната страна, най-вече по хълмоветѣ, не могжтъ да се сравняватъ съ египетскитѣ: най-голѣмитѣ сж 20 метра полегато, а много има, които не сж повече отъ 4 метра високи. Нѣйдѣ задъ развалинитѣ на гр. **М.** трѣбва да е стоялъ и прочутий храмъ на Юпитера Амона. Кралство **М.** първенъ се управлявало отъ жреци; жителетѣ му били отъ негрското племе; по думитѣ на Херодота, тая е била едничката държава въ старо врѣме, дѣто чернокожото човѣшко племе направило забѣлѣжителенъ напрѣдъкъ въ гражданственостьта. Вжтрѣшното устройство на меройцитѣ, правлението, законитѣ и религията говоржтъ въ тѣхна полза. Върховната власть се намирала въ ржцѣтѣ на жрецитѣ; царьтъ се избиралъ измежду тѣхъ, билъ подвластенъ на законитѣ, и дори се подлагалъ на смъртна прѣсжда. Царь Ергаменъ, въ III-и вѣкъ прѣди Р. Х., пръвъ отхвърлилъ игото на зависимостьта и заповѣдалъ да истрѣбжтъ всичкитѣ жреци, които служили при златния храмъ. — **М.** билъ стоварище на търговията съ Етиопия, Египетъ, Арабия, сѣверна Африка и Индия. Жителетѣ му основали много колонии, въ това число Тиви, Амониумъ и Аксунъ въ Абисиния. Отъ всичкитѣ тия градове едва сж уцѣлѣли нѣколко развалини, които свидѣтелствуватъ за нѣкогашното напрѣднжло състояние на меройцитѣ. Отъ намѣренитѣ надписи се вижда, че тоя народъ употрѣбявалъ едно етиопско писмо произведено отъ египетскитѣ иероглифи, въ едно врѣме, когато иероглифитѣ сж били вече забравени въ самия Египетъ. Въ VIII-и вѣкъ прѣди Р. Х., Сабаконъ Сюа и Тарака турили ржка на Горни Египетъ. Въ римско врѣме, слѣдъ разорението на Напата, столицата на Етиопия, отъ римск. ген. Петрония (22 пр. Р. Х.), гр. **М.** станжлъ сѣдалище на управлението на страната и цѣла Етопия била извѣстна съ името *Кралство Мерое.*

Меромъ. Езеро въ Палестина, въ долината на Иорданъ, на сѣверния ѝ край; прѣзъ това езеро, около 7 килом. надлъжъ и 6 килом. наширъ, минува, отъ сѣв. къмъ югъ, Иорданъ на пѫтя си за Галилейско море. Сегашното име на езерото е Хуле (*Библ.*).

Меропа. Царица на Месения, сѫпрѫга на царь Кресфонта, който билъ убитъ отъ брата си Полифонта заедно съ двамата си синове. Убийцата извършилъ убийствата съ цѣль да принуди царицата да се ожени за него. Ала когато вече той привелъ на сила **М.** при алтаря, третий нейнъ синъ, Епиктъ, отхраненъ скришно у дѣда си (Меропинъ баща, аркадийски царь) се явилъ на сцената и го убилъ. Еврипидъ, Волтеръ и Мафеи сѫ написали по тоя сюжетъ трагедии.

Мерси (merci), *фр.* Благодарѫ.

Мертиръ-Тидвилъ. Английски градъ (Уейлсъ), 34 килом. на сѣв.-зап. отъ Кардифъ, центръ на нѣколко желѣзници за Брекнокъ, Кардифъ и други; 48,870 жит. Въ околностьта прѣвъсходни каменни вѫглища и желѣзни руди. **М.** искарва изработено желѣзо около 200,000 тона на година.

Месемврия. Градецъ въ анхиалска околия, бургазски окрѫгъ, 21½ килом. на сѣв. отъ Анхиало, 39½ на сѣв. отъ Бургасъ и 85 на югъ отъ Варна, на Черно море, именно на единъ полуостровъ, съединенъ съ сушата чрѣзъ една тѣсна и дълга ивица; 1,870 жит. Риболовство; търговия съ риба. **М.** е много старъ градъ. Той е основанъ, по едно прѣдание, отъ гръци, дорийци отъ Мегара около 2500 години прѣди Р. Х., и е игралъ важна роля въ тракийската, старогръцката, римската, византийската и българската истории. Слѣдъ дохождането на българетѣ отсамъ Дунавъ, тоя градъ е билъ найкрайната твърдина на Источноримската империя въ подножието на Стара-планина, и въ военно врѣме е служилъ за исходъ и за пристанище на морскитѣ и сухопѫтни походи на византийцитѣ среща българетѣ. Той е билъ прѣвзетъ отъ българския царь Крума прѣзъ окт. 812 г. слѣдъ 14-дневна обсада, въ която обсаденитѣ машини управлявалъ единъ арапинъ, бѣглецъ отъ византийската войска; нъ българетѣ не могли да се одържѫтъ тамъ много врѣме. Въ срѣднитѣ вѣкове, **М.** имала еднаква участь съ Анхиало. Въ първата половина на XIII-и вѣкъ, както и въ първата половина на XIV-и вѣкъ, тя била българска. Прѣзъ 1256, въ врѣме на латинското царство, когато градътъ билъ въ български рѫцѣ, венецианцитѣ го нападнѫли хайдушки и отвлѣкли главата на св. Тодора, бивши покровитель на месемвряне. Прѣзъ 1364, когато Иванъ V Палеологъ обсадилъ **М.** българский царь Иванъ Александръ пристигнѫлъ съ българска войска и турски наемници и принудилъ наприятеля да вдигне обсадата. Прѣзъ 1366, графъ Амедей Савойски прѣвзелъ **М.** за гръцитѣ слѣдъ голѣмо кръвопролитие. Въ врѣме на послѣднитѣ Палеологовци, **М.** била единъ отъ най-важнитѣ твърдѣли на византийцитѣ среща турцитѣ.

М. притежава доста археологически паметници: крѣпостната градска порта, *Кале-Капусу*, построена въ врѣмето на византийския императоръ Теофила; пристанището, което отъ най-старо врѣме си е било тамъ, дѣто е сега; и многобройни староврѣмски църкви. Въ една отъ тия църкви се е упазила

иконата на св. Богородица, която въ 1342 е била подарена отъ уйката на българския царь Ив. Александра. Тя е написана на дърво и обкована наоколо съ сребърна позлатена тенекия, на която има три надписа. Въ тѣхъ се споменува Михаилъ Асѣнь, синътъ на царь Ив. Александра. Тая икона е прѣнесена въ софийския музей прѣзъ 1889. Намиратъ се много стари монети и надписи, които носѫтъ на гръцки името *Месемврия*. Българетѣ прѣобърнѫли това име на *Несебъръ*, а въ нѣкои български рѫкописи се срѣща и *Месебъръ*.

Въ една статия на Х. и К. Шкорпилъ, обнародвана въ министерския *Сборникъ*, кн. III, има вмѣстени осемь таблици, които показватъ изгледа на М. и староврѣмскитѣ ѝ църкви. Двамата братя археолози казватъ, че тия църкви, построени по византийски стилъ, сѫ най-любопитнитѣ паметници въ архитектурно отношение въ цѣла България.

Месена или *Мавромати*. Гръцки градъ въ Пелопонезъ, въ старо врѣме столица на Месения; 5,900 жит. Развалинитѣ отъ старата му укрѣпена ограда, която е била 16 килом., сѫ се упазили и до сега.

Месения. Староврѣменна страна въ юго-западни Пелопонезъ, съ прѣдѣли на ист. Лакония, на сѣв. Аркадия и Елида и на югъ морето. Обширнитѣ ѝ полета, напоявани отъ разни потоци, сѫ били прочути по плодородието си, особено по пшеничениитѣ си жътви. Рано, слѣдъ дорийското завоевание, М. станѫла богато и силно кралство. Главнитѣ му градове били *Месена*, *Метонъ* и *Нилесъ*. То е особено забѣлѣжително по двѣтѣ си войни, извѣстни подъ името *месенски*, съ Спарта; първата траяла отъ 743 до 723 прѣди Р. Х. и втората — отъ 685—668 пр. Р. Х. И въ двата случая, месенянетѣ били побѣдени, та голѣма часть отъ тѣхъ се прѣселили въ Сицилия, дѣто завладѣли Занклъ, който тогава се нареклъ Месена, сегашна Месина. Слѣдъ 300 години Епаминондъ поканилъ потомцитѣ имъ да се върнѫтъ въ Гръция, и тѣ радостно се отзовали на поканата му. М. е область отъ сегашното Гръцко кралство.

Месенски заливъ. Старото име на залива на Каламата, въ юго-западни Пелопонезъ.

Месеяни, *сирийски*. Религиозна фанатическа секта, която учила, че за спасението е потрѣбно само молитва.

Месина. Сицилийски градъ, на Месински протокъ; ц. на едноименна область; източната начинателна станция на една желѣзница, която минува прѣзъ цѣла Сицилия. 76,980 жит. Единъ отъ най-старитѣ и най-важнитѣ градове на острова. Пристанището, което се образува отъ единъ езикъ суха земя закривенъ като срѫпъ, е около 6 килом. околовръстъ и може да побере 1000 кораба; то има за отбрана и крѣпость. Университетъ; академия на наукитѣ и искуствата. Износъ: коприна, маслинено масло, вино, риба; вносъ: памични и вълнени стоки и колониални произведения.

Месински протокъ, между Италия и Сицилия, около 30 килом. надлъжъ и отъ $3^3/_4$ до 15 килом. наширъ, съобщава Тосканско море съ Ионическо.

Меситинъ, *гр.* Посрѣдникъ между купувачъ и продавачъ.

Месия *(евр.)*., значи сѫщото, каквото гръцката дума *Христосъ*, сир. помазаникъ, обѣщаний на Израиля и на цѣлия човѣшки родъ.

Виж. *Христосъ*, — **Месиянически**. Който се отнася до Месия.

Мескински, *фр.* Дребнавъ, прѣзрителенъ, лишенъ отъ величие или благородство: *неговата мескинска цѣль.*

Месперизмъ. Сѫщото, каквото е биомангетизмъ.

Месмеръ *(Антоанъ).* Германски лѣкарь, основателтъ на ученето за *биомагнетизма* (виж. тая дума), сир. животния магнетизмъ или месмеризма, род. въ Мерзебургъ (1739—1815). **М.** поддържалъ, че неговата система за биомагнетизма може да се приспособява като срѣдство за мигновенно лѣкуване нервнитѣ болести. Когато ученето му било отхвърлено въ Вѣна (1778), той отишелъ въ Парижъ, дѣто намѣрилъ горещи послѣдователе, отказалъ да приеме една пенсия отъ 20,000 лева, която му прѣдложилъ Луи XVI въ замѣна на тайната му, нъ приелъ 340,000 лева, произведение на една подписка, отворена отъ Бергаса. Правителството се принудило да възложи на една комисия отъ учени да изслѣдва новото учение. Комисията, слѣдъ като констатирала фактитѣ, се изказала въ смисълъ, че биомагнетизмътъ е плодъ на въображението. **М.** прѣминѫлъ въ Англия, нъ и тамъ ученето му имало сѫщата участь. Освѣнъ ученето си за биомагнетизма, **М.** поддържалъ, че небеснитѣ тѣла иматъ влияние на човѣшкия организмъ. **М.** е написалъ разни съчинения: *Mémoire sur la découverte du magnétisme animal; Précis historique des faits relatifs au magnétisme animal* и др. Виж. Bersot, *Mesmer et le magnétisme animal* (1853).

Месозоическа ера (гр. *месо*, между; *зои*, животъ). Така се нарича въ *геол.* единъ доста голѣмъ периодъ въ историята на развитието на земята, който настанѫлъ слѣдъ палеозоическата ера и вървѣлъ прѣди кайнозоическата ера, въ която геолозитѣ поставятъ и периода, въ който ние живѣемъ. Другъ терминъ за **м. е.** е *вторична* ера. Групата земни пластове отъ **м.** ера състои отъ три отдѣлни формации или системи пластове: триасъ или триасова, юрска, така наречена защото пръвъ пѫть била изучена въ швейцарскитѣ юрски планини, и тебеширена. Общата дебелина на **м.** група е около 3,300 метра, а пространството, което захващатъ формациитѣ ѝ на земната повръхность, е равно токо-речи на $^1/_5$ отъ цѣлата суша. Въ Европа, дѣто **м.** ера най-първо е била изучена, началото ѝ се отличава по едно доста голѣмо ослабление на волканическата дѣятелность, която толкова енергично се проявявала въ палеозоическата ера. Въ **м.** ера варовититѣ камене сѫ много повече распространени отколкото въ пластоветѣ на палеозоическата група. Въ срѣдата на ерата се появяватъ първитѣ млѣкопитаѫщи отъ отряда на торбеститѣ, костиститѣ риби, а въ края на ерата първитѣ птици, които още сѫ упазили нѣкои особености отъ устройството на пълзеливитѣ животни, и, най-сетнѣ, лиственитѣ дървеса. Окончателно намиратъ въ това врѣме трилобититѣ и цистидеитѣ. Въ растителния свѣтъ, лепидодендронитѣ, каламититѣ и други дръвовидни тайнобрачни отъ палеозоическата ера се замѣняватъ съ сагови и хвойни дървеса.

Месопотамия (гр. *месо*, между, *потамосъ*, рѣка: между рѣкитѣ, междурѣчие). Страна между Евфратъ и Тигръ, отъ Персидски заливъ на югъ до Армения на сѣв.;

съ това име се означава понѣкога сѣверната часть на тая страна, която арабетѣ наричатъ *Елъ-Джезире*, сир. островътъ. **М.** е камениста, пѣсъчлива равнина. По Евфратъ и Тигръ се обработва маслината; въ нѣкои мѣста е распространена финиковата палма. Лъвове, газели, страуси. **М.**, която често се споменува въ Библията, е тѣсно свързана съ ранната история на човѣчеството. Тя е била родината на Авраама и на патриарситѣ прѣди него, Тара, Еверъ, Фалекъ и др. и театрътъ на много събития, които ознаменували основанието на първитѣ държави на земята. Тамъ се появила властьта на Нимрода; отпослѣ **М.** била включена въ обширната Семирамидина монархия, и цъвтѣла въ врѣмето на асирийското и вавилонското владичество. Съ тая страна сж съединени много исторически факти: Александръ разрушилъ послѣдната опора на Дариевото царство много близу до **М.** — при Арбела; слѣдъ това партянетѣ се борили тамъ съ римлянетѣ; появили се арабетѣ, татаретѣ (подъ прѣдводителството на Тимура), слѣдъ тѣхъ — турцитѣ. Историята на Азия цѣла се съдържа въ нейнитѣ равнини, защото токо-речи всѣкога азиятский елементъ е дохождалъ въ сталкновение на тѣхъ съ европейския елементъ. Адрианъ, когато раздѣлилъ римската империя, направилъ **М.** една отъ 13-тѣ азиятски области. Такъва е и описана **М.** у Птоломея. Александрийский географъ изброява въ нея 69 града: 28 по брѣговетѣ на Евфратъ, 11 покрай Тигръ, и 25 въ вжтрѣшностьта на страната. Най-главнитѣ били на западъ; на истокъ билъ Уръ (Авраамовото родно мѣсто) и др. Сега **М.** отговаря на части отъ диарбекирския, багдадския и халепския вилиети въ азиятска Турция. Жителетѣ сж главно арабе, слѣдъ тѣхъ кюрди, турци, сирийци и арменци. Гл. градове: Диарбекиръ (римск. Амида); Урфа (Едеса), Мардинъ, Низибинъ, Харанъ и Мосулъ.

Месопустна седмица. Месопостъ, или сирница; седмицата, прѣзъ която, по православния церковенъ уставъ, месната храна е запрѣтена. Тя е седмицата, която върви непосрѣдствено прѣди великото заговѣване, сир. заговѣването за Великдень.

Месоядни или грабливи (*Carnivora*). Отрядъ животни, распространени по всичкия свѣтъ, освѣнь въ Австралия, дѣто се замѣстватъ съ грабливи двоутробни. **М.** се хранжтъ най-много съ месото на другитѣ животни. Пръститѣ имъ се завръшватъ съ остри и закривени нокти. Зжбната имъ система е пълна. Кучешкитѣ имъ зжби сж дълги и остри, рѣзцитѣ сж малки и по 6 на всѣка челюсть; кжтницитѣ сж снабдени съ остри издигнжтинки. Стомахътъ на **м.** е простъ и червата по-кжси и по-малки отколкото у млѣкопитаежщитѣ, които се хранжтъ съ растителни вещества. Нервната система у **м.** е твърдѣ развита; най-развитото имъ чувство е обоняниeто, съ което си служжтъ да откриватъ жертвата си. Тия животни изобщо сж съ голѣма сила, гжвкость и ловкость въ движенията.

Отъ **м.** сж *котката* (домашна и дива), *рисътъ*, *лъвътъ*, *тигърътъ*, *леопардътъ*, *ягуарътъ*, *хиената*, *кучето*, *вълкътъ*, *лисицата*; *поръ*тъ, *видрата*, *язовецътъ*; *мечката* и др.

Места (*Nestus*, турск. *Карасу*), Една отъ по-важнитѣ рѣки въ Македония, извира изъ Рила-планина надъ малкия градецъ Мехо-

мия, тече изъ Разложската котловина, минува прѣзъ Неврокопъ и се влива въ Егейско море, среща о-въ Тасосъ. Дължината ѝ е около 360 килом., и при устието си се расклонява и образува делта. Отъ източната ѝ страна стръмно се издигатъ Родопитѣ, покрити на много мѣста съ хубави гори, а отъ западната — Пиринъ-планина, която върви покрай цѣлото продължение на рѣката. Отъ многото притоци, най-важенъ отъ лѣво е р. *Доспатъ*, която извира отъ едноименен върхъ въ Родопитѣ и образува една долина, гжсто населена съ помаци; а отъ дѣсно *Попово-дере*, което извира отъ *Попово езеро* въ *Пиринъ*.

Метаграма, *гр.* Прѣписване, послѣписание (въ писмо). — **Метаграматизмъ.** Прѣмѣстване букви въ една дума, което промѣнява значението ѝ.

Метали. Въ *хим.* стихиитѣ или проститѣ тѣла се дѣлжтъ на два главни дѣла: метали и металоиди (виж. това име). Въ физическо отношение металитѣ, съ исключение на живака, сж твърди при обикновена температура, непрозрачни (въ дебелъ пластъ), ковки, съ блесъкъ, добри проводници на топлината и електричеството, и по-тежки отъ водата; най-тежкий отъ **м.** е платината (относит. тег. 22.069), а най-лекий—калий (отн. тег. 0.865). И твърдостьта на **м.** е много различна; нѣкои отъ тѣхъ, като оловото, сж много меки; други, като желѣзото, антимонътъ, сж много твърди; примѣсено съ тѣхъ едно малко количество вжглеродъ, мишянъ, фосфоръ увеличава изобщо твърдостьта имъ. По провлачностьта си, сир. способностьта си да се растѣгатъ забѣлѣжителни сж златото, сребро́то, платината, желѣзото и мѣдьта; а по ковкостьта: желѣзото, сребро́то, мѣдьта, оловото и платината. Провлачностьта и ковкостьта се увеличаватъ изобщо съ нагрѣване. М. сж толкова по-звънливи и толкова по-пръгави, колкото сж по-твърди. По топлопроводность забѣлѣжителни сж: златото, сребро́то и платината, а по електропроводность: мѣдьта, златото и сребро́то. По силното си съпротивление на трошенето, първо мѣсто захващатъ желѣзото и мѣдьта. Строението на **м.** е или пластнато или зърнисто; това свойство е твърдѣ важно, защото служи понѣкога за различаване едни **м.** отъ други; зърнистото сложение се забѣлѣжва въ желѣзото, пластнатото въ антимона, бизмута и цинка. Въ химическо отношение характерното свойство на **м.** е тѣхната способность да образуватъ съ кислорода *основни окиси*, които, като се съединжтъ съ кислотитѣ, даватъ *соли*.

Запознаването на човѣка съ **м.** е почнжло отъ златото, сребро́то и мѣдьта, сир. отъ **м.**, които се срѣщатъ въ свободно състояние на земната повърхность; отпослѣ при тѣхъ се присъединили **м.** значително распространени въ природата и които лесно се вадѫтъ отъ съединенията имъ: оловото, калайтъ, желѣзото и живакътъ. Тия 7 **м.** били извѣстни човѣку въ най-старо врѣме. Между египетскитѣ рѣдкости се срѣщатъ златни и мѣдни издѣлия, които, по нѣкои данни, се отнасятъ къмъ една епоха отдалечена съ 3000—4000 години отъ Р. Х. При тия 7 **м.** само въ срѣднитѣ вѣкове се прибавили цинкътъ, бизмутътъ, антимонътъ и въ началото на XVIII-и вѣкъ арсенътъ или мишякътъ. Отъ половината на XVIII-и вѣкъ числото на **м.** бързо

се уголѣмява и сега въ списъка на м. влизатъ слѣднитѣ: алуминий антимонъ, арсенъ, барий, берилий, бисмутъ, ванадий, варий, волфрамъ, галий, германий, дидимъ, ербий, желѣзо, живакъ, злато, индий, иридий, итербий, итрий, кадмий, калай, калий, калций, кобалтъ, лантанъ, литий, магнезий, манганъ, молибденъ, мѣдь, натрий, никелъ, ниобий, олово, осмий, паладий, платина, родий, рубидий, рутений, скандий, сребро, стронций, талий, танталъ, титанъ, торий, уранъ, хромъ, цезий, церий, цинкъ, цирконъ.

Металически, *гр.* 1) Направенъ отъ металъ, който съдържа металъ; 2) Особено звученъ (за *гласъ*).

Метелоидаленъ, *гр.* Който се отнася до металоидъ.

Металоиди или неметали, *гр.* Така се наричатъ въ *хим.* проститѣ тѣла, които се отличаватъ отъ металитѣ по това, че металитѣ, когато се съединяватъ съ кислорода, образуватъ основания; а металоидитѣ въ такъвъ случай всѣкога даватъ срѣдни или пъкъ кислени съединения. Макаръ раздѣлението на проститѣ тѣла на металоиди и метали и да не е съвсѣмъ точно, защото нѣкои тѣла (както напр. мишякътъ) могжтъ еднакво да се отнасятъ както къмъ металитѣ, така и къмъ металоидитѣ, ала това раздѣление е прието отъ повечето химици и помага много когато се изучватъ проститѣ тѣла. Къмъ металоидитѣ се отнасятъ слѣднитѣ петнадесеть прости тѣла: азотъ, боръ, бромъ, водородъ, вжглеродъ, иодъ, кремний, цирконий, мишякъ, селенъ, сѣра, телуръ, фосфоръ, флоръ, хлоръ. Металоидитѣ, като се съединжтъ съ водата, образуватъ така-наричанитѣ *водородни кислоти;* па е и забѣлѣжително, че всѣкой металоидъ, кога се съединява съ водорода, дава само едно съединение. Така хлорътъ, като се съединява съ водорода, произвожда *хлористо-водородна* кислота.

Металургия. Да се обработва единъ металъ, значи да се очисти отъ чуждицитѣ или вънкашнитѣ примѣси въ него и да се направи го́денъ за всеобщо употрѣбение, сир. да му се даде извѣстно качество и форма. Науката, която показва способитѣ за най-износното обработване на металитѣ въ голѣмо количество се нарича *металургия;* тя се дѣли на сжща м., която показва способитѣ за обработване на металитѣ и *халургия,* която прѣдставя способитѣ за обработване на солитѣ. Всичкитѣ металургически дѣйствия сж чисто химически, та затова знаянето м. се основава на знаянето химията, и м. може да се нарече химия въ голѣмъ размѣръ. Освѣнь това, сжществува още слѣдната разлика между химика и металурга: химикътъ немари за колко ще му легне тѣлото, що дири, а металургътъ всждѣ дири евтиния и парична печала.

Добиването на металитѣ, на ония чието добиване не иска голѣми технически познания, се прослѣдва до най-старо врѣме; нъ историята на м. е много малко разработена. Виж. *Метали.*

Метамерия, *гр.* Различни свойства на вещества съ еднакъвъ съставъ. — **Метамерни тѣла.** Вещества съ едвакъвъ съставъ, нъ съ различни свойства

Метаморфоза, *гр.* Собств. значи прѣобразяване, промѣна на образа: *метаморфозата на Дифона въ лаврово дърво* (баснсл.); *метаморфоза на гжсеницата въ пеперуда.* Въ прѣносенъ смисълъ:

пълно промѣнение: *той бѣше скжперникъ, той е расточителенъ, каква метаморфоза!* — **Метаморфозирамъ**, прѣобразявамъ, прѣвръщамъ, промѣнявамъ съвършено: *ще метаморфозира българина.*

Метасинкризисъ, *гр.* Въ *медиц.* подобрение на едно тѣло чрѣзъ извличане изъ кожата врѣдителни влаги.

Метастазисъ, *гр.* Въ *медиц.* прѣминуване на болестьта отъ една часть на тѣлото въ друга.

Метафизика (гр. *мета*, задъ, отвъдъ; *физисъ*, природа). Наука за свърхчувственото, за вжтрѣшнитѣ причини на явленията, или за ония наши понятия, които не подлежжтъ на нашитѣ чувства, напр. понятието за Бога, за душата, за битието, за врѣмето, за пространството, за силата и веществото. Вжтрѣшнитѣ причини на явленията въ свѣта сж били прѣдмѣтъ на ученитѣ много врѣме прѣди Сократа. Въпроситѣ: трѣбва ли да си въображаваме онова сжществено нѣщо, което служи за основа на явленията, като вещественo или като невещественo; измѣнява ли се това нѣщо само по себе, или това измѣнение прѣдставя само вънкашенъ видъ; най-сетнѣ, върховний законъ на природата слѣдствие на една случайность ли е или на една необходимость — толкова сж съединявали философитѣ, колкото сж ги разединявали. Платоновската и Аристотелевската философии се иматъ за най-обширнитѣ опити да се съгласжтъ тия умозрителни противоположности; особено Аристотелевий способъ за опрѣдѣление основнитѣ понятия на метафизиката е служилъ за образецъ въ продължение на нѣколко вѣка, до Лайбница и Волфа. Въ течение на врѣмето метафизическитѣ въпроси все повече и повече се заплитали, както затова, че въ обсжждането имъ влизали религиозни възгледи и учението за християнството, така и затова, че се расширило знанието за природата. Мжчнотиитѣ и съмнителностьта на метафизическото знанае дали храна на скептицизма, и отношението на най-новата философия отъ Декартово врѣме къмъ старогръцката се характеризира съ това, че най-новата философия се е занимавала особено да изслѣдва изворитѣ на човѣшкото знание, а старогръцката се е ограничавала да привежда въ редъ сжщностьта на това знание. Философската посока да се замѣни изслѣдването естеството на нѣщата съ изслѣдване способа, по който мислящото сжщество дохожда до свърхчувственото си знание се срѣща пръвъ пжть у Лока, явява се по-опрѣдѣлено у Канта и Фихте, и реализмътъ, който господствувалъ напрѣдъ, сторилъ първенъ (у Канта) мѣсто на отричането знанието за крайнитѣ причини на явленията, а послѣ, у напокошнитѣ философи — на рѣшителния идеализмъ, който припознава еднаквостьта на битието и мисленето. Въ най-ново врѣме се е поддържало, че разрѣшението на психологическитѣ въпроси: какъ се образуватъ нашитѣ понятия; намиратъ ли се тѣ прѣко въ ума или не, съвсѣмъ не е отговоръ на въпроса: кои понятия сж истинни и кои лъжовни, кои сж съобразни съ естеството на нѣщата и кои не. Освѣнь това, двѣтѣ противоположни посоки слѣдъ Кантовата философия, Хербартската и Хегеловската, сж дали да се припознае, че великий въпросъ на метафизиката: какво е естеството на нашото знание за вънкашния

свѣтъ, прѣдъ видъ на това, че умътъ не може да знае правилно нищо, което не е въ съприкосновение съ него, ще бжде всѣкога прѣдмѣтъ на противорѣчиви системи. Друго име на метафизиката е онтология. Частитѣ на м. се обработватъ сега подъ имената естествена философия, умозрителна психология и философия на религията. — *Метафизикъ.* Ученъ, който се занимава особено съ метафизиката. — **Метафизически.** Свърхчувственъ, отвлѣченъ; тъменъ, неопрѣдѣленъ.

Метафора, гр. Риторическа фигура, чрѣзъ която даватъ прѣносенъ смисълъ на едно изражение; прим.: *каква е лисица*, сир. какъвъ хитръ е той; *ти си тигръ*, сир. ти си жестокъ човѣкъ. Оттука *метафорически*, който принадлежи на метафората; изобиленъ съ метафори.

Метафраза, гр. Буквален прѣводъ, прѣписка: *отговорътъ на тронното слово* е *метафраза на словото.*

Метахронизмъ, гр. Погрѣшка въ лѣточислението, която състои въ поставяне едно събитие въ едно твърдѣ отдалечено врѣме.

Метацентръ, гр. Въ физиката: центръ на тяжестьта при устойчиво равновѣсие, който се намира обикновено извънъ истинския центръ.

Метелъ. Римско патрицианско семейство, отъ което забѣлѣжителни сж: 1) Кай Цицилий М., нареченъ *Македонски*; още доклѣ билъ преторъ добилъ, въ 148 пр. Р. Х., главното началство въ войната съ Македония, разбилъ Лже-Филипа (Андриска), обърнжлъ го въ бѣгство и слѣдъ нѣколко врѣме заробилъ. Слѣдъ това, одържалъ побѣда надъ авантюриста Александра и обърнжлъ Македония въ римска область. Отъ Македония той прѣминжлъ въ Пелопонезъ да смири побуненитѣ жителе, разбилъ ахейцитѣ, завладѣлъ Мегара, Тиви и токо-речи свършилъ войната до пристигането на прѣемника си Мумия. Като се върнжлъ въ Римъ, М. билъ срѣщнжтъ съ триумфъ, направенъ консулъ (143); слѣдъ това, испратенъ въ Испания съ титлата проконсулъ, сражавалъ се съ келтиберитѣ, и нѣколко години по-сетнѣ умрѣлъ.— 2) *Квинтъ Ц. М. Нумидийски.* Единъ отъ четирмата синове на М. *Македонски*, училъ се въ Атина при Карнеада, и слѣдъ това съ честь изминжлъ попрището си: въ 126 пр. Р. Х, билъ квесторъ, въ 121— трибунъ въ 115 — преторъ, въ 114 управитель на Сицилия, най-сетнѣ въ 110, въздигнжтъ на консулския чинъ, билъ пратенъ да води войната съ Югурта, и въпрѣки хитростьта и мжжеството на тоя царь, въ по-малко отъ една година измѣнилъ цѣлото положение на работитѣ, разбилъ нумидийцитѣ на брѣговетѣ на Мутулъ, и накаралъ врага на римлянетѣ да иска примирие. Нъ скоро войната избухнжла изново, и честьта да се покори Югурта била прѣдоставена, не на М., а Марию, който до скоро билъ подъ неговото вѣдомство, и току-що билъ произведенъ консулъ. М. се покорилъ, отишелъ въ Римъ, билъ приетъ съ триумфъ, и слѣдъ нѣколко години произведенъ цензоръ. По-сетнѣ М. прѣдпочелъ да отиде въ изгнание (на о-въ Родосъ) отколкото да постжпи противъ убѣждението си. Скоро билъ повиканъ пакъ въ Римъ, и приетъ съ истински триумфъ. Не е извѣстно кога е умрѣлъ тоя рим-

лянинъ, славенъ съ непрѣклонната си добродѣтель, съ достойнство на характера и мжжеството си, и който ималъ само единъ недостатъкъ, гордостьта. М. съчинилъ нѣколко рѣчи, писма и др.; нъ всичкитѣ тия съчинения сж изгубени, както и самата му биография, написана отъ Плутарха. — *Квинтъ М. Благочестиви (Pius).* Синъ на М. Нумидийски, нареченъ така поради усилията, които положилъ, да се повика баща му назадъ отъ заточението; прѣзъ междуособната война, единъ отъ главнитѣ пълководци на Сила; побѣдилъ въ Испания Сертория; умр. въ званието великъ жрецъ.

Метеоренъ. 1) Който се отнася до метеоритѣ. 2) Който зависи отъ врѣмето: *метеорни растения* сж растения, които се свиватъ или распущатъ споредъ каквото е врѣмето.

Метеоризмъ, гр. Въ *медиц.* издуване на корема (отъ *газове*).

Метеорити, просто *метеори*, или *аеролити* сж каменни или желѣзни маси, които падатъ на земята отъ небесното пространство, когато обикновено се виждатъ особени свѣтли и звукови явления. М. сж били извѣстни отъ дълбока старость; спомени за м. по стари ржкописи се срѣщатъ у Ливия, Плутарха и други писатели. Въ старо врѣме тия камене се обожавали; въ Емеса, въ Сирия, на слънцето се кланяли подъ формата на единъ черенъ камень, за който казвали, че билъ паднжлъ отъ небето; въ това отношение и сега е забѣлѣжителенъ черний камень на *Кяабето* въ Мека, който е 2 метра високъ. Една особеность на вънкашната повърхность на М. е стопена черна кора. Отъ небесното пространство м. влизатъ въ атмосферата на земното кжбо съ скорость отъ 30 до 60 метра на секунда. Съпротивлението на въздуха скоро унищожава голѣма часть отъ скоростьта. Унищожената енергия на движението се обръща на топлина, която е доста да нажеже м. и да го стопи извънъ. Летенето на м. прѣзъ зимната атмосфера е толкова непродължително, че развиваната на повърхностьта на м. топлина не сполучва да проникне дълбоко въ него; само горната часть се стопява и образува на повърхностьта една тънка, черна, наврѣменѣ матова, наврѣменѣ гладка и блескава кора, която е единъ отъ най-важнитѣ бѣлѣзи на м. Скоро слѣдъ падането си м. обикновено бива горещъ. Числото, размѣритѣ и тежината на метеорнитѣ камене при едно падане сж много различни; често пада само единъ камень, понѣкога нѣколко едри камене, а понѣкога едноврѣменно сж падали нѣколко хиляди камене на голѣмина отъ орѣхъ до човѣшка глава, сжщи камененъ дъждъ, както напр. въ Пултускъ на 18 (30) януар. 1868. Голѣмината и тежината на каменетѣ се колебажтъ въ прѣдѣлитѣ отъ нѣколко дециметра до 1—2 метра на диаметритѣ и отъ много стотини килограма до най-ситния прахъ, така наречений *космически прахъ*. Падането на м. се придружава отъ звукъ, който сравняватъ съ топовния гърмежъ; повечето пжти тоя звукъ достига до насъ още прѣди падането на м.

Съставътъ на м. е интересенъ въ това отношение, че до сега ни въ единъ м. не е намѣрена каквато и да било стихия неизвѣстна на земята. Най-главната роля въ състава на м. игражтъ желѣзото, никелътъ, фосфорътъ, сѣрата, вжгле-

родътъ, кислородътъ, кремнийтъ, магнийтъ, варийтъ, алуминийтъ; освѣнъ това, срѣщатъ се: водородъ, азотъ, хлоръ, литий, и др. Една отъ най-важнитѣ съставни минералогически части, извѣстни само въ м., е никелистото желѣзо (сир. самородно желѣзо въ сплавъ съ по-голѣмо или по-малко количество никелъ).

Падането на м. се вижда сравнително рѣдко; въ цѣла Европа на годината се случватъ три падания на м.

Происхождението на м. е още прѣдмѣтъ на изучение. Старото прѣдположение, че м. сѫ камене, исхвърлени съ необикновена сила отъ волканитѣ на нашата земя и които се въртѭтъ за нѣколко врѣме заедно съземята, па най-сетнѣ се връщатъ на нея, отдавна е оставено. Сега е общоприета теорията, че тия камене сѫ чужди на земята; различия има само въ възгледитѣ за какъ се образуватъ м. Хипотезата за битието на планетитѣ, сир. че тѣ сѫ станѫли отъ сгѫщавани па́ри на слънцето; продължителното откриване до сега незабѣлѣжени планети между орбититѣ на Марса и Юпитера, безбройнитѣ множества комети, които минуватъ прѣзъ нашата система по всички посоки, и чувствително се измѣняватъ и на обемъ и на орбита, — всичко това ни приготвя за идеята, че може да сѫществува вещество въ междупланетнитѣ пространства, подъ всѣкакъвъ образъ и въ всѣкакви условия. За да си обяснѭтъ м., прѣдполагатъ, че сѫществуватъ отдѣлни маси отъ това вещество' които се въртѭтъ всѣка по независима орбита и всѣка се привлича отъ земята, когато въ движението си около слънцето ѭ приближи. Прѣдполагатъ още, че има цѣли свързани помежду си системи такъви малки маси, различно сгрупирани, които образуватъ пръстени или пояси около слънцето. Прѣсичането на земната орбита отъ такъви пояси би обяснило периодическитѣ цорои м. За видоизмѣнения на сѫщото явление се иматъ и *падаѫщитѣ звѣзди*.

Метеорология, *гр.* Часть отъ физиката, учение за метеоритѣ или явленията въ атмосферата. Тая наука е била токо-речи неизвѣстна у староврѣменнитѣ, макаръ атмосфернитѣ явления и да сѫ привличали отъ най-старо врѣме тѣхното внимание. Аристотель е написалъ едно *съчинение върху метеоритѣ*. Теофрастъ, Цицеронъ, Виргилий и други староврѣменни учени сѫ писали и тѣ върху прѣдмѣта; нъ понеже тѣ сѫ били съвсѣмъ невѣжи въ всичкитѣ отдѣли на физиката, обясненията имъ сѫ необходимо тъмни, и често смѣшни и нелѣпи. Въ срѣднитѣ вѣкове м. оставала все въ заспалото си състояние. Видимата неправилность и непослѣдователность на атмосфернитѣ явления, е била главната прѣчка да се открѭтъ законитѣ на тия явления па и напрѣдъкътъ въ м. е билъ невъзможенъ доклѣ не се изнамѣрили инструменти за измѣрване температурата, налѣгането, влагата и електричеството на въздуха. Историята на м. обикновено захващатъ отъ изнамѣрването на барометра. Това откритие на тежината или налѣгането на атмосферата, направено отъ Торичели въ 1643, е било първата крачка въ напрѣдъка на М. Изнамѣрването и постепенното усъвършенствувани на термометра въ сѫщия вѣкъ е била друга, още по-голѣма крачка напрѣдъ. Многогодишнитѣ метеоро-

логически наблюдения въ различни мѣста на земната повръхность показали, че атмосфернитѣ явления, които напрѣдъ изглеждали толкова нередовни и каприциозни, иматъ удивителна взаимна свръска и послѣдователность и сѫ подчинени на закони, и че видимата имъ случайность происхожда само отъ силното влияние на мѣстни причини. Метеорологическитѣ явления зависѫтъ отъ топлината, отъ свѣтлината и отъ електричеството. Въ просвѣтенитѣ държави сѫ учредени въ сегашно врѣме метеорологически дружества, които всѣкидневно помагатъ за напрѣдъка на тая нова наука; първото метеорологическо дружество е основано въ Франция, въ 1853. Всѫдѣ въ тия държави, въ разни мѣста, има вече устроени метеорологически обсерватории, въ които се правѭтъ редовно метеорологически наблюдения. Една такъва обсерватория у насъ има въ София.

Метеорологъ, гр. Човѣкъ, който се занимава особено съ метеорологията.

Метеоръ (гр. *метеоросъ*, издигнѫтъ, който става въ въздуха). 1) Въ най-обширенъ смисълъ, въздушно или атмосферно явление, — всѣко явление, което става въ атмосферата: мъглитѣ, облацитѣ, вѣтърътъ, дъждътъ, градътъ, снѣгътъ, росата, свѣткавицата, гръмотевицата, сѣверното и южното сияние, небесната дѫга и др. 2) Въ тѣсенъ смисълъ, свѣтло тѣло, което бързо се показва и изгубва на небето; когато види това явление, народътъ казва, че пада звѣзда (виж. *Метеорити)*. Въ *прѣнос. см.* славна или прочута личность, на която славата трае малко: *той блеснѫ като единъ* м.; блескаво появяване.

Методий. Виж. *Кирилъ и Методий.*

Методий (митрополитъ — *Кусевъ*). Единъ отъ най-дѣятелнитѣ наши пастири, съ 40-годишна дѣятелность по народното дѣло, род. въ Прилѣпъ. Слѣдъ като бѣше учитель въ Македония и дѣловодитель на Благодѣтелното Братство (виж. това име) въ Цариградъ, посвети се на духовното звание слѣдъ разрѣшението на церковния въпросъ. Краснорѣчивъ проповѣдникъ, Нег. В. Прѣосв. служи́ нѣколко години въ Пловдивъ, като дяконъ на митрополита Панарета и въ Цариградъ като протосингелъ на Екзархията; въ това послѣдното качество и управлява́ Екзархията, до когато Нег. Блаж. екзархъ Иосифъ отсѫтствува́ въ Пловдивъ, за да благорасположи къмъ българския народъ европейскитѣ комисаре-учредителе на основния законъ на Източна Румелия. Слѣдъ това заминѫ и довърши духовнитѣ си науки въ Русия. Буденъ стражъ на православната вѣра, Нег. В. Прѣосв. проповѣдва не само устно отъ амвона, а и писмено: той е издалъ единъ редъ книги: *Въспитанието въ духа на християнството или Безбожието води къмъ безнравственость, създава тирания, отчаяние и социални нещастия* (Казанлъкъ, 1895); *Безбожието като послѣдно заблуждение*, слово (Каз., 1895). На шипченскитѣ тържества въ 1902, при освещението русската църква-паметникъ, митрополитъ М. не се стѫписа по никакви съображения отъ испълнението на длъжностьта си и доби тацитното нъ тържествено припознаване отъ руситѣ на нашата народна църква като еднакво православна съ другитѣ народни православни църкви: гръцка, русска, румѫнска, сръбска и др. По ини-

ционтивата и подъ настойничеството на митр. М., въ Стара-Загора е учреденъ благотворителенъ комитетъ *Св. Иванъ Милостиви*, който е прѣдприелъ похвалната задача да залѣси околнитѣ връхове на града. Това прѣдприятие, отъ голѣма важность както въ хигиеническо, така и въ селско отношение, е вече доста напрѣднжло, споредъ съобщенията на печата.

Методика, гр. Наука за методитѣ или способитѣ, по които се изучаватъ наукитѣ.

Методисти. Секта отъ англиканската църква, основана въ Англия отъ Уесли (род. въ 1703 — умр. въ 1791). Тая църква задържа епископитѣ, нъ приима вѣроученията на англиканската църква съ измѣнения. Тя вече има много послѣдователе въ Англия, въ Ирландия и въ Шотландия, нъ още повече въ Съединенитѣ Държави, дѣто числото имъ надминува три милиона. Начинателетѣ на тая секта поддържали, че трѣбвало да се прѣобразуватъ общественитѣ и частнитѣ нрави и всичко да се тури въ редъ по една метода; оттамъ добила и името си *методисти*. Отъ тая секта сж се развили до сега и други: *Протестанска методистка църква*, основана въ Америка въ 1830, която отхвърля епископството; *Свободна методистка църква*, основана въ 1860, и др.

Методиченъ или **методически,** гр. Основанъ на нѣкои правила, изложенъ въ единъ редъ.

Метолъ. Едно мазно вещество, което се съдържа въ дървения спиртъ.

Метонимия, гр. Риторическа фигура, въ която причината се зима намѣсто слѣдствието, прѣдмѣтътъ, който съдържа нѣщо, намѣсто съдържанието и д. т.; примѣри: той живѣе отъ труда си, намѣсто живѣе отъ каквотото печели съ труда си; той испи цѣлата чаша, намѣсто испи съдържанието ѝ.

Метономазия, гр. Замѣнение на собствено име съ дума отъ другъ езикъ, която го прѣвожда; напр. *Цариградски* намѣсто *Стамболски*.

Метопоскопия, гр. Искуство да се познава характеръть на човѣка, па и минжлата и бждщата му сждба по лоба и лицето му. М. е била извѣстна вече на римлянетѣ, и съ нея се занимавали въ срѣднитѣ вѣкове. **Метопоскопически.** Който се отнася до метопоскопията.

Метохия. Западната часть на косовски виляетъ, състои отъ едно плодородно и голѣмо поле, успоредно съ Косово поле. Прѣзъ М. тече Бѣли-Дримъ отъ сѣв. къмъ югъ. Главний градъ на М. е *Призрѣнъ;* въ М. е и градецъ *Ипекъ*.

Метреса, фр. Държанка, незаконна жена.

Метрика или **метрическа книга,** гр. Списъкъ на роденитѣ, вѣнчанитѣ и умрѣлитѣ.

Метрическа система, гр. Система на мѣрки, на теглилки и на монети, която има метръгъ за основа. — Тая система, въведена най-напрѣдъ въ Франция, по-сетнѣ въ други страни, се въведе и у насъ. Виж. *Метръ*. — **Метрически.** 1) Който се отнася до метриката. 2) Който се отнася до мѣркитѣ и теглилкитѣ, на които единицата е метрътъ. — **Метрическо свидѣтелство.** Свидѣтелство за раждане и кръщение. — **Метрономъ.** Уредъ, който служи за точно опрѣдѣление темпа, по който една музикална пиеса трѣбва да се испълни.

Метрорея, гр. Течение отъ матка. — **Метроскопъ**. Инструментъ за изслѣдване матката.

Метръ (гр. *метронъ*, мѣрка). 1) Единица на мѣркитѣ за дължина въ Франция и въ други страни, па и у насъ. 2) Мѣрка, размѣръ на стихове. — До 1789 год. въ свѣта е имало само измѣняеми мѣрки (лакътъ, кракъ, палецъ и др.) По него врѣме въ Франция дошло на умъ на нѣкои учени да земжтъ за единица на мѣркитѣ една мѣрка отъ природата, една опрѣдѣлена часть отъ повръхностьта на земното кжбо. *Деламбръ* и *Мешенъ* прѣмѣрили единъ земенъ меридианъ, и 40-милионната часть отъ тоя меридианъ се нарекла *метръ*. Метрътъ се зелъ за единица на мѣркитѣ за дължина и станжлъ основата на метрическата система. За да не става нужда да се правжтъ нови прѣсмѣтания, направили единъ образцовъ метръ отъ платина, по който сж направени провѣрителнитѣ метри и обикновенитѣ метри. — Метрътъ има 3 крака или 1,471 търговски (чаршиски) аршина, 1,538 лакти (ендезета), 1,319 зидарски (дюлгерски) аршина.

Мефистофелъ (гр. *ми*, не; *фосъ*, *фотосъ*, свѣтлина; *филео*, обичамъ). Собствено, който не обича свѣтлината. Синъ на тъмнината, зълъ духъ, дяволъ. — Име на дявола въ Гетевата трагедия *Фаустъ*, което заелъ отъ едно старо народно сказание.

Мефитида, *лат.* Баснословна богиня на зловонието; имала храмъ въ долината на Кремона.—**Мефитизмъ**, лат. Вредително испарение, задушливо зловоние. — **Мефитически.** Зловоненъ, наситенъ съ заразни испарения.

Мехадия. Унгарски градецъ, близо до Румжния, 23 килом. на сѣв.-зап. отъ Оршова и 9 килом. на зап. отъ румжнския прѣдѣлъ, на Бѣла-Рѣка (подпритокъ на Дунавъ чрѣзъ Черна); 2,100 жит. (власи); забѣлѣжителенъ по ближнитѣ (4 килом. на юго-ист. отъ града) минерални води, *Херкулесбадъ*, най-много посѣщаваний унгарски курортъ. М. (стар. *ad Mediam*) е упазила много дири отъ римската епоха. Тя има и развалини отъ една крѣпость, която е играла нѣкаква роля въ войнитѣ съ турцитѣ. Херкулесовитѣ бани (*Thermae Herculis*), прочути вече въ римско врѣме, сж били посѣщавани отъ императори, генерали и други важни личности, които сж оставили много надписи.

Механизмъ, *гр.* Устройството или направата на машина или другъ какъвто и да било уредъ; съ други думи, съединение на отдѣлни части въ едно цѣло, на което вжтрѣшната свръска, па и взаимното отношение на частитѣ една къмъ друга, особено относително движението, сж основани на законитѣ на механиката. — **Механика.** Часть отъ математиката, която изучва законитѣ на равновѣсието и на движението на тѣлата; споредъ това, тя се дѣли на *Статика* — учение за равновѣсието на тѣлата и на *Динамика* — учение за движението на тѣлата, подъ влиянието на дѣйствужщи сили. *Практическата* М. или технологията е приспособение на теоретическата М. въ правене машини. — **Механикъ.** Сжщото, каквото е машинистъ. — **Механически.** 1) Основанъ на законитѣ на механиката. 2) Сжщото, каквото е машиналенъ. 3) **Механически искуства** — искуства, които изискватъ употрѣбението на ма-

шини. 4) **Механически трудъ**, работа, въ която умътъ нѣма, така да речемъ, никакво участие.

Мехитаръ. Основатель на арменското калугерско братство на *мехитариститѣ*, род. въ 1676 въ Савастъ (Кападокия) умр. въ 1749. М., откакъ посѣтилъ главнитѣ монастири въ Армения, Сирия и Кипъръ, отишелъ въ 1700 въ Цариградъ, дѣто се трудилъ да въдвори религиозенъ миръ между арменцитѣ. Като не можалъ да сполучи, той се оттеглилъ (1710) въ Морея, дѣто направилъ единъ монастирь и папа Климентъ XI припозналъ новия орденъ. Когато турцитѣ нахлули въ тая земя, въ 1717, той бѣгалъ съ по-голѣмата часть отъ ученицитѣ си въ Венеция; тамъ придобилъ отъ сената да му се отстжпи на вѣчни врѣмена малкий островъ Св. Лазаръ въ венецианския заливъ, дѣто основалъ новъ монастирь съ печатница. М. е авторъ на единъ *арменски рѣчникъ* (1749—51), трудъ много цѣненъ, прѣдъ видъ на упадъка, въ който била тогава арменската книжнина; *арменска граматика* (1740); *Тълкование на евангелието отъ св. Матея* (1737), и др. Мехитариститѣ сж обогатили много арменската книжнина съ трудоветѣ си. При това, тѣ иматъ училища въ Венеция, въ Парижъ въ Цариградъ, въ Трапизонъ, въ Трансилвания и др. Мехитаристи има и въ Вѣна, дѣто притежаватъ единъ монастирь и една арменска и чуждестранна печатница; ала това братство се е отдѣлило отъ венецианското въ 1773.

Мехмедъ. 1) Име на нѣколко арабски князове въ Испания, отъ XIII до XV вѣкъ. 2) Арабски халифъ на Кордова, въ Испания (852—885).

Мехмедъ Али. Първий подкралъ на Египетъ, по народность *помакъ* (българомохамеданинъ) споредъ най-новитѣ издирвания (виж. изучението *Мидхатъ Паша* въ вѣст. *Народни Права*, отъ бр. 70 нататъкъ, 1901 год.), а не арнаутинъ, както твърди К. Иречекъ; род. въ кавалското село *Мустратлж*, както го наричатъ помацитѣ, или *Нусретли*, както го пишжтъ турцитѣ, прѣзъ 1769,—сжщата година, въ която се родили Наполеонъ и Уелингтонъ. Синъ на ага и сираче отъ малъкъ, той билъ прибранъ и отгледанъ отъ кавалския мюдюринъ, който го и оженилъ за една отъ дъщеритѣ си; въ 1799, билъ испратенъ въ Египетъ на чело на единъ отрядъ отъ 300 еничаре да се бие среща Бонапарта. Той се отличилъ въ битвата при Абукиръ (1799) и съ ума и храбростьта си обърнжлъ на себе си всеобщо внимание. Слѣдъ оттеглюването на французетѣ, той съборилъ Хосревъ паша, турский управитель на Каиро, и, въсползуванъ отъ борбата на мамелюкитѣ среща пашитѣ на Турция, създалъ си една мощна партия и се прогласилъ египетски паша (1806). Портата била принудена да го припознае. Той се утвърдилъ още повече на тоя постъ като истрѣбилъ по-голѣмата часть отъ мамелюкитѣ (виж. тая дума), които до тогава на дѣло управлявали Египетъ (1811). На другата година, той почнжлъ среща вахабититѣ (виж. тая дума) въ Арабия една война, която слѣдъ шесть години свършилъ синъ му Ибрахимъ, чиито побѣди распространили египетската власть надъ Хеджасъ. Другъ неговъ синъ, Исмаилъ, испратенъ въ Нубия, покорилъ Кордофанъ, Донгола, Шенди и Сенааръ (1822)

и отворилъ пжтъ за голѣма търговия съ черни робе изъ вжтрѣшностьта на Африка. Около това врѣме, той почнжлъ да прѣустроява войската си по нѣщо като европейски начала, построилъ флота, издигнжлъ крѣпости, арсенали и др. Въ войната на гръцитѣ за независимостьта той испратилъ на помощь на султана една войска отъ 24,000 души и една флота отъ 63 военни кораба, заедно съ 100 прѣносни. Ибрахимъ командувалъ тия сили. Нъ флотата била съсипана при Наварино въ 1827. Като цѣна на съдѣйствието си, М. А. добилъ управлението на о-въ Критъ, ала това не го задоволило; и слѣдъ двѣ-три години, подъ прѣдлогъ че нѣкои забѣгнжли фелахи намѣрили прибѣжище въ Сирия, испратилъ една войска да завоевае тая земя, подъ началството на Ибрахимъ паша, който, съ побѣдата си при Коня (8 декем. 1833), докаралъ Турция до края на пропастьта: коненската побѣда му отворила пжтя за Цариградъ. Европейскитѣ сили се намѣсили: нъ пакъ султанъ Махмудъ билъ принуденъ да подпише единъ договоръ (22 априлъ 1834), по който Сирия се отстжпяла на М. А., съ условие да бжде васалъ на султана.

Въ 1838, М. А. поискалъ да се припознае управлението на Египетъ наслѣдствено въ неговото семейство; отказътъ на Портата докаралъ нова война. Турцитѣ били пакъ побѣдени отъ Ибрахимъ паша при Низибъ (12 юн. 1839); европейската дипломация пакъ спрѣла военнитѣ дѣйствия. Абдулъ-Меджидъ, който токо-що билъ наслѣдилъ Махмуда, далъ на М. А. подкралството на Египетъ наслѣдствено; нъ въ сжщото врѣме М. А. билъ принуденъ да повърне на Турция Сирия съ Критъ.

Когато билъ на 76 или 77-годишна възрасть М. А. дохождалъ въ Цариградъ (около 1845—1846), отъ дѣто отишълъ да споходи родното си мѣсто. Тамъ, въ с. Мустратлж, той построилъ хубава джамия съ приходъ, а така сжщо и въ градъ Кавала. Казватъ, че по това врѣме българетѣ и нему се молили да ходатайствува прѣдъ султанъ Абдулъ-Меджида да имъ позволи да си съградѭтъ въ Цариградъ български храмъ.

Всрѣдъ войнитѣ М. А. не изоставялъ мирнитѣ работи. Токо-речи може се каза, че той въвелъ обработването на памука, синилото и захарьта въ Египетъ; очистилъ съвсѣмъ страната отъ разбойници и обираче отъ Абесиния до устията на Нилъ; установилъ въ Египетъ една система народно образование, па и самъ, на 46 години, се научилъ да чете. Да не били почнжли старческитѣ немощи, той щѣлъ да стане вь пълния смисълъ на думата — възродительтъ на Египетъ. На старо врѣме, той се полишилъ и, най-сетнѣ, въ 1848, отстжпилъ подкралството на сина си Ибрахима (виж. това име). Той умрѣлъ въ 1849. Виж. Mauriez, *Histoire de Mehemed Ali* (Парижъ, 1855).

Мехмедъ Али *паша* (сжщото му име *Karl Detroit)*. Турски генералъ, по народность германецъ, род. въ Магдебургъ въ 1827. На младо врѣме побѣгнжлъ въ цариградското пристанище отъ единъ мекленбургски бригъ, въ който служилъ. Въ турската столица намѣрилъ покровителство у Али ефенди (отпослѣ прочутий великъ везирь Али паша), прѣминжлъ въ мохамеданството и постжпилъ въ военното училище, отъ което излѣ-

зълъ въ 1853 офицеринъ; въ крымската война заслужилъ расположението на Омеръ паша, въ чийто щабъ служилъ въ войната среща Черна-Гора, отъ 1861—62. Въ началото на 1870 се отличилъ съ енергичното си потжикване разбойничеството на гръцката граница; командуваше отъ 1875—76 отдѣленъ корпусъ въ Босна. Въ 1877 отъ 18 юлий замѣсти Абдулъ Керима като главнокоманджжщъ на турската армия въ България, нъ нищо рѣшително не можа да прѣдприеме среща руситѣ, понеже Сюлейманъ паша не щя да се съедини съ него. Въ края на септемврия биде повиканъ назадъ, по причина на несъгласие съ Хасанъ паша, командантъ на египетскитѣ войски, и съ ново пълномощие испратенъ въ София. Въ 1878 бѣше втори турски пълномощникъ на Берлинския конгресъ, послѣ назначенъ главнокоманджжщъ въ Албания, дѣто сжщата година биде убитъ отъ размирници.

Мехмедъ Балтаджи. Великъ везирь въ врѣмето на султанъ Ахмеда III, билъ първенъ дървоцѣпачъ. Слѣдъ като се искачвалъ по долнитѣ стжпала на иерархическата стълба, па може би прѣскачалъ понѣйдѣ, стигнжлъ на везирството въ 1706, билъ пакъ повиканъ на везирството въ 1710, и потеглилъ среща Петра Велики, когото загръчилъ по брѣговетѣ на Прутъ, и когато се задоволилъ да го накара да подпише миръ. Обвиненъ въ подлость и измѣна отъ шведския краль Карла XII, той билъ заточенъ въ Лемносъ, дѣто умрѣлъ въ 1713.

Мехоаканъ *(Mekhoacan)*. Мексиканска държава или область, една отъ 9-тѣ държави на Тихи океанъ, 6-а отъ мексик. държави по население; простр. 61,400 чет. килом. и насел. 784,108 жит. Тая държава е цѣла въ тропическия поясъ. Произведения: злато, сребро, желѣзо, мѣдъ, соль, царевица, синило и др. Гл. гр. М*ореля* или Валадолитъ. — М. е билъ завоеванъ отъ испанцитѣ въ 1524.

Мехомия. Градецъ, ц. на каза Разлогъ, около 40 килом. на юго-зап. отъ Неврокопъ, близу до изворитѣ на Места; 4,970 жит., отъ които 3,200 българе християне, 1,460 българе мохамедане, 80 турци, 30 власи, 200 цигане *(Кжнчовъ)*. Доста събуденъ градецъ.

Меценатъ *(Кай Цилний)*. Римски патриций, любимецъ на императора Августа, покровителствувалъ ученитѣ и поетитѣ, Хорация, Виргилия и др., за което и тѣ го въспѣвали съ прѣувеличени похвали. Виж. Frandsen, *Histor. Untersuchungen über Mäcenas* (Алтона, 1843). Сега това име е станжло нарицателно за всѣкой покровитель на ученитѣ и хждожницитѣ.

Мецово. Градъ въ Янински вилаетъ, 30 килом. на ист. отъ Янина, близу до едноименната клисура, чрѣзъ която се съобщава Епиръ съ Тесалия; 7,000 жит., повечето цънцаре. Стоварище на търговията между Янина и Трикала, М. е далъ името си на планина Мецово (стар. Пиндъ), която дѣли Битолско отъ Янинско.

Мецъ. Главенъ градъ на германски Лоренъ, область отстжпена отъ французетѣ Германий въ 1871, при вливането на Сѝель въ Мозель, 316 килом. (393 по желѣзница) на сѣв.-ист. отъ Парижъ; 59,715 жит., отъ които 20,000 войници на гарнизонъ. Университетъ, академия на наукитѣ; много фабрики и доста голѣма търговия. Най-силната крѣпость въ Алзасъ-Лоренъ. Прѣзъ августъ, 1870, Ба-

зенъ биде принуденъ да се оттегли въ М. съ армията си; и слѣдъ 72-дневна обсада, прѣзъ която никакво опитване не се направи да се земе градътъ насила, Европа съ очудване се научи за прѣдаването на М., чрѣзъ което 180,000 войници и грамадни военни складове паднжха въ германски ржцѣ (окт. 15 1870) М. тогава бѣше главната твърдина на Франция въ сѣв.-източния ѝ прѣдѣлъ. Виж. *Базенъ*. — М., *Диводрумъ* у галитѣ, *Медиоматрика* у римлянетѣ, въ врѣме на франкитѣ билъ столица на Австразия, а въ 1552 присъединенъ на Франция.

Мечоаканъ. Сжщо, каквото е Мехоаканъ.

Мечоаканъ, исп. Бѣлъ ревенъ, растение въ южна Америка, на което кореньтъ има слабително дѣйствие.

Мечоносци. Въ срѣднитѣ вѣкове, име на ливонски орденъ, на който членоветѣ носили като отличителенъ знакъ бѣла мантия съ червенъ кръстъ и мечъ изображени на нея. Въ XII вѣкъ въ Ливония почнжли да прѣбиваватъ нѣмски мисионере и кръстоносци. Въ 1237 ливонский орденъ се съединилъ съ нѣмско-пруския орденъ. Първеоь минувалъ за подчиненъ нему, нъ отпослѣ станжлъ пакъ независимъ. Въ 1501-5 орденътъ водилъ борба съ Москва. Въ 1558-82 той пакъ воювалъ съ Москва. Нъ още въ 1561 той се распокжсалъ, и когато Ливония минжла въ ржцѣтѣ на шведитѣ (1621) и послѣ — на руситѣ (1710) той въ никаква форма не сжществувалъ.

Мечка. Грабливо животно, съ дебело тромаво тѣло, кжса опашка, дълги крака, добрѣ развити зжби, ходи съ цѣлото сиходило. Храни се съ месото на тооплкръвнитѣ и студенокръвнитѣ, па и съ плодове и медъ. Ноктитѣ му сж много закривени, нъ нехватливи. — *Обикновената* или *сивата мечка (Ursus arctos)* е най-голѣмото месоядно животно въ Европа, и достига надлъжъ отъ 160 до 190 сантим. Тѣлото ѝ е обрасло съ сивокафява козина. Вжди се по цѣла Европа, сѣверна Азия, и въ сѣверна Америка у гориститѣ страни. На човѣка напада само когато я раздразни и когато е много изгладнѣла. Може да плува и да се катери. Зимѣ се крие въ дупката си, дѣто спи въ летаргия; излиза понѣкога само кога е хубаво врѣмето. Уловена отъ малка, може да се приучи на разни игри. Кожата ѝ доста се цѣни, па и месото ѝ е вкусно. *Черната* или *американската* м. е по-свирѣпа отъ *сивата* м. Морската м. *(Ursus maritimus)* е още по-свирѣпа и се храни главно съ риба и тюлени; живѣе побрѣговетѣ на Бѣло море и Ледовити океанъ. Кожата ѝ се цѣни високо.

Мечниковъ (*Иля*). Съврѣмененъ русски зоологъ и патологъ, род. въ харковската околность въ 1845. Училъ се въ Харковъ до 1864, а довършилъ наукитѣ си въ Гисенъ, Гетингенъ и Мюнхенъ до 1867, и билъ професоръ на зоологията въ Одеса отъ 1870 до 1882. Отъ 1886 завеждалъ одесската бактериологическа станция. Сега въ Парижъ завежда едно отдѣление въ Пастйорския институтъ. На М-та дѣятелность се дължжтъ нѣколко важни трудове по зоологията, антропологията и патологията; и той минува, заедно съ А. О. Ковалевски, за основательтъ на съврѣмената ембриология на безгръбначнитѣ. Голѣмо значение сж имали въ науката и неговитѣ изслѣдва-

ния, които се отнасятъ до борбата на организма на животнитѣ съ бактериитѣ и други болезнетворни организми. Най-забѣлѣжителнитѣ отъ ембриологическитѣ му трудове сѫ за *Ехинодермитѣ*, за *Насѣкомитѣ*, за *Мириаподитѣ*, за *Червеитѣ*, за *Раковиднитѣ*. Голѣма частъ отъ научнитѣ му трудове сѫ вмѣстени въ разни русски и задгранични списания.

Мечта. 1) Въображаемо прѣдставление за единъ прѣдмѣтъ, което има твърдѣ малко или дори нѣма нищо общо съ истината. 2) Празно безпрѣдмѣтно скитане на въображението. — **Мечтаѭ**. Занимавамъ се съ мечти. Оттука *мечтание, мечтателенъ, мечтатель*.

Мечъ. Ножъ. Въ старо врѣме, м. сѫ били ножове обикновено отъ двѣтѣ страни остри, съ право и широко острило. М. сѫ били въ употрѣбение у староврѣменнитѣ гръци, римляне, евреи, персяне и особено у рицаретѣ въ срѣднитѣ вѣкове. Персянитѣ, германцитѣ и галитѣ носяли м. както въ мирно, така и въ военно врѣме; а гръцитѣ и римлянетѣ го припасвали само въ врѣме на война. Пѣхотата го носила на дѣсната, а конницата — на лѣвата страна. М. на франкитѣ билъ кѫсъ, тежъкъ, тѫпъ, и се носилъ отлѣво, на верига.

Мешхедъ. Персидски градъ, ц. на обл. Хорасанъ, 750 килом. на сѣв.-ист. отъ Техеранъ, 300 килом. на сѣр.-зап. отъ Хератъ; 70,000 жит. Най-важний търговски и промишленъ градъ въ сѣв.-източна Персия. Джамии и гробници, които привличатъ всѣка година повече отъ 50,000 поклонници.

Мешенъ *(Пиеръ)*. Французски астрономъ-академикъ, род. въ Лаонъ, умр. въ Кастелонъ, въ Испания (1744—1805); училъ се нѣколко врѣме въ училището *des Ponts et chaussées*, което билъ принуденъ да напусне по нѣмане срѣдства. Слѣдъ това прѣдавалъ математика, като посвещавалъ всичкото си свободно врѣме на астрономията. Лаландъ издѣйствувалъ да му се даде служба правителственъ хидрографъ. Въ това качество М., между друго, изслѣдвалъ теорията на затменията, прѣсмѣтнѫлъ орбититѣ на 24 комети, и открилъ 11. Нъ М. е най-много извѣстенъ по това, че заедно съ Деламбра измѣрилъ единъ градусъ на меридиана между Дюнкеркъ и Барцелона да служи за основа на метрическата система. Той умрѣлъ въ Испания, когато пакъ отишелъ да мѣри една дъга на меридиана. Трудоветѣ му сѫ малко и състоѭтъ отъ записки, които се намиратъ въ *протоколитѣ* на академията на наукитѣ и въ Деламбровото съчинение: *Base du système métrique décimal*.

Ми. Въ *муз.* трета нота на гамата.

Миазма, гр. Врѣдително испарение, зараза. — **Миазматически**. Заразителенъ.

Миако. Виж. *Киото*.

Мигдалилъ. Нефталимовъ градъ, близу до брѣга на Галилейско море, 5 килом. на сѣв.-зап. отъ Тивериада *(Библ.)*.

Мигренъ, гр. (соб. зн. *половина черепъ*). Болене на часть отъ главата, състои отъ невралгия на нервитѣ на главата. Болний трѣбва да лежи спокойно въ прохладна тъмна стая, далечъ отъ всѣкой шумъ, занятие и душевно вълнение; краката му да се държѫтъ на топло, а главата му на прохлада; полезни сѫ продължителнитѣ поемания въздухъ и прохладителнитѣ пития. Истинска помощь принася електрическото лѣкуване.

Мигронъ. Градъ въ околностьта на Гай, на сѣв. отъ Михмасъ *(Библ.)*.

Мида. Безгръбначно животно, съ меко и лигаво тѣло, затворено въ двѣ длъгнести черупки, които отвънъ биватъ тъмно-зеленикави, а отвжтрѣ бѣли. Гърбътъ на м. е заловенъ у горнитѣ два края на черупката съ една яка жила, която може да ги отваря. М. нѣма глава. Устата ѝ се намиратъ на прѣдния край на тѣлото. Тя диша съ хрилѣ. На долната часть, въ срѣдата на тѣлото, е расположенъ единъ меснатъ израстъкъ, нареченъ кракъ, съ който м. пълзи — движи се; защото не може да плава. М. живѣе въ водата — моретата, рѣкитѣ, блатата, езерата — на дъното. Храни се съ гнили нѣща и дребни животинки, които гълта цѣли. Размножава се чрѣзъ яйца, прилични на хайверъ. Не принася врѣда, ала и ползата ѝ е малка: месото ѝ, ако и да се яде, е нехранително и жилаво. Морската м. е по-вкусна отъ рѣчната.

Мидасъ. Име на много фригийски царе, отъ които най-прочутий е М., Гордиевий и Цибелиний синъ, и Орфеевий въспитаникъ. Между многото сказания за него е сказанието, че той добилъ отъ Бахуса, каквото побарне да става злато: понеже самата му храна се обръщала на злато, той билъ честитъ да се отърве отъ дарбата на тоя богъ, като се окжпалъ, по заповѣдьта му, въ рѣка Патоклъ; отъ тогава тая рѣка съдържала златенъ пѣсъкъ. Друго сказание прѣдставлява М., че въ едно състезание по пѣнието между Аполона и Пана, далъ наградата Пану. Обиденъ отъ това, Аполонъ надарилъ М. съ магарешки уши (**Мидасови уши**). М. не можалъ да укрие тая грозотия отъ бръснаря си, комуто и заповѣдалъ да пази тайна за нещастието. Бръснарьтъ повѣрилъ тайната на земята, като я заровилъ въ една яма. Израслитѣ на това мѣсто тръстики открили тайната, като повтаряли, кога духалъ вѣтъръ, думитѣ на бръснаря: „Царь Мидасъ има магарешки уши“. М. умрѣлъ въ печаль. *(Басносл.)*.

Миделбургъ. Укрѣпенъ холандски градъ, ц. на обл. Зеландия, въ о-въ Валхеренъ, при устието на Шелда, 81 килом. на юго-зап. отъ Хага; станция на желѣзницата отъ Флесингъ за Бреда; корабоплав. каналъ до западна Шелда; 16,100 жит. Едно врѣме М. е испращалъ кораби въ Индия, Америка и всичкитѣ европейски пристанища; нъ отварянето на Шелда за Анверсъ и други причини много сж намалили вънкашната му търговия. Фабрики. Хубави кжщи. Градски домъ, основанъ въ 1468; хубава кула; градътъ е украсенъ съ 25 колосални статуи на холандски графове и графини. М. брои годинитѣ си отъ IX-и вѣкъ.

Миджоръ. Най-високий връхъ на чипровския балканъ; 2,167 метра надъ морското равнище.

Мидия. Въ старо врѣме, името на една страна въ сѣверо-западни Иранъ, която имала за прѣдѣли на сѣв. Каспийско море, на югъ Персия, на ист. Партия и на зап. Асирия; тя отговаря на сегашнитѣ персидски области Адербиджанъ, Гиланъ, Мазандеранъ и Иракъ-Аджеми. Тая страна станжла независима отъ Асирия около 700 години прѣди Р. Х. и имала за столица *Екватана* (сегаш. градъ *Хамаданъ*). *Мидянетѣ*, жителетѣ на това царство, добили името си, споредъ едни, отъ първия си царь

Меда, а споредъ други (по Св. Пасание) отъ Мадая, 3-я синъ Иаретовъ. Мидянетѣ по езикъ, вѣра и нрави били сродни съ бактрийцитѣ и персянетѣ, и заедно съ тѣхъ съставяли иранския клонъ отъ арийското племе. Мидийското царство достигнжло до мощество и сжществувало до 560 г. прѣди Р. Х., когато послѣдний му царь Астиагъ билъ побѣденъ отъ Кира, М. присъединена на Персия. Слѣдъ смъртьта на Александра Велики, М. станжла владѣние на сирийския царь; а сѣв.-зап. ѝ часть *(Мала М.)* образувала отдѣлно кралство, което сжществувало до врѣмето на Августа. Въ царуването на сасанидитѣ цѣла М. била присъединена изново на Персия.

Мидлсбро *(Middlesbrough)*. Английски градъ (обл. Иоркъ), 70 килом. на сѣв.-ист. отъ Иоркъ; срѣдот. на желѣзници за Хартлпулъ, Нюкяслъ, Дарлингтонъ, Иоркъ и Хуитби; 36,630 жит. Пристанище при устието на р. Тисъ, дѣто се товаржтъ каменнитѣ вжглища, донасини по желѣзница отъ рудницитѣ въ южни Дърхямъ. Срѣдоточие на желѣзарската промишленость въ сѣверна Англия. — М. е новъ градъ; въ 1831 е билъ село.

Миднапуръ. Индийски градъ, бенгал. обл. 160 килом. на юго-западъ отъ Калкута, съ която го съединява единъ каналъ; 33,991 жит. Оризъ, захарь, тютюнъ, памукъ.

Мидхатъ паша. Турски държавникъ, род. въ Ловечъ*) кждѣ 1825, умр. въ Таифъ (Арабия) въ 1884; единъ отъ начинателетѣ на политическата партия въ Турция, извѣстна подъ името *Млада Турция*, която се стреми да възроди Турция въ новъ животъ; ревностенъ партизанинъ на Англия и врагъ на Русия и българетѣ. М. постжпилъ на служба писарь въ Русе на 15-годишна възрасть; посетнѣ прѣминжлъ въ Цариградъ, дѣто добилъ благоволението на Фуадъ паша, и достигнжлъ да стане секретарь на министерския съвѣтъ; слѣдъ 1856 испълнявалъ разни послѣ ходилъ въ западна Европа да изучва учрежденията ѝ. Възвишенъ, въ 1860, на чинъ паша, и назначенъ управитель на Скопие и Призренъ, той въвелъ разни реформи; послѣ, повиканъ въ Цариградъ отъ Фуадъ паша, зе голѣмо участие въ изработването на новия законъ за *виляетить*, който щѣхж да замѣстжтъ дотогавашнитѣ *еялети*, съ цѣль да се съсрѣдоточи управлението. Тоя законъ още отдѣляше испълнителната и сждебната власти. Пръвъ, като образецъ на новото устройство, се уреди виляетътъ *Туна виляети* (Дунавска область*). За валия (гл. управитель) на тая область биде назначенъ М. п.

М. беше вече извѣстенъ на българетѣ въ Търновско отъ 1856, когато бѣ ходилъ въ Търново да изслѣдва обвиняемитѣ по дѣдовата Николова работа (бунтовническо движение въ габровскитѣ планини); тогава много българе бѣ освободилъ отъ затвора. М. п. като ва-

*) Биографитѣ на М. п. споменуватъ Ловечъ като неговото родно мѣсто, а П Кисимовъ, въ статията си въ *Бълг. Сбирка*, твърди, че М. п. е роденъ въ Нишъ, дѣто баща му билъ кадия.

Туна виляети, съ сѣдалище на управл. гр. *Русе*, състоеше отъ слѣднитѣ санджаци; русенский, тулчанский, варненский, видинский, търновский, нишский, софийский.

лия се показа първенъ много любезенъ къмъ българетѣ, — наистина толкова бѣше завладѣлъ българскитѣ сърдца, че българетѣ явно си говорѣхж, че щѣлъ да се побуни среща султана за да отнеме българската область и да се прогласи за български князъ! Портретътъ на М. п., фотографиранъ и литографиранъ отъ българ. живописецъ Г. Данчевъ (отъ Чирпанъ) на малки и голѣми видове, красеше всѣко българско заведение; па нѣкои интелигентни българе съставихж и пѣсень: *Мидхатъ паша, блага душа* и др. и др.

Доста просвѣтенъ, човѣкъ на новитѣ идеи, свободолюбивъ (каквито бѣха изобщо людетѣ на Фуадъ паша и Али паша), М. п. се виждаше да заслужва обичьта и довѣрието на българетѣ, още повече като испърво съчувствуваше съ насъ въ церковната ни расправия съ гръцитѣ. Въ течението на 5-годишното си управление, той разви най-голѣма дѣятелность: коренно прѣобразува управлението, сждилищата и полицията; учреди, покрай главния управителенъ съвѣтъ на областьта, единъ видъ областно събрание, което се събираше всѣка година; създаде градски съвѣти (общински управления); унищожи разбойничеството; обузда и смири вироглавото фанатическо турско население; построи шосетата и мостоветѣ, които заварихме слѣдъ освобождението; нареди въ Русе и други градове заведения за сиромашки дѣца и сирачета и за изучване занаяти; състави сиротски каси; основа болници; отвори въ Русе печатница, въ която, освѣнь официалния на областьта вѣст. *Дунавъ*, печатахж се много български учебници и книги и др. и др. По ходатайството на М. п. правителството назначи покрай турцитѣ и българе за членове на съвѣтитѣ и сждилищата; така сжщо бидохж назначени и мнозина българе на разни други държавни служби: при турцитѣ мютесарифи (окр. управ.) се назначихж и *муавини* (помощници) българе и др. т., а подирь дунавската, учредихж се одринската и солунската области и слѣдъ това захванж се учреждването на такъви въ азиятска Турция.

Нъ заедно съ добритѣ и полезнитѣ прѣобразования, М. п. въведе — умишлено или несъзнателно — западно-европейския развратъ въ областьта; отворихж се кафешантани (кафенета съ пѣвачки) разни съмнителни и съблазнителни странноприемници, заведения и други нечисти домове, до тогава токо-речи неизвѣстни въ Турско, па по-късно и политическото шпионство.

Въ сжщность, прѣобразованията, които М. п. направи, бѣхж за въ полза не на българетѣ, а на турцитѣ. Българетѣ трѣбваше донѣйдѣ да се задоволѭтъ, па да не обръщатъ погледитѣ си къмъ Русия; по-просвѣтеничкитѣ отъ тѣхъ трѣбваше да станѭтъ турколюбци, да забравѭтъ да се грижѭтъ и да радѭтъ за еднородцитѣ си. На помощь на М. п. среща русското влияние му дойдохж особено поляцитѣ, ако тѣ не бѣхж и главнитѣ му побудители.

Най-сетнѣ, между другитѣ полезни и безполезни прѣобразования, които направи въ дунавската область, М. п. намисли да прѣобразува и българскитѣ училища, или по-право, да ги потурчи; той поиска училищата да станѭтъ държавни и българетѣ и турцитѣ да се учѭтъ въ сжщитѣ училища на

турски. За да се тури въ дѣйствие мисъльта му, състави се една комисия отъ турци и българе да изучи проекта за наредбитѣ, по които щѣха да се управляватъ училищата въ областьта. Проектътъ се обнародва въ българския вѣст. *Турция* (виж. *Геновичъ*) въ Цариградъ.

Русенскитѣ българе първи съ негодуване се обявихж противъ тоя проектъ, и протестирахж противъ него. Слѣдъ тѣхнитѣ протести и възражения изстжпи се среща проекта въ вѣстн. *Врѣме* Т. Бурмовъ, а слѣдъ него почнж да пише на французски противъ проекта Драганъ Цанковъ въ *Courrier d'Orient*, а послѣ и самий редакторъ на тоя вѣстникъ (виж. *Жиампетри*). Противъ проектираната наредба доста писахж Тодоръ Икономовъ (виж. това име) отъ Шуменъ, Георги Груевъ (виж. това име) отъ Цариградъ, и още други нѣкои въ Славейковата *Македония*.

М. пашовата мисъль не се осжществи; и затова има да се благодари толкова на съпротивлението отъ българска страна, колкото и на обстоятелството, че враждебничеството на старо-турската партия скоро испрати М. п. за гл. управитель на Иракъ-Араби, отъ дѣто се върнж само слѣдъ три години.

Въ началото на 1867 Т. Ц. Б. К. (виж. *Комитетъ* въ Букурещъ) испрати на султана прочутия си мемоаръ, прѣзъ пролѣтьта се прѣхвърлихж въ България четитѣ на Панайотъ Хитовъ и Филипъ Тотю, а въ 1868—четитѣ на хаджи Димитра и Стеф. Караджата. М. п. потжпка бунтовническото движение, като испроводи на бѣсилката или на заточение въ Диаръ-Бекиръ много интелигентни българе, нѣкои само по подозрѣние. По тая причина, той остава повече извѣстенъ у насъ като български *джелатинъ* (палачъ), *свирѣпъ*, *жестокъ*, *убиецъ*. Освѣнь това, той бѣ ни направилъ и пакостьта, като бѣ населилъ въ България, особено въ чисто български землища, черкезитѣ, разорителетѣ на отечеството ни въ 1876 (виж. *Априлско възстание*).

Въ 1872, М. п., вече извѣстенъ водитель на реформаторската партия, станж за нѣколко мѣсеца (отъ 20 юл. до 7 окт.) великъ везирь слѣдъ падането въ немилость на Махмудъ Недима (виж. това име). По-сетнѣ, всрѣдъ кризата, прѣдизвикана отъ херцеговинско-босненското възстание (1875—1876), той пакъ сполучи да събори Махмудъ Недима, русофилския великъ везирь, съ софтитѣ (30 априлъ 1876). Благодарение на поддръжката на Англия, биде назначенъ сжщий день министръ безъ портфейлъ. Нѣколко деня слѣдъ това (18 май) Абдулъ Азисъ биде сваленъ отъ прѣстола, па и скоро намѣренъ убитъ въ стаята си. Въ неговото сваляне и въ проглашението за султанъ Мурадъ V М. п. игра една отъ първитѣ роли; послѣ, Мурада като обявихж за лудъ, той го замѣни съ брата му Абдулъ-Хамида (19 авг.). Новий султанъ се показа първенъ, че има въ М. беспрѣдѣлно довѣрие. Отъ прѣдсѣдатель на държавния съвѣтъ, М. п. станж пакъ великъ везирь (7 дек.), и накара Абдулъ Хамида да прогласи на 11 дек. една конституция, която въвождаше въ Турция парламентарното*) правление. Вън-

*) Парламентътъ биде отворенъ на 23 февруария 1877. Тоя парламентъ има всичко само двѣ сесии, слѣдъ което вече не се свика.

кашно, той се показваше благорасположенъ къмъ Русия, която бѣ станжла, слѣдъ нашето Априлско (виж. тая дума) възстание и слѣдъ несполуката на сърбско-турската война, заплашителна. Нъ той има неблагоразумието да отхвърли прѣдложенитѣ отъ цариградската конференция (виж. *цариградска к.*) реформи за българскитѣ земи; слѣдствието бѣше войната съ Русия; М. п. биде съборенъ по-напрѣдъ. Въ 1881 той биде прѣданенъ въ сждъ по обвинение въ убийството на султанъ Азиса и осжденъ на смъртно наказание. Абдулъ-Хамидъ смекчи наказанието, като го замѣни съ заточение до животъ въ Таифъ (въ Арабия). Тамъ всичкитѣ държавни прѣстжпници умрѣхж въ *единъ и сжщи день*, прѣзъ 1884.

М. п. е написалъ брошура *La Turquie, son passé, son avenir* (Парижъ, 1878). Той доказва, че „принципътъ на ислямството е демокрацията и свободата", че правителствената система на Турция, съобразно съ тоя принципъ, всѣкога е допущала свободата на съвѣстьта; че ако Турция много е останжла назадъ отъ XVIII-и вѣкъ насамъ, въ това е виновато до голѣма степень нейното международно положение. Въ брошурата има много прѣувеличения, дори и извъртѣвания на истината, нъ тя е доста интересна като *profession de foi* на единъ прѣдставитель на младотурската партия. Виж. Léouzon Le Duc, *Midhat Pacha* (Парижъ, 1877); Brunswick, *La vérité sur Midhat Pacha* (Парижъ, 1877); Каницъ, въ рус. прѣв. *Дунайская Болгарія и Балканскій п-въ* (СПБ, 1876); *Мидхатъ* Паша (въ вѣст. *Народни Права*, 1901 г., отъ брой 70 нат.); *Мидхатъ Паша*, трагедия изъ живота на българетѣ подъ турското иго, съчин. на чешски отъ Едвара Рифера, прѣв. Ив. Мирски (Варна, 1880); **Мидхатъ паша**, *първий турски реформаторъ* отъ П. Кисимовъ въ сп. *Българска Сбирка* год. V (1898), кн. VIII и X. и Р. Радославовъ, *Слѣдствия отъ кримската война на 1854-56* (Търново, 1878).

Мидя (стар. *Salmydessus*). Градецъ въ одрински вилаетъ, родостоски санджакъ, на единъ малъкъ заливъ на Черно море, 126 килом. на ист. отъ Одринъ, при политѣ на единъ връхъ въ едно расклонение отъ Странджа; 5,500 жит. Лошо пристанище. Въ околностьта любопитни староврѣменни развалини въ подземия.

Мизандрия, гр. Ненависть къмъ мжжетѣ у жена, отвращение къмъ тѣхъ.

Мизантропия, гр. Ненависть къмъ човѣцитѣ, обикновено бива слѣдствие отъ нещастенъ животъ и се проявява въ саможивость, или странене отъ обществото. — **Мизантропъ**. Човѣконенавистникъ, — човѣкъ, който храни ненависть къмъ людетѣ; такъвъ човѣкъ има духорасположение сродно съ меланхолията. — **Мизантропически**. Свойственъ на мизантропъ.

Мизеренъ, лат. Окаянъ, жалъкъ, слабъ, мъничъкъ. — **Мизерия**. Окаянство; бѣдность, нищета, неволя.— **Мизерность**. Нищожество, малость, окаянство.

Miserere. Така се нарича у католицитѣ 50-и псаломъ на царь Давида. Най-добрата музика *Miserere* принадлежи на Алегри, и е написана отъ него за сикстинската капела, въ началото на XVII-и вѣкъ.

Мизия (Moesia). Староврѣменна римска область, съ прѣдѣли на сѣв.

Дунавъ, на ист. Черно море, на югъ Стара-планина и Орбелъ и на зап. Шаръ-планина и рѣка Дрина и Сава. Рѣка Цибръ ѭ дѣлила на двѣ части, отъ които източната или долната *(Moesia inferior)* е сегашна сѣверна България, и западната или горната *(Moesia superior)* е Сърбия. Първитѣ ѝ жители били отъ тракийската челядь народи и отъ разни племена (виж. *Балкански п-овъ)*. Тѣ били малко познати на старитѣ елини. Римлянетѣ проникнѫли въ М. само слѣдъ като завоевали Македония; Скрибоний Курио спечелилъ една побѣда надъ мизитѣ (75 прѣди Р. Х.), нъ страната не била напълно покорена до 29 прѣди Р. Х. Тя станѫла римска область въ царуването на Августа, и понеже като прѣдѣлна земя била изложена на вънкашни нападения, римлянетѣ построили една цѣла линия крѣпости покрай Дунавъ. Въ 250 слѣдъ Р. Х., готитѣ нахлули въ страната, и разбили римския императоръ Деция, който и погинѫлъ въ боя среща тѣхъ. Клавдий II, съ побѣдата надъ тѣхъ при Нишъ (269) сполучилъ да ги въспре, а Аврелианъ билъ принуденъ въ 271 да прѣмѣсти римскитѣ селища отъ Дакия въ М. Когато хунитѣ пристигнѫли въ Европа, вестготитѣ нахлули въ М., която Теодосий найсетнѣ имъ изоставилъ, слѣдъ като Валенсъ билъ убитъ въ битвата подъ одринскитѣ стѣни (378). Въ слѣдния вѣкъ, въ врѣме на великото прѣселение на народитѣ, тая земя пострадала много. Словѣнскитѣ племена почнѫли да дохаждатъ отъ Азия въ М. въ III-и вѣкъ, а свършили прѣселването си въ VII-и вѣкъ. М. сега носи имената Сѣверна България и Сърбия.

Мизия. Староврѣменна страна въ Мала-Азия, която има за прѣдѣли на сѣв. Пропонтида (Мраморно море), на югъ Лидия и Фригия, на ист. Витиния, и на зап. Хелеспонтъ и Егейско море. Дѣлила се на *голѣма М.* на зап. и югъ и на *мала* М. на сѣв. — Първата, която обгръщала Еолида и Троада, имала за главни градове: Троя, Пергамъ, Тиви и Адрамитъ; а главнитѣ градове на втората били: Лампсакъ, Кизикъ и Паримъ. *Мизийцитѣ* били първенъ войнственни, нъ отпослѣ отслабнѫли духомъ. Тѣ особено испълнявали длъжностьта оплаквачи и оплаквачки на мрътъвцитѣ, отличавали се съ музикални способности и особено съ военно хороигране. Тѣ происхождали отъ европейскитѣ мизийци и когато подпаднѫли подъ властьта на Александра Македонски, били вече покорени отъ персянетѣ. Около 126 прѣди Р. Х. М. станѫла римска область. — Тя отговаря на сегашния санджакъ *Бига-Карали*, съ гл. гр. *Бали-Кезри* и *Худавендикяръ*, съ гл. гр. Бруса.

Мизоръ. Сѫщото, каквото е Майсуръ.

Микадо. Титла на японския императоръ.

Микелъ-Анджело *Буонарти*. Единъ отъ най-великитѣ хѫдожници на свѣта, който, въ единъ вѣкъ когато християнското искуство било стигнѫло до зенита си, стоялъ токо-речи безъ равенъ на себе си като живописецъ, ваятель и архитекторъ; род. въ 1474 въ Капреза, близу до Арецо (Тоскана, Италия), отъ старо и знаменито семейство, умр. въ 1563 въ Римъ. М. отъ дѣтинство показалъ силно влѣчение къмъ рисуването, билъ даденъ да се учи при Бертолда и Доминика Гирландайо, извѣстни въ онова врѣме живописци, и скоро над-

минжлъ не само всичкитѣ си другаре, а и самитѣ си учителе, та на 15-годишна възрасть вече не зималъ отъ никого уроци и билъ принуденъ самъ да развива дарбата си и да извлича правила на искуството изъ образцовитѣ произведения. Лоренцо Медичи, нареченъ *Великолѣпни*, за любовьта му къмъ староврѣменнитѣ искуства, обърнжлъ внимание на М.-А., далъ му квартира въ двореца си, и обхождалъ се съ него като съ свой синъ; нъ смъртьта скоро похитила достойния покровитель на хждожника. Петро Медичи не наслѣдилъ нито бащиното си достойнство, нито уважението къмъ искуствата и къмъ М.-А. Игуменътъ на монастиря Св. Духъ, като желаялъ да утѣши хждожника, възложилъ му да направи едно дървено распетие, и отредилъ едно мѣсто въ монастиря, дѣто да може да изучва анатомията надъ човѣшки трупове. М.-А. ревностно се заловилъ за работа и добилъ дълбоки познаня въ миологията, които го направили най-учения рисувачъ. Слѣдъ изгнанието на семейството на Медичитѣ, той отишелъ въ Болона, и скоро послѣ въ Римъ, дѣто славата му го била прѣдварила. Най-раннитѣ му самобитни работи били единъ колѣничилъ ангелъ, за гроба на Св. Доминика въ Болона; статуитѣ на Бахуса и Давида въ Флоренция; и една великолѣпна група, която прѣдставлявала *Mater Dolorosa* и била поставена въ църквата Св. Петръ, въ Римъ. Слѣдъ тия работи по врѣме, и, по мнѣнието на М.-А.-витѣ съврѣменници, пръвъ по достойнство върви великий му картонъ *Пизанската война*, назначенъ за херцогския дворецъ въ Флоренция и истребенъ въ врѣме на флорентинскитѣ смутове. Това дѣло, което прѣдставлявало една сцена въ войнитѣ съ Пиза, когато нѣколко млади флорентинци, доклѣ се кжпели въ Арно, били изненадани отъ едно нападение на пизанци, показвало такъво удивително познание на анатомическото развитие на човѣшката фигура, и такъва извънредна леснина въ силата на испълнението, че станжло прѣдмѣтъ на изучение за хждожницитѣ въ всички земи, и съ прѣвъсходството си създало нова ера въ искуството.

Юлий II, като дошелъ на папския прѣстолъ, повикалъ М.-А. въ Римъ и му възложилъ да направи паметника му, единъ мавзолей, който трѣбвало да се въздигне въ църквата Св. Петръ. Кондиви и Вазари, въ животописанията на М.-А., расказватъ на какви неприятности отъ страна на папата се излагалъ великий хждожникъ, доклѣ испълнявалъ тоя паметникъ, свършенъ нѣколко години слѣдъ смъртьта на Юлия II. Слѣдъ това, Юлий II настоялъ М.-А. да испише собственоржчно голѣмия сводъ на Сикстинската капела, и, макаръ и противъ волята си, М.-А. започнжлъ въ 1508, и испълнилъ въ по-малко отъ двѣ години колосалната си задача, която излѣзла едно отъ най-великитѣ му дѣла. Сюжетитѣ на тия картони сж зети отъ книгата Битие, а между тѣхъ и прѣдставленията на лицата въ Христовото родословие сж изобразени колосалнитѣ фигури на пророцитѣ и пророчицитѣ.

М.-А. захванжлъ да се занимава съ архитектурата, когато билъ на 40 години. Въ тая епоха на смутоветѣ въ Италия, той станжлъ инжинеринъ, добилъ званието главенъ комисаръ на Флоренция, и бранилъ тоя градъ една година.

Слѣдъ прѣдаването на Флоренция, той се върнжлъ въ Римъ, дѣто испълнилъ великата си картина *Страшний сѫдъ*, колосаленъ фрескъ, 20 метра високъ, въ Сикстинската капела. Принуденъ отъ папа Павла III да земе мѣстото архитекторъ на църквата Св. Петръ, което до него занимавали двама отлични архитектори, М.-А. начъртал новъ планъ, унищожилъ излишнитѣ украшения, придалъ едно величие на цѣлото и обърнжлъ Св. Петръ отъ една проста сарацинска зала на най-великолѣпния образецъ отъ християнска църква. Седемнадесеть години се трудилъ М.-А., безъ никакво възнаграждение, надъ тая сграда, която обогатила първитѣ архитектори, и безъ да довърши свода на храма умр. въ Римъ въ 1564. Бреннитѣ му останки били прѣнесени въ Флоренция и погребени въ църквата Свети Кръстъ. За благочестието, благотворителностьта и щедростьта му всички го обичали; и въ историята на искуството никое име не свѣти съ по-чистъ блесъкъ отъ М.-Анджеловото. М-А. билъ и поетъ, и писалъ сонети и др., които пръвъ пжть били издадени отъ единъ неговъ племенникъ, Буонарти Млади, въ 1613. Животътъ му е описанъ, между други, отъ ученика му Кондиви: *Vita di* М.-А. (Римъ 1553; Флоренция, 1746; Пиза 1823), отъ Грима (Берлинъ, 1863) и отъ Уилсона (Лондонъ, 1876).

Микени. Староврѣмененъ градъ въ Арголида (Пелопонезъ), 8 килом. на сѣв. отъ Аргосъ, столица на царството на Агамемнона, и въ онова врѣме най-важний градъ въ Гръция. Около 468 прѣди Р. Х. билъ съсипанъ отъ аргосцитѣ, и никога вече не се въздигнжлъ до прѣдишното си благоденствие. На развалинитѣ му се намира сега едноименно село съ 2,200 жит. Раскопкитѣ направени въ околностьта на това село отъ Д-ръ Хенриха Шлимана искарахж на видѣло въ 1876 нѣколко стари гробове, които съдържахж голѣмо количество златни и сребърни украшения и др.

Миклонъ. Островъ въ сѣв. Америка, близу до Нова-Земя (на Франция); 2,300 жит.

Миклошичъ *(Францъ).* Знаменитъ славистъ, единъ отъ най-отличнитѣ филолози на XIX вѣкъ, род. въ Радомерчахъ (Щирия), умр. въ Вѣна (1813—1891). Словинецъ по народность, М. е писалъ малко на матерния си езикъ; добилъ юридическо образование въ Грацъ, нъ запознаването му съ Копитара го подбудило да се посвети на изучването словѣнската филология. Първий неговъ ученъ трудъ (разборъ на Боповата *сравнителна граматика)* се появилъ въ 1844. Отъ тогава и не прѣстанжлъ да издава единъ редъ трудове, които му доставили заслужена извѣстность: Въ 1845 *Radices linguae palaeoslorenica* (Лайпц.), и *S. Joannis Chrysostomi Homilia* (Вѣна), въ 1847 разборъ на Востоковското издание на Остромировското евангелие (въ *Wiener Jahrbücher)* и *Vitae Sanctorum.* Въ 1848 М. билъ назначенъ професоръ на словѣнската филология, въ 1851 избранъ членъ на Вѣнската академия на наукитѣ. Въ 1848 билъ членъ на първия австрийски учредителенъ райхстагъ, а отъ 1861 — пожизненъ членъ на райхстага, дѣто принадлежалъ на либералната конституционна партия. Въ 1885 М. се отказалъ отъ катедрата, като посочилъ за свой приемникъ Ягича, и слѣдъ 6 години починжлъ.

М-то дѣло е колосално. Освѣнь голѣмо число записки, обнародвани въ трудоветѣ на вѣнската академия, главнитѣ М-ви съчинения по хронологически редъ сж слѣднитѣ: — споменжтитѣ *Radices . . .*; *Lexicon linguae Slovenicae veteris dialecti* (Вѣна, 1850); *Lautlehre der altslovenischen Sprache* (В., 1850); *Slavische Bibliothek* (В., 1851—1858), сборникъ отъ разни текстове и изслѣдвания по словѣнската филология; *Formenlehre der altslovenischen Sprache* (В., 1850; 2-о изд. 1851); *Monumenta linguae palaeoslovenica e codice suprasliensi* (В., 1851); *Chrestomatia palaeoslovenica* (В., 1854; 2-о изд. 1861); *Monumenta serbia* (В., 1858); *Asta et diplomata Graeca medii aevi* (въ сътрудничество съ Мюлера; В., 1861—1871, 4 т.); *Lexicon palaeoslovenico — graeco — latinum* (В., 1862—1865), най-добрий по пълнота и обилие на материала; *Nergleichende Grammatik der slavischen Sprachen* (4 т.; 2-о изд. 1852—1875); *Altslovenische Formenlehre in Paradigmen* (В., 1874); *Словарь шести славянскихъ языковъ* [русскаго съ церковно-славянскимъ, болгарскаго, сербскаго, чешскаго и полскаго] (В., 1885); *Etymologisches Woerterbuch der slovischen Sprachen* (В., 1876); *Geschichte der Lautbezeichnung in Bulgarischen* (Вѣна, 1883, стр. 48). Послѣдното М-во съчинение, което се отнася до звуковетѣ въ нашия езикъ, и има за цѣль да посочи какъ да се нареди нашата нова азбука, е извикало И. Богоровата брошура: *Отговоръ къмъ бывалица за гласнитѣ знакове въ Българскыя языкъ, списана отъ д-ръ Ф. Миклошича* (Вѣна, 1885, стр. 16) и проф. Дриновата статия: *Три български грамоти въ единъ български отговоръ професору Миклошичу (въ Периодич. Списан., кн. XIII)*. М-тѣ записки сж обнародвани най-вече въ *Denkschriften* и въ *Sitzungsberischte* на вѣнската академия. Тѣ се отнасятъ не само на словѣнскитѣ езици, а и на съсѣднитѣ тѣмъ езици: румжнски, албански, гръцки, цигански и др. Въ *Denkschriften* М. издалъ въ 1886 съчин. си *Die Sprache der Bulgaren in Siebenbürgen* (Езикътъ на българетѣ отъ Седмоградско). Покойний Д. Матовъ, като бѣлѣжи, че това съчин. съдържа важнитѣ за историята на нашия езикъ така — наричани „дако-словѣнски текстове", прилага, че нѣколко цѣнни допълнителни бѣлѣжки къмъ това издание ще се намѣржтъ за насъ у Миклошича въ II томъ на неговата *Slovische Bibliothek* (стр. 140—141); въ III т. на *Vergl. Grammatik* (стр. 201), въ *Altslovenische Formenlehre in Paradigmen* (стр. XXV) и *Geschichte der Lautbezeichnung im Bulgarischen* (отдѣлень отпечатъкъ отъ *Denkschriften* XXXIV, стр. 32). За самитѣ дакослов. текстове, за които е дума, Матовъ казва, че макаръ тѣ и да сж датирани отъ 1830, тѣ сж единъ прѣписъ отъ много по-старъ прѣводъ, защото тогава езикътъ е билъ вече измрѣлъ: „има", казва ни той, „повече отъ единъ вѣкъ откакъ дакийскитѣ словѣне, извѣстни напослѣдъкъ подъ името българе, сж се порумжнчили и помаджарили, и прѣди 100 годинъ рѣдко нѣкой човѣкъ е разбиралъ нѣщо словѣнски". Виж. Д. Матовъ, *Къмъ критическото четене на дако-словѣнскитѣ текстове* (въ министер. *Сборникъ* VI).

Фонетиката на морфологията на словѣнскитѣ езици сж главний прѣдметъ на М-тѣ изслѣдвания,

Въпроситѣ отъ народната поезия и словѣнската археология и история по-малко сж занимавали М., макаръ и въ тая область той да е оставилъ нѣколко цѣнни работи: за кръвавото отмъщение у словѣнетѣ (1877), за християнската терминология у словѣнетѣ (1875) и др. Като главна чърта на М-та научна дѣятелность се явява неговото необикновено трудолюбие и желѣзна воля въ залѣгането да достигне гонимата си цѣль. Като ученъ мислитель, забѣлѣжватъ нѣкои, че М. билъ лишенъ отъ оригиналность; той не е далъ ни една самостоятелна блескава научна теория или хипотеза; често въ систематизацията на материалитѣ си е билъ не само едностранчивъ, а и наивенъ; понѣкога подъ сжщата рубрика е давалъ съвсѣмъ противорѣчиви факти. Нъ критицитѣ му припознаватъ, че неговото значение въ областьта на словѣнската филология, може да се приравни на Я. Гримовото значение за германската, а ученитѣ му трудове още много врѣме ще останжтъ необходими, понѣкога еднички пособия за всѣкой, който се занимава съ, или се интересува отъ, въпроситѣ на словѣнското езикознание.

Биографии и некролози за М.: *Trstenjak*, *Fr. Ks. vites* M*iklosic* (Лайпц., 1883, изъ *Letop. maticy slov.* съ библиографически показалецъ, непъленъ); *Sagié*, *Arch. F. slov. Philol.* (т. VIII); М. Мурко, *Miklosic in Hrvati* (пакъ тамъ, 1883); В. И. Ламански, *Живая Старина*, 1891, вип. III).

Миклутичъ (*Тома*). Хърватски списатель, католически свещеникъ (1767—1833).

Микология, *гр.* Учение за гжбитѣ.

Микрокустически, *гр.* Който усилва слабитѣ звукове.

Микробъ, *гр.* Микроскопическо сжщество, животно или растение, което се развива съ твърдѣ голѣма бързина въ много разложения и болести.

Микрогалванометръ, *гр.* Уредъ, който показва и най-малкитѣ признаци отъ електричество въ едно животно.

Микрокосмическа соль. Фосфорно кисело съединение на натрия (*Na*) съ мишакъ.

Микрокосмически. Виж. *Микрокосмосъ.*

Микрокосмогония, *гр.* Учение за малкия свѣтъ, сир. за човѣка.

Микрокосмосъ, *гр.* (*микросъ*, малъкъ; *космосъ*, свѣтъ). Свѣтъ въ малъкъ видъ. Така староврѣменнитѣ философи наричали човѣка.

Микрокосмически. Които се отнасятъ до микрокосмоса.

Микромегъ, *гр.* (соб. зн. *малоголѣмо*). Малъкъ човѣкъ, който желае да е великъ.

Микрометръ, *гр.* 1) Маломѣрнтель,—инструментъ, който служи да се измѣрватъ най малкитѣ прѣдмѣти. 2) Инструментъ за измѣрване твърдѣ малкитѣ небесни разстояния.

Микронезия (гр. *малки острови*). Една отъ четиретѣ части на Океания, на сѣв.-зап., между Полинезия на ист., Меланезия на югъ, Малезия на зап. и Азия на сѣв.-зап. Обгръща Марианскитѣ и Каролинскитѣ о-ви, о-ви Маршалъ, Джилбертовий архипелагъ, и много други малки о-ви. Тия о-ви, на ист. отъ Индия, обикновено числжтъ въ Полинезия; нъ жителетѣ имъ говорѣтъ единъ езикъ различенъ отъ полинезийскитѣ езици, а ближенъ до малайския езикъ; па и микронезийцитѣ изобщо приличатъ по

шара на кожата и по чъртитѣ на лицето на малайцитѣ. Между микронезийцитѣ работѫтъ мисионере, които сѫ и обърнѫли въ християнството много отъ тия островитяне; ала еврорпейскитѣ корабници отъ китоловнитѣ кораби сѫ въвели между тѣхъ пиянството, разврата и болеститѣ толкова, че населението бързо исчезва.

Микроорганизмъ, *гр.* Микроскопическо сѫщество.

Микроскопически, *гр.* Видимъ само съ микроскопъ, крайно ситенъ; въ противоположность на *колосаленъ.* — **Микроскопическо око.** Око въоружено съ микроскопъ.

Микроскопъ, *гр.* (микросъ—малъкъ, скопео — гледамъ). Инструментъ съ помощьта на който наймалкитѣ прѣдмѣти се увеличаватъ за окото, та ставатъ видими.

Миктамъ. Дума въ началото на нѣкои отъ псалмитѣ; прѣдполага се, че значи *пѣсенъ* или описание *(Библ.).*

Миладинови (*Димитръ и Константинъ).* Пионеритѣ и мѫчеництѣ на българщината въ Македония, които, въ историята на нашето възраждане, вървѫтъ веднага слѣдъ Априлова, Венелина, и др.; двама братя, род. въ градецъ Струга (при Охрида), *Д.* кѫдѣ 1810, а *К.* въ 1832, затрити съ отрова отъ Фенеръ въ цариградската тъмница въ 1862.

Братя М. били синове на единъ простъ, бѣденъ българинъ, по занятие грънчарь, на име Христо Миладиновъ. Д. билъ най-старий отъ шестима братя. Баща му го испратилъ въ монастиря Св. Наумъ да слугува и да се учи при единъ калугеръ. Тамъ Д. се научилъ да чете и пише по гръцки и да разбира церковнитѣ книги. Слѣдъ нѣколко години той постѫпилъ въ охридското гръцко училище, дѣто въпрѣки сиромашията, съ която ималъ да се бори, показалъ такъви успѣхи, че станѫлъ и учитель въ сѫщото училище. Въ 1837 той напуснѫлъ Охрида и отишелъ да продължи образованието си въ Янина. Янинското училище тогава било първо между гръцкитѣ. Тамъ изучилъ добрѣ италиянски и французски, и слѣдъ това станѫлъ учитель въ родния си градецъ. Въ течение на нѣколко години той постоянно прѣминувалъ като учитель отъ градъ въ градъ, и отвредъ билъ изгонванъ отъ владицитѣ фанариоти и чорбаджиитѣ, които той не прѣставалъ да изобличава за нечестивия имъ животъ и злоупотрѣбенията имъ. Слѣдъ като учителствувалъ въ Кукушъ (1844), Магарево (1845) и Битоля, Д. се принудилъ да напусне Македония. Той пѫтувалъ въ Херцеговина и Босна, дѣто се запозналъ съ живота, нравитѣ и обичаитѣ на бошняцитѣ и изучилъ сърбския езикъ и сърбскитѣ юнашки пѣсни. Отъ Босна той пѫтувалъ въ земитѣ на австрийскитѣ сърбе и посѣтилъ Карловецъ и Нови-Садъ, и отъ тамъ отишелъ въ Бѣлградъ. Прѣзъ това пѫтуване той рѣшилъ да посвети останѫлата часть отъ живота си за пробуждане народностьта си въ Македония: въвежда словѣнски езикъ въ църквитѣ и български въ училищата, за освобождението на македонскитѣ българе поне отъ игото на фанариотитѣ. Прѣпълненъ съ такива мисли и чувства Д. се завърнѫлъ въ Македония въ 1856. Отъ тая дата той захванѫлъ да се труди за народа си съзнателно, и въ малкото години до смъртьта си принеслъ голѣма полза на македонскитѣ българе, като имъ посо-

чилъ пжтя за избавлението имъ отъ гръцизма.

Отъ Бѣлградъ Д. дошелъ въ Струга, дѣто се намиралъ и братъ му Константинъ. К., въсхитенъ отъ братовитѣ си раскази за живота и умственото състояние на словѣнетѣ извънъ Македония, наскоро тръгнжлъ за Русия, да изучи словѣнскитѣ езици. Скоро Д. станжлъ учитель въ градъ Прилѣпъ, дѣто сполучилъ да въведе прѣдаването на българския езикъ. Български книги той доставилъ отъ Цариградъ съ помощьта на единъ книгопродавецъ — албанецъ. Принуденъ да напусне Прилѣпъ по интригитѣ на гръцкия владика въ Битоля, Д. отишелъ въ Кукушъ, дѣто сполучилъ да въведе въ църквитѣ церковно-словѣнски езикъ. Първата служба на словѣнски въ Кукушъ се отслужила въ деня Св. Троица, въ 1858. Неописана била радостьта на кукушчане, като слушали божествената служба на понятенъ за тѣхъ езикъ, и още поголѣма била — Д-та радость, като виждалъ и тая си цѣль постигнжта.

Прѣзъ юния 1859 Д. пакъ отишелъ въ Струга и се условилъ за учитель. Отъ тамъ той сполучилъ, въпрѣки повидимому непрѣодолими спънки, да въведе български езикъ въ охридскитѣ училища и да убѣди охридчане да си построѭтъ училище, дѣто дѣцата имъ да се учжтъ на матерния си езикъ. При това, той подкачилъ въ Охрида борбата противъ гръцкия владика.

Наскоро слѣдъ това той билъ опрѣдѣленъ да събира помощи въ Македония за построяване българска църква въ Цариградъ. Въ пжтуването си по Македония съ тая цѣль той се запозналъ съ много отъ по-виднитѣ граждане на тая страна и мислилъ съ тѣхна помощь да развие за напрѣдъ по-голѣма дѣятелность. Нъ надеждитѣ му останжли празни. Въ края на м. окт. 1860 той се завърнжлъ въ Струга, и прѣзъ нощьта на 16 февр. 1861 билъ арестуванъ по доносъ отъ охридския владика, който го билъ наклеветилъ, че проповѣдва на македонцитѣ да се бунтуватъ противъ султана и да искатъ присъединението си на Русия. Прѣзъ май 1861 той билъ откаранъ отъ битолскитѣ тъмници въ цариградскитѣ.

Сжщата година К., по-младий братъ, който билъ свършилъ университетъ въ Атина и Москва, и билъ тръгнжлъ по братовия си примѣръ, напечаталъ въ Загребъ съ помощьта на хърватския родолюбецъ епископъ Щросмайера (виж. това име) събранитѣ отъ двамата братя народни (македонско-български) пѣсни (*Български народни пѣсни* отъ братья Миладиновци, Загребъ, 1861, стр. 542; 2-о изд. отъ Митра, сжпржга на Д. Миладиновъ, София. 1891, стр. 548). По пжтя отъ Загребъ за Македония К. посѣтилъ Бѣлградъ, дѣто се научилъ за злочестината на брата си. К. отишелъ въ Цариградъ, и на 29 юния влѣзлъ въ тъмницата за да се види съ брата си, нъ вече не излѣзлъ.

Когато новината за участьта на двамата братя стигнжла въ чуждитѣ държави, Щросмайеръ писалъ на австрийския посланникъ да ходатайствува за освобождението имъ, и русский посланникъ сжщо подкрѣпилъ това искане прѣдъ Високата Порта. Портата три пжти правила распоредба за освобождението на злочеститѣ братя. Нъ гръцката патриаршия сполучила да осуети първитѣ двѣ распоредби, а когато се научила за третата, подкупила нѣ-

колко души отъ службашитѣ въ затвора, които поднесли на двамата братя отрова. Д. умрѣлъ отровенъ на 7 ян. 1862, а К. — четире деня по-сетнѣ, на 11 ян. Виж. К. Шапкаревъ, *Материали за животописанието на Братия Х. Миладинови. . .* (Пловдивъ, 1884, стр. 61); А. Тодоровъ, *Миладиновскитѣ пѣсни и Щросмайеръ* (въ *Периодич. Спис.*, кн. XVI; 1885); *Споменъ за Братия Миладинови, по случай 25-годишнината отъ мжченическата имъ смъртъ* (София, 1887, стр. 66); спис. *Изъ много страни*, 1897; Блъсковъ, *Мжченици на осовобождението ни* (Шуменъ.)

Миланъ. Италиянски градъ, главний гр. на Ломбардия, на р. Олона, въ срѣдата на голѣмото ломбардско поле, 478 килом. на сѣв.-зап. отъ Римъ (650 килом. по генуезската и пизенската желѣзница, 665 по пиаченценската и флорентинската желѣзница); 321,839 жит. Желѣзницитѣ и една хубава система канали турятъ М. въ съобщение съ цѣла Италия, и той е по-важенъ въ търговско и промишлено отношение отъ кой-да-е другъ италиянски градъ. Грамадната му търговия, вжтрѣшна, е съ коприна, жито, оризъ и сирене; има доста фабрики за копринени стоки, фарфарови сждове и др.; важна е и търговията му съ книги, ноти, гравировки и изобщо съ произведенията на искуствата. Градътъ, токо-речи околчестъ, е заобиколенъ отъ три страни съ стѣни. Той изобилва съ църкви (около 70), отъ които съборната, отъ бѣлъ мраморъ и готическа направа, е, слѣдъ църквата Св. Петръ въ Римъ, най-великолѣпната церковна сграда въ Италия. Отъ свѣтскитѣ му здания и учреждения забѣлѣжителни сж академията на наукитѣ и искуствата, едно лѣкарско училище, една богата библиотека (140,000 тома), археологически музей съ рѣдки старини, една обсерватория, една ботаническа градина, нѣколко театра, болници (една за 2,000 болни) и др.

М. билъ основанъ отъ инсубритѣ, многобройно и мощно галско племе въ горна Италия (виж. *Галия)*, чието царство било покорено отъ римлянетѣ въ 222 прѣди Р. Х. Въ врѣмето на императоритѣ той билъ 2-й градъ на римската държава и срѣдоточие на ученостьта. Той билъ ограденъ отъ хунитѣ въ 452 слѣдъ Р. Х. и отъ готитѣ въ 539. Въ 570 го завладѣли ломбардитѣ, а въ 774, заедно съ кралството имъ, билъ покоренъ отъ Карла Велики. Слѣдъ 961 той много врѣме се управлявалъ отъ херцози въ името на германскитѣ императори. Раздоритѣ на гелфитѣ и гибелинитѣ съсипвали М., както всичкитѣ други италиянски градове. Найсетнѣ върховната власть паднжла въ ржцѣтѣ на Гибелина Висконти, който распрострѣлъ надмощието на М. надъ цѣла Ломбардия. Въ 1713 миланското херцогство минжло въ владѣние на Австрия. Въ врѣмето на Бонапарта (1797), М. станжлъ столица на цизалпийската или италиянската република, и, посетнѣ (1805), на италиянското кралство. Въ 1815, М. билъ повърнжтъ на Австрия и продължавалъ да е гл. градъ на Ломбардо-венециянската область до присъединението на Ломбардия и Пиемонтъ, въ 1860, по Вила-франконския договоръ.

Миланъ Обрѣновичъ. Сърбски князъ, най-голѣмий Милошовъ синъ, род. въ Крагуевацъ въ 1819, умр. въ Бѣлградъ въ 1839. Когато Милошъ билъ принуденъ да си

даде оставката отъ прѣстола, синъ му М. билъ прогласенъ сърбски князъ (1 юн. 1839). Нъ младий князъ, тежко боленъ, дори не знаялъ за извършеното политическо промѣнение и не подписалъ прѣзъ нѣколко дневното си царуване ни единъ правителственъ документъ.

Миланъ Обрѣновичъ IV. Сърбски князъ, а послѣ краль, род. въ Яшъ (Румжния), 1854. Синъ на Ефрема Обрѣновичъ и на Молдовска Мария Катарджи, той бѣ внукъ на Перемия Обрѣновича, Милошовъ братъ, и братовчедъ на князъ Михаила. Князъ Михаилъ, бесчаденъ отъ брака си съ Мария Хуниади, го усиновн и испрати въ 1864 да се учи въ Парижъ. Слѣдъ Михаиловата насилствена смъртъ, прѣзъ 1868, М. биде прогласенъ сърбски князъ, съ регентство (Блазнавацъ, Гавриловичъ, Ристичъ) до пълнолѣтието му, 10 авг. 1872. Най-важното събитие въ тоя периодъ е прогласяването конституцията отъ 29 юния 1869, която направи министритѣ отговорни прѣдъ скупщината. Въ 1875 М. се ожени за Наталия Кечко, дъщеря на единъ русски пълковникъ и на една княгиня Стурца. Отъ тоя бракъ се роди на 2 авг. 1876 князъ *Александръ*. На 18 юния сжщата година, слѣдъ херцеговинското и нашото априлско възстание, Сърбия наедно съ Черна-Гора отвори война на Турция; русский генералъ Черняевъ зе началството на една войска, разстроена, недисциплинирана, която скоро броеше въ редоветѣ си повече русски авантюристи отколкото сърбе. М. отиде лично на военния театръ; нъ прѣдъ послѣдователнитѣ несполуки, които прѣтърпѣваше войската му, прибра се въ Бѣлградъ (31 юл.). Условията за миръ, прѣдложени отъ Турция по искането на Англия, се отблъснжхж отъ сърбското правителство, и войната се продължи. Ген. Черняевъ прогласи княза краль (3 септ.), нъ това проглашение нѣма слѣдствие. Сполукитѣ на турцитѣ имъ отвориха пжтя за Бѣлградъ; благодарение на намѣсата на Русия, турцитѣ склонихж да сключжтъ едно прѣмирие, и ген. Черняевъ остави началството. На 19 февр. 1877 се подписа и мирътъ, възъ основа на *statu quo ante bellum*. Ала сжщата година избухнж русско-турската война. Прѣзъ тая война М. държа чакателно положение до падането на Плѣвенъ (28 ноем. 1877); тогава навлѣзе въ турската земя; сърбската войска сега лесно завзе Нишъ, Пиротъ и проникнж до Косово поле. Санъ-Стефанский договоръ постановяваше независимостьта на Сърбия и расширяваше сърбската земя; нъ това расширение се видѣ малко на сърбетѣ, и М. се обърнж тогава къмъ Австрия. Той прѣдложи Австрий сключването на търговска спогодба, свързването на още непостроенитѣ сърбски желѣзници съ австро-унгарската мрѣжа, и др. и доби подкрѣпата на австрийската дипломация въ Берлинския конгресъ. Припознаването независимостьта на Сърбия и отстжпката на 197 чет. килом. българска земя, отнета на Турция, намѣсто 154 чет. килом. по Санъ-Стефан. договоръ, бѣхж слѣдствието на тая политическа еволюция. Отъ тая минута князъ М. се отдалечи открито отъ Русия и станж клиентъ на Австрия; отъ това врѣме той и нарушаваше конституцията, като се стремеше къмъ абсолютизма. Въ 1880, М., за угодата на Австрия, отсрани безъ никакво основание Ристичовия кабинетъ, поддържанъ отъ сърбскитѣ

русофили, и се огради отъ прогресиститѣ. Първото прогресистско министерство, подъ прѣдсѣд. на Пирочанаца (окт. 1880—ноемв. 1883), уволни сърбския митрополитъ Михаила, по причина на русофилството му (17 окт. 1881); той сключи, въ 1882, единъ търговски договоръ съ Австрия и почнж строението на сърбската часть отъ голѣмата желѣзница Вѣна — Цариградъ, прѣдвидена въ берлинския договоръ*). Сжщата година (21 февр.) Сърбия станж кралство. Нъ разочарованието на сърбскитѣ политици, които бѣха бълнували едно врѣме присъединението на Босна и Херцеговина, изоставени вече Австрий и отъ краля имъ, увеличаването на данъцитѣ и обществения дългъ безъ страната да добива съотвѣтни облаги, направихж М., който и така не се ползуваше напрѣдъ съ обичьта на народа си, още по-непопуляренъ. Сжщо и прѣдъ вънкашния свѣтъ М. никога не се ползуваше съ голѣмо довѣрие и съчувствие; той нѣмаше неограниченото довѣрие дори на Австрия. Вжтрѣшно той мачкаше либералната и радикалната партии, за да прилага австрофилската си програма.

Септемврийскитѣ избори въ 1883 му дадохж една скупщина враждебна на правителството; кабинетътъ Пирочанацъ се замѣсти съ кабинета Христичъ. Христичовий кабинетъ потжпка съ най-голѣма строгость едно възстание, което избухнж въ Зайчарско и Баненско, въ края на 1883; скупщината биде растурена и насилията докарахж на властьта пакъ прогресиститѣ, съ Гарашанина за пръвъ министръ (5 февр. 1884). Сърбский народъ бѣше недоволенъ.

Между това, отношенията на сърбското правителство съ българското бѣхж донѣйдѣ обтегнжти, по причина, че въ България се даде на избѣгнжлитѣ отъ зайчарското възстание радикали гостоприемство. Нашото съединение (6 септ. 1885) достави на М. единъ шансъ да поправи положението си въ Сърбия, като даде на сърбетѣ лесни побѣди и расшири прѣдѣлитѣ на сърбската държава. Подъ прѣдлогъ да ни накаже за нарушение на берлинския договоръ, М. на 2 ноем. ни обяви война. Доклѣ нашата войска бѣше на турскитѣ прѣдѣли, сърбската навлѣзе въ българската територия; нъ сърбетѣ бидохж посрѣщнжти и поразени отъ нашата войска при Сливница (8 ноем.) и при Пиротъ (15 ноем.). М. биде спасенъ само чрѣзъ намѣсата на Австрия.

*) Въ 1881, когато Пирочанацъ бѣ шефъ на кабинета, между Сърбия и Австрия е била подписана и *една тайна спогодба.* По тая спогодба Сърбия трѣбвало да се откаже отъ всѣко притезание върху окупираните земи отъ Австрия, която отъ своя страна обѣщала да помага Сърбий да осжществи народнитѣ си мечти въ Стара-Сърбия и Македония, да пази сегашнитѣ ѝ прѣдѣли, и да крѣпи Обрѣновичовата династия на сърбския прѣстолъ. Въ врѣме на сърбско-българската война Австрия се показа вѣрна на зетитѣ си задължения. Тая спогодба, която не била вече подновена, останж тайна до 1894, когато, подъ влиянието на радикалитѣ, я оповѣсти, чрѣзъ нѣкои вѣстници въ Парижъ и Нови-Садъ, *Симичъ;* нъ тогава на нея не се обърнж никакво внимание. Тя се раскри, не вече отъ съмнителни журналисти, а отъ единъ отъ нейнитѣ автори, сенатора *Миятовича,* въ началото на 1902. Поводъ на това раскритие даде пакъ една вѣстникарска полемика, въ която Миятовичъ се наричаше за тая спогодба, подписана отъ него въ Вѣна въ битностьта му министръ на външнитѣ дѣла, прѣдатель, а той обяви, че тъкмо тоя актъ е най-великото дѣло, което той билъ извършилъ въ живота си.

Нещастната война накара М. да помилва радикалнитѣ водителе (съ емигр. Пашича), затворени отъ 1883, и да се облегне на радикалната партия. Ала свадата му съ кралица Наталия го направи още по-невъзможенъ въ Сърбия. Прѣзъ марта 1889 той се отрече отъ прѣстола и назначи за маловръстния си синъ Александра едно регентство (Ристичъ, и генерали Бели-Марковичъ и Протичъ).

Сега М. напуснж Сърбия. Той отиде въ Парижъ, дѣто живѣеше толкова разсипнически, че му не стигаше половината отъ кралевската цивилна листа, която му отпущаше регентството. За да се отърве отъ дълговетѣ си и да може да живѣе по-нашироко, той се отказа прѣзъ 1891 отъ всичкитѣ си права на сърбски краль, па дори и отъ сърбското си гражданство, които отстжпи на Сърбия за 3 милиона лева, като се и обѣща да се не връща вече въ Сърбия. Въ 1893, той се примири съ кралица Наталия, съ която бѣше се развелъ, нъ примирието бѣше за малко. Въ началото на 1894 той пакъ се прибра въ Бѣлградъ, по покана на сина си, който бѣ запарувалъ безъ регентство слѣдъ държавния прѣвратъ на 1 апр. 1893. Скупщината му гласува една пенсия, за награда на заслугитѣ му Сърбий (май 1895). Назначенъ отъ сина си за главнокомандуѭщъ на сърбската армия, М. бѣше станжлъ фактический владѣтель на Сърбия. Прѣзъ това негово властвуване испатихж много радикали. Прѣзъ 1898 той биде прѣдмѣтъ на едно покушение, което не сполучи. Прѣзъ мѣс. августъ 1900, когато М. се намираше въ Австрия, краль Александръ на своя глава се годи и ожени. Свръскитѣ между сина и бащата се скжсахж. За сетнината отъ тая женитба за сина виж. Сърби, *история*. Слѣдъ нѣколко мѣсеца М. починж въ Вѣна. Тѣлото му се погребе въ Вучедолския монастирь, въ околностьта на Карловецъ, въ Австро-Унгария.

Миларовъ *(Илия)*. Съврѣмененъ български писатель и публицистъ, по звание адвокатъ и бивши многогодишенъ прѣдсѣдатель на софийския апелативенъ сждъ; по-младъ братъ на Светославъ М.; като него и той се училъ въ Загребъ и живѣе въ София. Драмата му *Апостолъ*, трагедия въ 5 дѣйствия изъ българската революционна епоха прѣди освобождението (3-о изд. София, 1899) е прѣведена и прѣдставена въ хърватския народенъ театръ. Това е първото драматическо произведение на нашата млада литература, което се е прѣдставило на една европейска сцена. Илия М., който е зималъ участие въ редактир. на *Свобода*, прѣдишний органъ на народнолиберална партия, е единъ отъ редакторитѣ на *Новъ Вѣкъ*, въ който и обнародвá обширна студия *Русското обществено развитие и критиката на* Бѣлински (отдѣлно издание, София 1901).

Миларовъ *(Светославъ)*, порано *Сапуновъ* по бащиния си прѣкоръ. Даровитъ български писатель и публицистъ, роденъ въ Цариградъ отъ родителе габровци, загинж на бѣсилката въ София, осжденъ по дѣлото за убийството на министра Бѣлчева (1850—15 юл. 1892). М. се училъ въ Габрово (начално и класно), въ Цариградъ въ французския колежъ на Лазариститѣ, а послѣ (отъ 1862) въ Загребъ, дѣто свършилъ гимназия и двѣ години отъ юридическия факултетъ. Въ 1867 става учитель въ Бѣлица

(Босна), а отъ септ. 1868 до края на 1869 е въ Цариградъ главенъ помощникъ на П. Р. Славейкова въ редактирането на *Македония*. Сѫщоврѣменно писалъ статии и дописки въ тогавашнитѣ букурещски вѣстници *Отечество* и *Независимость*. По това врѣме — младостьта е често безумна — за хубава лична облага, за да добие отъ турското правителство степендия да продължи висшето си образование — така расказватъ работата Заимовъ и Захария Стояновъ — той сбъркалъ пѫтя на живота и страшно опетнилъ характера си съ постѫпката си къмъ Гължбъ-воевода (виж. това име) и съ опитването си въ Букурещъ да подкупи Л. Каравелова въ полза на Турция; нъ скоро заподозрѣнъ отъ турцитѣ, че играе ломската роля на Мирковича (виж. това име) и други, бива арестуванъ и безъ всѣко сѫдебно распитване хвърленъ въ арестантскитѣ кауши на Метерхането въ Цариградъ. Отъ тамъ слѣдъ двѣ години М., за чудо, сполучва да избѣгне прѣзъ гериза на затвора и да се намѣри въ Русия. Нъ още въ тъмницата почнѫлъ той да искупва грѣха си; отъ тамъ (1870-1872) тайно давалъ статии въ *Македония*, отъ които послѣдната станѫла причина да се унищожи тоя вѣстникъ. Прѣзъ 1873, 1874 и 1875 той постоянно пращалъ статии и дописки на в. *Право* и *Напрѣдъкъ* (виж. *Найденовъ*); въ 1875 постѫпилъ като постояненъ сътрудникъ на хърватския в. *Obzor* и въ Загребъ издалъ *Jz uspomena jednoga politickoga patnika* (въ българ. прѣводъ, отъ Сп. Вацова и Хр. Бѣлчева: *Спомени отъ Цариградскитѣ тъмници*, София, 1881), сѫщо и една нувела въ *Университетския алманахъ*. Прѣзъ 1876 (отъ юния) той редактиралъ, заедно съ Т. Пѣева и Ив. Драсова, въ Браила емигрантски в. *Възраждане* (повече отъ 30 броя), въ които печаталъ статии и на французски. Отъ окт. 1878 до февр. 1879 билъ постояненъ сътрудникъ на в. *Марица*. Прѣзъ 1879 (мартъ-апр.) издавалъ въ Търново *Български левъ*. Въ това врѣме издалъ брошурата си: *Какво сме, отъ гдѣ сме и що трѣбва да правимъ ние българетѣ*. Прѣзъ 1880 година сътрудничилъ въ София на в. *Цѣлокупна България*, на другата година билъ главенъ редакторъ на в. *Независимость*, прѣзъ 1882, 1883 и 1884 сътрудничилъ въ соф. вѣст. *Свѣтлина* и *Срѣдецъ*. Въ 1883 напечата въ *Период. Списание* драмата си *Падането на Цариградъ* (отдѣлно издание, София, 1883). Отъ окт. 1884 до ян. 1885 издаваше сатир. в. *Клепало* въ София, а отъ юн. до 6 септемврия 1885 — на франц. в. *Echo des Balcans* въ Пловдивъ. Сѫщата година сътрудничилъ постоянно на в. *Народний Гласъ* и *Съединение*, пращалъ дописки въ французски и статии въ русски вѣстници и издаде отдѣлно (печатаната си въ *Наука*) *История на българския народъ* (679—1877). Въ 1886 издаде въ София брошурата си *Княза прѣдъ Русия и България*.

Слѣдъ 9-и авг. М. емигрира. Прѣзъ емигрантството си той редактираше, отъ началото на 1887 до юния с. г., *9-и августъ* въ Браила, а отъ юл. до края на с. г. 19-и *февруарий* въ Турно-Северинъ. Сѫщата година издаде въ Браила брошурата *La Bulgarie et la Regence*, а на другата година — въ Одеса *Василий Априловъ* (жизнеописание и описъ на първия пе-

риодъ — 1830 до 1850 — отъ литер. и духов. възраждане на нашия народъ). М. е ималъ доста работи загубени (единъ романъ и единъ епосъ, писани въ цариградскитѣ тъмници) и други, които така стояли. Една комедия *Магесникъ* е далъ на театралната трупа въ София. Една любопитна статия на Т. Д. Достоевски *Едно пророчество за българския народъ*, прѣведена отъ М., е на ново издадена въ Свищовъ, 1901.

Слѣдъ емигрирането си въ Румжния и Русия, М. се връща въ България, съ мисия, каквато раскри прѣдъ сжда неговий *Дневникъ*, да убие князъ Фердинанда [по това врѣме князътъ още не бѣше припознатъ отъ Русия], Стамболова и др. Цѣлата работа изглеждаше толкова комична колкото и сериозна, нъ тя се свърши трагично. М. и други отидохж на бѣсилката, а Каравеловъ (виж. това име) — въ Черната Джамия.

Една хубава характеристика на М-та личность ни дава Д-ръ Кръстевъ. „Напразно бихме търсили", говори той въ единъ психологически ескизъ*), „между героитѣ на най-новата българска литература други ликъ така плѣнителенъ, други ликъ, който да вдъхва тая дълбока симпатия, която вдъхва мжченикътъ Светославъ М. Единъ Ботевъ само стои на недосѣгаема висота въ нашитѣ сърдца . . . . Христо Ботевъ и Светославъ М. сж двата крайни полюса въ досегашното развитие на българския духъ. Единътъ — мжжествена, почти сурова натура, крайно импулсивна, и въ висша степень дѣятелна, натура, въ която всѣка *дума е дѣло;* другиятъ женствена, нѣжна до болезненость натура, всичкото величие на която лежи въ глъбината и силата на чувствата, които сж испълнили и погълнжли цѣлото му битие".

Изобщо се припознава, че М-тѣ съчинения съединяватъ, при литературното достоинство, прѣимжществото на едно крайно интересно и привлѣкателно съдържание. За *Спомениттѣ* му критиката (сп. *Наука*, год. I, кн. XI и XII) дори е исказала мисъльта, че като изучение на турското общество тоя трудъ е едничъкъ въ книжнината ни.

Милваки *(Milwaukee)*. Гл. Градъ на държава Висконсинъ (Съедин. Държави), 120 килом. на ист. отъ Мядисънъ, 132 килом. на сѣв. отъ Чикаго; голѣмо търговско пристанище на западния брѣгъ на езеро Мичиганъ, при устието на р. Милваки; вжзелъ на осемь желѣзници за вжтрѣшностьта; 240,000 жит., отъ които половината нѣмци (само 1,754 жит. въ 1840 год.). М., търговски съперникъ на Чикаго, е най-голѣмото житно тържище въ Съединенитѣ Държави; грамаднитѣ му складове приматъ и испращатъ въ годината 9 милиона хектолитра жито, освѣнь $2^1/_2$ милиона тона брашно и 70,000 метр. кантара сирене. Индустрията обгръща разнитѣ клонове на металургията. Заведенията за консервирано месо, брашнарството, спиртопроизводството, усмарството захващатъ първо мѣсто. По морската търговия М. е 4-и градъ въ Съединенитѣ Държави.— М. дължи происхождението си на нѣкой си французинъ Жюмо, който установилъ тамъ въ 1825 канторъ да събира кожи.

---

*) Виж. *Светославъ М. и неговиятъ политически дневникъ* въ спис. *Мисъль*, София, год. VII=1897, кн. II.

Милейди, *англ.* (значи *моя госпожо).* Титла на госпожитѣ на английскитѣ лордове, която имъ даватъ кога имъ говорѭтъ.

Милетичъ *(Д-ръ Любомиръ).* Единъ отъ най-виднитѣ прѣдставителе на славистиката у насъ, професоръ на старобългарски езикъ въ висшото училище. Трудоветѣ му по филологията и етнографията, повечето написани на български, а една часть на нѣмски, се хвалѭтъ и отъ иностраннитѣ слависти. Най-важнитѣ отъ тѣхъ сѫ: *Членътъ на българския езикъ* (въ *Период. Списание,* 1887, кн. XXI—XXII; сѫщото съчинение въ 1889 обнародвано на сърбски езикъ въ изд. на загребската акад.) и *Членътъ въ българския и русския езикъ* (въ министерския *Сборникъ,* кн. XVIII, 1901 г.); *Особноститѣ на езика въ Марийнския паметникъ (Период. Спис.,* 1886, кн. XIX—XX); *Старото склонение въ днешнитѣ български нарѣчия* (въ кн. II на министерския *Сборникъ);* рецензия на етнографическия сборникъ отъ Ат. Т. Илиева (пакъ тамъ); рецензия на проф. Сиркувата дисертация за търновския патриархъ Евтимия (пакъ тамъ, кн. IV); едно обширно изслѣдване на Фр. Миклошича и неговото значение за словѣнската филология (пакъ тамъ, кн. V); филологически бѣлѣжки за *класификацията на прѣдлозитѣ* за *звуковетѣ* на *ъ, ь, щ* и за правото писане на думата *славянинъ* (пакъ тамъ); *Стари пѫтувания въ България* (пакъ тамъ, кн. VI). Заедно съ Агура въ кн. IX на министер. *Сборникъ* М. обнародва *Бѣлѣжки отъ едно научно пѫтуване въ Румѫния и дакорумѫнетѣ и тѣхната словѣнска писменость;* като допълнение на това важно изслѣдване, въ XIII кн. на *Сборника* М. издаде *Нови влахо-български грамоти отъ Брашовъ;* на неговата дѣятелность принадлежѫтъ още двѣ рецензии на слѣднитѣ два труда по историята на български езикъ: I. D-r A. Kalina, *Studyja nad historyja jezyka bulgarskiego,* Kraków 1891; II. Н. А. Лавровъ, *Обзоръ звуковыхъ и формальныхъ особенностей болгарскаго языка,* Москва 1893 (пакъ въ Сборника, кн. X); *На гоcте у банатскитѣ българе* (въ спис. Български Прѣгледъ, год. III, 1896, кн. I—II), едно обширно и цѣнно изслѣдване за *Повѣстьта за падането на Цариградъ* 1453 (въ XII кн. на Сборника), изученията *Арнаутитѣ въ Силистренско и слѣди отъ носовки въ тѣхния езикъ* (въ *Периодич. Списание,* LXI кн. 1900), *Книжнината и езикътъ на банатскитѣ българе* и *Къмъ брашовскитѣ влахобългарски грамоти* (въ министер. *Сборникъ* XVI+XVII кн.) и др. Профес. М. е и авторъ на *Старобългарска граматика* (София, 1888) изработена, както по-сетнѣ А. Тодоровата, по Лескиновото подобно ржководство. Тя съдържа най-новитѣ изслѣдвания по прѣдмѣта и се употрѣбява, ако и съ много съкращения, отъ появението си насамъ съ сполука като учебникъ. Най-новитѣ издания на отличния и трудолюбивъ професоръ сѫ: *Споменъ отъ Рилския монастиръ,* София, 1902 (съ съдържание: Рилский монастирь—Хрисовулътъ на царь Ј. Шишмана отъ 1368 г. 21 септ., — Най-старото житие на Св. Иванъ Рилски, — Словѣнскитѣ ржкописи въ библиотеката на Рилския монастирь) и *Старото българско население въ сѣверо-източна България,* въ брой 2-и отъ *Българска Библиотека,* изд. на Кни-

жовното Дружество. Въ това си съчин. за старобългарското население учений професоръ, възъ основа на говора, носията и прѣданията опрѣдѣля въ разнитѣ градове и села въ сѣв.-източна България, какво е населението, кога, отдѣ се е прѣселило и какво положение по-старото отъ него захваща спрѣмо по-новото. Тая студия се отбѣлѣжи отъ нашия печатъ като много важна и интересна. Доста важенъ е и Д-ръ М-вий очеркъ за павликянетѣ въ кн. XIX отъ *Сборника за народни умотворения* & (1903 год.). Тоя трудъ, отъ историческо, обществено и географическо гледище върху прѣдмѣта, написанъ възъ основа на досегашната литература по въпроса и личнитѣ наблюдения и изучения на автора, ни дава единъ обширенъ, исчерпанъ токо-речи, и закржгленъ очеркъ за минжлото и за сегашното на нашитѣ павликяне.

Милетъ. Въ старо врѣме, найпрочутъ ионически градъ (виж. *Иония)*, на западния брѣгъ на Кария (Мала Азия), 15 килом. на югъ отъ устието на р. Меандръ. Тоя градъ, основанъ отъ карийцитѣ прѣди троянската война, процъвтѣлъ когато въ него се заселили, въ 1044 пр. Р. Х., ионийци. Прѣзетъ отъ персянетѣ, той възстанжлъ съ Аристагора, управителя си, въ 501, и билъ разоренъ въ 494. Отъ тогава той токо-речи не се въздигнжлъ, нъ въ врѣме на величието си (VIII-и — VI-и вѣкъ), ималъ, казватъ, до 300 колонии покрай Черно и Мраморно море: Лампсакъ, Кизикъ, Синопъ, Одеса, Олбия, Теодосия, Пантикапея, Фанагория, Томи и др. Тогава той въртѣлъ съ Сѣверъ всичката търговия съ жито, суха риба, робе и кожуси. Отъ неговитѣ четире пристаница излизали до 100 военни кораби, които обхождали Срѣдиземно море и дори влизали въ Атлантически океанъ и поддържали дълги войни съ лидийскитѣ крале. „Милизийцитѣ“ минували за найчиститѣ прѣдставителе на ионийцитѣ въ Азия. М. има почетно мѣсто въ историята на гръцката литература; той е родината на философитѣ Талиса, Анаксимандра, и на историцитѣ Кадма и Хекатея.

Милиардъ, *фр.* Хилядо милиона. — **Милиграмъ.** Една хилядна часть отъ грама. — **Милиеръ.** Хилядо килограма. — **Милиметръ.** Една хилядна часть отъ метра. — **Милионеръ.** Който има отъ милионъ лева нагорѣ, голѣмъ богаташъ. — **Милионъ.** Хилядо хиляди. — **Милистеръ.** Една хилядна часть отъ стера.

Милитаризмъ, *лат.* Военщина; такъво държ. управление, въ което на военното дѣло се жертвуватъ всичкитѣ други интереси.

Милиция, *лат.* Народно опълчение. — **Милиционенъ.** Който принадлежи на милиция. — **Милиционеръ.** Опълченецъ.

Мило (стар. *Мелосъ)*. Единъ отъ Цикладскитѣ о-ви, най-юго-западний отъ тѣхъ, около 90 килом. на ист. отъ Пелопонезъ, простр. 24 килом. надлъжъ и 16 наширъ; 5,540 жит. Планинзка земя, съ дири отъ волканическа дѣятелность; изобилува съ горещи минерални води. Вино, маслинено масло, овощия и др. Гл. гр. *Кастро Плака.* Въ М. се е намѣрила въ 1820 прочута статуя извѣстна съ името *Венера Милоска,* които се намира въ парижския музей Лувръ. Староврѣменний М., отъ който още сжществуватъ обширни развалини (отъ зидове, амфитеатръ и др.), е билъ

колония на финикиянетѣ, а послѣ на дорянетѣ. Въ врѣме на пелопонезската война, той билъ прѣзетъ отъ атинянетѣ, които избили възрастнитѣ мжже, а женитѣ и дѣцата заробили.

Миловиденъ. Приятенъ, милъ по изгледа или вънкашностьта си. — **Милновидность.** Съединение на гиздавостьта съ простота и кротость.

Милонъ Кротонски. Гръцки борецъ, прочутъ по силата и подвизитѣ си, който живѣлъ, споредъ Херодота, въ врѣмето на Дария Хистаспа, около 520 пр. Р. Х.; той 7 пжти одържалъ побѣдата на Олимпийскитѣ игри; казватъ, че веднжшъ понеслъ единъ волъ на рамената си, и че послѣ го изялъ цѣлъ въ единъ день; другъ пжть подпрѣлъ една кжща, кога падала, та далъ възможность на Питагора и ученицитѣ му, които били въ нея, да се спасжтъ. Казватъ, че той умрѣлъ, когато, на старость, цѣпилъ едно дърво въ гората. Раздвоеното стебло на дървото му стиснжло ржцѣтѣ и въ това положение билъ изяденъ отъ вълци.

Милонъ *(Пит. А.)*. Римски народенъ трибунъ, въ 57 пр. Р. Х.; убилъ съ свитата си на улицата П. Клавдия и, въпрѣки Цицероновата защита въ рѣчьта *Pro Milone*, билъ изгоненъ въ Марсилия и послѣ убитъ въ южна Италия, дѣто билъ отишелъ безъ позволение да подигне съ изгонения сенаторъ Марка Целия буна.

Милорадовичъ (графъ *Михаилъ Андр.)*. Русски генералъ-майоръ отъ сърбско происхождение, род. въ 1770; участвувалъ въ похода на Суворова въ Италия, отличилъ се въ сраженията при Леко, Басинйано, билъ единъ отъ главнитѣ виновници на побѣдата при Нови, воювалъ среща французетѣ въ всичкитѣ имъ войни съ русситѣ, особено въ 1805, 1812, 1813 и 1814. Слѣдъ побѣдата му надъ маршала Даву, французетѣ за неустрашимостьта му го нарекли „Мюратъ на русската войска". Въ послѣднитѣ години отъ живота си М. билъ военен генералъ-губернаторъ на С. Петербургъ. Въ врѣме на военната буна, която избухнжла въ русската столица на 13-и дек. 1825, по поводъ въскачването на прѣстола на Николая I, М. билъ убитъ съ пищовъ отъ едного отъ побуненитѣ, когато имъ държалъ рѣчь да ги увѣщава да се върнжтъ на длъжностьта си.

Милордъ, *англ.* (значи *мой господарю)*. Титла, която даватъ на английскитѣ лордове кога имъ говорнжтъ.

Милосердие. Милостиво сърдце. — **Милосерденъ.** Въ когото има милосердие; готовъ, посветенъ да прави всѣкому добро.

Милошъ. Сърбски князъ, синъ на селачъ Пеша, род. въ с. Срѣдня-Добриня (ужицска окол.) въ 1780; умр. въ Топчидере, близу до Бѣлградъ, въ 1860. М. още малъкъ останжлъ безъ баща, и се главилъ овчарь; нъ когато приведений му братъ, Миланъ Обреновичъ, се обогатилъ отъ търговия съ свине, М. влѣзълъ въ неговата работа, замогнжлъ се и той, а слѣдъ Милановата смърть въ 1810 наслѣдилъ цѣлото негово състояние и зелъ неговото име. Въ 1804 и 1806 и двамата братя зели участие въ едно възстание среща турцитѣ. Въ 1813 М. билъ единъ отъ малцината господаре на Сърбия, които не щѣли да побѣгнжтъ слѣдъ Кара-Георги; това особено съдѣйствувало да се усили неговото влияние, па дори турцитѣ, въпрѣки

тържеството си, прѣдпочели да влѣзжтъ съ него въ мирни прѣговори и го припознали *князъ* на рудницкия, пожежския и крагуевацкия окржзи, сир. токо-речи на цѣла юго-западна Сърбия.

Първенъ М. хранилъ вѣрность къмъ турцитѣ, и когато Хаджи Проданъ подигнжлъ възстание, М. помогнжлъ на турцитѣ да потушжтъ възстанието, като гледалъ само турското отмъщение да не постигне подвластнитѣ нему села (1814); нъ скоро (1815) той самъ почнжлъ едно възстание, което обхванжло цѣла Сърбия. Благодарение на М-то искусно ржководителство, турцитѣ били принудени да испразнжтъ много важни пунктове на страната; при това М. прѣзъ всичкото врѣме залѣгалъ да влѣзе съ тѣхъ въ прѣговори, като имъ се показвалъ вѣренъ подданникъ, който се бори само противъ злоупотрѣбенията на нѣкои паши и бейове. Въ 1817 Кара-Георги (виж. това име) тайно се промъкнжлъ отъ Австрия въ Сърбия; М. тутакси донеслъ за неговото мѣстопрѣбивание на турцитѣ, а слѣдъ това измѣннически го убилъ и главата му испратилъ на бѣлградския паша. Като се избавилъ така отъ главния си съперникъ, М. останжлъ самъ на чело на сърбския народъ. Прѣзъ ноемврия 1817 околнитѣ князове, митрополитътъ и нѣколко архимандрити тържествено го припознали за върховенъ князъ на Сърбия, съ наслѣдствена власть. Отъ това врѣме Сърбия станжла самостоятелна, макаръ и васална държава; формално самостоятелностьта ѝ се припознала три години по-сетнѣ. Въ 1827 М-та власть се подтвърдила отъ крагуевацската скупщина (народно събрание).

Съвсѣмъ необразованъ, дори неграмотенъ и който мжчно се научилъ да си записва името, М. билъ много уменъ и още повече хитръ; дипломацията му се отличавала съ голѣмо искуство; когато давалъ подкупи на турскитѣ чиновници и дарове на султана той никога не се скжпилъ. По примѣра на турскитѣ паши, той крайно деспотически се отнасялъ къмъ приближенитѣ си; наврѣменѣ той дори саморжчно ги биялъ; много лакомъ за богатство, той не се задоволявалъ съ заплатата си, опрѣдѣлена на 2 милиона гроша (400,000 лева), а турялъ ржка на всичко, що му се понравяло, за произволна цѣна. Търговията съ сольта той си направилъ монополъ и добивалъ отъ нея доста крупни доходи. Това негово поведение възбудило силно недоволство у народа; дори родний му братъ, Ефремъ, побѣгнжлъ на чужбина, заедно съ воевода Вучичъ, който нѣкога съдѣйствувалъ за М-то възвишение, нъ ненадѣйно паднжлъ въ немилость. М-та собствена жена, Любица, имала сношение съ враговетѣ му. Недоволството се изразило въ едно възстание въ 1835, което принудило М. да се съгласи на единъ *Уставъ*, който ограничавалъ властьта му съ сенатъ. Нъ М. безцеремонно нарушавалъ устава. Като сетнина отъ самовластието му се явило едно ново възстание въ 1839, на чело на което се поставилъ върнжлий се отъ чужбина Вучичъ. М. подписалъ отричането си отъ прѣстола въ полза на сина си Милана II и бързо напуснжлъ Сърбия.

Въ личния си животъ, въ отношенията си съ подданницитѣ си М. се отличавалъ съ голѣма простота, и въ людетѣ, които нѣмали

съ него постоянни сношения, умѣлъ да възбужда любовь и уважение. Дворецътъ му въ Топчидере (близу до Бѣлградъ), който се е упазилъ до сега въ оня сѫщия видъ, въ който е билъ въ М-то врѣме, поскоро наумѣва за една селска кѫща и свидѣтелствува за скромностьта въ живота на първия сърбски князъ; на двора въ тоя дворецъ до сега стои грамадний яворъ, подъ растланитѣ клонове на който М. самъ сѫдилъ тѫжбитѣ. Когато европейскитѣ източни приеми се показали още по-тежки отъ М-вия грубъ деспотизмъ народътъ захванѫлъ да си спомня за М.; М. живѣлъ въ имениятa си у Влашко, отъ дѣто слѣдилъ събитията; и когато правителството на Александра Кара-Георгиевича (виж. *Кара-Георги)* докарало работата до революция, М. билъ повиканъ пакъ отъ скупщината (11 дек. 1858), и той закнязувалъ изново отъ януар. 1859. Прѣзъ второто си царуване, което траяло смаль-не двѣ години, той издалъ нѣколко нови закони и въвелъ нѣкои реформи въ войската. М. умр. въ 1860. Наслѣдилъ го Михаилъ III Обреновичъ. Виж. L. Ranke, *Serbien* и Türkei im XIX J (Лайпцигъ, 1879).

Милтиадъ. Атински пълководецъ, който съ блескавата си побѣда надъ персянетѣ ободрилъ гръцитѣ въ геройската имъ борба за отбрана на отечеството си и свободата си. М., родомъ отъ Егина, отъ едно старо и доста богато семейство, управлявалъ една атинска колония, основана отъ вуйка му, въ Тракия, когато персидский царь Дарий минѫлъ прѣзъ тая страна на пѫть да покори Скития. Дарий прѣминѫлъ Дунавъ по единъ новопостроенъ отъ него мостъ, и повѣрилъ пазенето на тоя мостъ М-у. Ала като не хранилъ довѣрие въ Дария, па се и научилъ, че той навлѣзлъ далечъ въ непознатата страна на варваретѣ, М. прѣдложилъ на другаретѣ си да развалѭтъ моста и така да отрѣжѫтъ пѫтя за отстѫпване на персидския завоеватель: постѫпка противна на правилата на честьта, нъ извиняема съ патриотизма. Слѣдъ това М. билъ повиканъ въ Атина, и на връщане покорилъ Лемносъ и Имбросъ. Дарий не оставилъ Гръция безъ отмъщение. Една флотилия, която излѣзла изъ азиятскитѣ пристанища, стоварила на брѣговетѣ на Атика една персидска войска отъ 100,000 души. Атинянетѣ извадили среща тѣхъ 9,000 души, на които дошли на помощь още 1,000 платейци. Въ числото на десетьтѣ генерали билъ и М., който убѣдилъ другаретѣ си да даджтъ сражение. Искусната М-ва распоредителность и любовьта на гръцитѣ къмъ отечеството зели връхъ надъ многобройностьта на персянетѣ. Персянетѣ били разбити при Маратонъ и, съ огромна загуба, изново навлѣзли въ корабитѣ си. М. спасилъ Атина, Атина спасила Гръция (17 септ. 490 пр. Р. Х.). Слѣдъ това, на М. се възложило да накаже островитѣ въ Егейско море за дѣто минѫли на страната на персянетѣ, като му се повѣрила една голѣма флота. За несполуката си да завоевае о-въ Паросъ, М. билъ осѫденъ да заплати на републиката едно обезщетение отъ 50 таланта. М. не можалъ да заплати тая сума, за което билъ хвърленъ въ тъмница дѣто и умрѣлъ отъ ранитѣ си въ 481. Глобата се изискала отпослѣ отъ сина му Кимона. Прочути сѫ като една похвала на М., Темистокловитѣ думи: „*Милтиадовитѣ*

лаври не ми дават да заспѫ". М-вий животъ е описанъ отъ Корнелия Непота. Виж. *Исторія аѳинской республики отъ убіенія Ипарха до смерти Мильтіада* отъ с.петерб. проф. М. С. Куторга.

Милтонъ *(Джонъ)*. Единъ отъ най-великитѣ английски поети, род. и умр. въ Лондонъ (1608—1674). Баща му, нотариусъ, обичалъ искуствата и литературата и далъ на сина си строго въспитание и високо литературно образование, довършено въ Кямбриджъ, въ 1632. Младий М. оправдалъ бащинитѣ си грижи, училъ се денѣ и нощѣ, и това излишно прилежание ослабило зрѣнието му, загубата на което отпослѣ той оплакалъ съ гениални стихове. Още въ Кямбриджъ М. се отличилъ съ стихотворенията си на латински езикъ. Въ 1629 той написалъ на англ. *Hymn on the nativity*, който показалъ голѣма поетическа дарба. Слѣдъ като свършилъ наукитѣ си, той прѣкаралъ петъ години въ бащиния си домъ и въ това врѣме челъ гръцкитѣ и латински поети, и съчинилъ *Lycidas*, елегия по случай смъртьта на единъ приятель, и L'Allegro (Веселий) и *Il Penseroso* (Замисловатий). Въ 1836, слѣдъ майчината си смъртъ, тръгнѫлъ да пѫтува по Италия; въ Парижъ се видѣлъ съ Гроциуса и други знаменитости; нѣколко пѫти ималъ случай да види Галилея въ флорентинската тъмница; въ Римъ билъ ласково приетъ отъ Кардиналъ Барберини, и написалъ на чисто тосканско нарѣчие едно стихотворение, което челъ въ нѣколко академии. Когато билъ въ Неаполъ, М. кроилъ да посѣти Сицилия и Гръция; нъ смутоветѣ, които се наченѫли въ Англия, го накарали да се върне въ отечеството си. Като се върнѫлъ въ Лондонъ (1640), М. основалъ едно учебно заведение, което добило голѣмо значение. Въ това врѣме той писалъ полемически статии и брошури по политическитѣ и религиознитѣ въпроси на врѣмето си; въ съчинението си Areopagitica (1649) М. защищава книгопечатането, което Кромуелъ залѣгналъ да потѫпче, защото възставало въ защита на краля, Карла I. Слѣдъ Карловото унищожение, Кромуелъ далъ на М., който билъ вече неговъ съмишленикъ, службата секретарь-прѣводачъ за латински езикъ въ държавния съвѣтъ. По това врѣме М-вото перо било толкова страшно колкото Кромуеловата сабя. Като опровержение на Салмазиевото *Defensio regis*, М. въ своята *Pro Populo Anglicano Defensio* нападнѫлъ противника си съ такъвъ порой отъ краснорѣчие и горчивъ езикъ, че противникътъ му умрѣлъ, казватъ, отъ тѫга.

Още въ 1652 М. отъ непрѣстанно занимание изгубилъ зрѣнието си, нъ не се оттеглилъ отъ служба до възстановението на кралевската власть, на която билъ омразенъ. Вече слѣпъ, той съчинявалъ прочутата си поема *Изгубений Рай* [български прѣводъ въ проза, отъ французски, на Нег. Високопр. бившия скопски митрополитъ Теодосия (София 1898, стр. 635 въ 8-о); на българ. прѣводъ прибавенъ още единъ кратъкъ рѣчникъ, биографията на М. и Шатобриановата критика на *Изгубения Рай]*, която го е обезсмъртила. Ржкописътъ на тая поема билъ продаденъ на издателя за 10 англ. лири (250 лева)! Тя била напечатана пръвъ пѫть въ 1867. *Изгубений Рай* е повечето драматическо отколкото епическо произведение, и се отличава

по хубость, сила и благородство на езика и по величие на образитѣ. Слѣдъ нѣколко години М., между друго, написалъ и *Пакъ добитий Рай*, поема която отъ самото си появяване потънжла въ забвание.

Особено интересенъ е билъ поетътъ прѣзъ годинитѣ на слѣпотата си. Той научилъ дъщеритѣ си (ималъ три дъщери) да четжтъ по гръцки и по еврейски, и всѣка зарань изслушвалъ отъ тѣхъ, първенъ една глава отъ еврейската Библия, и слѣдъ това нѣколко мѣста отъ Омира, Платона, Еврипида и др.; така поддържалъ той въ паметьта си хубоститѣ на ония велики образци, а послѣ диктувалъ своитѣ безсмъртни стихове на жена си или на нѣкого отъ посѣтителетѣ. За развлѣчение слѣпецътъ-поетъ свирилъ на органъ и пѣлъ духовни пѣсни.

Милутиновичъ (Симеонъ или Сима) *Сарайлия*, родомъ отъ Сараево, Босна. Сърбски списатель, авторъ на *Србянка*, въ която въ епико-лирически стихове се прославява освобождението на Сърбия 1804—1815, въ врѣме на Кара-Георги и Милоша.

Милутинъ (Неманичъ VII). Сръбски краль, втори синъ на Краль Уроша I и братъ на краль Драготина, който още приживѣ, въ 1275, му отстжпилъ прѣстола. Слѣдъ въцарението си М. събралъ многобройна войска съ намѣрение да отмъсти на византийския императоръ Михаила Палеолога за гордостьта му, понеже императорътъ отказалъ въ 1261 да му даде за жена дъщеря си Ана. Въ 1279 М. прѣзелъ Скопие, а въ 1285 — Струма и Дабрескъ. Въ 1292 М. отблъснжлъ едно нападение на българетѣ. Въ 1296 той обърнжлъ пакъ оржжието си среща гръцитѣ, които водили въ онова врѣме война съ персянетѣ. За да облекчи мжчното си положение, императоръ Андроникъ Стари помолилъ М. да се сроди съ него и М. сжщата година се оженилъ за дъщеря му, княгиня Соломонида. Въ 1319 унгарцитѣ и сицилийцитѣ обявили на Сърбия война. Първитѣ искали княжество Мачва, а вторитѣ крайморския градъ Дурацо. Въ сжщото врѣме папата, недоволенъ отъ М., подигнжлъ среща Сърбия нѣмския императоръ Фридриха, полския краль Владислава, чешския краль Иоана, австрийския херцогъ Леополда и каринтийския херцогъ Хенриха. Унгарскитѣ войски вече навлѣзли въ Мачва и Босна, и сицилийскитѣ въ Епиръ. Нъ една ненадѣйна буна въ Унгария, която принудила унгарския краль да прѣкрати военнитѣ дѣйствия и да върне Сърбий завоеванитѣ области, прѣкратила приготовленията за война и на другитѣ господаре. Сицилийцитѣ били истикани изъ Епиръ, и той останжлъ на Сърбия. М. умр. въ 1322.

Милфозисъ, *гр.* Окапване на клѣпачитѣ съ въспаление на мигачитѣ.

Миль. Дума, употрѣбена вмѣсто римский милярь, който е равенъ на 1479½ метра (Мат., Библ.).

Милъ *(Джонъ Стюартъ)*. Отличенъ английски икономистъ и философъ, род. въ Лондонъ (1806—1873), синъ на Якова М., авторъ на забѣлѣжителна *История на Английска Индия*. Учението си добилъ у дома си отъ баща си; послѣ живѣлъ въ Франция, дѣто изучилъ французския езикъ, слушалъ наврѣменѣ лекции по науката, и се запозналъ съ французската литература и съ француз-

ския политически животъ. Отъ 1823 постжпилъ на служба у тогавашната Източно-Индийска компания, на която билъ чиновникъ и баща му, дѣто служилъ 33 години.

М. се приближилъ отъ рано до Бентамовата школа; Бентамъ му възложилъ да приготви напечатването на неговото съч. *Treatise of Judicial Evidence*, което излѣзло въ 1832, съ нѣколко допълнителни глави отъ М. Той писалъ въ вѣстницитѣ и списанията множество статии въ духа на единъ напрѣднжлъ либерализмъ, и отъ 1835 до 1840 ржководилъ *London and Westminster Review*, органъ на либералната партия. Първото му пространно съчинение била неговата *Система Логика* (2 т., 1843), дѣто той се опитва да създаде една нова логика, като зима за начало индукцията; той искалъ да приспособи въ изучването на нравствените явления методитѣ на позитивнитѣ науки. Въ това, както и въ всички други съчинения, авторътъ се отличава по самобитенъ, мощенъ и систематически умъ; билъ е нападанъ, бранилъ се е съ енергична искреность, и е заслужилъ, независимо отъ мнѣнията за неговитѣ учения, да минува за единъ отъ най-прѣднитѣ мислители на врѣмето си. Първото му съчинение, съ тежъкъ слогъ, не е имало по-малко отъ осемь издания. Отъ тогава той ималъ за цѣль да приспособява началата си въ нѣколко други съчинения, които увеличили неговата извѣстность: *Опити върху нѣкои неразрѣшени въпроси отъ политическата икономия* (1848, 2 т.), съчинение увеличено въ напокошнитѣ издания; *Свободата*, 1859 (български прѣводъ по русск. и франц. прѣводи на Д. В. Македонски, София, 1887); *Августъ Контъ и позитивизмътъ* и *Подчиненостьта на женитѣ* и др. М., избранъ отъ Лондонъ прѣдставитель въ парламента въ 1865, се ознаменувалъ въ 1867 чрѣзъ прѣдложеното си измѣнение на избирателния законъ, което да даде на женитѣ правото да гласуватъ; затова той не билъ прѣизбранъ въ 1868. Той билъ кореспондентъ на французската Академия на нравственитѣ науки отъ 1860. Слѣдъ смъртьта му се появила неговата пълна съ интересъ *Автобиография* (1873; български прѣводъ по русски прѣводъ отъ Ив. Толева, Пловдивъ, 1898); три опити върху Религията (1874) и втори томъ отъ *Discussions and Dissertations* (1875).

Освѣнъ горѣспоменжтитѣ прѣводи на М-тѣ съчинения у насъ е прѣведено още краткото му съчинение: *Социалистическитѣ системи за икономическата уредба на обществото* и *възраженията противъ тѣхъ* (Русе 1894) и неговата *Рѣчъ за университетското образование*, прѣв. З. А. Бояджиевъ, № 1—2, год. IX отъ журналъ *Научно Списание*, Търново 1895.

Миля, *фр.* Пжтна мѣрка: *англійската миля е равна на 1 километръ и 609 метра; морската миля — на 1 килом. и 852 метра;* и *географическата — на 7 килом. и 500 метра.*

Мимика, *гр.* Искуство да прѣдава човѣкъ чувствата и мислитѣ си чрѣзъ тѣлодвижения и изражения на лицето; съставя заедно съ декламацията главната сжществена часть на театралното искуство. **Мимикъ.** — Който владѣе мимиката; подражатель — **Мимически.** Който принадлежи на мимиката; подражателенъ.

Мимоза, *лат.* Научно име на цвѣтето „Не ме закачай“, което се отличава съ необикновена чувствителность, та листата му се сгжватъ и при най-малкото прикосновение.

Мимоходомъ. Пжтемъ, случайно, покрай това.

Мина. Вънкашенъ изгледъ, изгледъ на лицето, наружность.

Мина, *лат.* 1) Рудникъ *(на металитѣ, на каменнитѣ вжглища, на сольта,* и др.). 2) Лахжмъ, подкопъ който се пълни съ барутъ или друго взривно вещество и се запаля за да се пръсне и разруши онова, щото е надъ него; *съ мина разбиватъ скалитѣ.*

Минаре, *араб.* Кулата при джамия, отъ която ходжата кани пѣшкомъ мохамеданетѣ на молитва.

Мингрелия. Страна въ азиятска Русия, кутайска губерния, между Георгия на сѣв., Имеретия на ист., Гурия на югъ и Черно море на зап.; простр. 5,850 чет. килом.; насел. 250,000 жит. Гл. гр. Редудъ-кале. Планинска земя, нъ, на южната часть, покрай рѣкитѣ [най-важната е р. Рионъ] плодородна; тамъ сѣжтъ пшеница, просо, царевица и обработватъ лозата. Пчеларство, копринарство и скотовъдство, фабричната промишленость токо-речи не съществува. Обширни гори и мѣдни рудници, нѣкои отъ които се обработватъ. Жителетѣ, военнолюбиви и грабителни, исповѣдватъ единъ видъ православие. — Слѣдъ раздѣлението на георгийското царство въ 1442, мингрелцитѣ, георгийци, образували независима държава: единъ отъ владѣтелетѣ ѝ, 1867, отстжпилъ правата си на Русия за 1,000,000 рубли. М. е старата *Колхида,* дѣто било баснословното златно руно, за което станжлъ походътъ на аргонавтитѣ. Виж. *Аргонавти.*

Миндалъ или *бадемъ.* Плодоветѣ, сладки или горчиви, на миндалното дърво. *Сладкий* м. съдържа едно масло, което се вади съ налѣгане; това масло е меко, приятно на вкусъ и се употрѣбява въ медицината и за технически цѣли. *Горчивий* м. съдържа, освѣнъ това, едно лѣпливо масло, съединено съ синилна кислота, която му дава горчивия вкусъ и отровни свойства, та за нѣкои животни той е смъртелна отрова; него употрѣбяватъ въ медицината. Лѣпливото масло на горчивия м. може да се употрѣбява за горене както маслото на сладкия м. Обикновеното миндално дърво *(Amygdalus communis)* е ближно на прасковата и расте въ диво състояние въ сѣверна Африка, Палестина и южна Европа, дѣто се и отгледва за плодоветѣ му. — **Миндаловитѣ, бадемовитѣ** или **костилковитѣ** *(Amygdaleae)* сж едно семейство дървета или храсте, най-много распространени по сѣвернитѣ умѣрени страни; по топлитѣ мѣста сж по-рѣдко, а по южнитѣ горещи страни никакъ не вирѣжтъ; между тѣхъ има много плодовити дървета (сливата, вишната, прасковата, зарзалията); сѣмената на токо-речи всичкитѣ съдържатъ лѣпливо масло съ синилна кислота, която е най-силната отъ органическитѣ отрови, нъ пакъ се употрѣбява въ малки дози като прѣвъсходенъ лѣкъ.

Минденъ. Прусски укрѣпенъ градъ (Вестфалия), на Везеръ, 96 килом. на сѣв.-ист. отъ Мюнстеръ; станц. на желѣзн. отъ Хановеръ за Хамъ; 25,000 жит. Доста голѣма промишленость и търговия.

Дѣятелно пристанище на Везеръ. — М. билъ нѣкога столица на едноименно *епископство*, основано отъ Карла Велики; въ 1648 епископството станжло свѣтско княжество и минжло въ владѣние на Брандебургъ.

Минеаполисъ. Градъ въ Съединенитѣ Държави (Минезота), 15 килом. на зап. отъ Сенъ Полъ, на дѣсния брѣгъ на Мисисипи, среща прѣдградието Сентъ-Антони, съ което се съобщава по два желѣзни моста по 200 метра дълги; ц. на седемь желѣзници; 250,000 жит. М., сега първий градъ на държава Минезота, въ 1860 е ималъ само 2,565 жит. Градътъ се намара въ една твърдѣ плодородна земедѣлческа страна и добива грамадна двигателна сила отъ водопади. Особенитѣ му индустрии сж брашнарството (28 мелници) и триенето дърва (17 бичкиджийници); има и фабрики за машини и др.

Минезота. Рѣка въ сѣверна Америка, извира близу до источния прѣдѣлъ на Дакота (Съединенитѣ Държави), тече 480 килом. къмъ юго-ист., и се влива въ Мисисипи при Мендота. Корабопл. за параходи по 70 килом., М. е дала името си на едноименната държава.

Минезота. Една отъ Съединенитѣ Държави, най-сѣверната, между Канада на сѣв., Висконсинъ на ист., Иова на югъ и Дакота и територия Линколнъ на западъ; простр. 205,141 чет. килом.и насел. 1,500,000 жит., най-много отъ скандинавскитѣ страни, а не както обикновено отъ Великобритания. Гл. гр. *Сенъ-Полъ*, сѣдалището на управл., Редъ Уингъ, Хястингъ, Минеаполисъ и др.

Прѣдѣлитѣ на М. се очъртаватъ повечето отъ рѣки. Земята не може да се каже, че е планинска. Отличителната ѝ чърта е изобилието на езерата, по което ѝ прилича само Финландия; изброяватъ до 10,000 езера (съ простр. 9,842 чет. килом.), като се почне отъ 200 чет. килом. простр. до 1 чет. килом. Още не сж намѣрени доста имена за всичкитѣ тия езера, та сжщото име е общо на много отъ тѣхъ; така прѣсмѣтатъ 47 *Rice Lake*, 37 *Round Lake*, 32 *Mud Lake* и др. Всичкитѣ тия езера си приличатъ много по чистотата и бистротата на водата. Голѣмата рѣчна артерия на държавата е Мисисипи. Земята е плодородна и М. като земедѣлческа страна не е далечъ отъ първитѣ. Тя произвожда на годината житни произведения за 200 милиона лева; добитъкътъ ѝ се прѣсмѣта на 1,574,365 глави (говеда, коне, осли, овце, свине) за стойность отъ 164 милиона лева. Индустрията е още въ дѣтинството си. Работятъ само искуствата и занаятитѣ необходими въ една земедѣлческа страна. Отъ къмъ съобщенията М. е въ завидно положение; освѣнъ параходнитѣ и корабнитѣ съобщения по Мисисипи и Св. Лаврентия, М. притежава и 6,048 килом. желѣзници.

М. има пъленъ университетъ въ Минеаполисъ, и университетътъ обгръща сжщо земедѣлието и механическитѣ искуства. Колегиитѣ и семинариитѣ сж нѣколко. Нормалнитѣ училища за учителе и учителки сж три съ 905 ученици и ученички. Женитѣ иматъ право да гласуватъ за училищни настоятеле и сж избираеми за настоятелки. Библиотекитѣ въ държавата сж повече отъ 1,400 съ повече отъ 370,000 т.

Управительтъ на държавата, съ годишна заплата 15,000 лева, се избира за 2-годишенъ срокъ. За-

конодателната власть състои отъ сенатъ и прѣдставителска камара.

М. е поникнжла като земя съ европейски поселници отъ 1830; въ 1849, когато се припознала за територия на Съедин. Държави, имала население само 5,000 души; като държава тя влѣзла между Съединенитѣ Държави въ 1858. Новата държава бърже порасла по население, богатство и развитие.

Миней, гр. Житията на светитѣ отци, расположени по мѣсецитѣ и днитѣ.

Миненъ. Който се отнася до минитѣ или до рудницитѣ, руднически, рударски.

Минераленъ. Който се отнася до минералитѣ; който съдържа минерални частици.—**Минерална вода.** Вода, която съдържа въ растворъ минерални вещества (желѣзо, сѣра и др.). Минералнитѣ води сж твърдѣ полезни въ медицината, нъ тѣ трѣбва да се употрѣбяватъ само по съвѣтъ на лѣкарь: нѣкои минерални, или простонародно наречени *лѣковити* води, употрѣбени безъ потрѣба, могжтъ да причинѫтъ голѣма врѣда. — **Минерално царство.** Съвокупность на всиски неорганически вещества: *3-тѣ царства на природата сж*: **животното царство, растителното и минералното царство.**

Минерализация. Обръщане на металъ въ минералъ по химическо дѣйствие: *рудотворение.* — **Минерализирамъ.** Обръщатъ химически металъ въ минералъ: *рудотворѭ.*

Минералогически. Който се отнася до минералогията.

Минералогия (фр. *мине*, копаж, отдѣто и *минералъ*, ископаемо; гр. *логосъ*, слово, учение). Наука за минералитѣ. Ала тая наука не обгржща всичко, що се отнася до минералното или ископаемото царство. Само *проститѣ минерали*, или еднороднитѣ минерални вещества, съставятъ прѣдмѣтътъ на минералогията; скалитѣ, станжли отъ натрупването на проститѣ минерали, и тѣхнитѣ взаимни отношения, сж прѣдмѣтъ на геологията.

М. се дѣли на двѣ части; въ първата се разглеждатъ изобщо всичкитѣ свойства на минералитѣ, а въ втората се разглежда всѣкой минералъ по неговитѣ свойства. Първата часть наричатъ приготовителна часть на М. или *ориктогнозия*, а втората физиография или характеристика на минералнитѣ видове. Ориктогнозията разглежда физическитѣ и химическитѣ свойства на минералитѣ. На физическитѣ свойства се отнасятъ: вънкашний видъ, състоянието на пъргавината, дѣйствието на свѣтлината, относителното тегло, електричеството, магнитностьта, твърдостьта, топлопроводностьта, способностьта за поглъщане влага и др. Формитѣ, въ които се явяватъ минералитѣ, биватъ два вида: едни прѣдставятъ многостранници, ограничени съ правилни гладки, еднородни, понѣкога блескави равнини: други иматъ неправилни окржглени, жгловати очъртания и приличатъ на формитѣ на органическитѣ тѣла. Многостраннитѣ форми се наричатъ *кристали.* Расположението на кристалическитѣ равнини не прѣдставя случайности, а напротивъ подлежи на строги закони и на всѣкой кристалически минералъ принадлежжтъ само добрѣ-опрѣдѣлени форми. Измѣрването на кристалическитѣ жгли става съ помощьта на инструменти, които се наричатъ *гониометри* (жгломѣри). Въ всѣкой кристалъ умствено се прокарватъ оси, относително които произлизатъ различни измѣнения на жглитѣ и

ребрата на кристала. По расположението на оситѣ всичкитѣ кристали се съединяватъ въ седемь кристалически системи: 1) правилна, 2) квадратна, 3) хексагонална, 4) ромбическа, 5) моноклинометрическа, 6) диклинометрическа и 7) триклинометрическа. А има и такиви минерални вещества, на които кристалитѣ принадлежжтъ на разни системи; така напр. една разность вжглекиселна варь, която се нарича *исландски шпатъ*, прѣдставя ромбоедри, а една друга разность — *арасонитътъ*, се явява въ прави ромбически призми. Тая аномалия е извѣстна подъ името *диморфизмъ* или *двуформеность* на тѣлата. Има и много минерали, които се намиратъ всѣкога въ некристализирано състояние. Когато се редѫтъ минералитѣ на естествени групи, отъ първа важность е химический имъ съставъ; и за да се опрѣдѣли естеството на единъ минералъ, опитватъ го химически, както напр. по дѣйствието на кислотитѣ. Потрѣбно е да се знае и относителното му тегло, и какъ дѣйствува на него топлината. Важно е и *цѣпенето* на кристалитѣ, готовность да се цѣпѫтъ по равнини паралелни само на нѣкои отъ лицата имъ, чрѣзъ което може да се опрѣдѣли *първоначалната форма* на кристала. Некристализиранитѣ минерали показватъ важни различия въ *строението*, като *на листа*, *на нишки*, *на зърна* и др. Когато се трошѫтъ, минералитѣ прѣдставятъ различенъ *изломъ*, като *гладъкъ*, *зърнестъ*, *черупчестъ* и др. *Непрозрачностьта*, *просвѣтливостьта* и *прозрачностьта* сѫ отличителни свойства у минералитѣ; *електрическитѣ* и *магнетическитѣ* свойства и тѣ заслужватъ внимание; и една твърдѣ важна характеристика се добива отъ *блесъка*, който въ нѣкои минерали е *металически*, въ други *полуметалически*, въ други *стъклень*, *смоленъ* и др. *Шаръть* не е изобщо много важенъ, нъ въ нѣкои минерали е много характеристиченъ. *Твърдостьта* е много важна, и е отъ разни степени. Минералогическитѣ системи включватъ нѣколко течни, па дори и нѣколко въздохообразни тѣла. *Мазность* и други особености, които се познаватъ съ пипането, сѫ твърдѣ характеристични въ нѣкои минерали; особености, които се познаватъ съ *вкуса* и *обонянието*, принадлежжтъ на други.

М. има твърдѣ важни отношения съ геологията, която не може да се изучва безъ внимание върху съставнитѣ части на скалитѣ. Отъ минералния съставъ на земитѣ зависи много растителностьта и земедѣлието. Икономическитѣ ползи на минералитѣ сѫ сѫщо твърдѣ важни и разнообразни. Доста е само да се спомене за ископаемитѣ вжглища, варьта, сольта, и металическитѣ руди. Нефтътъ, газътъ, планинската смола, асфалтътъ и др. сѫ добрѣ познати по полезностьта си; и голѣма стойность се е отдавала всѣкога на драгоцѣннитѣ и други камене за украшение.

Въ старо врѣме всичкитѣ минералогически познания се ограничавали само въ повръхностни познания за свойствата на нѣкои полезни или драгоцѣнни минерали. У гръцитѣ Аристотель, а у римлянетѣ Плиний, първи писали за ископаемитѣ тѣла; нъ правилното, рационалното изучение на минералитѣ почнжло отъ много скоро, именно отъ врѣмето на публичнитѣ лекции на професора на фрайбергската рударска Академия *Ав-*

рама Готлиба Вернера (1749—1817). Гениалний Вернеръ изучилъ вънкашнитѣ бѣлѣзи на минералитѣ, та станжло възможно да се опрѣдѣлятъ минералнитѣ вещества съ голѣма точность; въвелъ една прилична номенклатура, която се отличава по изразителностьта си, и издалъ една твърдѣ сполучена система М. Напрѣдъкътъ на химията породилъ между минералозитѣ двѣ партии. На чело на първата, която прѣдлагала да се изучватъ минералитѣ само по вънкашнитѣ имъ бѣлѣзи, се намиралъ *Мосъ* въ Вѣна; на чело на втората, която искала да се изучватъ минералитѣ само по химическия имъ съставъ, билъ *Барцелиусъ*. Сегашното тежнение е въ полза на една система, която съединява вънкашното изучение съ химическото.

Минералогъ. Зналецъ на минералогията.

Минералъ, *фр.*, *англ.* Ископаемо; всѣко твърдо и капливо-течно еднородно неорганическо тѣло, което влиза въ състава на земната кора. Ала въ минералитѣ се числѫтъ и нѣкои органически ископаеми тѣла, както напр. каменнитѣ вѫглища, янтарьтъ и др., които въ сѫщность сѫ вкаменѣлости. М., като неорганически тѣла, нѣматъ животъ, произволно движение и се уголѣмяватъ само чрѣзъ приращение на еднородни съ тѣхъ частици по вънкашната имъ повръхность. Вънкашний видъ на м. всѣкога е подчиненъ на опрѣдѣлени закони и има едно постоянно отношение къмъ вѫтрѣшнитѣ му свойства. Виж. *Минералогия.*

Минерва. Римската богиня, която отговаря на гръцката *Атина*; богиня на мѫдростьта, искуствата и войната. Нѣкои мислѫтъ, че името ѝ происхожда отъ сѫщия корень, отъ който е *mens* (умъ) и *monere* (обаждамъ или съвѣтвамъ). Латинский ученъ критикъ Варо е билъ на мнѣние, че М. е олицетворението на божествената мисъль. Поетитѣ, хѫдожницитѣ, учителетѣ, всички промишленици сѫ търсили вдъхновение отъ тая дѣвствена богиня; тя е рѫководила и героитѣ въ боеветѣ; съ една рѣчь, всѣка мѫдра мисъль, всѣко дръзско дѣло, и всѣко полезно прѣдначъртание се е приписвало на нейното благоволение. Тя била покровителка на земедѣлието, изнамѣрила оралото, въ Атика въвела маслината, научила людетѣ на полезнитѣ искуства и занаяти. Философията, поезията и ораторството били подъ нейната грижа. Най-старий нейнъ храмъ въ Римъ билъ на Капитолий. Празднитѣ ѝ, които траяли 5 деня, се празднували прѣзъ марта, отъ 7 до 11 включително. Въ троянската война тя благоприятствувала на гръцитѣ, на чиято страна било и правото.

За происхождението на богиня М. е имало много сказания, отъ които най-православното е било онова, което я е прѣдставлявало като дъщеря на Юпитера и Метида. Юпитеръ, откакъ добилъ върховната власть слѣдъ побѣдата си надъ титанитѣ, избралъ си за сѫпрѫга Метида (Мѫдростьта); нъ по съвѣта на Урана и Гея (Небето и Земята), я погълнѫлъ, когато била трудна съ Минерва. Юпитеръ усѣтилъ голѣми болки въ главата си, заповѣдалъ Вулкану да я разсѣче, и когато той испълнилъ заповѣдьта, отъ главата искокнѫла Минерва, въ пълно въорѫжение. М. изображаватъ въ видъ на млада обрѫжена жена, която държи щитъ и копие, съ шлемъ, украсенъ съ образитѣ на разни животни. Лицето ѝ е ху-

баво, сериозно, и цѣлата фигура величествена. Изображения на М. въ видъ на статуи, бюстове, на монети и други още намиратъ много въ Гръция.

Минея (отъ гръц. *мина*, мѣсецъ). Церковно-служебна книга, раздѣлена помѣсечно; *обща минея*, съдържа богослужебни пѣсни, въ честь на праздницитѣ Богородични и на светиитѣ; *мѣсечна минея*, — богослужебни пѣсни за всѣкой день на мѣсеца за цѣлата година; *празднична минея*, — канони, ирмоси и служби на светиитѣ; *минея-четя*, — житията на светиитѣ въ реда на празднуването паметьта имъ.

Минйе (*Франсоа* **Mignet**). Французски историкъ, род. въ Ексъ (1796—1884), изучилъ правото въ родния си градъ заедно съ Тиера, и отъ 1821 се посветилъ въ Парижъ на литературенъ животъ; заедно съ Тиера билъ журналистъ, и давалъ лекции по новата история. Първото му главно съчинение е: *Histoire de la révolution française* (2 т., Парижъ, 1824; 10-о изд. въ 1840), съчинение, въ което французската революция се разглежда по-малко отъ нравствената ѝ отколкото отъ философскитѣ ѝ страни, та нѣкои му намиратъ недостатъкъ, че води къмъ фатализма. Стилътъ му е блескавъ, нъ академически. Слѣдъ революцията въ 1830 станжлъ държавенъ съвѣтникъ, и хранитель на архивитѣ въ министерството на външн. дѣла; нъ изгубилъ тая служба въ 1848, отъ когато се оттеглилъ въ частенъ животъ. Въ това врѣме той издалъ *Négotiations relatives à la succession d'Espagne sous Louis XIV* (4 т., Парижъ, 1839—1842), съ прѣкрасно историческо въведение. Между напокошнитѣ му трудове сж *Histoire de Marie Stuart* (2 т., Парижъ, 1851; прѣводъ на русски ез., 2-о изд., СПБ. 1864); *Carles Quint* (1854); *Eloges historiques* (1864); и *Rivalité de François I et de Charles V.*

Минни. Прѣдполагатъ, че това име означава Армения (Ипер., Библ.).

Миниатура, *лат.* 1) Живописство, което изображава прѣдмѣтитѣ въ малъкъ видъ. 2) Картинитѣ на това живописство. — **Въ миниатура** — въ умалителенъ видъ. — **Миниатуристъ.** Живописецъ, който пише миниатури. — **Миниатуренъ.** Въ умалителенъ видъ. — **Миниатурность.** Малость.

Минимумъ, *лат.* Най-малкий прѣдѣлъ, най-малкото число, най-малката величина, до която може да се умали нѣщо; противополага се на *максимумъ*.

Министерски. Който се отнася до министръ или министерство. — **Министерски съвѣтъ.** Всичкитѣ министри събрани на съвѣщание. — **Министерство** (лат. *министериумъ*, служене). 1) часть отъ държавното управление повѣрена на особенъ началникъ, който се нарича министръ. У насъ има *8 министерства:* министерство на вжтрѣшнитѣ работи, — на вънкашнитѣ работи, — на правосждието и на исповѣданията, — на финанситѣ, — на просвѣщението, — на земедѣлието и търговията, — на общитѣ сгради, — на войната. 2) Всичкитѣ министри на една държава съвокупно, кабинетъ. — **Министръ** (лат. знач. *служитель*). Най-главний началникъ на министерство въ значението 1). — **Министръ-президентъ** — министръ-прѣдсѣдатель, министръ, който прѣдсѣдателствува

на министерския съвѣтъ. — **Министръ-резидентъ.** По-доленъ посланникъ. — **Министръ-пълномощникъ.** Пратеникъ снабденъ съ пълна власть.

Минитъ. Амонски градъ, 6½ килом. на сѣв.-ист. отъ Есевонъ *(Библ.)*.

Миниумъ, *лат.* Червена боя, сюлюгенъ: *желѣзото вапсватъ съ миниумъ за да не го лови ржжда.*

Минйо. Рѣка, извира въ сѣв.-източната часть на испанска Галиция, въ долното си течение образува прѣдѣла между Испания и Португалия и влива се въ Атлантически океанъ; 275 килом. Корабоплавателна за малки кораби 46 килом. надъ устието си.

Миноноски. Военни кораби съ малки размѣри (водоизмѣщението не е повече отъ 200—250 тона), специално построени за нападане неприятеля съ мини (сега исключително самодвижни). Първитѣ м. се появили въ американската междуособна война (1863); слѣдъ това въ русско-турската война (1877), а послѣ въ японско-русската. Отдавна почнжхж да строжтъ подобни кораби съ голѣмъ размѣръ за самостоятелна служба при отбрана на брѣговетѣ. Сега сжществуватъ и *контръ-миноноски* (истрѣбителе на миноноскитѣ) — кораби, които по вънкашния видъ приличатъ на миноноска съ голѣмъ размѣръ. Тѣ сж въоржжени съ силна скорострѣлна артилерия, която служи за унищожение на неприятелскитѣ миноноски.

Миноратъ, *лат.* Прѣимущество или наслѣдствено право на наймладия въ единъ родъ; въ противоположность на *майоратъ.*

Минорка. Единъ отъ Балеарскитѣ о-ви, 2-й отъ тѣхъ; простр. 780 чет. килом.; 40,000 жит. Гл. гр. *Портъ-Махонъ.* Скотовъдство и риболовство; вино, протакали, капри. Ниско плато. Жителетѣ говоржтъ каталанското нарѣчие отъ испанския езикъ. — М. била прѣзимана прѣзъ XVIII-и вѣкъ нѣколко пжти отъ англичанетѣ и французетѣ. Най-сетнѣ въ 1802 англичанетѣ жж върнжли на Испания.

Миноръ, *итал.* Музикаленъ терминъ: нѣженъ, мекъ.

Миносъ. Име на двама митологически критски царе. За първия се казва, че билъ родомъ отъ Мала-Азия, Юпитеровъ и Европинъ синъ, Радамантовъ братъ, Девкалионовъ и Ариаднинъ баща. За мждростьта си той станжлъ, заедно съ Еака и Радаманта, слѣдъ смъртьта си, сждия въ адъ или подземния свѣтъ. Вторий М. билъ внукъ на първия. Нему се приписватъ прочутитѣ *Миносови закони,* за които казватъ, че той добилъ поука отъ Юпитера. Той билъ сжпржгътъ на оная Пасифае, която родила Минотавра (виж. това име); той и пръвъ създалъ голѣма морска сила и направилъ критянетѣ пръвъ народъ въ Егейско море.

Минотавръ (сир. Миносовъ бикъ). Едно отъ най-отвратителнитѣ творения на гръцката митология; М. прѣдставляватъ като чудовище съ човѣшко тѣло и бича глава, синъ на Пазифае, жена на Миноса II, и единъ бикъ, въ когото тя се била влюбила. Миносъ зотворилъ чудовището въ лабиринта (виж. тая дума), дѣто го хранилъ съ човѣшко месо отъ момци и моми, които Атина била принудена да доставя като годишна дань, доклѣ Тезей, съ Ариаднината помощь, не убилъ чудовището. Тая басня обясняватъ различно, —

едни съ това, че Пазифае любила единъ войникъ на име Тавръ, отъ когото и имала синъ Минотавръ, спр. Миносовъ и Тавровъ синъ; други прѣдполагатъ, че Минотаврътъ е билъ символъ на финикийския богъ на слънцето.

Минскъ. Главний градъ на едноименна губерния, на Свислочъ (притокъ на Березина), 606 килом. на юго-зап. отъ Москва, 440 килом. на сѣв. ист. отъ Варшава и 624 килом. на юго-зап. отъ С. Петербургъ, на кръстопѫтя на желѣзницитѣ отъ Ромни за Либава прѣзъ Вилна и отъ Москва за Варшава прѣзъ Брѣстъ-Литовски; 54,500 жит., отъ коитѣ двѣ трети сѫ евреи. Повечето сгради сѫ държавни, нъ има и хубави каменни здания, между които православната и католическата съборни църкви и семинарии. — Губернията, една отъ западнитѣ губернии на европ. Русия, се намира между губернитѣ вилненска, витебска, мохилевска и черниговска, киевска и волхинска, и гродненска; простр. 91,405 чет. килом. и 1,570,000 жителе (руси, поляци, татаре, евреи, цигане). Петь седми отъ населението исповѣдватъ православието. Земята, равна и блатиста, се пои отъ рѣки по порѣчието на Днѣпръ (Березина, Свислочъ, Припетъ). Земедѣлието е на ниска степень, и промишлеността е малко напрѣдѫжла. Ръжь, ечимикъ, овесъ, ленъ и конопи. Медъ и восъкъ. Доста скотовъдство. Много гори. Износъ: дърва, соль и житни произведения, които прѣкарватъ по рѣкитѣ до пристанищата на Балтийско и Черно море.

Минусъ, *лат.* По-малко, безъ. Въ *аритм.* означава, че отъ една величина трѣбва да се извади друга; изображава се съ знакъ —. Въ *алгебрата* величини, които иматъ прѣдъ себе си знака —, наричатъ се отрицателни, въ противоположность на положителни, които иматъ прѣдъ себе си знака +.

Минута, *лат.* Шестдесета часть отъ градусъ или часъ. — **Минутенъ.** Който се отнася до минута; мигновенъ, много скоръ. **Минутна стрѣлица,** стрѣлица, която показва минути.

Минцъ или **минецъ,** *австр.* Австрийска монета, равна на наши около 12 лева.

Миозенъ. Норвежско езеро, 60 килом. на сѣв. отъ Християния, отъ която се достига съ желѣзница; съединява се съ морето чрѣзъ рѣка Верменъ-елфъ; 100 килом. надлъжъ и 17 наширъ. Това езеро, най-дълбоко 451 метра, е по-дълбоко отъ Балтийско море и Сѣверно море. Отъ вида *mysis relicta*, морско животно, което откриватъ въ неговата дънъ-земя, заключаватъ, че то е било нѣкога заливъ. То е най-голѣмий воденъ пѫть на вѫтрѣшна Норвегия. Живописна околность съ много хубавъ климатъ, служи за лѣтовище на норвежци.

Миология, *гр.* Часть отъ анатомията, която изучва мускулитѣ или мишцитѣ. — **Миопия.** Кѫсогледство. — **Миотомия.** Часть отъ анатомията, която борави съ разсичане мишцитѣ.

Миоценъ. Виж. *Еоценъ.*

Mirabile visu, *лат.* Чудно да се види.

Mirabile dictu, *лат.* Чудно да се каже.

Мирабо (Хоноре, графъ). Знаменитъ французски ораторъ и политикъ, род. въ Бинйонъ, умр. въ Парижъ (1749—1791). Надаренъ съ яко тѣлосложение, извънредни умствени способности, огненъ темпераментъ, смѣлъ до дързость, и

расположенъ къмъ всѣкой видъ излишество, М. постжпилъ въ военно училище и, на 17 години, станжлъ поручикъ въ единъ кавалерийски пълкъ, подирь което продължавалъ литературното си образование. Осжденъ за една любовна свръска, той билъ затворенъ въ крѣпостьта на о-въ Ре, дѣто написалъ съчинението си *Essai sur le Depotisme*, което привлѣкло голѣмо внимание. Слѣдъ това, той потънжлъ въ дългове; за да ги заплати, оженилъ се, на 20 години, за г-ца Маринянъ, зелъ богата зестра, нъ скоро ѭ прахосалъ. Скоро М. се сближилъ съ София Рюфе, младата жена на стария маркизъ Моне. Тѣ побѣгнжли двамата въ Швейцария, послѣ въ Холандия, нъ били уловени въ Амстердамъ; София била испратена въ Парижъ, въ монастирь, а М. въ венсенския затворъ, дѣто го държали 42 мѣсеца. Въ това врѣме М. написалъ книгата си за държавнитѣ затвори (1782), която обнародвалъ въ Хамбургъ, и нѣколко скверни романи, които не правѭтъ честь на неговия гений, макаръ и да снабдявали нуждитѣ му. Въ сжщото врѣме той поддържалъ прѣписка съ г-жа Моне, обнародвана по-сетнѣ подъ заглавието: Lettres originales de Mirabeau (4 т., 1792). Слѣдъ освобождението си отъ затвора М. живѣлъ главно съ литературенъ трудъ, и продължавалъ да води беспоредъченъ животъ. Той написалъ нѣколко силни политически брошури, особено среща финансовото управление на Калона, за което добивалъ парична поддържка, казватъ, отъ парижкитѣ банкери; и станжлъ единъ отъ водителетѣ на либералната партия. Между това той пѫтувалъ въ Англия, дѣто обнародвалъ своитѣ *Considérations sur l'ordre de Cincinatus* (1784), и въ Германия, дѣто събралъ материалитѣ на книгата си *Monarchie Prussienne* (1788). Когато Лудовикъ XVI свикалъ общото събрание (събрание отъ благородницитѣ, духовенството и гражданското съсловие), за да се въведжтъ прѣобразования, М. поискалъ да бжде избранъ прѣдставитель на благородницитѣ въ Провансъ, нъ билъ отблъснжтъ отъ тѣхъ, подъ прѣдлогъ, че нѣмалъ недвижимъ имотъ; и той ги оставилъ съ заплашването, че, както Марий, ще съсипе аристокрацията. Скоро той билъ избранъ отъ гражданското съсловие въ Ексъ и въ Марсилия. Той прѣдпочелъ да прѣдставлява Марсилия, и съ познанията и удивителната си ораторска способность скоро добилъ голѣмо влияние въ събранието. Барнавъ добрѣ го характеризира като „Шекспиръ на краснорѣчието.“ Той се явилъ противникъ на двора и на аристокрацията. Когато аристократитѣ и духовенството се въспротивили на нѣкои отъ прѣобразованията, прѣдставителетѣ на третото съсловие се отцѣпили и се прогласили *народно събрание*, като се и заклѣли да се не разотиджтъ доклѣ не надарѭтъ Франция съ конституция. Когато Лудовикъ XVI испратилъ да кажжгъ на прѣдставителетѣ на третото съсловие да се разотиджтъ, М. свършилъ апострофа си къмъ царския пратеникъ съ думитѣ: „*Ние сме се събрали тукъ по волята на народа и само съ щикове могжтъ да ни разгонѭтъ*“. Парижанетѣ, побунени, прѣзели *Бастилия*, старата тъмница, въ която гинели хиляди невинни жъртви на тиранията; съ това се почнжла французската революция; Лудовикъ отстжпилъ на

народното събрание, па накаралъ да се съединѫтъ съ него и другитѣ съсловия (духовенството и аристокрацията), и това събрание, наречено *учредително*, изработило първата конституция на Франция.

По това врѣме М-та посока се измѣнила. Ако и да билъ първенъ на чело на революционното движение, той послѣ искалъ да спре това бързо движение, когато видѣлъ че то спрѣдваря и самаго него; само той би могълъ още, може би, да удуши хидрата на безначалието, която заплашвала страната. Добрѣ разбралъ той, че отечеството му не е зрѣло още за крайнитѣ промѣнения прѣдлагани отъ политически теоретици, и подпрѣтнѫлъ се, не за събарянето на монархията, а за унищожението на деспотизма и утвърдението на единъ конституционенъ прѣстолъ. Колкото повече анархията и революционната бѣснота прѣобладавали, толкова по-рѣшителенъ ставалъ той въ борбата си среща тѣхния напрѣдъкъ; нъ било мѫчно да се поддържа дѣлото на конституционната свобода въ сѫщото врѣме среща привърженицитѣ на стария деспотизмъ и крайнитѣ революционери. Кралътъ и приятелетѣ му много врѣме не искали да влѣзѫтъ въ никакво сношение съ човѣкъ съ такъво минѫло като М., нъ най-сетнѣ, подъ натиска на нуждата, се рѣшило да се покани М. да стане министръ. Щомъ станѫло това извѣстно, всичкитѣ найпротивоположни партии дружно гласували запрѣщението за депутатъ да става министръ. Ала М. пакъ продължавалъ борбата, като се мѫчилъ да примирява двора съ революцията. Опитванията му въ това нѣщо, които се приписватъ донѣйдѣ на користна цѣль, расклатили нѣкакъ популярностьта му; нъ силата на таланта му все още покорявала всичкитѣ партии. Прѣзъ декемврия 1790, той билъ избранъ прѣдсѣдатель на клуба на якобинцитѣ, и прѣзъ 1791 на народното събрание. И въ клуба, и въ събранието той показалъ голѣма дързость и енергия; нъ напрѣгнѫтата му дѣятелность и невъздържаний му животъ съсипали здравието му. Смъртьта му не му позволила да свърши начетнѫтото дѣло, 2 окт. 1791. — М-тѣ рѣчи били издадени въ 3 т., въ 1819; и пълнитѣ му съчинения, въ 9 т., въ 1825. Усиновений му синъ, Монтини, е обнародвалъ *Mémoires Biographiques, Littéraires et Politiques de Mirabeau* (2-о изд., 8 т., Парижъ 1841), най-пълното описание, което имаме за живота му. Виж. *Мирабо* (студия върху собственитѣ му записки), прѣвелъ отъ русски Ц. Попъ Цочевъ (Ямболъ, 1897). Виж. още Карлайловия очеркъ на М. въ неговитѣ *Miscellaneous Essays* и неговата *French Revolution*.

Миражъ, *фр.* Атмосферическо явление, което става отъ прѣломлението на свѣтлината и което прави да виждаме образъ на прѣдмѣти по земята като да имаме между тѣхъ и образа разлѣна вода. Въ *прѣнос. см.* мечта.

Мирдити. Албанци римо-католици, на които броятъ прѣсмѣтатъ различно, отъ 150,000 до 250,000. Виж. *Албания*.

Мирзапуръ. Индийски градъ, бенареска обл., 47 килом. на югозап. отъ Бенаресъ, при политѣ на источнитѣ прѣдпланини на Гатитѣ, на Гангъ; станция на желѣзницата отъ Аллахабадъ за Калкута; 57,000 жит., отъ които 10,000 мохамедане. Слѣдъ Бомбай и Калкута М. до прѣди нѣколко години е билъ най-

важното житно тържище въ англійска Индия и главно мѣсто на вълнената търговия; нъ тая търговия сега е минжла въ Канпоръ. М. сега произвожда главно лакъ, бронзови издѣлия, килими и др. Градътъ има прѣкрасни набрѣжни, индийски храмове, джамии и др.

Мири. Пристанищенъ градъ на Ликия, отъ дѣто ап. Павелъ отплувалъ въ единъ корабъ за Римъ *(Библ.)*.

Мириаграмъ, *фр.* Теглилка отъ 10,000 грама. — **Мириада,** *гр.* (соб. зн. 10,000). Тъма, безбройно множество. — **Мириаметръ,** *фр.* Пжтна мѣрка отъ 10,000 метра. — **Мириаръ,** *фр.* Мѣрка за повръхность, равна на 10,000 ара. — **Мириастеръ,** *фр.* Мѣрка за обемъ, равна на 10,000 стера.

Мирика. Едно ниско дръвце, което расте въ пусти безводни мѣста *(Библ.)*.

Мириорама, *гр.* Искуство да се правжтъ отъ нѣколко отдѣлно нарисувани ландшафти, чрѣзъ прѣмѣстването имъ, нови ландшафти.

Мирицинъ, *лат.* Съставна часть на восъка.

Мирковичъ (Д-ръ *Г. В.*). Български бунтовникъ и писатель, род. въ Сливенъ въ 1826. Училъ се, на гръцки езикъ, въ родното си мѣсто до 1846, послѣ една година като степендиантъ въ киевската семинария [въ Киевъ не му се понравило], една година въ Цариградъ като ученикъ въ гръцкото училище Куру-чешме и три години въ цариградското училище на лазариститѣ, което се намирало въ Бебекъ. Въ 1852 заминжлъ за Франция (Монпелие), дѣто и свършилъ курса по медицината въ 1856. Като се завърнжлъ въ България, Д-ръ М. прѣстоялъ по една година въ Сливенъ и Стара-Загора. Въ 1859 отишелъ въ Цариградъ и станжлъ участникъ въ дѣятелностьта по церковния въпросъ. Въ 1861 заминжлъ за Влашко, дѣто прѣкаралъ до 1866: билъ въ Болградъ околийски лѣкарь и една година управитель на болградската гимназия, а послѣ се прѣселилъ въ Браила, дѣто упражнявалъ около двѣ години лѣкарството.

Въ 1866 Д-ръ М. се завърнжлъ въ Сливенъ, дѣто се запозналъ съ извѣстния полякъ Садъкъ-паша (Чайковски). Тоя политикъ токоречи наложително го подканилъ да прѣдприеме една работа по нашето народно развитие: да изработи единъ уставопроектъ, за да се образува съ позволение на правителството една добра гимназия въ одринския виляетъ, която да се издържа отъ българетѣ. Цѣльта, която се гонила, била, ученицитѣ да придобиятъ еднообразно и основателно образование, а не да ходжтъ по разни мѣста и се връщатъ съ разни идеи. Идеята на тоя проектъ Д-ръ М. намиралъ за добра за тогавашнитѣ врѣмена. Самъ Чайковски се обѣщалъ да земе живо участие за осжществението ѝ. При такъво едно насърдчение проектътъ се изработилъ и въ 1867 прѣзъ лѣтото Д-ръ М. съ прѣпоржчителни писма отъ Чайковски до великия везирь отишелъ и поднеслъ заявлението си. Ала отъ всичко това нищо не излѣзло. Тогавашнитѣ вѣстници съдържатъ историческото течение на работата.

Когато се убѣдилъ, че напразно си губи врѣмето, Д-ръ М. поискалъ да му се даде една лѣкарска служба въ дунавски виляетъ покрай Дунавъ, като си и начъртталъ планъ да дѣйствува съгласно

съ общото стремление за освобож дението на България отъ турското иго. Той се опрѣдѣлилъ като градски лѣкарь въ Ломъ-Паланка въ 1868 и отъ Цариградъ му се възложило тайното послание да слѣди българскитѣ революционере. Вѣренъ на себе си, Д-ръ М. съ турскитѣ пари устроявалъ възстание въ Ломско. Нъ планътъ му се открилъ. Твърди се, че устроителетѣ на възстанието, Д-ръ М., Василъ Плѣвнелията, войвода Брайко, тайната поща на съзаклетницитѣ и още нѣколко души младежи-патриоти били прѣдадени на видинския Азисъ паша отъ владика Доротея. Прѣдателството обясняватъ така: Доротей прѣдалъ Д-ръ М. и другаретѣ му за да възстанови изгубеното си приятелство прѣдъ тогавашния великъ везиръ Али паша, съ когото той ималъ нѣкакви си тайни. Д-ръ М. подробно разказва тая афера въ единъ ржкописъ, който се отнася до политическото ни възраждане въ 1866—68. Тоя ржкописъ и единъ ржкописенъ дневникъ на другъ бунтовенъ дѣецъ, Димитръ Ангеловъ, въ който сжщо се разказва аферата — материали за музея на българското възраждане — се намиратъ сега у Ст. Заимова.

Като слѣдствие на това прѣдателство Д-ръ М. се поставилъ подъ арестъ прѣзъ мѣс. септемврия 1869 въ Видинъ, отъ дѣто на пролѣтьта билъ испратенъ въ Цариградъ. Тамъ той прѣстоялъ около четире години въ затвора, като все чакалъ да го обѣснжтъ; найсетнѣ билъ осжденъ на заточение до животъ, и се испратилъ въ Диарбекиръ, а отъ тамъ въ Мардинъ. Въ тоя градъ дочакалъ освобождението си слѣдъ русско-турската война.

Д-ръ М. е работилъ и на литературното ни поле. Той е авторъ на българска граматика, *Домашенъ омеопатически лѣкарь* (Сливенъ, 1885), — *Униатското движение по черковния въпросъ* (Сливенъ, 1897); редакторъ на спис. *Нова Свѣтлина*, двѣ горишнини (до 1893) и *Нова Свѣтлина* и *Здравословие* (год. 1893—96), и ни е далъ нѣколко прѣвода отъ франц.: *Петръ Велики, Екатерина I и Меншиковъ*, извлѣчение изъ Ламартиновата *История на Турция* (Сливенъ, 1880); *Характеръть на спиритическото откровение* отъ Алана Кардека (Сливенъ, 1892); и *Вѣчнитѣ истини отъ духа* на Викт. Хюга.

Д-ръ М. е първий омеопатъ у насъ. Той прѣкарва сега (1904) старинитѣ си въ родното си мѣсто.

Мирмидоняне. Народъ въ Фтиотида тесалийска, който се сражавалъ подъ прѣдводителството на Ахила подъ стѣнитѣ на Троя. М. добили името си отъ *Мирмидона*, Юпитеровъ синъ и Ахиловъ прѣдѣдо. По други сказания, тѣ произлѣзли отъ мравкитѣ. Въ *прѣнос. см.* м. знач. нищожни, нъ надмѣнни люде.

Миро. Варено маслинено масло съ червено вино и благовония, осветено и употрѣбяемо при оѣкой церковни тайнства.

Мирозъ. Неизвѣстно мѣсто въ Галилея *(Библ.)*.

Мироносица, *гр.* Жена, която принесла миро за помазване тѣлото Христово слѣдъ свалянето му отъ кръста.

Миропомазане *гр.-словѣн.* Тайнство на помазване съ миро.

Миротворецъ. Миритель, помиритель. — **Миротворенъ,** който докарва миръ.

Мирохранителница, *гр.-словѣн.* Сѫдъ, въ който се пази миро.

Миртъ, или *мирама, гр.* Растение съ все зелени листа.

Мирчо. Български воевода, подъ чията команда българетѣ и румѫнетѣ дали помощь на сърбетѣ въ косовската битва, на 15 юл. 1389. Виж. *Косово поле.*

Миръ. Въ политически смисълъ, състоянието на народи въ спокойствие, безопасность и законность. Сключването м. между държави, които воюватъ, става съ цѣль да се възстановѭтъ приятелскитѣ отношения за неограничено врѣме; а м., който се сключва за опрѣдѣленъ срокъ, нарича се *прѣмирие.* Прѣди да се сключи м. правѭтъ се прѣдварителни условия; а окончателно м. се урежда съ договоръ, подписанъ отъ пълномощници: и договорътъ има сила само слѣдъ като се утвърди (ратификация) отъ правителствата на народитѣ, които сѫ воювали. Отъ най-старитѣ врѣмена сключването м. се е почитало като свещена работа.

Миръ. Старобългарска дума за вселенна, свѣтъ (виж. *Вселенна).* Оттука **мировъ, мирски,** свѣтски (мировъ, помирителенъ, иде отъ миръ, съгласие); и **мирянинъ,** свѣтски човѣкъ, не духовенъ; човѣкъ, който живѣе по свѣтски.

Миръ (лат. Pax). Богиня на мира (общественото спокойствие и безопасность) у староврѣменнитѣ народи, Зевсова и Темидина дъщеря. Атинянетѣ ѭ прѣдставлявали, че държи Плутуса (виж. това име) на колѣнѣ, за да се означава, че мирътъ е изворътъ на богатството. Римлянетѣ ѭ изображавали въ видъ на жена съ маслиненъ клонъ въ едната, и рога на изобилието въ другата рѫка, а на грѫдитѣ ѝ намѣствали Плутуса малко дѣте. Императоръ Веспасианъ построилъ въ Римъ въ честь на богинята храмъ, въ който се събирали ученитѣ на разговоръ, и който изгорѣлъ въ царуването на императора Комода.

Миса. Моавски царь, който плащалъ дань на израилянетѣ въ Ахаавово врѣме; нъ по-сетнѣ отхвърлилъ израилското иго. Единъ интересенъ паметникъ съ надписъ, въздигнѫтъ отъ М. и откритъ въ 1868, се пази въ музея Лувръ въ Парижъ. Езикътъ на надписа е токо-речи еднакъвъ съ Ветхозавѣтния европейски езикъ. Надписътъ разказва сполучливитѣ войни на М., които отдава на моавското божество Хамеса. Той споменува и израилския Богъ Иеова *(Библ.).*

Мисионеринъ (лат. отъ *митере,* испращамъ). Духовно лице, испратено между езичници за обръщането имъ въ християнската вѣра. Лице отъ християнска църква, испратено да распространява вѣроисповѣдането си въ друга християнска църква.

Мисисипи. Голѣма рѣка въ сѣверна Америка, която принадлежи цѣла на Съединенитѣ Държави, истича изъ езеро Итаска (Минезота), тече първенъ къмъ ист., послѣ къмъ юго-зап., прѣди да земе една обща посока отъ сѣв. къмъ югъ. Като оставя на зап. държави Минезота, Иова, Мисури, Аркансасъ и Луизиана, и на ист. държави Висконсинъ, Илинойсъ, Кентѫки, Тенеси и Мисисипи, тя мие Сенъ-Полъ, Сенъ-Луи, Каиро, Мемфисъ, Начезъ, Батонъ-Ружъ и Нови-Орлеанъ. Влива се въ Мексикански заливъ прѣзъ едно главно и постоянно устие и прѣзъ два канала, които мѣняватъ често посоката си. Тя е 2,500 метра широка при сливането си съ Мисури,

нъ течението ѝ често се заприщва отъ пръстьта и дървесата, които влѣче съ себе си. Течението ѝ е 5,882 килом. Прибира, отлѣво, Св. Кръстъ, Висконсинъ, Илинойсъ и Охйо; и отдѣсно, Св. Петръ, Иова, Мисури, Аркансасъ и Червена Рѣка. М. е корабоплавателна до Водопадитѣ и при Сентъ-Антони (виж. *Минеаполисъ)*, и отъ малки кораби надъ тия водопади; корабоплавателни сж и повечето ѝ притоци. — М. е била открита въ 1541 отъ испанецъ Фердинандъ де Сото, а цѣла изслѣдвана отъ франц. изслѣдователь Ласалъ, въ 1682.

Мисисипи. Една отъ Съединенитѣ Държави, съ прѣдѣли: на сѣв. Тенеси, на зап. Аркансасъ и Луизиана, на ист. Алабама и на зап. Мексикански заливъ; простр. 120,020 чет. килом. и насел. 1,490,000 жит., отъ които 700,000 черни. Земята на югъ е ниска, въ срѣдата по-висока, на сѣв. хълместа. Гл. рѣка е Мисисипи; освѣнь това забѣлѣжителни сж: корабоплавателната Паскагула, Пърлъ, Томбекби и Тенеси. Климътътъ е полутропически; главнитѣ произведения сж: памукъ, захарь, царевица, пшеница, барабой, праскови, ябълки, грозде, смокви, протокали и др., нъ отъ всичкитѣ най-важното земедѣлческо произведение е памукътъ; М. произвожда по 900,000 бали памукъ на годината. Индустрията е много слаба. Памучната търговия и търговията съ овощия, пращани къмъ Шикаго, сж най-важнитѣ. Скотовъдството е твърдѣ развито въ по-нискитѣ мѣста и въ долинитѣ на рѣкитѣ (около 1 милионъ свине; 300,000 овце, 100,000 крави, 100,000 коне и др.). Голѣма часть отъ държавата е покрита съ първобитни гори, въ които изобилватъ дивитѣ звѣрове (вълци, мечки, лисици, пантери и др.). Рѣкитѣ сж богати съ риба. За повисокото образование има университетъ въ Оксфордъ. Единъ законъ запрѣщава бѣлитѣ и чернитѣ да се учжтъ въ едни и сжщи училища, или въ училища по-близу едно отъ друго отъ 4 килом. Държавата е добрѣ снабдена съ желѣзници. Двѣ голѣми линии отъ Мобайлъ прѣзъ Мериданъ и Коринтъ за Шикаго, и отъ Нови-Орлеанъ прѣзъ Джаксънъ за Мемфисъ и Сенъ-Луи, вървжтъ прѣзъ държавата по цѣлата ѝ длъжина отъ югъ къмъ сѣверъ; напрѣчнитѣ линии сж нѣколко; три такъви тръгватъ отъ Джаксънъ за Мериданъ и Атлантически океанъ. Гл. градове сж: *Джаксънъ*, сѣдалище на управл., Начезъ, Виксбжргъ и Колжмбжсъ. Управительтъ на държавата, подуправительтъ и други висши чиновници се избиратъ за четире години. Законодателната власть състои отъ сенатъ и камара на прѣдставителе — сенаторитѣ се избиратъ за четире, а депутатитѣ за двѣ години.

Мисия (лат. *мисио* отъ *митере*, испращамъ). 1) Пратеници, испратени отъ правителството на една държава въ друга съ особена поржка: *дипломатическа мисия*. 2) Самата поржка, послание: *възложена му е мисията да води прѣговори*. 3) Духовни пратеници, испратени да проповѣдватъ Евангелието между езичницитѣ или между християне считани за по-малко просвѣтени.

Мисколцъ. Градъ въ сѣв. Унгария, 150 килом. на сѣв.-ист. отъ Пеща., ц. на желѣзници за Пеща, Филекъ, Кашау и др.; 24,320 жит. Околностьта произвожда най-доброто жито въ Унгария и има прѣвъсходни лозя.

Мисленъ. Умственъ, въображаемъ. — **Мислимъ**, който може да се мисли, да се прѣдстави въ ума.

Мисолонги. Гръцки градъ на Ионическо море, при входа въ Патраски заливъ, укрѣпенъ откъмъ морето и важенъ въ стратегическо отношение; 6,500 жит. Забѣлѣжителенъ по двѣтѣ обсади, които издържалъ прѣзъ войната за гръцката независимость. Въ 1822 той билъ обсаденъ по сухо и по море отъ турцитѣ, които, слѣдъ 2-мѣсечна обсада, били принудени да се оттеглѫтъ. Въ 1826, той билъ пакъ обсаденъ отъ грамадна турска сила, и слѣдъ 10-мѣсеченъ отпоръ и тегло, гарнизонътъ му, омалѣлъ отъ 5,000 на 3,000 воителе, си пробилъ пѫть прѣзъ редоветѣ на неприятеля, като отнеслъ съ себе си голѣмо число жени и дѣца. Турцитѣ тогава влѣзли въ града, който близу съвсѣмъ съсипали. Въ М. умрѣлъ въ 1824 лордъ Байронъ, чието сърдце се съхранява тамъ въ единъ мавзолей.

Мистерия. Потайность. — **Мистериозенъ**. Потаенъ, тайнственъ. — **Мистериозность**, *гр.* Потайность, тайнственость.

Мистикъ, *гр.* 1) Послѣдователь, прѣдаденъ на мистицизма. 2) Който говори тайнствено, загадъчно.

Мистификация, *лат.* Измама, направена нарочно за шега — **Мистифицирамъ**. — Въвождамъ нѣкого въ заблуждение на шега, за забава.

Мистицизмъ, *лат.* Тайнствено учение, което изобщо припознава, че прѣдмѣтитѣ на религиозното учение сѫ достѫпни за вънкашнитѣ чувства, сир. че между Бога и човѣка може да има извънредни съобщения. Изворътъ на това учение е стремлението на човѣшкия духъ да постигне тайнитѣ на всичко свърхестествено или божествено. М. се прослѣдва у човѣцитѣ още въ прѣдисторическитѣ врѣмена, въ първобитнитѣ вѣри на Истокъ, особено у индийцитѣ (виж. Bochinger, La *vie contemplative, ascetique et monastique chez les Indous* (Страсбургъ, 1831), сѫщо и у гръцитѣ (мистерии, елевзински тайнства). Мистич. учение проникнѫло и въ християнството, напр. въ Оригеновото учение (III вѣкъ сл. Р. Х.). Слѣдъ това м. се явява като прѣдмѣтъ на срѣдновѣковната схоластика. Между знаменититѣ мистици на католическата църква е билъ Тома Кемпийски. Тия мистици, съ учението си за вѫтрѣшното дѣйствие на Св. Духъ, приготвили почвата на протестантството. Отпослѣ м. се явява донѣйдѣ и въ протестантството. Алхимията, астрологията, магията и други науки, породени отъ суевѣрието на срѣднитѣ вѣкове и които сѫ положили началото на истинската наука, сѫ били слѣдствие отъ мистическитѣ възгрѣния за свѣта и човѣка. Въ по-новитѣ врѣмена, м. е влѣзълъ въ ученията на много католически и протестантски секти, и въ нѣкои отъ тѣхъ се е упазилъ и до сега. Виж. Heinroth, *Geschichte* und) Kritik des Mysticismus (Лайпц., 1830 ; Mignet, Dict *de* mystique chrétenne (1858); Du Prel, *Philosophie der Mystik* (1895) — **Мистически**. Тайнственъ ; алегорически, иносказателенъ, който има тайнственъ смисъль: *мистический смисъл на Св. Писание.*

Мистрета. Градъ въ о-въ Сицилия, 88 килом. на юго-ист. отъ Палермо, 107 килом. на юго-зап. отъ Месина, на сѣверния склонъ на Боско-ди-карона, 8 килом. отъ

Тосканско море; 12,000 жит. Търговски градъ. Рудници на каменни въглища и червенъ мраморъ.

Мисури. Рѣка въ Съединенитѣ Държави, извира въ Скалисти планини отъ много извори: Джеферсънъ, Мядисънъ, Галатинъ и тече първенъ отъ югъ къмъ сѣв. и отъ зап. къмъ ист. Като пристигне до крѣпость Мянданъ, промѣня изведнжшъ посоката си, и, чрѣзъ 25 килом. водопади, се снишава до около 120 метра. Слѣдъ това тече ту къмъ югъ ту къмъ юго-ист. въ пустата страна Лоши-Земи, дѣли държава Минезота и Иова отъ Небраска, тече прѣзъ държава Мисури като мие Джеферсънъ и се влива въ Мисисипи; 3,700 килом., отъ които 1,800 корабоплавателни. М. прибира, отдѣсно, Чансансау, и отлѣво, Иелоу-Стонъ, малка М., Рапида, Плата и Кансасъ.

Мисури. Една отъ Съединенитѣ Държави, съ прѣдѣли на сѣв. Иова, на ист. Илиноисъ, Кентжки и Тенеси, на югъ Аркансасъ и на зап. Кансасъ; простр. 179,780 чет. килом. и насел. 3,250,000 жит., отъ които 170,000 черни. Земята е равна, освѣнь на юго-ист. Тя е една отъ най-богато надаренитѣ отъ земитѣ на Съед. Държави съ гори. Пропорцията на горитѣ е 45 на 100-тѣ. Тия обширни гори изобилватъ съ звѣрове и диви животни: мечки, пантери, диви котки, вълци, лесици, зайци, елени, диви мисирки, пойни птици и др. Главнитѣ рѣки на държавата сж Мисисипи и Мисури; първата мие цѣлия источенъ прѣдѣлъ; послѣдната съставя западния прѣдѣлъ. Климътътъ е изобщо здравъ, нъ подлежи на голѣми крайности на температурата. М. е третата отъ Съединенитѣ Държави по производството на царевицата; на годината произвожда около 65 милиона хектолитра царевица. Послѣ вървжтъ пшеницата (повече отъ 9 милиона хектолитра), овощията и зеленчукътъ (повече отъ 9 милиона хектолитра), тютюнътъ (около $5^1/_2$ милиона килогр.) и др. Макаръ М. да не може да се постави въ реда на индустриалнитѣ Съединени Държави, индустриалнитѣ й произведения на годината надминуватъ по стойность цифрата 800 милиона лева. Рударството (каменни въглища, желѣзо, мѣдь) се прѣдставлява по стойность отъ цифрата 24 милаона лева на годината. М. е една отъ Съед. Държави, въ която желѣзнопжтната мрѣжа се е развила най-бързо. Въ 1852 тя е имала само 60 килом. желѣзн. въ експлоатация: сега има повече отъ 10,000 килом. Тя има още 170 парахода, съ вмѣстим. повече отъ 60,000 тона и 2540 кораби и ладии съ вмѣст. 181,319 тона.— Училищната система на М. е отъ най-добритѣ. За висшото образование има два университета въ Колумбия и Сенъ-Луи, съ отдѣли, между другитѣ, земедѣлчески, механически и металургически. Числото на библиотекитѣ въ държавата се прѣсмѣта на около 6,000, съ повече отъ 1 милионъ тома; и числото на периодич. вѣстници и списания — на 300, отъ които 23 всѣкидневни. Сѣдалището на управ. на М. е *Джеферсънъ*, нъ главний градъ е *Сенъ-Луи*, който между 20-тѣ най-голѣми градове на Съедин. Държави е шестий въ троякото отношение на населението, на индустрията и на търговията. Управителътъ и всичкитѣ членове на испълнителната власть на държавата се избиратъ за двѣ години. Законодателната власть състои отъ сенатъ (34 члена), из-

биранъ за 4 години, и една камара прѣдставителе (131), избирани за 2 години. — М. е съставяла часть отъ Луизиана до 1804, когато съставила територия, а послѣ, въ 1821, държава. Въ това врѣме населението ѝ било само 60,000 жит. Въ междуособната война въ 1861 М. останжла вѣрна на съюза на Съед. Държ., сир. на Сѣвернитѣ, слѣдъ голѣми колебания и насилствени мѣрки отъ страна на сѣвернитѣ държави.

Митава. Главний градъ на курландската губерния, европ. Русия, на р. Аа, 33 килом. на юго-зап. отъ Рига и 502 килом. на юго-зап. отъ С. Петербургъ; станция на желѣзницата отъ Либава за Рига; 35,000 жит. повечето нѣмци и около 1,500 евреи. Желѣзна и тенекиена промишленость; износъ: конопи и жито; търговия прѣзъ Рига. Музей съ библиотека; по една православна и катол. църква и три лютерански. Дворецъ на нѣкогашнитѣ курландски херцози. М. е билъ присъединенъ на Русия въ 1795. Той е билъ мѣстопрѣбив. на Лудовика XVIII французски отъ 1798 до 1807.

Митацизмъ (mytacismus). Терминъ у латинскитѣ граматици, означава 1) честото повторение на буква *m* въ словото; напр. *omnia mea mecum porto;* 2) случай, когато една дума се свършва съ буква *m*, а друга захваща съ гласна, и въ произношението послѣдний слогъ съ буквата *m* се исхвърля, напр. *multum ille* се произнася *multille.*

Митарь. Римски бирникъ евреинъ въ Иисусъ Христово врѣме. Тия римски чиновници имали голѣма власть и често злоупотрѣбявали правата си, като изисквали отъ данъкоплатцитѣ повече отколкото дължели законно. Евреитѣ много мразили митаритѣ и изобщо ги считали за грѣшни люде *(Библ.).*

Мителъ. Печатни букви непосрѣдствено по-едри отъ цицеро.

Митилинъ (по тур. *Мидили*, старий *Лесбосъ).* Най-голѣмий о-въ въ Егейско море, близу до брѣга на Мала-Азия (стара Троя и Мизия), отъ който отстои само 15 килом.; простр. около 1,749 чет. килом.; насел. около 40,000 жит., отъ които 15,000 до 18,000 турци, останжлитѣ гръци. М. е повечето планинска земя, ала само една отъ планинитѣ се възвишва до 915 метра. Климатътъ е по-здравъ отколкото въ кой-да-е другъ о-въ въ Егейско море, и земята е плодородна и изобилва съ гори. Износъ: маслинено масло, смокви, вино, градиво, мраморъ. Главний градъ на М. е *Митилинъ* или *Кастро*, на източния брѣгъ на о-ва, съ 20,000 жит., повечето гръци. Градътъ е растланъ амфитеатрално по стръмнинитѣ на една могила, на която връхътъ има срѣдневѣковни укрѣпления. Има 14 джамии и 7 църкви. Митилинскитѣ кораби носѭтъ въ Цариградъ жито, смокви, маслинено масло, катранъ и др. Въ първата половина на XIV вѣкъ М. билъ отстѭпенъ отъ византийцитѣ на генуезското семейство Гателюце, послѣдний херцогъ отъ което, Николай, билъ принуденъ да отстѭпи о-ва въ 1462 на султанъ Мохамеда II. М. е родината на Сафо, Питакъ, Теофрастъ и др. Виж. и *Лесбосъ.*

Митингъ, *англ.* Обществено събрание, което става съ цѣль да се изрази мнѣние по нѣкоя важна работа, която се касае до вѫтрѣшното управление на страната или до вънкашната политика на правителството.

Митовъ *(Антонъ)*. Български живописецъ, род. въ 1862 въ Стара-Загора; свършилъ наукитѣ си по живописството въ художествената академия у Флоренция, дѣто въпрѣки младостьта си билъ награденъ съ три сребърни медали; прѣдаватель въ софийското рисувално училище. М. е повечето жанристъ; ала е силенъ и въ живописството на икони, като напр. изработената отъ него икона *Свети царъ Борисъ*, поставена въ монастиря на Шипка. Отъ картинитѣ му по-забѣлѣжителни сж: *Пазаръ въ София и Варна, Чешма въ Плѣвенъ, Продавачи на патици и прасета, Циганка на пазаръ*. По поржка на князъ Фердинанда, М. е схванжлъ двѣ главни сцени отъ шипченскитѣ праздненства.

Митология (гр. *митосъ*, басня; *логосъ*, слово, сбирка). Баснословие, сир. баснословната история на боговетѣ, полубоговетѣ, героитѣ, образитѣ, обрядитѣ и прѣданията на староврѣменнитѣ езически народи, особено на старогръцитѣ и римлянетѣ, чиято м. е най-разработената. Словѣнската м. чака още основателното си разработване. Изучването на м. е необходимо ако искаме да разбираме старата история, особено гръкоримската. Рекли сж го нѣкои, че у староврѣменнитѣ всичко е било богъ, освѣнь самий Богъ; пространството е билъ Юпитеръ, Нетпунъ е билъ морето, Плутонъ вжтрѣшностьта на нашата земя и т. н. Поезията, живописството, ваянието още заиматъ сюжетитѣ си отъ М. **Митологически**. Баснословенъ, който принадлежи на митрополията.—**Митологъ**. Който прѣдава, който обяснява митологията.

Митра, *гр.* Шапка или наглавно украшение, което носіжтъ владицитѣ въ церковнитѣ церемонии; корона.

Митраилйоза, *фр.* Скорострѣленъ топъ съ нѣколко устия.

Митридатъ. Име на нѣколко понтийски, арменски и партянски крале, отъ които забѣлѣжителний е М. *Велики*, понтийски краль и непримиримъ неприятель на римлянетѣ, род. въ Синопъ въ 136 прѣди Р. Х. и цар. отъ 123 до 63. Той подчинилъ подъ властьта си народитѣ по источн. и сѣвер. крайбрѣжия на Черно море дори до Таврически Херсонесъ (около сегаш. Севастополъ), и слѣдъ смъртьта на Паризатиса присъединилъ Босфорското кралство на владѣнията си; слѣдъ това завоевалъ Пафлагония и Кападокия, а съ помощьта на зетя си Тиграна, краль на Велика Армения— Витиния, Фригия, римска Мала Азия, островитѣ на Егейско море, освѣнь Родосъ, и искалъ вече да покори Гръция, нъ римский пълководецъ Сула, въ *1-та Митридатска война*, 87 г. пр. Р. Х., побѣдилъ близу до Атина пълководеца му Архелая, и съ това принудилъ М. да сключи миръ въ Дардания, по който той върнжлъ всичкитѣ си владѣния въ Мала-Азия. Настжпателствата на римлянетѣ породили *2-та Митридатска война*, 83 пр. Р. Х. М. добилъ пълна сполука въ тая война, ала мирътъ се сключилъ върху *status quo*, 81 пр. Р. Х. М. разбралъ, че това е само едно прѣмирие, та не загубилъ врѣме да се приготви за трета борба, въ съжзъ съ Тиграна, арменски краль, слѣдъ него най-силний монархъ въ Азия. Тигранъ завзелъ Кападакия, въ 76 пр. Р. Х., и М., на другата година, нахлулъ въ Витиния, та почнжлъ *3-та Митридатска война*. М-витѣ оржжия били испърво сполучливи; нъ по-сетнѣ

римский консулъ Лукулъ принудилъ М. да потърси прибѣжище при Тиграна, 72 пр. Р. Х. Слѣдъ това Лукулъ завоевалъ Понтъ, разбилъ Тиграна, 69 пр. Р. Х., при Тигранoцерта, и Тиграна и М. при Артаксата, 68 пр. Р. Х. Ала М. си отнелъ Понтъ, ако и не за много: Кней Помпей довършилъ Лукуловото дѣло, 66 пр. Р. Х., като разбилъ М. на Ефратъ. М. още мѣрилъ да се бори, когато една измѣна на сина му Фарнака толкова го наскърбила, че той самъ се лишилъ отъ живота си. М. билъ приятель на наукитѣ и говорилъ не по-малко отъ 25 езика и нарѣчия. По мнѣнието на римлянетѣ, тѣ не били срѣщали по-страшенъ неприятель отъ него, и наврѣменѣ само единъ слухъ за една негова сполука распространявалъ трепетъ между тѣхъ.

Митровица. Градъ въ унгарската область Банатъ, 38 килом. на юго-зап. отъ Петервардаинъ, на лѣв. брѣгъ на Сава; 7,145 жит. хърватe и нѣмци. Търговия съ кожи и добитъкъ. Много старини и остатки отъ римския градъ *Сирмиумъ*. Отстжпенъ на Австрия отъ турцитѣ по карловицския договоръ, въ 1699.

Митровица. Градецъ въ европейска Турция, въ окржга на Прищина, 45 килом. на юго-ист. отъ Нови-Пазаръ, при сливането на Ситница съ Ибаръ (дѣсенъ притокъ на Морава). — Въ М. се спира солунската желѣзнопжтна линия; става дума да се продължи до Сараево въ Босна, та да се скачи съ австро-унгарската мрѣжа. Отъ М. къмъ Нови-Пазаръ сега върви важенъ друмъ, който достига дори Сараево и има търговско и военно значение.

Митрополитъ, *гр.* Сжщото, каквото е архиепископъ. Първий български митрополитъ е билъ Иосифъ (виж. *Борисъ*). Българската архиепископия се припознала и като патриаршия отъ грънцкия патриархъ въ царуването на Асѣна II (виж. това име). — **Митрополия.** Домътъ на митрополитъ.

Митъ, *гр.* Басня, прикаска.

Михаиловски *(Никола)*. Български книжовникъ, общественъ дѣецъ и старъ учитель, братъ на *Илариона Макариополски*, род. въ Елена, починж въ София (1818—1892); училъ се най-напрѣдъ въ родното си мѣсто, послѣ въ Атина, а въ 1848 свършилъ историко-филологическия факултетъ въ московския университетъ. Като се завърнжлъ въ България, учителствувалъ въ родното си мѣсто, а послѣ, отъ 1856, — въ Търново; и тамъ прѣобразувалъ училищнитѣ програми, борилъ се среща фанариотското влияние (грънцкитѣ архиереи и тѣхнитѣ привърженици) и извадилъ множество достойни учителе; служилъ отпослѣ като учитель и въ Сливенъ. Той билъ единъ отъ главнитѣ виновници за испжждането на грънцкитѣ владици отъ Търново, Ловечъ и др. Въ 1863 М., повиканъ отъ българскитѣ първенци въ Цариградъ, наченжлъ да редактира *в. Съвѣтникъ*, органъ на българскитѣ прѣдставителе и дѣйци по церковния въпросъ въ столицата на Турция, който бичувалъ фанариотщината. Тоя вѣстникъ той редактиралъ 5—6 мѣсеца, а слѣдъ него редактирането му поелъ *Т. Бурмовъ*. М. постжпилъ на служба членъ на съвѣта при турското министерство на просвѣщението и цензоръ на българскитѣ книги. Отъ всичкитѣ тогавашни наши учени само той ц

Шишковъ (виж. това име) удобрявали като полезенъ въ нѣкои отношения за народа ни Мидхатъ-пашовия проектъ за българскитѣ училища (виж. *Мидхатъ* паша). И като чиновникъ М. не нрѣставаше да зима участие въ българскитѣ народополезни работи; бѣше членъ на цариградското читалище, на екзархийския съвѣтъ, и др. Като книжовникъ той е принесъ грамадни заслуги на новобългарската литература. Той е родоначалникътъ на *търновската* правописна школа, която, противно на *пловдивската* (Геровъ-Груевата), не пазеше строго етимологията на думитѣ и формитѣ, а правеше отстжпки на фонетиката; по неговитѣ възгледи бѣ съчинена *Момчиловата граматика.* Това бѣше голѣма крачка напрѣдъ къмъ единъ правописъ, който се налагаше отъ самото естество на ново-българския езикъ (виж. *Дриновъ).* М. минуваше за най-добрия стилистъ и единъ отъ най-добритѣ прѣводачи на врѣмето си; и едва ли нѣкой неговъ съврѣменникъ владѣеше богатствата на български езикъ колкото него; само че той много повече отъ Груева и Каравелова бѣше подъ влиянието на русския езикъ. Доста дългъ е списъкътъ на книгитѣ, брошуритѣ и прѣводитѣ, направени отъ него; ето по-главнитѣ отъ тия съчинения и прѣводи: *По въпроса за женитѣ; Исторически изслѣдвания за охридската и ипекска архиепископии,* прѣводъ отъ една обширна брошура, написана на гръцки за опровержение на гръцки брошури; нѣколко учебници (исторически *Очерки, Начала на политическа икономия* отъ Хюбнера, *Всеобща История); Приключенията на Телемаха* отъ Фенелона (Цариградъ, 1873); *Послѣднитѣ дни на Помпея* отъ Булвера (Цариградъ, 1870); *Тайнитѣ на Инквизицията* отъ Фереала (Цариградъ, 1875); *Сцени и картини изъ американския животъ* (Цариградъ, 1868); *Пикильо Алияга* или *Мавритъ и царуваньето на Филипа III,* истор. романъ отъ Евг. Скриба (Цариградъ, 1875) и др. М. е писалъ и разни научни и политически статии въ цариградскитѣ периодически издания: *Български Книжици, Читалище, Право, Напрѣдъкъ, Македония* и др. М. е обнародвалъ и оригинални стихотворения; негово е изящното творение въ *Читалище,* подписано съ псевдонимъ *Макавеевъ.* Отъ освобождението до смъртьта си М. занимаваше високи служби въ София (подпрѣдсѣдатель на държавния съвѣтъ, директоръ на софийската мжж. гимназия и др.) и послѣднитѣ години се ползуваше съ 500 лева мѣсечна пенсия отъ държавата.

Михаиловски *(Николай Конст.).* Руски публицистъ, социалогъ и критикъ, род. въ 1842 въ Мещовка, калужска губ. Литературната му дѣятелность почнжла отъ 18-годишна възрастъ. Отъ 1869 М. става постояненъ и най-дѣятеленъ сътрудникъ на *Отечеств. Записки,* а отъ смъртьта на Некрасова (1877) — единъ отъ тритѣ редактори на списанието. Въ това списание (1869—84) сж вмѣстени найважнитѣ социологически и критически негови статии: *Что такое прогрессъ, Вольтеръ-человѣкъ и Вольтеръ-мыслитель, Что такое счастье, Борба за индивидуальность* и др. Слѣдъ унищожението на това спис. той е писалъ въ други русски списания и вѣстници, а отъ 1890 е редакторъ на *Русское Богатство.* М-тѣ съчинения сж съ-

брани въ 6 тома (СПБ., 1879-87). Отдѣлно напечатани има три книжки, критически опити: *Левъ Толстой* (СПБ., 1887), *Щедринъ* (Моск., 1890), *Иванъ Грозный* (СПБ.) и *Литература и Жизнь* (СПБ., 1892).

М. се явява като една реакция противъ крайноститѣ и лъжовнитѣ стжпки на Писарева, чието мѣсто заелъ като пръвъ критикъ. М-вий протестъ протиръ Спенсжровата органическа теория и стремлението му да покаже, че въ историческия животъ идеалътъ, елементътъ на желателното, има огромно значение, сж създавали у читателетѣ настроение враждебно на историческия фатализмъ. Въ тоя духъ той е водилъ борба съ идеитѣ на графъ Толстоя за непротивене на злото. М. въ сжщото врѣме е изяснявалъ основитѣ на обществения алтруизмъ и нравственитѣ длъжности, които почиватъ на тѣхъ.

Михаиловски *(Стоянъ)*. Български поетъ сатирикъ, синъ на Никола М., род. въ Елена въ 1856; училъ се въ търноското училище и въ цариградския лицей, и добилъ юридическо образование въ Франция (1879). Д-ръ Кръстевъ, въ студията си за него (виж. *Литературни и философски студии*, Пловдивъ, 1898) го нарича „една психологическа гатанка". Прѣди всичко той констатира, че Стоянъ М. е една смѣсь отъ противорѣчия: „любителятъ на парадокса и на антитезата е сѣкашъ творение отъ парадокси и отъ антитези. Той е врагъ на логомахията, той бичува жестоко словоборството и велерѣчието, а въ българската литература едва ли има писатель по-велерѣчивъ и по-словоохотливъ отъ Ст. М. Той прѣслѣдва волноститѣ на езика, шиба немилостиво бунтовницитѣ противъ завѣта на прадѣдитѣ, а въ сжщность въ българската граматика нѣма по-голѣмъ революционеръ пакъ отъ Ст. М. Неговитѣ сатири сж пакъ живъ протестъ противъ традициитѣ на българската писменость — и въ своята етимология, и въ своя синтаксисъ, и въ своята пунктуация, па дори и въ своя лексиконъ, колкото неговото словопроизводство да наподобява онова на словенски езикъ". Ограниченото мѣсто на една статийка не позволява да вървимъ съ критика по хлъзгавия пжть, изъ който се мжчи да обяснява и примирява тия противорѣчия. Ние можемъ да отбѣлѣжимъ само думитѣ му, че М. „чувствува и оплаква бѣдствията и теглото — непоносимото и неисцѣримо тегло — на масата, както никой другъ отъ нашитѣ поети. Ако неговитѣ думи не трогватъ читателя", прилага, „то е за това, защото у него нищо не трогва; защото той борави съ абстрактни понятия и образи; защото говори на ума на читателя, а не на неговото сърдце. Ст. М. е една рѣдка съкровищница на практическа мждрость; съчиненията му сж пълни съ сентенции и съ правила на житейска наука. Единъ поетъ облича и своитѣ *мисли* въ живи образи и чувства, а Ст. М. облича и своитѣ чувства и своитѣ интуиции въ мисли, въ абстрактни понятия. Ст. М. е песимистъ, дезилюзиранъ, рационалисть; той не вижда въ свѣта друго, освѣнъ тържеството на висшата подлость и ликуванията на нискитѣ инстинкти. Негодованието, възмущението на единъ *Ювеналъ*— ето чувството, съ което той гледа на тоя свѣтовенъ редъ, и това чувство му вдъхва само думи на безгранична ненависть къмъ него.

Нѣжностьта на лирика е замѣстена съ безмилостната язвителность и съ отровната жлъчь на сатирика. Силата на неговата рѣчь нѣма равна на себеси въ нашата литература".

Творенията на Ст. М. сж: *Novissima Verba*, сбирка стихотворения; *Книга за българския народъ*, поема за нашия държавенъ развратъ, въ която „съ неумолима послѣдователность сж раскрити най-тайнитѣ рани на нашото държавно управление"; сбирка *Философически* и *сатирически сонети* (една рецензия върху тая сбирка се намира въ сп. *Мисъль*, год. VI, кн. I), дѣто песимизмътъ на поета, въ областьта на науката и на висшитѣ културни задачи на човѣчеството, е исказанъ най-рѣзко; *Стрници изъ дневника на Мирза Абасъ* (печатани въ *Мисъль* год. V и VII), сатира на нашитѣ политически и социални нрави, сатира на раболѣпното и гнилото въ нашото общество. Отъ сжщия родъ сж нѣкои отдѣлни сатири, като *Благой Памфиловичъ* (сп. *Мисъль*, год. II), както и хубавитѣ му сатирически басни и епиграми, пръснжти както въ *Мисъль* така и въ *Денница*, и въ постари негови сбирки: *Желѣзни струни* (Русе, 1890), *Currente calamo* (Русе, 1880), *Нашитѣ писачи и газетари* (София, 1893), които Д-ръ Кръстевъ хвали като едничкитѣ литературни сатири на М. à *la Boileau;* ала намира че прѣувеличенията въ тѣхъ сж твърдѣ много, и, редомъ съ напълно умѣстнитѣ изобличения, има тамъ и враждебно отнасяне къмъ идеи и стремления, които съвсѣмъ не заслужватъ това. Най-сетнѣ, забѣлѣжителенъ е и прѣкрасний прѣводъ на Ламартиновата сатира на Божеството — *Поема на отчаянието*. Ст. М. е напечаталъ нѣкои свои трудове, освѣнь въ споменжтитѣ списания, и въ *Библиотека Св. Климентъ*, *Периодическо Списание*, *Българска Сбирка* и др. Писалъ е и въ разни вѣстници. Въ сжщото врѣме вършилъ е и държавни служби; билъ е професоръ въ висшото училище и учитель въ софийската държавна гимназия; прѣзъ 1902 бѣ прѣдсѣдатель на Македонския революц. комитетъ въ София.

Михаиловъ *(Юрданъ)*. Български белетристъ и публицистъ, редакторъ на илюстрованото спис. *Свѣтлина* (сега, 1904, въ XII год.), въ стриницитѣ на което срѣщаме най-често покрай научни и забавни статии биографически очерки и спомени за наши обществени дѣйци, писатели, поети и чиито картини, изобщо добрѣ изработени, доста хубаво поясняватъ нашия животъ. М. е род. въ 1860 въ Сливенъ. Свършилъ мжж. главно учил. въ родния си градъ, а въ 1883 отишелъ въ Парижъ, дѣто между другото свършилъ първия курсъ на тамошния юридически факултетъ. Отъ 1895 е княжески комисарь при Источнитѣ желѣзници въ Пловдивъ, а по-рано е служилъ по телеграфо-пощенското вѣдомство, на което е билъ и директоръ; билъ е и инспекторъ на желѣзната линия Бургасъ — Ямболъ.

М. е печаталъ първитѣ си белетрически трудове въ в. *Съвѣтникъ* (Сливенъ), дѣто подъ псевдонимъ *Морицъ* е вмѣстилъ редъ статии по *музиката* (първи по рода си до тогава), раскази и списания. Въ спис. *Знание* (Ст.-Загора) е вмѣстилъ *Смарайда* — балада въ проза; писалъ е и въ други вѣстници съ псевдонимъ *Бродарь*. Въ

илюстрацията си *Свѣтлина*, основана въ 1891, подъ псевдонимъ *Бродарь* е обнародвалъ редъ хуморески и раскази. Въ послѣдно врѣме обнародва въ *Свѣтлина* съврѣменно драматическо произведение *Драга*, трагедия въ 3 дѣйствия, дѣто се укорява вандалщината на бѣлградскитѣ цареубийци.

Михаилъ. Архангелъ, началникъ на небесното войнство, първий отъ ангелитѣ-хранителе на човѣцитѣ (Дан. 10; 13 и Откр. 12; 7). Празднува се на 8 ноем., понеже тоя мѣсецъ, който значи 9-и, отговаря на 9-тѣ чина ангели, а 8-й день означава второто пришествие Христово, наричано осмий день.

Михаилъ. Име на слѣднитѣ византийски императори: М. I *Рангаве*, императоръ отъ 811 до 813, билъ жененъ за дъщеря на Никифора I, Прокопия, която го и подсторила да грабне прѣстола, който трѣбвало да наслѣди братъ ѝ Ставриций. Ако и облѣгнжтъ на православната партия среща иконоборцитѣ, той не можалъ да се одържи на прѣстола, защото не билъ въ състояние да брани държавата отъ българетѣ; и когато се научилъ, че войската е прогласила императоръ Лъва V Арменеца, генералъ въ византийска служба, свалилъ мантията. Той билъ заточенъ въ единъ монастирь, дѣто живѣлъ още 33 години. — М. II *Заекливи*, имп. отъ 820 до 829, родомъ фригиецъ, отъ тъмно происхождение, нъ облагороденъ отъ Лъва Арменеца. Ала вижда се, че Лъвъ му се разсърдилъ, затворилъ го и го осждилъ на смърть. На това отгорѣ Лъвъ билъ убитъ, а Михаилъ коронясанъ императоръ. Три години М. билъ принуденъ да брани короната отъ единъ съперникъ на име Тома. Побѣдата си той употрѣбилъ за да гони православнитѣ и да живѣе въ удоволствие, и опитването му да накара подданницитѣ си да празднуватъ еврейската сжбота и пасха докарало една буна отъ страна на генерала му Евфемия, който се и прогласилъ императоръ. Побунений генералъ билъ убитъ близу до Сиракуза, въ Сицилия. Въ М-то царуване сарацинитѣ прѣзели о-въ Критъ и Сицилия. М. умрѣлъ въ 829.—М. III *Пияницата*, имп. отъ 842 до 867, наслѣдилъ баща си на 16-годишна възрасть, подъ регентството на майка си Теодора, която принудилъ, съ дъщеритѣ ѝ, да отиде въ монастирь. Въ неговото царуване руситѣ пръвъ пжть се явяватъ като неприятеле на империята; и положила се основата за раздѣлението на църквата на Източна и Западна чрѣзъ една прѣпирня между патриарха Фотия и папа Николая I. М. царувалъ само по име, и прѣзъ цѣлото си царуване се прѣдавалъ на излишествата. Слѣдъ майка му (842—854) въ неговото име управлявали Вардасъ (854—866) и Василий Македонецътъ, който, откакъ се отървалъ отъ Вардаса съ убийство, накаралъ да убиѭтъ и М.— **Михаилъ IV** *Пафлагонецътъ*, имп. отъ 1034 до 1041, въскаченъ на прѣстола съ помощьта на Зои, сжпржгата на Романа III, която убила мжжа си зарадъ него. Историцитѣ ни казватъ, че прѣзъ царуването си той се мжчилъ да искупи прѣстжпната си слабость съ щедри милостини и други благочестиви работи. Той воювалъ сполучливо среща побуненитѣ българе, въ 1040—1041. Умрѣлъ въ монастирь, покалугеренъ въ 1041. Братъ му, евнухъ Иванъ, билъ истински

императоръ. — М V. *Калафатъ*, имп. отъ 1041 до 1042. Вуйка му, М IV. прѣди да умрѣ го билъ направилъ кесарь. Императрица Зое го оставила да царува съ надежда, че ще се ожени за нея; нъ понеже ѭ заточилъ, народътъ възстанѫлъ противъ него и го накаралъ да потърси прибѣжище въ монастирь; той царувалъ всичко 5 мѣсеца. — М. VI *Войнственни*, импер. отъ 1056 до 1057. Той билъ старъ генералъ, когото императрица Теодора си избрала за приемникъ. Другитѣ генерали го принудили да отстѫпи прѣстола въ полза на Исака Комнена. — М. VII *Парапинаки*, имп. самъ отъ 1071 до 1078. Прѣкора си добилъ отъ мѣрката, която употрѣбявалъ да продава жито на народа, и която съдържала по-малко отъ истинската. Той билъ най-голѣмий синъ на Константина XI Дукасъ. Първенъ царувалъ съ двамата си братя подъ настойничеството на майка си Евдоксия, която не закъснѣла да се ожени пакъ за Романа IV-и. Прѣзъ врѣмето, въ което Романъ билъ въ робство, М. зелъ изново царската власть въ рѫцѣтѣ си, която задържалъ и слѣдъ освобождението му въ 1071. Нъ той се повелъ по галатянина Никифорица, който го направилъ омразенъ на народа. Това причинило нѣколко буни, и най-сетнѣ накарало М. да остави властьта на Никифора Вотаниата, който го направилъ ефески епископъ, въ 1078. М. VIII и М. IX; за тѣхъ виж. *Палеологовци*.

Михаилъ Обреновичъ. Сърбски князъ (1839—42 и 1860—68), род. въ Крагуевацъ въ 1825, убитъ въ Топчидере, близу до Бѣлградъ, въ 1868. М., втори синъ на князъ Милоша, се намиралъ въ Влашко при баща си, когато умрѣлъ князъ Миланъ Обреновичъ II (1839). Повиканъ да наслѣди брата си, той прѣди да отиде въ Сърбия посѣтилъ, по поканата на султана, Цариградъ. На 18 марта 1840 той се заклѣлъ въ устава (конституцията) и закнязувалъ. Майка му, княгиня Любица, интригувала за да играе роля въ правителството; конституционната партия, поддържана отъ Портата, притезавала всичката власть; народътъ негодувалъ, за дѣто турцитѣ не били изгонени окончателно изъ страната. М. сполучилъ да обори влиянието на конституционнитѣ водителе Вучича и Петрониевича, които побѣгнѫли въ Цариградъ. Той си зелъ каквито си щѣлъ министри; нъ скоро новото му правителство станѫло непопулярно, по причина на произволнитѣ и непоносими данъци. Въ 1841 Вучичъ и Петрониевичъ се прибрали въ Сърбия. Слѣдъ нѣколко мѣсеца Вучичъ подигнѫлъ едно възстание. Слѣдъ двѣ несполуки среща него, князъ М. намѣрилъ прибѣжище въ Землинъ (26 авг.). Едно привремѣнно правителство прогласило побѣгнѫлия князъ за паднѫлъ отъ прѣстола и избрало Александра Кара-Георгевича за сърбски князъ (2 септ. 1842). Слѣдъ тия събития кн. М. живѣлъ въ Вѣна, Берлинъ и въ земитѣ си у Влашко. Въ 1858 той се върнѫлъ въ Сърбия съ баща си Милоша, а въ 1860 го наслѣдилъ на прѣстола. Той билъ жененъ за унгарка, графиня Юлия, отъ която нѣмалъ дѣца, и билъ усиновилъ младия си братовчедъ Милана Обреновича. Прѣзъ второто си царуване, той реформиралъ данъчната система, въвелъ подобрения въ войската и добилъ по дипломатически пѫть пълното испразване сърбската земя отъ турскитѣ

войски (24 апр. 1867). Прѣзъ юния 1868, когато се расхождалъ въ парка на Топчидере, билъ упушнжтъ отъ каторжници, на които Кара-Георгиевци, казватъ, накарали да дадждтъ орждия. Братовчедътъ му Миланъ го наслѣдилъ.

Михей. Еврейски пророкъ, съобщилъ на Иосафата, иудиния царь, че съжзникътъ му Ахаавъ ще погине прѣдъ Рамотъ-Галаадъ, въ бой съ сирийския царь, въ 897 пр. Р. Х.

Михей. Шестий по редъ отъ 12-тѣ мали пророци, род. въ Моресетъ (село въ западна Иудея, въ околностьта на Елевтерополъ), пророкувалъ отъ 750 до 698 год. пр. Р. Х., въ царуването на Иоатама, Ахаза и Езекия, и билъ съврѣменникъ на Исаия, съ когото има нѣкои изражения общи. Въ пророчеството си, което състои отъ 7 глави, той прѣдказва заробването на 10-тѣ племена и идването на Месия.

Михмасъ. Вениаминовъ градъ, около 14 килом. на сѣв.-ист. отъ Иерусалимъ *(Библ.)*.

Мицетология, *гр.* Часть отъ Ботаниката: учение за гжбитѣ.

Мицкевичъ *(Адамъ)*. Най-великий полски поетъ, начинательтъ на полския романтизмъ, па и народенъ герой, въ чийто животъ и дѣла сж въплътени идеалитѣ на единъ народъ, останжлъ да живѣе само съ идеали; род. въ с. Заосйе, близу до Новогрудекъ, минска губер., умр. въ Цариградъ (1798—1855). М., синъ на адвокатинъ съ многобройно семейство, добилъ началното си образование въ училището на доминиканцитѣ въ Новогрудекъ. Въ годината на бащината си смърть (1812) той билъ свидѣтель на нахлуването на французетѣ въ Русия, което възбудило до висока степень надеждитѣ на поляцитѣ въ Наполеона. Тия събития се врѣзали неизгладимо въ въображението и паметьта на момчето, което отъ това врѣме прѣзъ цѣлия си животъ станжло наполеонистъ. Въ 1815 М. постжпилъ въ вилненския университетъ по филологическия факултетъ; въ 1819, слѣдъ свършването на курса, билъ назначенъ учитель на латинската словесность въ Ковно. Отъ това врѣме се проявило неговото поетическо творчество въ пълна зрѣлость и продължавало се непрѣкжснжто съ необикновенъ блѣсъкъ до 1834, когато довършилъ послѣдната отъ поемитѣ си, *Панъ Тадеушъ*. Още на студенческия столъ го обладалъ романтизмътъ. Въ срѣдата на вилненската университетска младежь романтическото движение се усложнило още съ това, че имало и народенъ шаръ. Младото полско поколѣние, родено слѣдъ раздѣлитѣ на Полша, се опитвало да се прѣроди нравствено, да искупи грѣховетѣ на минжлото, като се надѣяло още на бждщето, не само културното, а и политическото. Тия надежди се поддържали отъ европейскитѣ събития: образуването отъ Наполеона Варшавското херцогство и отъ Александра I — Полското царство. Студенческото дружество на така-наречениитѣ лучисти *(promienisci)* си имало събрания и гуляи, въ които участвувалъ и дошлий въ Вилно ковненски учитель М. Мощното изражение на смѣлитѣ полети и, може се казá, на титаническитѣ начинания на тоя кржгъ била М-та *Ода къмъ младостьта*. Прѣзъ тоя ковненски периодъ М. създалъ двѣтѣ чудесни балади *Swietez* и *Swieteziankа* и още се ограничавалъ само да наблюдава лютата борба между кла-

сицитѣ и романтицитѣ. По здравословни причини, той добива 1-годишенъ отпускъ, който прѣкарва въ Вилно. Тогава се залавя страстно да изучи англійскитѣ поети (най-вече Байрона) слѣдъ нѣмскитѣ. Той обнародва първия си томъ стихотворения въ 1822. Прѣдисловието на тая сбирка е една цѣла програма; тамъ той съ въсторгъ говори за гръцкото искуство и гръцката литература, критикува латинскитѣ и французскитѣ класици-подражатели и настоява върху нуждата да се създаде една народна поезия, която „съ влиянието си върху характера и цивилизацията на единъ цѣлъ народъ, да отговаря на посланието му". Отъ това врѣме М. става безспоренъ водитель на младата романтична школа. Ала стиховетѣ въ тоя първи томъ не показватъ голѣма оригиналность; въ тѣхъ се усѣща влиянието на Шилера (най-вече въ баладитѣ), на Гете и на Леона Бюрже.

Въ 1823, въ края на професорството си въ Ковно, М. обнародва 2-ия томъ отъ поезиитѣ си, между които 2-та и 4-та часть отъ своитѣ *Дѣди (Dziady)*, истинско литературно събитие. *Дѣдитѣ* е една лирическа драма, на която сюжетътъ е единъ староврѣмененъ езически праздникъ. Тая година, въ съвѣтитѣ на Александра I, който до тогава изглеждалъ либераленъ господарь, прѣодолѣли идеитѣ на *Свещения Съюзъ*. Когато слѣдъ убийството на Коцебу, въ държавитѣ на Съюза се подкачили гонения противъ студенческитѣ дружества, вилненский ректоръ убѣдилъ студентитѣ да закриютъ дружеството на лучиститѣ. Въпрѣки това били затворени 108 бивши студенти, въ това число и М. (окт. 23—апр. 24, 1824). М. излѣзлъ отъ затвора измѣненъ човѣкъ, възмжжалъ, веселъ и пъленъ съ иронія. Въ напокошната, третата часть отъ *Дѣдитѣ*, той отбѣлѣжилъ тая промѣна съ тия думи, начъртани на стѣната на затвора: „Умрѣ Густавъ*) въ 1823; тука се роди Конрадъ" (подразбира се Валенродъ) — съ други думи, исчезнж момъкътъ, който безумствуваше отъ любовна страсть и прѣроди се въ патриотъ, който ще се опитва да възстанови погинжлото отечество.

Настанжлъ новъ периодъ въ живота на М. отъ 1824 до 1829. Русското правителство го заточва — испраща прѣзъ Петербургъ на служба въ Одеса, което му дава възможность да пжтува въ Кръмъ и да събере материали за своитѣ *Кръмски сонети*. Въ 1825 билъ прѣведенъ въ Москва. Въ Москва М. влиза въ сношение съ нѣколко отлични русски поети, съ Полевоя, Пушкина, князъ Вяземски, който дава единъ прѣводъ отъ *Кръмскитѣ сонети* въ своя *Моск. Телеграфъ;* и всички се удивляватъ на огромния талантъ на полския поетъ. Най-вече между него и Пушкина, който щѣлъ да умре толкова младъ, имало една блиска общность на мисли и стремежи: и двамата хранили еднаква любовь къмъ свободата, и двамата били еднакво поклонници на Байрона. Съ сонетитѣ се подготвила почвата да излѣзе цензорско разрѣшение (1828)

*) М. още студентъ въ университета се влюбилъ въ Мария Верещакъ, дъщеря на богатъ земевладѣлецъ; нъ родителетѣ на дѣвойката не удобрили тая любовь и накарали дъщеря си да се ожени за единъ богаташъ, макаръ тя да любила М. М. отъ тжга се разболѣлъ и въ ума му се мѣркало да се самоубие; любовьта си той е излѣлъ въ поемата си *Дѣдитѣ*, дѣто е изобразилъ себе си подъ името Густавъ.

за голѣмата поема въ байроновски родъ *Конрадъ Валенродъ*, начена-та още въ Одеса и съ която авторътъ най-много се прочулъ въ Русия, дѣто скоро се распространила въ нѣколко прѣвода. Сюжетътъ билъ ужъ исторически, чуждъ на всѣка мѣшавина въ полско-русскитѣ отношения: поемата има за герой единъ литовецъ, който става рицарь отъ тевтонския орденъ; щомъ достига до чина великъ началникъ на ордена, той му измѣнява за да спаси отечеството си отъ нахлуването на тия похристианени варваре. Сюжетътъ на поемата докарвалъ мисъльта, че се оправдава и апотеозира измѣната на единъ фанатикъ родолюбецъ, който е толкова увлѣченъ отъ идеята си, че за него всички срѣдства, дори и нравствено прѣстжпнитѣ, сж еднакво добри. Съ появлението на *Валенрода* романтизмътъ окончателно се въцарилъ въ полската литература. Въ *Валенрода* младото поколѣние намѣрило едно поетическо изражение на своята задача; *Валенродъ* станжлъ за младитѣ поляци единъ видъ „учебникъ за съзаклетие“ противъ тиранина. Въ 1829 русскитѣ приятеле на М. му издѣйствували задграниченъ паспортъ. Той пжтува едно по друго: въ Германия, дѣто се запознава съ Гете; въ Италия, дѣто посѣщава едно слѣдъ друго Миланъ, Венеция, Флоренция, Римъ и Сицилия; въ Швейцария, дѣто го сваря (въ Женева) Юлската революция. Хждожественитѣ работи на общественитѣ и частни сбирки въ Италия произвождатъ на М. дълбоко впечатление и развиватъ неговото естетическо чувство толкова, че той се рѣшава, отъ пролѣтьта въ 1830, да изложи писменно теориитѣ си върху искуството.

Прѣзъ зимата въ 1830—1831 избухнжла полската буна, за чиято сполука М. никакъ не се надѣялъ. Това движение го възвълнувало до дълбочината на душата. Въ пролѣтьта на 1831 той рѣшилъ, че дългътъ на съвѣстьта иска неговото влизане въ редоветѣ на бунтовницитѣ; ала прѣди да пристигне на военния театръ буната била потжпкана. Слѣдъ нѣколко мѣсеца прѣкарани въ велико дукство Познанъ, М. отива въ Дрезденъ, дѣто намира единъ кржгъ прѣдани приятеле и се залавя да пише съ младежски жаръ. „Сега“, казва, „ножоветѣ като влѣзохж въ ножницитѣ, трѣбва да се продължава войната съ перото.“

Въ Дрезденъ съчинява той 3-та часть отъ *Dziady* и онова стихотворение до *Московскитѣ приятеле*, което съдържа, между друго, една характеристика на русския народъ, „тоя герой на робството“.

Въ 1832 поетътъ пристига въ Парижъ, дѣто намира много поклоници и приятеле, които смайва съ единъ редъ блескави импровизации Полската емиграция била основала въ Парижъ разни политически дружества, между които владѣяло несъгласие. М. останжлъ извънъ дребнитѣ раздори на тия дружества, едно, защото искалъ да запази независимостьта си, и друго, защото ималъ за сждбинитѣ и посланието на отечеството си лични възгледи, които прѣдалъ кждѣ края на 1832 съ великолѣпенъ библейски езикъ подъ заглавието *Книгата на полския народъ и поклонничество*. Това съчинение е написано въ проза. По това врѣме М. искалъ едно пълно прѣустройство на Европа. Съврѣменнитѣ нему европейски господаре и правителства, по неговото мнѣние, били толкова заслѣпени,

толкова закоренѣли въ стари прѣдразсждъци, толкова натоварени съ прѣстжпления, че той ги ималъ за годни „за една болница отъ неизлѣчими". Само неприятелетѣ на стара Европа сж, споредъ него, приятелетѣ на полското дѣло. Въ 1834 М. обнародва едногодишенъ трудъ, голѣма поема, *Панъ Тадеушъ*, която нарича скромно „селска", нъ която отваря нова ера въ полската поезия, и въ която романтизмътъ е далъ мѣсто на реалностьта. *Панъ Тадеушъ* не е епопея въ истинския смисълъ на думата, нито идилия. Той смѣсва епопеята съ идилията. Сцената е единъ кжтъ на родната Литва, както поетътъ ѭ помнилъ отъ младо врѣме; отъ въспоминанията, несъзнателно идеализирани, се сложила поемата въ 12 пѣсни. Тая поема състои отъ нѣщо като *раскази*, оживени съ единъ редъ картини, дѣто чувството за хубостьта на природата, омаята на описанията, чарътъ на диалога, изобщо твърдѣ симпатичний характеръ на личноститѣ и патриотическото вѣяне съдѣйствуватъ, та произвождатъ едно цѣло, което нѣма подобното си въ никоя европейска литература. *Панъ Тадеушъ* е най-вѣрната картина на едноврѣмешнитѣ полски благородници, съ всичкитѣ имъ нрави и обичаи; и дори повече: той е поразително истинско прѣдставление на живота на единъ цѣлъ народъ въ единъ психологически моментъ отъ историята му. Гледанъ отъ това гледище той е една епопея навѣрно най-хубавата въ всичкитѣ нововрѣменни литератури. Това е послѣдното крупно поетическо произведение на М.

Въ 1834 М. се оженилъ, зараждали му се дѣца и борбата му съ мжчнотиитѣ на живота въ Парижъ станжла толкова усилна, че той билъ принуденъ да пише на французски въ нѣколко списания. Въ 1838 М. сполучилъ да добие катедрата на латинската словесность въ лозанския университетъ. Скоро слѣдъ това, приятелетѣ му въ Парижъ (Жоржъ Зандъ, Леонъ Фоше) убѣдили Тиера да се учреди въ *Collège de France* особена катедра за словѣнскитѣ литератури, специално прѣдназначена за М. Слушателетѣ на М-тѣ лекции бивали многобройни; критиката не щадила на М. похвалитѣ си, и се удивлявала толкова на възвишения професоръ, колкото на великолѣпно вдъхновения поетъ. Ала понѣкога М. развивалъ социални и общочовѣшки теории, които нѣмали нищо общо съ словѣнската литература; и често тия теории били придружени съ остри критики на правителствата. Най-сетнѣ французското правителство унищожило катедрата му (1852) и му прѣдоставило скромната длъжность библиотекарь при арсенала въ Парижъ. Прѣзъ кръмската война (1854—1856) М-тѣ надежди пакъ оживѣли; той се надѣялъ, че войната съ Русия ще постави на дневенъ редъ полския въпросъ и прѣдложилъ услугитѣ си на франц. правителство за една учена мисия въ Истокъ. Прѣзъ марта 1855 се поминжла жена му. Прѣзъ ноем. сжщата година починжлъ и той въ Цариградъ отъ холера. Тѣлото му се прѣнесло въ Парижъ. Сега то се покои въ Краковъ, въ гробищата на полскитѣ крале и велики мжже. Въ 1898 въ Краковъ се откри на М., въ присжтствието на прѣдставителе отъ словѣнския свѣтъ, великолѣпенъ паметникъ, дѣто поетътъ е прѣдставенъ въ цѣлъ ръстъ. На една страна на

пиедестала съ релефни златни букви е направенъ надписъ *Адаму Мицкевичу народътъ*. Въ 1878, въ Римъ, на площада на Консерваторията, се е поставилъ бюстътъ на М., работа на полски ваятель В. Бродзски.

Литературата за М. е много обширна. Най-добритѣ най-нови извори сж: *P.* Chmielowski, *Adam.* M. (Варшава и Краковъ, 1866); W. Mickiewicz (синъ на поета), *Zywot A.* M. (Познанъ, 1890—95; наградено съ премия отъ краковската академия на наукитѣ.) Виж. и *Адамъ Мицкевичъ*, етюдъ отъ Пенчо Славейковъ въ спис. *Мисъль*, год. IX (1899), кн. 2. М-вий **Панъ Тадеушъ** е прѣвелъ много бѣдно на български отъ полски Ефремъ Карановъ (София, 1901). Единъ изященъ поетически прѣводъ на езика ни на тая толкова славна полска поема сега се готви отъ даровития нашъ литераторъ Хр. Кесяковъ.

Мицраймъ. Хамовъ синъ, който минува за родоначалникъ на египтянетѣ и други африкански племена. М. е еврейското име на Египетъ, който на арабски се нарича *Мжсръ (Библ.*, Бит. 10; 6).

Мичиганъ. Езеро въ Съединенитѣ Държави, на сѣв., 580 килом. на-длъжъ и 240 килом. на-ширъ, простр. 52,000 чет. килом., дълбоко 260 метра, съобщава се съ езеро Хъронъ чрѣзъ Макиноски протокъ. Мие градове Милваки и Шикаго. Само въ сѣвернитѣ части има острови, и тѣ малобройни; на югъ по едно пространство отъ 40,000 чет. килом. нѣма на повръхностьта нито единъ островъ, нито една канара, нито едно дърво. Езерото, рибно и корабоплавателно за голѣми кораби, е обикновено свободно отъ ледъ отъ първитѣ дни на марта, нъ Макиноски протокъ е блокиранъ отъ ледове до априлъ, а понѣкога и до май.

Мичиганъ. Една отъ Съединенитѣ Държави, образува единъ полуостровъ между езеро Мичиганъ на зап., езеро Хъронъ на сѣв.-ист., езера Сенъ-клеръ и Ерие на ист. и държави Охио и Индиана на югъ; простр. 152,584 чет. килом. и насел. 2,250,000 жит., отъ които 5,000 индийци. Сѣверната часть на полуострова е хълмиста, понѣйдѣ планинска, а южната е изобщо равна. Въ земята има много езера и блата, а на сѣв. богати желѣзни, мѣдни и сребърни рудници; има и каменни вжглища, нъ сж много дълбоко въ земята, та не изнася да се копаѭтъ. Южнитѣ полета се поѭтъ отъ Сенъ-Джозефъ, Маскегонъ и Сашно, и сж плодородни. М. не е индустриална страна. Важенъ клонъ отъ поминъка на населението е износътъ въ други държави прѣтрити дърва, отъ които се изнасятъ на годината за стойность отъ 265 милиона лева. Горитѣ сж захващали, до прѣди нѣколко години, 47% отъ повръхностьта на държавата. Слѣдъ дървата, голѣмото богатство на М. сж металитѣ, отъ които на годината се искарва мѣдь за 40 милиона лева, желѣзо за 30 милиона, сребро за 130,000. Искарва се и соль за повече отъ 5 милиона лева на годината. При всичко, че въ $^3/_5$ отъ държавата климатътъ е много лютъ, М. произвожда житни произведения повече отъ 32 милиона хектолитра на годината, главно жито и царевица. Въ добро състояние е и скотовъдството (около 300,000 коне и толкова крави; 340,000 другъ едъръ добитъкъ; 500,000 свине; 1,800,000 овце). Не е занемарено и овощарството

(годишната продань на овощията се въскачва на 17 милиона лева). Въ риболовството М. е пръвъ отъ крайезерскитѣ държави; риболовството му докарва едно на друго по 3,600,000 лева на годината. Макаръ М. и да има много кораби (1,118, отъ които 422 парахода), той нѣма ония исполински параходи, които слизатъ по Охио и Мисисипи до Нови-Орлеанъ. Желѣзопжтната му мрѣжа е близу 4,000 килом.

Въ отношение на образованието М. захваща високо мѣсто между Съединенитѣ Държави. Държавний университетъ въ Анъ-Арбъръ, отворенъ еднакво за ученици и отъ двата пола, както токо-речи и всичкитѣ колегии, притежава астрономическа обсерватория, минералогически музей (6,000 образци), геологически кабинетъ (41,000 образци), зоологически кабинетъ (70,000 образци) и др., съ 1,500 ученици. Държавната земедѣлческа колегия въ Лансингъ е важно учреждение отъ вида си. Печатътъ състои отъ около 300 вѣстника и списания, отъ които 25 всѣкидневни. Библиотеки градски, училищни и други 26,763, съ 2 ½ милиона тома книги.

Сѣдалището на управл. на М. е гр. *Лансингъ;* гл. гр. сж: Детройтъ, Макино и др. Управительтъ на държавата, сенатътъ (32 члена) и камарата на прѣдставителетѣ (не могжтъ да надминжтъ 100), всички се избиратъ за 2 години. Ветото на управителя може да се отстрани, когато противъ него гласуватъ двѣ трети отъ членоветѣ и на двѣтѣ камари.

М., населенъ отъ туземно племе хърони, послѣ отъ ирокуйци, билъ колонизиранъ отъ французетѣ въ 1647. Отстжпенъ въ 1763 заедно съ други французски владѣния на англичанетѣ, той билъ изоставенъ отъ тѣхъ на Съединенитѣ Държави въ 1783, съставялъ часть отъ Индиана, а самъ билъ учреденъ въ територия въ 1805, и въ държавата въ 1836. Прѣзъ англо-американската война въ 1812—15, мичиганци испатили много отъ индийцитѣ и англичанетѣ. Ген. Хълъ прѣдалъ Детройтъ на англичанетѣ, които прѣзели и Мякино; въ Френчтаунъ индийцитѣ исклали заробенитѣ мичиганци; нъ скоро слѣдъ това ген. Хярисънъ сполучилъ да изгони англичанетѣ изъ територията.

Мичманъ *(midshipman), англ.* Въ Англия военно-морски чинъ равенъ на нашия юнкерски. У насъ първий военно-морски чинъ, отговаря на поручикъ въ армията.

Мишайковъ (Д-ръ *Константинъ).* Български труженикъ, свѣтитель на българщината въ Битоля, па и въ други отъ околнитѣ градове и села; братъ на митрополита Панарета Пловдивски; род. въ с. Пателе, леринска околия, битолски окржгъ; починж въ изгнание, вънъ отъ македонскитѣ прѣдѣли, въ Пловдивъ (1807—1880). М. бѣ се училъ въ гръцки училища, първенъ въ Битоля и послѣ въ Атина, и бѣ свършилъ медицината въ Пиза (Италия), дѣто тогава се училъ и *Д-ръ Ст. Чомаковъ.* Слѣдъ завръщането си въ Македония, той станжлъ градски докторъ въ Битоля,—служба, която испълнявалъ повече отъ 30 години. Когато излѣзлъ на сцената церковний въпросъ, М., заедно съ *Д. Робева,* богатъ търговецъ, и други родолюбци, съ упорита борба, можалъ да изскубне кореня на гръцизма въ Битоля. Той сполучилъ да състави българската об-

щина, да отнеме за българетѣ една църква отъ грькоманетѣ, да отвори народни училища — съ една рѣчь, да възбуди и съживи българизма. Слѣдъ врѣме, когато българизмътъ въ Битоля наекнжлъ и се усѣтила нужда за още една църква и за по-редовни училища, Д-ръ М., съ 450 лири, спечелени съ честното си занятие пари, купилъ едно много сгодно мѣсто, което подарилъ на народа, съ условие, да си съгради църква, училища и други полезни заведения. И прѣди да се искара отъ Цариградъ ферманъ за градене на църквата, той издѣйствувалъ да му се даде позволение отъ мѣстната власть да съгради единъ параклисъ. Въ строението на тоя параклисъ той самъ станжлъ надзиратель, инжинеръ и простъ работникъ. Многобройнитѣ и силни протести отъ страна на грѫцкия владика и на грькоманетѣ, както и голѣмитѣ спжнки отъ страна на завистницитѣ му, гордо се отблъсквали отъ неговия честенъ характеръ, отъ разумностьта и тактичностьта въ дѣйствията му и отъ патриотическото му и краснорѣчиво говорене. Въ 1876, прѣзъ русско-сърбската война, правителството принудило тоя отечестволюбецъ да напусне Битоля, и отъ тогава той не можа да се върне въ родната си земя, за прѣуспѣването на която бѣ положилъ толкова грижи и жрътви и прѣтърпѣлъ толкова огорчения и страдания. Прѣди смъртьта си, М. забѣща имотитѣ си, на стойность повече отъ 25,000 лева, на българетѣ въ Битоля, съ условие тия имоти да се земжтъ слѣдъ смъртьта на жена му. М. бѣ ималъ нещастието да изгуби чедата си.

Мишевъ *(Димитръ).* Единъ отъ по-извѣстнитѣ съврѣменни писателе въ училищната ни книжнина. За учебно-книжовната му дѣятелность виж. *Костовъ;* прѣвелъ е и *Историята на французския селенинъ* отъ Шатобрияна (Видинъ, 1883). М. е родомъ отъ Видинъ; училъ се е въ родното си мѣсто, а послѣ въ габровската гимназия, дѣто още въ турско врѣме е свършилъ VI-и класъ. Слѣдъ освобождението ни до 1880 е занимавалъ разни сѫдебни и административни длъжности, послѣ се посвѣтилъ на учителското звание, слѣдъ което служилъ секретарь на Българската Екзархия въ Цариградъ и сега е единъ отъ редакторитѣ на софийския *Церковенъ Вѣстникъ.* М. е билъ и прѣдставитель на IV Обикновено Народно Събрание.

Мишле *(*Жюлъ Michelet.) Знаменитъ французски историкъ, род. въ 1798 въ Парижъ, дѣто баща му, човѣкъ отъ селско съсловие и много бѣденъ, се прѣселилъ слѣдъ терора и дѣто основалъ една малка печатница. Печални и мжчни били първитѣ години отъ живота на бѫдѫщия историкъ. М-въ баща самъ съ жена си и 12-годишния Жюля вършилъ печатнитѣ работи. Въ това врѣме, доклѣ ржцѣтѣ на М. редили буквитѣ, въображението му усилено работило. „Никога“, казва той, „азъ не съмъ пжтувалъ толкова много съ въображението, както тогава, когато стоехъ прѣдъ касата и редехъ“. Нѣкои книги, които му паднжли на ржка, възбудили въ него любовь къмъ историята. Като видѣли необикновенитѣ способности на сина си, родителетѣ му съ послѣдни срѣдства му дали едно образование, като го намѣстили въ колегията на Карла Велики. На 23-годишна възрасть М. станжлъ професоръ въ

Роленовата колегия, дѣто прѣдавалъ историята, философията и класицитѣ, отъ 1830 прѣдавалъ въ въ Сорбоната, а отъ 1838 въ *Collège de France*, благодарение на извѣстностьта, която му доставила съчинението му *Съкращение на новата история* и др. Слѣдъ революцията въ 1830, той между друго билъ и учитель на кралевската дъщеря княгиня Клементина, августѣйшата майка на нашия князь. За най-крупенъ М-въ трудъ минува *Историята на Франция*, въ 17 тома; послѣ *Историята на Революцията*, въ 6 тома, която съставя едно отъ найважнитѣ съчинения по историята на тая епоха. Тая негова книга наричатъ епическа поема съ герой народъ, който е добилъ олицетворение въ Дантона. Цѣнни трудове по историята се явяватъ и М-тѣ съчинения: *Лютеровитѣ мемоари* — редъ изводи изъ Лютеровитѣ съчинения, които съставятъ една прѣинтересна и жива биография на великия нѣмски реформаторъ; *Началата на правото*, дѣто М. доказва, че старото французско право е било не една сбирка отъ абстрактни формули, а едно живо изражение на историческото развитие на човѣчеството и народа; и, найсетнѣ, *Историята на XIX вѣкъ*. Забѣлѣжителна е и М-та *Римска история*, въ 2 тома, дѣто силата на въображението, великолѣпието и картинностьта на езика даватъ на историята на Римъ реалностьта и колорита на една съврѣменна история. Въ всичкитѣ М-ви исторически трудове, главни достоинства на автора се явяватъ, покрай друго, едно необикновено красиво изложение и една образность, които принадлежжтъ само на тоя писатель и не могжтъ да иматъ подражателе; въ тѣхъ личи единъ поетъ и донѣйдѣ единъ мечтателенъ мислитель. И не токо-така Тенъ нарича М. не историкъ, а единъ отъ най-великитѣ поети на Франция, и неговата история — „лирическа епопея на Франция“.

Не само историческитѣ трудове на М. съставятъ неговата слава. Нему принадлежжтъ и забѣлѣжителни работи по философията и социологията. Нѣкои отъ неговитѣ съчинения по тая часть, като напр. *La Femme* и *L'Amour* достигнжли до рѣдка популярность. Забѣлѣжителна е и полемиката му съ иезуититѣ, които сж били прѣдмѣтъ на неговата голѣма ненависть; краснорѣчие, сарказми, чувства и история сж употрѣбени среща тѣхъ съ блескавъ ефектъ. Три книги сж били плодътъ на тая негова полемика: *Des Jésuites*, въ сътруднич. съ Кине; *Du Prêtre*, *de la Femme*, de la Famille; Du Peuple. Въ книгитѣ *le Peuple* и le Banquet М. се явява рѣшителенъ противникъ на социализма; нъ неговий жизненъ и нравственъ идеалъ за единъ истински народъ е, всѣкой — селянинътъ — да има свой си имотъ, едно кжсче земя, своя нива.

М. умрѣлъ въ 1874.

Мишо *(Жозефъ)*. Французски историкъ, род. въ 1767 въ Савоия, училъ се въ бургската духовна колегия, билъ редакторъ на много парижски вѣстници и списания, принадлежалъ на роялистската партия, умр. въ 1839 въ Паси. М. билъ противникъ на Наполеона. Гл. му съчинения сж: *Histoire des progrès et de la chute de l'empire de Mysore sous le règne d'Hyder Ali et de Teppoo Saib* (Парижъ, 1804); *История на кръстоноснитѣ походи* (имала е нѣколко издания; има и русски прѣводъ);

Dernier Règne de Bonaparte (1815), цѣненъ приносъ на историята на онова врѣме; *L'Apothéose de Franklin* (1792), интересенъ за американцитѣ. М-тѣ стихотворения, ако и на врѣмето си популярни между политическитѣ му съмишленици, не сж отъ високъ разредъ.

Мишоморъ, мишякъ. Сжщото, каквото е арсеникъ.

Mn. Химически знакъ на мангана (manganium).

Манаса, или *Литра (Библ.)*. Тегло и монета; въ Ветхия завѣтъ М. се употрѣбява намѣсто 100 сикли, а въ Новия завѣтъ — намѣсто 100 динари.

Мнемозина. Старогръцка богиня на паметьта, дъщеря на Урана (небето) и Гея (земята). Човѣшката паметь е единъ отъ голѣмитѣ дарове, които поставятъ човѣка на високо стжпало въ стълбата на сжществата, — и гръцитѣ прѣвъсходно олицетворявали тоя даръ въ видъ на жена-гений, родена отъ *земята*, която произвожда полезното, и отъ *небето*, което праща високото. Гръцитѣ приписвали на М. искуството на мисленето и властьта да раздава на всички сжщества приличнитѣ тѣмъ имена. Строгата богиня не могла да се избави отъ очарованията на любовьта; нъ за да заглади слабостьта си, завѣщала да останжтъ деветътѣ нейни дъщери, родени на планина Пиеръ непорочни: тия деветь дъщери били *Музитѣ*, които поетитѣ нарекли цѣломждрени сестри. За тѣхнъ баща минувалъ Юпитеръ, който се явявалъ Мнемозини въ видъ на овчарь. — Въ честь на тая богиня била въздигнжта въ Атина една прѣвъсходна статуя. Ваятелетѣ обикновено изображаватъ М. обвита въ дълга мантия, съ рѣдки дипли, подъ която тя издига десната си ржка къмъ брадата (чукана) си— поза, която изображава размишлението. Прѣдставляватъ я още сѣднжла на единъ старъ столъ, съ наведена глава и съ ржка на грждитѣ.

Мнемоника, *гр.* Искуство да се усилва паметьта, та да запомня човѣкъ лесно. Това искуство било извѣстно още въ старо врѣме; за неговъ основатель минува гръцкий лирически поетъ Симонидъ (V-и вѣкъ прѣди Р. Х.). Въ най-ново врѣме въ областьта на М. се е прославилъ данецъ Карлъ Ото (отъ 1840), който е издалъ: *Lehrbuch der Mnemotechnick* (1843) и *Wörterbuch der Mnemotechnik* (1844); особено забѣлѣжителни сж неговитѣ срѣдства за запомняне числата. Забѣлѣжит. е и способътъ на Германа Коте, излож. въ неговото *Lehrbuch* (Хамбургъ, 1852) и *System der Mnemonik* (Каселъ, 1853). — **Мнемонически.** Спомагателенъ на паметьта.

Мнимъ. Основанъ само на едно мнѣние, не истиненъ, въображаемъ.

Многоженство (гръц. **полигамия**—отъ *полисъ*, много и *гамосъ*, бракъ). Сжщоврѣмененъ браченъ съюзъ на мжжъ съ нѣколко жени. Римскитѣ закони наказвали многоженството. Многоженството, търпимо у евреитѣ и оправдавано у тѣхъ съ примѣра на ветхо-завѣтнитѣ патриарси, било отхвърлено отъ Иисуса Христа, който възстановилъ брака въ първоначалния му видъ — единъ мжжъ и една жена. Въ сегашно врѣме многоженството сжществува токо-речи всждѣ въ азиятски истокъ, у турцитѣ, въ Америка и Африка, разбира се у първобитнитѣ обитатели на тия страни.

Многократенъ. Много-пжти направенъ. Отпуска много *кратность.*

Многолѣтие. Животъ отъ много години; **многолѣтенъ,** многогодишенъ. — *Многая лѣта.* Молитвено възглашение за дългоденствие.

Многословие. Излишно говорене; *многословенъ,* който говори излишно.

Многожгълникъ. Фигура ограничена съ повече отъ 4 страни; по числото на странитѣ м. биватъ 5-жгълни, 6-жгълни и т. н. — Сферич. м. е. м., съставенъ на повръхностьта на клжбо отъ джгитѣ на голѣмитѣ кржгове.

Множествено число. Въ *грам.,* което означава повече отъ единъ прѣдмѣтъ; а въ езицитѣ, дѣто има двойствено число, повече отъ два прѣдмѣта. — **Множимо.** Въ *аритм.* число, което се помножава. — **Множитель.** Въ *аритм.* число, съ което помножаваме.

Мнѣние. Мислене, понятие за нѣщо.

Мо. Химически знакъ на Молибдена (Molibdenum).

Мо (Meaux) французски градъ, на Марна, 44 килом. на ист. отъ Парижъ по страсбургската желѣзница; 12,833 жит. Гробница на Босюе, прочутий проповѣдникъ, който е билъ епископъ въ тоя градъ.

Моавия. Първий омиадски халифъ, род. въ 610, билъ секретарь на Мохамеда. Османъ го назначилъ управитель на Сирия (640); слѣдъ убиването на Османа, М. се обявилъ неговъ отмъститель; отъ стремлението на М. и Али да утвърджтъ халифската власть въ семействата си пламнжла между двамата една продължителна война, отдѣто и излѣзло раздѣлението на мохамеданетѣ на двѣ секти; слѣдъ Алиевото убиване, синъ му Хасанъ отстжпилъ на М. правата си. М. си направилъ столица Дамаскъ, покорилъ Персия, проникнжлъ на ист. до Сэмаркандъ и на зап. до Тунисъ. Нъ той билъ по-малко щастливъ въ войната съ гръцитѣ, прѣзъ която напразно синъ му Езидъ обсаждалъ 7 години Цариградъ; и слѣдъ като изгубилъ флотата си, истрѣбена отъ гръцкия огънь, билъ принуденъ да сключи миръ (678). Двѣ години по-сетнѣ той умрѣлъ въ Дамаскъ, който останжлъ столица на всичкитѣ Халифи отъ тая династия. Той царувалъ 19 години слѣдъ Хасановото отричане отъ правата си.

Моавци. Староврѣменни люде отъ Арабско племе, които населявали частьта отъ камениста Арабия на ист. отъ Мрътво море. Тѣ били повечето пжти въ неприятелски отношения съ евреитѣ и били покорени отъ Давида; нъ въ 900 прѣди Р. Х. се освободили и живѣли неприятелски съ иудиното царство. Тѣ били произлѣзли, споредъ Библията, отъ *Моава,* Лочовъ синъ.

Мобиленъ. Виж. *Мобилъ.*

Мобилизационенъ. Виж. *Мобилизация.*

Мобилизация (фр. отъ лат. *мобилисъ,* подвиженъ). Туряне на военна нога, въоружение (войската). — *Мобилизирамъ,* или *мобилизувамъ.* Турямъ на военна нога, дигамъ (войска). — *Мобилизационенъ.* Който се отнася до мобилизация; мобилизационенъ планъ.

Мобилирамъ, фр Снабдявамъ, натъкмявамъ жилище съ мобили. — **Мобилировка.** Снабдение кжща, стая и др. съ мобили. — **Мобилъ,** фр. отъ лат. мобилисъ, подвиженъ.

Покжщнина, кжщенъ приредъ, всѣко нѣщо за употрѣбение или украшение въ домъ.

Могадоръ. (Арабетѣ го наричатъ *Суйера*, хубавий; у мавритѣ Суейрахъ). Укрѣпенъ градъ въ Мароко; на Атлантически океанъ, 178 килом. на западъ отъ гр. Мароко; 18,000 жит., отъ които 4,000 евреи. Добро пристанище. Износъ маслинено масло, вълна, кожи, пера, златенъ прахъ и др. Бомбардиранъ отъ французетѣ въ 1844.

Мошлевъ. Виж. *Мохилевъ.*

Мода (фр. отъ лат. *модусъ*, начинъ). Условнитѣ обичаи на човѣцитѣ въ начина на обличането имъ, и въ обноскитѣ имъ помежду си: *обличенъ по послѣдната мода*, сир. по най-новия особенъ начинъ на обличане за даденото врѣме; *отнася се по модата*, сир. по приетитѣ обичаи за даденото врѣме. — М. може да се нарече *подвижната часть на нравитѣ.* Обичаитѣ се раждатъ отъ нуждитѣ; нравитѣ сж плодъ на общественитѣ, политическитѣ и други навици на народитѣ. Сѣнкитѣ на м. сж много потънки, та не е така лесно да се отгатне происхождението ѝ. Тя се явява отъ прищѣвкитѣ на вкуса, често разваленъ, който въ досадата си отъ постоянното еднообразие, дава нова посока на нравитѣ. М. има за главни поклонници охолнитѣ и богатитѣ, и въ това отношение фантазиитѣ помагатъ да се обогатяватъ много промишленици. Непрѣстаннитѣ промѣнения на облѣклото, покжщнинитѣ и др., като угождаватъ на прищѣвкитѣ на ония, що плащатъ, хранжтъ много трудолюбиви занаятчии, които, безъ това срѣдство, бихж испаднжли въ сиромашия или порокъ. М. е отражение на нравитѣ, отражение, което вѣчно се измѣнява. Има народи неподвижни: врѣмето но упражнява на тѣхъ никакво дѣйствие, и тѣ считатъ като недостойна за човѣка, не само каприцията на обичаитѣ, а дори и най-малкото измѣнение на нравитѣ. По-голѣмата часть отъ Азия живѣе подъ тоя законъ на неподвижностьта. М. царува само въ просвѣтена Европа, и срѣдоточието на нейното господство е Франция: животътъ тамъ е по-бързъ отколкото дѣто-и-да-било, едни впечатления вървжтъ скоро слѣдъ други, една каприция на фантазията завладѣва умоветѣ — и всичко това се отражава въ външкашния изгледъ на живота. Парижъ всѣкога е минувалъ за люлката на модитѣ, ала и Англия има притезания на тая чаасть, и трѣбва да се съгласимъ, че въ странностьта на облѣклото и чудноватостьта на нравитѣ англичанетѣ често сж надминували французетѣ. Вѣстницитѣ и списанията, посветени на модитѣ, сж отъ германско происхождение. Първата газета отъ тоя видъ е билъ *Mode und Galanteriezeitung, oder unentbahrliches Handbuch* (Ерфуртъ, 1758); слѣдъ това особено се славили вѣнската *Zeitschrift für Litteratur, Kunst. Theater und Mode*, франкфуртский *Journal des Dames*, лайпцигский *Modenzeitung*, парижский *Album des Salons*, ou *Revue des modes et galerie des moeurs.* Въ сегашно врѣме, между множеството модни журнали, които се издаватъ въ всички просвѣтени държави, за най-добъръ и тѣхнъ типъ минува парижский *Modes Parisiennes;* у насъ моденъ журналъ е *Мода и Домакинство*, редакторка Елена Ушева (София, год. I, 1907; сега, 1904, год. VI). Г-жа Ушева е и прѣвела

Ржководство за кроежъ и шевъ на женски и дѣтински рокли и горни дрѣхи, по методата на г-жа Геръ; и друго *Ржководство за кроежъ и шевъ на женски и дѣтски горни дрѣхи* отъ г-жа Шеферъ, инспекторка на париж. професионални дѣвич. учил., е прѣвела отъ 17-о франц. изд. М. Милкова, учителка въ соф. стопан. учил. *Мария Луиза* (София, 1901).

Осемнадесетий вѣкъ е билъ най-блескавий вѣкъ на модата; а сега тя губи моществото си: облѣклото е станжло по-еднообразно, по-просто, по-сериозно, и съ самото това разнообразие е сближило различнитѣ класове на обществото. Само женскитѣ накити още се подчиняватъ безусловно на м., и съ това се ограничава нейната область. Историята на модитѣ съставя за най-нова Европа една доста голѣма часть отъ историята на нравитѣ и образованостьта; защото начинътъ на мислянето на единъ вѣкъ често се исказва характеристически въ вънкашнитѣ форми на живота. Въ това отношение Хауфовата книга *Moden und Frachten, Fragmente für Geschichte des Costüms* (Щутгартъ, 1840) прѣдставя остроумни обяснения.

Моделъ, *лат.* Образецъ, — нѣщо, назначено да служи за примѣръ.

Модена. Укрѣпенъ градъ въ сѣверна Италия, 37 килом. на сѣв.-западъ отъ Болония и 101 на сѣв.-зап. отъ Флоренция; 58,058 жит. М. като търговски градъ е маловажна, ала има великолѣпни сгради, висше училище, богата библиотека (90,000 тома, 3.000 ржкописа), музей (26,000 медала), картинна галерия, ботаническа градина, обсерватория и др. Ти е била столица на едно самостоятелно италиянско херцогство (простр. 6,000 четв. килом.) до 1860. Херцогската династия е происхождало отъ австрийската. Послѣдний херцогъ, Францъ V, вслѣдствие на едно вълнение въ 1848, побѣгнжлъ отъ М. и се върнжлъ чакъ прѣзъ май 1859 съ помощьта на австрийското оржжие; най-сетнѣ въ 1860 населението окончателно изгонило необичния си господарь, и херцогството се присъединило на кралство Италия. Градъ М. е много старъ, вѣроятно отъ етруско происхождение. Въ цицероново врѣме билъ единъ отъ най-хубавитѣ и най-богатитѣ градове на Италия; нъ испаднжлъ скоро и много истеглилъ отъ нахлуванията на варваретѣ.

Моденъ. Който се отнася до мода; *моденъ магазинъ*, магазинъ, въ който се продаватъ и правжтъ модни облѣкла. Виж. *Мода*.

Модерантизмъ, *лат.* Умѣренъ духъ, умѣренъ начинъ на правление.

Модераторъ, *лат.* Въ *механ.* уредъ, който служи да умѣрява движение; регулаторъ.

Модеренъ, *лат.* Нововрѣмененъ, новъ, съврѣмененъ. — *Модерность.* Нововрѣменность, съврѣменность.

Модика. Градъ въ Сицилия, 28 килом. на юго-зап. отъ Ното и 52 килом. на юго-зап. отъ Сиракуза; 41,250 жит. М., расположена между канари, се намира въ най-плодородната околность на острова; износъ: грамадни количества жито, тютюнъ, маслинено масло, сирене, масло, кълчища. Въ околностьта на М. се въди най-хубавий добитъкъ на Сицилия. Близу до М. е долина Шпика, въ която се намиратъ прочути пещери.

Модистъ-тка. (Искривено модистра), *фр.* Шивачъ, шивачка,

които шиѭтъ дрѣхи по модата, или продаватъ готови дрѣхи, ушити по модата.

Модифицирамъ, *лат.* Видоизмѣнявамъ, измѣнявамъ. — **Модификация.** Видоизмѣнение, измѣнение.

Модулирамъ, *лат.* Измѣнявамъ гласъ едно по-друго. — **Модулация.** Прѣминуване отъ единъ тонъ въ другъ, измѣнение на гласа.

Modus, *лат.* Способъ, начинъ. — **Modus operandi.** Начинъ за дѣйствуване, постѫпване, работене. — **Modus vivendi.** Начинъ за живѣяне сговорно.

Моенъ. Дански о-въ въ Балтийско море; 15,000 жит. Гл. гр. и пристанище *Слежъ*, едничкий градъ на о-ва. Поминъка земедѣлие, риболовство и търговия. Плодородна земя. М. сѫ наричали „данска Швейцария". М. е слѣдъ Борнхолмъ най-високий о-въ на Дания; и най-високий му връхъ, *Кенсбергъ*, е само 141 метра високъ.

Мозаика, *гр.* 1) Работа, изработена отъ разношарни камъчета така расположени, че да образуватъ фигура, която се мѫчно разпознава отъ живописниятѣ. 2) Всѣко едно отъ такъви камъчета. Оттука **Мозаиченъ, Мозаически:** *мозаична работа, мозаическо искуство.* — **Мозаистъ.** Хѫдожникъ на мозаически картини. — Мозаическото искуство е било познато въ най-старитѣ врѣмена, още на староврѣменнитѣ персяне и на вавилонянетѣ; персянетѣ прѣдали това искуство на съсѣдитѣ си: евреитѣ и финикиянетѣ. Гръцитѣ и римлянетѣ докарали това искуство до висока степень съвършенство. Християнетѣ отъ евреитѣ първи прѣнесли това искуство въ Византия, и му дали едно съвсѣмъ ново назначение, като го употрѣбили за ликоветѣ на светиитѣ, за стѣнитѣ на светилищата, сводоветѣ, колонитѣ, амвонитѣ, съ една дума за всичко ново, дѣто езичницитѣ употрѣбявали живописството. Цариградъ въ онова врѣме ималъ фабрики, въ които се приготвялъ съставътъ за подобни работи. Византийскитѣ мозаики били образецъ за другитѣ народи: храмътъ *Св. София* (Прѣмѫдростьта Божия) въ Цариградъ, на който стѣнитѣ сѫ изрисувани съ чудна мусия, е билъ прѣдмѣтъ на благоговѣйно удивление за всички прѣзъ византийската епоха. Византийски хѫдожници украсявали съ мусийни изображения много храмове или олтари въ България, Русия и други земи. Отпослѣ мозаическото искуство станѫло въ Европа, не така както напрѣдъ, достояние само на църквитѣ и царскитѣ палати, а изобщо на частното домашно украшение. Въ нашо врѣме мозаическитѣ или каменнитѣ копия на живописниятѣ картини служатъ да запазватъ най-добритѣ живописни картини за безконечно врѣме. Сега съ това искуство се славятъ особено мозаиститѣ въ Флоренция и Римъ.

Мозамбикски протокъ. Часть отъ Индийски океанъ, между югоисточното крайбрѣжие на Африка и Мадагаскаръ, съ дължина около 2,000 килом. и широчина около 1,000 килом.

Мозамбикъ. Португалски владѣния по източното крайбрѣжие на Африка среща о-въ Мадагаскаръ; простиратъ се отъ носъ Делгадо до заливъ Делагоа; простр. повече отъ 900,000 чет. килом. и насел. 300,000 негри и кафри. Тия цифри сѫ само приблизителни, понеже тая земя нѣма опрѣдѣлени прѣдѣли на западъ. Освѣнъ това

португалцитѣ иматъ само нѣколко селища, и властьта имъ надъ страната е само по име; правителството е повечето въ ржцѣтѣ на мѣстни главатаре. Сѣдалище на португалския главенъ управитель е силно укрѣпений градъ Мозамбикъ, на единъ малъкъ прибрѣженъ островъ, съ пристанище и съ около 8,000 жит. Главната рѣка, *Замбеза*, дѣли М. на двѣ части — сжщи М. на сѣв.. и Софала на югъ. Лѣтѣ жегата е много голѣма, и климатътъ е нездравъ. Износъ: рисови кожи, цѣнни дърва, златенъ прахъ, слонова кость, кехлибаръ. Въ горитѣ се въдѫтъ много хищни звѣрове, стада диви биволи, слонове, носорози; рѣкитѣ изобилуватъ съ крокодили. Противъ робната търговия сж зети само въ най-новитѣ врѣмена рѣшителни мѣрки.

Мозъкъ. Виж. *Нервна система.*

Моисей. Великъ освободитель и законодатель на евреитѣ, който живѣлъ въ края на XVI-и и началото на XV-и вѣкъ прѣди Р. Х. Името си (по евр. *Моше*) той (по обяснението на Исходъ, 2; 10) добилъ отъ една египетска княгиня, фараонова дъщеря, която го спасила и въспитала; то значи „извлѣченъ изъ вода". Ала египтологията нѣма възможность да опрѣдѣли точно происхождението на това име и се колебае между „мо" (вода) и „удисе" (спасенъ) или „му ши" (извлѣченъ изъ вода) и египетското „мусе" (дѣте, синъ). И едното и другото производство на името напълно отговаря на дадения библейски расказъ, по който дѣтето, което се родило на Амрама и Иохаведа, прѣдъ видъ фараоновата распоредба да се убиватъ всички еврейски отрочета отъ мжжски полъ, се поставило отъ майка си въ една засмолена кошница и пуснжло въ тръстьта на Нилъ, дѣто и било намѣрено отъ фараоновата дъщеря, която дошла тамъ да се кжпе; тя го зела и му дала блескаво образование. Тая добра княгиня била Термутисъ, дъщеря на Рамзеса II, или, по едно друго прѣдположение, Хатасу, дъщеря на Тотмеса I, прочута отпослѣ самостоятелна господарка на Египетъ отъ XVIII-а династия.

Младий израилянинъ порасжлъ между най-прочутитѣ и най-ученитѣ египтяне, та билъ посветенъ въ „всичката египетска мждрость", сир. въ всичкитѣ тайни на религиозното и политическото миросъзерцание на Египетъ. Едно прѣдание расказва, че той, на чело на една египетска войска, извършилъ единъ блескавъ походъ въ Етиопия и се оженилъ за етиопска княгиня Тарбисъ. Отъ Библията се знае само, че М., дълбоко огорченъ отъ робското положение на народа си, еднжпъ, въ единъ поривъ отъ ярость, убилъ единъ египетски надзиратель, който жестоко се отнасялъ съ еврейскитѣ работници, и, отъ страхъ че ще бжде наказанъ, побѣгнжлъ въ Синайски полуостровъ, дѣто всрѣдъ глухи долове и долини прѣкаралъ въ пастирски животъ 40 години (Исх. 2; 11 и нат.). Тамъ на планина Хоривъ, изъ една кжпина, що не изгаряла, добилъ божественъ призивъ да освободи народа си и, като се върнжлъ на брѣговетѣ на Нилъ, заедно съ брата си Аарона ходатайствувалъ прѣдъ фараона за освобождението на евреитѣ отъ Египетъ. Фараоновото упорство подложило страната на 10 така наречени *египетски рани*: 1) обръщане на Ниловата вода въ кръвь; 2) нахлуване на жаби, които се

появявали дори въ блюдата; 3) на мушици, които напълнили цѣлия въздухъ; 4) на кучи мухи; 5) моръ по добитъка; 6) болесть по людетѣ и добитъка, която се проявила съ въспаление и съ отвратителни по кожата струпеи; 7) необикновено голѣмъ градъ, който причинилъ страшно опустошение; 8) нахлуване на скакалци; 9) тъмнина, която покрила цѣлъ Египетъ; 10) смърть на всичкитѣ първородени египтяне. Всѣко отъ тия наказания не закачило Гесемъ, страната, дѣто живѣли евреитѣ, и при всѣко отъ тѣхъ фараонъ скланялъ да пусне евреитѣ да излѣзжтъ изъ царството му, нъ изново упорствувалъ да ги не пуща, когато всѣка рана се отмѣнявала по М-та молитва. Слѣдъ послѣдната египетска рана самитѣ египтяне молили евреитѣ по-скоро да напуснжтъ земята имъ.

Евреитѣ, като отпразднували Пасхата, потеглили на пжть, по-чудо прѣминжли Червено море и, като стигнжли до Синай, добили пълно прѣустройство въ религиозно-нравствено и политическо отношение. Моисеевото законодателство и особено прочутитѣ *Десеть заповѣди*, легнжли въ основата на нравствения кодиксъ на цѣлото просвѣтено човѣчество. Настанжлото слѣдъ това 40-годишно странствуване по Синайската пустиня било съпрѣжено за М. съ множество несгоди. Той умрѣлъ на прѣдѣла на Обѣщаната земя, въ която не му било сждено да влѣзе. М. оставилъ слѣдъ себеси едно голѣмо литературно наслѣдие; именно първитѣ петь книги отъ Библията, така-нареченото Петокнижие. Виж. Lauth, *Moses der Hebräer;* Kavlinson, *Moses, his life and times;* I. Флавій, *Древности* (I—IV); Филонъ, *Жизнь* М.; Лопухинъ, *Законодательство* М (1882) и др.

Моисей Хоренски. Арменски писатель, род. около 400, умр. около 490 прѣди Р. Х.; училъ се въ Александрия, Атина и други градове; като се върнжлъ въ отечеството си станжлъ епископъ. Написалъ учебникъ по риториката, история на Армения, география и др. Той е първий отъ историцитѣ, който споменува за *българетѣ.* Наричатъ го бащата на арменскитѣ поети, граматици и историци. Историята му е прѣвождана на русски езикъ нѣколко пжти, географията му е прѣвождана отъ Патканова; на арменски езикъ едно пълно издание на съчин. му е издадено въ Венеция.

Мойобама. Градъ въ Перу, на едноимена рѣка; 13,000 жит. Стоварище на търговията за цѣлата страна между Лимо и Квито, тържище на сламенитѣ капели, наричани Панама; изработването на тия капели е токо-речи едничката индустрия на града и окалноститѣ му. Капелитѣ се продаватъ около 60 лева дузината, и тая индустрия е доста обогатила областьта.

Мока. Приморски градъ въ Иеменъ (юго-западна Арабия), 255 килом. на юго-западъ отъ Сана [принадлежи на саненското султанство], 202 килом. на сѣв.-зап. отъ Аденъ, на источния брѣгъ на Червено море, на сѣв. отъ протокъ Бабелъ-Мандебъ; 5,500 жит. М. е била нѣкога токо-речи едничкото срѣдоточие на иеменскитѣ кафета; но отъ когато англичанетѣ сж прѣзели Аденъ (1839), една часть отъ произведенията на южни Иеменъ се изнасятъ прѣзъ неговото пристанище, а друга часть прѣзъ много по-ближнитѣ пристанища на Ходеида и Лохейя. — М. е още името

на най-доброто арабско кафе, което нѣкога се е изнасяло прѣзъ града М.; нъ, противно на общоприетото мнѣние, кафето никога не се е произвождало въ градъ М.

Мокренски проходъ. Главний проходъ прѣзъ Чаталъ-балканъ. Подкача отъ долината на Дели-Камчия и слиза на Сливенъ-Бургазското шосе. Височина на прохода надъ мор. равнище 537 метра. Дължина на прохода 20 килом. Шосе, ала много развалено.

Молдава (на чешски *Витова*). Главната рѣка на Чехия, и важенъ притокъ на Елба, извира въ планина Бемервалдъ на прѣдѣла съ Бавария; 422 килом. Корабоплавателна отъ Будвейсъ. — М., рѣка, извира отъ Буковина, влиза въ Молдава, минува покрай Романъ и влива се въ Серетъ; 150 килом.

Молдава. Нѣкогашно придунавско княжество, което, заедно съ Влашко, съставя сегашна Румжния; простр. 47,720 чет. килом; насел. около 2,000,000 жит., болшинството румжне, около 120,000 цигане и 60,000 евреи. Прѣдѣли на сѣв. Буковина и Русия; на ист. Руссия и Черно море, на югъ България и Влашко; на зап. Трансилвания. Земята равна, освѣнъ близу до Карпатскитѣ планини, се пои отъ Серетъ, Прутъ, Молдава и Дунавъ и е токо-речи всждѣ плодородна. Произвожда доста голѣми количества жито, овощия и вино. Нъ богатството на страната състои главно въ добитъка ѝ. Важенъ клонъ отъ поминъка е пчеларството. Промишлеността е на много ниска степень. Казватъ, че минералитѣ изобилватъ, нъ до сега не сж разработени. Нѣколко солени рудници има близу до Окна, въ Карпатскитѣ планини. Гл. градове сж Яшъ, столицата на бившето княжество, Галацъ, Окна и др.

М. заедно съ Влахия съставяли нѣкога главната часть отъ стара Дакия. Молдованетѣ, както власитѣ, произлѣзли отъ смѣшение на поримчени даки съ готи, хуни, българе и славяне. Въ XI-и вѣкъ куманетѣ основали тамъ своя си държава, която въ XIII-и вѣкъ била съсипана отъ монголитѣ. Слѣдъ тѣхъ, тамъ господствували ногайскитѣ татаре, слѣдъ изселването на които земята останжла съвсѣмъ опустошена. Въ XIV-и вѣкъ (1359) Драгошъ пръвъ молдовански воевода, се заселилъ съ власи на р. Молдава и съ това положилъ началото на държава Молдавия или Молдава. Въ началото на XVI-и вѣкъ воеводата на тая държава Богданъ III, станжлъ подданенъ на Турция. Когато исчезнжла Драгошовата династия, турцитѣ прѣдставили управлението на М. на фанариотитѣ. Въ 1774, горна М., Буковина, отишла на Австрия, а по Букурещския миръ, 1812, Русия зела за себе си Долна-М. или Бесарабия. Въ началото на русско-турската война въ 1828, М. била окупирана отъ русскитѣ войски до 1834. По Одринския миръ, 1829, М. и Влахия се поставили подъ покровителството на Руссия. Въ началото на кръмската война, М. била заловена отъ русскитѣ войски отъ 2 юл. 1853 до авг. 1854. По Парижския договоръ (1856) великитѣ сили отнели на Русия покровителството надъ придунавскитѣ княжества и го запазили за себе си; освѣнъ това, една часть отъ Бесарабия се зела отъ Русия и дала на М. Въ 1859 двѣтѣ княжества се съединили подъ властьта на единъ князъ, и отъ 1861 зели името Румжния. Слѣдъ послѣдната русско-

турска война Румжния биде принудена да отстжпи на Русия румжнска Бесарабия въ замѣна за Добруджа. Виж. *Влахия, Румжния.*

Молебенъ. Кратко богослужение, въ видъ на благодарность или просба. — **Молебствие.** Всенароденъ молебенъ, общо приношение Господу благодарность или просба за нѣщо: отъ което **м.** и бива: благодарствено и просително.

Молекула, *лат.* Най-малка частица вещество, която поради малостьта си е физически вече недѣлима; ала тя химически е още дѣлима, като се дѣли на атоми. — **Молекуляренъ.** Който принадлежи на молекули или се отнася до такъви: *молекулярна сила.*

Молешотъ (*Яковъ*). Единъ отъ най-знаменититѣ физиолози на XIX-и вѣкъ съ материалистически възгледи, холандецъ по рождение (род. въ Хентохенбушъ, Холандия, въ 1822), нѣмецъ по образование и италиянецъ по чувства; свършилъ медицината въ Хайделбергъ, приватъ-доцентъ въ хайделбергския университетъ по физиологията (1847 — 1854); професоръ по катедрата на физиологията въ цюрихския университетъ (отъ 1856), въ туринския университетъ (отъ 1860) и въ римския университетъ (отъ 1878). Въ 1876 **М.** добилъ званието италиянски сенаторъ. По неговитѣ думи, той обичалъ Холандия, защото тамъ «сукалъ свободата съ майчиното млѣко; Германия, защото тамъ се научилъ да цѣни знанието; и Италия, защото въ никоя друга земя на свѣта искуството и политиката не сж свързани помежду си така тѣсно, както въ тая земя». Баща му, лѣкарь и свободенъ мислитель, му внушилъ любовь къмъ труда. Той обяснява происхождението и съществуването на животнитѣ съ дѣйствието на физиологически причини. Неговата характеристична формула е, «Нѣма мисъль безъ фосфоръ». Отъ издирванията му, най-много се цѣнжтъ ония, които се отнасятъ до хранянето, образуването на мишцитѣ, кръвьта и жлъчката. Първитѣ години той е писалъ на нѣмски, а послѣднитѣ на италиянски. Най-главнитѣ му съчинения сж: *Физиология на хранителнитѣ вещества; Учение за хранителнитѣ вещества, изложено народодостжпно; Физиология на размѣната на веществата въ животнитѣ и растенията; Физиологически очерки; Fugli attributi generali dei nervi; L'uso dell' iodoformo del diabete melleto* и др. **М.** умрѣлъ въ 1893 година.

Молибдатъ, *лат.* Молибденокислена соль.

Молибденъ, *лат.* Просто тѣло, сивъ металъ, твърдѣ мжчно топителенъ; намира се само въ съединение, главно съ сѣра или олово. Чистъ **м.** е билъ добитъ пръвъ пжть отъ *Hjelm* въ 1782, отъ молибдовата кислота, открита отъ Шеле въ 1778. Той е нерастворимъ въ кислотитѣ, освѣнъ азотната кислота; чъртае лесно стъклото; има плътность 8,615. Безъ употрѣбение.

Молиеръ (Жанъ-Батистъ). Най-великий французски комически драматургъ — може-би най-великий отъ всички комически драматурзи, род. въ Парижъ (1622 — 1673). Баща му, Жанъ-Рокленъ, билъ постелникъ на краля. За **М**-то дѣтинство токо-речи нищо не е извѣстно, нъ лековѣрнитѣ му животоописателе сж събрали всички слухове, които по прѣдание сж се пръскали въ общеcтвото. Волтеръ, като споменува тия *народни прикаски,*

както ги нарича, казва, че тѣ сж très faux (много лъжовни). Всичко, което се знае положително, е, че на 14 години М. постжпилъ въ иезуитската колегия въ Парижъ *collège de Clermont*, дѣто ималъ за съученикъ князъ Арманъ де Конти, че, като свършилъ колегията, училъ нѣколко врѣме философията при Гасенди. Казватъ ни, че той билъ очарованъ отъ свободата на мисъльта, позволявана въ умозрителната наука, и, особено, много се удивлявалъ на Лукреция, римския поетъ-философъ, когото и прѣдприелъ да прѣведе. Отъ тоя прѣводъ остава само едно мѣсто, вмѣстено въ *Мизантропа (Човѣконенавистника)* (2 дѣйст., 4 сцена). Около 1641 той захванжлъ да учи правото, и изглежда, че дори станжлъ вече адвокатъ; нъ Талманъ des Reaux-вото твърдене, че той постжпилъ въ богословско училище, изобщо се отхвърля. М., веселъ, юморостиченъ, остроуменъ, мразилъ духовенството. Въ 1645, той ненадѣйно се явилъ въ театра като членъ отъ една дружина любителе-актйори, която зела името *Illustre Théâtre*, и прѣдставлявала първень въ парижкитѣ прѣдградия, а послѣ въ областитѣ. До 1658 той водилъ скитнически животъ, и прѣзъ тия 12 години прѣдставлявалъ на чело на трупата си и продължавалъ да се учи. Особено изучвалъ италиянскитѣ и испанскитѣ комедии. Въ Парижъ, по прѣпоржката на стария си съученикъ князъ де Конти, М. добилъ позволение за трупата си да прѣдставлява прѣдъ краля, който толкова харесалъ прѣдставленията й, че й позволилъ да се настани въ Парижъ, подъ името *Troupe de Monsieur*. Въ 1659 М. искаралъ *Les serieuses Ridicules*, тънката сатира на които изведнжшъ се оцѣнила. «Courage, Molière!» извикалъ единъ старецъ при първото й прѣдставление; «voilà la véritable comédie». Старецътъ билъ пророкъ. Истинската комедия заброила годинитѣ си въ Франция отъ оная нощь. Казватъ, че Менажъ критикътъ забѣлѣжилъ на Шаплена поетътъ, като излизали отъ театра: «Отъ сега нататъкъ ние трѣбва да горимъ онова, на което сме се кланяли, и да се кланяме на онова, което сме горили». Въ 1660 се появила пиесата *Sganarelle*, а въ 1661 *l'Ecole des Maris*,—въ която М. съвсѣмъ излѣзлъ изъ областьта на фарса и влѣзлъ въ областьта на чистата комическа сатира — и *Les Fâcheux*. На другата година М. се оженилъ за Арманда Бежаръ, сестра на една актриса, съ която нѣкога си билъ въ «интимни отношения». Литературната му дѣятелность продължавала да бжде жива както напрѣдъ. Между другитѣ комедии, които се появили тая година, най-прочута била *L'Ecole des Femmes*, която възбудила, не безъ основание, най-дълбокото негодование на духовенството и благочестивитѣ, защото неприличието въ израженията било извънъ мѣрката, па и не могли да не сж безобидни карикатуритѣ върху религиознитѣ работи. М. се бранилъ съ неимовѣрна дързость въ *la Critique de l'Ecole des Femmes*, духовита и язвителна апология, и въ сатирическата комедия *l'Impromptu de Versailles*, дѣто личноститѣ изобилуватъ. *Tartuffe*, написанъ въ 1664, се запрѣтило да се искарва на сцената; нъ М. билъ поканенъ отъ литературнитѣ си приятели, Боало и други, да го прочете полу-публично, което той и направилъ. Въ 1665, Лудовикъ XIV отпуснжлъ една го-

дишна помощь отъ 7,000 лева на М-то дружина, която сега се нарекла *Troupe du Roi*. На другата година се явилъ *le Misanthrope* (Човѣконенавистникътъ), най-хждожествената отъ всичкитѣ му комедии; скоро слѣдъ това дошла комедията *По неволя лѣкарь*. Когато най-сетнѣ *Тартюфъ* се искаралъ на сцената, въ 1669, сполуката му била удивителна. Истината, разнообразието, противоположностьта на характеритѣ, изрядното искуство въ распоредбата на случкитѣ, чудесното послѣдователно замѣстване на испитванитѣ чувства — смѣхъ, гнѣвъ, негодование, нѣжность — правѭтъ тая комедия, по мнѣнието на повечето критици, М-вия шедевръ. На сѫщата година принадлежи *l'Avare* (Скѫперникътъ). Въ 1670 се появилъ *le Bourgeois Gentilhomme* (Благородникътъ), твърдѣ приятна сатира върху единъ порокъ, който прѣобладавалъ тогава между богатитѣ търговци — именно просташкото самолюбие да минуватъ за учени и истънчени господиновци. Послѣ дошли *les Fourberies de Scapin* (1671), *les Femmes Savantes* (1672) и *le Malade Imaginaire* (*Въображаемий Боленъ*) (1673), най-популярната, ако не най-добрата отъ всичкитѣ М-ви комедии. При 4-то прѣдставление на тая комедия, М., който играялъ главната роля, усѣтилъ голѣми болезнини, които съумѣлъ да скрие отъ публиката. Прѣнесенъ скоро послѣ въ жилището му, той умрѣлъ слѣдъ кръвоизлияние, сѫщата нощь. Той отдавна страдалъ отъ една прѣнебрѣгнѫта гржда болесть.

Най-доброто издание, което е станѫло образцово, на М-тѣ съчинения, 30, въ 7 тома, е изданието на L. Moland (1871). Български прѣводи на нѣкои отъ комедиитѣ на великия французски поетъ-драматургъ сѫ слѣднитѣ: — *Георги Данденъ* или Излъганъ мѫжъ, прѣвелъ Ив. Лиловъ (Букурещъ, 1872); *На сила оженване*, прѣв. П. С. Бобековъ (Цариградъ, 1873); *Скѫперникътъ*, побългарилъ М. Балабановъ (Цариградъ 1875); сѫщата комедия е прѣведена отъ М. Москова (Търново, 1898); *Хитрости Скапинови*, прѣв. Х. Чолаковъ (Сливенъ, 1879); *Благородникътъ*, побългарилъ Х. Генадиевъ (Пловдивъ, 1890); *Любовьта Докторъ* (Габрово, 1893); *Тартюфъ*, прѣв. въ стихове Алеко Константиновъ (София, 1896) и *Мизантропъ*, прѣвожда сега въ стихове въ сп. *Лѣтописи* за 1904 год. К. Величковъ. — Най-добритѣ животоописания на М. сѫ отъ Taschereau (1825 — 27) и Bazin (1851). Книгитѣ, посветени на М. и съчиненията му, сами бихѫ образували една библиотека.

Молина (*Лудовикъ*). Испански иезуитинъ богословъ (1535—1601), прѣдавалъ богословието у еворския университетъ въ Португалия; основатель на *молинизма*, вѣроучение, което подигнѫло дълги прѣпирни въ западната църква. М., който припознавалъ у човѣка свободна воля, стремилъ се да нѫ съгласи съ божественото прѣдопрѣдѣление, и считалъ спасението на човѣка повече дѣло на неговитѣ лични сили, отколкото на дѣйствието на божествената благодать. Молинизмътъ не трѣбва да се смѣсва нито съ пелагианизма, нито съ полупелагианизма, понеже молинизмътъ ясно прѣдполага неспособностьта на човѣка да извърши каквото и да било свърхестествено дѣло безъ благодатьта.

Молино (*Мигуелъ*). Испански мистикъ, род. въ 1640 въ Сара-

госа, отъ 1669 докторъ на богословието и свещеникъ въ Римъ; умр. въ 1696. М. е билъ основателятъ на учението, наречено квиетизмъ. Послѣдователетѣ му се наричали *квиетисти* (виж. тая дума).

Молитва, по опрѣдѣлението на катихизиса, е възнасяне ума и сърдцето къмъ Бога, което се явява чрѣзъ словото на човѣка къмъ Бога. М. Господня или *Отче нашъ* е наречена така за това, че на нея научилъ Иисусъ Христосъ апостолитѣ, а тѣ ѭ прѣдали на вѣрващитѣ; тя се дѣли на повикване, 7 молби и славословие.

Молла, *араб.* Мохамедански свещеникъ.

Молния. *Свѣткавица*, — силната и ненадѣйна искра, която се явява въ въздуха въ бурно врѣме и всѣкога прѣдвѣщава гръмъ. М. става отъ съединението на противоположнитѣ електричества на облацитѣ и на земята.

Молохъ, *евр.* Идолъ на амонянетѣ и моавцитѣ, комуто се покланяли и принасяли въ жертва човѣци (*Библ.*).

Молтке *(Хелмутъ-Карлъ Бернаръ*, отъ 1870 графъ фонъ *Moltke)*. Германски фелдмаршалъ и най-прочутий стратегикъ на врѣмето си (1800—1891), происхождалъ отъ старъ аристократически родъ, билъ род. въ Мекленбургъ, нъ се училъ въ военното училище въ Копехагенъ и първенъ постжпилъ на данска военна служба, на която въ онова врѣме се намиралъ и баща му; въ 1822 прѣминжлъ на прусска служба. Въ 1835 М., тогава прусски капитанъ, извършилъ едно голѣмо пжтуване въ Истокъ; прѣдставенъ въ Цариградъ на султанъ Махмуда II, той, по негова молба, останжлъ въ турската армия въ качество на инструкторъ и зелъ участие въ прѣустройството ѝ, въ фортификационнитѣ работи, а сжщо и въ походитѣ срещу кюрдитѣ и срещу египтянетѣ въ Сирия (1839). Слѣдъ султанъ Махмудовата смърть (1839) М. се върнжлъ въ Прусия. Въ 1855 той билъ назначенъ пръвъ адютантъ на князъ Фридриха-Вилхелма (отпослѣ имп. Фридрихъ III), когото придружавалъ въ С. Петербургъ, Москва, Парижъ и Лондонъ. Забѣлѣжителни стратегически способности той показалъ най-напрѣдъ прѣзъ войната съ Дания (1864), въ която зелъ участие въ качеството началникъ на генералния щабъ. Войнитѣ съ Австрия въ 1866 и съ Франция въ 1870—1871 се водили по неговитѣ планове. Блѣскавата тѣхна сполука, особено сполуката на войната съ Франция, увѣнча М. съ славата на пръвъ пълководецъ на врѣмето си. М., като залѣгалъ да обърне военното искуство въ точна наука, изучвалъ го съ рѣдко трудолюбие и добросъвѣстность; сжщитѣ чърти личжтъ и въ неговитѣ многобройни съчинения по военното дѣло, отъ които най-забѣлѣжителни сж: *Briefe über Zustände und Begebenheiten in der Türkei aus den Jahren, 1835—1839* (Берл., 1841; 6-о изд. 1893) и *Der russisch-türkische Feldzug in der europäischen Türkei 1828 u 1829* (Берл., 1845; 2-о изд. 1877), книга особено важна за нашитѣ военни. Той зималъ блиско участие въ съставянето на работитѣ, издадени отъ прусския главенъ щабъ за войнитѣ въ 1859, 1866 и 1870. Едно събрание на М-тѣ военни съчинения се издаде слѣдъ смъртьта му *(Militärische Werke M'-s*, Берл., 1892—1894). Освѣнь военнитѣ си съчинения,

М. е обнародвалъ *Briefe aus Russland* (Берл., 1877), първоначално отправени до жена му, и нѣколко статии съ политически характеръ. Едно пълно издание на съчиненията му, въ което сж влѣзли много необнародвани отъ самаго него работи, въ това число дори една нувела, излѣзе въ 8 тома въ Берлинъ, въ 1891—1893, подъ заглавие *Gesammelte Schriften u. Denkwürdigkeiten.*

Отъ 1867 до самата си смърть, М. бѣще членъ на сѣверо-германския, послѣ германски райхстагъ, а въ 1872 биде назначенъ членъ на прусската горна камара. Той държеше страната на консервативната партия, съ която всѣкога и гласуваше; нъ лично той зимаше участие въ разисканията токо-речи исключително по военнитѣ въпроси, при което всѣкога се исказваше за едно възможно усилване на армията и флотата; така, той бѣше противникъ на прокопаването на Килския каналъ, като намираше, че е по-износно отредената за него сума да се иждиви за създаването на нова флота. М-тѣ рѣчи, всѣкога кратки и съдържателни, носяхж печата на едно своеобразно краснорѣчие; ораторътъ, който всѣкога добрѣ владѣеше прѣдмѣта си, показваше се въ тѣхъ не по-малко силно въоржженъ и въ областитѣ на знанието чужди на неговата специалность. Въпрѣки тѣснотата на исходнитѣ си точки, М. всѣкога умѣеше да освѣтлява всѣкой въпросъ, та затова рѣчитѣ му се изслушвахж съ най-дълбокъ интересъ въ всичкитѣ редове на райхстага, до крайната лѣвица включително.

Привърженикъ на една силна власть въ война и въ миръ, М. бѣше монархистъ, горещо прѣданъ на прусската кралевска власть, и защитникъ на една силна и нераздѣлна Германска империя. На Русия и на Франция той гледаше като на нейни естествени врагове и вѣрваше въ едно неизбѣжно, рано или късно, стълкновение съ тѣхъ; при това смаянъ отъ бързината, съ която Франция се съвзе отъ поразията, що я постигнж въ 1870—71, па и недоволенъ отъ наращението на военното и политическо мощество на Русия слѣдъ войната въ 1877—1878, той мислеше, че колкото по-рано стане това стълкновение, толкова по-голѣма ще бжде вѣроятностьта за сполуката на Германия. Тука той съвсѣмъ различаше по възгледитѣ си отъ Бисмарка, който желаеше да живѣе въ миръ поне съ Русия. Така М., единъ отъ тримата мжже, на които германското отечестволюбие особено приписва заслугата за обединението на Германия, по-ясно отколкото Бисмаркъ, и дори отколкото Вилхелмъ I, показва оная свръска, която сжществува между това обединение и наращението на милитаризма.

Въ наращението на милитаризма М. виждаше не едно неизбѣжно зло, а една цивилизаторска сила; по неговото мнѣние, на човѣчеството е необходимо отъ врѣме на врѣме да се пуща кръвь, толкова повече, че войната дава възможность да се проявяватъ всичкитѣ героически струни на човѣшката душа. «Вѣчний миръ е една мечта», казва той, «и дори не хубава».

М., протестантинъ по рождение и въспитание, бѣше равнодушенъ къмь догматическитѣ въпроси, нъ съчувствуваше силно съ католичеството, вѣроятно защото му се нравеше съ припознаването на авторитета; въ разговоритѣ съ при-

ятеле той е исказвалъ мнѣние, че Лютеръ много е сбъркалъ съ това, дѣто се е отцѣпилъ отъ Римъ. М. нѣмаше неприятеле; поради студената му вънкашность, суровата му сдържаность, непоколебимото му самообладание, еднакво и въ военно и въ мирно врѣме, всички виждахж въ него една рѣдка чистота на характеръ и искреность на убѣждения.

Слѣдъ смъртьта на жена си (1868), М. живѣеше въ семейството на единъ племенникъ (и той германски офицеръ), като поражаваше съ трудолюбието си, което не ослабваше до самия день на смъртьта му. Смъртьта дойде ненадѣйно, безъ болесть. 90-годишнината отъ рождението на М. се отпразднува по цѣла Германия, а въ тържеството на погребението му не отказахж да земжтъ участие дори социалъ-демократитѣ. Нѣколко паметника на М. се въздигнжхж още при живота му (въ Пархимъ, родното му мѣсто, въ 1876; въ Келнъ, 1881; Лайпцигъ, 1888). Виж. F. v. Fircks, *Feldmarschall Graf v. M. und der preussische Generalstab* (2-о изд., Берл. 1887); *Gespräche M'smit Th. v. Bernhardi*; М-тѣ биографии сж написани отъ W. Müller (3-о изд., Щутгардъ, 1889); F. v. Köppen (Глогау, 1888); Müller-Bohn (3-о изд., Берлинъ 1893), Jachen (1894).

Молукски о-ви. Най-източний архипелагъ въ Холандска Индия; състои отъ сѣв. и юженъ купъ о-ви; въ южния влизатъ о-ви Банда, Амбоинскитѣ, Буру, Царамъ и др.; въ сѣверния Малкитѣ М. и др. Цѣлото простр. 52,936 чет. килом. и насел. 375,000 жит. Нѣкои отъ о-витѣ сж волканически. Въ Теранзъ, Банда и др. и сега има живи волкани. О-витѣ сж много плодородни: кафе, синило, какао, единъ видъ орѣхъ и др. Добиватъ се олово, камен. вжгл., нефтъ. Нѣкои отъ туземцитѣ сж се смѣсили съ китайци, арабе и европейци. Нѣкои отъ туземцитѣ, които напрѣдъ сж били пирати и човѣкоядци, сега сж християне.

Молъ (Робертъ фонъ *Mohl*). Прочутъ германски юристъ, родомъ отъ Щутгардъ (1799—1875); билъ професоръ въ Тюбингенъ; въ 1845 поставилъ кандидатурата си за вюртембергската камара на прѣдставителетѣ, и по тоя случай се обърнжлъ къмъ избирателетѣ съ една остра критика върху правителството, за което билъ лишенъ отъ професорската катедра; въ 1847 завзелъ катедрата на правото въ Хайделбергъ; въ 1848 билъ избранъ прѣдставитель въ франкфуртския парламентъ, скоро билъ назначенъ министръ на правосждието, а послѣ се посветилъ на професорската дѣятелность; засѣдавалъ въ баденската първа камара, а отъ 1874—въ германския райхстагъ. Въ науката за държавното право М. пръвъ отдѣлилъ отъ понятието за държавата понятието за обществото, като за единъ самостоятеленъ съжзъ отъ граждане, които гонжтъ свои си, позволени отъ закона, цѣли. М-тѣ съчинения по държавното право сж: *Encyclopädie der Staatswissenschaften*, Тюбинг., 1857, 1872; русски прѣводъ, СПБ., 1857), *Staatsrecht, Völkerrecht u. Politik* (пакъ тамъ, 1860—1869), и *Die Geschichte und Litteratur der Staatswissenschaften* (Ерлангенъ, 1855—1858); послѣдното съчинение прѣдставя единъ подробенъ каталогъ на литературата по държавното право, снабденъ съ маса критически бѣлѣжки. М-то съчине-

ние *Polizeiwissenschaft nach den Grundsätzen des Rechtsstaat* (Тюбингенъ, 1832—1834; русски прѣводъ, СПБ., 1871) е съставило епоха въ историята на полицейското право. По М-то опрѣдѣление, полицията трѣбва да бжде учреждение, което има за цѣль да отмахва вънкашнитѣ спънки въ пжтя за всестранното развитие на човѣшкитѣ способности — спънки, които съ своитѣ сили едно отдѣлно лице не може да отстранява. Едно отъ главнитѣ достойнства на М-та книга за полицията е богатството отъ библиографически свѣдѣния. Виж. Блунчливото съч. *История на държавното право* (русски прѣводъ, СПБ., 1874).

Молюски (ново-лат. *mollusca*). Мекотѣлесни и безкостни животни, които съставятъ обширенъ отдѣлъ на животното царство. М. се дѣлѭтъ на *главоноги* (сепията, октоподътъ), *коремоноги* или *охлюви* и *плочкохрилни* (миди, стриди).

Моменталeнъ. Мигновенъ, минутенъ, който се извършва въ единъ мигъ. — **Моментъ**, *лат.* 1) мигъ, минута; 2) въ *механ.* **м. на силитѣ**, произведението отъ силитѣ на тѣхното разстояние, отъ точката на опората до точката на приложението имъ.

Момзенъ (Теодоръ *Mommsen*). Прочутъ историкъ, юристъ и филологъ, род. въ Гардингъ у Шлезвигъ, който тогава принадлежалъ на Дания, умр. въ Берлинъ (1817—1903); свършилъ правото въ килския университетъ; тамъ добилъ и доктората си. Въ 1844—1847 пѫтувалъ съ учена цѣль по Италия, дѣто съ особена ревность изучвалъ и събиралъ латинскитѣ и изобщо италиянски надписи; тогава и напечаталъ много филологически и археологически статии въ разни италиянски и германски издания. Въ 1848 зелъ дѣятелно участие въ политическото движение на страната си и агитиралъ за присъединението Шлезвигъ на Германия. Въ това врѣме добилъ юридическата катедра въ лайпцигския унив.; нъ, за участие въ политич. агитация въ 1848—49, билъ лишенъ отъ професурата. Въ 1852 добилъ катедрата на римското право въ Цюрихъ, отъ дѣто въ 1854 минжлъ на сжщата катедра въ Бреславлъ. Въ 1857 билъ поканенъ проф. на старата история въ берлин. университетъ, дѣто прѣдаваше нѣколко години до смъртьта си. Въ 1873 М. е билъ прѣдставитель въ пруската камара. Всѣкога защитникъ на идеята за пълното обединение на Германия, той напълно удобрявалъ войнитѣ съ Дания, съ Австрия и съ Франция. Ала политическата дѣятелность на М. има второстепенно значение и той е забѣлѣжителенъ само като ученъ, който е обогатилъ историческата, филологическата и юридическата наука не само съ редъ капитални изслѣдвания, а и съ маса новъ драгоцѣненъ материалъ, събранъ както лично отъ него, така и отъ други, подъ неговото ржководителство, по неговата инициатива и по неговитѣ планове. Единъ съставенъ отъ Цангемайстера по случай 70-годишн. на М. (1887) списъкъ на трудоветѣ на прочутия ученъ *(Theodor Mommsen als Schriftsteller)* обема 64 стр. и 949 нумера.

На първо мѣсто стоѭтъ М-тѣ заслуги въ областьта на епиграфиката. Въ съчинението му *Die unteritalischen Dialekte* (Лайпц., 1850) сж събрани и обяснени

много паметници на италиянскитѣ нарѣчия, изучението на които въ онова врѣме било още въ зародиша. *Inscriptiones regni Neapolitani latinae* (Лайпц., 1852) дали събрани латинскитѣ надписи на цѣла область, което заедно съ издадения отъ М. сборникъ отъ латинскитѣ надписи на Швейцария (Цюрихъ, 1854), послужило като прелюдия на колосалното прѣдприятие на берлинската акад. — издаването латинскитѣ надписи на всичкитѣ страни на римския свѣтъ (*Corpus inscriptionum latinarum*, начеждтъ по идеята и по плановетѣ на М., воденъ подъ неговото ржководителство и който отъ 1863 е обнародванъ вече въ 14 тома—повече отъ 100,000 латински надписи). Всичкитѣ тия трудове сж произвели прѣвратъ въ историята, филологията, археологията и въ всички други сфери на науката за старовръмения свѣтъ. М-та *Римска История* е прѣведена на много езици и е издържала 7 издания; тя излѣзла, пръвъ пжть въ 3 т., още въ 1854—6. Това е и съчинението, което дало на М. найголѣма извѣстность; нийдѣ не е блеснжлъ толкова М-вий умъ и неговий творчески талантъ. Ала при всичкитѣ си достойнства М-та *Римска История* прѣдставя много нѣща спорни и субективни. Така, напр., отричането влиянието на етрускитѣ върху римската култура М-тѣ критици сочжтъ като важна учена неслука. Въ научно отношение много по-високо отъ М-та *Римска История* стои неговото *римско държавно право* (*Römisches Staatsrecht*, 1871 — 1889), като произведение на чиста ученость, толкова обширна и дълбока, колкото тя е могла да бжде подъ силата само на М., като първостепененъ юристъ, историкъ и филологъ.

Момусъ. Въ *класич. баснсл.* богъ на шегитѣ и подигравкитѣ, който се присмивалъ и на боговетѣ и на човѣцитѣ. Той е олицетворение на критиката. Поканенъ отъ Вулкана, Нептуна и Минерва да си даде мнѣнието за дѣлата имъ, той всѣкому намѣрилъ недостатъкъ: Нептуну, за дѣто не направилъ вола си съ рогове прѣдъ очитѣ, та да муши безпогрѣшно; Минерви, за дѣто съградила кжща, която не могла да се мѣсти кога сж лоши съсѣдитѣ; Вулкану, за дѣто направилъ човѣкъ безъ прозорецъ на гржди̇тѣ му, та не могли да се виждатъ тайнитѣ му мисли. Само Венера била безъ недостатъкъ. За свободнитѣ му критики боговетѣ го испждили отъ небето. Споредъ Изиода, той билъ рожба на нощьта.

Момчиловъ (*Ив.* Н.). Български учитель-книжовникъ въ една отъ епохитѣ на нашето възраждане, род. въ Елена, а починжлъ въ Горна-Орѣховица (1819 — 1869); училъ се въ Атина и Одеса, дѣто билъ избралъ за своя специалность историко-филологическитѣ науки, и главно словенската филология. М. учителствувалъ по-напрѣдъ самъ, послѣ заедно съ Михаиловски въ Елена до 1851. Периодътъ на това задружно учителствуване е далъ Славейкову основание да нарече еленското училище «даскалоливница». Отъ 1866 М. имаше издателска кжща въ Търново и издаде нѣколко учебни книги. Главнитѣ му литературни произведения по филологията сж: *Граматика за старобългарския езикъ* (2-о изд. Вѣна, 1865); *Сборникъ отъ образци за изучването на старобългарския езикъ по*

всичкото му развитіе (Вѣна, 1865); и *Българска граматика за ново-българския езикъ* (1868). Граматикитѣ за старо-български и ново-български езици бѣхж, заедно съ Груевата граматика за ново-български езикъ (виж. *Груевъ, Михаиловски, Дриновъ)*, едни отъ най-добритѣ съчинения по тоя клонъ на нашата книжнина до освобождението ни. Припознава се, че граматиката му за ново-български езикъ първа е показала (въ етимологията) *коренъ* и *окончание*, и е подложила глаголитѣ на едно по-съвършено раздѣление; защото, освѣнъ на три спрѣжения, на които дѣлеше глаголитѣ по разликата на окончанията въ сегашно врѣме, изявително наклонение, тя подраздѣляше всичкитѣ глаголи по разликата на свръската още на 10 класа — една голѣма стжпка къмъ по-голѣмо съвършенство. Критически бѣлѣжки върху М.-та граматика е писалъ *Първановъ*. За буквара му виж. *Манчовъ*. Върху живота на М. нѣма до сега обнародвани у насъ по подробни данни.

Момчилъ воевода или *юнакъ*. Отличенъ юнакъ, който се въспѣва въ нашитѣ юнашки пѣсни, родомъ отъ южна България. Живѣлъ прѣзъ XIV вѣкъ. Отъ простъ войникъ въ гръцка служба и послѣ главатарь на чета, съ която плѣнѣлъ по гръцко-българската граница, М. станжлъ съюзникъ на Иоана Кантакузина, който се бѣ обявилъ противъ византийския императоръ, а най-сетнѣ и независимъ деспотъ на една Родопска область, съ главенъ градъ Перитеория. Въ 1345 загинжлъ въ бой среща Кантакузина, като билъ издаденъ отъ подданницитѣ си, затворени въ Перитеория. Приключенията му го направили герой на много случки въ народнитѣ прикаски и пѣсни. Въ пѣснитѣ се въспѣва главно трагическата му смърть, която се приписва на едно издадничество отъ жена му. Когато врагътъ гони М. до портитѣ му, и сестра му хвърля отъ чардаци платно, за да се улови за него, та по него да прѣскочи въ двора, Момчилица, прѣдадена по сърдце на врага, прѣрѣзва платното и мжжътъ ѝ е погубенъ. Тия пѣсни сж исторически и А. Теодоровъ, който имъ е направилъ разборъ въ *Литературата* си, посочва, че въ единъ вариантъ истинский Момчиловъ врагъ е прѣдставенъ въ лицето на «царь Костадинъ отъ Стамболъ», а въ други се явяватъ «черенъ арапъ», «Реля Крилатица»*) и Марковътъ баща Вълкашинъ. Поради славата на М. народний епосъ искарва и Крали Марка отъ неговото юнашко колѣно: краль Вълкашинъ, погнусенъ отъ издадничеството на Момчилица, погубя и нея, та се жени за М-та вѣрна сестра, отъ която добива дивни Марка.

Монада (гр. *монасъ*, единица). Изобщо недѣлимъ простъ атомъ, отъ който се съставятъ всички други атоми. Питагоръ въ мистическата си теория за числата припознава монадата и диадата, сир. единицата и двойката за началото на всички нѣща. Платонъ отоже-

---

*) **Реля Крилатица** или **Релйо** отъ «Релйово», както го наричатъ обикновено старитѣ пѣсни, които го споменуватъ все заедно съ Крали Марка, е Марковъ съврѣменникъ. Вѣрва се, че тоя Реля е *Хреля*, воевода, който се отцѣпилъ отъ царь Душана и основалъ независимо княжество по срѣдното течение на Струма, съ главенъ градъ Струмица. Той умрѣлъ калугеръ подъ името Харитонъ въ 1342 въ Рилския монастиръ, дѣто е и погребенъ.

ствява монадитѣ съ идеитѣ. Лайбницъ подразбира подъ монади абсолютно прости нематериални частици, отъ които създалъ система монадология. Виж. *Лайбницъ.*

Монако. Най-малкото отъ самостоятелнитѣ княжества на Европа; намира се вжтрѣ въ франц. департаментъ Приморски Алпи на Срѣдиземно море и 14 килом. на сѣв.-ист. отъ Ница; простр. 21. 6 чет. килом. и насел. 15,180 жит. Стол. М. (съ 3,292 жит.), на единъ носъ на Срѣдиз. море, съ прѣкрасенъ замъкъ и съ великолѣпни градини. М. и Монте-Карло сж двѣтѣ гари на княжеството, прѣзъ които минува марсилската желѣзница за италиянската граница. Климатътъ е необикновено мекъ. Маслинитѣ вирѣжгъ прѣвъсходно. М. е наслѣдствена и неограничена монархия. При княза има държавенъ съвѣтъ отъ 7 члена; при това, има и главенъ управитель. Войската на княза се състои отъ почетна гвардия отъ жандарми, всичко 121 души. Княжеството е прочуто главно по комарджиското си заведение въ Монте-Карло, дѣто игражгъ на рулетка и други азартни игри. Това игрално заведение принадлежи на акционерно дружество и обеспечава финанситѣ на княжеството. Много пжти се е внасяло въ франц. парламентъ прѣдложение да се затвори това комарджиско заведение; нъ, благодарение на разни влиятелни лица, прѣдложението все е пропадало. Отъ X до XVIII вѣкъ М. е принадлежало на генуезското семейство Грималди. Прѣзъ франц. революция и първата империя е било присъединено на Франция, нъ върнжто на господаретѣ му въ 1814. Сегашний князъ, Албертъ, се е родилъ въ 1848, много е пжтувалъ и е писалъ по естественитѣ науки. Литература: Метивие, *Монако и князоветѣ му;* Сентъ-Сюзанъ, *Княжество Монако;* на рус. А. Н. Молчановъ, *Царство рулетки.*

Монархизмъ (гр. *моносъ*, самъ, единъ). Система на единодържавие, или самодържавие и привързаность къмъ него. — **Монархически.** Единодържавенъ, самодържавенъ. — **Монархисти.** Име на политическа партия, която стои за възстановление свалена въ страната монархия, или брани монархията отъ републиканската партия, що ѭ заплашва. — **Монархия.** Самодържавие, — форма правление, дѣто едно лице управлява държавата, или съвсѣмъ самостоятелно или подъ ржководство на народната воля. Обикновено м. бива *наслѣдствена;* напрѣдъ сж сжществували и *избирателни* м., както напр. въ Полша и въ нѣмската империя. М. бива или неограничена (автократия, абсолютна м., самодържавие, както напр. въ Русия и Турция) или пъкъ върховната власть се ограничава чрѣзъ закони и учреждения, изработени отъ народа чрѣзъ свои прѣдставители: въ тоя случай м. се нарича *конституционна.* — **Монархъ.** Господарътъ на монархическа държава.

Монастиръ (гръц., мѣсто, дѣто човѣци живѣжтъ уединено). Така отъ старо врѣме почнжли да наричатъ въ християнскитѣ земи всѣка сграда, издигнжта далечъ отъ населенитѣ мѣста за прибѣжище на човѣци, които се отказвали отъ свѣта и посвещавали живота си на молитва и уединение въ кржга на подобни на себе си. Устройството на първитѣ м. приписватъ на св. Антония въ Египетъ въ IV вѣкъ; скоро тѣ се распространили по Палестина,

Сирия и Армения. Въ Истокъ на устройството на м. положили начало св. Атанасий, Амврозий и Иеронимъ. Най-старитѣ м. въ Българско, основани рано слѣдъ покръщението ни, сж *св. Наумъ и св. Иванъ Рилски.* Виж. *Наумъ* св. и *Иванъ Рилски* св.

Монахъ—хиня, *гр.* Калугеръ—ка, подвижникъ—ца по особена ревность къмъ благочестието, който е далъ, или която е дала, подобно на староврѣменнитѣ назореи, доброволно християнско обѣщание за особено служене Богу, което състои главно въ подвизи на цѣломждрие, уединение (оттука произхожд. на думата), послушность и покаяние. Тия подвизи сж извѣстни подъ името *монашески обѣти.*

Монашество. Уединенъ подвижнически животъ, основанъ отъ Павла Тивски и Антония Египетски. Виж. *Монастири.*

Монголия. Обширна страна въ срѣдна Азия, подъ властьта на Китай; съ прѣдѣли: на сѣв. Сибиръ, на ист. Манджурия, на югъ сжщи Китай, на зап. Тюркестанъ и Дзунгария. Простр. на М. може да се опрѣдѣли само приблизително, и е, по Бема и Вагнера, около 3,337,283 чет. килом., а население около 3 милиона жит. Населението по племененъ съставъ състои отъ четире групи: монголска, тюркска, китайска и тунгузска. Монголитѣ съставятъ главната маса обитателе на страната. Вѣрата на населението е ламаизмътъ, който за пръвъ пжть проникнжлъ въ южна М. въ XVI вѣкъ. По-голѣмата часть отъ М. е високо плато, около 1000 м. надъ морското равнище. Сѣверна М. има плодородни оазиси, южна М. прѣдставлява степь, а юго-западна М. е завзета отъ пустина Гоби или Шамо. Източний край на русския Алтай се увѣнчава съ върхове Канасъ (3,300 м.) и Табинъ (3,450 м.) надъ мор. равн. Много езера. Лѣтѣ жегата, а зимѣ студътъ сж твърдѣ голѣми. Населението изобщо живѣе чергарски животъ и се поминува съ скотовъдство (камили, коне, овце); съ земедѣлие се занимаватъ китайцитѣ на югъ. Между дивитѣ животни има антилопи, диви осли, сърни, лесици; вълцитѣ нападатъ прѣдпочтително овчаретѣ отъ овцетѣ. Търговията, съ Китай и Русия, е размѣнна и за нѣколко милиона. Износъ: коне, рогатъ добитъкъ, овни, кожуси, камили; вносъ: чай и памучни платове. Гл. градове на М. сж *Урга* (3,500 жит.), Май-Мачинъ (4,500 жит.) и др. такъви. Мѣстнитѣ началници сж повечето потомци на старитѣ ханове, нъ висшитѣ управителе сж манджурци. Виж. Пржевалски, М. *и страны тангутовъ* (СПБ., 1875); сжщий, *третье путешествіе по Центральной Азіи* (СПБ., 1883); Воейковъ, *Научные результаты, путешествій Пржевалскаго* (СПБ., 1895); J. Gilmour, *Among the Mongols* (Лондонъ, 1883).

Монголско, или *жълто-племе.* Едно отъ човѣшкитѣ племена, което населява главно сѣв.-източна Азия. Отъ това племе сж не само монголитѣ въ сжща Монголия, а и китайцитѣ и индо-китайцитѣ, японцитѣ, тибетцитѣ, татаретѣ, калмуцитѣ, сибирскитѣ народи (самоѣди, тунгуси, якути и остяки), въ Европа финскитѣ племена, киргизетѣ, калмуцитѣ, маджаретѣ и турцитѣ. Това племе има кожа съ тъмно-жълтъ шаръ, коса черна, остра и дълга, брада рѣдка, ябълкитѣ на бузитѣ издадени, очи тѣсни и потънжли, носъ сплеснжтъ и дългъ, ръстъ срѣденъ. Събира-

телно м. сж чергарскитѣ люде на земята, за отличие отъ арийцитѣ, семититѣ и хамититѣ: и сж сжщитѣ ония, които въ много старо врѣме основали „мидийската империя“ въ долна Халдея, — империя, която, споредъ Ролинсъна, цьвтѣла и паднжла между 2458 и 2234 прѣди Христа; спр. прѣди Ниневия да стане пьвѣстна като великь градъ. Друга издѣлка отъ тоя корень основала империя въ Китай, която достигнжла висока цивилизация 2000 години прѣди Христа. Въ старата гръцка история м. фигуриратъ като скити, а въ римската като хуни. Въ срѣднитѣ вѣкове тѣ се явяватъ като монголе, татаре и турци. Въ началото на XIII вѣкъ отъ това човѣшко племе излиза прочутий завоеватель *Чинисъ-ханъ* (виж. това име), а въ послѣдната часть на XIV вѣкъ — неговий потомецъ *Тамерланъ* (виж. това име). Останжли до сега въ Европа съ свои държави народи отъ м. пл. сж само маджаретѣ и турцитѣ. Монголитѣ смѣтатъ около 600 милиона, или около половината отъ човѣшкото племе.

Монголфиери (Стефанъ, 1745—1799; и Иосифъ, 1740—1810). Двама братя, франц. механици, изобрѣтатели на първоначалния балонъ, — балонътъ, който се е издигалъ чрѣзъ сгорещенъ въздухъ. Първий балонъ се издигнжлъ въ 1783; на другата година Иосифъ М. изнамѣрилъ парашута, а въ 1766 билъ изнамѣрилъ единъ хидравлически зидобиенъ уредъ.

Монета, *лат* Парй. — вѣко голѣмо или малко кжсто драгоцѣненъ или скжпичькъ металъ, обикновено съ кржгла форма, на което тежината и пробата сж гарантирани съ печатъ, наложенъ отъ правителството на оная страна, дѣто ще се употрѣбява. Науката, която се занимава съ изслѣдването и распознаването на монетитѣ, се нарича *нумизматика* (виж. тая дума).

Монетенъ. Който се отнася до монетитѣ: *монетна система; монетенъ домъ или фабрика*, фабрика за сѣчене монети (зарабхана).

Моно, *гр.* — въ сложнитѣ думи означава едно, или едно, напр. *моногамия*, еднобрачие; *монотеизмъ*, еднобожие и др.

Монограма, *гр.* Бѣлѣгъ, съставенъ отъ прѣплетени букви — напр. отъ първата буква на име и на фамилия.

Монодрама, *гр.* Драматическо произведение, въ което дѣйствува само едно лице.

Монокарпически, *гр.* растения, които само веднжшъ принасятъ плодъ.

Моноклинически, *гр.* — цвѣтъ, който съдържа и тичинки, и пестици.

Моноклино-едрическа система. Кристалическа система, въ която двѣтѣ отъ разнороднитѣ оси се прѣсичатъ подъ остръ жгълъ, а третата — подъ правъ жгълъ.

Моноклъ, *гр.* 1) Лорнетъ съ едно стъкло; 2) *хирург.* връска за едно око.

Монолитъ, *гр.* Нѣщо изработено отъ единъ камень.

Монологъ, *гр.* Слово, което изговаря насамѣ лице въ драма.

Монометализмъ, *гр.* Монетна система, въ която за основа се припознава само единъ металъ, напр. златото. Виж. *Биметализмъ*.

Монометръ, *гр.* Стихъ отъ една стжлка: монометрически, едномѣренъ.

Мономъ, *гр.* Въ *алг.* едночленъ — изразъ, който състои отъ една

каквато и да било величина или отъ произведението на нѣколко величини, безъ да включва знаковетѣ + или —; напр. a^2 $в^2$.

Монополъ, *гр.* Исключително положение, или привилегия, която се прѣдоставя на нѣкой продавачъ, или производитель, а сѫщо и на група продавачи. М. се противополага на свободната конкуренция; поради отстранението на свободната конкуренция, м-тѣ цѣни биватъ като общо правило по-високи отъ ония, които би се добивали при отсѫтствието на м. Въ нѣкои държави правителството задържа за себе си исключителното право да продава, или дори да произвожда нѣкои произведения. Тукъ се отнасятъ солний м. и др.

Моносилабизмъ, *гр.* Свойство на нѣкои езици да състоѭтъ само отъ еднасложни думи.

Монотеизмъ (гр. *моносъ,* самъ единъ; *теосъ,* богъ). Единобожие, — вѣра въ единъ Богъ, кланяне на единъ Богъ. М., като религиозна форма, е противоположенъ на политеизма; а като философско учение, различа не само отъ политеизма, а и отъ пантеизма, деизма и теизма. Религиозний м. въ съвършена форма е създание на семитическитѣ народи. Хюмъ въ изслѣдването си за религията казва: «Неуспорима истина е, че като се върнемъ назадъ до 1700 години прѣди Христа, намираме всичкитѣ народи идолопоклонници и колкото по-дълбоко отиваме въ старо врѣме, толкова повече виждаме човѣцитѣ потънѫли въ идолопоклонство. Ние не забѣлѣжваме тамъ нито най-малка диря отъ по-съвършена религия; всички стари паметници ни прѣдставятъ политеизма, като учение утвърдено и отъ всички припознавано». Ала политеистическитѣ възгледи обикновено добиватъ едно ограничение въ това, че едно отъ божествата се припознава за върховно; така въ всѣкой политеизмъ има вече зародишътъ на еднобожието. Въ философско отношение м. е еднакъвъ съ теизма и състои въ припознаване едно, лично, свободно и разумно начало, което не само е сътворило свѣта, а го и управлява. — **Монотеистъ,** еднобожникъ; **монотеистически,** еднобоженъ. Виж. Max Muller, *la science de la religion* (Парижъ, 1873); Ch. de la Saussaye, *Lehrbuch der religions Geschichte* (Фрайбургъ, 1887—89); Вл. Соловьевъ, *Исторія и будущность теократіи,* т. I. *Философія библейской исторіи* (Загребъ, 1887).

Монотелити, *гр.* — собствено едноволци. Ересь, осждена на шестия вселенски съборъ. М. се родѣѭтъ съ монофизититѣ. Тѣ сѫ припознавали въ Христа двѣ естества и двѣ природни искания, нъ една нравствена воля. Виж. отъ най-новитѣ писателе Dorner, *Entwicklungsgesch. der Lehre über d. Pers. Chr.* (II).

Монотоненъ, *гр.* — Собствено еднозвученъ, а сега вече значи еднообразенъ; **монотония,** еднообразие.

Монофизити, *гр.* — буквало едноприродници. Ересь, осждена на четвъртия или Халкидонския вселенски съборъ. М. припознавали, че Христосъ е роденъ отъ двѣ природи или естества, които въ акта на въплощението се слѣли въ една природа, при което човѣшката била съвсѣмъ погълната отъ божествената. Отпослѣ тѣ се раздѣлили на много дребни секти, напр. акефали, севериани, дамянисти, нибити и т. н. Тайна монофизитка била Теодора, жената на Юстини-

ана I. Египетскитѣ м. и до сега сѫществуватъ, като образуватъ Коптската църква. М. сѫ уцѣлѣли сѫщо и въ Армения, Сирия и Месопотамия; въ послѣднитѣ двѣ страни тѣ се наричатъ якобити. Виж. John Mason Neale, *The patriarchate of Alexandria* (Лондонъ, 1847); Dulaurier, *Histoire, dogmes, traditions et liturgie de l'église arménienne* (Парижъ, 1859); Amédée Thierry, *Nestorius et Eutychès* (русски прѣводъ на Л. П. Поливановъ); Иванцевъ-Платоновъ, *Исторія религіознаго движенія на Востокѣ въ IV и V вѣкѣ.*

Монохордъ, *гр.* Едноструннникъ, — орѫдие, съ което се изслѣдва височината на звуковетѣ, въ зависимость отъ дължината на струна.

Монохромъ, *гр.* Картина, написана или нарисувана съ една боя.

Монпелие *(Montpellier).* Гл. градъ на франц. департ. Херо *(Hérault),* 12 км. отъ Срѣдиземно море и 600 км. на юго-истокъ отъ Парижъ (775 и 841 по желѣзн.); 58,380 жит. Доста голѣма търговия. Слави се съ медицинско училище, въ което сѫ свършили и много наши лѣкари. Тоя факултетъ е основанъ въ 1288. Освѣнъ медицинския, има още три факултета. М. има още и ботаническа градина, най-старата и една отъ най-добритѣ въ Франция; хубава картинна галерия и др.

Монреалъ *(Montreal).* Градъ въ канадската обл. Квебекъ, най-голѣмий градъ въ Канада, при вливането на Отава въ рѣка Св. Лаврентия; само 55 килом. отъ прѣдѣла на Съединенитѣ държави (дър. Ню-Иоркъ) и 225 килом. на юго-западъ отъ Квебекъ; въ вѫзела на съобщенията между Атлантически океанъ и Голѣмитѣ езера, между Ню-Иоркъ и Хѫдсоновъ заливъ; 230,000 жит., повечето отъ французско происхождение: долний градъ е населенъ отъ французе, горний отъ англичане. Най-индустриалний градъ въ Канада, съ много фабрики и заводи; оживена търговия. Общественитѣ сгради се отличаватъ по величавость и великолѣпие; най-забѣлѣжителнитѣ отъ тѣхъ сѫ: католич. църква *Нотръ Дамъ,* отъ далечъ подобна на парижката, съ двѣ кули по 70 м. високи и протестантската, *Крайстъ Чърчъ,* най-съвършений образецъ отъ готическа архитектура въ Америка. Два университета, французски и английски, и обсерватория. Въ М. се издаватъ и най-главнитѣ французски вѣстници въ Канада и нѣкои отъ най-прѣднитѣ английски вѣстници. Зимѣ ставатъ много увеселения на леда; отъ ледъ и снѣгъ строѭтъ цѣли сгради за забавление.

Монровия. Виж. *Либерия.*

Монтана *(Montana).* Една отъ Съединенитѣ Държави, на зап. отъ сѣверна и южна Дакота; простр. 378,330 чет. килом. и население 1,500,000 жит. Земята на западъ е планинска (най-високий върхъ, Кайзеръ-пикъ, е 3,200 метра), останѫлата е равна или хълмиста. Отъ планинската область истича Мисури. Долината е доста плодородна. Въ Оуенъ срѣдната температура прѣзъ годината е 8°, лѣтѣ +21°, зимѣ -24°. Въ планинитѣ мечки, вълци, рисове; въ равнинитѣ елени, бизони. Нѣколко индийски племена. Значително скотовъдство и земедѣлие; нъ най-важно е рударството (злато, сребро, мѣдь). Въ добиване злато М. захваща първото мѣсто слѣдъ Калифорния, сребро — първото слѣдъ Колорадо, а мѣдь тука се добива повече отколкото въ коя-да-е друга отъ Съединенитѣ Държави; въ 1890 тия ме-

тали сж добили за сума 47,850,000 долара (доларътъ е равенъ на 5 лв.). Желѣзопжтната мрѣжа има повече отъ 3,000 килом. — М., бивша територия, е приета като държава въ съюза на Съед. Държави въ 1889 год.

Монтанисти. Аскетическа ересь, основана въ II-и вѣкъ отъ фригиецъ Монтана и двѣ негови спослѣдници пророчици — Максимила и Присцила. М. обявилъ, че той е оня самий Параклетъ, или Духъ Утѣшитель, за когото се говори въ евангелието отъ Иоана. Послѣдователетѣ на сектата дохождали въ изстжпление. Тѣ сами се наричали пневматици, сир. прѣиспълнени съ духъ. Отъ тѣхъ билъ и прочутий Тертулианъ. На тая ересь, като аскетическа, се гледало въ началото снисходително, нъ окончателно била осждена отъ първия вселенски съборъ въ Никея (325). Виж. Stroelin, *Essai sur le Montanisme* (Страсбургъ, 1877); De Soyres, *Montanism a. the primitive Church* (Кембриджъ, 1878); Bonwetsch, *Die Geschichte des* M. (Ерлангенъ, 1881).

Монтевидео. Приморски градъ въ южна Америка, стол. на република Уругвай, 215 килом. на юго-ист. отъ Буеносъ-Айресъ; 3 желѣзници съединяватъ тоя градъ съ материка; 250,000 жит. Доста голѣма търговия. Износъ парагвайски чай, кожи, вълна, кости, рогове, месни екстракти. Вносъ: земедѣлчески орждия и машини, манифактурни издѣлия, тютюнъ, конякъ, вино. Повече отъ 2,500 парахода и кораби годишно влизатъ въ пристанището и излизатъ отъ него. М. е единъ отъ най-хубавитѣ южно-американски градове, съ правилни и чисти улици и великолѣпни сгради; градътъ е заобиколенъ съ яки стѣни, и укрѣпенъ съ твърделъ и батареи. Електрич. освѣтление, прѣкрасна канализация, водопроводъ. Университетъ съ медицински и юридически факултети, народенъ музей съ цѣненъ етнологически отдѣлъ, народна библиотека, военно и политехническо училище, 5 театра. М. е основанъ въ 1726 отъ португалцитѣ.

Монте-Карло. Виж. *Монако.*

Монте-Кристо. Малъкъ о-въ въ ливорненската обл. (Италия), 45 килом. на югъ отъ Елба. Въ срѣднитѣ вѣкове тамъ имало монастиръ на комалдулитѣ; сега се населява само отъ диви кози и други животни. М. е далъ името си на добрѣ-извѣстния Дюмавъ романъ.

Монтень (Мишель *Montaigne;* произношението *Монтань* е неправилно). Знаменитъ франц. писатель, скептикъ и моралистъ (1533—1592). Още момче знаялъ латински и гръцки. Изучвалъ правото, билъ членъ на върховното сждилище въ Бордо, много пжтувалъ. Като се върнжлъ, живѣлъ въ замъка си, дѣто написалъ прочутитѣ си *Опити (Essais).* На теория билъ скептикъ и поставилъ за девиза: що мога азъ да зная. На практика билъ католикъ и приималъ учението на римо-католическата църква беспрѣкословно. *Опитить* му сж се издавали много пжти. Тия съчинения се отличаватъ не само по ученость и здравомислие, а и по свободолюбивия духъ, въ който се разискватъ общественитѣ въпроси, когато свободната мисъль била една изгнаница. М-тѣ педагогически трудове иматъ особено значение. М. е твърдилъ, че трѣбва да въспитаваме не специалисти, а люде съ твърда воля, развитъ умъ и благороденъ

характеръ. Виж. Pascal, *Entretien avec M. de Sacy sur Epictète et Montaigne*; Sainte-Beuve, *Port-Royal*, въ *Lundis*; Stapfer, *Montaigne (Collection des grands écrivains)*.

Монтепенъ (Ксавие *de Montépin*). Французски писатель (род. въ 1824), който е наводнилъ книжовното тържище въ Франция съ стотини романи, нъ който едва ли заслужва името романистъ. Въпрѣки безбоязненото въспроизведение на всички парижски вертепи и безобразия, М. оставалъ неизвѣстенъ, до когато едно сждебно прѣслѣдване, извикано отъ безнравственостьта на нѣкои описания въ *Les filles du plâtre* (1855), обърнжло на него вниманието на публиката. Много години М. доставялъ за долнитѣ театри чудовищни мелодрами, въ стариненъ вкусъ, съ изобилие на подземия, убийства, отравяния, хитри размѣни на дѣца и други потръсни поразии (въ *La Sirène*, напр., въ патетическия моментъ се растварятъ вратцата на единъ долапъ и прѣдъ зрителетѣ се явяватъ 26 сребърни блюда съ 26 отрѣзани човѣшки глави!). И М. е намѣрилъ прѣводачи у насъ: до сега сж прѣведени неговитѣ произведения: *Огънъ и мечъ*, историч. романъ въ 3 части (Пловдивъ, 1891); *Могжеството на паритъ* (Маркизата Туръ де Роа), романъ въ 3 части (София, 1893 и 1895); *Циганка*, романъ изъ южно-американския животъ (София, 1895); *Дъщерята на убиеца* (София, 1896); *Ловъ на милиони* [кръвавата драма въ Америка] (Русе, 1899).

Монте-Роза. Една отъ четиретѣ групи апенински високи Алпи, между Швейцария и Италия. Найвисокий връхъ *Дюфуръ* е 4,638 метра високъ. Великолѣпни ледници; отъ тѣхъ Хорнеръ е 10 килом. дългъ. Виж. Щудеръ, *По леда и снѣга* (Бернъ, 1870).

Монтескйо (Шарлъ *Montesquieu* баронъ и графъ). Единъ отъ найпрочутитѣ французски писатели, род. въ бащиния си замъкъ у Лабредъ, близу до Бордо, живѣлъ главно въ Бордо (1689—1755); въ младостьта си изучвалъ прилежно юриспруденцията, литературата и философията. Прѣдседатель на върховното сждилище въ Бордо, М. дѣлилъ врѣмето си между длъжноститѣ на магистратурата и литературнитѣ трудове. Въ 1721 обнародвалъ *Персидски Писма (Lettres Persanes)*, съчинение въ лека форма и съ шеговитъ тонъ, нъ много сериозно и дори дързско: то е една сатира на тогавашна Франция. Коментарътъ на тая сатира е издаденъ отъ Мориса Майера. Въ 1724 М. обнародвалъ *Размишления върху причинитѣ на величието и на испадането на римлянетѣ (Considérations sur les causes de la grandeur et de la décadence des Romains)*, съчинение много съдържателно и дълбокомислено върху единъ прѣдмѣтъ, съ който сж боравили много писатели, отъ които М. надминуватъ само Гибонъ и Босюе. Слѣдъ двѣ години М. напуснжлъ службата си, и се прѣдалъ на страстьта си за пжтуване и умствено занимание. Въ 1748 се появило въ Женева съч. му *Духътъ на Законитѣ (L' Esprit des doit)*, 25-годишенъ трудъ, който е обезсмъртилъ автора си. Това съчинение, прѣведено токо-речи на всички европейски езици, е имало голѣмо влияние върху развитието на конституционнитѣ идеи въ Европа. Безъ да подписва човѣкъ Волтеровата прѣвисока оцѣнка, че «когато

човѣшкото племе бѣ изгубило конституцията на правата си, М. я издири и му я върнж» може се казá, че това съчинение е било първото, въ което се разискватъ просвѣтено и систематично въпроситѣ за гражданската свобода, и че на М., повече отколкото кому и да било, се длъжи това, дѣто науката политика е станжла любимъ прѣдмѣтъ на изучение у просвѣтената публика. Слѣдъ тоя безсмъртенъ шедевръ, останжли сж извѣстни повече като нравствени студии отколкото като исторически епизоди М-тѣ малки съчин. *Dialogue de Sylla et d'Eucrate*, и *Lysimache* — сатири върху деспотизма.

Стилътъ на М-тѣ съчинения наумѣва Тацитовитѣ хубави качества. Една пълна сбирка на М-тѣ съчинения е издавана много пжти. Виж. Voltaire, *Dict. philosophique*, статия *Esprit des lois;* Saint-Beuve, *Causeries du lundi* (т. VII); Faguet, XVIII *Siècle* (1890); Brunetière, *Etudes critiques* (1891, 4-e serie).

Монъ-Бланъ. Най-високата планина въ Европа, на прѣдѣлитѣ на французския департ. Горна Савоия и италиянската обл. Туринъ, служи за водораздѣлъ на рѣка Рона и По, 4810 метра висока, принадлежи на Савойскитѣ Алпи, състава съ съсѣднитѣ планини една особена маса, която е токо-речи цѣла кристалическа; има вѣтрилообразна направа; върховетѣ ѝ сж или околчести, или въ видъ на зжбести канари. Сгодни проходи има само на краищата на планината, защото само тамъ бърдото се снишава до 3,300 метра; прѣзъ бърдото се срѣщатъ само ледени пжтеки, като Колдю-Жанъ (3362 м.), Коль де Миенъ (3403 м.) и Па д'Аржантиеръ. Отъ ледницитѣ (глетчери) до 30, най-главнитѣ сж: Аржантиерский, Боа, Меръ де Гласъ и Босонъ на зап., Триентъ на сѣв., де-Миажъ и де-ла-Бренва на ист. Въ 1768 пръвъ се искачилъ на М.-Б. Жакъ Балматъ, слѣдъ него д-ръ Пакаръ, въ 1787 Сосюръ, сега тия пжтувания се извършватъ дори отъ жени. За нощуване служи една малка гостинница Грандъ-Муле, отъ която до най-високия връхъ има 6 часа. Кржгозорътъ обхваща 200,000 четв. метра. Отъ 1893 на върха има обсерватория.

Монъ д' Оръ. Купъ планини въ французския департаментъ Пюи де Домъ. Принадлежи на Овернскитѣ планини; най-високий връхъ, *Пюи де Санси*, е 1886 метра. Земята е волканическа; има горещи цѣлебни извори.

Монъ-Пердю *(изгубенъ връхъ).* — Втори по височина връхъ въ Пиринеитѣ; 3352 метра, въ испанската територия.

Монъ-сенисски тунелъ — тунелъ, прѣзъ който минува желѣзница и който съединява Италия съ Франция. Построението му е било съпрежено съ огромни мжчнотии. Осьта на тунела има на-длъжъ 12,233 метра.

Монъ-Сенисъ. Планински проходъ на прѣдѣла между Франция и Италия; 2019 метра вис. надъ морското равнище. У римлянетѣ се е наричалъ *Mons Geminus.*

Монца *(Monza).* Итал. градъ, 17 килом. на сѣв.-ист. отъ Миланъ, на р. Ламбро; 12,500 жит. Въ прѣкрасната църква, съградена въ 595 отъ лангобардската царица Теодолинда, сж гробницата на тая царица, разни царски драгоцѣнности и желѣзната корона, съ която нѣмскитѣ императори сж се коронясвали като италиянски крале.

Мопасанъ *(Гюи де)*. Знаменитъ французски романистъ (1850 — 1893). М., отъ аристократически родъ, заселенъ въ Нормандия, род. въ замъка Миромезнилъ (който се намира на морския брѣгъ, близу до Диепъ), слѣдъ като се училъ въ католич. семинария въ Ивето и свършилъ курса на руанския лицей, зелъ участие въ франц.-прусската война въ 1870 като простъ войникъ, а послѣ допълнилъ образованието си съ четене и особено се пристрастилъ къмъ естествознанието и астрономията. Разорението, което постигнжло семейството му, накарало М. да постжпи чиновникъ въ морското министерство, дѣто прѣкаралъ 10 години. Ала М. все билъ наклоненъ къмъ литературата, и най-сетнѣ се рѣшилъ да се залови да пише. Той съобщилъ намѣрението си на Флобера, старъ учитель, който се завзелъ съ него и развилъ неговитѣ дарби. Флоберъ го научилъ какво нѣщо е характеръ, какъ се избиратъ типоветѣ и всичко сжществено въ тѣхъ. Повече отъ шесть години М. съчинявалъ, прѣписвалъ и унищожавалъ написаното Флоберъ не му позволявалъ да печата нищо. Най-сетнѣ, Флоберъ му разрѣшава да печата произведенията си. Първия М-въ расказъ, *Boule de suif*, излѣзълъ на свѣтъ въ 1880, заедно съ повѣститѣ на Зола и др. въ сборника *Les Soirées de Médan*. Начинателътъ-писатель съ расказа си поразилъ литературнитѣ кржгове, като проявилъ тънка ирония и голѣмо искуство да прави прибрана и въ сжщото врѣме ярка характеристика. Въ сжщата година М. пуснжлъ една сбирка отъ стихотворения, *Vers*; а вмѣстеният тамъ драматически опитъ *(Histoire du vieux temps)* доставилъ на М. мѣстото хроникйоръ въ вѣстн. *Gaulois* и му далъ възможность да напусне службата.

Макаръ М. въ началото на литературната си дѣятелность и да минувалъ за послѣдователь на Зола, той далеко не билъ привърженикъ на *натуралистическата школа*, като я ималъ за тѣсна и едностранна. Въ прѣдисловието на романа *Pierre et Jean* М. осжжда доктринарския реализмъ и за основно положение на своята естетика поставя искуството да въспроизвожда прѣдъ читателя своитѣ субективни възгледи за явленията на дѣйствителностьта.

М. проявилъ голѣма плодовитость: въ единадесетъ години създалъ цѣлъ редъ сборници отъ разни повѣсти, означени въ заглавието на името по първия расказъ (до 16 тома); въ сжщото врѣме той написалъ крупни романи: *Une Vie* (1883), *Bel Ami* (1885), *Mont Oriol* (1887), *Pierre et Jean* (1888), *Fort comme la mort* (1889) и *Notre coeur* (1890), па и описанія: *Au Soleil* (1884), *Sur l' eau* (1888), и *La vie errante* (1890). Тия произведения доставили на М. едно отъ най-първитѣ мѣста въ найновата французска нувелистика. Най-добритѣ французски критици сж единогласни въ въстърженитѣ прѣсжди за М. По думитѣ на Зола, той задоволява всички умове, като засѣга всевъзможнитѣ сѣнки отъ чувствата, и станжлъ любимецъ на публиката за това, защото притежава добродушие, дълбока нъ незлобива сатира и безхитростна веселость. Ж. Леметръ нарича М. класически писатель. Тургеневъ е поставялъ М., като повѣствователь, прѣко слѣдъ графъ Л. Н. Толстоя. Не по-малко съчувствува на М. и самъ Толстой, който е посветилъ

на неговата характеристика цѣла статия въ XIII томъ отъ сбирката на съчиненията си. По мнѣнието на Лъвъ Толстоя, «едва ли е имало другъ такъвъ писатель, който толкова искренно е считалъ, че всичкото благо, всичкий смисълъ на живота е въ жената, въ любовьта . . . . и едва ли е имало кога и да било писатель, който съ такъва ясность и точность е показалъ всичкитѣ ужасни страни на това самото явление, което му се е виждало най-високото и що дава най-голѣмото благо на живота».

М-тѣ произведения имали грамадна сполука; той докаралъ печалата си до 60,000 лева на годината. Нъ извънмѣрното умствено напряжение бързо подкопало здравето му. Отъ 1884 той добива причудливи нервни припадъци; и колкото става все повече ипохондрикъ, испада въ беспокоенъ идеализмъ, мжчи се да намѣри отговоръ на онова, което избѣгва на чувствата. Това настроение намира изражение въ единъ редъ повѣсти, между другитѣ въ *Horla*. Нито свѣтскитѣ сполуки, нито академический постъ, нито сполуката на сцената на комедията *Musotte*, нито академическата награда за комедията *La Paix du ménage*, — нищо не могло да възстанови нарушеното душевно спокойствие на М. Прѣзъ декемврия 1891 нервнитѣ припадъци го докарали до покушението на самоубийство; поставенъ въ една болница на душевно-болни, той се посъвзелъ, нъ най-сетнѣ параличътъ на мозъка го свалилъ въ гроба. Въ български прѣводъ сж издадени до сега слѣднитѣ М-ви съчинения: романи *Нашото Сърдце*, прѣв. отъ М. Московъ (Търново, 1896) и *Пиеръ и Жанъ*, прѣв. отъ Б. А. и Д. К. (Русе, 1898); раскази, озаглавени *Тридесеть и два отъ най-интереснитѣ раскази на Г. де* М., прѣв. отъ Д. Х. Ивановъ (София, 1898); *Дѣдо Туанъ и други раскази*, прѣв. отъ Д-ръ Бойкиновъ, (Пловдивъ, —); *Напролѣть*, расказъ (Пловд., 1884). За М. виж. *Гюи де Мопасанъ*, литературенъ портретъ отъ Рене Думикъ, прѣв. Ив. Андрейчинъ, въ спис. *Мисъль*, год. IX (1899), кн. 3 и 4.

Морава *(Българска)*. Важний клонъ на Велика М.; изворитѣ му сж въ Македония, близу до горното течение на р. Вардаръ; извира отъ Църна гора, тече прѣзъ една хубава градина покрай градеца Гилани, до като излѣзе на една равнина при турско-сърбската граница. Послѣ влиза въ Сърбия, като върви на сѣв. прѣзъ отстжпенитѣ на Сърбия прѣкрасни български полета и минува тѣхнитѣ главни градове Враня, Лѣсковецъ и Нишъ, дѣто прибира Нишава, която иде отъ България изъ Старапланина; а слѣдъ това влиза въ алексинецкото поле. Най-пространното отъ тия полета е дѣто се съединяватъ долинитѣ на тритѣ рѣки: Вѣтерница, Ябланица и Власина. Лѣсковското поле се отдѣля отъ Вранското чрѣзъ *Момина Клисура*, която е образувана между планинитѣ Куковица и Чемерникъ. Тѣснината се простира отъ с. Прибоя до с. Градилица, длъжина 35 килом. Странитѣ сж стръмни и каменисти. Лѣсковското поле е отдѣлено отъ Нишкото съ тѣснината при Курвинъ Градъ. Нишкото и Алексинецкото полета не се съединяватъ съ силна тѣснина. Отъ Джунисъ до Сталачъ М. пакъ тече прѣзъ тѣсно дефиле, около 15 килом. отъ извора ѝ до Сталачъ, дѣто се слива съ Сърбска

М., та образува Велика М. Българска М. е дълга 243 килом., а течението ѝ прѣзъ Сърбия е 170 килом. — Отъ дѣснитѣ притоци на *Българска* М. забѣлѣжителни сж: *Върла*, по чието срѣдно течение минува шосето Власински проходъ-Враня; *Лужница*, по чиято долина минува пжтьтъ отъ Пиротъ за Лѣсковецъ, прѣзъ Власотинци; *Нишава* (виж. това име) и *Моравица*, по чиято долина минува пжтьтъ Княжевацъ-Баня-Алексинецъ.

Морава *(Велика)*. Главната рѣка въ цѣла Сърбия; образува се при Сталачъ (40 килом. отъ Парачинъ) отъ *Сръбска* М. и *Българска* М.; тече прѣзъ срѣдата на кралството и прѣзъ най-плодоснитѣ мѣстности; токо-речи една трета отъ градоветѣ на Сърбия (21 отъ 70) сж въ нейната долина. Тя не е много дълбока, широчината ѝ е твърдѣ различна, течението неправилно. Корабоплавателна между Сталачъ и Чуприя и на едно малко разстояние близу при устието си. Прѣносътъ, който се прави съ лодки, състои отъ: дърва, тухли, камене, варь и др. При пълноводията по нея се спуща дървенъ материалъ между Чуприя, Ягодина и Добровица. Течението ѝ е бързо. Тя причинява токо-речи всѣка година наводнения, кога по-голѣми, кога по-малки. Отъ Сталачъ до Смедерево (159 килом.), дѣто се влива въ Дунавъ, *Велика* М. върви токо-речи отъ югъ къмъ сѣверъ.

Морава *(Сърбска)*. Рѣка, която заедно съ Българска М. образува Велика М. Извира въ юго-западния край на Сърбия отъ Яворъ-планина, тече първенъ къмъ сѣв., като буенъ порой, прѣзъ дива планинска мѣстность, по 65 килом. до Пожега. Слѣдъ като прибере отлѣво *Дѣтина*, която иде отъ Ужица, тя извива къмъ ист.; нѣколко килом. подъ Кралйово прибира отдѣсно главния си притокъ, *Ибаръ*, който иде отъ ново-пазарския санджакъ и влиза въ Сърбия близу при градъ Рашка. При Сталачъ, слѣдъ като извърви близу 200 килом., тя се съединява съ Българска М. И Сърбска М., както Българска М., не е корабоплавателна въ никоя часть отъ течението си. Нъ като оплодотворителна сила, тя държи важно мѣсто въ земедѣлческото стопанство на Сърбия.

Моравия (нѣмски *Mähren)*. Область или маркграфство въ Австро-Унгария, въ Цизлейтания; прѣдѣли: на сѣв. пруска Силезия и австрийска Силезия, на юго-ист. Унгария, на югъ Долна Австрия, на зап. и на сѣв.-зап. Чехия; пространство 22,222 чет. килом. и насел. въ 1890 год. 2,276,870 жит. по народность 70% словѣне (чехи, моравци и словаци); има и малко хърватe; 29% нѣмци. Къмъ словѣнетѣ се числжтъ и ханацитѣ и подгоряцитѣ. По вѣра моравцитѣ сж 95% католици, 2.7% протестанти и 2% иудеи. Страната на зап., ист. и сѣв. е заградена съ планини, които се расклоняватъ въ четиро пояса: Чешско-Моравското плато, Судетитѣ, клонове отъ Карпатитѣ и Марскитѣ планини заедно съ групата Полавски планини. Главната рѣка е Мархъ. Има минерални извори, сѣрни и солени. Климатътъ изобщо е умѣренъ, между сѣверната и южната часть разликата е доста голѣма. Срѣдната температура прѣзъ годината е въ Брьно 9°, въ Датчица около 7°. Отъ учебнитѣ заведения главното е висшото техническо учили-

ще въ Брънo. Главното занятие е земедѣлието, което се върши изобщо възъ рационални основи. Доста голѣмо е овцевъдството. Въ южна М. вирѣе лозарството. Добиватъ се каменни въглища, желѣзо, графитъ, мѣдь. Индустрията е достигнжла до високо развитие. Въ 1890 сж се броили 1974 фабрики съ 150,224 работници и съ двигатель отъ 77,578 парни конски сили. Главната промишленость е вълнената, особено въ Брънo, Иглава и Липникъ. Освѣнь това, развити сж и други отрасли отъ текстилната промишленость, захарното производство, машинарството, фабрикуването желѣзни и цинкови издѣлия и др. Търговията е доста голѣма. Главний градъ е Брънo (Брюнъ). — Въ 1892 въ М. е имало 2 богословски училища, 1 нѣмско висшо техническо училище, 22 (14 нѣм. и 8 чешски) гимназии, 15 (12 нѣм. и 3 чешски) реални училища и 4 нѣм. и 4 чешски учителски институти, 1 селско-стопанско и 1 горско-стопанско учил., 13 долни земедѣлч. учил., 1 градинарско учил., 2 висши занаятчийски учил., 15 занаятч. учил. и 59 занаятч. образователни учил., 26 музикални, 1 търговско и др. учебно-възпитателни заведения.

История. М. въ старо врѣме била населена отъ бойени, люде отъ келтското племе, които сж оставили името си на Чехия (другото ѝ име *Бохемия),* отъ квадитѣ и маркоманетѣ, войнствени германски племена, които римлянетѣ никога не покорили съвсѣмъ; слѣдъ херулитѣ въ тая земя се заселили, въ 548, лангобардитѣ. Малко по-късно една словѣнска колония основала тамъ една република, която се нарекла Морава, по името на главната рѣка на страната; за пжтищата и реда на заселването на словѣнетѣ въ М. не сж достигнжли до насъ никакви извѣстия. При разрушението на аварското царство, моравскитѣ словѣне се прострѣли по-далечъ; и скоро независимитѣ държавици, образувани отъ тѣхъ, се съединили въ едно царство. Въ царуването на Святополка това царство обгръщало сегашна М., Чехия, Лузация, Брандебургъ, Померания, Силезия, съ часть отъ горна и долна Панония и Далмация. По това врѣме, именно въ 863, християнството проникнжло въ М., благодарение на словѣнскитѣ апостоли Кирила и Методия. Святополкъ умрѣлъ въ 894, и държавата му се подѣлила между тримата му синове. Моравското царство станжло плѣчка на бойенитѣ и мэджаретѣ, вслѣдствие раздоритѣ между князоветѣ му, въ 908. Отъ тогава М. е била подъ властьта ту на маджаретѣ, ту на чехитѣ; самостоятелна пакъ за малко, М. била покорена изново въ XIV вѣкъ отъ чешкитѣ царе; и, въ 1526, когато Фердинандъ I добилъ унгарската и чешската корони, тя минжла въ владѣние на австрийския домъ, който я е упазилъ до сега.

Литература. Палацки, *Geschichte von Böhmen*, т. I; Шафарикъ, *Uebersicht der Geschichte der Mähren* und *Slowaken;* по географията на М. е писалъ Волни, на рус. има съчинение на Будиловича и Нараковича, *Чехия и Моравия* (СПБ., 1870).

Моравски Братя. Религиозна секта, която се появила въ Чехия въ срѣдата на XV-и вѣкъ и на която основателетѣ били Братя Петръ и Григорий Хелчицки, земевладѣлци миряне, разочаровани отъ учението на католическата църква.

Въ учението си за вѣрата тия братя искали връщането въ първитѣ вѣкове на християнството и намѣрили много привърженици между остаткитѣ отъ хусититѣ, найвече таборититѣ. М. Б., гонени отъ правителството, живѣли въ пустини и пещери (затова и почнжли да ги прѣкарятъ на присмѣхъ «пещерници»); нъ строгостьта на нравитѣ и братското единение въ духа на Христовото учение все повече и повече намирали послѣдователе, така че по врѣме на Реформацията М. Б. имали вече около стотина молелни и вѣроисповѣдането имъ расположило въ тѣхна полза нѣколко царе и князове, па дори и Лютера. Тѣ влѣзли въ сношение съ протестантитѣ въ южна Франция и сѣверна Италия, на които литературата показва влиянието, което братята упражнили надъ тѣхъ. За отказа имъ да се биижтъ противъ протестантитѣ въ шмалкаденската война, Фердинандъ I ги изгонилъ отъ Австрия. Около 1000 души се прѣселили въ Мариенвердеръ у Полша. Нещастний за протестантитѣ исходъ на чешката война ималъ за слѣдствие токо-речи окончателното унищожение на братята въ Чехия. Тѣ не исчезнали съвсѣмъ като секта само благодарение на книжовнитѣ трудове на послѣдния имъ епископъ въ отечеството имъ, прочутия Янъ *Коменски*. Въ 1772 графъ Цинцендорфъ далъ на много отъ тѣхъ убѣжище въ Херенхутъ у Саксония, та донѣйдѣ братската община изново се възстановила. Сега М. Б. живѣжтъ и въ Русия (Сарепта, саратовска губ.), въ Англия и въ Америка. Особенноститѣ на учението имъ сж, че тѣ допущатъ като авторитетъ само Св. Писание и отхвърлятъ спасението само чрѣзъ вѣрата. Понѣйдѣ сж практикували съ добри резултати и общность на имотитѣ. При всичко, че бройтъ имъ не е надминувалъ никога 20,000 или 30,000, тѣ сж развивали значителна мисионерска дѣятелность; църквата имъ брои повече отъ 300 мисионери и 100,000 обърнжти езичници. Веднжшъ въ нѣколко години испращатъ делегати на общъ съборъ въ Саксония. Литературата за църквата имъ е твърдѣ богата. Виж. Goll, *Quellen und Untersuchungen zur Geschichte der B-en B.* (Прага, 1878); Zezschwitz, *Die Katechismen der Waldenser u. B-en B.* (Ерлангенъ, 1863); G. Burckhara, *Zinzendorf und die Brudergemeinde* (Гота, 1866); Félix Bovét, *le Comte de Zinzendorf* (Парижъ, 1865, 2 т.).

Морадабадъ. Градъ въ англ. Индия, на р. Раяганга; 144 килом. на сѣв.-ист. отъ Дели; 72,921 жит. (31,774 индуси, 890 християне, останжл. мохамедане). Затворъ за 1,800 души. Гарнизонъ, който варди затвора.

Моралъ, *лат.* Нравоучение, нравственость, — понятието, което обема съвокупно нравственитѣ правила и принципи. М. въ смисъла на наука се нарича *етика* или *нравствена философия.* Въ баснитѣ и разни раскази м. наричатъ нравоучението или урока, който учи една дадена басня, расказъ и др. п. — **Мораленъ.** Сжщото, каквото е нравственъ (виж. тая дума).

Мораториумъ, *лат.* Продължение срока за исплащане дългове.

Морача. Най-голѣмата рѣка въ Черногора, зима началото си въ сѣверната часть на Брдо, стремително тече първенъ къмъ сѣверъ, послѣ къмъ югъ; слѣдъ това, като прибира Зета въ Подгорица, става достжпна за малки кораби, прѣ-

сича ниското плато подъ тоя градъ и най-сетнѣ, подъ Жаблякъ, се влива въ Шкодренско езеро; като излиза отъ това езеро, добива името Бояна и се влива въ Адриатическо море; отъ изворитѣ до Шкодр. ез. 80 килом., а включително езерото и Бояна — 150 килом. М. е много богата съ риба.

Морганатически бракъ, *лат.* Бракъ на мжжъ отъ високо съсловие съ жена отъ ниско съсловие, въ който жената и добититѣ отъ брака чеда не се ползуватъ съ правата на мжжа.

Мореплаване. Искуството да се пжтува по море. Като първи мореплаватели, които начеждли да прѣдприиматъ далечни пжтувания, минуватъ финикиянетѣ; тѣ обикаляли Срѣдиземно море, стигали до Исландия, Прусия и до Канарскитѣ о-ви, обикаляли Африка и основали много колонии. Слѣдъ финикиянетѣ прѣвъсходна флота имало у персянетѣ; въ врѣме на гръцкитѣ войни, персянетѣ имали 1,200 голѣми кораби и 3,000 галери и прѣносни ладии. Гръцитѣ сж извѣстни като мореплаватели още отъ врѣмето на аргонавтитѣ и на троянската война, нъ непрѣстаннитѣ прѣпирни бъркали на развитието на тѣхната флота. Александръ Македонски, слѣдъ завоеванието на Персия, обърнжлъ особено внимание на флотата и повикалъ финикийски моряци. Най-многобройна флота въ старо врѣме имали картагенянетѣ, и никой отъ народитѣ не моглъ да се сравнява съ тѣхъ въ мореплавателното искуство. Римлянетѣ се сдобили съ военна флота само слѣдъ пуническитѣ войни: слѣдъ това тѣ имали постоянно нѣколко флоти по морето и флотилии по голѣмитѣ рѣки, които носяли имената на постояннитѣ си мѣстопрѣбивания, напр. александрийска, африканска, черноморска и др. Сжщоврѣменно съ римлянетѣ се славили, като искусни мореплаватели, и родосци. Въ числото на староврѣменнитѣ мореплаватели принадлежжтъ сжщо: египтянетѣ, които имали флота още 1,100 год. прѣди Христа; германцитѣ, които въ най-старо врѣме се занимавали съ м. и съ морско разбойничество; жителитѣ на Скандинавия, които се прославили подъ името норманци, варяги, и гали, отъ които Цезарь заелъ способа да се строжтъ кораби.

Въ старо врѣме, корабитѣ се привождали въ движение повечето чрѣзъ гребла; платното се употрѣбявало рѣдко; морскитѣ сражения се рѣшавали съ ржченъ бой. Екипажътъ се дѣлилъ на гребци, матроси и морски войници.

Въ срѣднитѣ вѣкове м. процъвтѣло въ Гръция; така, въ царув. на импер. Теодосия II флотата състояла отъ 1,000 голѣми кораби; у римлянетѣ, въ царув. на импер. Лъва Велики флотата състояла отъ 1,130 кораба и побирала до 100,000 души. У арабетѣ се появява флота само около 643 г.; въ 649 тѣ вече имали силна флота и покорили Кипръ. За най-важни мореплаватели у германцитѣ минували фризитѣ. Въ 2-та половина на XIII-и вѣкъ се съставилъ ханзейский съжзъ, чиито морски сили въ 1428 състояли отъ 260 кораба. Върху увеличението флотитѣ на западноевропейскитѣ държави имали голѣмо влияние кръстоноснитѣ походи. За най-храбри и вѣщи мореплаватели въ срѣднитѣ вѣкове минували генуезцитѣ; тѣ основали много колонии по Черно и Азовско море. Въ кръстоносния походъ на Лудовика IX, по-голѣмата часть

отъ флотата му състояла отъ генуезски кораби. Венеция сѫщо се славила съ флотата си, нъ тя почнѫла да испада слѣдъ откритието на носъ Добра Надежда. Най-блескавитѣ врѣмена на испанската флота били въ XV и XVI вѣкъ; ала слѣдъ царув. на Филипа II испанската флота постоянно испадала. Португалската флота се развила най-много въ врѣмето на Ивана I; въ XVI вѣкъ, когато Португалия подпаднѫла подъ властьта на Испания, портутал. флота испаднѫла, най-сетнѣ въ 1807 най-добритѣ кораби отишли въ Бразилия, въ царув. на Ивана VI. Твърдѣ важно значение е имала и има търговската флота на холандцитѣ, вече въ 1584 хол. кораби почнѫли да се появяватъ въ Индия, въ началото на XVII вѣкъ нидерландцитѣ основали индийска компания, въ срѣдата на тоя вѣкъ тѣ имали силна военна флота, въ началото на XIX вѣкъ холандската флота и търговия почнѫли да испадатъ, нъ послѣ изново се подигнѫли. Английската флота добила нѣкаква важность въ царув. на Елисавета; върху развитието на тая флота ималъ голѣмо влияние актътъ по м., издаденъ въ 1651 отъ Кромуела*). Въ Кромуелово врѣме Блякъ положилъ началото на сегашното блескаво състояние на английската флота. За основателе на французската флота считатъ Лудовика XIV и Колберя; въ врѣме на прѣемницитѣ на тоя царь фр. флота испаднѫла, нъ тя се подигнѫла пакъ въ царув. на Луи Филипа, а особено въ най-ново врѣме. Данската и норвежската флота добила значение въ XVII вѣкъ; нъ слѣдъ бомбардирането на Копенхагенъ (1807) и отдѣлението на Норвегия (1836) тя испаднѫла. За основатель на шведската морска сила считатъ Густава I; флотата се увеличила много въ царув. на Густафа Адолфа, Карла IX и Густава III. На основанието на руската флота е положилъ началото Петръ Велики. Отъ извъневропейскитѣ държави важно значение има търговската флота на Съединенитѣ Държави въ Америка.

Мори (Матю *Maury*). Прочутъ американски хидрографъ (1807 — 1873). Въ началото на 1824 той станѫлъ мичманъ въ флотата на Съединенитѣ Държави. Още въ първитѣ си плавания той забѣлѣжилъ, че атмосферний натискъ не е все еднакъвъ за всѣко мѣсто, въ което се намира единъ корабъ. Слѣдъ нѣколко годишни наблюдения той исказалъ мисъльта, че е възможно да се скѫси врѣмето, въ което корабитѣ пѫтуватъ отъ едно пристанище до друго, съ ползуване отъ благоприятни вѣтрове и течения. Въ 1840, по причина че си счупилъ крака, М. билъ прѣведенъ на брѣга и назначенъ началникъ на архивата на морскитѣ харти въ Вашингтонъ, а послѣ и на хидрографическото управление и морската обсерватория. Това ново расширение на неговата дѣятелность му дало възможность да прояви всичката си грамадна енергия и разрѣши въпроса за найкѫситѣ морски пѫтища. Благоприятнитѣ вѣтрове и течения влияѭтъ не само на продължителностьта на пѫтуването, а и на голѣмината на необходимитѣ за това

*) По силата на тоя актъ всичкитѣ британски колониални стоки, както и собствено британскитѣ, могли да се внасятъ въ британски пристанища само на британски кораби; а отъ Европа, освѣнь на британски кораби, само на корабитѣ на страната, която изнася стоката. Напълно тоя законъ се отмѣнилъ въ 1849.

разноски. Нъ за да разрѣши въпроса, който го занимавалъ, М. се нуждаялъ отъ много свѣдѣния за пѫтищата на корабитѣ и посокитѣ на вѣтроветѣ по океанитѣ. Главната негова заслуга и състои въ това, че още доклѣ нѣмалъ пълния за разрѣшението на въпроса материалъ, той налучилъ резултата на бѫдѫщитѣ изслѣдвания, които дали толкова богатъ плодъ. Първитѣ скѫдни данни, разработени отъ него за сѣверния Атлантически океанъ, дали възможность токо-речи на половина да се намали врѣмето на пѫтуването, за платненитѣ кораби, отъ Ню-Йоркъ къмъ екватора (намѣсто 40 денонощия само 24). Това толкова блескаво слѣдствие не закъснѣло да му добие привърженици и увеличи числото на потрѣбнитѣ наблюдения, които той молилъ да му испращатъ въ замѣна на това, да имъ съобщава разработенитѣ отъ него пѫтища за корабитѣ. М. така разработилъ и много други пѫтища, та скѫсилъ пѫтуванията, понѣкога повече отколкото на половина. Въ 1845 той, освѣнъ *Sailing Directions* = *Плавателни Посоки* [първитѣ отъ тѣхъ обнародвалъ въ 1835], почнѫлъ да издава *Charts of Winds and Currents* = *Харти на вѣтроветѣ и теченията*, които послужили за образецъ на всички подобни пособия, що се издаватъ сега. А тия пособия сѫ необходими за пѫтуванията по океанитѣ, дѣто токо-речи всѣкога най-кѫсий по разстояние пѫть съвсѣмъ не е най-бързий по врѣме.

М-тѣ работи възбудили интересъ и изобщо къмъ физико-географическитѣ изслѣдвания на океанитѣ и първата *Физическа география на морето*, написана отъ него, се прѣвела на много езици, въ това число и на русски. Затова М. минува за творецъ и на *Океанографията* и *Морската метеорология*, които до него не сѫществували. За да се тури редъ на изслѣдванията по тая часть, по негово настояване, въ 1853 въ Брюкселъ се събрала първата международна морска метеорологическа конференция, която установила еднообразна система на наблюденията и записванията имъ.

Когато избухнѫла въ Съединенитѣ Държави междуособната война, М. си далъ оставката и, като прѣминѫлъ на страната на южнитѣ Държави, управлявалъ брѣговата отбрана. Слѣдъ войната той пѫтувалъ въ Срѣдна Америка и Европа и, като се върнѫлъ въ отечеството си, починѫлъ като частенъ човѣкъ.

Мормони. Американска религиозна секта отъ полуезически характеръ, която нарича себе си *Светии на послѣднитѣ дни;* основана отъ Джонъ Смита въ 1830, въ държава Вермонтъ. Единъ отъ главнитѣ пророци на сектата билъ Смитовий прѣемникъ Браянъ Ѭнгъ, който се ползувалъ съ такъво влияние, че правителството на Съедин. Държави го назначило управитель на територия Юта *(Utah)*, дѣто главно се заселили м. — У м. се изработило богодържавно правление. Ѭнгъ обявилъ, че Богъ му заповѣдалъ м. да си въздигнѫтъ скиния въ Соленоезерски-Градъ *(Salt Lake City)*. Скинията (храмъ съграденъ въ 33 години и който е легнѫлъ нѣколко милиона лева) има столове за 13,000 души и акустиката на сградата е една отъ най-усъвършенствуванитѣ на свѣта. Службата въ скинията се държи въ не-

дѣля слѣдъ пладнѣ. Светиитѣ се събиратъ не само отъ града, а и отъ цѣлата му околность. Женитѣ сѣдѫтъ въ срѣдата, а мѫжетѣ по краищата. Соленоезерски-Градъ, прѣкрасно планиранъ, е станѫлъ срѣдището на м. Нъ м. много се компроментирали съ тайната си полиция и особено съ многоженството си, което се провъзгласило въ 1852, като догма, добита чрѣзъ едно откровение. Самъ Бѫнгъ ималъ 19 жени. Правителството не Съединенитѣ Държ. прибѣгнѫло до репресивни мѣрки. Ала пакъ въ 1890 м. е имало още 230,000. Тѣ притежаватъ огроменъ имотъ и, трѣбва да имъ се отдаде справедливость, че много сѫ направили за напрѣдъка на страната. Мормонский епископъ Ли, обвиненъ въ убийство, е билъ обѣсенъ. Пророкъ Бѫнгъ ненадѣйно умрѣлъ въ 1877. Отъ 1886 м. управлява една колегия отъ 12 апостоли съ старея Тейлъръ на чело. За м. на англ. сѫ писали: Kane, *The Mormons* (Ню-Йоркъ, 1850 ; Gunnison, The Mormons (Ню-Йоркъ, 1884); Schmucker, *Hist. of the Mormons* (Ню-Йоркъ, 1881); Kennedy, *Early days of the Morm.* (Лондонъ, 1881); а на нѣм. M. Busch, *Gesch. der* M. (Лѣйпц., 1870); Fernhagel, *Die Wahrheit über die* Mormonen (Цюрихъ, 1889).

Моро *(Moreau).* Франц. генералъ, адвокатски синъ (1763 — 1813). Въ 1796 командувалъ рейнъмозелската републиканска армия. Отличавалъ се съ прѣдпазливость и искуство, нъ нѣмалъ творческата инициатива на Бонапарта. Извършилъ прочуто 40-дневно отстѫпление. Въ 1799 билъ разбитъ отъ Суворова при Касано. Въ 1800 Бонапартъ го назначилъ главнокомандуѫщъ на рейнската армия. Одържалъ побѣда при Хохенлинденъ надъ австрийцитѣ. Бонапартъ видѣлъ въ него съперникъ и го обвинилъ въ участие въ заговоръ. М. билъ изгоненъ. Живѣлъ нѣколко години въ сѣверна Америка и се върнѫлъ въ 1813 въ Европа по покана на имп. Александра I. Служилъ въ главната квартира на съюзнитѣ монарси, нъ въ сражението при Дрезденъ билъ раненъ смъртно.

Морсъ (Самуилъ *Morse).* Изобрѣтательтъ на телеграфа (електромагнитния телеграфъ записвачъ), американецъ, род. въ Чарлстаунъ, държ. Масачузетсъ (1791—1872); пастирски синъ. Отъ малъкъ се отличавалъ съ голѣма любознателность, готвилъ се за живописецъ и за да изучи живописството въ 1811 билъ испратенъ въ Европа. Въ 1813 М. прѣдставилъ на лондонската крал. акад. на хѫдожествата картина: *Херкулесъ на мрене*, удостоена съ златенъ медалъ. Освѣнъ живописството М. изучвалъ и ваянето, нъ като се върнѫлъ въ отечеството си (1815), билъ принуденъ да се залови за портретното живописство, което му оставяло малко свободно врѣме за писане исторически картини. Въ 1825 М. основалъ въ Ню-Йоркъ дружество на живописцитѣ, което го избрало прѣдсѣдатель и го испратило въ 1829 въ Европа да изучи наредбата на рисувалнитѣ училища. Прѣзъ това пѫтуване М. се запозналъ съ Дагера (виж. това име) и се заинтересувалъ въ най-новитѣ открития въ областьта на електричеството и галванизма, което го довело до изнамѣрването на телеграфа, прѣдставенъ на сѫда на публиката въ 1836 и намѣренъ много практиченъ. Правителството на Съед. Държави отпуснѫло на

М. въ 1843 субсидия отъ 30,000 долари (150,000 лева), за да построи за опитъ телеграфна линия отъ Вашингтонъ до Балтимора; първата телеграма била испратена на 15 май 1844. Една германска комисия въ 1851 по наредбата на телеграфа оцѣнила прѣдимствата на «Морзовия апаратъ» и отъ тогава той се въвелъ въ всеобщо употрѣбение. Въ 1858 отъ 10 европейски държави М. добилъ за изобрѣтението си 400,000 лева. Заедно съ това М., отъ 1836, билъ проф. въ Ню-Иоркъ на начъртателнитѣ искуства. Послѣднитѣ години отъ живота си М. прѣкаралъ въ Пънчкифи, близу до Ню-Иоркъ.

Мортагонъ. Виж. *Омортагъ.*

Моруна. Най-голѣмата риба въ нашитѣ води, дълга отъ 5 до 8 метра, а тежка около 1500 килограма. Тѣлото ѝ е петоржбесто, покрито съ грапава кора отгорѣ и отъ странитѣ тъмно-сива, а отдолу бѣлѣзникава. По ржбоветѣ има лъскави плочици, които приличатъ на стъкло. Главата ѝ е дългнеста и на устнитѣ си има 4 кжси мустачета. Нѣма зжби. Скелетътъ не е отъ кости, а отъ хрущѣли. Опашката е вилообразна.

М. живѣе въ Черно и Каспийско море, а пролѣть излиза по Дунавъ и Волга да си хвърля икрото (яйцата), което не прилича на икрото на другитѣ риби: то е черно и много вкусно, и е извѣстно у насъ подъ името *черъ хайвяръ.* Месото на м. е тлъсто и вкусно. М. се храни съ малки риби, овощия, червеи и насѣкоми. Размножава се чрѣзъ икро.

Морфей (буквално «образотворецъ»), въ класическата митология, богъ на Съна и синъ на Съна *(Somnus)*, защото искалжпява сънищата, които посѣщаватъ заспалия. Пръвъ пжть М. се споменува отъ Овида, и е изобразенъ като крилатъ старецъ, който излива сънотворна па́ра изъ рогъ.

Морфинизмъ — болесть, която се явява отъ употрѣбяването на морфина (Виж. *Морфинъ).*

Морфинъ. Алколоидъ, който съдържа въ млѣченъ сокъ сѣмето на мака. Виж. *Опиумъ.* Най-добрий опиумъ дава отъ 12 до 20% м. М. се употрѣбява въ лѣкарството. Дѣйствува като опиума, нъ помалко възбудително. За непривикнжлитѣ на м. смъртелнитѣ дози се колебажтъ отъ 0.06 до 1 грамъ. При отравяне съ м. чистжтъ стомаха съ стомашно търкало и съ бълвателни, и даватъ силно кафе и танинъ. М. приспособяватъ, като болкоутоложително и успокоително срѣдство, при невралгията, безсъницата и др. Често се прѣдписва за подкожни вцръквания, съ които болнитѣ силно злоупотрѣбяватъ. Отъ прѣголѣмото употрѣбение на опиума или на м. се явява болестьта морфинизъмъ. Болнитѣ привикнжли на м., не могжтъ безъ него, повече отколкото пияницитѣ безъ спиртъ. М. е билъ откритъ въ 1816 отъ Сертюрнера. За м. сж писали въ най-ново врѣме Ерленмайеръ и Емерихъ.

Москва. Русска рѣка, зима началото си въ блатата на гжадска околия въ смоленск. губ., тече прѣзъ московск. губ., и въ рязанск. губ. се влива въ Ока; 449 килом., дълбоч. отъ 36 сантим. до 2 метра.

Москва. Стара столица на Русия, 588 килом. (604 по желѣзн.) на юго-ист. отъ Петербургъ, на р. Москва съ нейни притоци Януза, Неглинка и др., която тамъ е корабоплав. въ много малки размѣри и то благодарение на единъ

каналъ; вжзелътъ на шесть желѣзници; 1,035,664 жит.

М., «матушка М. съ бѣлитѣ стѣни, съ позлатенитѣ сводове», както нж нарича народътъ, «сърдцето на Русия», както сж нж нарекли славофилитѣ, е расхвърлена на хълмове и въ долини и 7-тѣ главни хълма сж дали поводъ на мнозина жарки патриоти да противопоставятъ «новия православенъ Римъ на гнилия западенъ Римъ». Градътъ има формата на доста правиленъ паралелограмъ, на който периметрътъ е повече отъ 40 килом. Рѣка Москва сѣче града на двѣ неравни части и тече прѣзъ него лжкатушно. Въ самия центъръ на града се издига *Кремль* или *Кремлинъ*, старъ палатъ на русскитѣ царе и истински акрополъ, дѣто на сравнително малко пространство (2 килом. и 220 мет. околовръстъ) се издигатъ най-главнитѣ сгради: Успѣнската църква, дѣто се коронясватъ русскитѣ царе, въздигнжта отъ Ивана III (1474—1479) въ ломбардо-византийски стилъ; Благовѣщенската ц., въздигнжта отъ Ивана Калита въ 1333; Архангелската, която съдържа гробоветѣ на всичкитѣ русски царе до врѣмето на Петра Велики; кулата Иванъ Велики, висока 80 метра, и съ великолѣпенъ позлатенъ сводъ, отъ който, както отъ всичкитѣ московски позлатени сводове на разнитѣ църкви, се издига *Честний Кръстъ;* Царь-Колоколъ (царьтъ на камбанитѣ), най-голѣмата камбана на свѣта, повече отъ 18 мет. околовръсть въ долния край, висока близу 6 мет. и тежка 196,000 килогр.; Царь-Пушка (царьтъ на топоветѣ) съ страшно устие, 39,000 килогр. тежъкъ и чието гюле тежи 1965 килогр. (тоя монархъ на топоветѣ е билъ излѣнъ въ края на XVI вѣкъ, нъ още не е пушнжто съ него); нѣколко дворци, и сбирки отъ стари оржжия и други старини; арсеналътъ, заобиколенъ съ прѣкрасни трофеи — 850 топа, зети отъ французетѣ; и сенатътъ. Въ стѣнитѣ на Кремлинъ има 18 кули и 5 порти. Въ града, гл. сгради сж църквата на Василия Блаженни, до която на площада сж паметници Минину и на Пожарски; Гостиной Дворъ, или чаршия; Сухаревата кула; и борситѣ. Спасителевий храмъ, строенъ прѣзъ XIX вѣкъ, увѣковѣчава спомена на отблъсването на французското нахлуване. Всичко 31 моста, отъ които 12 металически. Стотини църкви: православни изброяватъ до 450; иновѣрческитѣ църкви сж 8; за мохамеданетѣ има джамия и за евреитѣ синагога. Православни монастире 21 (14 мжж. и 7 жен.). Позлатенитѣ и разношарени сводове на църквитѣ и монастиретѣ; градинитѣ (нѣколко паркове и обществени, па и многобройни частни градини), насаденитѣ съ дървеса булеварди и, най-вече, величавитѣ кремлински кули, произвождатъ поразително впечатление. Московский университетъ, първий въ Русия, основанъ въ 1753, съдържа библиотека съ 200,000 т., музеи и ботанич. градина. Въ М. има още, освѣнъ нѣколко гимназии, селско-стопански институтъ, технич. училище, инжинер. учил., лицей, Лазаревски институтъ на источнитѣ езици (виж. *Лазаревъ*), учил. на живописството, на ваянето и на зодчеството, консерватория, търговска, земедѣлческа и лѣсоводска академии, театрално учил., учил. за глухо-нѣми и слѣпи, 3 кадетски корпуса, 2 воен. учил. и др.; 6 музея, 3 картинни галерии; 4

театри; циркъ. Публичната библиотека, богата съ стари словѣнски ржкописи, има около 250,000 т. Покрай държавнитѣ библиотеки, има нѣколко частни (до 11), които даватъ книги съ плата. Въ М. има повече отъ 20 научни дружества (археалог., антропологич., земедѣлческо, юридич., на любителитѣ на руската литература, и др.). Прѣзъ една отъ послѣднитѣ години градското управл. е израсходвало за благотворителни заведения (73) 383,187 рубли.

М. е единъ отъ най-крупнитѣ търговско-промишлени центрове. Тя е пръвъ фабриченъ градъ (1,000 фабрики за сукна, хартии и др.) въ Русия. Върти търговия главно съ Азия. Търгува съ кожи, масла, вълна, лой, восъкъ, медъ, пера и пухъ, желѣзо, мѣдь и др.; памукъ отъ Азия, коприна отъ Георгия, Персия и Бухара, тютюнъ отъ Турция, чай, химически и всѣкакви русски произведения.

М. се споменува пръвъ пжть въ 1147. Около срѣдата на XIII вѣкъ била вече отдѣлно княжество; за пръвъ нейнъ князъ минува Мих. Яросл. тверски, братъ на Александра Невски. Иванъ Калита прѣнеслъ въ 1328 великокняж. прѣстолъ отъ Владимиръ въ М. Въ 1368, 1370 и 1372 М. испатила много отъ нахлуванията на литовци; въ 1381 била ограбена отъ татаретѣ. Отъ 1415 до 1501 била четире пжти разрушавана донѣйдѣ отъ пожари, а Девлетъ Гирей, ханъ на кръмскитѣ татаре, ѭ изгорилъ до основа въ 1571. Поляцитѣ ѭ зели въ 1610, и останжла въ тѣхни ржцѣ до 1612, когато руситѣ подъ прѣдвод. на Минина и Пожарски ги изгонили. Въ 1682, 1689 и 1698 била театрътъ на бунитѣ на стрѣлцитѣ. Въ 1812, на 2 сept., руситѣ безъ бой ѭ прѣдали въ пламъци на французетѣ, които ѭ оставили на 12 окт. съвсѣмъ опустошена.

Московска губерния. Захваща срѣдното полож. въ европ. Русия; простр. 29,263 чет. килом. и насел. 2,500,000 жит. Срѣдната годишна температура 3. 8° Ц. Земята, главноглинена, е изобщо неплодородна, и едвамъ снабдява мѣстното потрѣбение. Ала малко русски губернии могжтъ да съперничжтъ съ м. г. въ фабричната дѣятелность и общата промишленость. Многобройни фабрики за сукна, копринени платове, хартия, чении и др. Много села изработватъ по нѣкой фабриченъ клонъ, отъ които кърфици, стъклени маниста, огледала за Азия. Бѣлъ и жълтъ мраморъ. Исторически прочути сж Сергиевский монастирь, който се слави съ сребърнитѣ си сждове, най-богатитѣ на свѣта; и село Бородино (виж. това име).

Московъ (М.). Български учитель-списатель, род. въ Лѣсковецъ, Търновско, въ 1863; училъ се въ лѣсковскитѣ училища, въ семинарията при Петро-Павловска лѣсковска обитель, а послѣ въ Русия, въ одесската семинария, дѣто свършилъ срѣдноучебното си образование. Прѣзъ 1885 се върнжлъ въ Лѣсковецъ и станжлъ учитель въ III-класното тамъ училище, отъ дѣто слѣдъ една година отишелъ въ Швейцария, въ Женева, да слуша курса по литературата. Прѣзъ 1888 се върнжлъ въ България и билъ назначенъ учитель въ русенската гимназия, дѣто стоялъ до началото на 1892/93 учебна година, когато билъ прѣмѣстенъ за такъвъ въ търновската, дѣто прѣподава по български езикъ. Като списатель М. е единъ отъ

най-неуморимитѣ работници въ нашето литературно поле. Дългъ е списъкътъ на книгитѣ и прѣводитѣ направени отъ него; ето поглавнитѣ отъ тия съчинения и прѣводи, печатани комахай всичкитѣ въ Търново: *История на българската литература* (1895); *Четата на Христо Ботевъ*, историч. свѣдѣния (1894); *История на Отца Паисия Хилендарски* (1893), *История на реформацията* отъ Haüsser (1899); *Литературното възраждане* отъ Луи Леже; *Мисли върху основитѣ на нравствеността* и *Писма къмъ учащитѣ се младежи за самообразование* отъ Н. И. Карѣевъ (1896); *Щастие*, популярни очерки по нравствената философия отъ К. Гилти (1898); *Лордъ Байронъ* отъ Н. Н. Александровъ (Варна, 1877—78); *Братята Грахки*, тѣхний животъ и обществената имъ дѣятелность, отъ Е. Д. Гримъ (1897); *Какъ трѣбва да четемъ книги, за да може прочетеното да ни ползува*, отъ Ч. Ричардсонъ (1899); *Тартаренъ Тарасконецътъ*, романъ отъ Алф. Доде (1896); *Нашото сърдце*, романъ отъ Гюи де Мопасанъ (1896); Молиеровата комедия *Скжперникътъ* (1898); *Българката споредъ народнитѣ пѣсни*, хубаво изучение въ спис. *Лѣтописи*, почва съ 2 бр., дек. 1891, и свършва съ 3 бр., ян. 1902; *По изложението* (пжтни бѣлѣжки прѣзъ 1892) (1895); поеми *Мома Слава* (1881), *Стояна* (1887), *Калина* (1889); *Повѣсти и раскази* (1895); *Дѣдо Желю Хаджията*, повѣсть (1900); раскази: *за старитѣ врѣмена*, *Дѣдо Пенчо*, *Емигрантинътъ*, *Раскаяние отъ Мопасана*, *Смъртьта кръстникъ* и *Цигулката на любовьта* (1901). Първитѣ си произведения М. е печаталъ въ в. *Славянинъ*. Когато е билъ въ Одеса, писалъ е въ в. *Македонецъ* разни стихотворения, които отпослѣ издаде въ особна сбирка, подъ заглавие *Тжгитѣ на Македония* (1886). Отъ Женева е пращалъ разни статии за печатане въ спис. *Трудъ* и в. *Свобода*, писалъ е и въ *Искра*, *Янтра* и др. Заедно съ Д. Панайотова редактираше и издаваше мѣсечното литературно-научно илюстровано спис. *Утро* (год. I, 1892/93, Русе+Шуменъ и год. II, 1894/96, Силистра+Шуменъ), дѣто обнародва съ подписа си *Лѣсковската обитель*, историч. повѣсть; *Болѣринъ Орша*, поема отъ Лермонтова, прѣв. въ стихове; *Пролѣтний мразъ*, нувела отъ Светозара Ваянски; *Послѣдня пѣсень; Никола Д. Козловъ*.

Мостаръ. Гл. градъ на Херцеговина, 73 килом. на юго-зап. отъ Сараево, 88 килом. на сѣв.-зап. отъ Дубровникъ, на р. Неретва или Нарента (притокъ на Адриатическо море); 12 — 20,000 жит., отъ които половината мохамедане. Укрѣпления и оржжейни фабрики.

М. върти дѣятелна търговия съ останала Херцеговина и съ Далмация. Токо-речи всичкитѣ му кжщи сж каменни и масивни, много малко повече отъ едноетажни. Мкото гроздие и вино сж прочути. Околнитѣ планини сж голи; жегата е голѣма лѣтѣ, а зимата умѣрена. — Началото на М. е неизвѣстно. *Andetrium et Bistuae*, съ които сж го отожествявали, сж били очевидно много по-на зап. Старото му словѣнско име е *Витринича*. Сегашното му име произвождатъ отъ «старъ мостъ», прочутъ мостъ на Нарента, само съ единъ сводъ, 19 метра високъ. Ала като че граматицитѣ погрѣшно зи-

матъ тоя мостъ за римски: една дата съ арабски цифри сочи последната четвъртина на XVI-и вѣкъ (9-и отъ егирата), врѣмето, въ което Херцеговина е била завоевана, за султанъ Баязида II, отъ босненския бейлербей, Мустафа Джуревичъ (1483). Въ 1717 М. е билъ завоеванъ за малко врѣме отъ венециянцитѣ.

Мосулъ. Градъ въ турски Тюркестанъ (азиятска Турция), 352 килом. на сѣв.-зап. отъ Багдатъ, на дѣсния брѣгъ на Тигръ, среща вливането въ него на Хасъръ-чай; около 50,000 жит. Мохамеданетѣ (арабе и кюрди) образуватъ около $^4/_5$ отъ населението, християнетѣ сѫ повечето халдейци, сир. несториане минѫли въ католичеството; намиратъ се и сирийци и якобити. Има и нѣколко стотини евреи и твърдѣ малко европейци. Обикновений езикъ е арабский; турский, кюрдский и арменский сѫ малко употрѣбителни. М. е испаднѫлъ градъ; една часть отъ старото му кале, около 10 килом. около града, сега завзиматъ гробища. Едно врѣме градътъ е ималъ голѣма промишлена важность; въ врѣмето на халифитѣ тамъ сѫ се работили хубави платове, на които сѫ давали името „муселини", и които сѫ се изнасяли въ всички части на свѣта. Климатътъ на М., както на цѣла горна Месопотамия, достига до двѣтѣ крайности: много студенъ и много горещъ; ала се има за здравъ; обилни дъждове валѭтъ зимѣ. Градътъ има чаршии, ханове, минерални бани, около 15 джамии, нѣколко църкви и синагога. Прѣзъ Тигръ, широкъ 250 метра, минува мостъ, който се облѣга на единъ островъ. — Пръвъ пѫть сегашното име на града се споменува въ 636 отъ нашата ера, датата на мохамеданското завоевание на страната.

Мотивирамъ, *лат.* Обяснявамъ исходната точка, причината, основанието, които сѫ послужили за да се постѫпи или да се разсѫждава, както се е постѫпило или разсѫдило. — **Мотивировка.** Изложение на мотивитѣ, причинитѣ, основанията на едно дѣйствие или сѫждение. — **Мотивъ.** 1) Изобщо побудителна причина, основание на нѣщо. 2) Основната мисъль, темата на музикална пиеса.

Мото, *итал.* Кѫсо, нъ остроумно изречение; епиграфъ.

Moto proprio, *лат.* По свое побуждение, непринудено.

Мохамеданството. „Божието вѣроисповѣдане е *Ислямътъ*": така гласи Коранътъ въ гл. III, стихъ 17. Това име, дадено на Мохамедовото учение, означава, както изобщо се тълкува, мисълта за една пълна прѣданость Богу, едно безусловно подчиняване на неговата воля. Единобожнитѣ вѣри до Мохамеда сѫ говорили изрично и настойчиво за *имама*, за вѣрването въ Бога и въ бѫдѫщия животъ. Ислямътъ приложилъ съ формални думи длъжностьта да се отдава данята отъ благодарность на божеството. Мохамеданинътъ намира въ Корана изброени длъжноститѣ, които трѣбва да испълнява, нъ много подробности му сѫ дали и нѣкои отлични богослови, които сѫ играли една роля, сходна съ ролята на церковнитѣ отци въ християнството. Ала мохамеданското *Вѣрую*, което е доста да се приеме съ убѣждение, за да даде качеството истиненъ вѣрващъ, състои само въ слѣднитѣ думи: «Обявявамъ, че нѣма другъ богъ освѣнъ Бога и че Мохамедъ е

Божийтъ пратеникъ». Па може да се прѣдставѭтъ обстоятелства, че само това обявление отъ единъ човѣкъ е доста да обеспечи спасението му. И наистина, прието е въ м., че може безъ вънкашно исповѣдане всѣкога когато животътъ е въ опасность, ако вънкашното исповѣдане не би принесло полза на вѣрата. Освѣнь въ случая, когато човѣкъ излага живота си за распространението на вѣрата, въ онова, което се нарича *свещена война*, запрѣтено е на мохамеданина да търси мѫченическа смърть. Фактътъ, че въ мохамеданското вѣрую не се говори никакъ за вѣра въ бѫдѫщия животъ, обясняватъ съ обстоятелството, че всичкитѣ еднобожни вѣроисповѣдания сѫ съгласни върху това начало, и че прѣдъ мохамеданина Авраамовото, Моисеевото и Христовото вѣроисповѣдания сѫ били само степени прѣзъ които Богъ е прѣкаралъ вѣроисповѣдането си прѣди да му наложи окончателната форма. Идеята за това развитие е толкова дълбоко вкоренена въ ума на всѣкой мохамеданинъ, че той всѣкога ще откаже да пригърне християнството, напр., защото това за него би било да се върне въ едно състояние по-долно отъ онова, което е добилъ. Той би приелъ, разбира се, нѣкоя нова вѣра, да не вѣрваше твърдо, че Мохамедъ е послѣдний отъ пророцитѣ-прѣобразователе. Като е усвоило една часть отъ вѣрванията и обичаитѣ на по-старитѣ отъ него вѣри, м. е приело началото, че може да има напрѣдъкъ въ вѣроисповѣднитѣ работи. Новото главно нѣщо, което мохамеданството е искало да утвърди, е безусловното единство на Бога, което му се е струвало, че християнското учение ако не отрича, туря подъ съмнѣние съ догмата за троица. Второто твърдение, което съдържа неговото вѣрую, има главно за цѣль да покаже, че ерата на вѣроисповѣдното развитие е окончателно свършена.

Макаръ и да е приело най-много вѣрвания отъ прѣдишнитѣ вѣри, м. имъ е дало особенъ отпечатъкъ. Изобщо, у мохамеданетѣ, човѣшкото тѣло не губи никога правата си, и лишенията, които му се налагатъ, не сѫ никакъ истински. Прѣзъ рамазана, напр., постътъ не е едно истинско въздържание, защото вѣрний просто яде нощѣ ястията, които обикновено яде денѣ. Грѣхътъ лакомство не сѫществува, па е и мѫчно на мохамеданина да си прѣдстави, че сѫществува раскошеството, когато му е позволено да има четире законни жени и колкото желае наложници. Истинскитѣ запрѣщения, които се отнасятъ до яденето свинско месо и пиянето ферментирани пития сѫ маловажни, защото човѣшкитѣ страсти могѫтъ да се възбуждатъ и безъ тѣхъ въ много широкъ кржгъ. Наистина, голѣмата свобода за чувствени удоволствия, която дава м., е една отъ причинитѣ, по които не само първобитнитѣ населения, а и ония които сѫ донѣйдѣ напрѣднѫли въ гражданственостьта, пригръщатъ лесно м. Па би било много неловко да иска човѣкъ да налага лишения на бедуини, които рѣдко иматъ случай да задоволяватъ и най-малкитѣ си охоти. Материалнитѣ наслаждения, обѣщани въ Рая, сѫ били естествено слѣдствие на окаяния животъ, който сѫ живѣли първитѣ послѣдователе на м. Ала трѣбва да се каже и това, че блаженитѣ ще иматъ и награди отъ по-възвишенъ разредъ.

Единъ отъ деликатнитѣ въпроси, който има да разрѣшава мохамеданинътъ, е да примири Божието всемогжщество съ свободната воля, която е едничкото възможно оправдание за въздаянието въ бждщия животъ. Разни учения сж се появили по тоя прѣдмѣтъ, нъ найраспространеното учение у мохамеданетѣ е слѣдното. Дѣлата на човѣцитѣ прѣзъ земния имъ животъ всичкитѣ сж прѣдвидени и записани на едни скрижали, които се намиратъ прѣдъ Бога; ала тѣ сж означени само въ общи чърти, и всѣкой може да измѣни донѣйдѣ посоката имъ, като ги оправи било къмъ доброто, било къмъ злото. Така обясняватъ присжтствието на два ангела, които придружаватъ всѣко човѣшко сжщество за да записватъ: единътъ добритѣ дѣла, другий злитѣ. Въ сждния день всѣко отъ тия дѣла ще се прѣдставлява отъ една тежина съразмѣрна съ важностьта му, и кжпънитѣ ще рѣшжтъ да ли доброто или злото ще надвие. Когато Богъ, умилостивенъ отъ добродѣтелитѣ или молитвитѣ на единъ човѣкъ, пожелае да му прости нѣкой грѣхъ, доста му е да заличи тоя грѣхъ отъ списъка на ангела; и това понятие е толкова распространено у арабетѣ, че на езика имъ *заличавамъ* е синонимъ съ *прощавамъ*. По начало наказанията и наградитѣ на оня свѣтъ ще бждѫтъ вѣчни; ала сжществува едно чистилище, наречено *Аарафъ*; то е отредено за мохамеданетѣ, на които не е сждено да отиджтъ въ пъкъла, нъ които ще бждѫтъ на пъклени мжки за едно врѣме съразмѣрно съ важностьта на грѣховетѣ имъ. Като е извѣстно естеството на мохамеданския рай, едва ли е потрѣбно да се добавя, че мохамеданетѣ вѣрватъ въ въскресението на плътьта. Освѣнъ ангелитѣ и дяволитѣ, чиято сждба е още отъ сега опрѣдѣлена, сжществуватъ духове, които населяватъ пространството между земята и небето. Тия духове сж призвани, споредъ поведението имъ, да се радватъ на вѣчния животъ въ сжщитѣ условия както човѣцитѣ.

Между обрядитѣ има такъви, които сж строго задължителни, и други, които сж само обичайни и може да не се испълняватъ. Всички мохамедане се обрѣзватъ, а никоя опрѣдѣлена распоредба на закона имъ не принуждава да се подлагатъ на това дѣйствие; тоя обичай, както много други, е завѣщание отъ иудейството. Възмжжѣе ли, мохамеданинътъ е длъженъ да се моли по петь пжти на день, слѣдъ като се очистя съ мияне *(абдестъ)*; прѣзъ цѣлия мѣсецъ рамазанъ не му е позволено да яде денѣ отъ кога се пукне зора до кога зайде слънце. Стане ли имотенъ до една опрѣдѣлена степень, длъженъ е да дава милостиня; па ако му позволяватъ срѣдствата и ако пжтищата сж безопасни, трѣбва веднжшъ въ живота си да отиде на поклонение въ Мека. Освѣнъ това, той е длъженъ да зима участие въ религиозната пропаганда съ въоржжена ржка *(джихадъ)*, колчимъ стане нужда; нъ това е задължително само спрѣмо населения, които нѣматъ дадена тѣмъ по откровение вѣра или които заплашватъ сжществуването на мохамеданството. Въ противоположность на онова, що става у повечето други вѣри, въ мохамеданската вѣроисповѣднитѣ длъжности сж оставени токо-речи на мжжетѣ, — нѣщо, което е давало да се прѣдполага, че женитѣ

не ще иматъ участие въ наградитѣ и наказанията на бѫдѫщия животъ. Истината е, че положението на жената отъ религиозната гледна точка не е така ясно опрѣдѣлено както на мѫжа.

Всичкитѣ богослужебни подробности сѫ се въвели по прѣдание и не различатъ чувствително отъ една страна въ друга, била тя православна или схизматическа, понеже всичкитѣ молитви всѫдѣ се правѭтъ на арабски езикъ; ала м. се е повлияло донѣйдѣ отъ старитѣ прѣдания на странитѣ, дѣто е било посадено. Така се е промѣнило почитането къмъ Пророка въ единъ видъ обожаване и донѣйдѣ се е въвело и кланянето на светии. Залѣгали сѫ, безъ сполука, да въздѣйствуватъ противъ тия тежнения несъгласни съ проповѣдванитѣ отъ Мохамеда идеи. Реформаторското движение, прѣдприето отъ вахабититѣ (виж. тая дума), не е сполучило още, макаръ да се е опитвало и другадѣ; нъ храни се надежда, че може да се осѫществи единъ день, когато, подъ влиянието на европейската цивилизация, се произведе едно истинско литературно и политическо възрождение между населенията въ Истокъ. Вече религиознитѣ братства, които растѫтъ всѣкидневно по брой и по сила, приготватъ почвата, защото съживяватъ вѣрата, и даватъ на вѣрнитѣ навика да се установѭтъ и да съединяватъ усилията си къмъ една опрѣдѣлена цѣль. Огромний просторъ на мохамеданската повръхнина и распокѫсването на мохамеданския свѣтъ политически сѫ докарали тия братства въ разединение и съперничество, нъ може въ бѫдѫщето единъ интересъ да ги накара да се съединѭтъ и дѣйствуватъ задружно. Множеството секти, които отъ самото начало сѫ раздѣляли м., не сѫ намалили неговата сила за распространение; тѣ сѫ имали за слѣдствие само това, да се създаджтъ много кралства въ постоянна борба помежду си, нъ които не по-малко сѫ продължавали да поддържатъ и дори да распространяватъ Мохамедовитѣ учения. Идеята за отечество е съвсѣмъ неизвѣстна на мохамеданскитѣ народи, и едничката връска, която може да ги свързва за общи интереси, на които мохамеданинътъ не се колебае да жертвува личния си интересъ, е вѣрата. Въ това отношение м. прѣдставя една пълна организация. То не само е уредило длъжноститѣ на човѣцитѣ къмъ Бога, а е и опрѣдѣлило отношенията, които трѣбва да съединяватъ членоветѣ на едно сѫщо общество. Законодателството, една часть отъ самитѣ обичаи и нрави, е свързано съ м. Наредбата за женитбитѣ, за наслѣдията сѫ, между друго, прѣдмѣтътъ на формални распоредби отъ страна на Корана и *хадитить* отпослѣ сѫ изяснили каквото е имало нѣщо тъмно въ нѣкои случаи и сѫ допълнили по други точки даденитѣ на мохамеданскитѣ вѣрващи наставления. Сполуката на м. се длъжи донѣйдѣ на това смѣшение на гражданскитѣ и религиознитѣ распоредби.

Относително влиянието, което новата вѣра е упражнила върху свѣта изобщо и върху цивилизацията, то е било отъ много голѣма важность. Гръцкитѣ и римскитѣ учреждения не сѫ били проникнѫли дълбоко въ народнитѣ маси, распространи въ западна Азия, па и въ сѣверна Африка. Само градоветѣ сѫ били истински погръчени или поримчени, нъ полскитѣ на-

селения били останжли извънъ дѣятелната сфера на завоевателетѣ си и живѣли осамотени въ окаяно положение. Арабетѣ, които първи распространили м., се отвращавали да живѣжтъ въ градоветѣ; тѣ се настанили най-вече въ голѣмитѣ полета и широкитѣ долини, дѣто се намѣрили въ прѣко прикосновение съ селската маса, живѣли съ селянетѣ и се женили за дъщеритѣ имъ. Така се установила между побѣдителетѣ и побѣденитѣ една по-голѣма интимность, която оставила незаличима слѣда отъ побѣдата. Въ градоветѣ и у планинцитѣ съпротивлението среща м. е било всѣкога по-голѣмо, защото сливането тамъ е било много по-мжчно; ала най-послѣ уединчаването станжло пълно. Намѣрило ли я у себе си, или я заело отъ други, цивилизацията, която м. занесло на новитѣ обращеници не била по-малко блескава: наукитѣ, искуствата, промишленостьта процъвтѣли въ много страни, дѣто мохамеданетѣ занесли вѣроученията си: Сирия, Египетъ, сѣверна Африка, Испания сж били повече отъ четире вѣка срѣдища на умствена и просвѣтителна дѣятелность, когато цѣла останжла Европа киснела въ едно състояние ближно до варварството. Кръстоносните походи, които турили край на тоя славенъ периодъ, прѣнесли въ Европа една часть отъ учрежденията, които намѣрили въ Истокъ, и на това стебло, тогава мощно, се присадила нововрѣмената цивилизация.

Никога вѣра не се е развивала съ по-голѣма бързина: въ по-малко отъ половина вѣкъ м. се распространило отъ брѣговетѣ на Индъ до Атлантически океанъ; и ако това движение е отпослѣ станжло по-бавно, то постоянствува още слѣдъ тринадесеть вѣка. Слѣдъ като проникнжло въ Индия, въ Китай, въ Малезия, м. продължава нахлуването си въ африканския материкъ, който не ще закъснѣе да се помохамеданчи цѣлъ. Безъ особени мисионере, безъ да прибѣгва до силата, която е употрѣбявало въ началото, Мохамедовото вѣроисповѣдане е завладѣло тъмния материкъ и не е малко за чудо, че дори въ Англия и въ Америка, каквото въ Ливерпулъ, въ Манчестеръ и въ Ню-Йоркъ, има общинки, които сж пригърнжли м. и залѣгатъ да го распространяватъ. Не е за вѣрване, че м. може да напрѣдне въ Европа; ала е и забѣлѣжително, че то може само да остава въ застой, а не и да се стжписва. Нравственостьта на м. е въ много отношения сжщата съ еврейската и християнската. Въ едно нѣщо различа тя отъ тѣхъ, именно въ това: тя търпи повече *употрѣбението,* като тръгва отъ началото, че лишението има повече несгоди отъ неумѣреното употрѣбение. Едно нѣщо, за което м. най-много може да се черви е това, че у него положението на жената още стои много ниско; нъ отъ друга страна мохамеданката притежава правото да се распорежда съ личния си имотъ безъ ничия намѣса. Многоженството не е изнамѣрено отъ м., което просто заповѣдва на вѣрнитѣ да се ползуватъ отъ това учреждение, до колкото усѣщатъ повелителна нужда. Робството е задържано, нъ правата и длъжноститѣ на господаря и на роба сж така ясно очъртани, че робътъ е по-щастливъ и по-свободенъ отколкото е билъ неотдавна *земский робъ* въ християнскитѣ земи и колонии. Робиня-

та станжла майка отъ господаря си, чрѣзъ самото това нѣщо добива освобождението си, и рѣдко смъртьта на господаря не обеспечава свободата на всичкитѣ му робе.

Накратко, м. държи едно доста почетно мѣсто между вѣритѣ по откровение; неговитѣ основни вѣрвания не различатъ въ много отношения отъ вѣрванията на иудейството и християнството, и нравственостьта му, гледана изобщо, се явява доста чиста, на-дали помалко чиста отъ еврейската, нъ и несравнима съ християнската.

М., излѣзло отъ срѣдата на Арабия, се растлало като едно грамадно вѣтрило, като се простръло първенъ къмъ сѣв., къмъ ист. и къмъ зап. Малко по малко то се распространило дори въ Океания и бройтъ на послѣдователетѣ му се прѣсмѣта въ нашото врѣме на 175 милиона души, распрѣдѣлени така: Турция 22,000,000; Египетъ, 5,000,000; сѣверна Африка, 18, милиона; Суданъ, 11,500,000; Арабия, 11,500,000; Индия, 40,000,000; Персия, 8,000,000; Малезия 30 милиона; Китай, 15,000,000; Монголия, Татария и Афганистанъ, 14,000,000. Тия цифри сж даденитѣ отъ Blunt, нъ за нѣкои страни, каквото за Суданъ и Китай, е било мжчно да се провѣрижтъ.

Библиогр. Виж. Garcin de Tarsy, *L' Islamisme d' après le Coran, l' enseignement doctrinal et la pratique* (Парижъ, 1874); Dr Perron, *L' Islamisme, son institution, son influence et son avenir* (Парижъ, 1877); A. le Chatelier, *L' Islam au XIX-e siècle* (Парижъ, 1888); W. S. Blunt, *The Future of Islam* (Лондонъ, 1882); J. J. Pool, *Studies in Mohammedanism historical and doctrinal* (Уестминстръ, 1892); Mills, *Histoire du Mahométisme* (Парижъ, 1825); Alfred von Kremer, *Geschichte der herrschenden ideen des Islams* (Лайпцигъ, 1863); H. Vambéry, *Der Islam im XIX-ten Jahrhundert* (Лайпцигъ, 1875).

Мохамедъ. Основателтъ на мохамеданството, род. въ Мека (около 570—632). Происхождалъ отъ силното племе кораишититѣ, което всѣкога отъ V вѣкъ имало върховната грижа за мекенскитѣ светини. Сираче отъ дѣтинство, билъ отхраненъ отъ вуйка си Абуталебъ, който занимавалъ въ Светия Градъ най-високата почетна служба: раздавачъ на храни и обиталища на поклонницитѣ въ Мека.

За ранния животъ на пророка сж останжли много прѣдания, едно отъ друго по-легендарни; нъ изглежда вѣрно, че въ младосьта си бждщий пророкъ паслъ мекенскитѣ стада, и че веднжшъ-двашъ придружилъ вуйка си по пжтуванията му въ южна Арабия и Сирия. На 25-годишна възрасть се главилъ на работа у една богата вдовица на име Халиджа, и тя отъ кораишитското племе, и придружавалъ керванитѣ ѝ — може-би като камиларь — до панаиритѣ. До това врѣме билъ твърдѣ бѣденъ. Ненадѣйно щастието му проработило. Богатата, нъ много по-стара и два пжти овдовѣвала Халиджа му прѣдложила ржката си, която той приелъ. Халиджа му родила синъ и четире дъщери; а послѣ втори синъ, когото нареклъ Абдъ Манáфъ, по името на единъ идолъ, на който се кланяло племето му. Ала и двамата му синове умрѣли малки. М. продължавалъ да върти търговия въ Мека, нъ слабо, като прѣкарвалъ повечето си врѣме въ размишления.

На 40-годишната си възрасть

М. добилъ първото си «откровение», или, съ други думи, усѣтилъ, че има «послание». Около година 600 християнството било проникнжло въ сърдцето на Арабия, прѣзъ Сирия отъ една страна, и Абисиния отъ друга. Юдейството не по-малко играяло видна роля въ полуострова. Аравийската езическа вѣра съ звѣздопоклонството била прѣстанжла вече да е жива вѣра, освѣнъ между простолюдната маса. М. билъ на 40 години, както се каза, когато добилъ първото «божествено» съобщение на планина Хира, близу до Мека. Явилъ му се архангелъ Гаврилъ и въ името на Бога му заповѣдалъ да «чете», сир. да «проповѣдва» истинската вѣра и да ѭ разпространи, като ѭ запише. До колко М. е билъ «пророкъ» въ обикновения смисълъ на думата, е било прѣдмѣтътъ на бескрайни и крайно празни разисквания въ християнския свѣтъ. Че не е билъ измамникъ, сега изобщо здравомислящитѣ това припознаватъ, както и отхвърлятъ нѣкогашната простонародна мълва, че е билъ въ съѭзъ съ дявола. Вѣрно е, че той поради душевното си настроение слушалъ вжтрѣшни гласове, които го карали да проповѣдва новата вѣра. Съ Ветхия Завѣтъ той билъ запознатъ чрѣзъ Варака, роднина на сжпржгата му, който билъ пригърнжлъ юдейството; расказътъ за юдейското вѣроучение (единството Божие), за патриарситѣ и за Израиля ще сж произвели дълбоко впечатление върху М-я поетически умъ. Християнството било по-малко извѣстно на М.: за него знаялъ само отъ нѣколко апокрифически книги. Макаръ съ тъмни понятия за християнската вѣра и основателя ѝ, М. дълбоко благоговѣялъ прѣдъ Исуса, когото, заедно съ Моисея нарича най-великия пророкъ слѣдъ себе си.

Първитѣ М-ви послѣдователе били Халиджа съ дъщеритѣ си, приведений му синъ Али, и слугитѣ му, и благоразумний и честний му зетъ Абу Бекиръ. Другитѣ му роднини отхвърлили учението му съ прѣзрѣние. Въ четвъртата година на посланието си той ималъ само 40 прозелити, главно робе и люде отъ долнитѣ разреди. Сега вече почнжлъ да чувствува призванието си толкова силно, че излѣзлъ да проповѣдва открито. Първенъ мекенци не обръщали внимание на него: едни гледали на него като на «поетъ», други като на глупакъ, трети като на лъжецъ. Нъ когато добилъ послѣдователе, които почнжли и тѣ да проповѣдватъ, подигнжло се гонение противъ новата вѣра.

Мохамедъ билъ принуденъ да бѣга и побѣгнжлъ въ Медине. Отъ това събитие (*егира*, бѣгство) се брои мохамеданското лѣточисление.

Медине припознало бѣжанеца като пророкъ и като господарь. Тогава той прогласилъ, че Богъ му заповѣдва да распространява вѣрата си съ мечъ. Тая вѣра, на която основата е единството Божие, е изложена съ нейнитѣ догми и правила въ Корана, мохамеданската Библия.

Въ 10 години М. подчинилъ цѣла Азия на учението си и на оржжията си. Арабскитѣ главатаре избрали за неговъ наслѣдникъ Абу Бекира, комуто дали името: *Халифе-и-ресулъ-Аллахъ* (намѣстникъ на Божия пророкъ).

Послѣдни халифски прѣдставители били абасидитѣ. Когато се распокжсала тѣхната държава, появилъ се единъ новъ народъ отре-

денъ да приеме халифското наслѣдие: тоя народъ сж турцитѣ; съ халифската титла се краси султанътъ. Виж. *Мохамеданство.*

Мохамедъ. Име на слѣднитѣ турски султани:

Мохамедъ I. Султанъ Баязидовъ синъ, 5-и турски султанъ (1374—1431). Въцарилъ се въ 1413, слѣдъ 10-годишна борба съ братята си (Сюлеймана, Иса и Муса). Послѣ пакъ водилъ упорита борба съ дервишитѣ на шейхъ Бедредина, които искали общность на имотитѣ и учили за единъ Богъ, общъ за мохамеданетѣ, евреитѣ и християнетѣ. Сектантитѣ два пжти разбивали султанскитѣ войски и били потжпкани само въ битвата при Кара-Бурунъ (близо до Смирна); шейхътъ билъ обѣсенъ (1418). Всичкитѣ М-ви грижи били обърнжти къмъ това, да усили държавата, потресена отъ Тамерлановия ударъ; за по-нататъшното распространение на владѣнията си М. се не грижилъ. Съ Мануила, византийския императоръ, живѣлъ въ миръ и прѣдъ смъртьта си прѣпоржчилъ на неговата закрила двамата си синове; византийскитѣ историци хвалжтъ Мохамеда I. Къмъ раята се отнасилъ много търпимо. Поощритель на искуствата. М. I построилъ, между друго, одринската джамия.

Мохамедъ II Бююкъ (Велики). синъ на Мурада II (1430—1481). Въцарилъ се въ 1451. Поставилъ си за цѣль да довърши започнжтото отъ баща му завоевание на Византийската империя, слѣдъ 1-годишни приготовления нападнжлъ съ 258,000 войска и 320 кораба Цариградъ и слѣдъ 53-дневна обсада на 17 май 1453 го зелъ. Съ цѣль да възвърне разбѣгалото се население М. обеспечилъ на гръцитѣ свободата на вѣроисповѣдането имъ. Като подчинилъ Тракия и Македония, М. потеглилъ за Сърбия, нъ тамъ прочутий унгарски пълководецъ Хуниадъ въ 1454 го принудилъ да вдигне обсадата на Семендрия, а въ 1456 го разбилъ при Бѣлградъ. Слѣдъ Хуниадовата смърть Сърбия паднжла въ М-тѣ ржцѣ (1459). Слѣдъ това М. съборилъ империята на трапизондскитѣ Комнени (1461), завладѣлъ Лесбосъ (1462), Влашко (1462), поголѣмата часть отъ Босна (1463), Карамания (1466—1471). Въ Албания срѣщнжлъ силенъ отпоръ отъ страна на Скендербега, а слѣдъ неговата смърть (1467) продължилъ войната съ венециянцитѣ, закрилницитѣ на Албания. Въ 1470 М. отнелъ на венециянцитѣ о-въ Негропонтъ. Въ 1472 той нанеслъ въ Кападокия поражение на персидския шахъ, а въ 1473 си направилъ васалъ кръмския ханъ, слѣдъ което отнелъ на генуезцитѣ Кафа и Азовъ (1774). Войнитѣ въ сѣверна Персия среща Узунъ-Хасана отвлѣкли М. за нѣколко врѣме отъ Западъ; ала пакъ венециянцитѣ били принудени да отстжпнжтъ на султана Морея, Шкодра, Негропонтъ и Лемнось (1479). Въ 1480 М. нападнжлъ о-въ Родосъ, нъ билъ отблъснжтъ отъ рицаретѣ иоанити. Слѣдъ като отнелъ на неаполитанцитѣ Иоаническитѣ о-ви, М. зелъ Отранто (1480); нъ турский гарнизонъ като не добилъ подкрѣпления, скоро билъ истиканъ отъ тамъ. Смъртьта, въ 1481, не оставила М. да потегли среща Римъ. М. II се отличавалъ съ чудовищна жестокость: първото дѣло на царуването му било затриването на братята си.

Мохамедъ III. Приемникъ на Мурада III (1568—1603). Въца-

рилъ се въ 1595 и тутакси умъртвилъ 19 свои братя, отъ страхъ да не се побунѭтъ. М. III въвелъ пагубния обичай да не се дава на прѣстолонаслѣдницитѣ участие въ управлението при живота на бащата (както става и до сега), а да се държѫтъ затворени въ сарая. Сполукитѣ на австрийцитѣ на Дунавъ извикали въ Цариградъ едно възстание на народа и еничаретѣ. По настояването на великия везиръ и шейхъ-юлъ-исляма, М. III въ 1596 потеглилъ съ войска за Унгария, одържалъ побѣда при Крестешъ, нъ не сполучилъ да се възползува отъ нея и се върнѫлъ въ Цариградъ, дѣто пакъ се прѣдалъ на изнѣженъ животъ. Въ отнетитѣ отъ персянетѣ азиятски области избухнѫли възстания. Отъ врѣмето на М. III Турция почнѫла бързо да испада. М. III жестоко се отнасялъ къмъ християнетѣ, нъ обичалъ литературата и поезията.

Мохамедъ IV (1642 — 1691). Въцарилъ се въ 1648 слѣдъ баща си Ибрахима I, сваленъ отъ прѣстола отъ еничаретѣ; неспособенъ да царува, билъ щастливъ съ двама единъ по другъ достойни везири Мохамедъ и Ахмедъ *Кюпрюлю* (вижъ това име). Прѣзъ малолѣтието му въ държавата имало много врѣме анархия. Възползувани отъ това, венециянцитѣ се явили прѣдъ Дарданелитѣ (1656) и одържали надъ турцитѣ блескава морска побѣда (24 юн.). Тѣ заплашвали дори Цариградъ, нъ положението на работитѣ се измѣнило, когато на великото везирство билъ повиканъ Мохамедъ Кюпрюлю (1656). Кюпрюлю приелъ везирството само съ условие да управлява съ неограничена власть. Венециянцитѣ истикалъ отъ Дарданелитѣ и зелъ отъ тѣхъ назадъ Митилинъ и Лемносъ (1660). Синъ му Ахмедъ управлявалъ царството пълновластно [самъ султанътъ се прѣдалъ на ловъ], нъ кротко. Една война съ Австрия се свършила несполучливо, нъ на венециянцитѣ се отнелъ Критъ (1669), прѣзъ пролѣтьта, въ 1672 Турция отворила война на Полша, подъ началството на самия султанъ; турцитѣ зели Каменецъ-Подолскъ; краль Мих. Вишневецки сключилъ съ тѣхъ срамотния бучачски миръ (1672), нъ народното събрание отказало да го утвърди и войната пламнѫла изново. Найсетнѣ по журавненския миръ (1676) Полша отстѫпила Турций Подолия и часть отъ Украйна. Слѣдъ Ахмедовата смърть (1676) великъ везиръ станѫлъ Кара-Мустафа (виж. това име), който повече отъ всѣкого съдѣйствувалъ за испадането на Турция. Душевната мечта на Кара-Мустафа била да завоевае Германия и да основе между Дунавъ и Рейнъ обширна турска область, на която той да стане пълновластенъ султановъ намѣстникъ. Прѣзъ лѣтото въ 1683 той съ грамадна войска (300,000) се явилъ прѣдъ Вѣна. Карлъ Лоренски и Янъ Собѣски дошли на помощь на града, и 2-мѣсечната обсада се свършила съ пълно поражение на турската войска; прѣслѣдвана отъ поляцитѣ и нѣмцитѣ, тя още два пѫти била разбита въ Унгария. Собѣски нахлулъ въ Молдова и Влашко, венециянцитѣ и малтезкитѣ рицари завоевали Морея, нападнѫли Далмация и очистили отъ турци Ионическитѣ о-ви, а австрийцитѣ, подъ началството на лоренския херцогъ, зели (1686) гавния градъ на Унгария, Офенъ (Буда), който 145 години се намиралъ подъ турска власть. При

Мохачъ, дѣто нѣкога (1526) одържалъ блескава побѣда Сюлейманъ II и утвърдилъ господството си надъ Унгария, турцитѣ на 31 юлий 1687 прѣтърпѣли отъ лоренския херцогъ тежко поражение, и изгубили 1½ вѣковното си господство надъ Унгария. Въ ржцѣтѣ на християнетѣ минжли Петервардайнъ, Ерлау, Щурвайсенбургъ и дори Бѣлградъ. Въ Турция се явила буна, подигнжта отъ втория синъ на Кюпрюлю, Мустафа, и М. IV билъ сваленъ отъ прѣстола (1687); слѣдъ четире години умрѣлъ въ затвора.

Мохачъ *(Mohacs).* Унгарски градъ, 176 килом. на юго-зап. отъ Пеща, на западния ржкавъ на Дунавъ; важна скеля за параходи по Дунавъ и начинателна гара на желѣзница, която при Вилани се свързва съ линията отъ Вѣна за Осѣкъ; 15,000 жители. Вино, вжглища, дърва, жито. Двѣ побѣди: султанъ Сюлейманъ на чело на 200,000 турци разбива унгарския краль Лудовика II, на чело само на 25,000 (17 августъ, 1526) и австро-унгарската побѣда надъ турцитѣ на 18 септемврий 1687.

Моцартъ *(Волфгангъ).* Знаменитъ композиторъ отъ вѣнската школа; роденъ въ Салцбургъ, умрѣлъ въ Вѣна (1756—1791). Още малко дѣте показалъ необикновена музикална дарба, обработвана много грижливо отъ баща му. На 6 години съчинявалъ малки пиески и заедно съ баща си извръшвалъ пжтувания и давалъ концерти, и всждѣ ималъ голѣма сполука. Въ Вѣна му подарили цигулка, и той твърдѣ скоро се научилъ да свири на нея. Слѣдъ това пжтувалъ по нѣмскитѣ земи и въ Франция, дѣто на 8 години свирилъ въ Версайлъ на органъ. Скоро послѣ написалъ нѣколко сонати за фортепиано. Отъ Франция минжлъ съ семейството си въ Англия. Въ 1764 съчинилъ 6 сонати за фортепиано. Въ Холандия сериозно се разболѣлъ и боленъ написалъ още 6 сонати. Като се върнжлъ въ Салцбургъ, почнжлъ да развива вкуса си, като изучвалъ Баховитѣ и Хенделевитѣ произведения. Въ 1776 написалъ първата си комическа опера. Въ 1769 билъ назначенъ концертмайстеръ въ Салцбургъ. Въ 1770 прѣдприелъ съ баща си едно пжтуване по Италия, дѣто между друго показалъ необикновена музикална паметъ. Като изслушалъ веднжжъ Алегривото *Мизерере*, испѣяно отъ папската капела, отишелъ у дома си и записалъ всичко. Въ Миланъ въ 1770 съчинилъ операта *Митридатъ*, слѣдъ това написалъ редъ опери. Въ операта *Идомео* за пръвъ пжть се отклонилъ отъ италиянския стилъ и се доближилъ до Глюковата французска школа. Като се върнжлъ въ Вѣна, оженилъ се за Констанция Веберъ. Въ Вѣна написалъ първата си нѣмска опера, *Похищение отъ Сарая*, която имала голѣма сполука, нъ само между знаицитѣ на музиката. Не по-щастливо въ широката публика било сжщо неговото най-добро произведение *Донъ Жуанъ*. Наистина въ Прага много му ржкоплѣскали, нъ въ Вѣна противъ него интригували италиянскитѣ пѣвци, па билъ принуденъ и да се бори съ равнодушието на публиката. *Донъ Жуанъ* билъ пръвъ пжтъ даденъ въ 1787. На другата година М. написалъ 3 симфонии, между които и така наречената Юпитеровската. Въ 1789 написалъ италиянската комическа опера *Così fan tutti*. При посѣщението му на Берлинъ, Фридрихъ Вилхелмъ II му

прѣдложилъ мѣсто капелмайстеръ съ добра заплата, нъ М. не се рѣшилъ да остави Вѣна. Въ 1791 М. написалъ операта *Вълшебната флейта,* и скоро слѣдъ това своя *Requiem* по поводъ смъртьта на графиня Валзегъ. Това било неговата послѣдна композиция.

Като човѣкъ М. се отличавалъ съ удивително добродушие, па и съ голѣма наивность. Всичко написалъ 626 произведения — необикновена плодовитость за такъвъ кжсъ животъ. М-тѣ произведения по простотата и благородството на стила и по мелодичностьта си сж играли огромна роля въ историята на музиката. Една истинска епоха създалъ М. въ операта, особено отъ когато се отклонилъ отъ чисто италиянския стилъ. Едно пълно издание на М-тѣ съчинения е направено въ Лайпцигъ въ 1876—86. Между М-тѣ биографи сж: Нимтшекъ, Нисенъ на нѣмски, Улыбышевъ на руски и нѣмски. Нолъ (Nohl) е издалъ и М-тѣ писма (английски прѣводъ на тия писма и на Ноловата биография отъ *Lady Wallace).* Виж. и *Чертици изъ живота на Моцарта* отъ Мара Черенъ (София, 1903). М-вий синъ Волфгангъ е билъ добъръ виртуозъ.

Мошенникъ, *рус.* Лице, което извършва мошенничество; **мошенически,** който се отнася до мошенничество; **мошенничество,** прѣстжпление противъ чуждъ имотъ и имотни права, което различа отъ другитѣ прѣстжпни дѣяния отъ тоя родъ по способа или срѣдствата на посѣгателството (измама, въвеждане потърпѣвшия въ заблуждение чрѣзъ начина, по който се исказва истината или чрѣзъ измислюване лъжовно обстоятелство, а понѣкога и чрѣзъ прѣмълчаване фактитѣ).

Мошино. Село на сѣверо-истокъ отъ Радомиръ, съ рудникъ за каменни вжглища. Въ околностьта му е Перникъ (вижъ това име).

Мощенъ. Силенъ, якъ, — могжщъ.

Мощи. Тѣлото на светецъ отъ хрисятиан. църква, останжло слѣдъ смъртьта на светеца нетлѣнно.

Мощь, *староб.* Сила, енергия.

Мраморно море (въ старо врѣме, *(Пропонтида)* — между Черно море и Срѣдиземно море. Съ Черно море се съединява чрѣзъ Босфора, съ Срѣдиземно море — чрѣзъ Дарданелски протокъ. Пространството му е 11,472 чет. километра или 11,655 съ островитѣ въ него, та е по-малко отъ голѣмитѣ азиятски, африкански и американски езера, па дори съ повече отъ една трета по-малко отъ Ладожското езеро въ Европа. Най-голѣмий отъ заливитѣ му е измидский (въ старо врѣме никомидийски); другитѣ му по-голѣми заливи сж Муданя, Артаки и Перамо. Отъ о-витѣ му по-забѣлѣжителни сж: Княжескитѣ, Калелимно, Арабляръ, Паша-лиманъ и най-голѣмий о-въ Мармара (3,250 жители), сѣверната часть на който състои отъ бѣлъ мраморъ. Срѣдната дълбочина на цѣлото М. м. е 289 метра. Соленостьта на повръхностния поясъ е близу до соленостьта на Черно море (2%), а соленостьта на дълбочината — до срѣдиземноморската соленость. Въ края на лѣтото най-високата температура на повръхностьта е до 25° Ц. (августъ); зимѣ до 8—9° Ц. Климатътъ на М. м. е добъръ. Срѣдната годишна температура е 15° Ц. Корабоплаването по М. м. е най-вече отъ Дарданелски протокъ до Цариградъ и обратно. Търговскитѣ точки слѣдъ Цариградъ сж Родосто, Бандерма и Галиполъ.

Мраморъ, отъ гръц. *мармаросъ* — дребнозърнеста разновидность на кристалическия зърнестъ варовитъ камень. По съставъ прѣдставя вжглекисленъ калций. Отъ разнитѣ видове м. главнитѣ сж: бѣлий статуенъ м. (най-добрий карарский въ западния склонъ на Апенинскитѣ планини), черний, червений м. напр. въ Египетъ, жълтий нумидийски и флорентийски м., разношарний м. на Брекчия. Освѣнь това, има още раковистъ м. и разни сложни м. Въ България м. е намѣренъ на нѣколко мѣста, нъ се работи малко, около Родопитѣ близу до Т.-Пазарджикъ, и въ Стара-планина на Бузлуджа.

Мрѣна. Добрѣ позната у насъ риба, съ длъгнесто и отъ странитѣ сплеснжто тѣло, покрито съ дребни луспици, които по гърба и отъ странитѣ биватъ тъмно-жълтникави, а по корема бѣли. Малка глава, 4 кжси мустачета, тжпи зжби, намѣсто краища 7 перки. Както другитѣ риби, има вжтрѣ въ тѣлото плавателенъ мѣхуръ. Диша чрѣзъ хрилѣ. Живѣе въ сладкитѣ води. Храни се съ насѣкоми, червейчета и др. водни животни. Размножава се чрѣзъ икро. Месото ѝ е вкусно.

Муданя. Градъ въ Мала-Азия, на южния брѣгъ на Мраморно море; пристанище за Бруса, съ която е съединенъ чрѣзъ желѣзница; 10,000 жит., повечето гръци. Маслини.

Муезинъ, *араб.* Ходжа, който свиква мохамеданетѣ на молитва.

Музей (Musaeus). Гръцки поетъ отъ митологическата епоха. Староврѣменнитѣ го считали за авторъ на много стихотворения. — М., гръцки граматикъ, който живѣлъ въ края на V-и или въ началото на VI-и вѣкъ слѣдъ Р. Х. Написалъ е еротически епосъ *Херо и Леандръ*, изд. съ нѣмски прѣводъ въ Лайпцигъ (1810).

Музей — така въ старо врѣме се наричалъ храмътъ на музитѣ и изобщо всѣко мѣсто, посветено на музитѣ, сир. на науката, поезията и искуството. Такива м. имало въ Атина, Трезена, Стагира, Пергама, Антиохия, Византия; нъ най-голѣмий м. въ старо врѣме билъ александрийский. М. въ съврѣменното значение на думата — сбирка отъ старини или рѣдкости—ни Гръция, ни Римъ не знаяли, макаръ тамъ и да имало многобройни хждожествено-археологически и исторически прѣдмѣти. Въ Гръция тѣ се пазяли въ храмоветѣ; въ Римъ още отъ III-и вѣкъ прѣди Христа се срѣщатъ, освѣнь сбирки въ храмоветѣ, и частни сбирки. Частни сбирки имало особено много въ Августово врѣме; Вересъ, Сервилий, Красъ, Лукулъ, Помпей, Цезарь и Августъ се славили като стопани на сбирки отъ многобройни статуйки, мазаики, барелйефи, или картини. Срѣднитѣ вѣкове сжщо не знаяли м. като хранилище на хждожествени сбирки, макаръ въ църквитѣ и монастиритѣ да се пазяли многобройни исторически прѣдмѣти. Началото на истинския м.-хранилище се положило въ Франция въ края на XV вѣкъ отъ Лаврентия Медичи, който събралъ богата сбирка прѣдимно хждожествени прѣдмѣти и ѭ настанилъ въ особена сграда. Скоро неговия примѣръ послѣдвалъ папа Лъвъ X, който положилъ началото на ватиканския м. По-късно, такива сбирки станжли все повече въ Германия, дѣто за най-стара се има сбирката на Алберта саксонски въ Дрезденъ (1553—1586). Най-голѣмото си развитие м. добили въ XIX вѣкъ. Най-голѣмото число м. принадлежи на Германия и Франция, дѣто токо-речи въ всѣкой дори малъкъ градецъ има какъвъ годѣ м.

Има главно два вида м.: научни и художествени; първитѣ сѫ прѣдимно археологически, исторически, историко-археологически и естествено-исторически; вторитѣ сѫ чисто художествени (за прѣдмѣти на живописството и ваянието), художествено-археологически и художествено-промишлени. Има още търговско-промишлени, педагогически, лични, свързани съ името на нѣкой писатель или исторически дѣецъ.

Търговско-промишленитѣ м. сѫ съвсѣмъ нови, нъ важностьта имъ е несъмнѣнно твърдѣ голѣма. Тѣ поясняватъ съврѣменнитѣ промишлени искуства — суровия имъ материялъ, машинитѣ имъ, произведенията имъ.

Отъ всичкитѣ м. най-богатий е британский въ Лондонъ. Ватиканский м. въ Римъ съдържа грамадни съкровища отъ извайки и картини, па и отъ книги и ржкописи. Парижский м. *Лувръ*, с.-петербургский, дрезденский, вѣнский, мюнхенский и берлинский сѫ между най-голѣмитѣ на свѣта. Полезносьта на единъ м. зависи не просто отъ количеството на съкровищата му, а най-много отъ свѣстната наредба; и макаръ голѣмитѣ м. въ столицитѣ да сѫ отъ прѣголѣма важность за науката, тѣмъ ще се даде много по-голѣмъ потикъ, когато мѣстнитѣ м. се разнможѫтъ и почнѫтъ да поясняватъ всичко, що принадлежи на извѣстни ограничени мѣстности.

Музи. Митически женски сѫщества у староврѣменнитѣ гръци — богини на изящнитѣ искуства и наукитѣ. Поетитѣ и пѣвцитѣ се имали за тѣхни любимци и ученици. Числото на м. отъ 1 порасло до 9: Омиръ (въ *Илиадата)* и най-старата поезия често споменуватъ само 1 м., която знае всичко, що човѣкъ копнѣе да знае за боговетѣ, за тайнитѣ на свѣта, за сѫдбинитѣ на героитѣ; тя за всичко това вдъхнува пѣвцитѣ и художницитѣ. Въ Изиодово врѣме м. вече сѫ 9, и отъ тогава носѭтъ слѣднитѣ имена: Клио (м. на историята), Евтерпа (на музиката), Талия (на комедията), Мелпомена (на трагедията), Терпсихора (на хорàта), Ерато (на веселата лирика), Полихимния (на одата) Урания, (на астрономията), Калиопа (на епопеята.) Споредъ Изиода, м. били Юпитерови и Мнемозинини дъщери. Първитѣ поклонници на м. били тракийцитѣ; по-сетнѣ главнитѣ мѣста за поклонение на м. били беотийскитѣ градове Аскра и Теспия, на склоноветѣ на Хеликонъ, дѣто се намирали и старитѣ училища на прорицателетѣ и пѣвцитѣ, и касталийский изворъ на планина Патрасъ. Като богини на пѣнието, м. се намиратъ въ тѣсна свръска съ Аполона, любительтъ на музиката и пѣнието: него наричали прѣдводительта на музитѣ.

Мукденъ. Главенъ градъ на Манджурия, на р. Хунъ-хе (притокъ на Ляо-хе), 750 килом. отъ Пекинъ и 193 килом. отъ пристанище Инъ-коу, на 50 метра абсолютна височина; отъ 180,000 до 250,000 жит. Слѣдъ прѣнасянето столицата, М. упазилъ значението на втора столица на дайцинската династия; тука има дворцово управление, императорски дворецъ, архиви, храмове на небето и земята, храмъ на прѣдѣдитѣ. Римокатолическата мисия има хубавъ храмъ, пресвитерианската — болница и аптека. До Цзя-цина (1796—1820) всичкитѣ китайски императори считали за своя длъжность да ходѭтъ въ М. за жертвоприношения на прѣдѣдитѣ; слѣдъ това всичко въ М.

испаднжло, включително и великолѣпний напрѣдъ пжть отъ Пекинъ до М. и раскошнитѣ императорски гробници и дървесата около града. Градътъ се състои отъ двѣ части: обширни прѣдградия, заградени съ тухлена стѣна, около 3 метра висока и 17 килом. околовръстъ, и самий градъ, който има видъ на правиленъ паралелограмъ, съ масивни стѣни (окол. 9 метра високи и 5 м. дебели долу). Въ жгжла на най-главнитѣ пжтища на Манджурия, М. има важно търговско значение: прѣзъ него минуватъ токоречи всичкитѣ произведения на Манджурия, които се изнасятъ или по сухо (въ Китай прѣзъ Шанъхай-хуанъ) или по море (прѣзъ Ню-чуанъ и Инъ-коу); прѣзъ него минуватъ и голѣма часть отъ стокитѣ, що се внасятъ въ Манджурия. М. се прочу въ Европа по кръвопролитнитѣ сражения, които станжхж около него прѣзъ японско-русската война.

Музика. Въ основата на тоя терминъ се намира гръцкото *и мусикѝ* (подразбираемо *техни* — искуство), сир. «искуство на музитѣ». У гръцитѣ тоя терминъ ималъ по-широко значение, въ смисълъ на хармоническото развитие на духа изобщо, а у насъ се е стѣснилъ и означава само музикалното искуство. М. се дѣли на *вокална* и *инструментална*, на *церковна* и *свѣтска*. Церковната м. или е специално назначена за употрѣбение при богослужението, или носи само церковенъ характеръ, напр. ораторията; свѣтската м. се подраздѣля на театрална (вж. *Опера*), концертна, дансувална и военна (отъ 30-годишната война насамъ най-важната часть на военната м. съставя маршътъ). М., а сжщо и пѣнието, били извѣстни на всички народи, макаръ въ груба и безискуствена форма. Изобрѣтението на м. египтянетѣ приписватъ Хермесу, индийцитѣ Брами, китайцитѣ Фохи, еврейтѣ Ювалу, гръцитѣ Аполону, Кадму, Амфиону. Ала до искуство м. се възвисила само у най-новитѣ народи; у тѣхъ тя се развила съвсѣмъ самостоятелно отъ гръцко и римско влияние. Въ основата на най-новата музика се намира хоралътъ, който, като съставна часть на богослужението, прѣзъ срѣднитѣ вѣкове, се обработвалъ въ училищата. Първитѣ начатки отъ контрапункта се срѣщатъ у бенедиктинския монахъ Гукбалда въ Фландрия около 1000 год. Усъвършенствоването на нотната система приписватъ на Гвидо Арецо и Иохана де Муриси. М. се е обработвала научно главно въ Нидерладия, Испания и Франция. Дюфе, Дебре, Вилартъ, Орландо ди Ласо, Палестрина минуватъ за творцитѣ на класическата церковна м.; по погребалната м. забѣлѣжителни сж Лутеровитѣ, Сенфлевитѣ и Валтеровитѣ трудове. Въ Франция повече се е обработвала свѣтската м.; голѣмъ напрѣдъкъ м. е направила въ Италия, Германия и Франция. Вж. Fetis, *Biographie universelle des musiciens* (2-о изд. Парижъ, 1860 и послѣ); Л. Турагинъ, *Мысли о м. писателей древнихъ и новыхъ* (СПБ., 1890); W. Pole, *The Philosophy of Music* (2-о изд. у L. Trübner); Ed. v. Hartmann, *Ausgew. Werke* (Берлинъ, 1886, т. III).

Мулатъ, *исп.* Човѣкъ роденъ отъ негръ и европеецъ.

Мумия. Органическо тѣло, обикновено *човѣкъ*, прѣдупазено отъ тлѣние чрѣзъ балзамиране. Има разни видове м. Едни сж се правили чрѣзъ произведения, които сж съдържали джбилно вещество, други

чрѣзъ разни соли; и еднитѣ и другитѣ сж се пълнили послѣ съ благоуханни масла или съ асфалтъ. Трети видъ м., слѣдъ приготвянето имъ чрѣзъ солитѣ, се изсушавали. М. се намиратъ въ гробницитѣ въ Египетъ. Искуството балзамиране е било извѣстно и на много други народи, напр. на перуанцитѣ, астекитѣ.

Мундиръ, *полск.* Еднообразна горна дреха или облѣкло за военното звание: *офицерски* м., *войнишки м.*

Mundus vult decipi, ergo decipiatur, *лат.* Свѣтътъ иска да го лъжжтъ, тогава нека го лъжжтъ.

Муравиевъ (графъ). Руски дипламатъ (1845—1901), внукъ на генералъ графъ М., който потушилъ полското възстание въ 1863 като губернаторъ на Вилно и полска Литва. Слѣдъ като свършилъ въ Хайделбергъ (1854), постжпилъ въ министерст. на вън. работи и билъ назначенъ секретаръ въ берлинското посолство. Испълнявалъ нѣколко други служби, а въ 1880 отишелъ въ Парижъ и въ 1884 въ Берлинъ като посолски съвѣтникъ. Назначенъ посланникъ въ Дания, той станж министръ на външнитѣ дѣла въ 1896 и починж слѣдъ една година на тоя постъ.

Мурсия *(Murcia).* Испански градъ, ц. на едноим. обл., 350 килом. (462 по желѣзн.) на юго-ист. отъ Мадридъ, на р. Сегура (прибрѣжна рѣка); въ срѣдата на едно отъ найплодороднитѣ полета въ п-ва; около 100,000 жит. Стара столица на арабско, послѣ испанско кралство. Широки улици, хубави площади, забѣлѣжителенъ мостъ, съборна църква отъ XVI вѣкъ, маврски алказаръ, циркъ за бой на бикове. Китари и др. музикални инструменти; вълнени покривки, копринени ленти. — Обл. М. има простр. 11,537 чет. километра и население 500,000 жит. Портокали, маслини, кестени, жито, царевица, добитъкъ; индустрия незначителна.

Мурадъ. Име на слѣднитѣ турски султани:

М. I (1319—1389), втори Орхановъ синъ, наслѣдилъ баща си въ 1359, въ 1362 завладѣлъ цѣла Тракия, въ 1365 направилъ столица на Турция Одринъ. Сърбетѣ, власитѣ и българетѣ доброволно му станжли данници; побѣдата надъ Али-бея коненски въ 1386 му доставила цѣла Мала-Азия. На Косово поле (виж. това име) разбилъ съединенитѣ сърбе, албанци, власи и българе, нъ погинжлъ отъ ржката на Милоша Обилича. Тоя султанъ билъ спечелилъ 37 побѣди.

М. II. (1401 — 1451), синъ на Мохамеда I, когого наслѣдилъ въ 1421. Тутакси слѣдъ въцаряването си билъ принуденъ да се бори съ претендента Мустафа (измамникъ, който се казвалъ Баязидовъ братъ), когото въ 1421 побѣдилъ и накаралъ да го затрижтъ. Обсадилъ Цариградъ, нъ слѣдъ несполучливъ пристжпъ, билъ повиканъ назадъ отъ възстанията въ Азия; слѣдъ тѣхното потжпкване, отворилъ война на венециянцитѣ, на които отнелъ Солунъ (1430). Слѣдъ това покорилъ Влашко и Сърбия; само Бѣлградъ, въ 1440, не сполучилъ да земе. Поради пораженията, които Хуниадъ нанеслъ на османцитѣ, М. въ 1444 сключилъ съ християнетѣ сегединския миръ и се отказалъ отъ прѣстола въ полза на сина си Мохамеда. Ала когато християнетѣ нарушили мира и нахлули въ България, М. побързалъ да ги посрѣщне и одържалъ надъ тѣхъ рѣшителна побѣда при Варна (1444). Въ 1446 завоевалъ

Морея. Една буна на еничаретѣ и появяването на Георги Кастриоти Скендербега въ Албания го накарали да задържи властьта. Въ една тридневна битва въ Косово (6—8 окт. 1448) той пакъ побѣдилъ християнетѣ, които се намирали подъ Хуниадовото началство; нъ Скендербегу не можалъ да надвие.

М. III (1546—1595), въ 1574 наслѣдилъ баща си Селима II и тутакси заповѣдалъ да умъртвѭтъ петимата му по-млади братя. Скоро испаднѫлъ въ изнѣженость и мечтателность и залѣгалъ само да трупа сребро и злато. Персидската война, която отворилъ въ 1576, въ 1590, слѣдъ грамадна загуба отъ пари и люде, се свършила съ добиването малоцѣнни брѣгови мѣстности.

М. IV (1609 — 1640), султанъ Ахмедовъ синъ, въ 1623 се въскачилъ на прѣстола слѣдъ отричането на стрика си Мустафа. Силенъ, искусенъ въ всички тѣлесни упражнения и уменъ, той злоупотрѣбявалъ съ чувственитѣ удоволствия и се прѣдалъ на пиянство и жестокость. Отъ 1623 до 1637 самъ той и палачитѣ му избили 25,000 души. Съ имота на избититѣ напълнилъ хазната си. Побуненитѣ еничаре укротилъ съ строгость и, съ тѣхната помощь, водилъ нѣколко сполучливи войни. Въ 1638 зелъ назадъ отъ персянетѣ Ериванъ, Тебризъ и Багдатъ, сполучливо се билъ съ казацитѣ и наложилъ на венециянцитѣ неизносенъ за тѣхъ миръ.

М. V (1840—1904), Абдулъ Меджидовъ синъ, въскаченъ на прѣстола на 18 май 1876 отъ дворцовъ заговоръ, на чело на който стояхѫ великий везиръ Мехмедъ Рушди, военний министръ Хюсеинъ Авни и безпортфейлний министръ Мидхатъ паша (виж. *Мидхатъ паша*). М. бѣ извѣстенъ по кротость на характера, по съчувствие съ европейската цивилизация и расположение къмъ реформи и показваше поетическа и музикална дарба; заговорницитѣ се надѣяхѫ, че съ неговото въцарение за Турция ще настане нова ера. Ала въ това тѣ се излъгахѫ. Ненадѣйното въцарение, убийството на султанъ Азиса и, най-сетнѣ, незакъснѣлото убийство на нѣколко министри, между които Хюсеинъ Авни, извършено въ Мидхатъ пашовия конакъ отъ Абдулъ Азисовия роднина Черкезъ Хасанъ, потърсихѫ и безъ това истощената съ разни излишества, особено съ злоупотрѣбение на спиртни пития, нервна система на султана, който отъ първия день бѣ почнѫлъ да показва явни признаци на ненормалность. Повиканий отъ Вѣна психиатръ Лайдесдорфъ намѣри, че М-та болесть, макаръ и да не бѣ неизлѣчима, искаше продължително и упорито лѣкуване. Отъ това се въсползувахѫ Мидхатъ паша и нѣкои други, недоволни или не напълно доволни отъ новото положение на работитѣ, и устроихѫ новъ заговоръ. Шейхъ-юлъ-ислямътъ издаде фетва, съ която припозна правото да се свали умопобърканий султанъ. На 19 авг. 1876 М. биде сваленъ и на прѣстола въскаченъ братъ му Абдулъ Хамидъ, сегашний султанъ; М. затворихѫ въ раскошния Чирагански дворецъ, на Босфора. При него никого не пущахѫ, та се не знаеше боленъ ли е, или е здравъ. Това даваше храна на всевъзможни слухове до смъртьта му. Виж. C-te E. de Kératry. *Mourad V* (Парижъ, 1878); L. Capoleone, *Une réponse á M-r de Kératry* (Цариградъ, 1878); Тепловъ, *Кылычъ — Алай (Вѣстникъ Европы*, 1892, 7—8); Felix

Bamberg, *Geschichte* der orientalischen Angelegenheit (Берл., 1892); Djemaleddin Bey, *sultan Murat V, the Turkish dynastic mystery* (Лондонъ, 1895).

Муса. Турски султанъ, Баязидовъ синъ, род. въ Бруса кждѣ 1376, умр. въ 1413. Заробенъ заедно съ баща си отъ Тамерлана въ битвата при Ангора (1402), М. добилъ отъ побѣдителя Мала Азия, дѣто съ сила или хитрость въстържествувалъ надъ нѣколко съперници; нъ слѣдъ това билъ принуденъ да се брани въ владѣнията си отъ брата си султанъ Сюлеймана, владѣтельтъ на европейска Турция, съ столица Одринъ. Ала скоро М. зелъ нападателното положение и, съ помощьта на сърбетѣ и българетѣ, прѣзелъ Одринъ (1404). По-сетнѣ, напуснжтъ отъ съюзницитѣ си, билъ принуденъ да побѣгне и да се крие въ планинитѣ; пакъ сполучилъ да набере войска, повторно зелъ Одринъ, и, слѣдъ Сюлейманова смърть, билъ припознатъ за господарь на европейска и азиятска Турция (1410). Слѣдъ това М. се ознаменувалъ съ жестоки работи, опустошилъ Сърбия, отворилъ война на унгарския краль Сигизмунда, когото побѣдилъ (1411), и, слѣдъ отказа на Михаила Палеолога да му стане данникъ, нахлулъ въ Тесалия, Морея, Негропонтъ и обсадилъ Цариградъ (1412). Нъ грънцкий императоръ влѣзлъ въ съюзъ съ Мохамеда I, султанъ М-въ братъ, и султанъ М. билъ изоставенъ отъ пълководцитѣ си и отъ войскитѣ си. Принуденъ да бѣга, той билъ достигнжтъ отъ конницата и убитъ по братова му заповѣдь. Нашото народно прѣдание поставя много високо М. като юнакъ, който у насъ е извѣстенъ и съ прѣкора *Кеседжия* (кръвникъ); виж. Ст. Поповъ, **Крали Марко,** *народна епическа поема* (София, 1901).

Мусивно злато (лат. *musivum*). Варакъ.

Мусивно сребро, *лат.* Съставъ отъ олово, бисмутъ и живакъ.

Мускулъ, *лат.* Мишца, двигателенъ органъ на многоклѣтно животно. М. сж облѣклото на коститѣ и носнжтъ разни имена, споредъ частитѣ по които се намиратъ или службата, която вършжтъ. Найважната работа на м. е движението: тѣхното свиване и распущане движи коститѣ. Кога се свиватъ, м. испущатъ топлина, па се и проявява електровъзбудимость. Освѣнъ това, кога работнжтъ м. приимать отъ кръвьта повече кислородъ и испущатъ повече вжглекислота, отколкото кога сж въ покой. Размѣната на веществата въ м. е твърдѣ сложна. Всичкитѣ м. сж направени отъ тънки влакънца, събрани на снопчета, въ тѣхъ влизатъ кръвнитѣ сждове и нервитѣ, и всички се свършватъ съ сиво-бѣлъ жили, които залавятъ мускула за коститѣ. М. ставатъ дебели и пъргави отъ движение; нъ пакъ не трѣбва да се движжтъ до голѣма умора.

Мускусъ, *лат.* Полутечно вещество съ силна меризма, което се добива отъ торбичкитѣ (единъ видъ жлѣзи) на животното кобарга, и се употрѣбява въ лѣкарството.

Мусонъ, *инд.* Периодически вѣтръ въ Индийски океанъ, духа половина година по една посока и останжлата половина година по другата посока; отъ това първата половина година врѣмето е много хубаво, а прѣзъ втората вѣтровито и дъждливо.

Мустафа. Име на слѣднитѣ турски султани:

Мустафа I (1591—1639), синъ на Мохамеда III, наслѣдилъ брата си Ахмеда въ 1617, нъ скоро (1618) билъ сваленъ отъ еничаретѣ и затворенъ пакъ въ харема; въ 1622 внукътъ и прѣемникътъ му Османъ II билъ и той съборенъ и умъртвенъ отъ еничаретѣ, които искалъ да затрие, и тогава М. I пакъ билъ поставенъ на прѣстола; нъ слѣдъ една година пакъ билъ сваленъ и затворенъ въ сарая, дѣто живѣлъ до 1639, когато билъ удушенъ.

Мустафа II (1664—1703). Синъ на Мохамеда IV и прѣемникъ на стрика си Ахмеда II, въскачилъ се на прѣстола въ 1695, испърво воювалъ сполучливо съ нѣмския императоръ, съ венециянцитѣ и съ Русия, нъ слѣдъ това билъ принуденъ да се съгласи на карловицкия миръ въ 1699, който ясно показалъ на Европа слабостьта и упадъка на Турция. Недоволството на народа, особено на великия везиръ Хюсеинъ Кюпрюлю, го принудило да се оттегли въ Одринъ. Нъ една буна въ 1703 го накарала да слѣзе отъ прѣстола, за да се качи на него братъ му Ахмедъ III. М. II билъ затритъ въ Сарая. Той билъ трудолюбивъ, пестовенъ и врагъ на сладострастието. М. II насърдчавалъ просвѣщението: въ негово врѣме турцитѣ почнжли да прѣвождатъ съчинения отъ европейската литература.

Мустафа III (1717—1774), найголѣмий синъ на Ахмеда III, наслѣдилъ на прѣстола Османа III, царувалъ отъ 1757 до 1774, първенъ смѣталъ да уреди финанситѣ и да усили военното мощество на държавата, нъ още повече ги разстроилъ съ несполучливата си война съ Русия (1768—1774). Неспособностьта на генералитѣ му била причината на военнитѣ му несполуки. Оставилъ прѣстола на брата си Абдулъ-Хамида, трудолюбивъ князъ, нъ съ скромни способности.

Мустафа IV (1779—1808), синъ на Абдулъ Хамида I, прѣемникъ на Селима III, въ 1807 въскаченъ на прѣстола отъ еничаретѣ, сластолюбивъ, жестокъ и слабохарактеренъ. Когато паша Мустафа-Байряктаръ (виж. *Байряктаръ)* възстанжлъ въ полза на Селима III, той заповѣдалъ да убижтъ прѣдшественика му и да даджтъ трупа му на пашата, — сетнина на което било неговото собствено сваляне и въскачването на прѣстола на брата му Махмуда (виж. *Махмудъ II)*, който заповѣдалъ да го удушжтъ.

Мустафа Байряктаръ. Виж. *Байряктаръ.*

Мустафа-Паша. Окол. градъ въ одрински виляетъ, расположенъ на Марица; 85 килом. на сѣв.-зап. отъ Одринъ и 37 килом. на юго-ист. отъ Харманлий; на желѣзницата; коло 10,000 жит., отъ които повече отъ ²/₃ българе, останжлитѣ турци, цигане и 15—20 кжщи гръкомане. Въ града и околията е развито копринарството, затова казватъ на града още *Свиленъ.* М.-П. е старъ градъ; въ минжлитѣ вѣкове населението му е търсило прибѣжище, та се е прѣселвало въ планинскитѣ мѣста (Копривщица и други). Въ околията на М.-П. се ражда много грозде. Въ с. *Черменъ* вадѫтъ добри воденични камене.

Мустахафъзинъ (отъ *хъвъз*, пазене) — въ Турция м. съставятъ народното опълчение.

Мутафовъ (поруч. *Василъ Н.).* Български възстанникъ-поетъ, който сложи юнашкитѣ си кости въ Македония за свободата на македонския робъ; род. въ Шуменъ, погинж

въ габровската кория на Богдановото пладнище (1868 — 7 юл. 1895). М. наслѣдилъ патриотическия духъ отъ баща си. Баща му, *Нако М.*, билъ по душа и сърдце революционеръ. Той зималъ участие въ комитетскитѣ работи въ Шуменъ за освобождението на България и въ врѣме на освободителната война напуснжлъ баща и майка и шестьтѣ си дѣца и заминжлъ за Сърбия, дѣто постжпилъ въ редоветѣ на волентиритѣ, а слѣдъ туй се билъ и за свободата на България. Той умрѣлъ въ 1884.

Василъ билъ типъ на баща си. Въ 1890 той свършилъ курса на Военното Училище, и билъ произведенъ подпоручикъ, а въ 1893 — поручикъ. На 1-и фев. 1895 той билъ командируванъ отъ Видинъ [въ тоя градъ билъ офицеръ артилеристъ въ крѣпостенъ баталионъ] въ София да слѣдва въ Висшия офицерски курсъ при Воен. Учил. Когато македонското революционно движение бѣ въ разгара си, М. напуснжлъ и заедно съ Начева (виж. това име) и други офицери-патриоти заминжлъ на 18 юния 1895 за Македония, за планина Голакъ, дѣто ги очаквала една дружина отъ 158 души, отборъ момци, готови да сложжтъ главитѣ си за свободата на Македония. Той се отличавалъ съ веселость, присжтствие духа и героизмъ. Слѣдъ убиването на воеводата имъ П. Начева, и отдѣлянето на подпоручикъ Сарафова за Пиринъ-планина, М. зелъ командата на два взвода. Той паднжлъ убитъ въ третото сражение съ турцитѣ.

М. нѣкои сж сравнявали съ Ботева, съ когото въ много отношения ималъ една чудна прилика. Прѣзъ мжчнитѣ врѣмена, страдания, гладъ и др., той казвалъ на дружината си, че е честитъ че страда, и често декламиралъ едно свое стихотворение, въ което се четжтъ тия редове:

. . . . . .

— Напрѣдъ въ борбата!
Великъ е тозъ часъ!
— Надежди смѣли обрича ни той.
— Робътъ умира и гледа къмъ насъ.
— Борбата иска жертви безъ брой.

Мутева (*Елена*). Първата българска литераторка, сестра на Д. Мутевъ, починжла въ Одеса въ 1857. Съ повече свѣдѣния за живота ѝ не можахме да се сдобиемъ. Прѣвела е на български въ много хубавъ за врѣмето си прѣводъ Велтмановата повѣсть **Райна**, *българска царкиня* (СПБ., 1852, 24° 189 стр.). Познати сж още двѣ нейни стихотворения: **Богъ** и **Басня**, напечатани, съ подписъ Е. М-ва, въ цариград. сп. *Български Книжици*, год. I (1858). Стихотв. **Богъ** започва така:

О Боже, Боже!
Великый Боже,
Кой Тебе може
Да Тя постиже!
Кои не сж слѣпѣли
Кога сж смѣло щѣли
Да видѣжтъ Твой-тъ ликъ?
Кои не сж немѣли
Кога тѣ быхж щѣли
Съ нечистый си языкъ
Да хулѣжтъ Тебе, Творче?

Мутевъ (*Димитръ Стефановъ*). Единъ отъ най-ученитѣ българе на врѣмето си и достоенъ прѣдставитель на една отъ епохитѣ на нашото възраждане; род. въ Калоферъ, починжлъ отъ охтика въ Болградъ (1818 *) — 1864). Баща

*) Юрд. Ивановъ въ *История на Бълг. Период. Печатъ* погрѣшно бѣлѣжи, че М. е роденъ около 1812.

му и чичо му, заможни люде, избѣгали въ даалийско врѣме въ Москва, а другий му чичо, киръ Стойко, останжлъ въ Калоферъ за даскалъ. Слѣдъ като се понаучилъ въ Калоферъ що-годѣ, той билъ пратенъ въ Влашко (а споредъ други — въ Москва, дѣто го завелъ баща му) и тамъ година и половина посѣщавалъ училището и се запозналъ съ мѣстния езикъ и съ новогръцки. Слѣдъ това, свършилъ съ отличие одеската гимназия и физико-математич. факултетъ при Ришелевския лицей. Послѣ продължилъ учението си въ бонския университетъ и слѣдъ една година се прѣмѣстилъ въ берлинския, дѣто слушалъ лекции по физика, естествена история и метеорология. И тамъ свършилъ и написалъ на латински дисертацията си *De psychometria*, и добилъ учената титла докторъ на философията. Подиръ се върнжлъ въ Петербургъ и останжлъ като професоръ на философията въ тамошния университетъ съ чинъ магистръ.

Въ началото на 1858 М. дошелъ въ Цариградъ, поканенъ отъ Общината на Българската Книжнина (виж. *Книжнина*, българска) и почнжлъ съ сътрудничеството на Ив. Богорова да редактира *Български Книжици*, това толкова полезно на врѣмето си списание. Една година по-напрѣдъ Раковски се настанилъ въ Нови-Сѫдъ да издава *Българска Дневница*, въ която да «открива пороци и прѣстжпления на управители било духовни или свѣтски», ала безъ да напада приятелското съ Австрия султаново правителство. Сжщата (1858) год., съ подкрѣпата на Стеф. Богориди, се издѣйствувало да се ржкоположи въ архиерейски чинъ *Иларионъ* (виж. това име) Макариополски за управитель на цариградската българска църква. Българщината се вече пробудила много.

М., по причина на слабо здравие, не можалъ да доискара първата годишнина отъ *Книжици*; кѫдѣ края на годината оставилъ редактирането на списанието Богорову. Отъ Цариградъ той заминжлъ за Русия. Прѣзъ 1859 станжлъ директоръ на Централното училище въ Болградъ, на което далъ български характеръ и всѣчески се трудилъ тая гимназия да стане центръ за образуване на всички българе. За тая цѣль той и открилъ при гимназията пансионъ, въ който се привлѣкли покрай ученици отъ румжнска Бесарабия и българчета отъ турска България. За сжщата цѣль М. учредилъ и печатница, съ която се надѣялъ да поддържа у българетѣ — колонисти и неколонисти — народния духъ въ противовѣсъ на румжнизма и турската тирания. М. не живѣлъ много, нъ почнжтото отъ него дѣло имало доста голѣма сполука: болградската гимназия уцѣлѣла като българско образователно заведение до слѣдъ русско-турската война въ 1877-78, когато, слѣдъ присъединението на Бесарабия къмъ Русия, се прѣвърнж въ руска гимназия.

М-та литературна дѣятелность не е добрѣ позната. Кои статии въ *Книжиците* сж негови, не се знае, защото подписътъ му липсва; па той зималъ участие обикновено безъ да се подписва и въ тогавашнитѣ български вѣстници и списания; виж. и М-ва статия въ *Цариградски Вѣстникъ*, № 2, 1862. Между друго, той прѣвелъ и написалъ тия книги: 1) Бичъръ-Стоуната *Чичова Томова колиба*, прѣводъ отъ англ., часть I, Ца-

риградъ, 1858 (излизала като притурка на *Бълг. Книжици)*; 2) *За длъжностить на человѣка* отъ Силвио Пелико, прѣв. отъ итал. Д. Тошковичъ, подъ редакц. на М., Болградъ, 1862; 3) *Естествена История,* отъ ржкописа на М., издадена отъ Д. В. Манчова, Вѣна, 1869; 2-о изд. 1871. М. събиралъ и народни умотворения. Въ *Памятники и образцы народнаго языка и словесности русскихъ* отъ академика И. И. Срезневский, I—IV, С.-Петербургъ, 1852-1856, се срѣщатъ между другитѣ български пословици и пѣсни и пословици изъ М-вия сборникъ. Най-обширни свѣдѣния за М. до сега е далъ Н. Начовъ въ спис. *Свѣтлина,* кн. XII, год. IV (1896). М. билъ жененъ за рускиня, и ималъ двѣ дѣца: синъ и дъщеря. Дъщерята се поминжла. За сжпржгата и за сина на М., Н. Начовъ не знае нищо.

Муткуровъ *(Сава А.)*. Български генералъ и забѣлѣжителенъ дѣецъ въ събитията на новата ни история, род. въ Търново, починж въ Неаполъ (1852—1891). Училъ се въ цариградското военно медицинско училище, въ 1872 избѣгнжлъ отъ ненависть къмъ турцитѣ отъ Цариградъ въ Одеса, дѣто свършилъ руското юнкерско училище и влѣзлъ въ русска военна служба; въ 1876 прѣзъ сърбско-турската война съ чинъ подпоручикъ си далъ оставката и се озовалъ въ Букурещъ, дѣто зелъ най-живо участие при съставянето и испращането опълченскитѣ чети въ Сърбия. Подирь четитѣ заминжлъ и самъ за бойното поле и участвувалъ въ сраженията при Барутница (тимошка позиция) на 16 и 17 септ. с. г. Прѣзъ освободителната война (1877—78) участвувалъ въ походитѣ и сраженията въ отряда на ген.-л. Радецки, за което и билъ награденъ съ ордени *Св. Станиславъ* и *Св. Анна, Св. Анна III* ст. съ мечове и бентъ и произведенъ въ чинъ поручикъ. Слѣдъ свършването на войната служеше въ Източна Румелия (сегашна Южна България), дѣто въ 1883 се произведе въ чинъ майоръ. Въ качество на единъ отъ водителетѣ на заговора, който имаше за цѣль съединението (виж. *Съединение)* на Южна съ Сѣвѣрна България, М. биде испратенъ отъ заговорницитѣ (заедно съ Ризова) въ Шуменъ при князъ Александра да моли за неговото съдѣйствие. Слѣдъ 6 септ. 1885 бѣ членъ на врѣменното правителство, и князъ Александръ го произведе подпълковникъ. Зе участие въ сърбско-българската война; командуваше дѣсното крило на българската армия въ битвата при Пиротъ, и за участието му въ войната биде награденъ съ орденъ и медалъ. На 9 августъ 1886, когато биде сваленъ отъ прѣстола князъ Александръ, М. рѣшително зе страната на Стамболова, потегли съ пловдивската бригада, която командуваше, за София и слѣдъ два дни се яви надъ софийскитѣ височини; на другия день влѣзе въ София и арестува водителетѣ на прѣврата — Бендерева, Груева, Радко Димитриева и нѣкои отъ виднитѣ членове на партиитѣ.

Веднага слѣдъ завръщането на кн. Александра отъ Рени, М. биде утвърденъ за главнокомандужщъ; и прѣди да напусне окончателно България, князътъ го назначи регентъ, заедно съ Стамболова и Каравелова. Прѣзъ регентството М. бѣ вѣренъ сподвижникъ на Стамболова по умиротворението на стра-

ната. Слѣдъ князъ Фердинандовото идване въ България, М. биде произведенъ въ чинъ пълковникъ и назначенъ военен министръ. Прѣзъ неговото министерствуване българската армия биде прѣвъоржжена съ Манлихеровитѣ пушки. Въ 1891 М. заболѣ и отиде въ Неаполъ, дѣто и починж. Бреннитѣ му останки се прѣнесоха въ София и имъ се даде държавно погребение. М. бѣ се оженилъ слѣдъ Съединението за Стамболова сестра. Виж. П. Петровъ, *Генералъ-майоръ Сава Муткуровъ (Български Алманахъ за 1894*, София).

Мънро (Джеймсъ *Monroe*). Петий прѣдсѣдатель на Съединенитѣ Държави (1758—1831), билъ два пжти посланникъ въ Парижъ. Въ 1817 се избралъ прѣдсѣдатель. Грижилъ се за усилване на флотата. Въ прѣдсѣдателското послание въ 1823 провъзгласилъ прочутата *Мънрова доктрина*, която състои въ това, че Съединенитѣ Държави не трѣбва да търпѣжтъ никаква намѣса на европейски държави въ работитѣ на която и да било американска държава, въ замѣна на което и Съединенитѣ Държави нѣма да се мѣсѣжтъ въ работитѣ на никоя европейска държава.

Мърквичка (*Иванъ*). Българске живописецъ, по народность чехъ, род. въ 1852 въ с. Видимъ (Чехия). Училъ се въ академ. на изящнитѣ изкуства въ Прага и Мюнхенъ. Въ България живѣе отъ 1881 (учитель по рисуване въ пловдивската мжжка гимназия до 1889, послѣ въ софийск. мжжка гимназия до 1896; а отъ послѣдната дата до сега директоръ на държавното рисувално училище). М. е творецъ на множество портрети, жанрови картини, икони и пейзажи. Найзабѣлѣжителниятъ отъ портретитѣ му е портретътъ на Н. Ц. В. † *княгиня Мария-Луиза* въ старобългарски царски костюмъ; отъ жанровитѣ картини: *Ржченица* и *Шопска свадба* (принадлежжтъ на Народния Музей); *Задушница*, *Пловдивски пазаръ* (съ много още други принадлежжтъ на Н. Ц. В. Княза); *Родопска вѣнчавка* (продадена въ Америка) и много други още. Отъ врѣмето на българското робство: *Не отдавна* (притежава Н. В. сръбский краль), *Бѣжанци*, *Лунна нощь*, *Приготовление*, *Въ опасность* и др. Между иконитѣ: *Св. Богородица*, *Св. Иванъ Рилски*, *Св. Борисъ*. Пейзажи: *Хисарски камили*, *Върби*, *Мотивъ отъ Поганово* и много други.

Мѣдно, или *червено-кожо племе*. Виж. *Индиецъ* 2).

Мѣдь или *бакъръ* е металъ съ особенъ червенъ шаръ, нареченъ *мъденъ*. Тя има силенъ металически блесъкъ, на тънки листове пропуща свѣтлината съ зеленъ шаръ, растеглюва се и може да се кове. Като се търка, испуща една особена миризма. Относителното ѝ тегло е отъ 8.7 до 8.9; твърдостьта ѝ е около 3. Топи се при 1054°, а при по-висока температура гори съ зеленъ пламъкъ; много добъръ проводникъ на топлината и електричеството; растваря се въ азотната киселина; образува сжщо като живакътъ два вида съединения: *мъдни и димъдни*; солитѣ ѝ сж доста отровни.

М. е била позната още въ старо врѣме. Староврѣменнитѣ гръци и римляне добивали рудитѣ ѝ отъ о-въ Кипръ, затова я нарекли *Cipriun*. Отъ това име дошло сегашното ѝ латинско име въ науката *Cuprum* (химич. знакъ *Cu*). Слѣдъ желѣзото, м. вѣроятно най-

много се употрѣбява отъ всичкитѣ други метали. Отъ дѣйствието на влажния въздухъ мѣднитѣ сждове *котлясватъ*, покриватъ се съ една зелена корица (мѣденка), която е много отровна. По тая причина домашнитѣ сждове често калаисватъ, понеже калайгъ ги прѣдпазва отъ вкотлясване. Противъ отравяне отъ некалаисани сждове обикновено употрѣбяватъ бѣлтакъ отъ сурово яйце или прѣсно млѣко. Чистата м. не може да се лѣе, нъ смѣсена съ други метали, образува разни смѣси, наречени *сплави*, или слѣтини, които се лѣжтъ лесно и иматъ голѣмо употрѣбение въ живота. Отъ сплавитѣ на м. най-добрѣ познатитѣ сж бронзътъ и тучътъ. Бронзътъ, който се употрѣбява за направа на топове, състои отъ 100 части м. и 10 части олово: тучътъ има 70 части м. и 30 части цинкъ. М., слѣна съ цинкъ и никелъ, дава бѣлъ и на сребро приличенъ сплавъ, нареченъ *пакфонъ* и *китайско сребро*.

М. се намира доста много распространена въ природата. Самородна м. намиратъ въ кубове и октаедри въ Уралъ и сѣверна Америка, особено въ Канада, дори и грамадни кжсове отъ по нѣколко тона; нъ м. повечето се добива отъ рудитѣ ѝ. Рудитѣ, отъ които наймного добиватъ м., сж *кислородниттъ:* червена мѣдна руда или купритъ (88.8% м.), азуритъ (55.3% м.), малахитъ (57.4% м. и *сърниттъ:* мѣденъ гланцъ или халкозинъ (79.7% м.), и жълтомѣдна руда или халкопиритъ (34.8% м.). Халкопиритъ по насъ се намира на Рудни връхъ (Ямболско), въ Лѣсковъ доль при Брѣзникъ и др.; купритъ — въ околностьта на село Куюмджий (Ямболско); м. се намира и въ Македония.

Статистика на мѣдьта. Всичкото производство на м. на свѣта въ 1891 е било 362,278,580 кгр. Наредъ по важностьта на производството държавитѣ вървжтъ така: Съединенитѣ Държави въ Америка (производство 133,994,000 килограма), Великобритания и Ирландия (74,211,000 килогр.), Испания (44,419,000 кгр.), Германия 24,549,000 кгр.), Чили (20,086,000 кгр.), Япония (17,870,000 кгр.), Австралия (8,031,955 кгр.), Венезуела, Боливия, Италия=(5,943,000 кгр.), Русия 5,430,000 кгр.), Мексико, Канада, Франция =(2,088,000 кгр.), Австро-Унгария, (1,313,000 кгр.), Швеция (656-70 0кгр.), Ню-Фаундляндъ, Норвегия = (298,291 кгр.), Перу, Аржантина = (103,115 кгр.).

Мѣродавенъ. Авторитетенъ; компетентенъ; добрѣ-увѣдоменъ.

Мѣсецъ, *мѣсечина.* Виж. Луна.

Мюлеръ (Карлъ-Отфридъ). Германски археологъ, единъ отъ найгениалнитѣ класически археолози въ новитѣ врѣмена; род. въ Брийгъ въ Силезия; билъ професоръ въ Гетингенъ; посѣтилъ археологическитѣ сбирки въ Германия, Франция и Англия; стремилъ се да искара на-явѣ цѣлия битъ на староврѣменна Гръция — искуствата ѝ, политиката ѝ, промишлености ѝ, вѣрата ѝ, отъ 1839 прѣдприелъ едно пжтуване по Италия и Гръция, нъ се разболѣлъ всрѣдъ усиленитѣ си работи въ Делфи; тамъ и умрѣлъ и билъ погребенъ близу до Атина (род. 1797 — умр. 1840). Най-забѣлѣжителнитѣ отъ М-тѣ съчинения сж неговата история на гръцкитѣ племена и градове — *Geschichten hellenischer Stamme und Stadte* (Берлинъ, 1820—24, 2-о изд. 1844), дѣто сж дадени остроумни отговори на въпроситѣ

за беотийския Орхоменъ, за минийцитѣ, за дорянетѣ; *Prolegomena zu einer wissenschaftlichen Mythologie* Гетинг. 1825), съчин., въ което сж посочени нови пжтеки на науката, като происхождението на митоветѣ се приписва на отдѣлни мѣстности (теория за *локализма на митоветѣ*). Въ областьта на историята на искуството той е далъ първото систематично ржководство по археологията на искуството (*Handbuch der Archäologie der Kunst*, послѣдно прѣраб. издание Щутгартъ, 1878). По инициативата на английски учени М. е написалъ своята *History of the literature of ancient Greece* (т. I, Лондонъ, 1840), която братъ му *Едуардъ М.* е издалъ на нѣмски (4-о изд. Щутгартъ, 1782—84). Въ разни рецензии М. се явява остроуменъ критикъ и граматикъ. Виж. F. Ranke, *Karl-Otfried Müller, ein Lebensbild* (Берл. 1870).

Мюлеръ (*Максъ*). Прочутъ английски ориенталистъ и митологъ, по происхождение германецъ, синъ на поетъ Вилхелмъ М., род. въ Десау въ Германия, въ 1823, слушалъ лекции въ лайпцигския и берлинския университети; въ 1845 прѣминжлъ въ Парижъ, да продължи изучването на изслѣдванитѣ си въ Берлинъ санскритски ржкописи подъ ржководството на Ежена Бюрнуфа, по чиято мисъль почнжлъ да събира материали за издаване *Ригведата*, съ туземенъ коментаръ на *Саянната*. Въ 1846 отпжтувалъ въ Англия, дѣто източно-индийската компания му възложила да редактира първото издание на *Ригведата*. Той се настанилъ въ 1848 въ Оксфордъ, дѣто трудътъ му се печаталъ отъ 1849 до 1875 (6 тома; 2-о изд. 1890—1892). Първитѣ книги отъ *Ригведата* сж издадени отдѣлно, безъ коментари, за учебни цѣли (Лайпцигъ, 1869), по-късно — и цѣлата *Ригведа*, безъ коментара на *Саянната* (Лондонъ, 1873). Отъ 1850 той челъ лекции по сравнителното езиковѣдение и новитѣ литератури въ оксфордския университетъ. Много помогнжла за голѣмата популярность на М. дарбата му да пояснява нѣщата живо и хждожествено; благодарение на тая дарба и най-сухитѣ прѣдмѣти ставали интересни и увлѣкателни. Отъ тука се явява сполуката на такъви М-ви хипотези, които по-късно били ако не отхвърлени, то силно ограничени отъ повечето лингвисти и етнографи. Покрай главния си трудъ, *Ригведата*, М. е обнародвалъ разни съчинения по филологически прѣдмѣти, като *Науката за езика* и *История на санскритската литература*, а сжщо и *Сравнителна митология* и др.

Мюлхаузенъ (*Mülhausen*). 1) Градъ въ пруск. обл. Саксония, напрѣдъ свободенъ имперски градъ, на р. Унструтъ; 30,000 жит. Фабрики за вълнени и помучни платове, плетачни и шивни машини и др. М. още въ 1300 билъ доста голѣмъ търговски градъ. 2) **Мюлхаузенъ**. Градъ въ Елзасъ (франц. *Mulhouse*, нѣмск. *Mülhausen*), на Илъ, 15 килом. отъ Рейнъ и на рейнъ-ронския каналъ, 13 килом. на югъ отъ Колмаръ; важна станц. на страсбургъ-базелската желѣзница; 80,000 жит. Парна и електрическа желѣзници въ града, електрическо освѣтление. Важно срѣдоточение на памучната промишленость; мюлх. читове (басми) се славіжтъ по цѣлъ свѣтъ. Огромни басмени фабрики, памукопрѣдачници, машинни заводи. Търговия съ вино, жито, дърва. Водно съобщение по

рейнъ-ронския каналъ. М. сжществува отъ IX вѣкъ.

Мюнхенъ. Столица на Бавария, на двата брѣга на Изаръ (притокъ на Дунавъ), на височина 520 метра, съ сравнително суровъ климатъ (срѣдната температура прѣзъ годината е 7·6°); 510 килом. на юго-зап. отъ Берлинъ и 360 килом. на зап. отъ Вѣна; центръ на баварскитѣ желѣзници; 499,932 жит. М. наричатъ германска Атина по развитието на искуствата. Промишлеността и търговията сж сжщо голѣми, особено чугунно-лѣярската промишленость, производството на оптически, физически и музикални инструменти, декоративното живописство, рисуването по стъкло. Отъ фабрикитѣ, 28 пивоварни фабрики произвождатъ пиво (бира) за 84 милиона лева на годината, и повече отъ половината пиво се потрѣбява въ самия градъ. Много прѣкрасни площади и сгради, стъкленъ дворецъ за изложби. Университетъ, основанъ въ 1472; има, между друго, хждожественъ факултетъ. Държавна библиотека — една отъ най-добритѣ въ Германия; има 1,250,000 тома и 40,000 ржкописа. Прочута хждожествена академия. Баварска академия на наукитѣ; много дружества на любителе на музиката и пѣнието. Основанието на М. се приписва на херцога Хенриха, въ 2-та половина на X вѣкъ.

Мюнстеръ. Гл. градъ на прусската обл. Вестафалия; едно врѣме гл. градъ на особено архиепископство, на р. Аа (малъкъ притокъ на Емсъ); 390 килом. на юго-зап. отъ Берлинъ; ц. на желѣзници за Емденъ, Оснабрюкъ, Реда, Хамъ, Дюселдорфъ, Везелъ и Гронау; 75,950 жит. Търговски градъ. Доста голѣма индустрия: памучни платове, бои, фортепиана, глечосани сждове. — Происхождението на М. се проследва до VIII вѣкъ, врѣмето на Карла Велики.

Мюратъ *(Иоакимъ)*. Французски маршалъ и неаполитански краль (1771—1815); кръчмарски синъ. Изучвалъ богословието; въ началото на революцията постжпилъ въ армията, — скоро се отличилъ. Въ 1795 се сприятелилъ съ Бонапарта. Придружилъ го въ египетския походъ, дѣто показалъ пламенна храбрость. Прѣзъ прѣврата на 18 февруар. разгонилъ 500-ния съвѣтъ. Въ 1800 Бонапартъ оженилъ за него по-младата си сестра Каролина; въ 1805 билъ назначенъ главенъ началникъ на цѣлата конница. Въ 1805—6 се отличилъ при Аустерлицъ и Иена; зелъ Ерфуртъ. Въ 1808 влѣзлъ въ Мадридъ, нъ не добилъ испанския прѣстолъ, а билъ назначенъ на мѣстото на Иосифа Бонапарта краль на Двѣтѣ Сицилии и зацарувалъ въ Неаполъ. Управлявалъ доста разумно и се скаралъ съ Наполеона, който искалъ да експлоатира неаполитанското кралство. Ала зелъ участие въ войната прѣзъ 1812 и началствувалъ авангвардията. Слѣдъ отстжпването водилъ тайни прѣговори съ Англия и Австрия, нъ послѣ пакъ се прилѣпилъ до Наполеона; слѣдъ това постжпялъ двоесмислено, присъединявалъ се ту къмъ Наполеона, ту къмъ съюзницитѣ. Слѣдъ Наполеоновото връщане отъ Елба, отворилъ война Австрий; нъ разбитъ при Ферара (19-мартъ 1815) и пакъ при Толентино (20 апр.), той избѣгнжлъ отъ разбунтуваната си държава въ Франция. Слѣдъ Ватерло излѣзлъ съ нѣколко спослѣдници на сухо на неаполитанския брѣгъ, прогласилъ се краль и освободитель, нъ билъ уловенъ, осжденъ отъ военен сждъ и застрѣ-

ленъ. Виж. L. Gallais. *Histoire de Joachim Murat* (Парижъ. 1828) и Coletta. *Histoire des six derniers mois de la vie de Joachim Murat* (Пар., 1821).

Мюсе (Алфредъ *de Musset*). Отличенъ франц. поетъ (1810—1857); изучвалъ първенъ юриспруденцията, послѣ медицината, нъ скоро се отказалъ отъ всѣка професия, и се посвѣтилъ на литературата. Първитѣ му стихотворения сѫ написани подъ влиянието на романтизма, въ който царували тогава Хюго, Сентъ-Бйофъ и др. Нъ това влияние било прѣходно въ М-то творчество; той скоро почнѫлъ да си позволява иронически излѣзи противъ романтицитѣ (*Ballade à la lune*) и окончателно се раздѣлилъ отъ първитѣ си учители въ *Pensées secrètes de Raphael*. Слѣдъ романтическия периодъ настанѫлъ вторий периодъ, отбѣлѣженъ съ разочарованость и скептицизмъ: къмъ него се отнасятъ драматическитѣ поеми: *La Coupe et les Lèvres* и *A quoi rêvent les jeunes filles*, па и *Namouna*. Характерътъ на М-та поезия съвсѣмъ се мѣнява въ 3-я периодъ на творчеството му, когато слѣдъ лекомисленатa играливость на първата младость, той научва първата дълбока любовь, която станѫла рокова за цѣлия му животъ. Въ 1833 той се срѣщнѫлъ за пръвъ пѫть съ Жоржъ Зандъ — и дарбата му напълно заякнѫла подъ влиянието на страданието и страстьта. Нъ отъ когато Жоржъ Зандъ го напуснѫла за нищожния Д-ръ Пиджело, М. не можалъ да се излѣкува отъ своята *amour-passion*. Всичката М-ва понататъшна поезия отражава чувствуванията на неговата разбита любовь: *Rolla*, *les Nuits*, *Lettre à Lamartine*, романътъ *Confession d'un enfant du Siècle*, всички драми сѫ проникнѫти съ лични настроения, които придаватъ на М-то творчество обаянието на искреностьта. По-сетнѣ въ *Lorenzaccio*, *Caprices de Marianne*, *On ne badine pas avec l'amour* и др. драматически произведения, постоянната негова тема е властьта на разврата надъ човѣшката душа. Въ противоположность на други съврѣменни нему французски поети, М. не се отличава съ блесъкъ и колоритность на стиха и богатство на ритмата. Неговий стихъ, изобщо, е блѣденъ, незвученъ, — нъ понѣкога той се издига на височината на истинската поезия и се излива въ вдъхновена, дълбоко поетична форма: такъвъ е прочутий край на *Nuit de Mai*, дѣто става дума за самоотвержението на единъ пеликанъ; такъви сѫ станситѣ на *Lucie*, отдѣлни епизоди въ *Lettre à Lamartine*, *Souvenir* и нѣкои малки стихотворения. Вѫтрѣшно М-та поезия се отличава по песимизмъ, цинизмъ и безпрѣдѣлна нѣжность на душата. М. билъ избранъ за Академията въ 1852. М-тѣ трудове сѫ имали нѣколко пълни издания; между най-добритѣ е изд. въ 9 тома in-18 и изд. grand-in-8 (Garnier frères). Виж. Paul de Musset, *Biographie de A. de M.* (Парижъ, 1877) и Ж. Леметръ, *Théâtre de A. de M.* (1891).

Мюфтия. Въ Турция, мохамеданско духовно лице, което по чинъ отговаря на епископъ въ християнската църква; издава въ окрѫга си така-нареченитѣ *фетфи*, — рѣшения, съ които се опрѣдѣля правното прилагане на духовния законъ въ личнитѣ правоотношения. Изъ мюфтийското съсловие се избира върховний началникъ на всички улеми, главний м., който носи и името *шехъ-юлъ ислямъ*.

Н.

Ѻ въ церковнитѣ книги означава 50. Виж. *Словѣнски цифри.*

На. Химический знакъ на натрия (natrium).

Н. В. *(Nota Bene), лат.* (соб. зн. *забѣлѣжете* добрѣ). Бѣлѣжка; нѣщо, на което трѣбва да се обърне особено внимание.

Нааби или **Набъ.** Рѣка въ Бавария, лѣвъ притокъ на Дунавъ; 165 килом.

Набабъ (араб. *князъ).* Титла на индийскитѣ мохамедански князове.

Набавямъ си. Снабдявамъ се, доставямъ си.

Наблюдавамъ. Разглеждамъ внимателно, издирвамъ; надзиравамъ; вардѭ, слѣдѭ, съгледвамъ, подслушвамъ: — **Наблюдение.** Внимателно разглеждане; придобито отъ издирване слѣдствие. — **Наблюдатель.** Който наблюдава.—**Наблюдателенъ.** Внимателенъ, който всичко испитва; който служи за наблюдаване, който се отнася до тая работа.—**Набюдателность.** Свойство на наблюдателенъ.

Набоковъ (капитанъ). Русски офицеръ, останѫлъ въ служба на Източна Румелия слѣдъ русско-турската война въ 1877—78. Слѣдъ 9-и августъ **Н.**, който се навърташе въ Бургасъ, подигнѫ една буна въ тоя градъ съ цѣль да събори Регенството. Нъ буната се потуши тутакси и **Н.** останѫ съ живота си, само благодарение на обстоятелството, че бѣше русски подданникъ. По-късно, когато въ България царуваше вече князъ Фердинандъ, а Русия отказваше да го припознае, **Н.**, за да размири страната противъ княза, потегли тайно въ наето особено параходче *Георгиосъ* отъ Цариградъ съ чета отъ 45 души, отъ които 15 черногорци, и излѣзе на черноморския брѣгъ при Василикосъ, между Сезополъ и турската граница, на 23 среща 24 декемврия 1887. Ала още на 25 декем. четата биде разбита и **Н.** убитъ. Въ тая чета погинѫ и к-нъ Бояновъ (виж. това име). Прѣдмѣтътъ *четата на к-нъ Набокова* съставя единъ отдѣлъ въ пълков. Гюлмезовата книга *Капитанъ Узатисъ и убиването на Мадамъ Скобелева* (София, 1900, стр. 169).

Наборъ, *рус.* Набиране, събиране, съставяне войска.—**Наборенъ,** който се отнася до наборъ.

Набрежня, *рус.* Построенъ пѫть или улица по брѣгъ, ке.

Навара. Область въ сѣверна Испания; простр. 10,478 чет. килом. и население 320,000 жит.; съставяла часть отъ едно отдѣлно християнско кралство, въ което влизала и долна **Н.** или страна на сѣв. отъ Пиринеитѣ. Сегашната испанска область, населена повечето съ баски, съ гл. гр. *Памплона,* се пои отъ р. Бидасоа, Анецо и Ебро, изобилува съ вино, маслинено масло и жито. Нѣкогашното кралство **Н.** се образувало отъ така наречениѣ испански мар-

ки на Карла Велики, които въ врѣме на Каролинитѣ станжли самостоятелни. Въ 1512, Фердинандъ Католикътъ прѣзелъ Н. и ѭ присъединилъ на владѣнията си. Останжлата часть отъ наварското кралство минжла на Франция въ 1589, когато кралътъ ѝ възлѣзлъ на франц. прѣстолъ подъ името Хенрихъ IV.

Наваринъ. Гръцки градецъ, на юго-западния брѣгъ на Морея, въ обл. Месения, 43 килом. на юго-зап. отъ Каламата; 2,800 жит. Наваринский заливъ е прочутъ въ най-новата история по една морска битва, която станжла тамъ на 8 окт. 1825, и много помогнжла за освобождението на Гръция. Тая битва станжла съвсѣмъ случайно. Една русска, една английска и една французска ескадри крейсирували въ Архипелага за да побудѭтъ Турция по-скоро да испълни условията на лондонския договоръ отъ 7 окт.; съѭзнитѣ ескадри се показали прѣдъ наваринския заливъ, при входа на който се намирала на шпрингъ една турска флота, която състояла отъ 88 кораба, подъ началството на Мохаремъ-бея и Тахиръ-паша. Съѭзната флота състояла отъ 8 русски кораби подъ началството на графъ адмирала Хайдена, 11 английски подъ началството на сѫръ Ед. Кодрингтона и 7 французски, подъ началството на адмирала Рини. На 8 окт. отъ съѭзната флота се испратили при турцитѣ парламентйори, нъ турцитѣ ги посрѣщнжли съ орѫженъ огънь. Въ сѫщото врѣме се захванжла една прѣстрѣлка между единъ турски брандеръ и една английска фрегата. Другитѣ английски фрегати подтърждали съотечественицитѣ си, и прѣди съѭзната флота да сполучи да се нареди за бой, вече борбата се запалила по цѣлата линия. И отъ двѣтѣ страни се показало много мѫжество и неустрашимость; русската флота се покрила съ неувядаема слава; неопитната турска флота не могла да устои среща съѭзницитѣ и, още прѣди да настане нощьта, била токо-речи съвсѣмъ истрѣбена. Петдесеть кораби били изгорени или потопени; числото на убититѣ се простирало отъ 7,000 до 8,000. Съѭзнитѣ адмирали освободили пристанището отъ блокадата, и когато четире деня слѣдъ сражението пристигнжлъ въ Наваринъ Ибрахимъ-паша, намѣрилъ само остатки отъ това гибелно за турцитѣ поражение.

Навигация, *лат.* 1) Корабоплаване; мореходство. 2) Наука за корабоплаването. Виж. *Мореплаване.*

Навиотъ. Прѣдполагатъ че Н. е билъ едно отъ прѣдградията на Рама *(Биб.).*

Навло (гр. *наве*, корабъ). Прѣносна прѣвозна платка *(на корабъ).*

Наводнявамъ. Заливамъ, прѣпълвамъ мѣстность съ вода; прѣпълвамъ до излишъкъ; *глупавитѣ романи наводнихѫ литературата.* — Наводнение. Разливане на вода, която прихожда въ една мѣстность; порой, множество.

Навополсаръ. Вавилонски царь умр. въ 605 прѣди Р. Х. Билъ първенъ асирийски управитель на Вавилония, нъ по-сетнѣ влѣзлъ въ съѭзъ среща господаря си, Сарака, съ мидийския царь Клаксара, и прѣзелъ Ниневия слѣдъ двѣ-годишна обсада. Той основалъ второто

вавилонско царство, и се наслѣдилъ на прѣстола отъ *Навуходоносора II Велики*, въ чието врѣме вавилонското оржжие се прославило. Виж. *Навуходоносоръ II*.

Навплия. Гръцки градъ въ Пелопонезъ (Арголида), 44 килом. на юго-зап. отъ Коринтъ, на Навплийски или Аргосски заливъ; крайна станция на желѣзницата, която го свързва съ Атина; 4,600 жит. Н. е, слѣдъ Атина и Патрасъ, най-хубавий градъ на Гръция. Тя е правилно съградена; улицитѣ ѝ сж каменопослани и кжщитѣ ѝ изобщо иматъ хубавъ изгледъ. Близу до прѣградието *Пронна* стои колосаленъ лъвъ, паметникъ въздигнжтъ на баварскитѣ офицери, умрѣли въ Гръция. Силна крѣпость; отъ военната гледна точка, тя е най-важното мѣсто въ кралството. Страшнитѣ укрѣпления на крѣпостьта, на една канара, сж дѣло на венециянеца Морозини. На мѣстото, дѣто е билъ убитъ Каподистрия е сега църква св. Спиридонъ. Тоя градъ е служилъ нѣкога за пристанище на Аргосъ; турцитѣ го зели отъ венециянцитѣ въ 1815. Той е ималъ важно значение въ врѣме на възраждането на Гръция: отнетъ отъ турцитѣ въ 1823, той билъ отъ 1824 мѣстопрѣбивание на гръцкото правителство, и отъ 1823 до 1835 столица на кралство Гръция.

Навузарданъ. Навуходоносоровъ пълководецъ, който съсипалъ и ограбилъ Иерусалимъ *(Библ.)*.

Навутей. Благочестивъ израилянинъ отъ гр. Израелъ (близу до Самария), когото царь Ахаавъ погубилъ за да му завладѣе лозето, бащиното му наслѣдие, което той не склонилъ да отстжпи. Пророкъ Илия прѣдказалъ Ахааву, че кучетата щѣли да излочжтъ кръвьта му тамъ, дѣто билъ пролѣлъ Навутеевата кръвь; и пророчеството се испълнило. Навутеевото лозе е станжло пословично *(Библ.)*.

Навуходоносоръ I. Единъ отъ първитѣ царе на Вавилония. — **Навуходоносоръ II,** *Велики*, вавилонски царь, синъ на Навополасара, когото наслѣдилъ въ 605, умр. въ 562 прѣди Р. Х., прочутъ по завоеванията си: воювалъ среща Египетъ, разбилъ египетския краль Нехо на Евфратъ (604), и съ това унищожилъ египетското владичество въ Азия. По-сетнѣ, подчинилъ Иоакима, иудинъ царь; и вслѣдствие на нѣколко буни, съсипалъ Иерусалимъ, и турилъ край на иудиното царство въ царуването на Седекия (588), па и отвелъ жителитѣ му въ плѣнъ въ Вавилонъ. Финикиянетѣ му се подчинили доброволно, съ исключение на Тиръ, който устоялъ на една упорита обсада. Слѣдъ единъ походъ среща Египетъ, Н. се заловилъ да украси столицата си; и поне голѣма часть отъ градежитѣ — като напр. повисенитѣ градини, толкова прочути въ старо врѣме, които обикновено се приписватъ на митическата Семирамида, принадлежатъ нему. Слѣдъ неговата смърть (562 прѣди Р. Х.), нововавилонското царство се распокжсало, и въ царуването на Набонахида, който билъ влѣзлъ въ съжзъ съ лидийския царь Креза среща Персия, паднжло подъ Кировата власть (539 прѣди Р. Х.).

Навѣстявамъ. Спохождамъ, посѣщавамъ.

Нагайка, *рус.* отъ *тат.* Камшикъ, усуканъ отъ тънки ремички.

Нагара бурну. Носъ въ азиятска Турция, въ най-тѣсното мѣсто на Дарданелски протокъ, на сѣв.-ист. отъ развалинитѣ на Аби-

досъ. Нѣколко батерии запрѣщавать тамъ прѣминуването на прохода.

Нагасаки или **Нангасаки** (длъгъ носъ). Японски градъ, на западния брѣгъ на о-въ Кнусиу; 47,900 жит. Пристанището на тоя градъ е едно отъ седемьтѣ пристанища, отворени за другоземната търговия; то е отворено за европейцитѣ отъ 1854. Вносната търговия състои отъ памучни платове, метали и др., а износната отъ фарфорови издѣлия, коприна, оризъ и др. Въ околностьта на Н. има важни каменновжглищни рудници, въ *Такасима* (на разстояние 16 килом., при входа на залива, работени отъ 1868, и които доставятъ по 1000 тона на день) и въ *Карацу*.

Нагледно учение. Способъ да се прѣдава знание по истински прѣдмѣти, по образци, картини и и др. Н. у. е въ употрѣбение за най-малкитѣ дѣца. То става безъ книга. То води началото си отъ Лока Русо, и се е разработило отъ много най-нови педагози.

Наглъ. Нахаленъ, безсраменъ; оттука *наглость*.

Нагонъ. Чувството у животнитѣ, което отъ само себеси, безъ помощьта на наука или опитъ, *гони* сир. побужда животното къмъ нѣщо; — сжщото, каквото е *инстинктъ*.

Нагпуръ. Градъ въ английска Индия, бивша столица на бившо едноименно кралство (виж. *Бераръ*) и сегашно сѣдалище на управлението на Срѣдни Области, 500 килом. на сѣв.-ист. отъ Хайдерабадъ, и 970 килом. на юго-зап. отъ Калкута; станция на клона отъ Голѣмо-полуостровската желѣзница за Чатисгаръ; верѣдъ плодородно поле; 98,300 жит., отъ които 14,000 мохамедане, 2,500 християне и 140 парси. Н., голѣмъ, нъ грозенъ градъ, е основанъ кждѣ 1740. Памучнитѣ му платове не сж прѣстанжли да конкурираръ на памучнитѣ платове, които иджтъ отъ Англия. — Бившото кралство Н. е било махратска държава, планинска и гориста страна въ областитѣ Бераръ и Гандуанъ, 550 килом. на-длъжъ и 400 килом. на-ширъ. Основано въ срѣдата на XVIII-и вѣкъ, то е било нападано отъ англичанетѣ въ 1803, въ 1817, и окончателно присъединено на прѣдсѣдателство Бенгалъ въ 1853. То е населено отъ 3,000,000 хиндуси, потънжли въ дълбоко навѣжество.

Награда. Онова, що се дава нѣкому за добро поведение, или отъ благодарность за заслуга. — **Награждавамъ.** Давамъ награда, дарявамъ; обесщетявамъ: *днешний ми ловъ ме възнагради за вчерашния*.

Нагрубявамъ. Исказвамъ грубости, хокамъ.

Надавъ. Израилски царь, синъ Иеровоамовъ, наслѣдилъ баща си въ 954, и царувалъ само 2 год., когато билъ убитъ и прѣстола му похитенъ отъ Вааса *(Библ.)*.

Надеженъ. Който дава здрава надежда; вѣренъ.

Наджи. Плодовитъ и славенъ турски поетъ, бивши софта и сътрудникъ на *Терджумани-Хакикатъ*, дѣто много години сж работили всички турски книжовни сили. Н. минува за реформаторъ на турското стихотворство. Подъ влиянието на французскитѣ поети (Виктора Хюго, Ламартина), той написа и издаде нѣколко сбирки стихотворения, въ които се вижда смѣла фантазия. Той е готвилъ и една епопея на турскитѣ султани отъ Османа насамъ, нъ ранна смърть го скърши и той умрѣ въ 1893,

оплаканъ отъ цѣла Турция. **Н.** бѣше зеть на Ахмедъ Митхада (виж. това име).

Надзиравамъ. Нагледвамъ, наблюдавамъ. — **Надзиратель.** Нагледвачъ по длъжность. — **ство,** длъжность на надзиратель. — **Надзоръ,** *надзираване.* Нагледване, наблюдаване; **надзоренъ,** който се отнася до надзоръ. — **Надзорникъ.** Сѫщото, каквото е надзиратель.

Надиръ *(араб.)* Подножна точка, сир. точка въ небесния сводъ, която е право подъ краката ни и до която би допрѣла една отвѣсна линия, прѣкарана прѣзъ срѣдоточието на земята: *надирътъ е противоположенъ на зенита,* сир. надглавната точка, или точката, що се намира въ небето надъ главата ни *(Астрон.).*

Надлеженъ. Който се пада; до който се отнася, за който се касае; който се отнася до всѣкого частно. — **Надлежи.** Потрѣбно е, трѣбва.

Надмѣненъ. Високомѣренъ, надутъ, много горделивъ; оттука *надмѣнность,* свойство на такъвъ.

Надсонъ *(Семенъ Яковл.).* Русски поетъ, пѣвецъ на човѣшкитѣ страдания и на всеобщата скърбь (1862 — 1887). **Н.,** род. въ Петербургъ, происхождалъ, по дѣда си, отъ еврейски родъ; на 10 години останѫлъ сираче и отъ майка, както по-рано отъ баща; училъ се въ военно училище и въ 1882 излѣзлъ подпоручикъ; като такъвъ двѣ години служилъ въ Кронщатъ. Тоя билъ най-добрий периодъ отъ живота му, когато пръвъ пѫть почувствувалъ нѣкакво доволство и отразилъ свѣтлото си тогава настроение въ едно отъ малкото негови неотровени съ тежка мисъль стихотворения. Между това, той билъ страстно влюбенъ въ музиката: никога не се дѣлилъ отъ цигулката си.

Н. почнѫлъ да пише много рано; още въ 1878 едно негово стихотворение се напечатало въ *Свѣтъ.* Слѣдъ това той печаталъ стихове въ *Слово, Мисль, Отечеств. Записки* и др. Нъ военната служба много тежала на **Н.,** у когото още въ военното училище лѣкаретѣ констатирали началото на охтиката, та при първата възможность той си далъ оставката отъ нея (1884). Нѣколко мѣсеца билъ секретарь на в. *Недѣля,* нъ скоро гржднята му болесть зела такъва печална обратка, че приятелетѣ на поета, съ помощьта на единъ литературенъ фондъ, го испратили първень въ Висбаденъ, послѣ въ Ница. Нъ и топлий климатъ не помогнѫлъ, и въ 1885 **Н.** се върнѫлъ въ Русия пакъ боленъ. Отъ това врѣме до смъртьта си (въ $1^1/_2$ год.) той видѣлъ много хубави нѣща: популярностьта му продължавала да расте бързо, излѣзлата въ 1885 сбирка негови стихотворения се распродала тутакси, академията го наградила съ пушкиновската премия, илюстрованитѣ списания обнародвали портретитѣ му, множество съчувственици му испращали писма.

Нѣколко врѣме слѣдъ завръщането си отъ чужбина поетътъ живѣлъ въ Киевъ, дѣто и захванѫлъ да пише подлистници въ киевски вѣст. *Заря.* Това го въвлѣкло въ полемика съ единъ критикъ на *Новое Время,* Буренинъ, който обвинилъ поета въ присторена болесть, която му служила ужъ за прѣдлогъ да измолва помощи. Дълбоко поразенъ отъ тежкото, незаслужено обвинение, поетътъ нѣмалъ врѣме да отиде въ Петербургъ и да заведе дѣло за честь, и скоро починѫлъ въ Ялта. Тѣло-

то му било прѣнесено и погребено въ Петербургъ.

Въ течение на 10 години сбирката Н-ви стихотворения издържала 14 издания. Много негови стихотворения се обнародвали само слѣдъ смъртьта му. Правото за собственость на стиховетѣ му принадлежи, по завѣщание на автора, на литературния фондъ, на който той така стократно заплатилъ за поддържката. «Надсоновский капиталъ» на фонда съставя сега около 200,000 лева. Небивалата бърза сполука на Н., равна на която нѣма въ историята на русската поезия, мнозина сѫ приписвали на съчувствието къмъ нещастната сѫдба на безврѣменно-починѫлия поетъ, или сѫ ѭ зимали за единъ протестъ противъ клеветата, която отровила послѣднитѣ дни отъ живота му. Ала прѣминѫли сѫ единъ редъ години и сполуката на Н-тѣ стихотворения си остава прѣдишната. Ето защо сега търсѭтъ нейното обяснение въ самитѣ Н-ви стихове, толкова повече, че авторитетната критика малко се е занимавала съ Н., като се е отнасяла къмъ него, повечето, като къмъ второстепененъ поетъ. По чисто литературнитѣ качества на таланта си Н. е клонилъ къмъ лирическитѣ пориви, чужди на тенденцията. Най-главна чърта въ стиховетѣ му е набитостьта: да исказва съ малко думи много мисли; съ Н-та поезия ни е запозналъ малко Д. К. Поповъ. Между най-добритѣ Н-ви стихотворения въ хѫдожествено отношение споменуватъ: *На кладбище; Въ глуши;* прѣлестний *Отрывокъ изъ письма къ Н. В. Ватсонъ; Сбылося все; Нѣтъ, муза, не зови; Весной; Умерла моя муза* (послѣдното стихотворение е една отъ най-трогателнитѣ пиеси на русската поезия). — Единъ расказъ за Н-вия животъ, написанъ отъ Ал. Алтаевъ, и прѣведенъ на езика ни носи заглавието *За споменъ на С. Я. Надсона* (Ломъ, 1897).

Назаретъ. Палестинско село въ староврѣменна Галилея, въ земята на Завулоновото племе, 105 килом. на сѣв.-ист. отъ Иерусалимъ. Въ това село живѣяли родителетѣ на Исуса Христа, който сѫщо живѣлъ тамъ прѣзъ повечето врѣме отъ първитѣ си 30 години. Н., сегашний *Енъ-Насира,* е около 32 килом. на юго-ист. отъ Сенъ-Жанъ д' Аркъ и е расположенъ амфитеатрално на едно хубаво хълмисто мѣстоположение. Населението му, отъ 6,000 до 7,000 жит., е повечето християнско и състои отъ около 2,000 мохамедане, 2,000 православни гръци, 600 гръци униати, 1,500 латини или европейци католици, 200 маронити и стотина протестанти. Входътъ въ града е строго запрѣтенъ на евреитѣ.

Въ раннитѣ врѣмена на християнството, Н. е билъ занѣмаренъ отъ църквата. Тамъ не живѣлъ ни единъ християнинъ до Константиново врѣме. Градътъ длъжи всичката си сегашна важность на религиознитѣ спомени, които събужда името му. Християнетѣ сѫ се заселили тамъ постепенно. Поклонницитѣ въ Иерусалимъ, почнѫли да посѣщаватъ това мѣсто отъ VII-и вѣкъ. Н. станѫлъ цвѣтѫщъ градецъ въ врѣме на кръстоносницитѣ походи; нъ послѣ билъ нѣколко вѣка изоставенъ до 1620, когато емиръ Фахръ едъ-Динъ позволилъ на францисканцитѣ да въздигнѫтъ Благовѣщенския монастирь. Отъ тогава и до днесь християнското население се увеличава чувствително. Сега главната сграда въ тоя градъ е тоя католически мо-

настиръ, въздигнжтъ, споредъ едно благочестиво прѣдание, на самото мѣсто, дѣто ангелътъ извѣстилъ на Дѣва Мария, че ще добие синъ-Спаситель; ала и гръцитѣ сж въздигнжли, въ друга часть на градеца, една църква на мѣстото на благовѣщението. Освѣнь съпричествуѭщи сгради, на пѫтешественника показватъ една католическа църква съградена, казватъ, на мѣстото на «Иосифовия дюкянъ» и други подобни. Назорянкитѣ се славѭтъ съ хубостьта си *(Библ.)*.

Название. Име.

Назидавамъ. Учж, поучавамъ, давамъ духовно или нравствено наставление. — **Назидание**. Поучение, поучително слово. **Назидателенъ**. Поучителенъ, нравствено полезенъ. — **Назидатель-ка**. Наставникъ-ица, поучитель-ка; съвѣтникъ-ица.

Назначавамъ. Давамъ мѣсто, отреждамъ, опрѣдѣлямъ за една извѣстна цѣль. Оттука *назначение*.

Назорянинъ. Име, което давали на Иисуса Христа за прѣзрѣние, понеже Назаретъ е билъ едно незначително село въ единъ затънтенъ край на Палестина *(Библ.)*.

Назирей, евр. Име, което се е давало, съгласно съ стария еврейски законъ, на евреинъ или еврейка задължена по оброкъ да се въздържа отъ опивателни пития и да не си рѣже косата. Обричането траяло обикновено 8 деня, понѣкога мѣсецъ, а понѣкога и до животъ *(Библ.)*.

Наивенъ, *лат.* Простодушенъ, простосърдеченъ, простъ: *дѣцата сж наивни.* Отъ тука **наивность**, простодушие, простосърдечие. Често наивностьта е слѣдствие на глупость.

Наименувамъ. Именувамъ, давамъ име, наричамъ. — **Наименование**, име.

Наинъ. Едно селце въ Галилея, споменжто само въ Нови-Завѣтъ; въ него Иисусъ съживилъ умрѣлия синъ на една вдовица. То сжществува и сега подъ сжщото име и е около 5 килом. на юго-зап. отъ Таврь *(Библ.)*.

Найденовъ (Иванъ). Отличенъ български учитель, публицистъ и единъ отъ виднитѣ дѣйци по церковния въпросъ, род. въ 1834 въ Казанлъкъ. Първенъ се училъ въ родния си градъ, дѣто 6 години билъ и учитель. Слѣдъ кръмската война, а именно въ 1855, отишелъ въ Цариградъ, дѣто скоро билъ поканенъ за пѣвецъ въ българската църква на Фенеръ; въ сжщото врѣме Хр. Тъпчилещовъ (виж. това име) го настанилъ да се учи въ гръцкото така-наречено и до днесь *Велико Народно* училище. Слѣдъ три години Н. билъ поканенъ за учитель въ българското училище по прѣпоржката на П. Р. Славейкова и на негово мѣсто. Прѣзъ врѣме на учителствуването си, той изучилъ турския и французския езици, стъкмилъ нѣколко кратки учебници — *Кратка Числителница, Французско-Български Разговорникъ* (Цариградъ, 1858, книгопечатница на Д. Цанковъ и Б. Мирковъ, стр. 130 въ 8°) и др. Българското училище на Фенеръ служеше въ онова врѣме, когато Цариградъ бѣше политический центръ на българетѣ, да приготвя българчета отъ всички краища на отечеството ни за по-високо образование въ чужди училища,—каквито тогава, както дори още и сега, нѣмаше въ тогавашнитѣ български вилаети. Прѣзъ това училище сж минжли много съврѣменни дѣйци въ България, които сж ходили на учение въ цариградскитѣ училища (медицинското, Робертъ

Колежъ, Лицея и др.), въ Русия, Австрия, Сърбия, Франция и др. и г-тъ Н-тѣ заслуги като вѣщъ учитель въ фенерското българско училище сж многоцѣнни. Български, старобългарски, математика, турски бѣхж прѣдмѣтитѣ, които прѣдаваше той въ това училище, поставено подъ неговото ржководителство и много години наредъ нашото едничко огнище на просвѣщението въ столицата на Турция.

Въ 1869, Н. почнж да издава седмиченъ вѣстн. *Право*, вѣстникъ за политически, обществени и книжовни работи. Прѣзъ първата годишнина той редактираше тоя вѣстникъ заедно съ Хр. Стоянова (виж. това име). *Право*, което зимаше живо участие въ народо-церковнитѣ ни въпроси, бѣ спирано много пжти отъ правителството по за 1—2 и три мѣсеца, освѣнь всѣкимѣсечното токо-речи влачене на редактора му въ писалището на печата, за да дава обяснения по съдържанието на разни статии и дописки. Прѣзъ декемврия 1873 *Право*, както Славейковата *Македония*, биде унищожено отъ правителството, защото турскитѣ власти бѣхж уловили нѣкои дѣйци и дѣла на революционнитѣ комитети, и 6 мѣсеца слѣдъ смъртоносния ударъ на *Право* Н. доби разрѣшение да издава новъ вѣстникъ, *Напрѣдъкъ*, който се продължи до обявлението на русско-турската война въ 1877. Въ тия два вѣстника доброволни сътрудници на г. Н. бѣхж: *Св. Миларовъ*, *С. С. Бобчевъ*, *Петръ Ивановъ*, *Н. Михаиловски* и др. Два пжти *Напрѣдъкъ* биде спиранъ отъ цензурата за Миларовия остръ езикъ: веднжшъ за една драма въ стихове, напечатана като подлистникъ, подъ заглавие *Падането на Цариградъ*, въ която завоевательтъ Мохамедъ II се наричаше *Сура Ламя*, а втори пжтъ по въпроса за промѣнението облѣклото на българското духовенство, въпросъ подигнжтъ отъ грѫцката патриаршия. Едно понятие за испитнитѣ, на които бѣше изложенъ Н., като българинъ-вѣстникарь по онова врѣме, ни дава Ст. Бобчевъ въ *Българска Сбирка*, год. II, кн. 5, въ статията си *Иванъ Найденовъ — Неговътъ 17-дневенъ затворъ въ Цариградъ* (страница изъ историята на българския периодически печатъ). Тогавашното вѣстникарство бѣше тежко и пълно съ опасности занятие, независимо отъ това, че единъ вѣстникарь нѣмаше отъ нийдѣ никаква парична помощь, а расчиташе на малкото си абонати, — най-много около хилядо, отъ които едни не плащахж редовно, а нѣкои и никакъ не плащахж.

При обявяването на русско-турската война, както другитѣ български вѣстници въ Турция, така и *Напрѣдъкъ* биде унищоженъ отъ турското правителство. Прѣзъ послѣднитѣ двѣ години на вѣсникаруването си, Н. испълняваше длъжностьта капу-кехая на Екзархията прѣдъ Високата Порта, и въ началото на войната (1877) биде заточенъ заедно съ екзарха Антима, Георги Груева и др. въ Ангора. Амнистията, прѣдвидена отъ Санъ-Стефанския договоръ, му върнж свободата слѣдъ 10-мѣсечно заточение. Прѣзъ врѣме на заточението му бѣ ограбена печатницата му. Прѣзъ май 1878 той се прибра въ Казанлъкъ, дѣто слѣдъ мѣсецъ биде назначенъ помощникъ-окржж. управитель, и слѣдъ два — окржж. управитель. Въ 1879 биде прѣмѣстенъ за такъвъ въ Карлово, а въ 1880, като се нареди румелийското управление, биде назначенъ

префектъ въ Т.-Пазарджикъ, дѣто стоя цѣли 6 години. Прѣзъ 1885 биде прѣмѣстенъ за такъвъ въ Хасково, а отъ тамъ, слѣдъ 6 септемврия (Съединението) пакъ въ Т.-Пазарджикъ. Назначенъ отъ София за окржж. управ. въ Рахово, той прѣди да замине за Рахово, замѣстваше приврѣменно отъ нѣнѣколко деня окржж. управ. въ Пловдивъ, дѣто го и завари 9 августъ 1886 (виж. *Августъ 9)*. На другия день отъ прѣврата той биде арестуванъ, а послѣ отчисленъ. Слѣдъ 2 години Екзархията му повѣри управлението и надзора на одринскитѣ български училища. Отъ тая служба той се оттегли въ Пловдивъ на скромна пенсия слѣдъ четире години. Като чувствуваше още енергия и навикнжлъ на трудъ, старий дѣецъ въ продължение на 3 години занимава́ длъжностьта помощникъ на пловдивския кметъ. Н. е билъ още училищенъ настоятель, а въ 1896 напечата прѣвода си *Азбуките на Работника* отъ Ed. About. Казватъ, че има и други ненапечатани прѣводи (Иречековата *Българска История)* и една автобиография, която освѣтлява всичкитѣ движения на цариградскитѣ българе по церковния въпросъ и съдържа любопитни епизоди изъ Н-вия 22-годишенъ цариградски животъ.

Найзидлерско езеро *(Neusidler see)*. Езеро въ западна Унгария, между комитати шопронски и мошонски, покрива едно пространство отъ 330 чет. килом., а съ югоисточното си блатисто продължение —Ханшагъ, е токо-речи два пжти по-голѣмо. Чрѣзъ Ханшагъ се съединява съ Раабъ и Дунавъ. Много потоци се стремѣтъ къмъ него. Богато е съ риба и диви птици. На сѣверния му брѣгъ се намира градецъ Neusidl am See (около 3,000 нѣмци). Въ 1865 това езеро токоречи съвсѣмъ прѣсъхнжло, нъ до 1876 то достигнжло до прѣдишната си голѣмина.

Найса *(Neisse)*. Име на двѣ германски рѣки, лѣви притоци на Одеръ: Глацерска Н. мие Глацъ и Найса, важна стратегическа линия, 195 килом.; Горлицка Н., извира въ Чехия, мие Цитау (Саксония), Горлицъ, Мускау (Силезия), и се влива въ Одеръ, при Шиедо, въ Брандебургъ, корабопл. само 15 килом. отъ Гюбенъ, 225 килом.

Найса *(Neisse)*. Прусски укрѣпенъ градъ (обл. Силезия), на р. Глацерска Н., 46 килом. на юго-зап. отъ Опелнъ; 21,839 жит. Фабрики за машини, химич. произведения, тютюнъ. Съ новитѣ си укрѣпления, Н. е военно мѣсто отъ първа важность. Арсеналъ, военно училище. Французетѣ прѣзели Н. въ 1807. Тоя градъ е билъ столица на старо княжество, подаренъ въ 1201 на бреславлския епископъ; по бреславлския миръ въ 1742, южната часть на това княжество се дала на Австрия, а сѣверната на Прусия. Забѣлѣжителна е църквата Св. Яковъ отъ XV-и вѣкъ.

Найса *(Neisse)*. Градъ въ рейнска Прусия, близу до лѣвия брѣгъ на Рейнъ, съ който го скача р. Ерфтъ, 6 килом. на юго-зап. отъ Дюселдорфъ; 20,100 жит. Главното житно тържище за рейнската область. Фабрики за вълнени и други платове, капели и др. Крѣпость.

Найстрелицъ *(Neustrelitz)*. Столицата на велико дукство Мекленбургъ-Стрелицъ, между езера Циркско и Гламбекско, 96 килом. на сѣв.-зап. отъ Берлинъ; вжзелъ на желѣзници; 10,345 жит. Парни

мелници, машиностроителни фабрики, сирене, консерви. Търговия главно съ брашно и дърва. Прѣзъ Циркско езеро Н. се съединява корабопл. съ Елба. Дворецъ дорийски и римски стилъ. Два килом. на югъ отъ града е *Алтстрелицъ*, съ най-голѣмото тържище за коне въ дукството. Н. е построенъ въ 1726 на мѣстото на една стара крѣпость.

Найщатъ *(Neustadt)*. Прусски градъ (Силезия), 60 килом. на юго-зап. отъ Опелнъ; 15,000 жит. Фабрики за вълнени и ленени платове.

Найщатъ *(Neustadt)*. Баварски градъ, въ рейнската область, 16 килом. на сѣв. отъ Ландау; 12,000 жит. Лозарство, фабрики за хартия, платно и др.

Найщатъ. Австрийски градъ, 45 килом. на югъ отъ Вѣна, съ която се съобщава по желѣзница и каналъ; 13,500 жит. Машиностроителни и др. фабрики. Военна академия; хубава библиотека. Бенедиктински монастирь.

Найщатъ-Магдебургъ. Прусски градъ, саксонска область, минува за прѣдградие на Магдебургъ; 30.000 жит.

Наказание. Въ *юридич. смисълъ* — тегло, което се опрѣдѣля отъ законитѣ на нарушителя на положителенъ законъ. Н. трѣбва да гони нѣколко цѣли: то трѣбва да бжде примѣрно, сир. заплашително за другитѣ, и исправително.

Наклеветявамъ. Казвамъ клевета, обвинявамъ нѣкого въ нѣщо, което не е било. Виж. *Клевета.*

Наклонявамъ. Навождамъ. Въ *грам.* начинъ, по който се изражаватъ дѣйствията и отношенията на дѣйствията къмъ лицето, което дѣйствува: у насъ сж приети четире (4) наклонения: изявително, условно, повелително и подчинително. — **Наклоненъ.** Наведенъ, расположенъ. — **Наклонность.** Расположение, влѣчение, охота, дарба.

Накоженъ. Който е на кожата, който се намира на повръхностьта на тѣлото: *накожна болесть.*

Наксосъ, сега **Наксия.** Най-голѣмий, най-хубавий и най-плодородний отъ Цикладскитѣ о-ви, кждѣ юго-источния край на тоя купъ острови, на срѣдъ пжть между брѣговетѣ на Гръция и Мала Азия; 49 килом. на юго-ист. отъ Сира; най-голѣма дължина около 32 килом. и най-голѣма ширина 22; простр. 448 чет. килом.; по голѣмата часть отъ повръхностьта на о-ва е планинска; 12,000 жители. Наксосското вино е било прочуто въ старо врѣме, както и сега. Н. още се слави съ офалта или офита (единъ видъ мраморъ). Гл. градъ на о-ва е *Наксосъ,* съ 5,000 жит., на сѣв.-зап. брѣгъ, мѣстопрѣбивание на грѫцкоправославенъ и грѫцкокатол. епископи. Между старинитѣ на Н е една прочута елинска кула, и една недовършена колосална фигура, 10 метра дълга, която още се намира въ една староврѣменна мраморна каменодѣлня, и която туземцитѣ всѣкога сж наричали Аполоновата фигура. Островътъ е билъ прочутъ въ сказанията за Вакха (Бахуса), и особено въ сказанията за Ариадна; въ честь на Бахуса имало въздигнжти храмове и ставали пишни празденства. Н. е билъ опустошенъ отъ персянитѣ въ 490 прѣди Р. Х., и слѣдъ завоеванието на Цариградъ отъ латинитѣ, станжлъ венециянско херцогство, което траяло повече отъ $3^1/_2$ вѣка (1207—1566).

Налешковичъ (Николай *Naljeskovic)*. Хърватски поетъ и астрономъ (около 1500—1583), единъ

отъ прѣдставителетѣ на златния вѣкъ на Дубровникъ (виж. това име). Негово съчин. *Dialogo sulla sfera del mondo* е издадено въ 1579. Писалъ е комедии, пасторали, пѣсни. Съчиненията му сж напечатани въ V-и томъ отъ *Stari pisci hrvatski*, издавани отъ загребската академия.

Наливочни *животни*. Сжщото, каквото е инфузори.

Наложница. Държанка: жена, която живѣе сжпржжески съ единъ мжжъ безъ да е вѣнчана съ него.

Намѣрявамъ. Имамъ намѣрение, тъкмѭ, кроѭ да сторѭ нѣщо. Оттука *благонамѣренъ*, съ добро намѣрение, съ добъръ омисълъ; *злонамѣренъ*, съ лошо намѣрение.

Намазъ, *тур.* Мохамеданска всѣкидневна молитва. — На мохамеданетѣ се заповѣдва да правѭтъ н. по петь пжти на день: зарань, на пладнѣ, по икиндия, кога захожда слънцето и кога да си лѣгатъ. **Н.** състои отъ опрѣдѣлени формули и съобразни съ обстоятелствата стихове отъ Корана. Тая молитва се придружава съ нѣкои тѣлодвижения, които се правѭтъ едно слѣдъ друго, както напр. покланяне, навождане челото до земята, туряне ржцѣтѣ при ушитѣ, гледане назадъ прѣзъ плещитѣ и др. т. Виж., на рус., А. Мюллеръ, *Исторія Ислама* (СПБ., 1895, т. I, стр. 216—219).

Намюръ (фламанск. **Нюменъ**). Белгийски градъ, ц. на едноименна область, 56 килом. на юго-ист. отъ Брюкселъ, при вливането на Сомбра въ Маасъ; кръстопжть на желѣзницитѣ отъ Брюкселъ за Арлонъ, отъ Намуръ за Тирлмонъ, отъ Шарлроа за Лиежъ и отъ Лиежъ за Незиеръ (Франция); 27,540 жит. Освѣнь желѣзницитѣ, Самбра и Маасъ и тѣ служатъ много на търговията. Важната индустрия на града е ножарството; фабрики за оржжия и др. Арсеналъ, библиотека, музей, институтъ за глухо-нѣми, театръ и др. Централенъ исправителенъ затворъ за женитѣ. Съборна пръква, дѣто е гробътъ на донъ Жюана австрийски. **Н.** е билъ прѣзиманъ нѣколко пжти отъ французетѣ (1692 — 1746 — 1792—1794).—Обл. **Н.** има простр. 3,660 чет. килом. и 333,761 жит. на които езикътъ е французский ез. Земята, поена отъ Маасъ и Самбра, е плодородна; скотовъдство. Металургически заводи.

Нангасаки. Виж. **Нагасаки.**

Нанкинъ *(Южна столица)*. Китайски градъ, сѣдалище на управл. на обл. Киангъ-Су, 250 килом. на сѣв.-зап. отъ Шанхай, 1075 килом. на юго-ист. отъ Пекинъ и 1220 килом. на сѣв.-ист. отъ Кантонъ, на дѣсния брѣгъ на долни Янгъ-тсе-Киангъ; 130,000 жит. **Н.** значи *южна столица*, както Пекинъ значи *сѣверна столица;* той е билъ наистина столица въ царуването на династията на Мингитѣ (отъ 1368 до 1644 отъ нашата ера) и е билъ много врѣме най-многолюдний градъ на свѣта: когато столицата се прѣнесла въ Пекинъ, градътъ билъ 30 килом. околовръстъ и населението му наймалко 800,000 жит. Нъ страшната буна на тайпингитѣ нанесла смъртенъ ударъ на **Н.** Градътъ билъ зетъ съ пристжпъ отъ бунтовницитѣ, на 28 апр. 1853, и, въпрѣки всичкитѣ усилия на имперскитѣ войски, тѣ го държали до 7 юл. 1864; вице-краль Тсенгъ-Кау-фанъ го зелъ тогава, слѣдъ сполукитѣ на майоръ Гордона надъ бунтовницитѣ въ околностьта, съ пристжпъ и въ борбата той билъ съсипанъ до основа; тайпингский водитель

погинжлъ отъ своята си ржка въ палата си, въ който билъ живѣлъ 11 години, и останжлитѣ тайпинги били прѣкарани прѣзъ сабята. Между разоренитѣ сгради била прочутата фарфорова кула, 9-етажна сграда, въздигнжта отъ императора Юнглота въ паметь на майчинитѣ му добродѣтели и съградена въ 19 години (1413—1432). **Н.** се подигнжлъ отъ развалинитѣ си, нъ безъ да достигне прѣдишното си величие и блесъкъ. Сега той е важно военно срѣдоточие и има фабрика за топове и арсеналъ. Градътъ има много фабрики за памучни платове, които още носѣтъ името *нанкини;* учени заведения; библиотеки, печатници и др — **Н.** е бомбардиранъ въ 1842 отъ англичанетѣ, които тамъ подписали търговския договоръ, който имъ отворилъ тия страни.

Нансенъ (Фритйофъ *Nansen).* Знаменитъ норвежски изслѣдователь на най-крайнитѣ полярни страни и отличенъ биологъ, род. близу до Християния въ 1861. Първий потикъ да се развие у **Н.** страстьта за изслѣдване полярнитѣ области дало първото негово 4-мѣсечно пжтуване като 20-годишенъ момъкъ по Ледовити океанъ. Прѣзъ това пжтуване той убилъ въ Гринландия 500 тюлена и 14 бѣли мечки. Приетъ докторъ отъ християн. университетъ въ 1881 и назначенъ въ 1882 хранитель на бергенския музей, **Н.** издалъ капитални трудове по анатомията и хистологията и съ изслѣдванията си разрѣшилъ нѣколко важни въпроси по тоя клонъ отъ науката. Нъ стремлението му да изслѣдва полярнитѣ страни, което дремело въ врѣме на увлѣчението му отъ биологическитѣ въпроси, се пробудило най-сетнѣ съ такъва сила, че накарало **Н.** да промѣни мирния трудъ на кабинетенъ ученъ съ пълния съ приключения и опасности животъ на арктически пжтешественикъ. За пжтуванията си той се приготвилъ въ 1886—87 чрѣзъ дълги екскурзии по планинитѣ. Слѣдъ това той си постави голѣмата и мжчна задача — да мине прѣзъ цѣлото ледено плато на Гринландия отъ източния ѝ брѣгъ до западния. Тоя походъ той и извърши въ една година (1888—89), като и направи всичкитѣ потрѣбни научни наблюдения. Тоя **Н**-въ подвигъ и важнитѣ му резултати за науката (географията, геологията, метеорологията и климатологията) високо се оцѣнихж. Плодъ на тоя походъ бидохж капиталнитѣ произведения: *На ледоветѣ прѣзъ Гриландия* — описание на похода и *Животътъ на ескимоситѣ* — описание на бита на кореннитѣ обитателе на Гринландия.

Едвамъ свършилъ тия литературни трудове, **Н.** се подпрѣтнж да се приготви за единъ още посмѣлъ и грандиозенъ походъ въ областьта на сѣверния полюсъ; той бѣше рѣшенъ ако не стигне до полюса, поне да проникне въ тайната на съсѣднитѣ страни. Извѣстно е, че слѣдъ нещастието на парахода *Жанета* (виж. *Бенетъ),* който загинж (1881) уловенъ отъ ледоветѣ до Врангелова земя, Норденшйолдъ писа, че полюсътъ трѣбва отъ сега нататъкъ да се има за недостигаемъ. Ето защо **Н.** напрѣгнж огромно умствениитѣ и физическитѣ си сили, за да се приготви за полярния походъ. Знайци твърдѣжтъ, че ни единъ корабъ не билъ натъкменъ за подобно пжтуване по-добрѣ отъ **Н**-вия корабъ *Фрамъ* и пжтуването се извърши

напълно благополучно. Норвежкото народ. събр. гласува за похода, който трая 3 години, 280,000 лева, послѣ дойдохж на помощь много частни лица (главно норвежци) и изобщо се състави една сума отъ около половина милионъ лева. *Фрамъ* бѣше малъкъ тримащовъ корабъ, съ вмѣст. само 400 тона, нъ удивително яко построенъ, за да устоява на напора на ледоветѣ, и снабденъ съ храна за петь години. Съ 12 вѣрни другаре **Н.** потегли на тоя корабъ отъ Християния на 12 юн. 1893, а на 23 юл. сжщата година отплува отъ послѣдната точка на цивилизувания свѣтъ, Хабаровъ носъ. Слѣдъ това три години за похода нѣмаше никаква вѣсть. На 20 юл. 1896 върнж се въ отечеството си **Н.** съ лейтенантъ Иохансена, а на 27 юлия и *Фрамъ* съ останжлитѣ участници въ похода, който се извършилъ по **Н**-вия планъ. На 10 септ. 1893 на 78°50′ с. ш. и 133°37′ източ. дл. кораба оставили яко да замръзне въ леда, и ледътъ въ плаването си понеслъ *Фрамъ*, както се и смѣтало, по посока къмъ сѣв.-зап. Условията на това плаване прѣмного благоприятствували на разнитѣ важни наблюдения по метеорологията, астрономията, океанографията, ботаниката, зоологията и др. На 18 юн. 1894 *Фрамъ* достигнжлъ 81°52′ с. ш.; на 21 дек. 82°, на 24 дек. 83° и слѣдъ нѣколко деня 83°24′.

Като прѣдвиждалъ, че *Фрамъ*, увличанъ отъ течението, не ще сполучи да достигне желаемитѣ сѣверни широчини, **Н.** рѣшилъ да напусне кораба и да се опита по леда да се промъкне по-къмъ сѣвѣръ. Затова **Н.** съ лейтенантъ Иохансенъ и съ 28 кучета, 3 шейни и храна за 110 деня оставили *Фрамъ* на 2 мартъ 1895 на 83°59′ с. ш. и 102°27′ ист. дл. Пжтуването имъ се извършило при исключително тежки условия: на 26 мартъ 1895 **Н.** съ спжтника достигнжли 93° източ. дл. и 86°14′ с. ш. сир. проникнжли въ областьта на сѣверния полюсъ 3° широчина по-далечъ отъ всички прѣдишни пжтешественици. Тѣ били само 360 килом. отъ полюса. Ала трѣбвало да ударжтъ назадъ. Тѣ се убъркали между замръзнжлитѣ пустини (часовницитѣ имъ спрѣли и тѣ само не точно могли да опрѣдѣлжтъ положението си), слѣдъ като убили послѣднитѣ си кучета и нѣмали ни храна ни облѣкло, **Н.** и Иохансенъ вървѣли право прѣдъ себе си, като се хранили съ тюлени и съ бѣли мечки, и като се срѣщали по нѣколко пжти на деня лице съ лице съ смъртьта. Най-сетнѣ, на 5 юн., 461 деня слѣдъ като оставили *Фрамъ*, тѣ се намѣрили, като по чудо, съ Джаксъновия походъ, който изслѣдвалъ Францъ-Иосифова Земя. Слѣдъ мѣсецъ и половина параходътъ *Уинужртъ*, който докаралъ потрѣби на тоя походъ, прѣнесе **Н.** и другаря му въ отечеството имъ. Понататъшното пжтуване на *Фрамъ* се извършило и то сполучливо; на 4 октом. 1895 корабътъ достигнжлъ най-голѣмата с. ш. 85°57′ (токо-речи цѣлъ градусъ по-малко отъ достигнжтата отъ **Н.**) и 66° ист. дл. Скоро и *Фрамъ* се завърнж въ Норвегия, както се смѣташе, откъмъ Шпицбергенъ.

Като резултатъ на похода **Н.** откри въ *областьта на географията* новъ островъ въ сѣверната часть на Карско море, а сжщо и нѣколко острова около брѣговетѣ на Сибиръ и установи неточностьта на Таперовата харта; *по геологията*

констатира факти, които опровергаватъ прѣдишното прѣдположение, че въ сибирската ниска страна никога не е имало ледници; откри по *биологията*, че въ най-крайния сѣверъ нѣма никакъ органически животъ и че самитѣ прѣлѣтни птици и други госте отъ животното царство далечъ не стигатъ до достигнжтитѣ отъ похода ширини; по *океанографията*, че на сѣв.-зап. отъ Ново-Сибирскитѣ острови се намира едно море, чиято дълбочина понѣйдѣ достига до 3,800 метра. Една забѣлѣжителна особеность на това до **Н.** неизвѣстно море е тая, че температурата на горното течение до 200 метра дълбочина е —1½ град. Ц., а подъ това студено течение температурата на водата достига дори +1½ град. Ц. *По астрономията и мореплаването* **Н.** расшири свѣдѣнията за земния магнетизмъ. Самъ **Н.** вижда като главенъ резултатъ отъ похода си това, че той намѣри едничкия вѣренъ пжть и способъ да се достига до най-горнитѣ сѣверни ширини.

Чествуванията на **Н.** въ отечеството му слѣдъ завръщането му отъ похода, достигнжхж до нечувано-грандиозни размѣри; па и въ чужбина той станж прѣдмѣтъ на високи отличия, биде избранъ членъ-кореспондентъ на парижката Академия и др.; въ 1897 биде назначенъ професоръ на зоологията въ християн. университетъ; и въ началото на сжщата година прѣдприе едно пжтуване по Европа и по Съединенитѣ Държави въ Америка, дѣто държа бесѣди, които имахж за прѣдмѣтъ дивната му епопея. Тая епопея той написа и въ разказъ. Разказътъ се появи първенъ въ англ. вѣст. *Дейли Кроникъ*, който му заплати за него 250,000 лева; отпослѣ се обнародва въ единъ томъ, прѣведенъ и на франц. подъ загл. *Vers le pôle* (Парижъ, 1897, in-8-o); въ български прѣводъ отъ 14-о франц. издание тоя расказъ носи заглавие *На сѣверния полюсъ* (Русе, 1898, стр. 359, прѣводъ на Ст. Русевъ). Съ **Н**-та личность и дѣятелность запознава читателя и книгата *Фритйофъ* **Н.**, съставена отъ Брегера и Ролфсена и издадена сжщоврѣменно на дански, шведски, английски, нѣмски и русски (русский прѣводъ на А. П. Ганзенъ, СПБ., 1896).

Нанси. Французски градъ, нѣкогашна столица на лоренското херцогство, ц. на мйортенско-мозелски департ., 280 килом. (353 килом. по желѣзн.) на ист. отъ Парижъ, на Мйорта (дѣсенъ притокъ на Мозель) и на канала отъ Марна за Рейнъ; на желѣзницата отъ Парижъ за Страсбургъ, и съ нѣколко желѣзноп. клонове; 87,100 жит. — Университетъ, духовна академия, протестантска и израилска консистории, съборна църква, академия Станиславъ (основана въ 1750), площадъ Станиславъ (украсенъ съ градския домъ, епископията, театра, съ статуята на краль Станислава), ботаническа градина, естествено-историч. музей, хждоществ. и археологич. музей, библиотека (70,000 т.) и др. Прочути златошити работи, фабрики за земедѣлчески орждия и др. Търговия съ жито, вино, кожи, вълна. — **Н.**, основанъ въ XII-и вѣкъ, билъ до 1766 столица на лоренското или лотарингското херцогство. Той дължи главнитѣ си заведения на краль Станислава, тестя на Луи XV.

Нантъ. Французски градъ, ц. на департ. на Долна-Лоара, 335 (390 по желѣзн.) килом. на юго-

зап. отъ Парижъ, на дѣсния брѣгъ на Лоара и 60 килом. отъ морето; на желѣзн. отъ Парижъ за Сенъ-Назеръ, и съ желѣзници за Ренъ, Сегре, Бордо, Порникъ; 122, 580 жит. Н. е повечето търговски отколкото индустриаленъ градъ; ала произвожда прочути памучни платове, и оптически и математически инструменти. Вносната му търговия състои отъ захарь, кафе, оризъ, пиперъ, каменни вжглища; износната — отъ жито, брашно, солена риба, прѣчистена захарь. Градътъ има хубави квартали. Забѣлѣж. сж: съборната пръква Св. Петръ, дѣто се издига великолѣпенъ мавзолей на Франсоа II, театрътъ и др. Доста голѣма библиотека (200,000 т.), ботаническа градина, естеств.-историч. музей. Хидрографическо училище, второст. медицинско училище. — Н. е билъ вече важна столица на *намнетитѣ* въ Цезарево врѣме. Той е билъ напразно обсажданъ отъ Ивана Безземни (1213), отъ англичанетѣ (1343). Хенрихъ IV подписалъ тамъ *Нантския едиктъ*, въ 1598, който давалъ на протестантитѣ правото на свободно вѣроисповѣдане и имъ отварялъ общественитѣ служби. Тоя едиктъ билъ отмѣненъ отъ Луи XIV-и, на 5 окт. 1685.

Нанчо Пеневъ Поповичъ. Забѣлѣжителенъ български благодѣтель, шуменецъ, съ чиито срѣдства е основана и се поддържа (отъ 1890/91 учеб. год.) шуменската *Общинска и Нанчова Дѣвическа Гимназия.* Нанчо, синъ на шуменецъ Пенйо Поповичъ, грамотенъ човѣкъ и заможенъ кожухарь, билъ род. въ Шуменъ въ 1818. Той билъ доста ученъ за врѣмето си; училъ се първенъ въ българското училище, дѣто се прѣдавало церковно-славѣнски, а послѣ нѣколко години въ тогавашното гръцко училище. Н. станжлъ отличенъ търговецъ манифактураджия въ родния си градъ и пъргавъ, събуденъ и родолюбивъ българинъ; нъ билъ принуденъ, за да се спаси отъ турцитѣ, да бѣга въ Влашко. Това се случило когато билъ на 27-годишна възрасть. Отказътъ му да се потурчи, за да се ожени за една хубавица ханъмка, сестра на една пашовка, страстно влюбена въ него, турилъ живота му въ опасность въ Шуменъ и той забѣгнжлъ.

Въ Румжния Н. станжлъ меситинъ, прѣзъ кръмската война ржководилъ сполучливо търговското заведение на Хр. Георгиевъ (братъ на *Евлогия Георгиевъ)* и слѣдъ това управлявалъ за обща смѣтка една мушия; съдружницитѣ посетнѣ наели нѣколко мушии, отъ които се обогатили.

Слѣдъ 30-годишно отсжтствие Н. се прѣстрашилъ и пръвъ пжть посѣтилъ родния си градъ въ 1874; прѣзъ 1880 той ходилъ пакъ въ Шуменъ, та поживѣлъ въ свободна България; прѣзъ 1882 той прѣсѣдѣлъ въ Шуменъ цѣла зима; и въ началото на 1883 починжлъ въ Румжния.

Н., който умрѣлъ незадоменъ, оставилъ по завѣщание имота си на роднинитѣ и на съгражданетѣ си. Всичкий му имотъ възлизалъ на 27,000 наполеона; отъ тѣхъ 7,000 напол. оставилъ на роднинитѣ си, а 20,000 напол. на Шуменъ за дѣвическо училище.

Коститѣ на тоя шуменски благодѣтель се прѣнесохж въ Шуменъ въ 1895, и всрѣдъ града му се въздигнж единъ паметникъ, бюстъ на пиедесталъ. Пиедесталтъ, отъ мраморъ, е лѣгнжлъ 11,718 лева, а бюстътъ 4,500 лева. — Биогра-

фията на Н. П. Поповича, отъ Георги Д. Балкански, се намира въ *Първъ годишенъ отчетъ на Общинската и Нанчова Дъвическа Гимназия въ Шуменъ* (Шуменъ, 1897).

Напетъ. Спретнжтъ, наперенъ, гиздавъ.

Напечатвамъ. Издавамъ книга, обнародвамъ.

Наполеондоръ. Виж. **Наполеонъ** *(монета)*.

Наполеоновски. 1) Който принадлежи на политическата система на Наполеона. 2) Наполеоновъ начинъ, гордъ, високомѣренъ, повелителенъ.

Наполеонъ или **Наполеондоръ** *(монета)*. Златна монета отъ 20 или 40 лева, наречена така въ честь на Наполеона I.

Наполеонъ I *(Бонапартъ)*. Французски императоръ и единъ отъ най-великитѣ пълководци на свѣта, род. въ Аякчио (гл. гр. на Корсика) въ 1769, втори синъ на Карла Бонапарта и на Летиция Рамолино. На 10-годишна възрасть, постжпилъ степендиантъ въ военното училище въ Бриенъ, и се научилъ французски най-първо въ тоя градъ. Въ врѣме на французската революция, Н., артилерийски офицеръ, се отличилъ въ нѣколко случая, особено въ обсадата на Тулонъ; прѣзимането на града се дължало единствено на неговия стратегически гений (1793), и наскоро той билъ произведенъ въ чинъ бригаденъ генералъ. Прѣзъ 1796, нему било повѣрено главното началство на похода въ сѣверна Италия. Съ 36,000 души французска войска нему прѣдлежало да се бори съ 75,000 души австрийска и пиемонтска сила. Ала той пакъ се не уплашилъ да се нагърби съ прѣдприятието. Той потеглилъ отъ Ница по-срѣдата на марта, и на 30 тоя мѣсецъ спечелилъ при Монтеноте първата побѣда надъ австрийцитѣ, която му отворила Апенинскитѣ планини; слѣдъ три дни една втора сполука при Милесимо раздѣлила съжзнитѣ войски; и най-сетнѣ, побѣдата му при Мондови (на 10-и априлъ), принудила Сардиния да се моли за миръ. Скоро надеждата на Н. да съкруши австрийската войска подъ началството на Болйо се испълнила въ битвата при Лоди (на 28 априлъ). Французетѣ завзели Миланъ, па и всичкитѣ главни градове на Ломбардия. Между това, Австрия рѣшила да положи друго усилие да отнеме земитѣ си. Около срѣдата на юлия, маршалъ Вурмсеръ пристжпилъ отъ Трентъ съ 60,000 души, та накаралъ Н. да дигне обсадата на Мантуа; нъ скоро билъ разбитъ, па и изгубилъ всичкитѣ си топове, въ битвата при Костиглиона (24 юл.), и пакъ при Басано (27 авг.), слѣдъ което билъ принуденъ да потърси прибѣжище въ крѣпостьта на Мантуа съ 16,000 войска, остатки отъ неговитѣ 60,000. Ала Австрия се не обезсърдчила. *Третата* армия се испратила въ двѣ дивизии: 30,000 войски отъ Каринтия подъ начал. на маршалъ Алвинза; и 20,000 отъ Тиролъ, подъ началството на ген. Давидовича. Изгледътъ билъ мраченъ за Н.; неговитѣ войници били изнемощѣли, а новитѣ му подкрѣпления не били пристигнжли; австрийцитѣ пъкъ били прѣсни и надежни. Испърво послѣднитѣ успѣвали; нъ Н-та побѣда при Аркола (5 ноем.), слѣдъ 3-дневенъ свирѣпъ бой, рѣшила сждбата на тая война. Прѣзъ декем., 1797, Австрия подкачила *четвърта* война. На чело на 50,000 прѣсни вой-

ски, Алвинзи слѣзлъ отъ Тиролъ, нъ билъ съвсѣмъ съкрушенъ отъ Наполеона при Риволи, на 2 ян.; при това, слѣдъ малко врѣме, Вирмсеръ билъ принуденъ съ гладъ да се прѣдаде въ Мантуа. *Пета* армия се събрала въ Таглиаменто подъ начал. на архид. Карла; нъ тия войски състояли главно отъ новобранци, додѣто Наполеоновитѣ били калени въ война и въодушевени отъ многобройни побѣди. Вслѣдствие на това, архид. Карлъ билъ принуденъ да се отегли назадъ, като сѫщоврѣменно се надѣялъ да загради противника си въ вѫтрѣшностьта на страната. Н. отъ своя страна мѣрилъ да отиде въ Вѣна, па и проникнѫлъ въ горна Щирия, само на 8 деня пѫть отъ австрийската столица. Австрийското правителство се уплашило, поискало миръ, и най-сетнѣ на 5 окт., 1797, се подписалъ прочутий Кампоформенски договоръ, по който Австрия отстѫпила Белгия, Ломбардия и други по-малки земи на Франция; а тя сама добила въ замѣна, чрѣзъ позорната измѣна на побѣдителя, Венециянската область. Изобщо се вѣрва, че Наполеоновий военен гений никога не се проявилъ по-блескаво отколкото въ тия ранни италиянски войни.

Прѣзъ декем., 1797, Н. се върнѫлъ въ Парижъ, посрѣщнѫтъ съ беспрѣдѣленъ въсторгъ. Слѣдъ нѣколко мѣсеца, Директорията го испратила съ единъ походъ въ Египетъ, може-би като прѣдварителна стѫпка за завоеванието на английска Индия; и той отплувалъ на 7 май, 1798, отъ Тулонъ, съ една флота, която носила 30,000 войска и една дружина учени да изслѣдватъ египетскитѣ старини. Той пристигнѫлъ на 17 юн. въ Александрия, която прѣзелъ, и се опѫтилъ за Кайро. Мамелукитѣ приготвили отпоръ; ала на 9 юл., въ битвата при Пирамидитѣ, били напълно разбити, и французитѣ станѫли изобщо господаре на Египетъ. Н. влѣзлъ въ столицата, и тутакси се заловилъ да устроява гражданското и военното управление. Между това, на 21 юл., английский адмиралъ Нелсѫнъ съвсѣмъ съсипалъ французската флота въ залива на Абукиръ (село въ Долни Египетъ), и така прѣсѣклъ на Н. съобщението съ Европа. Единъ мѣсецъ по-сетнѣ и султанътъ му обявилъ война. Тогава въ Кайро избухнѫли смутове, които били потѫпкани съ ужасни кланета. Н. рѣшилъ да посрѣщне турскитѣ сили събрани въ Сирия, и прѣзъ февр., 1799, прѣминѫлъ пустинята съ 10,000 войска, прѣзелъ съ пристѫпъ Яфа, опиталъ се напразно да земе Сенъ-Жанъ-д' Акръ, бранен отъ турска войска и единъ отрядъ английски Корабници. Той счелъ за потрѣбно да се върне въ Кайро. Въ началото на юлия, Турция искарала на сухо при Абукиръ 18,000 войска, която била нападнѫта отъ Н. на 13-и юл. и съкрушена. На 11-и авг., Н. отплувалъ отъ Александрия, като оставилъ войската си подъ началството на Клебера; и насмалко щѣлъ да бѫде заробенъ отъ английската флота. Той побързалъ да се върне въ Парижъ, защото билъ добилъ свѣдѣния, че положението на Франция въ Италия ставало критическо. „За да станеше Бонапартъ господарь на Франция", казва той въ *Мемоаритѣ си*, „трѣбваше Директорията да посрѣщне несполуки въ неговото отсѫтствие, и неговото завръщане да възвърне побѣдата подъ нашитѣ знамена". Минутата се видѣла сгодна Н-у да

извърши държавния прѣвратъ, който отдавна си кроилъ въ ума; той съборилъ Директорията на 28 окт., 1799, и се избралъ пръвъ консулъ за 10 години на французската република. Франция била още въ война съ Австрия, и той се рѣшилъ да поднови славата на първитѣ си италиянски боеве. Като оставилъ на чело на рейнската войска Моро, той събралъ съ чудесна бързина и потайность една войска отъ 36,000 души по брѣговетѣ на Женевско езеро, и на 1-й май (1800) подкачилъ великолѣпното си прѣминуване на Алпитѣ. Токо-речи прѣди австрийский генералъ, Меласъ, да се извѣсти, Наполеонъ билъ влѣзлъ въ Миланъ (21 май). Дванадесеть деня слѣдъ това станжла рѣшителната битва при Маренго, която принудила австрийцитѣ да оставжтъ Пиемонтъ, съ всичкитѣ му крѣпости, и (втори пжть) Ломбардия на французетѣ. Слѣдъ нѣкой мѣсецъ, военнитѣ дѣйствия се подкачили изново; ала австрийцитѣ, разбити отъ Моро въ Германия и отъ Н. въ Италия, били принудени да искатъ миръ; и на 28 мартъ, 1801, подписали Люневилския договоръ, който билъ основанъ главно на Кампо-форменския. Прѣзъ слѣдната година Франция и Англия сжщо сключили миренъ договоръ (Амиенския, 15 мартъ, 1802). Не по-малко забѣлѣжителенъ билъ конкордатътъ (договоръ, сключенъ между Бонапарта и Папа Пия VII въ 1801); той поставялъ духовенството по-прѣко подъ властьта на държавния глава, който назначавалъ владицитѣ, на които щѣла да плаща държавата. Прѣзъ юл., 1802, сенатътъ прогласилъ Н. *пожизненъ консулъ на Републиката.*

Миръть между Франция и Англия не траялъ много врѣме. Н-вата политика въ Италия раздразнила английското правителство, и то обявило война на Франция (6 май, 1803). Английската флота кръстосвала моретата да парализира французската търговия; а Н. заплашвалъ да нахлуе въ Англия и събиралъ голѣма войска въ Булония. Когато продължавали военнитѣ приготовления, открилъ се заговоръ, по поводъ на който Н. обявилъ, че трѣбва да земе титлата императоръ. «На Франция», казалъ «трѣбва империя като символъ на постоянна беспечность». Направилъ се единъ позивъ до народа. Повече отъ 3,000,000 гласа се добили за прѣдложеното промѣнение въ правлението, само 3—4 хиляди противъ него. Гласуването станжло, разбира се, както всждѣ дѣто нѣма свобода. На 6 май, 1804, Н. се прогласилъ императоръ, и се коронясалъ отъ папата, или по право въ неговото присжтствие, на 20-и ноем. На 14 май 1805, той се коронясалъ италиянски краль въ Миланъ; и Евгений Бохарне, неговий приведенъ синъ, се назначилъ вицекралъ на Италия.

Тая възвеличителна политика стрѣснжла другитѣ европейски народи. Въ 1805 между Англия, Русия, Австрия и Швеция се образувала една коалиция; и войната пакъ избухнжла прѣзъ мѣсецъ септемврия. Н. се заловилъ за работа съ изумителна бързина. Скороскоро той събралъ обширно распръснжтитѣ си сили въ Майнцъ, прѣминжлъ тутакси прѣзъ Бавария, принудилъ ген. Мака да се прѣдаде въ Улмъ съ 20,000 войска (5 окт.), и на ноем. 1 влѣзлъ въ столицата на Австрия. Франция била електризирана, а останжла Европа грьмнжта съ грьмъ. Ала

едно още по-славно тържество чакало Н. Русската войска била вече въ Моравия подъ непосрѣдственото началство на императора Александръ I, и къмъ нея се присъединили тамъ распръснжтитѣ австрийски войски. Н. не изгубилъ ни минута. Той долетѣлъ на сѣверъ, и далъ сражение на съюзницитѣ при Аустерлицъ на ноемврия 20. Борбата била страшна, ала и побѣдата била пълна. Н-витѣ противници били смазани и на другия день австрийский императоръ поискалъ свиждане, и молилъ за миръ. Подписалъ се въ Пресбургъ на 14-и дек. единъ договоръ, по който Австрия отстжпила Францій всичкитѣ си италиянски и адриатически области, при това тоя договоръ растурилъ старата германска империя и създалъ Рейнската конфедерация.

Прѣзъ февр., 1806, една французска войска завоевала Неаполъ, и **Н.** далъ прѣстола на брата си Иосифа; прѣзъ юния, сжщата година, той направилъ другъ братъ, Луи, холандски краль. Сега, когато било късно, среща Франция зела враждебно настроение Прусия. Австрия, повече отъ великодушие отколкото отъ благоразумие, подала ржка Прусий; ала **Н**-вата звѣзда още вървела къмъ зенита си. Битвата при Иена (окт. 2) затрила силата на Прусия; петь деня по-сетнѣ **Н.** влѣзлъ въ Берлинъ, отъ дѣто издалъ (ноем. 9) прочутия си указъ противъ англійската търговия, съ надежда да ѭ съсипе като затвори всѣко европейско пристанище за нейнитѣ кораби.

Слѣдъ прѣзимането на Берлинъ, **Н.** потеглилъ къмъ сѣверъ да посрѣщне руситѣ, които идяли на помощь на Прусия. По пжтя си той подигнжлъ Полша на възстание, ала съ малка сполука. Въ Пултаскъ (дек. 6, 1806) и въ Ейлау (февр. 27) французетѣ били разбити и отблъснжти; нъ слѣдъ нѣколко мѣсеца той добилъ подкрѣпление, и на 1 юн. спечелилъ фридландската побѣда, която докарала Тилзитския миръ, подписанъ на 25 юл. По единъ таенъ членъ на тоя договоръ, Русия се обѣщала да затвори пристанищата си за англійскитѣ кораби. Прѣзъ ноемврия, **Н.** създалъ отъ Вестфалия кралство за брата си Иеронима, и скоро слѣдъ това стжпилъ въ война съ Португалия и Испания. Австрия, ядосана и растревожена пакъ отъ настжпателната му политика, особно въ Италия (дѣто билъ заграбилъ Тоскана и земитѣ на църквата), още веднжшъ се приготвила за война, която избухнжла прѣзъ пролѣтьта на 1809. Нейната войска въ Германия, подъ началството на архидука Карла, била въ прѣвъсходно състояние; нъ орисницата пакъ била противна. **Н.** се завтекълъ въ Бавария, разбилъ архидука при Екмюлъ (апр. 10), принудилъ го да се оттегли въ Чехия, и на 18 апр. влѣзлъ въ Вѣна втори пжть. Архидукътъ събралъ распръснжтитѣ си сили, и за малко врѣме турилъ **Н.** въ трудно положение; нъ битвата при Ваграмъ (юн. 24) още веднжшъ повалила Австрия; и на 2 окт. тя подписала Шенбрюнския миръ.

Н. се вижда да е билъ сега дошелъ до заключението, че той могълъ да прѣмахне враждебното настроение на старитѣ законни династии само като се засвати съ нѣкоя отъ тѣхъ. Освѣнь това, жена му Иозефина била бездѣтна, а той ламтѣлъ да увѣковѣчи властьта въ семейството си. За това,

той рѣшилъ да напусне жена си и на 4 дек. разводътъ билъ свършенъ. Не изминжли и три мѣсеца и той се оженилъ за Мария Луиза, австрийска архидукиня. Той билъ сега на зенита на силата си, та, по старогръцкото вѣрване, богиня Немезида тръгнжла по диритѣ му. Онова, което докарало неговата пропасть, билъ неговий Берлински указъ. Русия намѣрила невъзможно да го испълнява безъ да съсипва земевладѣлцитѣ си; Швеция и други земи били въ сжщото положение. Прѣзъ май 1812 **Н.** обявилъ война на Русия, и рѣшилъ да нахлуе въ земята ѝ. Всеизвѣстна е страшната история на тоя походъ. **Н.** — който истръгнжлъ войски отъ всичкитѣ си съюзници; германци, австрийци, поляци и швейцарци — съсрѣдоточилъ между Висла и Нѣманъ една войска отъ половинъ милионъ души. Грамадното пълчище прѣминжло послѣдната рѣка (юн. 12 и 13) въ три дивизии, прѣзело Вилна (юн. 16), и опустошило Литва. Русскитѣ генерали отстжпяли земята и отбѣгвали, до колкото било възможно, всѣко сражение; тѣхната цѣль била да забиколжтъ **Н.** въ сърдцето на Русия, и съ помощьта на глада и на русската зима да го унищожжтъ. **Н.** прислѣдвалъ неприятеля въ оттеглюването му съ небрѣжна рѣшителность. Той рискувалъ всичко само да може да нанесе нѣкой поразителенъ ударъ. Ужаситѣ на усиленитѣ му маршове сж всеизвѣстни; само въ Литва 100,000 души останжли мъртви, болни или заробени отъ роящитѣ казаци, които задѣвали фланговетѣ му. Когато стигнжлъ до Смоленскъ (авг. 4), руситѣ токущо го били оставили — въ пламъци. Слѣдъ нѣкои три седмици, той настигнжлъ неприятеля при Бородино, дѣто станжла една упорита битва (авг. 26). Французетѣ останжли господаре на бойното поле, нъ на нищо друго. Една седмица по-сетнѣ, **Н.** влѣзлъ въ Москва, и се надѣялъ да намѣри покой за малко врѣме въ старата русска столица. Нъ градътъ билъ напуснжтъ отъ жителетѣ му и въ пламъци, които оставили отъ него купъ развалини. Слѣдъ 5-седмично прѣсѣдяване, **Н.** билъ принуденъ да подкачи оттеглянето си (окт. 7). Войската му била омалѣла на 120,000 души. Зимата била начеснжла много по-рано отъ обикновено; и той трѣбвало да се върне прѣзъ самитѣ земи, които билъ опустошилъ Кога оставилъ Смоленскъ (ноем. 2), той ималъ само 40,000 войника, когато прѣминжлъ Березина (ноем. 14 и 15), той нѣмалъ повече отъ 25,000. Съ извинението, което било истинско, че неговото присжтствие било неотлагателно потрѣбно въ Франция, той сега напуснжлъ окаяннитѣ остатки отъ армията си; и на ноем. 23, потеглилъ въ шейна за Парижъ, дѣто пристигнжлъ на 6 декем. На часа той се заловилъ за нови набори, и на пролѣтьта въ 1813 потеглилъ за Германия на чело на 350,000 души; нъ походътъ му въ Русия билъ развалилъ магията, която упражнявало неговото име, и въ сжщото врѣме побѣдитѣ на англичанетѣ въ Испания били доказали, че *може* да се надвива на французе. Единъ съюзъ се образувалъ между прусския краль и императора Александра. Испърво Австрия останжла неутрална, нъ отпослѣ влѣзла и ти въ съюза. **Н**-ий военен гений, често сж забѣлѣжвали, никога не се показвалъ по-великъ отколкото въ тая и въ

слѣдната война, която му костувала короната и свободата. Нѣколко мѣсеца той слѣдвалъ да печели побѣди — въ Люценъ (апр. 20), Бауценъ (май 9), и Дрезденъ (авг. 12, 13 и 15); нъ несъкрушимий духъ на съюзницитѣ, които знаяли, че той играялъ послѣдната си карта, направилъ тия побѣди токо-речи бесплодни. Съюзницитѣ били убѣдени, че едно разбитие щѣло да неутрализира всичкитѣ му сполуки. То се нанесло най-сетнѣ при Лайпцигъ—голѣмата *битва на народитѣ*, както сж ѭ нарекли (окт. 4, 6 и 7). Слѣдствието оправдало ожиданията на съюзницитѣ. **Н.** билъ безнадежно съсипанъ! Той почнжлъ да се тегли къмъ Франция, слѣдванъ отъ неприятеля. Когато прѣминжлъ на връщане Рейнъ, той ималъ само 70,000 или 80,000 души останжли отъ неговитѣ 350,000. Всичкитѣ французски гарнизони въ прусскитѣ градове били принудени да се прѣдаджтъ. **Н.** се явилъ въ Парижъ на 28 окт., дигнжлъ една нова войска отъ 300,000 души, и прѣзъ ян. 1814 се завзелъ да изгони съюзницитѣ изъ Франция. Искуството и енергията, които показалъ, били извънредни; нъ тѣ само откривали неговото отчаяние. На 18 мартъ съюзнитѣ сили прѣзели, слѣдъ едно тежко сражение, укрѣпленията на Парижъ; на другия день, императоръ Александръ и прусский краль влѣзли въ града. На 23 мартъ, **Н.** се отреклъ отъ прѣстола въ Фонтенбло. Съюзницитѣ му позволили да задържи титлата императоръ, съ върховната власть надъ о-въ Елба, и единъ доходъ отъ 6,000,000 лева, които да плаща франц. правителство. Единъ английски корабъ го прѣнеслъ въ Елба.

Слѣдъ 10 мѣсеца, **Н.** избѣгва отъ о-ва и се явява пакъ въ Франция. Войската цѣла прѣминжла на негова страна, а отъ маршалитѣ повечето останжли вѣрни на Луи XVIII. На 10 мартъ той стигнжлъ въ Парижъ, и се приготвилъ още веднжшъ да опита щастието на войната съ съюзницитѣ. На чело на 125,000 души, той потеглилъ за Шарлроа, на фламандския прѣдѣлъ, дѣто се събирали прусскитѣ и английскитѣ сили. Дукъ Уелингтонъ, който прѣдишната година избабилъ Испания, билъ назначенъ отъ Вѣнския конгресъ да земе главната команда на нидерландскитѣ войски. Войната траяла само нѣколко деня. На 4-и **Н.** разбилъ пруситѣ, подъ началството на Блюхера, при Лини, което накарало Уелингтона да се тегли къмъ Ватерлоо, дѣто, на 6-и, станжла най-паметната и рѣшителна битва въ новитѣ врѣмена. Въ тая битва **Н.** билъ съсипанъ невъзвратно. По желанието на камарата на прѣдставителитѣ, той се отреклъ отъ прѣстола (на 10 юн.) въ полза на сина си, Наполеона II; прѣдставителетѣ искали още да напусне Франция, и той се готвилъ да отпжтува за Америка. На 25 юл. съюзницитѣ пакъ влѣзли въ Парижъ, и отказали да припознажтъ рѣшенията на французското привръменно правителство. По рѣшението на Англия, **Н.** билъ отнесенъ и ограниченъ до животъ на островчето св. Елена (виж. това име), дѣто пристигнжлъ на 4 октом. 1815, и дѣто починжлъ на 23 апр. 1821. Той билъ погребенъ съ военни почести. Въ 1840 смъртнитѣ му останки били прѣнесени въ Франция, и положени въ *Hôtel des Invalides*. — Виж. Жомини, *Политический и военний животъ на Наполеона*, прѣв. отъ 3-о поправ.

изд. к-нъ Ив. П. Марковъ, въ 2 части, съ притурка на 45 листа карти и планове на сраженията съ особено описание на сраженията (София, 1895—1896); отъ сжщия, *Traité des grandes opérations militaires* и *Précis de l'art militaire; Монологитѣ на Наполеона* (София, 1898); *Военни рѣчи и прокламации на* **Н.** *I*, отъ Жоржъ Баралъ, прѣв. Т. Шѣевъ (София, 1898); *Войната на Н. I съ царь Александра I въ 1812*, прѣв. Н. Поповъ (Русе, 1880, стр. 33); на франц. П. Ланфревото съчинение, въ русски прѣводъ — *Исторія Наполеона I*—на Афанасьевъ-Чужбинскій (С. Петерб., 1870—7), 5 тома; на нѣмски Клаузевицъ, *Hinterlassene Werke über Krieg und Kriegführung*. Виж. и *Ласказесъ* въ тоя рѣчн.

Наполеонъ II. Синъ на Наполеона I и на Мария Луиза, род. въ Парижъ. Той билъ прогласенъ римски краль при рождението му, и припознатъ отъ Народното Събрание въ Франция за французски императоръ слѣдъ 2-то бащино му отричане отъ прѣстола; нъ европейскитѣ сили, които побѣдили баща му, не му позволили да царува и той живѣлъ до смъртьта си при дѣда си, австрийския императоръ, подъ името Райхщадски херцогъ (1811—1832).

Наполеонъ III. Синъ на Луи Наполеона, холандски краль и единъ отъ братята на Наполеона I, и на царица Хортенса, повечето писатель отколкото дипломатъ, род. на 8 апр. 1808. Слѣдъ авантюристическа младость, той се опиталъ въ 1836 въ Страсбургъ, и въ 1840 въ Булония, да се прогласи императоръ и да събори Луи-Филипа. Осжденъ на вѣченъ затворъ, той билъ затворенъ въ хамската крѣпость, отъ дѣто избѣгнжлъ прѣдрѣшенъ като зидарь, побѣгнжлъ въ Белгия, върнжлъ се въ Франция слѣдъ революцията отъ 1848, показалъ се прѣдставитель на наполеоновскитѣ идеи, билъ избранъ въ нѣколко департамента и достигнжлъ до прѣдсѣдателството на Републиката на 28 ноем. 1848. Ако и да билъ далъ клетва на конституцията, той направилъ слѣдъ три години (20 ноем. 1851) държавенъ прѣвратъ, когато единъ плебисцитъ му далъ прѣдсѣдателството за 10 години, а на другата година билъ прогласенъ императоръ. Н., въ желанието си да упражнява водителството въ Европа, влѣзлъ въ съжзъ съ англичанетѣ и турцитѣ и обявилъ война на Русия въ 1854; прѣзимането на Севастополъ докарало подписването на Парижския договоръ (1856). Той слѣдъ това воювалъ въ съжзъ съ Англия среща Китай (1857—60), завладѣлъ Кохинхина (1859—62), освободилъ Италия (1859), намѣсилъ се злочесто въ Мексико (1862), и обявилъ необмислено война на Прусия (юл. 1870); той почнжлъ войната съ 250,000 войници, когато Прусия имала 3 пжти повече войска. Слѣдъ единъ редъ нечувани злочестини, Н. III билъ побѣденъ и заробенъ въ Седанъ (21 авг. 1870). Прогласенъ сваленъ отъ прѣстола отъ парижанетѣ, той се оттеглилъ въ Англия въ Чизлхжрстъ, и тамъ умрѣлъ на 28 декем. 1872. — Виж. *Императоръ Наполеонъ III*, животописенъ расказъ, прѣв. отъ рус. Кр. Ив. Мирски (Варна, 1883, стр. 28). Всичкитѣ Н-ви съчинения, въ това число и много негови рѣчи и писма, сж издадени въ *Oeuvres de Napoléon III* (Парижъ 1854—1869). Въ това събрание не е влѣзла

само Н-та *Histoire de Jules César*, която сѫществува и въ русски прѣводъ (СПБ., 1865 — 66). Тая книга свидѣтелствува за Н-то сериозно изучване на римската история. Отъ напокошнитѣ Н-ви съчинения има значение *Forces militaires de la France* (1872). Слѣдъ Н-та смъртъ излѣзохѫ на свѣтъ *Oeuvres posthumes, autographes inédis de Napoléon III en exil* (Парижъ, 1873). Виж. Викторъ Хюго, *Историята на едно прѫстѫпление* въ бълг. прѣводъ; T. Delord, *Histoire du second empire* (1868 — 1875; първитѣ 2 тома въ русски прѣводъ, СПБ., 1871); De Lano, *La cour de Napoléon III* (Пар., 1892); de la Gorce, *Hist. du second empire* (Пар., 1894); Jerrold, *Life of Napoleon III* (Лондонъ, 1874 — 1882); Bulle, *Gesch. des zweiten Kaiserreichs* (Берлинъ, 1890).

Наполеонъ *(Евгений-Луи-Жанъ-Иосифъ).* Императорски князъ, единственъ синъ на Наполеона III, род. въ Парижъ, умр. въ южна Африка, въ борба съ зулузцитѣ, на страната на англичанетѣ (1856 — 1872).

Направлявамъ, *рус.* Оправямъ, обръщамъ къмъ нѣкоя страна; ржководѭ. — **Направление.** Посока, страна къмъ която се отива. — **Напѣвъ.** Редъ музикални звукове въ постепенна свръска, които образуватъ нѣщо цѣло; гласътъ на пѣсень.

Нарбона. Франц. градъ, ц. на департ. Одъ (Aude), 53 килом. на ист. отъ Каркасонъ, и 88 килом. на юго-зап. отъ Монпелие, на канала на Робина; на желѣзницата отъ Тулуза за Сетъ, съ желѣзнопѫт. клонове, на югъ, за Перпинянъ и Барцелона; 29,566 жит. Най-добрий медъ въ Франция, спиртъ, вино; нѣколко фабрики. Голѣма търговия съ соль отъ Срѣдиземно море. Нечистъ градъ. Грамадна съборна църква, почнѫта въ 1271, нъ още недовършена. — Н., старото ѝ име *Нарба,* вѣроятно отъ финикийско происхождение, е била гл. градъ на едно племе волски, когато римлянетѣ завоевали страната въ 118 пр. Р. Х. За римлянетѣ тоя градъ ималъ голѣма стойность като ключъ на пѫтя за Испания. Слѣдъ Карла Велики Н. имала свои си вицеграфове. Вицеграфството купилъ слѣдъ това Гастонъ IV-и де Фоа, отпослѣ наварски краль.

Нарва. Укрѣпенъ градъ въ с. петербургската губерния, 133 килом. на юго-зап. отъ С. Петербургъ, на р. Нарова и 12 килом. отъ устието ѝ въ Финландски заливъ; на желѣзн. отъ С. Петербургъ за Ревалъ; 8,700 жит. Нарова (75 килом.) е корабоплавателна въ горното си течение и въ долното отъ гр. Н. до устието си; надъ Н. на корабоплаването прѣчи единъ водопадъ. Въ нарвенското пристанище влизатъ годишно повече отъ 150 кораба; износъ ленъ, градиво и др. Градътъ е билъ основанъ въ 1233 отъ Валдемара II дански краль, и минѫлъ въ владѣние на русия въ 1704. При Н., въ 1700, прѣзъ м. ноемврия Карлъ XII, съ 8,000 души, разбилъ една русска войска отъ 60,000 души подъ началството на Петра Велики и дукъ Карлъ Евг. Крой.

Нарвалъ, *швед.* Китообразно животно съ рогъ, което живѣе въ сѣверната часть на Атлантически океанъ.

Наргеле, *тур.* Уредъ за пушене тюмбекия; състои отъ едно особено шише и една дълга гъвка тржба; димътъ, който влиза въ устата на пушача, върви по-напрѣдъ прѣзъ вода въ шишето,

дѣто се чисти и расхлажда. Н. се употрѣбява въ Истокъ; у насъ употрѣбението му бѣше доста обширно, въ градоветѣ, въ турско врѣме.

Нардъ, *гр.* Едно кжсокласно растение отъ семейството на валериановитѣ *(Valerianeae)*, съ приятна миризма; отъ това растение въ старо врѣме правили едно благовонно масло, което се цѣнило твърдѣ високо: съ него се мазали на пиршества. Индийский н. и сега се употрѣбява въ Азия като лѣкъ.

Наревъ. Русска рѣка, извира въ гродненска губерния, тече югозападно и се влива въ Висла; 320 килом. Корабоплавателна отъ Тикоцинъ до устието ѝ, 240 килом.; нъ корабоплаването по неж е испаднжло, отъ когато се е направила желѣзницата отъ С. Петербургъ за Варшава. На брѣговетѣ ѝ французетѣ разбили руситѣ, на 6-и февр. 1807.

Нарента, *словѣнск.* **Неретва.** Рѣка въ Херцеговина, извира въ Гацко, близу до прѣдѣла съ Черногора; тече прѣзъ една дълбока стръмна долина, при Коница минува подъ единъ великолѣпенъ 5-сводеиъ камененъ мостъ, приписванъ на Фалимира, 10-и далматски краль, и възстановенъ или потегнжтъ въ 1682 отъ турцитѣ; по-нататъкъ, откакъ влѣзе въ полето Бѣло-поле, мие *Мостаръ*, дѣто минува подъ единъ римски(?) едносводенъ мостъ, построенъ въ 98 слѣдъ Р. Х. отъ императора Траяна(?). Виж. *Мостаръ*. Въ Далмация до устието си въ Адриатическо море, тече прѣзъ една блатиста мѣстность; 260 килом. Корабоплав. около 5 часа отъ устието ѝ до гр. Метковичъ, на прѣдѣла между Далмация и Херцеговина.

Нарицателенъ. Въ *грам.* сжществително, общо на всички еднородни прѣдмѣти: човѣкъ, градъ, гора и др.

Наркозъ, *гр.* Въ *медиц.* Упоение отъ наркотическо срѣдство.— **Наркотизмъ.** Безчувственость, докарана отъ упоение съ наркотическо срѣдство.—**Наркотинъ.** Упоителното вещество, което се намира въ афиона или опиума.—**Наркотически.** Упоителенъ, който докарва безчувствено състояние.

Наро. Градъ въ Сицилия, 19 килом. на юго-ист. отъ Джирдженти; на единъ хълмъ на лѣв. бр. на р. Наро, която се влива въ Срѣдиземно море; 11,000 жит. Търгов. съ маслинено масло, вино, сѣра. Сѣренъ рудникъ, феодаленъ замъкъ, катакомби.

Нарсесъ. Византийски държавникъ и генералъ, род. прѣзъ послѣдния четвъртъ отъ V-и вѣкъ, умрѣлъ въ 568. Мѣсторождението му е незнайно. Понеже е билъ евнухъ, вѣрва се че е билъ продаденъ като робъ. Отъ това ниско положение достигнжлъ да стане велики камереръ на императора Юстиниана, па и да се отличи въ военнитѣ работи. Въ мжчното искуство царедворството, Н. много врѣме съумѣлъ да бжде пръвъ. Въ 538 той билъ испратенъ съ една войска въ Италия, ужъ да помага на Велизария (виж. това име), а въ сжщность да го наблюдава; нъ на другата година, слѣдъ една несполука и голѣми раздори съ Велизария, билъ повиканъ назадъ. Ала слѣдъ нѣколко години, Велизарий билъ замѣстенъ въ Италия, въ главното началство на войскитѣ отъ Н. Тоя пжть Н. съ блескавитѣ си военни сполуки истръгнжлъ удивлението дори на неприятелетѣ си: той съ-

всѣмъ съсипалъ готското кралство. Юстинианъ го назначилъ екзархъ на Италия въ 553, която управлявалъ отъ Равена до смъртьта на тоя императоръ. Съврѣменницитѣ му го осждатъ само за голѣмото му користолюбие: италиянцитѣ пропищѣли отъ тежки данъци. Затова императоръ Юстинъ, щомъ се въцарилъ, му отнелъ екзаршеството; уволнението било придружено съ едно обидно писмо отъ императрица София, че е врѣме „да остави оржжията на мжжетѣ, и да преде вълна между женитѣ въ двореца". На това горчиво оскърбление, Н. отговорилъ, че той „ще ѝ испреде една нишка, която тя не ще може да разсучи"; и Н. обвиняватъ, че тайно повикалъ ломбардцитѣ въ Италия. Това обвинение е недоказано; и понеже Н. умрѣлъ въ Римъ въ навечерието на ломбардското нахлуване въ Италия, събитията на войната не могли да даджтъ право нито на обвинителетѣ, нито на обвинения.

Нарушавамъ. Рушж, развалямъ, прѣстжпямъ, постжпямъ противно на нѣщо: *наруши закона.* Оттука *нарушение, нарушитель.*

Нарушевичъ *(Адамъ Станиславъ).* Полски историкъ и поетъ, иезуитски калугеръ, билъ професоръ въ Елинската академия, и оттамъ билъ прѣведенъ въ Варшава, дѣто станжлъ близъкъ на краль Станислава Августа. Отъ съчиненията му най-много се цѣни неговата *История на полския народъ.* Други негови трудове сж: *Пжтуването на Станислава Августа въ Каневъ, Исторія на крымскитѣ татаре, Животътъ на Ходкевича.* Освѣнъ това той е прѣвождалъ Тацита и др. (1733—1796).

Нарцеинъ, *лат.* Едно растително вещество въ опиума или афиона.

Нарцисъ. *лат.* 1) По *баснос.* синъ на Кефиса и нимфа Лерита; гордѣялъ се съ хубостьта си, и прѣзрѣлъ нимфа Ехо, която умрѣла отъ тжга. За наказание боговетѣ сторили тоя хубавецъ да се влюби въ себе си и постоянно да се огледва въ водата, доклѣ найсетнѣ умрѣлъ отъ отчаяние. Сега съ това име наричатъ кой-да-е човѣкъ, който е влюбенъ въ себе си. 2) Име на цвѣтето *кремъ* (Narcissus), което произлѣзло, споредъ баснословието, отъ кръвьта на хубавеца Нарцисъ.

Нарцитинъ, *лат.* Вещество, което се добива отъ крема и се употрѣбява въ лѣкарството.

Нарѣжний (*Вас.* Троф.). Русски писатель, авторъ на първия русски битовъ романъ, родоначалникъ на реалестическата школа, прѣдшественикътъ на Гоголя, происхождалъ отъ скромно семейство отъ Миргородъ, въ полтавската губ. (1780—1826). Н., малъкъ чиновникъ, нѣмалъ достжпъ въ високитѣ кржгове на обществото, дѣто се съсрѣдоточавалъ тогава главно литературний животъ. Най-главний му романъ, въ нѣколко части е *Россійскій Жильблазъ,* дѣто Н. е далъ много картини изъ русския животъ. Най-извѣстното Н-во произведение, което се чете и до сега, е романътъ *Бурсакъ.* Н-тѣ романи и повѣсти сж издадени отъ Смирдина въ 1835—36; покъсно има отдѣлно издание отъ А. Суворина на *Бурсакъ.*

Насау. Нѣкогашно германско херцогство, съставя часть отъ область Хесе-Насау; гл. градъ *Висбаденъ,* прѣдишна столица на херцогството. Виж. *Хесе-Насау.* — Гл.

планини Таунъ и Вестервалдъ; хубави гори: рѣки: Рейнъ, Майнъ и Ланъ. Произвед.: жито, ленъ, тютюнъ, овощия, вино. Особено важни, прямо или косвенно, за благоденствието на окржга сж минералнитѣ извори въ Емсъ: Фашингенъ, Гейлнау, Лангеншвалбахъ, Шлангенбадъ, Зелтерсъ, Вейлбахъ и Висбаденъ и др.; нѣкога повечето отъ тия извори сж били имотъ на херцога. — Херцогство Н. е имало простр. 460,000 хек. и насел. 500,000 жит. (сега повече отъ 700,000). Насаускитѣ херцози сж происхождали отъ дома на Отона Лауренбургски, братъ на Конрада I, германски краль отъ 911 до 919. Н., прѣдишно графство се обявило херцогство въ 1806. Въ 1866, въ врѣме на войната между Прусия и Австрия, насауский херцогъ Адолфъ зелъ страната на Австрия. При бързитѣ военни сполуки на Прусия, херцогътъ побѣгнжлъ въ странство; херцогството му било завзето отъ прусите и присъединено на Прусия. На другата година херцогътъ за отричане отъ притезанията си, добилъ отъ Прусия едно възнаграждение отъ 30 милиона лева. Въ 1890 той станж люксембургски великъ херцогъ.

Насау. Градецъ въ Хесе-Насау, висбаденско прѣдсѣдателство, на Ланъ (притокъ на Рейнъ); станц. на желѣзн. отъ Кобленцъ за Гиесенъ; 1,850 жит. Хидротерапическо заведение.

Насилвамъ. Принуждавамъ, накарвамъ на сила. — **Насилие, Насилство.** Принуждение. — **Насилственъ.** Принудителенъ; на сила направенъ, или добитъ.

Наслѣдство. Това, което родителе или роднини оставятъ на чадата или роднинитѣ си (виж. *Завѣщание*). — **Наслѣдствени болести.** Болести, които минуватъ отъ бащата и майката у дѣцата, или отъ дѣтето и бабата у внуцитѣ. Въ числото на н. б. между други се броижтъ сифилистичната болестъ, нѣкои болести на кръвьта и умопобъркването. Твърдижтъ, че охтиката и ракътъ сж и тѣ наслѣдствени, нъ още не е съвсѣмъ доказано да ли тѣ сж наслѣдствени или само има голѣмо наслѣдствено расположение за тѣхъ.

Наставлявамъ. Поучавамъ, учж, ржководижж, съвѣтвамъ, давамъ наставление. — **Наставление.** Поучение, ржководство, инструкция. — **Наставникъ.** Учитель или възпитатель, ржководитель по длъжность. — **Наставнически.** Свойственъ на наставникъ.

Настоявамъ. Налѣгамъ, постоянствувамъ да искамъ нѣщо; прѣдстоижж, на лице съмъ, грижижж се за интересите на другиго. — **Настойчивъ, настоятеленъ.** Твърдъ, неотстжпчивъ, който стои, сир. налѣга въ исканията си. — **Настойчивость, настоятелность.** Твърдость, силно натискане — **Настойникъ.** Опекунъ, — лице, на което е повѣрено да се грижи за имота на несъвършенолѣтенъ — **Настоятель.** Надзиратель, распоредитель.

Настоящъ. Сегашенъ, сир. който прѣдстои, които е на лице. Нѣкои у насъ криво употрѣбяватъ н., намѣсто сжщи, истински: н. *мюнхенско пиво.* Това е русското употрѣбение на думата.

Настоленъ. Назначенъ да сѣди на масата (стола), справенъ, наржченъ: *настолна книга.*

Настурций, *лат.* Единъ родъ южноамерикански растения *(Lepidium).* Нѣкои отъ видоветѣ му растжтъ въ диво състояние въ

Азия и Египетъ, и се употрѣбяватъ въ храната като салата.

Настжпвамъ. *Воен.* нападамъ, подчинявамъ си. — **Настжпление.** Нападане; пристжпване за бой.— **Настжпателенъ.** Нападателенъ. — **Настжпатель.** Нападатель.

Наталъ. Английска колония на юго-източното крайбрѣжие на Африка, между Трансвалъ на сѣв.-ист., Оранжъ на сѣв.-зап., страната на басутитѣ на западъ, страната на грикитѣ на юго-зап. и Индийски океанъ на юго-ист., около 1250 килом. на сѣв. истокъ отъ носъ Добра-Надежда; простр. 48,560 чет. килом. Планинска земя съ здравъ климатъ. Пои се отъ много рѣки, като Тугела. Крайбрѣжието, около 35 килом. на вжтрѣ, е много плодородно. Произведения: царевица, захарь, кафе, синило, арарутъ, тютюнъ, памукъ и др.; ископаеми вжглища, желѣзо, мѣдь и други руди се намиратъ на нѣколко мѣста. Отъ скотовъдството, овцевъдството е най-развито (500,000 овце). Седалище на управлението е *Пиетермарицбургъ*, съ около 15,000 жит. (повече бѣли люде, останжлитѣ черни) и едничкото пристанище е пристанището на градъ Джрбанъ, на Портъ-наталски заливъ, съ 15,000 жит. (повечето бѣли, останжлитѣ черни), което е свързано съ града по желѣзница; само Джрбанъ е свързанъ съ Портъ-Наталъ съ желѣзница около 5 килом.; въ Джрбанъ ставатъ най-голѣмитѣ търговски работи. Една желѣзница отъ Джрбанъ въ Пиетермарицбургъ, и двѣ параходни служби турятъ Портъ-Наталъ въ съобщение съ Европа прѣзъ носъ Добра-Надежда и прѣзъ Занзибаръ-Аденъ. Другитѣ градове: *Верюлямъ, Пайнтаунъ, Нюкяслъ, Лейдисмитъ, Иоркъ-Ричмондъ, Викория* сж по-маловажни. Нѣма, така да се каже, пжть за да отиде човѣкъ отъ Пиетермарицбургъ и отъ Джбанъ въ Кейптаунъ; всичкитѣ съобщения ставатъ по море. Населението състои отъ английски и германски поселенци, всички 35,990; отъ кули или прѣселени индийци (27,280); и отъ зулусци, бившитѣ владѣтеле на земята. Зулусцитѣ, люде отъ кафрското племе, сж изобщо езичници и многоженци; ала имъ е запрѣтено да иматъ по повече отъ 10 жени, за всѣка отъ които тѣ правнжтъ по една отдѣлна колиба, и които каратъ да работнжтъ и да ходнжтъ да продаватъ на европейцитѣ градинскитѣ произведения, кокошкитѣ, яйцата, млѣкото и др., а тѣ сами нагледватъ добитъка и прѣкарватъ живота въ нехъръ. Чернитѣ и отъ двата пола се обличатъ изобщо по европейски. Запрѣтено имъ е да притежаватъ каквото и да било оржжие. Тѣ се хранжтъ токо-речи исключително съ царевица. Мжжетѣ пушатъ много тютюнъ, а повечето смъркатъ емфие. Търговията е доста голѣма. Износътъ, за 20 милиона лева на годината, състои отъ захарь, вълна, кожи, страусови пера; вносътъ повече отъ 50 милиона лева, състои отъ памучни платове, земедѣлчески орждия, оризъ, брашно, спиртни пития.

Холандскитѣ боери завладѣли Н. отъ кафритѣ кждѣ 1837; англичанетѣ отнели Н. на холандцитѣ, като и исгикали повечето отъ тѣхъ въ вжтрѣшностьта, въ 1845. Н., присъединенъ първенъ на носъ Добра-Надежда, образувалъ отдѣлна английска колония въ 1856. Името Н. (Рождество) е дадено на тая земя отъ Васко де Гама, който я съзрѣлъ и излѣзлъ на сухо въ нея

на връхъ Коледа въ 1497, когато отивалъ за Индия.

Натанаилъ. Ученикъ Христовъ, прѣпоржченъ нему отъ Филипа. Спасителътъ похвалилъ чистосърдечието му (Иоан. 1; 45), и му се явилъ на Тивериадското море, слѣдъ въскресението си, и кога се възнеслъ. Прѣдполага се, че Н. е сжщий Вартоломей *(Библ.)*.

Натанаилъ Стояновичъ. Български книжовникъ и единъ отъ по-виднитѣ духовни дѣйци по церковния въпросъ, бивши охридски и сега пловдивски митрополитъ; род. въ Скопско въ 1820. Училъ се въ Скопие, а послѣ въ Самоковъ; въ 1837 се постригалъ въ монашески чинъ и останжлъ въ Зографския монастирь на Св. Гора; слѣдъ това свършилъ въ Русия кишиневската духовна семинария и киевската духовна академия (1839—1851).

Слѣдъ разрѣшението на церковния въпросъ архимандритъ Н. се избра за охридски митрополитъ и пасе съ достоинство паството си нѣколко години. Прѣзъ освободителната война обстоятелствата го принудихж да остави любимата си епархия. Въ 1879 той бѣше ржководителътъ на първото възстание въ сѣверна Македония. Слѣдъ това, той 10 години управлява ловчанската епархия, на която канонический митрополитъ е Нег. Блаж. Екзархъ Иосифъ I; а въ 1891 биде избранъ за пловдивски митрополитъ.

Повечето книжовни трудове на Негово Високопр. сж съ духовно съдържание; тѣ сж *Зерцало или огледало християнское*, прѣводъ (Москва, 1844, стр. 170; *Святительское поучение къ новопоставленнаго священника* (Москва, 1847, стр. 45); *Дѣтский подарокъ* (Прага, 1852, стр. 22); *Приятелское писмо отъ Българина къ Гръку* (Прага, 1852, стр. 19; подписъ Н. Богданъ); *Инокентий*, духовни поучения на тоя епископъ (Прага, 1853); *Наставление*, кратко християнско) Прага, 1853); *Изяснение кратко на Божествената литургия* (Браила, 1864, стр. 142). Тия книги се прѣпоржчватъ като такъви, които и днесь би трѣбвало да украсяватъ библиотеката на всѣкой свещеникъ. Нъ най-капиталното съчин. на митрополита Н. е разсжждението му, извикано отъ прѣпирнята съ гръцитѣ за правото ни да имаме свое независимо духовно началство; това съч. носи заглавието *За Юстинианови права на Охридска архиепископия или за църковна независимость и самостоятелность на Охридско-Българско священноначалие* (Цариградъ, 1873), отдѣленъ отпечатъкъ изъ сп. *Български книжици*. Митр. Н. още е писалъ много статии, па е и изговорилъ много слова по церковния въпросъ.

Натанъ. Еврейски пророкъ съврѣменникъ на Давида, който ималъ дързостьта да изобличи тоя царь за прѣстжплението, чрѣзъ което той се оженилъ за Витсаве, жената на Урия, единъ отъ неговитѣ пълководци *(Библ.)*.

Натрий. Просто тѣло, металъ, съ сребренобѣлъ шаръ и метически бкесъкъ, нъ отъ дѣйствието на въздуха става сивъ и се помрачава бързо, като поглъща кислорода; при това хвърленъ въ вода, разлага ѭ, като отдѣля водорода. Твърдъ на — 20°, е мекъ като восъкъ при обикновена температура; топи се на 95° и става на пари при червенъ жаръ. Плътностьта му е 0.972, и е добъръ проводникъ на топлината и електри-

чеството. Гори въ въздуха при малко висока температура, та затова го държжтъ въ петролови масла. Н., както калий, е много распространенъ въ природата, нъ само въ съединено състояние. Самъ по себе си, тоя металъ нѣма никакво употрѣбение. Най-забѣлѣжително съединение на н. е *натриковий хлоридъ* или обикновената (готварска) соль. Намира се въ земята въ твърдо състояние (каменната соль) и въ водата растопенъ (морската). Отъ земята най-много се копае въ Бохня и Величка у Галиция, въ Кардона у Испания, въ Щасфуртъ у Саксония, въ Салцбургъ и др. Добиването соль отъ соленитѣ води (морска и изворна) се върши като се направи да земе формата на кристалъ. Така при ниситѣ морски брѣгове, копаѫтъ на равното поле плитки ями, съединени една съ друга чрѣзъ малки вадички. Кога стане приливъ, пущатъ морската вода въ първата яма, отъ дѣто тя отива послѣ въ втората, третата и т. н. Въ тия плитки и широки ями морската вода се испарява, та растворътъ става повече и повече насиченъ; прѣсити ли се, сольта се кристализира и като извѣтрѣе всичката вода, въ ямитѣ остава само сольта. Както е извѣстно, сольта има голѣмо употребение въ храната на човѣка и животнитѣ. Нъ тя се употрѣбява и за правене на содата, хлора, салмиака и др. Солнитѣ пластове въ земята сѫ станѫли отъ испаряване на едноврѣмешни езера. — Други забѣлѣжителни съединения на н. сѫ *натронътъ* или вѫглекислений натръ (содата), ултрамарината или лазулевий камень *(Lapis lazuli)* и сѣрнокислений натръ или Глауберовата соль. Важното значение на всѣка отъ тия соли въ всѣкидневния животъ и въ техниката е всѣкому повече или по-малко извѣстно.

Н. е билъ открить въ 1807 отъ английския химикъ сѫръ Хѫмфри *Дейви*, който пръвъ пѫть го добилъ въ чистъ видъ; послѣ Тенаръ и Гей Люсакъ изслѣдвали свойствата и химическитѣ съединения на метала.

Натура, *лат.* 1) Природа, естество, душа, характеръ. 2) Стока, произведение: *плащамъ мито или десетъкъ въ натура.*—**Натураленъ.** Естественъ, природенъ. — **Натурализация.** Приимане чуждостранецъ за гражданинъ, сир. даване на чуждостранецъ правата на гражданство въ една страна. **Натурализирамъ.** 1) Давамъ на чуждостранецъ правата на гражданство. 2) Внасямъ и приучвамъ на климата въ една страна животнитѣ, растенията на чужди страни. — **Натурализмъ.** Учение сходно съ материализма Това учение счита природата за начинателката и производителката на всичко; то отрича божествеността на откриването. — **Натуралистъ.** Естествоиспитатель.—**Натурално богословие.** Знание за божеството придобито, не отъ божествено откровение, а отъ изучване природата.

Natura non facit saltus, лат. Природата не прави скокове.

Naturae convenienter vive, лат. Живѣй съгласно съ природата.

Наука. Въ тѣсенъ смисълъ, нѣкой клонъ отъ човѣшкото знание; *юридическа* н., *медицинска* н., *богословска* н. Въ широкъ см., всичкитѣ специални науки, които образуватъ една система знание, земени заедно: н. *е напрѣдняла много въ нашия вѣкъ.* — Не всѣко знание е н. Само онова знание се

удостоява съ името н., което е обобщено, систематизирано и провѣрено. Общность въ противоположность на частни случаи, система въ противоположность на случайна наредба, и провѣреность въ противоположность на прѣдполагаемость, сж тритѣ нѣща, които непрѣмѣнно трѣбва да притежава единъ дѣлъ знание, за да заслужва името н. Географията, химията и политическата икономия сж сега науки. Географията е била н. отъ вѣкове, макаръ и да е много напрѣднжла въ новитѣ врѣмена; химията и политическата икономия сж н. токо-речи отъ единъ вѣкъ насамъ. Химически познания и политико-икономически правила сж били извѣстни още много по-рано, нъ нито еднитѣ нито другитѣ не сж заслужвали тогава името н.; общноститѣ сж били малко или лоша система вѣрность не е имало. Въ разнитѣ клонове на естествената история — минералогията, ботаниката, зоологията — е имало натрупано много знание прѣди да е могло нѣкой клонъ да се нарече н. Качеството на знанието по-важни отъ количеството.

Н-тѣ сж се класифицирали до сега различно. Ние тука ще посочимъ класификацията имъ по началата, които сж най-общоприети. Нъ прѣди да дадемъ систематическия редъ на н-тѣ, потрѣбно е да знаемъ слѣднитѣ нѣща: 1) Изобщо различаватъ теоретически н., или н. въ първия смисълъ на думата, отъ практически н. Една теоретическа н. обръща единъ особенъ отдѣлъ отъ природата, и е така наредена, че дава въ най-сгжстена форма всичкото провѣрено (научно) знание въ тоя отдѣлъ: такъви сж математиката, химията, физиологията, зоологията. Една практическа н. е приспособението на научно добититѣ факти и закони въ единъ или повече отдѣла за нѣкоя практическа *цѣль:* такъви сж, напр., мореплаването, инжинерството, рударството, медицината. Мореплаването заема отъ теоретическитѣ н. — математиката, астрономията, оптиката, метеорологията и др. — всичко, което е потрѣбно да се кара единъ корабъ по моретата, и обръща това знание въ правила за тая цѣль. Искуствата, които така могжтъ да заиматъ отъ точнитѣ н., сж и повѣрни въ дѣйствието си; тѣ сж научнитѣ искуства.

2) Нѣкои отъ теоретическитѣ н. иматъ всѣка за прѣдмѣтъ отдѣленъ дѣлъ естествени сили; така, биологията борави съ органическитѣ сжщества, психологията съ ума. Други боравятъ съ приспособението на сили другадѣ припознати въ нѣкоя область конкретни факти или явления. Така, геологията не изучва нѣкои естествени сили, които не се намиратъ въ други н., а приспособява законитѣ на физиката, химията и биологията да обясни явленията на земната кора. Н., които обгръщатъ извѣстни естествени сили, се наричатъ абстрактни (отвлѣчени), общи, или основни н.; ония н., които приспособяватъ тия сили въ областитѣ на конкретнитѣ явления, се наричатъ конкретни, приспособени н.

Абстрактнитѣ или теоретическитѣ н., които най-обикновено се припознаватъ, сж тия шесть: математиката, физиката, химията, биологията (растителната и животната физиология) психологията и социологията. Конкретнитѣ н. сж естествено-историческата група — метеорологията, минералогията, ботаниката, зоологията, геологията

сѫщо географията и, могло би да се прибави, съ нѣкои обяснения, астрономията.

Първитѣ петь отъ изброенитѣ отвлѣчени н. обгръщатъ всичкитѣ основни закони на свѣта, и ако сѫ съвършени, приспособението имъ трѣбва да е достатъчно да обяснява всичкитѣ нѣща въ природата. За човѣкъ, вѣщъ въ тѣхъ, никое явление въ природата не може да изглежда странно; конкретнитѣ н. и практическитѣ н. не съдържатъ нищо основно ново. Понѣкога поставятъ *социологията*, законитѣ за човѣка въ обществото, като шеста първоначална н. слѣдъ психологията, на която тя е едно особно развитие. Астрономията, или законитѣ на слънчната система, и на другитѣ небесни тѣла, би могла да се нарече конкретна н., когато се прѣдположи, че една друга, абстрактна н., борави съ законитѣ за движението на тѣлата.

Наумбургъ. Прусски градъ на Заала (лѣвъ притокъ на Елба), въ мерзебургския окрѫгъ на обл. Саксония, 27 килом. на юго-зап. отъ Мерзебургъ; станц. на желѣзницата отъ Хале за Ерфуртъ; 17,900 жит. Вино; фабрики за вълнени и копринени платове и др. Прочути гребени и други прѣдмѣти, изработени отъ слонова кость. Лозарство. Съборна църква, хубава сграда, построена въ 1027, кралски дворецъ и др. Градътъ е заобиколенъ съ стѣни.

Наумовъ *(Димитръ М)*. Български писатель по земедѣлието и забѣлѣжителенъ общественъ дѣецъ, род. и починѫлъ въ Стара-Загора (1851—1884); училъ се първенъ въ родния си градъ, послѣ свършилъ гимназия въ Чешко, и продължилъ образованието си въ хайделбергския и лайпцигския университети специално по земедѣлието. Като се завърнѫлъ въ Ст.-Загора, управлявалъ една-двѣ години чифлици, а слѣдъ освобождението станѫлъ прѣдсѣдатель на Окр. Сѫдъ въ Ст.-Загора и петь години наредъ бѣше прѣдставитель отъ ст.-загорската колегия въ областното събрание на бившата Източна Румелия. Той бѣше единъ отъ краснорѣчивитѣ говорителе на събранието и всичкитѣ рѣшения, зети въ 5-годишното сѫществуване на събранието за подобрение земедѣлието и състоянието на земедѣлцитѣ въ страната, се отдаватъ на неговата инициатива или се дължѫтъ на неговото слово. Въ това врѣме той и основа въ Ст.-Загора, въ началото на 1883, съ сътруднич. на А. Т. Илиева, в. *Земедѣлецъ*, който има около 2 годишнини. Поради даровитостьта и справедливостьта си Н. се ползуваше съ добро име въ окрѫга си и съ уважение у всички партии. По причина на това, въ деня на смъртьта му (23 юн. 1884) постоянний комитетъ на областьта закри засѣданието си, а старо-загорското общинско управление купи една нива и въ срѣдата ѝ погребе Н., дѣто стърчи и единъ паметникъ.

Наумъ. Единъ отъ 12-тѣ мали пророци, който пророкувалъ за разрушението на Ниневия и цѣлата асирийска монархия. Прѣдполагатъ, че е билъ съврѣменникъ на Езекия. Паметьта му се споменува на 1 декемврий *(Библ.)*.

Наумъ (св.). Единъ отъ *седмочисленицитѣ* сътрудници на св. Методия. За происхождението му нищо не е извѣстно. Слѣдъ смъртьта на св. Методия, Н. въ 885 дошелъ заедно съ св. Климента въ България, дѣто тѣ били радушно приети отъ царь Бориса.

Когато св. Климентъ билъ испратенъ въ западна България, въ Кутмичевица, Н. отишелъ слѣдъ него и прѣкаралъ останжлитѣ дни отъ живота си въ духовни трудове, като живѣялъ, както расказва едно сказание, на источния брѣгъ на Охридското езеро, между Охридъ и Дѣволъ. Тамъ сжществува единъ старъ монастирь съ неговото име, въ който се пазжтъ неговитѣ мощи и се чести паметьта му на 20 юлия. Прѣдполагатъ, че тоя монастирь е билъ основанъ отъ него, а послѣ посветенъ нему. Службитѣ нему сж напечатани по гръцки въ Мосхополъ (въ Албания) въ 1741 и въ Вѣна въ 1824. За книжовната и просветителна дѣятелность на св. Н. малко се знае. Отъ него не е намѣренъ ни единъ литературенъ паметникъ. Ала е извѣстно, че прѣзъ 1211, когато се събралъ въ Търново съборъ по заповѣдь на царь Борила, за да осжджтъ богомилската ересь, постановило се да се чете всѣка година на православната недѣля „вѣчная память“ и на ония, които се трудили и работили и върху словѣнската, сир. старобългарската книжнина. Това словословие буквално гласи така: **Климентъ оученикъ его епископъ Великіе Моравы и ученикомъ его Савъ, Горазду, и Наумъ яко иного и тѣм потруждышимсе о словенскѣмъ книгах вѣчная память.** Затова, че св. Н. се е занимавалъ съ книжнина, свидѣтелствува и неговото житие, което казва, че и той се трудилъ заедно съ другаретѣ си върху прѣвода на Свещено Писание. Виж. *Новый церковно-славянскій памятникъ съ упомяненіемъ о славянскихъ первоучителяхъ* отъ М. Дринова въ *Журналъ Мин. Нар. Просвѣщенія*, кн. 238, стр. 183; Г. Баласчевъ, *Климентъ Епископъ Словѣнски*; и *Св. Наумъ Български*, отъ Е. С-въ, *въ Църковенъ Вѣстникъ*, год. II (1901), бр. 11.

Нафталинъ, *лат.* Общото произведение отъ разложението на органически вещества, изгорени на силенъ огънь при недостатъчно количество въздухъ.

Нахимовъ (*Павелъ Степ.*). Русски адмиралъ, род. въ 1803; участвувалъ въ пжтуването на фрегата *Крейсеръ* около свѣта; отличилъ се въ наваринското сражение; отъ 1834 постоянно служилъ въ черноморската флота, и често помагалъ сполучливо на сухопжтната войска среща кавказскитѣ планинци; вице-адмиралъ въ 1852, съсипалъ една турска ескадра при Синопъ въ 1853, и съ тая блескава побѣда придобилъ громка извѣстность; произведенъ адмиралъ въ 1855, билъ нараненъ при отбраната на Севастополъ (16 юн., 1855), и слѣдъ два дни умрѣлъ отъ раната.

Нахичеванъ. Русски градъ, въ екатеринославска губерния, на Донъ, 40 килом. отъ устието му въ Азофско море, 112 килом. на ист. отъ Таганрокъ 10 килом. на сѣв.-ист отъ Ростовъ; 19,455 жит. повечето арменци. Н. (име, което значи на арменски *ново жилище)* е билъ основанъ въ 1779 отъ арменци, които се прѣселили отъ Кръмъ, когато русситѣ завладѣли тая страна. 7 църкви, отъ които 1 православна, останжлитѣ арменогригориански. Сребърни украшения и вълнени стоки.

Нахичеванъ. Русски градъ въ ериванската губ., 137 килом. на юго-ист. отъ Ериванъ, на единъ каналъ отъ Нахичеванъ-чай (лѣвъ притокъ на Арасъ); 6,000 жит. — 12 килом. на сѣв.-зап. отъ града

има важни солни рудници, отъ които се копае по $4^1/_2$ милиона килограма соль на годината. — Н. е единъ отъ най-старитѣ арменски градове; началото му е неизвѣстно.

Нахтигалъ *(Густавъ)*. Германски пжтешественикъ, род. въ Айхщетъ, умр. въ Африка (1834 — 1885). Билъ военен лѣкарь до 1861, когато напуснжлъ службата по причина на недобро здраве. Слѣдъ това ходилъ въ Алжирия и Тунисъ. Въ 1868 билъ натоваренъ да прѣдаде на бурнуския султанъ дароветѣ на прусския краль. Въ 1869, съ хиляди мжчнотии, изслѣдвалъ Фезанъ и страната на тибусцитѣ, непозната до тогава на европейцитѣ, въ източна Сахара. Отъ 1870 до 1874 посѣтилъ ез. Чадъ и проникнжлъ въ Багирми и Уадай, дѣто до него не билъ стжпилъ ни единъ европеецъ. Н. се върнжлъ въ отечеството си и обнародвалъ книгата си *Сахара и Суданъ* (франц. прѣводъ отъ Gourdault; едно извлѣчение отъ тоя капиталенъ трудъ, обнародвано отъ Франкеля, Лайпцигъ, е имало вече нѣколко издания). Послѣ билъ герман. консулъ въ Тунисъ, и умрѣлъ когато уреждалъ германскитѣ колонии на западния брѣгъ на Африка. Цѣненъ материалъ съдържатъ Н-тѣ писма: *Erinnerungen v. Gust. Nachtigal* (1887).

Нация, *лат.* Народъ. — **Национален**. Народенъ; **национ**алность. Народность.

Началенъ. Виж. **Начало.** — **Началствувамъ**. Прѣдвождамъ, стоѭ на чело на войска, бивамъ нейнъ началникъ; управлявамъ.

Начало. 1) Съ което се захваща нѣщо; корень, изворъ; противоположното на *край*. 2) Нравствена основа у човѣка, правило, убѣждение, принципъ. 3) Първо понятие: *начала отъ физика*. 4) Химическа стихия, основна или неразлагаема съставна часть; човѣкъ състои отъ двѣ начала: *духовно и плътско*. — **Началенъ**. Който служи на нѣщо за начало. — **Начинателенъ**. Началенъ, пръвъ по врѣме, съ който се започва: *начинателенъ стихъ*. — **Начинатель**. Който започва нѣщо.

Начатки. Първитѣ плодове на растенията, *труфанда;* или първороденитѣ отъ животнитѣ. Н., по Моисеевия законъ, сж били назначени за жертвеника, жрѣцитѣ и бѣднитѣ.

Начевъ (поручикъ *Петръ Попъ*). Български отечестволюбецъ, който драговолно даде живота си, въ цвѣта на възрастьта си, за свободата на несвободнитѣ български земи; роденъ въ Сливенъ, паднж убитъ отъ крушума на тиранина на бойното поле въ Македония (1869 — 1895). Поручикъ Н. се отличаваше съ извънредни качества, честна идеална душа и благороденъ духъ на самопожертвуване. Той зарѣза всички земни блага и се принесе въ жертва, за да даде помощь на брата-робъ — да побуни Македония, та да постави македонския въпросъ прѣдъ Европа. Прѣзъ пролѣтьта въ 1895 той напуснж военното си поприще въ България, дѣто служеше съ отличие, и станж воевода на една възстанническа чета отъ 158 възстанници. И скоро, на именния си день Петровъ-день (29 юн., на 2 часа утриньта) въ първото сражение, което е имала четата подъ неговото воеводство, на 300 крачки отъ шосето Царево-село-Щипъ, при притока на Брѣгалница, до село Климанци, доблестно паднж на бойното поле. Слѣдъ смъртьта

му командата на четата зелъ другарьтъ му поручикъ Мутафовъ (виж. това име).

Начези. Сѣверо-американско полудиво племе, отъ вѣтвата шероке, по брѣговетѣ на долното течение на Мисисипи, токо-речи унищожено въ 1730 отъ французетѣ за наказание на единъ сѣчъ.

Начезъ. Градъ въ Съединенитѣ Държави (Мисисипи), 347 килом. на сѣв.-зап. отъ Нови-Орлеанъ и 137 килом. на юго-зап. отъ Джаксънъ; начинателна гара на една желѣзница за Джаксънъ; 15,000 жит. Търговско стоварище. Голѣмо памучно тържище. — Тоя градъ е билъ основанъ кждѣ 1716 отъ племето начези, и свършенъ отъ французетѣ въ 1730.

Начетенъ. Който е много челъ и разбралъ четеното; **начетеность**, свойство, принадлежность на начетенъ човѣкъ

Начинателенъ. Виж. **Начало.**

Начовичъ *(Григорий)*. Български обществен и политически дѣецъ, роденъ въ 1845 въ Свищовъ; добилъ образование въ Цариградъ (въ нѣкогашното французско училище на Бебекъ), въ Вѣна (търговско училище) и въ Парижъ (висшо училище). Като се завърнжлъ въ Свищовъ, захванжлъ търговия при баща си; нъ гоненъ отъ турскитѣ власти за участие въ движението въ 1867 (по четата на Хаджи Димитръ), побѣгнжлъ въ чужбина и живѣлъ главно въ Вѣна, дѣто се занимавалъ съ търговия. Прѣзъ русско-турската война въ 1877, Н. служеше въ русския генераленъ щабъ, а слѣдъ свършването на войната почнж въ Пловдивъ да редактира в. *Марица* (1878) и на другата година зе участие въ търновското велико народно събрание, дѣто заедно съ Стоилова и Грекова бѣше единъ отъ най-виднитѣ прѣдставителе отъ консервативната партия (виж. *Консерватори);* послѣ биде министръ на финанситѣ въ първото българско министерство (Бурмовий кабинетъ), министръ на външнитѣ дѣла и п. д. министръ на финанситѣ въ митр. Климентовото министерство (1879 — 1880). Както всички консерватори, Н. работи съ генералъ Ернрота по извършването на държавния прѣвратъ въ 1881, и участвува въ свищовското велико народно събрание, което отмѣни конституцията. Бѣше министръ на вънк. дѣла, на финанситѣ, на общитѣ сгради и земедѣлието и въ консервативния кабинетъ слѣдъ тоя прѣвратъ, нъ упази портфейла на финанситѣ и въ Цанковия либераленъ кабинетъ (1883), слѣдъ възстановението на конституцията; по-сетнѣ станж министръ на външнитѣ дѣла въ Радославовия либераленъ кабинетъ (1886 — 87). Слѣдъ кн. Фердинандовото дохождане на прѣстола, Н. бѣше два пжти министръ на финанситѣ въ Стамболовия кабинетъ, въ 1887 — 88 и 1891 — 92; освѣнъ това става дипломатически агентъ въ Букурещъ (1885—86), дѣто Симеонъ Киселевъ стрѣля несполучливо върху него, въ Вѣна (1890 —91) и сега (1904) е такъвъ въ Цариградъ. Тамъ биде испратенъ въ 1903, прѣзъ македонското възстание, и сключи съ Портата извѣстното турско-българско съглашение по македонскитѣ работи. Н. минува за твърдѣ хитръ човѣкъ и искусенъ дипломатъ, па и за единъ отъ по-добритѣ финансисти въ България. Това обстоятелство накара, вижда се, Стамболова да го земе въ кабинета си въ най-критическия моментъ (слѣдъ

Бѣлчевото убийство, 1891), безъ да гледа на взаимната имъ антипатия. Въ Н-во врѣме се сключи вторий държавенъ заемъ отъ 142 милиона л. номинални. Политически Н. принадлежи на консервативната партия, която, както и либералнитѣ партии у насъ, не се е придържала неизмѣнно о принципитѣ си; ала въ една точка въ програмата си Н. е билъ всѣкога строго послѣдователенъ — въ русофобството. Може би тая точка му даде възможность да работи съ Стамболова. Отъ 1892 Н. заедно съ Стоилова, Радославова и Тончева стоеше на чело на „съединената легална опозиция“ противъ Стамболова и зимаше участие въ редактирането на *Свободно Слово*. Слѣдъ прѣврата на 18 май 1894, Н. доби портфейла на външнитѣ дѣла и общитѣ сгради въ Стоиловия кабинетъ; въ 1896 прѣзъ февруария, той ги замѣни съ портфейла на земедѣлието и търговията, и въ сѫщата година, когато министерството станѫ русофилско, даде си оставката. Избранъ софийски кметъ, той се отказа отъ тая длъжность. Слѣдъ Стамболовото убийство (1895) Н-то име се е произнасяло много пѫти, като име на истинския виновникъ на убийството.

Освѣнь въ споменѫтитѣ вѣстници, Н. е сътрудничилъ въ много други, въ първитѣ двѣ годишнини на в. *Българинъ* (Букурещъ, 1877), редактиралъ е в. *Витоша* (София 1879) и *Български Гласъ* (София, отъ 1880, четире годишнини). Той е и написалъ *Кратко и практическо рѫководство за правене вино* (София, 1883) и *Тютюневата индустрия въ Българското Княжество* (София, 1883), прѣвелъ е Ибсеновата драма *Единъ прѣдатель* и Сардувата *Отечество* и др.

Начовъ *(Никола)*. Български белетристъ и писатель; родомъ отъ Калоферъ, учитель въ софийската мѫжска гимназия, учителствувалъ е до сега (1904) 20 години. Къмъ белетристиката се отнасятъ расказитѣ му *Найденъ* (въ сп. *Мисъль*, год. I), *Сирачето* (пакъ тамъ, год. I), *Единъ братъ* (пакъ тамъ, год. II), *Милка* (пакъ тамъ, год. II), *Два нови гроба* (пакъ тамъ, год. III), малка баладическа поема *Калинка* (пакъ тамъ, год. I), *Трима гости въ една вечеръ* (въ сп. *Искра*, год. I). Въ тия раскази Н-вий критикъ Д-ръ Кръстевъ (виж. *Литературни и философски студии*, София 1898, 2 изд.) не удобрява главно песимизма му, „неосвѣтленъ отъ никоя свѣтла зарица“. Сѫщий критикъ хвали Н., че добрѣ разбиралъ задачата си въ расказа си *Какво може да направи една змийска кость* (въ *Мисъль*, год. II; отдѣлно издание, излѣзло въ София, 1898), По-сетнѣ, Н. издаде на свѣтъ двѣ по-значителни белетристични произведения, хубавата повѣсть *Бунтовници*, (София, 1898, стр. 258) и *Дѣдо Генко Севдата въ София* (София, 1902, стр. 294), едно изрядно изображение на нашия животъ въ първата епоха слѣдъ освобождението ни.

Н. е писалъ още много бѣлѣжки и пѫтни въспоминания, които критиката припознава за прѣвъсходни въ литературно отношение; и нѣкои отъ тѣхъ, споредъ Д-ръ Кръстева, по силата на вдъхновението, по глъбината на чувствата надминуватъ много отъ расказитѣ му. За особено цѣнни отъ тѣхъ се припознаватъ ония очерки, които подъ общото заглавие *Изъ Родопитѣ* се обнародвахѫ въ сп. *Деница* (год. II) и Мисъль (год. II

и III), послѣ *Жертвитѣ* (Мисъль, год. IV) и обширна студия *Калоферската мѫжка света обитель* (София, 1895). Двѣ отлични Н-ви студии, *Екскурсия изъ нашата народна поезия* и *Студия върху стихосложението на нашитѣ народни пѣсни*, сѫ обнародвани въ *Периодическото Списание* на Българското Книжовно Дружество (год. X = 1895 — 96, кн. 48 — 50 и 52 — 53). Отдѣлно издание съставя изучението му *Прѣдложнитѣ глаголи въ новобългарския езикъ*, отпечатъкъ изъ отчета на софийската държавна мѫжска гимназия за учеб. 1900 — 1901 год. (София, 1901). Голѣма важность и значение иматъ за историята на нашото освобождение Н-тѣ *Писма изъ размирената българска земя*, 1877 — 1878, издадени въ спис. *Лѣтописи*, год. II (1900 — 1901) кн. 1—5, дѣто много вѣрно се рисува положението на българетѣ прѣзъ врѣмето на освободителната война. Тоя редъ писма започва съ писмо III; първитѣ двѣ писма сѫ напечатани въ *Сбирка отъ нови и интересни четива*, събралъ и наредилъ Алекс. Боруйски (Пловдивъ, 1900).

Нашвилъ. Столица на Тенеси (една отъ Съединенитѣ Държави въ Америка), на р. Кѫмбѫрляндъ, 930 килом. на юго-зап. отъ Вашингтонъ, малко на сѣв. отъ срѣдата на държавата; 49,350 жит. Рѣката е плавателна за голѣми параходи 70 килом. надъ Н., който е и скаченъ съ разнитѣ градове въ страната чрѣзъ петь желѣзници. Твърдѣ дѣятелна търговия; най-голѣмото търговско срѣдоточие на югъ отъ Охио за памука и тютюна; голѣма търговия съ жито, машини и др. Хубавъ добрѣ съграденъ градъ, съ държавенъ домъ, който е лѣгнѫлъ 5 милиона лева. Университетъ; много всѣкидневни, седмични и мѣсечни вѣстници или списания. Н. е билъ окупиранъ отъ федералнитѣ войски, въ 1862, и тамъ федералний генералъ Томасъ спечелилъ една побѣда надъ генералъ Худа.

Ная. Много отровна змия въ Индия; прѣдполагатъ, че тя е *аспидата* у староврѣменнитѣ.

Наяди. Въ гръцката митология, нимфи на изворитѣ и рѣкитѣ, подобни на русалкитѣ у староврѣменнитѣ словѣне. Изображавали ги като полуголи моми, съ вѣнци отъ тръстика на главата, лѣгнѫли на урнитѣ, отъ които тече водата; често ги изображавали съ Херкулеса, покровителя на топлитѣ извори.

Нгами. Езеро въ южна Африка, на сѣв. отъ пустиня Калахари, на 20° и половина южна ширина; около 45 килом. широко и 150 килом. околовръстъ. Това езеро е 1131 метра надъ морското равнище, и е свързано чрѣзъ много потоци съ рѣчната система на Замбези. Главний му притокъ отъ къмъ сѣв.-зап. е р. Тиоже, дълбока рѣка, която истича изъ езерото, на юго-ист. е *Зуга*, която се губи въ едно солено блато. Езерото не е много дълбоко и изобилува съ риба. Водата му е сладка, нъ прѣзъ сухото годишно врѣме се вгорчава. Гѫсталацитѣ по брѣговетѣ му сѫ свърталище на диви звѣрове, слонове, рѣчни коне, носорози, биволи; водитѣ му хранѭтъ крокодили и видри. Дивитѣ племена около това езеро сѫ отъ племето бечуани въ долината на Зуга, отъ негрското племе въ долината на Тиоже. То е било открито въ 1849 отъ Ливингстона.

Нганъ Хоей. Область въ източни Китай, между Киангъ-су и Че-киангъ на истокъ, Киангъ-си на югъ, Ху-пе и Хонанъ на зап.; приблизит. простр. 139,875 чет. килом. и насел. 34,000,000 жит. Гжстотата на населението е много голѣма дори за Китай, дѣто срѣдната гжстота е около 86 жит. на 1 чет. килом. Прѣзъ тая земя, повечето равна, минува ниско планинско бърдо Пе-лингъ; пои се отъ Янгъ-тзекиангъ, Хеангъ-хо и Хоай-хо. Климатътъ е умѣренъ; земята произвожда жито, зеленчуци, овощия, тютюнъ, чай, черници; най-добрий зеленъ чай въ Китай се обработва въ юго-източнитѣ части на областьта. Скотовъдството е въ добро състояние. Въ страната има златни, сребърни, мѣдни и други рудници. Гл. гр. е *Нганъ-Кингъ*, на лѣвия брѣгъ на Янгъ-тзе-киангъ, 245 килом. на юго-зап. отъ Нанкинъ, 1022 килом. на юго-ист. отъ Пекинъ и 910 килом. на сѣр.-ист. отъ Кантонъ, съ 50,000 жит. Тоя градъ е главното срѣдоточие на търговията между сѣвернитѣ и южнитѣ части на Китай. Търговията става съ кораби по рѣката. Фарфорови издѣлия и дрехи сж между главнитѣ стоки. Н-к. е свързанъ телеграфически съ Нанкинъ и Ханъ-Кеу.

Нго-ю-Киангъ. Рѣка въ Китай; въ область Киангъ-си, извира въ Се-Чингъ и се влива въ р. Тзингъ-Чеу; около 800 килом.

Ne cede malis, *лат.* Не отстжпяй прѣдъ нещастието.

Ne Jupiter quidem omnibus placet. Латинска поговорка: нито дори Юпетеръ не угождава всѣкому.

Ne sutor ultra crepidam, *лат.* Не сжди за това, което не разбирашъ.

Ne sus Minerva (отпустнжто *doceat).* Латинска поговорка: свиня (сир. глупавъ) не трѣбва да учи Минерва сир. (уменъ).

Неаполски заливъ. Заливъ на Тосканско море, на западния брѣгъ на Италия, между носове Мизена и дела-Кампанела, 30 килом. дългъ и 22 м. дълбокъ. На сѣв. е полуостровъ Бай, съ о-витѣ Исчия и Процида; на юго-ист. отъ Капри.

Неаполско или **Неаполитанско кралство.** Бившо кралство, което въ послѣднитѣ врѣмена на сжществуването си състояло отъ неаполската область въ южна Италия и о-въ Сицилия: оттамъ и името *Кралство на двѣтѣ Сицилии.* То имало за прѣдѣли на сѣв. и ист. Адриатическо море, на югъ Ионическо море, на зап. Тосканско море и Папската държава. Простр. му било 114,000 чет. килом.; насел. му 10 милиона жит. Столицата била *Неаполъ.*

Мѣстоположението на неаполската область е изобщо високо, отъ сѣв. къмъ югъ страната е прорѣзана отъ Апенинскитѣ планини, отъ върховетѣ на които сж забѣлѣж.: Монте-Карно, Гаргано и волканъ Везувий. Земята се пои отъ малки рѣки, нъ е много плодородна; гл. произведения сж: пшеница, оризъ, конопъ, ленъ, маслинено масло, вино, грозде и южнитѣ плодове. Климатътъ е горещъ, нъ здравъ. Страната е изложена на чести земетресения. Отъ минералитѣ се добиватъ: готварска и каменна соль, селитра, сѣра, мраморъ и алабастръ. Само $^1/_3$ отъ страната е обработена. Езикътъ на неаполитанцитѣ доста различа отъ итал. езикъ. Вжтрѣшната търговия е малка. Морската търговия е токо-речи исключително прибрѣжна.

Въ старо врѣме, тая земя съставяла часть отъ Велика Гърция, послѣ била покорена отъ римлянетѣ. Слѣдъ падането на Западната империя, намирала се подъ властьта на херулитѣ, послѣ на остготитѣ, била покорена отъ византийскитѣ пълководци Велизария и Нарсеса, избѣгнжла нахлуванията на ломбардитѣ, въ 828 била покорена отъ сарацинитѣ, отъ които въ 1061 прѣминжла у норманитѣ, а въ 1152 била съединена съ Сицилия подъ властьта на норманскикрале, които ѭ управлявали въ течението на 152 години отъ Палермо. Слѣдъ угасването на норманската династия, насганжли вълнения и на прѣстола дошли господаре отъ дома Анжу; въ 1282, слѣдъ *Сицилийската вечеря*, Сицилия повикала Петра IV Арагонски, вслѣдствие на което Неаполит. область била отдѣлена отъ Сицилия въ течението на 160 год. Въ 1505, Фердинандъ V Арагонски изново ги съединилъ. Два вѣка Неапол. об. и Сицилия зависѣли отъ Испания, и се управлявали отъ подкрале. Въ 1713, Филипъ V, внукъ на Лудовика XIV, станжлъ испански краль, и Утрехтский договоръ далъ Сицилия на савойския дукъ, а Сардиния и Неаполъ останжли на Австрия. Въ 1735, Испания завладѣла Сицилия и Неаполъ, които, подъ името кралство на Двѣтѣ Сицилии, били дадени на единъ клонъ отъ испанскитѣ Бурбони, именно на Донъ-Карлоса, съ изричното условие: никога двѣтѣ корони, неаполската и мадритската, да не принадлежатъ на сѫщото лице. Въ 1806, Наполеонъ далъ неаполската корона на брата си Иосифа, послѣ въ 1808 на шурея си Мюрата. Въ 1815, Бурбонитѣ, които продължавали да царуватъ въ Сицилия, изново съединили Сицилия и Неаполъ съ помощьта на англичанетѣ; и Фердинандъ I зелъ титлата краль на Двѣтѣ Сицилии; прѣзъ неговото царуване едно възстание (1820) било умирено съ австрийското оржжие. Неговитѣ прѣемници слѣдвали абсолютистска политика. Въ царуването на сина му Франциска I (1825—30) станжли нѣколко съзаклетия. Неговий синъ, Фердинандъ II (1830—1859) обърнжлъ Сицилия на неаполска область; въ 1848 Сицилия свикала особенъ парламентъ, нъ въ 1849 била изново подчинена. Слѣдъ това и въ двѣтѣ страни настанжла силна реакция; вълненията и недоволството се увеличили. Въ 1859 на прѣстола се въскачилъ Францискъ II, който продължилъ да се облѣга на чужденеца (австрийцитѣ) среща самитѣ неаполитанци. Затова, въ 1860, на Гарибалди били доста една шепа доброволци да съсипе единъ режимъ, поддържанъ съ 80,000 войска; и Двѣтѣ Сицилии влѣзли въ състава на италиянското кралство. Виж. *Гарибалда*.

Неаполъ. Приморски градъ въ южна Италия, нѣкога столица на кралството на Двѣтѣ Сицилии (виж. *Неаполско* кралство), сега гл. гр. на едноименна область; 188 килом. (260 по желѣзн.) на юго-ист. отъ Римъ, при западнитѣ поли на Везувий, на сѣверния брѣгъ на Неаполски заливъ; желѣзница за Римъ, Термоли, Фогджия, Таренто, и Регджио; 494,314 жит.

Н. е по населението си първий градъ на Италия; той надминува Римъ, столицата, съ повече отъ 60,000 жит. Градътъ, построенъ амфитеатрално на залива, има 16 килом. околовръсть, съдържа нѣколко хубави квартала, голѣмата и хубава улица Толедо и др.; нъ

улицитѣ му сж изобщо тѣсни и хълмести. Мекий климатъ, чистий въздухъ, синйото море и небе, околнитѣ острови, Запушений везувий, правѭтъ Н. най-хубавия градъ на свѣта; нъ той дльжи всичко на природата и, колкото околностьта му и да е богата съ исторически спомени, самъ притежава малко величави или забѣлѣжителни паметници: кралскиятъ дворецъ Каподи-Монте, театра Санъ-Карло, съборната църква и др. Макаръ и да изброяватъ 257 църкви и 239 капели, нъ тѣ сж малко забѣлѣжителни по архитектурата си и вѫтрѣшнитѣ имъ украшения сж най-често далечь отъ изящното. Университетьтъ брои годинитѣ си отъ 1224 и е първий въ Италия. Сжществуватъ още институтъ на изящнитѣ искуства, кралско дружество на наукитѣ, археолог. и др. дружества. Библиотеки *Borbonica* (200,000 т. и 3,000 ржкописа), *Brancacciana*, на монастиря Св. Филипъ, на университета и др. Прочутъ музей, съ египетски и етрусски старини, срѣдновѣковни любопитности и др. Ботаническа градина.

Н. има нѣколко индустрии, фабрики за тѣстяни храни (макарони и д. т.), за копринени платове, кадифета, искуствени цвѣтя и др. Търговията е важна и Н. е една отъ главнитѣ параходни скели на Срѣдиземно море; ала той не е въ това отношение първий италиянски градъ; той върви само слѣдъ Генуа, и нѣкога сж го надминували Ливорно и Месина. Отъ пристанището му се изнасятъ, освѣнь произведенията на мѣстната промишленость, конопи, ленъ, овощия, маслинено масло и кожи; въ него се внасятъ суровъ и преденъ памукъ, памучни и вълнени ткани, желѣзо, стомана, захарь и др.

Околноститѣ на града сж забѣлѣжителни или по прѣкрасното мѣстоположение или исторически. Мѣстностьта, която съдържа Виргилиевия гробъ, раскопанитѣ градове Херкуланъ и Помпей, Нероновитѣ бани, Лукуловитѣ бани, пещерата на Кучето и др не може да не притежава единъ неисчерпаемъ изворъ на интересъ за научнитѣ, старинарни и класически изслѣдователе.

Н. (гр. *Неаполисъ*, новъ градъ) е билъ основанъ отъ гръцитѣ въ о-въ Евбея, и нареченъ така за отличие отъ единъ по-старъ градъ въ околностьта, Палеополисъ (старъ градъ). Въ 327 прѣди Р. Х. Палеополисъ билъ обсаденъ и прѣзетъ отъ римлянетѣ, и отъ тогава исчезва отъ историята; Н. се подчинилъ безъ съпротивление, и станжлъ единъ любимъ и вѣренъ съѭзникъ, или по-право единъ областенъ градъ на Римъ. Ала той много врѣме упазилъ чисто гръцкия си характеръ и учреждения; и сжществуватъ доказателства, че гръцкий езикъ е продължавалъ да се употрѣбява, дори въ обществени документи, чакъ въ II-и вѣкъ отъ християнската ера. Н. билъ цвѣтѫщъ и многолюденъ градъ прѣзъ римската епоха и, въпрѣки готското завоевание на Италия, и прѣзавоеванието отъ Велизария, той продължавалъ да е единъ отъ най-важнитѣ и богати градове въ Италия. Около VIII-и вѣкъ той отхвърлилъ игото на византийскитѣ императори, и се прогласилъ независима република до когато паднжлъ въ ржцѣтѣ на норманитѣ въ 1140, когато станжлъ столица на неаполското кралство.

Неаполъ. Въ *Дъян. Библ.* е старо име на сегашния приморски градъ въ Македония *Кавала.*

Неархъ. Знаменитъ адмиралъ на Александра Велики, родомъ отъ Амфиполисъ. Въ врѣме на Александровия походъ въ западна Индия, прѣдприелъ да изслѣдва брѣговетѣ на Индийски океанъ, и открилъ устията на Евфратъ и Тигръ. Александръ тъкмялъ да го испрати съ флотата да завоевае Арабия; нъ смъртьта го не оставила да испълни намѣрението си. Н. е оставилъ единъ расказъ на пжтуването си, който се намира въ **Géographi minores** отъ *Hudsona*, 1698, 8-о т. I; и въ **Alexandri Historicorum Scriptores** отъ *Gier-a*, 1844. Тоя расказъ е прѣведенъ на французски отъ *Billecoq*-а.

Неблагоразуменъ. Който не обмисля добрѣ що прави или що говори; противното на *благоразуменъ*.

Небраска. Рѣка въ сѣверна Америка, дѣсенъ притокъ на Мисури, извира въ Скалисти планини, и тече къмъ ист. прѣзъ цѣлата земя Небраска, та пои долината ѝ; 960 километра.

Небраска. Една отъ Съединенитѣ Държави, въ срѣдата, така наречена отъ рѣката, която тече прѣзъ нея отъ зап. къмъ ист. Н. има за прѣдѣли Мисури, Иова, на сѣв. Дакота, на зап. Виомингъ и Колорадо, и на югъ Капсасъ; простр. 197,319 чет. килом. и насел. 1,100,000 жит. всичкитѣ бѣли, освѣнъ 2,700 черни и 5—6000 индийци. Столицата е *Линколнъ*, нъ главний търговски градъ е *Омаха*, прѣдишната столица,

Сѣверната, особено сѣверо-западната часть (около 50,000 чет. километра) е пѣсъчлива пустиня. Цѣлата страна е една равнина, която постепенно се издига къмъ Скалисти планини. Главнитѣ рѣки сж Мисури, на источния ѝ прѣдѣлъ, и Небраска, която тече прѣзъ самата ѝ срѣда, широка и плодородна долина. Климатътъ е сухъ и здравъ.

Дивата фауна е още богата, нъ отдавна е минжло врѣмето, когато Люисъ и Кларкъ видѣли огромнитѣ ергелета бизони, които хранили обширнитѣ пасбища. Нѣма вече сега тия безбройни ергелета, ала пасбищата сж все така пространни, че ловцитѣ още много врѣме ще могжтъ да трепжтъ бизонитѣ съ хиляди прѣди да довършжтъ пълното имъ истрѣбление. Освѣнъ бизонитѣ, намиратъ се сивата мечка, черната мечка, скалисто-планинската коза, антилопата, рогачътъ, вълкътъ, понѣкога сѣверний еленъ. Барсътъ (пантерата) е исчезнжлъ, видрата е рѣдка, бобрътъ още повече.

Скотовъдството цъвти. Въ това отношение Н. съперничествува съ Канасъ. Н. притежава около 3 милиона главъ добитъкъ (половината свине) за стойность отъ около 200 милиона лева.

Държавата е още сжществено земедѣлческа. Пшеница, царевица, конопъ, тютюнъ и овощия сж главнитѣ ѝ произведения. Индустритѣ ѝ снабдяватъ само нейнитѣ нужди. Брашнарството е най-важното ѝ производство; слѣдъ него върви консервираното месо. Разработв. на ископаеми вжглища, отъ долно качество, е въ началото си. Има и златни, сребърни, мѣдни и др. рудници и мраморни каменодѣлни, които още не сж разработени.

Н. притежава 4,000 килом. желѣзни пжтища. Линколнъ, отъ дѣто тръгватъ 7 желѣзници, и Омаха сж главнитѣ срѣдоточия на тая мрѣжа. Търговията, съ жито и др., става главно по желѣзницитѣ; само една часть става по р. Мисури.

Народното образование има около 2,000 училища. Въ Линколнъ има университетъ отъ 1871. Библиотекитѣ, обществени и частни, сж повече отъ 400 и вѣстницитѣ и списанията стотина.

Управительтъ на Държавата, подуправительтъ и гл. началници на изпълнителната власть се избиратъ за 2 години, освѣнъ финансовий контролйоръ, който се избира за 4 години. За двѣ години се избиратъ и членоветѣ на законодателната власть, сенатътъ и камарата.

Н., територия въ 1854, имала въ 1860 г. само 30,000 жит., изключително индийцитѣ; и въ 1870, съ сжщото изключение, само 122,117 жит. Тя станжла държава въ 1867, и отъ тогава бърже била заселена.

Небрѣжливъ. Невнимателенъ, немарливъ; оттука *небрѣжливость.*

Небулистъ, *лат.* Живописецъ, който рисува гледки отъ облацитѣ.

Нева. Русска рѣка, въ с. петербургската губерния, тече къмъ зап. отъ юго-западния кжтъ на Ладожско езеро до кронщатския ржкавъ, въ Финландски заливъ. Цѣлата ѝ дължина е около 66 килом., отъ които 14 килом. сж въ С. Петербургъ; и на нѣкои мѣста е 630 метра широка, и 16 метра дълбока, макаръ и при Шлиселбургъ, дѣто истича изъ езерото, и въ С. Петербургъ, дѣто се влива въ морето прѣзъ нѣколко ржкава, да е плитка. Н. е корабоплавател. за ладии и малки параходи. По Ладожки каналъ тя се съобщава съ обширната водна система на Волга, та може да се каже, че съединява Балтийско съ Каспийско море. Течението ѝ е бързо и водата ѝ е грамадна. Покрита е съ ледъ повече отъ 5 мѣсеца—отъ около 12 ноемврия до 15 апр. По нея става голѣма търговия, и отъ вжтрѣшностьта, и отъ Балтийско море.

Невада. Една отъ Съединенитѣ Държави, между Калифорния на зап. и юго-зап., територии Аризона и Юта на ист., територия Идахо и държава Орегонъ на сѣв., така наречена отъ Сиера Невада, която минува прѣзъ нея; простр. 286,380 чет. килом. и насел. само около 60,000 жит.

Планинска страна, на едно плато, високо отъ 1,300 до 1,600 метра, пѣсъчлива, безводна и пуста, покрита съ езера въ западната часть, богата съ злато, сребро, сѣра, стипца. Пои се отъ Хъмболтъ. Сѣдал. на управл. *Карсънъ-Сити* (5,000 жит.); главни градове: Виргиния-Сити (10,981 жит.), Силвжръ-Сити и др.

Земедѣлието е отъ най-мършавитѣ. Земедѣл. произведения едвамъ стигатъ за мѣстното потрѣбение. Само искуственото поене прави земята сгодна за земедѣлие. Гл. поминъкъ е рударството; Н. занимава, между Съед. Държ., 4-о мѣсто по производството на драгоцѣнитѣ метали, които сж и ще бждатъ още за много врѣме нейното голѣмо богатство. Тя искарва на годината злато за повече отъ 15 милиона лева и сребро за повече отъ 30 милиона, грамадно количество мѣдь и др.

Н. отгледва главно коне, овце и рогатъ добитъкъ, повече за Калифорния. — Дивата фауна се прѣдставлява главно отъ сѣверния еленъ, антилопата, мечката, вълкътъ и лисицата. Горитѣ сж малко и рударството ги истрѣбва.

Желѣзнопжтната мрѣжа е имала прѣди нѣколко години 1,514 килом. Една отъ главнитѣ линии е линията, която иде отъ Велико Солено

езеро, влиза при Текома въ Невада прѣзъ сѣв.-источния жгълъ.

Управителтъ и министерскитѣ чиновници се избиратъ за 4 години. Законодателната власть състои отъ камара и сенатъ, на които членоветѣ се избиратъ за 2 години.

Н. е часть отъ земята, която Съединенитѣ Държави добили отъ Мексико по Гваделупо-Хидалгоския договоръ, въ 1848. До това врѣме въ нея нѣмало ни едно селище отъ бѣли люде; тогава тя почнжла да се заселва отъ мормони. Тя станжла територия въ америк. смисълъ въ 1861, и държава въ 1864.

Невада *(Сиера-)* (снѣжна планина). Планинско бърдо въ южна Испания, 150 килом. дълго отъ Алхама до Баца. Най-високий връхъ, Cerro de Mulhacen, е 3,554 метра високъ, и владѣе цѣлия полуостровъ.

Невада *(Сиера-)*. Планинско бърдо въ сѣверна Америка, кждѣ зап., скачено съ общата система на Скалисти планини; оставя между себе си и Тихи океанъ едно разстояние отъ 200 килом., което състои отъ една висока тераца, поена отъ Сакраменто и Санъ-Иоакимъ. Това бърдо е прочуто по минералнитѣ си богатства. Срѣдната му височина е отъ 2,100 до 2,400 метра; главнитѣ му върхове сж Шаста (4,400 м.) и една група високи планини, между 36° и 38° сѣв. ширина. То се снишава къмъ ист. по единъ редъ тераци, дѣто се намира територия Юта и държава Невада.

Невада-де-Толуко *(Сиера)*. Планинско бърдо въ Мексико, на едно твърдѣ високо плато. Най-високий връхъ, *Фрайла*, е 4,750 м. високъ.

Неверъ. Французски градъ, ц. на департ. на Ниевра, при вливането на Ниера въ Лоара, 213 килом. (254 по желѣзн.) на юго-ист. отъ Парижъ; 26,436 жит. Фабрики за земедѣлчески орждия, фарфорови сждове и др. Занаятчийско и др. училища. Библиотека, музеи. — Н., въ римско врѣме *Noviodunum*, е билъ важенъ стратегически пунктъ въ Цезарево врѣме; Цезарь, слѣдъ първитѣ си походи въ Галия, тамъ оставилъ на съхранение заложницитѣ и съкровищата си. Въ Хлодвигово врѣме Н. билъ епископско сѣдалище, и отъ X до XVI вѣкъ столица на графство.

Невий *(Кнея)*. Римски поетъ, родомъ грькъ, извѣстенъ съ трагедиитѣ и комедиитѣ си; умр. въ 204 пр. Р. Х. Малки откжслеци отъ стихотворенията му е издалъ Клусманъ (Каена, 1843).

Невиненъ. Безъ вина; непороченъ, безгрѣшенъ; оттука *невинность*.

Невисъ. О-въ, единъ отъ Малкитѣ Антили; отдѣленъ съ протокъ, 4 килом. широкъ, отъ о-въ Св. Христофоръ; простр. 118 чет. килом. и насел. 11,700 жит. Гл. градъ *Чарлстаунъ*, на зап. бр. земята планина (1052 м. висока) и плодородна, произвожда захаръ, кафе, тютюнъ, памукъ. — Н. е билъ открытъ отъ Христофора Колумба; принадлежи на Англия отъ 1628.

Нево. 1) Планина въ Арабия, на която умрѣлъ Моисей. 2) Моавски градъ на Рувимовото племе. 3) Градъ въ околностьта на Ветилъ. 4) Името на вавилонското и асирийското божество на науката и знанието. Неговата отличителна титла е била „Господарь на господаретѣ". Затова и Леярдъ мисли, че това име е произлѣзло отъ египетското *невъ*, господарь. Н. от-

говаря на гръцкия Хермеса и на латинския Меркурия. Една статуя, която прѣдставлява Н. и която е била въздигнжта отъ единъ асирийски царь, е сега въ Британския музей. Астрономически Н. се отождествява съ най-ближната до слънцето планета, Меркурий. Отъ неговото име сж съставени имената на вавилонскитѣ царе *Наво-Поласаръ*, *Навуходоносоръ* и др. Навуходоносоръ възобновилъ неговия храмъ въ Ворсипа (градъ въ Вавилония, чието мѣстоположение сега е неизвѣстно) и историцитѣ казватъ, че той сжществувалъ до III-и или VI-и вѣкъ слѣдъ Р. Х. *(Библ.)*.

Неводъ. Единъ видъ риболовна мрѣжа, бива съ различни величини; най-голѣмитѣ Н. сж до 1,000 метра дълги.

Неволно. Безъ да иска човѣкъ. — **Волею и неволею.** И да ще и да не ще. — **Неволя.** Тегло, злочестина, нужда.

Невралгия (гр. *алгосъ*, болка), Нервна болка: родово име на хронически болки или на болки, които се повтарятъ периодически, и които се явяватъ въ сферата на една или нѣколко нерви и обикновено твърдѣ силно. Понѣкога Н. се възбужда съ натискане стеблото на нервата, що боли; често болезненото мѣсто е съвсѣмъ нечувствително за вънкашно прикосновение. Причинитѣ на н. сж много различни; лѣкуването се съобразява съ причинитѣ. — **Неврастения** (гр. *стеносъ*, сила). Прѣголѣма възбуденость на нервната система. Н. се лѣкува съ почивка, добра храна и студени бани. — **Невритъ.** Въспаление на нервнитѣ влакна. Това болезнено състояние, както изобщо въспалението, се характеризира съ приливъ на кръвьта, подпухване и болка. Н. става понѣкога отъ въспаление на съсѣднитѣ органи. Ако н. е слѣдствие отъ рана, понапрѣдъ лѣкуватъ раната. Послѣ употрѣбяватъ антифлогистически срѣдства: турнжтъ компреси съ ледна вода, пиявици или вендузи и др. т. Слѣдъ това, прѣдписватъ морфиново подкожно нацръкване за уталагане на болката. Най-сетнѣ, прибѣгватъ до електрически токове. — **Невроза, неврозъ.** Родово име на много нервни болести, отъ които главнитѣ сж: каталепсията, истерията, епилепсията, мигренътъ, невралгиитѣ и др. Тия болести сж мжчно лѣчими, и признацитѣ имъ се показватъ по-сериозни отколкото сж въ сжщность. Тѣ се срѣщатъ най-вече у немощнитѣ и анемичнитѣ, и много по-често у женитѣ, отколкото у мжжетѣ; тѣ сж понѣкога наслѣдствени. Непосилний умственъ трудъ, влиянието на въспитанието или на срѣдата, въ която се живѣе, нравственитѣ сътресения могжтъ да прѣдизвикатъ появяването на н. Излишествата отъ всѣкой видъ, сифилизътъ, ревматизмътъ, подаграта, които дѣйствуватъ на нервната система, отравянията съ живакъ, фосфоръ и др. игражтъ твърдѣ важна роля.

Неврокопъ. Градъ въ Солунски виляетъ, ц. на едноименна каза, управлявана отъ каймакаминъ, 50 килом. на сѣв.-ист. отъ Сѣресъ, при политѣ на Пиринъ-планина, на дѣсния брѣгъ на р. Места, въ едно много красиво мѣстоположение; 6,215 жит., отъ които 5000 турци, 850 българе християне, останжлитѣ власи, евреи и цигане (*Кжнчовъ*). Важна търговия съ дърва и дъски; кожарство и звънчарство. Голѣмъ панаиръ, който трае 15 дни, отъ 1-и августъ. Сѣдалище на български митрополитъ. Духов-

ната борба на българетѣ въ Н. е била отъ най-тежкитѣ, нъ сега гръцизмътъ въ Неврокопско е съсипанъ окончателно. Всичкитѣ български села, съ исключение на едно, одавна вече сж минжли подъ вѣдомството на Екзархията. Патриархиститѣ въ Н. прѣдставляватъ една сбирщина отъ цънцаре, и гръкомане-българе. *Неврокопската каза* има 77,645 жит., отъ които 35,310 българе християне, 26,962 българе мохамедане, 12,500 турци, 620 гръци мохамедане, 988 власи, 110 евреи, 1155 цигане *(Кжнчовъ)*.

Неврология, *гр.* Учение за нервитѣ, часть отъ анотомията. — **Невропатия** (*гр. патосъ*, сгрaдане). Сжщото. **Невропатъ**. Боленъ отъ невропатия или невроза, каквото е невроза.

Невротомия (*ср. темно*, рѣжж). Разрѣзване нерви (медицинска операция).

Невски. Прѣкоръ на Александра Ярославича новоградски, който тоя князъ добилъ за една побѣда, одържана на 15 юния 1240, при вливането на р. Ижора въ Нева, надъ шведитѣ, норвежцитѣ и финитѣ подъ прѣдводителството на Биргера. Отъ русска страна, по увѣрението на лѣтописцитѣ, паднжли само 20 души новогородци и ладожане. Слѣдъ *невската битва*, шведитѣ много врѣме се не рѣшавали да нападатъ на русската земя. Александръ Н. е причисленъ отъ руситѣ въ лика на светцитѣ.

Невстрия *(кралство)*. Една часть отъ империята на франкитѣ въ врѣмето на меровингитѣ, която въ 912 се отстжпила на Ролона и станжла Нормандия.

Невшателско *езеро*. Швейцарско езеро; мие кантони Невшатель и Водъ, на зап.; кантонъ Фрибургъ, на ист.; кантонъ Бернъ, на сѣв.-ист.; 39 килом. отъ сѣв. къмъ югъ дълго и отъ 3 до 9 килом. широко; най-голѣма дълбочина 153 метра, срѣдната 75 м.; изобилува съ риба. На брѣговетѣ му, твърдѣ весели, сж: Грансонъ, Невшатель, Еставайеръ, Ивердонъ. Параходството, нѣкога твърдѣ дѣятелно, много е омалѣло отъ когато сж се направили желѣзницитѣ. — Въ Н. е. се вливатъ рѣки: Орба, Рейсъ, Сейонъ, Мантуа. Орба излиза отъ езерото подъ името Тиелъ.

Невшатель. Швейцарски градъ, ц. на едноименен кантонъ, при политѣ на Юра, на Невшателско езеро, при устието на Сейонъ, 41 килом. на зап. отъ Бернъ, 107 килом. на сѣв.-ист. отъ Женева и 400 килом. на юго-ист. отъ Парижъ; кръстопжть на желѣзници за Понтарлие, Лозана, Бернъ, Локлъ; 16,700 жит., повечето французе и протестанти. Фабрики за часовници, електрически уреди, сламени капели. Библиотека (100,000 т. съ ржкописитѣ на Жанъ Жакъ Русо), естеств.-историч., етнографич. и др. музей. Родина на Агасиза и др. Основанъ въ 1034 отъ императора Конрада II. — Кантонъ Н., въ западна Швейцария, има за прѣдѣли: на зап. Франция (дубски департ.) на сѣв. кантонъ Бернъ, на ист. Тиелски кантонъ и Невшателско езеро, което го дѣли отъ кантони Бернъ, Фрибургъ и Ваатъ; на юго-зап. кантонъ Ваатъ. Простр. 808 чет. килом. и 103,732 жит., отъ които 91,000 протестанти и 11,000 католици. Изобщо населението говори франц. езикъ. Земята, съ расклонения въ нея отъ Юра, е срѣдно плодородна. Индустрията е развита, особено часовникарството. Гл. гр. освѣнъ Н., сж Локлъ,

Шо-де-Фонъ, Мотие-Траверъ. — Графство Н., което отъ XII-и вѣкъ зависѣло отъ кралство Бургундия, се завладѣло отъ прусския краль Фридриха I. Въ 1807 Наполеонъ го далъ на маршала Бертие. Въ 1814 Н. се върнжлъ на Прусия. Въ 1848 кантонътъ възстанжлъ среща Прусия и се прогласилъ република, и най-сетнѣ прусский краль се отказалъ отъ правата си надъ него.

Невъзвратенъ. Който не може или не бива да се връща, неотмѣненъ — **Невъзвратимъ.** Което не можемъ да върнемъ. — **Невъзвратность, — имость.** Свойство на онова, що не може да се върне.

Невъздърженъ. Който не обуздава страститѣ си; оттука *невъздържность.*

Невъзможенъ. Който не може да се извърши, да стане; който не бива, не е позволено да се направи: *това е невъзможно.* — **Невъзможность.** Онова, което не може да бжде.

Невѣжа (отъ староб. *не* и *вѣдѣти*, знанж). Който нѣма знание и не разбира нищо, неученъ, простъ; оттука *невѣжество,* незнание, простотия.

Невѣрие. Невѣрване въ боговдъхновеностьта на Писанията. — **Невѣренъ,** противоположното на *вѣренъ* (истиненъ, несъмнѣнъ, точенъ): 1) Вѣроломенъ, измѣннически, прѣдателски: *невѣренъ приятель;* 2) съмнителенъ, не правъ, погрѣшенъ, лъжовенъ: *невѣренъ слухъ, невѣренъ прѣводъ.* — **Невѣрникъ.** Който не исповѣда християнската вѣра; който не исповѣдва истинската, правата вѣра. — **Невѣроятенъ.** Не за вѣрване, който надали е.

Невянскъ (Нижни). Русски градъ, въ пермската губер., 75 килом. на сѣв.-зап. отъ Екатериненбургъ; станц. на желѣзницата отъ Екатериненбургъ за Пермъ; 16,000 жит. Околностьта 'прочута по минералното си богатство, особено злато, мѣдь и платина. — Н. (Верхней). Русски градъ въ сжщата губерния, 16 килом, на сѣв.-зап. отъ Нижни-Н.; 3,600 жит.

Негапатамъ. Градъ въ английска Индия (Мадрасско), пристанище на Бенгалски заливъ, 260 килом. на юго-ист. отъ Мадрасъ; 48,525 жит. Главно произведение кокосово масло; търговията повечето съ Цейлонъ. Н. е послѣдната станция за Голѣмата Южна желѣзница въ Индия. Той е билъ сѣдалището на главното управление на холандскитѣ владѣния въ Индия отъ 1660, когато холандцитѣ го прѣзели отъ португалцитѣ; англичанетѣ го завладѣли въ 1781.

Негативъ. *лат.* Въ *фотогр* 1) отрицателенъ портретъ, сир. такъвъ, въ който моделътъ е въспроизведенъ на стъклото наопаки; 2) самата стъклена плоча, на която става изображението на прѣдмѣта, Тя е химически приготвена, и отъ една страна матова, а отъ другата гладка.

Негли. Може-би.

Неглиже, *фр.* Домашна дреха. Облѣченъ *неглиже,* облѣченъ *небрѣжно,* сир. като за у дома.

Negligente, *итал.* Въ *музиката* небрѣжно, мудно.

Негодувамъ. Исказвамъ незадоволство, роптанж. — **Негодование.** Гнѣвъ съ прѣзрѣние.

Негодяй. *рус.* Човѣкъ съ лошо поведение или безнравственъ, мерзавецъ.

Неготино. Градецъ въ околията на Кавадарци, Тиквешко, до желѣзницата; 2395 жит., отъ които 1925 бълг. християне, 325 бълг. мохамедане, 90 власи, 60 цигане *(Кжнчовъ).*

Неготинъ. Сърбски окржженъ градъ, ц. на околия Крайна, 178 килом. на юго-ист. отъ Бѣлградъ, 3 килом. отъ дѣсния брѣгъ на Дунавъ; въ блатиста равнина; 6,000 жит. Прогимназия, сѣдалище на епископъ. — Срѣдоточие на важна търговия съ Румжния.

Негри или *чернокожи.* Едно отъ главнитѣ подраздѣления на човѣшкия родъ, основното африканско племе. Фр. Мюлеръ причислява къмъ н. само народноститѣ на западна и срѣдна Африка. Пешелъ причислява тука всичкитѣ народи отъ южния край на Сахара до прѣдѣлитѣ на земитѣ, населени отъ хогенготитѣ и бушменитѣ и дѣли н. на судански и банту; сжщо и Рацель причислява къмъ н. всички тъмнокожи африканци, които имать кждра коса. Повечето н. иматъ тѣсенъ и дългъ черепъ; черепътъ повечето съ горната челюсть издадена, съ полегато положение на зжбитѣ (такаНаречений прогнатизмъ). Кожата бива съ разни тъмни шарове, като се почне отъ токо-речи черния до червеникаво-тъмния. Устнитѣ сж повечето дебели, кожата малко покрита съ косми, брадата рѣдко расте голѣма, носътъ въ основата си е широкъ и сплеснжтъ. Срѣдната голѣмина на възрастенъ мжжъ е 168 сант., шията дебела, грѣбначний стълпъ малко извитъ, тазътъ тѣсенъ, клинообразенъ, кожата дебела пръгава. Вмѣстимостьта на черепа у н., едно на друго, е по-малка отколкото у бѣлого и монголского племена. Физического и полового развитие става малко по-бърже отколкото напр. у европейцитѣ, нъ н. и старѣжть по-скоро. Плодородието на негрицяпкитѣ изглежда да е по-голѣмо. Въ патологическо отношение, н. се отличаватъ съ по-голѣма способность да противостоижтъ на врѣдителното влияние на тропическия климатъ, особено на опаснитѣ трески (малории); тѣ сжщо по-малко заболѣватъ отъ жълтата треска, дизентерията, рака; нъ тѣ гинжтъ много отъ охтиката, сипаницата, холерата, па и страдатъ отъ разнитѣ накожни болести и специални неджзи на тропическитѣ страни.

Н. изобщо се отличаватъ съ физическа сила и издържливость; тѣ сж незамѣними като работници на тропическитѣ плантации (тѣхний трудъ тамъ е по-производителенъ отколкото трудътъ на индузитѣ и дори китайцитѣ); цѣлата търговия и всичкитѣ мѣстения на европейцитѣ въ тропическа Африка се извършватъ отъ носачи н.

Въ характера на н. прѣобладава веселость, подвижность, общителность, непостоянство, тщеславие. Повечето н. много обичатъ музиката и хорото. У повечето тѣхни племена мжжъть, за да се ожени, купува жената. Многоженството прѣобладава, често господствува обичайтъ на обрѣзанието. У нѣкои негрски племена до сега сжществува човѣкоядството. Главатаретѣ или царетѣ въ сжщото врѣме сж и главнитѣ жръци или чародѣи, и едничкитѣ крупни търговци, които си присвояватъ всичкитѣ доходи отъ търговията, и пълновластни господаре, които располагатъ по произвола и каприза си съ сждбата на подданницитѣ си. Нийдѣ деспотизмътъ на началницитѣ и князовегѣ не достига до такъва степень какго въ Африка. Робството е прѣмного развито, понѣйдѣ сжществуватъ цѣли села робе.

Отъ оржжията най-употрѣбителни сж: копия, мегални кривици,

топори, ножове, лжкове и щитове. Токо-речи всички н. сж земѣделци и много малко отъ тѣхъ се занимаватъ само съ скотовъдство; исключително съ скотовъдство се занимаватъ само степнитѣ племена на Сахара и Нубия (и племената на хотентотитѣ на юго-зап.). Сѣжтъ се разни видове просо, сорго, понѣйдѣ фасулъ, а на западния брѣгъ сж се распространили американски растения — царевицата, маниоката, барабойтъ. Плугътъ е неизвѣстенъ; земята се раскопава съ желѣзни или дървени мотики.

Доста е распространено кланянето на праотцитѣ, а сжщо и вѣрата въ многобройни духове и въ единъ главенъ небесенъ богъ. Много е распространена и вѣрата въ фетишитѣ. Широко влияние е упражнило въ Африка мохамеданството, което е завладѣло повече или по-малко цѣлата южна часть на Сахара, порѣчията на Сенегалъ, Нигеръ, езеро Чадъ и Горни Нилъ, страната на голѣмитѣ езера и цѣла източна Африка до срѣдното течение на Конго. Прѣобладаването на европейско-християнското влияние се ограничава само въ южна Африка (между хотентотитѣ и кафритѣ) и по западния брѣгъ, до устието на Конго.

Отличителната особеность на негрска Африка прѣдставя още робството и износътъ на робе. Н-робе сж се изнасяли още въ старо врѣме – въ Египетъ, Прѣдня Азия, Гръция, Римъ; по-кжсно арабетѣ и мавритѣ захванжли да ги изнасятъ въ сѣв. Африка, Арабия, Турция, Персия. Прѣзъ послѣдния вѣкъ главни срѣдища на арабската робна търговия сж били Занзибаръ и Египетъ; отъ тамъ роботърговцитѣ ходили съ въоржжени чети въ вжтрѣшна Африка — извършвали тамъ опустошителни нападения, на мѣста основавали укрѣпени станции, и искарвали тълпи робе въ прибрѣжнитѣ точки на източна Африка. Запрѣщението на робната търговия въ Египетъ, утвърдяването на германцитѣ въ тропическа източна Африка и енергическитѣ мѣрки, прѣдприети отъ страна на държавата Конго, сломихж тая дѣятелность на арабетѣ, нъ тайно тя се практикува понѣкога и сега. Ала участьта на н.-робе въ Истокъ никога не е била толкова тежка, както напр. въ Америка; робетѣ въ Истокъ често съставяли нѣщо като помлади членове на семейството, понѣкога се оставяли на волята имъ и не се изнурявали особено съ тежка работа.

Въ западна Европа н.-робе почнжли да се внасятъ най-напрѣдъ отъ португалцитѣ, въ половината на XV-и вѣкъ, а отъ началото на XVI-и вѣкъ испанцитѣ начежли да ги доставжтъ въ Западно-индийскитѣ о-ви, португалцитѣ—въ Бразилия. Въ течението на XVI-и и XVII-и вѣкъ търговията съ робе съставяла кралевска привилегия, която се прѣдавала на частни лица, повечето като монополъ, съ задължение да се доставжтъ въ една колония извѣстно число робе въ опрѣдѣлено врѣме. Търговията съ н.-робе се разцъвтѣла, когато се основали голѣми търговски компании въ Холандия, Франция и Англия (1621 — 31), които добили привилегии да искарватъ робе изъ западна Африка, въ пространството отъ тропика на Рака до носъ Добра Надежда. Въ сѣвероамериканскитѣ колонии, особено въ Виргиния, англичанетѣ се ползували първень, въ качеството на робе, съ шотландски и ирландски

военно-плѣнници; н. пръвъ пжть въ 1620 били прѣнесени и употрѣбени за робе въ колониитѣ, и робната търговия била обявена монополъ. Малко по малко се развила цѣла система търгуване съ н.-робе; особенъ занаятъ станжлъ ловътъ на н. или купуването имъ за нищожна цѣна отъ прибрѣжнитѣ племена. Робетѣ докарвали на брѣга на кервани, свързани по ржцѣтѣ и съ дървени халки на шията; слѣдъ това ги натъпквали на купове въ корабитѣ и доставяли въ американскитѣ пристанища. Много отъ тѣхъ гинжли отъ притѣснение, болести и лоша храна.

Жалката участь на н. робе наченжла да възбужда още въ XVIII-и вѣкъ протести отъ страна на поразвитата часть отъ обществото, и въ Англия вече въ 1798 възникнжло първото противоробско дружество. По неговото настояване, парламентътъ назначилъ комисия да изслѣдва положението на африканскитѣ робе, резултатъ на което билъ първий актъ за облекчение на тѣхната участь. Въ 1808, търговията съ н. робе се запрѣтила, въ 1823 се запрѣтило прѣкарването робе изъ една колония въ друга, а въ 1834 дошло пълното освобождение на н.-робе съ задължение да се пуснжтъ слѣдъ четире години.

Освобождението на н. докарало първенъ едно испадане на нѣкои колонии, ала по-късно тия колонии се оправили, съ помощьта на волнонаемни н. и китайци.

Въ французскитѣ колонии освобождението на н. се прѣкратило въ нѣкои (Хаити) още въ 1794, а въ други само въ 1848. Въ Съединенитѣ Държави у Америка освобождението на н. се осжществило само като резултатъ отъ междуособната война, която се свършила въ 1865. Участьта на н.-робе въ южнитѣ отъ Съед. Държави била по-лоша, отъ дѣ-да-е другаде, по причина на тѣсната свръска на робството на н. съ материалното благосъстояние на господаретѣ имъ. Поминъкътъ на южнитѣ държави зависялъ главно отъ памучнитѣ и захаро-тръстични плантации, и тия държави зимали всевъзможни мѣрки да поддържатъ робството и да държжтъ робетѣ въ възможно по-голѣма подчиненость. Въ нѣкои отъ тия държави, да учи човѣкъ робъ на писмо се наказвало съ глоба; а опитването за насилствено освобождение или възбуждането къмъ това се приравнявали съ държавно прѣстжпление и т. н. И до сега н. въ тия държави, макаръ *de jure* и да сж пълноравни, *de facto* сж токо-речи исключени отъ участие въ самоуправлението и съставятъ нѣщо като една по-долна каста. Тѣхъ не пущатъ въ църквитѣ, въ общественитѣ събрания, въ клубоветѣ, въ хотелитѣ, въ гостилницитѣ; на желѣзнитѣ пжтища за тѣхъ има особни вагони; тѣ си иматъ свои църкви, клубове, гостилници, дюкяни, училища, вѣстници, лѣкари, пастири, адвокати, учителе и т. н. Общото число н. въ Съед. Държави съставя сега по-малко отъ 1 отъ общо число на населението (по ценза отъ 1890 г. — 7,470,040 на 54,383,890 бѣли), нъ въ бившитѣ робовладѣлчески държави-Виргиния, Сѣв. и Юж. Каролина, Георгия, Флорида, Алабама, Луизиана и Мисисипи, съ общо население (въ 1890) 10,575,055 процентътъ на н. е много по-голѣмъ и въ четиритѣ държави (Южна Каролина Мисисипи, Луизиана и Алабама) дори надминува числото на бѣлитѣ.

Най-късно е дошло освобождението на н. въ Бразилия, дѣто н. най-много сж се смѣсвали съ португалцитѣ и съ индийцитѣ. Освобождението на н-тѣ робе (повече отъ $1^1/_2$ милиона) въ тая страна се наченжло постепенно въ 1850 и се извърши окончателно въ 1888. Тая мѣрка послужи като единъ отъ поводитѣ за революцията, която събори империята (виж. *Донъ-Педро II)*, и прогласи републиката. Свободна негрска държава се явява република Либерия (виж. това име).

За н. и езика имъ виж. Фр. Мюлеръ, *Основитѣ на науката за езика*, — и *Всеобща етнография;* Хартманъ, *Народитѣ на Африка;* Вайцъ, *Негрскитѣ народи и тѣхната антропология*; Пешелъ, *Народовѣдѣние*, сжществува русски прѣводъ; Ратцель, *Народовѣдѣние*, т. II, сжществува русски прѣводъ.

Негро (Рио-) или **Парана**. Виж. *Парана.* Рио Н. е още името на двѣ рѣки въ южна Америка: една пои сѣверна Патагония и се влива въ Атлантически океанъ (1,000 килом.); – другата (около 700 килом.) тече прѣзъ република Урагвай отъ сѣв.-ист. къмъ сѣв.-зап., и се влива въ р. Урагвай.

Негропонтъ. Срѣдновѣковно име на Евбея.

Негросъ. Единъ отъ Филипинскитѣ о-ви; на югъ отъ Люсенъ и на зап. отъ Куба. Простр. 8,705 чет. килом. и насел. 197,000 жит. Островътъ е сжществено планински, както всичкитѣ Филип. о-ви до единъ. Жителитѣ сж отъ малайското племе, и сж обърнжти въ християнството отъ августинцитѣ, и послѣ отъ иезуититѣ. Сѣдал. на управл. Баколоръ. Земята е плодородна; произвожда: оризъ, какао и др.

Негусъ (по етиопски *царь).* Титла на абисинския краль.

Неделикатенъ. Грубъ, неприличенъ; *неделикатность,* грубость, неприличие.

Неджедъ (висока земя). Вжтрѣшна страна на Арабия, висока планинска и изобщо плодородна земя, заобиколена отъ всички страни съ пустини. Тия пустини отдѣлжтъ Н. на зап. и на юго-зап. отъ Хеджазъ, на истокъ отъ Хаса, която се прѣдѣля съ Персидски заливъ, и на сѣв.-зап. отъ Джофъ; на югъ пустиня Дахна, истинско море отъ подвижни пѣсъци и найбесплодната часть въ цѣлия полуостровъ, се простира повече отъ 800 килом. до тѣсната населяема ивица покрай Индийско море, между Иеменъ и Оманъ. Отъ тоя поясъ пустини срѣдата на полуострова едно врѣме сж наричали пустинна Арабия. Тая пространна земя се дѣли на нѣколко държави: държавата на *вахабититѣ* (виж. това име), най-многолюдната и найсилната; *Джебелъ-Шамаръ,* населенъ съ около 300,000 жит. и съ стол. Хайлъ (20,000 жит.) и други, всичкитѣ малко изслѣдвани и на които жителитѣ, споредъ Пялгреива, не надминуватъ повече отъ 2,000,000. Тия арабе живѣжтъ едни въ градове и села, други номадски животъ. Поминъкътъ имъ е земедѣлие и скотовъдство и по градоветѣ малко индустрия; иматъ търговски сношения и съ странитѣ задъ пустинитѣ имъ. Тѣ добиватъ съ посрѣдството на Маскатъ кеневири и благовонни вещи отъ Индия; и отъ Багдадъ и Басора, копия, топове, единъ вълненъ платъ на пръчки за дълги туники; отъ Иеменъ, кафе, което размѣнятъ за хурми; отъ Иракъ-Араби оризъ, малко желѣзо, кафе. Тѣ

испращатъ въ Мека страусови пера, камили, овце, вълна, и за тѣхъ добиватъ пари, маслинено масло, сукно. Въ Дамаскъ и въ Басора се цѣнѭтъ високо неджедскитѣ коне и камили. — Многобройнитѣ рояци арабе, които нахлули прѣзъ първитѣ врѣмена на мохамеданството въ най-хубавитѣ земи на Азия и Африка, излѣзли отъ сѣверни Н.

Недоборъ. Недосъбранъ, несъбранъ данъкъ.

Недоволенъ. Неблагодаренъ.

Недовѣрие. Противоположното на *довѣрие*, на довѣрчивость. — **Недовѣрчивъ.** Който не довѣрява, не вѣрва нѣкому въ добросъвѣстностьта, не му се повѣрява.

Недоимъкъ. Виж. *Дефицитъ*.

Недостатъкъ. Лишение, несъвършенство, *кусуръ*. — **Недостатъченъ.** Който не стига; противоположното на излишенъ.

Недоумѣвамъ се. Не ми стига умътъ, сир. не постигамъ съ ума си, не разбирамъ. — **Недоумѣние.** Съмнѣние, неизвѣстность, затруднение.

Недѫгъ. Болнавость; порокъ.— **Недѫгавъ.** Болнавъ, болничавъ.

Нееднократно. Не единъ пѫть, не веднѫшъ.

Нееманъ. 1) Иакововъ правнукъ отъ сина му Вениамина. 2) Сирийски пълководецъ, излѣкуванъ чудотворно отъ Елисея *(Библ.)*.

Неемия. Евреинъ отъ Иудиното или отъ Левиевото племе; добилъ отъ Артаксеркса I, комуто билъ виночерпецъ, управлението на Иудея; съградилъ изново Иерусалимския храмъ (V-и вѣкъ прѣди Р. Х.), населилъ изново Иерусалимъ, и въвелъ въ него прѣобразования. *Книгата на Неемия* въ *Библията* съдържа едно описание на народополезната дѣятелность на еврейския отечестволюбецъ.

Незавиденъ. Който не възбужда завистъ, по причина на лошото си качество или състояние; оттука *незавидность*.

Независимъ. Който не зависи отъ никого или отъ нищо; свободенъ, неподчиненъ, съ нищо несвързанъ, самостоятеленъ, самъ на себе си господарь. — **Независимость.** Свойство, качество на независимъ. Вижъ. *Зависѫ*.

Незамѣнимъ. Който съ нищо не може да се замѣни, замѣсти. — **Незамѣнимость.** Свойство, качество на незамѣнимъ.

Незванъ. Невиканъ, неканенъ.

Незиблемъ, *староб.* Непоклатимъ, непоколебимъ, твърдъ.

Незлобивъ. Благодушенъ, добросърдеченъ; — **Незлобие.** Благодушие.

Неизбѣженъ. Който не може да се избѣгне. — **Неизбѣжно.** Безъ друго, непрѣменно.

Неизвѣстенъ. Незнаенъ.

Неизмѣримъ. Грамаденъ, огроменъ.

Неимовѣренъ. Който не може, не заслужва да се вѣрва; оттука *неимовѣрность*.

Неисповѣдимъ. Неизречимъ, непостижимъ: *неисповѣдимий промисълъ Божи; неисповѣдимость на сѫдбата, на провидѣнието.*

Неистовство. Ярость, бѣсность.

Ней *(Мишелъ)*. Знаменитъ французски маршалъ, род. въ Сарлуи въ 1769, застрѣленъ въ Парижъ въ 1815. Н., синъ на единъ бъчваръ, на 18 годишна възрастъ, слѣдъ едно непълно образование, постѫпилъ въ единъ хусарски пълкъ, въ който въ началото на революцията билъ унтеръ-офицеръ. Като капитанъ, отличилъ се едно по друго подъ Клебера, Журдана и Хоша. За подвигитѣ си при Форцхаймъ (1796) билъ назначенъ бригаденъ генералъ и, когато се поч-

нжли изново военнитѣ дѣйствия слѣдъ Кампо-форменския договоръ, за капитулирането на Манхаймъ (1798) спечелилъ чина дивизионенъ генералъ. Той подкрѣпилъ храбро като началникъ на кавалерията Масена въ Швейцария; въ 1799, съ непрѣстанната си дѣятелность на чело на рейнската армия, не оставилъ князъ Карла и Суворова да се съединжтъ; на другата година билъ достоинъ сподвижникъ на Моро въ славното хохенлинденско сражение. Когато Наполеонъ съборилъ републиката и станжлъ императоръ, Н. билъ произведенъ маршалъ (1804) и назначенъ кавалеръ на Почетния Легионъ и началникъ на 7-та кохорта. Войната, която се отворила съ Австрия, му доставила случай да докаже, че оправдава тия високи награди. Той направилъ повече—заслужилъ по-голѣма награда: прѣзелъ Улмъ, откакъ измѣстилъ неприятеля изъ елхингенскитѣ позиции, за което добилъ титлата *елхингенски дукъ*. За храбростьта и вѣщината си въ останжлата война, послѣ при Иена, Ейлау и Фридландъ, въ 1806 и 1807, билъ нареченъ *най-храбрий отъ храбритѣ*. Въ 1808, въ Испания, съ побѣдитѣ си отворилъ на французскитѣ войски пжтя за Мадридъ, и покорилъ Галиция и Астурия. Въ Португалия, прѣзимането на Циудадъ-Родриго се приписва Нею, макаръ тогава и да билъ подъ началството на Масена. Наполеонъ зелъ Н. въ похода си въ Русия, и му повѣрилъ началството на 3-о тѣло отъ великата армия. За несравнената си храбрость въ битвата при Бородино (виж. тая дума) Н. заслужилъ нова титла *московски князъ*, и спасилъ остаткитѣ отъ французската армия при прѣминуването на Березина. Въ 1813 Н. се сражавалъ при Люценъ, Бауценъ, Дрезденъ и въ 20 други сражения въ тая война, която минува за послѣдното сбогомъ на французетѣ съ побѣдата.

Скоро Франция била окупирана отъ съюзнитѣ войски. Слѣдъ първото Наполеоново отричане отъ прѣстола, Н., който си оставалъ вѣренъ Наполеону, билъ припознатъ достоинъ да служи и на Лудовика XVIII-и, който му далъ титлата *перъ*. Наполеонъ побѣгнжлъ отъ о-въ Елба, и бурбонитѣ съ пълна довѣреность пращатъ среща него Н. Н. прѣдава на войскитѣ единъ манифестъ отъ името на прѣдишния императоръ, и при Озеръ се съединява съ него. Н. укоряватъ, че ако не е можалъ да се бори между чувството на сърдечната прѣданость и чувството на длъжностьта, не е трѣбвало да приеме послѣдното назначение.

Въ битвата при Ватерлоо, Н. командувалъ центра, и петь коне били убити подъ него.

Когато, слѣдъ Ватерлоо, бурбонитѣ дошли пакъ на франц. прѣстолъ, Н. билъ осжденъ на смърть за измѣна отъ камарата на пероветѣ съ голѣмо болшинство. Н. показалъ удивително хладнокръвие въ продължение на цѣлия ходъ на процеса и билъ застрѣленъ близу до обсерваторията, на мѣстото, дѣто сега се издига статуята му, постановена отъ приврѣменото правителство въ 1848.— Той е оставилъ *Mémoires*, обнародвани отъ синоветѣ му (Парижъ, 2 т. 1833).

Нейпижръ *(Джонъ Napier)*. Шотландски баронъ, род. въ замъкъ Мърчистонъ, близу до Единбургъ (1550 — 1617). Н., съ университетско образование, се посветилъ исключително на литературно-

наученъ животъ; най-сетнѣ, въ 1614, обезсмъртилъ името си съ изобрѣтението на логаритмитѣ. На това открытие, което опростотворило смѣтането, сж задължени за напрѣдъка си астрономията, практическата геометрия и науката мореплаване. Отъ Н-тѣ съчинения най-извѣстно е *Mirifici Logarithmorum Canonis Descriptio.* Основа на *нейпжровскитѣ* логаритми е числото 2,7182818. Освѣнъ това, Н. е далъ двѣ главни формули относително сферическитѣ правожгълни трижгълници. Двѣ животоописания на Н. сж обнародвани на английски, едното отъ *earl of Buchan* (1787) и другото отъ *Mark Napier* (1824).

Nec plus ultra, *лат.* (соб. зн. *не по-нататъкъ).* Най-крайна степень, най-краенъ прѣдѣлъ, сир. прѣдѣлъ по-нататъкъ отъ който не може да се върви, — не може повече отъ това.

Nec scire pas est omnia, *лат.* Не е позволено да знае човѣкъ всичко.

Неклюдовъ *(Николай Адр.).* Русски криминалистъ, происхождалъ отъ дворянско семейство въ саратовската губерния (1840 — 1896); свършилъ курса на юридич. факултетъ въ петерб. унив., послѣ слушалъ лекции по правото въ университетитѣ берлински, хайделбергски и женевски; добилъ степеньта магистръ на правото въ С. Петербургъ (1865) и билъ избранъ тамъ мирови сждия (1866); слѣдъ това занимавалъ много високи длъжности по сждебното вѣдомство въ Русия, участвувалъ въ много законодателни комисии и много години наредъ билъ професоръ на углавното право въ военноюридическата академия. Н. е познатъ у насъ на юриститѣ по съчиненията си по правото: *Ржководство за мировитѣ сждии; Углавно право; Углавно-статистически етюди;* прѣводътъ на знаменитото ржководство *Углавното право* на нѣмския правовѣдецъ Бернера, съ прѣработвания и допълнения. Н. е още авторъ на многобройни статии, обнародвани въ русскитѣ правни списания: *Журн. Мин. Юстиции, Суд. Вѣстникъ* и др.

Некомпетентенъ. Неправоспособенъ, който нѣма правото да се произнесе — да даде мнѣние или показание. — **Некомпетентность.** Неправоспособность.

Некрасовци. Поповщинска община русски старообрядци, основана въ 1708 отъ бунтовникъ Некрасова, който, откакъ ограбилъ Саратовъ, забѣгнжлъ, съ много послѣдователе, и се заселилъ въ земята на кръмския ханъ. Въ 1777 тѣ се прѣселили въ Добруджа, дѣто сж сега голѣмитѣ имъ села: Серяково и Слава съ по 600 кжщи, и Журилова съ 500 кжщи.

Некрасовъ *(Николай Алекс.).* Знаменитъ русски поетъ (1821 — 1871) отъ едно дворянско, нѣкога богато, семейство въ ярослав. губ., роденъ въ виницка окол. въ подолск. губ., дѣто въ онова врѣме квартирувалъ пълкътъ, въ който служилъ баща му офицеръ. Баща му билъ грубъ и малко образованъ; а майка му, полякиня варшавка, добрѣ възпитана и хубавица, се отличавала съ мекъ и кротъкъ характеръ. Обаянието на споменитѣ отъ майка си, за която всѣкога говори като за страдалка въ една груба срѣда, поетътъ е исказалъ въ цѣлъ редъ стихотворения, особено въ *Послѣднія пѣсни,* въ *Мать* и въ *Рыцарь на часъ.*

Никой отъ русскитѣ поети не е отдалъ по-високи почести на жената и майката колкото Н.

Н. прѣкаралъ дѣтинството си въ имението на Некрасовци въ с. Грешнева, въ ярославската околия, дѣто се прѣселилъ баща му, като излѣзлъ въ оставка. Въ 1832 постжпилъ въ яросл. гимназия, дѣто дошелъ до 5-и класъ. Баща му го тъкмилъ за военно поприще, и го испратилъ въ военно училище въ с. С. Петербургъ; нъ той постжпилъ въ филологическия факултетъ. Отъ това баща му страшно се разсърдилъ и го лишилъ отъ всѣка материална поддържка. Н. три години се намиралъ въ голѣмо лишение. Работата му се пооправила, когато почнжлъ да дава уроци, да пише статийки и прикаски въ стихове за нѣкои списания. Въ 1840 той можалъ да издаде една сбирка отъ стихотворенията, съ инициали **Н. Н.**, подъ заглавие *Мечти и Звуки*. Съ тая книжка Н. ималъ малка сполука, главно защото тамъ той се явавалъ въ една съвсѣмъ чужда нему сфера, въ ролята на съчинитель на балади.

Въ 1840 Н. става сътрудникъ на спис. *Отечественныя Записки*. Бѣлински отблизу се запознава съ него, разбралъ че въ областьта на прозата отъ Н. нѣма да излѣзе нѣщо особено, нъ въстържено удобрилъ стихотворението му *Въ дорогѣ*. Скоро Н. заиздавалъ единъ редъ алманаси, въ които обнародвали първицитѣ си Григоровичъ и Достоевски и участвували Тургеневъ, Майковъ и др. Отъ 1847 Н. заедно съ Бѣлински редактиралъ *Современникъ*, който станжлъ центръ на тяжестьта на литературната младежь. Слѣдъ смъртьта на Бѣлински той продължилъ дѣятелностьта си въ това списание, сега заедно съ Чернишевски и Добролюбова, и отъ това врѣме станжлъ единъ особенъ поетъ—гражданинъ. Когато въ 1866 *Современникъ* билъ унищоженъ, Н. минжлъ въ редакцията на *Отечеств. Записки*, които поставилъ на сжщата висота, която занимавалъ *Современникъ*. Въ началото на 1875 Н. заболѣлъ тежко. Напразно билъ доведенъ отъ Вѣна знаменитий хирургъ Билротъ; мжчителната операция не помогнжла. Новината за смъртелната болесть на поета докарала популярностьта му до найвисокото напряжение. Отъ всички краища на Русия се исказвало на болния въ страшнитѣ му мжки най-дълбоко съчувствие. Написанитѣ въ това врѣме *Послѣднія пѣсни*, по искреностьта на чувството, съсрѣдоточено токо-речи исключително на спомени за дѣтинството, за майка му, принадлежжтъ на най-добритѣ създания на неговата муза. Н. починжлъ въ 1877.

За Н-то достойнство е имало при живота му и слѣдъ смъртьта му голѣмъ споръ въ Русия. Отъ гледна точка на изяществото на стиха, Н. не само не може да бжде поставенъ наредъ съ Пушкина и Лермонтова, а отстжпя дори на нѣкои второстепенни поети; нъ Н. не отстжпя ни на едного отъ найвеликитѣ хждожници на русското слово въ силата: отъ която страна и да го приближите, той никога не остава равнодушенъ, всѣкога вълнува. Той не дава отдихъ на читателя си, не щади нервитѣ му.

Първата по врѣме голѣма Н-ва поема е *Саша* (1855); слѣдъ нея вървжтъ *Несчастныіе* (1856), *Корабейники* (1861). Въ 1863 се появило най-популярното отъ всич-

китѣ Н-ви произведения. — *Морозъ Красный Носъ*, апотеозътъ на русската селенка. Между 1871—72 дошла поемата *Русскія женщины*, а между 1873—76 Н-вий народенъ епосъ *Кому на Руси жить хорошо*, огромна поема (около 5,000 стиха). Отъ Н-тѣ стихотворения на първо мѣсто поставятъ *Когда изъ мрака заблужденія я душу падшую возвалъ*, — *Рыцарь на часъ*, — *Власъ*. Н-тѣ стихотворения сж издържали слѣдъ смъртьта му 6 издания по 10,000 и 15,000 екземпляра. — Въ български прѣводъ отъ русски сжществува книжка *Н. А. Некрасовъ*, биографически очеркъ (Плѣвенъ, 1897).

Некрологъ, *гр.* (отъ *некросъ*, мъртавъ; *логосъ*, слово). Извѣстие за умрѣлъ човѣкъ, понѣкога съ неговата кратка биография. Оттука **некрологически**, който се отнася до некролози: некрологически прѣгледъ.

Некромантия, *гр.* Мнимо искуство да се призоваватъ умрѣлитѣ за да даватъ свѣдѣния за бждщето или за нѣкоя тайна. — **Некромантъ**. Шарлатанинъ, който се занимава въ некромантия.

Нектаръ. У староврѣменнитѣ гръци, питие на боговетѣ, което давало безсмъртие: въ обикновенъ разговоръ, всѣко приятно питие.

Нелоръ. Градъ въ английска Индия (Мадрасско), 150 килом. на сѣверо-западъ отъ Мадрасъ, на дѣсния брѣгъ на сѣверни Пенаръ, 30 килом. отъ устието му; край на клонъ отъ желѣзницата отъ Мадрасъ за Бомбай; градътъ е свързанъ съ Мадрасъ и по Бъкингхямски каналъ; 30,000 жит., отъ които 4,670 мохамедане и 700 християне. Голѣма търговия съ соль. Н. е литературното срѣдоточие на телугуски езикъ. Любопитно нѣщо е, че въ края на послѣдния вѣкъ, подъ развалинитѣ на единъ малъкъ индийски храмъ въ Н. намѣрили едно гърне пълно съ римски златни монети и медали — главно Троянови, Адрианови и Фаустинини.

Нелсънъ (Хорацио). Най-великий отъ английскитѣ адмирали, род. въ 1758 въ Бърнхямъ-Торпъ (Норфокъ), дѣто баща му билъ свещеникъ; постжпилъ на 12-годишна възрасть въ военния корабъ, *Reasonable*, който се намиралъ подъ началств. на вуйка му, капитанъ Съклингъ. Въ 1777 билъ лейтенантъ, въ 1779 капитанъ, обсаждалъ Тулонъ, Бастилия и изгубилъ едното си око при прѣзимането на Калви. Произведенъ въ 1796 командоръ, той одържалъ на другата година съ адмирала Жевиса (лордъ Санъ-Винсентски) една побѣда надъ испанцитѣ при носъ Санъ-Винсентъ, за която билъ направенъ контрадмиралъ и кавалеръ на ордена на Банята. Откакъ се лишилъ отъ дѣсната си ржка при обсадата на Тенерифъ, възложило му се да распръсне французската флота, която придружавала Наполеона въ Египетъ. Той ж издебилъ, нападнжлъ и разрушилъ при Абукиръ на 20 юлия 1798. За тая блескава побѣда английското правителство го наградило съ титлата *Нилски баронъ* и съ годишна награда 2,000 английски лири; а за изгонването му французетѣ отъ Неаполъ, слѣдъ абукирското дѣло, неаполский краль го наградилъ съ титлата Бронтески дукъ, и съ годишна награда 3,000 англ. лири.

Откакъ прѣсѣдѣлъ въ Неаполъ, дѣто опетнилъ славата си чрѣзъ свръската си съ лейди Хямилтънъ, сжпржгата на английския посланникъ, и чрѣзъ проливането кръвьта

на италиянскитѣ републиканци, най-виднитѣ отъ които заповѣдалъ да обѣснѫтъ (по прищевкитѣ на безчестната лейди) на мащата на кораба му, въпрѣки сключеното имъ условие за капитулиране, той се върнѫлъ въ Англия, дѣто пожъртвувалъ прѣдишната си сѫпрѫга на любовьта къмъ безсрамната лейди, която одържала властьта си надъ него до животъ.

Слѣдний блескавъ подвигъ на Н-то военно поприще била битвата при Копенхагенъ въ 1801, въ която, слѣдъ една ужасна борба, той съсипалъ морската сила на Дания, и заедно съ това отвърнѫлъ коалицията на тритѣ сѣверни кралства, която заплашвала Англия. Никога геройскитѣ качества на тоя човѣкъ не били по-ясно показани, отколкото въ тая битва. Въ разгара на борбата, началникътъ му, Сѫръ Хайдъ Паркъръ, крайно обеспокоенъ за исхода на една повидимому безнадежна борба, далъ сигналъ да се спрѫтъ дѣйствията. «Проклети сигнѫлъ»! извикалъ Н., «нека мойтъ корабъ лети напрѣдъ въ по-тѣсно сражение! Така отговарямъ азъ на такъви сигнали». И съ знанието на чакалата го немилость и зинѫлата прѣдъ него пропасть въ случайната несполука, Н. достигнѫлъ своето величаво тържество.

Ала единъ още по-славенъ вѣнецъ чакалъ най-великия отъ английскитѣ герои. Испратенъ въ 1804 да крейсира въ Срѣдиземно море, Н. нападнѫлъ французската и испанската флоти, които се връщали отъ Антилскитѣ о-ви и одържалъ надъ тѣхъ (9 окт. 1805) една побѣда при *Трафалгаръ*, дѣто 17 кораби на съѭзнитѣ ескадри били унищожени или заробени. Могѫществото на Франция по моретата било съкрушено, и заплашването ѝ да нахлуе въ Англия станѫло единъ несбѫдѫченъ сънъ. Нъ нѣмало вече Н. Той погинѫлъ, както такъви мѫже желаѭтъ да гинѫтъ, всрѣдъ грѫмотевицитѣ на най-славната си побѣда: отъ кораба *Victory*, като се хвърлилъ всрѣдъ борбата, билъ смъртелно нараненъ отъ единъ неприятелски крушумъ. Н. билъ погребенъ въ съборната цръква *св. Павелъ*, въ която му е въздигнѫтъ паметникъ. Н-та биография е била издадена въ 1810 на английски езикъ, отъ Кларка, а писмата му сѫ издадени въ Лондонъ въ 1844.

Нелсънъ. Рѣка въ английска Сѣверна Америка, образува се отъ *Саскачаванъ*, която иде отъ Скалисти планини, и отъ *Червена рѣка*, чиито извори сѫ близу до изворитѣ на Мисисипи. Тѣ образуватъ езеро Уинипегъ. Н. истича отъ езерото, и слѣдъ като пои Нови-Уейлсъ, влива се въ Хъдсъновъ заливъ, близу до крѣпость Йоркъ, дѣто понѣкога ѭ наричатъ Качаванъ, около 2,250 килом. Н. е дълбока, широка и бърза рѣка, много лѫкатушна, и съ много бързеи и водопади, които ѭ правѭтъ токоречи некорабоплавателна.

Нелѣпъ. Безсмисленъ, глупавъ, *абсурденъ*. — **Нелѣпость.** Безсмисленость, глупость, *абсурдъ*.

Неманичи. Прочута сърбска династия. За първитѣ прѣдставителе на тая династия сѫществуватъ скѫдни свѣдѣния. За нейнъ основатель минува *Стефанъ Неманя*, който заграбилъ властьта около 1159. Слѣдъ това, може-би съ помощьта на гръцитѣ, той събралъ въ едно срѣдоточие всичкитѣ сръбски области и доставилъ господството на сѫща Сърбия; въ негово врѣме великожупанский родъ

на Н. се възвисилъ надъ другитѣ областни жупани и князове. Стефановий синъ, *Стефанъ Първовѣнчаний* (умр. въ 1224) пръвъ промѣнилъ титлата велики-жупанъ на кралевска и се вѣнчалъ за царството; той се борилъ съ подчиненитѣ си князове, усилвалъ властьта си и столицата Раса, привлѣкълъ на страната си духовенството. Отъ прѣемницитѣ му се отличаватъ *Урошъ II Милутинъ* (1275—1321), искусенъ политикъ, който мечтаялъ за съединението на сръбския и византийския прѣстоли, и най-прочутий отъ сръбскитѣ крале *Стефанъ Душанъ* (виж. това име). Слѣдъ Душановата смърть (1355) Сърбия се раздѣлила на отдѣлни части, бояретѣ начеснжли ожесточена борба за първенство; съ смъртьта на *Уроша V*, убитъ въ 1367 отъ Вукашина, прѣкратила се династията на Н. Възможно е, че прѣкратяването домътъ на Н., който се ползувалъ съ огроменъ авторитетъ у народа, било донѣйдѣ причината за падането на сърбската държава.

Немезида. У гръцитѣ, богиня на възмездието, която наказвала нарушителетѣ на узаконения редъ; тя наказвала дори и ония, които излизали изъ реда на обикновеното, напр. Поликрата, защото билъ необикновено щастливъ, Ниобе, защото билъ извънмѣрно гордъ. Омиръ още не знае тая богиня; у Изиода Н. е повечето едно олицетворение на нравственото чувство за страхъ отъ прѣстжпни дѣяния — съ други думи, на съвѣстьта. Отпослѣ, когато животътъ убѣдилъ човѣцитѣ, че всичкитѣ имъ работи зависжтъ отъ една божествена воля, Н. олицетворявала силата, която постоянно възстановява равновѣсието въ земнитѣ работи — не оставя смъртнитѣ да достигнжтъ до доброчестина, въ която бихж забравили почтението, що длъжжтъ на безсмъртнитѣ богове. Херодотъ, Пиндаръ, трагицитѣ и други епически писатели развили това понятие по-опрѣдѣлено: Н. вече испълнява сждбитѣ на провидѣнието — отмъщава за кривдата, наказва и смирява надмѣнитѣ злосторници особено. Въ постаро врѣме Н. прѣдставлявали като дѣвойка, прилична на Венера; напоконъ, като облѣчена въ туника, понѣкога съ мечове въ ржцѣтѣ ѝ и съ колело подъ крака ѝ; понѣкога въ колесница, теглена отъ грифони (баснословни животни). Н-та фигура често се срѣща по монети и драгоцѣнности.

Немировичъ-Данченко *(Вас. Ив.)*. Русски писатель, синъ на малорусинъ и арменка, род. въ 1848 въ Тифлисъ, училъ се въ Александровския кадет. корпусъ въ Москва. Началото на 1870 прѣкаралъ по брѣговетѣ на Бѣло море и Ледовити океанъ, които е описалъ въ редъ талантливи очерки. По-сетнѣ, като туристъ, далъ другъ редъ пжтни очерки, посветени както на отдѣлни мѣстности на Русия, така и на чужди държави *(По Германіи и Голландіи, Очерки Испаніи и др.)*. Въ всичкитѣ тия очерки той се явява увлѣкателенъ расказвачъ, който дава блескави описания на природата и ярки характеристики на нравитѣ. Повече отъ всичко помогнжли на Н.-Д. да се прочуе допискитѣ, които испращалъ отъ театра на русско-турската война въ 1877—78 (отдѣлно изд., 3 т., въ прѣработенъ видъ). Н.-Д. зелъ участие въ много военни дѣйствия, между другитѣ въ Шипка, подъ Плѣвенъ, въ прѣминуването на Балкана, и

добилъ солдатски Георгиевски кръстъ. Военнитѣ впечатления дали на Н.-Д. материалъ за едно животоописание на Скобелева, и за романи: *Гроза*, *Плевна и Шипка*, *Впередъ* (1880—83). Слѣдъ тия романи дошли нѣколко други, и всички се отличаватъ по интересна фабула и по блесъкъ на изложението, нъ живото въображение понѣкога докарва автора въ рискувани ефекти. Много по-високо въ художествено отношение стоятъ малкитѣ разкази на Н.-Д. изъ народния и воененъ битъ. Н.-Д. е писалъ и много стихотворения. Тоя русски писатель едва ли не е най-неуморимий отъ съврѣменнитѣ писателе. Той е издалъ до 80 тома, които сж минжли прѣзъ нѣколко издания. Много отъ произведенията му сж прѣведени на разни европейски езици. Въ български прѣводъ се намиратъ *Скобелевъ*, лични въспоминания и впечатления, прѣв. К. Тинтеровъ (Сливенъ, 1885), разкази *Махмудка*, прѣв. В. Юрдановъ (Шуменъ, 1887) и *Дѣцата на Махмудката* (Търново, 1892).

Немировичъ-Данченко *(Влад. Ив.)*. Русски даровитъ драматургъ и белетристъ, братъ на Вас. Ив. Н.-Д., род. въ 1858, добилъ образованието си въ москов. университетъ и е прѣдаватель на сценическото искуство въ москов. театрално училище. Една отъ драмитѣ му, най-новата му драма и която е имала може-би най-голѣма сполука, е *Цѣна Жизни* (Цѣната на единъ животъ); въ тая драма Н.-Д. се опитва да отговори прѣко на въпроса: какъвъ е истинский смисълъ на живота. Между Н.-Д-тѣ комедии сж *Щастливецътъ*, *Послѣдна воля* и др. Отъ малкитѣ му разкази и повѣсти между най-забѣлѣжителнитѣ е повѣстьта *Съ дипломомъ*. По-крупнитѣ Н.-Д-ви белетристич. произведения сж: *На литературныхъ хлѣбахъ*, *старый домъ*, *Губернаторская ревизія*, *Мгла и Драма за сценою*. Въ голѣмитѣ си романи Н.-Д. изображава осуетението на високитѣ стремления и добритѣ пориви на люде, които, макаръ и да не сж лишени отъ дарба, нѣматъ доста силна воля и постоянство на характера за борба съ спънкитѣ.

Немолитъ, *гр.* Виж. *Дендритъ*.

Немощь. Безсилие.

Необикновенъ. Небивалъ или рѣдко вижданъ, извънреденъ, страненъ, чуденъ, исключителенъ, доста забѣлѣжителенъ; оттука *необикновеность*.

Необходимъ. Безъ който се не може, който е безъ друго потрѣбенъ.—**Необходимость**. Онова, което непрѣмѣнно трѣбва да бжде, крайна нужда.

Необяснимъ. Който не може да се обясни, разбере.

Необятенъ. Който не може да се обгърне.

Неожиданъ. Нечаканъ, ненадѣенъ, внезапенъ. Оттука *неожиданость*.

Неокончателенъ. Несвършенъ, недовършенъ.

Неокесария. Староврѣмененъ градъ въ Понтъ (Мала-Азия), сегашний *Никсаръ*, въ сивасски вилаетъ, на р. Келкида, 36 килом. на сѣв.-ист. отъ Токатъ (трапизондски вил.); 10,000 жит. (25% християне); стариненъ сарацински замъкъ. — Н. е отечество на св. Григория Томатургски. Единъ съборъ, *неокесарийски*, отъ 19 епископа, събранъ въ Н. прѣзъ 314 г. отъ антиохийския епископъ Витала, е съставилъ 15 правила за

длъжноститѣ на свещеницитѣ, припознати отъ църквата за канонически.

Неологизмъ, *гр.* Въвождане въ езика нова дума; нова дума, или дума употрѣбена въ ново значение; въ противоположность на *архаизмъ.*

Неопитагореизмъ, *гр.* Учение на *новопитагорейцитѣ* философи, които подновили Питагоровото учение за числата.

Неоплатонизмъ, *гр.* Новоплатонизмъ. Смѣшение отъ Платоновото учение съ учението на источнитѣ мистици — дѣло на александрийската философска секта (III-и вѣкъ слѣдъ Р. Х.), която се емчила да възроди платонизма, съ цѣль да се досигне до едно религиозно миросъзерцание, което би позволило да се задържи гръцката митология и би направило непотрѣбно прѣминуването въ християнството.

Неопрѣдѣленъ. Точно неизвѣстенъ, неизслѣдванъ, тъменъ, съмнителенъ. — **Неопрѣдѣленъ видъ на глагола.** Който исказва дѣйствие безъ да означава врѣмето: пишеше, ходяше и др. — **Неопрѣдѣлително наклонение.** Въ *грамат.* глаголъ въ общото си значение, безъ лице, врѣме, число; напримѣръ, старобългар. *писати* (да пише човѣкъ). Тая форма въ сегашния ни езикъ не се употрѣбява.

Неопровергаемъ, неопровержимъ. Който не подлежи на опровержение, отричане, съмнѣние, споръ; неуспоримъ, доказанъ, истиненъ. — **Неопровергаемость, неопровержимость.** Свойство или качество на неопровергаемъ, неопровержимъ.

Неорама, *гр.* Панорама, която прѣдставлява вжтрѣшностьта на една сграда по такъвъ начинъ, че на зрителя се чини, че се намира въ срѣдата на тая сграда.

Неорганически, неорганиченъ, противопол. на *органически.* Безорѫденъ, нежизненъ, неживъ и който не е живѣлъ, като се зима *животътъ* въ смисълъ на хранене и усвоение или прѣвръщане храната въ собствено тѣло, както ѭ прѣвръщатъ животнитѣ и растенията: *цѣлата природа ние дѣлимъ на органическа и неорганическа или орѫдна и безорѫдна;* на първата се отнасятъ *животното царство и растителното;* на втората — *ископаемото,* па и *стихийното,* като водата, въздухътъ и др. Виж. *органически.*

Неоскуденъ. Който не оскудѣва; неисчерпаемъ, обиленъ, богатъ; оттука *неоскудность.*

Неостороженъ. Който не е на щрекъ, неозъртливъ, непрѣдпазливъ, невнимателенъ; първоначално значи, който не е на стража, не се варди, не се бои.

Неосѫществимъ. Който не може да се осѫществи или испълни, неиспълнимъ, невъзможенъ, несбѫдѫченъ; химеренъ, мечтателенъ.

Неосезаемъ. Който не подлежи на чувството осезание, който не може да се попипа, а въ *обшир. см.* който не подлежи изобщо на нашитѣ чувства, нечувственъ: *неосезаемостьта на невеществения свѣтъ,* неподлежимостьта му на нашитѣ чувства.

Неотвратимъ. Неотстраняемъ или неотстранимъ, неминуемъ, неизбѣженъ; роковъ, фаталенъ.

Неотемлемъ. Който не може да се отнеме, или похити нѣкому; оттука **неотемлемость,** състояние или свойство на неотемлемъ.

Неотеризмъ, *гр.* Страсть къмъ употрѣбяване нови думи и изрази.

Неотложенъ. Който не може да се отлага, да се оставя за послѣ; спѣшенъ: *неотложностьта на тая мѣрка е очевидна.*

Неотмѣненъ, неотмѣнимъ,-яемъ. Който не може да се отмѣни (да се земе назадъ или унищожи), непрѣмѣненъ; неотвратимъ, неизбѣженъ: тая заповѣдь е неотмѣнна. Оттука **неотмѣнность,-няемость,-нимость.**

Неотрицаемъ. Неопровергаемъ, неуспоримъ, безспорно истиненъ; **неотрицаемость,** невъзможность за отричане, опровергаване, спорене противъ нѣщо.

Неотчуждаемъ. Който не можда бжде отчужденъ, сир. — прѣданъ въ чужди ржцѣ, въ владѣение на другиго.—**Неотчуждаемость.** Свойство на неотчуждаемъ.

Неофитъ, *гр.* (соб. зн. *новороденъ).* Покръстенъ, име давано на езичници новообърнжти въ християнството; новообърнжтъ въ вѣра.

Неофитъ Рилски. Най-старий български педагогъ въ епохата на народното ни възраждане, първий учитель на новоотвореното съ грижитѣ на Палаузова и Априлова габровско училище—училище, наредено по ланкастерската метода, безъ панакида и часословъ — и писатель на първитѣ учебници у насъ. Д-ръ Иречекъ много право е далъ на тоя великъ работникъ на нашото книжовно поле титлата „патриархъ на българскитѣ книжовници и педагози“.

Даскалъ Неофитъ (мирското му име Никола) билъ роденъ въ Банско, най-голѣмото село въ окржжието Разлогъ (Македония) около 1793. Родителетѣ му били попъ Петръ и попадия Екатерина. Най-първо въ Банско той се научилъ да чете и пише; послѣ като ученикъ на нѣкой отличенъ живописецъ Димитрий, отишелъ съ майстора си въ Рилския монастирь, дѣто и въ 1808 постжпилъ въ монашество. Като дяконъ, а послѣ свещеникъ на монастиря, Н. се училъ тамъ при нѣкой си Спиридонъ, сърбинъ, който училъ младитѣ иноци въ монастиря по словѣнски. По-послѣ билъ хванжтъ учитель и за гръцки езикъ, и чрѣзъ тоя учитель младий Н. се запозналъ съ гръцката литература. Въ 1822 той билъ испратенъ отъ проигумена Иеротея, като неговъ въспитаникъ, въ Мелникъ, да се доучи въ тамошното гръцко училище, което тогава се славило съ прочутъ даскалъ Адамъ, който послѣ учителствувалъ въ Пловдивъ, дѣто и починжлъ.

Отъ Мелникъ Н. се прибралъ въ монастиря си въ 1826. На другата година билъ повиканъ за учитель въ Самоковъ, дѣто учителствувалъ до 1831. Слѣдъ това се върнжлъ пакъ въ монастиря, дѣто поелъ длъжностьта писарство и учителство. Прѣзъ учителствуването му въ Самоковъ нѣкой фанатикъ турчинъ убилъ владиката Игнатия, въ 1829, юл. 9-и. Това дало поводъ на Н. да съчини на словѣнски нѣколко надгробни стихове, които изясняватъ какъ е станжло убийството, и които послѣ, въ 1835, сж напечатани въ Крагуевацъ съ иждивението на габровското училище.

Кждѣ края на 1832 Даскалъ Н. ходилъ въ Цариградъ за нѣкои монастирски расправии, а въ 1833, като изгорѣлъ монастирьтъ, билъ испратенъ отъ братството за духовникъ и таксидиотинъ въ Ка-

занлъкъ. На другата година, по прѣдложението на Априлова, Палаузова и други габровски първенци, Даскалъ Н. отишелъ въ Букурещъ, за да се запознае съ ланкастерската метода и да приготви потрѣбнитѣ учебници. Кждѣ края отъ сжщата година той се върнжлъ въ Габрово и на 2 януария отворилъ първото взаимно училище въ България, първия храмъ на науката и на новия животъ у насъ. Какъ е гледалъ на образованието първий апостолъ на новото учение у насъ и какви свѣтли идеи сж го одушевявали, вижда се отъ прѣдисловието въ неговата *Българска Граматика*, дѣто той казва, че прѣди всичко ние трѣбва да имаме училища, а слѣдъ училищата — монастири; и прѣди всичко трѣбва да имаме учебници . . . . Въ 1837 Даскалъ Н. отворилъ второто взаимно училище, въ Копривщица. Както въ Габрово, така и въ Копривщица, около него се стекли отъ всички български градове и села младежи да се учжтъ и въ 7 — 8 години габровското и копривщенското училища родили подобни училища вредъ изъ България (виж. *Априловъ)*, а тия училища на реда си родили пловдивското и старо-загорското училища, габровската гимназия и др.

Слѣдъ 2-годишно учителствуване въ Копривщица, Даскалъ Н. учителствувалъ пакъ въ монастиря си, дѣто се приготвя за съставянето на единъ български рѣчникъ, въ 1842 той не приема поканата на т.-пазарджичане и на пловдивския митрополитъ Никифора да стане епископъ въ Т.-Пазарджикъ, отъ 1848 до 1852 е учитель на словѣнски езикъ въ гръцкото богословско училище на о-въ Халки (Цариградъ), и отъ послѣдната дата до смъртьта си живѣ пакъ въ Рилския монастирь, дѣто продължаваше да работи надъ капиталната си работа — рѣчника си. Той починж на 4 януар. 1881.

Н-тѣ литературни трудове дѣлжтъ на учебници и общообразователни. — Учебницитѣ му сж слѣднитѣ:

1. *Кратко и ясное изложение на греческий языкъ* (Бѣлградъ, 1835).

2. *Взаимноучителни таблици* (Крагуевацъ, 1855, 66 листа). По тия таблици, окачени на стѣната, нѣколко ученици заедно, подъ ржководителството на единъ понапрѣднжлъ ученикъ, се учехж да четжтъ. Тия таблици бѣхж въ употрѣбение въ нашитѣ училища до кждѣ 1860.

3. *Българска граматика* (Крагуевацъ, 1835, на 8°, VI и 212 стр. и 3 листа). Тая граматика, първата за български езикъ въ новобългарската книжнина, е послужила като ржководство на мнозина наши граматици.

4. *Краснописание* (Букурещъ, 1837).

5. *Словѣнска христоматия* (Цариградъ, 1851), пособие за изучването церковно-славѣнски езикъ, съ кратъкъ словѣнско-гръцки словаръ.

6. *Аритметика* (Бѣлградъ, 1851).

Отъ Н-тѣ книги съ общообразователно съдържание сж слѣднитѣ:

1. *Служби и житие Прѣподобнаго и Богоноснаго Отца Іоанна Рилскаго чудотворца* (Бѣлградъ, 1836, 4° 60 листа).

2. *Новий Завѣтъ на Господа нашего Иисуса Христа*, прѣведенъ на български отъ словѣнски (Смирна, 1840, 8° 516 стр.; друго издание въ Букурещъ). Първото издание се унищожило по заповѣдь на гръцката патриар-

шия, която не удобрила да се напечати Новий Завѣтъ на български; нъ 2-то и други издания се распространили повече отъ 30,000 екземпляра. Тоя Нови Завѣтъ, който се отличава по чистотата на езика си, е послужилъ много на напокошнитѣ прѣводачи на Библията — Д-ри Ригсъ и Лонгъ, П. Р. Славейкова и Хр. Костовичъ.

3. *Церковний Типикъ*, прѣводъ на словѣнски отъ гръцки (Цариградъ, 1852). — Типикътъ, както и Христоматията били изработени въ Халки. Подъ от. Х-то ржководителство тамъ съставилъ и Иоанъ Димитриевичъ Словѣно-гръцката си граматика, печатана въ 1852.

4. *Гръцко-български и българско-гръцки словаръ.* Точно отъ кога е работилъ от. Н. надъ тоя свой литературенъ трудъ, не е извѣстно. Въ 1838 (24 апр.) Априловъ и Палаузовъ го подканяли да се залови да приготви единъ български рѣчникъ. Сжщата година (7 ноем.) Н. пише на приятеля си Райна Поповича, че се колебае да прѣдприеме ли работата и никой планъ не може да припознае за правиленъ. До кждѣ 1859 (споредъ други 1863) от. Н. билъ приготвилъ за печатане гръцко-българската часть отъ рѣчника си. Тая година посѣтилъ монастиря Филаретовъ, който го убѣдилъ да измѣни системата на рѣчника си, та да го направи българско-гръцки, каквото българскитѣ думи да се тълкуватъ съ класическия старо-гръцки езикъ, за да сж понятни на европейскитѣ филолози. Тогава от. Н. размахнжлъ да издава гръцко-българската часть и рѣшилъ да се ограничи само на българско-гръцката, надъ която и усърдно работилъ, ала съ доста голѣми прѣсѣкулки, които му позволили да пристжпи къмъ печатане едвамъ въ 1875, въ Цариградъ. Ала настанжлитѣ тогава събития, които докарахж до русско-турската война, прѣкжснжхж печатането, което вече не се поднови. То се спрѣ на 64-та страница. Напечатаното не постжпи на продань. Достояние на публиката оставатъ до сега ония думи отъ рѣчника, които бѣхж обнародвани въ цариградското списание *Български книжици* за декемврия 1859 и януария 1860. Слѣдъ Н-та смъртъ, намѣри се, че рѣчникътъ му е готовъ за печатане до думата „*овца*“, а събранъ е материалъ за до края на рѣчника, нъ не е нареденъ.

Заслужва да се забѣлѣжи, че отецъ Н., както и други отъ новобългарскитѣ списатели, подъ влиянието на Венелиновитѣ съвѣти, смѣталъ *члена* въ писмения езикъ за „варварщина“. За употрѣбението на члена се застжпилъ Априловъ.

Голѣма важность има за новобългарската книжнина, освѣнъ от. Н-вий рѣчникъ, неговата прѣписка за историята на новобългарското книжовно и училищно движение въ XIX-и вѣкъ. Д-ръ Иречекъ забѣлѣжва, че безъ тая прѣписка не може да се знае, изучи или напише историята на България за тоя вѣкъ. Тая прѣписка още не е обнародвана.

Хубави статии за живота и дѣятелностьта на тоя толкова заслужилъ нашъ книжовникъ има въ *Периодическо Списание*, 1882, кн. II; въ сп. *Мисъль*, год. I и II, и въ цариградския седмич. вѣст. *Зорница* за 1881, бр. 40 и 41.

Неофитъ Хилендарски, инакъ *Бозвелията.* Най-мжжественний и най-доблестний поборникъ за церковнитѣ ни правдини, първий който

подигнжлъ борбата противъ гръцкото духовно иго, *борбата за народни владици*, и първий който избралъ за центръ на дѣйствуване Цариградъ.

Отецъ Н. е билъ родомъ отъ Котелъ. Той безъ друго ще е билъ ученикъ на Софрониевитѣ намѣстници въ града; нъ неговото име, както и на родителетѣ му прѣди да приеме монашеството, до сега сж неизвѣстни. Малкото и слабо учение, което добилъ въ родния си градецъ по старата метода на часословитѣ и псалтиритѣ, вижда се да не е задоволявало неговата жъдна душа за учение, затова потърсилъ повече просвѣта въ едно отъ тогавашнитѣ срѣдища на знанието, именно въ Хилендаръ, светогорски монастирь. Тамъ се доучилъ той, приелъ монашески чинъ и достигнжлъ титлата архимандритъ. Въ Хилендаръ той се запозналъ съ Илариона (виж. *Илариона* Макариополски), бждщия си другарь въ борбата среща гръцитѣ. Още тогава, казватъ, двамата родолюбци си турили на ума да развинжтъ знамето на българщината съ тайни и явни проповѣди противъ гръцката патриаршия.

Илариона заминжлъ за Цариградъ, а от. Н. отъ Св. Гора тръгва направо за България, да посѣти нейнитѣ села и градове и да посъбуди заблуденитѣ нейни синове въ гръцизма. Искусенъ агитаторъ и вдъхновитель на народната маса, човѣкъ съ огнена душа и неисчерпаемо въодушевение, от. Н., отъ дѣто минжлъ, държалъ пламенни слова къмъ сънародницитѣ си и дързосгно и откровено ги осжждалъ за дѣто прѣдпочитали гръцкото отъ българското образование и учение, за дѣто поддържали гръцката власть и влияние. Той не се боялъ нито отъ правителството, нито отъ лукавата злоба на гръцката патриаршия, която тогава е била второ царство въ турската империя надъ българетѣ. Той посѣтилъ Самоковъ, София, Ловечъ, Търново, Видинъ, Котелъ, и съ проповѣдитѣ си едни стрѣснжлъ, други довелъ до съзнание на народностьта имъ, трети само озлобилъ.

Увѣдомена за поведението на отца Н., гръцката патриаршия го повикала чрѣзъ правителството въ Цариградъ. Той билъ принуденъ да се покори на тая заповѣдь, нъ той вече оставилъ въ България много наслѣдници на идеитѣ си; единъ отъ тѣхъ, „най-малкий“ (най-младий, още ученикъ) билъ П. Р. Славейковъ (виж. за това П. Р. Славейковата статия, *Български пословици* въ *Периодическото Списание*, кн. I, София 1882, стр. 117).

Въ Цариградъ от. Н. се събира пакъ съ Илариона, и двамата родолюбци намислюватъ да прѣдложжтъ на патриаршията, за напрѣдъ да назначава на българскитѣ епархии българе владици, а не вече гръци. Нъ увѣрени, че патриаршията доброволно никога нѣма да направи това, тѣ рѣшили да дѣйствуватъ противъ нея чрѣзъ най-влиятелни лица между турскитѣ чиновници, и сполучили да иматъ на страната си освѣнь други паши и зетя на султана, Мехмедъ Али паша, адмиралъ на турската флота.

По съвѣтитѣ на Н. и Илариона, търновчане (търновската епархия била овдовѣла слѣдъ смъртьта на върлия Илариона въ 1838) поискали отъ правителството да имъ се назначи владика българинъ Портата склонила и показала видъ-

че ще заповѣда на патриаршията да испълни желанието на търновското население. Архимандритъ Н. билъ кандидатиранъ за търновски митрополитъ, като лице, което по развитие, познания и опитности надминувало тогавашнитѣ гръцки архиереи, па и за сношенията си съ патриаршията владѣяло добрѣ гръцки езикъ. Ала патриаршията, недоволна отъ тая кандидатура, сполучила прѣдъ Портата да си назначи пакъ грькъ, Неофита, а нашия Н. да опрѣдѣли за протосингелъ, съ обѣщание, че скоро ще бѫде рѫкоположенъ за врачански епископъ. Това се случило въ 1840. Въ сѫщото врѣме патриаршията обѣщала да назначи епископи българе и въ Русе, Ловечъ, Прѣславъ и Стара-Загора.

Новий търновски грькъ митрополитъ за всѣко удовлетворение на българетѣ испратилъ архимандрита Н. въ 1842 на заточение на Св. Гора; той заточавалъ или гледалъ да пропѫди всички други по достойни българе духовни лица. Нъ благодарение на ходатайството на българетѣ отъ Търновско и на българскитѣ еснафи въ Цариградъ архимандритъ Н. билъ освободенъ отъ заточението си (1844).

Веднага слѣдъ освобождението си архим. Н. дошелъ пакъ въ Цариградъ и заедно съ стария си приятель Илариона почнѫлъ да работи изново за добиване церковни правдини за народа си. Снабдени съ едно пълномощно отъ българскитѣ еснафи въ Цариградъ, Н. и Иларионъ захванѫли да дѣйствуватъ отъ тѣхно име като тѣхни прѣдставители прѣдъ правителството и патриаршията. Тѣ формулиратъ българскитѣ искания въ 7 точки. Една отъ тия точки е, да се испращатъ въ Българско архиереи българе; друга, архиереитѣ да се избиратъ отъ народа; трета, въ патриаршеския синодъ да засѣдаватъ троица духовни членове българе; четвърта, въ Цариградъ да има четирма българе прѣдставителе на българския народъ при правителството, та да се отстрани посрѣдството на гръцитѣ. Нъ обстоятелствата и политиката малко помогнѫли въ онова врѣме на от. Н. и от. Илариона. Патриаршията била още въ силата и славата си. Българскитѣ искания били още нови, та тя умѣла да ги прѣдставлява като дѣло на неблагонамѣренни люде, побуждани отъ друговѣрни пропаганди. Русската дипломация не намирала за добрѣ да се кѫтне единството на православната църква въ Турция. Скоро Българскитѣ дѣйци разбрали, че на българския народъ прѣдстои тежка борба противъ игото на фанариотитѣ. Тогава от. Н. прѣдлага честитата, най-свѣтлата мисъль въ новата наша история: — да се издѣйствува направата на една българска въ Цариградъ църква, при която да се установи единъ центръ, който да поеме главното водителство на борбата. Това било една гениална диверсия, която прѣнасяла борбата всрѣдъ неприятелската твърдина, дѣто близостьта на султана и на Портата гарантирали одържането на българския отпоръ среща страшнитѣ сили на цариградския патриархъ.

Българский елементъ билъ силенъ тогава въ султановата столица. Грамадний абаджиски еснафъ на Хамбара, който доставялъ на войската военнитѣ дрехи, богатитѣ и родолюбиви български търговци на Балкапанъ, многохилядниитѣ българе, които доставяли на цариградското население най-необ-

ходимитѣ храни — всичко това, заедно съ реформаторското настроение, което прѣобладавало тогава у Високата Порта, давало голѣма надежда, че прѣдприятието за създаване българска църква всрѣдъ Цариградъ ще може да има сполука.

Патриархътъ усѣтилъ всичката опастность на тая мисъль, както и на човѣка, който бѣ станжлъ нейнъ главенъ воитель и почнжлъ да гони най-жестоко от. Н. Въ 1845 той испълнюва адското си намѣрение, като сполучва съ интригитѣ си прѣдъ турцитѣ да заточи Н., заедно съ вѣрния му и достоенъ другарь Илариона на Св. Гора. Иларионъ сполучилъ да се върне пакъ въ Цариградъ и да води борбата, а от. Н. починжлъ мжченически — въ неволя, затворенъ въ една влажна кула въ 1849.

Заминжлъ великий поборникъ на народнитѣ правдини, нъ останжли сили, които били способни да одѣлотворѭтъ неговата завѣтна мисъль. Въ самата година на неговата смърть цариградскитѣ българе сполучили да отворѭтъ българска църква, *Св. Стефанъ*, въ подарения отъ Стефана Богориди конакъ, между Балатъ и Фенеръ, на сто крачки отъ гръцката патриаршия. Слѣдъ това тѣ въздигнжли до църквата сграда, български метохъ, и избрали българска община. Всичкитѣ български общини отвънъ зели участие въ материалнитѣ жрътви. Центрътъ на българското движение се създалъ. Бжджщето на борбата се усигорило. Тая борба по-сетнѣ ще земе знаменателното име: *Български церковенъ въпросъ* (виж. това име) и ще роди Екзархията, която ще бжде истинска майка и пжтеводителка на българския народъ.

От. Н. ще се споменува въ историята на нашото възраждане не само като неустрашимъ поборникъ за церковнитѣ ни правдини, а и като полезенъ дѣецъ на книжовното поле. Той е съставилъ и издалъ въ 1835 цѣлъ редъ книжки, съ слѣднитѣ имена: 1) *Священий краткий катихизисъ* (Крагуевацъ, 1835); 2) *Краткая св. история и св. катихизисъ* (Бѣлградъ, 1835); 3) *Славено-Болгарское дѣтоводство за малкитѣ дѣца* (Крагуевацъ, 1835—шесть части или книжки, стъкмени въ сътруднич. съ Емануила Васкидовича, именно: *Букваръ* (54 стр.); *Разния нравоучения* (70 стр.); *Граматика* (XIV+68 стр.); *Аритметика* (48 стр.); *География* (92 стр.); *Прѣдручни послателникъ* (66 стр). За нашата книжнина отъ тоя кржгъ учебници има особено значение географията; въ нея сж описани кратко много български села и паланки въ България, Тракия, Епиръ и Македония; тя е и придружена съ една малка харта за Европейска Турция, и тая харта е първа на български езикъ издадена за нашото отечество.

Едно посмъртно обнародвано съчинение на от. Н. е *Мати България*, напечатано въ *Периодическото Списание*, год. I, кн. IX+X и XI+XII. Това съчинение въ диалогъ между майка и синъ изображава болкитѣ на българския народъ — игото на гръцкото духовенство надъ него. Езикътъ е словѣно-български, на който се е писало по онова врѣме.—Намѣрили сж се въ ржкописъ, слѣдъ смъртьта на от. Н., и други негови съчинения, на брой 25; нъ тѣ и до сега още не сж издадени. Отъ една

пълна биография на тоя нашъ самоотверженъ дѣецъ, който съ твърдия си, рѣшителенъ и честенъ характеръ, и съ бескрайната си любовь и постоянство за народното благо, може да служи за най-насърдчителенъ и назидателенъ примѣръ на сегашното и бѫдѫщитѣ наши поколѣния, ний, за жалость, сме лишени. Откѫслечни свѣдѣния за от. Н. има въ споменѫтигѣ книжки на *Периодическото Списание*; въ кн. III отъ софийското течение на сѫщото списание, въ В. Стоянова статия *Исторически материали по нововъзраждането на българския народъ*; въ кн. на Русески *Сборецъ изъ живота на българскитѣ по-отлични мѫже*; въ министерския *Сборникъ*, статии *Отецъ Неофитъ Хилендарецъ или Бозвели* отъ П. Р. Славейкова (кн. XII) и *Единъ непознатъ трудъ на Неофитъ Бозвели* отъ Ив. Шишманова (кн. XVIII); и въ нашитѣ учебници по българската литература.

Неофобия, *гр.* Страхъ отъ новото, сир. отъ нововъведение, рутинизмъ.

Непалъ. Виж. *Нипалъ.*

Неповиненъ. Невиновенъ; оттука *неповинность.*

Непогрѣшимъ и **непогрѣшимость.** Сѫщото, каквото е непогрѣшителенъ и непогрѣшителность. — **Непогрѣшимость на папата.** Догма, установена на ватиканския съборъ въ 1870, въ врѣме на папа Пия XI.

Непогрѣшителенъ. Който не може да грѣши или бърка, не се мами; правъ, вѣренъ; *непогрѣшителность,* свойство на такъвъ.

Неподвиженъ. Който не може да си мѣнява мѣстото. — **Неподвижни звѣзди.** Противоположното на планети (виж. *Звѣзди*). — Неподвижни праздници, които биватъ всѣка година въ сѫщото число на мѣсеца; напр. св. Илия *(20 юлий).*

Неподражаемъ. Който не може да се достигне, бесподобенъ, прѣвъсходенъ; бесприимѣренъ; оттука *неподражаемость.*

Неподходящъ, *рус.* Който не прилѣга, не е какъвто трѣбва; непригоденъ, негоденъ.

Непозволителенъ. Който не може да се позволи, допусне; противенъ на закона, съвѣстьта, или благоприличието; оттука *непозволителность.*

Непоколебимъ. Който не може да се колебае, люлѣе, клати; незиблемъ, твърдъ, якъ.

Непомѣренъ. Извънмѣренъ, повисока степень по количество или качество отколкото е умѣстно: *непомѣренъ трудъ; непомѣреностьта на нашитѣ желания всичко развали.*

Непороченъ, противното на *пороченъ.* Въ който нѣма пороци, лоши свойства или качества; въ най-висока степень чистъ, прѣчистъ, доблестенъ: *ангелитѣ сѫ непорочни.*—**Непорочность.** Свойство или състояние на непороченъ.

Непосиленъ *трудъ,* който не е по-силата на нѣкого, тежъкъ, неиспълнимъ; оттука *непосилность.*

Непостижимъ,-енъ. Който надминува всички понятия и е недостѫпенъ за ума, недосѣгаемъ съ ума; непонятенъ. — **Непостижность -имость.** Състояние или свойство на непостижимъ.

Непосрѣдственъ, против. на *посрѣдственъ.* Правъ, прѣкъ, който не се върши или прѣдава чрѣзъ другиго или друго нѣщо; оттука *непосрѣдственость.*

Непостояненъ. Промѣнливъ, неднакъвъ, ту тъй ту инакъ; измѣнчивъ: *непостояненъ вѣтъръ;*

непостояненъ човѣкъ. — **Непостоянство**. Свойство, качество на непостояненъ.

Непотизмъ, лат. (отъ *непосъ*, внукъ). Покровителствуване своитѣ роднини, отъ страна на човѣкъ, който има високо положение, въ завзимането на службитѣ.

Непотъ *(Корнелий).* Римски историкъ, род. въ I-и вѣкъ прѣди Р. Х., неизвѣстно дѣ и точно кога. Билъ Цицероновъ и Катуловъ приятель. Плиний Млади и други споменуватъ много негови съчинения *(Chronica, Exemplorum libri,* de Historicis и др.) сега изгубени. Едничкото негово съчинение (ако е и негово), което е достигнжло до насъ е единъ редъ отъ 25 изобщо кратки биографии на пълководци и държавници, повечето гръцки. Тия биографии се отличаватъ по чистотата на езика (латински), точностьта на слога и удивителното раскриване на характера; нъ изворитѣ, отъ които се е черпило, не сж се сравнявали доста внимателно. До срѣдата на XVI-и вѣкъ, тия биографии, на основание на заглавията, дадени въ разнитѣ ржкописи, изобщо сж се приписвали на Емилия Проба, писатель, който живѣлъ кждѣ края на IV-и вѣкъ; нъ въ 1569, прочутий Дионисий Ламбинъ се произнеслъ, че така-наречениитѣ *Пробови биографии* сж въ сжщность Непосовото изгубено съчинение, *De Viris Illustribus.* Най-тежкий му доводъ се черпи отъ изрядностьта на латинския езикъ, и чистотата на слога, толкова различни отъ испорчения езикъ на напокошнитѣ вѣкове. Мнозина критици сж на мнѣние, че тия биографии сж едно Пробово съкращение на Непотовия трудъ. Най-послѣдното издание на книгата, която е въ общо употрѣбение като учебникъ, е Бремивото (Цюрихъ, 1820). Тая книга е била прѣвождана често на нѣкои отъ европейскитѣ езици.

Непотъ *(Юлий).* Императоръ на Западно-римската империя, племенникъ на Марцелина, който билъ станжлъ независимъ въ Илирия; оженилъ се за внучката на византийския императоръ Лъва II, който му далъ короната на Западно-римската империя; царувалъ отъ 474 до 475, като свалилъ отъ прѣстола похитителя му Глицерия; отстжпилъ на вестготитѣ Овернъ; обсаденъ въ Равена, отъ патриция Ореста, билъ принуденъ да се отстрани въ Далмация, въ 475; слѣдъ 5 години билъ убитъ, по заповѣдь на Галицерия, тогава салонски епископъ.

Неправиленъ. Който отстжпя отъ правилата или отъ законното; който се отстранява отъ онова, каквото трѣбва; невѣренъ, погрѣшенъ. — **Неправилна** *дробь* (виж. *Дробь).* — **Неправилна** *прѣсжда,* при която не е упазенъ законний редъ, макаръ че въ сжщностьта си тя може да е права. — **Неправиленъ** *погледъ* върху една работа. Неправъ, кривъ погледъ върху нея. — **Неправилни** *глаголи,* въ *грам.,* които не вървжтъ по общото правило или образеца на спрѣжението. — **Неправилни** фигури — фигури, които нѣматъ еднакъвъ видъ и еднаква величина на страницитѣ и жглитѣ. — **Неправилно** *уравнение,* неразрѣшимо по нѣмане данни, или по излишество на спорнитѣ данни. — **Неправилность.** Свойство или качество на неправиленъ.

Непраздна, противополож. на *праздна.* Брѣменна, трудна (за жена); оттука **непраздность.**

Непрѣклоненъ. Който се не прѣкланя, който стои твърдъ и

правъ; непоколебимъ, твърдъ въ намѣренията си, въ прѣдприятието си. — **непрѣклонность**. Твърдость, стойкость, упорство.

Непрѣложенъ. Неизмѣненъ, несъмнѣнъ, истиненъ; неотмѣняемъ: *непрѣложнитѣ закони на природата; Божията непрѣложна воля.* — **Непрѣложность**. Свойство или качество на непрѣложенъ.

Непрѣривенъ. Който се простира непрѣкѫснѫто, безъ прѣкѫсване; **непрѣривность**, свойство на такъвъ. — **Непрѣривна** *дробь*, — дробъ безъ край, сир. която никога не се свършва, колкото и да се продължава дѣленето числителтъ ѝ на знаменателя ѝ.

Неприкосновенъ. До който не трѣбва да се досѣгаме, който не трѣбва да бутаме; оттука *неприкосновеность*.

Непримиримъ. Вѣчно враждебенъ, който се е скаралъ за всѣкога, който никога не склаия или нѣма да склони на миръ; **непримиримость**, състояние на такъвъ. — **Непримирителенъ**. Който не можемъ да примиримъ; **непримирителность**, свойство на непримирителенъ.

Непристѫпенъ. До който не може да се пристѫпи или отиде, до който нѣма пристѫпъ, нѣма възможность да се отиде: *непристѫпна крѣпость*. — **Непристѫпность**. Състояние на каквото е непристѫпно.

Непривѣтливъ. Който не привлича къмъ себе си, неучтивъ, грубъ.

Неприемлемъ. Не за приимане, който трѣбва да се отхвърли; недопустимъ; оттука *неприемлемость*.

Непритворенъ. Нелицемѣренъ, искрененъ, прямъ, отъ сърдце и душа; оттука *непритворность*.

Непричастенъ. Който не участвува никакъ.

Непроницаемъ. Въ което не може да се проникне: *гора непроницаема за човѣка и за слънчевитѣ лучи; непроницаемъ* (за дъждъ) *платъ*. Употрѣбява се и прѣносно: *това е непроницаема тайна*. — **Непроницаемость**, въ *физик.* е свойство на тѣлата, по което двѣ тѣла не могѫтъ въ едно и сѫщо врѣме да захващатъ едно и сѫщо пространство. Н. на твърдитѣ тѣла се доказва съ това, че кога земемъ да забиваме клинъ въ единъ кѫсъ дърво, виждаме частици отъ дървото че се теглѭтъ на страни. Н. на течнитѣ тѣла се доказва съ потопяването едно твърдо тѣло въ сѫдъ, напълненъ съ вода до краищата, при което водата прѣлива краищата. Н. на газообразнитѣ тѣла се доказва съ потопяване една тржбица въ течность: когато при това горний край на тржбицата е затворенъ, тогава течностьта въ тржбицата ще стои по-ниско отколкото извънъ нея. На н. на въздуха е основано устройството на водолазния звънецъ.

Непростителенъ. Който не трѣбва да се прощава, който не заслужва прощение или снисхождение; неизвинителенъ, несправедливъ; оттука **непростителность**.

Непрѣклоненъ. Неумолимъ, непоколебимъ.

Непроходимъ. Прѣзъ който не може да се минува: *непроходима гора*. Оттука **непроходимость**.

Нептунизмъ. Геологическа теория, че земната кора се е образувала чрѣзъ дѣйствието на водата. — **Нептунически**. Океански, морски, воденъ, образуванъ чрѣзъ вода, въ противоположность на *вол-*

канически, *огневъ*, сир. образуванъ по дѣйствието на огънь.

Нептунъ. Единъ отъ най-великитѣ богове въ римската митология, *Посейдонъ* у старогръцитѣ, синъ на Сатурна (Кроноса у старогръцитѣ) и Рея, братъ Юпитеровъ, Плутоновъ и Юнонинъ. Когато Сатурновитѣ синове си раздѣлили свѣта, Н. добилъ за свой дѣлъ морето, въ дълбинитѣ на което се намиралъ дворецътъ му близу при Егея, въ Евбея. Тамъ държалъ той и бронзо-копитнитѣ и златогривитѣ си коне, впрѣгнжти въ една колесница, теглена по вълнитѣ, които утихвали когато той приближавалъ; въ сжщото врѣме и морскитѣ чудовища припознавали господаря си, и му показвали почеститѣ си по пжтя му. Нъ понѣкога той се явявалъ въ събранието на боговетѣ на Олимпъ, и заедно съ Аполона помогнжлъ Лаомедону да съгради троянскитѣ стѣни. Въ троянската война билъ на страната на гръцитѣ, ала отпослѣ се показалъ враждебенъ на Улиса, който билъ ослѣпилъ сина му Полифема. Въ борбата си съ Минерва, той искаралъ коня изъ земята, за което го почитали като покровитель на конетѣ и колесницитѣ: затова на празденствата му ставали конни игри. Н. ималъ много любовни свръски, нъ сжпржгата му била Амфитрита; и делфинътъ, който придумалъ тая богиня да се ожени за него, той поставилъ въ числото на свѣтилата. Н. ималъ слѣднитѣ прѣзимена: *Consus* (въ Римъ), за добритѣ му съвѣти; Асталей (въ Атина), защото билъ покровитель на моряцитѣ; *Hippias* или *Equester*, защото създалъ коня; *Natalitius*, защото присжтствувалъ при раждането на човѣцитѣ. Филистимянетѣ го обожавали подъ името *Дагонъ*.

Символътъ на Н-то могжщество е билъ единъ тризжбецъ, съ който подигалъ и уталагалъ вълнитѣ, трошилъ скалитѣ и други. Споредъ Херодота, името и почитането на Посейдона дошли въ Гръция отъ Ливия. Почитали го въ всички части на Гръция и южна Италия, особено въ приморскитѣ градове. Игритѣ на Коринтски провлакъ ставали въ негова честь. Черни и бѣли бикове, и овни му се принасяли въ жертва.

Н. обикновено прѣдставлявали съ тризжбецъ въ ржка, често заедно съ Амфитрита, въ колесница теглена отъ коне или делфини, и заобиколена отъ разни морски чудовища. И какго е приличало на стихията, надъ която владѣялъ, понѣкога го изображавали заспалъ или въ почивка, а по-нѣкога силно развълнуванъ.

Нептунъ. Най-отдалечената отъ слънцето отъ всичкитѣ извѣстни намъ планети; тя е повече отъ 30 пжти (срѣдното ѝ разстояние е 30.2) по-далечъ отъ слънцето отколкото нашата земя и затова съгрѣвателната сила на слънчевитѣ лучи е токо-речи хилядо пжти по-слаба на Нептунъ отколкото на земята. Диаметрътъ на Н. е 4 пжти и половина по-голѣмъ отъ диаметра на земята, обемътъ му 85 пжти, масата му 20 пжти по-голѣма и затова плътностьта му е близу 4 пжти по-малка. Н. е невидимъ съ просто око, а въ телескопитѣ се явява като свѣтило отъ 7-а величина. Завъртѣването си около слънцето Н. извършва въ 166½ наши години; завъртѣването си на осьта не е познато въ колко врѣме извършва и затова за дължи-

ната на денонощията му ние нѣмаме никакви свѣдѣния.

Н. е билъ открытъ въ 1846 отъ берлинския астрономъ Хале, по прѣсмѣтанията на парижския академикъ Леверие. Виж. *Леверие.*

Непрѣмѣненъ. Който ще бжде безъ друго. — **Непрѣмѣнно.** Безъ друго, безъ никакво съмнѣние. наздраво.

Неразлжченъ, неразлжчимъ. Който се не разлжчава, не може да се разлжчи; неотдѣлимъ, нераздѣлимъ; *неразлжчимостьта на сжпржзитѣ е установена отъ църквата.*—**Неразлжчность.** Неразлжчимо състояние.

Неразрушимъ. Който не може да бжде разрушенъ, разоренъ, съсипанъ, унищоженъ; който не подлежи на разрушение; вѣченъ, траенъ, несъкрушимъ. — **Неразрушимость.** Неразрушимо състояние.

Неразрѣшима задача, която не може да се разрѣши; **неразрѣшимъ** *въпросъ*, работа, която не може да се уреди; **неразрѣшимъ** *грѣхъ*, непростителенъ, много тежъкъ.

Нерва *(Маркъ).* Римски императоръ, род. въ Нарниа, Умбрия, въ 32. Слѣдъ като билъ два пжти консулъ, въ 71 и 90, билъ избранъ отъ сената императоръ слѣдъ убиването на Домициана. Показалъ голѣма мждрость и умѣреность, възвърнжлъ отъ изгнание християнетѣ, унищожилъ много несправедливи закони, опрѣдѣлилъ строго наказание за доноситѣ, намалилъ данъцитѣ. Като се усѣщалъ много слабъ да противостои на вироглавството на преторианцитѣ, усиновилъ М. Улпий Траяна, тогава на чело на армията въ Германия, който го наслѣдилъ слѣдъ смъртьта му, на 15 януария 98.

Нерва или **нервъ,** *гр.* Мозъчна нишка, една отъ ония бѣлѣзникави нишки, които турятъ мозъка въ съобщение съ разнитѣ части на тѣлото, и отъ които зависи всѣко наше усѣщане и движение (виж. *Нервна система).* Въ *прѣнос. см.* мощь, сила; нѣщо, което дава силата: *паритѣ сж нервътъ на войната.* — **Нервенъ.** Който се отнася до нервитѣ. Въ *прѣнос. см.* силенъ, мощенъ; въ *бот.* жилестъ. — **Нервически.** Който се отнася до нервитѣ; слабонервенъ.

Нервна система. Всичкитѣ нерви съ всичкитѣ нервни срѣдоточия зети наедно. Н. С. състои отъ три главни части: отъ черепния мозъкъ, или мозъкътъ на главата, отъ гръбначния мозъкъ и отъ нервитѣ.

Черепний мозъкъ, или оная мозъчна испъкнжлость, която се намира на прѣдния край на гръбначния мозъкъ, е най-важний органъ на всѣко животно; той служи за срѣдоточие на всичкитѣ нерви, които се съединяватъ въ него или прѣко, или чрѣзъ гръбначния и продълговатия мозъци. Ако се отрѣже нѣкоя нерва, или по какъвто и да било начинъ се попрѣчи на съобщението ѝ съ мозъка, тутакси ония части на тѣлото, на които принадлежи тая нерва, изгубватъ всѣка чувствителность; ако ли се притисне самий мозъкъ, животното тутакси пада въ летаргия. Слѣдователно, въ мозъка на животното се съставятъ понятията за ония усѣщания, които испитватъ вънкашнитѣ му чувства; въ мозъка се образуватъ мислитѣ, сир. сравненията на разнитѣ усѣщания и изводитѣ отъ тия сравнения. Най-сетнѣ, мозъкътъ е срѣдоточието на паметьта. За

доказателство на всичко това може да служи обстоятелството, че всѣко повреждане на мозъка неизбѣжно влѣче слѣдъ себе си ослабването както на паметьта, така и на мислителната способность. Изобщо е забѣлѣжено, че колкото е по-малъкъ мозъкътъ относително останжлата маса на нервната система, толкова по-малко има той влияние на цѣлата система; така напр. у животнитѣ влѣчуги, у които черепний мозъкъ е малко по-голѣмъ отъ гръбначния мозъкъ, изгубването на първия нѣма никакво влияние на тѣхнитѣ чувства и движения; у насѣкомитѣ и червеитѣ, у които черепний мозъкъ едва ли е по-голѣмъ отъ нервнитѣ вжзли, които се намиратъ по длъжината на гръбначния мозъкъ, — всѣка частица на тѣлото, отдѣлена отъ животното, още много врѣме притежава способностьта както да се движи, така и да усѣща. Черепний мозъкъ състои отъ слѣднитѣ четире главни части: 1) сжщи мозъкъ, — най-голѣмата, най-сложната и най-прѣдната часть на черепния мозъкъ; тя е, както е доказано съ опити, особено срѣдоточието на способноститѣ на животното; 2) мозъче, намира се задъ сжщия мозъкъ, служи като органъ-уредникъ за усѣщанията, които искатъ движение за промѣнение мѣсто; 3) четни или двѣчетни пжпки, така наречени, защото тѣ сж една чета (двойка) у птицитѣ и двѣ чети у бозайницитѣ; тѣ се намиратъ между мозъчето и очнитѣ нерви, които излизатъ изъ сжщия мозъкъ, и иматъ голѣмо влияние на зрѣнието на животното; и най-сетнѣ продълговатий мозъкъ, който въ прѣдната си часть се съединява съ мозъчето, а въ заднята чрѣзъ тилния прѣшленъ съ гръбначния мозъкъ. *Гръбначний мозъкъ* е токо-речи едно цилиндрическо продължение на черепния мозъкъ; както черепний мозъкъ е заключенъ въ черепа, така и гръбначний мозъкъ е заключенъ въ гръбначния стълпъ; отъ една страна той се съединява съ продълговатия мозъкъ, а отъ друга се свършва въ послѣднитѣ прѣшлени на гръбнака. Двѣ брѣзди на-длъжъ, една отпрѣдъ, а другата отзадъ, дѣлжтъ гръбначния мозъкъ на двѣ части, които се съединяватъ съ напрѣчни фибри; освѣнъ това, всѣка отъ тия части се дѣли и тя на два вжзела, прѣденъ и заденъ.

Изобщо, всичкитѣ мозъчни части състоятъ отъ двѣ вещества — сиво и бѣло; въ гръбначния, и въ продълговатия мозъкъ, а сжщо и въ пжпкитѣ, всѣкога бѣлото вещество се намира извънъ, а сивото извжтрѣ; а въ мозъчето и въ сжщия мозъкъ наопаки, — бѣлото вещество се намира извжтрѣ, а сивото извънъ; забѣлѣжително е, че разликата въ расположението на тия двѣ вещества отговаря на двѣ съвсѣмъ различни свойства на тия части на нервната система. Така, ония части, въ които сивото вещество се намира извжтрѣ, а бѣлото извънъ, сж способни да произвождатъ натискане на мишцитѣ; а ония, въ които расположението на тия вещества е наопаки, нѣматъ тая способность.

Въ всичкитѣ класове животни, масата на гръбначния мозъкъ е толкова по-голѣма относително масата на черепния мозъкъ, колкото е по-младо животното; а масата на черепния мозъкъ е толкова по-малка относително масата на гръбначния, колкото е по-отдалеченъ класътъ, на който принадлежи жи-

вотното, отъ първия класъ — човѣка. Така, колкото е по-младо едно животно и колкото по-далечъ стои отъ човѣка, толкова масата на гръбначния мозъкъ е по-голѣма отъ масата на черепния; и наопаки, колкото е по-близу едно животно до зрѣлата възрасть и до човѣка, толкова масата на черепния му мозъкъ е по-голѣма отъ масата на гръбначния му мозъкъ.

Нервитѣ се отдѣлятъ въ видъ на тънки нишки отъ продълговатия и гръбначния мозъкъ и, като се расклоняватъ, отиватъ въ разнитѣ части на тѣлото на животното, за да добиватъ различнитѣ усѣщания и да ги прѣдаватъ на черепния мозъкъ. Гръбначний и продълговатий мозъкъ отдѣлятъ отъ себе си едно число чети (двойки) нерви, което всѣкога отговаря на числото на прѣшленитѣ въ гръбнака; у човѣка има 42 чети такива нерви, отъ които 12 черепни и 30 гръбначни. На мѣстата, дѣто нервитѣ се отдѣлятъ отъ мозъчния стълпъ, се забѣлѣжватъ на тоя стълпъ задебеления, които се наричатъ корене. Нѣкои отъ нервитѣ иматъ по единъ, а други по два кореня, единътъ отъ тѣхъ излиза изъ бѣлото, а другий изъ сивото вещество.

Расположението на нервитѣ въ различнитѣ части на тѣлото на животното бива различно: понѣкога нервитѣ състоѭтъ отъ отдѣлни тънки нишки, понѣкога тѣ се съединяватъ по нѣколко и вървѭтъ заедно, а понѣкога се прѣплитатъ помежду си и образуватъ вѫзли. Нъ въ всичкитѣ три случая, както отдѣлнитѣ нишки, така и цѣлитѣ системи нерви, а сѫщо и нервнитѣ вѫзли, всѣкога биватъ обвити съ една тънка ципа, въ която сѫ расклонени кръвоноснитѣ сѫдове, що хранѭтъ нервитѣ.

Нервитѣ въ едно животно служѫтъ за органи, чрѣзъ които животното приима впечатления и опрѣдѣля движенията си; ала да приведе въ испълнение самото движение нервата не може, за това вече служѫтъ мишцитѣ. Така всѣко усѣщане, испитано отъ която и да било нерва, тя прѣдава чрѣзъ гръбначния и продълговатия мозъци въ черепния мозъкъ; тамъ става, така да речемъ, една оцѣнка на това усѣщане и резултатътъ на тая оцѣнка се прѣдава вече на друга нерва, която има способностьта да привожда въ движение мишцитѣ. Слѣдователно, въ всѣко животно има нерви, поврѣждането на които може да има влияние на умственитѣ способности на животното, и наопаки: има нерви, поврѣждането на които има влияние на движението, нъ нѣма влияние на умственитѣ сили. Макаръ всичкитѣ изобщо нерви и да иматъ въ общитѣ чърти еднаква направа, ала шарътъ имъ, плътностьта имъ и други тѣхни второстепенни бѣлѣзи сѫ разнообразни до бесконечность и съ това се обясняватъ разнитѣ степени впечатителность на нервитѣ.

Едно твърдѣ важно условие за поддържане дѣйствието на нервната система е кръвообращението. Ако се спре артерията на нѣкоя часть отъ тѣлото на едно животно, нервитѣ на тая часть пакъ продължаватъ да дѣйствуватъ; нъ това бива така, защото кръвьта не прѣстава да дѣйствува на гръбначния и черепния мозъци, отъ които нервитѣ се намиратъ въ прѣка зависимость; ала ако се прѣкрати и кръвообращението въ нѣкоя часть на гръбначния стълпъ,

тутакси всичкитѣ нерви, които идѫтъ отъ тая часть, умиратъ.

Нервозенъ. Слабонервенъ, боленъ въ нервитѣ; лесноразраждаемъ; *той е твърдѣ нервозенъ.* — **Нервозность.** Раздразнителность, която става отъ слабость на нервитѣ.

Нергалъ. Единъ отъ идолитѣ на хутайскитѣ прѣселенци въ Палестина *(Библ.).*

Нереиди. Морски червечета, съ ясно отдѣлена глава и тънко тѣло; нереидата (nereis) се срѣща често въ пѣсъка на Срѣдиземно и Нѣмско море.

Нерей, *гр.* Морски богъ, особено на Егейско море, синъ на Океана и на Земята, или, по Изиодовитѣ думи, на Тетида; оженилъ се за сестра си Дорида, която добила 50 нимфи, наречени *нерейди.* Той ималъ дарбата да пророкува, и прѣдказалъ Парису разорението, което открадването на Елена щѣло да докара на Троя. Съ неговата помощь Херкулесъ намѣрилъ пѫтя за хесперидитѣ. Н., както Прометей, можалъ да измѣнява вида си. Изображаватъ го старецъ съ синя брада.

Нерейди. Морски нимфи, Нерееви и Доридини дъщери, на брой 50. Помагали на моряцитѣ въ буритѣ; почитали ги въ морскитѣ пристанища наравно съ другитѣ божества. Приносяли имъ въ жертва млѣко, медъ и масло, а понѣкога имъ клали кози. Изображаватъ ги като дѣвойки, сѣдѫли на делфини, съ Нептуновия тризѫбецъ, а понѣкога съ цвѣтни вѣнци въ рѫцѣтѣ.

Неронъ *(Люций Домиций).* Римски императоръ отъ 54 до 68 слѣдъ Р. Х., прочутъ по жестокостьта си; род. въ Анциумъ, на брѣга на Лациумъ, въ 37; билъ синъ на Каия Домиция Ахнебарба и Агрипина, дъщеря на прочутъ римски генералъ Германика, и сестра на Калигула. Когато майка му се оженила за императора Клавдия, Клавдий го усиновилъ (50), и името му, първенъ Л. Дом. Ахенобарбъ, се промѣнило на Неронъ. Императоръ Клавдий го оженилъ за дъщеря си Октавия (53). Въспитанъ отъ генералъ Бура и философъ Сенека, той по майчинитѣ си интриги се въскачилъ на прѣстола (54), на 17 години, намѣсто Клавдиевия синъ Британика.

Началото на Н-то царуване било умѣрено и благонадежно, подъ Буровото и Сенекиното рѫководителство; нъ отровното майчино му влияние, заедно съ неговата нравствена слабость и несамообладание, осуетили тѣхнитѣ залѣгания, и той скоро потънѫлъ съ главата надолу въ разврать и тирания. Расказватъ че когато, скоро слѣдъ въцарението си, трѣбвало да подпише смъртната прѣсѫда на двама прѣстѫпници, той извикалъ: „ахъ, да не знаехъ да пиша!“ послѣ той отровилъ Британика, на 14-годишна възрастъ, умъртвилъ майка си, послѣ жена си Октавия, послѣ втората си жена Попея, учителетѣ си Бура и Сенека, и се прѣдавалъ на най-гнуснитѣ пороци. Слѣдъ Попеината смъртъ, той напразно поискалъ рѫката на Клавдиевата дъщеря Антония; и когато му отказала, накаралъ да ѭ умъртвѭтъ, и се оженилъ за Масалина, откакъ убилъ мѫжа ѝ. Прѣзъ юлия 64 год. избухнѫлъ единъ пожаръ въ Римъ, който обърнѫлъ двѣ трети отъ града на пепелъ. Изобщо се вѣрва, че той самъ заповѣдалъ да запалѭтъ града отъ всички страни, за да

види картината на Троя въ пламъци. Нѣкои учени се съмнѣватъ, че той е ималъ пръстъ въ това прѣстжпление. Нъ така или не, той стоварилъ вината за него на християнетѣ,— оная тайнствена секта, която, както евреитѣ въ срѣднитѣ вѣкове, била причината, на всички инакъ необяснимы бѣди, и поднигнжлъ среща нея страшно гонение. При това, той изново въздигнжлъ града, и си съградилъ на Палатинския хълмъ единъ великолѣпенъ дворецъ, нареченъ, по причина на обилнитѣ му златни украшения, *Aurea Domus*, или Златни Домъ; и за да посрѣща грамаднитѣ си разноски, Италия и областитѣ се обирали беспощадно. Тщеславието накарало Нерона да търси слава като поетъ, философъ, актйоръ, музикантинъ и за да покаже артистическитѣ си способности, тръгнжлъ да пжтува отъ градъ въ градъ главно изъ Гръция и Италия (67); отъ това пжтуване той занеслъ въ Римъ 1800 вѣнци и токо-речи забравилъ императорското си звание. Нъ въ 68 галский и испанский легиони, и слѣдъ тѣхъ преторийцитѣ, възстанжли среща него и прогласили за императоръ Галба. Той побѣгнжлъ отъ Римъ въ дома на бивши робъ, Фаона, около 7 килом. отъ града. Сенатътъ, който до тогава билъ най-раболѣпенъ, го обявилъ неприятель на отечеството, и тиранинътъ свършилъ живота си съ самоубийство. — Прѣзъ това царуване Корбулонъ отблъснжлъ настжпленията на партянетѣ, а Суетоний Павлинъ изслѣдвалъ Британия, и потжпкалъ буната на британската кралица Буадикея. За Неронъ може да се чете подробно у Тацита и Суетония.

Неруда *(Янъ)*. Единъ отъ най-плодовититѣ чешски белетристи (1834—1891. Най-главнитѣ отъ съчиненията му сж: *Hrbitovni Kviti* (1858), *Knihy veršu* (1873), *Ballady a romance* (1883), *Proste motivy* (1883) и особено *Pisne Kosmické*, които сж издържали нѣколко изданія и сж прѣведени на нѣмски езикъ. Най-силната страна на Н-я талантъ е чувството на природата. Н. високо се цѣни и като авторъ на повѣсти и раскази: *Arabesky* (1880), фейлетони (отдѣл. изд. 1876—81), трагедии *(Franceska di Rimini)* и комедии *(Zena miluje srdnatost,— Zenich z hladu,— Ja to nejsem.*

Несвоеврѣмененъ, противоположното на *своеврѣмененъ*, не когато му е врѣмето: *несвоеврѣменностьта на една мѣрка, една постжпка.*

Несвойственъ, противоположното на *свойственъ*, не по свойствата на нѣщо.

Неселроде (графъ *Карлъ Робертъ* или *Карлъ Васильевичъ).* Русски държавникъ (1780—1862). Баща му билъ Вилхелмъ Карлъ Н., който служилъ въ Австрия, Холандия, Франция, Прусия, и, най-сетнѣ въ Руссия; а майка му еврейка протестантка. Самъ Н. билъ протестантинъ и до края на живота си не се научилъ да говори правилно русски. Той се родилъ въ Лисабонъ, дѣто баща му билъ русски посланникъ. Въ младитѣ си години билъ секретарь на русското посолство въ Берлинъ, послѣ въ Хага. Въ Германия се сприятелилъ съ Метерниха, тогава австрийски посланникъ въ Дрезденъ, който му се виждалъ гениаленъ дипломатъ, та всѣкога гледалъ на неговитѣ съвѣти като спасителни; па и Метернихъ умѣлъ добрѣ да се ползува отъ слабоститѣ на ученика си. Ос-

новната мисъль на всичката Н-ва по-нагатъшна дѣятелнось била единъ тѣсенъ съюзъ съ Австрия. Проникнжтъ отъ идеитѣ на свещения съюзъ, Н. хранилъ искрена ненависть къмъ всѣко свободно стремление, както въ Европа, така и въ Русия; той намиралъ, че робството на русскитѣ селяне е еднакво благодѣтелно както за самитѣ тѣхъ, така и за господаретѣ имъ. Гръцкото възстание извикало въ него, както въ Метерниха, само вражда. Въ една по-ранна епоха дори графъ Каподистрия нему се виждалъ либераленъ доктринеръ, опасенъ на поста министръ на външ. дѣла. Слѣдъ тилзитския миръ (1807), Н. билъ испратенъ съвѣтникъ на русското посолство въ Парижъ, дѣто изново се срѣщнжлъ съ Метерниха, австрийски посланникъ при французския дворъ. До голѣма степень подъ Метерниховото влияние, Н-тѣ депеши, съставяни за посланникъ Толстоя, дишали ненависть къмъ Франция. Прѣдъ войната съ Наполеона Румянцевъ съвѣтвалъ импер. Александра да не довѣрява на Австрия и дори да подигне въ нея едно възстание на словѣнетѣ. Отъ 1812 до 1815 Н. постоянно се намиралъ при императора и билъ влиятеленъ участникъ въ вѣнския конгресъ. Когато излѣзлъ на-явѣ тайния договоръ на Австрия и Франция среща Русия, Н-то положение малко се поколебало. Нъ пакъ въ 1816 той билъ назначенъ сътрудникъ въ министерството на вънк. работи на Каподистрия. Възгледитѣ на двамата по вънкашната политика доста различали; нъ императорътъ служилъ за върховенъ примиритель и посрѣдникъ между тѣхъ, като повече се наклонялъ на Н-та страна. Н. придружавалъ императора на конгреситѣ въ Аахенъ, Тропау, Лайбахъ и Верона. Въ 1822, на Каподистрия се далъ безсроченъ отпускъ, и Н. станжлъ единственъ министръ на вънкаш. дѣла. Политиката му както напрѣдъ състояла въ сиремление за сближение съ Австрия. Въ 1830 Н. въ Карлсбадъ се видѣлъ съ Метерниха, който го обсипалъ съ укори за поддържането му гръцкото възстание; Н. припозналъ, по Метерниховия расказъ, справедливостьта на тия укори и се съгласилъ, че революцията, почнжта отъ гръцитѣ, повече отъ всичко е опасна именно за Русия. Въ 1849 Н. помогнжлъ за намѣсата на Русия въ австрийскитѣ работи, за потушение на унгарското възстание, съ цѣль да докара Австрия подъ влиянието на Русия. Отговорностьта за кръмската война до голѣма степень пада на Н. Въ 1844 Н. билъ направенъ държавенъ канцлеръ, а въ 1856, слѣдъ несполуката на кръмската война и въцарението на Александра II, уволненъ като министръ на външнитѣ дѣла и замѣстенъ съ князъ Горчакова; ала той пакъ задържалъ чина на канцлеръ на империята. Умр. въ Петербургъ, въ 1862. Виж. Nesselrode, *Autobiographie* (Парижъ, 1866); *Mémoires de Metternich*; С. Татищевъ, *Внѣшная политика имп. Николая I* (СПБ., 1887); сжщий, *Императоръ Николай и иностранные дворы* (1889); сжщий, *Изъ прошлаго русской дипломаціи* (1890); С. Соловьевъ, *Имп. Александръ I* (СПБ., 1877).

Нескончаемъ. Безконеченъ, безкраенъ, на който нѣма и нѣма да има край; много продължителенъ; на който краятъ не може да се прѣдвиди. — **Нескончаемъ** *пжть*, дългъ, далеченъ пжтъ. — **Нескон-**

чаемость. Безконечность, неизмѣримость на врѣме или пространство.

Несносенъ. Който не може да се търпи, дотегливъ, мжчителенъ. — **Несносность.** Нетърпимость, дотегливость.

Неспоренъ. 1) Който не спори, не трае много врѣме. 2) Безспоренъ, за който нѣма или не може да има споръ, който не подлежи на прѣпирня. — **Неспорность.** Свойство или качество на неспоренъ.

Несравненъ,-имъ. Който не може да се сравнява по прѣвъсходството си, съвсѣмъ отличенъ отъ другитѣ, съ който никой или нищо не може да се сравнява.—**Несравненость, несравнимость.** Свойство, качество на несравненъ,-имъ. — **Несравнено.** Много повече, грамадно повече и безъ сравнение.

Несториане. Несториеви послѣдователе. — **Несторианство.** Вѣроучението на несторианетѣ. Виж. *Несторий.*

Несторий. Цариградски патриархъ и ересиархъ отъ V-и вѣкъ; билъ родомъ отъ Германиция, градъ въ сѣверна Сирия, и въ младостьта си се училъ въ антиохийски монастиръ. Въ 428 Теодосий Млади го възвисилъ на цариградския патриаршески прѣстолъ за краснорѣчието му като проповѣдникъ, за сериозната му обхода и примѣрния му животъ. Н. пламенно желаялъ да прѣкрати раздоритѣ въ Църквата, и гонилъ арианетѣ. Нъ скоро въ него самаго Църквата видѣла защитника на една нова ересь, не по-малко противна на православното учение отъ арианската. Антиохийский свещеникъ Анастасий се осмѣлявалъ да проповѣдва, че Прѣсвета Дѣва Мария не трѣбва да се припознава за Богородица. Н. захванжлъ да поддържа това учение. Трѣбва да различаваме, казвалъ той, въ Иисуса Христа двѣ лица и двѣ естества— божески и човѣшки. Оттука и заключавалъ, че Мария, майката на Христа, човѣка, — не е Богородица, а Христородица. Така Н. отхвърлялъ тайната на въплощението. Св. Кириль свикалъ съборъ въ Александрия, на който новото учение било осждено. Отъ своя страна, императоръ Теодосий въ 431 свикалъ съборъ въ Ефесъ (вторий вселенски съборъ). Н. пристигнжлъ въ града съ многобройна свита, нъ се отказалъ да се яви на събора; ала пакъ учението му се осждило отъ 200 отци. Вслѣдствие на това, той билъ сваленъ отъ прѣстола, и заточенъ въ единъ антиохийски монастирь; и понеже продължавалъ да проповѣдва учението си, билъ испратенъ въ Ливийскитѣ степи, дѣто и умрѣлъ въ 439.

Н. е написалъ много съчинения, които били изгорени, по Теодосиева заповѣдь. Останжли сж само нѣколко отъ проповѣдитѣ и писмата му. Въпрѣки това, Н-то учение — несторианството — бързо се распространило чрѣзъ влиянието на едесскитѣ богослови въ Персия, дѣто се основала въ 489 несторианска църква, свободна отъ гоненията противъ несторианетѣ въ Римската империя; персидский царь Ферозъ дори припозналъ несторианството за държавна вѣра на християнетѣ въ Персия. Несторианский патриархъ Бадей свикалъ съборъ въ Едеса въ 496, който опрѣдѣлилъ подробно вѣроучението на несторианската църква. Главнитѣ чърти на това вѣроучение сж, че Синъ Божи и Синъ Човѣшки се съединили въ минутата на Дѣвиното зачатие, и че това

съединение ще трае вѣчно; че затова трѣбва да се прави разлика между Христа и Бога; и че Дѣва Мария трѣбва да се нарича Христородица, а не Богородица; и др. Съборътъ постановилъ още, че това учение не е Несториево, а ученето на църквата отъ самото начало. Несторианството се гледало съ добро око, или поне се търпѣло въ врѣмето на арабетѣ, и послѣ на татаретѣ, едно по друго господаретѣ на Персия. То се распространило не само въ Армения, Сирия, и Палестина, а дори и въ Египетъ; нъ послѣ пострадало много въ Тамерланово врѣме. Въ XVI-и вѣкъ станжло едно расцѣпление въ несторианската църква; една часть, подъ името халдейски християне, съ патриархъ въ Диарбекиръ припознали вѣдомството на папата, като си и отказали отъ отличителнитѣ точки на вѣроучението си; останжлитѣ, сега бѣдни и безкнижни люде, около 140,000, живѣжтъ въ кюрдскитѣ планини и патриархътъ имъ прѣбивава въ Мосулъ. Други несториане, около 100,000, има въ Индия (Траванкоръ). Виж. Дусеновото съчинение за Н. и ересьта му *(l'Histoire du Nestorianisme* par le P. Doucin).

Несторъ. Най-старий и наймждрий отъ гръцкитѣ герои, които обсаждали Троя, отъ Пилосъ, въ Месения: вече въ прѣклонни години участвувалъ съ 90 кораба въ троянската война, и се отличилъ като опитенъ съвѣтникъ. Сега името Н. е станжло нарицателно; съ ного наричатъ мждъръ и опитенъ старецъ: *данский краль е Несторъ на европейскитѣ господаре* (1904 г.).

Несторъ. Най-старий русски историкъ, калугеръ, постжпилъ въ киевския монастиръ въ 1072, на 17-годишна възрасть, умр. около 1114. Написалъ, на старо-словѣнско нарѣчие, лѣтописитѣ на Русия, отъ около 850 до врѣмето си. Най-новата критика е поколебала мнѣнието, че Н. е авторътъ на тия лѣтописи.

Нестрамъ, или *Несрамъ.* Българско село въ костурската каза, Тиквешко; 2,700 жит. само българе християне *(Кжнчовъ).* Това село е дало името си на една цѣла околия въ казата.

Нестроевá часть, въ *войск.* домакинската часть, занятия въ войската извънъ строя.

Нестроенъ. Неистъкменъ, несъразмѣренъ въ частитѣ си, негиздавъ, несвързанъ, распуснжтъ; несъгласенъ, разногласенъ, разстроенъ (за *звукове*).—**Нестройность.** Свойство на нестроенъ.

Несъвмѣстенъ,-имъ. Несъгласенъ; който не може да е съ едно нѣщо заедно, по врѣме.

Несъзнателенъ. Неволенъ, направенъ безъ да се иска.

Несъизмѣримъ *съ нѣщо.* Който не подлежи на една обща мѣрка съ другъ прѣдмѣтъ, не може да се сравнява съ него количествено: *не може да се пита кое е по-голѣмо, метрътъ ли или литрътъ.*

Несъкрушимъ. Неразрушимъ, не унищожаемъ, твърдъ, якъ, траенъ.

Несъмнѣнъ. Несъмнителенъ, вѣренъ, неуспоримъ, доказанъ, неопровержимъ.—**Несъмнѣность.** Свойство на несъмнѣнъ.

Несъобразенъ. Който нѣма сжщия образъ, не е подобенъ, не прилѣга, не отговаря на единъ даденъ образъ, не е съгласенъ.—**Несъобразность.** Качество на несъобразенъ.

Несъстоятеленъ. 1) Испаднжлъ; длъжникъ, който е обявенъ по

формитѣ на закона, че нѣма съ какво да заплати дълговетѣ си. 2) Който не може да се поддържа, не почива на здрава основа: *несъстоятеленъ аргументъ.*—**Несъстоятелность.** Състояние на несъстоятеленъ; банкрутство.

Нетиними *(дадени, посветени).* Име на слугитѣ, които слугували въ скинията и въ храма *(Библ.).*

Нетлѣненъ. 1) Който не истлѣва, не гние, не може да истлѣе, да изгние: *нетлѣннитѣ останки, нетлѣннитѣ мощи на свѣтиитѣ.* 2) Несъкрушимъ, който не гние, вѣченъ: *нетлѣнна добродѣтель.*—**Нетлѣнность.** Свойство на нетлѣненъ.

Нето (итал. значи *чисто).* Стока безъ дарата или обвивката.

Нетофа. Градъ въ околностьта на Витлеемъ *(Библ.).*

Неуважителенъ. 1) Който не уважава другитѣ, непочтителенъ. 2) Който не заслужва уважение, внимание или оправдание: *неуважителна причина.* — **Неуважителность.** Свойство, качество на неуважителенъ.

Неудобенъ. Несгоденъ. — **Неудобство.** Несгода.

Неумолимъ. Отъ който не може да се измоли нѣщо, не може да се добие съ молба. — **Неумолимость.** Свойство на неумолимъ.

Неумѣние. Недостатъкъ въ умѣнието, несржки, не идене отржки. — **Неумѣлъ.** Който не умѣе, не знае какъ да постжпи; оттука *неумѣлость,* състояние на такъвъ.

Неумѣстенъ. Не на мѣстото си, сир. несъобразенъ съ мѣстото, съ работата, съ обстоятелствата: *неумѣстностьта на тия распореждания се доказа отъ послѣдствията.*

Неустрашимъ. Безстрашенъ, който не знае страхъ, смѣлъ, храбръ; *неустрашимость,* свойство на неустрашимъ.

Неутраленъ, *лат.* Който пази неутралность. Въ *хим.* който не показва нито кисла нито лужена реакция. **Неутрална соль,** соль произлѣзла отъ съединението на кисла соль съ лужена соль. Въ *физик.* свободенъ, който не прѣдставлява никое електрическо явление.

Неутрализация, *лат.* 1) Своеволно обявяване неутралность; привождане една държава въ състоянието на неутралность. 2) Унищожение свойствата и дѣйствието на едно вещество.

Неутрализирамъ, *лат.* 1) Привождамъ въ неутрално състояние. 2) Обезсилвамъ, унищожавамъ: *тия партии се неутрализиратъ* — правѭтъ се една друга безсилни, като си противодѣйствуватъ. 3) Въ *хим.* правѭ соль неутрална.

Неутралность, *лат.* Ненамѣса, състоянието на държава, която не зима страната на никого отъ воюющи народи; състоянието на лице, което не зима участие въ една свада или въ едно разискване.

Неуязвимъ. Неранимъ въ *право* и *пръносно* значение. — **Неуязвимость.** Неранимость.

Нефритъ, *гр.* Въспаление на бъбрецитѣ.

Нефталимъ. Шестий Иакововъ синъ, род. въ Месопотамия отъ Вала, Рахилината слугиня, умр. въ Египетъ на 132 години, като оставилъ четирма синове; далъ името си на едно отъ 12-тѣ израилеви племена, което имало въ Палестина за прѣдѣли: на зап. Анти-Ливанъ, на юго-ист. Тивериадско езеро, на ист. Иорданъ. Гл. гр. били: Хевронъ, Капернаумъ, Асоръ, и др. Земята на Нефталимовото

племе е съставяла часть отъ Галилея (*Библ.*).

Нефтъ, *гр.* Планинско течно и прозрачно масло, горливъ минералъ отъ растително происхождение, съ черникавъ шаръ. Въ много страни истича изъ земята заедно съ топла минерална вода, върху която, по причина на лекостьта си, плува. Състои отъ двѣ вещества: сѫщи н. и асфалтъ, растопенъ въ него. Близу до гр. Баку, при Каспийско море, сѫ ископани нѣколко стотини кладенци, въ които подъ топлата изворна вода се набира толкова н., че на годината се исчерпватъ отъ него милиони литри. Отъ тоя н. извличатъ сѫщи н. (петролий, газъ) за освѣтляване и асфалтъ. Н. състои отъ 82—88% вѫглеродъ и 12—16% водородъ. Н. доби бързо голѣмо промишлено значение отъ 40—50 години насамъ. До това врѣме за него сѫ знаяли само като за една горлива течность, която понѣйдѣ истича изъ земята и съ която околнитѣ жители (американскитѣ индийци) се лѣкували вънкашно, или като за масло, което може да гори въ първобитни кандила (у персянетѣ).

Нехао. Египетски царь (611—595), синъ и прѣемникъ, спорѣдъ Херодота, на Псаметиха, и съврѣменникъ на Иосия, иудинъ царь. И свещени и свѣтски писателе описватъ неговитѣ войни въ Сирия. Скоро слѣдъ въскачването си на прѣстола, той приготвилъ голѣми флоти въ Срѣдиземно и Червено море, и испратилъ вѣщи финикийски корабници да изслѣдватъ крайбрѣжията на Африка, па и открилъ нейния полуостровски образъ, повече отъ 2,000 години прѣди Васко де Гама да обиколи носъ Добра Надежда. Той се и опиталъ да съедини чрѣзъ каналъ Червено море съ Нилъ. За да спре силата на вавилонянетѣ, той потеглилъ съ една голѣма войска въ началото на царуването си (610 прѣди Р. Х.) и навлѣзлъ въ Палестина, съ цѣль да обсади Кархамисъ на Евфратъ. Ала Иосия възнегодувалъ за прѣминуването на египтянетѣ прѣзъ неговата земя, та ги посрѣщнѫлъ съ една войска въ полето на Магедонъ, около 60 килом. на сѣв. отъ Иерусалимъ. Иосиевитѣ сили били поразени и той самъ смъртно нараненъ. Н. продължилъ пѫтя си за Евфратъ. Три мѣсеца слѣдъ прѣземането на Кархамисъ и разбитието на вавилонянетѣ, той се научилъ, че Иоахазъ, по-малъкъ Иосиевъ синъ, билъ похитилъ бащиния си прѣстолъ. Н. далъ прѣстола му Елиакиму, осѫдилъ царството му на обезщетение, а него отвелъ плѣнникъ въ Египетъ. Четири години по-сетнѣ, той прѣдприелъ другъ походъ въ Сирия среща вавилонянетѣ, нъ Навуходоносоръ нанеслъ поражение на войската му и прѣзелъ всичкитѣ египетски владѣния отъ Евфратъ до южния край на Сирия. Н. умрѣлъ скоро слѣдъ това и се наслѣдилъ отъ Псаметиха II.

Нехилотъ. Прѣдполага се да е името на нѣкакво музикално орѫдие (Псалм. 5, *Библ.*).

Нечаянъ. Нечаканъ, неожиданъ, непрѣдвиденъ, внезапенъ; оттука *нечаяно* и *нечаяность*.

Нечестие. Беззаконие, всичко противно на Божия законъ; живѣяне въ грѣхове, прѣстѫпенъ животъ. — **Нечестивъ.** Беззаконенъ, неблагочестивъ, неуважителенъ къмъ каквото е свето; пороченъ, развратенъ. — **Нечествувамъ.** Живѣѭ въ нечестие.

Нещастие. Лошо щастие, про-

тивна сждба, злочеста случка, зло, бѣдствие, бѣда, — **Нещастенъ, нещастливъ.** Нечеститъ, злощастенъ, бѣдственъ.

Неявка, противоположното на *явка.* Неявяване.

Неяситъ. Една ненаситна водна птица, съ дългъ, широкъ и плосъкъ кълвунъ; женската има мешинка по кълвуна, която употрѣбява като складъ за храна. Неяситътъ има гръзделивъ гласъ. Споменува се въ Библията.

Ni. Химически знакъ на Никела *(niccolum).*

Ниагара. Рѣка въ сѣверна Америка, съединява езера Онтарио и Ерие и дѣли Съединенитѣ Държави (Държ. Ню-Йоркъ) отъ Канада. Всрѣдъ течението ѝ се намира прочутъ водопадъ, 50 метра високъ. Шумътъ, който причинява падането на водата, се чуе отъ 25 килом., а кога вѣе юго-източний вѣтръ дори отъ 75 килом. Н. е 60 килом. дълга. Единъ по-високъ желѣзнопжтенъ мостъ, който по положението си внушата страхъ и трепетъ, минува надъ водопада.

Ниамъ-Ниамъ. Едно племе негри въ сѣверната часть на срѣдна Африка, на югъ отъ страната на бонгоитѣ, между 4° и 6° сѣв. шир. и 24° и 29° ист. дължина. Швайнфуртъ, който посѣтилъ страната имъ въ 1870, ги описва като човѣкоядци, които живѣжтъ въ конически сламени колиби, и притежаватъ донѣйдѣ искуството да работѫтъ желѣзото и да правѫтъ грънци. Тѣ иматъ много главатаре, съ токо-речи неограничена власть, въ всѣко село има едно обществено мѣсто, дѣто се разглеждатъ и рѣшаватъ общественитѣ въпроси. Швайнфуртъ мисли, че тѣ сж завоевали сегашната си земя отъ скоро. Ако и човѣкоядци, тѣ сж по-събудени отъ околнитѣ племена.

Нианще. Градъ въ екваториална Африка, въ Маниема, на дѣсния брѣгъ на горно Конго, надъ единъ редъ водопади, които се свършватъ съ така наречениятѣ Стянлиеви водопади (*Stanley Falls*); 10,000 жит. Оризъ. Н. е главното становище на арабскитѣ робни търговци отъ Занзибаръ, настанени тамъ отъ 1868. Първий европейски пжтешественикъ, който отишелъ въ Н., билъ Ливингетонъ (1871). Ливингетонъ и по-сетнѣ Камеронъ (1874) заминжли горното течение на Конго за Луалаба. Стянли въ 1876 надвилъ на мжчнотиитѣ, отпжтувалъ отвъдъ Н., и открилъ Конго до океана.

Нианза (Албертъ—). Африканско езеро, 150 килом. на сѣр.-зап. отъ езеро Виктория Нианза, на сѣв. отъ екватора, съ посока отъ юго-зап. къмъ юго-ист.; туземното име Нианза значи вода; около 370 килом. на-дължъ и 100 килом. на-ширъ; западната му страна е едно планинско бърдо, 2,500 метра високо; прѣзъ сѣверния му край минува р. Нилъ. Езеро А. Н. е открито отъ Бейкжра въ 1864.

Нианза. (Виктория—) или *Укереве.* Африканско езеро, на което сѣверний брѣгъ се простира токо-речи успоредно съ екватора, и е около 48 килом. на сѣв. отъ него. Южний му край е въ 2° 44′ юж. шир. и 33° источ. дължина. Прѣсмѣтатъ, че е 353 килом. на-дълж. и 290 килом. на-ширъ. Близу до брѣговетѣ му има нѣколко острова, отъ които главнитѣ сж Укереве на юго-ист. и Сасъ на сѣв.-зап. Околната страна е плодородна и доста добрѣ обработвана, съ мекъ климатъ, и население отъ негри. Угандский краль ее вижда да е най-

могжщий монархъ на брѣговетѣ на езерото; неговата власть се простира върху голѣма часть отъ сѣвернитѣ и западнитѣ брѣгове. Търговията, главно робна търговия, е въ ржцѣтѣ на арабски търговци отъ Занзибаръ. Най-голѣмий притокъ на В. Н. е Шимиу, който се влива въ южния му край. Нилъ истича отъ сѣверния край на езерото. Езерото е било открито отъ англ. пжтешественикъ капит. Спекъ въ 1858, и изслѣдвано отъ Спека и Гранка въ 1862. Ала най-достовѣрни свѣдѣния за това езеро сж добити отъ Стянливото му изслѣдване въ 1875.

Ниаса. Езеро въ южна Африка, на зап. отъ португалскитѣ владѣния Мозамбикъ и на сѣв. отъ долна Замбеза; на-дължъ 490 килом. и на-ширъ, по-срѣда, 47 килом.; простр. около 30,000 чет. килом. На повечето мѣста е много дълбоко, и на източната му страна се простира една планина 170 килом. дълга. Това езеро изобилва съ риба и околноститѣ му, живописни, сж богати съ дивечъ. Населението на брѣговетѣ му, нѣкога много гжсто, е съвсѣмъ орѣдѣло. Въ 1861, когато открилъ Н., Ливингстонъ е казвалъ, че нийдѣ не срѣщнжлъ въ Африка населението толкова гжсто, колкото по брѣговетѣ на Н.: сега съ рѣдки исключения, тия брѣгове сж пусти. Това обезлюдване се дължи на двѣ главни причини: на робната търговия на Занзибарскитѣ арабе, която е унищожила цѣли села, и на грабителството на съсѣднитѣ планински племена.

Нибуръ (Бартолдъ *Niebuhr*). Знаменитъ германски историкъ, синъ на извѣстенъ германски географъ и пжтешественикъ, Карстенъ Н., род. въ Копенхагенъ (1776—1831); добилъ грижливо образование у дома си и въ килския университетъ; служилъ по финансовото вѣдомство първенъ въ Дания, послѣ въ Прусия, когато отъ душа и сърдце съчувствувалъ съ германцитѣ въ омразата имъ къмъ Наполеона; въ 1810—12, прѣзъ една кратковрѣменна оставка, челъ лекции по историята въ берлинския университетъ; въ 1813 стжпилъ въ редоветѣ на ландвера; въ 1816 билъ назначенъ посланникъ въ Римъ; отъ 1823, слѣдъ като се оттеглилъ отъ дипломат. поприще, живѣлъ въ Бонъ, дѣто съ голѣма сполука челъ лекции по старата, понѣкога и по новата история. Ученостьта му била изумителна: той знаялъ двадесеть езика и никога на каквато и да било служба не се дѣлилъ отъ научнитѣ си занятия. Отъ Н-тѣ лекции израсло най-прочутото му произведение, неговата *Römische Geschichte*—*Римска История* (Берлинъ, 1811—32; ново изд. 1853 и 1873—74), надъ прѣработката и продължението на която той не прѣставалъ да се труди прѣзъ цѣлия си животъ; ала тя останжла недовършена; послѣдний (четвъртий) ѝ томъ, билъ изданенъ слѣдъ смъртьта му отъ Класена. Н-та *Римска История* не се отличава нито съ хждожественость на картинитѣ, нито съ ярки характеристики, нито дори съ нѣкаква обработеность на формата, ала пакъ до сега привлича читателя съ прѣсини, комахай радостния тонъ на изслѣдователя, който на всѣка стжпка сочи нови, до него незабѣлѣжени истини и като че прониква въ самата душа на учрежденията, които обяснява. Н-та строга и безпристрастна критика въ тоя трудъ служи за исходна точка на всички трудове въ

тая областъ. Ала не може да се отрече, че Н. е понѣкога произволенъ и неисториченъ въ загадкитѣ си, и по-строгитѣ скептически критици, както сѫръ Джорджъ Корнуолъ *Люисъ* (виж. това име), дори отиватъ до тамъ, че гледатъ на усилието му да построи непрѣкѫснѫта римска история изъ такъви легендарни материали, каквито имаме, изобщо като несполука. Отъ другитѣ области на старата история, рѫката на великия историкъ-философъ е расчистила и разяснила въ областъта на гръцката история македонския периодъ, въ римската история послѣднитѣ врѣмена на републиката и на западната империя, и др.; тия негови работи сѫ издадени отъ сина му Марка Н. и отъ ученика му Ислера (*Vorträge über alte Länder- und Völkerkunde*, Берлинъ, 1851; *Vörtrage über alte Geschichte*, Берлинъ, 1847—51; *Vorträge über romische Geschichte*, 1845—48; *Vorträge üb. röm.* Alterthümer, 1858). Единъ сборникъ на малки Н-ви статии, издаденъ още прѣзъ живота му (1828), освѣнь исторически и географически статии, съдържа много литературно-исторически и филологически изслѣдвания. Н-тѣ политически и политико-икономически статии, въ които той се явява всѫдѣ убѣденъ партизанинъ на свободата, нъ противникъ на всички искуствени конституции, поникнѫли не на историческа почва, сѫ събрани, повечето, въ неговото *Nachgelassene Schriften nichtphilologischen Inhalts* (Хамбургъ, 1842). Много пѫти се е издавала Н-та популярна книга: *Griechische Heroengeschichten* (Хамбургъ, 1842; 9 изд., Гота, 1884; раскошно изд. съ Прелерови рис., пакъ тамъ, 1880; два русски прѣвода: *Расказы Греч. герояхъ.* Н. е още открилъ до сега ненапечатани откѫслеци отъ класически писателе, като напр. отъ Цицероновитѣ *Рѣчи* и части отъ Галя, обнародвани въ *Inscriptiones Nubienses* (Римъ, 1821).

Нивелирамъ, фр. 1) Измѣрвамъ колко равнището на едно мѣсто е по-високо отъ друго. 2) Равнѭ, правѭ еднакъвъ и въ правъ и въ прѣнос. см.: *нивелирамъ земя; не може човѣкъ да нивелира умоветѣ.* — **Нивелировка.** Опрѣдѣляне относителната височина на едно мѣсто; равнене земя. — **Нивелиръ.** Уредъ за нивелиране.

Нивазъ. Идолъ на авцитѣ, който, споредъ еврейскитѣ тълкователе, значи *лаячъ*, и ималъ подобие на куче (*Библ.*).

Нивернески каналъ въ Франция, съединява Сена съ Лоара чрѣзъ Иона. Захваща отъ Оксеръ и се свършва съ Десизъ; 174 килом. дължина.

Нигеръ. Най-голѣмата рѣка въ западна Африка, зима началото си въ склоноветѣ на връхъ Лома, въ планини Конгъ, на прѣдѣла между Сенегамбия и Суданъ, тече отъ юго-зап. къмъ сѣв.-ист. до Тамбукту, като минува прѣзъ Сего и Дженъ и прѣзъ езеро Диби или Дебо; послѣ тече отъ сѣв.-зап. къмъ юго-ист., минува прѣзъ западни Суданъ и прѣзъ клисуритѣ на планини Конгъ, и, като се завръща къмъ юго-зап., пои една часть отъ Гвинея. Дѣли се на нѣколко рѫкава, та образува една обширна делта, още малко позната, и се влива въ Атлантически океанъ (Гвинейски заливъ). Долината ѝ е изобщо равна, наводнява се прѣзъ дъждовното годишно врѣме, и е твърдѣ плодородна; въ коритото ѝ има многобройни острови;

дължината ѝ се прѣсмѣта на повече отъ 3,500 килом. Главнитѣ ѝ притоци сж: отдѣсно, Улаба; отлѣво, Сокото и Бенуе или Чада.

Много врѣме тая рѣка е била съвсѣмъ малко извѣстна. Херодотъ е прѣдполагалъ, че тя е притокъ на Нилъ. Плини говори за етиопийски *Nigris*, нъ и той мисли, че се влива въ Нилъ. Първото опрѣдѣлено понятие за тая рѣка ни сж дали нововрѣменнитѣ пжтешественици. Пръвъ *Мънго-Паркъ* (англ. пжтешественикъ, погинжлъ, неизвѣстно дѣ, въ Африка, въ 1805), *Клапертонъ* (шотландски пжтешественикъ, умр. въ Африка въ 1827), а най-вече *Бартъ* (герман. пжтешественикъ и географъ, умр. въ 1865) сж жж открили токо-речи съвсѣмъ.

Въ 1880 нѣкои смѣли французе основали търговски заведения по долни Н. Англичанетѣ, които много по-напрѣдъ били настанени въ тая страна, имъ подигнжли хиляди мжчнотии; и тия пионери на французската търговия се видѣли принудени да продаджтъ канторитѣ си. Четиретѣ английски компании, които сжществували до тогава, се слѣли само въ една подъ името *Народна Английска Компания*, и купили правата и материала на конкурентитѣ си. Въ 1886 английското правителство утвърди правата на тая компания, която зе името *Нигерска Кралевска Компания*. По една спогодба отъ сжщата година съ Германия, Англия опрѣдѣли кржга на интересите на тая компания, като ѝ запази цѣлото корито на долни Нигеръ и на Бенуе. Въ 1887, тия земи окончателно бидохж присъединени отъ Англия и носжтъ официалното име *Нигерски области*.

Какво голѣмо развитие е зела търговията на долни Н. е явно отъ това, че въ 1870 тя е прѣдставлявала една стойность отъ 750,000 лева, а тя е сега повече отъ 50 милиона лева. По мнѣнието на Дж. Томсъна, „нѣма, въ цѣлата обширна тропическа Африка, земя по-сгодна за търговия отъ полуцивилизованата страна, която образува срѣдата на Нигерското порѣчие“.

Нигринъ, *лат.* Черенъ камень отъ вида на титана.

Нигрита. Едно отъ по-главнитѣ производителни села въ сѣрската каза, 19 килом. на юго-ист. отъ Сѣръ; 3,500 жит. отъ които 1,000 българе, 1,800 гръци и 200 цънцаре. Тютюнобработене и винодѣлие; производство на памучни и копринени аладжи.

Нигриция. Виж. *Суданъ*.

Нидерландия. Бивша държава, между Сѣверно море на сѣв.-зап., Германия на ист. и Франция на юго-зап. Била създадена въ XVI-и вѣкъ, отъ 17 батавски и белгийски области, които Карлъ V билъ включилъ въ Германската империя, подъ името Бургундия, въ 1549. Тринадесеть отъ тия области били прѣдишно владѣние на Карла Смѣли, прѣдѣдъ на Карла V (Фландрия, Артоа, Хено, Намуръ, Люксембургъ, Лимбургъ, Брабантъ, Антверпъ, Малинъ, Зеландия, Холандия, Фрисландъ, Цютфенъ). Четире били придобити отъ Карла V (Утрехтъ и Овериселъ, 1527; Гренингенъ и Гелдернъ, 1543). — Въ царуването на Филипа II, испански краль, седемь батавски области (сѣвернитѣ) сполучили да съставжгъ, въ 1581, република *Съединена* Н., често наричана и *Холандия* затова, защото Холандия била най-важната отъ съжженитѣ области. Съединена Н. си при-

съединила още Цютфенъ, и по една часть отъ Лимбургъ, Брабантъ и Фландрия. Вестфалский миръ припозналъ окончателно независимостьта ѝ. Скоро Съединена или сѣверна Н., съ мореплаването и търговията, достигнжла голѣмо значение, станжла първа морска държава въ Европа и добила много колонии по свѣта; въ XVIII-и вѣкъ, могжществото ѝ почнжло да испада. Въ държавата продължавали политически и религиозни раздори. Въ 1747 прѣдсѣдателството на републиката било обявено наслѣдствено въ дома на Оранския домъ. Въ 1795 францу зетѣ, подъ прѣдвод. на Пишегрю, завоевали Н. и образували *Батавската република*, която плащала нѣколко милиона лева за една французска армия отъ 25,000 души, освѣнь дѣто отстжпила Франций важна часть отъ страната покрай прѣдѣла на Белгия; въ сжщото врѣме Англия отнела много колонии на Н. Слѣдъ нѣколко промѣнения, Луи Бонапартъ билъ назначенъ краль на Холандия (24 май 1806), нъ четире години посѣтнѣ се принудилъ да си даде оставката отъ прѣстола, защото отказалъ да бжде просто едно орждие въ ржцѣтѣ на французския императоръ. Тогава Холандия била присъединена на французската империя, и образувала седемь департамента. — Въ XVI-и вѣкъ, когато сѣверна Н. станжла независима република, другитѣ нидерландски области се нарекли испанска Н. до Утрехтския договоръ, който ги далъ Австрий въ 1713, и австрийска Н. до Кампоформенския договоръ въ 1797, който ги отстжпилъ Франций.

Слѣдъ падането на Наполеона I, и расчленението на Французската република, Оранский домъ билъ повиканъ назадъ въ Н. и отъ сѣвернитѣ и южнитѣ области се образувало едно злѣ-нагодено кралство Н., което въ 1830 се расцѣпило на кралства Белгия и Холандия (виж. *Белгия* и *Холандия*). Сега Н. означава само кралство Холандия.

Ниепсъ *(Жозефъ)*. Французски химикъ, основателтъ на фотографията; род. въ 1765, умр. въ 1833. Н., кавалерийски офицеръ, си далъ оставката по причина на лошо здраве, а въ 1795 станжлъ околийски началникъ на ниценската околия. Отъ 1801 се оттеглилъ отъ гражданската служба, и се заловилъ да изучва химията и механиката. Въ 1813 изслѣдвалъ какъ се правжтъ изображения на металически плочи чрѣзъ свѣтлина. Въ 1824 моглъ да произвожда изображения чрѣзъ свѣтлина на стъклени плочи, и послѣ на мѣдни, и на сребърни, зивтосани съ тънъкѣ пластецъ зивтъ (смола). Въ 1829 се съдружилъ съ Дагера, съ когото основалъ дагеротипията; ала Н. минува особено за изобрѣтатель на фотографията, именно на така-наречената *Gravure héliographique*.

Нижни-Новгородъ, простолюдно *Нижни*. Гл. гр. на нижегородската губерния въ европ. Руссия, 1,120 килом. на юго-ист. отъ С. Петербургъ, 397 килом. на сѣв.-ист. отъ Москва, при вливането на Ока въ Волга, край на една желѣзница, която го свързва съ Москва; 73,000 жит. Крѣпость. Паметникъ на Минина и Пожарски. Кожарство, стоманени стоки, восчани свѣщи, тютюнъ, бира, грънчарство, корабостроителство и др. Пристанище, въ което влизатъ на година повече отъ 4,000 кораба.

Жива търговия прѣзъ корабоплавателното врѣме, особено съ жито и желѣзо. Три годишни панаири, отъ които голѣмий, който почва отъ срѣдата на юлия и трае до първитѣ дни на септемврия, е най-голѣмий на свѣта. На тоя панаиръ се срѣщатъ търговци отъ всичкитѣ земи между Германия и Китай. Продаденитѣ на него стоки прѣзъ една отъ послѣднитѣ години сж били отъ стойность за 120 милиона лева. — Н.-Н., основанъ въ 1221, се опустошавалъ нѣколко пжти отъ татаретѣ и въ 1612, когато насмалко останжло да стане плячка на поляцитѣ, Мининъ, прочутий нижноновгородски месарь, събралъ тамъ една въоржжена сила, и подъ прѣдводителството на князъ Пожарски, изгонилъ поляцитѣ изъ столицата Москва. Благоденствието на тоя градъ почнжло отъ 1817, когато голѣмий панаиръ се прѣмѣстилъ отъ Макариевъ, поради разрушителния пожаръ, който избухнжлъ въ послѣдното мѣсто. — Нижегородската губерния има простр. 51,252 чет. килом. и насел. 1,434,500 жит. Земята не е много плодородна. Жителитѣ се занимаватъ повечето съ ржкодѣлие. Градъ Горбатовъ по желѣзарството е русский „Шефилдъ". Цъвтжтъ и кожарството и корабостроителството. Губернията се съобщава по вода съ Балтийско море, Бѣло море и Каспийско море.

Низами. Знаменитъ персидски поетъ, който живѣлъ въ XII-и вѣкъ. Оставилъ 5 поеми, които били събрани слѣдъ смъртьта му (1180), и единъ сборникъ отъ лирически стихотворения, който персянетѣ наричатъ *Пенчъ-Гранждъ*, спр. петь съкровища; въ него има 28 хиляди двоестишия. Нѣкои отъ Н-тѣ раскази и повѣсти сж прѣведени на европейскитѣ езици: *Хосревъ и Ирина*, поема върху любовнитѣ похождения на Хосрева Велики и християнката Ирина, е прѣведена отъ Хамера на нѣмски (1812, 2 т.); *Леила* и *Меджинунъ*, повѣсть, която сж сравнявали съ Ариостовия *Яростни Роландо*, е прѣведена отъ Аткинсъна на английски (1836); нѣкои откжслеци отъ Н-тѣ стихотворения сж обнародвани на нѣмски и на английски (*Geschihte der Schönen Redekunste Persiens*, 1818, Вѣна; *Selections for the use of the Students of Persian Class*, 1780, т. 4). Н-та баснословна история на Александра Велики, по Псевдо-Калистена, е напечатана на персидски у Калкута въ 1812 и 1853.

Низамово кралство или *Хайдерабадъ*. Държава въ срѣдна Индия, на която господарьтъ е васалъ на Англия. Захваща, въ срѣдата на Деканското плато, между тритѣ прѣдсѣдателства: Калкута, Мадрасъ и Бомбай, едно пространство отъ 185,879 чет. килом., съ насел. 11 милиона жит. Отъ тая държава Хайдерабадски области, или Бераръ (съ простр. 45,869 чет. килом. съ 2,672,673 жит.) сж само подъ върховната власть на низамския краль, а се управляватъ прѣко отъ англичанетѣ. — Н. се пои отъ Годавери и Кришна съ притоцитѣ имъ. Гл. градове сж: *Хайдерабадъ*, столицата, Оренгбадъ, Даулетабадъ, Голконда, Елора и др. Англичанетѣ иматъ, при Секундерабадъ, важенъ гарнизонъ. Низамътъ (господарьтъ на страната) е първий мохамедански господарь въ Индия, нъ държавната вѣра е брахманството. Отъ религиозна гледна точка, населението на Н. се дѣли на 9 милиона хинду-

зи, 1 милионъ мохамедане, 15,000 християне и др. — Земята е плодородна, и произвожда: оризъ, пшеница, захарна тръстика, памукъ, синило, овощия, грозде и всѣкакви видове зеленчуци. Жителитѣ тъчжтъ за домашно употрѣбение вълнени и памучни платове, и изнасятъ за продань коприна, кожи (сурови или изработени, отъ домашни и диви животни), нѣкои земедѣлчески произведения, металически скжпоцѣнни вещи (сплавъ отъ мѣдь, олово и цинкъ), работени съ злато и сребро, прѣвъсходна хартия отъ разни видове (изработвана въ едно село близу до Даулетабадъ) и др. Вносътъ състои отъ соль, която иде отъ двата брѣга на Индия, жито, дърва, европейски платове и др. Нѣколко желѣзници. Нѣкога кралството е имало нѣколко монетни фабрики; сега всичката тая работа е съсрѣдоточена въ Хайдерабадъ. Образованието е още въ зародиша. Статистиката е открила 67,825 „учени", отъ които 1,366 жени; 251,593 души, отъ които 3,594 жени, знажтъ само да четжтъ и пишжтъ.— Кралство Н. е основано въ първата половина на XVIII-и вѣкъ (1719) отъ управителя или подкраля на Деканъ, тогава область отъ могулската империя. Тоя управитель *Азофъ-Джа*, като се прогласилъ независимъ, зелъ титлата *низамъ* или *уредникъ*. Единъ отъ приемницитѣ му, съ помощьта на нѣколко французе, водилъ 20-годишна борба среща Хайдеръ-Али, махратитѣ, послѣ англичанетѣ. Едно междуособие въ Н. помогнжло на англичанетѣ да установжтъ покровителството си надъ него, въ 1799. Низамътъ останжлъ вѣренъ на англичанетѣ прѣзъ индийското възстание въ 1857—58. Единъ английски резидентъ въ Хайдерабадъ служи за съвѣтникъ на низама. По договоръ отъ 1853 низамътъ е свободенъ отъ неограничената служба въ военно врѣме; спомагателната войска (контингентътъ) се поддържа на английски срѣдства.

Низамъ, *араб.* Войникъ отъ редовната войска въ Турция.

Низвергвамъ. Свалямъ отъ прѣстолъ царь, патриархъ и д. т.

Низибъ. Село въ Сирия, 98 килом. на юго-зап. отъ Урфа, 6 килом. отъ дѣсния брѣгъ на Мигдония, на пжтя отъ Биреджикъ за *Александрета*, исторически забѣлѣжително по поражението на турската войска, подъ прѣдводителството на Хафжзъ паша, отъ войската на Мехмедъ Али, подъ прѣдводителството на сина му Ибрахимъ паша (11-и юн. 1839), което докарало европейската намѣса. Виж. *Абдулъ-Меджидъ.*

Никарагуа. Една отъ петътѣ републики въ срѣдна Америка, съ прѣдѣли на сѣв. република Хондурасъ, на зап. Антилско море, на югъ република Коста Рика, и на ист. Тихи океанъ; простр. 133,800 чет. килом. и насел. 285,000 жит., отъ които 35,000 бѣли (потомци на испанцитѣ, първитѣ колонисти на страната), 12,000 негри (потомци на прѣнесенитѣ като робе негри), останжлитѣ индийци (азтеки и други племена разно смѣсени помежду си). Вѣроисповедането на никарагуйци е римокатоличеството. Въ страната има и около 25,000 диваци туземци. Сравнително съ пространството, Н. е най-малко населената отъ държавитѣ въ срѣдна Америка. Земята е планинска и волканическа; нъ планинитѣ сж ниски, и по-ниски отколкото въ съсѣднитѣ страни

Хондурасъ и Коста Ринка. Планинитѣ, двѣ токо-речи успоредни бърда, състоѫтъ отъ по една верига волкани; най-високий отъ тѣхъ, *Темика* (2,123 метра вис.), е и най-високий връхъ въ Н. Отъ 20-тѣ волкана, най-малко 4 още не сѫ угаснѫли; и послѣдното голѣмо изригване на волканъ *Козехуйна* въ 1835 (отъ 8 до 13 януария) е може-би най-страшното въ новитѣ врѣмена. Въ врѣме на това изригване настанѫла пълна тъмнина, която траяла 43 часа, и изригнѫтий дъждъ, пепелъ и прахъ стигалъ до Жамайка, до Нова-Гранада и до Оаяка, разстояние повече отъ 1,800 километра. Отъ рѣкитѣ, които поѭтъ земята, главната и най-важната въ цѣла срѣдна Америка (слѣдъ Усумачинта, която се влива въ Мексикански заливъ) е Грациасъ (650 килом.), която въ долно си течение дѣли Н. отъ Хондурасъ, и въ която индийцитѣ въ лодкитѣ си слизатъ въ 10 деня до устието ѝ. Между двѣтѣ планински бърда се намиратъ езера Н. (виж. *Никарагуа*, езеро) и Манагуа (около 1,500 чет. килом.). Земята на много мѣста е покрита съ гѫсти гори, които доставятъ скѫпи строителни, мебелни и вапсителни дървета. Много обширни пасбища хранѭтъ многобройни стада. Промишлеността е незначителна. Финанситѣ на държавата сѫ въ разстройство. Климатътъ е горещъ и влаженъ. Глав. произведения сѫ памукъ, гума, овощия, какао, синило. Сѣдалище на управл. е сега *Манагуа*. Гл. градове сѫ: Гранада, Леонъ, Масая, Никарагуа, Сенъ-Хуанъ и др.

Н. се управлява отъ прѣдсѣдатель, избиранъ съ всеобщо гласуване за 4 години. Законодателната власть се упражнява отъ двѣ камари. Свободата на словото и на печата сѫществува, нъ не е съвсѣмъ оздравена.

Н. е била открита отъ испанцитѣ въ 1521 и завоевана отъ испанския управитель на Панама въ 1522. Въ 1821, революционната година въ срѣдна Америка, тя отхвърлила игото на Испания, и слѣдъ отчаяна борба, оздравила независимостьта си съ помощьта на Санъ-Салвадоръ. Отъ 1824 до 1839 Н. е била втората държава въ съѭзната срѣдно-американска република; а отъ 1839, когато се растурила тая република, тя станѫла независима република. Въ 1847—48, между Н. и Англия се появила една прѣпирня за Москитоски брѣгъ, която докарала до военни дѣйствия, и най-сетнѣ се уредила въ 1860. Между това, въ 1855, едно междуособие избухнѫло между така-наречениитѣ „консерватори“ и „либерали“, което се свършило съ побѣдата на либералитѣ.

Никарагуа (езеро). Едно отъ най-голѣмитѣ езера на Америка, токо-речи въ срѣдата на едноименната държава. Повръхностьта му се прѣсмѣта — разбира се, по догадки — отъ 6,500 до 9,500 четвър. километра. Най-голѣмата му дължина отъ юго-ист. къмъ сѣв. зап. е 166 килом. и най-голѣмата му ширина 58 километра. Дълбочината е на нѣколко мѣста 80 метра, нъ срѣдната дълбочина е само отъ 16 до 40 метра. Много купове острови има въ езерото; главнитѣ сѫ Ометепекъ и Цапатеро, ненаселени, нъ съ обширни развалини и монолитически идоли. Една хълмиста земя дѣли езерото отъ Тихи океанъ и рѣка Хюанъ го съединява съ Антилско море. Проектирало се е, да се построи единъ корабоплавателенъ каналъ

между двата океана прѣзъ държавата Никарагуа, и тоя каналъ да се прокара прѣзъ езерото и рѣката. Цѣлото разстояние по тоя пжть отъ океанъ до океанъ е 290 килом.; и езерото и рѣката, като се оползотворѫтъ напълно, ще намалѫтъ сухото пространство за прикопаване съ 99 километра.

Никарагуа. Градъ въ едноименната държава, на западния брѣгъ на езеро Никарагуа, 47 килом. на юго-ист. отъ Гранада; 14,000 жит. Грозде. Малко търговия по езерото, по което търговията върти главно Гранада.

Никарагуанско дърво. Единъ видъ кампешево дърво отъ Никарагуа.

Никейска империя. Слѣдъ завоеванието на Цариградъ отъ латинитѣ (виж. това име), единъ отъ гръцкитѣ боляре, зеть на Алексия III Ангела, Теодоръ Ласкарь, побѣгнѫлъ въ Мала-Азия, съ цѣль да основе тамъ независима държава. Най-сгодно мѣсто за това за Ласкаря била Никея, оградена съ стѣни и срѣдоточието на Витиния; нъ първенъ никейци не довѣрявали Ласкарю и не искали да го земѫтъ подъ закрилата на стѣнитѣ си. Ала насилията, които си позволили да вършѫтъ кръстоносцитѣ, скоро показали на гръцитѣ, че ги заплашва не само политическа, а и религиозна опасность, ако се не съсрѣдоточѫтъ около едного отъ водителетѣ, които се домогвали до властьта въ Истокъ. Ласкарь билъ най-видний претендентъ както за това, че билъ роднина на династията на Ангеловци, така и особено затова, че билъ вече избранъ царь въ Цариградъ, прѣди самото му падане. По дѣлежа на империята, Витиния се паднѫла на графа Лудовика Блуа, който на дѣло турилъ ржка на нѣколко области и нанесълъ поражение на единъ Ласкаревъ отрядъ. Въ тия обстоятелства Н. *имп.* едва ли би сполучила да се осѫществи, да не било основаното отъ Асѣновци *второ българско царство.*

Кръстоносцитѣ, слѣдъ като се утвърдили въ столицата на византийската империя, почнѫли да прѣдявяватъ претенции на всички отцѣпени отъ империята области, и готови били да гледатъ и на българския царь Ивана като на бунтовникъ, дори слѣдъ като добилъ корона отъ Римъ. Българский царь се въсползувалъ отъ погрѣшкитѣ на кръстоносцитѣ, които не щадили у гръцитѣ чувството на народното самолюбие, осмивали вѣрата и обичаитѣ имъ, посѣгали на тѣхната религиозна свобода и ги не зимали на служба. Той подигнѫлъ въ Тракия и Македония силно движение среща кръстоносцитѣ, и се явилъ защитникъ на православието и на гръцката народность. Въ това врѣме, когато кръстоносцитѣ прѣхвърлили голѣми военни сили въ Азия, за да ударѭтъ тамъ на Ласкаря и другитѣ гръцки прѣтенденти на независимость, българский царь искусно се въсползувалъ отъ момента и нанесълъ на кръстоносцитѣ страшно поражение при Одринъ (виж. *Балдуинъ, Калоянъ*) на 14-и апр. 1205. Ослабването на латинитѣ позволило Ласкарю да се утвърди въ Никея и да създаде тамъ една опора на гръцката народность и православие. Въ Никея отъ всичкитѣ краища на империята почнѫли да пристигатъ гръцки отечестволюбци, да търсѭтъ тамъ закрила, за да служѫтъ на народното си дѣло. Въ 1206 Ласкарь билъ коронясанъ отъ из-

брания за патриархъ Михаила Авториана тържествено съ императорската корона.

Най-опасний Ласкаревъ врагъ билъ Алексий Комненъ, който се опиталъ да създаде въ Трапизондъ сѫщо такъва империя, каквато се основала въ Никея. Ласкарь разбилъ испратената среща него трапизондска войска и отстранилъ съперницитѣ, Марвозима и Манкафа́, които коненский султанъ подигнѫлъ среща него. Прѣзъ есеньта въ 1206 латинский императоръ Хенрихъ прѣдприелъ единъ голѣмъ походъ въ Мала-Азия, съ цѣль да ѭ прѣземе и подѣли въ ленъ между рицаретѣ си. Ласкарь сключилъ съѭсъ съ българския царь, който приближилъ до Одринъ и почнѫлъ да заплашва самъ Цариградъ. Това накарало латинитѣ скоро да прѣнесѫтъ силитѣ си отъ Азия въ Европа. По едно прѣмирие, което се сключило въ 1207, Ласкарю оставали Кизикъ и Никомидия. Колко малко това обеспечавало спокойствието на Н. *имп.*, явно е отъ едно Ласкарево писмо до папа Инокентия III, въ което никейский императоръ се оплаква отъ своеволията на рицаретѣ, които малко обръщали внимание на цариградскии императоръ и продължавали на свой рискъ да водѭтъ частна война въ Мала-Азия. По Ласкаревото мнѣние, трѣбва да се сключи съ латинитѣ вѣченъ миръ на това условие, кръстоносцитѣ да владѣѭтъ европейскитѣ области и да оставѭтъ гръцитѣ спокойно да царуватъ въ Азия. Ала молбата му до папата за посрѣдничество останѫла безъ сполука.

Понеже Н. *имп.* еднакво заплашвала латинитѣ и селджукцитѣ, свързалъ се между Коня и Цариградъ съѭзъ среща никейския императоръ. Коненский султанъ искалъ отъ Ласкаря да отстѫпи властьта на законния царь, бившия императоръ Алексия III. Нъ при Антиохия гръцитѣ нанесли силно поражение на селджукцитѣ, когато и Алексий III паднѫлъ робъ и билъ затворенъ въ монастирь; Ласкарь присъединилъ на владѣнията си Антиохия (1210). Слѣдъ една подобна несполука на императора Хенриха да постави на ник. прѣстолъ Давида Комнена, братъ на трапезондския императоръ, Хенрихъ сключилъ съ Ласкаря миръ (1212). Тоя миръ се продължилъ и слѣдъ Хенриховата смърть (1216) и се утвърдилъ съ оженването на Ласкаря за Мария, дъщеря на Иоланда, цариградска императрица.

Слѣдъ Ласкаревата смърть (1222), на чело на Н. *имп.* застава неговий сподвижникъ Иоанъ Дука Ватацесъ. Въ това врѣме, Тодоръ Дука Ангелъ, епирски деспотъ, гонилъ въ Европа сѫщитѣ религиозни и политически задачи, които Ласкарь въ Азия. Въ 1222 той завладѣлъ Солунъ, владѣнието на монфертскитѣ графове, коронясалъ се тамъ като солунски императоръ, па направилъ и още нѣкои завоевания на счетъ на латинитѣ и българетѣ. Въ 1224 латинский императоръ Робертъ обявилъ война Ватацесу. Една рѣшителна битва станѫла при Ламисакъ, дѣто погинѫла латинската конница и гръцитѣ одържали побѣда. Ник. императоръ отнелъ на латинитѣ всичкитѣ имъ градове на азиятския брѣгъ, завладѣлъ Самосъ, Хиосъ и Лесбосъ, испратилъ една войска въ Европа и безъ трудъ завладѣлъ Одринъ. Нъ тамъ дошли въ стълкновение интереситѣ на Н. и Солунската империи. Тодоръ Дука

дошелъ до Одринъ и поискалъ прѣдаването на града; ник. войска била принудена да испразни града. Въ 1230 солунский императоръ влѣзълъ въ една нещастна война съ българския царь Ивана Асѣня, и билъ заробенъ отъ него (битвата при Клокотница). Солунската империя била прѣдоставена, по милостьта на българския царь, на Тодоровия братъ Мануила. Отъ това врѣме нѣколко години сждбата на европейскитѣ области била въ ржцѣтѣ на българския царь. Единъ твърдѣ важенъ моментъ въ историята на Н. *имп.* е събитието въ 1235, когато ник. императоръ и българский царь имали едно свиждане въ Лампсакъ и синътъ на императора, Тодоръ, се сгодилъ за дъщерята на българския царь, Елена. Въ това врѣме се припознала изново и независимостьта на българската патриаршия (виж. Лампсакъ).

Никейскитѣ войски отъ Лампсакъ минжли на европейския брѣгъ, завладѣли Галиполъ и други градове; въ сжщото врѣме българетѣ заплашвали стѣнитѣ на Цариградъ. На латинското царство настанжлъ, виждало се, краятъ, — нъ тоя пжть това царство не паднжло, защото го поддържала венецианската флота, па и защото на българския царь понасяло да има въ Цариградъ слабо правителство. Затова и българский царь сключилъ съ латинитѣ отдѣленъ миръ и прѣкаралъ войскитѣ си отъ югъ на сѣв., дѣто на България прѣдстояло да брани прѣдѣлитѣ си отъ монголитѣ. Ала пакъ латинската империя клонила на падане. Гръцкото население на маси отивало изъ подъ властьта на латинитѣ въ Никея, търговията и промишлеността се прѣкратили, цариградскитѣ императори не знаяли, отъ дѣ да събиратъ срѣдства да поддържатъ войската и администрацията, продавали и залагали церковнитѣ съкровища. Ватацесъ истикалъ латинитѣ изъ азиятскитѣ градове, та имъ останжли само Халкидонъ, Скутари и брѣговата ивица на Босфора. Слѣдъ смъртьта на Иванъ Асѣня, солунския императоръ Тодора, когото държали запрѣнъ въ България, пуснжли на свобода. Той замислилъ да възвърне солунската империя на сина си Иоана и накаралъ Михаила да бѣга въ Никея. Ватацесъ добилъ възможность да се намѣси въ солунскитѣ работи, установилъ властьта си надъ Солунъ и малко посетнѣ и надъ Епиръ. Слѣдъ Ватацесовата смърть (1254) на никейския прѣстолъ дошелъ синъ му Тодоръ Ласкарь II. Българский царь Михаилъ Асѣнь пожелалъ да се въсползува отъ Ватацесовата смърть, да възвърне македонскитѣ области; нъ билъ разбитъ и принуденъ да сключи миръ. Въ 1259 на никейския прѣстолъ стжпилъ насилствено Михаилъ Палеологъ, искусенъ генералъ.

Между това, въ съсѣднитѣ на Никея държави постепенно ставало едно разложение. Коненското султанство съвсѣмъ ослабнжло, раздѣлило се на дребни владѣния и било занято съ вжтрѣшна война. Латинската империя се намирала не въ по-добро положение. Балдуинъ II живѣлъ въ Цариградъ на срѣдства испросени отъ папата и отъ Св. Лудовика. Той нѣмалъ войска; гарнизона въ Цариградъ държали венецианци, самото сжществуване на латинската империя зависѣло отъ това: ще дойджтъ ли въ опасния моментъ европейци, да ѭ спасѭтъ. Между Асѣновитѣ

приемници ставали домашни войни; българский царь Константинъ Асѣнь III не билъ въ състояние да попрѣчи на плановетѣ на никейския императоръ. Едничката сериозна опасность имало откъмъ Епиръ, на който деспотътъ все билъ въ прѣпирня и война съ Н. *имп.*; нъ това не бъркало на Михаила да постжпи рѣшително. Въсползуванъ отъ една минута, когато Венеция била въ война съ Генуа, Михаилъ тръгнжлъ за Цариградъ съ всичката бързина, безъ да има нито стѣнобитни машини, нито обозъ; той хранилъ, вижда се, надежда, че градътъ ще му се прѣдаде безъ съпротивление. Когато станжло явно, че е потрѣбно да се прѣдприеме обсада, Палеологъ отстжпилъ, като сключилъ съ Балдуина прѣмирие за една година. Прѣзъ пролѣтьта на 1261 Михаилъ сключилъ съюзъ съ Генуа, на която прѣдставилъ обширни търговски права, въ ущърбъ на венециянцитѣ, и условилъ помощьта на генуеската флота за завоеванието на Цариградъ. Той испратилъ въ Европа опитния генералъ Алексия Стратигопула, който влѣзълъ въ споразумѣние съ гръцкото население и, щомъ истекло прѣмирието, потеглилъ за Цариградъ, отъ дѣто венециянский гарнизонъ току-що билъ прѣкаранъ въ кораби, да нападне генуесцитѣ. Прѣзъ нощьта на 13 юл. 1261 Стратигопуло се приближилъ до стѣнитѣ на Цариградъ, турнжлъ на тѣхъ стълби, безъ шумъ влѣзълъ въ града и го завладѣлъ токо-речи безъ съпротивление; императоръ Балдуинъ се спасилъ съ бѣгство въ Евбея. Само венециянцитѣ и часть отъ латинитѣ се опитали да се бранжтъ въ Галата, нъ Стратигопуло запалилъ тая часть отъ града и лишилъ латинитѣ отъ всѣка точка на опора; и тѣ побързали да навлѣзжтъ въ корабитѣ и се спаснжтъ съ бѣгство. На 3 авг. 1261 Михаилъ Палеологъ влѣзълъ тържествено въ Цариградъ и се коронясалъ въ църквата Св. София. Виж. Finlay, *A History of Greece from its Conquest* (Оксфордъ, 1877, т. III); Παπαρρηγοπουλου, Ἱστορια Τοῦ ἑλληνικου ἐθνους (Атина, 1887, т. IV—V).

Никейски Вселенски съборъ. Първий вселенски съборъ, отъ 318 отци, събранъ въ Никея прѣзъ царуването на Константина Велики въ 325; осждилъ Ария, съставилъ символа на вѣрата до 8-я членъ, и узаконилъ да се празднува свѣтата Пасха. — Другитѣ вселенски събори дошли по тоя редъ: **Константинополски** (2-и), станжлъ въ Константинополъ (Цариградъ) прѣзъ царуването на императора Теодосия Велики, въ 381, противъ цариградски архиепископъ Македония, който не припознавалъ божеството на Св. Духа. Съборътъ, въ съставъ 150 епископи отъ разни страни, исповѣдалъ, че Св. Духъ исхожда само отъ Отца и е равночлененъ и равноклоненъ съ Отца и Сина, и допълнилъ Никейския символъ отъ 8-я до 12-я членъ. Ефесски (3-и) вселенски съборъ се събралъ въ Ефесъ (малоазиятски градъ) въ 431, противъ цариградския патриархъ Нестория (виж. *Несторий*), който поддържалъ че Иисусъ Христосъ се родилъ просто човѣкъ, а послѣ добилъ божествената си сила. Тоя съборъ подтвърдилъ символа на вѣрата и запрѣтилъ да се допълнува или да се съкращава. **Халкидонски** (4-и) вселенски съборъ, станжлъ въ Халкидонъ (сегашний малоазиятски градъ *Кадъкиой*, сре-

ща Цариградъ) въ 451, противъ Диоскура, александрийски патриархъ, и архимандрита Евтимия, които поддържали че едно отъ Христовитѣ естества е нечестиво, и още че божеството е страдало. Съборътъ анатематисалъ споменжтитѣ духовни лица като еретици, и исповѣдалъ, че Христосъ е съвършенъ Богъ и съвършенъ човѣкъ. Арменцитѣ приели тѣхнитѣ възгледи и църквата имъ образувала расколъ. **Константинополски** (5-и) вселенски съборъ се събралъ въ Цариградъ, въ 553, билъ свиканъ отъ Юстиниана, съставялъ отъ 165 епископа. Тоя съборъ осждилъ съчиненията на Теодора Мопсуетски, Теодорита Кипрски и Ива едесски, и проклѣлъ ереситѣ, породени отъ ученията на Ирея, Оригена и Диадима, които проповѣдали, че мжкитѣ за грѣшницитѣ ще иматъ край, че нашото тѣло нѣма да въскръсва, а душитѣ ще минуватъ отъ тѣло въ тѣло и др. **Костантинополски** (6-и) вселенски съборъ билъ свиканъ въ Цариградъ отъ Константина Погоната въ 680, противъ фаранския епископъ Теодора, римския папа Онория, бившия цариградски епископъ Павла, и др. (монотелититѣ — *виж.* това име), така-наречени, защото приемали, че въ Иисуса Христа пма само една воля. Съборътъ, въ съставъ 170 или 289 епископа, исповѣдалъ, че Иисусъ Христосъ има двѣ естества и слѣдователно и двѣ воли — човѣшка и божествена. Освѣнъ това, тоя съборъ постановилъ 102 церковни правила. **Никейски** (7-и) всел. съборъ се събралъ въ Никея въ 788, въ врѣмето на императ. Ирина и Константина, въ съставъ отъ 367 отци, противъ иконоборцитѣ. Съборътъ ги проклѣлъ, наредилъ да се кланяме на иконитѣ, и съставилъ 22 церковни правила.

Никелъ, *лат.* Просто тѣло, бѣлезникавъ металъ, открытъ отъ Кронщета въ 1754. Въ съединено състояние се намира въ малко количество въ метеоритѣ; намира се много въ Нова Каледония. Отъ него правжтъ математически и хирургически инструменти, части на часовници, пари и др. Употрѣбяватъ го и за да искарватъ, чрѣзъ галванопластиката, други метали по-малко твърди или по-малко лъскави.

Никея (сегаш. *Изникъ).* Староврѣмененъ градъ въ Витиния, Мала Азия, на югъ отъ Никомидия и на источния брѣгъ на езеро Аскания, прочутъ въ церковната история по два вселенски събора, които станжли въ него (виж. *Никейски съборъ).* Тоя градъ билъ важенъ въ римско и византийско врѣме и отъ 1206 до 1261 — столица на основаната отъ Теодора Ласкаря гръцка империя, а въ 1330 турцитѣ го прѣзели отъ византийцитѣ и нарекли Изникъ.

Никий. Атински пълководецъ, прѣзъ пелопонезската война отнелъ на лакедемонянетѣ (424 пр. Р. Х.) о-въ Цитера, и слѣдъ това завоевалъ една часть отъ Тракия. Въ 413 билъ побѣденъ и убитъ подъ Сиракуза отъ сицилийцитѣ.

Никита I. Виж. *Никола I,* черногорски князъ.

Никитинъ *(Иванъ Савичъ).* Русски поетъ (1824—1861), родъ въ Воронежъ, училъ се въ духовно училище и само двѣ години въ семинария. Баща му, въ началото доста заможенъ търговецъ, смѣталъ да испрати сина си въ университетъ; нъ работитѣ му сж побъркали, и Н. билъ принуденъ да се глави въ единъ дюкянъ за

восчени свѣщи, и по-сетнѣ и да стане заедно съ баща си, старецъ, гостиничарь. За добра честь, у Н. още въ училището се развила любовь къмъ четенето; па тамъ се и запозналъ съ произведенията на такъви русски писатели като Пушкина, Колцова и др.; въ семинарията той и написалъ първото си стихотворение, което семинарский учитель на словесностьта удобрилъ. Отпослѣ, въ стѣснителнитѣ обстоятелства на живота, Н. пакъ не напущалъ любимото си занятие да чете и да се занимава съ поезия.

Н-та извѣстность като поетъ расте отъ 1853. Намѣрили се добри люде, които издали стихотворенията му въ отдѣлна книжка. Съ паритѣ, които спечелилъ отъ това издание, Н. отворилъ въ Воронежъ книжарница, та напуснжлъ гостинницата.

Крайно печалната картина на дѣтинството и първата си младость Н. изобразилъ отпослѣ въ поемата си *Кулакъ;* а послѣдното негово голѣмо произведение, *Дневникъ семинариста*, е една скръбна автобиография, която още по-дълбоко растваря старитѣ рани на юношескитѣ лишения и обиди. Между най-забѣлѣжителнитѣ Н-ви стихотворения сж: *Староста*, — *Молитва въ саду Геѳсиманскимъ*, — *Поэту обличителю*,--*Филантропъ;* и между разказитѣ — *Либералъ*. Н-та поезия е тѣсно свързана съ неговия личенъ животъ—по-тѣсно отколкото у кой-да-е другъ поетъ. Ни въ Москва, ни въ Петербургъ, дѣто Н. пжтувалъ по книжовни работи, той немарилъ да се запознава съ писателе, като намиралъ тѣхното общество неинтересно. Първото пълно издание на Н-тѣ съчинения излѣзло въ 1885, подъ редакцията на де Пуле, единъ отъ ближнитѣ приятеле на поета, съ притурка подробна биография и извлѣчения изъ Н-тѣ писма. До сега това издание се е повторило нѣколко пжти.

Никитинъ *(M-me Nikitine)*. Русска научно-социалистическа писателка, която е писала въ Парижъ на французски, род. въ Кронщатъ, умр. въ Парижъ (1842—1884); добила образованието си въ киевския дѣвически институтъ; оженила се на 20 години за единъ богаташъ, когото напуснжла слѣдъ 6 години, за да се отърве отъ „високия животъ“ съ неговитѣ балове, концерти, празни визити, блудкави разговори, и да живѣе по книжовния си вкусъ. Слѣдъ нѣколкогодишно прѣбивание въ Италия, дѣто само брала умствени съкровища, тя се установила въ 1878 въ Парижъ; и тамъ за пръвъ пжть тя писала за публиката и въ нѣколко години си извоювала едно почетно мѣсто между французскитѣ писателе и мислителе. Тя е писала въ *Revue internationale des Sciences* и др. Повечето отъ писанията ѝ сж събрани въ единъ томъ подъ заглавие *Etudes sociales philosophiques et morales de B. Gendre* (M-me Nikitine. 1886). *Gendre* е бащинъ прѣкоръ на писателката, която е писала подъ това име.

Никифоръ I (грък. *Никифоръ* значи *побѣдоносенъ)*. Византийски императоръ отъ 802 до 811, роденъ въ Селевкия, свалилъ отъ прѣстола Ирина и въцарилъ се намѣсто нея, накаралъ да ослѣпжтъ патриция Вардана, съперника му, нъ не билъ въ състояние да брани държавата си отъ съсѣдитѣ си: на Карла Велики направилъ поземни отстжпки, а на Харунъ-алъ-Рашида билъ прину-

денъ дори да плаща дань (806). Още по-злочесто воювалъ съ българетѣ, погинжлъ въ борбата съ войнствения български царь Крума (виж. *Крумъ*). Н. билъ ненавистенъ на православната партия, защото благоприятствувалъ на иконоборцитѣ и манихеитѣ.

Никифоръ II, *Фока*. Византийски императоръ, синъ на патриция Вардаса, първенъ пълководецъ, въ врѣме на малолѣтството на Романа II се обявилъ императоръ (963). Той възвърнжлъ отъ сарацинитѣ Киликия, о-въ Кипръ и Сирия; убитъ отъ Иоана Цимисхия, любовникъ на императрица Теофано, въ 969.

Никифоръ III, *Вотониатъ*. Византийски императоръ отъ 1078 до 1081. Първенъ пълководецъ на азиятската войска, въ царуването на Михаила VII се обявилъ императоръ, въ сжщото врѣме когато въ Илирия билъ провъзгласенъ императоръ Н. *Вриенски*, когото по-сетнѣ Н. В. заповѣдалъ да ослѣпѭтъ. Съ помощьта на селджукскитѣ турци влѣзълъ въ Цариградъ, и се коронясалъ въ 1078. Откакъ потушилъ двѣ буни, билъ принуденъ да отстжпи прѣстола на Алексия Комнена, слѣдъ което се отдалечилъ въ монастирь, дѣто и умрѣлъ.

Никифоръ (св.) Цариградски пртриархъ отъ 806 до 815. Синъ на Теодора, императорски секретарь на Константина Копронима, той наслѣдилъ ревностьта къмъ иконопочитането отъ баща си. Въ 788 присжтствувалъ като императорски комисарь на никейския съборъ, дѣто оборвалъ иконоборцитѣ. Скоро слѣдъ това се оттеглилъ въ монастирь, отдѣто, въ 806, билъ повиканъ за цариградски патриархъ. Лъвъ Арменецътъ, който се въцарилъ въ 813, издалъ указъ въ 814 противъ иконопочитането. Нъ нито заплашванията, нито умоленията не могли да накаратъ Н. да се покори на тоя указъ. На другата година, патриархътъ билъ сваленъ отъ патриар. прѣстолъ; тогава се оттеглилъ въ монастирь св. Тодоръ, който самъ билъ основалъ, дѣто и останжлъ до смъртьта си. Отъ него има една *Хронология* отъ сътворението на свѣта до негово врѣме, една цѣнна *Съкратена история* на годинитѣ 602 до 770, и др. Съчиненията му се отличаватъ по хубостьта на слога (758—828).

Никодимъ. Фарисеинъ, членъ отъ еврейското съборище или великия народенъ съвѣтъ; посѣщавалъ Иисуса нощѣ да изучва учението му (*Иоанъ* 3; 1—20), бранилъ прѣдпазливо Иисуса прѣдъ съборището, и най-сетнѣ, слѣдъ распетието му, се обявилъ за неговъ послѣдователь *(Библ.)*.

Никозия. Сжщото, каквото е Никосия.

Никола (св.). Мирски архиепископъ (градъ *Миръ* въ Ликия), великъ християнски светия, който се прославилъ съ чудотворство приживѣ и слѣдъ смъртьта си, „правило на вѣрата и образъ на скромностьта“, както го е нарекла църквата. Критически обработено негово животоописание до сега не сжществува. Той починжлъ кждѣ 312 (други казватъ, че присжтствувалъ на никейския съборъ въ 325). Тоя светия минува за покровитель или застжпникъ на моряцитѣ у православнитѣ, а на дѣцата и ученицитѣ у римокатолицитѣ. Паметьта му се чествува на 6 декемврия. *На* 8 май, *мѣтни св.* Н., се въспоминава прѣнасянето мощитѣ му, кждѣ края на XI-и

вѣкъ. въ Бари у Неаполитанското кралство. Има други светци съ сжщото име: св. Н., пипарски епископъ (и той отъ Ликия), който живѣлъ въ VI-и вѣкъ; св. Н. *Студитъ*, умр. въ 868, и др. Виж. брошура *За празднуването на св. Никола*, издание на книжарница *Просвѣщение* въ София.

Никола *(Свѣти —)*. Най-високий проходъ, който минува прѣзъ планина Иванова-ливада на сърбско-българската граница, и отъ който подкача сжща Стара-планина. Прѣзъ него минува шосето Пиротъ-Нишъ за Видинъ-Ломъ, шосе занемарено отъ малко употрѣбение. Проходътъ е 1,372 метра високъ надъ морското равнище и 700 метра надъ околната страна, и 19 килом. дългъ. По името на прохода Каницъ е нереклъ планината, съ която захваща Старо-планинската верига, *Св. Никола;* тая планина е оградена отъ р. Ломъ съ притоцитѣ му.

Никола *(Свети —)*. Връхъ въ шипченския балканъ, 1,331 (споредъ другъ источникъ, 1,378) метра надъ морското равнище, десетина килом. на сѣв. отъ Шипка по пжтя за Габрове. На тоя връхъ, на 11 августъ 1877, българското опълчение се би юнашки съ многобройната Сюлейманъ-пашова войска.

Никола I (или *Никита)* Петровичъ *Нѣгошъ*. Черногорски князъ, братанецъ на Данила I Нѣгоша, стжпилъ на прѣстола на 19-годишна възрасть (2-и авг. 1860), слѣдъ чичовия си трагически край, (виж. *Нѣгошъ)*.

Когато младий хубавецъ, който билъ на учение въ Парижъ, се явилъ въ Черногора, неговитѣ войнствени подданници се отнесли къмъ него съ нѣкакво недовѣрие; нъ бившиий въспитаникъ на парижския лицей *Louis le Grand* скоро съумѣлъ да разсѣе това чувство. Сжщата година (8-и ноем. 1860) той си избралъ невѣста между сънародницитѣ си, Милена П. Вукотичъ, дъщеря на единъ черногорски воевода, толкова хубавица, колкото и той, и въспитана въ строгитѣ прѣдания на черногорския народъ. Въ течението на цѣли 11 години (до 17 юн. 1871) тая женитба по любовь останжла безъ мжжко потомство. Само въ 1871, откакъ добила четире дъщери наредъ, княгиня Милена надарила царствения сжпржгъ съ синъ — сегашний наслѣдникъ на черногорския прѣстолъ, князъ Данило.

Западно-европейското въспитание на князъ Н. не му прѣчи да управлява държавицата си по старитѣ черногорски обичаи. Съ мждра бавность и прозорлива разборчивость заима той отъ западнитѣ народи онова, което може да е сгодно за войнствениитѣ юнаци на Черногора. Отъ друга страна, и въоржженитѣ стълкновения съ турцитѣ сж доказали, че бившиий французски въспитаникъ си е останжлъ черногорецъ до мозъка на коститѣ.

Н. I е воювалъ два пжти съ турцитѣ, въ 1861 и 1876—77. Първата отъ тия войни обявилъ Турций по поводъ на едно възстание въ Херцеговина. Турцитѣ, многобройни и подъ началството на Омеръ паша, слѣдъ нѣколко поражения, стигнжли въ 1862 дори до Цетина. Най-сетнѣ, мирътъ се подписалъ въ условия, които показали повече взаимното истощение отколкото тържеството на една отъ двѣтѣ страни. Слѣдъ херцеговинското възстание въ 1875 князъ

Н. пакъ се намѣси: той сключи съѭзъ съ Милана и на 20 юн. обяви война на Портата и навлѣзе въ турска земя, като потегли за Мостаръ. Доклѣ сърбетѣ, разбити всѫдѣ, завързахѫ прѣговори за сключване миръ, черногорцитѣ нанасяхѫ на турцитѣ чести загуби; за това и Н-тѣ делегати въ Цариградъ обявяваха, че тѣ не могѫтъ да сключѫтъ миренъ договоръ на сѫщитѣ основи както Сърбия. Русия като обяви война на Турция, прѣговоритѣ се прѣкѫснѫхѫ и военнитѣ дѣйствия се почнѫхѫ изново. По Берлинския договоръ (1 юл. 1878), Чернагора доби едно увеличенне отъ 5,118 чет. килом. съ 116,000 жит., и западната часть на Шкодренското езеро. Направений отъ Чернагора дългъ прѣзъ 1876 се заплати отъ Русия.

Въ вънкашната политика главната цѣль на кн. Н. е била всѣкога по-тѣсното сближение съ Русия; и сега Чернагора минува за форпостъ на Русия въ Балкански п-въ. Князъ Н. достигнѫ до това, че импер. Александръ III, при едно посѣщение отъ княза, произнесе (1889) прочутата си здравица „за едничкия искрененъ приятель на Русия“. Покрай всѣкигодишната субсидия, която е давала на Чернагора отъ 1850, Русия е снабдявала Чернагора ту съ срѣдства за водене война, ту съ прики за дъщеритѣ на княза. Слѣдъ Берлинския договоръ политиката на княза по отношение на Турция се измѣни; той почнѫ да се сприятелява съ нея, и въ 1883 отпѫтува дори въ Цариградъ по визита на султана, на което не се е рѣшавалъ до него ни единъ черногорски господарь. Слѣдъ сродяването на кн. Н. съ италиянския краль и слѣдъ промѣната на династията въ Сърбия, отношенията между кн. Н. и руския дворъ като че охладнѣхѫ.

Кн. Н. се стреми да въведе Чернагора въ реда на европейскитѣ държави: въ страната се правѭтъ пѫтища, отварятъ се училища, поощрява се вѫтрѣшната и вънкашна търговия, ангариитѣ се замѣняватъ съ парични данъци. Една важна кн. Н-ва заслуга се явява неговий сводъ закони; за да се състави тоя Законникъ, повика се въ Чернагора, по личната инициатива на княза, проф. Богишичъ. Самъ кн. Н. се държи много просто и се отличава съ голѣма достѫпность; ала пакъ въ 1889 той извика доста голѣмо недоволство, понеже въ врѣме на единъ гладъ си правеше въ Цетина единъ раскошенъ (по черногорскитѣ понятия) дворецъ.

Кн. Н. е извѣстенъ и като поетъ: той обнародвалъ нѣколко стихотворения въ календаря *Орлич* (Цетина, 1865), слѣдъ това написалъ епическа поема *Песник и вила*, трагедия *Вукашинъ*, драма *Балканската царица*.

Всички тия произведения, ако и да не свидѣтелствуватъ за забѣлѣжителенъ поетически даръ, говорѭтъ за доброто познанство на автора съ историята на своята родина, съединено съ силно стремление да ѭ идеализира и романтизира. Стихотворенията му дишѫтъ ненависть къмъ турцитѣ. Въ *Балканската царица*, мелодрама, авторътъ исказва гореща любовь къмъ свободата, уважение къмъ жената и къмъ всѣка човѣшка личность. „Не мисли, сине“ — така говори въ драмата единъ отъ нейнитѣ герои — „неразумната постѫпка да оправдавамъ съ високото положение. Макаръ да си и князъ, нъ всички людски пра-

ва ти си длъженъ да почиташъ, като божия светиня.

Освѣнь прѣстолонаслѣдника, князъ Данила, Н. има 2 сина: Мирко (род. 1879), Петръ (род. 1889) и 6 дъщери, отъ които найголѣмата, Милица, (род. 1866) е женена за русския вел. кн. Петра Николаевича (отъ 1889), друга, Елена (род. 1873) — за Виктора Емануила, италиянския краль (отъ 1896). *Библ.* — Coquelle, *Histoire du Montenegro* (Парижъ, 1895); *Исторія развитія духовной жизни Черной Горы и князь-поэтъ* Н. I (Казань, 1895); Н. В. Гербель, *Поэзія Славянъ* (СПБ., 1871, стр. 291—293).

Николаевскъ. Русски градъ въ самарската губерния, 160 килом. на юго-зап. отъ Самара, на десн. брѣгъ на Иргизъ (притокъ на Волга); 11,500 жит., отъ които 2,500 старовѣрци, 1,300 татаре и стотина евреи. Усмарници и лой. Търговия съ жито.

Николаевскъ. Русски градъ въ източни Сибиръ (обл. Приморская), на лѣвия брѣгъ на Амуръ, 60 килом. отъ устието на тая рѣка [тя е близу при тоя градъ 2,500 метра широка] и повече отъ 10,000 килом. на ист. отъ С. Петербургъ: 5,000 жит. Н., основанъ въ 1854, е голѣмото военно морско становище на Тихи океанъ, и гл. гр. на *приморската область на Източни Сибиръ.* Арсеналъ, корабостроителница, машиностроителница, библиотека. За отбрана на града служжтъ крѣпость *Чнира*, и четире батерии.

Николаевъ. Градъ въ европейска Русия, на югъ отъ Севастополъ, въ херсонската губерния, 59 килом. на сѣв.-зап. отъ Херсонъ, 110 килом. на сѣв.-ист. отъ Одеса, 1,300 килом. на юго-зап. отъ Москва, на лѣвия брѣгъ на Ингулъ, при вливането му въ Бугъ, около 40 килом. отъ Черно море; крайна станция на желѣзница, която се съединява при Знаменка съ желѣзницата отъ Елисаветградъ за Кременчугъ; 101,000 жит. Главно военно пристанище на русската черноморска флота. Мѣстоположението на тоя градъ било избрано отъ Екатерина II като сгодно да се правжтъ тамъ кораби и да се поддържа флота, защото гюллета отъ къмъ морето го не достигатъ и голѣми военни кораби пжтуватъ до него само кога дойде рѣката. Парижский договоръ, който ограничилъ правата на Русия да държи флота въ Черно море, отнелъ на Н. една часть отъ важностьта му, ала лондонското отмѣнение въ 1871 на това европейско постановление ѭ възвърнжлъ. Нъ сегашната корабостроителна дѣятелность въ Н. не е достигнжла прѣдишната. Въ първата половина на XIX-и вѣкъ около 10,000 души работяли въ николаевскитѣ корабостроителници, и въ началото на кръмската война въ Н. имало една флота отъ 137 въоржжени военни кораби.

Николаевъ (генералъ). Първий български генералъ, род. въ 1852 въ Болградъ (Бесарабия) отъ родителе българе, прѣселени тамъ отъ България; училъ се въ болградската гимназия. Движимъ отъ наклонность къмъ военния животъ и отъ идеята за освобождението на прародителското си отечество, България, Н. въ 1871 заминжлъ за Русия съ намѣрение да слѣдва военнитѣ науки, сжщата година постжпилъ волноприѣдѣляющъ въ 54 пѣши мински пълкъ, слѣдъ 2 мѣсеца билъ произведенъ унтеръофицеръ, а отъ 1873 до 1875 свър-

шилъ курса на одесското военно училище. Въ 1876, веднага слѣдъ производството му въ офицерски чинъ, пряпорщикъ, той заминжлъ за Сърбия като доброволецъ прѣзъ всичкото врѣме доклѣ траяла сърбско-турската война, отъ 24 юн. до 3 ноем., зелъ живо участие въ сраженията, а особено се отличилъ въ боеветѣ на 1 авг. при Митовница, и на 6 окт. при Гамзи-градъ.

Прѣзъ русско-турската война въ 1877—78, ген. Н., като ротенъ командиръ, е зелъ участие въ сраженията на 4 юл. при с. Уфанлий, на 5 юл. подъ Казанлжкъ, на 17 юл. при с. Джуранлий, на 19 юл. подъ Стара-Загора, отъ 9 до 15 авг. включително при защитата на Шипка и на 28 дек. въ прочутата атака при прѣзимането на шейновския силно укрѣпенъ турски лагеръ, въ което сражение билъ раненъ и контузенъ въ крака. За безпримѣрна храбрость, показана въ послѣдното сражение, той е награденъ съ Георгевски кръстъ IV степень и главно съ особена грамота отъ императора Александра II. Тая грамота е скжпоцѣненъ документъ на единъ военен въ русската армия. Въ третия офицерски чинъ, поручикъ, Н. се произвелъ на 10 септ. 1877 за отличие въ сражението подъ Стара-Загора.

Слѣдъ освобождението, Н. останж да служи въ българската войска въ Източна-Румелия, стоя въ Казанлжкъ съ ротата си до 1880, отъ тамъ се прѣмѣсти за ротенъ командиръ въ I Пловдивска дружина въ Пловдивъ, сжщата година съ приказъ по русската армия биде произведенъ щабсъ-капитанъ, а въ 1883 съ султанско ираде се произведе въ чинъ майоръ. Отъ 1880 до 1885 Н. занимаваше непрѣкжснжто длъжностьта дружиненъ командиръ.

По съединението на южна и сѣверна България Н. игра най-важната роля; той бѣ душата на заговора и на 6 септ. извърши първия актъ при провъзгласяването на съединението — свали румелийското правителство, станж главнокомандующъ на войската и членъ на Врѣменното правителство, и зе мѣрки да се прѣдварнжтъ кръвопролитията въ страната. Когато пристигнж князъ Александръ въ Пловдивъ и пое управлението, произведе Н. въ чинъ подпълковникъ и го утвърди въ военната му служба. По това врѣме Н. биде наречен отъ другаретѣ си българский *Араби*, по името на прочутия египетски патриотъ Араби паша (виж. това име).

Въ сърбско-българската война Н. бѣше корпусенъ командиръ и слѣдъ войната, за добритѣ си распоредби прѣзъ тая война и за нанесенитѣ надъ неприятеля побѣди, биде произведенъ въ чинъ пълковникъ (17 ноем.). Прѣзъ прѣврата на 9 авг. (виж. *Августъ 9-и*) Н. се намираше въ заграниченъ отпускъ, а слѣдъ контра-прѣврата станж военен министръ, която длъжность испълнява до избирането на князъ Фердинанда.

Слѣдъ въскачването на князъ Фердинанда на българ. прѣстолъ, Н. се назначи при особата на княза, на 5 септ. 1887, а по-послѣ, сжщата година, се прѣмѣсти въ Пловдивъ за командиръ на 5 пѣша бригада. На 14 февр. 1891 се произведе въ чинъ генералъ-майоръ и сжщеврѣменно се назначи за инспекторъ на пѣхотата; отъ 1893 до 1897 бѣ въ запасъ, а послѣ биде назначенъ генералъ-адютантъ;

въ 1900 биде произведенъ генералъ-лейтенантъ.

Николаевъ *(Николай* Ив.*)*. Основателятъ на уредени пѣвчески хорове въ България. Всички церковни хорове, всички училищни хорове и всички други хорове у насъ длъжжтъ нему за изникването си, понеже ако и да не ги е всички той самъ съставилъ, нъ все пакъ той е който положи основния имъ камень.

Н. е роденъ отъ православни родителе българе въ 1852 въ Болградъ (Бесарабия), и свършилъ пълненъ гимназиаленъ класически курсъ въ болградската българска гимназия. Музика е училъ двѣ години частно при учителя си по пѣние Т. Шпаковича (русинъ). Отъ 1873 до 1875 е билъ бесплатно регентъ на катедралния пѣвчески хоръ въ Болградъ, отъ 1875 до 1878 — директоръ на двукласното българско общинско училище въ Болградъ и регентъ на сжщия хоръ; отъ 1878 до 1879—учитель по пѣние, шефъ-педагогъ въ болградската гимназия и регентъ на поменжтия хоръ. Въ 1879 Н. приелъ поканата на Управляжщия Отдѣла по Народното Просвѣщение г. М. Дринова и билъ назначенъ за учитель по пѣние въ софийската държавна мжж. гимназия и за регентъ на софийския архиерейски хоръ. Тия послѣднитѣ длъжности занимава и до днесь. Освѣнь това, той е регентъ на пѣвческия хоръ въ Бълг. Муз. Дружество и на хора отъ Славянската Бесѣда. На Бесѣдата е регентъ отъ 1882.

Пионерътъ на българската музика и пѣсень празднувá на 7 дек. 1900 25-годишнината на неуморната и сполучливата си дѣятелность и всички, които знаежтъ високото значение на музиката за единъ народъ, по тоя случай оцѣнихж заслугата му. Въ юбилейния си день, Н. биде поздравенъ отъ всички страни въ България, и отъ министра на народното просвѣщение, г. Ив. Пѣева, съ единъ писменъ адресъ. Вечерьта, тоя день, се даде въ София въ честь на юбиляра концертъ отъ дружеството *Славянска Бесѣда*, който се удостои и съ присжтствието на Н. Ц. В. княза. Въ края на концерта Н. Ц. Височество поздрави съ ласкави думи Н. лично съ юбилейния му празникъ и го награди съ орденъ за наука и искуство, почитателетѣ му го дарихж съ скжпоцѣнна регентска пръчка, музикалното дружество въ София му принесе единъ лавровъ вѣнецъ съ сребърень подносъ, хорътъ на *Славянска Бесѣда* — една изящна рамка подъ стъкло съ триколоренъ вѣнецъ, съ прикрѣпена върху ѝ сребърна лира и картичкитѣ на членоветѣ отъ сжщия хоръ, и др.

Николаити. Еретици отъ първитѣ врѣмена на църквата, добили името и началото си отъ Николая, единъ отъ 7-тѣ дякони, за които се говори въ *Дѣянията на Апостолитѣ*. Тая ересь допущала най-пълното удовлетворение на всички нужди на човѣшката природа безъ никакви ограничения, дори и прѣлюбодѣянието не считала за грѣхъ. Н. се иматъ, ако не за родоначалници, за прѣдшественици на гностическитѣ ереси *(Библ.)*.

Николай „прозелитъ", сир. обърнжтъ отъ езичество въ еврейската вѣра; по-сетнѣ пригърнжлъ християнството (Дѣян., *Библ.)*.

Николай. Името на 5 папи: Н. I, папа отъ 858 до 867, отъ благородно римско семейство, прѣемникъ на Бенедикта III, вѣнчанъ

за папството въ присжтствието на герман. импер. Лудовика II. Първото важно събитие въ папуването му е борбата му съ цариград. патриархъ Фотия (виж. това име), незаконно възведенъ на патриаршеския прѣстолъ. Н. поискалъ да се върне прѣстолътъ на свалення патриархъ Игнатия, и, императоръ Михаилъ като му отказалъ, проклѣлъ Фотия. Фотий отъ своя страна събралъ съборъ въ Цариградъ, и проклѣлъ Н., като поддържалъ, че съ прѣнасянето на столицата отъ Римъ въ Цариградъ се прѣнесла и церковната власть. Н. I показалъ забѣлѣжителна твърдость и въ поведението си къмъ Лотаря II, лотарингски краль и братъ на герм. императоръ, като принудилъ Лотаря да земе пакъ несправедливо напуснжтата си сжпржга Тевтаберга. Отъ тоя папа сж останжли *Писма*, обнародвани въ Римъ, 1542, in-fol.; една *Прѣписка* съ българския царь Бориса, 1578, in-fol.; и др.— Н. II, 159-и папа (1058), прѣемникъ на Стефана IX, род. въ Савоия, уредилъ чрѣзъ римски съборъ реда по който да се избиратъ папитѣ. — Н. III, 194-и папа (1277), род. въ Римъ, умр. въ 1280, съжзилъ се съ Петра Арагонски среща Карла Анжуски, за дѣто Карлъ отказалъ да ожени внучката си за едного отъ Н-тѣ внуци, и така приготвилъ Сицилийскитѣ Вечерни. — Н. IV, 197-и папа (1288), палестрински епископъ, умр. въ 1292, благоприятствувалъ на гибелинитѣ, и напразно се мжчилъ да съживи духа на кръстоносцитѣ походи слѣдъ Филипа Хубави и Едуарда I. — Н. V, папа (1447), прѣемникъ на Евгения IV, род. въ Пиза (1398) и образуванъ въ Флоренция и Болона, — умр. въ 1455. Още като болонски владика, Н. показалъ голѣмо благоразумие въ борбата на папитѣ съ анти-папитѣ. Когато той стжпилъ на папския прѣстолъ, анти-папа Феликсъ V още се държалъ, ако и съ малка партия; нъ Н. го убѣдилъ да си даде оставката, и така турилъ край на расцѣплението на западната църква (1449). Тоя папа уплашенъ отъ напрѣдъка на турскитѣ оржжия въ Азия, много залегнжлъ да разбуди християнскитѣ господаре въ Европа, та да помогнжтъ на братята си въ Истокъ; нъ вѣкътъ на ентусиазма отдавна се прѣвалилъ, и той билъ принуденъ да бжде безучастенъ зрителъ на падането на Цариградъ въ 1453. По мнѣнието на литературния свѣтъ, Н-то папуване се е ознаменувало повече отъ папуването на кой-да-е другъ папа съ неговото покровителство на наукитѣ и искуствата. Той испратилъ агенти въ всичкитѣ главни градове, и въ Истокъ и въ Западъ, да купжтъ или да прѣпишжтъ всѣкой важенъ гръцки и латински ржкописъ. Събранитѣ отъ него ржкописи били около 5,000. Той расширилъ и подобрилъ римския университетъ, прѣобразувалъ или по-право основалъ Ватиканската библиотека, въздигнжлъ много паметници въ Римъ, Сполето, Орвието, повикалъ въ Римъ най-виднитѣ учени на свѣта и особено закрилялъ ония гръцки учени, които турското нахлуване въ отечеството имъ накарало да потърсжтъ прибѣжище въ Западъ. Виж. *Възраждане въ Европа.*

Николай I. Русски императоръ, трети синъ на Павла I, род. въ 1796, въспитанъ отъ Ламсдорфа, суровъ и жестокъ човѣкъ, който залѣгалъ, дори и съ тѣлесни наказания, да сломи волята на въс-

питаника си. Като великъ князъ, кн. Н. служилъ като офицеръ въ русската войска прѣзъ царуването на по-стария си братъ Александра, когото и придружилъ въ Парижъ прѣзъ нахлуването въ 1815. Въ 1817 той се оженилъ за дъщерята на прусския краль Фридриха-Вилхелма III, Мария Теодоровна, живѣлъ щастливъ семеенъ животъ, безъ да зима участие въ държавнитѣ работи. Слѣдъ смъртьта на бездѣтния импер. Александра (1825), прѣстолътъ, по закона за прѣстолонаслѣдието, трѣбвало да мине на брата му Константина, който и носилъ титлата царевичъ. Нъ Константинъ се отрекълъ отъ прѣстола въ полза на брата си Н.: обстоятелство, което дало поводъ за една буна отъ страна на нѣколко пълка. Въ потъпкването на тая буна новий царь се показалъ смѣлъ и твърдъ (виж. за това баронъ Корфовата книга, *Восшествіе на прѣстолъ имп. Н. II*).

Въ това врѣме въпросътъ за гръцката независимость привлѣклъ вниманието на цѣла Европа; Н. се споразумѣлъ, отъ самото начало, съ английския кабинетъ да стоѭтъ въ прѣдѣлитѣ на едно справедливо покровителство. Единъ въпросъ за прѣдѣли породилъ една война съ Персия, въ 1826; и побѣдитѣ на ген. Паскевича докарали Туркманчайския договоръ (1828), който далъ на Русия ханства Ериванъ и Нахичеванъ, и 20 милиона ср. рубли военно обезщетение; въ сѫщото врѣме Акерманский договоръ (виж. *Акерманъ*) установилъ найдобри отношения съ Турция. Нъ гръцкото възстание продължавало; имп. Н. се присъединилъ, чрѣзъ Лондонския договоръ, подписанъ на 12 юн. 1827, къмъ Франция и Англия; Ибрахимъ пашовий отказъ да оттегли флотата си отъ брѣговетѣ на Морея докаралъ наваринската поразия и русско-турската война въ 1828—29. Тая война се свършила съ *Одринския* миръ (виж. това име и *Дибичъ*), който далъ на Русия източното приморие на Черно море (Анапа, Поти, Ахалцихъ), отворилъ Босфора и Дарданелитѣ за търговскитѣ кораби на всички държави, и оздравилъ независимостьта на Гръция като кралство, подъ покровителството на Русия, Франция и Англия.

Въ царуването на Н. I владѣяла консервативна дѣятелность, насочена къмъ това, да се огради Русия отъ западно-европейскитѣ влияния. Въ Русия сѫществувало селско робство, и имп. Н. шесть пѫти назначавалъ тайни комитети да разглеждатъ селския въпросъ, нъ по-нататъкъ не отишелъ. Отъ друга страна, съ цѣлъ редъ мѣрки се въспирало постѫпването въ гимназиитѣ и университетитѣ на младежи отъ долнитѣ слоеве на обществото, като се мотивирало, че това образование нѣма да принесе полза нито на младежитѣ, които ще извади изъ първобитното имъ състояние, нито на държавата.

Въ 1830, слѣдъ революцията, която въ Франция съборила Бурбонитѣ, избухнѫло народното възстание на поляцитѣ, което руситѣ потъпкали слѣдъ 9-мѣсечна кръвопролитна борба. Н. I наказалъ поляцитѣ като обърнѫлъ кралство Полша въ просто русска область (унищожилъ конституцията, дадена на Полша отъ импер. Александра I на 12 дек. 1815).

Въ 1833, Н. I се обърнѫлъ къмъ Цариградъ, заплашванъ отъ военното могѫщество на Мехмедъ-Али, и подписалъ съ дивана Хун-

кяръ-скелеския договоръ, който му давалъ за отбрана на турската столица властьта надъ Босфора. Захванжла се изново война между султана и пашата; великитѣ сили пакъ се намѣсили да спасѭтъ турското царство; нъ Н. I се въсползувалъ отъ обстоятелствата да уреди турско-египетския въпросъ противъ Франция; въпросътъ се уредилъ чрѣзъ лондонския протоколъ, подписанъ на 3 юл. 1840 отъ Русия, Англия, Австрия и Прусия. Спогодбата на Протоцитѣ отъ 1-и юл. 1841 турила за малко на страна Източния въпросъ. Н. I билъ принуденъ да поотложи кроежитѣ си за турското царство; той прѣдприелъ едно пѫтуване въ Лондонъ въ 1844, главно съ цѣль да отдѣли Англия отъ Франция и да ѭ привърже къмъ политиката си. Въ 1846, по инициативата на Н. I Краковъ билъ присъединенъ на Австрия. Прѣзъ цѣлото царуване на тоя царь русската дипломация (виж. *Неселроде)* постоянно благоприятствувала на австрийскитѣ интереси. Въ 1847, въ врѣме на конституционното движение въ Италия, Н. I обѣщавалъ на Австрия да ѝ помогне съ всичкитѣ си сили за защитата на австрийското владичество въ Ломбардия противъ Пиемонтъ и Франция. До най-високата точка на напрѣжението тая политика достигнжла въ 1849, когато русскитѣ войски стъпкали Унгария, възстанжла среща Австрия. Съ тая постѫпка Русия възбудила къмъ себе си всеобщото нерасположение на Европа. Нъ Н. I мислилъ, че Австрия ще му бѫде вече вѣрна и непоколебима съѭзница. Той сполучилъ въ сѫщото врѣме да заякчи съѭзнитѣ свръски между русската и прусската монархии. Възстановението на французската империя ощо повече клонило да оздрави тия съѭзи, и Н. I, който вече билъ прѣдлагалъ на Англия да си раздѣлѭтъ Турция, сега помислилъ, че е дошло най-сетнѣ врѣмето да се приведе въ испълнение завѣтний русски планъ за Турция; нъ противодѣйствието на Франция и Англия докарало кръмската война (виж. *Кръмъ).* Тая война открила, още въ началото, слабата страна въ вѫтрѣшния животъ на Русия: несгодностьта на въоржжението ѝ, отсѫтствието на пѫтища, неуреденостьта на интендантската ѝ часть; всѫдѣ се показали хазнокрадство и подкупничество. Силната натура на имп. Н. не издържала жестокитѣ испитания на войната; той починжлъ, въ Петербургъ на 20 февр. 1855, отъ атрофия на бѣлия дробъ, нъ смъртьта му несъмнѣнно била ускорена отъ нравствено сътресение и непосиленъ трудъ. Той се отличавалъ съ умѣреность, въздържность и отечестволюбие, ала и съ тщеславие, на което приписватъ политическитѣ му грѣшки въ края на царуването му. Руситѣ гледали на него съ страхопочитание, — дань, която плащали на високия му ръстъ и императорската му обноска. Чедата на Н. I били: импер. Александръ II, вел. кн. Константинъ, Николай и Михаилъ и 3 вел. княгини. Виж. Lacroix, *Histoire de la vie et du règne de Nicolas I* (Парижъ, 1864—1875); Зотовъ, *Историч. очерки царствованія имп. Н. I* (СПБ., 1859); Шильдеръ, имп. Н. I (СПБ., 1893).

Николай II. Сегашний русски императоръ, най-голѣмий синъ на имп. Александра III, род. въ 1868. Въспитанието и образованието му се е водило подъ личното ржко-

водителство на родителетѣ му, а въ 1877 се повѣрило на генералъ-адютанта Г. Даниловича. Учебнитѣ занятия траяли 13 години, първитѣ 8 години били посветени на гимназиялния курсъ, въ който класическитѣ езици били замѣнени съ новитѣ — английски, французски и нѣмски. Курсътъ на висшитѣ науки гонилъ двѣ цѣли: изучванего съ достатъчна подробность военното дѣло и основателното запознаване съ главнитѣ начала на юридическитѣ и икономическитѣ науки, необходими за единъ държавенъ дѣецъ. Прѣдавателетѣ по разнитѣ отдѣли били нѣколцина. За практическото запознаване съ въпроситѣ отъ гражданското управление царевичъ отъ 1889 участвувалъ въ занятията на държавния съвѣтъ и комитета на министритѣ. Освѣнъ това, въ плана на образователната програма влизало и запознаване на мѣстото съ разнитѣ русски области, за което царевичъ придружавалъ родителетѣ си въ пжтуванията имъ по Русия. Прѣзъ 1890 царевичъ прѣдприе едно пжтуване въ далечния Истокъ: ходи прѣзъ Вѣна, Триестъ, Гръция и Египетъ въ Индия, Китай и Япония. Въ Япония царевичъ посѣти Огсу, дѣто на 11 апр. 1891 нѣкой си фанатикъ Санзо Цуда извърши едно покушение на живота му, като му нанесе ударъ съ сабя въ главата; зломишленикътъ се готвилъ да повтори удара, нъ гръцкий князъ Георги му попрѣчилъ да стори това. За щастие, раната излѣзе неопасна. Въ Русия церевичъ се върнж по сухо, като прѣсѣче цѣлъ Сибиръ. Въ Владивостокъ той присжтствува при започването направата на сибирската желѣзница, която свързва тая далечна азиятска страна съ европейската часть отъ русската империя.

Прѣзъ 1894 царевичъ се ожени за дъщерята (род. 1872) на хесенския великъ херцогъ Людвигъ IV (умр. 1892), внука на покойната англ. царица Виктория и сестра на сегашния хесенъ-дармщатски херцогъ Ернестъ Людвигъ, която при прѣминуването си въ православието зе името Александра Теодоровна. Нѣколко деня подирь оженването си Н. II се възцари слѣдъ бащината си смъртъ.

Бранитель, вжтрѣшно, на началата на самодържавието, той продължи да дава, както баща си, на вънкашната си политика сжщата миролюбива посока, основана на франко-русското споразумѣние. Въ 1896 се подновихж приятелскитѣ отношения на Русия къмъ България: князъ Фердинандъ склони да приведе българския прѣстолонаслѣдникъ, 2-годишния кн. Бориса въ православието, и тогава биде припознатъ отъ имп. Н., па и отъ другитѣ велики сили за български князъ, и въ сжщото врѣме се възстановихж официалнитѣ дипломатически сношения на Русия съ България (виж. *Каулбарсъ*). Въ Източния въпросъ, който се изостри съ истрепването на арменцитѣ (виж. *Армения*, история), съ възстанието въ Критъ (виж. *Кандия)* и съ турското систематическо гонене на българщината въ Македония (1901) Н. I постави за основа на политиката си цѣлостьта на Турция. Прѣзъ есеньта въ 1896 той прѣдприе съ императрицата едно пжтуване въ Европа: посѣти австрийския императоръ въ Вѣна, герман. императоръ въ Бреславлъ, послѣ отиде въ Англия и въ Франция; въ Франция биде приетъ съ не-

описаемъ въсторгъ. Въ 1897, Н. II биде посѣтенъ отъ Францъ Иосифа, имп. Вилхелма, и прѣзъ есеньта отъ прѣдсѣдателя на франц. република Феликса-Фора. Въ това послѣдното свиждане, така и въ напокошното посѣщение (1902) на прѣдсѣдатель Лубе въ Петербургъ, се повториха увѣренията, че франко-русский съюзъ има за цѣль мира. Прѣзъ августъ 1898, Н. II прѣдложи едно международно споразумѣние за ограничение на въоржженията. Подирь това дойде едно австро-русско съглашение по отношение на Балканский п-въ, което има за цѣль, казватъ поддържането стату-куото въ п-ва. Възъ основа на това съглашение Русия и Австрия, по поводъ на македоно-одринското възстание и послѣдицитѣ му прѣзъ 1903, прѣпоржчиха, съ одобрението на другитѣ сили на Турция да въведе, и то само въ Македония, извѣстнитѣ полицейски реформи. Скоро слѣдъ хагската конференция, която по прѣдложението на Н. II за установяване всеобщъ миръ рѣши да се уреди арбитражни сждилища за разрѣшаване изникналитѣ спорове между държавитѣ, дойдѣ японско-русската война, която сега (дек. 1904) наближава да годиняса и исходътъ ѝ изглежда още далечъ. Кждѣ края на тая — 1904 — година въ Петербургъ, подъ благоприятството на князъ Мирски, замѣстникътъ като министръ на вжтр. работи на убития Плеве, се държа съборъ отъ прѣдставителе на земствата да обсжди въпроса за въвождането въ Русия единъ видъ ограничено парламентарно управление. Тая стжпка за сега има важность само като *знамение на врѣмето*: Н. II е първий русски самодържецъ, който допусна да се обсжжда въ столицата му отъ отговорни лица въпросътъ за ограничение на властьта му.

Николай Николаевичъ. Русски великъ дукъ, братъ на импер. Александра II, род. въ 1831, починж въ 1891. Н. Н., който бѣ слѣдвалъ военното поприще, биде назначенъ главнокомандуващъ на дунавската армия въ началото на русско-турската война въ 1877; слѣдъ прѣминуването на Дунавъ, той распилѣ силитѣ си и затова императорътъ ако и да го остави пакъ на чело на армията, въ сжщность му отне командантството. Лишенъ отъ поста си, той го доби изново само въ 1890.

Николсънъ (*Уилямъ*). Английски физикъ и химикъ, род. въ Лондонъ (1753—1815), изобрѣтатель на въздухомѣра, който носи името му и който служи и за опрѣдѣляне относителното тегло на твърдитѣ тѣла; освѣнь това, Н. е извѣстенъ и съ други изобрѣтения по механиката и изслѣдванията въ областьта на физиката. Главнитѣ му съчинения сж: *Introduction to natural philosophy; The first principles of chemistry; Dictionary of chemistry* и др. Той издавалъ: *A Journal of natural philosophy, chemistry and the arts.*

Николъ (*Пиеръ*). Французски нравоучитель и богословъ, Паскаловъ приятель, учитель въ янсенитскитѣ училища и послѣ распространитель на янсенизма, който ненавиждалъ иезуититѣ и могжществото имъ; род. въ Шартръ (1625—95). Най-забѣлѣжителнитѣ отъ съчиненията му, отлични по стилъ и силна логика, сж *Epigrammatum delectus, cum dissertatione de vera pulchritudine; Traité de la foi humaine; Les imaginaires et les visionnaires ou*

lettres sur l'hérésie imaginaire (за янсенититѣ) и най-важното: *De la pérpétuité de la foi de l'Eglise catholique touchant l' Eucaristie.* Философската му слава почива главно на неговитѣ *Essais de Morale.* Нему приписватъ и прочутата портъ-роялска *Логика (La Logique, ou l'art de Penser,* 1668). Лично смиренъ и скроменъ, той често не отричалъ вѣрването за нѣкое отъ неговитѣ съчинения, че е написано отъ другиго отъ портъ-роялското калугерско братство, къмъ което се числилъ.

Никомидия. Виж. *Измидъ.*

Никомидъ. Име на 3 витински крале: Н. I повикалъ въ 278 прѣди Р. Х. въ Тракия галитѣ среща сирийския краль Антиоха I и основалъ Никомидия. — Н. II *Епифанъ* се въцарилъ около 148 прѣди Р. Хр., и билъ сваленъ отъ прѣстола отъ сина си Сократа въ 92. — Н. III *Филопаторъ,* 2-и синъ на Н. II Епифана, въ митридатската война държалъ страната на римлянетѣ, на които въ 75 прѣди Р. Х. завѣщалъ царството си, което дало поводъ за 3-а митридатска война.

Никополъ. Крайдунавски градъ, окол. ц., свищовски окр., 37 килом. на зап. отъ Свищовъ, около 50 килом. на ист. отъ Орѣхово и 45 килом. на сѣв. отъ Плѣвенъ, расположенъ на твърдѣ стръмно мѣсто близу при устието на Осъмъ и право среща ромжнския окр. градъ Турну-Мугурели, който въ старо врѣме се наричалъ Мали-Никополъ; 5,231 жит. Н. служи като пристанище и за вжтрѣшнитѣ градове Плѣвенъ, Луковитъ и Ловечъ, нъ не е важно търговско срѣдоточие. — Н. е основанъ въ VII-и вѣкъ отъ императора Хераклия и името му, гръцко, значи *градъ на побѣди.* Въ старо врѣме българетѣ сж се бранили много пжти при тоя градъ. Той има крѣпость отъ римскитѣ врѣмена, която е била важна и въ българско и въ турско врѣме, нъ сега е токо-речи съвсѣмъ срутена. Въ 1396 султанъ Баязидъ разбилъ близу до Н. една стохилядна войска християне, подъ прѣдводителството на унгарския краль Сигизмунда (виж. Köhle, *D. Schlachten von Nikopolis und Warna,* Бреславлъ, 1882). Пакъ тамъ въ 1598 влашкий господарь Михаилъ одържалъ побѣда надъ турцитѣ. Турцитѣ прѣдали града на руситѣ въ 1810; въ 1811 укрѣпленията му били разрушени. Въ началото на войната въ 1877—78 имало построени всичко двѣ укрѣпления (на югъ отъ Н.), па имало и двѣ брѣгови батареи и, на ист. отъ града, единъ редутъ. Слѣдъ минуването на русската армия прѣзъ Дунавъ, къмъ Н. се испрати 9-и армейски корпусъ, подъ началст. на ген. Криденера, който рано утриньта на 3 юл. нападнж прѣднитѣ окопи на турцитѣ. Бойтъ, въ който зехж участие и русско-румжнскитѣ батареи отъ лѣвия брѣгъ на Дунавъ, се продължи цѣлъ день. Прѣзъ нощьта редовната турска войска сполучи да се оттегли къмъ зап., а утриньта на 4 юл. командантътъ се прѣдаде. Въ русски ржцѣ, освѣнь 7,000 плѣнници, паднжхж 117 топа, голѣмъ складъ съ разни потрѣби и силно повредени броненосци. Руситѣ изгубихж при зимането на Н. 1,300 души.

Никополъ. Русски градъ въ екатериносл. губерния, 110 килом. на юго-зап. отъ Екатеринославъ, на дѣсния брѣгъ на Днѣпръ; 10,500 жит. Търговия съ жито и конопи; едно отъ най-важнитѣ

търговски мѣста въ губернията; отъ тамъ се пущатъ по рѣката произведенията на горно-днѣпрскитѣ и екатеринослав. окржзи за Одеса.

Никополъ, за който се споменува у Тита, е билъ, споредъ тълкователетѣ, или тракийски градъ Н. при устието на Несть (Кара-су) при прѣдѣлитѣ на Македония, или епирски Н. на единъ заливъ среща Акциумъ *(Библ.)*.

Никосия или **Левкосия.** Найважний градъ и сѣдалище на управл. на о-въ Кипъръ, расположенъ въ едно поле, около 55 килом. навжтрѣ въ сушата отъ Фамагостенски заливъ; 12,000 жит. Отъ това число, повече отъ 5,000 сж мохамедане и православни гръци; останжлитѣ арменци, англичане и др. Н. е оградена съ стѣни, около 5 килом. околовръстъ, и повече отъ 30 крака високи. Тя е била укрѣпена отъ Константина Велики; ала старитѣ укрѣпления били съборени отъ венецианцитѣ, които построили сегашнитѣ. Н. била прѣзета въ 1570 отъ турцитѣ, които исклали по-голѣмата часть отъ жителитѣ ѝ.

Никотинъ. Огровно вещество, което се добива отъ тютюна. Количеството му, което се съдържа въ разнитѣ видове тютюнъ, е твърдѣ различно, отъ 2—8% Н. състои отъ вжглеродъ, водородъ и азотъ, и образува една маслена безшарна течность съ остръ дъхъ и лютъ вкусъ. Когато се пуши тютюнъ, повечето н. излетява заедно съ дима. Н. е билъ открытъ въ 1829 отъ Реймана и Поселта.

Никсаръ. Виж. *Неокесария.*

Никшичъ. Градъ въ Черногора (3,000 жит.) въ една дълбока котловина, въ юго-източния исходъ изъ Дугски проходъ; вжзелъ на пжтища и опорна точка за дѣйствие въ Черногора, която имаше важно стратегическо значение за турцитѣ. Въ 1875, скоро слѣдъ началото на възстанието въ Херцеговина, възстанницитѣ, поддържани отъ черногорски доброволци (всичко около 3,000 души), подъ началството на Груича, обсадихж Н. Двѣ прѣдприети отъ турцитѣ опитвания за освобождението му се свършихж съ несполука, и само прѣзъ декемврия сжщата година единъ силенъ турски отрядъ, подъ началството на Реуфъ-паша, като разби възстанницитѣ, проникнж въ Дугски проходъ, снабди Н. съ храна и други потрѣби и се върнж въ Требине. Пролѣтьта въ 1876 военнитѣ дѣйствия се подновихж; Н. пакъ биде обсаденъ отъ възстанницитѣ, и първото опитване на турцитѣ да го освободжтъ (2 апр.) не сполучи; само на 16 апр., слѣдъ упоритъ бой, тѣ стигнжхж до Н. Когато въ 1876 Черногора обяви война на Турция, главнитѣ дѣйствия се съсрѣдоточихж въ Н. Ала опитванията на черногорцитѣ да земжтъ града бидохж несполучливи; само когато турский главнокоманд. Сюлейманъ паша биде повиканъ назадъ, съ главнитѣ му сили, на българския театръ на воен. дѣйствия, князъ Никола на 10 юлия се приближи до Н. съ единъ отрядъ отъ 14,000 души и почнж обсадата; на 27 авг. градътъ се прѣдаде, при което черногорцитѣ зехж 20 топа и такъво огромно количество храна, че можа да храни цѣла Черногора 2 мѣсеца. Берлинский договоръ въ 1878 остави Н. на Черногора.

Nil admirari, *лат.* На нищо да се не чуди човѣкъ;—Хорациеви

думи, които сж станжли девиза на равнодушнитѣ.

Nil desperandum, *лат.* Отъ нищо не се отчайвай.

Nil medium est, *лат.* Нѣма срѣденъ пжть (казва се за ония, които сж принудени да си избержтъ една отъ двѣ неприятности).

Nil mortalibus ardui est. Латинска поговорка: нѣма нищо много мжчно за смъртнитѣ; — цитатъ изъ Хорациевитѣ *Оди.*

Nil novum sub sole. Латинска поговорка: нищо нѣма ново подъ слънцето.

Нилъ. Най-голѣмата рѣка въ сѣв.-ист. Африка, по дължината си втората отъ рѣкитѣ на земята, ако Мисури-Мисисипи, която изобщо минува за първата, не ѝ отстжпи, слѣдъ нови измѣрвания, първото мѣсто; ала по количеството си вода, която носи въ морето, второстепенна: въ сравнение само съ африканскитѣ рѣки, тя иде въ това отношение слѣдъ Конго, Нигеръ и Замбеза. Споредъ Елизе Реклюза, тя излива въ морето на секунда 350 кубич. метра кога е най-ниска и 13,400 кубич. метра кога дойде. Н. истича изъ езеро Виктория Нианза или Укеревеке вече огромна рѣка, послѣ тече прѣзъ разни негрски държавици, като прибира много притоци, между които корабоплавателна рѣка Собатъ, която иде отъ южна Абисиния; по-нататъкъ влиза въ египетскитѣ владѣния, подъ името Баръ-елъ-Абиадъ (Бѣла рѣка) и образува прѣдѣла между Сенааръ и Кордофанъ. При Хартумъ, гл. градъ на Нубия, прибира Баръ-елъ-Азрекъ (Синя-рѣка), която иде отъ Абисиния, и по-долу въ Нубия Атбаръ, послѣдния притокъ. Отъ съединението си съ Атбаръ до устието си Н. тече прѣзъ Нубия и Египетъ безъ да прибере вече водитѣ на другъ протокъ, и пакъ може да се бори съ горещото слънце и не по-малко горещитѣ пѣсъци на Нубия; и всѣка година съ прѣливането си все по сжщото врѣме и все въ сжщия размѣръ отъ памти-вѣка, едно отъ най-голѣмитѣ чудеса въ физическата география на земята, оплодотворява цѣлата долина. При Каиро почва *делтата* на рѣката, на която двата главни ржкава се вливатъ въ Срѣдиземно море, единътъ близу при Дамиета, другий близу при Розета. Дължината на Н. се прѣсмѣта на около 6,470 килом.

Въпросътъ за главата на Н. е най-старий и най-новий въ географията. Да е покритъ отъ мракъ толкова си врѣме изворътъ на една рѣка, на чието устие е цъвтѣлъ единъ отъ най-раннитѣ и най-просвѣтенитѣ народи, е бесподобно въ географическитѣ издирвания. Несполуката да се изслѣдва горното корито на Н. се приписва на голѣмата му дължина, на мжчнотиитѣ отъ физическото естество на земитѣ, прѣзъ които тече рѣката, и на невѣжеството на туземнитѣ племена. Тая задача на вѣковетѣ е токо-речи разрѣшена едвамъ въ 1861—1863 отъ английскитѣ капитани Спекъ и Грантъ, които сполучили да достигнжтъ и прослѣдиждтъ рѣката до езеро Укеревеке; нъ тя не е съвсѣмъ разрѣшена. Въпросътъ състои въ това: отъ многобройнитѣ рѣки, които се вливатъ въ това езеро, кои заслужва да се приеме за началото на Н.? Тия рѣки не сж доста познати, та не може да се прѣдложи една хипотеза, безъ да рискува да бжде тутакси опровергана. Г-нъ Елизе Реклюзъ, въ своята *Nouvelle Géographie* (т. X, стр. 51—52) бѣше

вече прѣдвидѣлъ, че Муару (*Ливумба* у Стянли) не може да е главата на Н., и че тя вѣроятно се губи нѣйдѣ прѣди да стигне до Виктория Нианза. Така и излѣзе работата. Д-ръ Фишеръ въ единъ свой походъ откри (виж. *Mittheilungen*, 1886, XII, стр. 365), че тая рѣка не се влива въ Чимию, а се губи въ полето, дѣто, слѣдъ дъждоветѣ, образува едно малко езеро. Затова за сега приматъ, че изворътъ на Н. е пространното езеро Виктория Нианза. — Виж. *Нилъ и неговата область*, едно кратко описание на Н., издание на спис. *Народ. Учитель* (Русе, 1884, стр. 19) и *Сахара и Нилъ* отъ Серг. Мечъ, прѣв. отъ рус. Ив. Кеповъ (Пловдивъ, 1898 стр. 70).

Нилъ *(св.)*. Ученикъ на св. Иоана Златоуста, род. въ Ангора отъ богато и високородно семейство; първенъ дворски чиновникъ; прѣкаралъ 60 години въ подвиги въ Синайската пустиня; писалъ тълкование на Св. Писание и на догмитѣ на вѣрата, и особено много вѣщо върху прѣдмѣтитѣ на духовния животъ; нѣкои негови съчин. сж напечатани въ русското спис. *Христ. Чтеніе*, год. 1828, 1829, 1845.

Нимбъ, нимбусъ (*лат.* облакъ). Въ свещеното живописство, име на свѣтлото кржжило, което изображаватъ около главата на светия, Богородица, Христа, Бога-Отца. Употрѣбението на това сияние се открива въ всички староврѣменни вѣри, отъ които сж достигнжли до насъ нѣкои остатки — индийската, египетската, етруската, гръцката и римската. Обикновената форма па н. е кржглата или полукржглата, — форма, въ която символиститѣ откриватъ една емблема на съвършенство и на вѣчность; нъ н. на Бога-Отца е често въ формата на трижгълникъ. Н. на Богородица е понѣкога корона или диадема; нейний н., както и на божественитѣ лица, е обикновено златенъ. Н. на светиитѣ е обикновено полукржгъ. Дедронъ споменува за една любопитна картина на Юда Искариотски съ *черенъ* н.! Въ по-нововрѣменното искуство н. станжлъ по-лекъ, етеренъ, токо-речи исчезвалъ; такъвъ е понѣкога н. въ Рафаеловитѣ изображения на светиитѣ. *Ореолътъ* на *славата* различаватъ отъ н. по това, че ореолътъ е освѣтление, което окржжава не само главата, а цѣлата фигура. Ако фигурата е права, ореолътъ е обикновено овалъ; ако е сѣднжла, става кржглъ. Славата е съединение на н. и ореола, и главно се вижда въ византийскитѣ изображения.

Нимегенъ, или **Нимвегенъ.** Холандски градъ, въ обл. Гелдерландъ, 64 килом. на юго-истокъ отъ Амстердамъ, на р. Ваалъ, при политѣ на Хенденбергъ; срѣдоточ. на желѣзн. за Арнхемъ, Клеве, Ванлоо и др.; 29,710 жит. Отъ когато укрѣпленията на града сж сринжти, търговията му зима голѣмо развитие, и той става срѣдоточие на търговскитѣ сношения на Холандия съ Германия. Слави се съ бѣла бира, така нареч. *моль*. — Н. е единъ отъ най-старитѣ градове на Холандия. Карлъ Велики ималъ тамъ дворецъ. Тоя градъ е извѣстенъ по единъ миренъ договоръ, сключенъ тамъ въ 1678 между Испания, Франция и Холандия или Съединена Нидерландия. Холандия по тоя договоръ добила изгубенитѣ си мѣста, включително и Н.; нъ Лудовикъ XIV задържалъ окончателно за себе си

Франшъ-Конте, Бушенъ, Конде, Камбре, Кеселъ и др.

Нимримъ или **Ветнимра.** Градъ въ Гадъ, на истокъ отъ Иорданъ *(Библ.)*.

Нимродъ. Хусовъ синъ и внукъ на Хама, Ноевия синъ, първий войникъ и завоеватель, човѣкъ прѣдприимчивъ и смѣлъ, нареченъ въ Св. Писание *силенъ ловецъ прѣдъ Господа* (Бит. 10; 9). Началото на неговото царство билъ Вавилонъ, построенъ на онова мѣсто, дѣто билъ подкаченъ вавилонский стълпъ или кула, въ граденето на която той, както мислѣтъ нѣкои, зималъ голѣмо участие; а други вѣрватъ, че той, на чело на едно пълчище нехранимайковци, само прѣзелъ и укрѣпилъ Вавилонъ. Освѣнъ това, той основалъ или укрѣпилъ и други градове: Ерехъ, Акадъ и Халне. Споредъ Бит. 10; 11 той е основателтъ на Ниневия и асирийското царство; ала е прието изобщо, че основателтъ на Ниневия е Асуръ, когото Н. изгонилъ отъ Сенааръ (Михей 5; 6). Освѣнъ тия свѣдѣния, заети отъ Св. Писание, за Н. нищо не е извѣстно и затова нѣкои историци го смѣсватъ съ Бела, Ниновия баща.

Нимфа. Виж. *Нимфи*.

Нимфейни растения. Семейство растения отъ лъже-цвѣтнитѣ, распространено въ прѣснитѣ води на всички части на свѣта. — **Нимфея.** Растение отъ нимфейнитѣ.

Нимфи. Въ старогръцк. *митолог.* женски божества срѣдни между боговетѣ и човѣцитѣ. Тѣ олицетворявали нѣкои сили на природата, особено водното начало, и затова живѣли или въ океана или въ прѣснитѣ води и такъви прѣдмѣти, които или сами произвождатъ вода (напр. планинитѣ) или не могжтъ да сжществуватъ безъ вода (напр. ливадитѣ, дървесата и др.). Плодовитото въображение на люде, които не знаяли единъ Богъ, усѣщало нужда да го замѣни съ върховни сжщества, и населило съ гении и нимфи и небето, и земята, и водитѣ.

Небеснитѣ н. или *урании* (виж. *Хесперидн, Хиади, Плеяди)* били душата на звѣздитѣ. *Водниитѣ* н. носяли разни имена; така имало *океаниди*, Океанови и Тетидини дъщери, на брой повече отъ 3,000; нереиди, 50 дъщери Нерееви и Доридини; *потамиди*, които живѣли въ рѣкитѣ (потамосъ, рѣка), *лимнади* — въ езерата и блатата, *наяди* (отъ глаголъ *нао*, текж), *кренеиди, пегеиди* — въ потоцитѣ, чучуритѣ, най-малкитѣ извори.

Земнитѣ н., *орестиади, ородемниади*, планински н. (оросъ, планина) често придружавали Диана на ловъ; *напеитѣ, аулониадитѣ*, живѣли въ хълмоветѣ, въ долинитѣ на храсталацитѣ; *мелидитѣ*, нимфитѣ на полетата, вардяли стадата *(мела*, овца); *дриадитѣ* и *хамадриадитѣ*, н. на горитѣ и дървесата, различали помежду си по това, че дриадитѣ живѣли въ цѣла гора, а хамадриадата се раждала, живѣла и умирала въ едно и сжщо дърво, най-вече джбъ, което се вижда отъ самата етимология на думата *(хамо*, намѣсто *дрисъ*, джбъ). Много н. се наричали по мѣстото на жителството си: *ахелоиди, покталиди, корициди, атлантиди, цефасиди, асканиди* и др. При това, въ най-старо врѣме имало н. съ собствени имена: Егерия, Ехо, Амалтея—Юпитеровата кърмилица на о-въ Критъ, и др. Кой не знае нѣжната *Калипсо*, въ която се влюбилъ Улисъ на о-въ Ортигия? *Калипсо*, една отъ ония н., които

придружавали Диана, прѣлъстена отъ Юпитера, била прѣобърнжта отъ Юнона на мечка; нъ Юпитеръ нж занесълъ на небето и др.

Н. сж вѣчно млади. Тѣ умиратъ въ сжщото врѣме когато съхнжтъ тѣхнитѣ дървеса, цвѣтя и др., обичатъ лова, тъкжтъ и преджтъ, особено въ приморскитѣ пещери; притежаватъ дарбата да прѣдказватъ, най-вече н. които живѣжтъ въ изворитѣ. Тѣ вдъхнували людетѣ, и такъви вдъхновени се наричали *нимфолепти* (по латин. *lymphati*, *lymphatici*). На н. принасяли въ жертва млѣко, масло, вино, цвѣтя, сжщо и овце, кози и др.; въ планинитѣ въздигали въ тѣхна честь храмове, и въ Сицилия имъ празднували праздникъ *нимфеи*.

Н. изображаватъ различно: понѣкога полуголи, като игражтъ хоро́ съ фавнитѣ; наядитѣ токоречи всѣкога сж увѣнчани съ тръстика; на океанидитѣ очитѣ, тѣлото и облѣклото сж сини; дриадата и хамидриадата прѣдставляватъ въ видъ на млада и силна жена, у която долната часть на тѣлото се свършва съ една арабеска, която по извивкитѣ си прилича на стеблото и коренетѣ на дърво; бюстътъ, съвсѣмъ отворенъ, се засѣнява съ дълга коса, която се вѣе по вѣтъра, а главата е украсена съ вѣнецъ отъ джбови листа. Често въ ржцѣтѣ на тия н. поставяли сѣкира, като мислили, че тѣ наказватъ оногова, който посѣгне на дърво, повѣрено на тѣхната грижа.

Понятията за н. сж едни отъ най-хубавитѣ на пластическата и благоговѣйна (ако и лековѣрна) фантазия на старогръцитѣ, които въ разнитѣ явления на природата — бученето на морскитѣ вълни, шуртенето на потоцитѣ, шумоленето на листата, играта на слънчитѣ лучи, и тишината на пещеритѣ — усѣщали, съ поетическа живость, която нашата съврѣменна наука ни прѣчи да си прѣдставимъ, присжтствието на невидими весели сили.

Нимфомания, *гр.* Силно раздражение на матка, болезнена похоть. — **Нимфотомия.** Въ *хирург.* разсичане на нимфитѣ, или устцата на женски половъ органъ.

Нимъ *(Nîmes).* Французски градъ, ц. на гарски департаментъ (dep. du Gard), 584 (725 по желѣзн.) килом. на юго-ист. отъ Парижъ; на желѣзницата отъ Тарасконъ за Сетъ и др.; 71,600 жит. Срѣдоточие на копринената търговия въ южна Франция; много фабрики за копринени и памучни шалове и платове. Търговия съ вино, спиртъ и колониални стоки. Академия на Гаръ, библиотека (60,000 т.), археологич. и хждожеств. музей. Много римски остатки: прочутъ амфитеатръ, съ нѣколко уцѣлѣли части; *Мезонъ каре* (квадратенъ домъ, хубавъ образецъ отъ коринтска архитектура) храмъ на Диана и др.

Нингъ-По. Китайски приморски градъ, въ обл. Чекиангъ (источ. Китай), 160 килом. на юго-ист. отъ Хангъ-Чеу, на р. Юнгъ-Киангъ, 20 килом. отъ устието ѝ въ Китайско море; 260,000 жит. Н. е главното тържище на Китай за рибата. Доста голѣма търговия съ копринени стоки, фарфоръ, рогоски, кожи и др. Търговията съ странство, която напрѣдъ е достигала до 50 милиона лева, сега е минжла въ Шангхай. Н. е едно отъ 5-тѣ китайски пристанища отворени за европейската търговия въ 1842 по нанкингския договоръ.

Въ 1861 тоя градъ е билъ ограбенъ отъ възстанницитѣ, и зетъ назадъ отъ китайското правителство съ помощьта на европейци.

Ниневия *(Ниново обиталище)*. Староврѣменна столица на асирийската монархия (виж. *Асирия)*, единъ отъ най-старитѣ градове на свѣта, основанъ отъ Асура, около 2,680 прѣди Р. Х., на лѣвия брѣгъ на Тигръ, на сѣв. отъ Вавилонъ, среща сегашния градъ Мосулъ и по долу отъ него. Н. била увеличена и укрѣпена отъ Нина, когато и зела името на тоя господарь. Н., съ обширни паркове и градини, имала 87 килом. околовръстъ, и сградитѣ ѝ сѫ останѫли прочути, както и богатството и развратътъ на жителитѣ ѝ. Стѣнитѣ, съ които билъ ограденъ тоя градъ, били толкова дебели, че три колесници могли свободно да минуватъ по тѣхъ. Тия стѣни, 30 метра високи, имали 150 кули, по 60 метра висок. Народонаселението на града се е прѣсмѣтало различно, отъ 600,000 до 2,400,000 души. Въ Н. царували слѣдъ Нина 35 негови наслѣдници до Сарданапала, който се изгорилъ въ нея съ женитѣ и съкровищата си въ 759 пр. Р. Х., когато Н. била прѣзета отъ Арбака, управитель на Мидия, и Велеса, управитель на Вавилония. Н. продължавала да съставя независима държава въ царуването на 7 царе до 625 прѣди Р. Х., когато вавилонский царь Набополасаръ и мидийский Сиаксеръ ѭ завладѣли и разорили. Въ 1849 англичанинъ Австинъ *Леярдъ* открилъ развалинитѣ на стара Н. близу до Хорасабадъ на сѣв.-зап. отъ Мосулъ. Това дало поводъ да се направѭтъ раскопки, както отъ самъ Леярда, така и отъ Бота и Ролинсъна, които сѫ дали интересни слѣдствия. Виж. *Асирия* (старини). — Библейскитѣ тълкователе отнасятъ началото на Н. близу до потопа. Тоя градъ е описанъ въ книгитѣ на Иоана и Наума, като царицата на Истокъ. За голѣмата раскошность и нечестие на Н., пророкъ Иоанъ билъ проводенъ да каже на жителитѣ ѝ (повече отъ 800 години прѣди Христа), че тя скоро ще бѫде съсипана (виж. и Исаия 14; 25); ала ниневийцитѣ прѣдварили та се покаяли, та и разорението на града имъ закъснѣло до 753, врѣмето когато се основалъ Римъ.

Нинниасъ. Виж. *Нинъ*.

Нинъ. По едно прѣдание, Бѣловъ синъ, основатель на асирийското царство и на Ниневия, кѫдѣ 2,000 год. прѣди Р. Х. подчинилъ Вавилония и Армения, и распространилъ владичеството си до Бактриана. Благодарение на Семирамида, за която се оженилъ малко по-сетнѣ, той завладѣлъ и важното мѣсто Бактрия. Той погинѫлъ, убитъ по заповѣдь на жена си. — Синъ му, Н. II или **Нинниасъ**, погубилъ, казва прѣданието, майка си Семирамида, за да отмъсти за бащиното си убийство. Съ него захващатъ женственитѣ или нехриви асирийски царе.

Нинѣ. Сега. — **Нинѣшенъ**. Нововрѣмененъ, сегашенъ.

Ниоба. Танталова дъщеря, Пелопсова сестра и сѫпрѫга на Амфиона, тивски царь, прочута по плодовитостьта си: тя имала десеть сина и десеть дъщери, споредъ едно сказание,—седемь сина и седемь дъщери, споредъ друго. Възгордѣна съ чадата си, тя прѣзрѣла Лантона, която имала само двѣ чада, Аполона и Диана, и запрѣтила на подданницитѣ си да се кланѭтъ на тия божества. Апо-

лонъ и Диана застрѣлили прѣдъ очитѣ ѝ всичкитѣ ѝ чада за нанесената отъ нея майци имъ и тѣмъ обида. Сама Н. била обърнжта отъ Юпитера въ канара (между Лидия и Фригия), отъ която извиралъ единъ обиленъ изворъ, символъ на сълзитѣ ѝ. Н. е била любимъ сюжетъ на староврѣменнитѣ хждожници. Една група отъ 15 статуи, която прѣдставлява Н. и чадата ѝ, е намѣрена въ Римъ въ 1583, и е сега въ Флоренция въ музея *degli Ufficii*. Нѣкои отъ извайкитѣ сж много хубави, и се приписватъ отъ едни Скопу, а отъ други Праксителю.

Ниобъ, *ниобий* (*Niobium* франц. и англ., *Niob* нѣмск.). Просто тѣло, металъ безъ практическа важность, срѣща се въ минерала танталитъ, въ колумбита и др.; затова и историята на откритието на двата метала, н. и танталъ (виж. тая дума), е една и сжща.

Ниоръ. Градъ въ французския департаментъ на Двата Севра, на ниорски Севръ, 360 килом. (410 килом. по желѣзница) на юго-зап. отъ Парижъ; и на желѣзницитѣ Парижъ-Бордо-Поатие-Ла Рошелъ-Анжеръ; 23,225 жит. Фабрики за кожани стоки (ржкавици и др). Прочути разсадници и градини. Замъкъ, съграденъ отъ английския краль Хенриха II; и кула, която се приписва на прѣемника му Ричарда Лъвово-Сърдце. Църква отъ XV-и и XVI-и вѣкъ. Калвинистска църква. Н. е билъ театръ на много борби между французетѣ и англичанетѣ, католицитѣ и протестантитѣ.

Нипалъ, или *Непалъ*. Кралство въ сѣверна Индия, на юго-западния склонъ на Хималайскитѣ планини, малко дъстжпна планинска страна, съвсѣмъ независима отъ англичанетѣ, затворена до сега за европейцитѣ, и извѣстна само въ общитѣ си чърти. Н. има за прѣдѣли на зап. и на югъ английски владѣния (Сѣверо-Западни Области и Бенгалъ), на сѣв. Тибетъ и на ист. Сикимъ, държава подъ английско покровителство; простр. около 157,000 чет. килом. и насел. най-много 5,670,000 жит., главно будайци. Една дълга, тѣсна, и нездрава ивица земя, наречена Терай, която се простира покрай цѣлия южeнъ прѣдѣлъ на Н., го дѣли отъ полетата на Индия. На сѣв. отъ тая ивица е единъ поясъ хълмиста земя, а по-нагорѣ сж два други пояса, първий отъ които може да се нарече планински, а вторий би било умѣстно да се нарече алпийски, ако между връховетѣ му не би имало такъви, които, като Еверестъ, сж два пжти по-високи отъ Монъ-Бланъ. Климатътъ, съвсѣмъ нездравъ въ Терай, е здравъ и приятенъ въ хълмиститѣ и планински мѣстности, и наумѣва южно-европейския. Долинитѣ се поижгъ отъ два притока на Гангъ, Гандукъ и Коси. Въ долината около столицата, жегата е бенгалска, нъ затова по склоноветѣ на хълмоветѣ около тая долина студътъ е руски. Земята е прѣбогата и плодородна. Овесъ, просо, оризъ, царевица и пшеница, памукъ, тютюнъ, захарна тръстика и разни тропически плодове се обработватъ. Разработватъ се желѣзни и мѣдни рудници. Злато не е намѣрено. Търговията съ съсѣднитѣ страни е незначителна. Населението, смѣсено отъ хиндузи и монголи, исповѣдва будайството. Държавата се управлява отъ раджи. Сегашната династия въ Н. е основана въ 1768 отъ раджа Горка, началникъ на войн-

ственото племе гурки. Столицата е *Катманду*.

Нипонъ или **Нифонъ**. Най-голѣмий отъ четиретѣ главни острови, които съставятъ Япония; расположенъ въ срѣдата на архипелага, между о-въ Иезо на сѣв., отъ който го отдѣля Тсугарски протокъ, о-ви Сиконъ и Киу-Сиу на югъ, Японско море на зап. и Тихи океанъ на ист.; отъ полуостровъ Корея го дѣли Корейски протокъ. Тоя островъ е 1,300 килом. на-дължъ и най-много 440 килом. на-ширъ; простр. 224,731 чет. килом. и население 27,900,000 жит. Главни гр. сж *Миако* или Киото, столицата, Иедо, Иокахама, Капагава, Осака съ пристанището и Хиога, Симода и др. Н. е най-важната часть отъ царството. Съ неговото име японцитѣ наричатъ цѣлата държава—*Дай Нипонъ*, или Велики Нипонъ; а дума *Япония*, искривена отъ една китайска дума за Нипонъ отъ португалцитѣ, въ цѣла Япония е неизвѣстна. Виж. *Япония*.

Нисанъ. Еврейски мѣсецъ, 7-и въ гражданската и 1-и въ свещената година; отговаря на часть отъ марта и часть отъ Априлъ.

Нисрохъ. Богъ на асирийцитѣ, който, споредъ както показватъ раскопкитѣ въ Ниневия, се е изображавалъ въ човѣшко подобие съ орлова глава *(Библ)*.

Нитра (чешко-слов. *Nitra*, въ старо врѣме и *Nitrava*; нѣмск. *Neutra, Nyitra, Nitra)*. Рѣка въ Унгария, зима началото си въ Фачковски планини въ Нѣмско Правно, тече прѣзъ нитренски окржгъ и се влива въ р. Вагъ; 175 килом.

Нитра. Гл. градъ на нитренски окржгъ, въ старо врѣме столица на нитренско княжество въ Великоморавската държава, 112 килом. на сѣв.-зап. отъ Буда-Пеща; станц. на желѣзн. отъ Ерсекъ-Южваръ за Наги Таполксани; 12,000 жит. (словаци, маджаре и нѣмци). Голѣмо житно тържище, парни мелници; лозарство. Дворецъ-замъкъ, построенъ на висока могила, и защитенъ съ валове, бастиони и врата. — Нитренски окржгъ, въ сѣв.-западна Унгария, има простр. 5,750 чет. килом. и насел. 370,000 жит., отъ които $^3/_4$ словаци, останжлитѣ маджари и нѣмци. Земедѣлие, овощарство и скотовъдство.

Нитрати, *лат.* Азотно-кислени соли.—**Нитробензидъ**, или **нитробензинъ**. Единъ видъ бадемено масло, което се прави отъ бензинъ и азотна кислота.—**Нитрогенъ**. Сжщото, каквото е азотъ. — **Нитроглицеринъ**. Течность, добива се отъ дѣйствието на смѣсь отъ сѣрна и азотна кислоти върху глицерина. Има избухвателна сила; употрѣбява се въ индустрията. — **Нитродинамитъ**. Избухвателно вещество, на което основата е динамитътъ. — **Нитрометръ**. Уредъ, който опрѣдѣля качеството на нитра (селитрата). — **Нитръ**, или *селитра*. Една естествена вжглекислена соль отъ натрия, която сжществува природно въ твърдо състояние въ земята, и въ плавателно състояние въ нѣкои езера на зап. отъ египетската делта.

Нитче (Фридрихъ *Nietzsche*). Знаменитъ германски писатель и философъ, чието влияние въ Германия сравняватъ съ влиянието, което сж упражнявали въ Франция Иполитъ Тенъ и Ренанъ (1844—1899). Н., род. въ обл. Саксония, билъ синъ на протестантски пастиръ отъ полско происхождение.

По физиономия, по темпераментъ, по характеръ той билъ не нѣмецъ, а словѣнинъ. Мустацитѣ му, черни, падали до брадата, грамаднитѣ му очи блещѣли като двѣ огнени клжба подъ очитѣ му. Въ 1869 той добилъ катедрата на филологията въ базенския университетъ. Въ врѣме на франко-прусската война билъ санитарь; отъ тогава у него се появили първитѣ признаци на мозъчно страдание. Той билъ принуденъ да живѣе въ Италия, въ Соренто и въ Римъ, нъ здравието му се влошило; въ 1879 той окончателно оставилъ професурата и почнжлъ да живѣе уединено въ Италия и Швейцария. Слѣднитѣ години, въпрѣки тежкитѣ страдания, били най-плодотворнитѣ въ авторската му дѣятелность. Въ 1880 душевната болесть окончателно се разразила, и отъ тогава Н. живѣлъ боленъ въ една лѣчебница въ Иена, у майка си близу до Наумбургъ, доклѣ най-сетнѣ се поминжлъ въ една лудница.

Философската дѣятелность на Н. не прѣдставлява стройна система. Н. е афористиченъ като Емерсжна, когото и високо цѣнилъ, а идеитѣ му сж прѣтърпѣли нѣколко коренни метаморфози. Той излѣзлъ изъ Шопенхауеровата метафизика, послѣ я отхвърлилъ въ името на рационализма, и на края достигнжлъ въ едно оригинално, полумистическо мировъззрѣние. М-тѣ главни трудове отъ първия периодъ на неговата учена дѣятелность, когато като Шопенхауера се удивлявалъ на старо-гръцкото искуство, сж: *Quellen des Diogenes Laertius*, — *Die Geburt der Tragödie aus dem Geiste der Muzik* (1872), — и *Unzeitgemässe Betrachtungen*. Къмъ втория периодъ се отнасятъ *Menschliches Allzumenschliches* (1876—77) — сборникъ отъ афоризми. Тоя периодъ въ Н-то творчество обгръща слѣднитѣ съчинения: *Also spach Zarathustra*, — *Jenseits von Gut uud Böze*, — *Zur Genealogie der Moral*, — *Der Fall Wagner*, — и *Gotzen Dämmerung*. Н., като отрицатель на всѣка философия, отрича и религията и нравствеността. Споредъ него, егоизмътъ е едничкий законъ на човѣшката природа, и тоя законъ е основата на всички човѣшки прѣдразсждъци. По Н., човѣкътъ трѣбва колкото е възможно да задоволява инстинктитѣ си, да направи себе си цѣль на сжществуването си, да търси тая цѣль не извънъ себе си, не въ самоотвержението, а въ възможностьта да осжществи волята си къмъ могжество. И когато достигне това, човѣкътъ ще стане «свърхчовѣкъ». Една интересна статия за Н. по Визева отъ В. Т. В. има въ спис. *Лѣтописи*, год. I (1900), кн. 21.

Нифонъ. Виж. *Нипонъ*.

Нихилизмъ. Дума, която служи да означава една извѣстна фаза на либералната и революционна агитация въ Русия. Срѣща се пръвъ пжть подъ перото на Тургенева, въ романа му *Баща и Дѣца*. Н. първенъ е учението за най-безусловния индивидуализмъ, за човѣшкото достойнство възстанжло противъ подчиненостьта — религиозна, правителствена, нравствена. По-сетнѣ н. почва да означава партията на насилствената революция въ Русия. Ето вкратцѣ ходътъ на развитието на това общественo и политическо движение, на което н. е далъ името си.

При въцарението на Александра II, русската интелигенция — благородници, чиновници, военни, свещенически синове, търговски

синове — помислила, че вижда прѣдъ себе си да се отваря едно свѣтло бѫдѫще. Вѣрвало се, че новий самодържецъ иде съ желание да реформира варварскитѣ учреждения на народа си; той билъ обѣщалъ освобождението на робетѣ, исходна точка на пълното възраждане, на една честита ера, отъ която всички, богати и сиромаси, щѣли да се ползуватъ. Подъ Николаевата желѣзна рѫка, либерализмътъ билъ намѣрилъ едно прибѣжище въ литературата; ала съ сина му, щѣла да се въцари свободната мисль, щѣли да пишѫтъ и говорѭтъ безъ стѣснение, безъ забиколки, безъ да сѫ принудени да отстраняватъ чрѣзъ стилистически усилия подозрѣнията на полицията. Тогава се разцъвтѣли хубавитѣ цвѣтя — писателе и мислителе като Чернишевски, дълбокмислений икономистъ, коментаторътъ на Карла Маркса, на Прудона; Добролюбовъ, гениаленъ критикъ; Петръ Лавровъ, авторътъ на *Историческитѣ писма* и на отлични научни трудове; Петръ Крапоткинъ, ученъ геодезъ, бѫдѫщи сътрудникъ на *Elisée Reclus-a*, и множество други горещи ревнителе на единъ новъ редъ на нѣщата; тия жарки дѣйци, съ непоколебима вѣра въ бѫдѫщето, се хвърлили въ борбата едни по учителското, други по чиновническото поприще, рѣшени да распространяватъ новитѣ начала и идеи.

Въ първата стадия на нихилизма, борбата била насочена противъ тиранията на вѣрата, на семейството, на властьта, на обществениитѣ прѣдразсѫдъци. Въ семейството жената трѣбвало да се освободи отъ подчиненостьта и да стане равна по свобода и по правото на любовь на мѫжа.

Въ 1870 нихилизмътъ свършилъ чисто литературното си развитие; той влиза въ периода на дѣйствуването. Реформитѣ на Александра II бѣхѫ оставили нѣкои измами; много селяне, освободени отъ робостяжателя-господаря, се намирахѫ подъ ноктитѣ на лихваря; испаднѫли въ тая неволя, тѣ се отчайвахѫ да притежаватъ нѣкога кѫтчето земя, което законътъ бѣ имъ далъ на дума. Самий царь, обеспокоенъ отъ анархическото движение, бѣше се отказалъ да развива свободнитѣ учреждения, които бѣ подарилъ въ великодушието си. Строги полицейски мѣрки почнѫхѫ да се готвѭтъ за ония, които отивахѫ много напрѣдъ. Полското възстание въ 1863, въ суровото му потушение, даде на нихилизма една по-друга физиономия. Парижската комуна упражни и тя голѣмо влияние между всички социалисти въ Европа. Всѫдѣ се прѣдставяше сѫщий социаленъ въпросъ: освобождението на работницитѣ, на труженцитѣ, на народа, що се мѫчи и страда, — въ сѫщото врѣме, когато привилегированитѣ живѣѭтъ честито отъ тоя трудъ; тая идея, която поради несполуката на реформитѣ отъ 1861 се чувствуваше всѣкидневно по-силно, прѣвърнѫ нихилизма: отъ умозрителенъ, той станѫ дѣятеленъ.

Пропагандата заработила силно. Революционеритѣ се разсѣяли по градоветѣ и селата, да живѣѭтъ съ живота на народа, за да научѫтъ нуждитѣ му и да утвърдѭтъ у него вѣрата въ революцията. Тѣ ставали занаятчии, земедѣлци, и гостинничаре; женитѣ били лѣкарки, акушерки, учителки. Въ сѫщото врѣме въ странство, принуденитѣ или доброволни изгнанници зимали дѣятелно участие въ бор-

бата среща самодържавието. Цюрихъ, дѣто много руси и рускини слѣдвали университетския курсъ, станжлъ срѣдоточие на революционно съзаклятие: единъ царски указъ заповѣдалъ на всички студентки да напустнжтъ Швейцария и да се приберждтъ въ Русия. Тѣ се покорили, нъ донесли съ себе си революционнитѣ идеи, които распространявали между царевитѣ подданници.

Нъ тоя благороденъ полетъ, казва Степнякъ въ *Подземна Русия*, се сломи скоро въ съприкосновение съ строгата дѣйствителность. Пропагандиститѣ добивали много послѣдователе; нъ тѣ разбирали скоро, че не е лесно да поклатнжтъ масата отъ народа, прѣгърбенъ подъ една добрѣ-въоружена вѣковна власть. Прислѣдванията на н. ставали все по-строги; правителството искало да дойде дó-оки на тия мжже, на тия жени, на тия млади момиі, които отхвърляли по неговата мисъль сжществениті и жизнени условия на русския народенъ строй. Съ строгости често бесполезни то тласнжло н. къмъ отвръщулки, и направило всичко, казва Анатолъ Боало, твърдѣ умѣренъ и добрѣ-увѣдоменъ франц. писатель, за да прѣвърне „агнетата въ вълци“. Въ 1877 се гледá въ Москва дѣлото на нихилизма: „Групата, отъ която съмъ азъ, е групата на миролюбивитѣ пропагандисти. Да направимъ да се проникне съзнанието на народа съ идеала на единъ по-добъръ, посъобразенъ съ справедливостьта строй, да посочимъ пороцитѣ на сегашния строй, за да се не повтарятъ въ бждщето сжщитѣ грѣшки: такъва е нашата цѣль. Нъ кога ще удари часътъ на това по-добро бждще? Това ние не знаемъ, защото не зависи отъ насъ да го опрѣдѣлимъ“.

Правителството, на което принципитѣ така се заплашвахж толкова отъ либерализма съ парламентарни стремежи, колкото отъ прѣкореволюционната пропаганда, не искаше да уважи нито зова на еднитѣ, нито въжделѣнието на другитѣ. То си послужи съ тероръ, и на официалния тероръ революционеритѣ противопоставихж революционния. Доклѣ правителството пълнеше затворитѣ, които ставахж твърдѣ малки, съ подозрѣни или испращаше подозрѣнитѣ въ Сибиръ, доклѣ нѣкои бѣсеше безъ прѣсжда, нихилиститѣ отвръщахж ударъ за ударъ, опълчени първень противъ сждии, полицейски агенти, прокурори; послѣ, като си отвръщахж, искачихж се до оногова, който най-видно въплощаваше цѣлата система гонения, насочени противъ привърженицитѣ на свободна Русия: тѣ най-сетнѣ осждихж на смърть Александра II. Въ началото на 1878, процесъ на 193 въ С.-Петербургъ; 73 отъ обвиненитѣ свършихж съ самоубийство или съ лудость; нихилиститѣ убиватъ 10-на шпиони. Единъ студентъ, Боголюбовъ, наказватъ съ бой по голо, защото не поздравилъ генералъ Трепова, полицейски началникъ; Вѣра Засуличъ наранява тежко генерала съ револверъ (24 ян. 1878); жюритѣ оневиняватъ младата мома, която се отнася триумфално и сполучва да избѣгне. Прѣзъ юл. 1878 социалистътъ Кервалски застрѣлятъ въ Одеса; нѣколко деня по-сетнѣ революционеритѣ убиватъ полицейския началникъ Мезенцева (4 авг.). На 9 февр. 1879, тѣ убиватъ въ Харковъ управителя князъ Алексия Кропоткина; на 13 апр. се напра-

ви едно покушение противъ новия полицейски началникъ Дрентлена. Отъ друга страна, прѣзъ май 1879 Валерианъ Осински, единъ отъ най-енергичнитѣ организатори на партията на революцията, обѣсватъ въ Киевъ съ двама отъ неговитѣ другаре.

Въ течението на три години Русия и цѣлъ свѣтъ присѫтствуваха на единъ редъ непрѣкѫснѫти убийства. Съ една прокламация отъ 14 авг. 1879, испълнителний комитетъ осѫди на смъртъ царь Александра II. Три пѫти покушенията противъ царя имахѫ несполука: първий пѫть, ископаната на пѫтя подъ влака мина не избухнѫ, вторий пѫть избухването станѫ, нъ царьтъ не бѣ въ влака (19 ноемвр. 1879); трети пѫть, случайно той не отиде въ трапезарийната зала на Зимни дворецъ, който биде разрушенъ отъ една мина (5 февр. 1880). Една жена, София Перовская, съ помощьта на Шираева и на Хартмана, бѣ душата на първитѣ двѣ покушения. На 12 февр. 1881, Александръ II биде нараненъ смъртелно, на брѣговетѣ на Катерински каналъ, отъ бомбитѣ на Рисакова и на Гриневицки. Главний авторъ на избухването и четирма други нихилисти, включително Перовская, бидохѫ обѣсени слѣдъ нѣколко деня; други десеть души бидохѫ наказани смъртно въ 1882.

Слѣдъ самото убийство на Александра II, испълнителний комитетъ обнародва манифестъ до новия царь, въ който настояваше върху нѣкои нѣща, като обявяваше, че не желае да продължава борбата прѣдприета противъ господаря. Главнитѣ терористи исчезнѫхѫ, па и бесполезностьта на частнитѣ покушения бѣше очевидна. Нъ Александръ III (1881—94) зацарува чрѣзъ силна реакция. Отъ една страна, напуснѫ се всѣко самохотство за либерални отстѫпки; отъ друга, даденитѣ отъ Александра II реформи се измѣнихѫ повечето въ твърдѣ консервативенъ и аристократически смисълъ: благородницитѣ добихѫ изново, въ селата, голѣма часть отъ властьта, която бѣхѫ изгубили чрѣзъ унищожението на робството. Ала пакъ покушенията станѫхѫ все по-рѣдки. Най-извѣстнитѣ отъ тѣхъ сѫ: убийството въ Одеса на Стрѣлникова, военен прокуроръ (13 ноемвр. 1882); едно покушение противъ живота на царя на 1 мартъ 1887 и покушението направено да се хвърли при Борки влакътъ, който носяше отъ Кавказъ русското императорско семейство (13 окт. 1888). Нихилистическото движение слѣдъ това изглеждаше да е съвсѣмъ пропаднѫло, и името нихилизмъ прѣстанѫ да се чува вече. Ала нихилиститѣ не исчезнѫхѫ; тѣ се прѣродихѫ въ *социалисти* или *социалъ-демократи*, наречени още *революционна партия*, — които въ Русия, противно на социалиститѣ въ останѫла Европа, си служѫтъ съ анархически срѣдства. Съ новото си име старитѣ нихилисти по-лесно привлѣкохѫ работнишката класа. Така се явихѫ работнишкитѣ смутове въ началото на 1905. Дѣло на революционната партия бидохѫ, между другитѣ, и убийствата на Плеве, министра на вѫтр. работи (1904), на великия дукъ Сергия (февр. 1905). Макаръ никое редовно и добрѣ-централизирано правителство да не се е събаряло чрѣзъ покушения отъ тоя родъ, революционеритѣ се надѣѭтъ чрѣзъ терора все да истръгнѫтъ нѣщо въ смисъла на истински либерални реформи. Виж.

Степнякъ, *Подземна Русия;* Karlouitsch, *Die Entuickelung der russischen Nihilissmus* (3-о изд., Берлинъ, 1880); Oldenberg, *Der russische Nihilismus* (Лайпцигъ, 1888).

Ница. Гл. градъ на французск. департ. Морски Алпи, на Срѣдиземно море, 160 килом. на сѣв.-ист. отъ Марсилия и 695 килом. (1088 килом. по желѣзница) на юго-ист. отъ Парижъ, въ прѣлестно мѣстоположение; 883,000 жит. Нѣжностьта на климата, живописното положение на морския брѣгъ, околнитѣ планини, пишната растителность, всѣкога сѫ привличали много пѫтници. Н. лѣтѣ посѣщаватъ по три-четире хиляди посѣтители. Прѣдградието, въ което живѣѭтъ другоземцитѣ, особено англичане (отдѣто и името му «Английски градъ») се отличава съ изяществото на кѫщитѣ си, една прѣкрасна набрѣжня, огромни градини и обширенъ площадъ. Въ пристанището е поставена една твърдѣ хубова мраморна статуя на краль Карла Феликса. Н. е родното мѣсто на генералъ Гарибалди, маршалъ Масена, астрономъ Касини. Токо-речи цѣлий департаментъ е бивша область на кралство Сардиния, отстѫпена Франций въ 1860. — Н. е много старъ градъ, основанъ, казватъ, отъ една колония фокийци отъ Масалия (Марсилия); била подчинена на Римъ въ II-и вѣкъ прѣди Р. Х.; по-сетнѣ минувала въ рѫцѣтѣ на готитѣ, бургундцитѣ, вестготитѣ, арлскитѣ крале и графове, неаполскитѣ крале, и савойскитѣ дукове. Подъ властьта на савойскитѣ дукове тя била отъ 1388 до 1860.

Нишава. Притокъ на Българска Морава; става отъ Гинцската рѣка, която извира на старопланинския ръхъ Комъ, и отъ Луковица, която извира на югъ отъ Драгоманъ; като прѣминe прѣзъ царибродската долина, напуща България, мие въ Сърбия Пиротъ и се влива въ Морава до Нишъ; 130 километра. Най-голѣмий притокъ на Н. е Трънската рѣка.

Нишадъръ, *араб.* Амониакална соль.

Нишанъ (перс. *бѣлѣгъ).* 1) Декорация, орденъ. 2) Цѣль за стрѣлба.

Нишъ. Единъ отъ главнитѣ градове на Сърбия, 2-и по население, 215 километра (244 по желѣзница) на юго-ист. отъ Бѣлградъ, на Нишава; въ едно поле, заобиколено съ височини; станция на желѣзницата отъ Бѣлградъ за Враня, свързана, въ Скопие, съ солунската желѣзница, и на желѣзницата Вѣна — Бѣлградъ — София — Цариградъ; 20,000 жит. (2,000 мохамедане). Градътъ има силна крѣпость и е важенъ въ военно и търговско отношение; важностьта му се увеличи отъ когато прѣзъ него се прокара желѣзница отъ Бѣлградъ за Цариградъ и Солунъ. — Нишкий окрѫгъ има 2681 чет. килом. и около 130,000 жит. Въ старо врѣме Н. *(Nissus)* билъ цвѣтущъ градъ въ южна Мизия; въ него се родилъ Константинъ Велики. Той билъ словѣнски градъ въ VI-и вѣкъ, прѣзетъ отъ българетѣ въ VIII-и вѣкъ, отъ сърбетѣ въ XII-и и отъ турцитѣ въ 1389. Близу до Н., въ 1689, маркграфъ Лудовикъ Баденски, съ една войска отъ 17,000 души, разбилъ една турска войска отъ 40,000 души. Н. се даде на сърбетѣ отъ берлинския конгресъ въ 1878. Прѣди това врѣме, той бѣше български градъ съ български митрополитъ, нъ доста повлиянъ отъ сърбизма. Сърбетѣ много сѫ сполучили да го посърбѭтъ, ала залѣганията имъ

още не сж дали плода си въ околностьта му. Д-ръ Вайгандъ констатира, че когато е билъ въ Н., въ единъ пазаренъ день, е забѣлѣжилъ, какво всичкото население отъ селата около града говори чисто български. Една интересна статия за Н. е *Нишъ и Нишкото поле*, очеркъ отъ Р. С. въ *Воененъ Журналъ*, год. XI (1899), кн. 4.

Нищета. Крайна бѣдность, скждость; противоположното на *богатство, изобилие.* — **Нищи.** Крайно бѣденъ.

Нищоженъ. Никакъвъ. — **Нищожество.** Никаквость.

Но. Име на египетския градъ Тиви *(Библ.)*.

Ноармутие. Франц. островъ въ Атлантически океанъ, до брѣга на департ. Ванде, съставя единъ кантонъ отъ тоя департ.; 8,000 жит. Гл. гр. Н.; 6,107 жит. Пристанище.

Nobile. Музикаленъ терминъ, който иска благородно испълнение, въ умѣрено движение, безъ излишни украшения.

Noblesse oblige, *фр.* Благородството задължава, сир. налага задължения; значи, да се обхожда човѣкъ съобразно съ положението си — благородно.

Нобъ. Свещенически градъ на Венеаминовото племе, нѣйдѣ въ околностьта на Перусалимъ *(Библ.)*.

Нова-Англия. Името на Съединенитѣ Държави въ сѣверна Америка, когато били още английски колонии.

Нова-Британия. Общо име на английскитѣ владѣния въ сѣверна Америка: Земитѣ на компанията на Хъдсъновъ заливъ или сжща *Нова-Британия*, Канада, Нова-Шотландия, Нови-Брауншвайгъ, Лабрадоръ, Нюфаундландия, Нова-Каледония.

Нова-Британия, сега архипелагъ *Бисмаркъ*, въ Меланезия (Океания), на сѣв.-ист. отъ Нова-Гвинея, поставенъ подъ германско покровителство отъ 1884. Състои отъ 2 голѣми острова, нѣколко помалки и много островчета; простр. 47,100 чет. килом. и насел. 188,000 жит., войнствени. Най-голѣмитѣ о-ви сж сжща *Нова-Британия* и *Нова-Ирландия;* първий отъ тѣхъ е 440 килом. на-дължъ и 150 килом. наширъ, а вторий съ много неправилна форма, до 330 килом. надължъ. Планински о-ви. Раскошна растителность. Кокосови дървеса.

Нова-Гвинея. Виж. *Папуазия.*

Нова-Загора. Градъ, окол. ц., старо-загорски окр., 32 килом. на сѣв.-ист. отъ Стара-Загора, 37 килом. на юго-зап. отъ Сливенъ, 24 килом. на сѣв. отъ с. Радне-Махале и 44 килом. на зап. отъ Ямболъ, на сѣв.-источния кжтъ на старо-загорското поле; 4,401 жит. Станция на желѣзнопжтната линия Ямболъ —Т.-Сейменъ и край окржжното шосе Стара-Загора—Сливенъ. Стоварище на житни произведения. Прѣзъ русско-турската война, въ 1877, при Н.-З. станжха ужасни сражения между войски отъ нередовния отрядъ на генералъ Гурко и турски войски отъ отряда на Рауфъ паша, и градътъ биде съвсѣмъ съсипанъ; нъ отпослѣ се възобнови.

Нова-Земя. Виж. *Земя (Нова).*

Нова-Земя въ Америка. [*Newfoundland* (Нюфаундландия) на английски, *Terre Neuve* (Нова земя), на фр.]. Английски о-въ въ Атлантически океанъ, на сѣв.-ист. отъ заливъ Св. Лаврентия, на юго-ист. отъ Лабрадоръ, отъ който го отдѣля протокъ Белъ-Илъ; числи се въ сѣверо-американскитѣ английски владѣния; простр. 110,670 чет. килом. и насел. 180,000 жит. Земята, хълмиста, е покрита съ блата и езера;

климатъ влаженъ и мъгливъ; дълга и студена зима; горещо и сухо лѣто. Главни произведения: ископаеми въглища, желѣзо и мѣдь; рогачи, лисици, мечки, бобри и др.; малко ячемень и овесъ. Цѣлото население се занимава съ риболовство. Морето до юго-източния брѣгъ на о-ва изобилва съ риба. Нѣколко хиляди английски, французски и американски рибаре съ нѣколко хиляди кораби ловятъ треска или моруна (отъ която се вади моруновото масло), лакерда, селда и др. Гл. градъ е *Сентъ-Джонъ*. Н.-З. е бившо французско владѣние, отстжпено на Англия по Ултрехтския договоръ, въ 1713. Ала договоритѣ сж запазили на Франция правото да лови треската и да я суши по източнитѣ и западнитѣ брѣгове. Н.-З. съ източ. брѣгъ на Лабрадоръ, о-ви Антикости и Магдалининитѣ о-ви съставятъ една колония, управлявана отъ управитель, назначенъ отъ Англия.

Нова-Ирландия. Прѣдишното име на Нови-Мекленбургъ.

Нова-Каледония. Виж. *Каледония* (Нова).

Новаковичъ *(Стоянъ)*. Сърбски филологъ, археологъ и политикъ, род. въ 1842, училъ се въ Бѣлградъ, билъ учитель въ бѣлградската гимназия и библиотекарь на сърбската народна библиотека, отпослѣ министръ на народното просвѣщение (1873—75 и 1880—84), въ 1876 професоръ на сърб. езикъ и литература въ сърбската висша школа, въ 1884 министръ на вжтрѣш. работи, въ 1886 посланикъ въ Цариградъ. Съставилъ си е видно име въ научния свѣтъ като филологъ и изслѣдователь на югословѣнскитѣ старини.

Н-тѣ трудове сж многобройни и разнообразни по съдържание (сърбски езикъ, старинната литература, народната поезия, историческата география, културната история); отличаватъ се съ строго научна метода. По-значителнитѣ по обемъ Н-ви съчинения сж *Библиографија српске и хрватске књижевности; Граматика старога словенскога језика; Српска граматика; Акценти штампаних српско-словенских књига црногорских и млетачких; Народ и земља у старој српској држави (село, стара српска војска); Срби и Турци XIV и XV века; Први основи словенске књижевности между балканским словенима.*

Н. е познатъ и въ нашата литература съ нѣкои свои трудове. Въ *Starine jugoslav. akad.*, VI (1874, Загребъ) той е написалъ една хубава статия подъ заглавие: **Бугарски Сборникъ**, *писан прошлога вијека народном језиком*, въ която описва единъ български ржкописъ, занесенъ отъ Татаръ-Пазарджикъ и който се намира въ бѣлградската народна библиотека. Освѣнъ това, въ сърбско спис. *Отаджбина* Н. съ една дълга статия подъ заглавие: *Бугари и њиова књижевност* и запозналъ сърбетѣ съ нашия народъ и нашата книжнина.

Новара. Укрѣпенъ градъ въ сѣверна Италия, въ бившото сардинско кралство, ц. на едноименна область, 87 килом. (100 по желѣзн.) на сѣв.-ист. отъ Туринъ; срѣдоточие на желѣзн. за Миланъ, Мортара, Орта, Арона, Романяно; 33,100 жит. Фабрики за ленени и копринени платове; дѣятелна търговия, особено съ жито. Училище за правото, съборна църква, статуя на Карла Емануила III. Побѣда на австрийцитѣ подъ прѣдвод. на Радецки надъ италиянцитѣ въ 1849, която довела до оставката на Карла

Алберта въ полза на сина си Виктора Емануила. Обл. Н. има пространство 6,543 чет. килом. съ 675,950 жит. Гл. гр. сж: Н., Арона, Биела, Домо д' Осола, Романяно, Трино. — Тая областъ е била отстжпена на Савоия отъ австрийцитѣ по Вѣнския договоръ, въ 1736.

Нова-Махала. Община въ габровска околия, състои отъ 16 така-наречени колиби, съ насел. 1,129 жит. (колиба *Нова-Махала* съ най-голѣм. насел., 284 жители).

Нова Скоция. Сжщото, каквото е Нова-Шотландия.

Новаторъ, *лат.* Нововъводитель. **Новаторство,** нововъводителство, стремление къмъ нововъведения.

Нова-Шотландия, бивша французска колония *Акадия,* въ сѣверна Америка; състои главно отъ единъ голѣмъ полуостровъ между заливъ Св. Лаврентия, Атлантически океанъ и Нови-Брауншвайгъ, и отъ единъ голѣмъ о-въ, Капъ-Бретонъ (виж. това име), отдѣленъ отъ сушата чрѣзъ Кансоски протокъ. Пространство и население безъ Капъ-Бретонъ, 41,500 чет. килом. и 355,000 жит. Гл. градъ *Хялифаксъ,* добро пристанище на Атлантически океанъ; градове Уиндзоръ, Кентвилъ, Ливерпулъ и др. Н.-Ш., която нийдѣ нѣма високи планини, притежава желѣзни, мѣдни, каменовжглищни рудници; произвожда жито, царевица и барабой; риболовството покрай брѣговетѣ е голѣмо; износътъ състои отъ солена риба, катранъ, градиво. Жителитѣ сж отъ много племена и вѣри, епископални англичане, пресвитериански шотландци, католически ирландци и французе, калвинистски холандци, квакерски американци и др. — Севастианъ *Кабо* (виж. това име) открилъ тая страна (1497), Верапа ѝ далъ името ѝ Акадия (1524); Шампленъ основалъ Поръ-Роялъ (1605). Французетѣ прѣдали Н.-Ш. на англичанетѣ по Ултрехтския договоръ (1173).

Новгородъ (*Нижни —*). Виж. *Нижни-Новгородъ.*

Новгородъ, едно врѣме *Велики* Н. Гл. градъ на русската новгородска губер., 161 килом. на юго-ист. отъ С.-Петербургъ, 448 килом. на сѣв.-зап. отъ Москва, на двата брѣга на Волховъ (притокъ на Ладожко езеро); близу до истичането на тая рѣка изъ езеро Илменъ; станция на клонъ отъ желѣзницата отъ Москва за С.-Петербургъ; 24,000 жит. Търговия съ С.-Петербургъ съ жито, дърва, соль, желѣзо. Църква *Св. София,* въздигнжта между 1045 и 1052, най-хубавъ образецъ на русското искуство отъ XI-и вѣкъ; Кремлинъ, построенъ на мѣстото на една стара дървена твърдина, въ 1302; и др. — Н. е люлката на русската държава. Въ 862 нормандски князъ Рюрикъ, отъ варяго-росското племе (отдѣто името *Русия),* билъ поканенъ отъ новгородски словѣнски племена да имъ князува, и отъ него подкача историята на Русия и редътъ на русскитѣ господаре. Единъ паметникъ по случай на 1000-годишнината на това събитие се откри тамъ съ голѣмо тържество въ 1862. Въ IX-и вѣкъ Олегъ, Рурриковий прѣемникъ, прѣнеслъ столицата въ Киевъ. Н. управлявали князове отъ Рюриковото семейство. Въ 1270, новгородци отмахнжли княза си и станжли република. Благодарение на географическото си положение въ страна богата съ водни пжтища, Н. влѣзлъ въ търговски сношения съ странство, най-вече чрѣзъ хансеатическитѣ градове, и разбо-

гатѣлъ; тогава ималъ 400,000 жит., споредъ лѣтописцитѣ, и въ всѣки случай не по-малко отъ 60,000. Въ 1471 московский господарь велики дукъ Иванъ Василиевичъ го подчинилъ подъ властьта си, и унищожилъ републиката. Слѣдъ основанието на С.-Петербургъ Н. изгубилъ географическата си важность за Русия. Губернията, между олонежката на сѣв., вологденската и ярославската на ист., тверската на юго-ист. и на югъ, псковската на юго-зап. и с.-петербургската на зап. и сѣв.-зап., има простр. 122,377 чет. килом. и насел. 1,194,078 жители. Голѣми езера (Илменъ и др.), които захващатъ 3,336 чет. килом. Климатъ студенъ. Земята повечето глиниста и блатиста. Риболовство, грънчарство, желѣзарство, корабоплавателна търговия.

Новела, *лат.* Повѣсть, малъкъ литературенъ расказъ въ проза. Романътъ е многостранно изображение на живота, което обгръща много врѣме; а н. се ограничава повече съ отдѣлни случаи отъ живота. — **Новелистически**. Въ видъ на новела. — **Новелистъ**. Писатель на новели.

Новели (*Novellae*). Името на разнитѣ постановления на императора Юстиниана, издадени отъ 535 до 659, на брой 168. Н. сж били издадени на гръцки езикъ; тѣ съставятъ четвъртата и послѣдна часть отъ свода на римското право. (*Corpus juris Romani*).

Нови. Укрѣпенъ италиянски градъ, 23 килом. на юго-ист. отъ Александрия (Пиемонтъ), при политѣ на Апенинскитѣ планини; на желѣзницата отъ Александрия за Генуа; 13,800 жит. Любопитни стари кжщи. Доста голѣма транзитна търговия; прочута сурова коприна, важни копринопрѣдилници. — Битва на 3 августъ 1799 г., когато една французска войска, подъ началството на Жубера, отъ 40,000 души, се срѣщнжла ненадѣйно съ австро-русската войска на Суворова и Меласа. Генералъ Жуберъ погинжлъ тамъ въ самото начало на сражението; австро-руситѣ изгубили 15,000 души и французетѣ 10,000; французетѣ, които били нападателетѣ, се отеглили въ първитѣ си позиции.

Нови Брауншвайгъ. Область отъ канадскитѣ владѣния на англійска сѣверна Америка, между обл. Кебекъ, заливъ св. Лаврентия и Нортъмберландски протокъ, и Съединенитѣ Държави (държ. Мейнъ); простр. 72,416 чет. килом. и насел. 321,263 жит., отъ които $^1/_3$ католици (ирландци). Голѣма часть отъ областьта е покрита съ гжсти хвойнени гори, които доставятъ главния прѣдмѣтъ на износа. Глав. гр. *Фридерикстаунъ*; други по-главни градове: Сентъ-Джонъ, Портляндъ, Мънктаунъ, Чядиакъ. — **Н.-Б.** съставялъ часть отъ Акадия (Нова-Шотландия), когато билъ отнетъ на Франция по Ултрехтския договоръ (1713).

Нови Завѣтъ. Четиретѣ евангелия, Дѣянията, Посланията, Откровението заедно (виж. *Завѣтъ*). Събранието на тия книги съставя *новозавѣтния канонъ*, за историята на който виж. В. Г. Рождественскій, *Исторія Новозавѣтнаго канона*; Wescott *Nistory of the Canon*; Reuss, *Die Geschichte d. h. Schr. d. N. Testaments* и др. — **Нови свѣтъ**. Америка. — **Новъ календаръ** или **стилъ**. Лѣточислението, установено отъ папа Григория XIII въ 1582, за да се исправи неточностьта на старото лѣточисление (виж. *Григориански кален-*

даръ). — **Новъ човѣкъ.** Въ *Библ.* християнинъ, възроденъ, обновенъ чрѣзъ благодать.

Новикова *(Олга Алексѣевна)*, родена Кирѣева. Руска публицистка, вдовица на генер.-лейтенантъ Ивана Петровича Н., сестра на А. и Н. А. Кирѣеви,*) род. въ 1840. Литературно-публицистическата си дѣятелность Н. почнжла, подъ инициалитѣ О. К., прѣзъ русско-турската война въ 1877-78. Скоро Н. се прѣсели въ Лондонъ, дѣто напечата *Is Russia wrong?* (Крива ли е Русия? Лонд., 1878); *Friends or Foes* (Приятеле или врагове, Лонд., 1879); *Russia and England, a protest and an appeal* (Русия и Англия, протестъ и позивъ, Лондонъ, 1880; тая книга прѣдизвика единъ твърдѣ съчувственъ отзивъ отъ Глядстона), *Skobeleff and the Slavonic Cause* (Скобелевъ и словѣнското дѣло, Лонд., 1884). Отъ това врѣме г-жа Н. обнародва статии за англо-русскитѣ отношения въ разни английски списания и вѣстници. Отъ русскитѣ периодически издания, г-жа Н. сътрудничи въ *Моск. Вѣдомости* и *Русское Обозрѣніе*. Изобщо Н. е защитница на англо-русски съюзъ.

Новиковъ *(Ник. Ив.)* Русски писатель, род. и умр. въ Авдотинъ, Бронницк.окол., московска губерния (1744—1818). Офицеръ отъ единъ гвардейски пълкъ, Екатерина II го отличила и му дала административна служба, отъ която той се отказалъ въ 1768, за да се посвети на литературата. Най-напрѣдъ той почнжлъ да издава сатирически вѣстници (*Трупенъ* = Камбана, 1769—70; 3-о изд. на П. А. Ефремовъ, 1865) и *Живописецъ* (1772—73) и опити по литературната история, прѣдприелъ обнародването на една библиотека на стари русски писатели (*Древняя Россійская Библіоѳика*, 1773), послѣ основалъ въ 1777 *Утренній Свѣтъ* (Зорница), седмично списание, което продължавалъ повече отъ 10 години подъ разни заглавия, поелъ въ 1779 ржководителството на *Московскія Вѣдомости*. Н. залѣгалъ да развие въ Русия фармасонството, което му докарало 4-год. затворъ (1792-96). Биографията му е написана отъ Незеленовъ СПБ., 1875.

Нови Мекленбургъ или *Томбара*. О-въ отъ архипелага Нова-Британия (виж. това име); простр. 11,960 чет. килом. Планински и гористъ о-въ, населенъ отъ негри, не толкова черни колкото африканскитѣ Вжтрѣшностьта на о-ва още не е добрѣ изслѣдвана, и числото на туземцитѣ не може да се прѣсмѣтне. На сѣверния брѣгъ на о-ва има германски търговски становища.

Нови-Орлеанъ. Градъ на югъ въ Съединенитѣ Държави (Луизиана), 1555 килом. на юго-зап. отъ Вашингтонъ, 1888 килом. на юго-зап. отъ Чикаго, на лѣвия брѣгъ на Мисисипи, 150 килом. отъ устието ѝ; освѣнъ тая голѣма рѣка, Н.-О. има желѣзници, които го свързватъ съ ист., сѣв. и зап. и отъ които двѣ отиватъ до Тихи океанъ; 260,000 жит. (отъ които 65,000 негри). Н.-О. е 10-й градъ въ Съединенитѣ Държави по населението, първий по числото на

*) *Александръ А. Кирѣевъ*, род. въ 1833, генералъ-лейтенантъ, е извѣстенъ русски писатель словѣнофилъ; братъ му *Николай А. Кирѣевъ*, род. въ 1841, е добрѣ познатий русски офицеръ, който въ сръбско-турската война въ 1876, на чело на единъ отрядъ, одържа надъ турцитѣ единъ редъ побѣди и най-сетнѣ падна убитъ на 12 септем. 1876 подъ Раковица.

негритѣ (Балтимора има 4,000 по-малко, а Вашингтонъ 10,000 по-малко); той е 4-й по търговията си, нъ 2-й (върви непосрѣдствено слѣдъ Ню-Йоркъ), по стойностьта на износа; повече търговски, отколкото индустриаленъ, той е въ това послѣдното отношение 19-й. **Н.-О.** е най-голѣмото тържище на свѣта за памука; на годината изнася 1,300,000 бали или за 330 милиона лева. Той е и срѣдоточие на захарното производство на Луизиана, за повече отъ 40 милиона лева; и на произведенията на обширното порѣчие на Мисисипи и притоцитѣ ѝ. Макаръ градътъ да не се слави съ хубостьта си или архитектурното си величие, той има нѣколко забѣлѣжителни общественн сгради: митницата е една отъ най-голѣмитѣ сгради въ Америка. Други отъ виднитѣ му сгради сѫ държавний домъ, монетний домъ, градский домъ, университетътъ. Има 11 публични паркове и площади, 3 канала за търговски цѣли и 16 тържища. Повечето французско, италиянско, испанско и ирландско население е римокатолическо; англо-американското и германското е протестантско. Църквитѣ на разнитѣ исповѣдания изброяватъ до 140. Между образователнитѣ заведения сѫ и една механическа и една земедѣлческа колегии. Н.-О. минува за нездравъ градъ; въ него всѣка година върлува жълтата треска.

Н.-О. е основанъ отъ французетѣ въ 1777; съ Луизиана той станѫлъ испанско владѣние въ 1763; скоро послѣ той пакъ се върнѫлъ на Франция и Наполеонъ го продалъ, заедно съ една обширна земя по коритото на Мисисипи и Мисури, на Съединенитѣ Държави въ 1803; до 1849 той билъ сѣдалище на управл. на Луизиана. Въ войната среща американцитѣ, въ 1814—1815, англичанетѣ, като разбирали важностьта на тоя градъ, ключъ на търговията на цѣлата долина на Мисисипи, помѫчили се да турнѫтъ ржка на него, нъ били отблъснѫти отъ генералъ Джаксьна. Прѣзъ 15-дневната обсада англичанетѣ, слѣдъ като изгубили тримата си генерали и половината отъ войската си, били принудени да се оттеглятъ и оттеглянето имъ било едно отъ най-гибелнитѣ, записани въ историята.

Нови-пазаръ. Градецъ, окол. ц., Шуменски окр., 25½ килом. на сев.-ист. отъ желѣзнопѫтната станция Каспичанъ, въ едно плодородно поле; 2,489 жит. На 6 килом. разстояние отъ градеца, къмъ западъ, е мѣстностьта *Хисарътъ*, която захваща едно пространство отъ 24 четв. килом. и съдържа остатки отъ староврѣм. голѣмъ градъ и крѣпость.

Нови-пазаръ. Главенъ градъ на едноименен санджакъ, въ косовската часть отъ скопски вилаетъ, или така наречената Стара Сърбия, на р. Рашка (притокъ на Ибаръ), 111 килом. на сѣв.-зап. отъ Призренъ и около 45 килом. на сѣв. отъ Митровица; въ долната часть на ивицата земя, която дѣли Сърбия отъ Черна-Гора; 5,000 жит. (едно врѣме отъ 12,000 до 20,000), отъ които около 1,000 сърбе православни и нѣколко стотини евреи, останѫлитѣ мохамедане. Мохамеданетѣ сѫ всички албанци, заселени тамъ прѣзъ послѣдния вѣкъ. Много стара сърбска църква, която е служила нѣкога за езически храмъ. Н.-П. е важенъ стратегически пунктъ, понеже отъ една

страна владѣе линията на сношението между Босна и Румелия, а отъ друга прѣчи на съединението на Сърбия съ Черна-Гора. Прѣдъ видъ на това, Австро-Унгария окупира отъ 1879 западната часть на ново-пазарския санджакъ. Н.-п. бѣше до скоро ключътъ на Македония откъмъ сѣверната страна. Ала отъ когато сръбскитѣ желѣзници се съединиха съ солунската, тая роля прѣминж на Скопие. — *Ново-пазарский санджакъ* се намира между Сърбия, Черна-Гора и Албания, съ простр. 9,955 чет. килом. и население повечето сърбско.

Нови-садъ (унгарски *Уи-Видекъ*; нѣмски *Найзацъ*). Градъ въ Унгария, въ едно старо сръбско воеводство, сега унгарската бачска область, на лѣвия брѣгъ на Дунавъ, среща Петервардайнъ, съ който се съобщава чрѣзъ мостъ, 80 килом. по-горѣ отъ Бѣлградъ; 21,325 жит. (1880 г.), отъ които близу половината сърбе православни, другата половина маджаре, нѣмци и евреи. Параходна станция. Търговия съ жито и овощия съ Германия. Сѣдалище на бачския православенъ епископъ и отъ нѣколко години насамъ центръ на религиозно-литературното развитие на сърбетѣ въ Унгария. — Н.-С. е основанъ въ 1700. Въ 1849, австрийската войска го прѣзела отъ унгарскитѣ възстанници, и токо-речи съвсѣмъ го съсипала. Градътъ отпослѣ се въздигнжлъ изново по прѣвъсходенъ планъ.

Novissima verba, *лат.* Послѣдни думи; — тия двѣ думи сж означавали въ старо врѣме послѣднитѣ думи на човѣкъ кога умира.

Нови-ханъ. Виж. *Новоселци*.

Нови-Южни-Уейлсъ (*New South Wales*). Една отъ петьтѣ английски колонии въ Австралия, съ прѣдѣли на сѣв. Куинсляндъ, на ист. Тихи океанъ, на югъ Викторня, на зап. южна Австралия; пространство 781,383 чет. килом. и насел. 1,289,770 жит. (1895 г.). Туземцитѣ отъ негрското племе сж малобройни и исчезватъ. Намѣсто тѣхъ има 10,000 китайци, повече градинаре и слуги. Законодателството на тая колония е зимало въ разни врѣмена мѣрки да въспира китайското заселване, което въ съсѣдната колония Куинсляндъ е зело характера на едно истинско нахлуване. Едно планинско бърдо, *Австралийски Алпи*, се простира успоредно съ брѣга, 50 килом. отъ него; въ него се издига най-високий връхъ въ Австралия, *Кошчушко* (2,187 метра). Нѣколко други планински бърда кръстосватъ страната, Сини планини, Стянливи, Греви, Стокови планини. Приморието е най-плодородната и най-населената часть отъ колонията. Цѣлата тая часть се пои отъ една голѣма рѣка, *Мърей*, която тече къмъ зап. и прибира три голѣми притока. Вжтрѣшностьта е безводна и неплодна. Климатътъ на тая часть е здравъ, ако и горещъ и много промѣнливъ прѣзъ ноем,, декем. и януария (лѣтото). Раскошна растителность. Вирѣжтъ и всичкитѣ европейски растения (овощията, лозята, житото). Произвожда се вече много пшеница, царевица и други зърнени произведения. Почнжли сж да аклиматизиратъ и захарната тръстика, която дава важна жетва. Нъ земедѣлието е било занемарено до сега въ полза на скотовъдството. Добри пасбища, които хранжтъ грамадни стада овце, богатството на страната. Въ 1895 Н.-Ю.-У. ималъ 56,977,270 овце, 2,465,411

глави рогатъ добитъкъ, 518,181 коня, 273,359 свине. Вълната е главний прѣдмѣтъ на износа. Изкарва се въ Англия. Прѣзъ една отъ послѣднитѣ години се е изнесла вълна за 240,703,000 лева. Вълната въ Австралия, благодарение на отбранитѣ кръстосвания на овцетѣ и на климата на страната, е изрядна. Изнасятъ се и кожи и замразено и консервирано месо. Н.-Ю.-У. се слави и съ рудницитѣ си. Ископаното злато въ единъ 25-годишенъ периодъ е било за 800,678,275 лева. Въ страната се намиратъ и други метали и ископаеми въглища (виж. *Нюкяслъ* въ Н.-Ю.-У.). Желѣзници до сега има близу 2000 килом. Сега Сидни и Мелбурнъ се съобщаватъ вече прѣко. Страната е покрита съ телеграфна мрѣжа 12,000 кил.; нѣма, така да се рече, мѣстность безъ тел. станция.

Както другитѣ английски колонии, Н.-Ю.-У. се управлява отъ единъ главенъ управитель, назначенъ отъ короната, съ съдѣйствие на едно министерство и двѣ камари. За висшото образование има университетъ въ Сидни, основанъ въ 1851. Сѣдал. на упвавл. е *Сидни* или *Портъ-Джаксънъ*; гл. градове: Парамата, Пятърстъ, Нюкяслъ, Ботани-Бей, Петерсънъ, Кларенсъ и др. — Тая колония, първата въ Австралия, е била основана въ 1788 отъ командоръ Филипса, който настанилъ въ Ботани-Бей прѣстъпници. Отъ 1841 прѣстъпници не се прѣнасятъ вече въ тая колония.

Новогрудокъ. Русски градъ, въ минската губ., 118 килом. на юго-зап. отъ Минскъ, въ блатисто мѣсто, на малъкъ лѣвъ притокъ на горни Нѣменъ; 15,000 жит., отъ които половината евреи. Пивоварници. Мраморенъ паметникъ, въздигнжтъ въ честь на поляцитѣ, погинжли въ хотинската битва въ 1621. Старъ градъ.

Новомосковскъ. Русски градъ, въ екатериносл. губ., 22 килом. на сѣв.-ист. отъ Екатеринославъ, на дѣсния бр. на Самара (лѣвъ притокъ на Днѣпръ); 24,000 жит., отъ които половината евреи. Важно тържище на добитъкъ, кожи, земедѣлчески машини. Градътъ е обгърнжлъ нѣколко съсѣдни села.

Новоросийскъ. Русски градъ, ц. на учредената въ 1896 Черноморска губерния, при Новороссийски ржкавъ на Черно море; 24,000 жит. (повече отъ 20,000 православни). Житна търговия; развива се отъ 1888, кагато се свърши направата на владикавказската желѣзница. Въ 1722 на мѣстото на Н. е била направена крѣпость Суджукъ кале, въ 1812 разорена отъ русски войски. Отъ 1838 градътъ е пакъ укрѣпенъ.

Ново-село (2,127 ж.), въ провад. околия, бивши околийски центръ. — **Ново-село**, въ видинска окол., съ 3,712 жит.

Новоселци. Село, бивши окол. ц., софийска селска окол., 25 килом. на ист. отъ София, и 5 килом. на сѣв. отъ станцията Новоселци на софийско-пловдивската желѣзница, 12 килом. на юго-зап. отъ Ташкесенъ, въ източния кжтъ на софийското поле между Витоша и Старапланина; 2,903 жит. — На югъ, 2 килом. къмъ станцията, се намиратъ слѣди отъ стария римски пжтъ, който тамошното население нарича *Трояновъ пжтъ*. Близу е с. *Новиханъ*, въ който се намиратъ развалини отъ една огромна сграда, наричана отъ турчитѣ *Керванъ-сарай*. Тя е имала 30 огнища (оджакъ) и една джамия, и е поби-

рала повече отъ 1,000 конника; била е съградена прѣди 200 години, защото край това село минувалъ цариградский пѫть, и е служила въ разни врѣмена за квартируване на турски войски, па и за прибѣжище на околното население отъ нахлуванията на кѫрджалитѣ.

Новосибирски архипелагъ. Купъ о-ви въ сѣв. Ледовити океанъ, въ якутската губер.; простр. 25,966 чет. килом. Състои отъ три купа: Ляховски о-ви, купъ Анжу и купъ Делонгови о-ви. Архипелагътъ е малко изученъ. Тия острови, открити въ 1770 отъ единъ търговецъ Иванъ Ляховъ, сѫ били изслѣдвани отъ Анжу и Плинъ (1822) и отъ баронъ Толь (1885—87). Въ тоя архипелагъ Делонгъ откри въ 1879 Бенетовъ о-въ, Хариетинъ о-въ и Жанетинъ о-въ, и издигнѫ въ тѣхъ знамето на Съединенитѣ Държави; затова и тѣ минуватъ за владѣние на тия държави.

Новоузенъ или *Новий Узень.* Русски градъ въ самарскэта губ., 318 килом. на юго-зап. отъ Самара, на лѣвия бр. на р. Узень, която се губи въ соленото езеро Камишъ-Самара, въ едно поле населено съ киргизи; 15,000 жит., отъ които около 2,000 старовѣрци и 200 мохамедане. Лой, кожи. До 1835, когато русситѣ съградили тамъ крѣпость, Н. билъ село.

Ново-хебридски о-ви. Купъ о-ви въ Тихи океанъ, на сѣв. ист. отъ Нова Каледония, простр. 13,227 чет. килом. и насел. 85,000 жит. (отъ папуаского племе). Островитѣ сѫ планински. По-голѣмитѣ отъ тѣхъ сѫ: Анейгумъ, Тана, Кроманга, Ефатъ (или Сандвичъ) и Амбримъ. Въ Амбримъ, Тана и Матей има волкани въ дѣйствие. Богата растителность. Нездравъ климатъ. Въ 1886 французетѣ завзехѫ Н-тѣ *о-ви*, нъ слѣдъ протеста на Англия задържахѫ само о-ви Футуна и Алофи.

Новочеркаскъ. Русски градъ, ц. на Областьта на Донската Войска, на два притока на Донъ: 70,000 жит., отъ които 65,000 православни. Търговия. Занаятитѣ и промишлеността сѫ развити слабо. Заводи, парни мелници и др. Овощарство въ голѣми размѣри въ околностьта, разработвана отъ българе. Хубава градска градина съ лѣтенъ театръ въ нея и др. Н. е основанъ въ 1805. За административенъ ц. на донската войска служилъ напрѣдъ гр. Черкаскъ (сега Старочеркасская станица).

Ноджи. Градъ въ англ. Индия, 145 килом. на юго-ист. отъ Ноджибабадъ; 19,075 жит.

Ноджибабадъ. Градъ въ англ. Индия, 145 килом. на сѣв.-ист. отъ Дели; 17,418 жит. Стоварище на доста голѣма търговия между Пенджабъ и Афганистанъ.

Нодие *(Шарлъ).* Отличенъ фр. филологъ и романистъ, род. въ Безансонъ (1783—1844). Баща му, забѣлѣжит. адвокатъ, пригърнѫлъ горещо дѣлото на революцията, и въспиталъ сина си въ сѫщитѣ начала. На 12-годишна възрасть той билъ членъ въ прочуто дружество *Amis de la Constitution*, и мразилъ тиранията най-идеално; нъ скоро послѣ станѫлъ роялистъ; послѣ пакъ, въ Наполеоново врѣме, републиканецъ. Отъ съчиненията му, по извѣстни сѫ: *Dictionnaire raisonné des onomatopées françaises; — Archéologue ou Système universel et raisonné des langues; — Dictionnaire de la langue écrite; — Commentaires sur les fables de Lafontaine.* Между романитѣ му особено забѣлѣж. сѫ: *Jean Sbogar*

— *Thérèse Aubert;* — *Smarra ou les démons de la nuit;* — *Le Songe d'or.* Една часть отъ съчиненията му е обнародвана въ 12 т. въ Парижъ въ 1832—34, подъ неточното заглавие *Oeures Complètes.*

Нодъ, *скитане.* Тъй се нарича-ла земята, дѣто се скиталъ Каинъ *(Библ.).*

Ное. Библейски патриархъ, Ламеховъ синъ, човѣкъ който — по думитѣ на Св. Писание — билъ праведенъ и постоянно ходилъ прѣдъ Бога. Той билъ вече на 500 години, когато му се родили синове Симъ, Хамъ и Яфетъ, и когато човѣшкий родъ, като се размножилъ, достигнжлъ до найвисоката степень развратъ. Божиитѣ синове — Ситовото благочестиво племе — станжли толкова лоши, колкото и човѣшкитѣ синове — Каиновото племе. Господь далъ на човѣцитѣ 120 години за покаяние; ала тѣ още повече се развратили и тогава Господь рѣшилъ да ги истреби, па на сжщата участь подложилъ и цѣлата природа. Само единъ Ное намѣрилъ благодать прѣдъ Бога. Господь му заповѣдалъ да направи ковчегъ, единъ видъ корабъ, съ опрѣдѣлени размѣри, па да влѣзе въ него съ семейството си, като и земе по 7 двойки отъ всичкитѣ чисти животни и по една отъ всичкитѣ нечисти животни. Слѣдъ това, Господь покрилъ земята съ потопъ. Когато всѣко живо на земята било истребено, моретата се прибрали въ прѣдѣлитѣ си, дъждътъ се прѣкратилъ и Ноеевий ковчегъ, който се носялъ по водитѣ, се спрѣлъ на планина Араратъ. Така се спасилъ Ное съ семейството си и всички животни потрѣбни за развъда.

Първото Ноево дѣло, когато излѣзлъ изъ ковчега, било да въздигне олтарь и да принесе жъртва. Тогава Господь обѣщалъ да не наказва вече земята за неправдата на човѣцитѣ; и за знамение на обѣщанието си положилъ на небето джгата.

Ное пръвъ посадилъ лозе: нъ гроздевий сокъ опилъ патриарха, и синъ му Хамъ поискалъ да изложи бащината си голота на присмѣха на братята си. Братята му, по-благоговѣйни, покрили баща си съ клашникъ: изгонени отъ Симовитѣ потомци, които населили Азия, и отъ Яфетовитѣ, които населили Европа, Хамовитѣ потомци били принудени да потърсѭтъ прибѣжище въ Африка, дѣто образували негрскитѣ племена.

Ное умрѣлъ въ 950 година отъ рождението си.

Ноемврий (лат. *новемберъ,* 9-и мѣсепъ). 11-и мѣсецъ на годината, който у римлянетѣ билъ 9-и.

Ноздри. Носовитѣ дупки.

Ноксъ (Джонъ **Knox**). Великъ шотландски реформаторъ, род въ Хядингтонъ, въ южна Шотландия (1505—1572). Н. се училъ въ глазговския университетъ, нъ не добилъ солидно богословско образование. Въ 1530 станжлъ свещеникъ и учитель. Кждѣ 1543 се обявилъ протестантинъ, за което билъ и распопенъ. Кардиналъ Битонъ билъ тогава на връха на силата си; по неговото искане, Н-вий другарь, проповѣдникъ на протестантството, Уошартъ, билъ изгоренъ прѣдъ замъка му въ Сентъ-Андри (1546). Слѣдъ 2 мѣсеца въ замъка билъ убитъ и тиранинътъ кардиналъ. Отъ това врѣме почнжла по-силно Н-та реформаторска дѣятелность.

Н. внеслъ въ шотландската реформация пуританския духъ. На неговия сухъ, праволинеенъ умъ билъ чуждъ всѣкой мистицизмъ, на неговата властна и сурова натура — всички компромиси; безусловното испълнение на Словото Божие, исказано въ Писанията, строгата нравствена дисциплина стояли за него на първо мѣсто. Ако властитѣ се противѫтъ на волята Божия, длъженъ е цѣлия народъ да се застѫпи и насилствено да въдвори Божия редъ; дѣто това е невъзможно, настава свободата на дѣйствията за отдѣлнитѣ ревнители на вѣрата. Н. участвувалъ въ възстанието на шотландскитѣ благородници среща регентството въ 1546, билъ уловенъ отъ французетѣ и прѣкаралъ двѣ години на тежка работа въ затворъ. Освободенъ по ходатайството на английския краль Едуарда VI, Н. добилъ отъ английскитѣ реформатори (виж. *Англиканска* църква) посланието да проповѣдва протестантството въ сѣверна Англия. Той приелъ това послание, нъ отхвърлялъ епископството и нападалъ силно католическитѣ обичаи, упазени въ англиканската църква (колѣнопрѣклонението прѣдъ причастието и др.).

Слѣдъ възцарението на Мария Тюдоръ, Н. побѣгнѫлъ въ Европа и се сближилъ съ Калвина, подъ чието влияние окончателно се сформирала неговата посока. Въ 1555 той се появява въ Единбургъ и въ едно остро възвание къмъ регентката, Мария Гизъ, иска приемането отъ нея новата вѣра; нъ убѣденъ, че не е дошло още врѣмето за това, връща се въ Женева. Подъ влиянието на неговитѣ покани, въ 1557 се съставя въ Шотландия „конгрегация“ на благородницитѣ, за да достави тържество на протестантството. Въ 1558 Н. издава една брошура подъ заглавие: *Първий тржбенъ гласъ противъ чудовищното правление на една жена.* Въ 1,559 Н. се връща въ Шотландия и почва да разгърмѣва католическото „идолослужение;“ подъ влиянието на неговитѣ проповѣди народътъ се хвърля да разрушава църкви и икони. Въ сѫщото врѣме Н. искусно води съ английската кралица Елисавета прѣговори за помощь на шотландскитѣ протестанти. Съ Н-то участие става свалянето на регентката. Въ 1560 парламентътъ приема прѣдложеното отъ Н. исповѣдване, и Н. добива мѣстото пръвъ проповѣдникъ въ Единбургъ; въ уреждането на мѣстнитѣ и областнитѣ церковни събрания той играе дѣятелна роля. Слѣдъ появенето на Мария Стюартъ, Н. ожесточено възстава среща извършването на католическата литургия при двора, среща неговия раскошъ и увеселения; гони новата *Иезавель* съ страшни и груби слова, чете ѝ сурови наставления. Въ вълненията прѣзъ Марииното царуване Н. зима прѣко или косвено участие. Слѣдъ Дарнлеевата смъртъ и бѣгството на кралицата съ Ботуела, Н. иска смъртното ѝ наказание за прѣлюбодѣяние и мѫжеубийство (виж. *(Мария Стюартъ).* Политическитѣ бури въ края на 1560 сломили Н.; нъ той пакъ продължавалъ да излиза на катедрата до смъртьта си въ 1572. Виж. Mc Crie, *Life of Knox.* Н-тѣ съчинения сѫ издадени въ Единбургъ въ 1864.

Ноктурно, *итал.* (соб. зн. *нощно).* Така се нарича въ музиката пиеса за 2, 3, 4 гласа, изобщо съ печално и нѣжно съдържание, прѣдназначена за испълнение въ тишината на нощьта; сѫщо и пие-

са, писана въ меланхоличенъ тонъ, за два концертни инстумента. Хждожествена обработка н. добило у Фулда, Шопена и др.

Нола. Италиянски градъ, 23 килом. на сѣв.-ист. отъ Неаполъ; начало на желѣзници за Неаполъ и др.; 12,000 жит. Хубава съборна църква и 15 други църкви, построени отъ остатки отъ римски храмове. Печаленъ градъ, безъ индустрия, нъ много старъ. Билъ е основанъ отъ етрускитѣ или отъ пелазгитѣ, половинъ вѣкъ прѣди Римъ. Марцелъ разбилъ два пжти Анибала подъ стѣнитѣ му. Тамъ умрѣлъ импер. Августъ въ 14 слѣдъ Р. Х. въ сжщата кжща, въ която умрѣлъ и баща му Октавиэнъ. Единъ отъ нолискитѣ епископи, Св. Павлинъ († 431), изнамѣрилъ въ Н., казватъ, камбанитѣ *(campanae)*. Чумата и земетресенията съсипали Н. въ XV и XVI вѣкъ.

Nolens-volens, *лат.* Волею-неволею.

Ноли. Италиянски приморски градецъ, на Генуезски заливъ, 13 килом. на юго-зап. отъ Савоия и 48 килом. на юго-зап. отъ Генуа; станц. на желѣзн. отъ Савоия за Ница; 2,500 жит. Малко риболовно пристанище. Единъ замъкъ владѣе града. — Н. отъ XII вѣкъ съставялъ отдѣлна република и, подъ покровителството на Генуа, упазилъ независимостьта си до 1805.

Noli me tangere *(лат.* не се докосвай до мене). Име на чувствителното къмъ прикосновение растение *Mimosa pudica*, а въ живописството, името на картини (по евангелието отъ Иоана, 20; 17), които изображаватъ явяването на Иисуса Христа Марий Магдалини, слѣдъ въскресението.

Nolite mittere margaritas ante porcos, *лат.* Не хвърляйте маргарита прѣдъ свинетѣ.

Nom de plume, *фр.* Литературно име, — името, което е зелъ писатель, който не желае да явява своето име.

Номади, *гр.* Люде, които нѣматъ постоянни жилища, а прѣминуватъ съ стадата си отъ едно мѣсто на друго. Такива сж: куцовласитѣ, както и циганетѣ, чергаре, у насъ; киргизитѣ, калмуцитѣ, лапландцитѣ и др. въ други земи.

Номенклатура, *лат. Именословие*, всичкитѣ думи употрѣбителни въ една наука или искуство зети наедно, рѣчникъ на една наука или искуство: *химическата номенклатура, инжинерската номенклатура, ботаническата номенклатура* и т. н.

Номиналенъ, *лат.* Имененъ, поименененъ; нарицателенъ. **Номинална цѣна** — нарицателна цѣна, цѣна на държавни книжни пари, билети, облигации и др., опрѣдѣлена отъ държавата при издаването имъ, въ противоположность на *реална* цѣна, която зависи отъ курса. — **Номинализмъ.** Философско учение, споредъ което, думитѣ, които исказватъ общитѣ понятия, сж просто имена, които не отговарятъ на никоя дѣйствителность; въ противоположность на *реализмъ*. Началото на н. е положено отъ Жана Росцелина. Виж. Екснеръ, *Ueber Naminalismus und Realismus* (Прага, 1842); Каулихъ, *Geschichte der Scholastik* (Прага, 1863). — **Номинэлистъ.** Привърженикъ на номинализма. — **Номинално.** По име, само на книга, не на дѣло.

Nomina sunt odiosa, *лат.* Имената сж омразни, сир. въ нѣкои случаи, като напр. въ неприятни сравнения, въ сатири и д.

п., не бива да се споменуватъ имената на лица.

Non bis in idem, *лат.* Не два пжти за сжщото нѣщо (аксиома въ юриспруденцията, по силата на която не може човѣкъ да се обвинява два пжти въ сжщото нѣщо).

Non causa pro causa, *лат.* Въ лог.: Приписване на едно явление невѣрна причина.

Нонконформистъ (*лат.*, който не се съобразява). Лице, което не исповѣдва държавното вѣроисповѣдание (въ *Англия*).

Non quis, sed quid, *лат.* Не кой, а какво; сир. не лицето, а дѣлото.

Non multa, sed multum, *лат.* Не много думи, а много дѣла.

Нона. Едно болезнено състояние, което се забѣлѣжи въ 1889—1890 въ западна Европа. Това състояние се изражаваше въ тежко нервно разстройство, бълнуване, дълбоко комнатозно състояние съ смъртенъ исходъ. Когато отваряхж трупа на умрѣлия, не намирахж никакви особени измѣнения, които бихж могли да обяснжтъ толкова тежкия характеръ на болестьта. Н. се забѣлѣжи токо-речи исключително доклѣ вълуваше една епидемия на грипа (инфлуенза), затова я считатъ за едно отъ проявленията на грипозната зараза.

Non ex quovis ligno fit Mercurius, *лат.* Не отъ всѣко дърво може да се извае Меркурий, — отговаря на нашата поговорка: отъ всѣко дърво свирка не става.

Non numeranda, sed ponderanda argumenta, *лат.* Доказателствата не се брожтъ, а се теглжтъ.

Non omne licitum honestum, *лат.* Не всичко позволено е честно.

Нонпарейлъ (фр. *nonpareille* = бесподобенъ). Името на найдребнитѣ букви обикновено употрѣбявани въ книгопечатането.

Non plus ultra, *лат.* Сжщото, каквото е *nec plus ultra.*

Non qua itur, sed qua eumdum est, *лат.* Не прѣзъ дѣ се минува, а прѣзъ дѣ трѣбва да се мине.

Non quam diu, sed quam ben vixseris refert, *лат.* Не е важно колко врѣме, а колко добрѣ си живѣлъ.

Non scholae, sed vitae discendum est, *лат.* Трѣбва да се учимъ не за училището, а за живота.

Non scit vox missa reverti, *лат.* Казаната дума не се връща вече.

Non-sens, *фр.*, *англ.* Безсмислица, глупость.

Non sequitur, *лат.* Не слѣдва; недоказано заключение.

Non sibi, sed omnibus, *лат.* Не за себеси, а за всички.

Non sibi, sed patriae, *лат.* Не за насъ, а за нашото отечество.

Норвегия, по дански и норвежки *Норге.* Страна въ сѣверна Европа, която съставя едно кралство, съединено, чрѣзъ личностьта на краля, съ кралство Швеция. Захваща западния склонъ на Скандинавски полуостровъ, отъ който Швеция захваща източния. Н. е оградена отъ три страни съ море: тя се мие на сѣв. отъ Ледовити океанъ, на зап. отъ Сѣверно море и на югъ отъ Скагеръ-Ракъ. На югъ и ист. е съпрѣдѣлена съ Швеция, Финландия и Русия: съ Швеция по 1670 килом., съ Финландия и Русия по 870 килом. Простр. 318,195 чет. килом. и насел. 2,001,000 жит. Н. прѣдставя една дългнеста джга, съ раз-

лична ширина, която се простира отъ носъ Линднесъ, най-южната точка, до Книвскеродъ, най-сѣверната. До брѣговетѣ ѝ се простиратъ множество малки острови. Климатътъ, особено въ земитѣ най-близу до полюса, е много студенъ; ала около брѣговетѣ температурата чувствително се измѣнява. При все това, въздухътъ е здравъ, и лѣтото въ Н., кѫсо, както въ всичкитѣ сѣверни страни, е забѣлѣжително по горещинитѣ. Земята, едно високо плато, е прорѣзана отъ нѣколко планински бърда, които се расклоняватъ по цѣлото кралство. Планината, която отдѣля Н. отъ Швеция, се нарича *Кйоленъ*; друга планина, *Дофри*, дѣли Н. на двѣ части, сѣверна и южна. Най-високий връхъ на Дофритѣ, *Шнеехетенъ*, се издига 2,398 метра надъ морското равнище. Отъ Дофритѣ, една дълга и висока верига върви къмъ югъ, свършва се при носъ Линднесъ, и подъ различни имена отдѣля южната часть отъ западната. Най-високитѣ върхове сѫ вѣчно покрити съ блескавъ, плътенъ снѣгъ, който, заедно съ мрачната борикова гора, що расте на политѣ и по склоноветѣ на планинитѣ, имъ дава единъ особено печаленъ и дивъ видъ. Много отъ тия планини сѫ съ извънредно странна форма, която староврѣменното суевѣрие е обяснявало съ разни басни. Народното прѣдание счита тия планини за вкамененитѣ трупове на прочути исполини. Обширнитѣ снѣжни равнини, които никога не се топѭтъ, както швейцарскитѣ ледници, прѣдставятъ на пѫтницитѣ любопитни перспективи. Между тия високи планини, въ тѣснитѣ и дълбоки долини, доста плодородни и многолюдни, текѫтъ много рѣки съ потоци, които се съединяватъ, та образуватъ понѣйдѣ голѣми рѣки, богати съ риба, езера или живописни водопади. Главнитѣ рѣки на Н. сѫ *Гломенъ* (567 килом.), която тече къмъ ист., *Бейнелфонъ* и *Лаагенъ*, които поѭтъ вѫтрѣшностьта на страната. Най-голѣмото езеро е *Мезенъ*, близу при Християния (393 чет. килом.), заобиколено съ весели и живописни пейзажи. На брѣговетѣ му нѣкога се е издигалъ градъ *Гомеръ*, който е билъ изгоренъ и разрушенъ отъ шведитѣ, около прѣди 350 години.

Земедѣлието, въ една такъва сѣверна страна като Н., е естествено малко развито. Съ него се занимаватъ особено жителитѣ на равнинитѣ и долинитѣ. Само ръжь, овесъ, ячемикъ, конопи вирѣѭтъ въ земята и растѫтъ къмъ сѣв. до 66°; и Н. всѣка година внася повече отъ $2^1/_2$ милиона хектолитра жито. Русия, Дания и Германия доставятъ главно тоя вносъ. Скотовъдството е единъ отъ главнитѣ извори на народното богатство. Статистиката за една отъ послѣднитѣ години показва, че Н. има 1,017,000 рогатъ добитъкъ, 1,696,000 овце, 323,000 кози, 152,000 коне, 101,000 свине и 97,000 сѣверни елени. Съ скотовъдството се занимаватъ обитателитѣ на планинскитѣ земи, които сѫ и забѣлѣжителни звѣроловци. Едва ли има нѣйдѣ такъви искусни и смѣли звѣроловци, както въ сѣверна Н. Вълкътъ, мечката, рисътъ и други грабливи звѣрове имъ доставятъ кожи за мѣхове и кожуси. За да ходѭтъ по дебелия и плъзгавъ снѣгъ, норвежцитѣ си привързватъ на краката дълги и тънки дървени дъсчици, наречени *скйори*, твърдѣ гѫвки, и съ тѣх-

ната помощь ходѫтъ много скоро и леко.

Двѣтѣ главни индустрии на Н. сѫ *дърводѣлството* и *риболовството*. Цѣлото пространство гори се прѣсмѣта на 64,000 чет. килом. Пристанищата, прѣзъ които се изнасятъ дървата, сѫ токо-речи всичкитѣ на Скагеръ-Ракъ. Износътъ на дърветата се е удвоилъ прѣзъ послѣднитѣ 25 години; той се въскачва на годината отъ 700,000 до 800,000 тона, които прѣдставляватъ една стойность отъ 42 до 70 милиона лева. По-голѣмата часть дървена стока (62%) се испраща въ Англия; останѫлата въ Германия, въ Холандия, въ Дания и въ Белгия. Горитѣ състоѫтъ повечето отъ борики и борове, и токо-речи всичкитѣ изнасяни дърва сѫ отъ тия два рода. Повечето дърва се изнасѫтъ въ видъ на дъски и на дървета, изработени за прозорци и врата. Всичкитѣ тия материали се приготвятъ въ многобройнитѣ бичкийници на южна Н., каквито изброяватъ не по-малко отъ 662. Освѣнь това, Н. изнася дѫбова кора по повече отъ 1 милионъ килограма на годината. Корабитѣ товарѫтъ за странство още брястова кора, дървени вѫглища и катранъ. Стойностьта на всичкитѣ норвежки гори вкупомъ се прѣсмѣта на повече отъ половинъ милиардъ лева.

Слѣдъ дърводѣлската индустрия, риболовството е най-важното. Обикновено на годината риболовството дава по 50 или 60 милиона трески (моруни), отъ които се добива 120,000 хектол. морунено масло, и повече отъ 750,000 хектол. селди и сардели — всичкото това производство за стойность отъ 21 милиона лева. Съ риболовството се занимаватъ повече отъ 50,000 души, и рибата ловѫтъ въ всѣка рѣка и езеро, както и покрай брѣговетѣ.

Рударството доставя сребро, мѣдь, желѣзо, кобалтъ и никелъ; соль нѣма.

Корабостроителството по всичкитѣ му клонове е най-обширно слѣдваното индустриално искуство въ страната. Норвежцитѣ сѫ сѫществено морски народъ. Съразмѣрно съ числото на жителитѣ, Н. притежава най-важната търговска флота на свѣта. Тая флота състои отъ 7,900 кораби съ вмѣстим. 1,600,000 тона, и върви непосрѣдствено слѣдъ търговскитѣ флоти на Англия и на Сьединенитѣ Държави въ Америка.

Търговията прѣзъ една отъ послѣднитѣ години състои отъ вносъ за 202,390,950 лева, и износъ за 141,693,820 лева. Главнитѣ вносни стоки сѫ житото, колониалнитѣ стоки и фабричнитѣ издѣлия.

Главнитѣ търговски срѣдоточия сѫ *Християния*, столицата, Драменъ, Арендалъ, Бергенъ, Ставангеръ и Трондемъ. Най-важнитѣ търговски сношения на Н. сѫ съ Англия и Германия. Русия и Дания вървѫтъ слѣдъ тѣхъ като вносителе въ Н. Срѣдиземноморскитѣ страни сѫ главнитѣ купувачи на сушената и каденатa норвежка риба.

Бюджетътъ на Н. прѣзъ 1902/3 година е билъ приходъ 142,405,500 лева и расходъ пакъ толкова лева. Общественій дългъ се е въскачвалъ на 386,061,459 лева.

Правление. При всичко, че Н. заедно съ Швеция иматъ единъ краль, тя е независима държава съ свое правителство, законодателна власть, финанси, войска и флота. Кральтъ има главната ко-

манда на всичкитѣ военни сили на страната; нъ той не може нито да увеличава или намалява числото имъ, нито да прогласява миръ или война безъ съгласието на норвежкия държавенъ съвѣтъ, па и не може, освѣнь въ военно врѣме, да пуща въ страната другоземни войници, или да праща норвежска войска извънъ Н. Законитѣ се издаватъ отъ щортинга (народно събрание отъ 111 прѣдставители); и единъ законопроектъ, гласуванъ три пѫти отъ народното събвание, става законъ и безъ да е утвърденъ отъ краля. По конституцията, никому не може да се даде благороднически чинъ; па и трѣбва да исчезне благородническото съсловие като такъво, когато измрѫтъ малцината още живи благородници родени прѣди 1821. Само въ едно нѣщо Н. не е независима отъ Швеция: дипломатическото и консулското прѣдставителство въ странство, както и водянето външната политика, сѫ общи и на двѣтѣ страни. До сега шведский министръ на вънкашнитѣ дѣла е ръководилъ исключително външната политика на двѣтѣ страни. Въ послѣднитѣ врѣмена норвежский щортингъ иска да се припознае и на Н. правото на надзоръ въ външнитѣ отношения.

Войската, редовната, състои отъ 750 офицери и 18,000 войници. Флотата състои отъ 99 кораби, отъ които 44 парахода. Въ военно врѣме Н. може да повика повече отъ 60,000 моряци.

Племе, езикъ и др. Съ исключение на нѣкои 20,000 лапландци и фини, които живѣѭтъ въ най-отдалеченитѣ сѣверни страни, норвежцитѣ сѫ изобщо едно чисто скандинавско племе; заедно съ данцитѣ и шведитѣ тѣ съставятъ сѣверния клонъ отъ германскитѣ народи. Сѫщитѣ норвежци сѫ съ срѣденъ растъ, съ яко тѣлосложение, съ хубава кожа, жълтокоси и сивооки. По характеръ, тѣ сѫ откровени, нъ въздържни и прѣдпазливи, честни, набожни и суевѣрни, повече отъ любовь къмъ мислитѣ и вѣрата на праотцитѣ си, отколкото отъ фанатизмъ. Страстьта имъ къмъ морскитѣ пѫтувания доказва, че тѣ сѫ потомци на нѣкогашнитѣ нормани; нъ равно съ тая страсть, и въ противорѣчие ней, е и отечестволюбието имъ. — Говоримий и писмений езикъ е дански; нъ въ нѣкои долини и планини се е упазилъ и старо-норвежский. Отъ когато страната се е отдѣлила отъ Дания, най-добритѣ норвежски писатели сѫ залѣгали да възродѭтъ старонорвежския езикъ, упазенъ въ най-чиста форма въ Исландия, колонизирана въ IX-и вѣкъ отъ скандинавскитѣ земи. Между най-отличнитѣ норвежски учени сочѫтъ: професоръ *П. Мюнхъ*, който съ изучването си законитѣ и общественото състояние на страната, е освѣтлилъ съ нова свѣтлина историята ѝ; *Кайсеръ*, *Унгеръ* и *Хонбо*, които сѫ разяснили много въпроси по норвежската филология; *А. Мюнхъ*, *Хансенъ*, *Велхавенъ*, които сѫ обработвали най-сполучливо народната лирика; *Мо* и *Асбйорнсенъ*, събирателе и тълкователе на народнитѣ прѣдания; *Ибсенъ* (виж. това име) драматургъ, и *Бйорнсенъ*, очъртателтъ на селския народенъ битъ. И въ по-отвлѣченитѣ науки Н. има отлични имена: *Авелъ* въ математиката, *Ханстенъ* въ астрономията и *Кайлхау* въ геологията. Образованието въ Н. е отдавна задължително. Въ Християния има уни-

верситетъ, основанъ въ 1811, съ 1,000 студенти.

Вѣроисповѣдание. Държавната вѣра е лютеранството, отъ което трѣбва да бѫдѫтъ всичкитѣ чиновници и обществени служители; ала се търпѣтъ и другитѣ християнски исповѣдания, както и иудейството.

История. Както всичкитѣ сѣверни народи, норвежцитѣ въ старо врѣме били независими, и се поминували съ морско разбойничество; норвежкитѣ пирати често опустошавали Британскитѣ о-ви и брѣговетѣ на Франция. Най-старата история на Н. е основана на прѣдания или поетически раскази, пѣсни на бардитѣ, които сѫ достигнѫли до насъ подъ името *саги.* Въ тия саги се повѣтствуватъ подвизитѣ на героитѣ, на кралетѣ, па и на народа. Като се сѫди по сагитѣ, Н. е била раздѣлена на множество малки кралства, завоевани и съединени, въ 911, отъ Харалда Харфагера. Единъ отъ изгоненитѣ въ това врѣме норвежки князове, Хангеръ Ролфъ, отпѫтувалъ въ Франция и основалъ тамъ държава *Нормандия.* Харалдовий потомецъ Олафъ I насила въвелъ въ Норвегия християнската вѣра, нъ царувалъ малко; той падналъ (1,000) въ една морска битва среща данцитѣ и шведитѣ. Християнството окончателно било въведено въ Н. само отъ Олафа II, който за усърдието си е причисленъ отъ западната църква въ лика на светитѣ (1031). Олафовата паметъ се почитала прѣзъ всичкото врѣме доклѣ въ Н. господствувало католичеството. Най-знаменити отъ неговитѣ потомци били Свере и Хаконъ IV. Хаконъ IV билъ толкова славенъ, че французский краль свети Лудовикъ му възложилъ главното началство на французско-норвежската флота на кръстоносцитѣ, а папата му прѣдложилъ императорска корона.

Вѣрѣдъ непрѣстанни войни, вѫтрѣшни и външни, Н. се управлявала отъ свои си крале, отъ Харалдовото семейство, до тогава (1387), до когато то не угаснѫло съ младия Олафа V. Негова майка Маргарита (виж. това име) присъединила на Дания първенъ Н., а послѣ Швеция. Когато, въ врѣмето на Густава Ваза, се развалила федерацията на тритѣ държави, Н. останѫла съединена съ Дания. До 1660, когато въ Дания се утвърдила неограничената монархия, Н. се ползувала съ прѣдишнитѣ си права, а слѣдъ това била уравнена съ Дания.

Данскитѣ крале покровителствували наукитѣ, искуствата и търговията и до 1807, сир. до бомбардирането на Копенхагенъ отъ англичанетѣ, данцитѣ били единъ отъ най-щастливитѣ народи на Европа. Когато слѣдъ килския миръ, подписанъ въ 1814, Н. била отстѫпена Швеция, князъ Християнъ Фридрихъ, наслѣдникъ на данската корона, станѫлъ норвежски главенъ управитель. Норвегия не искала да се подчини на Швеция; князъ Християнъ се поставилъ на чело на движението; изработила се една конституция и князъ Християнъ билъ прогласенъ норвежски краль. Великитѣ сили поканили норвежцитѣ да се подчинѫтъ на норвежския договоръ; нъ поканата имъ останѫла безъ слѣдствие. Тогава шведската войска влѣзла въ Н. и прѣзела Фредерикщадъ. Ала побѣдата на норвежцитѣ надъ шведитѣ подъ началството на Гана при Лиеръ, близу до Конгсвин-

теръ, накарала шведския краль да влѣзе въ прѣговори съ норвежцитѣ. Кралътъ се задължилъ да припознае конституцията и независимостьта на страната, и Н. да бжде съединена съ Швеция само чрѣзъ неговото лице. Така Карлъ XIII билъ обявенъ шведски и норвежски краль въ 1818. Отъ това врѣме Н. е станжла токо-речи независима държава, а съмнително е да ли Швеция е наваксала чрѣзъ тая само по име добивка загубата си отъ Финландия [прѣдадена Русий], цѣната изискана среща Н. отъ съжжнитѣ сили.

Норвичъ. Гл. градъ на английската область Норфокъ, на р. Яръ, 160 килом. (202 килом. по желѣзн.) на сѣв.-ист. отъ Лондонъ и 24 килом. на зап. отъ Ярмутъ, съ чието пристанище се съединява чрѣзъ рѣката и по желѣзница; 101,300 жит. Нѣкога Н. е билъ прочутъ по сукненитѣ си фабрики: сега главнитѣ му индустриални заведения сж една фабрика за мутарда и кóла, въ която работжтъ повече отъ 2,000 работници, 3—4 голѣми пивоварници, и нѣколко фабрики за земедѣлчески орждия и др. Търговия главно съ жито и ископаеми вжглища. — Н. е много старъ градъ. Забѣлѣжителна е величествената съборна църква отъ XI и XII вѣкъ, нормандски стилъ съ кула 96 метра висока, най-високата въ Англия слѣдъ солзберивската; забѣлѣжителна е отъ 23-тѣ други църкви и църквата Св. Петръ Манкрофтъ, богато украсена и съ камбанария отъ 12 камбани. Музей, библиотека и др.

Норвичъ. Градъ въ Съединенитѣ Държави (Конектикжтъ), 58 килом. на юго-ист. отъ Хартфордъ, на дѣсния брѣгъ на Темза; на клонъ отъ желѣзн. отъ Ню-Лондонъ за сѣв.-зап. и сѣв.-ист.; 18,000 жит. Темза е до нѣйдѣ корабоплавателна. Важна търговия съ ископаеми вжглища. Фабрики за машини, огнестрѣлни оржжия и хартия.

Норденшйолдъ (баронъ Адолфъ *Nordenskjold*). Знаменитъ шведски пжтешественикъ и естествоиспитатель, род. въ Хелсингфорсъ (Финландия) въ 1832. Енергията и постоянството, които отличавали цѣлия родъ Н., прѣминжли и у Адолфа. Освѣнь това, Адолфъ наслѣдилъ отъ баща си, главенъ надзиратель на рудницитѣ въ Хелсингфорсъ, и страстьта къмъ естественитѣ науки. Образованието си той добилъ въ хелсингфорския университетъ. Въ самото начало на неговото поприще, трудоветѣ му се цѣнили толкова, че още въ 1858 (когато билъ на 26 години) се назначилъ професоръ въ стокхолмската академия на наукитѣ.

Въ 1859 и 1861 младий ученъ пжтувалъ, като членъ на проф. Тореловитѣ походи, въ Спицбергенъ, ржководилъ самъ трети походъ въ 1864 и, въ 1868, ходилъ, четвърти пжть, та посѣтилъ тоя купъ о-ви, на които опрѣдѣлилъ точното положение, както и геологическия съставъ; въ сжщото врѣме той открилъ край брѣговетѣ чрѣзъ многобройни сондажи нѣколко вида нови растения и морски животни; той достигнжлъ съ парахода *София* на 7 септ. 1868, до 81° 42′ сѣв. шир., най-високата ширина, до която корабъ билъ достигнжлъ до тогава. Въ 1870, единъ богатъ готенбургецъ, г. Оскаръ Диксънъ, който вече билъ теглилъ една часть отъ разноскитѣ на първото му пжтуване, ту-

рилъ на расположението му една нова сума: Н. отишелъ тоя пжть на западния брѣгъ на Гринландия, достигнжлъ въ вжтрѣшностьта подалечъ отъ кой-да-е другъ пжтешественикъ прѣди него и донеслъ цѣнни естеств.-историч. сбирки, най-вече образци отъ три метеорита тежки около 5,000 килогр., 10,000 килогр. и 20,000 килогр., намѣрени въ о-въ Диско. Въ 1872, той изслѣдвалъ пети пжть о-ви Спицбергенъ и прѣзимувалъ въ Моселски заливъ. Въ 1875 съ платненъ корабъ *Превенъ*, прѣзъ Карско море, стигналъ до устието на Енисей, а на другата година съ параходъ *Имеръ* възлѣзлъ по тая рѣка до 70° сѣв. шир. Той се върнжлъ прѣзъ есеньта въ 1876 и употрѣбилъ слѣдната година да се приготви за осмия си походъ, най-важния отъ всичкитѣ.

По тоя походъ той тръгнжлъ отъ Готембургъ на 22 юн. 1878 съ двѣ параходчета, *Вега* и *Лена*, прѣминжлъ Карско море, пристигнжлъ на 15 авг. среща делтата на Лена, оставилъ *Лена* да отпжтува по течението на рѣката до Якутскъ, а той на *Вега*, която командувалъ лейт. Паландеръ, достигнжлъ, на 22 авг., Баренски о-ви, 160° ист. длъж; нъ отъ тая точка, корабоплуването, спъвано отъ ледоветѣ, станжло отъ най-мжчнитѣ; само на 16 септ. *Вега* влѣзла въ Колиучински заливъ; отъ него тя могла да излѣзе само на 6 юл. 1879, и два деня по-сетнѣ, на 8 юл., тя минжла прѣзъ Берингов протокъ. Н. така сполучи, пръвъ, да отиде отъ Атлантически въ Тихи океанъ, прѣзъ оня прочутъ сѣв.-источенъ пжть, прѣзъ който отъ три вѣка напразно бѣхж се опитвали нѣкои да минжтъ; освѣнъ това, той исправи, по много точки, хартата на оня страни. На 21 авг. Н. пристигнж въ Иокахама и се върнж въ Европа прѣзъ Суезски каналъ. Въ Неаполъ, въ Римъ, въ Парижъ (мартъ 1880) смѣлий мореплаватель, както и другарьтъ му лейт. Паландеръ, биде прѣдмѣтъ на въсторженни приеми, а, кога пристигнж въ Стокхолмъ, на 12 апр., шведский краль го произведе баронъ. Въ 1883, той извърши, все на Диксънови разноски, 9-и походъ: ходи пакъ въ Гринландия, и проникнж навжтрѣ съ шейни 130 килом., ала безъ да открие свободна отъ ледове земя. Отъ тогава Н. се посвети исключително на писателството. Той е обнародвалъ, освѣнъ много записки и бѣлѣжки въ списанията: *Пжтуване на* **Вега** *около Азия и Европа*, на швед. (Стокхолмъ, 1881, 2 т.; русски прѣводъ отъ С. И. Барановскій и У. В. Коріандеръ, СПБ., 1881; франц. прѣводъ отъ *Ch. Cabot* и *Ch. Lallemand*, Парижъ, 1883-84, 2 т.; нѣмски прѣводъ, Лайпцигъ, 1890, 2-о изд.); *Научни резултати отъ похода на* **Вега**, на швед. (Стокх., 1882-1887 5 т.); Коріандеръ, *Въ странъ льдовъ и холода*, изъ путешествія Норденшёльда (1885); *La Seconde expétition suédoise au Groenland*, французски прѣводъ на *Ch. Cabot*, Парижъ 1888, съ харти, отъ швед. издание); *Вдоль полярныхъ окраинъ Россіи: Путешествіе Норденшёльда вокругъ Европы и Азіи въ 1878-1880 г.*, популярно издание на Гранстрема (1885 и 1889). Послѣднитѣ Н-ви трудове се отнасятъ до старата хартология. Неговитѣ: *Facsimile-Atlas till Kartografiens äldsta historia* (Стокхолмъ, 1889) съдържатъ най-важнитѣ (50 главни и 84 второстепенни) харти, които сж били отпечатани до 1600. Тоя

атласъ е издаденъ и на английски. За деня на 400-годишния юбилей на откритието на Америка Н. издаде *Bidrag till Nordens äldsta Kartografi* (Стокх., 1892) съ притурка най-старитѣ харти на сѣверна Америка.

Норий, *лат.* Малко извѣстенъ металъ намѣренъ въ шведския цирконъ отъ Евенберга.

Норика. Въ старо врѣме, името на една страна, която обгръщала сегашна Австрия на югъ отъ Дунавъ, Салцбургъ, Щайермаркъ и Каринтия. Населението на Н., клонъ отъ таврискитѣ, келтски народъ, било покорено отъ римлянетѣ около 14 слѣдъ Р. Х.; слѣдъ падането на Западната римска империя, по-голѣмата часть отъ Н. се подчинила на готитѣ, а въ VI-и вѣкъ на словѣнското племе хорутани; при това, въ сѣв.-западнитѣ части се утвърдили байоваретѣ (баварцитѣ), а въ сѣв.-източнитѣ — аваретѣ.

Норически или **норийски Алпи.** Историческото име на източнитѣ Алпи.

Норкепингъ. Шведски градъ, ц. на Линкепингъ-ленъ, въ източ. Готландия, при вливането на Мотала въ Бревикенъ, заливъ на Балтийско море, 40 килом. на сѣв.-ист. отъ Линкепингъ, 155 килом. на юго-зап. отъ Стохолмъ; станц. на желѣзн. отъ Стокхолмъ за Малмо; 30,500 жит. Н. е хубавъ градъ, здраво и правилно съграденъ съ широки улици и площади. Той е четвъртий градъ въ Швеция по население и първий по индустрия; шведитѣ го наричатъ «шведски Манчестеръ». Рѣка Мотала образува въ града нѣколко водопада, могѫщи двигателе, отъ които грамадно се ползуватъ фабрикитѣ (за сукно, памучни платове, захаръ, хартия, мелници и др.). Норкепингскитѣ корабостроителници доставятъ на държавата бронянитѣ ѝ и други кораби. Търговията е голѣма; до 3000 кораба на годината влизатъ въ норкепингското пристанище и излизатъ изъ него, съ вмѣстим. до 300,000 тона. — Н. е сѫществувалъ въ XII-и вѣкъ. Укрѣпенията на града сѫ били съсипани отъ една русска ескадра въ 1719, и отъ тогава не сѫ въздигнѫти вече.

Норма, *лат.* Общо правило, което трѣбва да се слѣдва въ всички подобни случаи; правило, образецъ, примѣръ. — **Нормаленъ.** Правиленъ, редовенъ; съгласенъ съ законитѣ на природата: *здравието е нормалното състояние, болестьта е изключението.* — **Нормална линия** или *нормалъ.* Права линия, която прѣсича подъ правъ жгълъ друга права линия въ точката, въ която послѣдната е касателна на една крива линия.—**Нормално училище.** Въ Франция и другадѣ, училище назначено да приготвя учителе.—**Нормалность.** Правилность, редовность.

Нормандия. Область отъ староврѣменна Франция, на югъ отъ Ла-маншъ, около 220 килом. надлъжъ отъ зап. къмъ ист., и отъ 100 до 150 килом. на-ширъ, съ гл. градъ *Руанъ.* Н. е била населена съ галски племена, покръстени въ първитѣ вѣкове на християнството. Римлянетѣ я включвали въ 2-а Лионеза. Хлодвигъ я завладѣлъ кѫдѣ края на V-и вѣкъ. Слѣдъ много нахлувания норвежкитѣ пирати или нормани се утвърдили тамъ въ 911, подъ прѣдводителството на Хангера Ролфа, норвежски князъ, който носилъ титлата дукъ, както и прѣемницитѣ му. Нормандскитѣ дукове били

васали на французския краль. Отъ приемницитѣ на Ролфа, мъжското потекло на когото се прѣкратило съ Хенриха I, се отличилъ особено дукъ Вилхелмъ II, нареченъ, слѣдъ завоеванието на Англия, завоеватель. Синътъ на Матилда, дъщеря на Хенриха I, Хенрихъ II, добилъ въ 1154 въ владѣние Англия и Н. Французский краль Филипъ Августъ завоевалъ въ 1203—1204 Н., която, покорена изново отъ английския краль Едуарда III въ 1346, останжла въ английски ржцѣ до царуването на Карла V, който я зелъ назадъ. Изгубена пакъ, отъ Карла VI, тя окончателно била избавена въ 1450 отъ Карла VII. До Лудовика XIV Н. имала особено управление.

Нормани *(севърни люде)*. Така се наричатъ въ лѣтописитѣ на срѣднитѣ вѣкове страшнитѣ скандинавски пирати, които опустошавали приморскитѣ страни на Европа, дѣто и завоевали силни владѣния. Отечеството на н. била Скандинавия, сир. Дания, Швеция и Норвегия. Тѣ принадлежали на единъ клонъ отъ огромното германско племе и въ онова врѣме, когато слухътъ за тѣхъ пръвъ пжть вселилъ трепетъ въ Европа, били раздѣлени на множество малки владѣния, които се намирали подъ управлението на независими крале или князове и тѣмъ подчинени графове и барони, свързани чрѣзъ феодални връски.

Риболовството отдавна приучило н. на опасностите на океана, и довело до морското разбойничество, което, като прѣдставяло обширно поприще на войнствения имъ духъ и докарвало хубава плячка, скоро се явило прѣдъ очитѣ на норманскитѣ войници единъ юбиленъ изворъ на слава и богатство. При това, суровитѣ и безплодни земи на сѣверъ, въ които обитавали, ги карали да търсятъ въ чуждитѣ земи онова, което имъ отказвала родната имъ природа. Това и било причината на многобройнитѣ имъ прѣселения, на които благоприятствували и други обстоятелства, както напр. обичаятъ да се оставя въ наслѣдство поземний имотъ само на единъ синъ, като се исключватъ всичкитѣ други и, особено, междуособнитѣ прѣпирни.

Отдѣлнитѣ грабежи постепенно се прѣобърнжли на страшни походи, които се устроявали въ голѣми размѣри, подъ началството на кралевскитѣ синове, лишени отъ наслѣдство, или на велможитѣ. Още прѣди н., отъ другитѣ германски народи саксите и, вѣроятно, англитѣ и ютитѣ, които населявали Югландия, опустошавали брѣговетѣ на западна Европа.

Н. въ походитѣ си обхождали токо-речи всичкитѣ брѣгове на Атлантически океанъ; въ 861 открили Ферейскитѣ о-ви; въ 872 — Исландия; въ 893 — ограбили Хебридскитѣ о-ви; а въ 882 първи отъ европейцитѣ открили сѣверна Америка (Гринландия). Н. се явятъ въ Шотландия и основаватъ тамъ едно кралство, което трая до 1196; нападатъ Англия, въ врѣме на Егбертовитѣ приемници, отъ дѣто ги изгонва Албертъ Велики, и се връщатъ слѣдъ смъртьта му, та налагатъ на страната една нова данска династия. Повикани отъ Гостига, тѣ се явятъ послѣденъ пжть и биватъ разбити отъ Хярелда, въ 1066. — Въ Франция, нахлуванията имъ подкачатъ кждѣ края на царуването на Карла Велики. Единъ нормански главатарь накарва Карла Прости да му от-

стжпи да основе, въ 911, дукство Нормандия (виж. *Нормандия*; Норвегия, *история*). Другъ нормански главатарь, Хястингсъ, се покръства въ 879, и добива отъ Карла Прости шартрското графство. Други норвежски главатаре, покръстени и вече съ смекчени нрави, прославили имената си въ Сицилия, Гръция и други страни въ Истокъ.

Въпрѣки опустошителнитѣ си нахлувания, н. внесли въ Европа едно мощно сѣме, отъ което цъвнжло рицарството, и възбудили въсторга, който подигнжлъ храбритѣ легиони въ кръстоносритѣ походи. Виж. Depping, *Histoire des expéditions maritimes des Normans*, 2 т. in-8.

Норманскиo-ви, *Iles Normandes* у французетѣ, *Channel Islands* (Проточни о-ви) у англичанетѣ. Купъ о-ви, които Англия владѣе въ южната часть на протока Ламаншъ, при западния брѣгъ на Франция (нѣкогашна Нормандия); главнитѣ *Алдерней*, съ ц. Св. Ана; *Гернсей*, съ ц. Св. Петръ, и *Джерсей*, съ ц. Св. Хелнеръ. Простр. 195.6 чет. килом. и насел. 95,000 жит. Архипелагътъ зависи административно отъ Нортамптонъ. Поминъкътъ на населението е скотовъдството, риболовството, мореплаването и търговията; алдернейската порода рогатъ добитъкъ се слави. Англичанетѣ сж построили грамадни градежи да направѭтъ тия о-ви ненападаеми. Алдерней е срѣдочието на тѣхното военно мощество, отъ дѣто владѣѭтъ Шербургъ и приморието на Ла-маншъ. Многото скали и високитѣ брѣгове на Н-тѣ о-ви ги правѭтъ малодостжпни.

Нормирамъ. Правѭ нѣщо съобразно съ една норма.

Нортамптонъ. Англ. градъ, на Ненъ (притокъ на Уошъ) и на единъ каналъ, който го свързва съ Уза; центръ на едноимен. обл., 100 килом. на сѣв.-зап. отъ Лондонъ; кръстопжть на желѣзници за Лондонъ, Питърбъро, Бирмингамъ, Оксфордъ и др.; 24,000 жит. Фабрики за обуща, най-важнитѣ въ Англия. Пивоварници, мелници, книжни фабрики. Прочути конски панаири. Църква Св. Гробъ *S-t Sepulchre)*, една отъ твърдѣ малкото околчести църкви въ царството, споменувана още въ XII-и вѣкъ, и др. — Много старъ градъ; билъ съсипанъ токо-речи съвсѣмъ отъ данцитѣ въ 1010, послѣ съграденъ изново и укрѣпенъ слѣдъ норманското завоевание. — Обл. Н. има простр. 2,544 чет. килом. и население 272,555 жит.

Нортамптонъ. Градъ въ Съединенитѣ Държави (Масачузетсъ), 125 килом. на зап. отъ Бостонъ; при съединението на двѣтѣ нюхейвънски желѣзници, които отиватъ къмъ сѣверъ, 13,500 жит. Фабрики за шивни машини, за копчета, за четки и др.; институтъ *Кларкъ*, за глухо-нѣми.

Нортвичъ. Английски градъ, 26 килом. на сѣв.-ист. отъ Честеръ, на двѣ желѣзници — за Ливерпулъ и за Манчестеръ; 12,245 жит. Солни рудници; на годината се копае повече отъ 500,000 тона соль.

Норфокъ. Область въ източна Англия, на югъ и зап. отъ Сѣверно море; простр. 5,487 чет. килом., насел. 465,000 жит. Гл. гр. *Норвичъ* (вижъ това име). Земедѣлие и скотовъдство. Главната индустрия е обущарството.

Норфокъ. Приморски градъ въ Съединенитѣ Държави (Виргиния), 134 килом. на юго-ист. отъ Рич-

мондъ, 51 килом. (по вода) отъ океана; на три желѣзници; 24,500 жит. — Н. не е индустриаленъ градъ. Испраща въ сѣверъ голѣмо количество стриди и зеленчуци. Римокатол. семинария. Масонски храмъ.

Nosce te ipsum, *лат.* Философското начало, исказано отъ Сократа съ думитѣ Νοτι σαυτον и повторено отъ римскитѣ стоици; значи: *Познай себеси.*

Носи-бе. Островъ въ сѣв.-западния брѣгъ на Мадагаскаръ, отдѣленъ отъ него съ единъ протокъ, 12 килом. широкъ; простр. 293 чет. килом. и насел. 9,540 (240 бѣли) жит Гл. гр. *Хелвилъ,* 1,150 жит., пристанище. Принадлежи отъ 1839 на Франция.

Носология, *гр.* Науката за болеститѣ, на която прѣдмѣтътъ е класифицирането на болеститѣ. Много носологически системи сж се приемали въ различни врѣмена; нѣкои отъ тѣхъ сж се основали на естеството на познатитѣ причини на болеститѣ; други — на патологическитѣ условия, въ които се развиватъ болеститѣ; и т. н.

Носталгия, *гр. (νοστος,* връщане; *αλγος,* страдане). Болестъ отъ тжга за отечеството, сир. отъ силно желание за връщане въ отечеството.

Нострадамусъ. Прочутъ французски астрологъ отъ XVI-вѣкъ, род. въ Сенъ-Реми въ Провансъ, умр. въ Салонъ (1503 – 1566). Сжщото му име било Мишелъ Нотръ-Дамъ, и билъ отъ еврейско потекло. Свършилъ медицината въ Монпелие. Слѣдъ нѣколко-годишна професорска и лѣкарска практика се оттеглилъ въ Салонъ, градецъ въ околностьта на Ексъ, около 1,544. Астрологията или звѣздобройството (вижъ тая дума) била тогава на мода, и скоро Н. почнжлъ да прѣдказва бжджщето, и обнародвалъ прочути *пророчества* въ Лионъ. Нѣкои гледали на него като на шарлатанинъ, а повечето като на истински прѣдказатель. Какъ самъ е гледалъ на притезанията си, не е възможно сега да се знае. Сега е извѣстно само, че всички разреди люде търсили тоя чутовенъ човѣкъ. Екатерина Медичи го поканила въ двореца си да прѣдкаже бжджщето на синоветѣ ѝ, и кога да си отиде го обсипала съ дарове. Савойский дукъ и дукиня отишли въ Салонъ нарочно да го видѫтъ; и когато Карлъ IX се въцарилъ, назначилъ Н. свой редовенъ лѣкарь. Н-тѣ прѣдказвания сж били прѣдмѣтъ на грамадно количество критическа литература. Той е написалъ и единъ алманахъ, който е служилъ за образецъ на всички напокошни алманаси, които съдържатъ прѣдказвания за врѣмето. Виж. E. Baresta, Nostradamus (Парижъ, 1842).

Нота, *лат.* 1) Кой-да е отъ условнитѣ музикални знакове на звуковетѣ или гласоветѣ; по нотитѣ се учи музиката и пѣнието. Оттука *нотенъ.* 2) Дипломатическо съобщение или обяснение, направено отъ едно правителство на друго. Въ важни случаи правителствата издаватъ така-нареченитѣ *циркулярни* или окржжни н. до всичкитѣ си посланици при чуждитѣ дворове, за да съобщжтъ на всичкитѣ други правителства за рѣшенията си.

Нота-бене. Виж. *Н. В.*

Нотазия. Частъ отъ Океания, на юго-изт. отъ Азия; наричатъ я и *Малезия* (виж. това име).

Нотилгия, *гр.* Болка въ гърба.

Нотариусъ (латин. знач. *записвачъ*). Сждебенъ чиновникъ, който записва и освидѣтелствува подлинностьта на разни обвезателства, контракти или договори, завѣщания и други актове, сключвани помежду частни лица; при когото се протестиратъ полици и др. — **Нотариаленъ**. Който се отнася до длъжностьта на нотариусъ, направенъ отъ нотариусъ. — **Нотариаленъ** *актъ*. Писменъ документъ, съставенъ по узаконенитѣ форми отъ нотариусъ при личното присжтствие на ония, до които се отнася, и съ потрѣбното число свидѣтеле. Такъвъ актъ служи за неопровержимо доказателство.

Нотация, лат. Смъмрюване, виговоръ: *четжтъ му нотация.*

Нотингямъ (*Notingham*). Английски градъ, ц. на едноименна областъ, 175 килом. на сѣв.-зап. отъ Лондонъ, на корабопл. р. Линъ, близу до вливането ѝ въ Трентъ и на Нотингямски каналъ; срѣдоточ. на желѣзн. за Личестеръ, Дерби, Мянсфилдъ, Линколнъ и Грянтамъ; съединенъ съ Ливерпулъ, Лондонъ и Хълъ по каналъ Греитъ Трънкъ; 229,700 жит. Н. е отъ много отдавна индустриаленъ градъ; главната му сегашна индустрия, изработването тънкото платно тюлъ, е прочута отъ единъ вѣкъ; важни сж и фабрикитѣ за коприненн, филдекосови и всѣкакви чорапе. Голѣма търговия съ сладъ. Старитѣ улици сж криви и тѣсни. Н., расположенъ на високо хълмисто мѣсто, е единъ отъ най-живописнитѣ и здравословни градове въ Англия. Университетъ, въ великолѣпни сгради, основанъ въ 1881 и разни човѣколюбиви здания. — Н., въ началото едно келтско селище, добилъ важность още въ XI вѣкъ. Въ първата половина на XI-и вѣкъ билъ въ ржцѣтѣ на данцитѣ. Отъ нотингямския замъкъ Карлъ I прѣкжснжлъ тържествено сношенията си съ парламента; двѣ години посетнѣ Кромуелъ съборилъ замъка, който отпослѣ билъ съграденъ изново.

Нотисъ, лат. Бѣлѣжна книжка.

Нотнагелъ (Херманъ *Nothnagel*). Единъ отъ най-виднитѣ съврѣменни терапевти, професоръ и директоръ на клиниката на вжтрѣшнитѣ болести въ Вѣна. Н. е род. въ 1841 въ Прусия, изучилъ медицината въ Берлинъ, билъ професоръ на поликлиниката и фармакологията въ Иена и отъ 1884 въ Вѣна. Съ особена слава се ползува неговото *Ржководство по фармакологията*, което е издържало цѣлъ редъ издания и прѣводи токо-речи на всички езици. Освѣнъ това, той е обнародвалъ дългъ редъ всевъзможни клинически изслѣдвания по болеститѣ на мозъка, на сърдцето и др.

Ното. Италиянски градъ въ сиракузската обл. (Сицилия), на лѣвия брѣгъ на р. Ното, 6 килом. отъ Ионическо море; край на една желѣзница, която иде отъ Катана; 18,200 жит. Търговия съ жито, вино, маслинено масло. Много хубавъ градъ, съ широки прави улици, богати църкви и прѣвъсходни дворци. Академия съ библиотека и археологически музей. — Н. е съграденъ 8 килом. на сѣв.-зап. отъ стария Н., съсипанъ отъ едно земетресение въ 1693.

Нравоучение. 1) Учение за нравственостьта, *етика, моралъ, нравствена философия.* 2) Всѣка поука, която, като заключение, се искарва отъ нѣкой расказъ: *сухитѣ нравоучения дотѣгватъ на дѣцата.* — **Нравоучителенъ**.

Поучителенъ, наставителенъ. — Нравоучитель. Който дава поучения; наставления; писатель по нравствени въпроси, моралистъ. — **Нравственость.** Всички правила съвокупно, по които човѣкъ се ржководи въ постжпкитѣ си, независимо отъ вънкашни побуждения. По теорията на н. има два главни въпроса, отдѣлни единъ отъ другъ, по които философитѣ никога не сж били съгласни. Първий е единъ чисто етически въпросъ; той е въпросътъ, какъвъ е *критерийтъ на една нравствена постжпка?* инакъ казано, *нравственото мѣрило* — обстоятелството, което опрѣдѣля, че една постжпка е *права*, а не крива? Нѣкои постжпки ние *удобряваме като нравствени*, други *не удобряваме като безнравствени*. По що различаваме еднитѣ отъ другитѣ? Ние считаме човѣкоубийството, кражбата, нарушението на обѣщанията или договоритѣ, жестокостьта, непризнателностьта, клеветата, робството, многоженството за криви, или безнравствени; и науката етика има за задача да посочи причината, или причинитѣ, защо тия постжпки въ човѣшкото поведение се иматъ за такъви — Другий въпросъ е чисто психологически; съ други думи, отнася се до устройството на човѣшкия умъ. Той е, чрѣзъ коя *способность на нашето естество* познаваме тая разлика въ човѣшкитѣ постжпки? Чрѣзъ нѣкоя отъ нашитѣ обикновени умствени способности ли, като разума или чувствителностьта? или чрѣзъ една смѣсена способность, като благоразумието? или чрѣзъ нѣщо особено, отредено само за тая цѣль, както е направено окото да распознава шара, и ухото за звука? — Главний споръ по тия въпроси е между защитницитѣ на едно „нравствено чувство", у човѣка, и ония, които отричатъ, че у човѣка сжществува нѣкаква способность въ ума да распознава нравствени разлики, разлики между доброто и злото. Противницитѣ на нравственото чувство поддържатъ, че нѣма «врождена нравственость», па и съвѣсть, или една сила въ ума, която ни казва кога постжпяме криво, и ни кара да постжпяме право. Тѣ поддържатъ, че добродѣтельта изобщо се удобрява, не защото е врождена, а защото е полезна; че безбройни злини се вършжтъ въ разни страни безъ да причиняватъ гризене на съвѣсть; че нравственитѣ правила на нѣкои народи съвсѣмъ противоречжтъ на нравственитѣ правила на други, че никой никога не е можалъ да посочи какви сж врожденитѣ правила; че ние не намираме дѣцата да притежаватъ нравствени правила и др. Всички философи сж съгласни само въ едно нѣщо, че нравственитѣ правила у човѣцитѣ сж различни, споредъ тѣхното въспитание, народность, вѣроисповѣдане и др., съ други думи, че сжществува онова, което практически се нарича *просвѣтена* или *непросвѣтена* съвѣсть, и че нравственостьта е толкова по-висока, колкото е по-просвѣтена съвѣстьта. — **Нравственъ.** Добродѣтеленъ, добронравенъ, благонравенъ; основанъ на нравственото чувство; съгласенъ съ съвѣстьта, съ законитѣ на правдата, съ човѣшкото достойнство, съ длъжностьта на честния гражданинъ: *тоя човѣкъ е нравственъ, съ чиста безукорна нравственость; всѣко самопожъртвование е нравствена постжпка; християнската вѣра съдържа*

правила на най-високата нравственость. 2) Противоположното на *тѣлесенъ, плътски;* духовенъ, душевенъ: *нравственій битъ на човѣка е по-важенъ отъ обществения битъ.* — **Нравъ.** Характеръ. — **Нрави,** вънкашната форма на начина на живѣянето и отнасянето съ другитѣ или помежду си, както на единъ цѣлъ народъ, така и на отдѣлни човѣци.

Нубия. Африканска страна, между Египетъ и Абисиния; гл. гр. *Хартумъ, Донгола* и Сенааръ; 1,000,000 жит. (*нубийци*).

Нувела, *нувелистъ.* Виж. *Новела, новелистъ.*

Nous verrons, *фр.* Ще видимъ.

Нудипедали, *лат.* Босоноги, дружество на моравски фанатици въ VI-и вѣкъ.

Nux vomica, *лат.* Аптекарското име на сѣмето на индийското растение *strychnos nux vomica* или отровний орѣхъ. Сѣмената на това растение съдържатъ освѣнь такъви неутрални вещества, като гома, кола и др., три алкали, които сж силни отрови, именно *strychnia, brucia* и *igasuria.* Тия сѣмена сж отровни за повечето животни, нъ за трѣвояднитѣ животни сж послаба отрова отколкото за месояднитѣ. Така, нѣколко зърна сж доста да убиѭтъ едно куче, ала нѣколко унции сж потрѣбни да убиѭтъ единъ конь.

Нула, *лат* 1) Аритметически знакъ (0), който нѣма никаква стойность, нъ който прави 10 пѫти по-силна цифрата поставена до него отлѣво. 2). Степень отъ температура, отговаря на температурата на ледъ, що се топи, означена съ 0 на сентиграднитѣ и Реомюровитѣ термометри. 3) Нищо, нищожество.

Nulla regula sine exceptione. Лат. пословица: нѣма правило безъ исключение.

Нума Помпилий. Вторий царь на Римъ, синъ на сабинецъ Помпо Помпилий, зетъ на Тация, който царувалъ заедно съ Ромула, въ 715 прѣди Р. Х. билъ повиканъ да царува въ Римъ, далъ на римлянетѣ добри закони (които ужъ добилъ отъ нимфа Егерия), турнѫлъ редъ въ богослужението и др.; умр. въ 672 пр. Р. Х. Дъщеря му, Помпилия, съпружга на Нума Марция, била майка на четвъртия царь на Римъ, Анка Марция.

Нумерация. Виж. *Нумеро.*

Нумерианъ. Римски императоръ (284), убитъ слѣдъ 2 мѣсеца отъ възцарението си.

Нумеро или *нумеръ, лат.* Брой, число на единъ отъ нѣколко послѣдователно наредени еднородни прѣдмѣти. — **Нумерация.** Означаване нѣколко еднородни прѣдмѣти съ послѣдователни нумера. — **Нумеровамъ.** Отбѣлѣжвамъ съ нумера: *улиципъ не сж нумеровани.*

Нумидия (гръц. *Номадия,* земята на номадитѣ). Името, което римлянетѣ давали на една часть отъ сѣверния брѣгъ на Африка, която сега отговаря донѣйдѣ на Алжирия. Н. имала за прѣдѣли на зап. р. Молюя, която я дѣлила отъ Мавритания; на ист. р. Вадиелъ-Берберъ, която я дѣлила отъ земята на Картагенъ, сѫща Африка *(Africa Propria)* у римлянетѣ; на югъ се простирала до Атласъ. Населението на Н., както на Мавритания, било отъ племето, отъ което происхождатъ сегашнитѣ бербери. Нумидийцитѣ били войнственъ народъ, и войницитѣ имъ прѣвъсходни конници; нъ, както повечето варваре, нумидийцитѣ

били невѣрни и недобросъвѣстни. Отъ нумидийскитѣ племена, *масилитѣ* на ист., и *масесилитѣ* на зап. били най-могжщитѣ. Въ великата борба между картагенянетѣ и римлянетѣ, тѣ първень воювали на страната на първитѣ, нъ отпослѣ кралътъ на источнитѣ нумидийци, Масиниса, се присъединилъ на римлянетѣ, и имъ принеслъ важна услуга въ войната съ Анибала. Съ помощьта на завоевателетѣ той съединилъ цѣлата Н. подъ властьта си. Отъ прѣемницитѣ му въ това кралство Югурта и Юба сж най-прочутитѣ. Слѣдъ Цезаревата побѣда надъ Юба I, въ африканската война, Н. станжла римска область (46 прѣди Р. Х.); нъ Августъ отпослѣ далъ западната часть — отъ рѣка Ампсага, сегашн. Вади-елъ-Кибаръ — съ Мавритания на Юба II, и името Н. отъ тогава почнжло да се дава само на источната часть отъ прѣдишна Н.; и когато Мавритания станжла римската областъ, западната часть се наричала *Mavritania Caesariensis*. Между римскитѣ колонии били *Hiporegius*, *Cirta* (столицата на нумидийскитѣ крале), отпослѣ наречена Константина,— име, което още се е упазило и до сега, *Sicca* и др.

Нумизматика (лат. *нуммусъ* и *нумизма*, пари; гр. *номизма*, отъ *номосъ*, законъ: срѣдство за размѣна установено по законъ). Учение за монетитѣ и медалитѣ въ техническо, хждожествено и историческо значение, именно въ отношение на тѣхното вещество, сѣчене, врѣме на происхождение, тѣхнитѣ емблеми, надписи и легенди. Монетитѣ сж послужили най-много като срѣдство да се откриватъ имената на забравени страни и градове, положението имъ, хронологията имъ, редътъ на кралетѣ имъ и обичаитѣ имъ — граждански, военни и религиозни. На тия монети ние можемъ да виждаме точни изображения на Митридата, Юлия Цезаря, Августа, Нерона, Каракала, и да четемъ чъртитѣ на лицето и характера имъ. Употрѣбението на сѣчени въ видъ на монети пари се прослѣдва до IX-и вѣкъ прѣди Р. Х. Ала пари като размѣнно срѣдство сж се употрѣбявали много порано, и когато сж били отъ металъ, сж се теглили колчимъ е ставала размѣна; и доклѣ сж сжществували въ тоя видъ, никое кжсче металъ не се е гледало да е равно по тегло на друго. Първата монета, която носи името на краль е тетрадрахмата (или монета отъ четире драхми) на Александра Македонски. Прѣдполагатъ, че Лидия е била държавата, дѣто пръвъ пжть сж били отсѣчени монети, сир. пари еднакви едни на други по тегло; и че това е било около 700 или 800 години прѣди христианската ера. Примѣра на лидянетѣ въ това отношение послѣдвали скоро разнитѣ гръцки държавици, и най-първа отъ всичкитѣ Егина. Най-раннитѣ римски монети, наречени републикански за отличие отъ римскитѣ монети, наречени семейни и имперски, се явили въ една ранна епоха отъ римската история. Паритѣ на византийската империя сж съединителната брънка между староврѣменнитѣ и нововрѣменнитѣ пари. — Търговската стойность на една староврѣменна монета зависи, освѣнъ отъ рѣдкостьта ѝ, отъ историческото ѝ значение, хждожественото ѝ достойнство и упазеностьта ѝ. Високитѣ цѣни, които се даватъ за староврѣменни монети, сж съблазнили нѣкои люде да подражаватъ

тия монети. Събирачитѣ на старовръменни монети трѣбва да се пазѫтъ отъ тия подражания. — Науката нумизматика се появила въ западна Европа въ началото на XVI-и вѣкъ; у староврѣменнитѣ, н., като отдѣлна наука, не е сѫществувала. Между най-добритѣ съчинения по н. сѫ: Екелевото, *Doctrina Numerum Veterum* (Вѣна 1792—98); Раше, *Lexicon universae rei nummariae* (Лайпцигъ, 1785—1805); Мионе, *Description des medailles antiques* (Парижъ, 1806—29); Хененъ, *Manuel de numismatique ancienne* (Парижъ, 1830); Норманъ, Деларошъ, и Дюпонъ, *Trésor de numis matique et de Glyptique* (1834—50); Сабатие, *Description générale des monnaies byzantines* (Парижъ, 1862); Грасетъ, *Handbuch der alten Numismatik* (Лайпц., 1852-53); Ликъ, *Numismata Hellenica* (Лондонъ, 1854); Бартелеми, *Manuel de Numisnatique ancienne et moderne;* Boutkovski, *Dictionnaire Numismatique* (Лайпц. 1877). Виж. St. L. Poole, *Catal. of oriental coins in the British Museum* (Лонд., 1876—1902). Най-важни нумизматически списания: *Zeitshrit für Numismatik* (Берлинъ, 1873—1902), *The Numismatic Chronicle* (Лонд., 1838—1902), *Revue de la Numismatique belge* (Брюкселъ, 1842 -1902), *Revue numismatique française* (Парижъ, 1836—1877), *Rivista Italiana di numismatica* (Миланъ, 1888—1902), *Труды Моск. Нумизмат. Общества* (Москва, 1893). Нумизмат. библиографии: Lipsius, *Bibliotheca numaria* (Лайпц., 1801); Leitzman, *Bibliotheca numaria* (Вайсензее, 1867). — **Нумизматикъ.** Човѣкъ, който се занимава съ нумизматиката, зналецъ на н.

Nunc aut nunquam, *лат.* Сега или никога.

Nunquam non paratus, *лат.* Никога неприготвенъ.

Нумиторъ. Енеевъ потомецъ, царь на Алба-Лонга, баща на Рея Силвия. Билъ сваленъ отъ прѣстола отъ брата си Амулия, нъ възстановенъ въ правата си отъ внуцитѣ си Ромула и Рема, на които позволилъ да построѭтъ на Тибръ градъ, и тѣ построили Римъ.

Нунций, *лат.* Папски посланникъ, легатъ; **нунциатура**, званието и мѣстопрѣбиванието на нунций.

Нуръ. Мнима свѣтлина, за която простолюдието вѣрва, че пада въ Иерусалимъ на Великденъ отъ небето.

Нуръ-Еддинъ *(Махмудъ).* Сирийски и египетски султанъ, род. въ Дамаскъ (1116—1174). Слѣдъ бащината си смърть, Н. прѣнеслъ столицата си въ Халепъ и прѣвзелъ Едесското княжество, което докарало кръстоносната война, проповѣдвана отъ Сентъ-Бернарда; разбилъ Реймонда, антиохийския князъ, който и умрѣлъ въ битвата (1149); самъ разбитъ отъ Иерусалимския князъ, Балдуина III, той скоро се съзелъ, нападнѫлъ коненския султанъ и, въсползуванъ отъ раздоритѣ на египетския халифатъ, установилъ владичеството си надъ Египетъ, слѣдъ побѣдата на пълководеца му Ширкука надъ везиря Шавера, подкрѣпенъ отъ християнетѣ, близу до Кайро (1169). Н. изпратилъ за управитель на Египетъ племенника си *Саладина;* нъ тоя новъ везирь скоро му станѫлъ подозрителенъ поради сношенията му съ християнетѣ, та се готвилъ да отиде да го накаже, когато смъртьта го спрѣла. Н., съ прости нрави, строгъ блюститель на Корана и съ либераленъ духъ,

насърдчавалъ наукитѣ и искуствата, и възбуждалъ удивлението на християнитѣ.

Нутация. Въ *астр.* колебание на земната ось.

Нѣгошъ, или *Нѣгушъ*. Прѣкоръ на владѣтелното черногорско семейство, който иде отъ името на едно мѣстце въ Херцеговина, отъ дѣто тоя родъ въ XVI-и вѣкъ се прѣселилъ въ Черногора. По-личнитѣ прѣдставителе на Н. сж: 1) *Данило Петровичъ*. Още дѣте, побѣгнжлъ отъ дома си въ Монастирь. Провъзгласенъ на 16 години владика на Черногора, Данило водилъ упорита борба съ турцитѣ, правилъ църкви, пжтувалъ въ Русия и добилъ покровителството на Петра Велики за страната си. Умрѣлъ въ 1735. 2) *Сава*, Даниловъ племенникъ, билъ съ мекъ характеръ, та не можалъ да тури край на вжтрѣшнитѣ смутове. 3) *Петръ I* (1782-1830), вѣрно служилъ на интереситѣ на народа си, билъ приятель на Русия, възвисилъ значението и властьта на владиката. 4) Петръ II (1811-1851), билъ виденъ черногорски владика и поетъ, стжпилъ на прѣстола въ 1830. Той съумѣлъ да примири племената и окржзитѣ на Черногора, които враждували помежду си, подчинилъ ги на една власть, въдворилъ редъ и правилно управление. Като поетъ, отличава се съ силно поетическо чувство, прѣкрасенъ стихъ, народенъ езикъ и силно патриотическо одушевление. Въ печата, съчиненията му се появили по слѣдния редъ: въ 1834 той наредилъ въ Цетине книгопечатница и тамъ се напечатали *Лиѥкъ Ярости турске* и *Пустинякъ Црногорски*. Въ 1845 издалъ въ Бѣлградъ поемата си *Луча Микрокозма*, и сборникъ отъ юнашки пѣсни: *Огледало Србско*, въ което между друго се намиратъ и негови собствени пѣсни. Въ 1847 излѣзло неговото най-главно произведение *Горскій Виѥнацъ (Горски Вѣнецъ)*, отпослѣ много пжти прѣпечатвано. Отъ това поетическо произведение на П. II Петровича нашиѝ поетъ и писатель Петръ Ивановъ е прѣвелъ на езика ни въ формата на нашитѣ народни умотворения най-важнитѣ негови страници, и то така, че течението на главната мисъль да се не поврѣди (виж. *Извлѣчение изъ Горскій Вѣнецъ*, отъ П. Ивановъ, Видинъ, 1891). Съдържанието на *Горски Вѣнецъ* е слѣдното: въ края на XVII-и вѣкъ турцитѣ били сполучили да потурчжтъ токо-речи половината отъ Черногора, и въ Цетине били направили и джамия. Тогавашниѝ черногорски владика, Данилло, направилъ заговоръ отъ непотурченитѣ православни черногорци съ цѣль да исколжтъ всички потурняци и така да исчистжтъ земята си отъ „некръстенитѣ". Речено и сторено. Една нощь среща коледа тѣ нападатъ потурняцитѣ и ги исколватъ всички, освѣнь ония, които сполучили да избѣгатъ. П. II излага поетически това историческо събитие въ поемата си. Стиховетѣ сж написани по чисто народна черногорска поезия въ 10 слога. По думитѣ на сръбскитѣ критици, *Горски Вѣнецъ* е лирическата сръбска *Илиада*, дѣто сж въспѣти, не събитията и не само юначеството, а народната душа и народнитѣ мисли и стремления. Виж. Лавровъ, *Петръ II Петровичъ Нѣгошъ* (Москва 1887) и съчинението подъ сжщото заглавие на П. А. Ровинский, издание на Спб. Слав. Благотв. Общ. (1889). — 5) *Данило I* (1851-1860),

първий князъ на Черногора. Черногора се управлявала до него отъ владици. Като приемникъ на чича си Петра II, той трѣбвало да приеме церковното поприще. Ала понеже не му теглило сърдце за монашеството, той отпжтувалъ въ Петербургъ и, съ съгласието на русския царь, секуларизиралъ черногорското правление (1851). Въ 1853, той устоялъ побѣдоносно на Омеръ и Османъ-пашовитѣ нападения. Въ 1855 Данило обнародвалъ сводъ закони, който носи името му. Прѣзъ кръмската война стоялъ неутраленъ. Въ 1858 отблъснжлъ едно нахлуване отъ турцитѣ въ граховската битва. Данило отворилъ училища и насърдчилъ земедѣлието. Той билъ убитъ прѣзъ едно пжтуване въ Далмация, отъ единъ заточенъ отъ него черногорецъ. Той билъ женен за дъщеря на богатъ триестски търговецъ, Даринка. Приемникътъ му е внукъ му, князъ *Никола* (виж. това име).

Нѣгушъ, наричанъ отъ гръцитѣ *Няхуста*, а отъ турцитѣ *Аугостосъ*. Градецъ въ казата Беръ или Верея (солун. виляетъ), на сѣв. отъ тоя градъ, заселенъ на една тераса въ политѣ на Дурла; 6,100 жит, отъ които 1,500 българе християне, 800 турци, 3,500 гръци християне и 300 власи *(Кжнчовъ)*. Н., обиколенъ съ лозя, произвожда най-хубаво южно македонско вино и грозде, и върти голѣма винарска търговия. Гръцизмътъ въ тоя градецъ прѣминжлъ отъ Беръ. Тоя градецъ се много развилъ икономически прѣзъ XVII-и вѣкъ. Разоренъ и оплѣненъ въ 1821, въ врѣме на възстанието въ Гръция, отъ Лобутъ паша, той къмъ 1851 изново се привдигнжлъ пакъ съ гръцко-български колоритъ, какъвто има и до сега. Процесътъ на погръчването продължава още. Виж. В. Кжнчовъ, *Една расходка по Солунско* въ спис. *Книжици*, книжка III (Солунъ, 1889).

Нѣдро. Пазва, обятие.

Нѣженъ. Мекичъкъ, тъничъкъ, деликатенъ, противоположно на *грубъ, дебелашки*. — Нѣжж, *изнѣжавамъ*. Виж. *изнѣжавамъ*.

Нѣжинъ. Русски градъ въ черниговската губер., 60 килом. на юто-ист. отъ Черниговъ, на р. Остеръ (лѣвъ притокъ на Десна); станц. на желѣзн. отъ Курскъ за Киевъ; 21,590 жит., много отъ които сж потомци на гръцки поселенци, които се заселили тамъ въ царуването на Екатерина II. Филологически институтъ; мжж. и дѣв. гимназии и др. Главно произв. тютюнъ; голѣми количества тютюнъ се испращатъ въ С.-Петербургъ, Рига и Митава. Лицей, основанъ отъ Безбородко; 2 мънастиря, 25 църкви. Н. е сжществувалъ въ XII-и вѣкъ; въ 1664 се подчинилъ на руситѣ, както и други украински градове въ полски ржцѣ. Н. въ XVIII-и вѣкъ билъ едно отъ най-дѣятелнитѣ срѣдоточия на търговията съ западна Европа. Отъ когато Русия завладѣла Черно-море той изгубилъ прѣдишната си търговска важность; нъ се съживилъ отъ когато желѣзницата отъ Курскъ го е свързала съ Москва.

Нѣманъ. Русска и прусска рѣка, извира въ минската губ., тече прѣзъ нея, вилненската и градненската губ., като мие Гродно и Ковно, влиза въ източна Прусия, минува прѣзъ Тилзитъ и се влива въ Балтийско море; 800 килом. Главний ѝ притокъ е Вилна отдѣсно. Н. е широкъ, дълбокъ и корабоплавателенъ отъ Гродно. Той служи на търговията на Литва и

Волхиния: по него изнасятъ въ Прусия жито, ленено сѣме, конопи, ленени платове, дърва, метали и камене; и внасятъ въ Русия соль, селди, металически издѣлия, земедѣлчески машини, колониални стоки, аптечни вещества.

Нѣмска империя. Въ срѣдновѣковното значение: Римската империя, която прѣминжла първень у франкитѣ, а слѣдъ това у нѣмцитѣ, та нѣмскитѣ крале само слѣдъ коронясването имъ отъ папата добили императорската титла. Ала отъ срѣдата на XV-и вѣкъ тѣ почнжли, тутакси слѣдъ избирането, да се наричатъ императори, а приемницитѣ имъ носили титлата римски краль. Виж. Германия, *история*.

Нѣмска, или германска литература. Макаръ староврѣменнитѣ германци и да имали пѣсни въ честь на боговетѣ и героитѣ, отъ тия пѣсни нищо не се е упазило; сжщата нѣм. л. подкача само отъ врѣмето на Карла Велики. Отъ това врѣме сж се упазили откжслеци отъ прѣводи на Св. Писание, химни, молитви и пѣсни. Най-старий писменъ паметникъ отъ това врѣме е една християнска епическа поема *Der Heliand* (Цѣлительтъ или спасительтъ). Отъ края на XI-и вѣкъ начева срѣднонѣмский периодъ на литературата, въ който се развили рицарски поеми. Отъ народнитѣ епопеи на това врѣме, забѣлѣжителни сж: *Нибелунги* и *Гудрунъ*, най-голѣми съкровища на нѣмската народна литература. Лирицитѣ отъ това врѣме разработвали сказанията за краль Артура и неговата Кржгла Трапеза, по образеца на французскитѣ поети; на сжщия родъ поезия се отнасятъ: *Parcival* и *Titurel* на Волфрама Ешенбаха, и поемитѣ на Готфрида Страсбургски и Хартмана Ауе. До тия епоси се доближаватъ и хроникитѣ: *Frauendienst* на Улриха Лихтещайна. Въ числото на многобройнитѣ *минезенгери* (любовни пѣвци) на това врѣме, първото мѣсто захваща Валдеръ-фонъ-деръ-Фогелвайде. Отъ сжщото врѣме сж се упазили дидактически стихотворения. Прозата почнжла и тя да се развива; отъ прозаическитѣ творения най-забѣлѣжителни сж проповѣдитѣ на Бертолда фонъ Виртертура и др.

Съ падането на рицарската поезия, нѣмската народна литература била прѣнебрѣгнжта отъ повисокитѣ разреди, та испаднжла въ ржцѣтѣ на народа, който немарилъ за никакви граматични начала. Ала на тоя периодъ принадлежи голѣмата маса *Volkslieder*, или народни балади, съ които Германия е особено богата, Брандовитѣ и Саксовитѣ басни и сатири и произведенията на сатирика Фишарта. Мистериитѣ, които били на апогея та си въ XV-и вѣкъ, и още се спазватъ въ с. Обермергау, въ Горна Бавария, породили нѣмската драма, която най-рано обработвалъ Саксъ. Крайтъ на XV-и вѣкъ изобилувалъ съ ритмовани исторически лѣтописи, съ сатири за духовенството, и съчинения за и противъ расклатената власть на Римо-католическата църква. Лютеровитѣ писания, неговий прѣводъ на Библията, произведенията на Улриха фонъ Хутена, на Цвингли и на много други прѣобразователе били най-важни събития въ историята на нѣм. л. отъ края на XV до срѣдата на XVI-и вѣкъ; извѣстно е, че Лютеръ се обърнжлъ къмъ умоветѣ на сънародницитѣ си не само съ полемическитѣ си писания, а и съ ония благородни хим-

ни, които отъ негово врѣме сѫ били едно отъ най-голѣмитѣ литературни съкровища отъ тоя видъ. Нѣкои отъ най-добритѣ отъ тия *Kirch-lieder*, или церковни пѣсни, сѫ били съчинени отъ самаго Лютера; а слѣдъ него най-много сѫ се нравили и на нѣмцитѣ, и на другоземцитѣ, Сперaтусовитѣ, Дециевитѣ, Николаевигѣ и Хербергеровитѣ пѣсни. Слѣдъ тия топли излияния на набожнитѣ и красноречиви прѣобразователе настанѫлъ единъ периодъ на литературно израждане и застой, които се приписватъ главно на деморализацията отъ 30-годишната война, когато анархията угасила народния духъ и покварила простонародния вкусъ; защото, отъ една страна дворцитѣ подражавали Версайлскитѣ навици, езикъ и литература, а отъ друга — долнитѣ разреди забравили своята си литература, съ нейнитѣ богати съкровища отъ легенди, прикаски и балади, и добили вкусъ за грубитѣ войнишки пѣсни, внесени отъ другоземнитѣ наемни войски и безнравственитѣ романи, заети отъ нечисти французски и италиянски извори. Германската поезия отъ XVII-и вѣкъ се развивала по образцитѣ на напокошнитѣ класици, и тѣхнитѣ нововрѣменни подражателе. Изучването на истинската народна литература било прѣнебрѣгнѫто, и макаръ да се съставили много учени дружества съ цѣль да очистѭтъ и възвисѭтъ обществения вкусъ, слѣдствието било съвсѣмъ незадоволително; единъ по-добъръ вкусъ се възбудилъ само, когато Иох. Хр. Готшедъ (1700-66) сполучилъ въ своето *Критическо Искуство на Поезията* да привлѣче внимание върху педантството и искуственостьта на „класическата“ школа. Ала неговий претенциозенъ фанатизмъ породилъ една опозиция, отъ която произлѣзла, по-късно, нѣмската естетическа школа, подъ рѫковод. на А. Баумгартена и Г. Майера. Настанѫла сега една благоприятна реакция, и съ имената на Клопщока, Виланда и Лесинга подкачила блескавата епоха на нововрѣменната **нѣм. л.** Клопщоковата поема *Месиада* и неговитѣ оди въспроизвождали нѣжното благочестие на старитѣ прѣобразователе, и били толкова чисто нѣмски по духа си, че изведнѫшъ се посрѣщнѫли съ въсторгъ изъ цѣла Германия; Лесинговитѣ съч. *Лаокоонъ*, *Minna von Barnhelm* и *Натанъ Мѫдрецътъ* прѣродили драматическото искуство въ Германия; Виландъ, отъ друга страна, внесълъ въ нѣмската поезия грацията и лекостьта на формата, и пръвъ далъ потикъ на романтизма. Влиянието, което упражнили върху **нѣм. л.** тия трима писателе, които минуватъ за нейни възродителе, скоро се усѣтило въ всѣкой клонъ отъ знанието; и отъ купътъ велики имена, съ които още повече сѫ се прославили литературнитѣ и научни лѣтописи на Германия прѣзъ послѣднитѣ 100 години, могѫтъ се посочи само нѣколко отъ най-главнитѣ.

Философията, започнѫта въ Германия отъ Лайбница, който писалъ на латински и французски, се развила най-много съ трудоветѣ на Канта, Фихте, Шелинга и Хегела, които нѣматъ подобни въ никоя друга страна. Други отъ най-личнитѣ имена въ тоя отдѣлъ сѫ Хербертъ, Шопенхауеръ, Баадеръ. Право сѫ го рекли, че философията може да се приеме за принадлежность на нѣмцитѣ. Въ богословието Райнхардъ, Паулусъ, Шлайермахеръ

Неандеръ, Юлий Мюлеръ, Бауръ, Щраусъ, Делингеръ и много други сж дали новъ животъ на библейскитѣ издирвания; и безцѣнна помощь по сжщата посока сж принесли дълбоко филологическитѣ и критически изслѣдвания на Волфа, Хермана, Мюлера, многоученитѣ братя Гримъ, Бопъ, Бенеке, Ласенъ, Шлегелъ, Бунсенъ и др. Педагогиката достигнжла до високо развитие съ трудоветѣ на Песталоци, и етнографията съ усилията на Форстера, Хумболта. Въ археологията, историята и юриспруденцията, всички народи дължжтъ признателность на Винкелмана, Хеерена, фонъ Раумера, Шлосера, фонъ Хамера, Гервинуса, Далмана, Ранке, Нибура и Момзена. Въ поезията и словесностьта името на Гете (който живѣлъ отъ 1749 до 1832) е само́ легионъ. Неговъ прѣдшественикъ въ школата, на която принадлежалъ, билъ Хердеръ, чиито многобройни съчинения имали голѣмо влияние на изучването народната поезия. Втори най-великъ поетъ на нѣмцитѣ, слѣдъ Гете, се явява Шилеръ; нему и на Гете принадлежжтъ единъ редъ класически творения на нѣм. л. Слѣдъ Гете и Шилера слѣдва едно пълчище нѣмски литератори, които сж залѣгали да вървжтъ по стжпкитѣ на тия велики водители; нъ най-забѣлѣжителенъ и който стои по-горѣ отъ всички тия е великий сатирикъ и юмористъ Рихтеръ. Отъ врѣмето на войната среща Наполеона въ 1813 поезията добила народно-политически характеръ. Гл. прѣдставители на тая посока сж били: Арнтъ, Т. Кёрнеръ и Макъ Шенкендорфъ; на сжщата школа принадлежжтъ Фр. Рукертъ и Лудв. Уландъ, който запозналъ Германия съ източната поезия. Новата нѣм. л. почва съ *Хайне* (1825), когото сравняватъ съ Гете и Шилера по поетическа сила, и съ *Лудъ Бёрне*. Юморътъ и остроумнитѣ нападки връзъ неподвижностьта на Хайне и Бёрне произвели всеобщо движение въ Германия. Между други забѣлѣжителни литератори може да се споменжтъ Мотъ-Фуке, А. Хофманъ и Шамисо. Пихлеръ, Х. Стефенсъ, Гуцковъ, Готшалъ, Щернбергъ, В. Херингъ, Хауфъ, Чоке, Хаклендеръ, Ида фонъ Ханъ-Ханъ, Ауербахъ, Фрайтагъ, Герстекеръ, Готшалъ, Шпилхагенъ и Паулъ Хейзе — всѣкой наредъ се е радвалъ на обширна популярность, и нѣкои отъ тѣхъ не само като романисти. Най-сетнѣ и музиката е имала велики прѣдставители въ Германия. Корифеитѣ на нѣмската музика сж много: Хенделъ, Бахъ, Моцартъ, Глюкъ, Бетховенъ, Веберъ, Шпоръ, Шубертъ, Менделсонъ-Бартолди, Майербееръ, Шуманъ, Рих. Вагнеръ и Фр. Листъ.

Нъ колкото многобройни и да сж били романиститѣ прѣзъ тоя вѣкъ въ Германия, тежнението на германския умъ е било повече къмъ науката отколкото къмъ романтизма; и огромний потикъ даденъ на вкуса за научнитѣ изслѣдвания отъ Хумболтовитѣ пжтувания и наблюдения е докаралъ най-дълбоки издирвания въ всѣкой отдѣлъ на естественитѣ науки. Мжчно е дори само отъ Хумболтово врѣме насамъ да се споменжтъ имената на всички нѣмци, които съ трудоветѣ си сж обогатили науката на свѣта. Да посочимъ нѣкои отъ по-важнитѣ имена: пжтешественици Марциусъ въ Бразилия, Пйопингъ въ южна Америка, Чуди въ Перу, Шубертъ въ Гръция, Лепсиусъ и Бругшъ въ Египетъ, Шомбуркъ въ английска Гвиана,

Гюцлафъ въ Китай, Зиболдъ въ Япония, трима братя Шлагентвайтъ въ Алпитѣ и въ срѣдна Азия, Бартъ и Фоглъ въ Африка и Лайххартъ въ Австралия; въ астрономията и математиката, Беселъ, Енке, Струве, Гаусъ и Медлеръ; въ естественитѣ науки и въ медицината Мюлеръ, Ехренбергъ, Карусъ, Окенъ, Шлайденъ, фонъ Бухъ, Либихъ, Копъ, Симонъ Дове, Молешотъ, Бишовъ, Розе, Погендорфъ, Ердманъ, Гмелинъ, Грефе, Фоглъ, Рокитански, Вагнеръ, Шйонбайнъ, Хелмхолцъ и Диженбахъ; въ историята и биографията, Нибуръ, Лео, Бйоттигеръ, Клйоденъ, Коолъ, Райнбекъ, Бунсенъ, Иделеръ, Ласенъ, Унгеръ, Цимерманъ; въ историята на езика, литературата и изящнитѣ искуства и по политиката и общественитѣ науки, Филмаръ, Бутервекъ, Кюно Фишеръ, Ваагенъ, Хайнзиусъ, Хейзе, Бекеръ, Кройцеръ, Лершъ, Вахлеръ, Ернести, Якобсъ, Савигни, Айххорнъ, Бюловъ, Ершъ.

Нѣмцевичъ (*Юлишнъ Урсонъ*). Прочутъ полски отечестволюбецъ и литераторъ, тѣсенъ приятель на Костюшка, комуто и станжлъ адютантъ въ възстанието слѣдъ второто подѣление на Полша, когато билъ нараненъ и заробенъ въ гибелната битва при Мациовица. Слѣдъ 2-годишенъ затворъ въ С.-Петербургъ, отишелъ съ Костюшка въ Америка, дѣто въ 1800 се оженилъ за една американка; тамъ се и запозналъ съ Орлеанския дукъ, бжджщия французски царь Луи Филипа. Когато Наполеонъ влѣзлъ въ Полша въ 1806, той се върнжлъ въ отечеството си. Полша като минжла пакъ подъ властьта на Русия, императоръ Александръ му показалъ благоволението да го назначи пожизненъ секретарь; ала това не му попрѣчило да си милѣе за полската независимость. Той произнесълъ надгробно слово на Костюшка въ 1817, а въ 1830 зелъ участие въ несполучливата буна на поляцитѣ; подирь това, отишелъ въ Парижъ, дѣто и умрѣлъ въ 1841 на 83-годишна възрасть. Отъ съчиненията му (издадени въ Лайпцигъ въ 1840) забѣлѣжителни сж: *Исторически пѣсни на поляцитѣ* и *Сбирка записки по старата полска история*, въ която прославя народнитѣ герои на Полша.

Нѣмцова (*Божена*). Една отъ виднитѣ чешки писателки (1820—1862). Дъщеря на родителе нѣмецъ и чехкиня, Н. се въспитала отъ майка си въ чешки духъ и въ чешка срѣда; оженила се за чиновникъ Иосифъ Нѣмцъ и скоро се настанила въ Прага. Литературната си дѣятелность почнжла въ 1843 съ стихотворения, отъ които първото, *Slavné Váno* (Едно славно утро), било напечатано въ спис. *Kvety*; цензурата конфискувала изданието, понеже писателката прѣдказвала свѣтла бжджщность на словѣнетѣ. Покъсно Н. напечатала пѣсни въ *Kvètach* и *České včele*, които много се нравили на чешкото общество. Много по-голѣма слава добила Н. като авторка на повѣсти и раскази изъ народния битъ. Н. разбирала духа на народа и горещо съчувствувала съ неговитѣ стремления, па се и отличавала съ истинска поетическа дарба. Съчиненията ѝ сж намѣрили прѣводачи у руситѣ, поляцитѣ, хърватитѣ. Най-забѣлѣжителната отъ повѣститѣ на Н. е *Babička* (русски прѣводъ *Бабушка*, 1855). Голѣма извѣстность сж добили и слѣднитѣ нейни съчинения: *Slovenské pohadky*

a povèsti, — *Narodni bahorky a povèsti* — и повѣсть *Pohorská vesnica* (Едно планинско село), която най-съчувствено изображава простия селски животъ. Главната чърта на Н. е идеализмътъ. Една сбирка отъ съчиненията на Н. е издадена въ 1863 и 1872.

Нюбѫргъ. Градъ въ Съединенитѣ Държави (държ. Ню-Иоркъ), 90 килом. на сѣв. отъ Ню-Иоркъ и 130 килом. на юго-зап. отъ Албани, на Хъдсонъ; всѣкидневна параходна служба за Албани и Ню-Иоркъ; желѣзнопѫтно съобщение съ Нюаркъ и Пятерсонъ; 24,000 жит. Голѣма търговия съ дърва и каменни вѫглища и дѣятелни индустрии. Една стара кѫща, която е служила Вашингтону за главна квартира, е купена и се поддържа отъ държавата; тамъ Вашингтонъ отхвърлилъ прѣдложението на офицеритѣ си да се прогласи царь и распуснѫлъ войската си.

Ню-Джерси. Една отъ Съединенитѣ Държави, която има за прѣдѣли държ. Ню-Иоркъ на сѣв.-ист. и сѣв., Пенсилвания на зап. и Делауеръ на юго-зап.; Атлантически океанъ и Хъдсонъ на ист. Простр. 19,179 чет. килом. и насел. 1,500,000 жит., отъ които 40,000 черни. Земята е планинска (прорѣзана отъ едно бърдо отъ Алеганитѣ) и студена къмъ сѣверъ; пои се отъ Делауеръ и Хъдсонъ, корабоплав. рѣки. Търговията и промишлеността сѫ твърдѣ развити. Главнитѣ индустрии сѫ металургията въ всичкитѣ ѝ клонове. Слѣдъ Мичиганъ, Пенсилвания и Ню-Иоркъ държ. Н.-Дж. е четвърта по производството на желѣзото, отъ което произвожда на годината за 15 милиона лева. Цинковитѣ рудници, най-важнитѣ въ държавата, доставятъ на годината цинкъ за около $2^1/_2$ милиона лева. Доста добрѣ стоѭтъ и земедѣлието и скотовъдството, макаръ земята, повечето пѣсъчлива, и да минува за неплодородна: Н.-Дж. произвожда на годината около 4 милиона хектол. царевица, по повече отъ 1,300,000 хектол. овесъ и барабой, 860,000 тона сѣно и др. и притежава около 700,000 глави говеда (160,000 млѣчни крави и 100,000 коне). Н.-Дж. е още една отъ първитѣ морски държави. По броя на търговскитѣ си кораби (1,700), отъ които 180 парахода, тя е 6-та държава. Отъ тия кораби риболовството, най-вече раколовството, употрѣбява около 600 кораба и 4,000 варки.

Сѣдалището на гл. управл. на Н.-Дж. е *Трентонъ*; гл. градове сѫ Нюаркъ и Джерси-Сити, два отъ 20-тѣ най-голѣми градове въ Съединенитѣ Държави. Н.-Дж. има четире митни пристанища на океана и двѣ на рѣка Делауеръ. Всичкитѣ тия пристанища сѫ свързани по желѣзници съ всичкитѣ точки на вѫтрѣшностьта. Желѣзнопѫтната мрѣжа въ експлоатация е близу 3,000 килом. — Държавата се управлява отъ управитель, избранъ съ всеобщо гласуване за 3 години, отъ сенатъ отъ толкова сенатори, колкото има окрѫзи (сега 21) и отъ камара на прѣдставителе (60). Сенаторитѣ се избиратъ за 3 години, подновими всѣка година съ една трета. Прѣдставителетѣ за камарата се избиратъ за 1 година.

История. Първитѣ поселенци въ Н.-Дж. сѫ били холандци и шведи, които се заселили въ страната между 1614 и 1620. Англия турила рѫка на тая страна въ 1674. Областьта се прогласила

държава още въ 1776 и много испатила прѣзъ революционния периодъ, когато била театрътъ на трентонската, принстонската, редбянкската и монмаутската побѣди, спечелени отъ Вашингтона. Робството се унищожило въ Н.-Дж. въ 1846. Прѣзъ междуособната война държавата доставила на сѣвернитѣ войски 79,300 души.

Ню-Иоркъ. Една отъ Съединенитѣ държави, която често наричатъ *Имперската държава*, защото, ако се исключи земедѣлието, тя е първата по населението, индустрията, мореплаването, търговията и богатството, и защото притежава най-голѣмия градъ въ Съединенитѣ Държави и въ цѣлия новъ свѣтъ.

Н.-И се намира между Нова Англия (държави Вермонтъ, Масачузетсъ, Конектикжтъ) на ист., Атлантически океанъ и Ню-Джерси на юго-ист., Пенсилвания на югъ и зап., область Антарио (Горна Канада) на зап. и на сѣв., область Квебекъ (Долна Канада) на сѣв.-ист. Простр. 127,345 чет. килом. и насел. 5,960,000 жит., отъ които 70,000 черни и 1,100 индийци. Населението на тая държава прѣдставлява $^1/_{10}$ отъ цѣлото население на Съединенитѣ Държави.

Земята е хълмиста, особено на юго-ист., дѣто сж планинитѣ Кятскилъ. Пои се отъ Хъдсонъ, Св. Лаврентия, Сускуехана, Делауеръ и отъ много езера, отъ които главнитѣ сж Ерие и Онтарио. Климатътъ е изобщо здравъ. Тая земя, плодородна, произвожда жито, царевица, тютюнъ, хмель, захарна тръстика и др. Като земедѣлческа страна, тя е втората държава слѣдъ Илиноисъ по стойността на жътвитѣ си и третата слѣдъ Илиноисъ и Иова по стойността на добитъка. Ала е за вѣрване, че тия държави и други, сжществено земедѣлчески, ще продължаватъ да оставатъ назадъ все повече и повече. Отъ земедѣлческитѣ произведения Н. произвожда на годината овесъ повече отъ 13 мил. хектол., барабой повече отъ 12 мил. хектол., царевица повече отъ 9 милиона хектол., хмель повече отъ 9 милиона килогр., тютюнъ около 3 милиона килогр.. сѣно повече отъ 5 милиона тона и др. Добитъка прѣсмѣтатъ на повече отъ 10 милиона глави (коне, крави, овце).

Ако държ. Н.-И. е достигнжла или наближава да достигне своя *maximum* на земедѣлческото производство, не е сжщото и за индустрията, дѣто полето е безпрѣдѣлно.

Н.-И. притежава токо-речи всичкитѣ индустрии. Статистиката, за една отъ послѣднитѣ години, показва, че населението на тая държава е имало 2,571*) милиона лева капиталъ, 5,403*) милиона лева произведения, 43,739 заведения и 522,533 работници. Двигателната сила, употрѣбявана прѣзъ сжщата година, е била 454,143 коне, отъ които 234,795 парни коне и 219,348 водни коне, сир. конска сила добивана съ пара и направо отъ рѣкитѣ. Тия цифри показватъ въ какви грамадни размѣри е станжло индустриалното развитие въ тия американски държави, които до прѣди нѣколко години сж зависяли отъ западна Европа. И това развитие е станжло много бърже: въ държавата Н.-И.

*) Тия двѣ цифри сж равни на петата часть отъ индустриалния капиталъ и отъ стойността на индустриалнитѣ произведения на всичкитѣ Съединени Държави.

то е 4 пжти по-голѣмо относително индустриалнитѣ произведения отколкото прѣди 30 години.

Сжщата статистика показва, че Н.-И. притежава една желѣзно-пжтна мрѣжа отъ 14,700 килом., влючително въздушнитѣ желѣзници и ню-иоркскитѣ (на града Н.-И.) трамваи (трамваитѣ 763 килом.). Годишното движение по тия пжтища се свожда въ баснословни цифри, най-вече за трамваитѣ и въздушнитѣ желѣзници:

	Пжтници	Товаръ (тона)
Желѣзници	47,197,385	57,356,128
Трамваи	244,900,717	
Въздушни желѣзници	60,831,757	

Тая желѣзнопжтна мрѣжа, свързана съ пенсилванската и съ ню-джерсиската, има на двата си края, източенъ и западенъ, два моста, които сж едни отъ чудесата на инжинерското искуство. Единътъ е мостътъ отъ гр. Ню-Иоркъ за Бруклинъ, а другий е повисений мостъ *(Suspension Bridge)* на Ниагара. И двата сж съ двойна настилка, горната за желѣзницитѣ, долната за колята и пѣшацитѣ. Долната настилка е 25 метра по-горѣ отъ най-високитѣ приливи за бруклинския мостъ, и 74 метра по-горѣ отъ пороя за моста на Ниагара. Надъ Ниагара сношенията съ Канада се извършватъ безъ никаква прѣсѣкулка на желѣзницата; нъ на противоположната страна широкий Хъдсонъ спира желѣзницитѣ. Градъ Н.-И. можеда простира желѣзници само къмъ сѣверъ, освѣнъ една къмъ ист. отъ нѣколко години насамъ прѣзъ бруклинския мостъ; затова той се сношава съ материка чрѣзъ една служба голѣми парни плути (подвижни мостове), най-съвършената наредба за прѣминуване отъ вагона въ парахода. Пристигнжли на гаритѣ, вълнитѣ пжтници, довлѣчени отъ влаковетѣ, се изливатъ въ плутитѣ, които парата отнася тутакси. Маежътъ не е по-голѣмъ отколкото при едно промѣнение на влакъ, и всѣкой корабъ-мостъ може да побере населението на нѣколко влака; шесть желѣзници вършжтъ непрѣстанно службата между Джерси-Сити, който притежава 34 отъ тия плути, и Н.-И., който притежава 15 плути на Хъдсонъ. Нийдѣ другадѣ човѣкъ не вижда подобенъ приливъ и отливъ на човѣшки сжщества.

Относително рѣчното корабоплаване за пжтници както и за стоки, доста е да се споменжтъ само имената на Хъдсонъ, езеро Чампленъ, и езера Ерие и Онтарио. Второстепеннитѣ корабоплавателни рѣки се явяватъ всички съ канали. Канализационната система е най-важната въ Съединенитѣ Държави, ако не по развитието си, понѣ по крайнитѣ точки, които съединява: Атлантически океанъ, Хъдсонъ и езеро Чампленъ (Ришлйо и Св. Лаврентия), езеро Онтарио, езеро Ерие, и пенсилванската пжтна мрѣжа.

Прѣноситѣ състожтъ главно отъ жито, дъски, градиво, кожи, камене и желѣзна руда. — Държ. Н.-И. нѣма нито злато нито сребро, нъ е богата съ желѣзо. Желѣзо, соль и др. тя добива на годината за стойность отъ 40 милиона лева. Нѣкога горитѣ сж покривали половина отъ страната, сега не покриватъ и четвъртината отъ неж.

Търговска флота и риболовство. Исцѣло и въ подробноститѣ търговската флота на държава Н.-И. стои на първо мѣсто по

числото и вмѣстимостьта на корабитѣ; въ риболовството тая държава е само третата по редъ, слѣдъ Масачузетсъ и Мейриляндъ. Числото на корабитѣ отъ всички видове е 10,158, отъ които 1,230 параходи.

Управление. Сѣдалището на гл. управл. на държава Н.-И. е *Албани* на Хъдсонъ, а най-главний градъ е Н.-И.; въ държавата има 40 града съ по повече отъ 10,000 жит. и 7 съ по повече отъ 50,000 жит.: Н.-И., Бруклинъ, Албани, Бжфало, Рочестеръ, Трои и Сиракуза. Държавата се управлява отъ управитель и подуправитель, избирани за 3 години. Законодателното тѣло състои отъ сенатъ (32 члена) и камара на прѣдставителе (128), избирани първитѣ за 2, а вторитѣ за 1 година. По първата конституция отъ 1777, избирателното право се основавало на имота. Съборитѣ (събрания на двѣтѣ камари) отъ 1801 и 1821 измѣнили тая основа въ малко по-либералeнъ смисълъ, нъ само въ 1846 единъ съборъ направилъ тая конституция демократическа относително бѣлитѣ, като въ сжщото врѣме задържалъ ограничението относително чернитѣ, — ограничение, което се унищожило въ 1866. Единъ членъ на тая послѣдната конституция постановява, че всѣки 20 години избирателното тѣло трѣбва да се произнася по въпроса: има ли нужда да се измѣни конституцията? Когато отговорътъ е утвърдителенъ, нови избори ставатъ и двѣтѣ камари се събиратъ въ съборъ, който рѣшава върху прѣдложенитѣ измѣнения.

История. Пръвъ англичанинъ Хенрихъ Хъдсонъ изслѣдвалъ тая страна въ 1609; холандцитѣ основали тамъ, въ 1614, селище Оранжъ, сегашни Албани, и Амстердамъ, сегашни гр. Ню-Йоркъ. Англичанетѣ турили ржка на тая страна въ 1664. Ню-йоркската колония, която добила името си отъ Якова, *йоркски* дукъ, комуто била отстжпена, била отъ числото на 13-тѣ колонии, които въ 1776 прогласили независимостьта си. Англичанетѣ нахлули въ нея тутакси и не испразнили окончателно гр. Н.-И. до есеньта въ 1783. Първата голѣма грижа на свободната държава била да създаде съобщение между езерата и Атлантически океанъ; послѣ дошли желѣзницитѣ, които сж помогнжли толкова за развитието на държавата, която сега наричатъ *имперската* отъ Съединенитѣ Държави. Въ войната за освобождението на робетѣ, държава Н.-И., заедно съ Масачузетсъ, първи се обявили въ полза на робетѣ. Сама държава Н.-И. била унищожила робството въ 1817. Въ тая война тя доставила на съюзницитѣ си, сѣвернитѣ държави, 473,443 воителе, отъ които 267,550 само отъ гр. Н.-И.

Ню-Йоркъ *(New-York)*, *имперский градъ*, както го наричатъ янкитѣ, е най-важний градъ въ Съединенитѣ Държави и въ Новия Свѣтъ изобщо; трети градъ въ цѣлъ свѣтъ, слѣдъ Лондонъ и Парижъ, по населението, което е, въ сжщи Н.-И. 1,801,789 ж.; и слѣдъ Лондонъ първото търговско срѣдоточие на свѣта. Отъ 1-и януар. 1898 въ състава на Н.-И. влѣзе и града Бруклинъ, задно съ други обширни пространства, включително съ които Н.-И. е по-обширенъ отъ всичкитѣ европейски столици (823 чет. килом., а Лондонъ като пространство има 305 чет. килом.). Въ района на новия градъ влизатъ не само много празни отъ сгради мѣ-

стности, а и необработени пространства. Така гледанъ, гр. Н.-И. има 3½ милиона жит.. сир. повече отъ Парижъ, та по население става 2-и градъ на земното кжбо. Могло-би той да е по пространство и население още по-голѣмъ, защото цѣлий районъ на пристанището му не е влѣзълъ въ състава му; извънъ него оставатъ Хобокенъ, Джерси-Сити и др. на дѣсния брѣгъ на Хъдсонъ, присъединението на които е невъзможно, понеже тѣ принадлежжтъ на друга държава — Ню-Джерси. Между населението на сжщи Н.-И. има 250,000 ирландци; тоя градъ е най-малко американски въ Съединенитѣ Държави, по причина на 400,000 или 500,000 другоземци, които живѣжтъ въ Н.-И. и въ влѣзлитѣ въ състава му градове.

Н.-И. е расположенъ на о-въ Манхатанъ, който е образуванъ отъ Хъдсонъ, на зап.; отъ рѣка Харлемъ, единъ отъ ржкавитѣ на Хъдсонъ, на сѣв.-ист.; отъ Ню-Йоркски заливъ, на югъ. Той е 350 килом. на сѣв.-ист. отъ Вашингтонъ, и 210 килом. на югъ Албани. Въ главната, старата часть на града, улицитѣ сж тѣсни и неправилни; тамъ е срѣдоточението на търговския животъ. Другитѣ улици сж широки и прави, паралелни и напрѣчни, сега вече на брой до 150. И еднитѣ и другитѣ улици се означаватъ просто съ нумера по редъ: улица № 1, № 2-и и т. н. Главната улица, *Broadway* (широкий пжть), която е исключение на това правило, съ нейнитѣ банки, складове, магазини, контори, печатници, е 8 килом. дълга. Кжщитѣ, кирпичени, сж повечето 4-етажни; а отъ 20 години насамъ сж се появили и огромни многоетажни кжщи по европейски типъ, всички снабдени съ елеватори. Срѣдно число въ Н.-И. въ всѣка кжща живѣжтъ 16 души (въ Вѣна 60). Канализацията и водоснабдението сж прѣвъсходни. До скоро водопроводътъ, който иде отъ Кротонско езеро, отъ 64 килом. разстояние, доставяше по една мрѣжа тржби 640 килом. дълга 330 милиона литри вода на день; сега това количество е повече отъ удвоено чрѣзъ единъ новъ резервоаръ, на който постройката е легнжла 100 милиона лева. Бруклинский мостъ, отворенъ на 12 май 1883, е най-дългий повисенъ мостъ на свѣта; той е 1,826 метра дългъ (виж. държава *Ню-Йоркъ*, желѣзопжтна мрѣжа). Н.-И. притежава тридесетина парка и публични градини. Великолѣпний *Централенъ Паркъ*, който захваща простр. 342 хектара, изобилва съ сенчасти алеи, езера, пещери, водоскоци, статуи; тамъ е и обелискътъ Александрия (Клеопатрината Игла), зоологическата градина, много морави за игри на мячъ, крикетъ, крокетъ, лаунъ-тенисъ, естествено-исторически музей, метеорологическа обсерватория съ найновитѣ самозаписвателни инструменти.

Отъ църквитѣ (всичко 410) найзабѣлѣжителни сж Св. Троица *(Trinity)*, съ камбанария 86 метра висока, готически стилъ; Св. Павелъ, баптистска църква въ Вашингтонски площадъ; католическата съборна църква Св. Патрикъ, отъ бѣлъ мраморъ; синагога, мавритански стилъ, въ Мидис. авеню. Отъ общественитѣ и частни сгради забѣлѣжителни сж: житната борса и газовата борса, фондовата борса, главната митница, главната поща, градский домъ, дворцитѣ на вѣстници: *New-York Times*, *New-York Tri-*

bune, New-York Staatszeitung (нѣм.), *World*, *New-York Herald*. Началнитѣ училища сж 300 (съ 150,000 дѣца); нъ броятъ на неграмотнитѣ е още доста голѣмъ, поради постоянното нахлуване на неграмотни европейци. Отъ висшитѣ учебни завѣдѣния първо мѣсто захваща Колумбия, съ 6 факултета (1640 студенти и библиотека отъ 170,000 т.); университетътъ на гр. Ню-Иоркъ, съ 3 факултета и 1300 студенти; и нѣколко медицински и богословски училища. Куперовий университетъ е вечеренъ университетъ за всички, които денѣ работѭтъ за прѣхраната си; освѣнь научнитѣ университетски курсове, той има професорски класове — по рисуванието, телеграфното искуство и др. Тоя университетъ е създаденъ съ срѣдствата на единъ човѣкъ, Петръ Куперъ, бивши работникъ. Американский институтъ е учреждение, което има за задача да насърдчава американската фабрична промишленость, като покровителствува изобрѣтателетѣ на машини, нови приспособления и др. т.; той дава награди и премии и урежда всѣка година изложби на най-новитѣ изобрѣтения. Н.-И. има академия на наукитѣ, медицинска, на хѫдожествата; американско библейско дружество, мисионерски дружества, америк. географическо дружество; 30 публични библиотеки; 40 театра; много благотворителни дружества. Периодический печатъ въ Н.-И. е най-голѣмий въ Съединенитѣ Държави: 37 всѣкидневни вѣстници, 190 седмични издания, 5 двѣседмични, 22 полумѣсечни, 68 мѣсечни и 11 шестмѣсечни.

Търговцитѣ и други на Н.-И., които живѣѭтъ въ Бруклинъ и прѣдградията, иматъ на услугитѣ си 400 парахода, които пѫтуватъ денѣ и нощѣ и прѣнасятъ на годината 180 милиона пѫтници. 30 желѣзници и трамваи има по улицитѣ на Н.-И.; въздушната желѣзница има нѣколко линии. Пристанището на Н.-И. е едно отъ найдобритѣ на свѣта; входътъ въ него е защитенъ съ 6 крѣпости. При входа въ пристанището, на островъ Либърти (Свобода) се възвишава една статуя на богинята на Свободата (работа на французския ваятель Бартолди), освѣтлявана съ електричество и видима отъ далечь; подножието ѝ е 16 метра високо, цоклътъ 28 метра, мѣдната фигура — 46 метра. Тая статуя, даръ отъ Франция, се откри на 16 октомврия 1886. Ерийский каналъ и желѣзнитѣ пѫтища помагатъ за огромното развитие на търговията и промишлеността. Споменѫ се, че Н.-И. е първий търговски центръ на свѣта слѣдъ Лондонъ; 45% отъ цѣлия износъ и 65% отъ цѣлия вносъ на Съединенитѣ Държави става прѣзъ неговото пристанище. За товарене житото сѫществуватъ гигантски докове съ елеватори. Собствената търговска флота на Н.-И. е 4,000 кораба, съ вмѣст. 1 милионъ тона. Сборътъ на вноса и износа е билъ за една отъ послѣднитѣ години по стойность 22,675,000,000 лева, сир. 60% отъ цѣлата търговия на Съединенитѣ Държави. Вноснитѣ мита дали 3,050,000,000 лева. Главнитѣ прѣдмѣти на износа сѫ: жито, прѣсно и консервирано месо, добитъкъ, краве масло, сирене, масть, лой, газъ, тютюнъ, памучни платове. Най-важнитѣ вносни прѣдмѣти сѫ: захарь (сурова и прѣчистена), вино, спиртъ, бира, кожи отъ Ла-Плата, коприна, вълна, каучукъ, кафе, чай, аптекарски вещи, желѣзо, стомана, играчки и прѣдмѣти на рас-

копа. Има търговски кжщи, чиито обрати съставятъ отъ 370 милиона до 1 милярдъ лева на годината. Н.-И. притежава 50 народни банки, 48 банки на държ. Н.-И., 23 спестовни банки; $^{3}/_{4}$, ако не $^{4}/_{5}$ отъ всичкитѣ финансови сдѣлки на правителството на Съединенитѣ Държави ставатъ чрѣзъ посрѣдството на ню-йоркскитѣ банки; частнитѣ финансови операции сж още по-голѣми отъ правителственитѣ. Въ фабричната промишленость Н.-И. сжщо играе видна роля; той има 25,000 фабрики (по 300 различни клонове на производството) съ 351,757 работници и капиталъ 10,505,965.050 лева. На чело на градското управление стои единъ кметъ, избиранъ за 2 години, съ заплата 60,000 лева на годината; на стареитѣ (градски съвѣтници) годишната заплата е по 20,000 лева. Най-сетнѣ, Н.-И. има образцова полиция и пожарна команда.

Нюкяслъ. Английски градъ, ц. на Нортжмберляндъ, 400 килом. на сѣв.-зап. отъ Лондонъ, на Тайнъ, 12 килом. (16 килом. по рѣката) отъ устието му въ Сѣверно море; станц. на желѣзн. отъ Лондонъ за Беруикъ, съ клонове за Карлайлъ, Дърхямъ и др.; 186,000 жит. Добро укрѣпено пристанище и търговска флота, която се има за 3-а въ Англия. Срѣдоточие на търговията съ ископаеми вжглища въ сѣверна Англия; износъ на олово, масло, лакерда, машини, химически произведения и др.; среща южнитѣ произведения: вино, овощия, ленъ и др. (износътъ на годината се въскачва на повече отъ 114 мил. лева и вносътъ на повече отъ 191 милиона лева). Корабостроителницитѣ сж искарали въ една година 75 кораба съ вмѣст. 85,121 тона. Армстронговитѣ оржжейни фабрики въ Елсвикъ, прѣдградие на Н., съперничатъ съ вулвичскитѣ; въ 20 години тѣ сж искарали за английското правителство повече отъ 4,000 топа отъ всѣкакви калибри. — Н. е много старъ градъ, съграденъ на източния край на Адриановата стѣна; билъ е често прѣзиманъ отъ англичанетѣ и шотландцитѣ; първитѣ трима Едуардовци (виж. *Едуардъ*, англ. крале) въ войнитѣ си съ шотландцитѣ го укрѣпили съ нова яка стѣна, отъ която още сжществуватъ останки.

Нюкяслъ. Приморски градъ въ англ. колония Нови-Южни-Уейлсъ, 122 килом. на сѣв.-ист. отъ Сидни; начало на нѣколко желѣзници за сѣвернитѣ области; всѣкидневни параходни съобщения съ Сидни; 18,000 жит. Както английския Н., отъ който е добилъ името си, тоя градъ е главното срѣдоточие на търговията съ ископаеми вжглища въ Австралия. Въ неговата околность, близу до морето, се копаѭтъ вжглища по 20,000 тона на седмицата. Тия вжглища се изнасятъ главно въ Китай. Въ нюкяслското пристанище влизатъ и отъ него излизатъ на годината повече отъ 2,000 кораба съ вмѣст. повече отъ $1^{1}/_{2}$ милиона тона.

Нюкяслъ. Градъ въ Съединенитѣ Държави (Пенсилвания), 76 килом. на сѣв.-зап. отъ Питсбжргъ; на желѣзн. отъ Питсбжргъ за Ерие и за Франклинъ; 16,000 жит. Мелници. Хубавъ обширенъ градъ.

Нюпортъ. Английски пристанищенъ градъ въ обл. Монмаутъ, 32 килом. на юго-зап. отъ Монмаутъ, на р. Ѫскъ, 6 килом. отъ устието ѝ въ Севърнъ; 60,000 жит. Фабрики за машини, вагони, гвоздеи. Голѣмъ износъ ископаеми вжглища и желѣзо. Редовни пара-

ходни съобщения съ Бристолъ, Ливерпулъ и Ирландия. Повече отъ 3,000 кораба съ вмѣст. около 1,800,000 тона влизатъ въ нюпортското пристанище и излизатъ отъ него на годината.

Нюпортъ. Англ. градъ, ц. на о-въ Уайтъ, на р. Медина, корабопл. до града; 12,000 жит. Класическо училище, основано отъ Якова I, музей, институтъ на механици, фабрики за дантели и земедѣлч. орждия.

Нюпортъ. Градъ въ Съединенитѣ Държави (Кентжки), 106 килом. на сѣв.-ист. отъ Франкфортъ, на лѣвия брѣгъ на р. Охио, която го дѣли отъ Цинцинати, по-долу отъ вливането въ Охио на р. Ликингъ, която сжщо го дѣли отъ Ковингтонъ: единъ повисенъ мостъ на Ликингъ, единъ желѣзнопжтенъ мостъ на Охио, и два нарни подвижни моста съобщаватъ тия три града помежду имъ; 24,000 жит. Главната индустрия на Н. е желѣзарството токо-речи въ всичкитѣ му клонове. Въ тоя градъ има и арсеналъ на Съед. Държави. Н., както Ковингтонъ, длъжи напрѣдъка си на близостьта си до Цинцинати. Тия три града, макаръ и въ двѣ държави, на дѣло образуватъ едно градище съ повече отъ 360,000 жит.

Нюпортъ. Градъ въ Съединенитѣ Държави (държ. Родъ-Айляндъ), второ сѣдалище на управл. на държавата, 40 килом. на юго-ист. отъ Провиденсъ, на единъ южeнъ заливъ на о-въ Родъ; край на Фолъ Ривжрската желѣзница; 18,000 жит. Третата най-яка крѣпость на Съед. Държави. Едни отъ най-прочутитѣ морски бани въ Америка. Търговията и индустрията нѣматъ голѣма важность.

Нюрнбергъ (*Nürnberg*, франц. *Nuremberg*). Баварски градъ (срѣдна Франкония), 147 килом. (199 килом. по желѣзн.) на сѣв.-зап. отъ Мюнхенъ, на р. Пегницъ и каналъ Людвигъ, който съединява Майнъ съ Дунавъ; срѣдоточ. на желѣзн. за Бамбергъ, Егеръ, Пилзенъ, Ратизбонъ, Инголщатъ, Щутгартъ, Ансбахъ и Вюрцбургъ; 142,404 жит. — Ако Н. е само второй градъ на Бавария по население, той е първи по индустриалното и търговското движение: многобройни сж неговитѣ металургически заводи, фабрики за желѣзни, тучени, бронзови и други издѣлия, за музикални и математически инструменти и др., и др. Освѣнъ това, той е срѣдоточието на търговията съ *щайнскитѣ* Фаберови моливи и съ дѣтскитѣ играчки, изработвани въ планинитѣ на Франкония, и испращани отъ Н. по цѣлъ свѣтъ. — Съ старата си стѣна съ 74 кули, съ тѣснитѣ си и криви улици, съ сградитѣ си Н. още има изгледъ на срѣдновѣковенъ градъ. — Н., съврѣмененъ на Карла Велики, е билъ често резиденция на императоритѣ; пресбургский миръ, въ 1806, го далъ на Бавария. Карлъ IV подписалъ тамъ златната була въ 1356. Градътъ билъ много врѣме, особено въ XIV-и и XV-и в., срѣдоточие на търговията и образованието съ училищата си; живописцитѣ си, и поетитѣ си, той е родината на Дюрера и Ханса Саша. Тамъ сж се изработвали първитѣ игрални карти (1380); тамъ е била основана първата фабрика за хартия (1390); тамъ сж били изнамѣрени часовницитѣ (нюрнбергски яйца) отъ Петра Хеле, въ 1500, гравирането на дърво и др. — Договоръ, подписанъ

между лютеранетѣ и католицитѣ, въ 1552; франц. маршалъ Ожеро тамъ разбилъ австрийцитѣ въ 1800.

Нютонъ (сжръ *Исаакъ*). Великъ английски ученъ, най-забѣлѣжителний математикъ и физикъ на своя или кой-да-е другъ вѣкъ, род. въ Улсторпъ (обл. Линколнъ), умр. прѣдсѣдатель на кралевското дружество (лондонската академия) (1642—1727). Годината 1642 е забѣлѣжителна въ историята на науката по Нютоновото раждане и Галилеевата смърть. Обстоятелствата, въ които живѣли двамата учени, били толкова противоположни колкото и характеритѣ имъ. Галилей умрѣлъ затворникъ, или подъ надзора на инквизицията, «за дѣто е мислилъ, въ астрономията», както казва Милтонъ, «другояче, а не както сж мислили францисканскитѣ и доминиканскитѣ цензори». Въ Англия, чрѣзъ Бейкъновото и Декартовото влияние, било вече на мода да се не кланятъ на *авторитета* въ научнитѣ работи. За добра честь, характеритѣ на двамата учени прилѣгали на положенията, въ които се намѣрили. Галилей станжлъ по-силенъ и по-рѣшителенъ прѣдъ съпротивлението, което посрѣщнжлъ. Нютонъ, отъ друга страна, недовѣрчивъ въ стойностьта на труда си, и плахъ да влиза дори въ научни прѣния, е могло да остави въ мракъ и най-забѣлѣжителнитѣ си открития, да не било постоянното настояване на приятелетѣ му да ги обнародва.

Н. свършилъ курса на физико-математическитѣ науки въ кямбриджския университетъ. Тамъ се запозналъ съ професоръ Бяроу, когото отпослѣ замѣстилъ въ старостьта му като професоръ въ 1669. Отъ това врѣме той не напуснжлъ професорското звание до 1695. Лондонското кралевско дружество го приело за свой членъ въ 1672, макаръ и да билъ извѣстенъ до тогава само съ отражателния телескопъ, който носи неговото име. Теорията му за всемирното тяготение на тѣлата занимавала великия му умъ още прѣди да се залови за усъвършенствуването на телескопа; нъ първитѣ му опити да обясни движенията на луната и планетитѣ излѣзли криви, защото си служилъ съ исчислението тогава въ употрѣбение за спицата на земята, което било много погрѣшно. Когато трудоветѣ на французския астрономъ Пикарда дали една по-точна мѣрка на земята (земния меридиянъ), Н. се заловилъ изново да провѣрява хипотезата, която билъ напуснжлъ; съ помощьта на тая нова свѣтлина той я намѣрилъ права, и я съобщилъ въ прочутата формула: „*Всичкитѣ тѣла се тегляжтъ помежду си съ сила право пропорционална на маситѣ, и обратно пропорционална на квадратитѣ отъ разстоянията имъ*“. Съ тоя законъ Н. обяснява реда на великитѣ явления въ вселенната, движението на небеснитѣ тѣла, прилива и отлива на океана и др. Въ 1684 Хяли се научилъ, че Н. притежава цѣлата теория и доказателствата ѝ. По Хяливото неотстжпчиво настояване, Н. изложилъ теорията си въ едно кратко съчинение, подъ заглавие *De Motu Corporum*, а послѣ я развилъ напълно въ пространното си съчинение озаглавено *Philosophia Naturalis Principia Mathematica*, обнародвано въ 1687.

Между това Н. направилъ и разни други открития, прокаралъ „теорията за истичане на свѣтлината“; намѣрилъ чрѣзъ разложение на

стъклена призма състава на бѣлата свѣтлина; открилъ, че звукътъ се прѣдава чрѣзъ въздуха въ видъ на вълни; исчислилъ скоростьта на звука; и др. Въ 1696 Н. разрѣшилъ двѣ прочути задачи, зададени отъ Ивана Бернуили на европейскитѣ математици. Единъ подобенъ математически подвигъ е било и разрѣшението въ 1716 на една задача, зададена отъ Лайбница „съ цѣль", казвалъ Лайбницъ, «да опитамъ пулса на английскитѣ аналисти». Спорътъ между Н. и Лайбница, за кой отъ тѣхъ пръвъ е открилъ методата си за безкрайно малкитѣ величини, — метода, която е едно могжщо орждие въ математиката, е билъ подигнжтъ повечето отъ завистьта на тѣхнитѣ приятеле, отколкото отъ самитѣ тѣхъ. Прѣсждата на безпристрастния историкъ на науката е, че методитѣ сж били изнамѣрени съвсѣмъ независимо, и че, макаръ Н. да е билъ първий изобрѣтатель, напокошнитѣ аналисти дължжтъ повече на германския философъ, поради по-голѣмата леснина и пълнота на неговата метода.

Н. е билъ избиранъ да прѣдставлява университета си въ парламента въ 1689 и въ 1701; нъ не е игралъ никаква политическа роля. Като прѣдсѣдатель на кралевското дружество билъ избранъ и прѣизбиранъ отъ 1703 до смъртьта си.

Нютоновата ябълка е една загадка за обстоятелството, което внушило, казватъ, на великия астрономъ да дири закона на всемирното тяготение, или всемирното привличане. Расказватъ, че единъ день, когато Н., още студентъ, сѣдѣлъ у дома си подъ едно ябълчово дърво, една ябълка паднжла прѣдъ краката му. Тая мънинка случка го накарала да се замисли за естеството на оная странна сила, която кара тѣлата къмъ срѣдоточието на земята. Тутакси му хрумнжла една нова мисъль. Защо, попиталъ се той, тая привлѣкателна сила да се не простира до луната? И тогава коя е силата, която задържа луната въ орбитата ѝ около земята?... Послѣ той распрострѣлъ това питане до планетитѣ, които се движжтъ около слънцето. Така Н. тръгнжлъ по пжтя на великото си откритие. *Нютоновата ябълка* напомнюватъ когато искатъ да кажжтъ, че незначителни или дори странни причини произвождатъ понѣкога важни слѣдствия.

Н. е билъ награденъ, въ 1703, отъ кралица Ана съ баронска титла. Единъ паметникъ му е въздигнжтъ въ Уестминстръ-Аби, и другъ въ *Trinity College*, въ Кямбриджъ. Едно пълно издание на съчиненията му е обнародвано въ Лондонъ отъ Хорсли, въ 1779—85, 5 т. in 4°. Араго, Био, Брюстеръ сж дали много подробности за него и работитѣ му. На езика си ние имаме книжка **Нютонъ**, *животътъ и научната му дѣятелность*, отъ М. М. Филиповъ, прѣводъ отъ русски, издание на *Биографическа Библиотека* (Казанлжкъ, 1895).

Нюфаундландия. Виж. *Нова-Земя въ Америка.*

Ню-Хейвжнъ. Градъ въ Съединенитѣ Държави (Конектикжтъ), 56 килом. на юго-зап. отъ Хартфордъ, 95 килом. на сѣв.-ист. отъ Ню-Иоркъ, на Лонгъ-Айляндски протокъ, при устието на Квинипякъ; начало на три желѣзници за сѣверъ, станц. на желѣзн. отъ Ню-Лондонъ за Ню-Иоркъ; 70,000 жит. Важно пристанище; всѣки-

дневни параходни съобщения съ Ню-Йоркъ. Главната морска търговия съ стриди. Индустрията е разнообразна и твърдѣ развита: машини, огнестрѣлни оржжия, мѣдни издѣлия, камбани, гумиластични прѣдмѣти, часовници и др. Университетъ (*Yale College*), единъ отъ най-старитѣ въ Съединенитѣ Държави, основанъ въ 1700; музей Пибоди, съ геолог., минералог., естествено-исторически сбирки и прочута сбирка на професора Марша; 5 театра. — До 1873 Н. е билъ, заедно съ Хертфордъ, сѣдалище на гл. управл. на Конектикжтъ; нъ отъ тогава само Хартфордъ е останжлъ сѣдалище на гл. управл.; ала Н. е станжлъ, съ търговията и индустрията си, както и съ населението си, главний градъ на държавата. Н. е хубавъ и голѣмъ градъ, въ една равнина между морето и единъ поясъ хълмове. Широкитѣ му улици и алеи сж прѣкрасно засѣнени съ дървеса, можду които толкова изобилва илмътъ, че на града сж дали прѣзимето *Илмова гора.*

Ню-Хейвжнъ. Английски градецъ (Сюсексъ), при устието на Уза въ Ла-маншъ, 8 килом. на югъ отъ Люсъ, свързанъ съ Люсъ по желѣзница; 4,010 жит. Морски бани. Търговия съ ископаеми вжглища. Параходни съобщения съ Диепъ.

Ню-Хямпшайръ. Една отъ Съединенитѣ Държави, на сѣв.-ист., съ прѣдѣли: Мейнъ на ист., Атлантически океанъ на юго-ист., Масачузетсъ на югъ, Вермонтъ на зап. и на сѣв.-зап. и Канада (обл. Квебекъ) на сѣв.-зап. и на сѣв.; простр. 24,098 чет. килом. и насел. 376,500 жит., всичкитѣ бѣли, освѣнъ 700 черни. Земята е планинска на сѣв. и въ срѣдата (най-високий връхъ въ планинитѣ — *Бѣлитѣ планини* — е Вашингтонъ, 1888 метра високъ надъ морското равнище); поп се отъ Конектикжтъ, Меримякъ и Андроскогджинъ. Климатътъ е здравъ, нъ много студенъ. Земедѣлието е слабо, сравнително съ съсѣднитѣ държави, защото земята е плодородна само въ долинитѣ; земедѣлческото производство на Н.-Х. се прѣсмѣта на 70 милиона лева на годината; гл. произведения сж: барабоятъ (1,200,000 хектолитра), царевицата (500,000 хектол.), овесътъ (450,000 хектол.). Земята не е благоприятна и на скотовъдството; нъ пакъ храни повече отъ 200,000 рогатъ добитъкъ, повече отъ 200,000 овце, повече отъ 200,000 свине и около 50,000 коне. Годишното производство на рудницитѣ (гранитъ, злато, сребро, мѣдь, е за около 2 мил. лева). Държ. Н.-Х. е повечето индустриална страна; отъ 48-тѣ държави и територии въ Съед.-Държ., ти върви 18-та по стойностьта на индустриалнитѣ си произведения (главно памучни и вълнени платове, кашемири и др.) за стойность отъ 370 милиона лева. Търговията — износътъ и вносътъ — става повечето прѣзъ Бостонъ, останжлата часть прѣзъ Портсмутъ. Риболовството е относително маловажно. Желѣзнопжтната мрѣжа е 1,700 килом. Сѣдалището на гл. управл. е гр. *Конкордъ* (14,500 жит.); гл. гр.: Манчестеръ (34,000 жит.), Нашуа (14,000 жит.), Довжръ (12,500 жит.) и Портсмутъ (11,000 жит.).

Управление. Испълнителната власть е повѣрена на единъ управитель, петима съвѣтници и четирма директори; а законодателната власть се упражнява отъ сенатъ (12 сенатори) и една голѣма прѣдставителска камара. Управи-

тель може да бжде само лице, което е било съвѣтникъ. Само протестанти, по конституцията, сж избираеми за длъжностьта управитель, и за сенатори и депутати. Управительтъ има правото на *вето*, нъ едно вишегласие отъ $^2/_3$ на двѣтѣ камари съединени унищожава ветото. Всѣки 7 години избирателетѣ се повикватъ да се произнесжтъ по въпроса: има ли потрѣба да се прегледа конституцията.

Н.-Х. е заселенъ въ 1623 отъ англичане. Той е една отъ 13-тѣ колонии-основателки на Съединенитѣ Държави и много помогнжлъ въ 1776 съ войскитѣ и паритѣ си за сполуката на революцията. Н.-Х. никога не е ималъ робе; затова и прѣзъ междуособната война, въ 1861—65, доставилъ на сѣвернитѣ държави една военна сила отъ 33,427 души, отъ които 5,518 души паднжли на бойнитѣ полета и 11,039 били наранени.

Нючуанъ. Най-сѣверното отъ отворенитѣ за другоземната търговия китайски пристанища, при устието на р. Ляо-хе, която се влива въ Ляо-дунски заливъ; 60,000 жит. (въ 1891 г.). Н. е едничкий изходъ въ морето за цѣла Манджурия. Той е отворенъ за другоземната търговия, по тиянцзинския договоръ, въ 1858. Прѣзъ японско-китайската война японцитѣ го окупирахж на 22 фефр. и испразниха на 18 ноем. 1894. Прѣзъ японско-русската война това мѣсто имá сжщо голѣмо значение, и минувá ту въ руски, ту въ японски ржцѣ.

О.

О. 1) Виж. *Нула.* 2) Химический знакъ на кислорода *(oxygenium).* 3) Малкото **о** слѣдъ цифра значи градусъ, напр. 9° значи 9 градуса. 4) Въ церковнитѣ книги **О** означава 70. Виж. *словѣнски цифри.*

Оаза. Дѣсенъ притокъ на Сена въ Франция, извира въ Арденска гора въ Белгия; скачена чрѣзъ канали съ Сома, Самбра и Шелда, тя образува единъ отъ главнитѣ търговски пжтища между Белгия и Парижъ; става корабоплавателна при Шони; 305 килом.

Оазисъ, *араб.* Мѣсто съ растителность всрѣдъ пустиня.

Оаху. Най-важний отъ Хавайскитѣ о-ви; 1,680 чет. килом. и 28,068 жит. Планинска земя; въ източната часть се издигатъ нѣколко волканически върхове. Пасбища. Въ **О.** е гр. Хонолулу, сѣдал. на управл. на о-витѣ.

Оаяка. Една отъ южнитѣ държави или области, които съставятъ Мексико, захваща по-голѣмата часть отъ провлака между Атлантически и Тихи океанъ; простр. 86,950 чет. килом. и насел. 794,000 жит. (повечето индийци и мелеси). Земята повечето планинска; двѣ жътви на годината; гл. произведения жито, кафе, захарь, тютюнъ, памукъ, кокосовъ орѣхъ, всѣкакви овощия, синило, което е главната износна стока и др. Дъждъ вали изобилно, и жегата е по-сносна отколкото въ други части на Мексико.

Оаяка. Столица на едноименната държава въ Мексико, на Рио-Верда, 375 килом. на юго-ист. отъ гр. Мексико; 28,000 жит. Хубавъ

градъ. Копринени, захарни, шоколатени фабрики. Съборна църква, публична библиотека. — **О.** е основанъ отъ испанцитѣ въ 1522.

Обанкрутявамъ, *итал.* Ставамъ банкрутъ, или несъстоятеленъ, испадамъ, фалирамъ.

Обвалдъ или Обервалдъ. Една отъ двѣтѣ републики на кантонъ Унтерваленъ (Швейцария); на югъ; съ чисто демократическо правление и съ сѣдалище на управл. Сарненъ. Виж. *Унтерваленъ.*

Обвинявамъ *нѣкого въ нѣщо.* Стоварямъ на него вина, считамъ го за виновенъ, кривъ, кабахатлия: *обвинявамъ го въ двоеличность; той е обвиненъ въ злоупотрѣбение и даденъ въ сѫдъ.* Оттука **обвинение, обвинитель.—Обвинителенъ актъ,** обвинение, направено отъ прокуроръ прѣдъ сѫдъ.

Обгербвамъ. Лѣпѭ гербова марка на документъ: *испратихъ обгербвана телеграма на министра.*

Обединявамъ. Съединявамъ, привождамъ въ единство, въ едно, въ общность; противоположно на *разединявамъ.* — **Обединявамъ се, обединитель, обединение.**

Обезславямъ *нѣкого.* Лишавамъ го отъ добро име, отъ честь, корѭ, безчестѭ, посрамявамъ, позорѭ го. — Обезславението *(дифамация)*, кога е клевета, се наказва по закона.

Обезсмъртявамъ *нѣкого.* Правѭ го безсмъртенъ, да не умира; повечето въ *прѣн. см.*, правѭ незабравимъ, вѣчнопаметенъ, живъ въ благодарната паметъ на народа: *св. Кирилъ и Методий сѫ обезсмъртили себе си съ дѣлата си.*

Обезяна, *рус.* Маймуна; тая дума се срѣща въ българската Библия (3 *Цар.* 10; 22 и 2 *Лѣт.* 9; 21).

Обейдъ *(Елъ—).* Гл. градъ на Кордофанъ (источ. Суданъ); 20,000 до 30,000 жит. Повечето жилища сѫ пръстени колиби. Градски стѣни, 4½ метра високи. *Елъ-О.*, дѣто ходяхѫ керване, испаднѫ въ търговско отношение слѣдъ махдистското възстание, въ 1882, което го исключи отъ всѣко сношение съ Египетъ.

Обективенъ, *лат. (воб. зн. прѣдмѣтенъ;* отъ обектъ, прѣдмѣтъ). Който се отнася до прѣдмѣтъ извънъ насъ, вънкашенъ, гледанъ само по отношение къмъ прѣдмѣта, безъ никаква свръска съ насъ; въ противоположность на *субективенъ.* Разглеждамъ единъ въпросъ *обективно,* разглеждамъ го вънкашно, безъ да се влияѭ отъ свои лични съображения. — **Обективность.** Разглеждане прѣдмѣтъ само по отношение къмъ него, безъ никакво отношение къмъ лицето, което го разглежда; безпристрастие, вѣрно прѣдаване: *обективностьта на възгледъ, на описание.* — **Обективъ.** Стъкло въ микроскопъ, обърнѫто къмъ прѣдмѣта, що разглеждаме.

Обелискъ, *гр.* Египетски паметникъ съ видъ на четворожгълненъ клинообразенъ стълпъ. Тия стълпове сѫ се правили отъ цѣлъ камень и сѫ се покривали по четиретѣ страни съ иероглифи (староегипетски писмена), които означаватъ врѣмето и причината на построението имъ. Тѣ сѫ твърдѣ дълги: луксорский обелискъ, прѣнесенъ въ 1836 въ Парижъ, е 22 метра високъ. Нѣкои о. достигатъ и до 40 метра височина. Въ Римъ, благодарение на Августовци, е имало много о.; отъ тѣхъ сега има до 13. Египтянетѣ обикновено поставяли о. между дългитѣ редове сфинксове при храмоветѣ.

Обемъ. Голѣмина, размѣръ,—пространството, което захваща едно тѣло. — **Обемистъ.** Който захваща голѣмо пространство, *хавалелия.*

Оберхаузенъ. Прусски градъ (Рейнска обл.), въ дюселдорфски окр., 6 килом. на сѣв.-зап. отъ Милхаимъ-на-Рюръ, до лѣв. брѣгъ на Емшеръ (дѣс. притокъ на Рейнъ); ц. на желѣзници за Дортмундъ, Везелъ и Рюрортъ; на голѣмата желѣзн. отъ Берлинъ за Келнъ; 23,500 жит. Рудници за каменни въглища, желѣзо и цинкъ. Важни металургически заводи. — О. брои годинитѣ си само отъ 1845; той дължи развитието си на околнитѣ рудници и на положението си като кръстопѫть на много желѣзници.

Оберъ, *герм.* Главенъ, старши. Тая дума се прилага при имената на разнитѣ чинове и длъжности и означава (въ Германия, Русия и други държави) най-високата степень на чина или длъжностьта: *оберъ-хофмаршалъ* (старший на хофмаршалитѣ), *оберъ-церемонимейстръ* (главенъ началникъ на церемонниалното отдѣление), *оберъ-офицеръ* (офицеръ по-доленъ отъ майоръ), *оберъ-секретарь* (старши секретарь въ сената или Св. Синодъ), *оберъ-прокуроръ, оберъ-полицемейстръ* и др. и др.

Обескуражавамъ, отъ думата *куражъ;* обезсърдчавамъ, обезнадеждавамъ, лишавамъ отъ духъ, отъ бодрость, убивамъ духа.

Обеспечавамъ *нѣкого.* Оздравявамъ го, отмахвамъ му попечението, грижата, страха, като му давамъ нѣщо вѣрно, здраво; снабдявамъ го съ всичко потрѣбно, ограждамъ го отъ щета, отъ нужда, отъ опасность отъ нѣщо. **Обеспечение, обеспечитель.**

Обида. Докачение, оскръбление, — всѣка неправда, сторена нѣкому съ дѣло или съ дума, — всичко, което бесчести нѣкого. — **Обиденъ.** 1) Който причинява обида. 2) Докаченъ, комуто е направена обида (отъ *обиждамъ).* — **Обиждамъ.** Правѭ обида, докачамъ, причинявамъ нѣкому безъ да имамъ право докачение, неприятность.

Obiit, *лат.* Умрѣ.

Обикновение. Навикъ, привичка. — **Обикновенъ.** 1) Токо-речи всѣкогашенъ, токо-речи наредъ; въ противоположность на *изключителенъ, особенъ, извънреденъ.* 2) Простъ: *обикновена храна, човѣкъ съ обикновенъ умъ.* — **Обикновено.** Повечето пѫти, токо-речи всѣкога: *обикновено азъ се расхождамъ слѣдъ ядене.*

Обилие. Изобилие, *берекетъ;* противоположното на *скудость.*

Обиличъ *(Милошъ).* Сърбски юнакъ, който най-много се отличилъ въ сражението на Косово поле (виж. *Косово п.).* Тоя юнакъ, обвиняванъ въ измѣна, за да докаже невинностьта си, вмъкнѫлъ се въ шатъра на султанъ Мурада и убилъ султана. Слѣдъ това, той самъ билъ застигнѫтъ и съсѣченъ отъ еничеретѣ.

Обискувамъ, *рус.* Търсѭ, когато търсенето върши *власть,* нѣкому у дома му, за да открилѭ улики на прѣстѫпление (кражба, убийство и др.). — **Обискъ.** Прѣтръсване, дирене, направено отъ власть въ дома на нѣкого, или другадѣ нѣйдѣ за откриване улики на прѣстѫпление.

Обитавамъ, *рус.* (отъ рус. *витать, лат. vita* — животъ). Населявамъ, живѣѭ, сѣдѭ: *Африка обитаватъ полудиви народи.* — **Обитатель.** Житель. — **Обитаемъ.** Сгоденъ за живѣяне; населенъ. —

Обитаемость. Сгодность на едно мѣсто или домъ за живѣяне. — **Обитель** (дѣто се живѣе общо). Монастирь.

Облагородявамъ *нѣкого.* 1) Правѭ го благороденъ, като му давамъ аристократическо звание или чинъ (въ държави, дѣто има аристокрация). 2) Възбуждамъ въ нѣкого нравствено благородство, пробуждамъ въ него честьта, съвѣстьта, великодушието: *добродѣтельта облагородява човѣка.* 3) Подобрявамъ нѣщо: *това растение е облагородено.*

Обладавамъ. Владѣѭ, притежавамъ (въ *нравственъ смисълъ).* — **Обладатель-ка.** Владѣтель-ка, притежатель-ка.

Облекчавамъ. Правѭ по-лекъ, намалявамъ теготата, товара, труда, длъжностьта. *Облекчителенъ, облекчитель-ка.*

Облигация, лат. Обезателство, доходенъ записъ издаденъ отъ дружество или държава, която прави заемъ. Едно дружество или държава прави заемъ за едно прѣдприятие. Тоя заемъ се издава въ публиката раздѣленъ на еднакви дѣлове, за които се издаватъ записи съ еднаква стойность, които се наричатъ *облигации.* Облигациитѣ докарватъ опрѣдѣленъ и неизмѣняемъ доходъ и държавата или дружеството, което ги е издало, поржчителствува, че ще ги искупи съ постепенно срочно погашение (исплащане) на направения заемъ. *Облигационенъ,* обезателенъ, сир., който се отнася до обезателство (облигация).

Обличавамъ. Сѫщото, каквото е изобличавамъ.

Обмундирвамъ *нѣкого.* Обличамъ го съ мундиря и другитѣ принадлежности на военното облѣкло, освѣнь орѫжието. Оттука **обмундировка.**

Обнадеждявамъ *нѣкого.* Давамъ му надежда, карамъ го да вѣрва въ нѣщо бѫдѫще, увѣрявамъ го успокоително.

Обобщавамъ. Докарвамъ подъ общо правило, отъ познати частни случаи искарвамъ общо заключение. **Обобщаване, обобщение.** Сѫщото, каквото е *индуктивна метода.*

Обоготворявамъ *нѣкого.* 1) Причисляваме го при боговетѣ, включвамъ го въ тѣхното число, *както правили старитѣ гръци.* 2) Отдавамъ нѣкому божески почести, боготворѭ го, покланямъ му се.

Обожавамъ. Обоготворявамъ, почитамъ като богъ, като божество, чествувамъ като Бога: *езичницитѣ обожаватъ не Творца, а тваритѣ му. Гръцитѣ обожавали всичкитѣ си герои.* — **Обожатель,** който обожава нѣщо.

Обозъ (обвозъ), *рус.* Сборъ отъ коля, талиги, шейни, които носѭтъ воински запаси, храни, палатки, аптечни потрѣби и др. — **Обозенъ,** който се отнася до обоза.

Обокъ. Пристанищно село въ Данкали (източна Африка), при входа на Бабелмандебски протокъ, окупирано отъ Франция въ 1862 и обеспечено ней по договоръ съ Англия въ 1887.

Оболщавамъ се, облъщавамъ се. Правѭ си илюзии, мамѭ се съ празни надежди, виждамъ погрѣшно, вѣрвамъ каквото не е. Оттука *самооболщение.*

Обоняние. Едно отъ петьтѣ чувства, което ни дава възможность да подушваме.

Оборище. Мѣстото, дѣто е станѫло тайното българско Велико Бунтовно Събрание, което е рѣшило да се направи общо възстание

на 1-и май 1876 изъ цѣла България, за да се отхвърли 5-вѣковното турско иго. О. е едно мжчнопроходимо гористо мѣсто въ Срѣдна-гора въ Меченско дере, близу при с. Мечка, до Панагюрище. Въ събранието сж присжтствували не по-малко отъ 200 прѣдставителе на мѣстнитѣ бунтовни комитети въ цѣлия IV-и западенъ окржгъ. Така се наричала областьта, въ която сж развивали дѣятелностьта си бунтовнитѣ апостоли *Бенковски* и *Ванковъ*. Тая область се е простирала въ Родопитѣ до Батакъ, въ Софийско до Раковица, и въ Срѣдна-гора до р. Стрема, включително градоветѣ Пловдивъ и Т.-Пазарджикъ. Общото засѣдание на събранието, за което е дума, станжло на 15 апр. 1876 вечерьта, подъ прѣдсѣдателството на неустрашимия Бенковски. Събранието, слѣдъ като разрѣшило нѣкои лични недоразумѣния, избрало *привръменно правителство* да води дѣлата по възстанието. Вишегласието за членове на правителството добили *Бенковски, Воловъ* и *Икономовъ*. Въ това събрание се заклѣли тържествено всичкитѣ прѣдставителе, че ще бжджтъ вѣрни борци за свободата на отечеството. Клетвата се положила прѣдъ молитвитѣ на баненския попъ Груйо и прѣдъ кръста и евангелието на меченската църква («най-старата църква въ цѣла Тракия, и която е правена още прѣди да доджтъ турцитѣ на Балкански полуостровъ»). Възстанието избухнжло на 20 априлъ, намѣсто на 1-и май. Виж. *Априлско възстание;* чети *Записки*тѣ *на Захария Стоянова*, стр. 461—507; виж. и *Десетдневно царуване* отъ А. П. Шопова (София, 1881).

Оботрити, нѣмск. (слов. *Бодричи*). Словѣнско племе, което е живѣло въ сегашни Холщайнъ и Мекленбургъ. Историята сваря това племе въ порѣчието на Елба (Лаба) пръвъ пжть въ срѣдата на V-и вѣкъ прѣди Р. Х. О. се дѣлили на много дребни племена, които съставяли два съжза: лютички и бодрички. Бодричкий съжзъ се наричалъ по името на главното племе. Най-важнитѣ градове били: Мекленбургъ (гл. гр.), Илово, Звѣринъ, Добинъ и др. О. били лично свободни, нъ имали и робе повечето плѣнници. Вѣрата на о., както и у другитѣ словѣне, състояла отъ обожаване силитѣ на природата: слънцето, луната и др., и имала миренъ характеръ. Само отпослѣ тя добила войнственъ характеръ. Тогава главното божество на о. билъ Световидъ, богътъ на войната. До половината на VIII-и вѣкъ о. водили постоянна борба съ съсѣдитѣ си — лютичитѣ; а понѣкога и помежду си. О. били съжзници на Карла Велики въ борбата му среща саксонцитѣ. Въ началото на XI-и вѣкъ князъ Ратиборъ сполучва да обедини всичкитѣ полабски словѣне, въ XII-и вѣкъ князъ Крутъ распространява оботритската земя до морето, въ XIII и XIV вѣкъ о., слѣдъ упорита борба, съвсѣмъ испаднжли подъ властьта на нѣмцитѣ и продължавали да се понѣмчватъ. Династията имъ, отдавна вече понѣмчена, царува и до сега, раздѣлена на двѣ линии: мекленбургъ-шверинска (звѣринска) и мекленбургъ-стрелицка. Виж. Гилфердингъ, *Исторія прибалтійскихъ славянъ;* Павинскій, *Полабскіе славяне* (СПБ., 1871); Лебедевъ, *Послѣдняя борьба балтійскихъ славянъ противъ онѣмченія* (СПБ., 1876) и Первольфъ,

Германизація балтійскихъ славянъ (СПБ., 1876).

Обрадовичъ (*Доситей*). Знаменитъ дѣецъ на сръбското възраждане, монахъ, род. въ Чаково, въ Банатъ, умр. въ Бѣлградъ (1739—1811). О., синъ на единъ кожарь, рано останжлъ сираче, подъ грижата на роднини. Увлѣченъ отъ житията на светиитѣ, той (свѣтското му име *Димитрий*) се постригалъ въ Хоповския монастирь, противъ волята на роднинитѣ си (1753). Но скоро напуснжлъ монастиря и отишелъ въ Загребъ, дѣто се научилъ латински, и три години учителствувалъ въ Далмация. Слѣдъ това, той прѣкаралъ много врѣме за да се учи въ Света-Гора, въ Смирна, въ Корфу, въ Вѣна, всѣкога въ качеството учитель: въ Вѣна той 7 години учителствувалъ на сърбе и гръци и въ сжщото врѣме и той се училъ французски, нѣмски и италиянски (по-късно се научилъ въ Лондонъ английски). Слѣдъ едно пжтуване въ Италия, въ Цариградъ и Молдава, той слушалъ въ Хале лекции по философията, естетиката и богословието. Въ 1783 О. издалъ въ Лайпцигъ първата часть отъ съчин. си *Животъ и приключения*, а на другата година *Съвѣти на здравия разумъ* — двѣ книги, които положили началото на новата сръбска литература. До тогава писменийезикъ въ Сръбия билъ словѣно-сръбски, една чудновата смѣсь отъ церковно-русски и отъ сръбски, която се била образувала у унгарскитѣ сърбе, подъ влиянието на русски учителе и книги. Въ 1778 О. издалъ на сръбски *Есоповитѣ басни*, написани на народния сръбски езикъ, и послѣ единъ прѣводъ на *Етика*, едно стихотворение по поводъ възстанието на сърбетѣ, една ода въ честь на Александра I. Между това врѣме, той пжтувалъ въ Парижъ, въ Лондонъ, въ Русия (1788), въ Венеция (1802). Отъ 1807, той се заселилъ въ Бѣлградъ, и се занимавалъ да урежда училища. Слѣдъ смъртьта му били издадени съчиненията му *Мезимацъ*, *Христоматия*, *Првенацъ*. Въ 1833—36 и въ 1845 излѣзло въ Бѣлградъ едно пълно събрание на О-тѣ съчинения, въ 10 тома. Въ разнитѣ си книги, О. е осжждалъ невѣжеството на калугеритѣ, суевѣрията, настоявалъ е върху нуждата да се распространява науката и изобщо просвѣщението, и не само между мжжетѣ, а и между женитѣ. Изобщо всичкитѣ О-ви съчинения сж съ нравствено-поучителенъ характеръ; нъ въ ранитѣ му произведения (напр. въ прѣведената отъ гръцки *Христоматия*) нравственостьта токо-речи всецѣло се покои въ церковното учение, а въ напокошнитѣ за основа на нравственостьта служи философията на просвѣщението. Вждѣ О. се явява горещъ сръбски отечестволюбецъ, който стои за свободата на Сърбия; той билъ и назначенъ учитель на Карагеоргевичевитѣ дѣца. На врѣмето си по прѣкрасното си образование той билъ едничкото явление въ Сърбия. Благодарение нему, скоро сръбската литература и животъ тръгнжли по новъ пжть, и неговото добро се почита високо у съотечественицитѣ му. Отъ съчиненията на тоя сръбски писатель на езика ни сж прѣведени *Ужица* (Букурещъ, 1858, стр. 32) и *Разговоръ* (Вѣна, 1867, стр. 14). Едно изучение на О. отъ С. Панаретова се намира въ цариград. вѣст. *Зорница* (год. 1881, 1+2 бр.). Виж. и Пипиновата и Спасичовата *История на словѣн-*

скитѣ литератури; Шафариковата *Gechichte der südslavischen Litteratur* (Прага, 1865, т. III); Севичъ, *Dositheus Obradović, ein serbischer Aufklärer des XVIII Jahrhunderts* (Лайпц., 1889); К. Радченко, *Сербскій писатель Досией Обрадовичъ и его литературная дѣятельность* въ „Кіевскія литературныя извѣстія" (1896—1897).

Образувамъ. 1) Давамъ образъ, видъ, правѭ: *заливътъ се е образувалъ отъ морето.* 2) Строѭ, основавамъ, създавамъ, като привождамъ въ едно цѣло: *образувамъ армия, войска.* 3) Нѣкого или себе си подобрявамъ духовно, просвѣщавамъ. — **Образувамъ се.** Ставамъ, правѭ се: *отъ утайкитѣ на рѣкитѣ сѫ се образували цѣли планини. У насъ се образуватъ нови пълкове.* — **Образуване,** правене, съставяне, учреждаване. — **Образование,** учение. — **Образованость,** просвѣщение, цивилизация. — **Образованъ човѣкъ,** ученъ, научно развитъ. Образованието различа отъ *въспитанието* по това, че въспитанието включва и нравственото образование. — **Образъ,** вънкашность, видъ, фигура; изображение, снимка отъ нѣщо, точно подражание на това нѣщо. — **Образецъ,** моделъ, юрнекъ, — нѣщо, което служи за примѣръ, за мѣрило, за оцѣнка на подобнитѣ му. — **Образенъ,** иносказателенъ; въ сложнитѣ думи значи има образъ или подобието на нѣщо: *лещообразенъ.*

Обреновичъ. Сърбска кралска (напрѣдъ княжеска) династия, на която основателтъ е билъ Милошъ (виж. това име), неграмотенъ овчарь. Милошъ ималъ двама по-млади братя, Ефремъ и Иованъ, които, както Милошъ, зели за прѣзиме името на приведения си братъ Обрена. Ефремъ управлявалъ западнитѣ окрѫзи на Сърбия, и разбиралъ нѣщо отъ книга; той умрѣлъ емигрантъ въ Влашко. Слѣдъ Милошовото отричане отъ прѣстола (1839) нѣколко мѣсеца управлявалъ Сърбия болний Милошовъ синъ Миланъ О. II († 1839), когато княжеството на дѣло управлявали интригантинътъ Ефремъ О., Петрониевичъ и Вучичъ; слѣдъ това сръбски князъ билъ вторий Милошовъ синъ, Михаилъ О. III (виж. *Михаилъ*); отъ 1842 до 1859, О. живѣли въ емигрантство. Въ 1859 въ Сърбия се върнѫлъ и изново князувалъ Милошъ; въ 1860 го наслѣдилъ на прѣстола Михаилъ О. III. Слѣдъ Михаиловата смърть (1868) княжеската корона добилъ усиновений отъ Михаила неговъ племенникъ Миланъ О. IV, внукъ на Ефрема О. Слѣдъ като добилъ короната, Миланъ се отказалъ отъ обичая на прѣдшественицитѣ си да се броѭтъ, не по името, а по прѣзимето, и почнѫлъ да нарича себе си не Миланъ О. IV, а Миланъ I (виж. *Миланъ*). Въ 1889 краль Миланъ си даде оставката отъ прѣстола въ полза на сина си Александра, бившия сръбски краль, род. въ 1876. Александръ I зацарува съ регентство, съставено отъ Ристича и отъ генерали Бѣли-Марковича и Протича. Краль Александръ се прогласи съвършенолѣтенъ прѣждеврѣменно чрѣзъ държавенъ прѣвратъ, на 1 авг. 1893, и прѣзъ 1900 стѫпи въ бракъ съ Драга Машинъ, вдовица и бивша придворна дама на майка му, кралица Наталия. И баща му и майка му исказахѫ неудобрението си на тая женитба. На 28/29 май 1903 прѣзъ нощьта краль Александръ и кралица Драга бидохѫ застрѣлени въ спалнята

си въ двореца отъ съзаклетници сръбски офицери. Въ сѫщото врѣме съзаклетницитѣ убихѫ въ домоветѣ имъ двамата братя на кралицата (Никола и Никодимъ Люневичъ), нѣкои отъ министритѣ и др. Сѫщата нощь сърбската войска провъзгласи краль Петра Карагеоргевича краль на Сърбия. Въ това врѣме тоя князъ живѣеше въ изгнание скромно въ Женева. Прѣзъ нощьта на прѣстѫплението тѣлата на убития краль и на кралицата му се поставихѫ въ семейната гробница на Обреновичитѣ въ присѫтствието на нѣколко свещеници, и церемонията се извърши безъ никаква тържественость. Новото министерство, подъ прѣдсѣд. на Авакумовича, тутакси издаде прокламация, съ която се възстанови конституцията отъ 1901 и всичкитѣ закони гласувани при тая конституция. Скоро се и свикá избраната въ 1901 скупщина, която утвърди извършения прѣвратъ въ кралството. Нѣкои отъ силитѣ (Русия и Австрия) не закъснѣхѫ да удобрѭтъ новото положение въ Сърбия, а други (Англия, Франция, Италия) много късно признаха новия краль, па прѣдставителетѣ имъ още продължаватъ да странѭтъ отъ всѣко тържество или церемония на сърбския дворъ, въ които зиматъ участие цареубийцитѣ офицери. Династията на Обреновичитѣ изчезнѫ съ краль Александра. Виж. Cuniberti, *La Serbia e la dinastia degli O., 1804—1893* (Туринъ, 1893).

Обручение, *гр.* Годежъ, извършенъ съ благословението на духовно лице при установенъ религиозенъ обрядъ.

Обрѣзвамъ. Правѭ ветхо-завѣтното обрѣзание, сир. отрѣзвамъ наоколо краекожието на мѫжски половъ органъ съ особната церемония за това. Обрѣзанието се върши като религиозенъ обрядъ у евреитѣ и мохамеданетѣ. По Моисеевия законъ (Лев. 12; 3) всѣко отроче отъ мѫжски полъ е трѣбвало да се обрѣзва въ 8-ия день и въ това врѣме му се давало името (Лук. 1; 59); затова и Иисусъ Христосъ, въ 8-я день слѣдъ раждането си, билъ обрѣзанъ и нареченъ, по благовѣстието на архангела (Лука 1; 32), *Иисусъ* или *Спаситель.* За споменъ на това събитие за живота на Богочовѣка, църквата празднува като голѣмъ праздникъ **Обрѣзание Господне** на 1 януария, въ деня на самото събитие. Тоя праздникъ се прослѣдва, по писменитѣ паметници, до въ IV-и вѣкъ: между съчиненията на Амфилохия (умр. слѣдъ 394), иконийски епископъ, има едно слово по тоя праздникъ.

Обрядъ. Редъ, въведенъ отъ закона или обичая въ нѣщо: *всѣка църква (вѣроисповѣдание)* си има обрядитѣ. — **Обряденъ.** Който се отнася до обрядъ.

Обсаждамъ. Заобикалямъ съ войска мѣсто или градъ, за да го прѣземѫ; това дѣйствие на една войска се нарича **обсада.** — **Обсáденъ,** който се употрѣбява въ обсада; **обсадéнъ,** който е заобиколенъ отъ неприятелска сила.

Obsequium, amicos verita odium parit. Латинска пословица: угаждането прави приятели, истината неприятеле.

Observanda, *лат.* Нѣща за забѣлѣжване.

Обсерватория (лат. *обсерваре,* разглеждамъ). Сграда, построена за астрономически наблюдения. Още въ старо врѣме, Бѣловий храмъ (виж. *Бел*), въ Вавилонъ ималъ

кула, отъ която халдеитѣ наблюдавали звѣздитѣ. Първата обсерватория построилъ въ Европа, въ 1561, хесенъ-каселский ландграфъ Вилхелмъ IV. Въ 1576, Тихо-Брахе съградилъ една о. на свои разноски. Неговия примѣръ послѣдвали мнозина. Лудодикъ XIV въздигнжлъ една великолѣпна о. въ Парижъ, въ 1668. Гринвичската о. (виж. *Гринвичъ)* е прочута по наблюденията на най-славни астрономи. — **Обсервационенъ**. Въ *воен. иск.* наблюдателенъ; **обсервационенъ корпусъ**, войска, поставена да наблюдава движенията на неприятель, на чужда войска; **обсервационна линия**, цѣпь укрѣпления, съ която располагатъ обсадителетѣ, за въ случай, че ги нападне неприятелска войска изотзадъ, съ цѣль да се съедини съ обсаденитѣ; **обсервация**, наблюдение.

Обскурантизмъ (лат. *абскуро*, помрачавамъ). Неприятелство на просвѣщението, желание да се прѣчи на напрѣдъка на просвѣщението. — **Обскурантъ**. Противникъ на просвѣщението.

Обстановка. Людетѣ, мѣстата, прѣдмѣтитѣ, които се намиратъ около нѣкого или нѣщо: *обстановката ми е много хубава* (съ хубавъ изгледъ или съ планини, гори, извори и др. т. наоколо). *При такъва обстановка* (съ стража, съ полиция), *вие можете да правите съ мене каквото си щете.*

Обстоятелство. 1) Нѣкоя особность, която придружава работата, за която е дума, подробность, частенъ случай: *ето обстоятелствата на това събитие.* 2) Положение на нѣщата: *обстоятелствата сж сериозни.* — **Обстоятелственъ**, който исказва обстоятелствата, подробенъ.

Обструкционизмъ (лат. *obstruere* — затикамъ, прѣчж). Система да се спира вървежътъ на работитѣ на една камара (народно събрание), като се протакатъ разисквания по цѣли дни. Тая е системата, която слѣдва понѣкога опозицията. — **Обструкционистъ**. Членъ на прѣдставителска камара, който слѣдва обструкционизма. — **Обструкция**. Натрупване, сгжщение или застой на лимфата или кръвьта въ нѣкой органъ.

Обсжждамъ *нѣщо.* Разисквамъ за него, разгледвамъ го отъ всѣка страна.

Обусловявамъ, *рус.* Ограничавамъ съ условие, допущамъ условно.

Обучавамъ, *рус.* Упражнявамъ нѣкого, за да се научи; учж го. — **Обучавамъ се**, упражнявамъ се, за да се научж; учж се. — **Обучение**. Учене, прѣдаване уроци.

Обширенъ, *рус.* Отвредъ широкъ, пространенъ; оттука *обширенъ.*

Общи *(Димитръ).* Български революционеръ, помощникътъ на Левски, и който апостолствувá по Тетевенско, Орханийско, Етрополско и Софийско. О. е главний герой на събитията станжли прѣзъ годинитѣ 1869—1872, които сж изложени въ първитѣ двѣ книжки, новото издание отъ *Минжлото* на Заимова (1898).

Димитръ О. е една много тайна личность. Той билъ родомъ отъ гр. Дяково (Македония), отъ гръцко-българско происхождение; нъ никой не му знае истинското име. Участвувалъ въ критското възстание, послѣ билъ въ четата на Гарибалди, а слѣдъ това го виждаме въ Черногора, въ Сърбия, въ българския легионъ. Той самъ се наричалъ космополитъ и на дѣло билъ такъвъ; мистериозенъ и енер-

гиченъ човѣкъ, той владѣялъ нѣколко езика (виж. Д-ръ П. Ив. Стояновъ, *Ловечъ като центръ на Българския Центр. Революц. Комитетъ, столица на Вас. Левски и роденъ градъ на поборника Тодоръ С. Кирковъ;* Ловечъ, 1901).

Когато Левски свършилъ да основава тайнитѣ мѣстни комитети, прѣдстояло му да намѣри пари, да снабди съ оржжие всѣкой съзаклетникъ; затова той още по-бодъръ тръгнжлъ да обикаля комитетитѣ и да имъ дава наставления, какъ да събиратъ пари отъ народа. Паритѣ трѣбвало да се пращатъ въ Букурещъ на главния революционенъ комитетъ, който щѣлъ да купува оржжията и да се грижи за прѣнасянето имъ въ България. Комитетитѣ почнжли да внасятъ пари. Богатитѣ си гледали работата и ни най-малко не искали да знаѭтъ за свободата. Въ това врѣме ловченский и тетевенский комитети, подъ прѣдсѣдател. на О. и по негово прѣдложение, рѣшили да се обере орханийската поща. Напразно Левски и букурещкий комитетъ, прѣдъ видъ опасностьта за комитетското дѣло, поискали да се спре испълнението на това необмислено рѣшение. На 8 септ. 1872, О., заедно съ 10 души другаре, напада пощата, която отивала отъ Орхание за София и създава *Араба-конашкото* (виж. тая дума) приключение. Обирътъ на царската хазна излѣзлъ много сполучливъ, нъ тая тайна се упази день-до-пладнѣ.

Властьта, слѣдъ като изловили много отъ другаретѣ на О., толкова отбрани сили, тури ржка, на 25 окт. 1872, въ с. Чериково (плѣвенско), и на самъ О., прѣоблѣченъ въ овчарски дрѣхи и придруженъ отъ войводка Ненка Павлова, и тя въ женски дрѣхи нарамила цѣдилка, ужъ че носи сирене, а то останжлата сума отъ злокобния обиръ на хазната! Така О. бѣ скроилъ да избѣгне въ Румжния. Слѣдъ него въ примката влѣзе и Левски. О. издаде всичко, съ цѣль да изненади Европа, като открие каква силна организация има комитетското дѣло. Нъ тая глупава постжпка разруши всичко до основитѣ.

На 8 януар. 1873 Левски билъ прѣдставенъ на очна ставка съ О., за да подтвърди прѣдъ очитѣ на Левски онова, което бѣ говорилъ прѣдъ сжда за него. Когато О. всичко подтвърдилъ, Левски го изругалъ и заплюлъ, като го нареклъ писка тварь, прѣдатель.

О. дори прѣди Левски биде осжденъ на смъртъ и на 15 януар. 1873 обѣсенъ. Софийский сждъ осжди още до 56 души членове на комитетитѣ на заточение по отъ 3 до 10 години, а нѣкои до животъ. Мнозина отъ тия нещастни мжченици доживѣхж да се завърнжтъ въ освободената си родина.

Общъ. Който еднакво се отнася до всички, до всѣкого, до всички ония, за които е дума: *общъ благодѣтель, обща грижа, общи пари.* — **Общность.** 1) Състояние на онова, което е общо: *общность на нашитѣ интереси.* 2) Еднакость: *общность на мнѣния.* — *Общность на една картина*, цѣлото, безъ да влизаме въ частноститѣ. — **Общество.** Много люде, които живѣѭтъ наедно и сѫ свързани съ нѣкакви общи условия; *гражданско общество*, гражданетѣ на една държава, на една мѣстность; *човѣшко общество*, людетѣ по цѣлъ свѣтъ, които живѣѭтъ другарски, братски свързани. — **Обществен**ъ, който се отнася до обществото, принадлежи или служи нему. — **Община.** Територияленъ

отдѣлъ управляванъ отъ кметъ съ помощьта на съвѣтници; **общински**, който принадлежи на, или се отнася до, община. — **Общж се**. Общавамъ се, съединявамъ се, въ сношение съмъ. — **Общение**. Сношаване, взаимно отнасяне съ нѣкого. — **Общителенъ** *човѣкъ*, който охотно се общава съ другитѣ, обича обществото, дружелюбивъ; откровенъ. *Общителность*, свойството или качеството на общителенъ човѣкъ.

Объ. Главната рѣка въ западни Сибиръ, образува се отъ двѣ рѣки, Биа и Катуна, които извиратъ въ Алтайскитѣ планини, въ прѣдѣла на китайскитѣ владѣния и се сливатъ при гр. Бийскъ въ томската губерния. Отъ Бийскъ до устието на Чаришъ [Чаришъ е притокъ на О. въ томската губ., 428 километра], О. тече къмъ зап., по-нататъкъ до Барнаулъ къмъ сѣверъ, оттамъ се обръща изведнжшъ пакъ къмъ зап. Подъ Иртишъ, главний му притокъ, се раздѣля на нѣколко ржкава и върви право къмъ сѣв., приближава до Уралскитѣ планини, отъ Обдоръ тече къмъ ист. и се влива въ Обски заливъ, който е станжлъ отъ Сѣв.-Ледовити океанъ и е 700 килом. длъгъ и 110 километра широкъ. Цѣлото течение на **О**. е 4,229 килом. Най-главнитѣ притоци, които **О**. прибира отдѣсно сж: Томъ и Чулимъ; отлѣво — Иртишъ. Повече отъ 50 парахода плуватъ по обската водна система; и вѣрва се, че тая система, която съобщава Сибиръ съ китайскитѣ земи и европейска Русия, има голѣмо търговско бждще. Вече търговията по Иртишъ, на който центрътъ е Тоболскъ, е важна. Изслѣдванията на проф. Норденшйолда, и особено пжтуванията на капитанъ Уигинса въ 1874 и 1876 отъ Джнди (Шотландия) прѣзъ Карско море до Обски заливъ, сж достатъчно доказали приспособимостьта на тоя правъ пжть. О. замръзва 6—7 мѣсеца прѣзъ годината. Тая рѣка е много богата съ риба.

Обѣтована земя. *Обѣщана земя*, сир. земята обѣщана отъ Бога на Авраама и потомството му, Ханаанъ, Палестина *(Библ.)*.

Обятия. Прѣгржди.

Овавъ, *Рагуиловътъ синъ.* Прѣдполага се, че той е билъ или братъ на Моисеевата жена, или друго име на Иотора *(Библ.)*.

Оваленъ, *лат.* Длъгнесто кржгълъ, яйцеобразенъ. — **Овалность**. Видъ или форма на овала, яйцеобразность. — **Овалъ** (лат. *овумъ*, яйце). Длъгнесто кржгла, яйцеобразна фигура.

Овация, *лат.* Тържество, при което на едно лице се отдаватъ почести, като го поздравяватъ съ рѣчи, викатъ му ура и др.

Овенъ. Едно отъ съзвѣздията на зодиака; слънцето влиза въ него прѣзъ мѣс. мартъ; то се отличава на небето по три звѣзди отъ втора, трета и четвърта величини, които съставятъ помежду си единъ тжпожгъленъ трижгълникъ, обърнжтъ съ тжпия жгълъ къмъ западъ. Звѣздата отъ втора величина се намира на лоба на овена и блещи съ ярка свѣтлина. Когато земята влиза въ това съзвѣздие, 9 марта (ст. к.), у жителитѣ на сѣверното полуклжбо подкача пролѣтьта и по цѣлата земя деньтъ е равенъ съ нощьта; затова туй съзвѣздие е наречено *бѣлѣъ на равноденствието.* Староврѣменнитѣ народи го имали за първо съзвѣздие въ зодиака, а баснословието казва, че то е оня сжщи овенъ, чието *руно* станжло причина на прочутия

походъ на аргонавтитѣ въ Колхида. Виж. *Златно* руно и *Аргонавти*.

Овенъ. Виж. *Оуенъ*.

Овербекъ. Знаменитъ германски живописецъ, род. въ Любекъ, умр. въ Римъ (1789—1869). Училъ се живописството въ Вѣна, а отъ 1810 *въ Римъ*, живѣлъ въ Римъ, дѣто отпослѣ билъ директоръ на Санъ-Лукиската академия. **О.** е билъ основатель на романтическата школа на живописството. Освѣнъ фрески и разни композиции, той написалъ много картини, особено по библейски сюжети, за италиянски, германски и английски църкви. Между фрескитѣ му, най-забѣлѣж. е *Чудото на св. Франциска съ розитѣ* въ църква св. Мария въ Асизи. Отъ композициитѣ му най-забѣлѣж. сж *Моисей на кладенеца* (въ Англия, гравирана отъ Грунера), *Зимането Илия на небето* (грав. отъ Коха), *Богородица* (въ Мюнхенъ, грав. отъ Фелзинга), *Вѣнчанието на Прѣсв. Дѣва* (въ келнската съборна църква), Pietà (въ църква св. Мария, въ Любекъ). **О.** тѣ хѫдожествени тенденции най-ярко сж изразени въ доста сложната картина *Тържеството на религията въ искуствата* (въ Франкфуртъ, грав. отъ Амлера). **О.** особено високо стои като рисуватель. Отъ рисункитѣ му на първо мѣсто поставятъ: *Евангелиститѣ и апостолитѣ* (грав. отъ Батрочини и Келера) и сцени изъ Христовитѣ Страсти. На послѣдния периодъ отъ **О**-та дѣятелность се отнасятъ много ескизи-фрески за църквитѣ въ Римъ и Дяковаръ.

Овидий (*Публий*). Знаменитъ римски поетъ, род. въ Сулмона, въ страната на пелигнитѣ, на ист. отъ Лациумъ, въ 43 прѣди Р. Х. — О., Виргилиевъ и Хорациевъ приятель, се радвалъ на Августовото благоволение и, слѣдъ като блестѣлъ много врѣме въ императорския дворъ, билъ заточенъ въ Томи, близу до устията на Дунавъ (виж. *Овидиополъ* и *Кюстенджа)* въ 9 слѣдъ Р. Х. Причината на това заточение у гетитѣ е останѫла една гатанка. Славний заточеникъ починѫлъ въ Томи въ 18 слѣдъ Р. Х. Главнитѣ му съчинения сж: *Метаморфозитѣ*, 15 книги, О-вий шедевръ. Тоя трудъ е единъ расказъ на всичкитѣ прѣображеня, които по сказанията, сж станѫли отъ сътворението на свѣта до врѣмето на Юлия Цезаря, чието прѣображение на звѣзда е послѣдното. *Метаморфозитѣ* до сега се четѫтъ въ училищата, като образцови произведения по езика и стихосложението на латинския писатель. Поемата *Фаститѣ* (паметописанията) дава римския календаръ въ стихове, и описва празденствата и митическитѣ сказания по старитѣ лѣтописци. Тая поема е била въ 12 книги, отъ които шестьтѣ послѣдни сж изгубени. *Ars amandi* (искуството да люби човѣкъ) състои отъ 3 книги; *Remedia amoris* (лѣкуване любовьта) е 1 книга; *Tristia* (Печалнитѣ) елегии въ 5 книги, написани прѣзъ първитѣ четире години отъ изгнанието на поета; *Epistolae ex Ponto* (Писма отъ Черно море), въ 4 книги, и тѣ елегии и подобни по съдържание на *Tristia*.

На О-вия поетически гений всѣкога сж се удивлявали. Съчиненията му сж имали много издания. Най-добритѣ пълни издания сж Бурмановото (Амстердамъ, 1727) и Меркелевото (Лайпцигъ, 1850—52; послѣдното издание, 1884—88). Меркелевото издание е най-употрѣбителното. О. е прѣвожданъ на

нѣкои отъ европейскитѣ езици: на франц. най-много се цѣнѫтъ изданията на *Bibliothèque latine-française in 18;* добъръ прѣводъ на английски на *Метаморфозитѣ* е Гартовий, направенъ съ помощьта на Драйдъна, Адисъна и др.; русски прѣводи на О. сѫ слѣднитѣ: Я. Смирновъ и В. Павловъ, *Избранныя басни изъ* „Метаморфозъ" (Москва, 1869; 4-о издание 1878); А Фогель, *Избранныя элегіи* О. (Киевъ, 1884). Стихотворнитѣ прѣводи на *Метаморфозитѣ* на Ѳ. Матвѣева (М., 1876), на Б. Алексѣева (СПБ., 1885), на А. Фета (М., 1887) — сѫ най-добрий русски прѣводъ. Виж. и П. Безсоновъ, *Фасты Овидія (Пропилеи,* т. IV, стр. 81—165).

Овидиополъ. Русски градъ въ херсонск. губ., 33 килом. на юго-зап. отъ Одеса и 225 килом. на юго-зап. отъ Херсонъ, близу до источния брѣгъ на лимана на Днѣстръ, среща Аккерманъ и 15 килом. отъ Черно море; 5,775 жит. Защитенъ съ крѣпость. Търговия съ соль. — О. е основанъ отъ Екатерина II, и нареченъ така, защото тогава вѣрвали, че това е мѣстоположението на стар. градъ Томи, дѣто е билъ заточенъ Овидий. Сега се знае, че Томи е билъ до сама Кюстенджа. Виж. *Кюстенджа.*

Овиедо. Испански градъ, 16 килом. отъ Атлантически океанъ и 390 килом. на сѣв.-зап. отъ Мадридъ, ц. на едноименна область; 35,400 жит. Фабр. за платна, шапки и др. Университетъ, хубава съборна църква.

Ovo, *лат.* Виж. *Ab ovo.*

Овчехлъмска околия. Околия въ пловдивски окрѫгъ, съ центръ *Голѣмо-Конаре.*

Огигесъ, Огигъ. Царь на Атика и Виотия (XIX-и вѣкъ прѣди Р. Х.), въ чието царуване станѫлъ голѣмъ потопъ, нареченъ *Огигесовъ потопъ,* който опустошилъ цѣла Гръция, и не пощадилъ никого другиго освѣнъ О. съ семейството му.

Огигия. Име, което се е давало нѣкога на Виотия и Атика. — Баснословенъ островъ, дѣто царувала Калипсо (виж. това име). Тоя о-въ поставяли на югъ отъ *Bruttium* (сегаш. отвъдна Калабрия), часть отъ Велика Гръция (сегаш. неаполитанска область); *Bruttium* ималъ за прѣдѣли: на сѣв. Лукания, и отъ тритѣ страни морето. Старитѣ жители, вѣроятно пелазги, били истикани отъ римлянетѣ въ планинитѣ, кѫдѣ 270 прѣди Р. Х.

Огинский *(Михаилъ).* Любимецъ на Екатерина II, род. и умр. въ Варшава (1731—1803). Назначенъ литовски великъ хетманъ, О. водилъ въ слонимския си замъкъ княжески и малко благороденъ животъ до 1771, врѣмето, когато поддържалъ Полша среща Русия. Слѣдъ нѣколко сполуки, О. близу при Столовичъ билъ разбитъ отъ Суворова, и едвамъ се спасилъ въ Прусия. По-сетнѣ, О. се върнѫлъ въ Полша, и построилъ *Огински каналъ* (49 килом. дългъ), който свързва Балтийско съ Черно море чрѣзъ Трипетъ, притокъ на Днѣпръ, и Шара, притокъ на Нѣманъ. — О. *(Михаилъ).* Племенникъ на прѣдишния (1765—1831), служилъ въ войскитѣ на Кошчушко и зелъ славно участие въ борбитѣ на Полша среща Русия. Оставилъ е *Mémoires sur la Pologne et les Polonais de 1878 à 1815,* 2 vol. in-8-o.

Оглавявамъ *книга, статия.* Давамъ ѝ заглавието, пишѫ ѝ заглавието.

Огиена-Земя. Купъ острови на югъ отъ южна Америка, отъ която

го дѣли Магелановъ протокъ; състои отъ 11 голѣми и 20 малки о-ви, планински, пусти, студени; най-високитѣ върхове Даруинъ (1,945 метра) и Сармиенто (1,972 метра), покритъ съ вѣчни снѣгове. Въ тия о-ви има нѣколко волкана; оттамъ името имъ. Главний о-въ, сжща Огнена Земя, има на сѣв. и на ист. гори и пасбища. Между малкитѣ о-ви, о-въ Хорнъ, е южний край на тоя купъ о-ви и на американскитѣ земи. Около о-витѣ се въдѫтъ китове, тюлени, морски птици въ голѣмо количество. Жителитѣ, всички не повече отъ 4000, сж съ мѣденъ шаръ на кожата, съ нисъкъ растъ, и на най-долната степень на образованостьта; тѣ сж номади, ловци, риболовци и, казватъ, човѣкоядци.

Оговорка, *рус.* Ограничително условие, допущане нѣщо условно, запазване право.

Огоста. Рѣка въ западна България, притокъ на Дунавъ; извира въ чипровска Стара-планина, която е прѣдѣлътъ между Сърбия и България, тече къмъ ист. изъ една планинска долина, въ която мие Чипровци; прибира Бързия, която иде отъ Берковица и ѝ дава посоката ѝ къмъ сѣв.-ист., — посока, която запазва до Дунавъ; слѣдъ сливането си съ нея, отива въ Фердинандово (Гол. Кутловица), прибира отдѣсно Ботуня или Врачанска рѣка, и при Бѣли-Бродъ влиза въ високото южно-Дунавско поле. И прѣзъ полето коритото ѝ остава доста тѣсно до Дунавъ, въ който се влива нѣколко килом. на западъ отъ устието на р. Скжта и отъ гр. Орѣхово, токо-речи среща устието на румжнската рѣка Жиулъ. Течението на О., безъ да се смѣтатъ малкитѣ ѝ кривулици, е около 115 килом.

Огоста, *Августа.* Градъ въ Съединенитѣ Държави (Георгия) ц. на обл. Ричмондъ, на кръстопжтя на нѣколко желѣзници и на брѣга на корабопл. на това мѣсто р. Савана; 30,000 жит. Правилно построенъ градъ. Търговия съ памучна хартия, градиво и др. Арсеналъ, медицинско училище.

Огъ. Аморейски царь на Васанъ. Царувалъ надъ 60 града, отъ които главнитѣ били Астаротъ и Едраи, въ врѣмето, когато израилянетѣ влѣзли въ Ханаанъ, 1618 прѣди Р. Х. Билъ побѣденъ и убитъ отъ израилянетѣ подъ прѣдводителството на Моисея. Царството му се дало на Манасииното племе. О. билъ единъ отъ послѣднитѣ отъ рафаимитѣ, едно племе исполини *(Библ.)*.

Ода, *гр.* Лирическо стихотворение съ тържественъ слогъ, написано въ честь на едно лице или важно събитие. Такъво стихотворение е запечатано съ силенъ поривъ на поетическо въображение, което надминува прѣдѣлитѣ на избрания сюжетъ. Сюжети за о. трѣбва да бждѫтъ най-възвишени. Такъви сж нѣкои Пиндарови и Хорациеви о. и др. Слѣдъ химната или религиозната о. върви героическата, послѣ дидактическата, философската и сатирическата. Тука може да се отнесжтъ и анакреонтическитѣ о., които въспѣватъ удоволствията. Гръцитѣ наричали о. всичко, що могло да се пѣе.

Одалиска, *тур.* Стайна слугиня, робина въ султански харемъ; въ по-обширенъ см., ханжмка отъ харема.

Одеваеръ *(Иосифъ).* Белгийски живописецъ, род. въ Брюкселъ (1778—1830), Давидовъ ученикъ въ Парижъ, добилъ голѣмата награда на Института въ 1804, и

билъ живописецъ на холандския краль Вилхелма I. Най-забѣлѣжителнитѣ му картини сж: *Фокионовата смърть*, *Коронясването на Вилхелма I*, *Бранителеть на Мисолонги*, *Галатея*, *Канарисовата морска побѣда*, *Атинянеть на тръгване за Саламинъ* и др.

Одежда, *церк.* Дрѣха.

Одейпуръ или *Меваръ*. Име на нѣколко земи въ Индия. 1) Главната е княжество **О.**, въ южна Раджпутана; съставя часть отъ посрѣдственитѣ английски владѣния; простр. 30,638 чет. килом; населен. 1,300,000 жит. Плодородна планинска земя, произвожда захарна тръстика, синило, оризъ. Разработване на ископаеми вжглища и др. Князътъ, който носи титлата *раджа*, се счита за потомецъ на най-старото и най-благородното хиндузско семейство. — 2) Една васална държавица въ нѣкогашната държава Нагпуръ, съ 30,000 жит. — 3) Една васална държавица въ Гузератъ, съ 65,000 жит.

О-де-колонъ (фр. *о*, вода; *де*, отъ; *Колонь*, Келнъ). Келнска вода, единъ видъ благовонна вода, която била направена най-напрѣдъ въ германския градъ Келнъ или Колония.

Одема, гр. Въ *медиц.* отокъ. — **Одематия.** Отичане на цѣлата кожа.

Одензе. Дански градъ въ самата срѣда на о-въ Фиония, на който е главний градъ; на желѣзницата отъ Миделфартъ за Ниборгъ; 30,500 жит. Бира, ржкавици, сукно, сапунъ. О. е най-старий дански градъ, и е добилъ името си отъ името на богъ Оденъ (виж. това име). Одензеската съборна църква, основана въ 1086 отъ св. Кунда, чиито остатки, както остаткитѣ на нѣколцина отъ раннитѣ дански крале, почиватъ тамъ, е хубавъ образецъ отъ старъ простъ готически стилъ. Въ **О.** се събрало народното събрание въ 1527, което узаконило лютеранството, и дало равноправностьта на протестантитѣ.

Оденъ или *Одинъ*, старогерм. *Вуотанъ*. Върховний богъ въ скандинавското и германското баснословие, владѣтель на небето и земята, не творецъ, а само распоредитель на свѣта, най-високата органич. сила, която одушевява веществото и като изворъ на всѣкой най-високъ животъ се проявява въ разнообразни явления. Затова и носи много имена, на брой до 200. Има и сжпржга—царица, Фрига, която е майка на Балдура, скандинавския Аполонъ; нъ има и други сжпржги и любимки, и многобройни синове и дъщери. О-вото сѣдалище е на небето, отъ дѣто двѣтѣ му врани Хугинъ (Мисль) и Мунинъ (паметь) отлетѣватъ всѣкой день да събиратъ вѣсти за всичко, що става по свѣта.

Одеонъ (гр. отъ ὠδή, пѣние) наричали въ старо врѣме второстепененъ театръ, дѣто правили репетиции на музиката, която се свирила на главния театръ. Отпослѣ, тамъ ставали и конкурси по музиката и поезията. Първий **о.** билъ построенъ въ Атина отъ Перикла. Другитѣ градове подражили това и въ Римъ се явили четире **о.**, нъ най-великолѣпний билъ въ Смирна. Самитѣ сгради на **о.** били обикновено кржгли и украсени съ колони. Въ нашото врѣме името **о.** е дадено на втория отъ французскитѣ класически театри въ Парижъ. Тоя **о.** е билъ съграденъ въ 1782. Той е една обширна и ниска сграда, съ галерия отъ всички страни и съ колони отпрѣдъ.

Одериджи де Гублио. Прочутъ живописецъ миниатуристъ, отъ болонската школа, род. въ Гублио, близу до Перуза, умр. кждѣ 1299. Данте го е обезсмъртилъ въ 3 високопохвални стиха.

Oderint dum metuant. Лат. пословица: нека мразѫтъ, стига само да се боѫтъ.

Одеръ, на словѣнск. *Виодръ.* Една отъ главнитѣ рѣки на Германия, извира въ Моравия, тече прѣзъ прусска Силезия, Брауншвайгъ, Померания и се влива въ Балтийско море, чрѣзъ три голѣми ржкава: Дименовъ, Свине и Пеене, които образуватъ о-ви Волинъ и Узедомъ; 864 килом., корабоплават. отъ Ратиборъ. **О.** е съединенъ съ Хавелъ и оттамъ съ Елба чрѣзъ Финовъ каналъ, а съ Шпре — чрѣзъ Фридрихъ-Вилхелмовъ каналъ. Така **О.** е голѣмъ търговски пѫть; той е и важна военна линия съ силнитѣ си мѣста.

Одеса. Русски градъ на Черно море, въ херсонска губер., 146 килом. на юго-зап. отъ Херсонъ, 1030 килом. (1451 килом. по желѣзн.) на юго-зап. отъ Москва, 1335 килом. (1820 килом. по желѣзн.) на югъ отъ С. Петербургъ; 405,041 жит. Голѣма търговия съ жито, вълна, кожи, лой, клъчища, катранъ, сапунъ и др. Корабостроителници. Университетъ, основанъ въ 1865, двѣ гимназии, търговско и мореплавателно училище, военно училище, семинария, библиотека съ повече отъ 150,000 тома, ботаническа градина, музей на русски старини. Хубавъ градъ съ широки и прави улици и обширни площади. Най-любимата расходка на жителитѣ слиза покрай една канара до морския брѣгъ чрѣзъ широка каменна стълба съ 204 стѫпала. Тамъ е и паметникътъ на дукъ де Ришлйо комуто доста длъжи градътъ за благоденствието си. Въ подножието на паметника се пази гюллето, съ което е билъ ударенъ прѣзъ бомбардирането на града отъ англо-французската флота въ 1854. Одесското пристанище е най-голѣмото русско пристанище на Черно море, бранено отъ силни укрѣпления, и може да побере до 200 парахода; въ него влизатъ на годината около 3,000 тър. парахода. Заливътъ е доста дълбокъ дори до самия брѣгъ, та позволява приближението и на най-голѣмитѣ броненосци, и замръзва само прѣзъ лютитѣ зими, и то за кѫсо врѣме. — Въ старо врѣме на мѣстото на сегашна **О.** е имало едно гръцко селище *Хистрианоръ;* още тогава това мѣсто се е цѣнило, защото е на еднакво разстояние отъ устията на Днѣпръ и Днѣстръ, входътъ въ които прѣдставлява мѫчнотии за корабоплаването. Когато руситѣ въ 1788 прѣзели това мѣсто отъ турцитѣ, то било едно село, *Хаджи-бей*, съ укрѣпенъ замъкъ; въ 1791 това село се присъединило окончателно на Русия. Слѣдъ двѣ години Екатерина II съградила тамъ русска крѣпость, която станѫла ядката на единъ пристанищенъ градъ, който двѣ години по-сетнѣ добилъ името Одеса. Дукъ де Ришлйо, французски прѣселенецъ въ русска служба, билъ назначенъ управитель въ 1803, и прѣзъ 11-годишното му мѫдро управление градътъ много се развилъ. Напрѣдъкътъ му продължава и до сега.

Оджаковъ *(Петръ)* Български писатель, юристъ отъ одесския университетъ, род. въ Лѣсковецъ въ 1841. Прѣведе проф. **В.** Богишичовото *Упѫтване за описване правовитѣ обичаи, които жи-*

вѣжтъ у народа (Прага, 1874). Писалъ е въ много наши вѣстници и списания (цариградский в. *Право*, софийск. сп. *Юридически Прѣгледъ* и др.).

Odi profanum vilgus, *лат.* Мразѭ простия народъ *(Хораций)*.

Одидъ. Израилски пророкъ, съврѣменникъ на Факея, укорилъ израилянетѣ, когато довели плѣнници отъ Иудея *(Библ.)*.

Одисей, у римлянетѣ *Улисъ*. Царь на Итака (единъ отъ Ионическитѣ о-ви, сегаш. *Теаки)*. Лаертовъ синъ, Пенелопинъ сѫпрѫгъ, Телемаховъ баща, отличилъ се при обсадата на Троя съ храбростьта и хитростьта си — той измислилъ дървения конь, — помирилъ Агамемнона съ Ахилеса, а слѣдъ Ахилесовата смърть добилъ неговото оружие, което му успорявалъ Аяксъ. По-забѣлѣжителенъ станѫлъ О. слѣдъ падането на Троя съ 10-годишното си странствуване по моретата, пълно съ приключения и обстоятелно описано въ Омировата *Одисея*. О. като се върнѫлъ, съ съдѣйствието на Алкиноя, царя на феацитѣ, въ отечеството си, убилъ Пенелопинитѣ любовници, които прахосвали имота му, и достигнѫлъ въ семейно щастие до дълбока старость. Виж. *Одисея*, прѣводъ отъ Д. Душанова въ проза. — Дума *одисея* въ прѣносенъ см. значи лутане, скитане.

Odium theologicum, *лат.* Богословска омраза, омраза между богословъ и богословъ.

Одоакръ. Главатарь на херулитѣ и първий варварски краль на Италия, отъ 476 до 493. Прѣди да заграби прѣстола, О. билъ прѣдводитель на западно-римската войска отвѫдъ Алпитѣ, която състояла токо-речи само отъ варваре—херули, скири и ругийци. Като се извѣстилъ, че патрициий Орестъ направилъ западно-римски императоръ сина си Ромула Августула, О. побързалъ съ войската си въ Италия, прѣзелъ Римъ и убилъ Ореста, а сина му накаралъ да си даде оставката отъ прѣстола прѣдъ сената, който припозналъ него, съ което се и турило край на Западно-римската империя. О. раздалъ една трета отъ необработенитѣ до тогава земи на херулитѣ, въвелъ полезни прѣобразования въ царството си и се показалъ енергиченъ, справедливъ и мѫдръ господарь. Нъ той билъ арианецъ и се спрѣчкалъ съ източния императоръ, Зенона, който испратилъ среща него Теодориха и неговитѣ остготи. Разбитъ на брѣговетѣ на Изонцо (490), при Верона, О. се бранилъ въ Равена до 493, прѣдалъ се и билъ убитъ въ единъ пиръ.

Одоламъ. Градъ на Иудиното племе, на юго-ист. отъ Иерусалимъ *(Библ.)*.

Одолѣвамъ. Надвивамъ, подчинавамъ си.

Одометръ, *гр.* Пѫтемѣръ, инструментъ за измѣрване извървѣнитѣ разстояния.

Одонтагогъ, *гр.* Клещи за зѫби. — **Одонтагра.** Зѫбоболие съ бодежъ. — **Одонталгия.** Зѫбоболие. — *Одонтинъ.* Прахъ за чистене зѫби. — **Одонтография.** Описание на зѫбитѣ. — **Одонтология.** Учение за зѫбитѣ.

Одризи. Най-прочутото тракийско племе, което населявало долината на Марица, или срѣдата на Тракия, отдѣто това изражение на поетитѣ: *Odrysia tellus*, съ което сѫ означавали цѣла Тракия. Споредъ най-старитѣ писатели, о. живѣли въ горитѣ на Странджа, а столицата имъ билъ градъ Виза, на Черно-море. Името о. е тълку-

вано много и различно. Послѣдното тълкование е, че жителитѣ на оная страна, оградена, както Виза, отъ гористи и скалисти върхове, сѫ били наречени *горци*, и това значение има дума ὁ ὄρος. Буквата о играе ролята на членъ въ гръцкия езикъ, а ὄρος значи джбъ; а извѣстно е, че въ Странджа прѣобладава джбовата гора. Оттука се вади заключението, че правилний прѣводъ на *одризи* е *джбравци*, или люде, които живѣѭтъ въ джбови гори.

Пръвъ пѫть о. се появили въ Европа още въ прѣдисторическата епоха на Гръция; прѣданието отнасяло до тѣхъ митическия поетъ Орфея, който минувалъ за тѣхнъ царь. Въ историята о. се появяватъ пръвъ пѫть въ врѣме на похода на Дария Хистаспа въ Скития, който си подчинилъ всичкитѣ тракийски племена освѣнь о., поради непристѫпното положение на тѣхната страна. Тѣхний царь Тересъ се въсползувалъ отъ поражението на съсѣдитѣ си, та расширилъ на тѣхнъ счетъ прѣдѣлитѣ на царството си, до Черноморе. Тересовий синъ, Ситалкъ, обединилъ подъ властьта си цѣлия брѣгъ отъ Абдера до Дунавъ, който на сѣв. отдѣлялъ страната на о. отъ Скития; западний прѣдѣлъ, който отдѣлялъ о. отъ трибалитѣ и пеонийцитѣ, била Струма. Въ 431, атинянетѣ привлѣкли о. да участвуватъ въ пелопонезската война, за което Садокъ, синъ на царь Ситалка, добилъ правото на атински гражданинъ. Опитването на лакедомонянетѣ да сключѫтъ съѭзъ съ о. не се увѣнчало съ сполука. Въ 429, Ситалкъ прѣдприелъ единъ походъ среща македонския царь, Пердика II, нъ скоро се примирилъ съ него и прѣкѫснѫлъ сношенията съ атинянетѣ. Въ 424 Ситалкъ паднѫлъ въ бой съ трибалитѣ; на прѣстола се въскачилъ племенникътъ му Севтъ I, въ чието врѣме могѫществото на о. стигнѫло до най-високата точка. Отъ смъртьта на Севта (въ края на пелопонезската война), могѫществото на о. почнѫло постепенно да отпада. Въ тѣхнитѣ вѫтрѣшни прѣпирни се намѣсили гръцитѣ, които искали да завоеваѭтъ Херсонесъ, и Филипъ II, който въ 343 завзелъ една часть отъ страната на о. Въ 322 Лизимахъ накаралъ одризския царь Севта III да припознае върховната власть на Македония. Въ слѣдния вѣкъ о. се опитали нѣколко пѫти да отхвърлѭтъ македонското иго, нъ до завоеванието на Македония отъ римлянетѣ, тѣ не могли да добиѭтъ пълна свобода. Римлянетѣ, като покорили македонцитѣ, оставили о. въ покой, безъ да пропущатъ случаитѣ да се бъркатъ въ работитѣ имъ. Въ 42 прѣди Р. Х., Садилъ, като билъ бездѣтенъ, завѣщалъ царството си на римлянетѣ. Възстанията на о. въ врѣмето на Тиверия и Калигула били потѫпкани; Веспасианъ слѣлъ страната на о. съ земитѣ на римската империя. Виж. Beheim-Schwarzbach, *De rebus Odrysarum* (Берлинъ, 1842) и спис. *Съкровище*, 1899, кн. VII — VIII.

Одринъ. Градъ въ европейска Турция, ц. наедноименен вилаетъ, най-голѣмъ градъ въ долината на Марица, расположенъ при вливането въ тая рѣка на Арда и Тунджа [Тунджа се влива въ Марица токо подъ О., а Арда — въ града], 200 килом. на сѣв.-зап. отъ Цариградъ. 185 кил. по желѣзн. на ист. отъ Пловдивъ; главна станция на желѣзницата Вѣна—София—Цари-

градъ и начинателна станция на желѣзницата, която отива прѣзъ Деде-Агачъ за Солунъ; около 90,000 жит. (турци, българе, гръци, арменци, евреи). Търговия съ коприна, жито и хубави вина, извѣстни съ името *одрински*, които излизатъ въ околностьта; нъ както търговията, така и занаятитѣ, сега сж много испаднжли. О. е сѣдалище, освѣнъ на валията, и на български и гръцки митрополити. Въ града има българска гимназия и дѣвическа полугимназия, гръцка гимназия и др. Между общественитѣ сгради, най-забѣлѣжителна е джамията на султанъ Салимъ II, съ 4 минарета, всѣко съ по 3 викала и 63 метра високо. Главний сводъ, подпиранъ съ прѣкрасни стълпове отъ египетски порфиръ, е 6 метра по-високъ отъ свода на св. София въ Цариградъ. Друга забѣлѣжителна сграда е Алипашовата чаршия, която минува за една отъ най-хубавитѣ на свѣта. Старий султански палатъ, *Ескисарай*, е сега въ развалини. О. се снабдява съ прѣсна вода чрѣзъ единъ великолѣпенъ водопроводъ, който се простира надъ сводове на голѣмо разстояние. При О. има и единъ хубавъ камененъ мостъ надъ Марица. Отъ врѣмето на русско-турската война въ 1877 градътъ е въ пъленъ упадъкъ, нъ положението му ще си остане и за напрѣдъ много важно въ стратегическо отношение. На това мѣсто се съединяватъ не само долинитѣ на Марица, Тунджа и Арда, а токо-речи и всичкитѣ главни съединителни пжтища, които водѫтъ отъ южнитѣ проходи на Стара-планина къмъ Босфора, Мраморно море и Дарданелитѣ. Отъ градската стѣна, която е заобикаляла цѣлия градъ, сж останжли само нѣколко остатки; нъ около града и прѣдградията му има 28 укрѣпления (редути), съ които О. бѣше защитенъ въ 1877—78 въ врѣме на русско-турската война. О. е билъ столица на турското царство отъ 1366 до 1453, когато турцитѣ прѣвзели Цариградъ, който си направили столица. — *Одринский виляетъ* захваща цѣла южна Тракия отъ Черно море до главната Родопска верига и отъ Срѣднитѣ Родопи до Бѣло море. Той има около 950,000 жит., главно българе и турци. Турцитѣ прѣобладаватъ въ юго-източнитѣ краища на виляета. Има и доста гръци, които живѣѭтъ главно по градоветѣ. Въ Одринъ и въ нѣкои други градове има по малко арменци и евреи. Виляетътъ се дѣли на 6 санджака: *Одрински, Лозенградски, Деде-Агачски, Гюмюрджински, Родосски и Галиполски.*

История. — Въ старо врѣме, на мѣстото на сегашни О. е била столицата на беситѣ, тракийско племе. Тя носила името *Ускудама.* Римский императоръ Адрианъ подновилъ града и го расширилъ и украсилъ; отъ тогава той всѣкога е носилъ неговото име (*Адрианополъ, Одринъ,* турски *Едирне).* Благодарение на мѣстоположението си, О е билъ театръ на многобройни и важни събития. Полетата около него сж виждали голѣми битви. Ето по хронологически редъ и накжсо главнитѣ исторически происшествия свързани съ историята на О.: — въ 323, побѣда на Константина Велики надъ Лициния; въ 378, разбитие на императора Валенса отъ готитѣ; въ 551, побѣда на словѣнетѣ надъ византийцитѣ; въ 586, обсада на О. отъ аваретѣ; въ 922, прѣзимане съ приступъ на О. отъ

българетѣ; въ 1189, влизане на германскитѣ кръстоносци въ О.; въ 1190 договоръ, сключенъ въ О. отъ Фридриха Барбаруса и гръцкия императоръ; въ 1205, Балдуинъ I заробенъ при **О.** отъ българетѣ; въ 1360, прѣзимане на **О.** отъ Мурада I; въ 1420, разбитие на претендента Мустафа отъ Мурада II, близу при **О.** (при с. Газа); въ 1511, сключване при **О.** (на полето Чокуръ-ова) миренъ договоръ между Баязида II и Селима; въ 1829 (8 авг.) прѣзимане на **О.** отъ русситѣ; на 2 септ. 1829, сключване въ **О.** русско-турски миренъ договоръ, който далъ на руситѣ устията на Дунавъ съ покровителството на дунавскитѣ княжества, гарантиралъ за всички държави свободното плуване прѣзъ Дарданелски протокъ и прѣзъ Босфора, поправилъ русско-турскитѣ азиятски прѣдѣли въ полза на Русия, уредилъ положението на Сърбия и припозналъ независимостьта на Гръция. Прѣзъ кръмската война (юний 1854) **О.** билъ окупиранъ за нѣколко деня отъ едно военно тѣло подъ началството на франц. генералъ Боске. Въ русско-турската война прѣзъ 1877-78, намѣрението на турцитѣ бѣше да покажжтъ въ **О.** послѣдно, рѣшително съпротивление, като се облегнжтъ на горѣспоменжтитѣ укрѣпления, които отвредъ обгръщатъ града; нъ на това побърка обстоятелството, че руситѣ, като минжхж Коджа-Балканъ, сполучихж да отрѣжжтъ отъ **О.** Сюлейманъ-пашовата войска, та на 8 ян. 1878 генералъ Гурко свободно влѣзе въ града и на 31 сжщ. мѣс. тамъ се сключи прѣмирие. — Виж. Т. Карайововъ, *Материали за изучване Одринския вилаетъ*, въ **Сборника за народни умотворения**, кн. XIX (1903).

Ожесточавамъ нѣкого. Давамъ причина или поводъ за жестокостьта на нѣкого. **Ожесточавамъ се.** Ставамъ жестокъ, безжалостенъ, бесчовѣченъ.

Ожие (Гиломъ - В. Е. *Augier*). Франц. драматургъ (1820—1889). **О.**, адвокатски синъ, нѣколко врѣме изучвалъ юриспруденцията. Първото си забѣлѣжително произведение, комедия въ стихове *Cigue*, **О.** посветилъ на античния свѣтъ, нъ слѣдъ това минжлъ на съврѣменния животъ. Въ **О**-тѣ многобройни комедии се срѣщатъ живи, добрѣ схванжти отъ природата картини на французското общество отъ врѣмената на юлската монархия и втората империя. О. съчувствува съ буржоазията, съ нейнитѣ вкусове и идеали, и затова сж го нарекли прѣдставитель на школата на здравия разумъ (*école du bon sens*). О-та литературна слава сж създали комедиитѣ му *Aventurière* (Авантюристка, 1848) и *Gabrielle* (Гавриила, 1849), написана съ звучни, хубави стихове. Въ *Gabrielle*, удостоена съ една висока премия, която се дава за добродѣтель, авторътъ възстава противъ незаконната любовь и прѣстжпни увлѣчения на страстьта. Въ напокошнитѣ си пиеси *Les Effrontés* (Безочливитѣ), *Le Fils du Piboyer* и *La Contagion* (Заразата) авторътъ минува въ остра обществена сатира и възстава противъ наводнението на всичкитѣ професии отъ люде безъ никакви професионални познания. Съ *Maître Guerin* **О.** се върнжлъ на комедията на нравитѣ. Между другитѣ, О. е написалъ комедия *Gendre de Mr Poirier* (Зетьтъ на г-нъ Поарие) въ сътруднич. съ Санда (1854) и драма *Диана* въ сътруднич. съ Алфреда де-Мюсе

(1852). Въ 1876 О. почнжлъ едно пълно издание на пиесить си. Той билъ избранъ членъ ни франц. академия въ 1857. О. захваща главно мѣсто въ французския театръ отъ XIX-и вѣкъ, наредъ съ Дюма-синъ, съ когото има много общо (сюжети на пиесить, социални тенденции); нъ Дюма по-тънко разбиралъ психологията на съврѣменностьта.

Озена, *гр.* Въ *медиц.* зловонна рана на носа.

Озирисъ. Старо-египетски богъ, мжжъ на Изида (виж. това име). О. билъ олицетворение на слънцето, на неговата благотворителна сила. Служенето на това божество било распространено по цѣлия Египетъ по-рано отколкото на всички други египетски божества. Споредъ прѣданията, О. билъ цивилизувалъ Египетъ, като научилъ египтянетѣ на разнитѣ искуства, особено на земедѣлието, затова и египтянетѣ му се кланяли подъ формата на бика *Аписъ*. На египетскитѣ паметници О. се изображава въ твърдѣ различни видове.

Озия. Виж. *Азария.*

Ознаменувамъ. Прославямъ, правж паметенъ.

Озоли. Народъ, който населявалъ часть отъ Стара Гръция (источна Локрида).

Озонъ. *гр.* Кислородъ, измѣненъ отъ електричеството. Отличителна чърта на о. е особний джхъ, който се забѣлѣжва слѣдъ падането на молния.

Ока. Рѣка въ европ. Русия, дѣсенъ притокъ на Волга; извира на прѣдѣла на курската и орловската губернии, тече прѣзъ орловската, тулската, колужската, рязанската, томбовската и владимирската губер., и се влива въ Волга подъ Нижни-Новгородъ; $15^1/_2$ килом. Главнитѣ градове на брѣговетѣ ѝ сж Орелъ, Калуга, Рязанъ и главнитѣ притоци — Москва и Клязма. Пролѣтъ О. е корабоплавателна отъ Орелъ до Волга. Съобщава се съ пристанищата на Балтийско, Каспийско и Бѣло море; и товаритѣ по рѣката се въскачватъ по стойность на милиони левове.

Ока (Сиера д'). Планина въ Испания, съединява Иберийскитѣ планини съ Пиринеитѣ.

Океаниди. Виж. *Океанъ.*

Океания. Една отъ петьтѣ части на свѣта, която състои отъ острови, распръснжти на юго-ист. отъ Азия, въ Тихи океанъ. Океания се дѣли на три голѣми части: Малезия, Меланезия и Полинезия. Тия раздѣления сж повечето етнографически отколкото географически. О. брои 46 милиона жит. (океанци) и пространство около 11 милиона четвър. километ. Климатьтъ на О. е изобщо горещъ, ала се умѣрява отъ морето. Въ О. не се намиратъ обикновено животнитѣ, които се въдвжтъ въ другитѣ части на свѣта; растенията сжщо различатъ отъ токо-речи всичкитѣ растения на другитѣ земи. Голѣмитѣ човѣшки племена, които я населяватъ сж малайо-полинесцитѣ, океаническитѣ негри, папуанцитѣ и др. Островитѣ, отъ които състои Океания, сж токо-речи всичкитѣ колонизирани отъ европейци и американци: англичанетѣ владѣжтъ Австралия и Тасмания, Нова-Зеландия, часть отъ Нова-Гвинея и Борнео; Франция владѣе нѣколко малки острови (Маркизскитѣ, Тайтитѣ, Дружественитѣ и др.) и Нова Каледония; Съединенитѣ Държави — Каролинскитѣ, Филипинскитѣ и Марианскитѣ; Холандия — Суматра,

Ява, часть отъ Борнео и отъ Нова-Гвинея; Португалия и Германия, сѫщо иматъ въ Океания, коя по-голѣми коя по-малки владѣния. Мохамеданството и езичеството сѫ повече распространени въ Океания, отколкото християнството.

Океанъ, *лат.* 1) Огромно пространство морска вода, която покрива по-голѣмата часть отъ нашото земно кльбо. Океанътъ и той се дѣли на нѣколко голѣми морета или океани: Сѣверни ледовити океанъ, Атлантически океанъ, Велики или Тихи океанъ, Южни ледовити океанъ. 2) По гръцкото баснословие, най-старий отъ титанитѣ, богъ на океанската рѣка, която обикаляла цѣлата земя; той билъ баща, чрѣзъ сѫпрѫга си Тетида, на 3,000 синове — извори и на сѫщото число дъщери, Океаниди — морски Нимфи.

Окенъ (Л. *Oken*). Германски биологъ, род. въ Болсбахъ (Швабия), имр. въ Цюрихъ (1779—1851), училъ се въ Гетингенъ, билъ професоръ въ Иена, Мюнхенъ, и отъ 1832 въ Цюрихъ. О. се стремилъ да прѣдстави системата на органическата природа въ всеобщитѣ ѝ отношения. Отъ 1816 до 1848 издавалъ списанието *Isis* главно по естествената история. Главнитѣ му съчинения сѫ *Очеркъ изъ философията на природата* (Иена 1808—1811), за *Пораждането (Бамб.*, 1805) и, особено, *Всеобща естествена история* (Щутгартъ, 1833—1841). Понеже О-та философска система е била съвсѣмъ особена, той е употрѣбявалъ особена терминология, която не е влѣзла въ употрѣбение. Въ съчинението си *За пораждането* той пръвъ внушилъ, че всички животни сѫ сложени отъ клетки. Въ 1806 той посочилъ, мимоходомъ, че коститѣ на лоба сѫ измѣнени гръбначни прѣшлени. За това откритие е билъ нареченъ „баща на морфологическата наука".

Окляндъ *(Oakland)*. Градъ въ Съединенитѣ Държави (Калифорния), 15 килом. на ист. отъ Санъ-Франциско; на желѣзн. отъ Сакраменто за Лосъ Ангелесъ; 34,560 жит. Лѣтовище за богатитѣ търговци на Санъ-Франциско, които ходѭтъ тамъ прѣзъ залива. Мелници, бичкийници и 1 конопена фабрика, която искарва повече отъ 5 милиона човала на година.

О'Конелъ (Дан. *O'Connell)*. Знаменитъ ирландски патриотъ (1775—1847); училъ се въ отечеството си и въ една французска иезуитска колегия. Отъ Франция, която прѣживявала въ онова врѣме великата революция, младий ирландецъ изнеслъ дълбока антипатия къмъ насилията, анархията и всѣкой видъ демагогически движения: въ борбата си съ английското правителство О'К. постоянно се придържалъ о законитѣ въ конституционнитѣ пѫтеки. Скоро слѣдъ постѫпването си въ съсловието на ирландскитѣ адвокати, О'К. добилъ громка извѣстность съ ораторската си дарба и обширната си ученость. Въ първия четвъртъ отъ XIX-и вѣкъ О'К., за да обедени политически ирландскитѣ католици, устроилъ единъ ирландски съѭзъ, на чело на който испъкнѫло католическото духовенство: цѣлата страна се покрила съ една мрѣжа политически дружества, рѫководени отъ духовенството. Английското правителство било принудено да отстѫпи на настойчивото искане на Ирландия и да върне, въ 1829, отнетитѣ на католицитѣ политически права. Като членъ на камарата на прѣдставителетѣ, О'К. поддържалъ ли-

бералната партия въ политическитѣ ѝ реформи; нъ лордъ Греевитѣ сурови мѣрки, насочени къмъ потъпкването на народнитѣ вълнения въ Ирландия, срѣщнжли отъ страна на О'К. силенъ отпоръ. Само по-късно той изново се сближилъ съ либералитѣ, като продължавалъ да иска отмѣната на ограничителнитѣ закони относително католицитѣ. Отъ 1841 се захваща вторий периодъ на О'К-та политическа дѣятелность. Като нѣмалъ довѣрие въ английскитѣ консерватори, които дошли въ онова врѣме на власть, той рѣшилъ да прѣобразува католическия съжзъ и да постави за главна негова задача унищожението на съединението *(repeal of union)*, което свързвало Ирландия съ Англия. Многобройни народни митинги въ Ирландия единодушно се изказали за прѣдложението на О'К., когото католицитѣ нарекли свой „освободитель" *(Liberator)*. Р. Пилъ, министръ-прѣдсѣд., залегнжлъ да потуши движението въ самото начало. О'К., заедно съ другаретѣ си, билъ арестуванъ и даденъ въ сждъ, нъ обвинителната прѣсжда била касирана отъ камарата на лордоветѣ. Скоро слѣдъ това дѣло, което се отзовало пагубно на здравието му, О'К. починжлъ въ Генуа, на пжть за Римъ. Прѣди смъртьта си той видѣлъ, че дѣлото, на което посветилъ цѣлия си животъ, минжло въ ржцѣтѣ на люде, наклонни къмъ насилствени дѣйствия.

О'Конъръ *(Артъръ О'Connor)*. Ирландски отечестволюбецъ, род. близу до Коркъ (1767—1852). Ако и протестантинъ, не прѣставалъ да защищава дѣлото на ирландскитѣ католици въ ирландската камара. Затова нѣколко пжти билъ осжжданъ и най-сетнѣ нѣколко години затворенъ въ крѣпостьта *Джорджъ* въ Шотландия За да спре проливането на ирландска кръвь. О. подписалъ вѣчното си изгнание, и отишелъ въ Франция, дѣто достигнжлъ да стане дивизионенъ генералъ. Той билъ жененъ за едничката Кондорсева дъщеря, Елиза. О. е авторъ на: *Letters to Earl of Carlisle* (1795), *Letters to Earl Camaden* (1798), *The present state of Great Britain* (1804), и други съчинения.

Окржглявамъ. Правѭ кржгълъ, околчесть; исправямъ, поправямъ. — **Окржжность на кржгъ.** Линия, която ограничава равнището на кржга. Много геометри сж работили да опрѣдѣлѭтъ точното отношение на окржжностьта на кржга къмъ диаметра му, земенъ за единица. Тая задача, извѣстна подъ името *квадратурата на кржга*, е досега неразрѣшима, защото геометритѣ прѣсмѣтатъ отношението на окржжностьта къмъ кржга само приблизително: това отношение се изказва обикновено съ числото 3,141,592 . . . (окржжностьта) къмъ 1 (диаметрътъ), сир. окржжностьта на всѣкой кржгъ е 3,141,592 . . . пжти по-голѣма отъ диаметра му.

Оксигонъ, *гр.* Острожгълникъ.

Оксидация, *лат.* Въ *хим.* окисляване, съединяване съ кислорода. — **Оксидирамъ.** Окислявамъ, съединявамъ съ кислорода.—**Оксиметръ.** Химически инструментъ за опрѣдѣляне степеньта на кислота.

Оксия, *гр.* Остро ударение *(въ церковнитѣ книги)*.

Оксусъ, Оксъ, нововрѣменното име *Аму-Дария*. Главната рѣка въ Тюркестанъ, извира въ Памиръ, тече прѣзъ Бадакшанъ, Бухара и Хива, и се влива чрѣзъ нѣколко устия въ Аралско море; по-многоводна въ срѣдното си течение, от-

колкото въ долното, дѣто губи водата чрѣзъ испарения; около Петроалександровскъ има много канали за поене хивенския оазисъ; 2,200 килом., отъ които повече отъ половината корабоплавателни, нъ редовно параходство още нѣма. О. е скаченъ съ Каспийско море по желѣзница, която минува прѣзъ Мервъ. Вѣрва се, че О. се е вливалъ, прѣди християнската ера, въ това море.

Оксфордъ (англ. знач. *волски бродъ*). Английски градъ, при сливането на двѣ малки рѣки, Исисъ и Черуелъ, 80 килом. (101 килом. по желѣзн.) на сѣв.-зап. отъ Лондонъ; 39,185 жит. Много старъ градъ; нъ всичко, що се знае за началото му, е, че въ VIII-и вѣкъ на мѣстото му имало женски монастирь, а въ 1067 Вилхелмъ Завоевательтъ го прѣзелъ съ пристжпъ. Прочутъ университетъ, най-старий — отъ XIII-и вѣкъ — въ Англия, съ библиотека, една отъ най-богатитѣ въ Европа (300,000 тома и 30,000 ржкописа), музей, картинна галерия, ботаническа градина, обсерватория и др. Тоя университетъ състои отъ 24 колегии съ около 4,000 студенти, и испраща, заедно съ града, двама прѣдставители въ парламента. Той всѣкога е билъ привързанъ къмъ началата на консервативната или аристократическата партия (торитѣ), и се счита за срѣдоточие на класическото учение въ Англия, както кямбриджский университетъ обработва особено положителнитѣ науки. Отличителна чърта на града сж многобройнитѣ му кули и сводове отъ разни архитектури. О. е тържище на земедѣлческитѣ произведения на околностьта, нъ зависи за благоденствието си главно отъ университета; прѣзъ ваканциитѣ той токо-речи запустѣва.

Октава, *гр.* Въ *музик.* междина отъ осемь степени.

Octavo. Виж. *In. Octavo.*

Октавъ. Име на римския императоръ Августа прѣди битвата при Акций и разбитието на Антония.

Октаедръ, *гр.* Геометрическо тѣло ограничено съ осемь равнини или лица, осмостранникъ.

Октай-ханъ. Монголски ханъ, 3-и синъ на Ченгисъ-хана, наслѣдилъ го въ 1227, съборилъ династията на Кинитѣ въ Китай, подчинилъ Армения, Московската държава, Полша и Унгария, умр. въ 1241. Съ него се спрѣли монголскитѣ завоевания.

Октантъ, *лат.* Въ *астрон.* инструментъ за измѣрване жглитѣ между двѣ свѣтила; въ *геом.* 8-ма часть отъ кржга, джга отъ 45 градуса.

Октетъ, *итал.* Музикална пиеса за осемь гласа или инструмента.

Октогонъ, *гр.* Осможгълникъ (многожгълникъ, който има 8 жгли и 8 страни).

Октоихъ, *гр.* Осмогласникъ, — церковна книга, въ която церковнитѣ пѣсни сж расположени на 8 гласа (напѣви).

Октомврий, *лат.* (отъ *октоберъ*, 8-и мѣс.). У римлянетѣ 8-и мѣсецъ, у насъ 10-и; отговаря на бѣлѣга въ зодиака скорпионъ; има 31 деня.

Октоподъ (*Octopus vulgaris*). Морско животно отъ мекотѣлитѣ; тѣлото му се завършва отпрѣдъ съ една глава, снабдена съ осемь дълги пипала, или крака, които при основата биватъ съединени съ ципа. Кожата на това животно е доста дебела и отгорѣ покрита съ тънка кожица, която всѣкога остава безъ рѣснични косъмчета,

гладка; въ вжтрѣшностьта ѝ има едни особени клѣтки, пълни съ една течность и вапсани съ разни бои. Нервната система състои отъ главенъ мозъкъ и нерви, които се простиратъ по цѣлото тѣло. О. живѣе около брѣговетѣ на моретата по скалистото дъно и повече пълзи отколкото плува. Пълзи или плува надолу съ главата, затова се нарича *главокрако* животно. О. е много лакомъ: щомъ види нѣкоя мида, охлювъ и др., приближава се до лова, сграбчва го съ пипалата си и го туря въ устата си. Понѣкога се залѣпя и по люде, които се кжпжтъ въ морето. Срѣщатъ се о. до 1—2 метра дълги и около 30—40 килогр. тежки. Месото на о. е жилаво и ни служи за храна, ала е мжчно смилаемо.

Октроа, *фр.* Градски или селски налогъ на стока, която се потрѣбява въ града или селото.

Окулистика, *лат.* Наука за очнитѣ болести. — **Окулистъ.** Лѣкарь специалистъ по очнитѣ болести.

Окупационна войска, *лат.* Войска, която държи чужда мѣстность или страна. — **Окупация.** Завзимане една мѣстность или страна отъ чужда войска. — *Руската окупация,* или, както обикновено казватъ, *окупацията* е врѣмето (9 мѣсеца), прѣзъ което, съгласно съ Берлинския договоръ, останж, слѣдъ русско-турската война въ 1877-78, руска войска въ България, доклѣ да се учреди новосъздадената българска държава, — **Окупирамъ.** Завзимамъ военно (чуждо *мѣсто, градъ, страна).*

Окуражавамъ, *лат.* Насърдчавамъ, ободрявамъ, давамъ куражъ, смѣлость, сърдце.

Окципиталенъ, *лат.* Тиленъ, на тила (военен терминъ).

Олаусъ. Име на нѣколко шведски, дански, норвежски царе въ срѣднитѣ вѣкове.

Олберсъ *(Хенрихъ).* Германски астрономъ, род. въ село Арбергенъ, близу до Бременъ. По звание лѣкарь, той се прѣдалъ на астрономията и открилъ нови комети (между другитѣ кометата отъ 1815) и астероидитѣ Палада (1802) и Веста (1807). О. обнародвалъ *Нова метода за прѣсмѣтане орбититѣ на кометитѣ,* и изнамѣрилъ способъ да се прѣсмѣта скоростьта на метеорититѣ. Той умрѣлъ въ Бременъ въ 1840; и въ 1850 съгражданетѣ му въздигнжли мраморна статуя въ негова честь.

Олга (*св.*). Сжпржга на Игоря, киевски великъ дукъ, Рюриковъ синъ. Слѣдъ смъртьта на мжжа ѝ, убитъ отъ древлянетѣ за несполуката на похода му среща Цариградъ (945), О. отмъстила на древлянетѣ и управлявала мждро държавата, повѣрена на нейното настойничество. Като прѣдала, въ 955, юздитѣ на управлението на сина си Святослава I, тя отишла въ Цариградъ, дѣто се покръстила подъ името Елена, въ честь на св. Елена, Константинова майка. Кръщението приела въ 957 отъ патриарха Полиевкта, и въсприемникътъ ѝ билъ императоръ Константинъ Богрянародни. О. се върнжла въ Русия, и работила ревностно за распространение на новата вѣра; нъ не сполучила да убѣди сина си Святослава да пригърне християнството. Нейний внукъ, Владимиръ, като се оженилъ за Хрисоверга, сестра на цариградскитѣ императори Василия и Константина, се покръстилъ въ 988; нъ баба му не била жива да се радва

на това събитие, понеже била починжла въ 978, или, споредъ други, още въ 969.

Олга. Гръцка кралица, русска княгиня: дъщеря на великия дукъ Константина, род. 22 авг. 1851, ожени се за гръцкия краль Георги на 15 окт. 1867. Виж. *Георги I.*

Олда. Еврейска пророчица, съврѣменница на Иосия *(Библ.)*.

Олденбургъ (Велико дукство). Държавица въ сѣверна Германия, която отъ 1871 съставя часть отъ Германската империя, съ прѣдѣли на зап. и на ист. область Хановеръ и на сѣв. Сѣверно море; състои отъ сжщи О. княжество Любекъ (което не трѣбва да се смѣсва съ свободния градъ Любекъ) и княжество Биркенфелдъ. Простр. 6,422 четв. килом. (сжщи О., дукството, което е главната часть на държавата, има простр. 5,378 чет. килом.) и насел. 360,000 жит. (сжщи О. има насел. 267,111 жит.), отъ които три четвърти протестанти, останжлитѣ католици. Ниска и равна земя. Много богата. Влаженъ климатъ. Търговия прибрѣжна; О. има нѣколко пристанища на Везеръ, нъ ни едно, което заслужава това име, на морето. О. извася масло, солена и пушена сланина въ Любекъ, въ Хамбургъ и въ Бременъ. Управлението конституционна и наслѣдствена монархия.—О. сжществува като графство отъ 1155. Благодарение на брачни свръзки, малкий О. е можалъ не само да завладѣе нѣкога Холщайнъ и Шлезвигъ (1460), а и да даде крале на Дания и да се сроди съ русското императорско семейство. Съ врѣме О. изгубилъ Холщайнъ и Шлезвигъ; въ 1774 императоръ Иосифъ II го въздигнжлъ въ дукство; а Вѣнский конгресъ въ 1814 му далъ титлата Велико дукство, заедно съ Баварското княжестко Биркендъ. — Стол. *Олденбургъ*, 40 килом. на сѣв.-зап. отъ Бременъ и 132 килом. на сѣв.-зап. отъ Хановеръ; срѣдоточ. на желѣзници за Филхелмшафенъ, Лееръ, Оснабрюкъ и Бременъ; 21, 500 жит. Тютюнови фабрики, желѣзници, лѣярници, търгов. съ жито, важно тържище за коне. Замъкъ, дворецъ, театръ, педагогич. училище, военно училище, гимназия, публич. библиотека (150,000 т.), народенъ музей, картинна галерия, църква отъ 1270 и др. Една расходка захваща мѣстото на бившитѣ укрѣпления. О. се споменува пръвъ пжть въ 1155.

Олдхямъ. Английски градъ (Ланкастеръ), на р. Медлокъ, 10 килом. на сѣв.-ист. отъ Манчестеръ; станция на желѣзн. отъ Манчестеръ за Рочдейлъ; 126,400 жит. Голѣмъ центръ на фабричната промишленость за шапки; многобройни фабрики за памучни, копринени и други стоки. Богати каменновжглищни рудници въ околностьта, на които О. длъжи напрѣдъка си. Градътъ има около 70 църкви на разни исповѣдания, едно училище на наукитѣ и искуствата и др. Въ 1760 О. е билъ селце съ 60 колиби.

Олеандръ. Дръвце *nerium oleander* расте въ горещитѣ климати. Всичкитѣ части на о. съдържатъ горчивъ наркотически отровенъ сокъ, който истича като бѣла млѣчна мокрота, когато се прѣчупжтъ младитѣ вѣтви.

Олегъ. Прочутъ русски князъ, Рюриковъ роднина, князувалъ 33 години (879—912) и билъ единъ отъ най-забѣлѣжителнитѣ герои на епохата си. Въ 879 Рюрикъ повѣрилъ на О. новгородския прѣстолъ, като оставилъ слѣдъ себе си ма-

лолѣтенъ синъ *Игоръ*. Скоро О. распространилъ властьта си вредъ надъ словѣнскитѣ племена, покорилъ Смоленскъ, кривичитѣ, и въ 888 завладѣлъ Киевъ. Киевскитѣ словѣне-езичници, раздразнени противъ княза си, който приелъ християнството, сами отворили на О. вратата на Киевъ, и отъ това врѣме Киевъ станжлъ по Олеговитѣ думи „Майката на русскитѣ градове,“ сир. столицата на Русия. Скоро били покорени древлянетѣ по брѣговетѣ на Припятъ, сѣверянетѣ, суличитѣ (на р. Сула) и др. Господарь на обширна държава, О. нѣколко години билъ съ византийцитѣ въ приятелски сношения: киевскитѣ християне свободно се сношавали съ Византия. Русия се броила 60-а архиепископия въ списъка на епархиитѣ, които зависяли отъ цариградския патриархъ, и въ 902 г. 700 руси служили въ гръцката флота. Въ 906 О. пожелалъ да се възползува отъ безредието въ византийската империя, въ царуването на Лъва Философа, и рѣшилъ да удари на Византия. Новгородцитѣ, растовцитѣ, изборскитѣ, полоцкитѣ и смоленскитѣ кривачи, сожскитѣ радимичи, черниговскитѣ сѣверяне, киевскитѣ поляне, западно-бужскитѣ деряби, карпатскитѣ русини, и днѣпровско-прутскитѣ тиверци се съединили съ варягитѣ подъ О-тѣ знамена. Днѣпъръ се покрилъ съ 2000 леки кораби, отъ които на всѣкой имало по 40 войника, една конница вървѣла по брѣга, прѣзъ България, чийто царь, Симеонъ Велики, вече нѣколко пжти опустошавалъ византийската империя. О се намиралъ на флотата. Като надвили на най-голѣмитѣ мжчнотии и днѣпровскитѣ прагове, руситѣ влѣзли въ Черно море, държали се до западнитѣ му брѣгове, достигнали гръцката столица и захванжли да разоряватъ околноститѣ на Византия, а заробенитѣ подлагали на най-жестоки мжки. Императорътъ заградилъ съ една верига кораби пристанището; нъ О. спуснжлъ на колело по сухо корабитѣ си въ пристанището и гръцитѣ потреперяли отъ страхъ. Тѣ прѣдложили миръ на страшния варваринъ; побѣдителтъ се съгласилъ, съ условие империята да плаща дань на градоветѣ: Киевъ, Черниговъ, Переяславъ. Полоцкъ, Ростовъ, Любечь и други, дѣто владѣяли свѣтлитѣ князове подъ О-та ржка; освѣнь това гръцитѣ прѣдоставили на руситѣ важни права по търгуване съ империята. За пазене мира, императорътъ се заклѣлъ въ евангелието, а О. въ оржжието си и въ Перуна. Съ богата користь О. се върналъ въ Киевъ; обрадваний народъ го нареклъ *Вѣщи*, сир. мждръ, проницателенъ. Слѣдъ петь години (911) О. испратилъ въ Цариградъ посланници за сключване *писменъ* договоръ, най-драгоцѣнния и най-стария паметникъ на руската дипломатика, упазенъ въ русската лѣтопись. Слѣдъ завръщането на посланницитѣ въ Киевъ, О. умрѣлъ ухапанъ отъ змия (912). Шлецеръ нарича О. „великъ човѣкъ, втори основатель на русската държава“ и счита за най-голѣма негова заслуга прѣнасянето столицата отъ Новгородъ въ Киевъ, въ съсѣдство съ образована и богата Гръция. Карамзинъ сжщо нарича О. «истински основатель на величието на Русия, герой, който съ завоеванията си утвърдилъ нейното могжщо битие».

О. е името и на други русски князове: О., синъ на Святослава I,

станжлъ князъ на Древлянската земя въ 970. Въ 975, братъ му Ярополкъ поискалъ да съедини Древлянската земя съ Киевската. О. излѣзлъ среща него, нъ въ 977 билъ разбитъ и, когато се спасявалъ съ бѣгство, погинжлъ.—О., черниговски князъ, слѣдъ бащината си смърть въ 1076 воювалъ първенъ въ съюзъ съ половцитѣ, а послѣ билъ принуденъ да влѣзе въ съюза на русскитѣ князове среща бившитѣ си съюзници. О. умрѣлъ въ 1124. Синоветѣ му, *Олговичи*, царували и тѣ, слѣдъ като вълнували страната доста врѣме.

Олейнъ, *лат.* Основно вещество на маслата, безшарна течность, която съдържатъ всичкитѣ растителни, па и нѣкои блажни масла. — **Олеометръ,** *лат.-гр.* Масломѣръ, инструментъ за измѣрване качеството на едно масло.

Олеронъ. Франц. о-въ въ Атлантически океанъ, при устието на Шаранта; принадлежи на департ. Долна-Шаранта; 60 килом. околовръсть и 28,000 жит. Гл. гр. *Сенъ-Пиеръ*, въ срѣдата на о-ва; 4,954 жит. Соль, вино, ракия. О. е билъ зетъ отъ англичанетѣ, послѣ прѣзетъ изново отъ Карла VII и укрѣпенъ отъ Лудовика XIV.

Олибрий *(Анций)*. Неспособенъ генералъ, голѣмъ фанфаронъ; станжлъ римски императоръ, въ 472, благодарение на патриция Рицимера, неприятель на тогавашния римски императоръ Антемия, и благодарение на варварския краль Генсериха. Лъвъ I, источенъ императоръ, билъ го назначилъ консулъ, въ 464, и въ качеството на генералъ О. билъ испратенъ въ Италия съ заповѣдь да поддържа Антемия. Нъ О. измѣнилъ, и Рицимеръ, слѣдъ като му далъ короната, прѣзелъ Римъ и убилъ императоръ Антемия. О. умрѣлъ слѣдъ нѣколко мѣсеца.

Оливенитъ, *лат.* Мѣдна руда, която има шара на зелена маслина, отдѣто и името ѝ.

Оливенски договоръ. Прочутъ миръ, сключенъ между Полша и Швеция слѣдъ 60-годишна война, на която причината била незаконното завладѣване на швадския прѣстолъ отъ Карла IX, мимо племенника му Сигизмунда, който царувалъ тогава въ Полша. Войната се продължавала ожесточено, само съ нѣколко прѣсѣкулки. Най-сетнѣ, чрѣзъ посрѣдството на Лудовика XIV, и двѣтѣ страни замислили за миръ, и тогава избрали Оливски монастирь (близу до с. Олива, въ данцигския окржгъ) за мѣсто, дѣто да се събержтъ пратеницитѣ на воюющитѣ и посрѣдническитѣ държави. На събранието се явили прѣдставителе отъ страна на французския краль, германския императоръ, брандебургския курфирстъ, данския краль, Холандия, Швеция и Полша. Прѣговоритѣ подкачили на 5 ян. 1660 и може би продължавали би се много, нъ смъртьта на краль Густава ги ускорила. Мирътъ се сключилъ на 3 май при топовенъ гърмежъ и звъна на камбанитѣ въ Олива, въ цѣлата околность и въ Данцигъ, дѣто се намирали тогава полский краль съ кралицата. По тоя миръ, Лифландия била отстжпена на Швеция, градове Елбронъ и Малбронъ върнжти на Полша, и брандебургский курфирстъ утвърденъ независимъ отъ Полша, като придобилъ Лауенбургското и Битовското княжества.

Оливка, *рус.* Дребни частици отъ пржжено, акжтма.

Олигархия (отъ гръц. думи за

малко и *власть)*. Така се нарича правление, повѣрено на малко число най-знатни семейства. О. е сжщото, каквото е *аристокрация* (виж. тая дума), само съ тая разлика, че о. е ограничена съ нѣколко избрани особи. Историята ни прѣдставя много примѣри на олигархическо правление. Въ Римъ такъво правление сж съставяли децемвиритѣ и триумвиритѣ. Тая е една отъ най-лошитѣ форми правление.

Олигогалатия или **олигогалия**, *гр.* Маломлѣчие, недостатъкъ отъ млѣко у кърмилица. — **Олигоспермия**. Малосѣмие, недостатъкъ отъ сѣме.

Олимпийски игри. Най-славнитѣ и най-блескавитѣ отъ четиритѣ религиозни гръцки игри, на които се съединявало всичко, за да имъ се придаде колкото е възможно повече великолѣпие. Тия игри принадлежали не на нѣкое особено гръцко племе, а на всички гръци, които се стичали тамъ да се състезаватъ за награда — палма и вѣнецъ. Тѣ имали огромно значение: да поддържатъ единството между гръцкитѣ народи и нищо не смжщавало тѣхната тържественость. Въ това врѣме, когато Ксерксъ зималъ Термопилитѣ, гръцитѣ ржкоплѣскали на О-тѣ игри. Тѣ ставали врѣдъ жъртвеницитѣ на боговетѣ, до тѣхнитѣ статуи и извайкитѣ на героитѣ и прославенитѣ на арената борци. Всичко на тия зрѣлища вселявало желанието за побѣда, всички одушевявало състезателетѣ. Тамъ се спорило за палмата прѣдъ очитѣ на цѣла Гръция, която поставяла славата на побѣдителетѣ едва ли по ниско отъ славата на боговетѣ. „Не търсете на небото звѣзди поблескави отъ слънцето,“ казва Пиндаръ, като начева първата *Олимпика;* „не търсете между игритѣ на Гръция нищо по-блескаво отъ Олимпийскитѣ игри“. Тѣ се наричали така отъ равнината на градъ Олимпия (виж. това име), дѣто се извършвали, или отъ Юпитера Олимпийски, комуто билъ построенъ въ тая поляна храмъ. — Казватъ, че тия игри били въведени отъ Юпитера, който се сражавалъ на мѣстото имъ съ Нептуна за владичеството на свѣта. Споредъ други писат., тѣ били учредени, или по-право, турени въ редъ, отъ Херкулеса, въ 1346 пр. Р. Х.; тѣ нѣколко пжти се прѣкжсвали; били подновени отъ Пелопса въ честь на Юпитера, и най-сетнѣ възстановени въ пъленъ блесъкъ отъ Ликурга въ 884 пр. Р. Х. — О-тѣ игри ставали всѣки 4 години, като се захващали отъ 11-я день на мѣс. хекатомбеонъ (въ врѣме на лѣтното слънцестояние), и се свършвали на 16-и съ раздаване вѣнцитѣ. Вечерьта, среща 11-и хекат. поръсвали съ кръвьта на жрътвитѣ алтаритѣ на боговетѣ и, особено, Юпитеровия, който се намиралъ между Юнониния храмъ и Пелопсовата ограда. Всичкитѣ обряди се извършвали при звуковетѣ на музикални инструменти и се продължавали много слѣдъ полунощь. Петьтѣ слѣдни дни били отредени за разнитѣ упражнения, както: надприкване, пропущане съ колесници, прѣскачане, стрѣляне, борене, бой съ юмруци и др. За прѣдсѣдателството на игритѣ и даването наградитѣ се избирали, по жребие, сждии, първень двама, а отпослѣ десеть, все измежду елейцитѣ. Могжщитѣ царе не се свѣнували да се явяватъ и тѣ на конкурситѣ за награди, и испращали на игритѣ прѣвъсходни колесници:

въ числото на побѣдителетѣ споменуватъ Хиерона, агригентски царь, сиракузскитѣ тиране Хелона и Хиерона; македонския царь Архелая; спартанския — Павзания. Филипъ Македонски цѣнилъ една олимпийска побѣда толкова, колкото една побѣда надъ неприятеля.—Въ нашото врѣме потомцитѣ на староврѣменнитѣ гръци, слѣдъ толкова вѣкове, съ голѣми материални жрътви, възстановихж, до колкото е възможно, мѣстищата на О-тѣ игри, нѣкои послахж съ мраморъ, други изравнихж и т. н.

Олимпийски *(Юпитеръ)*. Единъ отъ прѣкоритѣ на Юпитера.

Олимпия. Староврѣмененъ градъ въ Елида, съ многобройни храмове, жъртвеници и др., до който се намирала поляната, на която ставали Олимпийскитѣ игри, която се дѣлила на слѣднитѣ главни части: *Хиподромътъ*, дѣто ставали конскитѣ пропущания; *Стадионътъ*, дѣто ставало надприпкването и *Колихмпонътъ*, дѣто се състезавали музикантитѣ и поетитѣ. Въ храма на Люцина се пазили съкровищата, които гръцкитѣ градове испращали въ даръ на Олимпийския храмъ. На близу се намирала Типейската скала, отъ която хвърляли женитѣ, които се осмѣлявали, въпрѣки запрѣщението, да присжтствуватъ на Олимпийскитѣ игри. Особено прочута била О. съ храма на Юпитера Олимпийски, съ неговата статуя, изваяна въ дорически стилъ, отъ бѣлъ мраморъ, отъ ваятеля Либона (460), слѣдъ като елийцитѣ разорили Пиза и други градове и ги обрали. Храмътъ билъ съ два фасада; вжтрѣшностьта му била раздѣлена отъ два реда колони, и цѣлата сграда била заобиколена съ колони; на фронтона на прѣдния храмъ стояла една мѣдна позлатена богиня на побѣдата съ златенъ щитъ и Медузината глава (даръ отъ танагрийцитѣ слѣдъ побѣдата имъ надъ аргосцитѣ и атинянетѣ), а на краищата на стрѣхата се намирали позлатени вази, даръ отъ спартанцитѣ слѣдъ побѣдата имъ надъ атинянетѣ и аргосцитѣ). И двата фронтона и вратата били украсени съ баралефи. На източната страна на стара О. сега се намира село *Мирака*, нъ много малко развалени сж уцѣлѣли, па и тѣ сж отъ най-послѣдната епоха; водопроводъ, построенъ отъ Ирода Атикски, Адрианови бани, християнски църкви и др.

Олимния. Сжпржга на Филипа Македонски и майка на Александра Велики, дъщеря на Нептолема II, епирски краль, умна, нъ извънредно честолюбива, жестока и коварна жена. Филипъ я напуснжлъ и се оженилъ за Клеопатра, и тя отишла въ Епиръ. Слѣдъ убиването му, въ което я подозиратъ въ съучастничество, тя се върнжла въ Македония, докарала Клеопатра до самоубийство и гонила всичкитѣ ѝ роднини. Прѣзъ кжсото, нъ блескавото си поприще Александръ всѣкога се обхождалъ съ нея крайно почтително, ако и да не я оставялъ да се бърка въ политическитѣ му планове. Понѣкога тя му правила доста остроумни бѣлѣжки: *„Молж ти се само да ме не смразишъ съ Юнона“*, 'казала тя на сина си съ насмѣшка, когато той зелъ титлата Юпитеровъ синъ. Слѣдъ Александровата смърть, О. не се стжписала прѣдъ нищо за да се докопа до властьта. Тя се помжчила да се въсползува отъ враждата на пълководцитѣ му, и съ тая цѣль прѣдлагала ржката на дъщеря си, Клеопатра, на Пердика.

Нъ убийството на регента развалило кроежа имъ, и О. била принудена да търси прибѣжище у дома си, въ Епиръ. Въ 319 Полисперхонъ я повикалъ назадъ и ѝ възложилъ регентството. Нъ О. се опятнила съ ново злодѣйство, като убила Филипа Аридея, Александровия братъ отъ мащехата му и неговъ приемникъ, и скоро добила заслуженото си наказание. Сѫщата година, Полисперхоновий съперникъ Касандръ одържалъ връхъ затворилъ О. въ тъмница, и я далъ въ сѫдъ. Тя била осѫдена на смърть и смъртната прѣсѫда приведена въ испълнение въ 317 пр. Р. Х.

Олимпъ. Планина между Тесалия и Македония, едно отъ южнитѣ расклонения на Пиндъ, до самия брѣгъ на Бѣло море, до източното корито на Саламврия. **О.** е 2,985 метра високъ надъ морето и мие краката си въ него; връхътъ му е токо-речи всѣкога покритъ съ облаци и тамъ често гърми; гръцитѣ въ старо врѣме вѣрвали, че тамъ е мѣстожилището на Зевса и другитѣ богове. Споредъ гръцкото сказание, **О.** нѣкога билъ съединенъ съ Оса (виж. това име), нъ едно земетресение го отдѣлило, та отворило пѫть за рѣка Пеней прѣзъ тѣсната Темпейска долина за морето.

Олинтъ. Староврѣмененъ градъ въ Халкидски полуостровъ на прѣдѣла на Македония, завоеванъ въ 348 прѣди Р. Х. отъ Филипа II, македонски царь. Двѣ години понапрѣдъ **О.** билъ сключилъ съѭзъ съ Атина и въ защита на политиката да се помогне на **О.** Демостенъ изреклъ *олинтикитѣ си*, между най-добритѣ отъ неговитѣ рѣчи (виж. *Демостенъ*). Атина испратила нѣкаква помощь, нъ тя била съвсѣмъ недостатъчна и Филипъ, като зелъ града, изравнилъ го съ земята, а жителитѣ му продалъ робе.

Олмюцъ (чешск. *Olomouc*, простонародн. *Holomouc*). Вторий [първий е *Бърно*] по значение градъ въ Моравия и нейната церковна столица [**О.** е архиепископия], една отъ най-силнитѣ крѣпости на Австрия, на р. Морава, на една могила въ южния край на единъ искуственъ островъ, който въ военно врѣме се залива съ вода отъ рѣката; 65 килом. на сѣв.-ист. отъ Бърно, срѣдоточ. на желѣзници за Бърно, Прага, Пресбургъ и др.; 20,200 жит. и гарнизонъ отъ 6,000 души. Фабрики за сукна, казмири, платна, фарфорови сѫдове, израб. кожи; обширна търговия съ добитъкъ съ Полша и Русия. Старий университетъ, основанъ въ 1581, отъ 1855 се прѣдставлява само отъ богословски факултетъ; духовна семинария, нѣмска и словѣнска гимназии, институтъ за акушерки, занаятчийско училище, публична библиотека (повече отъ 75,000 тома и 2,500 ржкописа), нѣколко банки, театръ. Прѣобладаѭщий езикъ е нѣмский; нѣмцитѣ и чехо-моравцитѣ сѫ въ пропорция 2 : 1. — Основанието на **О.** обикновено, нъ погрѣшно, се приписва на римлянетѣ. Отъ половината на XI-и вѣкъ **О.** билъ столица на княжество (княж. на Прѣмисловича). Тоя градъ е билъ обсажданъ много пѫти, въ 1622 отъ шведитѣ, въ 1741 отъ пруситѣ, окупиранъ отъ тѣхъ до 1742, обсаденъ изново отъ тѣхъ въ 1758. Фердинандъ I тамъ си далъ оставката отъ прѣстола на 20 ноем. 1848 въ полза на Францъ Иосифа.

Олово (лат. *Plumbum*; химич. знакъ *Pb*). Просто тѣло, металъ,

съ сиво-синкавъ шаръ, и съ силенъ металически блесъкъ, ала лесно тъмнѣе, защото на въздуха полека окислява, сир. ръждясва. **О.** е много меко, по-меко отъ среброто, а по-твърдо отъ калая — може да се драще съ нокътъ или да се рѣже съ ножъ; па и съ него се пише на книга като съ моливъ. То е жилаво, та може лесно да се сплесква на тънки листа. Относително тегло, или гжстина има 11.4 грама, сир. тежината на 1 кубич. сантиметръ е 11.4 грама. Топи се при 335° топлина; подъ дѣйствието на голѣма топлина, окислява се моментално и се прѣобръща въ единъ ситенъ бѣлъ прахъ, нареченъ *оловенъ прахъ*, който влиза въ глечьта за покриване фарфорнитѣ плочи на печкитѣ; въ бѣлъ жаръ възвира и става на па́ра. Кристалува въ правилни осмостѣни, когато се изстудява полека и правилно.

Нечистата (недистилираната) вода, по причина на присжтствието въ нея на хлориди и сѣрести соли, които прѣчжтъ на окисляването, го распуща твърдѣ малко. То се распуща лесно въ концентрирана и врѣла солна кислота. Въ сѣрната кислота не се распуща. Лесно **о.** се распуща и въ оцетената кислота, затова оловени сждове за ястия сж опасни: **о.** и всичкитѣ му соли сж отровни.

Чисто (самородно) **о.** въ природата е голѣма рѣдкость; то се добива отъ оловнитѣ руди, отъ които най-обикновената е *галенитътъ* (оловний лъщенецъ). Галенитътъ има до 86·57°/₀ **о.**, до 13°/₀ сѣра; па токо-речи всѣкога съдържа и по нѣщо сребро.

О. се употрѣбява много; отъ него лѣжтъ куршуми и сачми, дъски и тенекии за покриване покриви на кжщя, водопроводни и газопроводни тржби, телъ; съ него заливатъ желѣзни скоби между камене въ зидове; отъ него правжтъ една слѣтина за печатарски букви (заедно съ антимонъ), котли и блюда за варене и испаряване кислоти, и тънки листца за увиване емфие, чай и др. (ала това послѣдното е врѣдително). Отъ солитѣ му правжтъ бои, отъ които *оловно бѣлило* (юстубечъ) е най-обикновената за вапсване прозорци и врата.

Прѣсмѣта се, че по цѣлата земя (Саксония, Чешко, Испания, Англия, сѣв. Америка и др.) **о.** се добива на година не по-малко отъ 250 милиона килограма. Въ България оловни руди (галенитъ или церузитъ) се намиратъ на много мѣста: въ околностьта на с. Луковица (Рупчусско), между села Нова Маха́ла и Тюркмени (Ямболско), въ Рунки долъ (близу до с. Чипровецъ) и въ Етрополската планина. Както етрополский, така и чипровский галенитъ съдържатъ и сребро, първий **о.** 14-0.15°/₀, послѣдний **о.** 13-0.15°/₀. Тия богатства на земята ни още не се разработватъ.

О. е било познато още въ найстаро врѣме. Оловни прѣдмѣти сж намѣрили въ Микени и въ Хисарлъкъ, въ Шлимановитѣ раскопи, както и въ швейцарскитѣ езерни селища отъ бронзовия вѣкъ. Омиръ споменува **о.** два пжти, и спомени за **о.** сж намѣрени още въ египетскитѣ иероглифи и въ клинообразнитѣ надписи. Гръцкитѣ оловни рудници въ Лаврий, които и сега се работжтъ, сж били прочути въ старо врѣме. Въ римската епоха, **о.** се е добивало въ Галия, въ Англия, въ Сардиния и понѣйдѣ въ Германия.

Олонецъ. Русски градъ, на Олонка, 17 килом. отъ устието ѝ въ Ладожско езеро и 159 килом. на юго-зап. отъ Петрозаводскъ, гл. градъ на олонецска губерния; 8,000 жит. Кожарство и корабостроителство. — Губернията, която носи името на тоя градъ, има за прѣдѣли на зап. и на сѣв.-зап. Финландия, на юго-зап. с.-петербургската губер., на югъ новогородската, на юго-ист. вологденската, на сѣв., сѣв.-ист. и ист. архангелската. Простр. 148,761 чет. килом. и около 334,856 жит. главно руси и фини. Гориста, блатиста и токоречи равна земя. Горитѣ прѣсмѣтатъ на 64°/₀ отъ цѣлата повръхность на губернията, която прѣизобилва и съ води. Обикновено прѣсмѣтатъ на 26,250 чет. килом. (само 20,973 споредъ Стрѣлбицки) цѣлото пространство, което захващатъ водитѣ, отъ него ²/₃ за голѣмитѣ езера, отъ които найголѣмото е Онежско (9751 чет. килом.); колкото за Ладожското езеро, отъ него само източната му часть, равна на 2,973 чет. килом., принадлежи на тая губерния. Нѣкои отъ блатата на оленец. губ. достигатъ до 150 килом. околоврътъ. Климатъ суровъ. Земедѣлието скждно: всждѣ се сѣе рѣпа, ленъ, конопи; а намѣстá — мъхъ и хмѣлъ. Риболовство, звѣроловство, пчеловъдство. Богатството на губернията състои главно въ минералитѣ ѝ: мѣдь, желѣзо, кам. соль. Желѣзнитѣ ѝ рудници снабдявать желѣзнитѣ заводи на Петрозаводскъ, а отъ кариеритѣ ѝ се испращатъ мрамори въ С.-Петербургъ. — Нѣкога земята, която сега образува олонецската губерния, е била населена само отъ люде отъ финското или чудското племе. Въ XI-и вѣкъ, господаре ѝ станжли нѣкои новогородски авантюристи и тя много врѣме теглила отъ нахлувания на шведитѣ; въ царуването на Ивана III Василиевича тя била присъединена на Московското княжество, и въ 1652, царьтъ, като укрѣпилъ гр. Олонецъ, направилъ го центръ на една область, на която и далъ името му.

Олонъ. 1) Моавски градъ на ист. отъ Иорданъ. 2) Градъ въ иудейскитѣ гори *(Библ.)*.

Олта (стар. *Алута)*. Лѣвъ притокъ на Дунавъ, извира въ източна Трансилвания, тече прѣзъ Трансилванското плато отъ сѣв. къмъ югъ, послѣ отъ ист. къмъ зап., прѣминува Карпатски планини прѣзъ единъ проломъ 400 метра дълбокъ и 40 килом. дългъ (Червената кула), влиза въ Влашко, и се влива въ Дунавъ среща Никополъ; 440 килом. Корабоплаването по О. е опасно.

Олтарь. Сжщото, каквото е алтарь.

Олтеница. Румжнски градецъ (Влахия), 59 килом. на юго-ист. отъ Букурещъ, 2 килом. отъ Дунавъ, среща Тутраканъ; 5,000 жит. Търговия съ жито. Въ русско-турскитѣ войни въ 1769—74 и 1806—12, руситѣ често залавяли това мѣсто. Въ 1853 единъ отрядъ русска войска билъ расположенъ тамъ, когато турцитѣ, 8,000 души, прѣминжли Дунавъ и захванжли една силна позиция; дошла още русска войска на мѣстото, нъ руситѣ напразно изгубили 1000 души въ опита си да измѣстжтъ неприятеля. Въ 1877—78 около О. бѣхж устроени отъ руситѣ батерии, въоржжени съ обсадни орждия; тѣ открихж огънь среща турскитѣ батерии въ Тутраканъ, за отвлечение вниманието

на непрнятеля отъ точката, дѣто щѣхж да прѣминжтъ Дунавъ русскитѣ главни сили. Многократнитѣ опитвания на турцитѣ да прѣминжтъ около О. на лѣвия брѣгъ на рѣката бидохж отблъснжти отъ русите.

Омагра, *гр.* Бодежъ въ рамото *(лѣкарски терминъ).*

Омалгия, *гр.* Болезнина въ става на рамото *(лѣкарски терминъ).*

Омански заливъ, Оманско море или **Аравийско море.** Име, което носи Индийски океанъ по брѣговетѣ на Арабия. Тоя заливъ води въ Персидски заливъ чрѣзъ Ормусски протокъ, и въ Червено море чрѣзъ Бабелъ-Мандебски протокъ.

Оманъ. Независима мохамеданска страна въ юго-източна Арабия, крайморска ивица на Оманско море и Персидски заливъ, около 700 килом. (665 по права линия) на-длъжъ и около 200 килом. въ най-голѣмата ѝ широчина; простр. се прѣсмѣта на 210,425 чет. килом. Тая цифра не включва прѣдишнитѣ владѣния на оманския султанъ или маскатски имамъ на мекранския брѣгъ, както и Кишлъ, Хормузъ и други точки на Персидския брѣгъ; тя не включва и Бахрейнскитѣ о-ви, които отне на имама Турция; нито голѣмия о-въ Сокотора, който е сега владѣние на кишинския султанъ, и отъ 1886 подъ покровителството на Англия. Успоредно съ морския брѣгъ, на едно разстояние отъ 30 до 60 килом., се простира едно планинско бърдо, което въ най-високия си връхъ, *Джебелъ Ахдаръ* (Голѣма Планина) достига до 1800 метра, и на което срѣдната височина е 1200 метра. Въ тая страна има нѣколко доста голѣми рѣки, и нѣколко много плодородни пространства, нъ по-голѣмата часть е пѣсъчлива пустиня, съ самъ-тамъ малки оазиси съ раскошна растителность. Всѣкой оазисъ има *града* си; нъ тия градове изобщо сж само сборове отъ пръстени или тухлени колиби, направени подъ сѣнката на палмитѣ. Въ вжтрѣшностьта едничкитѣ мѣста, които заслужаватъ името градове, сж Низуа и Ростакъ. Градоветѣ на сжщи О. сж на брѣга; тѣ сж: Соуръ, *Маскатъ*, столицата, Матра, Сибъ, Барка, Суекъ, Сохаръ и Шиназъ. Въ полуостровъ Катаръ, на Персидски заливъ, градоветѣ сж елъ-Беда, Уакра и Сабара, и най-сетнѣ, въ новата обл. Зафаръ (Южно-арабски брѣгъ у Пялгрейва), доста важно пристанище Мирбатъ. Климатътъ е сухъ и много горещъ, отъ юл. до ноем. нѣма дъждъ. Главнитѣ произведения сж финики и пшеница. Кафето е по-долно отъ неменското и захарната тръстика е бѣдна. Скотовъдството е малко развито, а съ риболовство се занимаватъ около 25,000 души. Склоноветѣ на Джебелъ-Ахдаръ даватъ прѣвъсходно грозде, отъ което жителитѣ правжтъ вино. Рудници се работжтъ само мѣдни. Жителитѣ, картанци ($1^1/_2$ милиона), иматъ съ другитѣ арабе общо само езика, въ всичко останжло различатъ отъ тѣхъ. Между тѣхъ има и негри, прѣдишни робе отъ Занзибаръ. О. е една феодална монархия, на чело съ единъ султанъ. Васалитѣ на тоя султанъ, или управителетѣ на градоветѣ, па и на селата, сж наслѣдствени главатаре; нъ султанътъ може да ги уволнява, като оставя управлението въ ржцѣтѣ на сжщото семейство.

Оманъ или *Сохаръ*. Градъ въ Арабия, който е далъ името си на страната, въ която се намира, 220 килом. на сѣв.-зап. отъ Маскатъ. Пристанище на Оманско море. Корабостроителници; доста дѣятелна търговия.

Омаръ. Вторий халифъ на мохамеданетѣ. Мохамедовъ роднина, род. въ Мека кждѣ 581, царувалъ отъ 634 до 644. О. билъ отъ семейството на корейшититѣ, което имало надзора на мекенскитѣ идоли, та въ новата вѣра видѣло едно посѣгателство на правата си. Нъ отъ върлъ гонитель, О. станжлъ въсторженъ почитатель на Мохамеда, когато, случайно, намѣрилъ у сестра си единъ коранъ и прочелъ нѣколко страници отъ любопитство. Слѣдъ Мохамедовата смъртъ, О. накаралъ Абу-Бекра да се проглаcи халифъ (Мохамедовъ наслѣдникъ), а самъ той останжлъ неговъ канцлеръ. Когато слѣдъ Абу-Бекровата смъртъ самъ останжлъ халифъ, О. се прогласилъ повелитель на всичкитѣ вѣрващи *(емиръ-алъ-муменимъ)*; и продължилъ завоевателнитѣ войни съ поголѣма енергия. Строгъ по характеръ, неустрашимъ воитель, О. извършилъ токо-речи толкова за мохамеданската вѣра, колкото самъ Мохамедъ. Съ помощьта на пълководцитѣ си Каледъ, Абу-Абеидъ и Амру, той распространилъ съ огънь и мечъ исляма, завоевалъ Сирия, Персия, Египетъ, сѣверна Африка, като оставилъ задъ себе си потоци отъ кръвь и страшни развалини. Още въ 637 той билъ повиканъ въ Иерусалимъ, да приеме ключоветѣ на тоя градъ, и прѣди да ги остави, далъ заповѣдь да се съгради една джамия, която сега носи неговото име, на мѣстото на Соломоновия храмъ. Прѣзъ царуването му били разрушени, споредъ историкъ Кондемира, 4,000 християнски църкви и построени 1,400 джамии. При всичко това, мохамеданетѣ считали О. за образецъ на мждростьта и умѣреностьта. На О. приписватъ, безъ доказателства, че разрушилъ Александрийската библиотека*). Той погинжлъ на 63-годишна възрасть отъ ножа на единъ персидски робъ, който го убилъ въ мединската джамия, и послѣ се самоубилъ.

Омаръ II. Осми омаядски халифъ, наслѣдилъ Сюлеймана и

---

*) Тая забѣлѣжителна библиотека въ Александрия, най-голѣмата на стария свѣтъ и основана отъ Птоломея Сотера, съдържала въ врѣмето на първия си библиотекарь, Димитрия Фалерея, вече 50,000 тома или свитъка; и по-сетнѣ 400,000, а споредъ други 700,000 тома. По-голѣмата часть отъ тая библиотека, която служила като едно скривалище на литературнитѣ съкровища на Римъ, Гръция, Индия и Египетъ, била разрушена прѣзъ обсадата на Александрия отъ Юлия Цезаря, отъ пожаръ; останжлата часть се пазила въ Юпитеровия храмъ до врѣмето на Теодосия Велики. Когато тоя императоръ позволилъ да се разорьжтъ всички езически храмове въ Римската империя, и тоя Юпитеровъ храмъ не билъ пощаденъ. Една тълпа фанатици християне, прѣдвождана отъ архиепископа Теофила, зела съ пристжпъ и разрушила храма, заедно, както се вѣрва, съ повечето му литературни съкровища, въ 391. Въ това врѣме се захванжло разрушението на библиотеката, а не при прѣзимането на Александрия отъ арабетѣ, на чело съ халифа Омара. Расказътъ е, поне, смѣшно прѣувеличенъ, споредъ който, арабетѣ намѣрили останжли доста книги, съ които палили градскитѣ хамами шесть мѣсеца. Историкъ Орозий, който посѣтилъ Александрия слѣдъ разрушението на храма отъ християнетѣ, расказва, че той тогава видѣлъ само празнитѣ полици на библиотеката. Виж. Kilsche, *Die Alexandrinischen Bibliotheken* (Berlin, 1838).

царувалъ въ 717 до 719. Нападнжлъ безъ сполука Цариградъ, флотата му била потопена отъ буря, и той умрѣлъ отровенъ.

Омаяди, *омиади.* Династия халифи, на която родоначалникътъ билъ Омайя отъ рода на корейшитѣ въ Мека. Тая арабска династия дошла на прѣстола на халифитѣ слѣдъ смъртьта на Али, братовчедъ и 4-и приемникъ Мохамедовъ, съ Моавия, Омаевъ потомецъ, въ 661.

Моавия прѣнеслъ въ 663 столицата въ Дамаскъ. Приемницитѣ му, О., распространили арабското владичество отъ Индия до Галия: въ царуването на Езида (680—683) арабетѣ завоевали часть отъ западна Африка до Танжеръ; въ врѣмето на Валида I (705—714) покорили източни Хорасанъ и Тюркестанъ (709) и западна Испания (711); въ царуването на Сюлеймана (714—717) била покорена Грузия. Послѣдний отъ О. билъ сваленъ отъ прѣстола отъ Абулъ-Абаса. При това всичкитѣ О. били избити; спасили се само двамина, единъ отъ които, Абдерахманъ I, избѣгнжлъ въ Испания, дѣто въ 755 билъ повиканъ отъ Емиръ-алъ-Муменина и основалъ независимъ халифатъ съ столица Кордова. Неговитѣ приемници воювали непрѣкжснжто съ християнетѣ: отъ тѣхъ Хешамъ I царувалъ отъ 778 до 796, Хакенъ I отъ 796 до 812, Абдерахманъ II отъ 812 до 852; тоя послѣдний възвисилъ мохамеданска Испания до степеньта на най-добрѣ-уредената държава на онова врѣме. Негови приемници били: синъ му Мохамедъ до 880, Мундхаръ до 882, Абдала до 912 и Абдерахманъ III до 961, въ чието врѣме испанский халифатъ достигнжлъ до най-високата степень могжщество и слава; синъ му Хакемъ II, който царувалъ до 976 и се отличавалъ съ любовь къмъ поезията и наукитѣ, направилъ Испания срѣдоточие на арабската ученость. Въ врѣмето на Хакемовия внукъ, Хешамъ II, който царувалъ до 1008, халифатътъ почнжлъ да испада, колкото повече се усилвали християнетѣ; и най-сетнѣ, въ 1031, съ свалянето отъ прѣстола на Хешама IV, династията на испанскитѣ О. се прѣкратила и тѣхната могжща напрѣдъ държава се распокжсала на нѣколко малки независими държавици.

Омбрела, *фр.* У французетѣ засѣнникъ, малъкъ парасолъ (слънцебранитель); у насъ, дъждобранитель.

Омброна. Рѣка въ срѣдна Италия, извира въ Апенинскитѣ планини, 20 килом. отъ Сиена, и се влива въ Срѣдиземно море близу до Гросето; 170 килом.

Омбрия. Страна въ стара Италия между Етрурия и Пиценумъ.

Омброметръ, *гр.* Дъждомѣръ *(инструментъ за опрѣдѣляне количеството на изваления дъждъ).*

Омега. Послѣдната буква отъ грѣцката азбука. Въ *прѣносн. см.* край; *алфа* и *омега,* начало и край; *омегата на тоя режимъ,* краятъ му.

Омелетъ, *фр.* Яйченикъ.

Омеръ. Еврейска мѣрка за обемъ, 10-та часть отъ ефата *(Библ.).*

Омеръ паша (истинското му име *Михаилъ Латасъ).* Турски генералъ, ренегатъ, род. въ Пласки, австрийско село въ кроатската военна граница (виж. Кроация, *бѣлѣжка),* въ 1806; умр. въ Цариградъ въ 1871. Синъ на австрийски офицеръ, Мих. Латасъ свършилъ курса на военното училище

въ Тюрнъ, близу до Карлщатъ, дѣто много се отличилъ. Слѣдъ това постжпилъ въ граничнитѣ военни пълкове, и отъ 1826 служилъ въ Задаръ, като подинспекторъ на пжтищата и мостоветѣ; нъ въ 1828, понеже разжалвали баща му, побѣгнжлъ въ Босна, потурчилъ се, отишелъ въ Видинъ и постжпилъ на служба у Хюсеинъ паша като учитель на дѣцата му. Въ 1834 Хюсеинъ паша го испратилъ въ Цариградъ. *Омеръ ефенди* — така се наричалъ тогава Михаилъ Латасъ — станжлъ скоро учитель по чистописание на князъ Абдулъ Меджида. Ожененъ богато, капитанъ въ турската войска, той зелъ живо участие въ султанъ Махмудовитѣ военни реформи. Когато въ 1839 се въцарилъ ученикътъ му, О. ефенди билъ произведенъ пълковникъ, отличилъ се въ Сирия съ храбритѣ си подвизи, и станжлъ бригаденъ генералъ. Въ 1843 дѣйствувалъ подъ заповѣдитѣ на Рашидъ паша въ Албания среща побунения главатарь Джулека, когото заробилъ; въ 1846 покорилъ възстанжлитѣ кюрди; въ 1848—50 началствувалъ войскитѣ, които окупирали задружно съ руситѣ Дунавсаитѣ княжества; прѣзъ пролѣтьта на 1850 билъ испратенъ да потжпче едно възстание въ Босна; кждѣ края на 1852 добилъ началствоването но единъ походъ среща Черна-Гора, нъ тоя походъ билъ отмѣненъ прѣзъ януарий 1853 по настояването на Австрия. Когато прѣзъ 1853 руситѣ нахлули въ Дунавскитѣ княжества (виж. *Кръмъ*), О. п. събралъ въ Шуменъ една войска отъ 60,000 да пази пжтя за Цариградъ, нъ понеже билъ не по-малко политикъ отъ воитель, скоро отгатнжлъ, че руситѣ нѣма тутакси да минжтъ Дунавъ, та потеглилъ за Видинъ, отъ дѣто минжлъ рѣката прѣдъ неприятеля и се укрѣпилъ въ Калафатъ. Друга часть отъ турската войска минжла Дунавъ при Тутраканъ, и се укрѣпила въ Олтеница. На 23 окт. турцитѣ въ Олтеница били нападнжти отъ 9,000 руси, които тѣ съвсѣмъ разбили съ загуба отъ 4,000 души и токо-речи всичкитѣ имъ офицери. Руситѣ били сжщо въспрѣни при Калафатъ. Между това, турский генералъ вкаралъ единъ гарнизонъ отъ 8,000 въ Силистра. Прѣзъ пролѣтьта въ 1854 руситѣ минжли Дунавъ на двѣ мѣста, и обсадили Силистра, нъ нападенията имъ всѣкой пжть бивали отблъсквани съ тежки загуби. Руситѣ тогава се оттеглили отъ княжествата, и О. п. влѣзълъ триумфално въ Букурещъ, прѣзъ авг. 1854. На 28 ян. 1855 той отпжтувалъ на чело на 30,000 турци, за Евпатория, за да съдѣйствува въ борбитѣ прѣдъ Севастополъ; и на 5 февр. билъ нападнжтъ отъ 40,000 руси, които били отблъснжти съ голѣма загуба. Прѣзъ сжщата година (21 септ.) билъ испратенъ въ Батумъ да освободи Карсъ отъ обсадата му, нъ пристигнжлъ късно, и скоро (5 февр. 1856 прѣмирието прѣкратило военното му поприще. Отпослѣ билъ управитель на Багдадъ, и за лошото му управление изгоненъ въ Карпуртъ (1859). Въ 1861 го повикали пакъ въ Цариградъ и го испратили да умири Босна и Херцеговина, които пакъ били възстанжли. Слѣдъ помирението на тия страни, той нападнжлъ черногорцитѣ, прѣзелъ Цетина, и опустошилъ страната въ 1862. Въ 1867 го испратихж въ Критъ, нъ суро-

витѣ му мѣрки не сполучихж да покорѫтъ възстаницитѣ. Скоро той станж за малко врѣме воененъ министръ (1867—1868). О. п. е билъ награденъ съ франц. орденъ *Почетни Легионъ* и съ русския орденъ *св. Ана.*

Омиади. Сѫщото, каквото е и омаяди.

Омира (Бяри Ед. *O'meara*). Английски лѣкарь, род. въ Ирландия (1786—1836), билъ хирургъ-майоръ въ парахода *Бѣлърофонъ*, когато Наполеонъ I потърсилъ въ тоя параходъ прибѣжище; поискалъ и добилъ разрѣшение да придружи Наполеона като неговъ частенъ лѣкарь въ св. Елена, съ условие да запази чина си въ флотата, и да се върне въ неѭ когато поиска. Въ 1818 слѣдъ нѣколко спрѣчквания, въ интереса на Наполеона, съ управителя на о-ва сѫръ Хъдсонъ Лоу (виж. Ласказесъ), О. напуснѫлъ о-ва. Щомъ се върнѫлъ въ Англия изложилъ въ едно писмо, отправено до адмиралството, недостойното поведение на управителя Хадсънъ Лоу и, между друго, го обвинявалъ въ намѣрения противъ Наполеоновия животъ, и дори въ това, че съ тъмни загадки му внушавалъ желанието си за услугитѣ му като таенъ убийца. Затова О. билъ тутакси уволненъ отъ служба и лишенъ отъ всѣка пенсия. Въ 1822, слѣдъ Наполеоновата смърть, О. обнародвалъ книгата си *Наполеонъ въ заточение*, по своя дневникъ на Наполеоновитѣ разговори съ него, книга, която се чела жадно и прѣвождала на разни езици. Освѣнъ тая книга, отъ О. има още: *Писма отъ носъ Добра Надежда; Документи върху Наполеоновата болесть и смърть; писмо до редактора на* **Морнингъ Кроникъ** и др.

Омиръ. Най-старий и най-великий гръцки поетъ. Не се знае нищо нито за мѣсторождението му, нито за живота му или за датата на смъртьта му. Седемь града сѫ се прѣпирали за честьта да се наричатъ негово отечество:

«*Smyrna, Chios, Colophon, Salamis, Rhodos, Argos, Athenae, Orbis de patria certat, Homere, tua*».

Нъ Смирна и Хиосъ сѫ градоветѣ, чиито притезания изглеждатъ като най-основателни.

Споредъ едно староврѣменно прѣдание, неподкрѣпено отъ никой достовѣренъ фактъ, О. билъ роденъ въ Иония (Мала-Азия) около 900 години прѣди християнската ера, въ старостьта си билъ ослѣпѣлъ и осиромашѣлъ, ходилъ отъ градъ на градъ да пѣе великолѣпнитѣ си поеми, за да си искарва хлѣба, като всѣкой божакъ (просякъ). Онова, което ни расказватъ за него мнимитѣ му животописания, лъжовно приписвани Херодоту и Плутарху, минува за една тъканъ отъ басни, които не заслужватъ никаква вѣра. Затова германский ученъ *Ф. Волфъ*, па и други, сѫ се съмнѣвали, че наистина е сѫществувалъ нѣкога О. и че сѫ негови великитѣ поеми *Илиада* и *Одисея*, които носѭтъ неговото име. „Нѣма никакво съмнѣние, казва Волфъ, че и Омировитѣ пѣсни сѫ се създавали първенъ безъ помощьта на писмото и когато сѫ се създавали сѫ били малко извѣстни и малко распространени. Отъ друга страна, не е за вѣрване да могѫтъ да се помнѭтъ цѣли поеми въ 12,000 и 15,000 стиха; ако ли нѣкой би могълъ да съчини и да запомни, безъ

помощьта на писмо, такъви поеми, той не би ималъ срѣдства да ги распространи между съвръменницитѣ си; слѣдователно, *Илиядата* и *Одисеята* не могжтъ да бжджтъ трудъ на единъ човѣкъ, и найнапрѣдъ не сж имали сегашния си строенъ и цѣлокупенъ видъ". Ала мнѣнието, което сега прѣобладава между ученитѣ, е, че макаръ пѣснитѣ, които влизатъ въ състава на О-витѣ поеми, и да сж били распръснжти въ Мала-Азия и се пѣяли отъ гръцки просяци, самитѣ поеми сж дѣло само на единъ авторъ, който се е въспользувалъ отъ пѣснитѣ на прѣдшественицитѣ си просяци, и дължи само на своя гений, дѣто имъ е далъ оня характеръ на величие, хубость и единство, който ги е направилъ прѣдмѣтъ достоенъ за удивлението на цѣлъ свѣтъ въ всички вѣкове.

О-витѣ велики епически поеми, *Илияда* и *Одисея*, състоѭтъ всѣка отъ 24 пѣсни, по числото на гръцката азбука. *Илиадата* е наречена така отъ Илиополъ, друго име на градъ Троя, Приамовата столица; тя описва Ахилесовия гнѣвъ въ неговитѣ сетнини, бѣдствията на гръцитѣ при обсадата на Троя, и страшното Ахилесово отмъщение за Патрокловата смъртъ; тя е една истинска драма, една трогателна картина на троянската война. Нъ тя не почва отъ началото на войната, както би си помислилъ нѣкой; напротивъ, поетътъ захваща пѣсеньта си отъ 10-а и послѣдна година, когато се скарали Агамемнонъ и Ахилесъ; нъ той съ едно неподражаемо искуство е вмѣстилъ въ поемата си всичкитѣ прѣдварителни събития като епизоди, и други много староврѣменни повѣсти. — *Одисеята* расказва на дълго приключенията на Одисея, прѣзъ 10-годишнитѣ му пжтувания слѣдъ троянската война, доклѣ се върнжлъ въ отечеството и царството си Итака. Епизодическитѣ раскази въ тая поема сж толкова много, че за тѣхъ вѣроятно загатва Хораций, когато казва: «Често добрий Омиръ дрѣме». Най-голѣмото прѣимущество на О-тѣ творения надъ всѣко староврѣменно историческо съчинение е, че тѣ най-живо, най-ясно и най-отчетливо характеризиратъ съврѣмената тѣмъ епоха. *Илиадата* е толкова цѣнна за найранната история на елинското племе, колкото сж Херодотъ и Тукидидъ за напокошнитѣ периоди. Нъ не само за гръцитѣ О-тѣ поеми притежаватъ важна историческа стойность; тѣ сж за всички вѣкове едно цѣнно описание на най-раннитѣ стадии на човѣшкото общество, второ само слѣдъ Моисеевитѣ книги и можеби нѣкои отъ най-старитѣ Веди.

О-тѣ поеми, като голѣмо наслѣдие на човѣчеството, сж се прѣвождали на всички европейски езици. На италиянски, Чезаротивий и Монтивий прѣводи; на французски, Монбеловий; на германски, Восивий; на русски, прѣводитѣ на Гнѣдича, Жуковски и Мински се иматъ за най-добритѣ. Англичанетѣ, които сж имали много прѣводи на О-ра, припознаватъ, че още не могжтъ да се похвалжтъ съ единъ въ всѣко отношение съвършенъ прѣводъ. У насъ О. е прѣведенъ, *Илиадата*, въ хексаметрически стихове, отъ Ф. Велиева (Пловдивъ, 1882, стр. 568), *Одисеята*, въ проза, отъ Д. Душанова (Пловдивъ, 1899, стр. 404 въ 8-о). Трѣбва да споменемъ и мъничкото хубавко издание *Омиръ въ расказъ за дѣца* — троянската война и странствуванията на Оди-

сея — (София, 1896, издание на Ив. Мариновъ, стр. 40, въ 8-о).

Освѣнь *Илиадата* и *Одисеята*, сѫществуватъ подъ О-вото име 1) 33 химни, цѣли или откѫслечни, отъ които 4 сѫ особено забѣлѣжителни: химни Аполону, Меркурию, Венери и Церери; 2) *Батрахомиомахия*, борба на мишкитѣ съ жабитѣ, епическа пародия; най-сетнѣ 11 епиграми.

Omne vivum ex ovo, *лат.* Всичко живо произлиза отъ яйце (биологически афоризмъ на англичанина Хярви).

Omne nimium nocet, *лат.* Всѣко излишество (всичко прѣкалено) врѣди.

Omne principium grave. Латинска поговорка: Всѣко начало е мѫчно.

Omnem movere lapidem. Латинска поговорка: Да се обърне всѣкой камень; камень да не се остави не обърнѫтъ.

Omnia ad Dei gloriam. Латинско изречение: всичко за славата Божия.

Omnia bona bonis. Латинска поговорка: всички нѣща сѫ добри за добритѣ.

Omnia vincit amor. Латинска поговорка: любовьта прѣодолява на всичко.

Omnia vincit labor. Латинска поговорка: на всичко надвива трудътъ.

Omnia cum Deo. Латинско изречение: всичко съ Бога, сир. съ Божията помощь.

Omnibus invideas Zoile; nemo tibi. Латинско изречение: ти можешъ да завиждашъ всѣкому, Зоиле; никой не завижда тебѣ.

Омнибусъ, *лат.* (значи за *всички*). Единъ видъ обществени кола.

Omnis amans amens, *лат.* Всѣкой влюбенъ е безуменъ.

Омнифагъ, *лат.-гр.* Всеядецъ — оня, който яде всичко.

Omnium consensu, *лат.* По съгласието на всички: *вѣрата е omnium consensu, необходима за сѫществуването на обществата.*

Омонимъ, *гр.* Дума еднаква съ друга по произношение, нъ различна по значение; напр.: *коса* (косми на главата) и *коса* (орѫдие, което коси); езикъ (у човѣка и у животнитѣ), *езикъ* (на звънецъ), и *езикъ* (говорътъ).

Омортагъ, или *Мортагонъ.* Български царь, Диценговъ приемникъ (820—852); отказалъ се отъ Крумовитѣ планове и сключилъ съ византийския импер. Лъва 30-годишно прѣмирие, за да може да обърне всичкото си внимание къмъ Западъ. Въ 823 О. помогнѫлъ на импер. Михаила II противъ възстанѫлия пълководецъ Тома, и Михаилъ се избавилъ отъ опасностьта, благодарение на тая помощь. Тома вече обсаждалъ Цариградъ отъ една година. Когато О. стигнѫлъ до брѣговетѣ на Мраморно море, Тома дигнѫлъ обсадата на столицата, та отишелъ на среща на българетѣ, нъ билъ разбитъ. Българетѣ се задоволили само съ това сражение и се върнѫли въ земята си. Тома побѣгнѫлъ въ Одринъ, нъ тамъ билъ прѣданенъ на Михаиловитѣ власти. О., съ намѣсата си въ полза на Михаила, съдѣйствувалъ да се поддържа още 20 години иконоборческата партия въ византийската империя (виж. Ѳ. Успенскій, *Очерки по исторіи Византійской Образованности*, СПБ., 1891, стр. 77 и 79). Византийскитѣ лѣтописци си противоречѫтъ по въпроса: Михаилъ ли търсилъ сънѫза съ българетѣ или тѣ му го прѣдложили Ала историцитѣ поддържатъ първото (виж. А. А. Васильевъ,

Византія и Арабы, СПБ., 1900, отъ стр. 31 нататъкъ).

Въ сѫщата година, въ която помогнѫли на Византия, българетѣ се срѣщнѫли съ франкитѣ въ Хърватско, въ интереса на хърватския жупанъ Людевита, чиято земя била завзета отъ франкитѣ. Въ 827 българската войска отишла по Драва, завладѣла Панония и подчинила тамошнитѣ словѣне. Отъ тия земи само Срѣмъ (Сирмия) останѫлъ подъ властьта на българетѣ до 1018, сѫщо и източна Унгария до идването на унгарцитѣ.

О. гонилъ новата вѣра, християнството, което тихо и мирно се мѫчило да си пробие пѫть въ земята му. За О-въ приемникъ минува Персиамъ.

Името на О. се срѣща въ единъ интересенъ гръцки надписъ, намѣренъ отъ Даскалова въ Търново, въ старата църква *Св. Четиридесетъ мѫченици*, дѣто се говори за сградитѣ на тоя български царь. Виж. Иречекъ, *История на Българетѣ*, въ прѣвода на Райнова и и Бояджиева (Търново, 1886, страница 183).

Омофагъ, *гр.* Човѣкъ, който яде сурово месо.

Омофоръ, *гр.* Часть отъ архиерейско облѣкло, която се налага на плещитѣ, обхваща шията и се спуща отпрѣдъ и отзадъ.

Омскъ. Русски укрѣпенъ градъ въ западни Сибиръ, областенъ гр. на акмолинската обл., административенъ центръ на степното генералъ-губернаторство и отъ 1895 центръ на церковното управление на акмолинската, семипалатинската области и окрѫзитѣ тарски и ишимски отъ тоболската губерния, съединени въ една омска епархия; 425 килом. на сѣв.-ист. отъ Акмолинскъ, 480 килом. на юго-ист. отъ Тоболскъ, 1520 килом. на юго-ист. отъ Ташкентъ, при вливането на Омъ въ Иртишъ; 30,900 жит. Военно училище и болница, театръ, публична библиотека, книгопечатници и книжарници, нѣколко църкви, една джамия. О. нѣма никаква търговска важность. Официалната и административната му роля му дава характера на чиновнически и офицерски градъ. Климатътъ е много студенъ: срѣдна температура 0.°3, най-ниската темп. — 42°, най-високата + 34°.8. — Омската крѣпость, основана въ 1716 да наблюдава киргизетѣ, прѣустроена въ 1768, се развила бързо и станѫла скоро центръ на едноименна область. Въ 1882, О. билъ избранъ за главенъ градъ на губернията на степитѣ, създадена тогава и която обгръща акмолинската, семипалатинската и семирѣченската области. Той е главната квартира на казашката армия въ Сибиръ и отъ 1887 мѣстопрѣб. на единъ епископъ.

Омфала. Царица на Лидия, която побѣдила Херкулеса съ хубостьта си *(басносл.)*. Въ *прѣнос. см.* искусна кокетка.

Омфалитисъ, *лат.* Въспаление на пѫпа. — **Омфалонкусъ.** Подпухване на пѫпа. **Омфалотомия.** Отрѣзване пѫпа. — **Омфалотомъ.** Инструментъ за отрѣзване пѫпа.

Омъ. Рѣка въ западни Сибиръ, извира въ томската губер. (каинск. окр.), мие Каинскъ, дѣто става корабоплавателна, и Вознесенскъ, дѣли тоболската губерния отъ акмолинската область и при Омскъ се влива въ Иртишъ; 700 килом. По О., тиха рѣка, пролѣть пущатъ повече отъ 2,000 сала градиво. Кораби, натоварени съ жито, сли-

затъ понѣкога отъ Каинскъ до Омскъ.

Омъ *(Симонъ* Ohm). Германски физикъ, род. въ Ерлангенъ, билъ професоръ на физиката въ Мюнхенъ, дѣто и умрѣлъ (1787—1854). Чрѣзъ чудесни работи върху електричеството, О. открилъ закона по който дѣйствуватъ токоветѣ. Тоя законъ нареченъ по неговото име *(Омовъ законъ)* е слѣдний: «Силата на галваническия токъ е право пропорционална на сбора на възбудителнитѣ сили, що дѣйствуватъ въ веригата, и обратно пропорционална на съвокупното съпротивление на веригата».

Омовий законъ е изложенъ въ съч. му: *Die galvanische Kette mathematisch bearbeitet* (Берлинъ, 1827; ново изд., Вѣна 1887; франц. прѣводъ, отъ Gaugain, Парижъ, 1860; англ. прѣводъ, отъ Taylor). На **О.** се длъжи и теорията за второстепеннитѣ звукове (1843). Неговото име се даде въ 1881 отъ парижския конгресъ на практическата електрическа единица на съпротивление. Виж. *Единица.*

On connaît l'ami au besoin, франц. пословица: приятелтъ въ нужда се познава.

On dit, *фр.* Казватъ; оттука *слухъ: това е просто on dit.*

Онагръ. Животно отъ рода на конетѣ — типъ на дивия оселъ. Срѣща се въ Африка и въ Азия, най-вече въ страната на калмукцитѣ. Власата на **о.** е съ прѣкрасенъ симпуренъ шаръ, ушитѣ му не сж толкова дълги колкото на осела, нъ растътъ му е по-високъ. Калмукцитѣ ловжтъ **о**-тѣ за месото и кожата имъ. Кожата имъ, доста пржгава, се употрѣбява за ръшета, тъпани и др. Отъ нея изработватъ и шагринъ. **О.** ходжтъ на голѣми стада.

Онанизмъ, отъ *соб. им.* [името на Онана (Авнана), *Битие* 38; 9]. Неестествено удовлетворение на половата похоть, ржкоблюдие. — **Онанистъ.** Прѣдаденъ на онанизма.

Оне (Жоржъ *Ohnet).* Французски романистъ и драматургъ, род. въ Парижъ въ 1848. Баща му го тъкмялъ за адвокатската професия, нъ той прѣдпочелъ журнализма и литературата. Слѣдъ като привлѣклъ внимание съ живата си полемика въ вѣстницитѣ *Pays* и *Constitutionnel,* той дебютиралъ като драматургъ много сполучливо съ драмитѣ си *Regina Sarpi* и *Marthe.* Слѣдъ това почнжли единъ редъ романи подъ общото заглавие: *Batailles de la vie.* Тѣ дошли като единъ протестъ противъ натурализма; авторътъ се обявявалъ идеалистъ и продължитель на Жоржъ-Зандъ. Ала колкото повече дохождали романитѣ, излизало, че **О**-вий идеализмъ се свожда къмъ угода на вкусоветѣ на тълпата. Идеалитѣ тържествуватъ въ **О**-тѣ романи, нъ тия романи сж дѣлнични, дребнобуржоазни романи. *Serges Panine, Maître de Forge, Comtesse Sarah, Docteur Rameau,* нувелитѣ *Noir et Rose* (1887) и *Ame de Pierre* (1890) рисуватъ високоблагородни прѣдставителе на болярството, жени съ силни страсти, тържеството на самоотвержена любовь, драматически конфликти на чувствата, борба на великодушието и т. н. Отличителни чърти на тѣзи романи сж тѣсно разбиране доброто и справедливостьта, сентименталность въ обрисовката на характеритѣ, фалшъ въ изображението на живота; па и стилътъ е срѣдна работа. Селянетѣ и работницитѣ сж толкова условни въ **О**-тѣ романи, колкото и аристократитѣ. Тия недостатъци исключа-

ватъ, по общото мнѣние на французскитѣ литературни критици, **О**. изъ литературата. Ала ако не сжществува за литературата, **О**. има грамадна сполука у голѣмата публика, на която занятията не ѝ оставятъ врѣме да истънчава литературния си вкусъ. Честностьта на намѣренията и нравственостьта на сюжетитѣ сж били най-голѣмата прѣпоржка на **О**-тѣ съчинения. **О**. и Франсоа Копе сж токо-речи едничкитѣ французски писатели, чиито съчинения могжтъ да се даватъ на всички читателе безъ никаква опасность за нравственостьта. За най-добри **О**-ви романи минуватъ *Желѣзарьтъ* и *Графиня Сара*. **О**-тѣ драми, прѣработени отъ **О**. изъ нѣкои отъ неговитѣ романи, сж имали доста голѣма сполука, особено за това, че въ тѣхъ има благородни роли за актйоритѣ.

Български прѣводи на **О**. сега имаме въ романитѣ: *Сержъ Панинъ (борбитѣ на живота)*, прѣв. С. Кисйовъ (София, 1890); *Житейскитѣ борби* [правото на дѣтето] (София, 1896); *Душата на Пиера*, прѣв. Ст. Власковъ (София, 1897) и *Борбитѣ въ живота*, прѣв. Б. Каракашевъ (Свищовъ, 1900) и драмитѣ, прѣвед. отъ Басана и Генкова; *Желѣзарьтъ (le Maître de forge)* и *Сержъ Панинъ* (Варна, 1896).

Оневинявамъ *нѣкого*. Признавамъ го за невиновенъ, свободенъ отъ вината, която му се стоваря, по *недоказаность*, сир. защото нѣма на-явѣ достатъчни улики противъ него.

Онега. Рѣка въ европ. Русия, истича изъ езеро Воже въ новгород. губер. подъ име Свидъ; като излѣзе изъ езеро Лаче, зима името **О**., тече прѣзъ олонецската и архангелската губер. и се влива въ Онежски заливъ, станжлъ отъ Бѣло море; 660 килом. По **О**. пущатъ да плуватъ къмъ онежското пристанище дърва и жито.

Онежско езеро. Русско езеро, въ олонецската губерния, на сѣв.-ист. отъ Ладожско езеро; по голѣмината си второ езеро въ Европа (първото е Ладожско ез.). Простр. 9,751 чет. килом., отъ които 82 килом. сж завзети отъ острови. Влиза въ състава на Мариинската система, чрѣзъ която се съобщава съ Волга, и оттамъ съ Каспийско море на югъ, и, съ Двина, и оттамъ съ Бѣло море на сѣверъ. Корабоплаването значително. Това езеро има много острови; бистрата и хубавата му вода е богата съ риба. Риболовство по цѣлото езеро, особено на сѣверо-западния и източния брѣгове, около островитѣ и канаритѣ. Най-распространенитѣ видове риби сж: лакердата, пестървата, щуката.

Ониксъ, *гр.* (соб. зн. *нокътъ*). Единъ видъ агатъ или ахатъ *(скжпоцѣненъ камень)*, на който шарътъ е като шарътъ на човѣшкия нокътъ.

Оно. Градъ на Вениаминовото племе, близу до Лида *(Библ.)*.

Онтарио. Най-източното и най-малкото отъ 5-тѣ голѣми езера въ сѣверна Америка; между Канада и държава Ню-Йоркъ; 16,800 чет. килом Съобщава се: съ езеро Ерие, чрѣзъ притока си Ниагара; съ Атлантически океанъ, чрѣзъ св. Лаврентия; съ градъ Ню-Йоркъ, чрѣзъ три канала. Корабоплавателно, нъ опасно; на него ставатъ силни бури, и вѣроятно отъ постоянното вълнение на водата му, па и отъ голѣмата му дълбочина (най-голѣмата 225 метра, срѣдната 90), то рѣдко замръзва другадѣ освѣнь край брѣговетѣ. Главнитѣ

градове на О. сж, на страната на държава Ню-Иоркъ, Сакетсъ-Харбъръ, Освего, Рочестеръ и Люистонъ; а на канадската страна, Хямилтонъ, Торонто среща устието на Ниагара, Портъ-Хопъ, Кобургъ, Батъ и Кингстонъ при входа на св. Лаврентия. Всичкитѣ тия мѣстности сж, на двата брѣга, крайни станции на желѣзници.

Онтология, *гр.* Въ *метафиз.* учение за битието, за сжществуването изобщо. — **Онтологически.** Който се отнася до онтологията. — **Онтологъ.** Оня, който се занимава особено съ онтологията.

Onus probandi, *лат.* Брѣмето да се доказва: *менъ лежи onus probandi,* азъ съмъ длъженъ да докажж.

Онъ. Еврейското име на *Илиополъ* египетски *(Библ.).*

Оола или **Оолива.** Двѣ символически женски имена, съ които Иезекиилъ прѣдставлява царствата на Иуда и на Израиля *(Библ.).*

Оолитъ, *гр.* *(оонъ,* яйце; *литосъ,* камень). Дребнозърнестъ варовитъ камень, чиито зърна приличатъ на рибени яйца (хайвяръ); намира се въ бетската група на юрската формация въ Англия. Отъ единъ видъ о. сж построени всичкитѣ най-важни сгради въ Лондонъ. Една видоизмѣненость о., *граховий камень* (пизолитътъ) се намира у насъ на много мѣста и понѣйдѣ, както въ Чипровския балканъ (Берковско), образува цѣли планини.

Опалъ. Единъ видъ некристализиранъ кварцъ, съдържа 2—13% вода, която го прави по-гжвкавъ и по-малко твърдъ. Ломътъ му е мидообразенъ; твърдостьта му е 6; относителното му тегло е 2.09 — 2.10; има стъкленъ, мазенъ или восъченъ блесъкъ, бива полупрозраченъ и разнообагренъ: млѣчнобѣлъ, жълтеникавъ, червеникавъ, кафявъ и др. Млѣчнобѣлий, който лъщи съ шароветѣ на небесната джга, е извѣстенъ подъ името *облагороденъ* или *драгоцѣненъ* о. и се употрѣбява за камене на пръстене и гривни; най-много се намира въ Унгария; намѣренъ е и въ Витоша. — *Обикновений* о. не прѣдставя игра на шароветѣ; срѣща се въ Унгария и въ Уралскитѣ планини. — *Полуопалътъ,* съ най-разнообразни шарове, се срѣща въ Саксония, Унгария и Силезия, повечето въ видъ на вкаменено дърво.

Опасяванъ се, *рус.* Боѭ се, страхъ ме е, прѣдвиждамъ лошо. — **Опасение.** Страхъ. — **Опасенъ.** Отъ който трѣбва да се опасяваме: *опасенъ човѣкъ.* — **Опасность.** Задаване страхъ.

Ope et consilio, *лат.* И съ съвѣти и съ дѣло (помагане).

Опека, *рус.* *Настойничество;* надзоръ установенъ отъ закона надъ едно лице или имота му въ извѣстенъ случай: по малолѣтство, по несъстоятелность, по безрасждство или лудость. — **Опекунъ.** Настойникъ, който е натоваренъ съ опека. — **Опекунски.** Който се отнася до опекунъ. — **Опекунство.** Длъжностьта на опекунъ.

Opera et studio, *лат.* Съ трудъ и прилежание.

Опера, *итал.* 1) драма, прѣдставлявана съ пѣние и музика. О. обикновено дѣлѭгъ на *сериозна* или *голѣма о. (opera seria)* и *комическа* о. или о. буфъ. Различието между тѣхъ е сжщото, каквото сжществува между трагедията и комедията. Въ голѣмата о. музиката, въ врѣме на прѣдставлението, никога не се прѣкжсва съ думи, защото въ неѭ речитативътъ за-

мѣнява монолога. О. била въведена въ Италия въ XIV или въ началото на XV-и вѣкъ; нъ първата музикална о., написана по всичкитѣ правила на искуството, била прѣдставена въ 1597. Думитѣ били съчинение на Отавия Риначио, а музиката отъ Джиакома Перси. Виж. Едуардъ, History of the opera (London, 1862). — 2) Театръ, дѣто прѣдставляватъ опери.

Операторъ, *лат.* Оня, който прави операция *(въ медиц.)* — **Операционенъ.** 1) Потрѣбенъ за операция. 2) Зетъ, употрѣбенъ или потрѣбенъ за военни дѣйствия: *операционенъ базисъ*, мѣстностьта, отъ дѣто воющитѣ наваксватъ военнитѣ си потрѣби и войници; *операционенъ планъ*, планъ за военни дййствия; *операционенъ пунктъ*, мѣсто за военни дѣйствия; *операционна линия*, тамъ, дѣто ще дѣйствува артилерията. — **Операция** *(лат.* знач. *дѣяние, упражнение).* Въ медицин.: ржчна или механическа работа при лѣкуването боленъ, като напр. правянето какъвто и да било разрѣзъ въ нѣкоя часть на тѣлото му: *хирургическа операция.* Въ *воен. искус.:* движение на воюща войска. Въ *търговията:* дѣйствие.

Оперенъ. Който се отнася до опера, който принадлежи на опера: *оперна трупа,* всичкитѣ артисти, които прѣдставляватъ опера. — **Оперета** или **оперетка.** Малка опера въ едно дѣйствие.

Оперирамъ, *лат.* Правѭ хирургическа операция.

Оперистъ. Пѣвецъ въ опера.

Опетнявамъ. Правѭ петно, лекe.

Опечалявамъ. Причинявамъ печаль, скръбь, наскръбявамъ.

Опианинъ, *лат.* Алколоидъ на опиума, наркотинъ.

Опиатъ, *лат.* Едно аптекарско произведение, въ състава на което влиза значително количество опиумъ.

Описвамъ. 1) Разказвамъ, излагамъ, обяснявамъ, прѣдавамъ подробно било устно, било писмено. 2) Очъртавамъ: *описвамъ кржгъ около трижгълникъ.* — **Описание, описъ.** Описаното. — **Описатель-ка.** Лицето, което описва, расказва нѣщо. — **Описателенъ.** Който има за цѣль да описва.

Опиумъ, *лат.* Афионъ, единъ отровенъ сокъ, който се добива отъ главицитѣ на мака, има наркотическо или упоително свойство, много е полезенъ въ лѣкарството.

Оплодотворявамъ. Правѭ плодовитъ, правѭ нѣщо да принася полза.

Опобалзамъ, *гр.* Скжпоцѣненъ благовоненъ балзамъ отъ аравийското растение *amyris giteodensis.*

Оподелдокъ, *араб.* Аптекарско произведение, въ чийто съставъ влизатъ виненъ спиртъ, готварска соль, камфора и др. лѣпливи вещества; употрѣбява се за растриване противъ грѣхалки отъ настинка и др.

Опозиция, *лат.* Въ политиката: 1) Съпротивление: *води опозиция.* 2) Партия противна на правителството, сир. на партията, която упражнява властьта въ една държава: *опозицията напада силно правителството.* Оттука **опозиционенъ**: *опозиционнитѣ вѣстници.* — **Опозиционеръ.** Членъ отъ опозиция. — **Опонирамъ.** Правѭ опозиция, сир. противодѣйствувамъ на правителство или власть.

Опозорявамъ нѣкого. Навличамъ на него позоръ, срамъ, общо прѣзрѣние, обезчестявамъ го, посрамявамъ го.

Оползотворявамъ. Правѫ нѣщо полезно, извличамъ полза отъ нѣщо повидимому безполезно.

Опонирамъ. Виж. *опозиция*.

Опортюнизмъ (*фр.* отъ лат. *оппортунусъ*, сгоденъ, благоврѣменъ). Начало или система, особенно въ политиката, да се води човѣкъ отъ обстоятелствата. — **Опортюнистъ**. Ползовистъ, който има за начало да се води отъ обстоятелствата. *Оттука опортюнистически.*

Оправдавамъ нѣкого. Доказвамъ, че е правъ, признавамъ го за правъ или чистъ отъ вина; противоположно на **обвинявамъ**: *подсждимий е оправданъ*. Виж. *Оневиненъ*.

Оптика, *гр.* Часть отъ физиката, учение за свойствата на свѣтлината и законитѣ на зрѣнието. Първитѣ познания за о. се срѣщатъ въ Платоновата школа. Емпидоклъ пръвъ писалъ за свѣтлината. Най-старото съчинение за свѣтлината, което е достигнѫло до насъ, принадлежи Евклиду. Алгазенъ, арабски астрономъ отъ XI-и вѣкъ, е писалъ едно разсѫждение за о. Въ 1637 се явили лекции по о. на Баро, а въ 1667 — съчин. *за свѣтлината* отъ Хюйгенса. Огромна заслуга за развитието на о. принеслъ Нютонъ, а слѣдъ него Ейлеръ, Ѭнгъ, Френелъ; послѣднитѣ двама по интерференцията на свѣтлината. Освѣнъ това, забѣлѣжителни сѫ трудоветѣ на Уоластона, Араго и Брюстера. Пристли е издалъ *История на* о. — **Оптикъ**. Хѫдожникъ на оптически, както и математически и физически инструменти. — **Оптически**. Който се отнася до оптиката: *оптическа нерва*, която служи на зрѣнието; *оптически инструменти*, инструменти основани на свойствата на свѣтлината, като микроскопътъ, телескопътъ, магический фенеръ и др.; *оптически явления*, които ставатъ отъ свѣтлината, като небесний сводъ, миражътъ, рефракцията и т. н.; *оптически жгълъ*, жгълътъ, подъ който е видимъ единъ прѣдмѣтъ.

Оптилогий, *гр.* Инструментъ за разговоръ съ глухонѣми.

Оптимизмъ, *лат.* Особено философско миросъзерцание, за прѣдставитель на което минува Лайбницъ, по което свѣтътъ въ тоя видъ, въ който сѫществува, е най-добрий и най-съвършений отъ всичкитѣ творения на божеството; противоположното на *песимизмъ*. Въ обикновенния животъ, *оптимизмъ* е наклонность у единъ човѣкъ да вижда въ всичко добро и да мисли за всѣка работа, че ще има добри слѣдствия. Такъвъ човѣкъ се нарича *оптимистъ*; противоположното на песимистъ. Напълно характеризува оптимиста въсклицанието, което непрѣстанно повтаря Панюржъ въ Раблевия романъ *Гаргантюа: Tout est pour le mieux dans le meilleur des mondes.* — **Оптимистически**. Който се отнася до оптимизма: *оптимистически теореми;* оптимистически възгледи.

Оптически. Виж. *Оптика*.

Оптометръ, *гр.* Инструментъ за опрѣдѣляне далекостьта на зрѣнието.

Опустошавамъ. Правѫ пусто, разорявамъ, унищожавамъ: *войната опустоши тая земя*. — **Опустошение, опустошитель, опустошителенъ**.

Opus, *лат.* (музик.; съкрат. *op.*). Съчинение, произведение.

Опция, *лат.* Право на заемодавецъ да издаде остатъкъ отъ об-

лигациитѣ на заемъ по условения курсъ.

Опълчение. Така се нарекохж прѣзъ освободителната война българетѣ-борци за освобождението на България. Ядката, отъ която се създаде *Българското опълчение*, бѣхж българскитѣ доброволци, на брой около 1500 души, които зехж участие въ сръбско-турската война, прѣзъ 1876. Веднага слѣдъ неблагоприятния исходъ на тая война повечето отъ тия доброволци (около 1,000 души), по поканата на българския отечестволюбецъ въ Русия Ив. С. Ивановъ, се озовахж въ Кишиневъ. Тамъ Ивановъ, като прѣдвиждалъ една война на Русия съ Турция, грижилъ се за прѣхраната на доброволцитѣ. На 1-й апр. 1877 въ Кишиневъ се сформирали три кадрови баталиона (отъ по 2 роти) съ русски кадри отъ българскитѣ доброволци (700 800—души), които се намирали тогава тамъ. Тия баталиони въ първо врѣме се нарекли — *Пѣши конвой на Негово Императорско Височество Николай Николаевичъ* Старши и за командири имъ били назначени: на № 1 — подпълк. Куртяновъ, на № 2 — майоръ Рѣдкинъ и на № 3 — подпълк. Калитинъ. На 12 апр. с. г. тия баталиони зели участие въ императорския смотръ, на който Нег. Имп. Вел. Царь-Освободитель тържествено съобщи на войскитѣ си, че за запазване достолѣпието на Русия, и за защита на поробенитѣ словѣне, — обявява Турций война.

На 17 апр. казаний *Пѣши конвой* се прѣименувалъ въ *Българско опълчение*, като се развърнжлъ въ 6-дружиненъ съставъ (отъ по 5 роти). За командири на новитѣ 3 дружини се назначили: подпълк. Кесяковъ (българинъ отъ Пловдивъ на руска служба), майоръ Бѣляевъ и подпълк. Нищенко. Офицерский кадръ се попълнилъ съ българе офицери на русска служба и русски офицери, особено туркестанци. Всички потрѣби — дрехи, оржжия и др. — се доставили отъ Словѣнския Благотворителенъ Комитетъ. Распоредено било да се съставжтъ и 6 конни сотни, ала се съставила само 1, и тя състояла отъ доброволци съ свои коне. Конетѣ на повечето доброволци въ тая сотня купили съ срѣдствата на врачанския заможенъ родолюбецъ *Дим. Бошняковъ*, който самъ, съ трима та си синове, се зачислилъ въ нея.

На 25 апр. Българското опълчение заминжло за лагера при гр. Плоещъ. Тамъ била назначена комисия, подъ прѣдсѣдателството на пълковникъ Корсакова, за приимане и попълване дружинитѣ съ доброволци. Въ тая комисия влизалъ като членъ и г. Ив. С. Ивановъ, на чийто позивъ въ първо врѣме се отзовали отъ разни краища на Румжния, Сърбия и България около 4,300 души. Бързо ротитѣ се попълнили до щатната си численость по воененъ съставъ. На 6 май Нег. Имп. Вис. Николай Н-чъ, главнокоманд., собственоржчно далъ на опълченцитѣ първото знаме, испратено отъ градъ Самара. Това знаме съ руския триколоръ (бѣлъ, синь и червенъ шаръ) се повѣрило на 3-а дружина, Да ли по причина на скромния си видъ, простотата и спокойствието си, или по прѣдположението, че българетѣ сж изгубили прѣзъ 500-годишното робство боевитѣ си качества, началникътъ на полевия щабъ генер. Непокойчицки е билъ на мнѣние, българското опълчение да не се пуща

въ бой, а да му се възложи службата въ тила на дѣйствующата русска армия, за да не се случи съ него сѫщото, което малко понапрѣдъ, прѣзъ сърбско-турската война въ 1876, се бѣ случило съ сърбскитѣ войски. Прѣзъ цѣлия мѣс. май опълчението усилено се обучавало въ Плоещъ. На 31 май, безъ да е причислено къмъ нѣкоя войскова единица, то се упѫтило къмъ Дунавъ. Когато главнокоманд. направилъ послѣднитѣ си распоредби по съсрѣдоточаването на войскитѣ при Дунавъ, българ. опълчение добило заповѣдь да върви слѣдъ 12-и корпусъ по посока къмъ Зимничъ (виж. тая дума). Три дни слѣдъ прѣминуването на Дунавъ при Свищовъ, опълчението се ощастливило съ високата честь да бѫде причислено въ състава на войскитѣ, които образували прѣдния отредъ на генер. Гурко. На 21-и юн. 4-тѣ дружини (1-а, 2-а, 3-а и 5-а) минѫли Дунавъ при Свищовъ и потеглили за Търново. Близу до с. Батакъ ги застигнѫлъ генер. Гурко, който ги и ободрилъ съ надеждата за *скорошното и безусловно освобождение на България.* Въ отчаянитѣ битви при Стара-Загора и Казанлѫкъ, и послѣ при упоритата защита на Шипченския проходъ нашитѣ опълченци показахѫ чудеса отъ храбрость и прославихѫ българското оружие и име, дори повече отколкото при Джунисъ и други мѣста въ Сърбия прѣдишната година. Дописницитѣ на европейскитѣ вѣстници се удивляваха на геройството на вчерашнитѣ робе, които, по тѣхнитѣ думи, се биехѫ като лъвове. По шипченскитѣ върхове, дѣто зе участие и 4-а дружина, опълченцитѣ въспрѣхѫ Сюлейманъ паша съ многобройната му армия, та не можа да се съедини съ Османъ паша въ Плѣвенъ. На 16 авг. 1877 началникътъ на полевия щабъ, горѣпоменѫтий Непокойчицки, посѣтилъ бивака на опълченцитѣ и отъ името на императора произнеслъ слѣднитѣ думи: *Негово Импер. Величество и Нег. Имп. Вис. главнокоманд.* ме натоварихѫ да поблагодарѭ на българското опълчение *за неговата храбрость и самоотвержение прѣзъ врѣме на боевѣтѣ. Нег. Имп. Вис. главнокоманд. е въсхитенъ и крайно доволенъ* отъ васъ. По-късно (прѣзъ декемвр. сѫщата година), когато опълчението бѣше въ отреда на генералъ Скобелева, при форсиране Балкана и лѣвия неприятелски флангъ (боятъ при Шейново), самъ Скобелевъ се обърнѫлъ къмъ нашитѣ опълченци съ слѣдния приказъ: „Вие юнаци, още отъ първитѣ дни на сформирането ви, *се показахте достойни за онова участие на русския народъ, което той зимаше въ сѫдбата на вашото поробено отечество.* Въ битвитѣ при Ст.-Загора и Шипка вие се показахте достойни за подобра участь и заслужихте любовьта и довѣрието на вашитѣ бойни другаре — нашитѣ соллати. Азъ напълно се надѣѭ, че и въ бѫдѫщитѣ битви ще покажете сѫщата храбрость и самоотверженость, — качества, съ които се отличавахте до сега. . .“.

Когато тия дружини се сражаваха по върховетѣ на Старапланина, други нови се сформирувахѫ въ Свищовъ, подъ рѫковод. на пълковникъ Корсакова. Кѫдѣ края на войната тѣ достигнѫли числото 12.

Слѣдъ сключването на Санъ-Стефанския договоръ, именно въ

началото на мѣс. май 1878 въ опълченскитѣ дружини постжпихж новобранцитѣ отъ първия наборъ, а къмъ края на юлия с. г. — отъ втория. Заедно съ това ветеранитѣ опълченци бидохж уволнени, и самитѣ дружини се прѣименувахж отъ опълченски по имената на българскитѣ градове — софийска, кюстендилска, радомирска, пловдивска, казанлъшка, ст.-загорска, търновска, габровска, сливенска, ямболска, видинска, свищовска. Освѣнъ това, сформирахж се и нови дружини.

Слѣдъ свършването на войната, прѣзъ мѣс. февр. 1878 ген. Столѣтовъ прѣдаде опълчението на ген.-майоръ Давидова, който го командува всичко 6 мѣсеца, а подирь това то вече минж подъ прѣкото вѣдѣние на военното министерство.

Опълченцитѣ, повечето вече въ прѣкарала възрасть, празднуватъ 11 августъ, деня на геройската защита на Шипка — българскитѣ Термопили — като опълченски праздникъ.

Доста обширни свѣдѣния за дѣятелностьта на тия достойни синове на България, чиито дѣла и заслуги трѣбва да станжтъ идеалъ за сегашното и бждщитѣ поколѣния, читательтъ ще намѣри въ съчиненията на Ив. С. Иванова (виж. *Ивановъ)*, у п-къ де-Прерадовича, български прѣводъ отъ п-ци Узунова и Стойкова *(Българското опълчение въ руско-турската война 1877—1878*, Русе, 1884), у Л. Филипова—първий по врѣме опълченецъ, който ни расказва житие-битието на опълчението *(Въспоминания и раскази за Първото Българско Опълчение прѣзъ войната 1877* и *1878*, София 1893). Най-новитѣ съч. по прѣдмѣта сж отъ Радко Димитриева, *Боеветѣ и операциитѣ на Шипка* (София, 1902) и подпълк. Кисовото съч. *Българското Опълчение въ Освободителната война, 1877-78* (София, 1902). Виж. още *Матеріалы для исторіи Шипки,* съ харта (изъ № 1 и 2 на *Военный Сборникъ* за 1880 г.) (СПБ., 1880, п-ца В. А. Полетика) и стат. *Историческо развитие на Българската армия* въ *Воененъ Календарь* за 1901—1902 отъ оф-ри Хр. Стояновъ и Вл. Коцевъ, която достави важни свѣдѣния въ тоя очеркъ. Виж. и библиографията въ *Освободителна война.*

Ora et labora, латинска поговорка: моли се и работи; отъ срѣдновѣковно происхождение.

Ora pro nobis, *лат.* Моли се за насъ.

Оракулски, *лат.* Прорицателенъ, двусмисленъ, тъменъ. Виж. *Оракулъ.*

Оракулъ (лат. *oraculum*, устно прѣдказване). Прорицалище, — религиозно учреждение, свещено мѣсто, по вѣрването на староврѣменнитѣ, дѣто едно божество съобщавало на човѣцитѣ бждщето, или имъ давало съвѣти. Божеството прѣдавало съобщенията си чрѣзъ устата на жръцитѣ, жрицитѣ или по други способи, както напр. по движението на листата на свещения джбъ, шуменето на водата и др. т. Отъ староврѣменнитѣ **о.** най-забѣлѣжителни били: въ Египетъ — **о.** на Юпитера-Амона, въ Гръция — делфийский, фокидский, дидонский и трофинийски. Вѣрването въ **о.** се е основавало на вѣрването въ възможностьта да се съобщава вещественний свѣтъ съ невещественния. Това вѣрване е било естествено у народи, които сж се намирали въ началото на

развитието си. У гръцитѣ Аристофанъ пръвъ си позволилъ да се присмива на о. У римлянетѣ Цицеронъ се отзовавалъ за тѣхъ съ неуважение; а когато приятелетѣ на Катона Утически го придумвали да испрати пратеници за съвѣтъ при Юпитера—Амона, той отговорилъ, че о. сѫ добри само за женитѣ, невѣжитѣ или болнитѣ и разстроенитѣ. Когато неоплатоническото учение хвърлило нова свѣтлина върху староврѣменнитѣ платонически понятия и възвисило идеята за върховното сѫщество, учителетѣ на неоплатонизма били принудени, като не смѣяли да отворѭтъ война на все още силното вѣрване на о-тѣ, да приписватъ тѣхното сѫществуване и всевѣдение на дѣйствието на демонитѣ. Въ борбата на християнството, школата на теуриститѣ искала да дѣйствува чрѣзъ о-тѣ, и Юлианъ съ присърдце възстановилъ много вече затворени о.; нъ тѣхното тържество прѣминѫло: намѣсто желаемото вѣрване и ефектъ, тѣ породили само присмѣхи.

Орангутангъ, *малайск.* (лат. *Pithecus satyrus).* Маймуна отъ семейството на тѣсноситѣ, и която най-много прилича на човѣка; става до 140 сантим. висока; тѣлото ѝ е обраснѫло съ дебели кафяви косми; лицето и рѫцѣтѣ ѝ сѫ черни. Както другитѣ членове отъ сѫщото семейство (гибонътъ, шимпанзето и горилата), о. нѣма нито опашка, нито гуши отъ страна на лицето си. О. живѣе въ гѫститѣ гори на Суматра и Борнео. Ходи по земята полека, нъ по дърветата се катери много бързо. Храната му състои отъ плодове на разни дървеса и е исключително растителна. Това животно е твърдѣ безобидно, макаръ докарано до крайность да може силно да се брани. Туземцитѣ считатъ о. за много силно животно, съ което не може да се бори никое друго. Името о. значи *горски човѣкъ.* Тия маймуни лесно се опитомяватъ въ европейскитѣ зоологически градини, нъ европейский климатъ имъ не понася, та залинѣватъ и скоро гинѫтъ.

Оранжада (отъ фр. *оранжъ,* портокалъ). Питие отъ портокалевъ сокъ, захарь и ракия.

Оранжева република. Името на една доскорошна република, сега английско владѣние въ южна Африка. Републиката имаше за прѣдѣли на сѣв. Трансвалъ, на ист. Наталъ, на зап. земята на хотентотското племе грикаи, на югъ Капската колония, и захващаше едно пространство отъ 131,070 чет. килом., съ насел. (въ 1890 г.) 207,503 жит., отъ които 129,787 туземци. Земята е планинска и има прѣвъсходни пасбища; гори се срѣщатъ само по брѣговетѣ на рѣкитѣ Оранжева рѣка, Каледонъ и Ваалъ съ притоцитѣ имъ; климатътъ е много здравъ за европейци; зимата (отъ априлъ до края на августъ) е доста студена; лѣтѣ ставатъ често бури и продължителни суши. Диви звѣрове, освѣнъ антилопи, токо-речи нѣма. Скотовъдството цъвти: въ 1890 г. е имало 249,000 коне, 800,000 глави рогатъ добитъкъ, около 1 милионъ овце. Силно е развито и страусовъдството. Отъ ископаемитѣ има гранатни, елмазени (въ 1890 г. елмази сѫ били ископани за повече отъ 5,000,000 лева), златни и каменовѫглищни рудници. Износъ: вълна, кожи, страусови пера, жито. Цѣлата търговия става прѣзъ пристанището на Капска колония и Наталъ. Гл. градъ, прѣдишното сѣдалище на

управл. на републиката, *Блуменфонтейнъ* (5,817 жит.). Греевата колегия въ тоя градъ приготвя за университета въ Капщатъ.

Историята на бившата злочеста република е много нова. Въ 1843, когато Англия обявила Наталъ английска колония, боеритѣ—стари холандски поселеници-земедѣлци въ Капска колония и въ Наталъ — се оттеглили съ хотентотскитѣ си робе и стадата си на сѣв. отъ Оранжева рѣка, и тамъ основали двѣ държавици: република Трансвалъ на сѣв. и Оранжева република на югъ. Англичанетѣ имъ обявили война въ 1845, която се прѣкратила въ 1854, когато англичанетѣ прѣдложили миренъ договоръ, който признавалъ самостоятелностьта на републикитѣ. Въ 1871, щомъ се открили първитѣ елмазени рудници въ Оранж. република, англичанетѣ ѝ отнели една малка земя на зап.; ала прѣдъ видъ на силното възбуждение на населението, намѣрили за потрѣбно да даджтъ обезщетение на Оранж. република 100,000 англ. лири. Слѣдъ врѣме, между южноафр. английски колонии и боеритѣ избухнж една война, която се свърши въ 1882 въ полза на боеритѣ. Отъ 1890 се почнжло строението на желѣзници, които свързватъ Оранж. република съ Капска колония, Наталъ и Трансвалъ; дължината имъ е (1895 г.) 760 килом. Опитването на англичанетѣ да завладѣжтъ Трансвалъ (1895 г.) извика между оранж. републиканци най-живъ страхъ за независимостьта имъ и доведе до сключването единъ съжзъ между двѣтѣ холански републики, който изглеждаше да стане и по-тѣсенъ и да докара до политическо слияние. Нъ сждбата рѣши друго-яче: Оранжевата република паднж, заедно съ Трансвалъ въ неравната имъ борба среща Англия, на чиито африкански владѣния и биде присъединена въ 1900. Виж. *Трансвалъ*.

Оранжева рѣка, туземното ѝ име *Гариепъ*. Рѣка въ южна Африка, станжла отъ двѣ голѣми рѣки Ну-Гариепъ (жълта рѣка) и Кай-Гариепъ (черна рѣка), по близо цѣлата си длъжина образува сѣверния прѣдѣлъ на Капска колония, и дѣли тая земя подъ вливането на Ваалъ отъ още независими племена, а надъ тая точка отъ Оранжева република; 2,000 килом. О-ва рѣка за корабоплаване е токо-речи безполезна. Водитѣ ѝ прихождатъ периодически както на Нилъ. Крокодили, рѣчни коне.

Оранжерия (фр. *оранжъ*, портокалъ). Сграда, дѣто се прибиратъ портокалевитѣ и други екзетически дървеса зимѣ.

Оранжисти. 1) Въ Англия, ирландски протестанти, които зели въ 1689 страната на Вилхелма Оранжски, който отстранилъ отъ прѣстола тестя си и го замѣстилъ. 2) Въ Белгия привърженицитѣ на Оранжския домъ.

Оранжъ или **Орания.** Нѣкогашно княжество въ Франция, въ сегашн. департаментъ Воклюзъ, добило името си отъ градъ *Оранжъ*. Слѣдъ бездѣтната смъртъ на Вилхелма III (1702), княжеството се паднжло по наслѣдство на Прусия, която по Утрехтски миръ го отстжпила на Франция (1713).

Орански *(Вилхелмъ)*. Холандски князъ, който възлѣзлъ на английския прѣстолъ въ 1688 насилствено. Тоя князъ билъ жененъ за Мария, най-голѣмата дъщеря на английския краль Якова II. Когато Яковото рѣшение да въведе въ царството си обща търпимость,

като отмѣни несправедливитѣ закони противъ католицитѣ, произвело дълбоко недоволство между протестантитѣ въ царството, зеть му влѣзлъ въ споразумѣние съ недоволницитѣ. Холандский князъ излѣзлъ на английския брѣгъ съ една войска отъ 15,000, съставена отъ англичане и холандци. Понеже войската, благородницитѣ, дори и кралскитѣ чада се присъединили къмъ княза, кралъть побѣгнжлъ въ Франция. Парламентътъ тогава далъ короната на Вилхелма и Мария до животъ. Яковъ, съ помощьта на Лудовика XIV, се опиталъ да си земе назадъ прѣстола. Той излѣзлъ на сухо въ Ирландия, дѣто лордъ пълководникъ Тирконелъ билъ прѣдаденъ на неговото дѣло, и сполучилъ да събере една армия. Вилхелмъ го разбилъ въ битвата при Бойнъ; и борбата скоро слѣдъ това се свършила съ второто Яковово бѣгство въ Франция. Така лесно се извършила голѣмата английска революция въ 1688.

Царуването на Вилх. Орански (1688—1702) има особено значение за историята на Англия, защото поставило конституцията ѝ на здрава основа. Тоя краль се заклѣлъ въ английската конституция, наречена **Обявление на правдинитѣ**. Съ тая конституция се узаконило: 1) *кралъть не може безъ съгласието на парламента нито закони да издава, нито данъци да налага, нито постоянна войска да поддържа;* 2) *да се не позволява никога въ бѫдѫще католикъ князъ да дохожда на английския прѣстолъ.* Вънкашно, това царуване легнжло скжпо на англичанетѣ: Англия, въ съюзъ съ Холандия и Германия, безъ никаква полза за себе си, нѣколко години наредъ воювала съ Франция; и казватъ, че Вилх. **О**-та цѣль, когато потърсилъ английската корона, била да си послужи съ Англия среща Франция. Вилх. **О**. умр. въ 1702 год., като оставилъ името на жестокъ владѣтель. На прѣстола го наслѣдила Ана, отъ династията на Стюартитѣ.

Оранъ. Алжирски градъ на Срѣдиземно море, 355 килом. (421 килом. по желѣзница) на юго.-зап. отъ Алжиръ, 666 килом. на юго-зап. отъ Константина, 1,010 килом. на юго-западъ отъ Марсилия, 1,450 килом. на юго-зап. отъ Парижъ; край на желѣзници за Алжиръ, Расъ-елъ-Ма и Тламсенъ; 74,510 жит., отъ които 16,000 французе и 6,500 евреи. Обширна търговия съ жито, вино, памукъ, тютюнъ. Джамии, синагоги, католическа и протестантска църкви. Силна крѣпость. — **О**. е билъ основанъ отъ изпждени изъ Испания маври, и е минувалъ подъ властьта на испанцитѣ въ 1509, — на турцитѣ въ 1708, пакъ на испанцитѣ въ 1732, и на французетѣ въ 1831; той е и сега въ французски ржцѣ, и французетѣ много сж го подигнжли. Годишний вносъ прѣзъ пристанището му има стойность около 22,600,000 лева, и износътъ около 7,000,000 лева.

Orator fit, poeta nascitur. Латинска поговорка: Ораторътъ е направенъ, а поетътъ е роденъ.

Оратория, *лат.* 1) Лирическа драма, на която прѣдмѣтътъ е всѣкога религиозенъ. **О**. е назначена не за театрално прѣдставление, а да се испълнява въ концертитѣ съ голѣмъ оркестръ и цѣлъ хоръ пѣвци. За най-добри **о**. се иматъ: *Сътворението на свѣта*, отъ Хайдена, *Месия* отъ Хенделя и *Христосъ на Елеонската гора*, отъ

Бетховена. При имената на тия композитори на **о.** прилагатъ и името на Моцарта. 2) Въ римо-католическата църква — молелня, сир. молитвена стая, въ която се намиратъ алтарь и распятие. **Ораторски.** Витийски, краснорѣчивъ: *ораторска рѣчь.* — **Ораторско искуство.** Искуството да бжде човѣкъ сладкодуменъ, да говори краснорѣчиво. То се добива съ практика и не може да бжде подведено подъ извѣстни закони. **О. и.** не трѣбва да се смѣсва съ риториката, която дава особено подражателно или неистинско краснорѣчие. Демостенъ и Босюе сж били най-великитѣ оратори безъ риторика.—**Ораторство.** Краснорѣчие, витийство, дарба на ораторъ. — **Ораторъ.** Вития, краснорѣчивъ говоритель на слова или рѣчи.

Орбелусъ. Името, което географитѣ изобщо даватъ на планинитѣ, които се намиратъ между Струма, Нишава, Българска Морава и притоцитѣ на Горни Вардаръ. При върха *Патарица* (1,673 метра), дѣто се срѣщатъ политическитѣ прѣдѣли на Турция, България и Сърбия, се отдѣлятъ три клона на планинската система на О., отъ които само два, юго-източний и половината отъ сѣверния, и то само източнитѣ имъ склонове влизатъ въ територията на княжеството. Срѣдната височина надъ морското равнище на юго-източния клонъ се колебае между 1,300 и 1,600 метра. Източний склонъ на планината съставя южната половина на изворската околия. Сегашното име на планината е *Равна Шиба,* а О. е класическото ѝ име.

Орбини (Алсидъ Д. *d' Orbigny).* Французски естествоиспит. (1802—1857), който оставилъ незаличима диря въ палеонтологическата наука. Въ 1826 билъ испратенъ отъ французското правителство по наученъ походъ въ южна Америка, дѣто осемь години изслѣдвалъ страната отъ Бразилия до Патагония, събиралъ естествено-историч. и ботанич. сбирки и др. Отъ 1836 до смъртьта си билъ професоръ по палеонтологията въ естеств.-историч. музей въ Парижъ. Най-забѣлѣжителнитѣ между съч. му сж: *Пжтуване въ южна Америка,* 2 т.; и *Французска палеонтология,* 14 т., 1840—1851. Оставилъ е и многобройни изучения за *птицитѣ, насѣкомитѣ, кефалоподитѣ* и др.

Орбинъ *(Мавро).* Далматински списатель, бенедиктински абатъ, авторъ на *Storia sul regno degli Slavi* (Pesaro 1601) — исторически опитъ, прѣведенъ на русски въ 1722, съ който се започнжло въ Русия първото обстоятелствено запознаване съ историята на словѣнството (умр. въ 1614).

Орбита, *лат.* (отъ *орбисъ,* кржгъ) 1) Пжтьтъ, близо кржглъ, по който се движи една звѣзда въ пространството, както напр. нашата земя около слънцето. 2) Дупката или ямата, въ която се помѣщава окото, се нарича *очна орбита.* — **Орбитенъ.** Който принадлежи на орбита, който се отнася до орбита.

Организаторъ, *лат.* Който организира, устроитель, учредитель. — **Организация.** Устройство, направа, — начинътъ, по който е направено нѣщо. — **Организирамъ, организувамъ.** Устроявамъ, съставямъ, съглобявамъ въ стройно цѣло. — **Организмъ.** Стройно цѣло, — такъво цѣло, на което всичкитѣ части сж свързани по единъ общъ типъ, за да може да достига една цѣль: *организмъ на човѣка,* цѣлата му тѣлесна направа; *орга-*

низмъ на една машина, направата ѝ. Въ *прѣнос. см.* говорѫтъ за държавния о.—**Органистъ.** Оня, който свири на органъ; или фабрикантъ на органи. — **Органическа болесть.** Болесть, която напада единъ или повече органи на тѣлото и докарва измѣнение въ строенето му. — **Органическа химия.** Химия, която се занимава съ изслѣдването на органическитѣ тѣла. — **Органически.** Орѫденъ, който е снабденъ съ органи или орѫдия, въ които има хранене и прѣвръщане на храната: *животнитѣ и растенията сѫ органически сѫщества или органически тѣла.* — **Органически остатки.** Остатки отъ животно или растение, което се е прѣвърнѫло въ минералъ и се изравя изъ недрата на земята. — **Органически основи.** Сѫщото, каквото е алкалоиди. — **Органически тѣла**, въ противоположность на неорганически, цѣлий растителенъ и животенъ свѣтъ. — **Органически уставъ.** Уставъ, който се отнася до организацията, устройството на учреждение, или страна. Това име носи у насъ основний зуконъ, по който се управляваше едноврѣмешна Източна Румелия (виж. *Румелия*, Източна). — **Органъ**, *гр.* 1) Орѫдие, уредъ, — часть въ животно или растително тѣло приспособена да върши една служба: *окото е органътъ на зрѣнието, ухото е органътъ на слуха, сѫрдцето е органътъ на кръвообрѫщението.* 2) Вѣстникъ или списание, чрѣзъ което нѣкой исказва мислитѣ си, волята си: *тоя вѣстникъ е органъ на либералната партия.* 3) Музикаленъ инструментъ, съставенъ отъ голѣмо число разномѣрни тржби, съ духало и клавиши; замѣнява по пълнота и обемъ цѣлъ оркестръ; употрѣбява се въ нѣкои християнски църкви. — **Органъ на властьта.** Всѣко лице, което е натоварено да испълнява длъжностьта на административната, сѫдебната или военната власть, както и всѣко лице, натоварено въ отдѣлни случаи съ публична служба или призовано на помощь отъ публична власть.

Оргия, *гр.* У староврѣменнитѣ, празденство въ честь на Бахуса, бога на виното. У насъ, нощенъ безуменъ, неистовъ пиръ.

Орда, *тат.* Тълпа, сганъ; номадска държава.

Орденаторъ, *итал.* Длъжникъ на заповѣдь, — оня, за чиято смѣтка е теглена една полица отъ другиго.

Орденски, *лат.* Който се отнася до орденъ. — **Орденъ** (отъ лат. *ордо*, редъ, распоредба). 1) Разредъ люде, които слѣдватъ сѫщото правило: *рицарски, монашески орденъ.* 2) Вънкашенъ знакъ за отличие, който се дава въ разнитѣ страни за граждански и военни заслуги, такъви като кръстъ, звѣзда, лента, и др., **кишанъ.** 3) Въ *търгов.* заповѣдь. 4) Въ *архитект.* системитѣ на особеното расположение както на частитѣ относително цѣлото, така и на частитѣ помежду си. Архитектурата на всѣкой народъ се отличава отъ нуждитѣ на народа и отъ материалитѣ, съ които располага, и се изражаватъ въ характера на сградитѣ. При това на архитектурата има влияние и образованостьта на народа. Най-сетнѣ, независимо отъ расположението и вкуса, който се дава на една сграда, кога се строи, необходимо е, да се упази едно отношение, основано на законитѣ на тяготението. Това отношение, прието въ различни видове отъ гръцитѣ, е послужило за едно начало на тѣх-

нитѣ ордени. Така се образували *ионический, коринтский и дорический* ордени. Основнитѣ начала, на които е основана старата гръцка архитектура, сж влѣзли, съ разни измѣнения, въ най-новата архитектура.

Ординарецъ, *фр.* Офицеринъ или редникъ, който се намира при началникъ, за да върши разни работи.

Ординаторъ, *лат.* Служитель подъ заповѣдь, подвѣдомственъ: *лѣкарь ординаторъ*, лѣкарь подвѣдомственъ на единъ главенъ лѣкарь.

Орду-табия. Едно отъ тритѣ най-важни укрѣпления, расположени по височинитѣ на юго-източната страна на силистренската крѣпость; другитѣ сж Арабъ-табия и Меджидие-табия (виж. тия имена). О.-т. се намира между Арабъ-табия и Меджидие-табия, приблизително на еднакво разстояние (около 1,500 метра). Отъ това укрѣпление може силно да се обстрѣлватъ западнитѣ склонове на Арабъ-табия и източнитѣ на Меджидие-табия. О.-т. е съ 33 метра по-ниска отъ Арабъ-табия, която е 74 метра висока. Тая позиция владѣе на ист. пжтя за Кара-Орманъ; на зап. — пжтя, който минува въ самото подножие на укрѣплението и който води за Провадия и Варна.

Ореади. По *баснос.*, нимфи на планинитѣ.

Орегонъ или *Колумбия.* Рѣка въ сѣверна Америка, извира въ Скалисти планини и се влива въ Тихи океанъ; 1,650 килом. Тече прѣзъ една твърдѣ плодородна долина. Пои Английска Колумбия, Орегонъ и Вашингтонската територия; мие гр. Портляндъ, Фортъ-Ванкуверъ, Астория. Корабоплаването по нея е малко; прѣчжтъ му много водопади и бързеи.

Орегонъ. Една отъ Съединенитѣ Държави, на Тихи океанъ и на сѣв. отъ Невада и Калифорния; простр. 248,710 чет. килом.; насел. 375,000 жит., отъ които 15,000 китайци, 1,800 индийци и 500 негри. Стол. на държавата е *Салемъ*, нъ главний ѝ градъ, който е и търговското пристанище, е Портляндъ. Три планински бърда дѣлжтъ държавата на четире много различни части; най-високитѣ върхове въ Каскадитѣ, *Питъ* и други, достигатъ до 3,000 метра височ. Земедѣлието (на годината, 2,700,000 хектол. пшеница, 1,500,000 хектол. овесъ, за около 3 милиона лева овощия и зеленчуци) и скотовъдството (повече отъ 1 милионъ овце, повече отъ 400,000 рогатъ добитъкъ, 150,000 свине, 130,000 коне, осли, мулета) сж главний поминъкъ; важно е риболовството. О. е голѣмо тържище за жива стока. Вносътъ се прѣсмѣта всичко на 5 милиона, а износътъ на 70 милиона лева. Той е въ прави параходни сношения съ южна Америка, Хавайски о-ви, а най-вече Санъ-Франциско. Търговската флота състои отъ 200 кораби, отъ които 150 парахода. Желѣзнитѣ линии сж 2,600 килом. Въ страната има и ископаеми вжглища, златни и сребърни руди и др. Народното образование е така добрѣ уредено, както въ другитѣ Съединени Държави. Шесть колегии. Управительтъ се избира за 4 год; сенатътъ (16 сенаторн) и той за 4 год. камарата на прѣдставител. (34) — за 2 години. Висшитѣ сждии сж изборни лица и се избиратъ за 6 години. — Гръцкий мореплаватель Де-Фука открилъ крайбрѣжието на О. въ 1592; испанский адмиралъ Фонте — въ 1640, и Испания за доста врѣме притезавала О.; Испа-

ния отстжпила каквито права имала надъ тая земя на Англия въ 1790; единъ американски капитанъ, Робертъ Грей отъ Бостонъ, изслѣдвалъ р. Орегонъ въ 1792, която и нареклъ Колумбия по името на парахода си. Той още посочилъ, че Съединенитѣ Държави имали по-ранни права върху долината на рѣката. И Франция заявила една сѣнка отъ притезания. Появили се несъгласия между Съединенитѣ Държави и Англия, които се отстранили съ *Орегонский договоръ* въ 1846, по който земята се раздѣлила на двѣ части: сѣверна, английска, или Нова Каледония (сега колония Английска Колумбия) и южна, или американска територия О.; въ 1853 отъ сѣвернитѣ части на южни О. се отдѣлила сегашната Вашингтонска територия. Заселването на О. отъ другоземни прѣселенци подкачило въ 1833. Територия О. се приела за държава въ състава на Съединенитѣ Държави въ 1859.

Орели *(Иоаханъ К.)*. Знаменитъ швейцарски филологъ и критикъ, род. въ 1787 въ Цюрихъ, дѣто билъ професоръ и пастирь на протестантската църква; умр. въ 1849. Отъ многото му съчинения най-забѣлѣжително е: *Inscriptionum Latinarum selectarum collectio* (Цюрихъ, 1828); твърдѣ забѣлѣжителни сж неговитѣ критически издания на Хорация (2 т., Цюрихъ, 1837—38), на Тацита (2 т., Цюрихъ 1846—47) и на Цицерона (4 т., Цюрихъ, 1826—31), па и *Onomasticon Tullianum* (3 т., Цюрихъ, 1836—38), О-въ общъ трудъ съ Baiter. — О-ви братъ, *Конрадъ* О., професоръ на философията въ Цюрихъ (род. 1788 — умр. 1854) е извѣстенъ съ една граматика на старо-французски езикъ и съ съч. *Spinoza's Leben und Lehre.*

Орелъ. Русски градъ, ц. на орловската губерния, 320 килом. (382 по желѣзница) на юго-западъ отъ Москва, 847 килом. (1,032 по желѣзница, на юго-ист. отъ С.-Петербургъ при вливането на Орликъ въ Ока, която става тамъ корабоплавателна; срѣдоточ. на желѣзн. за Москва, за Рига и за Варшава прѣзъ Смоленскъ, за Таганрогъ прѣзъ Курскъ и за Воронежъ и Царицинъ прѣзъ Грязи; 78,000 жит. О. има голѣма търговска важность: той е тържище на житото и конопа за цѣла срѣдна Русия и тамъ другоземнитѣ търговски кжщи сж отворили кантори и правжтъ поржчкитѣ си, най-вече отъ когато сж се направили желѣзницитѣ по всички посоки около града. И въ индустриално отношение градътъ играе доста важна роля: той има около 150 фабрики и заводи, отъ които най-важнитѣ сж спиртнитѣ. Съборна църква отъ 1795, 2 класически гимназии, една реална, едно военно училище. О. е родината на Тургенева. Градътъ е билъ основанъ въ 1566, като една твърдина за отбрана на тогавашния русски прѣдѣлъ отъ нахлуванията на кръмскитѣ татаре. Важностьта му като крѣпость прѣстанжла слѣдъ присъединението на Мала Русия, и тогава той станжлъ търговски градъ. Виж. *Орловска губерния.*

Орелъ. Родъ птици отъ разреда на грабливитѣ, отличаватъ се по това, че краката имъ сж покрити съ перошина до самитѣ пръсте; главата имъ е плоска; човката яка и достига на дължина колкото половината отъ главата; крилетѣ имъ токо-речи достигатъ до края на опашката: самий о. достига на дъл-

жина до 90 сантим., а съ расперени крилѣ до 2 метра; мишечната сила е извънредно голѣма; пръстетѣ, голи, сѫ снабдени съ голѣми закривени остри нокте; тритѣ пръста сѫ обърнѫти напрѣдъ, а единий назадъ; подъ пръстетѣ има слинести топки. О. хвърчи леко и много високо, стои неподвиженъ въ въздуха, вижда отъ голѣмо разстояние плячката си, спуща се възъ неѭ бързо като стрѣла, опива се съ кръвьта ѝ и я отнася въ жилището си, дѣто я раскѫсва съ ноктетѣ си. О-тѣ живѣѭтъ по двойки и си свиватъ гнѣздата на върховетѣ на най-високитѣ скали или по високитѣ дървеса; носѭтъ по 2—3 яйца; и когато се излупѭтъ орлетата, родителетѣ сами имъ принасятъ храната, която състои отъ прѣсно месо или отъ цѣли дребни животни. О-тѣ нападатъ много отъ бозайницитѣ: диви кози, сърни, агнета, зайци. О. за величествения му изгледъ и храбростьта му наричатъ *царь на птицитѣ*. — О., съзвѣздие въ сѣверното небе, въ млѣчния пѫть, близо до екватора; въ него има една звѣзда отъ първа величина. — О., емблема на силата и величието, още въ старо врѣме е билъ символъ на народитѣ, царетѣ и войскитѣ. Той е съставялъ герба на Римската и Германската империи; сега о. се намира въ герба на Русия, на Австрия (двоеглавий), на Прусия (черний), на Франция (едноглавий) и др. Въ Прусия, Русия и др. сѫществуватъ и ордени о.

Оренбургъ. Русски укрѣпенъ градъ на дѣсния брѣгъ на Уралъ, 1,216 килом. (1,520 по желѣзница) на юго-ист. отъ Москва, 1790 килом. на юго-ист. отъ С.-Петербургъ, гл. гр. на едноименна губерния; край на желѣзница, която прѣзъ Самара и Моршанскъ го свързва съ Москва; 57,000 жит. Стоварище и тържище на произведенията на срѣдна Азия и сѣверна Европа. Обширна размѣнна търговия. Тамъ се размѣняватъ дрехи, платна, сукна, кожи, сѣчива и др. за златото, среброто, скѫпоцѣннитѣ камене, шаловетѣ и други, които донасятъ бухарскитѣ, хивенскитѣ и ташкентскитѣ кервани. Архиепископъ, мюфтия и др. Съборна църква, съградена на една яспова канара. — Въ 1773—74, О. билъ подложенъ на 6-мѣсечна обсада отъ побуненитѣ казаци, подъ знамето на Пугачева, лъжовния царь Петръ III, който насмалко щѣлъ да расклати русската империя. — Оренбургската губерния, най-източната въ европейска Русия (допира до азиятска Русия — 110,676 чет. килом. отъ нея сѫ на ист. отъ Уралскитѣ планини — и до саратовската и астраханската губернии), има 191,176 чет. килом. и 1,245,000 жит. руси, башкири, татаре, киргизски племена, калмукци и нѣколко фински плѣмена съ нѣколко нѣмци. Земята е изобщо планинска, а климатътъ на сѣверъ суровъ. Много корабоплавателни рѣки има въ губернията, чрѣзъ които тя е въ съобщение съ Каспийско и Балтийско море, и съ Сѣверни Ледовити океанъ. Главнитѣ рѣки сѫ Бѣлая (влива се въ Кама, притокъ на Волга), Тоболъ и Уралъ. До 2,300 голѣми и малки езера се намиратъ извѫтрѣ прѣдѣлитѣ на губернията. Отъ цѣлото пространство земя около $^{3}/_{10}$ сѫ гора, $^{1}/_{2}$ пуста земя и $^{1}/_{20}$ се обработва. Житнитѣ произведения сѫ въ излишество и съставятъ прѣдмѣтъ на износъ. Скотовъдството е

много развито въ пѣсъчливитѣ степи между киргизетѣ. Числото на конетѣ въ оренбургската губерния е по-голѣмо отколкото въ коя-да-е друга русска губерния; то е около 2 милиона. Пчеловъдството е повсемѣстно. Съ звѣрол. и птицел. се занимаватъ бакширитѣ. Южнитѣ прѣдѣли се бранѭтъ, на междини отъ по 10 или 15 килом., отъ укрѣпени селища, населени съ казаци. Тая крѣпостна линия се простира по единъ прѣдѣлъ отъ 2,000 килом. източно къмъ прѣдѣлитѣ на Китай; по оная часть отъ нея, отъ устието на Уралъ до Тоболъ, извѣстна подъ името оренбургска линия, сѫ настанени повече отъ 242,000 уралски и оренбургски казаци.

Оренгъ-Зебъ. Монголски императоръ, единъ отъ най-великитѣ мохамедански господаре въ Индия, род. въ 1618, царувалъ отъ 1658 до 1707; проправилъ си пѫтя за делиския прѣстолъ съ погубването на тримата си по-стари братя. О., отличенъ по военни и политически дарби, покорилъ кралство Асамъ, една часть отъ Деканъ, кралство Беджапуръ и Голконда; нъ водилъ дълги войни съ махратитѣ, които гонилъ, като мохамеданецъ, и които не можалъ да покори. Управлението му било искусно; дворътъ му билъ блескавъ; много европейски пѫтешественици — Таверние, Тевно, Манучи и др. — сѫ прославяли неговото великолѣпие; нъ неговий егоизмъ, невѣротърпимость и двоеличие отчуждавали отъ него подданницитѣ му и приготвили испадането на империята.

Ореноко или *Ориноко.* Голѣма рѣка въ южна Америка, тече прѣзъ Гвиана и Венезуела и стига до Атлантически океанъ, на югъ отъ Тринидадъ. Страната, въ която извира, е населена отъ гвиаки, едно туземно племе, което до сега не е оставило никакъвъ достѫпъ на другоземци до изворитѣ ѝ; але се знае, че извира въ Сиера-Паримъ, една отъ най-главнитѣ планински вериги въ Гвиана. Хумболтъ я е изслѣдвалъ донѣйдѣ, и Шомбуркъ до 45 килом. отъ главата ѝ. Откакъ пои горнитѣ части на гвианското плато, О. се раздвоява, и южний рѫкавъ, Касиквиари, който тече къмъ юго-зап., се съединява съ Рио-Негро, притокъ на Амазонъ. Отъ тая точка О. тече къмъ сѣв.-зап. и послѣ къмъ сѣв.-истокъ до съединението си съ Апура, подирь което тече източно до океана; 2,800 килом. Началото на непрѣкѫснѫтото корабоплаване е при вливането на Апура, 1100 килом. отъ устието на рѣката. Притоцитѣ на О. сѫ 436 рѣки и повече отъ 2000 потоци. Отъ 7-тѣ корабоплавателни устия на О., главното е *Бока де Новиосъ*, открито отъ Христофора Колумба. Прѣзъ врѣмето на дъждоветѣ, О. прѣлива брѣговетѣ си до 100 килом. Разнообразни голѣми риби и каймани (американски крокодили).

Ореография или **Орография,** *гр.* Описание на планинитѣ.

Ореолъ (лат. *aureolus*, златошаренъ). Сияние, свѣтло крѫжило (около глава на икона и др. т.), величие, слава.

Орестъ. Легендаренъ герой на нѣколко гръцки трегадии, каквото Еврипидовата *Ифигения въ Таврида* и Софокловата *Електра*, и който занимава важна роля въ много нововрѣменни трагедии: Расинова, Кребилйонова, Волтерова, Латушова, Шилерова, Гетева и др. При това още поезията и изящнитѣ искуства много пѫти сѫ черпили

сюжетитѣ си изъ **О**-та история. **О.**, синъ на Клитомнестра и Агамемнона, микенски царь, прѣдставлява съ себе си страшенъ образецъ на староврѣменния фатализмъ. Когато майка му и Егистъ умъртвили баща му, той билъ спасенъ отъ неизбѣжната смърть отъ по-старата си сестра Електра (а споредъ други, отъ кърмилицата си Арсинтая), която го испратила при чича му, фокидския царь, Строфиуса. Клитомнестра не подозирала, че синътъ ѝ билъ живъ. **О.** кога пораслъ билъ испратенъ въ Микени, по заповѣдь на делфийския оракулъ, да отмъсти за бащината си смърть. Той убилъ Егиста и Клитомнестра своержчно, и за наказание на матереубийството евменидитѣ (фуриитѣ) не му давали покой и го гонили всждѣ, доклѣ най-сетнѣ оракулътъ не му прѣдказалъ, че всички тия бѣдствия ще ся прѣкратѭтъ ако отиде въ Атина. Убийцата побѣгнжлъ тамъ, нъ евменидитѣ го обвиняватъ прѣдъ ареопага. Шесть сждии зиматъ **О**-та страна, другитѣ шесть го осждатъ. Въ това врѣме Минерва разрѣшава недоразумѣнието: тя помилва прѣстѫпника. **О.** е простенъ; въздига жъртвеникъ Минерви, нъ трѣбва да отиде въ Трезена, да се подложи тамъ на нови испитни и само, слѣдъ като прѣминува още единъ редъ нови бѣдствия, се въцарява. Нъ фуриитѣ все още го гонѭтъ. **О.** се обърнжлъ пакъ за съвѣтъ къмъ оракула и питията му заповѣдала да отиде въ Таврида и да открадне отъ тамъ Дианината статуя. О. съ вѣрния си другарь Пилада оставили Гръция, изложили се на много опасности, били уловени въ Таврида и кога да ги принесѫтъ въ жъртва на богинята, нейната жрица, Ифигения, открила, че О. билъ нейнъ братъ, и го спасила. Тѣ се върнжли съ Дианината статуя и я поставили въ Спарта. Съ това, види се, **О**-та душа съвсѣмъ се успокоила. О. зацарувалъ като микенски царь, присъединилъ на Аргосъ и Микени Лакедемонъ, оженилъ се за Еленината и Менелаевата дъщеря, Хермиона, па оженилъ и възлюбения си другарь Пилада за сестра си Електра.

Оржатъ, *фр.* Сиропъ отъ счукани миндали, съ медъ или захарь.

Оригенъ. Знаменитъ церковенъ писатель, синъ на Леонида, мжченикъ за християнската вѣра, род. въ Александрия въ 185. О., ученикъ на св. Климента и отъ рано всестранно образованъ, на 18-годишна възрасть наслѣдилъ учителя си въ александрийското огласително училище, дѣто прѣдавалъ богословието на мжже, жени и дѣвойки. Съ ума, ученостьта, трудолюбието и строгия си животъ той възбуждалъ удивлението на всички и всждѣ, дѣто ходилъ. Той проповѣдвалъ Евангелието въ Антиохия, въ Римъ, Арабия, Палестина и Ахаия. Християнетѣ му дали прѣзимето **Адамантовъ** (твърдъ като диаманта, неуморимъ), по причина на постоянитѣ му трудове; нъ учението му било смѣсено съ неоплатонизма. Гоненъ отъ александрийския епископъ Димитрия, подъ прѣдлогъ, че проповѣдвалъ безъ да има духовно звание, а въ сжщность, казватъ, отъ завистъ, О. отворилъ въ Кесария прочуто училище, отъ което излѣзли св. Григорий, св. Атенодоръ и др. Самъ **О.** билъ ржкоположенъ прѣсвитеръ въ 228. Мжченъ въ врѣме на Дециевото гонение, О. умрѣлъ слѣдъ малко години въ Тири, въ 253.

Никой отъ церковнитѣ писатели не е билъ по-плодовитъ по числото на съчиненията си отъ О. Епифаний говори за 6,000 съчинения, като произведение на тоя писатель, Иеронимъ протестира и сваля тая цифра на 2,000. О-вий критически умъ е блещялъ най-много въ многотруднитѣ му издирвания върху текста на Библията, които се съдържали въ неговитѣ обемисти *Хекзапли* (Правила), въ 50 тома, които за жалость, сж изгубени, освѣнъ нѣколко откжслеци, издадени отъ Фр. Филда (Оксфордъ, 1866-74, 2 т. infol.). Въ тоя трудъ сж били распоредени, въ 6 синоптически стълпа, еврейский текстъ и латинскитѣ и гръцки прѣводи, всичкитѣ придружени съ критически тълкования и бѣлѣжки. Между О-витѣ философски и догматически трудове, главний е Περί Αρχῶν (за началата), 4 книги, въ които се разсжждава за Бога, за тваритѣ, за свободата и за Св. Писание. Само Руфиновий латински прѣводъ дава пълния текстъ. Твърдѣ забѣлѣжително е и О-то разсжждение *Апология на християнството среща Целзия*, въ три книги; то има голѣмъ исторически интересъ. Единъ отъ О-тѣ приятели, Амброзий, плащалъ за писаретѣ и копиститѣ, които работяли подъ неговитѣ заповѣди. Най-пълното издание на О-тѣ трудове остава изданието на Père de la Rue (Парижъ, 1735—1759), прѣпечатано отъ Lommatzch въ Берлинъ (1831—1848, 25 т. въ 8-о).

Оригиналенъ, *лат.* 1) Подлиненъ, първообразенъ, който не е копиранъ: *оригинална картина, оригинално писмо.* 2) Самобитенъ, който не е вдъхнжтъ отъ вънъ: *оригинална идея, оригиналенъ авторъ.* 3) Своеобразенъ, чудноватъ, страненъ: *оригиналенъ човѣкъ.* — **Оригиналность.** Подлинность, самобитство; своеобразность, чудноватость *(на характера).* — **Оригиналъ.** 1) Подлинникъ, първообразъ, — нѣщо, което не е копирано, като ржкописъ, картина и др.: *притежавамъ оригинала на тоя документъ;* съчинение, което не е прѣведено: четж Шекспира въ оригинала. 2) Своенравенъ човѣкъ, чудакъ.

Ориенталенъ (фр. *Orient*, Истокъ). Источенъ. — **Ориентализмъ.** Понятия, нрави на источнитѣ народи; особеность на источенъ езикъ. — **Ориенталистъ.** Зналенъ на источнитѣ езици. — **Ориентирамъ се.** (собств. знач. опрѣдѣлямъ дѣ е истокъ). Опознавамъ се съ нѣщо, научавамъ всичкитѣ страни на една работа. — **Ориентъ-експресъ.** Бързъ желѣзнопжтенъ влакъ, който пжтува до Истокъ, сир. отъ Парижъ до Цариградъ и обратно.

Оризаба. Градъ въ Мексико; 21,000 жители.

Ориксъ. Единъ видъ дива коза *(Библ.).*

Орионъ. Въ *гръц. басносл.* 1) Име на единъ исполинъ и ловецъ, който минувалъ за безподобенъ хубавецъ на свѣта. Съ такъвъ грамаденъ растъ билъ той, че кога газялъ прѣзъ най-дълбокитѣ морета главата и рамената му бивали надъ водата, а кога ходялъ по сухата земя главата му стигала до облацитѣ. Слѣдъ една несполука на любовьта му съ Еро въ о-въ Хио, той прѣкаралъ останжлия си животъ на о-въ Критъ въ дружба съ Артемида (Диана). О. билъ вързанъ на небето, защото възстанжлъ среща боговетѣ. Иовъ въ книгата си *(Библ.* Иовъ 38; 31) споменува за връскитѣ, съ които

е обвързанъ. 2) Име на съзвѣздие въ южното полушарие, едно отъ най-блескавитѣ на небесния сводъ, което има видъ на голѣмъ паралелограмъ, и състои отъ 78 звѣзди, отъ които 2 отъ първа величина; казватъ, че то било исполинъ О. съ хрътката му.

Оркадски острови, на англ. *Orkneys*. Купъ острови и островчета (67) на сѣв. отъ Шотландия, отдѣленъ отъ шотландския брѣгъ съ протокъ *Pentland Firth*, широкъ отъ 9½ до 13 килом. Пространството на всичкитѣ о-ви се прѣсмѣта на 973 чет. килом. и насел. — на 34,000 жит. Заедно съ шотландскитѣ, тѣ образуватъ една обл. съ гл. гр. *Кърку̂олъ* въ Помона. Между 29-тѣ населени о-ва найглавнитѣ сж Помона, Хой, Флота, Ронсей, Санда. Планинска земя, малко плодородна, влажна температура, мекъ климатъ. Риболовство, ловъ. — Тия острови, открити въ 85 пр. Р. Х. отъ Агрикола, минжли въ срѣднитѣ вѣкове на Норвегия, послѣ, въ 1468, на Шотландия.

Оркестрионъ (гр. *орхестра*, хоро́). Струненъ инструментъ, който прилича на роялъ. — **Оркестръ**. 1) Пъленъ съставъ музиканти. 2) Особеното мѣсто въ театри и др. т. за музикантитѣ.

Орлеански дукове. Французски князове отъ разни семейства отъ царско потекло. Французский царь Луи Филипъ е билъ орлеански дукъ до 1830.

Орлеанъ. Французски градъ, ц. на департ. Лоара, на р. Лоара, 110 килом. (121 килом. по желѣзница) на юго-зап. отъ Парижъ; 63,700 жит. Важенъ търговски градъ, на корабоплавателна рѣка, на желѣзници, които го свързватъ съ Парижъ, Бордо и Тулуза и на канала, който съединява Лоара съ Сена. Памучни и ленени стоки, чорапе, захарь, вино, жито и др. Съборна църква, съ двѣ високи и гиздави кули, една отъ най-хубавитѣ сгради съ готическа направа въ Франция. Три станции на Жанъ Даркъ, избавителката на О. и Франция отъ англичанетѣ. Виж. *Даркъ*. — О., подъ името *Genabum*, билъ главно търговско срѣдоточие на галитѣ.

Орлеанъ (**Нови-**). Виж. *Нови-Орлеанъ*.

Орлина чука (1,740 метра) Връхъ въ западна Стара-планина, въ самото начала на планината между св. Никола и Бабинъ-зжбъ.

Орловска губерния. Великорусска губ., между калужска и тулска губ. на сѣв., черниговска и смоленска губ. на зап., курска губ. на югъ, воронежска и томбовска губ. на ист.; простр. 46,727 чет. килом.; жит. въ 1892 — 2,134,849, а въ 1897 — 2,054,609. Земята е по-висока отъ губерниитѣ на югъ отъ тая губерния; източната часть е черноземъ, а западната пѣсъчлива блатиста. Почвата е изобщо плодородна, нъ пасбищата сж слаби, та скотовъдството остава все на сжщата степень. Прѣзъ една отъ послѣднитѣ години, въ губернията е имало 471,000 коне, 281,000 рогатъ добитъкъ, 995,000 овце, 348,000 свине. Доста голѣма търговия съ жито, особено въ Орелъ, губернския градъ, Елцъ и Ливни. Пчеларство въ нѣкои окржзи. Индустрията се развива бързо. На първо мѣсто стоѭтъ спиртнитѣ и вълнарскитѣ фабрики.

Орловъ. Отлично русско семейство. За неговъ основатель минува нѣкой си *Иванъ*, който зелъ участие въ буната въ 1689 про-

тивъ Петра Велики. Неговото хладнокръвие на ешафота му добило прошка, и назначение въ армията; и той усвоилъ името Орловъ. — *Григорий Григор.* О., внукъ на прѣдишния (1734—1784), наслѣдилъ Паниатовски като любимецъ на Екатерина II, помогнжлъ й да свали отъ прѣстола Петра III, и когато Екатерина станжла императрица напразно искалъ да се ожени за нея. Той й омръзналъ, та тя го испратила въ Москва, дѣто вълувала чумата; но съ енергическитѣ си мѣрки да обуздае тоя моръ, той пакъ добилъ благоволението на царицата. Посетнѣ, Екатерина го хвърлила въ затворъ, отъ дѣто излѣзлъ лудъ и умрѣлъ скитникъ. — *Алексий* О. (1737—1808), братъ на Григория О.; казватъ, че добилъ Екатерининото благоволение, защото испълнилъ братовия си планъ за убийството на Петра III, когото удушилъ своержчно. Въ 1768 билъ назначенъ адмиралъ на русската флота въ гръцкия архипелагъ; ималъ блескави сполуки въ битвитѣ съ турцитѣ въ 1770; билъ награденъ съ голѣми почести за тая заслуга, а послѣ заточенъ отъ царь Павла. — *Федоръ* О. (1741—1796); другъ братъ, който билъ генералъ, и командувалъ една армия среща турцитѣ; оставилъ четирма извънбрачни синове, които продължили семейното име. — *Алексий* О. (1787—1861), единъ отъ прѣдпоменжтитѣ синове, адютантъ на Александра I, се отличилъ съ смѣлость и таланти прѣзъ французскитѣ войни и потжикалъ буната, която избухнжла въ 1825 противъ новия царь Николая; билъ се среща турцитѣ въ 1828, водилъ прѣговори за Одринския миръ (1829), и надзиравалъ движенията на русската армия въ Полша въ 1830—31. Въ 1833 сключилъ тайния договоръ съ Турция, по който Босфоръ̀тъ и Дарданелитѣ се затваряли за всички освѣнь русскитѣ военни кораби. Въ 1844, той билъ на чело на тайната полиции; и способностьта и енергията, които показалъ въ управлението на тая грамадна машина, вдъхвали страхъ и трепетъ на цѣла Русия. Слѣдъ Николаевата смърть, той не изгубилъ благоволението на Александра II. Въ 1856 той билъ главний прѣдставитель на Русия въ парижския конгресъ, и слѣдъ завръщането си билъ прѣдсѣдатель на великия имперски съвѣтъ. — *Николай* О., синъ на Алексия О., род. въ 1827; русски посланикъ въ Брюкселъ въ 1859, въ Парижъ въ 1872; награденъ отъ Макъ-Махона съ голѣмия кръстъ на Почетния Легионъ въ 1875.

Ормуздъ. Началото на доброто, на свѣтлина, по Зороастровото учение въ религията на староврѣменнитѣ Персяне въ противоположность на *Ариманъ*, началото на злото, на тъмнината.

Ормузъ. Островъ и протокъ на Персидски заливъ (Азия).

Орнаменталенъ, *лат.* Украсителенъ. — **Орнаменти.** Украшения. — **Орнаментика.** Учение за употрѣбението на украшенията въ архитектурата.

Орнитология, *гр. Птицесловие,* часть отъ зоологията, която се занимава съ птицитѣ. Историята на о. е много стара. За пръвъ извѣстенъ орнитологъ се счита Аристотель. Въ нашото врѣме поизвѣстни орнотологически методи сж Минеевата, Кювевата, Лятрелевата, Темиковата и др. — **Орнитологъ.** Птицословъ.

Орография, *гр.* Изображение и описание на въкашнитѣ форми на планинитѣ и долинитѣ.

Орозий *(Павелъ).* Римски духовенъ писатель и историкъ, род. въ края на IV-и вѣкъ въ Тарагона. Отличавалъ се съ необикновена ревность въ прѣнията съ испанскитѣ еретици; послѣ билъ пресвитеръ у блаж. Августина въ Африка. На 28 юлия 415 билъ повиканъ на иерусалимския съборъ да опровергае Пелагиевата ересь. О. е написалъ, между друго, *Historiarum libri VII* (най-доброто издание Хаверкамповото, 2-о изд. Лейденъ, 1767), очеркъ на всеобщата история, който е служилъ много врѣме за ржководство.

Оронаимъ. Моавски градъ, на югъ отъ р. Арнонъ *(Библ.).*

Оронтъ. Староврѣменното име на сегашната сирийска рѣка *Нахръ-елъ-ази.* Извира отъ най-високия връхъ въ Челе-Сирия, близу до Баалбекъ, тече между планини Ливанъ и Антиливанъ до гр. Антиохия, и послѣ къмъ зап. до Срѣдиземно море много лжкатушно; 500 килом. Освѣнь кжсоврѣменното прѣливане на Антиохийското езеро, О. нѣма важенъ притокъ. Долното му течение надминува по хубость всичко друго, що може да се види въ Сирия. Лаври, смокви, диви лози даватъ на брѣговетѣ му живописенъ изгледъ.

Орскъ, на киргизск. *Яманъ-кала.* Градъ въ оренбургската губерния, 244 километра отъ Оренбургъ, при вливането на Оръ въ Уралъ; 20,015 жит. Двѣ църкви, двѣ джамии, казарми. О. е на мѣстото на бивши Оренбургъ, прѣнесенъ въ 1739 въ Красногорская и въ 1743 на сегашното му мѣсто.

Ортакиой. Прѣдградие на Цариградъ, на европейския брѣгъ на Босфора; скеля на параходи, които вършжтъ прибрѣжната служба, и послѣдна станция на трамвай отъ Галата. Резиденция на българския екзархъ. Надъ това прѣдградие се намира султанский сарай Илдъзъ-Кйошкъ. О. е забѣлѣжително въ историята на нашото възраждание. Въ О. се развиваната дѣятелность на нашитѣ водиделе-борци въ Цариградъ по церковния въпросъ, понеже тамъ живѣехж отстранено, гонени отъ гръцката патриаршия, приснопаметнитѣ владици Авксентий, Паисий, Иларионъ Макариополски и мирскитѣ дѣйци Чомаковъ и др. Най-сетнѣ, тамъ се изработи отъ първитѣ официално припознати отъ турското правителство прѣдставителе на българския народъ Уставътъ на Управлението на Българската Екзархия.

Ортегалъ (носъ-). Най-сѣверозападний край на Испания, на Атлантически океанъ. — Морска битва на 23 септемврия 1805, дѣто англичанетѣ заробили остаткитѣ отъ французската флота избѣгнжли отъ Трафалгаръ.

Ортигия. Сиракузско островче, въ което е билъ прочутий изворъ Аретуза. Виж. *Аретуза.*

Ортография, *гр.* Правописание, правописъ, — часть отъ граматиката, която учи да се пише правилно. — **Ортографически,** правописенъ.

Ортодоксаленъ, *гр.* Православенъ, правовѣренъ, чистъ: *ортодоксаленъ социалъ-демократизмъ.* — **Ортодоксалность.** Православие, правовѣрность, чистота.

Ортоланъ (Иосифъ *Ortolan).* Французски юристъ (1802—73); билъ професоръ на историята на конституционното право въ Сорбоната, послѣ проф. на сравнител-

ното углавно и търговско право въ париж. университетъ. Най-главний му трудъ е *Explication historique des Instituts de l'empereur Justinian* (1827; 12-о изд. 1883). Да се подигне до историческитѣ извори на правото, да покаже влиянието на социалнитѣ и политическитѣ системи върху правото, да прѣдстави една жива картина на учрежденията, да даде едно синтетическо резюме на доктринитѣ, да извлѣче изъ измѣнливото законодателство неизмѣннитѣ юридически елементи — тая е цѣльта достигнжта отъ О. съ тоя трудъ, който е ималъ голѣмо влияние на изучването римското право въ Франция и се явява до сега едно отъ образцовитѣ пособия, написани въ духа на чисто историческата метода. О-тѣ трудове въ областьта на публичното право сж проникнжти отъ неизмѣнна вѣрность на началата на свободата и демокрацията. Други негови съчинения, освѣнь споменжтото, сж: *De l' enseignement du droit en France*, — *Histoire de la législation romaine*, — *Le Ministère public en France*. — *De la souveraineté* du peuple . . . . , — *Eléments du droit pénal* и др. О. е оставилъ и нѣколко чисто литературни произведения: *Contre-parole d'un croyant*, — *Enfantines*, — *Les pénalites de l' enfer de Danté* и др.

Ортопедия, *гр.* Искуство да се исправятъ или да се прѣдварятъ, още отъ дѣтинската възрасть, отъ да се искривжтъ членоветѣ на човѣшкото тѣло — *Ортопедически.* Членоисправителенъ, костоисправителенъ.

Орфа или **Урфа**. Вижъ *Едеса.*

Орфеонъ. Музикаленъ инструментъ въ видъ на малко фортепиано; звукътъ му, струненъ, се искарва съ помощьта на колелчета, или съ помощьта на клавиши, както на фортепианото.

Орфей. Прочутъ пѣвецъ и музикантъ, и творецъ на едно гръцко богословие по-горно отъ Омировото, тракиецъ отъ митологическия периодъ, споредъ едни синъ на тракийския царь Егра и на муза Калиопа, споредъ други — синъ на Аполона и на Клио. Споредъ едно прѣдание, което е сжществувало въ старо врѣме за **О.**, той билъ ученикъ Линовъ и учитель Музеевъ; зелъ участие въ похода на аргонавтитѣ и ходилъ въ Египетъ; кога пѣялъ и свирилъ на лирата си, рѣкитѣ спирали да текжтъ, дървесата и канаритѣ се раздвижвали и самитѣ божества въ пъкъла бивали плѣнени. **О.** се оженилъ за Евридика, която умрѣла въ деня на свадбата, споредъ едни, скоро слѣдъ свадбата, споредъ други, ухапана отъ змия. Младоженекътъ сполучилъ да слѣзе въ подземното царство (пъкъла), дѣто му се и позволило да си земе невѣстата, нъ съ условие да я не погледва доклѣ не излѣзе отъ тамъ. **О.** не послушалъ, та изгубилъ Евридика за всегда. Отчаянъ, **О.** се зарекълъ да се не жени вече, и съ това страшно разсърдилъ тракийкитѣ (споредъ други—вакханкитѣ), които го раскжсали кжсъ по кжсъ и хвърлили въ р. Ебръ *(Hebrus* — Марица) главата и лирата му, които вълнитѣ занесли дори до Лесбосъ. Химнитѣ и поемитѣ, които се приписватъ на **О.**, сж много по-напокошни; още Аристотель е доказвалъ неподлинностьта имъ. Тия мними О-ви произведения найдобрѣ сж издадени отъ Хермана (Лайпцигъ, 1805) и откжслеци отъ поемитѣ — отъ Мюлера въ въ *Didot*-вото издание *Fragmenta*

philosophorum graecorum). За **О.**, въ македонскитѣ народни пѣсни *Орфенъ*, се расправя въ *Веда Словена* у покойния Стеф. Верковича, книга I (Београдъ, 1874). Тамъ, между другитѣ народни пѣсни по македонското нарѣчие, има и 5 пѣсни, 4 за **О**-то раждане, въ 2910 стиха, и една за неговата женитба съ керка на Арапска Краля, въ 853 стиха. Виж. *Верковичъ, Жинзифовъ.* На езика си имаме и комическа опера *Орфей въ Пъкъла* отъ Кремие, а музиката отъ Офенбаха, прѣв. Т. Шишковъ (Варна, 1892).

Орфеумъ, *гр.* Пѣвческо училище; пѣвческа дружина, на която членоветѣ се събиратъ въ редовни часове да пѣятъ заедно.

Орхание. Градецъ, окол. ц., софийски окр., 69 килом. на сѣв.-ист. отъ София, 55 килом. на юго-ист. отъ Вратца, 99 килом. на юго-зап. отъ Ловечъ и 113 килом. на юго-зап. отъ Плѣвенъ; 2,866 жит. **О.** е расположенъ въ живописно поле (25 килом. дълго и 10 шир.), наречено Жлебъ (корито), до политѣ на Стара-планина, близо до Араба-конашки (орханийския) проходъ, на главното шосе София—Плѣвенъ—Русе. Тоя градецъ е основанъ само нѣколко години прѣди освобождението на България за споменъ на султанъ Орхана, основательтъ на турската държава въ Европа. На югъ отъ градеца, 2—3 килом., до самата планина Радината въ старо врѣме билъ *Зеленъ-градецъ*, въ който имало самокови за желѣзо. Виж. *Араба-конашки проходъ; Араба-конашко приключение.* — Прѣзъ русско-турската война въ 1877—78, О. служеше на турцитѣ за главенъ опоренъ пунктъ на съобщение между Плѣвенъ и София. Кждѣ края на мѣс. августъ 1877 въ О. и Врачешъ бѣхж устроени обширни складове съ храна и всѣкой видъ потрѣби и съсрѣдоточени 25 баталиона. Отъ тамъ се испращахж (до падането на Горни Джбникъ) подкрѣпления и храна на плѣвенския гарнизонъ; заедно съ това, за обеспечение исхода изъ Орханийски проходъ, имаше укрѣпени позиции въ селата Правецъ, Скръвена, Литаково и Врачешъ. Прѣзъ ноемврия 1877, при движението на ген. Гурко къмъ Орханийски проходъ, **О.** биде очистено отъ турцитѣ и завзето отъ отряда на ген.-м. Елиса, при което въ града се намѣри изоставена отъ турцитѣ 2-мѣсечна храна за 50,000 души.

Орханийски проходъ. Сжщото, каквото е Араба-конашки проходъ.

Орханъ. Вторий турски султанъ (1326—1359), род. въ 1279, наслѣдилъ баща си Османа (виж. това име) въ 1326. **О.** си направилъ столица Бруса, която прѣзелъ малко прѣди да се въскачи на прѣстола, зелъ на гръцитѣ каквото имъ оставало още въ Азия, и се отличилъ не само съ храбростьта си, а и съ талантитѣ си на голѣмъ политикъ. Човѣколюбивъ и справедливъ, той искалъ отъ побѣденитѣ си лека дань, оставялъ ги да упражняватъ свободно вѣроисповѣдането си, а съ това мждро поведение добилъ подчинението на много градове. Той турилъ на чело на една добрѣ-дисциплинирана войска сина си Сюлеймана, който прѣминжлъ Дарданелитѣ и завоевалъ Галиполъ, ключа на Цариградъ. **О.** тогава се обявилъ въ полза на Иоана Кантакузена, който поискалъ помощьта му среща Михаила Палеолога и се оженилъ за Кантакузенова дъщеря. **О.**, слѣдъ като станжлъ господарь

на Босфора, испратилъ синоветѣ си Сюлеймана и Мурада въ Тракия и въ Гръция, за да завладѣятъ тия страни, които тѣ разорили. О. далъ на османцитѣ граждански и политически закони, накарвалъ да отхранватъ въ мохамеданството млади християнски робе, образувалъ съ тѣхъ едно военно тѣло, което, въ царуването на наслѣдника му, станжло еничерската милиция (виж. *Еничере*). О. основалъ въ Бруса училище, джамия и разни общополезни заведения. Той умрѣлъ малко подирь Сюлеймана, та го наслѣдилъ вторий му синъ Мурадъ.

Оршова. Два града на Желѣзнитѣ Врата на Дунавъ. Стара О. (сърбск. *Стара-Ршава*, маджарск. *Orsova*, нѣмск. *Altorsova*) е търговски градецъ въ Унгария, въ крашо-серенски окр., при вливането въ Дунавъ на р. Черна; скеля за параходитѣ и край на австроунгарската желѣзница; жит. около 4,000 (нѣмци, румжне, маджаре, сърбе). Главна митница, карантина. Отъ другата страна на р. Черна наченва една румжнска желѣзница. Два килом. отъ Стара О. на дѣсния брѣгъ на Дунавъ е сърбский градецъ *Нова* О. (сърбски *Нова-Ршава*, маджарск. *Uj-Orsova*, нѣмск. *Neu-Orsova*, турск. *Ада-Кале*); 3,000 жит. Въ XVIII-и вѣкъ, това мѣсто минувало отъ турцитѣ у австрийцитѣ и наопаки; въ 1833 било отстжпено на сърбетѣ; въ 1838, тогава доста укрѣпено, слѣдъ 4-седмична обсада, било прѣзето отъ турцитѣ. Когато опразнили сърбскитѣ крѣпости въ 1867, турцитѣ си задържали *Нова* О. По Санъ-Стефанския договоръ, тѣ трѣбваше да опразнятъ тая крѣпость до 3 юн. 1878, нъ не бѣ условено, кому да ѭ прѣдаджтъ; турцитѣ ѭ прѣдадохж на австрийцитѣ, които на 13 май 1878 я и окупирахж.

Оръ. 1) Моисеевъ намѣстникъ, наедно съ Араона, когато Моисей билъ на Синай. 2) Една коническа троевръха планина въ Сиръ, на която умрѣлъ Араонъ. Сегашното ѝ име е *Джебелъ Неби Харунъ*, пророкъ Араонова планина (*Библ.*)

Орѣхово, искривено *Рахово*. Български градецъ на Дунавъ, близу до устието на р. Скжта, расположенъ на стръмнина 150 метра висока, окол. ц. въ врачански окржгъ, 60 килом. на ист. отъ Ломъ, 80 килом. на зап. отъ Никополъ, 74 килом. на сѣв. отъ Вратца и 60 килом. на сѣв.-зап. отъ Плѣвенъ; 5,550 жит. Търговско пристанище. Въ околностьта на О. е *Козлодуйското блато*, отъ което се добива много риба, и *Островското блато*. — Въ старо врѣме градътъ билъ малко понагорѣ, къмъ зап. На онова мѣсто се намиратъ и сега остатки отъ крѣпости, които Каницъ мисли, че сж били римски, и поправяни въ врѣмето на българетѣ и византийцитѣ. — Въ началото на русско-турската война въ 1773 графъ Румянцевъ заповѣдалъ на пълковникъ Уварова да прѣмине до О. и унищожи турската флотилия, която се намирала тамъ и давала на турцитѣ възможность да нападатъ лѣвия брѣгъ на Дунавъ. Прѣзъ нощьта на 20 май прѣминуването било извършено. Турцитѣ, обзети отъ панически страхъ, побѣгнжли, нъ послѣ, като добили подкрѣпление и се убѣдили въ малобройностьта на руситѣ, стремително ги нападнжли. Съ голѣма мжка се отглили руситѣ. Нъ Уваровъ трѣбвало да прѣмине пакъ, и тоя пжть сполучилъ да завлѣче съ себе си турскитѣ кораби, които били изго-

рени при лѣвия брѣгъ. Въ 1829, градътъ силно укрѣпенъ, билъ зетъ отъ отряда на пълковникъ Грабе. Въ 1877, слѣдъ като русскитѣ войски завзехж софийското шосе, и обсадихж на тѣсно Плѣвенъ, румжнския князъ Карлъ рѣши да земе О., та да лиши Османъ паша отъ тая опорна точка на пжтя за Видинъ. Назначений за това отрядъ румжнски войски, слѣдъ една артилерийска подготовка, на 26 октомврия нападнж орѣховскитѣ укрѣпления. Първенъ румжнетѣ имахж сполука, нъ послѣ, срѣщнжти съ силенъ огънь отъ турцитѣ, бидохж принудени да оставѭтъ зетия отъ тѣхъ редутъ. Като отстжпихж, тѣ се расположихж въ околностьта на О.; нъ вече на 28 октом. турцитѣ, като видѣхж, че да бранѭтъ града повече би било невъзможно и безцѣлно, сами си отидохж отъ О. въ Видинъ.

Орждие. 1) Инструментъ, сѣчиво. 2) Органъ, тѣлесна часть. 3) Топъ въ *артил.*

Оржжие. Така се наричатъ орждията, направени отъ човѣка за борба съ неприятеле, човѣци или звѣрове. Способътъ за употрѣбението на едно о. зависи отъ различнитѣ родове о.: *ударно, бодливо, сѣкливо.* Усъвършенствуването на о. е накарало да се изнамѣрѭтъ прѣдмѣти, които прѣдпазватъ човѣка отъ ударитѣ на противника: явило се *прѣдпазителното* или *отбранителното* о. Понататъшното развитие на о. създало орждия, дѣйствуването съ които искало съвокупното усилие на нѣколко човѣка. Така о-та се раздѣлили на групи: 1) о., съ което може да дѣйствува единъ човѣкъ, при което тежината и направата му сж такива, че човѣкъ може да го има при себе си — *ржчното* о. и 2) о., което по тежината и направата си иска съвокупното дѣйствие на нѣколко лица, а понѣкога и особени приспособления — *топоветѣ* или *артилерийскитѣ орждия* и др. Изнамѣрването на барута раздѣлило всички о. на двѣ групи: 1) *огнестрѣлно* о. и *студено* или *бѣло* о. Въ първата група, която се дѣли на *огнестрѣлно ржчно* о. и *артилерийско орждие* или артилерия — се отнася всѣко о., за чието дѣйствие е необходимъ барутъ или друго избухвателно вещество, при което поражението се нанася не прѣко съ оржжието, а съ единъ особенъ *снарядъ,* който се изхвърля изъ о. по силата на образувалитѣ се при горенето на избухвателното вещество газове.

История. Отъ всичкитѣ вещества, които човѣкъ е употрѣбявалъ за о., каменьтъ се вижда да е билъ най-старото (виж. *Каменни вѣкъ).* При каменя се прибавятъ твърдото дърво, коститѣ на звѣроветѣ, рибенитѣ остри кости. Послѣ иде металътъ — чистата мѣдь, бронзътъ, желѣзото, стоманата. За халдейското и асирийското о. ние имаме само недостатъчни свѣдѣния, почерпени отъ изображения, на които старостьта не отива подалечъ назадъ отъ 1500 години прѣди Р. Х. Асирийцитѣ и вавилонянетѣ били въоржжени съ шлемове съ островръха форма, съ кжси мечове, вѣроятно съ ками, съ сѣкири или боеви топори, а сжщо съ кржгли щитове, съ лжкове и съ копия. При това една часть отъ войската като че е носила луспяста метална броня. Като главенъ изворъ на свѣдѣнията за египетското о. служжтъ изображенията на гробницитѣ; то състояло отъ топори, ками, ножове, кхопешеи

(единъ видъ кжси копия), копия, стрѣли и лжкове. Шлемоветѣ и металнитѣ ризници били въ всеобщо употрѣбение. У гръцитѣ най-старото о. било каменно: *островръхо* острило и топори и чукове, които се правили отъ твърди камене. Ножоветѣ и краищата на копията се правили отъ обсидианъ, понеже кременьтъ рѣдко се срѣща въ Гръция. Шлимановитѣ раскопки ни открихж, че гръцитѣ сж употрѣбявали бронзово о. въ онова врѣме, когато у тѣхъ не било излѣзло изъ употрѣбение каменното. Микенскитѣ *мечове* поражаватъ съ раскоша си. На единъ трупъ въ микенскитѣ гробища е била облѣчена ризница отъ едностайно (цѣлно) злато. Макаръ гръцитѣ и да не закъснѣли да се въсползуватъ отъ желѣзото за настжпателното си о., нъ продължавали да носѭтъ шлемове, щитове, ризници и наколѣнници отъ бронзъ. Конний войникъ билъ защитенъ подобрѣ отъ пѣшия. Неговитѣ бронзови наколѣнници били по-високи; той носилъ понѣкога напетници, и на бедрата — набедреници.

Римлянетѣ добили първото си о. отъ етрусцитѣ (виж. *Етрурия*). *Щитоветѣ* у римлянетѣ се свождатъ въ три типа: *кржглий щитъ (clipens)*, *голѣмий щитъ* (scutum) и *малкитѣ кржгли щитове* (parma и caetra). До втората пуническа война римлянетѣ имали твърдѣ лоши *мечове;* по-късно тѣ въвели иберийския мечъ и се научили да го правѭтъ. Типичното о. на висшитѣ началници и пълководцитѣ била широката кама или кжсий поясенъ мечъ (*parazonium*).

Срѣдни вѣкове. Въ най-старитѣ нѣмски сказания фигурира желѣзний чукъ на гръмотвореца Тора; появяването на меча е било голѣмъ напрѣдъкъ на цивилизацията. Кждѣ края на V-и вѣкъ о. на германцитѣ състояло отъ дългъ мечъ, кжсъ мечъ, ножъ, топоръ, кжсо копие, голѣмъ щитъ. Дългитѣ мечове съставятъ рѣдкость; тѣхъ носѭтъ само началницитѣ. Общоупотрѣбително о. билъ кжсий мечъ. Отъ появяването на рицарството дългий мечъ става главното о. на конника; заедно съ това и копието добива по-голѣмо значение. Кръстоносцитѣ походи показали на западната конница несъвършенството на въоржжението ѝ; тя видѣла насрѣща си една подвижна конница, обржжена съ копие, топоръ и лжкъ, а у пѣхотинцитѣ — самострѣлъ*), стрѣлитѣ на който пробивали дори ризницата. Европейцитѣ заели отъ източнитѣ народи кривия мечъ, лекото копие и усъвършенствувани видове лжкъ и самострѣлъ. Развитието на пѣхотата накарало рицарството да се сражава на групи (малки ескадрони); въоржжението, като слѣдствие на това, става по-леко, конний войникъ добива голѣма свобода на дѣйствие. Самострѣлътъ и лжкътъ се срѣщатъ въ голѣмо количество. Около 1330 се появяватъ два вида щитове: единъ, който употрѣбявали рицаритѣ (кржглъ), се носилъ на дългъ ремикъ на лѣвата ржка; другъ, който служилъ за пѣхотинцитѣ, голѣмъ (до 1 метръ), се правилъ отъ дърво, скрѣпено по краищата и кръстообразно въ срѣдата съ желѣзни пржчки. Тоя щитъ се забивалъ въ бой съ единъ остръ край въ

*) Единъ видъ лжкъ, съ *прикладъ*. Голѣмината му е била понѣкога необикновена: понѣкога единъ с. 50 души могли да напрѣгнѭтъ. С. се употрѣбявали за хвърляне стрѣли и камене.

земята. Отъ XIV-и вѣкъ често се носѭтъ по два меча, съ различни размѣри. Голѣмо разнообразие форми прѣдставлявали кѫситѣ *ножове* и *ками*. Освѣнъ това, употрѣбявалъ се боевъ топоръ, съ острилото отгорѣ, за да може да се нанасятъ убождания. Рицаретѣ имали и кривакъ отъ дърво, на който се набивали гвоздеи и остри желѣза. *Боевий бичъ* (fléau d'armes) прѣдставлява кривакъ съ подвижна глава, която се съединявала съ пръта чрѣзъ верига. По-често отъ другитѣ той се срѣща у източнитѣ народи, византийцитѣ, германцитѣ и швейцарцитѣ; въ XIV-и и особено въ XV-и вѣкъ *копието* е много дълго. Самострѣлътъ билъ въ голѣмо употрѣбение у пѣхотинцитѣ; стрѣлбата съ него искала повече врѣме отколкото съ лѫка, ала ударътъ бивалъ по-вѣренъ и отивалъ по-далечъ. Той исчезва само въ XVI-и вѣкъ, когато се появява огнестрѣлното о.

Европейското влияние дѣйствува и на въоржжението на турскитѣ войски. Еничеретѣ били въоржжени съ лѫкъ и кривъ мечъ, а спахиитѣ или тимариотитѣ (които състояли отъ европейци) се сражавали съ дългъ правъ мечъ и копие на тънъкъ прътъ. Малоазиятцитѣ били въоржжени напълно по азиятски — съ кривъ мечъ, лѫкъ, сѣкира и копие (джеридъ). Отъ XIV-и вѣкъ се възвожда голѣмъ, колкото човѣшки ръстъ, дръвенъ, облѣченъ съ кожа щитъ. Токо-речи въ сѫщото врѣме се появили и нѣколко по-малки щитове съ четиреѫгълна форма. Отъ ударното о. въ XV-и вѣкъ се употрѣбявалъ *боевъ чукъ*, простъ чукъ съ дълга дръжка, отъ рогъ или твърдо дърво. На чуковетѣ по-сетнѣ захванали да даватъ формата на остръ закривенъ клюнъ; тоя видъ чукове се употрѣбявали до XVII и вѣкъ.

Около половината на XVII-и вѣкъ у европейскитѣ народи исчезва пълното запазително въоржжение. Появяватъ се мѣдни шлемове и околовратници, които се съединяватъ съ наплещници и нагрѫдки. Изобщо въ XVII-и вѣкъ често се срѣща съединението на огнестрѣлното о. съ студеното. Огнестрѣлното о. не направило голѣмъ напрѣдъкъ прѣзъ тоя вѣкъ. Само прѣзъ XVIII-и и XIX-и вѣкъ огнестрѣлното оржжие добива малко по малко първостепенно значение; бѣлото (студеното) о. остава главно о. само у конницата. Кремичното о. (пушки, карабини и пищови) оставало въ употрѣбение до 1840, когато изобрѣтението на капсюла (евзата) въвело ударното или капсюлното о. Куршумътъ — оловно валяче — се вкарвалъ отъ устата на о., дѣто прѣди това се сипвалъ барутътъ. По-сетнѣ пушката усъвършенствували: почнѫли да я пълнѭтъ отдирѣ. Първата отъ тия системи била Дрейзевата иглена пушка (1840), слѣдъ десеть години тя се замѣстила отъ бурмалийката (пушката съ издълбана на витло отвѫтрѣ цѣвь). До втората половина на XIX-и вѣкъ калибрътъ на пушкитѣ билъ обикновено 14—18 мм.; желанието да се увеличи числото на патронитѣ, а сѫщо и да се намали тежината на о., накарало да се смали калибрътъ до 14—10 мм.; така се явило малокалибреното огнестрѣлно о. Като по-нататъшно усъвършенствуване се явило магазинното или повторителното о.

Относително артилерийското оржжие (топа), точно кога и дѣ се е употрѣбявало най-напрѣдъ, не се

знае. Разни мѣтателни и стѣнобитни машини се употрѣбявали още прѣди изнамѣрването на сѣровжглено-селитрената смѣсь, *барута*, — отдавна извѣстенъ, казватъ, на китайцитѣ, а въ Европа отъ врѣмето на Бейкжна (виж. това име), или по-право, въ началото на XIV-и вѣкъ; нъ всичкитѣ отстжпятъ на могжщото оржжие, което е произвело единъ прѣвратъ въ военното искуство. Англия и Франция употрѣбявали топове въ войнитѣ си още въ XIV-и вѣкъ; топове употрѣбили и турцитѣ при прѣзимането на Цариградъ (1453); нъ пръвъ пжть въ голѣмъ размѣръ топове се приспособили въ 1494 прѣзъ похода на французския краль Карла VIII-и въ Италия. Дошло е вече може-би врѣме, барутътъ да се замѣни въ артил. оржди съ друго вещество: въ послѣдно врѣме почнжхж да употрѣбяватъ намѣсто барутъ, нитроглицеринъ, пироглицеринъ и др. Отличителната чърта на тия нови видове барутъ е тая, че тѣ сж *бездимни*.

Библиогр. — Ленцъ, *Описаніе оружія* . . . (СПБ., 1896); фонъ-Винклеръ, *Оружіе* (СПБ., 1894); de Belleval, *La Panoplie du XV au XVIII siècle* (Парижъ, 1873); K. Burton, *The Book of the Sword* (Лондонъ, 1885); Maindron, *Les Armes* (Парижъ, 1890); Boeheim, *Waffenkunde* (Лайпцигъ, 1890); C. Pascal, *Etude sur l'armée grecque* (Парижъ, 1886); Lamarre, *De la milice romaine* (Парижъ, 1863); Kraner, прѣводъ отъ германски, *L'Armée romaine au temps de César* (Парижъ, 1884); A. Duruy, *l'Armée royale en 1789* (Парижъ, 1888); C. Russet, *la Grande Armée de 1813* (Парижъ, 1867); Michelet, *Les Soldats de la Révolution* (Парижъ, 1878); Vinoy, *L'Arme française en 1873* (Парижъ, 1876); Фонъ деръ Голцъ, *La Nation armée* (Парижъ, 1884).

Os. Химический знакъ на метала осмий *(osmium)*.

Оса (у латинитѣ *Fama)*. Въ старо врѣме, у гръцитѣ Зевсова вѣстителка, богиня на мълвата и сказанията; Виргилий я нарича дъщеря на земята; Овидий казва, че живѣла въ дворецъ, построенъ отъ звънлива мѣдь и расположенъ между морето, земята и небето, на прѣдѣлитѣ на тритѣ царства на природата, отъ дѣто се вижда всичко и дѣто долетѣва всѣкой звукъ.

Оса или *Кисово*. Връхъ на едно южно расклонение на Пиндъ, на източната страна на Тесалия, до самия брѣгъ на Бѣло море, близо до Пелионъ, и отдѣленъ отъ Олимпъ съ единъ долъ; 1,953 метра надъ морското равнище. Тоя връхъ е билъ прочутъ въ старо врѣме, както Пелионъ и Олимпъ. Въ околностьта на О. и Пелионъ живѣяли, споредъ грѫцкото баснословие, кентавритѣ. Прѣданието казва, че когато исполинитѣ, побунени среща Юпитера, поискали да се качжтъ на небето, тѣ турили Пелионъ на Оса.

Осака. Японски градъ, на юго-зап. брѣгъ на о-въ Ниповъ, 2-и градъ на Япония по население, ц. на едноименна область, една отъ 3-тѣ обл. на империята; 420 килом. на юго-зап. отъ Токио, 43 килом. по желѣзн. на юго-зап. отъ Киото, 33 килом. на ист. отъ Хиого-Кобе; 359,320 жит. Силна крѣпость и обширно пристанище. О. е единъ отъ тритѣ императорски градове на Япония, и е голѣмо търговско срѣдоточие, особено отъ 1867, когато е станжло възможно за дру-

гоземци да се заселватъ въ него. **О.** е стоварище на кагенския и етсигоския оризъ, на дървата, на чая, на солената и сушена риба отъ брѣговетѣ на Японско море и о-въ Иезо, най-сетнѣ на японскитѣ и европейски фабрични произведения за тия сѣверни страни. Градътъ, чистъ и правилно съграденъ, се прѣсича отъ многобройни малки рѣки, по които се простиратъ стотини дървени и желѣзни мостове. Нѣкои отъ обществениятѣ сгради сѫ величествени. Освѣнъ многобройни будайски и други храмове, въ **О.** има двѣ християнски църкви, висше училище, академия, арсеналъ съ тополивници, монетенъ домъ за цѣлата империя, театри и др. Другоземний годишенъ вносъ се въскачва на $2^1/_2$ милиона лева; износътъ — на 5 милиона лева.

O, sancta simplicitas! *лат.* О, свѣта простотио!

Осанна, *евр.* Спаси, молѭ се (радостно въсклицание, което се срѣща въ Библията).

Освего *(Oswego).* Градъ въ Съединенитѣ Държави (Ню-Иоркъ), въ едноименна область, 253 килом. на сѣв.-зап. отъ Албани, 200 килом. на сѣв.-ист. отъ Бѫфало, при устието на р. Освего въ езеро Онтарио, на края на Освеговски каналъ, клонъ отъ Ерие, и начинателна станция на четире желѣзници за ез. Ерие, Пенсилвания, Хъдсънъ и св. Лаврентия; 26,500 жит. О. е главний американски градъ на Онтарио, и 7-то търговско пристанище на Съединенитѣ Държави. Съединенитѣ Държави. Това пристанище е най-голѣмото житно тържище на държавата. 15 мелници, които искарватъ на день 6,080 бъчви брашно, и 11 елеватора за растоваряне на корабитѣ. Една фабрика за скорбела (кола), може-би най-голѣмата на свѣта, доставя на день 35 тона разбъркана съ вода скорбела; важни фабрики за желѣзо и желѣзни издѣлия. О. е единъ отъ най-хубавитѣ градове не само въ държавата Ню-Иоркъ, а и въ всичкитѣ Съединени Държави.

Освободителна война. Съ това име е извѣстна у насъ войната на Русия съ Турция за нашето освобождение (1877—1878). Единъ погледъ назадъ върху причинитѣ, които докарахѫ тая война, е необходимъ.

Войнитѣ на Русия съ Турция подкачатъ отъ врѣмето на Петра Велики, и зачестяватъ отъ врѣмето на Екатерина Велика или Втора. Въ всички тия войни Русия се застѫпяла за християнетѣ въ турското царство като по прѣдание. Ала по парижския договоръ (1856), слѣдъ кръмската война (виж. *Кръмъ*), Европа отне на Русия притезанието ѝ да се грижи за насъ повече отколкото тая или оная сила; европейскитѣ сили подръжководителството на Англия и Франция, по тоя договоръ се задължихѫ да пазѭтъ цѣлокупностьта на турската империя и по общо съгласие да дѣйствуватъ, кога стане нужда, въ турскитѣ работи. Така, ръцѣтѣ на Русия спрѣмо Турция се възрахѫ.

Слѣдъ кръмската война, въ Турция се развихѫ едно по друго слѣднитѣ събития. Портата, въпрѣки издадения *хати-хумаюнъ* (царски манифестъ) и тържественитѣ обѣщания, токо-речи никакъ не подобри положението на християнетѣ. Въ 1860 избухнѫ едно възстание въ Сирия и Дамаскъ; европейскитѣ сили се намѣсихѫ, Франция въ течение на 10 години

държа страната съ единъ окупациононъ корпусъ, Сирия се успокои, а Наполеонъ останж доволенъ, че изигра една видна роля.

Въ 1860 Влашко и Молдова се съединихж въ държава Румжния, подъ управл. на князъ Куза. По причина на враждебното настроение на тоя князъ, Русия го остави да падне въ 1866; нъ намѣсто него се избра за румжнски наслѣдственъ князъ Карлъ Хохенцолернъ.

Въ 1868, слѣдъ убийството на сърбския князъ Михаила, въ което обвиняватъ Австрия, скупщината избра за князъ Милана, а понеже той бѣше на 13 години, нареди регентство, на чело на което застанж Ристичъ, расположенъ къмъ Русия.

Всички тия въпроси се разрѣшихж по общото съгласие на Европа, на основание на Парижския договоръ.

Настанж най-сетнѣ годината 1875, когато босненци и херцеговци, като не можахж да траютъ на турския произволъ и безправие, уловихж се за оржжие и наченжхж една непосилна, нъ геройска борба среща притѣснителетѣ си. На тая самозащита на едновѣрцитѣ и едноплеменницитѣ, скоро се отзовахж съ помощи ближнитѣ и далечни православни словѣнски народи.

По диритѣ на възстанието дойде дипломатическата намѣса на Европа. По покана на Русия, която не криеше съчувствието си съ възстанницитѣ и осжждаше насилията на турцитѣ въ опитването имъ да потушжтъ възстанието, великитѣ сили направихж постжпки прѣдъ Турция за подобрение положението на християнетѣ въ Босна и Херцеговина. Разбира се, че турското правителство на тия постжпки не обърнж внимание. Въ началото на 1876 на Турция се вржчи единъ проектъ за необходимитѣ прѣобразования, съставенъ подъ редакцията на графъ Андраши и подписанъ отъ Русия, Австрия и Германия. И тоя документъ се тури *миндеръ-алтж*, а кръвопролитието продължаваше. Трета дипломатическа постжпка бѣше Берлинский меморандумъ, съставенъ отъ Русия, Австрия и Германия прѣзъ априлъ 1876. Тоя меморандумъ заплашваше Турция съ енергически мѣрки, ако не испълни посоченитѣ въ Андрашивата нота реформи. И отъ тоя меморандумъ нищо не излѣзе, понеже и Австрия и Германия не бѣхж сериозни въ прѣпоржкитѣ си; па и Бикънсфилдъ се обиди, че турскитѣ работи наченжхж да се гледатъ безъ участието на Англия, та английското правителство не щя да се присъедини къмъ меморандума. Изобщо изглеждаше, че прѣговоритѣ по въпроса бѣхж насочени отъ Бисмарка не къмъ това, да се уреди положението на християнетѣ на Балкански полуостровъ, а да се скара Англия съ Русия и тия двѣ сили да дойджтъ до война.

Тия безплодни дипломатически прѣговори занѣхж цѣла година и съ нищо не ограничихж пламеня на възстанието; дори политическото положение повече се заплете. Дойде нашето възстание (виж. *Априлско* възстание), което така печално се ознаменува съ чудовищния сѣчъ на баши-бозупитѣ въ България. Прѣзъ юлия сжщата година Сърбия и Черна-гора отъ съчувствие съ Босна и Херцеговина се увлѣкохж въ война съ Турция; на помощь на Сърбия се дигнжхж отъ Русия маси добро-

волци, между които и повече отъ 1,500 българе, — емигранти отъ България, — на чело съ русския генералъ Черняева. Нъ Сърбия биде повалена.

Тогава русското правителство поиска отъ Портата спирането на военнитѣ дѣйствия и, заедно съ това, искара 4 корпуса въ Бесарабия и 2 на Кавказъ. Намѣсата на Русия спаси Сърбия, и Турция склони на прѣмирие. За главнокомандующъ на русската южна армия биде назначенъ великий дукъ Николай, който на 18 ноем. 1876 отпжтува въ Кишеневъ за главната си квартира. Още на 1 ноем. князъ Горчаковъ съобщи на великитѣ сили съ една окржжна телеграма до русскитѣ прѣдставителе при тѣхъ мобилизацията на русската южна армия. Въ тоя знаменателенъ актъ русский канцлеръ констатираше, че «достоплачевнитѣ приключения, които потопихж въ кръвь Балкански п-въ, развълнувахж цѣла Европа»; че «кабинетитѣ», въ интереса на човѣчеството и на общото спокойствие, «се съгласихж да се положжтъ здрави основи, на които да може да се възстанови мирътъ така, каквото да се даджтъ сериозни гаранции на християнското население противъ непоправимитѣ злоупотрѣбения на турското управление»; че «доклѣ дипломацията размишляваше отъ една година насамъ, какъ да се тури въ дѣйствие всеобщата воля на Европа, Портата имá врѣме да извлѣче извжтрѣ изъ Азия и Африка една слѣдъ друга орди, отъ най-малко дисциплинираните елементи на ислямизма, да разуздае мюслиманския фанатизмъ и чрѣзъ тѣхното голѣмо число да разори християнскитѣ населения, които се борнжтъ за самото си сжществуване»; че «причинителетѣ на ония ужасни кланета, които възбудихж въ Европа буйно негодуване, стонжтъ и до днесь още ненаказани, а тѣхний примѣръ насърдчи въ цѣлата турска империя и прѣдъ очитѣ на разгнѣвена Европа къмъ подобни дѣяния отъ свирѣпство и варварство, станжли вече като едно нормално положение»—и най-сетнѣ заключаваше, че «при тия обстоятелства Негово Величество Царьтъ, твърдо рѣшенъ отъ своя страна да гони постигането на единогласно отъ великитѣ сили посочената цѣль, и *да я постигне чрѣзъ всички срѣдства*, намѣри за необходимо да мобилизира една часть отъ войската си».

Русскитѣ войнствени мѣрки бѣхж единъ естественъ короларий на едно твърдѣ войнствено слово, което царь Александръ бѣше произнеслъ на 29 окт. въ Москва. Въ рѣчьта си къмъ московското дворянство, което поднесе на царя, като се връщаше отъ Кръмъ за Петербургъ, адресъ, царьтъ, слѣдъ като констатира, че заедно съ него «цѣла Русия зима живо участие въ страданията на нашитѣ единовѣрни и едноплеменни братя», и че той «желаеше до послѣдната крайность да пощади русската кръвь», та затова «бѣ се стремилъ и се стреми да постигне миролюбиво истинското подобрение въ положението на источнитѣ християне», сключваше: «Слѣдъ нѣколко деня въ Цариградъ ще се започнжтъ прѣговори между шестьтѣ велики сили, за да опрѣдѣлнжтъ условията на мирътъ. Моето най-горещо желание е да можемъ да постигнемъ едно общо съгласие.. Ала въ случай, че това съгласие не се постигне и азъ виднж, че ние нѣма

да добиемъ такъви гаранции, каквито да обезпечаватъ испълнението на онова, което съ право искаме отъ Портата, въ такъвъ случай азъ имамъ твърдо рѣшение да дѣйствувамъ самостоятелно, и азъ съмъ увѣренъ, че въ тоя случай цѣла Русия ще се отзове на моя позивъ, ако намѣрѫ това за потрѣбно, и ако това го поиска честьта на Русия. Така сѫщо азъ съмъ убѣденъ, че Москва, както всѣкога, ще бѫде и тоя пѫть първа съ добрия си примѣръ. Богъ да ни помогне да испълнимъ свещеното наше звание!»

Това царско слово бѣше единъ отговоръ на словото на лордъ Бикънсфилда (виж. *Дизраели),* произнесено отъ него на 28-и окт. въ Лондонъ на угощението у лондонския лордъ-кметъ и въ което английский премиеръ говорѝ найгорещо за упазването цѣлостьта на Турция. Още по-добъръ отговоръ на Бикъсфилдовата рѣчь съставѝ заповѣданата на 1 ноем. мобилизация на шестъ русски военни корпуса.

Среща приготовленията на Русия, Турция не останѫ надирѣ. Около 90 баталиона се изпратихѫ отъ Мала-Азия къмъ Дунавъ. Много английски офицери влѣзохѫ въ редоветѣ на турската войска за да ръководѫтъ поправянето и засилването на дунавскитѣ крѣпости, па и дунавската флотилия се усили значително, и въ Русе се трупахѫ оръжия и припаси.

Слѣдъ едно нескончаемо размѣнение между силитѣ на ноти и съобщения, събра се въ Цариградъ (декем. 1876—януар. 1877) конференцията (виж. *Цариградска* конференция), за която говори царь Александръ въ московското си слово. Турция отхвърли рѣшенията на тая конференция, която възстановяваше мирътъ между Турция отъ една страна, Сърбия и Черна-гора отъ друга, и обезпечаваше самоуправление за България, Босна и Херцеговина. Съ тая си постѫпка Турция поставяше Русия въ необходимостьта да ѝ обяви война. Едно окръжно на князъ Горчакова (19 януар. 1877) попита Европа какво мѣри да стори, за да отговори на отказването на Турция и да оздрави испълнението на волята си. Силитѣ си направихѫ углушки и Русия се готвеше да земе сама на ръка дѣлото на обидена Европа.

Слѣдъ малко русското правителство испрати при европейскитѣ кабинети генералъ Игнатиева да проповѣдва още мирното и дружно разрѣшение на въпроса. Понѣкога изглеждаше, като че Русия бѣ наклонна къмъ миръ и като че чакаше само единъ поводъ, единъ претекстъ да се обезоръжи. Въ врѣме на прѣговоритѣ за протокола, за който става дума по-долу, графъ Шуваловъ, русский посланникъ въ Лондонъ, бѣ казалъ, че, слѣдъ жертвитѣ, които Русия бѣ си наложила, застоятъ на индустрията и търговията ѝ, и грамаднитѣ разноски по мобилизацията на 500,000 души, тя не може да се оттегли, нито да распусне войскитѣ си, безъ да добие нѣкое осезателно слѣдствие относително подобрението положението на християнскитѣ населения на Турция. И тия думи се тълкувахѫ въ смисълъ, че Русия търси само единъ прѣдлогъ да се оттегли. А тоя прѣдлогъ като че се даде — подписа се лондонски протоколъ (виж. *Лондонски* протоколъ), съ който силитѣ поискахѫ отъ Турция да се задължи да въведе реформи въ

областитѣ си подъ надзора на тѣхнитѣ посланници и консули; инакъ Европа щѣше да размисли за срѣдствата, чрѣзъ които да оздрави спокойствието си. Нъ и прѣзъ тоя мостъ Турция не щя да мине: тя отблъснѫ рѣшително прѣдложението на Европа и прѣзрѣ заплашванията ѝ. Протоколътъ (отъ 19 мартъ) се подаде на 23 мартъ и Портата отговори на 28 сѫщия мѣсецъ съ една дълга нота, на която съдържанието бѣше, че тя не може да позволи на чужди прѣдставителе въ държавата ѝ, натоварени съ защитата интереситѣ на съотечественицитѣ си, чрѣзъ официаленъ надзоръ да се мѣсѭтъ въ нейнитѣ вѫтрѣшни работи; че «тя никакъ не желае войната, ала ще я прѣдпочете прѣдъ прѣдстоящата жъртва на народната независимость, която съ приемането на протокола би погинѫла за всегда».

Сега всички, освѣнъ Англия, припознахѫ войната за неизбѣжна; на Русия се отвързахѫ рѫцѣтѣ: ако силитѣ не прѣдприемехѫ заедно една обща война противъ Турция, тѣ не можехѫ прилично да се въспротивѭтъ на Русия да я прѣдприеме сама. И тя я прѣдприе.

Императоръ Александръ тръгнѫ отъ Петербургъ за Кишиневъ на 8 априлъ. На 10 апр. той направи смотръ на 9-я военен корпусъ, когато се обърнѫ къмъ офицеритѣ на корпуса съ едно кратко словце: «Прѣди да заминете», каза, «давамъ ви благословението си. Ако срѣщнете неприятеля, покажете се юначни, и залѣгайте да поддържате старата слава на пълковетѣ си. Между васъ има млади, които не сѫ били въ огънь. Надѣѭ се, че тѣ не ще се покажатъ подолни отъ ветеранитѣ си другаре. . . . Надѣѭ се, че скоро ще се върнете покрити съ слава. Сбогомъ, господа»! По тоя или подобенъ случай императорътъ бѣ казалъ: «Всичко по силата си сторихъ да избѣгнѫ войната и кръвопролитието. Никой не може да каже, че сме били нетърпѣливи, или че сме търсили войната. Ние търпѣхме до послѣдната степень, ала дохожда врѣме, когато търпѣнието трѣбва да се свърши». Очевидно бѣше, че войната бѣ вече рѣшена; нъ положителното ѝ обявление дойде слѣдъ два дни.

Съ единъ манифестъ, издаденъ на 12 апр. 1877 въ Кишиневъ, императоръ Александръ извѣсти на народитѣ си необходимостьта, въ която се намираше да истегли сабята за отбраната на угнетенитѣ християне на Турция. Въ сѫщото врѣме една окрѫжна нота на кн. Горчакова явяваше на силитѣ новото рѣшение на русското правителство. Великитѣ сили въ отговоръ на нотата просто се обявихѫ *неутрални*. Само Англия протестира противъ русското рѣшение. Лордъ Дерби не одобряваше Горчаковото твърдене, че Портата съ отговора си на протокола е прѣсѣкла всѣка надежда за отстѫпка отъ нейна страна и всѣка здравина за полагането въ дѣйствие на прѣдложенитѣ реформи; обявяваше, че Русия нарушава парижския договоръ отъ 1856 като се отдѣля отъ европейския концертъ и въ заключение отхвърляше увѣрението на Русия, че тя дѣйствува въ интереса на Англия и другитѣ сили. Малко по-сетнѣ, на 6 май, въ едно съобщение до Шувалова английский министръ означи точкитѣ, до които Русия не трѣбва да се докосне, ако иска да не влѣзе въ стълкновение съ Англия. Русия не трѣбваше да блокира

Суезския каналъ, да измѣнява политическото, военното и търговското положение на Цариградъ и на Персидски заливъ, дѣто Англия имала интереси, които е длъжна да защищава. Съобщението сключваше: «Англия се надѣе, че императоръ Александръ нѣма нито Цариградъ да завоевае, нито България да задържи за всѣкога». — На всичко това кн. Горчаковъ отговори, че «Русия нѣма намѣрение да докачи ни една отъ посоченитѣ отъ Англия точки. . . . . Относително Цариградъ, Русия никакъ не желае да го земе за себе си, нъ тя пъкъ не може да го остави ни на една отъ другитѣ християнски сили». Между това, отъ живостнитѣ разисквания, които русско-турското сблъскване възбуди въ английския парламентъ, се доказа твърдѣ ясно, че общественото мнѣние въ Англия бѣ съвсѣмъ противно на Турция: ни една отъ партиитѣ въ парламента не се произнесе за поддържане на турцитѣ.

На манифеста на русския императоръ, Турция отговори съ една депеша до прѣдставителетѣ си въ странство, отъ 13 апр. Езикътъ на Портата не бѣше вече дипломатически: Савфетъ-паша не се поколеба да обвини Русия найпрѣко, че тя подбудила революционнитѣ движения въ сѣверо-западнитѣ части на царството, които сега привождала за оправдание на належащата война. «Императорското правителство», казваше султановий мин. на външ. дѣла, «се счита за длъжно да обяви, че християнскитѣ населения на Херцеговина и Босна, и на населенитѣ отъ българетѣ вилаети, възстанжхж единствено по подстрѣкателството на панславистскитѣ комитети, организирани и плащани отъ Русия. . . . . Нападателтъ на Турция е толкова неприятель на християнскитѣ, колкото на мохамеданскитѣ населения; защото имъ докара, и сега имъ готви повече злини отколкото нѣкога е моглъ да имъ обѣщае ползи, когато ги е примамвалъ на гражданска война». Прѣдишний день (12-и), прѣди да получи обявлението на войната, Савфетъ-паша отправи едно окржжно до приятелскитѣ сили, съ което поиска тѣхното посрѣдничество. Въ това окржжно Портата сочеше на осмия членъ отъ Парижския договоръ (1856) да покаже, че, въ случай на несъгласие между Турция и една или повече отъ подписанитѣ сили, трѣбва, прѣди да прибѣгне до насилствени мѣрки, да поиска отъ другитѣ сили посрѣдничеството имъ. Тоя въззивъ останж гласъ въпиящаго въ пустини, зашото Портата съ поведението си бѣше изгубила вече правото на апелъ.

Султанътъ скоро слѣдъ това отправи една прокламация до войскитѣ си, която казваше: «Русското правителство ни обяви война. Уповаящце се въ помощьта на Провидѣнието и на Пророка, ние бидохме принудени и ние да прибѣгнемъ до оржжие. Ние всѣкога сме желали миръ и тишина, макаръ и да сме държали сабята истеглена въ ржка; и, въ желанието си за миръ, слушали сме съвѣтитѣ на Европа, и работили сме съ нея да постигнемъ желания резултатъ. Ала понеже наший неприятель гони само една цѣль — съвсѣмъ да унищожи правата и независимостьта ни — невъзможно бѣше да задоволимъ желанието му безъ да пожъртвуваме всичко. Така, безъ право или истинска причина,

той доде да ни нападне. Ние сме убѣдени, че Сѫдията на Сѫдиитѣ, Покровительтъ на правото и правдата ще ни даде побѣда. . . . Азъ се надѣѭ, че моитѣ войници ще упазѭтъ честьта и славата на османското име. . . . Азъ поздравявамъ всичкитѣ си генерали, офицери и войници. Тѣ ще покажѫтъ въ тоя тържественъ часъ всичката си жаркость, ревность и смѣлость. Всѣка стѫпка земя, на която стоѭтъ войницитѣ ми, е купена съ кръвьта на нашитѣ славни прадѣди. Нека бранѭтъ правата и независимостьта на османцитѣ. . . . Падишахътъ е съ тѣхъ въ молитвитѣ си. Ако стане нужда, той ще земе въ рѫка свещеното знаме, и ще се присъедини къмъ тѣхъ, готовъ да пожъртвува живота си на чело на армията си за правата, честьта и независимостьта на Турция. Дано Богъ ни подари побѣдата!» *Свещено знаме* (санджакъ-и-шерифъ) е знамето, което въ Турция се има за знамето на Пророка, и слѣдователно за символъ на Ислямизма, та неговото развиване зове вѣрнитѣ на *Джихадъ*, или война за вѣрата, — съ други думи, на война за истрѣбление на гявуретѣ. Рѣдко се е прибѣгвало до това плашило на мохамеданския фанатизмъ; нъ прибѣгването до него е всѣкога една възможность въ мохамеданскитѣ държави, и отъ тая опасность най-вече има страхъ, когато поражения едно връзъ друго заплашватъ самото сѫществуване на една мохамеданска държава.

Двамата противници останѫхѫ сега лице съ лице, единъ среща други. Въпросътъ излѣзе изъ крѫга на дипломатитѣ, които иматъ сърдце да пущатъ сарказми възъ човѣшкитѣ страдания и мѫки (виж. *Априлско* възстание: Дизраели) и денѣ да тъкѫтъ, нощѣ да растъкаватъ: по това врѣме бѣдѣхѫ, право или криво, английската дипломация, че явно работи задружно съ останѫлитѣ европейски дипломации, а тайно побужда Турция да отхвърля прѣдложенията на съединена Европа.

Царь Александровий манифестъ отъ 12 апр. сключваше съ думитѣ: «Даваме заповѣдь да минете турскитѣ прѣдѣли». Сѫщий день русскитѣ войски, които още отъ 4 апр. бѣхѫ се събрали отдѣлно по пѫтищата къмъ рѣка Прутъ, прѣскочихѫ румѫнската граница въ три точки — при Унгени, Безтомакъ и Кубей — и навлѣзохѫ въ Румѫния, тогава княжество, васално на Турция. Два деня по-напрѣдъ (10 апр.) великий везирь телеграфически покани князъ Карла да се споразумѣе съ Високата Порта върху общитѣ мѣрки за отбрана отъ Русия; и добавяше, че военнитѣ власти могѫтъ, въ случай на нужда, да се допитватъ до главнокомандуѭщия, Абдулъ Керимъ-паша. Румѫнското правителство отговори избѣгливо, че прѣдмѣтътъ обема много важни работи, и че за подобни прѣговори трѣбва да се свикатъ двѣтѣ камари, които бѣхѫ и свикани за 14 апр.; а когато въ Букурещъ пристигнѫ единъ отрядъ русски войски, румѫнското правителство обяви, че отстѫпва на силата. Ала истината е, че Румѫния бѣше се споразумѣла тайно съ Русия. Една седмица прѣди да свика камаритѣ, — сѫщо една седмица прѣди обявлението, че Румѫния отстѫпва на силата — князъ Карловитѣ министри бѣхѫ сключили съ русското правителство една спогодба. По тая спогодба (отъ 4 апр.) Румѫния бѣ дала на Русия правото да упо-

трѣбява румжнскитѣ желѣзници, пжтища, пощи и телеграфи; па и да допълни каквито линии намѣри за добрѣ.

Съ тая спогодба Румжния се поставяше въ положението просто на васалъ на Русия, та за това нѣкои румжнци мислѣхж какво независимостьта на страната имъ е пожъртвувана. Ала на 18 апр. сенатътъ, съ 41 среща 10 гласа, удобри спогодбата съ Русия, приета вече отъ камарата на прѣдставителетѣ. Г-нъ Когалничеано, министръ на вън. работи, забѣлѣжи, когато съобщи тоя документъ на сената, че Парижский договоръ бѣ покжсанъ, и че това показваше фактътъ, дѣто Европа остави Русия да влѣзе въ Турция. Румжния, споредъ сжщия министръ, щѣше да позволи на турцитѣ да окупиратъ Калафатъ, нъ нѣмаше да ги остави да отиджтъ по-нататъкъ. Ала и това обѣщание не се испълни. Слѣдъ нѣколко деня, румжнската артилерия въ Калафатъ, далечъ отъ да позволи окупацията на тоя градъ отъ турцитѣ, отвори огънь възъ Видинъ, по причина на грабежи, извършени отъ турски башибозукъ въ румжнски пристанища и отворени градове. Така, Румжния първенъ се ограничи, както каза князъ Карлъ прѣдъ камаритѣ, «да не остави да стане страната военен театръ», а само да пропусне русскитѣ войски прѣзъ нея, а отпослѣ присъедини и войскитѣ си къмъ русската армия. Отъ другитѣ княжества, Черна-Гора отъ самото начало подновиа военнитѣ дѣйствия противъ Турция, а Сърбия чака и не зе участие доклѣ не паднж Плѣвенъ. Въ Гръция общественото чувство бѣше силно антирусско. Касаеше се да се освобождаватъ българе, а гръцитѣ не можехж да гледатъ на това събитие благоприятно. Прѣдполагаше се, че освободената българска държава ще обгърне всичкитѣ български земи, включително и Македония, а всѣкой гръкъ знае, или се прѣструва да вѣрва, че Македония, па и цѣла Тракия сж населени съ чисти гръци! При това имаше и страхъ, че руситѣ щѣхж да земжтъ Цариградъ. А кой не знае, че само Елада има право да владѣе тоя градъ, поголѣмъ сега и отъ нея?

Около 28 апр. русскитѣ военни отдѣления, които вървѣхж напрѣдъ, бѣхж вече заловили по-важнитѣ румжнски точки по Дунавъ и бѣхж ги вече укрѣпили съ тежки батареи, каквото въ Олтеница, Гюргево, Зимничъ и Турно-Могурели, отъ дѣто русскитѣ позиции и орждия господствувахж надъ голѣмата рѣка. До края на май руситѣ сполучихж съ батареитѣ си да освободѣтъ Дунавъ отъ Рени до Хирсово отъ турскитѣ военни кораби. Русскитѣ батареи при Сатуново и Рени, както и поставенитѣ торпили въ долни Дунавъ, не позволяваxж на турскитѣ кораби въ ония мѣста ни да мрѣднжтъ. На 29 апр. една отъ русскитѣ батареи отъ Браила сполучи да хвърли на въздуха съ 150 души *Лутфи-Джелалъ*, единъ отъ най-добритѣ бронени кораби на турската дунавска флота. Прѣзъ нощьта на 13—14 май руситѣ подъ командата на Дубасова и Шестакова, съ нѣколко корабчета, приготвени нарочно за торпили, издебихж при Мачински протокъ единъ отъ най-голѣмитѣ турски кораби, *Сейфи*, хвърлихж огънь въ него, и той слѣдъ малко потънж, когато храбритѣ нападателе се отдалечихж благополучно. Цѣлъ свѣтъ се из-

смѣ на турския началникъ на погинжлия корабъ, който, прѣзъ тъмна нощь, намѣсто да освѣтли кораба отвредъ, бѣше заповѣдалъ да изгасѭтъ всѣка свѣтлина въ него! Това нападение съ торпили произведе тогава голѣмо впечатление. Скоро турската дунавска флота се оттегли отъ протока при Мачинъ, русски инжинери хвърлихж вждѣ въ Дунава торпили и съ това осуетихж възвръщането на тая флота пакъ въ протока; тя се спрѣ при Силистра.

Едвамъ кждѣ 10 юния руситѣ бѣхж готови да минжтъ Дунавъ. По това врѣме русскитѣ войски на румжнския брѣгъ достигахж до 211,000 (180,000 пѣхотинци и 26,000 кавалерия) съ 736 полски орждия (топове). Освѣнь това, два румжнски корпуса образувахж крайното дѣсно крило отъ цѣлата армия. Отъ сега румжнцитѣ бѣхж вече открито съѭзници на руситѣ. Въ сжщото врѣме турцитѣ бѣхж расположени както слѣдва: въ трижгълника, на който връховетѣ бѣхж Силистра, Меджидие и Варна 50,000 души; въ Видинъ, Нишъ, София и старопланинскитѣ проходи 70,000 души; въ трижгълника Русе—Тутраканъ—Шуменъ100,000 души.

Съ прѣсторени маневри и съ прѣминуването на долни-Дунавъ (въ Добруджа) руситѣ бѣхж рѣшили да отклонѭтъ вниманието на турцитѣ отъ другитѣ военни линии, да раздѣлѭтъ силитѣ имъ и да си приготвѭтъ главното прѣминуване на срѣдни Дунавъ. На 9—10 юния прѣзъ нощьта, токо-речи на сжщото мѣсто, дѣто руситѣ бѣхж минжли Дунавъ въ 1828, тѣ поставихж мостъ и пакъ, прѣдъ очитѣ на русския царь, прѣминжхж рѣката. Едно слабо отдѣление отъ Цимермановия войненъ корпусъ се прѣнесе най-напрѣдъ въ лодки и параходи отъ Галацъ на отсамния брѣгъ. Тия руси бидохж посрѣщнжти отъ турцитѣ съ байонети и боятъ бѣше упоритъ до обѣдъ на 10 юния, доклѣ найсетнѣ руситѣ сполучихж да прѣнесжтъ единъ полски топъ. Слѣдъ това турцитѣ спрѣхж боя и се оттеглихж; постави се мостътъ отъ Браила и всичката Цимерманова войска се прѣнесе на отсамния брѣгъ. Турцитѣ, уплашени, испразнихж не само Мачинъ, а и Тулча, Исакча и Хърсово. На 13 юния цѣла сѣверна Добружда бѣше въ ржцѣтѣ на руситѣ.

На 14 юния руситѣ по цѣлата дунавска линия почнжхж едно силно общо бомбардиране — отъ Гюргево Русе, отъ Олтеница Тутраканъ, отъ Т.-Магурели Никополъ, отъ Калафатъ (румжнетѣ) Видинъ, и на 15 утриньта рано Никополъ се нападнж най-тежко. Цѣльта на всичкото това дѣйствуване бѣше да се отвлѣче вниманието на турцитѣ отъ точката, дѣто руситѣ сега щѣхж да минжтъ Дунавъ, та турцитѣ да не се съсрѣдоточжтъ тъкмо на това мѣсто. На 15 много рано, прѣди да се зазори, една часть отъ 8-и русски корпусъ прѣминж Дунавъ отъ Зимничъ (виж. това име). Турцитѣ се намѣрихж на щрекъ и съ голѣми усилия руситѣ на лодки излѣзохж на брѣга и завзехж тоя день височинитѣ и Свищовъ. Щомъ влѣзе въ Свищовъ генералъ Драгомировъ распръснж една прокламация отъ царь-освободителя къмъ българетѣ. Царьтъ почваше съ едно наумѣване за дѣлата на прадѣдитѣ си да обеспечжтъ свобода за сърбетѣ и румжнетѣ. Врѣмето и обстоятелствата, забѣлѣжваше, не сж измѣнили съчув-

ствието на Русия съ единовѣрцитѣ ѝ въ Истокъ. И сега тя съ сѫщото благоволение и любовь се отнасяла къмъ всичкитѣ многобройни членове на обширяното християнско семейство въ Балкански полуостровъ. Императорътъ бѣ повѣрилъ на армията си посланието да огради за довѣка българската народность и да оздрави за българетѣ ония свещени права, безъ които, казваше, не може и да се мисли за мирно и правилно развитие на граждански животъ. «Жители въ България!» продължаваше царьтъ, «дѣлото на Русия е да създава, а не да разваля. Тя е призована отъ Всевишния Промислъ да сговори и умиротвори всичкитѣ народности и всичкитѣ вѣроисповѣдания въ ония части на България, дѣто има да живѣѭтъ заедно люде отъ различно происхождение и отъ различни вѣри. За напрѣдъ русското оржжие ще огради отъ всѣкакво насилие всѣкой християнинъ: ни косъмъ нѣма да падне нѣкому безнаказано: никому една троха отъ имота нѣма да зима насила мюслиманинъ или другъ нѣкой безъ да бѫде той тутакси наказанъ за това». Послѣ, като се обръщаше къмъ мохамеданетѣ, царьтъ имъ казваше: „Къмъ васъ, мюслимане въ България, се отнасямъ азъ съ слово на спасително за васъ прѣдобаждане! Съ жалость смишлявамъ азъ неотколѣшнитѣ жестокости и прѣстѫпления, които мнозина отъ васъ извършихѫ надъ беззащитното християнско население въ Балкански полуостровъ. Свѣтътъ не може да забрави тия ужаси, нъ русската власть нѣма да отмъщава на всички ви за извършенитѣ отъ вашитѣ единовѣрци прѣстѫпления. На праведенъ, правиленъ и безпристрастенъ сѫдъ ще се прѣдаджтъ само ония малцина злодѣи, на които имената бѣхѫ познати и на вашото правителство, и то ги остави безъ потрѣбното наказание. А вие, припознайте съ чисто сърдце Божия сѫдъ, ... и покорете се смирено на неговото свещено прѣдопрѣдѣление». . . . И пакъ като се обръщаше къмъ българетѣ, царьтъ имъ каза, че е ударилъ най-сетнѣ часътъ на избавлението имъ отъ турската тирания. «Покажете сега прѣдъ очитѣ на свѣта», добавяше той, «високия примѣръ на взаимна християнска любовь; забравете ветхитѣ домашни раздори. . . . Съберете се подъ сѣнката на русското знаме, чиито побѣди толкова пѫти сѫ оглашавали Дунавъ и Стара-планина. Като съдѣйствувате за сполуката на русското оржжие и отъ все сърдце му помагате съ всичкитѣ си сили, съ всичкитѣ срѣдства, що зависѭтъ отъ васъ, вие ще служите съ това на вашото си дѣло, —дѣло на трайно възраждане на българската земя. Колкото отиватъ напрѣдъ въ страната ви русскитѣ знамена, всѫдѣ, намѣсто турскитѣ власти, ще се поставя правилно управление. Въ това управление ще се повикатъ незабавно да земѫтъ дѣятелно участие мѣстнитѣ жители подъ висшо ржководство отъ наредената за това власть; а новитѣ български дружини (виж. *Опълчение)* ще служѫтъ за основа на мѣстна българска сила, прѣдназначена за пазене всеобщия редъ и безопасность. Съ готовность честно да служите на отечеството си, съ безкористие и съ безпристрастие въ испълнението на това високо служене, ще докажете на вселенная, че вие сте достойни за оня жребий, който Русия отъ толкова години, съ такъвъ

трудъ и пожертвувания е готвила за васъ. Слушайте русската власть, испълнявайте точно нейнитѣ показания. Въ това е вашата сила и спасение».

Царь Александръ и царевичъ пристигнжхж въ Зимничъ утриньта на 16 юния. Царьтъ тутакси посѣти раненитѣ, около 400, и слѣдъ пладнѣ минж Дунавъ и направи смотръ на войскитѣ въ Свищовъ, дѣто биде приетъ съ голѣмъ въсторгъ. Като пригърнж генералъ Драгомирова, той го поздрави като героя на прѣдишния день, и го награди съ *Георгиевски* кръстъ III класъ; обърнж се съ словце къмъ войницитѣ и горещо похвали храбростьта имъ; и тогава царьтъ влѣзе въ една българска църква, пжтьтъ до която бѣше посипанъ съ цвѣтя отъ женитѣ и дѣцата. Тука, слѣдъ като се извърши единъ молебенъ, царьтъ се причасти, и вечерьта се върнж въ Зимничъ.

До 21 юния мостътъ прѣзъ Дунавъ, направенъ отъ желѣзо и понтони, бѣше готовъ и прѣзъ него въ нѣколко деня минж цѣлата русска армия — войскитѣ, конетѣ, артилерията, обознитѣ коля и др. Въ първо врѣме неприятелетѣ се сблъсквахж съ малобройни сили; и забѣлѣжваше се, че въ нѣкои срѣщи, турцитѣ бѣгахж прѣзъ-глава, когато ги нападахж казашки ескадрони.

Когато руситѣ се прѣхвърлихж въ Добруджа, въ Цариградъ се прѣсторихж, че погледнжхж леко на това събитие, макаръ и да направи доста силно впечатление фактътъ, че турцитѣ дадохж Добружда на неприятелетѣ си безъ да се опитатъ да я бранѭтъ; нъ беспокойството на турскитѣ кржгове въ Цариградъ се издаде, когато руситѣ стжпихж въ Свищовъ. Тогава всички явно, и турци и приятелетѣ имъ, почнжхж да се питатъ, защо се остави отбранителната линия — голѣмата рѣка — токо-речи, както казвахж, безъ борба? Нѣкои прѣдполагахж, че това бѣше една часть отъ единъ стратегически планъ на турцитѣ; казвахж дори, че турцитѣ донѣйдѣ се повлияли отъ графъ Молткевото мнѣние, че Дунавъ не може да се държи като отбранителна линия; нъ други поддържахж, че турскитѣ несполуки трѣбваше да се отдаджтъ по-скоро на апатията на мързела или на фатализма, отколкото на майсторски планъ. Самъ султанътъ показа, че нѣмаше довѣрие въ тая забѣлѣжителна система да се брани едно царство като се напущатъ неговитѣ отбрани. Турский главнокомандуѭщъ, Абдулъ-Керимъ-паша, показваше най-изумителното равнодушие къмъ напрѣдъка на руситѣ; и на заявленията на султана, той, казвахж, отговорилъ: «Азъ молѭ Ваше Величество да се не беспокои отъ минуването на руситѣ въ Свищовъ; то не е важно. Азъ имамъ единъ прѣвъсходенъ планъ, който навѣрно ще докара пълното поражение на руситѣ, и нѣма да остави ни единъ отъ ония, които минжхж, да се върне живъ въ отечеството си». И Трошу имаше прѣвъсходенъ планъ за отбраната на Парижъ въ 1870; нъ, колкото и чудесенъ да бѣше тоя планъ, той не попрѣчи на германцитѣ да морѭтъ съ гладъ града, и най-сетнѣ да го окупиратъ съ побѣдоноснитѣ си легиони. Въпрѣки спокойнитѣ увѣрения на турския генералисимъ, султанътъ съвсѣмъ не останж доволенъ. Той бѣ расположенъ, казвахж, да отиде лично въ главната квартира на армията си; нъ, разубѣденъ отъ тая постжпка, пе-

прати военния си министръ, Редифъ-паша, заедно съ Намикъ-паша, опитенъ военен, и Мехмедъ-паша, адютанта си, да изслѣдватъ Абдулъ-Керимовото поведение и да му докладватъ наблюденията си. Ни едната ни другата армия не бѣше показала още забѣлѣжителни стратегически способности; нъ фактътъ си оставаше фактъ, че руситѣ отивахж напрѣдъ, че на турцитѣ оставаше само една отбранителна линия — Стара-планина—и че тѣ не вършехж нищо да отблъснжтъ опасностьта, която заплашваше самъ Цариградъ.

Като минжхж Дунавъ при Свищовъ, руситѣ се раздѣлихж на три главни колони, една настжпи сѣверо-източно къмъ Русе, прѣзъ Бѣла; друга тръгнж къмъ Никополъ и Плѣвенъ, на зап. и югъ отъ Свищовъ; и третата потегли къмъ югъ за Търново и Габрово.

Отъ Свищовъ до Търново русскитѣ войски вървехж побѣдоносно, като прогонвахж турцитѣ изъ българскитѣ градове и села. На 25 юния генералъ Гурко съ единъ полуескадронъ гвардейски драгуни, донски казаци и една конна батарея зе, слѣдъ кжсо съпротивление, Търново, и русскитѣ войски влѣзохж въ неговитѣ стѣни при неописуемия възторгъ на търновчане. Слѣдъ 5 деня, сир. на 30 юния, станж тържественото влизане въ Търново на главнокомандуюшия на Дунавската армия, великий князъ Николай Николаевичъ.

Още прѣди влизането на великия князъ и прѣзъ всичкото врѣме на минуването на русската войска отъ Свищовъ до Търново, българетѣ всждѣ устрояваxж на руситѣ тържествени срѣщи. Форсираний маршъ се прѣобърнж за русскитѣ войски въ триумфално шествие. Въ всички селца и села народътъ излизаше да ги посрѣща, поднасяше хлѣбъ или соль, звънеше камбанитѣ и устрояваше триумфални арки, подъ които като минуваxж, русскитѣ солдати по своя инициатива, безъ да чакатъ заповѣдитѣ на началството, сваляхж шапки и привождаха съ това българетѣ въ неописуемъ възторгъ и радость.

Посрѣщането на великия князъ въ Търново бѣше най-величаво: тѣснитѣ улици на тоя градъ бѣхж буквално покрити съ флагове, килими и цвѣтя и прѣпълнени съ живописна навалица народъ, войници, коне и фургони. Всждѣ се виждахж арки съ надписъ: *Добрѣ дошли!* Всждѣ около срѣщаше стари и млади българе и българчета съ цвѣтя или овощия въ ржцѣ. А на чело на всички биваше духовенството, въ пълно облѣчение, съ хоругви и пѣяне церковни химни. При оглашителни поздрави отъ народа, ходехж въ църква, дѣто се извършваше молебенъ.

На 4 юлия, слѣдъ отчаяно съпротивление на турцитѣ, първий важенъ бой между турцитѣ и руситѣ, руситѣ турихж ржка на Никополъ, една отъ главнитѣ укрѣпени позиции на Дунавъ. Турската войска, 7,000, включително гарнизонътъ, се прѣдаде. Никополъ се нападаше отъ двѣ страни, отъ руситѣ по сухо и отъ румжнетѣ отъ другата страна на рѣката. Прѣди да се прѣдаджтъ, турцитѣ изгорихж житнитѣ си складове и по-главнитѣ сгради въ пристанището на града. Командирътъ Хасанъ-паша, за чието доблестно поведение руситѣ говорехж високо, пристигнж на 5 юл. въ главната квартира на императора Александра, която приврѣменно се на-

мираше въ Павло, близо до р. Янтра. Попитанъ защо бѣ се прѣдалъ, той съ турско хладнокръвие бѣ казалъ, че му се свършила муницията, и бѣ добавилъ да каже, че тая е една глупава война, въ която турцитѣ вкарала главно Англия; и че турский народъ ще се радва, когато тя се свърши.

Съ прѣзимането на Никополъ руситѣ заловихж здраво сѣверна България, и турската власть ставаше нѣщо на минжлото. Веднага слѣдъ като минжхж Дунавъ, руситѣ пристжпихж да устрожтъ единъ видъ привремѣнно правителство, на чело на което се постави князъ Черкаски, който имаше за послание да огласява българетѣ въ искуството, какъ да се управлява една страна. Всждѣ, по всичкитѣ стръкове на управлението, ржководителетѣ бѣхж руси, а помощницитѣ българе.

Бездѣйствието на главната турска сила и досегашнитѣ русски сполуки помамихж руситѣ да се опитатъ да минжтъ бързо и ненадѣйно прѣзъ Стара-планина, по посоката къмъ Одринъ. Това щѣше да има политическо и военно значение: Турция щѣше отъ страхъ да се смае и да се побърка и руситѣ щѣхж да си отворжтъ южнигѣ склонове на Стара-планина за по-нататъшни дѣйствия. Дързкий генералъ Гурко, прочутъ по крайно смѣла прѣдприимчивость, на чело на единъ силенъ отрядъ, потегли отъ Търново на 30 юния, рѣшенъ да мине прѣзъ Елененскитѣ балкани, да върви право за Казанлъкъ, и така да завладѣе Тунджeнската долина. Гурко имаше причини да вѣрва, че нѣмаше да срѣщне голѣмъ отпоръ отъ турцитѣ, и че тѣ сж натрупани въ други мѣстности. Скоро, колкото позволяваше стръмнината и тѣсностьта на пжтеката, руситѣ се промъкнжхж прѣзъ Хаинския проходъ, изоставенъ отъ турцитѣ като непроходимъ, и на 5 юлия ген. Гурко се доближи до Казанлъкъ. Цѣлъ день руситѣ имахж стълкновения съ турцитѣ, които най-сетнѣ бѣхж се събудили. Ала ген. Гурко влѣзе въ Казанлъкъ вечерьта сжщия день.

Шипченский проходъ се държеше отъ доста голѣма турска войска, която сега оставаше задъ Гурка; нъ една часть отъ русския планъ бѣше, ген. Гурко да нападне тоя проходъ отъ къмъ югъ, въ сжщото врѣме когато князъ Мирски, на чело на една дивизия, го нападне отъ къмъ сѣверъ. Това бѣше по прѣдположението, че ген. Гурко ще стигне Казанлъкъ на 4-и. Нъ, както видѣхме, той пристигнж на 5-и вечерьта въ означеното мѣсто. Затова кн. Мирски не доби помощь въ нападението си. Турцитѣ бѣхж силно укрѣпени, а Мирски испрати среща тѣхъ само единъ пълкъ, раздѣленъ на три колони. Укрѣпленията на турцитѣ състоехж отъ нѣколко линии, построени, казвахж, отъ единъ английски инжинеръ офицеръ и бѣхж снабдени съ силни батареи. Дѣсната колона на руситѣ се вмъкнж въ прохода и, слѣдъ тежъкъ бой, се намѣсти въ неприятелскитѣ линии. Лѣвата сбърка пжтя, и се загради отъ грамадна сила турци. Тя пакъ можá да се оттегли, нъ слѣдъ 4-часовенъ кръвопролитенъ бой и съ такъви загуби, че само единъ офицеринъ останж въ нея, па дори и той раненъ.

Гурковото нападение, което не можá да стане на 5-и, станж на 6-и. Турцитѣ бидохж прогонени на

вжтрѣ, и руситѣ завзехж стана имъ въ дирнитѣ укрѣпления. Гурко сега поиска отъ турцитѣ да се прѣдаджтъ; генералъгъ имъ Мехмедъ-паша по мръкнжло отговори съ писмо, че ще напусне всѣка понататъшна отбрана; даде се прѣмирие; нъ рано на другия день се откри, че турцитѣ бѣхж побѣгнжли. Прѣзъ цѣлия 6-и Мирски бѣше стоялъ въ позициитѣ си, като бѣ чакалъ вѣсть отъ Гурко; на 7-и, една рекогносцировка потегли въ прохода отъ къмъ сѣвѣръ; нъ генералъ Скобелевъ Млади, който командуваше отдѣлението, минж нѣколко линии укрѣпления безъ да срѣщне съпротивление. Очудването му бѣше естествено голѣмо, па станж и по-голѣмо, когато, като стигнж турския станъ, намѣри го съвсѣмъ напуснжтъ Огнйове горѣхж, тайни се печехж; а турцитѣ ги нѣмаше! Скоро двѣтѣ дивизии отъ русската армия се съединихж, и Шипченски проходъ бѣше въ ржцѣтѣ на руситѣ. Плѣненитѣ отъ руситѣ турци бѣхж обявили (споредъ русски официални рапорти), че въ прохода бѣ имало 14 табора (баталиона), които бѣхж завзимали 8 прѣкрасни позиции, всички отъ които турцитѣ напуснжхж най-необяснимо. Военноплѣнницитѣ твърдѣли, че пашата си отишелъ пръвъ, и скоро по диритѣ му отишли 10,000 войници, всички редовна войска. Побѣдителетѣ турихж ржка на голѣмо количество пексемети, петь планински топа, петь Крупови топа, три пълкови знамена и едно количество шатри. Така руситѣ станжхж господаре на една голѣма часть отъ Стара-планина, и можехж да ползотворжтъ Шипченски проходъ, когато имъ дотрѣбваше. — Една характеристика, която испжкнж въ тия боеве и поразително поясняваше характера на азиитскитѣ племена, бѣше *свирѣпостьта* — закарана до ужасителни крайности. Споредъ рапортитѣ на ген. Гурко, всичкитѣ негови ранени турцитѣ испращахж на оня свѣтъ, а мрътвитѣ му бивахж или обезглавени, или друго-яче обезобразени. Обвинения отъ това естество върху турцитѣ се стоваряхж прѣзъ цѣлия ходъ на войната.

Прѣди да пристигне въ Казанлъкъ, ген. Гурко испрати едно отдѣление казаци да прѣсѣче желѣзнопжтната линия отъ Нова-Загора до Ямболъ. Той сжщо испрати едно малко тѣло кавалерия въ Стара-Загора, да събере транспорти. До сега ген. Гурковото прѣдприятие бѣше напълно сполучливо. Той бѣше се установилъ въ южна България, и съобщенията му съ основата му въ Търново бѣхж съвсѣмъ отворени. Императорътъ му испрати сърадванията си, и комплиментътъ бѣ добрѣ заслуженъ.

Смжщение, страхъ и трепетъ нападнжхж турцитѣ въ Цариградъ. Агитѣ, па и приятелетѣ имъ, се уплашихж, че турското царство загинва дори по-скоро отколкото можехж да прѣдполагатъ. Лордъ Бикънсфилдовий кабинетъ рѣши да увеличи гарнизона въ Малта незабавно. Слуховетѣ дори твърдѣхж, че единъ походъ бѣше на тръгване за Галиполъ; че Англия и Австрия щѣхж да окупиратъ задружно Цариградъ. Султанътъ уволни Абдулъ-Керима и го замѣсти съ *Мехмедъ*-Али-паша (виж. това име).

Доклѣ ген. Гурко зимаше мѣрки да се оздрави въ Тунджeнската долина, нѣкои важни дѣйствия ставахж на другата страна на Стара-планина. Османъ-паша, който командуваше турската войска въ

Видинъ, стигнж въ околностьта на Плѣвенъ. Той бѣше на пжть да даде помощь на Никополъ, когато получи вѣсть, че Никополъ бѣ паднжлъ. Османъ-паша сега се обърнж на страна и завзе Плѣвенъ, който е като ключъ на дефилето прѣзъ Стара-планина. Въ малко врѣме, доклѣ да обърнжтъ на него надлежното внимание руситѣ, той се окопа и утвърди въ тоя градъ и скоро се намѣри на чело на повече отъ 50,000 турска войска. Подъ Плѣвенъ почнжхж русситѣ несполуки. На 10 юлия, едно русско нападение на Плѣвенъ отиде на люхъ, и руситѣ прѣтърпѣха една загуба отъ 2,000 души. Нападението, подновено съ подкрѣпления на 19 сжщия мѣсецъ, биде още по-злополучно; руситѣ оставихж 15,000 души на полето. Тая нечакана сполука на турцитѣ произведе въ Европа просто изумление. Ала турцитѣ не съумѣхж, може-би не бѣхж въ състояние, да се въсползуватъ тутакси отъ побѣдата си и оставихж на руситѣ врѣме да поправжтъ погрѣшкитѣ си.

Сжщоврѣменно съ турскитѣ сполуки при Плѣвенъ, станж едно промѣнение на югъ отъ Стара-планина. Сюлейманъ-паша като молния се прѣнесе въ Тракия съ по-голѣмата часть отъ войската си отъ черногорския театръ на военнитѣ дѣйствия. Прѣдъ многобройностьта на неприятеля руситѣ се принудихж да се оттеглжтъ отъ южна България и да задържжтъ само проходитѣ. Слѣдъ тежки боеве при Ново-Загора и Стара-Загора, дѣто само геройството спаси Гурко отъ унищожение, и когато споменжтитѣ градове съ околнитѣ села бидохж прѣдадени отъ турцитѣ на огънь, руситѣ се оттеглихж на сѣверъ.

На 9 августъ Сюлейманъ-паша, на чело на 40 табора, започнж една буйна атака среща Шипченски проходъ, дѣто бѣхж се спрѣли нашитѣ опълченци (виж. *Опълчение*, българско), слѣдъ боеветѣ въ Тракия. Тука робътъ очуди свѣта съ юначеството си: гладни, жъдни, и уморени, българскитѣ герои, доклѣ да имъ пристигне помощь, три дни се бихж непрѣкжснжто съ пушки и топове, а послѣ като имъ се свършихж гранатитѣ и патронитѣ, съ дърва и камъне!

Сюлейманъ паша като не сполучи да завладѣе прохода, двѣтѣ армии оставахж една среща друга на позициитѣ си. Нъ руситѣ бѣхж почнжли да гледатъ по-сериозно на противника си. Измамени въ началото, тѣ сега разбирахж, че Османъ паша располагаше съ голѣми сили. Пашата бѣ добилъ подкрѣпления отъ София, и бѣше се укрѣпилъ силно; па и общото естество на мѣстностьта бѣ по-благоприятно за отбрана отколкото за атака: Плѣвенъ се намира въ дъното на една долина и околностьта му е покрита съ могили, по повечето отъ които турцитѣ имахж силни позиции. Зачу се, че иде една нова русска армия отъ 240,000. Турцитѣ трѣбваше на всѣка цѣна да спржтъ новитѣ си противници. Тѣ нападнжхж буйно, на 22 авг., прѣдъ Галацъ, войскитѣ, които почвахж да се съсрѣдоточаватъ на това мѣсто; нъ бидохж разбити, и не можахж да се одържжтъ нито въ града, който пакъ паднж въ русски ржцѣ. Руситѣ, скоро подкрѣпени съ нови войски и съ единъ румжнски контингентъ, се намѣрихж въ състояние да почнжтъ изново нападенията среща Плѣвенъ; и тука тур-

щитѣ се принудихж да се ограничжтъ да държжтъ отбранително положение; въ това сжщото врѣме Сюлейманъ паша подновяваше главоломнитѣ си нападения на шипченскитѣ позиции, и сполучи въ едно: да съсипе около 30,000 турска войска. По това врѣме Намикъ-паша прѣскочи Черни-Ломъ, и русската армия подъ начал. на царевича (послѣ Александръ III) биде опасно натиснжта, нъ безъ важно слѣдствие.

Между това, Плѣвенъ напълно се обсади съ една стохилядна войска, и Тотлебенъ (виж. това име), повиканъ изъ Русия на военния театръ, лично организира обсадата. Отъ това врѣме русскитѣ нападения на Османъ-пашовитѣ позиции се повтаряхж всѣкидневно, комахай всѣкичасно. Прѣднитѣ турски укрѣпления падахж едно по едно въ ржцѣтѣ на обсадителетѣ. Въ тия боеве отъ руситѣ най-много се прослави ген. Скобелевъ Млади (синътъ): дѣто имаше бой, тамъ непрѣмѣнно на чело щѣше да се яви Скобелевъ. Неприятелскитѣ куршуми пронизвахж коня му или ломѣха сабята му, нъ, за чудо, никога него не улучвахж! Той бѣ най-младий генералъ въ русската армия, бѣ само на 33 години, и много бѣ се отличилъ прѣзъ войната въ Кокандъ, за завоеванието на който много се длъжеше на неговата извънредна енергия, способности и смѣлость. Едно подкрѣпление отъ 7,000 души, испратено на помощь на обсаденитѣ, се въспрѣ и напълно порази при Ловечъ. Падането на Плѣвенъ бѣше всѣки день належаще. Нъ въ минутата, когато ген. Скобелевъ се готвеше да го нападне съ пристжпъ, той се видѣ ненадѣйно нападнжтъ, принуди се да напусне нѣкои отъ позициитѣ си, и остави 5,000 убити или ранени на полето (31 авг.). До 1 септ. русо-румжнетѣ бѣхж изгубили тука 25,000 души. Османъ-пашовитѣ сили не му позволяваxж да земе сериозно нападателно положение, настанж едно дълго бездѣйствие прѣдъ Плѣвенъ, слѣдъ горещитѣ боеве въ края на августъ. Нъ, на 12 окт., ген. Гурко, който идеше съ императорската гвардия по плѣвенския пжть, нанесе сериозно разбитие на турцитѣ, които се опитахж да му прѣсѣкжтъ пжтя. Военнитѣ дѣйствия се подкачихж пакъ съ ново напрѣжение и руситѣ, които бързахж да свършжтъ съ Плѣвенъ прѣди да настане зимата, печелехж всждѣ, дѣ повече, дѣ по-малко блескави сполуки. Вече европейскитѣ сили, които прѣдвиждахж края на войната, се готвехж да се намѣсжтъ да прѣдложжтъ посрѣдничество. Горни-Джбнишката побѣда (13 окт.), зимането на Телишъ и на цѣлия Исмаилъ-Хакж-пашовъ корпусъ (15 окт.) подтвърдихж това прѣдвиждане; най-сетнѣ и падането на Плѣвенъ (28 ноем.) дойде. Османъ-паша (виж. това име) заедно съ цѣлата си армия, слѣдъ върховна и геройска послѣдна борба, и тежко нараненъ, се прѣдаде. Сюлейманъ-паша тогава се принуди да напусне шипченскитѣ си позиции и да се тегли къмъ Одринъ. Стара-планина се остави на руситѣ. Турцитѣ се оттеглихж по цѣлата линия. На 22 декем. 1878 тѣ испразнихж София. Съпротивлението не бѣше вече възможно; Портата помоли Англия да поиска за нея прѣмирие и, Русия като отказа да води прѣговори прѣзъ втора ржка, обърнж се прѣко къмъ неприятеля си. Нъ прѣди да влѣземъ въ тая нова

фаза на тогавашнитѣ русско-турски отношения, трѣбва да изложимъ вкратцѣ хода на военнитѣ събития въ Азия, които, за да не прѣкжсваме расказа си, оставихме до сега на страна.

Перипетиитѣ на русско-турската война въ Азия много си приличахж съ перипетиитѣ на европейската война. Ген. Лорисъ Меликовъ бѣ натоваренъ да дѣйствува среща Карсъ; въ сжщото врѣме единъ другъ военен корпусъ дѣйствуваше среща Ардаханъ; трети вървеше среща Ерзерумъ, и четвърти отиваше напрѣдъ, като заобиколи планина Араратъ, по посоката на Баязидъ. Крайната цѣль на всичкитѣ тия операции трѣбваше да бжде Ерзерумъ.

Работитѣ се ограничихж много врѣме, и отъ двѣтѣ страни, въ прости сбивания. На 30 апр., руситѣ сполучихж да земжтъ Ардаханъ. Походътъ среща Баязидъ сполучи и той. Кждѣ срѣдата на юния Карсъ бѣше съвсѣмъ обсаденъ; нъ скоро тамъ пристигнж Мухтаръ паша, и принуди руситѣ да дигнжтъ обсадата слѣдъ нѣколко деня (25 юн.). Нищо особено забѣлѣжително не се случи отъ това врѣме до срѣдата на септемврия, когато станж голѣма нерѣшителна битва между Мухтаръ паша и Лорисъ Меликова, въ околностьта на Карсъ (20, 21 и 22 септ.), съ огромни загуби и на двѣтѣ страни. На 2 и 3 окт., нова битва при Аладжа-дагъ, битва рѣшително фатална за турцитѣ тоя пжть, понеже съобщенията на Мухтаръ паша съ Карсъ съвсѣмъ се прѣсѣкохж. Руситѣ прѣсмѣтахж на 16,000 загубитѣ на турцитѣ въ тая битва. Падането на Карсъ (6 ноем.) бѣше токо-речи неизбѣжното слѣдствие на това поражение. Падането на Ерзерумъ щѣше и то безъ друго да послѣдва, да не бѣхж дошли мирнитѣ прѣговори да прѣкжснжтъ военнитѣ дѣйствия.

Войната бѣше свършена. Споредъ русскитѣ официални свѣдѣния, тя бѣ костувала на Русия 89,304 души.

Прѣговоритѣ за прѣдварителнитѣ условия на мира бѣхж почнжли, нъ съ маежи, за които се казваше, че нарочно се създавахж отъ Русия; турскитѣ делегати, които трѣбваше да се явжтъ въ главната квартира на великия дукъ Николая, нѣколко деня употрѣбихж за да открижтъ подвижното сѣдалище на тая главна квартира. Само на 8 януария, деньтъ въ който руситѣ влѣзохж въ Одринъ, тѣ сполучихж да намѣржтъ княза въ Казанлъкъ; нъ тогава се видѣ, че тѣ не бѣхж снабдени съ доста широко пълномощие, та трѣбваше да изгубжтъ още нѣколко дена. Между това, руситѣ вървѣхж съ усиленъ ходъ къмъ Цариградъ, и стигнжхж Санъ-Стефано, цариградско прѣдградие, дѣто русската армия се спрѣ. Основитѣ на мира и условиита на прѣмирието се подписахж на 16 януария въ Одринъ, и слѣдъ единъ мѣсецъ, на 19 февр., се подписа окончателний договоръ въ Санъ-Стефано (виж. *Санъ-Стефански* договоръ).

Съ приближението на руситѣ до Цариградъ, европейскитѣ сили излѣзохж отъ чакателното си положение. Англия испрати флотата си въ цариградскитѣ води. Австрия поиска свикването на конгресъ въ Вѣна; нъ, по желанието на Русия, Вѣна се замѣни съ Берлинъ. До свикването на конгреса едва не избухнж война среща Русия отъ страна на Англия и Австрия, които настояваxж, *всичкитѣ условия* на

мира, сключенъ между Русия и Турция въ Санъ-Стефано, да се подложжтъ на прѣглеждането на конгреса. Истощена вече отъ войната и прѣдъ видъ на нѣкои отстжпки отъ страна на Англия, Русия приеай-сетнѣ това искане.

На Берлинския конгресъ Бисмаркъ даде поддържката си на Австрия, па донѣйдѣ и на Англия, противъ Русия (виж *Берлински* договоръ).

Слѣдъ конгреса отношенията на Русия, както къмъ Англия, така и къмъ Германия и Австрия, не бѣхж отъ добритѣ. Бисмаркъ зе уврѣме мѣрки противъ Русия: Германия и Австрия сключихж въ 1879 договоръ, насоченъ противъ Русия, съ задължение да си помагатъ една на друга въ случай на нападение отъ страна на Русия и да стоѭтъ въ приятелска неутралность въ случай на нападение на една отъ тѣхъ, отъ коя-да-е друга държава. Въ тоя договоръ, подновяванъ нѣколко пѫти до сега, по-сетнѣ се присъедини Италия; тогава съѭзътъ на Германия, Австрия и Италия се нарече *Тройни съѭзъ*. Въ 1888 тоя договоръ се обнародва официално. Отъ това врѣме Русия се сближи съ Франция, и отъ това сближение излѣзе русско-французский съѭзъ, *Двойний съѭзъ*, който се противопостави на тройния съѭзъ.

Библиогр. — *Войната за освобождението на България*, 1877—1878, часть I, стр. 162 in-4-о съ 46 илюстр. въ текста, ново изд. на Я. Ковачевъ (София, 1883), и ч. II съ 43 илюстр. въ 128 стр.+Санъ-Стефански договоръ + Берлински договоръ (София, 1896); *Русско-турската война*, споредъ неиздадени документи, стр. 222, изд. на Я. Ковачевъ (София, 1881); Гленаръ, *Русско-турската война*, историческо-дипломатич. описание, прѣвелъ К. Тинтеровъ (Ст.-Загора, 1887, стр. 283); Ст. Бобчевъ, *Русско-турската война*, исторически очерки и раскази (Пловдивъ, 2-о изд. 1898, стр. 167); Г. Русески, *Исторически бѣлѣжки отъ войната на 1877 г.* (Пловдивъ, 1884, стр. 242); *Хроника на русско-турската война, 1877—78*, прѣв. отъ англ. Д. Минковъ (Сливенъ, 1881, стр. 148); *Плѣнъ на Османъ-паша и прѣдаване на Плѣвенъ въ 1877 год. ноем. 28*, съврѣмененъ расказъ, прѣв. П. Горовъ, (Русе, —, стр. 24); Г. Беневъ, *Два мѣсеца въ Габрово, въспоминания за войната въ 1877—78* (Пловдивъ, 1878, стр. 159); Д-ръ А. Рудолфъ, *За споменъ на героитѣ отъ русско-турската война* (Пловдивъ, 1904, стр. 193); *Светото дѣло на българското освобождение*, раскази, прѣводъ отъ Г. Кжрджиевъ, ч. I, стр. 36 (Русе, 1878); П. Н. Шараповъ, *Руситѣ въ България слѣдъ побѣдата, съ притурка за русситѣ жертви при освобождението ни*, прѣв. М. Церковски (Търново, 1880, стр. 20); единъ турски щабъ-офицеръ, *Прѣминаването на Дунавъ прѣзъ русско-турситѣ войни* (1828—1877), стр. 42, критич. очеркъ, прѣв. отъ франц. Х. Х., п-ца *Воененъ Журналъ* (София, 1897); *Дѣйствията на рѣкитѣ. Прѣминаването на Дунавъ отъ русската армия прѣзъ войната въ 1877*, студия на к-нъ Божиловъ въ книга *Писмени теми, развити отъ офицеритѣ на 6-и пѣхотенъ Търновски на Н. Ц. В. полкъ* (София, 1901, стр. отъ 156 до 189); Г. Димитровъ, *Страданията на българетѣ и освобождението на България прѣзъ 1877—78* (София, 1899, стр. 320); виж. и книгитѣ

споменжти при *Опълчение;* русски источници: генералъ Куропаткинъ, *Дѣйствія отрядовъ генерала Скобелева въ русско-турецкую войну 1877—78 годовъ. Ловча и Плевна* (СПБ., 1885, Военная т-ія, стр. 678); кн. Л. В. Шаковской, *Два похода за Балканы съ театра войны 1877—78* (Москва, 1897, 2-о изд., стр. 391); *Рущукскій отрядъ наслѣдника цесаревича въ турецкую войну 1878 г.*, издан. редакц. журн. *Чтеніе для солдатъ* (СПБ., 1887, стр. 455); Контратовичъ и Соколъ, *Плевна и Гренадеры, 27 ноября 1877* (М., 1887, стр. 233+62 съ харти); Тило фонъ Тротъ, *Борьба подъ Плевной,* переводъ съ нѣмецк. подъ редакц. подполк. Н. П. Нечаева (М., 1879, стр. 163); *Сборникъ Военныхъ Разсказовъ, составленныхъ офицерами-участниками войны 1877—78 г.*, т. I—VI, по повече отъ 500 стр., изд. кн. В. Мещерскій (СПБ., 1878); П. Паренсовъ, *Изъ прошлаго,* ч. I *На войнѣ* (СПБ., 1901, стр. 444); Евг. Утинъ, *Письма изъ Болгаріи въ 1877* (СПБ., 1879, стр. 741); С. П. Боткинъ, *Письма изъ Болгаріи 1877 г.* (СПБ.. 1893, стр. 374); А. Н. Молчановъ, *Между миромъ и конгресомъ,* писма печат. въ *Новое Время* (СПБ., 1878, стр. 544); М. А. Чичаговъ, *Дневникъ пребыванія Царя Освободителя въ Дунайской Арміи* (СПБ., 1885, стр. 293; български прѣводъ на С. К., София, 1901, п-ца Говедаровъ) & П. Дукмасовъ, *Воспоминанія о русско-турецкой войнѣ 1877—78 гг. и о М. Д. Скобелевѣ* (СПБ., 1889, стр. 465); В. Сыхръ, *Восточная война 1877—78 гг. по офиціальнымъ и другимъ свѣдѣніямъ* (СПБ., 1879., т. I стр. 161); проф. Ф. Мартенсъ, *Восточная война и Брюссельская конференція 1874-78* (СПБ., 1879, стр. 596+46); франц. и др.: *La Guerre d' Orient en 1877-78,* étude stratégique et tactique des opérations des armées russe et turque en Europe, en Asie et sur les côtes de la mer Noire, par un tacticien, auteur de plusieurs ouvrages militaires. Ouvrage rédigé sur les documents officiels publiés par le gouvernement russe et le gouvernement ottoman, 2+2, p. 891+796 (Парижъ, 1879—80); *Russes et Turcs, Lo Guerre d' Orient,* 2 т., стр. 568+1149, съ илюстр. (Парижъ, 1878, Librairie de la Sosietè Anonyme de publications périodiques); Lecomte, *Guelre d' Orient en 1877* (Лозана, 1878); J. Bornecque, *Rôle des fortification dans la dernière guerre d' Orient* (Парижъ, 1881, стр. 380); *The War Correspondence of the Daily News* 1877-78, стр. XVI+599 (Лондонъ, 1878, Macmillan X); Baker Pascha, *War in Bulgaria : a narrative of personal experiences,* 2 т., стр. 360+390 съ планове и харти (Лондонъ, 1879 Sampson Low); Rüstow, *Der Orientalishe Krieg 1877* (Цюрихъ, 1878). Най-нова свѣтлина върху освободителната война хвърлятъ най новообнародванитѣ документи за нея, именно запискитѣ на румжнския краль Карла: *Aus dem Leben Koenig Karls von Rumaenien. Anfzeichnungen eines Augenzeugen;* А. И. Нелидовъ напечатанъ въ 1903 откжслекъ отъ негови записки по подписването одринскитѣ прѣдварителни мирни условия, като приготовителни на Санъ-Стефанския миръ; и, най-сетнѣ, генералъ Хазенкампфовитѣ записки (откжслекъ отъ тѣхъ): *Мой дневникъ на войнѣ 1877—78* въ априлската книжка на *Вѣстникъ Европы* (1905 г.).

Оселъ *(Equus Asinus)*. По устройството си прилича на коня. Отечеството на тия двѣ животни се вижда да е срѣдна Азия, дѣто и сега се намиратъ осли въ диво състояние. Въ естественото състояние това животно е на голѣмина колкото конь съ срѣденъ растъ. Дивитѣ осли живѣятъ на многобройни стада и промѣняватъ климата, споредъ годишното врѣме. Зимѣ тѣ се отдалечаватъ въ горещитѣ мѣста на Персия и Индия, а лѣтѣ се устремяватъ къмъ сѣверъ и стигатъ дори до Уралскитѣ планини. Бързината на тичането имъ е извънредна: тѣ могжтъ да тичатъ по-бързо отъ най-добрия персидски конь. Силата, якото тѣлосложение и търпѣнието на о. сж драгоцѣнни качества за бѣднитѣ селяне. Естествений животъ на о. се продължава токо-речи толкова, колкото и животътъ на коня; нъ въ Европа суровий климатъ и лошата обхода съ ослитѣ много го съкратяватъ. Тегобата, както у коня, се продължава 11 мѣсеца; ослицата рѣдко ражда повече отъ едно осле. На около три години тѣ ставатъ сгодни за работа; нъ отъ десета до дванадесета година захващатъ да слабѣжтъ и губѣжтъ силитѣ си.

Осия. 1) Единъ отъ малкитѣ еврейски пророци, който пророкувалъ отъ Озия до Езекия, около 785—725 прѣди Р. Х. и живѣлъ въ Самария. Той възставалъ среща разврата на Израиля, и прѣдказвалъ ближно наказание. Пророчествата му съставятъ една особна каноническа книга въ Библията. 2) Послѣдний израилски царь, въцаренъ слѣдъ Факея, когото убилъ (730—721 пр. Р. Х.) О. билъ побѣденъ отъ Салманасара, асирийски царь, който го отвелъ плѣнникъ въ Мидия, както и 10-тѣ племена *(Библ.)*.

Оскаръ I. Шведско-норвежски краль, синъ на Карла XIV (инакъ маршалъ Бернадотъ), род. въ Парижъ въ 1799, наслѣдилъ баща си на прѣстола въ 1848, влѣзълъ въ съжзъ съ Франция среща Русия, въ 1855, и билъ принуденъ по болесть да остави управлението на сина си, който го и наслѣдилъ слѣдъ смъртьта му, въ 1859, подъ името Карлъ XV. Карлъ XV умрѣлъ въ 1872, и билъ наслѣденъ отъ брата си Оскаръ II, род. въ 1829, и женененъ въ 1857 за княгиня София, дъщеря на дукъ Вилхелма Насауски, има четирма сина, отъ които най-старий, Густавъ, е готландски дукъ, род. въ 1859. Краль Оскаръ послѣдва либералната политика на прѣдшественика си, разшири свободата на печата, и направи много прѣобразования. Въ 1878, той биде избранъ членъ кореспондентъ на франкфуртската академия на наукитѣ, поради своя шведски прѣводъ на Гетевия *Фаустъ*.

Осколъ. Русска рѣка, извира въ курската губерния, тече прѣзъ воронежската и харковската губернии и 13 килом. отъ Изюмъ въ харковската губерния се влива въ Донецъ; 370 килом.; не е нито корабоплават., нито плут., нъ изобилва съ риба.

Осколъ (старий-). Русски градъ въ курската губер. 125 килом. на юго-истокъ отъ Курскъ, на рѣка Осколъ; 12,000 жит. Главно житно тържище за курската и воронежската губернии. — *Нови О.* Русски градецъ въ курск. губер., 160 килом. на юго-ист. отъ Курскъ, на р. Осколъ; 2,500 жит.

Оскултирамъ, *лат.* Въ медиц. слушамъ какъ дѣйствува бѣлий

дробъ и сърдцето на единъ човѣкъ, за да познаѭ състоянието имъ: *оскултация*, такъво слушане.

Осмазонъ, *гр.* Онова нѣщо въ месото, което дава особената меризма на водата му, когато е варено.

Османлия (отъ *Османъ*, основательтъ на турското царство). Турчинъ. Въ *прѣносн. см.* щедръ, великодушенъ. — **Османлѫкъ.** Щедрость, великодушие. — **Османски.** Турски: *османска история.*

Османъ (или *Отманъ*), по прѣкоръ *Алъ-гази* (сир. завоевательтъ). Първий турски султанъ, синъ на князъ Ертогрула; родилъ се въ Сукутъ у Витиния въ 1259. Баща му Ертогрулъ билъ постѫпилъ на служба у Ала-еддина, коненски селджукски султанъ, и принеслъ важни услуги на тоя монархъ и на приемницитѣ му въ войнитѣ имъ съ византийцитѣ и монголитѣ. Въ 1288 **О.** наслѣдилъ баща си като главатарь на турскитѣ орди, които били заселени въ Фригия. По неговото име тѣ почнѫли да се наричатъ османци или отоманци. **О.** станѫлъ основатель на турското или османското царство, обявилъ се въ 1299, слѣдъ разрушението на коненското султанство отъ монголитѣ, независимъ и зелъ титлата султанъ. Понапрѣдъ той си билъ подчинилъ околнитѣ едноплеменни главатаре, и билъ вече доста силенъ да воюва съ византийцитѣ съ сполука. Прѣзъ юлия 1299 той форсиралъ проходитѣ на Олимпъ, и завладѣлъ цѣлата никейска область, съ исключение на градъ Никея, който му противостоялъ още петь години. Въ 1301 той разбилъ императора Андроника II, при Бафеонъ; въ 1307 си присъединилъ Мраморноморската область, и продължилъ до смъртьта си, въ 1326, да разширява чрѣзъ завоевание владѣнията си. *Кара-Хисаръ* билъ **О**-та столица, и тамъ той сѣклъ пари въ свое име и съ образа си.

О. не се спиралъ прѣдъ нищо, за да даде могѫщество и блесъкъ на държавата си. Вѣчно заобиколенъ отъ дервишитѣ си, които му шепнѫли за неговата велика бѫднина, той вече вѣрвалъ въ великото си призвание — да стане родоначалникъ на една династия османски владѣтеле. Съ тая негова вѣра обясняватъ донѣйдѣ политическитѣ му сполуки. «О.», казва Knolles, «е билъ мѫдръ, искусенъ политикъ, храбръ и щастливъ, нъ пъленъ съ притворство, и славолюбивъ извънмѣрно; не смѣлъ въ прѣдприятията си, ала твърдѣ рѣшителенъ; къмъ всички човѣци той билъ щедръ и великодушенъ, особено къмъ водителетѣ си и къмъ бѣдните».

Прѣди смъртьта си **О.** казалъ на сина си Орхана слѣднитѣ думи: «Азъ умирамъ спокойно, безъ съжаление, защото оставямъ наслѣдникъ на владѣнията си тебе. Бѫди справедливъ, милосърденъ, пази се да не бѫдешъ жестокъ, не бѫди гордъ, слушай съвѣтитѣ на мѫдритѣ люде и давай закриля на всичкитѣ си подданници безъ никакво различие. А когато владѣешъ Истокъ, распространявай закона на нашия пророкъ. Такъви сѫ длъжноститѣ на земнитѣ владѣтеле, и само съ това тѣ могѫтъ да станѫтъ достойни за небесно благословение». Тия думи и мисли сѫ прѣкрасни; ала, за зла честь, народитѣ подвластни на Турция, въ течение на повече отъ 500 години слѣдъ **О.**, не сѫ видѣли приспособението имъ на дѣло. Отъ врѣмето на **О.** и до днесь равенството на турскитѣ подданници прѣдъ за-

кона не е съществувало никога, и въ това, между друго, съврѣменнитѣ историци откриватъ главната причина на вѫтрѣшната слабость на Турция.

Османъ II. 18-и турски султанъ; на 13 години, въ 1618, поставенъ на прѣстола отъ еничеретѣ, които свалили Мустафа (виж. *Мустафа I*) и убитъ (удушенъ на Еди-куле въ Цариградъ) на 17 години, въ 1622, пакъ отъ еничеретѣ, които искалъ да замѣсти съ една египетска войска, слѣдъ страшното поражение, което нанеслъ на турцитѣ, при Шокцимъ, полский краль Сигизмундъ, — поражение, което младий и храбръ султанъ приписвалъ на подлото поведение на еничеретѣ. Петътѣ или шестътѣ години, въ които се мѣнявали и царували султанъ Мустафа и сул-О. приличатъ повече на междуцарствие.

Османъ III. 27-и султанъ (1754—1757), наслѣдилъ баща си Махмуда I, слабоуменъ и жестокъ, умрѣлъ ненадѣйно. Нищо забѣлѣжително въ неговото царуване. Мѣнявалъ везиритѣ си непрѣстанно.

Османъ-Пазаръ. Градецъ, окол. ц., шуменски окр., 65 килом. на юго-зап. отъ Шуменъ, 76 килом. на ист. отъ Търново и 34 килом. на сѣв. отъ Котелъ; 3,745 жит., повечето турци. Градътъ е съграденъ на високо мѣсто и е заобиколенъ съ гори; той е срѣдоточие на страната наречена *Тузлукъ*. На ист. отъ града, 5—6 килом., прѣзъ планината *Дервентъ*, минува шосето Шуменъ—Османъ-Пазаръ—Котелъ. То държи прѣзъ Дервентъ 15 килом. Въ околностьта на О.-П., въ мѣстностьта *Калето*, личѫтъ останки отъ съборени стѣни. Това кале се вижда да е било правено още въ римско врѣме, защото въ него сѫ намѣрени доста римски монети.

Османъ-паша. Турски вице-адмиралъ, род. въ Ризе, кждѣ 1785, добилъ образованието си въ египетското морско училище. На 18 ноем. 1853, въ началото на кръмската война, ескадрата му, която се намирала подъ Синопъ, била нападнѫта отъ русския адмиралъ Нахимова и съвсѣмъ унищожена. Русската сила била много по-голѣма. Тежко нараненъ и заробенъ, О.-п. живѣлъ въ Одеса до 1856, когато билъ освободенъ. Слѣдъ това служилъ като членъ въ турския съвѣтъ на адмиралството.

Османъ-паша (*Османъ-Нури*). Турски генералъ, отличенъ стратегикъ, род. въ Токатъ (1832—1901); свършилъ военното си образование въ цариградската военна академия въ 1854 и се отличилъ съ военнитѣ си способности и личното си юначество въ всичкитѣ войни, въ които зелъ участие; нъ най-вече въ Плѣвенъ прѣзъ русско-турската война въ 1877 се прослави като прѣвъсходенъ стратегикъ.

О. се билъ въ кръмската война подъ Омеръ паша, участвувалъ въ войната противъ възстанницитѣ въ Сирия въ 1860, и билъ испратенъ, въ 1867, въ Критъ, дѣто прѣзъ критското възстание се отличилъ при прѣзимането укрѣпения монастиръ *Агия Георгия*, и станѫлъ подпълковникъ. Слѣдъ като зелъ участие въ Редифъ-пашовия походъ въ Иеменъ, той билъ назначенъ бригаденъ генералъ въ 1874, дивизионенъ генералъ слѣдната година, повиканъ въ Цариградъ и поставенъ на чело на едно военно тѣло, събрано въ Видинъ да дѣйствува среща

сърбетѣ. Той зе нападателно положение, прѣзе важната позиция Зайчаръ, разби сърбетѣ нѣколко пѫти, и станѫ *мюширъ* (маршалъ). Когато се сключи мирътъ съ Сърбия, той останѫ командантъ на видинското тѣло. Слѣдъ прѣминуването на Дунавъ отъ русската войска, близу при Свищовъ прѣзъ юния 1877 (виж. *Зимничъ)*, О.-п. се притече съ военното си тѣло да брани позициитѣ, разби близу при Плѣвенъ 9-о русско военно тѣло, укрѣпи силно тоя градъ прѣдъ очитѣ на руситѣ, и нанесе на 2 септ. едно голѣмо разбитие на русската и румѫнската войска съединени, които изгубихѫ близо 20,000 души. Тогава той доби титлата *гази* (побѣдоносенъ) и декорацията *Османие* съ брилянти. Между това оскудието отъ храна почнѫ да се чувствува въ обсадения градъ: на 28 ноем. 1877 О. рѣши да направи върховно усилие, за да форсира неприятелскитѣ линии. Турцитѣ показахѫ чудеса отъ храбрость, нъ бѣхѫ принудени да отстѫпѫтъ прѣдъ три пѫти по-многобройния неприятель. Самъ О. нараненъ въ бедрото, като не можеше да слѣдва борбата, се прѣдаде съ войската си: повече отъ 40,000 души се зехѫ робе, 400 топа паднѫхѫ въ рѫцѣтѣ на руситѣ, и пѫтътъ за Цариградъ имъ се отвори. Съ такъво умѣние и толкова упорито О.-п. брани Плѣвенъ среща Скобелева и главната часть отъ русската армия, че великий дукъ Николай, когато заведохѫ при него О., най-сетнѣ побѣденъ и заробенъ, показа му най-голѣмо почитание и му каза: „Вашата отбрана на Плѣвенъ е едно отъ хубавитѣ дѣла въ историята“.

Слѣдъ войната О. се завърнѫ отъ Русия, и тутакси биде натоваренъ да прѣустрои войската (1878). Той биде назначенъ воененъ министръ, командантъ на царската гвардия, великъ маршалъ на сарая. Въ 1880 дойде оставката му като военен министръ. Прѣзъ турско-гръцката война се испрати на военния театръ като нѣкакъвъ върховенъ надзиратель и късно. За голѣмитѣ почести, които му се показахѫ отъ турското население и войската по тоя случай, погледнахѫ го съ криво око въ сарая и той паднѫ въ немилость.

Осмиати. Осмиево-кислени соли.

Осмий, *лат.* Просто тѣло, единъ отъ рѣдкитѣ метали, възсивъ, намира се въ съединение въ платинената руда.

Осмиури, *ново-лат.* Сплавитѣ на осмий съ другитѣ метали.

Осмѣйвамъ. Прѣдставямъ въ смѣшенъ видъ. присмивамъ се нѣкому, смѣѭ се на нѣщо. — **Осмиване,** *осмѣятель-ка.*

Осоговска-планина. Планинска верига на самия прѣдѣлъ между България и Македония, отдѣлена на ист. отъ Рила-планина съ рѣка Струга; простира се отъ тая рѣка до Криворѣчна-Паланка (Егридере-Паланка) и на югъ отъ Кюстендилъ до р. Брѣгалница. Въ западната си часть влиза въ свръска съ сѣверния клонъ на Орбелусъ чрѣзъ Деве-Баиръ, а на югъ се свръзва съ македонската планина Плачковица чрѣзъ Дованица-планина. Срѣдната ѝ височина надъ морското равнище е 1900 метра (споредъ подпълк. Димитриева) или около 1700 метра въ западната ѝ часть и 900 метра въ източната (споредъ брат. Шкорпилъ). Най-голѣмата си височина планината достига въ западната си часть въ върха Руенъ, 2,230 метра надъ

морск. равн. (споредъ подпълк. Димитриева) или 2,250 (споредъ брат. Шкорпилъ). Отъ Руенъ изгледътъ се описва като великолѣпенъ; къмъ западъ се вижда като черенъ облакъ огромната стѣна на Шаръ-планина съ върха ѝ Люботрънъ, (виж. това име); прѣдъ нея се съглежда Черна-планина, която свързва Шаръ съ Осоговската планина; къмъ югъ се вижда Плачковица и Малешевска планина, къмъ юго-ист. и ист. грамадната Пиринъ-планина и Рила, къмъ сѣверо-ист. Витоша, а къмъ сѣв.-зап. троепрѣдѣлната Патарица съ околнитѣ планини. Въ западната часть на Ос.-планина има повече и поголѣми езера; тя е по-гориста. Източната ѝ часть е доста населена. Прѣминуването прѣзъ Ос.-пл. прѣдставлява голѣми мжчнотии; нъ затова двѣ шосета съединяватъ прѣзъ Кюстендилъ съ Криворѣчна-Паланка и Лупница съ Джумая. Проходътъ, прѣзъ който минува първото шосе се намира между с. Гювешево въ княжеството и Жилово въ Македония, и е 10 килом. дългъ: $2^1/_2$ въ княжеството и $7^1/_2$ въ Македония. Вторий проходъ се намира между с. Кочериново въ княжеството и Джумая въ Македония, и е 9 килом. дългъ: $2^1/_2$ отъ Кочериново до прѣдѣла и $6^1/_2$ отъ прѣдѣла до Джумая.

Оснабрюкъ. Прусски укрѣпенъ градъ (обл. Хановеръ), 115 килом. на юго-зап. отъ гр. Хановеръ, на лѣв. брѣгъ на Хаза (дѣс. притокъ на Емсъ), на Хамбургъ-мюнстерската желѣзница; 39,932 жит. Фабр. за желѣзнопжтенъ материалъ, машини, гвоздеи, пиана, органи и др. Въ тоя градъ въ 1648 се подписалъ съ Швеция Вестфалский (виж. тая дума) миръ. Въ единъ салонъ на градския домъ се пазжтъ за споменъ на това събитие портретитѣ на всичкитѣ пълномощници, които сж зели участие въ договора. Съборна църква, обширна сграда отъ XII-и вѣкъ, и др. — **О.**, владишко сѣдалище, се е управлявалъ много врѣме отъ владици; въ 1803 е билъ присъединенъ на княжество Хановеръ, послѣ на кралство Вестфалия и въ 1815 пакъ на Хановеръ, чиято сждба раздѣлилъ въ 1866.

Основавамъ. Турямъ на нѣщо основа, темелъ, строжъ трайно, правжъ: *основалъ училище, църква, болница. Това мнѣние на нищо не е основано,* вѣтрничаво, нездраво, празно. — **Основа, основание.** 1) Всичко, което служи за подножие, за темелъ, на което нѣщо е поставено, установено. 2) Нишкитѣ надлъжъ на всѣка тканъ. 3) Опора, начало, причина. *Основанията на една наука,* началата, главнитѣ положения. *На основание прѣдписанието,* по силата му.—**Основенъ.** Който образува на нѣщо основата, който се отнася до нея, началенъ, пръвъ, сжществен, главенъ, важенъ. — **Основность.** Състояние на основенъ.—**Основателенъ.** Трайно основанъ, вѣренъ, точенъ, правиленъ; противоположното на повръхностенъ, плитъкъ, невѣренъ. — **Основатель-ка,** устроитель-ка, учредитель-ка.

Осталогия, *гр.* Бодежъ въ коститѣ.

Осташковъ. Градъ въ европ. Русия въ тверск. губер., 253 килом. на сѣв.-зап. отъ Тверъ, на езеро Селигеръ; 11,000 жит. Банка. Кожарство. Изработената кожа на Савиновото заведение е извѣстна въ Англия, Австрия, Италия и сѣверна Америка. Двѣстѣ и осемдесетъ хиляди чифта ботуши се пра-

вѫтъ на годината. Топори, ножици и др. Риболовство по езерото. Съборна църква отъ XVII-и вѣкъ, богата.

Остготи или *източни готи*. Източний клонъ отъ готитѣ (виж. това име), чието огромно царство се раздѣлило отъ края на IV вѣкъ слѣдъ Р. Х. на източно и западно. Прѣдѣлътъ между тѣхъ въ IV-и вѣкъ билъ Днѣпръ; о. живѣли въ пѣсъчнитѣ степи между Днѣпръ и Донъ. Основателътъ на могѫществото на о. билъ Ерманрихъ, който происхождалъ отъ царския родъ на Амалитѣ, който нѣкога господствувалъ на всичкитѣ готи. Той съединилъ подъ властьта си съсѣднитѣ фински и словѣнски племена. Споредъ готския историкъ Иордана, Ерманриховитѣ владѣния се простирали отъ Тиса до Волга и устията на Донъ, отъ Черно море до Балтийско или дори до Бѣло море. Съсѣдитѣ го уважавали за храбростьта му; въ народнитѣ прѣдания той захваща видно мѣсто. Той билъ на повече отъ 100 години, когато се появили хунитѣ и се хвърлили на богатитѣ остготски владѣния. Той храбро повелъ войската си среща хунитѣ, нъ билъ разбитъ два пѫти. Като не желаялъ да прѣживѣе срама си, Ерманрихъ се самоубилъ (373). Приемникътъ му Винитаръ отчаяно се сражавалъ съ хунитѣ, нъ билъ разбитъ и паднѫлъ на бойното поле; па и царството му скоро паднѫло подъ властьта на хунитѣ. Много остготски военачалници и дори потомци на Амалитѣ се срѣщатъ слѣдъ това между пълководцитѣ на Атила, който извършвалъ походитѣ си заедно съ о.

Слѣдъ Атиловата смърть о., заселени въ Панония, отхвърлили хунското иго (454). О. често нападали Илирия, и зимали откупъ отъ византийскитѣ императори. Въ 454 любимата Теодемерова наложница Ерелива добила синъ Теодориха, отпослѣ наречень Велики. Въ дѣтинството си той билъ испратенъ заложникъ въ Цариградъ, дѣто добилъ въспитание и образование. Като се върнѫлъ при баща си на 18 години, той го наслѣдилъ около 475, а въ 481 станѫлъ единъ краль на всичкитѣ о. Съ съгласието на императора Зенона, Теодорихъ прѣдприелъ единъ походъ среща Италия, дѣто царувалъ тогава Одоакръ (виж. това име). Прѣзъ зимата въ 488 готитѣ се събрали отъ панонскитѣ равнини въ Нова, столицата на Теодориховото кралство, и потеглили, на брой 250,000, за Италия. Благодарение на добрѣ-укрѣпената Равена, Одоакръ нѣколко години се бранилъ, нъ въ 493 съ него се сключилъ миренъ договоръ, по който Теодорихъ и той заедно трѣбвало да управляватъ Италия. Слѣдъ нѣколко врѣме Теодорихъ убилъ Одоакра и останѫлъ единъкъ господарь на Италия, па и на сегашна Босна, Сърбия и Тиролъ.

Теодориховата мечта била да слѣе о. и римлянетѣ въ единъ народъ, да насади римската култура у германцитѣ и да подчини варваретѣ. Той гледалъ на себе си и на о. като на посрѣдници между античния свѣтъ и варварския. Теодориховото семейство добило римско образование. Понеже билъ арианинъ, той се отличавалъ съ вѣротърпимость, нъ религиозний антагонизмъ на готитѣ-ариане и католицитѣ-римляне била главната спънка за сполуката на неговитѣ стремления. Па и Теодорихъ не билъ императоръ: той билъ

намѣстникъ на императора *(dominus rerum)* и готски краль. Религиознитѣ прѣпирни служили за поводъ къмъ стълкновения съ Византия; това ожесточило Теодориха, и кждѣ края на живота си той почнжлъ да гони римскитѣ сенатори и католицитѣ. Въ 526 Теодорихъ умрѣлъ, и отъ това врѣме се начева бързото испадане на остготското кралство, което въ Теодорихово врѣме достигнжло до най-високата степень процъвтение.

Въ безредията, които настанжли слѣдъ Теодориховата смърть, императоръ Юстинианъ се помжчилъ да подчини изново Италия на византийскитѣ императори; и съ тая цѣль испратилъ Велизария на чело на една армия въ Италия. Въ 536 Велизарий влѣзлъ въ Римъ, на който турилъ ржка за господаря си; нъ всичкитѣ негови усилия да съсипе готското царство останжли безплодни Тотила (541—552), благороденъ готъ, билъ избранъ за приемникъ на Витигеса, заробенъ отъ Велизария въ 540. Въ 552 Тотила билъ побѣденъ отъ Велизариевия приемникъ генералъ Нарсеса въ тагиенската битва. Въ тая битва готский царь изгубилъ и живота си. Тотилевий приемникъ Тая сторилъ всичко, което единъ храбръ човѣкъ моглъ да стори, за да поправи злочестинитѣ на сънародцитѣ си. Ала всичко това не помогнжло, защото и той паднжлъ убитъ на бойното поле на другата година, когато «главата му», казва Гибонъ, «издигнжта на едно копие, прогласила на народитѣ, че нѣма вече готското царство». О., сломени и распръснжти отъ бѣдитѣ си, отъ тогава исчезватъ отъ историята като отдѣленъ народъ; прѣстолътъ имъ се занимавалъ отъ равененскитѣ екзарси, а тѣ се погълнжли отъ ланетѣ, хунитѣ, вандалитѣ, бургундцитѣ и франкитѣ, които въ разни врѣмена били заселени въ земитѣ на старата Римска империя.

Остенде. Белгийски укрѣпенъ градъ на Сѣверно море, въ западна Фландрия, 22 килом. на сѣв.-зап. отъ Брюге; 23,500 жит. Второ морско пристанище на кралството [Анверсъ е първото]; градътъ е съединенъ съ Брюге, Нюпортъ, Гандъ и Дюнкирхенъ (Дюнкеркъ) чрѣзъ канали и съ другитѣ главни градове на кралството чрѣзъ желѣзници. Голѣма фабрична промишленость (ленени платове, корабни платна, захарь, свѣщи, соль и др.) и търговия. Мореплавателно училище, академия на живописство, арсеналъ. Риболовство (треска или моруна), прочути стриди. Морски бани, които много се посѣщаватъ.

Остеография, *гр.* Описание на коститѣ (часть отъ анотомията). — **Остеолитъ.** Вкаменена кость.

Остеология, *гр.* Учение за коститѣ (часть отъ анотомията). — **Остеологъ.** Ученъ по остеологията.

Остеопатология, *гр.* Наука за болеститѣ на коститѣ.

Остеотомъ, *гр.* Инструментъ за рѣзане на коститѣ.

Остракизмъ, *гр.* Изгнание изъ отечеството. Въ врѣме на сжществуването на атинската република гражданинъ, когото считали опасенъ за републиката, изгонвали отъ Атина за 10 год. по общо гласуване на гражданетѣ, които подавали гласоветѣ си написани на черупки отъ миди и др. п. или *остракони.*

Острово. Прусски градъ, 103 килом. на юго-ист. отъ Познанъ; на желѣзницата отъ Познанъ за Компенъ; 10,000 жит., отъ които половината поляци и евреи. Тър-

говия съ дърва. Католич. гимназия.

Острово. Градецъ въ солунски виляетъ, 17 килом. на юго-зап. отъ Водинъ, на сѣверо-източния брѣгъ на Островско езеро; 3,000 жит. Насрѣща има едно островче и въ него джамия; по казването на островци, тая джамия едно врѣме е била въ срѣдата на градеца, отъ който една голѣма часть е била потопена отъ водата. Отъ това островче и градецътъ добилъ сегашното си име.

Островский *(Александръ Николаевичъ).* Създателтъ на руската битова комедия, род. въ Москва, умр. въ земитѣ си въ Щеликово, въ костром. губ. (1823—1886). Баща му, макаръ и да свършилъ духовна академия, посветилъ се на гражданска служба и добилъ потомствено дворянство. О. постжпилъ въ юридич. факултетъ на московск. университетъ, прѣди да свърши курса напуснжлъ университета, защото се спрѣчкалъ съ единъ професоръ, и станжлъ (1843) канцеларски служитель въ москов. търговски сждъ. Тамъ научилъ той русскитѣ търговски нрави и обичаи, въ които намѣрилъ обиленъ и благодаренъ материалъ за драматическото си творчество. Повечето му комедии се отнасятъ до твърдѣ особения и до тогова малко познатъ свѣтъ на русската търговия. Служебнитѣ занятия никакъ го не интересували, въ него скоро узрѣвалъ драматургътъ. Въ 1847 той прочелъ въ дома на Шевирева първитѣ си драматически сцени: *Картина семейнаго счастья*, и отъ тоя день, по неговитѣ думи, почнжлъ да се има за русски писатель, като повѣрвалъ безъ никакво съмнѣние и колебание въ призванието си. Слѣдъ тия сцени, напечатани още тогава въ *Московскій Городскій Листокъ*, се появили въ сжщата година и въ сжщата газета *Очерки замоскворѣчья* (не въ драматическа форма) и една сцена отъ комедия **Банкротъ**, а въ 1850 тая комедия (подъ заглавие: *Свои люди сочтемся*) се напечатала въ *Московитянинъ* въ пъленъ видъ и оведнжшъ установила О-та репутация като крупенъ и самобитенъ драматургъ. Шевиревъ го нареклъ: «новото драматическо свѣтило въ русската литература», Хомяковъ припозналъ пиесата за «прѣвъсходно творение». Давидовъ въсторженно провъзгласилъ автора «помазаникъ», а князъ Одоевский писалъ: «тоя човѣкъ е огроменъ талантъ. Азъ броя въ Русия три трагедии: *Недорасль*, — *Горѣ отъ ума*, — *Ревизоръ*; на *Банкротъ* поставихъ № 4». Наистина *Свои люди сочтемся* била О-та най-добра комедия. Пиесата чели всждѣ, въ всички слоеве на обществото; челъ я въ разни салони и самъ авторътъ, нъ ней не било сждено да дойде скоро на сцената. Влиятелнитѣ московски търговци, обидени за цѣлото свое съсловие, се оплакали на «началството»; авторътъ билъ уволненъ отъ служба и заедно съ това, като «неблагонадежденъ» отведенъ подъ надзора на полицията (надзоръ, който се дигнжлъ отъ него само по силата на единъ Височайши манифестъ, слѣдъ въцарението на Александра II), а пиесата се появила прѣдъ публиката само слѣдъ десеть години, па и то съ измѣненъ край. Отъ това врѣме О-та дѣятелность вървѣла безспирно до самата му смъртъ, като ту извиквала възторженото поклонение на критиката, ту пораждала ожесточени прѣпир-

ни между словѣнофилитѣ и западницитѣ, които и еднитѣ и другитѣ притезавали О. за свой, ту давала поводъ за нападения и присмѣхи. Добролюбовъ ярко искаралъ на-явѣ нейната чисто обществена, социална страна.

Мощенъ и самобитенъ поетъ, съ обилна фантазия, твърдѣ остръ наблюдатель на обществения битъ, О. дълбоко проникналъ въ главнитѣ основи на русския народенъ животъ, който и въспроизвождалъ отъ една страна чрѣзъ изображение на нравитѣ, а отъ друга чрѣзъ създаване голѣмо число нови *типове*, ала типове, а не отдѣлни личности. Неговитѣ най-добри пиеси сж: *Бѣдната годеница*, — *Всѣкой на мѣстото си*, — *Сиромашията не е порокъ*, — *Човѣкъ не може всѣкога каквото иска*, — *Едно доходно мѣсто*, — *Съ свои смѣтка се не държи* (1861), пиеса много врѣме запрѣтена отъ цензурата; — *Едно топло сърдце*, — *Артиститѣ и публиката* (1882).

О. е опиталъ, нъ съ по-малка сполука, историческата трагедия въ стихове (*Козма Мининъ*, — *Василиса Мелентева*). Покрай друго, той е прѣвелъ Шекспировата *Taming of a screw* и многобройни Сервантесови, Голдонови и други пиеси (СПБ. 1886, 2 т.) Трудоветѣ му сж издадени въ 10 т. (СПБ., 1885 и Москва 1890).

Като служилъ на русската сцена съ дарбата си, О. заедно съ това й посвещавалъ силитѣ си като енергически радѣтель за нейнитѣ материални и нравствени интереси. Въ 1874 по неговата инициатива се съставило въ Москва, и останжло подъ неговото прѣдсѣдателство до самата му смърть, дружеството на русски драматич. писателе и оперни композитори. Въ 1881 той зелъ дѣятелно участие въ съставената въ Петербургъ, подъ прѣдсѣдат. на директора на Имп. театри «комисия за прѣглеждане законоположенията по всичкитѣ части на театралното вѣдомство». Въ 1885 и 1886 той ржководилъ съ голѣма сполука московския театръ.

Въ български прѣводъ има вече нѣколко пиеси на О., подъ заглавия, нѣкои прѣиначени: комедии *Наши сме си*, издание на *Прѣводна Библиотека* (София, 1899); *Тлъсто кокалче*, прѣв. Б. Р. (Пловдивъ, 1893); *Луди пари*, прѣв. Ив. Драгневъ (Ямболъ, 1894); *Женитбата на Балзаминова*, прѣв. Ив. Ивановъ и драми: *Буря*, прѣв. Ив. Цѣровъ (Варна, 1892) и *Сираче безъ зестра*, прѣв. Радулъ Канели (София, 1895).

Островско езеро. Македонско езеро безъ истичане, въ водинската каза, съ форма приблизително на овалъ, около 15 килом. надлъжъ отъ юго-зап. къмъ сѣв.-ист., и съ най-голѣма широчина 5 килом.; простр., по Стрѣлбицки, 50.8 чет. килом. О-то е. е 514 метра (или 528 метра) високо надъ морското равнище и 48 метра най-дълбоко. Долината, на която захваща дъното, е заобиколена съ гористи планини, на сѣв. Нидже-планина (2,517 мет.), на ист. Караташъ (1,000 метра), на югъ Гйозъ-тепе (2,098 метра) и Богазътъ (2,068 мет.) и на западъ връховетѣ на Стара Нетешка планина (2,065 метра въ връха Вичи). Брѣговетѣ на езерото на ист. и на зап. прѣдставляватъ много подмоли. Двѣ други малки езера, безъ явно истичане, нѣкога ще сж съставяли часть отъ главното: на зап. *Петерска* и на юго-зап.

Родникъ. Тия двѣ езерца изглежда да сѫ свързани помежду си чрѣзъ блатата на *Сарж-Гйолъ*.

Островъ. Земя заобиколена съ вода отъ всички страни. Ако нѣколко острова се намиратъ единъ до другъ, то носѭтъ името купъ острови или архипелагъ. Изобщо геолозитѣ дѣлѭтъ всички о-ви, споредъ происхождението имъ, формата и расположението на съставнитѣ имъ части, на два класа: 1) *континентални* или *матерични* о-ви или *длъгнести* и 2) *морски* или *кржгли*. Континенталнитѣ о. обикновено заобикалятъ брѣговетѣ на материцитѣ и, по геологическото си строение, сѫ съвсѣмъ сходни съ тѣхъ, което кара да се прѣдполага, че тия о-ви сѫ се образували чрѣзъ откѫсването имъ отъ материка. Като примѣри на това сочѭтъ: Нова Зеландия, Мадагаскаръ, Велико-Британия и др. — Морскитѣ о-ви дѣлѭтъ на два класа: *високи* и *ниски*. Първитѣ иматъ, кои повече кои помалко, правилна коническа форма и се намиратъ на доста голѣмо разстояние отъ материцитѣ. Геолозитѣ прѣдполагатъ, че тия о-ви сѫ искарани чрѣзъ волканическа сила отъ дъното на морето. Примѣри: Палма и Тенерифъ, Сандвическитѣ и др.; високитѣ о-ви сѫ распространени особено въ Тихи океанъ. Нискитѣ о. носѭтъ съвсѣмъ особенъ характеръ и сѫ забѣлѣжителни по това, че длъжѫтъ происхождението си на животното царство. Тѣхъ дѣлѭтъ на *коралови* о., *коралови брѣгове* и *коралови подноли*. Първитѣ сѫ распространени най-много въ тропицитѣ на Тихи океанъ, дѣто тѣ се намиратъ обикновено близо единъ до другъ и образуватъ цѣли групи; въ Атлантически океанъ тѣхъ съвсѣмъ ги нѣма; кораловитѣ брѣгове се намиратъ токоречи въ всички тропически морета.

Острогъ. Градъ въ волхинската губер. (запад. Русия), 158 килом. на западъ отъ Житомиръ, при сливането на Вилия съ Горинъ (дѣс. притокъ на Припетъ); 16,635 жит. (повечето евреи). Важна търговия съ Австрия, съ жито, вълна, кожи, дърва. — О., основанъ, казватъ, въ IX-и вѣкъ, и споменѭтъ пръвъ пѫть въ 1100, билъ нѣкога столица на едно независимо княжество. Градътъ процъвтѣлъ, особено въ XVI-и вѣкъ, въ врѣмето на прочутъ князъ *Константинъ Острожски* (умр. въ 1608), който основалъ тамъ академия и печатница, която издала, между друго, знаменитата острожска Библия (1580—1581), първата пълна печатна Библия въ старословѣнски текстъ. О., изгоренъ въ 1648 отъ казацитѣ и окупиранъ въ 1655 отъ руситѣ, испаднѫлъ бързо. Той билъ присъединенъ на Русия въ 1795.

Остромирово евангелие. Единъ отъ най-старитѣ старобългарски паметници, писанъ съ кирилската азбука. **О-то ев.** е прѣписано въ 1056—1057 за новгородския посадникъ (кметъ) Остромира отъ дякона Григория. То състои отъ 294 листа, отъ които на три се намиратъ живописни изображения на Иоана, Лука и Марка, а два сѫ останѫли незаписани. Надписътъ *Евангелие Софѣйское апракосъ* (недѣлно) [евангелскитѣ чтения сѫ расположени въ него по недѣли] сочи на това, че **О-то ев.** е принадлежало на новгородската съборна църква Св. София. Около 1700 то се пазило въ Оружейната палата; въ 1720 било поискано

въ С.-Петербургъ и въ 1806 било намѣрено отъ Я. В. Дружининъ въ покоитѣ на Екатерина II. Александръ I заповѣдалъ да се пази въ Имп. Публична Библиотека. При всичко, че въ тоя паметникъ сѫ се вмъкнжли при прѣписването доста русизми, по него Востоковъ е разяснилъ значението на юсоветѣ въ старобългарския езикъ; и дори сега, когато вече сѫ открити други съврѣменни на О-то ев. паметници на старо-българската писменость отъ така-наричаната *панонска редакция* (както Евангелията Зографско, Мариинско), О-то ев. въ филологическо отношение е голѣмо. — Пръвъ пѫть О-то ев. е издадено въ Русия отъ Востокова въ 1843. Има двѣ факсимилерувани издания на И. Савинкова (1-о изд. СПБ. 1883, пази се въ Имп. Публична Библиотека; и 2-о изд. СПБ., 1889). За езика на О-то ев. сѫ писали Востоковъ (въ изд. 1843; прѣпечатано въ книга *Филологич. Наблюденія* Востокова, СПБ., 1865); И. И. Срезневский, *Древне Славянск. пимятники новаго письма*, (СПБ., 1868); М. М. Козловский, *Изслѣдваніе о языкѣ О. Евангелія* (СПБ., 1886); А. А. Шахматовъ и В. Н. Щепкинъ (дополненія по языку О. *Евангелія* къ *Грам. старослав. языка* Лескина, прѣводъ отъ нѣмск., Москва, 1890).

Острота, *рус.* Остри или духовити думи, хаплива шега.

Остуни. Италиянски градъ (обл. Лече), 35 килом. на сѣв.-зап. отъ Бриндизи, 8 килом. отъ морето; станция (2 килом.) на желѣзницата отъ Бари за Огранто; 18,270 жит. Маслини. Търгов. съ маслинено масло. Нѣколко интересни църкви, между които съборна църква отъ XV-и вѣкъ.

Остяки. Угро-финско племе, което живѣе по Объ, Иртишъ и притоцитѣ имъ, въ тоболската губерния и въ наръмския окрѫгъ на томската губерния. Три групи; сѣверни, източни и юго-западни. Въ XVI-и вѣкъ, при завоеванието на Сибиръ, о. дали упоритъ отпоръ на руситѣ, които имъ разрушили 41 градовце. Сега о. живѣѭтъ распръсняѫто, въ малки селца, и числото имъ не достига и 25,000. Тѣ сѫ ниски, по-долу отъ срѣденъ ръстъ, иматъ черна права коса, дебели устни и кѫсъ носъ. Наумѣватъ монголския типъ. Риболовството е главното имъ занятие. О. минуватъ за християне, носѭтъ кръстове, нъ сѫ упазили и прѣдишнитѣ си езически вѣрвания. Руситѣ се не женѭтъ за о., нъ о. зиматъ рускини и тогава потомството се порусва.

Осуетявамъ. Правѭ суетенъ, празенъ, несполучливъ, безслѣдственъ.

Осуна. Испански градъ (Андалузия), 84 килом. на юго-ист. отъ Севила, въ едно много плодородно поле, 6 килом. отъ Силадо (подпритокъ на Гвадалкивиръ); на желѣзницата отъ Севила за Малага и Гранада; 19,376 жит. Готическа църква (1534), 15 монастири, колегия (отъ 1549 до 1824 университетъ), голѣмъ замъкъ на херцозитѣ на О. Много фабрики за плетени работи съ испанско лико, фаянсови сѫдове и др. Въ околностьта каменни вѫглища и мраморъ. — О. е сѫществувалъ въ римско врѣме подъ името *Урзо*. Тамъ сѫ намѣрени текстове отъ градско-общински конституции отъ врѣмето на Юлия Цезаря и Домициана, които показватъ, че градоветѣ на тия области сѫ се радвали на една токо-речи пълна град-

ско-общинска автономия. При тоя градъ билъ убитъ *Кн. Сципионъ*, въ 212 прѣди Р. Х. въ една битва съ картагенянетѣ.

Осфиалгия, *гр.* Болка въ бедрата.

Осфразиология, *гр.* Учение за обоянието.

Осхеитисъ, *гр.* Въспаление на мждо. — **Осхеоцеле.** Херния на мждото.

Осъмъ. Рѣка въ България, притокъ на Дунавъ, извира въ сѣверния склонъ на троянската и карловската планини и се образува отъ *Черни* и *Бѣли Осъмъ*. Тече покрай Троянъ и прѣзъ Ловечъ и като мине крайдунавската равнина, влива се въ Дунавъ надъ Никополъ; длъжина 160 килом. безразлично да ли отъ изворитѣ на Бѣли Осъмъ или на Черни Осъмъ. Коритото на О. е много наведено (спадането е поповече отъ 3 метра на километръ изобщо), най-вече въ горната часть, дѣто слиза рѣката: между троянския монастирь и градъ Троянъ — по 13 метра на километръ, по около 9 метра между Троянъ и Ловечъ, по 1.22 мет. отъ Ловечъ до Дунавъ.

Осѣкъ (нѣмск. *Essek*). Главенъ градъ на Славония, 240 килом. на ист. отъ Загребъ, 300 килом. на югъ отъ Пеща, 465 килом. на юго-ист. отъ Вѣна, на дѣсн. бр. на Драва, 18 килом. отъ вливането ѝ въ Дунавъ; станц. на желѣзн. отъ Загребъ за Сегединъ; 17,250 жители, отъ които 10,000 римо-католици, 3,000 православни, останжлитѣ протестанти и евреи. Крѣпость. Параходно съобщение съ Горни Дунавъ; обширна търговия съ сурови кожи, добитъкъ, жито, желѣзо, вино; четире копринени фабрики. Гимназия; висше нормално училище; търговска и индустриална камара. Най-важнитѣ сгради сж казармитѣ, които могжтъ да побержтъ 30,000 души и кметството.— О., римска колония, основана отъ импер. Адриана подъ името *Mursia*, билъ гл. градъ на Долна Панония. Въ 335, Константинъ го направилъ епископско сѣдалище, което прѣстанжло да сжществува слѣдъ разорението на колонията отъ Атила въ 447. Словѣнетѣ се заселили тамъ въ VI-и вѣкъ. Унгарцитѣ турили ржка на града въ XI-и вѣкъ. Въ 1526, О. билъ окупиранъ отъ турцитѣ, които го владѣли около единъ вѣкъ и половина, доклѣ най-сетнѣ минжлъ подъ австрийска власть (1687). Крѣпостьта се построила отъ Леополда I. О. се прѣдалъ на унгарцитѣ прѣзъ окт. 1848, нъ билъ зетъ назадъ отъ австрийцитѣ на 2 февр. 1849. — О. е родината на великия хърватски отечестволюбецъ епископъ *Щросмайера*.

Ѿ (буква *отъ*). Означава въ церковнитѣ книги 800. Виж. *Словѣнски цифри*.

Отава. Една отъ най-голѣмитѣ рѣки въ Канада, притокъ на св. Лаврентия; истича изъ езеро Томисканингъ и въ течението си дѣли Горна-Канада отъ Долна-Канада; 1,250 килом. Корабоплаването е улеснено съ построението на много язове. Съобщава се съ езеро Онтарио чрѣзъ каналъ Ридо.

Отава. Градъ въ Горна-Канада, на р. Отава, столица на Канадската Конфедерация, 171 килом. на зап. отъ Монтреалъ, 360 килом. на сѣв.-ист. отъ Торонто, 380 килом. на юго-зап. отъ Винипегъ и около 3600 килом. на юго-ист. отъ Виктория Венкуверска; 40,000 жит. Голѣма търговия съ дърва; фабрика за едри покжщнини. Градътъ е въ параходно съобщение

по Отава съ Монреалъ; по каналъ Ридо съ езеро Онтарио и Кингстонъ; и съ другитѣ по-главни градове чрѣзъ св. Лаврентия, Отава и канадскитѣ срѣдни желѣзници.

Отава. Градъ въ Съединенитѣ Държави (Илиноисъ), 110 килом. на юго-зап. отъ Шикаго; кръстопжть на желѣзници за Шикаго, Милваки, Рокъ-Айляндъ и Пеория; 12,000 жит. Единъ водопадъ 9 метра високъ доставя могжща двигателна сила. Важни индустрии: земедѣлски орждия, фабрики за скорбѣла (кóла); голѣми житни складове. Цѣлата търговия се прѣсмѣта на 75 милиона лева на годината.

Отакустика, *гр.* Учение за усилването на слуха. — **Оталгия**. Ушна болесть.

Отвлѣчение. Сжщото, каквото е абстракция. — **Отвлѣчено понятие**. Понятие, което се добива съ отвлѣчение и съдържа признаци общи на много прѣдмѣти. Колкото е по-отвлѣчено едно понятие, толкова е по-общо. — **Отвлѣчено число**. Сборъ отъ единици безъ наименувание, напр. 100. Отношението на двѣ еднородни величини е о. ч.

Отводъ. *Сждеб. терминъ:* възражение, което се касае не до сжществото на иска, а има за цѣль да отклони гледането на дѣлото, да отстрани нѣкой сждия, свидѣтель и др. т.

Отвращавамъ се. Гнусѭ се. — **Отвратителенъ**, твърдѣ неприятенъ, който поражда отвращение, гнусенъ. — **Отвратителность**. Свойство на отвратителенъ. — **Отвращение**, гнусене.

Отвѣсенъ. Който тежи право надолу, сир. перпендикуляренъ, или който срѣща на правъ жгълъ една линия или една равнина. — **Отвѣстность**. Свойство на отвѣсенъ.

Отвѣтникъ. Отговоренъ прѣдъ сждъ, обвиняемъ. **Отвѣтъ**. Отговоръ.

Отдавамъ нѣкому нѣщо. 1) Давамъ, позволявамъ да земе, повѣрявамъ; тука *отъ изразява напълно*, съвсѣмъ. 2) Приписвамъ.

Отело. Венециянски мавръ; героятъ на една Шекспирова трагедия, който удушва жена си отъ ревнивость и послѣ убива и себе си. Въ *прѣнос. см.* ревнивъ мжжъ.

O tempora, o mores! *лат.* О врѣмена, о нрави! сир. *въ кой* вѣкъ живѣемъ! (Цицероново въсклицание въ първата му рѣчь противъ Катилина).

Отецъ, *староб.* баща. 1) Първото лице на св. Троица: Богъ Отецъ, Богъ Синъ, Богъ Духъ. 2) Почетна титла, която се дава на всѣко духовно лице отъ иеродяконъ до архимандритъ и отъ дяконъ до протойерей, включително. 3) Понѣкога думата отецъ има значение на прѣдѣда, прародитель, основатель. — **Свети отци**. Светителе, които сж тълкували християнското (православното) учение. — **Церковни отци, отци на събори**, които сж засѣдавали на вселенскитѣ събори. — **Отечески**. Бащински. — **Отечество**, татковина, родина, родна земя, — земята, дѣто нѣкой е роденъ и порасжлъ, земята на неговото рождение, езикъ и вѣра.

Отзивчивъ (който става отзивъ, отзовава се, отговаря). Съчувственъ, който съчувствува съ другиго: *отзивчиво сърдце.* — **Отзивъ**. 1) Каквото се казва за нѣкого или за нѣщо: *добри, похвални, благоприятни отзиви; отзивитѣ за него не сж добри*, злѣ се говори за него. 2) Сждебенъ терминъ: молба до сждилище за ново гледане на дѣлото: *отвѣтникътъ направи отзивъ.* — **Отзовавамъ**. Повиквамъ

назадъ: *посланникътъ не е уволненъ, а е отзованъ*, когато сж недоволни отъ него, или изявяватъ незадоволството си отъ двора, при който стои; *отзовавамъ се*, отговарямъ съ гласъ, съ викъ; пристигамъ отъ нѣйдѣ: *отзовавамъ се*, или *озовавамъ се, въ София.*

Откомандирвамъ. Отпращамъ по служба: *азъ съмъ откомандиранъ отъ пълка и прикомандиранъ въ щаба.*

Откровение. Проявяване на Висшото сжщество въ нашия свѣтъ, съ цѣль да ни съобщи една повече или по-малко пълна истина за себе си и за това, каквото иска отъ насъ: *християнската вѣра е едно* **о**.; *мохамеданството е едно* **о.** — Новий Завѣтъ се свършва съ една пророческа книга, която подъ името **О.** (Апокалипсисъ) съдържа символически картини на бжѣщето. Въ срѣднитѣ вѣкове, когато лъжовно се тълкувало О., нетърпѣливо се очаквало свършването на свѣта.

Отлагамъ. Оставямъ за друго врѣме: *тая работа трѣбва да се отложи, сега нѣма врѣме за нея.* — **Отлагателство.** Оставяне за послѣ, бавене, маене.

Отлетѣвамъ. Отхвърквамъ, отдалечавамъ се съ хвърчене.

Отличавамъ. Различавамъ, распознавамъ единъ прѣдмѣтъ отъ другъ. — **Отличавамъ се.** Показвамъ отличие, съмъ извънъ реда добръ, прѣвъсходенъ: *отличи се на испититѣ.* — **Отличенъ.** Извънредно добъръ, прѣвъсходенъ. — **Отличителенъ**, по който едно нѣщо различа, познава се: *отличителенъ признакъ.* — **Отличителность**, свойство на отличителенъ.

Отлжчвамъ. Лжчж, отдѣлямъ. — **Отлжчение.** Отдѣляне; исхвърляне. **Отлжчението** въ *църк. знач.* е исключване християнинъ отъ общение съ християнската църква. **О**-то отъ единъ религиозенъ сънжзъ на ония негови членове, които нарушаватъ законитѣ му, е сжществувало още въ езическия свѣтъ. Така, гръцитѣ въ Атина, по Плутарховия расказъ, «отлжчили Алкивиада»; у галитѣ, по думитѣ на Юлия Цезаря, «друидитѣ отлжчавали отъ богослужението»; римлянетѣ исключвали нѣкои отъ храмоветѣ и отъ участие въ жъртвоприношенията, и исключенитѣ се прѣдавали съ страшни церемонии на фуриитѣ. У староврѣменнитѣ евреи **о.** *(cherem)* изражавало желанието, отлжчений да погине. На такъво **о.** билъ положенъ Иисусъ Христосъ (Лука 6; 22, Иоанъ 16; 2 и 12; 42). Въ по-късно врѣме **о.** у евреитѣ имало три вида: мъмране, малко **о.** и голѣмо **о.** Слѣдъ мъмрането виновний не моглъ да излиза отъ дома си въ продължение на 30 деня. Малкото **о.** и то траяло 30 деня, прѣзъ които отлжчений не бивало да си стриже косата и нѣмалъ право да носи сандалии; тоя срокъ могло да се увеличава или смалява. Голѣмото **о.** лишавало отлжчения отъ гражданскитѣ права: до него никой не бивало да се приближава по-близо отъ четире лакти; той нѣмалъ право да присжтствува въ събрание, нито да яде и пие заедно съ когото-и-да-било, нито да се наема, нито да наема, въ работа; не бивало да се облича въ празднични дрехи; дѣцата му не се приемали за обрѣзване; въ религиознитѣ събрания той ималъ достжпъ прѣзъ особенъ входъ. Слѣдъ смъртьта му гроба му натрупвали съ камене.

Въ християнската църква о. сѫществувало още въ най-първитѣ врѣмена, както се вижда отъ Христовитѣ думи за непокорнитѣ на църквата, които трѣбва да станѫтъ за нея «като езичникъ и митарь». Апост. Павелъ заповѣдва (1 Коринт. 5; 11) на членоветѣ на църквата да не яджтъ и да не пиѭтъ, сир. да нѣматъ общение съ блудници, лихоимци, идолослужители, хулители, пияници, грабители. Апостолското 72-о правило узаконява о. за ония, които грабѭтъ церковенъ восъкъ или масло. Християнското о. състояло въ изключване отлѫчения отъ участие въ общественото богослужение, въ вечеритѣ на любовьта и таинствата; имената на отлѫченитѣ се зачерквали изъ церковнитѣ списъци, християнетѣ не ги наричали братя и не имъ давали братско цѣлувание. Дѣйствието на о. въ първобитната църква не лишавало отлѫчения отъ гражданскитѣ права. На общението съ отлѫченъ се гледало като прѣстѫпление, което се наказвало сѫщо съ о. Отлѫченъ въ една църква не се приималъ въ общение съ друга (21-то правило на халкидонския съборъ и 8-то—на картагенския съборъ). Отъ врѣмето на Константина Велики прѣстѫпленията среща вѣрата — ереситѣ и расколитѣ — добили значение на прѣстѫпления среща държавата. Понѣкога отлѫчвали отъ църквата дори и умрѣли (Оригенъ, Тодоръ Мопсуетски). Картагенски съборъ (правило 92) опрѣдѣли анатема и слѣдъ смъртьта на оня епископъ, който завѣщава имота си на роднина еретикъ или езичникъ, а не на църквата.

Отъ тия врѣмена о. се практикувало всѣкога въ християнската църква. Нъ почнѫли да различаватъ два вида о.—малко о., просто изключване отъ причастие и отъ други привилегии на церковнитѣ членове; и голѣмо о., произнасяно тържествено и съ страшно проклинане надъ упорити нарушителе на християнското вѣроучение.

Въ срѣднитѣ вѣкове о. станѫло страшно оржжие въ ржцѣтѣ на папитѣ, които отлѫчвали царе и царици и обявявали, че тѣхнитѣ подданници не имъ длъжжтъ вѣрноподданство. Най-послѣднитѣ примѣри за о. отъ папата на монарси сѫ о-то на Наполеонъ I въ 1809, и на Виктора Емануила въ 1860, ала ни единътъ ни другиятъ не сѫ били отлѫчени по име; папата просто се ограничилъ да произнесе тържествено узаконенитѣ отъ прѣдшественицитѣ му наказания за ония, които несправедливо нахлуватъ въ папскитѣ земи, похищаватъ или нарушаватъ папскитѣ права, или прѣчѫтъ за свободното имъ упражнение. Нъ о. като оржжие изгубило много отъ силата си отъ когато съперницитѣ папи и патриарси почнѫли да го употрѣбяватъ единъ среща други по очевидно свѣтски побуждения въ разнитѣ голѣми и малки схизми. Най-прѣсенъ примѣръ за една такъва схизма е нашата, произнесената анатема отъ гръцкия патриархъ надъ българския народъ. «Вие ми не давате кисията си и не скланяте да ви прѣтопявамъ въ гръци, нъ затова азъ прѣдавамъ и васъ и вашето духовенство на брата си дявола» е всичкото значение, познато и на малкитѣ дѣца, на тая схизма.

Въ староврѣменнитѣ държави, малкото о., което се отнася до чисто церковния животъ, всѫдѣ се припознава като потрѣбно, защото се допуща, че едно общество не-

обходимо трѣбва да има власть да наказва ония отъ членоветѣ си, които не се съобразяватъ съ правилата му, а колкото се отнася до голѣмото о. или анатемата, гражданскитѣ правителства, па и свободномислящитѣ католически богослови (Фридбергъ и др.) често се изказватъ противъ приспособяването му, на това основание, че то се касае повече или по-малко до гражданското състояние на лицето, което се отлѫчва. У протестантитѣ голѣмото о. е било отхвърлено още отъ Лютера; малкото о. се практикува и сега. Въ повечето държави, отлѫчений се приема за свидѣтель безъ да полага клетва; въ други, като напр. въ Русия, той никакъ не се приема и това е всичкото гражданско наказание, което прѣтърпѣва отъ страна на държавата отлѫченъ.

Отманъ. 3-и мохамедански халифъ, приемникъ Омаровъ, отъ Мохамедовото семейство, род. въ 574, избранъ за халифъ 644; разширилъ завоеванията на арабетѣ въ Африка, дѣто пълководецъ Абдала побѣдилъ гръцитѣ, зелъ Триполи и др.; въ сѫщото врѣме мохамеданството се утвърдило въ Персия, и по море Моавия зелъ Кипръ и Родосъ; ала О-вото благоприятство къмъ роднинитѣ си, съ които замѣстилъ назначенитѣ отъ Омара енергични прѣдводителе, произвело вредъ дълбоко негодуване и прѣдизвикало буни. Въ едно отъ тия възстания О. билъ убитъ отъ Абубекировия синъ Мохамеда. О. има заслугата за мохамеданетѣ, че пръвъ накаралъ да се напише достовѣренъ текстъ отъ Корана.

Отмѣнявамъ *заповѣдь, законъ.* Зимамъ назадъ, замѣнявамъ съ друго постановление или просто заповѣдвамъ да не се испълнява: *тоя законъ е вече отмѣненъ.*

Отнасямъ. 1) Носѭ на друго мѣсто. 2) Намирамъ свръска: *астрономитѣ отнасятъ звѣздитѣ къмъ слънцето, планетитѣ къмъ нашата земя.* — **Отнасямъ се.** 1) Съмъ относимъ. 2) Принадлежѫ, стоѭ въ свръска, въ зависимость: *тоя въпросъ се отнася до математиката; — това писмо не се отнася до мене.* 3) Въ *математиката* съдържамъ се, показвамъ (аритметическо или геометрическо) съдържание, отношение, съмъ пропорционаленъ: *двѣ се отнасятъ къмъ четире, както три къмъ шесть;* колкото пѫти четиретѣ е по-голѣмо отъ 2-тѣ, толкова пѫти 6-тѣ е по-голѣмо отъ 3-тѣ. — **Отнасямъ се** *до нѣкого* устно, писмено, значи говорѭ му, пишѫ му: *отнесете се за тая книга до книгопродавеца Д. В. М.* — **Отношение.** 1) Причинна свръска: *между количеството и качеството нѣма никакво отношение.* 2) въ *матем.* пропорция, изводъ отъ сравнението на двѣ числа чрѣзъ изваждане (аритметическо отношение) или чрѣзъ дѣлене (геометрическо отношение). 3) Служебна записка до лице равно, не подчинено и не началникъ. — **Относителенъ.** Въ който има отношение къмъ нѣщо, сравнителенъ, условенъ, зависимъ, ограниченъ; противоположното на *абсолютенъ, безграниченъ, безусловенъ, независимъ, самостоятеленъ.* Малко и много, широко и тѣсно, тежко и леко сѫ относителни понятия. — **Относително мѣстоимение.** Въ *грам.* онова, което се отнася на името на едно лице или прѣдмѣтъ, напр. който, чийто и др. — **Относително,** що се отнася до това нѣщо, за това нѣщо, колкото за него: *относи-*

телно тая работа трѣбва да се помисли.

Отокаръ I, *Пржемиславъ.* Чешски херцогъ (1192), добилъ отъ императора Филипа Швабски титлата краль, която му подтвърдили Отонъ IV и Инокентий III, въ 1203.

Отокаръ II, *Побѣдоносни.* Чешски краль, синъ и приемникъ на Венцеслава III, род. въ 1225, господарь на Австрия и Щирия (1253), на Кароско (Каринтия) и Крайна (1270) и единъ отъ найсилнитѣ владѣтеле на Германия; понеже отказалъ да припознае избора на императора Рудолфа Хабсбургски, по причина че самъ той ималъ око на имп. прѣстолъ, билъ принуденъ да воюва съ Рудолфа и погинжлъ въ битвата при Мархфелдъ (1278).

Отология, *гр.* Учение за ушитѣ.

Отомански (отъ името на султанъ *Отманъ* или *Османъ).* Турски: *отоманска империя,* сжщото каквото е Турция. Жит. *отоманецъ.*

Отоманъ, *фр.* Канапе безъ гръбъ за сѣдане.

Отонъ *(Маркъ Салвий).* Римски императоръ въ 69 слѣдъ Р. Х., род. въ 32 слѣдъ Р. Х. отъ благородно етрусско семейство. Въ 68 слѣдъ Р. Х. билъ въ съжзъ съ Галба, който възстанжлъ среща Нерона. Слѣдъ убийството на Галба, билъ провъзгласенъ отъ преторианцитѣ императоръ, нъ не можалъ да устои на Вителия, провъзгласенъ императоръ отъ германскитѣ легиони, и, разбитъ въ едно сражение при Кремона, се самоубилъ въ сжщата година на въцарението си.

Отонъ *(Фридрихъ Лудовикъ).* Гръцки краль, втори синъ на баварския краль Лудовика I; род. въ Салцбургъ, умрѣлъ въ Бамбергъ (1815—1887); добилъ въ Мюнхенъ добро образование [въ числото на прѣдавателетѣ му билъ Шелингъ], което допълнилъ съ пжтувания по Германия и Италия. Баща му, поклонникъ на староврѣменна Гръция, билъ едничкий монархъ въ онова врѣме, който се увлѣклъ отъ гръцкото възстание; синътъ му наслѣдилъ отъ него съчувствието къмъ гръцкия народъ. На 25 апр. 1832 силитѣ покровителки на Гръция, като я въздигнжли въ кралство, избрали О. за нейнъ краль; на 27 юлия едно гръцко народно събрание единогласно подтвърдило това избрание; на 25 януария 1833 О. тържествено стжпилъ на гръцкия прѣстолъ (виж. *Гръция).* Заедно съ него пристигнжли въ Гръция отъ Бавария трима регенти, Арманспергъ, Мауреръ и Абель, да управляватъ страната до съвършенолѣтието му. На 19 юн. 1835 О. зелъ браздитѣ на управлението въ своитѣ ржцѣ и прѣнеслъ столицата отъ Навплия въ Атина; въ 1839 той се оженилъ за княгиня Амалгия Олденбургска (умр. въ 1875).

О., покровитель на просвѣщението, основалъ университетъ и други учебни заведения въ Гръция и изобщо проявявалъ найдобри намѣрения, нъ не показалъ нито самостоятелни убѣждения, нито способности на държавенъ мжжъ; увлѣчението отъ идеалитѣ на старогръцката борба за свобода ни наймалко не му прѣчило да съчувствува съ всички реакционни стремления, макаръ той дори и тука да не показвалъ самостоятелность и едно по друго се вдавалъ на влиянието на партиитѣ, които се борили за надмощие, първенъ на баварската (Арменсперговата), послѣ на русската, французската и англий-

ската. Уплашенъ отъ една военна буна въ 1843, той положилъ клетва за вѣрность на една конституция въ началото на 1844, нъ цѣлото му управление отъ тогава било единъ редъ систематически нарушения на конституцията. Понѣкога О. проявявалъ забѣлѣжителна доброта на характера: така въ 1861 той помилвалъ студента Друзио, който посѣгнжлъ на живота на кралицата; нъ тая доброта не ослабвала деспотизма. Особено деспотически навици показвала властолюбивата О-ва жена, която имала на него силно влияние: само въ единъ въпросъ той отстоялъ независимостьта си. О-та женитба съ Амалия останжла бездѣтна, и затова той трѣбвало да избере наслѣдникъ на прѣстола; Амалия желаяла единъ князъ отъ Олденбургския домъ, а О. настоявалъ за брата си, князъ Адалберта. Това извикало семеенъ несговоръ, който много врѣме занимавалъ гръцкото общество.

Общото недоволство най-сетнѣ се проявило въ буни въ Навплия и Сира, въ 1862, които скоро се потушили. Една по-страшна буна, която имала за цѣль изгнанието на краля и кралицата, избухнжла въ окржзитѣ Месолонги, Елида и Месения прѣзъ октомврия сжщата година, и въ нѣколко деня обхванжла цѣла Гърция. О. и кралицата му побѣгнжли въ Саламисъ, отъ дѣто той издалъ прокламация, та обявилъ че напуща Гръция за да се избѣгне кръвопролитието, и тогава се наредило приврѣменно правителство. Макаръ доброволно, безъ борба, да напусжлъ Гръция, О. прѣко не се отреклъ отъ короната и отпослѣ два пжти заявявалъ платоническо притезание за прѣстола. Той се върнжлъ въ отечеството си и живѣлъ въ Бамбергъ. Виж. Παπαμιχαλόπουλος, Παρατου τάφον τοῦ βασιλέως Οθωνος (Атина, 1893) и **La Grèce du roi Othon,** *correspondance de Thouvenel* (Парижъ. 1890).

Отонъ I или *Велики.* Германски императоръ, род. въ 912, синъ на импер. Хенриха I, когото наслѣдилъ на прѣстола въ 936. Царуването му било единъ редъ изобщо щастливи войни: смирилъ феодалнитѣ херцози въ съюзъ съ французския краль Луи IV, подчинилъ оботрититѣ и полабскитѣ словѣне (виж. *Оботрити*); принудилъ чешския краль Болеслава да му плаща дань и да пригърне християнството, и, по-сетнѣ, смирилъ унгарцитѣ и турилъ край на опустошенията имъ. О. се намѣсилъ въ работитѣ на Италия; прѣдставилъ се защитникъ на хубавица Аделаида, вдовица на убития италиански краль Лотара, разбилъ похитителя на прѣстола Беренгара II, оженилъ се за Аделаида [тогава билъ вдовецъ] и установилъ господството си надъ сѣверна Италия въ 951. Войнитѣ, които породила тая постжпка, принуждавали О. често да минува Алпитѣ, нъ най-сетнѣ, слѣдъ една голѣма побѣда надъ унгарцитѣ въ 955, при Аугсбургъ, когато имъ отнелъ Баварската източна мархия и слѣдъ поражението и заробването на Беренгара, който изново билъ заграбилъ кралевската власть, О. се припозналъ за *краль на Италия* отъ единъ съборъ въ Миланъ; а въ 962 папа Иоанъ XII го коронясалъ въ Римъ, като приемникъ на Карла Велики, *свещеноримски императоръ*, или *императоръ на Западъ.* Отъ това врѣме той се мѣсилъ въ борбитѣ на папитѣ и антипапитѣ, и сва-

лилъ отъ прѣстола папа Иоана за безнравствения му животъ. Той потжпкалъ двѣ италиянски възстания. Не сполучилъ само да си подчини южна Италия. О. умрѣлъ въ Минслебенъ (Турингия), въ 973, и оставилъ името на просвѣтенъ господарь. Рѣшителенъ и енергиченъ, внушителенъ по вънкашенъ видъ, ловъкъ въ всички рицарски състезания, благочестивъ въ духа на врѣмето си, вѣренъ къмъ приятеле и лесно примиримъ къмъ неприятеле, О. много съдѣйствувалъ за възвишението авторитета на германския народъ и усилването на държавата извжтрѣ и извънъ. Вж. Vehse, *Leben Kaiser Otho's des Prossen* (Дрезденъ).

Отонъ II. Герм. императоръ, синъ и приемникъ на О. I (цар. 973—983), побѣдилъ претендента на прѣстола, Хенриха Баварски, и французския краль Лотера, съперника си, въ Лоренъ. Въ Италия прѣзелъ отъ гръцитѣ, слѣдъ като поставилъ Бенедикта VII на папския прѣстолъ, градове Неаполъ, Бари, Тарентъ; нъ разбитъ при Басентело (982), О. II умрѣлъ на 28 години отъ огненица или отъ отрова, слѣдъ като веронската диета прогласила императоръ сина му О.

Отонъ III. Герм. императоръ отъ 983 до 1002, синъ и приемникъ на О. II. Зацарувалъ на 3-годишна възрастъ; въспитанъ отъ Герберта, когото възвисилъ сетнѣ на папския прѣстолъ подъ името Силвестръ II. Любитель на науката, подражатель на Византия, нему нищо повече не му теглило сърдце колкото да царува въ Римъ. Затова и прѣминжлъ да царува въ вѣчния градъ. Ала недоволството, отъ една страна на германскитѣ князове, които не удобрили настанението му въ Римъ, отъ друга на италиянцитѣ, които съ мжка носяли постоянното присжтствие на другоземенъ царь въ земята имъ, породило двѣ буни; въ втората О. билъ изгоненъ отъ Римъ и умрѣлъ ненадѣйно отъ огненица или отъ отрова.

Отонъ IV. Герм. императоръ, род. въ 1174, синъ на Хенриха Лъва, баварски херцогъ, и Матилда, сестра на Ричарда Лъвово-Сърдце. Билъ саксонски херцогъ въ 1197, когато императоръ Хенрихъ VI умрѣлъ, като оставилъ наслѣдникъ едно отроче, Фридриха II. Гелфитѣ поддържали О-та кандидатура на прѣстола, а гибелинитѣ — кандидатурата на швабския херцогъ Филипа. Породила се 8-годишна война, която се свършила съ О-то бѣгство въ Англия. Филипъ останжлъ на прѣстола до 1207, когато билъ убитъ, и О. се върнжлъ; притезанията му се припознали отъ Инокентия III, който го коронясалъ въ Римъ въ 1209. О. нарушилъ клетвата си, съ която отстжпялъ на църквата нѣкои доходи, за което папата го отлжчилъ отъ църквата. Около сжщото врѣме (1214) германскитѣ князове свалили О. отъ прѣстола, въ полза на законния наслѣдникъ, Фридриха II, сицилийско-неаполски краль. О. се оттеглилъ въ Брауншвайгъ, слѣдъ една несполучлива борба, дѣто и умрѣлъ (1218).

Отоскопъ, гр. Въ *медиц.* инструментъ за изслѣдване ушитѣ. — **Ототомия.** Разрѣзване на ушитѣ.

Отпечатвамъ. 1) Натисквамъ едно нѣщо надъ друго, за да остави образа си или нѣкакви бѣлѣзи: *тоя листъ е злѣ отпечатанъ.* 2) Свършвамъ печатане, напечатвамъ цѣлото, за което е дума: *книгата*

се отпечата и постжпи въ продань. — **Отпечатъкъ.** Бѣлѣгъ, направенъ съ натискане, образътъ на каквото е отпечатано. *Отпечатъкъ на страститѣ въ лицето,* тѣхното изражение или изявяване въ чъртитѣ на лицето.

Отправямъ *нѣщо нѣйдѣ.* Испращамъ.

Отпущаемъ ярецъ. У евреитѣ въ старо врѣме ярецъ, който пущали да върви въ пустинята, като по закона зималъ и занасялъ грѣховетѣ имъ (*Библ.* Лев. 16; 8, 10).

Отрада, *староб.* Утѣха, услада, успокоение, олекване: *дѣцата ми сж моя отрада. Търси отрада въ молитвата.* — **Отраденъ,** който доставя отрада: *едно отрадно явление въ нашия народенъ животъ.*

Отражавамъ. Отблъскамъ, отхвърлямъ, отпращамъ въ единъ съсѣденъ прѣдмѣтъ (свѣтлина). *Отражението на единъ прѣдмѣтъ въ вода, въ огледало,* изображението му, образътъ му въ него. — **Отразителенъ,** който отражава; **отразителность,** свойството му.

Отранте. Италиянски приморски градъ, 18 килом. на юго-ист. отъ Лече, малко пристанище на Отрантски протокъ; край на желѣзница, която тръгва отъ Римини и върви покрай цѣлия източенъ брѣгъ на Италиянския полуостровъ; 3,000 жит. О. въ старо врѣме е билъ много важенъ градъ; отъ тамъ щѣлъ да започва Пировий мостъ, който щѣлъ да свързва Италия съ Гърция. Въ 1480, тоя градъ още ималъ 20,000 жит., когато билъ ограбенъ отъ турцитѣ, които исклали двѣгѣ трети отъ жителитѣ, а останжлитѣ отвели въ робство. — **Отрантски протокъ,** въ Италия, съединява Ионическо море съ Адриатическо. Широчината му е най-малко 70 килом.

Отрантски каналъ. Протокъ между Италия и Албания, съединява Адриатическо море съ Ионическо. Той е най-малко 70 килом. широкъ. — Отрантската область, сега наричана леченска (съ гл. гр. *Лече*), образува петáта на «италиянския ботушъ», сир. тя е крайната юго-източна область. Градецъ *Отранто* въ тая область, на Адриатическо море (съ 3,000 жит.). е билъ градъ съ 20,000 жит. въ 1480, когато го прѣзели турцитѣ въ царуването на Мохамеда II. Въ ясно врѣме крайбрѣжието на Албания се вижда отъ Отранто.

Отрисъ. Единъ отъ двата клона [другий е Камбунскитѣ планини], който се отдѣлятъ отъ Пиндъ и вървжтъ до Солунски заливъ, като обгръщатъ басеина на рѣка Саламврия, който се затваря откъмъ морето съ три прочути въ старо врѣме връха: Олимпъ, Оса или Кисово и Пелионъ или Плесида. Виж. *Олимпъ, Оса, Пелионъ.*

Отстоявамъ, *рус.* Отбранвамъ.

Отсу. Японски градъ, 10 килом. (16 по желѣзн.) на юго-ист. отъ Киото и 59 килом. (по желѣзница) отъ Осака, на езеро Бива; 19,650 жит. Въ началото на тоя вѣкъ О. е билъ една отъ столицитѣ на Микадо. Страшна крѣпость. Въ града и околностьта прочути езически монастире.

Отчисляваме, *рус.* изваждамъ отъ число, уволнявамъ.

Отшелникъ-*ница.* Лице, което се е отдѣлило отъ хубавия свѣтъ, което живѣе въ уединение, отдѣлно отъ населено мѣсто за спасение на душата, пустинникъ. — **Отшелнически.** Свойственъ на отшелникъ. — **Отшелничество.** Съ-

стоянието на отшелникъ, иночество.

Оуенъ (Робертъ *Оуен*). Знаменитъ английски общественъ реформаторъ, род. и умр. въ градеца Нютаунъ, въ обл. Монтгомери (1771—1858). Синъ на единъ бѣденъ занаятчия, О. всичко длъжи на себе си. Сполуката му въ попрището на обогатяването му била бърза и блескава. На 10 години, той постжпилъ въ единъ сукнарски дюкянъ, сетнѣ станжлъ неговъ управитель. Едвамъ билъ на 18 години, когато се рѣшилъ да започне самостоятелна работа и наредилъ въ една тѣсна манчестерска улица една малка памучна фабрика съ неотдавна изнамѣренитѣ за онова врѣме предачни машини. Работата му тръгнжла отлично; нъ като човѣкъ съ смѣла инициатива, О скоро напуснжлъ това малко прѣдприятие, за да стане управитель на една истинска голѣма предачна фабрика съ нѣколко стотини работници. Тогава О. още нѣмалъ 20 години. На 26-та си година О. вече купува, на чело на едно капиталистическо съдружение, една отъ най-старитѣ въ Шотландия огромна предачна фабрика въ Ню Ланаркъ и става пълновластенъ распоредитель въ нея. Отъ тогава се започва и реформаторската дѣятелность на О., която му спечелва всеобщъ почитъ и го направя една отъ най-влиятелнитѣ и авторитетни личности въ Англия, а сетнѣ го накарала съвсѣмъ да скжса всичко общо съ съврѣменното му просвѣтено общество и да изгуби всѣкой авторитетъ.

Първий и най-блескавий периодъ отъ О-та дѣятелность е свързанъ съ Ню-Ланаркъ. Тамъ О., на чело на едно голѣмо фабрично население отъ 2—3,000 души, се опиталъ да подобри положението на работницитѣ, повишилъ работната имъ платка, прѣдоставилъ на работника дѣлъ отъ общата печала, скжсилъ работния день, устроилъ общи гостинници и жилища, погрижилъ се за пенсии на прѣстарѣлитѣ, за взаимноспомагателни каси, за болници и медицинска помощь на болнитѣ и т. н. И най-забѣлѣжително е, че при тая наредба, чистата печала на фабриката не само не омалѣла, а се увеличила. Славата на Ню-Ланаркъ гръмнала по цѣлъ свѣтъ и всѣка година по 2,000 души, между които и короновани лица, посѣщавали отъ любопитство тая чудна фабрика. Прѣзъ тоя периодъ О. написалъ съчинение: *Новъ възгледъ върху обществото* или *Опити по принципа за образуването на човѣшкия характеръ* (1812) и др.

О-та блескава ню-ланарска сполука насърдчила О. да се запрѣтне да осжществи коренни прѣобразования въ обществото въ най-широки размѣри; той вече става социалистъ. Въ 1817 той прѣдложилъ, държавата, за да уреди отношението между труда и капитала, да устрои общини, едноврѣменно земедѣлчески и промишлени. Населението на всѣка отдѣлна община да не надминува 1,500 души. Всички жители на общината да живѣятъ въ една сграда и да обработватъ сами общата за всѣка община земя за смѣтка на общината. Всѣко семейство да си има отдѣлно жилище въ общинския домъ, нъ дѣцата отъ 3-годишна възрасть да се въспитавате заедно. Храната да се добива отъ общата готварница. Общината исцѣло да се нагрѣбва да издържа всѣкой свой членъ, като изисква отъ него

работа споредъ силитѣ и способноститѣ му.

Отъ това врѣме О. се обръща въ най-неуморимъ агитаторъ. Нъ въ отечеството си той несполучилъ да прокара социалистическитѣ си учения и идеи; напротивъ, той изгубилъ прѣдишнитѣ си приятели, особено лордоветѣ, архиепископитѣ [социалнитѣ му учения били противни на всѣка религиозна идея] и князоветѣ.

За да тури въ дѣйствие идеитѣ си, О. основалъ въ 1823 въ Америка, въ държава Индиана (една отъ Съединенитѣ Държави) една община *Нова-Хармония*. Около 1000 души — ентузиасти, сиромаси и авантюристи — се отзовали на О-та покана. Общината въ първо врѣме оправдала О-тѣ най-горещи надежди. Нъ слѣдъ нѣколко години опитътъ съ *Ню-Хармони* (Нова-Хармония) се свършилъ съ фиаско.

Несполуката на О-я опитъ се отдава отъ нѣкои на това, че ню-хармонийци били въспитани и порасли въ съвсѣмъ друга обществена срѣда, а новата обществена наредба изисквала и новъ човѣкъ, който не може да се яви при първия зовъ на единъ благороденъ мечтатель.

О. минава за създатель на *кооперативнитѣ дружества*, — дружества отъ потрѣбителе, които съ общи срѣдства си отварятъ общъ дюкянъ, отъ който си купуватъ стокитѣ и печалата отъ проданьта добиватъ тѣ сами.

Освѣнъ прѣдпоменѫтото съчинение, О. е написалъ *Книга за новия нравственъ свѣтъ* (Лондонъ, 1826), повече отъ 2,000 статии и е произнеслъ повече отъ 1,000 слова. На езика ни е прѣведено О-то съч. *Образуването на човѣшкия характеръ*, прѣв. отъ рус. А. П. Н. (Шуменъ, 1895, стр. 129). Виж., въ български прѣводъ, *Великитѣ утописти*, отъ М. Туганъ-Барановски, прѣв. Г. Б. (Варна, 1902, стр. 96) и *Робертъ О.* отъ Елена Равска, една отъ *Книжки за народа* (Варна, ц. 5 ст.); виж. още на други езици, — *Life of Rob. Owen written by himself* = автобиография (Лондонъ, 1852); Sargant, *Rob. Owen and his philosophy* (Лондонъ, 1860); Booth, *Rob. Owen, the founder of socialism in England* (Лондонъ, 1869); L. Jones, *Life, times and labour of R. Owen* (Лондонъ, 1871); Reybaud, *Etudes sur les Réformateurs* (Парижъ, 1864, 2 т. in-12).

Оуенъ *(Ричардъ)*. Единъ отъ най-отличнитѣ английски естествоиспитателе, род. въ Ланкастеръ, умр. въ Ричмондски Паркъ (1804—1892). Билъ хирургъ, прѣдаватель на палеонтологията, изучването на която въвелъ въ Англия, и послѣ единъ отъ хранителетѣ на Британски Музей, дѣто турилъ редъ на естествено-историческитѣ сбирки и издалъ единъ 5-томенъ илюстрованъ каталогъ. Нъ той се явява най-великъ като авторитетъ въ сравнителната анатомия: той е възстановилъ образа на исчезнѫлитѣ въ минѫлитѣ епохи, или, както обикновено ги наричатъ «допотопнитѣ», животни типове по ископаванитѣ остатки и е открилъ законитѣ на общата направа на животния организмъ, което послужило като твърда основа за научнитѣ работи на други велики изслѣдователе: Даруина, Агасиса, Хъксли, Лайеля, Хекеля и др. Възъ основата на установената отъ него законосъобразность въ измѣненията на по-развититѣ удове на организма, въ обобщението на видоветѣ (родство-

то на измрѣлитѣ и живитѣ родове) и въ послѣдователното развитие на видоветѣ е изработена научната теория за изгубенитѣ изъ междинитѣ видове *(missing link* = брънката, която липсва). Оснований съ съдѣйствието на тоя ученъ новъ университетъ въ Манчестеръ въ негова честь е нареченъ *Оуеновъ коледжъ*.

Главнитѣ О-ви трудове сж *Палеонтология* (Лондонъ, 1861; отъ тогава нѣколко изд.); *Архитипъ и хомология на скелета на гръбначнитѣ; Одонтография*, подробно, пояснено съ изящни рисунки, описание на зжбитѣ на всѣкой класъ животни, — трудъ, който съставя грамадно съкровище отъ знание както за анатома, така и за геолога; *Анатомия на гръбначнитѣ* (3 т.); *Ископаемитѣ млѣкопитаежци на Австралия* (2 т.); *Измрѣлитѣ безкрили птици на Нова-Зеландия* (2 т.); *История на британскитѣ ископаеми влѣчуги* (4 т.).

О-та биография е написана отъ внука му, сжщо Ричардъ О.

Офейковъ. Псевдонимъ на Ат. Шоповъ.

Оферирамъ, *лат.* Въ *търгов.* прѣдлагамъ. — **Оферта.** Прѣдложение.

Офилъ. Часть отъ Иерусалимъ близо до храма, за която се прѣдполага да е била укрѣпена, понеже думата значи на еврейски твърдѣлъ *(Библ.)*.

Офиология, *гр.* Учение за змиитѣ. — **Офити.** Една отъ гностическитѣ секти, въ Сирия, отъ II-и до VI-и вѣкъ; еретицитѣ отъ тая секта почитали змията, която съблазнила прародителетѣ да вкусжтъ отъ дървото на познанието (гносисъ), а Исуса Христа злословили, и въ нравственостьта подражавали Каина, жителитѣ на Содомъ и тѣмъ подобнитѣ. — **Офитъ.** Плътна разновидность отъ диорита.

Офиръ. 1) Единъ отъ Иоктановитѣ синове, който се заселилъ въ южна Арабия. 2) Страна, която въ старо врѣме се славила по златнитѣ си рудници. Отъ тамъ Соломоновитѣ кораби, които търгували отъ пристанищата на Едомъ, донасяли злато, скжпоцѣнни камъне, слонови зжби, аромати и др. Пжтуването ставало по веднжжъ на всѣки три години. Дѣ е била земята О. е неизвѣстно. Прѣдполагатъ да е била или въ Арабия, или на източното крайбрѣжие на Африка, или въ Индия *(Библ.)*.

Офицерство, *лат.* 1) Звание, длъжность на офицеръ. 2) Общо име на всичкитѣ офицери отъ всичкитѣ чинове, офицерско тѣло: *нашето офицерство стои на височината на положението си.* — **Офицеръ.** Общо име на военнитѣ чиновници (и сухопжтни и поморски) отъ унтеръ-офицерския до генералния чинъ вкючително.

Официаленъ, *лат.* Званиченъ, по служебенъ редъ. 1) Обявенъ отъ властьта: *официална новина.* 2) Който дохожда отъ правителството. — **Официалность.** Правителствени, служебни отношения. — **Официозенъ,** лат. Полуофициаленъ, сир. който е въ свръски съ правителството, нъ не иде прѣко отъ него, а само по негово побуждение: *официозенъ вѣстникъ.* — **Официозъ.** Официозенъ вѣстникъ.

Оформявамъ, отъ *форма.* Давамъ законна форма, привождамъ въ правилна, прилична форма.

Офра. 1) Градъ на Вениаминовото племе, който прѣдполагатъ да е билъ 7—8 килом. на истокъ отъ

Ветилъ. 2) Градъ на Манасииното племе *(Библ.)*.

Офталмиатрия, *гр.* Учение за очнитѣ болести. — **Офталмия.** Въспаление на очното кльбо. — **Офталморагия.** Кръвотечение отъ очитѣ.—**Офталмоскопъ.** Инструментъ за изслѣдване очитѣ. — **Офталмотерапия.** Наука за лѣкуване очитѣ. — **Офталмотомия.** Разрѣзване око съ лѣкарска или научна цѣль.

Officio. Виж. *Ex officio.*

Охйо. Голѣма рѣка въ Съединенитѣ Държави, слѣдъ Мисури най-голѣмий притокъ на Мисисипи; става отъ съединението на Алегани и Мононгахела при Питсбжргъ, въ Пенсилвания; тече прѣзъ една плодородна долина до Кайро, дѣто е устието ѝ; длъга 1500 километра, а широка отъ 500 до 1500 метра. Въ течението си дѣли сѣвернитѣ държави Охио, Индиана и Илиноисъ отъ южнитѣ държави Виргиния и Кентжки. Гл. градове по брѣговетѣ ѝ сж Цинцинати, Луисвилъ (дѣто има бързеи, за избѣгването на които е направенъ параходенъ каналъ), Хуилингъ, Мейсвилъ, Питсбжргъ и Кайро. О. е обикновено корабоплавателна отъ Питсбжргъ, нъ за по-голѣми параходи лѣтѣ само отъ Хуилингъ. По нея става обширна търговия, въ която участвуватъ главнитѣ ѝ притоци Тенеси, Кжмбжрлянъ, Уабашъ и др.

Охио. Една отъ Съединенитѣ Държави, има за прѣдѣли: на сѣв. езеро Ерие; на зап. държава Индиана; на югъ Охио, който я дѣли отъ Виргиния; на ист. Пенсилвания. Простр. 106,311 чет. килом.; насел. 4,000,000, отъ които 80 черни и 130 индийци. Земята, едно хълмисто плато, е повечето плодородна; поя се отъ Охио съ притоцитѣ му и други малки рѣки. Климатътъ, мекъ на югъ и суровъ на сѣв, е изобщо здравъ. Земедѣлието е много развито. О. е 3-та отъ Съединенитѣ Държави по стойностьта на жътвитѣ и 4-а по скотовъдството. Главнитѣ земедѣл. произведения сж: царевица (произвожда на година повече отъ 40 милиона хектол.), жито, едръ добитъкъ, овце, свине (има около 2 милиона говеда и 8 милиона овце и свине); послѣднитѣ сж една отъ главнитѣ износни стоки. По индустриалното производство О. е 5-а държава слѣдъ Ню-Йоркъ, Пенсилвания, Масачузетсъ и Илиноисъ. Най-голѣмата цифра доставя металургическата промишленость (275 милиона лева) и брашнарството (195). Слѣдъ това вървжтъ дрехитѣ (113), хранителнитѣ консерви (100), спиртопроизводството (92), дървата (84), коларството (80), земедѣлческитѣ орждия (77), изработенитѣ кожи (67), тютюнътъ (47) и др. Виното, което се произвожда по южния брѣгъ на езеро Ерие сравняватъ благоприятно съ рейнскитѣ вина.

О. е 3-а държава слѣдъ Пенсилвания и Илиноисъ по дѣятелното разработване на ископаемитѣ вжглища (около 6 милиона тона на година). Държавата притежава и важни солници, които доставятъ, освѣнъ голѣмо количество соль, половината отъ брома, що се вади въ цѣлъ свѣтъ. Най сетнѣ, отъ 1885, сѣверо-източнитѣ области сж станжли едни отъ голѣмитѣ производителе на газа (петрола).

Гжститѣ гори, които сж покривали страната прѣди 70 години, сж омалѣли до $^1/_4$ отъ повръхностьта ѝ. Въ тѣхъ се срѣщатъ и медицинскитѣ растения: валериана, колумба, жинсенгъ и др. Между държавнитѣ учреждения сж 4 за-

ведения за умопобъркани, сиротопиталища за глухо-нѣми, слѣпи, плоти и др. Има 9 университета, 33 колегии и др. Държавата притежава много голѣма библиотека.

Желѣзници. Голѣмитѣ желѣзни пжтища на атлантическитѣ градове Вашингтонъ, Балтимора, Филаделфия, Джерси-Сити (Ню-Иоркъ) минуватъ всички прѣзъ О. отъ ист. къмъ зап., та отиватъ прѣзъ Мисисипи и Мисури да достигнжтъ Тихи океанъ. Другитѣ главни желѣзници вървжтъ отъ югъ къмъ сѣв., между р. Охио и кливляндското, толедското и шикагоското пристанища. Първата желѣзница е направена въ 1842; до сега желѣзнопжтната мрѣжа е станжла 12,000 килом.

Корабоплавателнитѣ канали съставятъ една мрѣжа отъ 1,280 килом. и О., благодарение на каналитѣ си, които турятъ въ съобщение р. Охио, Мисисипи и ез. Ерие, притежава една доста важна търговска флота (1,200 кораби и ладии, отъ които 236 парахода).

О. никога не е билъ държава съ робе.

Управление. Членоветѣ на изпълнителната власть (управитель, подуправитель и др.) и членоветѣ на законодателната власть (33 сенатори и 105 прѣдставители) се избиратъ за двѣ години. Членоветѣ на сждебната власть (върховни, областни и окржжни сждии) се избиратъ за петъ години.

История. — Първитѣ европейци, които проникнжли въ О. били французе (1609). Въ 1763 О. заедно съ другитѣ французски колонии въ сѣверна Америка минжлъ въ владѣние на англичанетѣ. Отпослѣ О. билъ раздѣленъ между Конектикжтъ и Виргиния. Слѣдъ врѣме образувалъ съ Индиана и Илиноисъ територия, а въ 1802 билъ приетъ за държава отъ Съединенитѣ Държави. О. се заявилъ силно прѣзъ междуособната война, когато доставилъ на сѣвернитѣ държави 317,133 воителе.

Охлократия, *гр.* Управление, което е въ ржцѣтѣ на тълпата.

Охозия. 1) Израилски царь, синъ Ахаавовъ (897 прѣди Р. Хр.). 2) Иудинъ царь Иорамовъ синъ (885 прѣди Р. Хр.).

Охота, *староб.* Силно желание за нѣщо, ишахъ.

Охотско море. Море, токо-речи вжтрѣшно, което се образува отъ Велики океанъ въ сѣв.-източна Азия; има за прѣдѣли: на югъ островитѣ на Япония, на сѣв. и на зап. Сибиръ, на ист. Камчатка; простр. повече отъ $1^1/_2$ милиона четвър. километра. Бури и мъгли. Само една голѣма рѣка се влива въ това море: *Амуръ.* То замръзнува отъ 3 ноемврия до 3 априлъ.

Охотскъ. Окржженъ и пристанищенъ градъ на Приморска обл. (въ източни Сибиръ), на сѣверния брѣгъ на Охотско море, близу до общото устие на рѣка Кухтая и Охота; кжщи не повече отъ 30 и жит. не повече отъ 150. Земедѣлието несполучливо; мжчно вирѣе и барабойтъ. Риболовство. Търговия нищожна. Скотовъдството токо-речи исключително въ държане елени.

Охридска архиепископия. Слѣдъ раздѣлението на България на източно или придунавско и западно или македонско българско царство и слѣдъ завоеванието на първото отъ Цимисхия (виж. *Българско* царство), висшата церковна власть надъ българския народъ отъ Прѣславъ се прѣнесла въ Македония, дѣто билъ тогава центъръ на духовния и политически

животъ на българетѣ. Въ Самуиловото царуване (976—1014) сѣдалището на началника на българската църква била първень Прѣспа, а послѣ Охридъ.

Прѣзъ Самуилово врѣме по-забѣлѣжителни български патриарси били Германъ, Филипъ и Давидъ (виж. това име). Българската църква въ тѣхно врѣме си простирала властьта не само надъ българскитѣ епархии, между които се били прибрали пакъ и подчиненитѣ отъ Цимисхия подъ гръцката патриаршия епархии въ сѣверна България, а и надъ сърбскитѣ епархии въ Босна, Херцеговина и сегашна Сърбия.

Патриархъ Германъ най-напрѣдъ светителствувалъ въ Воденъ и Прѣспа (995). Въ Филипово врѣме, когато патриаршеский прѣстолъ билъ вече прѣнесенъ въ Охридъ, въ лоното на българската църква се прибрали всичкитѣ нейни области, които отпослѣ съ покоряването на царството отъ Василия Българоубийца, зели малко по-малко да омалѣватъ на брой. Ала Василий уважилъ независимостьта на българската църква, която се упазила и прѣзъ цѣлия 150-годишенъ периодъ, прѣзъ който България била подчинена политически на Византия. Охридската патриаршия прѣзъ тоя периодъ била раздѣлена, по думитѣ на Доксопатрийски Нилъ, на повече отъ 30 епископии, нъ имената на всичкитѣ не сж дошли до насъ.

Охридската патриаршия си останжла пакъ самостоятелна и когато въ 1185 двамата братя Асѣнь и Петръ освободили българското царство отъ гръцитѣ. Тогава тя само изгубила нѣкои отъ епархиитѣ, които влѣзли въ състава на възстановената съ подновението на българското царство търновска патриаршия. Правото си за по-нататъшно сжществуване като отдѣлна архиепископия тя отстоявала прѣдъ всички, и българе, и гръци, и турци дори до 1767. Основата, на която почивало това нейно право, е интересна.

Слѣдъ освобождението на България отъ византийското иго, защитницитѣ на охридската арх., на чело съ тогавашния архиепископъ Иванъ Каматеръ, захванжли да поддържатъ, че тя е оная староврѣменна автокефална (самостоятелна) архиепископия, която бѣ основана отъ императора Юстиниана и която се наричаше архиепископия *Първа Юстиниана.* Въ ония тъмни врѣмена това притезание, макаръ и съвсѣмъ безосновно, се приело отъ всички безъ противорѣчие и охридскитѣ архиепископи наченжли да се наричатъ архиепископи на Първа Юстиниана.

Безосновностьта на това притезание на охридскитѣ архиепископи доказватъ историческитѣ факти. Извѣстно е, че отъ V-и вѣкъ слѣдъ Р. Х., както западната, така и източната римска империя прѣтеглили много отъ варварскитѣ нахлувания. Юстинианъ (императоръ отъ 527 до 565) подновяваше разоренитѣ градове и подигаше нови, единъ отъ които бѣше градъ *Първа Юстиниана.* На мѣстото, дѣто биде въздигнжтъ градъ Първа Юстиниана, бѣше едно селце Таврезия, което бѣ Юстиниановото родно мѣсто. Тоя градъ се нарече така, за да се прослави повече отъ нѣколкото други градове, които носехж Юстиниановото име. Въ Първа Юстиниана се направила по волята на императора и самостоятелна архи-

епископия. Тая архиепископия обемала слѣднитѣ сегашни земи: юго-източния жгълъ на австрийска Сърбия, сегашното кралство Сърбия съ Черногора, Стара Сърбия, западната часть на България, сѣверна Албания, сѣвероизточна Македония на юго-западъ до Битоля и до Охридъ. Архиепископътъ на Първа Юстиниана ималъ пълна самостоятелна власть наравно съ патриарситѣ. Тая архиепископия сѫществувала кѫсо врѣме, защото 100 години слѣдъ Юстинианова смърть се появихѫ на Балкански п-въ българетѣ, които разсипахѫ много области, въ това число и Първа Юстиниана.

Градъ Първа Юстиниана се намираше въ кюстендилското окрѫжие, или на сѫщото мѣсто, дѣто е градъ Кюстендилъ. Ала това не прѣчило Охридъ да притезава, че е сѫщий градъ Първа Юстиниана, както и вѣрвахѫ до послѣдно врѣме. Охридскитѣ архиепископи имали токо-речи такива права, каквито имали и патриарситѣ, само не носили името патриархъ.

Ние вече видѣхме, че охридската архиепископия е била продължение на българската архиепископия, основаната отъ царь Симеона. Да видимъ какво става отпослѣ въ тая българска архиепископия.

Въ 1204, когато кръстоносцитѣ усвоихѫ византийското царство, въ което си оставаше тя, въ нейнитѣ по-голѣми градове се вмъкнѫли и нѣколко латински епископски сѣдалища (напр. въ Костуръ, Дѣволъ и др.), нъ тѣ устояли само за малко врѣме, защото тя прѣминѫла подъ властьта на епирския деспотъ Кюръ-Тодора (1222), който се наричалъ и гръцки императоръ, до 1230, когато Иванъ Асѣнь II го побѣдилъ, заробилъ и присъединилъ земитѣ му на българското царство. Сега, съ присъединението на тия земи, охридската патриаршия прѣминѫла пакъ въ българското царство, и пакъ си упазила самостоятелностьта, само че припознавала политически търновския патриархъ за по-горенъ до смъртьта на Асѣня II (1241). Послѣ гръцитѣ, въспользувани отъ малолѣтието на неговитѣ наслѣдници Каломана и Михаила, сполучили да си отнемѫтъ пакъ назадъ земитѣ, надъ които се простирало нейното вѣдомство, и я владѣли около 100 години, ала безъ да ѝ нарушѫтъ самостоятелностьта въ нѣщо, само че възлизали гръци на патриаршеския прѣстолъ. А въ врѣмето на Стефана Душана (1335—1355) тя прѣминѫла подъ властьта на сърбетѣ и въ това положение се намирала не повече отъ 50 години. Прѣзъ тоя периодъ, а именно въ 1346, нейний патриархъ, съ благословията още и на търновския, позволилъ да се учреди Ипекската сърбска патриаршия; а съ разсипването на сърбското царство, слѣдъ Душановата смърть, тя испаднѫла подъ властьта на турцитѣ.

Тогава (1400) подъ нейното вѣдомство се намирали, освѣнь нейнитѣ епархии, и молдо-влашкитѣ митрополии, и православното гръцко духовенство по Италия, които не само припознавали за свой церковенъ началникъ охридския патриархъ, а и богослужението извършвали на български езикъ. Отпослѣ нейний кржгъ по интригитѣ на гръцката патриаршия малко по малко се стѣснявалъ и въ XVII вѣкъ не само Влашко и Молдова незаконно прѣминѫли подъ власть-

та на цариградската патриаршия, а и много други отъ областитѣ ѝ.

Слѣдъ това вече гръцитѣ непрѣстанно залѣгали за унищожението на охридската, сѫщо и на ипекската архиепископия и за да постигнѫтъ това не щадили ни пари ни интриги. Ала не било това така лесно, защото и на охридскитѣ патриарси били дадени сѫщитѣ правдини, каквито и тѣмъ отъ завоевателетѣ султани, па и тѣ имали за покровителе пашитѣ, на които освѣнъ опрѣдѣления данъкъ, що плащали като цариградската патриаршия, давали особени суми и се избирали съ тѣхното знание.

Нъ дошло врѣме, когато гръцитѣ почнѫли да надвиватъ на спънкитѣ, които срѣщали по пѫтя си да унищожѫтъ словѣнскитѣ патриаршии. То било въ XVIII вѣкъ, когато гръцитѣ добили такъво голѣмо влияние при Портата, че тя почнѫла да ги испраща князове-управителе на Влашко и Молдова, и да имъ повѣрява важни държавни служби. Въ това врѣме гръцката патриаршия подкачи да работи по-свободно и открито противъ словѣнскитѣ независими църкви, да се мѫчи да ги унищожи и да погръчи паствата имъ.

Въ 1702 цариградский патриархъ Калиникъ издалъ едно окрѫжно писмо, въ което се запрѣтнѫлъ да доказва, че само римский, цариградский, александрийский, антиохийский, иерусалимский патриархъ сѫ законнитѣ, а охридский и ипекский ужъ противозаконно си били присвоили архиепископската титла, та кълнѣлъ всѣкиго, който смѣе да ги нарича съ това име. Ето му накѫсо клетвата:

. . . . «Това като е така, ние изрекохме и написахме, ако нѣкой назове нѣкого отъ тѣхъ патриархъ, или му напише като на патриархъ, или пакъ получи отъ него писмо подписано съ патриаршеска титла и задържи у себе си такъво писмо, такъвъ ние отлѫчваме отъ Всемогѫщаго Бога, афоресваме го, като нарушитель на божественитѣ закони, и на древнитѣ церковни постановления, като непокоренъ и соблазнитель *(scandalum praebentem)*. Той да остане и слѣдъ смъртьта си свръзанъ. Каменетѣ и желѣзото ще се довръшѫтъ и развалѫтъ, а той нѣма да бѫде освободенъ и ще се всели съ Иуда. По тая причина ние и обнародваме това наше рѣшение, за да бѫде извѣстно всѣкому» *(Дриновъ)*.

Такъво е било беспрѣдѣлното властолюбие на тоя грѣкъ, чиито приемници отпослѣ сполучили да постигнѫтъ цѣльта си. Въ 1737 приятелскитѣ отношения между Австрия и Турция се развалили, а малко по-напрѣдъ охридский архиепископъ се билъ отнеслъ писменно до австрийското правителство за парична помощь. Въспользувани отъ тия обстоятелства, гръцитѣ наклеветили архиепископа прѣдъ турското правителство, че ужъ има политически сношения съ австрийското правителство. Клеветата се пуснѫла чрѣзъ грѣка турски сановникъ Ипсиланти, който и посъвѣтвалъ Портата да прѣмахне охридската архиепископия и да подчини пасомитѣ ѝ подъ гръцката патриаршия, ако иска да е спокойна и да се прѣкѫснѫтъ веднѫжъ за всѣкога австрийскитѣ интриги въ Турция. Нъ Портата открила интригата, и заповѣдала да се отсѣче клеветническата глава. Сѫществуването на охридската патриаршия се закрѣпило още 50 години, до 1767, когато единъ братанецъ на Ипсиланти сполучилъ, чрѣзъ кознитѣ на гръцкия патриархъ Самуила, да я довърши. На 16 януар. 1767, въ царуването на султанъ Мустафа III, българский патриархъ Арсений, съ сълзи на

очитѣ, билъ принуденъ да подпише унищожението на тая наша драгоцѣнность, съ условие да му се остави само охридската епархия, та да се прѣхранва; нъ и отъ тамъ гръцката злоба и коварство скоро го пропждили и заточили на Св. Гора, дѣто довършилъ многострадалния си животъ въ 1793.— Участьта на охридската архиепископия раздѣлила и сръбската въ 1765.

Прѣзъ периода на господството на гръцкото фенерско духовенство, гръцитѣ залѣгали всѣко-яче да погръчатъ българското племе. Паметницитѣ отъ врѣмената на българскитѣ царе, остаткитѣ отъ българската литература, словѣнското богослужение въ църквитѣ, — всичко това било прѣмахнжто. Вече и името охридска, както и търновска, патриаршия било съвсѣмъ унищожено, отъ страхъ да не се възбуди пакъ желанието ни да си я подновимъ, когато въ XIX-и вѣкъ се събудило българското народно чувство, което се изразило прѣди всичко въ борба за церковна самостоятелность отъ гръцитѣ. Историческитѣ изслѣдователе на българската църква — главно проф. М. Дриновъ — извадихж изъ мрака на минжлото и историята на охридската патриаршия. Поглавнитѣ съчин. по тая история сж: М. Дриновитѣ трудове *Исторически прѣгледъ на българската църква отъ самото ѝ начало и до днесь* (Вѣна, 1869), — *Три грамоти, дадени отъ императора Василия II на българския охридски архиепископъ Иоанъ около 1020 лѣто* (въ *Периодич. Списание*, Браила, год. I, 1873, кн. VII+VIII, стр. 14—25), — *Записъ отъ охридския патриархъ Прохоръ* (сжщо спис. кн. III, стр. 132—141), — *Нѣколко думи за титлитѣ на костурския митрополитъ и на нѣкои гръцки владици въ Македония* (пакъ тамъ, кн. XXVII, стр. 342); — *Новонайденъ надписъ на охридската св. София* (пакъ тамъ, кн. XXXII — XXXIII, стр. 360), — *Къмъ бѣлѣжкитѣ на г. Шопова за титлитѣ на битолскитѣ владици* (пакъ тамъ, стр. 360), — *Допълнителни бѣлѣжки за една отъ прѣжнитѣ титли на костурскитѣ владици* (пакъ тамъ, кн. XLVI, 724), — *Въпросъ за българската и сърбската църкви прѣдъ сѫдилището на Лионския съборъ въ 1274 г.* (пакъ тамъ, год. I, 1873, кн. VII+VIII); *Материали по новата история на Македония* отъ А. Шопова (пакъ тамъ, кн. XXXI); *Документи за българската церковна история*, писма на молдовлашкия воевода Стефана и охридския архиепископъ Доротея въ *Български Книжици* (Цариградъ, 1858); *Кодексъ на охридската патриаршия* отъ А. Шопова (въ министерския *Сборникъ*, кн. VI, 1891); — Баласчевъ, *Изданията, прѣписитѣ и значението на кодекса отъ Охридската Архиепископия за нейната история* въ **Периодич. Списание**, кн. LV — LVI, 1898 г. Въ тоя си трудъ г. Баласчевъ се мжчи да отмахне обвинението, поддържано до сега отъ историци Голубински, Иречка и др., че охридската архиепископия, както прѣзъ гръцкото иго, така и по-късно, — прѣзъ турското, е била токо-речи погръчена и нейнитѣ архиепископи сж се стремили, ако и не въ еднаква степень съ цариградскитѣ патриарси, да погръчжтъ словѣнобългарскитѣ епархии. — По-стари издания за охрид. архиеп. сж митр. Натанаиловото съчин. и Н. Ми-

хаиловскивата прѣводна брошура (виж. *Натанаилъ* и *Михаиловски*). Свѣдѣния по прѣдмѣта се намиратъ и въ историитѣ на Голубински, Иречка и др. Виж. още библиографията подъ *Церковенъ въпросъ*.

Охридско езеро. Най-голѣмото отъ македонскитѣ езера, па и отъ всички други на Балкански п-въ, освѣнъ Шкодренското; има елипсообразна форма, дължина отъ сѣв. къмъ югъ 42.8 килом. и широчина отъ 8.56 до 12.84 килом., и простр. 268.8 чет. килом. Високи гористи планини го затварятъ отъ три страни, откъмъ юго-ист. Галичица, клонъ отъ Шаръ, а откъмъ юго-зап. Мирдитскитѣ планини; отворено е само откъмъ сѣверъ, отъ дѣто прѣзъ Черни Дринъ се истича въ Адриатическо море. Височината на езерото надъ морското равнище е 698 метра, та е пониско отъ Прѣспанското 160 метра. Най-голѣмата му дълбочина близу при монастиря Св. Наумъ достига до 700 метра, сир. дъното му се намира на еднакво равнище съ морската повръхность. Това езеро е и най-красивото отъ всичкитѣ други на Балкански п-въ; то наумѣва, споредъ Хана, езеро Лаго-Маджоре, а споредъ Ами-Буе, — Женевското езеро. Водата му е бистра като сълза; намѣста прѣзъ нея се вижда на дълбочина 15 — 20 метра пѣсъчливото му дъно. То е богато съ разнородни риби; въ него се ловѫтъ пъстърви, мрѣни, ягули и други риби въ голѣмо количество, които си продаватъ изъ Македония и въ Епиръ. На брѣговетѣ му има доста градове и села, отъ които най-важнитѣ сѫ Охридъ и Струга. Острови нѣма и е малко бурно. «Възможно е», казва Е. Реклю, «нѣкога Охридското езеро, намѣсто да се истича на сѣверъ прѣзъ тѣсната долина на Черни Дринъ, стѣснявана отъ клисури, да е изливало излишнитѣ си води, откъмъ юго-зап., въ *Маликското езеро*, прѣзъ което минува рѣка Дѣволъ. Ако се вѣрва на туземцитѣ, Охридското езеро е имало за притоци двѣтѣ езера Прѣспанското и Вентрокъ». Нѣкои подробности за Ох. ез. има въ статия *Охридското езеро и неговата флора и фауна* отъ Е. Спространова въ пловдивското списание *Библиотека*, кн. XVIII—XX (1897).

Охридъ. Градъ въ Македония съ хубаво мѣстоположение, разположенъ на единъ двуглавъ хълмъ на сѣверния брѣгъ на езерото, на което дава името си, ц. на санджакъ въ битолски вилаетъ, 48 килом. на сѣв.-зап. отъ Битоля, 172 килом. на сѣв.-зап. отъ Солунъ, 124 килом. на юго-ист. отъ Шкодра и 152 килом. на сѣв.-зап. отъ Янина; 14,860 жит., отъ които 8,000 българе христ., 5,000 турци, 300 арнауте христ., 500 арнауте мохам., 460 власи и 600 цигане (*Кжнчовъ*). Поминъкъ кожухарство, риболовство, зидарство и лозарство; едно врѣме тоя градъ е въртѣлъ голѣма търговия съ скѫпи кожи, нъ сега е испаднѫлъ. Той е сѣдалище на български митрополитъ и има полугимназия. О., съ българско име и происхождение, е единъ отъ най-историческитѣ градове въ нашата история, защото е билъ столица на български царе отъ Самуилово врѣме, па и сѣдалище на независими български патриарси до 1762. Въ него и сега има много старини, между които най-важна е църквата св. Климентъ, правена още въ врѣмето на светителя — сѫщий Св. Климентъ, оня славенъ ученикъ на Св. Кирила и Методия, който се

е подвизавалъ въ западна Македония (виж. *Климентъ*). На върха на хълма, като единъ вѣнецъ, стои единъ укрѣпенъ замъкъ, сега резиденция на управителя, строенъ отъ българскитѣ царе, мжчно достжпенъ и съ двѣ много ики огради; въ първата има само нѣколко кжщи въ развалини; въ втората—джамия, разни сгради въ свръска съ конака и водохранилища, които пълнѭтъ отъ езерото. Два километра отъ О. е монастирьтъ *Св. Наумъ* (виж. *Наумъ*), единъ отъ най-богатитѣ въ Македония; близо до него шурти единъ изворъ, за който се вѣрва, че тегли водата си отъ Прѣспанското езеро. Други старини монастире и църкви изобилватъ въ околностьта на О. Охридчане сж събудени и ученолюбиви люде, и сж зимали живо участие въ тежката ни борба за духовна независимость. О. е отечество на поета *Пърличева*. Виж. *Охридска архиепископия, Диамандиевъ, Пърличевъ*. Интересни подробности за О. има въ статии *По възраждането на градъ Охридъ* отъ Е. Спространова и *Новонайдени охридски старини* отъ В. Кжнчева, и двѣтѣ статии въ Министерския сборникъ кн. XIII, 1896.

Очаковъ. Градъ въ южна Русия, херсонска губ., 64 килом. на сѣв.-ист. отъ Одеса и 90 килом. на зап. отъ Херсонъ, на Черно море и на сѣверния брѣгъ на входа на лимана на Днѣпръ; 8,030 жит. Нѣкога силна крѣпость, съградена въ края на XV-и вѣкъ отъ кръмския ханъ. Прѣзъ русскитѣ войни съ Турция въ XVIII вѣкъ, О. билъ ту въ турски, ту въ русски ржцѣ, доклѣ не билъ зетъ отъ Потемкина въ 1788 и окончателно присъединенъ на русскитѣ владѣния. О. сега има важность като силна военна позиция за защитата на Днѣпръ, на който Кжлбурунъ варди другия брѣгъ. Близостьта на Одеса е била гибелна на търговското развитие на пристанището на О.

Очаровавамъ. Магйосвамъ, омайвамъ, плѣнѭ нѣкого съ чароветѣ си. — **Очарователь.** Който очаровава; магесникъ. — **Очарователенъ.** Който произвожда омая, омайва: *очарователенъ изгледъ, очаровательна хубость*.

Очевиденъ. Явенъ, видимъ съ очитѣ, ясенъ за ума, несъмнѣнъ: *това е очевидна истина*.

Очеркъ. Писменно, кратко и леко описание на нѣщо въ главнитѣ чърти.

Очистилище. Покривътъ на ковчега на завѣта, който билъ направенъ само отъ злато. На него първосвещеникътъ принасялъ всѣка година велико приношение за очищение на грѣховетѣ *(Библ.)*.

Очъртавамъ. Бѣлѣжж съ чърти, обрисувамъ.

П.

Р. 1) Химический знакъ на фосфора *(Phosphorus)*. Въ церковнитѣ книги **П҃** означава 80. Виж. *Словѣнски цифри.*

Павелъ. Великий апостолъ на езичницитѣ, билъ роденъ отъ евреи родителе въ Тарсъ, въ Киликия, и наслѣдилъ отъ баща си правата на римското гражданство. Името му било първенъ Савелъ Образованието си добилъ въ родния си градъ, който се славилъ тогава съ литературнитѣ и философскитѣ си училища, дѣто несъмнѣнно се научилъ, по край друго, и да говори и пише гръцки; а посетнѣ билъ испратенъ въ Иерусалимъ, дѣто изучилъ, въ училището на Гамалиела, прочутъ еврейски богословъ, иудейското богословие и диалектиката и станжлъ единъ отъ най-строгитѣ и най-ревностнитѣ фарисеи. Споредъ тогавашното правило у евреитѣ, че всѣкой трѣбва да се научи нѣкой занаятъ, Савелъ се научилъ да прави шатри, и съ тоя занаятъ се поминувалъ отпослѣ, когато станжлъ апостолъ (*Биб.* Дѣян. 18; 3). Нѣколко години слѣдъ Иисусовата смърть, той станжлъ буенъ гонитель на новата секта, християнетѣ, и присжтствувалъ на Св. Стефановото мжченичество. Тайнственитѣ обстоятелства, въ които билъ обърнжтъ въ християнството на пжтя си отъ Иерусалимъ за Дамаскъ, дѣто отивалъ да гони християнетѣ, сж добрѣ познати на всички читателе на *Дѣянията на Апостолитѣ*, та не е потрѣбно да се разказватъ тука. Слѣдъ едно осамотено прѣбивание въ Арабия — може-би да умири смутения си духъ въ общение съ Бога, и да се приготви тържествено за новото си поприще — той се върнжлъ въ Дамаскъ, когато промѣнилъ името си на Павелъ и се заловилъ съ распространението на Евангелието, особено между езичницитѣ. Естествено дамаскскитѣ евреи му станжли върли неприятеле. Тѣ рѣшили да го убиѭтъ; нъ неговитѣ приятеле му помогнжли да избѣгне въ Иерусалимъ, дѣто Христовитѣ ученици първенъ го приели съ подозрѣние, а по-сетнѣ, чрѣзъ Варнавовитѣ благосклонни услуги, съ радушность. Той вече говорилъ смѣло въ името Христово и спорилъ съ елинитѣ евреи, нъ съ опасна сполука, защото противницитѣ му търсяли случай да го убиѭтъ. Той пакъ билъ принуденъ да бѣга, и озовалъ се въ родното си мѣсто, Тарсъ, дѣто и прѣсѣдѣлъ доклѣ Варнава не го завелъ въ Антиохия (на́близо) да помага тамъ въ проповѣдничеството.

Слѣдъ едно кратко посѣщенпе на Иерусалимъ въ гладната година, 44, П. и Варнава били отредени отъ антиохийската църква да распространяватъ християнството между по-далечнитѣ евреи. Отъ Селевкия тѣ тръгватъ по първото си мисионерско пжтуване до малоазиятскитѣ южни области — Памфилия, Пизидия и Ликаония, дѣто имали, особено въ нѣкои мѣста, доста голѣма сполука въ дѣлото си. Интересно е да се забѣлѣжи, че

пръвъ П. възвѣстилъ, какво Христосъ е всеобщъ избавитель. Това било, когато евреитѣ въ Антиохия пизидийска громко протестирали противъ апостоловото проповѣдване Евангелието безразлично на евреитѣ и на тѣхнитѣ езически съграждане. П. и Варнава сега се връщатъ въ Антиохия, дѣто продължаватъ много врѣме да учжтъ и проповѣдватъ., доклѣ между християнскитѣ проповѣдници се появили раздори по въпроса: да се обрѣзватъ ли езичницитѣ, които пригръщатъ християнството. Тогава П., заедно съ Варнава и други, билъ избранъ да отиде въ Иерусалимъ да земе мнѣнието на тамошнитѣ апостоли и стареи, въ 51. Тамъ П., който поддържалъ, че християнството трѣбва да бжде една всемирна религия, се намѣрилъ въ разрѣзъ съ апостола Петра, който отъ срамъ се съобразявалъ съ еврейскитѣ обичаи. Тогава се съборила прѣградата между покръстени евреи и езичници, като се отхвърлило старото мнѣние, че езичницитѣ трѣбва и да се поиудейчватъ (обрѣзватъ и др.), за да могжтъ да ставатъ християне. П. и Варнава сега се върнжли въ Антиохия, дѣто продължавали християнското си дѣло, доклѣ П. захванжлъ да копнѣе да повиди езическитѣ християне въ Мала-Азия.

Въ второто си пжтуване, П. се придружавалъ отъ Сила намѣсто отъ Варнава, и обходилъ цѣла Мала-Азия отъ югъ къмъ сѣверъ, като проповѣдвалъ съ голѣма сполука, подирь което двамата мисионере минжли прѣзъ Егейско море въ Европа, и въ Филипи, столицата на Македония, посадили първата християнска църква въ тоя материкъ. Подробноститѣ на П-витѣ посѣщения на Солунъ, Верея, Атина и Коринтъ не могжтъ да се прѣдаджтъ тука. Можемъ само да забѣлѣжимъ П-вото появение въ Атина, дѣто, на Марсова могила, прѣдъ едно голѣмо множество граждане, между които и епикурейски и стоически философи, той произнеслъ онова великолѣпно слово, въ което открилъ на атинянетѣ характера на «незнаемаго» Бога. Като се върнжлъ въ Мала-Азия, посѣтилъ Ефесъ, дѣто, както обикновено, разисквалъ съ евреитѣ въ синагогата имъ; отплувалъ отъ тамъ за Кесария палестинска, па отишелъ въ Иерусалимъ; подирь което пакъ се върнжлъ въ Антиохия, центрътъ, отъ който исхождали дѣйствията му. Така се сключила пакъ *втората* му обиколка.

Третото П-во пжтуване почнжло вѣроятно около 54, и се прострѣло токо-речи по сжщитѣ мѣста, по които станжло прѣдишното. Въ Ефесъ, дѣто прѣсѣдѣлъ двѣ години и три мѣсеца, много му помогнжлъ съ краснорѣчието си великий покръстенъ александрийски евреинъ Аполосъ. Тамъ (виж. *Дѣяния*, гл. 19) Богъ направилъ голѣми чудеса чрѣзъ Павловитѣ ржцѣ; «до толкова, че кжрпи и прѣстилки отъ неговото тѣло носехж ги по болнитѣ, и отмахнуваше се болестьта отъ тѣхъ, и злитѣ духове излѣзвахж отъ тѣхъ». За обяснение на това твърдѣ любопитно дѣяние, което има неприятната прилика на обикновеното фокусничество, нѣкои библейски тълкователе сж внушавали, че понеже Ефесъ е билъ градъ забѣлѣжителенъ по бѣсозаклинателетѣ и магесницитѣ си — прочута *Ephesia Grammata* се е продавала съ висока цѣна на невѣжественото и суевѣрното население — тоя видъ чудеса е билъ единъ сгоденъ отговоръ на вѣрването на на-

селението въ бѣсозаклинателството и магесничеството, — отговоръ назначенъ да покаже на ония люде, споредъ както тѣ сѫ гледали на нѣщата, прѣвъсходството на Христовата сила надъ силата на езическитѣ зли духове.

Отъ Ефесъ П. отишелъ въ Иерусалимъ съ прѣдчувствие, че го чака голѣмо зло отъ еврейската злоба. Наистина, еврейската тълпа се разярила, когато видѣла П. Капитанинътъ на римската стража, Клавдий Лисий, билъ принуденъ да се намѣси за да спасе П-вия животъ; нъ понеже 40 фарисеи се били заклѣли ни да яджтъ ни да пиѭтъ доклѣ не погубѭтъ апостола, той билъ испратенъ нощѣ, подъ силенъ конвой, при римския управитель Феликса, въ Кесария, дѣто несправедливо билъ задържанъ въ затворъ двѣ години. Най-сетнѣ, понеже направилъ въззивъ до римския императоръ, споредъ привилегията, която му давало римското му гражданство, билъ испратенъ въ Римъ (61). Тамъ го оставя книгата *Дѣянията на Апостолитѣ.* Дали нѣкога е напущалъ града или не, не може да се докаже; нъ много критици вѣрватъ, по разни съображения, че добилъ свободата си около 64, и че се върнѫлъ въ Мала-Азия, па и ходилъ да проповѣдва въ Испания, и че най-сетнѣ се прибралъ въ Римъ. Между това станѫло тайнственото изгаряне на тоя градъ, изобщо приписвано Нерону, който хвърлилъ вината върху християнитѣ, и затова ги подложилъ на свирѣпо гонение. Между жертвитѣ билъ и П., който, споредъ едно прѣдание, понеслъ мѫченичеството въ 67. — Отъ тоя апостолъ имаме *14 послания*, написани на гръцки; той е най-добрий тълкователь на Евангелието. Праздникътъ му е на 30 юния. Виж. *Животътъ на апост. Павла*, прѣв. отъ англ. С. Томовъ (Свищовъ, 1892).

Павелъ. Първий пустинникъ-калугерь, род. въ 228 въ Горни Египитъ, оттеглилъ се въ пустинята въ врѣме на Дециевото гонение (250) и живѣлъ въ една пещера до 113-годишна възрасть. Погребенъ билъ отъ Антония Велики. Паметьта му се въспоминава на 15 януария.

Павелъ. Цариградски патриархъ, избранъ въ 336, билъ отъ Солунъ. Сваленъ два пѫти отъ патриаршеския прѣстолъ отъ Констанция, той билъ убитъ въ една пещера въ Тавръ, въ 344. Други поставятъ смъртьта му подирь 350. Паметьта му се въспоминава на 7 юния.

Павелъ I. Папа, род. въ Римъ, 755—767, наслѣдилъ брата си Стефана II. Оставилъ е 22 писма.

Павелъ II. Папа, 1464—1471, род. въ Венеция въ 1418, братанецъ на Евгения IV; опиталъ се въ началото на царуването си да образува единъ всеобщъ съѭзъ отъ християнскитѣ господаре среща турцитѣ; заповѣдалъ да се проповѣдва кръстоносна война среща Подѣбрада, чешки краль, като хуситъ, и докаралъ междуособна война въ Чехия; рѣшилъ юбилеитѣ*) да ставатъ всѣки 25 години отъ 1475.

Павелъ III. Папа, 1534—1549, род. въ Канино, въ Тоскана, въ 1468, свѣтското му име *Александръ Фарнезе.* Булата, съ която тоя папа афоресалъ, па и прогласилъ падѫлъ отъ прѣстола английския краль Хенриха VIII, въ 1438, е

*) Юбилей у католицитѣ е пълна и всеобща индулгенция издадена отъ папата.

единъ отъ послѣднитѣ примѣри отъ упражнение на свѣтската власть, която сж притежавали срѣдновѣковнитѣ папи. Противникъ на турцитѣ, П. III се помжчилъ, безъ сполука, да съжзи среща тѣхъ Франсоа I и Карла V, въ 1538. Гонитель на религиозната реформа (протестантството), той й противопоставилъ иезуитския орденъ (1540), свикалъ противъ нея Трентския съборъ (1545) и испратилъ на помощь на германския императоръ една войска отъ 13,000 души. Отпослѣ, уплашенъ отъ сполукитѣ на Карла V, той повикалъ назадъ войската си и прѣмѣстилъ събора въ Болона. Въ 1545 П. III направилъ сина си *Пиетро Луиджи Фарнезе* дукъ на Парма и Пиаченца. Слѣдъ убийството на тоя дукъ испанцитѣ окупирали Пиаченца и папата, за да избави Парма, я присъединилъ на владѣнията си. Тая постжпка докарала буната на Октава, внукъ на П. III., поради което П. III умрѣлъ отъ тжга. Тай обичалъ науката и покровителствувалъ ученитѣ.

Павелъ IV. Папа отъ 1555 до 1559, род. въ Неаполъ въ 1476, отъ благородно семейство *Карафа*. Ранното му поприще се отличило съ строгъ аскетизмъ, и по-сетнѣ епископството му — съ примѣрно залѣгане да искорени злоупотрѣбенията въ епархията си. Той билъ основалъ ордена на театинитѣ (1524), — братство отъ светски духовни лица, и прѣобразувалъ инквизицията въ Римъ (1542). Вънкашнитѣ му отношения, особено съ Испания и Тоскана, били много лоши. Той се запрѣтнжлъ да прѣобразува църквата, когато умрѣлъ.

Павелъ V. Папа отъ 1605 до 1621, род. въ Римъ въ 1552. Въ младостьта си билъ прочутъ като каноникъ и богословъ; по-сетнѣ, като прелатъ, билъ папски прѣдставитель при испанския дворъ; кардиналъ станжлъ въ врѣмето на Климента VIII. Папуването му е паметно по една прочута борба съ Венециянската република, захванжта при самото му дохождане на папския прѣстолъ. Прѣпирнята била въ началото по въпроса за подсждностьта на духовенството на гражданскитѣ сждилища. Папата притезавалъ, че духовнитѣ лица сж подсждни само на церковнитѣ сждилища. Това притезание сенатътъ отблъснжлъ; на се приложили и други причини, които повече огорчили прѣпирнята: единъ законъ за неотчуждимитѣ имоти, и единъ законъ, който запрѣщавалъ установението въ Венециянската държава на нови религиозни ордени или дружества безъ удобрението на сената. Всѣка страна останжла непрѣклонна въ рѣшението си. Папата отлжчилъ дожа и сената отъ църквата, и поставилъ републиката подъ запрѣщение, ако се не покори въ 24 деня. Сенатътъ настоявалъ на своитѣ си възгледи. Подкачили се дори и приготвяния за военни дѣйствия; нъ, съ намѣсата на Хенриха IV, французски краль, прѣпирнята се изравнила. Вжтрѣшното управление на П. V. е било просвѣтено. На тоя папа се дължи много за украшението на Римъ, за подобрението на музеитѣ и библиотекитѣ и, най-вече, за уреждането на римскитѣ благотворителни учреждения.

Павелъ (Дяконъ). Латински историкъ, род. кждѣ 730, билъ синъ на Варнефрида, благороденъ ломбардецъ. Испълнявалъ разни длъжности въ двора на ломбардския краль Дидие, и послѣ 5—6

години въ двора на Карла Велики. Умр. дяконъ кждѣ 796. Отъ него има: *De gestis Longobardorum* въ 6 книги; съчинение твърдѣ цѣнно, вмѣстено въ сбирката на Muratori, томъ I, и още *Historia miscella.* Дяконъ П. е още авторъ на химна *Ut queant laxis.*

Павелъ *Ешински.* Гръцки лѣкарь отъ VII-и вѣкъ слѣдъ Р. Х., род. въ о-въ Егина: поради многобройнитѣ му пжтувания наричали го *пжтужщий лѣкарь.* Има отъ него *Съкращение на медицината* въ 7 книги: въ съчинението си дава въ общи чърти трудоветѣ на прѣдшественицитѣ си, като смѣсва въ тѣхъ личнитѣ си наблюдения. 6-та, най-интересната книга, борави съ хирургията. Тя е прѣведена на франц. отъ Tolet въ 1539. Цѣлий трудъ е прѣведенъ и обнародванъ съ текста отъ René Briau (Парижъ, 1855).

Павелъ Емилъ. Виж. *Емилъ.*

Павелъ I, *Петровичъ.* Русски царь отъ 1796 до 1801, втори синъ на злочестия Петра III и императрица Екатерина II, билъ роденъ въ С.-Петербургъ въ 1754, станжлъ царевичъ слѣдъ смъртьта на по-голѣмия си братъ въ 1763, и наслѣдилъ майка си на прѣстола въ 1796. Трагическата смърть на баща му, когато билъ още дѣте, и прѣнебрѣжението и недовѣрието, които показвала къмъ него майка му, която дѣлила управлението съ любимцитѣ си, а него държала на страна, упражнили злотворно влияние на характера му. Въ 1776 П., слѣдъ смъртьта на първата си сжпржга, хесе-дармщатска княгиня, се оженилъ за княгиня Доротея Вюртембергска, отъ която ималъ четирма синове — императоритѣ Александръ I и Николай I и великитѣ дукове Константинъ и Михаилъ, и нѣколко дъщери. Откакъ прѣкаралъ нѣколко години въ пжтуване инкогнито съ сжпржгата си изъ Германия, Франция и Италия, П. билъ повиканъ назадъ отъ майка си, която му отредила Гачинския дворецъ за постоянна резиденция. Смъртьта на императрицата въ 1796 го освободила отъ неестествената опека, и той се въскачилъ на прѣстола безъ никакво практическо познанство съ механизма на управлението и безъ да познава народа, когото щѣлъ да управлява. Една рѣшимость да промѣни всичко, що сжществувало въ прѣдишното царуване, и да отмъсти на бащинитѣ си убийци, била главното влияние, което ржководило дѣйствията му; и първитѣ му мѣрки — опозорението на бащинитѣ му убийци и прощението на всички полски затворници — дали надежда за добро царуване; нъ капризиозностьта му и неспособностьта му за работа скоро осуетили тая надежда. Никой отдѣлъ на държавата не останжлъ свободенъ отъ неговата дребнава намѣса, и никой разредъ отъ народа недосѣгнжтъ отъ произволното му законодателство. Въ вжтрѣшнитѣ работи ималъ само заслугата, че възстановилъ (1797) наслѣдството на прѣстола по първородство, — редъ, който Петръ Велики билъ унищожилъ. Въ вънкашната му политика, побужденията му били повечето каприци отколкото здрави възгледи: найнапрѣдъ се обявилъ неутраленъ въ борбата между Франция и останжла Европа; послѣ, Бонапартъ като окупиралъ о-въ Малта, присъединилъ се на съжзнитѣ държави и испратилъ една флота, която зела Ионическитѣ о-ви, и една войска отъ 56,000 души подъ

начал. на Суворова въ Италия. Сполката на генерала му го насърдчила да испрати втора войска съ еднаква сила да съдѣйствува съ австрийцитѣ; нъ разбитието на двѣтѣ му войски при Цюрихъ и при Бергенъ въ 1799 накарало П. да повика назадъ Суворова съ русскитѣ войски и да се отегли отъ съюза безъ да даде нѣкоя причина на поведението си. Слѣдъ това, разсърденъ на Англия, че не склонила да испълни искането му да прѣдаде о-въ Малта, той влѣзлъ въ тѣсенъ съюзъ противъ нея съ Бонапарта, тогава Прѣвъ Консулъ, въ 1800. Съюзницитѣ привлѣкли въ съюза си и Швеция и Дания, които се съгласили да противодѣйствуватъ на Англия да търси неутрални кораби. Слѣдствието било, че английското правителство испратило една флота въ Балтийско море подъ начал. на Нелсона да растури коалицията, въ началото на 1801. П. се приготвялъ да даде материална помощь на данцитѣ, когато се образувало въ С.-Петербургъ едно съзаклетие да тури край на капризиозния деспотизмъ, подъ който пъшкали въ Русия всички разреди люде. Съзаклетницитѣ, въ числото на които влизали графъ Паленъ, най-влиятелний царедворецъ, генералъ Бенингсенъ, Уваровъ и много други отлични благородници и офицери, изглежда изпърво да сѫ намѣрявали само да накаратъ императора да си даде оставката отъ прѣстола, нъ упорството му станѫло причина да бѫде убитъ, прѣзъ нощьта на 11—12 мартъ, 1801.

Павелъ *Силентиеритѣ*. Гръцки поетъ и историкъ отъ VI-и вѣкъ слѣдъ Р. Х., билъ началникъ на силентиеритѣ (секретаритѣ) на Юстиниана I. — Има отъ него 33 епиграми въ *Антология*; и едно *описание на църквата Св. София*, прѣведено на франц. отъ Дюканжа въ *Histoire Byzantine*, 1670 in-fol.

Павзания. Прочутъ спартански генералъ, Леонидовъ внукъ и регентъ прѣзъ малолѣтието на Плистарха. Той командувалъ съюзнитѣ гръци въ важната битва при Платея (479 прѣди Р. Х.), въ която персянетѣ били съвсѣмъ разбити, и прѣдводительтъ имъ Мардоний убитъ. Слѣдъ това повелъ войскитѣ си среща Тиви, и накаралъ тивянетѣ да му прѣдаджтъ водителетѣ на персидската партия за наказание. Тая побѣда, която се длъжала много и на атинскитѣ генерали Аристида и Кимона, го направила до крайность надмѣненъ и щеславенъ. Нъ гордостьта му рѣшила съюзницитѣ да прѣдаджтъ водителството на Атина. При все това, той прѣзелъ, въ 477, Кипръ и Византия и мѣрилъ да стане господарь на цѣла Гръция. Съ тая цѣль той влѣзлъ въ тайни прѣговори съ персидския царь Ксеркса. Два пѫти оневиняванъ отъ сѫдилището въ Спарта за прѣстѫпни сношения съ персянетѣ, той билъ най-сетнѣ уличенъ въ измѣната си на отечеството. Когато П. се намѣрилъ въ отчаяно положение, потърсилъ прибѣжище въ Атининия храмъ. Народътъ заградилъ вратата на храма съ зидъ: П. умрѣлъ отгладѣ. Казватъ че П-ва майка положила първия камень на тоя зидъ.

Павзания. Единъ отъ най-отличнитѣ гръцки географи и историци, род. въ II-и вѣкъ слѣдъ Р. Х. въ Лидия или въ Кесария кападокийска. Пѫтувалъ токо-речи изъ цѣла Гръция, Македония и

Италия, па и изъ една часть отъ Азия и Африка, и съставилъ отъ наблюденията и издирванията си единъ *Пжтеводитель*, въ 10 книги, въ който описва разнитѣ части на стара Гръция заедно съ паметницитѣ и сказанията за тѣхъ. Трудътъ му, достовѣренъ и по нѣкои прѣдмѣти твърдѣ цѣненъ, има много издания: най-старото е печатано въ Венеция, въ 1516, отъ Aldus; а най-новото е отъ Schubart и Walz (3 тома, Лайпцигъ, 1830-40). Прѣводи на Павзания сжществуватъ на английски, германски и французски; франц. издание е отъ Calvier въ 6 тома въ 8-о.

Павианъ *(Cynocephalus)*. Единъ родъ кжсоопашати маймуни въ Африка. Иматъ проточена и отсѣчена на края муцуна, по която донѣйдѣ приличатъ на куче. Силни и жестоки. Отъ видоветѣ забѣлѣжителни сж обикновений п. *(C. Sphinx)* и Мандрилътъ (виж. тая дума). И двата тия видове сж били извѣстни на египтянетѣ, защото между староегипетскитѣ паметници се намиратъ извайки на тия маймуни.

Павилйонъ, *лат.* 1) Отдѣлно здание, леко съградено (въ *градина, изложение* и др. т.). 2) Шатъръ.

Павия. Укрѣпенъ градъ въ сѣверна Италия, ц. на едноименна область, на лѣвия брѣгъ на Тичино, 35 килом. на югъ отъ Миланъ и 5 килом. надъ сливането на Тичино и По; 29,241 жит. Добра търговия съ вино, оризъ, коприна и сирене. Единъ осмосводенъ покритъ мостъ свързва града съ прѣдградието *Борго Тичино*. Градътъ носи отпечатъка на староврѣменность. Най-старата му църква, а може-би най-старата и въ Италия, е църквата Св. Михаилъ, която пръвъ пжть се споменува въ 661. Въ единъ хубавъ параклисъ при съборната църква е прахътъ на Св. Августина, въ единъ саркофагъ украсенъ съ 50 барелйеви, 95 статуи и многобройни гротески. Павийската Картезиянска обитель, най-великолѣпний монастирь на свѣта, се намира 6 килом. на сѣв. отъ града. Монастирьтъ е основанъ въ 1396, съдържа много хубава живопись, и изобилува съ богати украшения. Той е билъ ограбенъ отъ французетѣ въ 1796. Павийский университетъ е основанъ, казватъ, отъ Карла Велики въ 774, и е билъ прочутъ въ срѣднитѣ вѣкове. Той има библиотека (120,000 тома), нумизматическа сбирка, музеи по анатомията, естествената история и др., ботаническа градина, училище на изящнитѣ искуства и др. Броятъ на студентитѣ му достига до 700. Между професоритѣ му сж били Алчиати, Фиделфо, Волта и др. Отъ другитѣ му сгради, забѣлѣжителни сж частни дворци, театръ, гимназия.

П., старий *Ficinum*, е била основана отъ лигурийцитѣ. Откакъ била ограбена отъ Брена и отъ Анибала, и изгорена отъ хунитѣ, тя била завоевана отъ римлянетѣ, и станжла важно мѣсто кждѣ края на империята. Слѣдъ това, минжла въ ржцѣтѣ на ломбардскитѣ крале, които си я направили столица; отъ ломбардцитѣ я прѣзелъ Карлъ Велики въ XII-и вѣкъ, послѣ, ослабена отъ междуособици, била завоевана отъ Матея Висконти въ 1345. Отъ това врѣме историята ѝ се смѣсва съ историята на завоевателетѣ на Ломбардия. Подъ нейнитѣ стѣни французский краль Франсоа I билъ побѣденъ и заробенъ въ 1525. Наполеонъ я зелъ съ приступъ и ограбилъ въ 1796,

въ Вѣнский договоръ отъ 1814 я далъ на Австрия. Отъ 1859 тя влѣзла въ състава на кралство Италия; сега е главенъ градъ на едноименна италиянска область, която има 3,300 чет. километра и 504,714 жители.

Павликяне. Име, което ние даваме, правилно или неправилно, на нашитѣ съотечественици, които исповѣдватъ католическата вѣра и живѣятъ въ Пловдивъ, въ нѣколко села до тоя градъ и въ нѣколко села въ Никополско. По езикъ, обичаи и нрави п. сѫ така българе като всички ни. Затова се вѣрва, че тѣ сѫ остатки отъ богомилитѣ или отъ нѣкои други еретици, а не сѫ ония п. отъ манихейската ересь, които византийский императоръ Цимисхий прѣселилъ отъ Армения въ Пловдивско и други мѣста въ България. Броятъ на п. въ Пловдивско се прѣсмѣта различно, отъ 13,000 до 15,000. Обръщането на българскитѣ п. въ католичеството почнѫло въ първитѣ години, а се свършило въ срѣдата на XVII-и вѣкъ. То се извършило отъ една католическа мисия, на която началникътъ, единъ митрополитъ бошнякъ, прѣбивавалъ въ Чипровецъ. Нъ скоро единъ поразителенъ ударъ билъ нанесенъ на началството на това ново католическо паство. Въ 1688, турцитѣ, по подозрѣние, че чипровскитѣ католици работѣятъ въ интереса на тѣхнитѣ неприятеле, австрийцитѣ, съвсѣмъ разорили Чипровецъ съ двѣ други паланки въ околностьта му, като и исклали голѣма часть отъ населението му. Тогава архиепископъ Княжевичъ сполучилъ съ една часть отъ останѫлитѣ живи да се спасе въ Влашко, отъ дѣто, слѣдъ много перипетии, минѫлъ въ Трансилвания, именно въ Брашовъ. Отъ това врѣме п. останѫли безъ върховенъ началникъ между тѣхъ. До 1836, нито въ Пловдивъ, нито въ селата, нѣмало католически църкви въ истинския смисълъ на думата. Богослужението се извършвало въ нѣкои кѫщи. Прѣзъ тая година, нѣкой си отецъ Плачекъ добилъ разрѣшение за построението на католическа църква въ Пловдивъ. Въ тая сѫщата година п. прѣстанѫли да слѣдватъ юлианския календарь и въвели григорянския. Слѣдъ нѣколко години въ Пловдивъ се настанилъ и единъ епископъ. Католическото общество добило покровителе и заякнѫло слѣдъ кръмската война, когато въ Пловдивъ се установили французско и австрийско вице-консулства.

Въ брошурата си Les anciens *Pauliciens et les modernes Bulgares catholiques de la Philippopolitaine* (Louvain, 1897), г. Tachella прѣдполага, че сегашнитѣ п. сѫ потомци на староврѣменнитѣ п., манихеи прѣселени въ европейскитѣ области на византийската империя съ двояка цѣль: да се очисти азиятски Истокъ отъ еретици и да се въздигнѫтъ юначни бранителе въ тая часть отъ империята по прѣдѣлитѣ ѝ, защото самитѣ грекоромеи били мекушави. Броятъ на манихеитѣ п. билъ много поголѣмъ, нѣкои прѣдполагатъ дори до 100,000. Въ историята е извѣстно, че въ 1114 Алексий I Комненъ, когато прѣзимувалъ въ Пловдивъ основалъ градъ Алексиополъ, градъ на другата страна на Марица, като населилъ мѣстото съ манихеи или п. Въ 1205 павликянското общество въ Пловдивъ било много важно, а когато турцитѣ прѣзели Пловдивъ, п. въ града нѣмало. Tachella прѣдполага,

че тѣ сж били изгонени прѣди турското покорение на града отъ православнитѣ византийски подданници за това, че тѣ помогнжли на българския царь Калояна, когато прѣзелъ Пловдивъ.

За п., богомилитѣ и други секти въ срѣднитѣ вѣкове виж. Alexandre Lombard, **Pauliciens, Bulgares et Bons-hommes en Orient et en Occident, étude sur quelques sectes du moyen âge** (Genève et Bâle, 1879, libraire-éditeur H. Georg; Paris, G. Fischbacher, 33, rue de Seine). Послѣдната дума по прѣдмѣта е Д-ръ Милетичовата. Виж. *Милетичъ*.

Павловичъ *(Никола)*. Възродителтъ на живописството въ България, род. въ Свищовъ, починж въ София прѣдаватель по рисованието въ мжжската гимназия (1836—1894). **Н. П.**, синъ на *Христаки* **П.**, се училъ първенъ въ свищовскитѣ училища, които по онова врѣме отворилъ и ржководилъ баща му и бащинитѣ му послѣдователе. Нъ понеже останжлъ сираче, когато билъ още на 11 години, прибрали го негови роднини въ Влашко, които се и грижили за по-нататъшното му образование. Когато роднинитѣ му забѣлѣжили наклонностьта му къмъ рисуванего, насганили го да се учи на живописство, което и свършилъ въ вѣнската академия, а послѣ и усъвършенствувалъ на Д-ръ П. Беронови срѣдства въ мюнхенската академия.

П. се върнжлъ въ Влашко. Тогава почнжлъ оня редъ опити за исторически картини отъ минжлото на българския народъ, литографиитѣ на които сж пръснжти по цѣла България: *Прѣселването на българетѣ подъ Аспаруховото прѣдводителство въ Балкански п-въ*, — *Крумовата побѣда надъ Никифора* и четире картини илюстрации на романа *Райна, княгиня българска*.

Слѣдъ това **П.** се прибралъ въ България, като се заселилъ въ Трѣвна, която е била и е още хждожествено срѣдоточие на българското церковно живописство. **П.** мечтаялъ да влѣе новъ животъ, нова сила въ това наше толкова назадъ останжло искуство. За това и искалъ да основе нѣщо като рисувално училище. Нъ не достигнжлъ цѣльта си, защото се явилъ много рано. Затова и срѣщнжлъ неодолими прѣчки, «сблъскалъ се съ интересите, съ невѣжеството, съ прѣдразсждъцитѣ, съ интригитѣ на експлоатирующитѣ простия народъ тогавашни корифеи на зографството». И не само че не се отворило проектираното училище, а и почнжло се гонение противъ **П.** за неговитѣ церковни образи, въ които той залѣгалъ да прѣдставлява сцени и типове по-хждожествени, по-съобразни съ истината и природата, а не окарикатурени подражания на византийското живописство отъ срѣднитѣ вѣкове.

П. е написалъ и нѣколко алегорически картини, като *Паметникъ за освобождението на българската църква*, — *Съединението на сѣверна и южна България* и др. Горещъ отечественолюбецъ, той е зималъ прѣко участие въ разни бунтовни движения и опити за освобождение на отечеството, за което е и лежалъ изъ турскитѣ затвори. Жизнеописательтъ му **А. М.** въ сп. *Свѣтлина* (1894, год. IV, книга 5) характеризира неговата дѣятелность така: «Това, що е написалъ съ перото си за българитѣ Паисий, това е направилъ съ карандаша си и **П.**» . . . . .

който «се е помжчилъ да въскреси прѣдъ очитѣ на единъ заробенъ, тъменъ, забравенъ народъ свѣтлитѣ страници на неговото славно минжло, помжчилъ се е нагледно, съ картини, да му прѣдстави сценитѣ отъ неговата история, когато и той е ималъ царе, и той е бивалъ побѣдитель. Ние не ще говоримъ за чисто хждожествената цѣнность на тия литографически картини, както никой не говори за литературнитѣ достойнства на Паисиевитѣ съчинения, а въ заключение ще кажемъ пакъ, че тѣхната влияние е било много голѣмо за събуждането и довеждането до самосъзнание на нашето общество».

Павловичъ Дупничанинъ *(Христаки)*. Учитель-книжовникъ въ Свищовъ въ епохата на възраждането ни, и добъръ елинистъ, родомъ отъ Дупница; учителствувалъ много врѣме въ Свищовъ, дѣто и починжлъ въ 1848: въвелъ въ свищовското «словѣно-елинско» училище взаимноучителната метода по Неофитовитѣ (виж. *Неофитъ*) таблици. Въ негово врѣме въ сжщото училище работили и други двама учителе - писателе: *Неофитъ Бозвелията* (виж. това име) и *Емануилъ Васкидовичъ*: заедно тѣ издали единъ кржгъ учебници за начално учение (виж. *Васкидовичъ*). **П.** срѣщаме на книжовното поле и съ други трудове, каквито сж: а) *Разговорникъ греко-болгарскій*. Като притурка при тоя разговорникъ се намира една кратка българска история, навѣрно изводъ изъ Паисиевата история; б) *Писменникъ общеполезенъ* (Бѣлградъ, 1835); в) *Баснословіе Синтипы философа* (Будимъ, 1844); г) *Изгубеное дѣте или приключеніе*, отъ Христовъ Шмида, прѣводъ (Будимъ, 1844); д) *Граматика Славѣно — Болгарска*, (Будимъ, 1836). Въ първото издание авторътъ е съгласенъ съ взгледитѣ по книжовния езикъ и правописъ на Неофита Рилски. Второто издание носи заглавие: *Граматика Славѣно-Болгарска*, отъ Христаки П. Дупничанина, сега вторый путь со многими нуждними поправленіями издадена и болгарской юности поосвѣщена (Бѣлградъ, 1845). Въ него ы-то е изхвърлено като непотрѣбно и членътъ се осжжда като «гнусота и безобразие»; е) *Ариѳметика* или *наука числителна* (Бѣлградъ, 1833). Тая книжка е написана безъ ъ-ве на края на думитѣ. Всичко това показва, че **П**-а много е занимавалъ въпросътъ за новобългарския езикъ и правописъ. Освѣнъ прѣдпоменжтитѣ учебници и книги, **П.** е напечаталъ и историята на Отца Паисия въ Будимъ въ 1844 подъ име *Царственикъ*.

Паганини *(Николо)*. Единъ отъ най-забѣлѣжителнитѣ цигуляре-виртуози, генуезецъ (1784—1840). Още на 6 години свирилъ цигулка, а на 9 години зелъ участие въ единъ концертъ въ Генуа съ голѣма сполука. Още момче, той написалъ нѣколко произведения за цигулка, които били толкова мжчни, че освѣнъ него никой не моглъ да ги испълни. Въ 1797 П. съ баща си прѣдприелъ първото концертно пжтуване по Ламбардия. Славата му като цигулярь по Германия, Франция и Англия порасла необикновено. Въ Германия той дори добилъ титлата баронъ. Въ Вѣна ни единъ артистъ не се ползувалъ съ такъва популярность, както П.; и като виртуозъ на цигулката той нѣмалъ на себе си равенъ. Макаръ възнаграждението въ **П**-во врѣме да

отстжпяло много на сегашното, пакъ П. оставилъ слѣдъ себе си четире милиона лева. Той завѣщалъ на сина си 2 милиона лева, нъ прочутата си цигулка, Гварнерова работа, завѣщалъ на Генуа. П. е писалъ малко, — казватъ, за да се не открие тайната на искуството му. Той е написалъ 27 капричио, 12 сонати и др. За П. е писано много. Най-добрѣ познатитѣ биографии сж: *Schottky, Paganini's Leben und Treiben als Künstler und als Mensch* (Прага, 1830); Imbert de la Phalèque, *Notice sur le célèbre violoniste Nicolas Paganini* (Парижъ); русски прѣводъ на Андерсова, книжка подъ заглавие: *Н. Паганини, его жизнь* и пр. (СПБ., 1831).

Пагода. Единъ видъ капище, храмъ въ Индия и Китай.

Пагоплексия, *гр.* Ударъ, параличъ отъ мразъ.

Падангъ. Крайморски градъ на западния брѣгъ на о-въ Суматра, сѣдалище на управл. на холандскитѣ владѣния; 25,000 жит. Градътъ е расположенъ на едноименна рѣка, корабоплавателна за малки кораби: на лѣвия ѝ брѣгъ сж кжщитѣ на туземцитѣ, ниски бамбукови сгради (до $2^1/_2$ метра отъ земята), покрити съ шума; на дѣсния ѝ брѣгъ сж правителственитѣ сгради, кжщитѣ на европейцитѣ и китайцитѣ и др., повечето дървени или каменни, и покрити съ керемиди. Климатътъ се счита за здравъ, нъ жегата е голѣма. Главний износъ е кафето.

Паданъ-Арамъ или само *Паданъ.* Полето на Арамъ (Сирия), за различие отъ планинитѣ на тая земя *(Библ).*

Падежъ. Граматически терминъ за измѣнението на окончанията на сжществителнитѣ, прилагателнитѣ имена и мѣстоименията, което служи да показва отношението на нѣкоя дума въ прѣдложението къмъ други думи, които го съставятъ. Латинский, гръцкий, старобългарский, санскритский, русский, нѣмский, арабский, арменский езици иматъ падежи, българский е упазилъ ненапълно единъ-два падежа и по нѣкой остатъкъ отъ другитѣ, а французский, английский, испанский, италиянский ез. нѣматъ падежи.

Па-де-Кале. Протокъ или морски ржкавъ, който дѣли Англия отъ Франция и съединява Ла-Маншъ съ Сѣверно море. Най-малката му широчина, между Кале и Довжръ, е 34 килом. Изглежда като че Англия и европейский материкъ сж били нѣкога на това мѣсто съединени съ провлакъ. Прѣзъ 1875, капитанъ Уебъ, английски военно-морски офицеръ, извърши чудесния подвигъ като прѣплува П.-де-К. въ $21^3/_4$ часа.

Падила *(Донъ Жуанъ де).* Испански генералъ, борилъ се като глава на комунеситѣ (защитницитѣ на правата на общинитѣ) среща Карла V. Първенъ ималъ сполука, нъ послѣ побѣденъ и оставенъ отъ привърженицитѣ, билъ обезглавенъ въ 1522. — Жена му Мария П., родена Пачеко, събрала остаткитѣ отъ комунеситѣ и издържала една дълга обсада въ Толедо; принудена да прѣдаде града, тя се отдалечила въ Алказаръ, който бранила още 3 мѣсеца; прѣзъ тая послѣдната обсада тя сполучила да избѣгне заробването и да отиде въ Португалия, дѣто и умрѣла.

Падишахъ. Персидска дума (отъ *па*, покровитель и *шахъ*, царь), която значи императоръ. Най-високата титла на турския султанъ.

Падуа. Гл. градъ на едноименна область въ сѣверна Италия,

32 килом. на зап. отъ Венеция, въ едно хубаво поле на р. Бакилионе; 80,100 жит. Търговия съ вино, жито, маслин. масло, добитъкъ. Фабрики за копринени платове, кордели, сукна, кожи, тетеви. Университетъ основанъ въ 1228; анатомически кабинетъ и ботаническа градина, първи по вида си въ Европа. Музей по естествената история, обсерватория, химическа лаборатория, библиотека съ 127,000 тома и 2,480 ржкописа. Многобройни палати, театри и болници. Градътъ е заобиколенъ съ укрѣпления. Кжщитѣ сж високи, нъ улицитѣ въ по-старитѣ квартали сж тѣсни, тъмни и нечисти. Нѣколко богати църкви; нѣколко хубави площади, отъ които на най-голѣмия, *Прато дела Вале*, сж статуитѣ на великитѣ мжже, които сж прославили П. Тоя градъ е родното мѣсто на Тита Ливия, Мантеня и др. — П. е единъ отъ най-старитѣ италиянски градове. Споредъ едно староврѣменно прѣдание, за което споменува Виргилий, той е билъ основанъ отъ троянски голѣмецъ Антеноръ; каквото се знае положително за него е отъ врѣмето, когато станжлъ римски градъ. Въ 452 Атила го сравнилъ съ земята. Нарцесъ го съградилъ изново, ломбардцитѣ го разорили пакъ, и пакъ се подигнжлъ той изъ пепела си и станжлъ прочутъ градъ въ срѣднитѣ вѣкове. Отъ 1415 го владѣяла Венеция, отъ 1815 — Австрия, а въ 1866 билъ присъединенъ на Италия.

Пажъ, *фр.* и *англ.* (отъ *паисъ*, дѣте, момче). Съ това име наричали въ срѣднитѣ вѣкове 14—15 годишни момчета, които се намирали при рицаритѣ да имъ прислужватъ и да изучватъ военното искуство, за да добижтъ рицарско звание. Въ нашето врѣме *пажъ* наричатъ момче отъ знатно семейство въ служба на царь, князъ или велможа.

Пазарджикъ. Виж. *Татаръ-Пазарджикъ.*

Пазвантоглу *(Османъ).* Словѣнски мохамеданинъ, бошнякъ; енергиченъ и уменъ юнакъ, който въ края на XVIII-и вѣкъ станжлъ господарь на Видинско и 13 години се държалъ среща султановитѣ войски. Расказватъ, че Османовий баща, Омаръ, се славилъ като чутовенъ юнакъ и владѣялъ двѣ села въ околностьта на Видинъ; нъ защото билъ много горделивъ, видинский паша заповѣдалъ да запалижтъ кжщата му, а него самия да убижтъ. Когато убили баща му, Османъ се спасилъ съ бѣгство. Той отишелъ най-напрѣдъ въ Албания, дѣто се занимавалъ дълго врѣме съ разбойничество, а по-сетнѣ, като се наситилъ на тоя животъ, постжпилъ въ турската войска и въ една отъ войнитѣ съ Австрия показалъ такъва голѣма храбрость, че добилъ изново милостьта на султана и една часть отъ бащинитѣ си владѣния.

Като дошелъ въ Видинъ, Османъ привлѣклъ на своя страна по-влиятелнитѣ турци, събралъ 1000 души арнауте, кжрджалии и еничере, завладѣлъ всичкитѣ бащини си владѣния, разбилъ пашата подъ стѣнитѣ на Видинъ, влѣзлъ въ града и билъ провъзгласенъ отъ агитѣ за аянинъ (управитель) на Видинско. Слѣдъ една година (1795), при гърмето на топоветѣ отъ видинската крѣпость, Османъ II. билъ провъзгласенъ за паша, а помощникътъ му, *Кара Мустафа*, за аянинъ. Така II. станжлъ самовластенъ управитель на видинската область. За да

утвърди властьта си, той събралъ отбрана войска отъ турци, арнауте и българе — българетѣ съставяли конницата му. При това, II. почнжлъ да събира данъци отъ народа и да сѣче пари, извѣстни подъ името *пазвантчета*. Противъ II. билъ испратенъ румелийский бейлеръ-бей съ 40,000 души, нъ тая грамадна войска била отблъснжта отъ Видинъ. Тогава II. събралъ 80,000 души и завзѣлъ цѣла сѣверна България.

Уплашенъ отъ това, султанътъ почнжлъ да прави грамадни приготовления. Той събралъ въ 1798 120,000 войници и ги испратилъ подъ началството на *Хюсеинъ паша*, за да накаже непокорния бошнякъ. II. отъ своя страна се сжщо приготвилъ: той поправилъ крѣпостьта на Видинъ, снабдилъ града съ храна за двѣ години, и распуснжлъ голѣмата си войска, като оставилъ само 12,000 души, най-вѣрнитѣ си люде. Походътъ на грамадната турска войска билъ страшенъ, защото турцитѣ грабяли, убивали и разрушавали всичко по пжтя си. Най-послѣ тѣ достигнжли до Видинъ и го обсадили. Когато Хюсеинъ-паша прѣдложилъ на II. да се прѣдаде, съ обѣщание да се запази имотътъ и чинътъ му, горделивий бошнякъ отговорилъ на пратеницитѣ му: «*Кажете на пашата, че азъ лесно можехъ да му извадж 100,000 души, нъ прѣдпочитамъ да го побѣдж съ тия 10,000 души*». Обсадата на Видинъ се продължавала цѣли 6 мѣсеца. Нападенията на обсадителетѣ бивали всѣкога отблъсвани, а дунавската имъ флота била унищожена още отначало. Най-послѣ обсадителетѣ се принудили да се оттеглжтъ. Тогава II. излѣзлъ изъ крѣпостьта, почнжлъ да ги прѣслѣдва и имъ отнелъ обоза.

Двѣ години слѣдъ това турцитѣ се опитали трети пжть да нападнжтъ Видинъ, нъ били разбити отъ II-тѣ пълководци.

Слѣдъ тия блескави побѣди II. станжлъ истински господарь на сѣверна България. Неговитѣ войски прѣминжли дори Дунавъ, грабили въ Влашко и веднжшъ насмалко щѣли да завземжтъ Букурещъ.

II. умрѣлъ въ 1807 безъ да остави наслѣдници. Той ималъ желѣзна воля, военни дарби и билъ изобщо неустрашимъ. Нъ неговото врѣме, по описанието на отца Софрония Врачански, е било едно отъ черните врѣмена за България. II. оставилъ слѣдъ себе си една доста богата библиотека, съставена отъ баща му и отъ самаго него. Бащата е билъ неграмотенъ, нъ е билъ любитель на книгитѣ, и плащалъ е на частни лица и хранилъ ги е да му пишжтъ. Синътъ е билъ грамотенъ. Библиотеката се състояла отъ 7,500 тома, отъ които 5,000 още се намирагъ въ София, а 2,000 сж дадени отъ министра Живкова на Турция. Двама турци, дошли нарочно за тая цѣль отъ Цариградъ, влѣзли въ библиотеката и си избрали които книги си щѣли. За даденитѣ на турцитѣ книги никакъвъ каталогъ не е направенъ. Казватъ, че нашето правителство прѣдало на турцитѣ тия книги, съ обѣщание отъ тѣхна страна да ни даджтъ стари български книги. Нъ турцитѣ го излъгали: тѣ не дали нищо. Книгитѣ, които съставяли тая библиотека и още съставятъ останжлата часть отъ нея, сж на турски, арабски и персидски езици. Има между тѣхъ и 2—3 български. Между останжлитѣ у насъ има книги, кои-

то сж рѣдкость въ турската книжнина; па и хждожествената имъ страна е хубава (чисто написани, калиграфия и рисунки изящни и др. т.; повечето сж подвързани). Виж. *Кърджалиитѣ и Османъ Пазвантоглу*, отъ Иорд. П. Георгиевъ (Търново, 1900, стр. 43); виж. и М. Малѣевъ, *Описъ на недуховнитѣ книги отъ Видинската библиотека на Пазвантоглу Османъ ага* въ министер. *Сборникъ*, кн. III (1890).

Пазилка. Пергаментенъ свитъкъ съ нѣкои думи отъ закона Божий написани на него. Евреитѣ въ старо врѣме носяли такъвъ свитъкъ на челото и лѣвата ржка, за да имъ наумѣва за закона и да ги прѣдпазва отъ бѣсове *(Библ.)*.

Паисий *Самоковски (Хилендарски)*. Първий апостолъ за духовното възраждане на българския народъ, — оня, който съ своята *Българска История* пръвъ повикалъ българетѣ отъ дълбокия вѣковенъ сънъ на съзнателенъ животъ. — За раннитѣ години на П. всичко, което се знае е, че билъ светогорски калугеръ, роденъ въ Самоковско около 1720. Отъ обстоятелството, че ималъ по-голѣмъ братъ и той калугеръ въ Света-Гора, прѣдполага се, че П. отишелъ малъкъ въ тая монастирска страна и че се училъ въ нейнитѣ монастире.

Извѣстно е, че прѣзъ 500-годишното ни тежко политическо робство подъ турцитѣ, гръцитѣ сполучихж да ни заробѭтъ духовно, да усвоѭтъ църквитѣ и училищата ни: училищата да затворѭтъ, въ църквитѣ да въведѫтъ гръцки езикъ и да затриѭтъ цѣлата българска книжнина. Настанжло черно врѣме въ отечеството ни, когато българинътъ испаднжлъ въ такъво състояние на невѣжество, че много българе се срамували вече да се наричатъ българе, а се казвали гръци и говорили на гръцки езикъ.

Въ XVIII-и вѣкъ, когато българский народъ се намиралъ въ това окаяно положение, между сърбетѣ, по-близо до една образована европейска държава, па и по-далечъ отъ задушителното влияние на Фенеръ, се почнжло вече едно движение за умственъ напрѣдъкъ: сърбетѣ въ Австрия имали вече сериозни работници въ книжовното поле. Единъ отъ тия литератори въ това врѣме билъ архимандритъ *Иоанъ Раичъ*, сръбски историкъ, нареченъ «баща на сръбската нова история».

Въ една обиколка да събира или провѣрява материалитѣ си за своята сръбска история, Раичъ посѣтилъ Хилендарския монастирь (1758), дѣто се запозналъ съ младия проигуменъ *Паисия*, комуто и направилъ дълбоко впечатление. Познанството съ Раича побудило отца П. да направи и той подобно нѣщо за народа си. Въ тоя смисълъ го утвърдили и присмѣхитѣ и руганията, правени отъ гръцкитѣ и сърбскитѣ калугере на българитѣ, че нѣмали история.

Запрѣтнжлъ се трудолюбивий калугеръ да дири извори за българска история. Въ разстояние на двѣ години се лутал той изъ монастиритѣ на *Света-Гора*, *България и Банатъ («Нѣмска земя»)* и тукъ-тамъ открилъ нѣкои такъви извори: съчинението на дубравнишкия абатъ Мавро-Урбини подъ заглавие *Regno degli Slavi* (Pezaro, 1601), прѣведено на русски езикъ въ 1722, *Бероциевата* всеобща хроника, прѣведена на русски въ 1716 и нѣкои гръцки легенди. Отъ

българскитѣ исторически извори той знаялъ нѣколко грамоти и жития на светиитѣ. Безъ да гледа на разстроеното си здравие, нашиий историкъ почнжлъ да пише книгата си въ Хилендарския монастирь. Въ това врѣме въ тоя монастирь братъ му билъ игуменъ. Ала наскоро се появило несъгласие между братята, та **П.** билъ принуденъ да се прѣсели въ старобългарския монастирь Зографъ.

Слѣдъ голѣми мжки, слѣдъ дълги бдѣния, въ 1762, въ тихата килиица на Зографския монастирь безсмъртний отецъ **П.** билъ готовъ съ своя трудъ; неговата книга подъ заглавие: **Исторія Славяно-болгарская, о народѣхъ, и о царѣхъ, и о святыхъ Болгарскихъ** била свършена. И картината на това всеважно за насъ събитие никой по-сполучливо не е изрисувалъ отъ нашия народенъ поетъ, който ни открива **П.** тъкмо въ момента на неговото тържество. Ето самата картина: —

«Тамо въ дънъ горитѣ атонски високи . . . .
Единъ монахъ тъменъ, непознатъ и блѣденъ
Прѣдъ лампа жумяща пишеше наведенъ . . . .
Що драскаше той тамъ, умисленъ единъ?
Житие ли ново, новъ ли дамаскинъ?
Той хвърли очи си, растреперанъ, блядъ
Къмъ хаоса тъмний, къмъ звѣздния святъ,
Къмъ бѣлото-море, заспало дълбоко,
И вдигнж тѣзъ листи, и викнж високо;
„Отъ днеска нататъкъ българскиятъ родъ
История има и става народъ!“»

И наистина **П**-та книга станжла исходна точка на нашето народно и литературно възраждане, за което и **П.** у насъ сж нарекли «баща на българската история» и «родоначалникътъ на новата българска писменость.» Тая книга въ ржкописъ е поднасялъ самъ отецъ **П.** на по-будничкитѣ книжовни българе, които я прѣписвали и изучвали. Въ нея той съ пламенни думи осжждалъ българетѣ, които се срамували отъ народното си име и имъ напомнялъ, че и тѣ иматъ славно минжло—имали сж царе и патриарси, първи сж били по юначеството си и по покръстването си между словѣнетѣ, много пжти сж надвивали на гръцитѣ и сж зимали отъ тѣхъ дань. Въ тая книга, която минувала отпослѣ изъ ржка въ ржка, могло да се чете: «Азъ видѣхъ отъ много болгари защо идутъ по чуждъ языкъ и обичаи и на свой языкъ хулетъ, за то зехъ и написахъ, и они отцеругатели, кои не любятъ свой родъ, языкъ, написахъ да знаетъ . . . . О, неразумне и юроде! поради что се срамишъ да се наречишъ болгаринъ и не четишъ по свой языкъ . . . . . Но са рече: греци са по-мудри и по-политични, за то, рече, лучше е пристати по греци. Но виждъ, неразумне, отъ греци има много народи по-мудри и славни, да ли си оставля нѣкой грекъ свой языкъ и ученіе и родъ, какъ то ти, безумне . . . . Ти, болгарине, непрѣврьщай ся, знай свой родъ и языкъ и учи ся по свое и незлобіе . . . . . Или не сж имали

болгари царство и господарство, за толико царствовали и били чудни по вся земля, и много пжти отъ силни римляни и отъ мудри греци данъ вземали, и давали имъ царюве и кралюве свои царски дъщери въ съпружество и да би имѣли миръ и любовь съ цари болгарски; и отъ всего славянскаго народа най-славни били болгари, пьрво са они патріарха имѣли, пьрво они са кръстили, найболѣ земля они освоили, тако отъ всего народа славянскаго они силни и чесни били и перви светіи словенскіи отъ болгарски родъ и езикъ просіяли, какъ по реду вся въ сію исторію написахъ и да имѣютъ болгари отъ много исторіи свидѣтелство».

Тия прости, нъ дълбоко прочувствувани думи, като съ една магическа сила разбуди много отъ мъртвешко-заспалитѣ въ онова врѣме наши сънародници. Рекли сж го, че П-вата история не се чела, а се глътала; всѣко слово въ неи дълбоко се врѣзвало въ ума на всѣкого, който я прочиталъ и припознава се, че тя спасила хиляди българе отъ прѣтопяване въ чужда народность и отворила очитѣ имъ да познаютъ враговетѣ си гръцитѣ и унижението, въ което били докарани отъ тѣхъ. Езикътъ на тая книга е смѣсенъ съ церковнословѣнски думи. Ала тия архаизми сж такъви, че ни най-малко не затрудняватъ и най-простия читатель да разбере четеното. Езикътъ на П-та история, казва Дриновъ, днесь би билъ много по-достжпенъ за нашия селянинъ отколкото сегашний ни писменъ езикъ. Научно-историческата стойность на книгата прѣдъ по-новитѣ издирвания на историцитѣ не е голѣма. Нъ критиката се задоволява да гледа цѣльта, която е искалъ да постигне отецъ П. съ това свое съчинение и врѣмето, въ което го е писалъ.

Забѣлѣжително е, че отецъ П. е възставалъ прѣко противъ самитѣ гръци. Като разглежда причинитѣ на заспалото състояние на българетѣ, той казва, че гръцитѣ фанариоти сж причина на това. Защото «и обращаютъ все на гречески езикъ. Тая вина болгаромъ отъ греческая власть происходитъ и много насилие неправедно отъ гречески владики терпятъ по сія врѣмена . . . . . Но они по свое дѣло и безсловѣстіе воспримутъ мзду свою отъ Бога по реченому: яко ти воздаде комуждо по дѣломъ его».

За кратко врѣме П-та история била прѣписана въ многобройни екземпляри. Нъ всѣкой нейнъ прѣписвачъ правилъ отъ своя страна притурки и допълнения. Самий оригиналъ на тая история, който е единъ драгоцѣненъ паметникъ за нашата нова литература, може да е пропаднжлъ безслѣдно, благодарение на политическитѣ обстоятелства, които е прѣкарвало тогава отечеството ни (виж. *Възраждане* българско). Слѣдъ врѣме П-то име изобщо не се помнило вече, макаръ трудътъ му да сжществувалъ още въ прѣписи. Пръвъ пжть тоя трудъ се напечаталъ по подкана на браилскитѣ българе въ 1844 въ Будимъ отъ учителя Христаки Павловича (виж. това име) подъ името *Царственикъ*, и се употрѣбявалъ като учебникъ въ училищата. Павловичъ въ изданието си не споменува П-то име; и право бѣлѣжи А. Теодоровъ, че съ тая немарливость направи да се забрави съвсѣмъ П-то име, та сетнѣ пакъ да го откриваме изново. Навънъ отъ

нашето отечество българетѣ били тъмно извѣстни дори на ученитѣ, та имало нужда да се яви *втори Паисий*, който се и явилъ (виж. *Венелинъ*).

Първий, който е позналъ голѣмото значение на П. и на историята му за нашата политическа, церковна и литературна история, е Раковски. Той най-напрѣдъ въ съчинението си: *О Асѣню первому* . . . . е споменжлъ за П. и историята му. Сжщо се бѣ споменжло за П. и въ цариград. сп. *Български Книжици*. Нъ едно обширно изучение за П. съставятъ двѣ статии на проф. М. Дриновъ въ *Периодическо Списание*, първата подъ заглавие *Отецъ* П, *неговата история и ученицитѣ му* (год. I=1871, кн. IV) и втората подъ загл.: *Още нѣколко бѣлѣжки за* П. *и за неговата история* (1886, кн. XIX — XX). Виж. и А. Теодоровъ, *Трѣмъ на българската словесность* (Пловдивъ, 1898, кн. I). Едно ново издание на П-та история е издаденото отъ М. Москова (Търново, 1893). За това издание има рецензия отъ А. Т. въ спис. *Български Прѣгледъ* (1896 = год. III, кн. 2), дѣто рецензентътъ кори издателя главно за това, че не залѣгнжлъ да издаде П-та история по прѣписъ, който е най-близо до текста.

Дѣ, кога и въ какви обстоятелства е загинжлъ П., тоя светецъ за нашия народъ, до сега е неизвѣстно. Знае се само, че въ 1765, когато още обикалялъ България съ *Историята си*, той въ Котелъ е распалялъ народното чувство на котленци, развити по онова врѣме, нъ въ гръцки духъ. А послѣ кждѣ е отишелъ, какъ е свършилъ скжпоцѣнния си за насъ животъ, и дѣ се намѣрватъ неговитѣ кости — всичко това е неизвѣстно за историята. Нъ отъ добрѣ познатата бодрость на гръцкото фанариотско духовенство да задушва всѣко умствено проявление въ народенъ смисълъ, нѣкои сж прѣдполагали, че неговий изнуренъ животъ се е свършилъ нѣйдѣ въ нѣкоя влажна тъмница и мжченическитѣ му кости почиватъ въ нѣкой жгълъ на тая тъмница, извѣстна само на Фенеръ.

Паисий. Важенъ поборникъ по церковния въпросъ, по народность гръкъ, минж на страната на българетѣ въ борбата имъ среща Фенеръ и, като истински пастирь, прѣдпочете да носи страдалческия кръстъ за правото. П., родомъ отъ янинскитѣ села и синъ на учитель по елински, Зафиръ, по разнитѣ стжпала на духовната иерархия отъ великъ протосингелъ на патриаршията билъ ржкоположенъ измирски митрополитъ, дѣто владикувалъ 5 години, послѣ билъ прѣмѣстенъ въ Пловдивъ. П. искалъ да бжде колко-годѣ справедливъ спрѣмо духовнитѣ си чада гръци и българе; той замѣстилъ единъ фанатикъ гръкъ, на когото отдалечението било наскърбило много гръцитѣ.

Въ П-во врѣме, по рѣшението на патриаршията, въ църквата Св. Богородица въ Пловдивъ зело да се чете само отъ една страна гръцки, а отъ другата български. Това раздразнило гръцитѣ до нѣмай-кждѣ; и поруганията имъ среща владиката не сж за изказване. Когато българетѣ въ Цариградъ и другадѣ се отрекли отъ патриаршията (виж. *Илариони* Макариополски), пловдивскитѣ българе поискали отъ П. да се присъедини къмъ Илариона и Авксентия. П., убѣденъ въ гръцката неправда,

исхвърлилъ въ богослужението името на патриарха, и рѣшилъ да споменува, намѣсто това име, «всѣко епископство», доклѣ се оправи и българската църква да добие законенъ кириархъ.

Патриаршията го извергнжла, на 29 апр. 1861 заточила българскитѣ владици Илариона и Авксентия, па скоро заточила и него. Него пратила отъ епархията му въ Св. Гора, отъ тамъ въ Ченакъкале до 2 години, и най-послѣ около 5 години въ о-въ Халки. Дѣдо **П.** се върнж отъ заточение прѣзъ априлъ 1868. Той живѣеше и дѣйствуваше съ българетѣ владици въ Ортакиой (Цариградъ) и доживѣ да чуе рѣшението на въпроса. Починж въ Ортакиой и погребе се въ българската църква на Фенеръ. Виж. *Сборникъ за народни умотворения*, кн. VI (1891): *Разни бѣлѣжки* отъ П. Р. Славейкова.

Пай, *тур.* Дѣлъ.

Пакетъ, *англ.* Вързаница, вързопъ, свързани или обвити наедно прѣдмѣти. — Пакувамъ. Правѭ, пакетъ, свързвамъ или обвивамъ наедно прѣдмѣти.

Паки, *стороб.* Пакъ, изново: *пакирождение*, прѣраждане, възраждане.

Pax in bello, *лат.* Миръ въ война.

Паксосъ. Единъ отъ Ионическитѣ о-ви, на юго-ист. отъ Корфу, 19 чет. килом. Жителитѣ (заедно съ скалистия Антипаксосъ, който принадлежи на о-ва [3 чет. килом.]) 4025. Гр. гр. Портъ-Гайо (2000 жит.) на ист. бр. П. и Антипаксосъ произвождатъ вино, маслини, миндали, нарове и лимони. **П.** и Антипаксосъ въ старо врѣме се наричали съ едно име Рахоі. Виж. Людвигъ Салваторъ, ерцхерцогъ тоскански, *Paxos und Antipaxos* (Вюрцбургъ, 1877).

Pactolus tibi fluat. Латинска поговорка: да тече за тебе постоянно рѣката на щастието (отъ рѣка Пактолъ въ Лидия, богата съ златенъ пѣсъкъ.—По едно прѣдание, въ тая рѣка, която текла прѣзъ Сарда, имало много злато отъ тогава, отъ когато се окжпалъ въ нея царь Мидасъ, който обръщалъ въ злато всичко, до което се докосвалъ).

Пакувамъ. Виж. *Пакетъ.*

Пакфонъ (по китайски *пакъ-тонгъ*, бѣла мѣдь). Сплавъ отъ мѣдь, цинкъ, никелъ и желѣзо (40.4%, 25.4%, 31.6%, 2.4%), който се нарича още *китайско сребро* и *лъжливо сребро.* Има разни приспособения въ практическия животъ; отъ него правѭтъ лжжичета, пръстенчета, кърфици и др. т.

Палада. Прѣзиме на Атина или Минерва (*баснсл.*)

Паладий. Просто тѣло, бѣлъ металъ, откритъ въ 1803 отъ Уоластона, прилича на платината, намѣсто която служи понѣкога; сплавътъ му съ сребро се употрѣбява за пълнене наядени зжби. **П.**, тежъкъ, много ковъкъ, токо-речи толкова плътенъ колкото платината, нъ по-тъменъ отъ нея, се намира въ платиненитѣ руди въ Уралъ, сжщо и въ златоноснитѣ пѣсъци на Бразилия; относ. тегло, 11.5.

Паладини, *лат.* Така се наричали сподвижницитѣ на Карла Велики; послѣ това име минжло на странствуѭщитѣ рицари.

Паладиумъ, *лат.* Статуйка на Палада, която се пазила въ Троя. По едно баснословно сказание, тя паднжла отъ небето и прѣдпазвала града отъ прѣзимане. Улисъ и Диомедъ я откраднжли. Оттукъ **П.**

у староврѣменнитѣ достигнжло да значи светиня, която прѣдпазва отъ бѣди, охрана, поржчителство за безопасность: *законитѣ сж паладиумътъ* на обществото.

Паламедъ. Единъ отъ гръцкитѣ главатаре прѣзъ обсадата на Троя, Навплиевъ и Клименинъ синъ; по обвинение отъ Улиса въ измѣна, убитъ отъ гръцитѣ съ камъне. Митътъ го нарича мждрецъ и стихотворецъ, и му приписва изнамѣрването на мѣркитѣ и теглилкитѣ, сжщо и прибавянето много букви въ Кадмовата азбука.

Паланпуръ. Мохамеданска държавица въ английска Индия, на югъ отъ Джодпуръ: пространство 8,417 чет. килом. и насел. 234,402 жит., отъ които 193,000 индуси, 28,000 мохамедане и 13,000 др. Управлява се отъ клонове отъ едно афганско племе.

Паланпуръ. Агентството отъ 13 княжества въ прѣдсѣдателство Бомбай у английска Индия, на югъ отъ Раджапутана и въ подданно отношение къмъ бародския раджа; простр. 20,720 чет. килом. и насел. 577,000 жит., отъ които 500,000 индуси, 55,000 мохамедане, и др. Пѣсъчлива равнина. Износъ: тютюнъ, овощия, памучни и копринени издѣлия. Гл. гр. **П.**, станция на бомбай-даджапутанската желѣзница; 24,000 жит.

Палата, или *палатъ*, *лат.* Голѣмъ домъ, дворецъ; голѣма зала; въ нѣкои държави, камара на прѣдставителе; *смѣтна* **п.**, у насъ, най-висшето държавно учреждение, което контролира правилното употрѣбение на сумитѣ за държавни расходи.

Палатинатъ, отъ *палатинъ.* Име на старата германска империя: различавали сж *Горни* **П.** (въ Бавария) и *Долни* **П.** (по двата брѣга на Рейнъ). — **Палатинъ** (соб. зн. *дворцовъ, придворенъ*) Име, което носяли нѣкои отъ римско-германскитѣ князове - васали, а сжщо и областнитѣ началници въ нѣкогашна Полша и Унгария.

Палатъ. Виж. *Палата.*

Палаузовъ (*Владимиръ* Николаевичъ). Русски криминалистъ, единственъ синъ на Никол. Христоф. **П.**, професоръ по углавното право на одеский университетъ, род. въ 1851; свършилъ наукитѣ си въ Одеса, въ Ришелевската гимназия и университета; докторъ на правото отъ 1885 и професоръ въ одеския (новороссийския) университетъ отъ 1886. Прѣзъ войната въ 1877—78 **П.** зе участие въ устройството на гражданското управление въ България. Слѣдъ дисертациитѣ си, **П.** издаде въ 1894 труда си *Къ вопросу о будущемъ нашемъ уголовномъ кодексѣ.* Той е писалъ и редъ статии въ *Журналъ Гражд. и Угол. Права*, *Журн. Мин. Просвѣщенія* и др. и е билъ сътрудникъ на в. *Правда* и други одески вѣстници.

Палаузовъ (*Николай* Христофоровичъ). Български родолюбецъ и народенъ дѣецъ, който се е трудилъ съ неимовѣрно самопожъртвуване повече отъ половина вѣкъ за благото на България; род. въ Габрово, починж въ Одеса (1821—1899). **Н. П.** добилъ въ родното си мѣсто началното си образование съ букварь и наустница до 1830. Въ тая година билъ повиканъ въ Одеса отъ стрика си *Николая Стефановича* **П.**, дѣто свършилъ гимназиалния курсъ и Ришелеевския лицей до 1842. Слѣдъ нѣколко врѣме **П.** постжпилъ на държавна служба въ одеската митница, и слѣдъ много повишения достигнжлъ дори да се наименува

таенъ съвѣтникъ. По едно врѣме му се повѣрила и службата цензоръ за вѣстници и книги, които пристигали отъ чужбина въ Русия прѣзъ Одеса. Въ 1845 П. билъ испратенъ въ Габрово отъ Априлова и стрика си да прѣгледа тамошнитѣ училища и да тури въ тѣхъ по-добъръ редъ. Слѣдъ кръмската война, именно въ 1856, П., заедно съ *Ив. Иванова* (виж. това име), послужили като посрѣдници между руситѣ и българетѣ, за да улесньтъ връщането отъ Бесарабия въ България на забѣгнжлитѣ прѣзъ войната българе отъ Добруджа и Силистренско. На това врѣме и послѣ се отнасятъ единъ редъ П-ви докладни записки до нѣкои русски държавни дѣйци (напр. до кн. Паскевича, кн. Василчикова) за разни нужди на България и българския народъ.

Отъ 1860 до смъртьта си П. бѣше единъ отъ попечителетѣ на Априловското училище въ Габрово. Нъ най-голѣмата заслуга на Н. П. за България е основаното въ Одеса по неговото начинание и залѣгане *Настоятелство Одесскихъ болгаръ, собирающихъ пожертвованіи по Имперіи для бѣдныхъ болгарскихъ православныхъ церквей и училищъ* (виж. *Одеса*). П. е билъ душата на това учреждение отъ самото му основание до послѣднитѣ дни на живота си. Той бѣше и почетенъ членъ на Българското Книжовно Дружество, за чието основание и закрѣпване бѣ единъ отъ най-ревностнитѣ съдѣйствователе. По българскитѣ работи той е билъ въ дѣятелна прѣписка съ разни видни лица, напр. съ русския архиепископъ Инокентия (2 писма, напечатани въ *Славян. Извѣстія*, СПБ. 1884, бр. 9), съ русския князъ В. А. Черкаски (*Рус. Старина*, 1892, бр. 3). Нему сжщо принадлежжтъ слѣднитѣ малки трудове: *Жизнеописание на Юрия Ивановича Венелина*, прѣводъ на български (Одеса, 1851); *Изъ прошлаго Одесса*, (ст. въ Л. М. Дерибасовия *Сборникъ*, Одеса, 1894) и бѣлѣжки въ *Рус. Старина*. За неговата народополѣзна дѣятелность виж. още Априловото съчин. *Дневница Новоболгарскаго образованія* (Одесса, 1841); *Габровското училище и неговитѣ първи попечителе*. (Цариградъ, 1866); една В. Стоянова ст. въ сп. *Свѣтлина* (кн. за апр. и май 1899) и Р. Каролевата ст. *Н. Х. Палаузовъ*, чърти отъ политическата му дѣятелность, въ *Периодическо Списание*, кн. LXI (за мартъ) 1900.

Палаузовъ (*Спиридонъ* Николаевичъ). Русски литераторъ и ученъ, родомъ българинъ; родилъ се въ Одеса, училъ се въ одеския Ришелевски лицей и хайделбергския и мюнхенския университети, дѣто добилъ степеньта докторъ на политико-икономическитѣ науки. За да изучи историята на словѣнството прѣминжлъ въ московския университетъ, дѣто слушалъ Бодянски (виж. това име) и добилъ степеньта кандидатъ; въ 1852 защитилъ въ петербургския университетъ дисертация за степеньта магистръ: *Вѣкъ Болгарскаго царя Симеона* (СПБ., 1852).

Служебното си поприще П. наченжлъ като чиновникъ особихъ поручении въ министерството на народното просвѣщение, послѣ като цензоръ, а въ 1853—56 билъ въ Молдова и Влахия, при князъ Паскевича, послѣ при главнокомандуващия князъ Горчакова, по работитѣ за прѣминуването на бъл-

гаретѣ въ Руссия; слѣдъ това билъ управитель на варшавската митница и началникъ отдѣл. въ министерството на финанситѣ.

П., като пратеникъ на основателетѣ на българското настоятелство въ Одеса, на българетѣ Априловъ и Н. С. Палаузовъ, е дохождалъ въ България, да нареди първото българско училище.

П. е владѣялъ добрѣ нѣколко езика, главно гръцки езикъ, който е билъ домашний езикъ въ семейството му. Той е писалъ найвече по руски, макаръ и да има нѣколко негови трудове и на български езикъ. Отъ съчиненията му, които токо-речи всички се отнасятъ до България, Румжния и Австро-Унгария, освѣнъ споменжтата вече магистерска дисертация, трѣбва да се споменжтъ: *Австрія со времени революціи 1848 г.* (СПБ., 1850); *Синодикъ царя Бориса* (Москва, 1855); *Юго-Востокъ Европы въ XIV в.* (СПБ., 1857); *Уния въ царуването на Ивана Асѣня* (сп. *Български книжици*, 1858); *По вопросу о болгарскомъ патріаршествѣ* (Брошура, 1860); *Венгрія въ современныхъ ея отношеніяхъ къ Австріи* (СПБ., 1861); *Румынскія господарства Молдавія и Валахія* (СПБ, 1860); *Распространеніе христіанства въ Болгаріи* (въ *Чтеніе*, въ *Славян. Благотв. комитетѣ*, 1870); *Болгарская рукопись XIV в., найденная въ Терновѣ, — Опроверженіе Богумильской ереси Евхимія Зигабена, изъ бумагъ С. Н. П.* (въ *Православное Обозрѣніе*, 1873—1875).

Палацки (Франтишекъ *Palacky*). Чешски ученъ, писатель и политикъ, когото чехитѣ сж нарекли «бащата на чешския народъ». Борилъ се прѣзъ цѣлия си животъ за възраждането на народа си — и достигнжлъ цѣльта си.

П. се родилъ въ 1798 въ Ходславицъ (Моравия), билъ синъ на единъ протестантски учитель, Юрий **П.**, чиито отдалечени прадѣди били отъ обществото на Чешкитѣ и Моравски Братя, които, въпрѣки гонението на австрийцитѣ, пакъ се крили тукъ-тамъ изъ Моравия, дори въ края на XVIII-и вѣкъ и съхранявали драги спомени за Хусовата реформа.

Дѣтинскитѣ си години **П.** прѣкаралъ въ отечеството си, училъ се да чете и пише подъ бащиното си ржководителство и на 5—6-годишна възрасть прочелъ цѣлата Библия. Срѣдно образование **П.** добилъ въ Пресбургъ, въ лицея, дѣто се сприятелилъ съ поета Колара, и дѣто се увличалъ отъ литературата и философията — особено Кантовата, — която имала найоблогородително влияние на даровития впечатителенъ момъкъ. Като свършилъ курса на лицея и изнеслъ отъ него подъ влиянието на сношения съ най-добритѣ чешски патриоти покрай голѣмо знание любовь къмъ отечеството и огроменъ интересъ къмъ сждбинитѣ на народа си, **П.** нѣколко врѣме прѣкаралъ въ Вѣна, дѣто давалъ уроци въ едно знатно семейство, а слѣдъ това се вѣрнжлъ въ Прага въ 1823, дѣто се намѣстилъ библиотекарь у графъ Щернберга, и ревностно се заловилъ съ издирвания по историята на чешското царство. Още на училищния столъ въ пресбургския лицей **П.** наченжлъ да се опитва въ писателство, ала обърнжлъ на себеси общественото внимание само въ 1817 съ прѣвода на нѣколко поеми отъ *Осианата*, слѣдъ това съ книжка *Начала отъ чешската поезия*, а

по-сетнѣ съ единъ съставенъ заедно съ Шафарика очеркъ подъ заглавие *Откжслеци отъ теорията на изящното*, въ който успорявалъ Доброскивото учение за чешската просодия, и съ книгата *Обща история на естетиката* (1823). Слѣдъ това се появили негови съчинения *История на рода на графове Щарнберци* и *Старитѣ чешски лѣтописци*. Въ 1827 той почнжлъ да редактира, по назначение отъ чешския народенъ музей, двѣ списания на чешски и нѣмски; нѣмското *Zeitschrift des Nationalmuseums* се прѣкратило въ 1831, а чешското издание *Часопись на чешския музей* П. редактиралъ до 1838 г., като вмѣстилъ въ него цѣлъ редъ статии по историята, литературата и археологията. За съчинението *Оцѣнка на старинитѣ чешски лѣтописци*, той билъ удостоенъ въ 1829 съ премията на единъ конкурсъ, нареденъ отъ едно пражско учено дружество, и сжщата година билъ назначенъ историографъ на чешския народъ съ пожизнена издържка, ала билъ утвърденъ въ това звание отъ правителството само слѣдъ 10 години. И повече отъ всичко П. се прославилъ съ капиталния си трудъ *История на чешския народъ* (на чешски и нѣмски, Прага, 1836 — 1867, т. 5), който има грамадно значение, — трудъ, който е изигралъ ролята на възродитель на народното чувство у чехитѣ.

Занятието съ историята на Чехия не бъркало на П. да работи и надъ други трудове, като *История на Валенщайновата младость*, единъ животописъ на прочутия филологъ Добровски, едно изслѣдване за чешскитѣ сждилища въ XIII-и вѣкъ и др. Въ дирането си исторически источници, П. разровилъ всичкитѣ библиотеки и архиви въ Чешско и извършилъ нѣколко пжтувания въ Германия и Италия, резултатъ на което били съчиненията му *Литературно пжтуване въ Италия*, — *Очеркъ на умствената култура въ Чехия*, и др. Въ 1830 П. сполучилъ да основе, заедно съ други чешски отечестволюбци, *Чешска Матица*, по образеца на тогавашната «Сърбска Матица» у австрийскитѣ сърбе (въ Нови-Садъ). П-та Матица принесла голѣма услуга на чешското народно дѣло и на училищното образование въ борбата съ германизацията: тя издала много чешки книги и продължава дѣятелностьта си и до сега. Освѣнь това, П. зималъ най-живо участие въ кралевското чешско дружество на наукитѣ (отъ 1830), въ което «влѣлъ една струя животъ». Въ 1847 П. за многобройнитѣ си трудове билъ избранъ членъ и на много други учени дружества въ отечеството си и въ странство. Освѣнь това юридический и философский факултети на парижския университетъ му поднесли диплома за званието докторъ на правото и философията.

Събитията въ 1848, които възвълнували токо-речи всичкитѣ западно-европейски държави, извикали П. на политическата арена, дѣто той се отличилъ съ голѣмъ политически тактъ и никога не минжлъ прѣдѣлитѣ на благоразумието. Като виденъ прѣдставитель на чешската народна партия, той билъ членъ на франкфуртския прѣдварителенъ парламентъ (*Vorparlament*), и обявилъ въ него, че чехитѣ, като словѣне, нѣма да пращатъ депутати въ нѣмския сеймъ. П. знаялъ, че стремленията на

нѣмцитѣ въ сейма сж насочени къмъ унищожението на Австрия, къмъ това: Австрия да се слѣе съ Германския Съюзъ, а слѣдъ това да се потжпче словѣнский елементъ въ австрийскитѣ земи. И затова П., безъ да се улови на тая нѣмска вждица, исказалъ се въ парламента противъ централистическитѣ стремления на Германия. Въ сжщото врѣме той се явилъ единъ отъ авторитѣ на декларацията отъ 21 мартъ, които искали обединението на Чехия, Моравия и Силезия въ една коронна земя. Между това, той се държалъ на страна отъ крайнитѣ партии, и отстоявалъ държавното единство на Австрия; ала въ Вѣна не рачили да разбержтъ усилията му. Когато Австрия, въпрѣки неговото противодѣйствие, се прѣустроила възъ нѣмско-унгарската основа, той се оттеглилъ отъ политическото поприще и изново всецѣло се посветилъ на науката. А когато въ 1860 новата конституция пакъ създала политически животъ за Чехия, П. се върнжлъ къмъ политическа дѣятелность като призванъ водитель на чешския народъ. Въ 1861 той билъ назначенъ пожизненъ членъ на австрийската горна камара. Тогава, заедно съ зетя си и единомишленика си Ригера, той се опиталъ да основе единъ вѣстникъ; нъ това не му се позволило, и П. съ Ригера избрали за свой органъ Грегровия в. *Narodni Listy*. Ала скоро въ редакцията на *Listy* се появили разногласия, и П. съ Ригера основали въ 1863 в. *Narod*, послѣ *Pokrok*. Отъ тая година П. станжлъ депутатъ въ чешския ландтагъ. Той билъ прѣдставитель на идеята на федерализма и не странилъ, въпрѣки протестантството и демократизма си, отъ католицитѣ и феодалнитѣ дворяне, които имали въ него пълно довѣрие; коронясването на австрийския императоръ съ короната на св. Венцеслава било главната завѣтна мечта на П. Въ 1866 той написалъ съчинение *Австрийската държавна идея*, а на другата година отишелъ въ Москва на прочутия етнографически словѣнски съборъ. Австрийцитѣ слѣдъ това почнжли да гледатъ на него по-подозрително.

Свършването историческитѣ трудове на П. било праздникъ за цѣлия му народъ. Чешский клубъ устроилъ на 23 апр. 1876 въ Прага единъ банкетъ на П., на който присжтствували много прѣдставителе отъ Прага и отъ цѣла Чехия и Моравия. Нъ скоро слѣдъ това П. изнемощѣлъ и починжлъ на 14 май 1876.

Благодарение на П. и други чешски отечестволюбци, сега чешский народъ е станжлъ единъ отъ най-главнитѣ елементи на австрийския държавенъ животъ. Безъ съгласието на чехитѣ е немислимо ни едно правителствено дѣйствие въ Австрия. Възроденій чешски народъ сега върви съ бързи и смѣли крачки по пжтя на развитието. Чешската литература, искуство, търговия, промишленость — всичко това сега върви напрѣдъ, всичко проявява народна самобитность.

Палацоло. Градъ въ Сицилия, 35 килом. на зап. отъ Сиракуза, близо до развалинитѣ на старовр. гр. Акра; 10,000 жит. Маслин. масло.

Палачъ. Испълнитель на смъртна присжда надъ углавенъ прѣстжпникъ, *джелатинъ*.

Палембангъ. Кралство на югоисточния брѣгъ на Суматра, подвластно на Холандия; простр. 173,371 чет. килом.; насел. около

664,300 жит. (383 европейци, 5,305 китайци, 2,204 арабе, туземцитѣ повечето мохамедане отъ малайското племе, другитѣ остатки отъ коренни езичници. Голѣма часть отъ земята състои отъ блата и пустини; въ южната часть планина, на която връхътъ Ули-Муси е 1,883 метра високъ. Оризъ, памукъ, захаръ, пиперъ, тютюнъ, кокосови орѣхи, каучукъ. Слонове, носорози, тигри, пантери и леопарди се скитатъ изъ горитѣ, както и сърни, свине, кози и маймуни. Горещъ климатъ; прѣзъ сухото врѣме термометрътъ показва 80° Ф., а прѣзъ дъждовното отъ 76° до 80°. «Кореннитѣ туземци» сѫ потомци на явенци, които въ XVI вѣкъ се прѣселили отъ о-въ Ява; нъ сѫ се смѣсили съ други малайци. Тѣ не обичатъ земедѣлието, ходѭтъ токо-речи голи и се поминуватъ главно съ риболовство и ловъ. Тѣ нѣматъ никакво понятие за върховно сѫщество, ала вѣрватъ въ сѫществуване слѣдъ смъртьта. — Столица на кралството е *Палембангъ*, на двата брѣга на р. Муси, 100 килом. отъ устието ѝ; 45,000 жит., отъ които много арабе, китайци и европейци. Рѣката е корабоплавателна за голѣми кораби. Пристанището на П. се посѣщава всѣка година отъ около 30,000 кораби съ разни величини, които донасятъ произведения отъ вѫтрѣшностьта. Вънкашната търговия, главно съ Ява, Сингапуръ, Банка, Китай и Сиамъ е голѣма. Палембангци сѫ добри рѣзци на слонова кость, златаре, ножаре, живописци, корабостроители. Женитѣ имъ работѭтъ златотъкани копринени платове.

Палемонъ. Въ старо врѣме у гръцитѣ морски богъ, синъ на Атамаза и Ино и сѫпрѫгъ на Милицерта, помощникъ на прѣтърпѣлитѣ корабокрушение.

Палеография (гр. *палеосъ*, старъ; *графо*, пишѫ). Клонъ отъ археологията, наука да се расчитатъ староврѣменни писмена, както въ ржкописи, така и въ паметници. Монфоконъ въ своята *Paleographia graeca* пръвъ възвелъ п. на степеньта наука. — **Палеографически**, който се отнася до палеографията. — **Палеографъ**. Оня, който се занимава съ палеографията. — **Палеозавръ**. Крокодилъ, който сега се намира въ вкаменено състояние. — **Палеология**. Учение за старинитѣ; *палеологъ*, ученъ по палеологията.

Палеологовци. Име на едно славно семейство въ византийската империя, което ѝ е дало много генерали, министри и нѣколко императори. Сродно съ Комнени, съ Дуковци, съ Ангеловци, това семейство дошло на никейския прѣстолъ въ лицето на Михаила VIII (VIII като византийски императоръ), който похитилъ прѣстола отъ Иоана IV Ласкаря, въ 1260, и отнелъ Цариградъ отъ латинцитѣ въ 1261. Императоритѣ отъ неговата династия сѫ слѣднитѣ: самъ той, родоначалникътъ на династията (1261—1282), който, назначенъ регентъ (1259), послѣ другарь (1260) на импер. Иоана Ласкаря, синъ на Теодора II, никейски императоръ, накаралъ да ослѣпѭтъ младия князъ слѣдъ прѣзимането на Цариградъ отъ Балдуина II (1261), и царувалъ самъ. Главната работа на неговото царуване била съединението на двѣтѣ църкви грѫцка и латинска, токо-речи постигнѫто на лионския съборъ (1274), нъ развалено отъ папа Урбана IV. М. употрѣбявалъ силитѣ си вѫтрѣшно да обуздае еретицитѣ и вънкашно

да се брани отъ българетѣ, сърбетѣ, турцитѣ и деспотитѣ на Епиръ и Тесалия. Неговий приемникъ на прѣстола билъ **Андроникъ Ш**, наричанъ *Стари* (1282—1328), въ чието царуване турцитѣ почнжли сериозно да нападатъ византийскитѣ владѣния. А. се опиталъ да имъ противостои съ една сила съставена отъ наемници, нъ безъ сполука, понеже тая войска нападала и неприятелетѣ му и подданницитѣ му. За да ѝ плаща, той билъ принуденъ да налага тежки данъци, които съсипали византийската търговия. Той си присъединилъ въ царуването сина си, Михаила IX, нъ билъ съборенъ отъ прѣстола отъ вуйка си, **Андроника III**, *Млади* (1328—1341), добъръ воитель и мждръ господарь, който нѣколко пжти отблъсквалъ българетѣ, татаретѣ отъ Златната орда и сърбетѣ и олекчилъ тежкитѣ данъци на прѣдишното царуване; той и присъединилъ на империята епирското деспотство, ала турцитѣ въ неговото царуване опустошили Тракия до Стара-планина и станжли по-силни. Неговий синъ, **Иоанъ V** (1341—1391) билъ на 11 години, кога умрѣлъ баща му, който го турилъ подъ опекунството на Иоана Кантакузена. Иоанъ V зелъ въ своитѣ ржцѣ управлението въ 1355. Неговото царуване е единъ дългъ редъ отъ несполуки и злочестини. Слабъ и сластолюбивъ князъ, той се опиталъ напразно, и съ сила и съ подкупъ, да спре напрѣдъка на турцитѣ; залудо били и молбитѣ му, придружени и съ обѣщанието да подчини гръцката църква на папската върховна власть, къмъ папа Урбана V за помощь отъ Западъ; той не добилъ нищо и станжлъ васалъ на турцитѣ. Византийската империя останжла съ Цариградъ и една малка земя покрай Мраморно и Черно море. Толкова били испаднжли византийцитѣ, че се покорили на султанъ Баязидовата заповѣдь да му помогнжтъ да покори Филаделфия, послѣдната гръцка твърдина въ Мала Азия. Прѣзъ царуването на И. V., на византийския прѣстолъ се явявалъ **Андроникъ IV** (1377). Андр. IV, най-голѣмий синъ на И. V., билъ заслужилъ да се прѣдпочете братъ му Мануилъ за императоръ (1373). Той влѣзлъ въ заговоръ противъ баща си и билъ осжденъ на ослѣпление (1375); нъ испълнението на присждата не станжло свѣстно, и той уловилъ баща си и брата си съ помощьта на генуезцитѣ, и се прогласилъ императоръ (1377). Султанъ Мурадъ I му заповѣдалъ да прѣдаде прѣстола на баща си.

Слѣдъ смъртьта на Иоана V, на византийския прѣстолъ дошелъ синъ му **Мануилъ II** (1391—1425). Той вече царувалъ заедно съ баща си отъ 1373. Неговото дълго царуване е агонията на гръцката империя. Султанъ Баязидъ I обсажда Цариградъ и обсадата продължава 7 години (1391—1397). Съжзната войска отъ унгарци и французе подъ прѣдводителството на унгарския краль Сигизмунда, отъ българе подъ прѣдводител. на царь Страшимира и отъ румжне подъ прѣдводител. на князъ Мирча — войска отъ около 60,000, която гръцкий императоръ билъ повикалъ на помощь среща турцитѣ, била съвсѣмъ разбита отъ Баязида при Никополъ. Ала нахлуването на Тамерлана въ Мала-Азия избавило Цариградъ отъ несъмнѣнна пропасть, като принудило Баязида

да оттегли всичката си сила. Баязидовото разбитие и заробване при Ангора въ 1402, и борбитѣ на синоветѣ му за върховната власть, дали на гръцката империя врѣме да си поотдъхне. Понеже Мануилъ помогнжлъ на Мохамеда I въ борбата му съ братята си, признателний султанъ му подарилъ нѣкои окржзи въ Гръция, на Черно море и Солунъ. По-сетнѣ Мурадъ II обсажда пакъ Цариградъ (1423), нъ Мануилъ сполучва да добие миръ. — Сжщоврѣменно съ Мануила II царувалъ и Иоанъ VII (1399—1402). Иоанъ VII, внукъ Мануиловъ, билъ синъ на Андроника IV, който билъ похитилъ властьта отъ баща си. Той служилъ за орждие Баязиду, та затова султанътъ го наложилъ Мануилу за другарь. Слѣдъ Баязидовата смърть, той билъ заточенъ на о-въ Лесбосъ.

Мануила наслѣдилъ на прѣстола синъ му Иоанъ VIII (1425—1448), който царувалъ заедно съ баща си отъ 1419. Тоя византийски императоръ, като го натиснжли турцитѣ, пакъ показалъ на папата старата стръвь, съединението на Източната и Западната църкви подъ папската върховна власть, и дори запечатилъ съ своето присжтствие на флорентинския съборъ (1439) това съединение, което гръцитѣ отхвърлили щомъ императорътъ се върнжлъ въ Цариградъ. Ала папата видѣлъ, че е въ интереса му да испълни своята часть отъ съгласието, та побудилъ полско-унгарския краль Владислава да нападне турцитѣ (виж. *Владиславъ; Варна*); нъ това само ускорило падението на Палеологовци.

Иоанъ VIII умрѣлъ безъ наслѣдникъ. Братъ му Константинъ XIII (1449—1453), геройска изданка на изродено племе, приелъ короната слѣдъ много колебание, като знаялъ съвършеното си безсилие да стои насреща на турцитѣ, па още като прѣдосторожна мѣрка положилъ избора си на удобрението на султанъ Мурада II, и продължавалъ, както прѣдшествениците си, да му плаща дань. Въ самото начало на царуването на Мохамеда II въ Карамания избухнжли нѣкои буни, които осуетявали усилията на новия султанъ да ги потжпче. Нѣкои дързки съвѣтници посъвѣтвали императора, че е настанжло врѣме да стане независимъ отъ турцитѣ; и тоя съвѣтъ той приелъ на радо сърдце. Ала покушението само докарало по-скорото разрушение на жалката остатка отъ византийската империя; защото Мохамедъ обсадилъ столицата по море и по сухо, и слѣдъ една обсада, която траяла отъ 25-и мартъ до 17-май, 1453, Цариградъ билъ прѣзетъ съ приступъ и послѣдний отъ Палеологовцитѣ падниклъ юнашки съ мечъ въ ржка въ пролома. Единъ клонъ отъ това семейство царувалъ въ Монтфератъ, въ Италия, отъ 1306, нъ угаснжлъ въ 1533.

Палеонтология, *гр.* Учение за ископаемитѣ животни и растения; — оттука *палеонтологически,* който се отнася до палеонтологията, — и *палеонтологъ*, ученъ по палеонтологията.

Палеотерий. Животно отъ третичния периодъ отъ отряда на копитнитѣ, което сега се намира само въ ископаемо състояние. По общия характеръ на костника си, п. прилича много на коня и се числи въ едно семейство съ него. П. е далеченъ прадѣдо, както на коня, така и на нѣкои други копитни. По вънкашния си видъ

той повече отъ всички прилича на носорога. Вкамененитѣ остатки на п. се срѣщатъ въ Франция, Англия, Швейцария и южна Германия.

Палермо. Италиянски градъ на сѣверния брѣгъ на о-въ Сицилия, гл. градъ на едноименна область и, съ Неаполъ, Римъ, Миланъ и Туринъ, единъ отъ най-многолюднитѣ градове на Италия; 260,000 жит. Обширна търговия. Вносъ: памукъ, жито, сурово желѣзо, вълна коприна, колониални стоки отъ Англия, Франция, Съединенитѣ Държави, Турция и др. Износъ: джбово дърво (сумахъ), портокали, лимони, тяфъ, маслинено масло, вино. Мѣстната индустрия произвожда копринени платове, сламени капели и др. Риболовство на тонове. Университетъ основанъ въ 1374; академия на наукитѣ и искуствата; публични библиотеки, театри и др. Двѣ пристанища, отъ които едното само за военни кораби. Двѣ голѣми хубави улици, улица *Викторъ Емануилъ* и *Страда Нуова*; които се прѣсичатъ на прави жгли. въ срѣдата на града, дѣлѫтъ го на 4 четирежгълни части. Градътъ е заобиколенъ съ стѣни и бастиони и се защищава отъ нѣколко батерии. Отъ сградитѣ забѣлѣжителни сж единъ кралски палатъ, съграденъ въ 1129, който съдържа богати мозаики съ арабски надписи; съборна църква св. Розалия, съ паметници на императоръ Фридриха III, краль Роджера и др. Освѣнъ многобройни църкви, Палермо има 71 монастиря съ отъ 20,000 до 30,000 калугери и калугерки. — П. е билъ основанъ подъ име *Панорма* отъ финикийцитѣ, нъ е билъ въ ржцѣтѣ на картагенянитѣ когато станжлъ извѣстенъ на историята. Римлянетѣ го прѣзели отъ картагенянетѣ въ първата пуническа война (276 пр. Р. Х.), когато станжлъ една отъ главнитѣ тѣхни военно-морски станции. Въ срѣднитѣ вѣкове, той е дѣлилъ сждбинитѣ на Сицилия, на която е билъ столицата. Въ 1828, той далъ сигнала на клането извѣстно подъ името *Сицилийски вепри* (виж. *Сицилийски* вепри). — П., освободенъ въ 1860 отъ неаполитанското владичество, станжлъ гл. гр. на италиянска область, която има 5,087 чет. килом. и 618,000 жители.

Палеса. Въ *римското баснсл.* богиня на скотовъдството.

Палестина. Страна въ юго-западна Сирия на източния брѣгъ на Срѣдиземно море, прочута по това, че е била люлката на иудейството и християнството. Името ѝ происхожда отъ думата филистимяне; и сега името *Фаластенъ* се дава на приморието между Яфа и Газа. Това име ѝ давали класическитѣ народи, които по-рано отъ другитѣ народи дошли въ съприкосновение съ филистимянетѣ; още Херодотъ говори за *палестинскитѣ* сирийци, а по-рано отъ него асирийцитѣ употрѣбявали името *Паластавъ*. Евреитѣ наричали страната *Хананската земя* (по името на *Ханаана*, Хамовий синъ, който раздѣлилъ земята между синоветѣ си), *Обѣщаната земя* (земя, която Богъ обѣщалъ на праотеца имъ Авраама да даде на потомцитѣ му) прѣди да се заселѭтъ въ нея и въ първитѣ вѣкове отъ заселването си, послѣ *Израилева земя*, най-послѣ и *Иудината* или *Иудейската земя;* понѣкога тѣ ѝ давали и поетическото име *Господня земя (Библ., Ос.* 9; 3). Кръстоносцитѣ въ срѣднитѣ вѣкове не ѝ да-

вали токо-речи никога друго име освѣнъ *Светата земя.*

Прѣдѣлитѣ на П. различавали много въ разни врѣмена; нъ изобщо за нейни прѣдѣли се приматъ главата на Иорданъ и Финикия на сѣв., Мрътво море и Камениста Арабия на югъ, Срѣдиземно море на зап. и Сирийската пустиня на ист. Въ тия прѣдѣли пространството на П., споредъ нѣкои английски земемѣрци, които сж я мѣрили, не е повече отъ една шеста отъ пространството на Англия, сир. около 20,000 чет. килом. Нѣкои класически писатели сж се присмивали на малката ѝ голѣмина.

Главнитѣ физически чърти на П. сж: 1) едно плато между Иорданската долина и приморското поле на Срѣдиземно море съ срѣдна височина 490 метра, просѣчено съ много хълмове и дълбоки долини; 2) долината на Иорданъ, който тече въ страната отъ сѣв. къмъ югъ и образува езера Меромъ (сегаш. *Хуле*) и Галилейско или Тивериадско прѣди да се влѣе въ Мъртво море и 3) приморското поле, и полетата Ездраелонъ и Иерихонското. На източната страна, спадането на платото е стръмно, отъ езеро Меромъ до Мрътво море. На западната страна, стръмнината е помалка. Опрѣдѣленитѣ височини на това плато, като се върви отъ югъ къмъ сѣв., сж Хевронъ (923 метра), Иерусалимъ (796 м.), Маслинена гора (830 м.), Гаризинъ (822 м.), Таворъ (579 м.) надъ морското равнище. Токо-речи успоредно съ Тивериадско море се простира планинското бърдо Кармилъ отъ платото на сѣв.-зап. до Срѣдиземно море. То се издига отъ 129 м. на зап. до 488 м. на ист., съ много пещери въ него. Задъ прѣдѣла на П. на сѣв., нъ видима отъ по-голѣмата часть на страната, се възвишава планина Ермонъ на 2,859 м., и има всѣкога снѣгъ. Рѣкитѣ (Иеромаксъ или Иеромакъ и Яворъ, притоци на Иорданъ; Арнонъ и Кедронъ, притоци на Срѣдиземно море) и потоцитѣ повечето прѣсъхватъ лѣтѣ, нъ изобилието на изворитѣ попълва тоя недостатъкъ. *Климатътъ* на П. е подтропически, нъ на брѣга срѣдната температура, благодарение на прохладния вѣтръ е всичко 17°, а въ горитѣ още по-ниска; ала въ Галилея, тя е египетска, а на Мрътво море, токо-речи тропическа. Двѣ годишни врѣмена: дъждовно и сухо: отъ края на октомврия до мартъ валѫтъ дъждове. Най-студенитѣ мѣсеци сж януарий и февруарий; токо-речи всѣка година въ Иерусалимъ вали снѣгъ на рѣдки прѣсѣкулки, и студътъ достига понѣкога до — 2°. Най-приятното врѣме прѣзъ годината е отъ срѣдата на мартъ до май, нъ и лѣтѣ жегата се умѣрява отъ вечерната и прохладната утрѣнна роса, па и отъ единъ сѣв.-источенъ вѣтръ. Понѣкога лѣтѣ духа и сухий хамсинъ. Забѣлѣжителна е топлината на есеньта, напр. октомврий не е по-студенъ отъ юния. Плодородието на П. е прославено въ старо врѣме не само отъ Св. Писание, въ което тя се нарича «земя, дѣто тече млѣко и медъ» (Исх. 3; 8 и т. н.), а и отъ класицитѣ; това се доказва и отъ развалинитѣ на многото градове, и отъ сѫществуването на гѫсто население въ старо врѣме. Склоноветѣ на иудейскитѣ гори къмъ Мъртво море сж лишени отъ гора и само храстето даватъ храна на козитѣ, ала пъкъ на западнитѣ склонове растѫтъ южнитѣ овощия и лозата; а особено сж плодородни брѣговетѣ на Срѣдиземно море и

Ефремовата и Манасиината области. Кармилъ, както показва името му (градина), е обиленъ съ джба, маслината и други дървеса, които тамъ изброяватъ до 50 породи. Съ плодородие се отличава и Галилея и Самария, а особено сѣверний и западний брѣгъ на Галилейско море. Нъ и Перея е богата съ джбови гори, кедри и др. Освѣнь това, въ П. расте пшеницата, ячемикътъ, просото, грахътъ, бобътъ, ангинаритѣ, любеницитѣ, краставицитѣ, тиквитѣ, хрѣнътъ, благовонний кимионъ, кремътъ, иерихонската и други рози, мандрагоритѣ, кипариситѣ, исопътъ, портокалитѣ и лимонитѣ (градини въ Яфа и Наблусъ), миндалитѣ, прасковитѣ и зарзалиитѣ. Рѣдки сж ябълкитѣ и финиковитѣ палми; послѣднитѣ се срѣщатъ само въ Иерусалимъ, Газа, Рамле и Яфа. Освѣнь това, въ П. вирѣжтъ благовоннитѣ дървеса, напр. кипарисътъ, гомоносната акация и др.

Отъ дивитѣ животни, въ старо врѣме въ П. е имало не само лъвове, а и слонове; сега вече сж исчезнжли, па и антилопитѣ рѣдко се срѣщатъ. По-распространени сж дивитѣ осли, шакалитѣ, хиенитѣ, лисицитѣ, вълцитѣ, газелитѣ и въ Ливанъ сирийската мечка. Домашнитѣ животни сж арабската камила, оселътъ, мулето, коньтъ, биволътъ, волътъ и широко-опашатата овца. Между птицитѣ сж орелътъ, ястребътъ, керкенезътъ, бухалътъ, славейтъ, сойката, кукувицата, цаплята, вранята, патицата, врабката и др. Прилѣпитѣ и гущеритѣ изобилуватъ. Рибата е обилна въ Галилейско море.—Като минерално богатство, евреитѣ сж обработвали въ П. само желѣзото и мѣдьта, и асфалта и сольта въ околностьта на Асфалтово езеро.

Въ сегашно врѣме населението на земята, която съставя стара П., не надминува 650,000 души; а въ расцвѣта на еврейския народъ то не е било по-малко отъ три милиона. Отъ жителитѣ най-многобройни сж сирийцитѣ и арабетѣ; тѣмъ много отстжпятъ по численость гръцитѣ, турцитѣ, евреитѣ и франкитѣ (европейцитѣ отъ разни народности). Болшинството отъ населението (80 %) исповѣдва мохамеданството; слѣдъ мохамеданетѣ вървѣжтъ християнетѣ отъ разни исповѣдвания (повече отъ всички православнитѣ) и, най-сетнѣ, евреитѣ. Евреитѣ, главно прѣселенци отъ Европа, живѣжтъ найвече въ градоветѣ; въ 1894 ги прѣсмѣтахж на 65,000. Въ промишления животъ на П. главната роля играе селското стопанство. Между земедѣлческитѣ произведения на първо мѣсто стои пшеницата и ячемикътъ. Сполучливо, нъ въ много по-малки размѣри се сѣе царевицата. Лична статия въ народното стопанство се явява овощарството; въ 1896 П. е изнесла въ странство портокали и лимони за $2^1/_5$ милиона лева. Въ послѣдно врѣме туземцитѣ, подъ влиянието на примѣра на нѣмскитѣ и европейскитѣ колонии, сж захванжли да се занимаватъ сполучливо съ лозарството. Най-сгодна за лозарството се е показала пѣсъчливата земя въ околноститѣ на Яфа и Газа. Палестинското вино е добило вече едно распространение въ Русия, Германия и Англия, па прониква и въ Франция. Еврейскитѣ колонисти, освѣнь това, сж захванжли да се занимаватъ и съ копринарството и располагатъ приблизително 1 милионъ черници; въ сжщитѣ колонии е възникнжло и пчеловъдството, чието произве-

дение въ Европа се цѣни много високо.

История. — Първитѣ люде на П. сж били непознати племена, които Библията нарича рафаими, зузими, енакими, емими, и които изображава като чудовищни исполини. Тѣ били изгонени или унищожени отъ хананейцитѣ, финикиянетѣ у гръцитѣ, отъ които били и аморейцитѣ, иевусейцитѣ и др. Филистимлянетѣ били смѣсь отъ това племе съ едно племе завоеватели, които били дошли вѣроятно отъ Критъ. Най-сетнѣ, въ XX-и вѣкъ прѣди Р. Х., пристигнжлъ въ П. отъ Халдея Авраамъ, синъ Таровъ, Симовъ потомецъ, отъ когото произлѣзли нѣколко народа: израилянетѣ, идумеянетѣ, амаликянитѣ. Отъ сжщото племе били амонянетѣ и моавцитѣ, потомци на Лота, Авраамовъ внукъ. Въ всѣкой случай свѣдѣнията, които доставя Ветхий Завѣтъ, сж дали възможность на изслѣдователетѣ да си съставѭтъ само едно крайно несъвършено понятие за найранното етнографическо състояние на П.

Израилянетѣ, още въ самото начало на развитието си, прѣминжли въ Египетъ, въ страна Гесенъ, и останжли тамъ до когато надъ Ниловата долина траяло владичеството на пастирскитѣ царе. Когато пастирскитѣ царе били съборени отъ народнитѣ царе, израилянетѣ напуснжли Египетъ подъ прѣдводителството на Моисея, скитали се въ пустинята и завоевали малко по малко П. Това завоевание е било не само постепенно, а и мудно; дори до врѣмето на раннитѣ израилски царе владичеството на могжщитѣ филистимци се простирало далеко въ срѣдата на страната.

Израилянетѣ раздѣлили П. на 12 кантона, по единъ за всѣко едно отъ племената имъ. Тия кантони били като 12 федеративни държавици, които Саулъ съединилъ въ едно царство, което Давидъ увеличилъ донѣйдѣ. Отпослѣ това царство се раздѣлило на двѣ, израилско и иудино (975 прѣди Р. Х.). Виж. *Евреи*, *Израилско царство*, *Иудино царство*.

Слѣдъ разрушението на тия двѣ царства, едното въ 730, другото въ 588 пр Р. Х., П. влѣзла въ състава на Асирийската и Вавилонската империи: а когато паднжла Вавилонската империя, станжла часть отъ Персия. Когато Киръ завладѣлъ Вавилонъ, и на еврейскитѣ колонии, отведени въ плѣнъ, се позволило да се върнжтъ въ П., едно религиозно и политическо раздѣление се извършило между върнжлитѣ се отъ заточението евреи и мулатитѣ, родени въ страната отъ смѣшението на евреи и другоземци; тия послѣднитѣ носяли името самаряне. Отъ Макавеитѣ до разорението на Иерусалимъ, П. била раздѣлена на 4 области: *Галилея*, въ която влизала сжща Галилея и приморската страна, поради което се дѣлила на горна и долна Галилея и съ главни градове: Каперняумъ, Витсаида, Тивериада на брѣга на едноименното езеро, и Птолемаида или Акхо; *Самария*, съ едноименен градъ за сѣдалище на управлението и съ главни срѣдоточия: Салимъ, Сихемъ, Ветиль и др., и *Иудея*, която имала за сѣдалище на управлението Иерусалимъ и била най-важната отъ четиретѣ области. Гл. градове на Иудея били: Витлеемъ, Хевронъ, Иерихонъ, Кесария и др. Най-сетнѣ, 4-тата область, *Перея*, включвала земята между Иор-

данъ и пустинята, съ градоветѣ Гадара, укрѣпенъ градъ въ врѣмето на историка Иосифа, Восора, Сивма или Калирое на Мрътво море и др. Тия области образували ту отдѣлни държави, ту били само части на едно царство. Така, Иродъ царувалъ на цѣла П. Слѣдъ смъртьта на тоя князъ, царството му се раздѣлило между тримата му синове; нъ Самария и Иудея се присъединили отъ година 6 по нашата ера на Римската империя, съставяли часть отъ обл. Азия, и се управлявали отъ *прокураторъ*, зависимъ отъ управителя на тая область. Галилея имала сжщата сждба въ година 34. Иродъ Агрипа II, по благоволението на Калигула, съединилъ цѣлото бивше Иродово царство; нъ слѣдъ неговата смърть, синътъ му владѣялъ само нѣколко земи, а П. се поставила изново подъ управлението на прокуратори. Веспасианъ направилъ П. независима отъ Сирия область. Въ IV-и вѣкъ П., раздѣлена на 4 области зависяла отъ Источно-римската империя. Въ VII вѣкъ отъ християнската ера П. била завоевана отъ арабетѣ. Вслѣдствие на 1-я кръстоносенъ походъ, частьта отъ тая земя на зап. отъ Иорданъ образувала Иерусалимско царство, раздѣлено на петь феодални княжества (1099), нъ това царство било кратковрѣменно, и П. напълно била отнета на християнитѣ отъ Саладина въ 1187; тя принадлежала отъ тогава на египетскитѣ судани до Селима II, който я завоевалъ и присъединилъ на турското царство, отъ което още съставя часть. Въ 1832, Мехмедъ-Али я завоевалъ и присъединилъ на подкралство Египетъ, както и Сирия; нъ европейскитѣ сили го принудили, въ 1840 (виж. *Ибрахимъ паша*; *Мехмедъ-Али*) да повърне тия области на Султана. Сжща П., сир. страната отсамъ Иорданъ, съ Иерусалимъ и около двѣстѣ села, влиза въ дамасския вилаетъ; а нѣкогашна *Перея* влиза въ сайденския санджакъ.

Отъ нѣколко години въ П. сж се заселили нѣколко германски и еврейски селища, най-вече въ Хайфа, по политѣ на Кармилъ и въ Яфа. Прѣселенцитѣ сж повечето отъ Германия, останжлитѣ отъ Русия, па дори и отъ сѣверна Америка. Една язва за тия колонии сж обирачетѣ, отъ които турското управление не е могло да обеспечи колониститѣ.

Палестрина *(Джиовани)*. Италиянски композиторъ, род. въ Пренесто, единъ отъ най-прочутитѣ духовни композитори (1524—1594), съ съчиненията си произвелъ реформа въ църковната музика; намѣсто тежкитѣ фигурувани музикални периоди, той макаръ и да не унищожилъ контрапунктнитѣ фигури, въвелъ по-правилна и проста хармония. Многобройнитѣ му произведония и до сега още се испълняватъ; за най-добри се иматъ *Missa papae Marcelli* и *Stabat Mater*.

Палиативно лѣчение, *лат.* Способъ на лѣкуване, насоченъ само на признацитѣ, а не на самата болесть.—**Палиативенъ цѣръ,** или **палиативъ.** Цѣръ, който облекчава една болесть само врѣменно, нъ въ сжщность не принася полза. Въ *прѣнос. см.* непълна мѣрка, недостатъчно срѣдство.

Палисандрово дърво. Дърво, което расте въ Гвиана и Южно-Американскитѣ острови, отъ дѣто се разнася по свѣта, съ моравъ шаръ, полира се прѣвъсходно, и употрѣбява се за столарски издѣлия.

Паличникъ. Римски службашъ, който носялъ връска пръчки, понѣкога съ сѣкира въ срѣдата ѝ, прѣдъ сждиитѣ, и турялъ въ испълнение присждата имъ (*Библ.* Дѣян.).

Палиси *(Бернаръ).* Прочутъ французски хждожникъ (1510 — 1589); 16 години наредъ, всрѣдъ голѣма домашна сиромашия, дирилъ тайната да се прави бѣла глечь и достигнжлъ това. Неговитѣ фаянсови сждове съ испъкнжли изображения се цѣнѭтъ твърдѣ високо; и той билъ не само грънчаръ, а и инжинеръ, агрономъ, химикъ, па и челъ лекции по естествената история и физиката. Прѣзъ цѣлия си животъ търпѣлъ гонение; умрѣлъ въ Бастилия, дѣто билъ затворенъ за ересь, защото билъ хугенотъ. Виж. Salles, *Etudes sur la vie et les travaux de B. Palissy* (1855); и *Бернардъ Палиси,* знам. фр. грънчарь (Цариградъ, 1891, изд. на америк. мис.).

Палма. Градъ на юго-западния брѣгъ на Майорка, сѣдалище на управл. на Балеарскитѣ острови; 60,000 жит. Добро пристанище и яка крѣпость. Макаръ и едно отъ главнитѣ европейски тържища въ срѣднитѣ вѣкове, П. сега върши малка търговия. Гл. произведения сж вълна, коприна и вжжя за испанската флота. Корабостроителници за бързи кораби, добрѣ познати по Срѣдиземно море. Първата желѣзница въ Майорка се отворила отъ П. до Инка въ 1875. Въ П. кжщитѣ сж съградени повечето по маврския стилъ, и много улици сж широки и правилни. Между сградитѣ най-забѣлѣж. е съборната църква, хрбава готическа направа. Медицинско училище.

Палма. Единъ отъ Канарскитѣ о-ви; 35,000 жит.; гл. гр. *Санта-Круцъ,* на източния брѣгъ. Тоя о-въ, планински, достига до 3,670 метра надъ морското равнище. Вино. Борови гори.

Палма. Градъ въ Сицилия, 22 килом. на юго-ист. отъ Джирдженти, близо до юго-западния жрѣгъ; 15,000 жит.. Търговия съ бадемъ, сушени овощия, сода, вино. П. е нововрѣменъ градъ, съграденъ отъ 1637.

Палми. Семейство високи дървета съ право нерасклонено стебло, което достига у нѣкои до 30—40 метра височина и на което върхътъ е укиченъ съ перести отъ 2—4 метра дълги листа, които не окапватъ, а изсъхватъ на дървото; тия листа понѣкога се подраздѣлятъ на много малки листца. Цвѣтоветѣ понѣкога сж еднополови, нъ често двуполови. Дърветата отъ това семейство сж наречени *царе на растенията,* не само поради тѣхната величественость, а и поради голѣмитѣ облаги, съ които дарятъ жителитѣ на странитѣ, дѣто растжтъ. Отъ стеблата на тия растения правѭтъ кжщи и нѣкои домашни дървени орждия; вжтрѣшностьта на стеблата на нѣкои палми съдържа много скорбѣла и се употрѣбява като брашно. Отъ соковетѣ, които истичатъ изъ стеблата на нѣкои отъ тѣхъ, приготвятъ: вино, ракия, захарь, восъкъ и д. т. Отъ влакната на голѣмитѣ палмови листа тъкжтъ платна; листата употрѣбяватъ за покривъ на кжщи, за постилки, за хартия и др. т.; горната зелена часть на палмитѣ се нарича палмово зеле и служи като такъво. Плодоветѣ на всичкитѣ палми, освѣнь дѣто служжтъ за храна, нъ отъ тѣхъ приготвятъ още и разни масла и смоли, които служжтъ за освѣтление и за цѣръ.

Отъ семейството п. е *фурмата* или *финиковото дърво (Phoenix dactylifera)*. Плодоветѣ, *фурми*, сж сладки, меснати и едносѣменни бърбонки; сѣмето на фурмитѣ е твърдо и се сѣе по една брѣзна надлъжъ. Едно финиково дърво има отъ 10 до 15 грозда и въ всѣкой гроздъ до 200 фурми. Финиковата палма расте саморасла въ сѣверна Африка и Арабия: по тия страни я и сѣнжтъ и отгледватъ съ голѣмо внимание; по оазиситѣ и пустинитѣ тя е много важно растение; фурмитѣ тамъ сж обикновената храна на жителитѣ. Финиковата п. расте и въ южна Европа (Испания, Италия и Гръцция); нъ плодоветѣ ѝ тамъ не узрѣватъ.

Други породи отъ семейството п. сж: *саговата* п., която дава саго, въ източна Индия, въ Малукскитѣ о-ви дори до Гвинея; *захарната* п., дава вино, отъ което въ Ява правжтъ черна захарь, расте въ Африка и въ източна Индия; *восъчна* п; *маслена* п; *арека (Areca Catechu)*, отъ ядкитѣ ѝ въ източна Индия правжтъ цѣръ за зжбитѣ и за стомаха; *ротанова* п.; *кървава* п.; *кокосова* п., отъ нея ваджтъ кокосово масло, което се употрѣбява за сапунъ; тая п. дава още вино и ракия (arrak); *ниска* п., едничката п., която расте на диво въ Европа около Ница: *морски кокосъ (Lodoicea sechellarum Labill*, расте въ Сешелскитѣ о-ви и ядката ѝ китайцитѣ употрѣбяватъ за лѣкъ противъ всички отрови, за това и едно зърно се цѣни около 400—500 лева; *слънцебранна* п. *(Corypha umbracultifera)*, расте въ източна Индия и е забѣлѣжителна съ огромнитѣ си листа, толкова голѣми, че подъ единъ листъ могжтъ прибѣгнж на сѣнка 15—20 души.

П. съставятъ обширни гори въ тропическитѣ страни; нѣкои породи живѣжтъ много продължително, нъ други само до 30—40 години.

Палмерстонъ (лордъ). Английски държавникъ, род. въ Бродляндсъ (Судамптонъ) въ 1784, умр. въ 1865 въ Брокетъ-Холъ. Училъ се въ единбургския и кямбриджския университети и наслѣдилъ лордската титла, слѣдъ бащината си смърть, въ 1805. **П.**-витѣ високи способности се припознали много рано; той се радвалъ на честьта да прѣдставлява университета си (кямбриджския) въ парламента 20 години, отъ 1811 до 1831. Отпослѣ билъ избранъ и прѣизбиранъ безъ прѣсѣкулка отъ Тивертонъ. **П.** почнжлъ обществената си дѣятелность като членъ отъ партията на торитѣ и отъ 1809 билъ назначенъ секретарь въ военното министерство. Отъ тоя постъ той се оттеглилъ въ 1828, когато политическитѣ му мнѣния се измѣнили. Въ 1830 той влѣзлъ министръ на вънкашнитѣ дѣла въ едно министерство на вигитѣ, слѣдъ като доказалъ въ словата си, въ свръска съ португалскитѣ работи, ползата, която има за Англия да зима защитата на народитѣ и народноститѣ. Сжщата година той зелъ на ржка дѣлото на Белгия, като се произнеслъ откровенно въ полза на нейната независимость отъ Холандия, макаръ това и да било едно нарушение на договора отъ 1815; послѣ сполучилъ да отстрани отъ белгийския прѣстолъ Немурския дукъ, за да постави на него приятеля си Леополда. Въ 1834 сключилъ *четворния съжзъ* (между Англия, Франция, Испания и Португалия), испратилъ една английска ескадра среща Донъ Карлоса и заякчилъ

прѣстолитѣ на кралица Изабела въ Испания и на кралица Мария въ Португалия на конституционна основа. Сѫщата година излѣзлъ отъ министерството, въ което се върнѫлъ на другата година съ лордъ Мелбѫрна.

Отворилъ се Източний въпросъ. Лордъ **П.**, като не можалъ да се споразумѣе съ Франция да унищожи влиянието на Русия въ Цариградъ, подписалъ съ Русия, Австрия и Пруция договора отъ 3 юл. 1840 среща Мехмедъ Али, клиента на Франция. Слѣдъ нѣколко морски побѣди среща Египетъ, Сирия се върнѫла на Турция и английската политика въстѫржествувала въ Истокъ. Въпрѣки тая сполука лордъ **П.** напуснѫлъ още веднѫшъ, по вѫтрѣшни причини, министерството на вънкашнитѣ работи, въ 1841. Той се върнѫлъ пакъ на тоя постъ, 3-и пѫть, въ 1846, и развилъ трескава дѣятелность прѣзъ тоя периодъ, който се ознаменувалъ съ испанскитѣ женитби*), съ унищожението на *Краковската република*, съ междуособната война въ Швейцария, най-сетнѣ съ парижската февруарска революция отъ 1848 и революционното движение, което възбудила въ разни точки на Европа. Съ обикновената си вѣщина, лордъ П. се вардилъ добрѣ да се произнесе рѣшително въ революционния смисълъ, нъ съчувствието му съ революционното движение не се вижда съмнително. Съ неговитѣ грижи се обнародвали Глядстоновитѣ писма отъ Неаполъ (виж. *Глядстонъ*). Извѣстенъ е и интересътъ, който лордъ **П.** зималъ въ участьта на побѣденитѣ унгарци и усилията му да се изтъргне Кошутъ изъ ржцѣтѣ на Австрия и Русия. Английската камара на лордоветѣ гласувала въ 1850 едно прѣдложение, направено отъ лордъ Стянли (отпослѣ лордъ *Дерби*), което осѫждало вънкашната политика на правителството. На това отгорѣ, въ камарата на прѣдставителитѣ г-нъ Робѫкъ направилъ едно контра-прѣдложение, което удобрявало тая политика. Въ едно слово, което траяло петь часа — «онова слово», казва сѫръ Робертъ Пилъ, «което ни направи всички да бѫдемъ толкова горди съ П.» — **П.** прѣдставилъ една мѫжествена и достойна защита на вънкашната си политика; и г-нъ Робѫковото прѣдложение се гласувало съ вишегласие отъ 46 гласа.

Прѣзъ декемврия 1851 публиката се изненадила съ новината, че **П.** не билъ вече членъ отъ Ржеловото министерство. Понеже той побързалъ та удобрилъ държавния прѣвратъ на Напалеона III, безъ да се съвѣтва нито съ първия министръ, нито съ кралицата, па и отказалъ да даде обяснения, кралицата упражнила правото си, та го уволнила. **П.** си отмъстилъ, щомъ сѐ събралъ парламентътъ, като направилъ на прахъ Ржеловия режимъ по единъ сравнително маловаженъ въпросъ относително милицията. Откакъ билъ министръ на вѫтр. дѣла въ министерството на лордъ Абердина, въ 1852, той самъ станѫлъ пръвъ министръ, повиканъ на тоя постъ отъ единодушния гласъ на народа, въ 1855. Слѣдъ парижския договоръ, който турилъ край на кръмската война (1856), той се въспро-

*) Въпрѣки враждебното настроение на лордъ П. спрѣмо Франция по женитбитѣ, за които е дума, испанската кралица Изабела се оженила за братовчеда си инфанта донъ Франциско, и сестра ѝ се оженила за единъ Луи-Филиповъ синъ, Монпанески дукъ, въ 1846.

тивилъ, въ единъ английски интересъ, на съединението на княжества Молдова и Влахия и на прокопаването на Суезския каналъ. Въ 1858, на властьта дошли торитѣ; нъ на другата година лордъ П. пакъ зелъ ржководителството на едно вигско министерство и отъ тая година до смъртьта си, 1865, одържалъ браздитѣ на управлението.

Лордъ П-вата амбиция е била да минува повече като министръ на единъ народъ отколкото като министръ на една политическа партия; и противницитѣ му сж били принудени да припознаѭтъ, че никой английски министръ не е билъ по-популяренъ отъ него въ Англия отъ врѣмето на великия *Пита* (лордъ Чатама). Като ораторъ, той е билъ обикновено скроменъ и непретенциозенъ, нъ всѣкога разуменъ и практиченъ. Той е билъ искусенъ тактикъ, и готовъ, остроуменъ, и често блескавъ разискватель. Най-доброто описание на живота му е *Life of Palmerston* отъ sir Henry Lytton Bulwer (Lord Dalling), продължено отъ Evelyn Asheley.

Палмира, или Тадморъ *(градъ на палмитѣ)*. Голѣмъ и великолѣпенъ староврѣмененъ градъ въ горна Сирия, въ единъ оазисъ, около 250 килом. на сѣв.-ист. отъ Дамаскъ. Той е билъ основанъ, споредъ библейскитѣ писателе (3 *Царе* 9; 18 и 2 *Лѣтов.* 8; 4) отъ Соломона въ X-и вѣкъ прѣди Р. Х.; нъ по-вѣроятно е, че тоя царь само го е разширилъ. Градътъ добрѣ напояванъ, изобилувалъ съ палми или финикови дървеса. Пусти и голи планини стърчали на западната му страна; а на ист. и югъ се простирала безпрѣдѣлна пустиня. П. била, въ Соломоново врѣме, твърдѣлъ на еврейското царство среща скитническитѣ орди бедуини; нъ ранната ѝ история е тъмна. Слѣдъ падането на Селевкия, тя станжла голѣмо срѣдоточие на търговскитѣ сношения между източна и западна Азия. Нейната търговска важность станжла още по-голѣма отъ врѣмето на Траяна, който подчинилъ цѣлата страна на Римската империя. Въ III-и вѣкъ, Оденатъ, сириецъ, основалъ тамъ едно царство, което въ царуването на сжпржгата му, Зеновия, достигнжло до апогеята на благосъстоянието си, ако и за кратко врѣме. Когато Аврелианъ дошелъ дó-оки на гордата царица, която много разширила прѣдѣлитѣ на царството си (виж. *Зеновия)*, па и мечтаяла да си подчини самия Римъ, П. била подложена на опустошение. Диоклетианъ и послѣ Юстинианъ се опитали да възстановѭтъ разрушения градъ, нъ не могли да му възвърнжтъ прѣдишния блескъкъ. Най-сетнѣ, като билъ още веднжшъ разрушенъ отъ арабетѣ, въ 774, той се обърнжлъ на едно жалко арабско селце, което въ течението на много вѣкове не обръщало на себе си вниманието на образования свѣтъ, и което и сега носи името Тадморъ. Само въ 1678 единъ английски търговецъ въ Дамаскъ, Хялифаксъ, издирилъ мжчно-достжпнитѣ развалини на П.; въ 1751—1753 тия развалини били пръвъ пжть изслѣдвани и описани отъ англичане Уда и Доукина, и отъ тогава сж се посѣщавали отъ много пжтешественици. Палмирскитѣ развалини наумѣватъ още блесъка на П.; тѣ се простиратъ по едно пространство отъ 3 километра. Между тѣхъ сж намѣрени многобройни коринтски стълпове, нѣкои отъ които още стоѭтъ на мѣстата си; единъ

пжть, 1135 метра дългъ, който е минувалъ прѣзъ цѣлия градъ, е ималъ отъ странитѣ си 4 реда стълпове; едни отъ най-великолѣпнитѣ, по съгласието на всички, сж развалинитѣ на единъ храмъ на Ваала, бога на слънцето. Франц. ученъ Волни, единъ отъ изслѣдователетѣ на П., забѣлѣжва: «На мѣстото, покрито съ тия развалини, ние намираме ту палатъ, отъ който само дворътъ и зидоветѣ сж останжли; ту храмъ, на който перистилътъ е полусъборенъ; ту нѣкой портикъ, галерия, триумфаленъ аркъ. Ако отъ тая поразителна гледка мѣтнемъ погледъ къмъ земята, открива ни се друга гледка еднакво разнообразна. Дѣто и да погледнемъ, земята е поръсена съ полузарити камене, съ строшени архитрави, накърнени фризи, обезобразени релефи, истрити извайки, изрити гробища, и осквернени съ прахъ олтари». Повечето постройки, чиито развалини сж се упазили до сега, сж отъ първитѣ три вѣка на християнската ера; отъ Соломоновия Тадморъ не сж останжли никакви паметници. Езикътъ на палмирци, като се сжди отъ надписитѣ, които още оставатъ, се вижда да е билъ арамейски езикъ. Интересни свѣдѣния за П. се намиратъ въ Murray-вата книга *Handbook for Syria and Palestine* и въ Vognë-вото съчинение *Syrie Centrale.*

Палмово масло. Масло, което се добива отъ плода на нѣкои видове палми; служи да се прави сапунъ и да се мажжтъ машинитѣ.

Пало. Италиянски градъ, 17 километра на юго-зап. отъ Бари; 11,887 жит. Винодѣлие.

Палосъ. Испански градецъ, 20 килом. на югъ отъ Хуелва, при устието на Рио Тинто въ Атлантически океанъ; насел. 1,145 жит Колумбъ отплувалъ отъ Палосски заливъ, въ първото си пжтуване, 22 юлия 1492, и се върнжлъ въ него, 3 мартъ 1493, слѣдъ откритието на Америка.

Палпитация, *лат.* Болезнено сърдцебиене.

Палто, *фр.* Зимна горна дреха.

Паметописецъ. Писарь въ царски дворъ у евреитѣ, който записвалъ събитията въ царството *(Библ.)*.

Памидъ. Червено грозде.

Пампелуна или *Памплона.* Испански градъ, ц. на обл. Навара, на р. Арга (притокъ на Ебро) 178 килом. на сѣв.-зап. отъ Сарагоса по желѣзница, 320 килом. на сѣв.-ист. отъ Мадридъ, съ клонъ отъ желѣзниц. Мадридъ—Ирунъ; 25,600 жит. Фабрики за прости сукна и фарфорови издѣлия. Търговия съ коприна и вълна, които се испращатъ въ Англия и Франция. Добрѣ съграденъ и чистъ градъ, съ многобройни площади; водата му се докарва отъ 12 килом. разстояние, чрѣзъ водопроводъ съграденъ по римски стилъ. Старитѣ укрѣпления прѣнебрѣгнжти. П. е основана, казватъ, отъ Помпея или отъ синоветѣ му *(Pompeiopolis)* и нѣкога е била столица на кралство Навара.

Памфилия. Староврѣменна страна въ южна Мала-Азия, между Ликия и Кария на зап., Фригия и Пизидия на сѣв., Киликия на ист. и Срѣдиземно море на югъ. П. е планинска земя, прѣзъ която минува Тавръ отъ ист. къмъ зап.; едно врѣме е била богата съ гори и е имала нѣколко крайморски и други градове. Жителитѣ — смѣсь отъ левко-сирийци, киликийци и гръцки поселенци — говорили единъ езикъ, една отъ съставнитѣ

части на който е билъ вѣроятно гръцкий езикъ. Монетитѣ имъ показватъ, че тѣ сж били усвоили донѣйдѣ вѣрата, искуствата и игритѣ на гръцкото племе. **П.** не е играла сама никаква роля въ историята; тя е била подчинена едно по друго на мидянетѣ, на персянетѣ, на Александра Велики, на гръцко-сирийскитѣ царе, на пергамскитѣ царе и на римлянетѣ. Въ IV-и вѣкъ слѣдъ Р. Х. образувала една областъ, подъ вѣдомството на Азиятското намѣстничество на Източната империя, съ гл. градъ *Аспендъ*. Сега влиза въ кютаеския турски санджакъ.

Памфилъ. Християнски писатель, роденъ, казватъ, въ Берита (Бейрутъ) въ послѣдната половина на III-и вѣкъ; училъ се при Пиерия Александрийски, и билъ пресвитеръ, и послѣ епископъ, въ Кесария палестинска. Той основалъ богословско училище, и наредилъ една цѣнна церковна библиотека, която се прочула. Освѣнъ това, той размножилъ прѣписитѣ отъ Св. Писание и ги распространилъ между бѣднитѣ. Той е билъ и авторътъ на една *Апология за Оригена* въ петь книги, която продължилъ неговий ученикъ и почитатель Евсевий (виж. *Евсевий Памфилъ*).

Той още приготвилъ, заедно съ Евсевия, едно издание на *Седемдесетътъ* *) отъ текста въ Оригеновата *Хексапла*, която се употрѣбявала въ Източната църква. Прѣзъ гонението на християнетѣ отъ Диоклетиана **П.** понеслъ мжченичество въ 309, за отказа си да принася жъртви на боговетѣ.

Памфлетистъ. Съчинитель на памфлети. — **Памфлетъ** *(англ.)*. Ругателна или оскърбителна брошура.

Панагия, *гр. (панъ,* все; *агиосъ,* светъ) соб. зн. *всесветая.* 1) Изображение на дѣва Мария, което архиереитѣ носѭтъ на гжрдитѣ. 2) Просфора, осветена въ името на Св. Богородица. — Блюдото, на което се изнася такъва просфора, се нарича *панагиаръ.*

Панагюрище. Околийски градецъ, въ пловдивски окр., 43 килом. на сѣв.-зап., отъ Т.-Пазарджикъ, 24 килом. на юго-зап. отъ Копривщица, на р. Луда-Яна, между Срѣдна-гора и Ихтиманската планина; 9,305 жит. Работѭтъ се много домашни шаеци, кожи и козинени постелки и човали; отъ нѣколко години има и фабрика за губери (килими). Търговия съ дребенъ и едъръ добитъкъ; прѣди освобождението се искарвахж много овни за Цариградъ. По едно прѣдание, **П.** е заселено кждѣ края на XV-и вѣкъ

*) *Седемдесетътъ* е името на найстария гръцки прѣводъ на Ветхия Завѣтъ, който е достигнжлъ до насъ, — прѣводътъ, който е билъ обикновено въ употрѣбение у евреитѣ въ Христово врѣме. Происхождението на тоя прѣводъ се крие въ дълбокъ мракъ. Споредъ една басня, която повтарятъ историкъ Иосифъ, Талмудътъ и нѣкои церковни отци (Юстинъ, Климентъ Александрийски, Епифаний и др.), египетский царь Птоломей Филаделфъ (царув. 284—247 пр. Р. Х.), въ желанието си да има законитѣ на всичкитѣ народи, поканилъ, по съвѣта на Димитрия Фалирски (виж. това име), 72 учени отъ Палестина, които извършили прѣвода (на о-въ Фаросъ) въ 72 деня. Основата на това сказание е едно писмо, писано отъ единъ гръкъ, Аристея, до брата си, Филократа, прѣзъ Птоломеевото царуване. Онова, което сега изобщо се приема за истина е, че Птоломей е накаралъ да се направи единъ гръцки прѣводъ на Ветхия Завѣтъ; затова и тоя прѣводъ се нарича и *александрийски.* Освѣнъ това, отъ езика на прѣвода заключаватъ, че той е билъ направенъ не отъ палестински, а отъ египетски евреи.

отъ селяне отъ с. Войника, въ ямболска околия. Нѣкои 40 години прѣди освобождението около 30 мжже отъ П. ходяли за «войници» въ Цариградъ; тѣ не носяли оржжие, а отгледвали царскитѣ коне. Прѣзъ 1876 панагюрци зехж живо участие въ възстанието противъ турцитѣ; затова градътъ биде съсипанъ и много отъ жителитѣ му исклани и избити. П. бѣше прѣди възстанието тайното сѣдалище на Бенковски и въ неговата околность е мѣстностьта *Оборище*, дѣто станж събранието, което рѣши да се дигне възстание. Въ 1901, за споменъ на възстанието, въ П. се положи тържествено въ присжтствието на княза основний камень на единъ паметникъ. Виж. *Априлско възстание*, *Оборище*, *Копривщица*, *Клисура*, *Батакъ*. П. е родното мѣсто на проф. Дринова, Бончева, Бобекова и др. Виж. Карапетровъ, *Материали за описание на града* П. (София, 1893); Черновѣждъ, *Кратко описание на панагюр. възстание* (София 1893); А. Шоповъ, *10-дневно царуване* (София, 1901); Тома Георгиевъ, *Бѣлѣжки за срѣдногорското възстание въ 1876*, отпечат. отъ сп. *Мисъль*, год. XI (1901), кн. IV; Иорд. П. Георгиевъ, *Панагюрското възстание прѣзъ 1876* (Търново, 1900).

Десетина килом. на юго-ист. отъ П., на лѣвия брѣгъ на Луда-Яна, среща с. Бжта, се намира крѣпость *Красенъ*, за която се казва, че останжла отъ българското царство. Въ околностьта има слѣди отъ други крѣпости, една отъ римско врѣме.

Панайотъ Хитовъ Воевода. Отличенъ борецъ за българската свобода, който е зималъ участие съ дѣйствие или съ съвѣтъ токоречи въ всичкитѣ наши народни прѣдприятия за освобождение отъ турското иго прѣзъ послѣднитѣ 20 години на нашето робство. П. Х. е роденъ въ Сливенъ въ 1830. Баща му билъ овчарь съ срѣдно богатство. Прѣдѣдо му по майчина му страна билъ *Златко чорбаджи*, на врѣмето си знатна личность въ Сливенъ. Когато Златко Чорбаджи минувалъ прѣзъ града, турцитѣ му ставали на крака, и ниско му се покланяли; а кога влазялъ въ мезлича, хановетѣ и бейоветѣ му очиствали мѣсто и канили го да сѣдне. Неговитѣ лозя се обирали съ зурли и тжпани и съ голѣмо веселие. Златко Чорбаджи билъ наплашилъ турцитѣ до толкова, че тѣ рѣшили да го убиѭтъ, и убили го. Той погинжлъ още младъ. За него прѣданието говори много.

На 12 години П. станжлъ козарче и пасалъ бащинитѣ си кози. «И така», казва самъ П., «азъ порастохъ въ гората и се научихъ да носѭ пушка и да цѣнѭ човѣшката свобода». Една нощь една турска чета нападнжла колибата, и откарала П. съ поржка на овчаретѣ да испрати баща му 1000 жълтици да го откупи. Намѣсто откупъ, баща му ги погонилъ съ пушката си, убилъ едного отъ тѣхъ и П. избѣгнжлъ изъ ржцѣтѣ имъ. Слѣдъ това П. билъ едно по друго бакалинъ и касапинъ. Нъ едно дѣло по наслѣдство, въ свръска съ което позорно билъ закаранъ при кадията, па и осжденъ несправедливо да заплати 200 жълтици, го накарало да търси отмъщение. Той броилъ паритѣ, нъ и далъ кжщата си и всичкия си имотъ на брата си, съ задължение да храни жена му, а той заедно съ шурея си Стояна хванжлъ Стара-планина.

По това врѣме, всички, които били гонени отъ турцитѣ, или не могли да търпѭтъ турскитѣ варварства, търсили свобода, честность и правда въ планината. Отъ пролѣтьта на 1858 П. се намиралъ въ хайдушката чета на Георги Трънкинъ отъ Сливенъ. Прѣзъ есенѣта всички оставили сливенската планина и всѣкой отишелъ дѣто намѣри.

Въ 1859 П. и Стоянъ събрали нова хайдушка дружина и отъ Браила минѫли въ България за Стара-планина. Прѣзъ зимата П. и Стоянъ не побѣгнѫли въ Влашко, а останѫли въ планината. «Много врѣме ние живѣяхме», казвалъ П. «като мечки въ шумата; нъ захванѫ да става студено, да вали снѣгъ и да вѣе студенъ вѣтръ; ние не знаяхме що да правимъ и дѣ да се дѣнемъ». Както и да е, тѣ прѣкарали зимата кое по гората, кое по селата и избивали ония турци и черкезе, които мѫчили населението. Въ 1860 П. и Стоянъ пакъ събрали вѣрна и сговорна дружина и съ тѣхната дружина се съединилъ и Хаджи Димитръ; пристигнѫлъ и Георги отъ Влашко, съ своята дружина, който билъ избранъ пакъ воевода. Прѣзъ тая година, въ едно отъ първитѣ сражения съ потеритѣ, Георги билъ убитъ и четата единогласно прогласила П. за воевода. Той като воевода доста умно управлявалъ дружината си и ни единъ турчинъ мѫчитель не останѫлъ живъ, а българе или изобщо християне никога не нападалъ (освѣнъ въ ония случаи, когато отмъщавалъ за прѣдателство). Изобщо той билъ единъ отъ ония хайдути, които до голѣма степень оправдали романтическото прѣдставление за тѣхъ, което даватъ нашитѣ народни пѣсни. Дружината му състояла отъ честни люде. Тѣ си казвали: ние сме пратени отъ Бога да вардимъ сиромаситѣ и да наказваме злосторницитѣ, а като е така, трѣбва да бѫдемъ честни, правдолюбиви и чистосърдечни. Българский народъ нѣма ни царство, ни покровителе, ни защитници, той се надѣе на Бога и на насъ.

Въ 1862 П. пакъ завелъ момцитѣ си въ Срѣдна-гора и отмъстявалъ на турцитѣ, били се и съ редовна турска войска. Прѣзъ пролѣтьта тая година, когато се изострили отношенията между Сърбия и Турция, П. получилъ писмо въ планината отъ Раковски, въ което му писалъ: «Чуйте, братя българе, и вие храбри планински юнаци, моитѣ думи! Бѫдете юнаци, бѫдете готови и весели! Врѣмето вечъ настава . . . . . Приготвяйте се. Отечеството ни скоро ще се освободи». П. се зарадвалъ до полуда, и отъ това врѣме плановетѣ му зели по-общъ характеръ. Отъ простъ хайдутинъ, той се обърнѫлъ въ политикъ, който мечтаялъ за едно всенародно възстание въ България и за съѭзи съ чуждостранни народи. Нъ отъ страна на Сърбия не излѣзло нищо, защото сърбетѣ се помирили съ турцитѣ Прѣзъ лѣтото П. очистилъ сума пакостници турци и черкезе.

Въ 1863 П. и дружината му се пакъ надѣяли, че Сърбия ще отвори война на Турция, нъ пакъ напразно. Цѣлото лѣто тѣ ходили по Стара-планина и чистили угнетителетѣ, а есеньта минѫли въ Сърбия. Тамъ П. се намѣрилъ съ Хаджи Димитра и го пратилъ въ Влашко при Раковски, да пита може ли да се работи отъ тамъ въ България. Пратеникътъ закъснѣлъ да се върне и въ 1864 П.

дѣйствувалъ съ момчетата си въ *видинския пашалъкъ*, а прѣзъ есеньта се върнжлъ пакъ въ Сърбия. Тамъ зайчарский началникъ ги обралъ, и ги заплашилъ, че ако си искатъ паритѣ, ще ги прѣдаде на турцитѣ.

П. слѣдъ това прѣминжлъ въ Влашко при Раковски и въ 1867 съ нова чета навлѣзълъ въ България. Въ състава на тая чета влизали: *Василъ Левски Дяконътъ* за байректарь, *Иванъ Кжршовски* за писарь, *Филипъ Тотю* за второстепененъ воевода и *дѣдо Желйо* отъ Ямболъ за П-въ помощникъ. Прѣзъ цѣлото лѣто тѣ ходили по Стара-планина, имали много сражения съ турцитѣ, и все сѣяли сѣмето за общо възстание противъ 5-вѣковния врагъ.

Прѣзъ всичкото врѣме отъ 1867 до 1876, П. не е стоялъ миренъ; той заедно съ Раковски, а послѣ съ Л. Каравелова приготвялъ пробуждането на народа и кроялъ планове за освобождението му. Когато Стефанъ Караджа и Хаджи Димитръ организирали четата си за походъ, П. Х. и Филипъ Тотю не удобрили плана имъ, та останжли въ Влашко.

Отъ когато се сближилъ съ Л. Каравелова и Раковски, П. се научилъ да чете и пише. Въ 1872 Каравеловъ издаде въ Букурещъ написани отъ него записки подъ заглавие: *Моето пжтуване по Стара-планина и животописанието на нѣкои български стари и нови воеводи*, една книжка отъ 160 стр. въ 8°. Тая книжка е прѣведена на нѣколко езика: на чешски, въ спис. *Světozor* и съкращение отъ нея въ *Osvěta* (1875) отъ К. Иречка; послѣ на русски въ *Славянскій Сборникъ*, въ II томъ, 1877, СПБ., и послѣ на нѣмски въ баронъ Розеновата туркофилска, крайно враждебна на П. и на българетѣ, изобщо пристрастна и недостовѣрна книга *Die Bulkan Haiduken* (Лайпцигъ, 1878). Тия записки (написани, както твърди, безъ особени доказателства, Иречекъ, не отъ П., а отъ Каравелова) прѣдставляватъ едно съвсѣмъ исключително явление въ българската литература: строго правдиви, чужди на каквото и да било лично или народно самохвалство, тѣ прѣкрасно рисуватъ положението на българетѣ подъ турското иго, бита на хайдутитѣ, нравитѣ на емигрантитѣ; въ тѣхъ ясно се вижда, колко рѣдко хайдутетѣ наистина сж бивали принципални люде, колко често тѣ сж излизали измѣнници и прѣдатели, нъ заедно съ това колко тѣ сж имали самоотвержение. При това запискитѣ дишатъ любовь къмъ природата и даватъ нѣколко горещо и хубаво написани картини отъ нея.

Въ 1876, въ сърбско-турската война, П. командуваше единъ български отрядъ отъ 1300 души, навлѣзе отъ Сърбия въ Турция, биде разбитъ и отстжпи; отрядътъ му се расхвърли между разнитѣ пълкове, въ единъ отъ които той самъ се би. Въ освободителната война той се би като опълченецъ и, като вѣщъ на планинскитѣ проходи, биде прѣдводитель на руситѣ когато прѣминжхж Стара-планина по Коледа съ 16 дивизия, командувана отъ ген. Мих. Дим. Скобелева. Слѣдъ войната П. се настани съ семейството си да живѣе въ градъ Русе, и правителството му отпуснж една пенсия. По врѣме на сърбско-българската война въ 1885, той пакъ зе живо участие. Сега е остарѣлъ и изнемощѣлъ отъ студоветѣ и мразоветѣ и отъ

ранитѣ, добити въ разнитѣ сражения.

Нѣкои подробности за живота и походитѣ на **П. Х.** има въ вѣст. *Юнакъ*, год. I (1898), бр. 4.

Панама. Една отъ 9-тѣ «държави», които съставятъ република Колумбия (южна Америка), между Антилско море на сѣв., Тихи океанъ на югъ, Коста-Рика на зап. и държава Магдалина на ист. Тая държава се намира цѣла въ провлака, на който дава името си: *затова я наричатъ още Държавата на Провлака.* — Население 220,000 жит. Гл. градове сж *Панама*, сѣдалището на главното управление, на южния брѣгъ; Колонъ или Аспинуалъ, Шагръ, Порто-Бело на сѣверния брѣгъ и др. Каменовжглищни рудници и др.

Панама. Градъ въ Колумбия, сѣдалище на управл. на едноименна държава на Панамски заливъ, на южния брѣгъ на едноименния провлакъ, 900 килом. на сѣв.-зап. отъ Санта-Фе де-Богота; 20,000 жит. Между по-важнитѣ сгради на тоя градъ сж една хубава съборна църква, една колегия и нѣколко стари монастиря. Пристанището е недостжпно за голѣмитѣ кораби, които се спиратъ на 5 килом. разстояние отъ града близо до о-въ Перико; нъ П. върти важна търговия, благодарение на желѣзницата, която я туря въ съобщение съ Колонъ и Антилско море. Износъ: каучукъ, бисери, кокосово масло, прочути сламени капели и др. Прѣдишний градъ П., сѣдалище на испанското колониално управление, установено въ 1518, се е намиралъ на 10 килом. на сѣв.-ист. отъ П., и е сега купъ развалини.

Панама или *Панамски провлакъ.* Провлакъ, който съединява сѣверна съ южна Америка, на-дължъ 250 килом. и на-ширъ отъ 44 до 160 килом. Прѣзъ тая сухоземна ивица върви една желѣзница отъ Колонъ до Панама (75 килом.). — Поради неотдавнашното прѣдприятие по прѣкопаването каналъ прѣзъ тоя провлакъ, който да съединява двата океана — прѣдприятие, което по злоупотрѣбение погълнж милионитѣ на французския народъ, думата *панама* сега се употрѣбява прѣносно и значи гибелно прѣдприятие. Въ послѣдно врѣме прѣдприятието по прѣкопаването панамски каналъ поехж отъ французетѣ американцитѣ отъ Съединенитѣ Държави и строението на канала се продължава.

Панаретовъ *(Стефанъ).* Професоръ на български езикъ и литература въ Робертъ Колежъ; родомъ отъ Сливенъ; синъ на архим. Панаретъ, братъ на извѣстния учитель-книжовникъ Сава *Доброплодни* (виж. това име). Проф. П. е свършилъ наукитѣ си, заедно съ К. Стоиловъ, Ив. Славейковъ, Ив. Стеф. Гешовъ и Петко Тжпчилещовъ — всичкитѣ добрѣ-познати наши дѣйци — въ Робертъ Колежъ, въ 1871. Отъ тая дата той е учитель въ колегията, отъ която е и добилъ слѣдъ врѣме и професорската си титла А. М. Негови ученици сж всичкитѣ българе, робертъ-колежски възпитаници, които служжтъ сега въ отечеството ни като сждии, административни чиновници, учителе и др. Само това очевидно би съставяло една крупна заслуга на България отъ тоя професоръ. Нъ той има и други полезни за народа си дѣла: всѣкога живо заинтересуванъ въ сждбинитѣ на нашето отечество, той съ положението си всѣкога, особено въ критически врѣмена, е билъ

полезенъ на нашото общонародно дѣло. Въ 1880 нашото правителство го испраща съ особена мисия въ Лондонъ. Добъръ скасчикъ, проф. П. често чрѣзъ скаски е запознавалъ англо-американската колония въ Цариградъ съ въпроси, що се отнасятъ до България и словѣнството. Той е сега (1904), втори или трети пѫть на отдихъ въ Съединенитѣ Държави (Америка), дѣто държи подобни скаски въ нейлския университетъ и другадѣ. На проф. П-та литературна дѣятелность се длъжи единъ пъленъ англо-български рѣчникъ, който по меркантилни съображения и до сега остава ненапечатанъ. Отъ него има учебникъ *Българска Граматика, I ч.* (Цариградъ, 1881). Писалъ е и статии и дописки въ съврѣменнитѣ нему вѣстници и списания.

Панаретъ (Митропол.). Единъ отъ първитѣ духовни борци по българския церковенъ въпросъ и пловдивски митрополитъ, род. въ с. Пателе, въ Битолско, починѫ въ Пловдивъ (1805—1883). Митрополитъ П. бѣше братъ на не помалко забѣлѣжителенъ български родолюбецъ Д-ръ Конст. Мишайкова (виж. *Мишайковъ*). Бащата на тия двама добри българе, заможенъ човѣкъ, билъ, въ ония тъмни врѣмена и ученичъкъ: знаялъ гръцки и цѣнилъ науката. Затова, недоволенъ отъ селското учение, той испратилъ синоветѣ си подъ името гръци да се учѫтъ въ Гръция. По-голѣмий отъ тѣхъ, бѫдѫщий владика, свършилъ богословскитѣ науки въ Атина. Атина тогава се славила съ наредени училища и тамъ се притичали още много българе отъ разни мѣста да слѣдватъ наукитѣ си, като гръци; между тѣхъ билъ и *Иларионъ* (виж. това име), отпослѣ *Макариополски*, който пристигнѫлъ около 1839. Иларионъ събудилъ заспалото народно чувство у сънародницитѣ си, и още тогава у П. пламнѫла искрата на патриотизма, и той се рѣшилъ да работи за ползата на народа си.

Отъ Атина П. се върнѫлъ въ Цариградъ и отъ тогава служилъ като дяконъ и послѣ архидяконъ на кизикийския митрополитъ Поакима, избранъ послѣ за вселенски патриархъ. Въ 1851 той се назначилъ за скеченски митрополитъ, дѣто живѣлъ повече отъ 2 години и оставилъ добри въспоминания.

Слѣдъ заточението на пловдивския Паисия, патриаршията го назначи за пловдивски митрополитъ; ала съ условие да ѝ служи вѣрно, сир. като се прѣдаде всецѣло на гръцкитѣ интереси. Митрополитъ П. енергически отказа да се подчини на това условие. Той се тури рамо до рамо до първитѣ тогавашни български духовни и мирски дѣйци по церковния въпросъ. Това бѣше въ 1863, слѣдъ като българскитѣ владици Иларионъ, Авксенти и Паисий се завърнѫхѫ отъ заточението, на което бѣхѫ осждени за 2 години. Отъ тогава той останѫ въ Цариградъ до самото рѣшение на церковния въпросъ. Прѣзъ всичкото врѣме на тая историческа борба той никога не се отчая духомъ, никога не се поколеба въ правотата на великото народоцерковно дѣло.

Слѣдъ уреждането на екзархията подъ управлението на Антима I, митроп. П. заминѫ за епархията си, пловдивската. Тая епархия го видѣ въ срѣдата си въ 1872. Посрѣщането му въ Пловдивъ бѣше единъ триумфъ, който още се помни въ епархията; триумфътъ принадле-

жеше на правото дѣло и П. бѣше единъ отъ подвижницитѣ за тържеството на това дѣло. Прѣзъ 12-годишното управление на епархията си митр. П. съ грижливостьта и енергията си да реди църкви и училища още повече заслужи съчувствието и любовьта на паството си. Прѣзъ злочестата 1876 година той облекчаваше страданията на пасомитѣ си съ добри съвѣти, ободряваше ги и непрѣстанно ходатайствуваше прѣдъ турската власть за невиннитѣ жертви. Бурята прѣминж и дѣдо П. биде честитъ да види и освобождението. Нъ смъртьта го завари въ беспокойни грижи за Екзархията, която турцитѣ тогава заплашвахж съ унищожение, а сърдцето му плачеше за окаянна Македония, неговото родно мѣсто.

Панаретъ (*Рашковъ*, прѣименуванъ *Рашѣевъ*). Български митрополитъ въ Букурещъ, родомъ отъ Търновско, починж слѣдъ освобождението на България. Служеше въ букурещската българска църква, билъ е членъ въ българския революц. таенъ комитетъ и е помагалъ съ пари въ разни случаи, особено прѣзъ сърбско-българската война. Завѣща на министерството на просвѣщението въ България суми, които възлизать на 500,000 лева. Споредъ завѣщанието, лихвитѣ отъ тия суми сж назначени да се иждивяватъ както слѣдва: — $^{2}/_{5}$ за поддържане степендианти въ духовни академии; $^{2}/_{5}$ за издаване книги съ религиозно и поучител. съдържание и $^{1}/_{5}$ за прибавяне къмъ капитала. Сборътъ на тия суми се прибра въ България и постави въ народната банка.

Панацея, *гр.* Всецѣрителенъ цѣрь, лѣкъ за всички болести, билка за дългогодишенъ животъ, *която търсили въ своето врѣме алхимицитѣ.*

Пандекти, *гр.* Сборникъ на положенията на римскитѣ юристи, прѣведенъ въ царуването на императоръ Юстиниана на гръцки езикъ.

Пандемически, *гр.* Всеобщъ, повсемѣстно распространенъ (за *болесть*).

Пандемониумъ, *лат.* (соб. зн. свърталище на всичкитѣ дяволи). Мѣсто на развратъ и распутство.

Пандерпуръ. Индийски градъ, въ бомбайската область, 60 килом. на зап. отъ Шолапуръ, на р. Бима (левъ притокъ на Кришна); 20,000 жит. Прочутъ храмъ на Вишну.

Пандеспанъ, *исп.* (соб. зн. *испански хлѣбъ*). Фино печени отъ тѣсто работи.

Пандионъ. Атински царь, Ерихтониевъ синъ и приемникъ, наредилъ празденство въ честь на Зевса; царувалъ въ XVII-и вѣкъ прѣди Р. Х., побѣдилъ тивския царь Лабдака.—Другъ П., Егеевъ синъ, стжпилъ на атинския прѣстолъ въ 1405.

Пандора (гр. *панъ*, все; *доронъ*, даръ). Въ гръцката митология, име на първата жена, искована отъ Хефеста (Вулкана), одушевена отъ Юпитера, и надарена отъ боговетѣ съ всичко, сир. съ всевъзможни дарове; освѣнь това тѣ ѝ дали единъ ковчегъ, който съдържалъ всичкитѣ бѣдствия на човѣцитѣ и който тя не трѣбвало да отваря. П. отъ любопитство отворила ковчега, и отъ него излѣзли всичкитѣ злини. На дъното на ковчега останжла само надеждата. Възъ основа на това прѣдание, подъ името *Пандорино ковчеже* разбиратъ причината на всички бѣдствия.

Пандуринъ, *унгар.* Жандармъ.

Панега. Малка рѣка, която тече прѣзъ Луковитъ, притокъ на Дунавъ; голѣма благодать за оная мѣстность, защото никога не прѣсъхва.

Панегиризмъ, *гр.* Произнасяне похвални рѣчи. — **Панегирика.** Похвала, похвално слово. — **Панегиристъ.** Съчинитель на похвални рѣчи, говоритель на похвални слова. — **Панегирически.** Тържествено възхвалителенъ.

Panem et circenses, *лат.* Хлѣбъ и циркови игри [страстното искане на народа въ старо врѣме въ Римъ].

Паника или **панически страхъ,** *гр.* Ненадѣенъ страхъ, страхъ безъ достатъчна причина. Виж. *Панъ.*

Панипутъ. Индийски градъ въ областъ Дели (Пжнджабъ), 90 килом. на сѣв.-зап. отъ Дели, въ плодородна земя, която се пои искуствено; 26,000 жит. Тоя градъ, на голѣмия военен пжть между Афганистанъ и Пжнджабъ, е билъ въ разни врѣмена театръ на битви между индийцитѣ и вънкашни нападатели. Отъ тия битви най-забѣлѣжителната е битвата на 2 ян. 1761, между Ахмедъ Абдали, афгански владѣтель, и до тогава непобѣдимитѣ махрати. Въ тая битва махратитѣ оставили 50,000 убити на бойното поле, включително всичкитѣ имъ воеводи, освѣнъ Холкара, и 30,000 махрати били догонени и убити изъ пжтя, кога бѣгали. Въ Кърналъ, близо при П., шахъ Надиръ персидски, въ 1739, спечелилъ прочутата побѣда надъ могулския императоръ, която турила сѣверо-западна Индия прѣдъ краката му.

Панахида, *гр.* Молебенъ за упокоение душата на умрѣлъ човѣкъ, *поменъ.*

Паница (майоръ К.). Български политически дѣецъ, застрѣленъ въ София въ 1890 за заговоръ противъ живота на князъ Фердинанда и на министритѣ му (Стамболова и др.). — Майоръ П., дѣецъ по възстанието въ 1876, родомъ отъ Търново, почнж да става извѣстенъ въ врѣме на съединението. Той бѣше единъ отъ главнитѣ устроители на пловдивския прѣвратъ. Прѣзъ сръбско-българската война П. комадуваше единъ малъкъ отрядъ доброволци, повечето македонци. Тоя отрядъ се би храбро и, на дѣсното крило на българската армия, принесе голѣми услуги. Той има честьта пръвъ да навлѣзе въ Сърбия.

Слѣдъ князъ Александровата оставка майоръ П. игра важна политическа роля. Той бѣ единъ отъ найжаркитѣ да гони и наказва всички ония, които бѣхж зели живо участие въ прѣврата по детронирането на княза (9 авг. 1886), които наричаше съ името «черни души» или русофили. Той се отличи особено съ сурово поведение по врѣме на русенската буна, би Каравелова въ затвора и др. Отпослѣ той сжди и наказва бунтовницитѣ въ нѣкои градове или паланки, като въ Бургасъ, Стара-Загора и др.

Въсползуванъ отъ тия заслуги, направени на Регентството, П. почнж да агитира за повръщането на князъ Александра; но видѣ се, че князъ Александровата оставка е окончателна и избра се князъ Фердинандъ. П., недоволенъ отъ тогавашното управление, опита се да побуни войската и биде арестуванъ. Много врѣме прѣди това се чуваше, че П. желае да послѣдва Ботевия примѣръ, да навлѣзе въ Македония и да я подигне, та да

отвори македонския въпросъ. Военний сѫдъ произнесе, прѣзъ нощьта на 17 и 18 май 1890, надъ П. смъртна присѫда, съ постановление за ходатайство да се намали наказанието на 15-годишенъ тежъкъ тъмниченъ затворъ. Въ П-то дѣло се раскри, че П. въ заговора си бѣ въ споразумѣние съ *Калобкова,* русинъ, за когото се твърдѣше, че бѣ пълномощникъ на русската мисия въ Букурещъ. На 16 юния, присѫдата се испълни въ всичката ѝ строгость: П. биде застрѣленъ въ софийския лагеръ до града. Послѣдний неговъ викъ бѣше: «Да живѣе България!»

Освѣнъ П., 9 съучастници бидохѫ осѫдени на затворъ. Касацията утвърди всичкитѣ присѫди.

Панкреасъ, *гр.* Подстомашна жлѣза. Намира се въ лѣвата страна на корема, между стомаха и гръбнака. — **Панкреаталгия.** Болене на подстомашната жлѣза. — **Панкреатитъ.** Въспаление на подстомашната жлѣза.—**Панкреатически сокъ.** Течность, прилична на плюнката, която истича изъ панкреаса и се влива въ 12-пръстното черво. Тая течность съдържа всичкитѣ нѣща, необходими за прѣвръщането на органическитѣ съставни части въ храна — бѣлтъчно вещество, скорбелени вещества и мазь, та играе важна роля въ пищеварението.

Пановъ *(Олимпий,* майоръ). Единъ отъ най-добритѣ дѣйци за освобождението на България, и послѣ отличенъ български воененъ Синъ на добри болградски българе, П. се училъ въ Болградъ, а послѣ въ Русия и отличавалъ се съ тихо родолюбие и истинско въспитание. Въ 1869 виждаме тоя момъкъ между Л. Каравелова, Ангелъ Кѫнчова, Панайотъ Хитова да разсѫждава и той за прѣустроението на Б. Ц. Р. *Комитетъ* (вижтая дума) въ Букурещъ. Въ това врѣме той се избира за дѣловодитель-секретарь на комитета и зима дѣятелно участие въ засѣданията му: държи протоколитѣ и води всичката кореспонденция. Това било по врѣмето, когато се изработилъ отъ прѣдставителе на революционнитѣ комитети въ България, Влашко и Сърбия *Уставътъ* на централния комитетъ въ Букурещъ. Слѣдъ това изгубваме П. и намираме го прѣзъ 1875—76 пакъ въ Букурещъ да испълнява пакъ дѣловодителско-секретарската длъжность на комитета. Слѣдъ малко го виждаме въ Сърбия, дѣто зима живо участие въ войната съ турцитѣ, особено въ Алексинацъ. Послѣ го намираме на работа пакъ въ Букурещъ при комитета. Токоречи въ всички възвания и окржжни на комитета прѣзъ 1876 до идването на русскитѣ войски фигурираше подписътъ на Олимпия П. наредъ съ подписа между другитѣ на Стамболова, съ когото тѣ сѫ били нераздѣлни другаре.

Когато Русия обяви на Турция войната за освобожението на България, П. се записа въ I дружина на Българското Опълчение, зима дѣятелно участие въ всичкитѣ нейни сражения, мжки и теглила до свършването на войната и още въ опълчението биде произведенъ офицеръ.

Слѣдъ нашето освобождение, неизвѣстно точно въ кое врѣме, П. заминѫлъ въ Русия, дѣто свършилъ артилерийската академия въ Петербургъ, а послѣ постѫпилъ въ българската войска.

Въ сърбско-българската война (1885) той пренесе съ хладнокръвието си, дарбата си да схваща

моментитѣ и скорошната си распоредителность голѣми услуги на България, като между друго настоя прѣдъ князъ Александра да не отстжпятъ българскитѣ войски отъ позициитѣ си при Сливница.

Слѣдъ изгнанието на князъ Александра, той въ самото начало зе страната на княза. Като началникъ на артилерията, той, енергиченъ и рѣшителенъ, скача въ София, зима командата си, залавя телеграфа и сполучва да влѣзе въ споразумѣние съ Стамболова въ Търново за единъ контрапрѣвратъ.

П., господарь на положението въ София съ полученото отъ *Муткурова* (виж. това име) подкрѣпление, бързо и енергично свали привръменното правителство. Слѣдъ тая сполука той биде назначенъ военен министръ. Отпослѣ бѣ единъ отъ ония, които се опитахж въ Русе (Узуновъ—Филовата военна буна на 19 февр. 1887) да свалжтъ регенството за възстановение русско-българскитѣ отношения. Тогава биде уловенъ на пжть въ една ладия (съ *Тома Кърджиева*) отъ Гюргево за Русе и застрѣленъ. Повече подробности въ биографич. илюстровано спис. *Поборникъ-Опълченецъ* (Русе, 1898).

Пановъ Семерджиевъ *(Иванъ)*, или **Пановчето**. Единъ отъ най-дѣятелнитѣ апостоли-бунтовници по най-послѣдната буна противъ турското иго; биде уловенъ заедно съ Измирлиева въ Горна-Орѣховица, тъкмо когато устроената отъ тия дѣйци чета подъ прѣдводителството на воевода Сидеръ Грънчаровъ тръгваше за балкана, за да се съедини съ други чети за общи дѣйствия. Четата биде распръснжта отъ турцитѣ още въ града. П. загинж на бѣсилката въ родния си градъ Търново (1854 — 1876 май 28). Виж. *Измирлиевъ*.

Панония. Область отъ Римската империя, която състояла отъ Унгария между Дунавъ и Сава, Славония, части отъ Босна, сѣвероисточна Кроация и източна Карниола, Щирия и долна Австрия. Името си тая земя добила отъ панонийцитѣ (народъ отъ илирийското племе, който живѣлъ въ сегашна Босна и Сърбия), които, заедно съ съсѣдитѣ японди били покорени отъ Августа въ 35 прѣди Р. Х. Въ V-и вѣкъ П. завладѣли хунитѣ, а слѣдъ Атиловата смърть, остготитѣ, гепидитѣ и ругийцитѣ. Въ 527 лонгобардитѣ завзели П., нъ и тѣ въ 568 били принудени да я отстжпятъ на аваретѣ, побѣдени отъ Карла Велики. Въ врѣмето на неговитѣ приемници, словѣнетѣ отъ сѣверъ се распространили по П.; най-сетнѣ, тая земя, слѣдъ 893, завладѣли маджаретѣ.

Панорама (гр. *панъ*, все; *орама*, изгледъ). Обширенъ или необозримъ изгледъ на една мѣстность; картина, която прѣдставлява такъвъ изгледъ.

Пансионеръ-ка, *лат.* (може-би отъ *пане*, хлѣбъ). Ученикъ (или ученица), който се храни и живѣе въ пансионъ; въспитаникъ, въспитаница. 2) Мжжъ (или жена), който живѣе въ чужда кжща. — **Пансионъ**. Заведение, въ което живѣжтъ ученици или ученички.

Панславизмъ (отъ гр. *панъ*, все и соб. им. словѣне). Стремление къмъ обединението на разнитѣ словѣнски народи въ едно политическо цѣло. — **Панславистъ**. Защитникъ на панславизма; лице, което желае осжществението на панславизма.

Панталони, *фр.* Частъ отъ мжж-

ско облѣкло, която покрива тѣлото отъ пояса до петитѣ.

Пантеизмъ (гр. *панъ*, все и *теосъ*, богъ). Философска система, която съединява божеството съ видимия свѣтъ. Или божеството поглъща въ себе си цѣлия свѣтъ, или свѣтътъ поглъща божеството, и тогава всичко е богъ. Въ 1-ия случай свѣтътъ не е нищо друго, освѣнъ сборъ отъ явления или разни проявления на божеството, безъ то да сѫществува отдѣлно и вещественo. Въ 2-ия случай, божеството съставя само една всеобща сила, распространена въ природата и която се слива съ нея. Тоя послѣдний видъ п. се нарича натурализмъ. Съзнанието за нашата личность и свобода се унищожава отъ тая система. Едни пантеисти желаѭтъ да слѣѭтъ всичко въ едно единство, или идеално — идеалистически п.; или материално—материалистически п., други виждатъ само природата и я обоготворяватъ. П. е ималъ прѣдставителе въ всичкитѣ епохи на историята: въ Индия у браминитѣ и будиститѣ; въ Гръция у философитѣ елеати и стоици, отъ които първиѣ клонили къмъ идеалистическия п., а вторитѣ къмъ натурализма; въ Александрия Плотинъ и привръжениците му; въ най-новитѣ врѣмена, въ Италия Бруно, въ Холандия Спиноза, въ Германия Шелингъ и Хегелъ. Въ Франция е имало малко пантеисти: д'Олбахъ, Дидеро. Послѣдното най-забѣлѣжително съчинение по п. е написалъ абатъ Маре, *Essai sur le panthéisme dans les societés modernes.*—**Пантеистъ.** Привръженикъ на философска система п.; всебожникъ—оня, който боготвори природата, зета въ нейната съвокупность. Оттука **пантеистически:** *пантеистическа доктрина.*

Пантелеймонъ (св. великомѫченикъ), род. въ Никомидия, училъ се на лѣкарството при прочутъ въ онова врѣме лѣкарь Евфросинъ. Като приелъ кръщението отъ пресвитеръ Ермоля, обърнѫлъ и баща си въ християнството. Слѣдъ бащината си смъртъ наслѣдилъ голѣмъ имотъ, и захванѫлъ да помага на бѣднитѣ и сиротитѣ, както и лѣкувалъ вече безмездно болнитѣ. Народътъ почнѫлъ да се обръща къмъ него, и това възбудило завистъ у езичницитѣ лѣкари, които и донесли имп. Максимилиану, че той лѣкува въ името на Христа и распространява християнството. Слѣдъ като билъ подложенъ на най-жестоки мѫки за да се отрече отъ християнството, императорътъ го осѫдилъ на погубване съ мечъ, което се извършило въ 305 г. Св. П. у западнитѣ християне се почита като помощникъ на лѣкаритѣ, а у насъ се призовава въ особена молитвена помощъ при елеосвещението, въ молитва за всѣкой немощенъ и страдалецъ отъ безсъница, и при осветяване вода. Паметъ—27 юлий.

Пантенъ. Французски градъ, 7 килом. на юго-ист. отъ Сенъ-Денисъ, 2 килом. отъ парижската стѣна, близо до Уркски каналъ; 21,847 жит. — Битва на 18 мартъ 1814 среща руситѣ и пруситѣ.

Пантеонъ (гр. *панъ*, все; *теосъ*, богъ) 1) Храмъ въ стара Гръция и Римъ, който билъ посветенъ на всичкитѣ богове: римский пантеонъ е съдържалъ около 10,000 бога. 2) Сграда, като парижский пантеонъ, дѣто се намиратъ останкитѣ на велики човѣци — човѣци които сѫ прославили отечеството си или му сѫ принесли голѣми услуги.

Пантера. Виж. *Леопардъ.*

Пантография (гр. *Пантосъ*, всичко; *графо*, пишж). Искуство да се копиратъ чъртежи и рисунки.—**Пантографъ.** Уредъ за снимане чъртежи и рисунки. — **Пантометръ.** Всемѣръ, инструментъ за измѣрване всѣкой видъ жгли, височини, дължини, — **Пантомима.** (*пантосъ*), всичко; *мимосъ*, подражатель). Искуство да се исказватъ чувствата или мислитѣ само съ движения безъ помощьта на думи; театрално прѣставление отъ тоя видъ. — **Пантомименъ.** Който се отнася до пантомима; който исказва мисъль съ жестове. — **Пантомимъ.** Актйоръ, който прѣдставлява въ пантомима. — **Пантофагия** (*пантосъ*, всичко; *фаго* — ямъ). Всеядене, употрѣбяване за храна всичко безъ разлика. — **Пантофагъ.** Всеядецъ.

Пантофли, *итал*, Леки обуща, които се носѭтъ въ кѫщи, вродѣ на чехлитѣ.

Панъ. У гръцитѣ, а по-сетнѣ и у римлянитѣ, богътъ на стадата и пасбищата; билъ Хермесовъ (Меркуриевъ) синъ отъ Дриоповата дъщеря, или отъ Пенелопа, Одисеевата сѫпрѫга; нъ по други вѣрвания, майка му била Пенелопа, а баща му самъ Одисей; па бащинството на тоя богъ се приписва и на многобройнитѣ Пенелопини задирателе общо. Най-напрѣдъ въ дивитѣ хълмисти и гористи осамотени мѣстности на Аркадия отдавали божески почести Пану: отъ тамъ Евандръ, прѣдводительтъ на аркадскитѣ пелазги, които се прѣселели въ Лациумъ въ XIV-и вѣкъ прѣди Христа прѣнеслъ поклонението му въ Италия. Отъ самото си рождение Панъ билъ чудноватъ. Той дошелъ на свѣта съ рогове, козя брада, кривъ носъ, врълхлясти уши, опашка и кози крака; и толкова уплашилъ майка си, че тя побѣгнжла отъ страхъ; нъ баща му, Хермесъ, го занеслъ на Олимпъ, дѣто всичкитѣ богове, особено Дионисъ (Бакусъ) били очаровани отъ малкото чудовище. Когато пораслъ, той станжлъ косматъ и рошавъ, и ималъ страшенъ гласъ, който, кога крѣсвалъ ненадѣйно въ ухото на нѣкой пѫтникъ въ осамотено мѣсто, — защото Панъ много обичалъ да прави шумъ — струвалъ го да се растреперя отъ страхъ; оттамъ изражението *панически страхъ* или *паника*, което значи дълбокъ и ненадѣенъ, па и безъ достатъчна причина, страхъ. Дори и разказватъ че тревогата, която той произвелъ съ духането си върху една черупка, рѣшила побѣдата на боговетѣ надъ титанитѣ. Той билъ покровитель на всички, които се занимавали съ скотовъдство и пчеловъдство, съ ловъ и риболовство. Прѣзъ дневната омара той дрѣмялъ въ дълбокитѣ гори или по осамотенитѣ поли на ридоветѣ, и много се ядосвалъ когато викътъ на ловцитѣ смущавалъ дрѣмката му. Прѣдставляватъ го още като любитель на музиката и на хороигрането съ горскитѣ нимфи, и като изобрѣтатель на овчарската свирка — кавала. Крави, кози, агнета, млѣко, медъ и ново вино се принасяли нему. Борътъ билъ посветенъ нему, и той ималъ светилища и храмове изъ Аркадия, въ Атина и др. Римлянетѣ отожествявали тоя гръцки богъ съ тѣхния Инъ, понѣкога и съ Фавна. На праздницитѣ на тоя богъ, 15 отъ мартенскитѣ календи (началото на февруария), Пановитѣ жърци, голи, намазани съ маслилено масло, съ поясъ подъ чреслата, тичали изъ града като удряли съ ножички, на-

правени отъ кожитѣ на принесенитѣ жрътви, всички ония, които срѣщали; женитѣ простирали ржцѣтѣ си да ги удрятъ по тѣхъ, съ надежда да не останжтъ неплодни. Праздницитѣ се казвали *Вълчи праздници* (lupercalia), защото тържествата ставали при Вълча Пещера, една пещера при Палатинската могила въ Римъ, дѣто вълчицата, споредъ едно прѣдание, подаяла Ромула и Рема. Съ тия праздници има едно отношение нашиятъ карнавалъ.

Когато, слѣдъ установението на християнството, църквата припознала езическитѣ богове за демонски, Пановата характеристика — именно, роговетѣ, козята брада, връхляститѣ уши, кривия носъ, опашката и козитѣ крака—се приспособила на самия дяволъ.

Паоли *(Паскалъ)*. Прочутъ корсикански отечественолюбецъ, род. въ 1726 въ Моросаглия, въ Корсика, умр. въ 1807 въ околностьта на Лондонъ. Баща му, Хиацинтъ П., корсикански генералъ, билъ енергиченъ прѣдводитель на едно несполучливо възстание на съотечественицитѣ си среща Генуа. Заедно съ баща си П. побѣгнжлъ въ 1739 въ Неаполъ, дѣто добилъ прѣвъсходно образование и откакъ свършилъ военен курсъ, добилъ чина кавалерийски прапорщикъ. Въ 1755, повиканъ отъ корсиканскитѣ отечественолюбци и проглаcенъ генералисимъ, той устроилъ едно демократическо правителство и се подпрѣтнжлъ да изгони изъ Корсика генуезцитѣ, които, въпрѣки помощьта, която добили отъ една влиятелна партия отъ островитянетѣ, били лишени токо-речи отъ всичкитѣ имъ твърдини, флотата имъ разбита, и тѣ най-сетнѣ принудени да потърсжтъ помощь отъ Франция. Слѣдъ оттеглюването на французската войска, тѣ пакъ били лишени отъ мѣстата, които били прѣзели изново, и въ 1768 отсржпили Корсика на Франция. П. отхвърлилъ всичкитѣ прѣдложения, чрѣзъ които французското правителство се мжчило да го подкупи, както билъ отхвърлилъ прѣдложенията на генуезцитѣ, и продължавалъ борбата за независимостьта на отечеството си. Цѣла година се държалъ той среща французскитѣ войски, нъ най сетнѣ билъ разбитъ отъ французетѣ, които и станжли господаре на острова. П. билъ принуденъ да потърси прибѣжище въ една английска фрегата, въ която отплувалъ за Англия, дѣто билъ приетъ съ всеобщо съчувствие. Двадесеть години по-сетнѣ, французската революция отъ 1789 го повикала назадъ въ Корсика, и като ревностенъ републиканецъ той влѣзлъ въ споразумѣние съ републиканската партия, билъ назначенъ началникъ на народната гвардия и прѣдсѣдатель на департамента въ Корсика; нъ въ врѣме на анархията въ Франция прѣзъ 1792—1793 той замислилъ да направи Корсика независима република. До това врѣме той билъ въ най-добри отношения съ Бонапартовото семейство, нъ Бонапартовци като минжли на страната на Якобинската партия, той подкачилъ прѣговори съ Англия съ цѣль да обеспечи независимостьта на Корсика, като я постави подъ върховната власть на Георги III.; конвентътъ скоро го обявилъ държавенъ прѣстжпникъ; той провъзгласенъ отъ корсиканското народно събрание генералисимъ на о-ва, изново се обърнжлъ къмъ Англия за помощь. Английската флота скоро прогонила французетѣ. П. обсадилъ Бас-

тия и Калви, завладѣлъ ги, и въ 1794 съставилъ единъ проектъ на конституция за Корсика, за образецъ на който послужила французската. Самъ П. искалъ да стане вице-кралътъ на Корсика, нъ Англия гледала на завоевания о-въ по своему, та П. дори не сполучилъ да стане прѣдсѣдатель на народното събрание, създадено въ Бастия. Незадоволенъ отъ управлението, П. се спрѣчкалъ съ английския вице-краль Елиота, изгубилъ довѣрието въ отечеството си, по причина на разногласието между партиитѣ, и обиденъ се оттеглилъ въ 1796 въ Англия, дѣто и починжлъ въ 1807. Фридрихъ Велики го нареклъ единъ отъ най-добритѣ пълководци.

Папа (гр. *папасъ*, баща, отецъ). Титла на върховния началникъ на Римокатолическата църква. Тая титла принадлежала първенъ на всички епископи, а отъ врѣмето на Григория VII (1075) само на римския епископъ. Отъ 5-тѣ християнски патриарси, римский добилъ голѣмо влияние. Причината на това били: самото име на града, прѣбиванието въ него на апостола Павла, обширнитѣ владѣния на римската църква и, най-сетнѣ, щастливото стечение на политическитѣ работи. Безсилието на Западно-римската империя и положението на работитѣ въ Германия и Италия помогнжли за увеличение властьта на римската иерархия, та още въ постановленията на псевдо-Исидора (829—857) се исказвало онова, което желаяли и къмъ което се стремили римскитѣ епископи и което тѣ и достигнжли въ XI-и и XIII-и вѣкъ. П. се ползува съ най-високата церковна власть. Всички духовни лица отъ католическия свѣтъ сж длъжни безусловно да се подчиняватъ на неговата власть. Владѣянето Церковната область, или папската свѣтска държава, е давало до скоро на п. и свѣтска независимость. Пепинъ прѣдставилъ на п. да се ползува до животъ съ подаренитѣ нему земи, нъ върховната власть оставала въ ржцѣтѣ на франкскитѣ крале и по-сетнѣ на германскитѣ императори. Инокентий III (1198) си присвоилъ и правото на самостоятеленъ владѣтель; па още ималъ себе си за владѣтель на всички други земи и наричалъ кралетѣ имъ свои синове. Съ хитра политика и съ правото на запрѣщение (интердикта) п. държали въ покорность всички господаре. Сжщоврѣменното избиране нѣколко п., образуването нови церковни партии, враждебни на папската власть и развитието на държавната и гражданската самостоятелность почнжли постепенно да отслабятъ силата на римскитѣ първосветителе. Съ прѣбиванието си въ Авинйонъ, или така нареченото вавилонско плѣнение (1307—77), п. станжлъ орждие на французскитѣ крале; реформаторскитѣ събори въ Констанцъ и Базелъ противопоставяли на папскитѣ притезания силата на ученостьта и духовното съзнание. Реформацията, извикана отъ злоупотрѣбението на п. и покварата на християнското учение, освободила токо-речи половината западна Европа отъ папската власть. Съ развитието на гражданското самосъзнание, дори католическитѣ земи добили по-голѣма самостоятелность и п. постепенно прѣстанжли да сж покровителе на царетѣ и князоветѣ.

Прѣзъ послѣднитѣ два вѣка цѣлъ редъ конкордати сж стѣснили автономното устройство на рим-

ската църква и сж я лишили отъ нѣкои нейни права дори въ духовнитѣ работи. Вѣротърпимостьта и главенството на свѣтскитѣ господаре сж застжпили мѣстото на прѣдишното папско учение. Врѣдъ опасноститѣ, които сж окржжавали папския прѣстолъ въ XIX-и вѣкъ, п. сж били принудени да отстояватъ и церковния си авторитетъ, и свѣтската власть въ Италия. Като е виждало едно «разложение на църквата» въ новитѣ освободителни идеи, папството въ лицето на Пия IX и Лъва XIII, води борба съ тия идеи, при което косвенно неговитѣ удари падатъ и на свѣтскитѣ господаре, които сж се примирили съ новитѣ вѣяния, а на италиянското кралство, тоя плодъ на революцията, особено. Изново се раздава учението за пълновластието на намѣстника Христовъ, който въ 1854, безъ да свика съборъ, провъзгласилъ догмата за непорочностьта на зачатието богородично, като заявявалъ съ това неограничената си правоспособность въ работитѣ на вѣроучението. Въ енцикликата *Quanta cura* (1864) папата кани людетѣ да се очистжтъ отъ злинитѣ, които сж покварили чистотата на живота и вѣроучението — отъ лютеранството, янсенизма, волтерианството и социализма. Свободата на съвѣстьта се прогласява за рожба на единъ печаленъ вѣкъ *(nostrae tristissimae aetatis)*. По енцикликата върви единъ *Syllobus*—дългъ списъкъ на «главнитѣ заблуждения на вѣка», дѣто наредъ съ пантеизма, социализма, комунизма, либерализма се осжжда всѣка проповѣдь за унищожение свѣтската власть на папата, вѣротърпимостьта, нарушението на духовното вѣдомство на папата, галиканството и изобщо всѣка държава, която си подчинява църквата и я стѣснява. Папата сполучи да сплъти около себе си всички реакционни сили, което се изрази въ припознаване папската непогрѣшимость въ работитѣ на вѣрата като догма на Ватиканския съборъ въ 1869—70. Тая побѣда малко усили папството. Въ сжщность, болшинството на събора далеко не прѣдставляваше болшинството на католическия свѣтъ. Мълчаливий протестъ на правителствата и енергичната опозиция, подъ прѣдводителството на Делингера (виж. това име) парализирахж тържеството на папството и извикахж старокатолическия расколъ и борба съ правителствата. Лъвъ XIII, още не възлѣзлъ на апостолическия прѣстолъ, застанж, теоретически, на сжщото гледище, както прѣдшественикътъ му; въ многобройни енциклики той повтори осжждането противъ идеитѣ, изброени въ Силабуса, и противъ «узурпаторитѣ на Римъ». Ала заедно съ това, папството направи нова стжпка на срѣща на съврѣменностьта. Церковно-политическитѣ идеи на Лъва XIII ясно се изразихж въ слѣднитѣ думи на енцикликата отъ 1885 *Immortale Dei:* «Богъ е раздѣлилъ властьта на човѣшкия родъ на двѣ части, церковна и свѣтска; първата стои на чело на божественитѣ интереси, втората—на човѣшкитѣ. И двѣтѣ власти въ своитѣ родове сж найвисокитѣ; и двѣтѣ иматъ опрѣдѣлени прѣдѣли, въ които сж длъжни да се държжтъ». Така, свѣтската власть на п. въ сегашно врѣме и на дѣло и по убѣждение е прѣкратена; дори неговата духовна власть въ нѣкои католически земи се приима за законна само съ съгласие на правителството. За п. може

да бжде избранъ всѣкой италиянецъ, не прѣдставенъ за чина кардиналъ ни отъ единъ отъ чуждитѣ дворове, който се не намира въ родство съ нѣкой царствуѭщъ домъ и е вече на 55 години. Ала Австрия, Франция и Испания иматъ правото да се въспротивяватъ на окончателния изборъ на п. Виж. Spittler, *Geschichte des Papstthums* (Хайделбергъ, 1826); Ранкевата история, два русски прѣвода *Исторія папъ*; F. Laurent, *L'Eglise et l' Etat au moyen âge* (Парижъ, 1848); P. Lanfrey, *Histoire politique des papes*; Lector, *Le Conclave, son organisation, sa legislation ancienne et moderne* (Парижъ, 1894); The Greenwood, *Cathedra Petri. A political history of the great latin patriarchate* (1860) и др.

Папа. Унгарски градъ, 95 килом. на юго-ист. отъ Пресбургъ; 15,000 жит., отъ които 3,000 евреи. Търговия съ вино, грънци, чубучки. Величественъ замъкъ, хубави католич. и протестант. църкви, католич. и протестант. гимназии. Желѣзни бани.

Папаринъ, *лат.* Вещество, което се добива отъ мака.

Папагали. Птици отъ катерливитѣ, наречени така, защото се катерѭтъ по дърветата и които иматъ по 4 пръста на краката. Тѣ сѫ много крѣсливи и паметливи птици, та могѫтъ да запомнятъ отдѣлни думи и иматъ способностьта да подражаватъ човѣшкия говоръ. По-забѣлѣжителни сѫ:

Амазонски п. *(Psittacus amazonicus)*, токо-речи цѣлъ зеленъ, само главата му жълта, а около кълвуна синь; опашката, огѫнкитѣ, както и срѣднитѣ дълги пера на крилѣтѣ му сѫ червени. Кълвунътъ му е кѫсъ, горната челюсть е закривена, като кука, и по-дълга отъ долната. Езикътъ му е търкалястъ, месястъ и дебелъ. А. п. живѣе по горитѣ въ Бразилия и покрай Амазонска рѣка, и то на голѣми стада. Има силенъ гласъ. Донасятъ го често въ Европа, и го държѫтъ въ клѣтки въ по-богатитѣ домове за развеселение, защото лесно се научава да изговаря думи; бързо се укротява и привиква на всѣка страна; когото не познава, спуща се да го хапе.

Сивий п. *(Psittacus erythacus)*, цѣлъ пепелявъ, освѣнь червената му опашка; живѣе въ Африка.

Александровъ п. *(conorus Alexandri)*, зеленъ и съ дълга клинеста опашка; живѣе въ Индия и другадѣ.

Папазлий. Земедѣлческо село (902 ж.), станимаш. окол., втора станция на желѣзн. отъ Пловдивъ за Одринъ; искарва много храна.

Папаригопуло *(Константинъ)*. Съврѣмененъ гръцки историкъ, род. въ Цариградъ въ 1815, назначенъ професоръ на историята въ Атина въ 1845. Капиталний му трудъ Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους (5 т., Атина 1867-77; 2-о изд. 1887-88) излага сѫдбата на Елада отъ найстаро врѣме до 1832. Тоя трудъ, въ съкратено изложение прѣведенъ на французски въ 1878 *(Paparrigopoulo, Histoire de la civilisation hellenique*, Парижъ) се явява главно като една горещa проповѣдъ за правата и заслугитѣ на гръцкия народъ, и е билъ посрѣщнѫтъ между французската публика съ необикновено съчувствие. П-та основна мисъль е, че Византия не е била една инертна маса, както обикновено сѫ мислили, а единъ напълно жизнеспособенъ организмъ, който се е намиралъ въ

постоянно движение и борба. П. всѣкога подчъркнува непрѣкжснжтостьта въ сжществуването на елинската народность и образованость, която побѣдоносно излѣзла изъ борбата съ римското политическо господство.

Папие-маше (фр. *папие*, хартия; *маше*, сдъвчено). Книжно тѣсто, отъ което правжтъ разни нѣща.

Папизмъ, *ново-лат.* Учение на римо-католическата църква за властьта на папата, неговата непогрѣшимость и необходимостьта му отъ свѣтска власть. — **Папистъ.** Привърженикъ на папата, който беспрѣкословно припознава властьта му. — **Папищашинъ.** Простолюдна дума за римокатоликъ.

Папиниянъ (Емилий *Papinianus)*, нареченъ князъ на римскитѣ юрисконсулти, беневентецъ, С. Северовъ приятель, възпитатель на дѣцата му; убитъ отъ преторианцитѣ по Карикалова заповѣдь, на 70-годишна възрасть, въ 212 слѣдъ Р. Х. Животътъ му е описалъ Евераръ Ото Бременски (1743), който е направилъ изводи отъ всички мѣста, дѣто се говори за П. Съчиненията му сж се уважавали отъ напокошнитѣ законници повисоко отъ всички други специалисти.

Папиновъ котелъ. Желѣзенъ котелъ, изнамѣренъ отъ Дени Папина, на който похлупакътъ се затварялъ съ витло, каквото да не може парата да излиза навънъ; служилъ за прѣваряване на желатина, искарвана отъ кости. Тоя уредъ е описанъ въ д'Аламберовата енциклопедия.

Папинъ (Дени *Papin)*. Французски ученъ (1647—1714), пръвъ построилъ параходче, ако и съ недостатъци и нещастно затрито единъ вѣкъ прѣди Фултона. Запискитѣ му за размекчаване кости и прѣваряване месо, издирвания по хидравликата и динамиката, прѣсушаване блата, отопляване съ икономисване топливото и др. сж били за врѣмето си много важни заслуги.

Папироса, *исп.* Готова цигара.

Папирусъ или **папиръ,** *гр.* Единъ видъ тръстика, расла найнапрѣдъ въ Египетъ: староврѣменнитѣ люде употрѣбявали вжтрѣшната кора на папируса за хартия. Многобройни папирусови свитъци намиратъ при раскопкитѣ въ Херкуланъ и Помпея и особено въ Египетъ.

Папистъ и **папищашинъ.** Виж. *Папизмъ.*

Папка, *герм.* Картонни кори за държане въ тѣхъ писма и др. т.

Папрековъ (Генералъ-м.). Български военен списатель, род. въ Пирдопъ, академикъ отъ академията на с.-петербургския генераленъ щабъ; военен министръ послѣдователно въ кабинетитѣ на Грековъ—Радославовъ, Рачо—Петровъ, Каравеловъ—Даневъ, Даневъ (18 ян. 1899 — мартъ 1902); сега инспекторъ на пѣхотата. Ген. П. е писалъ по военни въпроси; той е авторъ на разни законоположения, на *Учебникъ по военната администрация* (София, 1891), *Сборникъ на укази, прикази и циркуляри по военн. въдом.* (София, 1888) Н. Ц. В. князътъ съ рескриптъ исказа благодарностьта си на ген. П., когато се оттегли отъ министерския постъ, за заслугитѣ му на отечеството.

Паприкашъ, *герм.* Яхния съ чушки или съ червенъ пиперъ.

Папски. Който принадлежи на папата, който е свойственъ нему:

папската непогрѣшимость. — **Папство.** Санъ или длъжность на папа.

Папуа, Папуазия или Нова Гвинея. Островъ въ Тихи океанъ, на сѣв. отъ Австралия, слѣдъ Гринландия най-голѣмий о-въ на земното кжлбо; простр. 785,000 чет. килом., а съ прибрѣжнитѣ острови — 808,000 чет. килом. П. е много планинска земя, равнини се срѣщатъ само покрай брѣговетѣ на рѣкитѣ. Главнитѣ планински бърда вървѫтъ по посока отъ сѣв.-зап. къмъ юго-ист., и най-високитѣ отъ тѣхъ сж Оуенъ-Стянли, съ връхъ Виктория до 4,000 метра вис.; на сѣв.-зап. Арфакски планини до 3,200 м. вис.; покрай сѣверния брѣгъ се простиратъ нѣколко планински бърда: Куперъ, Херцогъ, Финистере, Бисмаркъ, Викторъ Емануилъ, Торичели до 4,000 м. вис.; по южния брѣгъ върховетѣ на планината Карлъ Людовикъ сж сѫщо до 4,000 м. вис. Сѣверо-западний жгълъ съставя отдѣленъ полуостровъ, който се съединява съ острова прѣзъ два тѣсни провлака, които образуватъ на сѣв.-ист. Гилвински заливъ. Юго-източний заливъ на П. има два голѣми залива. Папуа на югъ и Гюонъ на сѣв.-ист. П. е още малко изслѣдвана; до сега сж познати само двѣ корабоплавателни рѣки — на сѣв. р. Императоръ Августъ, на югъ Флай — (Fly = муха); много планински извори. Климатътъ е всждѣ тропически, а по брѣговетѣ по-умѣренъ и изобщо здравъ. Метеорологическитѣ наблюдения, направени отъ 1885 въ германската областъ на о-ва показватъ срѣдна годишна температура около 26° (Ц.). Тропическата горска флора прилича по-малко на индийската и повече на австралийската, па е и много раскошна; по брѣговетѣ островътъ е облѣченъ съ гори отъ кокосови дървеса, саго, банана, хлѣбното дърво, лимони, портокали и др.; а вжтрѣшностьта изобилува съ хубави градежни дървеса, абаносъ, «масои», на който благоуханната кора съставя главната износна стока отъ юго-западния брѣгъ, и др. Млѣкопитаѫщитѣ животни сж малко: свине, нѣколко породи мишки, 12 рода двутърбушни животни и мравоядци. Насѣкомитѣ сж многобройни по видоветѣ си и отлични по разнообразието и богатството на шароветѣ си. Птицитѣ и тѣ се отличаватъ съ хубостьта на шароветѣ и разнообразисто си: райски птици, различни отъ райскитѣ птици на всички други страни, папагали отъ разни породи, черний какаду, гължби и др. Морето изобилува съ риба.

Населението на П. състои отъ папуаси (виж. тия дума). Числото имъ достовѣрно е непознато; едни полагатъ, че то е 500,000, други — 800,000, а други — дори и 2,500,000 души. Езицитѣ на разнитѣ племена толкова различатъ помежду си, че запознаването съ вжтрѣшностьта на страната за европейцитѣ е много затруднително. Жителитѣ сж трудолюбиви люде. Тѣ притежаватъ обширни плантации захарна тръстика, и много обработватъ царевицата, ориза, бананитѣ и тютюна. Тѣ знаѭтъ и нѣколко полезни искуства, между които грънчарството. Прибрѣжнитѣ жители си правѭтъ доста сгодни ладии (пироги) и показватъ вкусъ въ украшаването на жилищата си. Кжщитѣ сж съградени по малайския начинъ, издигнѫти 5 — 6 крака надъ земята.

П. е въ владѣние на 3 държави: Холандия, Англия и Германия. На холандцитѣ принадлежи цѣлата за-

падна часть на острова; на англичанетѣ—южната часть; на германцитѣ — сѣверо-източната. Простр. на холандска П. е 382,140 чет. килом., а включително Папуаскитѣ острови и островитѣ на Гилвински заливъ — 397,200 чет. килом. Английска П., съ о-ви Д' Антркасто и Луизиада, захваща пространство 221,570 чет. килом., съ насел. 350,000 души, отъ които 250 европейци. Сѣдалище на управл. на английска П. е *Портъ Морсби*, на брѣга на Папуаски заливъ. Доходътъ на колонията (1894—95 г.) = 5109 англ. лири, по-голѣмата часть отъ мито. Англ. область е богата съ скжпи дръва (кокосови и сагови палми, сандално дърво и др.). Има и много злато. Търговията става токо-речи исключително съ Нови-Южни-Уейлсъ и съ Куинсляндъ. Германска П. състои отъ Императоръ Вилхелмова земя (простр. 181,650 чет. килом.), Бисмарковъ архипелагъ, сѣверната часть на Соломонови острови и Маршалскитѣ острови. Германска П. е въ владѣние на Новогвинейска Компания. Императоръ Велхелмова Земя захваща сѣверната часть на о-ва и отъ 1884 се намира подъ германско покровителство; насел. около 110,000 жит. Гл. произведения на обл. сж саго, бамбукъ, черно дърво, тютюнъ. Гл. пристанища: Фридрихъ Вилхелмсгафенъ, Финчгафенъ и Стефансортъ. На дѣло само много малка часть отъ П. принадлежи на тритѣ горѣспоменжти държави; повече отъ $^{9}/_{10}$ отъ страната се намира подъ властьта на туземци и голѣма часть отъ острова дори и никога не се е посѣщавала отъ европейци. Затова и числото на жителитѣ на цѣлия о-въ е непознато.

История.—Не се знае навѣрно кой е открилъ П. Това откритие се приписва на испанецъ Алваро де Саавадра. Нему се длъжи първото подробно описание на о-ва и той пръвъ забѣлѣжилъ сходството на жителитѣ съ африканскитѣ негри, и по тая причина далъ на страната името Нова Гвинея. Въ 1606 испанската фрегата *Ла Алмиранта* отпжтувала за о-ва и заобиколила южния му брѣгъ до протока, който сега носи името на капитанина на тая фрегата, Луицъ Весъ де-Торесъ. Въ 1676 холандскитѣ капитани, Шутенъ и Ле-Меръ, излѣзли на сухо въ о-ва за прѣсна вода. Тѣ били нападнжти ненадѣйно отъ туземцитѣ, които убили 18 корабници. Английскитѣ мореплаватели, Кукъ въ 1770, Форестъ въ 1774, Едуардсъ въ 1791, капитанъ Блай въ 1792, видѣли часть отъ южния брѣгъ. Флинджрсъ, въ 1799, посѣтилъ острова и приложилъ нѣколко нѣща на скуднитѣ ни свѣдѣния за него. Прѣзъ около-свѣтовото пжтуване на французския корабъ *Астролабъ*, подъ начал. на Дюмонъ-Д' Урвила, отличнитѣ естествоиспитатели, Коа и Геймаръ, изучвали естествената история на о-ва, и по-особено зоологията му. Отъ 1824 холандцитѣ заявили правата си на западната часть на П., и построили една кула и едно селище въ Тридонски заливъ; това мѣсто тѣ отпослѣ изоставили за по-сгодното мѣсто *Етна*. Отъ това врѣме токо-речи всичкитѣ по-сериозни изслѣдвания на страната сж направени отъ тѣхъ. Въ 1848—50, англ. капитанъ Оуенъ Стянли открилъ на южния край на о-ва планини, наречени по неговото име, Луизиадския архипелагъ и р. Ману-Ману. Отъ 1856 до 1863 англичанинъ Уолесъ петь пжти посѣтилъ о-ва

за изучването му. Въ 1860 италиянци Бекари и Тамазинели изслѣдвали Гилвински заливъ и Алфакски планини, послѣ южния край на о-ва и р. Флай. Русский пжтешественикъ Миклуха Маклай открилъ заливъ Астролабия на сѣв.-ист. въ П. и 18 мѣсеца изслѣдвалъ брѣговетѣ му въ 1877—78. По поржка на Новогвинейската Компания, германский астрономъ Шрадеръ и ботаникъ Голрунгъ изслѣдвали р. Императоръ Августъ, а Целеръ въ 1889 направилъ първо искачване на планина Филистере. Между това и други европейци сж изслѣдвали тоя обширенъ и въ много отношения още неизслѣдванъ островъ.

Папуаси (малайск. *папуа*, кждравъ). Обитателитѣ на Папуазия (съ исключение на юго-източната часть) и на ближнитѣ о-ви; принадлежжтъ на мелазийската група, отличаватъ се съ тъменъ шаръ на кожата, негрообразни чърти на лицето, съ кждрава или сгърчена коса и другитѣ племенни особености на меланезийския типъ. Женитѣ всѣкога си рѣжжтъ коситѣ. Оржжията въ употрѣбение у папуаситѣ се вижда да сж копия, саби, сопи и каменни брадви; нъ стрѣлитѣ и лжковетѣ не имъ сж познати. Наврѣменѣ носжтъ човѣшки челюсти и гръбначни прѣшлени за гривни и украшения. Въ източната часть на о-въ Папуазия, негрский типъ на жителитѣ минува въ полинезийски; тѣ много приличатъ на полинезийцитѣ въ Нова Зеландия. Папуаситѣ сж раздробени на много малки племена. Всичкитѣ папуаси прѣсмѣтатъ едни до 800,000, други до 2,500,000 Виж. *Папуазия*.

Папуаски о-ви. Купъ голѣми острови на ист. отъ Папуазия, който носи разни имена: архипелагъ *Ваугей Мизоль, Раджа Ампатъ, О-витъ на 4-тъ княза*. Най-голѣмитѣ отъ тѣхъ сж: Вайгеу (2,632 чет. килом.), Салавати и Умберто (по около 1,960 чет. килом.), Мизоль (1,740 чет. килом.) и др. Простр. на всичкитѣ о-ви заедно = 7,788 чет. килом. Тоя купъ принадлежи на холандското резиденство Тернатъ. Повръхностьта на тия о-ви е много планинска, нъ не волканическа; гжсти гори покриватъ обширни пространства; главни естествени произведения сж саго, кокосови орѣхи, мускатни орѣхи и кората на «масуви», която се употрѣбява въ Китай като цѣръ. Жителитѣ, папуаси, сж не по-малко отъ 15,000.

Par interim, *лат.* Привръменно.

Пара́. Бразилски укрѣпенъ градъ, на р. Пара́ (южний ржкавъ на Амазонъ), 100 километра отъ устието ѝ; п. на едноименна область; 40,000 жит. Важно пристанище; П. е тържището, прѣзъ което минува цѣлата търговия на Амазонъ и притоцитѣ му. Износъ гдавно каучукъ, за повече отъ 30,000,000 лева. на годината. Градътъ има широки каменнопослани улици и кжщитѣ му, както на повечето бразилски градове, сж оградени съ бѣли зидове. Нѣкои отъ сградитѣ, като съборната и други църкви, сж величествени. Колегия, многобройни площади и хубава ботаническа градина.

Пара, *тур.* Смѣтна монета въ Турция, 2 пари се равнжтъ съ около 1 стотинка отъ левъ.

Парабасъ, *гр.* Часть отъ старогръцка комедия, дѣто хорътъ се обръщалъ къмъ публиката и разказвалъ съдържанието на комедията.

Парабола, *гр.* 1) Алегория или иносказание, което съдържа една истина, единъ важенъ урокъ, каквито сж евангелскитѣ притчи. 2) Кривата линия, която се образува отъ сѣченето на конусъ съ равнина успоредна на една отъ странитѣ му. 3) Кривата линия, която описва въ въздуха гюлле. — **Палаболизирамъ.** Говорѭ иносказателно съ притчи. — **Параболически.** 1) Иносказателенъ. 2) Прѣкривенъ като парабола. — **Параболоидъ.** Тѣло, което се образува отъ завъртението на парабола.

Парабрама, *инд.* (соб. зн. *найдобрий Брама).* Висшето сжщество.

Парагвай. Рѣка въ южна Америка, притокъ на Парана, извира въ едно плато въ бразилската область Мато Гросо, тече отъ сѣв. къмъ югъ, като дѣли държава Парагвай отъ Боливия и отъ Аржантина, и се влива въ Парана нѣколко килом. надъ градъ Кориентесъ; 2,000 килом. дълга, съ срѣдна широчина 1 килом. П., корабоплавателенъ, е билъ обявенъ отворенъ за корабитѣ на всички народи въ 1852; и сега бразилскитѣ пощенски параходи плуватъ по тая рѣка мѣсечно между Монте Видео и Кюиаба, на едноименната рѣка, една отъ главитѣ на П.; па и параходитѣ на нѣколко компании плуватъ между Буеносъ-Айресъ и Успение.

Парагвай. Република въ южна Америка, между Бразилия, Аржантина и Боливия. Прѣдѣлитѣ ѝ, прѣди гибелната ѝ война среща Бразилия и Аржантина въ 1865—70, сж обгръщали едно пространство отъ 911,000 чет. килом.: сега пространството ѝ е 238,190 чет. килом. Населението ѝ, прѣди тая война, се е прѣсмѣтало различно отъ 450,000 до 1,300,000 жит.: сега то се прѣсмѣта на 346,048 жит., и се състои отъ бѣли люде отъ испанско происхождение, америк. индийци (гварани) негри и смѣсь отъ тия разни племена. Жителитѣ на градоветѣ състоѭтъ главно отъ бѣли люде, или смѣсь, които говорѭтъ испански. Областитѣ сж населени главно отъ гварани, които говорѭтъ гварански езикъ. Сѣдалище на управл. е гр. *Успение.* Вѣроисповѣдането на държавата е римо-католичеството. Образованието е много распространено; малцина не знаѭтъ да четѭтъ и пишѭтъ. Земята е пространна равнина, съ обширни блата и гори, и се пои отъ Парагвай и Парана. Климътътъ е горещъ и сухъ, нъ здравъ. Гл. поминъкъ е земедѣлието. Обработва се царевицата, оризътъ, памукътъ, захарната тръстика и тютюнътъ, който е главната размѣнна стока. Друго отъ главнитѣ произведения е *матето* или парагвайски чай, който е въ общо употрѣбение изъ Ла-Плата, Чили, Перу и други южноамерикански земи. Земята произвожда и много лѣковити билки. Важенъ клонъ отъ поминъка е и скотовъдството. Индустрията не е много напрѣднѫла. До войната въ 1865—70, П. не е ималъ народенъ дългъ, нъ като сетнина отъ тая война той задлъжнѣлъ за сумата 235,000,000 лева.

П., откритъ отъ Сев. Кабо въ 1526, и завоеванъ въ 1536 отъ испанцитѣ, се населявалъ отъ гваранитѣ, войнствено племе, донѣйдѣ цивилизувано и съ дуалистическа вѣра, което много врѣме сполучливо противостояло на испанскитѣ оржжия, и отказвало да приеме вѣрата и обичаитѣ на натурницитѣ, повечето авантюристи съ без-

човѣчно поведение. Въ XVII-и вѣкъ испанското правителство прѣдъ видъ на обстоятелството, че П. не притежава драгоцѣнни метали, та не е доходенъ изворъ, склонило да повѣри цѣлото управление на колонията, и гражданското и религиозното, на иезуитскитѣ калугери въ земята; сѫщоврѣменно то дало на иезуититѣ, за да пазѭтъ туземцитѣ отъ влиянието на лошия примѣръ на европейскитѣ колонисти, правото да исключѫтъ всички други европейци отъ колонията. Отъ това врѣме напрѣдъкътъ на цивилизацията, както и на християнството, билъ бързъ въ тая земя. *Земята на мисионеритѣ* станѫла една истинска богодържавна република, 1610—1767, наредена по образеца на едно първобитно християнско общество; и свѣдѣнията, що сѫ се упазили за състоянието ѝ, прѣдставятъ нѣщо като едно осѫществение на идеала на една християнска утопия. Слѣдъ испъждането на иезуититѣ въ 1767, П. се управлявалъ отъ испанския подкраль на Ла-Плата до 1811, когато, заедно съ другитѣ държави, обявилъ независимостьта си отъ Испания, която и, поради уединеностьта си, той най-напрѣдъ напълно установилъ. Сега се управлява отъ единъ конгресъ отъ двѣ комари и единъ прѣдсѣдатель, избиранъ за 6 години.

Параграфирамъ. Дѣлѭ на параграфи. — **Параграфъ** (гр. *пара*, до; *графо*, пишѫ). Дѣлъ отъ глава отъ каквото и да било съчинение, който има отдѣлно значение; бѣлѣгътъ § се употрѣбява въ книгопечатането да означава параграфъ.

Парадисъ, *лат.* Послѣднитѣ галерии въ театъръ.

Парадоксаленъ, 1) Който съдържа пародоксъ, противенъ на общоприетото мнѣние: *парадоксаленъ отговоръ.* 2) Който обича парадокситѣ; *парадоксаленъ духъ (умъ).*—**Парадоксъ** (гр. *пара*, противъ; *докса*, мнѣние). Мнѣние противно на общоприетото мнѣние.

Парадирамъ *съ нѣщо* (*лат.*) Изваждамъ нѣщо на показъ да се гордѣѭ съ него.—**Парадна форма.** Прѣмѣна за парадъ. — **Парадъ.** Огледъ на войска.

Паразитски (гр. *пара*, до; *ситосъ*, храна). Тунеяденъ, чуждеяденъ. — **Паразитъ.** Тунеядецъ, човѣкъ привикнѫлъ да живѣе на смѣтка на другиго; животно или растение, което се храни отъ тѣлото на другитѣ животни или растения.

Параклисъ *гр.* 1) Часовня, капела, *църквица.* 2) Молебенъ канонъ за Св. Богородица, който се пѣе въ всѣка душевна скърбь.

Паралаксъ, *гр.* Въ *астрон.* жгълъ, образуванъ отъ двѣ въображаеми прави линии, които излизатъ отъ срѣдоточието на една звѣзда и минуватъ една прѣзъ срѣдоточието на земята, другата прѣзъ окото на наблюдателя, поставенъ на повръхностьта ѝ. Употрѣбява се за опрѣдѣляне величината и разстоянието отъ земята на едно небесно тѣло.

Паралеленъ, *гр.* Успореденъ: *паралелни линии*, успоредни линии, които сѫ расположени на еднакво разстояние една отъ друга по всичкото си протяжение; *паралелни кржгове*, кржгове на земното или небесното клѫбо прѣкарани успоредно на екватора. — **Паралелизирамъ.** Сравнявамъ, съпоставямъ.—**Паралелизмъ.** 1) Еднакво отстояние на линии или на равнини, успоредность; 2) сходство.—**Паралелка.** Въ

училищата: 1) дѣлъ отъ класъ, който по причина на многобройностьта на ученицитѣ е раздѣленъ на два или повече дѣла. Всѣкой дѣлъ е нареченъ така, защото върви въ занятията си *паралелно, успоредно* съ другия или другитѣ дѣлове. 2) Двѣ успоредно поставени дървета за гимнастика.—**Паралелна трапеция**. Четирежгълникъ, въ който двѣ една среща друга страни сж паралелни, а другитѣ двѣ не сж.—**Паралелограмъ**. Успоредникъ, четирежгълникъ, на който противоположнитѣ страни сж паралелни помежду си. — **Паралелограмъ на силитѣ**. Отношението на двѣ или повече сили, които дѣйствуватъ отъ една точка, но по разни посоки, за движението на едно тѣло.—**Паралелопипедъ**. Шестостранно солидно тѣло, на което противоположнитѣ страни сж равни помежду си и паралелни. — **Паралелъ**. Сравнение между двѣ лица или двѣ нѣща: *да теглимъ единъ паралелъ между Александра и Цезаря.* 2) Траншей ископанъ успоредно съ укрѣпленията на неприятеля.

Парализирамъ (фр. отъ гр. *паралисисъ*, парализия). Поражавамъ сили или дѣятелность, правѭ недѣеспособенъ, правѭ безслѣдственъ, бесполезенъ: *парализира дѣйствията му.* — **Парализия** (гр. *паралисисъ*, отъ *паралио*, ослабявамъ, лишавамъ отъ сила). Ударъ, *дамла*, — лишение на нѣкоя тѣлесна часть отъ чувствителностьта или отъ движението, а нѣкога и отъ двѣтѣ наедно.—**Паралитикъ**. Разслабенъ, немощенъ отъ парализия.—**Параличъ**. Сжщото, каквото е парализия.—**Параличенъ**. Наклоненъ къмъ параличъ.

Парамарибо. Сѣдалище на управлението и пристанище на холандска Гвиана (южна Америка) на р. Сюринамъ, 14 килом. отъ устието ѝ; 25,000 жит., отъ които голѣма часть негри, нѣкогашни робе, освободени отъ Холандия въ 1861. Доста голѣма търговия; износъ: памукъ и др. Градътъ има живописенъ изгледъ. Отъ двѣтѣ страни на улицитѣ, широки, сж посадени лимони, портокали и други дървеса. Между сградитѣ забѣлѣжителни сж една холандско-протестантска, една лютеранска, една моравска, двѣ католически църкви и двѣ синагоги. Градътъ е основанъ въ 1673.

Параменти (отъ лат. *параре*, украсявамъ). Церковни драгоцѣнности.

Парана. Рѣка въ южна Америка, дѣли Бразилия отъ Парагвай и, съединена съ Урагвай, образува Рио-де-ла-Плата (виж. *Плата*); 2,700 килом. Корабоплавателна до Кориентесъ, повече отъ 900 килом.

Паранахиба. Име на двѣ бразилски рѣки: едната (1000 килом.) се влива въ Атлантически океанъ надъ гр. Паранахиба, другата (500 килом.) е притокъ на Парана.

Паранахиба. Бразилски градъ (сѣверна Бразилия) на едноименната рѣка и 30 килом. отъ устието ѝ; 10,000 жит. По търговията и населението си тоя градъ е главний на область Пиохи, нъ климатътъ му е нездравъ. Параходна станция за параходитѣ, които вършѭтъ крайбрѣжната служба на Бразилия.

Парантезъ, *гр.* Скобки, между които се поставятъ обяснителни думи; знакътъ на скобкитѣ (.....). 2) Отстѫпление отъ прѣдмѣта за който се говори, вмѣтнѫти думи, случайно размишление: *въ парантезъ казано, той май попийваше.*

Парапетъ (фр. отъ лат. *па-*

раре, бранѫ; *пектусъ*, гръди). 1) Горната часть на укрѣпление. 2) Ограда на кула, заграденото на мостъ, покривъ, кѫща, балконъ и др.

Параплегия, параплексия, *гр.* Полупараличъ, слабо поражение отъ дамла.—**Параплексически.** Разстроенъ, който страда отъ лекъ параличъ.

Палаплевритъ, *гр.-лат.* Малко въспаление на подребрената плевра.

Парати. Бразилски крайморски градъ, 140 килом. на зап. отъ Рио-Жанейро; 12,000 жит. Обширна търговия; многобройни спиртни фабрики.

Параритмъ, *гр.* Неестествено биене на пулса.

Парафинъ *фр.* Бѣло горливо вещество, което се срѣща въ природата въ видъ на ископаемъ восъкъ, а сѫщо се добива чрѣзъ дистиллиране на дървото, животнитѣ останки и смолиститѣ вещества. Служи да се правѫтъ свѣщи.

Парасолъ, *фр.* Слънцебранитель, омбрела за слънце.

Парастасъ *гр.* Сѫщото, каквото е панихида.

Парахрома (гр. *пара*, лъжливъ; *хрома*, шаръ). Измама, когато истинскитѣ шарове се виждатъ на окото съвсѣмъ други.—**Парахроматопсия.** Неспособность правилно да се различаватъ шароветѣ. — **Парахронизмъ,** означение датата на едно събитие въ едно врѣме, по-късно отъ врѣмето, въ което се е извършило; противоположното на *метахронизмъ*.—**Парахронически.** Отнесено въ по-късно врѣме отъ врѣмето, въ което е станѫло.

Парацелсъ (*Филипъ*). Прочутъ лѣкарь-ятрохимикъ, род. въ Швейцария (1493—1541). Медицината и алхимията П. училъ при баща си, и той лѣкарь, послѣ при нѣкои монаси, въ това число при прочутъ чернокнижникъ Иоханъ Тритемиусъ, а сѫщо при алхимикъ Сигмундъ Фугеръ въ Тиролъ. Той се училъ още въ базелския университетъ. На младо врѣме обходилъ не само цѣла Германия, а и токо-речи цѣла срѣдна Европа. Въ 1526 билъ поканенъ професоръ и градски лѣкарь въ Базелъ. Той челъ лекциитѣ на нѣмски езикъ, а не по латински, — нѣщо, което тогава било нечувана дързость, явилъ се рѣшителенъ новаторъ и яростенъ противникъ на прѣдишната медицина, за ознаменуване на което той дори изгорилъ публично Галеновитѣ и Авиценовитѣ съчинения. Лекциитѣ му привличали много слушатели и му дали громка извѣстность, нъ въ сѫщото врѣме неговитѣ остри и груби нападения му създали много неприятели между лѣкаретѣ и аптекаретѣ. Слѣдъ $1^1/_2$ година той билъ принуденъ да напусне Базелъ и изново да начене прѣдишния скитнически животъ. Нѣколко години странствувалъ той по Елзасъ, Германия и Швейцария, посѣтилъ дори полудива тогава Прусия, Полша и Литва, и най-сетнѣ се заселилъ въ Салцбургъ, дѣто намѣрилъ мощенъ покровитель въ лицето на рейнския архиепископъ пфалцграфъ. Тамъ той и свършилъ живота, както изглежда отъ насилствена смърть.

П-вий характеръ прѣдставя оригинална смѣсь отъ благородство и наглость, свѣтлъ умъ и най-дебело суевѣрие. Да се разбержтъ неговитѣ съчинения е крайно мѫчно. Неговата така-наречена система прѣдставя едно съчетание отъ мистицизмъ съ отдѣлни свѣтли мисли, облѣчени въ схоластико-каба-

листическа форма. За примѣръ може да се посочи възгледътъ му за общитѣ причини на болеститѣ. Той различава 4 главни групи причини на болеститѣ: 1) космически и атмосферически влияния, 2) причини отъ анатомофизиологическитѣ свойства на организма, 3) психически влияния и 4) Божие допущане. Ала главното историческо значение на П. се заключава не толкова въ неговата патология, колкото въ неговата терапия. Продължителнитѣ му занятия съ алхимията принесли полза. Нему медицината длъжи въвождането цѣлъ редъ нови цѣрове както отъ минерално, така и отъ растително происхождение, както напр. желѣзнитѣ, живачнитѣ, мѣднитѣ, арсеновитѣ, сѣрнитѣ и т. н. прѣпарати, които до тогава се употрѣбявали крайно рѣдко. П. сближилъ химията и лѣкарската наука: затова учението на П. и неговитѣ послѣдователе се нарича *ятрохимия*. «Химията е единъ отъ стълповетѣ, на които трѣбва да се опира лѣкарската наука. Задачата на химията никакъ не състои въ това, да се прави злато и сребро, а въ това, да се приготвятъ лѣкове», казва П. Съ това той поставилъ за химията опрѣдѣлени истински задачи, а не фантастически, каквито напразно се мжчила да разрѣшава алхимията. Ятрохимията приготвила периода за самостоятелното развитие на химическото знание, което наченжло въ XVII вѣкъ.

П. е писалъ много, макаръ и малко да е печатилъ. Едно пълно събрание на съчиненията му излѣзло въ Женева въ 2 тома infolio въ 1576. Виж. Mook (Вюрцбургъ, 1876).

Парашютъ (фр. *паре*, отблъсквамъ, противодѣйствувамъ; *шютъ*, падане). Единъ видъ голѣма омбрела съ кошъ на дръжката, съ помощьта на която може да се спусне човѣкъ отъ високитѣ пластове на атмосферата на земята безъ да се усѣти силно сътресение: *въздухоплавателетѣ се снабдяватъ съ парашюти.*

Parvenu (парвеню) *фр.* Пришлецъ, кога се говори за нѣкого подигнжтъ отъ скромно или долно положение въ блескаво или високо положение.

Парга. Укрѣпенъ градъ въ европейска Турция (янински вилаетъ), 80 килом. на юго-зап. отъ Янина, на Адриатическо море, среща о-въ Паксосъ, въ богата съ овошки мѣстность, на една стръмна канара, на връха на която се намира токо-речи непристжпна крѣпость; 4,000 жит. Доста жива търговия съ маслинено масло, вино, овощия, тютюнъ. — Старий градъ П. се намиралъ на зап. отъ сегашния, на мѣстото на стара Торина (Toryne); при нахлуването на турцитѣ паргенци се настанили на сегашното мѣсто и много врѣме се не подчинявали на турското владичество; въ 1402 тѣ се турили подъ покровителството на Венеция и оставали въ съжзъ съ републиката до самото ѝ падане (1793). Али паша Янински се помжчилъ да тури ржка на града, нъ паргенци побѣдоносно отблъснжли всичкитѣ негови опитвания и търсили случай да влѣзжтъ въ състава на републиката на Ионическитѣ о-ви. Въсползувани отъ това, града завладѣли англичанетѣ; нъ тѣ не испълнили желанието на паргенското население да се включи П. въ състава на Ионическата република, а прѣдали града, въ 1817, на Али паша, съ условие да се позволи на които отъ жите-

литѣ желаѭтъ да се прѣселѭтъ на Ионическитѣ о-ви, като имъ се и оцѣни и заплати недвижимий имотъ. Плащането закъснѣло двѣ години, по интригитѣ на комисаря на турското правителство и Али паша; нъ въ 1819 цѣлото население на П. като си прибрало паритѣ, 3,750,000 лева, се накачило въ английскитѣ кораби за Паксо и Корфу, откакъ ископало и изгорило коститѣ на прадѣдитѣ си.

Пардесю *фр.* (соб. зн. *отгорѣ).* Лѣтна горна дреха, която се носи надъ сетрето.

Пардонъ, *фр.* Прошка, прощение.

Парегорически, *гр.* Който уталага (за *цѣръ).*

Парезъ или **пареза,** *фр.* (соб. знач. *лѣнивость).* Несамодвижность, нерасположеность къмъ движение на нѣкоя тѣлесна часть *(болезнено състояние).*

Par excellence, *фр.* Въ прѣвъсходна степень, прѣвъсходенъ.

Parem no fert. Латинска поговорка: той не търпи равенъ на себе си.

Паренцовъ (П.). Първий воененъ министръ на свободна България. П., русски офицеръ отъ генералния щабъ прѣзъ войната въ 1877—1878, слѣдъ войната биде назначенъ български воененъ министръ. Той е авторъ на хубавото съчинение *Изъ прошлаго*, часть I *на Войнѣ*, въспоминания (СПБ., 1901, стр. 444), напечатано въ спис. *Русская Старина*, както и на съчин. *Въ Болгаріи*, напечатано до сега въ сѫщото списание за 1900. Въ прѣдисловието на книгата си *Изъ прошлаго* П. съ въсторгъ говори, че нему се паднѫло да бѫде близо «до първитѣ стѫпки на освободена България, повикана на държавенъ животъ отъ Русия, лично да участвува въ трудоветѣ по възраждането на единъ словѣнски народъ. Това положение бѣше интересно още по това, че менѣ, русски воененъ, се случи да бѫдѫ конституционенъ министръ».

Паренъ конь. Практическа единица на работоспособность. Виж. *Единица.*

Паремии, *гр.* Срещопѣния, части отъ Ветхия Завѣтъ, които се четѫтъ въ църквата прѣзъ великитѣ пости.— **Паремийнисъ.** Книга, която съдържа празднични паремии.

Парестезия, *гр.* Болезнено състояние на чувствата.

Парижъ. Столица на Франция, въ сѣверната ѝ часть, най-населеният градъ въ Европа, па и въ цѣлъ свѣтъ, слѣдъ Лондонъ (2,511,955 жит. въ 1896); първий градъ слѣдъ Римъ по числото и хубостьта на паметницитѣ си и безспорно градътъ на всички прѣвъ по гиздавината на улицитѣ и домоветѣ си и величието на площадитѣ си; на р. Сена, 168 килом. отъ Атлантически океанъ; 340 килом. на юго-ист. отъ Лондонъ, 200 килом. на юго-зап. отъ Брюкселъ, 385 килом. на юго-зап. отъ Хага, 440 килом. на сѣв.-зап. отъ Бернъ, 1050 килом. на юго-зап. отъ Копенхагенъ, 1585 килом. на юго-зап. отъ Стокхолмъ, 900 килом. на юго-зап. отъ Берлинъ, 2200 килом. на юго-зап. отъ С.-Петербургъ, 2290 килом. на сѣв.-зап. отъ Цариградъ, 1115 килом. на сѣв.-зап. отъ Римъ, 1060 килом. на сѣв.-ист. отъ Лисабонъ. Простр. 7,802 хектара (около една четвърть отъ простран. на Лондонъ), околовръстъ 35 килом. и широчината му, отъ сѣв. къмъ югъ, около 9 килом. Въ XIII-и вѣкъ П. захващалъ простр. 252 хектара, въ врѣмето на Лудовика XIV — 1103

хект., въ врѣмето на Лудовика XVI — 3300 хект.

II., съ височина надъ морското равнище отъ 25 до 125 метра, се намира въ единъ департаментъ, на който Сена е дала името си, отъ който той захваща повече отъ шестата частъ. Сена тече прѣзъ града отъ ист. къмъ зап., та го дѣли на двѣ части, отъ които сѣверната е по-голѣмата, па и въ всѣко отношение по-важната. Частнитѣ и общественитѣ здания, грамадни, сж съзидани отъ единъ варовитъ камень, който лесно се работи и краси. Сградитѣ се издигатъ на шесть-седемь етажа, отъ които всѣкой единъ съставя отдѣлно жилище; достжпътъ до всичкитѣ етажи въ една сграда се добива чрѣзъ една обща стълба, която обикновено е повѣрена на грижата на единъ вратарь при входа. Твърдѣ често жилищата заобикалятъ единъ отворенъ четворожгълникъ, съ голѣмъ входъ въ него, и на тоя общи входъ за всичкитѣ етажи вратата варди единъ вратарь. Въ това отношение II. различа съвсѣмъ отъ Лондонъ; защото намѣсто да се простиратъ редове малки керпичени сгради по обширни пространства, кжщитѣ се градѣтъ една възъ друга и населението се трупа въ сравнително ограничено пространство. Тоя е общий планъ на голѣмитѣ улици, широки и прави, направени въ врѣмето на Наполеона III. Между най-хубавитѣ отъ тѣхъ сж улица *де-Риволи*, 3 килом. дълга, улица *де-ла-Пе*, улицата *Фобургъ Сенъ-Оноре* и улица *Роаялъ*. Булевардитѣ, които се простиратъ полукржгло на дѣсната страна на Сена, между ядката на града и околнитѣ квартали, правѣтъ най-дълбоко впечатление. Въ всичкитѣ по-добри части на града има отъ странитѣ имъ редове дървеса, столове и кулички, покрити съ обявления. Гостинници, кафенета, дюкяни и разни забавителни заведения вървѣтъ едно по друго съ километри, отъ най-раскошнитѣ и изящнитѣ, каквито сж въ Италиянски булевардъ, до най-проститѣ, каквито сж въ источнитѣ булеварди Бонъ-Марше и Сенъ-Денисъ. Между площадитѣ, най-достозабѣлѣжителенъ е площадътъ на Конкордия, който съобщава градинитѣ на Тюилери съ Елизейски полета, и обгръща великолѣпенъ изгледъ на нѣкои отъ най-хубавитѣ парижски сгради и градини. Въ срѣдоточието е прочутий Луксорски обелискъ, покритъ по цѣлата му височина отъ 23 метра съ иероглифи. Той е билъ занесенъ отъ Египетъ въ Франция, и поставенъ въ 1836 тамъ, дѣто е сега. На мѣстото на тоя обелискъ е стояла революционната гилотина, на която сж погинжли Лудовикъ XVI, Мария Антоанета, Дантонъ, Робеспиеръ и още безброй жъртви. Отъ другитѣ площади, слѣднитѣ сж нѣкои отъ най-хубавитѣ: площадътъ на Каруселъ, между Тюилери и Лувръ; площадътъ Вандомъ, съ Наполеоновия стълпъ на побѣдата; площадътъ на Бастилия, дѣто сж били нѣкога прочутитѣ затворъ и крѣпость; площадътъ Роаялъ, съ статуя на Лудовика XIII; площадътъ на Градския домъ, много вѣкове зрѣлището на общественитѣ смъртни наказания, и мѣстото, дѣто нѣкои отъ най-кръвопролитнитѣ работи на революцията сж се извършили. Портата Сенъ-Мартенъ и портата Сенъ-Денисъ, издигнжти отъ Лудовика XIV въ паметь на побѣдитѣ му въ Холандия и Германия, сж украсени съ барелйефи, които прѣд-

ставляватъ събития отъ тия войни; а *Arc de l' Etoile*, подкачена отъ Наполеона въ 1806, и довършена въ 1836 съ иждивение повече отъ 10,000,000 лева, може се каза, че образува крайния западенъ прѣдѣлъ на аристократическитѣ квартали. Тия триумфални врата, 46 метра високи и 42 метра широки, сж обилно украсени съ барелйефи и хорелйефи, които изображаватъ Наполеоновитѣ побѣди. Тѣ сж били повредени прѣзъ бомбардирането на П. отъ германцитѣ въ 1871, нъ отъ тогава сж съвсѣмъ поправени.

Отъ учрежденията, които сжществуватъ въ П. за висшето образование, факултетитѣ на правовѣдението (3195 слушателе), на медицината (4,044 слушат. мжже и 161 жени), на фармацията (1,209 слушат.) сж отдѣлни заведения; а факултетитѣ на математиката, на естествената история, на философията, на филологията и на историята сж съединени съ Сорбоната, практическо училище на висшитѣ науки. Сорбоната е сега повече отъ всѣкога центрътъ на учението въ Франция. Тя притежава 100 и повече катедри, токо-речи толкова допълнителни курсове, съ повече отъ 10,000 слушателе. Въ нея сж прѣдавали прочути французски учени: Био, Милнъ, Едваръ, Кузенъ, Гизо, Жуфроа и др. Основана въ XIII-и вѣкъ отъ Роберъ *Сорбонъ*, тя се е славила нѣколко вѣка съ богата библиотека и съ богословски факултетъ, сега отдѣленъ отъ нея. Другитѣ отъ главнитѣ учреждения, които се отнасятъ до просвѣщението, сж *Collége de France*, дѣто знаменити учени и литератори даватъ безплатно обществени сказки, Политехническото училище, обсерваторията и градината на растенията, съ голѣмия си музей на естествената история и ботаническа и зоологическа градина (всичко повече отъ 700,000 образци). Отъ библиотекитѣ, главната е Народната, съ 2,200,000 тома книги, до 97,000 ржкописи, въ отдѣла на медалитѣ до 143,000 прѣдмѣта, и въ отдѣла на рисункитѣ до 2,500,000 прѣдмѣта. Библиотеката се допълня чрѣзъ покупки на чуждестранни книги, съ книги приносими въ даръ, а найсетнѣ и по задължително постжпване въ библиотеката на всичко, що се печата въ Франция. Бюджетътъ на тая библиотека е: личенъ съставъ 400,000 лева, каталогъ 80,000 лева, други разноски около 300,000 лева. Други найважни библиотеки (които иматъ по повече отъ 100,000 тома) сж: Св. Геновевината, Мазаренската, Арсеналната, Оперната, Университетската, на гр. Парижъ и др. Отъ музеитѣ по изящнитѣ искуства, поглавнитѣ сж: 1) Луврский, 2) Люксембургский, 3) Клюни, съ любопитни останки отъ искуствата и обичаитѣ на французетѣ, отъ найраннитѣ врѣмена на историята имъ до периода на възраждането, 4) Артилерийский музей въ отдѣла на Инвалидитѣ, 5) въ двореца Трокадеро музей етнографически и на сравнителнитѣ скулптури, 6) музей на украсителнитѣ искуства въ двореца на Промишлеността, 7) музей Тиме, съ единствена по рода си сбирка по историята на религията, 8) педагогически музей, съ образци отъ прѣдмѣти за прѣдаване на ученици; и др. Хждожествени изложби ставатъ нѣколко въ годината.

П. изобилва съ театри и развеселителни мѣста, сгодни за вкусоветѣ и срѣдствата на всѣкой раз-

редъ отъ населението му. Отъ театритѣ, 63 на брой, най-главнитѣ сж: Голѣмата Опера; Комическата Опера (разрушена отъ пожаръ въ 1887; намира се сега въ привръменно помѣщение); прочутий *Théâtre Français*, дѣто се даватъ пиеси отъ класическия репертуаръ и най-добритѣ отъ съврѣменнитѣ; Одеонътъ, който служи като приготовителна степень за *Théâtre Français*. Тия 4 театри се ползуватъ съ правителствени субсидии, за което сж и подъ строгъ полицейски надзоръ. Новата Опера, свършена въ 1875, е чудесно великолѣпна сграда, която е костувала, освѣнь мѣстото, 28,000,000 лева. Евтини концерти, циркови прѣдставления, и публични балове, които ставатъ на отворенъ въздухъ лѣтѣ, постоянно веселжтъ еснафитѣ и работнитѣ разреди среща умѣрена платка, и образуватъ характеристична чърта отъ парижския животъ; при това, освѣнь великолѣпнитѣ градини на разнитѣ царски дворци, най-гжсто населенитѣ части на града иматъ публични градини, засѣнявани отъ дървеса, и украсени съ водоскоци и статуи, които доставятъ растуха и почивка, а заедно съ това и здравие, на бѣднитѣ. Отвждъ укрѣпленията въ западната часть на П. е Булонска Гора, прѣобърнжта отъ послѣдния императоръ отъ една шубръкова гора на една отъ най-хубавитѣ градини въ Европа.

Числото на общественитѣ и частнитѣ благотворителни заведения въ П. — болници, прибѣжища за стари люде и неизлѣчимо болни, слѣпи, институтъ за слѣпородени, институтъ за глухо-нѣми и др. — е твърдѣ голѣмо. Най-голѣмото отъ тия заведения, *La Salpetrière*, може-би най-голѣмото сиротоприбѣжище на свѣта, отредено исключително за баби, има 4,500 баби, отъ които 1,300 полишени; *Bicêtre* съ 3,600 легла, приима само мжже; *Crêches*, или обществени кърмачници, отъ които има сега 20, приматъ бозайничета на бѣдни жени за прѣзъ деня по 20 стотинки. Бюджетътъ на общественитѣ благотворителни заведения въ П. се е уравновѣсилъ прѣзъ една отъ попослѣднитѣ години съ сумата 41,417,600 лева.

Водоснабдението на града е прѣвъсходно: има 6 водопровода, 2 артезански кладенци (по повече отъ 500 метра дълбоки), 20 водоискачвачи съ 41 парни машини и съ 29 хидравлически двигателе, всичко съ 4,000 конски сили. Длъжината на водопроводитѣ е 2,067 килом., съ 17,000 расклонения и 50,000 водомѣра за 66,000 абонати; вода се употрѣбява въ П. 560,000 кубич. метра на день.

Канализацията на П. е образцова. Мрѣжата на подземнитѣ канали постоянно се увеличава.

Въ П. въ 1830 само една улица (Rue de la Paix) се е *освѣтлявала* съ газъ, сега той цѣлъ се освѣтлява съ него, а най-добритѣ улици, па и магазини, театри и много обществени здания — съ електричество. Числото на уличнитѣ газови свѣтила е 58,382.

За *пжтнитѣ съобщения* на П. служжтъ фиакри, карети (13,620), омнибуси, трамваи, за съобщение съ прѣдградията — пояснитѣ желѣзни пжтища (Ceinture de Paris); желѣзни пжтища извжтрѣ въ града отдавна сж планирани, нъ още не сж осжществени, та П. нѣма такъви сгодни съобщения, каквито има Лондонъ. За съобщенията по рѣкитѣ и каналитѣ има 3 параходни дружества (105 парахода);

въ 1893 всичко 24½ милиона пасажери. Пощенскитѣ отдѣления или бюра сж 87, телеграфнитѣ 100; токоречи всички пощенски бюра иматъ и телефонни кантори; длъжината на телефоннитѣ линии достига 10,000 килом. Сжществуватъ нѣколко проекта на канали, по които голѣми морски кораби да могжтъ да дохождатъ до П. —

П. е срѣдоточие на французската мрѣжа желѣзници, съединени чрѣзъ пояснитѣ желѣзници на града.

П. е втори слѣдъ Лондонъ *промишленъ центръ* на свѣта. Неговитѣ произведения се отличаватъ особено съ изящество и вкусъ и въ него сж съсрѣдоточени найразличнитѣ отрасли отъ производството. Числото на крупнитѣ фабрики не е голѣмо, нъ много сж распространени дребнитѣ прѣдприятия, дори и работата по домоветѣ, което много помага за правилното распрѣдѣление на печалата. Една статистика въ 1886 е показала 75,143 промишлени заведения съ 43,666 служители и 999,496 работници (мжже и жени). Годишната стойность на промишленитѣ произведения се е оцѣнявала на 3,369,000,000 лева=¼ отъ стойностьта на произведенията на цѣла Франция. Особеностьта на П. съставятъ така наречениѣ «*articles de Paris*» — драгоцѣнни прѣдмѣти, дѣтски играчки, издѣлия отъ бронзъ и други метали, дървени издѣлия, нѣща отъ слонова кость, янтарь, мраморъ, морска пѣна, кожа, каучъкъ, папие-маше и др. т., а сжщо и производството на мебели, въ което П. нѣма съперници.

Въ *търговско отношение* П. е сжщо главенъ центръ на държавата. Първото мѣсто захваща паричното тържище, второто — търговията съ благороднитѣ метали. Въ една отъ послѣднитѣ години въ П. е потрѣбено 4,410,000 хектолитра вино, 141,000 хектолитра спиртъ и ликйори, 193,900,000 килогр. месо, около 27,600,000 килогр. птици и дивячъ, 31,900,000 килогр. риба и раци, 7,900,000 килогр. стриди, 19,800,000 килогр. краве масло, 13,300,000 килогр. сирене, 23,500,000 килогр. яйца, 11,500,000 килогр. овощия и т. н. Движението на стокитѣ въ една година е било по желѣзнитѣ пжтища 7,349,629 тона, а въ разнитѣ пристанища на Сена—2,540,955 тона; първо мѣсто захващатъ строителнитѣ материали, послѣ каменнитѣ вжглища, земедѣлческитѣ произведения и всички нѣща за ядение; въ една година вносътъ е билъ за 327 милиона лева, а износътъ за 424 милиона лева.

Бюджетътъ на П. въ 1801 е билъ 12 милиона лева, въ 1850—53 мил. л., въ 1873 — 197 мил. л., въ 1887 — 303 мил. л., въ 1896 — 334.3 мил. л. Главната статия на доходитѣ е сборътъ отъ октроата (въ 1895—152.3 милиона лева.

История.—Въ епохата на Юлия Цезаря мѣстото, дѣто сега стои П., принадлежало на келтското племе *паризии*. Главний тѣхнъ градъ, *Лутеция*, сир. военно жилище, се намиралъ на островчето на р. Сена (мѣстото на сѣгаш. *Cité*). Още въ римско врѣме, градътъ се простиралъ вече по двата брѣга на Сена. Лутеция станжла извѣстна съ името Паризия, или Парижъ, отъ името на горѣспоменжтото келтско племе, въ IV-и вѣкъ. Въ V-и вѣкъ (451) св. Геновева упазила града отъ яростьта на хунитѣ. Въ VI-и вѣкъ Хлодвигъ, французски краль, си избралъ П. за столица. Градътъ билъ често

опустошаванъ отъ норманцитѣ и издържалъ среща тѣхъ въ 885 една 13-мѣсечна обсада. Отъ врѣмето на Хюго Капета, основателътъ на династията на капетинитѣ (X-и вѣкъ) П. продължавалъ да расте бърже, и въ два вѣка се удвоилъ по величина и население. Слѣдъ това градътъ прѣтърпѣлъ нѣколко обсади и прѣмеждия, между които и една английска окупация прѣзъ войнитѣ на английскитѣ крале Хенриха V и Хенриха VI. Най-голѣми подобрения П. видѣлъ въ царуването на Лудовика XIV, който обърнжлъ старитѣ огради на обществени расходки или *булевари*, въвелъ една уредена полиция, направилъ подземни канали за нечистотиитѣ, основалъ болници, сиропиталища, училища, научни дружества и библиотеки, и така далъ на П. притезанието да минува за центръ на европейската цивилизация. Страшнитѣ дни на революцията докарали едно привръмено въздѣйствие. Подобрението на П. се почнжло изново въ по-голѣмъ размѣръ въ врѣмето на Наполеона I, когато се създали нови прибрѣжни, мостове, тържища, улици, площади и обществени градини. Всичкитѣ съкровища на искуството и науката, които завоеванието турило въ неговитѣ ржцѣ, се употрѣбили за украшението на П., за което той иждивилъ повече отъ 100,000,000 лева въ 12 години. Съ неговото падане пакъ се спрѣлъ напрѣдъкътъ на П., който останжлъ назадъ отъ други европейски градове.

Напрѣдъкътъ на П. почнжлъ изново съ въцарението на Луи-Филипа; отъ това врѣме се прѣдприело и укрѣпяването на града —до тогава (1840) отворенъ градъ, — което го прѣобразило на граманенъ укрѣпенъ станъ. За Наполеона III било запазено да направи П. най-великолѣпния отъ нововрѣменнитѣ градове. Когато той подкачилъ подобренията си, П. още състоялъ, главно, отъ тѣсни мрачни, и непровѣтрявани улици. Той рѣшилъ да прокара широки и прави улици прѣзъ срѣдъ тоя лабиринтъ, и да свърже най-хубавитѣ площади и булевари. И, съ помощьта на баронъ Хаусмана, сенски префектъ, кроежитѣ му се испълнили. Двѣ прави и широки улици, паралелни една на друга, минжли прѣзъ цѣлата ширина на П. отъ сѣв. къмъ югъ; и една още по-голѣма улица минжла прѣзъ цѣлата дължина на П., на сѣв. отъ Сена, отъ ист. къмъ зап. Въ 1867, когато се отворило всемирното изложение, П. билъ въ всѣко отношение най-великолѣпний градъ въ Европа; и прѣзъ тая година билъ посѣтенъ отъ повече отъ единъ милионъ и половина другоземци. Обсадата на П. отъ германцитѣ, която трая отъ 7 септ. 1870 до 16 януария 1871, накара французетѣ да издигнжтъ отпослѣ нова отбранителна линия укрѣпления, които направихж П. най-страшно укрѣпения станъ въ Европа; нъ тая обсада причини по-малка повръда на града отколкото можеше да се очаква — запазено бѣше за една часть отъ парижанетѣ да извършжтъ единъ вандализмъ безподобенъ въ новитѣ врѣмена. На 6 мартъ, червенитѣ републиканци, които бѣхж възстанжли среща правителството, завладѣхж П. На 15 мартъ, комуната се прогласи за единственото законно правителство. Настанжхж грабежи и разблудно разрушение. На 3 май, колоната издигнжта въ паметь на Наполеона и на великата армия, въ

площада Вандомъ, биде тържествено повалена като паметникъ на тиранията. Правителствената войска, подъ началст. на маршалъ Макъ Махона, нападнж възстаниицитѣ, и не ги остави да правѭтъ повече пакость. Възстаниицитѣ сполучихж да влѣзѫтъ въ Парижъ на 8 май, и на другия день комуниститѣ подкачихж систематически да палѭтъ съ газъ много отъ по-главнитѣ парижски сгради, обществени и частни. Огъньтъ по едно врѣме заплашваше да разруши цѣлия градъ. Той не се спрѣ доклѣ не се погуби имотъ за много милиони левове и исторически паметници, които никога не могѫтъ да се замѣстѭтъ. Нъ комуната се потѫпка на 16 май и П. не погинж. Прѣзъ есеньта въ 1873 всичкитѣ изгорени частни домове бѣхж съградени изново — паметницитѣ само донѣйдѣ поврѣдени възобновени, и улицитѣ и площадитѣ бѣхж пакъ така великолѣпни и весели, както въ най-добритѣ врѣмена на империята. Ала пакъ оставахж да наумѣватъ комуната почернѣлитѣ развалини на Тюилери, Градския домъ, и още нѣколко сгради. Виж. Лисагаре, *История на комуната отъ 1871*, прѣводъ отъ 22-то нѣмско изд. (Севлиево, 1899, т I, стр. 372).

Парима. Планинско бърдо, което се простира отъ Ореноко до Атлантически океанъ въ Венезуела и на прѣдѣла на Гвиана и Бразилия; най-високий връхъ Маравака е 3,048 метра високъ.

Парима. Бразилска рѣка, притокъ на Парана, извира въ планина Парима и тече юго-западно; 750 килом., съ много водопади.

Парія (санск. *пара*, извънъ). Човѣкъ отъ най-долното съсловие у индийцитѣ. Людетѣ отъ тая каста сѫ отхвърлени отъ обществото. Тая каста, всеобщо прѣзирана, състои отъ роденитѣ въ нея и отъ всички нещастници, изпждени отъ другитѣ касти за нарушение на гражданскитѣ или религиознитѣ закони. Прикосновението съ париитѣ се счита за безчестие. Париитѣ не могѫтъ да живѣѭтъ въ градоветѣ, нито да упражняватъ едно колко-годѣ възвишено звание.

Пари или **алпари** *(pari* или *alpari)*, *итал.* Наравно сто за сто, когато дѣйствителната цѣнность на книжни пари е равна съ тѣхната текуща цѣнность.

Паристиия, *гр.* Болестъ на сливицитѣ въ гърлото.

Парисъ. Синъ на троянския царь Приама. Нему било прѣдоставено да разрѣши прѣпирнята между богини Юнона, Минерва и Венера за коя отъ тѣхъ била най-хубавицата. На Тетидината и Пелеевата свадба, богинята на Раздора испратила златна ябълка да се даде *на най-хубавицата* отъ споменѫтитѣ три богини; и П. далъ наградата за хубостьта Венери. По-сетнѣ той похитилъ Елена, сѫпрѫгата на спартанския царь Менелая. Това послужило за поводъ на прочутата троянска война. Въ 10-та година на борбата П. убилъ Ахила и самъ паднѫлъ подъ ударитѣ на Филоктета или на Пира, Ахиловъ синъ *(баснесл.)*,

Парицидъ (лат. *патеръ*, патрисъ, баща; *цидере*, убивалъ). Отцеубийца, матереубийца.

Паркетъ *фр.* Чиновницитѣ на общественото министерство, или прокурорството: *оплакахъ се на паркета, оплакахъ се на прокурорството.*

Парки *гр.* Богини, дъщери на Нощьта и Ераба, които управлявали течението на човѣшкия жи-

вотъ. Такива богини имало три: *Клота* (предачка) предяла нишката на човѣшкия животъ; *Лахезисъ* (която хвърля жребия на живота) държала тая нишка; *Атропосъ* (неотвратима) я прѣрѣзвала (*басносл.*)

Паркъ, *фр.* 1) Обширна градина съ морави, отгледани цвѣтя и дървеса, алеи и оградена отъ вси страни. 2) Часть отъ станъ, дѣто се поставя артилерията; топоветѣ и артилерийскитѣ фургони на едно военно тѣло наедно; изобщо, воененъ походенъ обозъ, който слѣдва слѣдъ войска.

Парламентаренъ. Който се отнася до парламентъ. — **Парламентаренъ корабъ.** Корабъ, който води военно врѣме прѣговори съ неприятель. — **Парламентаризмъ.** Система или привърженость на парламентарно правление: *това ли е то вашиий парламентаризмъ?* — **Парламентаристъ.** Привърженикъ на парламентарно правление. *Нашитѣ парламентаристи.* — **Парламентарно право.** Приетитѣ обичаи и правила, по които ставатъ разисканията въ парламентъ. — **Парламентарно правление.** Политическо правление на страни, дѣто парламентътъ съставя часть отъ законодателната власть. — **Парламентйоръ.** Прѣговорникъ, — лице упълномощено отъ една отъ воюющитѣ страни да влѣзе въ прѣговори съ другата: *пристигнж парламентйоръ отъ неприятелската страна.* — **Парламентски.** Който принадлежи на парламентъ: *парламентски избори.* — **Парламентъ.** Въ западно-европейскитѣ страни и другадѣ, парламентъ наричатъ двѣ камари, камара на народни прѣдставители и камара на лордове [както е въ Англия] или Сенатъ [както е въ Франция], които се събиратъ, за да обсѫждатъ държавнитѣ работи и иматъ главно законодателна власть. П. може да е само една прѣдставителска камара, както е у насъ (народното събрание).

Парма. Италиянски градъ, ц. на едноименна область и бивша столица на едноименно дукство расположенъ на двата брѣга на р. Парма, 15 килом. на югъ отъ По, 125 килом. на юго-ист. отъ Миланъ и 140 килом. на сѣв.-зап. отъ Флоренция, срѣдоточие на желѣзницата за Пиаченца, Пиадена, Мантуа, Модена и Форнуа; 52,733 жит. въ 1895.—П. е хубавъ градъ съ кржгла форма, заобиколенъ съ стѣни и окопи, защитени съ бастиони; улицитѣ сж прави и широки, и се срѣщатъ на прави жгли; и главната отъ тѣхъ, часть отъ римската *Via Aemilia*, върви прѣзъ града отъ ист. къмъ зап., та го дѣли на двѣ токо-речи равни части. П. се слави съ църквитѣ си, 10 на брой, главнитѣ отъ които сж *Duomo*, или съборната църква (осветена въ 1106), съградена по ломбардски стилъ и украсена съ великолѣпни фрески отъ Кораджио; *Battisterio*, или Кръщалницата, една отъ най-великолѣпнитѣ църкви въ Италия, наченжта въ 1196 и довършена въ 1281; църквата на *Madonna della Steccata*, която съдържа прочуто изображение «*Моисей като троши скрижалитѣ на закона*» отъ Пармиджианино. Другитѣ прочути сгради сж Фарнезски палатъ, мрачно здание; Фарнезски театръ, дървена сграда, съградена въ 1618—28. П. има и университетъ, основанъ въ 1423, унищоженъ въ 1432, възстановенъ въ 1854; библиотека, която съдържа 120,000 тома, повечето отбрани съчинения, много отъ които рѣдки и цѣнни; музей на ста-

рини; ботаническа градина; театръ *(Teatro Nuovo)*, академия на изящнитѣ искуства, основана въ 1752, която притежава една сбирка отъ 600 картини, много отъ които сж драгоцѣнни. Най-хубавитѣ картини сж *Богородици* отъ Кореджио и Франчия, *Св. Иоронимъ* отъ Кореджио и *Иисусъ прославенъ* отъ Рафаила.

П. произвожда чорапи, захарь, восчени свѣщи, кристални издѣлия, копринени и памучни платове и др. Износната му търговия състои главно отъ сирене, вино, тѣстяна храна и копринени стоки; и прѣзъ юния тамъ става годишенъ копринен панаиръ.

Парменски битви. Едно нерѣшително сражение станжло при Парма на 17 юн. 1734 межіу съюзнитѣ английска, французска и испанска войски, и австрийцитѣ; и на 7 юн. 1799 французетѣ подъ началст. на Макдоналда били разбити отъ руситѣ подъ начал. на Суворова, съ загуба 10,000 души и 4 генерала.

Парма и **Пиаченца**. Бивша държава въ сѣверна Италия, между Ломбардия и Венециянска обл. на сѣв., Модена на ист., Генуа и Тоскана на югъ и Сардиния на зап.; състояла отъ херцогства Парма и Пиаченца, съ простр. 6,296 чет. килом. и насел. около 500,000 жит. (само херц. Парма простр. 3,239 чет. килом. и около 270,000 жит.). Апенинскитѣ планини, които минуватъ прѣзъ южната часть на херцогствата, се расклоняватъ сѣверно, та даватъ на сѣверната часть на страната характера на едно неравно високо поле, което постепенно спада къмъ р. По. Най-високитѣ върхове на Апенинскитѣ планини въ Парма сж *Monte Alpe di Succisio*, около 2,134 метра; и *Monte Parma* и *Monte Orsajo*, по повече отъ 1,600 м. Планинитѣ сж богато облѣчени съ джбови и кестеневи гори. Полето, много плодородно, произвожда жито и оризъ, зеленчуци, всѣкакви овощия, маслини и грозде; а главнитѣ минерални произведения сж мраморъ, алавастръ, соль и нефтъ. Слѣдъ земедѣлието, важни сж скотовъдството и копринарството; копринатa и сиренето сж главнитѣ износни стоки. Ала сиренето, извѣстно съ името пармезанъ, не се прави тука, а въ околностьта на Лоди, въ миланската область. — Правлението е било монархическо, и римо-католичеството е било единственото търпимо вѣроисповѣдане, макаръ и да има самъ-тамъ изъ страната нѣколко евреи. Доходътъ на държавата въ 1859 се е прѣсмѣталъ на 11,566,648 лева, а расходътъ на 11,273,883 лева. Обществений дългъ се е въскачвалъ на 15,558,218 лева. Войската (1859), прѣди присъединението, е състояла отъ 3,290 войника; освѣнь това, херцогътъ зималъ въ заемъ наврѣменѣ единъ австрийски пълкъ, и единъ австрийски гарнизонъ се намиралъ въ крѣпостьта на Пиаченца.

История. — Парма и Пиаченца били подчинени отъ римлянетѣ въ 184 прѣди Р. Х., а слѣдъ падането на римската империя придобили за малко независимостьта си, слѣдъ което дошли подъ властьта на остготитѣ, на ломбардцитѣ и на Карла Велики. Тѣ пакъ се освободили въ врѣме на борбитѣ на папитѣ и германскитѣ императори, — борбитѣ на *гелфитѣ и гибелинитѣ*, въ които и тѣ зели участие. Отслабени отъ тия борби, тѣ подпаднжли подъ властьта на могжщитѣ домове Есте, Висконти и Сфорца. Въ 1499, тѣ минжли

подъ игото на французския монархъ, Луи XII, отъ когото скоро ги отнелъ императоръ Максимилианъ, който ги и прѣдалъ на папа Лъва X въ 1513. Тѣ останжли подъ папската власть до 1543, когато папа Павелъ III ги въздигнжлъ съ околната земя въ херцогство за сина си Петра Лудовика Фарнезе, чието потомство царувало тамъ до 1731. Слѣдъ смъртьта на 8-я и послѣденъ херцогъ отъ тоя домъ, Антонио, Антониевата внука Елисавета, сжпржга на Филипа V, испански царь, придобила херцогствата за сина си Донъ-Карлоса, който ги размѣнилъ въ 1735 съ Австрия за прѣстола на Двѣтѣ Сицилии. Въ 1748 тѣ били върнжти заедно съ Гвастала на Испания и станжли херцогство за инфанта Донъ Филипа, съ условие да се върнжтъ на Австрия ако исчезне мжжското му потомство, или ако нѣкой отъ потомцитѣ му се въскачи на испанския или неаполитанския прѣстолъ. Филипъ се наслѣдилъ въ 1765 отъ сина си Фердинанда, способенъ и просвѣтенъ господарь, който изгонилъ иезуититѣ въ 1768. Той умрѣлъ въ 1802, и французетѣ тутакси турнжли ржка на владѣнията му, които и учредили на департаментъ въ 1805. Въ 1814, по Парижския договоръ, Парма, Пиаченца и Гвастала били дадени като независимо херцогство на Мария Луиза австрийска, Наполеоновата сжпржга. Противъ тая постжпка силно протестиралъ испанский краль, който искалъ тия земи за сестра си, Мария Луиза, вдовицата на Лудовика, етрурски краль, синътъ на херцога Фердинанда. Най-сетнѣ, въ 1817, се наредило херцогството да мине слѣдъ смъртьта на Мария Луиза австрийска подъ властьта на Фердинанда Карла, лукенския дукъ, синътъ на Мария Луиза испанска, и наслѣдникътъ по право; па и ако исчезне неговото потомство, Парма да се повърне на Австрия, а Пиаченца на Сардиния. Императрицата управлявала съ мекость, ако и да не съчувствувала съ либералното тежнение на народа. Слѣдъ смъртьта ѝ, въ 1847, я наслѣдилъ лукенский херцогъ, подъ името Карлъ II. Управлението на херцога било сурово и тираническо. На другата година (февр. 1848), когато пармци поднесли на господаря си единъ адресъ, въ който искали искоренението на нѣкои злоупотрѣбения и една по-либерална конституция, подобна на тосканската, Карлъ II се хвърлилъ въ обятията на Австрия, и склонилъ да се окупира земята му отъ австрийска войска. Прѣзъ мартъ, 1848, избухнжла една революция, и херцогътъ билъ принуденъ да удовлетвори народнитѣ искания, нъ токо-речи веднага слѣдъ това се оттеглилъ отъ държавата. Парма зела страната на Сардиния въ войната среща Австрия прѣзъ 1848—1849, нъ слѣдъ австрийската побѣда била принудена да приеме Карла III [баща му, Карлъ II, си билъ далъ оставката отъ прѣстола прѣзъ мартъ, 1849] за господарь. Новий херцогъ отмѣнилъ конституцията, която баща му билъ принуденъ да даде, и наказалъ съ голѣма строгость дѣйцитѣ на революционното движение въ херцогството. Ржководительтъ му въ тия обстоятелства билъ първий му министръ, единъ англичанинъ, на име Уардъ. Слѣдъ Карловото убиване прѣзъ мартъ, 1854, вдовицата му Луиза-Мария-Терезия Бурбонска, дъщеря на бериския дукъ и сестра

на шамборския графъ, поела управлението като регентка на сина си Роберта I, и се опитала да въведе нѣкои политически прѣобразования; нъ поради възбуденото състояние на народа тия прѣобразования малко сполучили, и тя и синътъ ѝ били принудени да напуснѫтъ страната въ 1859, когато избухнѫла нова война между Сардиния и Австрия. На 6 мартъ слѣдната година страната била присъединена на Сардиния, и сега съставя часть отъ кралство Италия.

Пармезанъ, отъ име *Парма.* Особенъ видъ сирене, което носи името на Парма, ако и да го правѫтъ въ околностьта на Лоди (миланската область) въ Ломбардия и въ Сицилия.

Парменидъ. Гръцки философъ отъ сектата на Елеатитѣ (V-и вѣкъ прѣди Р. Х.).

Парменионъ. Македонски пълководецъ, побѣдилъ при Филипи илирийцитѣ и пеонийцитѣ въ 356 прѣди Р. Х. Слѣдвалъ Александра Македонски въ Азия, съдѣйствувалъ му въ побѣдитѣ надъ персянетѣ. Синъ му Филотисъ билъ наказанъ смъртно като съзаклетникъ, и Александръ, като се боялъ отъ II-то отмъщение, заповѣдалъ да убиѫтъ и него, въ 329.

Парнасъ. Планина въ Гръция (въ Фокида), много прочута въ старо врѣме и която гръцитѣ вѣрвали, че се намира въ срѣдоточието на земята. Тя има три стръмни върха, токо-речи всѣкога покрити съ снѣгъ; нъ понеже два отъ тия върхове сѫ видими отъ Делфи, гръцитѣ обичайно говорили за *дву-върхия* Парнасъ. Гледката, която се открива отъ тия два върха *(Геронтоврахосъ,* 2,435 метра високъ и *Ликери,* 2,459 мет. вис.) е чудесна; тя обгръща цѣла Гръция, отъ Тайгетъ до Олимпъ и двѣтѣ морета Егейско и Поническо. Всрѣдъ канаритѣ на планината се издигалъ Делфи (виж. това име). На самия връхъ билъ градъ Неонъ, дѣто намѣрили спасение прѣзъ Ксерксовото нахлуване жителитѣ на Фокида. Най-високий връхъ билъ театръ на оргиитѣ на Дионисовото (Бахусовото) поклонение; цѣлата останѫла планина била посветена Аполону и на Музитѣ, поради което и казвали за поетитѣ, че «се искатерватъ на Парнасъ», фраза, която още се употрѣбява така. Парнасъ се нарича сега *Лиакура.*

Парови часови, *лат.* Удвоени часови или стражи.

Пародирамъ, отъ дума *пародия.* 1) Пишѫ пародия. 2) Прѣдставлявамъ въ смѣшенъ видъ, подражавамъ осмивателно: *пародирамъ* жестоветѣ на ораторъ.—**Пародистъ.** Съчинитель на пародии.—**Пародия.** Насмѣшливо подражение на сериозно съчинение. Когато се пародира, сир. прѣработва едно сериозно съчинение въ смѣшно, често се упазва първоначалната му форма. Отъ гръцитѣ до нашето врѣме п. има право на гражданство въ литературата и съставя въ всѣка добрѣ развита литература доста голѣмо количество произведения.

Пароксизмъ, *гр.* 1) Най-голѣмото усилване на една болесть: *пароксизмътъ на треската.* 2) Припадъкъ отъ страсть, отъ чувствуване.

Parole d'honneur, *фр.* Честно слово.

Паролъ (франц. знач. *дума*). Условна дума, дадена въ войска, чрѣзъ която часовитѣ различаватъ своитѣ си отъ неприятеля; посоката на поведението внушена отъ

единъ водитель: *паролътъ даденъ отъ вѣстникъ* **Свобода**.

Пароними, *гр.* Думи близо еднозвучни, нъ различни по писане и значение; прим. *паша, маша.* —**Паронимически**. Сходенъ по звукъ, нъ различенъ по писане и значение.—**Парономазия**. Сходство между думи отъ разни езици, което доказва тѣхното общо происхождение. —**Паропсисъ**. Болезнено зрѣние.—**Пароптика**. Учение за очнитѣ болести,—**Паросмия**. Болезнено измѣнение на обоянието.—**Паротитисъ**. Заушница, подуване на плюнчевата жлѣза задъ ухото.

Паросъ. Единъ отъ Цикладскитѣ о-ви, между Наксосъ на ист. и Олиаросъ на зап.; има 64 килом. околовръстъ и 6,000 жит., които се занимаватъ съ земедѣлие, винодѣлие, пчеларство. Земята е хълмиста и плодородна, и гледкитѣ ѝ живописни. Кждѣ срѣдата на о-ва, планина Капресо (стар. *Марпеса*) изобилва съ прочутъ бѣлъ мраморъ, който въ старо врѣме употрѣбявали всички най-искусни ваятели. Аполонъ Белведерски и Венера Медицейска сж направени отъ паросски мраморъ. Гл. градъ *Паросъ* или *Паречия*, на зап. брѣгъ, съ 1,000 жит.; *Носа*, на сѣв.-ист. брѣгъ, е главното пристанище.

Въ старо врѣме П., населенъ най-първо отъ финикияне, послѣ отъ критяне, и най-сетнѣ отъ ионийци, билъ богатъ, силенъ и достигнжлъ до голѣмо военно-морско мощество. Той се подчинилъ на персянетѣ; и слѣдъ маратонската битва Милтиадъ го обсаждалъ напразно за да го накаже за тая му постжпка. Слѣдъ Ксерксовото разбитие, о-вътъ билъ принуденъ да се прѣдаде Темистоклу и минжлъ подъ властьта на Атина (486 пр. Р. Х.). Римъ го завладѣлъ въ 74. Слѣдъ прѣзимането на Цариградъ отъ кръстоносцитѣ (1204), той принадлежалъ на венецияндитѣ до 1538. Турцитѣ го одържали до 1821. Одринский договоръ въ 1829 обеспечилъ владѣнието му на новата държава Гръция.

Pars adversa, *лат.* Противната страна.

Партений Нишавски. Виденъ дѣецъ по церковния въпросъ, род. въ с. Галишникъ, Дебрско, починж въ Цариградъ (1818—1876); училъ се на бащини си срѣдства въ Призренъ, въ Охридъ при Д. Миладинова по гръцки, въ Солунъ и въ Цариградъ, дѣто и свършилъ наукитѣ си по гръцки. Скоро отишелъ въ Атина. Тамъ намѣрилъ стрика си Анатолия, който го зелъ съ себе си въ Зографския монастирь, дѣто го и покалугерилъ, а отпослѣ го завелъ въ Русия. Слѣдъ като свършилъ въ Русия духовната академия, той се върнжлъ въ Зографския монастирь. А когато Неофитъ Рилски напуснжлъ като учитель по словѣнски езикъ богословското училище въ Халки, патриаршията поканила него да го замѣсти, и той склонилъ. Нъ въ Халки той не можалъ да сѣди много като учитель, и се върнжлъ пакъ въ монастиря.

Слѣдъ малко врѣме настоятелството на българската църква въ Цариградъ го поканило за настоятель на църквата. Отецъ П. като настоятель на българската църква служилъ и като архимандритъ въ русското посолство. А когато Славейковъ напуснжлъ училището при българската църква, от. П. станжлъ и учитель въ това училище заедно съ пѣвеца на църквата Найденова (виж. това име).

Въ това врѣме архимандритъ П. покрай служебнитѣ си длъж-

ности работилъ като духовно лице заедно съ другитѣ архиереи подвижници по церковния въпросъ, а отъ 1858 зималъ и участие въ спис. *Български книжици*, дѣто се застжпялъ за правото македонскитѣ говори да участвуватъ въ образуването на книжовния ни езикъ. Като очъртава «македонското нарѣчие» въ сравнение съ «българското», той твърди, че членоветѣ у насъ сж произлѣзли отъ «вавилонското смѣшение» на българския езикъ съ гръцкия. По това врѣме арх. П. издалъ и *словѣнската си граматика*, която много години се употрѣбяваше като учебникъ въ нашитѣ училища, пократъкъ и по-достжпенъ за ученици отъ Момчиловия.

Въ 1859, когато, въ разгара на церковния въпросъ, българетѣ въ Солунско, именно въ Полянинъ (Дойрянъ) и Кукушъ приехж унията, архим. П. склони да бжде завладиченъ отъ патриарха Иоакима за полянски епископъ и испратенъ въ полянската епархия да отвърне българетѣ отъ униятството. Слѣдъ тежка борба съ католическата пропаганда, той се отрече отъ патриаршията и се съедини съ дѣйцитѣ за българска самостоятелна иерархия. Затова той биде осжденъ, като отстжпникъ и схизматикъ, отъ единъ гръцки архиерейски съвѣтъ въ Солунъ; освѣнь това, солунский валия, благоприятенъ на гръцитѣ, го арестува като бунтовникъ. Три мѣсеца епископъ П. стоя въ затворъ, нъ прѣди да излѣзе ферманъ за заточението му той сполучи да избѣгне отъ Солунъ съ русски параходъ въ Цариградъ и да се присъедини лично съ владицитѣ поборници по българския въпросъ. Още прѣзъ сжщата година, 1864, го опрѣдѣлиха и пратиха митрополитъ на Нишава или Пиротъ, дѣто управлява църквата до 1874, когато, по причина на недоразумѣния съ епархиотитѣ му, биде повиканъ отъ екзархията въ Цариградъ и прѣди да се разгледа работата му починж тамъ въ Ортакйой, въ 1876. Твърдъ въ убѣжденията си, той никога не изневѣри на българското знаме въ борбата съ Фенеръ.

Партенонъ. Прочутъ старогръцки храмъ, издигнжтъ отъ Перикла въ Атина, на акропола (виж. тая дума), въ честь на Минерва, *дѣвствената* богиня, πάρθενος, подъ ржководителството на Фидия, и съ съдѣйствието на архитектори Иктина и Каликрата около 438 прѣди Р. Х. Той е билъ съграденъ отъ бѣлъ мраморъ и е ималъ 227 крака длъжина, 101 крака широчина и 65 височина. Статуята на богинята е била отъ злато и слонова кость, въ право, стояще положение, съ копие въ ржка, съ щитъ прѣдъ краката, съ главата на Медуза на гржди̇тѣ и съ Побѣдата, застанжла до нея. Тая статуя е била едно отъ най-добритѣ Фидиеви произведения и храмътъ, построенъ по дорийски стилъ, обикновено се е считалъ за най-съвършения образецъ на гръцката архитектура. П. е билъ много повреденъ въ 1687, въ врѣме на бомбардирането на Атина отъ Морозини, венецияски адмиралъ. Много отъ извайкитѣ му сж били занесени отъ лордъ Елджина, английски дипломатъ и старинарь (1769—1842), въ Англия, и сж сега въ Британския Музей.

Партеръ, *фр.* (соб. зн. *на земята*). Въ *театръ:* залата прѣдъ сцената, която е по-долу отъ равнището на сцената и въ която сж наредени столове за зрителе.

Parti pris, *фр.* Прѣдварително зето рѣшение отъ люде, които сж рѣшени да слѣдватъ своето си и не искатъ повече нищо да слушатъ. — **Partie blanche.** Въ билярдоигрането игра на двѣ лица съ двѣ клжба. — **Partie de plaisir.** Увеселително пжтуване.

Партида (лат. *парсъ, партисъ*, часть). 1) Нѣща испратени наведнжшъ: *една партида стока.* 2) Дѣлъ, отдѣлна смѣтка: *държатъ се отдѣлни партиди за всички лица.* 3) Една отъ нѣколкото игри, които съставятъ цѣла игра: *първа партида, втора партида* и т. н. — **Партиенъ.** Който принадлежи на партия: *партийни възгледи, партийна борба.* — **Партизанинъ.** 1) Привърженикъ, поддържатель, послѣдователь (на *пиртия, система* или *идея).* 2) Участникъ въ партизански отрядъ. — **Партизански.** 1) Основанъ на привърженость къмъ партия: *партизански дѣйствия.* 2) Пристрастенъ въ полза на партия. — **Партизански отрядъ.** Малка отдѣлна часть нередовни войски, които дѣйствуватъ въ война независимо отъ главната армия. — **Партизанство.** Състояние на партизанинъ; чувства или постжпки характерни на партизанинъ; прѣданость на нѣкого на партия.—**Партия.** Съединение на люде за достигане една обща, опрѣдѣлена цѣль въ областьта на обществения, политическия, церковния или народния животъ, което се устроява всѣкога въ нѣкоя форма. 2) Съединенитѣ за такъва цѣль люде.

Партикуляренъ (лат. *парсъ, партисъ*, часть). Частенъ, въ противоположность на *общъ* или на установенъ отъ власть. — **Партикуляризирамъ.** *Обособявамъ*, подробно разглеждамъ едно отъ нѣколко еднородни нѣща, въ противоположность на *обобщавамъ.*—**Партикуляризмъ.** 1) Обособение изобщо. 2) Догма у евреитѣ, че Богъ се грижи само за тѣхъ и само за тѣхъ приготвя вѣчно блаженство. 3) Въ християнското богословие, учение за особната милость Божия, по която Христосъ е пострадалъ само за избранитѣ си и само тѣхъ е искупилъ. — **Партикуляристъ.** Привърженикъ на партикуляризмъ.

Партинико. Италиянски градъ (въ Сицилия, палерм. обл.), 30 километра на юго-западъ отъ Палермо, въ едно много плодородно поле; 21,524 жит. Околностьта произвожда жито, вино, маслинено масло, овощия и тѣмъ подобнитѣ въ голѣмо изобилие. Фабрики за ленени и вълнени стоки.

Партия. Виж. *Партида.*

Партия и **Партяне.** Партия въ старо врѣме е било първенъ името на една страна въ западна Азия, на юго-истокъ отъ Каспийско море, отъ което я е дѣлила една тѣсна ивица земя, извѣстна съ името Хиркания; тая страна, токоречи съвсѣмъ планинска, сега образува сѣверната часть на областьта Хорасанъ. Рѣкитѣ й сж планински порои, които ставатъ отъ топенето на снѣга по Елбурзъ зимѣ и пролѣть, нъ токо-речи прѣсъхватъ лѣтѣ и есень. Отпослѣ Партия е било името на едно голѣмо царство, което се простирало отъ Каспийско море до Индийски океанъ и отъ Оксусъ до Евфратъ.

Вѣрва се, че партянетѣ сж били люде отъ скитско племе и отъ индо-германската челядь народи; и понеже скитската дума *пирте* значи изгоненъ, заключаватъ, че партянетѣ сж били изгонени въ Партия изъ Скития (сир. Срѣдна Азия). Партянетѣ най-първо се явяватъ въ историята подчинени

на асирийцитѣ, послѣ на мидянетѣ, на персянетѣ и на македонцирѣ. Храбри, тѣ носили неохотно чуждото владичество и нѣколко пжти се опитвали да добижтъ самостоятелностьта си, особено въ врѣме на Дариевата обсада на Вавилонъ. Слѣдъ македонската епоха Партия минжла у селевкидитѣ, среща които партянитѣ възстанжли въ 250 прѣди Р. Х., като се въсползували отъ една война на Антиоха II съ Египетъ. За царь билъ провъзгласенъ Арзакъ, чийто родъ происхождалъ отъ ахеменидитѣ. Той билъ убитъ въ по-нататъшната борба за независимостьта на Партия. Приемникътъ му *Тиридатъ I*, въсползуванъ отъ смутове въ Сирия, сполучилъ да покори плодородна Хиркания, па и намѣрилъ сгодно врѣме да обърне внимание на вжтрѣшното устройство на новата държава. Неговий приемникъ, *Артабанъ I* (отъ 211 г.) нахлулъ въ Мидия, нъ срѣщнжлъ енергиченъ отпоръ отъ страна на Антиоха III, който се явилъ съ 100,000 пѣхота и 20,000 конница. Отчаяната защита на партянетѣ въ тая неравна борба доказала Антиоху невъзможностьта да унищожи държавата имъ и той сключилъ съжзъ съ Артабана, по който Артабанъ се отказалъ отъ Мидия. Настанжли нови бъркотии въ Сирия и на сцената излѣзлъ шестий арзакидъ, *Митридатъ I*, който сполучилъ (150—140) да въздигне държавата си на висока степень могжщество, да покори Мидия, Месопотамия, Вавилония, Армения и да разруши Бактрийското царство. Димитрий II, сирийски царь, който се опиталъ да спре напрѣдъка му, падижлъ въ плѣнъ и билъ ограниченъ въ Хиркания. Митридатъ му далъ дъщеря си и мислилъ съ неговата помощь да завладѣе царството на селевкидитѣ. Тая политика държалъ и приемникътъ му *Фраатъ II*, чията война съ Антиоха VII се свършила, слѣдъ много несполуки, съ пълната побѣда и покорение на Селевкия. Въ 129 Фраатъ погинжлъ въ война съ скититѣ; сжщата участь постигнжла и приемника му *Артабана II*, и само *Митридатъ II Велики* сполучилъ да смири скититѣ и дори и да образува особена сатрапия Сакастена. Влиянието на партянитѣ въ Армения и Сирия въ това врѣме било много силно. На това врѣме се отнася първото тѣхно съприкосновение съ Римъ. Недоволенъ отъ завоеванията на Митридата понтийски, Митридатъ II партянски сключилъ съжзъ съ Сила (92 г.), когато за прѣдѣлъ на двѣтѣ голѣми държави билъ обявенъ Евфратъ. Нъ римлянетѣ не упазили тия условия. Въпрѣки съдѣйствието, което имъ дали партянетѣ въ митридатовската война, тѣ помогнжли на партянскитѣ васали и почнжли да показватъ намѣрението си да обърнжтъ Партия на римска область. Ако Лукулъ и Помпей искали съ тоя подвигъ да се прославжтъ, Габдий и особено Красъ (виж. това име) се ржководили отъ користолюбиви планове, като имали на око партянскитѣ съкровища. Побѣдата надъ Краса ободрила партянетѣ; тѣ изново почнжли покорението на Сирия, на което благоприятствувала Цезаревата борба съ Помпея. Партянетѣ били на Помпеева страна, като се бояли отъ Цезаревото отмъщение за Краса; Помпей по едно врѣме дори и ималъ намѣрение да бѣга при тѣхъ. Въ онова врѣме римский

пълководецъ Лабиенъ постжпилъ на служба у партянетѣ и покорилъ за тѣхъ, заедно съ прѣстолонаслѣдника Пакора, цѣла Азия, заедно съ Палестина, дѣто поддържалъ Антигона среща Хиркана, та партянетѣ станжли пълни господаре на старото персидско царство отъ Срѣдиземно море до Индъ. Цезарь се готвилъ за походъ среща Партия, нъ това намѣрение испълнилъ Антоний, чийто легатъ Вентидий въ 39—38 разбилъ партянетѣ въ много битви и унищожилъ владичеството имъ въ Сирия. Въ войната погинжлъ Лабиенъ и паднжлъ Пакоръ. Римската борба среща партянетѣ се продължила, нъ тѣ отстоявали независимостьта си; и при всичко че Траянъ, въ 115—116 слѣдъ Р. Х., завзелъ нѣкои части отъ страната, римлянетѣ били принудени да ги изоставжтъ. Въ 214 слѣдъ Р. Х., въ царуването на Артабана IV-и, послѣдний отъ арзакидитѣ, въ Персия избухнжла една буна, подъ прѣдводителството на *Ардшира*, Сасенидовъ внукъ, и партянский монархъ, разбитъ въ три сражения, изгубилъ прѣстола и живота си, а побѣдительтъ замѣстилъ арзакидитѣ съ персидската династия сасаниди (виж. тая дума), която царувала отъ 226 и била съборена въ 651 отъ арабетѣ. Нѣкои изданки отъ партянското царско семейство продължавали въ течението на нѣколко вѣка да господаруватъ въ планинската часть отъ Армения, подъ покровителството на римлянетѣ; нъ тѣхната история е тъмна и маловажна. — Столицата на Партия била **Хекатонпилосъ** («градъ съ сто врата»), сегаш. Дамганъ.

Партянетѣ, по врѣмето на римската република, се отличавали по първобитна простота на живота и прѣголѣма храбрость, при всичко че се прѣдавали доста на вакханалии и сладострастни удоволствия. Тѣ немарили за земедѣлието и търговията, а всичкото си врѣме посвещавали на грабителски походи и воюване. Тѣ били прѣвъсходни конници, и се бияли по единъ свойственъ тѣмъ начинъ. Понеже бивали обржжени само съ стрѣли и лжкове, тѣ ставали беззащитни слѣдъ първитѣ изстрѣли; и, за да спечелжтъ врѣме да натъкмжтъ втора стрѣла на лжка, обръщали конетѣ си, та удряли на приторенъ бѣгъ; и ако неприятельтъ ги погонвалъ, обръщали се изново назадъ, та изсипвали стрѣлитѣ си възъ него; друго мнимо бѣгство се начевало, и борбата така продължавала доклѣ партянетѣ спечелвали побѣдата, или исчерпвали стрѣлитѣ си. Понѣкога тѣ стрѣляли задишкомъ, като държали лжка задъ рамото; нападение поопасно за неприятель, който гони, отколкото въ редовна битва. Историята не знае по-необуздани деспоти отъ партянскитѣ царе: тѣ постжпяли съ подданницитѣ си като съ най-лошитѣ робе; нъ при все това партянетѣ толкова привикнжли на тоя отвратителенъ деспотизмъ, че нѣкои отъ напокошнитѣ имъ монарси, които били добили римско образование и слѣдъ въцарението си се обхождали съ подданницитѣ си справедливо и човѣколюбиво, просто се прѣзирали.

Парурия, *гр.* Болезнено пикочоиспущане.

Парфумйоръ, *лат.* Фабрикантъ или търговецъ на благовонни вещи. — **Парфюмъ.** Благовонна вещь.

Парчевичъ (*Петръ*). Великъ български родолюбецъ и неуморимъ поборникъ за свободата на България, споредъ *Иречка* най-

великий българинъ въ XVII-и вѣкъ. П. билъ роденъ въ Чипровецъ, градецъ, който въ края на XVI-и и въ началото на XVII-и вѣкъ по търговскитѣ си сношения съ западно-европейскитѣ държави стоялъ на първо мѣсто; чипровското население, което тогава било донѣйдѣ католическо [слѣдъ покорението на България, въ чипровската планинска область се укрили нѣкои български болярски родове, които изгубили земитѣ си, както и нѣколко хиляди българе католици, на които чипровската църква била митрополия], било и най-събуденото въ България. Отъ Чипровецъ и произлѣзли много личности, синове на болярскитѣ семейства, които кроили разни планове за освобождението на българския народъ отъ турцитѣ. Между другитѣ по-видни родолюбци билъ Петръ П., роденъ около 1612. На 11-годишна възрасть той билъ испратенъ въ Италия на учение. Тамъ се училъ първенъ въ градъ Лорето, а по-сетнѣ въ Римъ, дѣто и свършилъ наукитѣ си като докторъ на богословието и каноническото право. П. знаялъ прѣвъсходно езицитѣ: гръцки, латински, италиянски, влашки и арменски. Слѣдъ завръщането си той билъ ржкоположенъ за свещеникъ отъ тогавашния сардикийски архиепископъ [Сардика е старото име на градъ София], Петръ Деодатъ, и той отличенъ български родолюбецъ; нъ когато, въ 1644, марцианополский архиепоскопъ, съ сѣдалище въ Молдова, се явилъ въ Чипровецъ за довършване на нѣкои прѣпирни, и позналъ младия свещеникъ Петра, до толкова го обикнжлъ, че го зелъ съ себе си въ столичния си градъ Баково.

До когато П. се намиралъ въ Молдова, въ България се приготвяло изново [още прѣзъ 1630 българетѣ били испратили посланици до германския императоръ и полския краль да просжтъ отъ тѣхъ военна помощь] едно сериозно движение противъ турското иго. Надеждитѣ на българетѣ се съживили, когато въ 1644 султанъ Ибрахимъ започнжлъ война съ венециянската република.

П. зелъ най-живо участие въ българското възаклетие. Слѣдъ като обърнжлъ въ полза на дѣлото си влашкия господарь Матея Бесараба, той отишелъ отъ негова страна да наговаря полския краль Владислава IV, побѣдителя на турцитѣ. Посланието му и тамъ се увѣнчало съ сполука; нъ, за зла честь, Владиславовата смърть прѣкжснжла надеждитѣ. Между това, въ неговото отсжтствие, възстанието въ България се приготвило, и софийский археипископъ Деодатъ съ голѣма мжка можалъ да въспре ранното му избухване.

Българскитѣ главатаре, въ края на 1649, се събрали въ Търговище при влашкия господарь Бесараба, и испратили Парчевича пакъ, първо въ Полша, послѣ при германския императоръ и най-сетнѣ въ Венеция. Въ посланията си главатаретѣ явявали на владѣтелетѣ, че българский лъвъ не е загинжлъ, че той не спи, а само дреме, и че не трѣбва да се испуща сгодний часъ за съвокупно нападение на турцитѣ. Парчевича приели всждѣ съчувствено, а особено въ Венеция; нъ европейскитѣ държави, слѣдъ страшната 30-годишна война, били толкова съсипани и уморени, че не можалъ да се осжществи и тоя български планъ за освобождението на България отъ турското иго.

Въ 1655 много първенци българе, сърбе, албанци и гръци направили таенъ договоръ и Парчевичъ пакъ билъ натоваренъ съ посланието да отиде при императора Фердинанда III, а сърбский патриархъ Гавраилъ въ Москва. Императорътъ отличилъ много българския великъ дѣецъ, наименувалъ го Марцианополски архиепископъ (съ сѣдалище въ Баково, въ Молдова) и го испратилъ при двора на казашкия хетманъ Хмелницки, за да убѣди хетмана да се примири съ поляцитѣ и да земе и той участие въ войната среща турцитѣ. Ала Хмелницки умрѣлъ скоро и цѣльта си останжла непостигнжта.

Около 1661 Фердинандъ III отворилъ война среща турцитѣ, която траяла нѣколко години, безъ важни сполуки и безъ да принесе облекчение на християнетѣ. Парчевичъ се завърнжлъ въ Молдова, за която настанжли лоши врѣмена отъ нахлуванията на татаретѣ въ 1668. Тамъ той останжлъ до 1673, когато вече остарѣлъ и боленъ прѣдприелъ ново и послѣдно пжтуване за освобождението на България. Снабденъ съ писма отъ молдовския господарь Стефана Петрашка, отъ архиепископа Деодата и отъ многа други главни лица той, въ името на българския и на сърбския народи, отишелъ въ Полша, Вѣна, Венеция и Римъ. Полский краль Янъ Собѣски отворилъ война на турцитѣ и ги разбилъ при Хотинъ, а Парчевичъ настоявалъ въ Римъ да помогнжтъ съ войска и пари, да се доискара дѣлото на Собѣски; нъ смъртьта развалила плана на великия родолюбецъ; тя покосила тоя неуморимъ дѣецъ за свободата на отечеството си на 23 юл. 1674. Всичкитѣ си книжа П. прѣдалъ на нѣкого си Мусини.

П. не видѣлъ многогодишнитѣ си трудове увѣнчани съ сполука. Но благодарното потомство слѣдъ освобождението си отъ турцитѣ, за да си спомня за него, кръсти съ неговото име една отъ улицитѣ въ столицата на свободна България.

За освѣтление дѣятелностьта на архиеп. Парчевича има да благодаримъ, първо, на историка Иречка, а послѣ и главно на графа Юлиана Пеачевича, отъ сжщия родъ съ П. и чието славно семейство живѣе въ Австро-Унгария. Като плодъ на дълги трудове [графъ Пеачевичъ е прѣровилъ сума библиотеки и архиви] графъ Пеачевичъ издаде, на нѣмски, въ Вѣна, въ 1880, книгата *Петръ фонъ Парчевичъ, марцианополски архиепископъ, апостолски викарий и администраторъ въ Молдова, български интернуций (посланикъ) при императорския дворъ и императорски пратеникъ до Богдана Хмелницки, хетмана на казацитѣ* (стр. 301). Съ тая интересна и важна за насъ българетѣ книга нашето общество е запознато до сега само чрѣзъ статията на Д-ръ Хр. Кесякова, тогава студентъ въ Лъвовъ, напечатана въ спис. *Трудъ*, год. II, кн. 3 (Търново, 1888). Книгата съдържа въ първата си часть, на 128 стр., описание на П-та дѣятелность, а въ останжлата, — 97 документа изъ вѣнския, пещенския, венецианския архиви и други източници (важенъ исторически материялъ за насъ българетѣ).

Pas à pas on va bein loin. Франц. пословица: Стжпка по стжпка се отива на далечъ.

Пасажеръ, *фр.* Пжтникъ; употрѣбява се само кога се говори

за лица, които пжтуватъ съ обществени прѣвозни срѣдства: параходи, железници и др. т.

Пасажъ, *лат.* 1) Покритъ проходъ, който води отъ улица въ улица, за пѣшаци: *тамъ се ходи прѣзъ пасажа.* 2) Мѣсто, параграфъ, статия (въ книга, въ писмо): *въ тоя пасажъ четемъ еди-що-си.*

Пасайкъ. Рѣка въ Съединенитѣ Държави (Ню-Джерзи), извира въ мориска околия, тече покрай градъ Пятерсжнъ, дѣто образува единъ водопадъ 21 метра високъ. Оползотворението на тоя водопадъ е основало щастието на Пятерсжнъ. Рѣката е само 75 килом. дълга, нъ е корабоплавателна за параходи до устието си [влива се въ Нюаркски заливъ]; има голѣма важность въ тая индустриална и търговска околность.

Пасаревицъ. Нѣмско име на Пожаревацъ.

Пасаруангъ. Градъ въ о-въ Ява, на сѣверния брѣгъ на острова, 706 килом. на юго-ист. отъ Батавия, сѣдалище на управл. на едно холандско резиденство; 38,815 жит., отъ които 732 европейци и 2,342 китайци. Резиденството или областьта, съ простр. 5,721 чет. килом., има 668,232 жит., отъ които 1,278 европейци, 4,923 китайци, 650,273 туземци и 1758 арабе и др. азиятци (статистика 1880). Освѣнъ приморието, цѣлата страна е планинска. Умѣренъ и много здравъ климатъ. Обработва се захарна тръстика, кафе, тютюнъ.

Пасати, *герм.* Периодически вѣтрове, които духатъ отъ истокъ къмъ западъ между тропицитѣ.

Пасау. Укрѣпенъ градъ въ долна Бавария, 147 килом. на сѣв.-ист. отъ Мюнхенъ, на двата брѣга на Дунавъ, при вливането въ него на Инъ и Илцъ; станция на желѣзницата отъ Ратисбонъ за Вѣна; 15,585 жит. Търговия съ дърва, соль, жито, вино. Фарфорови издѣлия, желѣзни и мѣдни заводи, тютюнова фабрика, книжна фабрика. Дѣятелно корабоплаване. Индустриално училище. Великолѣпна съборна църква. Паметникъ на Максимилиана I. II. е много старъ градъ на мѣстото на галски градъ *Boiodurum.* Той е прочутъ по договора сключенъ тамъ въ 1552 между Карла V отъ една страна, и германскитѣ протестантски князове, отъ друга,—договоръ, който припознаръ общонародно протестантството въ Германия.

Пасивенъ (лат. *пасивусъ;* отъ *пати,* страдамъ). Страдателенъ, недѣятеленъ, бездѣйственъ, беспрѣкословенъ: *пасивна роля, пасивна послушность.* — **Пасивность.** Бездѣйственость, недѣятелность, беспрѣкословность. — **Пасивъ** (страдателно състояние). Дълговетѣ, които дългува едно лице; въ противоположность на *активъ* (дѣйствително състояние); *пасивътъ на тоя търговецъ надминува актива му.*—**Пасирамъ, пасувамъ.** Бездѣйствувамъ, не зимамъ участие.

Пасиграфия, *гр.* Всеобщо писмо или езикъ, способъ на писане, който да се разбира отъ всички народи, — нѣщо което напразно сж желали Лайбцигъ, Волке, Сиккардъ и др.

Пасионато, *итал.* Въ *муз.* страстно, съ особено чувство.

Пасирамъ, пасувамъ. Виж. *Пасивенъ.*

Пасифае. Миносова жена *(Баснесл.).*

Паскалъ (Блезъ *Pascal).* Единъ отъ най-великитѣ мислителе на Франция, род. въ Клермонъ — Феранъ (1623—1662); отъ малъкъ показалъ забѣлѣжителна наклон-

ность къмъ издирване и способность къмъ математическитѣ науки. Усиленитѣ занятия силно разстроили П-то слабо отъ природата здраве. Като се поправилъ, той, по бащината си молба, скжсилъ занятията си до два часа на день и почнжлъ да води по обичая животъ на обеспеченъ младежъ, посѣщавалъ салонитѣ, театритѣ, и т. п. На това врѣме се отнася и началото на занятията му съ философията: той прочелъ, между друго, Епиктета, Декарта и Монтеневитѣ *Опити*. Тая послѣдната книга произвела на него най-безотрадното впечатление: Монтеневий студенъ скептицизмъ съ отровна стрѣла пронизалъ вѣрата и надеждата въ сърдцето на момъка. Дори Декартовата система не му доставила пълно успокоение. Декартъ се обръщалъ само къмъ разума, а П. търсилъ истината, която може да задоволи не само разума, нъ и сърдцето. Въ това врѣме му паднжла на ржка книгата на холандския богословъ Янсенъ: *Прѣобразуването на вжтрѣшния човѣкъ*, дѣто еднакво се осжжда и сладострастието на плътьта, и сладострастието на духа, съ което се разбира задоволяването прѣголѣмата любознателность, като проявление на истънчения егоизмъ и самолюбие. Тая аскетическа мисъль се видѣла П-лу толкова възвишена, че той рѣшилъ за всѣкога да зарѣже занятието съ науката. Нъ това не било така лесно да направи: въпрѣки всичкитѣ си усилия, той не можалъ, напр., да устои противъ желанието да провѣри Торичеловитѣ опити надъ тежината на въздуха. Издаденитѣ отъ него *Nouvelles expériences touchant le Vide* иматъ важно значение въ науката; по Джонъ Хершеловитѣ думи, той повече отъ кой-да-е помогнжлъ да се утвърди въ умоветѣ на човѣцитѣ разположението къмъ опитното знание. Ала занятието съ физиката само за малко го отвлѣкло отъ философскитѣ въпроси. Потопенъ въ мжчителни мисли надъ великата задача за човѣшкото сжществуване, той не намиралъ нищо, което би могло да излѣкува тжгата на незадоволената му душа. По П-то мнѣние, ние сме дошли въ свѣта за да обичаме и се наслаждаваме; за това не иска никакви доказателства, защото човѣкъ го чувствува. Ала думата наслаждение П. не разбира въ просташкия смисълъ на чувственото удоволствие; напротивъ, най-голѣмото щастие, достжпно човѣку — любовьта, — трѣбва да почива на идеални начала и да служи за изворъ на всичко възвишено и благородно.

Въ 1651 П. изгубилъ баща си; любовьта му къмъ една дѣвойка не се увѣнчала съ сполука; като връхъ на всичко това едно падане до толкова потресло цѣлата му нервна система, че той захванжлъ да страда отъ халюцинации. Притѣсненото настроение на духа го завело въ 1655 въ ясенитското литературно-религиозно общество на Поръ-Роялъ, дѣто много разбити сърдца търсили успокоение. Положението на Поръ-Роялскитѣ отишелници било въ тая минута най-критическо. Тѣхнитѣ ожесточени врагове, иезуититѣ, достигнжли до това, че единъ съборъ французски епископи и самъ папата осждили петь главни точки на янсенитското учение; като слѣдствия на това осждение мжжското и женското училище, които сжществували у Поръ-Роялъ, се затворили; оставало още Сор-

бината да произнесе осждението си — и тогава властьта би могла да затвори и самий Поръ-Роялъ. Въ тая рокова за янсениститѣ минути, когато цѣла Франция съ нетърпѣние чакала присждата на Сорбината, се появили прочутитѣ *Писма до единъ провинциалъ (Lettres Provinciales)*. Като изгледалъ съ единъ погледъ бойното поле, П. разбралъ, че янсениститѣ навѣрно ще изгубѭтъ дѣлото и въ Сорбината, и прѣдъ общественото мнѣние, ако се сразѭтъ на почвата на малко разбиранитѣ отъ обществото богословски тънкости. Затова той прѣнеслъ въпроса на почвата на нравственитѣ принципи и оставилъ на обществената съвѣсть да сѫди между янсениститѣ и иезуититѣ. Той разоблачилъ казуистиката на иезуититѣ, прѣдалъ на позоръ тѣхната гѫвка и безчестна нравственость, която оправдава всички срѣдства, за да се постигне една цѣль. По П-то мнѣние, борбата между янсениститѣ и иезуититѣ била борба на истината съ насилието, свободата съ деспотизма, нравственитѣ принципи съ егоизма. Впечатлението, направено отъ тая филипика, било грамадно. Въпрѣки осждането на янсениститѣ отъ самия папа, всичко, което било най-добро въ французското общество, зело страната на гоненитѣ; отъ тогава името иезуитинъ станѫло синонимъ съ лицемѣрие, своекористие и лъжа. П-то тържество било пълно, нъ той билъ до толкова разстроенъ нравствено, че не можалъ да му се радва. Той се прѣдалъ въ уединението си въ Поръ-Роялъ на молитва и размишления и починѫлъ като сѫщи аскетъ. Слѣдъ смъртьта му въ стаята му намѣрили откѫслеци отъ съчинения съ философско-религиозно съдържание. Въ 1669 тия откѫслеци се турили въ единъ редъ и се издали подъ името *Pensées* (Мисли). Освѣнь доказателства за истинностьта на християнската вѣра, П-тѣ *Мисли* съдържатъ маса дълбоки наблюдения надъ човѣшкия животъ. По П-то мнѣние, човѣкътъ, испълненъ съ противорѣчия въ нравствената и физическата си природа, е една гатанка разрѣшима само чрѣзъ християнството. Въ едно и сѫщо врѣме той е и най-великото и най-нищожното отъ сѫществата.

Като математикъ и физикъ, прѣди да се прѣдаде на аскетическия животъ, П. на 16 години написалъ съчинение за коническитѣ сѣчения и послѣ принеслъ важни услуги въ областьта на геометрията; изнамѣрилъ една аритметическа машина; пръвъ приспособилъ барометра въ измѣрване на височинитѣ; установилъ учението за равновѣсието на течноститѣ; открилъ теорията на вѣроятноститѣ и др.

П-вий животъ е описанъ отъ по-старата му сестра *Жилберта* П. Виж. и Vinet, *Etudes sur Bl. Pascal.*

Паскалъ. Връхъ въ Старапланина, на сѣв.-ист. отъ Златица, 2,032 метра вис.

Пасквилантъ, *итал.* Съчинитель на пасквили. — **Пасквилъ.** Ругателно и псувателно писмо.

Паскевичъ *(Иванъ* Теод.). Ериванский графъ, варшавски князъ, и русски фелдмаршалъ (1782—1856). П., който происхождалъ отъ полско семейство, билъ произведенъ поручикъ отъ пажъ на импер. Павла. Отъ 1806 до 1812 зималъ участие въ войната противъ турцитѣ, командувалъ малки отряди и испълнявалъ разни поржки; въ

1811 билъ назначенъ бригаденъ командиръ. Въ французско-руската война въ 1812 П. зималъ видно участие въ боеветѣ, и нѣколко пжти разбилъ французетѣ подъ начал. на Евгения, Нея и Сенъ-Сира. Слѣдъ това билъ въ армията на Бенингсена, участвувалъ въ битвитѣ при Дрезденъ и Лайпцигъ, и въ обсадата на Хамбургъ. Назначенъ началникъ на 2-та гренад. дивизия, въ 1814 участвувалъ въ боя при Арсисъ-на-Объ и въ прѣзимането на Парижъ. Отъ 1817 до 1821 П. ржководилъ великия князъ Мих. Павловича въ пжтуването му; слѣдъ това командувалъ 1-та гвардейска пѣхотна дивизия, бригадитѣ на която командували великитѣ князове Николай и Михаилъ Павловичи (затова първий отъ тѣхъ, като се въцарилъ, нареклъ П. «отецъ-командиръ»). Въ 1821 П. добилъ началството надъ 1-и арм. корпусъ; въ 1825 билъ назначенъ генералъ-адютантъ; когато се въцарилъ императоръ Николай, билъ повиканъ въ Петербургъ да участвува въ сжда надъ военнитѣ бунтовници. Въ 1826 му се заповѣдало да отиде въ Кавказъ да командува войскитѣ среща персянетѣ, заедно съ Ермолова, при което му се вржчилъ и таенъ указъ — да замѣни Ермолова, ако намѣри това за потрѣбно. Дѣйствията му среща персянетѣ били сполучливи; той ги разбилъ съвсѣмъ, завоевалъ персидска Армения, като прѣзелъ Ериванъ и сключилъ войната съ туркманшайския миръ, крайно благоприятенъ за Русия. Като награда за тия заслуги той билъ възведенъ на графски чинъ, съ титла Ериански, и даренъ съ 1 милионъ рубли. Въ 1827 П. замѣнилъ въ Кавказъ Ермолова, уволненъ въ оставка, а въ 1828 — 1829 искусно ржководилъ военнитѣ дѣйствия среща турцитѣ въ Мала-Азия. Въ първата година на войната той прѣзелъ Карсъ, Ахалкалаки, Ахалцъ; въ 1829, като разбилъ неприятеля при Хасанъ-Кале, завзелъ Ерзерумъ, и въ деня на обнародването на Одринския миръ билъ произведенъ генералъ-фелдмаршалъ. Въ 1831, слѣдъ Дибичовата смърть, П. билъ назначенъ главнокомандуѫщъ на войскитѣ въ Полша. Тамъ той показалъ въ дѣйствията си мудность и осторожность, макаръ главната полска армия да била до него съвсѣмъ разбита подъ Остроленка. Ала прѣзимането на Варшава го покрило съ нови лаври: той добилъ титлата свѣтлѣйши Варшавски князъ и званието намѣстникъ (вице-краль) на Полското царство. Съ такъви строги, дори свирѣпи мѣрки възстановилъ той реда, па и руската власть, въ тая страна, че пълната съ приключения 1848 година минжла безъ никакво покушение за възстание. Въ 1849, когато импер. Николай се рѣшилъ да даде помощь на австрийския императоръ среща възстанжлитѣ унгарци, П., сега на 67 години, изново билъ поставенъ на чело на една армия отъ 200,000, навлѣзлъ въ Унгария и, слѣдъ едно съединение съ австрийцитѣ, разбилъ унгарцитѣ въ нѣколко битви, и просто чрѣзъ силата на многобройностьта угасилъ послѣдната възстаническа искра. На 50-годишния юбилей на военната му служба, празванъ въ Варшава въ 1850, австрийский и прусский господаре го наградили съ фелдмаршалския чинъ въ съотвѣтнитѣ си армии. Въ 1854, П. неволно приелъ командата на руската армия на Дунавъ; нъ щастието, което до то-

гава неизмѣнно му се усмихвало, го напуснжло при Силистра; и слѣдъ като билъ нѣколко пжти отблъснжтъ съ голѣми загуби, па и самъ тежко нараненъ, оттеглилъ армията си, и като оставилъ командата, оттеглилъ се въ Варшава, дѣто испаднжлъ въ дълбока меланхолия, и починжлъ въ 1856. Въ П-тѣ военни дѣйствия имало изобщо повече щастие отколкото военен гений.

Паские (Етиенъ *Pasquier*). Французски юрисконсултъ (1529—1615); бранилъ университета отъ иезуититѣ, билъ членъ на генералнитѣ щати въ Блуа; оставилъ много съчинения по юридич. частъ и литературни произведения. Въ 1849 излѣзла една сбирка отъ избранитѣ му съчинения.

Паспортъ, *фр.* (соб. зн. *минувамъ прѣзъ пристанище*). Позволително писмо, издадено нѣкому отъ правителството му, съ цѣль да се освидѣтелствува самоличностьта му, та да може да пжтува или да живѣе другадѣ отъ мѣстожителството си. Това административно изобрѣтение е припознато токо-речи вждѣ за такъво, което не достига цѣльта си и въ много страни е отмѣнено съвсѣмъ. Въ Англия п-ти съвсѣмъ нѣма. У насъ не се употрѣбяватъ, както напр. въ Русия и Турция, вжтрѣшни п.; па и задгранични п. се даватъ много лесно.

Паста, *итал.* Сладко тѣстено нѣщо. — **Пастеленъ живописецъ.** Живописецъ, който пише съ сухи бои. — **Пастель.** Живописство съ сухи бои въ видъ на моливи. — **Пастили.** Въ аптекитѣ: цѣръ, приготвенъ въ видъ на вулини.

Пасторалъ (лат. *пасторалисъ*, овчарски; отъ *пасторъ*, пастирь, овчарь). Сжщото, каквото е буколика.

Пастйоръ (*Луи*). Великъ французски естествоиспитатель: химикъ, бактериологъ и основатель на съврѣменното учение за заразителнитѣ болести; род. въ Долъ (департаментъ Юра), починж въ Виленефъ-Летанъ, около Парижъ (1822—1895). П. свършилъ курса на безансонския колежъ, а послѣ постжпилъ въ *Ecole Normale*, и се прѣдалъ на химията. Той слушалъ въ сжщото врѣме Балара въ *Ecole Normale* и Дюма въ Сорбоната. Въ 1848 П. свършилъ първата си научна работа за винната кислота и въ сжщата година билъ назначенъ адюнктъ-професоръ на физиката въ Дижонъ. Слѣдъ три мѣсеца прѣминжлъ въ Страсбургъ адюнктъ-професоръ на химията. Въ 1854 билъ назначенъ деканъ на факултета на естественитѣ науки въ Лилъ, а въ 1857 се върнжлъ въ Парижъ ржководитель на научнитѣ занятия въ *Ecole Normale*. Въ 1863—67 П. билъ професоръ на геологията и химията въ *Ecole des Beaux Arts*, въ 1867—75 занимавалъ катедрата на химията въ парижския факултетъ. Въ 1862 го избрали членъ на *Института* по отдѣла на минералогията на мѣстото на Сенармона, а слѣдъ нѣколко години — постояненъ секретарь на Института. Многогодишната упорита работа съ микроскопа, кога изучвалъ болеститѣ на копринената буба, му докарала въ 1869 апоплектически ударъ съ параличъ на половината тѣло. Послѣдици отъ тая болестъ у него останжли прѣзъ цѣлия му животъ. Войната въ 1870 направила на П. поразително впечатление: той много врѣме не можалъ да се върне на нор-

мално спокойна работа. Слѣдъ тая война той съ енергически протестъ върнжлъ на бонския университетъ дадената му отъ университета три години по-рано почетна докторска диплома. Въ 1874 камарата на прѣдставителетѣ, за научнитѣ му заслуги на отечеството, му отредила пожизнена пенсия отъ 12,000 лева, увеличена въ 1883 на 25,000 лева. Въ 1881 П. билъ избранъ членъ на франц. академия на мѣстото на Литре. Въ 1889 П. си далъ оставката отъ всичкитѣ си служби, за да се прѣдаде на устроението и управлението на института си — *Пастйорски институтъ*, на който ржководенето слѣдъ П-та смърть поехж неговитѣ послѣдователе.

П-тѣ научни заслуги много пжти сж се оцѣнявали при живота му; така, лондонското кралевско дружество го наградило съ два златни медали въ 1856 и 1876; жюрито на париж. излож. въ 1867 му гласувало голѣма награда за откритията му по пазенето на виното; австрийский министръ на земедѣлието му испратилъ награда 10,000 лева за заслугитѣ му на копринарството; франц. академия го наградила съ премия за работитѣ му надъ въпроса за самопорождението и т. н. Въ 1892 тържествено се отпразднува 70-годишнината на П-то рождение, а слѣдъ 3 години П. починж.

П-тѣ *научни работи.* За тема на първата П-ва работа (1848), която обърнжла внимание, послужило изслѣдването на виннитѣ киселоти, слѣдъ което дошло изслѣдването поляризацията въ кристалитѣ, за което лондон. крал. дружество го наградило съ Ръмфордския медалъ (1856). Слѣдъ като изучилъ причинитѣ на алкохолното, масленото и млѣчното врене (ферментация), П. прѣминжлъ къмъ въпроси, които имали важно промишлено значение—къмъ изучване условията, въ които се образува оцетътъ, и причинитѣ на болеститѣ на виното. Либихъ, запознатъ съ нѣмскитѣ способи да се прави оцетъ, обяснявалъ прѣобръщането на спирта въ оцетъ съ прѣкото окисление на спирта подъ влиянието на кислорода отъ въздуха. П., който наблюдавалъ французския способъ за добиване оцетъ въ Орлеанъ, показалъ, че окислението на спирта въ оцета става подъ влиянието на една особена бактерия *(Mycoderma aceti)*, която се нуждае за развитието си отъ кислородъ (аеробна*); тя се размножава бързо на повърхностьта на виното, та то се обръща на оцетъ. Като изучилъ условията най-благоприятни за правилното развитие на тоя оргънизмъ, П. можалъ да даде рационални правила за правене оцетъ, съ което избавилъ оцетаритѣ отъ много разноски и несгоди. Слѣдъ това П. се обърнжлъ да изучи болеститѣ на виното, и сполучилъ да разясни причинитѣ на различнитѣ врѣдителни измѣнения, на които се излага виното: показалъ, че всѣко отъ тия измѣнения зависи отъ единъ специаленъ микробъ, който живѣе на смѣтка на тая или оная съставна часть на виното и произвожда едно характерно измѣнение въ неговия съставъ и вкусъ. Отъ друга страна, П, доказалъ, че така наричаното старѣяне на виното зависи отъ мудно поглъщане кислородъ. Тогава П. далъ прави-

*) П. установилъ два типа бактерии: *аеробни*, които искатъ за живота си въздухъ, и *анаеробни*, които се развиватъ когато нѣма въздухъ.

ла, какъ да се съединяватъ условията най-благоприятни за старѣянето на виното и какъ да се прѣдпазва то отъ врѣдителнитѣ микроорганизми. За прѣдпазването му той посочилъ, че е потрѣбно да се нагрѣва до 58° ц., което убива или парализира врѣдителнитѣ бактерии, безъ да поврѣжда качеството: послѣ наченжли да нагрѣватъ така и бирата и млѣкото—това дѣйствие добило името *пастйоризация*, и сега въ напрѣджлитѣ земи повсемѣстно се върши.

Въпросътъ за вренията или вкиснуванията (ферментациитѣ) е тѣсно свързанъ съ въпроса за произволното саморождение на организмитѣ, който въ П-во врѣме дълбоко вълнувалъ учения свѣтъ и общественото мнѣние. Привърженицитѣ на това саморождение до П. тържествували; отлични естествоиспитателе, между които и Пуше, били видѣли, казвали, да се раждатъ живи сжщества безъ съдѣйствието на никакъвъ зародишъ. П. се подпрѣтнжлъ, въпрѣки мжчнотиитѣ на задачата, да провѣри опититѣ на тия учени (1860). Това било началото на една продължителна и паметна борба, която той издържалъ, едно слѣдъ друго, съ Пуше първенъ, послѣ съ Жоли, Мюсе, Фреми, и, по-сетнѣ, съ Бастиана. П-тѣ окончателни опити останжли рѣшителни: въ сегашното състояние на науката, нѣма нищо, което дава възможность да се твърди, че микроскопически сжщества сж дошли на свѣта безъ зародишъ, безъ родителе подобни на себеси, и ако въ една течность, що гние, се измжтватъ микроби, причината е, че атмосферний въздухъ е внеслъ въ нея нечистотии.

П-тѣ работи по въпроса за саморождението имали грамадно значение за развитието и приспособението на антисептическитѣ методи въ хирургията. Английский хирургъ Листеръ, комуто антисептиката е задължена за антисептическото прѣвързване рани, писалъ на П., че въ изработването методитѣ си се е ржководилъ отъ неговитѣ работи.

Въ 1865, по Дюмово настояване, П. се заловилъ да изучва болестите на копринената буба, която много години отъ 1849 съставяла огромно бѣдствие въ южна Франция. Въ периода отъ 1865 П. ходилъ всѣко лѣто въ Але (Alais) да работи въ една бубарница надъ тоя въпросъ, и най-сетнѣ доказалъ, че причинитѣ на бубинитѣ болести сж двѣ бактерии — пебрината и флашерата, отъ паразитно происхождение. Въ сжщото врѣме, той посочилъ какъ да се въспиратъ опустошенията на тия два бича съ микроскопически испитъ и съ зимане разни хигиенически мѣрки.

Въ 1871 П. въ лабораторията на ученика си Дюкло, въ Клермонъ-Ферранъ, прѣдприелъ едно изслѣдване, което се касаяло до едно интересно явление въ бирата, — изслѣдване, което му дало възможность да направи едно широко обобщение относително вренето (ферментацията): *вренето е животъ въ отсжтствието на въздухъ.*

Слѣдъ това, П. се обръща да изучи заразителнитѣ болести, и съ ученето си за тѣхъ произвожда грамаденъ прѣвратъ. Ученето му за *микробитѣ*, като причини на болеститѣ, легнж въ основата на медицината и хигиената и докара до правилно разбиране както на прѣдпазването отъ заразителни болести, така и на лѣкуването имъ; и това учение е още неоцѣнимо по-важно по новитѣ пж-

теки, които отваря за лѣкарската наука въ бѫдѫщето. Вече самъ П. откри бацила на септицемията (злокачествения отокъ) и бактерията на кокошата холера и изучи условията на тѣхния животъ, като и посочи слѣдъ много опити възможностьта за прѣдпазително присаждане на кокошкитѣ съ помощьта на ослабени бактерии. Той още приспособи присаждането на овце, крави, коне и тая метода се приспособява въ голѣми размѣри. Така въ 1894 Шамберленъ изброяваше за 10 години 3,400,000 глави дребенъ добитъкъ подложенъ на присаждане, съ смъртность 1% и 438,000 едръ добитъкъ, съ смъртность 3%. Слѣдъ като помогнѫ на Коха да се установи паразитното естество на чумната врага (карбункула) и изясни въпроса за присаждането на сибирската рана, П. обърнѫ вниманието си на една друга заразна болесть — бѣсътъ, противъ който нѣмаше никакви срѣдства за борба; и той намѣри възможность да се ползуваме среща тая болесть чрѣзъ присаждане не само за прѣдпазване, а и за лѣкуване. Прѣзъ юния 1885 П-та метода за лѣкуване отъ тая болесть пръвъ пѫть се приспособи напълно сполучливо възъ едно елзаско момче, Иосифъ Майстеръ, на 9 години. Въ 1896, когато около 20,000 души бѣхѫ се подложили на присаждането за бѣсъ, прѣсмѣташе се, че смъртностьта бѣ подолу отъ 5 на 1000.

П-то откритие на способа за лѣкуването на бѣса извика всеобщъ въсторгъ и направи отведнѫшъ П-то име популярно по цѣлъ свѣтъ. Общата метода, открита отъ П., продължава плодотворно да се разработва въ П-вия институтъ отъ ученицитѣ и послѣдователетѣ на великия изслѣдователь: Ру, Дюкло, Мечниковъ и др. Още при живота на П. ученикътъ му Тюилйо сполучливо приспособи тая метода на една епидемическа болесть по свинетѣ, а Ру, токо-речи сѫщоврѣменно съ Беринга, откри единъ способъ да се боримъ чрѣзъ присаждане съ ужасния бичъ на човѣка, дифтерита — способъ, основанъ на П-тѣ методи.

Литература. П-тѣ научни работи сѫ се печатали отъ 1848 въ *Annales de chimie et de physique* и въ *Comptes Rendus de l' Académie des Sciences*, а слѣдъ 1888 въ *Annales de l' Institut Pasteur*. Една библиография на главнитѣ му трудове е дадена въ *Revue Scientifique* (1895, 2-e sem., стр. 427—431), а сѫщо въ *Bull. de Soc. Chimique de Paris* (1896 [3]. XV, стр. 22—32). Отдѣлно сѫ напечатани: *Etudes sur la maladie des vers à soie* (2 т., Парижъ, 1870); *Etudes sur le vin, ses maladies, causes qui les provoquent, procédés nouveaux pour le conserver et pour le vieillir* (Пар., 1866); *Etudes sur le vinaigre, sa fabrication, ses maladies, moyens de les prévenir, nouvelles observations sur la conservation des vins par la chaleur* (Пар., 1868); *Etudes sur la bière, ses maladies, causes qui les provoquent . . . .* (Пар., 1876); *Traitement de la raye* (1886); *Quelques reflexions sur la science en France* (1871) и др. Заедно съ Шиндаля П. е издалъ: *Les microbes organisés, leur rôle dans la fermentation, la putrefaction et la contagion* (Парижъ, 1878; сѫществува и русски прѣводъ). Виж. и F. Dierck, *Une visite à l' Institut Pasteur* (Лувенъ, 1890); A. Lemaistre, *L' Institut de France et nos grands établissements scientifi-*

ques (Парижъ, 1896). На едно изложение на П-тѣ работи въ тѣхното послѣдователно развитие е посветена прѣкрасната книга на M. E. Ducleaux: *Histoire d' un esprit* (Пар., 1896); на русски, К. Тимирязевъ, *Луи Пастёръ* (Москва, 1896); *Jubilée de M. Pasteur, 27 déc. 1822—1892* (Парижъ, 1893); M. Ducleau, L' Oeuvre industrielle de Pasteur (Confér.-faite le 27 déc. 1895 à la Soc. d' encourag. *pour l' industrie nationale)*; Roux, *L' Oeuvre médicale de Pasteur* (въ *Agenda du Chimiste*, 1896). Виж. още П-та биография отъ R. Valley-Radot, *M. Pasteur. Histoire d'un savant par in ignorant.* Единъ русски прѣводъ на тая книга е: *Луи Пастёръ. Исторія одного ученаго* (прѣводъ отъ 10-о франц. изд. подъ редакц. на Гамалея съ прѣдисловие отъ Мечникева, Одеса, 1889). П-та биография и дѣятелность се е описвала и отъ други: Bournard, *P., sa vie, son oeuvre* (Пар., 1896); Gruber, Pasteurs Lebenwerk (Берлинъ, 1896) и др.

Пасха. 1) Главний еврейски праздникъ за споменъ на избавлението отъ египетското робство. 2) Главний християнски праздникъ въ паметъ на Въскресението Христово, който се празднува по постановление на Никейския съборъ отдѣлно отъ иудейския праздникъ въ недѣлята слѣдъ първото пролѣтно пълнолуние между 22 мартъ и 25 априлъ. Сбирката отъ правила, по които се прѣсмѣтатъ днитѣ, въ които се пада пасхата, се нарича *пасхалия.*

Патагония. Голѣма страна, която образува въ видъ на триѫгълникъ южния край на Америка и която отъ 1881 окончателно е раздѣлена между републики Аржентина и Чили, съ пространство аржентинска П. 672,593 чет. килом. и чилска П. 121,387 чет. килом. и съ насел. само около 25,000 индийци заедно съ малко колонисти. Точнитѣ прѣдѣли на П. сѫ: на сѣв. Чили и Ла-Плата, на югъ Магелановъ протокъ, който я дѣли отъ Огнена Земя, на ист. Атлантически океанъ и на зап. Тихи океанъ. Източний брѣгъ е нисъкъ; западний прѣдставя много заливи и острови. Вѫтрѣшностьта на П. е още малко позната. Голѣмото планинско бърдо Андитѣ я дѣли на двѣ, западна и източна; това бърдо влиза въ западна П. На сѣв. въ западна П., среща о-въ Шилое има два дѣйствуващи волкана, единъ отъ които, Миншинмавида, е 2,440 метра високъ. Главнитѣ рѣки, които текѫтъ всички отъ зап. къмъ ист. сѫ: отъ сѣв. къмъ югъ Колорадо, Рио Гранде, Рио Негро, Рио Шубутъ, Рио Дезеадо, Рио Санъ-Денисъ, Рио Санта Круцъ, Рио Галего. Въ страната има много езера. Най-распространенитѣ животни сѫ: ризницоносцитѣ (четвероноги животни покрити съ луспи), гванакитѣ (животни отъ рода на ламата), рогачитѣ, дивитѣ кози, казуаритѣ, кондоритѣ, орлитѣ и многобройни видове грабливи птици. На нѣкои мѣста земята е много плодородна, нъ нийдѣ не се обработва. Индийцитѣ живѣѭтъ само отъ произведенията на лова си. Източна П. изобилва съ голѣми гори; зимѣ жителитѣ се оттеглятъ въ тия гори за покривъ отъ студенитѣ вѣтрове. Токо-речи всички стари моряци, които сѫ посѣщавали П., сѫ прѣдставлявали людетѣ ѝ като исполини; нъ, споредъ описанията на по-новитѣ пѫтешественици, срѣдний ръсть на патагонцитѣ достига до 1.73 метра. Жилищата си пата-

гонцитѣ правѭтъ като забиватъ въ земята три реда колове. Срѣдний редъ е по-високъ отъ другитѣ, и тритѣ реда връзватъ съ ножици (кожани връви). Коловетѣ покриватъ съ кожи, които стигатъ до земята отъ всички страни; а кожитѣ приковаватъ на земята съ костени колчета. Мѫже, жени и дѣца се кѫпятъ съ студена вода всѣка зарань. Единственитѣ имъ ржкодѣлия сѫ дълги ентерии отъ гванокова кожа, и сѣдла, юзди и махмузи. Оржжията, съ които си служатъ, сѫ пушката или револверътъ, сабята или мечътъ, едно дълго и тежко копие и пращката. И мѫжетѣ и женитѣ си обиватъ чреслата съ кожа или съ платно. И двата пола обичатъ много украшенията, носѭтъ голѣми обици на ушитѣ и огърлия сребърни или отъ сини маниста. Лицата имъ, тъмно-червеникави, токо-речи никога не се виждатъ каквито си сѫ, защото ги вапсватъ за прѣдпазване отъ слънце и вѣтръ; и единъ изслѣдователь, г-нъ Мѫстѫръ, казва, че той намѣрилъ отъ личенъ опитъ какво боята, която се употрѣбява, прѣдпазва човѣшката кожа и отъ изгаряне, и отъ попукване. Патагонцитѣ вѣрватъ въ добритѣ и лошитѣ духове. Най-голѣмий добъръ духъ създалъ индийцитѣ и животнитѣ, които распръснѫлъ отъ едно мѣсто, което се казва *Божа могила*. Злитѣ духове причиняватъ болеститѣ и сѫ видими само за врачоветѣ, които у патагонцитѣ съединяватъ двѣтѣ звания духовното и лѣкарското. Най-точни и интересни свѣдѣния за патагонцитѣ има въ книгата *Athome with the Patagonians* отъ T. Ch. Musters (Лондонъ, 1871). Едно врѣме се е мислило, че книгата *Trois ans d' esclavage chez les Patagons* (1864) е важенъ приносъ на нашето знание за Патагония; нъ г-нъ Мѫстѫръ е рѣшително на мнѣние, че съчинительтъ на тая книга, M. Guinnard, не е билъ никога въ Патагония.

Патара. Крайморски брѣгъ въ староврѣменна Ликия, прѣзъ който прѣминѫлъ ап. Павелъ на пѫтя си отъ Филипи за Иерусалимъ. Тамъ имало прочуто Аполоново прорицалище (Дѣя. 21 ; 1).

Патарица. Най-високий връхъ на Орбелусъ (1,672 метра), дѣто се срѣщатъ политическитѣ прѣдѣли между Турция, България и Сърбия.

Патентувамъ. Снабдявамъ съ патентъ. — **Патентъ**, *лат.* 1) Право за упражняване занаятъ или звание; платката, която се плаща за това право. 2) Право, което правителството дава на изобрѣтатель за исключително ползуване отъ плода на изобрѣтението си за опрѣдѣленъ срокъ.

Pater familiae, *лат.* Домовладика (соб. зн. *баща на семейството*, който по римското право е билъ пъленъ властитель въ дома си на чадата и робетѣ си). Виж. *Patria potestas.*

Патеръ (отецъ), *лат.* Име на католически свещеникъ или монахъ.

Патетически, отъ дума *патосъ.* Трогателенъ: *патетически тонъ.* — **Патетичность.** Трогателность.

Пати (Аделина-Жана Patti). Прочута пѣвица, род. въ Мадридъ въ 1843 отъ родителе италиянци. Баща ѝ и майка ѝ били пѣвци. Отъ малко дѣте П. показала голѣма музикална дарба и пръвъ пѫть пѣла публично въ Ню-Иоркъ на 7-годишна възрасть съ голѣма сполука, и въ двѣ години била дала вече 300 концерта въ разни америк. градове. Чудний и блескавъ

тембръ ѝ доставилъ голѣма сполука въ новия и стария свѣтъ (Лондонъ, Парижъ, Вѣна, Москва, Ню-Иоркъ и Петербургъ); ала съ това заедно липсватъ ѝ драматическитѣ качества. Сега П. (въ първъ бракъ съ маркизъ де-Ко, въ втори съ Николини) живѣе въ Англия и прави артистически екскурзии по Европа много сполучливо. П. е написала романсъ *Jl Bacio d' addio* и валсъ *Fior di primavera*. Виж. Grave, *Biographie d' Adelina Patti* (Пар., 1868); Dalmazzo, *Adelina Patti's Life* (Лонд. 1877).

Патлисъ, сегаш. *Патино*. Скалистъ о-въ отъ Спорадскитѣ въ Егейско море, до западния брѣгъ на Мала-Азия, въ турската область Джезаири Бахри Сефидъ или Бѣло-морски о-ви, 34 килом. на югозап. отъ Самосъ; простр. 40 четв. килом. и насел. около 4,000 жит. Главний градецъ е *Св. Иоанъ* или **Патино**, а пристанищний градецъ — Скала П. е прочутъ като мѣстозаточение на апостола Иоана; тамъ апостолътъ е видѣлъ видѣнията си, които е записалъ въ книгата Откровение. На връхъ единъ хълмъ близо до гр. Патино стои прочутъ монастиръ *Божествени Иоанъ*, на половина пѫть до който има една пещера; въ тая пещера, споредъ едно прѣдание, апостолътъ добилъ откровенията си.

Патна. Укрѣпенъ градъ въ англійска Индия, въ калкутското прѣдсѣдателство и 480 килом. на сѣв.-зап. отъ Калкута, гл. градъ на обл. Бахаръ, на Гангъ; 200,000 жит., отъ които около $^1/_3$ европейци. Афионъ, синило, захаръ, тютюнъ; копринени и памучни платове и килими. Голѣма часть отъ жителитѣ се занимаватъ съ корабоплаване и коробостроителство. Много дворци, индийски храмове, великолѣпни джамии и частни жилища. — П., която нѣкога е зависяла отъ Бенгалъ, е била окупирана отъ англичанитѣ въ 1763.

Патогения. Виж. *Патология*.

Патогномика. Виж. *Патология*.

Patois *(патоа)*, *фр.* Простолюдний езикъ въ една мѣстность.

Патология, *гр.* Учение за болезненитѣ състояния на организма, за причинитѣ, които произвождатъ една болесть, за хода и исхода ѝ. Споредъ това, има п. на растенията, на животнитѣ и на човѣка. Общата п. има за задача да опрѣдѣля болеститѣ изобщо и прѣдрасположението къмъ тѣхъ; *физиологическата* п. се занимава съ происхождението на една болесть и съ отдѣлнитѣ ѝ признаци; **патогенията**, съ причинитѣ на болеститѣ *(етиология)*, а съ тѣхнитѣ характеристични признаци — *симптоматологията*. *Частната* п. има за прѣдметъ различнитѣ форми на боледуването, сир. отдѣлнитѣ болести съ тѣхното лѣкуване. **Патологическо** наричатъ кое да-е *болезнено* състояние. **Патологическа** *анатомия* наричатъ науката за *анатомическитѣ* измѣнения, които болеститѣ произвождатъ въ организма изобщо и въ органитѣ въ частность; **патологическа** *химия* наричатъ часть отъ органическата химия, която се занимава исключително съ различнитѣ *химически* измѣнения, които болеститѣ произвождатъ въ химическия съставъ на организма. — **Патогномика**, учение за особенитѣ признаци на една болесть; оттука *патогномически*. — **Патологъ**, лѣкарь особенно вѣщъ по патологията.

Патосъ (гр. страсть, страдане). Въодушевение, страстно проникваа-

не съ една идея, необходимо на художника и поета; неумѣстно и присторено сгорещение, надутость на слога въ една рѣчь, въ единъ литературенъ трудъ: *всичко това е патосъ.*

Патрасъ. Укрѣпенъ гръцки градъ, на източния брѣгъ на Патрасски заливъ, край на желѣзница, която го свързва прѣзъ Коринтъ съ Атина; 160 килом. на зап. отъ Атина и 20 килом. на юго-зап. отъ Лепанто; 44,970 жит. П. е гл. градъ на область Ахаия-и-Елида и най-търговский градъ на Гръция. Износътъ му, за около 20 милиона лева, състои отъ сухо грозде, вино, маслинено масло и др.; вносътъ му надминува тая стойность, и състои отъ колониялни стоки, памучни и вълнени платове, жито и брашно. Пристанището му, построено въ 1880, е прѣвъсходно. Земетресения често ставатъ, та повечето сгради по тая причина сж едноетажни. — П. е билъ единъ отъ «дванадесетътѣ града» на ахейския съюзъ (виж. *Ахаия*); нъ повечето отъ останкитѣ му сж съсипани отъ земетресенията и прѣвратитѣ. Въ 1821, патрасский архиепископъ Германъ пръвъ повикалъ Морея на независимость.

Patria potestas — властьта на римски, домовладика (бащата на семейство) надъ дѣцата, въ числото на които се включватъ и дѣцата на дѣцата, сир. внуцитѣ, прѣвнуцитѣ и т. н. Характерната чърта на **P. potestas** е строгостьта на пълномощията, които принадлежжтъ на домовладиката по отношение къмъ дѣцата. До императорското врѣме домовладиката ималъ правото да задържи новородения синъ, дъщеря, внукъ и т. н., у дома си, или да го хвърли на пжтя на произвола на сждбата; па въ послѣдния случай моглъ и да настоява други да не прибиратъ хвърленото отроче. Това право не се простирало само върху първородениитѣ синове и дъщери, които трѣбвало да бждатъ отгледани. Въ императорското врѣме властьта на домовладиката надъ дѣцата прѣтърпѣва нѣколко ограничения, и правото на животъ и смърть надъ дѣцата се отмѣнява. Адрианъ постановилъ да се наказва съ заточение бащата, който самоволно убива свой синъ. Константинъ Велики уравнява убийството на синъ съ обикновеното убийство. Между друго, родителетѣ имали правото да продаватъ новороденитѣ си. Константинъ ограничилъ това право, като позволявалъ тая продань само на бѣдни родителе. Ала дори до края на римското юридическо развитие **P. potestas** оставала *власть въ интересить на бащата,* а не на дѣцата, както родителската власть у съврѣменното просвѣтено човѣчество.

Патриархаленъ, отъ *патриархъ.* Простъ, безискуственъ, — свойственъ на народитѣ, които сж живѣли въ много старо врѣме: *патриархаленъ животъ.*

Патриархъ (гр. *патеръ,* баща; *архи,* власть). 1) У евреитѣ началникъ на всѣко отъ 12-тѣ израилеви племена; родоначалникъ. 2) Имена нѣколко свети личности въ Ветхия Завѣтъ: *Ное, Авраамъ сж ветхозавѣтни патриарси.* 3) Въ обширенъ смисълъ, достоуважаемъ старецъ, който живѣе врѣдъ многобройно семейство, на което е началникътъ, и комуто всички се покоряватъ безпрѣкословно. 4) Виж. *Патриаршия.*

Патриаршески. Който прина-

длежи на патриархъ. — **Патриаршество**. Санъ на патриархъ.

Патриаршия и **патриархъ** — въ церковната иерархия. Титлата патриархъ се употрѣбявала у иудеитѣ за прѣдсѣдателя на синедриона, а въ християнската църква тя принадлежала първень на всички епископи. Отъ V-и вѣкъ тая титла се усвоила само за главнитѣ епископи. За такъви главни епископи се говори вече въ шестия канонъ на първия вселенски съборъ (325), дѣто прѣко се наричатъ съ това име епископитѣ римский, александрийский и антиохийский. Вторий вселенски съборъ (381) постановилъ, цариградский епископъ, за честь, да върви по редъ слѣдъ римския епископъ, понеже неговий градъ е Нови-Римъ*); сѫщий съборъ подчинилъ на цариградския епископъ тракийската епархия. На дѣло, влиянието и властьта на цариградския епископъ се простирали и на Мала-Азия, и на Понтъ. Халкидонский съборъ (451) утвърдилъ властьта на цариградския епископъ надъ Тракия, Азия и Понтъ, екзарситѣ на които, като изгубили прѣдишното си значение, станѫли подчинени на цариградския епископъ. Сѫщий съборъ приравнявалъ иерусалимския епископъ съ александрийския и антиохийския. Така се явили петь главни епископи или патриарси. По отдаванитѣ почести, първото мѣсто между тѣхъ принадлежало на римския епископъ, слѣдъ когото вървѣли цариградский, александрийский, антиохийский и иерусалимский. По отношение на властьта всичкитѣ петь п. се припознавали за независими единъ отъ другъ и равни помежду си, което особено релефно се изразило въ така-нареченатa «теория на петьтѣ чувства», която господствувала въ Истокъ отъ срѣдата на IX-и вѣкъ. Като прокарвала единъ паралелъ между церковния и човѣшкия организмъ, тая теория уподобявала п. на петь чувства, отъ които се ржководи тѣлото на църквата и отъ които всѣко отдѣлно има своята сфера на дѣятелность. Ала тая теория не отговаряла на истината. Безъ да се говори вече за особеното положение на римския епископъ, и между четирмата източни патриарси никога нѣмало равенство. Въ V-и вѣкъ александрийската патриаршия обемала шесть области (твърдѣ обширни и богати), антиохийската патриаршия — 15, цариградската патриаршия — 28, иерусалимската патриаршия — само 3 области, малки и бѣдни. Още по-голѣмо значение имало исключителното положение на цариградския патриархъ, като епископъ на столица. Още халкидонский съборъ установилъ, че жалбитѣ противъ митрополититѣ могѫтъ да се подаватъ както на мѣстния, така и на цариградския п. Влиянието на цариградския п. толкова повече се распространявало извънъ прѣдѣлитѣ на духовната му область, колкото по-често императорътъ искалъ неговото заключение за найважни церковни работи. Отпослѣ цариградский п. станѫлъ единчъкъ посрѣдникъ между императора и епископитѣ, които дохождали въ столицата. Значението на александрийския, антиохийския и иерусалимския п., сравнително съ цариградския, слабяло и затова, че около срѣдата на VII-и вѣкъ пър-

*) *Нови-Римъ* е име на Цариградъ като столица на Западно-римската или Византийска империя.

витѣ три п. подпаднжли подъ властьта на мохамеданетѣ, и цариградский п. станжлъ едничъкъ п. на византийската империя. Наистина, трулский съборъ постановилъ, че ничии иерархически права не могжтъ да се стѣсняватъ «по причина на поробване отъ невѣрници», ала това постановление не могло да измѣни фактическото положение на нѣщата. Исключителното влияние на цариградския п. възбудило у него стремлението къмъ духовно господство надъ цѣлата църква. Съ такъви стремления особено се отличавалъ п. Фотий. Стремленията на цариградския патриархъ въ главенството надъ цѣлия християнски свѣтъ се изразили въ титлата *вселенски* п. (οἰκουμενίου πατριάρχης), която пръвъ пжть почнжла да се прилага на цариградския п. въ царуването на Иоана Кападокийски (началото на VI-и вѣкъ), а окончателно влѣзла въ употрѣбение въ царув. на Иоана Постника (587), което извикало единъ остръ протестъ отъ страна на папа Григория Велики. Въ византийската епоха четиритѣ източни патриаршии имали еднакви наредби. Единъ патриаршески съборъ, сир. съборъ отъ епископитѣ, подчинени на п., зималъ церковно-дисциплинарнитѣ мѣрки, общи за цѣлата патриаршия, съставялъ сждебната инстанция, най-високата надъ областнитѣ събори и митрополити, постановявалъ рѣшения по важни въпроси отъ административенъ характеръ. Лично п. ималъ правото на най-високия надзоръ за пазене канонитѣ на церковнитѣ закони, правото да свиква съборъ, правото да ржководи събора въ качеството на неговъ прѣдсѣдатель, правото да посвещава митрополититѣ. Правото на посвещаване епископитѣ принадлежало на митрополититѣ, съ исключение на александрийската патриаршия, дѣто патриархътъ всѣкога запазвалъ за себе си правото да ржкополага всички изобщо епископи (сир. не само митрополититѣ, а и подчиненитѣ тѣмъ владици — ала послѣднитѣ съ удобрението на първитѣ) въ всичкитѣ подвѣдомствени нему градове и области.

Най-важно явление въ вънкашната история на Източната църква се явява отдѣлянето отъ цариградската патриаршия на помѣстни автокефални църкви, които се устроявали по типа на тая патриаршия. Първата такъва църква се явила въ България, дѣто отъ края на IX-и до началото на XI-и вѣкъ сжществувала *доростолската патриаршия*, а отъ края на XII-и до кждѣ края на XIV-и вѣкъ — *търновската патриаршия;* посетнѣ се явили *охридската* и *ипекската* архиепископии и др.

Слѣдъ падането на Цариградъ, цариградский п. не само упазилъ духовната си власть надъ нему подвѣдомствените епархии, а и сполучилъ да се припознае отъ страна на турското правителство за глава на православното население и въ други области отъ турското царство, — въ източна България, дѣто на българската патриаршия се турилъ край, въ Сърбия, въ нѣкои части на Македония и др., които напрѣдъ били подъ вѣдомството на Охридската или на Ипекската архиепископии. Слѣдъ врѣме фанариотското влияние и интриги прѣдъ Високата Порта сполучило да унищожи и тия двѣ словѣнски архиепископии (виж. Българска *Църква*, *Охридска* архиепископия и *Ипекска* архиепископия).

Принципътъ, допуснжтъ въ Пра-

вославната Църква, че отдѣлни народи могжтъ да иматъ отдѣлни църкви, е добилъ приспособение и въ новитѣ врѣмена. Това приспособение много е намалило територпалната важность на цариградската патриаршия, споредъ колкото православнитѣ населения сж добивали независимостьта си или възстановявали народноститѣ си. Най-напрѣдъ въ новитѣ врѣмена *русската* и *грѫцката* църкви станжли автокефални Молдо-влашската или румжнската църква учредила послѣ единъ централенъ и постояненъ синодъ по образеца на грѫцкия и русския. Сърбската църква станжла и тя самостоятелна. Православнитѣ църкви въ *Австрия* се отцѣпили и тѣ отъ цариградската патриаршия. Тѣхний началникъ е *карловицский* архиепископъ, който носи титлата *патриархъ и митрополитъ на сърбския народъ въ Унгария.* Въ 1864, архиепископътъ на православнитѣ власи въ *Трансилвания,* на когото сѣдалището е въ *Херманщатъ,* се отдѣлилъ отъ Карловицъ. Въ 1873, австрийското правителство, което потика тия раздѣления, се възползува отъ обстоятелствата да намали още карловицското церковно вѣдомство, като му отне православнитѣ въ *Далмация* и *Буковина,* и като ги постави подъ властьта на черновицкитѣ митрополити. Единъ султански *фермань* уреди въ 1870 една *Българска Екзархия* отдѣлна и независима отъ цариградската патриаршия. На 10 февр. едно общо българско събрание пристжпи до избора на своя екзархъ: тоя актъ се удобри съ едно *ираде* отъ 26 февр. На 16 септ. с. г. единъ мѣстенъ грѫцки церковенъ съборъ, съставенъ отъ цариградския патриархъ, отъ александрийския, антиохийския и кипрския патриарси и отъ 25 грѫцки митрополити и епископи, обяви *схизматици* българетѣ, които не се уплашихж отъ това осжждение, защото имахж всичкитѣ права на своя страна (виж. *Церковенъ въпросъ* и *Отлжчение* въ церк.). Тая грѫцка присжда се осжди като безосновна и най-несправедлива отъ православния свѣтъ изобщо, въ това число и грѫцкия иерусалимски патриархъ. До сега грѫцката патриаршия не е сполучила въ домогването си да отмѣни схизмата среща отстжпки отъ българетѣ, като напр. оставянето македонскитѣ епархии на произвола на патриаршията и др. т. Никой не е по-доволенъ отъ тая схизма отъ българетѣ: тя е най-здравото срѣдство за тѣхъ да се искубватъ въ Турция окончателно изъ-подъ ноктитѣ на Фенеръ.

Патрикий. Име на двама светии отъ православната църква: 1) прѣподобний П., заедно съ Иоана, Сергия и други прѣподобни отци на обителя на прѣпод. Сава пострадалъ отъ разбойнически шайки сарацини въ 796 г.; паметьта му е на 20 мартъ; 2) свещеномжченикъ, епископъ; за обръщане езичници въ християнството билъ обезглавенъ въ Юлиановото царуване, въ 362 г.; паметьта му е на 19 май.

Па́трикъ (лат. *Patricius*)—апостолътъ и покровителятъ на Ирландия, род. въ 2-та половина на IV вѣкъ. Отъ приписваното нему съчин. *Confessio* се вижда, че той е билъ синъ на дяконъ Калпорний, отъ знатенъ шотландски родъ. На 16-годишна възрасть морски разбойници го отвели въ Ирландия, дѣто билъ принуденъ да пасе добитъкъ. Слѣдъ 6 години побѣгнжлъ въ отечеството си. Слѣдъ

като се посветилъ въ чинъ свещеникъ и послѣ епископъ, П. пакъ отишелъ въ Ирландия, въ 432, и почнжлъ, въпрѣки голѣмитѣ опасности за живота му, да проповѣдва Евангелието. Той основалъ много църкви, монастири, монастирски училища, и учредилъ една църковна иерархия. Починжлъ въ дълбока старость между 457 и 469 и по-късно билъ причисленъ въ лика на светиитѣ. Подлинностьта на *Confessio*, както и на *Epistola ad Coroticum*, па и достовѣрностьта на П-то сжществуване много пжти сж се успорявали. По други источници, П. (свѣтското му име Сукатъ) билъ синъ на римски войникъ и направенъ апостолъ отъ папа Целестинъ I въ 432. Виж. Тодъ, **Saint-Patrick,** *apostle of Ireland*, (Дублинъ, 1864); Робертъ, *Etude critique sur la vie et l'oeuvre de Saint Patrick* (Парижъ, 1884); Градуелъ, *Succat* (Лондонъ, 1892).

Патриотизмъ (гр. *патрисъ*, отечество). *Отечестволюбие*,—гореща любовь къмъ отечеството, не само любовь къмъ земята и народа, въ срѣдата на които единъ човѣкъ се е родилъ, а и стремление да жертвува частнитѣ си интереси за общата полза. — **Патриотически.** Отечестволюбивъ.—**Патриотъ.** Отечестволюбецъ.

Патриций, патриции, *лат.* Въ стари Римъ съ това име наричали най-високото съсловие отъ обществото, най-първитѣ измежду гражданетѣ, които занимавали въ държавата най-високитѣ длъжности; изобщо знатни лица. Противоположното на п. въ Римъ сж биле *плебеити*. Съ установението на народнитѣ трибуни, патрициатътъ изгубилъ малко помалко привилегиитѣ си и най-сетнѣ съвсѣмъ се унищожилъ. Въ царуването на Диоклетиана званието п. се давало на най-високото дворянство, на което принадлежали и членоветѣ отъ императорското семейство. Папа Стефанъ далъ титлата п. Пипину; сжщата титла носилъ и Карлъ Велики до провъзглашението си императоръ.

Патроклъ. Единъ отъ героитѣ на *Илиадата*, тѣсенъ Ахиловъ приятель; когато Ахилъ, оскърбенъ отъ Агамемнона, не искалъ да зима участие въ сраженията подъ Троя, Патроклъ зелъ оржжието му и влѣзлъ въ бой, нъ билъ убитъ отъ Хектора. Смъртьта му накарала Ахила да излѣзе отъ шатъра си и нанесе страшно поражение на троянцитѣ.

Патрона, *лат.* Покровителка, благодѣтелка.

Патронташъ. Паласка за патрони.

Патронъ, *лат.* Покровитель, защитникъ, силенъ приятель.

Патронъ, *фр.* Крушумъ за пушка въ дългнеста металическа цѣвь, въ която има малко барутъ и евза на края.—**Патроненъ**, който е направенъ отъ патронъ; назначенъ за патрони: *патроненъ ковчегъ*.

Патрулирамъ, *фр.* Вършж работа на патрулъ: *патрулираше се отъ кавалерия.* — **Патрулъ.** Нощна стража отъ войска въ градъ; прѣдна стража, поставена прѣдъ войска за прѣдосторожность.

Пауза, *фр.* отъ *гр.* Спирка, минутно или кратко мълчание въ музика, пѣние или разговоръ.

Паунъ (*Pavo*). Птица, отъ семейството на фазанитѣ, разреда на кокошкитѣ; има отъ 100 до 160 сантиметра дълга опашка и на главата си качулче, което състои отъ тънки и на края широки пера; главата, шията и коремътъ ѝ сж

тъмно-синйо лъскави, а грѫбътъ ѝ е златно-зеленъ. Опашката ѝ е най-хубава; тя състои отъ нееднакво дълги пера на края разрошени и съ синйо-лъскави петна, подобни на очи, по тѣхъ. Пауницата не е толкова лъскава и опашката ѝ е по-кѫса; носи отъ 8 до 12 яйца. П. живѣе и до сега въ диво състояние покрай рѣка Гангъ въ Източна Индия и на Зундскитѣ о-ви; по насъ го държѫтъ за украшение. Мислѭтъ, че п. се появилъ въ Европа слѣдъ похода на Александра Македонски въ Индия. Римлянетѣ яли п., и особено обичали мозъка и езика му. П. много обича да си расперва опашката, като че иска да се гордѣе съ нея, и затова казватъ, че е горделива птица. Гласъ има силенъ и неприятенъ, грозно мяка.

Пафлагония. Староврѣменна страна въ Мала-Азия, която се простирала покрай южнитѣ брѣгове на Черно море, отъ Халисъ (сегаш. Къзълъ Ирмакъ) на ист. до Партений (сегаш. Бартанъ) на зап. (който я дѣли отъ Витиния). Ала прѣдѣлитѣ ѝ различали донѣйдѣ въ разни врѣмена. П. е планинска земя и едно врѣме е била богата съ гори, нъ е лишена отъ поляни сгодни за земедѣлието. Затова тамъ още отъ старо врѣме цъвтѣло скотовъдството; пафлагонскитѣ мулета и коне се ползували съ голѣма извѣстность. Споредъ Херодота, тая областъ въ най-старо врѣме влизала въ кападокийското царство. Страбонъ твърди, че кападокийцитѣ и пафлагонцитѣ имали общъ езикъ. Това е твърдѣ вѣроятно, понеже семитическото происхождение и на еднитѣ и на другитѣ сега не подлежи на съмнѣние. Пафлагонцитѣ били прѣвъсходни ѣздци и ловци. Риболовството и разработването на богатитѣ мѣдни рудници обогатявали главно грѫцкитѣ колонисти въ П. Единъ отъ главнитѣ приморски пафлагонски градове билъ Синопъ, а въ вѫтрѣшностьта Гангара. П. била подвластна на Креза, на персинетѣ, на Александра Велики и, слѣдъ смъртьта на тоя завоеватель, на понтискитѣ царе. Нъ отъ врѣмето на персидското владичество тя била подданна само по име и, по едно врѣме, имала свои си царе. Споменуватъ Морзеса кѫдѣ 179, Пилемена I кѫдѣ 131, Пилемена II (умрѣлъ прѣди 121), който завѣщалъ държавата си на Митридата V, понтски царь. Отъ тогава П. дѣлила сѫдбината на Понтъ, и, въ 63 пр. Р. Х., станѫла окрѫгъ отъ римската областъ Понтъ. Въ IV-и вѣкъ тя образувала областъ Пафлагония (въ Източната империя), съ гл. гр. Гангра. Въ наше врѣме П. съставя часть отъ кютаески санджакъ.

Пахидерми (гр. *пахисъ*, дебелъ; *дерма*, кожа). Дебелокожи животни, единъ разредъ отъ млѣкопитаѭщитѣ животни, като слонътъ, свинята и др. — **Пахидермически.** Дебелокожи. — **Пахиемия.** Сгѫщение на кръвьта. — **Пахихимия.** Сгѫщение на соковетѣ. — **Пахихолия.** Сгѫщение на жлъчката. — **Пахометръ.** Инструментъ за измѣрване дебелината на огледалнитѣ стъкла.

Patiantia vincit omnia. Лат. пословица: търпѣнието на всичко надвива.

Пациентъ-ка, *лат. (пацио,* страдамъ, търпѭ). Боленъ; — лѣкаретѣ наричатъ така болнитѣ, които лѣкуватъ.

Паша, *тур.* (съкращение на персидската дума *падишахъ*). Почетна титла въ Турция, равнозначителна съ титлата генералъ; дава се на

граждански сановници. — **Пашалжкъ.** Старото име на виляетъ или область въ Турция; службата на паша. Въ *прѣносн. см.* неограниченъ, безгриженъ, охоленъ животъ: *де гиди ергенликъ, пашалжкъ.*

Пашичъ *(Никола).* Сърбски публицистъ и политически дѣецъ, по народность българинъ отъ градъ Зайчаръ; заявилъ се въ края на 1870 като виденъ ораторъ на младата радикална партия; въ 1883 бѣше членъ отъ централния радикаленъ кабинетъ, послѣ зе участие въ устроението на единъ заговоръ, който се свърши съ зайчарската буна; съумѣ уврѣме да се спаси задъ граница (въ България), като остави другаретѣ си на произвола на сждбата; задочно биде осжденъ на смърть. Въ Сърбия се върнж слѣдъ амнистията въ 1886 и се припозна сжщата година, намѣсто Тодоровича, за водитель на радикалната партия, па се и избра прѣдсѣдатель на камарата. Въ 1891 станж пръвъ министръ; въ 1892 си даде оставката, по причина на разногласие съ регенството за назначение новъ членъ въ регентството, намѣсто умрѣлия Протичъ, макаръ и да се ползуваше съ безспорно болшинство въ камарата; послѣ доби мѣстото посланикъ въ Русия. Въ 1894 биде повиканъ назадъ слѣдъ отмѣната на конституцията, и останж водитель на радикалната партия, макаръ и да изгуби много отъ прѣдишната си популярность. Въ царуването на краль Петра образувá, като водитель на умѣренитѣ радикали, кабинетъ; нъ слѣдъ 6 мѣсеца (май 1905) даде оставката на кабинета си поради вжтрѣшно съпротивление на прѣдложенъ вънкашенъ държавенъ заемъ, като условие за който се поставяше доставянето скорострѣлни топове отъ извѣстна фабрика въ страната на заемодавцитѣ (Франция).

Паянтенъ. Направенъ съ дървено или друго лесно горливо вещество: *паянтена сграда.*

Pb. Химически знакъ на оловото *(plumbum).*

Pd. Химически знакъ на паладий *(palladium).*

Пеанъ (гр. *исцѣлитель*). 1) Лѣкарьтъ на боговетѣ; още и епитетъ на Ескулапа. 2) Име на Аполлона като покровитель на лѣкарството.

Пегасъ, *гр.* 1) Аполоновъ крилатъ конь; родилъ се отъ оплодотворената отъ Посейдона кръвь на медуза Горгона, на която Персей отсѣклъ главата. Съ едно тупване съ копитото си произвелъ на Хеликонъ извора Ипокренъ. Въ *прѣнос. см.* ѣзди пегаса, значи плете стихове. 2) Име на едно сѣверно съзвѣздие, което се нарича и *Конь* или *Голѣмъ Кръстъ*, между Лебеда, Водолѣя, Рибитѣ и Андромеда; състои отъ 178 звѣзди, отъ които три отъ втора величина твърдѣ блескави. Тия три звѣзди заедно съ една отъ трета величина и съ една звѣзда отъ съзвѣздието Андромеда съставятъ четирежгълникъ, който прилича на Голѣмата Мечка, нъ е много по-голѣмъ.

Педагогика. Наука за въспитанието; образувала се е въ найново врѣме; у староврѣменнитѣ имало само слѣди отъ нея, и не по-рано отъ XVIII-и вѣкъ почнжли да обръщатъ сериозно внимание на въспитанието, отъ врѣмето на Русо, Базедова и Песталоци. И сега основнитѣ положения на п. не сж напълно утвърдени. Литературата на п. е много обширна. У насъ сега здрави педагогически идеи се прокарватъ най-

много въ министерското списание *Училищенъ Прѣгледъ* и въ *Учитель*, списанието на покойния Хр. Максимова. Въ разнитѣ държави има курсове или институти по п., и у насъ — *педагогически училища* за образованието на учителе.— *Педагогъ* у гръцитѣ и рамлянетѣ се е наричалъ ученъ робъ или слуга, който е придружавалъ синоветѣ на господаря си въ училище. Отпослѣ дума *педагогъ* захванжла да се употрѣбява въ смисъла на възпитатель.

Педалъ, *лат.* Подножка въ пиано, чрѣзъ която се усилватъ или ослабватъ звуковетѣ; такъви подножки има двѣ на всѣко пиано, една за усилване, друга за ослабване звуковетѣ.

Педантизмъ или *педантство*, *гр.* Обноски, ученость на педантъ. — **Педантъ-тка**. Човѣкъ, който се пжчи съ ученостьта си и я показва и кога трѣбва и кога не; такъвъ човѣкъ търси голѣма точность въ дреболиитѣ, малкитѣ нѣща, и изобщо постжпя така, като че той всичко знае: *тоя педантъ е съвсѣмъ несносенъ*.

Педерастия, *гр.* Мжжеложство, блудъ на мжжъ съ мжжъ (по-право съ момче); порокъ силно развитъ у народитѣ въ азиятски Истокъ и за който всички европейски законодателства прѣдвиждатъ голѣмо наказание. — **Педерастъ**. Мжжеложникъ.

Педиатрика, *гр.* Учение за лѣкуване дѣтскитѣ болести.

Педиометръ, *гр.* Инструментъ за измѣрване голѣмината и тежината на главата на новородено дѣте.

Педро I. Бразилски имрераторъ (1798—1834), синъ на португалския краль Ивана VI. Отъ 1807, когато цѣлото негово семейство, по причина че французетѣ завзели Португалия, прѣминжло въ Бразилия, раслъ въ тая страна. Въ 1816, когато баща му стжпилъ на португалския прѣстолъ, добилъ титлата Бразилски князъ. Въ 1817 П. се оженилъ за ерцхерцогиня Леополдина (1797—1826), дъщеря на Франца I, австрийски императоръ. Въ 1820, подъ влиянието на революционнитѣ движения въ Пиринейски п-въ, се наченжли вълнения и въ Бразилия; революционеретѣ се ползували съ тайното покровителство на наслѣдния князъ, който отдавна билъ въ неприятелски отношения съ баща си и съ неговия пръвъ министръ, Палмела. Кральтъ, уплашенъ отъ движението, рѣшилъ се да се върне въ Португалия. Съ единъ особенъ манифестъ той обѣщалъ конституция за Бразилия и възложилъ въвождането ѝ на сина си, назначенъ регентъ на Бразилия (1821). Донъ П. съумѣлъ искусно да се въсползува отъ положението си, като ловко лавиралъ между републиканцитѣ и реакционнитѣ течения; той се явявалъ като тѣхнъ водитель, въ сжщото врѣме ги удържалъ въ много тѣсни прѣдѣли. Ала португалското правителство било недоволно отъ това негово поведение, и кортеситѣ постановили да го лишжтъ отъ наслѣдственитѣ права на португалската корона, ако въ 4 мѣсеца не изяви покорность. Донъ П. не само не направилъ това, нъ добилъ първенъ отъ бразилския държавенъ съвѣтъ, послѣ отъ свиканото отъ него законодателно събрание провъзглашението си „конституционенъ императоръ и постояненъ защитникъ на Бразилия (1822)“.

Въ 1826, слѣдъ бащината си смърть, Донъ П., човѣкъ уменъ и

даровитъ, билъ провъзгласенъ (въпрѣки постановлението на кортеситѣ въ 1821) португалски краль подъ името П. IV, нъ се отказалъ отъ португалската корона въ полза на 7-годишната си дъщеря, Мария де Глория, провъзгласилъ една конституция и назначилъ за регентъ брата си, Мигуела, като му поставилъ условие, да се ожени за племенницата си, когато тя достигне съвършенолѣтието си. Нъ Мигуелъ самъ се провъзгласилъ краль на Португалия. П. испратилъ дъщеря си да търси прибѣжище въ Англия, поставилъ ново регентство и почнжлъ война съ брата си. Тая война била война между абсолютизма и конституционализма, подобно на борбата, която въ сжщото врѣме се водила въ Испания между Карлоса и Изабела. Въ Бразилия постоянната намѣса на П. въ европейскитѣ работи извикала силно недоволство; то се усилило слѣдъ несполучливата война съ Аржантина (1828), а сжщо и отъ личното поведение на самия императоръ, който открито се заобиколилъ съ любовници и прахосвалъ голѣми суми за раскошъ. Най-сетнѣ, недоволството се изразило въ едно революционно движение. Донъ П. се отреклъ отъ прѣстола въ полза на 7-годишния си синъ и напуснжлъ страната заедно съ Мария де Глория и жена си (1812—1873). Въ Европа Донъ П. събралъ една армия отъ чуждостранни наемници, въ която влѣзли и много португалски емигранти, потеглилъ съ нея среща брата си, зелъ безъ съпротивление Опорто, устоялъ тамъ на една продължителна и упорита обсада отъ брата си Мигуела и, най-сетнѣ, слѣдъ една морска побѣда, одържана надъ неговата флота, подъ началството на капитанъ Нейпижра, при С.-Винцентъ, зелъ Лисабонъ. Прогласенъ отъ кортеситѣ за регентъ до съвършенолѣтието на кралицата, той се отказалъ отъ това звание и слѣдъ нѣколко деня умрѣлъ.

П. е извѣсенъ и като композиторъ. Той е авторътъ на бразилския народенъ химнъ и др.

Педро II (1822—1891). Бразилски императоръ, синъ на Педро I, въцарилъ се слѣдъ бащиното си отричане отъ прѣстола; въ 1840 билъ провъзгласенъ съвършенолѣтенъ; въ 1843 се оженилъ за Тереза-Христина-Мария (1822 — 1889), дъщеря на Франца I, краль на Двѣтѣ Сицилии. Добилъ добро образование, прѣзъ цѣлия си животъ много челъ, посѣтилъ токоречи всичкитѣ европейски столици, включително и С.-Петербургъ, билъ членъ на нѣколко академии и много научни дружества въ Европа. Като държавенъ глава, той строго се държалъ въ рамкитѣ на конституцинта и законностьта, като влияялъ на партиитѣ само примирително. Нъ въ страни, като Бразилия, подобна политика не принася добъръ плодъ. Първитѣ години отъ Донъ П-то царуване били испълнени съ вълнения, а сжщо и съ войни: среща Буеносъ-Аиресъ (1851—52 и 1854—55), Уругвай (1864—65) и Парагвай (1865—70). Въ 1871 въ Бразилия се обявила свобода за всички дѣца на робетѣ, а въ 1888 се освободили всички робе, безъ никакво обезщетение за робовладѣлцитѣ. И двѣтѣ тия мѣрки били зети по настояването на самия императоръ и извикали, особено послѣдната, силно недоволство. На 16 юния 1890 станжло едно несполучливо покушение възъ живота на импе-

ратора и скоро, когато императорътъ отсжтствувалъ отъ Рио-Жанейро, генералъ Фонеско прогласилъ републиката и писалъ на императора, че чака отъ неговия патриотизмъ нова жертва, да се отрече отъ прѣстола и да напусне съ семейството си Бразилия. Императорътъ прие прѣдложението и му се назначи пенсия до животъ. Виж. Mossé, *Don Pedro II, empereur de Brésil* (Парижъ, 1889).

Пезаро. Италиянски градъ, на Адриатическо море, при устието на Фоглия, 32 килом. на сѣв.-ист. отъ Урбино и 140 килом. на ист. отъ Флоренция; станция на желѣзницата отъ Римини за Анкона, 21,000 жит. Доста търговско пристанище; търговия съ копринени и вълнени стоки и фарфорови и грънчарски издѣлия. Съборна църква, музикална консерватория (основана по завѣщание на Росини въ 1883), академия на живописството, археологически музей, ботаническа градина, гимназия; ветеринарно училище. — Родина на папа Инокентия XI и на прочутия композиторъ Росини. П., много старъ градъ, билъ съсипанъ отъ едно земетресение въ Августово врѣме; по-сетнѣ, сринжтъ отъ остготитѣ, билъ съграденъ изново отъ Велисария.

Пейзажистъ, *фр.* Живописецъ на пейзажи. — Пейзажъ. Сжщото, каквото е *ландшафтъ.*

Пейпусъ. Сжщото, каквото е *Чудско езеро.*

Пейчиновичъ (отецъ *Кирилъ).* Единъ отъ първитѣ по врѣме важни дѣйци за възраждането на Македония; род. въ с. Теарце, Тетовско, починжлъ въ Лѣшочкия монастирь Св. Атанаси, въ Тетовско, въ 1845. За П-та младость не се знае нищо; извѣстно е само, че билъ постриженъ въ светогорския хилендарски монастирь, а въ кичевския монастирь Прѣчиста станжлъ иеромонахъ. По-късно, отъ 1801 до 1818 билъ игуменъ на скопския Марковски монастирь. Слѣдъ тая 18-годишна дѣятелность въ скопската околия, счукалъ се съ нѣкои аги и избѣгалъ на Света-Гора, отъ дѣто се завърнжлъ още сжщата година въ Тетово и се заловилъ да строи Лѣшочкия монастирь. На тоя монастирь дѣдо Кирилъ станжлъ и игуменъ. Въ ония тъмни врѣмена тоя отецъ, пъргавъ и дѣятеленъ човѣкъ, и съ слово и съ перо будилъ народа да се свѣсти. Отъ расказитѣ на още живи люде се знае, че той поучавалъ народа и помагалъ на бѣднитѣ. За живота му се говори, казва ни г-нъ Шоповъ, едва ли не като за апостолски животъ. До сега сж познати двѣ книги, написани и напечатани отъ П.: *Огледало* (Будимъ, 1816) и *Утѣшеніе грѣшнымъ* (Солунъ, 1840). За тоя великъ родолюбецъ сж писали А. Шоповъ, *Изъ новата история на Македония* въ министер. *Сборникъ,* кн. III (1900); Л. Серафимовъ, *Тетовско и дѣйцитѣ по възраждането му: Кирилъ иеромонахъ Пейчиновичъ и монастирьтъ му Св. Атанаси* (Пловдивъ, 1900; 2 книжки); Иерод. Иосифъ Христовъ, *Къмъ биографията на о. Кирила Пейчиновичъ* въ *Периодич. Спис.,* годишнина XIV, кн. 3—4 (1900). Иерод. Иосифовата статия поправя нѣкои грѣшки у Л. Серафимова и се свършва съ бѣлѣжка: «Когато Лѣшочкиятъ монастирь ще издаде кореспонденцията на о. Кирила съ Абдулъ Рахманъ паша (Ami Boué пише: *Abdourrahman, Rec. d'itiner. dans la Turquie d' Europe,* стр. 307, 1844) още повече ще се

расширжтъ рамкитѣ на тоя бѣлѣжитъ портретъ».

Пекари. Южно-Американска свиня.

Пекинъ (сѣверна столица). Столица на сегашни Китай отъ 1421, до когато столицата билъ Нанкинъ (южна столица), около 17 килом. на сѣв.-зап. отъ р. Пей-хо, въ сѣверната областъ Пе-чели, на разстояние близо 160 километра отъ морето, и около 95 килом. отъ голѣмата китайска стѣна. Населението въ града се прѣсмѣта на около 2,000,000. Градътъ е заобиколенъ съ стѣни 32 килом. околовръстъ; тия стѣни сж огромни пръстени валове, облицени съ кирпичъ, съ амбразури за пушки и топове. Стѣнитѣ на манджурски или Вжтрѣшни градъ иматъ срѣдна височина 15 метра. На дебелина тѣ сж отъ 17 до 6.5 метра. Стѣнитѣ на китайски или Вънкашни градъ сж само 9 метра високи, и отъ 4.5 до 7.5 м. широки. Върхътъ на стѣнитѣ, на който конници могжтъ да се искачватъ по една наклонена равнина, е каменопосланъ. На междини отъ 55 метра има четверожгълни кули, издадени извънъ стѣнитѣ 15 или 18 метра; на жглитѣ, па и надъ портитѣ, има четиреетажни бастиони. Портитѣ, които даватъ достжпъ въ града отъ вънъ сж 16, отъ които 9 принадлежжтъ на сѣверния или манджурски градъ и 7 на южния или китайски градъ.

П. състои отъ двѣ главни части, раздѣлени съ стѣна съ три врата. Тия два отдѣла образуватъ сѣверния *манджурски* или *Вжтрѣшни градъ* и южния — *китайски* или *Вънкашни градъ;* първий е повече отъ 22 килом. околовръстъ, вторий около 16 килом. Въ срѣдата на Вжтрѣшни градъ се помѣщаватъ заобиколени съ отдѣлни стѣни два градеца единъ въ другъ. Тѣ сж *Императорски градъ* (около 10 килом. околовръстъ); послѣдний служи собствено за императорско мѣстопрѣбивалище, тамъ живѣе и семейството на императора, и тамъ се намиратъ двѣ висши държавни учрѣждения: дворцовата канцелария и дворцовото управление. Достжпътъ тука до послѣдно врѣме е билъ запрѣтенъ за европейцитѣ (сега посланницитѣ добиватъ ауденция у императора), затова и тая часть отъ П. е позната само по описанията на мисионеритѣ отъ XVIII-и вѣкъ. Въ Императорски градъ сега живѣжтъ особено китайски търговци и занаятчии, намиратъ се нѣколко познати кумири и монастире, императорската книгопечатница, която печата съ подвижни букви и др. Голѣма часть отъ западната половина на Императорски градъ е занята отъ една императорска градина, съ едно езеро 2,284 метра дълго. Токо-речи всичкитѣ пекински правителствени канцеларии се намиратъ въ южната часть на Вжтрѣшни градъ, между Императорски градъ и Вънкашни градъ. Тамъ, на източната страна, сж и другоземнитѣ посолства: англійското, французското, русското, германското и др., повечето въ бивши княжески дворци, отстжпени отъ китайското правителство. Една руска духовна мисия се помѣщава въ най-сѣверо-източния жгълъ на Вжтрѣшни градъ. Близу до нея е монастирътъ на тибетскитѣ лами *Юнъ-хогунъ*, първий между китайскитѣ монастире по обширностъта и великолѣпието на сградитѣ. Въ юго-източния жгълъ на Вжтрѣшни градъ има една обсерватория (отъ год. 1272 има инструменти отъ монголскитѣ врѣ-

мена) и *Испитателенъ дворъ*, дѣто всѣки 3 години се държжтъ испити за докторатъ. Най-населената и търговска часть отъ П. е сѣверната часть на Вънкашни градъ; а южната негова часть състои отъ градини и бахчии.

Една отъ главнитѣ забѣлѣжителни сгради на Вънкашни градъ е Храмътъ на Небето. Въ него има собствено три храма, дворецъ за прѣбиванието на императора въ врѣме на обичайния постъ прѣдъ жъртвоприношение, и жъртвеникъ, построенъ въ 1420 въ видъ на трижгълна могила на три етажа. Всѣкой етажъ е заграденъ съ мраморни стълпове, общото число на които е равно на числото на градуситѣ въ небесния екваторъ (360). Среща Храмътъ на Небето е Храмътъ на Изобрѣтателя на земедѣлието; въ градината, която принадлежи на тоя храмъ, императорътъ всѣка година извършва единъ обрядъ, като изорава съ плугъ двѣ-три брѣзди.

Около 12 килом. на сѣв.-зап. отъ П. е прочутата мѣстность *Юенъ-мингъ-юенъ* (буквално *кржгли прѣкрасни градини*), дѣто били палатитѣ, ограбени и съсипани отъ англичанетѣ и французетѣ прѣзъ окт. 1860. Тѣ сж били на брой 30, расположени всрѣдъ живописни ридове и долини, джбрави и поляни, посѣяни съ канали, локви, рѣчици и езера, съ многобройни храмове и пагоди, пълни съ златни, сребърни и бронзови статуи на люде и богове. Тамъ билъ трупанъ съ вѣкове всичкий движимъ имотъ на китайскитѣ императори, между чийто дарове имало и много испратени отъ английски посолства. Когато наближили съюзницитѣ и лордъ Елджинъ се научилъ, че на това мѣсто сж били мжчени английски и французски плѣнници, уловени измѣннически, той далъ заповѣдь да се оплѣни и разори тая любима резиденция на императора, «понеже тоя ударъ безъ друго ще нарани гордостьта и чувствата му; и така ще стане едно тържествено въздаяние». Въздаятелетѣ по-напрѣдъ обрали дворцитѣ, а послѣ ги погубили съ огънь и мечъ. Английското и французското знаме се развѣли на пекинскитѣ стѣни и англичанетѣ и французетѣ наложили на Китай новъ договоръ (виж. Китай, *история*). Между ползитѣ отъ тоя договоръ е и позволението, дадено на Англия, па и на Франция и Съединенитѣ Държави, да прѣбиваватъ тѣхни посланици въ Пекинъ, — привилегия, на която до тогава се радвала само Русия. На другоземцитѣ отъ всички чужди държави до послѣдно врѣме е било позволено само да посѣщаватъ китайската столица, а не и да търгуватъ въ нея.

П. е срѣдоточие на обширна мѣстна промишленость, нъ токо-речи нѣма значение за износа въ странство. Околноститѣ на града сж покрити съ добрѣ обработени поля; населението имъ се занимава съ земедѣлие, градинарство (за зеленчуци) и скотовъдство, най-вече за задоволяване потрѣбитѣ на столицата. Близо до П. има богати рудници антрацитъ, който отива за топливо за мѣстното население, и мраморни каменоломници.

Мѣстоположението на П., расположенъ всрѣдъ една обширна равнина, упражнява доста голѣмо влияние на климата му, който прави токо-речи невъзможно за европейцитѣ прѣбиванисто въ града лѣтѣ. Санитарното състояние е много лошо; особено се усѣща недоста-

тъкъ отъ добра вода, понеже градътъ е построенъ не на рѣка, а всичкитѣ канали или прѣсъхватъ или заражаватъ въздуха съ миазми. Много лоша е водата и въ кладенцитѣ.

П. минува за единъ отъ найстаритѣ градове на Китай. Китайскитѣ историци твърдѫтъ, че вече въ 1121 прѣдъ Р. Х. на неговото мѣсто сѫществувалъ единъ градъ подъ име Цзи. Тоя градъ постоянно се споменува въ послѣдвалитѣ периоди на китайската история, ту въ качеството на столица, ту въ качеството на областенъ градъ. Когато П. станѫлъ единствената столица на империята, стѣнитѣ му се разширили до сегашнитѣ размѣри.

За най-добро съчинение въ европейската литература върху П. минува трудътъ на Д-ръ Брадшнайдера, обнародванъ въ Шанхай въ 1876: *Archaeological and historical researches on Pekin and its environs*, прѣведенъ на французски езикъ въ Парижъ въ *Publications de l' Ecole des Langues orientales vivantes* (1879, XII). Едно извлѣчение отъ едно китайско описание на П. е на русски о. Иакинтовото *Описаніе Пекина* (СПБ), 1829).

Peccavi, *лат.* Сгрѣшихъ.

Pectus facit theologum, *лат.* Сърдцето прави богослова, сир. богословъ става човѣкъ по убѣждение.

Пела. Староврѣмененъ македонски градъ, близо до сегашния градъ Енидже-Вардаръ, мѣсторождение на Александра Велики. Тоя градъ билъ безъ важность до Филипа, Александровия баща, който се родилъ тамъ, и който го направилъ столица на македонското царство. Градътъ билъ расположенъ на една могила, близо до едно блато; богатъ и благоденственъ испърво, той испаднѫлъ въ римско врѣме и въ срѣднитѣ вѣкове отъ него оставалъ само единъ якъ замъкъ, наричанъ *Bodena.* На мѣстоположението на П. е сегашното село *Неохори* или *Иеникиой*, близо до което единъ изворъ носи името *Пеле.*

Пелагиане. Пелагиеви послѣдователе.— **Пелагианизмъ.** Учение на пелагианетѣ. — **Пелагий.** Английски монахъ (умр. въ 420 въ Палестина), който отхвърлялъ наслѣдствеността на първородния грѣхъ и считалъ природнитѣ сили на човѣка достатъчни за достигане блаженство. Главний неговъ противникъ билъ Августинъ. П-то учение било осждено въ 431 отъ Ефесския съборъ. Виж. Визгерсъ. *Psagmatiche Dasstellung des Augustinismus und Pelagianisismus* (Хамбургъ. 1833); Якоби, Die Lehra des **P.** (Лайпц., 1842).

Пелагоскопъ, *гр.* Инструментъ, изнамѣренъ отъ англичанинъ Колинсъ, за гледане въ морскитѣ дълбочини.

Пелагъ I. Папа отъ 555 до 559, римлянинъ, написалъ 16 послания. —П. II Папа отъ 578 до 590. несполучливо се борилъ съ единъ расколъ въ Истрия. — П., краль на астурийцитѣ, отъ 711 до 737, побѣдитель на арабетѣ въ 718, основалъ Овиедо и обширно кралство въ Испания; П. е герой на вѣка си, като извършилъ голѣми работи съ малки срѣдства.

Пелазги. Най-старитѣ обители на Гръция, достигнѫли извѣстна степень образованость, занимавали се съ земедѣлие и скотовъдство, имали укрѣпени градове, построили циклопически стѣни въ Аргосъ, Микени и др., занимавали се и съ

мореплаване. За тия напрѣднчави миролюбиви люде отъ прѣдисторическитѣ врѣмена историцитѣ много малко могжтъ да отгатнжтъ. Най-новитѣ издирвания показватъ, че тѣ напуснжли азиятскитѣ си жилища слѣдъ туранцитѣ и потеглили къмъ Европа. Слѣдъ това ги намиратъ заселени въ Мала-Азия; Омиръ говори за тѣхъ като за съжзници на троянцитѣ. Слѣдъ това тѣ, както изглежда, се разсѣяли прѣзъ Мраморно и Егейско море, па и прѣзъ Критъ, по много острови между двата материка; и най-сетнѣ завзели голѣма часть отъ Тесалия, Епиръ, Пелопонезъ, Атика, Македония, Аркадия. Споредъ Херодота, самитѣ елини сж пелазгическо племе; и едва ли има нѣкакво съмнѣние, че п. сж влѣзли въ състава както на елинската даровита народность, така и на латинската. Раннитѣ етрусци (виж. *Етрурия*) сж били п. донѣйдѣ. Крачката отъ Гръция въ Италия е естествена.

Пелагра, *гр.* (произведено отъ дума *pellis*, кожа, по аналогия съ дума *podagra*); синоними *mal rosso*, *scorbutus aepinus*, *lepra italica*. Една отвратителна накожна болестъ, свойствена на горещитѣ страни. Извѣстна е отъ XVIII-и вѣкъ и е била изучвана най-напрѣдъ въ Испания и особено въ Ломбардия, дѣто и сега е твърдѣ распространена. Тази болесть се развива прѣдимно пролѣть и се характеризира постепенно съ все по-голѣмо отслабване и съ чувството на горене отъ гръбнака къмъ краищата. Слѣдъ това на киткитѣ на ржцѣтѣ и на ходилата на краката се явява червенина и подуване на кожата. Слѣдъ 2—6 седмици червенината се замѣнява съ люцене на кожата, болний го трее, страда отъ мжчно гълтане, поносъ, катаръ на бронхитѣ, на очитѣ и кожата му изсъхва и потъмнява. Болестьта може да се продължи много години. За лѣкуването на п. прѣпоржчатъ прѣкратяване унотрчбението на царевицата и изобщо подобрение на храненето.

Пелей. Еаковъ синъ, Теламоновъ братъ, царь на мирмидонянетѣ въ тесалийска Фтия, отъ богинята на морето Нереида Тетида ималъ синъ Ахилъ (виж. това име).

Пелерина, *фр.* Кржгло наметало, употрѣбяемо отъ женитѣ вмѣсто мантилъ.

Пеликанъ или *баба птица (Pelecanus onoctoralus).* Птица, два пжти по-голѣма отъ гжската, съ тѣло покрито съ бѣлочервени пера, въ които тукъ-тамъ има черни четинки. Кълвунътъ на п. е много по-дългъ отъ главата и на края закривенъ; подъ долната си челюсть има широка кожена торба, дѣто туря храната си. Шията му е дълга и закривена като на лебеда. Краката му сж кжси и тритѣ прѣдни пръсте сж скачени съ плавателнаципа. П. е прѣлѣтна птица; живѣе край Каспийско море, нъ прѣхвърка и по нашитѣ страни. Хвърчи на високо, бързо и се спуща направо въ водата да лови риба, която туря въ кожената торба и занася на малкитѣ си или самъ я изяда. П. може да се опитоми, нъ не е полезна птица.

Пелико *(Силвио).* Италиянски поетъ, родомъ отъ Пиемонтъ (1789—1854). Въ младостьта си показалъ наклонность къмъ драматическото искуство. Прѣдавалъ французски езикъ. Първитѣ му трагедии били *Лаодицеа*, изъ гръцкия животъ, и *Франческа да-Римини*, изъ епохата на борбата на гелфи-

тѣ и гибелинитѣ. Първата била несполучлива, втората имала голѣма сполука. Слѣдъ паданѣто на Наполеона I, П. билъ възпитатель въ аристократически домове и се запозналъ съ Мадамъ де Сталь, съ Байрона и други знаменитости, а сѫщо и съ виднитѣ италиянски патриоти, въ това число съ Манцони. Байронъ прѣвелъ на англ. П-та трагедия *Ф. да-Римини*, а П. прѣвелъ на итал. Байроновия *Манфредъ*. П. основалъ органъ съ цѣль за борба противъ австрийското владичество, който билъ скоро запрѣтенъ. Третата П-ва трагедия *Ефемио* и тя посрѣщнѫла прѣчки отъ цензурата. Скоро слѣдъ това П. билъ арестуванъ и затворенъ въ венециянскитѣ тъмници. Въ затвора той написалъ още двѣ трагедии. Въ 1822 надъ него се произнесла смъртна присѫда за участие въ едно тайно дружество, замѣнена съ 15-годишенъ тежъкъ тъмниченъ затворъ въ Шпилбергъ, дѣто съ него се отнасяли варварски. Затвора си той е описалъ въ съчин. си *Le mie prigioni (Тъмницитѣ ми)*, което му е доставило безсмъртна слава. Тая книга тутакси слѣдъ появяването си е била прѣведена токо-рѣчи на всички европейски езици; тя е прѣведена и на нашия езикъ отъ Д. Цанкова (Цариградъ, 1874). Въ нѣкои отношения тя може да се сравнява съ *Робинсона Крузо*. Авторътъ, по собственото му заявление, я е писалъ «не отъ суетното желание да говори за себеси,» а «да помогне да се поддържа бодростьта у единъ нещастникъ съ расказа за утѣхитѣ (религиозни), достѫпни човѣку дори всрѣдъ найголѣмитѣ несгоди.» П-тѣ литературни произведения, написани слѣдъ *Тъмницитѣ ми*, иматъ малко значение. Повече отъ всичко той е цѣнилъ трудеца си *За длъжностите на човѣка* (българ. прѣводъ отъ Д. Тошковичъ, подъ редакцията на Д. Мутевъ, Болградъ, 1862) — нъ тая брошура е съ молко значение. Въ 1830 П. билъ помилванъ и испратенъ задъ граница, т. е. при родителитѣ му въ Туринъ, дѣто живѣлъ до самата си смърть.

Пелионъ. Гориста планина въ източна Тесалия, близо до морския брѣгъ, на сѣв. отъ Пагазийски заливъ, 1618 метра висока. Съ П. сѫ свързани митическитѣ сказания за борбата на исполинитѣ съ Зевса,—които, като желаяли да досѣгнѫтъ небето, опитали се да въскачатъ Оса и Олимпъ надъ П. (или П. и Оса надъ Олимпъ),—за Кентавра Хирона, митическия прѣдставитель на лѣкарското искуство, за строението на кораба на аргонавтитѣ и др. На П. се е намирало и светилището на Зевса Актейски. По склоноветѣ на П., които въ старо врѣме сѫ били покрити, както се вижда, съ гѫсти гори, сега сѫ распръснѫти много гръцки села (така наречениитѣ „двадесеть и четире села"), заобиколени съ раскошни овощни градини.

Пелисие (Жанъ-Жакъ *Pelissier*). Франц. маршалъ (1794 — 1864); станѫлъ извѣстенъ въ Алжирия като енергиченъ началникъ, готовъ, въ случай на нужда, за най-сурови мѣрки. Въ 1855 билъ испратенъ въ Кръмъ, дѣто първенъ командувалъ 1-я армейски корпусъ, послѣ замѣстилъ Канробера въ началствуването на всичкитѣ франц. сили подъ Севастополъ, обсадата на който той продължилъ съ усилена енергия; първий пристѫпъ, прѣдприетъ отъ него на 6 юния, билъ отблъснѫтъ, нъ слѣдъ него

скоро дошла побѣдата на съюзницитѣ при Черна и прѣвзимането на Малаковската ржтлина, което оставило Севастополъ въ ржцѣтѣ на обсадителетѣ. Прѣвзимането на Малаковската ржтлина придобило за П. титлата *Малаковски дукъ*. Слѣдъ свършването на кръмската война П. билъ французски посланникъ въ Англия, а прѣзъ Австроиталиянската война въ 1859 командувалъ французскитѣ войски на Рейнъ. По-късно билъ гл. управитель на Алжиръ.

Пелопиди. Пелопсови потомци: Атрей, Агамемнонъ, Орестъ и др., съ чието имена е свързано възвишението на Аргосъ. Върху сказанията за П. сж се писали много гръцки трагедии.

Пелопидъ *(Pelopidas)*. Гръцки пълководецъ, тивянинъ; происхождалъ отъ богато семейство; добилъ добро възпитание; отъ рано се приучилъ на лишения, живѣлъ простъ животъ и прѣзиралъ богатството. П-тѣ приятелски отношения съ Епаминонда наченжли отъ битвата при Мантинея (385), въ която Епаминондъ му спасилъ живота. Поривистъ и необузданъ, П. прѣдставлявалъ контрастъ съ спокойния и сдържанъ Епаминондъ; нъ и двамата били еднакво честни, постоянни въ стремленията и убѣжденията си и патриотично настроени: на тѣхъ двамата Тиви били задължени за кратковрѣменното си възвишение и хегомония. Слѣдъ прѣвзимането на Кадмея отъ олигархията (383), П. въ числото на 400 демократи побѣгнжлъ въ Атина, дѣто бѣглецитѣ намѣрили радушенъ приемъ и покровителство. Когато единъ отъ тѣхъ, Андроклидъ, паднжлъ въ ржцѣтѣ на испратенъ отъ тивенскитѣ олигархи убийца, П. склонилъ другаретѣ си по изгнание на отмъщение и станжлъ душата на единъ заговоръ. Въ 379 той се върнжлъ тайно въ родния си градъ и съ други съзаклетници убилъ водителя на олигархията, слѣдъ което билъ провъзгласенъ единъ отъ беотархитѣ и останжлъ на тая длъжность токоречи несмѣнно. Спартанский гарнизонъ, въпрѣки отчаяното си съпротивление, билъ принуденъ да остави Кадмея и да излѣзе изъ града. Походитѣ на спартанцитѣ (378—371) не върнжли изгубеното. Въ 377 П. побѣдилъ спартанцитѣ при Танагра, на другата година—при Тегира; и двѣтѣ тия побѣди били плодъ на храбростьта и на прѣкрасната военна организация на така-наречения «свещенъ отрядъ.» Рѣшително поражение било нанесено на спартанцитѣ при Левктра (371), слѣдъ което тивенцитѣ вече сами захващатъ настжпателната война и, съ Епаминонда на чело, извършватъ редъ побѣдоносни нахлувания въ Пелопонезъ и разширяватъ влиянието на Тиви на сѣверъ. Въ 369 П. билъ испратенъ съ една войска на помощь на тесалийцитѣ, които и освободилъ отъ македонския гарнизонъ. Въ 368 билъ испратенъ посланникъ въ Тесалия, дѣто го задържали въ плѣнъ, нъ скоро билъ освободенъ отъ Епаминонда. Въ 364 паднжлъ при Кинокефали въ едно сражение противъ тиранина Александра Ферейски. П-тѣ биографи сж Корнелий Непотъ и Плутархъ.

Пелопонезъ (срѣдновѣковно име на сегаш. *Морея)*. Южeнъ полуостровъ на Гръция, съединенъ съ нея по Коринтски провлакъ, който се прокопа за корабоплаването въ нашето врѣме (виж. *Коринтски провлакъ)*. Областитѣ въ п-ва сж:

въ срѣдата Аркадия, на сѣверъ отъ нея Ахаия, на зап. Елида, на югъ Месения и Лакония съ гл. гр. Спарта, на ист. Арголида съ гл. гр. Аргосъ. Слѣдъ троянската война дорийци отъ Тесалия истикали малко по малко старото население и основали много държавици; най-главната отъ тѣхъ станжла Спарта, която въ пелопонезската война (война между атинянетѣ и лакедемонцитѣ, 431—401 прѣди Р. Х.), на чело на другитѣ пелопонезски държавици, побѣдила Атина, която ѝ успорявала господството надъ Гръция. П., покоренъ въ 146 прѣди Р. Х. отъ римлянетѣ, заедно съ срѣдна Гръция, съставилъ областъ Ахаия; принадлежалъ отпослѣ на Византийската империя, слѣдъ това, подъ име Морея, на венециянцитѣ, завоеванъ въ 1718 отъ турцитѣ, освободилъ се изъ-подъ тѣхната власть въ 1821—25 и съставя сега часть отъ кралство Гръция. Сега на полуострова, който захваща 22,200 чет. килом., изброяватъ (по данни отъ 1889) 728,200 жит., въ това число 12% албанци, които живѣятъ най-вече на юго-ист. Виж., на нѣмск., Курциусъ, П., историческо и географ. описание (Гота, 1853); на франц., Beulé, *Етюди за* П. (Парижъ, 1875).

Пелопсъ. Въ гръцката митология, синъ на фригийския царь Тантала и Ниобинъ братъ. Баща му го нарѣзалъ на кжсове, сготвилъ го и го сложилъ на боговетѣ на едно угощение, което имъ далъ, съ цѣль да опита всевѣдѣнието имъ; нъ боговетѣ разбрали измамата и не вкусили. Само богиня Деметра, потопена въ скърбь за загубата на дъщеря си, изяла една плешка. Зевсъ заповѣдалъ Хермесу да тури пакъ кжсоветѣ въ котела и парка Клото пакъ съживила момчето съ поразителна хубость, а изядената отъ Деметра плешка замѣнила съ плешка отъ слонова кость. За споменъ на това всички пелопиди имали ужъ наслѣдствено бѣло петно на рамото. Споредъ най-общото сказание въ напокошнитѣ врѣмена, П., фригиецъ, изгоненъ отъ Илоса изъ Сипилосъ, отишелъ съ голѣми съкровища въ гръцкия полуостровъ, който отъ него добилъ името си Пелопонезъ, оженилъ се за Хиподамия, спечелилъ бащиното ѝ царство като надминжлъ баща ѝ въ едно надпропускане съ колесници и станжлъ родоначалникъ на славнитѣ пелопиди (виж. това име).

Пелушъ, *фр.* Вълненъ или копринен платъ съ дълги косми, единъ видъ кадифе.

Пемброкъ. Английски градъ (южни Уейлсъ) на Атлант. океанъ, 355 килом. на зап. отъ Лондонъ; 15,051 жит. Корабостроителници и държавенъ арсеналъ. Развалини отъ нѣкогашенъ обширенъ замъкъ, за който казватъ да е билъ мѣсторождението на Хенрихъ VII. — Графство или областъ П. има 1,532 чет. килом. и 96,000 жит. Овесъ, ячемикъ и барбой сж главнитѣ земни произведения. Отъ минералитѣ, обработватъ се каменни вжглища, олово и желѣзо. Пемброкската областъ е главно забѣлѣжителна по това че, ако и да е най-далечната отъ уейлскитѣ отъ Англия, половината отъ населението ѝ говори английски езикъ. Нѣкога тамъ се заселила една колония фламандци, която усвоила английския езикъ.

Пенати, *лат.* У старитѣ римляне, домашни богове, хранителе на домашното огнище, дѣто се и поставяли изображенията имъ и дѣто имъ се принасяли жертви;

по-често тѣ се явяватъ заедно съ ларитѣ (виж. *Лари*). Въ общественитѣ храмове имало своего рода п. (*Penates, Publici*).

Пенджабъ или *Пжнджабъ* (*Punjab*, по персид. значи *Петирѣчие*, земя на петь рѣки). Най-сѣверо-западната область на англійска Индия, образувана въ 1849, отъ области, които принадлежали на кралството на Сикхитѣ или Лахоръ и др. Пой се отъ петь рѣки, които зиматъ началото си въ Хималайскитѣ планини, и като се съединяватъ съ Индъ, вливатъ се въ Индийски океанъ. П. е съпрѣдѣленъ на сѣв. съ планински държави въ Кафиристанъ и Кашмиръ, на зап. съ Келатъ (Белуджистанъ) и Афганистанъ, отъ който го отдѣлятъ источнитѣ клонове на Сюлейманови планини, на югъ съ Раджпутана и Аравийско море, на ист. съ Китай и други сѣв.-западни области на англійска Индия. Пространство 509,111 чет. килом. и 26 милиона жит.; 408,816 чет. килом. и 21 милиона жит. се падатъ на прѣкитѣ англійски владѣния, останжлитѣ на васални княжества, така наречениитѣ *Punjab Native States* и Чайпуръ. Сѣверната часть на П. е планинска страна. Главното занятие на жителитѣ е скотовъдството; при това П. произвожда изобилно пшеница и гроздие. Желѣзо, каменни вжглища, соль, златенъ пѣсъкъ. Търговията съ соль и вълнени стоки, па и транзитната търговия съ Афганистанъ, сж доста голѣми. Единъ желѣзенъ пжть съединява П. съ главната мрѣжа горноиндийски желѣзници и съ океана. Сѣдалището на управл. на П. е *Лахоръ*.

Пенелопа. Одисеева сжпржга и Телемахова майка; въ *прѣнос. см.* образецъ на сжпржжеска вѣрность. Виж. *Пенелопино платно.*

Пенелопино платно. Бескрайно платно, — работа, която никога не се свършва. Отъ баснословнитѣ сказания за Пенелопа е извѣстно, че тя прѣзъ 12-годишното Одисеево странствуване останжла вѣрна на мжжа си и съ хитрость отпжждала всички ония, които искали да се оженжгъ за нея, като увѣрявала, че тя само тогава ще се ожени когато дотъче едно платно, което била заткала; а това платно никога не се доткавало, защото тя постоянно расткавала нощѣ онова, щото исткавала денѣ.

Пенза. Русски градъ, ц. на едноименна губерния, на р. Сура, 354 килом. на юго-ист. отъ Нижни-Новгородъ и 1,153 килом. на юго-ист. отъ С. Петербургъ; свързанъ съ сизрано-вяземската, московско-казанската и рязанско-уралската желѣзници; 55,680 жит. въ 1897, отъ които 51,662 православни. Дѣятелна търговия съ спиртъ, жито, добитъкъ и градиво, главно по Сура пролѣть. Сапунени фбрики; фабрики за камбани; желѣзни заводи; изработване прочути наглавници (башлъци) отъ камилска козина, и др. Два важни панаира прѣзъ годината.—П. е основана въ срѣдата на XVII-и вѣкъ, като отбрана среща татарското нахлуване; градътъ е хубаво построенъ; има 19 църкви, 2 монастиря, много градини, прѣкрасенъ разсадникъ и градинарско училище. — **Пензенска губерния**, между нижни-новгородската на сѣв., тамбовската на зап., симбирската на ист. и саратовската на югъ, има простр. 38,840 чет. кил. и насел. въ 1897 г. 1,483,948 жит. великоруси, казаци и токо-речи порусени мордвини и мешчериаци (люде отъ финското племе); тѣх-

нитѣ съсѣди, на сѣв., били българе, които населявали сегашната симбирска губерния. Въ XIII-и вѣкъ, тия населения подпаднжли подъ татарското владичество и, когато паднжла татарската империя, тѣ влѣзли въ състава на казанското ханство (виж. *Казанъ*). Въ XVI-и вѣкъ, тая земя паднжла подъ властьта на руситѣ, които основали тамъ крѣпости, отъ които най-старата е Мокшанъ, основана въ 1536. Земята испатила много отъ Пугачевската буна въ 1774. Въ 1780 се учредила пензенската губерния, която въ 1798 се унищожила и въ 1801 подновила. Земята състои отъ обширни високи полета, самъ-тамъ просѣчени съ бърда ниски хълмове. Рѣкитѣ сж притоци на Донъ и Волга, и три отъ тѣхъ Хоперъ, Сура и Мокша сж корабоплавателни, нъ сж покрити съ ледъ 5 мѣсеца, отъ началото на ноемврия до началото на априлъ. Зимата е люта и дълга, и лѣтото кжсо; нъ климатътъ е здравъ. Земята е много плодородна и земедѣлието е главний поминъкъ. Жито отъ разни видове, зеленчуци, цвѣкло, ленъ, конопи, тютюнъ, хмѣль сж главнитѣ произведения. Голѣми количества жито се изнасятъ въ съсѣднитѣ губернии. Около една трета отъ цѣлата повръхность на земята е покрита съ гори, нѣкои отъ които сж само джбови. Фабричната дѣятелность е съсрѣдоточена главно въ градоветѣ. Платове и кожи сж главнитѣ стоки, които се изработватъ. Главнитѣ градове сж Пенза, Мокшанъ и Саранскъ. — Пензенската губерния е родината на *Бѣлински*, най-великия русски критикъ.

Пензансъ. Английски крайморски градъ, най-западний градъ на Англия, въ обл. Корнуолъ, 40 килом. на юго-зап. отъ Трюро; край на желѣзница, която го свързва съ Трюро; 12,410 жит. Богати оловени и мѣдни рудници. Важно риболовство. Въ пристанището му влизатъ и излизатъ около 900 кораби на годината. Живописна мѣстность, която привлича много посѣтителе. — П. е родината на знаменития химикъ сжръ Хжмфри Дейви, комуто е издигнжта тамъ статуя въ 1872.

Пенитенционарна система на тъмниченъ затворъ (отъ *пенитенция*, каяние). Тъмниченъ затворъ, прѣдложенъ отъ Бентама, който състои главно въ това: да се дѣйствува колкото се може по-силно на прѣстжпника, каквото да се раскае и поправи.

Пенсилвания. Една отъ Съединенитѣ Държави, слѣдъ Ню-Иоркъ най-населената отъ тѣхъ и една отъ 13-тѣ основни държави на съюза; съ прѣдѣли: на сѣв. езеро Ерие и държава Ню-Иоркъ, на ист. Ню-Иоркъ и Ню-Джерзи, на югъ Делауеръ, Мейриляндъ и Виргиния, на зап. Виргиния и Охио; простр. 117,100 чет. килом.; насел. 5,662,000 жит., главно отъ шотландско и германско происхождение. Земята е въ срѣдата планинска, съ многобройни паралелни бърда, отъ апалачската или алеганската система, съ посока отъ сѣр.-ист. къмъ юго-зап. Юго-източний трижгълникъ на държавата се слави съ плодородието си. Областитѣ, въ които има въ земята обилно най-добро качество антрацитъ, повечето сж безплодни. По минералното богатство П. захваща 1-то мѣсто между Съединенитѣ Държави, благодарение на неисчерпаемото изобилие на каменнитѣ вжглища, желѣзото и нефтътъ. Срѣщатъ се и желѣзно-хромисти руди,

серпентинъ (змеевикъ), никелъ, мраморъ и корундъ. Отъ рѣкитѣ най-важни сж Делауеръ, Скулкилъ, Соскехана, Алегани и Мононгахела, които образуватъ, близо до Питсбжргъ, р. Охио. Въ планинскитѣ мѣстности климатътъ е постояненъ и зимитѣ сж студени; въ областитѣ на ист. отъ планинитѣ температурата достига, ако и въ непродължително врѣме, до високи градуси топлина и студъ; западнитѣ области се ползуватъ съ помекъ климатъ.

Рударството е много развито; въ П. се добиватъ повече каменни вжглища отколкото въ всичкитѣ останжли Съединени Държави. Въ 1892 сж били добити 45.23 милиона тона антрацитъ, 38.20 милиона тона смолистъ вжгленъ (bituminous coal) и 6.3 милиона тона коксъ. П. захваща сжщо 1-то мѣсто между Съединенитѣ Държави по производството на чугуна и желѣзото. Прѣзъ споменжтата година сж били произведени 4.19 милиона тона чугунъ, повече отъ 2 милиона тона бесемеровско желѣзо, 2.3 милиона тона бесемеровска стомана, стоманени желѣзнопжтни пржте (62°/₀ отъ цѣлото производство въ Съед. Държ.) и гвозден. Прѣзъ сжщата година нефтенитѣ кладенци дали 32 милиона бъчви (по 42 хектолитра). Въ голѣмо количество се добива и гранитъ. Слѣдъ рударството главно значение има земедѣлието; въ 200,000 чифлика се добило въ 1892 г. 40 милиона бушела (бушелътъ е равенъ на 36.347664 литра) царевица, 20 мил. пшеница, 35 мил. овесъ, 16 мил. барабой, 5 мил. бушела ржжь, и др.; сѣно 3 милиона тона; тютюнъ около 6 мил. фунта.

П. е богата и съ чудни гори джбови, кленови, кестеневи, орѣхови и др. Овощарството е много развито. Доста голѣма е и фабричната промишленость; има фабрики за машини, за копринени, вълнени и памучни платове и много други. Желѣзнопжтната мрѣжа има 12,000 килом. длъжина; длъжината на 9 канала е 1,400 килом. Народното образование стои много високо. Началнитѣ народни училища сж 22,000 съ 1,000,000 ученици; 12 семинарии (6,500 ученици); много колегии и специални факултети; отъ университетитѣ най-добрий е филаделфийский. Финанситѣ сж въ добро състояние.

Законодателното събрание състои отъ сенатъ (50 сенатори) и конгресъ (204 прѣдставители). Въ конгреса на Съединенитѣ Държави П. праща 2 сенатори и 30 депутати. Управительтъ съ мѣстнитѣ сенатори се избиратъ за 4 години, депутатитѣ за 2 години. Сѣдалището на управлението е гр. *Хярисбжргъ*, нъ най-важний и най-населений градъ е Филаделфия. Значителни сж още градоветѣ Питсбжргъ, Алегани, Скрантонъ и Ридингъ.

История. — Въ 1681 англ. краль Карлъ II подарилъ на Уилиама Пена, синъ на англ. адмиралъ, една обширна земя на зап. отъ Делауеръ, която Пенъ разширилъ още съ покупката на други земи отъ индийцитѣ. Самъ Пенъ, поради обилието на горитѣ, нареклъ владѣнията си *Sylvania* (лат. *sylva*, гора), а краль Карлъ прибавилъ на това име думата *Пенъ*, въ честь на Пеновия баща. На основание на дадената Пену грамота, английский парламентъ си запазилъ правото да облага съ налози новата колония, а въ всичко останжло ней се прѣдоставило пълно самоуправление. Пенъ искалъ

да направи опитъ съ една колония «свободна за цѣлото човѣчество», сир. за човѣци отъ всички народности и всички вѣроисповѣдания, съ пълна свобода на съвѣстьта, и поканилъ тамъ всички гонени въ отечеството имъ за религиозни убѣждения. Колонията бързо подкачила да се заселва отъ разни сектанти, а особено отъ английски квакери, отъ шотландски и ирландски пресвитерианци, французски хюгеноти, германски менонити и др. Ала излѣзло, че вече отъ 1627 тамъ имало селища, основани отъ шведи, норвежци, данци, холандци и англичане. Новитѣ поселенци лесно се съгласили съ старитѣ и на края на XVII-и вѣкъ числото на жителитѣ на **П.** достигнжло до 200,000. Пенъ и другитѣ основатели на колонията рѣшително не съчувствували на робството, нъ то не било запрѣтено и сжществувало въ скромни размѣри до самата революция (освобождението на Съединенитѣ Държави). По интриги, Пенъ билъ лишенъ за нѣколко врѣме отъ управлението на колонията, па се и съсипалъ материално; той се върнжлъ въ Лондонъ въ 1701 и умр. тамъ въ 1718. Управлението минжло по наслѣдство на вдовицата му, чадата имъ и потомцитѣ имъ до революцията. Въпрѣки всичкитѣ спънки, колонията бързо се развивала. Въ 1683 се основала Филаделфия. Благодарение на влиянието на квакеритѣ въ законодателното събрание, отношенията на колонистите съ индийцитѣ били отъ самото начало добри; нъ отъ 1744, въ войната, която настанжла между Франция и Англия, съсѣднитѣ индийски племена сключили съюзъ съ французетѣ и държали страната на Франция. Настанжла вжтрѣшна война, която се свършила съ пълното исчезване на индийцитѣ изъ държавата.

П. била отъ първитѣ колонии, които се уловили за оржжие среща Англия; на нейната земя станжла голѣма часть отъ военнитѣ дѣйствия; Филаделфия се подложила на една продължителна окупация (1777 — 78). Слѣдъ сключването на войната населението се въскачвало на 434,000 души; въ течението на XIX-и вѣкъ то се увеличило съ повече отъ 10 пжти. П. зела горещо участие както въ войната въ 1812 съ Англия, така и въ междуособната война въ 1861—65. Интересни историч. свѣдения за П. има у W. H. Eglo, *Illustrated History of Pennsylvenia* (Филаделфия, 1880).

Пенсионеръ, *лат.* Лице, което се ползува съ пенсия. — **Пенсионирамъ.** Отпущамъ пенсия.—**Пенсия** (отъ лат. *pane*, хлѣбъ?). Парична сума, която правителството или частно учреждение дава нѣкому срочно или до животъ като възнаграждение за дълговрѣменна минжла служба. Пенсия на малолѣтни наслѣдници на починжлъ пенсионеръ изобщо продължава до съвършенолѣтието имъ.

Пенсне (фр. *пенсе*, щипнж; *не*, носъ). Очила, които се държжтъ на носа чрѣзъ пружинка.

Пентагоналенъ додекаедръ, *гр.* Въ *геом.* Дванадесетостраненъ петожгълникъ. — **Пентагонъ.** Петожгълникъ. — **Пентаграфъ.** *Самописъ*, инструментъ за копиране рисунки и планове.—**Пентадактилъ.** Риба съ петь плавника. — **Пентадекагонъ.** Въ *геом.* петнадесетжгълникъ. — **Пентаедръ.** Въ *геом.* петстранникъ, тѣло се петь лица. — **Пентаметръ.** Петстжпенъ стихъ, въ който първитѣ двѣ стжпки сж

дактили или спондеи, третата спондей, послѣднитѣ двѣ анапести. — **Пентандрия.** Петмжжие, разредъ растения съ петь стебълца.—**Пентахордъ.** Петструнна лира.

Пепиниера (фр. *pépinière*, отъ гр. пепено, зрѣнж). Разсадникъ.

Пепсинъ, *гр.* Вещество, което сжществува въ гастрическия сокъ (слизьта, що отлжчаватъ стомашнитѣ стѣни) и което много помага на пищеварението, което растваря храната; приготвя се и по аптекарски начинъ.

Per angusta ad augusta, *лат.* Чрѣзъ мжчнотии къмъ величието.

Per interim. Виж. *Interim.*

Per fas et nefas. Латинско изречение: чрѣзъ право и криво; — означава, че постижението на една цѣль трѣбва да стане по всевъзможни способи и съ всевъзможни срѣдства, позволени и не позволени.

Per pedem Apostolorum. Латинска поговорка: пѣшкомъ по примѣра на апостолитѣ.

Per se, *лат.* Само по себе.

Пера (тур. *Бей-оглу).* Едно отъ прѣдградията на Цариградъ; 130,000 жит. — П. е расположена на сѣверния брѣгъ на Златни рогъ (виж. *Златни рогъ),* на една височина, на която Галата е долната часть. Тя е европейский кварталъ на Цариградъ, мѣстопрѣбивалището на посланницитѣ, както и на банкеритѣ и европейскитѣ търговци. *Голѣмата улица на* П., дълга близо единъ километръ и половина, е най-хубавата улица на турската столица, най-вече въ оная часть, около 600 метра дълга, която се намира между площада на Таксима и кръстопжтя на Галата-Сарай, и която е широка 10 метра, съ тротоари отъ странитѣ ѝ, съ трамвай прѣзъ нея, украсена съ прѣкрасни магазии. Въ П. се съсрѣдоточава модний животъ въ Цариградъ; тамъ се намиратъ главнитѣ театрални и други развеселителни мѣста по европейски, хотелитѣ и др. Между сградитѣ, позабѣлѣжителни сж *Св. Троица,* (голѣма гръцка църква съ византийски стилъ, построена въ 1882), французската болница, джамията Агачъ-Джами, кжщата на Абрахамъ паша, галата-сарайский царски лицей, постройката наречена *cité de Pera* (градътъ на П.), съ пасажи въ нея, *текето* на въртящитѣ се дервиши. П. има шесть католически църкви, три гръцко-православни църкви, двѣ арменски и нѣколко протестантски капели. Между дворцитѣ на посолствата, забѣлѣжителни сж германский, английский, австрийский, русский и персидский. П. притежава двѣ прѣкрасни градини, градината на Petits Champs и градината на Grands Champs или таксимската.

Перга. Староврѣмененъ градъ въ Памфилия, въ Мала-Азия, 22 килом. на сѣв.-ист. отъ сегаш. крайморски градецъ Саталие (стар. Аталия). Много развалини отъ сгради, отъ театръ, дворецъ и др. Градскитѣ стѣни и кули още сж се упазили. Близо до града развалини отъ единъ храмъ на Артемида. Археолозитѣ, като сждѣтъ по сегашното състояние на паметницитѣ въ П., заключаватъ че тоя градъ не е билъ разрушенъ въ война, а просто напуснжтъ въ обстоятелства, за които историята не ни казва нищо.

Пергаментъ, отъ градъ *Пергамъ.* Овча или телешка кожа, изработена за да се пише на нея. Въ старо врѣме употрѣбявали за писане такъви кожи, които найдобрѣ се изработвали въ Пергамъ.

На пергаменти се е писало и въ срѣднитѣ вѣкове. Въ западна Европа *пергаментаритѣ* сѫ били единъ еснафъ, който много врѣме се е намиралъ подъ надзора на университета.

Пергамъ и Пергамско царство. П. въ старо врѣме е билъ градъ въ Мизия (Мала-Азия), на р р. Селиносъ и Кетейосъ, притоци на Каикъ. Споредъ едно прѣдание, жителитѣ на града били бѣжанци отъ Аркадия, споредъ друго, колонисти отъ о-въ Лесбосъ; нъ старата история на тоя градъ е безъ особено значение. Той добилъ важность, когато Лизимахъ, единъ отъ Александровитѣ генерали, го избралъ като една твърдина, дѣто да държи съкровището си (9,000 таланта). Слѣдъ смъртьта на Лизимаха и Селевка Никатора, Лизимаховий съкровищникъ, Филетеръ, съ помощьта на оставеното съкровище завладѣлъ П. и основалъ (282 прѣди Р. Х.) самостоятелно *Пергамско царство.* Пергамскитѣ царе много се грижили за украшението на столицата си, особено Аталъ I и Евменъ II (147—139), който обогатилъ прочутата пергамска библиотека, която още въ Клеопатрино врѣме съдържала до 200,000 тома и отстѫпяла само на александрийската библиотека. Споредъ Плиний, П. станѫлъ найзначителний градъ на Мала Азия *(longe clarissimum Asiae Pergamus)*, съдържалъ множество забѣлѣжителни паметници, като храмъ Ескулапу, ницефориумъ или единъ видъ музей за ученитѣ и далъ името си на пергамента, употрѣбяванъ намѣсто папируса, който царь Птоломей запрѣтилъ да се изнася изъ Египетъ. Слѣдъ прѣвръщането на пергамската държава въ римска область (130 пр. Р. Х.) П. още много продължавалъ да е цвѣтущъ градъ, само въ византийската епоха испаднѫлъ. На мѣстото на П. сега има турско село *Бергама.* Пергамскитѣ старини бидохѫ открити отъ германския инжинеръ и археологъ Карла Хумана, благодарение на раскопитѣ направени отъ него въ 1878—1880. Тия раскопки дадохѫ едно доста важно хѫдожественоархеологическо слѣдствие, между друго откритието на великолѣпни скулптурни украшения за Зевсовия алтарь (които се намиратъ въ Берлинския музей).

Фелетеръ, основателтъ на пергамското царство, сполучливо се борилъ за независимостьта му съ сирийцитѣ и витинцитѣ. Племенникътъ и приемникътъ иу Евменъ I (умр. въ 241) разширилъ пергамската държава, като одържалъ побѣда надъ Антиоха Сирийски. Него наслѣдилъ Аталъ I, който зелъ царска титла и чрѣзъ съѫзъ съ римлянетѣ обезпечилъ за П. направенитѣ отъ него и отъ прѣдшествеництѣ му завоевания. Въ царуването на неговитѣ синове Евменъ II и Аталъ II Филаделфъ, П. продължавала да се развива като умственъ и хѫдожественъ центръ на Мала Азия. Послѣдний пергамски царь Аталъ III Филометоръ (138—133) страдалъ отъ душевно разстройство и завѣщалъ царството съ всичкитѣ си съкровища на Римъ, като отминѫлъ роднинитѣ си, които донѣйдѣ били умъртвени отъ него. Макаръ вѣрностьта на завѣщанието да се успорявала, римлянетѣ, като наказали смъртно послѣдния претендентъ, незаконнородения синъ на Евмена II, Аристоника, завладѣли наслѣдството на Атала (130). Паргамъ билъ направенъ главенъ градъ на римска областя *Asia propria.*

Пергелъ. Орждие за чъртаяне кржгове и измѣрване разстояния въ чъртежъ.

Перголезе *(Джиовани).* Италиянски композиторъ отъ неаполитанската школа, род. въ Джеси, близо до Анкона (1704—1737); първенъ писалъ токо-речи исключително за театра, нъ оперитѣ му не сполучили; въ тѣхъ имало вжтрѣшно съдържание, нъ малко блескава вънкашность. Тия несполуки и охтиката, която се развила у него отъ невъздържанъ животъ, го накарали да се отдалечи въ Пуцоло; тамъ той се заловилъ за духовната музика и написалъ прочутия *Stabat Mater*, който се свири до сега. Въ тая пиеса вече личжтъ зародишитѣ на бждщата италиянска школа.

Пердика. Име на много македонски царе, отъ които най-старий, Хераклидъ, основалъ около 664 прѣди Р. Х. македонското царство. П. II царувалъ въ врѣме на пелопонезската война. П. III, братъ на Филипа, бащата на Александра Велики. — Най-забѣлѣжителенъ отъ всички П. е пълководецътъ съ това име на Александра Велики, комуто Александръ, кога умиралъ, подарилъ именния си пръстенъ като символъ на царската власть. Тоя пълководецъ погинжлъ прѣзъ единъ походъ въ Египетъ, въ 321, отъ ржцѣтѣ на войницитѣ си, които прогласили за повелитель на държавата Антипатра.

Pereat, *лат.* Да погине, сир. смърть нему.

Переяславь. Русски градъ въ владимирската губерн., 116 килом. на сѣв.-зап. отъ Владимиръ, на двата брѣга на р. Трубежъ, близо до устието ѝ въ езеро Плещеево (езерото захваща едно пространство отъ близо 46 чет. килом.), на което градътъ дава понѣкога името си; 10,500 жит. Прѣдачници, фабрики за памучни платове, тютюнени фабрики и др. Переяславски памучни произведения се изнасятъ на нижни-новгородския и ирбитския панаири, па дори и въ Китай прѣзъ Сибиръ. Важно риболовство по езерото. — П. е основанъ, по свидѣтелството на Нестора, въ 993 отъ Владимира Святославича, въ паметъ на една побѣда надъ печенегитѣ. Въ 1054 тоя градъ станжлъ столица на *Переяславско княжество,* което послѣ принадлежало на Полша до русското присъединение на Мала-Руссия.

Периалгия, *гр.* Твърдѣ силна всеобща болезнина.

Периандръ. Коринтски тиранинъ, единъ отъ 7-тѣ мждреци на Гръция, наслѣдилъ баща си Кипсела въ 627 прѣди Р. Х. и отличавалъ се първенъ съ кротость и справедливость, послѣ станжлъ жестокъ притѣснитель на подданницитѣ си. Умр. въ 584 прѣди Р. Х.

Перигей, *гр.* Точката въ орбитата на една планета, дѣто тя е най-близо до земята; противоположното на *апогей.*

Перикардий, *гр.* Ципеста обвиква на сърдето. — **Перикардитъ.** Въспаление на перикардия.

Периклъ. Най-искусний, най-благородний и най-безкористний атински държавникъ; происхождалъ отъ отличенъ родъ: билъ синъ на Ксантипа, побѣдителятъ при Микале, и Агариста, племенница на великия атински прѣобразователь Клистена; и билъ роденъ между 500 и 490 прѣди Р. Х. Надаренъ отъ природата съ голѣми способности, той добилъ най-високо образование подъ ржководството на философъ Анаксагора, и отличавалъ

се не само съ забѣлѣжителенъ умъ и разсждителность, не само съ ораторска дарба, толкова необходима за държавникъ, който желае да си подчинява на волята народното събрание, а и съ тѣлесна хубость. И съ тия качества и дарби на държавенъ мжжъ П. съединявалъ опитностьта и благоразумието на пълководеца, висока честность, простота и умѣреность въ живота. За ораторската му дарба П. наричали олимпиецътъ; казвали, че той излива свѣткавицитѣ и гърмотевицитѣ, толкова поражавалъ съ словото си, и че само убѣждение е на устата му. Токо-речи всичкото си врѣме посвещавалъ той на държавнитѣ работи; едничкото развлѣчение за него служила бесѣдата въ домашния кржгъ, между приятеле, отбранитѣ умове и таланти на Гръция. Въ неговий домъ се събирали философи като Анаксагоръ, Зенонъ, Протагоръ, младий Сократъ, поети като Софокла, хждожници като Фидия и архитектъ -философътъ Хиподамъ. Душата на тоя кржгъ била даровитата, образована Аспазия.

П. почнжлъ попрището си като воененъ и зелъ отлично участие, подъ ржководството на Кимона, въ нѣколко военни похода. Само слѣдъ Аристидовата смърть той се посветилъ на политиката. Темистоклъ, изгоненъ отъ народа, билъ въ Мала-Азия; Кимонъ оставалъ самъ водитель на консервативната партия или алигархията, и образувалъ съжза на ионийскитѣ градове подъ водителството на Атина противъ персянитѣ: той тъкмялъ да поддържа въ Атина Клистеновата конституция, а вънкашно съжза съ Спарта. П. посветилъ влиянието и талантитѣ си на другата партия, демократическата, която се стремила да реформира Клистеновата конституция въ демократически смисълъ и да замѣни тежкия съжзъ съ Спарта съ единъ съжзъ съ другитѣ градове на Гръция.

Първото П-во дѣло билоняване-то му обвинитель противъ Кимона по поводъ на неговитѣ дѣйствия въ Тракия; Кимонъ отива въ заточение чрѣзъ остракизмъ и П. прокарва реформата си, която отнима на ареопага и на съвѣта отъ 500-тѣ сждебната власть, която тѣ упражнявали заедно съ политическата. Сждебната власть той повѣрилъ на жури отъ народа. И вънкашно управлението му почнжло съ сполука: съжзътъ съ Мегара, честитата война среща Коринтъ и Егина. Когато атинянетѣ били разбити отъ спартанцитѣ при Танагра (457) П. повиква Кимона отъ заточението и атинянетѣ добиватъ рѣшителна побѣда надъ беотийцитѣ. Когато спартанцитѣ, въпрѣки сключеното въ 451 — 450 прѣмирие, нахлули въ Срѣдна Гръция, за да помогнжтъ на делфийцитѣ среща фокидянитѣ, П. тутакси слѣдъ тѣхното отдалечение върнжлъ на фокидянетѣ делфийското светилище.

Прѣзъ мирното врѣме П. довършилъ отбраната на Атина по сухо съ нова стѣна, паралелна на първата; Акрополисътъ се покрилъ съ великолѣпни паметници: Партенонътъ, Одеонътъ, Атининий храмъ, Пропилеитѣ и др.

Кимонъ билъ умрѣлъ и неговъ приемникъ като водитель на аристократическата партия билъ Тукидидъ Милезиевъ, който въ 444 направилъ голѣмо усилие да събори П., като го обвинявалъ въ народното събрание, че прахосва общественитѣ пари за сгради, за празденства и развлѣчения. Ту-

кидидъ произнеслъ силна рѣчь; нъ П. тутакси станжлъ и прѣдложилъ да построи сградитѣ на свои разноски, ако гражданетѣ му позволжтъ да тури своето име на тѣхъ намѣсто тѣхното. Сарказмътъ сполучилъ, и събранието разрѣшило на П. да прави както ще. Нъ П. не искалъ да бжде просто саркастиченъ; той желаялъ да посочи на атинянетѣ духа и цѣльта на политиката, която била да направи Атина, като градъ, пръвъ въ Елада и достоенъ да бжде на чело на другитѣ гвадове. Неговата побѣда въ събранието имала за слѣдствие остракизма на Тукидида; и прѣзъ останжлото му поприще «имаше», казва историкъ Тукидидъ, «само по име демокрация, а въ сжщность управление въ ржцѣтѣ на първия човѣкъ». Ала сжщий историкъ ни казва, че П. никога не сторилъ нищо недостойно за високото си положение; че той не билъ демагогъ, като не ласкаялъ народа, а често му противорѣчалъ, —па и говорилъ въ рѣдки случаи, че той не угнетявалъ противницитѣ си; и че съ всичката си неограничена власть надъ обществената кисия, той билъ лично образецъ на безкористие. Всичкитѣ великолѣпни постройки легнжли само 3,000 таланта въ 12 години (444—432); съкровището на Акрополъ и годишнитѣ доходи на Атина стигнжли за тия градежи; П. дори учредилъ резервенъ фондъ отъ 6,000 таланта. Ала съжзницитѣ били недоволни, че располагалъ съ даньта имъ безъ да ги пита: Самосъ се побунилъ въ 440, нъ билъ покоренъ, слѣдъ 9-мѣсечна обсада, отъ една флота, която началствувалъ П. Въ 434 възстанжла Корцира, коринтска колония, която искала присъединението си на Атина, което добила съ П-та помощь. Това послужило като прѣдлогъ за избухването на отдавна прѣдвижданата и неизбѣжна «Пелопонезска война» между Атина и Спарта, която се свършила нещастно за Атина, благодарение на чумата, която изморила моряцитѣ въ П-та флота и голѣма часть отъ атинското население. Въ надвечерието на самата война (433—432) най-милитѣ П-ви приятели били унищожени: Фидий, обвиненъ въ нечестие, умрѣлъ въ затворъ; Анаксагоръ отишелъ въ изгнание; сама Аспазия, обвинена въ нечестие, се спасила само съ П-тѣ сълзи и молби. Народътъ слушалъ вече демагозитѣ. Въ 430 опозицията надвила и П. не билъ прѣизбранъ стратегъ. Народътъ на другата година си припозналъ погрѣшката и му повѣрилъ изново управлението. П. живѣлъ още една година. Съ неговото име е най-тѣсно свързана славата на Атина, и неговий вѣкъ е извѣстенъ съ името *златенъ вѣкъ* въ гръцката история. Главни източници за П. сж Плутархъ, Тукидидъ (кн. I—II), Аристотель (*Атинската полития*, гл. 26—28); монографии: *Filleur*, *Histoire du siècle de Periclès* (1873); Ad. Schmidt, *Das Perikleische Zeitalter* (1877—1889); В. Бузескулъ, *Периклъ* (Харковъ, 1889). Виж. и А. Илиевъ, *Отборъ отъ животописи* (Сливенъ, 1884); Периклъ, прѣв. отъ русски Д. Икимовъ (София, 1899, стр. 80).

П-вий синъ, и той П., билъ единъ отъ атинскитѣ стратеги—побѣдителе при Аргинуза (406); въ числото на другитѣ билъ осжденъ на сждъ слѣдъ тая побѣда.

Периметръ, *гр.* Окржжность на многожгълникъ: *периметрътъ на*

изложението ще се освѣтлява съ електричество.

Периодически, *гр.* Повръменен, който бива срочно или става въ опрѣдѣлени врѣмена, въ извѣстенъ часъ прѣзъ деня, въ извѣстенъ день прѣзъ седмицата, пролѣтьта, лѣтото и т. н. — **Периодичность**, гр. Повръменность. — **Периодъ** (гр. *пери,* около; *одосъ,* пжть). 1 Врѣмето, въ което едно дѣйствие или събитие, що се приповтаря, се извършва веднжпъ, опрѣдѣлена врѣменна междина: *периодътъ на въртенето на земята около слънцето е 365 дни и 6 часа.* 2) Врѣмето между двѣ исторически дати или събития: *периодътъ отъ въцарението на Александра III до смъртьта му.* 3) Една цѣла пълна мисъль въ едно или нѣколко свързани прѣдложения. Такъва мисъль има отдѣленъ довършенъ смисълъ.

Периойци, *гр.* Въ *геогр.* обитателе на сжщата географическа ширина, но на противоположни географически дължини; така че когато у еднитѣ е пладнѣ, у другитѣ е полунощь.

Периоптрика, *гр.* Учение за прѣломяването на слънчевитѣ лучи по повръхноститѣ на тѣлата.

Перипатетизмъ или **перипатетическа доктрина** (гр. *пери,* наоколо; *патео,* расхождамъ се). Аристотелевата философия, която се нарекла така отъ това, че Аристотелъ въ врѣме на прѣдаването се расхождалъ съ ученицитѣ си въ Лицея, една атинска расходка. — **Перипатетикъ.** Поддържатель на перипатетизма.

Перипетия, *гр.* Ненадѣйна промѣна, непрѣдвидено събитие, което промѣнява всичко; развръска *(на драма).*

Перископически (гр. *пери,* около; *скопео,* гледамъ). Обозрителенъ; — казва се за испъкнжли зрителни стъкла, които даватъ възможность да се гледа по-обширно.

Перисталтически, *гр.* Въ *физиол.* и *медиц.* чревообразно, — когато се говори за движение, което става съ свиване; противоположното движение, сир. онова, което става съ растягане, се нарича *антиперисталтическо.*

Перитоней, *гр.* Ципа, която обвива органитѣ на корема, търбушина. — **Перитонитъ.** Въспаление на перитонея.

Перифраза. *гр.* 1) Реторическа фигура, която замѣнява прѣкъ изразъ съ другъ косвенъ, околенъ; напр. *царьтъ на животнитѣ,* намѣсто *лъвътъ.* 2 Исказване казаното отъ другиго съ други думи, па и по-обширно.—**Перифразирамъ.** Употрѣбявамъ перифрази, говорѣ говореното или сжщото съ други думи. — **Перифразистъ.** Оня, който перифразира.

Перихелия, *гр.* Точка въ орбитата на една планета, дѣто тя е най-близо до слънцето, въ противоположность на *афелия.*

Перкалъ, *фр.* Твърдѣ тънко асе.

Перкинъ *Стари* (Уил.-Хен. *Perkin sen*). Съврѣм. англ. химикъ и фабрикантъ на ализариновитѣ бои, род. въ 1838. Въ 1856 П. основалъ въ Лондонъ «фабрика на бои отъ каменовжглищна смола», на чело на която стои и въ сегашно врѣме. П-тѣ работи се отнасятъ до органическата химия. Главнитѣ му работи се касаѭтъ до разработването способитѣ за добиване аналиновитѣ бои. Той добилъ технически първата по врѣме аналинова боя.

Per-cassa, *итал.* За пари въ брой.

Перамутръ, *герм.* Вжтрѣшната, пъстра и полупрозрачна обвивка на бисерната мида, отъ която правжтъ разни украшения. — **Перлъ.** Бисеръ.

Пермесъ. Рѣка въ Боеция, посветена на музитѣ; истичала отъ Хиликонъ, сливала се съ Олмиумъ и се вливала въ езеро Копаисъ.

Permitte divis coetera. Латинска поговорка: остави останжлото на боговетѣ.

Пермъ. Градъ въ европейска Русия, ц. на едноименна губерния, 1800 килом. на юго-ист. отъ С. Петербургъ, 1,170 килом. на сѣв.-ист. отъ Москва, на р. Кама; край на желѣзница, която го свързва чрѣзъ Катериненбургъ съ Тюменъ; 45,403 жит. въ 1897 г. На 3 килом. въ Мотовилихинскъ, голѣма ливница на топове, която притежава единъ отъ най-голѣмитѣ парни чукове на свѣта. Правител. семинария, гимназия, военно училище. По положението си на Кама и на сибирската желѣзница, П. е центръ на важна търговия между Русия и Азия и естественото стоварище на произведенията на уралскитѣ заводи. Метали, жито, лой, кожи, както и сибирски и китайски стоки, се испращатъ отъ П. въ вжтрѣшностьта на Русия и въ Европа изобщо. Три панаира прѣзъ годината. Улицитѣ на града сж широки и правилни. Добрата частъ на града цѣла състои отъ хубави домове, построени слѣдъ пожара въ 1842. Около 15 църкви. П. билъ първенъ село, което принадлежало на Строгонова. Въ 1723 открили тамъ богати мѣдни рудници, и Петръ Велики накаралъ да се направи тамъ важемъ заводъ. Императрица Елисавета го подарила на канцлера Воронцова, чието семейство упазило имението до 1781, годината, въ която правителството рѣшило да го обърне на градъ, подъ името Пермъ, и да го направи центръ на пермска губерния. — **Пермска губерния,** най-източната въ европейска Русия, се намира между Сибиръ (тоболската губерния) на ист., и вологденската, вяткенската и оренбургската губер. на сѣв., зап. и югъ; простр. 332,054 чет. килом. и насел. 3,002,655 жит. (руси, татаре, башкири и фини). Уралскитѣ планини дѣлжтъ тая губерния на двѣ неравни части, отъ които по-малката часть е на източната или сибирската страна на планинитѣ, макаръ и, административно, да се счита за часть отъ европейска Русия. Около двѣ трети отъ цѣлата повръхность сж покрити съ гори, една десета съ ливади и около една десета — ниви. По-важнитѣ рѣки принадлежжтъ на системитѣ на Волга и Объ. Кама, заедно съ Чусовая и други притоци отъ Уралскитѣ планини, текжтъ къмъ юго-зап., съединяватъ се съ Волга, и така образуватъ важно съобщително срѣдство между пермскитѣ рудоносни страни и Европа. Тура, Сосва и Лосва се съобщаватъ съ Объ; а Двина и Печора доставятъ достжпъ до Бѣло море и Сѣверни Ледовити океанъ. Климатътъ е здравъ, ако и донѣйдѣ лютъ. По срѣдата на юлия, нощитѣ сж студени; по срѣдата на септемврия, вали първий снѣгъ. Прѣзъ ноемврия, когато цѣлото лице на природата е покрито съ снѣгъ, прѣнасянето стоки съ шейни се върши дѣятелно всждѣ. Прѣзъ януария студътъ е толкова голѣмъ, че живакътъ понѣкога замръзнува. По срѣдата на мартъ снѣгътъ захваща да се топи, и въ началото на май, макаръ студътъ и да е още голѣмъ, земята е облѣчена въ ран-

ната пролѣтна зеленина. Главнитѣ произведения сж злато, мѣдь, желѣзо, платина, яспъ, топазъ, порфиръ, малахитъ, фарфорова глина, соль [добива се отъ солни извори], каменни вжглища, алавастръ, мраморъ и др., и диаманти въ малки количества. Срѣдоточие на рударската промишленость въ Русия, тая губерния произвожда $^{13}/_{20}$ отъ желѣзото, което се работи въ руската империя. За единъ пермски рудникъ казватъ, че е най-богатий на свѣта. Земедѣлч. произведения —жито, ленъ, конопи—сж повече отъ доста за мѣстното потрѣбение. Търговията на губернията е доста голѣма. Ирбитский панаиръ е, слѣдъ нижни—новгородския, най-важний въ русската империя. Ала транзитната търговия е много по-голѣма отъ мѣстната. Голѣмий пжть отъ Сибиръ за европейска Русия минува прѣзъ Пермъ, и губернията се съобщава чрѣзъ Волга, Печора и Объ съ Балтийско, Бѣло и Каспийско море. Глав. градове сж: Пермъ, ц. на губернията, Екатеринбургъ, Ирбитъ и др. Срѣдоточното управление на рудницитѣ е въ Екатеринбургъ.

Пермската губерния едно врѣме образувала часть отъ една страна, извѣстна въ старо врѣме подъ име *Перми* или *Бярмия*, населена въ най-раннитѣ исторически врѣмена отъ фински племена, пермяци, извѣстни съ общото име чуди. Дори и тогава тая страна била прочута по търговията, която въртѣла, особено съ Азия. Въ XI-и вѣкъ, тя свързала търговски сношения съ Новгородското княжество, което, малко по-малко, завоевало и завладѣло страната. Въ края на XV-и вѣкъ, и Перми и Новгородското княжество се присъединили на земитѣ на московския князъ Ивана III (1472), и около сжщото врѣме въ страната се въвело християнството.

Пернамбуко. Бразилски градъ, ц. на едноименна область, на Атлантически океанъ, 2,100 килом. на сѣв.-западъ отъ Рио-де-Жанейро; 130,000 жит. Най-голѣмото захарно тържище въ Бразилия; голѣмъ износъ, освѣнъ на захарьта, на ромъ и памукъ. Фабрики за книга, машини и др. Пристанището е лесно достжпно, притежава единъ морски фенеръ и градътъ е яко укрѣпенъ. Нѣкога градътъ е билъ нечистъ и се е лишавалъ отъ вода; нъ прѣзъ послѣднитѣ години е докарана изобилна хубава вода и сж направени много други подобрения. —Область П., източна бразилска обл., се простира отъ сѣв.-ист. къмъ юго-зап.; тя има простр. 128,395 чет. килом. и население 1,015.000 жит. Главнитѣ произведения сж захарь и памукъ.

Перпендикуляренъ, *лат.* Отвѣсенъ. — **Перпендикулярность.** Отвѣсность. — **Перпендикуляръ.** Отвѣсна права линия, която пада възъ друга права линия така, че образува съ нея 2 прави жгли; въ противоположность на *хоризонтална*, *полегата линия.* **П.** къмъ равнина съставя прави жгли съ всички прави линии, прокарани въ самата равнина въ точката, дѣто **п.** се срѣща съ равнината.

Перпена *(Маркъ).* Римски генералъ, преторъ въ врѣме на междуособната война, зелъ Мариевата страна. Слѣдъ Мариевото разбитие владичествувалъ въ Сицилия, послѣ побѣгнжлъ въ Испания. Въ 682 билъ начинатель на заговора противъ Сертория, и когато Серторий билъ убитъ П. се помжчилъ да заграби властьта, нъ билъ разбитъ

отъ Помпея и заробенъ. Въ желанието си да спаси живота си, той издалъ Помпею цѣлата Серториева прѣписка съ Римъ; нъ Помпей заповѣдалъ да го убиѭтъ за да не усили съ нови доноси междуособната война. Виж. Титъ-Ливий, *Epitome*; Аппианъ, *Bel. civ.*; Флоровитѣ, Патеркуловитѣ, Салюстиевитѣ съчинения и др.

Perpetuum mobile (лат. *вѣчно движение)*. Изобщо уредъ, който се движи непрѣкѫснѫто; а по-особено машина, която съ своя сила, и безъ загуба на други вещества, може да кара други машини. Построението на една такъва машина е било прѣдмѣтъ на много празни опитвания, макаръ отъ найпроститѣ начала на механиката и да е явна нейната невъзможность.

Перпинянъ. Французски градъ, 849 килом. на югъ отъ Парижъ, гл. градъ на департамента Източни Пиринейски планини, 8 килом. отъ Срѣдиземно море, на желѣзницата отъ Бордо за морето; 33,900 жит. Хубаво червено вино, кора за затикалки, вълна, коприна. Първокласна крѣпость, която владѣе прохода прѣзъ Източнитѣ Пиринейски планини отъ Испания за Франция. — П., нѣкогашна столица на графство Русилонъ, е билъ много врѣме въ рѫцѣтѣ на арагонскитѣ крале, и въ 1349 Педро основалъ тамъ университетъ. Въ 1642 го прѣзелъ Лудовикъ XIII; и отъ тогава самий градъ, заедно съ графството, останѫлъ въ владѣние на французетѣ.

Персей. Гръцки герой, Зевсовъ и Данаинъ синъ, побѣдилъ горгона Медуза и ѝ отсѣклъ главата, та освободилъ Андромеда; умр. тиринтски царь. — П., синъ на Филипа III, македонски царь (171—168) и закоренѣлъ врагъ на римлянетѣ; лишенъ отъ прѣстола отъ Павла Емилия, умр. въ тъмница въ Алба.

Персеполь (Персидски градъ). Гръцки прѣводъ на изгубеното име на една отъ столицитѣ на стара Персия. Тоя градъ билъ расположенъ на р. Араксъ, въ едно поле, което се пои отъ тая рѣка, около 56 килом. на сѣв.-ист. отъ Ширазъ, на пѫтя за Испаханъ. Той се славилъ съ раскошеството си, съ паметницитѣ си и особено съ единъ дворецъ, въ който живѣли персидскитѣ царе. Споредъ старитѣ писателе, никой другъ градъ не моглъ да се сравнява съ него по красота и богатство. Него го наричали «славата на Истокъ». Дарий Хистаспъ, Ксерксъ, Артаксерксъ и други ахемениди всѣкой на реда си помогнѫлъ за възвеличението му. Когато го прѣзелъ Александръ Велики, въ 330 прѣди Р. Х., той билъ най-богатий градъ на Азия. Завоевательтъ намѣрилъ въ царското съкровище на двореца му 120,000 таланта (660 милиона лева). Ограбването на града се позволило на македонцитѣ, и дворецътъ билъ изгоренъ. Всичко, което остава сега отъ тоя градъ сѫ едни развалини, между които развалинитѣ на двореца съ петь тераци и съ клинообразни надписи

Персидски заливъ. Заливъ или вѫтрѣшно море отъ Индийски океанъ, между Персия и Арабия; съобщава се чрѣзъ Ормузски протокъ съ Омански заливъ. П. з. е 800 килом. на-дължъ и 200 килом. на-ширъ; пространството му, заедно съ Омански заливъ, се прѣсмѣта на 236,840 чет. килом. Главнитѣ отъ островитѣ му сѫ Бахрейнскитѣ (на Арабия) и Кишмъ (на Персия). Главното богатство на Персидски заливъ сѫ бисероноснитѣ му миди. Подмолитѣ, дѣто

се намиратъ тия миди, се простиратъ съ нѣкои прѣсѣкулки, токоречи по цѣлия арабски брѣгъ на залива. Една отскорошна статистика прѣсмѣта числото на мидоловцитѣ по бисеродавния брѣгъ на 70,000, съ 6,000 ладии; стойностьта на бисера, що се добива въ годината, се прѣсмѣта на 12,500,000 лева (Grattan Geary, *Through Asiatic Turkey*). — Съ исключение на Шатъ-елъ-Арабъ, П. з. прибира водата само на малки рѣки. — Источнитѣ географи даватъ на тоя заливъ името *Зелено море*, поради зеления шаръ на водата му покрай арабския брѣгъ.

Персия. Азиятска държава, която захваща западната часть на Иранското плато; съпрѣдѣлна на зап. съ Турция, на ист. съ Афганистанъ и съ страната подъ английско покровителство Белуджистанъ, на югъ съ Индийски океанъ, Ормузски протокъ и Персидски заливъ, на сѣв. съ русски владѣния (Закавказски край и Закаспийската область) и Каспийско море; простр. около 1,645,000 чет. килом. и насел. отъ 7 до 9 милиона. Числото на жителитѣ на П. точно е неизвѣстно, защото още не е правена статистика за него, па и една точна статистика за него е токо-речи невъзможна сега. Въ 1881 Шиндлеръ, единъ отъ най-добритѣ знаци на П., опрѣдѣляше това число на 7,600,000 жит. По най-новитѣ свѣдѣния, то достига до 9 милиона. Племенний съставъ на населението е много смѣсенъ. По-голѣмата часть отъ жителитѣ (около 60%) сж персяне или таджици, които принадлежжтъ на иранския клонъ отъ арийското племе и съставятъ главната маса отъ заселеното население. Отъ многобройнитѣ другородни племена и най-близо по происхождение до персянетѣ сж луритѣ и кюрдитѣ. Както персянетѣ, тѣ принадлежжтъ на най-старитѣ обитатели на страната. Луритѣ и кюрдитѣ водѭтъ номадски животъ въ планинитѣ на западна П. (Луристанъ и Кюрдистанъ). Като живѣѭтъ въ непристжпни планини, тѣзи войнствени племена токо-речи напълно сж независими отъ персидското правителство. Съ разбойническитѣ си нападения тѣ причиняватъ голѣма врѣда на търговскитѣ сношения. Кюрдитѣ Шиндлеръ прѣсмѣта на 675,000, а луритѣ — на 234,000. Други прѣсмѣтатъ луритѣ до 800,000. Къмъ персидското племе причисляватъ и белуджитѣ, номади въ юго-ист. П. и които Шиндлеръ смѣта само до 20,000. Съ разбойничествата си белуджитѣ съставятъ едно истинско бѣдствие за цѣла юго-ист. П. Арменцитѣ въ П. не сж повече отъ 50,000; тѣ живѣѭтъ въ крайната сѣв.-западна часть на страната, въ околностьта на градъ Хоя, и се занимаватъ съ земедѣлие. Доста арменци — търговци и занаятчии — сж разсѣяни по разнитѣ градове. Други прѣдставители на арийското племе въ П. сж малко цигане, индуси и европейци отъ разни народи. Отъ семитическото племе сж халдеитѣ, които исповѣдватъ несторианската вѣра и живѣѭтъ на зап. отъ езеро Урмия, и евреитѣ, разсѣяни по градоветѣ. Халдеитѣ прѣсмѣтатъ до 23,000, евреитѣ — до 19,000. Като главни прѣдставители на семитическото племе въ П. се явяватъ арабетѣ (до 260,000), които захващатъ цѣлата прибрѣжна ивица земя на югъ и сж особено многобройни въ юго-западната область Хузистанъ, която, за това, често се нарича Арабистанъ. Ара-

бетѣ, повечето номади, сж наклонни къмъ грабителството и разбойничеството. Голѣма часть отъ населението на П. е отъ монголското племе, отъ тюрко-татарската му вѣтва. Тюркскитѣ и монголскитѣ завоеватели, които покорявали П. въ XI-и, XIII-и и XIV-и вѣкъ, основали резиденциитѣ си (Тавризъ, Мараха, Султание) въ сѣверна П. и тамъ отреждали на съплеменницитѣ си мѣста за заселване или за номадски животъ. Климатътъ на сѣверна П. е за тѣхъ много по-благоприятенъ отколкото горещий климатъ на южна П. Въ сегашно врѣме тюркскитѣ племена населяватъ цѣлъ Азербейджанъ, на ист. отъ Урмия, и освѣнъ това съставятъ голѣма часть отъ населението на цѣла сѣв. П., особено въ прикаспийскитѣ области, Гиланъ и Мазандеранъ. Общото число на тюрко-татаретѣ въ П. се прѣсмѣта на 1,700,000, отъ които повече отъ 700,000 номади. Макаръ тюркскитѣ племена по брой доста да отстжпятъ на персянетѣ, нъ тѣхното политическо значение е много голѣмо. Сегашната династия е отъ единъ тюркски родъ Каджари, членоветѣ на който занимаватъ привилигирувано и влиятелно положение въ царството. Персидската армия се състави главно отъ тюркскитѣ племена, посгодни за военната служба отколкото робскитѣ и изнѣжени персяне. Затова, отъ друга страна, въ ржцѣтѣ на персянетѣ се намира промишлеността и търговията, па и равнището на образованието у тѣхъ стои по-горѣ. Каджарската династия се е подчинила на влиянието на по-горната култура, и е приела персидски езикъ, персидскитѣ нрави и обичаи. Всичкитѣ номади на П., на които броятъ достига до 2 милиона, се наричатъ съ общо име иляти (племена), за отличие отъ заселеното население. На илятитѣ се прѣдставя правото да се мѣстжтъ свободно въ прѣдѣлитѣ на опрѣдѣлени земи. — *Въроисповѣдний* съставъ на персидското население е много по-еднороденъ отъ племенния. По Шнидлера въ П. има 90% мохамедане-шиити, 9% сюннити и послѣдователи на други мохамедански секти и 1% немохамедане; по други свѣдѣния, —70% шиити, 20% сюннити, 8% мохамедане сектанти и 2% немохамедане. Въ числото на послѣднитѣ, освѣнъ християнетѣ и евреитѣ, принадлежжтъ парситѣ, сир. персянетѣ-огнепоклонници, числото на които достига до 8,000. Парситѣ, които исповѣдватъ до сега старата народна Зороастрова вѣра, теглжтъ много отъ шиититѣ.

П., страна въ сѣверния умѣренъ поясъ, е прѣсѣчена съ високи планини, които вървжтъ въ три различни посоки. Въ географическо отношение тя се дѣли на три области: сѣверна, южна и вжтрѣшна. Най-голѣмата височина на страната достига 5,000 метра, а въ Демавендъ дори 6,000 метра. Само сѣверната часть, сир. областьта на Каспийско море, се пои добрѣ. Тамъ се намиратъ рѣки Арасъ (староврѣменни Араксъ), Къзълъ-Узенъ, която образува съ Шахъ-Рудъ Сефидъ-Рудъ, и Атрекъ. Твърдѣ бѣдна съ рѣки и потоци е вжтрѣшната часть на страната. Тамъ се намира солеста пустиня Дещъ-и-Кевиръ. Климатътъ е изобщо умѣренъ, нъ зимата е понѣйдѣ сурова, а лѣтото много горещо. Сѣверното планинско бърдо е много врѣме покрито съ снѣгъ. По политѣ на планинитѣ климатътъ е сравнително влаженъ

и жегата е непоносима. Въ Бумиръ, въ южна П., срѣдната температура е 23.2°, прѣзъ януария 14°, прѣзъ юлия 31°. Около Техеранъ зимѣ понѣкога вали малко снѣгъ, а лѣтѣ съвсѣмъ не вали дъждъ. Изобщо въ П. климатътъ е здравъ, съ исключение на влажнитѣ ниски равнини при брѣговетѣ на Персидски заливъ. Южната прибрѣжна область на П. е покрита съ най-раскошната растителность. Вжтрѣшната солеста повръхность на П. образува една степна областъ. Сжщата персидска солеста пустиня има само 4 оазиса, а въ самата пустиня съвсѣмъ нѣма органически животъ. Отъ растенията, които се обработватъ, особено сж распространени нарътъ и смоквата. Твърдѣ много се отглеждатъ черницитѣ, разни овощки, оризътъ, гроздето, макътъ и тютюнътъ. Много розови градини има, особено около Ширазъ. Фауната е богата. Забѣлѣжителни сж персидскитѣ лъвове [П. се нарича земя на лъвоветѣ и слънцето]. Фауната включва леопарди, вълци, хиени, шакали, лисици, гиздави диви овце, планински кози, мечки, антилопи, разнообразни елени, диви глигани, диви осли. На газелитѣ ходѭтъ на ловъ съ опитомени гепарди. Риболовството е доста голѣмо само въ рѣкитѣ, които се вливатъ въ Каспийско море, и се продава на прѣдприимачи. Има и двугръбични камили; конетѣ, смѣсь съ арабска порода, сж пръвъсходни. Номадскитѣ племена иматъ много овце. Освѣнь това, много е и рогатий добитъкъ. Има и много кози и токоречи всичкитѣ европейски птици; источнитѣ породи птици сж малко. Пчеларството и копринарството сж важни клонове отъ поминъка. Минералнитѣ богатства на П. сж главно желѣзната, мѣдната и сребърната руди, нефтътъ и сѣрата. Около Елбурцъ и Тебризъ има каменни вжглища. Има и много драгоцѣнни камене, а златото е рѣдко.

Персянетѣ сж люде съ срѣденъ растъ и добри ходачи. Главата и лицето иматъ отпечатъка на кавказското племе: бѣла кожа, прѣкривенъ носъ, тъмни очи, много гжста и дълга брада. Въ народното облѣкло на мжжа характерна е черната овнешка шапка съ коническа форма, около ½ метръ висока. Положението на жената е различно въ разнитѣ съсловия. Въ най-долнитѣ съсловия то е много по-добро. Тамъ женитѣ свободно ходѭтъ безъ покривало и изобщо повече се приближаватъ до равенство съ мжжетѣ. Въ най-високитѣ съсловия силно е развито многоженството и женитѣ живѣѭтъ въ хареми, съвсѣмъ отдѣлни отъ мжжското общество. Храната на погорнитѣ класове е повечето овчо месо; по-долнитѣ класове се хранѭтъ повече съ растителна храна. Персянетѣ изобщо сж умѣрени. Лѣточислението, както у турцитѣ, е лунното. Праздницитѣ имъ сж повечето молелни, отколкото увеселителни. Единъ отъ тия праздници става за споменъ на Имамъ-Хасановата смърть, убитъ отъ Мохамедовъ внукъ. Другъ отъ покаяннитѣ дни е Мохарремъ — първитѣ 10 деня отъ първия мѣсецъ за споменъ на убийството на Алиевитѣ синове, Хасанъ и Хюсеинъ. Въ врѣме на това празденство персянетѣ дохождатъ въ фанатическо изстжпление. На 19-и день отъ Рамазана се въспоминава убийството на самъ Али.

Главний поминъкъ на заселеното население е земедѣлието; номадитѣ се поминуватъ главно съ

скотовъдство, особно овцевъдството. Най-важното животно за номада е двугръбичната камила, на която той, кога се мѣсти, прѣнася семейството си и цѣлия си имотъ. Освѣнь двугръбичната камила, срѣщатъ се едногръбични камили (дромадери), на които траянето и бързината високо се цѣнѭтъ въ П. Отъ земедѣлческитѣ произведения много се произвожда макъ: въ 1892 изъ П. е изнесенъ афионъ за 16,300,000 лева. Доста развита е дребната манифактурна промишленость; нъ производството на филиграннитѣ работи, стоманеното оржжие и дори шаловетѣ и прочутитѣ персидски килими много е испаднѫло подъ влиянието на европейскитѣ по-евтини стоки. Търговията страда отъ необеспеченостьта на пѫтищата и личностьта, отъ недостатъкъ на корабоплавателни рѣки, на добри морски пристанища и отъ високитѣ вѫтрѣшни мита. Сухопѫтнитѣ пѫтища сѫ много лоши. Въ 1828 Русия сключила по Туркманчайския миръ съ П. търговски договоръ. По-късно и други европейски държави сключили подобни договори. Построението на русскитѣ желѣзни пѫтища, напр. за Поти и Батумъ, доста е поврѣдило персидската трапизондско-тебризска търговия. Прѣзъ 1894 износътъ на П. е билъ за сумата 78 милиона лева, а вносътъ за 130.75 мил. л. Главнитѣ прѣдмѣти на износа сѫ: коприна, вълна, тютюнъ, афионъ, килими, шалове, сушени овощия, слама, медъ, жито, оризъ. Главнитѣ прѣдмѣти на вноса: памучни стоки, захарь, книга, чай, желѣзо, мѣдь, обуща, оржжие, стеаринни свѣщи. Най-важний търговски градъ е Тебризъ. Второ мѣсто занимаватъ Рещъ, Испаханъ и др. Столицата на П., *Техеранъ*, въ търговско отношение особено значение нѣма.

П. е неограничена монархия, на чело на която стои единъ шахъ или по-право шахъ-инъ-шахинъ, сир. царь на царетѣ. Сегашний шахъ, Музаферъ-едъ-Динъ, се въцари въ 1896. Въ 1858 се учредило държавно министерство, което състои отъ 8 министри съ единъ великъ везирь на чело. Великий везирь е въ сѫщото врѣме министръ на вѫтрѣшнитѣ дѣла, на митницитѣ и пощитѣ и на двора. На чело на всѣка голѣма область се намира единъ управитель (хакинъ), повечето пѫти членъ отъ царското семейство. Юрисдикцията, както у всички мохамедане, е основана на Корана. Главний държавенъ доходъ проистича отъ поземнитѣ данъци, включително вѫтрѣшнитѣ мита.— Макаръ по закона срокътъ на военната служба да е 12-годишенъ и наборътъ да става по жребие, ала на дѣло си остава въ сила старата система, по която извѣстно число дворове доставятъ войницитѣ, които служѫтъ до животъ. Немохамеданетѣ и гражданетѣ сѫ освободени отъ войнската повинность. Редовната войска състои отъ пѣхота (77 баталиона съ номиналенъ брой 63,700), кавалерия (3 пълка) и артилерия (20 пълка, по 3—4 батареи; въ батареята отъ 4 до 8 орждия) съ личенъ съставъ до 6,000. Пѣхотата е въоржжена съ стари пушки отъ най-разнообразни системи, дори кремични, а кавалерията — съ бердани. Постоянната милиция е най-много 40,000. Приврѣменната милиция, която се съставя въ военно врѣме отъ номадскитѣ племена, достига до 75,000, споредъ други до 150,000. Военна флота на Каспийско море, по единъ договоръ отъ 1813, П. нѣма право

да държи. Въ Персидски заливъ тя има единъ винтовъ параходъ съ вмѣст. 600 тона.

Езикъ и литература. Отъ старовръменнитѣ персидски нарѣчия най-важнитѣ сж: *зендското* и *ахеменидското* (което се е упазило въ клинообразнитѣ надписи). Въ врѣме на сасанидитѣ главното нарѣчие станжло *пехлеви*, което различа отъ друго нарѣчие, и то наричано *пехлеви*. Това послѣдното е смѣсено съ семитически думи и на него сж се упазили прѣводитѣ на Зендъ-Авестата. Ново-персидското нарѣчие различа съвсѣмъ и е твърдѣ обработено. Подъ влиянието на мохамеданството сж влѣзли въ персидски езикъ много арабски думи; а като сетнина отъ монголското владичество, персидски езикъ се е распространилъ до сѣверна Индия, дѣто е станжлъ дипломатически и аристократически езикъ, та играе сжщата роля, която французски езикъ играе въ Европа. Ново-персидската литература се развила слѣдъ въвождането на мохамеданството, служила е като образецъ за другитѣ мохамедански народи и е достигнжла до необикновено богатство. Най-прочутий въ нея поетъ е Фердуси, който е съставилъ отъ старо-персидскитѣ прѣдания народния епосъ *Шахъ-Намé*. Други забѣлѣжителни литератори сж: Анвари (1150), Хакани (1200), Низами, основательтъ на романтич. епосъ, познатитѣ на европейцитѣ Сади, Хафъзъ, Джами и др. Образци отъ персидската народна поезия е издалъ Ходзко: *Specimens of the popular poetry of the Persians*, Лайпц., 1842). Драматическитѣ опити наумѣватъ западно-европ. мистерии.

История. Споредъ Фердусивото *Шахъ-Наме*, историята на Персия започва нѣколко хиляди години прѣди християнската ера; съ други думи, началото на персидската история се губи въ мракъ. По свѣдѣнията на гръцкитѣ историци, сѣверо-западната часть на Иранъ, която въ старо врѣме се наричала Мидия (виж. това име), съставяла най-напрѣдъ часть отъ Асирийската империя; нъ мидянетѣ възстанжли, и (708 прѣди Р. Х.) основали самостоятелно царство, което покорило и асирийското царство, и сроднитѣ си персидски племена. Около 537 прѣди Р. Х. персянетѣ, подъ прѣдводителството на Кира (отъ рода на ахеменидитѣ, 559—526), покорили прѣдишнитѣ си господаре мидянетѣ (които отъ това врѣме се смѣсили съ тѣхъ), и основали една могжща империя, която включвала освѣнъ Персия до Индъ, Мала-Азия, Сирия, Палестина и Месепотамия. Кировий синъ, Камбисъ, свирѣпъ и кръвожаденъ тиранинъ, покорилъ Тиръ, Кипръ и Египетъ. Слѣдъ кжсото царуване на узурпатора Смердиса (522—521), на прѣстола дошелъ Дарий Хистаспъ (521—458), който приложилъ на империята си Тракия и Македония, нъ билъ, както и синъ му Ксерксъ, нещастенъ въ войната си съ гръцитѣ.

Причината на *персидско-гръцкитѣ* войни била тая, че атинянетѣ помогнжли на мало-азиятската гръцка колония Иония да отхвърли персидското иго. Дарий, като отмъщавалъ за това, покорилъ всичкитѣ гръцки острови и държави, освѣнъ Атина и Спарта; разбитъ при Маратонъ, той се върнжлъ въ Азия. Ксерксъ, въ 1180, съ 1-милионна армия прѣминжлъ въ Тесалия. Въспренъ въ Термопилитѣ, той разорилъ Атика, и изгорилъ оставената отъ жите-

литѣ Атина, нъ билъ разбитъ въ морскитѣ сражения при Саламинъ и Микале, а пълководецътъ му Мардоний при Платея. Атинянетѣ завладѣли цѣлия тракийски херсонесъ и за всѣкога се отървали отъ персидскитѣ нахлувания. 30-годишната война се продължила още, прѣнесена въ Азия и по морето. Кимонъ разбилъ една персидска армия и флота при Евримедонъ, послѣ слѣдъ 20 години при о-въ Кипръ. Въ 449 персянетѣ били принудени да сключѫтъ миръ. Всичкитѣ гръцки колонии въ Мала-Азия били обявени свободни. Тоя най-славенъ периодъ за гръцката история е прѣвъсходно расказанъ отъ *Грота*.

Въ царуването на Артаксеркса Лонгимана (465—424), Дария II Нота (425—405), Артаксеркса II Мнемона (405—361), Артаксеркса III (361-338), по причина на вѫтрѣшни смутове—държавата клоняла на падане. Въ врѣмето на Дария Кодомана, II. завоевалъ Алексадръ Велики; слѣдъ неговата смърть, ти се паднѫла на селевкидитѣ. Слѣдъ тѣхъ, отъ 246 прѣди Р. Х. до 229 слѣдъ Р. Х., я владѣли арзакидитѣ, които основали партянското царство. Съ Ардшира-Бабекана, владичеството надъ срѣдна Азия минѫло у сасанидитѣ, които водили упорити войни съ римлянетѣ, хунитѣ и турцитѣ. Римлянетѣ и другитѣ били побѣдени отъ Кобада (491—531); въ царуването на неговия синъ Хозревъ-Ану-Ширванъ (531-79), II. се простирала отъ Срѣдиземно море до Индъ и отъ Яксарта до Арабия и Египетъ. Най-високото си мощество достигнѫла тя въ врѣме на Хозрева II (591—621); ала неговитѣ завоевания спрѣлъ византийский императоръ Ираклий. Слѣдъ това дошли бързи прѣврати въ правлението, най-сетнѣ, въ 636, халифъ Омаръ съборилъ отъ прѣстола послѣдния сасанидъ Иездержерда III (632—636) и покорилъ П. Господството на арабетѣ се продължавало до 1220; тѣхъ смѣнили монголитѣ, подъ прѣдводителството на Ченгисъ-хана, които владѣли П. до Тимура (1405), послѣ — туркоманетѣ, прѣдводительтъ на които Исмаилъ Софи станѫлъ въ 1505 основатель на династията на софитѣ и на ново-персидското царство, което оканчателно се сформирувало въ царуването на шахъ Абаса (1587 — 1629) и шахъ Надира (1735—47). Слѣдъ неговата смърть дошло отцѣпването на Афганистанъ и Белуджистанъ, и утвърдението въ Ширазъ на кюрда Керимъ-хана (умр. въ 1779). Керимъ-хановий синъ Али-Мурадъ покорилъ туркоманетѣ. Негови приемници били Джафаръ и Луфтъ-Али. Прѣзъ тѣхното царуване Ага-Мохамедъ, туркомански князъ отъ каджарския родъ, завладѣлъ цѣла западна П. и най-сетнѣ лишилъ Луфтъ-Али отъ короната му (1795). Шахъ Мохамедовий приемникъ Фетхъ-Али въ една война съ Русия въ 1797 изгубилъ Дербентъ, една часть отъ земята при Куръ и Грузия въ 1802. По гюлистанския миръ въ 1813 той отстѫпилъ на Русия и всичкитѣ си владѣния въ Кавказъ. Въ една нова война съ него въ 1826 Русия му отнела персидска Армения. Фетха-Али, слѣдъ едно кѫсо междуособие, което се свършило чрѣзъ едно съглашение между Русия и Англия, наслѣдилъ не единъ отъ неговитѣ синове, а внукъ му, слабоумний Мохамедъ-шахъ (1834—1848), синъ на даровития, нъ рано умрѣлия прѣстолонаслѣдникъ Абасъ-Мирза. Нему помогнѫла Англия съ пари и офицери, и

отъ тогава захванжли да се борѭтъ въ П. русското и английското влияния. Прѣзъ обсадата отъ шаха на Хератъ (1837) въ шаховата войска имало русски офицери и обсадата ржководилъ русский посланикъ Симоничъ, а на Афганистанъ помогнжла England; побѣдили афганцитѣ и кждѣ 1840 английската политика за малко врѣме зела върхъ въ П., нъ въ 1846 персидский шахъ сключилъ договоръ съ Русия, по който тя добила голѣми търговско-промишлени права, а сжщо и правото да държи постоянно военни кораби въ Рещъ и Астрабадъ. Въ царуването на Мохамедовия синъ Насредина (1848—1896) везирътъ Мирза-Тахи-ханъ прѣдприелъ въ П. въвождането на европейски реформи (между друго построилъ фабрики съ цѣль да се прѣкрати икономическата зависимость на П. отъ Русия), нъ починжлъ отъ придворни интриги (1851). Самъ шахътъ, особено слѣдъ пѫтуването му въ Европа (1873, 1878, 1889) въвелъ нѣкои нововъведения и най-сетнѣ заслужилъ ненавистьта на моллитѣ, като невѣренъ и като деспотически съкратитель на тѣхнитѣ права, макаръ за угода на правовѣрието въ 1852 и да било наредено едно колосално истрѣбление на сектата бабиди, па и слѣдъ това да се продължавало гонението на сектантитѣ. Народътъ не обичалъ шаха за тежкотата на данъцитѣ, за жестокостьта и за тюркското происхождение на династията (макаръ че още Фетхъ-Али шахъ билъ привърженикъ на персидската литература, а прѣзъ царуван. на Насредина езикътъ на двора билъ всѣкога персидский), и понѣкога се бунтувалъ. Хорасанцитѣ, които се отцѣпили за нѣколко врѣме отъ шаха, влѣзли въ борба съ хератския афгански емиръ Яръ-Мохамеда и слѣдъ неговата смърть (1851) станжли причина за една несполучлива война на П. съ Афганистанъ и England, която се свършила съ миръ въ 1857. Между другитѣ побуждения на похода противъ Хератъ (ключътъ на Индия) било желанието на шаха да помогне на Русия въ кръмската война. И въ 1877 П. бѣше на страната на Русия, като заплашваше Багдатъ. Тя съдѣйствува сжщо за утвърдението на русската власть въ страната на тюркменитѣ, тоя бичъ на Иранъ. Въ 1896 Насрединъ биде убитъ въ джамия отъ единъ прѣдрѣшенъ убийца (не бабидъ, както първень се помисли), а на прѣстола се въскачи синъ му Музаферъ-едъ-Динъ, който въ 1900, по едно пѫтуване изъ Европа, посѣти и българската столица. Виж. А. Мюллеръ, *Исторія ислама* (т. III, СПБ., 1896); Piggot, *Persia ancient and modern* (Лондонъ, 1874); Вамбери, *Der Islam im neunzehnten Jahrhundert* (Лайпцигъ, 1875 год.).

Персона, *лат.* Личность, особа. — **Персоналенъ.** Личенъ, който се отнася до личностьта.—**Персоналъ.** Личенъ съставъ,—заедно всичкитѣ лица, които служѫтъ въ едно учреждение. — **Персонификация.** Олицетворение,—тропъ, въ който неодушевени и отвлѣчени прѣдмѣти се прѣдставятъ като сжщества дарени съ чувства и животнитѣ като сжщества дарени съ разумъ. За примѣръ отъ тоя тропъ ни служѫтъ баснитѣ, въ които виждаме да говорѭтъ и размишляватъ растенията и животнитѣ.

Перспектива (лат. *перспицере*, прозирамъ, виждамъ прѣзъ нѣщо). Искуство да се изобража-

ватъ разнитѣ прѣдмѣти и изгледи така, каквото да се показватъ на наблюдателя въ сѫщитѣ размѣри, които тѣ наистина иматъ. Въ *прѣнос. см.* изгледъ на бѫдѫщность, възможность въ едно бѫдѫще врѣме: *перспективата на едно такъво събитие ни радва.* — **Перспективенъ.** Който се отнася до перспективата; *перспективното живописство* се занимава съ изображаване вѫтрѣшностьта на сгради или самитѣ сгради; самостоятелно се родило то въ Фландрия, дѣто П. Неефсъ, Фанъ-Деленъ и др. сполучливо се занимавали съ него.

Перство. Вижъ *Перъ.*

Пертинаксъ. Римски императоръ, род. въ 126 слѣдъ Р. Х. Баща му билъ освободенъ робъ. Управлявалъ Сирия. Въ Комодово врѣме потѫпкалъ едно възстание въ Британия. А когато слѣдъ завръщането си въ Римъ, въ 192, префектъ Летъ умъртвилъ Комода, преторианцитѣ провъзгласили 66-годишния П. императоръ. Принуденъ да царува противъ желанието си, П. залѣгнѫлъ да изглади диритѣ отъ Комодовитѣ злодѣйства: повърнѫлъ заточенитѣ, върнѫлъ имъ имота, скѫсилъ расходитѣ, запрѣтилъ доноситѣ, унищожилъ всичкитѣ церемониали за робско кланяне на императора. Преторианцитѣ недоволни отъ императоръ, който иска да въведе редъ и закони, съставили заговоръ и го убили въ 198.

Пертурбация (лат. смѫщение, вълнение). Въ *медиц.* силно разстройство, въ *астрон.* неправилность въ движението на небесно тѣло.

Пертъ. Шотландски градъ, ц. на едноименен окрѫгъ, на р. Тей, 53 килом. на сѣв.-зап. отъ Единбургъ по желѣзницата, прѣзъ Файфъ; 30,760 жит. въ 1891. Вапсарство. Фабрики за стъклени тржби за парни машини. Важно земедѣлческо тържище. Голѣмо риболовство по Тей. Рѣката е корабоплавателна до П. за доста голѣми кораби. На хубавата рѣка и съ планинитѣ Грампиани на сѣв., градътъ има живописенъ изгледъ. П., единъ видъ стара столица на Шотландия, е игралъ важна роля въ историята ѝ. Градътъ притежава сгради отъ XIII-и вѣкъ подновени, паметници, богата библиотека и археологически музей, и важни образователни заведения.—Окрѫгътъ има 6,736 чет. килом. и 130,000 жит.; фабрики за дебели платна и мелници главнитѣ индустрии.

Перу. Република въ южна Америка, съ прѣдѣли: на сѣв. Еквадоръ, на ист. Боливия и Бразилия, на югъ Чили, на зап. Тихи океанъ; простр. 1,137,270 чет. килом.; насел. 2,629,924 жит. (около 371,000 бѣли отъ испанско происхождение, 1,700,000 негри и негрски метиси, 450,000 мулати). Вѣроисповѣдането е католичеството. Столицата е *Лима.*

Повръхностьта на земята е повечето планинска; прѣзъ П. минуватъ отъ сѣв. къмъ югъ Андитѣ, които го дѣлѫтъ на три различни страни. Западната или приморската страна е твърдѣ плодородна: климатътъ е мекъ. Срѣдната страна прѣдставя единъ купъ планини и канари и е богата съ рудници: климатътъ е студенъ. Източната часть [образува ²/₃ отъ цѣлото пространство на П.] е едно много обширно поле, което пои Амазонъ съ притоцитѣ си. Тая часть, гореща и дъждовна, нъ здрава, е покрита съ гори, на нѣкои отъ които тишината никога не е била смутена отъ цивилизования изслѣдователь,

и на които единственитѣ човѣшки обитатели сж нѣколко разсѣяни диви и жестоки индийски племена. Тия неукротими диваци сж показали най-голѣма враждебность на ония бѣли поселенци, които сж се опитвали да се заселжтъ около тѣхъ. Дѣвствената земя на тая часть е удивително плодородна. Въ тая страна се развъждатъ прѣизобилно безкрайно разнообразни животни. Между растителнитѣ произведения, които сама дава изобилно земята, сж безцѣнната хинна кора, каучукъ, ванила, синило, сарсапарила, ипекакуана, растителенъ восъкъ и др. По западната покрайнина, дѣто сж се задържали нѣколко селища на поселенцитѣ, се произвожда тютюнъ, захарь, кафе, шоколата съ пълна сполука.

Перувианската индустрия е нищожна. Въ П. се изработватъ токоречи само сламени капели, наречени *панама*, вжжя и дебели платна. Богатството на страната състои главно въ минерални, растителни и животни произведения. Златнитѣ рудници сж токо-речи изоставени. Сребърнитѣ рудници въ Черо-де-Паско минуватъ за най-богатитѣ въ Америка. П. има още живачни, оловни, мѣдни, каменовжглищни и др. рудници. Нъ разсѣяностьта на населението по една пространна земя, и отсжтствието на пжтни съобщения турятъ спънка на разработването на минералното богатство. Банкрутството на държавата въ 1875 е спрѣло развитието на желѣзнопжтната мрѣжа. По това врѣме П. е имало 2,510 килом. желѣзни пжтища въ експлоатация и 174 въ строене. Държавнитѣ доходи се добиватъ главно отъ продажбата на гуаното, което се намира на островитѣ; нъ най-богатитѣ острови съ тоя ценненъ торъ, Чинча и Лобосъ, сж се исчерпили вече отъ това произведение. Годишний износъ на П. се прѣсмѣта на около 187,500,000 лева; а вносътъ, главно отъ английски стоки, на 25,000,000 лева. Обществений дългъ е 900,000,000 лева. Финанситѣ на П. до неотдавнашно врѣме сж били въ добро състояние, благодарение на монопола на гуаното и селитрата; нъ сега доходътъ отъ гуаното е омалѣлъ, а отъ селитрата е прѣстанжлъ съ минуването на область Тарапака, дѣто селитрата се намира въ голѣми количества, въ владѣнието на Чили. Морската търговия става чрѣзъ малко мѣста; брѣговата линия е много дълга, нъ е малко врѣзана, и бѣдна съ добри пристанища (най-добритѣ *Паита, Маленде* и *Каляо)*. Островитѣ сж необитаеми.

История. До пристигането на испанцитѣ П. се управлявало отъ инкитѣ (виж. тая дума). То било вече достигнжло до една степень цивилизация (виж. *Индиецъ)*. Съперничеството на двама туземни крале, Хуескара и Атахуалпа, позволило на Пизара да завоевае страната (1531—1533). Лима, основана въ 1535, станжла столицата на едно испанско подкралство, създадено въ 1544. П. било послѣдната страна въ испанска Америка, която отърсила испанското иго. Освободено чрѣзъ побѣдитѣ на Юнина и Аякуха, въ 1824, то се расцѣпило на двѣ републики, сжщо П. или сѣверно П., и Боливия или южно П. Съ исключение на едно малотрайно съединение, въ 1835—1839, направено отъ генерала Санта-Круцъ, прѣдсѣдатель на Боливия, двѣтѣ държави упазили независимостьта си. Нъ П., съжзникътъ на Боливия, било опусто-

шено въ чилиско-боливската война въ 1879—1881. По мирния договоръ, сключенъ въ 1883 съ Чили, П. отстжпило на Чили область Тарапака (71,176 чет. килом. и 47,000 жит.) за всѣкога, и двѣ области Арака и Такна — за 10 години, като залогъ за исплащане военното обезщетение. Прѣговоритѣ съ Чили за повръщането на двѣтѣ привремѣнно завзети области не сж дали до сега никакъвъ плодъ, понеже П. не е могло да заплати обезщетението. Отъ книгитѣ върху П. по-забѣлѣжителни сж: W. Prescott, *History of the conquest of Peru* (Бостонъ, 1847; русски прѣводъ, СПБ., 1886); Markham, *A History of Peru* (Лондонъ, 1882); сжщий *The war between Peru and Chili, 1879—1881* (Лондонъ, 1882); Barros Arrana, *Histoire de la guerre du Pacifique* (Парижъ, 1881).

Перуджи, *Перуза.* Италиянски градъ, ц. на едноименна область, близо до Тибръ, 110 килом. на юго-ист. отъ Флоренция и 136 килом. на сѣв. отъ Римъ; станция на желѣзницата отъ Флоренция за Фолинйо; 59,500 жит. Фабрики за копринени стоки и сукна. Крѣпость. Университетъ. Училище за изящнитѣ искуства. Картинни галерии и археологически музей. — П. е била единъ отъ 12-тѣ града на стара Етрурия. Фабий Рулионъ, прѣзъ войната съ самнитянетѣ, спечелилъ двѣ побѣди подъ стѣнитѣ ѝ, въ 310 и 295 прѣди Р. Х. Колонизирана отъ римлянетѣ, П. станжла театръ на една кжса война между Октава и Антониевия братъ, Луция Антония, въ 140. Слѣдъ като била независима република въ срѣднитѣ вѣкове, тя минжла въ владѣние на папитѣ, а въ 1860— на кралство Италия. — Въ XV-и вѣкъ, въ нея имало прочуто училище на живописството, отъ което билъ Перугенъ, Рафаилевий учитель.

Перука, *фр.* Лъжовна коса за цѣлата глава.

Перунъ. Главното божество на източнитѣ словѣне, богътъ на гръмотевицата и свѣткавицата, когото отожествяватъ съ Зевса и Юпитера. Дума П. произвождатъ отъ санскритски корень *паръ* и съпоставятъ съ единъ прѣкоръ на индийското божество Индра [богъ на небето и атмосферата] *parjanya* — *parganya* (свѣткавицоносна мъгла). По възгледа на словѣнетѣ, П. въ топлитѣ дни на пролѣтьта се явявалъ съ свѣткавицитѣ си, оплодотворявалъ земята съ дъждове и искарвалъ изъ разсѣянитѣ мъгли ясното слънце. Съ неговата творческа сила се пробуждала природата и заживѣвала съ новъ животъ, и той като че изново творилъ свѣта. Оттука дошло понятието за П.—производитель, творецъ. Въ сжщото врѣме П. билъ страшно божество; неговото явяване възбужда страхъ и трепетъ. Въ Русия (въ псковска губерния и въ Бѣла-Русия) до скоро сж се чували клетвитѣ: «Да те убие П.», «Да те земе П.» П. е войнствено, побѣдоносно божество. Споредъ лѣтописеца Нестора, въ Киевъ на Перуновъ хълмъ е имало поставенъ единъ дървенъ идолъ, съ златна глава и сребърни мустаци, който е изображавалъ П. Подобенъ идолъ на П. е имало и въ Новгородъ Велики. Русскитѣ прѣдания приписватъ на П., като негови принадлежности, едни—тояга въ ржката, други лжкъ и стрѣли, и т. н. На П. принасяли въ жертва животни, дѣца, плѣнени; нему билъ посветенъ джбътъ, отъ който, спо-

редъ прѣданието, се добива живъ огънь; съ неговото име се произнасяли тържествени клетви, напр. когато се сключвали договори. Виж. Аѳанасьевъ, *Поэтическія воззрѣнія славянъ на природу* (Москва, 1885); А. Фаминцынъ, *Божества древнихъ славянъ* (СПБ., I вип. 1884).

Перущица. Село въ пловдивската околия, 18 килом. на юго-зап. отъ Пловдивъ и 27 килом. на юго-ист. отъ Т.-Пазарджикъ при политѣ на Родопитѣ; 3,046 жит. Винодѣлие. П. е прочута по живото участие, което зе въ борбата за освобождението; на 27 априлъ 1876 всичкото население безъ разлика на полъ се сразява́ въ неравна борба съ башибозуцитѣ, и селото биде разорено съ топове и изгорено. Нѣколко стотини перущичане—мѫже, жени и дѣца—загинѫхѫ тоя день, едни въ бой, други жертва на турската жестокость. Забѣлѣжителенъ е въ тая отчаяна борба на перущичане единъ подвигъ, може-би единиченъ въ историята: бащи убиватъ своитѣ жени и дѣца, а послѣ и себе си, за да се избавѭтъ отъ башибозушкия ятаганъ. *Кочо Чистеменски, Спасъ Гиневъ* и *Спасъ Спицеринътъ* сѫ героитѣ на тоя ужасенъ, невѣроятенъ подвигъ, който достойно се въспѣва отъ поета Вазова въ *Епопеята на забравенитѣ.* Виж. въ тоя рѣчникъ *Петлешковъ;* за обширни свѣдѣния. Чети *Защитата на Перущица прѣзъ 1876*, историч. расказъ отъ Г. Н. (Пловдивъ, 1901) и третия, посмъртенъ, томъ отъ Зах. Стояновитѣ *Записки по българ. възстания* (София, 1892). — Въ историята П. се споменува като една отъ главнитѣ родопски крѣпости, които царь Михаилъ Асѣнь прѣзелъ отъ гръцитѣ.

Перфиденъ, *лат.* Вѣроломенъ, който нарушава словото си, сир. не устоява на думата си: *перфидни Албионъ*—вѣроломна Англия.

Перфоративъ, или **перфоратиумъ,** *лат.* Въ *хирург.* свредѣлъ за провъртяване коститѣ и черепа. — **Перфоративъ-трепанъ.** Свредѣлъ за просто провъртяване на коститѣ.

Перъ (фр. отъ лат. *par*, *paris*, равенъ, подобенъ). Въ Франция, титла, която едно врѣме се е давала на голѣмцитѣ или боляритѣ [равнитѣ помежду си], а сега на членоветѣ отъ горната камара. — **Перство,** чинътъ на перъ, всички перове.

Песарий, *лат.* Въ *хирург.* инструментъ за исправяне формата на носа.

Песимизмъ (лат. *песимусъ*, твърдѣ лошъ). Така наричатъ прѣди всичко едно особено психическо свойство, което състои въ наклонностьта у нѣкои човѣци да виждатъ всичко въ лошъ изгледъ. Това свойство може да зависи или отъ меланхолически темпераментъ или отъ нещастни условия на живота. Въ философски смисълъ п. е учение, че въ свѣтътъ всичко е лошо и нѣма нищо добро; мнѣние на песимиститѣ; въ противоположность на *оптимизмъ.* Могѫтъ да се наречѫтъ песимисти Лукреций въ поемата му *За естеството на нѣщата* и Волтеръ въ много съчинения, а особено въ *Кандидъ.* Тука се отнася сѫщо свѣтовната скърбь на всички поети, особено на Леопарди и Байрона. Отъ философскитѣ системи за п. най-главнитѣ сѫ Шопенхауеровата и Хартмановата (виж. *Шопенхауеръ и Хартманъ*). И двамата тия философи припознаватъ, че п. трѣбва да заведе въ самоубийството, нъ и двамата

се явяватъ противъ него. Шопенхауеръ казва, че самоубийството е грѣшка, защото съ него се истрѣбва не сѫщностьта на злото (свѣтовното зло), а само едно явление; а Хартманъ иска човѣкъ въ интереситѣ на човѣчеството и на вселенната да се въздържа отъ личното самоубийство и да посветява силитѣ си за приготвяне срѣдствата за онова всеобщо събирателно самоубийство, чрѣзъ което трѣбва да се свърши исторический и космический процесъ. Това, споредъ Хартмана, е най-високий нравственъ дългъ; а да се убие човѣкъ, за да се избави отъ страданията си, е, казва Хартманъ, свойствено на люде, които стоѭтъ на найниската степень на етиката. Виж. Sully, *Pessimism* (има русски прѣводъ, сѫщо и на Каровото франц. съчин.); на нѣмски Губеръ, П. (Мюнхенъ, 1876); Агнеса Таубертъ (Хартмановата жена), П. *и противницитѣ му*; на рус. Котляревский, *Мировая скорбь*. — **Песимистически**. Който принадлежи на песимистъ: *песимистически възгледъ* —**Песимистъ**. Човѣкъ, който вижда въ всичко само лошо, който мисли за всичко, че ще отиде на злѣ.

Песталоци *(Иоханъ Хенрихъ)*. Великъ педагогъ, швейцарецъ, род. въ Цюрихъ, умр. въ Брюгъ, въ базелски кантонъ (1746—1826). П. рано се лишилъ отъ баща си, нъ билъ заобиколенъ съ майчинитѣ си грижи. Въ училището минувалъ за неспособенъ и билъ прѣдмѣтъ на присмѣхитѣ на другаретѣ си. Въ университета се готвилъ първенъ за богословска дѣятелность, послѣ за юридическа, а слѣдъ това захванѫлъ да се занимава съ агрономията (науката за земедѣлието). Увлѣченъ отъ Русовия *Емилъ*, той оставилъ университета, и добилъ едно малко имение, Найхофъ; тогава почнѫлъ да се занимава съ селското стопанство, нъ несполучливо. Скоро той се подпрѣтнѫлъ да въспитава селски дѣца. Събралъ около себеси до 70 дѣца, на които се посветилъ; ала и тукъ се срѣщнѫлъ съ несполука и се принудилъ да затвори училището си. Първото му съчинение, *Вечернитѣ часове на единъ отшелникъ* (1780) останѫло незабѣлѣжено. Затова когато се появило съчинението му *Линхардъ и Гертруда* (1781—9), то имало колосална сполука и П. отведнѫшъ се прославилъ. Нѣколко врѣме той принадлежалъ на монашеския орденъ Илюминатитѣ, нъ се разочаровалъ и излѣзлъ изъ него. Отъ родното си мѣсто П. отишелъ въ Германия, дѣто се запозналъ съ Клопщока, Хердера, Гете и др.; а като се върнѫлъ въ Швейцария, сближилъ се съ Фихте. Фихтевото влияние личи въ напокошния му животъ. Французската република прогласила П. за свой почетенъ гражданинъ. Прѣзъ послѣднитѣ години отъ живота си П. ималъ много огорчения, и постоянно се намиралъ въ парично затруднение. Кждѣ края на живота си написалъ съчинението си *Какъ Гертруда учи дѣцата си* (1801), а сѫщо и *Книга за майки*. Заедно съ нѣкои други издалъ на свое име така-нареченатa *Азбука на наглѣдностьта (ABC der Anschaung)*.

П. твърдилъ, че основата на въспитанието трѣбва да бѫде природата на човѣка, и допущалъ 5 физико-психологически закони: законъ на постепенностьта и послѣдователностьта, законъ на свързаностьта, законъ на задружнитѣ усѣщания, законъ на причинностьта и законъ на психическата самобит-

ность. Тия закони задоволява само нагледностьта, затова образованието трѣбва да се начева съ нагледностьта. Като основа на обучението се явяватъ формата, числото и словото. Оттука П. искарва една методика за началното прѣдаване. Той сочи на това, че основата на образованието трѣбва да бжде изучението на родния езикъ, чистописанието, рисуванието и аритметиката. Просто натрупването знания е врѣдително. Занятията иматъ само тогава смисълъ, когато водѫтъ човѣка въ дѣятелность. П-та метода на началното обучение е усвоена сега въ всички нормални училища въ Европа, и никому може-би колкото нему началното учение не е толкова задължено.

Едно събрание на П-тѣ съчинения излѣзло при живота му. Найдоброто издание принадлежи на Зейферта, който е написалъ П-та биография. П-тѣ съчинения сж се прѣвождали на всички езици; на езика ни сж прѣведени съчин. *Исповѣдьта на Песталоци* (съ портрета му и 8 илюстрации; прѣводътъ е направенъ отъ рус. отъ Ив. Толева; Пловдивъ, 1897, стр. 196) и *Какъ Гертруда учи дѣцата си*, побългарилъ Г. Орошаковъ (София, 1905, стр. 248). Имаме и книжкитѣ: *Татко Песталоци*, чърти отъ живота му, отъ Fr. Poláck, прѣв. Д-ръ К. Свраковъ Пловдивъ, 1900, стр. 58); *Хенрихъ Песталоци*, биографич. очеркъ, съ 4 илюстр., прѣпеч. отъ спис. *Българка*, изд. на книж. Д. Таневъ въ Чирпанъ (Пловдивъ, 1896, стр. 22); *Песталоци*, животътъ и педагогич. му дѣятелность, отъ Я. В. Абрамовъ, прѣвелъ П. Георгиевъ (Пловдивъ, 1897, стр. 97); *Въспитательтъ на человѣчеството* (И. Х. Песталоци) отъ М. Песковски, отъ рус. прѣв. Б. Султановъ (Плѣвенъ, 1897, стр. 34), и *Иванъ Песталоци*, отъ Ю. Кемфъ, прѣв. Д. Искреновъ (Троянъ, 1897). За П-та педагогика сж писали на нѣмск. Фогель, на англ. Крузи, на франц. Помпе.

Петализмъ, *гр.* Всенародно сждене въ Сиракуза, сходно съ остракизма у атинянетѣ, което добило името си отъ грѫцката дума *петалонъ* (листъ отъ дърво), защото гражданетѣ написвали мнѣнието си на маслинени листа, както въ Атина го писали на черупки.

Петарда, *фр.* Артилерийски снарядъ, малко валяче пълно съ барутъ; употрѣбява се за разбиване стѣни.

Петербургъ. Виж. *Санктъ-Петербургъ.*

Петервардайнъ. Градъ въ подвластната на Унгария область Кроация-Славония (въ Славония) и силна крѣпость («унгарский Гибралтаръ»), 238 килом. на юго-ист. отъ Буда, 312 колим. на сѣв.-ист. отъ Загребъ и 80 килом. на сѣв.-зап. отъ Бѣлградъ, на дѣсния брѣгъ на Дунавъ, среща Нови-Садъ, съ който е съединенъ чрѣзъ мостъ на кораби; станция на желѣзницата отъ Пеща за Бѣлградъ; около 5,000 жит. сърбе и нѣмци, които се занимаватъ съ земедѣлие, търговия и занаяти. Крѣпостьта състои отъ горна и долна крѣпость; горната стои на една канара, 49 метра висока надъ равнището на Дунавъ. Долната е при сѣвернитѣ поли на канарата; и двѣтѣ крѣпости могѫтъ да вмѣстѫтъ до 10,000 души; сега тия крѣпости служѫтъ за държавенъ затворъ и иматъ единъ гарнизонъ отъ 3,000 души.— П. стои на мѣстото на римско селище *Аситіпеит.* Сегашното си име дльжи, казватъ, на Петра Пустинника, който събралъ

тамъ войницитѣ отъ първата кръстоносна война. П. — прѣденъ пунктъ на австро-унгарската граница — билъ въ 1526 завоеванъ отъ турцитѣ, а въ 1687 завзетъ отъ австрийцитѣ, на които се и обеспечилъ по пасаровицския миренъ договоръ (1718). На 10 авг. 1716 князъ Евгений Савойски одържалъ при П. блескава побѣда надъ турцитѣ, като разбилъ една турска войска отъ 150,000, подъ началството на великия везиръ Дамадъ-Али-паша, убитъ въ тоя бой. Прѣзъ унгарската революционна война, въ 1848 — 1849, града завладѣли възстанницитѣ, нъ на 6 септ. 1849 крѣпостьта била принудена да се прѣдаде на австрийцитѣ.

Петефрий. Египетски сановникъ, у когото билъ робъ Иосифъ, Пакововий синъ (*Библ.*).

Petit bourgogne, *фр.* По-доленъ видъ бургонско вино.

Petitio pincipii, *лат.* Привождане за доказателство онова, което се касае да се докаже, спр. което още само се нуждае отъ доказателство.

Петитъ (фр. значи *малъкъ*). Дребни букви за бѣлѣжки въ книгопечането.

Петиция, *лат.* Прошение, жалба, молба.

Петкова (*Баба Недѣля*). Българска учителка, едничката българка, която е обикаляла въ турко врѣме голѣма часть отъ нашето отечество, за да отваря дѣвически училища. Род. въ Сопотъ, починж въ София (1826—1894). Дъщеря на бѣдни родители, тя изучила наустницата и псалтиря при леля си Теофания въ сопотския монастирь и продължавала сама да се учи. Оженена на 19-годишна възрастъ, тя останжла въ 1856 вдовица съ 5 дѣца. Слѣдъ 3 — 4 години тя почнжла учителството. Найденъ Геровъ я испратилъ прѣвъ пжтъ за учителка при Филаретова въ София; тамъ учителствувала 3 години и въ нейно врѣме се направило въ София дѣвич. училище. Слѣдъ това тя била учителка по 2 години въ Самоковъ и Прилѣпъ; отъ Прилѣпъ минжла като учителка въ Охридъ, дѣто намѣрила 6 гръцки училища и 12 църкви. Прогонена отъ гръцкия владика и болна, тя отишла да се лѣкува въ Битоля. Въспользувана отъ тоя случай, отворила българско училище и въ Битоля. Като оставила въ битолското училище дъщеря си и една ученичка отъ Охридъ, тя сама пакъ се върнжла за учителка въ Охридъ. По това врѣме излѣзлъ ферманътъ за независима българска иерархия и неустрашимата будителка на българщината била честита да чуе да се чете тоя ферманъ въ една отъ охридскитѣ църкви. Прѣзъ 1870 тя отпжтувала до Сопотъ, а послѣ заедно съ дъщеря си отворила двѣ български училища въ Велесъ. Въ тоя градъ 1-та учебна година не се свършила, защото новоотворенитѣ български училища по гръцки интриги се затворили отъ правителството. Тогава учителка П. заминжла за Солунъ. дѣто на 12 май 1872 отворила съ подкрѣпата на Зографски монастирь училище. Прѣзъ първия мѣсецъ отъ тая година тя положила основа на едно българско женско дружество *Възраждане*, а кждѣ края на учебната година била испратена да заведе 4 дѣвойки на учение въ Москва. Прѣзъ учителствуването си въ Солунъ тя съ голѣми усилия осжществила една отъ многото си мили мечти: привлѣкла въ училището си нѣколко дѣвойчета отъ

околнитѣ села, които и приготвила за учителки. Когато прѣзъ 1875—76 уч. год. настанжхж неблагоприятни обстоятелства за церковно-училищнитѣ работи, баба Н. прѣстанжла да учителствува, а слѣдъ освобождението се установила да живѣе въ София. Прѣзъ 1883 тя ходи да учителствува даромъ въ чепинското с. Ракитово, съ цѣль да привлѣче нѣколко помакини; нъ не можа да надвие на помашкия фанатизмъ. Чуваше се, че на стари години баба Н. е привела въ редъ запискитѣ си по дѣятелностьта си въ Македония,—записки, въ които тя отбѣлѣжвала много събития важни за историята на народното ни възраждане; нъ и до сега тия записки не излѣзохж на бѣлъ свѣтъ. Поподробни свѣдѣния за тая многозаслужила българка има у Хр. Максимовия *Училищенъ Алманахъ*, год. I.

Петковъ *(Димитръ)*. Български публицистъ, политикъ и общественъ дѣецъ, род. въ с. Башкиой, близо до Тулча, Добруджа, въ 1858. Началното си образование добилъ въ селското училище, а познанията, които има, дължи на самообразованието си. Синъ на бѣденъ баща, който го завелъ въ Тулча да слугува и се учи търговия, П. въ 1875 напуснжлъ господаря си и отишелъ въ Русия съ цѣль да постжпи въ училище; горещата му наклонность къмъ народнитѣ движения за свободата на България го поставила въ редоветѣ на поборницитѣ. Прѣзъ Румжния той отишелъ въ Сърбия—въ Кладово, дѣто се записалъ въ четитѣ на Филипъ Тотя и Панайотъ Хитова. Съ тѣхъ той и прѣминжлъ въ Турция (въ Чипровци), а слѣдъ распръсването имъ се върнжлъ пакъ въ Румжния. Зимата прѣзъ 1876 го заварила въ Кишеневъ дѣто работилъ като простъ работникъ по строението на една желѣзница и чакалъ обявението руската война на Турция. Прѣзъ пролѣтьта на другата година влѣзлъ като доброволецъ въ I дружина отъ опълчението; въ тая дружина той прѣкаралъ цѣлата война — зелъ участие въ прочутитѣ боеве среща турцитѣ при Стара-Загора и Шипка, и прѣнеслъ съ войнишко търпѣние всичкитѣ мжчнотии и несгоди на войната, като и оставилъ въ тия боеве лѣвата си ржка. За участието си въ войната П. е награденъ съ георгиевски кръстъ за храбрость, сребъренъ медалъ за участие въ Шипка, свѣтлобронзовъ медалъ и сръбски медалъ.

Слѣдъ освобождението на България, П. станж за малко врѣме чиновникъ, а послѣ се впуснж въ журналистиката. Горещъ привърженикъ на тогавашната либерална партия (съ Цанкова, Каравелова, Славейкова и Стамболова на чело), той се бори прѣзъ прѣврата въ 1881 за запазването на конституцията и въ тая борба станж особено извѣстенъ. По едно рѣшение на централното бюро на партията, той обиколи повечето градове въ княжеството, за да побужда населението да праща депутации, които да искатъ отъ князъ Александра възстановението на конституцията. Слѣдъ връщането си въ София, за тая агитация и за издаването на една прокламация противъ князъ Александра, той имá нещастието да испита на себе си влагата на стѣнитѣ въ Черната джамия, дѣто прѣкара една година и половина. Въ това врѣме той станж още по-популяренъ, особено между интелигенцията, която съ-

бираше помощь за улеснение живота му въ затвора. Отъ затвора той е билъ редовенъ сътрудникъ на в. *Свѣтлина* съ извѣстнитѣ подлистници, подъ име *Свирка*. Слѣдъ излизането си отъ затвора П. почнж да редактира в. *Свирка* (1883 г., 2 пжти въ седмицата, до 56 бр. на год. II), въ който се обяви противъ русскитѣ генерали-министри въ България, а по-сетнѣ и противъ компромиса на Цанкова съ консерваторитѣ, когато се подуши, че Цанковъ бѣ склонилъ да се направжтъ нѣкои измѣнения въ консервативенъ смисълъ въ конституцията. Въ сжщото врѣме П. е зималъ участие въ списването на *Търновска Конституция* (1884 г.). Въ врѣме засѣдаването на народното събрание, което събори Цанкова отъ власть и на мѣстото му постави Каравелова, той редактираше в. *Народно Събрание* (Търново, 8 броя), съ девизъ: «да поддържаме всецѣло Търновската Конституция, която гарантира напълно свободата и правата на народа». Слѣдъ завръщането си въ София П. продължи издаването на *Свирка*, която прѣкрати съ протестъ противъ непослѣдователностьта на либералната партия къмъ обществото. Малко прѣди съединението той почнж в. *Независимость*, а слѣдъ сърбско-българската война, заедно съ Зах. Стояновъ и Д. Ризовъ продължи тоя вѣстникъ до 9-и августъ. Слѣдъ тая дата подкачи *Независима България* съ съдържание противъ Каулбарса и подозираната русска завоевателна политика. Слѣдъ дохождането на книзъ Фердинанда, П. пое редакцията на в. *Свобода* (1886), която редактираше до назначението му министръ на общитѣ сгради (19 ноем. 1893) и слѣдъ оставката на Стамболовия кабинетъ въ 1894; тоя вѣстникъ, когато покойний Грековъ, отъ страна на стамболовиститѣ, и Д-ръ Родославовъ поехж властьта слѣдъ Стоиловия режимъ (1898), се замѣни съ *Новъ Вѣкъ*, който и сега се редактира отъ П.

До съединението, до когато вжтрѣшнитѣ борби между партиитѣ се отнасяхж само до държавния строй, П. бранеше либералната партия и нейнитѣ политически принципи. Слѣдъ съединението и сърбско-българската война, когато партизанскитѣ борби се прѣнесохж на друга почва, той се обяви привърженикъ на партията която имаше за водитель Каравелова, послѣ Стамболова (виж. *Каравелисти* и *Стамболовисти*).

Прѣзъ 1887 П. биде избранъ столиченъ кметъ, която длъжность занимава до ноември 1893. Нему, като софийски кметъ, на неговото умѣние, бързина и енергия, се длъжи прѣустрояването на София, която отъ каленъ, кривоуличенъ и срутенъ турски градъ станж нововрѣменна европейска столица съ нови сгради, широки булеварди и прави улици,—столица, която не стои вече по-долу, а дори по-горѣ отъ нѣкои съврѣменни столици въ Европа. Отъ 1884 П. се избира много пжти народенъ прѣдставитель на обикнов. народно събрание. Освѣнь това, той бѣше прѣдсѣдателъ на IV-то велико народно събрание, което прѣзъ 1893 засѣдава въ Търново отъ 3 до 17 май. Слѣдъ Грековата смърть, П. пое водителството на народно-либералната партия, която до сега е прѣдставлявалъ като депутатъ въ XII и XIII обикновено народно събрание. Отъ 19 май 1903, когато Д-ръ Даневий кабинетъ се оттегли отъ

властьта, до сега (юний 1905) е като водитель на тая партия министръ на вжтрѣшнитѣ работи въ народно-либераленъ кабинетъ съ прѣдсѣдатель ген. Рачо Петровъ. Покрай политическата си дѣятелность той е намиралъ врѣме да зима участие и въ работитѣ на нѣкои общополезни дружества—дружеството *Червени Кръстъ*, *Кирилъ и Методий*, *Народообразователното* и др.

Петковъ (*Лука*). Старъ учитель и народенъ будитель, родомъ отъ Пирдопъ, починжлъ въ София (1828—1884); училъ се първенъ въ гръцко училище въ Пловдивъ, пригледванъ отъ Найденъ Герова, а по-сетнѣ въ Бѣлградъ; издалъ пръвъ пжть лика на словѣнскитѣ просвѣтители св. *Кирилъ и Методий*; издалъ още *Българска числителница*,—*Писменни състави*, и приготвилъ *Граматика*, която днесь стои въ оригиналъ у дома му.

Петко воевода или капитанъ *Петко Кирияковъ*. Славенъ български воевода, отмъститель на турцитѣ-угнетители на родината му, род. въ с. Дуганъ-Хисаръ (българско село, 20 килом. на сѣв.-ист. отъ Деде-Агачъ), починж въ Варна (1844—1900). П., синъ на селянинъ Кирякъ, въ дѣтинството си се отличавалъ съ самостоятелность и непокорность. До 17-годишна възрасть се научилъ да чете и пише съ гръцки букви български думи, понеже по онова врѣме старословѣнското писмо бѣ токо-речи исчезнжло, а новобългарското още не бѣ въведено вскждѣ между българетѣ. Въ 1860 турци разбойници убили брата му Матея и другаря му Вълче, когато били на работа по полето. Това злодѣйство покъртило П-то сърдце, възбудило у него омраза противъ турцитѣ и мисль за отмъщение. Той си нагласилъ другаре и на 7 май 1861 излѣзлъ обржженъ въ горитѣ да дири братовитѣ си убийци. Издирилъ ги и ги избилъ до единъ, нъ не се повърналъ въ селото си, а се спуснжлъ да чисти отъ подобни злодѣйци и други околности. Цѣли двѣ години П. в. прѣкаралъ въ ферска и димотишка кази. На 6 януария 1863 въ едно сражение съ една голѣма потера въ Енесско билъ тежко раненъ въ крака и паднжлъ съ трима отъ другаретѣ си въ плѣнъ. Закаранъ въ Енесъ, послѣ въ Галиполъ и най-сетнѣ въ Солунъ, той съумѣлъ да измами валията и да се искубне изъ ржцѣтѣ на турцитѣ, да намѣри старото си горско прибѣжище и да организира изново четата си. Тоя пжть П. в. заробилъ единъ юзъ-башия, Османъ-ага, испратенъ съ голѣма потера да го гони, кръстилъ го (сложилъ му добъръ лобутъ) и пакъ го пуснжлъ.

Прѣзъ есеньта въ 1864 П. заминжлъ за Атина и постжпилъ въ военното училище да слѣдва. Ала слѣдъ една година пакъ се връща въ Македония. Прѣзъ 1866 ходилъ въ Франция и Италия, виждалъ се съ Гарибалди, а когато избухнжло критското възстание, съставилъ чета отъ 150—200 души подъ име *Гарибалдска чета*, която завелъ въ Критъ и присъединилъ на Коронеевата дружина. Въ 1868 възстанието било потушено, П. заминжлъ за Александрия, намѣсто направо за Атина: той не щѣлъ да се завърне веднага за Атина, защото споредъ Коронеевата заповѣдь, трѣбвало да мине между турска войска, а това било Петку вжтрѣшенъ срамъ. Въ Атина П. намѣрилъ мизийци, македонци и тракийци, съставилъ дружина и прѣзъ

мѣсецъ май наелъ корабъ и минжлъ въ южна Тракия, слѣдъ като измамилъ единъ турски гарнизонъ на о-въ Митилинъ, дѣто се явилъ като ревизоръ въ униформата на паша и добилъ всичкитѣ почести, които се отдаватъ на тоя чинъ.

Въ 1869 П. се сражавалъ въ Кишанско въ планината *Чандаръ*, Енесско въ планината Инъ-Дере и Деде-Агачско. Прѣзъ 1870 се сражавалъ нѣколко пжти въ Гюмюрджинско и Кишанско, а прѣзъ 1872 — въ Ферско и Кишанско, дѣто истрѣбилъ много черкезе.

Прѣзъ 1875—76, 77 и 78 П., който не се отдалечавалъ отъ Родопитѣ, ималъ повече отъ 20 сражения съ турцитѣ въ Гюмюрджинско, Димотишко, Драмско, Деде-Агачско, Скеченско, Ипсалско, Узунъ-Кюприйско и Рупчосско. Прѣзъ освободителната война, когато руситѣ прѣзехж Пловдивъ и слѣдъ тридневната битва при Кара-Агачъ въ сѣвернитѣ поли на Родопитѣ турската войска се разбѣга, П. съ дружината си завладѣ приморската паланка Мароня и околнитѣ гръцки и български села, и станж широко извѣстенъ. При село *Ташлъкъ*, той зароби трима турски офицери и едно отдѣление пѣша войска съ едно знаме; и слѣдъ като ги обезоржжи, та въоржжи християнетѣ, пуснж ги прѣзъ море, за да ги не храни на вѣтра. Дори до 7 мартъ 1878 П. владѣ маронската околность, като чакаше руситѣ да я окупиратъ; нъ напразно. Руситѣ не окупирахж тая мѣстность, а въ Гюмюрджина прѣстояхж само два деня генералъ Черноземовитѣ казаци. Слѣдъ една битва въ Мароня на 7 мартъ между П. и башибозуцитѣ и слѣдъ организуването на турското родопско възстание отъ Сенклера (англичанинъ) и Джанаварлията Исмаилъ-ага (отъ Кържалийско) П. заминж за Деде-Агачъ и Димотишко.

Димотика и Деде-Агачъ бѣхж окупирани, заедно съ полскитѣ около тѣхъ села. Ала планинскитѣ села бѣхж оставени на произвола на турскитѣ бѣжанци и башибозуци. П. организира контра-башибозушки християнски чети и уварди много села отъ нападения. Скоро по силата на обстоятелствата, слѣдъ голѣмата битва при Павлу на 21 май, той се прѣхвърли въ русската войска и легнж да се лѣкува въ военната болница въ Одринъ. Въ това врѣме той се запозна съ ген. Скобелевъ. Прѣзъ юний той пакъ съ една отбрана чета, съставена отъ македонски и родопски българе, навлѣзе въ Родопитѣ и подигнж нѣколко села. Буната можеше да земе голѣми размѣри, ако по настояването на турското правителство русскитѣ власти не бѣхж уловили П. съ измама. Князъ Дондуковъ награди П. съ орденъ за заслуга, нъ му отне правото да прѣбивава вжтрѣ въ княжеството и въ Източна Румелия. Затова подъ конвой го испратихж до демаркационната линия при Карстовъ.

Отъ тамъ прѣзъ Дрѣново и Богутюво, П. заобиколи и излѣзе пакъ въ Чепеларе. Той отиде въ Широка-Лжка и искаше да покори непокорнитѣ помашки села въ кричимската долина, напада изново с. Пашмаклж, имá битви съ башибозуцитѣ при Беденъ, нъ не можа да влѣзе въ тия села. Прѣзъ есеньта той зе участие въ гимнастическитѣ дружества на Южна България. Тайното дружество *Единство* го имаше като дѣсна ржка въ Родопитѣ. До края

на 1878, цѣли три мѣсеца, П. съ една чета българе можа да въспира башибозуцитѣ да не нападатъ Хасково.

Слѣдъ дохождането на ген. Обручева, дружеството като спрѣ дѣйствията си, П. замина за Сливенъ, отъ дѣто заедно съ ген. Скобелева отиде въ Русия. Прѣзъ лѣтото въ 1879, той се завърнж отъ Русия и се установи да живѣе миренъ животъ въ Варна, дѣто и починж.

Прѣзъ бурния си животъ П. е билъ нараняванъ на 33 мѣста. Смѣлость и неустрашимость, постоянство, човѣколюбие и трезвеность сж отличавали П. прѣзъ живота му. Прѣзъ всичкото врѣме на воеводството си П. се въздържалъ отъ пиянство и развратъ; той билъ прѣданъ на вѣрването, че Господь не помага на пиянитѣ и развратнитѣ люде. Источници на свѣдѣния за П. в.: Хр. П. Константиновъ, *Петко Воевода, бранитель на родопскитѣ българе до 1879 г.* (Пловдивъ, 1888, п-ца на Хр. Г. Дановъ); вѣст. *Марица*, год. I, бр. 188 (Пловдивъ) и вѣст. *Реформи* год. I, бр. 50 (София, 1900).

Петлешковъ *(Василъ)*. Герой-мжченикъ прѣзъ Априлското въстание,—жертва на ужасната, до неимовѣрность невѣроятната турска жестокость. Брациговски прѣдставитель въ събранието на Оборище, той бѣ душата на съгражданетѣ си и на всички ония борци отъ околнитѣ села, които, събрани въ Брацигово прѣзъ буната и въспламенени отъ него, противостояхж храбро на нѣколко пжти по-голѣми сили. Когато, слѣдъ 10-дневенъ свърхчовѣченъ отпоръ, който дадохж на хиляди башибозуци, брациговци се прѣдадохж на редовната турска войска, която бѣ стигнжла до Брацигово и располагаше съ топове среща тѣхнитѣ евзалии и кремъкови пушки, П., като знаеше, че нѣма да бжде пощаденъ, се скри. Нъ той биде поисканъ отъ пашата, Хасанъ паша, като едничко условие да не обърне градеца на прахъ и пепелъ. «Ще идж,» отговори П., «по-добрѣ да загине единъ човѣкъ отколкото да се разсипва цѣло село». Около П. се събиратъ всички домашни. Всички плачжтъ: баща, майка, млада жена, малки дѣца. Злокобно прѣдчувствие притиска сърдцето на всички. П., който виждаше своя край, съ сълзи на очитѣ се прощава съ всички и тръгва за турския лагеръ. На другия день петдесеть брациговци и селене отъ околията, отбѣлѣжени като най-виновни излизахж отъ градеца вързани съ вжжя и белекчета между единъ конвой солдати. Наблизо, нѣколко стжпки отъ пжтя, който води за Пазарджикъ, тѣ видѣхж че гори силенъ огънь. Когато дойдоха насрѣща му, едно страшно зрѣлище потресе всички. Всрѣдъ едно колело отъ солдати се печеше живъ човѣкъ. Това бѣ П. Nec plus ultra и въ жестокостьта; и звѣроветѣ могжтъ да позавидѣжтъ на това безчовѣчие. Не е потрѣбно да се доближава тая картина до Ботевата на паднжлия въ бой за свобода: «Денѣ му сѣнка пази орлица и влъкъ му кротко раната ближе». Виж. статията *Петь имена* на К. Величковъ въ спис. *Лѣтописи* год. I (1900), брой 12.

Петрарка *(Франческо)*. Първий и най-великий лирически поетъ на Италия и забѣлѣжителенъ ученъ, роденъ въ Арецо, дѣто намѣрилъ убѣжище баща му, флорентински нотариусъ, изгоненъ отъ Флоренция сжщоврѣменно съ Данте, за принадлежность на партията на „бѣ-

литѣ“ (гибелинитѣ). Слѣдъ много скитания изъ Тоскана, родителитѣ на 9-годишния П. се прѣселили въ Авинйонъ, дѣто тогава билъ папский дворъ; и тамъ, и въ съсѣдния градъ Карпентра, П. научилъ латински езикъ и се запозналъ съ римската летература. Слѣдъ това (1319) П., по бащиното си желание, почнжлъ да изучва правото първенъ въ Монпелие, а послѣ въ болонския университетъ, дѣто останжлъ до бащината си смърть (1326). Нъ правото съвсѣмъ не интересувало П., който все повече и повече се увличалъ отъ класическитѣ писатели. Слѣдъ излизането отъ университета той не останжлъ юристъ, а свещеникъ, за да намѣри по-лесно срѣдства за поминъкъ, понеже по наслѣдство отъ баща си добилъ само единъ ржкописъ на Цицероновитѣ съчинения. Въ Авинйонъ П. се сближилъ съ Колоновото могжщо семейство, единъ отъ членоветѣ на което, Джакомо, билъ неговъ университетски другарь, а на другата година (1327) пръвъ пжть видѣлъ „ златокосата „ хубавица французойка Лавра, любовьта къмъ която съставила главния изворъ на неговата поезия и послужила като една отъ причинитѣ за отдалечението му отъ Авинйонъ въ осамотения Воклюзъ. Колоновото покровителство и неговата литературна извѣстность му доставили нѣколко церковни синекури; той се настанилъ въ долината на рѣка Сорга, дѣто съ прѣсѣкулки живѣлъ 16 години (1337 — 1353). Между това, П-тѣ писма и неговитѣ литературни произведения го направили знаменитость, която имала за поклонници императори, крале, херцози, папи, кардинали и епископи: токо-речи сжщоврѣменно П. добилъ покана отъ Парижъ, Неаполъ и Римъ да приеме коронясването съ лавровъ вѣнецъ. П. избралъ Римъ и тамъ, въ 1341, на Великдень, билъ вѣнчанъ поетъ. Ала П. билъ не по-малко отличенъ като ученъ отколкото като поетъ; и прѣзъ цѣлия си животъ се занимавалъ да събира латински ржкописи, дори и да прѣписва нѣкои. Съ тая цѣль той пжтувалъ много изъ Франция, Германия, Италия и Испания. Неговитѣ латински трудове сж били първитѣ въ новитѣ врѣмена, въ които латински езикъ е билъ писанъ класически. Главнитѣ сж неговитѣ *Epistolae*, които състоятъ отъ писма до многобройнитѣ му приятели и познайници, и които минуватъ за найдобритѣ негови прозаически съчинения; *De Vitis Virorum Illustrium* (биографии на знаменити римляне); *De Remediis utriusque Fortunae*; *De Vita Solitaria*; *Rerum memorandarum Libri IV* (сборникъ анекдоти и изречения, заети изъ латински автори); *De Contemptu Mundi*, и др. Освѣнъ прозаич. писма, П. е писалъ много писма въ латински стихове, еклоги, и една епическа поема *Африка*, на която сюжетътъ е втората пуническа война. Това послѣдното произведение му добило лавровия вѣнецъ въ Римъ. Отъ 1353 П. живѣлъ въ Италия — въ Парма, Мантуа, Падуа, Верона, Венеция и Римъ. Най-сетнѣ, въ 1370 се прѣмѣстилъ въ с. Аркуа и тамъ, на 16 юл. 1374, билъ намѣренъ мъртавъ съ главата му паднжла възъ една книга! — П. не само стоялъ много по-напрѣдъ отъ вѣка си по учение, а се билъ издигнжлъ и надъ съврѣменнитѣ нему прѣдразсждъци и суевѣрия, като въ сжщото врѣме се отличавалъ по бла-

гочестие. П-тѣ италиянскя лирически стихотворения, въ честь на Лавра, сж сторили повече да увѣковѣчжтъ името му отъ всичкитѣ му други трудове. Нѣкои отъ тия стихотворения сж имали повече отъ 300 издания до сега и сж съдѣйствували за истънчението на италиянския езикъ колкото Дантевата *Божествена Комедия*. И забѣлѣжително е, че П. малко е искалъ да знае за сждбата на италиянскитѣ си стихове, като е градилъ всичката си надежда за бждщъ споменъ на името си възъ латинскитѣ си стихове, сега комахай забравени.

Най-доброто издание на П-тѣ итал. стихотворения е Carducci-вото, *Rime di* **F. P.** *sopra argomenti morali e diversi* (Ливорно, 1876); най-пълното събрание на съчиненията му е *Opera omnia* (Базелъ, 1554); най-доброто изд. на прѣписката му е Fracassett-овото, *Epist. famil. et variae* (Флоренция, 1854—63) и въ итал. прѣводъ (Флоренц., 1863—67). Едно пълно изд. на биографиитѣ на знаменититѣ мжже е далъ Razzolini, (Болония, 1874).

Петрея или Камениста Арабия. Име, което гръцитѣ сж давали на сѣверната часть на Хеджасъ, въ Арабия. Самитѣ арабе не сж употрѣбявали това име.

Петровскъ. Русски градъ въ саратовската губерния, 98 килом. на сѣв.-ист. отъ Саратовъ, на р. Медвѣдица (притокъ на Донъ); съединенъ чрѣзъ желѣзенъ пжть съ Пенза и съ Ртишево-Рязанско-Уралския желѣзенъ пжть; 15,344 жит. Лоеви топилища. Фабрика за потаса. Обработв. на лена. — Градътъ, по-напрѣдъ село, е билъ основанъ въ 1698 отъ Петра Велики, който му далъ и името си, като крѣпость за отбрана на оная страна отъ нахлуванията на кръмскитѣ и кубанскитѣ татаре. П. пострада много отъ единъ пожаръ въ 1887. — П. е още името на една крѣпость и търговско пристанище въ русската область Дагестанъ, 38 килом. на сѣв.-истокъ отъ Темиръ-ханъ-Шура, на западния брѣгъ на Каспийско море; 3,750 жит. Крѣпостьта, построена въ 1845, е изгубила стратегическата си важность отъ умиротворението на Кавказъ насамъ; градътъ е и той новъ. — Освѣнь това П. е името на едно село въ ярославската губерния, 19 килом. на юго-зап. отъ Ростовъ, станция на желѣзницата отъ Москва за Ярославъ; 2,000 жит. Обработв. на бърдокви и медицински растения.

Петровъ *(Еремия)*. Български бунтовенъ дѣецъ противъ турското иго, родомъ отъ Ломъ, свършилъ класическа гимназия въ Болградъ учителствувалъ въ Ломъ една година. Като не можалъ да живѣе въ Турция, върнжлъ се изново въ Болградъ; билъ въ българската легия, а послѣ въ четата на Хаджи Димитра и Караджата, съ която минж въ България и остави коститѣ си на Бузлуджа. Виж. министер. *Сборникъ*, кн. П, Д. Маринова статия.

Петровъ *(Рачо)*. Генералъ-майоръ отъ българската армия, род. въ Шуменъ прѣзъ 1861. Слѣдъ освобождението постжпилъ въ командата на волноопрѣдѣлящитѣ, а послѣ съ чинъ прапорщикъ — въ софийското военно училище, което свършилъ въ 1879, когато билъ произведенъ подпоручикъ. Прѣзъ сжщата година заминжлъ за Русия, и постжпилъ въ николаевската академия на генералния щабъ, тритѣ курса на която като свър-

шилъ съ отличие, билъ произведенъ поручикъ и прикомандированъ къмъ войскитѣ на одесския воененъ окржгъ. Прѣзъ септ. 1883 се върнжлъ въ България и билъ назначенъ за команд. рота, а малко по сетнѣ дружина. Прѣзъ мартъ 1885 билъ назначенъ бригаденъ адютантъ и завед. строевата часть на I пѣша бригада съ чинъ капитанъ. Слѣдъ прогласяването на съединението, щомъ се оттеглихж русскитѣ офицери, биде назначенъ за началникъ щаба на армията, а като такъвъ ржководи военнитѣ дѣйсвия прѣзъ сърбско-българската война. Въ 1887 въ майорски чинъ бѣ началникъ на врѣменно сформирувания источенъ отдѣлъ въ Русе, съ права на главнокоманд. при потушение на русенския бунтъ. Прѣзъ юния сжщата година биде назначенъ воененъ министръ, нъ прѣзъ августъ си даде оставката и прие пакъ длъжностьта начален. на генералния щабъ. На 2 августъ биде произведенъ подпълк., а на 14 сжщия мѣсецъ назначенъ флигелъ-адютантъ при особата на Н. Ц. Височество княза. На 2 авг. 1891 биде произведенъ пълковникъ.

Прѣзъ априлъ 1894, по настояването на княза, П. биде приетъ отъ Стамболова воененъ министръ, въпрѣки обстоятелството, че бѣше въ враждебни отношения съ него. Когато Стамболовий кабинетъ подаде оставка (18 май 1894), една тълпа се яви въ софийскитѣ улици, и поиска отъ княза да приеме поднесената оставка. Нѣколко конни и полицейски отряди се опитахж да разгонжтъ тълпата. Тогава П. употрѣби войската срещу полицейскитѣ, и тълпата биде запазена. Слѣдъ това П. биде приетъ въ Стоиловия кабинетъ, наслѣдникътъ на Стамболовия. Когато кждѣ края на 1900 паднж Иванчовъ—Радославовий кабинетъ, П. състави едно екстрапарламентарно министерство съ чиновници и се опита да сформира една нова партия. Изборитѣ дадохж властьта на демократитѣ и прогресиститѣ (Каравеловъ-Даневъ кабинетъ). Генералъ П. бѣ отъ 1897 въ оставка. Отъ 19 май 1903 станж министръ-прѣдсѣдатель на народно-либераленъ кабинетъ (виж. *Д. Петковъ*), какъвто е и сега (1905).

Петровъ-кръстъ. Планински връхъ (1207 метра) до самото с. Драгоманъ.

Петрозаводскъ. Градъ въ сѣверна Русия, 300 килом. на сѣв.-ист. отъ С.-Петербургъ, 693 килом. на сѣв.-зап. отъ Москва, на западния брѣгъ на Онежско езеро; 12,965 жит. Държавна фабрика за топове. Парни бичкийници. Търговия съ жито, което иде отъ Рибинскъ, дърва, риба, кожи за кожуси, изнасяни въ С.-Петербургъ, съ който градътъ е въ съобщение лѣтѣ чрѣзъ параходи, които отъ Онежско езеро влизатъ чрѣзъ Свиръ въ Ладожско езеро и отъ тамъ, по Нева, пристигатъ въ столицата; всичко 480 килом. пжть. Градътъ е основанъ въ 1703 отъ Петра Велики, основательтъ на топовната фабрика, за когото казватъ още, че самъ открилъ желѣзнитѣ и мѣдни руди. П. притежава 1 мжж. и 1 дѣв. гимназии, 1 семинария, 10-на църкви (отъ които съборната, дървена, съ единъ любопитенъ иконостасъ) и единъ интересенъ музей, който съдържа „произведенията на олонецката губерния“.

Петроний. Римски писатель, консулъ и Нероновъ любимецъ, нареченъ *Arbiter Elegantiae*, защото билъ главенъ распоредитель въ Нероновия дворъ и съ такъвъ про-

чутъ вкусъ къмъ хубавото, че Неронъ никакъ не смѣялъ да каже за нѣщо, че е, както говорѭтъ французетѣ, *comme il faut*, доклѣ не е добило удобрѣнието на оракула на римската мода. **П.** се самоубилъ въ 67 слѣдъ Р. Х., като станѫлъ жертва на интригитѣ на царедворецъ Тигелинъ. Едно съчин. *Satyricon*, което се приписва на **П.**, вѣрна картина на нравитѣ на тогавашния Римъ, се отличава съ безнравственость, ала отъ друга страна прави прѣломъ въ социалнитѣ понятия съ човѣколюбивитѣ си възгледи за робетѣ. Най-добро изд. е Антоновото (Лайпцигъ, 1781); нѣмски прѣв. отъ Хайнзе (ново изд. 1783).

Петро-павловски монастирь. Старъ български монастирь, расположенъ на една романтична височина, 8 килом. на сѣв.-ист. отъ старата българска столица Търново. Изгледътъ къмъ всички страни е повече отъ очарователенъ. Подъ самитѣ монастирски прозорци се захваща гориста стръмнина на тераси, прѣдъ които се шири равно поле дори до Дунавъ. Отъ монастиря се виждатъ и ближнитѣ градовце Лѣсковецъ и Горна-Орѣховица. По-нататъкъ лъщи сребровидната Янтра; на сѣв.-ист. се простиратъ вълнообразни баири по посока къмъ Разградъ; на ист. се гледа плодородний край около с. Златарица, а задъ него гористата покрайнина Тузлукътъ; на юго-ист. се възвишава балканътъ надъ Елена, а на югъ и юго-зап. се бѣлѣѭтъ балканскитѣ върхове около Шипка и Калоферъ.

Д-ръ Беронъ въ своитѣ *Археологически и исторически изслѣдвания* казва за тоя монастирь, че е доста старъ; нъ всичко, което е открилъ по единъ надписъ въ монастиря е, че църквата му е била прѣправена въ 1662 (стр. 110—111). Тоя монастирь, продължава изслѣдователтъ, «трѣбва да е ималъ голѣма знаменитость; защото въ тукашната митрополия се варди едно Евангелие съ позлатени кори, нъ отлично изработени, на които се намира написано, че русский царь Петръ Велики го е подарилъ на този монастирь. Въ митрополията се варди сѫщо една корона, вижда се останѫла отъ българскитѣ патриарси; тая корона е позлатена и украсена съ много драгоцѣнни камъне: брилянти, рубини и зафири, нъ една, или по-много светотатски ржцѣ сѫ ограбили тая корона и ѝ сѫ отнели много отъ тия драгоцѣнни камъне» (стр. 111—112). И тая корона е била понапрѣдъ въ Петро-павл. монастирь.

Прѣзъ 1874 българ. митропол. Иларионъ (виж. *Иларионъ Макариополски*) отвори въ тоя монастирь първото българ. духовно училище, което слѣдъ нѣколко години се прѣмѣсти въ Търново. По-сетнѣ прѣзъ 1893, монастирьтъ биде прѣобърнѫтъ на психиатрическа болница. Вижъ спис. *Свѣтлина* год. IV (1894), кн. II.

Петропавловскъ. Русски градъ въ Сибиръ, 280 килом. на зап. отъ Омскъ, на дѣсния брѣгъ на Ишимъ, на голѣмия пѫть, който води отъ Казанъ и отъ Оренбургъ за Омскъ; 16,780 жит. въ 1896 г. **П.**, съ живописно мѣстоположение, е най-населений градъ въ долината на Ишимъ; населението на града, па и на околностьта му, е токо-речи чисто словѣнско, съ исключение на 3,000 киргизски номади, заселени сега въ града. Градътъ притежава четире църкви, четире джамии и 30-на заводи и фабрики, между които една фабрика за то-

пове. Голѣма търговска дѣятелность. П. е важна военна станция. — **Петропавловскъ** е сѫщо името на едно малко русско пристанище при устието на р. Авача, на източния брѣгъ на Камчатка; насел. около 1,000 жит. Укрѣпленията му сѫ били донѣйдѣ съсипани отъ една англо-французска флота въ 1855. Отъ тамъ тръгватъ корабитѣ на ловъ за китове.

Петроханъ. Друго име на *Берковски* проходъ.

Петръ (*св. апостолъ*). Единъ отъ най-виднитѣ И. Христови ученици, който ималъ огромно влияние на напокошната сѫдба на християнството. Родомъ отъ Галилея, рибарь по занаятъ, той отъ всичката си душа се прѣдалъ на месиянската идея, която си намѣрила въплощението въ назаретския учитель, и пръвъ провъзгласилъ Учителя «Христосъ, синъ на Бога живаго» за което билъ удостоенъ съ името каменьтъ, на който е основана църквата (Мат. 16; 17—19). Ако и да принадлежалъ на найтѣсния кржгъ отъ Христовитѣ приближени ученици, — кржгътъ отъ ония трима, който Той посветявалъ въ най-голѣмитѣ тайни на живота си (напр. при Прѣображението), апостолътъ въ най-рѣшителния моментъ отъ живота на Учителя си се отреклъ отъ него, макаръ нѣколко деня по-напрѣдъ да се клѣлъ, че е готовъ и живота си да положи за Него. Затова слѣдъ туй той «горчиво плакалъ» и заслужилъ прощение отъ безконечното милосърдие на въскръснѫлия Христосъ. Слѣдъ Въскръсението ап. П. става единъ отъ главнитѣ водители на християнското общество, и самоотвержено се труди за распространението му по цѣлото пространство отъ Вавилонъ до Римъ, дѣто го постига мѫченическа смъртъ (чрѣзъ распятие съ главата на долу, прѣзъ Нероновото царуване, въ едно врѣме съ ап. Павла). Паметьта му се чествува на 29 юния.

Ап. П-то прѣбивание въ Римъ е послужило като исходна точка за развитието на идеята за папството, което, съ течение на врѣмето, създало цѣла леганда, ужъ че ап. П. въ продължение на 25 години билъ пръвъ епископъ на Римъ и прѣдалъ главенството надъ цѣлата християнска църква на приемницитѣ си — римскитѣ папи. Безъ да впадатъ въ крайностьта на протестантскитѣ учени, които сѫ твърдили, че ап. П. никакъ не е ходилъ въ Римъ, други християнски учени сѫ били принудени да припознаѫтъ, че да епископствува тамъ 25 години той никакъ не е можалъ. На това противоречѫтъ несъмнѣннитѣ хронологически данни: извѣстно е, че въ годината 50 П. е присѫтствувалъ на апостолския съборъ въ Иерусалимъ, а не по-късно отъ 68 година вече прѣтърпѣлъ распятието си въ Римъ.

Учението си ап. П. е исказалъ въ *двѣ* окржжни или *съборни послания*, които влизатъ въ Новия Завѣтъ. И двѣтѣ тия послания носѭтъ отпечатъка на самобитната личность на апостола, който налѣгалъ особено на вънкашната, обрядната страна на християнството, въ противоположность на ап. Павла, като прѣдставитель на вѫтрѣшната, идейната му страна. Тия особености сѫ послужили за поводъ на нѣкои критици да виждатъ двѣ противоположни посоки въ развитието на първобитното християнство, така нареченитѣ петринизмъ и павлинизмъ; нъ това раздѣле-

ние се основава на едно недоразумѣние, и въ най-ново врѣме захващатъ да го оставятъ дори привърженицитѣ на тюбингенската школа.

Въ християнската иконография за лика на ап. П. както въ източната, така и въ западната църква, е усвоенъ типътъ на старецъ, съ кѫдрава коса и брада, повече или по-малко плѣшивъ. На католическитѣ икони ап. П. най-често се изображава съ два ключа, които, по едно прѣдание на римокатолическата църква, му сѫ врѫчени отъ Иисуса Христа; прѣдаването на тия ключове, които служѫтъ за символъ на властьта на църквата да връзва и развръзва грѣховетѣ, е изобразилъ Перуджино на фреска въ Сикстинската капела и Рафаилъ на единъ отъ картонитѣ си (въ Кенсингтонския музей въ Лондонъ); затварянето и освобождението на ап. П. отъ тъмницата е изобразилъ Рафаилъ въ Ватиканъ.

Петръ. Български царь (927—968), най-голѣмий Симеоновъ синъ отъ втората му сѫпрѫга, сестрата на Георги Сурсубула. Симеонъ назначилъ за свой наслѣдникъ П., като безъ най-малко право отстранилъ отъ прѣстола първородния си синъ *Михаила*, отъ първата си жена, когото покалугерилъ и затворилъ въ монастирь, далечъ въ западна Македония.

П. не билъ нито воитель, нито политикъ, а смиренъ, кротъкъ и миролюбивъ царь, може би повече отъ Михаила роденъ за калугеръ, и неспособенъ да продължи бащинитѣ си 30-годишни борби съ Византия и да увѣнчае наченѫтото отъ баща му дѣло: да основе българска империя на развалинитѣ на източно-римската или византийска държава. Отъ самото начало на П-то царуване, управлението на държавата зелъ въ своитѣ рѫцѣ Сурсубулъ, дѣятеленъ и хитръ човѣкъ. Най-напрѣдъ Сурсубулъ се прѣсторилъ, че иска да продължи Симеоновата завоевателна политика. Българетѣ изново нахлули въ източна Тракия, нъ заедно съ това Сурсубулъ влѣзлъ въ тайни прѣговори съ гръцитѣ. Самъ Сурсубулъ и П. отишли въ Византия и сключили миръ на 8 окт. 927, четире мѣсеца слѣдъ Симеоновата смърть. Въ сѫщото врѣме българский царь се вѣнчалъ съ внучката на императоръ Романа Лакапина, Мария (виж. това име).

По мирния договоръ, гръцитѣ отстѫпили формално на българетѣ повечето прѣвзети отъ Симеона земи; въ Тракия — Одринъ билъ върнѫтъ на византийцитѣ, а Пловдивъ останѫлъ на българетѣ. При това гръцитѣ се задължили да плащатъ годишна дань на българетѣ, да почитатъ българския господарь за по-високъ отъ всички крале въ Европа, дори отъ нѣмския императоръ, припознали царската титла на българския царь, и българския архиепископъ за самостоятеленъ патриархъ на българската църква.

Причинитѣ да се сключи така ненадѣйно тоя миръ съ гръцитѣ не се крияли въ отношенията на българетѣ къмъ другитѣ народи. По това врѣме хърватитѣ стояли мирно по съвѣтитѣ на папата, който испратилъ архиепископа Мадалберта да короняса П. въ Прѣславъ; сърбитѣ се намирали подъ българска власть; маджаретѣ имали походи въ западна Европа; а печенегитѣ били приятели на българетѣ. Тая промѣна въ политиката на новото българско прави-

телство се извикала отъ вжтрѣшни обстоятелства: царь П. се боялъ отъ докаченитѣ си братя, а Сурсубулъ — отъ прѣнебрѣгнжтия старъ болярски съвѣтъ.

Отъ подписването на тоя миръ се наченжло онова византийско влияние въ България, което отпослѣ станжло за нея толкова пагубно. Народътъ, който нетърпѣлъ гръцитѣ, и искалъ да се прѣземе Цариградъ, възнегодувалъ противъ незаконния царь и приятелството му съ гръцитѣ. Най-напрѣдъ болярете, възпитани въ Симеоновия духъ, направили съзаклетие да свалжтъ П. и да турѭтъ на прѣстола брата му Ивана; нъ съзаклетието се открило, болярете-прѣдначинатели били наказани, а Ивана П. испратилъ въ Цариградъ на Лакапина, за да го заточжтъ въ нѣкой монастирь; нъ лукавий византиецъ оженилъ Ивана за една богата арменка и го пазилъ при себе си, за да държи въ страхъ П.

Не се минжли и двѣ години (930), а въ западна България избухнжло едно много по-сериозно възстание. *Михаилъ* билъ освободенъ и прогласенъ за законенъ царь. Нъ той, кой знае какъ измжченъ, умрѣлъ въ началото на движението,—а възстанницитѣ, отчаяни, нахлули въ Атика. Ала хитрий Лакапинъ удобрилъ възстанницитѣ и ги заселилъ татъкъ по Артски заливъ.

Съ най-младия П-въ братъ *Боянъ* не се прѣдприело нищо, или защото минувалъ за магесникъ (приказвали, че моглъ да се обръща мигомъ на вълкъ или какъвъ да е страшенъ звѣръ) или защото не билъ вече живъ.

Между това врѣме сърбетѣ, възползувани отъ смжщенията, отказали се отъ П., обявили се самостоятелни подъ върховенството на Романа Лакапина, и работата се свършила миромъ, като че нищо не станжло.

Въ 963 се подигнжлъ среща слабия царь П. единъ силенъ, смѣлъ и рѣшителенъ болярин отъ Търново, *Шишманъ Мокри*, съ четирмата си синове—Давидъ, Моисей, Ааронъ и Самуилъ. Макаръ тоя болярин и да не можалъ да свали П., нъ пакъ му отнелъ Албания, Македония, область Морава, Видинъ и Срѣдецъ, на които се прогласилъ царь; за П. останжла само източна България и сѣверна Тракия. Отъ това врѣме (963) се подкача сжществуването на двѣ България: източна и западна съ двама царе и двама патриарси.

Така въ П-во врѣме България се раздѣлила и народътъ омаломощѣлъ. Въ сжщото врѣме книжнината отпаднжла и у духовенството се развила страсть къмъ блесъкъ и раскошъ; то поддържало П. съ византийската му политика, като проповѣдвало, *че цари и болѣри Богомъ суть поставлени*. Това извикало появението на новата вѣра, *богомилството*, между българетѣ и на най-строги аскети, *Йоанъ Рилски* и др. Царь П., който мислилъ повече за небесното царство отколкото за земното, посѣтилъ еднжшъ пустинника. И рая тоя царь спечелилъ, защото слѣдъ смъртьта му билъ причисленъ въ лика на светитѣ.

П-то 40 годишно царуване докарало България да не може да стои среща неприятель. Нъ България, при всичката си слабость и при всичкото П-во миролюбие, пакъ тежала страшно на Византия. Византийцитѣ, за да досъсипжтъ П-ва България, насъскали руситѣ среща нея (виж. *Светославъ*) и

скоро, въ царуването на П-вия синъ Бориса II, тѣ постигнали до нѣйдѣ завѣтната си цѣль: византийский императоръ Цимисхий влѣзлъ въ България ужъ да помага на българетѣ среща руситѣ, а намѣсто това обърнжлъ източна България на византийска область (971). Виж. *Българско царство* (източно).

Петръ. Български царь (1196—1197), братъ на Асѣня I. Слѣдъ братовото си убийство II, който управлявалъ малкото си княжество около Прѣславъ, дошелъ по-скоро и обсадилъ Търново. Цареубийца Иванко, уплашенъ, побѣгнжлъ въ Цариградъ, а Търново се прѣдало Петру. II., военнолюбивъ човѣкъ, побѣдилъ нѣколко пжти гръцитѣ; нъ скоро единъ отъ Иванковитѣ привърженици го убилъ. Неговъ приемникъ билъ по-малкий му братъ Калоянъ. Вижъ *Асѣнь I* и *Калоянъ*.

Петръ I *Алексѣевичъ*, инакъ **II.** *Велики*. Русски царь и първий *всеросийски императоръ*, синътъ на царь Алексѣя Михаиловича отъ втората му сжпржга, Наталия Наришкина, род. въ Москва въ 1672. Баща му Алексѣй, починжлъ въ 1676, като оставилъ прѣстола на най-стария си синъ, Феодора, II-въ полубратъ. Ала тоя князъ умрѣлъ въ 1682 бездѣтенъ, слѣдъ като назначилъ II. за свой приемникъ, а отстранилъ отъ прѣстола сжщия си братъ Ивана. Тая постжпка тутакси извикала една буна отъ царь Алексѣевитѣ чада отъ първия му бракъ, между които найвидна била великата дукиня София, много даровита и енергична, нъ и крайно славолюбива жена. София прѣзрѣла уединението, обичайно у женитѣ отъ царското семейство, явила се прѣдъ *стрѣлцитѣ**), распалила ги съ една хитроскроена прикаска за убийството на брата си Ивана, па ги пуснжла възъ поддържателитѣ на II-тѣ притезания. Слѣдъ 3-дневенъ сѣчъ, прѣзъ който повече отъ 60 члена отъ най-благороднитѣ русски семейства погинжли, тя сполучила да въскачи на прѣстола съ II. заедно и брата си Ивана. Двамата братя били коронясани (юл. 1682), а тя сама станжла регентка.

До това врѣме II-то образование било съвсѣмъ занемарено. Слѣдъ коронацията си той се запозналъ съ Францъ Тимермана, страсбургски офицеринъ, който му давалъ уроци по военното искуство и математиката. По-сетнѣ той ималъ щастието да бжде поставенъ подъ ржководителството на Лефорта, генуезецъ, който го огласилъ въ наукитѣ и искуствата на западноевропейската цивилизация, показалъ му колко Московията била въ тия отношения назадъ отъ останжла Европа, и съ това повлиялъ цѣлото му бжджще поприще. Лефортъ още устроилъ една рота отъ момци отъ благородни семейства,

*) Стрѣлцитѣ сж били русската императорска гвардия, понѣкога отъ 40,000 до 50,000, и едничката русска постоянна войска отъ врѣмето на Ивана Грозни (втората половина на XVI-и вѣкъ). Въ мирно врѣме тѣ живѣли въ Москва, въ единъ кварталъ на столицата отреденъ за тѣхъ, и като най-юначна и най-достовѣрна войска били прѣдмѣтъ на особени благоволения и отличия. Нъ както всички такива галени войници, римскитѣ преторийци, турскитѣ еничере, и египетскитѣ мамелюки, тѣ често се бунили противъ правителството и съ съзаклетията си станжли по-страшни за него отъ вънкашнитѣ врагове. II. Велики, както ще видимъ, за съдѣйствието, което тѣ давали на старо-московската партия, ги истрѣбилъ.

и прѣкаралъ П., постжпенно, отъ най-долния (барабанчикъ) до най-горния чинъ въ нея, съ което го приучилъ на строга дисциплина. Това обучение, по всѣка вѣроятность, спасило П. отъ да стане просто единъ дивашки деспотъ, какъвто неговата страстна природа и необуздаема енергия го наклонявали да бжде; то го и закрилило отъ Софиината завистъ: регентката, като го виждала погълнжтъ отъ военни упражнения и други учения, въображавала си, че той се е прѣдалъ съвсѣмъ на забавление. Ала тя скоро открила заблуждението си, защото П. въпрѣки нейното желание, се оженилъ (февр. 1689), по майчиния си съвѣтъ, за Евдокия Феодоровна, отъ семейството Лопухинъ; и прѣзъ септемврия сжщата година поискалъ отъ нея да сложи браздитѣ на управлението. Въ настанжлата борба П. билъ първенъ надвитъ и принуденъ да бѣга за живота си; нъ скоро неговата страна зели чужденцитѣ въ русска служба, съ единъ шотландецъ, на име Пятрикъ Гордонъ, и швейцареца Лефортъ на чело; подъ неговото знаме минжли и стрѣлцитѣ, главната Софиина опора; София напуснжла борбата, а П. я покалугерилъ и затворилъ въ монастирь, отъ дѣто до смъртьта си, въ 1704, ти не прѣстанжла да му досажда съ интригитѣ си. На 29 септ. 1689 П. влѣзлъ тържествено въ Москва, посрѣщнжтъ отъ Ивана, комуто той далъ за форма върховенството и първенството, като задържалъ за себеси всичката сила и власть. Макаръ П. прѣзъ цѣлия си животъ да билъ подъ господството на буйни страсти и сластолюбиви навици, пакъ прѣзъ по-голѣмата часть отъ царуването си билъ толкова исключително занятъ съ планове и испълняването имъ за прѣрождението на Русия, че животинскитѣ му наклонности имали малко благоврѣмие да се развинжтъ.

Първата негова грижа като поелъ управлението, била да устрои войска дисциплинирана по европейската тактика, въ която работа много му помогнжли съ цѣнитѣ си познания Гордонъ и Лефортъ, и двамата отъ които били служили въ нѣкои отъ най-добрѣ дисциплинираните войски въ западна Европа. Той залѣгалъ и да създаде флота, и военна и търговска; нъ по това врѣме Русия прѣдставяла малко леснини за такъво прѣдприятие: отъ Балтийско море тя била исключена отъ Швеция и Полша [Швеция владѣяла Финландия, Ингрия (сегашни Петербургъ) и прибалтийскитѣ области], а отъ Черно море отъ Турция, която се простирала покрай цѣлия сѣверенъ брѣгъ, та това море било едно турско езеро; само Бѣло море и сѣверни Ледовити океанъ, съ осамотеното архангелско пристанище, могли да служжтъ за русската флота. За да добие едно пристанище на Черно море, П. обявилъ война на Турция, и зелъ (1696) градъ Азовъ, при устието на Донъ, слѣдъ една дълга обсада. Повикали се сега искусни инжинери, архитекти, артилеристи отъ Австрия, Венеция, Прусия и Холандия; и на много млади благородници се заповѣдало да пжтуватъ по чужбина, главно въ Холандия и Италия, съ цѣль да добиватъ познания полезни за цивилизуването на отечеството си. Поржчало имъ да се обръщатъ особено внимание на всичко, което има свръска съ корабостроителството. Други се изпратили въ Германия да изучжтъ военното искуство. Не-

доволенъ отъ това, П. копнѣялъ самъ да види цивилизуванитѣ земи, въ които били толкова високо развити военното искуство, наукитѣ, търговията и промишлеността; затова, слѣдъ като потжпкалъ една буна на стрѣлцитѣ (февр. 1697), и ги распръснжлъ по разнитѣ области, той повѣрилъ управлението на държавата на князъ Ромонадофски, подпомаганъ отъ единъ съвѣтъ, а самъ напуснжлъ Русия прѣзъ апр. 1697, придруженъ отъ Лефорта и други. На чело на дружината стоялъ Лефортъ. Прѣдрѣшенъ като по-доленъ чиновникъ въ дружината, П. посѣтилъ прибалтийскитѣ области, Прусия и Хановеръ, и стигнжлъ въ Амстердамъ, дѣто, а по-сетнѣ въ Саардамъ, работилъ нѣколко врѣме като простъ корабостроитель. Любопитството му било прѣголѣмо; той искалъ обяснения за всичко, което не разбиралъ; и покрай корабостроителството и други занаяти, интересувалъ се въ астрономията, физиката, географията, и дори анатомията и хирургията. Поканенъ отъ английския краль Вилх. *Орански*, той посѣтилъ Англия и три мѣсеца, прѣкарани въ Лондонъ и Дептфордъ, трупалъ всѣкакви полезни знания. Въ Англия оксфордский университетъ го отличилъ съ почетна титла докторъ на правото! Той напуснжлъ Англия прѣзъ апр. 1698, като отвелъ съ себеси английски инжинери, занаятчии, артилеристи, хирурзи и др., на брой 500, а слѣдъ това посѣтилъ Вѣна, за да види австрийската армия, тогава найдобрата въ Европа. Той се готвилъ да посѣти и Венеция, когато избухването на една страшна буна на стрѣлцитѣ, които мѣряли да повѣрнжтъ управлението на София, да истрѣбнжтъ чуждеземцитѣ и да не пуснжтъ П. да се върне въ Русия, го накарало да побърза да се прибере въ държавата си и, прѣзъ Полша, пристигнжлъ въ Москва на 23 авг. 1698. Ген. Гордонъ билъ вече потжпкалъ буната, нъ тия немирни войници толкова разярили П. съ честитѣ си буни, че той заповѣдалъ да ги прѣмахнжтъ до единъ, понѣкога и лично присжтствувалъ на ешафота. Ала нѣкои били простени, и испратени да се заселнжтъ въ Астраханъ. Царица Евдокия, подозрѣна въ съучастие въ съзаклетието, била затворена въ монастиръ; сжщо била принудена да се покалугери и царевата сестра Марта. Да покаже признателностьта си на вѣрнитѣ си привърженици, П. наградилъ по-първитѣ отъ тѣхъ съ орденъ *Св. Андрея*, сега пръвъ пжть учреденъ. Слѣдъ това, той наредилъ книгопечатници, накаралъ да се прѣведжтъ и напечататъ най-прочутитѣ трудове на другоземнитѣ писатели, и отворилъ морски и други училища. По това врѣме се въвела и обикновената аритметика за счетоводството; до сега то се водило чрѣзъ топчета, нанизани на телъ (татарската метода). П. въвелъ данъчната система, която облага стокитѣ въ обикновено употрѣбение. Позволила се сега, или подобрѣ наложила се на голѣмитѣ търговци, търговията съ чужди земи, която напрѣдъ се наказвала съ смърть. Въвели се задължително за чиновницитѣ, и прѣпоржчали се на народа изобщо, много подобрения въ облѣклото, обноскитѣ и етикецията.

Въ 1700 П., въ желанието си да завладѣе Карелия и Ингрия, шведски области, които напрѣдъ принадлежали на Русия, влѣзлъ въ съжзъ съ полския и данския

крале да нападнжтъ Швеция, като се въсползуватъ отъ крѣхката възрасть на монарха ѝ, Карла XII; нъ билъ срамотно разбитъ при Нарва, защото неговитѣ сурови войски не могли да се борѭтъ съ шведскитѣ ветерани. П. никакъ не се обезсърдчилъ, а скоро, въсползуванъ отъ едно благоврѣмие, когато шведитѣ били заняти другадѣ, тихичко турилъ ржка на една часть отъ Ингрия, дѣто и положилъ основитѣ на новата столица, С.-Петербургъ (15 май, 1703). Въ нѣколко години Петербургъ станѫлъ русското търговско стоварище за Балтийско море. Въ дългата борба съ шведитѣ, руситѣ токоречи всѣкога бивали разбивани, нъ П. повече се радвалъ на тия несполуки, защото въ тѣхъ виждалъ най-трайнитѣ уроци за новитѣ си войски. Най-сетнѣ той си отмъстилъ, като нанеслъ страшно поражение на Карла XII при Полтава (26 юн. 1709), и като завладѣлъ прибалтийскитѣ области и една часть отъ Финландия на другата година. Сполуката му противъ шведитѣ заякчила империята му и благорасположила подданницитѣ му къмъ новия редъ на нѣщата. Слѣдъ като прѣустроилъ войската си, той се приготвилъ за борба съ турцитѣ, които, по подстрѣкателството на Карла XII (който тогава прѣбивавалъ въ Бендеръ), му били обявили война. Прѣзъ тая война турцитѣ сполучили така да оградѭтъ П., че той се отчайвалъ за избавлението си, и, като виждалъ прѣдъ себе си само смъртьта или робството, писалъ на висшитѣ си сановници да не слушатъ заповѣдитѣ, които би имъ далъ като робъ, и ги съвѣтвалъ относително приемничеството на прѣстола въ случай на неговата смърть. Нъ хитростьта на умната му метреса, Екатерина, отпослѣ негова сѫпрѫга и приемница (виж. *Екатерина I*), го спасила; и сключилъ се единъ договоръ (11 юл. 1711), по който П. изгубилъ само прѣдишното си завоевание — азовското пристанище съ околностьта му. Исключенъ отъ Черно море, П. усѣтилъ още повече нуждата отъ едно приморие на Балтийско море, и затова войната среща шведитѣ въ Померания се подзела съ крайна енергия. На 19 февр., 1712, се извършила свадбата му съ Екатерина въ Петербургъ; и два мѣсеца по-сетнѣ централното правителство се прѣнесло въ Петербургъ. Оржжията му въ Померания и Финландия се увѣнчали съ сполука, и въ 1713 Финландия била напълно покорена. П. не прѣнебрѣгнѫлъ нищо да развие морската сила на империята; русската флота била вече толкова силна, че разбила шведската при Хангоендъ, па и отнела на шведитѣ Аландскитѣ о-ви и нѣколко приморски крѣпости въ Финландия.

Кѫдѣ края на 1716 и началото на 1717, П. заедно съ царицата извършилъ друга обиколка въ Европа, тоя пѫть посѣтилъ Парижъ, дѣто билъ приетъ много радушно, и върнѫлъ се въ Русия прѣзъ септ. 1717, като занеслъ съ себеси книги, картини, статуи и др. въ голѣмо количество. Било скоро слѣдъ връщането му отъ това пѫтуване, че той заповѣдалъ да се накаже смъртно синъ му Алексѣй, противникъ на реформитѣ му, и много отъ благородницитѣ (отъ старорусската партия) замѣсени въ неговитѣ кроежи се наказали за държавна измѣна съ дивашко варварство. Въ 1721 се свързалъ миръ съ Швеция, по който Русия

останжла владѣтелка на прибалтийскитѣ области, Ингрия (сега петербург. губерния), Виборгъ и Кексхолмъ, една малка часть отъ Финландия, съ всичкитѣ острови покрай брѣга отъ Курландия до Виборгъ; останжлата часть отъ Финландия се върнжла на Швеция, съ 10 милиона лева. Въ 1722 **II.** почнжлъ война съ Персия, за да отвори Каспийско море за руската търговия. Вжтрѣшнитѣ размирици на Персия принудили шаха да отстжпи на искания на страшнияси противникъ, и даму прѣдаде тритѣ прикаспийски области съ градове Дербенгъ и Баку. Като се върнжлъ въ столицата си, **II.** издирилъ злоупотрѣбенията на много чиновници, конто наказалъ съ глоби, затворъ и дори смърть. За да не испадне управлението на империята въ слабитѣ ржцѣ на малолѣтенъ господарь, той, прѣзъ ян. 1722, издалъ прочутия си законъ за прѣстолонаслѣдието (виж. *Петръ II*). Послѣднитѣ години отъ живота си той е занимавалъ главно да украсява и подобрява новата си столица, и да распространява знание между подданницитѣ си. Основата на реформитѣ му била абсолютната власть, която туряла на расположението му всичкитѣ сили на народа. Той си подчинилъ църквата, като унищожилъ патриаршеския чинъ (1703), и намѣсто патриархъ създалъ единъ свети синодъ, орждие на царската воля. Самъ научилъ аристокрацията на послушность, като минжлъ въ армията си прѣзъ всичкитѣ по-долни чинове, прѣди да стигне до най-горнитѣ; въ сжщото врѣме той далъ на достойнството възможностьта да стига до наслѣдственото благородство. На **II.** Велики Русия длъжи възвишението си до степеньта на европейска сила и надмощието си въ Сѣверъ чрѣзъ понижението на Швеция и едва прикритото порабощение на Полша. **II.** умрѣлъ въ обятията на императрицата отъ болесть, плодъ на излишеството.

Документътъ, извѣстенъ подъ името *Завѣщанието на* **II.** *Велики*, по който на Русия се завѣщава да се стреми да установи владичеството си надъ цѣль свѣтъ, особено да завладѣе Цариградъ, е една измислица. Ако тя не е излѣзла прѣко отъ Наполеона I, произхождението ѝ трѣбва да се търси въ една книга, написана въ 1812 подъ негово вдъхновение (Des progrès de la puissance russe).

Библ. — Една пълна библиография на *историтѣ*, *разказитѣ*, *мемоаритѣ* и *монографиитѣ* за **II.** Велики не може се дà; само тѣхнитѣ заглавия бихж испълнили томове. На езика ни по прѣдмѣта се срѣщатъ слѣднитѣ книги: *Достозабѣлѣжителни разкази отъ дѣлата и живота на Петра Велики*, прѣв. А. П. Шоповъ (София, 1880); *Петръ Велики, Екатерина I, Меншиковъ...*, изводъ изъ Ламартиновата история, направенъ отъ Д-ръ Мирковичъ (Сливенъ, 1880); *Единъ солдатинъ какъ е спасилъ живота на Петра Велики* (Ломъ, 1895). Между най-важнитѣ съчинения за тоя русски царь въ чуждата литература сж и слѣднитѣ: Голиковъ, *Дѣянія Петра Великаго* (Москва, 1780—97, въ 30 тома); Устряловъ, *Исторія царствованія Петра Великаго* (СПБ. 1859—63); A. Brückner, Peter de Grosse (Берл., 1879; русски прѣводъ съ голѣмо число илюстрации отъ Суворина); K. Waliszevski, Pierre le Grand, l'éducation—l'homme—

l'oeuvre (Парижъ, 1897; характеристика на II-та личность, съ кратъкъ очеркъ на реформитѣ по найновитѣ изслѣдвания); F. Schuyler, Peter the Great, emperor of Russia (Лондонъ, 1884; и Ню-Йоркъ, 1892, 2 т.).

Петръ II *Алексѣевичъ*. Русски царь, едничкий мжжски прѣдставитель на Петра Велики, синъ на нещастния Алексѣя (виж. *Петръ I)* отъ сжпржгата му княгиня Шарлота Брауншвайгска, род. въ 1715. Слѣдъ смъртьта на царица Екатерина I, въцарилъ се въ 1727, съгласно съ постановлението на Петра Велики, по което всѣкой царь трѣбвало да назначи приемника си. Царувалъ подъ опеката на Меншикова, послѣ на Долгоруки. Умр. отъ сипаница въ 1730. Въ неговото царуване Персия си отнела тритѣ прикаспийски области, Астерабадъ, Гиланъ и Мазандеранъ.

Петръ III *Феодоровичъ*. Русски царь, внукъ на Петра Велики, по майка си Ана, Петрова дъщеря, женена за херцога Карла Фридриха Холщайнъ-Готорпски, род. въ Килъ въ 1728; слѣдъ 3 мѣсеца се лишилъ отъ майка си, а на 10 години — и отъ баща си. Леля му отъ майчина страна, императрица Елисавета, като се въцарила, повикала го въ Русия (1729). Въ 1744 дошла въ Русия и невѣстата избрана за **II.**, назначенъ за прѣстолонаслѣдникъ, която приела и православието, княгиня Шарлота-Августа Анхалтъ-Цербска, наречена Екатерина. Екатерина имала 2 дѣца: синъ (императ. Павелъ I) и дъщеря, която умр. дѣте. Слѣдъ Елисаветината смърть, като се въцарилъ (дек. 25, 1761), той побързалъ тутакси да се оттегли отъ съжза на Франция, Австрия и Русия противъ Прусия и да сключи миръ съ прусския краль Фридриха II; въ сжщото врѣме той върнжлъ на Прусия източно-прусскитѣ области, завоевани прѣзъ 7-годишната война. Това поведение се вижда да е било побудено единствено отъ удивлението му къмъ геройския монархъ на Прусия. **II.** III още повикалъ назадъ много политически заточенци отъ Сибиръ, и отмѣнилъ закона, който наказвалъ всѣкиго, ако продума противъ православието, царя, и правителството. Тая и други либерални мѣрки произвели недоволство между благородницитѣ, духовенството и народа. Освѣнь това **II.** III мѣрилъ да напусне импер. Екатерина за сжпржж. ѝ невѣрность, макаръ и самъ да билъ прѣдаденъ на пиянство и развратъ. На 26 юн. 1762 прѣзъ нощьта избухнжла една революция, която го свалила отъ прѣстола, на който поставила сжпржгата му *Екатерина II.* На 2 юл. с. г. свалений царь билъ умъртвенъ отъ Орлова, за да оздрави безопасностьта на съзаклетницитѣ.

Петръ Ивановъ. Български учитель-литераторъ, род. въ Стара-Загора въ 1847. Училъ се найнапрѣдъ въ родното си мѣсто. Въ 1864 билъ испратенъ отъ ст.-загорската церковна община на учение въ Бѣлградъ (Сърбия) заедно съ още двама другаре и три дѣвици. Въ Бѣлградъ свършилъ тамошната прогимназия и семинария като стипендиантъ—отъ 1864 до 1870. Слѣдъ това, послѣдователно е билъ учитель въ Стара-Загора, Сливенъ, Карнобатъ и Цариградъ, съ всичкитѣ перипетии на турскитѣ истезания, гоненъ и затварянъ, както въ Ст.-

Загора, така и въ Одринъ. А слѣдъ освобождението е испълнявалъ разни правителствени служби: прѣдсѣдат. на ст.-загор. администр. съвѣтъ, ст.-загор. окржж. учил. инспекторъ, окол. началникъ въ казанлѫшк., послѣ въ т. сеймен. околия. Отъ 1882 е билъ назначенъ окржж. управитель (префектъ). Тая длъжность послѣдователно е испълнявалъ въ Хасково, Бургасъ, а слѣдъ съединението въ Кюстендилъ, Видинъ и Шуменъ дори до 1892 включ. Двѣ години (1899—1901) е билъ княжески търговски агентъ въ Сѣръ, Македония.

П. Ив. е най-благоприятно извѣстенъ у насъ съ пѣснитѣ си: *Вдовица* (Нощь е ужасна . . .), *Доста ходихъ по гората, Златата свѣтла зора* и др. Досегашнитѣ му литературни дѣла състоѭтъ отъ слѣднитѣ оригинални и прѣводни трудове: *Ракийска чума* отъ Чоке (Цариградъ, 1873); *Стихотворения* (Царигр., 1876); *Гарибалди*, чърти отъ живота му (Пловдивъ, 1879); *Боятъ при Стара-Загора* (Пловд., 1880); *Хигиена* (Сливенъ, 1881); *Нравственото въспитание и защо е то потрѣбно за човѣка* (Слив., 1882); *Апостоли за свободата*, драма (Пловд., 1884); *Въспоминание отъ разбърканитѣ врѣмена* (Пловд., 1884); *Пѫтуване по словѣнскитѣ страни на европ. Турция отъ Макензи и Хрби* (Видинъ, 1891); *Извлѣчение изъ* **Горски Вѣнецъ,** отъ Петровича Нѣгоша, черногорски владика (Видинъ, 1891; виж. *Нѣгошъ*); *Пѣсни изъ българската история* (Видинъ, 1891; 2-о допълн. издание Шуменъ, 1894); *Баща*, расказъ, Шум., 1894; *Учитель*, драма изъ учителския животъ въ турско врѣме, печатана въ сп. *Искра* за 1892 (Шуменъ); *На татковъ гробъ*, расказъ (*Искра*, год. III); *Римокатолишката пропаганда, нейното начало и сегашното ѝ устройство* отъ Д-ръ Н. Милаша (издание на Св. Синодъ на Българската църква, София, 1901). На **П**-та книжовна дѣятелность принадлежѫтъ, освѣнь това, много статии отъ обществен и книжовенъ характеръ, печатани въ разни списания, като *Читалище*, *Наука*, *Български Прѣгледъ*, *Периодическото Списание*.

Петуния, *лат.* Растение отъ семейството на барбоенитѣ.

Печенѣги. Народъ отъ тюркско происхождение, съплемененъ съ торкитѣ и куманетѣ, или половцитѣ. За родството на тия три народа и общото имъ тюркско происхождение свидѣтелствуватъ и русскитѣ, и арабскитѣ, и византийскитѣ писатели. Нѣкога **п.** живѣли номадски животъ въ степитѣ на Срѣдна Азия; пъ не е извѣстно кога се прѣселили въ Европа. Въ IX-и вѣкъ тѣ обитавали вече между Волга и Уралъ. Въ втората половина на тоя вѣкъ хозаретѣ почнѫли да измѣстватъ **п.**, които на реда си измѣстили изъ южнорусскитѣ степи унгарцитѣ. Въ това врѣме тѣ завзели всичкитѣ степи отъ Донъ до Дунавъ; само устията на Дунавъ, Днѣстръ и Донъ не били завзети отъ тѣхъ. **П.** състояли отъ много племена, които се управлявали отъ князове; нъ властьта на князоветѣ не била голѣма и минувала отъ едно семейство у друго. Освѣнь на княза, властьта принадлежала и на народно събрание. Вѫтрѣшний битъ на **п.** носи всичкитѣ типически чърти свойствени на номадитѣ. Ала въ X-и вѣкъ тѣ вече въртѣли търговия и служили като по-

срѣдници между Гръция Русия и Хозария. Въ началото на XI-и вѣкъ между **п.** почнѫло да се распространява мохамеданството. До половината на X-и вѣкъ **п.** не закачали Русия (поне источниницитѣ не говорѭтъ за тѣхнитѣ нападения); нъ въ 986 тѣ обсадили Киевъ, прѣзъ Светославовото отсѫтствие въ България, и насмалко останѫло да го прѣземѫтъ. Когато Светославъ (виж. това име) се връщалъ отъ България, тѣ го убили. Въ продължение на половина вѣкъ борбата на Русия съ **п.** била непрѣстанна. Русия се ограждала отъ тѣхъ съ укрѣпления и градове. Послѣдното печенѣжско нападение на Русия се отнася на 1034; тѣ били съвсѣмъ разбити. Въ това врѣме торкитѣ ги тласнѫли по-къмъ зап. — отъ Днѣпръ до Дунавъ. Между **п.** имало вѫтрѣшни несъгласия; тѣ ослабнѫли, доближили се повече до Дунавъ, минѫли Дунавъ и нападали въ царув. на Алексия Комнена византийскитѣ владѣния на Балкански п-въ. Стопани на южно-русскитѣ стени въ това врѣме станѫли куманетѣ, които истикали отъ тамъ и торкитѣ. Съществува едно прѣдположение, че сегашнитѣ шопи у насъ сѫ побългарени **п.** Най-добрий трудъ за **п.** е съчинението на проф. П. В. Голубински, *Печенѣги, Торки и Половцы* (Киевъ, 1884). Виж. и Ferd. Chalandon, Essai sur le règne d'Alexis Comnène, 1081—1118 (Парижъ, 1900).

Печора. Рѣка на сѣверъ въ европейска Русия, извира въ Уралскитѣ планини, въ пермската губерния, тече къмъ сѣв.-зап. прѣзъ вологденската и архангелската губернии, и се влива въ Сѣверни Ледовити океанъ прѣзъ едно устие 48 килом. широко и пълно съ острови; 1,483 килом. **П.** е корабоплавателна отъ Якчинская, сир. три четвърти отъ течението си, нъ корабоплаването подлежи изъ година въ година на промѣни. Устието е отворено отъ началото на юния до началото на септемврия. Земята, прѣзъ която тече тая рѣка, е още необработена; гѫсти гори се простиратъ отъ двѣтѣ ѝ страни и зрѣлището е диво, мрачно и меланхолично. Въ нашето врѣме едно селище се е заселило при устието на **П.**, съ цѣль да сѣче и изнася градиво.

Пешаверъ. Градъ въ английска Индия (Пенджабъ), на сѣв.-западния ѝ прѣдѣлъ, на р. Кабулъ, 30 килом. на ист. отъ източния край на Кибирски проходъ, 240 килом. на юго-ист. отъ Кабулъ и 600 килом. на сѣв.-зап. отъ Лахоръ; 79,982 жит. Въ началото на тоя вѣкъ, **П.** ималъ 100,000 жит.; нъ доклѣ билъ подъ строгото управление на сихитѣ (афгански властители), търговията му испаднѫла, па и великолѣпнитѣ му джамии помрачѣли. Отнетъ отъ афганцитѣ въ 1840 и на пѫтя отъ Индия за Кабулъ и Харосанъ прѣзъ Кибирски проходъ, тоя градъ е силно укрѣпенъ и съ английски гарнизонъ.

Пешевъ *(Стефанъ Ив.)*. Героймѫченикъ за нашата свобода, главатарь на възстаническото движение въ Севлиевско прѣзъ 1876. **П.**, синъ на бѣдни родители, род. въ Севлиево въ 1854, на 17-годишна възрасть, слѣдъ като добилъ мѣстно образование въ родния си градъ, билъ принуденъ да остане при баща си да му помага въ занятието бакалѫкъ. Нъ благодарение на способноститѣ си и на жаждата

си за учение, той самъ научилъ французски езикъ да може да чете французски книги, интерисувалъ се отъ всички български вѣстници и списания и достигнѫлъ да стане пръвъ интелигентенъ гражданинъ въ Севлиево. А отъ началото на 1875 той се увлѣклъ отъ революционнитѣ български книги и вѣстници и пламенний му духъ расълъ съ течение на врѣмето, наяквалъ и не го оставилъ да стои апатично къмъ всичко, което се върши около него въ отечеството. Той дълбоко съзнавалъ безсилието на българина и могѫществото на тиранина, нъ рѣшилъ се да работи, като вѣрвалъ, че човѣкъ, както и цѣлъ народъ, ако иска да му помогне Господь, трѣбва самъ да си помогче. Така въодушевенъ, па и симпатиченъ, сладкоуменъ, и съ добра и проста обхода къмъ всички, **П.** става любимецъ на съгражданитѣ си и прѣзъ 1875 сгрупирва севлиевскитѣ младежи около читалище *Росица*, на което и билъ избранъ прѣдсѣдатель. Все по това врѣме той почнѫлъ да издава поврѣменно сатирическо списание *Гайда*,, единъ хвърчащъ листъ, и въ кѫсо врѣме расширилъ познанствата си и съ побуднитѣ селяне въ севлиевската околность. Още отъ 1874 **П.** въ дописки до в. *День, Напрѣдъкъ, Знаме* описвалъ, между друго, злосторствата на турцитѣ.

Комитетътъ на търновското революционно окрѫжие за приготвяне възстание въ 1876, на чело съ Стамболова, намѣрилъ въ лицето на младия **П.** най-ревностенъ борецъ. **П.** станѫлъ главатарь на движението въ Севлиево и прѣдсѣдатель на севлиевския революционенъ комитетъ. Отъ това врѣме Стефанъ **П.** се запрѣтва да уреди селски, мѣстни революционни комитети измежду младитѣ и по-будни селяне. Всички се готвѭтъ за нѣщо страшно, нъ славно. Събиратъ пари и се въорѫжаватъ. Въорѫжението състои главно въ това: да лѣѭтъ крушуми, да купуватъ барутъ, да правѭтъ фишеци или ветхи коси на ками, саби и сюнгии, да купуватъ пушки, револвери, а така сѫщо да стѣгатъ царвули и навуща, събиратъ храна и д. т.

Нъ възстанието не могло да избухне, защото Стефана уловили по-рано отколкото то било проектирано. И Ст. **П.** и Ионко Карагйозовъ, слѣдъ мѫкитѣ, които истърпѣли въ турскитѣ затвори, били осѫдени на смърть въ Търново. Стефанъ билъ обѣсенъ въ Севлиево на 25 юния 1876. Виж. книжка *Стефанъ Ив. Пѣшевъ* отъ И. Г. Бакаловъ (София, 1901) и Юрд. Теодоровото *Въспоминание по възстанията въ търновския санджакъ прѣзъ 1876 г. и по сѫдението на българскитѣ възстанници въ Търново* (Русе, 1897).

Потомството нѣма да забрави отечестволюбци като *Стефана* **П.** Най-голѣмий площадъ въ Севлиево е нареченъ съ неговото име, и на най-видното мѣсто на тоя площадъ нему е въздигнѫтъ паметникъ. Паметникътъ е билъ свършенъ и осветенъ тържествено на 8 септемврия 1894. Тоя паметникъ е легнѫлъ 16,500 лева.

Пеща. Най-населений и най-важний търговски градъ на Унгария, на лѣвия брѣгъ на Дунавъ, среща Буда (виж. *Буда-Пеща)*, 278 килом. на юго-ист. отъ Вѣна, (27 килом. по желѣзница), срѣдоточие на железници за Вѣна, Мишколцъ, Солнокъ, Сегединъ, Са-

бадка, Саръ-Богаръ и др.; 360,550 жит. (отъ които 198,740 унгарци, 119,900 нѣмци, 25,580 словаци, 1,760 хърватe и 70,880 евреи, повечето записани вече като нѣмци, по причина на езика имъ). **П.** и Буда, съединени въ 1872 въ единъ градъ, образували Буда-Пеща, столицата на Унгария. **П.** е главно индустриалний и търговский градъ, а Буда е срѣдоточието на управлението и мѣстопрѣбивалището на аристокрацията. Търговията състои главно отъ вино, сурови кожи, медъ, восъкъ и единъ доленъ спиртъ отъ сливи. Единъ важенъ клонъ отъ промишлеността сѫ житнитѣ мелници. Важни сѫ и нѣколко коприно-прѣдачници, и фабрикитѣ за копринени и памучни платове, за кожи, драгоцѣнни вещи и музикални орѫдия. Слѣдъ Вѣна, **П.** върти най-голѣмата търговия отъ кой-да-е градъ на Дунавъ. Четире годишни панаири ставатъ въ **П.**, на които проданьта надминува 70,000,000 лева.

Три моста турятъ въ съобщение двѣтѣ части на града отъ двѣтѣ страни на Дунавъ, на който широчината на това мѣсто е около 400 метра. Въ срѣдата е единъ великолѣпенъ повисенъ мостъ, единъ отъ най-хубавитѣ мостове въ Европа, построенъ отъ 1842 до 1849 отъ английски инжинери. Мостътъ легнѫлъ 4,500,000 фиорина (11,115,000 лева) и билъ отворенъ на 24 декемвр. 1849, за да мине прѣзъ него Кошутовата войска, прислѣдвана отъ австрийцитѣ. На 17 априлъ другата година, австрийската войска, прислѣдвана отъ унгарцитѣ, минѫла и тя прѣзъ моста. На сѣверъ е единъ хубавъ мостъ, построенъ отъ 1872 до 1876 отъ една французска компания. На югъ, и токоречи извънъ прѣдградията на града, единъ мостъ служи да свързва желѣзнитѣ пѫтища на двата брѣга на рѣката; пѣшацитѣ могѫтъ и тѣ да го ползотворяватъ. Освѣнь тия съобщителни стрѣдства, голѣмо число параходчета плуватъ между двата брѣга на рѣката.

П. има университетъ, съ 2,000 ученици и съ 140 професори и други учители. Университетътъ притежава музей, ботаническа градина, обсерватория и библиотека съ повече отъ 100,000 тома и 1,600 рѫкописа. Военната академия има 24 прѣдаватели. Отъ сградитѣ и учрежденията главнитѣ сѫ синагогата, голѣмо великолѣпно здание, свършено въ 1857; новитѣ здания (neugebäude) — грамадна сграда, която сега служи за казарми и артилерийски складъ; гимназиитѣ (2 католич. и 1 протест.); военното училище; академията на искуствата; народенъ музей, съ библиотека отъ 200,000 тома, и цѣнни сбирки отъ монети, медали и старини; ветеринарно училище; народний и други театри; и унгарското научно дружество.

П. се споменува пръвъ пѫть въ XII-и вѣкъ; нъ ако и единъ отъ най-старитѣ унгарски градове, важностьта ѝ захваща отъ царуването на Мария Терезия и Иосифа II. Тя била опустошена отъ монголитѣ въ XIII-и вѣкъ; и слѣдъ битвата при Мохачъ (виж. това име), паднѫла въ рѫцѣтѣ на турцитѣ, които я държали до 1686. Въ началото на XVIII-и вѣкъ тя била незначителенъ градъ. Тя е страдала много отъ наводнения на Дунавъ; прѣзъ наводнението въ 1838—2,280 кѫщи били съсипани. Прѣзъ май 1849, когато Грежи, съ една войска отъ 40,000 унгар-

ци, завзелъ височината надъ Буда, и бомбардиралъ крѣпостьта, която държалъ отъ австрийска страна генералъ Хенци, послѣдний генералъ си отвърнжлъ съ бомбардирането на **П.**; нъ прѣзъ нощьта на 8 май унгарцитѣ зели съ пристжпъ крѣпостьта, и на утрото надъ нея се развѣвало революционното знаме. Близо до **П.**, въ Раковско поле, ставатъ всѣка година прочути конепропускания.

Пещера. Околийски градецъ, пловд. окр., расположенъ въ хубава окржгла долина подъ крайнитѣ расклонения на Родопитѣ, на Стара-рѣка (главенъ притокъ на Кричимската рѣка); $20^1/_2$ килом. на югъ отъ Т. Пазарджикъ, $15^1/_2$ колом. на сѣв.-зап. отъ Батакъ и 6 килом. на зап. отъ Брацигово; 5,610 жит. (българе, цънцаре, турци). Искарва добро вино и дървенъ материалъ. На югъ отъ **П.** се намиратъ три голѣми пещери (Ушатови дупки), отъ които градътъ е добилъ името си. На сѣв.-ист. отъ града има останки отъ една стара развалена крѣпость, неизвѣстно отъ кои врѣмена. Въ тая крѣпость сж били ископани голѣми кюпове, по-голѣми отъ човѣшки растъ, въ нѣкои отъ които се намѣрило, казватъ, добрѣ упазено просо. Прѣзъ Априлското възстание **П.** останж непокътнжта. Това се отдава на обстоятелството, че тя, по причина на смѣсеното си население, не можа да дѣйствува открито. Нъ пакъ множина пещерци зехж живо участие въ Батакъ, Брацигово, Радилово и др. и не бидохж пощадени отъ ножа на побѣснѣлитѣ башибозуци.

Пеячевичъ. Единъ родъ благородници отъ българско происхождение въ Унгария, сроденъ съ семейството на прочутия български патриотъ Парчевича (виж. това име). Пръвъ познатъ прѣдставитель на тоя родъ въ България е билъ *Георги Пеячевичъ*, българокатоликъ, организаторъ на едно възстание противъ турската власть, когато въ Кутловица се събрали 15,000 възстанници. Това било въ 1688, прѣзъ войната на Австрия съ Турция. Възстанницитѣ били разбити и Чипровецъ съсипанъ. Между извѣстнитѣ членове отъ рода Пеячевичъ въ Унгария сж: 1) Яковъ **П.**, иезуитинъ, който е билъ професоръ въ Загребъ; той е авторъ на латинска *География* (Загребъ, 1714), въ която описва съ голѣма любовь Балкански п-въ. — 2) *Матей Фр. Ксав.* **П.**, иезуитинъ, абатъ въ Петервардайнъ и авторъ на много богословски книги; отъ неговото перо е излѣзло още съчинение Historia Serviae, напечатана въ Halocae (1799). — 3) Графъ *Юлианъ* **П.** Много врѣме е работилъ да разясни живота на своя старъ роднина Парчевича, за което е прѣровилъ сума библиотеки и архиви. Като плодъ на дълги трудове, графъ Пеяч. е издалъ на нѣмски, въ Вѣна, въ 1880, книга подъ насловъ: *Петръ фонъ Парцевичъ, Марцианополски архиепископъ, апостолски викарий и администраторъ въ Молдавия, български интернунций*(посланикъ) *при императорския дворъ и императорски пратеникъ до Богдана Хмелницки, хетмана на казацитѣ*, споредъ архивиални источници, 8-о стр. 301. Съ тая книга е запозналъ българското общество *Хр. Кесяковъ* въ сп. *Трудъ*, кн. III (Шуменъ, 1888).

Пиа. Име на слѣднитѣ 9 папи:

Пиа I, папа отъ 142 до 157; род. въ Италия; първенъ свещеннослужитель въ Римъ; борилъ се

ревностно среща ересиарситѣ Валентина и Марциона. Римокатолическата църква го числи между светитѣ.

Пиа II (Piccolomini), папа отъ 1458 до 1464, род. въ 1405 въ Корсиняно, близо до Сиена (Италия). Секретарь на кардинала Капраника, придружилъ го на базелския съборъ (1431). Главното му дѣло като папа било, че обърнилъ среща Мохамеда II силитѣ на християнскитѣ крале и князове, които свикалъ на конгресъ въ Мантуа въ 1459. Откакъ съединилъ въ съюзъ Матея Корвина, Скендеръ-бея и Венеция, починилъ въ Анкона (1464). Отъ него има съчин. Commentarii de gestis Basiliensis concilici. in-fol.: Epistolae, in-4-o, драгоцѣнна сбирка писма; Historia rerum Frederici III, и др. Тия съчинения сѫ издадени подъ заглавие Aneas Piccolomini отъ Voigt въ Берлинъ, 1859, in 8-o.

Пиа III, папа въ 1503, род. въ 1439, внукъ на Пиа II, избранъ папа слѣдъ Александра VI, царувалъ 26 деня.

Пиа IV, папа отъ 1559 до 1565, род. въ Миланъ въ 1499, прѣди въскачването си на папския прѣстолъ кардиналъ Медичи, билъ избранъ слѣдъ смъртьта на Павла IV, чиито внуци наказалъ жестоко. Свикалъ изново Трентския съборъ (1560), и подтвърдилъ дѣлата му (1564). Украсилъ Римъ и основалъ печатницата на Ватиканъ.

Пиа V, папа отъ 1566 до 1572, род. въ 1504 отъ бѣдни родители въ Боско, близо до Тортона: постѫпилъ въ доминиканския орденъ на 14-годишна възрасть и показалъ голѣми способности. Съ непрѣклонна строгость и високо лично благочестие, той прѣобразувалъ римския дворъ и въвелъ въ църквата важни закони въ полза на обществената нравственость. Върлъ гонитель на протестантството, той проклѣлъ английската царица Елисавета. Нь най-важното му дѣло било, че въоружилъ среща турцитѣ една австрийско-италиянско-венециянско-испанска флота, която одържала блескава побѣда надъ тѣхъ при Лепанто (1571). Отъ него има *Писма* in-4-o. Католическата църква го е причислила между светитѣ. Животътъ и обществената му дѣйность се описватъ, на французски, у V. Falloux, Histoire de saint Pie V (1844, 2 т. in-8-o).

Пиа VI, папа отъ 1775 до 1798, италиянецъ отъ благородно семейство. Неговитѣ опитвания да спре прѣобразованията на Иосифа II не сполучили; напразно прѣдприелъ той едно пѫтуване до Вѣна, което изненадало Европа. Въ негово врѣме Церковната область била обявена отъ французетѣ република, и самъ той зетъ въ плѣнъ, когато отхвърлилъ поканата да се откаже отъ свѣтската власть. Умрѣлъ на другата година (1791) въ заточението си, въ Валенция-на-Рона, отъ старость, на 82-годишна възрасть.

Пиа VII, папа отъ 1800 до 1823, род. въ 1742 въ Цезена (Италия) отъ благородно семейство, покалугеренъ (бенедиктский орденъ) на 6-годишна възрасть. Ржкоположенъ триволиски епископъ въ 1782, послѣ имолийски епископъ и кардиналъ въ 785, той обнародвалъ въ 1796 едно прочуто слово, въ което обявявалъ, че християнската вѣра не е несъвмѣстна съ никоя форма правление. Слѣдъ смъртьта на П. VI, той билъ избранъ неговъ при-

емникъ (2 мартъ 1800). Римъ, който до тогава билъ окупиранъ отъ французетѣ, се върнѫлъ на папата и прѣзъ юлия сѫщата година той влѣзлъ въ столицата си; и на другата година французската войска токо-речи съвсѣмъ се оттеглила отъ Церковната область. Папата сключилъ тая година конкордатъ съ Бонапарта, когото и отишълъ та вѣнчалъ императоръ въ 1804. Нъ скоро се появили нови раздори между двѣтѣ страни. Въ 1808 французетѣ отнели на папата нѣколко области, анконската, ферменската, урбинската, мачератската, които присъединили на кралство Италия. **П.** VII протестиралъ противъ това похищение, обявилъ себе си плѣнникъ въ французски рѫцѣ и се ограничилъ въ двореца си. На другата година (1809) единъ Наполеоновъ указъ присъединявалъ Римъ и всичката останѫла папска земя на французската империя. Това исчерпило дълготърпѣнието на папата. На 29 май, Пиа VII издалъ една була, съ която афоресалъ посѣгателитѣ на папскитѣ права (безъ да споменува направо Наполеоновото име). Скоро Наполеоновий генералъ заповѣдалъ прѣмѣстването на папата отъ Римъ; и **П.** безъ да прѣдостави повече съпротивление отъ обявлението, че отстѫпя на силата, билъ прѣмѣстенъ, първо въ Флоренция, послѣ въ Греноблъ, оттамъ за повече врѣме въ Савона, отдѣто, прѣзъ юн. 1812, най-сетнѣ билъ прѣнесенъ въ Фонтенблйо. Въ Фонтенблйо, подъ натиска на Наполеона, па дори и на нѣкои кардинали, **П.** VII билъ принуденъ да подпише новъ конкордатъ, по който припознавалъ присъединението папскитѣ владѣния на империята. Отпослѣ, прѣдъ заявленията на други отъ кардиналитѣ, той поискалъ да отмѣни съгласието си. Наполеонъ не обърнѫлъ внимание. Прѣзъ пролѣтьта въ 1814, когато Парижъ паднѫлъ въ рѫцѣтѣ на съѫзницитѣ, папата влѣзълъ пакъ въ Римъ, посрѣщнѫтъ съ всеобща радость, на 2-и май — день отъ тогава свещенъ въ римския календаръ. Прѣзъ Стотѣ Дни (1 мартъ — 6 юн. 1815 = Наполеоновото стоене въ Парижъ до реставрацията), той пакъ билъ принуденъ да напусне Римъ; нъ слѣдъ Наполеоновото поражение при Ватерло, той окончателно влѣзълъ изново въ владѣние на папскитѣ земи. Въ 1814 възстановилъ ордена на иезуититѣ. Въ 1817 и по-сетнѣ сключилъ конкордати съ Неаполъ, съ Русия, Вюртембергъ и други германски държави. Прѣзъ тоя и всѣкой другъ периодъ отъ живота си **П.** VII билъ образецъ на кротость, простота и християнско човѣколюбие. Въ 1823, когато стигнѫлъ патриаршеската възрасть 81 г., паднѫлъ, та си счупилъ кракъ и слѣдъ нѣколко деня починѫлъ отъ раната си.

Пиа VIII, бивши кастилйонски графъ, род. въ Цинголи, близо до Анкона въ 1761, папа отъ 1829 до 1830; осѫдилъ тайнитѣ дружества; сключилъ съ Холандия конкордатъ. Умр. въ 1830.

Пиа IX, род. въ италиянския гр. Синигаглия въ 1792, кардиналъ отъ 1846, папа отъ 1846. Първитѣ негови правителствени мѣрки се касаяли до либерални прѣобразования въ държавата му, та се посрѣщнѫли отъ подданницитѣ му съ въсторгъ и намѣрили съчувствие въ цѣла Европа; нъ слѣдъ избухването на французската революция прѣзъ февр. 1848

въ папската държава настанжла криза. Папский министръ, графъ Роси, билъ убитъ: и буйни демонстрации се употрѣбявали всѣкидневно за да се накара папата да склони на мѣрки, които не били никакъ по волята му. Най-сетнѣ **П.** IX тайно побѣгнжлъ въ Гаета, неаполитанско морско пристанище, близо до римскитѣ прѣдѣли. Въ Римъ се прогласила република. Папата отъ заточението си отправилъ единъ менифестъ до европейскитѣ короновани глави. Прѣзъ априлъ 1849 единъ французски походъ се испратилъ въ Чивита Векия; отъ тамъ походътъ потеглилъ за Римъ и, слѣдъ 30-дневна обсада, прѣзелъ града. Сетнината на тая французска сполука била възстановлението на папското правителство въ папската държава; самъ папата не се върнжлъ до 1850. Подиръ това недоволството продължавало. Слѣдъ войната за обединението на Италия, голѣма часть отъ папската земя се присъединила на кралство Италия, нъ **П.** IX упорито отказвалъ да влѣзе въ нѣкакъвъ компромисъ. Въ 1854 той обнародвалъ нова церковна догма за безсѣменното зачатие на Богородица. Въ 1869 свика владицитѣ отъ всичкитѣ части на католическия свѣтъ и прогласи прочутата догма за непогрѣшимостьта на папата, когато издаде постановление върху вѣрата или нравственостьта. Скоро слѣдъ разотиването на събора (юл. 1870), италиянската войска окупира Римъ, и го обяви столица на кралство Италия; това станж въ врѣмето, когато Франция биде повалена отъ Германия. **П.** IX поднови тържествено често-повтаряния си протестъ, отказа да приеме едно обезщетение, и обяви се плѣнникъ въ Ватиканъ, дѣто строго се ограничи до 1878, когато починж.

Pia desideria, *лат.* Добро намѣрение, обикновено не се осжществява.

Пиапротъ. Мѣсто нѣйдѣ въ околностьта на Суезски заливъ, на сѣв.-зап. отъ залива. То било третий и послѣдний станъ на евреитѣ прѣди да прѣминжтъ Червено море (*Библ.*).

Пианино (итал. *пиано*, полека). Вертикално фортепиано. — Pianissimo. Твърдѣ тихо (въ *муз.*). — **Пианистъ-ка.** Лице, което свири добрѣ на пиано. — **Пиано,** или **Фортепиано.** Музикаленъ инструментъ, съ клавиши, на който звукътъ може да се усили или смекчи по волята на лицето, което свири.

Пиатра. Румжнски градъ (Молдова), на Бистрица (притокъ на Серетъ), 120 килом. на юго-ист. отъ Яшъ, 282 килом. на сѣв.-ист. отъ Букурещъ; край на една желѣзница, която го свързва съ Бакау; 26,000 жит. Фабрики за хартия. Важна търговия съ дърва, които се спущатъ по Бистрица и Серетъ до Дунавъ, за да се изнасятъ отъ Галацъ. **П.** е чистъ и тихъ градъ. Въ течението на XIX-и вѣкъ, тя е служила за прибѣжище на *липованетѣ* (руси отъ една религиозна секта), които притежаватъ тамъ една църква. При всичко, че е старъ градъ, **П.** токо-речи нѣма исторически паметници, освѣнъ една църква, построена въ 1497 отъ Стефанъ Велики.

Пиаца, *итал.* Тържище.

Пиаца. Сицилийски градъ, 30 колом. на юго-ист. отъ Калтанизета; 15,950 жит. Търговия съ вино, маслинено масло, овощия, жито. Съборната църква (отъ XIII-и

вѣкъ) и старий замъкъ, който служи сега за затворъ, сж на двѣ високи могили. Извънъ града църквата Св. Андрея има фрески отъ XV-и вѣкъ. **П.** е мѣстопрѣбивалището на много благородници и земевладѣлци.

Пиаци *(Йосифъ)*. Италиянски астрономъ, род. и починжлъ въ Неаполъ (1746—1826). Директоръ на обсерваторията, която основалъ въ Палермо, въ 1789, той открилъ планетата Церера, въ 1801, и обнародвалъ единъ каталогъ на 7,646 звѣзди, въ 1814. Слѣдъ падането на Мюрата, той управлявалъ обсерваторията въ Капо-ди-Монте. Писалъ е нѣколко съчинения, отъ които най-главното е Lezioni Elementari di Astronomia (Палермо, 1817, 2 т. in. 8-о). Писалъ е и разни записки за разни европейски научни дружества.

Пиаченца. Градъ въ сѣверна Италия, ц. на едноименна область, на дѣсния брѣгъ на По, 3 килом. подъ вливането на Требия въ тая рѣка, 57 килом. на сѣв.-зап. отъ Парма, 175 килом. на сѣв.-зап. отъ Флоренция и 262 килом. на сѣв.-зап. отъ Римъ; на желѣзници за Парма и Миланъ; 34,987 жит. Фабрики за копринени и ленени стоки и капели; търговия съ вино, жито и ликйори. Многобройни дворци и около 50 църкви и монастири, отъ които най-забѣлѣжителна е съборната църква, съ византийско-ломбардски стилъ, основана въ XIII-и вѣкъ и прочута по извайкитѣ, живописитѣ и фрескитѣ си; другитѣ църкви и монастири сж и тѣ богати съ стари картини. Улицитѣ сж прави и широки; главната отъ тѣхъ е около 400 метра на-дължъ и 10 метра на-ширъ, съ 600 колони. Въ двореца има много картини на Рафаеля, Кореджио и Пармеджиано. — **П.**, въ старо врѣме столица на анаманетѣ, била колонизирана отъ римлянетѣ въ 218 и въ 191 прѣди Р. Х. Въ срѣднитѣ вѣкове, тя станжла сѣдалище на управл. на една република, която въ 1332 подпаднжла подъ властьта на семейството Висконти. Когато исчезнжло това семейство (1447), **П.** поискалъ да се отдѣли отъ Миланъ, нъ Фр. Сторца я прѣзелъ и постжпилъ съ нея съ послѣдната жестокость. Въ 1511, тя минжла въ владѣние на семейството Фарнасе сжщоврѣменно съ Парма (виж. *Парма*) и отъ тогава е дѣлила сждбата на Парма. **П.** занимава много важно положение отъ военна гледна точка въ Италия; градътъ е заобиколенъ съ стѣни и валове и има крѣпость съ 5 бастиона. Въ 1859, когато били изгонени отъ това мѣсто, австрийцитѣ оставили укрѣпленията непокътнжти. При старитѣ укрѣпления италиянското правителство е приложило нови, та **П.** е станжла единъ силно укрѣпенъ станъ. — Область **П.**, часть отъ Емилия, на сѣв. отъ пармската, има простр. 2,471 чет. килом., съ 229,672 жит. Тая область е на сѣв. едно обширно твърдѣ плодородно поле; на югъ е планинска. Земята е богата съ жито, съ лозя, черници, кестени, овошки и пасбища; въ нея има мраморъ, обикновенъ строителенъ камень и нефтени извори; тамъ правжтъ прѣвъсходно сирене, нъ нѣма никаква индустрия. Областьта е всѣкога слѣдвала сждбата на столицата си, градъ **П.**

Пибоди (Peabody). Градъ въ Съединенитѣ Държави (Масачузетсъ), 17 килом. отъ Бостонъ; 10,158 жит. Голѣмо производство

на кожи, сапунъ и др. Прѣдишното име на града, Южни Дянвѫрсъ, се промѣнило въ 1868, въ честь на Георги Пибоди, роденъ въ тоя градъ, който основалъ тамъ институтъ, надаренъ съ 1,000,000 лева, съ библиотека отъ 20,000 тома и съ фондъ за безплатни лекции въ публичната зала на сградата.

Пибоди *(Георги)*. Американски човѣколюбецъ (1795—1869), род. въ Дянвѫрсъ (Масачузетсъ) отъ бѣдни родители. Откакъ се понаучилъ да чете и пише, на 11-годишна възрасть постѫпилъ слуга въ една бакалница; по-сетнѣ, на 22-годишна възрасть, станѫлъ съдружникъ въ единъ дюкянъ на галентарийски стоки въ Балтимора. Въ 1843 се оттеглилъ отъ балтиморската фирма и прѣминѫлъ въ Лондонъ, дѣто се установилъ като търговецъ и банкеринъ, и натрупалъ значително богатство. Голѣма часть отъ имота си посветилъ на благотворителни дѣла. За напрѣдъка на учебно-възпитателното дѣло въ много градове на Съединенитѣ Държави (Пибоди, Балтимора и др.) **П.** пожъртвувалъ повече отъ 25 милиона лева. На нѣколко пѫти той далъ около **500,000** английски лири за учреждаването на **П.**-вия фондъ (Peabody Donation Fund), назначенъ за подобряване жилищата на лондонскитѣ бѣдни. **П.** починѫлъ въ Лондонъ въ 1869.

Пивесетъ. Староврѣмененъ градъ въ Египетъ, който е ималъ храмъ на Вуваста, богиня, която сѫ сравнявали съ Диана *(Библ.)*.

Пигаргъ. Животно отъ рода на дивитѣ кози, може-би сайгакътъ *(Библ.)*.

Пигмалионъ. Царь на о-въ Кипръ, влюбилъ се въ статуята на една жена, която самъ изваялъ, и молилъ Венера да я оживи. Оженилъ се и ималъ отъ нея синъ Патосъ, основателя на града съ сѫщото име — **П.**, тирски царь, Дидонинъ братъ, убилъ зетя си Сиха, съ което прокудилъ Дидона и станѫлъ причина да се основе Картагенъ. Виж. *Дидона*.

Пигмей, *гр.* Човѣкъ отъ единъ баснословенъ народъ, който състоялъ отъ джуджета. Въ *прѣнос. см.* безсиленъ, нищоженъ човѣкъ. — **Пигмейски или пигмеенъ.** Който принадлежи на джуже: *нашата пигмейна държава*.

Пигментъ, *лат.* Въ *анат.* вапсилката въ кръвьта на животнитѣ, отъ която зависи шарътъ на кожата, на очитѣ, на космитѣ, на вълната, на козината, на перата и др.

Пиявици (Hirudinea). Разредъ отъ прѣшленеститѣ червеи; иматъ тѣло на прѣшлени или пръстенчета, нъ нѣматъ, като четинеститѣ червеи, четина. На прѣдния край на тѣлото имъ се намира *смукало*, което заобикаля устата, дѣто се намиратъ три назѫбени челюсти, които дѣйствуватъ пиловидно една къмъ друга; на задния край на тѣлото имъ се намира друго *смукало*, което е на коремната страна и служи за залавяне. Очитѣ имъ, прости и нѣколко на брой, сѫ наредени като дъга по гръба на прѣднитѣ прѣшлени. Храносмилателнитѣ и кръвоснитѣ органи сѫ добрѣ развити. Стомахътъ (стомашното черво) дългнестъ, има отъ странитѣ голѣми слѣпи торбици (слѣпи черва), та тия животни могѫтъ да поемятъ голѣмо количество кръвь. **П.** живѣѭтъ въ водитѣ обикновено като външни тунеядци и смучатъ кръвьта на други животни.

— Тука се отнася *медицинската пиявица* (Hirudo medicinalis), която лѣкаретѣ употрѣбяватъ за зимане малко кръвь отъ болепъ. Като се запие съ прѣдното си смукало въ тѣлото, тя дръпва въ устата си малко кожа, която скръцва (срѣзва) съ челюститѣ си и тогава захваща да смуче кръвь. Тя живѣе обикновено въ застоялата вода.

Пиедесталъ, *фр.* Подножие (на *статуя, стълпъ, ваза*).

Пиемонтъ, на итал. Piemonte (при политѣ на планинитѣ). Страна въ сѣв.-западна Италия, която е добила името си отъ положението си между Алпитѣ на сѣв., зап. и югъ и р. Тичино и дукство Парма на ист.; простр. 29,378 чет. килом. и насел. 3,289,238 жит. Гл. градъ *Туринъ*. Тая страна, която, заедно съ Савойя, е съставяла до 1860 държава Сардиния, сега образува една отъ областитѣ на кралство Италия. Планинскитѣ бърда на прѣдѣлитѣ ѝ достигатъ, на разни мѣста, до голѣма височина надъ морското равнище: *Монте Визо* 3,845 метра), *Монъ Сенисъ* (3,500 м.), *Монъ Бланъ* (4,810 м.), *Сенъ Бернаръ* (3,372 м.), *Монъ Сервенъ* (4,482), *Монте Роза* (4,638 м.), *Симплонъ* (3,528 м.). Земята понѣйдѣ е планинска, съ расклонения отъ Алпитѣ; прѣзъ срѣдата ѝ тече р. По, съ главния му притокъ Танаро. Долинитѣ на По и Танаро сѫ много плодородни, и произвождатъ обилно жито, ленъ, конопа и царевица, която е главната храна на жителитѣ. Хранѭтъ се много свине. Климатътъ е лютъ по високитѣ долини, нъ всѣкога здравъ; по нискитѣ мѣста той е мекъ, и лѣтѣ по нѣкои мѣста толкова горещъ, че тия мѣста биха се обърнѫли на пустиня, да не изобилвахѫ съ вода. Дивитѣ звѣрове сѫ рѣдки въ нискитѣ мѣста; нъ въ планинитѣ се срѣщатъ още мечката, рисътъ, дивий овенъ, марморътъ, орелътъ, доганътъ и др.

Индустрията цъвти въ тая страна; многобройни сѫ нейнитѣ копринопрѣдачници и фабрики за копринени, вълнени, ленени и памучни платове. Износътъ състои главно отъ сурова коприна и изработени копринени стоки, отъ оризъ, вино и ликйори; всичката тая търговия става прѣзъ генуезското пристанище. Па и търговията е станѫла много по-голѣма отъ когато се е прокопалъ Суезски каналъ и най-вече тунелътъ на Монъ Сенисъ.

История. — Прѣди римското завоевание горското корито на По се населявало отъ галски племена. Когато паднѫла римската империя, въ тая страна нахлули херулитѣ, послѣ остготитѣ. Нарцесъ я завоевалъ за византийската империя, нъ малко по-сетнѣ въ нея нахлули изново ломбардцитѣ, а послѣ Карлъ Велики. Въ царуването на слабитѣ приемници на тоя царь, тя принадлежала първенъ на кралство Италия, послѣ на Германската империя, а още по-послѣ, слѣдъ една анархия, въ нея се образували нѣколко независими държавици. Въ началото на X-и вѣкъ намираме маркизства Суза, Иврея, Монферратъ, Салуцо, графство Туринъ, републики Аоста и Тортона и др. Въ 1003 савойский графъ Хумбертъ Бѣлорѫки билъ вече господарь на Аоста. Синъ му Отонъ, чрѣзъ женитбата си съ Аделаида, станѫлъ господарь на Суза и на Туринъ и савойский домъ се утвърдилъ въ Пиемонтъ. Малко

по малко държавата се увеличила. Амедей VI завладѣлъ Биела и Кони: внукъ му Амедей VIII придобилъ Мондови, Салуцо и др. и билъ назначенъ савойски херцогъ отъ императора Сигизмунда въ 1391. Слѣдъ много промѣни и войни съ французетѣ, австрийцитѣ, испанцитѣ, Викторъ Амедей II зелъ титлата сардински краль въ 1720. Понеже Викторъ Амедей III влѣзълъ въ 1793 въ голѣмата коалиция среща Франция, генералъ Бонапартъ нахлулъ въ държавата му въ 1796 и въ 1802 единъ указъ на консула присъединилъ на Франция Пиемонтъ, който тогава се расподѣлилъ между шесть французски департамента. Викторъ Емануилъ I, който се билъ оттеглилъ въ о-въ Сардиния, се върнѫлъ въ Туринъ въ 1814, слѣдъ Наполеоновото падане, и зацарувалъ изново въ Пиемонтъ. Въ 1831 старий клонъ отъ савойския домъ исчезнѫлъ въ лицето на Карла Феликса I. На прѣстола дошелъ Карлъ Албертъ отъ савойско-каринянския домъ. Отъ 1848 Пиемонтъ станѫлъ срѣдоточие на агитацията за изгонвапето на австрийцитѣ изъ италиянскитѣ земи и възстановението на кралство Италия. Съ помощьта на французски войски, това слѣдствие се постигнѫло наполовина въ 1859, и въ 1860 Викторъ Емануилъ се прогласилъ италиянски краль, прѣнеслъ столицата си въ Флоренция и слѣдъ десеть години — въ Римъ. Вяж. *Италия. Сардиния. Савойя.*

Периди. Прѣкоръ на музитѣ, отъ планина Пиерия, на която живѣли.

Пиеса, *фр.* и *анл.* (отъ *итал.*). Всѣко драматическо или музикално произведение, което съставя отдѣлно цѣло: *драматическа пиеса, музикална пиеса.*

Пиетизмъ, *лат.* Неискрена набожность, лицемѣрно благочестие. — **Пиетистически.** Лицемѣрно набоженъ. — **Пиетистъ.** Членъ отъ една религиозна партия въ Германия, основана отъ франкфуртски богословъ Спенера въ края на XVII-и вѣкъ. Тая партия, безъ да съставя отдѣлна секта, счита за маловажни теоретическата часть на церковнитѣ наредби и буквата на евангелското учение, а дава токо-речи исключителна важность на практическата часть на вѣрата. И сега, както всѣкога, крѣпоститѣ на пиетизма сѫ били Прусия (Берлинъ, Силезия, Вуперталъ), Хесе и Вюртембергъ. Въ прѣнос. см. *пиетистъ* значи измамникъ, лицемѣръ.

Pietoso, *итал.* Въ *музик.*, тихо, благоговѣйно, тържествено.

Пиза. Единъ отъ най-старитѣ и най-хубавитѣ италиянски градове, ц. на едноименна область, 69 килом. на юго-зап. отъ Флоренция, на двата брѣга на Арно и 12 килом. отъ устието му; въ едно плодородно поле; станция на желѣзницата отъ Генуа за Римъ, съ клонове за Ливорно, Флоренция и Пистойя: 37,704 жит. — **П.** е заобиколена съ стѣни, съ двѣ крѣпости, едната при входа, другата при исхода на Арно. Градътъ притежава многобройни и великолѣпни сгради, отъ които най-забѣлѣжителни сѫ съборната църква и наведената кула, построени въ XII-и вѣкъ. Университетътъ, основанъ въ 1343, е билъ първий въ Италия и е и днесь най-важний въ Тоскана; той има библиотека съ 90,000 тома, ботаническа градина, обсерватория и др. Освѣнь това той притежава и една

академия на изящнитѣ искуства, основана отъ Наполеона I. **П.** е отечеството на Галилея. Въ срѣднитѣ вѣкове тоя градъ е билъ сѣлалище на управл. на една могжща република. Като гибелини, пизенцитѣ воювали постоянно съ Флоренция, Лука и Сиена, които били на страната на гелфитѣ. Населението на **П.** въ XIII-и вѣкъ се въскачвало на 150,000 жит. Въ 1509 флорентинцитѣ завладѣли **П.**, която отъ това врѣме била присъединена на Тоскана. **П.**, съ останжла Тоскана, влѣзла въ състава на кралство Италия въ 1860. Прѣзъ послѣднитѣ години търговията и промишленитѣ искуства, па и населението на **П.** почнжли да се повдигатъ отъ испанжлото си състояние,

— Обл. **П.** има простр. 3,123 чет. килом. и насел. 265,959 жит. Жито, вино, овощия, коприна сж главнитѣ произведения на областьта, която е едно широко поле.

Пизаро *(Францискъ)*. Испански завоевателъ на Перу (1470—1514). Не добилъ никакво училищно образование, нъ се отличавалъ съ голѣма прѣдприимчивость; участвувалъ въ нѣколко похода. Въ 1524 заедно съ Фернандо-ди-Луго и Диего-де-Алмагро тръгнжлъ въ походъ да открие една златоносна страна задъ Кордилиеритѣ. Изслѣдвалъ брѣговетѣ на Еквадоръ и Перу. Въ 1529 испанското правителство го провъзгласило намѣстникъ на Перу. Той отъ тамъ прѣдприелъ нѣколко похода. Основалъ градъ Санъ-Мигуелъ. Въсползуванъ отъ раздора между двама перуански инки, той заробилъ Атагуалпа и макаръ да му заплатили поискания чудовищенъ откупъ, заповѣдалъ да го удушжтъ. Слѣдъ това завладѣлъ цѣло Перу. Основалъ Лима, като столица на страната; побѣдилъ спрѣчкалия се съ него Алмагра, заповѣдалъ да го накажжтъ смъртно, нъ билъ убитъ отъ Алмагровитѣ приятели въ Лима. Виж. Прескотъ, *Историята на завоеванието на Перу*. **П**-вий биографъ е Helps.

Пизекъ. Чешки градъ, 90 килом. на юго-зап. отъ Прага, на Волтава (лѣвъ притокъ на Молдава); станция на желѣзницата отъ Прага за Будвейсъ, съ клонъ за Таборъ; около 2,000 жители. Желѣзни и мѣдни топилища и музикални орждия. Военно училище и консерватория. Остатки отъ кралевски замъкъ. — Името на града иде отъ думата *пъсъкъ* на чешки, и наумѣва една стара индустрия на града, промиването па златоносния пѣсъкъ на Волтава; нъ тая индустрия отдавна е напуснжта. **П.**, срѣдновѣковенъ градъ, е ограденъ съ стѣна, закрилена съ кули. Той е билъ едно отъ главнитѣ срѣдоточия на хусититѣ и много пострадалъ прѣзъ 30-годишната война.

Пизидия. Область въ старовръменна Мала-Азия, на югъ, между Исаврия на ист., Памфилия на югъ, Ликия на зап. и Фригия на сѣв. Земята, планинска, се населявала отъ едно храбро, нъ разбойническо население, което всѣкога упазило самостоятелностьта си, ако и да било по име подчинено на персянетѣ, на Александра Велики, на сирийскитѣ и на пергамскитѣ крале. Александръ мжчно прѣзелъ града имъ Сагаласъ. Въ 129 прѣди Р. Хр. **П.** паднжла подъ властьта на римлянетѣ и образувала една область отъ Източната империя, съ ц. на управл. *Антиохия Пизидийска*. Пизидийското вино, въ околностьта

на Амбалада, е било прочуто. Соль и маслини сѫ били главнитѣ произведения. **П.** влиза сега въ коненски виляетъ.

Пизистратъ. Прочутъ атински „тиранинъ", роденъ не по-късно отъ 612 прѣди Р. Х. и ближенъ роднина на великия законодатель Солона, между когото и **П.** сѫществувало много врѣме тѣсно приятелство. Ималъ прѣвъсходно образование и се отличавалъ съ такъва увлѣкателна обхода и великодушие, че (споредъ Солона) да не билъ славолюбивъ, щѣлъ да е най-добрий отъ атинянетѣ; нъ страстьта му къмъ упражнеиието на върховната власть го накарала да усвои една политика на хитрость и прѣструвка. Испърво **П.** сподѣлялъ ужъ Солоновитѣ политически възгледи, и въ войната среща мегарянетѣ доста се отличилъ като воитель; нъ отпослѣ, когато вѣроятно узрѣли славолюбивитѣ му кроежи, той излѣзълъ на лице като водителъ на една отъ тритѣ партии, на които се дѣлила Атика. Тия партии били полската или земевладѣлческата партия, корабоплавателната или партията на богатитѣ търговски разреди и планинската партия, която състояла главно отъ работното население, завистливо къмъ богатитѣ, и ревниво за политическо равенство. **П.** се прилѣпилъ къмъ послѣдната отъ тия партии, па и обработвалъ грижливо благоволението на всички по-бѣдни граждане, къмъ които се показвалъ най-щедръ благодѣтель. Най-сетнѣ **П.** зелъ рѣшителна стѫпка. Въ едно сгодно врѣме, откакъ си направилъ самъ рани, заповѣдалъ да го извозѫтъ въ колесница на площада въ Атина и тамъ се оплаквалъ, че ужъ неприятелитѣ му коварно се опитватъ да го убиѫтъ, защото е приятель на народа. Солонъ, който билъ тамъ, го обвинилъ въ лицемѣрие; нъ народътъ билъ готовъ, споредъ Плутарха, да се улови за оръжие за любимеца си; и като се свикало едно всеобщо събрание на гражданетѣ, Аристонъ, единъ отъ **П**-витѣ привърженици, прѣдложилъ да се дадѫтъ **П**-у 50 обръжени тѣлохранители. Прѣдложението се гласувало отъ събранието въпрѣки Солоновия силенъ протестъ. Постепенно **П.** увеличилъ числото на тѣлохранителитѣ си и въ 560 прѣди Р. Х., когато се усѣщалъ доста силенъ, се докопалъ и до атинската крѣпость. Гражданетѣ, изобщо, като че мълкомъ удобрили тоя прѣвратъ. Тѣмъ били додѣяли анархическитѣ свади на партиитѣ, и тѣ вѣроятно се зарадвали, че тѣхний поборникъ и любимецъ заграбва върховната власть. Мегаклъ и Алкмеонидъ — водителитѣ на богатата аристократическа партия — тутакси побѣгнѫли отъ града. Солонъ, който не обичалъ нито олигархическото високомѣрие, нито военния деспотизмъ, нъ билъ истински конституционалистъ, се опиталъ, ако и на празно, да подигне атинянетѣ среща **П.**: съ всичката си старость, той безстрашно се явилъ на площада и казалъ на гражданетѣ едно слово, въ което укорявалъ силно безрѣшлието и малодушието имъ и ги молилъ да се не отричатъ отъ свободата. Въ тоя случай той изговорилъ знаменититѣ думи: „По-прѣди вие бѣхте по-лесно да потѫпчете тиранията още въ раждането ѝ, а когато тя порасте и заякне да я унищожите е по-благородно и почтено". **П.**, който по характеръ не билъ никакъ мъстителенъ, не

закачилъ Солона; той дори и задържалъ Солоновото законодателство токо-речи непокѫтнѫто. Самъ **П.** не се радвалъ много врѣме на властьта. Полската и приморската партии, подъ началството на Ликурга и Мегакла, съ съединени сили прогѫдили „тиранина". Нъ коалицията на двѣтѣ партии скоро се развалила. Мегаклъ повикалъ назадъ **П.** и му прѣдалъ изново властьта; ала една домашна прѣпирня на **П.** съ Мегакла накарала послѣдния да се съѫзи пакъ съ Ликурга и **П.** пакъ билъ изгоненъ отъ Атика. Той се оттеглилъ въ Евбея, дѣто стоялъ 10 години, като все ималъ око на Атина. Най-сетнѣ, съ помощьта на много гръцки градове, особено Тиви и Аргосъ, той отплувалъ съ една войска отъ Евбея, излѣзлъ на сухо въ Атика при Маратонъ, и потеглилъ за столицата. Привърженицитѣ му се завтекли въ редоветѣ му. При Палена той се срѣшнѫлъ съ противницитѣ си, и напълно ги разбилъ, нъ употрѣбилъ побѣдата си съ удивителна умѣреность. Когато влѣзлъ въ града, не срѣщнѫлъ вече съпротивление, и поелъ юздитѣ на управлението тутакси. Това ще е било около 543 пр. Р. Х. Подирь това, той живѣлъ 16 години спокойно, като умрѣлъ въ 527 пр. Р. Х., и прѣдалъ върховната власть на синоветѣ си, Хипиаса и Ипарха, извѣстни съ името *Пизистратовци*. Управлението му било меко и благотворно. При всичко, че за да установи властьта си, той слѣдвалъ испърво рѣшителна и строга политика (запр. задържалъ дѣцата на по-главнитѣ си противниии като заложници), пакъ щомъ се поставилъ извънъ всѣка опасность, почнѫлъ да показва онова чудесно умѣние, умѣреность, благосклонность и съчувствие съ атинянетѣ, които му сѫ придобили похвалата на всичкитѣ напокошни вѣкове, въпрѣки незаконното заграбване на властьта. Той твърдо, нъ не съ прѣкалени строгости, накаралъ да се покоряватъ на Солоновитѣ закони; испразнилъ града отъ по-бѣднитѣ му граждане и направилъ ги земедѣлци, като и снабдилъ неимотнитѣ съ добитъкъ и сѣме; обезпечилъ прѣхраната на старитѣ и неспособнитѣ веча за работа войници; наредилъ грижливо религиознитѣ празденства на атиканцитѣ, па дори въвелъ въ религиознитѣ обряди нѣкои важни промѣнения; насърдчилъ книжнината повече отъ кой-да-е атинянинъ прѣди него — Пизистрату, или на поетитѣ, ученитѣ и жрецитѣ около него длъжимъ ние, запр., първото пълно издание на Омира; и, както още по-блескавий неговъ приемникъ въ слѣдния вѣкъ, Периклъ, той украсилъ Атина съ много хубави сгради, такъви като Лицейтъ, единъ храмъ на Питийски Аполона, другъ на Олимпийски Зевса и др.

Пизолитъ, *гр.* Граховъ камень.

Пиитика (гр. отъ *пиео*, правѫ). Теория на поезията, сир. правила за съчиняване стихотворни произведения. — **Пиитически.** Сѫщото, каквото е поетически. — **Пиитъ.** Сѫщото, каквото е поетъ.

Никаръ *(Жакъ).* Французски астрономъ, род. въ Ла-Флешъ (1620—1682); наслѣдилъ Гасенди въ 1655, като професоръ на астрономията въ Collège de France. Въ 1671 ходилъ въ Ураниенборгъ да опрѣдѣли широчината [отъ екватора] и дължината [отъ първия меридианъ] на Тихо Брахевата

обсерватория, и залѣгнжлъ да се основе парижската обсерватория. Той пръвъ измѣрилъ точно единъ градусъ отъ меридиана; сѫщо пръвъ употрѣбилъ телескопа да мѣри жгли; пръвъ обърнжлъ внимание на явленията нутация и аберация, които послѣ обяснилъ Брядли. Забѣлѣж. негови съчинения сѫ Mesure de la Terre; Observations astronomiques en 1650; и др.

Пике, *фр.* Памученъ платъ, отъ едната страна мъхестъ, а отъ другата равенъ съ разни фигури.

Пикетъ, *фр.* Въ военно врѣме малъкъ отрядъ конни или пѣхотинци, на които главната длъжность е да наблюдаватъ движението на неприятеля и да даватъ помощь на отдѣлнитѣ часови. 2) Игра на карти.

Пиколомини. Старо и отлично италиянско семейство, което живѣло едно по друго въ Римъ и Сиена, и послѣ добило дукство Амалфи. Произвело е нѣколцина книжовници и учени кардинали, единъ отъ които е билъ папа Пия II, и мнозина воители. Единъ отъ най-отличнитѣ въ историята на това семейство е билъ Отавио **II.**, първий дукъ на Амалфи. Той рано постѫпилъ въ испанска военна служба, и откакъ зелъ участие въ миланскитѣ боеве, билъ испратенъ като капитанъ съ единъ флорентински кавалерийски пълкъ да помага на германския императоръ Фердинанда II среща чехитѣ. **II.** се отличилъ; и отъ неговия пълкъ излѣзлъ крушума, който пронизалъ Густава-Адолфа. Въ 1634, той билъ поставенъ подъ заповѣдитѣ на Валенщайна, който се влюбилъ въ него, и му повѣрилъ тайнитѣ си кроежи противъ императора; ала **II.** съобщилъ тия кроежи на императора, и добилъ, като награда за вѣрностьта си, една часть отъ Валенщайновото имение. Прѣзъ останжлата часть отъ тая година той много се отличилъ въ битвата съ шведитѣ при Нордлингенъ. Подирь това билъ испратенъ съ 20,000 войска да помогне на испанцитѣ въ Недерландия, когато скоро изгонилъ французетѣ и ималъ доста голѣма сполука среща холандцитѣ. Въ 1640 императорътъ го испратилъ да въспре шведитѣ, които, подъ началств. на Банера, заплашвали наслѣдственитѣ владѣния на Австрия. И сполуката му среща нападателитѣ въ Чехия, ако и накърнена отъ загубата, която му нанеслъ въ Силезия Торстенсонъ, накарала шведския краль да моли императора да го испрати пакъ въ Недерландия да земе началството на испанскитѣ войски. Тоя пѫть сполуката му била по-малка отколкото първия пѫть, защото испанската войска била изгубила обаянието си слѣдъ побѣдата, която билъ одържалъ надъ нея Велики Конде при Рокроа (7 май, 1643). Ала **II.** пакъ стоялъ насреща и на французетѣ и на холандцитѣ до 1648, когато пакъ билъ повиканъ въ Германия да посрѣщне побѣдоноснитѣ шведи; нъ слѣдъ една кжса война Вестфалский миръ (1648) турилъ край на попрището му. Императорътъ го произвелъ фелдмаршалъ, и го испратилъ като пълномощникъ въ Нюрембергския конгресъ (1649), и скоро му далъ и титлата князъ. Испанский краль го наградилъ съ ордена на златното руно, и му подарилъ въ наслѣдство дукство Амалфи, което нѣкога принадлежало на семейството му. **II.** умрѣлъ въ Вѣна, въ 1656, безсѣ-

тенъ; синъ му Максъ, който фигурира въ Шилеровия *Валенцайнъ*, е само една поетическа фикция. Славата му като воитель е донѣйдѣ помрачена отъ безчовѣчната му обхода съ хесенскитѣ и люнебургскитѣ плѣнници въ 1646.

Пикникъ, *англ.* Зиафетъ, гощавка, въ която всѣкой си плаща участието.

Пиколосъ (Д-ръ Николай Сава Piccolos). Ученъ българинъ, лѣкарь, който е оставилъ името си като писатель въ Франция, Румжния, Гръция и Русия; род. въ В. Търново, починжлъ въ Парижъ (1792—1865). Въ **П**-во врѣме въ България нѣмало български училища, та той се училъ въ Букурещъ, а послѣ довършилъ наукитѣ си въ Парижъ; слѣдъ това занимавалъ нѣколко години, отъ 1823, катедрата на философията въ корфуския университетъ; а още посетнѣ напуснжлъ учителството и отишелъ въ Болона (Италия), дѣто свършилъ медицината. Слѣдъ нѣколко-годишна лѣкарска практика въ Букурещъ, **П**. отишелъ въ Парижъ, като литературенъ дописникъ на гръцката *Еѳория*. Затова, па и защото книжовнитѣ му трудове сж имали за прѣдмѣтъ гръцката писменость, той е билъ извѣстенъ въ Франция като грькъ. Освѣнь многобройни статии, напечатани въ разни филологически и литературни списания, **П**. е обнародвалъ *Филомузонъ Парерга (Парижъ, 1839)*, сборникъ отъ стихотворения оригинални и прѣводи отъ Беранже, Шилера, Байрона и др.; *Парагремата* (Лайпцигъ, 1839), поетически трудъ, който минува за най доброто му съчинение; прѣводи на новогръцки на Декартовото класическо съчинение Discours de la Methode (1824) и на Бернарденъ-де-Сенъ-Пиерови прѣкрасни романи (1848), критически прѣгледъ на Аристотелевата *История на Животнитѣ* (1863) и др. — Виж. за **П**., на 117 стр., въ М. Балабановитѣ записки *Страница отъ политическото ни възраждане* (София, 1904). Г-нъ Балабановъ, като студентъ въ Парижъ, е билъ единъ — едничъкъ българинъ на погребението на **П**., чиито смъртни останки придружили, на гробищата Père Lachaise, „значително множество французски книжовни знаменитости, професори и доктори“.

Пикринъ (гр. отъ *пикро*, горчивъ). Горчиво вещество, което се добива отъ растението червенъ напръстникъ.

Пикролитъ, *гр.* Видоизмѣнение на серпентина.

Пикъ. Горски богъ-прѣдсказатель, Сатурновъ синъ, Фавновъ баща; обърнжтъ отъ Цирцея, за дѣто прѣнебрѣгнжлъ любовьта ѝ къмъ него, въ търнокопъ.

Пикъ-покетъ, *англ.* Обери-джебъ, джебчия, — крадецъ, който краде отъ джебъ.

Пилатъръ-де-Розие. Французски физикъ, род. въ Мецъ въ 1756; прѣзъ едно въздухоплаване съ физикъ Ромена въ 1785, прѣдприето съ цѣль да се съедини Монголфиеровото изобрѣтение съ Шарловия способъ, относително пълненето на балона, балонътъ се запалилъ и двамата погинжли.

Пилатъ *(Понций)*. Шестий римски намѣстникъ въ Иудея. Въ негово врѣме билъ распнжтъ Иисусъ Христосъ. Императоръ Тиверий испратилъ **П**. въ заточение, дѣта той се самоубилъ въ 58.

Пилатъ. Планина въ Швейцария между люцерн. и унтервалд. кант., на запад. брѣгъ на Люцернско езе-

ро, клонъ отъ бернскитѣ Алпи. Най-високий връхъ Томлисъ-Хорнъ (2,343 метра).

Пилафъ, *перс.*. Варенъ оризъ съ масло.

Пилзенъ, или Ползенъ. Чешски градъ, 82 килом. на юго-зап. отъ Прага; ц. на нѣколко желѣзници; 50, 221 жит., главно чехи. — Каменовѫгл. и желѣзни рудници; фабрики за кристали, огледала, химически произведения и готварски сѫдове; бирата му е най-прочутата въ Австрия. Главното заведение, „гражданската пивоварня", което принадлежи на 382 стопани, испраща произведенията си дори въ Египетъ, въ Индия и въ Америка, и притежава единъ грамаденъ лабиринтъ изби, чиито проходи проникватъ всѣка година по-навѫтрѣ въ скалитѣ. — Родината на великия лѣкарь Иосифа Скода (умр. 1881).

Пилкомайо. Рѣка въ южна Америка, извира въ Андитѣ, тече къмъ юго-зап. като минува прѣзъ южна Боливия, и влива се въ арагвай на югъ отъ Успение; 1,400 килом., отъ който само около 600 корабоплавателни, па и това корабоплаване е опасно отъ враждебни индийски племена.

Пилонъ *(Жорманъ)*. Забѣлѣжителенъ французски ваятель и архитектъ; умр. въ 1604. Най-доброто му произведение е една група на тритѣ грации, на които е възложено да държѫтъ въ парижската целестинска църква една урна съ сърдцето на Хенриха II и Екатерина Медичи. Тѣхни статуи сѫщо сѫ направени отъ **П**. въ въ църквата св. Дени. Въ много парижски църкви сѫ се упазили неговитѣ произведения. Той е първий франц. ваятель, който отчетливо и изящно е правилъ дрехата.

Пилотъ, *фр.* Сѫщото, каквото е лоцманъ.

Пилюлъ, *лат,* Хапъ, цѣръ на валяче, което глътатъ.

Пингвинъ (Aptenodites). Водна птица, прилична на гѫската; крилата ѝ сѫ безъ пера и краката токо-речи подъ опашката; въди се въ Африка, Америка и Южна Индия; много е глупава.

Пингоеново масло или *Пино, порт.* Единъ видъ бразилско растително масло; силно слабително срѣдство.

Пиндаризмъ. Подражаване Пиндаровия слогъ. — **Пиндарически.** Който е по Пиндаровия слогъ, надутъ, високопаренъ: *пиндарическа ода.*

Пиндаръ. Най-великий отъ гръцкитѣ лирици (522—448), родомъ тивянинъ, ученикъ на беотийска поетеса Миртиса. Живѣлъ повечето въ Тиви. Почитали го разни велики люде, въ това число и Александръ Мекедонски (не Велики, а другъ) и Херонъ Сиракузски. Атина му подарила въ знакъ на почитъ 10,000 драхми и му въздигнѫла статуя. Умрѣлъ, като заспалъ въ театра, отъ спокойна смърть. Александръ Мекедонски (Велики), кога разрушилъ Тиви, пощадилъ само **П**-ия домъ. Александрийскитѣ учени сѫ раздѣляли **П**-тѣ произведения на 17 книги. До насъ сѫ достигнѫли само 4 цѣли книги, повечето отъ които сѫ въспѣвали побѣдителитѣ на народнитѣ игри, — а сѫщо и разни откѫслеци отъ други книги. По формата, **П**-тѣ стихотворения се отличаватъ съ извънредно изящество. Най-добритѣ издания

сѫ Boeckh-овото (Лайпцигъ, 1811 — 1822), Момзеновото, Бегковото; нѣмски прѣводи Тиршовъ, Момзеновъ, Динеровъ; английски прѣводи Gray-овий, най-сполучливий- и др.; русски прѣводи на Голенищевъ-Кутузовъ (1804) и Ив. Мартиновъ (1827). Освѣнь това, отдѣлни стихотворения сѫ прѣвождали Державинъ, Мерзляковъ, Водовозовъ и др. За П. сѫ писали на русски езикъ Иноземцевъ въ *Журн. М. Н. Просвѣщ.* (1875), Майковъ въ сѫщото списание (1887); на нѣмски сѫ писали Момзенъ, Л. Шмитъ, Фридериксъ, Люббертъ; на французски — Кроазйе и Вилменъ. П-то отношение къмъ лирическата поезия изобщо образува прѣдмѣтътъ на Villemain-овитѣ блескави опити — Essais sur le génie de Pindare et sur la poésie lyrique (1859).

Пиндъ. Главното планинско бърдо въ сѣверна Гръция, на прѣдѣла между Македония, Тесалия и Епиръ. Най-високий връхъ *Перистери,* 2196 метра надъ морското равнище. П. служи за водораздѣлъ на рѣкитѣ, които се вливатъ отъ една страна въ Ионическо, отъ друга въ Егейско море. П. допира на сѣверъ до самитѣ прѣдпланини на Шаръ-планина.

Пинега. Рѣка въ европейска Русия, образува се въ вологденската губерния, пои архангелската губер. и се влива въ Двина; 450 килом. По нея се спущатъ дърва за Архангелскъ.

Пинскъ. Градъ въ западна Русия, минска губер., 226 килом. на юго-зап. отъ Минскъ, въ една блатиста мѣстность, при р. Пина (притокъ на Припеть) корабоплавателна; станция на желѣзн. отъ Ябинска за Гомелъ; 28,028 жит. въ 1897, отъ които три четвърти евреи, въ чиито рѫцѣ е токо речи всичката търговия. Търговията, главно транзитна, много се е увеличила отъ когато се е е отворилъ Огински каналъ, който съединява Днѣпръ и Черно море съ Нѣманъ и Балтийско море. Много кораби влизатъ въ пристанището му и излизатъ отъ него. Тѣ се товарѭтъ главно съ соль, жито, конопено сѣме, желѣзо, стъкло, катранъ, лой, вълна, тютюнъ и градиво. — П. се споменува пръвъ пѫть въ 1097, когато принадлежалъ на киевския князъ. Успоряванъ много врѣме между южно-русскитѣ князове, опустошенъ отъ татаретѣ, градътъ станѫлъ за нѣколко врѣме столица на независимо княжество, нъ въ 1320 билъ присъединенъ на Литва, въ 1569, заедно съ Литва, — на Полша, и най-сетнѣ минѫлъ въ владѣние на Русия въ 1795.

Пинцетъ, *фр.* Хирургически малки щипци.

Пионеръ *лат.* Войникъ, който копае пѫтища, ровове, прави землени укрѣпления и т. н., сапйоръ. Въ *прѣнос. см.* човѣкъ, който пръвъ отваря пѫть въ едно прѣдприятие, начинатель, пѫтеводитель.

Пиперинъ. Алколоидътъ на черния пиперъ.

Пипинъ *(Алексан. Ник.).* Русски ученъ, изслѣдователь на русската литература и общественость, род. въ Саратовъ въ 1833; свършилъ с. петерб. унив. по историко-филологическия факултетъ (1853). Зималъ е дѣятелно участие въ *Отеч. Записки* съ рецензии и статии по историята на литературата, по-късно въ — *Современникъ,* дѣто въ 1860 като единъ отъ първитѣ русски учени обърнѫлъ внимание на апокрифитѣ или

лъжовнитѣ стари русски книги, а още по-късно въ *Вѣстникъ Европы*. Въ дисертацията си въ 1857 извадилъ на-явѣ историята на русската повѣсть, като захванжлъ съ русскитѣ заеми изъ византийскитѣ и южно-словѣнскитѣ источници, минжлъ на сложилата се подъ западното влияние повѣсть и свършилъ съ русската самобитна битова повѣсть отъ XVII-и вѣкъ. Тоя очеркъ съставилъ епоха въ областьта на разработването историята на русската повѣсть. Слѣдъ запрѣщението на *Современникъ* **П.** се заловилъ за прѣводна дѣятелность. Донѣйдѣ подъ неговата редакция, донѣйдѣ въ неговъ прѣводъ се появили Шеровитѣ, Дрейперовитѣ, Лекивитѣ, Теновитѣ, Рохаувитѣ, Бентамовитѣ историко-литературни и исторически съчинения. Въ 1864 излѣзлъ първенъ като допълнение на Шеровата *Всеобща история на литературата* единъ задруженъ на **П.** съ П. и В. Д. Спасовичъ трудъ, *Обзоръ исторіи славянскихъ литературъ*. Тоя капиталенъ трудъ (прѣведенъ на нѣмски, чешски и французъ.), който прѣдставя едничкото до сега обстоятелствено изложение на сждбинитѣ на хилядолѣтната история на литературата на западнитѣ и южнитѣ словѣне, е извънмѣрно забѣлѣжителенъ не само като единъ сводъ на онова, което е направено въ областьта на изучването духовния животъ на словѣнството, а и по истински научната си метода. Частно за насъ българетѣ това съчинение има особена важность, като то доставяше до освобождението ни първия и едничъкъ опитъ за история на българската писменость. **П.** е още забѣлѣжителенъ като единъ отъ малцината русски слависти, които се отнасятъ съ най-голѣмо уважение и съ пълна търпимость къмъ духовния складъ на всѣка отъ отдѣлнитѣ словѣнски народности. Той е противъ идеята за „една вѣра“ и едно „общословѣнство“, като се явява рѣшителенъ противникъ на поглъщането на една народность отъ друга и тръгва отъ идеала за задружно развитие на общочовѣшката култура и на народнитѣ единици. Много отъ П-тѣ статии, обнародвани прѣзъ единъ 30-годишенъ периодъ въ *Вѣстникъ Европы*, сж издадени въ прѣработенъ видъ и отдѣлно. Такъви сж книгитѣ му: *Общественное движеніе въ Россіи при Александрѣ I* (СПБ., 1871; 2-о изд. 1885); *Характеристики литер. мнѣній отъ* 1820 до 50 годовъ (СПБ., 2-о изд. 1890); *Бѣлинскій, его жизнь и переписка* (СПБ., 1876); *Исторія русской этнографіи* (4 т., СПБ., 1890—1891); *Исторія русской литературы* (СПБ., 1898, 4 т.); други П-ви статии въ сѫщото списание по разни въпроси иматъ всѣка и отдѣленъ отпечатъкъ. **П.** е русски академикъ (въ отдѣл. на русския езикъ и словесность).

Пипинъ Кжси. Единъ отъ синоветѣ на Карла Мартела, добилъ наслѣдство отъ баща си Нейстрия, Бургундия и Провансъ. Съ брата си Карломана въ 742 въскачили на прѣстола на Австразия Хилдерика III и добили сана мерове. **П.** побѣдилъ Тибо, алеманския херцогъ. По-сетнѣ, съ съгласието на папа Захария и васалитѣ, свалилъ отъ прѣстола Хилдерика III, и самъ се коронясалъ въ Соасонъ въ 752; въ Септимания покорилъ всичкитѣ земи, освѣнъ Нарбона, която обсаждалъ 7 години. Папа Стефанъ II го повикалъ на помощь про-

тивъ Астулфа, ломбардския краль. **П.** го побѣдилъ и го накаралъ да прѣдаде на папата градоветѣ на Екзархата (784). Слѣдъ завръщането си въ Галия **П.** изново одържалъ побѣда надъ саксонцитѣ въ 758, прѣзелъ съ измѣна Нарбона, подкачилъ война среща Аквинтия, която се продължавала 8 години; умр. като приготвилъ на сина си Карла Велики огромно царство.

Пирамида, *гр.* Въ *геом.* тѣло, което има за основа многожгълникъ, а за страни трижгълници, което съ върховетѣ си се събиратъ въ една точка. Името *пирамида* е дадено на паметницитѣ съ огромни размѣри въ видъ на пирамида, които сж служили за гробници на староврѣменнитѣ египетски царе. Повечето **п.** (67) се намиратъ въ Долни Египетъ, на зап. отъ Нилъ. Най-голѣмата пирамида (Хеопсовата) е широка отъ всѣка страна въ основата 233 метра, висока — 145 метра и камънетѣ, отъ които състои, образуватъ една маса отъ 25 милиона кубически метра. По думитѣ на Плиния и Диодора Сицилийски, за построението на Хеопсовата **п.** работили 360,000 души, въ продължение на 20 години, нѣщо което доказва деспотизма на староврѣменния Истокъ. — На 21 юл. 1798 при **п**-тѣ Наполеонъ разбилъ мамелюкитѣ. Виж. Zoega, De origine obeliscorum; Jomard, Recherches sur les pyramides; Zepère, Mémoire sur les pyramides; Hirt, Von den Aegyptischen Pyramiden; Wyse, Operations at the Pyramids of Giseh.

Пиратство. Занятието на пиратъ.

Пиратонъ. Ефремски градъ *(Библ.)*.

Пиратъ, *лат.* Морски разбойникъ; въ старо врѣме били извѣстни киликийскитѣ **п.**, въ новитѣ врѣмена — алжирскитѣ; сега **п.** се срѣщатъ въ Зондски архипелагъ и при брѣговетѣ на Китай.

Пиргосъ. Гръцки градъ, въ обл. Ахаия-и-Елида (Пелопонезъ), 67 килом. на юго-зап. отъ Патрасъ; 13,000 жит. Доста голѣмъ градъ, на който кжщитѣ сж съградени отъ тухли (неиспечени керпичи); не съдържа нищо забѣлѣжително. Градътъ се намира всрѣдъ едно поле, насадено съ лимони, черници и маслини; нъ по-голѣмата часть отъ това поле е блатиста земя. Нѣкои отъ околнитѣ села произвождатъ прчуто вино. **П.** има за пристанище *Катаколо,* нѣколко километра на зап., съ което е свързано по желѣзница.

Пирдопъ. Градецъ, околийски ц., софийски окр., на р. Тополница, 3 килом. на ист. отъ Златица (виж. това име); 3,469 жит. Едно врѣме тоя градецъ бѣше прочутъ по производство на гайтанъ; ала сега тая промишленость е испаднжла, защото гайтанътъ нѣма вече тържище за износъ — въ Сърбия, Турско, Румжния. **П.** произвождаше още домашни платове, памучени кърпи и други за продань; нъ и тая малка про изводителность е на испадане.

Пирея. Гръцки крайморски градъ, пристанището на Атина, 11 килом. на юго-зап. отъ нея (9 килом. по желѣзница); 22,000 жит. Важностьта на **П.** й иде отъ пристанището й, първото пристанище на Гръция слѣдъ сиренското. **П.**, първото отъ тритѣ пристанища на староврѣменна Атина, много врѣме слѣдъ освобождението на Гръция е било едно

село: сега това мѣсто е единъ новъ градъ, съ широки и правилни улици, съ голѣми площади и голѣми сгради. При това, градътъ притежава нѣколко памуко-прѣдилници, една коприноприѣдилница и др. Като староврѣменни остатки, още има дири отъ укрѣпления, отъ една македонска крѣпость, отъ единъ театръ и др. — Въ старо врѣме П. добила важность когато Атина станжла първата военно-морска държава въ Гръция, слѣдъ медическитѣ войни, въ врѣмето на Темистокла и Перикла, който я свързалъ съ атинскитѣ укрѣпления чрѣзъ Дългитѣ Стѣни, съборени отъ Лизандра, послѣ пакъ въздигнжти отъ Конона и пакъ съсипани. П. принадлежала слѣдъ това на македонцитѣ, послѣ пакъ се върнжла въ владѣнието на атинянетѣ. Прѣзъ Митридатската война, Сила разрушилъ града до основа, и отъ тогава до сравнително скоро той не можалъ да се въздигне отъ развалинитѣ си.

Пиринеи, или *Пиринейски планини.* Прѣдѣлнитѣ планини между Франция и Испания. Захващатъ пространство около 33,000 чет. килом. Дължина иматъ 430 килом., а широчина отъ 20 до 110. Принадлежжтъ на Пиринейски п-въ, и нѣматъ никаква свръска съ Севенитѣ. Подраздѣлятъ се на източни, западни и централни. Западнитѣ сж най-ниски, малко повисоки отъ 1000 метра; източнитѣ посрѣда отъ 2000 до 2300 м. Най-високи сж централнитѣ, посрѣда до 2800 м., съ отдѣлни върхове по-високи отъ 3400 м. Доста голѣми ледници има само въ централнитѣ П. Най-голѣмий е на сѣверния склонъ на Маладета. Естественитѣ проходи сж на брой до 100, но отъ тѣхъ само 7 сгодни коларски пжтища. Най-високий проходъ е Роландовий, 2,800 м. височина. Отъ далечъ най-красивий е Кампанский,—принадлежи на Франция. Борове на-мѣста се срѣщатъ ча височина 2400 метра. Джбътъ и букътъ образуватъ цѣли гори. Още по-ниско има кестени. Въ вжтрѣшностьта по политѣ има малко гори. Най-голѣмата планинска група отъ П-тѣ е Маладета, покрита съ вѣченъ снѣгъ, гранитенъ масивъ. Най-високий нейнъ връхъ Пикъ-Нета е 3404 м. високъ. Въ юго-източния жгълъ на тая група се намира Андорската долина и въ нея мънинката република Андора. П-тѣ не сж богати съ метали, и изобилватъ съ минерални извори.

Пиринъ-планина. Сжщото, каквото е Иринъ-Пиринъ-планина.

Пиритой. Иксиновъ и Диинъ синъ, царь на лапититѣ въ Тесалия; придружавалъ приятеля си Тезея въ адъ, дѣто билъ принуденъ да остане, когато Тезей билъ осжденъ отъ Херкулеса.

Пирна. Градъ въ кралство Саксония, 18 килом. юго-ист. отъ Дрезденъ по желѣзница, на Елба; 11,900 жит. Желѣзни и пръстени готварски сждове. Земедѣлческо училище. На връхъ една могила замъкъ, сега лудница. — Старъ чешски градъ, П. принадлежи на Саксония отъ 1404.

Пироксенъ (гр. *пиръ*, огънь; *ксеносъ*, чужденецъ) или *авитъ* (гр. *ави*; блесъкъ). Минералъ, съставя една отъ сжществениитѣ части на базалта и долерита; съдържа магнезия, желѣзо, варь и др.; шаръ има тъмно-зеленъ.

Пироксилинъ (гр. *пиръ*, огънь; *ксилонъ*, дърво). Памученъ барутъ.

Пирометръ (гр. *пиръ* огънь; *метронъ*, мѣрка). Инструментъ за измѣрване високи температури, каквито не може да показва топломѣрътъ. Употрѣбяватъ го наймного въ желѣзнитѣ заводи.

Пиропъ или *Чешски гранатъ*. Виж. *Гранатъ*. Тоя минералъ се употрѣбява за украшения и се срѣща въ Чехия, Саксония и др.

Пиротихника (гр. *пиръ*, огънь; *техне*, искуство, занаятъ). Часть отъ техническата химия, която се занимава съ правилата и опититѣ за различното употрѣбяване на огъня, правенето барута и всички взривни вещества. — **Пиротехникъ**. Човѣкъ вѣщъ въ пиротехниката.—**Пиротехнически**. Който принадлежи на пиротехниката, на искуственитѣ огнйове.

Пиротски възстания. Съ това име сѫ извѣстни двѣ възстания противъ турското правителство — първото прѣзъ 1836, една година слѣдъ берковскоро или Манчовата буна (виж. *Берковски възстания*). Това възстание било скоро потушено отъ турцитѣ и за него нѣмаме подробности. Второто пиротско възстание избухнѫло въ 1841. За него знаемъ само, че то се потъпкало отъ турцитѣ съ такъва свирѣпость, че заслужило внимание на европейскитѣ кабинети. Виж. *Бланки*.

Пиротъ. Български градъ въ кралство Сърбия, на р. Нишава, 32 килом. на сѣв.-зап. отъ Царибродъ и 98 килом. на сѣв.-зап. отъ София; станция на желѣзницата Вѣна — Бѣлградъ—София; около 10,000 жит. Лозарство и производство на прочути килими. — **П.** е старъ градъ. Въ IV-и вѣкъ тамъ било римско население Turres. Въ XI-и вѣлъ арабски историкъ Ердизи го нарича съ името Atrunia; само въ XIV-и вѣкъ се появява сегашното му име. Прѣзъ русско-турската война въ 1877—78, слѣдъ падането на Плѣвенъ, сърбетѣ завзехѫ **П.** (16 декем. 1877). Тоя градъ, както Нишъ, Враня и Лѣсковецъ, като български градове, Санъ-Стефанский договоръ оставяше съ околноститѣ имъ въ прѣдѣлитѣ на княжество България. Нъ Берлинский договоръ ги прѣдаде на сърбетѣ. Извѣстно е какъ сърбетѣ изгонихѫ отъ **П.** българскиятъ митрополитъ Партений (виж. това име), наричанъ *Нишавски* (отъ р. Нишава), какъ затворихѫ българскитѣ училища и какъ сега се мѫчѫтъ всѣкояче да посърбѫтъ тамошнитѣ българе. Прѣзъ сърбско-българската война въ 1885 сърбетѣ, слѣдъ разбитието имъ при Сливница, съсрѣдоточихѫ голѣма часть отъ армията си въ **П.**, като завзехѫ по околнитѣ височини силни позиции. Тамъ, на 14 ноемврия, тѣ бидохѫ нападнѫти отъ българетѣ. Боятъ се продължи цѣлъ день и се поднови още по зори на другия день. Най-сетнѣ българетѣ измѣстихѫ сърбетѣ отъ позициитѣ имъ и ги прогонихѫ отъ **П.** Австрия чрѣзъ бѣлградския си прѣдставитель, Кевенхюлера, спрѣ тука побѣдоносното българско оружие и Сърбия биде спасена. Букурещский договоръ ни наложи послѣ и ние върнѫхме **П.** на сърбетѣ.

Пирувамъ. Участвувамъ въ пиръ; веселѭ се невъздържно на трапеза; празднувамъ нѣщо съ пиръ. — **Пиръ, пиршество.** Многолюдно угощение на поканени, понѣкога съ музика, хоро́ и други веселби.

Пиръ, наричанъ *Неоптолемъ*. Ахиловъ синъ, погубилъ въ троянската война Приама: послѣ пристигнѫлъ въ Епиръ, оженилъ се за Хекторовата вдовица Андромаха, и станѫлъ родоначалникъ на царетѣ въ тая страна. Убитъ въ Делфи.

Пиръ. Епирски царь, прочутъ по борбата си съ римлянетѣ. Род. въ 318 прѣди Р. Х., той се въцарилъ слѣдъ смъртьта на братовчеда си Александра, въ 296. Александръ билъ братъ на Олимпия, майката на Александра Велики, та младий **II.** билъ далеченъ роднина на македонския герой, чието военно поприще доста го блазнило. За да се прочуе не по-малко отъ македонския си роднина, **II.** си турилъ на ума да завоевае Римъ и западния свѣтъ. Случаятъ му се прѣдставилъ. Въ 281 той билъ повиканъ отъ тарентинцитѣ, гръцка колония въ долна Италия, въ война съ римлянетѣ, на помощь; и въ началото на 280 отплувалъ за Тарентъ съ 20,000 пѣхотинци, 3,000 конници, 2,000 стрѣлци, 500 пращници и едно число слонове. Въ Италия **II.** спечелилъ двѣ побѣди надъ римлянетѣ, при Хераклея (280) и при Аскулумъ (279). Послѣдната отъ тия побѣди му сторила толкова скѫпо, че той отговорилъ на поздравитѣ на генералитѣ си злобно съ паметнитѣ думи: *Ако сме имѫли побѣда, и аз съмъ изгубилъ*. Слѣдъ тая побѣда **II.** билъ принуденъ да се върне въ Тарентъ, дѣто и сключилъ съ римлянетѣ миръ. Послѣ прѣминѫлъ въ Сицилия да помага на тамошнитѣ гръци срещу картагенянетѣ (278). Слѣдъ нѣколко блескави сполуки, той се спрѣчкалъ съ гръцитѣ, та напуснѫлъ о-ва (276) и подновилъ войната си съ Римъ. Пораженъ отъ римлянетѣ, подъ началств. на консула Курия Дентата, въ едно голѣмо сражение при Беневентъ, въ 274, той се върнѫлъ въ Епиръ, дѣто токо-речи тутакси отворилъ война на Антигона Гоната, македонския краль. Сполуката му била пълна, защото македонскитѣ войски измѣнически минѫли на неговата страна, и той втори пѫть завладѣлъ Македония. Нѣколко мѣсеца не се минѫли и той отворилъ война и на спартанцитѣ. Слѣдъ нѣколко неспол учливи опити да прѣземе Спарта, той билъ убитъ въ обсадата на Аргосъ отъ една баба, която го улучила въ главата съ керемида отъ стрѣхата на кѫщата си (272).

Pire aller (au-) *фр*. При най-лошото, което може да се случи, сир. въ най-неблагоприятнитѣ обстоятелства.

Писаревъ *(Дим. Ив.)*. Даровитъ русски критикъ, род. въ родовото си село Знаменско, на прѣдѣла на орловската и тулската губернии; потънѫлъ въ морето, въ Дубелнь (1840 — 1868). До 11-та си година **II.** раслъ у дома си, единчъкъ любимъ синъ; въспитавалъ се подъ влиянието на майка си, бивша институтка. Училъ се въ С. Петербургъ въ гимназия, послѣ прѣминѫлъ въ университета. Въ третия курсъ почнѫлъ литературната си дѣятелность въ спис. *Развѣтъ*, дѣто водилъ библиографическия отдѣлъ: въ първата година отъ сътрудничеството си далъ оцѣнението си за Гончаровия *Обломовъ*. **II.** се заловилъ да изучва Омира съ цѣль да разясни идеята за съдбата у староврѣменнитѣ. Това изучение прѣминѫло въ мания,

и **П.** турили въ една психиатрическа болница, дѣто два пѫти посѣгнѫлъ на живота си. Заведенъ послѣ въ едно село, той се поправилъ: нъ страшноститѣ отпѫкли до края на живота му. Въ 1861 **П.** свършилъ университетския курсъ, като добилъ сребъренъ медалъ за разсѫждението *Аполоний Тиански*. До запознаването си съ Благосвѣтлова сътрудничествувалъ въ ретроградния *Странникъ*, послѣ минѫлъ въ *Русское Слово*. Въ 1862 (пролѣлѣта) за една статия билъ затворенъ въ крѣпостьта, дѣто останѫлъ 4 години; нъ писателството му не се прѣкратило. Отъ крѣпостьта **П.** излѣзлъ съ истощени сили. Послѣднитѣ **П**-ви статии се печатали въ *Отечественныя Записки*. **П.** билъ единъ отъ първитѣ, които писали за Августа Конта. Казали сѫ го, че при всичката си буйна и разрушителна дѣятелность — за него не сѫществувалъ най-жаркий въпросъ на врѣмето му, *народний* — **П.** билъ, макаръ и на ограничена сцена, сѫщий човѣкъ, за когото мечтаялъ Гоголь — човѣкътъ, който умѣе искрено да каже думата: напрѣдъ! Неговитѣ идеи за напрѣдъка, за въспитанието, за личностьта всѣкога високо ще се цѣнятъ, защото не принадлежѫтъ само на неговото врѣме.

Едно издание на **П**-тѣ съчинения отъ П. Ф. Павленкова (въ 12 тома) излѣзло при живота на автора, съ исключение на послѣднитѣ два тома. Второто издание, въ 6 тома, съ портрета на автора и една статия отъ Евг. Соловьева излѣзе въ 1894. Виж. А. М. Скабичевский въ неговото съчин. **Димитръ Ив. Писаревъ,** *неговата критическа дѣятелность въ свръска съ характера и умственото му развитие,* прѣводъ отъ русски (Севлиево, 1895, стр. 132 — доста едностранчивъ отзивъ за **П.**) и въ неговата *Исторія литературы;* виж. Карениннъ (Псевдонимъ на Вѣра З.) въ *Нови Обзоръ* за 1900 — редъ статии за **П.** На езика ни сѫ прѣведени вече слѣднитѣ **П**-ви трудове: — *Съкратена история на умственото развитие* (Кирова), прѣв. Ат. Илиевъ, кн. I, стр. 68 (Цариградъ, 1875); *Проблемъ на живота*, физиолог. писма отъ Карлъ Фохта Малешота, прѣв. Цифра (псевдонимъ) (София, 1886, стр, 37); *Исторически очерки*, прѣв. Н. Нейовъ (Русе, 1887, стр. 250); *Послѣдитѣ на материялистичнитѣ мислители въ борба умственитѣ потребности на сегашното общество* (Русе, 1890, стр. 68); *Развитие на естетиката* (Русе, 1890, стр. 37); *Хенрихъ Хайне* (Русе, 1892, стр. 94); *Прогресътъ на животинското и растителното царство* (Разградъ, 1895, стр. 226); *Филологическитѣ сказки на Молешота* (Разградъ, 1895, стр. 61); *Пчелитѣ*, прѣв. Г. Б. (Варна, 1899, стр. 45).

Писемски (*Александръ Т.*). Русски романистъ и драматургъ, род. въ Вестлуга, имение въ костромската губер., починѫлъ въ Москва (1820 — 1881); училъ се въ костр. гимназия, послѣ свършилъ московския университетъ. Славата на I-класенъ четецъ останѫла за всѣкога на **П.**: до 14-годишна възрасть, сир. до постѫването си въ гимназия, той билъ прочелъ много отъ Уолтъръ Скотовитѣ романи и др., а по-късно се запозналъ съ Шекспира, Шилера (поета на човѣчеството, цивилизацията и всичкитѣ младежски пориви), Гете, Расина, Русо, Волтера, Хюго,

Жоржъ Занда. Жоржъ Зандъ особено увлѣкла П. съ проповѣдьта си на свободата на чувствата и женската еманципация, а не съ обществените идеали, провъзгласени въ нейнитѣ произведения.

Когато П. свършилъ университета (1844), баща му не билъ между живитѣ: майка му била парализирана; срѣдствата му за поминъкъ били много ограничени. Въ 1846, слѣдъ като служилъ двѣ години въ палатата на държавнитѣ имоти въ Кострома и Москва, П. си далъ оставката и се оженилъ за дъщеря на основателя на сп. *Отечественныя Записки*. Семейний животъ внеслъ много свѣтло въ П-та сждба: той вече ималъ свободно врѣме да пише много. Кждѣ 1860 билъ въ апогея на славата си; Писаревъ му посвещавалъ хвалебни етюди; той билъ редакторъ на голѣмо списание. Когато въ П-то списание, въ края на 1861, се начелъ единъ редъ фейлетони съ подписъ: *старъ фейлетонень фрылашъ Никита Безриловъ*, печатътъ се разразилъ противъ П. съ една буря отъ негодуване. Редакцията на *Современникъ* се обявила солидарна съ острите статии за Безрилова. Разочарованъ П. напуснѫлъ Петербургъ и се прѣселилъ въ Москва. Въ началото на 1870, ненадѣйно турилъ край на живота си единъ П-въ любимъ синъ, младъ математикъ, чиято смърть силно поразила П.; едно ново нещастие — неизлѣчима болесть на другъ синъ, доцентъ на московския университетъ, окончателно съсипала П-то здравие. Свѣтли моменти прѣзъ послѣднитѣ години отъ П-вия животъ били празднуването на 19 ян. 1875 25-годишния юбилей на неговата литературна дѣятелность и Пушкинскитѣ дни въ 1880.

П-тѣ литературни произведения се отличаватъ съ реализмъ, който не знае никакви сентиментални компромиси. *Боярщина* билъ първий П-въ романъ, който привлѣклъ общественото внимание върху автора: *Тубякъ*, повѣсть, и *Бракъ по страсть* поставили П. въ първитѣ редове на тогавашнитѣ писатели; послѣ дошли *Комикъ*, *Ипохондрикъ*, *Богатый Женихъ*, *Фанфаронъ*—редъ произведения, които до сега не сж изгубили неподражаемата си жизненость. Въ П-вия шедевръ е романътъ *Тысяча душъ* (1858), на който смѣлий реализмъ не е надминѫлъ никой въ Русия; а отъ разказитѣ изъ народния битъ неговий шедевръ е *Плотничья артель*.

Едно пълно събрание на П-тѣ съчинения е издадено отъ Волфъ въ 24 т. (СПБ., 1895). Виж. Писаревъ (*Русское Слово* 1861 и Писаревитѣ съчиения, на рус., т. I); Ор. Миллеръ, *Публичныя лекціи* (СПБ., 1890, т. II); А. Майковъ (СПБ. *Вѣдомости* 1865, бр. 65, 67, 69); Некрасовъ (*Моск. Вѣстникъ*, 1860, бр. 119); и на бълг. В. Острогорски, *20 биографии на образцови русски писатели* прѣв. отъ рус. Д. Велковъ (Шуменъ, 1869).

Писмена, Писмо. Изображение звуковетѣ на езика, условно въведени за тѣхъ бѣлѣзи, за да се опрѣдѣли една мисъль и да се направѭтъ бързо произнесени звукове понятни за окото. Идеята да съобщава писменно мисъльта си другиму, въ врѣмето и пространството, ще се е породила у човѣка отъ самото начало на цивилизацията; нъ прѣзъ колко и колко

стадни ще е минжло човѣшкото писмо за да се постигне сегашната толкова проста и толкова остроумна система, която нарича-ме азбучно п. Въ историята на развитието на п. отличаватъ картинно п. и п. на звуковетѣ. Първото е бивало или п. отъ картини, каквито се е употрѣбявало у азтекитѣ (виж. това име), или символическо п., като египетскитѣ иероглифи. Ако намѣсто изображението на истински прѣдмѣти се употрѣбяватъ опрѣдѣлени прости или сложни бѣлѣзи, които само донѣйдѣ наумѣватъ прѣдмѣтитѣ, излиза п., което е у китайцитѣ. Писмото на звуковетѣ 1-во бива или пълно (у японцитѣ), или непълно, слогово (египетското); 2-о, п. на звуковетѣ или буквитѣ, въ което за всѣкой звукъ въ езика има особенъ бѣлѣгъ и така изображава думата най-точно. Най-важнитѣ системи п. сж: малко-извѣстнитѣ клино-образно, индийско и финикийско. На финикийската система принадлежжтъ сжщо финикийскотото п., еврейското, сирийското, етиопското, арабското, употрѣбявано у персянетѣ, турцитѣ, татаретѣ, мохамеданскитѣ индуси и малайци и у мохамеданскитѣ народи въ сѣверна Африка, зендското, монголското и др., сжщо азбукитѣ на старитѣ и нови народи въ западна Европа, гръцката и латинската. Съвсѣмъ особени писмена се намиратъ у чирокезитѣ въ сѣверна Америка и у племето фей въ Гвинея.

По общоприетото мнѣние, буквеното, сир. звуковото писмо е изнамѣрено отъ финикиянетѣ и отъ тѣхъ, по едно прѣдание, прѣнесено отъ Кадма (1400 прѣди Р. Х.) въ Гръция. Отъ гръцитѣ то минжло у римлянетѣ съ нѣкои измѣнения. У германцитѣ се употрѣбявало първенъ готското писмо и руническото; нъ скоро се замѣнило съ латинското, което въ срѣднитѣ вѣкове влѣзло въ общо употрѣбение у всичкитѣ германски и романски народи. Отъ изнамѣрването на книгопечатането насамъ то почнжло да се измѣнява, доклѣ се замѣнило съ сегашното нѣмско п. — У другитѣ западни народи се удържало латинското п. Българетѣ, заедно съ християнската вѣра, съ Библията и свещенитѣ книги, добили и п. отъ св. Кирила и Методия, съставено по гръцката азбука. Това п. приели по-сетнѣ, слѣдъ покръщението си, руситѣ и други словѣнски народи. Виж. Hugo, De prima scribendi origine (1738); Pauthier, De l'origine et de la formation des differ. Systèmes d' écriture; Клапротовитѣ, Шлайермаховитѣ съчинения; Léon de Rosny, Recherches histor. sur l'écriture (1857—58); сжщий, Mes écritures figuratives (1860); Astle, Origin and progress of writing; Fr. Lenormant, Essai sur la propagation de l'alphabet phoénitien dans l'ancien monde (Парижъ, 1874, т. I и I-а часть отъ т. II, еднички излѣзли in-8-o); Ph. Berger, Histoire de l'écriture dans l'antiquité (Парижъ, 1891, in-8-o).

Пистология, *гр.* Догматика, наука за вѣрата,

Пистонъ, *фр.* Подвиженъ цилиндръ на машина, бутало.

Пистоя. Италиянски градъ, 33 килом. на сев.-зап. отъ Флоренция, въ плодородното поле при политѣ на Апенинскитѣ планини, 1 килом. отъ лѣвия брѣгъ на Омброна (дѣс. притокъ на Арно), на желѣзницата отъ Флоренция за Болония съ клонъ за Пиза; 13,000

жит. Копринени стоки: голѣма фабрика за желѣзни издѣлия, земедѣлч. машини, ножове, топове. Библиотека, кабинетъ не естеств. науки, ботаническа градина. Съборна църква отъ XII-и вѣкъ. Крѣпость. — **П.** е била етруски, а послѣ римски градъ. Въ срѣднитѣ вѣкове градътъ е билъ театрътъ на кръвопролитнитѣ съперничества на гелфитѣ и гибелинитѣ. Въ XIV вѣкъ (1329) съ измама минжлъ въ ржцѣтѣ на флорентинцитѣ, а послѣ на Тоскана. Подъ стѣнитѣ на **П.**, австрийцитѣ разбили Мюрата въ 1815.

Писцикултура, *лат.* Рибовъдство. — **Писцина**, *лат.* Водоемъ за риба.

Питагореецъ. Послѣдователь на Питагоровата философия. — **Питагоризмъ.** Питагоровото философско учение.

Питагоръ. Гръцки философъ, родомъ, както се прѣдполага, отъ Самосъ. Живѣлъ около 582—507. Прѣселилъ се въ Кротонъ въ долна Италия, дѣто устроилъ едно религиозно политическо дружество, наречено *питагорически съжзъ.* Въ това общество членове се приемали само слѣдъ прѣдварително испитание на бждщия членъ: така, напр., той се подлагалъ на съвършено мълчание за нѣколко години. Питагорейцитѣ водили най-скроменъ животъ и се въздържали отъ всѣкакво месо. Нѣкои считатъ **П.** за Ферекидовъ и Анаксимандровъ ученикъ. Както се прѣдполага, **П.** пжтувалъ въ Египетъ и тамъ се сношавалъ съ жрецитѣ. Слѣдъ 20-годишна дѣятелность оставилъ Кротонъ и отишелъ въ Метапонтъ, по причина на гонение отъ страна на демократитѣ. Още при живота на **П.** неговитѣ най-ближни ученици прѣмного го почитали, па той се и ползувалъ съ широка извѣстность. Изражението „**П.** е казалъ това“ много врѣме е замѣнявало всѣкакви доказателства. Отъ самъ **П.** нищо не е останжло и, както се прѣдполага, той дори нищо не е писалъ. Свѣдѣния за него се съдържатъ главно у Платона, Аристотеля и Филолая. Въ напокошнитѣ врѣмена ново-питагорейцитѣ и ново-платонщитѣ сж украсявали **П**-та личность съ множество чудновати легенди и прикаски. Повече или по-малко е достовѣрно, че П. е училъ за безсмъртието на душата и за прѣселване на душата съ цѣль за постепенно очищение, за аскетическата нравственость и е считалъ числата за начало на всички нѣща. Нему приписватъ изнамѣрването на таблицата на умножението (наричана *П-ва таблица*) и откриването на важни математически теореми. Обаче съ неговото име се нарича теоремата, която състои въ това, че въ правожгълния трижгълникъ квадратътъ на хипотенузата е равенъ на сбора отъ квадратитѣ на другитѣ двѣ страни. П. или нѣкой отъ неговитѣ най-ближни ученици е изнамѣрилъ монохорда, — уредъ, който служи за опрѣдѣляне отношенията между дължнитѣ на струнитѣ, които издаватъ разнитѣ звукове на гамата. Астрономическитѣ теореми на питагорейцитѣ първенъ били много несъвършени, нъ въ всѣкой случай били много напрѣдъ за врѣмето си. Между друго, питагорейцитѣ учили за това, че земята е кжла и че тя се върти, макаръ и не около слънцето, а около нѣкой срѣдоточенъ огънь. Доста любопитно въ космографията на

питагорейцитѣ е било твърдението, че съществува нѣкакво противоземие *(антихтонъ)*, при което числото на свѣтоветѣ, що се движѫтъ въ вселенната, се припознавало за равно на 10. Питагорейцитѣ твърдѣли, че отъ движението на свѣтилата става една хармония, която ние не чуваме затова, че е постоянна. **П.** ужъ моглъ да я чуе. Питагорейцитѣ мислили, че разстоянията между небеснитѣ тѣла се намиратъ помежду си въ едно отношение, сходно съ музикалнитѣ интервали. Учението на питагорейцитѣ за числата е било прѣмного изработено. Като полагали, че числата управляватъ свѣта, питагорейцитѣ били прави само въ това отношение, че за най-съвършени закони на природата трѣбва да се иматъ ония, които можемъ да изказваме чрѣзъ числени отношения.

Най-подробната сбирка отъ питагорейски откѫслеци е направилъ Муллахъ въ неговитѣ *Откѫслеци изъ Гръцката Философия*. Виж. още Boeckh. *Учението на питагореица Филолая;* Ритшеръ, *История на питагор. философия;* Roth, *История на нашата западна философия;* Ротенбюхдръ, *Системата на питагорейцитѣ;* Chaignet. **П.** *и питагор. философия* (Парижъ, 1875).

Питакъ. Единъ отъ 7-гѣ старогръцки мѫдреци, родомъ отъ Митилинъ. Родилъ се около 650 прѣди Р. Х.; съединилъ се съ братята на поета Алкея за изгонването на тиранина Меланхруса, побѣдилъ атинския пълководецъ Фринона, билъ избранъ отпослѣ диктаторъ (589) на родния си градъ и управлявалъ мѫдро, като не оставилъ размирителитѣ изгнанници да се върнѫтъ отъ изгнанието. Много отъ анекдотитѣ, които едно прѣдание приписва на **П.**, сѫ вѣроятно апокрифични; нъ тѣ всички му отдаватъ сѫщата характеристика — голѣма правствена прозорливость, прѣзрѣние къмъ вънкашния блесъкъ, и здравомислие. Неговий максимъ *Γνῶθι καιρόν* („Знай момента“, сир. ползувай се отъ благоврѣмието) може да се прѣпорѫча на всички държавници и политици. На **П.** се приписва ошe изречението, което толкова често е провѣрявала историята, „Злочестина е да бѫдешъ високопоставенъ“. Отъ неговитѣ 600 дидактически сапха, само 4 сѫ останѫли, и тѣ доказватъ какво дълбоко впечатление му е правила неискренностьта у човѣцитѣ. Виж. Schneidewin. Delectus Poesis Graecorum Elegiacae (Гот., 1839).

Питателенъ. Хранителенъ, който може да служи за храна; който може да си усвоява отъ животно или растително тѣло, сир. като влѣзе въ тѣлото, прѣзъ устата или по другъ пѫть, обръща се на кръвь, плъть, сокъ. — **Пища.** Храна.

Питиасъ. Дамоновий приятель. Виж. *Дамонъ.*

Питийски игри въ Гръция; ставали слѣдъ всѣки 5 години (отъ 590 или 586 прѣди Р. Х.) въ Крисейската долина близо до Делфи, въ честь на Аполона като избавитель на страната отъ дракона Питона.

Пития. Аполонова жрица въ Делфи и прѣдсказателка, при която ходили да се допитватъ за бѫдѫщето; дѣвствена; избирала се отъ най-долния класъ люде; за да изговаря пророчествата туряли я на триножникъ надъ едно отверстие, изъ което излизали замаятелни пари; замаяна, тя дохождала въ

истжпление и произнасяла несвързани думи, които послѣ тълкували жрѫцитѣ.

Питомъ. Единъ отъ египетскитѣ градове, които евреитѣ съградили фараону прѣзъ робството си. Прѣдполага се, че е билъ градъ Патумъ — градъ, споредъ Херодота, при Пелусийския ржкавъ на Нилъ (*Библ.*).

Питонъ. Въ *гръц. митол.*, страшенъ драконъ, убитъ при Делфи отъ Аполона. Виж. *Питийски игри.*

Питсбжргъ. Градъ въ Съединенитѣ Държави (Пенсилвания), 422 килом. на сѣв.-зап. отъ Филаделфия и 360 килом. на зап. отъ Хярисбжргъ, при сливането на Алегани и Мононгахела, които образуватъ р. Охио; центръ на 10 желѣзници; 250,000 жит. **П.** е първий промишленъ градъ на Съединенитѣ Държави. Расположенъ въ една отъ най-богатитѣ съ каменни вжглища и желѣзо мѣстности, тоя градъ притежава стотина желѣзо-ливници и желѣзни и стоманени фабрики и близо 600 пещи, и искарва машини, топове и всѣкакви желѣзни издѣлия; важни сж и другитѣ му фабрични произведения, стъкло, платове и др. Многобройнитѣ фабрики пълнѭтъ атмосферата съ димъ, и сж дали на **П.** името американски Бирмингамъ. Въ Германия Есенъ (рейнска Прусия) и въ Англия Мертиръ-Тидвилъ (Уейлсъ) даватъ едно понятие за **П.** Споредъ една статистика отъ 1882, **П.** съ близката си околность произвожда произведения за огромната сума 752 милиона лева. Въ тоя съборъ металургическитѣ произведения фигуриратъ съ 414 милиона лева, сир. повече отъ половината; послѣ идѫтъ каменнитѣ вжглища, 85 милиона; стъкленитѣ стоки, 35 милиона; спиртнитѣ пития, 22; дървата, 19 милиона, и др. Търговията е въ отношение съ това грамадно производство; тя става около $^1/_3$ по вода и $^2/_3$ по желѣзнитѣ пѫтища. Въ 1881 пристанището е притежавало 214 кораба, съ сборна вмѣстимость 52,711 тона; и отъ корабитѣ, 169 парахода, съ вмѣст. 36,469 тона и 45 ладии, съ вмѣст. 16,244 тона. Прѣзъ сжщата година питсбжргскитѣ корабостроителници построили 27 парахода, съ вмѣст. 6,424 тона. **П.** има арсеналъ на Съед. Държави, университетъ и многобройни църкви, отъ които римо-католическата съборна църква, най-голѣмата църква въ държавата. — **П.** е основанъ отъ английски пионери въ 1754.

Питъ (*Уилямъ*), по-късно лордъ *Чатамъ.* Отличенъ английски държавникъ (1708—1778). Синъ на единъ корнуайлски благородникъ, роденъ въ Баконокъ (Корнуайлсъ), **П.** се училъ въ младостьта си за военното поприще, па и добилъ офицерски чинъ; нъ послѣ излѣзлъ въ оставка и почнжлъ да изучва правото и да чете старитѣ писатели. Избранъ въ парламента прѣдставитель на градеца Old Sarum въ 1735, той се отличилъ съ краснорѣчие. Ораторътъ за опозиционната си борба среща Уолполовото министерство изгубилъ чина си въ войската, нъ по-късно спечелилъ за това по завѣщание 10,000 английски лири отъ марлбъроската дукиня. Въ 1746 билъ назначенъ помощникъ на вицекраля на Ирландия и началникъ на всичкитѣ войски, а слѣдъ това всеобщъ военен съкровищникъ; нъ въ 1755 си

далъ оставката отъ тая служба, по причина на несъгласие съ Нюкясловото министерство. На другата година, слѣдъ падането на това министерство, станѫлъ министръ на външнитѣ дѣла въ новия кабинетъ. Георги II притезавалъ тогава да подчинява вънкашната политика на интереса на своето кралство Хановеръ. **П.** си далъ оставката (1757), нъ слѣдъ два мѣсеца пакъ дошелъ на власть, тоя пѫтъ като пръвъ министръ, по желанието на общественото мнѣние. Отъ това врѣме той още по-силно противодѣйствувалъ на съѭза на Франция и Испания, като далъ на военнитѣ дѣйствия въ Седемгодишната война*) една мощь и една смѣлость, които лишили Франция отъ владѣнията ѝ въ Индия, Канада, Сенегалъ и др. Слѣдъ възцарението на Георги III (1760) **П.** срѣщнѫлъ твърдѣ жива опозиция у лордъ Бюта, любимецъ на новия краль; и въ 1761 си далъ оставката, защото не можалъ да накара да се обяви война на Испания. Въ послѣдния периодъ на попрището си той бранилъ въ народния прѣдставитель Уилкиса**) правата на парламента и принципитѣ на личната свобода. Той посочилъ още на министерството опасностьта отъ увеличението данъцитѣ въ сѣверно-американскитѣ колонии. Тая опасность той и самъ не можалъ да отстрани, когато въ 1766, подъ името *лордъ Чатамъ*, влѣзълъ сѫщоврѣменно въ горната камара и въ единъ кабинетъ, на който токоречи не далъ повече нѣщо отъ авторитета на името си. Въ 1768, по немощь, се отказалъ отъ всички занятия по управлението. Десеть години по-сетнѣ, той пакъ се явилъ за послѣденъ пѫть въ камарата на лордоветѣ, за да протестира среща едно прѣдложение, което клоняло да се припознае независимостьта на Съединенитѣ Държави въ Америка. По едно възражение на Ричмонския дукъ, той зелъ пакъ думата, нъ паднѫлъ въ несвѣсть, когато станѫлъ да говори. Слѣдъ единъ мѣсецъ починѫлъ, на 70-годишна възрасть. Парламентътъ, за заслугитѣ му на отечеството, гласувалъ да му се въздигне, въ Уестминстѫръ, паметникъ, а кралътъ отредилъ затова 4,000 англ. лири. Лордъ Гранвилъ е издалъ **П**-витѣ писма до племенника му лордъ Камелфорда, освѣнъ които се намира въ печатъ друго негово съчинение: *Опити въ поезията*, пояснени отъ лордъ Орфорда.

Питъ (*Уилйамъ*). Единъ отъ най-великитѣ английски държавници, втори синъ на У. Пита или лордъ Чатама, род. въ Анжеръ, въ врѣме на едно бащино си прѣбивание въ Франция (1759) и наслѣдилъ отъ баща си и отечестволюбието му, и ненавистьта му къмъ французетѣ. Добилъ началното и срѣдното си образование у дома си, защото билъ съ много деликатно тѣлосложение, а висшето си образование въ кям-

*) Седемгодишната война е войната франц. краль Лудовика XV среща Фридриха Велики и Англия; тя станѫла въ 1756-1763.

**) Уилкисъ, английски публицистъ, много популяренъ по едно врѣме, четире пѫти прѣизбиранъ и толкова пѫти отблъскванъ отъ камарата на прѣдставителитѣ, въпрѣки защитата, която му давалъ П. съ мощното си слово, доклѣ най-сетнѣ билъ пуснѫтъ въ камарата. Едно отъ главнитѣ обвинения среща него било, че, прѣзъ Бютовото министерствуване, критикувалъ съ извителенъ езикъ словото на Георги III.

бриджския университетъ, дѣто очудилъ всички съ знанието си на класицитѣ. Къмъ нововрѣмената литература билъ равнодушенъ — знаялъ само французски, и то твърдѣ несъвършено. Отъ английскитѣ поети, обичалъ най-много Милтона: и най-вече се любувалъ у него на разискването въ пандемониума.

Въ 1780 **П.** станѫлъ адвокатинъ и сѫщата година билъ избранъ прѣдставитель въ парламента. Още съ първото си слово по единъ финансовъ законопроектъ той показалъ чудесната си ораторска дарба: „Това не е трѣскá отъ старото дърво, а е самото старо дърво“, казалъ по тоя случай единъ опитенъ английски политикъ. Не се минѫли двѣ години и **П.**, на 23-годишна възрасть, влѣзлъ въ Мелбъровото министерство като „министръ-канцлеръ на казначейството“ (1782). Въ това качество той посѣтилъ Франция (Реймсъ, Парижъ и др.) пръвъ и послѣденъ пѫть. Въ 1783 той отказалъ да влѣзе въ Портляндовия кабинетъ. На края на годината Георги Ш му възложилъ да състави едно министерство, което щѣло да управлява Англия 17 години безъ прѣсѣкулка. Той билъ сега, на 25-годишна възрасть, най-могѫщий англичанинъ, който Англия била виждала отъ много поколѣния. Пълновластенъ въ кабинета, той билъ въ сѫщото врѣме любимецътъ на краля, на парламента и на народа; и отъ тая дата неговий животъ се уеднича-ва съ английската история. Сключването търговски договоръ съ Франция (1786) на либерални начала, распространението английскитѣ владѣния въ Индия и една ожесточена война съ французската република били най-главнитѣ събития въ министерствуването му. Отъ това врѣме почва прѣобладаването на морската сила на Англия. **П**-вата военна администрация била сравнително слаба, нъ **П.** не се стрѣсвалъ прѣдъ нещастията. Когато една нова французска побѣда, една буна въ Ирландия, единъ смутъ въ флотата, една паника въ столицата изплашили народа, **П.** отъ мѣстото си въ парламента излѣлъ неисчерпаема надежда и показалъ непрѣклонна рѣшителность. Ако и да водялъ два пѫти прѣговори за миръ съ Директорията въ Франция, въ 1796 и 1797, той отхвърлилъ първитѣ Бонапартови прѣдложения за миръ, въ 1800. Въ тая година той извършилъ пълното съединение на Ирландия съ Англия, като съединилъ ирландския парламентъ съ английския. Една часть отъ плана му била да възвърне на римо-католическитѣ ирландци избирателното право и да обезпечи обществена подръжка за духовенството имъ; нъ понеже кралътъ не се съгласилъ на тия отстѫпки, **П.** напуснѫлъ властьта, въ 1801. Въ 1804 **П.** пакъ дошелъ на властьта, която одържалъ до смъртьта си, въ 1806. Кончината му несъмнѣнно се ускорила едно, отъ дивнитѣ сполуки на Наполеона Ш, който сломилъ третята коалиция при Улмъ и при Аустерлицъ, и друго, отъ даването въ сѫдъ на приятеля му лордъ Мелвила.

П-вата политика била по-либерална отъ вѣка му и той билъ повече напоенъ съ ученията за свободната търговия отъ кого-да-е отъ съврѣменницитѣ си. Едно нѣщо, което най-много опорочава частния му животъ е несмисле-

ната му расточителность, която го вкарала до уши въ дългове; парламентътъ гласувалъ 40,000 англ. лири на заемодавцитѣ му. Нъ характерътъ му стои пакъ много високо, поради несвоекористието му.

Главнитѣ **П**-ви рѣчи сѫ прѣведени отъ англ. на други европ. езици: на французски тѣ сѫ издадени, заедно съ Фоксовитѣ рѣчи, отъ Жюсо и Жанври въ 12 тома (Парижъ, 1819—1820). На англ. **П**-вий животъ се описва най-обстоятелно отъ лордъ Стянхопа въ Life of Pitt (Лондонъ, 1861), па и въ лордъ Маколеевитѣ *Биографии* (Единб., 1860); въ прѣдпоненѫтото съчинение, т. II, стр. 185, се намира една цѣнна критика върху Маколеевитѣ записки.

Питърбѫро. Английски градъ, въ обл. Нордамптонъ, 60 килом. на сѣв.-ист. отъ гр. Нордамптонъ и 107 килом. на сѣв.-зап. отъ Лондонъ по желѣзница; на кръстопѫтя на нѣколко желѣзници; 25,172 жит. Една часть отъ града е въ обл. Хѫнтингтонъ. **П.** е срѣдоточие на важна търговия съ жито, добитъкъ, ископаеми вѫглища, дърва. — Съборна църква, почнѫта въ 1116 и свършена въ XV-и вѣкъ, една отъ най-хубавитѣ въ кралството и любопитенъ типъ на римско-нормандския стилъ; въ 1884 сѫ почнѫли пълното ѝ възстановение. — Близо до **П.** е билъ Фодѫрингейский замъкъ, въ който е била обезглавена Мария Стюартъ, въ 1587. Останкитѣ ѝ били погребени въ **П.** и слѣдъ 25 години прѣнесени въ Уестминстѫръ Аби.

Питърсбѫргъ. Градъ въ Съединенитѣ Държави (Виргиния), 38 килом. на юго-зап. отъ Ричмондъ, на р. Апоматоксъ, 12 килм. отъ устието ѝ въ Джеймсъ Ривѫръ; кръстопѫтъ на нѣколко желѣзници, които го свързватъ съ Балтимора, Уилмингтонъ, Норфокъ, Ричмондъ и др.; 22,680 жит. Голѣма търговия съ тютюнъ и памучни платове. Фабрикитѣ, мелницитѣ и др. добиватъ двигателната си сила отъ водопадитѣ на рѣката. Пристанището, благодарение на морския приливъ, който достига до това мѣсто, е достѫпно за голѣми кораби.

Пичини (*Никола*). Италиянски композиторъ, Глюковъ съперникъ (1728—1800). Откакъ произвелъ нѣколко опери въ Неаполъ, прѣмѣстилъ се въ Римъ, дѣто съчинилъ Allessandro nell' Indie (1758); Cecchina Ossia La-buona Figliuola (1760), която имала бесподобна сполука; и Olimpiade. Въ 1776 отишелъ въ Парижъ, дѣто Глюкъ билъ тогава най-популярний композиторъ. Мармонтелъ и други зели страната на **П.**, и въ течение на нѣколко години горчиво прѣние се водило между пикчиниститѣ и глюкиститѣ. Мармонтелъ направилъ единъ нововрѣменъ прѣводъ на Quinault-овата драма Roland, и **П.** съчинилъ една опера върху нея, която имала голѣма сполука. Той съчинилъ опера и върху *Ифигения въ Таврида*, прѣдмѣтъ върху който и Глюкъ билъ написалъ една опера; Atys и много други. Въ 1798 **П.** добилъ отъ Бонапарта инспекторството на музиката въ народната консерватория, нъ не живѣлъ да начне длъжноститѣ на службата си.

Пичинча. Угаснѫлъ волканъ въ западнитѣ Анди, около 17 ки-

лом. на зап. отъ Квито. Раздѣленъ е на два върха (4,737 и 4,787 метра високи). Хумболтъ сполучилъ да се искачи до върха на кратера му; отъ тогава мнозина други сѫ се искачвали. Индийцитѣ експлоатиратъ лѣтѣ снѣга на планината да го продаватъ въ Квито.

Пишгрю. Французски генералъ, по-напрѣдъ прочутъ по побѣдитѣ си надъ неприятеля, а по-сетнѣ по измѣната си на отечеството (1761—1804). Роденъ въ Артоа, юрски департ., отъ бѣдни родители, **П.** сполучилъ да добие въ Бриенъ прѣвъсходно образование, а особено се отличилъ въ математиката. Той постѫпилъ въ единъ артилерийски пълкъ въ 1783. Въ 1793 станѫлъ главнокомандуѭщъ на армията и, съвмѣстно съ мозелската армия подъ началството на Хоша, нѣколко пѫти разбилъ австрийцитѣ и имъ зелъ много градове, Гемерхаймъ, Вормсъ и др.; па и слѣдъ арестуването на сътрудника му Хоша, сполуката му на чело на рейнската и мозелската армии не била по-малко рѣшителна. Бързината и дързостьта на движенията му, когато зелъ началството на сѣверната армия въ 1794, докарали съѭзницитѣ въ изумление; не се минѫло много и тѣ били принудени да се оттегляѭтъ отвѫдъ Мааса. Слѣдъ единъ кѫсъ отдихъ, **П.** прѣминѫлъ тая рѣка, прогонилъ англичанетѣ, и по февруария 1795 довършилъ завоеванието на холандскитѣ градове и области, като и турилъ край на войната съ плѣнението на неприятелската флота, която била замръзнѫла. Слѣдъ това посѣтилъ Парижъ, и, доклѣ билъ тамъ, потъпкалъ едно съзстание въ прѣградията (20 мартъ 1795); нъ скоро послѣ отишелъ, та зелъ началството на армията поставена среща австрийцитѣ на западния прѣдѣлъ. За нѣколко врѣме той показалъ обикноветата си вѣщина и енергия, прѣминѫлъ Рейнъ, прѣдъ лицето на неприятеля, и прѣзелъ Мачхеймъ, главната крѣпость, на брѣговетѣ му. Нъ анархията, която бѣ намѣрилъ въ Парижъ, заедно съ ласкавитѣ обѣщания и подкупа отъ кондеския князъ, направили **П.** таенъ привърженикъ на Бурбонитѣ. Немарливостьта му и необичайната неловкость на военнитѣ му движения, ако и прѣдварително наредени съ австрийскитѣ генерали, не се подозирали доклѣ той не се оставилъ да бѫде срамотно разбитъ при Хайделбергъ, и тогава отстѫпилъ, като оставилъ Журдана безъ подкрѣпа, та принудилъ и него да отстѫпи. Скоро подозрѣнието на директорията се подтвърдило съ улавянето **П**-вата прѣписка, той тутакси билъ замѣстенъ съ Моро, и се оттеглилъ въ родното си мѣсто, дѣто живѣлъ до 1797; тамъ и билъ избранъ единъ отъ съвѣта на 500-тѣ. Той скоро станѫлъ прѣдсѣдатель; нъ понеже продължилъ интригитѣ си съ Бурбонитѣ, билъ арестуванъ, и отпослѣ прѣнесенъ въ Каиена (франц. Гвиана). Въ 1798 той избѣгнѫлъ отъ мѣстозаточенисто си въ Сѫринамъ, отъ дѣто отплувалъ въ единъ корабъ въ Англия. Сега той влѣзълъ отъ душа и сърдце въ едно бурбонско съзаклетие, на което главната цѣль била убиването на първия консулъ. Съзаклетницитѣ тайно стигнѫли Парижъ, и тамъ **П.** се опиталъ да привлѣче въ съзаклетието и Моро, сѫщо роялистъ, нъ безъ сполука. Ала кроежитѣ на

съзаклетницитѣ скоро били извѣстни на полицията; и единъ **П**-въ тѣсенъ приятель, у когото **П**. живѣлъ, продалъ **П**. на полицията за 600,000 лева. Полицията уловила **П**. заспалъ на лѣглото му и голъ го закарала въ затвора. Утриньта го намѣрили мъртъвъ. Роялиститѣ сѫ обвинявали за смъртьта му Наполеона, нъ повече се вѣрва, че **П**. самъ се удушилъ.

Пишенъ. Раскошенъ, луксозенъ, *салтанатлия;* **пишность,** салтанатъ, луксъ.

Пишурка (*Кръстйо*). Учитель-книжовникъ, дѣецъ въ епохата на нашето церковно-училищно възраждане, род. въ Вратца, починѫлъ въ Ломъ (1823—1873); училъ се при Огняновича въ родния си градъ, въ Пловдивъ въ тогавашното гръцко училище, а послѣ въ Цариградъ въ гръцката гимназия. Свършилъ ли гимназия или не, не е извѣстно; знае се само, че почнѫлъ учителството въ Вратца отъ 1847, а на другата година отишелъ въ Ломъ, и билъ първий учитель който въвелъ въ тоя градъ ланкастерската метода, като въ сѫщото врѣме замѣнилъ наустницата и псалтиря съ новото учение — българска граматика, аритметика, география, всеобща история, французски и гръцки. Всички тия прѣдмѣти се прѣдавали въ рѫкописъ, писани отъ **П**., а диктувани и прѣписвани отъ ученицитѣ.

П. знаялъ нѣколко езика, заедно съ церковното пѣние (псалтиката), билъ добъръ церковенъ пѣвецъ и ораторъ, ималъ силна страсть къмъ музиката (свирилъ на цигулка, китара, тамбура и съ флаута) и голѣма наклонность да пише стихове и да плѣте пѣсни: ни единъ праздникъ, ни единъ тържественъ случай не минувалъ невъспѣтъ съ нѣкое стихотворение отъ **П**. Въ честь на първия годишенъ испитъ на ломското училище (1849), **П**. е исплѣлъ пѣсень, напечатана въ *Цариградски Вѣстникъ*, бр. 65, год. II отъ 17 септ. 1849. Едно слово, говорено отъ единъ ученикъ на тоя испитъ, е напечатано въ сѫщия брой отъ вѣстника. **П**-тѣ литературни произведения, и напокошнитѣ сѫ слаби опити; нъ **П**. въ онова врѣме, особено въ западна България, е билъ нѣщо повече отъ учитель, повече отъ ученъ човѣкъ въ смисълъ на оная епоха. При рѫководеното отъ **П**. училище, въ Ломъ се отворило и читалище, което въ малко врѣме се снабдило съ повече отъ 1,500 книги български, сърбски и др. Читалището станѫло центръ, около който се събирали всичкитѣ Пишуркови ученици, когато станѫли вече граждане. Учитель **П**. се прочулъ въ цѣлата околность — въ Ломско, Берковско, Видинско.

Въ 1848, слѣдъ несполуката на маджарското възстание, прѣзъ Ломъ минѫли, па и прѣсѣдѣли нѣколко деня, маджарскитѣ бѣжанци — Кошутъ, Дембински, Мечаросъ и др. Отъ тѣхъ **П**., както отпослѣ расказвалъ, пръвъ пѫть се научилъ да обича отечеството си съ такъва обичь, каквато до тогава не познавалъ.

Горещъ патриотъ, **П**. по политически убѣждения билъ поклонникъ на мирното церковно-училищно развитие. Той искалъ Раковски, Каравеловъ и други да бѫдѫтъ учители въ България. Нъ въпрѣки това негово политическо вѣрую, турцитѣ колчимъ ставало

нѣкое политическо движение въ оня край все не забравяли да затворѫтъ и него: отъ 1849 до смъртьта му тѣ 7 пѫти го затваряли въ Видинъ. Виж. спис. *Свѣтлина*, 1894, кн. VIII.

П. е издалъ слѣднитѣ си книги: *Кудкудячка*, сбирка отъ стихове и проза (Вѣна, 1871); *Рахилинъ плачъ*, мистерия въ стихове (Бѣлградъ, 1872); *Момина Китка*, прѣв. отъ франц. (Вѣна, 1870); *Оплото на Исуса Христа*, побългарено (ново изд. прѣработ. отъ Годлѣвски (Пловдивъ, 1885).

Пища. Виж. *Питателенъ*.

Пищолъ, *пищовъ*. Още незабравено огнестрѣлно оружие, изобрѣтено въ XVI-и вѣкъ въ Пистоа, италиянски градъ, отъ който и добило името си.

Плавтъ (M. Accius Plautus). Най-великий латински поетъ-комикъ, който е надминувалъ всички римски поети по неисчерпаемо остроумие, живость на изображението и свѣжесть на езика. По думитѣ на Елия Стилона, филологъ отъ републиканската епоха, „да бихѫ музитѣ заговорили по латински, тѣ бихѫ говорили съ **П**-вия езикъ.“ **П.** билъ роденъ около 254, а умр. въ 184 прѣди Р. Х. За ранния му животъ и образованието му нищо не се знае; нъ прѣдполагатъ, че отишелъ въ Римъ още малъкъ, и тамъ изучилъ латински езикъ въ най-идиоматическата му форма, па се и запозналъ обширно съ гръцката литература. Първенъ слугувалъ при актйори, послѣ у единъ хлѣбарь въртѣлъ ръчна мелница, и нѣколко години прѣди 2-та пуническа война — вѣроятно когато билъ на 30 години — опиталъ писателската си дарба и скоро блеснѫлъ. Отъ многобройнитѣ ту комедии [130 сѫ носили неговото име прѣзъ послѣдния вѣкъ на римската република] само 20 сѫ дошли до насъ. Нъ римскитѣ критици не сѫ припознавали всички тия комедии за негови творения; а Varro въ съчин. си Quaestiones Plautinae ограничава числото на истинскитѣ комедии на поета на 21. Съ исключение на една, Вароновскитѣ комедии сѫ сѫщитѣ, които сега притежаваме. Тия комедии сѫ волни подражания на гръцки образци и сами послужили за образецъ Молиеру и на французската комедия изобщо, па дори и на нѣмската комедия. Такъви пиеси като Aulularia, по която Молиеръ изработилъ своя *Скѫперникъ*, като Captivi, която Лесингъ е ималъ за най-добрата отъ всички комедии, които нѣкога сѫ се появявали на сцената, като Epidicus, любимата пиеса на самия **П.**, като Menaechmi, която увлѣкла съ остроумието си дори Шекспира, като Mostellaria, пиеса, която намѣрила подражатели въ лицето на Адисона и др., като Pseudolus, необикновено комическа пиеса, като Frinummus, съставана по Филемоновата **Θησαυρὸς** и която намѣрила подражатель въ лицето на Лесинга (Schatz), като траги-комедията Amphitruo, която е имала подражатели въ лицето на Бокачио, Камоенса, Молиера и др. — всѣкога ще останѫтъ перли отъ комически жанръ въ всемирната литература. Много отъ тия пиеси сѫ прѣведени на европейскитѣ езици; между другитѣ и на руски: — Aulularia отъ Мемн. П. Петровский, подъ загл. *Кубышка* въ *Журн. М. Н. Просвѣщ.* (1888) и отъ Фета, подъ

загл. *Горшокъ* (Москва, 1891); Epidicus отъ Петровский (Казань, 1884); Menaechmi — отъ Холодняка, подъ загл. *Близнецы* (въ *Журн. М. Н. Просвѣщ.*, 1887); Casina — отъ Котелова (СПБ., 1897). — Weise и Fleckeisen ни сѫ дали добри нововрѣменни издания; още по-добро е Ritschlовото (1-о изд. 1848—54; 2-о изд. 1871); нъ най-новото критическо издание на всичкитѣ П-ви комедии е Леовото (Берлинъ, 1895—96).

Плагиаризмъ, *лат.* Литературна кражба, обнародване отъ писатель чуждо съчинение за свое. — *Плагиаторъ.* Литературенъ крадецъ.

Пладорама, *гр.* Подпухване на клепачитѣ.

Плазма, *гр.* Въ *минер.* тъмнозеленъ халцедонъ; въ *физиол.* безшарна съставна часть на кръвьта.

Плакардъ, *фр.* Сѫщото, каквото е афишъ. — **Плаке.** Повлѣченъ съ металъ сѫдъ, като посребренъ, позлатенъ и др. — **Плакирамъ.** Повличамъ съ металъ — посребрявамъ, позлатявамъ и др.

Планета. Звѣзда, която се върти около слънцето, отъ което добива и отражава свѣтлината си. — Нашата земя е една отъ 8 главни **п.** и една отъ по-малко голѣмитѣ; другитѣ сѫ: Венера, Марсъ, Юпитеръ, Сатурнъ, Уранъ Меркурий, Нептунъ (виж. всички тия имена, включит. *Земя*). Освѣнъ тия **п.** до сега сѫ открити множество малки **п.**, наречени *телескопически*, защото се виждатъ само съ телескопъ. Виж. *Астероида.* — **Планетна година.** Врѣмето, въ което една планета заобикаля слънцето. — **Планетникъ** или **планетарий.** Уредъ, който нагледно показва движението на планетитѣ около слънцето.

Планиметрия, *лат.*, *гр.* Отдѣлъ отъ геометрията, който се занимава съ измѣрване фигуритѣ на равнинитѣ. — **Планиметръ.** Инструментъ за опрѣдѣляне повръхностьта на равни фигури. — **Планирамъ.** 1) Изглаждамъ, равнѭ. 2) Съставямъ, кроѭ планъ. — **Планисфера.** Харта, въ която сѫ прѣдставени на равна повръхность двѣтѣ палуклѫба или половини на земното или небесното клѫбо. За изображението на земното клѫбо, прѣдполагатъ го разрѣзано на-двѣ отъ първия меридианъ и поставятъ едното полуклѫло до другото. За небесното клѫбо и то се прѣдполага разрѣзано на-двѣ, нъ не отъ меридиана, а отъ екватора.

Плантаторъ (лат. *плантаре*, садѭ), садитель. Първенъ съ това име наричали въ европейскитѣ колонии робовладѣлцитѣ, които имали нѣкакви посѣви: сега наричатъ така всѣкой, който обработва захарна тръстика, цвекло, тютюнъ и др. — **Плантация.** Нива, въ която се сѣе или сади захарна тръстика, тютюнъ и др.

Планурия, *лат.* Неестествено пикане.

Планшетъ, *фр.* Дървена дъска на триножникъ, на която се растила хартията кога се сниматъ планове.

Планъ, *лат.* 1) Начъртание, кроежъ, проектъ. 2) Мѣсто, отъ което зависи на едно нѣщо важностьта: *тая работа останѫ на втори планъ*, останѫ на второ мѣсто (станѫла по-маловажна); *тая*

работа останж на послѣденъ планъ, останж на послѣдно мѣсто (изгуби съвсѣмъ важностьта си); *това стои на първъ планъ*, на първо мѣсто (има се за най-важно).

Пласирамъ, *фр.* Намѣстямъ пари за печала: *пласира паритѣ си въ разни прѣдприятия.*

Пластика, *гр.* 1) Искуство да се въспроизвождатъ изящни форми, статуи отъ меки вещества: глина, восъкъ, гипсъ и др. — **Пластическо искуство,** изобщо образувателно искуство, или искуство да се дѣйствува на душата чрѣзъ органа на зрѣнието. Тоя видъ искуства сж живописството, ваянието и зодчеството или архитектурата. 2) Въ единъ по-широкъ смисълъ: образность на стиха, искуство да се прѣдставя възвишена мисъль въ изящна словесна форма. — **Пластикъ.** 1) Артистъ въ обширното значение на тая дума, зналецъ на пластиката. 2) Майсторъ на изящни форми. 3) Поетъ, който слага звучни стихове.

Пластиръ, *герм.* Кжсъ отъ платно, намазанъ съ цѣръ въ видъ на каша, който прилѣпяватъ на болно мѣсто.

Пластически, *гр.* Образенъ, зиждителенъ. — **Пластичность.** Образность, зиждителность.

Пластична лимфа. Мокрота, която се отлжча въ рани и въспаления, и зима, като се сгжсти, органическа форма.

Плата. Виж. *Рио-де-ла-Плата.*

Платенски Съединени Държави. Сжщото, каквото е република Аржантина.

Платенско езеро (Plattensee, унгар. Balaton). Най-голѣмото езеро въ срѣдна Европа, 130 мет. надъ морското равнище и простр. 690 чет. килом., 67 килом. надлъжъ. Островъ Тихань (Tihang) го дѣли на южна и сѣверна части. Дълбочина 7-10 метра. На сѣв. е оградено съ волканически планини, на югъ земята е пѣсъчлива и хълмиста. Водата, синкава, съдържа соль; лѣтѣ е 22° топла. Доста силно вълнение, много риба (между другитѣ фогасъ). У римлянетѣ **Пл. е.** се наричало Нейзо, у словѣнетѣ Плато (блато); оттука произлѣзли нѣмското и унгарското имена.

Платея. Единъ отъ 12-тѣ града въ беотийската фодерация, 12 килом. на юго-зап. отъ Тиви. Прочута Аристидова и Павзаниева побѣда надъ персянетѣ подъ начал. на Мардония, на 10 септ. 479 пр. Р. Х. Платейцитѣ много помогнжли за тая побѣда. Тоя градъ всѣкога се противилъ на владичеството на Тиви, която распространила властьта си въ Беотия. Тоя градъ се съединилъ съ Атина, билъ разрушенъ отъ спартанцитѣ въ 427 пр. Р. Х., отъ тивянетѣ въ 373, и пакъ възтановенъ отъ Александра. Въ **П.** ставали великолѣпни праздници въ честь на побѣдата надъ персянетѣ.

Платина, *исп.* (значи *като сребро*). Просто тѣло, бѣлъ възсивъ металъ, открытъ въ южно-американската рѣка Пинто въ 1736. — **П.** е слѣдъ златото най-скжпоцѣнний отъ металитѣ. Тя е найтежкото́ отъ всичкитѣ тѣла (има отн. тегло 21); по-мека е отъ желѣзото, а по-твърда отъ мѣдьта. Тоя металъ се растваря само въ царската вода и твърдѣ мжчно се кове; на въздуха, дори при най-силно нагрѣване, не се оки-

слява. Намиратъ го въ Уралскитѣ планини и въ Америка (Перу и Бразилия) въ самородно състояние или въ съединение съ малко желѣзо, мѣдь и др. Главната доставителка на **п.** на свѣтското тържище е Русия; отъ цѣлото количество **п.**, извлѣчено изъ рудницитѣ прѣзъ 1896 г.—4,929 килограма, Русия извлѣкла 4,416 килогр. Отъ **п.** правѫтъ математически инструменти, лабораторни орѫдия (като блюда, гърнета, връхове на духалки, жици и др.) и драгоцѣнности; нѣколко врѣме въ Русия отъ нея сѫ сѣкли пари.

Плато, *фр.* Поляна или равнина на високо мѣсто, на хълмъ, планина и др. т.

Платонизирамъ. Слѣдвамъ Платоновото учение, обичамъ съ духовна любовь. — **Платонизмъ.** 1) Платоновата философска система. 2) Стремление на церковни учители да съединѭтъ християнското учение съ платоновата философска система. 3) Свойство на платоническата любовь. — **Платоникъ.** Послѣдователь на Платоновото учение; човѣкъ който обича съ духовна, *платоническа* любовь. — **Платоническа република.** Образецъ на републиканско правление по Платоновитѣ планове. — **Платонически.** Въ духа на Платоновото учение, чистъ или душевенъ, чуждъ на материалното, чуственото: *платоническа любовь.*

Платонъ (лат. Plato). Наредъ съ Аристотеля, най-великий философъ въ старо врѣме. Огстѫпялъ Аристотелю въ многостранностьта, нъ го надминувалъ по литературенъ талантъ и математически умъ. Роденъ отъ знатенъ родъ въ Атина въ 429, сѫщата година, въ която Гръция изгубила Перикла, умрѣлъ пакъ въ Атина въ 347. Въ младостьта си съчинявалъ стихове, нъ скоро се обърнѫлъ къмъ фиософията. Първий му учитель билъ Кратилъ, Хераклитовъ ученикъ. Отъ 408 до 399 **П.** билъ ученикъ на Сократа, който ималъ на него огромно влияние. Сократовата смърть, която била единъ страшенъ признакъ на тогавашното политическо положение, го принудила да напусне Атина за врѣме; и той живѣлъ въ Мегара съ Евклида, основателтъ на мегарската секта. Размирното състояние на работитѣ въ отечеството му е било, несъмнѣнно, причината, та той прѣдприелъ още пѫтувания въ Кирена, Египетъ, Велика Гръция (виж. *Гръция*, на стр. 327), дѣто се запозналъ съ ученитѣ питагорейци. Прѣзъ прѣбиванието си въ о-въ Сицилия, запозналъ се съ Диона, роднина на Дионисия Стари. Нъ самъ Дионисий по недовѣрчивость скоро почнѫлъ да се отнася съ П. като съ плѣнникъ и дори, казватъ, го продалъ на о-въ Егина, дѣто тамъ го купилъ единъ питагореецъ, който му далъ свободата. Като се върнѫлъ въ Атина, П. основалъ едно училище въ Академосовата градина (въ най-хубавото атинско прѣдградие), която добила името Платонова Академия; отъ тая школа и излѣзли много **П**-ви отлични послѣдователи, които носили името *академически философи.* По-късно **П.** още два пѫти пѫтувалъ въ о-въ Сицилия, дѣто напразно се опитвалъ слѣдъ смъртьта на Дионисия Стари да осѫществи своитѣ държавни идеали. **П.** живѣлъ до 82-годишна възрасть; никога не се женилъ, и ще е ималъ частенъ имотъ, по-

неже силно възстава противъ ония, които прѣдаватъ философията за пари, и ние нийдѣ не четемъ да е занимавалъ публична длъжность, отъ която да е добивалъ възнаграждения.

Всичкитѣ **П**-ви съчинения сѫ достигнѫли до насъ. Отъ 44-тѣ произведения, които се приписватъ нему, нѣкои несъмнѣнно сѫ подложни; други, както напр. диалозитѣ *Парменидъ*, *Евтифронъ*, *Критонъ*, *Кратилъ*, *Критий*, сѫ кои повече кои по-малко съмнителни; трети, както напр. *Клитофонъ*, *Миносъ*, *Алкивиадъ II*, *Сизифъ* сѫ навѣрно подложни. *Теететъ* вѣроятно е написанъ въ 390, *Федръ* въ 386—385, *Пиръ* въ 385—384, *Републиката* между 382 и 367. Отъ **П**-тѣ диалози (разговори) най-важни сѫ: *Протагоръ*, *Теететъ*, *Парменидъ*, *Федръ*, *Симпозионъ (Пиръ)*, *Федонъ*, *Република*, *Тимей*. Старитѣ издания сѫ, на латински, Марсилий Фициновото (1483—1484), на грък., Мануциевото (1513). Отъ най-новитѣ издания главни сѫ: Бекеровото, Ореливото и Байтеровото, Шнайдеровото, въ латински прѣводъ. Нѣмскитѣ прѣводи сѫ: Шлайермахеровий, Мюлеровий; французскитѣ: Cousin-овий (Oeuvres complètes de Platon, 1825—1840, въ 14 тома), Chaignet-витѣ Psycholgie de Platon (Парижъ, 1862) и Vie et ecrits de Platon (1871) и др.; русскитѣ: Карповото (цѣлъ **П**., освѣнъ *Законитѣ*, СПБ., 1863 — 1879), Скворцовитѣ *Теететъ*, *Менонъ* (Москва, 1867), Лебедовий *Федонъ* (Одеса, 1874); английскитѣ Jowett-овий (Dialogues of Plato, 1871) и Grote-овий (Plato and the other companions of Socrates, 1864; 5-о изд., Лондонъ, 1888, 4 т.). Литературата за **П**. е огромна. Особенъ споменъ заслужватъ Тенемановитѣ съчинения: *Система на Платоновската философия* = System der Platonischen Philosophie (Лайпцигъ, 1792—1795), *Платоновий животъ и неговитѣ съчинения* (Лайпц. 1816), Lexicon Platonicum; K. F. Neumann, *История и система на Платоновската философия* (Лайпц. 1860); Ueberweg, *За подлинностьта и хронологическата послѣдователность на Платоновитѣ съчинения* (Вѣна, 1861); Steinhart, *Платоновий животъ* (Лайпц., 1873); Weygoldt, *Платоновата философия*; Пфлайдореръ, *Сократъ и Платонъ*; Zeller, *Философията на гърцитѣ* (Phil. der Griechen); Susemihl, Prodromus platonischer Forschungen (Гетинг., 1852); Bonitz, Platonische Studien (3 изд., Берл., отъ 1886 насамъ); Halévy, *Платоновската теория на наукитѣ* (Парижъ, 1896).

Платоновската философия е била изложена на влиянието на хераклетизма и на елейското учение. Подъ влиянието на тия двѣ учения, макаръ и противоположни, **П**., противно на Сократа, не се обърнѫлъ къмъ практическитѣ етически задачи, а заловилъ се съ метафизическитѣ проблеми, които поставилъ на чело на учението си. Ала отъ Сократа **П**. зелъ основата на теоретическата философия, а именно усвоилъ учението за понятието, противопоставено на отричането всѣкой критерий на истината, свойственъ на нѣкои софисти. Понятието се разглеждало като съвокупность отъ признаци, свойствени на всѣкой членъ отъ единъ даденъ родъ, сир. като нѣщо

неизмѣнно, което си остава въ тоя членъ. Оттука **П.** извадилъ заключение, че понятието (общото, родътъ) е едно истинско *сѫщо* или сѫщина на нѣщата. Нъ понеже, споредъ Сократа, само понятието дава истината и самата добродѣтель е знание, което може да се научи, споредъ **П.** обемътъ на истината и доброто съвпада съ обема на *сѫщото.* Това разумно, па и истинско сѫщо се явява за **П.** едничко сѫщо, идея (отъ дума eidos, форма) и постига се чрѣзъ диалектическо мислене. Идеитѣ сѫ олицетворени понятия. Въ противоположность на елейската единственость, тѣ сѫ множествени и се намиратъ въ разни взаимноотношения; затова има една идея, която обгръща всички други, а именно идеята за доброто, отдѣто и цѣлата **П**-ва философия добива етически характеръ. Тая идея се отожествява съ божеството. Свѣтътъ на идеитѣ е найвисокий, свърхчувствений свѣтъ, който служи като образецъ и прообразъ на чувствения свѣтъ. Като приготовление къмъ учението за идеитѣ се явява, главно, геометрията (сир. математиката изобщо). **П**-то учение за идеитѣ съставя основата на цѣлата негова система, която е обгръщала всичкитѣ тогавашни науки: психологията, логиката, теологията, нравственостьта, политиката и естетиката.

П-вий държавенъ идеалъ е единъ видъ комунизмъ, заетъ отъ **П**-то изучване бита на Спарта, който донѣйдѣ прилича на по-късния срѣдновѣковенъ феодаленъ строй. **П**-тѣ прѣдставления за появяването на свѣта сѫ изложени въ неговия *Тимей;* учението за безсмъртието на душата—въ *Федонъ.*

П-тѣ съчинения сѫ се изучвали обширно отъ церковнитѣ отци, единъ отъ които радостно припознава, въ великия учитель на академията, учителя комуто, кога дошло врѣмето, било дадено да въспита езичницитѣ за Христа, както Моисей въспита евреитѣ. Въ срѣднитѣ вѣкове, Аристотелевата тираническа власть всѣкога е намирала противници въ лицето на въстържени платонисти въ разни части на Европа. Отъ французската революция насамъ особено, **П.** сѫ изучвали съ подновена мощь въ Германия, Франция и Англия.

Платсбургъ. Градецъ (8,414 жит.) въ Съединенитѣ Държави (Ню-Иоркъ), на западния брѣгъ на езеро Чамплейнъ, 250 килом. на сѣв. отъ Албани, забѣлѣжителенъ въ историята на Съединенитѣ Държави. Една отъ първитѣ морски битви на американцитѣ съ англичанетѣ прѣзъ войната за американската независимость станѫла тамъ, на 29 ноем. 1776. Прѣзъ втората война съ Англия **П.** билъ главната квартира за сѣверния прѣдѣлъ и театрътъ на блескави морска и сухоземна битви, и въ двѣтѣ отъ които американцитѣ били побѣдоносни.

Платформа, *фр.* 1) Всѣко високо и равно мѣсто. 2) Равното мѣсто прѣдъ желѣзнопѫтна станция. 3) Равенъ покривъ на здание, тераца. 4) Издигнато равно мѣсто, на което располагатъ орѫдия (топове).

Плауенъ. Градъ въ кралство Саксония, на Бѣли Елстеръ (притокъ на Зааха), 103 килом. на югъ отъ Лайпцигъ по железница; 55,144 жит. Фабрики за тънки памучни платове (муселина). Важ-

на търговия съ добитъкъ. Нѣколко научни и технически дружества. — **П.**, както го показва единъ старъ замъкъ, *Хрудимъ*, е билъ основанъ отъ словѣнетѣ; въ 1327 той минжлъ въ владѣние на Чехия и въ 1466 на Саксония.

Плачковица. Гориста планина въ Македония, която се протака токо-речи на сѣв. отъ *Бѣласица* и както нея отъ Осоговска планина. Започва отъ гр. Щипъ и свършва при Струма. Западната ѝ половина е по-ниска, простира се по-юго-източна посока и подъ името *Огражденъ-планина* свършва при Струма. Сѣвернитѣ ѝ склонове сж стръмни, а южнитѣ сж полегати и изрѣзани съ много долини.

Плачковъ. Виж. *Пъевъ*.

Плацъ, *герм.* Голѣмъ площадъ, а особено площадъ назначенъ за огледъ или обучение на войски. — **Плацъ-адютантъ.** Помощникъ на плацъ-майоръ. — **Плацъ-д'армъ.** 1) Мѣсто за пазене оржжия и други военни потрѣби, обикновено укрѣпено. 2) Въ укрѣпенитѣ мѣста, площадътъ, на който се строжтъ войницитѣ. — **Плацъ-майоръ.** Майоръ, който испълнява длъжностьта на командантъ.

Плебей (лат. plebs, множ. plebes, тълпа). Непълноправни римски граждане. Происхождението на **п.** е спорно. Вѣроятно тѣхната основа сж били покоренитѣ латини. Въ царуването на Сервия Тулия **п.** добили римското гражданско право, ала безъ правото на гласуване и безъ правото на почетнитѣ длъжности. Двѣстѣ-годишната борба на **п.** съ патрициитѣ (виж. това име) се свършила въ 286 слѣдъ Р. Х. съ уравнението тѣхнитѣ права съ правата на патрициитѣ, освѣнъ нѣкои нищожни подробности. Отъ тогава вече се явява противоположностьта между богати, знатни и бѣдни, незнатни, и малко по малко дума плебей става синонимъ съ човѣкъ бѣденъ и незнатенъ. Виж. още *Римляне* и *Трибуни*.

Плебейски. Простонароденъ, не благороднически.

Плебисцитъ. Всенародно гласуване. Въ Франция, въ врѣме на първата република, дали името **п.** на всички прѣдложения, които прѣдставяли на удобрението на народа.

Плевра, *гр.* Ципа, която обвива бѣлия дробъ. — **Плевралгия.** Болезнина подъ ребрата. — **Плеврезия или плевритъ.** Въспаление на плеврата. — **Плевритически.** Който се отнася до плевритъ. — **Плевродиния.** Лъжовенъ плевритъ. — **Плевроспазма.** Гърчове на плеврата. — **Плевростезисъ.** Обръщане на плеврата въ кость.

Пледирамъ, *лат.* Защищавамъ прѣдъ сждъ дѣло. Въ *прѣнос. см.* зимамъ защитата на нѣщо, съмъ на страната на нѣщо: *пледирамъ за тая политика.*

Плезиозавръ. Допотопно животно отъ семейството на гущеритѣ, до 6 метра дълго, съ жабешка глава, съ крокодилски зжби, съ огромна шия, прилична на змийската, съ тѣло и опашка на млѣкопитажще, съ хамелеонски ребра и съ ципеститѣ крака на земноводнитѣ. Главата малка; очитѣ заобиколени съ роженъ прѣстенъ. Зжбитѣ стигатъ токо-речи до очитѣ, както у крокодила, по 27 отгорѣ и отдолу. Гръбнакътъ има 42 прѣшлена. **П.** е живѣлъ само по брѣговетѣ на моретата и

заливитѣ, като е въртѣлъ дългата си шия на всички страни за да добива храната си. **П.** сѫ нѣколко породи. Сега ископаватъ вкаменениитѣ имъ костници изъ вторичнитѣ формации въ Англия и Франция.

Племе. Въ *антроп.* терминъ, който се употрѣбява да означава една група люде, свързани помежду си съ нѣкои общи признаци, а понѣкога и съ прѣдполагана общность на происхождението. За по-голѣми подраздѣления, основани на разликата въ физическитѣ признаци, по-употрѣбителний терминъ е *порода* или *раса;* името **п.** се употрѣбява по-често за подраздѣленията на раситѣ, и при това повечето възъ основа на разликитѣ въ езика, отколкото въ физическия типъ. Племената, отъ друга страна, се дѣлѭтъ на *родове* (особено у номадитѣ). Нѣколко племена, или *колѣна*, съставятъ едно племе отъ по-горенъ редъ и т. н. Понѣкога **п.** се отожествява съ *народъ* или *народность*, макарь тия термиини да прѣдполагатъ вече не една общность по езикъ и происхождение, а и една потѣсна свръска, която се опрѣдѣля отъ историята на културата, при което единъ народъ може да се сложи отъ нѣколко племена и дори отъ части отъ различни раси. Въ антропологията сѫ привикнѫли да различаватъ петь човѣшки племена, породи или раси: 1) *кавказско* или бѣло **п.**, 2) *монголско*, жълтокожо, или азиятско **п.**, 3) *индийско*, червенокожо, или американско, 4) *малайско*, тъмнокожо и 5) *негрско*, черно или африканско. Виж. тия имена.

Плеоназмъ, *гр.* Излишно многословие или повтаряне една и сѫща мисъль въ фрази, за усилването имъ: *помагайте си помежду си взаимно; видѣхъ го съ очитѣ си.*

Плеорама, *гр.* Картина, която прѣдставлява брѣгъ или море и така се движи прѣдъ зрителя, че той си въобразява че вижда гледката като се движи въ корабъ. **П.** е била изнамѣрена въ Берлинъ отъ Копиша.

Плетора, *гр.* Пълнокръвие.

Плещеевъ *(Алексѣй Никол.).* Русски поетъ, род. въ Кострома, починѫ въ Парижъ (1825—1893); училъ се първенъ съ с. петерб. училище на гвардейскитѣ подпрапорщици, послѣ въ с. петерб. университетъ, нъ ни въ едното ни въ другото заведение курсъ не свършилъ и, като излѣзълъ отъ университета, посветилъ се исключително на литературна дѣятелность, първенъ като поетъ, послѣ като прозаикъ. Първитѣ му стихотворения и разкази се напечатали въ *Отечественныя Записки* отъ 1847, 48 и 49. Въ 1849 билъ заточенъ въ оренбургската губерния, отдѣто пращалъ въ списанията (най-вече *Русскій Вѣстникъ)* стихотворения и разкази. Като му се върнѫли правата на потомствено дворянство (1855), установилъ се първенъ въ Москва, а послѣ въ Петербургъ, дѣто билъ секретарь на *Отечественныя Записки;* малко врѣме прѣди смъртьта си добилъ голѣмо наслѣдство. Отъ Парижъ, дѣто починѫ, тѣлото му се прѣнесе въ Москва.

Като човѣкъ **П.** се е отличавалъ съ чиста душа и билъ съвършенъ идеалистъ. **П**-та поезия е едно отражение на живота му; въ нея мотивътъ е хуманностьта, въ най-обширното и благородно

значение на думата. Тая хуманность има елегически характеръ, въ тѫгата на поета всѣкога се придружава отъ непоколебима вѣра въ побѣдата — рано или късно — на доброто надъ злото.

П-та литературна дѣйность се е изразила въ множество стихотворения, както оригинални, така и прѣводни (отъ английски, нѣмски и французски поети), въ прѣводитѣ на крупни драматически произведения (Хайневий *Ратклифъ*, Хебелевата *Мадалина*, Беровий *Струензе* и др.), въ цѣлъ редъ повѣсти и въ многобройни статии въ списанията, повечето отъ компилативенъ характеръ по чуждестранната литература. Нѣкои **П**-ви стихотворения сѫ прѣвождачи у насъ отъ Д. К. Попова.

Една пълна сбирка на **П**-витѣ стихотворения се издаде въ 1887; 2-о изд., съ нѣкои допълнения, се направи слѣдъ смъртьта му отъ сина му въ 1894; отъ сина му сѫ издадени сѫщо *Повѣсти и Разкази*.

Плеяда, *гр.* Купъ отъ 6 звѣзди въ съзвѣздието Телецъ. Въ *прѣнос. см.* дружина отъ, или сътрудничество на, нѣколко знаменитости, — поети, литератори, учени.

Пликъ. Обвивката на писмо, на която се написва адресътъ.

Плимутъ. Английски крайморски градъ, въ обл. Девонъ, 57 килом. на юго-зап. отъ Ексетеръ, 346 килом. на юго-зап. отъ Лондонъ, между устията на Тамаръ и Плимъ; на желѣзници за Ексетеръ и за Пензансъ; 154,417 жит. въ 1901 г. Силно укрѣпенъ градъ и военно пристанище, едно отъ най-хубавитѣ въ Европа. Голѣми фабрики, дѣто се изработватъ разни корабни уреди; необикновено дѣятелна промишленость. На сѣв.-зап. въ града, единъ желѣзнопѫтенъ мостъ, 683 метра дългъ и 50 метра високъ, се простира надъ устието на Тамаръ. Прѣдъ входа на Плимутски заливъ, на 15 килом. отъ брѣга, е скала Едистонъ, на която се издига единъ величественъ морски фенеръ, 51 метра високъ и чиято свѣтлина е видима на разстояние 29 килом. **П.** е много старъ градъ. Прѣзъ XIV-и и XV-и вѣкъ е билъ нѣколко пѫти нападанъ и запалванъ отъ французетѣ. Въ 1512 парламентътъ рѣшилъ да се увеличи отбраната му; сега, съ прибавкитѣ, построени по правилата на нововрѣменното искуство, тя е страшна.

Плимутъ. Градъ въ Съединенитѣ Държави (Масачузетсъ), на рѫкава на носъ Кодъ, 55 килом. на юго-ист. отъ Бостонъ, съ който е свързанъ съ желѣзница; 9,344 жит. въ 1890. Фабрики за памучни платове и др. **П.** е първото селище на английскитѣ пуритане въ новия свѣтъ.

Плиний Стари или *Естествоиспитателятъ* (*Каий*). Римски писатель, род. въ 23 слѣдъ Р. Х. въ Комо. Училъ се въ Римъ, служилъ като воененъ въ Германия, и послѣ въ Римъ добилъ извѣстность като адвокатъ; въ 68 станѫлъ управитель на една обл. въ Испания, и, въ 75 гл. началникъ на мизенската флота *[Мизенъ*, римск. краймор. градъ, 15 килом. на юго-зап. отъ Неаполъ*]*. Като искалъ да наблюдава отъ много близо изригването на Везувий (79), той погинѫлъ задушенъ отъ горещитѣ па́ри. — **П.** челъ много, като всѣкога правилъ извлѣчения. Отъ многобройнитѣ му трудове до

насъ е достигнжла неговата *Естествена История* въ 37 книги. Това съчинение е една компилация, въ която обикновено не сж провѣрени фактитѣ, дори и когато на писателя е прѣдстояло само да погледне около себе си. Затова и книгата му е распространявала до XVI-и вѣкъ много прѣдразсждъци, които сж врѣдили на напрѣдъка на естественитѣ науки и медицината. Плиниевата заслуга е, че ни е прѣдалъ понятията заети отъ повече отъ 2,000 писатели, които привожда точно. Неговата *Естествена История* е единъ видъ енциклопедия, която може да се раздѣли на три части; 1) космография и метеорология; 2) география; 3) естествена история, въ смисъла, въ който ние сега разбираме тая наука. Географическата часть е добрѣ распоредена и прѣдставя единъ истински интересъ. Книгитѣ, посветени на минералитѣ и на искуствата, които се ползуватъ отъ тѣхъ, могатъ и сега да се употрѣбяватъ съ полза. Най-добритѣ критически издания на текста сж Силинговото (8 т., 1851—1857), Яновото (1854—1863; ново изд. 1875) и Детлефсеновото (1867—1875). Има нѣколко издания на текста съ французски бѣлѣжки, едно отъ Франсаня, съ бѣлѣжки отъ Кювие и други (1829), и едно отъ Литре (1848—1850). Плиниевий трудъ е прѣведенъ токо-речи на всичкитѣ европейски езици

Плиний Млади. Римски литераторъ, род. въ Комо, въ 61, умр. въ 115, билъ, по майка си, внукъ на Плиния Стари, който го и усиновилъ слѣдъ бащината му смърть, която се случила, когато синътъ билъ още малъкъ. **П. М.** добилъ прѣвъсходно образование и се отличилъ като адвокатъ въ Римъ. Той испълнявалъ едно по друго разни служби: служилъ въ Сирия, въ Понтъ, като восненъ трибунъ, консулъ, пропреторъ: когато билъ консулъ (100) произнеслъ прочута *панегирика* Траяну, която е станжла образецъ на единъ новъ видъ краснорѣчие. Пропреторътъ на Понтъ (103—105), той билъ принуденъ да гони християнетѣ, — не, вижда се, поради вѣрата имъ, а като нарушители на законитѣ, които запрѣщавали неразрѣшенитѣ сдружавания. Освѣнъ *Панегириката*, той е оставилъ свои *Писма* въ 10 книги. Тия съчинения заннмаватъ високо мѣсто въ епистолярната литература, и ни даватъ много интересни погледи върху живота на автора имъ и съврѣменницитѣ му. Най-доброто издание на Плиниевитѣ Panegirycus и Epistolae заедно е Schaefer-овото; само на Epistolae, Gierig-овото. Тия съчинения, прѣведени на французски, сж дадени въ послѣдно издание отъ M. Cabaret-Dupaty въ французската Bibliothèque latine français.

Плиоценъ, или Плиоценова формация. Виж. *Еоценъ.*

Пловдивски прѣвратъ. Виж. *Съединение.*

Пловдивъ. Първий градъ на Южна България и втори градъ по населението си въ княжеството слѣдъ София, расположенъ живописно на три хълма, или *тепета* (отъ които се откриватъ прѣкрасни гледки) всрѣдъ богато плодородно поле между Родопитѣ и Срѣдна-гора, на р. Марица; важна станция на желѣзницата Цариградъ-Одринъ-София-Бѣлградъ-Пеща-Вѣна; 143 килом. ($90^1/_2$ ки-

лом. по желѣзница) на юго-ист. отъ София и 185 килом. по желѣзн. сѣв.-зап. отъ Одринъ; въ 1900 г. 43,033 жит. (повече отъ половината българе, останжлитѣ турци, гръци, евреи, арменци и цигане). П. върти голѣма търговия и е пръвъ вжтрѣшенъ търговски градъ въ цѣла България; той е главно стоварище на колониални и манифактурни стоки и има голѣма чаршия. Въ околностьта му се произвожда много жито, оризъ, вино, тютюнъ и растжтъ черницата и разни овощки. Административно тоя градъ е центръ на най-голѣмия окржгъ въ България и е мѣстопрѣбивалище на български православенъ митрополитъ, гръц. правосл. митрополитъ и католически епископъ. Мѣстоположението на П. е единично между нашитѣ градове. Всрѣдъ широкото равно поле, прѣзъ което тече Марица, се издигатъ изведнъжъ изъ земята, на дѣсния брѣгъ на рѣката, петь скалисти, сухи, голи могили, високи едно на друго отъ 80 до 100 метра; макаръ че найвисоката не е по-висока отъ 177 метра, тѣ не по-малко прѣдставляватъ, всрѣдъ тая пространна равнина, единъ величавъ изгледъ. Интересни сж и имената на тия могили: *Джендемъ-тепе* (Адската могила), *Бунарджикъ* (Изворната могила), по името на единъ изворъ, който сега е токо-речи прѣсъхнжлъ; *Сахатъ-тепе**) (Часовниковата могила), по името на една кула съ градски часовникъ, построена на връхъ могилата); *Джамбасъ-тепе*, несъмнѣнно да показва, че по тоя стръменъ връхъ мжчно може и джамбазинъ (рогоиграчъ, акробатъ) да се искачи; *Небетъ-тепе* (стражарската могила) и *Марково-тепе*, по причина на вѣрването, което открива въ скалата на тоя връхъ една диря отъ стжпката на Крали-Марковия конь. Между Джамбасъ-тепе и Небетъ-тепе е една височина, на която сж се строили едно по друго въ разни епохи крѣпостнитѣ стѣни на града, части отъ които сж уцѣлѣли и до днесь; въ тия послѣдни остатки отъ отбраната на П. сж старитѣ врата *Хисаръ-капия*. Двѣ отъ петьтѣ могили сж населени; по стръмнинитѣ и политѣ на другитѣ три и около тѣхъ сж групирани разнитѣ пловдивски квартали. Всичкитѣ тия хълмове сж гранитни и доставятъ прѣвъсходно градиво на П. Бунарджикътъ и Сахатъ-тепе се залѣсиха прѣзъ послѣднитѣ години, именно въ врѣме кметуването на г. Хр. Г. Данова, и лѣтѣ сж едни отъ найхубавитѣ расходки въ града. На връхъ Бунарджика се намира така-наречений *Русски паметникъ*, за споменъ на падижли руси прѣзъ освободителната война; тамъ е и градското водовмѣстилище. Въ околностьта на П. до Родопитѣ има живописни мѣста за лѣтни расходки. Слѣдъ освобождението на България градътъ се планира и прошари съ хубави сгради (отъ обшествениитѣ: българскитѣ мжж. и дѣвич. гимнизии, гръцкий лицей, банката, болницата, народната библиотека) и улици /една голѣма улица, *Станционната*, тръгва сега отъ гарата, около 2 килом. на югъ, и отива на сѣв. до Марица; друга улица паралелна, води отъ града за гарата, като образува

*) Пловдивчане нарекохж въ нашето врѣме 1905 тая могила, както и една отъ градскитѣ улици, Христо Г. Дановъ, по случай юбилея за 50-годишната книжовно-книжарска дѣятелность на г. Данова.

единъ прѣкрасенъ алей]; на тия улици се издига сега цѣлъ новъ кварталъ, който е по всичко съврѣменно-европейски (градината му *Царь Симеонъ*, насадена за първото българско изложение въ 1892, нѣма равна на себе си въ нашето отечество); въ центра на града сѫ градската градина, създадена на мѣстото на турски гробища прѣзъ русската окупация и княжеската градина, която достойно носи името си, а на край града е единъ разсадникъ, който обогати частнитѣ дворове и градини и пловдивската околия съ всѣкакви хубави дървета; пловдивчане се снабдяватъ вече (всѣка кѫща си има своя чешма) съ чиста вода отъ Родопитѣ и се избавихѫ отъ пълната съ всѣкакви нечистотии вода на Марица. Между общественитѣ сгради личѫтъ още много православни църкви, нѣколко джамии, 1 българо-католическа (павликянска) църква, и 1 българо-протестантска църква. Въ българо-католическата църква е гробницата на княгиня Мария Луиза съ високо-хѫдожествено изработена мраморна ефижия на великата покойница. Борисовъ площадъ, централний площадъ на града, се краси отъ една джамия, на която минарето съ арабески, изрисувани съ разношарени керпичи, привлича неволно погледитѣ. Градътъ ще има скоро електрич. трамвай и електрич. освѣтление.

П. е единъ отъ най-старитѣ тракийски градове. Най-старото му име, по езика на тракийското племе Беси — споредъ готския историкъ Иорнандеса, който е писалъ въ шестия вѣкъ слѣдъ Христа — е *Пулпу-дева*. Тълкователитѣ полагатъ, че това име у Иорнандеса е, както обикновено, малко погрѣшно записано. Правото име, споредъ тѣхъ, е сегашното *Пловдивъ*. Народътъ и въ наше врѣме не казва *дѣва*, както е на зендски и санскритски, а *дива*, както напр. въ *Само-дива*. Прѣдположението е, че *пловъ* въ това име означава плуване, и че градътъ е билъ посветенъ на божеството на плуването. Прѣзъ Марица сѫ минували и тогава, както е останѫло и до сега, било на салове, било на лодки или па ладии; и понеже нѣкои сѫ се давили въ тая рѣка, дали й името *Мори-дѣва*, съкратено *Мурещъ*, което отпослѣ се измѣнило на *Морица*, или *Марица*, — рѣка която мори, умъртвява. А ония, които плували по нея, се поставяли подъ закрилята на божеството Пловъ-дѣва или *Пловъ-дивъ*, което дало името си и на града. По-късно градътъ билъ нареченъ *Филипополисъ*, въ честь на Филипа II Македонски, който го прѣзелъ, укрѣпилъ и заселилъ въ него светотатственитѣ фокидци. **П.** е билъ всѣкога сѣдалище на силни гарнизони, които сѫ бранили прохода между Вѣтренъ и Ихтиманъ. Филипъ, като завладѣлъ долината на Марица (*Мурещъ*) заедно съ **П.**, отворилъ на сина си, Александра, проходитѣ за Дунавъ. Въ римско врѣме на тоя градъ дали името Trimontium (градъ на тритѣ могили). Римлянетѣ до толкова оцѣнили положението на **П.**, че го направили сѣдалище на римски управитель, който тука сѣклъ и пари. **П.** влѣзлъ въ владѣнията на българската държава въ X-и вѣкъ (въ царуването на Симеона и Петра). Въ 970 киевский великъ дукъ Свѣтославъ, слѣдъ покорението на България, замислилъ да прѣземе Цариградъ. Той проник-

нѫлъ въ Тракия, която турилъ на огънь и мечъ, прѣзелъ П., ограбилъ го и, по думитѣ на Лъвъ Дякона, съврѣмененъ историкъ, погубилъ най-жестоко не по-малко отъ 20,000 граждане. На другата година П. билъ зетъ пакъ отъ византийцитѣ. Прѣзъ кръстоноснитѣ походи П. минувалъ ту въ рѫцѣтѣ на българетѣ, ту въ рѫцѣтѣ на латинитѣ, и слѣдъ падането на латинското царство пакъ влѣзлъ въ рѫцѣтѣ на византийцитѣ, отъ които българетѣ го отнели въ 1322. Нъ на другата година, когато слѣдъ Тертеровата смърть се появили бъркотии въ България, византийцитѣ нападнѫли П. и слѣдъ 4—5 мѣсечна обсада го прѣзели заедно съ нѣкои отъ крѣпостнитѣ градове—Чепино, Станимака и др. Подирь 20 години Ив. Александръ помогнѫлъ на младия византийски царь Ив. Палеолога въ борбата му съ самозванеца Кантакузена и за тая помощь добилъ отъ царицата-майка П., заедно съ всичкитѣ крѣпости въ сѣвернитѣ поли на Родопитѣ. Отъ тогава до падането на българското царство подъ турцитѣ П. влизалъ въ България. Тогава населението на П. състояло отъ българе, гръци и арменци. Въ турски рѫцѣ П. паднѫлъ въ 1364 (виж. *Лала-Шахинъ*). Въпрѣки исключителното си положение, което го прави най-який градъ въ горната долина на Марица, П. не е игралъ видна роля прѣзъ минѫлитѣ вѣкове. Българскитѣ царе, като имали едно по друго столилицата си въ Прѣславъ, въ Търново или въ Охридъ, П. не добилъ отъ тѣхното господство голѣма политическа или военна важность. Неговото име се свързва съ особено важни политически събития въ най-ново врѣме. При нашето възраждане отъ него се даде най-чувствителний ударъ на гръцката патриаршия. Въ П. най-напрѣдъ се раздра елинското було, съ което бѣше забулено цѣлото българско население и пловдивчане бѣха авангвардията на всеобщата българска борба противъ Фенеръ; тѣ първи отъ българскитѣ градове се отказахѫ отъ гръцкия патриархъ (виж. *Паисий*). Въ тоя градъ събудени, па и рѣшителни българе отъ околнитѣ български градовце, главно отъ Копривщица (виж. *Чалъкови, Чомаковъ, Геровъ, Груевъ*) първи подигнѫхѫ знамето на българщината, сразихѫ се неустрашимо съ елинизма, който бѣше особено силенъ тука, въведохѫ български езикъ въ училищата и църквитѣ, и дадохѫ примѣръ на всички българе. Ако габровското училище бѣше първо по врѣме, пловдивското бѣше първо по ползотворна дѣятелность. Отъ отварянето на пловдивското Централно училище въ 1850 датува на дѣло българското народно самосъзнание и възраждането на народното образование въ цѣла България. Това училище, въ 25-годишното си сѫществуване до освобождението на България, съ изумителна бързина развои такъва енергия за народното просвѣщение, която е наистина чудна. Прѣзъ тоя толкова кѫсъ периодъ всички градове и поважни села на българската земя се сдобихѫ съ учители пловдивски, или, както ги наричахѫ, *Груеви* ученици. Пловдивското училище бѣше всеважний разсадникъ на нашата образованость. Старо-Загорското и габровското главни училища се явихѫ по-късно. Въ Пловдивъ бѣхѫ основани най-

добритѣ книжарски заведения (виж. *Дановъ* и *Манчовъ*), които помогнѫхѫ много за просвѣщението на народа. Въ пловдивския окрѫгъ избухнѫ Априлското възстание (виж. това име), което докара освобождението на България; нъ за това **П.** бѣше свидѣтель както на тая нова народна борба, така и на съпрѣженото съ нея ново бѣдствие: въ тоя градъ се избѣсихѫ и умрѣхѫ въ затворитѣ много български патриоти, замѣсени въ възстанието. Руситѣ прѣзехѫ **П.** на 4 януарий 1878. Най-напрѣдъ влѣзохѫ войскитѣ на ген. Криденера и Дандевила, които трѣбваше да прѣгазѭтъ рѣката, понеже турцитѣ бѣхѫ разрушили моста прѣди оттеглюването си. При отстѫпването си турскитѣ войски искахѫ да изгорѭтъ града, нъ намѣсата на европейскитѣ консули и бързото настѫпване на руситѣ го спасихѫ. Берлинский договоръ го направи столица на новата автономна область Южна България, за хатъра на дипломацията наречена *Източна Румелия* (виж. това име). Нъ невъзможното разрѣшение на тоя договоръ, който раскѫсваше българското отечество, се отстрани въ 1885 съ пловдивския прѣвратъ, въ който **П.** зе почина (виж. *Съединение*). Тогава **П.** съ цѣлата область се присъедини на княжество България.

Плоещъ. Румѫнски градъ (Влахия), 58 килом. на сѣв.-зап. отъ Букурещъ; важна станция на двѣ желѣзници, желѣзн. отъ Букурещъ за Молдова и за Браила и желѣзн. отъ Букурещъ за Трансилвания; около 35,000 жит. (отъ които 15,000 евреи). Лозарство. Въ околностьта нефтени извори и газеви заводи. Парни мелници. Добрѣ построенъ градъ. Около 40 църкви, отъ които най-важната, княжеската (Bisserica domnesca) е била построена въ 1740 отъ Матея Басараба. Лицей, индустриално учил., търговско училище. На единъ отъ площадитѣ стои една статуя на Свободата.— Близо до града Михаилъ Храбри далъ въ 1600 на турцитѣ едно сражение, което е останѫло славно въ историята на Влахия. Името на града иде отъ румѫмската дума *плоя*, дъждъ, по причина, че на това мѣсто вали често дъждъ, донасянъ отъ облацитѣ докарвани отъ вѣтроветѣ, които духатъ изъ ближната клисура въ южнитѣ поли на трансилванскитѣ Алпи.

Плотинъ. Гръцки философъ, единъ отъ създателитѣ на неоплатоническата философия, род. въ 205 въ Ликополъ (Египетъ), училъ се въ Александрия при разни учители. На 39-годишна възрасть придружавалъ императора Гордиана въ Месопотамия, за да го огласи въ ученията на индийцитѣ и персянетѣ. Отишелъ въ Римъ, въ 245, и отворилъ училище, отъ което излѣзли Лонгинъ и Порфиръ. Искалъ отъ Галиана да устрои единъ градъ въ Кампания, който да носи името *Платонополисъ* и да се управлява по началата на Платоновата република; нъ царедворцитѣ не оставили да се устрои аристократическото и комунистическо общество. **П.** умр. въ 270.—**П**-вата философска система се заключава въ тия думи, които исказалъ на смъртното си лѣгло: „Отивамъ да занесѫ каквото има божествено у насъ при каквото има божествено въ вселенната“. Съчиненията му сѫ обнародвани подъ името *Енеади* (деветници), защото състоѭтъ всѣко отъ 9 книги. Най-доброто

издание на *Енеадитѣ* е Fr. Creuzer-овото (Oxford, 3 т. in-4⁰). Съществува единъ французски прѣводъ на тия съчинения отъ Bouillet (3 т. in-8-о, 1856).

Пломба, фр. 1) Оловенъ бѣлѣгъ (на *стока*). 2) Металически съставъ за пълнене развалени зжби. — **Пломбирамъ.** 1) Турямъ оловенъ бѣлѣгъ на стока. 2) Пълнѭ повреденъ зжбъ съ пломба.

Плоцкъ. Градъ въ европ. Русия, ц. на плоцската губерния (сѣв.-западна Полша), 96 килом. на сѣв.-зап. отъ Варшава, на Висла; 27,073 жит., въ 1897 г. Земедѣлието и изнасяното жито въ Данцигъ и други пристанища сж главнитѣ занятия. Главнитѣ сгради сж епископский дворецъ, единъ театръ и многобройни църкви, отъ които най-забѣлѣжителната е съборната отъ XII-и вѣкъ, дѣто сж гробоветѣ на полскитѣ херцози и крале отъ XII-и и XIII-и вѣкъ.— **П.** е единъ отъ най-старитѣ полски градове; той е сжществувалъ още въ 968 и е теглилъ много отъ нападенията на пруситѣ, тогава езичници, на литовцитѣ, и най-вече на шведитѣ.— **Плоцската губер.,** между Прусия на сѣв, и варшавската губерния на юго-зап., има простр. 10,878 четвър. килом. и 604,964 жит., повечето поляци; другитѣ сж евреи (11.4%), нѣмци (6.2%), само руси (3.5%). Наревъ, Висла и Бугъ сж главнитѣ рѣки. Земята равна, нъ много блатиста, е срѣдно плодородна. Жителитѣ се занимаватъ главно съ земедѣлие и скотовъдство.

Площадъ. Стъгда, мегданъ, равно отворено мѣсто въ градъ.

Плумбагинъ, *лат.* Вещество, което се добива отъ кореня на plumbago europea.

Плутархъ. Знаменитъ грѫцки животописатель и нравоучитель, род. въ Херонея (Виотия). Датата на рождението му е позната приблизително. Той самъ ни казва, че билъ ученикъ по философията въ Делфи, при философа Амония, когато Неронъ минжлъ прѣзъ Грѫция въ 66 слѣдъ Р. Х.; и отъ това заключаватъ, че е роденъ кждѣ 50. Така се знае още, че пжтувалъ въ Египетъ и въ Азия. Прѣзъ Домициановото царуване давалъ сказки по философията въ Римъ. Искатъ да кажжтъ, че билъ учитель на Траяна, и че тоя императоръ го повишилъ на консулския чинъ; нъ това не е достатъчно доказано. Послѣднитѣ години отъ живота си прѣкаралъ въ родния си градецъ, дѣто испълнявалъ длъжноститѣ архонъ и Аполоновъ жрецъ. Живѣлъ до 106, осмата година отъ Траяновото царуване; нъ колко повече, не се знае. Билъ жененъ за обична сжпрѫга, на име Тимоксена, отъ която ималъ нѣколко сина.

Съчинението, по което **П.** е найдобрѣ познатъ е *Сравненитѣ Животописания* на 46 гръци и римляне. Тия животописания вървѭтъ двѣ по двѣ, всѣка двойка образува една книга *[виѳлионъ]*, която състои отъ животописанието на единъ грѫкъ и единъ римлянинъ, подиръ което слѣдва едно сравнение на двамата мѫже. Въ малко случаи, сравнението е испуснѫто или изгубено. Героитѣ на тия животописания сж слѣднитѣ: 1) Тезей и Ромулъ; 2) Ликургъ и Нума; 3) Солонъ и Валерий Публикола; 4) Темистоклъ и Камилъ; 5) Периклъ и К. Фабий Максимъ; 6) Алкивиадъ и Кориоланъ; 7) Тимолеонъ и Павелъ Емилъ; 8) Пелопидъ и Марцелъ; 9) Аристидъ

и Катонъ Стари; 10) Филопоменъ и Фламинъ; 11) Пиръ и Марий: 12) Лисандръ и Сила; 13) Кимонъ и Ликулъ; 14) Никиасъ и Красъ; 15) Евменъ и Серторий; 16) Агазилай и Помпей; 17) Александръ и Цезарь; 18) Фокионъ и Котонъ Млади; 19) Агисъ и Клеоменъ, и Тиберий и Кай Гракхъ; 20) Демостенъ и Цицеронъ; 21) Димитрий Полиоркетъ и Маркъ Антоний; 22) Дионъ и Маркъ Юний Брутъ. При животописанията на тия 46 души сѫ прибавени въ разнитѣ издания и животописанията на Артаксеркса Мнемона, Арата, Галба и Отона.

П. нѣма равенъ на себе си въ старо врѣме, и малцина се сравняватъ съ него въ новитѣ врѣмена като животописатель. Силата му се заключава въ умѣнието му да схване единъ характеръ исцѣло, и искуството му да подчини дреболиитѣ на главното. Само откакъ види читательтъ портрета въ пълнотата му се привлича вниманието му на допълнителни нѣща. Има животописатели, които борав тъ съ героя и животописатели, които борав тъ съ човѣка. Нъ **П.** е прѣдставитель на идеалното животописание, защото очъртава и двамината въ едно. Като образцови отъ *Животописанията* му могѫтъ да се посочѫтъ животописанията на *Цицерона* и *Демостена*, на *Александра и Цезаря* и др. Въ *Животописанията* се срѣщатъ нѣкои хронологически и други погрѣшки, нъ това се забравя прѣдъ обстоятелството, че въ тѣхъ има нравствена възвишеность, рѣдко познаване на човѣшкото сърдце, грамадна учености забѣлѣжителна повѣствователна дарба. Популяренъ въ старо врѣме, въ срѣднитѣ вѣкове, и въ новитѣ врѣмена, тоя **П**-въ трудъ е упражнилъ силно и спасително влияние на животописателното искуство. Другитѣ **П**-ви съчинения, повечето отъ 60 на брой, сѫ включени подъ общото заглавие Moralia, или нравствени съчинения. Много отъ тѣхъ сѫ чисто етически по съдържание, а други се отнасятъ на философията, физиката, хигиената и др. Между тия съчинения по забѣлѣж. сѫ *Изида и Озирисъ*, *Противорѣчия на стоицитѣ*, *за Сократовия демонъ*, *за сърбежа да се говори*, *За щастието*, *За спокойствието на душата*, *Утѣшение Аполонию*, *Утѣшение на жена му за смъртьта на дъщеря й*, *За музиката* и др.

Най-добритѣ пълни издания на **П**-витѣ трудове сѫ Reiske-вото (Лайпцигъ, 1774—1782) и Hutten-овото (Тюбингенъ, 1791—1805). Най-доброто издание на животописанията е Bekker-овото (5 тома in-16, Лайпцигъ), а най-доброто издание на Moralia е Wyttenbach-овото (Оксфордъ, 1795—1800, 13 т. въ 8-о). Въ прѣводъ всичкитѣ съчинения се намиратъ на франц.: прѣводачитѣ сѫ Amyot и Ricard. Най послѣдний отдѣленъ прѣводъ на *Животописанията* е франц. отъ A. Pierron (1845), на английски отъ Dryden и др., прѣиздаденъ отъ Clough; на русски най-послѣдний прѣводъ е отъ В. Герье (Москва, 1862); между другитѣ има на русски и едно изслѣдване на Я. Елпидинский, *Религиозно-нравственное міровоззрѣніе Плутарха Херонейскаго* (СПБ., 1893). Въ прѣводъ на езика си ние имаме **П**-вия *Животъ на Александра Велики*, *Македонский царь*, прѣв. Ник. К. Лица (Пловдивъ, 1890, стр. 152).

Плутократия (гр. *плутосъ*, богатъ; *кратосъ*, власть). Правление на богаташитѣ. — **Плутократъ.** Членъ отъ плутократия.

Плутонизмъ, отъ *Плутонъ*. Теория, че земната кора се е образувала отъ дѣйствието на огънь въ вѫтрѣшностьта па земята; въ противоположность на *нептонизмъ* (отъ Нептунъ, богъ на моретата), теория, че земната кора се е образувала отъ дѣйствиело па водата. — **Плутонически.** Образуванъ отъ дѣйствието ча подземенъ огънь.

Плутонъ. Богъ на адъ (виж. тая дума) по гръцкото баснословие, трети синъ на Хроноса и Рея, и братъ на Зевса и Посейдона. Вселенната като се раздѣлила на три дѣла, той добилъ господството па прѣисподнята, царството на тъмнината и призрачнитѣ сѣнки, дѣто царува като „подземенъ Зевсъ“ — по Омировия изразъ — на духоветѣ на умрѣлитѣ. Ала жилището му не е далечъ отъ повърхностьта на земята, па и трѣбва да се забѣлѣжи, че поетътъ не дѣли царството на сѣнкитѣ на двѣ отдѣлни области. Всичкитѣ души на умрѣлитѣ — добри и зли еднакво—сѫ заедно. Нъ отпослѣ, когато се развива етическото понятие за бѫдѫщето въздаяние, царството на умрѣлитѣ се раздѣля на *Елисей*, обиталището на добритѣ, и *Тартаръ*, обиталището на злитѣ. Това промѣнение упражнило важно влияние и върху понятието за **П.** Сега **П.** минувалъ за благотворно божество, което държи въ рѫка ключоветѣ на земнитѣ съкровища, дава изъ тъмнитѣ подземия металическото богатство, овощията и плодоветѣ.

П. се оженилъ за Просерфона (Прозерпина), дъщеря на Деметра (Церера), която откраднѫлъ. Той помогнѫлъ на братята си въ войната среща титанитѣ, и добилъ отъ циклопитѣ, като награда за дѣто ги избавилъ отъ Тартаръ, единъ шлемъ, който го правилъ невидимъ, който и заелъ на Хермеса (Меркурия) въ прѣдпоменѫтата война, на Персея въ борбата му съ горгонитѣ, и на други. Той сѫди всѣко явно или тайно дѣло, и въ това му помагатъ трима подвѣдомствнни сѫдии — Еакъ, Миносъ и Радамантъ.

Поклонението на **П.** е било обширно распространено и у гръцитѣ, и у римлянетѣ. Храмове въ негова честь имало както въ Атина, Елида, Олимпия, така и въ Сицилия, въ Римъ, на планина Сорактъ (Етрурия). Нѣкои цвѣтя и дървеса, като нарцисътъ и кипарисътъ, били посветени нему; нему се принасяли въ жертва вѣрѣдъ нощнитѣ сѣнки бикове, черни овци и кози и всѣкога въ четно число; жрецитѣ негови носили па главитѣ си кипарисови вѣнци. Въ хѫдожественитѣ произведения, той прилича на братята си Зевса и Посейдона; съ тая разлика, че неговата коса е донѣйдѣ разрошена и надвисена надъ челото му, и той изглежда мраченъ и страшенъ. Не подлежи на съмнѣние, че той, както и Панъ (виж. това име) е помогнѫлъ да се състави понятието за дявола, което е прѣобладавало въ срѣднитѣ вѣкове и още не е исчезнѫло. Ако дяволътъ е добилъ физическата си характеристика отъ Пана, не по-малко е вѣрно, че той длъжи Плутону положението си като „царь на пъкъла“, „чернотата“ си и много отъ бѣлѣзитѣ си на пъкления си царски чинъ.

Плутусъ. У старовръменнитѣ гръци и римляне, богътъ на богатството, синъ Цереринъ и Язиоповъ. Билъ слѣпъ. Прѣдставлявали го въ образа на старецъ, който раздава дароветѣ си на добри и лоши човѣци безразборно. По едно сказание, жилището му било въ испанскитѣ пещери; и това сказание се обяснява съ обстоятелството, че Испания била забѣлѣжителна по златнитѣ и сребърнитѣ си рудници.

Плътенъ (отъ *плъть?*) Набитъ, стѣгнѫтъ, гѫстъ, който съдържа много вещество въ малко обемъ. — **Плътность.** Свойство на плътенъ; общо свойство на тѣла, противополож. на *течность, рѣдкость.* — **Плъть,** *староб.* месо. — **Плътенъ,** тѣлесенъ, животенъ; **плътски,** скотски. *Плътски животъ,* противополож. на *духовенъ. Плътоядно животно,* грабливо, което се храни съ месо.

Плѣвенъ. Градъ въ сѣверна България, ц. на едноимененъ окрѫгъ, 33 килом. на сѣр.-зап. отъ Ловечъ, 138 килом. на сѣв.-ист. отъ София, 54 килом. на юго-зап. отъ Никополъ и $55^1/_2$ килом. на юго-зап. отъ Свищовъ, на р. Тученица (дѣс. прит. на Витъ, който тече 7 килом. отъ града) и токо-речи на срѣдъ пѫть между Дунавъ и Стара-планина, въ една кутловина заобиколена отъ ист., сѣв. и югъ съ хълмове повече отъ по 100 метра високи; 18,761 жит. (българе и турци). Поминъкъ: занаяти и търговия съ жито, царевица, добитъкъ, смрадлика и вино. Плѣвенското вино е прочуто въ България и въ **П.** има винарско училище. Въ историята **П.** има голѣмо значение. Въ началото на XV-и вѣкъ тоя градъ се прославилъ съ геройската си отбрана среща турцитѣ и подирь всичкитѣ други български градове билъ покоренъ отъ султанъ Баязида. Въ 1810 той отворилъ доста работа на русския отрядъ на ген.-м. графъ Воронцова; стѣнитѣ му и крѣпостьта му се разорили и слѣдъ това вече не се подновили отъ турцитѣ. Нъ особено важна роля игра **П.** прѣзъ русско-турската война въ 1877—78, когато окопаната въ тоя градъ Османъ-пашова (виж. *Османъ паша*) армия сполучи много врѣме да задържи около себе си русскитѣ главни сили и да забави тѣхното настѫпване къмъ Стара-планина. Въ началото на войната въ **П.** се намираше всичко една рота турска пѣхота, която и биде заробена отъ единъ казашки отрядъ, който случайно минѫ отъ тамъ; нъ вече на 26 юния бидохѫ испратени тамъ три турски баталиона съ 4 топа, а на 1 юлия потегли къмъ **П.** отъ Видинъ Османъ паша, съ една часть отъ армията си. Слѣдъ прѣзимането отъ руситѣ на Никополъ (виж. това име), заповѣда се, на 6 юл., на командира на русския IX корпусъ, ген.-л. Криденера, да завземе **П.** и той назначи за това една бригада отъ 5-а пѣхотна дивизия съ 4 батареи и единъ казашки пълкъ подъ началст. на ген.-л. Шилдеръ-Шулднера, комуто заповѣда да си привлѣче костромския пѣхотенъ пълкъ, една батарея и кавказската казашка бригада. Макаръ разѣздитѣ, испратени на 6 юлия задъ р. Витъ, да искарахѫ на-явѣ приближението отъ зап. на крупни турски сили, нъ въ главната руска квартира, която не доби отъ румѫнцитѣ [румѫнцитѣ наблюда-

вахѫ Видинъ) извѣстие за излизането на Османъ паша, това се счете за една проста рекогносцировка. Ген. Шилдеръ-Шулднеръ, който очакваше да срѣщне въ П. не повече отъ единъ баталионъ турци, не се погрижи дори за една прѣдварителна развѣдка. Между това, Османъ паша, по зори на 7 юлия, стигнѫ до П., дѣто се съсрѣдоточихѫ сега 17,000 души съ 58 орѫдия. Като прѣдвари русскитѣ войски съ нѣколко часа, той тутакси завзе съ една часть отъ силитѣ си височината на сѣв. отъ П. и заповѣда скоро да се оградѭтъ съ окопи. На 2 часа слѣдъ пладнѣ приближи до тая позиция ген. Шилдеръ-Шулднеръ, завръза съ турцитѣ канонада, нъ рѣши да ги нападне утриньта на другия день, слѣдъ пристигането на костромския пълкъ и кавказската казашка бригада. На 8 юлия Шилдеръ-Шулднеръ нападнѫ турската позиция, която се намираше прѣдъ него, нъ биде отблъснѫтъ съ голѣма загуба. Сѫщата участь постигнѫ и костромския пълкъ, който се приближи до П. отъ къмъ ист. и се натъкнѫ о неприятеля въ с. Гривица, дѣто турцитѣ сѫщо сполучихѫ да се окопаѭтъ. Бойтъ на 8 юлия костува на руситѣ повече отъ 2,800 души изгубени отъ строя. Тая несполука принуди русския главнокомандуѭщъ да изпрати за П. по-голѣми сили, та да измѣсти отъ тамъ противника и съ това да обезпечи напълно отъ къмъ зап. русската операционна линия отъ Свищовъ къмъ Казанлѫкъ. Кѫдѣ 17 юлия въ источнитѣ околности на П. се събра единъ отрядъ отъ 32,000 души, съ 167 топа, подъ общото началство на ген.-лейт. баронъ Криденера. Между това, Османъ паша, като доби подкрѣпление отъ София и даваше голѣмо значение на владѣянето Ловечъ, за разширение на операционната си база, завзе тоя градъ съ особенъ отрядъ, а около П. продължаваше енергично да се окопава. Кѫдѣ 17 юлия войската му тамъ бѣше повече отъ 20,000 души, съ 58 топа; укрѣпленията бѣхѫ отлично приспособени за взаимна отбрана. На 18 руситѣ нападнѫхѫ съ приступъ турскитѣ укрѣпления; боятъ се продължи цѣлъ день и се свърши съ отблъсването на русскитѣ войски по всичкитѣ точки, съ загуба, която надминуваше 7,300 души. Тая вторична несполука, която съвпаднѫ съ ненадѣйното появяване въ Казанлѫкъ на Сюлеймапъ пашовата армия, докара едно измѣнение въ русския първоначаленъ планъ: рѣши се да се отложи общото настѫпление, доклѣ не се отстрани опасностьта отъ къмъ П., на който сега обърнѫ главно вниманието си русский главнокомандуѭщъ. Дотрѣбвахѫ нови подкрѣпления отъ Русия; обяви се мобилизацията на гвардейския и гренадерския корпуси (всичко около 160,000 души) и доклѣ се чакаше тѣхното пристигане прѣдложи се на румѫнското правителство да изпрати мобилизуваната си вече армия (около 50,000, съ 180 топа) въ прѣдѣлитѣ на България за задружно съ руситѣ дѣйствуване. На румѫнския князъ Карла се повѣри началството на цѣлата така-наречена западна армия, прѣдназначена за прѣзимането на П., въ околностьта на който се и изпратихѫ за това до 35,000 души румѫнска войска. Османъ-паша съсрѣдоточи всичкото си внимание да укрѣпи

плѣвенскитѣ позиции, особено отъ къмъ югъ и юго-ист. Силата на съсрѣдоточенитѣ въ **II.** турски войски, съ пристигнжлитѣ имъ подкрѣпления, достигнж кждѣ 18 августъ до 36,000 души съ 70 топа. Между това, несполукитѣ, испитани отъ турцитѣ въ началото на августъ при нападенията имъ на Шипченски проходъ (виж. *Отъличение* и *Шипченски проходъ)*, извикахж у турското правителство страха, да не бл руситѣ да прѣминжтъ въ настжпление къмъ Одринъ; на началника на западната турска армия, Мехмедъ-Али, се заповѣда да дѣйствува среща русския русенски отрядъ, а на Османъ-паша — да отвлича върху себе си вниманието на руситѣ чрѣзъ усилени демонстрации. За това една часть отъ войскитѣ му направи на 19 августъ единъ енергически излѣзъ по посоката на с. Пелишатъ; нъ русскитѣ войски, които сполучихж вече да се укрѣпжтъ на позициитѣ си и да се допълнжтъ сполучливо, отблъснжхж всичкитѣ нападения на противника. На 22 авг. русскитѣ войски зехж Ловечъ и князъ Имеретински, като остави тамъ една часть отъ войскитѣ си, съ останжлитѣ минж къмъ с. Бохотъ (на юго-ист. отъ **II.**). Вечерьта на 24 авг. силата на русско-румжнската армия, която се намираше при **II.**, достигаше до 96,000 души, съ 426 топа; турский укрѣпенъ лагеръ бѣше обсаденъ отъ къмъ сѣв., ист. и югъ; нъ подкрѣпления и всѣкой видъ потрѣби продължавахж да се доставятъ въ **II.** отъ София и Орхание. Русската конница, която се намираше на лѣвия брѣгъ на р. Витъ, не можеше да прѣчи на това. Князъ Карлъ и помощникътъ му, ген.-лейт. Зотовъ (който фактически командуваше русскитѣ войски при **II.**), считахж горѣпосоченитѣ сили още недостатъчни за открито нападение, като прѣдполагахж, че Османъ-паша има войска 80,000 души; нъ въ русската главна квартира намѣрихж за необходимо безотложно да се въсползуватъ отъ обрата на работитѣ по другитѣ театри на войната и пристигането на голѣмитѣ подкрѣпления (три пѣхотни дивизии и една стрѣлкова бригада). Рѣши се, безъ да се чака пристигането на гвардията и гренадеритѣ, изново да се нападнжтъ плѣвенскитѣ позиции. Отъ 26 августъ се начена единъ усилно бомбардиране на турскитѣ укрѣпления, които малко пострадахж, а отъ 30 августъ се прѣдприе нападане съ пристжпъ. По причина на повръхностно направенитѣ рекогносцировки и двоевластието въ общитѣ распореждания, резултатитѣ на пристжпното нападане бидохж твърдѣ незадоволителни: една рѣшителна сполука има́ само въ крайното лѣво крило, дѣто Скобелевъ зе укрѣпленията до самия край на града; на дѣсното крило се зе едно отъ гривишкитѣ укрѣпления. На другия день Османъ-паша противостави среща Скобелева крупни сили, а Скобелевъ като не доби достатъчна поддръжка, принуди се да отстжпи. Като резултатъ на дѣйствията отъ 26 до 31 августъ руситѣ имахж една загуба отъ 16,000 души. Слѣдъ това въ русската главна квартира се отказахж отъ опитването да земжтъ П. съ открита сила, а рѣши се само по-тѣсно да го обсаджтъ и съ гладъ да принуджтъ турцитѣ да се прѣдаджтъ. По Османъ-пашовото искане въ **II.** се испратихж нови подкрѣпления, които

докарахѫ турскитѣ сили до 45,000. На 17 септ. пристигнѫ въ русската главна квартира повиканий отъ Петербургъ генералъ-адютантъ Тотлебенъ, назначенъ, намѣсто Зотова, за помощникъ на князъ Карла и непосрѣдственъ началникъ на русскитѣ войски отъ западния отрядъ. Като направи рекогносцировка на турския укрѣпенъ лагеръ, Тотлебенъ рѣшително се исказа противъ едно ново пристѫпно нападане. Отъ тогава Османъ-паша се уплаши, че по-нататъшното му стоене въ П. може да го постави въ критическо положение: приближаваше зимата, а войската му нѣмаше доста топло облѣкло, па и въ продоволствието почнѫ да се осѣща скѫдость. Прѣдъ видъ на това и на неутѣшителнитѣ извѣстия за положението на турцитѣ въ другитѣ театри на войната, Османъ-паша помоли правителството си да му разрѣши да отстѫпи въ Орхание. Правителството му не се съгласи на това, а напротивъ, заповѣда му да държи П., каквото и да става. За снабдяване турската армия съ всички необходими потрѣби устроихѫ се нѣколко укрѣпени етапи по шосето отъ Орхание за П. (въ Долни и Горни Дѫбникъ, Телишъ, Радомирци и Луковитъ). Отъ втората половина на септемврия почнѫхѫ да приближаватъ до П. части отъ русския гвардейски корпусъ. Рѣши се да се испратѭтъ къмъ софийското шосе, за да земѫтъ найблизнитѣ до П. турски укрѣпени пунктове, и тая задача се възложи на ген.-адют. Гурко. На 12 окт. се зе Горни-Дѫбникъ, на 16 — Телишъ, а на 20 — Долни-Дѫбникъ. Съобщението на П. по софийското шосе съ Орхание се прѣкѫснѫ; П. се обсади напълно. Въ началото на ноемврия гвардейскитѣ войски на лѣвия брѣгъ па Витъ се замѣстихѫ съ една гренадерска дивизия. Положението на турскитѣ войски, затворени въ П., отъ день на день ставаше по-лошо; още въ срѣдата на октомврия дневната храна се намали наполовина, и топливото съвсѣмъ не останѫ. Едничъкъ исходъ за турцитѣ оставаше: или да се прѣдадѫтъ, или да се опитатъ да се промъкнѫтъ прѣзъ веригата на обсадителитѣ. Османъ-паша се рѣши на послѣдното. Прѣзъ нощьта на 27 среща 28 ноемврия войскитѣ му, като оставихѫ тайно укрѣпленията, примъкнѫхѫ се до мостоветѣ на р. Витъ и прѣминѫхѫ на лѣвия ѝ брѣгъ. На $7^1/_2$ часътъ утриньта на 28, тѣ почнѫхѫ да нападатъ рѣшително позицията на гренадеритѣ и сполучихѫ да земѫтъ двѣ линии отъ русскитѣ окопи; нъ пристигнѫлитѣ русски подкрѣпления, слѣдъ отчаянъ бой, изново ги отблъснѫхѫ къмъ рѣката, при което самъ Османъ-паша биде раненъ. Връщането назадъ прѣзъ запрѣченитѣ съ обози мостове станѫ вече невъзможно, па и всичкитѣ укрѣпления на дѣсния брѣгъ бѣхѫ сега вече завзети отъ руситѣ и румѫнетѣ. Като съзнаваше невъзможностьта за по-нататъшно съпротивление, Османъ-паша, на 2 часа слѣдъ пладнѣ, склони на безусловно прѣдаване. Заробената турска армия достигаше до 40,000, съ 77 топа. Тоя резултатъ костува на руситѣ $4^1/_2$-мѣсечни усилия и до 40,000 убити и ранени (заедно съ румѫнетѣ). — За споменъ на паднѫлитѣ въ плѣвенскитѣ битви руситѣ сѫ въздигнѫли око

ло П. много паметници; изброяватъ ги около 50; единъ отъ тѣхъ, който прѣдставлява забулена жена, облѣгнѫта на котва, като стои на единъ пиедесталъ, по чиито страни сѫ записани имената на нѣкои отъ жъртвитѣ на войната, се издига на единъ отъ площадитѣ въ града. Другъ паметникъ, величественъ мавзолей, за паднѫлитѣ около П. градѫтъ отъ нѣколко години насамъ българетѣ. Той е една солидна и красива сграда, висока 27 метра, и широка 80—90 чет. метра. Ѫглитѣ на тая сграда отвънъ до една височина сѫ изградени отъ красивъ възсивъ полиранъ гранитъ; отъ такъвъ камень сѫ и сводоветѣ надъ вратитѣ. На една страна сега се чете слѣдний надписъ:

„Въ царуването на Н. Ц. Височество **Фердинандъ I**

Съ лептата на българския народъ.

Комитетътъ Царь Освободитель **Александръ II**

Въздигнѫ тази църква-гробница, въ която на вѣчни врѣмена да се пазѫтъ свещенитѣ останки на славно загинѫлитѣ борци въ сраженията около Плѣвенъ

За освобождението на България прѣзъ 1877 година.“

Въ паметъ на освободителната война въ околностьта на П. и въ града сѫ въздигнѫти още такапреченитѣ *кѫщи-музеи*. Виж. *Освободителна война*

Плѣвня. Едно отъ двѣтѣ села — другото Просѣченъ — въ драмската каза, около които се обработва главно тютюнътъ, съ който търгува Драма; 2,152 жит., отъ които 2,140 българе християне и 12 цигане (*Кѫнчовъ*).

Плѣнявамъ. Зимамъ въ плѣнѣ, въ робство, заробвамъ. — **Плѣнение, плѣнъ**. Състояние на плѣненъ, заробване, робство, неволя. — **Плѣнителенъ**. Прѣлестенъ, очароваталенъ: **п.** *хубость*, **п.** *гледка*. — **Плѣнникъ**. Плѣненъ, зетъ въ плѣнъ, робъ; *военноплѣнникъ*, зетъ въ плѣнъ въ война.

Plus royaliste que le roi. Французска поговорка: по-ревностенъ за подържане кралевската власть, отколкото самий краль.

Плюсъ, *лат.* Знакъ за събиране (+); напр. 2+3=5.

Плѫмъ-пудингъ *англ.* Единъ видъ млинъ.

Пневматика (гр. *пневма*, дишане). Отдѣлъ отъ физиката, занимава се съ физическитѣ свойства на въздуха и на газоветѣ или въздухообразнитѣ тѣла. — **Пневматически**. Въздушенъ, въ смисълъ, който се отнася до въздуха: *пневматическа машина*, извлакъ за изпразнуване въздуха.—**Пневматология**. Наука за духоветѣ. **Пневмонически**. Който се отнася до пневмонията. — **Пневмония**. Въспаление на бѣлитѣ дробове. — Изобщо става отъ внезапна простуда; главнитѣ ѝ признаци сѫ огненица, мѫчно дишане, суха кашлица испърво, но скоро придружена отъ храчене. Сериозна болесть, която изисква отъ самото начало грижитѣ на лѣкарь. — **Пневмонорагия**. Кръвотечение изъ бѣлия дробъ. — **Пневмонорея**. Храчене изъ бѣлия дробъ.

По (*Pau*). Франц. градъ, ц. на департамента Долни-Пиринеи, на р. Гавъ-де-По, 169 килом. на югоист. отъ Бордо; 35,000 жит. Фабрики за лепени и други платове,

Падали другъ градъ въ Франция доставя такъви живописни планински изгледи. П. се е образувалъ постепенно около замъка на графове Беарнъ, изново построенъ въ XIV-и вѣкъ, на мѣстото на другъ, който съществувалъ отъ X-и вѣкъ. Мраморна статуя на краль Хенриха IV, двѣ църкви готически стилъ отъ XIII-и вѣкъ. Хубавъ театръ. Музей и библиотека.

По (*Po*, въ старо врѣме Padus, па и Eridamus). Най-голѣмата рѣка на Италия, извира въ Котийскитѣ Алпи, близо до прѣдѣла съ Франция, 2,000 метра високо. При Фикароло дава южeнъ ржкавъ По-ди-Виляно, който отъ себе си дава По-ди-Примаро. Главната рѣка дава много ржкави. Влива се въ Адриатическо море. Дължина 660 килом. Широчина най-много 1,326 метра. Корабоплавателна за малки кораби по повече отъ 500 килом., 90 килом. отъ устието ѝ.

По (Едгаръ Аланъ Poe). Може-би най-хубавий и най-самобитний поетически гений, който е произвела до сега Америка, род. въ Бостонъ, умр. въ Балтимора (1809 — 1849). Баща му, синъ на ген. П., отличенъ американски офицеръ прѣзъ войната за освобождението на Съединенитѣ Държави, свършилъ правото; нъ понеже се влюбилъ въ една хубавица англичанка-актриса, оженилъ се за нея и самъ станжлъ актйоръ. Слѣдъ нѣколко години младата двойка умрѣла отъ охтика, като оставила три бѣдни сирачета. Второто отъ тия сирачета билъ Едгаръ, когото усиновилъ Джонъ Аланъ, богатъ търговецъ, бездѣтенъ. Въ 1816 П. съ новитѣ си родители отишъвалъ въ Англия и ходилъ въ училище въ Стокъ Нюингтонъ. Въ 1821 той се върнжлъ въ Америка и продължилъ учението си въ Ричмондъ и една година въ чарлотсвилския университетъ. Комароигрането и алкохолизмътъ били пороцитѣ, които съсипали поета. Аланъ билъ толкова недоволенъ отъ П., че му не оставилъ никакво наслѣдие слѣдъ смъртьта си (1834). Това било и едно добро за П., защото билъ принуденъ да се прѣдаде на литературата като звание. Въ Ричмондъ, дѣто се и оженилъ, сетнѣ въ Ню-Йоркъ, а още по-сетнѣ въ Филаделфия, той билъ сътрудникъ на разни списания. Въ това врѣме обнародвалъ забѣлѣжителнитѣ си раскази: The Narrative of Arthur Gordon Pym of Nantucket, — The Gold Ring, — The Golden Bug, — The Murders of the Rue Morgue (български прѣводъ отъ франц. *Двойно убийство въ улица Морѣ*, Шуменъ, 1893), прочутата си поема The Raven (Гарванътъ) и чтението си за вселенната, подъ заглавие Eureka, a prose poem. По остроумие и лиризмъ едва ли нѣкой другъ поетъ надминува П. — **П**-тѣ съчинения се издали въ Ню-Йоркъ въ 1857 отъ R. W. Griswold, който описва **П**-вия характеръ въ мрачни шарове. По-благоприятно гледа на **П**-вия характеръ Ingram, по-новъ издатель на **П**-тѣ съчинения (4 т., Единбургъ, 1874).

Повинявамъ се. Покорявамъ се, слушамъ, послушенъ съмъ. — **Повинность.** Обязанность, длъжность, задължение, което трѣбва да се испълни, *тегоба*.

Поводъ. Причина, случай.

Повѣрявамъ. Довѣрявамъ на честностьта, на умѣнието, на трудолюбието нѣкому. — **Повѣренъ въ дѣлата.** Лице, което замѣства прѣдставитель прѣдъ чужда държава. — **Повѣритель.** Който повѣрява нѣщо нѣкому.

Подвигъ. Доблестно дѣло, юнашка работа, или важно, славно дѣяние. — **Подвиженъ.** Движимъ, който може да се движи, мѣсти; **подвижность**, свойство на онова, що може да се движи, или лесно да се движи. — **Подвижникъ.** Борецъ, храбъръ воитель, славенъ съ подвизи, съ велики дѣла.

Подвождамъ. Вкарвамъ умишлено въ заблуждение, мамѫ.

Подвѣдомственъ. Който е нѣкому подъ вѣдомството, или вѣдѣнието, подначаленъ, подвластенъ

Подагра. *гр.* Бодежъ или схващане въ ставитѣ на долнитѣ крайща, особено на пръститѣ на краката.

Подгорица. Градъ въ Черногора, 24 килом. на ист. отъ Цетина, 53 килом. на сѣв.-зап. отъ Шкодра, на Рибница, малъкъ притокъ на Морача, и около 18 килом. отъ сѣверния брѣгъ на Шкодренското езеро; 6,500 жит. П. се намира въ околностьта, отстѫпена на Черногора отъ Турция по Берлинския договоръ. Градътъ е билъ заобиколенъ съ единъ назѫбенъ зидъ, който го свързвалъ съ една крѣпость на единъ рѫтъ. Сега оградата и крѣпостьта сѫ съсипани. Расположена на кръстопѫтя на едничкитѣ пѫтища, що сѫществуватъ за вѫтрѣшностьта на Черногора и за сѣверната часть на албанскитѣ Алпи, единътъ за Даниловградъ и Никшичъ по долината на Зета [тая долина е сега коларски пѫть до Даниловградъ], другий за Гусина, Плава и Беранъ по долината на Лимъ. П. има и търговска и стратегическа важность, поради която е съперница на Цетина. П. е сега най-важното черногорско тържище. Всѣка св. недѣля жителитѣ отъ планинскитѣ околности на Албания и на Черногора ходѣтъ тамъ за да размѣняватъ своитѣ вълни, кожи, восъкъ и медъ. Ала откогато градътъ се отстѫпи на Черногора токо-речи цѣлото мохамеданско население се изселили изъ него, и пазарътъ изгуби много отъ важностьта си. П. е основана въ XV-и вѣкъ отъ султанъ Мохамеда II на това мѣсто, защото то е владѣяло главния пѫть за Черногора и е служило за основа на военнитѣ дѣйствия въ долината на Зета.

Подлежѫ. Подпадамъ, падамъ се, подчиненъ съмъ; надлежѫ: *не подлежѫ на военна тегоба; тая работа подлежи на друго вѣдомство.*

Подлиненъ, *рус.* (отъ *подлѣ*, при, до?). Сѫщъ, истиненъ, оригиналенъ; противоположното на *подложенъ, лъжливъ, фалшивъ.* — **Подлинность.** Състояние на подлиненъ, истинность: *съмняватъ се въ подлинностьта на тоя документъ.*

Подлогъ (отъ *лѫть*, лъжѫ). Измама, която състои въ прѣправяне съдържанието на документъ, или въ замѣнение документа съ друго писмо.—**Подложенъ.** Който съставя подлогъ, който иска да мине за истиненъ, за подлиненъ, за сѫщъ: *подложно завѣщание.*

Подлъ. Много доленъ, нисъкъ, безчестенъ, прѣзрѣнъ: *подло дѣло.* — **Подлецъ.** Подлъ човѣкъ, който нѣма чувството на честь и

самоуважение, готовъ да достига цѣльта си съ долни, непочтенни срѣдства.

Подноженъ. Който е подъ нозѣтѣ, краката.—**Подножие.** Стояло, пиедесталъ.

Подобава. Прилича, прилично е. — **Подобие.** Лика, прилика, сходство между два прѣдмета отъ едно качество, единъ съставъ, еднаква направа.—**Подобенъ.** Приличенъ, сходенъ, еднороденъ. — **Подобострастенъ.** Съ страсти като другъ: *Илия бѣ подобострастенъ намъ човѣкъ* (*Библ.*), бѣ като насъ човѣкъ.

Подозирамъ. Съмнѣвамъ се въ нѣкого възъ основа на нѣкои причини, поне привидни: **п.** *нѣкого въ прѣстѫпление.* — **Подозрителенъ.** 1) Който подозира другитѣ лесно: *китайцитѣ сѫ много подозрителни.* 2) Който може да се подозира, комуто не можемъ да се довѣряваме, защото ни вдъхва страхъ, подозрѣние. — **Подозрѣние.** Съмнѣние, за което има всѣкога нѣкои причини, поне привидни: *основателно* **п.**, *неоснователно* **п.**

Подолия. Губерния въ югозападна Русия, между волхинската, киевската, херсонската, бесарабската и австрийската область Галиция; простр. 42,018 чет. килом. и насел. 3,031,513 жит. въ 1897. Градове: *Каменецъ-Подолскъ* (35,000 жит.) и Баръ. Земята прѣсичатъ клонове отъ Карпатскитѣ планини. Поѭтъ я Днѣстръ, Бугъ и притоцитѣ имъ. Климатътъ е здравъ, топълъ и планински. Главни произведения: жито, ленъ, конопъ. Много развито е скотовъдството; голѣма е и фабричната дѣятелность. Областьта испраща жито, особено въ Одеса и Германия. Населението състои отъ разни племена, които живѣѭтъ неразмѣсено. Русняцитѣ (едноврѣмешни „мужици") съставятъ болшинството, и сѫ повече отъ единъ милионъ; слѣдъ тѣхъ идѫтъ казацитѣ, послѣ евреитѣ, които сѫ токо-речи всички търговци. Аристокрацията състои отъ поляци; чиновницитѣ и войската сѫ руси. — П., много врѣме спорна земя между поляцитѣ и руситѣ, се обезпечила на руситѣ по първитѣ дѣлежи на Полша, въ 1772 и 1792.

Подпечатванъ. Полагамъ отдолу печатъ.

Подпоручикъ. Най-долний офицерски чинъ.

Подражавамъ. Слѣдвамъ примѣръ, образецъ, правѭ нѣщо по *подражание*, зимамъ отъ чего примѣръ, гледамъ да се уподобѭ: *въ слога Захария Стояновъ подражава Л. Каравеловъ.* — **Подражатель-ка.** Лице, което подражава. — **Подражателенъ.** Който се отнася до подражаване.

Подразбирамъ. Наумѣвамъ, внушавамъ за друго нѣщо.

Подстрѣкавамъ. Побуждамъ, подсторвамъ, подучвамъ; **подстрѣкатель-ка,** лице, което подстрѣкава; **подстрѣкателство,** побуждане, подучване.

Подсѫдимъ. Лице, прѣдадено на сѫдъ по обвинение въ нѣкое прѣстѫпление. До момента на прѣдаването на сѫда лицето, подозрѣно въ извършването на прѣстѫплението, се казва *обвинямъ.* **Подсѫдность.** 1) *Граждански.* Отъ обективна гледна точка, така се нарича подвѣдомственостьта на едно дѣло на тия или ония органи, а отъ субективна компетентностьта на единъ сѫдъ да издава рѣшение. По нашитѣ сѫдебни за-

кони основенъ принципъ на личната подсѫдность се явява мѣстожителството, а на подсѫдностьта на недвижими имоти мѣстонахождението имъ. 2) Въ *углавнитѣ дѣла*, **п.** бива *прѣдмѣтна*, която установява, на кой органъ е подсѫдно едно дѣло: на мирови сѫдъ, окрѫженъ, военен, духовенъ и *мѣстна*, която показва, какъвъ органъ отъ дадената категория гледа дѣлото по мѣстото на извършването прѣстѫплението или простѫпката. Всички въпроси за подсѫдностьта се разрѣшаватъ отъ самия сѫдъ, прѣдъ който се е явило дѣлото, а въ случай на прѣрекание, отъ по горнитѣ инстанции.

Подтвърдявамъ. Правѭ казаното по-твърдо, свидѣтелствувамъ за истинностьта на нѣщо: *той бѣше съ мене, та ще подтвърди думитѣ ми.* — **Подтвърждение.** Дѣйствие, случай, обстоятелства, които подтвърдяватъ нѣщо.

Подчинявамъ. Покорявамъ, турямъ подъ началство, правѭ подвластенъ. — **Подчиненъ.** Който припознава надъ себе си власть. **Подчинение-ность.** Покорность, подвластие.

Поезия, *гр.* (соб. зн. *творчество*). Исказване истината чрѣзъ образъ, въ което главний дѣятель е фантазията; стихотворство. П. се дѣли на три клона, които исторически сѫ се появили единъ слѣдъ другъ: *епосъ*, *лирика* и *драма* (виж. тия думи). П. значи и свойство на онова, което е поетично: *има много* **п.** *въ псалмитѣ.* Противното на **п.** е *проза.*— Пъленъ прѣгледъ на историята на **п.** е Розенкранцовий: Die Poesie und ihre Geschichte и Цимермановий: Geschichte der Poesie aller Völker; на рус. Шевиревата *Исторія поэзіи*, само т. I (поезията на Индия и евреитѣ и прѣгледъ на поезията на главнитѣ западно-европ. народи), А Линиченковий *Краткій курсъ исторіи поэзіи;* А. Милюковий *Очеркъ русской поэзіи.*

Поема. Изобщо всѣко голѣмо произведение въ стихове. Различаватъ толкова вида поеми, колкото вида има поезия. Освѣнь това, поемата бива буколическа, сатирическа и героическа.

Poeta laureatus, *лат.* 1) Поетъ увѣнчанъ съ лавровъ вѣнецъ. 2) Звание на придворенъ поетъ.

Poeta nascitur, non fit, *лат.* Поетътъ се ражда, не се прави; природата, а не учението трѣбва да направи поета; или още съ други думи, поетическата способность не се добива съ образование.

Поетизирамъ. Съчинявамъ поеми, пишѫ стихове, отличавамъ се по творчество въ излагане една истина. — **Поетически.** Испълненъ съ поезия, въ противоположность на *прозаически.*—**Поетъ.** Човѣкъ надаренъ съ творчество и чувство за изящното, който се занимава съ поезията, пише стихове; стихотворецъ.

Пожаревацъ, на нѣмск. *Пасаревицъ.* Сърбски градъ, 61 килом. на юго-изт. отъ Бѣлградъ, 8 килом. на югъ отъ Дунавъ, 3 килом. отъ Морава, при входа на Моравското поле; 11,134 жит. въ 1890. Земедѣлческо училище. — П. е главно извѣстенъ по договора подписанъ тамъ отъ князъ Евгения и великия везиръ, 9 юл. 1718. По тоя договоръ, който

турилъ край на войната, почнжта отъ трръцитѣ среща Венеция въ 1714 за завоеванието на Морея, Австрия добила Банатъ, западната часть на Влашко и Сърбия. градъ Бѣлградъ съ околностьта му и една часть отъ Босна. П. е още извѣстенъ по кръвопролитнитѣ сражения на сърбетѣ и турцитѣ прѣзъ войната за сърбското освобождение (1804—1817). По-сетнѣ князъ Милошъ направилъ П. единъ видъ втора столица на Сърбия, дѣто билъ по-свободенъ отъ турцитѣ отколкото въ Бѣлградъ.

Пожега. Градъ въ Славония, ц. на едноим. комитатъ, 140 килом. на юго-ист. отъ Загребъ, на Орлява (лѣв. прит. на Сава); 6,000 жит. Копринарство и тютюнъ. Паметникъ на Лука Имбришимовича, който въ 1689 освободилъ града отъ турцитѣ. — **Пожегски комитатъ,** на прѣдѣла съ Босна, много гористъ, се пои отъ Сава; простир. 4,933 чет. килом. и 215,000 жит. (главно словене, правосл. и католици), малко нѣмци и маджаре. Царевица и сливи; доста голѣмо свиневъдство.

Пожизненъ. До животъ (доклѣ трае цѣлий животъ) до смърть.

Поза, *лат.* Стойка, положение на тѣлото. — **Позирамъ.** 1) Зимамъ една желателна поза, сир. заставамъ по начинъ, по който се иска. 2) Прѣструвамъ се, за да направиж впечатление.

Позитивенъ, *лат.* Положителенъ, основанъ на факти, не на тъмни теории: *позитивната наука.*—**Позитивизмъ.** 1) Философска система, създадена отъ Конта, която състои въ да се приема само онова, което е очевидно и ясно доказано: въ противоположность на *идеализъ.* Виж. *Контъ.* — **Позитивистъ.** Послѣдователь на позитивизма. — **Позитивъ.** Въ *фотогр.* химически приготвена хартия, на която става копирането на добития върху стъклена плоча (*негативъ*) образъ.

Позиция, *лат.* Мѣсто, положението на войска въ врѣме на сражение: *нашата войска държи добра позиция.*

Познанъ. Укрѣпенъ градъ въ източна Прусия, ц. на едноименна область, 240 (по желѣзница 254) килом. на ист. отъ Берлинъ, при вливането на Сибина въВарта: срѣдоточие на желѣзници за Берлинъ, Щетинъ, Торнъ, Бреславль: 68,315 жит. Фабрики за кола, машини, кофари, покжщини; мелници. Голѣма търговия съ жито, сѣме, добитъкъ, вълна и ракия. Любопитна съборна църква съ хубавъ параклисъ византийски стилъ и гробоветѣ на двама полски царе; 12 други църкви и 4 протестантски. Въ XVI-и и XVII-и вѣкъ П. ималъ до 75,000 жит. Войнитѣ го съсипали и въ него не оставили повече отъ 5,000 жит., когато го прѣзели пруситѣ въ 1793. Наполеонъ го присъединилъ на Варшавското дукство (виж. *Варшавско* велико дукство) въ 1808, нъ той билъ върнжтъ на Прусия въ 1815. Отъ 1828 П. е станжлъ първокласна крѣпость. — Въ Св. Мартинскитѣ гробища погребаленъ паметникъ на поета Мицкиевича. — Область П. има пространство 28,956 чет. китом. и насел. въ 1895 г. 1,828,195 жит., отъ които близо $^2/_3$ поляци въ 1800 г. Главний градъ П. е токоречи въ срѣдата на областьта. Тая область е принадлежала на Полша, отъ която е образувала воеводства Познанско, Гнѣзнен-

ско и Иновразлавско, въ Велика Полша.

Позорище. Театръ; *позоришна игра*, театрално прѣдставление.

Позоръ. Голѣмъ срамъ, безчестие, *резилякъ*. — **Позоренъ.** Много срамотенъ. — **Позорѭ.** Посрамявамъ, искарвамъ нѣкому безчестието на-явѣ: *Желовъ се опозори*, станѫ резилъ.

Поимененъ. Име по име, имененъ.

Покровитель. Закрилникъ-ца, бранитель-ка, защитникъ-ца, който, или която зима нѣкого подъ закрилата си. — **Покровителствувамъ,** съмъ покровитель, закрилникъ. — **Покровителство,** закрила, вардене, бранене.

Поларизация, *лат.* 1) Виж. *поляризация*. 2) Чиста или истинска захарь.

Полемика (гр. *полемосъ*, война). Литературно прѣние по нѣкой въпросъ, чрѣзъ печата; литературна борба. — **Полемикъ.** Лице, което води полемика. — **Полемически.** Споренъ. — **Полемизирамъ.** Водѫ полемика.

Поленинъ. Сѫщото, каквото е *Дойрянъ* (виж. това име). *Кънчовъ* прѣсмѣта населението на тоя градъ на 6,780 жит., отъ които 4,000 българе християне, 2,300 турци, 160 евреи, 320 цигане. — **Поленинската каза,** споредъ сѫщия источникъ, има 29,588 жит., отъ които 9,618 българе християне, 1,270 българе мохамедане, 17,492 турци, 160 власи, 1,048 цигане.

Полибий. Гръцки историкъ, род. въ Мегалополисъ, градъ въ Аркадия, около 205 прѣди Р. Х. Отъ Ликортасъ, баща си, единъ отъ водителитѣ на ахейския съѭзъ, добилъ цѣнни познания по политическитѣ науки и военното искуство. Скоро спечелилъ довѣрието на съотечественицитѣ си въ общественитѣ работи. Командувалъ въ 174 спомагателната кавалерия ахейци среща римлянетѣ. Въ 166 билъ испратенъ заложникъ въ Римъ, дѣто прѣкаралъ 17 години. Тамъ се спрятелилъ съ Сципиона, нареченъ отпослѣ *Африкански*, когото придружавалъ въ всичкитѣ му военни походи; съ него билъ и при обсадата и разорението на Картагенъ (146). Пѫтувалъ по Африка, Испания и Галия; въ прѣклонни години пѫтувалъ въ Египетъ, и около 12 години прѣди смъртьта си вѣроятно придружавалъ Сципиона въ Испания, дѣто билъ зритель на падането на Нуманция. Умрѣлъ около 122, на 82 години, отъ падане отъ конь.

Като историкъ П. занимавалъ високо мѣсто съ здравия си критически погледъ и майсторски расказъ. Съчинението му *Всеобща История*, наченѫто отъ тамъ, дѣто свършва Аратовото, включва периода отъ 220 до 146 пр. Р. Х., — годината, въ която паднѫлъ Коринтъ, и, съ него, независимостьта на Гръция. Отъ тая история, въ 40 книги, до насъ сѫ дошли само 5 книги; отъ останѫлитѣ книги има откѫслеци или извлѣчения. Най-доброто издание на П. съ бѣлѣжки е Швайхаузеровото (Лайпц., 1789). Най-добритѣ издания на текста, включителна Ватиканскитѣ откѫслеци, сѫ Бекеровото (Берл., 1844) и Диндорфовото (1866). Между европейскитѣ прѣводи на П-та история е и единъ русски още отъ 1756—63, отъ Сергѣя Волчкова.

Полигамия, *гр.* Многоженство, сѫщоврѣменна свръска на мѫжъ съ много жени. Сѫществува у

мохамеданетѣ и изобщо въ азиятския Истокъ. П. е врѣдителна, защото ослабя силитѣ и произвожда поколѣние отъ слаби граждане. При това въ странитѣ, дѣто сѫществува **п.**, нравственото и гражданското положение на жената се намира въ най-ниската степень. У евреитѣ многоженството било търпимо, и въведено съ примѣра на патриарситѣ. Мохамедъ позволилъ на мохамеданетѣ да иматъ 9 законни жени, и колкото си щѫтъ угодници. Европейскитѣ закони наказватъ многобрачието съ каторжни работи. Между животнитѣ повечето видове сѫ такъви, които не живѣѭтъ само съ едно женско. Птицитѣ иматъ сѫщо много полигамически видове, нъ между тѣхъ има образци отъ сѫпрѫжеска вѣрность, напр. гълѫбътъ и лѣстовицата. — **Полигамистъ.** 1) Привърженикъ на многоженството. 2) Многоженецъ, — оня, който има много жени. — **Полигамически растения,** или *многобрачни.* 23-и класъ растения по Линеевата система, които иматъ, освѣнъ двуполовитѣ цвѣтовце, мѫжски или женски или и еднитѣ и другитѣ заедно.

Полиглотъ, *гр.* Многоезиченъ, сир. лице, което знае много езици.

Полигонъ, *гр.* Многоѫгълникъ. — **Полиедръ.** Многостранникъ.

Полилей, *гр.* Многосвѣтилникъ.

Поликарпъ. Смирненски епископъ, Иоановъ ученикъ и единъ отъ най-славнитѣ ранни християнски мѫченици, роденъ въ послѣдната часть отъ I-и вѣкъ слѣдъ Р. Х., съ неизвѣстно мѣсторождение. Билъ въспитанъ (споредъ единъ откѫслекъ отъ едно писание, което се приписва на едно непознато лице — Пионий) въ Смирна, дѣто неговий ученикъ Ириней (виж. това име), казва, че П. научилъ християнскитѣ вѣроучения отъ апостолитѣ, най-вече отъ Иоана, съ когото ималъ „тѣсно сношение". Иринеовото свидѣтелство върху тая точка има грамадна стойность, понеже доставя главната историческа брънка, която свързва апостолския вѣкъ — вѣкътъ, който се отражава въ послѣднитѣ части на Нови-Завѣтъ— съ църквата отъ II-и вѣкъ. Отъ откѫслека отъ Пониевото писание, за който се споменѫ, се учимъ, че П., още дѣте, билъ усиновенъ отъ една християнска госпожа, на име Калисто, която го оставила наслѣдникъ на всичкия си имотъ; и още, че П. направилъ голѣми благодѣяния. Така или друго-яче, П. ще се е билъ отличилъ сравнително рано, защото прѣди апостолъ Иоановата смърть (сир., най-късно, прѣди 104 слѣдъ Р. Х.) той билъ рѫкоположенъ смирненски епископъ (споредъ Тертулиана и Иеронима) отъ самаго Иоана; споредъ Иринея, отъ „апостолитѣ"; и споредъ Пиония „отъ епископитѣ на съсѣднитѣ църкви"—твърдения, които сѫ примирими помежду си. П. билъ смирненски епископъ когато св. Игнатъ (виж. това име), антиохийски епископъ, минѫлъ прѣзъ Смирна на пѫть за Римъ (107—116 слѣдъ Р. Х.), и казвать ни, че двамата св. Иоанови ученици, които вѣроятно сѫ се познавали отъ порано, имали сладки християнски разговори. Токо-речи половина вѣкъ по-сетнѣ самъ П. посѣтилъ Римъ, когато Антисетъ билъ тамошенъ епископъ (157—168) слѣдъ Р. Х.), и ималъ приятелско разискване съ своя братъ въ Христѣ по прѣдмѣта кога е право да се

празднува Великдень. Двамата християнски братя не се съгласили. П-вото мъченичество, което се разказва пространно и трогателно отъ Евсевия, станжло вѣроятно въ 166 слѣдъ Р. Х., прѣзъ гонението въ царуването на Марка Аврелия и Луция Вера. Когато проконсулъ Стари Квадратъ, умиленъ отъ П-вата старческа възрасть, пожелалъ, ако е възможно, да му спаси живота, та поискалъ, или по-право помолилъ П. да „поругае Христа“, П. отговорилъ: „Осемдесеть и шесть години служихъ Нему, и Той никога не ме онеправда; и какъ могж да хулж Царя си, който ме спаси?“ П. билъ изгоренъ живъ. Такъво дълбоко уважение храняли къмъ него неговитѣ братя християне, поради комахай съвършенитѣ добродѣтели на характера му, че евреитѣ (които изглежда, че съ присърдце „събирали дърва и слама отъ дюкянитѣ и банитѣ“ да го изгорѫтъ) подсторили проконсула да не дава тѣлото на мъченика на единовѣрцитѣ му, „да не би да напуснѫтъ Распятаго, и подкачѫтъ да се кланятъ на тогова“. По-убѣдително доказателство за единъ светъ характеръ никога не се е привождало.

Поликратъ. Самосски „тиранинъ“, добрѣ извѣстно име въ старо-гръцката история; станжлъ владѣтель на о-въ Самосъ насилствено, съ помощьта на двамата си братя, въ 532 прѣди Р. Х. Убилъ единa си братъ, и изгонилъ другия. Завоеваталь на островитѣ и на градоветѣ на съсѣдния брѣгъ, побѣдитель на лесбосцитѣ и на милинезийцитѣ въ една морска битва, той билъ вѣроятно въ онова врѣме най-могжщий въ цѣла Гръция; флотата му се въскачвала на 100 кораба. П. се вижда да се е стремилъ да установи господството си надъ Егейско море, ако не и надъ градоветѣ въ Иония. Тѣсний му съжзъ съ Амасиса, египетски царь, доказва важностьта, която дори и великитѣ монарси отдавали на тоя смѣлъ островски князъ. Съ характеристичното си вѣроломство, той свързалъ по-сетнѣ съжзъ съ персидския царь Камбиса, комуто и доставилъ 40 кораба среща Египетъ, като прѣсмѣтнжлъ, че така ще постигне по-лесно славолюбивитѣ си замисли. Когато билъ най-силенъ, сардисский сатрапъ Оретъ, неизвѣстно по какви причини, го привлѣклъ въ Магнезия, и тутакси заповѣдалъ да го распнѫтъ, въ 522. Така погинжлъ безславно въ най-голѣмото си мощество и блесъкъ единъ отъ най-прочутитѣ *талaсократи*, или морски царе, въ старо врѣме. Той билъ покровитель на книжнината и изящнитѣ искуства, и ималъ много поети и хѫдожници въ двора си. Тѣсното му приятелство съ Анакреона, особено, е прочуто, и въ негова хвала тоя веселъ пѣвецъ написалъ много пѣсни. На П. сжщо принадлежи, по всѣка вѣроятность, строението, или понѣ расширението, на ония грамадни сгради, които Херодотъ видѣлъ въ Самосъ.

Поликсена. Най-младата отъ Приамовитѣ дъщери, залюбена отъ Ахила. Гръцкий герой билъ убитъ отъ Париса кога да се ожени за нея. П. била принесена отъ Пира жертва на Ахилова гробъ или се самоубила.

Полимния. Муза на лирическата поезия. Изображаватъ я съ пръстъ на устата, съ лавровъ вѣнецъ или драгоцѣнни камъне

на главата и съ свитъкъ въ лѣвата рѫка, на който е написано: *Убѣждавай!*

Полимериалъ. Виж. *Имперриалъ.*

Полинезия (гръц. знач. *много острови*). Една отъ тритѣ голѣми части, на които дѣлѭтъ Океания, обгръща населенитѣ отъ полинезийското племе острови, отъ които главнитѣ сѫ: Сандвическитѣ, Дружественитѣ, Финиксовитѣ, Манихики, Маркизскитѣ, Тайти, Туамоту, Тубай, Куковъ архипелагъ, Тонга и Нова Зеландия. Простр. 299,788 чет. килом. и насел. 842,000 жит., отъ които само Нова Зеландия захваща простр. 272,989 чет. килом., съ насел. 648,000 жит. Между тия жители се числѭтъ и бѣлитѣ и китайцитѣ, които сѫ распръснѫти дѣ повече, дѣ по-малко токо-речи всѫдѣ. Полинезийцитѣ се прѣдставляватъ и въ нѣкои меланезийски архипелази, най-вече въ Фиджийскитѣ о-ви и малкия архипелагъ Тукопия.

Повечето полинезийски острови сѫ отъ коралова формация и ниски, а другитѣ отъ волканическо происхождение и се издигатъ доста високо надъ морското равнище. Отъ планинскитѣ острови главнитѣ сѫ Дружественитѣ, единъ отъ които, Тайти или Тахити, има една планина висока 3,000 метра; Маркизскитѣ и тѣ сѫ доста планински; Сандвическитѣ, отъ които Хавай притежава нѣколко и дѣйствуващи и угаснѫли волкани, 3900, 4200 и дори и 4800 метра високи.

Въ всичкитѣ острови изобщо, ако и извѫтрѣ тропицитѣ, климатътъ се умѣрява отъ сухоземни и морски приятни вѣтрове. Земята е много плодородна; и освѣнь растенията, които сѫ расли въ тия острови прѣди откритието имъ отъ европейцитѣ, въ тѣхъ сѫ внесени и вирѣѭтъ сега портокалътъ, лимонътъ, захарната тръстика, памукътъ, барабойтъ, лебеницата и други овощки и растения. Полинезийцитѣ стоѭтъ много по-горѣ по физическа хубость отъ меланезийцитѣ. Тѣ сѫ едри, мощни, съ развити мишци. Най-добритѣ тѣхни прѣдставители сѫ туземцитѣ на Маркизскитѣ о-ви и Нова Зеландия. Шарътъ на кожата имъ е ясно-тъменъ или тъмно-жълтъ; главата е малко длъгнеста, чъртитѣ на лицето сѫ правилни, лицето обло, носътъ доста голѣмъ, правъ и издаденъ, брънитѣ дебели, зѫбитѣ бѣли като снѣгъ. Косата е черна, дълга и кѫдрава, брадата изобщо рѣдка; рѫцѣтѣ и краката сѫ малки. Полинезиицитѣ сѫ изобщо доста здрави, и тѣ токо-речи не сѫ знаяли едно врѣме други освѣнь нѣколко накожни болести; нъ пристигането на европейцитѣ занесло у тѣхъ зародиша на заразителнитѣ болести. Отъ нравствената гледна точка, изслѣдователитѣ сѫ погледнѫли на тѣхъ благоприятно; тѣ сѫ любезни, довѣрчиви, разумни; тѣхнитѣ главни недостатъци сѫ наклонностьта имъ къмъ кражбата и една безсрамна распуснѫтостъ.

Происхождението на островитянетѣ въ океаническитѣ острови много се е разисквало. Разсѣянието на едно племе еднакво по езика, физическитѣ чърти, и въ много нѣща по нравитѣ, обичаитѣ и прѣданията, распространено прѣзъ безмѣрния океанъ безъ друго прѣносително срѣдство освѣнь слаби лодки въ купове острови, отдѣ-

лени единъ отъ другъ съ стотини километра, — това е наистина едно отъ най-страннитѣ явления на историята. Едно врѣме се е прѣдполагало, че полинезийцитѣ сѫ отишли въ Океания въ едно много отдалечено минѫло отъ Америка; и това прѣдположение се е основавало на обстоятелството, че общитѣ течения въ Океания сѫ отъ ист. къмъ зап. Пъ Катрфажъ, Лейтамъ и токо-речи всички съврѣменни антрополози сѫ отхвърлили тая теория. Всичко въ тия острови носи, казва Катрфажъ, азиятския отпечътъкъ, — растенията, животнитѣ и човѣкътъ; поне, колкото за човѣка, невъзможно е да му се намѣри сериозна прилика съ американския човѣкъ.

Полинезийцитѣ се хранѭтъ най-вече съ корене и зеленчуци (ямсъ, таро, барабой) и съ овощия (кокосовъ орѣхъ, банани, плодътъ на хлѣбното дърво и др.), съ риба и съ черупчести животни; отъ сухоземната животна храна тѣ ядѫтъ само свинско месо и месо отъ домашни птици. Прѣди да се запознаѭтъ съ спиртнитѣ пития, тѣ сѫ пияли само вода, кокосово млѣко и кавата, опивателно питие отъ листата на единъ видъ черъ пиперъ (piper methysticum). Човѣкоядството, което е прѣобладавало нѣкога въ нѣкои купове острови, — Помоту, Маркизскитѣ, Нова Зеландия, — е происхождало донѣйдѣ отъ нѣкои религиозни понятия.

Облѣклото на полинезийцитѣ е било едно врѣме сѫщото въ токо-речи всичкитѣ купове острови; мѫжетѣ сѫ носили поясъ, направенъ отъ платъ отъ уплетена слама или отъ листа, женитѣ кѫса рокля; дрехитѣ, които покриватъ горната часть на тѣлото, били въ употрѣбение само у богатитѣ. Изобщо полинезийцитѣ обичатъ много украшенията отъ пера, черупки, цвѣтя и други. Татуирането (чрѣзъ бодене) се е вършило токо-речи всѫдѣ. Кѫщитѣ, четвъртити, сѫ състояли и състоѭтъ още отъ колове, надъ които стои единъ покривъ отъ листа. Въ нѣколко острова, особено въ Микронезия, се намиратъ и голѣми кѫщи, които сѫ служили за политически събрания и за религиозни празденства.

Занятието, на което се прѣдаватъ най-често полинезийцитѣ, е земедѣлието; тѣ обработватъ особено корене и овощки. Тѣ се занимаватъ и съ риболовство, за което и правѭтъ лодки; въ нѣкои архипелази, най-вече въ микронезийскитѣ, тия лодки се строѭтъ съ рѣдко съвършенство, и жителитѣ на Каролинскитѣ о-ви и на Маршалитѣ прѣдприиматъ удивително дълги и смѣли пѫтувания по море. Сѫщитѣ полинезийци сѫ по-долни отъ тѣхъ въ това отношение.

Всички сѫ били и още сѫ въ чести войни едни съ други; тѣ си служѫтъ сега съ огнестрѣлни орѫжия; напрѣдъ тѣхнитѣ орѫжия сѫ били копия и дървени сопи, пращки въ Макронезия; лѫкове и стрѣли тѣ употрѣбяватъ само за ловъ.

Езичеството, което първенъ е прѣобладавало въ всичкитѣ островски купове, постепенно се искоренява съ усилията на мисионеритѣ, главно английски и американски, както въ Самоаскитѣ, Сандвическитѣ и Дружествени острови, дѣто оставатъ още малцина чисти езичници. Човѣкоядството, дѣтеубийството, татуирането и обрѣз-

ването сега бързо изчезватъ подъ влиянието на християнството. Ала, за зла честь, съприкосновението на полинезийцитѣ съ европейцитѣ е било гибелно за полинезийцитѣ, които сѫ много омалѣли на брой. Това обезлюдение въ нѣкои купове острови е зело страшни размѣри: въ 1778 Кукъ е прѣсмѣталъ въ Сандвическитѣ о-ви 300,000 жит.: отъ тѣхъ оставали само 80,000 въ 1884; сѫщий мореплаватель намиралъ, въ 1769, въ Нова Зеландия, 400,000 туземци, които въ 1886 омалѣли на малко повече отъ 40,000, и въ 1774 — въ Тайти 240,000, които сѫ останѫли сега около 9,000. Това обезлюдване, което изглежда че се спира въ нѣкои о-ви, обясняватъ съ употрѣбението на спиртнитѣ пития, на огнестрѣлнитѣ оружия, на обличането, наложено отъ мисионеритѣ, и най-вече съ опустошенията на сифилиса, на проказата, на сипаницата и на охтиката. Охтиката особено е срѣщнѫла въ полинезийското племе една почва исключително благоприятна на развитието ѝ; има купове острови, въ които не може се намѣри единъ туземецъ незакаченъ отъ охтиката.

Полиникъ и Етеоклъ. Единови и Иокастини синове. Въ войната, наречена Война на Седемьтѣ главатаре, тѣ се убили единъ другъ, и баснословието увѣрява че, понеже смъртьта не могла да угаси враждата, която дишали единъ среща другъ тия двама враждебни братя, пламеньтъ на дръвника имъ се раздѣлилъ на двѣ части. Имената Полиникъ и Етеоклъ служѫтъ да означаватъ ония жестоки раздори, които владѣѫтъ понѣкога между членове отъ едно и сѫщо семейство.

Полиномъ, *гр.* Въ *матем.* многочленъ; алгебрическо количество, съставено отъ нѣколко члена, отдѣлени съ знаковетѣ *плюсъ* или *минусъ*. Наприм.: $a^3 + 2a^2b + ab^2 + b^3$ е четиречлененъ **п.**; **п.** отъ два члена се нарича *биномъ*, отъ три — *триномъ*.

Полиноимия. *гр.* Многоименность.

Полионъ *(Асиний).* Римски ораторъ, историкъ и поетъ, знатенъ римлянинъ, покровитель на книжнината и Виргилиевъ и Хорациевъ приятель (75 прѣди Р. Х. — 4 слѣдъ Р. Х.).

Полипъ (гр. *поли*, много; *пу*, кракъ). 1) Въ *медиц.* месисто наращение, което се образува на слизестатаципа: *полипъ на носа.* 2) Разредъ животнорастения, който обгръща морски и прѣсноводни животни лишени отъ особени органи за мѣстене, такъви като коралътъ, хидрата и др.

Полирамъ, *фр.* Гладѭ, лъскамъ.

Политеизмъ (гр. *поли*, много; *теосъ*, богъ). Многобожие, езичество, всѣко вѣроисповѣдане което допуща много богове. — Политеизмътъ е билъ вѣрата на гръцитѣ и римлянетѣ прѣди Иисусъ Христовото дохождане; той е и днесь вѣрата на много непросвѣтени народи въ Африка и Азия. Тритѣ главни системи **п.** сѫ *идолопоклонството*, кланяне на нѣколко богове, олицетворени въ дебелашки идоли; *сабеизмътъ*, кланяне на звѣздитѣ и на огъня, и *фетишизмътъ*, обожавано всичко, което поражава въображението и на което се приписва могѫщество. — **Политеистъ.** Многобожникъ,

Политехника (гр. *поли*, много; *техни*, искуство). Учебно заведе-

ние, въ което се изучватъ промишлени искуства; **п.** сѫ въ много случаи научни срѣдоточия, които се сравняватъ съ висшитѣ училища. Първото политехническо училище е било основано въ Парижъ въ 1794. — **Политехникъ.** Който е свършилъ курса на политехническо училище. — **Политехнически.** Който се отнася до политехниката.

Политика (гр. *полисъ*, градъ, държава). 1) Искуство да се управлява една държава. 2) Особената система управление, която усвоява едно правителство; тя е вѫтрѣшна и вънкашна. *Вѫтрѣшната* политика е поведението на правителството на една държава спрѣмо гражданетѣ на тая държава, а *вънкашната* политика се нарича поведението на правителството на една държава спрѣмо другитѣ държави. 3) Благоразумно или хитро поведение въ частнитѣ работи. — **Политиканство.** Работа, занятие на политиканъ. — **Политиканъ.** Човѣкъ, който все съ политиката се занимава. — **Политикъ.** 1) Лице, което се занимава съ общественитѣ работи. 2) Който си служи съ забикалки или притворство.—**Политически.** Който се отнася до управлението на държавата: *политическа наука, политически въпросъ, политическо събитие.* — **Политически права.** Особенитѣ права въ една държава, съ които се ползува само оня, който е нейнъ гражданинъ, каквото е напр. правото на *избирателство* и на *избираемость.* — **Политически прѣстѫпникъ.** Човѣкъ, чието прѣстѫпление се заключава въ стремлението му да промѣни държавния строй насилствено. **Политическа икономия,** наука за народното богатство и обогатяване (виж. *икономисвамъ*).

Политипажъ, *фр.* Картина, отпечатана отъ рѣзба на дърво.

Полифемъ. Посидоновъ синъ, прочутъ циклопъ, убитъ отъ Одисея, за което е подробно расказано въ *Одисеята.*

Полица, *гр.* 1) Мѣнителница. 2) Контрактъ, съ който едно лице се задължава, среща една условена платка, да обезщети нѣкого въ нѣкои загуби или щети: *застрахователна полица.*

Полицейски. Който се отнася до полиция. — **Полиция,** *гр.* (соб. зн. *градско благочиние*). Часть отъ администрацията на една държава, область, окрѫгъ, градъ, която наблюдава за испълнение на законитѣ, които се отнасятъ до обществения редъ, общественитѣ интереси, обществената безопасность и изобщо употрѣбява всички мѣрки за утвърдението на реда и спокойствието въ държавата и между гражданетѣ. Въ всички врѣмена и всички страни правителствата сѫ гледали на **п.** като на най-важния клонъ отъ администрацията. У гръцитѣ и у римлянетѣ тя е била много добрѣ наредена. Прѣзъ срѣднитѣ вѣкове феодалитѣ спрѣли дѣятелностьта на **п.**, нъ съ подигането на монархизма, подигнѫла се и властьта на **п.** Лудовикъ XIV пръвъ я устроилъ правилно, а отъ него зели примѣръ и другитѣ държави. Отъ полицейскитѣ началници е извѣстенъ Маркизъ д' Аржансонъ (1697 — 1718), основателтъ на тайната **п.**; сѫщо министрътъ на **п.** на Наполеона I — Фуше.

Полка. Дансъ отъ полско происхождение.

Полка-мазурка. Сѫщото, каквото е мазурка.

Полкъ. Виж. *Пълкъ.*

Поло. Виж. *Марко* Поло.

Половци. Виж. *Кумане.*

Положителенъ. 1) Опрѣдѣленъ и ясенъ: п. отговоръ; 2) вѣренъ, истински: п. *фактъ*; 3) който гледа само материалната, осезателната страна на нѣщата: п. *умъ* 4) п. *степень* въ грамат. означ. просто качеството на прѣдмѣта; 5) въ матем. п. знакъ е + (плюсъ), въ противополож. на отрицателния — (минусъ); п. електричество, виж. *Електричество.*

Полония. Хубаво японско дърво, неотдавна акклиматизирано въ Европа.

Полоцкъ. Градъ въ витебската губерния (западна Русия), 98 килом. на сѣв.-зап. отъ Витебскъ. на дѣс. бр. на Западна Двина, при вливането въ нея на р. Полота; станция на желѣзницата отъ Смоленскъ за Рига; 20,751 жит. въ 1897. Жито, ленъ, кожи. Съобщение (по желѣзницата и по рѣката) най-вече съ Рига. Сѣдалище на православно-униятски епископъ. Старъ замъкъ въ Кремлинъ (укрѣпена ограда) и, на единъ площадъ, паметникъ въ честь на русскитѣ войници паднѫли въ 1812 близо до града въ едно стражение съ французетѣ.— — П. е много старъ русски градъ; въ IX-и вѣкъ билъ едно отъ главнитѣ селища на кривичитѣ. Откакъ съставялъ едно по друго часть отъ киевското, новгородското, смоленското княжества, той подпаднѫлъ подъ властьта на литовци въ 1307. Московцитѣ го нападали безъ сполука нѣколко пѫти въ началото на XVI-и вѣкъ: Иванъ Грозни го завладѣлъ въ 1563, нъ Стефанъ Батори го зелъ назадъ въ 1579. Руситѣ го прѣзели изново въ 1654; нъ били принудени да го прѣдадѫтъ на поляцитѣ, по андрусовския миръ въ 1667. Въ войната на Петра Велики съ Карла XII, руситѣ окупирали П. въ 1705—1706; нъ той принадлежи окончателно на Русия само отъ първото расчленение на Полша, въ 1772.

Полтава. Градъ въ юго-западна Русия, ц. на губер. Мала-Русия, 1164 килом. на юго-ист. отъ С. Петербургъ, 722 килом. на юго-зап. отъ Москва, въ едно високо мѣстоположение, при вливането на Полтавка въ Ворскла (коритото на Днѣпръ); станция на желѣзницата отъ Харковъ за Кременчугъ; 53,060 жит. Четире панаира прѣзъ годината, отъ които най-важний *Илински* (прѣзъ мѣс. юлия) трае около единъ мѣсецъ; на тоя панаиръ се срѣщатъ отъ 30,000 до 40,000 търговци, на които проданьта достига до 40 милиона лева: вълна, коне, добитъкъ. П. е прочута като сцена на рѣшителната побѣда на Петра Велики надъ Карла XII, на 27 юн. 1709; и два паметника (една гранитна колона, надъ която се издига бронзовъ орелъ, и една правожгълна призма, която носи русския гербъ) въ главния площадъ на града въспоминаватъ тая побѣда; а 5 килом. на сѣв.-зап. отъ града, една рѫтлина, висока 14 метра, надъ която стърчи единъ кръстъ, още извѣстна съ името *Шведската гробница*, бѣлѣжи бойното поле. — Споредъ нѣкои, П. е сѫществувала вече въ XII-и вѣкъ; нъ за по-вѣроятно се има, че градътъ е основанъ кѫдѣ 1308. Той е губернски ц. отъ 1802. — Губер-

нията е съ простр. 46,415 чет. килом. и насел. 2,794,728 жит. Земната повръхность е едно равнище, съ постепенно наклонение юго-западно до брѣговетѣ на Днѣпръ, който образува южния прѣдѣлъ, и въ който текѫтъ главнитѣ рѣки: Сула, Псиолъ и Ворскла. Земята е плодородна и климатътъ е здравъ. Земедѣлието и скотовъдството сѫ главнитѣ занятия. Много отъ селянетѣ прѣкарватъ съ воловскитѣ си кола соль отъ кръмскитѣ езера и риба отъ Донъ. Фабричнитѣ произведения не сѫ нито многобройни, нито важни. Търговията е главно въ рѫцѣтѣ на евреитѣ, и повечето става на панаиритѣ въ Полтава и Ромни.

Полша, наричана отъ поляцитѣ *Полска* (поле), прѣдишна словѣнска европейска държава, прочута, въ срѣднитѣ вѣкове, като най-важната сила-поборница на християнството среща турцитѣ; и до скоро, прѣдмѣтъ на всеобщо и дълбоко съчувствие въ западна Европа, поради безподобнитѣ ѝ злочестини. Тая държава въ надвечерието на подѣлението ѝ отъ Русия, Австрия и Прусия е имала за прѣдѣли на сѣв. Балтийско море отъ Данцигъ до Рига, и русскитѣ области рижска и псковска; на ист. русскитѣ области смоленска, черниговска, полтавска и херсонска; на югъ Бесарабия, Молдова и Карпатски планини; и на зап. прусскитѣ области Силезия, Брандебургъ и Померания. Най-голѣмата ѝ дължина отъ сѣв. къмъ югъ била 1150 килом., и ширината ѝ, отъ ист. къмъ зап., 1110 килом.; а простр. ѝ около 450,000 чет. килом. (включително Курландия). Тая обширна земя съставя часть отъ голѣмото срѣдно-европейско поле и прѣзъ нея минува едно бърдо хълмове, което излиза отъ сѣверната страна на Карпатски планини, и върви сѣв.-източно прѣзъ страната, та образува водораздѣла между рѣкитѣ на Балтийско и Черно море. Земята изобщо е сгодна за земедѣлие и скотовъдство. Ръжь, жито, ячемикъ, и други житни произведения; конопи, дървенъ материалъ, медъ и восъкъ, говеда, овце и коне, неисчерпаеми солни рудници, каменни вѫглища и малко сребро, желѣзо, мѣдь, олово, съставятъ главнитѣ естествени богатства на страната; и за износа на излишъка отъ тия произведения, Висла, Днѣпръ, Двина и притоцитѣ имъ доставятъ извънредни леснини.

Полското кралство административно се дѣлило на 40 воеводства, повечето съ наслѣдствени воеводи, и имало за столица *Варшава.* Освѣнъ Курландия, която, макаръ и управлявана отъ херцози, била полско васалство, и западна Прусия, различавали три голѣми маси: Велика Полша, Малка Полша и Литва. Отъ Литва Вилненското и Трокиското воеводства образували сѫща Литва; другитѣ области образували Бѣла Русия и Черна Русия. Кралство **П.** имало отъ 13 до 15 милиона жит., отъ които до 8 милиона поляци; другото население състояло отъ нѣмци, до $1^1/_2$ милиона, евреи 500,000, литовци 2 милиона и бѣлоруси отъ 2 до 3 милиона.

Поляцитѣ сѫ клонъ отъ словѣнското племе. Тѣ всички, особено простолюдието, иматъ словѣнски чърти на лицето; растъ иматъ срѣденъ. Простий народъ се отличава съ лѣность и невѣжество. Едно нѣщо, което най-много ха-

рактеризира поляка, е, че той и послѣдната си стотинка употрѣбява за да блесне съ вънкашность и особено съ гостоприемство. Къмъ женския полъ поляцитѣ пазѫтъ рицарска вѣжливость, и трѣбва да имъ се отдаде справедливость: Полша се е славила съ най-прѣлестнитѣ жени. Поляцитѣ се дѣлили на селяне, граждане, благородници или *шляхти* и духовенство. Селянетѣ принадлежали на земевладѣлеца, въ чиято земя живѣли. Колониститѣ били свободни. Гражданетѣ състояли отъ градскитѣ занаятчии и търговци. Благородническото съсловие било многобройно (то съставяло $^1/_{14}$ отъ цѣлото население). Това происхождало донѣйдѣ отъ обстоятелството, че всѣкой свободенъ човѣкъ, който владѣялъ имение, минувалъ за благородникъ и прѣдавалъ благородничеството на потомцитѣ си, донѣйдѣ отъ това, че полскитѣ крале, слѣдъ славни походи, въздигали въ благороднически чичъ цѣли корпуси. Така напр. Янъ Собѣски, слѣдъ освобождението на Вѣна отъ турцитѣ, възвелъ въ благороднически чинъ цѣлия кавалерийски корпусъ. Затова и въ полското кралство имало 120,000 благороднически семейства, и твърдѣ често жителитѣ на цѣло село били само благородници. Благородницитѣ изгубвали правата си когато се занимавали съ търговия или съ нѣкой занаятъ, когато изпълнявали служби въ градоветѣ, които не били привилегировани, изобщо за безчестни постѫпки. Ала не се имало за неприлично, ако благородникътъ оралъ земята, или постѫпялъ на служба у другъ благородникъ, или у гражданинъ. Благородницитѣ се ползували съ особени привилегии. Нито кралътъ, нито сѫдиитѣ не могли да арестуватъ земевладѣлецъ, нито селячитѣ му, освѣнъ ако е уличенъ въ прѣстѫпление, или обвиненъ въ кражба отъ трима свидѣтели. Благородницитѣ се освобождавали отъ всички данъци. Духовнитѣ и почетнитѣ мѣста се занимавали отъ благородници. Само благородницитѣ могли да владѣѭтъ земи; ала гражданитѣ на Торнъ, Краковъ, Вилно и Люблинъ и тѣ се ползували съ сѫщото право. — Евреитѣ били повикани въ **II**. отъ Казимира Велики; тѣ се прѣселили тамъ отъ Франция и Германия, дѣто ги гонили безчовѣчно. Съ паритѣ си тѣ станѫли пагубни за полския народъ. Тѣ заимали на расточителитѣ пари на кѫси срокове и зимали отъ тѣхъ безбожни лихви, които се отбивали при самото заимане: тѣ държали гостиниицитѣ, кръчмитѣ — били търговци, и въ градоветѣ и благороническитѣ домове служили за посрѣдници, прѣзъ чиито рѫцѣ минувало всичко. По *вѣра*, поляцитѣ сѫ били главно католици; нъ имало е и много лютерани, социниане, православни и унияте.

Полската или лехска народность се е съставила отъ нѣколко словѣнски племена, които сѫ носили имената мазури, кашуби, куявяне, силезци, поморяне и др. Тия имена сѫ се указили донѣйдѣ (въ прусската етнографическа статистика) и до сегашно врѣме. Въ русскитѣ губернии на така-нареченото Полско кралство поляцитѣ съставятъ 75—90% отъ населението, съ исключение на суалската губерния, дѣто ги прѣсмѣтатъ около 20%, и люблинската и сѣдлецката губернии, дѣто тѣ

съставятъ около 60%. Възъ основа на тия процентни отношения и прѣдъ видъ на обстоятелството, че населеннето въ Полското царство прѣзъ 1897 се е изброявало до 9,442,590, числото на поляцитѣ въ тая страна се прѣсмѣта на 6,250,000; при това число притурятъ около 1,100,000 въ сѣверозападната и юго-западната страни и други части на Русия, което съставя всичко око 7,350,000. Въ источнитѣ области на Прусия изброяватъ (по данни отъ 1890) 2,921,000. **П.** (поляци, мазури и кашуби) въ австрийска Галиция сѫ около 2,800,000; всичко това дава сборъ по-горѣ отъ 13 милиона, които по езикъ принадлежѫтъ на полската народность. Много поляци има при това въ Съединенитѣ Държави.

История. — Староврѣменнитѣ включвали земитѣ, които отпослѣ съставили **П.**, въ сѣверна Германия и въ европейска Скития. Въ VI-и и VII-и вѣкъ, въ тия земи нахлули словѣнски племена, извѣстни подъ имената *летони* и *лехи*, които по-късно се съединили подъ името *полени* или *поляци*, сир. полски (на полето) словѣне. Споредъ сказанията, или баснословната полска история, *Лехъ I*, братъ на чешски князъ Чеха, се прѣселилъ въ **П.** отъ Кроация, построилъ въ 550 Гнѣзно, на самото мѣсто дѣто намѣрилъ гнѣздото на единъ бѣлъ орелъ (по която причина и гербътъ на **П.** е прѣдставялъ бѣлъ орелъ) и билъ първий господарь на **П.** Него наслѣдилъ синъ му *Лехъ II*, който воювалъ съ данцитѣ и построилъ Висмаръ. Леховитѣ потомци, отъ които *Позни* основалъ, казватъ, Познанъ и Колишъ, царували до 700; слѣдъ тѣхъ управлявали 12 воеводи, чието правление се прѣкратило съ дохождането на прѣстола на *Крака I*, който основалъ Краковъ и прѣнеслъ въ него столицата. Кракъ II, голѣмий му синъ, билъ убитъ отъ брата си Леха на ловъ. За това нѣщо, Лехъ билъ изгоненъ въ 750 отъ сестра си Ванда, която се заклѣла никога да се не жени; и когато народътъ я принуждавалъ да се ожени, тя се хвърлила въ Висла, за да не наруши клетвата си. Твърдѭтъ, че близо до Краковъ се намира езическата ѝ гробница. Слѣдъ Вандината смърть пакъ почнѫли да управляватъ воеводи, които слѣдъ 10 години били замѣнени (760) съ *Пшемислава*, златарь, защото се показали неспособни да бранѭтъ държавата отъ нападенията на унгарцитѣ. Тоя Пшемиславъ покорилъ вънкашнитѣ врагове съ войнска хитрость, за което народътъ го избралъ краль подъ името *Лешекъ I.* Неговитѣ приемници били *Лешекъ II*, скоро замѣстенъ съ *Лешека III.* Въ това врѣме словѣнетѣ се распространили, споредъ лѣтописцитѣ, между Одеръ и Елба.

Нъ истинската история на **П.**, като държава единична и отдѣлна, захваща отъ 842. Отъ тая дата тя се управлява отъ херцозитѣ *Пясти*, които, по-сетнѣ, се освободили отъ зависимостьта си отъ германския императоръ и зели титлата крале. Основателтъ на династията на Пяститѣ билъ *Пястъ*, коларски синъ. Неговий внукъ *Мечиславъ I* се оженилъ въ 965 за дъщерята на чешски херцогъ Болеслава I, Домбровка, която, като християнка, обърнѫла мѫжа си въ християнството и въвела въ **П.** християнската вѣра,

сир. католичеството, която въстържествувала надъ езичеството напълно само въ 997. Християнството било проникнѫло въ източна Галиция единъ вѣкъ порано чрѣзъ апостолството на св. Кирила и Методия. Нъ словѣнското богослужение исчезнѫло тамъ скоро прѣдъ латинското, което дошло отъ Гнѣзно. Заслужва да се забѣлѣжи тая подробность: римо-католичеството на поляцитѣ ги е поставяло въ много по-долно положение въ дългата имъ борба среща православнитѣ руси. Мечиславъ два пѫти помагалъ на баварския херцогъ среща герман. императоръ Отона II, и водилъ нещастна война съ чехитѣ въ 985 и 986. Умр. въ 992. Синъ му *Болеславъ I Велики* е истинский създатель на полската държава. Той въвелъ всеобщъ наборъ и уредилъ войската, та можалъ да разшири прѣдѣлитѣ на царството си до брѣговетѣ на Балтийско море, па и отнелъ на чехитѣ западна Хробатия. Въ 1000 Болеславъ се коронясалъ въ Гнѣзно, въ присѫтствието на импер. Отона, краль. Слѣдъ Отоновата смърть Болеславъ воювалъ нѣколко пѫти среща германцитѣ, среща Чехия, на която отнелъ Моравия; покорилъ Лузация, и билъ първий полски господарь, който се сблъскалъ съ руситѣ: той стигнѫлъ до Киевъ и завладѣлъ градоветѣ на страната Червенскъ; той основалъ епископста и устроилъ католическата иерархия. Той нѣмалъ постоянна столица: прѣбивавалъ едно по друго въ Познанъ, Краковъ, Плокъ и Бреславль. Умр. въ 1025. Новото кралство вече напрѣдвало; ала дѣлежитѣ на земята между царскитѣ синове, анархията отъ 1037 до 1042, отдѣлението на Силезия (1168) и борбата между Леха Бѣли и Мечислава III, сина му (1195—1207), съсипали страната. **II.** се въздигала изново, нъ въ нея нахлули монголитѣ, които пакъ я разорили (1241—1287), и слѣдъ смъртьта на Леха III настанѫли нови смутове (1295—1306). Въ царуването на Владислава Джуджето и най-вече на Казимира III, **II.** се възвеличила. Съ Казимира III се свършило по-старото потекло на Пяститѣ. *Лудовикъ Велики*, неговий зеть, присъединилъ Унгария на **II.**; нъ слѣдъ него, двѣтѣ му дъщери, Хедвига и Мария, раздѣлили унгарската и полската корони. *Хедвига*, на която се паднѫла **II.**, докарала съединението на Литва и **II.** като се оженила (1386) за литовския великъ дукъ Ягелона, който се покръстилъ и зелъ името *Владиславъ V.* Това съединение, което се извършило напълно въ 1444 и дори въ 1569 (виж. *Литва*), помогнѫло много за величието на II.: то й удвоило земята.

Периодътъ на ягелонитѣ (1386—1572), съ 80-тѣ години прѣди него (въ царув. на Леха VI, Казимира III и Лудовика Велики), е най-хубавий въ полската история. Прѣзъ това врѣме, поляцитѣ давали крале на Чехия и на Унгария, и си присъединили отцѣпенитѣ земи на бивши васали; добили половината отъ Прусия (западна Прусия), и утвърдили върховната власть на **II.** надъ източна или херцогска Прусия, надъ Ливония (1560), която отпослѣ си обезпечили по Кѣверово-хоркенския миръ (сключенъ съ Ивана IV), па утвърдили господството й и надъ Курландия (1561). Слѣдъ падането на византийската

империя, **II**. противостояла славно на турцитѣ, южнитѣ си нови съсѣди. За зла честь, феодалната система все повече и повече се усилила въ Полша; слѣдъ угасването на Ягелонитѣ въ мѫжското потекло (1572) кралевский чинъ билъ обявенъ избирателенъ: *Хенрихъ Велики* билъ първий избранъ краль; нъ, при всѣко избиране, нови ограничения, подъ името pacta conventa, ослабяли повече и повече властьта; нѣмало вече държавни тайни, нѣмало вече истинска войска; нѣмало вече укрѣпления. Религиознитѣ прѣпирни, подигнѫти отъ въводителитѣ на протестантството, ускорили повече испадането на **II**.: напразно вилненската диета (1563) узаконила вѣротърпимостьта и дала на протестантскитѣ секти сѫщитѣ права, каквито имали католицитѣ: тоя законъ се нарушилъ въ царуването на дома Ваза и отмѣнилъ въ царув. на Вишневицки. Послѣдний актъ отъ могѫществото на **II**. билъ нейната намѣса въ смутоветѣ на Русия, настанѫли въ врѣмето на самозванеца Димитрия (1605), прѣзимането на Москва (1611) и Дивилиненский договоръ (1618).

Отъ това врѣме **II**. тръгнѫла назадъ; тя изгубила върховенството си надъ източна или херцогска Прусия въ 1657; Ливония въ 1660, по Оливенския договоръ; Смоленскъ, западна Украйна и Северия въ 1667, по Андрусофски договоръ; Подолияя и Киевъ, въ 1686, по Московския договоръ. Дошла Карловицската война и голѣмата Сѣверна война: първата върнѫла Подолия на Полша, и Собѣски, кралътъ ѝ, изигралъ въ нея блескава роля като избавилъ Вѣна; нъ отъ друга страна, грѣшкитѣ на благородницитѣ и сената не оставятъ държавята да спечели нѣщо отъ това. Прѣзъ голѣмата Сѣверна война (1700—1721), нахлуването на Карла XII, борбата между двама съперници за прѣстола, Августъ (когото поддържалъ Петръ Велики) и Станиславъ Лещински (когото поддържалъ Карлъ XII), опропастили окончателно **II**. Най-сетнѣ, благодарение още на раздоритѣ, които въорѫжавали едни среща други католицитѣ и протестантитѣ (лютеранетѣ), руситѣ окупирали **II**., и Екатерина насилствено прогласила за краль Станислава Понятовски, бившия си любовникъ (1764). Образува се тогава среща русското вияние единъ съѫзъ отъ отечестволюбци, нареченъ *Барска конфедерация* (1768); Лудовикъ XV и Портата даватъ подкрѣпата си на съѫзенитѣ, нъ падането на Шоазйола въ Франция и разбитията на турцитѣ осуетяватъ геройството на отечестволюбцитѣ, и Русия, Австрия и Прусия рѣшаватъ първото дѣлене на **II**. Това расчленение станѫло въ 1772. Източна Галиция се дала на Австрия; всичкитѣ прѣдишни завоевания на литовцитѣ отъ руситѣ (Бѣла Русия, Черна Русия, полска Ливония) се дали на Русия; западна Прусия се паднѫла на Брандебургския домъ. Останѫлото носило още името полско кралство, нъ било на дѣло руска область. Въ 1790, прѣзъ войната на шведитѣ и турцитѣ среща Русия, полскитѣ отечестволюбци извършили една революция, и въ 1791 прогласили една мѫдра конституция, която унищожавала нелѣпото *вето* (правото да може *само единъ гласъ* въ депутатското събрание да отхвърля всѣка нова

законодателна мѣрка) и усилвала кралевската власть; нъ Русия подигнжла среща тѣхъ Трговицската конфедерация (1792), съставена отъ полски недоволници, които се уловили за оржжие въ името на бившата конституция и на бившитѣ свободи. Доклѣ траяли тия раздори, станжло второто дѣлене на **П.** въ 1793, между Русия и Прусия. Едно ново усилие на поляцитѣ въ 1794 докарало една още по-неравна борба, въ която Кошчушко (виж. това име) показалъ напразно чудеса отъ храбрость; и едно трето и послѣдно дѣлене на **П.** станжло въ 1795. Тоя пжть и Австрия зела дѣлъ, както Русия и Прусия. **П.** останжла така унищожена 12 години. Слѣдъ първата си прусска война (1807) Наполеонъ, по Тилзитския миръ, съставилъ отъ цѣла полска Прусия и отъ нѣколко други области на бивша **П.**, Варшавско велико дукство (виж. *Варшава*), което обгръщало около двѣ пети отъ бившето кралство **П.**, и го далъ на саксонския краль, Фридриха-Августа, внукъ на Августа II, който билъ вече избранъ краль отъ полскитѣ отечестволюбци въ 1790, нъ не приелъ. Отъ това врѣме поляцитѣ, всѣкога съ надежда да се въздигне бившето имъ царство, се показали прѣдани на французския императоръ; тѣхнитѣ войници се били постоянно въ редоветѣ на французската армия, дѣто съставяли единъ отличенъ корпусъ (виж. *Понятовски*). Когато паднжлъ Наполеонъ, вѣнский конгресъ (1815) раздѣлилъ на двѣ *Варшавското велико дукство:* западната часть, която обгръщала Данцигъ, Торнъ, Кулмъ, Познанъ и др., се дала на Прусия; източната часть, много по-голѣмата, се дала (съ исключение на Краковъ, който станжлъ независима република) на Русия, която си я присъединила на империята подъ името *Кралство Полша.*

Това кралство, въ сжщото врѣме като било присъединено на русската империя, добило отъ императора Александра една конституция, и имало диетата си, която гласувала налозитѣ и разисквала законитѣ. Императоръть му далъ вице-краль (брата си Константина). Въ врѣмето на тая нова форма правление **П.** се радвала на нѣкакво спокойствие отъ 1815 до 1830; нъ побудена отъ примѣра на Гръция, на Белгия, парижската революция въ 1830, тя се побунила изново среща Русия, като сочила за причина неизпълнението на договоритѣ, които били гарантирали свободата ѝ. Въ течението на десеть мѣсеца (отъ ноемврия 18 до септемврия 19), **П.** се борила геройски среща десеторни сили; побѣдена изново, въпрѣки усилията на Хлопицкивци, Чарторижскивци, Дембискивци, тя била разорена отъ побѣдителя, изгубила повечето си правдини и игото ѝ станжло потежко: прѣди всичко, една доста голѣма часть възстанници емигрирали на чужбина, особено въ Франция, други били осждени на смърть, на затворъ, на каторжна работа. Голѣмитѣ имения се конфискували, вилненский университетъ и кременецский лицей се затворили, конституцията и особеното управление на кралството се унищожили; сѣдалището на управлението, което било въ Варшава, се прѣмѣстило въ Петербургъ, и уставътъ отъ 1832 изличилъ и послѣднитѣ дири отъ

полската народна самостоятелность. Въ чужбина, емиграцията се мжчила напразно да възбуди общественото мнѣние и да поддържа въ **II**. една агитация, която никога не дала сериозни резултати. Съединението на русската православна църква въ Литва съ римо-католическата църква се имало за едно отъ голѣмитѣ тържества на полското дѣло; нъ русското правителство го развалило въ 1839, и униятскитѣ били църкви принудени да се прибержтъ въ нѣдрото на православната църква. Въ Галиция, Метерниховото правителство възбудило селянетѣ среща благородницитѣ и предизвикало, въ 1846, една страшна размирица, вслѣдствие на която, послѣднитѣ остатки отъ **II**., Краковската Република, се присъединили на Галиция. Въ 1848 нѣколко поляци зели участие въ унгарското възстание. Кръмската война (1854—55) дала на полскитѣ емигранти надежди, които не се осжществили. Отъ 1860, една агитация почнжла да се проявява въ Варшава. Въ това врѣме, на чело на гражданското управление на русска **II**. се поставилъ единъ искусенъ и примирителенъ политикъ, маркизъ Вѣлополски; той залѣгалъ да добие за съотечественицитѣ си най-добрия modus vivendi. Нъ неговитѣ усилия се парализирали отъ тайнитѣ дѣйствия на емигрантитѣ, които вѣрвали въ сполуката на една революция. Единъ централенъ комитетъ покрилъ **II**. съ една мрѣжа политически съзаклетници. Едно възстание избухнжло по поводъ на набора прѣзъ януар. 1861. Цѣла година партизански отряди сновали изъ **II**., гонили цѣльта си изъ Литва, изъ Самогития, изъ Волхиния, изъ Украйна. Никаква помощь като не дошла отъ чужбина, тѣ не могли да издържжтъ. Муравиевъ въ Вилно, Безакъ въ Киевъ, потъпкали възстанието съ всичката строгость. Въ Варшава, Милютинъ и князъ Черкаски били натоварени да порусжтъ страната. Тѣ унищожили ангарията, дали на селянетѣ земята, която тѣ наимали отъ господаретѣ. Варшавский царски намѣстникъ се замѣниль съ главенъ управитель. Католическитѣ владици се интернирали въ вжтрѣшностьта на Русия. Затворътъ, заточението, смъртьта, изгнанието поразили възтанницитѣ или ония, които се подозирали, че имъ благоприятствуватъ. Една нова емиграция пристигнжла въ Франция, нъ тя била по-малобройна отъ първата и не упражнила сжщото влияние надъ сждбинитѣ на **II**. Единъ русски университетъ се основалъ въ Варшава, русский езикъ се въвелъ въ училищата, въ управлението, въ сждилищата. Въ Литва публичното употрѣбение на полски езилъ строго се запрѣтило, упражнението на католическото вѣроисповѣдане се стѣснило съ затварянето на църкви и монастири. Запрѣтило се на поляцитѣ да купуватъ зели. Особенъ данъкъ се наложилъ на полскитѣ владѣлци на недвижими имоти. Съ една рѣчь, русска **II**. тежко искупила дѣтѣ си възстания. Въ 1883, Лъвъ III сполучилъ да добие назначението на владици на вакантнитѣ епархии. Едно слабо подобрение въ отношенията на руситѣ и поляцитѣ като че настанж отъ възцарението на Николая II.

Австрийска **II**. е била по-честита отъ русска **II**. и се радва

на широка автономия. Въ замѣна, подчиненитѣ на Прусия поляци се борѭтъ среща една безпощадна система на понѣмчване. Католическата църква истегли много отъ Kulturkampf; нѣмский езикъ се е наложилъ дори въ прѣдаването на катихизиса. Една сума отъ 125 милиона се е гласувала да се купуватъ полски земи и да се настаняватъ на тѣхъ нѣмски поселенци. Нѣколкото депутати, които поляцитѣ испращатъ въ прусския парламентъ, сѫ безсилни да бранѭтъ полската народность отъ една неостѫпчива и безпощадна политика. Въпрѣки тия печални испитни, има още много отечестволюбци, които още не се отчайватъ за бѫдѫщето. Тѣ сѫ се отрекли отъ мистическитѣ блѣнове на поляцитѣ отъ 1830; и Луи Леже ни казва, че чрѣзъ обществения и икономически напрѣдъкъ се надѣѭтъ тѣ да върнѫтъ на отечеството си мѣстото, което то е занимавало нѣкога въ Европа.

Литературна история.—Между словѣнскитѣ народи, поляцитѣ първи влѣзли въ умствени сношения съ Западъ и пригърнѫли идеитѣ на западната цивилизация. Езическа до кѫдѣ половината на X-и вѣкъ, **П.** се обърнѫла въ римо-католичеството, въ 965, — събитие, което помогнѫло много да се развие въ нея книжнината и науката. Още въ първата половина на на XI-и вѣкъ Казимиръ I, *Възродителятъ*, основава училища, на които повѣрява рѫководителството на калугери; и Казимиръ *Велики*, съ основаването краковския университетъ (1364), прѣустроенъ и богато надаренъ отъ Владислава II Ягелона (1400), създалъ единъ важенъ разсадникъ на просвѣщението, отъ който ще излѣзѫтъ по-късно множество учени, между които най-славний е Никола Коперникъ. Най-старитѣ литературни паметници сѫ латински хроники; Галъ описва на тоя езикъ начинанията на **П.** и въсхвалява царуването на Болеслава III; Мартинъ Стржепски (Martin Polonus) не се ограничава да описва историята на **П.**; той дава и всеобщата история, интересно съчинение, което, слѣдъ изнамирането на книгопечатането, имало много издания въ разни европейски градове (Туринъ, Страсбургъ, Прага, Парижъ, Лионъ, Анверсъ, Венеция, Келнъ). Италиянското възраждане се усѣтило най-силно слѣдъ Франция въ **П.**: любовьта къмъ книжнината се събужда всѫдѣ съ вкуса къмъ искуствата и много писатели се вдъхнуватъ щастливо отъ античнитѣ образци. Мартинъ Кромеръ пише прѣвъсходната си история на **П.** Литературний езикъ е латинский, който се и говорилъ свободно въ нѣкои разреди на обществото; нъ това не прѣчи на развитието на народния езикъ. Напротивъ, полский езикъ, благодарение може-би на лютеранството, добива единъ голѣмъ полетъ, както въ прозата така и въ поезията. Никола Рей, поетъ и моралистъ, е прѣдтеча на толкова прозаици и поети, че XV-и вѣкъ е златний вѣкъ на полската литература. Тогава Янъ Кохановски създаде една истинско народна литература; съ одитѣ си, съ елегнитѣ си, съ идилиитѣ си, съ сатиритѣ си, и съ трагедията си той е обогатилъ полския езикъ съ безцѣнни съкровища. Въ XVII-и вѣкъ **П.** постоянно води война среща турцитѣ, руситѣ, шведитѣ

и др. Тя е тогава едно обширно бойно поле и има много повече храбри войници и герои отколкото добри писатели. Латинската поезия, напротивъ, цъвти повече и повече: Сарбиевски (Sarbievius) е най-блескавий ѝ прѣдставитель, и нѣколко отъ одитѣ му наумѣватъ най-добритѣ Хорациеви и Тибулови поеми. Това литературно затмѣние въ **П.** въ XVII-и вѣкъ обясняватъ не толкова съ постоянното военно положение, колкото съ влиянието на иезуититѣ, които много полатинчватъ езика. XVIII-и вѣкъ не е много по-честитъ: *макаронизмътъ* ражда ново зло: *гализмътъ*. Французската литература е тогава на модата: Корнейлъ, Расинъ, Лафонтенъ, Боало нийдѣ нѣматъ толкова жарки поклонници колкото полскитѣ писатели. Съ рѣдки исключения (Карпински, Ворониччъ, Нѣмцевичъ) полскитѣ писатели търсѣтъ вдъхновението си на тоя чуждъ изворъ. Ала и всѫдѣ въ Европа е била модата въ тая епоха да се копира Хораций.

П. изгубва независимостьта си, нъ „тя не е още умрѣла“ — запѣватъ скоро Домбровскивитѣ *полски легиони*, които се сражаватъ подъ французското знаме; ако и распокѫсана и изличена отъ политическата харта на Европа, тя прѣживѣва злочестинитѣ си и свидѣтелствува за жизненостьта си въ книжнината, наукитѣ и искуствата. Романтизмътъ се появява въ **П.**, първенъ скроменъ и плахъ, съ Казимира Бродзински, още напоенъ съ класически стомени, послѣ повече и повече смѣлъ, доклѣ най-сетнѣ става изряденъ и блескавъ съ Мицкевича, Словацки, Красински, ближни роднини на Гете и на Шилера, на Байрона и на Виктора Хюго, нъ отхранени съ народна храна и горещи отечестволюбци. Около тѣхъ се групиратъ множество поети и прозаици съ различни заслуги. Мицкевичъ, авторътъ на *Панъ Тадеушъ* и на толкова други шедеври, надминува първитѣ съ исполинския си растъ; Крашевски, създателятъ на нововрѣменния романъ въ **П.**, господствува надъ вторитѣ съ разнообразието и плодовитостьта, ако не по високата стойность на произведенията си. До великитѣ поети отъ тоя периодъ поставятъ украйненската школа съ своя славей Богданъ Золески, чиито пѣсни (*Думи* и *Думки*), твърдѣ характеристични, дишатъ дълбоката меланхолия на степитѣ, Антонъ Малчевски и др. Цѣлий тоя романтически периодъ дохожда прѣди страшното сътресение въ **П.** отъ възстанието въ 1830 и слѣдъ него. Въ легиона писатели подирь тоя периодъ, а особено слѣдъ възстанието въ 1863, когато въ полската литература захваща да прѣобладава трезвеностьта и чистий разумъ, блещѫтъ най-вече двѣ имена: Адамъ Асникъ и Хенрихъ Сенкевичъ. Всичкитѣ чувства, всичкитѣ ламтежи, които вълнуватъ сегашна **П.**, сѫ минѫли прѣзъ душата на поета Адамъ Асника. Сенкевичъ, ако и прозаикъ, притежава и той въ висша степень дароветѣ на великъ поетъ, сир. дивно въображение, прѣкрасенъ езикъ и едно твърдѣ тънко пластическо чувство, което, сѣкашъ, е наслѣдилъ отъ староврѣменнитѣ гръци. Неговата историческа трилогия, *Съ огънь и мечъ*, *Потопътъ* и *Господинъ Володйовски*, е единъ видъ епопея, въ която живѣе изново цѣла **П.**

отъ XVII-и вѣкъ съ пороцитѣ и добродѣтелитѣ си; неговий Quo Vadis? *(Камо грядеши?)* е едно великолѣпно възстановение на събитията, нравитѣ и обичаитѣ на Римъ въ Нероново врѣме.

Съ една рѣчь, полската литература е една отъ най-богатитѣ европейски литератури.

Библ. — Освѣнь съчиненията на полски езикъ на полскитѣ списатели Нарушевича, Нѣмцевича, Бандтке, Лелевеля и Мицкевича, виж. Rhulière, Histoire de l' anarchie de Pologne et du démembrement de cette république (4 т., Парижъ, 1807; Oginsky, Mémoires sur la Pologne et les Polonais depuis 1788—1815 (4 т., Пар., 1826); Soltyk, La Pologne, précis historique, politique et militaire de sa révolution (1833); Lelewell, Histoire de Pologne avec atlas (Пар., 1844); Chodzko, La Pologne historique, littéraire, monumentale et pittoresque (Пар., 1832—42, 3 т.); S. Tarnowski, Cent ans de notre histoire (Краковъ, 1896); Roepell, Geschichte Polens (Хамбургъ, 1860); Соловьевъ, *Исторія паденія Польши* (1853); Н. Карѣевъ, *Паденіе Польши въ исторической литературѣ* (СПБ., 1888).

Полъ. Сѫщото, каквото е империалъ.

Полюсъ, *лат.* 1) Всѣки отъ двата края на осьта на едно клѫбо, всѣки отъ двата края на осьта на нашата земя: *Сѣверний полюсъ се нарича и арктически, южний се нарича и антарктически.* 2) Всѣки отъ двата края на единъ магнитъ, на нѣкакво тѣло или на нѣкаква грамада, въ която се е набралъ магнетизмъ и електричество: *положителенъ полюсъ, отрицателенъ полюсъ*

Полюция, *лат.* Неповолно сѣмеистечение.

Поляренъ, *лат.* Който се намира близо до полюситѣ. — **Полярна звѣзда.** Звѣзда отъ съзвѣздието Малка Мечка, много близо до небесния полюсъ, която отговаря на сѣверния полюсъ на земята. — **Полярни кръгове.** Кръгове на земното клѫбо, паралелни на екватора, които дѣлѫтъ умѣренитѣ пояси отъ ледовититѣ пояси. Тия кръгове, мислено прокарвани на земята, отстоѫтъ отъ полюситѣ $23^1/_2$ градуса и странитѣ, които се намиратъ между тия кръгове и полюситѣ, се наричатъ **полярни страни.** — **Полярно море.** Часть отъ сѣверни Ледовити океанъ, на сѣверъ отъ Сѣверна Америка. — **Поляризация,** *лат.* Измѣнение на свойствата на свѣтлината, когато се прѣломява. — **Поляризирамъ.** Произвождамъ поляризация. — **Полярность.** Свойството, което има намагнетизираната игла до сочи все къмъ полюситѣ.

Поляци. Виж. *Полша.*

Помада, *фр.* Благовонно мазило за мазане косата и кожата.

Помаци. Българе, които исповѣдватъ мохамеданството. Тѣ живѣѭтъ, на брой около 400,000, въ страната на Родопитѣ, отъ Пловдивъ до Солунъ, отъ срѣдното течение на Арда до Вардаръ и — въ видъ на единъ уединенъ островъ — въ сѣверна България (30,000) около Ловечъ, Плѣвенъ и Орѣхово. Името имъ обикновено, макаръ и на́дали основателно, произвождатъ отъ дума *по-*

магамъ, за това именно, че тѣ били добри помагачи на турцитѣ. Тия наши сънародници не сѫ могли да се слѣѭтъ съ турцитѣ, а говорѭтъ и сега родния езикъ — български. У тѣхъ се срѣщатъ още стари български думи, които сѫ исчезнѫли у насъ; нъ тѣ естествено сѫ въвели въ говора си по-голѣмо число турски думи отколкото сме въвели ние въ нашия говоръ. Тѣ иматъ епически пѣсни, въ които се срѣща особено името на Крали-Марко. Кактомохамеданетѣ албанци, бошняци, гръци (въ о-въ Критъ) и други, п. сѫ по-фанатици отъ истинскитѣ турци. Въ 1876 тѣ показахѫ такъва фанатическа прѣданность на турското правителство, че извършихѫ у насъ звѣрства (виж. *Априлско възстание*, *Петлешковъ*), които се осѫдихѫ отъ Глядстона, и докарахѫ намѣсата на Русия и нашето освобождение.

Когато Берлинский договоръ създаде Источна Румелия, той ѝ прѣдаде нѣколко помашки околии; нъ п. (17 села отъ рупчосска околия и 4 отъ пещерската околия) не се подчинихѫ на християнското управление. Въ 1886 Съединена България, по турско-българското съглашение отъ 23 ян., съ което Портата припозна Съединението, отстѫпи нѣкои отъ тия села на Турция, а запази една часть отъ тѣхъ (Бабешки колиби). Послѣднитѣ се опитахѫ да се въспротивѭтъ, нъ едно отдѣление българска войска не закъснѣ да окупира земята имъ и тѣ се принудихѫ да се подчинѭтъ.

Обръщането на вѣроотстѫпнитѣ българе въ мохамеданството се е извършило постепенно отъ XV-и до XVII-и вѣкъ. Много български боляре слѣдъ падането на България сѫ били принудени да пригърнѫтъ мохамеданството, за да упазѭтъ живота и имота си. Тия потурчени българе, както и потурченитѣ чрѣзъ еничерството (виж. *Еничере*) сѫ прѣтопени въ турската народность и изчезнѫли безслѣдно. А п. сѫ потомцитѣ на българе, дѣто турцитѣ чрѣзъ насилие сѫ турчили (помохамеданчвали) цѣли околии и окрѫзи. Какъ турцитѣ сѫ потурчили чепинскитѣ и изобщо повечето родопски помаци виждаме отъ съобщението на попъ Методия Драгиновъ въ книжката на Ст. Захариева (виж. това име).

По това съобщение, чепинскитѣ българе ходили, като „войници“, да помагатъ на султана въ войнитѣ му всѫдѣ и се ползували, между друго, и съ пълна церковна свобода — не зависяли отъ гръцкия владика въ Пловдивъ, та му и не плащали никакъвъ данъкъ. Въ 1657 настанѫлъ въ Родопитѣ голѣмъ гладъ. Въ тая година турцитѣ почнѫли война съ венециянцитѣ и събрали голѣми сили въ Пловдивъ. Гръцкий митрополитъ въ тоя градъ, Гавриилъ, за да си отмъсти на чепинцитѣ, за дѣто не скланяли да припознаватъ властьта му, наклеветилъ ги, че искали да се подигнѫтъ противъ султана. Въеползуванъ отъ това, везирь Мохамедъ Кюпрюлю намислилъ да унищожи войнишкитѣ права на чепенцитѣ и да принуди тия свободолюбиви планинци да приемѫтъ исляма. За тая цѣль той потеглилъ съ 6 паши и съ войскитѣ си еничере прѣзъ Родопитѣ и се спрѣлъ въ чепинското село Константиново на лагеръ. Тамъ заповѣдалъ да хванѫтъ чепинскитѣ първенци: Банъ Веля и прото-

попъ Константина; да хванѫтъ сѫщо и всичкитѣ свещеници и кметове и да ги оковѫтъ въ вериги. Когато окованитѣ били докарани прѣдъ везиря, той заповѣдалъ на еничеритѣ да ги исколѭтъ до единъ за „измѣна“ и „непокорство на царя“. Нъ прѣдъ везиря излѣзлъ нѣкой си Хасанъ Ходжа, и го помолилъ да ги прости, ако приемѫтъ исляма. Везирьтъ склонилъ. Тогава на Гергйовдень (1657) окованитѣ и всичкитѣ попове и кметове отъ другитѣ села се потурчили.

Съврѣменникътъ и очевидецътъ на това насилствено турчене, попъ Методий, казва: — „Нашитѣ се турчиха до Богородица (августа). Които се не истурчиха едни исклаха; друзы бѣгаха по гората и тамъ изгореха кащите . . . . таче на петковдень доде фермань отъ цароть да се саберать блъгарете та да станатъ рая. да даватъ харачь и веримь и да ходать на ангария. и само турците да отиватъ на войскя и събрахасе бежанците та сагрядиха кащи ва камьнець и ракитово. тогись повечето бежанци отъ страхоть отидоха при стара ріека та сьгріадиха ново селище Батьово, асань оджа за кашмерь натера потурняците та расипаха сыте црькви отъ костьнець до станимька 33 монастире и 218 црькви, и така Божию попущенію расипахасе блъгарете ва цепина.“

Въ п. турцитѣ сѫ намирали вѣрни слуги на исляма и на султана: тѣ сѫ доставяли на султана прѣкрасни войници и дори даровити паши. *Джевдетъ* паша, *Ахмедъ* Вефикъ паша (виж. тия имена) се иматъ за п.

Както п-тѣ, турцитѣ донѣйдѣ насилствено сѫ потурчили, донѣйдѣ сѫ истрѣбили многобройното българско население въ Делиорманъ, Тузлука и Герлово, като сѫ заселили на мѣстото на избититѣ прѣселенци турци отъ Мала-Азия. Ето защо днесь много села въ източна България сѫ смѣсени или чисто турски, когато въ края на XVI-и вѣкъ се споменуватъ като чисто български.

Историята и етнографията на п. сѫ вече добрѣ изучени отъ К. Пречека и сѫ описани въ неговото учено съчинение Das Fürstenthum Bulgarien, Вѣна 1891 (*Българско Княжество*). Нѣкои изслѣдователи, възъ основа на издаденитѣ отъ Гейтлера (на чешски) въ Прага поетически прѣдания на п. (1878), прѣдполагатъ, че п. сѫ потомци на староврѣменнитѣ тракийци. Виж. и Хр. П. Константиновъ, *Непокоренитѣ села въ Родопскитѣ планини* (София, кн. I 1886, кн. II 1887); *Нѣколко свѣдѣния за истурчването на родопскитѣ българе* отъ В. Добруски въ *Периодич. Списание*, кн. XXI и XXII (1887); К. Пречекъ, *Помашки пѣсни въ Чепино* въ *Периодич. Спис.* (1886); Недѣлевъ, *Помаци* (въ сп. *Български Прѣгледъ*, кн. VIII, год. II = 1895).

Помбалъ (Маркизъ). Най-великий отъ всичкитѣ португалски държавници, и единъ отъ найпървитѣ дипломати на врѣмето си, род. въ 1699 близо до Коимбра, починѫлъ въ имениято си Помбалъ въ 1782. Синъ на единъ кавалер. капитанъ отъ втория разредъ благородници, П. училъ правото въ Коимбра и служилъ нѣколко врѣме въ войската, слѣдъ като билъ изгоненъ отъ Лисабонъ поради младежкия му немиренъ духъ. Тогава се оттеглилъ въ

мѣсторождението си и се посветилъ на политическитѣ и общественитѣ науки. Отпослѣ се оженилъ за една богата вдовица, Дона Тереза, и добилъ достжпъ до двора. Въ 1739 билъ назначенъ посланникъ въ Лондонъ и слѣдъ нѣколко години на сжщата длъжность въ Вѣна. Тамъ **II.** [първата му сжпржга се била поминжла] се оженилъ, въ1749, за графиня Даунъ, внука на австрийски маршалъ съ това име. Тая женитба имала най-честито влияние на бждщето му поприще. Когато **II.** се върнжлъ въ Португалия, португалската кралица, която била австрийска княгиня, много обикнжла сжпржгата му; и когато се въцарилъ синъ ѝ, Иосифъ I, тя го накарала да назначи **II.** министръ на вжтрѣшнитѣ работи. Тутакси блеснжлъ неговѝ административенъ гений. Той намѣрилъ отечеството си, токо-речи безъ войска, безъ флота, безъ търговия или земедѣлие, и всичката власть въ ржцѣтѣ на безсъвѣстни иезуити и грабители-благородници. Привърженикъ на философскитѣ идеи на XVIII-и вѣкъ, той си поставилъ за задача да усили кралската власть и да противопостави на аристократическитѣ разреди и на духовенството единъ независимъ, просвѣтенъ и благоденственъ народъ.

Между първитѣ му дѣла било възвръщането на короната много имения несправедливо отчуждени отъ нея. Слѣдъ това дошли цѣлъ редъ реформи: прѣустроили се военнитѣ сили, испратили се нови поселенци въ португалскитѣ колонии, основала се источно-индийска компания, и други за Бразилия, дѣто се въвело обработването на кафето, захарьта, памукътъ, оризътъ, синилото и кокосовото дърво. По единъ договоръ съ Испания (1753), Парагвай станжлъ португалско владѣние. Когато станжло голѣмото земетресение въ Лисабонъ, въ 1755, **II.** показалъ комахай свърхчовѣшка смѣлость и енергия, поради което кралътъ го повищилъ на графски чинъ, и на другата година го назначилъ пръвъ министръ. Избухнжла една буна, на която подстрекателитѣ били благородницитѣ и иезуититѣ. **II.** я потъпкалъ и отстранилъ всичкитѣ иезуити отъ двора. На другата година (1758) се открило едно съзаклетие противъ живота на краля. Въ съчувствие съ това съзаклетие се подозирали и иезуититѣ и **II.** ги обвинилъ прѣдъ папата; и когато папата не позволилъ да се прѣдаджтъ въ сждъ, **II.** накаралъ та прѣмахнжли нѣкои въ затвора и добилъ отъ краля да изгони всичкитѣ други изъ кралството. Когато тѣ отказали да си отиджтъ **II.** ги прѣнеслъ въ кораби съ войска, която ги оставила въ Церковната (папската) държава. Папа Климентъ XIII силно протестиралъ, а **II.** изгонилъ задъ граница и намѣстника му. Скоро слѣдъ това Климентъ XIII умрѣлъ, и на папския прѣстолъ дошелъ Климентъ XIV, който не билъ приятель на иезуититѣ, та прѣпирнята между Португалия и Ватиканъ се изравнила. Прѣзъ всичкото това врѣме **II.** енергично залѣгалъ да поощрява земедѣлието, търговията и индустрията, прѣобразувалъ коимбренския университетъ и подобрилъ образователната система. Въ 1770 билъ произведнъ на чина маркизъ, и отъ това врѣме до смъртьта на краля въ 1777 билъ на върха на

величието си. Въцарението на Иосифовата дъщеря, Мария I — **П**-ва неприятелка — се ознаменувало тутакси съ **П**-то падане. Той билъ уволненъ; съзаклетницитѣ, който държалъ въ затворъ, били пуснѫти; много отъ учрежденията му били унищожени; и самъ той се спасилъ отъ ешафота, защото ималъ въ рѫцѣ документални доказателства за прѣдишната измѣна на неговитѣ въстържествували неприятели. Мария му заповѣдала да се оттегли въ замъка си, дѣто и починѫлъ. Селянетѣ го наричали „великия маркизъ" и историята имъ е дала право. Когато билъ уволненъ, той оставилъ държавното съкровище съ 78,000,000 крузади *[кръзадата* е португал. монета съ стойность около 3 лева*]* и една добрѣ-наредена цвѣтѫща държава.

Померания. Прусска область, между Мекленбургъ на зап., Брандебургъ на югъ, западна Прусия на ист. и Балтийско море на сѣв. Земята е ниска; най-високитѣ хълмове малко надмуватъ 200 метра. Главната рѣка е Одеръ, съ много рѫкави; множество езера. Простр. 30,112 чет. килом. и насел. 1,700,000, отъ който повечето протестанти; голѣма часть отъ населението сѫ понѣмчени словѣне. Поминъкъ: земедѣлие, скотовъдство, риболовство, корабостроителство. Прѣобладава едрото земедѣлие. Индустрията е доста голѣма само въ Щетинъ, гл. градъ на областьта. Университетъ въ Грейфсвалдъ, нѣколко гимназии, 1 воен. учил., 2 селскостопански училища и др. — **П**. била заселена отъ словѣнско племе *поморяне*, отъ което и добила името си. Първенъ съставяла главната часть отъ Вендското кралство, нъ отъ 1062 се управлявала отъ свои херцози. Въ XII-и вѣкъ поморянетѣ приели християнството. Слѣдъ 30-годишната война **П**. принадлежала една часть на Швеция, слѣдъ вестфалския миръ една часть на брандебургския курфирстъ. На Прусия принадлежи цѣла по стокхолмския миръ (1720).

Помилвамъ. Показвамъ милость, милосърдие. Въ юриспруденцията така се нарича или съвършеното отмѣнение наказанието, на което е осѫденъ единъ прѣстѫпникъ, или измѣнението на едно тежко наказание на полеко. Правото на помилване у насъ принадлежи на кияза. Виж. *Амнистия*.

Помимо. Безъ волята, безъ знанието на нѣкого: *това се направи помимо него*.

Помона (чието име очевидно е свързано съ pomum, плодъ) е била, у римлянетѣ, богинята покровителка на градинскатѣ плодове. Поетитѣ, не, може-би, безъ алегорически омисълъ, прѣдставляватъ нѣкои отъ селскитѣ богове като нейни любовници — Силвана, Пика, Вертумна и др. За Вертумна, особено, се расказва, че слѣдъ като се опиталъ напразно да я приближи подъ хиляди различни форми, най-сетнѣ сполучилъ като се прѣобразилъ на баба. Подъ тоя образъ, той ѝ расказалъ плачевнитѣ истории на жени, които прѣзирали любовьта, и тя като се смилила за тия нещастници, той тутакси се прѣобразилъ на хубавелекъ младежъ и се оженилъ за нея. Нъ Вертумнъ (отъ verto, обръщамъ се, прѣобразявамъ се) не е вѣроятно нищо повече отъ едно олицетворение на промѣнитѣ, чрѣзъ които растенията достигатъ отъ цвѣтъ

до плодъ. Поклонението на **П.**, естествено у прости земедѣлци и овчаре, каквито сѫ били старовръменнитѣ римляне, е било доста важно. Варо ни казва, че въ Римъ Помонинитѣ служби сѫ били повѣрени на особенъ жрецъ, flamen Pomonalis. Въ хѫдожественитѣ произведения **П.** изобщо прѣдставлявали съ овощия въ полата ѝ, или въ една кошница, съ вѣнецъ отъ лозини вѣйки и грозде въ косата ѝ, и кастрителенъ ножъ въ дѣсната ѝ рѫка.

Помона, или **Мейнляндъ.** Най-голѣмий и най-населений отъ Оркадскитѣ о-ви; 40 килом. на-длъжъ и 24 килом. на-ширъ; 16,541 жит. Земята хълмиста съ много езера. Овесъ и бобъ. Овце и свине. Гл. градове Кѫркуолъ и Стромнесъ.

Помоту. Купъ о-ви въ Полинезия, на ист. отъ Тайти, подъ покровителството на Франция отъ 1859. Туземцитѣ, до 8,000, се поминуватъ съ риболовство и сѫ християне. Единъ отъ най-важнитѣ о-ви е *Ана*, 100 килом. околовръстъ, покритъ съ гори отъ кокосови дървеса и населенъ съ 2,000 жит.

Помпадуръ (маркиза), истинското ѝ име *Антоанета Поасонъ.* Любимка на Лудовика XV, която упражнила надъ него и Франция злочесто влияние. За нейнъ баща минувалъ единъ смиренъ дѣловодитель въ войската, Франсоа Поасонъ; нъ честьта на едно съмнително бащинство притезавалъ M. le Normand de Tournheim, богатъ финансистъ. Момичето било хитро до невѣроятность и M. le Normand не пощадилъ нищо да му даде най-доброто, или, попе, най-модното възможно образование. Антоанета най-много се отличавала въ музиката, говора и рисуванието; нъ онова, което особено плѣнило посѣтителитѣ на салонитѣ на богатия финансистъ, били Антоанетината милновидность и хубость, па и искуството, съ което се обличала. Една навалица искатели постоянно я обсаждала; нъ оня, който добилъ рѫката ѝ, билъ братовчедъ ѝ Le Normay l' Etioles (Етиолъ). Тѣ се оженили въ 1741. Ала г-жа Етиолъ, която постоянно слушала отъ безчестната си майка, че „е родена за царица" не марила за прѣголѣмата любовь и почеститѣ на сѫпрѫга си, които бихѫ задоволили коя-да-е жена. Студена, безсърдечна и славолюбива, тя денѣ и нощѣ кроила планове какъ да привлѣче вниманието на царя. Усилията ѝ се увѣнчали слѣдъ нѣколко врѣме съ сполука, и г-жа Етиолъ се настанила въ Версайлския дворецъ; скоро слѣдъ това тя била облагородена съ титлата маркиза Помпадуръ, и много врѣме властвувала надъ царя, първенъ като любимка, а послѣ като необходима приятелка (amie nécessaire). Съ очудване чете човѣкъ за непрѣстаннитѣ хитрости, до които прибѣгвала тя за да упазва влиянието си — концерти, частни театрални прѣдставления, въ които тя сама била отлична актриса, вечеринки и какво не, което могло да забавлява царския умъ! И когато царьтъ прѣстанѫлъ да я люби, той пакъ на радо-сърдце се ползувалъ отъ услугитѣ ѝ като политическа съвѣтница. Наистина, тя станѫла първий министръ на Франция; министерский съвѣтъ се събиралъ въ нейния будоаръ, дѣто се уреждали най-важнитѣ държавни работи. Най-отборътъ министри, посланници, генерали за-

висяли отъ каприза на една жена. Чуждестранната дипломация извличала полза отъ това обстоятелство. Австрийский правъ министръ накаралъ Мария Терезия да пожъртвува гордостьта си на изисканията на положението си, и императрица-кралицата писала на куртизанката писмо, въ което я наричала *моя братовчедко*. Тая дума завъртѣла главата на маркизата, и промѣнила за нѣколко врѣме вънкашната политика на Франция. **П.** умрѣла въ 1764 съ юздитѣ на управлението въ ржцѣтѣ си. Въ 1853, библиотекарьтъ на версайлската градска библиотека, M. le Roi, обнародвалъ въ Journal de l' Instruction publique единъ списъкъ на грамаднитѣ суми, които маркизата истеглила доклѣ се радвала на царското благоволение отъ народното съкровище за себе си. Сборътъ на всичкитѣ суми по тоя списъкъ, съставенъ по правителствени архиви, се въскачва на 40,000,000 лева.

Маркиза **П.** била високомѣрна и мстителна до най-висока степень, и съ безпощадна жестокость осждила на вѣченъ затворъ, въ Бастилия и други тъмници, множествата, които посмѣяли да говоржть за нейнитѣ злоупотрѣбения. Подирь подобни факти, много слаба апология за маркизата е да се каже, че тя насърдчавала ученитѣ, поетитѣ и философитѣ, покровителствувала *енциклопедиститѣ* и помогнжла въ изгонването на иезуититѣ. *Писмата* въ нейно име сж повечето лъжовни. Едно отъ най-добритѣ описания на живота ѝ, на французски, е Goncourt-овото.

Съ името *помпадуръ* е извѣстно сега едно особено срѣсване на косата, една особена наредба на мобилитѣ и нѣкои платове на мода въ XVIII-и вѣкъ.

Помпей (*Кней*), или **Велики Помпей**. Енергиченъ римски генералъ съ извънредна храбрость, род. въ 106 прѣди Р. Х. Захванжлъ да изучва военното искуство подъ бащиния си надзоръ на бойното поле още на 17-годишна възрасть. Отличиль се въ Африка, дѣто съкрушилъ Мариевата партия, за което билъ почетенъ съ титлата Magnus (Велики), па му се и далъ въ Римъ единъ триумфъ, какъвто никога до тогава не билъ даденъ на лице съ чина eques. Подирь тоя подвигъ, той покорилъ Лепидовитѣ послѣдователи въ Италия и Мариевитѣ въ Испания. Когато се върнжлъ въ Италия, слѣдъ 5—6-годишно отсжтствие въ Испания, срѣщнжлъ и разбилъ остаткитѣ отъ Спартаковата войска, та спечелилъ честьта за сключването на Робската война. Сега той билъ идолътъ на народа, и макаръ и да билъ по закона неизбираемъ за консулския постъ, сенатътъ го избралъ за консулъ заедно съ Краса (71). До сега **П.** принадлежалъ на аристократическата партия; нъ сега публично се обявилъ защитникъ на народнитѣ права и първото му дѣло било да възвърне властьта на народнитѣ трибуни. Въ 67—66 **П.** направилъ важна услуга на републиката, като очистилъ Срѣдиземно море отъ многобройнитѣ пирати, които вълнували по него; а слѣдъ това, 65—62, покорилъ Митридата, понтския краль, Тиграна, арменския краль, и Антиоха, сирийския краль. Въ сжщото врѣме покорилъ евреитѣ и прѣзелъ Иерусалимъ. Като се върнжлъ въ Италия, распуснжлъ вой-

ската си, и влѣзълъ въ Римъ триумфално трети пѫть (61).

Нъ отъ сега нататъкъ звѣздата му почва да тъмнѣе. Аристокрацията му показва недовѣрието си и народътъ прѣдпочита Цезаря. Сенатътъ отказва да удобри всичкитѣ му дѣла въ Азия и желанието му да се раздадѫтъ земи на прѣстарѣлитѣ войници. Тогава **II**. влиза въ тѣсно споразумѣние съ Цезаря, съ условие да си помагатъ взаимно. Цезарь и **II**. привличатъ на страната си Краса, който притежавалъ грамадно богатство и упражняватъ обширно влияние въ Римъ, и тримината образуватъ помежду си оная коалиция, която обикновено наричатъ „първия триумвиратъ“ и която за нѣколко врѣме осуетявала всичкитѣ усилия на аристократическата партия. Тая олигархийка става всесилна. Помпеевитѣ дѣла въ Азия се утвърдяватъ: Цезаревитѣ планове се испълватъ. неговий поземенъ законъ, който раздава земи на бѣднитѣ граждане въ Кампания, се прокарва, па съ това заедно и **II**-то обѣщание на войскитѣ му се испълва. Цезаревата дъщеря, Юлия, се оженва за **II**., та родството свързва потѣсно политическитѣ интереси. Нѣколко години наредъ Цезарь жъне лаври въ Галия, и все повече се прославя като воитель и държавникъ, а **II**. хаби врѣмето и енергията си въ Римъ. Нъ **II**. не може да търпи съперникъ. Юлия умира въ 54 прѣди Р. Х., та тесть и зеть се раздѣлятъ съ по-широка пропасть. **II**. сега се връща при прѣдишнитѣ си приятели, аристократитѣ, на които главното желание е да спрѫтъ Цезаря въ словолюбивитѣ му замисли. Заповѣдва се Цезарю да распусне войската си и се върне въ Римъ. Той се съгласява да стори това, съ условие и **II**., който има войска близо до Римъ, да стори сѫщото. Сенатътъ настоява на безусловна покорность, и му дава срокъ да распусне войската си, инакъ ще го обяви за обществен неприятель. На това рѣшение двама отъ трибунитѣ напразно възражаватъ. Тогава Цезарь прѣминува Рубиконъ, въпрѣки рѣшението на сената, и върви среща **II**. въ Римъ. Захваща се междуособната война. Слѣдъ една страшна борба, **II**. е побѣденъ при Фарсала и убитъ въ Египетъ по заповѣдьта на Птоломея XII, въ 48 прѣди Р. Х.

Двѣ прочути изречения се споменуватъ понѣкога, които се отнасятъ на **II**-вия животъ. **II**-вото довѣрие въ себе си не го оставяло никога въ врѣме на опасность. Когато Цезарь вървѣлъ къмъ Римъ на чело на побѣдоносната си войска, **II**. не билъ зелъ никаква отбранителна мѣрка. Като го попитали съ каква войска ще спре неприятеля си, ако прѣмине планинитѣ, той отговорилъ: „На което мѣсто въ Италия и да тупнѫ съ крака си, легиони ще излѣзѫтъ отъ тамъ“. **II**. паднѫлъ когато бранилъ свободата, нъ занесълъ въ гръба почитанието на всички истински римляне. По тоя случай споменуватъ този хубавъ стихъ за Фарсала: Victrix causa diis placuit, sed victa Catoni — „Боговетѣ сѫ за Цезаря, а Катонъ за П.“

Помпей (*Секстъ*). Братъ на Велики Помпея, побѣденъ отъ Августа и умъртвенъ въ 35 прѣди Р. Х.

Помпей (*Кней*). Синъ на Велики Помпея, побѣденъ отъ Цезаря

при Мунда (Испания) и убитъ въ бѣгството си (45 прѣди Р. Х.).

Помпея. Староврѣмененъ градъ въ Кампания, 20 килом. на юго-ист. отъ Неаполъ, при политѣ на Везувий и при устието на Сарно (Sarnus) въ Тосканско море, между Херкуланъ и Стабия. За ранната му история малко се знае (едно сказание приписва основанието му Херкулесу; нъ въ напокошнитѣ римски врѣмена станѫлъ любимо лѣтовище за богатитѣ римляне, много отъ които, включително и Цицеронъ, имали вили въ прѣдградията му. На врѣмето си тоя градъ ще е билъ важенъ въ търговско отношение, защото е билъ пристанищенъ градъ на Нола и други градове въ плодородната долина на Сарно. Въ 63 слѣдъ Р. Х. градътъ пострадалъ много отъ едно земетресение, а въ 79 той и Херкуланъ били съвсѣмъ засипани отъ пепела на Везувий въ едно страшно негово изригване. Съ врѣме **П.** се забравила, и съ вѣкове самото ѝ мѣстоположение било неизвѣстно; повече отъ шестнадесеть вѣка тоя старъ градъ лежалъ спокойно подъ грамаднитѣ пепелища. Най-сетнѣ, въ 1689, съгледали надъ земята нѣкои дири отъ града, и въ 1748 неаполитанското правителство почнѫло едни интересни раскопи, които сѫ се продължавали, съ разни прѣсѣкулки, и до днесь. Тия раскопи сѫ доставили на археолозитѣ множество свѣдѣния върху устройството на римскитѣ домове и върху частнитѣ нрави на римлянетѣ. До сега сѫ раскопани двѣ пети части отъ града, който е билъ опасанъ съ укрѣпления, закриляни съ кули. Искарванитѣ на-явѣ прѣдмѣти сѫ доста добрѣ уцѣлѣли. Сравнително малко човѣшки костници (скелети) сѫ намѣрени, па и токо-речи съвсѣмъ не се намиратъ много цѣнни прѣдмети, каквото златни и сребърни сѫдове и др. Това показва, че повечето жители [градътъ ималъ по врѣме на катастрофата около 20,000 жит.] избѣгнѫли и се върнѫли, та издирили и прибрали съкровищатата си. Прѣзъ есеньта въ 1864, повече отъ 200 костника били намѣрени въ единъ Юнонинъ храмъ; очевидно е, че жертвитѣ отишли тамъ да търсѫтъ прибѣжище отъ богинята. Градътъ изглежда да е билъ правилно построенъ; тѣснитѣ му улици се кръстосватъ на прави ѫгли. Кѫщитѣ, прости, сѫ били рѣдко повече отъ двоетажни. Стѣнната живопись е твърдѣ забѣлѣжителна, както сѫ забѣлѣжителни и архитектурнитѣ и скулптурни произведения, въ които, вкупомъ, ние имаме, така да речемъ, една жива картина на единъ градъ прѣди 1800 години. На европейскитѣ езици има разни описания на **П.**: Les Ruines de Pompeï отъ Mazois (Парижъ, 1812—1838); Pompeia отъ Breton (Парижъ, 1855); Pompeji in seinen Gebäuden, Alterthumern und Kunstwerken (3-о изд., Лайпцигъ, 1875); Pompeiana отъ sir. W. Gell (Лондонъ, 1824—1830, 4 т.) и Pompeii: its history, buildings, and antiquities отъ T. H. Dyer (1875). На русски има двѣ описания на **П.** — едно отъ Левшина (1845) и едно отъ Класовский. — Добрѣ познатото съчинение *Послѣднитѣ дни на Помпея* отъ англ. литераторъ Булвера-Литона (прѣведено на езика ни отъ Н. Михаиловски) е исторически романъ, жива

картина на римското общество (1834).

Помпозо, *итал.* Въ *муз.* тържествено.

Помяновъ (Д-ръ *Конст.*). Български политикъ, род. въ Прилѣпъ въ 1850; училъ се въ родния си градъ, въ Пловдивъ при Иоак. Груева, въ Прага и свършилъ правото въ Вѣна (1877) съ поддържката на Евлогия Георгиевъ. Въ учредителното народ. събрание бѣше прѣдставитель на вѣнската българска колония, дѣто поддържаше най-свободолюбивитѣ принципи. Въ 1881 положилъ докторатъ на правото въ хайделбергския университетъ. Слѣдъ завръщането си въ София биде назначенъ членъ въ апелацията. На другата година напусна службата и влѣзе въ борба за конституцията противъ Пълномощията. Тогава основа вѣстн. *Свѣтлина*, органъ съ твърдѣ голѣмо влияние върху работитѣ въ онова врѣме. Слѣдъ падането на Пълномощията, **П.** стана министръ на правосѫдието въ Цанковия кабинетъ (1884). Единъ отъ най-дѣятелнитѣ членове отъ Цанковата партия, той почна отъ врѣмето на размирицитѣ въ 1886 да пасува, а прѣзъ 1893 прѣмина въ редоветѣ на Стамболовата партия и въ IV Велико Нар. Събрание с. г. поддържа измѣнението на конституцията. Прѣзъ ноем. с. г. му се повѣри въ Стамболовия кабинетъ портфейла на правосѫдието. Въ 1902, когато Д-ръ Даневъ образува, слѣдъ Каравел. оттеглюване, чистъ Цанковистски кабинетъ, биде назначенъ дипломатически агентъ въ Вѣна. Отъ тоя постъ го уволниха послѣ стамболовиститѣ и **П.** отъ тогава пакъ пасува въ политиката.

Пондишери. Градъ въ южна Индия, сѣдалище на управл. на французскитѣ владѣния въ Индия, 140 килом. на юго-зап. отъ Мадрасъ, на Бенгалски заливъ; край на вилупурамския клонъ отъ мадрасъ-танйорската желѣзница; 48,134 жит., отъ които повече отъ 2,000 европейци и потомци на европейци. Износна търговия: синило, памукъ, кожи, орѣхи, масла и др. Съборна църква, туземна и европейска гимназии, статуя Дюплексу (нѣкогашенъ управитель на **П.** и храбъръ борецъ среща англичанетѣ, умр. въ 1763) и др. Библиотека съ 20,000 тома. Прѣвъсходна вода, която се добива отъ 7 артезиански кладенци; въ това отношение **П.** е може-би най-честитъ отъ индийскитѣ градове. Англичанетѣ сравняватъ **П.** съ единъ „малъкъ Парижъ". — **П.** е най-важний градъ, който французетѣ сѫ упазили отъ нѣкогашнитѣ си обширни индийски владѣния, които сега сѫ омалѣли на всичко 508 чет. килом. и 275,261 жит. Тоя градъ, купенъ въ 1693 отъ виджаянагарския краль отъ французетѣ, е билъ три пѫти прѣзиманъ отъ англичанетѣ, които го дали окончателно на французетѣ въ 1816—1817, съ запрѣщение да издигатъ въ него укрѣпления и да поддържатъ друга въоружена сила освѣнъ полицията.

Поне. Баремъ, божемъ.

Понижавамъ. Снишавамъ, свалямъ; противополож. на *повишавамъ;* оттука *понижение,* сваляне.

Поносъ. Диария, често ходене повънъ въ теченъ видъ; придружава се понѣкога съ боление на корема и задния проходъ; става отъ въспаление на лигавата обвивка на чървото, или отъ обил-

но отлѫчване лига по повръхностьта на обвивката. Явява се отъ нелесносмилаема храна, която раздражава чървото, отъ силни слабителни, отъ настинка и като припадъкъ на много болести. Прѣдрасположгатъ къмъ него дѣтската възрасть, особено кога никнѫтъ зѫбитѣ, и слабость на цѣлия организмъ.

Понравя ми се. Харесва ми се.

Понсаръ (*Франсоа*). Французски драматически поетъ, род. въ Вѣна (1814—1867); училъ правото, нъ се посветилъ на литературата. Въ 1837 прѣвелъ Байроновия *Манфредъ* на франц., нъ прѣводътъ му намѣрилъ малко читатели. Първото му удобрено произведение била трагедията *Люкреция*, която отъ 1843 поддържа мѣстото си между найдобритѣ произведения за франц. театръ; друга негова трагедия, която е била популярна, е *Шарлота Корде*; сполучливи сѫ били и комедиитѣ му Horace et Lydie,—La Bourse,—Galilée. Драмата му Honneur et Argent (Честьта и Паритѣ) имала безпримѣрна популярность: 100 нощи една слѣдъ друга се прѣдставлявала въ Одеона безъ да изгуби интереса си за публиката. **П.** е малко забѣлѣжителенъ по поетически талантъ, нъ минува за начинатель на нова посока въ французския театръ — école du bon sens.

Понтекорво. Градъ въ южна Италия, 112 килом. на юго-ист. отъ Римъ; 7,500 жит. За нѣколко врѣме столица на княжеството, дадено отъ Наполеона на своя маршалъ Бернадота (1806).

Понтоненъ. Направенъ отъ понтони, който се отнася до понтони: *понтоненъ мостъ.* — **Понтонъ,** *фр.* Единъ видъ малка ладия; на такъви ладии правѣтъ въ военно врѣме мостъ прѣзъ рѣка за прѣминуване на войски. Понтонни мостове сѫ се строили, съ по-голѣмо или по-малко искуство, отъ най-старо врѣме. Дарий прѣминѫлъ Хелеспонтъ и Дунавъ по понтонни мостове, и Ксерксъ прѣкаралъ грамадната си армия прѣзъ Хелеспонтъ по подобенъ мостъ. При всѣкой голѣмъ корпусъ войски сѫществуватъ *понтонни паркове*, безъ които една армия не може да дѣйствува въ страна, дѣто има рѣки, и много войни сѫ се свършвали съ несполука, по причина на нѣмане толкова необходимитѣ понтони. Марлбъро е употрѣбявалъ дървени понтони. Наполеоновитѣ и Уелингтоновитѣ понтони сѫ били полеки — тенекиени и мѣдни. Тия ладии сѫ били съ равни дъна. Руситѣ прѣминѫхѫ Дунавъ въ 1877 по понтонени мостове.

Понтъ (Pontos, Понтосъ). Въ старо врѣме, сѣверо-източна область на Мала-Азия, която на сѣверъ допирала до Черно море (Pontus Euxinus) и се простирала отъ р. Халисъ на зап. до прѣдѣлитѣ на Колхида и Армения на ист. Южнитѣ ѝ прѣдѣли били планини Анти-Тавръ и Париадръ. Както на югъ, така и на истокъ земята била планинска, и носила дивъ характеръ. Отъ животнитѣ особено се славили пчелитѣ и бобритѣ; отъ ископаемитѣ се добивали главно желѣзо и соль. Приморскитѣ обширни полета и въ старо врѣме, както сега, произвождали изобилно жито, овощия и градиво. За населението нищо не се знае етнографически. То състояло отъ разни племена, които първенъ се управлявали отъ

свои князове, васали на персидскитѣ царе. Дарий I направилъ отъ тая страна сатрапия, която далъ въ наслѣдствено управление на Артабаза (502). Първий, който зелъ титлата царь, билъ Ариобарзанъ, отъ когото излѣзла династията на понтийскитѣ цере: независимото понтийско царство се начева само съ Митридата II (отъ IV вѣкъ), който се подчинилъ на Александра Македонски и като награда за съдѣйствието си, дадено на македоцитѣ, добилъ титлата Ктистисъ (основатель на законно царство). Въ продължение на два вѣка неговитѣ наслѣдници (Митридатъ III, Митридатъ IV, Фарнакъ I, Митридатъ V Евергетъ) се борили съ царетѣ на Витиния и Пергама за владѣянето на Пафлагония и Кападокия; тая дълга борба за самостоятелность развила у населението войнствения духъ и го приготвила за упорито съпротивление на римлянетѣ. Митридатъ VI Евпаторъ (нареченъ Велики) присъединилъ на царството си Пафлагония часть, отъ Кападокия до Тавръ, цѣлия брѣгъ на Евксински Понтъ до Кимерийски Босфоръ и часть отъ Таврически полуостровъ. Слѣдъ Митридатовата смърть (63), **П.** билъ обърнѫтъ въ римска область. Отъ градоветѣ на **П.** най-забѣлѣжителни били Амисъ (столицата), Анконъ, Трапезунтъ, Амасия, Хазиулъ (по-късно Севастополъ, стара столица на понтийскитѣ царе) и др. Сега на мѣстото на староврѣменното понтийско царство се намиратъ два турски виляета, трапезундский и сивасский. Виж., на нѣм., Майеръ, *История на Понтийското царство* (Лайпцигъ, 1879, 2 т.).

Понтъ Евксински. Староврѣмененно име на Черно море; за происхождението на това име виж. *Евксиноградъ.*

Пончъ, *англ.* Горещо питие направено съ ромъ, лимоновъ сокъ и захаръ.

Понятенъ. Достѫпенъ за ума, вразумителенъ, който може да се разбира; *понятность,* ясность, вразумителность. — **Понятие.** Мисъль, прѣдставление, идея; — онова, което се е съставило въ ума и е останѫло въ паметьта, слѣдъ като човѣкъ е разбралъ, постигнѫлъ съ ума си нѣщо.

Понятовски. Прочуто полско княжеско семейство. Най-извѣстнитѣ членове отъ това семейство сѫ: князъ *Станиславъ* **II.**, който въ войната за въсшествието на прѣстола въ Полша, зелъ страната на шведския краль Карла XII да поддържа Станислава Лещински; неговитѣ синови *Станиславъ-Августъ,* послѣдний полски краль, и *Андрей,* който достигнѫлъ до голѣмо отличие въ австрийска служба; и Андреевий синъ, *Иосифъ-Антоний,* князъ **II.** прочутъ полски пълководецъ въ Наполеоновата армия. Иосифъ-Антоний се род. въ Варшава, въ 1762, и на 16 години постѫпилъ въ австрийската армия, участвувалъ въ австро-турската война въ 1787, и достигнѫлъ до чина драгун. пълковникъ. Въ 1789 той се върнѫлъ въ Полша, и станѫлъ генералисимъ на южната армия, съ Кошчушко (виж. това име), Любомирски и други отлични водители подъ началството си. Армията му, макаръ много по-малка по брой отъ русската, която, въ 1792, нахлула въ Полша, одържала блескави побѣди при Полоне и Зеленекъ; нъ **П**-вий стрика, краль

Станиславъ, като склонилъ на Торговищската спогодба (второто подѣление на Полша), прѣкратилъ борбата въ 1793. Князъ **П.** тогава си далъ оставката, и отишелъ въ своеволно изгнание; нъ на другата година се върнѫлъ да помага на Кошчушко, сега диктаторъ, въ безплодното му съпротивление на третото подѣление на Полша. По Наполеоновото прѣдложение да възстанови полското кралство, **П.** се присъединилъ къмъ французетѣ (1800) на чело на една полска армия, и принесълъ добра услуга въ голиминската, данцигската и фридланската битви; нь французский императоръ, съ Тилзитския договоръ, прѣдалъ Полша на неприятелитѣ й, и само Варшавското дукство се оставило непокътнѫто. **П.** билъ назначенъ главнокомандуѭщъ на дукството; и толкова ревностно работилъ за развитието на военнитѣ му пособия, че, въ 1809, когато избухнѫла пакъ войната между Франция и Австрия, той можалъ да изгони австриийцитѣ изъ полската земя. Той продължавалъ да управлява военнитѣ работи на дукството до 1812, когато се присъединилъ къмъ французската армия, отредена да нахлуе въ Русия, съ една 100,000-на полска армия. Нъ, за негово крайно огорчение, по-голѣмата часть отъ армията се расхвърлила на отряди изъ французскитѣ пълчища, а на **П.** се оставили само 30,000 подъ неговото прѣко началство. На чело на тая дивизия, която всѣкога съставяла крайното дѣсно крило на французъ. армия, **П.** събралъ безбройни лаври на бойното поле, и при щурмуването на русскитѣ крѣпости; нъ толкова тежко се повредилъ въ Смоленскъ прѣзъ оттеглянето, че билъ принуденъ да се върне въ Варшава (дек. 1812). На слѣдната есень той зелъ старото си мѣсто въ франц. армия, и на 4 окт. билъ произведенъ отъ императора маршалъ на Франция, чинъ, по неговото мнѣние, много по-доленъ отъ „генералисимъ на поляцитѣ“, който вече притежавалъ. Слѣдъ разбитието при Лайпцигъ, **П.** съ остатъка отъ полската си дивизия останѫлъ да закриля франц. оттегляне, и той сполучилъ да въспре пруситѣ нѣколко часа; найсетнѣ, кога останѫлъ съ 300 души и 30 коня, и самъ билъ тежко раненъ, оттеглилъ се по Плайса, като прѣплувалъ съ коня си рѣката; нъ, когато да прѣплува сѫщо Елстеръ, истощената природа не могла вече да истрае, и той потънѫлъ въ рѣката за всѣкога (7 окт. 1813). Тѣлото му се намѣрило слѣдъ шесть деня, и балсамосано се занесло въ Варшава, отъ дѣто послѣ се прѣнесло въ Краковъ, и поставило до Собѣскивия и Кошчушковия прахъ.

Поповичъ (*Василъ*). Български учитель-писатель, който има голѣми заслуги за възраждането на българския езикъ; роденъ въ Браила (Румѫния) отъ родители прѣселени двѣ години по-напрѣдъ отъ Ямболъ, починѫ въ София (1832—1897). Училъ се въ Браила на гръцки при даскалъ Трифона, а слѣдъ неговата смърть, при брата му даскалъ Иванча — българе прѣселенци отъ Карнобатъ; отъ 1841 до 1845 се училъ въ румѫнското училище, на румѫнски и на гръцки, а послѣдната година и на словѣнски; отъ 1846 до 1848 — въ училището на Никола Стефановича (габровецъ), който сѫщоврѣменно дър-

жалъ въ Браила и пансионъ за ученици отъ всички народности, а особено българчета; прѣзъ 1848—1850 билъ писарь въ английското консулство въ Браила-Галацъ; прѣзъ 1851—57 се училъ въ Киевъ, именно до 1856 въ II киев. гимназия, а послѣдната година въ киев. университетъ по историко-филолог. факултетъ. Поради оскѫднитѣ си срѣдства, принуденъ билъ да се върне въ Браила и само на другата — 1858 — година можалъ пакъ да отиде въ Русия, нъ тоя пѫть въ Москва, дѣто продължилъ образованието си въ сѫщия факултетъ.

Слѣдъ завръщането си отъ Москва **П.** се посветилъ на учителството. Отъ 1861 до 1865 учителствувалъ въ наскоро-откритото училище въ Болградъ, отъ 1865 до 1872 прѣдавалъ частни уроци въ Браила, а слѣдъ това учителствувалъ въ училищата въ Велесъ (1872—74), въ Пловдивъ (1874—77), въ военното училище (отъ началото му до 1884). Освѣнъ това, прѣзъ 1880 билъ депутатъ на силистр. окр., а въ 1881 и учитель на бившия български князъ Александръ Батенбергъ. Отъ 1887 прѣбивавалъ съ семейството си въ Самоковъ, дѣто прѣзъ 1889 — 91 управлявалъ градскитѣ народни училища.

П-та литературна дѣятелность захваща отъ *Русская Бесѣда* въ Москва (1859—60). Писалъ е повѣсти и стихове, дори и една комедийка (*Яровъ*). Обнародвалъ е критически статии въ *Читалище* (1870), *Периодическо Списание* (1870). Стихотворенията му сѫ напечатани въ *Братски Трудъ*, *Общи Трудъ* (1868), *Българска пчела* (1863), *Шутошъ* (1873), въ софийскитѣ календари за 1879 и 1882, въ *Марица* (1878) и *Български гласъ* (1880). Освѣнъ тѣхъ, отпечатана е книгата *Дѣтска гусла* (Пловдивъ, 3-о изд., 1883) и *Конспектъ* по българ. езикъ (София, 1883). Зималъ е участие въ вѣст. *Витоша* (1879), *Селянинъ* (1879), *Балканъ* (1883) и др.

Поповичъ (*Иованъ*). Сърбски драматургъ (1806—1856), авторъ на драми и комедии: *Светославъ и Милева*, — *Милошъ Обиличъ*, — *Нещастната женитба*, — *Хайдуци*, — *Зла жена* и др. Издалъ сборникъ лирически стихотворения (*Давории*, 1854) и нѣколко популярни книги. Основалъ въ Бѣлградъ *Дружество на сърбската словесность* (1841) и народенъ музей.

Поповичъ (*Райно*). Най-славний елинистъ въ България на врѣмето си и единъ отъ най старитѣ „елино-български“ учители, учитель на Кръстевича и Богорова, роденъ въ Жеравна въ самото начало на послѣдния вѣкъ, починѫлъ въ Карлово въ 1858. **П.**, сираче отъ малъкъ (и безъ баща и безъ майка), първенъ се училъ въ родното си мѣсто при нѣкой си светогорски духовникъ, а послѣ въ гръцки училища въ Солунъ и въ Айвали на о-въ Хиосъ при прочутъ тогава елински учитель, Вениамина. Отъ тамъ се върнѫлъ въ Котелъ, дѣто се условилъ за елински учитель и учителствувалъ нѣколко врѣме. Нъ когато въ Котелъ дошелъ отъ Букурещъ за елински учитель нѣкой си сливенецъ Андончо, **П.** видѣлъ за потрѣбно да отиде и той въ Букурещъ, та да се учи и той при И. Дука. Въ Букурещъ **П.** се запозналъ съ Стефана Богориди, който му и помагалъ да продължи учението си.

Когато Андончо напуснжлъ Котелъ и отишелъ въ Цариградъ, котленци потърсили пакъ елински учитель и Богориди имъ прѣпоржчилъ Райна. Тоя пжть Райно се засѣдѣлъ повече като учитель въ Котелъ (1820—1828). Слѣдъ това той прѣминжлъ въ Карлово, дѣто се и задомилъ и учителствувалъ до старость. **П.** прѣдавалъ не само старогръцки и новогръцки, а се запозналъ и съ български езикъ и прѣдавалъ и него както знаялъ и можалъ, защото тогава нѣмало ни граматика, ни други български книги, по които да се ржководи. Гръцки езикъ билъ у него като езикъ на наукитѣ, които той прѣдавалъ на по-горнитѣ си ученици, а по-долнитѣ училъ по-напрѣдъ по български, а послѣ по гръцки. Отъ заблуждението си да дава въ български училища първенство на гръцки езикъ дохожда врѣме, когато **П.** се отказва, както виждаме въ писмото му до Априлова отъ 6 юл. 1840 (*Денница*, стр. 101—102).

П. е прѣвелъ отъ гръцки и напечаталъ слѣднитѣ книги: Дим. Ник. Дарваръ, *Краткое толкование на Божественнатъ храмъ* (Будимъ, 1837; 2-о изд. 1846); *Христоития* и *Благонравие* (Будимъ, 1836, 8-о 326 стр.; 2-о изд., Цариградъ, 1855); *Служба и житие святаго Харалампія* (Цариградъ, 1841); *Басны Есоповы* (Бѣлградъ, 1851). Въ прѣдисловието на *Христоитията* **П.** пространно излага мисълта си, защо на българетѣ е необходимо да си служжтъ за по-горното учение съ гръцкия езикъ! Нъ пакъ Богоровъ бѣлѣжи, че „никой като **П.** не е извадилъ толкова добри плодове". Едно кратко животоопис. на **П.** отъ П. Р. Славейкова се намира въ *Периодическо Списание*, кн. XIV. Бѣлѣжки за сжщия има у Димитриева (М. Д. Балабанова) въ неговитѣ статии. *По народното пробуждане* въ сжщото спис. *XXV—XXVI—XXX—XXXIV* кн.; важни свѣдѣния за **П.** дава и Кръстевичъ въ М. Балабановата книжка По народното пробуждане, дѣто Кръстевичъ съ възмущение опровергава Славейковото свѣдѣние, че **П.** билъ „малко тжпица". Кръстевичъ увѣрява, че това свѣдѣние е „криво, безосновно и съвсѣмъ противно на истината". Бѣлѣжки за **П.** се срѣщатъ още въ Русескивата книжка *Сборецъ* (Ст. Загора, 1887), па сжществува за него и *Помяникъ* отъ Иоакимъ Груева въ Цариградъ. сп. *Български книжици*, год. I, отъ стр. 341 нататъкъ.

Попово. Градецъ, окол. ц., шумен. окр., $35^1/_2$ килом. на юго зап. отъ Разградъ; 1138 жит. Земедѣлие. Отъ околностьта се изкарва много храна. Въ тая околия е с. *Садина*, добрѣ извѣстно по екзекуцията, на която биде подложено прѣзъ Ст. Стамболовото управление.

Поповъ (*Димитръ К.*). Български публицистъ и политикъ, род. въ Калоферъ въ 1855; свършилъ калоферското V-класно училище, а послѣ се учимъ въ Цариградскитѣ училища Робертъ Колежъ и Лицея; въ Лицея свършилъ въ 1876 по първи разредъ, награденъ за оригинални трудове по математиката, обнародвани тогава въ Journal des Mathématiques и English Mechanics.

П-тѣ първи литературни опитвания захващатъ съ дописки и статии въ цариградскитѣ вѣстници и съ прѣводни статии и стихове въ спис. *Читалище*. Слѣдъ това

П. се явява като сътрудникъ на в. *День* и *Цариградъ*, а послѣ като самостоятеленъ редакторъ на в. *Сутрина*. За обнародваната си въ в. *Сутрина* (мѣс. юл. 1877) *Прокламация на императоръ Александра къмъ българетѣ* противъ него се подигнѫло прѣслѣдване и той сполучилъ да избѣгне уврѣме въ Гръция. Прѣзъ септ. сѫщата година той пристигнѫлъ въ Букурещъ и, въ съдружие съ Хр. Бъчварова, почнѫлъ да издава в. *Българинъ*, който двѣ години излизалъ подъ неговата редакция. Повиканъ въ София въ 1881, **П.** съставялъ часть отъ редакцията на в. *Независимость*. Между друго тамъ е написалъ фейлетони, подъ псевдонимъ *Правовъ*. Слѣдъ прѣврата въ 1881, той избѣгнѫ въ Пловдивъ, дѣто продължаваше да пише въ прѣнесената тамъ *Независимость*, въ *Народний Гласъ* и въ *Наука*. Въ *Наука* има прѣведени статии и прѣводни стихове. Въ 1883 **П.** почнѫ в. *Редъ*, а въ 1886 зелъ живо участие въ в. *Съединение*. Като емигрантъ, слѣдъ 9-и августъ, **П.** е сътрудничилъ въ Браила въ в. *Деветий Августъ*, а въ *Турну-Северинъ*, заедно съ Св. Миларова, е редактиралъ в. „*19 Февруарий*". Единъ отборъ стих., подъ заглавие *Прѣведени стихотворения*, сѫ издадени отъ **П.** отдѣлно.

Като политикъ **П.** е билъ съединистъ, каравелистъ, народнякъ и сега се числи въ прогресивно-либералната партия. Като членъ отъ тая партия и депутатъ, той бѣше подпрѣдсѣдатель на народното събрание, когато въ 1902 г. Даневъ му повѣри, на мѣстото на Константинова, поста министръ на общ. сгради. Тоя постъ той запази и въ народно-либералния кабинетъ (Рачо Петровъ-Петковъ), който наслѣди прогресивно-либералния на 19 май 1903, нъ го изгуби прѣзъ мѣс. августъ 1905.

Поправямъ. 1) Исправямъ: *поправямъ грѣшка.* 2) Подобрявамъ, възобновявамъ: *поправямъ си здравето.*

Поприще, *староб.* Въ старо врѣме тая дума е значила мѣсто за надпропущане, съ коне, въ колесници, за игра на прѣскокулка, борба и др. Сега значи *цѣлий* земенъ животъ на единъ човѣкъ: *това поприще си избрахъ* — тоя видъ животъ си избрахъ, или на тая наука, искуство се посветихъ; — *адвокатското поприще сега се прѣдпочита отъ лѣкарското.*

Популинъ, *лат.* Вещество, което се добива отъ кората и листата на тополата и липата.

Популяренъ (лат. *популусъ*, народъ). 1) Народообиченъ, извѣстенъ между народа и любимъ отъ него: *популяренъ министръ.* 2) Общодостѫпенъ, народопонятенъ: *популярно изложение на една наука.* — **Популяризирамъ.** Правѭ нѣщо сгодно или нѣкого любимъ на народа, прав нѣщо общодостѫпно, общонародно, общополезно. — **Популярность.** Народообичность, общодостѫпность, народопонятность.

Попъ (Александръ *Роре*). Знаменитъ английски поетъ, род. въ Лондонъ (1688—1744). Баща му, католикъ и привърженикъ на паднѫлата династия на Стюартитѣ, не искалъ да вижда тържеството на протестантството, та оставилъ Лондонъ и се заселилъ въ Бонфилдъ, въ околносьта на Уиндзоръ. Той умрѣлъ въ Чизуикъ въ 1717. Слѣдъ смъртьта му, синъ му съ майка си се прѣселилъ въ

Туикенхямъ, на брѣговетѣ на Темза. Тамъ, слѣдъ врѣме, въ прочутата П-ва вила, П. посѣщавали англ. прѣстолонаслѣдникъ Фридрихъ и най-прочутитѣ държавници и литератори въ Англия. — П. билъ гръбаво и болнаво момче. Като нѣмалъ възможность да зима участие въ игритѣ на връстницитѣ си, той отъ дѣтинство привикнѫлъ да търси утѣха въ идеалния свѣтъ и исчелъ голѣмо количество книги отъ бащината си библиотека. Вратата на общественитѣ училища били въ онова врѣме затворени за католицитѣ, и П. не можалъ да добие систематическо образование; леля му го научила да чете, а единъ католически свещеникъ го запозналъ съ латински и гръцки езици. Отъ 12-годишна възрасть той билъ съвсѣмъ оставенъ на самосебеси и наченѫлъ да пише стихове. Първий му критикъ билъ баща му. Бащинитѣ му съвѣти и четенето на Драйдъна, когото П. ималъ за най-добрия поетъ на Англия, опрѣдѣлили още отъ раннята му възрасть стремлението му къмъ класическитѣ сюжети и чистотата на формата. Въ това врѣме господствувало убѣждението, че най-високото произведение на поетическия гений е епическата поема; токо-речи всички поети обикновено наченвали попрището си съ епически поеми, които били нѣщо като поетическо кръщение. Така постѫпилъ и П., който написалъ на 13 години една поема, въ която въспѣлъ сѫдбата на родосския князъ Александра. Тая поема, отпослѣ изгорена отъ самия П., докарала въ въсторгъ домашнитѣ му и възбудила въ него литературно самолюбие и жажда за нови сполуки. Слѣдъ нея дошли прѣводи отъ класицитѣ: Стациевата *Тебаида*, откѫслеци отъ Овидовитѣ *Метаморфози*, нѣколко пасторали и др. Слѣдъ тѣхъ се появили *Опитъ върху критиката* (1711); *Похищението на кѫдрицата* (остроумна пародия, най-хубавата и фантастичната му поема), *Уиндзорскаша гора*, *Храмътъ на славата* и двѣ неподражаеми по патетическа хубость и истъщено мелодично стихосложение поеми — *Елоизиното послание*, и *Елегия върху една нещастна госпожа*. Отъ 1715 до 1726 П. работилъ главно надъ прѣвода си на Омира (*Илиадата* и *Одисеята*); тия епопеи, макаръ и лишени отъ омировската простота, естественость и величие, сѫ великолѣпни, прѣведени изящно въ ритмовани стихове. Въ 1728—29 той обнародвалъ най-великата си сатира *Дънсиадата*, остра сатира за тогавашнитѣ литератори. Между 1831 и 1839 той издалъ редъ опити по нравствени и философски прѣдмѣти и сатири. Отъ тия произведения най-прочутото е въ стихове *Опитъ за Човѣка*, дѣто поетътъ се е опиталъ рационалистически да съгласи сѫществуването на злото съ сѫществуването на Бога. Отъ П-тѣ сатири съ най-голѣма слава сѫ се ползували подражанията му на Хорациевитѣ сатири (Imitations of Horace). Тия сатири, при всичкото си остроумие и наблюдателность, въ повечето случаи сѫ били внушени отъ лични мотиви — главно обидено самолюбие; П. е билъ, както забѣлѣжва приятельтъ му лордъ Честърфилдъ, „най-раздражаемий отъ цѣлото genus irritabile vatum, — докачаше се отъ наймалко нѣщо, и никога го не за-

бравяше и не прощаваше". Най-доброто въ тѣхъ сѫ сатирическитѣ портрети на неприятелитѣ му. Доста голѣма роля въ тия сатири сѫ играли и политически побуждения.

П-тѣ произведения, отъ които толкова се въсхищавалъ Байронъ, че поставялъ автора имъ по-горѣ отъ Шекспира и Милтона, за насъ иматъ само историческо значение. Нъ **П**. остава най-отличний прѣдставитель на класическата школа въ поезията, която докарала формата на израза до хѫдожествено съвършенство: като литературенъ хѫдожникъ, блескавъ декламаторъ, сатирикъ и моралистъ въ стихове той още нѣма съперникъ. Той е английский Хораций. Отъ многото издания на съчиненията му най-новото и най-доброто е Елиново-то съ биографията на поета, написана отъ Карутъра.

Попълвамъ. Допълвамъ, испълвамъ.

Пора (гр. *поросъ*, проходъ). Пори се наричатъ незабѣлѣжванитѣ дупчици въ кожата на животнитѣ и растенията. — *Пористъ.* Дупчестъ, пъленъ съ пори или дупчици.

Поражавамъ. 1) Разбивамъ съвсѣмъ (неприятель). 2) Крайно очудвамъ: *тая новина ме порази.* — **Поражение.** Голѣмо разбитие. **Поразителенъ**, който много наскърбява; който прѣмного очудва.

Пордимъ Плѣвенско село (1,766 жит.), 15 кил. на юго-ист. отъ Плѣвенъ, съ прочути паркове, музеи и кѫщи-музеи, които живо напомнятъ въорѫжението на руситѣ въ освободителната война. Единъ паркъ-музей е въорѫженъ съ 12 русски обсадни топове и нѣколко горски топчета. Топоветѣ сѫ турнѫти на барбети, издигнѫти 2 метра, послани съ плочи и облицовани съ бѣлъ камъкъ, нареденъ въ мозайка. Въ срѣдата на парка клокочи единъ красивъ водоскокъ. При парка е „Кѫщата-музей Николай Николаевичъ Главнокомандующий", въ която е живѣлъ Царь-Освободителтъ 3 мѣсеца въ врѣме на плѣвенската обсада. Въ четиретѣхъ стаи и двата коридора на тая кѫща, наредени съ вкусъ и знание, се намиратъ: пики, пушки, гранати, знамена, палатки, манекени, портрети, картини, пионерни лопати, триони и разни видове сѣчива, кавалерийски сѣдла, сабли и други военни въорѫжения. Отъ кѫщата-музей „Николай Николаевечъ" единъ булевардъ, 20 метра широкъ и дългъ около километръ, прѣрѣзва с. **П.** на двѣ равни части, като води къмъ „кѫща-музей румѫнский кралъ Каролъ I", чийто паркъ е 3 пѫти по-голѣмъ отъ другия паркъ, па и по-хубавъ. Въ него има два водоскока, рибно езеро и др., и неговитѣ врати, величествени и съ стоманена якость, сѫ направени въ софийския арсеналъ отъ турски топове, пики, щикове, пионерни лопати и брадви, котви и др. Уреждането на кѫщата музей „Краль Каролъ" и паркътъ продължава. При това, пордимската църква има 6 камбани и др., подарени ней отъ Царь-Освободителя.

Поредъкъ. Редъ; *поредъченъ*, редовенъ.

Пористъ. Виж. *Пора.*

Порко. Градъ въ Боливия, 35 килом. на юго-зап. отъ Потози, при политѣ на едноименен врѣхъ 4,050 мет. високъ; 20,000 жит. Сребърни рудници, които се работѫтъ още отъ врѣмето на инкитѣ. — **Поркоската обл.** е най-

населената (повече отъ 100,000 жит.); жито, вино, добитъкъ. Сегаш. ц. на обл. е *Пуна*, 35 килом. на юго-ист. отъ Потози, село.

Порнография, *гр.* Скверноописание, описване мръсни работи въ живота на нѣкои човѣци, като блудодѣяние и д. т.; *порнографически*, скверноописателенъ, сквернословенъ; *порнографъ*, скверноописачъ; *порнотворство*, скверно, мръсно дѣяние.

Порокъ. Нравственъ, духовенъ недостатъкъ: *кражбата, лъжата, себелюбието, пиянството сѫ порони.* — **Пороченъ.** Развраленъ, злонравенъ.

Порпора. Италиянски композиторъ (1686—1767), род. въ Неаполъ; изучилъ музиката при Скарлати; директоръ на дрезденския театръ, а по-сетнѣ на венециянската консерватория; авторъ на опери, религиозни пѣсни, сонати, които сѫ малко извѣстни сега.

Порсена. Етруски царь, който се явява въ ранната история на Римъ като могѫщъ господарь, (509 прѣди Р. Х.). Споредъ сказанието, което расказва Ливий, Тарквиний Горди, когато билъ изгоненъ отъ Римъ, потърсилъ помощь първенъ отъ венитѣ и Тарквиниевци (етрускитѣ си роднини); нъ тѣ като не сполучили да покорѭтъ подданницитѣ му, той се обърнѫлъ къмъ **П.**, който на драго сърдце зелъ неговата страна и повелъ пълчищата си среща Римъ. Етруский царь завзелъ Яникулумъ, укрѣпена могила на западната страна на Тибръ; и щѣлъ да навлѣзе въ града прѣзъ *Моста на Дървенитѣ Грамади* (*Pons Sublicius*), да не билъ застанѫлъ на края на моста единъ храбръ римлянинъ, Хораций Коклесъ, който не давалъ входъ на **П**-вата войска, доклѣ другаритѣ му задъ него не прѣсѣкли моста; подирь което той се хвърлилъ въ рѣката и безопасно прѣплувалъ вълнитѣ й. **П.** сега обсадилъ Римъ; и слѣдъ малко настанѫлъ такъвъ гладъ, че жителитѣ прибѣгнѫли до едно отчаяно срѣдство. Триста отъ най-благороднитѣ римски младежи се заклѣли да се пожертвуватъ за да уби тъ етруския царь. Първий, комуто се паднѫло жребието да го убие, билъ К. Муций, който се вмъкнѫлъ въ **П**-вия станъ, нъ като не познавалъ царя, убилъ секретаря му, намѣсто него. Тутакси го уловили и заплашили, че ще го изгорѭтъ живъ, ако имъ не открие кои сѫ неговитѣ другари въ съзаклетието. Момъкътъ не отговорилъ ни дума, а турилъ дѣсната си рѫка на жаравата, приготвена за изгарянето му, и не си промѣнилъ лицето, когато рѫката му полека горѣла. **П.**, трогнѫтъ отъ тая постѫпка, го простилъ, па и сключилъ миръ съ Римъ и оттеглилъ войската си. Нововрѣмената критика отхвърля това сказание като съвсѣмъ безосновно; критицитѣ вѣрватъ, че то е измислено отъ отечестволюбивитѣ римски лѣтописци за да се скрие истината, че етрусцитѣ завоевали и държали за нѣколко врѣме Римъ. Доказателствата въ полза на тоя възгледъ сѫ много и силни. Тацитъ дори изрично утвърдява, че **П.** покорилъ града; Дионисий ни казва, че сенатътъ му испратилъ скиптръ отъ слонова кость, златна корона и триумфална мантия; и Плиний споменува обстоятелството, че **П.** запрѣтилъ на гражданетѣ да употрѣбяватъ желѣзото, освѣнъ земедѣлчески орѫдия. Изглежда, че етрусцитѣ прѣ-

търпѣли отпослѣ едно поражение, и били прогонени отъ римската земя; защото слѣдъ завоеванието на Римъ, **П**-вий синъ Арупсъ нападнѫлъ Аричия, дѣто (споредъ Ливий) войската му била поразена подъ стѣнитѣ на града отъ съединенитѣ сили на гръцкитѣ градове, съ помощьта на една гръцка спомагателна войска отъ Куме.

Порта или **Висока Порта** (на турск. *Бабу Але*). Съвѣтътъ на турскитѣ министри, турското правителство. Употрѣбението, у европейскитѣ народи, на французския терминъ Sublime Porte, па и у руситѣ *Блистателная Порта*, се обяснява съ факта, че французски е езикътъ на европейската дипломация.

Порталисъ. Французски юрисконсултъ, единъ отъ съчинителитѣ на *Конкордата* и на *Гражданския кодексъ* (1745—1807).

Портеръ, *англ.* Единъ видъ английска бира.

Портикъ, *лат.* Редъ колони прѣдъ главния входъ на сграда.

Порткрейонъ, *фр.* Тржбица за носяне съ себе моливъ.

Портляндъ. Крайморски градъ въ Съединенитѣ Държави (Мейнъ), гл. гр. на обл. Кѫмбѫрляндъ, 185 килом. на сѣв.-ист. отъ Бостонъ; съединителна точка на 6 желѣзници, главно на желѣзницата, която върви по приморието до Бостонъ и Ню-Иоркъ; 36,425 жит. **П**. е зимното пристанище на пароходитѣ, които вършѫтъ службата отъ Монреалъ до Ливерпулъ и Гласговъ; вънкашната търговия става главно съ Антилскитѣ о-ви, южна Америка и Европа. Износъ: градиво, риба; вносъ: петмезъ, захарь, соль, желѣзо.—**П.** е билъ основанъ въ 1632 отъ една английска колония.

Портляндъ. Градъ въ Съединенитѣ Държави (Орегонъ), на р. Уиламета, 200 килом. отъ Тихи океанъ; на орегонъ-централната и орегонъ-калифорнийската желѣзници и въ параходно съобщение съ Санъ-Франциско, Олимпия, Виктория и Ситка; 47,385 жит. Фабрики за машини и др. Износъ: градиво, жито, брашно.

Портляндъ. Английски полуостровъ, на Ла-Маншъ, скаченъ съ сушата чрѣзъ *Чезжлъ-бянкъ*, дългъ и тѣсенъ провлакъ. Огромни каменоломници.

Портмоне (фр. *портъ*, носи; *моне*, монета). Мъничка кожена кутийка за носяне съ себе си пари. — **Портсигаръ, Портпапиросъ** иматъ сѫщото производство, спр. происхождатъ отъ французския глаголъ *порте*, носѭ, и думи *сигара*, *папироса*, и значѫтъ — кутийка за цигари, кутийка за папироси.

Порто, *итал*, Прѣвозни, прѣносни разноски: *1 левъ пакетътъ и портото отгоръ.*

Порто или **Опорто** (*О Порто*, дума по дума, *Пристанището*). Пристанищенъ градъ въ сѣверна Португалия, 275 килом. на сѣв.-ист. отъ Лисабонъ, на дѣсния брѣгъ на Дуро, 5 килом. отъ устието ѝ; желѣзнопѫтенъ центръ за Лисабонъ, долината на Дуро и и испанска Галиция; 138,860 жит. О. е главенъ индустриаленъ градъ въ Португалия и има многобройни фабрики за ленени, копринени, памучни, вълнени платове, захарни рафинерии, фабрики за прѣвъзходни покѫшнини, стъклени издѣлия, ножове, сѫдове, хартия, капели, корабни вещи и др. Вънкашната търговия е главно съ вино; въ най-добритѣ години се изнася повече отъ 300,000 хек-

толитра, отъ които 7/11 въ Англия. — Градътъ притежава много великолѣпни сгради и хубави площади, нъ повечето му улици сѫ криви и тѣсни. О. е билъ важенъ градъ въ врѣме на маврското владичество и въ срѣднитѣ вѣкове прочутъ по якостьта на укрѣпленията си. Въ 1808 го прѣзели французетѣ, нъ на другата година го зима назадъ англо-французската сила подъ началств. на Уелингтона. Въ 1832, Донъ Педро, послѣдний бразилски императоръ, е билъ обсажданъ една година въ тоя градъ отъ Донъ Мигуеловитѣ сили.

Порто-Алегре. Градъ въ Бразилия, на сѣв.-зап. край на езеро Патосъ, чрѣзъ което се съобщава съ Атлантически океанъ; 25,000 жит. Доста голѣма търговия. Градътъ, добрѣ съграденъ, е основанъ въ 1743.

Портокалъ. Плодътъ на портокаловото дърво (citrus aurantium), отъ семейството портокалови (aurantiaceae correa), отъ което сѫ сѫщо лимонътъ, китрата и др. Портокаловото дърво е все зелено съ умѣренъ растъ, съ зеленикаво-тъмна кора; листата сѫ дългнесни и остри, цвѣтоветѣ бѣли, плодътъ валчестъ съ сокъ сладъкъ и възкиселъ. Обработва се токо-речи въ всѣка часть на свѣта, дѣто климатътъ е доста горещъ, въ Европа въ Азорскитѣ острови, Малта, Сицилия, Испания, Португалия, дори до южна Франция. — Портукаловитѣ дърветѣ сѫ често крайно плодородни. Портокаловото дърво живѣе отъ 100 до 150 години. Младитѣ дръвчета раждатъ по-малко отколкото старитѣ, плодътъ имъ е по-малко соченъ, кората имъ поедбела и съдържатъ повече сѣмки. — Изглежда, че п. не е билъ извѣстенъ на гръцитѣ и римлянетѣ и прѣдполага се, че е внесенъ въ Европа отъ мавритѣ. — П. е отъ голѣма търговска важность, защото е не само най-сладостно и здраво отъ овощията, а и най-лесно се запазва и прѣнася отъ мѣсто на мѣсто.

Порто-морто (итал., знач. *мъртво пристанище*). Пристанище, на което входътъ е запрѣтенъ за търговски кораби.

Порто-Ново. Негрско кралство подъ французско покровителство въ горна Гвинея (западна Африка) на крайбрѣжието, между източния прѣдѣлъ на Дахомей и английската колония Лагосъ. Простр. 1,900 чет. килом. и насел. около 200,000 жит. Кралството зависи административно отъ 1886 отъ франц. владѣния въ Сенегалъ. Кралтъ е неограниченъ господарь въ най-пълния смисълъ на думата. Той има право на животъ и смъртъ върху подданницитѣ си. Всичкий тѣхнъ имотъ, заедно съ земята, принадлежѫтъ нему. Монархията е наслѣдствена, нъ не отъ баща на синъ: двѣ семейства си дѣлѭтъ прѣстола, като се прогласява за краль наредъ най-възрастний отъ тѣхъ. Столицата е единственото важно тържище въ страната. Вносътъ е за 4, а износътъ за 5 милиона лева. Прѣзъ годината влизатъ и излизатъ до 170 кораба, съ вмѣстимость около 40,000 тона. Кралтъ самъ турилъ кралството си подъ покровителството на Франция въ 1861, за да се отърве отъ посѣгателствата на англичанетѣ въ Лагосъ.

Порто-Пренсъ. Крайморски градъ, столица на република Хайти, на западния брѣгъ на о-ва, при политѣ на Порто-Пренсски

връхъ (1,522 метра); 46,640 жит. Дѣятелна търговия съ градиво, медъ, кафе, какао, пристанище на завѣтъ. Укрѣпления. Градътъ е основанъ въ 1745.

Порто-Рико. Най-източний отъ голѣмитѣ Антилски о-ви и четвъртий слѣдъ Куба, Хайти и Жамайка по пространство; простр. 9,144 чет. килом. и насел. 800,000 жит., отъ които половината отъ бѣлото племе, другитѣ негри и мулати. Земята е планинска и плодородна и климатътъ хладенъ и единъ отъ най-здравитѣ въ тия о-ви. Главнитѣ произведения сѫ захарна тръстика, памукъ, оризъ, кафе, тютюнъ, хина, синило. Годишний износъ е за повече отъ 15,000,000 лева; а годиш. вносъ (памучни, вълнени, копринени стоки, метали, бира, овощия, вино) — за повече отъ 17,000,000 лева. Главнитѣ пристанищни градове сѫ *Санъ Жуанъ*, съ 20,000 жит. и укрѣпления Маягецъ, Понсъ. —**П.-Р.**, като слѣдствие на американско-испанската война въ 1898, минѫ изъ подъ властьта на Испания въ рѫцѣтѣ на Съединенитѣ Държави.

Порто-франко, *итал.* Свободно пристанще, сир. такъво, въ което чуждестраннитѣ стоки се внасятъ безъ мито.

Портретистъ, *лат.* 1) Живописецъ на портрети. 2) Писатель, който описва характери, епохи, изобщо картини изъ живота. — **Портретъ.** 1) Изображение на човѣкъ: *живописенъ портретъ*, *фотографически портретъ*. 2) Литературно описание на характеръ, епоха, картина изъ живота: *Кромуеловий портретъ* отъ *Босюе е изумителенъ*.

Портсмутъ. Английски градъ (Хямпшайръ), на юго-западния брѣгъ на о-въ Портсий, малъкъ островъ отдѣленъ отъ сушата съ протокъ, прѣзъ който има нѣколко моста; 50 килом. на юго-ист. отъ Винчестеръ, 107 килом. (137 по желѣзница) на юго-ист отъ Лондонъ; 182, 585 жит., заедно съ населението на присъединения градъ Портсий. **П.,** първото английско военно пристанище, притежава кралевска военно-морска колегия, военно-морско архитектурно училище, величествени корабостроителници, главния английски военно-морски арсеналъ и др.; па и търговията му е голѣма: около 2,400 кораба, съ вмѣстим. повече отъ 300,000 тона, влизатъ на годината въ пристанището му. Вносътъ състои отъ каменни вѫглища, добитъкъ, жито и друга храна отъ английскитѣ крайбрѣжия, и градиво и вино отъ странство. Портсмутската индустрия има отношение къмъ военно-морското дѣло.

Портсмутъ. Градецъ въ Съединенитѣ Държави (Ню-Хямпшайръ), 67 килом. на юго-ист. отъ Конкордъ и 100 килом. на сѣв. отъ Бостонъ, 5 килом. отъ вливането на Пискатакуа въ Атлантически океанъ, станция на портляндската желѣзница за Бостонъ и начало на нѣколко желѣзници за вѫтрѣшностьта на държавата; 12,000 жит. Добро военно пристанище. Прѣзокеанската търговия безъ важность, крайбрѣжната голѣма. Арсеналъ и корабостроителници. Фабрика за машини. Памучни предачници. Градътъ, основанъ въ 1623 и до 1807 сѣдалище на държавното управл., доби всемирна извѣстность въ нашето врѣме. Тука, далечъ отъ шумнитѣ политнчески центрове и отъ всѣкакви постранни влияния, въ тиха провинциална

обстановка, която располага къмъ миролюбие, се сключи, по почина на прѣдсѣдателя на Съединенитѣ Държави *Рузвелта*, на 16 авг. 1905 русско-японски мирень договоръ, който прѣкрати ужаснята кръвопролитна война между Япония и Русия въ Крайни Истокъ. По тоя договоръ, подписанъ отъ пълномощници Вите отъ русска страна, и Комура отъ японска, Русия и Япония взаймно се задължихѫ войскитѣ имъ да изпразнѭтъ въ опрѣдѣленъ срокъ Манджурия, която да се върне на Китай; Русия припозна прѣобладащето влияние на Япония въ Корея съ правото на Япония да се грижи за гражданския редъ въ тая страна; Русия отстѫпи на Япония южната половина на о-въ Сахалинъ заедно съ арендитѣ си права върху Ляотунгски полуостровъ, включително Портъ-Артуръ и Далния, па и прѣдостави на японцитѣ правото на рибна ловитба въ русскитѣ териториални води на сѣв. отъ Владивостокъ до Берингово море; Русия и Япония се задължихѫ да не укрѣпяватъ о-въ Сахалинъ за военни цѣли и Япония се задължи да държи протока Ла-Перузъ свободенъ за параходството. Първоначално заявенитѣ си искания за военно обезщетение, за ограничение русскитѣ морски сили въ Тихи океанъ и за прѣдаването русскитѣ военни параходи, които бѣхѫ задържани въ неутрални пристанища, Япония оттегли съ една драматическа изпада и тогава се подписа мирътъ.

Портсмутъ. Градъ въ Съединенитѣ Държави (южно Охио), на р. Охио, южень край на цинцинатиската желѣзница; 12,000 жит. Рударство. Параходно съобщение съ Балтимора.

Португалия. Най-западната европейска държава, захваща югозападния кѫтъ на Иберийски или Пиринейски полуостровъ и има за прѣдѣли: на сѣв. и ист. Испания, на югъ и зап. Атлантически океанъ. Простр., включително Азорскитѣ о-ви и Мадейра, 92,374 чет. килом.; насел. 5,049,634 жит. въ 1890, отъ които 389,638 население на островитѣ. **П.** е конституционна монархия, наслѣдствена и въ женското и въ мѫжското потекло, съ столица *Лисабонъ*.

Кралството е раздѣлено на 6 области. Народътъ състои отъ остатки отъ старитѣ населения на Испания, нъ португалцитѣ сега хранѭтъ къмъ испанскитѣ си братя дълбока омраза, поради домогванията имъ прѣди нѣколко вѣка да унищожѫтъ независимостьта на **П.** Въ южнитѣ области Алгарва и Алемтего още се съзира присѫтствието на арабската народность; тамъ людетѣ сѫ мургави и тънки-високи съ оживлени лица. Португалцитѣ сѫ многоглаголиви, церемониално ласкателни, раболѣпно учтиви и прѣмного наклонни къмъ показа. Отъ друга страна, тѣ сѫ отечестволюбиви, юначни, постоянни, прѣдпримчиви, весели и услужливи. Малко португалци сѫ умствено развити до висока степень; по-низкитѣ разреди дори и не знаѭтъ да четѫтъ и пишѫтъ. Изобщо португалцитѣ сѫ много суевѣрни и фанатици.

П. е отдѣлена отъ Испания повечето политически, отколкото съ естествени прѣдѣли. Планинитѣ и рѣкитѣ ѝ, съ малки исключения, сѫ просто западни продължения на испанскитѣ. Най-високитѣ планински бърда — *Естрела*, *Естремосъ*, *Уриеското* — се простиратъ до всрѣдъ **П.** Източна или при-

морска **П.** е пѣсъчлива ранина. Най-главнитѣ рѣки сѫ *Дуро*, *Минхо* и *Таго*. Близостьта до океана умѣрява климата на **П.**, която е свободна отъ сушитѣ, които често посѣщаватъ Испания. Земята е изобщо богата, нъ земедѣлието е всѫдѣ прѣнебрѣгнѫто,—едва ли задоволява нуждитѣ на населението; въ нискитѣ мѣста става и оризътъ. Лозарството и маслинарството сѫ най-важнитѣ клонове отъ поминъка; винодѣлието доставя хубаво червено вино, извѣстно съ името „портъ", отъ това, че се изнася въ странство отъ пристанищния градъ Опорто. Отъ минералнитѣ произведения—злато, антимоний, олово, мѣдь, мраморъ, каменни вѫглища, желѣзо, соль—само сольта се искарва въ доста голѣми количества за износъ. Единственитѣ срѣдоточия на фабрични произведения сѫ Опорто и Лисабонъ. Износътъ, главно въ Англия и колониитѣ ѝ, състои токо-речи само отъ вино, овощия, маслинено масло и гѫба за затикалки. Износътъ въ Агнглия е за повече отъ 100,000,000 лева на годината; и отъ него само виното е за $^2/_3$ отъ цѣлата стойность. Вносътъ въ **П.** е повечето отъ Англия, и е за повече отъ 60,000,000 лева на годината.

Португалски езикъ е сроденъ съ испанския и другитѣ езици съ латинска основа. Първенъ той билъ много ближенъ съ кастилското нарѣчие; нъ антипатията, която се появила между португалцитѣ и испанцитѣ, накарала португалскитѣ писатели да отдалечаватъ португалското нарѣчие отъ другитѣ въ полуострова. Найраннитѣ образци отъ истинско португалски езикъ сѫ отъ XIII-и вѣкъ, и състоѭтъ повечето отъ пѣсни. Най-старата сбирка пѣсни е Cancioneiro dél Rei Dom Diniz, или Пѣснопойка отъ краль Диница, когото португалцитѣ отдавна считали за най-ранния си поетъ, нъ чиито поеми се прѣдполагало, че сѫ изгубени, доклѣ не били открити прѣди повече отъ 50 години, въ рѫкописъ, въ библиотеката на Ватиканъ, и обнародвачи въ Парижъ и Лисабонъ въ 1847. Въ XIV-и и XV-и вѣкъ, дворътъ продължавалъ да е срѣдоточие на поезията и искуството, както билъ въ Диницово врѣме; нъ кастилското нарѣчие било поона мода отъ португалското, което се прѣзирало отъ многобройнитѣ царски поети. Португалската поезия и литература добила една нова мощь съ наращението на военно-морската и търговската слава на **П.**, и Cancioneiro Geral (Лисабонъ, 1516) на поета Garcia de Resende отбѣлѣжва прѣходния периодъ между срѣдновѣковния лирически и напокошния класически стилъ. Нъ класическата школа, на която главнитѣ прѣдставители били лисабонскитѣ царедворци и коимбренскитѣ професори, намирала малко съчувствие у народа изобщо, защото португалскитѣ открития и завоевания въ Азия, Африка и Америка възбудили единъ въсторгъ и едно самосъзнание у народа, които го карали да копнѣе за нѣщо по-практическо и по-естествено отъ стила на класицитѣ. Въ тая криза, когато **П.** била на зенита на вещественото си благоденствие, се появилъ най-великий ѝ поетъ, *Камоенсъ*, който, съ безсмъртната си епопея, *Лузиадата* (1572), отворилъ нова пѫтека въ областьта на епическата поезия; въ сѫщото врѣме многобройнитѣ му сонети,

около 300, пѣснитѣ, драмитѣ и другитѣ му поетически произведения го поставятъ на най-първия редъ между европейскитѣ поети. Съ Камоенса и съврѣменника му Гилъ Вицента португалский езикъ и поезия достигнѫли до най-високата точка на развитието си. Прѣзъ испанското владичество, португалцитѣ до толкова изгубили всѣко чувство за народна независимость и отечестволюбие, че най-сетнѣ се отказали отъ езика си, и усвоили езика на другоземнитѣ властители. Съ възстановението на политическата независимость, подъ господството на португалския домъ Браганца, настанѫло едно въздѣйствие; нъ XVII-и и XVIII-и вѣкъ произвели малцина португалски писатели — бомбастични, или робски подражатели на испанскитѣ и италиянскитѣ писатели. Въ началото на тоя вѣкъ II. е произвела двама поети съ гениална творческа сила, лирика F. M. do Nascimento (умр. въ изгнание въ Парижъ, 1819) и Manoel de Bocage, най-самобитний и истинско нароненъ отъ нововрѣменнитѣ португалски поети. — Португалската поезия се е обработвала и въ Бразилия, и, прѣзъ втората половина на тоя вѣкъ, съ повече сполука отколкото въ сама II. Главнитѣ имена въ бразилската поезия сѫ Gonçalves Diaz, Macedo Abreo и Magalhaens; въ историята Varnhagen, авторъ на Historia General de Brazil (1854) и P. da Silva, авторъ на *Бразилски Плутархъ*; освѣнъ нѣкои богословци, философи и прѣводачи отъ класицитѣ. Португалцитѣ сѫ римокатолици и малко вѣротърпѣливи къмъ другитѣ; само въ Лисабонъ и Опорто правителството припознава протестантски богоугодни домове.

По-главнитѣ португалски владѣния сѫ, въ Европа, Азорскитѣ о-ви и Мадера, които се числѭтъ къмъ сама II.; и колониитѣ, въ Африка, — островитѣ на Зелени носъ, Сенегамбия, Ангола и Бенгуела, Мозамбикъ; въ Азия, — Гоа, Макао.

История. — Най-първитѣ спомени за западнитѣ части на Иберийски полуостровъ ни сѫ дошли отъ римлянетѣ, които наслѣдили картагенянетѣ като завоеватели на земитѣ на старитѣ иберийци и западнитѣ келти. Въ Августово врѣме полуостровътъ билъ раздѣленъ на три области, отъ които западната, *Лузитания*, включвала по-голѣмата часть отъ сегашна II. Когато римлянетѣ се оттеглили отъ полуострова, въ който нахлули вестготитѣ отъ сѣверъ, и по-сетнѣ сарацинитѣ отъ югъ, Лузитания била опустошена заедно съ Иберия или староврѣменна Испания. Около срѣдата на XI-и вѣкъ тя паднѫла подъ властьта на Фердинанда I Кастилски. Въ 1095 Хенрихъ Бургундски, зеть на Алфонсо VI, кастилски краль, Фердинандовъ приемникъ, добилъ отъ тоя монархъ управлението на Португалия отъ Минхо до Таго като феодаленъ владѣтель. Ала португалцитѣ притезаватъ, че дори и отъ това врѣме земята имъ била независима. Неговий синъ, Алфонсо I, храбръ и благоразуменъ господарь, одържалъ една блескава побѣда надъ арабетѣ, въ Уриеско поле, въ Алемтего, въ 1130, и слѣдъ това войницитѣ му го прогласили краль. Сполукитѣ на Алфонсо I доста въспрѣли напрѣдъка

на мохамеданетѣ, и папата, за награда, подтвърдилъ царската му титла. Бургундский домъ, който се одържалъ на прѣстола 400 години, далъ на **П.** нѣкои отъ най-благороднитѣ и добритѣ ѝ крале. Динисъ (Дионисий), наслѣдникътъ на прѣстола на Алфонса III, въ 1279, основалъ португалското търговско могжщество по море, па и поощрявалъ промишленитѣ искуства; той е и основателтъ, въ 1283, на лисабонския университетъ, прѣнесенъ, въ 1308, въ Коимбра. Диниса наслѣдилъ въ 1325 синъ му Алфонсо, нареченъ Храбри, чието царуване е токо-речи единъ редъ войни съ кастилцитѣ и мохамеданетѣ. Съ Алфонсовия внукъ, Фердинанда I, законний клонъ отъ бургундския домъ исчезнжлъ въ 1383. Слѣдъ нѣкои размирици, кортеситѣ припознали за краль, въ 1385, неговия незаконнороденъ братъ Жоама (Ивана). Жоамовото царуване е особено забѣлѣжително, едно, защото той въвелъ голѣми прѣобразования въ държавата си и друго, защото той билъ начинателтъ на ония важни географически открития и търговски прѣдприятия, на които **П.** длъжала положението си отъ края на XIV-и до срѣдата на XVI-и вѣкъ като най-великата поморска сила въ Европа. Въ тоя периодъ португалцитѣ придобили Азорскитѣ о-ви, Мадера, островитѣ на Зелени носъ и др.; намѣрили покрай носъ Добра Надежда пжтя за Индия и колонизирали западното и крайбрѣжие; открили Бразилия и др. Въ това врѣме **П.** минувала за една отъ най-могжщитѣ европейски монархии, и Лисабонъ за единъ отъ най-важнитѣ ѝ търговски градове. Нъ ако повдигането на **П.** било бързо, изпадането ѝ било комахай по-бързо; и то се длъжи много на влиянието на духовенството, защото въвождането въ **П.** на инквизицията, въ 1536, докарало изгонване на многобройии богати и трудолюбиви евреи, отъ чиито финансови способности зависяли до голѣма степень търговскитѣ интереси на португалцитѣ. Обществената тирания и въ **П.**, и въ колониитѣ ѝ, и лошата система управление омаломощили дѣятелностьта на народа и охромили доходитѣ му. Единъ гибеленъ походъ въ Африка среща невѣрнитѣ, прѣдприетъ отъ Жоановия внукъ Севастиана, по лошитѣ съвѣти на иезуититѣ, докаралъ още по-голѣми бѣдствия. Слѣдъ поражението на португалцитѣ въ битвата при Алказаръ, въ 1578, когато паднжлъ робъ и изчезнжлъ послѣдний португалски кралъ отъ бургундското потекло, появили се много претенденти на прѣстола, и въ това врѣме Филипъ II, испански краль, сполучилъ да присъедини **П.** на Испания. Благодарение на едно съзаклетие на смѣлитѣ благородници, **П.** отхвърлила чуждото иго въ 1640, когато браганцский дукъ се прогласилъ краль, подъ името Жоамъ IV. Войната съ Испания, която пламнжла съ тоя актъ, се свършила въ 1668, когато, по Лисабонския договоръ, испанското правителство припознало формално независимостьта на **П.** Нъ нѣкогашната слава на **П.** никога вече не се завърнжла, народътъ потънжлъ въ невѣжество и фанатизмъ, и държавата отъ първостепенна между морскитѣ сили въ Европа, се подчинила въ търговско отношение на Англия, въпрѣки Помболовитѣ (виж. *Помболъ*) усилия да я възроди. За-

това и, когато Наполеонъ, слѣдъ нарушението на Амиенския миръ, поискалъ отъ португалцитѣ да не отварятъ вече пристанищата си Англий, добилъ отказъ и заповѣдалъ да се окупира **П.** отъ една французска войска. Жоамъ VI заедно съ всичкитѣ членове отъ семейството си побѣгнѫлъ въ Бразилия. Побѣдата на англо-португалската войска при португалското с. Вимейра въ 1808 освободила земята отъ французетѣ. Кралътъ продължавалъ да прѣбивава въ Рио Жанейро. Злоупотрѣбенията и недоволството въ **П.** ставали все по-голѣми. Въ 1820 въ Лисабонъ избухнѫла една революция, която прогласила конституционната форма правление. Въ 1821 кралътъ се върнѫлъ въ Лисабонъ, като се съгласилъ да подпише конституцията; а на другата година Бразилия се обявила независима. Вѫтрѣшната история на **П.** отъ това врѣме е една борба между самодържавницитѣ и конституционалиститѣ; вънкашно Лисабонский кабинетъ не играе никаква политическа роля.

Портупей-юнкеръ (фр. *портъ*, носи; *епе*, сабя и герм. *юнкеръ*). Юнкеръ, командированъ прѣди да се произведе офицеръ въ нѣкой пълкъ. — **Портупея**. Поясъ за сабля.

Портфейлъ (фр. *порте*, носѭ; *фёйль*, листъ). 1) Картонъ или кожа, сгънѫта на-двѣ за туряне вѫтрѣ писма, хартии и др. т. 2) Министерска служба: *повѣри му се портфейлътъ на правосѫдието.*

Портшезъ (фр. *порте*, носѭ; *шезъ*, столъ). Сѫщото, каквото е седия.

Портъ, *лат.* Пристанище.

Портъ-Артуръ (по китайски *Люйшунъ-коу*) — въ южна Манджурия, на южния край на Ляотунгски полуостровъ, пристанище на Жълто море, 120 килом. на сѣв.-ист. отъ Тенгъ-чеу и 140 килом. на сѣв. отъ Чи-фу. Нѣколко реда хълмове, които се простиратъ на сѣв., образуватъ тука една котловина, голѣма часть отъ която е завзета отъ длъгнестъ плитъкъ заливъ, на-дължъ 2 килом. и на-ширъ $1^1/_2$ килом. Прѣдъ единъ тѣсенъ входъ въ тоя басейнъ, който прѣдставлява прѣкрасно пристанище, морето образува добъръ лиманъ на-ширъ до 13 килом. Въ 1880 **П.-А.** билъ малко рибарско пристанище. Въ 1884 билъ съединенъ чрѣзъ телеграфъ съ Тянъ-цзинъ прѣзъ Ню-чуанъ, а слѣдъ това се пристѫпило къмъ работи да се направи пристанището сгодна станция за кораби отъ сѣверната китайска ескадра. Работитѣ се водили подъ рѫковод. на европейски инжинери; всичкитѣ машини, орѫдия и материали се доставили отъ Европа. До японско-китайската война пристанищнитѣ учреждения на **П.-А.** минувахѫ за най-добритѣ въ Китай. Когато японцитѣ завзехѫ **П.-А.** въ края на 1894, тѣ разрушихѫ повечето здания. По Симоносекския договоръ **П.-А.** трѣбваше да мине на Япония; нъ противъ това протестира Русия, заедно съ Германия и Франция.

Въ края на 1897 една русска ескадра завзе **П.-А.**, а на 15 мартъ 1898 въ Пекинъ се подписа отъ пълномощници на Русия и Китай едно съглашение, по силата на което **П.-А.** и Талменвалъ съ съотвѣтнитѣ територии и водни пространства се отстѫпиха за ползване на Русия за 25-годи-

шенъ срокъ; който по съгласие на двѣтѣ страни можеше да бѫде продължен; заедно съ това на Русия се прѣдостави построението на желѣзнопѫтенъ клонъ за съединението на тия пристанища съ сибирската желѣзница. Рѣши се **П.-А.** да се направи военно пристанище, а Талиенванъ се откри за търговскитѣ кораби на всичкитѣ народи.

Когато въ края на януария 1904 Япония прѣкѫснѫ дипломатическитѣ сношения съ Русия, 10,000 китайци и други работехѫ на **п.**-артурскитѣ укрѣпления, за които се казваше, че сѫ вече непрѣзимаеми. Въ лимана извънъ пристанището бѣ пуснѫла котва силната русска флота на Далечни Истокъ, която броеше седемь грамадни броненосци, нѣколко миноносци и др. Върху тая флота, изъ която стърчехѫ страшни топове, задъ които се показвахѫ едни отъ най-силнитѣ укрѣпления на свѣта, японцитѣ обърнѫхѫ главнитѣ си удари прѣзъ японско-русската война. Слѣдъ 8-9-мѣсечна обсада, прѣзъ която японци и руси всѣкидневно ни очудвахѫ съ велики подвизи, храбрость и самопожертвователность, руситѣ въ **П.-А.** подъ върховното началство на генералъ Щеселя капитулирахѫ (24 дек. 1904). Японцитѣ дадохѫ подъ стѣнитѣ на **П.-А.** 98,000 убити и ранени, руситѣ испратихѫ въ дъното на океана токо-речи цѣлата си флота заедно съ адмираль Макарова. Участьта на портъ-артурската флота постигнѫ и балтийската флота на адм. Рождественски, която късно бѣ тръгнѫла на помощь на **П.-А.**, или на Владивостокъ. Всичкитѣ **п.**-артурски фортове се поправихѫ необикновено скоро отъ японцитѣ. На една кѫща въ **П.-А.** е окаченъ надписъ: „Тука е живѣлъ русский герой генералъ *Кондратенко.*“ Това е името на най-славния русски защитникъ на **П.-А.**; слѣдъ смъртьта на Кондратенко Щесель изгуби всѣка надежда да одържи **П.-А.** за потрѣбното врѣме и го прѣдаде.

Портъ-Луи. Гл. градъ на англ. колония о-въ Маврикия, сѣдалище на управл. на о-ва, на западния брѣгъ, съ важни укрѣпления и най-доброто пристанище на Индийски океанъ; 74,525 жит. Голѣма търговия съ захарь, кафе, синило, памукъ; търговивта на о-ва става главно прѣзъ това пристанище и се въскачва на 60 милиона лева износъ и толкова вносъ. Между по-забѣлѣж. му обществени сгради сѫ театръ, библиотека, болница и ботаническа градина. **П.-Л.** принадлежи на англичанетѣ отъ 1810, до когато е билъ въ французски рѫцѣ.

Портъ-Махонъ. Гл. градъ на о-въ Минорка, на юго-източния брѣгъ на о-ва; 15,000 жит. Вино, портокали, капри. Пристанището, укрѣпено, е едно отъ най-хубавитѣ въ Срѣдиземно море. Сѣдалище на военния управитель и на епископа на о-ва.

Портъ-Сайдъ. Египетски градъ, на Срѣдиземно море, при входа въ Суезски каналъ, 174 килом. на сѣв.-ист. отъ Каиро и 48 килом. на югъ отъ Дамиета; въ 1894 г. 37,000 жит., отъ които 12,000 европейци, повечето французе. **П.-С.** носи името на прѣдшественика и брата на хѫдивъ Исмаилъ паша. Той не е сѫществувалъ прѣди прокопаването на Суезски каналъ. Хубаво построено пристанище. Голѣма вносна и износна търговия.

Поругавамъ. Нанасямъ безчестие или срамъ, обиждамъ, псувамъ. — **Поругание.** Безчестие, позоръ, псувня.

Поручикъ. Първий по-горенъ офицерски чинъ слѣдъ подпоручикъ.

Поручникъ. Поржчитель, гарантинъ, кефилъ (*Библ.*).

Порфира, *гр.* Багреница, пурпурова горна дрѣха, която царетѣ носѫтъ въ тържествени случаи. —**Порфироносецъ.** Царь.—**Порфиророденъ.** Багреницороденъ, роденъ отъ лице, което е носило порфира, отъ царска кръвь или колѣно.

Порфиръ (гр. *пурпуръ, червенъ шаръ*). Твърдѣ коравъ камень, обикновено съ червено-кръвавъ шаръ. — **Порфиренъ.** Направенъ отъ каменя порфиръ.

Порфиръ. Единъ отъ старогръцкитѣ философи, на които се длъжи прѣобразованието на старогръцката философия извѣстна подъ името *неоплатонизмъ*, род. въ 233 сл. Р. Х. нѣйдѣ въ Сирия, умр. въ 305 въ Римъ. Училъ се въ палестинска Кесария при Оригена, въ Атина при Лонгина и въ Римъ при неоплатониста Плотина, когото слѣдъ смъртьта му замѣстилъ като учитель. **П.** е билъ твърдѣ плодовитъ писатель. Повече отъ 60 заглавия на негови съчинения сѫ се упазили. Отъ тия съчинения 43 сѫ съвсѣмъ изгубени. Едно прочуто на врѣмето си негово съчинение, отъ 15 книги, среща христианетѣ, сега е познато само отъ отговоритѣ, които извикало, понеже било изгорено по заповѣдь на императора Теодосия. Другитѣ му съвсѣмъ уцѣлѣли трудове сѫ: *Питагоровий животъ; За въздържането отъ животната храна; Тълкование върху Аристотелевитѣ категории;* и два-три други. До сега не е издадено едно пълно издание на трудоветѣ му.

Порцеланъ, *итал.* Сѫщото, каквото е фарфоръ.

Порционъ. Виж. *Порция.*

Порция, *лат.* Опрѣдѣлена часть, дѣлъ отъ нѣщо: *една или половина порция ястие.*

Порция. Дъщеря на Катона Утически, наслѣдила бащинитѣ си републикански убѣждения и оженила се за Брута, едного отъ заговорницитѣ противъ Цезаря; слѣдъ сражението при Филипи, 42 прѣди Р. Х., тя турила край на живота си.

Порча, *рус.* (рус. *портѝть*, старобълг. *прътити*). Развала, поврѣда; оттука и **испорченъ,** развален, влошенъ, исхабенъ (за *говоръ*).

Поръ. Единъ отъ индийскитѣ царе въ врѣмето на Александра Велики, разбитъ отъ Александра, по брѣговетѣ на Хидаспъ, и заробенъ отъ него. **П.** е забѣлѣжителенъ по сполучливия отговоръ, който далъ на побѣдителя си. Когато Александръ попиталъ **П.,** какъ иска да постѫпи съ него, той отговорилъ: „*Като съ царь.*“ Александръ билъ толкова доволенъ отъ тоя отговоръ, че му върнѫлъ държавата увеличена.

Поржителствувамъ. Ставамъ отговоренъ за нѣкого въ нѣщо, сѫщото каквото е гарантирамъ.

— **Поржитель.** Сѫщото, каквото е гарантъ; *солидаренъ поржитель*, сѫщото, каквото е взаименъ (виж. тая дума) поржитель.

Посвещавамъ. 1) Ржкополагамъ, прѣдавамъ духовенъ чинъ: **п.** *нѣкого дяконъ* и др. 2) Поклонямъ, поднасямъ почетно отъ признателность или за покровителство: *тоя паметникъ е посветенъ на*

Левски, въздигнѫтъ въ негова честь; — *това съчинение е посвето на Н. Ц. В. княза*, за покровителство. 3) *Посветявамъ нѣкого въ тайна, въ искуство*, откривамъ му тайната, искуството, научвамъ го, *оглашавамъ* го. Оттука **посвещение.**

Посейдонъ. Старогръцкий богъ на моретата. Виж. *Нептунъ.*

Поселение. Мѣсто заселено отъ другоземци, селище, заселище, колония.

Посидоний. Стоически философъ, роденъ въ Сирия, въ 133 прѣди Р. Х., умр. въ 49. Много пѫтувалъ, основалъ училище въ Родосъ. Въ числото на ученицитѣ му били Цицеронъ и Помпей. Прѣдавалъ философията, физиката, морала и диалектиката; припознавалъ и богове, и душа: билъ още историкъ, тактикъ, граматикъ, епистолографъ. Съчиненията му сѫ изгубени.

Посилка, *рус.* Всѣка вещь (не писмо), която се испраща нѣкому: пратка.

Послабление. Отпущане малко, не изискване строго пазене нѣкое правило или обичай, снисхождение.

Послания. 1) Писма, писани отъ апосталитѣ, до църквитѣ или до нѣкои лица; съставятъ часть отъ Новия Завѣтъ. Съдържатъ обяснения на догмитѣ на християнството, съвѣти, ободрения и др. Повечето послания (14) сѫ написани отъ ап. Павла; останѫлитѣ **п.** (7) сѫ написани отъ ап. Иакова, Петра, Иоана и Иуда. 2) *Послание*, писмо, често написано въ стихове, отъ нѣкой писатель до нѣкого. Такъви писма сѫ писали Хораций, въ новитѣ врѣмена Боало, Попъ, Волтеръ, Русо, Ламартинъ и др.

Посланикъ. Довѣренъ сановникъ, испратенъ отъ единъ държавенъ глава при другъ, за постоянни сношения. Длъжностьта му е да се грижи за политическитѣ интереси на отечеството си. Въ случай на особено важни сношения между държавитѣ, назначаватъ се извънредни **п.** привременно и всѣкога за обсѫждане нѣкой въпросъ, който интересува и двѣтѣ държави. — **Посолство.** Сградата, въ която обикновено прѣбивава посланикъ.

Послѣдствие. Слѣдствие, сетнина. — **Послѣдователенъ.** Който слѣдва наредъ, единъ слѣдъ другъ.

Посмъртно издание. Произведение, пусн‌ѫто на свѣтъ слѣдъ смъртьта на автора.

Пособие (староб. *пособити*, помагамъ). Помощь, подпора: *правителството е дало на тоя студентъ* **п.** *200 лева.*

Посрѣдникъ. Трето лице, което влиза между двѣ лица или страни за да ги съгласи за нѣщо. — **Посрѣдство, посрѣдничество.** Работата на посрѣдникъ. — **Посрѣдствувамъ, посрѣдничествувамъ.** Посрѣдникъ съмъ.

Post hoc, ergo propter hoc, *лат.* Слѣдъ това, слѣдователно за това; погрѣшно заключение за причинна свръска между двѣ явления. — Post hominum memoriam. Отъ памти-вѣка. — Post mortem. Слѣдъ смъртьта, посмъртенъ. — Post nubila Phoebus. Слѣдъ мъгла грѣе слънце, слѣдъ дъждъ бива ясно врѣме. — Poste-restante (фр.). „До поискване“. Тия думи се пишѫтъ на писмо за да означаватъ, че то трѣбва да стои на пощата, доклѣ не се подири. — Post Scriptum (съкратено само P. S.),

лат. Post scriptum, послѣписание, понѣкога се означава съ нашитѣ си букви **П. П.** (послѣписание); съ тия латински думи, или само съ латинскитѣ или българскитѣ думи за тѣхъ, се захваща дописаното въ писмо слѣдъ подписа.

Постъ *лат.* Мѣстото, дѣто единъ войникъ е поставенъ отъ началника си да пази: *той пази поста си.* Въ *прѣнос. см.* длъжность, служба.

Посѣгамъ. Покушавамъ се, прѣдприимамъ да извършѫ нѣщо прѣстѫпно: *посѣгнѫ на живота си.*

Посѣгатель-ка, лице, което е посѣгнѫло; **посѣгане** или **посѣгателство,** покушение.

Посѣщавамъ. 1) Спохождамъ, ходѫ да видѫ нѣкого. 2) Ходѫ редовно нѣйдѣ: **п.** *училището, църквата.* — **Посѣтитель-ка.** Лице, което посѣщава: **посѣщение,** споходба.

Потасъ или **поташъ** (герм. **поташъ,** пепелъ отъ гърне). Това вещество е извѣстно на химицитѣ подъ името калияненъ окисъ; обикновено се добива отъ золата на растенията: както тревитѣ, така и дърветата. Русия, Швеция и Америка изработвамъ токо-речи всичкото количество **п.,** което отива въ търговията; **п.** бива отъ два вида: първий, обикновений въ търговията, е възжълта или бѣлѣзникава маса, твърда и стипчава на вкусъ; лесно се съединява съ органическитѣ остатки, употрѣбява се за бѣлене платна и изобщо за чистене тъкани отъ органически остатки. Употрѣбява се сѫщо въ стъкларството. Другий видъ **п.,** твърдо, бѣло тѣло, безъ дѫхъ, много разядливо, се добива отъ обикновения **п.,** като се отдѣли отъ него, чрѣзъ варь, вѫглекислотата. Разядливий **п.** дѣйствува разрушително на всички тъкани, употрѣбява се въ медицината, въ миларството, и въ много химически операции. Отъ по-забѣлѣжителнитѣ соли на **п.** е селитрата (гюверджелето).—**Потасенъ.** Който се отнася до потаса: *потасенъ хлоратъ.* — **Потасий.** Новолатинското име на метала калий (виж. това име).

Потемкинъ (графъ *Григорий Александровичъ, Таврически князъ*). Най-прочутий отъ любимцитѣ на Екатерина II (1736 — 1791). **П.,** синъ на дребенъ земевладѣлецъ, билъ роденъ близо до Смоленскъ. По потекло присхождалъ отъ полско семейство, младъ постѫпилъ въ русската армия (кавалерийската гвардия), привлѣкълъ вниманието на царицата съ благородния си, красивъ и юнашки изгледъ, и веднага (1761) билъ назначенъ въ свитата ѝ и произведенъ пълковникъ. Слѣдъ врѣме (1774) той замѣстилъ Григория Орлова въ благоволението на царицата, и станѫлъ нейнъ интименъ любимецъ. Скоро слѣдъ това станѫлъ генералъ-адютантъ, а послѣ графъ. Нъ само двѣ години игралъ ролята на любовникъ, и кѫдъ 1776 билъ замѣстенъ отъ по-младъ и по-обиченъ приемникъ; ала пакъ тая промѣна не измѣнила влиянието му надъ царицата. Той умѣялъ да ласкае тщеславието ѝ, да разбужда страховетѣ ѝ, и да я струва да вѣрва, че само той може да я закриля отъ многобройнитѣ съзаклетия (нѣкои отъ които били истински, а много митически), които постоянно се съставяли противъ нея. Екатерина се подчинявала на всичкитѣ му каприци, допитвала се до него въ всичко, и токо-речи въ всичко се ржко-

водила отъ неговия съвѣтъ. Затова **П.** билъ отъ 1770 до смъртьта си истински прѣдставитель на руската политика въ Европа; и Фридрихъ Велики, прусски краль, па дори и високомѣрнитѣ хасбургци, Мария Терезия и Иосифъ II, раболѣпствували прѣдъ него и го обсипвали съ титли и почести; само отъ Англия **П.** не можалъ да добие ордена *Гартеръ* и отъ Франция ордена на *Св. Духъ*.

П. малко се бъркалъ въ вѫтрѣшното управление па Русия, като давалъ само цѣнни внушения за развитието на промишлеността; неговитѣ важни дѣла сѫ свързани само съ вънкашната политика на Русия, особено колкото се отнасяла до Турция. По неговитѣ съвѣти, Турция била принуждавана да отваря войни, за да ѝ се отнемѫтъ земитѣ па сѣв. и ист. отъ Черно море, та Русия да завладѣе едно южно приморие; и това като се постигнѫло, **П.** тутакси заповѣдалъ да се създаде черноморска флота, и да се основѫтъ градоветѣ Херсонъ, Керчъ, Николаевъ и Севастополъ. За заслугитѣ си, той билъ назначенъ управитель на Таврида, и обсипанъ съ почести и дарове. Въ 1787 Екатерина му направила едно посѣщение въ губернията му, и останѫла крайно доволна. Токоречи веднага слѣдъ това, Русия обявила война на Турция, и **П.** билъ поставенъ на чело на армията, съ Суворова и Репнина за помощници. Русскитѣ орѫжия били непрѣкѫснѫто побѣдоносни. Бесарабия и двѣтѣ княжества били покорени, и **П.** се стѣгалъ да върви къмъ Цариградъ, когато императрицата заповѣдала да прѣстанѫтъ военнитѣ дѣйствия; нъ прѣди **П.** да има врѣме да я докара на своитѣ възгледи, разболѣлъ се ненадѣйно на пѫтя си отъ Яшъ за Николаевъ, дѣто и починѫлъ. — Хебигъ е напечаталъ **П**-та биография въ спис. Minerva, 1797—1800. Единъ панегирикъ на П. е напечаталъ племенникътъ му А. И. Самоиловъ (*Русск. Арх.*, 1867). Виж. и А. Г. Брикнеръ, *Потемкинъ* (СПБ., 1891); А. М. Л., *Екатеринскій временщикъ* (*Истор. Вѣст.*, 1892, бр. 3.).

Потенца. Южно-италиянски градъ, ц. на едноименна область, расположенъ на една могила отъ Апенинитѣ, на р. Базенто, 87 килом. на ист. отъ Салерно; 20,000 жит. Градътъ е заобиколенъ съ стѣна, има хубава съборна църква съ дорически стилъ, и е сѣдалище на архиепископъ. — Обл. Потенца допира на ист. до Тарентски заливъ, па и на зап. до Поликастроски заливъ. Има простр. 9,962 четв. килом. и население 546,599 жит. Градове: Матера, Мелфи и др.

Поти. Русски пристанищенъ градецъ въ кутайската гобер. и станц. на закавказската желѣзн. при устието на р. Рионъ, въ равна, блатиста и трескава мѣстность; около 100 килом. на юго-зап. отъ Кутаисъ; 8,000 жит. (мингрелци, гръци, арменци, руси). Старо турско укрѣпление, сега испразнено. **П.** е най-важното слѣдъ Батумъ и Новороссийскъ, русско търговско мѣсто въ черноморското крайбрѣжие на Кавказъ; търговското му значение се усилило слѣдъ кръмската война, а особено съ направата на поти-тифлисската желѣзница. Нъ слѣдъ присъединението отъ Русия на Батумъ, **П.** донѣйдѣ е испаднѫлъ въ търговско отношение. Прѣзъ **П.** става главно кавказский износъ (царе-

вица, сладъкъ корень, марганцова руда, орѣхово дърво) за около 15 милиона лева на годината. Пристанището е малко. Прѣдполагатъ, че близо до **П.** се намиралъ въ старо врѣме прочутий гръцки търговски градъ Фазисъ. Руситѣ, които все усѣщали, че положението имъ въ Имеретия и Мингрелия не е обезпечено, доклѣ **П.** остава въ турски ржцѣ, прѣзели окончателно това мѣсто въ 1828.

Потиръ (гр. *потири*, *чаша*). Име на чашата, отъ която православнитѣ християне се причестяватъ съ тѣлото и кръвьта Христови. Тя се употрѣбява въ евхаристията по примѣра на самъ И. Христа и апостолитѣ (1 Кор. 10; 16). Понѣйдѣ у насъ **п.** наричатъ и обикновена чаша за вино.

Потниади. Гръцки богини на бѣса, статуи на които сж намѣрени въ развалинитѣ на Потни, беотийски градъ.

Потози. Градъ въ Боливия (юж. Америка) на сѣверния склонъ на Серо-Гордо-де-Потози, 3,910 мет. вис., въ мѣстность богата съ сребро; около 15,000 жит. (въ XVII-и вѣкъ до 150,000). Много църкви и монастири. Климатъ здравъ, нъ студенъ.

Потомакъ. Голѣма рѣка въ сѣверна Америка, съставя голѣма часть отъ прѣдѣла между Мериляндъ и Виргиния и западна Виргиния, зима началото си въ Алеганитѣ въ зап. Виргиния, мие Вашингтонъ и се влива въ Атлантически океанъ; 640 килом. Чрѣзъ единъ каналъ **П.** се съединява съ р. Охио. Прѣзъ американската междуособна война по брѣговетѣ на **П.** сж станжли нѣколко сражения между федералиститѣ и сепаратиститѣ.

Потомство (рус. отъ староб. *потомь*, слѣдъ това, послѣ). Всички потомци заедно. — **Потомъкъ** (множ. *потомци*). Внукъ, правнукъ и нататъкъ, изобщо който е произлѣзлъ отъ рода или кръвьта на нѣкого, поколѣние по поколѣние: *ще го сжди потомството*. Потомци е противоположното на *праотци*, *прадѣди*. — **Потомственъ.** Който се отнася до потомството.

Потрѣбявамъ. Въ *политическата икономия*: унищожавамъ чрѣзъ употрѣбение, ползувамъ се отъ разни произведения. Потрѣбението бива: *производително*, когато се употрѣбява едно количество прѣдмѣти (една цѣнность) и дава намѣсто тѣхъ една нова цѣнность, както напр. фабричното производство, и *непроизводително*, което невъзвратно унищожава извѣстна цѣнность, каквото е потрѣбението на всички храни, дрѣхи и др. т.

Потсдамъ. Прусски градъ (Брандебургъ), слѣдъ Берлинъ най-хубавий и най-добрѣ построений градъ въ Прусия, на едно езеро образувано отъ Хавелъ, 20 килом. на юго-зап. отъ Берлинъ; станция на желѣзницата отъ Берлинъ за Магдебургъ; 50,875 жит. (заедно съ гарнизона, повече отъ 5,000 войници). **П.** е обикновената лѣтна резиденция на прусското кралско семейство, и сѣдалище на германския императорски дворъ. Градътъ се дѣли на Стари Градъ и Нови Градъ, и има четире прѣдградия. Улицитѣ сж широки и правилно построени, и площадитѣ сж насадени съ дървеса. Отъ многобройнитѣ голѣми и хубави сгради, най-забѣлѣжителната е старий кралевски дворецъ, дългнестъ паралелограмъ, на три етажа, съ великолѣпна колонада среща гиз-

давия мостъ на Хавелъ; отъ лѣтнитѣ кралевски дворци, най-много привлича вниманието Санъ-Суси (Sans-Souci), любимата резиденция на Фридриха Велики, всрѣдъ обсширни градини, новий дворецъ, съ 100 стаи, пълни съ изящни художествени произведения, и Шарлотенховъ, въ който се намира една помпейска къща. Брандебургеръ-Торъ, най-хубавата отъ разнитѣ порти, е триумфална арка копирана отъ Траяновата арка въ Римъ. Между църквитѣ най-забѣлѣжителната е гарнизонската, съ кула 154 метра висока, прѣкрасна, камбанария, и величественъ мраморенъ амвонъ, подъ който почиватъ останкитѣ на Фридриха Вилхелма I и Фридриха II, и св. Николовата, послѣднитѣ години прѣустроена по образеца на пантеона въ Парижъ.

П. е сѣдалището на областното управление и на нѣколко отъ държавнитѣ фабрики. Отъ фабрикитѣ най-важната е оржейната, дѣто се правѫтъ пушкитѣ за войската. Има и многобройни частни фабрики за машини, шоколата, тютюнъ, памучни стоки, коприна, кожа, мушама, бира и др.

П. е билъ просто едно рибарско село, когато Фридрихъ Вилхелмъ I, основатель на прусската монархия, съградилъ тамъ единъ замъкъ, между 1660 и 1673, и направилъ нѣколко добри улици.

Потърпѣвши, *рус.* Комуто е е направена обида, врѣда.

Поучавамъ. Учѫ, наставлявамъ, назидавамъ. — **Поучение.** Наставление, назидание, *поучително* слово или проповѣдь.

Похищавамъ. Грабѫ — **Похитель-ка.** Грабитель-ка. — **Похищение.** Грабежъ, кражба съ насилие.

Пòходъ. Сѫщото, каквото е експедиция.

Похоть. Плътско въждѣление, или побуждение. — **Пóхотенъ.** Който се отнася до похоть.

Почва. Най-горний пластъ на земята, който могѫтъ да досѣгатъ земедѣлческитѣ оржия, и на който могѫтъ да растѫтъ растенията. **П.** състои: 1) отъ минерални вещества: глина, пѣсъкъ, варь, камъне и др. и 2) отъ изгнили растителни и животински вещества, наречени *хумозъ*. **П.** въ разни мѣста има различенъ съставъ. Споредъ това различаватъ главно петь вида **п.**: 1) *глинеста*, 2) *пѣсъчлива*, 3) *варовита*, 4) *хумозна* и 5) *каменлива*.

Глинестата **п.** е наполовина отъ глина. Тя има различенъ шаръ; на пипане е мазна; кога е мокра, бива много жилава и лѣпкава, а кога изсъхне, окоравява, та мѫчно се оре; па и мѫчно попива водата, та ако е на ниско мѣсто, бива мочурлива. Такъва **п.** става най-много за ливади. Само кога е на стръмно мѣсто, та се оцѣжда, па и ако съдържа доста пѣсъкъ, варь и хумозъ, на нея вирѣѭтъ пшеницата, ячемикътъ, овесътъ, грахътъ, фасулътъ, конопътъ и ленътъ. Глинест. **п.** торѭтъ рѣдко, защото торътъ мѫчно гние въ нея. Заедно съ тора хвърлѭтъ малко пѣсъкъ и ситна негасена варь.

Пѣсъчливата **п.** съдържа повече пѣсъкъ отколкото други вещества. Тя не е на пипане мазна и е ровка, та се оре и копае лесно. Тя попива влагата бърже, ала и лесно я испуща, затова сѣидбитѣ въ нея често изсъхватъ. За да ѝ се запази зимната влага, прѣдпочтително се оре и сѣе есень. Понеже поглъща и задържа много топлина, сѣидбитѣ на нея скоро

зрѣлжтъ. На нея вирѣжтъ ячемикътъ, ржжьта, овесътъ, барабоятъ, рѣпата и др. **П. п.** торжгъ съ зрѣлъ торъ и често, защото торътъ въ нея скоро се измива.

Варовитата **п.** съдържа около една четвърта варь. Тя е бѣлезникава или пепелява, ровка и се оре и копае лесно. Попива и испуща влагата лесно, па и лесно се сгорещява, та сѣидбитѣ на нея често изгарятъ. На вар. **п.** най-добрѣ вирѣе грахъ, фасулъ, детелина, лозя, тютюнъ, царевица, синапъ, памукъ, па и ръжь и пшеница. Вар. **п.** се тори често и съ недозрѣлъ торъ, защото торътъ въ нея бърже гние и се измива. Ако е на сухо мѣсто, засѣватъ я съ дървета: череши, вишни, лѣшници, орѣхи или съ лозя, защото тѣ пущатъ дълбоки корене и искарватъ влага дълбоко отъ земята.

Хумозната **п.** има много хумозъ. Тя е черна, и затова се нарича черноземъ. Тя е ровка и не лѣпне, та се оре лесно. Поглъща лесно и испуща мжчно влагата, та сѣидбитѣ въ нея рѣдко исъхватъ: па и зрѣжтъ скоро, защото се сгорещява лесно и задържа топлината си. Изобщо хум. **п.** е най-добрата и на нея вирежтъ токо-речи всички растения. Ала ако съдържа много хумозъ, сѣидбитѣ на нея само мѣтатъ растъ, а плодъ даватъ малко. На такъва хум. **п.** хвърлятъ глина, пѣсъкъ и варь.

Камънливата **п.** състои половината отъ дребни камъне (чакълъ). Тя не задържа влагата, па и лѣтѣ много се сгорещява; за това и сѣидбитѣ на нея изгарятъ. На кам. **п.**, кога съдържа повечко глина, пѣсъкъ, варь и хумозъ вирѣжтъ барабой, ячемикъ, овесъ, ржжь и леща; въ противенъ случай, тая земя прѣдпочтително засѣватъ съ овощки или съ гора.

По(д)черкнувамъ. Чъртаж, сир. теглж линия подъ дума, съ цѣль да я натъртя, да ѝ дамъ сила, да обърнж особено вниманието върху нея. — **Почеркъ.** Начинътъ, по който пише нѣкой, образътъ на писането му, ржка.

Почерпвамъ. Черпж зимамъ, заимамъ (*свѣдѣния*).

Почечуй. Емораиди, маясжлъ (*Библ.*).

Поща, *лат.* 1) Учреждение за срочно прѣнасяне отъ едно мѣсто на друго писма, групове (парични вжзели), вещи (пратки). 2) Самитѣ писма, групове и др.: *пощата пристигнж.* — **Пощалионъ, пощарь.** Скороходецъ, който прѣнася отъ едно мѣсто на друго поща. — **Пощенска станция.** Домъ, дѣто се приима и отъ дѣто се раздава поща. — **Пощенски.** Който се отнася до поща, прѣнася пощя и др.: *пощенски влакъ.*

Пощадвамъ. Пожалвамъ.

Пояснявамъ. Изяснявамъ, разяснявамъ, като придружавамъ разяснението съ критика; *пояснение, пояснитель-ка.*

Правило, изобщо онова, по което едно нѣщо се *оправя*, или реди: 1) законъ, постановление, основа, по която се постжпя въ дадени случаи, въ извѣстни обстоятелства: *правила на учтивостьта;* 2) Принципитѣ или методитѣ, по които се прѣдава едно искуство или наука: *правилата на архитектурата.* — **Общо правило**, въ повечето случаи. — **Тройно правило** въ *матем.* показва какъ, по три дадени, да се намѣри четвърто, което се търси. — **Правиленъ.** Съгласенъ съ правилата, на тѣхъ основанъ, или по тѣхъ

направенъ. **Правилна дробь** (виж. *Дробь*). **Правилно исканне**, законно, справедливо. **Правилно заключение**, логично. **Правиленъ многожгълникъ**, въ който жглитѣ и странитѣ сѫ равни помежду си. **Правиленъ глаголъ**, който се спрѣга напълно по даденитѣ правила за спрѣжение. — **Правилность**. Състояние на всичко, що е правилно. — **Правилникъ**. Постановление, което прѣдписва какво трѣбва да се прави: *полицейски правилникъ*.

Правителство. 1) Срѣдоточно, главно управление на държава. 2) Правителствена власть, мѣстно правителство.—**Правителственъ**. Който принадлежи на правителство: *правителствена система*.

Правища. Най-главното село въ кавалската каза, на шосето за Солунъ; 3,550 жит., отъ които 1250 турци, 1100 гръци християне, 1200 цигане (*Кжнчовъ*); произвожда добро вино.

Правлепие. Начинътъ, по който се упражнява върховната власть въ една държава. **П.** изобщо се дѣли на монархическо (**п.** отъ едного) и полиархическо или републиканско (**п.** отъ многома). Тия видове **п.** и тѣ се дѣлѫтъ, първото на монархическо неограничено и монархическо ограничено, а второто на демократическо и аристократическо. Въ сегашно врѣме монархическо ограниченото или монарх. прѣдставителното (конституционното) сѫществува всѫдѣ, освѣнъ малкото републики или неограниченитѣ монархии, които сѫществуватъ само у повечето народи въ Далечни Истокъ, а въ Европа — само въ Турция и Русия; нъ и въ тая послѣдната държава **п.** е на пѫть да стане монархическо ограничено: отъ *Государствената Дума*, както я прѣустрои октомврийский царски манифестъ, до парламентъ въ строгия смисълъ на думата има само една крачка.

Право. 1) Увѣрение въ истинностьта на нѣщо: *право, азъ не бѣхъ тамъ*. 2) власть, сила, свобода на дѣйствие, дадена или припозната нѣкому отъ обичая: *правото на родителитѣ надъ дѣцата си*. 3) *Естествено* **п.** е онова, което е основано на свойствата на човѣшката природа, която има право на животъ, свобода и равенство. Това **п.** подъ име *права на човѣка* (droits de l'homme) е било провъзгласено въ врѣме на французската революция. *Ест.* **п.** се обръща въ държавата на *положително* **п.**, което има за цѣль да уреди отношенията на отдѣлнитѣ лица въ интереса на всички. 4) Правовѣдѣние, юриспруденция (лат. jus, право), законовѣдѣние, наука за **п.**: *студентъ на правото*. Въ науката за **п.** влизатъ всевъзможни юридич. отношения на частнитѣ лица, на държавитѣ, между себе си и къмъ подданницитѣ, на отдѣлнитѣ учреждения и т. н. Затова и науката за **п.** се дѣли на нѣколко части. Така има: гражданско **п.**, углавно **п.**, международно **п.**, търговско **п.**, и др. *Гражданското* **п.** има за прѣдмѣтъ гражданскитѣ закони,— ония, които опрѣдѣлятъ правата на частнитѣ лица. *Междунар.* **п.** изучва принципитѣ, по които се ръководѫтъ народитѣ въ отношенията помежду си. *Римското* **п.** състои отъ юридическитѣ постановления и начала на римскитѣ юристи, които сѫ дошли до насъ. *Търговското* **п.** се занимава съ законитѣ и постановленията, които опрѣдѣлятъ отношенията между

търговскитѣ лица и дружества. *Финансовото* **п.** изучва финансовитѣ постановления и операции въ различни държави, и дава научни упѫтения за най-добритѣ финансови наредби. *Полицейското* **п.** е наука за полицията; то разглежда полицейскитѣ наредби въ различни държави, и тѣхното значение. *Углавното* **п.** борави съ прѣстѫпленията противъ спокойствието, безопасностьта и благосъстоянието на страната и на всѣкой отъ нейнитѣ жители, и опрѣдѣля наказанието за всѣко прѣстѫпление. Теории въ угл. **п.** е имало много; всѣка нова философска школа е внасяла въ него нова теория. *Церковно* или *каноническо* **п.**, разглежда постановленията, които се отнасятъ до църквата. У всѣкой народъ **п.** прѣдставя още двѣ подраздѣления: обичайно и положително. *Обичайното* **п.** е онова, което се изработва отъ самосебе, отъ живота на народа, и се изражава въ неговитѣ обичаи.

Правовѣдѣние. Виж. *Право.*— **Правовѣдѣцъ.** Юристъ, — лице, което е изучило правовѣдѣнието.

Правовѣрие. Исповѣдане правата истинската вѣра; мохамеданетѣ сѫ присвоили това име за Мохамедовата вѣра. — **Правовѣренъ.** Който исповѣдва правата вѣра, мохамеданинъ.

Правописание, правописъ (гр. *ортография*). Часть отъ граматиката, която излага правила, какъ да се употрѣбява безпогрѣшно въ писмо езикътъ, на който се пише; въ всички литературни езици **п.** е установено окончателно, съгласно съ историческото и логическото развитие на езика. У насъ до скоро имаше въ употрѣбение двѣ главни **п.**: Груевото и Момчиловото или Дриновото. Възъ основа на Дриновото **п.** е изработено правителственото, на което главно двѣ форми на думитѣ, прилагателната (нашиятъ) и глаголната (пишатъ, правятъ) не срѣщнѫхѫ всеобщо съчувствие.

Православие. Така се наричатъ изобщо всички вѣроисповѣдни учения, които припознаватъ само себе си за истинни. Отъ тая гледна точка изобщо всички вѣроисповѣдания сѫ православни; нъ тоя епитетъ се дава особено само на едната православна източна християнска църква. На тая църква принадлежѫтъ отдѣлнитѣ църкви: гръцката, българската, русската, сърбската, черногорската, румѫнската, една църква на австрийски словѣне, а сѫщо сирийската и абисинската, макаръ абисинската доста да се отклонява отъ православната.

Името *православие* (ортодоксия) пръвъ пѫть се срѣща у християнскитѣ писатели отъ II-и вѣкъ и означава *вѣрата на цѣлата църква*, въ противоположность на разномислието на еретици (етеродоксия). По-късно дума **п.** означава съвокупность на догмитѣ и установенията на църквата, и за критерий на **п.** се припознава *неизмѣнното пазене учението на И. Христа и апостолитѣ*, както е то изложено въ Св. Писание, въ Св. Прѣдание и въ старитѣ символи на вселенската църква. Името ортодоксосъ — православна, останѫло за източната църква отъ врѣмето когато се отдѣлила отъ нея западната църква, която зела за себе си името *католическа* църква. Изобщо, въ нарицателенъ смисълъ, *православие* и *православенъ* употрѣбяватъ за себеси често и други християнски вѣроисповѣдания; напр. сѫществува „пра-

вославно лютеранство“, което строго слѣдва Лютеровото учение.

Православна църква. Така се нарича Източната църква, която обгръща християнскитѣ народи въ южна и юго-източна Европа, съ ближнитѣ до тѣхъ земи въ Азия и Африка. Въ етнографическо отношение тя особено състои отъ гърцитѣ и народитѣ отъ словѣнското племе.

Църквата, основана въ Истокъ, постепенно, нъ скоро се распространила далечъ изъ прѣдѣлитѣ на Римската империя. Нъ макаръ и да стигнжло и въ Западъ, християнството прѣзъ първитѣ вѣкове продължавало да спазва източно-церковния си характеръ. Самата проповѣдь се извършвала на гръцки езикъ, който служилъ като главно орждие за общение на народитѣ въ онова врѣме. Дори въ Далечна Британия, която съставяла крайния прѣдѣлъ на познатия тогава свѣтъ, първитѣ дири отъ християнството иматъ гръцки характеръ. Нъ, въпрѣки това прѣобладание на източно-церковния типъ на християнството по цѣлъ свѣтъ, съ течение на врѣмето, споредъ колкото се развивало народното самосъзнание на западнитѣ народи, естествено и самотохристианство трѣбвало да приеме въ себе си народни елементи. Оттука въ едната, нераздѣлната въ началото църква се явилъ раздоръ, който раслъ, споредъ колкото раслъ и западний свѣтъ. Раздорътъ се появилъ още въ врѣме на най-ближнитѣ приемници на апостолитѣ, напр. въ прѣпирнята за празднуването на Пасхата (155 сл. Р. Х.); нъ слѣдъ това раздоритѣ добили много по-сериозенъ характеръ, когато, благодарение на стечението на много благоприятни обстоятелства, Римската църква, и тя една отъ помѣстнитѣ църкви (виж. *Патриархъ*, *Папи*), толкова се възвисила надъ другитѣ църкви, че прѣдставителитѣ ѝ, папитѣ, почнжли да заявяватъ притезание за главенство надъ цѣлия християнски свѣтъ. Така, причината за раздѣлението на християнската църква на източна и западна първень били иерархически прѣпири. Нъ послѣ се присъединили още нѣкои отличия и особености въ догмитѣ и обредитѣ.

Раздѣлението на църквитѣ дошло въ IX-и вѣкъ по слѣдния случай. Въ 846 на цариградския патриаршески прѣстолъ билъ възведенъ Игнатий, синъ на бившия императоръ Михаила I, скопенъ когато баща му билъ сваленъ отъ импер. прѣстолъ. Строгостьта на неговитѣ нрави и изобличаването на придворния развратъ били причината, че въ 857 той билъ сваленъ отъ патриарш. прѣстолъ и заточенъ. На негово мѣсто се назначилъ императорский секретарь Фотий, въ четире деня прѣкаранъ по всичкитѣ степени на духовната иерархия.

Фотий свикалъ съборъ въ Цариградъ, който утвърдилъ Игнатиевото сваляне и осжждане. Папа Николай I, комуто се съобщила тая работа, събралъ съборъ въ Римъ и осждилъ Фотия на лишение отъ всичкитѣ духовни чинове. Ала нѣмало въ Цариградъ кой да слуша папата и да приведе въ испълнение постановлението му и Фотий продължилъ да си патриаршествува. Сега Фотий испратилъ на всичкитѣ източни епископи послание, въ което привлѣклъ вниманието имъ върху нѣкои нѣща въ Западъ: безженството на свещеницитѣ, пазенето посът

въ сѫбота, разрѣшението сирене и яйца прѣзъ четиредесетницата и добавката въ символа на вѣрата думитѣ „и отъ Сина“ (Filoque), които удвояватъ происхождението на св. Духъ. Епископитѣ, които се събрали въ Цариградъ, осѫдили всички тия нововъведения. Приемникътъ на Николая I, папа Иоанъ VIII, проклѣлъ Фотия въ 881. Слѣдъ това, макаръ и да били раздѣлени, двѣтѣ църкви взаимно се търпѣли до 1053. Въ тая година въ Западъ се въвело извършването тайнството евхаристия на безквасни хлѣбове. Цариградский патриархъ Михаилъ Керулариосъ въ 1053 заповѣдалъ да се отнемѫтъ монастиритѣ отъ игуменитѣ, които свещенодѣйствуватъ по западния обредъ, и затворилъ въ Цариградъ всичкитѣ църкви отъ латинския обредъ. Папа Лъвъ IX хвърлилъ проклетие надъ цѣлъ Истокъ. Отъ това врѣме расцѣплението на църквата на източна и западна станѫло окончателно. Източната църква се нарекла *Православна* и *Католическа*; западната — *Католическа* или *Римо-католическа*. Християнский свѣтъ не можалъ, наистина, оведнѫшъ да се примири съ единъ такъвъ печаленъ фактъ и станѫли нѣколко опитвания за съединението изново на раздѣлилитѣ се църкви; нъ тия опитвания, за поводъ на които служили повече политически отколкото религиозни съображения, не довели до цѣльта си. — напротивъ, понѣкога дори усилвали взаимното раздражение и недовѣрие между църквитѣ.

Въ вънкашното си устройство Източната църква, въ противоположность на Западната, прѣдставя една система отъ помѣстни или народни църкви. Въ първитѣ вѣкове на тая църква се основали четире патриаршии — антиохийска, александрийска, иерусалимска и цариградска, които се образували съотвѣтно съ политическо-административното дѣлене на Източно-римската империя. Заедно съ това туй дѣлене отговаряло и на народнитѣ групи, които влизали въ империята, като нейни съставни части. Антиохийската патриаршия обгръщала Сирия, александрийската — Египетъ, иерусалимската — Палестина, цариградската — собствено Византия. По-сетнѣ поникнѫли други православни църкви: търновската, охридската, ипекската, русската. Прѣзъ вѣковетѣ на турското владичество най-голѣмо значение отъ прѣдишнитѣ патриарси добилъ, благодарение на положението си въ столицата на султанитѣ, цариградский патриархъ, който си усвоилъ най-громката титла, *вселенски*, па и сполучилъ да унищожи българскитѣ и сърбската патриаршии и установилъ властьта си надъ всичкитѣ православни въ турското царство (виж. *Църква*, българска; *Охридска* и *Ипекска* архиеписк.).

Слѣдъ прѣземането на Цариградъ центрътъ на религиозния животъ на *Правосл.* ц. доста се прѣмѣстилъ отъ Истокъ и си намѣрилъ една устойчива точка въ русския народъ, който, като приелъ вѣрата си отъ цариградската църква (988), станѫлъ най-могѫщий прѣдставитель и покровитель на православието. Първенъ русската църква се намирала въ зависимость отъ цариградския патриархъ, нъ съ наращението политическото могѫщество на Русия, тая зависимость все повече слабѣла, доклѣ най-сетнѣ не се ос-

новала въ нея самостоятелна патриаршия (1582). Патриаршията въ Русия била отмѣнена отъ Петра Велики, който я замѣнилъ съ едно управление въ видъ на св. Синодъ (1721). Въ XIX-и вѣкъ освободителнитѣ движения на православнитѣ народи въ Балкански п-овъ пробудили и идеята за духовна независимость. Като се освобождавали отъ турското иго, въ сѫщото врѣме тия народи отхвърляли юрисдикцията на цариградския патриархъ. Така се образували самостоятелни помѣстни църкви въ Румѫния, Сърбия, Черногора и Гръция. Само българетѣ отхвърлихѫ игото на гръцката църква прѣди турското и за сполуката имъ да си извоюватъ съ политически срѣдства и по сѫщия пѫть, по който бѣ имъ отнета, старата си духовна независимость, църквата имъ биде отлѫчена отъ гръцкия патриархъ. Виж. *Екзархия.*

Въ течение на многовѣковния си исторически животъ **Пр. ц.** е имала своитѣ ереси и расколи, които сѫ се сплотили въ самостоятелни общини или църкви. Найважний моментъ, въ който сѫ се отдѣлили отъ църквата тия общини, е билъ периодътъ на вселенскитѣ събори, когато се правило точно догматическо опрѣдѣление на православното догматическо вѣручение по твърдѣ капитални въпроси на християнската догматика, именно по въпроса за божеството на Иисуса Христа, за съчетанието въ него на божеското и човѣшкото естество, за отношението на волята и д. п. Въпросътъ за божеството на И. Христа билъ прѣдмѣтъ на ожесточена полемика съ арианетѣ; нъ тѣ не съставили една дълговѣчна община. Ала въпросътъ за отношенията на естествата и волитѣ докаралъ образуването на силни партии, извѣстни подъ името *монофизити* и *монотелити.* Въпрѣки осѫждането на тия учения отъ вселенскитѣ събори, тѣ си намѣрили (особено първото) многобройни привърженици. Монотелитството съ течение на врѣмето токо-речи съвсѣмъ изчезнѫло и за негова прѣдставителка сега минува само малката община маронити, които живѣ тъ въ околностьта на Ливанъ и Антиливанъ; нъ монофизиството силно се вкоренило у цѣли народи, и главната негова прѣдставителка се явява Арменската църква. Това сѫщото учение много се распространило въ Сирия, дѣто негови прѣдставители сѫ така-нареченитѣ сирийски Яковити (които добили името си отъ богослова си Якова Барадеа), въ Египетъ и въ Абисиния. Въ Египетъ привърженицитѣ му, такана реченитѣ копти, иматъ доста силна организация, на чело съ патриархъ, който прѣбивава въ Каиро. Властьта на тоя патриархъ се простира и надъ абисинската църква, която сѫщо е проникнѫта отъ монофизитството, макаръ и да има едно смѫтно тежнение къмъ православния Истокъ. Не е избѣгнѫла ереситѣ и расколитѣ и русската църква.

Колкото се отнася до вѫтрѣшното съдържание на **Пр. ц.**, доста е да се каже, че нейното вѣроучение е именно вѣроучението, което се е държало отъ нераздѣлната църква, и тя не отстѫпя отъ него ни иота. Затова тя приима само първитѣ седемь вселенски събори, а не припознава напокошнитѣ събори на западната църква. Сега се чуватъ отвредъ

отдѣлни съчувствени гласове на богослови, па се и появяватъ цѣли церковно-богословски движения, които иматъ за цѣль сближението съ православни Истокъ. Забѣлѣжватъ се най-вече симпатиитѣ на англо-американската църква, особено силни отъ 1870. Още, въ една тържествена декларация на старакатолическитѣ епископи отъ 1889 се излага едно вѣроучение, което въ нищо не различа отъ православното вѣроучение.

По броя на членоветѣ си **Пр. ц.** захваща трето мѣсто въ реда на голѣмитѣ вѣроисповѣдни общини, като отстѫпя на Римокатоличеството и Протестантството. Тя брои до 80 милиона, отъ които $^3/_4$ принадлежѫтъ на Русската църква. Неправославнитѣ източни церковни общини обгръщатъ до 6 милиона, и около 5 милиона се намиратъ въ уния съ Римъ (главно въ Австрия).

Литературата по прѣдмѣта е доста обширна и къмъ нея може да се отнесе въ сѫщность всѣка церковно-историческа литература. Отъ книгитѣ на българ. езикъ виж. Смирновъ, *История на християнската православна църква*, прѣв. арх. Евтимий (Пловдивъ, 1885); Ст. Стефановъ, *История на християн. правосл. църква* (Пловдивъ, 1895; 2-о изд.); Бранди, *Отговоръ на окрѫжното писмо на цариград. грѫц. патриархъ*, прѣв. Ружинъ (Пловдивъ, 1896). На русски езикъ сѫществуватъ прѣводенъ трудъ на Робертсонъ-Герцоговата *Исторія христіанской церкви* (2т., СПБ., 1890—91); проф. А. П. Лебедовъ, *Исторія греко-восточной церкви подъ властію турокъ* (Сергиевъ Посадъ, москов. губер., 1896); архим. Арсениевий трудъ, *Лѣтопись церковно-историческихъ событій* (СПБ., 1880); курсоветѣ на проф. И. В. Челцова (I вип.), на Смирнова и др.

Правоспособность. Способностьта да добива единъ човѣкъ права, или, както се изражаватъ юриститѣ, да е субектъ на правото, сир. да има извѣстни права и длъжности. **П.** е основана на семейното положение, съсловието, званието, вѣроиповѣдането, принадлежностьта на тая или оная държава. **П.** принадлежи не само на физическитѣ лица, а и на такана реченитѣ юридически лица, сир. на сдруженията отъ лица и учреждения.

Правосѫдие. 1) Рѣшение, основано на съвѣстьта и справедливостьта. 2) Въздаяние всѣкому по заслугитѣ му. 3) Въ философията, **п.** е равносилно съ справедливость, въ законодателството — справедливость, до колкото е внесена въ положителнитѣ, писанитѣ закони. Въ тия отношения **п.** е подробно разгледано отъ Прудона въ съчин. му De la justice dans la révolution et dans l'église.

Прага, или „Златна Прага.“ Гл. градъ на Чехия, стара столица на чешското кралство, по голѣмина и население трети градъ слѣдъ Вѣна и Пеща въ Австро-Унгария, токо-речи въ срѣдата на страната и на двата брѣга на Молдава или Вълтава (лѣвъ притокъ на Елба), донѣйдѣ въ долина и донѣйдѣ на хълмове, 256 килом. на сѣв.-зап. отъ Вѣна (350 по весилкогмундската желѣзница; 361 по дойчбродската и знаимската желѣзница). Населението расте прѣзъ послѣднитѣ години много мудно, причината на което нѣкои виждатъ въ ожесточената борба, която водятъ помеждуси

чехитѣ и нѣмцитѣ за равноправность или прѣобладание въ града и въ страната. Тая борба, която е принуждавала правителството дори да обявява града въ военно положение, гони изъ града мирнитѣ елементи. Въ 1890 жит. сѫ били 182,530 (въ 1880 — 177,026). Числото на жит. надминува 320,000, ако при града се прибавѭтъ и прѣдградията му. По народность, постоянното население на **П.** принадлежи на племената чешско, нѣмско и еврейско; нъ да се опрѣдѣли точно числото на прѣдставителитѣ отъ всѣко отъ тия племена е токо-речи невъзможно, понеже при народнитѣ записвания въ Австро-Унгария се бѣлѣжи не народностьта, нито родний езикъ, а говоримий езикъ (изобщо чехитѣ сѫ повече отъ половината отъ цѣлото насел., нѣмцитѣ повече отъ $^1/_3$). По вѣра пражкитѣ жители сѫ католици 88.4%, послѣдователи на Моисеевия законъ 9.7%, протестанти 1.8%, други исповѣдания 1%). Височинитѣ около града, широката рѣка съ нейнитѣ острови и мостове, многобройнитѣ църкви и кули — всичко това прѣдставя една извънредно живописна картина. Добъръ, топлъ климатъ, срѣдната годишна температура е 9.2° (ян. — 1.4,° юл. +19.6°). Градътъ се дѣли на 4 главни части. Сѫща **П.**, заедно съ Вишеградъ, донѣйдѣ още е заобиколена съ стѣна, построена въ втората половина на XVII-и вѣкъ. За истински укрѣпления минуватъ крѣпостьта и бастионитѣ на лѣвия брѣгъ на Молдава, и **П.** е срѣдоточие на отбраната на Чехия. Двата брѣга на рѣката сѫ съединени сега съ 8 моста (въ това число 2 желѣзопѫтни); отъ тѣхъ най-старий е Карловъ мостъ, каменен (построенъ въ 1357—1503, прѣстроенъ въ 1890) съ кули на двата края, съ статуи на императора Карла IV, Венцеслава и св. Яна Неполука, популяренъ чешски светия; при статуята на тоя светия въ деня на паметьта му (16 май) дохождатъ на поклонение хиляди богомолци. Въ квартала Нови-градъ има най-много обширни площади, хубави улици и нововрѣменни сгради. Съ църкви **П.** е извънредно богата; тя има католически 47 църкви и 23 часовни, 4 протестантски църкви, 1 православна русска църква, 22 монастиря, 10 синагоги (въ Иозефщатъ), между които така нареченото Староново училище, което е упѣлѣло отъ XII-и вѣкъ. Отъ католическитѣ църкви най-първа е църквата Св. Витъ, готически стилъ, наченѫта въ 1344 отъ импер. Карла IV; въ нея има кралевски мавзолей отъ бѣлъ мраморъ, по стила на Възраждането, съ фигуритѣ на Фердинанда I, сѫпрѫгата му Ана и Максимилиана II; надгробенъ паметникъ на св. Яна Неполука, поставенъ въ 1736, цѣлъ отъ сребро. Въ ризницата на църквата се пазѭтъ кралевскитѣ инсигнии на нѣкогашното чешско кралство. Църква св. Георги или Юрий, ромѫнски стилъ, е построена още въ 1150, и прѣправена въ 1541; въ нея има надгробенъ паметникъ (работа отъ XIV-и вѣкъ) на св. Людмила, светица чешска херцогиня. Отъ другитѣ църкви, забѣлѣжителна е тънската, въ която има статуи на св. Кирила и Методия (Емануилъ Махови работи), гробница на Тихо Брахе и др. Църквата Св. Стефанъ, въ формата на базилика, е забѣлѣжителна като ис-

ходенъ пунктъ на хуситскитѣ войни. Отъ сградитѣ, най-забѣлѣжителна е дворецътъ (Hofburg), който състои отъ много съединени помежду си здания, само донѣйдѣ уцѣлѣли въ стария си видъ. Отъ прозорцитѣ въ една стая до старата засѣдателна зала въ тоя дворецъ били хвърлени въ единъ ровъ, на 23 май 1618, импер. съвѣтници Славата и Мартиницъ и секретарьтъ имъ Фабриций (това събитие било прѣкий поводъ за 30-годишната война). Въ състава на двореца влизатъ единъ вънкашенъ дворъ, ограденъ съ рѣшетка, три голѣми вѫтрѣшни дворове, придворна капела, 440 стаи и двѣ огромни зали. Въ двора срѣща църквата стои излѣяна въ 1373 отъ бронзъ конна статуя на св. Георги. Въ градския домъ една голѣма довършена въ 1884 зала е украсена съ картина на извѣстния чешски хѫдожникъ Брожикъ: *Янъ Хусъ на сѫдъ прѣдъ констанцкия съборъ*. Единъ паметникъ отъ старинната архитектура е сградата на стария университетъ (Carolinum) съ голѣма зала и капела готически стилъ, съ назѫбена стѣна и кули, на върха св. Лаврентий; тая стѣна построена въ 1360, въ врѣме на гладъ, добила името „Стѣна на Гладнитѣ.“ Между забѣлѣжителнитѣ сгради въ **П.** сѫ още нѣколко дворци, графский и др., построени въ по-новитѣ врѣмена. — Освѣтлението на града е газово; само донѣйдѣ е въведено елекрическото освѣтление.

По *търговия* и *промишленость*, **П.** е най-важний градъ въ Чехия. Промишленото производство е струпано главно въ прѣградията. Фабрично-занаятчийскитѣ заведения искарватъ: всѣкакви двигатели (мотйори), инструментални и шивни машини, пожарни уреди, стоманени и желѣзнолѣяни машини и орѫдия, вагони, циментни и асфалтови работи, грънчарски и фарфорови издѣлия, покѫщнини, каучукови и гутаперчни издѣлия, изработени кожи, памучна прежда и платове, капели, платна. Много развито е брашнарството (40 заведения), пивоварането (33), захаропроизводството, шоколатно-захарната промишленость (7), спиртното, поташното, ликиорното производства. Силно развита е и дребната промишленость: на първо мѣсто стоѭтъ златнитѣ, сребърнитѣ и драгоцѣннитѣ издѣлия; рѫкавицитѣ, които се работѭтъ главно за износъ; инструментитѣ и апаратитѣ и др. **П.** има 54 книгопечатници, 41 литографии, 3 металографии и др.

Между *финансовитѣ* учреждения сѫ: пражската бурса, която има голѣмо значение за търговскитѣ сдѣлки, особено на захарьта; чешската спестовна каса (влогове 220 милиона лева); градската спестовна каса (влогове 100 милиона лева); австроунгарската банка, чешската ипотечна банка, нѣколко клона отъ вѣнскитѣ банки, 7 застрахователни учреждения и др.

На чело на *учебнитѣ*, *възпитателни* и *образователни учреждения* стои прочутий пражски университетъ, основанъ въ 1348 отъ Карла IV, по образеца на парижския. Като оставалъ много врѣме единчъкъ за всичкитѣ нѣмски и западнословѣнски земи, пражский университетъ въ началото на XV-и вѣкъ ималъ повече отъ 10,000 студенти, нъ враждата и разногласието между професоритѣ по религиозни въпроси силно поколебали за много врѣме

доброто му състояние; въ 1409 около 5,000 ученици и професори напуснжли университета и основали лайпцигския университетъ. Въ 1882 пражский университетъ се раздѣлилъ на два самостоятелни университета: чешски и нѣмски; тѣ иматъ обща библиотека съ 215,000 тома, 4,000 ржкописа и 1,500 първопечатани издания (инкунабулъ) и обща ботаническа градина. **П.** има висше техническо училище, основано въ 1806, — най-старото отъ тоя родъ заведения въ Австрия и по цѣла Германия; 2 търговски академии (една чешска и една нѣмска); 11 правителствени гимназии (4 нѣмски), реална гимназия (чешска), 4 реални училища (2 нѣмски), 2 висши женски училища, и др. **П.** е богата и съ библиотеки, както обществени така и частни; между забѣлѣжителнитѣ е библиотеката при основания въ 1818 чешски наробенъ музей, съ 180,000 тома и 3,500 ржкописа, съ археологическа, етнографическа и естествено-историческа сбирки, нумизматически кабинетъ и т. н. Картинни галерии има въ Хофбургъ, въ хждожествено-работническия музей, у дружеството отъ любители на искуствата, и др. Една чешска академия на наукитѣ, наречена Францъ-Иосифова, е основана въ 1894; има и кралевско чешско учено дружество и дружество за поощрение и распространение въ Чехия нѣмскитѣ науки, искуства и литература. Между *благотворителнитѣ учреждения* има 5 обществени и 4 частни болници, областенъ родоспомагателенъ и възпитателенъ домъ, инвалиденъ домъ, институтъ за глухо-нѣми, институтъ за слѣпи, домъ за идиоти, и др.

Периодический печатъ е много развитъ, нъ много негови органи (най-вече вѣстници) както бързо се раждатъ, така и бързо мржтъ. Сега въ **П.** се издаватъ около 200 вѣстника и списания, отъ които само 42 на нѣмски; политическитѣ издания сж всичко 48. Въ сжща **П.** има два областни театри и единъ нѣмски театръ, въ прѣдградията — единъ театръ и двѣ арени. Градини и паркове за расходка въ града и околностьта му има нѣколко.—Между *срѣдствата за съобщение* сж една електрическа желѣзница, трамвай (длъжина на линията 19 килом.), пражско параходство по Молдава (15 парахода), австрийско сѣверозападно параходно дружество (41 парахода) за съобщение съ мѣстноститѣ на Долна Молдава и Елба; единъ телефонъ съобщава **П.** съ осемь града. Чуждоземци въ **П.** въ 1894 имало 39,094.

История. — Споредъ едно народно прѣдание, **П.** е основана въ 722 отъ Любуша, първата чешска херцогиня; въ сжщность тя се съставила отъ четире селища, които се съединили при политѣ (прага) на Вишеградъ. На едно отъ тия селища, нѣмското, Собеславъ II въ 1178 дарилъ особени правдини. Отокаръ II украсилъ града и построилъ на Градшинъ кралевски замъкъ; ала величието на **П.** датува отъ импер. Карла IV (1346 — 1372), който й далъ името *Карловъ градъ (Карлщатъ)*. Той приложилъ на града сегашното Ново Мѣсто, съградилъ яка стѣна около хълмоветѣ на града, положилъ основата на църва Св. Витъ, построилъ камененъ мостъ на Молдава, направилъ **П.** центръ на търговията и промишлеността, и постоянно оставалъ въ

П. съ двора си, който състоялъ отъ много чуждоземци, особено нѣмци и италиянци. Основанието на университета сѫщо не малко помогнѫло за процъвтението на града. Отъ тогава **П.** била често обсаждана и опустошавана. Въ 1424 тя се прѣдала на Жижка, водителя на хусититѣ; Сигизмундъ я зелъ назадъ въ 1436. Подебрадъ и ягелонитѣ Владиславъ и Людвигъ II увеличили **П.** Въ 1631 я прѣзели саксонцитѣ, нъ Валенщайнъ я зелъ назадъ на другата година. Шведский генералъ Кенигсмаркъ я зелъ въ 1648. Прѣзъ войната за австрийското наслѣдство, въ 1741, французетѣ и баварцитѣ турили рѫка на **П.**, и на другата година 13,000 французе, подъ началството на маршалъ де-Белъ-Илъ, издържали тамъ прочутатата обсада, забѣлѣжителна особено по напокошното имъ оттегляне. Пруситѣ зели **П.** и тутакси я напуснѫли въ 1744; прѣзъ 7-годишната война, въ 1757, тѣ се върнѫли, дали сражение подъ стѣнитѣ на града и го бомбардирали безъ да сполучѫтъ да го прѣземѫтъ. Въ **П.** станѫлъ въ 1813 конгресътъ, на който австрийский императоръ Францъ I се рѣшилъ да се присъедини на европейската коалиция среща зетя си Наполеона. Прѣзъ май 1848 въ **П.** се събралъ словѣнски конгресъ, който извикалъ такъви силни демократически демонстрации отъ страна на привърженицитѣ на панславизма, че князъ Виндишгрецъ бомбардиралъ града въ продължение на два деня и слѣдъ това **П.** била обявена въ обсадно положение. На 26 юн. 1866 прусскитѣ войски безъ бой влѣзли въ града, а на 23 авг. тамъ се подписалъ *пражский миръ*, който турилъ край на прусско-австрийската война. — Като главенъ градъ и центръ на умствения и политически животъ на Чехия, **П.** служи за арена на упоритата борба на чехитѣ за политическитѣ си права отъ 1862, когато се събралъ първий слѣдъ установението на новата конституция чешски сеймъ (лантагъ) и поставилъ за цѣль на всичкитѣ си политически стремежи възстановението на чешското кралство и коронясването на австрийския императоръ съ чешската корона на св. Вацлава. Упорити и страстни въ борбата за историческитѣ си права, чехитѣ въ всѣкой сгоденъ случай се прѣдаватъ на шумни демонстрации противъ нѣмската партия и дори правителството, като извикватъ съ това ожесточената вражда на първата и репресалии отъ страна на второто. Въ 1893 буйството на двѣтѣ партии докара това, че **П.** се обяви въ *особено положение*, което се отмѣни само слѣдъ двѣ години; нъ борбата на партиитѣ отъ това не се прѣкрати. Прѣзъ 1898 въ **П.** тържествено се празднувá паметьта на чешския историкъ Палацки (виж. това име), комуто се постави паметникъ-статуя въ пантеона на чешския музей Museum Kralovstvi Českého).

По историята на **П.** е писалъ на чеш. Томекъ, който е написалъ и историята на пражския университетъ. И двѣтѣ съчинения има и на нѣмски езикъ. Едно отъ най-добритѣ описания е Хероловото.

Прага. Укрѣпено прѣдградие на Варшава, на дѣсния брѣгъ на Висла, съединено съ Варшава съ мостъ. Въ 1656, прѣзъ една война на поляцитѣ съ шведитѣ при **П.**

въ течение на три деня (6, 7 и 8 юл.) станжла една упорита борба, въ която паднжли 6,000 поляци; шведитѣ надвили. Въ 1794, прѣзъ поляшкото възстание, Суворовъ, слѣдъ като разбилъ поляцитѣ при Кобилка, на 11 окт. приближилъ **II.**, която била силно укрѣпена и завзета отъ войскитѣ на ген. Зайончекъ (20,000 души, отъ които 5,000 конница); артилерийското въоржжение на **II.** състояло отъ 104 топа; освѣнь това, **II.** могла да се брани отъ лѣвия брѣгъ на Висла съ още 30 топа. Суворовъ, който ималъ подъ началството си около 15,000 пѣхота, 4'000 редовна конница и 2,000 казаци, се рѣшилъ да земе **II.** съ приступъ. Слѣдъ една лична рекогносцировка на неприятелскитѣ укрѣпления, направена на 11 окт., той рано утриньта на 12 нападнжлъ приступно **II.** съ войскитѣ си, раздѣлени на 7 колони. Слѣдъ прѣзимането на укрѣпленията, кървопролитенъ бой закипѣлъ въ улицитѣ на прѣдградието. Поляцитѣ се бранили отчаяно, за което и загубитѣ имъ били голѣми (до 8,000 убити и около 2,000 потънжли въ Висла); останжлитѣ (освѣнь 800) паднжли въ плѣнъ. Самъ Зайончекъ билъ раненъ, генерали Грабовски и Ясински убити. Руситѣ имали повече отъ 1,500 души изгубени отъ строя.

Прагматически, *гр.* (*праума*, дѣло, нѣщо). Достовѣренъ, основанъ на вѣрни свидѣтелства, званиченъ: *онази прагматическа санкция* (конституцията).

Прадие (*Жанъ Жакъ*). Франц. ваятель, род. въ Женева, умр. въ Парижъ (1792 — 1852); училъ ваянието при Лемо въ Парижъ; въ Римъ, дѣто прѣкаралъ 5 год., оѢбилъ първата награда. Слѣдъ това билъ назначенъ членъ на института. Оставилъ е много извайки. Най-добритѣ сж: *Вакханка и Кентавръ* (въ руанския музей), *Психея и Венера* (отъ гръцки мраморъ, въ Люксембургъ), *Прометей и Фидий* (въ Тюйлери), *Група отъ тритѣ граци* (въ Версайлъ). Забѣлѣжителни сж още статуитѣ и бюстоветѣ му на знаменитости; въ Женева — бронзова статуя на Русо. **II.** е оставилъ и религиозни произведения, каквито сж колосалний *Христосъ на Кръста* за църквата св. Магдалина въ Парижъ, *Дѣва Мария* за авинйонската съборна църква и др.

Прадонъ (*Никола*) Франц. поетъ-трагикъ (1632—1698), единъ отъ противницитѣ на Боало, които негодували противъ сатирика за нападенията му на съврѣменнитѣ нему литературни авторитети. П-тѣ съчин. противъ Боало Nouvelles remarques sur les ouvrages de Sieur D.,— Le triomphe de Pradone, Le satyrique français expirant — всички тия сж прѣпълнени съ враждебни исходки, дори ругателства по адреса на Боало. Една отрицателна роля игралъ **II.** и по отношение къмъ Расина. Когато Расинъ билъ вече приготвилъ за сцената пиесата си *Федра*, неговитѣ неприятели и завистници, които по околенъ пжть се научили за съдържанието на тая пиеса, накарали **II.** да напише една подобна, а послѣ обвинявали Расина въ плагиаторство. Интригата била така скроена, че Расиновата трагедия при първото си прѣдставление нѣмала никаква сполука, а **II**-та извикала шумни ржкоплѣскания. **II**-тѣ трагедии, на брой 11, рѣдко се издигатъ по-горѣ отъ посрѣдственостьта; тѣ извикали

на врѣмето си цѣлъ редъ епиграми (Расинови, Ж. Б. Русови и др.), които осмивали тѣхния педантизмъ, невѣжественость, отсѫтствие на хѫдожественъ вкусъ, неразбиране класицизма. Понѣкога тия епиграми били, може-би, много безпощадни; въ ония рѣдки случаи, когато **П.**, намѣсто да съперничи съ Расина, се опитвалъ, да пише трагедии въ Корнейловия духъ, той пакъ достига нѣкои резултати, та нѣкои сцени правѣтъ впечатление и сега. Виж. Deltour, Les ennemis de Racine au XVII—e siècle (Парижъ, 1892, 5 изд.).

Праздници. Дни, въ които се въспоминаватъ съ обществени церемонии нѣкои вѣроисповѣдни събития, или нѣкои събития въ народната история. У евреитѣ Пасхата, Петдесетницата и др. сѫ имали тоя двоенъ характеръ. У римлянитѣ, **п.** сѫ били днитѣ fasti и intercisi; intercisi-тѣ сѫ били посветени половината на работа. У християнскитѣ народи вѣроисповѣднитѣ **п.** се умножили въ срѣднитѣ вѣкове. **П.** биватъ *неподвижни*, всѣкога въ сѫщия день отъ мѣсеца, и *подвижни*. Сѫществуватъ и простонародни **п.** (*Горещници*, *Вълчи* **п.** и др. т.). Отъ освобождението на България насамъ у насъ се въведоха още *държавнитѣ* **п.**, — дни, въ които се въспоминаватъ събития важни за държавата.

Празнословие. Говорене много за празни работи; **празнословенъ**, въ който се говори за празни работи: **п.** *разговоръ*.

Празность. Бездѣйствие, отдалечение отъ всѣки трудъ, найврѣдителното отъ всички лоши качества на човѣкъ, защото трудътъ съставя необходимото условие на физическата му природа и на общественото му положение. — **Празенъ**, безъ работа.

Празоидъ, *гр.* Жълтозеленъ хризопрасъ.

Празопалъ, *гр.* Зеленикавъ простъ опалъ.

Пракситель. Прочутъ гръцки ваятель, живѣлъ 300 год. прѣди Р. Х. Работитѣ му се отличавали съ чувствена прѣлесть. Нѣкои му приписватъ статуята на Венера Милоска, въ Лувръ, и нѣкои други произведения, които сѫ дошли до насъ въ копия.

Практика, *гр.* 1) Онова, що е на дѣло, одѣлотворение, сир. приспособение правилата на една наука или искуство, приведане въ испълнение, въ противоположность на теория: *това на теория е добро, а какво ще каже практиката?* 2) Опитность: *Ж. има многогодишна практика като учитель.* 3) Особенъ обичай, особенъ навикъ: *каква е практиката на вашето сѫдилище въ такъви дѣла?* — **Лѣкарска практика**, лѣкуване болни. — **Практикантъ.** Оня, който върши нѣщо само колкото знае отъ опитъ, а не отъ наука. — **Практикувамъ.** 1) Учѫ се по опитъ (кога се говори за ученикъ). 2) Упражнявамъ звание: *практикувамъ медицината.* — **Практикъ.** Човѣкъ, който приспособява теоретичнитѣ си познания на дѣло, на опитъ; противопол. на теоретикъ, умозрителъ. — **Практиченъ.** Възможенъ, испълнимъ: *това не е практично*, то е неиспълнимо, на опитъ не ще сполучи. — **Практически.** 1) Приспособимъ въ човѣшкия животъ: *практическа наука.* 2) Който има за цѣль дѣйствителностьта на нѣщата, който все дири да искара отъ нѣщо

облага, който не се увлича отъ умозрѣния или отъ мечти: *практически човѣкъ, практически животъ.*

Прато. Италиянски градъ, въ флорентинската обл., 17 килом. на сѣв.-зап. отъ Флоренция, на р. Бизенцио (притокъ на Арно) и на желѣзн. отъ Флоренция за Пистоя; 15,000 жит. Зеленомраморни кариери; вълнени и копринени предачници. Стара градска стѣна и замъкъ отъ XIV-и вѣкъ; църква отъ XII-и в. **II.**, независимъ въ XIII-и вѣкъ, билъ покоренъ отъ Флоренция.

Преадамизмъ. Учение, проповѣдано въ XVII вѣкъ отъ Исаака Перейеръ, французски калвинистъ, благородникъ, придворенъ на князъ Конде. Въ съчин. си Preadamitae (1655) **Перейеръ** въ видъ на коментаръ на 12-и, 13-и, и 14-и стихове въ 5-а глава на св. Павловото *Послание къ Римляномъ*, поддържалъ, че Адамъ не е първий човѣкъ на свѣта, а само първий радоначалникъ на еврейския народъ, и че въ негово врѣме земята била вече населена съ човѣци. — **Преадамити.** Послѣдователи на Перейеровото учение.

Превеза. Пристанищенъ градъ въ европ. Турция, янински вилаетъ (Епиръ), при входа на Артенски заливъ, 92 килом. на югозап. отъ Арта; около 10,000 жит., отъ които повечето християне. Прѣзъ превезенското пристанище се върти търговия съ Янина; изнася се маслинено масло, вълна, добитъкъ. Въ пристанището влизатъ на годината около 2,500 кораба (отъ които около 350 парахода), съ вмѣстим. около 500,000 тона. — **II.** е била бранена нѣкога отъ 5 крѣпости, които, съ исключение на *Венецианската крѣпость*, сѫ всичкитѣ въ развалини. Въ околностьта се намиратъ развалинитѣ на Акциумъ и Никополисъ. — Въ превезенското пристанище Кайръ-еддинъ паша одържалъ една побѣда надъ Андрея Дория въ 1538. Отнетъ на Венеция отъ французетѣ въ 1797, тоя градъ билъ зетъ изново отъ Али паша въ 1799. **II.** се намира въ оная часть отъ Епиръ, която Берлинский конгресъ въ 1878 прѣпоръчи Турций да отстѫпи на Гръция.

Предестинацианинъ, *лат.* Привърженикъ на предестинацията (прѣдназначението) или предетерминизма.

Предетерминизмъ, *лат.* (соб. зн. прѣдопрѣдѣление). Виж. *Прѣдопрѣдѣление.*

Преекзистенциане, *лат.* (соб. зн. *прѣдисѫществователи*). Ония които твърдѭтъ, че човѣшкитѣ души сѫ сѫществували прѣди човѣцитѣ да почнѫтъ да се раждатъ.

Презервативъ, *лат.* Прѣдпазително срѣдство.

Президентство, *лат.* Прѣдсѣдателство. — **Прѣзидентъ.** Прѣдсѣдатель. — **Президентъ-министръ.** Пръвъ министръ, — министръ, който прѣдсѣдателствува на министерския съвѣтъ.

Презумирамъ, *лат.* Сѫдѭ по нѣкои вѣроятности, прѣдполагамъ.

Прейсъ-курантъ, *герм.* Цѣнорасписъ (на *стоки*).

Прелатъ, *лат.* Въ римокатолическата църква име на висшитѣ духовни лица.

Премиеръ или **премиеръ-министръ,** *фр.* Пръвъ министръ.

Премисъ, *лат.* Прѣдсилка, всѣко отъ двѣтѣ *първи* или *начални* прѣдложения на силогизмъ.

Премия, *лат.* 1) Награда за насърдчение. 2) Даръ, даванъ за абонирането на вѣстници и списания, и др. 3) Паритѣ, които човѣкъ плаща всѣка година на обезпечително дружество, вносъ.

Пренцлау (Prenzlau). Прусски градъ въ Брандебургъ, напрѣдъ гл. гр. на Укермаркъ, на р. Укеръ и Долно-Укерско езеро; 95 килом. на сѣв.-ист. отъ Берлинъ; на ангермунде-пасевалкската желѣзница; 20,000 жит. Двѣ желѣзо-работни фабрики, звхарна фабрика и др. Остатки отъ староврѣменни укрѣпления (врата, кули и др.).

Препараторъ, *лат.* Приготовитель на нѣщо, особено на потрѣбитѣ за физически, химически, анатомически опитъ и др. п. — **Препаратъ, или препарация**. 1) Въ *медиц.* готовъ цѣръ, — цѣръ, който се продава приготвенъ: *тоя цѣръ е американска препарация.* 2) Потрѣбитѣ за опитъ: *анатомически препарати.*

Прерогатива, *лат.* Прѣдимство, исключително право: *една отъ прерогативитѣ на народното събрание.*

Преса, *лат.* 1) Печатнитѣ произведения, особено вѣстницитѣ. 2) Менгеме, натискало: *хидравлическа преса.*

Пресбургъ. Градъ въ сѣв.-западна Унгария, 55 (65 по желѣзница) килом. на ист. отъ Вѣна и 165 (213 по желѣзница) на сѣв.-зап. отъ Пеща, на лѣв. брѣгъ на Дунавъ, който достига тамъ 230 метра широчина; станция на желѣзницата отъ Вѣна за Пеща; 52,411 жит. въ 1890 (половината нѣмци, съ 6,000 евреи, и отъ християнетѣ повече отъ двѣ трети римокатолици и останѫлитѣ лютеране). Фабрики за копринени и вълнени платове, хартия, стъкло, химически произведения; голѣма транзитна търговия, особено съ жито, по Дунавъ и по желѣзницата. Градътъ има съвсѣмъ нѣмски изгледъ, макаръ и да е билъ столицата на Унгария отъ 1531, когато турцитѣ прѣзели Буда, до 1874, когато Иосифъ II върнѫлъ на Буда нѣкогашната ѝ честь да е столица на Унгария. Градътъ е единъ отъ най-хубавитѣ унгарски градове и притежава кралевска академия съ два факултета, единъ по правото, другъ по философията, католическа семинария, протест. богословски факултетъ съ богата библиотека, музей и др. Въ тоя градъ се появилъ, въ 1788, първий унгарски вѣстникъ. Слѣдъ аустерлицката побѣда (виж. *Аустерлицъ*), Наполеонъ I въ II. диктувалъ на императора Франца II единъ договоръ, по който Австрия отстѫпила Венецианската область на Франция и Тиролъ на Бавария (15 дек. 1805).

Пресвитериане. Виж. *Пресвитерианска църква.*

Пресвитерианска църква (гр. *пресвитеръ*, старшина, свещеникъ). Общо име на ония протестантски исповѣдания въ Великобритания и Сѣверна Америка, които отхвърлятъ епископската власть. Въ Шотландия тѣ се развили най-много, особено подъ рѫководителството на Нокса (виж. това име). Тукъ се отнасятъ пуританетѣ. Напокошното имъ име е нонконформисти (несъобразници) и дисентери (отцѣпеници). Крайнитѣ фракции, които искатъ пълната автономия на общинитѣ, сѫ браупиститѣ (отъ името на водитель Брауна), по-късно наречени конгрегационалисти (събраници) или инденденти (независими). *Пресвитерианското управление* се

дѣли на три степени: общинско, областно и държавно. Въ общината се избира за старшина *пресвитеръ;* за областьта се урежда областенъ синодъ; за цѣлата държава, — държавенъ синодъ. Противъ п. много пѫти сѫ се издавали така-наречениятѣ униформистски (еднообразнически) актове; въ тѣхна полза — едикти за търпимостьта. Въ послѣдно врѣме въ Англия п. сѫ токо-речи уравнени въ правата съ епископалнитѣ. Историята имъ въ Англия е написалъ Дриздейлъ, въ Америка Бригсъ.

Пресиамъ. Български царь, който се има за приемникъ на Мортагона. Кой е билъ Мортагоновий наслѣдникъ на прѣстола, тоя въпросъ не е окончателно разрѣшенъ. Константинъ Багрянородни счита за такъвъ П., който е воювалъ три години (836 — 839) несполучливо съ сърбетѣ въ западната часть на сегашна Сърбия. Нъ споредъ Теофилакта, охридски архиепископъ, Мортагоновий наслѣдникъ билъ синъ му *Маломиръ.*

Прескрипция, *лат.* (соб. зн. прѣдписание). Виж. *Давность.*

Престижъ, *лат.* Обаяние, нравствена власть.

Престонъ. Английски градъ (Лянкашайръ), 35 килом. на югъ отъ Ланкастеръ и 45 килом. на сѣв.-ист. отъ Ливерпулъ, на р. Риблъ и Ланкастерски каналъ; вѫзелъ на желѣзници за Ливерпулъ, Флитудъ, Ланкастеръ, Манчестеръ и Блякбърнъ; 108,000 жит. въ 1891. Памучни платове, ископаеми вѫглища. П. е свободно пристанище, достѫпно за голѣми кораби прѣзъ пролѣтнитѣ морски приливи. Тоя градъ е родината на Аркрайта.

Претекстъ, *лат.* Прѣдлогѣ, лъжовна причина.

Претендентъ, *лат.* Който прѣдявява право на, или се домогва до, нѣщо (прѣстолъ, имотъ). — **Претендирамъ.** Притезавамъ, емчѫ се, казвамъ че имамъ право на нѣщо. — **Претенциозенъ.** Който има претенции. — **Претенциозность.** Имане претенции. — **Претенция.** Притезание, искъ, високо понятие за себе си, за дарбитѣ си, заслугитѣ си и др.: *азъ не обичамъ човѣкъ съ претенции.*

Претория. Градъ въ южна Африка, бивша столица на Трансвалъ, 378 килом. на сѣв.-зап. отъ Лурнецо Маркезъ и заливъ Делагоа; на желѣзници за носъ Добра Надежда и за Лурнецо Маркезъ; 18,000 жит., отъ които 7,000 негри. П. е расположенъ въ една долина между Магалисска планина и Витватерсрандъ, на височина 1,356 мет. надъ морск. равнище. Градътъ съ прави широки улици, които се прѣсичатъ на прави жгли и прѣзъ които текѫтъ много потоци, има изгледа на голѣмо село. Сградитѣ сѫ едноетажни, скрити въ хубави градини. Най-важната сграда е правителственій дворецъ на доскорошната република, който е легнѫлъ $3^1/_2$ милиона лева. Рударството е много производително. Спиртни фабрики, парни мелници, тютюнови, диамантни фабрики и др. Тоя градъ е нареченъ така въ честь на Преторий, боерски главатарь, побѣдитель на англичанетѣ и първий прѣдсѣдатель на бившата република.

Префектура. Виж. *Префектъ.*

Префектъ, *лат.* Началникъ на департаментъ въ Франция, отговаря на окрѫженъ управитель у

насъ.—**Префектура**. Длъжность, а сѫщо и канцелария на префектъ.

Префиксъ, *лат.* Частица, която се туря прѣди нѣкои думи за да имъ измѣни смисъла; прим.: *прѣд-рече.*

Прецедентъ, *лат.* Бившъ случай, чрѣзъ който се иска да се оправдае другъ.

Пржевалский (*Николай* Мих.). Знаменитъ русски пѫтешественикъ-естествоиспитатель, първий изслѣдователь на природата на Срѣдна Азия, чието име е синонимъ на безстрашие и енергия въ борбата съ природата и съ човѣцитѣ и на прѣданность на науката; род. въ околн. на Смоленскъ, починѫлъ въ Азия (1839—1888). Происхождалъ отъ старъ казашки родъ, пополяченъ, послѣ порусенъ; къмъ пѫтуванията се пристрастилъ отъ дружба съ чича си, страстенъ ловецъ. Свършилъ академията на генералния щабъ. Въ 1867 изслѣдвалъ Усурийската страна, въ 1870 смирилъ въ Манджурия китайскитѣ разбойници, въ 1871 пръвъ пѫть тръгнѫлъ за Срѣдна Азия. **П.** пръвъ показалъ, че Жълта рѣка нѣма расклонения, минѫлъ прѣзъ пустиня Ала-Шанъ, въ 1873 минѫлъ прѣзъ Гоби. Всичко въ три години изминѫлъ 11,700 килом. Въ 1876, въ второ пѫтуване прѣзъ Тянъ-Шанъ, открилъ планин. бърдо Алтънъ-Тагъ; въ 1879 извършилъ трето пѫтуване, отъ Зайсанскъ въ Тибетъ, въ 1883 — четвърто, отъ Кяхта въ Караколъ, сега Пржевалскъ; събралъ множество колекции; открилъ Загадъчно план. бърдо, прѣименувано въ 1886 Пржевалско. Това е най-голѣмото бърдо въ планинскитѣ вериги на сѣв. Тибетъ. Намѣста достига повече отъ 7,000 метра височина. Великий пѫтешественикъ е описалъ самъ пѫтуванията си. Умрѣлъ въ Караколъ на връщане. Въ С. Петербургъ му е въздигнѫтъ паметникъ, който прѣдставлява могѫщата му фигура, съ натоварена камила при подножието на паметника. Трудоветѣ му сѫ: *Путешествіе въ Уссурійскій край*, — *Монголія и страна Тангутовъ*, — *Отъ Кульджи на Лобъ-Норъ*, — *Третье путеш. въ централну Азію*; — *Четвертое пут.* Пѫтуванията му сѫ обработени въ едно популярно издание отъ Зеленина, подъ загл. *Всемирный путешественникъ* (СПБ., 1899 — 1900, 2 т.). Биографията му е написана отъ Дубровина (СПБ., 1890).

Приамъ. Послѣденъ троянски царь, Лаомедоновъ и Плациинъ синъ. Оженилъ се първенъ за Арисба, послѣ за Хекуба, ималъ много чада, между които били забѣлѣжителни Хекторъ и Парисъ. Слѣдъ прѣзимането на Троя билъ убитъ отъ Пира, Ахилесовия синъ.

Приапъ. Дионисовъ и Афродитинъ синъ, който се родилъ, подъ влиянието на богиня Гера, безобразенъ и съ извънмѣрно развити полови органи. Гръцитѣ го почитали като богъ на плодородието. У римлянетѣ билъ богъ на полетата и градинитѣ, дѣто и поставяли изображението му. Въспитанъ въ Лампсакъ, билъ припознатъ за богъ, и лампсакци въ негова честь устроявали пиршества, които се отличавали съ распутство.

Прибилови о-ви. Два о-ва (св. Георги и св. Павелъ) въ Берингово море, между 57 и 56° сѣв. шир. И двата сѫ токо-рече безъ дървеса. На о-въ Павелъ има остатки отъ единъ огроменъ вол-

канъ. Въздухътъ е влаженъ и зловоненъ отъ единъ особенъ видъ топлина. Жителитѣ сѫ креоли и алеути. О-тѣ сѫ богати съ морски бобри и полярни лисици. Изнасятъ се много китови кожи.

Прибѣгвамъ. Търсѭ помощь, спасение, закрила отъ опасность: **п.** *съ молитва къмъ Бога; — въ такъвъ случай се* **п.** *къмъ полицейска помощь.* — **Прибѣжище, или убѣжище.** Закрила отъ опасность: *Богъ е мойто* **п.**

Приватенъ, *лат.* Частенъ. — **Приватъ-доцентъ** (лат. *дочере*, учѫ). 1) Който чете въ университетъ незадължителенъ прѣдмѣтъ. 2) Помощникъ на професоръ, който занимава въ неговото отсѫтствие катедрата.

Привидѣние. Призракъ, мнимо видѣние; призракътъ е фантастическата фигура на човѣкъ, който отсѫтствува или е умрѣлъ, и се явява на въображението на нѣкои люде, болезнено разстроени или суевѣрни. Въ старо врѣме вѣрвали въ сѫществуването на **п.** и ги наричали сѣнки. Затова имали обреди за заклинане тия сѣнки, да се не явяватъ та да плашѫтъ живитѣ. Вѣрването въ **п.** сѫществува и до сега у слабоумни и слабонервни люде.

Привилегирувамъ, *лат.* Давамъ привилегия. — **Привилегируванъ.** Комуто е дадена привилегия. — **Привилегия** (лат. *привусъ*, частенъ; *лексъ*, *легисъ*, законъ). 1) Исключително право на нѣщо: *нашата компания придоби и тая привилегия.* 2) Прѣимущество, прѣдимство, дарба: *той има* **п.** *да говори.*

Приводъ. Нѣщо, което е приведено въ една книга отъ съчинението на другъ писатель: *цитатъ.*

Приемъ. 1) Приемане: *дадохѫ му любавъ* **п.,** приехѫ го добрѣ. 2) Доза, количество цѣръ зето на веднѫшъ: *тоя цѣръ ще се земе на три* **п.,** на 3 дози, на три пѫти. 3) Похватъ, лесника, способъ: *всѣкой занаятъ има своитѣ* **п.**—**Приеменъ.** Който се отнася до приемъ, приимане: *приеменъ испитъ,—приеменъ день.*—**Приемлемость, приемливость.** Способность, възможность на нѣщо да бѫде прието: **п**-*та на храната не е еднаква, споредъ свойството ѝ.* —**Приемникъ-ца.** Лице, което е приело нѣщо отъ нѣкого, което е застѫпило неговото мѣсто: *приемникъ на прѣстола. Приемникъ на учение*, ученикъ, послѣдователь.

Призма, *гр.* Всѣко тѣло съ двѣ еднакви и паралелни основи, съединени чрѣзъ паралелограми. — Въ *физ.* кристална трижгълна призма, която разлага свѣтлината. — **Призматически.** Който има вида на призма, свойственъ на призма, произведенъ отъ призма: *призматически шарове.* — **Призматически шарове.** Шароветѣ, които виждаме прѣзъ кристална призма, която разлага свѣтлината.

Призрѣние. Гледане съ внимание, съ грижа.

Призрѣнъ. Градъ въ косовски виляетъ на сѣверния склонъ на Шаръ-Планина, 73 килом. на югозап. отъ Прищина, ц. на санджакъ, на Бистрица (лѣвъ прит. на Бѣли Дринъ); около 40,000—50,00 жит., повечето словѣне мохамедане, останѫлитѣ словѣне православни и католици и албанци мохамедане (албанцитѣ сѫ около 10% отъ цѣлото население). Градътъ е съграденъ амфитеатрално при западнитѣ поли на Люботрънъ (виж. тая дума); има 24 джамии, 2 православни и 1 католич. църкви;

крѣпость, голѣма чаршия; производство на стоманени, стъклени, грънчарски стоки и сѣдла. **П.** е игралъ нѣкога голѣма политическа роля въ историята на сърбетѣ; той е билъ столица на сърбски господаре до косовската катастрофа. Въ 1808 Кара-Георги го прѣзелъ, нъ на другата година турцитѣ го зели назадъ.

Призъ, *фр.* 1) Корабъ зетъ отъ неприятеля въ бой. 2) Награда.

Приказъ, *рус.* Заповѣдь.

Приключение. Нечакана случка, прѣмеждие.

Прикомандирувамъ. Огреждамъ чиновникъ на служба въ друга часть по сѫщото вѣдомство, или въ друго вѣдомство. — **Прикомандируване, -ровка.**

Прилагателно име. Въ *грам.* дума, която се притуря при сѫществително, за да означава качеството или свойството му.

Прилежавамъ. Залѣгамъ да се учѫ. — **Прилежание.** Залѣгане за учение. — **Прилеженъ, прилежателенъ.** Който залѣга да се учи: **п.** *ученикъ.*

Приливъ. Нахлуване, събиране нѣйдѣ на течность чрѣзъ притичане.—*Морски* **п.** Издигане на водитѣ, два пѫти въ 24 часа, въ едни мѣста, съ спадане (*отливъ*) въ други и наопаки. **П**-тъ и отливътъ особено е голѣмъ при брѣговетѣ на океана, и става отъ привлѣкателната сила на слънцето и луната, които задържатъ водитѣ на океана, среща денонощното въртене на земята. — **П.** *на кръвьта* (congestio). Мигновено набиране, застой на кръвь въ кръвоноснитѣ сѫдове, което се придружава отъ сѫщитѣ признаци, както и апоплексията: въртене свѣтъ, понѣкога съ леко припадане; **п.** *на к.* бива непродължителенъ, и слѣдъ него дохожда тутакси връщане въ нормалното състояние. — **Приливомѣръ.** Уредъ за измѣрване морския приливъ и отливъ.

Прилѣпъ. Градъ, ц. на едноименна каза, въ битолски вилаетъ, 41 килом. на сѣв.-ист. отъ Битоля, на сѣверния край на битолското поле и при политѣ на Бубуна - планина; 24,540 жит., отъ които 16,900 българе христ., 6,200 турци, 480 власи и 960 цигане (*Кѫнчовъ*). Доста търговски градъ, — търгуватъ главно съ жито, вълна, вино, ракия, желѣзни и мѣдни издѣлия, които се изработватъ въ града; голѣмъ панаиръ прѣзъ августъ, на който ходѭтъ македонци отвредъ и албанци. Прилѣпчане сѫ едни отъ най-събуденитѣ българе въ Македония; иматъ добрѣ уредени община и училища. Прилѣпчане сѫ зели най-живо участие въ народнитѣ движения, особено въ церковната борба; тѣ сѫ издържали до прѣди нѣколко врѣме училищата си безъ ничия помощь, а това е било единъ отъ рѣдкитѣ случаи въ Македония. Мирчо Бомболовъ и Хр. Фукара, на врѣмето си крупни търговци, на свои разноски издигнали дѣвическото училище въ гр. Прилѣпъ — една отъ най-голѣмитѣ и хубави сгради въ Македония. **П.** е родното мѣсто на Борисъ Сугарева. Прѣзъ града минува единъ добъръ пѫть, който служи на коларската поща отъ Битоля за Градско, станция на желѣзницата отъ Митровица за Солунъ. **П.** е исторически градъ въ българската история. Той е билъ сѣдалището на прославения въ българскитѣ народни пѣсни *Крали Марко* (виж. това име).

Градътъ е още заобиколенъ съ една стара укрѣпена стѣна, а близо до града на сѣверъ се намиратъ развалинитѣ на една срѣдновѣковна крѣпость, извѣстна съ името *Маркови* кули. — **Прилѣпската каза** има 73,146 жит., отъ които 57,213 българе християне, 1,740 българе мохамедане, 8,150 турци, 3,525 арнауте мохамедане, 745 власи, 1773 цигане (*Кжнчовъ*). Тая околия искарва много жито. Въ околията е мѣстностьта *Морихово*, дѣто се добива хромова руда, която се носи въ Европа.

Прима (итал. *първи*). Първий тонъ въ октавата; първий гласъ. — **Прима-дона** (*първа госпожа*). Пѣвица, която играе първата или главна роля въ една опера. — **Примасъ.** Първосветитель, висше духовно лице въ католическитѣ държави. — **Приматство.** Първосветителство, длъжность или санъ на примасъ.

Примитивенъ, *лат.* Първобитенъ.

Примѣнявамъ, *рус.* Дума непотрѣбно употрѣбявана у насъ за *приспособявамъ.*

Primum esse, tum philosophari, *лат.* По-напрѣдъ човѣкъ трѣбва да се наяде, че послѣ да философствува (изражение на Сенека).

Primus inter pares, *лат.* Пръвъ измежду равнитѣ.

Принадлежж нѣкому, неговъ съмъ, негово владѣние съмъ, съставямъ часть отъ неговия имотъ. *Принадлежность.* 1) Свойство на онова, което принадлежи. 2) Имотъ, владѣние. 3) Потрѣба, орждие, пособие: *военна* **п.**, *писменна* **п.** 4. Атрибутъ, бѣлѣгъ на звание: *тризжбецътъ е Нептунова* **п.** *Принадлежности на една картина*, обстановката, допълнителнитѣ прѣдмѣти, нѣщата потрѣбни за цълнота.

Принкипо. Най-важний отъ 4-тѣ населени острови въ Мраморно море и близо до Цариградъ, които минуватъ съ името *Княжески острови.* **П.** е 15 килом. околовръстъ и въ него се издигатъ два връха, раздѣлени съ една дълбока долина: тия два връха сж най-високитѣ въ цѣло Бѣло море. При всичко, че земята не доставя вода за пияне, та такъва вода се носи отъ азиятския брѣгъ, островътъ е доста населенъ и обработенъ. На брѣговетѣ му се намиратъ гиздави вили, заобиколени съ прѣкрасни градини: тамъ лѣтуватъ нѣкои отъ цариградскитѣ първенци. Въздухътъ, както въ бѣломорскитѣ о-ви, е много мекъ и чистъ, па и пѣсъчното прибрѣжие доставя изрядни морски бани. Лѣтнитѣ нощи сж тамъ особено приятни. Леснината на съобщенията прави тоя о-въ една отъ любимитѣ расходки въ праздникъ на цариграждане. Въ острова има два монастиря, Прѣображенски и Св. Георги, построенъ на по-високия връхъ; отъ тоя монастирь се открива единъ изгледъ далеко по Бѣло море, по азиятския брѣгъ и по Мраморно море дори до Цариградъ.

П., както и другитѣ о-ви отъ тоя купъ, е игралъ печална роля прѣзъ византийскитѣ врѣмена; тамъ византийскитѣ императори или похитителитѣ ча прѣстола пращали на заточение въ монастири или въ подземни тъмници сваленитѣ отъ прѣстола господаре, съперницитѣ претенденти и др. противници, които имъ додѣвали. Виж. Gustave Schlumberger, Les îles de Princes

etc., Souvenirs d'Orient (Парижъ, 1884, in—12).

Принстонъ. Градецъ въ Съединенитѣ Държави (Ню-Джерзи), 15 килом. на сѣв.-ист. отъ Трентонъ; 5,000 жит. Побѣда на Вашингтона надъ англичанетѣ въ 1777. Университетъ на държава Ню-Джерзи, простонародно наричанъ *Принска колегия*, основанъ въ 1746 и сега едно отъ най-старитѣ и най-цвѣтящитѣ между научнитѣ учреждения на Съединенитѣ Държави.

Принцеса, *лат.* Княгиня.

Principia. non homines. *лат*, Принципи, не човѣци.

Принципъ. 1) Въ метафизиката, основно начало, источникъ; онова, съ което се обяснява происхождението и причинитѣ на всичко, що съществува. По Аристотелевото общо опрѣдѣление, самата философия е наука за **п.** Възъ основа на единъ извѣстенъ **п.** съ развивали и развиватъ цѣли теории въ разнитѣ науки. Така cogito, ergo sum е **п.** на Декартовата философия и т. н. 2) Начало, основа, основно правило или идея: *приемамъ предложението ви по принципъ*, — приемамъ го по начало, сир. съгласенъ съмъ съ основната идея, която то заключава: *имамъ за принципъ да не давамъ милостиня на здравъ човѣкъ* — имамъ за основно правило.... 3) Твърдо убѣждение; *човѣкъ съ принципи.*

Принцъ, *лат.* князъ.

Prix fixe (*при-фикъ*), *фр.* Опрѣдѣлена, установена цѣна: *тука се продава при-фикъ* .... съ опрѣдѣлена цѣна, сир. безъ пазарене.

Природа (гр. *физисъ*, лат. *натура*) — происхожда отъ дума *раждане* и означава извора, който ражда всички нѣща. Ако се освободи **п.** отъ всички олицетворения и антропоморфически примѣси, научното ѝ опрѣдѣление е такъво: първо, всички нѣща заедно, които подлежатъ на наблюдение и опитъ; второ, всички сили и закони, по които тия нѣща дѣйствуватъ, при което подъ думата закони се разбира не нѣкои заповѣди на висши сили, а съотношението между явленията, което ние откриваме. Така, въ обширенъ смисълъ, **п.** е цѣлата вселенна и всичко, що се намира въ нея. Въ тѣсенъ смисълъ, съ **п.** разбиратъ всички прѣдмѣти, които не съ измѣнени отъ човѣшка ржка (естественитѣ тѣла и произведения).

Приспособявамъ *нѣщо*, правго сгодно, или способно да служи за една цѣль: **п.** *парата да движи една машина;* — **п.** *алгебрата въ геометрията.* — **Приспособение**, Уредъ, измисленъ способъ, наредба. — **Приспособитель—ка,** лице, което е приспособило нѣщо.

Пристли (Джозефъ Priestley). Отличенъ английски химикъ и и богословъ, отъ обществото на дисентеритѣ, род. въ Филдхетъ, близо до Лидсъ, починалъ въ Филаделфия (1733—1804); билъ проповѣдникъ, послѣ учитель на словесностьта въ Уарингтонъ. Като проповѣдникъ ималъ годишна заплата само 750 лева, нъ пакъ съумѣлъ да си набави разни инструменти за научни издирвания. Неговитѣ физико-химически трудове съставили епоха. Въ 1774 открилъ кислорода, хлористия водородъ, амониака, сѣрната кислота и др. и положилъ основата, на която Лавоазие построилъ системата си. Като богословъ, обявилъ църквата неприятель на истинатасъ което въоржжилъ противъ себеси огобсловцитѣ и билъ прину

денъ да се прѣсели въ Пенсилвания (Америка), въ 1792. Въ Филаделфия билъ приетъ съ уважение; тамъ му прѣдложили професурата на химията, която отклонилъ. **П-тѣ** главни литер. трудове сѫ: *Историята и сегашното състояние на електричеството; — За зрѣнието, свѣтлината и шароветѣ; — Наблюдение надъ разни родове въздухъ; — История на поквара на християнството.* Издадени сѫ 25 т. отъ негови разни съчин. съ автобиография. Биографи: Фонъ-Виелъ и Мартино.

Пристрастявамъ. Възбуждамъ страстна привързаность: *другаретѣ му го пристрастихѫ къмъ лова;* — **Пристрастие.** Несправедливо прѣдпочитане; — **Пристрастенъ.** Който, движимъ отъ страститѣ или наклонностите си, или отъ обстоятелствата, благоприятствува на едно лице, или на едно мнѣние, въ ущърбъ на друго.

Пристѫпямъ. Почвамъ да се занимавамъ или да вършѫ нѣщо: *сѫдътъ* **п.** *къмъ распитване свидѣтелитѣ.* — **Пристѫпъ.** 1) *Воен.* нападане открито, рѫчно и отблизо, щурмъ: *крѣпостьта се прѣзъ съ* **п.** 2) Достѫпъ, свобода за ходене при нѣкого или нѣйдѣ.

Присѫтствувамъ. Съмъ, намирамъ се, съмъ лично въ мѣстото, за което е дума. — **Присѫтствие.** Сѫществуване на нѣкого въ едно извѣстно мѣсто. — **Присѫтственъ денъ, часъ.** Врѣме, въ което единъ чиновникъ присѫтствува на службата си, сир. *дѣлнично, работно врѣме.* — **Присѫщъ.** Който придружава нѣщо като негова нераздѣлна, неотемлема часть (говори се за качество или свойство).

Притворенъ. Лукавъ, неискренъ, лицемѣренъ. — **Притворство.** Постѫпкитѣ на притворенъ, лукавство, лицемѣрие; противоположн. на *искреность.*

Притча. 1) Алегория, която се употрѣбява съ цѣль да се обясни нѣкоя истина. Името **п.** е присвоено особено за алегориитѣ на Св. Писание. 2) Мѫдро изречение, пословица. Една сбирка отъ такъви изречения за богобоязливостьта и порока, за поведението и наградата на човѣка въ домашния и общественъ животъ, записана отъ Соломона, съставятъ една книга въ Писанията, **П.** *Соломонови.*

Причастенъ *въ нѣщо.* Който участвува въ него, съучастникъ въ него, който има свръска съ него. 2) *Причастенъ,* който е приелъ св. причастие, който се е причастилъ.—**Причастие, причащение.** Въ *църк.* светитѣ дарове, тѣлото Господне, Евхаристията: тайнство на християнската църква, въ което християнетѣ, подъ видъ на хлѣбъ и вино, зиматъ тѣлото и кръвьта Иисусови и се съединяватъ съ тѣхъ въ залогъ на вѣченъ животъ.

Причина. Основанието, на което единъ човѣкъ постѫпя така, а не инакъ; началото, отъ което е произлѣзло едно нѣщо.—*Крайна* **п.** Така се нарича въ богословието цѣльта на битието на всички сѫщества и нѣща. Понеже въ вънкашния свѣтъ не може да се намѣри тая **п.,** отъ това сѫ дошли до заключение за сѫществуването на Бога, който е създалъ тоя свѣтъ съ нему извѣстна *к.* **п.** Деиститѣ сѫ основавали доказателството си за Божието битие на това, че нищо не може да сѫществува безъ **п.** Материалиститѣ, като отхвърлятъ *к.* **п.** твърдѫтъ, че цѣльта на сѫществуването на

всѣко лице и прѣдмѣтъ се заключава въ него самаго, а не изнънъ него. Лайбницъ, като е бравилъ теорията за *к.* **п.**, отхвърляна отъ Бейкжна, нарекълъ я е *принципътъ на достатъчната* **п.** — **Случайни причини.** Така въ Декартовата философия се нарича теорията за отношението на душата къмъ тѣлото, които, по Декартовото мнѣние, нѣматъ прѣко влияние помежду си. Това влияние се приписва на вънкашенъ двигатель — на Бога. Малебраншъ още повече е развилъ това учение. — **Причинность** (causalitas). Философски терминъ, който означава отношението на причинитѣ къмъ слѣдствията. Главн. аксиома на **п.** е: нѣма дѣйствие безъ причина. Кантъ припознава, че **п.** е една отъ необходимитѣ форми на разбирането, нъ не може да твърди за нейното обективно сжществуване.

Пришествие. Идване: *второ пришествие*, краятъ на свѣта, страшний сждъ.

Прищина. Градъ въ косовски санджакъ, въ призрѣнски окржгъ, 73 килом. на сѣв.-ист. отъ Призрѣнъ, на единъ малъкъ притокъ на Ситница (дѣсенъ притокъ на Ибаръ); на желѣзницата отъ Солунъ за Митровица; отъ 10,000 до 15,000 жит. Търговската важность на града е срѣдна. **П.** съ планинското си мѣстоположение господствува на страната Стара Сърбия, извѣстна съ името Косово поле, исторически прочуто, защото тамъ, въ това поле, султанъ Мурадъ сломилъ отпора на сърбетѣ и съжзницитѣ (виж. *Косово поле*) и основалъ окончателно турското мощество въ Европа. Джамии, сърбска, българска и католическа църкви. **П.**, която е сжществувала още въ римско врѣме, е била родното мѣсто на Юстиниана Велики. Близо до **П.** е гробницата на султанъ Мурада I. Въ 1808 градътъ е билъ зетъ съ пристжпъ отъ сърбетѣ, подъ прѣдводит. на Кара-Георгя; турцитѣ го зели назадъ на другата година.

Pro aris et focis, *лат.* За алтаря и огнището, сир. за вѣрата и отечеството. — Pro bono publico. За общественото благо. — Pro forma. Виж. *Проформа.* — **Про и контра** (pro et contra). За и противъ.—Pro patria. За отечеството. — Pro rata. Съразмѣрно, пропорционално. — Pro tanto. За толкова.

Проба, *лат.* 1) Опитване, опитъ. 2) Количеството благороденъ металъ, което влиза въ състава на извѣстно количество сплавъ. Единицата **п.** е различна въ различни държави. — **Пробенъ камень.** Опитвателенъ камень (тур. *механкъ ташъ*) — **Пробувамъ.** Опитвамъ.

Пробабилизмъ, *лат.* Въ *богосл.* учение, което учи, че въ работитѣ, що се отнасятъ до вѣрата и нравственостьта, човѣкъ може да слѣдва едно *вѣроятно* мнѣние, макаръ противното мнѣние и да е еднакво вѣроятно. — **Пробабилистъ.** Привърженикъ на пробабилизма.

Probitas laudatur, et alget. Латинска поговорка: честностьта се похвалява и се оставя да мре отгладѣ.

Проблема, *лат.* Задача, въпросъ за разрѣшаване, или неразрѣшенъ въ нѣкоя наука; тая дума повече се употрѣбява въ математиката. — **Проблематически, проблематиченъ.** Който прѣдставя проблема: съмнителенъ, споренъ.

Пробувамъ. Виж. *Проба.*

Пробъ (*Маркъ-Аврелий*). Римски императоръ; род. въ Сирмиумъ въ Панония; въ 267 прѣди Р. Х. провъзгласенъ отъ легионитѣ императоръ, бранилъ съ сполука прѣдѣлитѣ на империята отъ варваретѣ, нъ съ строгостьта си възбудилъ недоволство въ войската и билъ убитъ отъ нея въ Сирмиумъ, въ 282.

Провадийска рѣка, събира водитѣ на нѣколко потоци, които извиратъ въ Дели-орманскитѣ височини, тече покрай Нови-Пазаръ и прѣзъ Провадия и се влива въ Девненското блато, което чрѣзъ единъ тѣсенъ рѫкавъ се излива въ Черно море. Успоредно съ Провадийската рѣка е прокарана русе-варненската желѣзница.

Провадия. Градецъ, ц. на едноименна околия въ варненски окр., 42 килом. на юго-зап. отъ Варна, 31 килом. на ист. отъ Каспичанъ, 24 килом. на сѣв. отъ Ново-село; станц. на варн.-русен. желѣзн.; 5,538 жит. Градътъ е расположенъ въ тѣсенъ долъ, който е обиколенъ съ бѣли, до 100 метра високи, скали. Земедѣлие и лозарство. Въ римско врѣме градътъ се намиралъ на източния скалистъ склонъ, дѣто и сега личѫтъ остатки отъ градежи. Старий градъ е виждалъ прѣдъ стѣнитѣ си Дариевитѣ персяне, Филипа II, Лизимаха и Лукула, когато градоветѣ край Черно-море сѫ се побунвали, па и твърдѣ често византийскитѣ и българскитѣ войски (Каницъ). До града на една височина има една староврѣменна крѣпость, *Калето.* Старото българско име на **П.** е *Овечъ* (грѫцката дума *проватонъ* значи овца). Забѣлѣжителни въ **П.** сѫ два надписа отъ врѣмето на българскитѣ князове въ IX-и вѣкъ. Въ единъ отъ тия надписи се споменува за езическия български князъ *Омортагъ* и за единъ славенъ неговъ походъ къмъ р. Тиса, въ Маджарско. **П.** е била завоевана отъ турцитѣ около 1388; въ 1829 я прѣзели руситѣ; турцитѣ много врѣме я обсаждали и градътъ много пострадалъ.

Провиантъ, *герм.* Храна (за *войска*).—**Провиантенъ.** Който се отнася до провиантъ.

Провиденсъ. Градъ въ Съединенитѣ Държави, една отъ двѣтѣ столици [другата Нюпортъ] на държава Родъ-Айляндъ, при устието на р. Провиденсъ въ Атлантически океанъ, 60 килом. на юго-зап. отъ Бостонъ, 240 килом. на сѣв.-ист. отъ Ню-Йоркъ и 566 килом. на сѣв.-ист. отъ Вашингтонъ; 132,146 жит. Фабрики за памучни и вълнени стоки, парни машини, пушки; златни и сребърни издѣлия. Обширна търговия съ тия произведения, па и съ каменни вѫглища и др. Нѣколко желѣзници свързватъ града съ главнитѣ точки въ Нова Англия; параходитѣ пѫтуватъ отъ него до Ню-Йоркъ, Филаделфия, Балтимора, Норфокъ и Чарлстонъ, и назадъ.

Провидѣние (букв. знач. *прѣдвидливость*). Божи промислъ, Божие промишление, прѣдопрѣдѣление, управление на свѣта, на човѣцитѣ; сѫдба: *една отъ най-мѫчнитѣ задачи е да се съгласи провидѣнието съ свободната воля на човѣка.* Староврѣменнитѣ философи отхвърляли **п.**, като считали сѫществуването на **п.** несъвмѣстимо съ свободната воля на човѣка. Атеиститѣ, като не сѫ припознавали необходимостьта отъ битието на единъ Богъ, от-

хвърляли сѫ и п. Епикурейцитѣ отхвърляли п. затова, защото считали боговетѣ равнодушни къмъ земнитѣ работи. Манихеитѣ твърдили, че свѣтътъ е създаденъ отъ двѣ начала: добро и зло. Християнетѣ припознаватъ, че п. управлява всички събития въ свѣта, нъ изобщо поддържатъ, че фаталиститѣ бъркатъ, когато смѣсватъ п. съ такъво прѣдопрѣдѣление, което спъва свободната воля.

Провизия, *лат.* 1) Съѣстни потрѣби. 2) въ *търгов.* запазъ, запазена сума, която издателътъ на една полица трѣбва да тури въ расположение на платеца, за да се заплати полицата.

Провинциаленъ, *лат.* Областенъ, не отъ столицата. — **Провинциализмъ.** Областно, мѣстно нарѣчие. — **Провинциалистъ.** Житель на область, сир. не на столицата. — **Провинция.** Область.

Проводници. Въ учението за електричеството, тѣла, които, каквото металитѣ и водата, иматъ свойството да пропущатъ прѣзъ себе си електричеството и да го прѣдаватъ на други тѣла. Относително топлината различаватъ *добри проводници* (металитѣ) и *лоши* (стъклото, дървото, газоветѣ, коприната и др.). — **Проводъ,** вада, нѣщо, което води прѣзъ; **проводенъ,** който се отнася до проводъ.

Прогимназия, *гр.* Гимназия само съ по-долнитѣ гимназиални класове, а сѫщо изобщо непълна гимназия, въ която нѣма послѣдния или послѣднитѣ два класа.

Прогонни, *рус.* Пѫтни пари, които правителството плаща на държавенъ чиновникъ, испратенъ отъ него по служба на далечъ; плаща се различно, споредъ степеньта на чиновника, като се смѣта по километрическо разстояние.

Програменъ. Въ, на, или отъ програма: *първа програмна точка.* — **Програма** (гр. *про,* прѣди; *грама,* писание, писмо). 1) Обявление, което съдържа подробноститѣ на публично празденство, на реда, по който ще се прѣдава единъ курсъ науки, и др. 2) Кратко изложение на убѣжденията на една партия, на поведението, което тъкми да слѣдва: *политическа програма.*

Прогресивенъ, *лат.* 1) Напрѣдничавъ, който се стреми или води къмъ напрѣдъка: *прогресивна идея.* 2) Който се увеличава съразмѣрно: *прогресивенъ налогъ,* — налогъ който се увеличава съразмѣрно съ увеличението на капитала или на дохода, най-рационалний отъ всички налози. — **Прогресивно-либерална партия.** Виж. *Цанковисти.* — **Прогресивность.** 1) Напрѣдничавость. 2) Постепенно усъвършенствуване на човѣчеството. Идеята за п. пръвъ пѫть била исказана отъ философъ Бейкъна; Тюрго я поддържалъ съ жаръ; Кондорсе полагалъ, че тя нѣма прѣдѣли и че съ врѣме ще исчезнѫтъ всички човѣшки несъвършенства, болести, и животътъ ще се продължи на неопрѣдѣлено врѣме. Най-новитѣ философи сѫ отдѣлили личностьта на човѣка отъ човѣшкото общество и не усъвършенствуването на човѣка сѫ опрѣдѣлили прѣдѣли, съотвѣтни съ неговата природа, а на обществото не сѫ могли да опрѣдѣлѫтъ прѣдѣли на развитието. — **Прогресиранъ.** Напрѣдвамъ. — **Прогресистъ.** 1) Поборникъ на прогреса. 2) Членъ отъ прогресивна партия. — **Про-**

гресия. Въ *матем.* редъ величини или числа, наречени членове, които се увеличаватъ по извѣстенъ законъ. Ако въ единъ такъвъ редъ, разликата на послѣдователнитѣ членове постоянно е една и сѫща, **п.** се нарича *аритметическа*; ако ли частното на два такъви членове е едно и сѫщо, **п.** се нарича *геометрическа.* — **Прогресъ.** Сѫщото, каквото е *напрѣдъкъ*: законътъ, който слѣдва човѣчеството въ постепенното си развитие и една висока степень на което развитие ще се достигне, когато **п.** се прояви не само въ отдѣлни личности, а и въ цѣли маси.

Продиктувамъ, отъ **диктувамъ.** Заповѣдвамъ, налагамъ.

Продуктивенъ, *лат.* Производителенъ. — **Продуктъ.** Произведение. — **Продуцирамъ.** Произвождамъ.

Проектирамъ, *лат.* Съставямъ проектъ или планъ, кроѭ, тъкмѭ: *проектирамъ* е*дна расходка.* — **Проектъ.** Кроежъ, начъртание; оттука *законопроектъ*, кроежъ на законъ.

Проекция, *лат.* Прѣдставление или изображение на единъ прѣдмѣтъ на равна повръхность, по нѣкои геометрически правила, харта. — *Екваториална проекция*, харта за земята, начъртана когато съставительтъ въображава себе си на екватора; *изографическа проекция*, харта на земята, начъртана когато съставительтъ прѣдполага радиуса на земята надъ земята; *ортографическа проекция*, харта на земята, когато съставительтъ въображава себе си на безконечно разстояние отъ земята; *стереографическа проекция*, харта на земята, когато съставительтъ въображава себе си на повръхностьта на земята, като прѣдполага, че вижда прѣзъ земята противоположнитѣ точки.

Проза, *лат.* 1) Прѣко, обикновено слово; съ тая дума се означава оня видъ словесность, който се обръща особено къмъ ума, и има за цѣль да искаже истинното, между това когато поезията, като има за цѣль да прѣдстави прѣкрасното, съ своитѣ живи образи говори на чувството и въображението. Това е вѫтрѣшното отличие на прозата отъ поезията; вънкашното ѝ отличие е това, че тя не употрѣбява мѣрното или стихотворното слово. Понеже **п.** е обикновений способъ за изказване мислитѣ, съ **п.** разбиратъ сѫщо всичко обикновено и всѣкидневно, за различие отъ най-високото, идеалното, и всѣкой чисто практически, утилитаренъ възгледъ на нѣщата се нарича *прозаически.* — **Прозаизмъ.** Особеното свойство на простото, непоетичното. — **Прозаикъ.** Списатель, който пише въ проза. — **Прозаически.** 1) Свойственъ на прозата. 2) Простъ, всѣкидневенъ, лишенъ отъ поезия, отъ възвишеность.

Прозелитизмъ, *гр.* Ревность къмъ обръщане други въ своята вѣра. Ако **п.** се ограничава само съ умствено убѣждение и допуща разсѫждаването и споренето, той принадлежи въ числото на безврѣднитѣ човѣшки страсти; ако ли се придружава отъ гонения и жестокости, обръща се въ фанатизмъ. — **Прозелитъ.** Новообърнѫтъ въ нѣкоя вѣра, новоприниматель на нѣкое мнѣние.

Прозерпина (грък. *Персефона*). Церерина дъщеря, Плутонова жена, господарка на подземния свѣтъ, въ който я увлѣклъ Плутонъ. По

молбата на майка ѝ, прѣдадена на постоянна тъга, Зевсъ ѝ позволилъ да прѣкарва всѣка половина година на земята. Отпослѣ тя се явява богиня всеуправителка, всепроизводителка и всеразрушителка на природата, за което я и смѣсватъ съ Рея, Хеката и други. — **П.** е още името на една отъ малкитѣ планети, открита отъ Лютера въ 1853. Годината ѝ е отъ 1857 деня. Блесъкътъ ѝ е сѫщо такъвъ, какъвто на звѣздитѣ отъ 10-а величина.

Прозопопея, *гр.* Реторическа фигура: олицетворяване неодушевени прѣдмѣти, невидими, или въображаеми лица. Библията и особено книгитѣ на пророцитѣ сѫ пълни съ **п.**

Произвождамъ. 1) Създавамъ, искарвамъ: *България произвожда жито.* 2) *Сѫдеб.* правѫ писмено и на своя отговорность: *произвождамъ слѣдствие.* 3) Повишавамъ, подигамъ на по-горенъ чинъ, степень: *10 капитани сѫ произведени майори.* — **Произведение.** 1) Всичко що е произведено, що се произвожда отъ природата или искуствено: *произведения на природата,* **п.** *на искуствата.* 2) Въ *матем.* число, което е излѣзло отъ умножение едно число на друго. — **Производитель—ка.** Лице, което произвожда, искарва нѣщо. — **Производителенъ.** Който произвожда, който има способностьта да произвожда, дава, ражда: **п.** *почва;* **п.** *сили на природата. Производително богатство,* въ противоположность на *мъртво богатство,* такъво, отъ което не се искарва полза. — **Производителность.** Свойство на производителенъ. — **Производство.** Произвождане: *производството на цвеклената захаръ;* **п.** *въ по-горенъ чинъ;* **п.** *на слѣдствие.*

Произнасямъ. Изговарямъ. — **Произношение,** изговаряне, способътъ или начинътъ по който се изговаря.

Происхождамъ. Произлизамъ, водѫ началото си. — **Происхождение.** Произлизане, начало, корень, причина.

Происшествие. Събитие, случка, станѫло нѣщо.

Проказа (Lepra Arabum). Болесть извѣстна отъ най-старо врѣме. Едно врѣме много распространена въ цѣла Европа, сега исчезнѫла въ всичкитѣ просвѣтени страни. Срѣща се още въ Норвегия, въ разни мѣстности на Русия, между другитѣ въ петербург. губер., въ Провансъ и изобщо по брѣговетѣ и островитѣ на Срѣдиземно море, а сѫщо въ нѣкои южни части на Съединенитѣ Държави, особено въ Калифорния, дѣто е занесена отъ китайцитѣ. Прѣди всичко се забѣлѣжва едно измѣнение на кожата; нъ въ сѫщность тая болесть поражава нервната ткань и много вѫтрѣшни органи. Различаватъ двѣ главни форми: исприщителната и гладката, или анестетическата. При първата се появяватъ мънинки, червеникави петна, особено въ надвѣждната область и опъката страна на рѫцѣтѣ. Слѣдъ много врѣме появяватъ се на тия мѣста твърди пѫпки, които се расцъвтяватъ и отлѣчаватъ една смрадна течность. Болнитѣ често ослѣпѣватъ, посътъ пада, пѫпки се появяватъ дори на надребрената ципа и околосърдечната обвивка, на нервитѣ и жилитѣ. Ходътъ на болестьта е посрѣда 9—10 години. По-муденъ ходъ има гладката форма, 18—19 години.

Намѣсто червеникавитѣ петна явяватъ се мѣхури, особено на краищата, които, като се пукнѫтъ, оставятъ на кожата дири. Нѣколко врѣме болезнената чувствителность на кожата е поголѣма, а слѣдъ това, наопаки, исчезва, та заразенитѣ мѣста може да се горѫтъ, безъ да причиняватъ болка. Слѣдъ това настава гангрена, която заразява дори коститѣ и краищата падатъ.

Въ старо врѣме не е имало никакво съмнѣние за заразителностьта на **п.**, прокаженитѣ изгонвали въ най-далечни мѣста, съ тѣхъ гледали да нѣматъ общение, и имали ги граждански за умрѣли. Въ срѣднитѣ вѣкове тѣ носили особено облѣкло и така - наречен „Лазаревъ чукъ“ (дървенъ тотмакъ), съ който извѣстявали за приближението си. Въ 1882 Hansen и Neisser открили една особена бактерия, която се припознава за причина на **п.** и много прилича на охтичния бацилъ. Ала присаждането на тоя зародишъ въ нѣкои животни дало отрицателни резултати. Arning присадилъ въ о-въ Хавай гной отъ прокаженъ на единъ осѫденъ на смъртъ и макаръ опитътъ да излѣзлъ сполучливъ, нъ не доказва много нѣщо, понеже въ Хавай често се разболѣватъ отъ **п.** Много видни авторитети отхвърлятъ заразителностьта на **п.** и напр. проф. Капози на берлинската лепрозна конференция въ 1897 категорически е заявилъ: „До тоя день ние не знаемъ ни единъ несъмнѣнъ фактъ за прѣко прѣнасяне на **п.** Единъ редъ любопитни мнѣния *за* и *противъ* сѫ исказани въ писмата на видни авторитети, испратени на Д-ръ И. Хербсмана и напечатани въ рус. спис. *Научное обозрѣніе* (1900, IX). Виж. още, на франц., трудоветѣ на Д-ръ Замбако, основани на многогодишни лични изучения въ Палестина, и, на рус., трудоветѣ на проф. Полотебнева.

Прокименъ, *гр.* (*прокиме,* поставямъ отпрѣдъ). Стихъ, който се възгласява отъ дякона или друго духовно лице прѣди четенето на паремиитѣ, евангелието или апостола и който излага вкратцѣ съдържанието на каквото слѣдва по него.

Прокламация, *лат.* Проглашение: публично обявление или въззвание къмъ народа на господарь, или на водитель на партия къмъ привърженицитѣ си за възбуждане въ тѣхъ мѫжество, довѣрие, усърдие и самоотверженость. Наполеонъ I повече отъ други се е ползувалъ отъ тоя способъ за възбуждане народнитѣ страсти. — **Прокламирамъ.** Провъзгласявамъ, проглашавамъ.

Проконсулъ, *лат.* (соб. знач. *за консулъ*). Въ римско врѣме наричали така областенъ управитель, който управлявалъ като и. д. консулъ.

Проктагра, *гр.* Гърчове въ задния проходъ. — **Прокторагия.** Кръвотечение изъ задния проходъ.

Прокура, *итал.* Довѣреность (търгов. терминъ).

Прокуроръ, *фр.* Сѫдебенъ чиновникъ, комуто длъжностьта е да слѣди за точното испълнение на законитѣ.

Пролегомена, *гр.* Въведение, — единъ видъ прѣдисловие, което се поставя въ началото на едно съчинение и съдържа необходими обяснения за съчинението.

Пролетариатъ, пролетарство. Безимотни граждане, които нѣматъ обеспечено прѣпитание и

живѣжтъ изъ день въ день. — **Пролетарии.** Въ врѣмето на Сервия Тулия, име на римскитѣ граждане, които, понеже не владѣяли имотъ, какъвто трѣбвало да иматъ гражданетѣ отъ 5-и класъ (12,500 аси, сир. около 1000 лева), не зимали участие въ правлението. Въ най-ново врѣме съ това име наричатъ най-бѣдния класъ отъ народа, който нѣма никаква собственость.

Прологъ, *гр.* Прѣдисловие на драма, въ противоположность на *епилогъ.*

Пролонгация, *лат.* Въ *търгов.* продължение на срокъ.

Пронахъ, *рус.* Погрѣшенъ, сбърканъ, на юхъ ударъ.

Промемория, *лат.* Паметна записка, която се испраща отъ подолно правителствено учреждение на по-горно.

Прометей. Янетовъ и Клименинъ синъ, Девкалионовъ баща, научилъ людетѣ на много искуства, особено на ваянето, правилъ човѣци отъ глина и вода и откраднжлъ за да ги оживи отъ небето огънь, за което Зевсъ го заковалъ на една скала въ Кавказъ, дѣто единъ гарванъ му кълвалъ дроба, доклѣ не го избавилъ отъ тая страшна мжка Херкулесъ. **П.** е типъ на законния протестъ противъ Зевсовия несправедливъ гнетъ; такъвъ е прѣдставилъ Прометея Есхилъ въ прочутата си трагедия (български прѣводъ на Ал. Балабановъ; София, 1905) съ сжщото име. — **П.** или *Херкулесъ,* сѣверно съзвѣздие, което има видъ на четирежгълникъ, между Лира и Драконъ. По нѣкои астрономически наблюдения, нашето слънце съ цѣлата си система се движи къмъ звѣзда м отъ това съзвѣздие.

Промислителенъ. Който се грижи, сир. работи за бжджщето.

Промислъ Божи. Провидѣние, грижа на Бога за вселенната и за човѣцитѣ.—**Промислямъ, промишлявамъ.** Грижж се; добивамъ храна и всичко потрѣбно.—**Промишление.** Грижа за каквото е потрѣбно. — **Промишленъ.** Който се отнася до занаятитѣ: *промишленъ народъ,* който има занаяти и индустрия. — **Промишленость.** Изобщо всичкитѣ занаяти, които даватъ срѣдство за животъ: *човѣшката промишленость;* частно, кое-да-е искуство, чрѣзъ което човѣкъ обръща сурови произведения на природата въ обработени: *захарната промишленость.* — **Промишленикъ.** Занаятчия, изобщо който борави съ занятие: *нашитѣ промишленици сж рибаре, ловци.*

Промишление. Име на първото българско печатарско дружество, съставено на 3-и май 1870 въ Цариградъ. Основателитѣ му бѣха главно българетѣ работници-книгопечатари въ столицата на Турция и цѣльта имъ бѣ двояка: да си помагатъ взаимно и да издаватъ такъви потрѣбни книги, които щѣхж да спомогнжтъ за умственото и нравствено развитие на българския народъ. Цариградъ по онова врѣме бѣше центрътъ на българската просвѣтителна дѣятелность, тамъ на книжовното поле работехж нѣкои отъ най-виднитѣ дѣйци по народното ни възраждане — Славейковъ, Икономовъ, Балабановъ, Найденовъ, Кръстевичъ, Михаиловски и това работническо дружество се яви като единъ посрѣдникъ между тѣхъ и народа: въ нѣколко години то напечата значително число книги съ белетрически ха-

рактеръ (*Телемахъ, Послѣднитѣ дни на Помпея, Николйо*) и учебници, каквито още нѣмахме, като напр. Фюреината *Османска История*, първий прѣводенъ трудъ на Ст. Бобчева. Тия книги, чрѣзъ добрѣ-уредената си книжарница въ Цариградъ, дружеството **П.** пръскаше въ хиляди екземпляри въ тогавашнитѣ български вилаети, за които книжкитѣ и книгитѣ още се печатахѫ на чужбина — въ Вѣна, Букурещъ и др. **П.** прѣкрати дѣятелностьта си въ Цариградъ слѣдъ освобождението на България, когато членоветѣ му се прибраха въ освободеното отечество. Книжарницата му се прѣнесе въ София, дѣто минѫ въ нови рѫцѣ и свърши съ несполука.

Промулгирамъ, *лат.* Обнародвамъ официално, съ изискуемитѣ формалности: *законътъ се промулгира.*

Прониквамъ. Минувамъ прѣзъ, пробивамъ, влизамъ до само нѣщо: *крушумътъ проникнѫ до костьта.* — **Прониквамъ се.** Приимамъ въ себе си нѣщо напълно. — **Проницателенъ.** Остръ, пронизителенъ; **п.** *погльдъ, око;* **п.** *умъ,* остръ, тънкъ, който ясно различава и дълбоко вниква.—**Проницаемость.** Свойство на онова, което може да се прониква отъ нѣщо.

Пронунциаменто, *исп.* Военна революция.

Проня. Нереева и Доридина дъщеря, въспѣта отъ Изиода. — **П.,** прѣзиме на Минерва, като богиня на благоразумието и осторожностьта.

Пропаганда, *лат.* Распространяване нови вѣроисповѣдни, политически или други идеи и мнѣния; распространителитѣ имъ вкупомъ.—**Пропагандизмъ.** Страсть къмъ распространяване нови идеи, нови мнѣния. —**Пропагандистъ.** Членъ или поддържатель на пропаганда.

Пропетиди, *гр.* 1) Дѣвойки въ о-въ Кипръ, които за неприпознаване на Афродита (Венера) първенството въ хубостьта били прѣвърнѫти въ камень. 2) Безсрамни жени.

Пропилеи. Въ гръцката архитектура така се нарича галерия, портикъ, който води въ сгради. Въ тѣсенъ смисълъ, **п.** се нарича великолѣпенъ портикъ, колонада, прѣзъ която сѫ влизали въ атинския акрополъ (крѣпость).

Проповѣдь. Поучение по нѣкой текстъ отъ вѣрата.

Пропонтида. Староврѣменното име на Мраморно море.

Пропорционаленъ, *лат.* Съразмѣренъ. — **Пропорционални величини.** Величичи, които иматъ еднакво отношение помежду си. —**Пропорционални линии.** Линии, които иматъ една обща единица за мѣрка. — **Пропорционално.** Съразмѣрно; **пропорционалность,** съразмѣрность.—**Пропорция.** 1) Съразмѣрность. 2) Въ *мат.* равенство на двѣ отношения.

Пропреторъ, *лат.* Така се е наричалъ преторъ, който е управлявалъ римска область, токо-речи съ неограничена власть.

Просвѣщавамъ. Давамъ умствена, научна и нравствена свѣтлина; образувамъ ума и сърдцето. — **Просвѣщение, просвѣта.** 1) Развитие способноститѣ на човѣка и обогатяване ума му съ знание, съ цѣль да се подобри нравственото и физическото му положение. 2) **П.** на народа прѣдставя сбора отъ всичкитѣ негови познания по всички отдѣлни клонове на нау-

ката и на живота, всичкото негово умствено и нравствено достояние въ една дадена епоха. Въ тоя смисълъ думата п. се замѣнява съ *образованость* или цивилизация. — **Просвѣтитель.** Който е просвѣтилъ нѣкого, поучилъ го е въ истинитѣ. — **Просвѣтителенъ.** Който е помогнѫлъ за просвѣщението.

Проскомидия (гр. *приносъ, даръ*). Първата часть отъ литургията, въ продължение на която се приготвятъ дароветѣ (просфората и виното) за извършване тайнството причащение.

Проскрипция, *лат.* Наказание безъ сѫдъ на смърть или на изгнание отъ отечеството.

Прослуживамъ, *рус.* Служѫ извѣстно врѣме.

Просодия, *гр.* Слогоударение, правилно произнасяне думитѣ съгласно съ направени на тѣхъ ударения. У староврѣменнитѣ на п. се основавало стихосложението.

Проспектъ, *лат.* 1) Единъ видъ програма, издадена прѣди появението на едно съчинение, въ която извѣстяватъ за сюжета, характера, обема, формата и цѣльта на съчинението. — 2) Дълга и права улица.

Простаталгия, *лат.* Болезнина на прѣдстателната жлѣза (жлѣзата около горната часть на пикочния каналъ). — **Простата.** Въспаление на прѣдстателната жлѣза.

Проституирамъ, *лат.* Курварувамъ, развращавамъ. — **Проститутъ-ка.** Курварь, курва. — **Проституция.** Курварство, растлѣние на нравитѣ, актътъ съ който жена се отдава на мѫже за плата или отъ страсть къмъ чувственитѣ наслаждения. П. е сѫществувала въ всички вѣкове и у всички народи, като е съставяла всѫдѣ една рана на обществото. Въ старо врѣме е имало между разнитѣ категории п. *свещена* п., която се е извършвала въ име на поклонението на нѣкое божество (на Милита въ Вавилонъ, на Анаитида въ Армения, на Астарта въ Финикия), и *законна* п., която е ставала по законъ. Така въ Гръция съсловието публични жени се е намирало подъ покровителството на държавата. Солонъ построилъ за тѣхъ въ Атина домове и ги подложилъ на извѣстна плата въ полза на държавата. Въ Гръция имало цѣли градове посветени на п. Въ Римъ п., поощрявана отъ императоритѣ, достигнѫла до чудовищни размѣри. Въ срѣднитѣ вѣкове почнѫли да издаватъ противъ нея узаконения, които не принесли никаква полза, и, до сега, п. се търпи въ всички държави, и намира се подъ надзора на полицията, която не допуща само явното распутство. У много староврѣменни писатели се срѣщатъ чърти, които се отнасятъ до п.—най-пълнитѣ у Алкифрона и Лукиана, за п. въ Гръция; у Музония, проф. Якобса въ Гота и у Мерсия — за п. въ Римъ. Гръцката п. е подробно и научно обработена въ Матиолевата книга Fêtes et courtisanes de la Grèce; виж. сѫщо Dufour, Histoire de la prostitution chez tous les peuples (6 т.) и неговитѣ Mémoires curieux sur la prostitution; Rey, Des prostituées et de la p.; Parent-Duchâtelet, Histoire de la p. dans la ville de Paris.

Пространенъ. Който се простира, обширенъ, съ голѣми размѣри. — **Пространство.** 1) Мѣ-

стото на земята, което е захванѫто отъ нѣщо, просторъ: *пространството на България.* 2) Просторътъ въ вселенната, който може да се захваща отъ тѣлата надлъжъ, на-ширъ и на дълбочина: *небеснитѣ тѣла се носѭтъ въ пространството;* — *Геометрията е наука за пространството.* Това пространство обикновено се нарича безпрѣдѣлно, защото човѣкъ не знае въ сѫщность негови прѣдѣли — има ли край.

Просфора (гр. *приносъ*). Пшеничeнъ квасенъ околчестъ хлѣбъ, съ изображение отгорѣ на кръстъ и думи, които означаватъ побѣда: ІИС: ХС: НІ: КА (изображението на кръста, което видѣлъ Константинъ Велики на небето, въ 312). **П.** се употрѣбява въ литургията въ 5 хлѣба, отъ което се нарича и *пети-хлѣбъ.*

Просѣченъ. Едно отъ двѣтѣ голѣми села (другото *Плѣвня*) въ околностьта на Драма, около което се обработва главно тютюнътъ, съ който търгува Драма; 2,930 жит., отъ които 1,600 българе християне, 800 турци, 480 власи, 50 цигане (*Кѫнчовъ*).

Протагоръ. Старогръцки софистъ отъ Абдера (489—408 прѣди Р. Х.), билъ въ младостьта си носачъ, послѣ Демокритовъ ученикъ, слѣдъ което държалъ училище за риториката, поезията, граматиката, по-напрѣдъ въ Абдера, а послѣ въ Атина (422). Той билъ първий философъ, комуто почнѫли да плащатъ за уроцитѣ и отъ това много се обогатилъ. Много пѫтувалъ, нъ като се върнѫлъ въ Атина билъ обвиненъ въ беззаконие, побѣгнѫлъ и погинѫлъ въ морето. Писалъ много, нъ всичкитѣ му съчинения били изгорени отъ атинскитѣ власти. **П.** казвалъ, че човѣкъ е мѣрката на всички нѣща, че еднакво може да брани истината и лъжата, че всичко зависи отъ човѣшкитѣ прищевки: законитѣ, доброто, истината,—че не се знае има ли богове или нѣма. Платонъ го е опровергалъ.

Протеже, *фр.* Покровителствувано лице. — **Протежирамъ.** Покровителствувамъ: *министрътъ го протежира.*

Протеинъ, *лат.* Вещество, което се добива отъ животенъ и растителенъ фибринъ.

Протей, *гр.* Баснословно лице, което имало способностьта да измѣнява кога си ще вънкашния си видъ. За това всѣкой многостраненъ талантъ наричатъ **п.**; понѣкога **п.** наричатъ и непостояненъ човѣкъ. По думитѣ на Омира, **П.** билъ морски старецъ и прорицатель, и живѣлъ на о-въ Фаросъ, дѣто спалъ между едно стадо Посейдонови тюлени, които паслъ.

Протекторатъ, *лат.* Покровителство на силна държава надъ слаба: *Франция простръ протектората си и надъ Тонкинъ.* — **Протекторъ.** Покровитель.—**Протекционизмъ.** Система, да се облагатъ съ високо мито и други налози чуждестраннитѣ произведения, които бихѫ поврѣдили народната промишленость на една страна.— **Протекционистъ.** Привърженикъ, защитникъ на протекционизма. — **Протекция.** Покровителство, закрила: *нѣма да го лишѫ отъ протекцията си.*

Протестанти. Име, дадено на всички религиозни секти, които се отдѣлили отъ Римокателическата църква отъ началото на XVI-и вѣкъ. Това име се давало найнапрѣдъ на Лютеровитѣ послѣдо-

вители, отъ врѣмето на шпайерския съборъ (19 апр. 1529), когато тѣ тържествено *протестирали* противъ рѣшението на събора, който запрѣщавалъ распространението на вѣроученията имъ въ Германия. Въ прочутия си протестъ, тѣ полагали основното начало, което е общо на лютеранетѣ съ всички секти, които се появили слѣдъ Лютера, *свободното испитване*, сир. *свободното тълкуване* на Св. Писание извънъ прѣданията и авторитета на съборитѣ. Главнитѣ клонове на протестантството сѫ: 1) лютеранството, исповѣдано въ Швеция, Дания, Прусия и др.; 2) калвинизмътъ, който различа отъ лютеранството най-вече по вънкашнитѣ си наредби; 3) пресвитерианството или шотландский калвинизмъ; 4) англиканството или английското протестантство. Прѣдтечи на протестанството, което е докарало тържеството на началото за свободата на съвѣстьта въ свѣта, сѫ били Уиклифъ и Хусъ. Виж. тия имена, както и *Лютеръ* и *Лютеранство*, *Англиканска църква*, *Калвинъ*, *Ноксъ*, *Пресвитериане*, *Квакери* и др.

Протестантството е сега вѣроисповѣдането на Скандинавскитѣ държави (Швеция, Норвегия и Дания), на сѣверна Германия, на Баденъ, Вюртембергъ, Великобритания, Прибалтийскитѣ области, Съединенитѣ Държави въ Америка, на часть отъ Холандия, отъ Швейцария и др., и на английскитѣ, холандскитѣ и данскитѣ колонии.

Първитѣ американски мисионери дошли въ Турско — въ Цариградъ, Атина, Смирна, Бейрутъ — въ 1822. Слѣдъ кръмската война нѣкои дошли и въ България (виж. *Лонгъ*, *Баингтонъ*). Сѣдалището имъ въ сѣверна България било първенъ Шуменъ, послѣ Тъново, Свищовъ, Русе; въ южна България за свое сѣдалище въ онова врѣме тѣ избрали Стара-Загора, а послѣ Пловдивъ, дѣто имали въ Ст.-Загора дѣвическо, а въ Пловдивъ — мѫжско училище. Нѣкои отъ първитѣ мисионери (Морсъ) не се стѣснявали да нападатъ явно и най-язвително въ проповѣдитѣ си или въ брошуритѣ си православнитѣ обряди. По тая причина народътъ гледалъ на тѣхъ като на безбожници, гонилъ ги и не искалъ да има сношение съ тѣхъ; па и по сѫщата причина, до колкото се знае, Морсъ билъ повиканъ назадъ. Тѣ придобили расположението на българетѣ, отъ когато почнѫли да обнародватъ въ либераленъ духъ вѣстника си цариградска *Зорница*, да прѣвождатъ *Библията* (виж. *Ригсъ*, *Лонгъ*), да съчувствуватъ на българетѣ въ борбата имъ съ гръцкото духовенство. Като центръ на своята дѣятелность протестантскитѣ мисионери си избрали по-сетнѣ Самоковъ, дѣто се и прѣнесли кѫдѣ 1871. Тамъ тѣ сега иматъ двѣ училища: едно дѣвическо и едно мѫжско. Въ сѣверна България, американската мисия (на методиститѣ) е отдѣлена отъ южно-българската. **II.** у насъ се прѣсмѣтатъ вече на около 5,000.

Протестирамъ, *лат.* 1) Обявявамъ несъгласието си съ мнѣнието или постѫпката на другиго. 2) Правѭ протестъ въ *търг. смис.* — **Протестъ.** 1) Обявение несъгласието си съ другиго или други въ една работа; възвание къмъ справедливостьта. 2) Въ *търг.* нотариаленъ актъ, който

подтвърдява отказването на нѣкого да акцептира или да заплати една полица; или такъвъ актъ, чрѣзъ който една страна въ една търговска спогодба запазва правата си спрѣмо другата страна, която счита отговорна за неиспълнение на спогодбата.

Проти. Първий до Цариградъ отъ 4-тѣ по-голѣми населени острови въ Мраморно море, извѣстни съ името *Княжески о-ви.* По-малъкъ е отъ Принкипо и Халки и въ него живѣятъ нѣколко арменци, на които къщитѣ сѫ групирани около една църквица. На връха на единъ хълмъ има развалини отъ едно нѣкогашно огромно водохранилище. Морски бани. Благорастворенъ въздухъ.

Противодѣйствие. Съпротивление, неприятелска постѫпка. — **Противоядие** (antidotum). Коеда-е лѣкарствено вещество, което се употрѣбява за лѣкуване отровенъ човѣкъ; внесено въ организма, то се съединява химически съ отровното вещество, което се намира тамъ, та образува нерастворимо химическо тѣло, което не може вече да мине въ кръвьта. — **Противояденъ.** Който се отнася до противоядие.

Прото — въ сложнитѣ думи означава първо, първично, най-малко по количество или най-ниско по развитие.

Протозоа (гр. *протосъ*, първъ; *зоонъ*, животно). Животни (едноклѣтъчни), които стоѭтъ най-ниско въ стълбата на животнитѣ (виж. *Животно царство*).

Протоиерей. Виж. *Протопопъ.*

Протоколирамъ. Записвамъ въ протоколъ, съставямъ протоколъ. — **Протоколистъ.** Оня, който съставя протоколи.—**Протоколъ.** Записка за хода на засѣдание на учено, сѫдебно, дипломатическо и др. събрание; въ такъва записка се записва всѣка работа, за която се разисква, и рѣшението, което събранието зима за нея.

Протопей-юнкеръ. Юнкеръ, който прѣди да бѫде произведенъ офицеръ, се командирува за извѣстно врѣме въ нѣкой пълкъ.

Протоплазма, *гр.* Полутечно, съ твърдѣ сложна биомолекулярна направа (сѫществуватъ разни теории) и съставъ, вещество въ клѣткитѣ, което е основното вещество на всички изобщо организми. Отъ това вещество исключително зависи жизнедѣйностьта на една клѣтка. **П.**, това живо организувано вещество, прѣдставя голѣмъ интересъ въ съврѣменната биология, която се стреми да обясни свръската и причината на всичкитѣ жизнени явления. Науката не е могла още съ увѣреность да каже, **п.** химическо тѣло ли е или е измѣнлива смѣсь отъ разни химически тѣла; понеже **п.** умира прѣди да може да се анализира химически, а умре ли, прѣстава да е истинска **п.**, защото губи часть отъ характернитѣ си свойства. Извѣстно е само, че въ състава на **п.** влизатъ: вѫглеродъ, водородъ, азотъ, кислородъ, сѣра, фосфоръ, па и фторъ, хлоръ, кремний, натрий, калий, калций, магний и желѣзо. Най-характернитѣ свойства на живата **п.** се явяватъ способностьта за вѫтрѣшно и вънкашно движение и раздражаемостьта. Виж. K. Altmann, Die Elementarorganismen und ihre Beziehungen zu den Zellen (Лайпц. 1890; 2-о изд. 1894); Y. Delage, La structure du Protoplasma et les théories sur

l'hérédité et les grands problèmes de la biologie générale (Пар.; 1895); E. Wilson, The cell in development and inheritance (Лонд., 1896).

Протопопъ, *протоиерей, протопресвитеръ* (гр. *пръвъ свещеникъ*). Пръвъ между свещеници свещеникъ, занимава между свещеницитѣ първо мѣсто и наблюдава за реда.

Прототипъ, *гр.* Първообразъ, главенъ, основенъ типъ или образецъ. — **Прототипенъ, прототипически.** Първообразенъ, първообразцовъ.

Протосингелъ. Калугеръ, който живѣе около патриархъ, распорежда се съ патриаршеска църква, и съ домашнитѣ работи на патриархъ.

Профанаторъ, *лат.* Осквернитель на светиня, богохулникъ. — **Профанация.** Осквернение на, поругание съ, светиня. — **Профанирамъ.** Осквернявамъ каквото и да било свето, високо, чисто, като говоръ за него съ неблагоговѣние. — **Профанъ.** Нечестивецъ, богохуленъ; невѣжа, незапознатъ съ единъ прѣдмѣтъ.

Професионаленъ, *лат.* Който принадлежи на професия: *издалъ професионални тайни.* — **Професионаленъ.** Основанъ на звание, на занаятъ; по занаятъ: *професионаленъ прѣстѫпникъ.* — **Професия.** Звание, занаятъ. **Учена професия** — учено звание (*лѣкарството, правовѣдѣнието, богословието*).—**Професоръ.** Ученъ, който прѣдава особена наука, особено искуство въ висше училище: *професоръ на математиката, на историята.*

Профилактически, *гр.* Въ *медиц.* прѣдпазителенъ (отъ *болесть*).

Профилъ, *фр.* Чъртитѣ на лицето (образа), гледано отъ страна.

Проформа (pro forma), *лат.* За форма, за очи (кога се говори за нѣщо, което е направено само за да се каже, че е направено).

Прохронизмъ, *гр.* Погрѣшка въ лѣточислението, когато едно събитие е показано, че е станѫло въ едно врѣме по-рано отъ врѣмето, въ което се е случило; въ противоположность на *парахронизмъ.*

Процедура, *лат.* Съдопроизводство, — начинъ, по който се постѫпя въ раздаване правосъдие.

Процентъ, *лат.* Толкова на всѣки 100; лихва или печала на стотѣ отъ капитала. Знакътъ на процента е %.

Процесия, *лат.* Шествие, тържественъ ходъ; п. обикновено е отъ религиозенъ характеръ, и се придружава отъ пѣснопѣние и молитви.

Процесъ, *фр.* 1) Тѫжба, дѣло прѣдъ съдъ. 2) Послѣдователнитѣ явления или дѣйствия на нѣщо кога се върши, начинътъ на дѣйствието: *процесътъ на пищеварението, на кръвообращението* и др. — **Процесуаленъ.** Свойственъ на съдопроизводство, съдебенъ.

Прочида. Малъкъ островъ въ Неаполитански заливъ, между о-въ Иския и брѣговетѣ на Неаполъ, отдѣля се отъ носъ Мизено съ *Прочидски каналъ* (3 килом. широкъ); около 10,000 жит. Островътъ изобилва съ лозя, и въ срѣднитѣ вѣкове е принадлежалъ на *Джиовани* П., главний виновникъ на Сицилийскитѣ вечерни. На брѣговетѣ на П. е едноименен градецъ, съ сгодно пристанище, хубавъ кралевски дворецъ и страшенъ държавенъ затворъ.

Прошнуруване, *рус.* (*шнур*, връвь). Навървяване тефтери, квитанционни книги, оправдателни документи и д. т., удостовѣрено отъ надлежна власть.

Проявявамъ. Явявамъ, показвамъ. — **Проявявамъ се.** Явявамъ се, показвамъ се, излизамъ на-явѣ. — **Проявление.** Явяване.

Пруденций (*Аврелий Клеменсъ*). Латински християнски поетъ отъ IV-и вѣкъ, родомъ отъ Испания (348—405), занимавалъ важна длъжность при Хонориевия дворъ. Като му омръзнѫлъ придворний животъ, отдалечилъ се въ Испания, дѣто почнѫлъ да пише. Оставилъ много забѣлѣжителни произведения: Psychomachia (борба на разума противъ страститѣ), Hamartigenia (за происхождението на злото,—полемика, въ стихове, противъ ересьта на марционититѣ) и др. Bentley нарича **П.** „Хораций и Виргилий на християнетѣ, което е доста право, ако критикътъ иска да каже само, че **П.** е първий християнски поетъ; нъ е смѣшно, ако загатва за едно сравнение съ тия майстори на поезията.

Прудонъ (*Пиеръ Жозефъ*). Французски публицистъ и философъ, род. въ Безансонъ отъ бѣдни родители (1809—1865); училъ се като самоукъ, станѫлъ словослагатель и въ празнитѣ си отъ занятие часове продължавалъ образованието си. Въ 1837 написалъ за премия *Опитъ върху общата граматика*, за което добилъ отъ безансонската академия стипендия за 3 години; въ това врѣме основалъ въ Безансонъ своя книгопечатница, отъ която излѣзли съчиненията му, които направили много шумъ. Прѣзъ февруарската революция въ 1848 се явилъ въ Парижъ, дѣто развилъ огромна дѣятелность и издавалъ вѣст. Représentant du peuple. За една обидна статия противъ прѣдсѣдателя, осѫденъ въ 1849 на 3-годишенъ затворъ, билъ освободенъ въ 1852. Три негови вѣстници: Le peuple, — La voix du peuple—и Le peuple en 1850 били запрѣтени единъ слѣдъ другъ. Въ 1858 излѣзло прочутото му съчин. Qu'est-ce que la propriété? (*Що е собственость?*). Нъ главний **П**-въ трудъ е *Система на икономическитѣ противорѣчия* или *философия на нищетата* (Парижъ 1846, 2 т.), който, между друго, съдържа колосални парадокси. Въ отговоръ на това съчинение Карлъ Марксъ написалъ въ 1847 поразителната си критика *Нищета на философията* (български прѣводъ отъ Г. Бакаловъ, Варна, 1898).

Споредъ **П.**, обществото трѣбва да бѫде наредено възъ основа на справедливостьта и взаимностьта; държавата съвсѣмъ става непотрѣбна, намѣсто нея управлява разумътъ; отъ това е явно, че **П**-то учение не е комунизмъ, както нѣкога твърдѫтъ, а единъ утопически анархизмъ. **П.** като игнорира съвсѣмъ истинскитѣ основи на държавата, прѣдлага несбѫдничави мѣрки за отстранение както на политическия, така и на икономическия гнетъ и не забѣлѣжва това, че неговитѣ собствени планове иматъ дребнобуржоазенъ характеръ. Въ 1848 **П.** билъ избранъ депутатъ отъ департамента на Сена, нъ не оправдалъ очакванията. Въ 1849 той намислилъ да основе народна банка за унищожение на лихвитѣ и властьта на капитала. Утопичностьта на тоя проектъ е ясна за

всѣкого, който разбира свръската между сегашната система на кредита и основитѣ на капиталистическия строй.

Други, освѣнъ прѣдпоменѫтитѣ, забѣлѣж. П-ви трудове сѫ: La révolution sociale démontre par le coup d'état (нѣколко издания), дѣто П. доказва, че Луи Наполеонъ може да се държи само чрѣзъ една система на деспотизмъ и De la justice dans la révolution et dans l'église (1858), капитално съчинение, което съдържа принципитѣ на една практическа философия, основана на справедливостьта. Тая книга била конфискувана и П. побѣгнѫлъ въ Белгия; върнѫлъ се въ Парижъ слѣдъ амнистията въ 1860. П-тѣ съчин. сѫ издадени въ 37 тома, а прѣписката му въ 14 т. На бълг. има *Прудонъ*, биографич. очеркъ отъ М. Т. Барановски (Варна, 1897).

Прудонъ (*Жанъ Батистъ Викторъ*). Французски юрисконсултъ (1758—1838). Въ 1815 по доносъ били закрити лекциитѣ му, нъ на другата година постѫпилъ пакъ на длъжностьта си, въ която останѫлъ до животъ. Градский съвѣтъ въ Дижонъ нареклъ съ неговото име една улица, въ която живѣлъ 32 години. Забѣлѣжителни сѫ съчин. му: Cours de droit français (1809), Trait du domaine de propriété (1839) и др.

Прузий I, *Хроми.* Витински царь (273 — 192 прѣди Р. Х.), Зиетаховъ синъ и приемникъ, воювалъ съ пергамски царь Атала I, изгонилъ галитѣ изъ владѣнията си, умр. отъ рани, добити въ обсадата на Хераклия. — **П. II,** витински царь, синъ и наслѣдникъ на П. I (198—148 пр. Р. Хр.), приелъ Анибала на своя служба, побѣдилъ Евмена, пергамския царь, съ Анибаловата помощь, послѣ прѣдалъ Анибала на римлянетѣ, нъ Анибалъ сполучилъ да се отрови. Въ 167 ходилъ въ Римъ, и се обезчестилъ тамъ съ рабски низости. Умр. прѣзъ една буна подъ ударитѣ на сина си Никомеда II.

Прунинъ, *лат.* Вещество, което се добива отъ сливитѣ.

Пруснатъ, *лат.* Синилно-кисла соль.

Прусия (Preussen). Кралство, най-важната държава въ Германската империя, съпрѣдѣлна на сѣв. съ Балтийско море, Дания и Сѣверно или Нѣмско море, на ист. съ Русия и Австрия (Галиция), на югъ съ Австрия, (Силезия, Моравия и Чехия), Саксония, Тюрингия, Бавария, Хесенъ, Баварски Пфалцъ и Елзасъ - Лоренъ, на зап. Люксембургъ, Белгия и Холандия. Вѫтрѣ въ П. има нѣколко самостоятелни държави, а именно: Мекленбургъ - Шверинъ, Мекленбургъ-Стрелицъ; три свободни градове—Любекъ, Бременъ и Хамбургъ; Олденбургъ, Брауншвайгъ, Анхалтъ, Липе-Детмолдъ, Липе-Шаумбургъ, Валдекъ, Горни-Хесенъ, часть отъ Тюрингскитѣ княжества; при това въ П. се числи княжеството Хохенцолернъ, което се намира на прѣдѣла на Вюртембергъ и Баденъ, близо до Боденско езеро. *Простр.* 348,437 чет. килом. Столица на кралство П. и на империята е *Берлинъ*; гл. градове: Келнъ, Бреславль, Франкфуртъ, Познанъ, Кенигсбергъ, Хале, Магдебургъ. *Повръхн.*: три четвърти отъ повръхностьта на П. принадлежи на сѣверо-германската ниска равнина; планини се намиратъ въ южната часть на

П., на зап. сж Рейнскитѣ планини, въ срѣдата — Хесенскитѣ планини, горни Харцъ съ връхъ Брокенъ (1,142 м.), часть отъ долни Харцъ и Тюрингенската гора. На юго-ист. сж Судетитѣ. А най-високитѣ планини на **П.** сж въ Силезия; тамъ планина Шнеекопе е 1,605 м. вис. Климатътъ въ сѣв. **П.** е доста суровъ, по-мекъ въ южна **П.**, въ Хановеръ и въ прѣдпланинитѣ на Судетитѣ. Срѣдната годишна температура въ источна **п.** е 6.3°, въ рейнската долина по-горѣ отъ 9°. Главнитѣ рѣки сж Везеръ, Висла, Дунавъ, Некаръ, Прегелъ, Рейнъ, Одеръ и Нѣманъ, който се нарича въ **П.** Мемель. Въ **П.** има до 90 канала; отъ тѣхъ най-грандиозенъ е *Императоръ-Вилхемовий* морски каналъ (98 килом.) между Балтийско и Нѣмско море, а слѣдъ него по-главни сж Шпре-Одерский, Финовский — между Одеръ и Хавель, Бромбергский—между Висла и Одеръ. Много сж и езерата, особено въ источна **П.**, напр. Драузенското, Левентинското и Маузерското, въ Рейнската область Лаахското, въ Хановеръ — Щайнхудерското. Блатата сж много въ приморскитѣ области, минералнитѣ извори — въ висбаденския окржгъ.

Населението въ 1895 год. е било 31,849,795 жит., а въ 1816 само около 10,300,000. По народность въ **П.** е имало въ 1895 г. нѣмци (всички които говорѣжтъ по нѣмски) 26,438,070, поляци 2,977,951, данци 139,299, литовци 121,345, чехи 76,078, други народности около 100,000. Съ нѣмцитѣ и донѣйдѣ съ поляцитѣ се числѣжтъ и евреитѣ. По вѣра протестанти имало 19.2 милиона, католици 10.2, послѣ много християнски секти (баптисти, дисиденти, жрвингиане, менонити), отъ иудейската вѣра 372,000, безъ никакво исповѣдане 7,304. Много люде отъ Прусия сж се прѣселвали въ Америка. Отъ 1871 до 1881 годишното число на прѣселенцитѣ порасло отъ 40,956 до 145,679; нъ слѣдъ това прѣселението почнжло да омалѣва; въ 1894 прѣселенцитѣ били 24,903.

Просвѣщение: по началното образование **П.** захваща първото мѣсто въ Европа. Началното учение е общозадължително отъ 6-годишна възрасть. Въ 1895 за началното образование се е иждивило 182 ½ милиона лева, много повече отъ цѣлия бюджетъ на България; 57% отъ тая сума се дава отъ общи срѣдства, 32% отъ правителството, останжлото отъ други источници. Университетитѣ сж 10 — въ Берлинъ, Бонъ, Бреславль, Гетингенъ, Грейфсвалдъ, Кенигсбергъ, Килъ, Марбургъ, Мюнстеръ [тука сж само два факултета], Хале; а студентитѣ имъ— 13,400, прѣдавателитѣ — 1302, въ това число 536 редовни професори. Специалнитѣ учебни заведения сж много, така висши селско-стопански училища има 7, ветеринарни институти — 3, срѣдни селско-стопански училища — 16. Има захароварителни институти, кралевски горски академии въ Еберсвалъ и Мюнхенъ, 3 висши технически училища, 2 рударски академии, 14 морски училища, 4 академии на хждожествата — въ Берлинъ, Кенигсбергъ, Дюселдорфъ и Каселъ. Въ Берлинъ има военна академия, въ Килъ—морска академия. Отъ библиотекитѣ: кралевската въ Берлинъ, съ 800,000 тома и повече отъ 15,000 ржкописа, пакъ тамъ университет-

скитѣ и др. Обсерватории има 11: въ Берлинъ, Данцигъ и т. н., въ това число въ Потсдамъ астрофизическа. Музеи: въ Берлинъ етнографически, художествено-промишленъ и др. Въ петь града голѣми зоологически градини.

Селско стопанство: произвожда се повече отъ всичко ръжь, слѣдъ това: овесъ, барабой, пшеница, яемикъ и т. н.; много се искарва цвекло и ленъ. Градинарството и овощарството е развито при Ерфуртъ и Алтона, винарството въ Рейнската область. Скотовъдството е доста голѣмо, както и коневъдството; овцевъдството омалѣва отъ конкуренция — внасянето вълна. Изброяватъ за една отъ послѣднитѣ години 9,871,381 едъръ добитъкъ, 10,109,544 овце, 7,725,447 свине, 1,963,909 кози; три главни правителствени конски заводи и 16 окръжни; всичкитѣ коне 2,653,644. Лѣсовъдството е поставено много рационално. Съ риболовството се занимаватъ около 15,000 души; между риболовнитѣ кораби е имало 28 парахода, отъ морето ловятъ главно треска и селди; доста голѣмо е и рѣчното риболовство (Рейнъ, Одеръ, Везеръ, Елба и др.). Отъ дивеча, който биятъ ловцитѣ, освѣнъ птицитѣ, иматъ значение: зайцитѣ и лисицитѣ.

Отъ *минералнитѣ богатства* главното са каменнитѣ въглища. Всичкитѣ минерални прѣдприятия, на брой 1,328, даватъ произведения за 721 милиона лева, въ това число 567 милиона лева се падатъ на каменнитѣ въглища. Добиватъ се още руди: желѣзна, цинкова, калайна, мѣдна, и други въ незначително количество; рудници за каменна соль има въ Сиросфуртъ, Ашерслебенъ, Ерфуртъ; добива се освѣнъ това алабастръ, мраморъ, янтаръ. Лѣяно желѣзо се искарало въ 1894 г. 317 милиона тона за 215 милиона лева. Круповитѣ фабрики за стомана и топове са прочути по цѣлъ свѣтъ (виж. *Есенъ* и *Желѣзо*). Производството на *металически издѣлия* е развито въ Изерлонъ, Золингенъ, Ремшайдъ; машиностроението — въ Берлинъ, Кенигсбергъ, Елбингъ, Щетинъ, Хановеръ и Каселъ. Най-важнитѣ корабостроителници са въ Килъ, Фленсбургъ, Алтона, Щетинъ, Данцигъ, Елбингъ, Кенигсбергъ, Мемель. Научни инструменти се правятъ въ Берлинъ, Каселъ, Аахенъ, Бонъ, Бреславль и др. градове; електро-технически принадлежности — въ Берлинъ, Хановеръ, Бреславль, Каселъ, Франкфуртъ-на-Майнъ, Келнь и др.; музикални инструменти — главно въ Берлинъ, часовници въ Фрейбургъ (Силезия). Стъкларството и химическото производство са распространени всѣдѣ, особено въ рейнско - вестфалската промишлена страна. Парфюмерията цъвти въ Берлинъ, Келнь, и Франкфуртъ-на-Майнъ. Полиграфическитѣ искуства (типо-хромолитографии и др.) цъвтятъ въ всички по-главни градове. По вълненитѣ издѣлия (сукно, трико и др.) първо мѣсто захваща Рейнската область, а по лененитѣ — сѫщата область и Силезия. Памучната промишленость има за главни срѣдоточия Барменъ и Елберфелдъ. Захарнитѣ фабрики са въ прусска Саксония, Силезия и Хановеръ. Прѣзъ една отъ послѣднитѣ години е имало 314 захарни фабрики, 5,730 пивоварни и спиртни заводи; пивоварнитѣ са искарали 24.3 милиона хектолитра пиво. На чело

на *кредитнитѣ учреждения* стои германската императорска банка; спестовни каси е имало прѣзъ една отъ послѣднитѣ години 1,445, а сумата на влоговетѣ е била 4,258 $^3/_4$ милиона лева.

Търговията на **П.** се улеснява много отъ срѣдоточното положение на тая страна въ Европа; много помага на тая търговия още рѣчната и канална мрѣжа, съ 18,000 килом. желѣзница, 30,000 килом. обществени пѫтища, една морска линия отъ 1,100 килом. на Балтийско море, и 260 на Сѣверно море. Прусската търговска флота има повече отъ 3,200 кораба, съ вмѣст. повече отъ 500,000 тона. Главнитѣ пристанища сѫ Мемель, Пилау, Кенигсбергъ, Данцигъ, Колбергъ, Свинемунде, Щетинъ, Волгастъ, Щралзундъ, Килъ, Флензборгъ, Алтона, Харбургъ, Емденъ. Гл. търговски градове сѫ Берлинъ, Кенигсбергъ, Бреславль, Барменъ, Елберфелдъ, Данцигъ, Щетинъ, Келнъ, Магдебургъ, Аахенъ и Франкфуртъ-на-Майнъ.

П. е конституционна монархия, отъ 1871 прѣстолътъ ѝ е съединенъ съ германско-имперския, сир. прусский краль е и императоръ на германската империя. Прѣстолонаслѣдието е основано на правото на първородството, съ прѣдимство на мѫжского поколѣние прѣдъ женското. Законодателната власть принадлежи на краля заедно съ единъ ландтагъ или сеймъ, който състои отъ двѣ камари: горна и долна. Горната камара състои отъ наслѣдствени и назначавани членове, долната се избира по двойна избирателна система, сир. населението избира избиратели, а избирателитѣ избиратъ депутати. Прусский военен министръ е, заедно съ това, и имперски военен министръ: всичкитѣ военни сили на Германия, както сухопѫтни, така и морски, се намиратъ подъ върховното началство на императора. Само Бавария, Саксония и Вюртембергъ иматъ свои военни министри; нъ военний бюджетъ на Саксония и Вюртембергъ се съставятъ въ Берлинъ, а Бавария е длъжна да внася за военнитѣ расходи суми, съразмѣрни съ останѫлитѣ статии отъ бюджета си. Първокласнитѣ крѣпости на **П.** сѫ: Сарлуи, Юлихъ, Везелъ, Келнъ, Кобленцъ съ Еренбрайщайнъ, Минденъ, Ерфуртъ Магдебургъ, Познанъ, Кенингсбергъ и др.

История. Земитѣ при Балтийско море, които сега съставятъ една часть отъ Прусия, били рано завзети отъ едно словѣнско племе *поруси* или *пруси*, сродно съ литовцитѣ. Пруситѣ се настанили въ тия земи скоро слѣдъ като били напуснѫти отъ готитѣ и други германски племена. Кѫдѣ края на X-и вѣкъ пражский епископъ св. Адалберъ занеслъ Евангелието на пруситѣ, нъ прѣтърпѣлъ отъ рѫцѣтѣ имъ мѫченичество (997) и тѣ си останѫли езичници. Въ 1015 **П.** била покорена отъ полския кралъ Болеслава I, нъ за малко врѣме. Поруситѣ се освободили отъ полското иго и само отпослѣ орденътъ на тевтонскитѣ рицари сполучилъ да ги покори и обърне въ християнството (1230 — 1283). Орденътъ въвелъ нѣмското право и обичаи и привлѣклъ въ **П.** нѣмски колонисти. Постояннитѣ войни на ордена съ Полша и Литва, притѣсненията и развратътъ на ордена докарали едно възстание (1457) на благородницитѣ и градоветѣ, които прѣминѫли подъ защитата

на Полша. По торнския миръ въ 1466 западна **II.** била отстѫпена на Полша. Въ 1511 рицаритѣ избрали за хермайстеръ маркграфъ Албертъ Брандебургски, който въ 1525 се отреклъ отъ римокатоличеството за лютеранството, и примѣра му послѣдвали много рицари: Прусия тогава станѫла наслѣдствено херцогство зависимо отъ Полша. Албертовий синъ и приемникъ, Албертъ-Фридрихъ, избезумѣлъ, та му се назначило регенство; най-сетнѣ, слѣдъ неговата смърть (1618), Прусия минѫла на зетя му, Ивана Сигизмунда, брандебургски курфирстъ, та се съединила съ Брандебургия и станѫла два пѫти по-голѣма по пространство. Отъ това врѣме тя се е управлявала отъ хохенцолернъ-брандебургския домъ. Прѣзъ 30-годишната война Брандебургия много пѫти се опустошавала, ту отъ шведитѣ, ту отъ германскитѣ императори. Отъ това бѣдствено състояние я искаралъ Фридрихъ - Вилхелмъ (1640—1688); той добилъ по вестфалския миръ (1648) часть отъ Померания, епископства Халберщатъ, Минденъ и Кампцъ, графство Холщайнъ и епископство Магдебургъ. Като се намѣсилъ въ войната между Швеция и Полша, той въ 1675 разбилъ шведитѣ при Фербелинъ. Вѫтрѣ въ държавата си Фридрихъ залѣгалъ да увеличи промишлено-производителнитѣ сили на народа. Синъ му Фридрихъ III (1678 — 1713) добилъ отъ германския императоръ позволение да се короняса въ Кенигсбергъ подъ името Фридрихъ I *прусски краль* (1701); а неговий синъ Фридрихъ-Вилхелмъ (1613—1740), който се отличилъ съ строга икономия на общественитѣ пари, оставилъ пълно държавно съкровище съ добрѣ дисциплинирана армия и държавата съ по-широки прѣдѣли, особено на сѣв.-ист. Отъ тия срѣдства се въсползувалъ неговий синъ, Фридрихъ II Велики (1740—1786) и скоро поставилъ **II.** на реда на великитѣ европейски държави. Слѣдъ двѣтѣ първи шлезвигски войни и слѣдъ 7-годишната война (1756—1763) той станѫлъ владѣтель токо-речи на цѣла Силезия, а слѣдъ първата раздѣла на Полша добилъ въ 1772 западна Прусия, послѣ източни Фрисландъ и най-сетнѣ една часть отъ графство Мансфелдъ. Въ 1778 той сполучливо воювалъ противъ Иосифа II. Въ мирното врѣме между голѣмитѣ си войни той посвещавалъ всичкитѣ си сили на подобрението на държавата. Съ либералнитѣ си идеи за вѣрата, науката и управлението той повлиялъ цѣла Европа; въ Германия, особено, далъ потикъ на мисъльта, и събудилъ заспалия патриотизмъ на народа. Фридрихъ не билъ доста добросъвѣстенъ въ срѣдствата да расшивява владѣнията си, както доказалъ като участвувалъ въ първата раздѣла на Полша въ 1772, когато добилъ за свой дѣлъ близо цѣла западна Прусия, и нѣколко други окрѫжия въ източна Прусия. Внукътъ и приемникътъ му, Фридрихъ-Вилхелмъ II (1786—97), още повече увеличилъ кралството съ втората и третата раздѣли на Полша въ 1793 и 1795. Фридрихъ-Вилхелмъ III (1797—1840), наслѣдилъ баща си въ 1797, въ едно много критическо врѣме, когато на европейскитѣ владѣтели прѣдстояло да сѫ едно отъ тритѣ: противници, орѫдия, или жертва на французското републиканско славолюбие.

Съ залѣгането си да е неутрална, Прусия изгубила политическата си важность, не спечелила истински приятели, а нѣкои покрити неприятели. Тилзитский миръ (1807) ѝ истръгнжлъ всичко, що ѝ оставало още въ западна Германия, и на ист. създалъ среща нея и на нейна смѣтка Варшавското велико дукство. Нъ бѣдитѣ, които тая политика докарала Прусий, събудили Фридриха-Вилхелма отъ апатията му и съ енергия, постоянство и себеотрицание, достойни за всѣка похвала, той се посветилъ, съ министра си графъ Харденберга, на прѣустроението на държавата. Пруситѣ си отмъстили на французетѣ при Лайпцигъ, при Ватерлоо, и въ Вѣнския конгресъ, който далъ Прусий толкова земи, че тя станжла но-силна и по-обширна отъ напрѣдъ; ако въ 1815 Фридрихъ-Вилхелмъ III добилъ само Познанъ, сир. една пета отъ Варшавското велико дукство, той се обезщетилъ съ завзимането двѣтѣ трети отъ Саксония, шведска Померания, и, въ западна Германия, земитѣ, отъ които се съставили Вестфалия и Рейнската область. Синътъ на Фридр.-Вилхелма III, Фридрихъ Вилхелмъ IV (1840—1860), по причина на революционното движение въ 1848, билъ принуденъ да даде една конституция, обѣщана още въ 1813. Неговий наслѣдникъ Вилхелмъ I (1861 — 1888) клонилъ, както прѣдшественицитѣ си, силно на страната на абсолютизма и доста врѣме се борилъ съ камаритѣ, които отстоявали конституционнитѣ начала; нъ отъ друга страна въ неговото царуване Прусия тръгнжла съ найбързи крачки къмъ възвеличението си. Съединена първенъ съ Австрия, тя отнела на Дания херцогства Шлезвигъ, Холщайнъ и Лауенбургъ, нъ добила като владѣние само Лауенбургъ (Гащайнски миръ, 1865). Вдъхновителтъ на тая грабителна политика, графъ Бисмаркъ, министръ на Вилхелма I, най-добрѣ извѣстенъ сега съ неговото beati possedenti (блажени държащи), се обърнж послѣ среща сама Австрия, която биде съвсѣмъ разбита при Садова (юл. 1867). Пражский договоръ (авг.), като исключи Австрия отъ Германската Конфедерация, прѣдаде всичкитѣ държави отъ тая конфедерация на расположението на Прусия: Прусия тури ржка тогава на Шлезвигъ-Холщайнъ, на Хановеръ, на Хесе-Каселъ, на Nасау, на Хесе-Хомбургъ, на Франкфуртъ-на-Майнъ, и на една часть отъ баварска Франкония; а отъ останжлитѣ държави състави, въ тѣсна свръска съ себеси, Сѣв.-германската конфедерация; въ сжщото врѣме тя наложи на южногерманскитѣ държави военни договори, които ѝ даваха въ военно врѣме пълното ржководителство на тѣхнитѣ армии. Въ 1871 тя основа Германската империя (виж. *Германия*) и отне на французетѣ Алзасъ-Лоренъ. До 1878, благодарение на режима на Бисмарковия консерватизмъ, бѣ имало двѣ покушения на импер. Вилхелмовия животъ. Голѣми надежди възлагаха въ Германия германскитѣ либерали на импер. Фридриха III, синъ на Вилхелма I; нъ той, жъртва на болестьта ракъ, царувà само нѣколко мѣсеца (26 февруарий — 3 юн. 1888). Вилхелмъ II, синътъ и наслѣдникътъ на Фридриха III (род. въ 1859 и коронясанъ въ 1888) отстрани Бисмарка и опита нѣколко режи-

ма, нъ далеко не е още задоволилъ пруситѣ и империята си.

Прутъ. Единъ отъ лѣвитѣ притоци на долни Дунавъ, извира въ Карпатскитѣ планини на височина 2,058 м., мие Галиция, Буковина и образува прѣдѣла на Русия съ Румжния. При вливането си въ Дунавъ се раздѣля на два ржкава. Общата длъжина съ лжкатушкитѣ е 828 килом. Въ старо врѣме се е наричалъ Хиерасъ или Порасъ. П. е игралъ голѣма роля въ русско-турскитѣ войни. Бързъ въ горното си течение, П. става корабоплавателенъ бкизо при Яшъ.

Прѣбивавамъ. 1) Живѣж обикновено нѣйдѣ. 2) Сжществувамъ въ нѣщо, намирамъ се въ него.

Прѣвишавамъ. Излизамъ изъ законнитѣ прѣдѣли, распореждамъ се произволно: *прѣдаденъ е на сждъ за прѣвишение власть.*

Прѣвратъ. Събаряне власть; докарване ново състояние на работитѣ; революция.

Прѣвъсхождамъ. Надминувамъ. — **Прѣвъсходенъ.** Найвисокъ по качество, по достойнство, прѣкрасенъ, отличенъ: п. *човѣкъ, гласъ, сърдце* и др. — Граматиката различава три степени качество: *положителна, сравнителна* и п.; п. е най-горната степень. — **Прѣвъсходность, прѣвъсходство.** Голѣма степень съвършенство. — **Прѣвъсходителство.** Титла на висиса повници въ нѣкои държави.

Прѣдание. Расказъ, който се е прѣдавалъ устно отъ прадѣдитѣ на потомцитѣ: *кърмането на Ромула отъ вълчица е едно прѣдание.* — **Свѣщено прѣдание.** Учение, което приемницитѣ на И. Христа и на апостолитѣ сж приели отъ тѣхъ и упазили въ църквата за изяснение на християнската вѣра и което не е изложено въ Св. Писание.

Прѣданъ. Който се е прѣдалъ отъ сърдце и душа, привързанъ, вѣренъ: *българетѣ сж прѣдани на князи си.* — **Прѣданость.** Привърженость и уважение, вѣрность, искрена любовь, безпрѣкословна покорность: *едно врѣме слугитѣ бѣхж прѣдани на господаретѣ си.*

Прѣдатель-ка. Измѣнникъ-ница, вѣроломецъ-мка, който нарушава вѣрностьта си, който издава познатата или повѣрена нему тайна. — **Прѣдателство.** Измѣна, вѣроломство. — **Прѣдателствува.** Измѣнява, мисли или върши прѣдателски работи.

Прѣдварителенъ. Прѣдишенъ, който върви по-напрѣдъ, направенъ по-напрѣдъ; приготвителенъ: *прѣдварителни условия.*

Прѣдвѣченъ. Който е билъ прѣди вѣковетѣ, прѣди началото на врѣмето. — **Прѣдвѣчность.** Врѣме прѣди сътворението на свѣта, прѣди дѣлението и мѣрението на врѣмето.

Прѣдвѣщавамъ. Прѣдказвамъ, прѣдричамъ, прѣдугаждамъ, прѣдчувствувамъ и извѣстявамъ, прѣдзнаменувамъ: *тия слухове не прѣдвѣщаватъ добро.* — **Прѣдвѣщание.** Прѣдказване; признакъ на бждѣщето. — **Прѣдвѣщатель, прѣдвѣстникъ.** Лице, което прѣдказва бждѣщето. П. е имало у всичкитѣ народи, особено у персянетѣ (магитѣ), египтянетѣ и вавилонянетѣ; у евреитѣ прѣдвѣщаването, ограничено отъ Моисеевата вѣра, се простирало само върху нравствено-религиозни цѣли. У гръцитѣ и римлянетѣ прѣдказванията били въ тѣсна свръска съ държавния животъ (авгуритѣ, оракулитѣ и сибилитѣ). Въ езическия периодъ у словѣнетѣ прѣд-

вѣщателитѣ сѫ били извѣстни съ името кудесници, влъхви, вѣди и др. Още въ сегашно врѣме се срѣщатъ нѣкои видове **п.**: астрологията, хиромантията, геомантията и др.

Прѣдзнаменувамъ. Прѣдричамъ чрѣзъ знакъ, съмъ знакъ на нѣщо въ бѫдѫщето; прѣдвѣщавамъ, прѣдказвамъ. — **Прѣдзнаменование.** Знамение, — знакъ, който прѣдвѣщава нѣщо.

Прѣдидещъ. Който върви, намира се непосрѣдствено прѣди другъ; прѣдишенъ

Прѣдизвѣстявамъ. Извѣстявамъ, обаждамъ отъ по-напрѣдъ.

Прѣдимство. Сѫщото, каквото е прѣимущество.

Прѣдисловие. Прѣдговоръ, прѣдварително обяснение отъ авторъ цѣльта на съчинението си; изобщо, обяснение на онова, що слѣдва.

Прѣдлагамъ. 1) Поставямъ, слагамъ прѣдъ нѣкого. 2) Въ *правител.* вѣжлива форма за даване заповѣдь; така дадена, заповѣдьта не всѣкога е задължителна и повече се дава на мѣсто, а не на лице: *министрътъ прѣдлага на кметствата.*—**Прѣдлогъ.** 1) Въ *грамат.* несклоняема часть отъ словото, която служи да показва отношението на единъ прѣдмѣтъ къмъ другъ. 2) Измислена причина; благовиденъ поводъ да се постигне нѣкоя цѣль.

Прѣдложение. Въ *логик.* изразъ, който опрѣдѣля едно сѫждение за единъ прѣдмѣтъ. Въ *математ.* **п.** е сѫщото, каквото е теорема, сир. истина, която е достовѣрна, нъ трѣбва по-напрѣдъ да се докаже неопровержимо. Въ *политич. икон.* **п.** е стоката, която производительтъ или търговецътъ искарва за продань. — У евреитѣ *хлѣбове на* **п**-то се наричали хлѣбове, припасяни всѣка сѫбота Богу на златната трапеза. Тия хлѣбове по числото на племепата били 12. Само свещеницитѣ могли да ги ядѫтъ.—**Прѣдложенъ падежъ** въ *старобълг. грамат.* е 7-й падежъ, който се употрѣбява съ прѣдлозитѣ *въ, о, при* и *по.*

Прѣдмѣтъ. Всичко, що се прѣдставлява на чувството: *вещественъ прѣдмѣтъ;* или на ума и на въображението: *умственъ прѣдтѣтъ.* — **Прѣдмѣтъ на съчинение,** основата, смисълтъ му; **прѣдмѣтъ на желание,** цѣль — **Прѣдмѣтенъ.** 1) Който се върши съ прѣдмѣти, нагледенъ: *прѣдмѣтно учение.* 2) За който е дума, въпросенъ: *прѣдмѣтната държава.*

Прѣдназначавамъ. Опрѣдѣлямъ отъ по-напрѣдъ. — **Прѣдназначение.** Прѣдопрѣдѣление.

Прѣдначъртавамъ. Опрѣдѣлямъ отъ по-напрѣдъ.

Прѣдопрѣдѣление (Predestinatio). Учение за това, че сѫдбата на всѣкой човѣкъ е рано опрѣдѣлена. Въ християнството ни единъ отъ богословскитѣ прѣдмѣти не е възбуждалъ толкова схоластически прѣпирни. Възъ основа па св. Августиновото учение твърдѫтъ, че **п.** трѣбва да е абсолютно, сир. независимо отъ достойнството на душата. Конгрупститѣ поддържатъ, че **п.** е условно, сир. подлежи на достойнството и дѣйствията на душата. Лютеръ, Калвинъ, Янсений подновили тия прѣпирни и още повече заплѣли учението за **п.** Мохамеданетѣ вѣрватъ на слѣпото **п.**, сир. фатализма. — **Прѣдоставямъ.** Оставямъ на волята на другиго.

Прѣдотвръщамъ. Прѣдотстранявамъ, отвръщамъ уврѣме, от-

странявамъ съ разни мѣрки. — **Прѣдотвратитель.** Който прѣдотвръща. — **Прѣдотвращение.** Зимане у врѣме мѣрки противъ нѣщо.

Прѣдохранявамъ. Прѣдпазвамъ. — **Прѣдохранителенъ.** Прѣдпазителенъ: *прѣдохранителни мѣрки.*

Прѣдписвамъ. Заповѣдвамъ съ писмо, давамъ нѣкому писмена заповѣдь.—**Прѣдписание.** Листъ, съ който се прѣдписва нѣщо.

Прѣдполагамъ. 1) Мисля, допущамъ безъ доказателство, тъкмѫ нѣщо за бѫдѫщето: *човѣкъ прѣдполага, а Богъ располага.* 2) Намѣрявамъ, въ намѣрение съмъ: *прѣдп. да пѫтувамъ тая седмица.* — **Прѣдположение.** Нѣщо, що се допуща безъ доказателство.

Прѣдпочитамъ. Удобрявамъ едно нѣщо повече отъ друго, припознавѣмъ го за по-добро, пообичамъ, повече ми се харесва: *прѣдпочитамъ полезното отъ приятното; — ние прѣдпочитаме нашенския оризъ.* — **Прѣдпочитане.** Цѣнене повече едно нѣщо отъ друго.—**Прѣдпочтителенъ.** Който заслужва прѣдпочитане. — **Прѣдпочтителность.** Свойство на онова, що се прѣдпочита.

Прѣдприимамъ. 1) Нагърбямъ се да извършѫ нѣщо: *Сърбия прѣдприе да накаже България.* 2) Готвѫ се и почвамъ да извършѫ нѣщо: **п.** *една работа;* **п.** *едно пѫтуване.* 3) Задължавамъ се да направѫ или да доставѫ нѣщо по извѣстни условия: **п.** *построението на сграда, доставянето храна.*— **Прѣдприимачъ.** Който прѣдприима по извѣстни условия нѣкоя важна постройка или доставка. — **Прѣдприятие.** 1) Туряне въ испълнение кроежъ. 2) Работа, която е зелъ да извърши прѣдприимачъ.

Прѣдразсѫдъкъ. Прѣдубѣждение; едностранно мнѣние, често лъжовно, което ни кара да виждаме нѣщата не така както сѫ, а така както изглеждатъ.

Прѣдрасполагамъ. Отъ понапрѣдъ располагамъ, въ смисълъ на приготвямъ, приучвамъ, докарвамъ нѣкого да склони за нѣщо: *печатътъ* **п.** *духоветѣ за едно суспендиране на конституцията.* — **Прѣдрасположение.** Въ *медиц.* естествена наклонность за заболяване отъ нѣкоя болесть; и *прѣдрасположенъ,* който има такъва наклонность: *Ивановъ е* **п.** *къмъ охтиката.*

Прѣдсмъртна борба (*агония*). Така се нарича прѣминуването отъ животъ въ смърть. Само когато единъ човѣкъ боледува отъ остра болесть или е отровенъ агонията става съ общи конвулсии и силно беспокойство. А обикновено **п. б.** не е така продължителна: първенъ отслабватъ органитѣ на чувствата, съзнанието и движението. Краищата истиватъ, цѣлото тѣло побива студенъ потъ, пулсътъ става прѣсѣкливъ. Лицето спада, очитѣ тъмнѣѭтъ, дишането се извършва мѫчно, прѣкѫсвано, появява се пѣна прѣдъ устата и чува се хъркане отъ грѫдитѣ.

Прѣдставлявамъ. 1) Застѫпямъ нѣкому мѣстото, явявамъ се за него: *посланицитѣ* **п.** *господаретѣ си.* Играѭ публично театрална пиеса: **п.** *Иванко;* **п.** *Скѫперника.* 3) **Прѣдставлявамъ си,** въображавамъ си: *прѣдставете си* неговото очудване. — **Прѣдставление.** 1) Показване чрѣзъ картина, или извайка: **п.** *на една битва.* 2) Играяне театрални пиеси: **п.** *на трагедия.* 3) Мъмрене: *посланицитѣ направили* **п** - *ия*

прѣдъ Високата Порта.—**Прѣдставителенъ.** 1) Виденъ, личенъ, хубавъ на гледъ, като снаженъ, красивъ, съ ловки приеми и д. т. 2) Потрѣбенъ за лице съ високъ чинъ: *прѣдставителни разноски.* 3) *Прѣдставително правление*, форма правление, която състои въ това, че въ управлението на държавата участвува цѣлий народъ чрѣзъ свои *прѣдставители.* Тая форма правление е припозната за най-усъвършенствуваната въ Европа, дѣто е усвоена отъ всички държави, освѣнъ Русия и Турция; на Русия тепърва прѣдстои да я опита, макаръ по царскитѣ манифести въ много ограниченъ видъ, а Турция въ началото на султанъ Хамидовото царуване я прие за малко врѣме и напуснѫ безъ сериозенъ опитъ (виж. *Мидхатъ* паша). Избирането прѣдставителитѣ става въ разни страни различно: чрѣзъ прѣки избори, както у насъ; чрѣзъ избиране особени избиратели, които на реда си избиратъ прѣдставителя, безъ цензъ или съ нѣкакъвъ цензъ, съ отстранение нѣкои лица и дори съсловия отъ избиране и др. Джонъ Стюартъ Милъ, за съвършенството на **прѣд. п.**, допуща всеобщото гласоподаване, съ пълноправность на женитѣ, изключително неграмотнитѣ, ония които не плащатъ налози, на които се дава пособие отъ обществото и банкрутитѣ. Виж. Mill, On representatif government. — **Прѣдставитель.** Който прѣдставлява друго лице, който се прѣдставлява законно за другиго; депутатъ.

Прѣдседатель. 1) Който сѣди на първото, на най-почетното мѣсто. 2) Който засѣдава по длъжность на първото мѣсто въ събрание, сѫдъ и др., сир. който рѫководи работитѣ на засѣданието.—**Прѣдсѣдателствувамъ**, съмъ прѣдсѣдатель, или прѣдсѣдателка. — **Прѣдсѣдателски.** Който принадлежи на прѣдсѣдатель. — **Прѣдсѣдателство.** Длъжность, звание на прѣсѣдатель.

Прѣдтеча. 1) Който тича, прѣдвожда, върви по-напрѣдъ отъ другиго или друго нѣщо: *омарата е прѣдтеча на буря.* 2) Църквата е дала името **п.** на Иоана Кръстителя.

Прѣдубѣждавамъ. Втълпявамъ нѣкому лъжовно понятие за нѣщо, убѣждавамъ го прѣди да му дамъ да разбере работата: *той е силно прѣдубѣденъ противъ мене.* — **Прѣдубѣждавамъ се:** *който се е прѣдубѣдилъ, мѫчно е да се разубѣди.* — **Прѣдубѣждение.** Прѣдразсѫдъкъ; погрѣшно мнѣние; убѣждение на нѣкого за работа, която не знае; безразсѫдна, неоснователна увѣреность.--**Прѣдубѣдитель, прѣдубѣждатель**, която прѣдубѣждава други. — **Прѣдубѣдителна вънкашность**, който прѣдубѣждава за или противъ.

Прѣдувѣдомявамъ. Прѣдизвѣстявамъ, увѣдомявамъ рано, давамъ да се знае отъ по-напрѣдъ. — **Прѣдувѣдомление.** Извѣстие, дадено по-напрѣдъ. — **Прѣдувѣдомитель.** Прѣдизвѣститель, прѣдупрѣдитель.

Прѣдупрѣждавамъ. 1) Прѣдизвѣстявамъ, прѣдувѣдомявамъ, давамъ да се знае отъ по-напрѣдъ. 2) Зимамъ прѣдварителни мѣрки, отстранявамъ, отклонявамъ. — **Прѣдупрѣждение.** Прѣдизвѣстие.—**Прѣдупрѣдителенъ.** Който прѣдупрѣждава; който служи да прѣдупрѣдява; **прѣдупрѣдителность**, свойство на прѣдупрѣдителенъ: услужливость, угодли-

вость, готовность и желание да се угоди нѣкому. — **Прѣдупрѣдитель**. Който прѣдупрѣждава.

Прѣдчувствувамъ. Прѣдусѣщамъ, познавамъ отъ по-напрѣдъ чрѣзъ вѫтрѣшно чувство, чрѣзъ сърдцето.—**Прѣдчувствие**. Прѣдусѣщане, неясно чувствуване на онова, което ще се случи; въ физическо отношение п. е едно възможно явление, понеже въображението, особено настроено болезнено, като дѣйствува на нервитѣ, може да произведе въ тѣхъ едно усѣщане прѣди да подѣйствува на тѣхъ единъ прѣдмѣтъ или прѣдставлението за него.

Прѣдшедствувамъ. Вървѭ прѣди другиго или друго нѣщо: бивамъ, случвамъ се прѣди него. — **Прѣдшественикъ**. Който е живѣлъ, билъ на свѣта преди другиго.

Прѣдявявамъ. Явявамъ, показвамъ, прѣдставлявамъ за доказателство (повече се говори за *документи*), съ искане нѣщо. — **Прѣдявитель-ка**. Който, която прѣдставя нѣщо: *банкнота, въ замѣна на която Банката плаща прѣдявителю*, не именна, а безименна, на неизвѣстно лице, кое-да-е лице (прѣдявитель-ка), което я прѣдстави.

Прѣемникъ-ца. Сѫщото, каквото е приемникъ-ца.

Прѣждеврѣмененъ. Прѣди врѣмето си.

Прѣживямъ. Прѣдъвквамъ (за *добитъка*.)

Прѣзирамъ. Не зачитамъ и мразѭ. — **Прѣзрителенъ**. Който прѣзира; който се прѣзира.— **Прѣзрѣние**. Незачитане и омраза.

Прѣимущество. 1) Прѣдпочитане; прѣвъсходство; съ по-добри качества: *русский чай има прѣимущества прѣдъ английския*. 2) Особено, исключително право. — **Прѣимущественъ**. По-добъръ, най-добъръ, прѣвъсходенъ; който се отнася до прѣимущества. — **Прѣимущественo**. Главно, най-вече.

Прѣиначавамъ. Прѣдставлявамъ една работа другояче, а не както си е.

Прѣисподня (*най-дълбоко*, въ *дънъ-земя*). Мѣсто подъ земята, дѣто, по понятието на староврѣменнитѣ, сѫ отивали всички човѣци слѣдъ смъртьта си.

Прѣклоненъ, който клони къмъ нѣщо; *прѣклонни години, прѣклонна възрасть*, старость.

Прѣкратявамъ. Прѣкѫсвамъ, не продължавамъ вече: *прѣкратихме разговора си; — прѣкратихме вечеринкитѣ*.

Прѣлесть. Хубость, която прѣлъстява или примамва до висока степень, обаятелна хубость, чаровность: *прѣлестить на светския животъ*. — **Прѣлестенъ**. Примамливъ, измамливъ, привлѣкателенъ, плѣнителенъ: *прѣлестна хубавица*. — **Прѣлъститель-ка**. Измамникъ-ца. — **Прѣлъщавамъ**. Плѣнѭ, обайвамъ.

Прѣломявамъ. Прѣчупвамъ.— **Прѣломение** (прѣчупване) на лучитѣ свѣтлина (*рефракция*). Така се нарича въ оптиката промѣната на посоката на лучи, кога минуватъ отъ едно прозрачно тѣло въ друго, неднородно; въ астрономията, промѣната на посоката на свѣтли лучи, кога минуватъ прѣзъ пластоветѣ на атмосферата; *жгълъ на прѣломението* е оня, съ който се измѣрва тая промѣна въ посоката на лучитѣ.

Прѣлюбодѣйствувамъ. Нарушавамъ сѫпрѫжеската вѣрность и съ това грѣшѭ противъ 7-та заповѣдь; **прѣлюбодѣяние**, тоя

грѣхъ; **прѣлюбодѣецъ-ка**, виновенъ-на за тоя грѣхъ; **прѣлюбодѣйственъ**, който се отнася до прѣлюбодѣяние.

Прѣлюдия. Въ *музик.* въведение, встжпление въ музикално съчинение, музикално прѣдисловие. — **Прѣлюдирамъ**. Свирѭ прѣлюдия.

Прѣмъ. Правъ, прѣкъ, безъ забиколки. — **Прѣмодушие**, откровеность, честность; противоположното на лицемѣрие.

Прѣобладавамъ. Имамъ надмощие, владѣѭ, господствувамъ: *въ свѣта още прѣобладава грубата сила.* — **Прѣобладание**. Господство, владичество. — **Прѣобладатель-ка**, който, която прѣобладава нѣйдѣ.

Прѣображавамъ. Давамъ другъ видъ или образъ, прѣобръщамъ: *пролѣтта прѣображава цѣлата природа.*--**Прѣображение**. Праздникъ (6 авг.) въ паметь на Спасителевото измѣнение вида си прѣдъ Петра, Иакова и Иоана на гора Таворъ въ Галилея. Тоя праздникъ е установенъ въ православната църква отъ най-старо врѣме.

Прѣобразувамъ. Давамъ подобъръ образъ, исправямъ (*реформирамъ*): *прѣобразувамъ законитѣ.* — **Прѣобразование**. Измѣненне направено за подобрение, реформа. — **Прѣобразователенъ**. Който се отнася до прѣобразование, реформа. — **Прѣобразователь**. Който въвожда прѣобразования, реформаторъ.

Прѣодолявамъ. Наддѣлявамъ, одолѣвамъ, зимамъ връхъ, прѣвъзмогвамъ, надвивамъ,

Прѣосвещенъ или **Прѣосвещенство**. Почетна титла на архиерей, на епископъ.

Прѣпелица. Пъдпждъкъ.

Прѣпинателни знакове (отъ *прѣпинамъ*, спънвамъ), употрѣбяватъ се въ писмо между прѣдложенията или тѣхнитѣ части. Тѣ сѫ седемь: точка, двоеточие, точка съ запетая, запетая, тире, въсклицателна и въпросителна. Еднакви сѫ у всички народи, освѣнь у арабетѣ, персянетѣ, турцитѣ, които токо-речи не ги употрѣбяватъ.

Прѣпитание. Прѣхрана.

Прѣподобенъ. Много подобенъ, приличенъ, сир. много добъръ, праведенъ, угодникъ, светъ [говори се за подвижникъ на Христовата вѣра]. — **Прѣподобие**. Титла на монахъ или на свещеникъ отъ монаситѣ: *негово прѣподобие иеромонахъ Антимъ;* — *високопрѣподобний иеромонахъ Антимъ.*

Прѣпоржка. Похвала за добиване благоволие. — **Прѣпоржчамъ**. 1) Възлагамъ нѣкому да стори нѣщо; увѣщавамъ да стори нѣщо: *прѣпоржчамъ му да се запознае съ русската литература.* 2) Подкрѣпямъ: *прѣпоржчамъ нѣкого на министра.*—**Прѣпоржчено писмо**, повѣрено на особената грижа на пощата. — **Прѣпоржчителенъ**, съ който е прѣпоржчено нѣщо. — **Прѣпоржчитель**. Който е прѣпоржчилъ нѣщо нѣкому.

Прѣрекание за подсѫдность. Разномислие на двѣ или нѣколко държавни учреждения (сѫдебни или сѫдебни и административни) по въпросъ за подвѣдомственость. Това разномислие проистича отъ обстоятелството, че два или нѣколко органи на юрисдикцията припознаватъ едно и сѫщо дѣло подсѫдно или неподсѫдно на себеси. Въ първия случай прѣреканието се нарича положително, въ втория — отрицателно.

Прѣславски проходъ. Проходъ прѣзъ Дервишъ Балканъ, отъ с. Прѣславъ до с. Хайванъ; развалено шосе; 14 килом. дългъ.

Прѣславско царство. Царството на Асеня IV (виж. това име). Състояло отъ Прѣславъ съ околноститѣ.

Прѣславъ, нареченъ отъ турцитѣ *Ески Стамбулъ.* Градецъ, окол. ц., шуменски окр., въ едно живописно мѣстоположение на р. Камчия, 19½ килом. на юго-зап. отъ Шуменъ; 3,568 жит. Земедѣлие и лозарство. П. е славенъ въ българската история, като столица въ старо врѣме на българското царство. На югъ отъ градеца, единъ килом. далечь отъ политѣ на балкана, стърчѫтъ зѫбести останки отъ каменни стѣни, около 2 метра широки. Вѫтрѣ въ това укрѣпление е билъ старий П., и тамъ сѫ били царскитѣ палати, украсени съ мраморъ, злато, сребро и др. На юго-зап. отъ стария градъ, въ гората, има една мѣстность, която се нарича *Бѣлъ-Градъ,* на връха на която се срѣщатъ останки отъ стари стѣни и сгради. Казватъ, че тамъ билъ лѣтний дворецъ на българскитѣ царе. Въ прѣславската околность сѫ памирани доста старини, като монети и др.; нъ сѫ изнесени изъ България. Споредъ доскорошнитѣ свѣдѣния на историцитѣ, П. се имаше за *първата* столица на първото българско царство, — държавата, която несловѣнскитѣ българе основали въ 679, като минѫли Дунавъ, та покорили Мизия (сегашна сѣверна България) и сполучили да съединѭтъ и сплътѭтъ разнитѣ словѣнски племена. Ала издирванията и раскопитѣ, които се направихѫ въ 1899 и 1900 при с. Абоба (6 калом. на зап. отъ Нови-Пазаръ) не оставятъ вече никакво съмнѣние, че найстарата българска столица (до царь Симеоновото царствуване) е била въ абобскитѣ развалини. Честьта за това откритие принадлежи на г-да К. В. Шкорпилъ, извѣстния български археологъ и учитель, по народность чехъ, и Т. И. Успенски, директоръ на русския археологически институтъ въ Цариградъ. Въ абобскитѣ раскопи сѫ раскопани крѣпости, дворци, църкви, водопроводи. При раскопитѣ сѫ намѣрени много прѣдмѣти, повечето счупени или рѫждясали, като пломби, мѣдни и златни византийски монети отъ IX и X вѣкъ, пръстени, сѫдове, желѣзни орѫжия, стъклени гривни и др. и др. Съ тия раскопи — казва г-нъ Шкорпилъ—е открита една часть отъ старата българска столица и остава още много да се работи за по-добро освѣтление на старобългарската епоха. „Едно е вече сигурно отъ направенитѣ раскопки“, добавя г-нъ Шкорпилъ, „а именно: че българетѣ, освѣнъ въ военното искуство, и въ друго отношение сѫ стояли на висока степень и че далечь сѫ били отъ варварството, което искатъ да имъ приписватъ грѫцкитѣ писатели“. Виж. *Първата българска столица до Абоба,* отъ К. и Х. Шкорпилъ (Варна, 1901; отпечатъкъ изъ отчета на варненската държавна гимн. за уч. год. 1900—1901. Тая книжка съдържа въ български прѣводъ надписитѣ, намѣрени въ околностьта на с. Абоба. Тия надписи сѫ писани на грѫцки и произлизатъ отъ врѣмето на Крума, Омортага и Маломира. Тѣ сѫ били обнародвани отъ Братия Шкорпилъ пръвъ пѫть въ *Вѣнскитѣ археологическо-етнографически съ-*

общения (въ книжка XVII. 2-а XIX. 2). Въ най-послѣдно врѣме (септ. и окт. 1905) печатътъ съобщава, че Усненски и Шкорпилъ, въ раскопитѣ си около **П.**, открили близо до гара Крумово единъ извънредно цѣненъ исторически документъ на бълг. царь Омортагъ, който документъ билъ издълбанъ на единъ стълпъ, дългъ нѣколко метра; па и казватъ, че е на довършване съчинение *Абоба* на археол. Успенски, което ще хвърли свѣтлина върху най-старата и най-тъмна страница на нашата история.

Прѣсловутъ (отъ *слава*, или отъ *слово*). Прочутъ, знаменитъ [говори се повечето на присмѣхъ].

Прѣслѣдвамъ. 1) Гоня, ненавиждамъ, угнетявамъ. 2) Мжчж се да достигнж нѣкаква цѣль: *неприятелитѣ му ме прѣслѣдватъ; — той прѣслѣдва упорито тая цѣль.*—**Прѣслѣдване, прѣслѣдвателъ.**

Прѣспа. Паланка на западния брѣгъ на Прѣспанско езеро.

Прѣспанско езеро. Едно отъ главнитѣ езера въ Македония, 33 килом. на юго-ист. отъ Охридъ и расположено край плодородната и гжсто-населена долина, въ която е гр. Рѣсенъ, между двѣ планински бърда, отъ които източното, *Перистери*, е 2,859 метра високо. Самото езеро е 845 метра надъ морското равнище. **Пр. е.** състои отъ двѣ езера, раздѣлени съ тѣсна ивица земя: *Голѣмо Прѣспанспо езеро*, 198 чет. килом., и *Малко Прѣспанско езеро*, или Вентрокъ, 32 чет. килом. Голѣмото **Пр. е.** има крѫгообразна форма и въ срѣдата два скалисти о-ва — *Голѣмо градище* и *Малко градище*; въ едина о-въ има селце, и развалини отъ църква и крѣпость. Малкото **П. е.** има единъ о-въ. Малкото **П. е.** до толкова се стѣснява къмъ югъ, че прилича на рѣка. Не се вижда отъ дѣ се истича **Пр. е.**; искатъ да кажжтъ, че се съобщава чрѣзъ подземни канали съ Охридско езеро, отъ което го отдѣлятъ на западъ високи планини.

Прѣстолъ. 1) Въ *църкв.* масичка на олтаря, на която се извършва тайнството евхаристия. 2) Столъ на господарь, на който сѣди въ тържествени случаи. 3) Господаруване, царуване: *прѣстолътъ прѣминж на Петра, Асѣновия братъ.* — **Прѣстоленъ градъ**. Столица. — **Прѣстолонаслѣдие**. Въскачване на прѣстолъ по наслѣдство. — **Прѣстолонаслѣдникъ.** Лице, което е назначено да наслѣди царь или царствуващъ князъ слѣдъ смъртьта му.

Прѣстжпление. Всѣко важно нарушение на нравственъ, религиозенъ или граждански законъ. Всѣко гражданско прѣстжпление влѣче слѣдъ себеси едно прѣдписано наказание. Римското право е различавало: *обществени* и *частни* **п.**; първитѣ сж нарушавали интереситѣ на цѣлото общество, вторитѣ на отдѣлнитѣ лица. Нашето законодателство различава *граждански и углавни* **п.**; углавнитѣ влѣкжтъ слѣдъ себеси по-тежки наказания, до смъртно наказание.

Прѣсжществение (transubstantio). Измѣнението на едно вещество въ друго, по-горно. Въ богословието тая дума се употрѣбява да означава едно прѣвръщане на хлѣбъ и вино въ тѣло и кръвь Иисусови, по силата на думи, които произнася свещеникъ.

Прѣувеличавамъ. Давамъ на нѣщо по-голѣма важность, сила, значение, размѣри, отколкото има: *той има навика всичко да* **п.**; — *той* **п.** *опасностьта, за да ни заплаши.*

Прѣходенъ. Който трае малко врѣме, привремененъ.—**Прѣходъ.** Минуване отъ едно мѣсто или състояние въ друго.

Прѣчникъ. Сѫщото, каквото е диаметръ.

Прямъ, прямодушие. Виж. *Прѣмъ.*

P. S. Виж. Post Scriptum.

Псалвамъ, *гр.* Пѣя въ църква. — **Псалмистъ.** Съчинитель на псалми, изобщо на духовни пѣсни. — **Псалмодия,** Псалмопѣние. — **Псалмопѣвецъ.** Пѣвецъ на псалми, особено царь Давидъ.—**Псаломъ,** множ. *псалми.* Сбирка хвалебни пѣсни въ Библията. Състои отъ 150, а по грьц. (и словѣнск.) Библия—отъ 151 пѣсни, които иматъ за съдържание благочестиви излияния на въсторжено сърдце при разни испитни на живота. За авторъ на тая сбирка обикновено считатъ царь Давида, и наистина въ много псалми се намиратъ отзиви на неговия буренъ, испълненъ съ всѣкакви прѣвратности животъ. Нъ въ сѫщото врѣме въ много псалми има явни дири отъ по-късно происхождение.—**Псалтикия.** Церковно пѣние, учебникъ по церковно пѣние. — **Псалтирь.** Книга, която съдържа псалмитѣ (Виж. **Псаломъ**). — **Псалтъ.** Церковенъ пѣвецъ.

Псара. О-въ въ Егейско море, 18 килом. на сѣв.-зап. отъ о-въ Хио, отъ който и зависи административно заедно съ 7-тѣ околни островчета; 90 чет. килом. и 1,000 жит. До грьцката освободителна война, когато била разорена отъ Топалъ паша (1824), **П.** имала, казватъ, до 20,000 жит.

Псевдо, *гр.* Лъжовенъ, лъжливъ (частица, която се туря прѣди нѣкои думи, за да имъ даде значението на лъжовенъ, не сѫщъ); прим. *псевдоанличанинъ,* лъже - англичанинъ. — **Псевдонимъ.** Лъжовно, измислено име, което употрѣбява оня, който не желае да подписва подъ съчиненията си истинското си име: *Веселинъ е* **п.** *на Влайкова.*—**Псевдопаразитъ.** Лъжовенъ паразитъ, сир. животно или растение, което живѣе на друго органическо тѣло, нъ не се храни отъ него.—**Псевдоскопъ.** Оптически уредъ, който показва прѣдмѣта въ обратенъ видъ, наопаки.

(буква *пси* наопаки) означава въ церковнитѣ книги 700. Виж. *Словѣнски цифри.*

Психея. (гр. *дъхане, душа*). Въ грьцката митология, дѣвойка съ рѣдка хубость, която внушила пламенна любовь на Амура. Апулей въ *Метаморфозитѣ* си е написалъ една прочута прикаска за **П.** и за Амура (Ерота, Купидона). **П.** била най-младата отъ тритѣ дъщери на единъ царь. Тя била толкова хубава, че смъртнитѣ я зимали за Венера, и не смѣяли да я любѫтъ, а само да ѝ се кланятъ. Това възбудило ревнивость на богинята, която испратила Амура да вдъхне Психеи страсть за най-прѣзрителния отъ всички човѣци; ала самъ Амуръ се ранилъ така дълбоко отъ нейнитѣ погледи, както никога не билъ наранявалъ другитѣ съ стрѣлитѣ си. Земиръ прѣнеслъ **П.** въ единъ великолѣпенъ дворецъ, дѣто всѣка нощь дохождалъ при нея Амуръ, всѣкога въ тъмно и съ условие, че тя никога, не трѣбва

да го види. Тамъ **П.** щѣла да се наслаждава на вѣчна радость, да била помнила съвѣта на непознатия си любовникъ. Нъ нейнитѣ завистливи сестри, на които тя позволила, въпрѣки Амуровата поржка, да я посѣтѫтъ, я убѣдили, че тя прѣгръща, въ нощната тъмнина, чудовище; и като запалила свѣщь, когато Амуръ спалъ, тя видѣла съ възхищение, че е любовницата на най-хубавия отъ боговетѣ. Разсърденъ отъ любопитството ѝ, Амуръ отлетѣлъ отъ нея за всѣкога. **П.** подпаднѫла подъ властьта на Венера, която, раздразнена отъ това, че тя съумѣла да побѣди сина ѝ, подложила я на най-голѣмитѣ испитания; нъ Амуръ се върнѫлъ при **П.** и я обезсмъртилъ. Много писатели сѫ зимали за сюжетъ на произведенията си тая прикаска: у староврѣменнитѣ Апулей, у французетѣ Лафонтенъ, у руситѣ Богдановичъ. Всички критици съгласно припознаватъ **П.** за олицетворение на човѣшката душа и считатъ прикаската за **П.** за една алегория на пѫтя, изъ който душата върви прѣзъ земнитѣ страсти и злочестини за чистото небесно блаженство. Виж. Rohnde, *Психия*: *кланянето на душитѣ и вѣрата въ безсмъртието у гръцитѣ;* Collignon, *За паметницитѣ, които се отнасятъ до митътъ за Психея.*

Психиатрия, *гр.* Душелѣчение, наука за душевнитѣ болести. — **Психиатръ.** Лѣкарь на душевнитѣ бнлести. — **Психически.** Душевенъ. — **Психо - биология.** Биология на душата: *психо-биологическо явление.* — **Психология.** Душесловие, или умствена философия, — наука за ума, способноститѣ му и дѣйствията му. — **Психологически.** Който се отнася до психологията. — **Психологъ.** Който се занимава съ психологията. — **Психопатология.** Патология на душевнитѣ болести. — **Психопатски.** Душевноболниченъ, за душевно болни: *психопатска проповѣдь.* — **Психопатъ.** Душевно боленъ.—**Психофизиология.** Физиология на душата.

Психрометръ (гр. *психросъ*, студенъ; *метронъ*, мѣрка). Физически уредъ, съ който се опрѣдѣля степеньта на студа. — **Психрофобия** (гр. *психросъ*, студъ; *фовосъ*, страхъ). Страхъ отъ студена вода (*болесть*).

Псковъ. Градъ въ юго-западна европейска Русия, ц. на псковска губерния, на брѣговетѣ на р. Великая, 10 килом. отъ устието ѝ въ Псковско езеро и 260 килом. (274 по желѣзница) на юго-зап. отъ С. Петербургъ, 610 килом. на сѣв.-зап. отъ Москва; 30,424 жит., въ 1897. Важна търговия съ С. Петербургъ (по желѣзн.) и съ Нарва и други пристанища на Балтийско море (по езерата и Нарова): ленъ, риба, соль и др. — **П.,** основанъ въ X-и вѣкъ, е билъ въ срѣднитѣ вѣкове, сѣдалището на управл. на една словѣнска република, съперница на новгородската; въ XIV-и и XV-и вѣкове влизалъ въ хансеатическия съѭзъ, и ималъ тогава по-голѣмо отъ сегашното население, а въ 1509 Васили IV го присъединилъ на Московското царство. Въ **П.** сѫ се упазили много паметници отъ старо врѣме. Важна стратегическа точка, градътъ е прѣтърпѣлъ около 30 обсади; най-прочутитѣ сѫ обсадата въ 1582 отъ полския краль Стефана Батори и обсадата въ 1615 отъ шведския краль Густава Адолфа, и двѣтѣ

осуетени отъ геройското съпротивление на жителитѣ. II. е сѣдалище на губерния отъ 1796.

Псковската губерния, на югъ отъ с. петербургската и новгородската, има простр. 44,208 чет. килом. и насел. (въ 1897 г.) 1,136,540 жит., токо-речи всичкитѣ руси, освѣнь въ западнитѣ краища, дѣто има малко фини. Климатътъ е умѣренъ, нъ поради близостьта на морето и изобилието на вѫтрѣшнитѣ води е твърдѣ непостоянъ. Макаръ и рѣдко да има голѣма жега или голѣмъ мразъ, термометрътъ спада понѣкога на — 35° и — 37°. Великая бива замръзнѫла въ Псковъ отъ началото на ноемврия до началото на априлъ. Земята е хълмиста на зап. и изобщо малко плодородна; тя не произвожда доста жито за мѣстното потрѣбение. Отъ друга страна, тя е богата съ гори, които захващатъ около една трета отъ пространството ѝ; нъ горитѣ омалѣватъ бързо. Мечки, вълци и разнороденъ дивечъ пъплѫтъ въ тия гори. Разработването на горитѣ дава 25 на 100-тѣ отъ градивото, което се испраща токо-речи исключително въ нарвенското пристанище. Много производителни сѫ ловътъ и риболовството. Прѣзъ губернията текѫтъ рѣки Великая, Шелонъ, Ловать и Куня; въ нея има 854 езера, отъ които най-голѣмото, *Псковско езеро*, захваща въ тая губерния едно простр. отъ 505 чет. килом. Дребната индустрия, както и фабричната и заводната, сѫ малко развити. Слаби сѫ и скотовъдството и пчеларството. Затова и много отъ жителитѣ на тая губерния търс тъ поминъка си извънъ нея, най-вече въ С. Петербургъ.

Псковско езеро. Езеро въ европейска Русия, въ сѣв.-западната часть на едноименната губерния, на юго-ист. отъ Чудско езеро, съ което се съобщава чрѣзъ единъ протокъ 5 килом. широкъ. Това езеро е 40 ½ килом. отъ сѣв.-зап. къмъ юго-ист. и 22 килом. въ най-голѣмата си широчина; то прибира водитѣ на нѣколко рѣки, отъ които най-важната е *Великая* (виж. *Чудско езеро*).

Pt. Химический знакъ на платината (Platina).

Птиализмъ, *гр.* Обилно плюнкотечене.—**Птиалинъ**, *лат.* Плюнечното основно вещество.

Птолемаида. Име на Акхо въ Нови Завѣтъ. Това име градътъ добилъ отъ едного отъ Птоломеевцитѣ, който го украсилъ (*Библ.*).

Птоломеева система. Виж. *Птоломей* (Клавдий).

Птоломей I Сотеръ (Спаситель), или **Лагосъ** (по бащиното му име). Египетки краль, род. въ Македония, въ 367 пр. Р. Х., билъ първенъ единъ отъ генералитѣ на Александра Велики. Слѣдъ смъртьта на тоя завоеватель (323) добилъ като свой дѣлъ Египетъ, който бранилъ среща Пердика (320) и въ течението на 14 години среща Антигона. Въ 314 изгубилъ морската битва при Кипръ, нъ, по примѣра на съперника си, зелъ титлата краль (306). Прѣкора си *Сотеръ* добилъ откакъ помогнѫлъ на родосцитѣ (304); а слѣдъ битвата при Ипсъ (виж. тая дума), останѫлъ господарь на Египетъ, Палестина, Целесирия (часть отъ стара Сирия, между Ливанъ и Антиливанъ) и на Киринея (301). Освѣнь боеветѣ съ Димитрия Полиоркета, който изгубилъ Кипръ (294) и

Финикия (286), той останжлъ отъ тогава въ миръ, далъ си оставката отъ прѣстола въ полза на третия си синъ, Птоломей Филаделфъ (284), и умрѣлъ въ 283. Основатель на династията на лагидитѣ, той създалъ и благоденствието на Александрия, дѣто почнжлъ Музея, Библиотеката, Морския фенеръ, привлѣклъ една колония евреи, и др. Той покровителствувалъ ученитѣ, Димитрия Фалирски, Евклида, Стилпона Мегарски и др. Отъ него е имало и една история на Александровитѣ войни.

Птоломей II, Филаделфъ (Братолюбецъ). Египетски краль, 284—247 пр. Р. Х., род. въ Косъ въ 309, билъ синъ на Птоломея I. Прѣкаряли ги Филаделфъ, вижда се, защото обичалъ сестра си Арсиное, за която се и оженилъ (278); а не иронически, защото гонилъ братятя си, които и убилъ или заточилъ. Това показва името Филаделфия, дадено на основанитѣ отъ него градове, които той не нареклъ Птолемаида, Арсиное и др. Миролюбивъ краль, той потжпкалъ буната на Кирена, борилъ се среща Антигона Гонатаса, и се съжзилъ съ римлянетѣ. Той довършилъ бащинитѣ си ученолюбиви прѣдприятия, развилъ търговията, покровителствувалъ книжнината и, въ 275, заповѣдалъ да се направи гръцкий прѣводъ на Библията, прѣводътъ на Седемдесетьтѣ (виж. бѣлѣжката *Седемдесетьтѣ* на стр. 1759).

Птоломей III, Евергетъ (Благотворитель). Египетски краль, 247—222 пр. Р. Х., синъ на Птоломея II, заслужилъ прѣкора си защото възвърнжлъ въ Египетъ статуитѣ на боговетѣ, отнесени нѣкога отъ Камбиса (241): това било сетнина отъ единъ походъ, който прѣдприелъ среща Селевка II, сирийски краль, за да отмъсти убийството на сестра си Бореника, вдовица на Антиоха II. Неприятель на Македония, той помогнжлъ среща нея на Арата, а послѣ на Клеомена, спартански краль.

Птоломей IV, Филопаторъ (Бащинъ си приятель). Египетски краль, 222—205, синъ на Птоломея III. Съмнително е, че отровилъ баща си, та затова му дали иронически прѣкора му *филопаторъ;* да бѣ било това така, не би употрѣбявалъ тоя прѣкоръ на медалитѣ си. Ала е истина, че убилъ майка си Береника, брата си Магаса, вуйка си Лизимаха, побѣгнжлия спартански кралъ Клеомена и жена си Арсиное. Антиохъ Велики му отнелъ Целесирия и Финикия; нъ **II. IV** ги зелъ изново чрѣзъ побѣдата при Рафия*), въ 216.

Птоломей V, Епифанъ (Славенъ). Египетски краль, 205—181, наслѣдилъ, на 5 години, баща си Птоломея IV. Царуването му било смутено отъ буна и отъ едно нападение на Антиоха Велики, който, по намѣсата на римлянетѣ, склонилъ да ожени дъщеря си, Клеопатра, за **II. V** и да върне, въ видъ на вѣно, прѣвзетитѣ египетски области. — Испадането на лагидитѣ, почнжло прѣзъ царуването на **II IV**, продължава бързо. **II. V** остава само съ Египетъ, Кирена и Кипръ. Когато се готвилъ за походъ среща Сирия билъ отровенъ.

Птоломей VI, Филометоръ (Майколюбецъ). Египетски краль,

*) Рафия е била прочутъ палестински укрѣпенъ градъ на Средиземно море, на прѣдѣлитѣ на Сирия и Египетъ.

181—146, царувалъ подъ опеката на майка си Клеопатра до 173. Разбитъ и заробенъ отъ сирийския краль Антиоха Епифана (170), той насмалко щѣлъ да изгуби царството си; нъ по-младий му братъ, който сѫщо се наричалъ Птоломей, тутакси се обявилъ господарь съ титлата Евергетъ II, и зелъ силни мѣрки да брани царството. Чрѣзъ намѣсата на римлянетѣ Антиохъ билъ принуденъ да се върне въ царството си. **II. VI** добилъ свободата си (166) и царувалъ заедно съ брата си нѣколко врѣме; нъ скоро братята се скарали. Прѣпирнята докарала една междуособна война, въ която Евергетъ II билъ най-сетнѣ разбитъ. Ала пакъ, по намѣсата на римлянетѣ, Евергету се дала Кирена за особено кралство до братовата му смърть. Римлянетѣ спасили **II. VI** отъ едно ново нападение на Антиоха IV (164).

Птоломей Евпаторъ. Виж. **Птоломей VII**.

Птоломей VII, Евергетъ II или *Фисконъ* (Търбушестъ, шишкавъ). Египетски краль, 146—117, братъ на Птоломея VI (виж. това име), въцарилъ се слѣдъ смъртьта му. Оженилъ се за братовата си сестра и вдовица (па и негова сестра), Клеопатра, и убилъ отрочето ѝ, Птоломея Евпатора. Историята на неговото царуване е единъ непрѣкѫснѫтъ редъ убийства. Омразенъ на александрийцитѣ, той билъ изгоненъ отъ прѣстола и прѣкаралъ 4 години, отъ 130 до 127, на о-въ Кипръ. Подданницитѣ му прѣдпочели намѣсто него напуснѫтата му жена Клеопатра, и чудовището за да си отмъсти умъртвило своя собственъ и Клеопатринъ синъ, па испратило главата и рѫцѣтѣ даръ Клеопатри. Срамъ е човѣка да каже слѣдъ това, че **II. VII** билъ ученолюбивъ и заслужилъ отъ учителя си, критика Аристарха, прѣкора *Филологъ*.

Освѣнъ горпитѣ, има още нѣколко Птоломеевци, египетски крале, по-малко забѣлѣжителни. Тѣ сѫ: **Птоломей VIII, Сотеръ II,** който царувалъ първенъ отъ 117 до 107 пр. Р. Х. и пакъ отъ 89 до 81 пр. Р. Х.; **Птоломей IX,** или **Александръ I**, най-младий синъ на Птоломея VII, който царувалъ отъ 107 до 90 пр. Р. Х.; **Птоломей X,** или **Александръ II**, синъ на Александра I, 81—80 пр. Р. Х.; **Птоломей XI**, незаконнороденъ синъ на Птоломея VIII, който царувалъ отъ 80 до 51 пр. Р. Х.; **Птоломей XII.** който царувалъ нѣколко врѣме заедно съ сестра си Клеопатра, и който се удавилъ въ Нилъ, откакъ билъ разбитъ отъ Цезара; и найсетнѣ, **Птоломей XIII**, по-младъ братъ на **II. VII**. Цезарь го оставилъ да царува въ Египетъ (48—44), заедно съ сестра си Клеопатра, когато билъ на 12 годишна възрасть, като го тъкмелъ за нейнъ сѫпрѫгъ. Нъ Клеопатра го отстранила отъ прѣстола съ насилствена смърть (виж. *Клеопатра*).

Птоломей Апионъ (Мършави). Киринейски краль, 117 — 96 пр. Р. Х., незаконнороденъ синъ на Птоломея VII, завѣщалъ кралството си на Римъ, който го окупиралъ само въ 56.

Птоломей. Кипрски краль, 80 — 58, незаконнороденъ синъ на Птоломея VIII. Отровилъ се, когато Катонъ Утикански отишелъ да завземе кралството му.

Птоломей. Мавритански краль, 17—40 слѣдъ Р. Х., синъ на Юба II и на Клеопатра, дъщеря на

триумвира Антония и на прочутата Клеопатра. Съюзникъ на римлянетѣ среща Такфаринаса (нумидиецъ, който се борилъ 8 години [17—24] среща тѣхъ), той билъ убитъ въ едно посѣщение на Римъ отъ Калигула.

Птоломей I. Македонски краль, 368—364 пр. Р. Х., незаконнороденъ синъ на Аминта IV, който го накаралъ да се ожени за Евриона, законнородената си дъщеря. Изглежда да е билъ убитъ отъ Пердика III за похищението на прѣстола му.

Птоломей II, Кераунъ (Свѣткавица). Македонски краль, 280 пр. Р. Х., най-голѣмий синъ на Птоломея I Сотера, египетски краль. Слѣдъ въцарението на Птоломея II Филаделфа, брата си, намѣрилъ прибѣжище въ Тракия, при Лизимаха, послѣ въ Сирия, при Селевка I Никатора, когото убилъ въ 280. Припознатъ за македонски и тракийски краль отъ Антиоха I Сотера и отъ Пира, той разбилъ съперника си Антигона Гонатаса, македонски краль, нъ паднѫлъ подъ ударитѣ на галитѣ, които нахлули въ Македония подъ прѣдводит. на Белгия.

Птоломей (*Клавдий*). Прочутъ гръцки астрономъ, роденъ въ Египетъ, въ Пелузий споредъ едни, въ Птолемаида споредъ други; всичко, което се знае за неговата лична история, е, че той живѣлъ въ Александрия въ 139 слѣдъ Р. Х. и има едно вѣроятно доказателство, че е билъ живъ въ 161 слѣдъ Р. Х. Главний неговъ трудъ, *Математическо Съчинение*, въ 13 книги, носи и името *Алмагестъ* (Най-голѣмото), което му сѫ дали арабетѣ. Въ това съчинение той излага системата на свѣта, която съ неговото име (**Птоломеевата система**) се ѐ приимала токо-речи отъ всички учени отъ негово врѣме дори до XVI-и вѣкъ, и която се е съборила и замѣстила отъ Коперниковата (виж. *Коперникъ*). Основното учение на Птоломеевата теория е, че земята е срѣдоточието на вселенната, и че небеснитѣ тѣла се въртѭтъ около нея по кръгове и съ еднаква скорость. Тия понятия естествено се внушаватъ отъ първия общъ изгледъ на нѣщата; тѣ се утвърдили като несъмнѣнни аксиоми, и всички явления, които едно по-внимателно наблюдение показвало, че сѫ несъвмѣстни съ тѣхъ, се обяснявали съ разни хипотези. Вѣрването, че земята е срѣдоточието на вселенната, се подкрѣпяло отъ това, че то било съгласно съ отношението на стихиитѣ, отъ които се прѣдполагало че е направенъ свѣтътъ. Така, земята, най-устойчивата стихия, захващала най-ниското мѣсто, и подпирала водата, втората по редъ стихия; надъ водата се намиралъ въздухътъ, на послѣ огъньтъ, а етерътъ се прѣдполагало, че се простира безконечно надъ другитѣ стихии. Въ етерната стихия или отвѫдъ нея имало нѣколко пояса или небеса, всѣко небе съдържало една грамадна кристална кръгла чорупка, въ най-малката чорупка била затворена земята, и по-малкитѣ чорупки се намирали въ по-голѣмитѣ. Съ всѣка отъ тия сферически кристали обвивки било скачено едно небесно тѣло, което, съ въртенето на обвивката, се въртѣло и то около земята. Първата или най-вѫтрѣшната сфера била сферата на луната, и слѣдъ нея по редъ вървѣли сферитѣ на Меркурия, Венера, Слън-

цето, Марсъ, Юпитеръ, Сатурнъ, и неподвижнитѣ звѣзди, *осемь* всичкитѣ. Напокошнитѣ астрономи прибавили още двѣ сфери; движението на *деватата* сфера произвождало възвратното движение на равноденственитѣ точки, а движението на *десетата* причинявало деня и нощьта.

Тая теория на всемирната система, ако и да минува съ Птоломеевото име, не е негова; той стмо я привелъ въ научната ѝ форма. Тая система е системата на свѣта, която сѫ приимали Птоломеевитѣ прѣдшественици—Платонъ, Аристотель, Ипархъ и (съ исключение на питагорийцитѣ, па вѣроятно и на самаго Питагора) всички знаменити естествоиспитатели и философи въ старо врѣме. Съ течение на врѣмето изслѣдванията откривали много нови работи, и тия нови открития се тълкували като се трупали въ Птоломеевата система кржгове възъ кржгове. Тая система толкова се заплела, че когато я обяснявали на кастилския краль Алфонсо X, той юмористично, ако и малко богохулно, изговорилъ паметнитѣ думи: „Да речеше Божеството сега да направи изново свѣта, азъ бихъ моглъ да му дамъ нѣколко полезни внушения". Щомъ астрономитѣ захванѫли да разбиратъ и да опитватъ Коперниковата теория, грамадата отъ хипотези въ Птоломеевата система се расклатила и скоро рухнѫла, макаръ и да носяла папския печатъ на непогрѣшимостьта.

Птоломеевото съчинение *Алмагестъ* е прѣведено на французски отъ Халма (1813—1816, 2 тома in—4°). **П.** е авторъ още на нѣколко съчинения. Както е билъ неговий *Алмагестъ* класически учебникъ прѣзъ вѣковетѣ до Коперниково врѣме, така е била и неговата *География* до великитѣ морски открития на XV-и вѣкъ. Най-доброто нейно издание е било Нобовото (Лайпцигъ, 1843—1845). Каталогътъ на звѣздитѣ често се е прѣпечатвалъ отдѣлно, нъ послѣдното и най-доброто издание е Бейливото, въ томъ XIII на Memoirs of the Royal Astronomical Society (Лондонъ, 1843).

Публика, *лат.* 1) Народътъ изобщо: *извѣстява се на публиката.* 2) Множество, събрание отъ извѣстно число лица: *чете сказката си прѣдъ една избрана публика.* — **Публикация.** Обнародване; нѣщо обнародвано. — **Публикувамъ.** Обнародвамъ (*книга, вѣстникъ, обявление*).—**Публицистика.** Писателство въ вѣстникъ или списание по политически и обществени въпроси; журналистика. — **Публицистъ.** Писатель, който пише въ вѣстници и списания, или обнародва съчинения, въ които разяснява политически и обществени въпроси; журналистъ. — **Публиченъ.** Общественъ, общонароденъ; явенъ, прѣдъ публика, който става въ присѫтствието на всички; на всички достѫпенъ (който служи за употрѣбението на всички, или отъ който на всички е позволено да се ползуватъ): *публична градина; публично засѣдание; публиченъ търгъ.* — **Публично.** Въ присѫтствието на всички, прѣдъ всички: *оскърби ме публично.* — **Публичность.** Гласность, общоизвѣстность: *публичностьта на съдебнитѣ разисквания.*

Публикола (*Публий Валерий*). Римски консулъ, упражнявалъ консулската власть съ Брута (510

пр. Р. Х.). Ливий и Плутархъ го описватъ като отличенъ отечество-любецъ. Очевидецъ на Лукрециното самоубийство, той се заклелъ да отмъсти за оскърбената госпожа, зелъ голѣмо участие въ изгонването на Тарквиниевци и осуетилъ покушенията имъ да добиѭтъ изново короната. Слѣдъ смъртьта на събрата си Брута, като чулъ че народа го подозира въ стремление да се докопа до деспотическа власть, той зелъ мѣрки да отмахне тоя страхъ. Затова издалъ законъ, че обвиненитѣ иматъ право на въззивъ отъ консулитѣ до народа, и че който се опита да стане царь може да бѫде убитъ отъ когото и да било когато и да било. За услугитѣ му дали му наслѣдственъ прѣкоръ *Публикола* „приятель на народа". Той билъ избиранъ три пѫти консулъ. Когато умрѣлъ, въ 503, билъ погребенъ на обществени разноски, и знатнитѣ римски госпожи го оплаквали 10 мѣсеца.

Пугачевъ (*Емелянъ* Ивановичъ). Русски измамникъ, донски казакъ, род. въ Зимовейскъ, на Донъ, споредъ едни въ 1720, споредъ други—1744 (толкова данни-тѣ за врѣмето на рождението му си противоречѫтъ); билъ синъ на простъ казакъ, и женененъ за казачка София. Слѣдъ като ходилъ съ други казаци въ Прусия, прѣзъ 7-годишната война среща пруситѣ, и послѣ зелъ участие въ войната среща турцитѣ, именно въ обсадата на Бендеръ (1769), разболѣлъ се и почнѫлъ да моли за оставка. Въ 1771 отишелъ въ Терекъ, склонилъ терекскитѣ казаци да го изберѫтъ атаманъ; слѣдъ разни приключения пристигнѫлъ у расколницитѣ въ Вѣтка, послѣ у яицкитѣ казаци. На гледъ той много приличалъ на царь Петра III, убитъ 11 години по-рано, и въ 1873 распръснѫлъ слуха, че той е сѫщий царь Петръ и обявилъ рѣшението си да си земе назадъ короната и да свали отъ прѣстола Екатерина II. Недоволството на селянетѣ отъ тогавашното имъ робско състояние, съчувствието на расколницитѣ, строгоститѣ на една слѣдствена комисия по дѣлото за убийството въ оная страна на генералъ Тоубенбергъ — всичко това много съдѣйствувало на **II.** да сплъти около себеси въ малко врѣме всичкитѣ племена между Донъ и Уралъ. И **II**-то движение (*пугачевщината*) траяло отъ 1873 до 1875, като расклатило самитѣ основи на царството. Първенъ **II.** ималъ доста голѣми сполуки, зелъ нѣколко крѣпости, дѣто турилъ ржка на добри топове, и потеглилъ за Оренбургъ. По пѫтя му пристигнѫли дарове отъ киргизския ханъ. **II.** изгубилъ много врѣме за обсадата на Оренбургъ; това позволило на Екатерина да се въсползува отъ врѣмето да дигне войски подъ начал. на князъ Голицина и Панина. Появлението на Голицина при Оренбургъ накарало **II.** да отстѫпи. Нѣколко пѫти Бибиковъ, Голицинъ и Михелсонъ разбивали **II.**, нъ той изново се явявалъ съ нови сили; слѣдъ Бибиковата смърть завладѣлъ нѣколко крѣпости, обсадилъ Казанъ и едва не завладѣлъ града. Разбитъ отъ Потемкина и Михелсона, **II.** отстѫпилъ отъ Казанъ, и истиканъ отъ редовнитѣ войски, хвърлилъ се къмъ Волга, зелъ Цивилскъ, Алатирь, Саранскъ, Пенза, Петровскъ и Саратовъ. Разбитъ съвсѣмъ отъ Михелсона, прѣслѣд-

ванъ отъ Суворова и Голицина, П. билъ прѣдаденъ отъ привърженицитѣ си Суворову, който го турилъ въ кафезъ и испратилъ въ Симбирскъ Панину, гл. начал. на войскитѣ въ оная страна. П. билъ осѫденъ въ Москва на четвертуване (раскѫсване отъ коне на 4 части), главата му да забиѭтъ на колъ, частитѣ отъ тѣлото му да разнесѫтъ по четире посоки на Москва и тамъ да ги изгорѭтъ. Освѣнъ извѣстното изслѣдване на А. Пушкина, *Исторія Пугачевскаго бунта*, виж. найновия трудъ на Н. Дубровина, *Пугачевъ и его сообщники* (1884), дѣто въ т. III е посочена литературата по прѣдмѣта.

Пудингъ, *англ.* Сѫщото, каквото е плъмъ-пудингъ.

Пудра, *фр.* Прахъ направенъ отъ оризъ или друго вещество, който се употрѣбява обикновено отъ госпожитѣ, за да омекчава кожата на лицето имъ. — **Пудрѭ.** Прашѫ съ пудра (лице).

Пудъ. Руска мѣрка за тегло, равна на 16.38 килогр.

Пуквилъ (*Франсоа*). Французски пѫтешественикъ и литераторъ, род. въ Мерлро, въ Орнъ (1770—1838); училъ медицината; пѫтувалъ въ Египетъ и до Цариградъ, слѣдъ което обнародвалъ Un voyage en Morée et à Constantinople (3 т., Парижъ, 1805); билъ назначенъ франц. генераленъ консулъ въ Наполеоново врѣме при Али паша въ Янина (1806—1812), послѣ въ Патрасъ (до 1817). Като се върнѫлъ въ Парижъ, обнародвалъ, въ 1820, Un voyage en Grèce (5 т. in — 8⁰) и въ 1824 Histoire de la régenération de la Grèce (4 т. in—8⁰). Прѣдаденъ на интереситѣ на Гръция, той написалъ отъ 1821 до 1830 голѣмо число политически статии въ нейна полза, Histoire de la Grèce за L' Univers pittoresque (1830) и др.

Пулверизаторъ, *лат.* Уредъ, който служи да обръща течность на ситни капчици. Употрѣбява се въ лѣкарството. — **Пулверизирамъ.** Обръщамъ на капчици (*цѣръ*).

Пулсъ, *лат.* Биене на жила (артерия); то става отъ расширението на артериитѣ колчимъ сърдцето испрати прѣзъ тѣхъ кръвь.

Пултускъ. Градъ въ русска Полша, въ плоцкската губер., 120 килом. на сѣв.-ист. отъ Плоцкъ, на лѣвия брѣгъ на Наревъ; 15,878 жит. Замъкъ. Побѣда на Карла XII надъ Августа II, 1703, я битва, една отъ най-упорититѣ, между Наполеона I и руситѣ на 14 декем. 1806; побѣдата се е притезавала и отъ двѣтѣ армии, нъ е климала въ полза на французетѣ. Руситѣ сѫ въздигнѫли паметникъ на тая битва.

Пунически войни*). Името, което обикновено се дава на тритѣ голѣми войни за надмощие между Римъ и Картагенъ. Тия войни имали за обща причина съперничеството и омразата на двѣтѣ републики, които еднакво ламтѣли за завоевания. — Първата пуническа война (264—241) имала за театръ Сицилия, завзета донѣйдѣ отъ картагенянетѣ и която Римъ намиралъ за потрѣбно да завладѣе. Въ тая война, въ която Дуилий и Лутаций Катулъ разбили картагенската фло-

*) Латинската дума *Punicus*, или *poenicus*, е било името, което римлянетѣ сѫ давали на картагенянетѣ, по загадка за финикийското имъ произхождение.

та, се свършила съ отстѫпката на римлянетѣ Сицилия, загубата на която картагенянетѣ искали да наваксатъ съ завладѣването на Испания, което повело до втората война (218—201). Картагенский пълководецъ Анибалъ намислилъ да завоевае Римъ, минѫлъ прѣзъ Алпитѣ въ Италия, нъ слѣдъ блескави побѣди, прѣтърпѣлъ несполука, билъ повиканъ назадъ въ Африка за отбраната на Картагенъ и при Зама билъ разбитъ отъ Сципиона (202). Войната се свършила съ изгубването отъ картагенянетѣ всичкитѣ си владѣния въ Европа. Въ третата пуническа война (150—146) Публий Корнелий Сципионъ Емилий зелъ, слѣдъ отчаяно съпротивление, Картагенъ и го сринѫлъ до основитѣ. Виж. *Анибалъ*, *Картагенъ*, *Римъ*, *Катонъ*, *Сципионъ*.

Римлянетѣ, които вѣрвали, не безъ причина, че картагенянетѣ никога искренно нѣмали намѣрение да пазѫтъ миренъ договоръ, употрѣбявали фразата Punica fides (пуническа вѣра) да означаватъ измѣна.

Пунктирамъ, *лат.* 1) Отбѣлѣжвамъ съ точки, рисувамъ съ точки. 2) Пробождамъ (*медиц.*)— **Пунктирна нота**. Нота, при която е поставена точка, която ѝ дава по-голѣмо протяжение. — **Пунктуаленъ**. Точенъ. — **Пунктуалность**, точность. **Пунктъ**. Точка, мѣсто за нѣщо: *митнически пунктъ*: *сборенъ пунктъ*. — **Пункция**. Хирургическо пробождане (*на отокъ*, *цирей* и др., т.).

Пургативенъ (лат. *пургаре*, чистѫ). Чистителенъ, слабителенъ: *пургативенъ цѣръ*. — **Пургативъ**. Пургативенъ, сир. чистителенъ, или слабителенъ цѣръ, очистително. — **Пуризмъ**. *Чистоезичие*. Стремление да се очисти единъ езикъ отъ чужди думи, съединено съ прѣкалена нетърпимость къмъ тия думи: *Богоровий пуризмъ бѣше доведенъ до крайность*. — **Пуристъ**. *Чистоезичникъ*, — оня, който показва излишна строгость къмъ чистотата отъ чужди думи въ езика: *Богоровъ бѣше пуристъ*.

Пуритане (чистници). Шотландски и английски секатори, несъгласни съ установената (англиканската) църква и които исповѣдвали най-строгото пресвитерианство; били така наречени, защото притезавали, че слѣдватъ словото Божие въ всичката му *чистота*, безъ намѣсата на никоя човѣшка власть. Тѣ имали огромно влияние на английската култура. Най-яркий типъ на пуританството е билъ Милтонъ. Когато на прѣстола се въскачилъ Яковъ I п. помислими, че е настанѫло за тѣхъ благоприятното врѣме, понеже кралътъ билъ въспитанъ въ пресвитерианския духъ, и побързали та се обърнѫли къмъ него съ така-наречената „просба на хилядата". Кралътъ приелъ просбата, нъ слѣдъ нѣколко врѣме обявилъ, че ще ги чакара да станѫтъ англикане, или ще ги изгони отъ държавата. Отъ 1605 се почнѫло изгнанието на п.; повечето се прѣселили въ сѣверна Америка, най-вече въ Масачузетсъ. Пуританскитѣ колонии съ демократическия си духъ упражнили голѣмо влияние на нравитѣ, както и на политическитѣ сѫдбини на Съединенитѣ Държави. П. сѫ играли голѣма роля и въ Англия; XVII-й вѣкъ въ тая страна билъ врѣмето на културна, религиозна, социална и политическа борба. По-

литическитѣ партии се съединили съ религиознитѣ партии. Организаторътъ и изразителятъ на пуританската мисъль е билъ прочутий Кромуелъ. Политическата роля на п. се свършила съ възвръщането на Карла II (13 май 1660). Въ първата половина отъ XVIII-и вѣкъ, отъ 1729, п. се възродили въ видъ на *Методисти*. Виж. S. R. Gardiner, The First two Stuarts and the Puritan Revolution; 1603—1660 (Лондонъ, Longmans C-y, 4 изд., стр. 250, 1880).

Пурпуръ *лат.* Багренъ шаръ.

Пуше (*Феликсъ-Архимедъ*). Франц. лѣкарь и естествоиспитатель (1800—1872), род. въ Руанъ, дѣто билъ лѣкарь слѣдъ като свършилъ медицината въ Парижъ, послѣ професоръ на медицинския факултетъ и директоръ на естествено-историческия музей. Отъ 1832 обнародвалъ цѣлъ редъ зоологически и ботанически съчинения. Съ особена извѣстность се ползуватъ изслѣдванията му по оплодотворението. Ф. е водилъ продължителна полемика съ Пастйора (виж. *Пастйоръ*) по въпроса за самопроизволното раждане. Найглавнитѣ отъ съчиненията му, на брой около 80 т., сж: Théorie positive de l'ovulation spontanée et de la fécondation des Mammifères et de l'espèce humaine, за което добилъ отъ академията наградата 10,000 лева; Histoire des sciences naturelles au moyen age, ou Traité de la génération spontanée; L'Univers: Les infiniments grands et les infiniments petis (1865).

Пушкинъ (*Александръ Серг.*) Най-великий русски поетъ, род. въ Москва, умр. жертва на двубой въ Петербургъ (1799—1811); по баща си принадлежи на единъ старъ дворянски ротъ, а по майка си билъ африканецъ: майка му била внучка на Ибрахимъ Анибала, прославения отъ поета „Арапинъ на Петра Велики", който не само че нѣмалъ възможность да блести въ висшото общество, както го прѣдставя прѣвнукътъ му, а билъ и доста бѣденъ. Арабското происхождение на поета се изразило и въ неговата вънкашность (мургавость, кѫдрава коса, дебели бръни) и въ живия и много впечатлителенъ характеръ. Семейството Пушкинови се движило въ висшия московски кржгъ, живѣло свѣтски и празенъ животъ, говорило, по тогавашния обичай, всѣкога по французски, дѣцата въспитавало съ помощьта на другоземци. Така бѫдѫщий поетъ се развивалъ не на родния езикъ: всичкитѣ си уроци училъ по французски, около себеси постоянно слушалъ французското слово, и така навикнѫлъ на тоя езикъ, че дори мислилъ на него: на французски той прочелъ Илиадата, Одисеята и послѣ всичкитѣ писатели на XVIII-и вѣкъ. Да чете и пише по руски го научила баба му, жена не съ модно, а съ старо русско въспитание; освѣнь това русския духъ поддържала у него бавачката му, Арина Радионовна; тя го запознала съ народнитѣ прикаски, пословици и поговорки. Момчето се силно привързало къмъ бавачката. Само благодарение на бавачката и на бабата, П. се не пофренчилъ съвсѣмъ.

Въ 1811 момчето дали за понататъшно образование въ Царско-селския лицей. Тамъ се наче-

нжлъ за него новъ животъ. Образованието на лицея било главно литературно. На 15 години момчето П. написало въ лицея стихотворение *Въспоминание за Царское село*, което привлѣкло общото внимание. Това стихотворение П. челъ на испита, дѣто се намиралъ старецътъ Державинъ, който се въсхитилъ и трогнжлъ, и казалъ, че припознава П. за достоенъ на себеси наслѣдникъ. Наистина, П. по-рано писалъ стихотворения, първенъ на французски, послѣ на русски. Отъ когато билъ забѣлѣженъ отъ Державина, той станжлъ извѣстенъ и извънъ стѣнитѣ на лицея, запозналъ се съ Жуковски, Батюшкова и др. Въ 1816 минувалъ вече за извѣстенъ поетъ. Ала още продължавалъ да подражава, особено французскитѣ писатели. Въ 1817 той свършилъ лицея и до 1820 служилъ въ Петербургъ въ министер. на вън. работи. Тамъ се появила, въ 1820, П-та поема *Русланъ и Людмила*, която направила П. извѣстенъ въ цѣла Русия. Тая поема била 4-годишенъ трудъ и П-тѣ животописатели се чудѫтъ, какъ той е ималъ врѣме, въ разсѣяния животъ испълненъ съ оргии, който е водилъ, за литературна работа.

Нъ между П-тѣ приятели имало мнозина съ извънредно либерални мисли, бѫдѫщи декемвристи, и П. ималъ доста расправия съ прѣдставителитѣ на властьта. Слѣдъ единъ обискъ направенъ у дома му, П. билъ испратенъ на служба въ южна Русия. Прѣбиванието му въ югъ опрѣдѣлило по-нататъшната посока на поезията му. Така напр. въ Кишиневъ П., като чулъ пѣсеньта на нѣкоя кръчмарска прислужница, вдъхновилъ се и написалъ баладата *Черная шаль*. Въ първата година и половина отъ прѣбиванието си въ югъ П. написалъ повече отъ 40 стихотворения, поемата *Кавказски плѣнникъ* и заготвилъ *Братя Разбойници* и *Бахчисарайски Фонтанъ*. Освѣнъ това той готвилъ и една драма, която изображавала ужаситѣ на тогавашното селско робство въ Русия. *Кавказски плѣнникъ* излѣзлъ въ 1822. П-та сполука била огромна и именно отъ тогава по цѣла Русия го припознали за великъ поетъ. Въ Кишиневъ още П. замислилъ поемата *Цигане*, слѣдъ като самъ се скиталъ нѣколко врѣме съ единъ цигански керванъ въ буджакската степь. Въ Кишиневъ сѫщо въ 1823 почнжлъ *Евгений Онѣгинъ*. Въ 1823 П. измолилъ да го прѣмѣстѫтъ въ Одеса. Тамъ довършилъ *Бахчисарайски Фонтанъ*, работилъ надъ *Онѣгинъ* и *Цигане*. Нъ одеский управитель билъ недоволенъ отъ П. и залѣгалъ да го отдалечи отъ тамъ. Едно отворено на пощата П-во писмо, въ което удобрявалъ донѣйдѣ атеизма, докарало до това, че П. билъ уволненъ отъ служба и испратенъ въ чифлика на родителитѣ му въ псковската губерния. Въ чифлика свършилъ 4-а глава отъ *Онѣгинъ* и написалъ *Борисъ Годуновъ*. Тамъ го и посѣтилъ бѫдѫщий декемвристъ Пущинъ. Скоро станжла катастрофата отъ 14 декемврия 1825. П-то име не намѣрили въ списъка на съзаклетницитѣ и той уцѣлѣлъ. Въ 1826 той испратилъ писмо на имп. Николая, който слѣдъ това заповѣдалъ да му прѣдставѫтъ поета въ Москва. П. ималъ продължителна бесѣда съ императора, прѣдъ когото исповѣдалъ, че и той щѣлъ да бѫде между декемвриститѣ, да билъ въ Пе-

тербургъ. Императорътъ обявилъ, че за напрѣдъ самъ ще му бѫде цензоръ и позволилъ му да живѣе вѫдѣ, освѣнь въ Петербургъ Ала и въ Петербургъ П. пуснѫли въ 1827. *Борисъ Годуновъ* билъ довършенъ още кѫдѣ края на 1825. Драмата възбудила найразлични критики. Зимата въ 1826—27 П. прѣкаралъ главно въ Москва, дѣто написалъ до декемвриститѣ *Послание въ Сибиръ*. Въ 1827 почнѫлъ да пише *Арапинътъ на Петра Велики*. Въ 1828, въ по-малко отъ мѣсецъ, написалъ историческата поема *Полтава*.

Въ 1829 П. поискалъ една 16-годишна московска хубавица, Наталия Ник. Гончарова, слѣдъ което отпѫтувалъ въ Кавказъ и постѫпилъ въ армията, съ която влѣзлъ въ Ерзерумъ. Като се върнѫлъ въ Москва, Гончарови го приели студено, нъ пакъ склонили да му дадѫтъ дѣвойката. Въ 1830 П. продължавалъ да пише *Онѣгинъ* и написалъ единъ редъ драматически сцени. Критикитѣ за *Онѣгинъ* били доста разнообразни, ала тая поема или повѣсть въ стихове имала голѣма сполука. Слѣдъ това П. почнѫлъ да пише прозаически повѣсти. Свадбата му се извършила въ 1831. По това врѣме той станѫлъ близенъ до двора и донѣйдѣ подъ придворно влияние написалъ *На клеветницитѣ на Русия* и *Бородинската годишнина*. Отъ 1833 работилъ въ архивитѣ надъ епохата на пугачевщината (виж. *Пугачевъ*), което му позволило да събере материали и за прозаич. повѣсть *Капитанска дъщеря*. Между друго, той посѣтилъ Казанъ, Оренбургъ и други мѣста, дѣто се разиграла пугачевщината. Въ 1883 П. направили камеръ-юнкеръ и му дали 20,000 рубли за напечатването на неговата *История на пугачевската буна*. Ала близостьта до двора излѣзла фатална за П. Него съвсѣмъ го не бивало за тогавашното високо свѣтско общество. Въ 1835 П. почнѫлъ да пише *Сцени изъ рицарскитѣ врѣмена*, написалъ *Египетскитѣ нощи* и насочената противъ Уварова сатира *Лукуловото оздравяне*.

Въ 1836 П. почнѫлъ да издава свое списание *Современникъ*. Между това, високото аристократическо общество, което не могло да прости на П. такъви стихотворения като *Моето родословно дърво*, считало го за единъ parvenu и постоянно интригувало противъ него. Прѣзъ 1836 му испращали анонимни писма, въ които се загатвало за любовни свръски на Дантеса, синъ на холандския посланикъ Хекерна, съ жена му. П. повикалъ Дантеса на дуелъ. Уплашений Дантесъ, за да се избави отъ дуела, оженилъ се за П-та балдъза. Ала пакъ сплетнитѣ за Дантесовитѣ отношения къмъ П-та жена не се прѣкратили. П. испратилъ Хекерну едно крайно оскърбително писмо; Хекернъ го повикалъ на дуелъ отъ Дантесово име. На 27 ян. 1837 станѫлъ дуелътъ, на който П. билъ смъртно раненъ, а Дантесъ ималъ само нищожна рана. Слѣдъ ужасни мѫки П. умрѣлъ слѣдъ два дни.

П-тѣ трудове сѫ имали много издания. Въ 1887, благодарение на прѣкращението въ Русия правото на литературна собственость, появили се между другитѣ и нѣкои евтини издания.

Много отъ **П**-тѣ произведения сѫ прѣведени на разни чужди езици; между прѣведенитѣ на езика ни сѫ: *Полтава и Бахчисарайский фонтанъ*, прѣв. Алеко Константиновъ (ново изд., София, 1895); *Кавказски плѣнникъ*, прѣв. Н. Юрдановъ (Търново, 1899); *Капитанска дъщеря*, (Букурещъ, 1875, печ-ца Д. В. Храновъ и С-ие; новъ прѣводъ на Ив. Ст. Андрейчинъ, София, 1898); *Русалка*, драматич. очеркъ (2 прѣвода, единъ въ проза на К. Величковъ, Цариградъ, 1873; другъ въ стихове на Т. Трифоновъ, Русе, 1893); *Борисъ Годуновъ*, сцена изъ русската история, прѣв. Д. Анчевъ (Силистра, 1888); повѣсти: *Дубровски*, прѣв. Д. Анчевъ (Русе, 1893); *Петь повѣсти*, прѣв. Д. Туйковъ (София, 1899); *Запискитѣ на индийския плѣнникъ*, прѣв. М. Теофиловъ (Габрово—); *Двѣ прикаски*, ново изд. на сп. *Пролѣть* (Ломъ, 1898).

Литературата за **П**. е извънредно обширна. Особено много статии за **П**. сѫ обнародвани въ русскитѣ списания прѣзъ 1887 и 1899. Освѣнь това, има много статии за **П**. отъ Бѣлински, който пръвъ е изяснилъ **П**-то значение (виж. *Бѣлински за* **П**. отъ Ил. С. Бобчевъ, *А. С.* **П**., и *Поезията на* **П**. отъ Д-ръ Н. Бобчевъ, и тритѣ статии въ сп. *Българска Сбирка*, год. VI [1899], кн. IX и X). Виж. още **П**. *и словѣнетѣ* отъ П. А. Лавровъ, въ сп. *Български Прѣгледъ*, год. VI (1899), кн. III — IV; **П**. *въ България*, очеркъ отъ Пенчо Славейковъ въ сп. *Мисъль*, год. IX (1899), кн. 10; виж. още Анненковъ, *Пушкинъ* и сѫщий, *Воспоминанія и критическіе очерки*, томъ III; Пининъ, *Характеристика литературныхъ мнѣніи*; Л. Майковъ, *Пушкинъ*. Биографии на **П**. сѫ написали Стюнинъ, Скабичевски (български прѣводъ отъ Г. Б., Варна, 1898) и др., нъ още една пълна биография нѣма. Виж. и *Русский поетъ А. С. Пушкинъ*, прѣв. **П**. Цачевъ (Пловдивъ, 1891).

Пълковникъ. Щабъ-офицеръ, който командува пълкъ отъ пѣхотата или отъ кавалерията; има и пълковници въ артилерията, въ инжинерното отдѣление и въ генералния щабъ. Пръвъ пѫть чинътъ **п.** се срѣща въ Франция, въ царуването на Лудовика XII. — **Пълкъ.** Опрѣдѣлено количество войници, което съставя едно подраздѣление отъ войската и което има отдѣлно административно управление. Пѣхотний **п.** състои отъ двѣ, три, четире, петь дружини, по около 1000 души въ всѣка; *конний*—отъ четире, шесть или повече ескадрона, които отговарятъ на ротитѣ.

Пълнокръвие. Прѣпълване на кръвнитѣ сѫдове, — болезнено състояние, което става отъ увеличение въ кръвьта числото на кръвнитѣ топчета. **П.** бива общо и мѣстно. Признацитѣ му изобщо сѫ: червенъ шаръ на лицето, пъленъ, нъ неправиленъ пулсъ, силно биене на сърдцето, затруднително дишане, обиленъ потъ, пикнята силно вапсана, главоболие, шумъ въ ушитѣ и т. н. Пълнокръвнитѣ страдатъ отъ хеморея, набиране на соковетѣ и други болести. Противъ **п.** прѣдписватъ диета, движение до умора, и ослабителни лѣкове.

Пълнолуние, или *пълна мѣсечина*. Врѣме прѣзъ което намъ се показва освѣтленъ цѣлий дискъ, цѣлата половина на луната, сир. онова врѣме, когато нашата земя

се намира между слънцето и луната.

Пълномощенски прѣвратъ е оня прѣвратъ въ държавното управление на княжество България, чрѣзъ който князъ Александръ накара, въ 1881, да му дадѫтъ пълномощия да управлява България безъ конституция за 7 години. Князътъ бѣ управлявалъ България двѣ години съгласно съ конституцията, когато я суспендира и съ прокламация отъ 27 апр. 1881 обяви на народа, че ако не му се дадѫтъ по-широки права за управлението на държавата, ще се откаже отъ прѣстола. За тая цѣль той свика Велико Народно Събрание въ Свищовъ на 1 юлий 1881. Прѣзъ агитацията по изборитѣ за това събрание, въ която зе участие русский генералъ Ерпротъ като български военен министръ, Цанковъ отправи къмъ Русия паметнитѣ думи: *„Не щемъ ти ни медътъ, не щемъ ти ни жилото“*. Събранието удобри извършения отъ княза прѣвратъ и му даде исканитѣ пълномощия. Слѣдъ това, за български министри се повикахѫ русски генерали, които управляваха страната наедно съ консервативната партия. Консерваторитѣ поддържахѫ тоя режимъ въ органа си *Български Гласъ*, а либералитѣ го нападахѫ въ своитѣ органи *Независимость*, — прѣнесена въ Пловдивъ, дѣто емигрирахѫ Каравеловъ, П. Р. Славейковъ и др., — *Свѣтлина* и Д. Петковий сатирически вѣстн. *Свирка*, издавани въ София.

Негодуването на народа противъ пълномощенското управление растеше все повече и повече, Цанковъ биде заточенъ въ Враца и Петковъ затворенъ въ Черната Джамия, между генералитѣ и българскитѣ имъ събратия се явихѫ стълкновения, и, най-сетнѣ, князъ Александръ се видѣ принуденъ да възстанови, въ 1883, конституцията. Цанковъ се повика отъ Враца, та образува чисто български кабинетъ. Въ това врѣме въ София се прибра Каравеловъ и се обяви противъ Цанкова. Виж. *Цанковъ*, *Каравеловъ*.

Пълномощие. Актъ, чрѣзъ който едно лице дава на друго власть да върши всичко онова, което то би могло да върши само.

Първановъ (*Никола*). Единъ отъ първитѣ български филолози, род. въ Ломъ, починѫ въ Вѣна, дѣто бѣ отишелъ на лѣкуване (1837—1872); училъ се въ родния си градъ, и свърши въ Бѣлградъ като сръбски благодѣянецъ гимназията и филологическия факултетъ при прочутия сърбски филологъ Даничича. Слѣдъ свършването на наукитѣ си, станѫ въ Ломъ учитель и учителствува до смъртьта си. Макаръ и младъ, П., единъ отъ рѣдкитѣ наши родолюбци, бѣ видински прѣдставитель на народния български съборъ въ Цариградъ. Още ученикъ почнѫ да издава въ Бѣлградъ български вѣстникъ *Въстокъ* (излѣзли 10—15 броя, 1865). Като учитель написа двѣ малки по обемъ, нъ капитални по съдържание, съчинения: *Бѣлѣжки върху граматиката за новобългарския езикъ отъ Ив. Н. Момчиловъ* (Русе, 1868) и *Изводъ изъ българската граматика* (Русе 1870). Въ *Бѣлѣжкитѣ* си оцѣнява Момчиловата граматика като по-напрѣднѫла отъ Груевата. Въ *Извода*, възъ основа на етимологическитѣ закони, които изла-

гаше въ *Бѣлѣжкитѣ*, даваше всичкитѣ граматически правила. Въ него той отхвърля буквитѣ щ (намѣсто нея *шт*), ъ (на края), ь (на края, освѣнь дѣто е потрѣбенъ за да омекчи гласа, като пънь, конь, и др.), ы, ѫ (намѣсто него приема *іа*,) ю (намѣсто него *іу*) и й (намѣсто него приема і, като краі, моі и т. н.). Нъ прѣдъ **П**-вия правописъ у насъ се прие за общъ правописъ М. Дриновий. Отъ **П**. има и букварь за македонскитѣ българе, печатанъ въ Бѣлградъ въ 1862. **П**. е писалъ статии и дописки въ съврѣменнитѣ си български и сърбски вѣстници. Виж. цариградскитѣ вѣстници: *Македония* (1866) и *Право* (1866); виж. и *Н. Първановъ*, биографически бѣлѣжки отъ Д. Мариновъ въ сп. *Българска Сбирка*, год. I (1894 кн. X.)

Първобитенъ. Който е отъ началото на живота, ветхъ, прѣдѣдовски: *първобитни обичаи* — **Първобитенъ свѣтъ**, прѣдисторически свѣтъ. — **Първобитность**. Най-първото състояние на едно нѣщо: *първобитностьта на единъ народъ*.

Първозванъ. Повиканъ пръвъ, — титла, която се дава на Андрея, първия ученикъ Христовъ, послѣ апостолъ (виж. *Библ.* Иоанъ, 1;40, 41). Андреевото поприще, слѣдъ Христовата смърть, е непознато. Прѣданието казва, че слѣдъ като проповѣдвалъ Евангелието въ Скития, сѣверна Гръция и Епиръ, св. Андрей прѣтърпѣлъ кръстно мѫченичество въ Патра, въ Ахаия, въ 62 или 70 сл. Р. Х. Кръстъ отъ полегати прѣчки се нарича Св. Андреевъ кръстъ.

Пърличевъ (*Григоръ* С.) Български поетъ, който се отличилъ съ гръцки поеми, учитель и единъ отъ първитѣ борци въ борбата среща гръцизма въ западна Македония; род. въ Охридъ, дѣто и починѫ (1830—1893). Синъ на бѣдни, нъ честни родители, **П**. останѫлъ съ башината си смърть 6-мѣсеченъ сиракъ, заедно съ двама по-голѣми братя и сестра. За негово щастие, майка му притежавала отлични качества; тя била „благородна, добродѣтелна, свещена майка“; **П**. не може да я нахвали въ автобиографията си; и майка му послужила по-сетнѣ като образецъ въ прочутата му поема *Въорѫжсникътъ* (ὁ Ἁρματωλός). Въ крайна бѣдность той се училъ въ гръцко училище въ родния си градъ [въ Охридъ, градъ дѣто нѣма гръци, по онова врѣме гръцкий владика и гръкоманетѣ не искали и да чуѭтъ за българско четмо и писмо]. Прѣзъ ученичеството му въ Охридъ се промѣнили нѣколко учители, които по знание и други причини далеко не му давали задоволство; най-сетнѣ стигнѫлъ въ Охридъ Дим. Миладиновъ. И Митре Миладиновъ прѣдавалъ на гръцки, защото още не било мислимо за български; нъ той каралъ ученицитѣ да прѣвождатъ на български. Той и убѣждавалъ училищнитѣ настоятели да въведѫтъ български езикъ, нъ тѣ не искали. „Словото течеше изъ устата му като медъ, свещенъ огънь горѣше изъ очитѣ му“. Още отъ тогава **П**. челъ вече и Омира и почнѫлъ да се наслаждава отъ непостижимитѣ му хубости. Скоро Миладиновъ се оттеглилъ отъ Охридъ, а **П**. отишелъ учитель въ гр. Тиранъ (Албания). Съ спестенитѣ пари, 1000 гроша, той можалъ на другата година да продължи учени-

ето си въ Атина (авг. 1849). По съвѣта на единъ сродникъ, той постжпилъ въ медицинския факултетъ, макаръ и да му не теглило сърдце за медицината; затова занятията по медицината, като били насилствени за него, той често пишелъ стихове и ги излагалъ на чернитѣ дъски въ университета, дѣто съ удоволствие слушалъ похвали отъ съучеництѣ си. На 25 мартъ 1850 **П.** присжтствувалъ на една церемония, която му направила силно впечатление и не останжла безъ значение за бжджщата му литературна дѣятелность. Това било единъ конкурсъ отъ поети, на който приятельтъ му Золокоста се припозналъ за най-даровитъ и царь Огонъ турилъ лавровъ вѣнецъ на главата му.

Наскоро **П**-ва нагънжла „блѣдоликата сиромашия", та рѣшилъ да се върне въ отечеството си (май 1850). Слѣдъ това учителствува 2 години въ Бѣлица, 1 въ Прилѣпъ и 6 въ Охридъ, като не прѣстава да обработва музитѣ, и въ 1859 прѣзъ есеньта пристига пакъ въ Атина, дѣто се записва да продължава по медицината, нъ сжщеврѣменно пише и стихове. Тогава билъ вече започнжлъ поемата си *о Арматолосъ*. Трѣбвало да прѣдаде поемата на една конкурсна комисия най-късно на 23 февр. 1860. На 25 мартъ, прѣдсѣдательтъ на комисията, г-нъ Раггависъ, прѣдъ многобройна публика, зелъ да оцѣнява прѣдставенитѣ поеми, като почнжлъ отъ най-слабитѣ. На чело на публиката стояли професори и поети, припознати и вѣнчани отъ по-прѣди, които се надѣяли да добиждтъ вѣнеца или поне парична награда. Най-сетнѣ прѣдсѣдательтъ обявилъ за най-достойна поемата *Арматолосъ*. Всички се разотишли и никой още не знаялъ, че авторътъ на тая поема е българинъ. Когато скоро Раггависъ се научилъ, че **П.** е единъ „дебелакъ българинъ", опиталъ се да го разубѣди отъ народностьта му; нъ всичко било напразно. Доклѣ се печаталъ *Арматолосъ*, излѣзлъ кралски указъ да се даватъ на автора му по 35 лева на мѣс. пенсия, нъ **П.** не рачилъ да се ползува отъ указа. Атина станжла тѣсна за него; общата противъ него омраза на атинянетѣ отъ день на день се увеличава. „Тѣ ме обичахж много и много повече отъ сина и брата", пише **П.** „доклѣ се надѣяхж, че въ сърдцето си ще дамъ мѣсто на грънцкитѣ идеи, на елинския духъ; нъ като видѣхж, че азъ обичамъ народностьта си повеке отъ живота си, всички, като по условие, ме изоставихж". Прѣзъ това врѣме **П.** турилъ, пакъ на грънцки, основата на поемата си *Скендербей*, надъ която работилъ близо цѣла година. Тая поема, много по-обемиста, не е напечатана и на грънцки, а се пази въ ржкописъ.

Слѣдъ мжческата смърть на Миладиновци, **П.** напуснжлъ Атина и тръгнжлъ за отечеството си, съ твърдо рѣшение: да гине или да отмъсти за Миладиновци. И никой по-добрѣ отъ него не отмъстилъ, защото биографътъ му, г-нъ Баласчевъ, ни казва че, макаръ **П.** и да не се явява като иниціаторъ за въвождането на българския езикъ въ юго-западния край на цѣлокупното ни отечество — въ Охридъ, нъ все пакъ той е виновникътъ за официалното му въстържествуване; и ако

и изученъ по грѫцки, **П.** заелъ сюжета на поемата си *Арматолосъ* (сердаръ) направо отъ народния ни епосъ. За основа му послужила една пѣсень за нѣкой си Кузманъ въ Охридско; въ лицето на Неда, Кузманова майка, **П.** идеализиралъ майка си. Освѣнъ пѣсеньта за Кузмана, **П.** ималъ прѣдъ видъ и други хайдушки пѣсни. „Въ тая поема", говори дословно г-нъ Баласчевъ, „той съ огненото си перо е прѣдставилъ отличнитѣ ни чисто народни характери, които съставятъ гордость за коя и да е нация. А многобройнитѣ епизоди, духовито съставени и искусно вплетени въ едно стройно цѣло, заедно съ омировското величие и звучния стихъ, даватъ на тая поема и днесь още да се счита за едно отъ най-първитѣ и найсполучливитѣ ново-грѫцки подражения на класическата поезия". **П.** загатва и за други стихотворения, нъ дали ги е обнародвалъ нѣйдѣ, не е извѣстно до сега никому.

Въ 1861 вѣнчаний поетъ станѫлъ класенъ учитель въ Охридъ. Врѣмената още не благоприятствували за явна борба, та трѣбвало да се работи тайно и глухо; въ 1867 борбата била вече станѫла открита и върла. Населението било вече приготвено за прѣмахването на фенерското иго. Прѣзъ 1867 **П.** въ Охридъ захванѫлъ да учи и български езикъ. Прѣзъ сѫщата година той съчинявалъ и произнасялъ прѣкрасни слова на българско-македонското нарѣчие (виж. вѣст. *Македония*, 1867 год., 18 февр. и 15 юл.). Като сѫди по обнародваното въ *Македония* отъ 15 юл. слово, покойний Матовъ констатира, че **П.** е съчинявалъ образцови слова и съжалява, че тѣ не сѫ упазени или не сѫ издирени, па и бѣлѣжи, че и по това врѣме и по-сетнѣ **П.** билъ първий ораторъ въ Охридъ.

Прѣзъ 1868 **П.** ходилъ въ Цариградъ, та се училъ словѣнски езикъ при учитель Ив. Найденова (виж. това име). Въ началото на ноемврия сѫщата година се върнѫлъ въ Охридъ, и тогава се въвелъ български езикъ и въ църквитѣ. Това му костувало, по една клевета на грѫц. владика, 3-мѣсечно заточение въ Дебъръ. Слѣдъ мѫкитѣ си **П.** се оженилъ, а шесть мѣсеца слѣдъ свадбата си написалъ по единъ случай една пѣсенчица за падането на Охридската патриаршия,

Хиляда и седемстотинъ и
шестдесеть и второ лѣто,
В' Охрида отъ Цариграда
дошълъ Салаоръ,
Се прѣдставилъ прѣдъ Арсеня наша патрика честнаго.
И му реклъ слово горко,
слово жалостно и т. н.

която направила прѣвратъ въ главитѣ на българетѣ, които се гърчѣяли; десеть деня слѣдъ като тая пѣсенчица станѫла достояние на охридчане, и най-малодушнитѣ хорица станѫли распалени родолюбци. Самъ **П.** е казалъ: „Пѣсеньта направи толкова, колкото азъ не бихъ могълъ да направѭ прѣзъ цѣлия си животъ".

Въ 1871 **П.** почнѫ да обнародва въ цариградското спис. *Читалище* единъ съкратенъ прѣводъ на Омировата *Илиада*. По нещастие, **П.** още не знаеше българския книжовенъ езикъ. Прѣводътъ се посрѣщнѫ съ възхищение отъ редакцията на *Читалище*, нъ биде подложенъ на

остра критика отъ страна на Нешо Бончова (въ *Периодич. Списание*, год. I, кн. IV). Пърличевъ, прѣдъ тая критика прѣдалъ цѣлата българска *Илиада* на пламъцитѣ на огъня, захвърлилъ перото си и много врѣме токо-речи нищо не писвалъ. Баласчевъ дава любопитни подробности по тая работа.

Прѣзъ 1874 П. билъ честитъ да посрѣщне въ Охридъ български владика; нъ П-та откровеность го направила неприятенъ митропол. Натанаилу. Слѣдъ освобождението П. се явява въ София, учителствува малко врѣме въ габровската гимназия и служилъ въ софийската библиотека; прѣзъ 1883—5 учителствувалъ въ солунската гимназия; скоро се отдѣлилъ отъ обществена дѣятелность и починжлъ пенсиониранъ въ Охридъ.

Между другитѣ си трудове П. ни е оставилъ и една автобиография (обнародвана въ министерския *Сборникъ*, кн. XI, 1894, стр. 346—403), крайно любопитна и твърдѣ интересна *„по своя откровенъ езикъ, по чувството на естетичната мѣрка и по своята занимателность“*. Тя е писана прѣзъ 1884—85, и се припознава като важенъ изворъ за изучване битътъ на западнитѣ българе.

Въ характеристиката си на П. г-нъ Баласчевъ ни казва, че П. е познавалъ прѣвъсходно духа на народа и прѣзъ цѣлия си животъ пламенно го е обичалъ. Въ неговото лице ние виждаме доблестенъ български патриотъ, човѣкъ съ извънредно твърдъ характеръ, енергиченъ и правдолюбивъ. Той притежавалъ остръ и критически умъ, силна паметъ, и обширни познания, а още и огненъ даръ на словото. На неговата любовь къмъ народа се дължи отчаяната борба среща гърцизма, която сж водили многобройнитѣ му еднородци, негови другаре. — Виж. Г. Баласчевъ, *Биографически и книжовни чертици на Гр. С. Пърличевъ и Вѣнчаната му поема прѣзъ 1860 г. на поетическия конкурсъ въ Атина* (София, 1897); Д. Матовъ, *Гр. С. Пърличевъ*, книжовно-биографически чертици, въ сп. *Български Прѣгледъ*, год. II (1895), кн. IV+V и кн. VIII; К. Величковъ, *Прѣводътъ на Илиада отъ Гр. Пърличевъ* въ календаръ *Св. Кирилъ* и *Методий* за 1894.

Пѣевъ, или *Плачковъ* (Ив.). Български филологъ и вѣщъ дѣецъ по учебното дѣло, родомъ отъ Копривщица. Свърши наукитѣ си въ Робертъ Колежъ въ 1882. Слѣдъ като бѣ много години учитель въ пловдивската и софийската гимназии, и послѣ членъ на постоянния учебенъ комитетъ, биде повиканъ на поста министръ на просвѣщението въ Рачо Петровия прѣходенъ кабинетъ въ 1900 (виж. *Петровъ*). Отъ това врѣме напуснж службата. П. е писалъ въ нашитѣ списания и вѣстници, нѣкога съ псевдонимъ *Уипърсънъ* (което на англ. значи Плачковъ). Негови статии съ подписъ сж распръснжти въ разни списания; въ сп. *Мисъль* се срѣщатъ такива негови статии: *Българетѣ спрѣмо своя езикъ*, — *Симетрически конструкции въ българската литература* (III год. = 1893, 4 и 5 кн.), — *За българската интелигенция* (III год. = 1894, 12 кн.), — *Изъ послѣднитѣ дни на българската литература* (IV год.), — *Мѣсечни литературни бѣлѣжки*, — *Интелиген-*

ция и българска интелигенция,— Въ Египетъ за цвѣтенє (V год.); въ сп. *Българска Сбирка*: *Праздникътъ на българското възраждане* (I год. = 1894, 1 кн.), — *Метафори изъ българската литература* (II год. = 1895, 1 кн.) и др. Писалъ е и въ сп. *Български Прѣгледъ*. Сега е единъ отъ редакторитѣ на в. *Миръ*. **П**-ви съчин. въ отдѣлни издания има една идеология на *прѣдложить*, критика на *Вазовата Гусла* (Пловдивъ, 1883), *Рапортъ върху обучението на българския езикъ въ нашитѣ срѣдни класни и педагогически училища* (София, 1897). **П**-тѣ *Христоматии*, училищни ржководства, сж издържали вече нѣколко издания. Послѣдна по врѣме до сега **П**-ва литературна работа е единъ прѣводъ отъ англ. на историко-философски романъ *Между два свѣта*.

Пюре, *фр.* Каша (отъ джурканъ барабой, или бобъ, грахъ и др.)

Пятерсънъ (Paterson). Градъ въ Съединенитѣ Държави (Ню-Джерзи), 20 килом. на сѣв.-зап. отъ Ню-Иоркъ; станция на четире желѣзници за Ню-Иоркъ и Нюаркъ; 60,000 жит. Градътъ е токо-речи съвсѣмъ заобиколенъ отъ р. Пасаикъ, на която има 14 моста, отъ които нѣкои сж забѣлѣжителни по направата си. Индустриаленъ градъ, една отъ найважнитѣ точки въ кржга, на който Ню-Иоркъ е срѣдоточието. Дължи благоденствието си на грамадната двигателна сила, която доставя рѣката (виж. *Пасаикъ*). Пятерсънскитѣ коприненн фабрики сж най-обширнитѣ въ Съединенитѣ Държави, поради което на **П**. сж дали прѣзимето *американски Лионъ*. **П**. притежава още фабрики за памучна прежда, книга, парни машини и др. Между позабѣлѣжителнитѣ сгради на **П**. сж една опера, една обществена библиотека и единъ военен паметникъ.

Съгледани печатни грѣшки.

Стр.	Стълпъ	Редъ	Напечатано:	Чети:
1056	1	49	имъ	име
1069	„	14	486	480
„	„	22	протокъ	проходъ
1152	„	43	384.454	384,454
1177	„	36	x.	X.
1205	2	15	XV и XVI	LV LVI
1258	1	22	1865	1565
„	„	48	прѣставили	прѣставали
1297	„	29	питатъ, които	питатъ които
1299	2	12	телеснитѣ	тѣлеснитѣ
„	„	18—19	клониве	клонове
„	„	33	*анатомията*, на	*анатомията на*
1301	„	11	100.000	100,000
„	„	15	хубовица	хубавица
„	„	16	Менерва	Минерва
1311	„	4	силпурно	симпурно
1320	1	21	Меръ	Мервъ
1321	2	24	километри	километра
1344	„	16	разни	разни послания, а
„	„	45	санджаци;	санджаци:
1377	1	10	Depotisme	Despotisme
1380	2	27	добилъ	добили
1383	„	38	Dict	Dict.
1390	1	22	*Стриници*	*Страници*
„	2	19	стриници	страници
1399	„	14	посвѣтилъ	посветилъ
1408	1	23	**Молдава**	**Молдова**
1424	2	28	caures de la grandeus	causes de la grandeur
„	„	40	doit	lois
1434	1	14	не	на
1484	„	17	анотомията	анатомията
1488	2	22—23	пълноравни	пълноправни
„	„	36	1	1/8
„	„	37	общо	общото
1535	„	46	оправдавамъ	оправдавашъ
1541	„	43	1893	1903
1559	„	32	и запозналъ	е запозналъ
1625	„	29	3,141,592	3.141,592
„	„	31	3,141,592	3.141,592
632	1	42	елийцитѣ	елейцитѣ
„	2	13—14	развалени	развалини

Стр.	Стълпъ	Редъ	Напечатано:	Чети:
1641	1	27	на	на буквитѣ на
1665	2	10—11	водиделе	водители
1737	стихотв.	8	бѣлото	Бѣлото
„	„	9	високо;	високо:
1738	1	23	разбуди	разбудили
„	„	27	неи	нея
1815	2	43	сполучило	сполучили
„	„	44	да унищожи	да унищожѫтъ
1823	„	47	1272	1272,
1825	„	42	обители	обитатели
1853	1	38—39	свѣдѣния. Чети	свѣдѣния чети
1897	„	11	**Пиротихника**	**Пиротехника**
„	„	26	берковскоро	берковското
1901	„	1	стадни	стадии
„	„	9	каквито	каквото
„	2	11	**п.**	**п.**
„	„	36	**Пистологя**	**Пистология**
1903	„	18	саиха	стиха
1905	„	35	войнат-	войната
„	„	47	министера	министер-
2048	1	45+46	infiniments	infiniment

Бѣлѣжка. Издателтъ на рѣчника се затрудни съ издаването му, та напечата първитѣ 17 коли на *втората* часть прѣзъ 1901 г., а останѫлитѣ коли на сѫщата часть прѣработени или допълнени споредъ изисканията на врѣмето — отъ срѣдата на 1904 до края на 1905 г. Тия дати трѣбва да служѫтъ като исходни точки, когато се правѭтъ исторически и географически справки въ тая часть.

—<X>—

AUL 6T111
1-2

AE
60
B8K3
ch.2

Karŭsov, L.
Entsiklopedicheski
riechnik

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 16 12 11 08 009 3